

L I E T U V O S V A L S Č I A I

Vepriai

LIETUVOS VALSČIAI

Knyga skiriama

LIETUVOS TŪKSTANTMEČIUI
1009–2009

LIETUVOS VALSTYBĖS – KARALIAUS MINDAUGO
KARŪNAVIMO 750 METŲ JUBILIEJUI
1253–2003

LIETUVOS VALSTYBĖS ATKŪRIMO ŠIMTMEČIUI
1918–2018

LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS ATKŪRIMO DVIDEŠIMTMEČIUI
1990–2010

SAULĖS MŪŠIO PERGALĖS 775 METŲ JUBILIEJUI
1236–2011

DURBĖS MŪŠIO PERGALĖS 750 METŲ JUBILIEJUI
1260–2010

ŽALGIRIO MŪŠIO PERGALĖS 600 METŲ JUBILIEJUI
1410–2010

VEPRIŲ 625 METŲ SUKAKČIAI
1384–2009

Vepriai

Versmė
Vilnius
2010

Lietuvos
tūkstantmečiui
skiriamas
leidinys

Vepriai

19-oji serijos „Lietuvos valsčiai“ monografija

Vyriausiasis redaktorius
VENANTAS MAČIEKUS

Sudarytojai
VENANTAS MAČIEKUS, EDITA KORZONAITĖ, JONAS ŽENTELIS

Redaktoriai
PETRAS JONUŠAS, ARTŪRAS JUDŽENTIS, EDITA KORZONAITĖ, VACYS MILIUS, DAIVA VYČINIENĖ,
JONAS ŽENTELIS

Kalbos redaktorė
VINCENTA VELŽYTĖ

Anglų kalbos redaktorius, vertėjas
ALOYZAS PRANAS KNABIKAS

Korektorė
RASA KAŠĖTIENĖ

Viršelio dailininkė, meninė redaktorė
ONA LIUGAILIENĖ

Principinio maketo dailininkas
ALVYDAS LADYGA

Maketuotojos
SIGRIDA JUOZAPAITYTĖ, VIOLETA BARKAUSKAITĖ

Monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisija
Dr. DĀNUTĖ BLAŽYTĖ-BAUŽIENĖ (XX a. istorija), dr. ARŪNAS BUBNYS (XX a. istorija), dr. RASA BUTVILAITĖ (menotyra), akad. prof. habil. dr. ALGIRDAS GAIGALAS (gamta), LMA tikrasis narys prof. habil. dr. ALGIRDAS GAIŽŪTIS (kultūrologija), doc. dr. VIRGINIJUS GERULAITIS (geografija), VIDA GIRININKIENĖ (XIX a. istorija), LMA narys korespondentas prof. habil. dr. ROMUALDAS GRIGAS (sociologija), doc. dr. ARTŪRAS JUDŽENTIS (kalba), dr. ROBERTAS JURGAITIS (istorija), dr. ZITA MEDIŠAUSKIENĖ (XIX a. istorija), LKMA akademikė prof. habil. dr. IRENA REGINA MERKIENĖ (etnologija), dr. JURGA MOTIEJŪNAITĖ (botanika), prof. dr. AIVAS RAGAUSKAS (istorija, komisijos pirmininkas), prof. habil. dr. STASYS SKRODENIS (tautosaka), dr. ŽILVYTIS ŠAKNYS (etnologija), IRENA ŠUTINIENĖ (sociologija), dr. GINTAUTAS ZABIELA (archeologija)

Rengėjas ir leidėjas
Viešoji įstaiga „Versmės“ leidykla (leidyklos vadovas PETRAS JONUŠAS)

Leidinių parėmė
Lietuvos Respublikos kultūros ministerija

Kiti finansuotojai ir rėmėjai
Ukmergės rajono savivaldybės administracija, UAB „Magnolija“, Petras Jonušas, Bronius Puzinavičius

Serija „Lietuvos valsčiai“ rengiama bendradarbiaujant su
Lietuvių kalbos institutu, Lietuvos žemės ūkio universitetu, Kauno technologijos universitetu, Lietuvos liaudies buities muziejumi, Vilniaus universiteto Filologijos ir Istorijos fakultetais, Kultūros, filosofijos ir meno institutu, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutu, Klaipėdos universitetu, Šiaulių universitetu, Vilniaus pedagoginiu universitetu, Lietuvos nacionaline Martyno Mažvydo biblioteka, Šiaulių „Aušros“ muziejumi, Lietuvos valstybės istorijos archyvu, Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejumi, Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, Kauno Maironio literatūros muziejumi

Viršelio aplankale ir priešlapiuose
Vepriai žiemą. 2010 m. Vacio Valužio nuotr.

Už knygoje spausdinamų straipsnių turinį ir visą juose pateiktą informaciją atsako straipsnių autoriai.

Turinys

- 13 Turinys anglų kalba
- 21 Pratarinė

GAMTA

- 23 *Rimvydas Kunksas*. Veprių kraštovės savitumai
- 40 **Daiva Patalauskaitė*. Veprių valsčiaus augmenija
- 47 *Audronė Žentelytė*. Veprių ežero istorija

ISTORIJA

- 53 **Gintautas Zabiela*. Veprių valsčiaus senovės bruožai
- 66 *Jonas Žentelis*. Veprių pilis ir piliavietė
- 68 *Audronė Žentelytė*. Veprių dvaras ir jo šeiminkai
- 112 1836 metų Veprių dvaro inventorius. *Iš lenkų kalbos išvertė Raimondas Ramanauskas*
- 122 *Audronė Žentelytė*. Dvarai ir dvareliai
- 131 *Audronė Žentelytė*. Upninkų praeitis upninkiečių atsiminimuose
- 168 *Jonas Žentelis*. Kovos dėl duonos
- 172 *Jonas Žentelis*. Veprių savanoriai
- 188 *Jonas Žentelis*. Veprių valsčiaus šauliai
- 214 *Jonas Žentelis*. Ūkio pažanga Nepriklausomybės metais
- 222 *Vladas Terleckas*. Veprių kredito kooperatyvas 1927–1949 metais
- 235 *Jonas Žentelis*. Žydai Veprių valsčiuje
- 237 *Audronė Šiplienė (Palaimaitė)*. Kaip buvo paskelbta sovietų valdžia Upninkuose
- 238 *Vytautas Skebas*. Vepriečių gyvenimo pokyčiai 1940–1941 metais
- 252 *Kęstutis Žilinskas*. Atsiminimai apie 1941 m. sukilėjus Veprių valsčiuje

* Žvaigždute turinyje žymimi straipsniai, įvertinti monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos (žr. p. 4). Knygos gale anglų kalba pateikiamos šių straipsnių santraukos.

- 255 *Audronė Žentelytė. Veprių plechavičiukai*
- 277 *Jonas Žentelis. Prisiminimai apie Antrąjį pasaulinį karą ir vokiečių okupaciją*
- 283 *Jonas Žentelis. 1944 metų liepos mėnesio mūšiai Veprių apylinkėse*
- 288 *Napoleonas Dailidėnas. Apie frontą ties Vepriais*
- 291 *Jonas Žentelis. Karas penkiolikamečio akimis*
- 297 *Juozas Rudokas. Antrojo pasaulinio karo dalyvio atsiminimai*
- 301 *Jonas Žentelis. Kariniai aerodromai*
- 303 *Bronislava Bieliakienė. Veprių apylinkių tremtiniai, politiniai kaliniai ir rezistentai*
- 312 *Jonas Žentelis. Tremtis 1941 metų birželio 14–17 dienomis*
- 315 *Rūta Trimonienė. Veprių valsčiaus genocido aukos ir kovotojai dėl Lietuvos laisvės 1941 ir 1944–1953 metais*
- 331 *Jonas Žentelis. Kovotojai dėl Lietuvos laisvės ir jų atminimo įamžinimas*
- 337 *Irena Staigvilienė. Veprių stribų buveinė*
- 339 *Rapolas Strazdas. Atsiminimai apie karą ir sovietinį kalėjimą*
- 345 *Atsiminimai apie tremtį ir emigraciją. Parengė Audronė Žentelytė*
- 351 *Zofija Kuodytė. Rezistentas Vladas Kuodis*
- 353 *Jonas Ertmanas. Partizano prisiminimai*
- 362 *Jonas Ertmanas. Prisiminimai apie partizaną Petrą Pociūną*
- 367 *Apie neeilinį partizaną Petrą Pociūną. Pasakojo Vincentas Razumas, Jonas Gudavičius. Užrašė Bronislava Bieliakienė*
- 368 *Drąsusis partizanas Petras Pociūnas. Užrašė Bronislava Bieliakienė*
- 370 *Partizanas Vytautas Pabedinskas. Pasakojo Vincentas Razumas, Marija Kalinovienė. Užrašė Bronislava Bieliakienė*
- 371 *Politinio kalinio prisiminimai. Pasakojo Jurgis Žentelis. Užrašė Aldona Šikšnienė*
- 374 *Apie partizanų Atkočiūnų šeimą. Pasakojo Veronika Dūdienė, Vincentas Razumas, Jonas Gudavičius. Užrašė Bronislava Bieliakienė*
- 375 *Partizanų rėmėjų Lukoševičių šeima. Pasakojo Veronika Dūdienė, Mykolas Laurinavičius. Užrašė Bronislava Bieliakienė*
- 376 *Apie Stasį Markauską. Pasakojo Veronika Dūdienė. Užrašė Bronislava Bieliakienė*
- 377 *Partizanas Julius Tamošiūnas. Pasakojo Vincentas Razumas. Užrašė Bronislava Bieliakienė*

- 378 Partizanų žvalgo Ričardo Žebrausko prisiminimai.
Užrašė Bronislava Bieliakienė
- 381 Partizanų ryšininko Mykolo Laurinavičiaus prisiminimai.
Užrašė Bronislava Bieliakienė
- 384 Partizanų ryšininkas, politinis kalinys Juozas Žilinskas. *Pasakojo Veronika Žilinskaitė. Užrašė Bronislava Bieliakienė*
- 386 Studentas, politinis kalinys Lionius Buklys. *Pasakojo Vincentas Razumas. Užrašė Bronislava Bieliakienė*
- 387 Partizanai broliai Juozas ir Edvardas Sakalauskai. *Pasakojo Veronika Dūdienė. Užrašė Bronislava Bieliakienė*
- 388 Apie partizanų rėmėjo Igno Dūdos šeimos likimą.
Pasakojo Veronika Dūdienė. Užrašė Bronislava Bieliakienė
- 392 Jonas Ertmanas. Prisiminimai apie politinį kalinį Ignotą Ertmaną
- 396 Politinio kalinio Juozo Tamošiūno prisiminimai.
Užrašė Bronislava Bieliakienė
- 404 Politinio kalinio Jono Gudavičiaus prisiminimai.
Užrašė Aldona Šikšnienė
- 406 Apie politinį kalinį Joną Mikalauską. *Pasakojo Paulina Majauskienė (Mikalauskaitė). Užrašė Bronislava Bieliakienė*
- 407 Politinis kalinys Juozas Mikalauskas-Mikolaitis. *Pasakojo Paulina Majauskienė (Mikalauskaitė). Užrašė Bronislava Bieliakienė*
- 408 Šaulių būrio vado Stasio Strazdo ir jo šeimos likimas.
Pasakojo Stasys Strazdas, Rapolas Strazdas, Veronika Dūdienė. Užrašė Bronislava Bieliakienė
- 413 *Audronė Šipelienė (Palaimaitė). Mano tėvas – šaulys*
- 415 *Ilsė Sereikienė. Prisiminimai apie šaulį Vladą Kacevičių*
- 418 *Jonas Palaima. Apie stribų savivalę ir tremtį*
- 422 *Kęstutis Žilinskas. Apie tremtį*
- 424 *Vanda Kirlienė (Daunoravičiūtė). Tremtinės atsiminimai*
- 429 *Jonas Žentelis, Audronė Žentelytė. Ūkinė veikla Veprių valsčiuje: pramonė, verslas, prekyba*
- 450 *Jonas Žentelis. Olisevičių gėlininkystės ūkis*
- 452 *Raimondas Ramanauskas, Jonas Žentelis. Apie senąjį plentą*
- 458 *Jonas Žentelis. Siaurasis geležinkeliukas*
- 460 *Jonas Žentelis. Tiltai per Šventąją ties Vepriais*
- 465 *Jonas Žentelis. Veprių miestelio centras*
- 470 *Jonas Žentelis, Dalia Radzevičienė. Veprių valsčiaus vadovai*
- 472 *Jonas Bieliakas. Apie buvusį Veprių kolūkį*
- 477 *Steponas Jankeliūnas. Apie save ir Salomėjos Nėries kolūkį*

- 486 *Jonas Žentelis*. Lokėnų kolūkis
- 488 *Audronė Žentelytė*. Sąjūdis Vepriuose
- 495 *Aldona Medonienė*. Veprių kaimo bendruomenė
- 498 *Kęstutis Verenius*. Sližių kaimo bendruomenė
- 503 *Genovaitė Gražina Šaulienė*. Apie gydytojo darbą Vepriuose
- 509 *Jonas Žentelis*. Veprių vaistinė
- ISTORIJA. ŠVIETIMAS, KULTŪRINIS GYVENIMAS
- 511 *Jonas Žentelis*. Veprių valsčiaus pradžios mokyklos
- 543 *Jonas Žentelis*. 1939–1940 mokslo metų Veprių pradžios mokyklos kronika
- 545 *Stanislovas Buchaveckas*. Veprių valsčiaus pradžios mokyklos sovietų ir nacių okupacijos metais (1940–1944)
- 557 *Jonas Žentelis, Audronė Žentelytė*. Veprių progimnazija, septynmetė, vidurinė mokykla
- 588 *Audronė Žentelytė*. Mano klasė
- 590 *Aldona Medonienė, Audronė Žentelytė*. Veprių vidurinė mokykla švietimo kaitos procese
- 609 *Audronė Žentelytė, Romualdas Peleckas*. Upninkų mokyklos istorija
- 628 *Audronė Žentelytė*. Veprių žemesnioji žemės ūkio mokykla
- 645 *Algirdas Paštukas*. Atsiminimai apie Veprių žemės ūkio mokyklos vedėją Vladą Paštuką
- 650 *Audronė Žentelytė*. Veprių žemės ūkio mechanizacijos mokykla
- 665 *Daumantas Žentelis, Audronė Žentelytė*. Veprių „Kregždutė“
- 697 *Daumantas Žentelis, Audronė Žentelytė*. Mokytojo Jono Jurkūno indėlis Veprių krašto istorijai
- 700 *Irena Kalvelienė (Kaveckaitė)*. Pirmasis mokytojas visą gyvenimą išliko draugas
- 707 *Jonas Jurkūnas*. Savanoris kaimo švietėjas Justinas Čižis
- 708 *Alma Aleknavičienė*. Veprių biblioteka
- 714 *Janina Gineikienė*. Sližių biblioteka
- 725 *Rasa Šimonienė*. Apie Veprių kultūrinį gyvenimą
- 753 *Jonas Žentelis*. Koplytstulpis „Baltas kryžius“
- 755 *Jonas Žentelis*. Akmuo prie Veprių vidurinės mokyklos
- 757 *Jonas Žentelis*. Veprių krašto muziejus
- 775 *Vincas Lukša*. „Poezijos pavasarėlis“ Vepriuose

ISTORIJA. BAŽNYČIOS IR KITI SAKRALINIAI PAMINKLAI

- 777 * *Marija Rupeikienė*. Veprių krašto dvarų sodybų ir sakralinių pastatų architektūra
- 819 * *Povilas Spurgevičius*. Upninkų šv. arkangelo Mykolo ir Veprių Švč. Mergelės Marijos Rožinio Karalienės bažnyčios: istorinė apžvalga ir meninis sprendimas
- 854 *Asta Giniūnienė*. Senieji Veprių bažnyčios Kryžiaus kelio paveiksai
- 859 *Libertas Klimka*. Veprių varpai
- 867 *Bronius Gimžauskas*. Veprių parapijos kunigai
- 819 *Jonas Jurkūnas*. Veprių vargonininkai
- 875 *Kazimieras Lukoševičius*. Atsiminimai apie senelius ir tėvą vargonininką
- 877 *Nijolė Marcinkevičienė*. Veprių Kalvarijos anksčiau ir dabar
- 897 *Kęstutis Genys*. Kristaus kančios atspindžiai vepriškių liaudiškame pamaldume
- 911 *Jonas Žentelis*. Veprių Kalvarijų griovimas ir atstatymas

ISTORIJA. KAIMŲ IR ŠEIMŲ ISTORIJOS

- 915 *Audronė Žentelytė*. Kaimai ir vienkiemiai
- 934 *Lionė Melanija Jankeliūnienė, Aldona Černiauskienė*. Pageležių kaimas 1945–2010 metais
- 948 *Irena Grigaliūnienė (Puzinavičiūtė), Bronius Puzinavičius*. Šis tas apie Menderiškių kaimą ir jo žmones
- 958 *Marytė Žicevičienė (Lukoševičiūtė)*. Mano kaimas
- 963 *Janina Musnickienė (Lukoševičiūtė)*. Apie mūsų šeimą ir Veprių miestelį
- 966 Mano šeima ir Rizgonių kaimas. *Pasakojo Stanislava Povilavičienė (Morkūnaitė). Užrašė Jonas Povilavičius*
- 971 *Jurgis Žentelis*. Apie Kazlaučiznos kaimą
- 973 *Jonas Žentelis*. Hofmanų giminės istorija
- 976 *Ona Tumienė (Hofmanaitė)*. Apie Bernotiškio kaimą
- 978 *Klemensas Palaima*. Upninkų kaimo gyventojų sodybų schema 1940 metais

ETNINĖ KULTŪRA

- 979 *Klemensas Palaima*. Žemdirbystė Upninkų kaime
- 986 *Klemensas Palaima*. Gyvulininkystė Upninkų kaime
- 991 *Klemensas Palaima*. Žemės ūkio mašinos ir padargai

- 995 *Klemensas Palaima*. Upninkiečių butis ir tradicijos
- 1002 *Jonas Žentelis*. Veprių valsčiaus kapinės
- 1019 *Audronė Žentelytė*. Amatininkai
- 1022 *Jonas Žentelis*. Veprių krašto audėjos
- 1027 *Vilma Mulevičiūtė*. Veprių krašto kalendoriniai papročiai
- 1039 *Klemensas Palaima*. Upninkiečių religiniai papročiai
- 1043 *Jonas Jurkūnas*. Šis tas apie senuosius papročius
- 1045 *Petras Malinauskas*. Apie sentikių papročius
- 1048 *Rita Balkutė*. Liaudies magija ir medicina Veprių apylinkėse

KALBA

- 1065 Kazys Morkūnas. Kokia tarme šneka vepriškiai
- 1070 Kazys Morkūnas. Kelių Šventosios kairiojo kranto kaimų vietovardžiai
- 1083 *Lionė Melanija Jankeliūnienė*. Šventosios dešinėsios pakrantės panevėžiškių patarmė (Veprių apylinkė)
- 1090 *Lionė Melanija Jankeliūnienė*. Veprių apylinkės vietovardžiai

TAUTOSAKA

- 1097 *Edita Korzonaitė*. Neskelbta ir skelbta Veprių valsčiaus tautosaka
- 1105 *Edita Korzonaitė*. Kas dainuota ir pasakota Veprių apylinkėse
- 1122 Praksedos Puzinavičienės dainos. *Parengė Bronius Puzinavičius*

IŽYMŪS ŽMONĖS

- 1129 *Jonas Žentelis*. Lietuvybės žadintojai
- 1131 *Jonas Žentelis*. Lietuvos Nepriklausomybės kovų savanoris Aleksandras Jeremičius
- 1135 *Jonas Jurkūnas* – pedagogas, švietėjas, geradarys.
Parengė Jonas Žentelis
- 1142 *Zita Žemaitytė*. Menotyrininkas Paulius Galaunė
- 1145 *Vertėjas Povilas Gaučys*. *Parengė Jonas Žentelis*
- 1150 *Veprių viršaitis Jonas Šarka*. *Parengė Jonas Žentelis*
- 1152 *Vincas Šarka*. Poetas ir dramaturgas Petras Vaičiūnas
- 1157 *Jonas Šurkus*. Profesorius Viktoras Vaičiūnas

- 1161 *Judita Vaičiūnaitė*. Atsiminimai apie išymųjį Lietuvos mediką Viktorą Vaičiūną
- 1165 *Juozas Paškevičius*. Nuo piemenuko iki profesoriaus
- 1168 *Almutė Gražulienė*. Gyvenimas, paženklintas šokio
- 1171 *Regina Marozienė*. Kanklininkė profesorė Lina Naikelienė
- 1174 *Klemensas Palaima*. Likau ištikimas žemdirbio gyvenimo būdui
- 1176 *Jonas Žentelis*. Biologas Boleslovas Suslavičius
- 1178 *Milda Tamošiūnienė*. Stasys Tamošiūnas – mokslininkas, pedagogas, žmogus
- 1183 *Romas Gružasuskas, Audronė Žentelytė*. Pedagogas Leonas Gružasuskas
- 1185 *Audronė Šipelienė (Palaimaitė)*. Mokytoja Konstancija Palaimienė (Žukaitė)
- 1187 *Audronė Žentelytė*. Merė Janina Akstinavičienė (Močiekutė)
- 1188 *Alfas Pakėnas, Jonas Žentelis*. Poetė Regina Pakėnienė (Kaselytė)
- 1190 *Vaidutė Sakolnikienė*. Veprių muziejaus įkūrėjas Jonas Žentelis
- 1192 *Stasys Tamošiūnas*. Lietuvos šviesuolis Jonas Žentelis
- 1197 *Lionė Melanija Jankeliūnienė*. Gyvenimas dosnus
- 1200 *Lionė Melanija Jankeliūnienė*. Susitikimai su aktore Teofilija Vaičiūniene
- 1201 *Jolita Žurauskienė, Jonas Žentelis*. Visuomenės veikėjas Romas Petras Šaulys
- 1206 *Audronė Žentelytė*. Skulptorius Viktoras Žentelis
- 1212 *Audronė Žentelytė*. Pedagogas Juozapas Kazimieras Bikulčius
- 1214 *Jolita Žurauskienė*. Meistro rankoms paklūsta kiekvienas medis
- 1216 Vepriškių biografijų sąvadas. *Parengė Jonas Žentelis, Venantas Mačiekus*
- 1244 Iš vepriškių poezijos
- 1257 Straipsnių, įvertintų monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų Mokslo darbų komisijos, reziumė anglų kalba
- 1261 Santrumpos ir sutrumpinimai
- 1265 Apie autorius
- 1268 „Veprių“ monografijos finansavimas. *Parengė Petras Jonušas*
- 1271 Asmenvardžių rodyklė. *Sudarė Gabija Bruzgytė, Venantas Mačiekus*
- 1294 Vietovardžių rodyklė. *Sudarė Gabija Bruzgytė, Venantas Mačiekus*

- 1302 Buvusio Veprių valsčiaus žemėlapis. Parengė Lidija Kavaliauskienė,
Albinas Masaitis
- 1303 Veprių seniūnijos žemėlapis. Sudarė Lidija Kavaliauskienė
- 1304 Buvusių Lietuvos valsčių žemėlapis. Sudarė Lidija Kavaliauskienė
- 1306 Buvusių Lietuvos valsčių abėcėlinis sąrašas
- 1308 Buvusių Lietuvos valsčių teritorinis sąrašas
- 1310 Apie seriją „Lietuvos valsčiai“
- 1314 Apie seriją „Lietuvos valsčiai“ (anglų k.)
*Po spausdinimo pastebėtų klaidų ir netikslumų taisymas
(įklia)*

*Spalvotų iliustracijų puslapių intarpas p. 673–696.
Sudarė Violeta Barkauskaitė, Venantas Mačiekus*

Contents

13 Contents

21 Preface

NATURE

23 *Rimvydas Kunksas*. The peculiarities of Vepriai landscapes

40 **Daiva Patalauskaitė*. The vegetation of Vepriai area

47 *Audronė Žentelytė*. The history of Lake Vepriai

HISTORY

53 **Gintautas Zabiela*. Vepriai Valsčius antiquity lineaments

66 *Jonas Žentelis*. The castle of Vepriai and its site

68 *Audronė Žentelytė*. Vepriai Manor and its hosts

112 The 1836 inventory of the Vepriai Manor. *Translated from Polish by Raimondas Ramanauskas*

122 *Audronė Žentelytė*. Large and small manors

131 *Audronė Žentelytė*. The past of Upninkai in recollections of its dwellers

168 *Jonas Žentelis*. The battles for bread

172 *Jonas Žentelis*. Vepriai volunteers

188 *Jonas Žentelis*. The riflemen of Vepriai Valsčius

214 *Jonas Žentelis*. The economic progress during the independence period

222 *Vladas Terleckas*. Vepriai credit co-operative in 1927–1949

235 *Jonas Žentelis*. Jews in Vepriai Valsčius

237 *Audronė Šipelienė (Palaimaitė)*. How the Soviet rule was declared in Upninkai

238 *Vytautas Skebas*. Changes in Vepriai life in 1940–1941

252 *Kęstutis Žilinskas*. The reminiscences about the 1941 insurgents in Vepriai Valsčius

255 *Audronė Žentelytė*. The Plechavičius men from Vepriai

* An asterisk (*) marks the papers approved by the "Lietuvos valsčiai" Monograph Series Commission for Local Researches. English summaries of the papers are given at the end of the book.

- 277 *Jonas Žentelis*. The reminiscences about the World War II and German occupation
- 283 *Jonas Žentelis*. The battles in Vepriai area in July of 1944
- 288 *Napoleonas Dailidėnas*. About the front at Vepriai
- 291 *Jonas Žentelis*. War in the eyes of a teenager
- 297 *Juozas Rudokas*. The reminiscences by World War participant
- 301 *Jonas Žentelis*. Military airfields
- 303 *Bronislava Bieliakienė*. Deportees, political prisoners and resistance fighters from Vepriai area
- 312 *Jonas Žentelis*. The deportation on June 14–17, 1941
- 315 *Rūta Trimonienė*. The genocide victims in Vepriai Valsčius and fighters for Lithuania's independence in 1941 and 1944–1953
- 331 *Jonas Žentelis*. The fighters for Lithuania's independence and their commemoration (an addendum)
- 337 *Irena Staigvilienė*. The seat of Vepriai (NKVD units)
- 339 *Rapolas Strazdas*. The reminiscences about the war and the Soviet prison
- 345 The reminiscences about the exile and emigration. Prepared by *Audronė Žentelytė*
- 351 *Zofija Kuodytė*. A resistance fighter Vladas Kuodis
- 353 *Jonas Ertmanas*. The recollections by a partisan
- 362 *Jonas Ertmanas*. The reminiscences about the partisan Petras Pociūnas
- 367 About a very superior partisan Petras Pociūnas. Narrated by *Vincentas Razumas* and *Jonas Gudavičius*. Written down by *Bronislava Bieliakienė*
- 368 The brave partisan Petras Pociūnas. Written down by *Bronislava Bieliakienė*
- 370 The partisan Vytautas Pabedinskas. Narrated by *Vincentas Razumas*, *Marija Kalinovienė*. Written down by *Bronislava Bieliakienė*
- 371 The recollections by a political prisoner Jurgis Žentelis. Written down by *Aldona Šikšnienė*
- 374 About the family of the partisan Atkočiūnas. Narrated by *Veronika Dūdienė*, *Vincentas Razumas*, *Jonas Gudavičius*. Written down by *Bronislava Bieliakienė*
- 375 The Lukoševičiai family—the supporters of partisans. Narrated by *Veronika Dūdienė* and *Mykolas Laurinavičius*. Written down by *Bronislava Bieliakienė*
- 376 About Stasys Markauskas. Narrated by *Veronika Dūdienė*. Written down by *Bronislava Bieliakienė*

- 377 The partisan Julius Tamošiūnas. *Narrated by Vincentas Razumas. Written down by Bronislava Bieliakienė*
- 378 The recollections by a partisan scout Ričardas Žebrauskas. *Written down by Bronislava Bieliakienė*
- 381 The recollections by a partisan liaison person Mykolas Laurinavičius. *Written down by Bronislava Bieliakienė*
- 384 The partisan liaison person and political prisoner Juozas Žilinskas. *Narrated by Veronika Žilinskaitė. Written down by Bronislava Bieliakienė*
- 386 A student and political prisoner Lionius Buklys. *Narrated by Vincentas Razumas. Written down by Bronislava Bieliakienė*
- 387 The brothers Juozas and Edvardas Sakalauskai—the partisans. *Narrated by Veronika Dūdienė. Written down by Bronislava Bieliakienė*
- 388 About the fate of the partisan supporter's Ignas Dūda family. *Narrated by Veronika Dūdienė. Written down by Bronislava Bieliakienė*
- 392 *Jonas Ertmanas*. Reminiscences about the political prisoner Ignotas Ertmanas
- 396 The recollections by a political prisoner Juozas Tamošiūnas. *Written down by Bronislava Bieliakienė*
- 404 The recollections by a political prisoner Jonas Gudavičius. *Written down by Aldona Šikšnienė*
- 406 About the political prisoner Jonas Mikalauskas. *Narrated by Paulina Majauskienė (Mikalauskaitė). Written down by Bronislava Bieliakienė*
- 407 The political prisoner Juozas Mikalauskas-Mikolaitis. *Narrated by Paulina Majauskienė (Mikalauskaitė). Written down by Bronislava Bieliakienė*
- 408 The fate of the rifle platoon commander Stasys Strazdas and his family. *Narrated by Stasys Strazdas, Rapolas Strazdas and Veronika Dūdienė. Written down by Bronislava Bieliakienė*
- 413 *Audronė Šipelienė (Palaimaitė)*. My father was a rifleman
- 415 *Ilsė Sereikienė*. Reminiscences about the rifleman Vladas Kacevičius
- 418 *Jonas Palaima*. About the sribai (NKVD unit) abuse and deportations
- 422 *Kęstutis Žilinskas*. About the exile
- 424 *Vanda Kirlienė (Daunoravičiūtė)*. Deportee's recollections
- 429 *Jonas Žentelis, Audronė Žentelytė*. The economic activities in Vepriai Valsčius: industry, business and trade
- 450 *Jonas Žentelis*. The Olisevičiai floriculture farm
- 452 *Raimondas Ramanauskas, Jonas Žentelis*. About the old highway

- 458 *Jonas Žentelis*. A narrow-gauge railway
- 460 *Jonas Žentelis*. Bridges across the Šventoji River at Vepriai
- 465 *Jonas Žentelis*. Vepriai township centre
- 470 *Jonas Žentelis, Dalia Radzevičienė*. Vepriai Valsčius leaders
- 472 *Jonas Bieliakas*. About the former Vepriai kolkhoz
- 477 *Steponas Jankeliūnas*. About himself and the Saloméja Nėris kolkhoz
- 486 *Jonas Žentelis*. Lokėnai kolkhoz
- 488 *Audronė Žentelytė*. Sąjūdis reform movement in Vepriai
- 495 *Aldona Medonienė*. Vepriai village community
- 498 *Kęstutis Verenius*. Sližiai village community
- 503 *Genovaitė Gražina Šaulienė*. About the doctor's work in Vepriai
- 509 *Jonas Žentelis*. Vepriai pharmacy
- HISTORY. EDUCATION, CULTURAL LIFE
- 511 *Jonas Žentelis*. Vepriai Valsčius primary schools
- 543 *Jonas Žentelis*. The 1939–1940 school-year chronicle of the Vepriai primary school
- 545 *Stanislovas Buchaveckas*. The Vepriai Valsčius primary schools during the Soviet and Nazi occupations (in 1940–1944)
- 557 *Jonas Žentelis, Audronė Žentelytė*. A progymnasium, seven-year and secondary schools in Vepriai
- 588 *Audronė Žentelytė*. My class
- 590 *Aldona Medonienė, Audronė Žentelytė*. Vepriai secondary school in a changing process of secondary school
- 609 *Audronė Žentelytė, Romualdas Peleckas*. Upninkai school history
- 628 *Audronė Žentelytė*. Vepriai lower agriculture school
- 645 *Algirdas Paštukas*. Reminiscences about Vladas Paštukas the head of Vepriai agriculture school
- 650 *Audronė Žentelytė*. Vepriai agriculture mechanisation school
- 665 *Daumantas Žentelis, Audronė Žentelytė*. Vepriai "Kregždutė" (A Swallow)
- 697 *Daumantas Žentelis, Audronė Žentelytė*. The contribution by teacher Jonas Jurkūnas into the history of Vepriai land
- 700 *Irena Kalvelienė (Kaveckaitė)*. My first teacher remained a friend for all my life
- 707 *Jonas Jurkūnas*. Justinas Čižis—a voluntary educator of the village
- 708 *Alma Aleknavičienė*. Vepriai library
- 714 *Janina Gineikienė*. Sližiai library

- 725 *Rasa Šimonienė*. About the cultural life in Vepriai
- 753 *Jonas Žentelis*. A chapel-pole "Baltas kryžius" (White Cross)
- 755 *Jonas Žentelis*. A stone at the Vepriai secondary school
- 757 *Jonas Žentelis*. Vepriai land museum
- 775 *Vincas Lukša*. "Poezijos pavasarėlis" (The Poetry Spring) in Vepriai
- HISTORY. CHURCHES AND OTHER SACRAL MONUMENTS
- 777 **Marija Rupeikienė*. The architecture of a manor and sacral buildings in Vepriai area
- 819 **Povilas Spurgevičius*. Historical review and artistic solution of St. Michael the Archangel Church in Upninkai and Holy Virgin Mary the Queen of the Rosary Church in Vepriai
- 854 *Asta Giniūnienė*. Old paintings of the Way of Cross in Vepriai Church
- 859 *Libertas Klimka*. Vepriai bells
- 867 *Bronius Gimžauskas*. The priests of Vepriai parish
- 871 *Jonas Jurkūnas*. Vepriai organists
- 875 *Kazimieras Lukoševičius*. Reminiscences about my grandparents and father who was an organist
- 877 *Nijolė Marcinkevičienė*. The Vepriai Calvary before and now
- 897 *Kęstutis Genys*. Reflections of Christ's torment in the piety of Vepriai folk
- 911 *Jonas Žentelis*. Vepriai Calvary destruction and restoration
- HISTORY. HISTORY OF VILLAGES AND FAMILIES
- 915 *Audronė Žentelytė*. Villages and homesteads
- 934 *Lionė Melanija Jankeliūnienė, Aldona Černiauskienė*. The Pageležiai village in 1945–2010
- 948 *Irena Grigaliūnienė (Puzinavičiūtė), Bronius Puzinavičius*. A little about the village of Menderiškės and its people
- 958 *Janina Musnickienė (Lukoševičiūtė)*. My village
- 963 *Janina Musnickienė (Lukoševičiūtė)*. About our family and Vepriai township
- 966 *My family and Rizgoniai village. Narrated by Stanislava Povilavičienė (Morkūnaitė). Written down by Jonas Povilavičius*
- 971 *Jurgis Žentelis*. About the village of Kazlaučizna
- 973 *Jonas Žentelis*. A story of the Hofmanai kin
- 976 *Ona Tumienė (Hofmanaitė)*. About the village of Bernotiškės
- 978 *Klemensas Palaima*. A scheme of homesteads in Upninkai village in 1940

ETHNICAL CULTURE

- 979 *Klemensas Palaima*. Agriculture in Upninkai village
- 986 *Klemensas Palaima*. Animal husbandry in Upninkai village
- 991 *Klemensas Palaima*. Agricultural machinery and implements
- 995 *Klemensas Palaima*. A daily life of Upninkai dwellers and their traditions
- 1002 *Jonas Žentelis*. The cemeteries in Vepriai Valsčius
- 1019 *Audronė Žentelytė*. Tradespeople
- 1022 *Jonas Žentelis*. The weavers of Vepriai land
- 1027 *Vilma Mulevičiūtė*. Calendar customs in the area of Vepriai
- 1039 *Klemensas Palaima*. Religious traditions of the Upninkai people
- 1043 *Jonas Jurkūnas*. A little about the olden traditions
- 1045 *Petras Malinauskas*. About traditions of old Orthodox believers
- 1048 *Rita Balkutė*. Folk magic and medicine in the area of Vepriai

LANGUAGE

- 1065 Kazys Morkūnas. What a dialect is spoken in Vepriai
- 1070 Kazys Morkūnas. Place names in several villages on the left bank of the Šventoji River
- 1083 *Lionė Melanija Jankeliūnienė*. A dialect of Panevėžys area on the right bank of the Šventoji River (Vepriai area)
- 1090 *Lionė Melanija Jankeliūnienė*. Place names in the Vepriai area

FOLKLORE

- 1097 *Edita Korzonaitė*. The unpublished and published folklore of the Vepriai Valsčius
- 1105 *Edita Korzonaitė*. What was sung and narrated in the area of Vepriai
- 1122 The songs by Prakseda Puzinavičienė. *Prepared by Bronius Puzinavičius*

CELEBRITIES

- 1129 *Jonas Žentelis*. Those who were awaking the Lithuanian spirit
- 1131 *Jonas Žentelis*. Aleksandras Jeremičius—a volunteer of Lithuanian independence fights

- 1135 Jonas Jurkūnas—the educator, enlightener and benefactor.
Prepared by Jonas Žentelis
- 1142 Zita Žemaitytė. The art critic Paulius Galaunė
- 1145 The translator Povilas Gaučys. *Prepared by Jonas Žentelis*
- 1150 The Vepriai rural district chief Jonas Šarka.
Prepared by Jonas Žentelis
- 1152 Vincas Šarka. The poet and playwright Petras Vaičiūnas
- 1157 Jonas Šurkus. Professor Viktoras Vaičiūnas
- 1161 Judita Vaičiūnaitė. Reminiscences about famous Lithuanian doctor Viktoras Vaičiūnas
- 1165 Juozas Paškevičius. From a little shepherd to a professor
- 1168 Almutė Gražulienė. The life marked by a dance
- 1171 Regina Marozienė. Kanklės (a string instrument) player professor Lina Naikelienė
- 1174 Klemensas Palaima. I remained faithful to the farmer's way of life
- 1176 Jonas Žentelis. The biologist Boleslovas Suslavičius
- 1178 Milda Tamošiūnienė. Stasys Tamošiūnas: a scholar, pedagogue and man
- 1183 Romas Gružauskas, Audronė Žentelytė. The pedagogue Leonas Gružauskas
- 1185 Audronė Šipeliene (Palaimaitė). The teacher Konstancija Palaimienė (Žukaitė)
- 1187 Audronė Žentelytė. The mayor Janina Akstinavičienė (Močiekutė)
- 1188 Alfas Pakėnas, Jonas Žentelis. The poet Regina Pakėnienė (Kaselytė)
- 1190 Vaidutė Sakolnikienė. The founder of Vepriai museum Jonas Žentelis
- 1192 Stasys Tamošiūnas. The Lithuanian intellectual Jonas Žentelis
- 1197 Lionė Melanija Jankeliūnienė. The life is bountiful
- 1200 Lionė Melanija Jankeliūnienė. Meetings with Teofilija Vaičiūniene
- 1201 Jolita Žurauskienė, Jonas Žentelis. The public man Romas Petras Šaulys
- 1206 Audronė Žentelytė. The sculptor Viktoras Žentelis
- 1212 Audronė Žentelytė. The pedagogue Juozapas Kazimieras Bikulčius
- 1214 Jolita Žurauskienė. Any piece of wood submits to the hands of master

- 1216 A digest of biographies of Vepriai people. *Prepared by Jonas Žentelis and Venantas Mačiekus*
- 1244 From a poetry of Vepriai people
- 1257 Summaries of the papers approved by the “Lietuvos valsčiai” Monograph Series Commission for Local Researches
- 1261 Abbreviations
- 1265 About the authors
- 1268 The funding of the “Vepriai” monograph. *Prepared by Petras Jonušas*
- 1271 The index of personal names. *Compiled by Gabija Bruzgytė and Venantas Mačiekus*
- 1294 The index of place names. *Compiled by Gabija Bruzgytė and Venantas Mačiekus*
- 1302 The map of former Vepriai Valsčius. *Compiled by Lidija Kavaliauskienė*
- 1303 The map of Vepriai Neighbourhood. *Compiled by Lidija Kavaliauskienė*
- 1304 The map of former Lithuanian rural areas Valsčiai. *Compiled by Lidija Kavaliauskienė and Albinas Masaitis*
- 1306 The alphabetic list of former Lithuanian Valsčiai
- 1308 The territorial list of former Lithuanian Valsčiai
- 1310 About the “Lietuvos Valsčiai” series Apie seriją „Lietuvos valsčiai“
- 1314 About the “Lietuvos Valsčiai” series (in English)

*The insert of colour illustrations pp. 673–696.
Compiled by Violeta Barkauskaitė and Venantas Mačiekus*

Correction of errors and inaccuracies noticed after the printing

Pratarmė

Parengti knygą apie Veprius pirmiausia parūpo buvusiai Veprių seniūnei, vėliau Ukmergės meri Janinai Akstinavičienei, kuri, gaila, „Veprių“ monografijos pasirodymo nebesulaukė. Tai ji 2002 m. birželio mėn. 8 d. pakvietė „Versmės“ leidyklos atstovus į Vepriuose vykusią tėviškėnų sueigą, pažadėjo rūpintis knygos finansavimu. Ir jau 2003 m. birželio mėn. Vepriuose įvyko „Versmės“ leidyklos ekspedicija, kurios dalyviai tyrinėjo gamtą, rinko istorijos, etnografijos, kalbos faktus būsimai „Veprių“ monografijai. Į knygos rengimo darbą aktyviai įsijungė Veprių krašto muziejaus kūrėjas mokytojas Jonas Žentelis ir jo dukterė literatūrologė, humanitarinių mokslų daktarė Audronė Žentelytė. J. Žentelio įkurtame Veprių krašto muziejuje saugoma gausi ikonografinė medžiaga buvo panaudota daugumai monografijos straipsnių iliustruoti. Neatsitiktinai „Veprių“ monografijoje spausdinama per 1 000 nuotraukų ir brėžinių.

Monografija pradedama tradiciniu gamtos skyriumi, kuriame geografas, fizinių mokslų daktaras, Valstybinės J. Basanavičiaus premijos laureatas Rimvydas Kuskas aptaria Veprių kraštovaizdžio formavimosi istoriją, botanikė, biomedicinos mokslų daktarė Daiva Patalauskaitė apžvelgia augmeniją, išskirdama retesnius augalus, Audronė Žentelytė poetiškai aprašo Veprių ežerą.

Istorijos skyriuje archeologas, humanitarinių mokslų daktaras Gintautas Zabiela apžvelgia turtingą senąją Veprių istoriją (pirmąsyk Vepriai paminėti 1384 m.), A. Žentelytė – Veprių dvaro istoriją. Archyvine medžiaga paremtuose J. Žentelio straipsniuose atsispindi aktyvus vepriškių dalyvavimas 1919–1920 m. kovose dėl Lietuvos nepriklausomybės, pasiekta ūkio pažanga per pirmąjį nepriklausomos Lietuvos gyvavimo tarpsnį. Vidurio Lietuvos žemės ūkio pažangai, Veprių kultūriniam gyvenimui didelės reikšmės turėjo Veprių dvare įsteigta Žemesnioji žemės ūkio mokykla, kurios istoriją savo straipsniuose pateikia A. Žentelytė.

Vepriškių pasipriešinimą sovietų okupacijai monografijoje atspindi buvusių Lietuvos partizanų, politinių kalinių, tremtinių atsiminimai (didesnę jų dalį užrašė mokytoja Bronislava Bieliakienė). Monografijoje skiriama dėmesio ir kolūkiams, kuriuose dirbti ir gyventi buvo priverstos beveik dvi vepriškių kartos.

Sąjūdis už nepriklausomą Lietuvą, dabartinė kaimo bendruomenių veikla taip pat randa deramą vietą monografijoje.

Be Žemės ūkio mokyklos, Veprių valsčiuje veikė daug pradžios mokyklų, pokario metais – Veprių progimnazija, vėliau išaugusi iki vidurinės mokyklos, vidurinė, o dabar pagrindinė mokykla Upninkuose. Monografijoje spausdinamos mokyklų istorijos, gausiai iliustruotos nuotraukomis, tarp jų – beveik visų laidų Veprių vidurinės mokyklos abiturientų nuotraukos. Veprių kultūrinį gyvenimą taip pat atspindi Veprių ir Sližių bibliotekų, meninės saviveiklos istorijos.

Vepriai nuo XIX a. vidurio garsūs savo Kalvarijomis, apie kurias monografijoje rašo keli autoriai. Veprių ir Upninkų bažnyčių, Sližių koplyčios istoriją, architektūrą, meninius sprendimus nagrinėja architektė, humanitarinių mokslų daktarė Marija Rupeikienė ir menotyrininkas Povilas Spurgevičius.

Etninės kultūros skyriuje aprašoma Veprių krašto žemdirbystė ir gyvulininkystė, amatai, kapinės, kalendoriniai papročiai, tradicinė magija ir medicina ir kt.

Kalbos skyriuje humanitarinių mokslų daktaras Kazys Morkūnas aptaria vepriškių tarmę, aiškina kelių kaimų vietovardžių kilmę, Lionė Melanija Jankeliūnienė skelbia kalbos ekspedicijose surinktą medžiagą.

Tautosakos skyriaus rengėja Edita Korzonaitė apibūdina Veprių apylinkių tautosaką, pateikia būdingesnių tautosakos pavyzdžių.

Įžymių žmonių skyriuje spausdinama per 80 iškilusių vepriškių biografijų, kai kurios jų – atskirais straipsniais.

Monografija užbaigiama vepriškių poetinės kūrybos posmais.

Monografijos „Vepriai“ rengimą ir spausdinimą finansavo Ukmergės rajono savivaldybė, Lietuvos kultūros ministerija, „Versmės“ leidyklos vadovas Petras Jonušas.

Už kelių metų darbą rengiant monografiją vyr. redaktorius yra dėkingas šviesaus atminimo etninės kultūros skyriaus redaktoriui prof. Vaciuui Miliui ir kalbos skyriaus rengėjui, humanitarinių mokslų daktarui Kaziui Morkūnui. Nuoširdžiai dėkoju kalbininkėms Vincentai Velžytei ir Rasai Kašėtienei, maketuotojoms Sigridai Juozapaitytei ir Violetai Barkauskaitei, tekstų rinkėjams Gabijai Bruzgytei, Jūratei Baradinskienei, Donatui Rinkevičiui ir Pauliui Uždaviniui, fotografams Aloyzui Petrašiūnui ir Nijolei Paškauskienei, viršelio dailininkei ir leidinio meninei redaktorei Onai Liugailienei, leidyklos darbuotojoms Živilei Driskiuienei, Aušrai Jonušienei, Gabijai Juščiūtei, Rimgailei Pilkionienei ir „Versmės“ leidyklos vadovui Petriui Jonušui, ne tik vadovavusiam ir koordinavusiam viso monografijos rengėjų būrio darbą, bet ir savo asmeninėmis lėšomis rėmusiam knygos rengimą, užtikrinusiam visą monografijai išleisti trūkstamą finansavimą. Negalima atskirai nepadėkoti ir „Lietuvos valsčių“ serijos nuolatinės rėmėjos UAB „Magnolija“ direktoriui ir nepakeičiamam ekspedicijų pagalbininkui Jonui Dubickui.

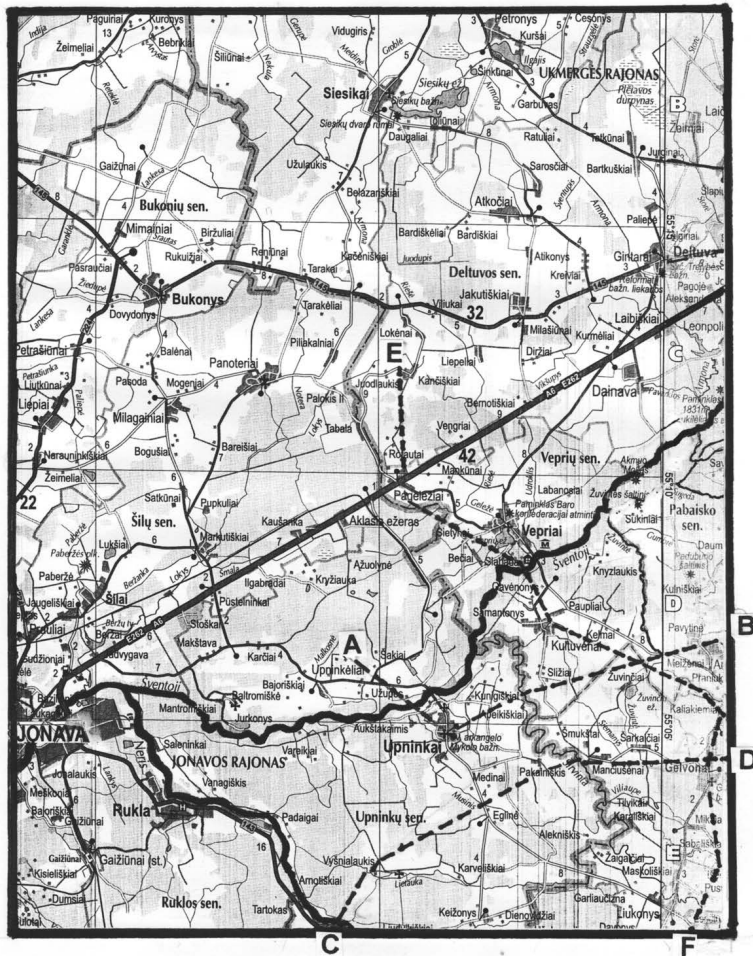
Taip pat reiškiu padėką visiems vepriškiams, prisiminimais, nuotraukomis, kita medžiaga prisidėjusiems prie monografijos rengimo, Ukmergės kraštotyros muziejaus darbuotojams, monografijos rengėjus rėmusiems kvalifikuota istorine medžiaga. O ypatinga padėka – Veprių krašto muziejaus kūrėjui, vienam iš monografijos sudarytojų Jonui Ženteliui ir jo dukrai Audronei Žentelytei.

GAMTA

Veprių kraštovės savitumai

Rimoldas Kuskas

Veprių istorinis vietovaizdis, arba kraštovė, kalvyno, plynaukščių ir lygumų kaimynystėje išsiskiria ir reljefu, ir upynu. Vyraujantis kraštovės elementas, žinoma, yra platus senovinis Šventosios slėnis su savo žemyn besileidžiančių keturių terasų kaskada, daugybe vingių ir salų upės vagoje, vešliomis salpomis (1 ir 2 pav.). Pasienį labai įvairina iš vakarų Vėprių miestelio ir upės link pasukantis Veprių moreninis kalvotas gūbrys. Pietvakarių pusėje dar driekiasi ežerėtas pelkynas ir miškai, o abipus slėnio plyti smėlingos limnoglacialinės lygumos. Pasieniu aukščiau paėję aptiksime morenines įlo-

1 pav. Veprių apylinkės situacinis žemėlapis (iš „Mažoji Lietuvos autokelių atlaso“, 1:200 000). Punktyrinės linijos A-F žymi geologinių profilių vietas (6–8 pav.)

mėtas ar raguvėtas lygumas. Toks tai gamtinis Veprių ansamblis.

Archeologai ir istorikai Deltuvos, Veprių ir Ūpninkų apylinkėse aptinka tiek daug senųjų kultūrų paminklų pradedant mezolitu, tad nekyla abejonė dėl kraštovės tūkstantmečių paveldo svarbos.

Paveldimumo savybė labai ryški ir kraštovės struktūroje, jos geologijoje ir dabartinių gamtos procesų kryptyje.

Tiek nuosėdinių geologinių sluoksnių kaita bei storis, tiek dabartinio reljefo ir upyno pavidalas tam tikra dalimi yra priklausomas nuo kristalinio žemės pamato struktūros. Pamate kaip suaižėjusiame puode aptinkama įvairios kategorijos lūžių, net pakopų. Visas tas milžinas žemės indas geologinėje praeityje, paskutinį milijardą metų nebuvo labai pastovus ir ramus dėl Žemės vidinių ir kosminių sambrūzdžių, revoliucijų geologinėje praeityje, vadinamų kalnodaros laikotarpiais. Lūžių sąlygotų tektoninių blokų padėties kaita, jų kilimas ar žemėjimas lėmė įvairių geologinių laikotarpių jūros įlankas, upių žiotis ir slėnius. Ta kaita buvo reikšminga ir ledynų užslinkimui ir jų kryptčiai paskutinį milijoną metų. Ledynmečiais ledyno liežuviai, o tarpledynmečiais bei poledynmečiu upių slėniai įvairiais laipsniais buvo priklausomi nuo to mįslingojo Žemės kristalinio pagrindo.

Neriės ir Šventosios santaka, Šventosios žemupy, kur prigludusi Veprių apylinkė, yra vadinamosios Lietuvos–Baltarusijos anteklizės, arba milžinės kristalinės pakilumos, šlaite. Čia uolinis pagrindas aptiktas 750–800 m gylyje. Tas šlaitas apklotas paleozojaus nuosėdų danga. Ant ankstyvojo proterozojaus granitų ir gneisiškų granitų guli apie 50 m vėlyvojo proterozojaus smiltainiai ir aleurolitai. Aukščiau stūkso jau didesnė storymė (850 m) kambro periodo molio ir kvarcinio

2 pav. Kraštovėje (kultūriniame vietovaizdyje) dominuojantis Šventosios slėnis aukščiau Veprių ties Kazlais. Vagai būdingos salos ir seklumos. Dešinėje, dešiniajame upės krante, matyti pirmoji ir antroji terasos. Autoriaus nuotr.

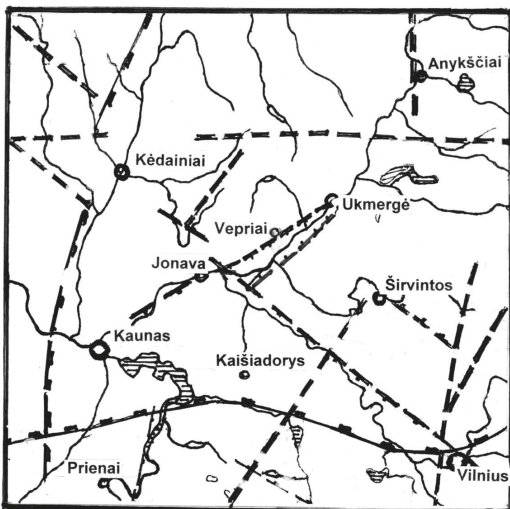
smiltainio. Ordoviko mergeliai, klintys ir dolomitai sudaro net 120 m storymę, o silūro mergeliai, klintys ir margi moliai plyti jau 200 m storio sluoksniu. Beveik panašaus storio ir devono sluoksnytas su klintimis, mergeliais, dolomitais, moliais.

Mezozojaus sluoksnių liko tik Veprių apylinkės „geologiniame fonde“ – originalioje įdauboje. Tas pat ir su kainozojaus sluoksniais, tiksliai kvartero, arba ledynmečių, 80–140 m storio dangą išliko.

Grįžkime prie uolinio pamato, jo lūžių zonų. Labai apibendrintai tą suskilusio megapuošto vaizdą matome 3 paveiksle. Smulkesni, mažesnės kategorijos lūžiai neparodyti. Užtat problemiško Jonavos–Ukmergės–Upninkų trikampio lūžių zonos išskirtos. Natūralu, kad geologai tektonininkai skirtingai interpretuoja grėžinių medžiagą. Daugelis pripažįsta Šventosios slėnį žemiau Ukmergės išskirtiniu. Mat tiksliai ties Šventosios slėniu kiek žemiau Veprių ir Upninkų–Šilų ruože grėžiniai aptiko apatinės kreidos jūrinis sluoksnius – kvarcinį smėlį su glaukonito priemaiša, vadinamuosius Jiesiės sluoksnius. To 20 km ilgio, siauro ŠR-PV krypties intarpo, mozaikškai įmontuoto į 150–160 milijonų metų senesnius viršutinio devono smiltainius ir smėlius (Šventosios sluoksnius), buvimą sunku paaiškinti kitaip, kaip tektoniniu bloko išskirtinumu. Kreidos periodo kalnodaros metu galėjo ryškiai pažemėti Šventosios žemupio blokas, užsipildyti žymiai storesne kvarcinių smėlių dangą. Ir ankstesniajame viršutinės jūros periode šioje vietovėje jūrinis duburys kaupė molį ir aleuritą (Ažuolijos sluoksniai). Tokiomis aplinkybėmis Veprių duburyje ligi šiol išliko storesnis negu 100 m viršutinės jūros ir apatinės kreidos molius, aleuritą ir kvarcinių smėlių sluoksnytas.

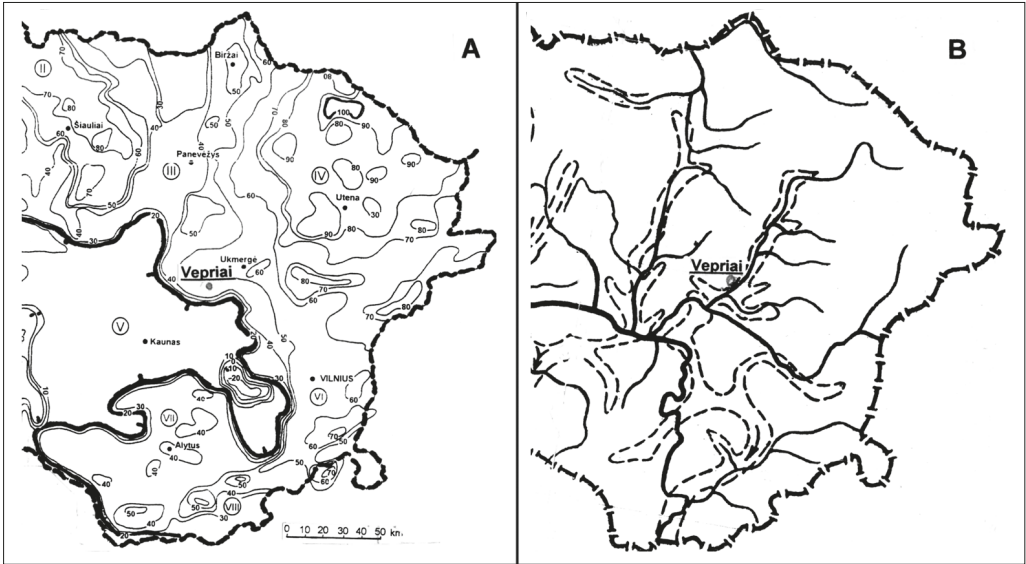
Kainozojuje (paleogene ir neogene) beveik visoje Lietuvos teritorijoje sausumoje plėtojosi upynas. Erozija sunaikino karbono, permio, triaso, jūros, kreidos periodų sluoksnius, palikdama tik „neoficialų Veprių geologinį fondą“.

Be jau dėstyto Neries žemupio tektoninio bloko aiškinimo, dalis geologų laikosi duburio kosminės kilmės hipotezės. Pirmas problemą tyrinėjo ir darbus paskelbė R. Gailius¹. Tai esąs stambaus meteorito, puolusio Žemėn jūros periode, paliktas krateris. Kraterio skersmuo apie 5 km. Epicentras kažkur apie Šventosios vagą ties Samantonimis. Jis galėjo pažeminti ir visą Šventosios žemupio tektoninį bloką iki Šilų ir Jonavos.

3 pav. Neries, Šventosios ir Nevėžio žemupių ryšys su tektoninių lūžių zonomis (bendras įvairių kategorijų zonų žymėjimas, remiantis 1981 m. tektoniniu žemėlapiu – Šliaupa A. J., Berzin L. E., Kajak K. F., Straume J. A. Tektoničeskaja karta respublik Sov. Pribaltiki, 1:500000, Leningrad). Fragmentas su nedideliu autoriaus papildymu

¹ Gailius R. Lietuvos meteoriniai krateriai, Vilnius, 1988.

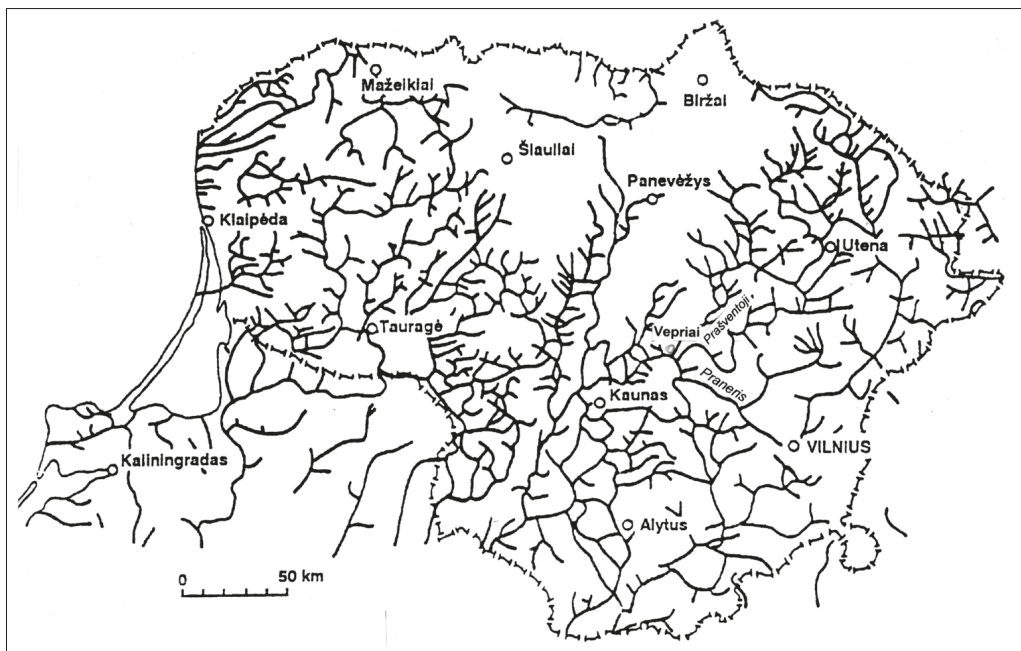

4 pav. A – Pokvarterinio (ledynų paliktos dangos pridengto) paviršiaus pavidalas. Ryškėja stambios reljefo pakopos bei lygumos. Tarp Jonavos ir Veprių glūdinti pakopa viršija 20 m (A. Šliaupa, 2000); B – po kvartero danga slypinčių upių slėnių, pažymėtų punktyrine linija, santykis su dabartiniu upynu (pagal V. Baltrūną, A. Šliaupą, 1980)

Kitas stambus meteoritinis krateris, arba astroblema (žiedinė tektoninė struktūra, susijusi su dangaus kūnais), tyrinėta ir aprašyta G. Motuzos. Ji aptikta netoli Drūskininkų ir vadinama Mizarų ir Gerdąšių astroblema.

Paleogeno ir neogeno upyno darbo pobūdis, jo padariniai, visas po kvartero danga slypintis paviršius Lietuvos geologams lieka aktuali tema. Nuo jo priklausė ir ledynų elgesys, ir jų paliktos dangos hidrogeologinės savybės.

Yra keletas pokvarterinio paviršiaus raidos hipotezių. Bloga tai, kad ligi šiol nėra aiškesnės įvairių palaidotų neigiamų reljefo formų indikacijos ir tipologijos. Daugelis pasitenkino bendru paleoirėžių, paleoslėnių ar senųjų slėnių terminu. O jis apima ir tarpledynmečių upyno slėnius, ir ilgųjų ežerų – rinų arba poleodyninių slėnių palaidojimus, ir atslenkančio ledyno liežuvių išiveržimus į upių slėnius ir rinas (ingresiniai ledynai). Svarbiausia, kad nenustatytas neogeno upių slėnių ir jų tarpusienių išlyginimas pirmaisiais ledynmečiais. Ledyno egzarcijos (ardymo) tyrimuose labai svarbūs yra šoninės dinamikos reiškiniai, vandeningųjų laikotarpių padariniai. Nemažai geologų ignoruoja vadė tipo plačiaslėnių, palaidotųjų slėnių ir ledyno praplėstųjų senslėnių morfotipus. Gana įtariai žiūrima ir į A. Šliaupos pokvarterinio reljefo pakopų hipotezę (4 A pav.). Tektoninių lūžių zonų sąlygotą geologinių sluoksnių pasiskirstymą sekė mezozojaus ir kainozojaus geologinių įvykių, daugiausia šoninės erozijos, mastas. Čia veikė įvairūs faktoriai: ir nuosėdų atsparumas ardymui, nuplovimui, ir atskirų geologinių periodų tektoninis aktyvumas, ir upyno konfiguracija. Antai A. Šliaupos žymimos 10–20 m nuo jūros lygio didžiulės Kauno lygumos pokvarterinis paviršius sudarytas iš triaso ir kreidos sluoksnių. Pakilus į 20–25 m aukščio pakopą, stūksančią ties Jėnava,

40–60 m aukštyje plyti jau devono įvairių epochų sluoksnytas (4-A pav.; Šliaupa A., 1992, 2000).

Populiarinant geologiją, bandyta adaptuotą palaidotų slėnių labirintą sieti su dabartiniu upynu. Tarp Jonavos ir Veprių pažymėta stambi upyno sankryža² (4-B pav.).

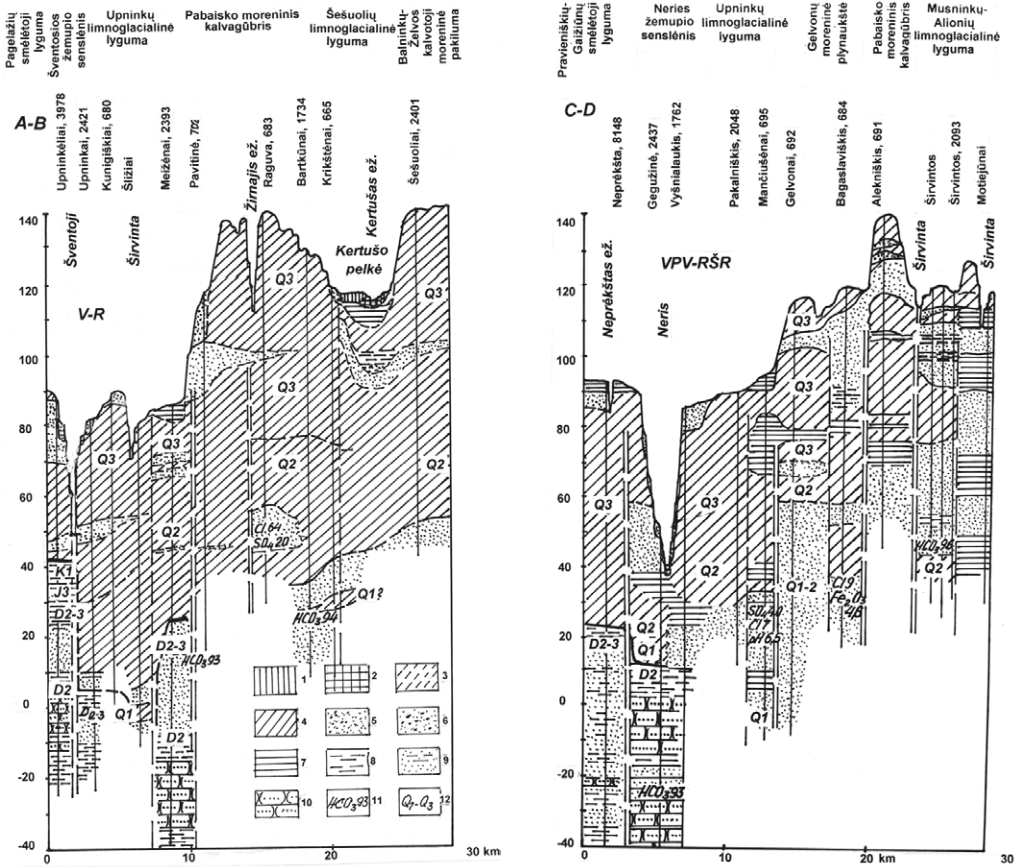
Gana komplikuojuose palaidotų slėnių suvestinėje (Šliaupa A., 2000) tarp Veprių ir Jonavos galima matyti dviejų upių varžybų padarinius. Detaliau pasižvalgius grėžinių kataloguose, apie Veprius aptinkami keli palaidoti slėniai (5 pav.). Aukščiau Jonavos ir upių santakos jau nuo Šilų palaidoti slėniai šakojasi. Vienas eina pro Markūtiškius, kitas – pro Pūstelninkus, Ažuolynę. Yra senslėnių atsakos ties Širvintos žiotimis ir slėniu. Atskiras slėnis tarp Veprių ir Gelvānės ežero. Pietinėje apylinkės dalyje aptiktas palaidotas slėnis tarp Kultuvėnų ir Kálniškių.

Mūsų kvartero dangos profiliai iš šiaurės aplenkia Veprių astroblemą, tačiau ties Upninkėliais grėžinys siekia duburio pakraščio 10 m storio sluoksnius, stūksančius 40 m aukštyje nuo jūros (6 pav.). Kreidos smėlius pridengia 30 m storio vidurinio ir vėlyvojo ledynmečio moreninis priemolis bei kompleksus skiriantis Merkinės tarpledynmečio smėlis. Neplonas (18–20 m) ir poledynmečio fluivioglacialis (ledynupės) smėlio bei žvirgždo sluoksnytas.

Upninkėlių grėžinys darytas smėlėtoje Pageležių lygumoje, dešiniajame Šventosios krante. Šventosios slėnis šioje vietoje siauras, 1,2 km pločio ir turi keturias viršsalpines terasas (įskaitant fluiviolimnoglacialinę). Pasitaiko siaurų salpų. Upninkų limnoglacialinę (ledyno ežerų) lygumą tarp Upninkų ir Pāvytinės apriboja du tektoniniai lūžiai, atsispindintys ir kvar-

5 pav. Įvairaus tipo upių erozijos, ledyno egzaracijos (ardymo) ir poledyninės erozijos ašys, vadinamieji paleoįrėžiai, arba senieji įrėžiai (pagal A. Šliaupą, 2000)

² Baltrūnas V., Šliaupa A. *Nešė velnias akmenį*, Vilnius, 1978.

6 pav. Veprių apylinkės vidurinės dalies geologinis profilis. A–B (Upninkėliai–Šešuoliai).

Sutartiniai ženklai: 1 – durpės, 2 – sapropelis (detritinis, karbonatinis, molingas), 3 – moreninis priemolis, 4 – moreninis riedulingas priemolis, 5 – vidutinis ir rupus smėlis, 6 – stambus smėlis ir žvyras, su gargždo prosluoksniais, 7 – molis, 8 – limninis priemolis, 9 – priemolis su smėliu, 10 – smiltainis, 11 – požeminių vandenių pagrindinio komponento indeksas, 12 – kvartero sluoksnių kompleksai

7 pav. Veprių apylinkės pietinės dalies geologinis profilis. C–D (Neprėkšta–Motiejūnai)

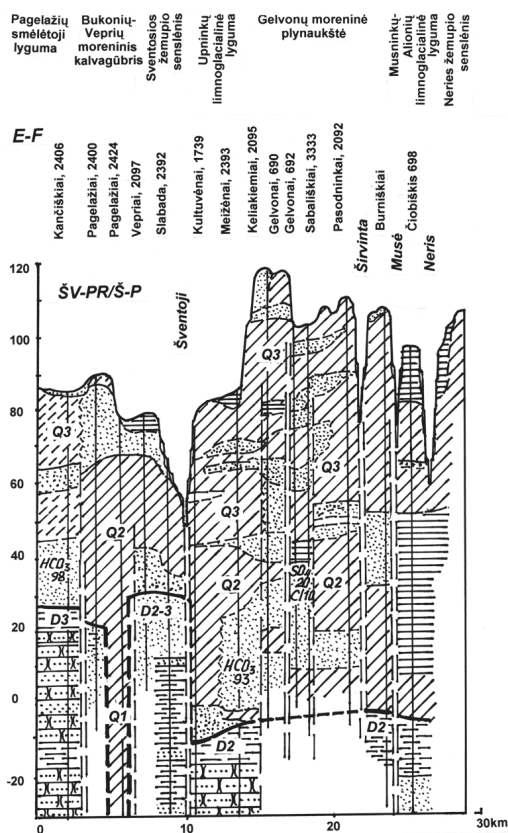
tero sluoksniuose. Toliau į pietryčius kylantis Pabaisko moreninis kalvagūbris yra daubotas, ežeringas. Profilyje matyti rininis Žirnajū ežeras, kurio sąsaja su tektoniniu lūžiu tik menama. Ežerėta, pelkėta yra ir Šešuolių limnoglacialinė lyguma.

Pietiniame geologiniame Veprių apylinkės profilyje (7 pav.) matome palyginamąją Neriės senslėnio sandarą, Upninkų limnoglacialinę lygumą ir Gėlvonų moreninę plynaukštę, pereinančią į Pabaisko moreninį kalvagūbrį. Rytinė Mūsų ir Alionių limnoglacialinė lyguma savo nuogulų smėlingumu labai skiriasi nuo tiktai apskalautų Upninkų ar Pageležių smėlėtųjų molėtųjų lygumų. Išimtį sudaro tik Gelvonų plynaukštės papėdė, kur ties Mančiūšėnais yra 18 m giluminio molio iš vidurinio ledynmečio. Viršuje vėl slūgso 3–5 m kompaktiškas molynas.

Kalvyno papėdė pasižymi ir gausiu mineralingu arteziniu vandeniu. Tai ir tektoninio lūžio zoną atitinkanti vietovė, turtinga sulfatinio silpnai chloridinio tipo požeminio vandens. Tolimesnėje lygumoje kvartero dangos storis yra 100–130 m. Šiauriniame geologiniame profilyje (E-F, 8 pav.) galima matyti tipingą palaidotą Veprių senslėnį, kurio gylis po kvartero dangą didesnis negu 60 m. Toje apylinkės vietoje stūkso ir Šventosios dešiniojo kranto devoninė 25–30 m nuo jūros lygio pakiluma. Ji tepridengta 60 m storio vidurinio ledynmečio priemolių ir smėlių. Įdomu, kad tektoninio lūžio atribotos Pageležių smėlėtosios lygumos ir Bukonių–Veprių moreninio kalvagūbrio kvarteriniai sluoksniai visiškai skirtingi. Tai rodytų didoką reljefo formų paveldimumą atskirų ledynmečių veikloje. Net poledynmetyje klostęsis Slabados–Bečių–Sietynų molynas (4 m), panašiai kaip anksčiau minėtas Mančiūšėnų molynas, yra padarinys nedidelio prieledyninio baseino, senųjų tyrinėtojų siejamo su dideliu Vidurio Lietuvos prieledyniniu ežeru. Kaip parodė ilgamečiai vidutinių ir mažų limnoglacialinių lygumų tyrimai, tie molynai klostėsi ne prieledyniniame, o poledyniniame baseine. Klimato pašaltėjimų šimtmečiais, o kartais tik dešimtmečiais ledo padengti pratakūs ežerai klostė molį, netgi juostuotą (varvas), labai dažnai – ir priesmėlių^{3,4}.

Šiame geologiniame profilyje galima išskirti bent šešias tektoninių lūžių zonas, kurios savo ruožtu parodo ir požeminių vandenų potencialą, tarp jų – ir mineralinių vandenų. Raguvėtuose slėniuose (Širvintės žemupio intaku, Žuvintės upelio) neretai atsiveria skanaus, saikingai mineralizuoto vandens šaltiniai (hidrokarbonatinis bei silpnai sulfatinis vanduo).

Neries žemupio lygumą (9 pav.) su Šventosios žemupio atkarpa, A. Basalyko nuomone, kūrė daugiausia 80 m aukščio prieledyninis baseinas⁵. Rytinis jo krantas ėjo pro Ruņšiškes, Pravieniškės, į rytus nuo Gaižiūnų, o toliau į šiaurę Veprių link. Į tą baseiną įtekėjo jau didelės Neries ir Šventosios upės. Jos, grauždamos slėnius, smėliais apklojo ledyno plaštakinės dubumos rytinę dalį.

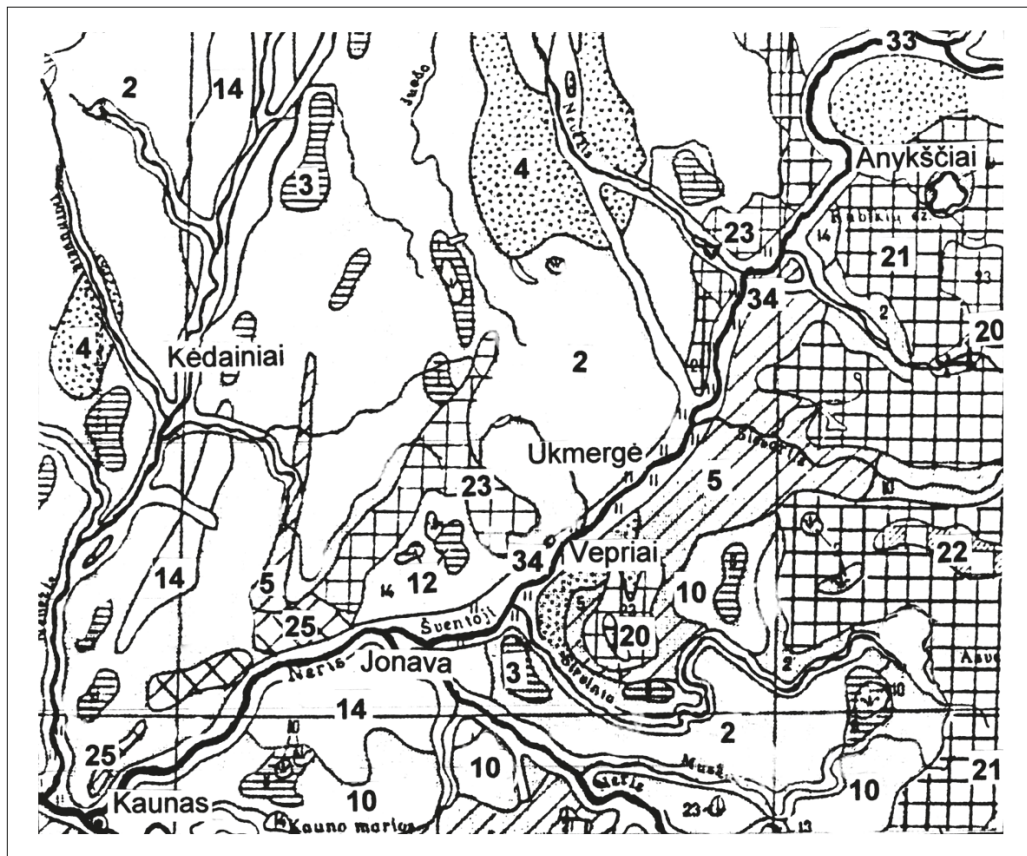

8 pav. Veprių apylinkės šiaurinės ir rytinės dalių geologinis profilis. E-F (Kančiškiai–Čiobiškis)

³ Kuskas R. *Ežerų ir pelkių ekosistemų raida*, Vilnius, 2005.

⁴ Kuskas R. *Kazlų Rūdos smėlynų kraštovės kilmė ir sandara*, Gamta, Versmė, Vilnius, 2006.

⁵ Basalykas A. *Lietuvos TSR fizinė geografija*, t. 2, Vilnius, 1965.

9 pav. Šventosios baseino ir Veprių apylinkės vietovaizdžių tipai pagal Žemėvaizdžius (A. Basalykas, 1981)

Moreninės lygumos: 2 – dirbamos lygumos su vyraujančiais velėniniais glėjiškais dirvožemiais, 3 – kalvotos lygumos su dirvožemio atmainų ir naudmenų kompleksu, 4 – lygumos, vietomis apklotos šilų smėliais, su dirvožemių ir naudmenų kompleksu, 5 – banguotos plačiai dirbamos lygumos su velėniniais jauriniais ir velėniniais karbonatiniais dirvožemiais;

Priededyninės ežerinės lygumos: 10 – plačiai dirbamos samplovinės lygumos su vyraujančiais velėniniais glėjiškais dirvožemiais;

Senovinės aliuvinės lygumos: 12 – supelkėjusios smėlingos lygumos su aukštapelkėmis, 14 – banguotos ir kauburiuotos smėlingos lygumos su pušynais jauriniuose šilaininiuose ir velėniniuose jauriniuose dirvožemiuose;

Kalvotos moreninės aukštumos: 20 – labai kalvoti ir dauboti vietovaizdžiai su marga dirvožemių ir naudmenų danga, 21 – vidutiniškai kalvoti ir dauboti vietovaizdžiai su marga dirvožemių ir naudmenų danga, 22 – plokščiakalvių vietovaizdžiai su arimų ir žemuminių pievų kaita, 23 – mažai kalvoti dauboti vietovaizdžiai su dirvožemių kompleksu ir naudmenų kaita;

Kalvotos moreninės raguotos aukštumos: 25 – vidutiniškai kalvoti ir banguoti vietovaizdžiai su velėniniais jauriniais dirvožemiais;

Upių slėniai: 33 – terasiniai, 34 – salpiniai

10 pav. Šventosios žemupio ties Samantonimis 25 m terasa (III) – vidutiniškai derlingų senovinių laukų vietovė. Autoriaus nuotr.

11 pav. Trečiosios, 25 m aukščio nuo upės lygio, terasos papėdė ir slėnio šlaitas piečiau Samantonių. Autoriaus nuotr.

Tų dviejų upių senovinės žvirgždingos ir smėlingos deltos net 4–6 m sluoksniu apklojo juostuotuosius molius. Smėliai apnešė ir Nevėžio ledyninės plaštakos sudaryto kalvagūbrio šlaitus, papėdes.

Pagal poledinių ežerų koncepciją tas baseinas nebūtinai turėjo būti 80 m aukščio, nes poledinių ežerų buvo ir seklojų, t. y. tarp įvairaus aukščio ledo dangos skliauto ir ežero dugno būdavo ir 5–7 m, ir 5–20 m. Tiktai ežero pratakumas, dinaminės sąlygos lėmė nuogulų pobūdį, granulometriją. Būdavo visai seklių ir ramių mažų poledinių ežerų, klosčiųsių juostuotą molį.

Ledynui žemėjant, Šventoji pratęsė vagą į pietvakarius, Neris – į šiaurvakarius. Susiliejusios upės pasuko išilgai Nevėžio ledyninės plaštakos sukurto moreninio kalvagūbrio. Nemuno žemupio lygumoje tų upių erozijos bazė, pagal A. Basalyką, buvo 60 m, 40 m ir 16–20 m etapiškai slūgstančios ledynmarės.

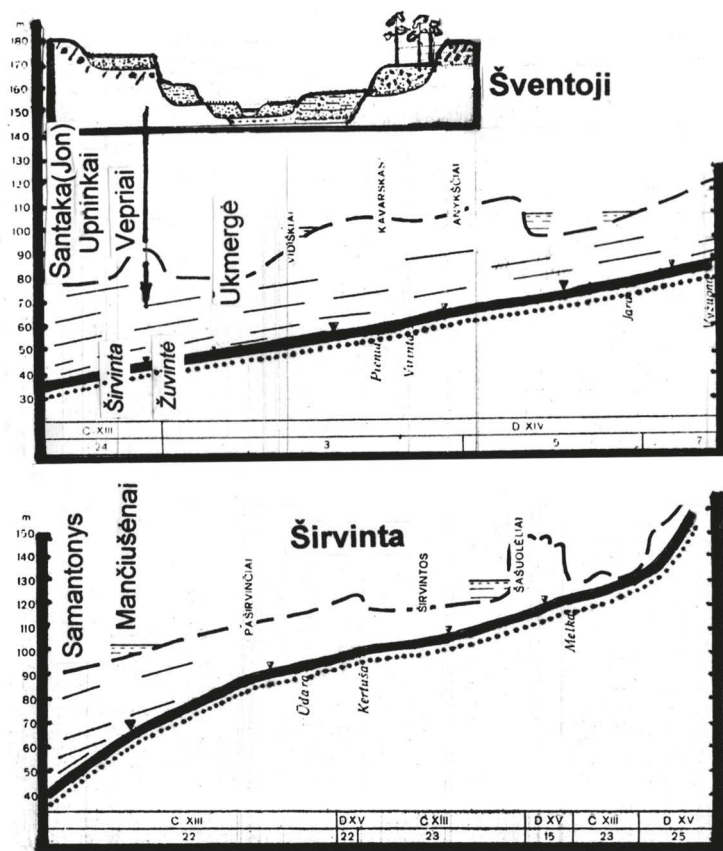
Šventosios žemupyje, 1–1,5 km pločio slėnyje, išskiriamos 3 viršsalpinės terasos, ketvirtoji fliuviolimnoglacialinė. Poledynmetyje susikūrė 25–27 m (III),

12 pav. Antrosios, 13–18 m aukščio, terasos eglynas su erozijos reliktais – rieduliais (kairioji nuotrauka) ir žemiau stūksantis mėlyninis pušynas su storesne aliuvio danga (dešinioji nuotrauka). Netoliese miške yra Kazlų (Kazlaučiznos) pilkapynas. Autoriaus nuotr.

13 pav. Šventosios ruožas aukščiau Kalvelių ir Sukinių su pirmosios (8–10 m) terasos segmentais ir vaizdinga dvipakope salpa (1,5–2,5 m). Autoriaus nuotr.

14 pav. Šventosios ir Širvintos upėkritis išilginiai profiliai. Mažasis slėnio profilis (aukštai) atspindi slėnio sandarą netoli Veprių (salpa ir 3 terasos). Žemėjančių linijų spektras – apytikriai terasų segmentai ir aukščiai

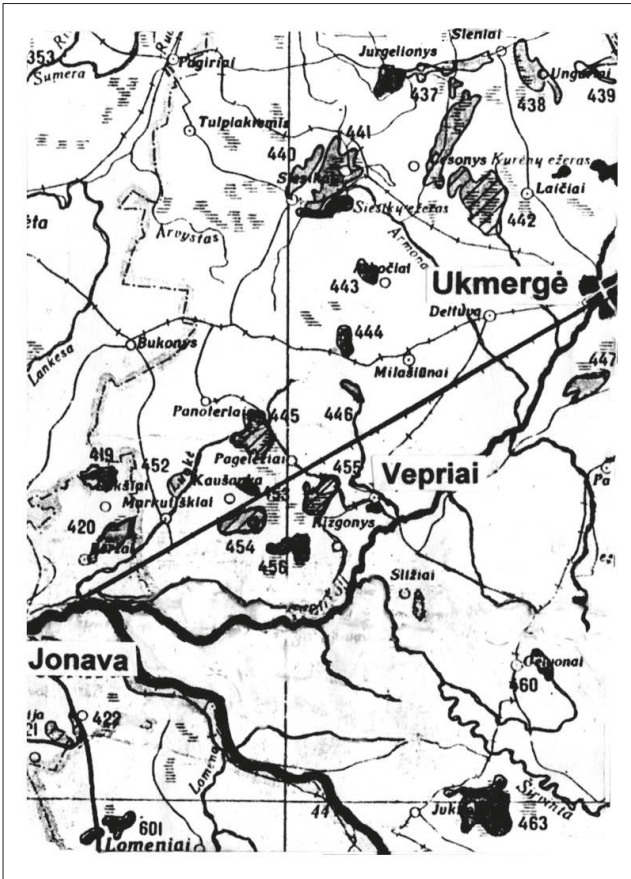
13–18 m (II), 8–10 m (I) terasos. Salpa neretai dvinarė, iki 3,5 m aukščio (10, 11, 12, 13, 14 pav.).

Apie Upninkėlius ir Baltrėmiškę matosi aukštosios vagos (IV terasos formavimosi laikų) atšakos. Tada upė veržėsi iš laikino ledo lusto užblokuoto slėnio. Įdomūs ir pirmosios (8–10 m) terasos aliuvio intarpai. Juose nemaža juostuotųjų molių. Tai vidurinio holoceno (poledynmečio) laikų molis, susiklostęs tuo laikotarpiu, kada Šventosios žemupys patirdavo hidraulinę upės patvenkimą nuo Nemuno ir Neries santakos pusės. Tuo metu tektoninio Žemės plutos grimzdimo arealas atėjo iki Veprių, yra požymių ir ties Ukmergė.

Gražų ir sudėtingą slėnį turi ir Širvintės žemupys. Tai erozinis slėnis. Žemiau Pāširvinčio, ypač apie Kunigiškius, terasos kiek pasvirusios vagos linkui. Širvintos vidurupis ir aukštupys daug kur paveldėtas iš tarpledynmečio.

Reljefo paveldimumas yra būdingas ne tik upių slėniams, jų atkarpoms, bet ir moreniniams gūbriams, kurie supa Nevėžio lygumą: Vidurio Lietuvos gūbriui, lygumon įsiterpusiems lėkštesniems gūbriams kaip Bukonių–Veprių ir Šėtos gūbrys (9 pav.). Paveldėjimo simptomas gūbryje – daug uždarų įdaubų (termokarstinių pradubų) ir vienas kitas ežerėlis⁶. Kalvagūbriuose įdaubos dažniausiai užpelkėjusios, tačiau ligi šiol yra išlikusių ežerėlių (prie Šėtos), Žeimelio ežeras Bukonių

⁶ Ten pat.

15 pav. Veprių apylinkės pelkynas (Lokės ir Geležės baseinai). Skaičiai atitinka Didžiojo durpynų kadastro (1992) numeraciją. Apvalainas pelkyno pavidalas gali sietis su ikikvarterinių upių slėnių santaka

16 pav. Raguvos ir upokšniai kairiojoje Šventosios slėnio pusėje, kertantys I–III terasas (nuotr. kairėje). Knyzelė – nemenko debito upelis, tekantis pro Knyzlaukį (nuotr. dešinėje). Labai panašiai atrodo ir Žuvintės žemupyis ties Sukinių piliakalniu. Autoriaus nuotr.

17 pav. Salos Šventosios vagoje paprastai siejasi su įtekančiais upeliais, išmetančiais nešamus smėlius. Čia matyti Žuvintės žiotys, už jų – plati pirmoji terasa. Autoriaus nuotr.

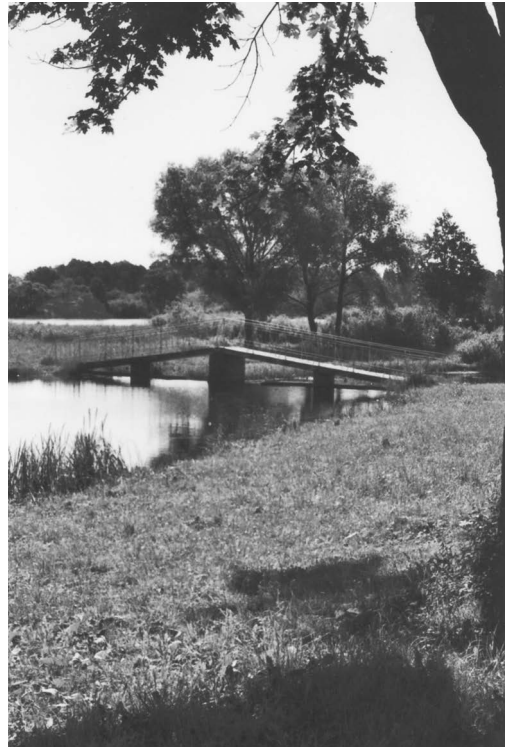

18 pav. Didelės upės – Širvintos – priešžiotinė slėnio dalis prieš pat Šventąją. Matyti reto grožio ir derlingumo Kunigiškių salpa. Širvintos vagos šlaitai smarkiai plaunami, ardomi. Autoriaus nuotr.

moreniniame ruože ir nemenkas Veprių ežeras (23 ha) Veprių moreniniame gūbryje. Nedidelių ežerų ir pelkių daugiau yra smėliais apklotuose pakraštiniuose moreniniuose plotuose, pavyzdžiui, tarp Lūkės ir Šventosios upių, Gelėžės pelkyne, apie kurį verta kalbėti detaliau (15 pav.).

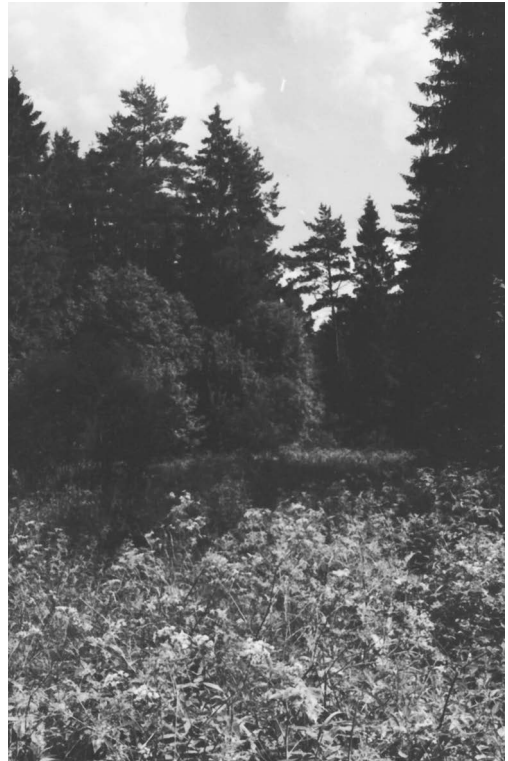
Geležės ir Lokės baseinų pelkynas pasižymi gilokais ežerėliais, viduriniame holocene turėjusiais 10–15 m dubenis. Tai Žeimelis, Ąklas, Įlgajis, Gilujis. Pelkės nuo seno buvo ir pašaro bazės, ir samanynės, ir uogynai. Gaila, kad padėtis prie didelio kelio ir miestų lėmė greitą ir neekonomišką eksploataciją. Beveik visos durpės buvo iškastos. Pažiūrėkime, kaip atrodė šis įdomus pelkynas prieš durpininkų puotą. Tai 10 svarbiausių pelkių: aukštapelkių ir žemapelkių.

Strašiūnų (kadastro Nr. 419) – 144 ha aukštapelkė su gražiu Žeimelio ežeru. Samaninių durpių klodas siekė 3,3 m storį. Žuko Raistas (453) – 70 ha, buvo sukaupęs net 6 m klodą. Samanyne (454) – 238 ha, 3,3 m storio klodas. Ilgajo pelkė (456) – 145 ha, 5,5 m klodas. Saraisčių (443) – 89 ha, 5,0 m klodas. Jakūtiškių (444) – 73 ha, 3,5 m klodas. Šilų (420) – 207 ha, 2,5 m klodas. Tabalų (445) – 264 ha, 3,6 m klodas. Pageležių Raistas (455) – 175 ha, 4,4 m klodas. Pučionių (446) – 57 ha, 4,1 m klodas.

19 pav. Veprių ežeras su Ežerinio skulptūra ir senais rūmais krante. Valčių ir lieptų mėgėjams čia atgaiva (dešinėje). Autoriaus nuotr.

Šventosios slėnio mažųjų intakų, daugelio raguvėtų upelių hidrografinė ir biologinė įvairovė skatino išskirti kelis draustinius: Širvintos žemupio kraštovaizdžio draustinį ir Žuvintės kraštovaizdžio draustinį. Jie atspindi daugelį minėtų apylinkės savitumų, ypač hidrogeologinių (16 pav.). Salpos formos, jos kaitos greitis – irgi vietinis savitumas. Neblogai jį atspindi Širvintos žemupys ir žiotys (17 ir 18 pav.). Veprių istorinis ežeras dar laukia tyrinėjimo, nes jo nuogulos gali atskleisti įdomių istorinės geografijos faktų (19 pav.). Geresnio geobotaninio pažinimo nusipelno ir or-

20 pav. Miško aikštelės netoli Rizgonių (Kaukalnio pašonėje) su labai derlingais žolynais (miškiniais dagynais, lipikynais, vingiorykštynais). Autoriaus nuotr.

ganinių nuogulų turtingas pasienis ir 21 pav. Sukinių kalvos ir Sukinių piliakalnio
 kai kurios terasinės pelkaitės (20 pav.). papėdė. Autoriaus nuotr.

Sukinių ir Dūbių piliakalnių aplinkos

tyrimas turėtų būti siejamas su platesniu vietovaizdžio tyrimu, ankstyvosios žemdirbystės pėdsakų pažinimu. Lietuvoje tai viena perspektyviausių kraštovių, galbūt prilygstanti populiariajai Keėnavei (21–26 pav.)

22 pav. Senasis Kultuvėnų–Kunigiškių–Upninkų vieškelis su dviem šimtų metų pušimis, su trečiosios terasos riedulingu šaltiniuotu šlaitu. Vietomis šaltinius ženklina drebulių galerija. Autoriaus nuotr.

23 pav. Senųjų Upninkų bažnyčia – kadaise sielinių žygių pradžios palaiminimo vieta. Bažnyčia stovi ant Šventosios kranto antrosios terasos pakraštyje. Autoriaus nuotr.

24 pav. Sodybos Dubiuose ant erdvoios antrosios terasos. Šiauriau kaimo prie pat upės stūkso Dubių piliakalnis. Autoriaus nuotr.

25 pav. Kunigiškių kaimo senovė
su gana šiuolaikiška nedidele ferma.
Autoriaus nuotr.

26 pav. Šiuolaikinė sodyba Slabados k.
Autoriaus nuotr.

Veprių apylinkių augalija*

Daiva Patalauskaitė

Gamtos tyrimų centras, Botanikos institutas

Įžanga

Veprių apylinkės žymios didžiule bioįvairove. Beveik trečdalį teritorijos užima miškai, dauguma – spygliuočiai, augantys tiek mineraliniuose, tik ir pelkiniuose dirvožemiuose. Buvusio valsčiaus teritoriją kerta gana didelė Lietuvos upė Šventoji ir jos intakai – Širvintà, Gelėžė, Žuvintė, Sugedà, kiti mažesni upeliai. Šių upių slėniuose plyti pievos. Dauguma jų yra apleistos, bet yra ir gana didelių plotų natūralių šienaujamų pievų. Veprių apylinkėse esama ir ežerų, išsimėčiusių miškuose (didesni jų – Báltas, Juodàsis, Bedùgnis, Įlgajis), ir didelis dirbtinis vandens telkinys – Vėprių tvenkinys. Kai kurie ežerai apipelkėję. Dalis pelkių taip pat yra smarkiai paveiktos žmonių veiklos – jos šiuo metu yra paverstos eksploatuojamais arba jau išeksploatuotais durpynais.

Sistemingų botaninių tyrimų Veprių apylinkėse nebuvo daryta, tačiau botanikai šias apylinkes lankė, tyrė atskirus miškus, pelkes, pievas, upes. Leidinių apie šiuos tyrimus nėra išleista, bet tyrėjai (A. Lekavičius, R. Jankevičienė, B. Kizienė, A. Tučienė, Z. Venckus, K. Balevičius) kaip savo darbų įrodymus paliko savo surinktus augalus, kuriuos perdavė saugoti Botanikos instituto ar Vilniaus universiteto herbariumams (BILAS, WI). 1995 m. Ukmergės rajono, taip pat ir Veprių seniūnijos, bioįvairovę ir botanines vertybes Ukmergės savivaldybės užsakymu tyrė Vaclovas Stukonis (Drobelis ir kt., 1995). Šių tyrimų metu Veprių apylinkėse buvo aptiktos kelios Lietuvos raudonojoje knygoje esančios augalų rūšys.

Šių tyrimų tikslas – ištirti buvusio Veprių valsčiaus teritorijoje išlikusias botanines vertybes ir išskirti botaniniu požiūriu vertingas teritorijas.

Metodika

Teritorija buvo tyrinėjama 2003–2004 metų vasarą maršrutiniu būdu. Buvo naudojami rajono žemės naudojimo žemėlapiai ir Vilniaus universiteto, Gamtos mokslų fakulteto, Kartografijos centro darbuotojos Lidijos Kavaliauskienės parengtas Veprių valsčiaus žemėlapis (M 1:50 000).

Aptiktos natūralios bendrijos buvo aprašomos taikant prancūzų–šveicarų mokyklos augalijos tyrimo ir klasifikavimo principus (Braun-Blanquet, 1964), kurių metodika nuodugniai išdėstyta atskirose publikacijose (Aleksandrova, 1969; Natkevičaitė-Ivanauskienė, 1983). Augalų rūšys buvo nustatomos pagal šią literatūrą: Lekavičius (1989), Snarskis (1968), Natkevičaitė-Ivanauskienė (1959), (1961), (1963), (1971), (1976), Natkevičaitė-Ivanauskienė ir kt. (1980), Rothmaler et al. (1988), Jukonienė (2003). Induočių augalų pavadinimai vartojami pagal Gudžinską (1999), samanų – pagal Jukonienę (2002). Augalų bendrijų apimtis ir sintaksonų pavadinimai vartojami pagal Balevičienę ir kt. (1998), Matuszkiewicz

* Straipsnis, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2010 11 15, „Vermės“ leidyklai įteiktas 2006 11 09, pirmą kartą paskelbtas 2011 01 03 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029-0799 visatekstėje svetainėje www.llt.lt.

(2007). Pirmą kartą tekste minint augalų rūšių ir bendrijų taksonų vardus, nurodomi jų lotyniški pavadinimai, autorių vardų ir pavardžių trumpiniai.

Rezultatai

Vakarinėje buvusio Veprių valsčiaus dalyje vyrauja agrolandsaftai, tačiau kitoje dalyje išliko nemažai natūralių bendrijų. Bene didžiausia bendrijų įvairovė ir mažiausiai pažeistų bendrijų susitelkimas yra palei didžiausią vandens telkinį – Šventosios upę, kertančią buvusio valsčiaus teritoriją. Upės vagoje vietomis išsikūrusios paprastosios lūgnės (*Nuphar luteum* (L.) Sm.), žydėjimo metu virš vandens keliančios geltonus žiedus. Seklesnėse vietose yra ežerinio meldo (*Schoenoplectus lacustris* (L.) Palla) sąžalynų. Pakrantėse išilgai vagos veša aukštaūgių žolių bendrijos. Vyrauja nendrinis dryžutis (*Phalaroides arundinacea* (L.) Rauschert), o tarp jų išiterpia upinė žilė (*Senecio fluviatilis* Wallr.), plaukuotoji ožkarožė (*Epilobium hirsutum* L.), kanapinis kemeras (*Eupatorium cannabinum* L.), garbiniuotasis dagys (*Carduus crispus* L.) ir nitrofiliniai augalai – paprastasis kietis (*Artemisia vulgaris* L.), didžioji dilgėlė (*Urtica dioica* L.). Vietomis plyti paprastųjų varpučių (*Elytrigia repens* (L.) Newski) sąžalynai, o prie kranto vandenyje – aukštaūgės vandeninės monažolės (*Glyceria maxima* (C. Hartm.) Holmb.). Aplink aukštaūgius pakrančių augalus liaunais stiebais apsvynioja patvorinė vynioklė (*Calystegia sepium* (L.) R. Br.) ar kibiais stiebais prisikabina paupinis lipikas (*Galium rivale* (Sibth. Et Sm.) Griseb.). Pakrančių bendrijų aspektas – sodrioje aukštaūgėje žalumoje prarečiui išsimėčiusios geltonos paupinės žilės, alyvinės ir rožinės kanapinio kemero, plaukuotosios ožkarožės, garbiniuotojo dagio, baltos – paupinės vynioklės pavienių žiedų ir žiedynų dėmės.

Atvirose smėlėtose pakrantėse aptinkami pilkalapiai šaukščiai (*Petasites spurius* (Retz.) Rchb.) išpūdingais pūkuotais stambiais pilkais trikampiškais lapais. Šie augalai žydi anksti pavasarį, pažemėje žiedynų graižus sutelkę ant trumpų kotų ir sudarydami balkšvų ar gelsvų žiedynų grupes.

Atviros žolinių augalų bendrijos palei upę sudaro nedidelius plotus. Būdingiausias pakrančių vaizdas – išilgai upės nusidriekę reti trapiojo ar baltojo gluosnio (*Salix fragilis* L., *Salix alba* L.) medynai. Tarp medžių veša nepraeinami europinio ožekšnio (*Euonymus europaeus* L.) ir žolinių augalų – paprastosios gervuogės (*Rubus caesius* L.), miškinio skudučio (*Angelica sylvestris* L.), didžiosios dilgėlės sąžalynai.

Šventosios slėnyje pasitaiko atvirų smėlio plotų su menka augaline danga. Tai – smėlynų ir žvyrynų pionieriniai žolynai (klasė *Koelerio-Corynephoretea* Klika in Klika et Novak 1941). Smėlynuose drykso didesni ar mažesni paprastojo čiobrelio (*Thymus serpyllum* L.) ir aitrinio šiloko (*Sedum acre* L.) kilimai, žydėjimo metu akinantys alyvine ir skaisčiai geltona spalvomis. Tarp jų didesniais ar mažesniais pilkais lopais išiterpia vienmetė klėstenė (*Scleranthus annuus* L.), samana dirvoninė širmūnė (*Racomitrium canescens* (Hedw.) Brid.), o nedidelius pilkšvai žalius kupstelius sudaro varpiniai augalai – smiltyninis šepetukas (*Corynephorus canescens* (L.) P. Beauv.), avinis eraičinas (*Festuca ovina* L.) ir graižaziedžiams priklausančiantis dirvoninis kietis (*Artemisia campestris* L.). Gelsvą smėlyno foną ryškiais geltonais žiedais paįvairina paprastasis perluotis (*Anthyllis vulneraria* L.), smėlyninis šlamutis (*Helichrysum arenarium* (L.) Moench), paprastoji linažolė (*Linaria vulgaris*

Mill.), dvimetė nakviša (*Oenothera biennis* L.), vienagraižė kudlė (*Pilosella officinarum* F. W. Schultz et Sch. Bip.), mėlynai violetiniais – varpotoji veronika (*Veronica spicata* L.), kalninė austėja (*Jasione montana* L.), dirvinė buožainė (*Knautia arvensis* (L.) Coult.), baltai – pilkoji miltinaitė (*Berteroa incana* (L.) DC).

Didesnius slėnio plotus užima žolinės bendrijos. Dauguma jų – pievos, kurių dalis šienaujamos, bet yra ir apleistų. Didelius plotus užima ištisiniai smiltyninio lendrūno (*Calamagrostis epigejos* (L.) Roth) sąžalynai. Dėl vykstančių sukcesijų užželia atviri šlaitai, smėlynai, o tose vietose išikuria ryškiaspalviais žiedais žydinčių augalų bendrijos. Pilkšvai žalią aspektą šioms bendrijoms suteikia smiltyninio lendrūno ir dirvoninio kiekio lapija, o tarp šių augalų geltonuoja paprastosios bitkrėslės (*Tanacetum vulgare* L.), geltonžiedės liucernos (*Medicago falcata* L.), dvimetės nakvišos žiedynai, baltuoja paprastosios naktižiedės (*Silene vulgaris* (Moench) Garcke), baltažiedžio šakinio (*Silene pratensis* (Rafn.) Godr.), mažosios ožiažolės (*Pimpinella saxifraga* L.), baltažiedžio barkūno (*Melilotus albus* Medik.), marguoja mėlynai violetiniai varpotosios veronikos, dirvinės buožainės, pilkšvai rausvi dirvinio dobilo (*Trifolium arvense* L.), tamsiai rožiniai didžiagalvės bajorės (*Centaurea scabiosa* L.) žiedynai.

Įvairaus dydžio plotus palei Šveitąją užima susivėrusios pievos, priklausančios stepinių pievų klasei (Cl. *Festuco-Brometea erecti* Br.-Bl. et Tx. 1943). Dažnai tai tik nedideli su mišku besisijančių terasos šlaitų fragmentai. Bene didžiausi šienaujami stepinių pievų plotai yra Širvintės upės kilpose, netoli žiočių. Šios pievos labai spalvingos. Žaliame ar pilkšvai žaliame fone, kuri sudaro daugiausia varpiniai augalai (raudonasis eraičinas – *Festuca rubra* L., stepinis motiejukas – *Phleum phleoides* (L.) H. Karst., kai kur įsiterpia smiltyninis lendrūnas) ir įvairių šeimų augalų lapai, marguoja įvairiaspalvė žiedų jūra. Dideles geltonas dėmes sudaro tikrasis lipikas (*Galium verum* L.), geltonžiedė liucerna, kai kur – paprastoji bitkrėslė, baltas – statusis lipikas (*Galium album* Mill.). Pavienes gelsvų žiedynų šluoteles ar kekes kelia pievinė vingiorykštė (*Filipendula vulgaris* Moench), paprastoji linažolė (*Linaria vulgaris* Mill.), vaistinė dirvuolė (*Agrimonia eupatoria* L.), mėlynas – varpotoji ir plačialapė veronikos (*Veronica teucrium* L.). Visame plote iš tolo šviečia skaidūs tamsiai rožiniai didžiagalvės bajorės, balti paprastosios kraujažolės (*Achillea millefolium* L.), mažosios ožiažolės, kalninio dobilo (*Trifolium montanum* L.), violetiškai alyviniai dirvinės buožainės žiedynai, geltoni pavieniai vagotojo vėdryno (*Ranunculus polyanthemos* L.) žiedai. Žolyne ažūriniais lapais ir žalsvai gelsvais žiedais išsiskiria gana gausus mažasis vingiris (*Thalictrum minus* L.). Pažemėje augančių augalų žiedai taip pat ryškiaspalviai – alyviniai keturbriaunio čiobrelio (*Thymus pulegioides* L.), geltoni paprastojo saulenio (*Helianthemum nummularium* (L.) Mill.), apyninės liucernos (*Medicago lupulina* L.), rožiniai skiauterėtosios putokšlės (*Polygala comosa* Schkuhr).

Drėgnų pievų fragmentai, priklausantys trąšiųjų pievų klasės purienynų sąjungai (Cl. *Molinio-Arrhenatheretea elatioris* R. Tx. 1937, All *Calthion palustris* R. Tx. 1937 em. Lebrun et al. 1949), aptinkami netoli Veprių palei Geležės upelį. Juose vyrauja pelkinė vingiorykštė (*Filipendula ulmaria* (L.) Maxim.), miškinis skudutis (*Angelica sylvestris* L.), pelkinis snaputis (*Geranium palustre* L.), gelsvalapė usnis (*Cirsium oleraceum* (L.) Scop.).

Veprių apylinkėse gausu ne tik upių. Jų teritorijoje yra Veprių tvenkinys ir keletas nedidelių ežerų. Veprių tvenkinys iš visų pusių apaugęs tankia aukštaūge 3–4 m pločio paprastosios nendrės (*Phragmites australis* (Cav.) Trin. Ex Steud.) juosta, joje vietomis išiterpia ežeriniai meldai. Tvenkinyje palei nendrių juostą yra išikūrę įvairaus dydžio mažaziedės vandens lelijos (*Nymphaea candida* J. Presl) sąžalynai.

Bečių miške yra keletas ežerėlių. Baltas ežeras – apsuptas pelkinių pušynų, smėlėtu dugnu, šviesios vandens spalvos, aplinkui apriestas fragmentiška 1–2 m pločio paprastosios nendrės juosta. Nendrių sąžalynas retokas, jame išimaisio kanapiniai kemerai, plaukuotosios ožkarozės, paprastosios vilkakojės (*Lycopus europaeus* L.), gyslotiniai dumblialaiškiai (*Alisma plantago-aquatica* L.). Pakrantėse, kur nėra nendrių juostos, aptinkami plačialapiai švendrai (*Typha latifolia* L.), pūslėtosios viksvos (*Carex vesicaria* L.), paprastieji širupiai (*Sparganium emersum* Rehm), paprastosios monažolės (*Glyceria fluitans* (L.) R. Br.), nariuotalapiai vikšriai (*Juncus articulatus* L.).

Juodasis ežeras – užpelkėjęs, jį supa linguojantis liūnas. Ežere gausiai auga plūduriuojančiosios plūdės (*Potamogeton natans* L.), kurių lapai plūduriuoja vandens paviršiuje. Vietomis kuokštais auga plačialapiai švendrai. Užpelkėjusios ežero pakrantės apžėlusios ištisine kiminų danga, kurioje išiterpia pelkiniai žinginiai (*Calla palustris* L.), pelkinės sidabražolės (*Potentilla palustris* (L.) Scop.), pelkinės ožkarozės (*Epilobium palustre* L.), pelkiniai salivai (*Peucedanum palustre* (L.) Moench), paprastosios šilingės (*Lysimachia vulgaris* L.).

Bedugnio ežeras apsuptas raisto (as. *Ledo-Pinetum sylvestris* (Hueck 1929) R. Tx. 1955), kuris pereina į užpelkėjusią ežero pakrantę. Raiste auga žemaūgės paprastosios pušys (*Pinus sylvestris* L.), jauni plaukuotieji beržai (*Betula pubescens* Ehrh.) ir tankus 0,5–1 m aukščio krūmokšnių – pelkinių gailių (*Ledum palustre* L.) ir vaivorų (*Vaccinium uliginosum* L.) sąžalynas. Raistas kupstuotas, kupstai susidarę aplink medžių kamienus ir kelmus. Ant kupstų gausu juodųjų varnauogių (*Empetrum nigrum* L.), paprastųjų spanguolių (*Oxycoccus palustris* Pers.), siauralapių balžuvų (*Andromeda polifolia* L.). Mažus kupstelius sudaro kupstiniai švyliai (*Eriophorum vaginatum* L.). Tarpkupsčiuose vietomis auga apskritalapės saulašarės (*Drosera rotundifolia* L.) ir yra ištisinė Magelano kiminų (*Sphagnum magelanicum* Brid.) danga. Ežerą supa linguojantis liūnas, kurio paviršių ištisai padengia vingiuotasis kiminas (*Sphagnum flexuosum* Dozy et Molk), tarp kiminų išiterpia svyruoklinės, ganyklinės, snapuotosios viksvos (*Carex limosa* L., *Carex lepidocarpa* Tausch, *Carex rostrata* Stokes), pelkiniai žinginiai, paprastosios spanguolės, apskritalapės saulašarės, pelkinės liūnsargės (*Scheuchzeria palustris* L.). Prie pat vandens išikūrusios bendrijos, kuriose vyrauja baltosios saidros (*Rhynchospora alba*), o tarp jų išiterpia paprastosios spanguolės, svyruoklinės viksvos, apskritalapės saulašarės. Ištisinę samanų dangą sudaro vingiuotieji kiminai, kuriuose nedideliais ploteliais išiterpia Magelano kiminai. Ežere gausiai auga mažaziedžių vandens lelijų.

Didžiausias Bečių miško ežerėlis – Ilgajis. Jį taip pat supa raistas (as. *Ledo-Pinetum*), tačiau krantuose nėra liūno. Iš šiaurinės ir vakarinės pusių iki pat vandens tęsiasi pelkinis pušynas, kranto linijoje beveik ištisinę juostą sudaro melsvosios melvenės (*Molinia caerulea* (L.) Moench). Pietinėje pusėje ežero pakrantėse yra susiformavusi 3–7 m pločio tankių viksvynų juosta (as. *Caricetum vesicariae*

Br.-Bl. Et Denis 1926). Juose vyrauja pūslėtosios viksvos ir įsimaišo pavieniai plačialapiai švendrai, paprastosios nendrės. Tarp viksvyno ir miško šlapioje pakrantėje išikūrusi plati vikšrių juosta, kurioje vyrauja glaustažiedžiai vikšriai (*Juncus conglomeratus* L.) ir negausiai įsimaišo kėstieji vikšriai (*Juncus effusus* L.).

Apie trečdalį buvusio valsčiaus teritorijos užima miškai, didesnė jų dalis – spygliuočių. Dauguma miškų jauni arba pribreštantys, brandžių yra tik nedideli sklypai. Bečių, Martynišio, Kułniškių miško masyve daug pelkinių miškų (as. *Ledo-Pinetum*, as. *Vaccinio uliginosi-Pinetum* Kleist 1929), kurių medyne vyrauja paprastosios pušys, plaukuotieji beržai ir gausu krūmokšnių – pelkinių gailių, vaivorų, mėlynių (*Vaccinium myrtillus* L.), bruknių (*Vaccinium vitis-idaea* L.). Mineraliniuose gruntuose vyrauja sausi pušynai (as. *Peucedano-Pinetum* W. Matuszkiewicz (1962) 1973). Medyne dominuoja paprastosios pušys (*Pinus sylvestris*), karpotieji beržai (*Betula pendula* Roth), paprastosios eglės (*Picea abies* (L.) H. Karst). Krūmų ardai retas, jo pastoviosios rūšys – paprastasis šermukšnis (*Sorbus aucuparia* L.), paprastasis šaltekšnis (*Frangula alnus* Mill.), taip pat jauni ažuoliukai (*Quercus robur* L.), kurie tokiuose skurdžiuose dirvožemiuose aukštesni neišauga. Žolių ir krūmokšnių arde vyrauja mėlynės, bruknės. Daug kur, nors ir negausiai, čia aptinkami šiliniai viržiai (*Calluna vulgaris* (L.) Hull.), aviniai eraičinai, vaistinės veronikos (*Veronica officinalis* L.), pieviniai kūpoliai (*Melampyrum pratense* L.), smailialapiai paparčiai (*Dryopteris carthusiana* (Vill.) H. P. Fuchs), plaukuotieji kiškiagrikiai (*Luzula pilosa* (L.) Willd.). Samanų danga ištisinė. Vyrauja paprastoji šilsamanė (*Pleurozium schreberi* (Brid.) Mitt.), atžalinė gūžtvė (*Hylocomium splendens* (Hedw.) Schimp.), purioji dvyndantė (*Dicranum polysetum* LSw.), šilinė plunksnė (*Ptilium crista-castrensis* (Hedw.) De Not).

Šventosios slėnyje esantys natūralūs pušynai panašios sudėties, tačiau dalis pušynų – sodinti, šiuo metu dar jauni.

Knýzlaukio miške didelius plotus užima eglėnai (as. *Melico nutantis-Piceetum* (Caj. 1921) K.-Lund 1962). Medyne ir pomiškyje vyrauja paprastoji eglė. Krūmų ardai retas, jame, nors ir negausiai, aptinkamas paprastasis šermukšnis, paprastasis šaltekšnis, paprastasis lazdynas (*Corylus avellana* L.). Žolių ir krūmokšnių dangoje didžiausius plotus sudaro mėlynė ir paprastasis kiškiakopūstis (*Oxalis acetosella* L.). Vietomis gana gausiai želia paprastoji pakalnutė (*Convallaria majalis* L.), dvilapė medutė (*Majanthemum bifolium* L.). Daug kur šiuose miškuose aptinkami miškinė septynikė (*Trientalis europaea* L.), plaukuotasis kiškiagrikis, miškinis lendrūnas (*Calamagrostis arundinacea* (L.) Roth), smailialapis papartis, miškinė zuksalotė (*Mycelis muralis* (L.) Dumort), trigyslė smiltagraibė (*Moehringia trinervia* (L.) Clairv.), nusvirusioji striepsnė (*Melica nutans* L.), pirštuotoji viksva (*Carex digitata* L.). Samanų danga išsidėsčiusi didesniais ar mažesniais lopais. Joje vyrauja paprastoji šilsamanė, atžalinė gūžtvė, tikroji trumpė (*Brachythecium oedipodium* (Mitt.) Jaeg.).

Apibendrinimas

Nors didelė dalis buvusių Veprių apylinkių miškų ar pievų šiuo metu yra paverstos dirbamais laukais, o pelkių – durpynais, tačiau dalis jų liko natūralūs ar pusiau natūralūs, t. y. mažai paveikti žmogaus veiklos. Kita vertus, Lietuvos

gamtos sąlygos lemia tai, kad pievas palaiko žmogaus veikla – nešienaujamos ar neganosios pievos užauga mišku. ES šalyse galioja Gamtos buveinių, laukinės augmenijos bei gyvūnijos apsaugos direktyva (92/43/EEC), kuri numato beveik 200 retų ir sparčiai nykstančių Europos buveinių apsaugą ir įtraukimą į ES saugomų teritorijų tinklą, vadinamą NATURA 2000 (Rašomavičius, 2001).

Didžiausia bendrijų įvairovė yra Šventosios slėnyje, tačiau europinės svarbos buveinių yra visoje tirtoje teritorijoje. Veprių apylinkėse buvo aptiktos šios europinės svarbos buveinės:

6210 Stepinės pievos. Tai sausų, bazinių, labai karbonatingų dirvožemių, šiltų ir atvirų augimviečių pievos, priklausančios *Festuco-Brtemetea* ir *Trifolio-Geranietea* klasėms. Veprių apylinkėse šių pievų yra Šventosios slėnyje bei Širvintos slėnyje prie žiočių.

6430 Eutrofiniai aukštieji žolynai. Šiai grupei priskiriamos nitrofilinės vandens telkinių pakrančių bendrijos, kurias sudaro aukštos bei vijoklinės žolės ir nedideli krūmai. Dažniausiai jie siauromis juostomis nutįsta palei tekančius vandenis. Veprių apylinkėse šios bendrijos aptinkamos palei Šventosios upę.

6510 Šienaujamos mezofitų pievos. Joms priskiriamos žemyninės vidutinio drėgnumo trąšios pievos. Veprių apylinkėse tokių pievų yra nedaug, jos susiformavusios palei Geležės upelį netoli Veprių.

7140 Tarpinės pelkės ir liūnai. Joms priskiriamos buveinės, kuriose vyrauja pelkių augalų bendrijos, susiformavusios oligotrofinių ir mezotrofinių vandenu paviršiuje. Veprių apylinkėse šios buveinės aptinkamos palei Juodąjį ir Bedugnį ežerus.

9010 Vakarų taiga. Šiai buveinei priskiriami natūralūs seni spygliuočių ir mišrūs miškai. Veprių apylinkėse vakarų taigos pušynų yra Bečių, Martyniško, Kalniškių miškuose.

9050 Žolingi eglynai. Mišrūs miškai, kurių medyje vyrauja eglės, dažnai su gausia plačialapių medžių, ypač ažuolo, priemaiša. Krūmų ir žolių arduose auga spygliuočių ir plačialapių miškų augalai. Veprių apylinkėse šios miško bendrijos aptinkamos Knyzlaukio miške.

91D0 Pelkiniai miškai. Spygliuočių bei mišrūs miškai drėgnuose ir šlapiuose durpiniuose dirvožemiuose, kurių gruntinio vandens lygis aukštas. Vandenyje visuomet labai nedaug maisto medžiagų. Veprių apylinkėse raistai bei pelkiniai pušies ir plaukuotojo beržo miškai aptinkami Bečių, Kalniškių, Martyniško miškuose.

Literatūra

- Aлександрова В. Д. Классификация растительности. Обзор принципов классификаций и классификационных систем в разных геоботанических школах, Ленинград, 1969.
- Balevičienė J., Kizienė B., Lazdauskaitė Ž., Patalauskaitė D., Rašomavičius V., Sinkevičienė Z., Tučienė A., Venckus Z. *Lietuvos augalija. 1. Pievos*, Vilnius, 1998.
- Braun-Blanquet J. *Pflanzensoziologie. Grundzüge der vegetationskunde*, Wien–New York, 1964.
- Drobėlis E., Stukonis V., Švitra G. *Ukmergės rajono bioįvairovė, gamtinės vertybės bei jų apsaugos strategija. Sutartinės temos ataskaita Ukmergės savivaldybei*, Ukmergė, 1995.

- Jukonienė I. Checklist of Lithuanian Mosses, *Botanica Lithuanica* 8(4), 2002, p. 303–322.
- Jukonienė I. *Lietuvos kiminiai ir žaliosios samanos*, Vilnius, 2003.
- Gudžinskas Z. *Lietuvos induočiai augalai*, Vilnius, 1999.
- Lekavičius A. *Vadovas augalams pažinti*, Vilnius, 1989.
- Matuszkiewicz W. *Zespoły leśne Polski*, Warszawa, 2007.
- Natkevičaitė-Ivanauskienė M. *Botaninė geografija ir fitocenologijos pagrindai*, Vilnius, 1983.
- Natkevičaitė-Ivanauskienė M. (red.). *Lietuvos TSR flora, 1*, Vilnius, 1959.
- Natkevičaitė-Ivanauskienė M. (red.). *Lietuvos TSR flora, 2*, Vilnius, 1961.
- Natkevičaitė-Ivanauskienė M. (red.). *Lietuvos TSR flora, 3*, Vilnius, 1963.
- Natkevičaitė-Ivanauskienė M. (red.). *Lietuvos TSR flora, 4*, Vilnius, 1971.
- Natkevičaitė-Ivanauskienė M. (red.). *Lietuvos TSR flora, 5*, Vilnius, 1976.
- Natkevičaitė-Ivanauskienė M., Jankevičienė R., Lekavičius A. (red.). *Lietuvos TSR flora, 6*, Vilnius, 1980.
- Rašomavičius V. (red.). *Europinės svarbos buveinės Lietuvoje*, Vilnius, 2001.
- Rothmaler W., Schubert R., Jäger E., Werner K. Exkursionsflora für die Gebiete der DDR und der BRD, Band 3, *Atlas der Gefasspflanzen*, Berlin, 1988.
- Snarskis P. *Vadovas Lietuvos augalams pažinti*, Vilnius, 1968.

Veprių ežero istorija

Audronė Žentelytė

Gerokai sumenktų Vėprių grožis, atėmus iš jų ežerą. O juk ežero čia ne visada būta. Jis – gamtos ir žmogaus rankų darinys, radęsis užtvenkus Riešės¹ upelį. Kada tai nutiko, sunku pasakyti. Veprių praeitį tyrinėję vietos kraštotyrininkai mokytojai Jonas Jurkūnas ir Jonas Žentelis linkę manyti, kad dar tais laikais, kai Vėpriuose stovėjusi pilis. Galėjo ežeras–tvenkinys rasti ir vėliau, Kęsgailių ar Šemetų valdymo laikais, pastačius ant Riešės užtvanką dvaro malūnui (XVI a. vandens malūnai Lietuvoje plačiai plito). Pylimais rytuose ir pietuose „užlopius“ spragas gamtos sukurtame reljefe, buvo suformuoti krantai naujam vandens telkiniui. Todėl ištisi plotai kitapus piltinių kranto atkarpų atsidūrė žemiau ežero vandens lygio.

„Riešės upelis ateina nuo Beteniškių kaimo (buvusio dvarelio). Veprių laukuose į Riešę įteka Gelažos upelis nuo Pagelažių kaimo. Riešės duburys palei piliakalnį vadinasi Velembrožas. Tas duburys pirmiau buvo užaugęs tankiu alksnynu (ir dabar yra krūmų). Pavasarį būdavo labai gražu Velembrože: dienomis jis baltuodavo žydinčiomis ievomis, naktimis skambėdavo gausiais lakštingalų balsais, varlių kurkimu ir Riešės čiurlenimu gyvendavo pasakų gyvenimu. Riešė Velembrože knibždėte knibždėdavo žuvimis ir vėžiais. Žmonės ir žuvaudavo, ir vėžiaudavo, ir tos dovanos niekuomet nesibaigdavo.“²

Su tokiu poetiniu polėkiu Riešė aprašyta Veprių „Kregždutėje“, o ežerui leidi-nyje skirtas netgi atskiras straipsnelis „Veprių ežeras“³, kurį čia ištisai ir pateikiame:

„Tai kartu ežeras ir tvenkinys. Jo didumas – gal koks puskapis hektarų. Kiek pailguotas.

Į ežerą įbėga Riešės upelis žiemų šone, iš ežero išbėga rytų šone. Toje vietoje, kur Riešė išeina iš ežero, stovi mūro malūnas. Riešė, išėjusi iš ežero, tarnauja Cedronu Kalvarijoms.

Iš rytų, pietų ir vakarų Veprių ežerą supa miškai. Tuose pakraščiuose yra tankių krūmų ir liūnų. Žiemų šone stovi Veprių dvaras ir miestelis. Viduryje ežero yra sala, pilna medžių. Saloje Veprių ponai mėgdavo vakarieniauti gražiais vasaros vakarais. Ežeras žuvingas. Yra karpinių, miglių, juodų ir geltonų leščiu, žiezulių, ešerių, lydžių, juodų ir geltonų lynų. Yra ir vėžių. Ežero liūnuose ir saloje peri vandeniniai paukščiai, o pakraščiu krūmuose – smulkūs paukščiai.

Pietuose už ežero tuojau prasideda platus Šventosios upės duburys. Iš duburio ligi ežero vandens paviršiaus yra

¹ Daugelyje informacinių ir enciklopedinių leidinių Riešės upelis klaidingai vadinamas Gelėžės upeliu. Šią klaidą, atrodo, paskleidė melioratoriai, palaikę nuo Pageležių atitekančią Geležę pagrindiniu upeliu, o ne dešiniuoju Riešės intaku. Veprių senbuviai į ežerą įtekantį upelį vadina Riešė.

² *Kregždutė*, 1936, nr. 7, p. 93.

³ *Ten pat*, p. 94–95.

kokia dešimtis metrų aukščio, tai iš žemai išrodo, kad ežeras telkšo aukštai kaip kokiam dubenyje. Seni žmonės pasakoja, kaip ežeras kartą norėjo ta vieta išbėgti į Šventąją. Tai buvo senais baudžiaivos laikais. Ežeras kažin kaip praplėšė krantą, per kurią buvo trumpiausias kelias į Šventosios duburį, ir dideliu smarkumu ėmė bėgti į upę su visu savo turtu – žuvimis, dumbliu. Pakeliui vanduo sugadino Slabados kaimo žemės plotą, vardu Juodbalį – dirvas ir pievas. Daug darbo buvo padėta, ligi buvo išgriautas krantas užtaisytas ir vanduo sulaikytas. Reikėję arklio galvą nugramzdinti plyšyje, tik tada pavykę plyšys užtaisyti.

Kaip pasaka seka, Veprių ežere esanti užkeikta Veprių kunigaikštytė Geldutė. Kartą jos tėvui kunigaikščiui Gelvonui reikėję išvykti iš Veprių toli kur į karą. Nenorėdamas savo mylimosios vienturtės duktės palikti vienos pilyje, kunigaikštis sudėjęs jos kraitį į skrynią, išgabenęs ją iš pilies į saugią vietą kitoje pusėje ežero miške ir palikęs gyventi laimiu globoje. Bet laimiu priešininkės piktosios laumės iš pavydo, kad kunigaikštis ne joms paliko dukterį globoti, ėmusios ir sugadinusios kunigaikštytės gražų laimingą gyvenimą. Taip laumės pridabojusios, kai Geldutė miegojusi be laimiu sargybos, užkeikusios mergaitę, nugabenusios ją į ežero dugną ir tenai apgyvendinusios. Laumės nebeleisdavusios Geldutei dienos šviesos matyti, tik retkarčiais vidurnaktį leisdavusios jai iškilti į ežero paviršių ant savo skrynios ir kanklėmis pakankliuoti. Ir žmonėms tekdavę išgirsti griaudžius kanklių balsus iš ežero, o šviesiomis naktimis – pamatyti ir pačią kunigaikštytę, plūdarojančią po vandenį ant skrynios su kanklėmis rankose. Daug narsių jaunuolių norėję išgelbėti nelaimingąją Geldutę, tik nei vienam nenusisekė: kurs tiktai kada mėginęs, vis galą gavęs ežero dugne. Mirė Veprių kunigaikštis Gelvonis, išnyko visa jo giminė, praėjo keli šimtai metų, visai pasikeitė krašto gyvenimas, bet kunigaikštytė Geldutė vis tebevargstanti ežero dugne užkeiktu gyvenimu tebegyvendama. Ir dabar kai kada naktį apylinkės gyventojai išgirsta iš Veprių ežero keistų, lyg skambančių kanklių garsų, o laimingesnieji – išvysta ir pačią nelaimingąją, išnirusią ant skrynios iš vandens gelmių.

Įdomus Veprių ežeras su savo miškais, krūmais ir liūnais. Nakties metu jis keistas, paslaptinai pasakiškas, net baisus. Apylinkės gyventojai žino pasakiškas ežero paslaptis, todėl vengia naktį būti prie jo: vos tiktai diena pasibaigia ir pradeda temti, kiekvienas žmogus skubinasi išeiti iš paežerio miškų bijodamas, kad kas negera jam neatsitiktų.“

„Kregždutėje“ perpasakotas senų žmonių porinimas apie panūdusį į Šventąją išbėgti ežerą mena „senus baudžiaivos laikus“. Lygiai kaip ir XX a. viduryje iš 88-erių metų upninkiškio Adolio Palaimos užrašytas jo senelės pasakojimas apie

staigų Šventosios potvynį, užklupusį Ūpninkų apylinkės gyventojus dar prieš 1800 m., kai

„vasaros metu kartą staigiai ir labai aukštai buvo išsiliejęs Šventosios upės vanduo. Vanduo užliejęs ne tik pievas, bet ir dirvas, Dūbių kaimą, užtvinę buvo iki Šventosios pakrantės kalnų. Bepjaunant rugius nespėjo gubų išnešti – taip staigiai užėjo. Vanduo nešė su šaknimis medžius, qžuolai plaukė, trobesiai plaukė. Vanduo neilgai truko. Tai atsitikę dėl to, kad iš kokio ežero ar upės prasimušęs Šventąja vanduo.“⁴

Labai tikėtina, kad staigų Šventosios potvynį, prisimenamą šiame pasakojime, sukėlė Veprių ežeras „bėglys“.

Prie ežero–tvenkinio ties Riešės ištakomis nuo senų laikų stovėjo mūrinis vandens malūnas, o šalia jo buvo medinis tiltas. *„Kada jis pastatytas, niekas neatsimena. Pasakojama, kad 1812 metais, žygiuojant Napoleono kariuomenei, tas malūnas jau buvęs senas, malęs grūdus Napoleono kariams.“⁵* Ankstyviausias žinomas Veprių vandens malūno paminėjimas yra iš 1836 metų dvaro inventoriaus aprašymo. Didžiulį malūno ratą užtvankos vanduo suko iki XX a. septintojo dešimtmečio. Pro bažnyčią, malūną, toliau – ežero pakrante ir šiluėjo kelias į Vilnių (prieškarriu Vilniaus, dabar – Ežero gatvė). O nuo 1846 metų per Sekmines kasmet juo traukdavo Veprių Kalvarijų maldininkai, suklypdami giesmėms ir maldai prie Kryžiaus kelio stočių – ežero pakrantėje iškilusių koplytelių. Nuo tada ir iš ežero ištekanči Riešė gavo naują, biblinį, Cedrono vardą.

Pietrytinėje ežero pakrantėje augantis šilas su išpūdingomis pušimis buvo tarsi parkas. Šioje ežero dalyje buvo ir „Kregždutės“ aprašyme minima sala. Vietos gyventojų ji vadinta Sanklero vardu, pagal XIX a. vidurio Veprių dvaro savininkų Pelagėjos ir Aleksandro Bower Saint Clair pavardę (plačiau žr. „Veprių dvaras ir jo šeimininkai“). Ar ši sala buvo natūrali, ar žmogaus rankų sukurta, sunku pasakyti, tačiau ji atitiko ano meto estetines parkų kūrimo tendencijas: krūmais ir medžiais apželdintos salos puošė parkų vandens baseinus, didesnės jų buvo *„skirtos tyliam poilsiui, mažesnės – vandens veidrodžiui pajovairinti“⁶*. Šiaurinė pakrantė, kurioje stovėjo dvaro sodyba, taip pat performuota pagal angliško (landšaftinio) parko principus: dviejose vietose praplatinus į ežerą įtekančios Riešės vagą, buvo suformuoti du nedideli tvenkiniai su tilteliu virš jų išmaukos. Lieptai ir tilteliai bei tiltas su užtvanka turėjo ne vien praktinę, bet ir dekoratyvinę funkciją.

Toks ežero ir jo pakrančių vaizdas išliko iki XX a. septintojo dešimtmečio pradžios. Buvusi Veprių vidurinės mokyklos mokytoja Aldona Šikšnienė, atvykusi į Veprius 1949 m., prisimena:

„Mes, jauni mokytojai (ir ne tik jauni), beveik kiekvieną vakarą eidavome pasivaikšč-

⁴ Ūpninkų bažnyčios istorija (Pagal žmonių pasakojimus). Medžiaga vientisesnėms studijoms apie Ūpninkų apylinkės praeitį. Žinias rinko ir parašė kun. Pr. Tuminas, Ūpninkų apylinkės klebonas 1941–1945 m. Redagavo ir perrašė kun. V. Ramanauskas, 1960, Ūpninkai, p. 9–10.

⁵ Eidukaitis V. S. *Nėries kolūkio istorija. I dalis*, Ukmergė, 1980, p. 7. Šią informaciją randame ir J. Jurkūno atsiminimuose apie Veprių praeitį.

⁶ Tauras A. *Lietuvos TSR parkai*, Vilnius, 1966, p. 56.

čioti. Kelias vedė pro seną malūną paežerė į pušyną. Romantiškai atrodė ant gražios kalvos stovinti Šv. Veronikos koplyčia (...). Pats pušynas tartum parkas – neišvažinėtas, nepriterštas. Dažnai sėdėdavome ežero pakrantėje, klausydamiesi Sen Klero salos paukščių čiauškesio saulėlydyje.“⁷

Pagal sovietmečiu užrašytą socialiai kritišką pasakojimą, „ežero krantai anksčiau buvę švarūs. Krantus apželdinęs kažkuris dvarponis, kad baudžiauninkai negalėtų nuo kranto meškerioti. Mat, dvarponis ežero žuvį nuomodavęs žydamas.“⁸

XX a. antrojoje pusėje ežero ir jo pakrančių išvaizda gerokai pasikeitė. „Baigiantis penktam šio amžiaus dešimtmečiui, pavasarį vanduo prasimušė ties Veprių šilu ir Slabados pievas užnešė žemėmis. Griovys ir dabar tebėra, tiesa, užaugęs krūmais.“⁹

Tai buvo ne paskutinis ežero bandymas „pabėgti“. „Pakartotinai ežeras išsiveržė per malūno užtvanką 1956 m. pavasarį ir 1962 m. į Juodbalę, kur vanduo tarsi išgraužė upės vagą.“¹⁰ Po šio išsiveržimo Veprių šilą kurių laiką puošė krioklys, kol 1965 m. kolūkis ties malūnu pastatė 6 m aukščio ir 16 m ilgio gelžbetoninę užtvanką su pėsčiųjų tilteliu (projekto autorius kolūkio pirmininkas V. Eidukaitis, darbus atliko meistro A. Tukano vadovaujama kolūkio statybininkų brigada)¹¹. Senasis tiltas buvo nugriautas, tik dar kurių laiką krantus jungė buvusio tilto sijos (pamenu, kaip mes, mokinukai, demonstruodami drąsą ir toliau eidavome senojo tilto „griaučiais“, o ne naujuoju pėsčiųjų tilteliu).

Pastačius užtvanką, „vandens lygis pakilo vienu metru ir ežeras padidėjo 4 ha. Jis užliejo Slabados kaimo pievas, kurios anksčiau priklausė Bogdai.“¹² Buvo apsemta ir Sanklero sala, o joje augę ažuolai nudžiūvo. Vieno nupjauto ažuolo kelmas po vandeniu matomas iki šiol.

Tuometinis Veprių kolūkio pirmininkas Vytautas Eidukaitis, ieškodamas būdų Veprių ežero vandens lygiui reguliuoti, septintojo dešimtmečio viduryje sumanė ežerą sujungti kanalu su Bečių tvenkiniu, kad reikalui esant vandens perteklius iš ežero galėtų nubėgti į tvenkinį. Tačiau prieš vykdant projektą nebuvo nuodugnai ištyrinėtas vietos reljefas, ir, iškasus 720 m ilgio kanalą, paaiškėjo, jog trūksta reikalingo nuolydžio.

Subliūško ir kitas maždaug apie tą patį laiką radęsis „socialistinės romantikos“ projektas: senoje baržoje, atgabentoje į ežerą iš buvusios perkėlos per Šventąją, planuota įrengti kažką panašaus į pasilinksminimo aikštelę. Barža apie dešimtmetį rūdijo ežere ties pėsčiųjų tilteliu, paskuigaliu įsiremusi į ežero krantą, kol galų gale buvo supjaustyta ir atiduota į metalo laužą, taip ir netapusi nugrimzdusios Sanklero salos pakaitalu.

1987 m. birželio 16 d. ežeras po didesnės pertraukos vėl prasiveržė, šįkart – pro pylimą ties keliu Vepriai–Bečiai 300 metrų ruože, nes užtvankos angos nepajėgė praleisti Riešės plukdomo vandens.

„Ežerui grėsė žlugimas, ir tik didelių pastangų dėka, panaudojus visą S. Nėries

⁷ Šikšnienė A. Atsigrėžus į praeitį, *Šventosios vingis*, 1988, rugpj. 31.

⁸ *Veprių proftechinės mokyklos metraštis. 1975–1976 m. m.*

⁹ Vepriai: vakar ir šiandien, *Šventosios vingis*, 1988, liepos 30.

¹⁰ Eidukaitis V. S. *Nėries kolūkio istorija*, p. 10.

¹¹ *Ten pat.*

¹² *Ten pat.*

kolūkio ir Veprių žemės ūkio mokyklos techniką bei darbo jėgą, pavyko atstatyti pylimą ir prasiveržimą sustabdyti.“¹³ Vandens lygio reguliavimo ežere problema buvo galutinai išspręsta, 1992 m. pastačius naują gelžbetoninę vandens pertekliaus perlaidą su dviem angomis. Ją projektavo Lietuvos žemės ūkio akademijos (dabartinio universiteto) Mokslinės-techninės kūrybos centras, projektavimo grupės vadovas – iš Veprių kilęs docentas Arovydas Šikšnys, bendra sąmatinė projekto vertė – 181,5 tūkst. rublių (1991 m. kainomis).

Kadangi Veprių ežeras vis labiau seko ir dumbležio, viršaitės J. Akstinavičienės rūpesčiu dešimtajame dešimtmetyje Riešės žiotyse buvo įrengtas dumblo nusodintuvas. Siekiant lėtinti dumbležimo procesus, ten pat 2001 m. baigta statyti užtvanka (darbus finansavo Aplinkosaugos ministerija). Tų pačių metų pavasarį sutvarkyta ežero pakrantė prie maudyklos, kuri susiformavo dar gerokai anksčiau, į ežerą įgriuvus stačiam žvyruotam šlaitui.

Vis dėlto ežero būklė prasta, – jis toliau dumbležia, traukiasi. Nemenkas dumblo sluoksnis sudaro sąlygas perteklinei vandens augmenijai augti. Augalija dengia ne tik priekrantes, bet ir didelius ežero dugno plotus¹⁴. Seklesnėse vietose iš augmenijos likučių formuojasi plaukiojančios salos, iš pradžių apaugančios nendrėmis, o paskui – krūmokšniais ir netgi medeliais. Kartais tokios salos atsiplėšia, ir vėjas jas plukdo nuo vieno kranto prie kito su visa augmenija ir vandens paukščių lizdais – nelyginant kokius šlamančius ir čiulbančius gamtos luotus. Pakrantėje nuleidusios šaknų „inkarus“ ir apsistojusios ilgesniam laikui, salos tampa „sėslios“ ir keičia ežero kranto kontūrus. Taip pamažėl užanka Veprių ežeras-tvenkinys.

Ežeras priskirtas juostinio-fragmentinio užaugimo tipo ežerų kategorijai ir pastaraisiais metais įtrauktas į valstybinių užpelkėjusių ežerų sąrašą. Parengtas jo išvalymo ir gamtosauginio sutvarkymo projektas, numatomas įgyvendinti 2013 m. ir finansuojamas pagal sanglaudos skatinimo veiksmų programos prioritetus.

Tokia Veprių ežero istorija, dabartis ir netolimos ateities perspektyvos.

Aktualūs duomenys apie Veprių ežerą

Ežero parametrai: plotas – tarp 37,69 ir 40,77 ha (priklausomai nuo vandens lygio), maksimalus ilgis – 0,94 km; maksimalus plotis – 0,74 km, kranto ilgis – 2,9 km, vidutinis gylis – 1,9 m, maksimalus gylis – 3,2 m. Pietrytinėje ežero pusėje esančios žemių užtvankos ketera virš normaliai patvenkto vandens lygio iškilusi 1 m¹⁵.

Ežero flora. Dumble dominuoja titnagdumblių, melsvadumblių ir auk-sadumblių šeimos. Gausios geltonžiedžių lūgnių ir paprastųjų vandens lelijų bendrijos. Beveik visos ežero pakrantės apaugusios nendrių, švendrų, ajerų ir meldų sąžalynais¹⁶. Vandenyje tarpsta elodėjos, menturinės plunksnalapės, alijošiniai aštriai, plūduriuojantieji vandenlūkiai¹⁷.

¹³ Šventosios vingis, 1991, kovas.

¹⁴ Skrupskelis K., Dičiūtė I. Veprių ežero išvalymas ir gamtosauginis sutvarkymas, Poveikio aplinkai vertinimo ataskaita, 2008, p. 27–28.

¹⁵ Ten pat, p. 14, 27.

¹⁶ Ten pat, p. 27–28.

¹⁷ http://lt.wikipedia.org/wiki/Veprių_ežeras

Ežero fauna. Dugno faunoje stambiausi moliuskai yra gausiai paplitusios bedantės, pakrantėse gyvena didžioji kūdrinukė, dėlės. Prie vandens augalų gyvena stambiausias Lietuvos voras juostuotasis plūdvoris, dusios¹⁸.

Nurodomos 9 rūšių žuvys: lydeka, kuoja, raudė, paprastoji aukšlė, plakis, karšis, lynas, pūgžlys, ešerys ir ungurys¹⁹.

Kadangi ežeras yra migruojančių paukščių kelyje, o gausūs augmenijos sąžalynai sudaro puikias sąlygas perėti, jame nemaža paukščių rūšių įvairovė. Kaip nurodoma Veprių ežero išvalymo projekte, ežere ir jo apylinkėse suskaičiuojama daugiau nei penkiasdešimt paukščių rūšių. Vien ežero pakrantėse jų aptinkama per trisdešimt. „Gausiai peri ausuotieji kragai (*Podiceps cristatus*), didžiosios antys (*Anas platyrhynchos*) bei laukiai (*Fulica atra*). Pastarųjų paukščių populiacija ypač gausi. Vandens sąžalynuose peri ir gyvena didžiosios krakšlės (*Acrocephalus arundinaceus*), lakštingalos (*Luscinia luscinia*), ežerinės nendrinukės (*Acrocephalus schoenobaenus*).“²⁰ Esama ir saugomų bei į Lietuvos Raudonąją knygą įrašytų paukščių rūšių; tai: rudakaklis kragas (*Podiceps grisegena*), didysis baublys (*Botaurus stellaris*), didysis dančiasnapis (*Mergus merganser*), nendrinė lingė (*Circus aeruginosus*), pievinė lingė (*Circus pygargus*), švygždos (*Porzana porzana*) ir juodosios žuvėdros (*Chlidonias niger*)²¹. Be to, ežere gyvena gulbių nebylių pora. O 2008 m. čia buvo galima stebėti didžiųjų baltųjų garnių būrį²².

Sovietmečiu Veprių ežeras buvo paskelbtas vandens paukščių draustiniu.

¹⁸ *Ten pat.*

¹⁹ Skrupskelis K., Dičiūtė I. *Veprių ežero išvalymas ir gamtosauginis sutvarkymas*, p. 28.

²⁰ *Ten pat*, p. 29.

²¹ *Ten pat.*

²² http://lt.wikipedia.org/wiki/Veprių_ežeras

ISTORIJA

Veprių valsčiaus senovės bruožai*

Gintautas Zabiela

Klaipėdos universitetas

Veprių valsčius yra išsidėstęs gamtiniu–geografiniu požiūriu žmogui gyventi palankioje vietoje – šalia didelės Šventosios upės, jos santakoje su mažesne, tačiau irgi vandeninga Širvintà. Todėl nenuostabu, kad čia nuolat gyventa žmonių, tačiau senojo apgyvendinimo pėdsakų čia mažai kas ieškojo, o dar mažiau juos tyrinėjo. 1921 m. vasarą šias vietas lankė Petras Tarasenska (1892–1962), kiek vėliau tapęs žinomu Lietuvos senovės tyrinėtoju bei jos populiarintoju, o tuo metu Lietuvos armijos kapitonas. Jis paliko Sližių piliakalnio, Juozapāvos ir Samantonių akmens amžiaus gyvenviečių aprašymus, paminėjo Vėprių dvarvietę, apylinkėse jo paties surinktus kirvelius¹. XX a. 4 dešimtmetyje Veprių valsčiaus, kaip ir kitų Lietuvos vietų, senovės palikimą registravo Valstybės archeologijos komisija². Akmens amžiaus gyvenviečių radinius Šventosios pakrantėse 4–5 dešimtmečiuose savo kolekcijai yra rinkęs akademikas istorikas Konstantinas Jablonskis (1992–1960). 1970, 1971 ir 1977 m. apylinkes žvalgė tuometinio Lietuvos TSR mokslų akademijos Istorijos instituto archeologinė ekspedicija³, vadovaujama Archeologijos sektoriaus vedėjo Adolfo Tautavičiaus (1925–2006). Dar galima paminėti 1976 ir 1984 m. tuometinės Lietuvos TSR kultūros ministerijos Mokslinės-metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos žvalgomąsias ekspedicijas⁴, kurių pirmoji aiškinosi saugomų archeologijos paminklų buvimo vietą, antroji – nustatinėjo jų teritorijas, tačiau kadangi šių ekspedicijų ataskaitos liko neparengtos, Veprių apylinkių senovės pažinimui jos davė maža naudos. Pagal jų metu surinktus duomenis iš archeologijos paminklų sąrašų buvo išbrauktos tik kaimo kapinės⁵. Svarbesni yra Veprių apylinkėse atsitiktinai rasti archeologiniai radiniai. Jie kaupiami Veprių apylinkės visuomeniniame etnografijos muziejuje (toliau – VAVEM), įkurtame 1967 m. Jono Žentelio (1 pav.). Šie

* Straipsnis, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2010 12 10, „Versmės“ leidyklai įteiktas 2010 12 08, čia skelbiamas pirmą kartą.

¹ Tarasenska P. Ieškojimai Neries ir Šventosios santaklyje, *Mūsų senovė*, Tilžė, 1922, t. 4–5, p. 577–579, 585–588.

² Duomenys išlikę Valstybės archeologijos komisijos archyve, dabar saugomame Kultūros paveldo centro archyve (toliau – KPCA) f. 1, ap. 1, nr. 68, p. 203–314.

³ Jų duomenys išlikę šių ekspedicijų ataskaitose, dabar saugomose Lietuvos istorijos instituto Rankraščių skyriuje (toliau – LII RS) f. 1, nr. 302, 313 ir 654.

⁴ Dakanis B. Archeologinių vietų kartografavimas, *Lietuvos kultūros paveldo kartografiniai tyrimai: raida, būklė, perspektyva*, Vilnius, 2001, p. 76.

⁵ *Lietuvos respublikos istorijos ir kultūros paminklų sąrašas*, Vilnius, 1993, t. 1, p. 134–136.

1 pav. Jonas Žentelis Veprių apylinkės visuomeniniame etnografijos muziejuje (VAVEM) prie archeologijos stendo 2010 m. lapkričio 25 d. G. Zabielos nuotr.

radiniai, nors sudarantys tik labai mažą dalelę visų muziejaus fondų, papildė mūsų žinias apie šio krašto praeitį.

Archeologinių tyrinėjimų Veprių apylinkėse iki šiol vykdyta labai nedaug. Jų istoriją savotiškai galima pradėti beveik kurioziniu atsitikimu, nutikusiu XX a. 4 dešimtmetyje.

„1935 m. gegužės mėn. Žemės Tvarkymo D-to matininkas Povilas Blažys, skirstydamas į vienkiemius esantį Veprių valsčiuje Sergejuokos kaimą, sužinojo, kad Dubių kaimo laukuose yra nežinomo asmens (pieštuku parašyta kunigo – G.Z.) kapas. Mat, Blažys liepė darbininkams atkasti kapą, norėdamas rasti jame senienų, tačiau jokių senienų atkastame kape nerado. Iškastus kaulus darbininkai vėl sumetė į kapą ir jį užkasė. Paminėtas kapas yra prie kelio Ūpininkai–Vėpriai ir ant kapo yra pastatytas kryžius. Sužinoję apie tai Dubių kaimo gyventojai padavė skundą. Pravedus kvotą paaiškėjo, kad mat. Blažys yra Valst. Archeologijos K-jos bendradarbis ir turi teisę daryti kasinėjimus. Kvota šios dienos (balandžio 24 d. – G. Z.) nutarimu nesant nusikaltimo žymių nutraukta ir pasiūsta Veprių nuovados v–kui laikyti archyve“⁶.

1943 m. Bečių senkapį ir Samantonių akmens amžiaus gyvenvietę⁷ kasinėjo Pranas Baleniūnas (1900–1965), 1985 m. tą patį Bečių senkapį⁸ – šio straipsnio autorius, 1997 m. Kunigiškių akmens amžiaus gyvenvietę⁹ – Džiugas Brazaitis (g. 1964 m.), 1998 m. Veprių dvarvietę¹⁰ – Jonas Stankus (g. 1937 m.).

⁶ KPCA, f. 1, ap. 1, nr. 68, p. 221.

⁷ Kulikauskas P., Zabiela G. *Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.)*, Vilnius, 1999, p. 246.

⁸ Zabiela G. Bečių Pakapės tyrinėjimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1984 ir 1985 metais*, Vilnius, 1986, p. 107–109.

⁹ Brazaitis Dž. Žvalgomieji tyrinėjimai Kunigiškių akmens amžiaus gyvenvietėje, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais*, Vilnius, 1998, p. 5–7.

¹⁰ Stankus J. Veprių senovės gyvenvietės-dvarvietės tyrinėjimai 1998 m., *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1998 ir 1999 metais*, Vilnius, 2000, p. 383–384.

2 pav. Veprių apylinkių senovės palikimas: A – akmens – bronzos amžių gyvenvietės, K – akmeniniai kirveliai, P – piliakalniai, L – pilkapynai, S – senkapiai, D – dvarvietės.
 1 – Apeikiškiai (K),
 2 – Barboriškis (K),
 3 – Bečiai (S),
 4 – Dubiai (P),
 5 – Gavėnony (D),
 6 – Juozapava (A, K),
 7 – Kazlaučizna (L),
 8 – Kelmai (K),
 9 – Knyzlaukis (K),
 10 – Kunigiškiai (S, M),
 11 – Medinos (K),
 12 – Pakalnė (S),
 13 – Samantony (A, K),
 14 – Sližiai (P),
 15 – Sukiniai (P),
 16 – Vepriai (K, D)

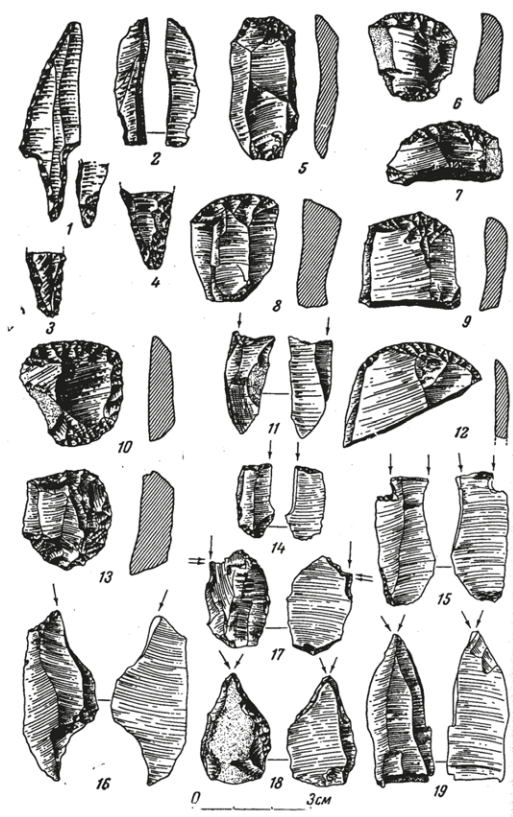
Šiandien žinomi tik labai negausūs trupiniai nuo tos visumos (2 pav.), kuri čia dar nemaža dalimi guli žemių sluoksniuose. Tačiau tik jų pagrindu galima bandyti padaryti senosios valsčiaus praeities apžvalgą. Žinant, kad nauji tyrinėjimai dar ne kartą keis Veprių senovės įvaizdį, šiame straipsnyje vengiama daryti platesnius apibendrinimus. Toliau pateikiami duomenys yra tik bruožai praeities portretui, kuri bandyti piešti turėtų jau kitos tyrinėtojų kartos.

Žmonių gyvenimą priešistorės laikotarpiu Veprių valsčiaus ribose lėmė Šventosios upė ir kiek mažiau – į ją įtekanti Širvinta. Šios upės (ypač Šventoji) visais laikais iki pat XX a. buvo tiek pagrindinės transporto arterijos, tiek ir tam tikras žmonių pragyvenimo šaltinis (žuvis, potvynių metu patrešiamos pakrantės). Pati Šventosios upė yra ledynmečio pabaigos darinys. Naujausioje literatūroje nurodoma, kad tai atsitiko tarp 13 000 ir 12 000 m. pr. Kr.¹¹ Aišku, dar turėjo prabėgti tūkstantmečiai, kol stabilizavosi upės krantai, atšilo klimatas. Tada prie Šventosios ir pasirodė pirmieji žmonės, atėję čia kažkur iš pietų ir palengva slinkę šiaurės link, įsisavindami vis

¹¹Girininkas A. Lietuvos archeologija, t. 1. Akmens amžius, Vilnius, 2009, p. 28 pav. 11.

naujus medžioklės plotus. Vėlyvojo paleolito (XI–X tūkstm. pr. Kr.) laikotarpio žmonių gyvenimo pėdsakų Veprių apylinkėse turime iš Samantonių. Čia Šventosios kairiajame krante ant I viršsalpinės terasos smiltyne, kuri kerta Akūnios upelis, XX a. pirmojoje pusėje – viduryje rasti 4 madleninių ir svidrinų strėlių antgaliai, vienas ilgas ir 4 trumpi gremžtukai, net 263 retušuotos nuoskalos, nemažai rėžtukų, skelčių, skaldytinių¹² (3 pav.). Pastaruoju metu vietoj Madleno kultūros daug kur, taip pat ir Samantonyse, ižiūrimi Arensburgo kultūros bruožai. Toji kultūra datuojama XI–X tūkstm. pr. Kr. pradžia. Panašiai datuojama ir Svidrų kultūra. Tik Samantonyse yra bene šiauriausia Arensburgo kultūros gyvenvietė Lietuvoje¹³, o Svidrų kultūros gyvenviečių randama ir labiau į šiaurę. Vėlesnio akmens amžiaus laikotarpio – mezolito (IX–VI tūkstm. pr. Kr.) – laikotarpio gyvenviečių Veprių apylinkėse nežinome, tačiau iš vėlyvojo mezolito laikotarpio tuose pačiuose Samantonyse Šventosios kairiajame krante apie 1 km vienas nuo kito buvo rasti 2 raginiai kapliai su skylėmis kotui. Vienas jų saugomas Vytauto Didžiojo karo muziejuje Kaune (toliau – VDKM), kitas buvo Medicinos institute¹⁴. Dabar šie kapliai skiriami Nemuno kultūrai¹⁵, gyvavusiai maždaug 5 900–5 300 m. pr. Kr. Jie rodytų, kad tuo metu žmonės Veprių apylinkėse gyveno, tačiau jų gyvenviečių vietos tebėra neatrastos arba jau sunaikintos žmonių ar gamtos.

Žymiai aiškesnė yra neolito ir bronzos amžių gyvenvietė, esanti į šiaurę nuo paleolitinės gyvenvietės. Šią gyvenvietę 1921 m. aptiko P. Tarasenska, čia radęs židinių ir juodų iki 2 cm storio puodų šukių su akmenukų priemaiša masėje¹⁶. Radiniai (iš viso 227 vienetai) saugomi VDKM, vieta žvalgyta 1943 m. K. Jablonskio¹⁷. Tais pačiais metais ji buvo ir tyrinėta. Akūnios upelio kairiajame krante rastos apskritos ar ovalinės 2–6 m skersmens įvairaus dydžio akmenimis (nuo jų perdegusių

3 pav. Paleolitiniai titnaginiai dirbiniai
(Римантене Р. Стоянка каменного и бронзового веков Самантонис, Советская археология, Москва, 1960, Нр.2, с. 116, рис. 1)

¹²Римантене Р. Стоянка каменного и бронзового веков Самантонис, Советская археология, Москва, 1960, Но. 2, с. 115–118.

¹³Girininkas A. Lietuvos archeologija, t. 1. Akmens amžius, Vilnius, 2009, p. 55 pav. 42.

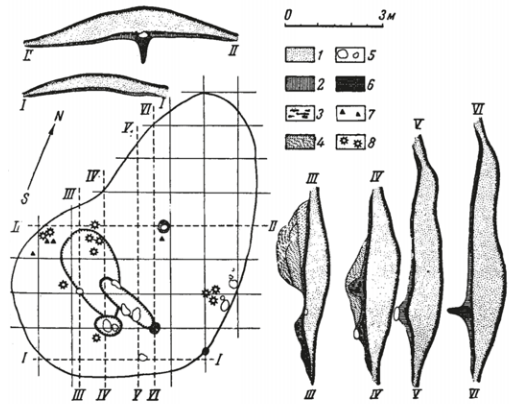
¹⁴Lietuvos TSR archeologijos atlasas, Vilnius, 1974, t. 1, p. 71 (Nr. 300).

¹⁵Girininkas A. Lietuvos archeologija, t. 1. Akmens amžius, Vilnius, 2009, p. 101 pav. 78.

¹⁶Tarasenska P. Ieškojimai Neries ir Šventosios santeklyje, Mūsų senovė, Tilžė, 1922, t. 4–5, p. 586.

¹⁷Lietuvos TSR archeologijos atlasas, Vilnius, 1974, t. 1, p. 71 (Nr. 300).

trupinių iki 15 cm) grįstos aikštelės, išsidėčiusios 5–15 m atstumu viena nuo kitos. Nors jose židinių nerasta, tačiau pačios aikštelės traktuotos kaip palapinių tipo pastatų aslų liekanos¹⁸. Akūnios dešiniajame krante rastos dvi tokios aikštelės, kurių viena buvo iš-tirta. Sprendžiant iš skelbto tyrinėjimų plano, buvo iširtas apie 60 m² plotas (4 pav.). Ši aikštelė buvo užpustyta iki 60 cm storio smėlio kalvele, kurią nukasus rastas nuo kelių iki 12 cm storio degėsių sluoksnis beveik lygiu viršumi. Sluoksnyje buvo degto molio gabalėlių, kurių dauguma turėjo braukymo žymių. Po sluoksniu rastos 3 duobės, kurių viena laikoma ūkine (šiukšliaduobe), nors joje rastas tik perdegusio molio gabalas ir poros puodų šukės, kitos dvi – židiniai (jose rasta suanglėjusios medienos, tošies, perdegusio molio, akmenų). Pastato vietoje dar rastos trys 12–20 cm skersmens 15–90 cm gylio stulpavietės. Tyrinėtros vietos kultūrinį sluoksnį bronzos amžiumi datuoja keramika bei titnaginė trumpa strėlė, mažas gremžtukas¹⁹. Pagal šiuos duomenis buvo padaryta pastato grafinė rekonstrukcija (5 pav.), kuri tapo pirmuoju pagal archeologijos duomenis rekonstruotu pastatu Lietuvoje. Paviršiuje buvo surinkta nemaža bronzos amžiaus titnaginių dirbinių kolekcija: trikampis strėlės antgalis, 18 strėlių antgalių su skersiniais ašmenimis, lancetiniai lapeliniai antgaliai, žeberklų ašmenėliai, gremžtukai, gramdukai. Taip pat rastos 4 akmeninių kirvelių nuolaužos, titnaginio kirvelio nuolauža, akmeninis kirvis smailėjančia pentimi, sveika ir kitos pusė akmeninės buožės, o kaimo lauke prie Šventosios – akmeninis kirvis keturkampe pentimi (visi kirviai saugomi VDKM)²⁰. Surinktos lipdytos keramikos šukės storasienės (1,2–2,5 cm storio), lygiu ir nežymiai brūkšniuotu paviršiumi. Vienos šukės priklausė puodams tiesiomis sienelėmis iki 50 cm skersmens angomis, kitos – kiek profiliuotiems puodams. Pažymėtinas rutulio formos puodas 15 cm

4 pav. Tyrinėto Samantonių pastato planas:

1 – smėlis, 2 – anglis ir pelenai, 3 – apdegusio molio gabalai, 4 – smėlis su anglimis, 5 – akmenys, 6 – stulpo žymės, 7 – titnagai, 8 – puodų šukės (Римантене Р. Стоянка каменного и бронзового веков Самантонис, Советская археология, Москва, 1960, Нр. 2, с. 119, рис. 3)

5 pav. Samantonių pastato rekonstrukcija

(Rimantienė R. Pirmykščiai būstai Samantonyse, LTSR architektūros klausimai, Kaunas, 1960, t. I, p. 62, pav. 6)

¹⁸Rimantienė R. Pirmykščiai būstai Samantonyse, LTSR architektūros klausimai, Kaunas, 1960, t. 1, p. 56.

¹⁹Ten pat, p. 57–58.

²⁰Lietuvos TSR archeologijos atlasas, Vilnius, 1974, t. 1, p. 176–177 (Nr. 1065).

skersmens kakleliu bei taurės formos puodas 26 cm skersmens dugnu²¹.

Akmens ir ankstyvųjų metalų laikotarpio gyvenviečių Veprių apylinkėse prie Šventosios būta ir daugiau. Knýzlaukio kaime Šventosios saloje netoli tilto per Šventąją ties Vėpriais rastas mezolitinis ovalinis kirvelis bei netaisyklingas skaldytinis, 1942 m. pakliuvę į K. Jablonskio rinkinius²². Juozapavos kaime, Šventosios kairiajame krante, tuojau už Veprių tilto kairėje kelio pusėje dirvelėje rasti neolitinis trikampis antgalis, gražtelis, retušuotos skeltės, nuoskalos. Radiniai 1942 m. taip pat pakliuvo į K. Jablonskio rinkinius²³.

Kita senosios gyvenvietės vieta Juozapavoje buvo irgi Šventosios kairiajame krante, apie 750 m nuo Veprių tilto, kalvelėje. Čia rasta bronzos amžiaus titnago skaldos ir nežymiai brūkšniuotos storasienės keramikos. P. Tarasenka 1921 m. čia buvo radęs titnaginę ylą ir šukių su „trumpai išduobtais giliais ornamento taškais“²⁴. Radiniai 1938 ir 1942 m. pateko į K. Jablonskio rinkinius²⁵. Kunigiškiuose truputį tyrinėtose dviejų senųjų gyvenviečių vietose: pirmojoje ištirtas bendras 6 m² plotas, rasti 7 radiniai ir dar 21 radinys žemės paviršiuje, antrojoje ištirtas 3 m² plotas, rasti atitinkamai 2 ir 5 radiniai²⁶. Pagal aptiktus lancetinio strėlės antgalio dalį, mikrorėžtuką, rėžiklį, grandukus pirmoji gyvenvietė datuojama neolito laikotarpiu, pagal granduką, retušuotą nuoskalą, 3 skaldytinius bei nežymiai brūkšniuotą keramiką antroji gyvenvietė datuojama greičiausiai bronzos amžiumi²⁷.

II–I tūkstantmečių pr. Kr. apgyvendinimą dalinai rodo ir akmeninių kirvių radimvietės. Tik gaila, kad šie kirviai dažniausiai neturi net tikslesnių radimviečių. Prie tokių galima skirti šiuo metu VAVEM saugomus akmeninius kirvius, į šį muziejų patekusius daugiausia iš apylinkės moksleivių (6 pav.). Laiku nepasirūpinus užfiksuoti tikslesnių jų metrių, šiandien šie kirviai yra daugiau seniena nei dirbinys, bylojantis apie senąjį krašto apgyvendinimą. Iki 1974 m. Veprių apylinkėse rasti 7 akmeniniai kirviai: vienas netaisyklinga pentimi, 3 keturkampe pentimi, kaplio nuolauža, laivinis kovos kirvis (šie 6 saugomi VAVEM) ir kirvio keturkampe pentimi ruošinys, rastas Šventosios pakrantėje²⁸. 2010 m. lapkričio 25 d. apsilankius muziejuje, jame buvo 24 akmeniniai ir vienas titnaginis kirveliai, iš kurių 2, pasak J. Žentelio, yra kilę ir Siesikų apylinkių.

6 pav. Akmeniniai kirviai iš Veprių apylinkių (VAVEM). G. Zabielos nuotr.

²¹Римантене Р. Стоянка каменного и бронзового веков Самантониис, *Советская археология*, Москва, 1960, Нр. 2, с. 126–127.

²²*Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, 1974, t. 1, p. 47 (Nr. 146).

²³*Ten pat*, p. 40 (Nr. 95).

²⁴Tarasenka P. Ieškojimai Neries ir Šventosios santeklyje, *Mūsų senovė*, Tilžė, 1922, t. 4–5, p. 585.

²⁵*Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, 1974, t. 1, p. 40 (Nr. 95).

²⁶Brazaitis Dž. Kunigiškių (Jonavos r.) spėjamos akmens amžiaus gyvenvietės (IP 84/A) žvalgomieji archeologiniai tyrinėjimai, *LII RS*, f. 1, nr. 2862.

²⁷Brazaitis Dž. Žvalgomieji tyrinėjimai Kunigiškių akmens amžiaus gyvenvietėje, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais*, Vilnius, 1998, p. 6–7.

²⁸*Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, 1974, t. 1, p. 194 (Nr. 1327).

7 pav. Sližių
piliakalnio pylimas
iš pietryčių.
Z. Baubonio nuotr.

Kitų Veprių apylinkėse rastų akmeninių kirvelių radimvietės žinomos bent jau kaimo tikslumu. Be jau minėtų kirvelių ar jų dalių iš Samantonių gyvenvietės, VDKM saugomi 5 akmeniniai kirveliai: keturkampe pentimi iš Barbōriškio²⁹, keturkampio pjūvio sveikas ir kito kirvio nuolauža iš Kelmū³⁰, keturkampe pentimi ir siaurėjančia pentimi iš Medinū³¹. Juozapavos kaime rastas titnaginis lėšio formos kirvis su skaldymo žymėmis šiuo metu saugomas LNM³². Dar vienas akmeninis kirvelis minimas rastas Apeikiškių kaime³³. Aišku, tai tik nedidelė visų iki tol rastų kirvelių dalis, apie kuriuos mes, matyt, daugiau jau nieko nebesužinosime, nes keliaudami iš rankų į rankas jie prarado savo radimviečių metrikas ir virto eilinėmis senienomis.

Apylinkių apgyvendinimo geležies amžiuje (I–XII a.) liudytojai yra 3 piliakalniai ir pilkapynas. Visi jie netyrinėti, tad jų chronologija gali būti nustatoma tik labai apytiksliai pagal jų išorinę išvaizdą.

Dubių piliakalnis, vadinamas Batarėja, įrengtas Šventosios dešiniojo kranto aukštutinės terasos kyšulyje. Aikštelė trikampė, pailga P–Š kryptimi, 15 m ilgio ir 8 m pločio Š, kur supiltas 1,7 m aukščio nuo aikštelės 13 m pločio ties pagrindu pylimas, apardytas trianguliacijos bokšto. Jo išorinis 3,6 m aukščio šlaitas leidžiasi į 1,4 m gylio, 12 m pločio griovį, už kurio kyla antras 0,5 m aukščio, 5 m pločio pylimas. Piliakalnio šlaitai statūs, 10–14 m aukščio. Piliakalnis datuojamas I tūkst. antrąja puse – II tūkst. pradžia.

Sližių piliakalnis įrengtas Širvintos dešiniajame krante esančiame aukštumos kyšulyje. Aikštelė trikampė, orientuota ŠV–PR kryptimi, 19 m ilgio, 20 m pločio PR krašte, kur supiltas 35 m ilgio, 1 m aukščio, 12 m pločio ties pagrindu pylimas 2,5 m aukščio išoriniu šlaitu (7 pav.). Jame Pirmojo pasaulinio karo metais pylime kasant duobes rastas storas deginto molio sluoksnis, po kuriuo buvo smėlio sluoksnis, pramaišius su anglimis ir pelenais³⁴. Pylimo vidinėje pusėje ir dabar matyti daug perdegusio molio. Piliakalnio šlaitai į upės slėnį statūs, iki 31 m aukščio. Pylimas ir

²⁹ Lietuvos TSR archeologijos atlasas, Vilnius, 1974, t. 1, p. 110 (Nr. 89).

³⁰ Ten pat, p. 139 (Nr. 513).

³¹ Ten pat, p. 150 (Nr. 685).

³² Ten pat, p. 132 (Nr. 434).

³³ KPCA, f. 1, ap. 1, nr. 68, p. 203.

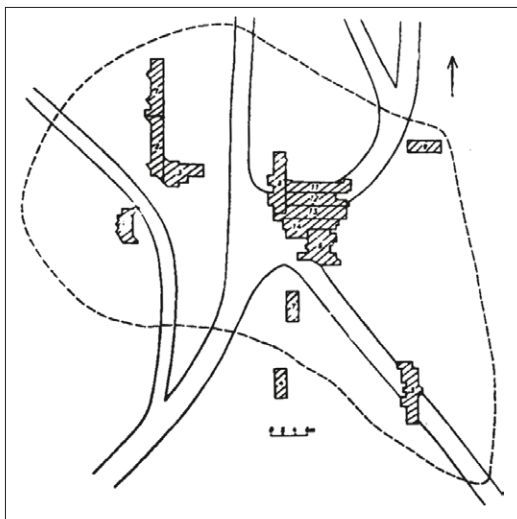
³⁴ Tarasenska P. Ieškojimai Neries ir Šventosios santaklyje, *Mūsų senovė*, Tilžė, 1922, t. 4–5, p. 578.

aikštelė apardyti bulviarūsių, aikštelės PV dalis nugriuvusi į Širvintą. Piliakalnis datuojamas I tūkst. antrąja puse – II tūkst. pradžia.

Sukinių piliakalnis, vadinamas Pilaite, įrengtas aukštumos kyšulyje, Šventosios kairiojo kranto aukštutinės terasos kampe, Žuvintės dešiniajame krante. Aikštelė ovali, pailga R–V kryptimi, 37 × 30 m dydžio. Joje rasta žistos keramikos, akmenų grindinių. Aikštelės R krašte supiltas 3 m aukščio, 17 m pločio ties pagrindu pylimas, kurio išorinis 5,5 m aukščio šlaitas leidžiasi į 17 m pločio, 1 m gylio griovį. Piliakalnio V šlaite, 8 m žemiau aikštelės, yra 10 m pločio trikampė terasa. Šlaitai statūs, 30 m aukščio, viršutinėje 8 m aukščio dalyje statinti. Piliakalnis apardytas arimų, pylimas iškasinėtas duobėmis, kurios užpiltos 1999 m. Prieš užpilant užfiksavus duobių sienelės nustatyta, kad pylimas buvo supiltas mažiausiai per 2 kartus, o ankstesnis pylimas buvo 60 cm žemesnis už dabar matomą, plūktas iš molio su žvyro priemaiša³⁵. Piliakalnis datuojamas II tūkst. pradžia. Jo Š papėdėje, apie 1 ha plote yra papėdės gyvenvietė.

Kazlaučiznos kaimo ribose Slabadės miške apie 400 m į šiaurės vakarus nuo Šventosios dešiniojo kranto apie 400 × 150 m plote išlikę apie 40 pilkapių. Jų sampilai 5–10 m skersmens, iki 1–1,2 m aukščio, apjuosti grioviais, būdingi IX–XII a.³⁶

Iš Lietuvos valstybės kūrimosi ir kovų su kryžiuočiais laikų Veprių apylinkėse stovėjusių pilių pavadinimų nežinome, tačiau patys Vėpriei minimi 1384 m. Pagal Vygandą Marburgietį čia kryžiuočiai „saulei tekant pakyla prieš juos kaip vyrai ir 120 iš jų (iš 400 – G. Z.) nukauna, vadą su 8 paima nelaisvėn ir su 200 arklių bei dideliu grobiu, nepaisydami stabmeldžių, sugrižta“³⁷. Ši žinia, į ją gerai neišsigilinus, prieš kuri laiką paskatino Veprių pilies ieškoti Sukinių piliakalnyje, kuriame, sprendžiant pagal jo išorinę išvaizdą, galėjo stovėti to meto pilaite³⁸. Remiantis minėta Vygando Marburgiečio žinia Veprių pilis istoriografijoje nurodoma nuo XIX a. pabaigos³⁹, tačiau vietoje, kurioje ją norima matyti, tėra tik XVI–XVII a. dvarvietė⁴⁰ (apie ją plačiau žr. toliau). Tačiau naujausi tyrinėjimai rodo, kad

8 pav. Bečių senkapio planas su 1985 m. tyrinėtomis perkasomis (Zabiela G. Bečių senkapis, Lietuvos archeologija, Vilnius, 1995, t. 11, p. 333, pav. 6)

³⁵ Kraujalis R. Sukinių piliakalnio, vadinamo Pilaite, pylimo žvalgymai 1999 m., *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1998 ir 1999 metais*, Vilnius, 2000, p. 98–99.

³⁶ Lietuvos TSR archeologijos atlasas, Vilnius, 1977, t. III, p. 52 (Nr.265); Vaitkunskienė L. Kazlaučiznos pilkapynas, *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, Vilnius, 1999, t. II, p. 112.

³⁷ Vygandas Marburgietis. *Naujoji Prūsijos kronika*, Vilnius, 1999, p.186.

³⁸ Zabiela G. *Lietuvos medinės pilys*, Vilnius, 1995, p. 181.

³⁹ Покровский Ф. В. *Археологическая карта Ковенской губернии*, Вильно, 1899, с. 111.

⁴⁰ Lietuvos TSR archeologijos atlasas, Vilnius, 1975, t. II, p. 180.

9 pav. Ardomas
Bečių senkapis
2010 m. lapkričio
21 d. G. Zabielos
nuotr.

Veprių atveju galima kalbėti ne apie pilį, o apie laikiną Lietuvos kariuomenės stovyklą, aptverta medžiais (lotyniškai *custodia*)⁴¹. Nežinant šios stovyklos vietos šiuo atveju svarbesnis tampa pats Veprių mūšio faktas.

Vienintelis žinomas viduramžių (XIII–XV a.) archeologijos objektas Veprių apylinkėje yra Bečių senkapis, tyrinėtas 1943 ir 1985 m. Šių tyrinėjimų duomenys yra išsamiai paskelbti⁴², nors ir pagal to meto galimybes, tad čia juos detaliau pristatyti netikslinga. Galima tik pateikti pagrindinius šių tyrimų duomenis. Senkapyje ištirtas bendras apie 286 m² plotas (15 perkasų), aptikti 93 griautiniai kapai (vienas jų (kapas 63) trigubas), datuojami XIV a. IV ketvirčiu – XVIII a. II ketvirčiu. Pagal tyrimų duomenis nustatytas apytikslis senkapio užimamas plotas (apie 90 × 70 m dydžio) (8 pav.), kuriame galėjo būti palaidota apie 1900 žmonių. Gaila, kad dalį šių palaidojimų suardė per senkapio teritoriją 1967 m. nutiesta kanalizacijos trasa, XX a. 9 dešimtmetyje čia įsikūrusių geologų ūkinė veikla ir tiesiog iš šios vietos nuolat imamas smėlis. Tai vyksta ir mūsų dienomis (9 pav.). Tyrinėjimų metu kaip įvairios kapų įkapės surinkti 386 dirbiniai, dar 23 aptikti kaip atsitiktiniai. Jų senkapyje aptikta ir po archeologinių tyrinėjimų kasant smėlį. XX a. paskutiniame dešimtmetyje vienoje tokių smėlio duobių J. Žentelis aptiko molinio puodo šukį, iš kurių suklijavo beveik visą puodą (saugomas VAVEM) (10 pav.). Išskirtinė Bečių

10 pav. Bečių senkapyje J. Žentelio rastas puodas (VAVEM). G. Zabielos nuotr.

⁴¹Baranauskas T., Lietuvos medinės pilys rašytinių šaltinių duomenimis, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2003, t. 24, p. 66.

⁴²Zabiela G. Bečių senkapis, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 1995, t. 11, p. 330–381.

11 pav. Veprių
dvarvietė iš
pietvakarių 2010 m.
lapkričio 21 d.
G. Zabielos nuotr.

senkapio savybė yra palyginti gerai išlikusios audinių liekanos kapuose (aptiktos 21 kape). Jos paskelbtos atskirai⁴³. Tokį gerą audinių išlikimą, matyt, galima paaiškinti gruntinio vandens pakilimu senkapio teritorijoje apie XVI a. užtvėnkus Gėležės upelį ir suformavus dabartinį Veprių ežerą. Žmonių griaučiai išliko prastai, net 84% visų kapų likę tik ilgieji galūnių, kaukolės bei pavieniai kiti kaulai. Laidota karstuose, nuo kurių išliko 103 geležinės vinys, naudotos XVI–XVII a. – 17 kapų rasta nuo vienos iki 18 vinių. Nors dauguma mirusiųjų laidoti ištiesti aukštiekninkai, rasti 3 kniūbsti ir 4 palaidoti ant šono mirusieji (po du ant kairės ir dešinės pusės). Kapai krikščionišku papročiu dažniausiai orientuoti galvomis į šiaurės vakarus. Tačiau įvairių įkapių buvimas (ypač XIV a. pabaigos – XV a. kapuose) rodo buvus dar stiprias pagoniškas tradicijas. Šio laiko kapuose rasta geležinių kirvių (3), ietigalių (4), peilių, ylių, skiltuvų, diržų sagčių, akmeninių verpstukų, galastuvų, bronzinių auskarų, žiedų, segių, apyrankių, karolių apvarų, molinių puodų ir jų šukių. Vėlesniuose, jau Naujųjų laikų (XVI–XVII a.) kapuose aptinkamos daugiausia monetos⁴⁴, žiedai, peiliai. Senkapyje rasta ir retų ar net unikalių įkapių: geležinis kovos peilis, bronzinis gulgubės formos kabutis, lietuviška moneta su vyčiu ir dvigubais Gedimino stulpais⁴⁵. Visi 1985 m. tyrinėjimų metu surasti radiniai šiuo metu saugomi Ukmergės kraštotyros muziejuje, ankstesni atsitiktiniai – VAVEM bei VDKM. Bečių senkapis yra Veprių senosios kapinės, kuriose pirmieji palaidojimai galėjo būti tie 1384 m. žuvę kariai, paskutiniai – net iš XIX a. vidurio (tuomet Vepriai tapo parapijos centru).

Tradiciskai paskutinis laikotarpis, kurio archeologinis paveldas dar tyrinėjamas, yra Naujieji laikai (XVI–XVIII a.). Nors šiuo laikotarpiu praeities pažinimas remiantis rašytiniais šaltiniais dominuoja, archeologinė medžiaga tą pažinimą papildo, ypač imant atskirus objektus. Veprių apylinkėse svarbiausias toks objektas yra Veprių dvarvietė, esanti pačiame dabartinio miestelio centre, Gėležės kairiajame krante. Nuo upe-

⁴³Senvaitienė J., Vedrickienė L., Čeplinskaitė V., Urbanavičienė S. Bečių kapinyno audinių konservavimas ir tyrimas, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 1995, t. 11, p. 104–116.

⁴⁴Sąrašą žr. Aleksiejūnas V. Senkapių monetos, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 1995, t. 11, p. 18.

⁴⁵Aleksiejūnas V., Zabiela G. Reta moneta iš Bečių senkapių, *Kultūros barai*, 1988, nr. 3, p. 66.

12 pav. Kokliai iš Veprių dvarvietės (VAVEM).
G. Zabelos nuotr.

lio pusės ji turi stačius šlaitus ir net primena piliakalnį (apie Veprių pilį rašyta pirmiau) (11 pav.). Viršuje tai beveik lygus laukas su žole apaugusių griuvėsių kauburiais pietrytinėje dalyje, iš dalies jau užstatytas miestelio pastatais. Kaip archeologijos vertybė šiuo metu saugomas mažiau užstatytas jos plotas. Apie Veprių dvarvietę pasakojamos įvairios legendos, o joje ką nors kasant jau nuo XIX a. randama koklių bei puodų šukių. Vienas ankstesnių pasakojimų apie tokius kasinėjimus užrašytas 1925 m.

„Tame kalne mano tėvas (Radauskas – G. Z.) 1893 metuose darė kasinėjimus ir rado rūšį, kurs buvo mūrytas degtų plytų ir sugriuvusi krosnis žalių koklių. Ant tų koklių yra lotynų raidžių, bet žodžių negalima išskaityti, nes kokliai buvo kiekvienas atskirai. Dar ten rado dvi storas ir aukštas „kalades“, kurios buvo taip supuvusios, kad vos prie jų prisilietus, jos subyrėjo.“⁴⁶

Vėliau dvarvietėje rasti kokliai (12 pav.), žiestos keramikos šukės bei didelė plyta su braukomis saugomi VAVEM. Sprendžiant iš jų išvaizdos (vieni su daugiaspalve glazūra, kiti vienspalviai, dažniausiai žali, arba net neglazūroti), tai XVI a. pabaigos–XVII a. dirbiniai. 1998 m. dvarvietės šiaurės rytinėje dalyje buvo atliekami žvalgomieji tyrinėjimai siekiant nustatyti, ar šioje gyventojų daržais užimtoje vietoje yra išlikęs dvarvietės laikų kultūrinis sluoksnis. Čia iškasti 8 šurfai bendro 32 m² ploto, rastas iki 50 cm storio kultūrinis sluoksnis su griuvenomis⁴⁷. Sluoksnyje rasta plytų duženų, žiestos keramikos, glazūruotų ir neglazūruotų koklių fragmentų. Radiniai datuojami XVI–XVII a.⁴⁸

Visa tai, kas iki šiol žinoma apie Veprių dvarvietę, tėra menki fragmentai buvusios jos didybės. Nors mūsų dienas ji pasiekė ir apardyta, atlikus išsamesnius istorinius ir archeologinius tyrimus dar įmanoma atkurti Veprių dvaro, priklausiusio Kešgailoms, Oginskams, Šemetoms, Tyzenhauzams⁴⁹, istoriją, kuri glaudžiai susijusi ir su šalia dvaro įsikūrusio Veprių miestelio

⁴⁶KPCA, f. 1, a. 1, nr. 68, p. 296.

⁴⁷Stankus J. Žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų Veprių senovės gyvenvietėje-dvarvietėje (AR 2102) Ukmergės raj. 1998 m. ataskaita, LII RS, f. 1, nr. 3055.

⁴⁸Stankus J. Veprių senovės gyvenvietės-dvarvietės tyrinėjimai 1998 m., *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1998 ir 1999 metais*, Vilnius, 2000, p. 384.

⁴⁹*Lietuvos dvarai*, Vilnius, 2010, p. 452.

istorija. Deja, apie kitus Veprių apylinkių Naujųjų laikų archeologinius objektus žinome dar mažiau. Dar vieno dvarelio ar nemažo kaimo būta Gavėnonyse. Čia prie Šventosios upės „buvo randama senienų, akmeninių kirvukų, akmeninių puodukų ir kt. Yra vietų, kuriose aiškiai matyti statybos likučiai, nes akmenys guli žemėje eilėmis, stambiais kampais. Akmens lyg kalkėti“⁵⁰. Iš Gavėnionių į VAVEM pateko žiastas indelis, rastas XX a. paskutiniame dešimtmetyje kasant duobę kryžiui. Ten pat saugomos ir žiastos XVI–XVIII a. keramikos šukės iš Slabados (šalia Veprių), liudijančios ankstesnę gyvenvietę buvus ir čia.

Paminėtina ir pora to laiko senkapių. Kunigiškių senkapyje randama žmonių kaulų, senovinių monetų, atkastas net pušinių lentų karstas⁵¹. Pakálnės senkapyje irgi rasta monetų bei žmonių kaulų⁵². J. Žentelis mini vietos žmonių pasakojimą, kad čia karo metais buvo vykdyti kasinėjimai. P. Baleniūnas nurodo, kad tokie kasinėjimai buvo vykdyti Užšiliuose dviejose vietose: „Česiūno kalne ir Zarecko sklype, kur atkasti 7 istorinių laikų pradžios kapai.“⁵³ Tokie senkapiai yra buvusios kaimų kapinaitės, datuojamos XVI–XVII a. Nuo XVIII a. tokių kapinių žinome ir daugiau, tačiau jos archeologiniu požiūriu jau yra nebeįdomios, nes prie palaidojimų paprastai nebūna įkapių arba jos yra mirusiojo drabužių dalis. Vieno tokio kapo kasinėjimai paminėti straipsnio pradžioje. Neretai šių XVIII–XIX a. kapinių vietos šiandien jau yra užmirštos, ir tik kasant žemę randama žmonių kaulų, kaip kad Sližių senkapio atveju⁵⁴. Pagarba išėjusioms praeities kartoms skatina tokias vietas palikti ramybėje.

Veprių apylinkės senojo palikimo apžvalga būtų neišsami nepaminėjus dar vienos jos dalies – sakralinių-mitologinių objektų, susijusių su ikirikščioniškais tikėjimais ir tik laikui bėgant transformuotais krikščionybės. Tai labai įvairūs objektai (akmenys, kalvos, vandens telkinių dalys, net medžiai)⁵⁵, dažnai apipinti įvairiais pasakojimais arba išsiskiriantys gamtoje kažkuo neįprastu ir taip patraukiantys žmonių dėmesį. Archeologai juos retai tyrinėja, o ir tokių tyrinėjimų rezultatai būna labai menki, nes su žmonių dvasinio gyvenimo dalykais susiję reikalai beveik neatsispindi žemės sluoksniuose ar radiniuose. Veprių apylinkėje prie jų skiriami jau sunaikintas Veprių akmuo bei jo aplinka⁵⁶, Bečių akmuo su pėda⁵⁷ ir Rizgonių Kaūkakalnis.

Veprių valsčiaus senovės palikimas iki šiol tebėra menkai pažįstamas. Dar daug praėjusių amžių žmonių gyvenimo pėdsakų archeologų yra nerasta, kai kas gal jau ir sunaikinta. Tačiau ir pagal turimus duomenis Vepriai išskyla kaip nuolatinė žmonių gyvenamoji vieta kone nuo žmonių pasirodymo šiuose kraštuose. Visais laikais žmonės glaudėsi prie Šventosios arba arti jos, tad jos pakrantės ir yra ta perspektyviausia naujų atradimų vieta. Svarbu, kad šie atradimai taptų visuomenės, o ne vieno žmogaus savastimi. O jau žinomus archeologijos paveldo objektus reikia saugoti, nes jie laikui bėgant nyksta, o atkurti jų neįmanoma.

⁵⁰KPCA, f. 1, ap. 1, nr. 68, p. 222.

⁵¹KPCA, f. 1, ap. 1, nr. 68, p. 237.

⁵²Ten pat, p. 242.

⁵³Vytauto Didžiojo karo muziejaus Kaune archyvas.

⁵⁴KPCA, f. 1, ap. 1, nr. 68, p. 253–262.

⁵⁵Vaitkevičius V. *Alkai. Baltų šventviečių studija*, Vilnius, 2003, p. 27–180

⁵⁶Vaitkevičius V. *Senosios Lietuvos šventvietės, Aukštaitija*, Vilnius, 2006, p. 185–186.

⁵⁷Ten pat, p. 152–153.

Išvados

Seniausias Veprių apylinkių apgyvendinimas pradėtas tyrinėti XX a. 3-iajame dešimtmetyje, tačiau iki dabar jis yra menkai pažįstamas ir ištirtas. Daugiau ištirti tik paskiri objektai – Samantonių bronzos amžiaus gyvenvietė ar Bečių senkapis.

Ankstyviausi žmonių gyvenimo pėdsakai yra iš paleolito pabaigos (XI–X tūkst. pr. Kr.). Samantonyse buvusi jų gyvenvietė priskiriama Arensburgo ir Svidrų kultūroms.

Bronzos amžiaus (II–I tūkst. pr. Kr. vidurys) apgyvendinimo liekanos Veprių apylinkėse yra geriau pažįstamos, nes 1943 m. Samantonyse vyko tyrinėjimai, kurių metu buvo ištirta pastato vieta, surinkta nemažai titnaginių radinių bei keramikos. Šiam laikotarpiui priskiriama ir dalis akmeninių kirvių.

Geležies amžiaus (I–XII a.) apgyvendinimo liudytojai yra trys piliakalniai (Dubių, Sližių ir Sukinių) bei Kazlaučiznos pilkapynas. Visi jie yra netyrinėti, pažįstami tik pagal išorinius požymius.

Valstybės laikotarpiu iš archeologinių objektų plačiausiai yra tyrinėtas XIV a. pabaigos–XVIII a. Bečių senkapis; jame 1943 ir 1985 m. ištirti 93 griautiniai kapai. Šį senkapį galima tapatinti su senosiomis Veprių kapinėmis. Kiti šio laikotarpio archeologijos paveldo objektai mažai tyrinėti (Veprių dvarvietė) ar jų tyrinėjimų medžiaga neišlikusi (Užušilių senkapiai).

Visą priešistorinę ir net žymią istorinės epochos dalį (iki XVII a.) pagrindinis gamtinis darinys, prie kurio glaudėsi žmonių gyvenvietės, buvo Šventosios upė. Prie jos reikėtų ieškoti ir dar nežinomų archeologijos vertybių.

Veprių pilis ir piliavietė

Jonas Žentelis

Vygando kronikoje¹ minima Vėprių pilis, kur 1384 m. vyko mūšis. Pilį užpuolė Vytauto telkiama kariuomenė su kryžiuočių talka. Tam būriui vadovavo Nartautas. Veprių pilis tuo metu priklausė Jogailai ar Skirgailai². Kronikoje parašyta, kad pilį saugojo 400 gynėjų igula, mūšio metu žuvo 120 gynėjų, paimti į nelaisvę 8 žmonės ir igulos vadas. Paimta 200 arklių ir daug kitokio grobio. Minima, kad pilis buvo iš visų pusių apsaugota vandens. Iš šiaurės ir šiaurės rytų tyvuliavo ežeras. Laikui bėgant jis užaugo durpinėm samanom, tapo durpynu. Dar XX a. trečiajame ir ketvirtajame dešimtmetyje einant durpinga pieva vietomis ji lingavo. Iš vakarų pusės piliakalnį supo užtvanktas, tada dar vandeningas, Riešės upelis.

Šiaurės vakariniame piliakalnio ploto pakraštyje sukastas pylimas neleido ežerui nusekti. Turėjo būti užtvanka, kuri palaikė reikiamą vandens lygį ir reikalui esant, ar gresiant pavojui, kad pilis bus užpulta, būtų galima vandenį paleisti ir priešui būtų sunkiau persikelti per Riešės upelį.

Tik iš rytų pusės ežero nebūta, bet ten tekėjo Ūdrōklio upelis, kuris irgi buvo užtvankiamas. Tam reljefas labai palankus. Ir dabar dar šiek tiek į šiaurę nuo dabartinių Veprių kapinių matosi buvus užtvankos pylimo likučių.

Iš pietų pusės buvo ir tebėra ežeras. Iš tikrųjų tai yra tvenkinys. Rytinėje dalyje, kuria ejo kelias pro Vepriūs Vėlniaus kryptimi, yra siauras gūbrys. Tai yra ozas – ledynui tirpstant susiformavęs geologinis darinys, geologinė forma. Jų Lietuvoj yra tik keletas. Ant šiaurinės ozo dalies stovi Veprių bažnyčia, piečiau nuo bažnyčios iki dabartinio Kosteckų seno namo ozas poledynmečio galingų vandens srautų buvo išplautas. Toliau ozas atsiremia jau Kalvarijos miške į lygumėlę, esančią už ežero.

Pietinis ežero krantas yra žmonių supiltas. Taip patvenkus Riešės upelį užsipildė gamtos ir žmogaus sukurtas ežeras. Ne veltui seniau jis buvo vadinamas ne ežeru, o tvenkiniu (*prūdu*).

Taigi tokia buvo Veprių pilies situacija. Kiek ji padėjo pilies gyventojams gintis nuo užpuolikų, sunku pasakyti, bet esant ežerui neužšalusiam, užpuolikams tai jau buvo kliūtis. Kaip matom, Vytauto pasiūsto Nartauto vadovaujamo būrio kliūtis buvo įveikta. Vėliau pilis nebeteko savo reikšmės.

XVI a. pabaigoje ar XVII a. pradžioje piliavietėje buvo pastatyti didingi Veprių dvaro rūmai, kurie tikriausiai priklausė Šemetoms. Per XVII, XVIII amžių karus tikriausiai jie nukentėjo. Veikė ir laikas, be to, gana dažnai besikeičiantys savininkai toje vietoje rūmų nebestatė.

Yra legenda, kad tie rūmai ėmė grimzti į žemę. Kiek per dieną atkasdavo duris, tiek per naktį nugrimzdavo.

XIX a. pirmojoje pusėje Veprių savininkai pasistatydino namus arčiau ežero, o piliavietė su senais yrančiais rūmais buvo palikta. Vėliau tų rūmų plytos panaudotos naujų didelių dvaro klojimų šulams statyti, naujų molinių tvartų

¹ Vygandas Marburgietis, *Naujoji Prūsijos kronika*, Vilnius, 1999, p. 186.

² *Lietuvių enciklopedija*, Bostonas, 1965, t. 33, p. 402.

atramoms palei duris ir kt. XX amžiaus pradžioje Veprių pradžios mokykloje mokėsis Boleslovas Lukoševičius (miręs apie 1975 m.) pasakojo, kad būdami vaikai dar landžiojo tų rūmų rūsiuose. Dar ir dabar aiškiai matosi, kur būta rūsių.

Apie 1980 m. Veprių profesinės technikos mokyklos vadovybė parinko vietą ant piliakalnio triaukščiam darbuotojų namui statyti. Atliekant žemės darbus buvo atidengti dviejų metrų storio rūmų pamatai. Archeologai, darydami žvalgomočius tyrimus, aptiko glazūruotų koklių, šešiakampių grindų plytelių. Buvo rastas XVII amžiaus monetų lobis. Netoli triaukščio namo esančiuose darbuotojų daržuose pasitaiko rasti senovinių koklių šukių, glazūruotų ir neglazūruotų puodų šukių. Reikia manyti, kad toje vietoje būta pastatų, nes randama pamatuose buvusių akmenų.

1944 m. rudenį Vėpriuose pradėjusi veikti progimnazija vėliau išaugo į vidurinę mokyklą. Mokyklos direktorius Jonas Jurkūnas ir vėliau jį pakeitęs Šidagis ant piliakalnio įrengė sporto aikštelę su nedidele futbolo, krepšinio aikšte ir kitomis reikalingomis aikštelėmis. Mokyklos pradinių klasių mokytojas Vladas Valaitis užveisė sodą, prisodino klevų, liepų ir kitokių medžių. Dalis jo sodintų medžių tebeauga ir dabar, puošdami nuobodų šiuolaikinės architektūros peizažą.

Nors kraštotyros draugija mėgino priešintis, nemaža buvusios piliavietės šiaurinės dalies teritorijos dalis buvo užstatyta gyvenamaisiais namais ir ūkiniais pastatais. Šiaurės vakarinėje dalyje esantis pylimas šiek tiek pridengia tvartų ir mėšlynų vaizdą.

Veprių dvaras ir jo šeimininkai

Audronė Žentelytė

Vietoj įžangos

Vėprių dvaras iki šiol retokai patekdavo į istorikų akiratį. Ir tai suprantama, – nors amžių bėgyje jis priklausė iškiliausiomis Lietuvos didikų giminėms, tačiau Lietuvos istorija Veprių dvare nebuvo „rašoma“, ištusus laikotarpius dvaras netgi nebuvo rezidencinis. Be to, XX a. karų ir suiručių metais žuvo didelė dalis jo archyvų (iš Šemetų ir Tyzenhauzų valdymo laikų)¹, o tai labai apsunkina dvaro praeities rekonstrukciją.*

Enciklopedijose bei žinynuose Veprių dvaro raida iki pat šių dienų pristatoma remiantis pirmuoju jo istorijos punktyru, nubrėžtu 1893 m. lenkų geografiniame žinyne (*Słownik geograficzny*):

„Kadaise buvo Kęsgailų nuosavybė, po to kunigaikščių Oginskių, iš kurių kraičio keliu perėjo Šemetoms, o iš šių, taip pat kraičio keliu, Tyzenhauzams. 1808 m. grafas Ignas Tyzenhauzas pardavė Veprius grafiui Juozapui Kosakovskiui, Lietuvos laučiui, po jo kaip dalis atitenka dukrai Pelagėjai, Aleksandro de Saint Clairo žmonai, šie 1855 m. parduoda Ksaverui ir Onai Riomerytei Podbereskiam, iš kurių nuperka dabartinis savininkas grafas Adomas Pliateris.“²

„Lietuvių enciklopedijoje“³ randame beveik pažodiniį „Słownik geograficzny“ informacijos apie Veprius vertimą. Su kai kuriais papildymais jis kartojamas ir B. Kviklio „Mūsų Lietuvoje“⁴, naujajame Lietuvos dvarams skirtame žinyne⁵, internetiniuose Ukmergės savivaldybės ir Veprių seniūnijos puslapiuose bei Ukmergės rajono savivaldybės turizmo plėtros galimybių studijoje⁶.

O štai patys vepriškiai intensyviai domėjosi savo istorija, mėgino „perskaityti“ kraštovaizdyje išpaustus jos ženklus. Tarpukariu istorines žinias apie Veprių praeitį rinko mokytojas J. Jončys, studijuodamas universitete⁷ (1929 m. sausio 3 d. laikraštyje „Rytas“ buvo išspausdinta J. Jončio pasirašyta žinutė, kurioje jis prašo skaitytojų tinkamos medžiagos savo rengiamai monografijai apie Veprius ir guodžiasi, kad „ypač trūksta žinių apie dvaro savininkus ir Kalvarijų įsteigimą“⁸). Galbūt J. Jončio surinktomis žiniomis pasirėmė ir mokytojas J. Jurkūnas, pagrindinis istorinės me-

¹ Aftanazy R. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, Wrocław, 1993, cz. 1, t. 4, p. 420.

* Veprių dvaro istoriją rekonstruoti padėjo iš Ukmergės muziejaus gauti išrašai iš archyvų ir tarpukario periodikos. Didžiąją dalį jų surado ir į lietuvių kalbą išvertė Ukmergės muziejininkas Raimondas Ramanauskas *Aut. pastaba*.

² *Słownik geograficzny królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich*, 1893, t. 13, p. 378.

³ *Lietuvių enciklopedija*, Bostonas, 1965, t. 33, p. 402.

⁴ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Vilnius, 1991, t. 2, p. 544–545.

⁵ Semaškaitė I. *Lietuvos dvarai: dviejų tomų žinynas*, 2009, t. 2, p. 289–290.

⁶ Ukmergės rajono savivaldybės turizmo plėtros galimybių studija, vadovė A. Mačerinskienė, Valstybinis turizmo departamentas, 2005, p. 21 (http://www.tourism.lt/dom/docs/79_tur_studija.pdf).

⁷ Jurkūnas J. Užrašai (rankraštis), *Veprių krašto muziejus* (toliau – VM).

⁸ Informacija gauta iš Ukmergės kraštotyros muziejaus. Toliau nurodant šaltinius, gautus iš šio muziejaus, išnašų gale bus pridėdama santrumpa UM.

džiagos apie Veprius tiekėjas „Kregždutės“ redaktoriui (plačiau žr. straipsnį „Veprių „Kregždutė“). J. Jurkūno kraštotyrinį darbą tęsė mokytojas J. Žentelis.

Neatsiradus istoriko profesionalo, panorusio imtis Veprių dvaro temos, teko pratęsti šią vepriškių istorikų mėgėjų tradiciją, jaučiant išipareigojimą jai, o ir vietai, kurioje užaugau: tiesiai pro mūsų namų langus matėsi kauriuotas piliakalnio aikštelės reljefas, – kadaise čia stovėjusių dvaro rūmų žymės. Išpūdinga dvaro savininkų galerija davė mintį būtent per juos susieti Veprių dvaro istoriją su magistralinėmis Lietuvos likimo linijomis, bendraisiais istoriniais procesais bei pokyčiais. Nors ir nebūdama istorikė, Veprių dvaro praeities rekonstrukciją stengiausi kuo tiksliau dokumentuoti, paremti pirmniais ar bent jau patikimais antriniais šaltiniais, žinia, tiek, kiek leido esantys ar man prieinami tyrinėjimai.

Dvaro priešistorė

Veprių dvaro ištakų reikėtų ieškoti ne šalia ežero išsidėsčiusioje dvaro sodyboje, o į šiaurės rytus nuo jos, ant Veprių piliakalnio, kur XVI–XVII a. stovėjo pirmieji dvaro rūmai. Piliakalnis yra, galima sakyti, pačiame miestelio centre, vis dėlto į akis nekrinta. Tik žvelgiant iš vakarinės ir pietvakarinės (ežero ir Riešės upelio) pusės, matyti statūs jo šlaitai. XX a. aštuntojo dešimtmečio pradžioje čia buvo pastatyta lenta su užrašu „Veprių piliakalnis“. Deja, pirmaisiais nepriklausomybės metais ją nuplėšė metalo laužo rinkėjai.

„Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija“ dar mini Veprių centre, „Riešės kairiajame krante, prie kelio į Pāgeležiūs“ esančias „piliakalnio liekanas“⁹. O štai pastaraisiais dešimtmečiais vis dažniau suabejojama, ar išvis čia tokio būta, ir ši vieta jau pavadinama palyginti nedidele kalvele, „iš tradicijos“ laikoma piliakalniu.¹⁰

Minimają „tradiciją“ šią kalvą laikyti piliakalniu pradėjo formuoti lenkų geografinis žinynas, atkreipęs dėmesį į Vygando Marburgiečio kronikoje užfiksuotą istorinį Veprių pilies sugriovimo faktą¹¹. „Lietuvių enciklopedija“ pratęsdama rašo:

„Vytauto laikais, manoma, čia buvo tvirtovė, priklausiusi Jogailos ar Skirgailos valdžiai. 1384 pavasarį Vytautas, padedamas kryžiuočių, buvo surengęs iš Marienburgo pilies prie Nemuno žygį į Veprius.“¹²

Pirminiame šaltinyje šis įvykis pateikiamas taip:

„1384 metais Vytauto prašomas Ragainės komtūras suteikė jam pagalbą prieš lietuvius – atsiuntė vicekomtūrą Markvardą Zalcbachą su 40 vyrų. Ir jie atvyksta į Marienburgą, kame žinojo esant Vytautą, kuris jiems davė vadovą, vardu Nartautas, su 150 [vyrų]. Ir jie skuba į Lietuvą, ir sučiumpa vieną sutiktą [žmogų], kuriam pasako norį joti į Veprius. O belaisvis sako:

– Mačiau karalių su 400 budintį sargyboje.

⁹ Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, Vilnius, 1971, t. 3, p. 715.

¹⁰ Ukmergės rajono savivaldybės turizmo plėtros galimybių studija, p. 21.

¹¹ Słownik geograficzny, 1893, t. 13, p. 378.

¹² Lietuvių enciklopedija, Bostonas, 1965, t. 33, p. 402. Po įdėta piliakalnio nuotrauka užrašas: „Vytauto piliakalnis“.

O jie atsako:

– Matysime juos.

Saulei tekant pakyla prieš juos kaip vyrai ir 120 iš jų nukauna, vadą su 8 paima nelaisvėn ir su 200 arklių bei dideliu grobiu, nepaisydami stabmeldžių, sugrižta.¹³

Abejonę dėl Veprių pilies ir piliakalnio lokalizacijos pasėjo istorikai ir archeologai. „Lietuvos TSR archeologijos atlase“ teigiama, jog Vepriuose esama tik veikiausiai XVI–XVII a. datuojamų rūmų liekanų ir jokių „duomenų apie senesnius radinius ir XIV–XVI a. būdingų įtvirtinimų nėra.“¹⁴ Archeologas G. Zabiela šią abejonę pratęsia knygoje „Lietuvos medinės pilys“:

„Dabartiniuose Vėpriuose yra vieta, vadinama piliakalniu, tačiau XIV a. pilies vietos ji neprimena. Nuo XVI a. čia stovėjo Veprių dvaras. Artimiausias vėlyvas piliakalnis yra 4,5 km nuo Veprių, kitapus Šventosios esančiame Sukinių kaime. Greičiausiai ant jo ir bus stovėjusi Veprių pilis.“¹⁵

Krašto praeitimi besidomintys vepriškiai, priešingai, niekada neabejojo, kad Vygando Marburgiečio kronikoje minima pilis stovėjusi būtent Vepriuose, o ne Sukiniuose. Piliai įkurti šioje vietoje buvęs palankus reljefas su natūraliomis gamtinėmis kliūtimis. Jį įvertinęs, vepriškis mokytojas Jonas Jurkūnas spėjo, jog plotą aplink pilį „reikalui esant buvo galima užtvindyti Riešės upelio ir Ūdroklio vandenimis“¹⁶. Šią mintį toliau plėtojo geografijos mokytojas Jonas Žentelis. Jo manymu, anais laikais pilis veikiausiai buvusi iš visų pusių apsaugota vandens. Iš vakarų pusės piliakalnį supo tuo metu dar vandeningas Riešės upelis, į pietus nuo piliakalnio buvo ir tebėra ežeras ar, tiksliau, tvenkinys, nes pietinis jo krantas yra žmonių supiltas. Iš šiaurės ir šiaurės rytų kadaise taip pat tyvuliavęs ežeras, tik laikui bėgant jis užpelkėjęs, o vėliau tapęs durpynu. Kaip prisimena žmonės, dar trečiajame–ketvirtajame XX a. dešimtmetyje einant durpinga pieva ji linguodavusi¹⁷. Šiaurės vakariniame piliakalnio ploto pakraštyje tarp tos pelkingos ildubos ir pilies teritorijos buvęs sukastas maždaug 120 metrų ilgio pylimas, einantis iki Riešės upelio (jis buvo išlikęs iki XX a. aštuntojo dešimtmečio vidurio). Būta pylimo ir rytinėje pusėje, šalia Ūdroklio upelio. Maždaug taip, pasak J. Žentelio, galėjo atrodyti gamtos ir žmogaus rankų sukurtas reljefas, kuriame kadaise stūksojo pilis¹⁸.

Kontrargumentų profesionalų istorikų versijai, nukeliančiai Veprių pilį anapus Šventosios, teikia ir kryžiuočių kelių aprašymai, iš kurių aiškėja, kad kelio atkarpoje tarp Deltuvos ir Veprių upės nebuvo, buvo tik „raistas pusės virvės“¹⁹ ilgumo“. Šventoji minima ne kelio Deltuva–Vepriai, o Vepriai–Gėlvonai atkarpoje: 1385 m. kelio iš Labūnavos

¹³ Vygandas Marburgietis, *Naujoji Prūsijos kronika*, Vilnius, 1999, p. 185–186.

¹⁴ LTSR archeologijos atlasas, *Piliakalniai*, Vilnius, 1975, t. 2, p. 180.

¹⁵ Zabiela G. *Lietuvos medinės pilys*, Vilnius, 1995, p. 181.

¹⁶ Jurkūnas J. Užrašai, VM.

¹⁷ Pagal mokytojo J. Žentelio pasakojimą autorei, 2009 m.

¹⁸ Žentelis J. *Ukmergės rajono lankytinos ir saugotinos vietos* (diplominis darbas), Vepriai, 1970, p. 204–205.

¹⁹ Virvė – senovės mato vienetas, 44,6 m.

į Vilnių aprašyme teigiama, kad „*prie Veprių galima persikelti per Šventupe, ten yra brasta, bus 2 mylios iki Gelvonų*“²⁰.

Pagaliau neplaniniai „archeologiniai kasinėjimai“ įrodo, kad piliakalnio teritorijoje gyventa jau akmens amžiaus laikais. Taip antai mūsų sode kasant duobę serbento krūmui rastas akmeninis kirvukas. Aštuntajame dešimtmetyje Riešės žiotyse įrengiant nudumblinimo baseiną, piliakalnio papėdėje buvo iškasta daugybė juodosios keramikos šukių. O 1976 m. mechanizacijos mokyklos darbuotojų tvartų statyboms rengiant vietą ir nukasant pylimą šiaurės vakarinėje piliavietės teritorijos dalyje, atsivėrė jo skerspjūvis su aiškiu degusių klotu (galbūt pilies niokojimo pėdsakais?). Tame sluoksnyje šio straipsnio autorė, tada dar mokinė, rado juodosios keramikos šukių ir kaulų. Visi šie radiniai saugomi Veprių kraštotyros muziejuje.

Su pilies ar dvaro praeitimi J. Jurkūnas siejo ir Bečių pilkapius:

„Už Veprių buvusio dvaro yra vietovė, vadinama „Pilkape“. Ten randa kartais senovinių pinigų ir ginklų liekanas – matyt, čia palaidoti žuvę kariai.“

1985 m. archeologinių kasinėjimų metu buvo nustatyta, kad Pakapė – vėlyvųjų viduramžių senkapiai, senosios Veprių kapinės. „*Seniausi čia yra XV a. kapai. Jie turtingi įkapių.*“²¹ Ši archeologų nuoroda – vienintelės mūsų žinios apie XV a. Veprius.

Manoma, kad po sugriovimo pilis nebebuvo atstatyta. O anų laikų vietos reljefas amžiams bėgant kito, piliakalnio viršus galėjo būti nulygintas, piliavietės vietoje ar šalia jos statant rūmus.

Kęsgailos (XV–XVI a.)

Veprių dvaras rašytiniuose šaltiniuose pirmą kartą minimas 1542 m.²² Tuomet jis dar priklausė Kęsgailoms. Galimas daiktas, kad Vepriai jiems atiteko dar Vytauto laikais.

Kęsgailų giminė, kaip nustatė jos istoriją nuosekliausiai tyrinėjęs Krzysztof Pietkiewiczius, išsirutuliojo iš Deltuvos bajoro Valimanto sūnaus Kęsgailos palikuonių²³. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto bendražygis Mykolas Valimantaitis Kęsgaila 1409–1412 m. buvo Vilkmėgės* vietininkas, vėliau – Žemaitijos seniūnas ir Vilniaus kaštelionas. Jo sūnūs Jonas ir Mykolas XV a. antroje pusėje faktiškai vadovavo LDK politikai²⁴, o jo palikuonių jaunesniosios šakos trijų kartų atstovai Žemaičių seniūniją valdė iki 1532 metų²⁵. Kęsgailos pagal 1529 metų surašymą buvo turtingiausia giminė Lietuvoje: jiems priklausė 34 dvarai

²⁰ Lietuvos kelių aprašymai, padaryti kryžiuočių žvalgų XIV amžiuje, *Kraštas ir žmonės*, Vilnius, 1983, p. 28, 30.

²¹ Zabiela G., Aleksiejūnas V. Reta moneta iš Bečių senkapių, *Eskizai*, 2003, p. 85–86.

²² Šią datą nurodo *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, Vilnius, 1971, t. 3, p. 715 ir Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios*, Chicago, 1983, t. 3, p. 445.

²³ Saviščevas E. Kęsgailų Žemaitija. Kelios pastabos apie Kęsgailų valdymą Žemaitijoje (1442–1527), *Lituanistica*, 2004, t. 58, nr. 2, p. 1–2.

* Iki Pirmojo pasaulinio karo Ukmergė oficialiai vadinta Vilkmėge. *Aut. pastaba*.

²⁴ *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2006, t. 9, p. 769.

²⁵ Saviščevas E. Kęsgailų Žemaitija..., p. 2.

su 4 000 valstiečių tarnybų ir 8 000 dūmų²⁶. Vepriai, kaip matome, tebuvo vienas iš daugelio jų dvarų, tačiau artima kaimynystė su Kęsgailų tėvonija Dėltuva nušviečia ir Veprių dvarą šios galingos didikų giminės šlovės atšvaitais.

Deja, XVI a. viduryje Kęsgailų giminės vardas išnyko. Stanislovo Stanislovaičio Kęsgailaičio vaikai mirė bevaikiai po 1541 metų. Tada jų „*susiaurėjusius valdas perėmė paskutinis iš Kęsgailų, Stanislovas Mykalojaitis, Lietuvos pataurininkas (m. 1556), o kita dalis atiteko Merkeliui ir Stanislovui Šemetoms.*“²⁷ Šį turtą Šemetos gavo per savo žmonas Kęsgailaites. Kaip nurodo Šemetų genealogiją tyrinėjusi S. Viskantaitė-Saviščevienė, išmirus tiesioginiams Kęsgailų palikuonims, visą Kęsgailų turtą paveldėjo Onos Kęsgailaitės Stanislovienės Šemetienės ir jos sesers Barboros Andrienės Zavišienės vaikai²⁸. Kęsgailų turto dalybų tarp Jono ir Merkelio Zavišų bei Merkelio ir Stanislovo Šemetų dokumento nuorašas datuotas 1555 m. kovo 30 d.²⁹ Veikiausiai per tas dalybas Vepriai atiteko, kaip retrospektyviai leistų spėti vėlesnių Veprių dvaro paveldėtojų seka, Onos Kęsgailaitės ir Stanislovo Šemetos sūnui Merkeliui Stanislovaičiui Šemetai (šaltiniuose minimas 1524–1570 m.).

Šemetos (XVI a. antroji pusė–XVII a. vidurys)

Šemetos – „*sena žemaičių bajorų giminė, pradėjusi garsėti Lietuvos gyvenime nuo XVI amžiaus. Iš šios giminės yra kilę nemaža tijūnų, seniūnų, pakamarių, maršalkų, teisėjų ir kt. žymių Lietuvos valstybės veikėjų.*“³⁰

Merkelis Stanislovaitis Šemeta, regis, buvo unijos su lenkais šalininkas: 1562 m. Vitebske vykęs Lietuvos bajorų seimas pasiuntė jį drauge su kitais dviem bajorais pas Žygimantą Augustą reikalauti valstybinės sąjungos su Lenkija³¹. Dalyvavo jis ir 1569 m. Liublino seime, kur buvo įtrauktas į komisiją Lietuvos įstatymams pataisyti³².

Galima spėti, kad po Merkelio Šemetos mirties 1570 m. Vepriai atiteko sūnui Vaclovui – vienam iš trijų jo ir antrosios žmonos Bogumilos Adomaitės Pritulskaitės vaikų, kurių naudai buvo sudarytas testamentas (pirmagimis sūnus iš pirmosios santuokos su Elžbieta Jonaite Hlebavičiūte, taip pat vardu Merkelis, testamente apeitas)³³. Vaclovas Šemeta (minimas nuo 1570 metų, mirė 1600 m.) užėmė aukštus Žemaitijos pakamario (1582–1586), Polocko (1588–1597) ir Smolensko (1597–1600) kašteliono postus³⁴. Kaip Veprių savininkas jis nurodomas XVI a. pabaigos šaltiniuose³⁵.

Po Vaclovo mirties Veprių dvarą veikiausiai perėmė brolis iš pirmosios tėvo santuokos Merkelis. Taip manyti skatintų 1616 m. spalio 7 d. datuotas

²⁶ *Polski słownik biograficzny* (toliau – PSB), Wrocław–Warszawa–Kraków, 1966–1967, t. 12, p. 448; *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 9, p. 770.

²⁷ PSB, t. 12, p. 448.

²⁸ Viskantaitė-Saviščevienė S. Šemetų genealogija XV–XVI amžiuje, *Lietuvos istorijos studijos*, 2004, t. 14, p. 39–40.

²⁹ *Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 256, b. 3529, l. 221. Cit. pagal: Viskantaitė-Saviščevienė S. Šemetų genealogija..., p. 40.

³⁰ *Žemaitijos istorija*, sud. Nikžentaitis A., Vilnius, 1997, p. 326.

³¹ Dundulis B. *Lietuvos užsienio politika XVI a.*, Vilnius, 1971, p. 216–217.

³² Vijūkas-Kojalavičius A. *Lietuvos istorija*, Vilnius, 1989, p. 748, 751.

³³ Viskantaitė-Saviščevienė S. Šemetų genealogija..., p. 40.

³⁴ *Ten pat.*

³⁵ 1596 04 minimas Veprių dvaro, priklausiusio Polocko kaštelionui Vaclovui Šemetai, pavaldinys Stanislovas Šimovičius ir jo žmona Agnieška Danielevičiūtė, kuriems Mykolas, Jeronimas ir Jadvyga Klimkevičiai pardavė baudžiauninkę Daratą su sūnumi Kasparu ir dukra Ieva už 20 kapų grašių. *Акты издаваемые Виленскою комиссиею для разбора древних актов*, т. 32, 1907, с. 309. УМ.

pastarojo testamentas, kuriame Vilniaus pakamaris Merkelis Šemeta, padalindamas dvarą sūnams, mini Veprių dvare buvusią mūrinę koplyčią (testamentas tų pačių metų spalio 13 d. užregistruotas Vyriausiajame Lietuvos tribunole)³⁶. Merkelio Merkelaičio Šemetos vardas aktuose aptinkamas 1579–1616 m. Nuo 1584 m. šaltiniuose jis tituluojamas Vilkmėrgės ir Vilniaus pakamariu. Buvo vedęs tris kartus, trečią kartą – Barborą Oginskaitę (minima nuo 1600 m., gyveno iki 1651 m.)³⁷, – per ją Vepriai, kaip matysime, perėjo Oginskiams.

XVI a. antroji pusė – reformacijos Lietuvoje žydėjimo metas. Kaip, remiantis istoriniais šaltiniais, nurodoma „Lietuvių enciklopedijoje“, 1563 m. Vilkmėrgės apskrityje nebuvo nė vieno kataliko³⁸.

Vaclovo ir Merkelio Šemetų tėvas, Žemaitijos kaštelionas Merkelis Šemeta buvo evangelikas liuteronas. 1567 m. jo rūpesčiu Tauragėjė pastatyta evangelikų liuteronų bažnyčia, įsteigta parapija³⁹. Liuteronas buvo ir jo sūnus, Veprių savininkas Vaclovas. Apaštališkasis nuncijus Tarkvinijus Pekulas, 1579 m. vizitavęs kai kurias Žemaitijos bažnyčias, išvadina Vaclovą Šemetą eretiku, nes jo valdomoje Skiřsnemunėje nesą katalikų kunigo (žodžiu „eretikas“ čia vadinamas evangelikas liuteronas)⁴⁰.

Nors Zigmantas IV Vaza (Lietuvos–Lenkijos karalius 1587–1632), užsibrėžęs savo valstybėse susigrąžinti katalikybę, į valstybės aukštųjų pareigūnų vietas teskirdavo katalikus, o tarnybose esančius evangelikus vertė grįžti į katalikybę⁴¹, Vilniaus pakamaris ir Veprių valdytojas Merkelis Šemeta, regis, liko ištikimas savo konfesijai. Lietuvos evangelikų reformatų sinodo archyve saugomas dovanų aktas, kuriuo Merkelis ir Kristina Šemetos 1615 m. Deltuvos evangelikams užrašo Deltuvos dvarą⁴².

Valdant Veprius Šemetoms, LDK intensyviai vykdyta Valakų reforma. Prie dvarų kaip ekonomijos centrų imti tam tikru atstumu, paprastai derlingose žemėse, kurti jų filialai – palivarkai⁴³. Apie Veprių dvarą taip pat buvo suformuoti palivarkai. Iš istorinių dokumentų aiškėja, jog vienas jų buvo Markutiškių palivarkas: 1596 m. minimas Veprių palivarkas („фолварку Вепровского“) arba Veprių dvaras, vadinamas Markutiškiais, esantis prie Lokėjos upelio⁴⁴. Veprių dvarui tuo metu priklausė ir Milašiūnų palivarkas. Abu palivarkai nuo Veprių dvaro centro gerokai nutolę (Markutiškiai netoli Jonavos, o Milašiūnai – prie Ukmergės–Kėdainių kelio). Vadinasi, Veprių dvaras anuomet apėmė kur kas didesnę teritoriją nei XIX a. XVIII a. pabaigoje Markutiškiai jau minimi kaip atskiras, J. D. Kosakovskiui priklausęs, dvaras⁴⁵, o Milašiūnų palivarką dar XVII a. pabaigoje Veprių dvaro savininkė Barbora Šemetaitė Tyzenhauzienė padovanojo dominikonams. 1836 m. Veprių dvaro inventORIZACIJOJE minimi tik du – Beteniškių ir Kav-

³⁶Jončys J. Vepriai, *Lietuvos aidas*, 1933, rugsėjo 23, nr. 215, p. 12. *UM*.

³⁷Viskantaitė-Saviščeviėnė S. Šemetų genealogija..., p. 44–45.

³⁸Gudaitis K. Evangelikų bažnyčios Lietuvoje, *Lietuvių enciklopedija*, Bostonas, 1968, t. 15, p. 174.

³⁹*Žemaičių žemė*, 2005, nr. 3, p. 48.

⁴⁰Piročkinas A. Evangelikai liuteronai, *Jurbarkas. Istorijos puslapiai*, sud. A. Piročkinas, Vilnius, 1996, p. 160–161.

⁴¹Gudaitis K. Evangelikų bažnyčios Lietuvoje..., p. 174.

⁴²<http://www.lnb.lt/lnb/selectPage.do?docLocator=135&inLanguage=lt>

⁴³Tarvydienė M. E. *Žemėtvarkos pagrindai*, Kaunas, 2007, p. 30.

⁴⁴*Акты издаваемые Виленскою комиссиею...*, 1907, т. 32, с. 152–153. *UM*.

⁴⁵*PSB*, Wrocław–Warszawa–Kraków, t. 14, p. 275.

liukų – palivarkai, esantys arčiau dvaro centro. Ar jie taip pat buvo suformuoti jau XVI a., sunku pasakyti, nes XVIII a. antroje pusėje Lietuvoje buvo įsteigta daug naujų palivarkų⁴⁶.

Vėliausiai Šemetų laikais ant Veprių piliakalnio iškilo renesansiniai rūmai. XIX a. pabaigoje dar būta jų liekanų. Vaikystėje jas matęs mokytojas J. Jurkūnas prisiminė:

„Rodos, 1890 m. vienoje vietoje įgriuvo žemės. Pradėjo atkasinėti ir rado rūsius. Bet toliau kasinėti valdžia neleido. Įdubimas žymus ir šiandien.“⁴⁷

Regis, tie patys kasinėjimai minimi ir „Kultūros paminklų enciklopedijoje“:

„Mėgėjiškų kasinėjimų metu 1893 m. atsitiktinai rasta XVI–XVIII a. polichrominių ir žalia glazūra dengtų koklių, įvairios keramikos ir stiklo šukių; apie 1980 m. rastas XVII a. monetų lobis. Iš radinių sprendžiama čia buvus Veprių dvarą, 1616 m. priklausiusį Šemetoms, vėliau Oginskiams ir Tyzenhauzams.“⁴⁸

Plytų bei koklių duženų ant piliakalnio buvusiose duobėse buvo galima rasti dar ir XX a. antroje pusėje. Deja, pirmosios dvarvietės vieta archeologijai jau prarasta: 1976 m. Veprių žemės ūkio profesinės technikos mokyklos vadovybė parinko ant piliakalnio vietą triaukščiam darbuotojų namui statyti. Atliekant žemės darbus, buvo atidengti pusantro–dviejų metrų storio rūmų pamatai ir sienų fragmentai. Dar ir dabar gyventojų daržuose randama koklių duženų, keramikos ir stiklo šukių. Tas faktas, kad 1910 m. statant naują bažnyčią, M. Šemetos testamente minimos Veprių mūrinės koplyčios rūsiuose buvo rasti trys karstai su balzamuotais palaikais⁴⁹, leistų teigti, kad anuomet bent jau kurį laiką Vepriuose buvo Šemetų rezidenciniai rūmai.

Istoriniai šaltiniai liudija, jog XVI a. pabaigoje būta ir Veprių miestelio: viename dokumente minimi du Veprių miestiečiai, skolingi Deltuvos dvaro savininkui Ambraziejui Geistautui⁵⁰. Tačiau XVI–XVII a. Vepriai veikiausiai neprilygo Radvilų Ūpninkams: Ūpninkų bažnyčia pastatyta dar prieš 1477 m., 1520 m. Ūpninkų miestelyje buvo 20 miestiečių kiemų, 1536 m. Ūpninkų dvarui priklausė aplinkinis valsčius⁵¹, o pagal B. Kviklį Ūpninkai XVII a. buvę apylinkės bajorų centras su apskrities teismais, turgumis, keletu smuklių ir spirito varykla (šaltinio autorius nepateikia)⁵².

Valakų reformos metais kurti ir kaimai. Reikia manyti, kad jau tada Veprių dvaro žemėse atsirado ne vienas

⁴⁶Tarvydienė M. E. *Žemėtvarkos pagrindai*, p. 54.

⁴⁷Jurkūnas J. Užrašai, VM.

⁴⁸*Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, Vilnius, 1998, t. 3, p. 135.

⁴⁹Palaikai perlaidoti šventoriuje. Jončys J. Vepriai, *Lietuvos aidas*, 1933, rugs. 23, nr. 215, p. 12. UM.

⁵⁰1596 07 Deltuvos dvaro savininko Ambraziejaus Geistauto testamente nurodoma, kad jam skolingi „Venclovienė, Vilkmėgės miestietė, kapą grašių, Semenka, Veprių miestietis, kapą be dviejų grašių, Stasys Kelbanas, Veprių miestietis, penkiasdešimt grašių“. *Акты издаваемые Виленскою комиссиею...*, t. 32, p. 377–380. UM.

⁵¹Misius K. Iš Ūpninkų apylinkės praeities, *Kraštotyra*, Vilnius, 1988, t. 22, p. 68.

⁵²Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, t. 2, p. 365.

kaimas. V. Eidukaitis, nenurodydamas šaltinio, teigia, kad po 1557 m. įvykdytos Valakų reformos aplink Veprių dvarą atsirado Barbōriškio, Ruginių, Labanōsių, Užušilių, Kazlaučiznos, Slabadōs kaimai ir Veprių miestelis⁵³.

Po 1616 metų Veprių istorijos punktyras pasimeta ir vėl išnyra tik XVII a. viduryje, 1651 metais datuotame testamente: juo Barbora Šemetienė, Vilniaus pakamarienė, Veprių dvarą drauge su kitais savo dvarais užrašo broliui Aleksandriui Oginskiui⁵⁴.

Oginskiai (XVII a. vidurys)

Taigi XVII a. viduryje Vepriai atitenka Oginskiams.

Oginskiai – didikų ir kunigaikščių giminė, kildinusi save iš Rusijos valdovų Riurikaičių. Nuo XVII a. pabaigos Oginskiai darė didelę įtaką Lietuvos politiniam, ekonominiam ir kultūriniam gyvenimui. Iš jų giminės iškilo LDK kancleris, LDK maršalka, LDK išdininkas, Žemaitijos seniūnas, 3 etmonai, 9 vaivados, 10 kaštelionų, 5 Vyriausiojo Lietuvos tribunolo pirmininkai, 2 kompozitoriai, nemažai kitų garsių valstybės ir visuomenės veikėjų⁵⁵.

Aleksandras Oginskis (apie 1585–1667) tuo metu, kai paveldėjo Veprių dvarą, jau buvo husarų rotmistras, pulkininkas, Minsko vaivada ir seimo senatorius (nuo 1645) bei Trakų kaštelionas (nuo 1649). Būdamas stačiatikis, pasižymėjo kaip stačiatikių teisių LDK gynėjas⁵⁶.

XVII a. vidurys – Lietuvai labai sunkus, suiručių ir karų su švedais bei Maskva laikotarpis, vadinamieji „tvano“ metai (1654–1667). Prieš pat šiuos karus, 1651–1653 m. seimuose, A. Oginskis paskirtas komisaru kariuomenės reikalams ir, be kitų pareigų, turėjo rūpintis, kad būtų išmokėtos algos LDK kariuomenės kareiviams⁵⁷. Kad tai buvo rimta problema, rodo 1655 metų atvejis, kai kovų su Vilnių siaubiančia Maskvos kariuomene nuvarginti didžiojo etmono Jonušo Radvilos „*daliniai (apie 3 000) pasitraukė link Veprių, kur dalis algos negaunančios kariuomenės apleido stovyklą*“⁵⁸.

1662 m. jau senyvo amžiaus Aleksandras Oginskis buvo Vilkmergės seimelio maršalka. 1665 m. jis griežtai protestavo prieš Lietuvos kariuomenės junginių išsiuntimą į Karūną. Sukaupė didelius turtus; prie to svariai prisidėjo jo ištekėjusios seserys, testamentais užrašiusios broliui savo dvarus⁵⁹.

Tačiau Oginskiai Veprius valdė palyginti trumpai. Vėliausiai apie 1683 metus Veprių dvaras jau priklausė Barborai Šemetaitei Steponienei Tyzenhauzienei⁶⁰. Koku keliu Vepriai jai atiteko, dabar sunku pasakyti. Aišku tik tai, kad Šemetų ir Oginskių giminės siejo keleriopi vedybiniai ryšiai: dvi Aleksandro seserys, Barbora ir Apolonija, buvo ištekėjusios už Šemetų (Barbora, kaip jau minėta, už Merkelio, o Apolonijos pirmasis vyras buvo Žemaitijos karuža Jurgis Šemeta, Merkelio

⁵³ Eidukaitis V. S. *Nėries kolūkio istorija*. I dalis, Ukmergė, 1980, p. 7.

⁵⁴ PSB, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1978, t. 23/3, p. 596.

⁵⁵ *Žemaičių dailės muziejaus tinklapis*, <http://www.oginski.lt/ASMENYS/oginskiai.lt.htm>

⁵⁶ PSB, t. 23/3, p. 594–595.

⁵⁷ *Ten pat*.

⁵⁸ Batūra R. Lietuvos kariuomenės vadas Jonušas Radvila (1612–1655), *Kariūnas*, 2007, gruodis, nr. 4 (95), p. 22–28.

⁵⁹ PSB, t. 23/3, p. 596.

⁶⁰ Skarga JXX. Domininkanów prowincji lit. na Sancitum Konfederacyi Generalnej W.X.Lit. w roku 1793 mca Junii 14 dnia... (<http://www.bkpan.poznan.pl/biblioteka/ELITY/SEJM1793/p93.htm>).

netikro brolio, pirmiau minėtojo Vaclovo, sūnus)⁶¹. Pagaliau ir paties Aleksandro Oginskio pirmoji žmona buvo Aleksandra Elžbieta Šemetaitė⁶².

Reikia manyti, kad „tvano“ laikotarpiu Veprių dvaras tebestovėjo, o buvo sugriautas tik XVIII a. pradžioje, niokojančio Šiaurės karo metais, kai smarkiai nukentėjo ir aplinkinės vietovės: Upninkų dvaras, veikiausiai ir miestelis, sudegintas XVIII a. pr.⁶³ Kaip rodo daiktų, švedų karo metais paimtų iš Deltuvos dvaro, sąrašas (1706)⁶⁴, tada smarkiai nukentėjo ir Deltuvos dvaras. Pro Vilkmergę Šiaurės karo metais ne kartą traukė ne tik lenkų, bet ir maskvėnų, saksų ir švedų daliniai.

„Daugelis ne tik miestiečių, bet ir bajorų paliko savo namus ir bėgo į Prūsiją (...). 1707 m. kariuomenės atnešta maro epidemija visiškai ištuštino miestą ir apskritį.“⁶⁵

Veprių rūmai ant piliakalnio nebebuvo atstatyti, o dvaro sodyba įkurta arčiau ežero, ten, kur ji yra iki šių dienų.

Tyzenhauzai (XVII a. pabaiga–XVIII a. vidurys)

Tyzenhauzai – iš Holšteino (Vokietija) kilusi didikų giminė⁶⁶. Keletas jų atvyko į Livoniją su pirmaisiais kalavijuočių ordino riteriais. 1561 m. Kuršui tapus Abiejų Tautų Respublikos vasaline hercogyste, Tyzenhauzai tapo LDK valdiniais. Vienas iš šios giminės atstovų, Reinholdas Tyzenhauzas, 1633 m. persikėlė gyventi į Lietuvą. 1667 m. karalius Jonas Kazimieras už švedų užgroboje teritorijoje prarastas pareigybes suteikė jam Kupiškio seniūno pareigas⁶⁷. Reinholdo Tyzenhauzo palikuonys Veprius valdė arti šimto metų.

Tyzenhauzams Vepriai atiteko kaip kraitis per Barbora Šemetaitę, – ji pirmiau cituotame Lietuvos provincijos dominikonų skunde vadinama Steponiene Tyzenhauziene, Kupiškio seniūniene. Būdamas Kupiškio seniūnas, Šemetaitės vyras Steponas Tyzenhauzas (gim. apie 1650 m., miręs 1708 m.) turėjo ir kitas pareigas: buvo Lietuvos stalininkas, nuo 1687 metų – Naugarduko vaivada⁶⁸.

Daugiausia informacijos apie šį laikotarpį suteikia minėtasis dominikonų skundas prieš Mykolą Kosakovski, nagrinėtas 1793 m. Gardino, taigi – paskutiniame Abiejų Tautų Respublikos seime. Kaip aiškėja iš skundo, Barbora Šemetaitė Tyzenhauzienė iš Veprių dvarui priklausių žemių apie 1683 m. Lietuvos dominikonams buvo padovanojusi Milašiūnų palivarką su Saropscie (Sarōščiu), Jakuciszki (Jakūtiškiu), Krzyżyki (Kryžiaukos) kaimais ir 10 margų žemės Vepriuose bažnyčiai bei Misijai, visiems laikams įpareigodama dominikonus už tą fundaciją atlaikyti po 12 šv. Mišių per savaitę ir po 4 metines pamaldas už mirusiuosius. Kadangi Vepriuose prie bažnyčios nebuvo vienuolyno,

⁶¹ Viskantaitė-Savišėvienė S. Šemetų genealogija, p. 41.

⁶² PSB, t. 23/3, p. 596.

⁶³ Misius K. Iš Upninkų apylinkės praeities, p. 71.

⁶⁴ Iš Juozo Daugirdo kolekcijos archyvų, saugomų Lietuvos nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje (<http://www3.lnb.lt/lnb/selectPage.do?docLocator=128&inLanguage=lt>).

⁶⁵ Surwiłło M. *Ukmergės miesto ir Ukmergės apskrities istorijos apybraiža*, Ukmergė, 2004, p. 26–27. (Šiuos duomenis M. Surwiłło pateikia, remdamasis M. Balingio ir J. Kurčevskio istoriniais veikalais.)

⁶⁶ *Žemaitijos istorija*, Vilnius, 1997, p. 329.

⁶⁷ Ziemia Lidzka. *Polskie pismo historyczno-krajoznawcze na Białorusi* (http://pawet.net/zl/zl/2004_64/7.html).

⁶⁸ *Dynamiczny Herbarz Rodzin Polskich* (<http://www.genealogia.okiem.pl/tyzenhauz.htm>).

fundatorė sutiko, kad minėtosios mišios būtų laikomos Šv. Dvasios bažnyčioje Vilniuje; tai dominikonai, jų pačių teigimu, ir darę. Drauge vienuolių ordinas vykdė fundatorės įpareigojimus, „mokydamas žmones iš jos gautoje Veprių bažnyčioje ir meldė Dievą už jos įpėdinius“.⁶⁹

Deja, tie „įpėdiniai“, kaip aiškėja iš skundo, neskubėjo vykdyti Barbaros Šemetaitės Tyzenhauzienės dominikonams duotų pažadų. XVIII a. viduryje Veprių savininkas buvo Benediktas Tyzenhauzas, Vilkmergės teismo seniūnas⁷⁰. Dominikonų skunde jis raginamas pastatyti pažadėtuosius bažnyčią ir vienuolyną Vepriuose. Benedikto Tyzenhauzo sūnus, seimo seniūnas, Vilkmergės teismo seniūno padėjėjas Mykolas Tyzenhauzas (1725–1767) pasirodė besąs jautresnis „protėvių įsipareigojimas“: bažnyčios su vienuolynu statybai Vepriuose jis paskyrė medžiagas, bet įgyvendinti projektą sukliudė ankstyva mirtis. Tai padaryti testamentu įpareigojo savo žmoną.

„Neužmirštu įpareigoti savo mieliausią žmoną, idant ji įgyvendintų mano intenciją, kurios esu neatšaukiamai ėmėsis, – mano dvaro, vadinamame Vėpriaus, esančiame Vilkmergės pavieta, išmūryti bažnyčią su vienuolynu de nova radice (lot. naujai, naujais pagrindais) keletui Dominikonų Misionierių kunigų, o kad jau tam yra suruoštos medžiagos, idant ji, man iš šio pasaulio išėjus, nevilkindama tos paslaugos intųsi ir iš visų jėgų stengtųsi tą darbą pradėti ir baigti, o pabaigus Bažnyčią, įpareigoju įrengti joje naujus altorius, taip pat suteikti visokį bažnytinėms reikmėms būtiną inventorių, o jei, sergėk Dieve, nebūtų tai padaryta, pavedu visa tai įgyvendinti sūnui mano, jam sulaukus pilnametystės“ (1767 m. rugsėjo 10 d. rašytas, o 12 d. Vilkmergės mieste patvirtintas Mykolo Tyzenhauzo testamentas).⁷¹

Tačiau našlė Barbora Zyberkaitė Tyzenhauzienė turėjo kitų sumetimų. Neilgai trukus po vyro mirties, gavusi indultą, ji ištekėjo už Mykolo Kosakovskio. Kaip nurodoma Mykolo Kosakovskio brolio, Uždauguvio vyskupo Juozapo Kosakovskio „Atsiminimuose“, pora buvo sutuokta Upninkų bažnyčioje 1768 m.⁷² Kadangi Mykolas Tyzenhauzas Veprius testamentu užrašė žmonai Barbarai Zyberkaitei iki gyvos galvos, šiomis vedybomis Veprių dvaro istorija tapo beveik šimtui metų susieta su viena iš garsiausių ano meto LDK didikų giminių.

Kosakovskiai (1768–1855)

Kosakovskiai (herbas Naktikovas) – sena LDK bajorų giminė, kildinusi save iš Romos provincijos Panonijos didikų Korvinų (dėl to daž-

⁶⁹Skarga JXX. Dominikanów prowincyi lit. na Sancitum Konfederacyi Generalnej W.X.Lit... 1793 m. datuotame skunde rašoma, kad šios žemės dominikonams dovanotos prieš 110 metų, vadinasi, apie 1683 m.

⁷⁰B. Tyzenhauzo pavardę randame 1733 m. balandžio 27 d. – gegužės 20 d. Varšuvoje vykusio Konvokacinio seimo sąrašė. Burba D. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių veikla Abiejų Tautų Respublikos seimuose 1733–1736 metų politinio-karinio konflikto metu (http://www.parlamentostudijos.lt/Nr6/6_Istorija_Burba_Priedas1.htm).

⁷¹Testamentas pridėtas kaip priedas prie minėto dominikonų skundo.

⁷²Pamiętniki Józefa Kossakowskiego biskupa inflanckiego: 1738–1788, Warszawa, 1891, p. 59.

nai pasirašinėjo Korvin-Kosakovskiais). XVIII a. pabaigoje Kosakovskiai įėjo į įtakingiausių LDK giminių šešetuką⁷³.

Mykolas Kosakovskis (1733–1798) – vyriausias iš keturių Dominyko Kosakovskio (1711–1743) ir Marijonos Zabelaitės (1705–1770) sūnų. Ši Kosakovskių giminės atšaka iš pradžių įsikūrė Šiluose, 1740 m. už septynių kilometrų pasistatė dvarą ir pavadino jį Jonava, o po ankstyvos vyro mirties jauna našlė M. Kosakovska jo atminimui įamžinti toje vietoje nutarė įkurti Jonavos miestelį⁷⁴.

1760 m. Mykolas Kosakovskis, iki tol gyvenęs pas motiną Šiluose, iš giminaičių Skorulskių nusipirko Vaiškuškį ir ten perkėlė savo rezidenciją⁷⁵. 1768 m., taigi jau nebejaunas, vedė Mykolo Tyzenhauzo našlę, taip įsigijo Veprių dvarą, esantį maždaug pusiaukelėje tarp Vilkmėgės ir Jonavos, ir dar labiau išplėtė Kosakovskių valdas šiame Lietuvos regione⁷⁶.

Barbora Zyberkaitė Tyzenhauzienė į naująją santuoką atsinešė du vaikus: sūnų Igną (1762–1843) ir dukrą Liudviką. Su Mykolu Kosakovskiu ji turėjo dar tris vaikus, bet du, sūnus Kazimieras ir dukra Marijona, mirė jauni, liko tik sūnus Juozapas Dominykas (1771–1840).

Vedybų metais Mykolas Kosakovskis jau buvo LDK išdo raštininkas (nuo 1766 iki 1781) ir Lietuvos išdo komisijos narys bei komisaras (nuo 1764 iki 1775). 1781 m. iš Austrijos imperatorės Marijos Terezos jis gavo grafo titulą. Aukštesnius postus užėmė palyginti vėlai: remiamas jaunesniojo brolio, Uždauguvio vyskupo Juozapo Kosakovskio, 1787 m. tapo Vitebsko vaivada, o 1794 m. buvo nominuotas Breslavo (Ukraina) vaivada ir Lietuvos Tribunolo maršalka, bet realiai užimti šias pareigas sukliudė T. Kosciuškos sukilimas.

Dar paminėtini Mykolo Kosakovskio nuopelnai Lietuvos upeivystei: 1767–1774 m., būdamas Lietuvos išdo komisijos narys, prižiūrėjo Nemuno pritaikymo laivybai darbus, o 1787 m. pritaikė laivybai Šventąją, tuo išgarsėdamas krašte⁷⁷.

Tie 30 metų, kai Mykolas Kosakovskis buvo Veprių dvaro šeimininkas, – prieštaringas krašto istorijos laikotarpis, sutapęs su Abiejų Tautų Respublikos žlugimo metais: 1772 m. įvyko pirmasis Respublikos padalijimas, o 1795 m. – trečiasis, po kurio LDK jau galutinai atiteko Rusijos imperijai. Kadangi Kosakovskiai šiame Lietuvos istorijos tarpsnyje atliko išties svarbų vaidmenį, Barbaros Zyberkaitės Tyzenhauzienės ir Mykolo Kosakovskio santuoka įtraukė Veprius į patį ano meto Lietuvos didikų giminių konkurencinių kovų ir politinių suirucių sūkurį. Dalis tų kovų ir intrigų tiesiogiai susijusios su Veprių dvaru, todėl verta jas plačiau pristatyti, juoba kad jose atsiskleidžia viso krašto raidai būdingos tendencijos: viena vertus, priešintis vis didėjančiam Rusijos įtakai (LDK 1769 m. pripažinta Rusijos įtakos zona) ir siekta užkirsti kelią gresiančiam valstybės padalijimui tarp Rusijos ir Prūsijos. Antra vertus, mėginta atsispirti visiškam LDK ištirdymui Abiejų Tautų Respublikoje ir paramos ieškota toje pačioje Rusijoje. Laviruoti šioje įtakų zonoje buvo la-

⁷³Dolinskas V. *Simonas Kosakovskis. Politinė ir karinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1763–1794 m.*, Vilnius, 2003, p. 80.

⁷⁴Butkuvienė A. *Amžinos moterys (Ižymiosios XIV–XIX a. Lietuvos moterys)*, Kaunas, 1996, p. 60.

⁷⁵PSB, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1968–1969, t. 14, p. 279.

⁷⁶Vedyboms su Tyzenhauzo našle brolių Mykolą paskatino Juozapas Kosakovskis. Dar būtų galima pridurti, kad Ūpninkai anuomet priklausė Marijos Kosakovskos seseriai. *Pamiėntniki Józefa Kossakowskiego biskupa inflanckiego*, p. 59, 70.

⁷⁷PSB, t. 14, p. 279–280.

bai sudėtinga, tad sudėtinga ir vertinti prieštarigus ano meto politinių veikėjų veiksmus iš istorinės perspektyvos. Kaip matysime, Mykolas Kosakovskis drauge su broliais prisidėjo ir prie antirusiškos Baro konfederacijos (1768–1772), ir prie prorusiškos Targovicos konfederacijos (1792), o jo sūnus Juozapas Dominykas ir posūnis Ignas dalyvavo Kosciuškos sukilime (1794).

Būtent per Kosakovskius Vepriai tapo susieti su Baro konfederacija – kariniu ir politiniu dalies Lietuvos ir Lenkijos valstybės didikų sąjūdžiu, siekusi ginti senąją politinę ir religinę valstybės santvarką nuo vis užulesnio Rusijos kišimosi. Vepriuose iki šiol tebestovi paminklas, menantis šias kovas – kopyltėlė Baro konfederacijos įvykiams atminti.

„Pagrindinis konfederacijos šūkis „Už tikėjimą ir laisvę“ išreiškė nepasitenkinimą Stanislovo Augusto Poniatovskio elekcija, kurioje lemianti jėga buvo Rusijos pozicija ir kariuomenė bei Rusijos spaudimas sulygtinti visų religijų ar, kaip dabar sakytume, konfesijų politines ir kitokias teises, taigi pagrindiniai konfederatų priešai buvo Stanislovas Augustas Poniatovskis, Čartoriskių Familija ir Rusija, ypač jos ambasada ir kariuomenė.“⁷⁸

Konfederacija buvo paskelbta Baro mieste Podolėje (dab. Ukrainoje) 1768 m. vasario 29 d. Kariniu Lietuvos konfederatų vadu tapo jauniausias Mykolo Kosakovskio brolis Simonas. Kitas brolis, Vilniaus kapitulos prelatas vyskupas Juozapas, iš pradžių mėgino sutramdyti karštabūdį Simoną, netgi buvo nusiuntęs jį penkių dienų rekolekcijoms pas misionierių vienuolius Vilniuje, o po to – į Jonavą pas motiną, tikėdamasis, kad galbūt jai pavyks perkalbėti sūnų. Tačiau Jonavoje Simonas per kelias dienas suorganizavo apie 30 raitelių-partizanų būrį⁷⁹. Tai įvyko 1768 metų liepos viduryje ar pabaigoje. *„Pradžioje kuriama kariuomenė buvo sudaryta iš ginkluotų bajorų, dvaro šaulių ir šakėmis ginkluotų valstiečių.“⁸⁰* Vėlesniame konfederacijos etape (konfederacija su pertraukomis vyko iki 1772 metų) prie konfederatų prisijungė ir dalis LDK kariuomenės. Mykolas Kosakovskis Baro konfederacijos kovų metu vadovavo Žemaitijos divizijai, jis minimas kaip Kauno partijos arba divizijos regimentorius 1771 m.⁸¹

Vyskupas Juozapas Kosakovskis, iš pradžių nepritaręs šiai Simono veiklai, netrukus pats prisidėjo prie sąjūdžio: parašė „Lietuvių konfederacijos manifestą arba aktą“⁸², kuriuo buvo skelbiama:

„Šventąjį Romos Katalikų tikėjimą savo gyvybe ir krauju ginti išipareigojame.“⁸³

Aktas buvo patvirtintas Vilkmėrgės kanceliarijoje rugpjūčio 23 d., o netrukus konfederatai gavo galimybę šį pasiryžimą paliudyti veiksmais: rugpjūčio pabaigoje jie netoli Deltuvos susikovė su iš Kauno į Vilkmėrgę žygiuojančiu rusų kariuomenės jėgerių batalionu.

⁷⁸ Rakutis V. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenė Baro konfederacijos metais (1768–1772 m.), *Karo archyvas*, 2006, t. 21, p. 7.

⁷⁹ *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego biskupa inflanckiego*, p. 63.

⁸⁰ Dolinskas V. *Simonas Kosakovskis*, p. 170, 179.

⁸¹ Rakutis V. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenė Baro konfederacijos metais..., p. 16.

⁸² *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego biskupa inflanckiego*, p. 63.

⁸³ Surwiłło M. *Ukmergės miesto ir Ukmergės apskrities istorijos apybraiža*, p. 34.

„Bajorai, atitraukti nuo rugiapjūtės, puikiai pasirodė ir nušlavė jėgerius, paimdami daug belaisvių, ginklų ir amunicijos. (...) Konfederatai triumfuodami įžengė į miestą ir atsivežė 4 atintas patrankas. Rugsėjo 6 dieną netoli Vaitkuškio konfederatai dar vieną rusų būrį sumušė.“⁸⁴

Tačiau prastai organizuotus konfederatus karinė sėkmė lydėjo neilgai. 1768 m. lapkritį, po pralaimėjimo caro kariuomenei ties Višakio Rūdà, Simonas Kosakovskis su kitais konfederacijos vadais pasitraukė iš pradžių į Saksoniją, o vėliau į Turkiją. 1771 m. grįžęs į Lietuvą, S. Kosakovskis dar kartą organizavo konfederatų būrius Kauno, Vilkmėrgės, Upytės, Breslaujės pavietuose ir tęsė kovas, ypač sėkmingai Vilkmėrgės paviete, vėliau kovojo Minsko ir Polocko vaivadijose. 1771 m. liepos 6 d. konfederatai pasiekė išpūdingą pergalę prieš intervencinės rusų kariuomenės būrį, iš Kauno per Veprius traukusį link Vilkmėrgės. „Kosakovskių šeimos tradicija būtent šį mūsų [...] laiką vienu išpūdingiausių herojiškos giminės istorijos puslapių.“⁸⁵

1772 m. konfederacija galutinai žlugo. Jos įvykių atminimui konfederatai Lietuvoje pastatė tris paminklus: Žeimiuose (Jonavos r.), Šėtoje (Kėdainių r.) ir Vepriuose⁸⁶. Tiksliai Veprių koplytėlės pastatymo data nėra žinoma, bet reikia manyti, kad ji Kosakovskių iniciatyva ir lėšomis buvo pastatyta tuoj po konfederacijos įvykių, taigi apie 1772 m. Koplytėlė su Nukryžiuotojo figūra tarsi įkūnija konfederatų šūkį „Už tikėjimą ir laisvę“. Kodėl vieta koplytėlei buvo pasirinkta būtent Vepriuose, galima tik spėlioti. Galbūt taip norėta įamžinti netoliese (ties Dėltuva) konfederatų laimėtą susidūrimą su Rusijos kariuomene? Tačiau žinodami, kad tuo pat metu Mykolas Kosakovskis aršiai bylinėjosi su žmonos pirmojo vyro broliu, Lietuvos išdininku ir karališkųjų ekonomijų valdytoju Antanu Tyzenhauzu (1733–1785) dėl našlei testamentu iki gyvos galvos užrašyto Veprių dvaro, šiame pasirinkime galime išvelgti ir kitą motyvą: Veprių dvaro žemėje pastatyta Kosakovskių giminės politines orientacijas bei kovas įamžinanti koplytėlė tam tikra prasme buvo aki-brokštas į Veprius pretenduojančiam A. Tyzenhauzui.

Nors Mykolas Kosakovskis amžininkų apibūdinamas kaip palyginti

Koplytėlė Vepriuose su Nukryžiuotojo skulptūra 1772 m. Baro konfederacijai atminti. 1926 07 26 trenkęs žaibas sunaikino Nukryžiuotojo skulptūrą

⁸⁴ Ten pat.

⁸⁵ Dolinskas V. *Simonas Kosakovskis*, p. 285. (Tikslios mūšio vietos ties Vilkmėrgė autorius nenurodo.)

⁸⁶ *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva, II*, p. 134.

taikaus būdo žmogus, linkęs ieškoti kompromisinio sprendimo⁸⁷, tačiau taip susiklostė, kad būtent jo valdymo laikotarpis buvo bene skandalingiausias Veprių dvaro istorijoje. Minėtoji byla dėl Veprių dvaro užsitęsė apie dešimtmetį. Antanas Tyzenhauzas nesutiko su velionio brolio Mykolo Tyzenhauzo testamentu ir, sukėlęs visus brolio kreditorius, blokavo Barbaros Zyberkaitės Kosakovskienės priėjimą prie dvaro išteklių⁸⁸.

Bylinėtasi ne tik dėl Veprių dvaro, bet ir dėl Mykolo Tyzenhauzo ir Barbaros Zyberkaitės vaikų – Igno bei Liudvikos – globos. Kaip aiškėja iš J. Kosakovskio „Atsiminimų“, kova dėl vaikų vyko gana drastiškomis priemonėmis. 1772 m. A. Tyzenhauzas atsiuntė ginkluotus žmones ir „išplėšė sūnų ir dukrą iš motinos rankų“, – nuo to esą ir prasidėjusi „ilgai užsitęsusi nesantarvė“. Tyzenhauzas du kartus grobė brolvaičius iš Kosakovskių, o Kosakovskiai juos savo ruožtu susigrąžindavo prievarta. Barbora Kosakovskienė dėl to netgi asmeniškai važiavo pas karalių skųstis⁸⁹, o vėliau kreipėsi su skundu į Jekateriną II⁹⁰. Ši byla atsidūrė delegaciniame seime, 1775 m. jai nagrinėti seimas sudarė komisiją, o 1776 m. byla buvo perduota Vyriausiajam Lietuvos Tribunalui. Tik Ignui Tyzenhauzui sulaukus pilnametystės, o dukrai Liudvikai ištekėjus, Mykolas Kosakovskis pagaliau sutiko su brolio Juozapo surežisuotu žmonos susitaikymu su vaikais⁹¹.

Tai galėjo įvykti ne anksčiau kaip 1780 m., nes tais metais Juozapas Kosakovskis Gardino tribunole vis dar mėgino pakreipti bylą brolio Mykolo ir brolienės Barbaros naudai. Iš vyskupo Juozapo „Atsiminimų“ aiškėja, kad šiame etape besibylinėjančios pusės jau buvo Barbora Kosakovskienė ir jos sūnus Ignas Tyzenhauzas, o bylinėjimosi objektas – velionio Mykolo Tyzenhauzo užsitrauktos skolos. Besibylinėjančioms pusėms susitaikius, nutarta bylinėjimosi metu susidariusias išlaidas padengti iš paveldėtojų dvarų, taigi ir iš Veprių dvaro, gautomis lėšomis⁹².

Užsienyje praleisti metai, bet pirmiausia – bylinėjimasis, neigiamai

Skulptoriaus Viktoro Žentelio atkurta Nukryžiuotojo skulptūra tvirtinama prie kryžiaus. Apačioje iš dešinės pirmas V. Žentelis. Skulptūros atkūrimo darbus fundavo Gražina ir Romas Petras Šauliai. 2001 m.

⁸⁷ PSB, t. 14, p. 280.

⁸⁸ Pamiėtniki Józefa Kossakowskiego biskupa inflanckiego, p. 75.

⁸⁹ Ten pat, p. 78.

⁹⁰ PSB, t. 14, p. 279.

⁹¹ Ten pat.

⁹² Pamiėtniki Józefa Kossakowskiego biskupa inflanckiego, p. 115.

atsiliepė Mykolo Kosakovskio finansams. Tik paskutiniu XVIII a. dešimtmečiu jo ūkiniai reikalai pasitaisė⁹³. Po tėvo Mykolo Kosakovskio mirties 1798 m. Veprių dvaras su kitais Kauno pavieto dvarais (Vaitkuškio, Šilų, Mazuriškių, Markutiškių, Jonavos, Mielagėnų ir Šimoniškių) atiteko jo sūnui Juozapui Dominykui⁹⁴. Lenkų geografiniame žinyne teigiama, kad 1808 m. Veprių dvarą Juozapui Dominykui Kosakovskiui pardavė Ignas Tyzenhauzas. Jei pastarasis teiginys nėra klaidingas, būtų galima daryti prielaidą, kad Barbora Zyberkaitė Kosakovskienė, susitaikiusi su savo sūnumi iš pirmosios santuokos Ignu Tyzenhauzu, perrašė jam iš pirmojo vyro paveldėtą Veprių dvarą, kurį šis vėliau pardavė savo netikram broliui Juozapui Dominykui Kosakovskiui.

Per Veprių dvarą Mykolas Kosakovskis buvo įtrauktas į dar vieną bylą. Apie tai sužinome iš dominikonų skundo, pateikto 1793 m. Gardino seimui. Kaip aiškėja iš šio skundo, Tyzenhauzo našlė testamente surašytų vyro įpareigojimų nesilaikė: „ištekėjo antrą kartą už Kosakovskio, bažnyčios nei vienuolyno Vepriuose neišmūrijo, o šiam tikslui testamentu skirtos statybinės medžiagos buvo panaudotos rūmų ir austerijos [smuklės] statybai, pažadėjus kada nors [tas medžiagas] grąžinti [dominikonams]. Dominikonai, tos vilties suklaidinti, patys savo lėšomis bent jau medinę bažnyčią pastatė“, joje vienuoliai atlikdavę visus dvasinius patarnavimus. Nepaisant to, 1793 m. birželio 14 d. Targovicos konfederacijos įsaku iš jų buvęs atimtas ir Mykolui Kosakovskiui atiduotas Veprių dvarui priklausęs Milašiūnų palivarkas, kurį dar XVII a. buvo užrašiusi dominikonams Barbora Šemetaitė Tyzenhauzienė. M. Kosakovskio į Milašiūnus atsiųsti du Uždauguvio kunigai kanauninkai, remdamiesi šiuo konfederacijos sprendimu, įsakę palivarką dominikonams apleisti⁹⁵.

Į šį atvejį turbūt būtų galima žvelgti ir kaip į sekuliarizacijos tendencijų ano meto Lietuvoje apraišką. Neatsitiktinai ir patys dominikonai apie tai užsimena, teiraudamiesi seimo, koku pagrindu – „konfiskacijos ar sekuliarizacijos“ – Targovicos konfederacija nusprendusi iš jų atimti Milašiūnų palivarką. Kreipdamiesi į „šviesiausių seimą“, dominikonai atsisako atiduoti M. Kosakovskiui Milašiūnus ir primena, kad Tyzenhauzo našlė, dabar – „vaivadienė Kosakovskienė“, lygiai kaip ir jo sūnus, LDK raitosios gvardijos šefas Ignas Tyzenhauzas, tebėra įpareigoti pastatyti Vepriuose vienuolyną ir bažnyčią.

Kadangi 1793 m. birželio 17 d. darbą pradėjusiame Gardino seime dominavo Targovicos konfederacijos atstovai, pirmiausia Lietuvos targovicininkai didikai Kosakovskiai⁹⁶, tai dominikonų šansai atgauti palivarką jame, realiai žvelgiant, buvo menki. Vis dėlto dominikonams pavyko susigrąžinti Milašiūnus, tik nežinia, kada ir kokiomis aplinkybėmis. Kaip rodo 1818 m. Bažnyčios inventorių, Vepriuose „Kosakovskių paveldimose žemėse“ tebebuvo Vilniaus Šv. Dvasios dominikonams priklausanti koplyčia, o sekmadieniais ir šventadieniais mišių laikyti į ją atvažiuodavęs „prokuratorius iš Milašiūnų palivarko“.⁹⁷

Gardino seimas, kuriame svarstyta su Vepriais susijusi byla, į Lietu-

⁹³ PSB, t. 14, p. 279.

⁹⁴ Ten pat, p. 275.

⁹⁵ Skarga JXX. *Dominikanów prowincyi lit. na Sanctum Konfederacyi Generalnej W.X.Lit...*

⁹⁶ Šmigelskytė-Stukienė R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atstovai paskutiniajame Abiejų Tautų Respublikos seime. Politinio pasirinkimo problema (http://www.parlamentostudijos.lt/Nr5/5_istorija_Stukiene.htm).

⁹⁷ Tuminas P. *Upninkų bažnyčios istorija* (rankraštis), 1960, p. 7–8, VM.

vos istoriją įėjo kaip paskutinis ATR seimas. Jis panaikino Ketverių metų seimo (1788–1792) reformas, įtvirtintas 1791 m. gegužės 3 d. konstitucija, ir atkūrė senąją valstybės santvarką, – žodžiu, įgyvendino Targovicos konfederatų siekius. Jame su dideliu Rusijos spaudimu (netgi kariniu) buvo ratifikuotas antrasis Abiejų Tautų Respublikos padalijimas. Kosakovskiai, prieš dvidešimt metų priešinęsi Rusijos kišimuisi į krašto reikalus, dabar buvo faktiniai prorusiškos LDK generalinės konfederacijos vadai (Mykolas Kosakovskis nebuvo toks aktyvus targovicininkas kaip broliai, įėjo tik į naująją Lietuvos išdo komisiją⁹⁸). Rusiją jie laikė sąjungininke, su kurios pagalba, be kita ko, tikėjosi „*įtvirtinti LDK valdžios struktūrų atskirumą nuo Lenkijos*“.⁹⁹

Prasidėjus 1794 m. sukilimui prieš targovicininkus ir Rusiją, sukilėliai suėmė Simoną ir Juozapą Kosakovskius. Mykolas dėjo pastangų išlaisvinti brolius, o įvykdžius jiems mirties nuosprendį, 1794 m. rugsėjo 20 d. rašė sūnui Juozapui Dominykui: „*Nesielvartaučiau, jei iš mano brolių, mano ir jūsų kūnų būtų supilti įtvirtinimai pabūklams, kad tik tėvynė būtų laiminga.*“¹⁰⁰ Šie žodžiai atskleidžia nuoširdų jo patriotizmą, nors, kaip matėme, būdai, kuriais jis siekė laimės tėvynei, buvo labai pavojingi.

Netruko tuos pavojus suvokti ir ne vienas konfederatas. Praradę iliuzijas dėl „nesavanaudiškos“ Rusijos imperatorės politikos, kai kurie jų prisidėjo prie 1794 metų sukilimo. Sukilėliais tapo ir buvę targovicininkai Mykolo Kosakovskio sūnus Juozapas Dominykas bei sūnėnas Juozapas Antanas Kosakovskis¹⁰¹. Sukilimui pralaimėjus, Mykolo Kosakovskio užtarimu pas rusų dignitorius iš kalėjimo buvo paleisti kai kurie jo dalyviai, tarp jų – ir posūnis Ignas Tyzenhauzas¹⁰².

Duomenų apie ūkinius pokyčius Veprių dvare paskutiniais XVIII a. dešimtmečiais neturime. Tiesa, dominikonų skunde minima, kad iš bažnyčiai skirtos medžiagos Mykolo Kosakovskio laikais buvo pastatyti rūmai ir smuklė, tačiau neaišku, ar Vepriuose. Bent jau 1836 m. Veprių dvaro inventoriuje, kaip toliau matysime, jokie rūmai neminimi, – tik senas, šiaudais dengtas namas su trimis kaminiais. Ne ką daugiau žinių esama apie Veprių dvarą ir pirmaisiais trimis XIX a. dešimtmečiais, kai jis priklausė Mykolo sūnui Juozapui Dominykui. O štai dvaro savininko biografija leidžia puikiai pajusti ano meto laisvės kovų ir pasirengimo aukotis dėl tėvynės dvasią.

Juozapas Dominykas Kosakovskis (1771–1840) politinę karjerą pradėjo labai anksti: jau 1790 m. buvo išrinktas Ukmergės pavieto civiliniu-kariniu komisaru ir deputatu į Ketverių metų seimą. Politinėmis pažiūromis tada buvo artimas tėvui ir dėdėms, buvo Vilniaus konfederacijos generalinis tarėjas¹⁰³. 1793 m. susituokė su Targovicos konfederacijos maršalkos dukra Liudvika Potocka, su ja susilaukė trijų palikuonių: sūnaus Stanislovo Fortunato (Felikso) (1795–1872) ir dukterų Juzefos Barbaros Genovefos (1796–1860) ir Pelagėjos (1798–1881).

⁹⁸ *PSB*, t. 14, p. 280.

⁹⁹ Šmigelskytė-Stukienė R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atstovai...

¹⁰⁰ *PSB*, t. 14, p. 280.

¹⁰¹ Šmigelskytė-Stukienė R. Tarp tradicijų ir novacijų: Upytės pavieto bajorija XVIII a. pabaigoje, *Iš Panevėžio praeities: Upytės žemei 750 metų*, Panevėžys, 2004, p. 114.

¹⁰² *PSB*, t. 14, p. 280.

¹⁰³ Šmigelskytė-Stukienė R. Tarp tradicijų ir novacijų: Upytės pavieto bajorija XVIII a. pabaigoje, p. 114.

Konfederacijos metais J. D. Kosakovskis buvo LDK antrojo pėstininkų pulko vadas, o 1794 m. sausio 13 d. gavo LDK medžioklio titulą¹⁰⁴.

1794-aisiais dvidešimt trejų metų J. D. Kosakovskis išitraukė į sukilimą, o nė dvidešimtmečiui nepraėjus prieš Rusiją jau kovėsi Napoelono kariuomenės gretose. 1812 m. liepos 1 d. Napoleono įsakymu įkūrus Laikinąją Lietuvos vyriausybės komisiją su 7 komitetais¹⁰⁵, J. D. Kosakovskis tapo vieno iš jų, Karo komiteto, nariu. Vadovavo jėgerių pulkui – 724 kariams, kuriuos pats išlavino ir apginklavo. Buvo sužeistas mūšyje prie Borisovo (1812 m. lapkričio 21 d.) ir vėliau prie Berezinos. Su likusiais 341 šauliais grįžo į Vilnių, Panerių

*Juozapas Dominykas
Kosakovskis*

kalvose dengė prancūzų traukimąsi iš Vilniaus Kauno linkui. Kovas tęsė ir už buvusios ATR ribų. Už Spandau tvirtovės (Berlynas) gynimą 1813 m. sausio 13 d. nominuotas pulkininku, 1813 m. liepos 4 d. paskirtas bataliono vadu, 1813 m. rugpjūčio 10 d. apdovanotas Garbės legiono kryžiumi. Caro administracijos buvo įtrauktas į sąrašą didikų, kuriems už bendradarbiavimą su priešu turėjo būti konfiskuoti dvarai¹⁰⁶, vadinasi, – ir Veprių dvaras.

Tačiau Napoleonas pasirūpino savo tarnyboje buvusių lenkų ir lietuvių karių likimu. Atsisakymo nuo sosto dokumente (1814 04 06) skelbiama, kad lenkų kariuomenė, esanti Prancūzijos tarnyboje, gali grįžti į tėvynę su ginklais ir savo vėliavomis. Didžiųjų valstybių Paryžiaus sutartis 1814 m. balandžio 11 d. šį sprendimą patvirtino. O Paryžiuje išleistu caro įsaku buvo leista grįžti į kraštą ir Napoleono 1812 m. įkurtos Lietuvos laikinosios vyriausybės komisijos nariams (tarp jų ir J. D. Kosakovskiui). Jiems taip pat buvo gražintos sekvestruotos žemės¹⁰⁷.

Nuo 1813 metų J. D. Kosakovskis buvo masonų ložės narys. 1815 m. grįžęs į tėvynę, savo karinius žygius aprašė memuaruose.

1831 m. prasidėjus sukilimui prieš Rusiją, J. D. Kosakovskis pasirašė Vilniaus vaivadijos gyventojų prisidėjimo prie sukilimo aktą¹⁰⁸, buvo Vilkmėgės apskrities sukilėlių valdžios narys.

Kaip sužinome iš įvykių Vilkmėgės apskrityje eigos, rekonstruotos M. Surwiłło pagal sukilėlių prisiminimus, sukilimo veiksmai čia buvo gana aktyvūs. Birželio 9–16 dienomis Vilkmėgėje iš atvykusių įvairių sukilėlių dalinių buvo suformuotas raitųjų šaulių ir 25 pėstininkų pulkas (1 700 kareivių). Pirmąją jo kuopą sudarė rinktiniai Pliaterytės šauliai. Grafaitė Emilija Pliaterytė tapo tos kuopos garbės vade, generolas Chlapovskis suteikė jai kapitonės laipsnį ir pasiėmė į savo štabą. Šiems daliniams buvo pavesta ginti Neries ir Šventosios upių liniją tarp Kauno ir Vilkmėgės. Birželio mėnesį sukilėliai aktyviai veikė ir J. D. Kosakovskiui

¹⁰⁴ PSB, t. 14, p. 275–276.

¹⁰⁵ Glemža L. Lietuviški kariniai daliniai Prancūzijos kariuomenėje 1812–1814 m., *Karo archyvas*, 2003, t. 18, p. 141–142.

¹⁰⁶ *Ten pat*, p. 275–276.

¹⁰⁷ Dundulis B. Napoleono reformos Lietuvoje, *Istorija*, Vilnius, 1999, t. 39, p. 12.

¹⁰⁸ PSB, t. 14, p. 276.

priklausiusiuose Vepriuose. Mėnesio pradžioje sukilėlių pionieriai ties Vepriais pastatė tiltą per Šventąją¹⁰⁹. Matyt, apie tą laiką Veprių dvare buvo apsisistojusi Emilija Pliaterytė su 300 sukilėlių¹¹⁰.

1831 m. birželio 22 d. maždaug už pusantro kilometro nuo Veprių esančiame Bečių dvare įvyko šeštasis Laikinosios Lenkų centrinės vyriausybės Lietuvoje (Rządu Polskiego centralnego Tymczasowego w Litwie) posėdis. Posėdyje dalyvavo: generolas Tiškevičius, senatorius, kunigaikštis Oginskis, tarėjas, karo skyriaus valdytojas, M. Zaleskis, tarėjas, administracijos skyriaus valdytojas ir generalinis intendantas, K. Kontrymas, tarėjas, izdo skyriaus valdytojas, generolas J. Gelgudas, tarėjas, policijos skyriaus valdytojas, J. Tomickis, generalinis sekretorius. Šalia kitų svarstytų klausimų buvo pareikalauta perimti savo žinion visus rusų valdžios turtus, taip duodant atsaką rusų kariuomenės vykdytam dvarų kaip sukilėlių atramos taškų plėšimui ir naikinimui¹¹¹. Yra žinoma, kad sukilėlius malšinančio Lubno husarų pulko buvo apiplėštas ir nuniokotas rezidencinis J. D. Kosakovskio dvaras Vaitkuškis. Labai įmanoma, kad sukilimo metais nukentėjo ir Veprių dvaras.

Iš Veprių sukilėliai pasitraukė birželio pabaigoje, prieš tai susprogdinę tiltą. Birželio 30 d. prie Pageležių įvyko mūšis tarp generolo Dembinskio vadovaujamų sukilėlių ir nuo Jonavos dešiniuuoju Šventosios krantu Vilkmėgės linkui judėjusių rusų armijos dalinių. „*Dembinskis paėmė belaisvių ir nemažą grobį.*“¹¹²

Juozapas Dominykas Kosakovskis mirė 1840 m. Varšuvoje, palaidotas ten kapucinų bažnyčioje.

Aleksandras ir Pelagėja Bower Saint Clair'ai (apie 1833–1855). Veprių dvaro tolesne valdytoja tapo jauniausia Kosakovskio dukra Pelagėja. Nors „Lietuvių enciklopedijoje“ teigiama, kad dvaras jai atiteko po tėvo mirties, bet tai akivaizdi klaida, nes 1836 m. kovo mėn. darytoje inventorizacijoje kaip dvaro savininkė jau nurodoma grafienė Pelagėja Bower iš Kosakovskių giminės¹¹³. Pasak B. Kviklio, Veprius Pelagėja Kosakovskytė iš tėvo atsiėmė *teismo keliu*¹¹⁴, bet ši versija greičiausiai radosi iš netikslaus vertimo, kai „*Słownik geograficzny*“ teiginys „*w dziwie otrzymuje*“ (*gauna kaip dalį*) buvo klaidingai išverstas „*atsiėmė teismo keliu*“.

Pelagėja Kosakovskytė 1833 m. liepos 15 d. Florencijoje susituokė su škotu Aleksandru Bower St. Clair'u (1800–1880)¹¹⁵. Pora užaugino tris sūnus: Aleksandrą (1834–1887), Vepriuose gimusį Stanislovą (1835–1887) ir Robertą Feliksą (1839–1897)¹¹⁶. Apie 1840 m. gimę Jokūbas ir Olga mirė tais pačiais metais¹¹⁷.

Pelagėjos ir Aleksandro Bower Saint Clair'ų laikotarpį Veprių dvaro praeityje būtų galima teisėtai pavadinti romantiškuoju. Romantiška jau pati jų pažinties istorija, kurią savo prisiminimuose užrašė Pelagėjos giminaitė, Igno Tyzenhauzo vaikaitė Gabrielė

¹⁰⁹ Surwiłło M. *Ukmergės miesto ir Ukmergės apskrities istorijos apybraiža*, p. 65.

¹¹⁰ Šis faktas pateikiamas ne vienoje Vepriams skirtoje publikacijoje, nenurodant pirminio šaltinio.

¹¹¹ Informacija buvo skelbta tarpukario Lietuvos spaudoje: „*Savivaldybė*“, 1931, nr. 7. UM.

¹¹² Surwiłło M. *Ukmergės miesto ir Ukmergės apskrities istorijos apybraiža*, p. 66.

¹¹³ LVIA, f. 1279, ap. 16, p. 78.

¹¹⁴ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, t. 2, p. 544.

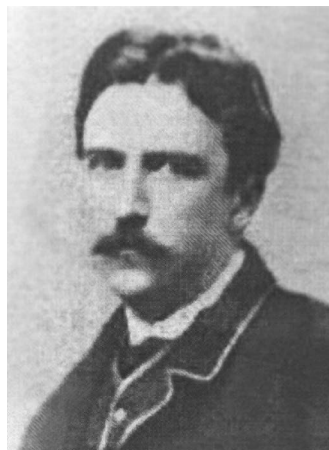
¹¹⁵ Ši data nurodoma 1833 m. laikraštyje „*Bridgwater Advertiser*“, saugomame Bridgwater bibliotekoje (Didžioji Britanija) (<http://www.paulhyb.homecall.co.uk/news/BRID1833.HTM>).

¹¹⁶ PSB, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1993, t. 34, p. 331–332.

¹¹⁷ Minakowski M. J. Genealogija potomków Sejmu Wielkiego (<http://www.sejm-wielki.pl/b/11.434.151>).

Puzinienė (Giunterytė). Jos dėka sužinome, kad su savo būsimu vyru P. Kosakovskytė susipažino Florencijoje

„ir pirmiausia ji įsimylėjo už balsą – jis dainavo už sienos, akompanuodamas sau gitara, paskui pamatė ji tapantį galerijoje, paskui šokantį baliuje. Žinia, kad jis katalikas, užbaigė reikalą, ir toji galva, pramušta Valterio Skoto romanų, atidavė jam savo ranką. Jie gyveno labai laimingai, nors ji buvo devyneriais metais už jį vyresnė, pavoydi ir nelabai graži, užtat nuoširdi ir protinga.“¹¹⁸

Aleksandras Bower Saint Clair'as

Aleksandras Bower Saint Clair'as buvo kilęs iš Škotijos dvarininkų. Pagal vieną iš šeimos istorijos versijų, jo prosenelis, Bower iš Kincaldrum, dalyvavo 1745 m. Škotijos sukilime ir jam pralaimėjus turėjo bėgti iš tėviškės. Kurį laiką tarnavo Liudviko XV dvare. Jo vaikaitis Aleksandras Bower Saint Clair'as įstojo į Indijos karinio jūrų laivyno tarnybą, bet, vedęs grafitę Kosakovskytę, apsigyveno Lietuvoje¹¹⁹.

Aleksandras Bower Saint Clair'as netruko tapti ano meto kilmingosios Lietuvos visuomenės originalu:

„Į visas prezentacijas, balius ir oficialius priėmimus ateidavo vilkėdamas kalniečių drabužį, kurį, kaip žinia, sudaro juoda striukelė, languotas sijonas ir batai su kryžmai ant blauzdų surištais raiščiais. Sijono spalvas atkartojantį apsiaustą jis persimesdavo per petį, barsuko odos krepšelį užsikišdavo už diržo, o prie gelumbinės kepurės prisisėgdavo kėnio šakelę – savo klano emblemą ar simbolį.“¹²⁰

Taigi atrodydavo tarsi Valterio Skoto išaukštintų Škotijos laisvės kovų herojus, nužengęs tiesiai iš anuomet populiarių jo romanų. Žinant, kad savo pirmojo istorinio romano „Waverley“ (1814) objektu V. Skotas pasirinko 1745 metų škotų sukilimą¹²¹, kuriame dalyvavo ir Aleksandro prosenelis, demonstratyviai viešumoje dėvimas nacionalinis škotų kalniečių kostiumas įgyja naują prasmę: juo tarsi buvo pabrėžiama ne tik etninė priklausomybė, bet ir ryšys su protėvių laisvės kovų tradicija. Net į 1837 m. kunigaikščio Dolgorukio

¹¹⁸ Giunterytė-Puzinienė G. *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose: 1815–1843 metų dienoraštis*, Vilnius, 2005, p. 181. Pagal lenkų biografiniam žinyne nurodomus gimimo metus P. Kosakovskytė už vyrą buvo vyresnė ne devyneriais, o tik dvejais metais.

¹¹⁹ Ši informacija pateikiama Lenkijos škotų draugijos internetiniame puslapyje. Jame taip pat nurodoma, kad yra išlikę nepublikuoti A. Bower Saint Clair'o laišakai, rašyti brolienei 1845–1872 m. Juose esama daug ryškių, išpūdingų savo namų Lietuvoje ir kaimyninių dvarų aprašymų. Laiškai, išsaugoti vaikaičio E. Bower Saint Clair'o, yra Škotų konsulinėje tarnyboje Lenkijoje. (<http://www.electricscotland.com/history/poland/lublin1.htm>).

¹²⁰ Giunterytė-Puzinienė G. *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose*, p. 181.

¹²¹ *Englische Literaturgeschichte*, hrsg. von H. U. Seeber, Stuttgart–Weimar, 1999, p. 266–267.

rūmuose vykusį susitikimą su caru Saint Clair'as atėjo pasipuošęs „vaizdingu škotų kalniečių drabužiu“, tuo sukeldamas šlėktos nepasitenkinimą. Tačiau caras pirmiausia priėjęs prie jo ir pagyręs jo aprangą¹²².

G. Puzinienė (Giunterytė) apie savo antros eilės tetos vyrą rašo su nešlepiamu susižavėjimu. Pasak jos, Aleksandras „iš tikro buvo gražus ir jaunas, kaip mėgėjas neblogai tapė, o dainavo puikiai, beveik kaip tikras artistas.“¹²³ Ir savo rezidenciniam dvarui Vepriams jis suteikęs škotų savybių. Prisimindama viešnagę Veprių dvare 1837 m. G. Giunterytė rašo:

„Pas Sen Klerus senasis lenkų ir senasis škotų vaišingumas ėjo koja kojon. Ten žmonos širdingumas papildė vyro mandagumą, o lietuviška gausa – angliškus patogumus. Plaukiojome laiveliu su stiebu ir burėmis po ežerą, kapitonu buvo pats šeimininkas, o jūrininkai – jo sūneliai, tiesiai iš lopšio šokę į vandenį, tarsi ančiukai iš kiaušinio (jie tada buvo trejų ir dvejų metų, – A. Ž.). Pusryčiai būdavo su kumpiu, vėlyvi pietūs – su indiškais prieskoniais ir rostbifu, kurį pjaustė pats šeimininkas. Žodžiu, gyvenome Anglijoje su tam tikrais itališkais elementais, girdimais vyrii dainuojant ar matomais paveiksluose ant sienos, nutapytais abiejų šeimininkų.“¹²⁴

Pastaroji pastaba atkreipia dėmesį į Saint Clair'ų meninius polinkius. Sutuoktinių tapytų vaizdelių buvo ir Pelagėjos gimtinėje Vaitkuškio dvare¹²⁵, kuriame šeimininkavo kūrybingumu pasižymėjęs brolis Stanislovas Fortunatas, taip pat tapęs, suprojektavęs naujuosius neogotikinius Vaitkuškio rūmus, rašęs komedijas prancūzų ir lenkų kalbomis, – jų buvo išleisti du rinkiniai¹²⁶. Vienas iš šių sceninių veikalų, buitinio, moralizuojančio turinio komedija „Kauno siuvėjos“ („Szwaczki Kowieńskie“) 1848 m. buvo suvaidinta Vepriuose¹²⁷.

Blankūs šių dvarininkų gyvenimo atšvaitai išliko pasakojimuose, vietos gyventojų perduodamuose iš kartos į kartą. Lietuvosiečiai svetimai skambančiu *Sanklero* vardu Veprių miestelėnai ir apylinkių kaimiečiai vadino medžiais apaugusią salą ežere. Tebepasakojama, kad į šią salą dvarininkai plaukdavę valtelėmis pasivaišinti, o pagal kitą versiją – iki salos buvęs nutiestas medinis tiltas, kuriuo ponai ir galėdavę pasiekti salą. Besiirstant po ežerą valtimis, iki šiol esą galima aptikti po vandeniu esančias to tilto liekanas.

Visos tos mus pasiekusios Boverių Saint Clair'ų gyvenimo detalės leistų spėti, kad būtent jų laikotarpiu atnaujintas architektūrinis dvaro ansamblis su anglišku parku įgijo maždaug tokius kontūrus, kokie išsilaike iki XX a. vidurio. Teiginių, esą Veprių parkas įkurtas Pliaterių laikais¹²⁸, paneigia Jono Kosakovskio (1900–1979)

¹²² Giunterytė–Puzinienė G. *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose*, p. 218.

¹²³ *Ten pat*, p. 181.

¹²⁴ *Ten pat*, p. 219.

¹²⁵ Širkaitė J. XIX a. Lietuvos dvariškių menai ir pramogos, *Menotyra*, 2003, nr. 2, p. 35.

¹²⁶ Kosakovskių šeimos archyvas, Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka (<http://www.lnb.lt/lnb/selectPage.do?docLocator=146&inlanguage=lt>).

¹²⁷ Kiauleikytė L. Muzikinis Kauno sąjūdis XIX amžiaus priešpriešų verpetuose, *Kultūrologija*, 2007, t. 15, p. 130.

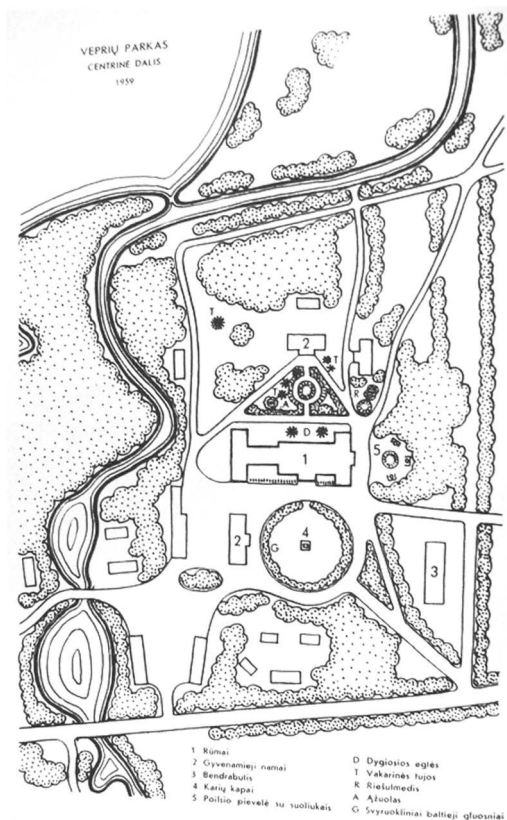
¹²⁸ Ukmergės rajono savivaldybės turizmo plėtros galimybių studija, p. 21.

liudijimas, kad dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą namas prie ežero buvęs „apsuptas didžiulio seno parko.“¹²⁹ Tuo metu anglišku (peizažinių) parkų kūrimo mada Lietuvoje buvo gana paplitusi. Antai G. Giunterytė aprašo kaimynystėje, už kelių mylių nuo Veprių, ant Širvintės kranto įrengtą išpūdingą anglišką Liūkonių dvaro parką, priklausiusį Kosakovskytės tėvo pusbroliui, buvusiam Napoleono adjutantui Juozapui Antanui Kosakovskiui¹³⁰.

Susidaryti tikslesnį vaizdą apie ano meto Veprių dvarą padeda 1836 metų dvaro inventoriaus aprašymas, kuriame yra duomenys apie visus pastatus, sklypus, daržus, šienaujamas pievas, miškus, kaimus su jų pastatais, gyventojais, turtu, prievolėmis bei mokesčiais už sklypus. Šiame aprašyme paminėtas naujai pastatytas gana ištaigingas namas iš tašytų rąstų (sienos iš vidaus ir išorės nutinkuotos), stovintis ant cokolio¹³¹, su trimis ne visai užbaigtais priebučiais. Stogas dengtas *gontais* (malksnomis), su dviem iš storų lentų padarytais kraigais, su trimis dūmtraukiais. Rūsysis mūrinis, su plytiniais skliautais. Name įrengta 10 kambarių ornamentuotomis grindimis. Pagal šį aprašymą nesunku identifikuoti, jog tai iki XX a. septintojo dešimtmečio vidurio stovėjęs namas, jungęs du mūrinius flygelius: dviaukštį pastatą su kolonomis vakaruose ir geltonų plytų pastatą rytuose, ant Riešės upelio kranto. 1836 metų inventoriaus aprašyme šie mūriniai pastatai neminimi, vadinasi, jie pastatyti vėliau.

Be naujo gyvenamojo namo, inventorizacijoje dar aprašomas senas, šiaudais dengtas namas su trimis kaminais, stovėjęs fasadu į vakarus, su aukštais pamatais ir įėjimu į rūsius nuo Riešės pusės. Nurodoma, kad jame gyveno dvaro valdytojas ir buvo įrengtos staliaus dirbtuvės. Tai leistų manyti, kad iki Bower Saint Clair'ams įsikuriant Vepriuose, ilgą laiką dvaras nebuvo rezidencinis: jame gyveno tik ūkinius reikalus tvarkęs jo valdytojas. Jauna šeima Vepriuose apsigyveno jau prieš 1836 m., nes 1835 m. čia gimė sūnus Stanislovas.

Neaiški tebelieka pagrindinio rūmų pastato – dviaukščio su kolonomis – pastatymo data. Pagal vieną iš turimų aprašymų prie naujojo medinio gyvenamojo namo dešinės galinės

Veprių dvaro parko planas (Taurus A. Lietuvos TSR parkai, 1966, p. 52)

¹²⁹ Kosakovskių Vaitkuškis. Iš Jono Kosakovskio užrašų, *Magazyn Wilenski*, 1999, nr. 2–5. Cituota iš muziejininko R. Ramanausko vertimo, esančio Veprių muziejaus archyve.

¹³⁰ Giunterytė-Puzinienė G. *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose*, p. 220.

¹³¹ Cokolis – *archit.* išorinės sienos ar stulpo (kolonos) apatinė dalis.

sienos vėliau buvo pristatytas mūrinis dviaukštis, siauro stačiakampio formos pastatas dviejų nuolydžių stogu. Keturių kolonų portikas pastatui suteikė

Veprių dvaro rūmų ansamblis iš pietų pusės (nuo ežero). 1925 m. Petro Augulio nuotr. Veprių muziejus (toliau – VM)-725

rūmų išvaizdą. Trikampio portiko frontoną puošė lipdiniai augaliniais motyvais. Pirmojo aukšto sienos buvo netašytų akmenų, o viršutinio – lygios. Langų angas ir duris supo santūrūs klasicistiniai papuošimai¹³². Aprašytasis pastatas labai artimas iki šiol išlikusiam dviaukščiui su kolonomis, tik sienos pastarajame išties tinkuotos ir baltai dažytos, o pagrindiniame ir kairiajame fasaduose įrengti balkonai. Pagal stilių šį pastatą galima būtų priskirti vėlyvajam klasicizmui, Lietuvoje vyravusiam iki 1860 m.¹³³, tad galima būtų spėti, kad jis buvo pastatytas XIX a. viduryje, dar Saint Clair'ų, arba vėliausiai – Podbereskių laikais.

1836 m. Veprių dvare buvo ledainė, naujas sandėlis, 3 klojimai (du iš jų nauji), jauja, kluonas, stalių dirbtuvės, salykinė su viename gale įrengtomis linų ir kanapių pluošto apdirbimo dirbtuvėmis, alaus darykla, stalių dirbtuvės, trys kiaulidės ir kiti tvartai, malūnas prie ežero (tvenkinio). Dvaro inventoriaus aprašymas padeda rekonstruoti ne tik anuometinį dvaro ansamblį, bet ir dvaro ūkininkavimo modelį. Kadangi dvarui 1836 m. priklausė net 5 karčemos, galima spėti, kokia didelė pajamų dalis iš jų ir suplaukdavo. (Plačiau žr. str. „1836 metų Veprių dvaro inventorių“.)

Kaip žinoma, Pelagėjos brolis Stanislovas Čėsna Fortunatas, paveiktas fiziokratų idėjų, 1820 m. savo dvaruose sumažino lažą, panaikino duokles, steigė valstiečių teismus, mokyklėles, prieglaudas, pats tobulino žemės ūkio ir kitokios paskirties techniką¹³⁴. Kiek šios modernios socialinės bei ekonominės idėjos buvo paveikusios seserį

¹³² Aftanazy R. *Dzieje rezydencji*, p. 420.

¹³³ Adomonis T., Adomonytė N. *Lietuvos dailės ir architektūros istorija*, Vilnius, 1997, t. 2, p. 64–70.

¹³⁴ Kosakovskių šeimos archyvas (<http://www.lnb.lt/lnb/selectPage.do?docLocator=146&inLanguage=lt>).

Veprių dvaro rūmų
pagrindinis fasadas.
1925 m. VM-2897

Pelagėją ir jos vyrą, sunku pasakyti. Šaltiniuose užfiksuotas ginkluotų dvaro samdinių ir baudžiauninkų pabėgimo atvejis iš ano meto Veprių dvaro leistų spėti, jog socialinės įtampos čia netrūko (žr. 8-tą priedą)¹³⁵.

Kunigas Benediktas Smigelskis, apie XIX a. vidurį kunigavęs Vilkmėrgės apskrityje, anuometinę ūkinę situaciją Vepriuose apibūdina gana kritiškai:

„Žemė galėtų išduoti daugiau vaisių, jeigu ūkininkavimas būtų sumaniau vedamas; dar iki šiolei neįvestos mašinos, jas gerai pakeičia baudžiauninkų raumenys. Girių yra dideli plotai, bet jos sunaikintos, nors ir prie to sunaikinimo jų vietiniams reikalams užtenka; jokia girios ūkė nevedama: betvarkė ir nenaudingas eikvojimas. Stambesnieji žvėrys išsidangino, retkarčiais galima sutikti kiaunę ir stirną, blėdingieji plėšikai pasiliko. Durpių atsiranda daugelyje vietų, tačiau jos nejudinamos iki galutiniam girių išnaikinimui. Pievos ir ganyklos neplačios. Vaisinių sodų labai mažai. Kitąkart taip didelės ir garsios Veprių didgirės vien tik vardas pasiliko, tarp praretintųjų medžių yra keletas mažų, pelkėtų, be žuvų ežerėlių, kur veisiasi daugybė ančių.“¹³⁶

O štai lenkų geografiniame žinyne teigiama, kad miškų naikinimui Vepriuose pradžia davė „laučiūtė Kosakovskytė“, išpardavusi didelę miškų dalį¹³⁷.

XIX a. šeštasis dešimtmetis Veprių dvarui ir jo savininkams buvo ypač nepalankus. 1851 m. sausio 28 d. sudegė Veprių dvarininko bravoras, salykinė, 3 tvartai. Nuostolio – 2 000 rb.¹³⁸

Bet didžiausi nemalonumai prasidėjo po 1853 metų, Rusijai įsivėlus į karą su Turkija. Turkiją šiame kare rėmė Anglija, o Aleksandras Bower Saint Clair'as, kaip ir jo sūnūs, buvo Anglijos pavaldiniai. Kaip tik šiuo laikotarpiu Saint Clair'ai patenka caro valdžios nemalonėn. Palyginus Rusijos–

¹³⁵ Kauno apskrities archyvas, f. 50, ap. 1, b. 17, 1. 1–3. UIM.

¹³⁶ Smigelskis B. Kunigo vikaro užrašai, *Eskizai*, 2007, Nr. 17, p. 70. Kun. Benediktas Smigelskis (1784–1879) kunigavęs daugelyje Lietuvos vietų, taip pat ir Vilkmėrgės apskrityje. Jo lenkiškai rašyti „Kunigo vikaro užrašai“ 1909 m. buvo išversti į lietuvių kalbą.

¹³⁷ *Słownik geograficzny*, 1893, t. 13, p. 378.

¹³⁸ Ukmergės kraštotyros muziejuje sukaupti išrašai iš archyvų.

Turkijos karo įvykių chronologiją su Rusijos administracijos aplinkraščiu, kaltinančių Bower Saint Clair'us, datomis, aiškėja tiesioginė šių persekiojimų priklausomybė nuo karo eigos. 1854 m. spalio mėnesio antroje pusėje vyksta atkaktūs britų ir rusų karinių pajėgų susidūrimai Kryme¹³⁹. O netrukus, 1854 m. lapkričio 16 d., Vilniaus karinis gubernatorius rašo slaptą laišką Kauno miesto kariniam gubernatoriui ir jame kaltina Bower Saint Clair'us priešiška Rusijai veikla: vidaus reikalų ministras esą gavęs žinių,

„jog Didžiosios Britanijos pavaldinys Saint-Clair'as, Londone prisijungęs prie Rusijos ir Lenkijos piktadarių, su savo žmonos giminių pagalba yra užmezgęs piktavališkus ryšius su kai kuriais Varšuvos gyventojais, o jos sūnus, tarnaujantis Anglijos armijoje Kryme, stengiasi platinti kurstančius atsišaukimus“ (žr. 1-ą priedą).

Iš tikrųjų sūnus Stanislovas buvo britų armijos kapitonas ir tarnavo Kryme, kur pasižymėjo mūšiuose dėl Sevastopolio¹⁴⁰. Pelagėja Bower Saint Clair kelis kartus buvo kviečiama atvykti į Rusijos imperiją pasiaiškinti dėl jai ir jos šeimai metamų kaltinimų. Bet 1855 metų birželio mėnesį, užuot grįžusi į Rusiją, ji išvyko iš Berlyno į Londoną. Toks nepaklusnumas neliko be padarinių:

*„1855 m. iš savavališkai, be vietos valdžios leidimo į užsienį išvykusių Anglijos valdinio Aleksandro Bover de Saint Clair ir jo žmonos Pelagėjos Kosakovskos caro įsakymu buvo sekvestruotas [laikiniai uždrausta naudotis] Kaune pastatytas garo malūnas ir Ukmergės apskrityje jiems priklausęs Veprių dvaras.“*¹⁴¹

1855 m. rugpjūčio 20 d. Pelagėja Bower Saint Clair pasienyje, Tauragėje, buvo suimta ir su apsauga nusiųsta pas Kauno karinį gubernatorių generolą majorą Romanusą, o vėliau – į Vilniaus generalgubernatoriaus Ypatingąjį skyrių (žr. 4-ą priedą). Tų pačių metų rugsėjo mėnesį po 349 dienas trukusios anglų ir prancūzų kariuomenės dalinių apgulties Rusija buvo priversta trauktis iš Sevastopolio¹⁴². O 1855 metų gruodžio 9 dienos įsakymu caras uždraudė Saint Clair'ams įvažiuoti į Rusijos imperiją.

Turto sekvestravimas, matyt, buvo atšauktas, nes geografiniame žinyne nurodoma, kad 1855 m. Boweriai Saint Clair'ai Veprių dvarą pardavė Podbereskiams¹⁴³. Galbūt tai padarė, bijodami, kad dvaras nebūtų konfiskuotas¹⁴⁴. Saint Clair'ai buvo persekiojami ir toliau. Nors kitas sūnus Aleksandras 1858 m. tarnavo Anglijos pasiuntinybėje St. Peterburge, tai nesukliudė caro administracijai 1859 m. rugsėjo 18 d. pasienyje sulaikyti sutuoktinius Bower su sūnumi Stanislovu. Jiems nurodyta apsisėti pas grafą Stanislo-

¹³⁹ *Chronik der Weltgeschichte*, Gütersloh, München, 2000, p. 640.

¹⁴⁰ *PSB*, t. 34/3, p. 332.

¹⁴¹ Bairišauskaitė T. *Lietuvos bajorų savivalda XIX a. pirmoje pusėje*, Vilnius, 2003, p. 105.

¹⁴² *Chronik der Weltgeschichte*, Gütersloh, München, 2000, p. 640.

¹⁴³ *Słownik geograficzny*, 1893, t. 13, p. 378.

¹⁴⁴ Ši spėjimą išsako Ukmergės muziejininkas R. Ramanauskas aplinkraščių komentare.

vą Kosakovskį Vaitkuškio dvare, o Vilkmėrgės ispravnikui įsakyta „*akylai, slaptai juos stebėti*“ (5-as ir 6-as priedai). Tik 1859 m. gruodžio 18 d. caras

*„teikėsi leisti Didžiosios Britanijos pavaldiniui Boweriui de Saint Clair’ui su šeima įvažiuoti į Rusiją, paliekant kaip anksčiau jo nuosavybėje jam priklausantį garo malūną Kauno mieste“*¹⁴⁵ (7-as priedas).

Sūnus Aleksandras Bower Saint Clair’as vėliau buvo anglų generalinis konsulas Jasuose (nuo 1859 metų – Moldavijos kunigaikštystės sostinė). O štai Stanislovo charakteryje, matyt, susiliejo iš abiejų giminių – lietuviškosios ir šotiškosios – perimti kovų dėl krašto laisvės genai. Jis dalyvavo 1863 metų sukilime, nenurimo ir po jo nuslopino. Iš pradžių kelerius metus gyveno pas brolių Jasuose, vėliau – Bulgarijoje, kur buvo nusipirkęs dvarelį. Naujai išiplieskus rusų–turkų karui, gavo Turkijos generolo titulą. 1877 m. prie turkų armijos mėgino suorganizuoti lenkų legioną, kad galėtų toliau kovoti su Rusija.

Stanislovas Bower Saint Clair’as turėjo ir rašytojo talentą – 1869 m. Londone išėjo jo knyga „A Residence in Bulgaria“ („Rezidencija Bulgarijoje“). Ir dar viena išpūdinga Vepriuose gimusio didiko gyvenimo detalė: 1878 m. buvo iškelta Stanislovo Bower Saint Clair’o kandidatūra į Bulgarijos kunigaikščius¹⁴⁶.

Stanislovo Bower Saint Clair’o biografija užsklendžia Veprių istorijos etapą, paženklinant diduomenės laisvės idealų ir pasirengimo už tėvynės laisvę paaukoti gyvybę.

Ona ir Ksaveras Podbereskiai (1855 – apie 1883 m.)¹⁴⁷

Ona Podbereskienė (Riomerytė) (1805–1890) buvo garsaus Lietuvos dailininko Edvardo Jono Riomerio sesuo. Turėjo gabumų dailei: dar gyvendama Dembynės ir Daugirdiškių dvaruose netoli Trakų, piešė ir tapė akvarele ir guašu artimųjų portretus, dvarų interjerus, apylinkių vaizdelius, gėlių natiumortus. Kaip teigia menotyrininkė J. Širkaitė, sprendžiant iš išlikusios akvarelės Ona Riomerytė buvusi gana talentinga.

*„Vėliau, ištekėjusi už Ksavero Podbereskio ir apsigyvenusi Veprių dvare, tikriausiai nustojo tapyti – apie tolesnius jos kūrybinius bandymus neteko girdėti.“*¹⁴⁸

Prieš baudžiosios panaikinimą Veprių dvaras turėjo 64 dūmus, 203 „*revizines sielas*“ ir 190 valakų, arba 3 800 dešimtinių, bendro žemės ploto¹⁴⁹. Iš Podbereskių ar, kaip vietos žmonės vadindavę, Podbereckų¹⁵⁰ laikotarpio jau yra išlikę daugiau

¹⁴⁵ *Kauno apskrities archyvas*, f. 50, ap. 1, b. 11224, l. 89.

¹⁴⁶ *PSB*, t. 34/3, p. 332.

¹⁴⁷ 1882 metų lapkričio dvaras jiems dar priklausė, o 1884 metų lapkričio mėnesį Veprių savininkas jau buvo Pliateris (*LVIA*, f. 378, BS, 1884 m., b. 22, l. 1–126). *UM*.

¹⁴⁸ Širkaitė J. XIX a. Lietuvos dvariškių menai ir pramogos, *Menotyra*, 2003, nr. 2, p. 34–35.

¹⁴⁹ *Słownik geograficzny*, 1893, t. 13, p. 378.

¹⁵⁰ *Kregždutė*, 1936, nr. 7, p. 92.

prisiminimų. Dalis jų išsaugota tarpukario laikraštelyje „Kregždutė“. Tame atminties atkurtame „senų laikų“ vaizde esama tam tikro praeities idealizavimo ir paryškavimo:

„Dvaro laukuose javai taip gerai derėdavo, kad, pavyzdžiui, iš hektaro pripjaudavo arti šimto kapų rugių. O girios buvo tokios didelės ir gražios, kad kai Podbereskis bankrutuodamas jas pardavė, tai pirkėjai dirbė ar 25 metus, ligi iškirtę. Medžius vežė po 30 metrų ilgumo.“¹⁵¹

Tačiau apskritai prisiminimuose būdingiausios iš dvaro patirtos nuoskaudos. Chronologiškai seniausias, dar iš baudžiatvė laikų, yra „Kregždutės“ leidėjo S. Tījūnaičio užrašytas pasakojimas. Jo senelis Motiejus Rudokas su broliu Mykolu

„turėjo vieno valako ūkį Barborišchio kaime. Veprių ponui Podbereskiui užėjo noras iškelti juos į menkesnę Slabados kaimo žemę. Broliai napanorėjo keltis. Už tai abudu neteko žemės ir nuėjo į Veprių dvarą kumečiais.“¹⁵²

Apie panašų atvejį, tik jau veikiausiai iš pobaudžiatvė laikų, mokytojui J. Ženteliui yra pasakojęs Povilas Žentelis iš jo gimtojo Kazlaučiznos kaimo: Veprių dvaro savininkas (Podbereskis ar Pliateris) kaimui priklausiusį derlingą Saukiškio lauką norėjęs sukeisti į kažkur toli esantį raistą, bet Povilo tėvas, Kazlaučiznos kaimietis Petras Žentelis (miręs 1938 m.), teisme sugebėjęs apginti kaimo interesus.

To paties J. Žentelio motina Aleksandra Žentelienė (Žentelytė) pasakojo, kad Pageležių raiste Barborišchio kaimui dvarininkas buvo davęs pievų pasišienauti. Valstiečiai pjaudavo prastą žolę, daugiau viksvas, ir kraudavo išdžiovinę į kupetas. Bet privažiavimas per klampus laukus buvęs toks prastas, kad tą šieną išvežti būvę įmanoma tik žiemą, pašalus.

Veprių miestelėnų gyvenimas taip pat tiesiogiai priklausė nuo žemvaldžio, kurio žemėje buvo miestelis, malonės. Tai akivaizdžiai patvirtina J. Jurkūno užrašytas pasakojimas.

„Priešais bažnyčią ir dvarą turėjo 1 dešimtinę žemės ir pakrypusią bakuželę Lukoševičius. Jam mirus, dvarininkas Podbereckis „pasigailėjo“ našlės ir davė jai butą dvaro name, kur dabar įsikūrė kooperatyvo krautuovė, tik namas jau nebe tas. Namuką įsakė nugriauti ir tą vietą užarti, kad nebūtų nė žymės. O našlei davė dešimtinę žemės už miestelio, kitoje pusėje tvenkinio (ežero – A. Ž.). Paaugę Lukoševičiaus sūnūs Aleksandras ir Juozas išprašė sklypelį namui pasistatyti dabartinėje Laisvės gatvėje (dabar – Geldutės g. – A. Ž.), bet su sąlyga, kad nesivers prekyba.“

¹⁵¹ Ten pat, p. 92–93.

¹⁵² Ten pat, p. 89.

Šiuo pavyzdžiu J. Jurkūnas pailiustruoja savo samprotavimą apie tai, kodėl Veprių miestelis nesiplėtė:

„Be to, vadovai nenorėjo duoti plečių namams statyti, o jei kam ir duodavo, tai statė sąlygą, kad nesiverstų prekyba (pavyzdžiui, Lukoševičiams Aleksandriui ir Juozui).“¹⁵³

Podbereskis minimas ir „Kregždutėje“ pateikiamame pasakojime apie Veprių Kalvarijų steigimą: prisimenama, jog medžiagą koplytėlėms davęs „Veprių ponas Podbereckas“¹⁵⁴. Šis teiginys iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti abejotinas, nes Kalvarijų steigimo metais (1846) Veprius tebevaldė Pelagėja ir Aleksandras Bower Saint Clair'ai. Tačiau, kaip liudija 1882 metais datuotas Lietuvos ir Vilniaus stačiatikių arkivyskupo raštas, visos 14 Vepriuose anuomet buvusių medinių koplytelių buvo „pastatytos įvairiu metu bei įvairių asmenų“.¹⁵⁵ Vadinasi, visiškai įmanoma, kad prie dalies koplytelių pastatymo prisidėjo ir Ksaveras Podbereskis.

Podbereskio valdymo laikais vyko garsioji vyskupo Motiejaus Valančiaus blaivybės akcija. Pirmajame blaivybės laiške dvarininkams, rašytame 1859 m. kovo 14 d., Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius kreipiasi į „kilmingus Piliečius“, apeliuodamas į jų atsakomybę už visuomenės moralę, dėkodamas už jau suteiktą paramą bei ragindamas ir toliau remti blaivybės akciją, nepaisant su tuo susijusių materialinių nuostolių:

„Mylėdami savo žmones ir nuoširdžiai linkėdami jiems amžinojo ir žemiškojo gėrio, apgaubkite juos savo Tėviška globa ir priežiūra, kad niekas nenutoltų nuo bendrų siekių. Visiškai uždrauskite degtinės ir romo vartojimą dvaruose ir savo namuose, likviduokite gėrimų pardavinėjimą, panaikinkite progas, tai silpni ir nesusi-laikantys neturės kur pasigerti ir neįkris į pirmesnę nuopuolį.“¹⁵⁶

Konkrečiai nėra žinoma, kaip Podbereskis reagavo į vyskupo kvietimą prisidėti prie blaivybės akcijos. Vis dėlto galima spėti, kad Vepriuose, kaip ir visoje Vilkmėgės apskrityje, ji davė gražių vaisių. 1860 metų duomenimis, iš 55 264 Vilkmėgės dekanato parapijiečių į blaivybę tais metais buvo įsirašę 47 928¹⁵⁷. Vadinasi, bent jau kuriam laikui turėjo atitinkamai sumažėti ir iš alkoholio gamybos bei karčemų gaunama dvaro pajamų dalis. Jau gerokai vėliau, devintajame–dešimtajame dešimtmetyje, Veprių miestelyje buvusios bent kelios karčemos¹⁵⁸.

Kiek Podbereskis plėtojo ūkinį dvaro kompleksą ir kaip jo laikais atrodė dvaro sodyba, sunku pasakyti. Vietos gyventojai tarpukariu prisiminė,

¹⁵³ Jurkūnas J. Užrašai (rankraštis), VM.

¹⁵⁴ *Kregždutė*, 1936, nr. 7, p. 97; B. Kviklys dvarininko pavardės nemini: „Iš pradžių Kalvarijų koplytėlės buvo labai paprastos, sukaltos iš lentų, kurias davęs dvaro savininkas: jis turėjęs lentpjūvę ir atliekamų lentų.“ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, t. 2, p. 545.

¹⁵⁵ LVIA, f. 378, B5, 1886 m., b. 862, l. 1–2. UM.

¹⁵⁶ Valančius M. Pirmasis blaivybės laiškas dvarininkams. Cit iš: Puzaras P. *Vyskupo Motiejaus Valančiaus pastoracinė veikla*, Vilnius, 1992, p. 185.

¹⁵⁷ Alekna A. *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, Čikaga, 1975, p. 112.

¹⁵⁸ Jurkūnas J. Užrašai (rankraštis), VM.

kad buvo pastatytas naujas klojimas ir kad Podbereskis plytas klojimo šulams mūryti ėmęs iš pilies rūmų liekanų¹⁵⁹. Be to, archyviniai duomenys rodo Veprių dvare anuomet buvus oranžeriją¹⁶⁰.

Taip pat žinoma, kad 1882 m. lapkričio 24 d. „*pas dvarininką Podbereskį dėl neatsargaus elgesio su ugnimi sudegė namas. Nuostolio patirta už 2 615 rb.*“¹⁶¹ Sprendžiant pagal nuostolių dydį, tai turėjo būti vertingas pastatas, tačiau vargu ar centrinis, nes J. Jurkūno užrašytuose žmonių prisiminimuose pabrėžiama, kad Veprių dvaro rūmai seni: „*Kada statyti dvaro rūmai (vidurinė dalis), nei senių seniai nežinojo.*“¹⁶² Ukmergės muziejininko R. Ramanausko spėjimu, šis gaisras galėjęs paskatinti K. Podbereskį parduoti Veprių dvarą.

„Kregždutėje“ pateikiama kita dvaro pardavimo versija, veikiausiai paties S. Tijūnaičio užrašyta iš Podbereskio laikais dvare dirbusio dėdės Adomo. Pagal ją išeitų, jog Podbereskis buvo priverstas parduoti Veprių dvarą sūnaus skoloms padengti.

„*Mat, sūnus Kaune turėjęs ratų fabriką, kur dirbęs ratus rusų kariuomenei. Su suktybėmis sūnus įklimpęs tokion didelėn bėdon, kad tėvas turėjo parduoti pirma girias, paskum visą dvarą ir atlyginti valdžiai padarytus nuostolius.*“¹⁶³

Pliateriai (apie 1883–1923)

Veprius kartu su miesteliu bei Kavoliukų ir Beteniškių palivarkais XIX a. pabaigoje Podbereskis pardavė grafiui Adomui Alfredui Broel Pliateriui. Apie Veprių dvaro valdas tuo metu lenkų geografiniame žinyne rašyta:

„*Geros pievos, patrėšiamos Šventosios potvynių, ariama žemė gera. Kadaisė garsi Veprių giria, plytėjusi per keletą mylių, dabar labai išnaikinta, o jos buvusiuose plotuose įsikūrusios sodybos.*“

1893 metų duomenimis, bendras dvaro plotas sudarė 121,85 valako (2 473 dešimtines), iš kurių 62 valakai (1 240 dešimtinių) buvo miško¹⁶⁴. Palyginus su 1836 metų Veprių dvaro žemių apraše nurodytais 94 valakais bendro miško ploto, išeitų, kad per pusšimtį metų Veprių miškas susitraukė maždaug trečdaliu. Kiek prie to girių naikinimo prisidėjo P. Kosakovska, o kiek – K. Podbereskis, dabar sunku pasakyti.

Grafų Pliaterių giminė yra kilusi iš Vestfalijos (Vokietija) ir minima jau XII a. Dalis Pliaterių XV a. persikėlė į Livoniją, o per ją – į Lietuvą.

„*Aštuoni iš Pliaterių giminės buvo senatoriais 1695–1795 m., du tuo metu – seimo nariai. Grafų Pliaterių giminės atstovai dalyvavo 1794, 1812, 1831, 1863, 1941 sukilimuose. Ilgai gyvendami Lietuvoje, jie puselejo lietuvių kultūrą, fundavo Šateikių,*

¹⁵⁹ *Kregždutė*, 1936, nr. 7, p. 93.

¹⁶⁰ Iš jos 1881 m. naktį į gruodžio 18 d. įsilaužus pavogti įvairūs daiktai ir maisto produktai už 73 rublius. LVIA, f. 378, BS, 1882 m., b. 104, l. 6–13. UM.

¹⁶¹ LVIA, f. 378, BS, 1882 m., b. 104, l. 203. UM.

¹⁶² Jurkūnas J. Užrašai (rankraštis), VM.

¹⁶³ *Kregždutė*, 1936, nr. 7, p. 93.

¹⁶⁴ *Słownik geograficzny*, 1893, t. 13, p. 378.

*Švėkšnos, Veprių, Vilniuje – Misionierių bažnyčių statybas.*¹⁶⁵

Dar reikėtų pridurti, kad Pliateriai buvo ir Krāslovos katalikų bažnyčios Latvijoje statytojai¹⁶⁶.

Daugiausiai lietuvių kultūrai iš šios giminės yra nusipelnęs **Jurgis Pliateris** (1810–1836), vienas iš Žemaičių sąjūdžio veikėjų. Kadangi J. Pliaterio sukauptos lituanistinės bibliotekos likimas, kaip toliau matysime, susijęs su Veprių dvaru, verta šį Pliaterių giminės atstovą pristatyti kiek išsamiau.

Pasak lietuvių poeto Simono Stanevičiaus, jaunojo grafo korepetitoriaus, o vėliau bičiulio ir bendražygio, Jurgis Pliateris,

„tik baigęs vaiko metus, nepaprastai pamėgęs lietuvių kalbą ir lietuvių kalbos istoriją, surinko žymų šios srities veikalų skaičių savo bibliotekon, bet gyvenimo trumpumas neleido jam tiek nuveikti, kiek galėjo ir troško...“

Jau studijų Vilniaus universitete metais Jurgis Pliateris domėjosi lituanistika (universitetą baigė labai jaunas – vos 18 metų). 1830–1831 m. mokslus tęsė Karaliaučiaus universitete. Ten profesorius Liudvikas Rėza jį paskatino toliau studijuoti lituanistiką. Kaupė lituanistinę biblioteką: joje buvo daugiau nei 3 000 veikalų, 13 Lietuvos pilių planai ir regioniai, kuriuos ketino litografuoti, kunigaikščių portretai, daug lituanistikai svarbių rankraščių. Tyrinėjo lietuvių

Vilhelmas Jonas Broel Pliateris (1715–1769), Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės maršalka. VM-5245

Jurgis Broel Pliateris (1750–1825), karaliaus Stanislovo Augusto šambelionas. VM-5247

¹⁶⁵ Narkevičiūtė D. Švėkšnos dvaras, *Lietuvos dvarai*, Kaunas, 2007, p. 115.

¹⁶⁶ Iš 2001 metų spalio mėnesį rašyto grafo Andžejaus Pliaterio laiško J. Ženteliui, VM.

kalbą (lygino ją su sanskritu, graikų bei lotynų kalbomis), rašė lietuvių kalbos gramatiką. Be to, leido populiarias knygeles valstiečiams, steigė mokyklas¹⁶⁷. O jo sukaupti monetų rinkiniai, archeologinės iškasenos, 3 lietuvių karių stumbrų odos skydai¹⁶⁸ leistų kalbėti apie muziejaus užuomazgą. Deja, nė 26 metų nesulaukęs mirė.

Jurgio Pliaterio mirties metais gimęs jo sūnėnas **Adomas Alfredas Gustavas Broel Pliateris** (1836–1909), nuo XIX a. pabaigos – Veprių dvaro savininkas, savo kultūrine veikla pratęsė dėdės Jurgio intencijas. Tiesa, tam impulsų jis galėjo gauti ir iš savo tėvo **Stepono Emyrko Leonardo Broel Pliaterio** (1799–1864), Vilniaus universiteto auklėtinio. Jis buvo daugelio mokyklų kuratorius ir finansinis rėmėjas, domėjosi senosiomis kultūromis, 9 metus praleido keliaudamas po Graikiją, Turkiją, Artimuosius Rytus, Šventąją Žemę, Egiptą, iš ten parsivežė nemažai eksponatų savo kolekcijoms¹⁶⁹.

Adomas Alfredas Pliateris, kaip ir jo dėdė Jurgis, anksti susidomėjo savo krašto praeitimi. Jau penkiolikmetis kasinėjo Švėkšnos dvaro teritorijoje buvusius kapinynus, kiek vėliau yra tyrinėjęs Vilniaus apylinkių ir Kernavės piliakalnius bei kapinynus. 1860 m., taigi vos 24 metų sulaukęs, buvo išrinktas Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos nariu ir Peterburgo rusų archeologų draugijos nariu. Buvo sukaupęs dideles ne tik archeologinių radinių, bet ir meno dirbinių, medžioklės trofėjų, monetų kolekcijas¹⁷⁰. Dalį archeologinės kolekcijos (450 egzempliorių) Adomas Alfredas Pliateris padovanojo Mokslo bičiulių draugijos muziejui Vilniuje, kitą dalį paveldėjo sūnūs¹⁷¹.

Grafas Adomas Alfredas Pliateris užėmė aukštas pareigas (Vilniaus gubernijos bajorų maršalka, Peterburgo caro rūmų didysis maršalka) ir buvo gavęs caro valdžios apdovanojimų (Šv. Vladimiro II laipsnio ordiną 1894 m., Rusijos Baltojo Erelio ordiną 1896 m., Aleksandro Nevskio ordiną 1900 m.). Tačiau tai nesukliudė jam pritarti lietuvių tautinio atgimimo judėjimui: grafas ne tik kad mokėjęs kalbėti lietuviškai ir žemaitiškai, bet ir uždraustus lietuviškus leidinius

*Adomas Alfredas Gustavas Broel Pliateris
Vilniaus gubernijos bajorų maršalkos drabužiais*

¹⁶⁷ Lebedys J. *Simonas Stanevičius*, Vilnius, 1955, p. 133–135.

¹⁶⁸ *Ten pat*, p. 134.

¹⁶⁹ Norkutė O., Mukienė D. Adomas Alfredas Gustavas Pliateris, *Žemaičių žemė*, 2008, nr. 4, p. 14.

¹⁷⁰ *Ten pat*.

¹⁷¹ Aftanazy R. *Dzieje rezydencji*, p. 419.

„pats ne kartą savo puošnioje karietoje gabenęs iš Prūsijos į Didžiąją Lietuvą. Muitinėje jo nediršdavo kratyti, todėl caro valdžios atstovai jo ir nesusekdavo.“¹⁷²

Savo išsigtame Veprių dvare Adomas Alfredas Broel Pliateris negyveno. 1909 m. gruodžio 24 d. jam mirus, jaunesnysis sūnus Jurgis Florijonas paveldėjo giminės rezidenciją Švėkšną, o vyresniajam sūnui Marijonui Steponui Vandalinui atiteko Vepriai ir motinos kraitis Piasečnas (Rytų Lenkija)¹⁷³.

Marijonas Steponas Vandalinas Broel Pliateris (1873–1951) 1895 m. aukso medaliu baigė licėjų. 1902 m. buvo paskirtas caro dvaro kamerjunkeriu, vėliau – rūmų patarėju.

1907 m. kovo 3 d. jis vedė Liudviką Mariją Janiną Ireną Holynską (1888–1952), o 1910 m. jauna šeima persikėlė gyventi į Veprius, kur Marijonas Broel Pliateris įkūrė pagrindinę savo rezidenciją.

Šiuo laikotarpiu plėtėsi dvaro gyvenamasis ir ūkinis kompleksas. Atrodo, kad jau anksčiau, dar 1901 metais, prie ežero buvo pastatytas dvi-aukštis mūrinis bravoras – spirito varykla, o apie 1907 m. Šventosios pakrantėje įrengta plytinė. Iš joje pagamintų plytų pastatyta ne tik dalis dvaro ūkinio komplekso pastatų – oficina šalia tvenkinio ir du kumetynai prie Riešės upelio, bet ir Veprių bažnyčia (1910).

Tačiau Marijonas Broel Pliateris pirmiausia buvo ne ūkininkas, o kultūros žmogus, kaip ir jo tėvas, senelis bei senelio brolis, aistringas bibliofilas ir kultūros vertybių kolekcininkas. Atskiro dėmesio nusipelno Veprių dvaro biblioteka, kurios pagrindą sudarė Pliaterių giminės sukauptos bibliografinės vertybės: išlikusi Jurgio Pliaterio bibliotekos dalis, knygos iš Daugėlišio, Krāslavos Žabų bibliotekų, Veprių dvaro archyvai, savininkų Šemetų ir Tyzenhauzų archyvai, o ir paties Marijono Pliaterio sukauptos knygos¹⁷⁴.

Marijonas Steponas Vandalinas Broel Pliateris vaikystėje (1878 m.). Iš Onos Norkutės archyvo

Marijonas Steponas Vandalinas Broel Pliateris, paskutinis Veprių dvaro savininkas, Veprių bažnyčios fundatorius

¹⁷² Norkutė O., Mukienė D. Adomas Alfredas Gustavas Pliateris, *Žemaičių žemė*, 2008, nr. 4, p. 15.

¹⁷³ Aftanazy R. *Dzieje rezydencji*, p. 419.

¹⁷⁴ Norkutė O., Mukienė D. Veprių dvaro paveldėtojas ir kolekcininkas Marijonas Steponas Vandalinas Broel Pliateris, *Žemaičių žemė*, 2008, nr. 4, p. 32.

M. V. Broel Pliateris savo bibliotekoje saugojo ir

„nemažai vertingų paveikslų, didelį grafikos rinkinį (žinoma, kad jame buvo ir retų XVI a. lietuvių dailininkų raižinių), daug vertingų stiklinių ir varinių antspaūdų su herbais, sidabro ir porceliano indų, baldų, buities reikmenų“¹⁷⁵,

numizmatikos ir archeologijos kolekcijas. Ypač vertingo būta heraldikos rinkinio. Sūnaus Andžejaus Broel Pliaterio teigimu, šis rinkinys buvęs turtingiausias Lietuvoje ir vienas turtingiausių visoje Lenkijoje¹⁷⁶. Šios bibliotekos vertė buvusi apie 80 000 auksinų¹⁷⁷.

M. V. Broel Pliateris neapsiribojo privačiu kolekcininko pomėgiu, jam rūpėjo krašto kultūros paveldo ateitis, todėl jis buvo vienas iš Vilniaus mokslo ir dailės muziejaus kūrėjų (muziejus įkurtas 1907 m.) bei rėmėjų.

„Jis pats visuomeniniais pagrindais tvarkė šio muziejaus knygų, senųjų spaudinių ir raižinių skyrių. Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse visoje Lietuvoje šis grafas buvo žinomas kaip aktyvus kultūros veikėjas, archeologas, kolekcininkas, unikalios meno vertybių kolekcijos savininkas.“¹⁷⁸

Grafo, aistringą bibliofilo ir kolekcininko, bruožai ryškėja ir portrete, sukurtame jauno jo žmonos giminaičio Jono Kosakovskio:

„Ponas Marijonas Pliateris iš Veprių dvaro buvo visiškai plikas, turėjo didžiulius šviesius ūsus, buvo labai lėtas, kalbėjo pro nosį, nešiojo labai ilgus nagus, buvo trumparegis ir laikomas mokytu enciklopedistu. Turėjo jauną ir labai gražią žmoną, kuri draugavo su mano seserimi Jadvyga. Kalbėta, kad ponas Marijonas Pliateris iš atminties cituoja visų popiežių valdymo datas, kas man nepaprastai imponavo. Ištasas dienas sėdėdavo prie knygų, paskendęs skaityme. Buvo nepaprastas istorijos žinovas, turėjo Vepriuose didžiulę biblioteką, į kurią nieko neįleisdavo ir kurią pats valydavo ir, kaip buvo kalbama, šilkinė nosinaite šluostydavo kiekvieną apdulėjusios knygos puslapį. Taigi buvo visai atitrūkęs nuo gyvenimo. Vaitkuškyje irgi visą laiką leido archyve (visiškai nesutvarkytame) arba bibliotekoje, vartydamas senas knygas ir pergamentus. Pokalbis su juo man būdavo nepaprastai varginantis, nes kalbėdavo lėtai ir neaiškiai, košdamas ir apsvarstydamas kiekvieną žodį, o jo šnekos buvo tokios protingos, jog, aišku, nieko nesuprasdavau.“¹⁷⁹

Liudvika Marija
Janina Irena Holynska

¹⁷⁵ Ten pat.

¹⁷⁶ Iš 2001 metų spalio mėnesį grafo Andžejaus Broel Pliaterio rašyto laiško muziejininkui J. Ženteliui, VM.

¹⁷⁷ *Lietuvių enciklopedija*, Bostonas, 1965, t. 33, p. 402.

¹⁷⁸ Norkutė O., Mukienė D. Veprių dvaro paveldėtojas ir kolekcininkas Marijonas Steponas Vandalinas Broel Pliateris, p. 32.

¹⁷⁹ Kosakovskių Vaitkuškis. Iš Jono Kosakovskio užrašų, VM.

Buvusi Veprių dvaro oficina. Šiame pastate 1916–1925 m. buvo įsikūrusi Veprių pradžios mokykla, vėliau įrengti butai Veprių žemės ūkio mokyklos darbuotojams, 1945–1967 m. veikė Veprių vidurinė mokykla (iš pradžių – progimnazija). VM-6048

M. V. Pliateriui valdant dvarą, toliau buvo puoselėjamas ir gražinamas aplink jį plytėjęs angliškas parkas su tvenkiniais tarp ežero ir Riešės upelio. Pasak senųjų vepriškių prisiminimų, anuomet dvaro tvenkinys buvęs apsodintas topoliais, o Pliateris atvežė ir apgyvendino jame porą gulbių. Priešais rūmų pastatą buvusi įrengta apvali klomba. „Kai grafas grįždavo iš kelionės, vežikas turėdavo daug kartų apvažiuoti apie šią klombą, kad atvėstų staininiai žirgai.“¹⁸⁰ Ši didelė, apvali klomba plytėjusi priešais senąją parterinę rūmų dalį, o iš abiejų jos pusių stovėjusios oficinios. Už senojo namo žemai kirpta gyvatvorė įrėmino ne per didžiausią gėlyno plotą¹⁸¹.

Vakariniame parko pakraštyje ežero link nuokalnėn vedė 140 m ilgio mažalapių liepų alėja. Parke augo daugiausia vietinės rūšies medžiai bei krūmai, tarp jų išskirtinas didingas 85 cm skersmens ir 20 m aukščio ąžuolas. Iš svetimžemių medžių paminėtinas graikiškas riešutmedis, augantis netoli pastato su kolonomis.

Nuo dvaro vakarine piliakalnio papėde ir toliau šiaurės pusėn vedė kelias link Beteniškių palivarko. Dalis jo buvo apsodinta liepomis. Dauguma jų puošia apylinkes iki šiol, tik mažai kas beprisimena, kad jos – dar iš dvarininkų laikų.

Veprių dvaro kasdienybė, regis, buvo nuobodoka, o atmosfera – niūri. Bent jau tokią ją prisimena Jonas Kosakovskis:

„Jo žmona puikiai pramogavo, buvo liekna, besišypsanti ir, atrodo, labai pasiilgdavo bet kokių kontaktų su žmonėmis. Vepriuose buvo labai niūrus ir visiškai tuščias namas prie ežero, apsuptas didžiulio seno parko. Ponas Marijonas nuolat skaitydavo, o jo žmona užsiiminėjo rankdarbiais, namų ūkiu, dairydavosi svečių, deja, retai čia atvykstančių.“¹⁸²

Kaip galima spręsti iš Jokūbo Suckelio, grafo Marijono Pliaterio vy-

¹⁸⁰ Veprių profesinės technikos mokyklos metraštis, 1975–1976 m. m., VM.

¹⁸¹ Aftanazy R. *Dzieje rezydencji*, p. 420.

¹⁸² Kosakovskių Vaitkuškis. Iš Jono Kosakovskio užrašų, VM.

Veprių žemesniosios žemės ūkio mokyklos mokytojai ir svečiai didžiulio kaštono pavėsyje. Kaštonas augo į pietus nuo Veprių dvaro rūmų fligelio. Apie 1936 m. P. Augulio nuotr. VM-738

Ant paremtos kaštono šakos sėdi 10 žmonių. 1930 m., liepos mėn. VM-2907

riausiojo kamerdinerio, pasakojimų, vėlyvą rudenį visa grafo šeima išsiruošdavusi „žiemoti“ į Švėkšnos dvarą. Pasiimdavę drauge ir ištikimajį kamerdinerį¹⁸³.

Vepriškė Lionė Talalienė (Meškauskaitė) prisimena savo motinos, tarnavusios dvare pas Pliaterius, liudijimą:

„Ponai buvę geri, nešykštūs, kas likdavę nuo pietų, atiduodavę tarnams. Tik Pirmojo pasaulinio karo metais pasidare taupesni, viską suvalgydavę patys.“

¹⁸³ Jokūbo Suckelio pasakojimus apie grafa pateikė jo vaikaitė, teatro kritikė Audronė Girdzijauskaitė. Girdzijauskaitė A. Mama Ancė, *Šiaurės Atėnai*, 2005, birž. 6, nr. 759.

Netrukus jie ir išvis pasitraukę iš Veprių: išvažiavo persirengę prastais, neponiškais drabužiais, kad nepatrauktų žmonių dėmesio¹⁸⁴.

Buvęs Veprių kolūkio pirmininkas V. Eidukaitis pateikia kitokią Pliaterių pasitraukimo versiją:

„Kažkur sužinoję žmonės ėmė kalbėti, kad ponas žadęs bėgti. Jau sekančią dieną miestelio kryžkelėje stovėjo smalsuoliai, norintys pamatyti bėgantį poną. Netrukus pasirodė ketvertu arklių kinkytas Jono Kviklio važnyčiojamas ekipažas, pusiau pridengtas taip, kad paties pono nesimatė. Praleisdami karietą stovintys žmonės iš papratimo nusiėmę kepures lenkė plikas, žilas galvas, atiduodami ponui paskutinę pagarbą. Vieni jo gailėjo, kiti džiaugėsi ir bijojo ateinančių vokiečių. Taip liaudis išlydėjo paskutinį dvarų galiūną. (...) Netrukus užėjo vokiečių okupacinė kariuomenė. Dvare ėmė šeiminkauti svetimtautis ponas, vokiečiai Šmitas, valdęs dvarą iki karo pabaigos 1918–1919 m.“¹⁸⁵

Pirmasis pasaulinis karas buvo Veprių dvaro pabaigos pradžia. Ypač nukentėjo turtingoji grafo Pliaterio biblioteka. R. Aftanazy, remdamasis 1927 metų šaltiniu, nurodo, kad 1914–1918 m. ji buvo penkis kartus plėšta ir niokota¹⁸⁶.

„Plateriui pasitraukus, biblioteka liko be priežiūros. 1915 m. jis buvo trumpai atvykęs į Veprius ir paprašęs kleboną T. Vasiliauską, kad pasiimtų iš dvaro bibliotekos bent brangesnius daiktus. Buvo išgabenta ir padėta į saugią vietą 6 dėžės knygų ir maišas svarbių dokumentų. Visą biblioteką ir archyvą vokiečiai negailestingai naikino. Dvaro užvaizdo Kuchanausko liudijimu, dalis knygų ir rankraščių bei archeologiniai rinkiniai išvežti į Vokietiją, kita dalis sudeginta ten pat.“¹⁸⁷

Tiesa, heraldikos rinkinį, dalį bibliotekos, meno kūrinių ir kitų senienų M. Broel Pliateriui buvo pavykę išsivežti į Vilnių, o vėliau iš ten – į Piasečną. Tačiau Antrojo pasaulinio karo metais ten visa negrižtamai prapuolė¹⁸⁸.

Veprių mechanizacijos mokyklos moksleiviai ant kaštono kelmo. 1948 m. VM-5953

¹⁸⁴ Užrašė Veprių muziejininkas Kęstutis Žentelis.

¹⁸⁵ Eidukaitis V. S. *Nėries kolūkio istorija. I dalis*, Ukmergė, 1980, p. 8.

¹⁸⁶ Aftanazy R. *Dzieje rezydencji*, p. 420.

¹⁸⁷ *Lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 1965, t. 33, p. 403.

¹⁸⁸ Aftanazy R. *Dzieje rezydencji*, p. 420.

O štai Vepriuose likusiai bibliotekos daliai likimas buvo palankesnis. 1919 m. Veprių dvare buvo įkurdinta lietuvių komendantūra, vadovaujama karininko P. Gudelio.

„Lietuviai dvarą perėmė bolševikų labai aplėštą: sunaikinti baldai, išblaškytos garsiosios Marijono Platerio bibliotekos knygos ir rankraščiai. Lietuviai kariai knygas surinko, o jų komendantas 1919 m. spalio mėn. nugabeno į Kauną.“¹⁸⁹

Apie 2 500 tomų knygų ir 8 ažuolines spintas priėmė Valstybinio centrinio knygyno (bibliotekos) vedėjas Eduardas Volteris. Tarp daugelio vertingų spaudinių lenkų ir prancūzų kalbomis (seniausios jų – dar iš XVI a.) rastas ir S. Daukanto 1822 metų rankraštis „Darbay senuju Lituwiu yr Žemay-

cziu“¹⁹⁰. Šis rankraštis, ar tiksliau – rankraščio nuorašas, turi literato Jurgio Pliaterio antspaudą su įrašu „BIBLIOTHECA GEORGII COMITIS de PLATER“¹⁹¹. 1925 m. Lietuvos Vyriausybė už 1 921 tomą iš Veprių bibliotekos išgelbėtų spaudinių Marijono Pliaterio brolienei Janinai Pliaterienei, turėjusiai įgaliojimą tvarkyti visą Lietuvoje paliktą grafo turta, sumokėjo 5 105 Lt.¹⁹² Kai kuriuos spaudinius, tarp jų ir labai retą M. Daukšos 1599 m. „Postilę“ su Jurgio Pliaterio bibliotekos antspaudu, grafas 1925 m. pardavė Lenkijos religijų ir viešojo švietimo ministerijai. „Ministerija šį leidinį deponavo Vilniaus universiteto bibliotekai, kur jis saugomas ir šiandien.“¹⁹³ Toks bendriausiais bruožais garsiosios Marijono Pliaterio bibliotekos likimas.

Veprių dvaras, 1919 metais likęs be šeimininko, perėjo valdžios žinion. 22 buvę dvaro darbininkai ir apylinkės mažažemiai susitarę išsinuomojo dvaro žemę iš valdžios, pasidalijo ir dirbo ją trejus metus¹⁹⁴, kol 1923 metais dvaras buvo nacionalizuotas ir drauge su Kavoliukų bei Beteniškių palivarkais išdalytas savanoriams kūrėjams, bežemiams ir mažažemiams. Remdamasis J. Prasčiūno pasakojimu, V. Eidukaitis nurodo, kad iš Veprių dvaro žemės gavo Jaskūnas, Meškauskas, Stasys ir Balys Lukoševičiai, Vytas Novikas, Povilavičius, Šidlauskas, Paulavičius, Morkūnas, Gumbelevičius, Milkevičius ir

Marijono ir Marijos Broel Pliaterių kapas Bernardinų kapinėse Vilniuje. VM-5598

¹⁸⁹ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, t. 2, p. 546.

¹⁹⁰ Vėlavičienė S. Asmeninių bibliotekų likimai XX a. Lietuvos politinių lūžių akivaizdoje, *Knygotyra*, 2002, t. 38, p. 104.

¹⁹¹ Merkys V. Teksto komentarai, *Daukantas S. Raštai*, Vilnius, 1976, t. 1, p. 742–743.

¹⁹² Vėlavičienė S. Asmeninių bibliotekų likimai...

¹⁹³ Norkutė O., Mukienė D. Veprių dvaro paveldėtojas ir kolekcininkas Marijonas Steponas Vandalinus Broel Pliateris, p. 33.

¹⁹⁴ Eidukaitis V. *S. Neries kolūkio istorija*, p. 8.

kiti naujakuriai¹⁹⁵. Taip apie Veprių miestelį buvusiose dvaro žemėse radosi Veprių kaimas (1970 m. jame buvo 41 gyventojas)¹⁹⁶.

Nuo dvaro centro M. V. Pliateris atsisakė (jame 1924 m. buvo įkurta Veprių žemesnioji žemės ūkio mokykla). Išpardavę likusią turtą – vandens malūną, spirito varyklą ir porą sklypų su trobesiais miestelyje, Pliateriai, pasak B. Kviklio, išvyko į Lenkiją¹⁹⁷. Tačiau tai nėra visai tikslu. M. V. Pliaterio sūnus Andžėjus apie šį savo tėvų gyvenimo etapą pateikia tokią informaciją:

Andžėjus Broel Pliateris su žmona Barbara

Jurgis Broel Pliateris, 1939 m. raudonarmiečių nužudytas Piasečno dvare invazijos į Lenkiją metu. VM-4901

„Netekęs kilnojamojo ir nekilnojamojo turto „Kauno Lietuvoje“, mano tėvas apsigyveno Vilniuje ir kartu valdė Piasečno dvarą ties Pinsku, rytinėje Lenkijos dalyje. Buvo Vilniaus žemės banko valdybos pirmininkas.“¹⁹⁸

Antrojo pasaulinio karo ir pokario metais Marijonas ir Liudvika Marija Pliateriai skurdo. Buvusio grafo kamerdinerio dukra Ona Suckelytė vėliau prisiminė kartą po karo sutikusi grafiene *„Kalvarijų turguje ant rogučių vežančių savo paskutinius baldelius parduoti“*. O aplankiusi grafus jų bute Vilniuje, rado ten *„kelis erdvius pustuščius kambarius“*. Jokūbas Suckelis, sužinojęs, kaip skursta grafas, Vepriuose pasiūdino ir nuvežė jam į Vilnių kailinius¹⁹⁹.

Šis liudijimas patvirtina spėjimą, jog sunkmečiu M. Broel Pliateris dalį savo rinkinių

„per tarpininkus pardavė muziejams, nes 1954 m. nemažai vertingų daiktų, priskiriamų M. Broel Pliaterio rinkiniams,

¹⁹⁵ *Ten pat*, p. 10.

¹⁹⁶ *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, Vilnius, 1971, t. 3, p. 715.

¹⁹⁷ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, t. 2, p. 546.

¹⁹⁸ Iš 2001 metų spalio mėnesį grafo Andžėjaus Broel Pliaterio rašyto laiško muziejininkui J. Ženteliui, VM.

¹⁹⁹ Girdzijauskaitė A. *Mama Ancė*.

nusipirko Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejus (dabar – Lietuvos nacionalinis muziejus)²⁰⁰.

Grafas Marijonas Vandalinas Broel Pliateris mirė 1951 m., o jo žmona Liudvika Marija Janina Holynska – 1952 m. Abu palaidoti Vilniuje, Bernardinų kapinėse.

Įvairiai susiklostė Marijono Vandalino ir Liudvikos Marijos Broel Pliaterių vaikų likimai. Vyriausia dukra Marija (1909–1923) mirė vaikystėje. 1913 m. Vepriuose gimęs ir naujojoje bažnyčioje pakrikštytas Jurgis gyveno Piasečne. 1939 m. jis buvo komunistų nužudytas. Kazimieras (1915–2004) nuo 1934 m. gyveno Lenkijoje. Buvo daugkartinis Lenkijos šachmatų čempionas, medalininkas, tris kartus atstovavo Lenkijai olimpinėse žaidynėse. Jauniausias sūnus Andžejus gimė 1917 m. Vilniuje, buvo Lenkijos kariuomenės karininkas, Maltos ordino kavalierius, tebegyvena Londone²⁰¹. 2001 m. rugpjūčio mėnesį jis su žmona lankėsi Veprių muziejuje. Padovanojo muziejui originalią savo tėvo fotografiją iš Veprių laikotarpio ir vėlyvesnių metų fotografijos kopiją²⁰².

Andžejus Broel Pliateris Maltos ordino kavalierių renginyje. 1992 m. VM-5241

Tolesnis dvaro ansamblio likimas

Naujieji buvusio Veprių dvaro šeimininkai Nepriklausomoje Lietuvoje su gautu paveldu elgėsi rūpestingai: Žemės ūkio mokyklos darbuotojai ir moksleiviai toliau puoselėjo pastatus, parką, gėlynus. Rūmuose su kolonomis buvo mokyklos aktų salė, kurioje švenčių proga vykdavo ir valsčiaus renginiai. Rytiniame rūmų flygelyje išikūrė mokyklos direktorius, buvusiuose dvaro tarnautojų namuose – mokytojai. Jautėsi tam tikras ankstesnio dvaro gyvenimo tęstinumas. Kaip prisimena ilgamečio direktoriaus Vlodo Paštuko sūnus Algis, mokyklos direktoriaus pakviesti, pasisvečiuoti ir pamedžioti iš Kauno į Veprius atvažiuodavę ir pas jį apsistodavę aukšti valdžios atstovai bei kultūros veikėjai²⁰³.

Sovietmečiu dvaro teritorijoje įvyko daug pokyčių. Jie buvo sąlygoti jei ne ideologinio priešiško, tai bent jau abejingumo „klasinių priešų“ kultūrinėms tradicijoms bei paveldui. Kaip

²⁰⁰ Norkutė O., Mukienė D. Veprių dvaro paveldėtojas ir kolekcininkas Marijonas Steponas Vandalinas Broel Pliateris, p. 33.

²⁰¹ Šią informaciją pateikia grafas Andžejus Pliateris minėtame laiške J. Ženteliui. Papildoma medžiaga apie Kazimierą Broel Pliaterį imta iš internete skelbto šio garsaus šachmatininko nekrologo (<http://www.astercity.net/~vistula/plater.htm>).

²⁰² Žentelis J. Šis tas apie grafą Broel Pliaterių giminę ir veiklą, *Eskizai*, 2003, nr. 13, p. 56.

²⁰³ Plačiau žr. str. Paštukas A. Atsiminimai apie Veprių žemės ūkio mokyklos vedėją Vladą Paštuką.

nedviprasmišką ideologinį naujosios valdžios signalą reikėtų vertinti raudonarmiečių karių kapines, netrukus po karo įrengtas priešais centrinius dvaro rūmus buvusios klombos vietoje. Juo pradėta sovietinės istorijos vizualizacija vietos kraštovaizdyje²⁰⁴. Kapinės buvo taisyklingo apskritimo formos, aptvertos žema tvorele, apsodintos svyruokliniais gluosniais. Šiaurinėje pusėje pastatytas tipinis, iš cemento nulietas obelisko formos paminklas. Čia Pergalės dienos proga jos paminėti organizuotai ateidavo Veprių profesinės technikos ir vidurinės mokyklų mokiniai, kolūkiečiai, buvę karo veteranai ir „liaudies gynėjai“, paprastai atvykdavo ir sovietiniai kariai iš netoliese esančios Kelmų raketinės bazės.

Dvaro sodyba mokyklos vadovų nebuvo suvokta kaip saugotina vietos kultūrinė vertybė, veikiau jau – kaip atgyvena, turinti išnykti modernizacijos procese. Todėl dvaro pastatai išliko tol, kol buvo naudojami. 1959 m. dvaro rūmai ir jį supantis parkas buvo dar palyginti gerai išsilaikę²⁰⁵. Pastačius naujus mokymo korpusus ir bendrabučius, senaisiais pastatais nebesirūpinta. Taip sunyko ir aštuntojo dešimtmečio viduryje buvo nugriauta XIX a. ketvirtajame dešimtmetyje statyta rūmų dalis, jungusi dviaukštį su kolonomis ir rytinį flygelį.

Pastate su kolonomis iki septintojo dešimtmečio pabaigos buvo salė, kurioje vykdavo ne tik profesinės technikos, bet ir vidurinės mokyklos bei apylinkės gyventojų susirinkimai, minėjimai, būdavo demonstruojami filmai. 1967 m. pastačius naują profesinės technikos mokyklos korpusą su aktų sale, o kiek vėliau – apylinkės pastatą, dvaro rūmai iš viešojo vepriškių gyvenimo pasitraukė ir ilgainiui jų būklė vis prastėjo.

Buvę Veprių žemės ūkio mokyklos auklėtiniai, 1983 m. atvažiavę į suitikimą ir radę apleistą dvaro sodybą, ėmėsi žygių: įkūrė iniciatyvinę grupę, rašė raštus atsakingoms instancijoms, ragindami kuo greičiau pasirūpinti dvaro pastatais ir parku. Tai jų nuopelnas, kad netrukus buvo suremontuotas dviaukštis su kolonomis, o po kurio laiko iš dvaro sodybos teritorijos iškeltos karių kapinės.

Pliaterio laikais statytame mūriniame dvaro tarnautojų pastate prie tvenkinio iki 1967 metų buvo įsikūrusios Veprių vidurinės mokyklos 5–11 klasės. 1979 m. profesinės technikos mokyklos vadovybė jį perstatė į dviejų aukštų pastatą ir jame įrengė darželį.

Geriausiai išsilaike tie pastatai, kuriuose gyveno mokyklos darbuotojai. Per karą apdegusiame dvaro bravore iš pradžių po rekonstrukcijos buvo įrengtos mechanizacijos mokyklos mokomosios patalpos, o aštuntojo dešimtmečio viduryje – butai darbuotojams. Iki šiol išlikęs ir dvaro kumetynas, vietinių gyventojų vadinamas „balaganu“. Statant naujus mokymo korpusus, bendrabučius, įrengiant sporto aikštynus, buvo gerokai apnaikintas dvaro parkas. Biologijos mokslų kandidatas ukmergiškis Povilas Šleikus prisimena:

*„Ne kartą buvusiems mokyklos vadovams primindavau, kad reikia parką išsaugoti, bet jie atsakydavo, jog kalti projektuotojai, nes esą statyboms vietą parinko parko teritorijoje.“*²⁰⁶

²⁰⁴ Žentelis D. *Veprių istorinės atminties dinamika XX a.* (bakalaurinis darbas), 2009, p. 25.

²⁰⁵ Tauras A. *Lietuvos TSR parkai*, Vilnius, 1966, p. 43.

²⁰⁶ Šleikus P. *Žalieji Vepriai, Šventosios vingis*, 1988, rugs. 30, nr. 6.

Taip senasis dvaro gyvenamasis ir ūkinis kompleksas, tarpukario ir iš dalies pirmaisiais pokario dešimtmečiais dar gana gerai išsilaikęs ir ženklines miestelio veidą, pamažu nunyko kaimo modernizacijos procese.

Tačiau net ir sovietmečiu dvaro sodyba neatrodė taip apverktinai, kaip dabar. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, dalis išlikusių dvaro pastatų perduota Turto fondui, kiti, kuriuose gyveno buvę mokyklos darbuotojai, privatizuoti. Privatizuota ir dvaro sodybos žemė. Suprantama, kad tokiomis sąlygomis sunku rasti koncepcinį sprendimą dvaro sodybos išsaugojimui, juoba kad jos teritorijoje stovi taip daug ne dvaro reikmės pastatų²⁰⁷.

Vasarą lankantis tėviškėje pasiūrpino buvusios dvaro sodybos vaizdas: tarp dviaukščio su kolonomis ir ežero pristatyta pasiūrių ir garažų, o šalia pastato, beveik įremta į jo sieną, stovėjo priekaba su cisterna. Pats pastatas nušiuęs, apiręs, jo pamatai apaugę dilgėlėmis ir kiečiais.

Taip atrodo Veprių dvaras, laukiantis naujų šeimininkų. Ar besulauks?

1 priedas

Vilniaus Karinio Gubernatoriaus
bei Gardino, Minsko ir Kauno
Generalgubernatoriaus Valdyba

Labai slaptai

Ponui Kauno m. kariniam Gubernatoriui

Vilniuje
1854 m. lapkričio 16
Nr. 12696

P. Vidaus Reikalų Ministras, gavęs žinių, jog Didžiosios Britanijos pavaldinys Saint-Clairas, Londone prisijungęs prie Rusijos ir Lenkijos piktadarių, su savo žmonos giminių pagalba yra užmezgęs piktavališkus ryšius su kai kuriais Varšuvos gyventojais, o jos sūnus, tarnaujantis Anglijos armijoje Kryme, stengiasi platinti kurstančius atsišaukimus, – kreipėsi į mane, kad duočiau nurodymą, jog nepriklausomai nuo karo įsakymų duoto formalaus kvietimo Saint-Clairo žmonai atvykti (į Rusijos Imperiją) duoti atsakymą apie jos neteisėtus veiksmus, jai būtų pasiūstas antras iškvietimas. Apie tokį man atsiųstą P. Generolo Adjutanto Bibikovo raštą pranešdamas Jūsų Prakilnybei tam, kad jis būtų tinkamai įvykdytas, papildant mano liepos mėn. raštą Nr. 6359, nuolankiai prašau Jūsų, Gerbiamas Pone, pranešti man apie tolesnius veiksmus, o tuo tarpu tuojau pat pateikti man žinias, kada baigsis minėtajai Saint-Clair pasiūsto pirmojo iškvietimo terminas.

Generolas Adjutantas Bibikovas

Kauno apskrities archyvas, f. 50, ap. 1, b. 11224, l. 1.

²⁰⁷ Ukmergės rajono savivaldybės turizmo plėtros galimybių studija, p. 21.

2 priedas

Vidaus Reikalų Ministerija
 Vykdomosios Policijos Departamentas
 Laikinasis skyrius, 2 biuras

Slaptai cirkuliariškai

1855 m. birželio 20
 Nr. 147

Ponui Gubernijos Viršininkui

Kauno gubernijos dvarininkė, Didžiosios Britanijos pavaldinio žmona Pelagija Bover de Saint-Clair, mergautine pavarde grafaitė Kosakovskaja, gavusi iš mūsų Pasiuntinio Berlyne pasą kelionei į Rusiją pagal jai skirtą iškvietimą, užuot atvykusi į Imperiją iš Berlyno, išvyko į Londoną, negražinusi P. Pasiuntiniui jai išduoto paso.

Todėl, siekiant išvengti, kad pasinaudojęs Ponios Bover de Sant-Clair pas save užlaidytu mūsų Pasiuntinio Berlyne jai išduotu kelionei į Rusiją pasu ir prisidengęs jos vardu į mūsų teritoriją neatvyktų kas nors iš nepatikimų asmenų, siūloma visiems Pasienio Gubernijų viršininkams duoti atitinkamus nurodymus, kad būtų sulaukytas ir su priežiūra į Vilniaus m. pas P. Vilniaus Karinį Gubernatorių, Gardino, Minsko ir Kauno Generalgubernatorių atsiųstas tas, kuris atvyks į Imperijos ribas su minėtuoju pasu.

Pasirašė: Vidaus Reikalų Ministras, Generolas Adjutantas Bibikovas

Patvirtino: (Departamento) Direktorius Orževskis

[Nuorašas] Teisingas: Skyriaus Viršininkas Kaluginas

[Ant dokumento užrašyta Kauno gubernatoriaus Romanuso rezoliucija:

„Duoti nurodymą“.]

Kauno apskrities archyvas, f. 50, ap. 1, b. 11224, l. 6.

3 priedas

Jo Prakiltybei Kauno miesto kariniam Gubernatoriui ir Kauno Civiliniam Gubernatoriui, ponui Generolui majorui ir Kavaleriui Romanusui
 Pasienio tarėjo, vadovaujančio ir Tauragės m. policijai

Raportas

Pagal Tauragės muitinės šios dienos raštą Nr. 660, adresuotą Jurbarko muitinės apygardos viršininkui, man perduotą kartu su šiuo raštu, šiandien iš užsienio atvykusią Didžiosios Britanijos pavaldinę Pelagiją Bover de Saint-Clair, mergautine pavarde grafaitė Kosakovskaja, jos pasą, išduotą mūsų pasiuntinio Berlyne šių metų gegužės 28 – birželio 9 d. Nr. 86 bei keturias maldaknyges, sudėtas į Tauragės muitinės užantspauduotą paketą, siunčiu su patikimo Tauragės etapo komandos puskarininkio Frico Lapino palyda pas Jūsų Prakiltybę. Turiu garbės apie tai nuolankiausiai pranešti.

Pasienio Tarėjas Vatmana

Nr. 2006

1855 m. rugpjūčio 20

Kauno apskrities archyvas, f. 50, ap. 1, b. 11224, l. 20.

4 priedas

Pakvitavimas

Išduotas Kauno [žandarų] Komandos žandarui Vaščenkai, kad jo pristatytas nuo Kauno Gubernijos Viršininko P. Generalgubernatoriui vokas Nr. 829 bei Didžiosios Britanijos pavaldinė Bower de Saint-Clair perimti Jo Prakilnybės [Vilniaus Generalgubernatoriaus] valdybos ypatingojo skyriaus.

1855 metų rugpjūčio 22

Skyriaus Viršininkas, Kolegijos Patarėjas De Roberti

Kauno apskrities archyvas, f. 50, ap. 1, b. 11224, l. 25.

[Tarp tolesnių byloje esančių dokumentų yra 4 metų pertrauka. Matyt, dėl minėtų įvykių bijodami dvaro konfiskacijos, 1855 m. Boweriai Saint Clair'ai pardavė Veprių dvarą Podbereskiams.]

5 priedas

1859 m. rugsėjo 8 d.

Nr. 10312

Į Rusiją iš užsienio per Virbalio muitinę rugsėji atvykę Didžiosios Britanijos pavaldiniai: Aleksandras Boveris Sent-Kleras su žmona Pelagija bei jų sūnumi Stanislovu Boveriu Sent Kleru su Didžiosios Britanijos Vyriausybės pasais, išduotais Londone 1857 m. spalio 10 bei šių metų rugsėjo 8 Nr. 54, 388 ir 8902, su mūsų Generalinio konsulo Londone šių metų rugpjūčio 28 – rugsėjo 9 pažymomis Nr. 4919 ir Nr. 4920, kreipėsi į mane su prašymu išduoti jiems teisėtus rusiškus asmens liudijimus [galiojančius] Kauno gubernijoje tris mėnesius.

Turėdamas omenyje, kad caro įsakymu, paskelbtu Jūsų Prakilnybės Pirmtako 1855 metų gruodžio 9 nurodyme Nr. 13989, Didžiosios Britanijos pavaldiniams Boveriams de Sent Klerams uždrausta įvažiuoti į Imperijos ribas bei kad nėra gauta jokie pranešimo apie minėtojo įsakymo atšaukimą, drįstu pranešti Jūsų Prakilnybei apie minėtųjų užsieniečių atvykimą, pristatydamas jų nacionalinius [Didžiosios Britanijos] pasus bei prašydamas viršininko sprendimo, iki kurio gavimo Boveriai de Sent Klerai laikinai gyvens pas savo giminaitį, Slaptąjį patarėją grafą Stanislovą Kosakovskį Ukmergės apskrityje, Vaitkuškio dvare.

Taip pat savo pareiga laikau pridurti, kad asmeniniame pokalbyje Aleksandras Boveris de Sent Kleras man pareiškė, jog kadangi jo sūnus, kuriam taip pat buvo uždrausta įvažiuoti į Imperijos ribas, 1858 metais tarnavo Anglijos pasiuntinybėje S. Peterburge, tai jis, p. Boveris de Sent Kleras, manęs, jog draudimas jų šeimai įvažiuoti į Rusiją esąs visiškai panaikintas.

[Kadangi tai yra oficialaus rašto juodraštis, jame nėra Kauno gubernatoriaus Chominskio parašo.]

Kauno apskrities archyvas, f. 50, ap. 1, b. 11224, l. 38-39.

6 priedas

Vilniaus Karinio Gubernatoriaus
bei Gardino ir Kauno
Generalgubernatoriaus Valdyba
Pasų skyrius Vilniuje

Slaptai
Ponui Kauno Gubernijos
Viršininkui

1859 metų rugsėjo 18
Nr. 6237

Atsakydamas į Jūsų Prakilnybės rugsėjo 8 raštą Nr. 10312, kartu P. Vidaus Reikalų Ministrui pranešdamas apie neteisėtą Boverių de Sent-Klerų šeimos atvykimą į Rusiją, turiu garbės nuolankiausiai prašyti Jus, Gerbiamas Pone, kol nebus gautas mano prašomas leidimas šiems užsieniečiams [gyventi Rusijoje], uždrausti jiems išvažiuoti iš Vaitkuškio Dvaro, nurodžius Ukmergės ispravnikui akylai, slaptai juos stebėti.

Generolas Adjutantas Nazimovas
Kanceliarijos Valdytojas, papulkininkis [neįskaitomas parašas]

Kauno apskrities archyvas, f. 50, ap. 1, b. 11224, l. 58.

7 priedas

Vilniaus Karinio Gubernatoriaus
bei Gardino ir Kauno
Generalgubernatoriaus
Valdyba
Pasų skyrius Vilniuje

Slaptai
Ponui Kauno Gubernijos
Viršininkui

1860 metų sausio 5 dieną
Nr. 14

Valdovas Imperatorius, gavęs nuolankiausią P. Vidaus Reikalų Ministro pranešimą praėjusių metų gruodžio 18 teikėsi leisti Didžiosios Britanijos pavaldininkui Boveriui de Sent Klerui su šeima įvažiuoti į Rusiją, paliekant kaip anksčiau jo nuosavybėje jam priklausanti garo malūną Kauno m., tačiau jiems atvykus į Rusiją [skirti] policijos priežiūrą.

Apie tokią Aukščiausią valią, kurią man pranešė P. Tikrasis Slaptasis Patarėjas Lanskojus, turiu garbės pranešti Jūsų Prakilnybei, vykdant Vidaus Reikalų Ministerijos 1856 metų birželio 6 cirkuliarinį nurodymą.

Generolas Adjutantas Nazimovas
Kanceliarijos Valdytojas, Pulkininkas [neįskaitomas parašas]

Kauno apskrities archyvas, f. 50, ap. 1, b. 11224, l. 89.

[Archyvuose surado ir į lietuvių kalbą išvertė Ukmergės Kraštotyros muziejaus muziejininkas Raimondas Ramanauskas. 2006 m. jo leidimu padaryta ši kopija Veprių krašto muziejui. *Aut. pastaba.*]

8 priedas

1843 m. pranešimas apie iš Veprių dvaro pabėgusius ginkluotus baudžiauninkus ir samdinius

Vertimas iš prancūzų kalbos

Pone Gubernatoriau, laikau savo pareiga pranešti Jūsų Prakilnybei apie svarbų pabėgimo atvejį, kuris gali būti pavojingu pavyzdžiu. Šią naktį devyni ginkluoti žmonės išėjo iš mūsų (dvaro), kaip manoma, Prūsijos sienos link. Penki iš jų yra laisvieji [valstiečiai], o keturi baudžiauninkai. Jie išsinešė keletą šautuvų ir apsirūpino dešimčia svarų [svaras – 409,5 gr] parako, taip pat kalbama, jog juos matė gaminančius kulkas. Trejetas iš šių žmonių tarnavo pas mus: vežėjas, gaudavęs algos šešis sidabro rublius per mėnesį, jaunas staliaus mokinys, kurį mes mokėme Vilniuje, bei eigulys. Išvakarėse jie gavo algą, o šianakt netikėtai visi išėjo. Siunčiu Jūsų Prakilnybei jų žymes. [Pabėgimo] kurstytojas buvo batsiuovys.]

Jakubovskis, odininkas, stotingas, akys ir plaukai juodi, 35 metų.

Konstantinas Jazdavskis, vienkiemio gyventojas eigulys, aukštas, plaukai tamsūs, 22 metų.

Aleksandras Baranovskis, batsiuovys, vidutinio ūgio, šviesiaplaukis, 38 metų.

Silvestras Skidelis, vežėjas, laisvasis, 30 metų.

Valstiečiai: Mykolas Gindvilas – 22 metų, Laurynas Giečevskis – 23 metų,

Kazimieras Juška – 24 metų.

Vepriai

Aleks. Bower Saint Clair

1843 rugpj. 30

(Iš prancūzų kalbos išvertė vertėjas Tilkas)

[Nors laiške minimi devyni bėgliai, bėglių sąrašė yra tik septynios pavardės.]
Kauno apskrities archyvas, f. 50, ap. 1, b. 17, l. 1–3.

1836 metų Veprių dvaro inventoriųs¹

Iš lenkų k. išvertė Raimondas Ramanauskas

Vėprių dvaro, esančio Vilniaus gubernijos Ukmergės apskrityje, priklausančio gerb. grafienei Bover, kilusiai iš grafų Kosakovskių, inventoriųs su aprašymu visų pastatų, sklypų, daržų, šienaujamųjų pievų, miškų, kaimų ir valstiečių būklės su jų pastatais, gyventojais, turtu, prievolėmis bei mokesčiais už sklypus sudarytas 1836 metų kovo mėnesį.

Vėprių dvaro pastatų aprašymas

Naujai pastatytas namas. Iš tašyto medžio, stovintis ant cokolio, su trimis ne visai užbaigtais priebučiais. Sienos iš vidaus ir iš išorės nutinkuotos. [Namas] dengtas gontais, su dviem kraigais, sukaltais iš storlenčių, su trimis dūmtraukiais, išeinančiais virš stogo. Priekis atsuktas į šiaurę – priekyje pirmasis priebutis ant cokolio, paremtas keturiomis medinėmis kolonomis. Iš priebučio į prieškambarį dvigubos dažytos durys su vidiniu [ileistu] užraktu ir raktu. [Prieškambaryje] du dvigubi puslangiai, turintys po tris stiklus (*šibas*), grindys iš storlenčių, krosnis iš plytų. Iš to prieškambario į dešinę dvigubos dažytos durys su apkaustais į pirmą kambarį, kuriame yra du dažyti langai, turintys po šešis stiklus, žvaigždės su spinduliais formos dažytos grindys, plytų krosnis. Iš ten tiesiog į antrą kambarį dvigubos durys, panašios į pirmąsias, du langai, panašūs į anksčiau aprašytus; suguldytų plokščių formos grindys, dažytos rusvai raudona spalva, plytinė krosnis, viena dviem kambariams. Iš to kambario į kairę dvigubos durys, panašios į pirmąsias, vedančios į trečią kambarį. Vienas dvigubas langas panašus į pirmiau aprašytus, turintis šešis stiklus, grindys dažytos geltonai. Iš to kambario dažytos durys į ketvirtą kambarį. Du dvigubi langai su šešiais langų stiklais, panašūs į pirmuosius, grindys dažytos rusvai raudona spalva. Į penktą kambarį durys dešinėje iš pirmojo kambario, panašios į pirmiau aprašytąsias. Du dvigubi langai, panašūs į aprašytus, dvigubos stiklinės durys, turinčios po penkis didelius stiklus, vedančios į to namo pietinį priebutį, dažytos kilimo formos grindys. Tame kambaryje du kampiniai židiniai. Iš to kambario dvigubos durys į priemenę, kurioje stiklinės durys, panašios į pirmiau minėtas, vedančios į pietinį priebutį, grindys dažytos rusvai raudona spalva, plytinė krosnis. Iš tos priemenės dvigubos dažytos durys, panašios į jau aprašytas, į šeštą kambarį. Vienas dvigubas langas, turintis šešis stiklus, grindys dažytos rusvai raudona spalva. Iš to kambario dvigubos dažytos durys veda į septintą kambarį. Trys dvigubi langai, turintys po šešis stiklus, plokščių formos grindys, dažytos juodai pilka spalva, plytinė krosnis. Iš to kambario viengubos su apkaustais durys į priemenės skyrių. Iš to skyriaus viengubos su apkaustais durys, vedančios į priemenę. Iš priemenės vienos viengubos durys į trečią priebutį, o antros dvigubos durys, panašios į pirmiau aprašytas, – į aštuntą kambarį. Du dvigubi langai, turintys po šešis stiklus, grindys dažytos rusvai raudona spalva, plytinė krosnis, tarnaujanti dviem kambariams. Iš to kambario dvigubos durys, panašios į

¹ Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1279, ap. 1, b. 178, l. 1–29.

pirmąsias, veda į devintą kambarį. Vienas dvigubas langas, panašus į aprašytus, grindys dažytos geltonai. Iš to kambario dvigubos dažytos durys į dešimtą kambarį. Vienas langas, panašus į visus aprašytus, grindys dažytos geltonai, plytinė krosnis. Iš to kambario dvigubos dažytos durys į priėškambarį, o jame kairėje viengubos durys į koridorėlį, kuriame yra laiptai, vedantys į to namo pastogę. Tos pastogės kraigo viename ir kitame gale po du viengubus langus, turinčius po šešis stiklus; apkalti, pusiau atsidarantys. Koridorėlyje po laiptais viengubos apkaltos durys, vedančios į pirmiau aprašytą priemenės skyrių. Prie to namo langų iš kiemo pusės yra 18 porų dažytų langinių ant geležinių vyrių ir kablių, su kabliukais užkabinti, o prie stiklinių durų dvi poros dvigubų panašių pusiau atidaromų langinių ant geležinių vyrių. Po tuo namu yra mūrinis rūsys su plytiniais skliautais, su mūriniu siauru koridoriumi, dengtu gontais; į koridorių veda viengubos durys ant vyrių ir kablių, su vidiniu [įleistu] užraktu ir raktu, koridoriuje mediniai laiptai į rūsi, suskirstytą į kelis skyrius. Į tuos skyrius dvejose viengubos durys ant vyrių ir geležinių kablių, vienose – vidinis [įleistas] užraktas su raktu, kitose – skląstis su kilpa užrakinti su pakabinama spyna.

Senasis namas, griūvantis, iš sijų, stovintis ant cokolio, dengtas šiaudais, su trimis dūmtraukiais, išeinančiais virš stogo. Priekis atsuktas į vakarus, iš priekio dvejose durys – jei eitume pro pirmąsias duris iš priekio ar iš kiemo pusės, kur gyvena valdytojas, staliaus darbo durys ant vyrių su ištraukiama rankena ir skląščiu su kilpa užrakinti su pakabinama spyna, vedančios į priemenę; iš priemenės į kairę staliaus darbo durys ant prancūziškų vyrių su vidiniu užraktu ir raktu bei su sklende viršuje vienai pusei priverti, vedančios į kambarį. Kambarėje du langai su 24 stiklais, pusiau atveriami, ant vyrių ir geležinių kabliukų, o prie kiekvienos pusės po du skląščiuokus ir kabliukai užkabinti nuo vėjų. Prie tų pačių langų yra likusios nuo kažkada buvusių dvigubų langų geležinės veržlės. Grindys ir lubos iš storlenčių, sienos tinkuotos. Spintelė su dviem lentynomis ir su staliaus darbo durelėmis ant prancūziškų vyrių be užrakto. Iš to kambario dvigubos staliaus darbo durys ant prancūziškų vyrių su ištraukiama rankena ir kabliuku bei dviem sklendėmis viršuje ir apačioje vienai pusei pridaryti, vedančios į antrą kambarį. Kambarėje du langai, panašūs į pirmojo, grindys ir lubos iš storlenčių, sienos tinkuotos ir baltintos, tabako spalvos koklių krosnis, skardinės durelės įrėmintos geležiniais rėmais su ketaus krosniakaiščiu šilumai išlaikyti; kambario kairėje viengubos staliaus darbo durys ant prancūziškų vyrių su vidiniu užraktu ir raktu į drabužinę; joje vienas pusiau atveriamas langas su dvylika stiklų ant vyrių ir kabliukų su dviem skląščiuokais ir kabliukais priverti nuo vėjo. Antrosios durys iš minėto kambario naujos, staliaus darbo ant prancūziškų vyrių su ištraukiama rankena ir dviem sklendėmis priverti vienai pusei, vedančios į trečią kambarį. Tame kambarėje vienas didelis langas su dvidešimčia stiklų, su vienu atveriamu langeliu ant vyrių ir kabliukų su vienu skląščiuoku langeliui uždaryti. Grindys ir lubos iš storlenčių, sienos nutinkuotos ir išbaltintos, plytų krosnis su geležiniais rėmais įrėmintomis durelėmis bei krosniakaiščiu šilumai išlaikyti. Iš ten dvejose viengubos durys. Pirmosios ant prancūziškų vyrių su senu vidiniu užraktu be rakto, vedančios į vasaros kambarėlį arba drabužinę. Kambarėlyje vienas langas su aštuoniais stiklais, pusiau atveriamas ant vyrių ir kabliukų su

sklāsčiukais viršuje ir apačioje langui uždaryti. Drabužinėje prie sienos spinta su dvejomis durelėmis ir trimis vyriais. Kitos durys iš pirmiau minėto kambario ant vyrių, geležinių kablių su ištraukiama rankena ir kabliuku užsikabinti iš vidaus, vedančios į priemenę, iš kurios valomi dūmtraukiai. Išėiti iš tos priemenės į pradžioje aprašytą priemenę yra durys ant vyrių ir geležinių kablių su ištraukiama rankena ir sklāsčiu užrakinti su kabančia spyna. Iš ten dešinėje viengubos durys ant prancūziškų vyrių su vidiniu užraktu ir raktu, vedančios į kambarį, kuriame yra du pusiau atveriami langai ant vyrių ir kablių, su kabliukais pridaryti nuo vėjo, su 15 stiklų. Grindys ir lubos iš storlenčių. Sienos nutinkuotos ir išbaltintos, plytinė krosnis su durelėmis geležiniuose rėmuose ir krosniakaiščiu šilumai išsaugoti. Iš ten staliaus darbo durys ant prancūziškų vyrių su senu vidiniu užraktu be rakto, vedančios į antrą vasarinį arba paskutinį kambarį, kuriame vienas langas su aštuoniais stiklais, su vyriais ir kabliukais pridaryti nuo vėjo, grindys ir lubos iš storlenčių. Iš kiemo antros durys iš priekio ant vyrių ir geležinių kablių veda į kepyklos priemenę. Iš priemenės į dešinę staliaus darbo durys ant prancūziškų vyrių ir kablių (vieno vyro nėra), vedančios į kažkada buvusį kambarį, dabar visai tuščią, be jokio lango. Iš tos priemenės į kairę durys su vyriais ir kabliais veda į kepyklos kambarį, kuriame yra du langai, didesnė dalis stiklų išdaužta. Grindys iš suplūkto molio, lubos iš storlenčių. Plytinė duonkepė krosnis su dūmtraukiu ir krosniakaiščiu šilumai saugoti. Iš kepyklos į kairę pirmos durys ant vyrių ir kablių su sklāsčiu uždaryti su kabančia spyna, su geležiniu sklāsčiu užsisklęsti iš vidaus, vedančios į pirmą kepyklos kamarėlę. Vienas išdaužtas langas, kuriame yra keturi stiklai, ant vyrių ir kablių, su kabliukais pridaryti nuo vėjo, molinė krosnis šildyti be durelių, tik su krosniakaiščiu šilumai saugoti. Grindys iš suplūkto molio, lubos iš storlenčių. Iš kamaraitės į kepyklą kairėje antros durys ant vyrių ir geležinių kablių su sklāsčiu uždaryti su kabančia spyna ir su mediniu sklāsčiu, vedančios į antrą kepyklos kamaraitę, kurioje laikomi paukščiai. Du langai be stiklų užkalti lentomis, grindys iš suplūkto molio, lubos iš storlenčių. Kepyklos kairėje plytinė skliautuota virtuvė, į ją iš vienos pusės durys ant kablių ir geležinių vyrių su sklāsčiais užrakinti su kabančia spyna bei kabliuku užsidaryti iš vidaus, kur yra židinyš ugniai kurti, o iš kitos pusės žaizdras, kuriame įmūrytas katilas. Iš virtuvės į dešinę durys ant vingiuotų vyrių ir geležinių kablių su vidiniu senu užraktu be rakto, su kabliuku užsikabinti iš vidaus, vedančios į patalpą, kur dabar yra virtuvė. [Joje] vienas langas su devyniais stiklais; grindys ir lubos iš storlenčių. Toje patalpoje yra židinyš ugniai kūrenti su skardine džiovykla. Iš tos patalpos durys ant vyrių ir geležinių kablių su sklāsčiais užrakinti su pakabinama spyna, vedančios į raštininko kambarį, kuriame vienas langas su stiklu visiškai užkaltas, grindys ir lubos iš storlenčių, šildomoji krosnis iš pilkų koklių su durelėmis geležiniuose rėmuose bei krosniakaiščiu šilumai saugoti. Priemenėje priešais virtuvėlę yra sandėliukas maisto produktams, į jį veda durys ant vyrių ir geležinių kablių su sklāsčiais užrakinti su kabančia spyna. Vienas langas su 10 stiklų, grindys iš suplūkto molio, lubos iš storlenčių. Iš priemenės durys ant vyrių ir geležinių kablių su mediniu sklāsčiu, vedančios į užpakalinę namo pusę. Po tuo namu yra senas rūšys su plytiniais skliautais, niekam nenaudojamas.

Ledainė dengta šiaudais, su skrynia ledui sudėti; į ledainę veda viengubos durys ant vyrių ir kablių, su skląščiais.

Išvietė pastatyta iš storlenčių, dengta gontais, durys ant vyrių ir kablių, su kabliuku užsikabinti iš vidaus.

Sandėlis naujas, pastatytas iš sijų, stovi ant cokolio, dengtas šiaudais, su priebučiu, paremtu keturiais stulpais. Į sandėlio priemenę viengubos durys ant vyrių ir geležinių kablių su vidiniu užraktu ir raktu bei rankena, su trijų grandžių grandine užrakinti su kabančia spyna; iš priemenės į sandėlį viengubos durys ant vyrių ir kablių. Sandėlyje du langai su stiklais ir geležinėmis grotomis, grindys ir lubos iš storlenčių. Pirmiau minėto priebučio galuose yra du sandėliukai, vienas – supilti valstiečių grūdams. Jo durys ant vyrių, kablių su vidiniu užraktu ir raktu bei grandinine užsklanda uždaryti su kabančia spyna. Viduryje trys aruodai, grindys iš storlenčių. Antras sandėliukas – linams sukrauti. Į jį durys panašios kaip ir pirmajame – su skląščiais, grandinine užsklanda uždaryti su pakabinama spyna, su vidiniu užraktu ir raktu, ant vyrių ir kablių, grindys iš storlenčių, lubų nėra; abiejuose tuose sandėliukuose po vieną langą su stiklu ir geležinėmis grotomis. To sandėlio viršuje, pastogėje, yra po vieną pusapvalį langą su stiklu.

Klojimas šiaudams sukrauti, suręstas iš rąstų, stovi ant cokolio, [stogas] ant gegnių, dengtas šiaudais. Tame klojime yra dvejų dvigubos durys ant pavažų, vienose yra skląstis užrakinti su pakabinama spyna.

Klojimas javams kulti, naujai suręstas iš rąstų, dengtas šiaudais, su skyriais viduje – į jį trejos durys iš storlenčių ant medinių bėgūnų, jose yra du skląščiai užrakinti su pakabinama spyna.

Klojimas šieniui ir šiaudams sukrauti, suręstas iš rąstų, [stogas] ant gegnių, dengtas šiaudais, su skyriais viduje; jame yra ketverios durys ant medinių bėgūnų, su dviem skląščiais užrakinti su pakabinama spyna.

Jauja suręsta iš rąstų, dengta šiaudais, joje durys ant vyrių ir geležinių kablių, su skląščiais užrakinti su pakabinama spyna, krosnis iš prastų plytų, prie jaujos pristatyta šiaudais dengta pašiūrė, skirta linams minti.

Jauja iš išilgai perpjautų rąstų, stovinti ant cokolio, dengta šiaudais, su vienu mediniu dūmtraukiu, ateinančiu nuo buvusios džiovyklos. Trejos dvigubos durys, vienos priekinės ant trigubų vyrių ir geležinių kablių, su geležies gabalu, prikabintu prie skersinio, su skląščiais užrakinti su pakabinama spyna ir dviem auselėmis užkišti iš vidaus, antrosios durys – kampinės ant trigubų vyrių ir kablių, su dviem auselėmis užstumti iš vidaus skersiniu, trečiosios durys – galinės ant dvigubų vyrių, kablių ir su dviem auselėmis uždėti skersiniu iš vidaus. Viduje grendymas iš suplūkto molio. To kluono gale patalpa grūdams džiovinti, joje dvejų durys ant vyrių ir geležinių kablių su mediniais skląščiais, prasta plytinė krosnis, [patalpa] naudojama tik šiaudams sukrauti, kai nedžiovinami grūdai.

Stalių dirbtuvė suręsta iš rąstų, sena, dengta šiaudais, su virš stogo išeinančiu dūmtraukiu, su priemene ir dviem kambariais. Priemenėje neapkalto durys ant medinių bėgūnų, kambariuose dvejų durys ant vyrių ir geležinių kablių, su ištraukiama rankena ir skląščiu užrakinti su pakabinama spyna. Penki langai su 30 stiklų, iš jų du langai ant vyrių ir geležinių kablių, su kabliukais priverti nuo vėjo. Grindys iš suplūkto molio, lubos iš storlenčių, plytinė duonkepė krosnis su

dūmtraukiu ir krosniakaiščiu. Prie stalių dirbtuvių pristatyta dviejų dalių arklidė, surešta iš rąstų, dengta šiaudais. Vienoje dalyje laikomi gerb. Ponų, o antroje – dvaro valdytojo arkliai. Vienos viengubos staliaus darbo durys ant vyrių ir geležinių kablių su sklende ir skląščiais užrakinti su pakabinama spyna, antrosios dvigubos durys ant medinių bėgūnų su sklende užrakinti su pakabinama spyna.

Alaus darykla pastatyta iš medžio, apdengta colinėmis storlentėmis, su virš stogo išeinančiu dūmtraukiu. Į vidų veda viengubos durys ant vyrių ir geležinių kablių su rankena ir skląščiais užrakinti su pakabinama spyna. Viduje iš plytų sumūrytas žaizdras su dviem indais ir katilas. Netoli žaizdro šulinys su įmontuota pompa vandeniui pumpuoti. Darykloje vienoje žaizdro pusėje yra du kambariai, kuriuose gyvena daržininkas, į juos veda dvejios durys ant vyrių ir geležinių kablių, su skląščiu ir kilpomis užrakinti su pakabinama spyna. Trys langai su stiklu, vienas turi vyrius, kabliukus ir skląščius pridaryti nuo vėjo. Plytinė krosnis be durelių, su krosniakaiščiu šilumai saugoti, grindys iš suplūkto molio, lubos iš storlenčių. Kitoje žaizdro pusėje daryklos sandėliukas, į jį veda durys ant vyrių ir kablių su skląščiu ir kilpomis užrakinti su pakabinama spyna.

Salyklinė surešta iš rąstų, dengta šiaudais, su dūmtraukiu, išeinančiu virš stogo. Įeiti į priemenę durys ant medinių bėgūnų su sklende ir skląščiais užrakinti su pakabinama spyna. Priemenės kairėje – durys į džiovyklą ant medinių bėgūnų. Džiovyklos grindys iš plytų, lubos iš medžio, plytinė krosnis salyklui džiovinti su aštuoniais krosniadangčiais iš skardos krosniai uždaryti. Kitoje pusėje salyklo mirkykla. Durys ant bėgūnų, grindys iš plytų, lubos iš storlenčių, sena, prasto darbo plytinė krosnis su į žemę įkastu kubilu salyklui mirkyti, kuriame telpa 20 pūrų.

Tvartas, kurį sudaro trys kiaulidės, stačiakampio formos, sureštas iš rąstų, dengtas šiaudais. Tose kiaulidėse yra penkerios staliaus darbo dvigubos durys iš storlenčių ant bėgūnų, vienoje kiaulidėje yra į žemę įkastas kubilas.

Tvartelis paukščiams ir kiaulėms sureštas iš rąstų, dengtas naujais šiaudais, dviejų dalių, trejos viengubos durys ant medinių bėgūnų su viena medine sklende. <...>

Smuklių (*karčemu*) ir malūno aprašymas

Malūnas prie Veprių tvenkinio su dviem besisukančiais ratais, sumūrytas iš plytų, dengtas šiaudais, priekiu atsuktas į vakarus. Iš priekio į malūną dvigubos durys ant vyrių ir geležinių kablių su ištraukiama rankena ir geležine sklende užkišti apačioje. Malūne trys dideli langai be rėmų su stiklu, o du mažesni pusapvaliai su keturiais stiklais. Pakyla padaryta iš sijų, lubų nėra; kairėje viengubos durys ant vyrių ir geležinių kablių su ištraukiama rankena ir geležine sklende užsisklęsti iš vidaus, vedančios į malūnininko kambarį, kurio du langai su 16 įvairaus dydžio stiklų visai užkalti. Grindys ir lubos iš storlenčių. Duonkepė plytinė krosnis dviem kambariams su dūmtraukiu ir krosniakaiščiu šilumai saugoti. Iš to kambario į antrąjį stakta be durų, du langai su 16 stiklų, grindys ir lubos iš storlenčių. Iš malūnininko kambarių patenkama ant užlų, kur yra girnų akmenys – viršutinis 23,5 colių storumo, apatinis 8 colių. Staliaus darbo pintinė su apkaustytu loviu, apkaltu 8 skardos gabalais, nuo užlų į apačią mediniai laiptai su

8 pakopomis. Apačioje veikiantis besisukantis ratas su velenais, ant kurio iš vienos ir kitos pusės užmauta po dvi švinines mentes, po 3 girnas, kiekviename gale užmautas ant veleno; krumpliaratis su dviem geležiniais žiedais, plieninis katilas, geležinės svarstyklės, naujai padaryta skrynja pikliuotiems miltams. Antrasis ratas neveikiantis, su neapkaustytu velenu ir krumpliniu ratu, nuo kurio likę trys seni akmenys. Du langai su išdužusiais stiklais ir geležinėmis grotomis. Prie vožtuvų veda durelės ant vyrių ir geležinių kablių su medine sklende. Nulipus laiptais į paskutinį aukštą, o iš jo – į malūnininko kambarį, į tvarto pusę durys ant vyrių ir geležinių kablių su ištraukiama rankena ir užstūma su kilpomis užrakinti su pakabinama spyna. Dalis grindų iš molio, lubos iš storlenčių, sugriuvusi duonkepė plytinė krosnis su dūmtraukiu ir krosniakaiščiu šilumai saugoti, trys langai su šešiais stiklais ir geležinėmis grotomis nuo kiemo pusės. Tame kambaryje yra suolas. Iš malūnininko kambario į kiemą dvigubos durys ant keturių vyrių ir keturių kablių, užstumiamos mediniu skersiniu. Prie to malūno yra šliuzas su dvylika vožtuvų, iš jų devyni veikiantys, o trys neveikiantys. Tiltas per šliuzą naujas, prie šliuzo kitoje pusėje yra iš rąstų naujai suręstas malūnelis su velenu, dengtas šiaudais, su dviem ratais. Vienas iš tų ratų veleninis, ant jo yra dvi ketaus mentės, po 2 girnas kiekviename gale ir grūstuvė su keturiais grūstuvais. Antrasis malūno ratas turi dvi mentes. Du gana maži girnų akmenys, viršutinis ir apatinis, po penkis colius storio, kubilas iš lentelių, apkaltas mediniais lankais. Nauja skrynja miltams. Prie to veleno nedidelis varinis devynių gorčių katiliukas, staliaus darbo pintinė su apkaltu loveliu. Ant užlų, kur yra pintinė grūdams supilti, iš kiemo veda viengubos durys ant bėgūnų, nuo užlų į apačią prie veleno laiptai, nuo veleno veda dvejų viengubos durys ant medinių bėgūnų – vienos prie malūno ratų, kitos į kiemą.

Svirlnelis, priklausantis malūnui, suręstas iš rąstų, senas, dengtas šiaudais, senos grindys iš storlenčių.

Tvartelis pastatytas iš senų rąstų, dengtas šiaudais, dviejų dalių, vienos viengubos durys ant vyrių ir kablių, o kitoje dalyje durų nėra.

Klojimas suręstas iš rąstų, dengtas šiaudais, senas, be durų, niekam nenaudojamas.

Veprių smuklė (karčema) netoli dvaro, prie senojo pašto trakto, vedančio iš Kaūno į Ūkmergę, pastatyta iš aptašytų rąstų, su arklide užvažiuojantiesiems. Į arklidę dvejų dvigubos durys. Vienoje arklidės pusėje yra gardai ir ėdžios arkliams šerti. Smuklė stovi ant cokolio, dengta šiaudais, su dviem dūmtraukiais, iškilusiais virš stogo, fasadas atsuktas į vakarus. Iš priekio arba iš kiemo į priemenę prie durų stulpais paremtas priebutis, viengubos durys ant vyrių ir geležinių kablių, su ištraukiama rankena, kabliuku ir kilputėmis užsikabinti iš vidaus, vedančios į pirmąją smuklės kambarį. Tame kambaryje yra du langai su 30 stiklų, pusiau atsidarantys, ant vyrių ir kablių, su kabliukais priverti nuo vėjo. Grindys iš suplūktų molio, lubos iš storlenčių, duonkepė plytinė krosnis su dūmtraukiu ir krosniakaiščiu šilumai saugoti; iš to kambario yra dvejų viengubos durys – vienos į klojimą ant vyrių ir geležinių kablių, su geležine sklende iš vidaus, antros – ant vyrių ir geležinių kablių, su ištraukiama rankena, kabliuku ir kilpute užkabinti iš vidaus, vedančios į antrą kambarį. Tame kambaryje grin-

dys iš plūkto molio, lubos iš storlenčių, vienas pusiau atsidarantis langas su 16 stiklų, ant vyrių ir kablių, su kabliukais ir kilpelėmis užkabinti nuo vėjo. Šildomoji krosnis be durelių, plytinė, su krosniakaiščiu šilumai saugoti. Iš ten durys ant vyrių ir kablių, su sklende ir auselėmis, su pakabinama spyna, vedančios į sandėliuką, kur laikomi smuklės gėrimai. Vienas mažas langas su dviem stiklais, grindys iš plūkto molio, lubos iš storlenčių. Priemenės dešinėje durys ant vyrių ir geležinių kablių, su sklende ir auselėmis užrakinti su pakabinama spyna, su kabliuku ir auselėmis užsikabinti iš vidaus, vedančios į pirmąjį svečių kambarį. Ten vienas langas su aštuoniais stiklais, pusiau atsidarantis ant vyrių ir geležinių kablių, grindys ir lubos iš storlenčių. Iš pirmojo kambario į antrąjį durys ant vyrių ir geležinių kablių, su sklende ir auselėmis užrakinti su pakabinama spyna bei geležiniu skląščiu. Du langai su 16 stiklų, pusiau atsidarantys, ant vyrių ir geležinių kablių, su kabliukais ir auselėmis užkabinti nuo vėjo, grindys ir lubos iš storlenčių, plytinė šildomoji krosnis dviem kambariams su durelėmis geležiniuose rėmuose ir geležiniu krosniakaiščiu šilumai saugoti. Svečių kambarių langai iš kiemo pusės turi langines su geležinėmis sklendėmis.

Smuklėje yra tokie baldai: svečių kambariuose du dažyti staliukai, smuklės kambariuose du nedažyti staliukai, šeši krėsliai, du geri krėslai, viena kanapa be čiužinio, vienas skardinis bakelis, viena trisdešimties gorčių statinaitė.

Klojimas, kluonelis ir tvartelis šalia smuklės vienoje linijoje naujai surešti iš rąstų, dengti šiaudais. Į klojimą ir tvartelį dvejoms dvigubos durys ant bėgūnų, vienos iš jų yra skląstis su auselėmis užrakinti su pakabinama spyna, su rankena, su skersiniu užstumti iš vidaus.

Ledainė už kiemo surešta iš rąstų, dengta šiaudais, į ją veda durys ant vyrių ir geležinių kablių su sklende ir auselėmis užrakinti su pakabinama spyna. Antrosios durys ledainės viduje ant vyrių ir geležinių kablių. Ant stogo skardinė vėliavėlė, rodanti vėjo permainas.

Smuklė netoli Slabados kaimo, prie Šventosios upės, šalia kelto, surešta iš rąstų, dengta senais šiaudais, su virš stogo išeinančiu dūmtraukiu, su sena daržine užvažiuojantiesiems, su dvejomis viengubomis durimis ant medinių bėgūnų. Daržinėje yra virykla ugniai kurti; iš klojimo į smuklės kambarį durys ant vyrių ir geležinių kablių su ištraukiama rankena, skląščiu ir auselėmis užrakinti su pakabinama spyna. Tame kambaryje yra trys seni langai daugiausia išmuštais stiklais, grindys iš suplūkto molio, lubos iš storlenčių, sienos viduje nutinkuotos senu tinku (didesnėje dalyje nukritęs), plytinė duonkepė krosnis su dūmtraukiu ir krosniakaiščiu šilumai saugoti, iš kambario į kamara durys ant vyrių ir geležinių kablių su skląščiu ir auselėmis užrakinti su pakabinama spyna, langas užkaltas lentomis, grindys iš plūkto molio, lubos iš storlenčių, senos, sutrūnijusios. Toje smuklėje yra du suolai.

Svirmelis prie tos karčemos sureštas iš rąstų, dengtas šiaudais, durys ant vyrių ir geležinių kablių.

Priepilauka, priklausanti tai smuklei, naujai padarytas keltas iš dviejų valčių su nauju lynu.

Smuklė Mankūnų kaime (to kaimo valstiečio Stebrio žemėje) nedidelė, sena, pastatyta iš įvairaus medžio, dengta šiaudais, su virš stogo išeinančiu dūmtraukiu.

Į priemenę prastos durys ant medinių bėgūnų. Priemenėje yra kamaraitė, naudojama kaip įvairių naminių daiktų sandėlis. Prastos durys ant medinių bėgūnų, su sklende ir auselėmis užrakinti su pakabinama spyna, iš priemenės į smuklės kambarį prastos durys ant bėgūnų. Kambaryje duonkepė krosnis, sumūryta iš plytų, su dūmtraukiu, [skirta] valgiui gaminti, keturi maži smulkūs stiklo langeliai, grindys iš plūkto molio, lubos iš storlenčių. Toje smuklėje prie sienų du suolai. Prie smuklės yra darželis.

Smuklė šalia Pageležių kaimo, prie trakto, einančio iš Kauno į Ukmergę, netoli plento, naujai pastatyta iš plokščio medžio, dengta šiaudais, su dūmtraukiu, išeinančiu virš stogo. Į priemenę yra durys ant vyrių ir kablių, su sklende ir auselėmis užrakinti su pakabinama spyna. Priemenės grindys iš suplūkto molio, lubų nėra. Priemenės kairėje durys į smuklės kambarį ant vyrių ir kablių su ištraukiama rankena ir kabliuku užsikabinti iš vidaus, kambaryje keturi naujai įstiklinti langai iš 17 stiklų, grindys iš plūkto molio, lubos iš storlenčių, duonkepė plytinė krosnis su dūmtraukiu, yra krosniakaištis šilumai saugoti.

Antroji smuklė sena, netoli naujosios, griūvanti, pastatyta iš įvairaus medžio, dengta šiaudais, su virš stogo išeinančiu dūmtraukiu. Į priemenę yra dvejios dvigubos durys ant medinių bėgūnų, prie kurių yra vienas kabliukas užkabinti įeinant pro pirmas duris. Kairėje durys ant medinių bėgūnų, su geležine rankena ir kabliuku, vedančios į smuklės kambarį. Tame kambaryje yra trys langai su devyniais sveikais stiklais, o kiti išdaužti; kambaryje yra plytinė duonkepė krosnis. Grindys iš suplūkto molio, lubos iš storlenčių, visai senos, sutrūnijusios. Iš to kambario per priemenę įeinama į kepyklą su dvejomis durimis ant medinių bėgūnų, vienose iš jų yra rankena ir geležinis kabliukas. Sugriuvusi krosnis be dūmtraukio, grindys iš plūkto molio, lubos iš storlenčių, sutrūnijusios.

Tvartelis šalia tos smuklės senas, su durimis be apkaustų, naudojamas gyvuliams laikyti.

Pašiūrė naudojama, kaip plytų sandėlis, šalia Pageležių kaimo, dengta šiaudais (joje saugoma 34 000 išdegtų plytų); toje pašiūrėje yra krosnis kalkėms degti, sumūryta iš plytų. <...>

* * *

Plotas žemių, miškų, pievų, ežerų, įvairių krūmokšnių ir nenaudojamų žemių Veprių dvare pagal 1826 metų gruodžio mėnesio Ukmergės apskrities matininko Pranciškaus Brasevičiaus atliktus matavimus:

1. Veprių palivarko dvaro ir miestelio pastatai apima 15 margų 120 prentų [margas – 0,7 ha, 300 prentų – 1 margas].
2. Ariamoji ir šienaujamoji dvaro žemė – 17 valakų 7 margai 51 prentas.
3. Krūmokšniai ariamojoje ir šienaujamojoje žemėje – 1 valakas 17 margų 242 prentai.
4. Ariamoji ir šienaujamoji žemė, priklausanti malūnui, iki šiol apdirbama išdo, – 1 valakas 11 margų 62 prentai [valakas – 21,38 ha].
5. Upelis tarp šienaujamųjų plotų – 16 margų 200 prentų.
6. Pelkėti šienaujamoji plotai, esantys girioje, – 7 valakai 1 margas 124 prentai.

7. Pelkės, apaugusios smulkiais medžiais, iš dalies šienaujamos – 4 valakai 12 margų 175 prentai.

8. Rėžiai, esantys gerb. p. Zabelos, Staševičiaus, Bankovskio ir Svorackio žemėse, – 14 margų 129 prentai.

9. Jauni šilai, tinkantys statybinei medžiagai, – 8 valakai 9 margai 162 prentai.

10. Jaunas miškas, apdegęs, pušys pramaišiu su eglėmis – 16 margų 168 prentai.

11. Prekinio ir statybinio šilo – 26 valakai 8 margai 205 prentai.

12. Samanynai, apaugę statybinėmis ir smulkiomis pušimis, – 13 valakų 11 margų 265 prentai.

13. Maišytas miškas, kuriame auga pušys, eglės, ažuolai, uosiai, klevai, juodalksniai ir liepos, – 46 valakai 4 margai 240 prentų.

14. Užlieta tvenkinių ir ežero – 2 valakai 21 margas 12 prentų.

Dvaras užima plotą – 130 valakų 12 margų 165 prentus.

Aštuonių kaimų valstiečiai turi žemės – 53 valakus 17 margų 135 prentus.

Bendras Veprių dvaro plotas – 184 valakai.

Iždo apdirbamos žemės specifikacija, nurodant, kiek kuriame sklype yra margų:

1. Sklypas, esantis prie Kavolių kaimo, apsėtas žiemkenčiais – 107 margai.

2. Sklypas šalia Mankūnų kaimo ir prie Batāniškių, pūdymuojantis – 85 margai.

3. Sklypas už smuklės prie Labūnų kaimo, apsodintas daržovėmis – 115 margų, tame sklype pastatyti aviliai – 4 margai, iš smuklės žemės apdirbama iždui – 8 margai.

Iš viso dvaras apdirba ariamosios žemės – 335 margus.

Sodų aprašymas

1. Sodas, prasidedantis nuo naujojo namo, gana didelis, dalis apsodinta veisliniais vaismedžiais, dalis – laukiniais medžiais ir dalis apsėta visokiais augalais. Aplinkui aptvertas iš lentų išpjautais statiniais. Tame sode šalia sandėlio yra nedidelė kūdra, apsodinta medžiais.

2. Sodas, neseniai įkurtas už alaus daryklos, dalis apsodinta vaismedžių sodinukais, dalis apsėta daržovėmis, nuo kiemo pusės aptvertas iš lentų išpjautais statiniais, iš kitos pusės jokio aptvaro nėra, nes siekia tvenkinį.

3. Tarp tvarto ir salyklinės yra inspektai su dvylika langų. Prie įėjimo dveji statiniai vartai ant medinių bėgūnų, su sklende ir auselėmis užrakinti su pakabinama spyňa.

4. Daržas priešais naujai pastatytą namą, prie kelio, einančio šalia kluono. Aptvertas iš lentų išpjautais statiniais.

Tvenkinių aprašymas

1. Pačiame Veprių dvare šalia gyvenamojo namo yra platus tvenkinys, priveistas įvairių žuvų – ungurių, karšių, lynų, ešerių, lydekų ir kitokių smulkių žuvų. Tame tvenkinyje yra įvairiais medžiais apaugusių salelių.

2. Prie Kavolių kaimo tvenkinys gana didelis, šiuo metu nuleistas valyti.
<...>

[Praleisti baudžiauninkų sąrašai. Iš viso Veprių dvarui priklausė 8 kaimai, kuriuose gyveno 225 baudžiauninkai vyrai ir 211 baudžiauninkų moterų.]

Toki Veprių dvaro inventorių su aprašymu visų pastatų, žemių, daržų, šienaujamųjų pievų, miškų, kaimų, tvenkinių, valstiečių su jų pastatais, gyven-tojais, prievolėmis, mokesčiais už žemę bei pinigine tų valstiečių priklausomybe 1836 metų kovo mėnesį sudaręs savo ranka pasirašau.

Stanislovas Boufalas (Boufall)
Sąskaitininkas

Dvarai ir dvareliai

Audronė Žentelytė

Bečių dvaras

Duomenų apie Bečių dvaro pradžią nėra, tačiau XIX a. pradžioje jo jau būta. Pirmasis vepriškių ir upninkiečių prisimenamas Bečių dvaro savininkas – grafas Hornas. 1818 metų inventoriuje rašoma, kad Ūpninkų parapijoje reikšmingesni dvarai yra Upninkų, Vėprių bei Sántakos ir kad Ūpninkų dvaras priklausęs ponui Hornui – valstybės patarėjui (sovietnikui), liuteronui¹. Upninkiečių prisiminimuose Horno vardas siejamas su Bečių dvaru, tačiau nėra visiškai aišku, ar čia turimas galvoje tas pats 1818 m. Upninkų parapijos inventoriuje minimas grafas Hornas, ar jo palikuonis.

XIX a. antroje pusėje gimę upninkiečiai pasakoja, kad „senoviniam Bečių dvarui“, kurį valdė grafai Hornai, iš pradžių priklausę labai dideli žemės plotai, net iki Markūtiškių, visi aplinkiniai dvarai ir kaimai: Upninkų dvaras, Sližių dvaras (kurį prakortavo), Aukštākaimis, Dagilióniai, Upninkėliai, Bajōriškiai ir t. t.

Upninkiečiai kuria spalvingą grafo Horno portretą². Hornas, prieš tapdamas Bečių valdytoju, buvęs Vilniaus gubernatoriaus liokajum. Gubernatorius išnaudojęs kažkokią karaliaus giminaitę ir, bijodamas bėdos, ėpiršo Hornui ją vesti. Už tai sudarė sąlygas Hornui įsigyti 280 valakų žemės (apie 5 600 ha). Hornas apsigyvenęs Bečiuosė.

Prieš Bečius, ant dešiniojo Šventōsios upės kranto kalnų, pušynuose, kur priešais ėteka Širvintà, ponai iškylaudavę, virdavęsi lauke valgyti. Kai kada ponas, prisisodinęs ponų vežimą, važiuodavęs grybauti į miškà. Rinkdavęs visokius grybus, net šungrybius. Kažkoks žmogelis sako Hornui: „Pons, kad čia šungrybis.“ – „E, bus gerai, nesvarbu“, – atsakęs šis.

Prasimanydavęs visokių pokštų (*štuku*). Įvažiavęs į pelkę, apvirtęs ir viskà palikęs, pats nuėjo sau. Žmonai tų štukų, matyt, jau buvo per daug ir po šio atsitikimo ji vyrà su dviem vaikais pametusì.

Hornas susiradęs kažkokią ištvirkėlę, labai išlaidžià. Reikėjo vis pinigų. Tada grafas Hornas sugalvojo žulikystėmis jų įsigyti. Apdrausdavo brangiai savo palivarkus, o vėliau sudegindavo ir gaudavo stambias sumas pinigų. Kad padegtų, papirkdavo Jonavōs žydus. Kartà Upninkėlių vyrai sugavo žydus padegant ir pristatė policijai. Hornas nesugriebė laiku dalykà užtrinti, sužinojo tardytojas, draudimo bendrovė, reikalas pateko į teismà. Grafiui Hornui buvo konfiskuoti dvarai, atimtas ir grafo titulas. Hornas buvo priverstas prisiglausti pas savo seserį Upninkų dvare, o amžiaus pabaigoje net važinėjęs su kuinu ir paprasčiausiai ratais po apylinę, kalėdodamas išmaldos ir iš to gyvendamas. Čia apie Ūpninkus ir miręs pas Olšauskà Apeikiškių kaime.

Apie joki kità vietos dvarininkà nėra išlikę tiek įvairiausių pasakojimų su versijomis. Pasiremdamas Bečių dvare tarnavusio dėdės Adomo pasakoji-

¹ Tuminas P. *Upninkų bažnyčios istorija (pagal žmonių pasakojimus)*, p. 8.

² *Ten pat*, p. 7.

mu, Veprių pradžios mokyklos mokytojas S. Tijūnaitis „Kregždutės“³ įvardiniame žodyje panašiai aprašo keistus grafo Horno pomėgius (į Veprių bažnyčią pusantro kilometro važinėdavęs šešetu arklių, o į Šventąją maudytis – keturiais ožiais) bei nuosmukį (išlaidžiai gyvendamas ir norėdamas prasimanyti pinigų, brangiai apdrausdavęs savo palivarkus, o vėliau sudegindavęs ir gaudavęs stambias pinigų sumas). Matyt, dalis tų pasakojimų turi realų pagrindą, nors kai kas – išmonės vaisius. Pavyzdžiui, neaišku, kaip liuteronas Hornas galėjo važinėti į Veprių bažnyčią. Nebent šie pasakojimai yra jau apie jo palikuonį. Taip leistų manyti ir kitų pateikėjų nurodomas faktas, kad Horną Bečiuose pakeitė Stolypinas.

Julius Prasčiūnas (gim. 1895 m.), po Lietuvos žemės reformos gavęs sklypą Bečių dvaro žemėse, prisimena, kad į bankrutavusio Horno vietą buvo pasodintas Stolypinas (Rusijos vidaus reikalų ministro brolis). Stolypinui valdant Bečius, jo sodininku buvo Jonas Mikalauskas. Kaip pasakoja Jono Mikalausko vaikaitės vyras Algirdas Paštukas, tai buvo neeilinės erudicijos ir inteligencijos žmogus, geras savo specialybės žinovas, mokėjęs keletą užsienio kalbų. Atvykus į dvarą svečiams, Stolypinas pasikviesdavo prie stalo ir savo sodininką. 1914 metais Stolypinas dingo. Dvarą ėmė valdyti vokiečiai Rotšildas, varęs žmones dvaran, už dieną mokėjęs po 1 markę ir

Bečių dvaro sodininkas-daržininkas Jonas Mikalauskas su žmona Paulina. XIX a. pab. VM-6367

Du jaunikaičiai iš Bečių dvaro. XX a. pr. VM-6371

³ Vaikų žurnalas leistas 1934–1940 m. Kėdainiuose. Leido ir redagavo S. Tijūnaitis.

0,5 kg grūdais. Karui pasibaigus, dvaro žemę išsidalijo buvę dvaro darbininkai, kumečiai⁴. Jie žemę naudojo iki 1923 m. žemės reformos, kai dvaro žemė buvo išdalyta dėl Lietuvos nepriklausomybės kovojusiems savanoriams ir buvusiems dvaro žmonėms. Likusį centą (100 ha) nupirko Nasvytis.

Jam bankrutavus, dvarą įsigijo Povilas Izakėnas ir valdė jį iki 1940 metų, kai sovietų valdžia jo žemės valdas išdalijo bežemiams ir mažžemiams, o jam paliko tik 10 ha. Vokiečių okupacijos metais Izakėnui žemė vėl buvo gražinta, o Sovietų Sąjungos kariuomenei 1944 m. vokiečius išvijus, vėl palikti tik 10 ha. 1948 m. Izakėnas su šeima buvo ištremtas į Sibirą. Ten ir mirė. Dukra Aldona Izakėnaitė per didelius vargus ir atkaklumą baigė aukštąjį mokslą, tapo mokslininke, Tomsko, vėliau Smolensko universiteto docente, Chemijos katedros vedėja. O sūnus – labai aukštos kvalifikacijos inžinierius energetikas. Į Lietuvą Izakėnaitė grįžo tik po nepriklausomybės atgavimo.

Bečių dvaras buvo išsidėstęs gražioje vietoje, tačiau prastose žemėse. Jo valdose daug smėlynų, žvyrynų. Dabar didelė dalis Bečių dvaro žemės panaudota Rizgonių žvyro karjerui, kitoje dalyje yra Bečių, Sietynų kaimai.

Prie pat dvaro rūmų buvo vandeningas, tyras, visam dvarui teikęs vandenį ir sukęs vandens malūną šaltinis. 1966 m. Stalino kolūkis ant šaltinio pastatė 6 metrų aukščio šešiakampį vandentiekio bokštą, įtaisė vamzdį, kuriuo vanduo bėga į prie šaltinio įrengtą tvenkinį. Versmė pavadinta „Jaunystės“ šaltiniu. Bokštą projektavo kolūkio pirmininkas V. Eidukaitis, jo statybai vadovavo kolūkio meistras A. Tukanas.⁵

Buvusio Bečių dvaro savininko Stepo Nasvyčio žmonos Juzefos laidotuvis JAV. Kairėje pusėje stovi Nasvyčiai: Jaunutis, Algirdas, Birutė (prezidento A. Smetonos marti), Aldona. Dešinėje (iš kairės): 4-as Julius Smetona (prezidento A. Smetonos sūnus), 7-a Sofija Smetonienė (prezidento A. Smetonos žmona). VM-1047

⁴ Eidukaitis V. S. *Nėries kolūkio istorija*, 1980, p. 9.

⁵ *Ten pat.*

Bečių dvaro sodyboje (iš kairės): neatpažinta, rašytojas P. Vaičiūnas, aktorė T. Vaičiūnienė, Povilas ir Marijona Izakėnai. 1935 m. VM-7677

Izakėnų šeima trentyje. Sėdi tėvai Povilas ir Marijona, stovi dukra Aldona ir sūnus Algirdas. Apie 1950 m.

Dvaro tvartuose buvo įrengtos kolūkio kiaulidės. Buvusiuose dvaro „palociuose“ dar, rodos, iki septintojo dešimtmečio pabaigos gyveno žmonės. Neprižiūrimiems pastatams sugriuvus, liko tik galingi, iš didelių plytų sumūryti kaminai. Viename iš jų nelyginant kokiame tvartelyje vietos gyventojas Prasčiūnas dar ilgokai laikė savo arklių. Vienas kaminas tebestūkso ligi šiol.

Doc. dr. Aldona Izakėnaitė moko studentus dirbti spektrofotometru. Rusija

*Bečių dvaro gyvenamasis namas ir šaltinis.
Apie 1937 m. VM-6190*

*Buvusio Bečių dvaro gyvenamojo namo
kaminas. Jono Žentelio nuotr.*

*Šešiakampis vandentiekio bokštas, apie
1964 m. kolūkio pirmininko Vytauto
Eidukaičio iniciatyva pastatytas ant Bečių
šaltinio*

Sližių dvaras

Per Sližių dvarvietę teka Sėmano upelis. Kada Sližių dvaro pradžia ir kas jo pirmieji savininkai, rašytiniuose šaltiniuose aptikti neteko. Šio dvaro raidą bent kiek rekonstruoti leidžia Sližių kapinių koplytėlės istorija. Kaip rašo J. Jurkūnas⁶, prie pat dvaro esančiose kapinėse stovėjusi medinė koplytėlė. Iš Upninkų parapijos, kuriai anuomet priklausė Sližiai, 1818 metų inventoriaus sužinome, jog koplytėlė medinė, dengta gontais, sena, reikalinga remonto⁷. Tada koplytėlė stovėjo Pauplių palivarko, priklausiusio Bečių dvarininkui Hornui, žemėje. Jei tikėtume vietos žmonių pasakojimais, Hornas šį palivarką prakortavęs. Apie XIX a. vidurį vietoj Pauplių palivarko jau minimas Sližių dvaras. Pasakojama, kad Sližių ponas Bielinskis koplytėlę atidavęs Veprių Kalvarijoms, Kristaus kalėjimo stočiai, o ant kapų pastatęs naują, didesnę mūro koplyčią⁸.

Sližių koplyčioje yra keletas epitafijų – iš juodo metalo skardos negilūs barelijai, padengti dažais arba nikeliuoti, tačiau nuo laiko, nepastovios temperatūros ir drėgmės, paveikti korozijos, todėl sunkiai bejskaitomi. Seniausios ir geriausiai išsilaikiusios epitafijos užrašė lenkų kalba parašyta, kad Stanislovas

Sližių dvaro savininko Stanislovo Bielinskio antkapinis įrašas. 2007 m. Romo Petro Šaulio nuotr.

⁶ *Kregždutė*, 1936, liepa, nr. 7, p. 106.

⁷ Tuminas P. *Upninkų bažnyčios istorija*, p. 8.

⁸ *Kregždutė*, 1936, liepa, nr. 7, p. 106.

Sližių dvaro savininkai su svečiais. VM-5448 a

*Sližių dvaro
gyvenamasis namas.
VM-8575*

Bielinskis mirė 1865 metais, būdamas 83 metų amžiaus, o Julija Bielinska – 1858 metais, sulaukusi 50 metų amžiaus. Kitoje epitafijoje rašoma, kad Stefanija Rembovska mirė 1915 metų birželio 11 dieną, būdama 48 metų amžiaus.

Vietos gyventojų Rambauskienė vadinta Rembovska, matyt, Stefanijos Rembovskos marti, buvo paskutinė Sližių dvaro savininkė. 1941 m. ji buvo ištremta į Sibirą. Kaip kalbėjo žmonės, tvankiame gyvuliniame vagonė dar Baltarusijos teritorijoje Rambauskienė mirė ir buvo išmesta iš vagono. Dvaro turtus išgrobstė aplinkinių kaimų gyventojai. Dar aštuntajame dešimtmetyje mokiniai, pasirausę tėvų namų palėpėse, rasdavo knygų iš Rambauskienės bibliotekos, vieną jų atnešė ir muziejui. Veprių muziejuje stovi gražus veidrodis iš Rambauskienės dvaro. Po karo dvaro rūmuose įsikūrė kolūkio kontora ir išbuvo ten iki septintojo dešimtmečio pabaigos. Dabar gerokai apleistuose pastatuose gyvena žmonės.

Sližių dvaro turėta daug žemės: nuo Šventosios, Širvintės imtinai iki Knýzlaukio kaimo žemių. Dvarui priklausė ir dalis žemių, vėliau priskirtų Gėlvonų valsčiui. 1923 m. dvare gyveno 87 žmonės. Lietuvai atgavus nepriklausomybę ir vykdant žemės reformą, daug dvaro žemės buvo išdalyta savanoriams, buvusiems dvaro kumečiams, mažžemiams ir bežemiams. Iki žemės reformos Sližių dvaras buvo pavyzdinis ūkis.

Knyzlaukio dvarelis

Knýzlaukio dvarelis („Kregždutėje“ jis vadinamas palivarku) savininkas buvo bajoras Vladas Kalendo, gyvenęs maždaug XIX a. viduryje. Su savo tarnaitė, Knýzlaukio kaimo valstietė Sakalauskaite, jis susilaukė dviejų nesantuokinių sūnų, Karolio ir Juozapo Sakalausko. Vėliau ją vedė ir trečiajam sūnui Vladislavui jau davė savo pavardę. Karolis emigravo į Bostoną, Juozapas, gavęs iš tėvo žemės, įsikūrė Juozapavos vienkiemyje. Vladislavas nuomojo dvarelį netoli Minsko, bet po revoliucijos grįžo tėviškėn ir iki mirties gyveno pas brolių Juozapavoje. Palaidotas Knýzlaukio kapinaitėse.

240 ha žemės tėvas V. Kalendo 1907 m. pardavė Sližių dvarininkui Rembovskiiu⁹.

Bernotiškio dvarelis

Bernotiškio dvarelis priklausė Viktorui Butkevičiui (1881–1931), buvusiam caro sargybos viršinininkui, papulkininkui. Šeimoje buvo pasakojama, kad jis dalyvavo Kronštato maišto malšinime. Į atsargą išėjo jau kaip pulkininkas. Revoliucijos metais grįžo į Lietuvą ir veikiausiai nusipirko šį dvarelį. Turėjo sūnų Petrą ir dukterį. Sūnus buvo vedęs Veroniką Sakalauskaitę iš Juozapavos vienkiemio. Pasakojama, kad prasilošęs ir pamažu išpardavęs žemę, išvažiavo į Kauną, o žmona su penkiais vaikais grįžo į tėviškę. Didžiąją dalį dvaro nupirko Amerikoje pinigų užsidirbęs Januškevičius, dalį (iš viso 35 ha) pirko ir perpirko Veprių viršaitis Jonas Šarka¹⁰.

Bernotiškio dvarelio savininkas pulkininkas Viktoras Butkevičius. Iš Stasio Butkevičiaus albumo

Medinų dvarelis

Apie šį dvarelį nėra išlikę daug duomenų, tik žinoma, kad vienu metu jis priklausė Petrąpilio kunigų seminarijos rektoriui prelatui Erdmanui. Kaip leidžia datuoti kai kurios detalės kun. Tumino užrašytuose vietos žmonių prisiminimuose, tai galėjo būti XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje.

Prelatas Erdmanas buvo turtingas žmogus, Vilniuje jam priklausė keletas namų, turėjo ir kelis dvarus, kurių vienas – Medinų dvaras Upninkų parapijoje. Tą dvarą gavęs „iš familijos“ ir dažnai į jį atvažiuodavęs, mėgdavęs čia praleisti vasaros atostogas. Šv. mišias laikydavęs viename kambaryje įrengtoje kopyltėlėje. Pasakojama, jog ketino Medinuosė pastatyti mūrinę kopyltėlę, nors tai ir prieštarauja pasakojimams apie nepaprastą prelato taupumą ir šykštumą. Antai sukiurusiam Upninkų kopylčios stogui samanomis užkamšyti, kad vanduo ne taip bėgtų, davęs 25 rublius ir už tai susilaukęs Veprių klebono Janulevičiaus kritikos: esą verčiau būtų 300 rublių davęs visam stogui.

Dar pasakojama, kad prastai pats valgydavęs ir kitus menkai tevaišindavęs.

V. Butkevičiaus žmona Aleksandra Butkevičienė (1859 m. Peterburge – 1949 m. Sibire). Iš S. Butkevičiaus albumo

„Važiuodavo dažnai su vienu arkliu paprastais ratais, užtai bernai nei kepurės nekeldavo. O kai važiuodavo su karieta ir

⁹ Pagal Irenos Steigvilienės (Akunytės; gim. 1938 m.), V. Kalendos provaikaitės, pasakojimą A. Žentelytei.

¹⁰ Pagal Zigmo Butkevičiaus, gim. 1932 m., V. Butkevičiaus vaikaičio, pasakojimą A. Žentelytei.

su pora gerų arklių, tada kepures keldavo visi. Prelatas ir sakydavęs: „Panie, ne dėl manęs, bet dėl arklių kepurę kelia.“

Gal šie jo savotiškumai susiję ir su prelato kilme – mat buvo kilęs iš paprastų žmonių, sako, tėvas buvęs rimorius, vaikščiodavęs baltomis kelnėmis pagal to laiko paprotį. Pats prelatas lietuviškai mokėjo, nors šiaip, žinoma, tik lenkiškai kalbėjęs.

„Labai mylėjo miškus, tuoj po miščių į mišką važiuodavo. Radęs nulenką berželį jį pakeldavo, paremdavo. „Kad jam kur rankos nudžiūtų, kas jį nulenkė“, – sakydavo. Apylinkėje jam priklausė daug miškų, o Medinų miškas ir iki šiol yra nepralenkiamas savo gražiais rąstais bei ažuolynais.“¹¹

Apie Upninkų dvarą žr. A. Žentelytės str. „Upninkų praeitis upninkiečių atsiminimuose“.

V. Butkevičiaus šeima (iš kairės): žentas Mykolas Šurna, V. Butkevičius, A. Butkevičienė su vaikaičiu, duktė Irena Šurnienė, duktė Marija (vėliau Zibalienė), sūnus Petras Butkevičius.
Iš S. Butkevičiaus albumo

¹¹Tuminas P. *Upninkų bažnyčios istorija*, p. 14–15.

Upninkų praeitis upninkiečių atsiminimuose

Audronė Žentelytė

Iš dalies tai laimės dalykas, kad apie Upninkų praeitį sukaupta palyginti daug unikalių medžiagų. Ne kiekvienai parapijai taip pasiseka, kad jos klebonas imtųsi rinkti ir užrašinėti savo parapijiečių atsiminimus apie krašto praeitį. Upninkiečiams pasisekė:

„Būdamas Upninkų parapijos klebonu 1941–1945 metais ir mylėdamas upninkiečius ir jų praeitį, turėjau norą parašyti kiek gilesnę Upninkų bažnyčios bei apylinkės istoriją, pasiremdamas dokumentais bei žmonių pasakojimais. Kadangi tačiau ir pačiam teko iš tos apylinkės dėl karo aplinkybių pasitraukti, tai to sumanymo negalėjau įvykdyti. Surašau nors surinktą medžiagą apie Upninkų bažnyčių bei apylinkę iš senų žmonių pasakojimų, nepasinaudodamas žiniomis iš senų dokumentų. Seni žmonės, ypač tie, kurie dar žino, kaskart smarkiai retėja. Kad užsiliktų nors žinių likučiai būsimiems upninkiečiams, jų inteligentams bei vadams, šios žinios čia ir surašomos. (...) Duok, Dieve, kad ir šios menkos žinios, surinktos šiame rašinėlyje, nežūtų, bet išliktų sekančioms kartoms.“

Taip rašo Upninkų klebonas Pranciškus Tuminas savo „Upninkų bažnyčios istorijos“ įžangoje¹. Čia pat nurodo ir svarbiausius pateikėjus:

„1. Adolis Palaima, gim. 1860 m., iš Sergiėjevkos k. Nepaisant senatvės, turėjo gan šviesią atmintį, iš jo pasakojimų daugiausia medžiagos yra semta.

2. Baltrus Palaima, gim. 1870 m., iš Kunigiškių k., taip pat daug ką yra papasakojęs.

3. Adomas Palaima-Pagada, gim. apie 1865 m., iš Kunigiškių k., didelis kunigų prietelis, rėmėjas.“

1960 m. naujas Upninkų klebonas Vaclovas Ramanauskas, tarp parapijos raštinės dokumentų radęs P. Tumino rankraščius, užsimojo juos sutvarkyti. Deja, Upninkuose V. Ramanauskui buvo lemta išbūti vos aštuonis mėnesius, todėl jis nebesuskubo surinkti naujos medžiagos ar sutikrinti rankraštyje rastų prisiminimų. Kaip pats sakosi, tik surašė, kas buvo galima iš kun. P. Tumino užrašų surinkti, pridėdamas vieną skyrelį: „Penkiolikai metų praėjus“. Redakcinės įžangėlės pabaigoje V. Ramanauskas priduria pastabą, kad visi trys pagrindiniai medžiagos pateikėjai 1960 metais jau buvo mirę.

¹ *Upninkų bažnyčios istorija* (Pagal žmonių pasakojimus). Medžiaga vientisesnėms studijoms apie Upninkų apylinkės praeitį. Žinias rinko ir parašė kun. Pr. Tuminas, Upninkų apylinkės klebonas 1941–1945 m. Redagavo ir perrašė kun. V. Ramanauskas. 1960, Upninkai, 37 p. (toliau tekste – Tum ir puslapis). Rankraštis saugomas Veprių muziejuje.

Senųjų upninkiečių prisiminimus kun. P. Tuminas derino su medžiaga iš senųjų bažnyčios metrikų knygų, inventoriaus sąrašų, spaudoje skelbtų straipsnių bei senų istorinių studijų (Kurczewski J. *Biskupstwo Wileńskie*, 1912; Balinski M. *Starożytna Polska*, t. 4, 1885–1886), taip siekdamas rekonstruoti kuo nuoseklesnę Upninkų parapijos ir bažnyčios istoriją. Jo panaudoti rašytiniai šaltiniai prieinami ir dabarties istorikams, o štai senųjų upninkiečių prisiminimai apie Upninkų parapijos panaikinimą XIX a. viduryje, jos prijungimą prie Vėprių parapijos ir upninkiečių pastangas iš pradžių išlaikyti, o vėliau ir atkurti savo kaip parapijos centro statusą yra išties unikalūs. Antrojo pasaulinio karo metais užrašytų vietos žmonių prisiminimuose dar aiškiai jausti upninkiečių nuoskauda dėl šių įvykių ir konkurenciniai jų santykiai su vepriškiais. Galimas daiktas, kad pažeistas upninkiečių orumas, kai teko prarasti turėtas bažnytinio centro pozicijas ir tenkintis periferiniu Vėprių filijos statusu, sustiprino vietinių jų patriotizmą ir užaštrino istorinę atmintį.

Ateities kartoms išsaugoti bent dalį Upninkų praeities siekė ir Klemensas Palaima, savo ir rėmėjų lėšomis išleidęs atsiminimų apie gimtąjį Upninkų kaimą ir jo žmones knygelę „Upninkų bažnytkaimis prie Šventosios upės“². Agrarinių mokslų daktarą K. Palaimą, Upninkų kaime išgyvenusį iki 16 metų amžiaus ir todėl gerai menantį valstiečių buitį bei gyvenimo būdą, rašyti apie gimtąją parapiją, kaip pats prisipažįsta, garbinga Upninkų praeitis ir dėkingumas šviesiai kaimo bendruomenei, kuri, pasak autoriaus, „mokėjo švęsti šventes, kelti vestuves, krikštynas, o sekmadieniais pasimelsti bažnyčioje“ (Pal, 3).

Savo atsiminimų knygelėje K. Palaima atkuria išnykusio kaimo žmonių portretus, brėžia jų gyvenimo linijas, neretai dramatiškai laužomas sudėtingų istorinių karo ir pokario įvykių, atmintyje rekonstruoja kaimo žemių valdas su laukų pavadinimais ir jų istorijomis, išsamiai aprašo ūkininkavimo būdą. Be to, jis pateikia įdomios medžiagos apie kaimo valstiečių buitį bei tradicijas, švietimą ir kultūrinį gyvenimą. Aprašymus vaizdžiai papildo „Upninkų apylinkės schema“ ir „Upninkų kaimo gyventojų sodybų schema“, rekonstruojanti Upninkų kaimą 1940 metais, bei pluoštas fotografijų. Knygelė vertinga ne vien savo faktografinė medžiaga, bet ir autoriaus prisiminimuose atkurta dvasinė upninkiečių kaimo bendruomenės atmosfera. Jos poveikį žmogui K. Palaima pabrėžia ir baigiamuosiuose knygelės išangose žodžiuose:

„Rašydamas šį leidinį jaučiau dvasinį ryšį su tais žmonėmis, kuriuos pažinojau, kurių aplinkoje užaugau ir įgijau specialybę. Mane skatino rašyti ir rėmė materialiai vaikystės draugas iš Upninkų kaimo Leonardas Utkas, kuris gyvena Anglijoje, tačiau kasmet apilanko tėviškę ir jaučia didelę pagarbą šio kaimo žmonėms.

Šiuo leidiniu noriu pagerbti (kaip žemietis) Upninkų kaimo žmones, kurie savo asmeniniu gyvenimu ir gražiais pavyzdžiais padėjo man suformuoti moralės ir etikos principus“ (Pal, 3).

Suvokiant upninkiečių prisiminimų vertę, šiame jų pristatyme stengtas pateikti kuo daugiau autentiškos medžiagos.

² Palaima K. *Upninkų bažnytkaimis prie Šventosios upės*, leidimo metai ir vieta nenurodyta (toliau tekste – Pal ir puslapis).

Gyvenimas tarp upių

„Upninkai yra labai gražioje vietoje, plačiame Šventosios slėnyje. Iš pietų ir rytų vietovė supama aukštų kalvų, gražiai vingiuoja keliai, matyti tolimesnės kalvos ir pušynėliai. Iš pietryčių į Šventąją įteka Širvintà (kairysis intakas...). Apie 10 km į vakarus nuo Upninkų, ties Sántakos dvaru, Šventóji įteka į Nėrį. (...) Nė viena šių upių neturėjo tiltų. Ties Upninkais buvo keltas ir brasta, o Širvintoje buvo kelios brastos.“

Taip Upninkų geografinė padėtis nusakoma B. Kviklio enciklopedijoje³. Vietovės artumą prie upių rodo jau pats jos pavadinimas.

Kun. P. Tuminas Upninkų parapijos istorijoje taip pat pabrėžia, kad

„Upninkų kaimas yra tarsi saloje, nes iš trijų pusių jį supa upės: Šventoji, Širvinta ir Neris. Kai pavasarį ir rudenį upės ištvinsta, į Upninkus patekti neįmanoma, nes nei per vieną upę nėra tilto. Susisiekimas keltu kai kada tampa neįmanomas“ (Tum, 2).

Ne ką lengviau susisiekti su likusiu pasauliu upninkiečiai galėjo ir 1960 m., kai gyventi į Upninkus kėlėsi naujasis klebonas Vaclovas Ramanauskas. Jo liudijimu, tada buvusi gili žiema, daug sniego, ir prie Upninkų privažiuoti be traktoriaus buvę neįmanoma. Todėl klebonui tekę savo daiktus iškrauti Užupio kaime „paskui, Šventajai ledus išnešus, dvi valteles surišus, keltis per upę“ (Tum, 35).

Gamtiniai barjerai iki pat 1962 m., kai buvo pagaliau pastatytas tiltas per Šventąją, trukdė ne tik susisiekimą, bet ir kultūrinę komunikaciją. Todėl nenuostabu, jei, pasak V. Ramanausko, apie Upninkus buvo paplitusi nuomonė, „jog čia bausis užkampis“ (Tum, 32). Nuo artimesnių vietovių ir miestų Upninkai pagal B. Kviklio enciklopediją nutolę tokiu atstumu: 18 km į rytus nuo Jonavos, 27 km į pietvakarius nuo Ukmergės ir 7 km į pietvakarius nuo Vėprieų⁴.

Galimas daiktas, kad dėl natūralių geografinių barjerų Upninkų apylinkių gyventojai susikūrė stiprų regioninį mentalitetą, tam tikrą išskirtinumo sąmonę. Lokalinis uždarumas galėjo stiprinti ir istorinę vietos atmintį bei pastangas iš kartos į kartą perduoti pasakojimus apie seniausius laikus, arba, pačių pateikėjų žodžiais tariant, „nuo diedų ir pradiedų“.

Seniausias prisiminimų klodas – nuoroda į vėlyvą upninkiečių krikštą.

„Iš senovės eina kalba, kad upninkiečiai vėliau priėmė katalikų tikėjimą negu kiti. Kai jau visur tas paprotys buvo išnykęs, apie Upninkus dėvėjo trinyčius dar ilgą laiką. Tie trinyčiai buvo baltas, būtinai baltas, ilgas viršutinis vyrų drabužis, susijuosiamas virvele (iš pasakojimo kažkas panašaus į dabartinį paltą). Jei būdavo dėvimi kiti drabužiai, tai trinyčiai būdavo būtinai velkami viršuje. Toliau gyvenantys žmonės turėję priežodį: „Tie upninkiečiai vėlai

³ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Vilnius, 1991, t. 2, p. 367.

⁴ *Ten pat*, p. 365.

vierą priėmė, užtai tebedėvi trinyčius“, – pasakoja Palaimienė (Adolienė) iš Sergiejevkos, atitekėjusi iš Siesikų“ (Tum, 12).

Šiame pasakojime ryškėjantis Upninkų išskirtinumas sietinas su geografine vietos padėtimi.

Baltrus Palaima pasakoja, kad, senų žmonių teigimu, Šventosios upės vardas esąs kilęs nuo to, kad *„toje upėje krikštijo žmones, kaip pasakojama nuo diejų ir pradiedų“* (Tum, 3). Šiaip jau apie ikikrikščioniškus laikus ar lietuvių kovas su kryžiuočiais medžiagos tuose atsiminimuose nėra. Neužfiksuotas prisiminimuose ir joks pasakojimas apie priešais Upninkus, dešiniajame Šventosios krante, nedidėje rėvoje esantį Moko akmenį (6 x 4 m)⁵. (Kitaip nei apie Veprių apylinkėse, Sukinių miške esantį Moką, kuris pagal žmonių pasakojimus kadaise su savo šeimyna neva kėlėsis per Šventąją.) Galima spėti, kad, pasakodami apie senovę kun. P. Tuminui, senieji Upninkų gyventojai atsijodavo medžiagą, o gal ir pats kunigas labiau domėjosi bažnyčios bei parapijos istorija. Veikiausiai todėl apie vaiduokliais garsų Nudeikiškį Tumino rankraštinėje istorijoje kukliai tepasakoma:

„Važiuojant kaire Šventosios upės puse koks 1 km su viršum nuo Upninkų į rytus yra upelis ir griovys, vadinami „Nudeikiškis“ – garsi vietovė savo vaiduokliais bei pasakomis apie vaiduoklius“ (Tum, 10).

Žmonių pasakojimuose pabrėžiamas Upninkų senumas, didi jų praeitis. Kad Upninkų apylinkės teikia medžiagos vietos žmonių pasakojimams apie garsią krašto praeitį, parodo ir aktualus svarbiausių Jonavos rajono kultūrinio paveldo objektų aprašymas, kuriame nurodama archeologinių vietovių sanakaupa Upninkų seniūnijoje, prie Šventosios upės (Dubių piliakalnis, Kunigiškių senovės gyvenvietė, senovės gynybinis įtvirtinimas ir Ūžupių pilkapynas, Dagiliūnių ir Vareikių pilkapynai) ir prie Neriės upės (Vanagiškių pilkapynas ir senkapis, Padaigų piliakalnis ir du Padaigų pilkapynai, Añnotiškių senovės gyvenvietė).

Kaip teigiama B. Kviklio *„Mūsų Lietuvoje“*, senesnieji vietos žmonės pasakoja, kad

„kitados šio skurdaus bažnytkaimo vietoje stovėjęs didžiulis miestas, vėliau kažkurio karo negailestingai nušluotas nuo žemės paviršiaus. Iš tariamai buvusių „40 bažnyčių“ teišlikusi viena, nors Upninkų vietovė užima nedidelį žemės plotą.“⁶

Nežinia, kuo remdamasis B. Kviklys nurodo šį neįtikėtiną bažnyčių skaičių. Upninkiečio Klemenso Palaimos liudijimu, jo senelis Ignas Palaima pasakojęs, kad buvusios keturios bažnyčios (Pal, 4). Galimas daiktas, kad taip žodinėje atmintyje „perkeistas“ istorinis faktas, kad Upninkų bažnyčia ne sykį buvo sudegusi, o naujoji pastatyta jau kitoje vietoje. Be to, reformacijos laikais Upninkuose būta ir evangelikų reformatų bažnyčios: vietoj

⁵ Ten pat, p. 367.

⁶ Ten pat, p. 365.

katalikų bažnyčios ją įsteigė feodalai Kiškos, XVI a. viduryje perėmę Upninkus iš Radvilų. 1628 m., dvarą valdant Jurgiui Podbereskiui, buvo iškelta byla dėl bažnyčios gražinimo katalikams. Byla katalikų naudai išspręsta tik XVII a. antrojoje pusėje, dvarą valdant Jurgiui Gruževskiui⁷.

Kun. P. Tuminui upninkiečiai taip pat sakę, jog senais laikais Upninkai buvo miestas arba žymesnis miestelis.

„Tai rodo ir daugybė griuvusių likučių, pamatų, plytų, rūsijų, randamų plačiojoje apylinkėje ariant laukus. Seni žmonės pasakoja, kad miestas buvo pagal abu Šventosios krantus, kur dabar yra senosios Upninkų ir Užupio kaimų sodybos. Užupio kaimas senų žmonių atminimu tebebuvo vadinamas miesteliu, o Upninkų kaimas iki šiol vadinamas miesteliu ir gyventojai laiko save miestelėnais“ (Tum, 3).

Į upninkiečių pasakojimus apie šlovingą savo krašto praeitį yra atkreipęs dėmesį ir XIX a. vidurio autorius kun. B. Smilgelskis:

„Padavimas skelbia, kad Upninkai kitąkart buvę dideliu mūrytu miestu ir anksčiau už Vilnių įkurti; Upninkų laukuose randasi daug griuvusių likučių ir plytinių mūrų liekanų, kurios turbūt ir davė pradžių tam padavimui.“⁸

Iš tikrųjų, istorikų duomenimis, 1520 metais, kai Upninkai priklausė Radvilų giminei, Upninkų miestelyje buvo 20 miestiečių kiemų, o 1536 m. Upninkų dvarui jau priklausė aplinkinis valsčius. Taip pat žinoma, kad 1614 m., kai tuometiniai Upninkų savininkai Kiškos dvarą pardavė Jurgiui Podbereskiui, miestelis buvo išsidėstęs abiejuose Šventosios krantuose ir sujungtas tiltu⁹. Tas Upninkų miestas, pasak kun. P. Tumino, sudegė ir buvo sunaikintas per švedų karus (1655–1660). XVIII a. pradžioje Upninkus nusiaubė Šiaurės karas.

Senųjų laikų ženklai ir paminklai vietinių gyventojų atmintyje dažniausiai siejami su švedų karais. Kaip nurodoma kun. P. Tumino rankraščiuose, maždaug už 1 km nuo Upninkų į rytus, važiuojant į Veprius, dešinėje kelio pusėje (Valančiūnienės sklype, Lazdynāvos kaime) iki šiol nuo švedų laikų yra išlikę pylimai kalne, kur viena pusė kovojo, gynėsi. Vadinami tie pylimai *Gintinė*, tačiau žmonės iškreipdami vadina *Giltinė*. Kiti pylimai yra antroje Šventosios upės pusėje, Užupio kaime (už Morkūno sklypo ant kalno), vadinamajame piliakalnyje, ir tie pylimai vadinami *Šancai*. Ten stovėjusi antroji pusė – švedai. Panašių pylimų yra Samantonyšė, Dubiuosė, Dagilionių miške (Tum, 3, 10).

Apie tą Gintinės kalną yra toks padavimas, kurį papasakojo Adomas Palaima-Pagada, jį girdėjęs iš savo tėvo, turėjusio labai gerą atmintį:

„Mušėsi su švedais. Vajauninkas (karo vadas) laikėsi ant Gintinės kalno. Užėjo labai didelis debesis su perkūnijomis. Vajauninkas ir sako debesiui: „Murmėk,

⁷ Misius K. Iš Upninkų apylinkės praeities, *Kraštotyra*, Vilnius, 1988, t. 22, p. 69.

⁸ Smilgelskis B. Kunigo vikaro užrašai, *Eskizai*, 2007, nr. 17, p. 70.

⁹ Misius K. Iš Upninkų apylinkės praeities, p. 68–69.

nemurmėk, ir tau bus.“ Pasigirdo iš debesies balsas: „Gulk ir pailsėk.“ Vajauninkas su savo kariuomene ir sugulė. Tada kad pradėjo duoti griaustinis, audra priešams ir sumušė švedus, visai sumušė. Tada vajauninkas atsikėlė ir sugiedojo: „Dievas mūsų gelbėtojas“. Nuo tada ir pradėjo žmonės tą giesmę giedoti“ (Tum, 3).

Įdomu, kad pusšimčiu jaunesnėje Klemenso Palaimos atsiminimų knygelėje apie tą patį kalną nebėra pateikiama autentiškų vietinių žmonių aiškinimų, o tik remiamasi B. Kviklio enciklopedijoje rasta informacija:

„Už pusės kilometro į vakarus, ant Musinio kalno, yra vieta, vadinama „Giltinės“ vardu. Vieni teigia, kad tai karių, kurie sunaikino Upninkus, kapai, kiti – kad šioje vietoje dvarininkai plakdavo arba žudydavo baudžiauninkus“ (Pal, 5).

Be piliakalnių ir gynybinių įtvirtinimų, ryškiausi į Upninkų kraštovaizdį įrašyti praeities ženklai yra kapinės. Kun. P. Tuminui žmonės tvirtinę, jog Upninkų kapinės esančios labai senos: *„Kiek žmonių atmintis siekia, nuo diedų ir pradiedų, kapinės jau buvo čia.“* Pasak Tumino, kapinių pradžia žmonės sieja su švedų laikais, o šią versiją paremia ir archeologinis radinys: *„Tvarkant kapus 1945 m. rastas senovinis sidabrinis pinigėlis, kuris priklauso, atrodo, Jono Kazimiero (1648–1668) laikams“* (Tum, 9). Žmonių liudijimu, Upninkų kapinėse yra buvusi labai sena medinė koplytėlė.

„Taip kad Upninkų kunigas turėdavo gerokai pasilenkti įeidamas į vidų, kad neprasimuštų kaktos. Numirėlius nešdavo ne į bažnyčią, bet tiesiai į tą koplytėlę, kur būdavo pamaldos“ (Tum, 9).

Toliau kun. Tuminas išvardija visas jam žmonių nurodytas laidojimo vietas aplink Upninkus:

„Kapinės yra Upninkėlių kaime, kur laidojami Upninkėlių ir Bajoriškių kaimų mirusieji. Kapinės apleistos, be tvoros, reikalingos remonto. Šiose kapinėse apylinkės gyventojai rengėsi statyti koplytėlę, jau ruošė medžiagą, bet kilęs karas sutrukdė. Senkapiai yra Dagilionių kaime, nelaidojami, menki likučiai. (...) Upninkų kaimo laukuose, iš Upninkų išvažiuojant į Jėnavą, po dešine koks pusė km nuo kaimo (Juozo Utkos-Trudnos sklype) yra vadinami „Kapinėliai“. Ant dešinio Musinio upelio kranto, to paties Utkos sklype, yra net du maži piliakalniai, kuriuos ir matininkas išskyrė, kaip ir „Kapinėlius“, neleisdamas ten arti. Yra dar mažų piliakalnių Vareikių kaime (Marcinausko sklype), Dagilionių kaimo laukuose“ (Tum, 10).

Daugelio kaimo kapelių atsiradimą žmonės sieja su baudžiavos laikais siautėjusiomis choleros ir maro epidemijomis. Mirdavę taip daug, kartais ištisos

šeimos, kad nebuvę galimybės vežti į kapus prie bažnyčios. „Kokia boba apsižergusi nuvilkdavo kur netoli kaimo, pakasdavo per kelias lopetas duobę ir apkasdavo“ (Tum, 10).

Upninkiškiečiai, kaip ir ne vienos kitos Lietuvos apylinkės gyventojai, turi ir savo pasakojimą apie Napoleono auksą:

„Žmonės sutartinai teigia, kad Napoleonas, su savo kariuomene bėgdamas iš Vilniaus, paslėpė pelkėje prie Upninkų auksą. Ta vieta yra prie pat Upninkų miestelio, iš Upninkų važiuojant į Jonavą po dešinę, kokie 200 metrų nuo miestelio.“

Pasakojama, kad vėliau netgi buvo atvažiuavę kažkokie užsieniečiai su planais ir tos vietos aprašymais, bet aukso neradę. Mėginę ir vietos gyventojai ieškoti pelkėje su geležinėmis lazdomis to lobio, bet taip pat nieko nepešę (Tum, 14).

Pasakojimai apie „senus laikus“ (XIX a.)

Nemažą dalį kun. P. Tumino užrašų užima pateikėjų atmintyje įstrigę jų tėvų bei senelių pasakojimai apie išskirtinius „senų laikų“ įvykius: epidemijas, gaisrus ar stichines nelaimes. Suprantama, kaip tik tokie pasakojimai pirmiausia patenka į komunikacinės atminties fondą, perduodama iš kartos į kartą. Toliau pateikiami šio tipo pasakojimai iš skyrelio „Ligos, gaisrai, potvyniai ir kitokios nelaimės“ (Tum, 10–11).

„Baudžiavos laikais siautė cholera. Žmonės taip mirdavo, kad Medinū kaimo išmirė visi seniai, liko tik Morkūnas. Upninkų klebonas aiškino, kad apsisaugojimui reikia gerti dzingėlės-šventagaršvės šaknies, užpiltos degtine, po stikliuką. Tada liga apstodavusi“ (Tum, 10).

Dar seniau siautęs maras. „Ta liga staugdama eidavo“, – pasakoja seni žmonės (Tum, 10). Matyt, tokia baisi ji buvo žmonėms. Kaip vaistą taip pat mini dzingėlės šaknį.

„Apie 1868 metus buvo didelė raupų epidemija ir daug mirė, tarp jų ir Upninkų bažnyčios statytojas Paškevičius. Didžiojo karo metu, apie 1917 metus, gana plačiai siautė šiltinė ir „ispanka“ (ispaniškasis gripas). Nuo šiltinės ypač daug žmonių išmirė Užupio kaimo, bet kitur nedaug“ (Tum, 11).

Didesnių gaisrų, kai sudegdavo visas kaimas, irgi ne kartą pasitaikė. Būta ūkininkų (kaip Karolis Palaima), kuriems dėl gaisro teko keturis kartus iš naujo statytis gryčią.

Adoliui Palaimai (jam 1948 metais buvę 88-eri)

„mažam esant pasakojusi jo sena baba, kad vasaros metu kartą staugiai ir labai aukštai buvo išsiliejęs Šventosios upės vanduo. Vanduo

užliejęs ne tik pievas, bet ir dirvas, Dubių kaimą, užtvinę buvo iki Šventosios pakrantės kalnų. Bepjaunant rugius nespėjo gubų išnešti – taip staigiai užėjo. Vanduo nešė su šaknimis medžius, ažuolai plaukė, trobesiai plaukė. Vanduo neilgai truko. Tai atsitikę dėl to, kad iš kokio ežero ar upės Šventąja prasimušęs vanduo. Tas potvynis labai sugadinęs derlingas pievas ir laukus, nes užpylęs juos per gerą plaštaką smėliu. Iš išgriauto smėlio kažkoks Palaima iš Užupio rado 6 senovines alavines lėkštes. Kam vėliau jos pateko – nežinia. (...) Minėtas potvynis galėjo būti dar prieš 1800 metus“ (Tum, 11).

„Pagadų mama sakinėdavo, kad jos jaunystės laikais, gal apie 1850 metus, siautusi labai didelė audra. Užėjo tokia vėtra Širvintės klonyje, kad sugriovusi trobas, išvartė medžius, tvorą. Pāširvintčio visą kaimą sugriovė. Žmonės rėkė, gyvuliai daužėsi, blioė. Iš išgąščio miręs pasakotojos motinos brolis.

Bado metu didelių sunkumų su valgiu yra ne kartą pasitaikę. Žmonės tada valgė „bėralą“, t. y. nevėtytus rugius, – grūdus su pelais sugrūdavo piestoje ir valgydavo. Gryna duona būdavo vietoj pyrago“ (Tum, 11).

* * *

Pagal kun. P. Tumino rankraštyje cituojamą 1818 metų inventorių,

„Upninkų parapijos reikšmingesni dvarai anuomet buvo: Upninkai – pono Horno Sovietniko (valstybės patarėjo), kuris yra liuteronų išpažinimo; Veprių dvaras – pono Kosakovskio Levčio; Santakų dvaras – pono Cydziko Sovietniko. Abu tie dvarai yra Romos katalikų išpažinimo“ (Tum, 8).

Upninkų bažnyčia taip pat turėjo žemių su baudžiauninkais. Upninkų bažnytinės žemės Kunigiškiuose 1818 metais buvo 20 valakų ir dar 0,5 valako miško, taigi iš viso apie 410 ha. Tų metų inventorius rašo: „Žemė didesne dalimi nenaudojama, nes daugiausiai smėliai ir raistai.“ Tą bažnytinę žemę apdirba 10 Kunigiškių baudžiauninkų šeimų ir 16 laisvųjų vyrų. Iš kiekvienos baudžiauninkų šeimos (gryčios) privalo vyras ir moteris 3 dienas atidirbti dvare, be to, kiekviena baudžiauninko šeima moka per metus po 18 sidabrinų kapeikų. Kiekvienas valstietis žemės galėjo turėti daugiau negu 0,5 valako. (...) Žmonių žiniomis, Kunigiškių kaime 7 valakai ėjo dirbti kunigui, todėl vadinosi „kunigiški“, o kiti 7 valakai – Upninkų dvarui ir vadinosi „karaliaučizni“ – karališki (Tum, 11).

Pasakojimų apie ponų savivalę nėra daug. Prisimenama, jog

„jei dvaro lauke rasdavo gyvulį, reikėdavo mokėti 5 rublius. Užtai dvaro žemės bijodavo kaip ugnies, arti jos bijodavo pririšti ar ganyti gyvulius, kad kartais nusitraukę netyčia neįeity. Dvarininkai

mergaitėms už neklusnumą kirpdavo pusę galvos bei šiaip visokių keistenybių prisigalvodavo ir išreikalavdavo“ (Tum, 12).

„Senais laikais Upninkų dvaro ponas už kažką „pasinaravino“ – užsikaprizino ir iš Kunigiškių 7 brolius Palaimas išblaškė po Užupį, Aukštākaimį ir kitur. Iš čia ir paplito po Upninkų parapiją Palaimos“ (Tum, 12).

Kun. P. Tumino rankraštyje randamas vienintelis platesnis pasakojimas apie konkretų dvarininką grafą Horną (maždaug XIX a. antroji pusė) akivaizdžiai apipintas išmonių ir gandų.

* * *

Iš kitų socialinio gyvenimo realių prisiminimuose išskiriami ėmimai į rekrūtus.

„Į kariuomenę (rekrūtus) iš tos apylinkės gaudydavo po 30–40 žmonių, ką sugaudavo iš baudžiauninkų, ir išveždavo. (...) Kartais agentai, pasivertę (apsimetę) draugais, kokį nors vyruką nusiveždavo į karčemą, nugirdydavo, o paskui surišdavo – ir į kariuomenę. Gaudydavo tik prasčiokus, ponų, miesčionių ir žydų neimdavo. Vėliau įstatymas buvo pakeistas: vienais metais imdavo penkis iš Upninkų, kitais metais – penkis iš Veprių. Būdavo, Medinų miškuose sukuria didelius laužus, įkaitina žemę, paskui anglis nušluoja ir miega kaip ant pečiaus“ (Tum, 12).

* * *

Upninkiečių atmintyje išlikę ir nemažai prisiminimų apie XIX a. labai paplitusį girtavimą.

„Žmonės labai gėrė. Degtinė buvo labai pigi, gorčius po auksiną (13 kapeikų). Kitur už auksiną duodavo 5 butelius. Pragerdavo viską, ką prie miško ar kitur uždirbdavo. Ypač rinkdavosi į karčemas per Užgavėnes. O, kas tada jose darydavosi! Namuose per šventes taip pat degtinės turėdavo, bet iki muštynių po namus nepriedavo. Vėpriuose buvo ypač didelė karčema su atskirais kambariukais. Mergos atsinešdavo ten ragaišio, sviesto, gerdavo kompanijomis. Pasigerdavo visi, o paskui elgdavosi kaip gyvuliai, pareinant namo viens vienoj, kits kitoj (kelio) pusėj gulėdavo“ (Tum, 11).

Karčemų buvo labai daug. Pačiuose Upninkuose stovėjusi didelė karčema su labai erdviomis *stadalomis*, bet ji veikiausiai bus sudegusi kartu su bažnyčia 1807 m. Karčemos apylinkėje dar buvusios: 2 Kunigiškiuose, Bečiuosė, Rizgonysė, ten labai vogdavo arklius, Pageležiuosė, Laibiškiuose ir t. t. Upninkuose, Bečiuose

ir Vepriuose buvę *bravorai*. Prie bravoro naktimis baudžiauninkai privalėję eiti sargybą (Tum, 11).

Karčemos pirmiausia buvo išgėrimui, bet turėjusios ir kitas funkcijas. Vietos gyventojai prisimena, kad senais laikais

„iš Vilniaus ir iš kitur prekybos ir visokiais reikalais važiuodavo per Upninkus į Rýgą. Tilto čia niekad nėra buvę, buvo keltas. Karčemoje sustodavo pailsėti, pavalgyti, pernaktuoti. Ratai buvo nekaustyti, medinėmis ašimis. Nekaustyti ir arkliai. Tokie ratai kelionėje gėsdavo, subyrėdavo, todėl veždavosi atsarginį ratą“ (Tum, 11).

Upninkiečių pasakojimus apie girtuoklystės laikus kun. P. Tuminas baigia pastaba, kad girtuoklystė labai sunykusi Motiejaus Valančiaus blaivybės akcijos laikais. Tačiau pačių gyventojų prisiminimų apie šios akcijos atgarsius Upninkuose neužfiksuota.

Liudydamas veikiausiai jau apie kiek vėlesnius laikus, XIX a. pabaigą, Baltrus Palaima (gim. 1870 m.) teigia, kad Kunigiškiuose, didžiausiame Upninkų parapijos kaime, skaityti mokėjo gal tik 3 žmonės. Kituose kaimuose, pasak jo, nė tiek skaitančių nebuvo (Tum, 12).

Bažnyčios ir parapijos praeitis iki jos panaikinimo XIX a. viduryje

Didžiąją dalį kun. P. Tumino iš vietos žmonių užrašytų prisiminimų sudaro pasakojimai apie Upninkų bažnyčios ir parapijos praeitį. Prisiminimų rinkėjas siekė rekonstruoti kuo tikslesnę Upninkų parapijos istoriją, tam tikslui jis ir pats rinko medžiagą iš rašytinių šaltinių (bažnyčios archyvų, istorijos leidinių).

Kiek mena vietos gyventojai, senovėję bažnyčia, *„atrodo, kad jau nuo švedų karų, stovėjo „ant desintino“ už kapų prie kelio Lazdynavos kaime. Pasakojama, kad ji buvo nemaža, medinė. Kaip ir kada sudegė, jau nežinoma. Kalbama, kad tai buvo prieš 300 metų“* (Tum, 3), – vadinasi, apie XVII a. vidurį, karų su švedais laikais.

Antroji bažnyčia stovėjusi prie pat Upninkų miestelio. Žmonių atmintyje ji išliko vietos pavadinimu: XX a. viduryje ši vieta Upninkuose šalia šimtamečio topolio tebebuvo vadinama *Šventorėliu*. Be to, prie topolio buvęs prikaltas mažas kryželis su užrašu, liudijančiu, jog šis topolis anksčiau augęs prie bažnyčios durų. Bažnyčia buvusi medinė, didesnė už dabartinę, dengta gontais. Ji sudegė 1807 m.

„Sakoma, kad per šienapjūtę zakristijonas po pamaldų išėjo grėbti šieno, palikęs neužgesintas žvakes ar su anglim užkrėtęs netyčia ir bažnyčia sudegė. Kunigas buvo išvažiuoęs. Monstranciją, kielikus išgelbėjo.“

Kaip pabrėžia pateikėjai, vėliau šie daiktai, taip pat ir Dievo Motinos paveikslas, atitekę Vepriams.

„Kai Upninkuose bažnyčia vėl atsigavo, tą paveikslą viena pamal-di mergaitė ar moteris, vardu Agotėlė, keliais eidama iš Veprių parnešė“ (Tum, 3).

Kol bažnyčia buvo nesudegusi, kunigas gyvenęs *oficinoje* – sename, didžiuliam mediniame name, kuris vėliau buvęs perdirbtas ir jame ilgam laikui įsikūrė Upninkų mokykla (šis namas 1944 m. per karą sudegęs). Bažnyčiai sudegus, kunigas išsikėlė gyventi į Beinoriškius – sodybą Kunigiškių kaimo laukuose, netoli Šventosios upės.

Nors rašytiniai šaltiniai rodo, kad Beinoriškių palivarkas bažnyčiai buvo užrašytas dar 1650 m.,¹⁰ vietiniai žmonės pateikia savąją, naujesnę versiją, pagal kurią bevaikis Beinoras savo žemę, 33 dešimtines (*desentinus*), užrašė bažnyčiai. „Ten ir persikėlė gyventi kunigas. Pasistatė koplytėlę, ten paprastomis dienomis laikydavo pamaldas, o sekmadieniais eidavo į Upninkus.“ Pasak kun. P. Tumino, iš tų laikų Beinoriškiuose gyvenusių kunigų žmonės dar prisimena kai kurias pavardes.

„Beinoriškiuose buvusios koplytėlės pamatai tebėra, o pati koplytėlė buvo nuvežta į Veprius ir padaryta viena iš Kalvarijos stacijų koplytelių – „Večernykas“¹¹, nors kiti sako, kad tas „Večernykas“ padarytas iš koplytėlės nuo Upninkų kapų“ (Tum, 4).

Remdamasis archyviniais dokumentais, kun. P. Tuminas nurodo, kad anuomet parapijoje buvę 3 koplyčios: Veprių, Sližių ir Beinoriškių (Upninkų). Apie jas, pasak Tumino, 1818 metų inventorius rašo:

„Viena koplyčia randasi Vepriuose, dalimi mūrinė, dalimi iš medžio, pastatyta Kosakovskių paveldimose žemėse. Toji koplyčia priklauso tėvams dominikonams Vilniuje Šv. Dvasios. Joks kunigas nuolat negyvena toje koplyčioje, bet sekmadieniais ir šventadieniais atvažiuoja dominikonų prokuratorius iš Milašūnų palivarko.“ Sližių koplyčia pagal tą patį inventorių esanti „Pauplių palivarke, kuris priklauso Hornui Sovietnikui. Ji yra medinė, gontais dengta, sena, reikalinga remonto. Ir šioje koplyčioje kunigo nėra, o mišios joje laikomos, kai upė patvinsta ar pareikalavus dvarui“ (Tum, 7–8).

Trečioji Upninkų parapijos koplyčia Beinoriškiuose esanti geros būklės. Upninkų klebonas joje laikas mišias darbo dienomis, nes Upninkų bažnyčia esanti toli nuo klebonijos¹².

Tame pačiame 1818 metų inventoriuje rašoma, kad Upninkų parapija anuomet ribojosi su Pabáisko, Gélvonų, Skarūlių, Siesikų ir Dėltuvos parapijomis ir užėmė nemažą plotą: išilgai

¹⁰Ten pat, p. 73.

¹¹„Večernykas“ – medinė „Paskutinės vakarienės“ koplytėlė, stovėjusi prie Veprių kapinių iki Kalvarijų koplytelių sunaikinimo 1963 m.

¹²Deja, šie 1818 metų inventoriaus duomenys nesutampa su K. Misiaus straipsnyje pateiktomis žiniomis: „1806 m. sudegė bažnyčia ir, berods, visas miestelis. (...) Tik po 1828 m. pradėjo atstatyti bažnyčią, kuri 1842 m. vėl sudegė“ (Misius K. Iš Upninkų apylinkės praeities, p. 70).

3 mylias, skersai – 1,5 mylios¹³. Parapijoj vyrų buvę 924 ir moterų 932, iš viso 1 856. Einančių prie šv. Sakramentų – 1 368, neinančių (vaikų) – 488. Upninkų klebonas tuomet buvo filosofijos mokslų daktaras kun. Adomas Gineika, išventintas kunigu 1775 metais Vilniuje. Vikaro Upninkuose nebuvo, bet reikalui esant pasikviesdavo kunigų-vienuolių trinitorių iš Jonavos.

Adolis Palaima pasakoja, kad kun. A. Gineika Dubių kaime turėjęs savo palivarką, kuri buvo gavęs paveldėjimo ar panašiu keliu. Tame palivarke jis netgi turėjęs savo koplyčią.

„Labai jam patiko apylinkės, dažnai „špaciruodavo“. Vieną kartą „bešpaciruodamas“ po savo mėgiamą vietą susitiko mešką. Mat tada tame pakraštyje, kaip ir apskritai apie Veprius, dar buvo labai dideli miškai ir tebebuvę meškų. Labai išsigando, susirgo ir vėliau mirė. Prašė palaidoti ne kapuose, ne šventoriuj, bet savo mylimoj vietoj. Ten ir buvo palaidotas“ (Tum, 9).

Kaip nurodo kun. P. Tuminas, ta jo kapo vieta esanti Sergiejevkos kaime prie Upninkų–Veprių kelio kryžkelės, mažame pušynėlyje. Anksčiau buvęs kryžius, bet apie 1938 metus matininkui matuojant žemę bernai kapą iškasė ir išdraskė, manydami ten rasti rūšį ir brangenybių. Vėliau kaulus atgal sumetė. Kun. Tuminas pabrėžia, kad žmonės kapo vietą ir dabar žino ir piktinasi tuo, kad tame pačiame miškelyje yra palaidotas ir arkliavagis Valeravičius.

Pusė amžiaus be nuolatinės bažnyčios ir klebono

1845 m. Upninkų parapija Vilniaus vyskupo Civinskio sprendimu buvo panaikinta ir iškelta į Veprius¹⁴. V. Merkio knygoje „Motiejus Valančius“ rašoma, jog parapijos centras į Veprius buvęs perkeltas 1844 m.¹⁵ Upninkiečių prisiminiuose parapijos panaikinimas siejamas su paskutiniu Upninkų klebonu Vareikiu, rėmusiu 1831 metų sukilimą:

„Atėjo sukilimo metai – metiežius. Tuo laiku Upninkų parapijos kunigu Beinoriškiuose buvo kun. Vareikis, kilęs iš ponų. Jis ragino žmones prisidėti prie sukilimo net per išpažintį. Rusai, darydami kratą, pas jį rado 20 šautuovų. Kaip bausmė už tai buvo Upninkų bažnyčia uždaryta, parapija panaikinta ir prijungta prie Veprių. Bažnyčios inventorius – indai, monstrancija, liturginiai drabužiai pavesta valdyti Veprių bažnyčiai ir į Veprius išvežta apie 1847 metus“ (Tum, 9).

Tačiau iš istorijos šaltinių aiškėja, kad upninkiečiai tuo metu turėję rūpesčių ir dėl bažnyčios bei klebonijos pastatų. 1828 m. jų pastangomis po gaisro atstatyta bažnyčia 1842 m. vėl sudegė ir po to buvo įrengta mūriniame dvaro grūdų sandėlyje¹⁶. Gali būti, kad ir ši

¹³Geografinė mylia – 7 421 metras.

¹⁴Misius K. Iš Upninkų apylinkės praeities, p. 70.

¹⁵Merkys V. *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius, 1999, p. 210.

¹⁶Misius K. Iš Upninkų apylinkės praeities, p. 70.

aplinkybė paskatino Vilniaus vyskupą Civinskį parapijos centrą perkelti į Veprius. Ir tai buvo ilgai užsitęsęs konfliktas tarp upninkiečių ir vepriškių pradžia.

Pasakojama, kad pasiimti bažnyčios inventorių vepriškiams iš upninkiečių pavyko tik su caro policijos pagalba. Vepriškiams su pasiimtu turtu keliantis per upę, įžeisti upninkiečiai tyčiojėsi ir šaukė: „*Kas į jūsų girinę bažnyčią eis?*“¹⁷ Norėta tada išvežti ir varpus. Tačiau Upninkų parapijiečiai varpų išvežti neleido, sulaukė prie Šventosios besikeliant. Kilo ginčas net su muštynėm, ne vienus marškinius sudraskė. Varpai buvo trys, vieną per muštynes sudaužė. Žmonės vėliau sakydavo: „*Taip Dievas davė, kad varpai Vepriams paimti nesidavė*“ (Tum, 9). Varpus pavyko išsaugoti, tačiau XIX a. antroje pusėje upninkiečiams teko apsieiti be savo kunigo. Iš mus pasiekusių archyvinių dokumentų matyti, kad dėl bažnyčios reikalų ilgai bylinėtasi ir, siekiant reikalus nušviesti kuo palankiau savo naudai, nevengta ir sąmoningai iškraipyti tiesą. Dėl to atkurti tikrąją ano meto situaciją beveik neįmanoma.

Antai 1857 m. Upninkų dvarininkė Paulina Paškevičienė-Horn pačiam popiežiui apskundžia Žemaičių vyskupą M. Valančių dėl to, kad jis neskiriaš Upninkams atskiro klebono. Atsakydamas nuncijui F. Kidžiui, M. Valančius teigia pats per savo vizitaciją 1851 m. įsitikinęs, kad Upninkuose tegali būti tik koplyčia, nes dvarininkė kleboniją išnuomojusi žydai smuklininkui. Į Upninkus Valančius pažadėjo paskirti kunigą, jei kleboniją dvarininkė suremontuos ir gražins bažnyčiai, o kunigui duos išlaikymą¹⁸.

Protarpiais grėšė ir visiškas bažnyčios uždarymas. Sužinoję, kad norima uždaryti jų bažnyčią ir perduoti ją Upninkų dvaro savininkui, leibgvardijos štabo kapitonui M. Bulmeringui, upninkiečiai 1865 m. kreipėsi net į Vilniaus generalgubernatorių Kaufmaną, skųsdamiesi, kad potvynių metu negalį pasiekti kitų artimiausių bažnyčių, todėl vaikai lieka laiku nepakrikštyti, žmonės miršta be paskutinio patepimo, kunigo negali prisišaukti ligoniai.

*„Su ašaromis akyse, kaip ištikimi ir niekuo neprisidėję prie šiuose kraštuose buvusio maišto, prašome generalgubernatorių išakyti mums į Upninkus paskirti kunigą, palikti mums bažnyčią (...), kuri mūsų pačių pastatyta 1845 m. ir su visu turtu jos viduje priklauso mums.“*¹⁹

Kun. P. Tumino surinktuose prisiminimuose rašoma, kad iš Veprių kunigas atvažiuodavo ir atlaikydavo pamaldas tik keletą kartų per metus: per Šv. Mykolą, sekmadienį po Šv. Jurgio, antrąją Velykų dieną, per Žolinę ir, manoma, per Šv. Apolinarą. XIX a. pabaigoje kartais vasarą iš Medinų dvaro atvažiuodavo pamaldų laikyti prelatas Erdmanas (jis čia atostogaudavęs?). „*Pamaldoms arnotą atsinešdavo iš namų, nes zakristijoj dėl blogo stogo labai bėgo vanduo. Raktai būdavo Upninkuose pas Matą Palaimą*“, – pasakoja zakristijonu ilgą laiką tuomet buvęs Adolis Palaima. Ten pat teigiam, kad bažnytėlės remontui valdžia neduodavusi leidimo, dėl to neremontuojamas stogas labai sukiuręs.

¹⁷Jankauskas V. Iš Upninkų bažnyčios ir parapijos istorijos, *Jonavos balsas*, 1992, vas. 1.

¹⁸Merkys V. *Motiejus Valančius*, p. 210.

¹⁹Jankauskas V. Iš Upninkų bažnyčios ir parapijos istorijos.

„Prelatas Erdmanas davė kažkam 25 rublius, kad privežtų samanų ant lubų ir vanduo ne taip bėgtų. Tai išgirdęs Veprių klebonas kun. Janulevičius²⁰, kurio žinioje buvo Upninkų bažnyčia, pasakė, kad prelatas verčiau būtų davęs 300 rublių visam stogui“ (Tum, 15).

Visą XIX a. antrąją pusę su trumpomis išimtimis upninkiečiai turėjo išsiversti be nuolatinės bažnyčios ir savo klebono. Įvertindami tuos laikus, upninkiečiai teigia, kad daug ydų tuomet įsibrovė į žmonių, ypač jaunimo, gyvenimą. Minimas didelis skaičius nesantuokinių vaikų ir priduriama: „*Tai daugiausia, atrodo, dviejų dvarininkų brolių Montvilų žalinga įtaka.*“ Dažnos buvusios ir vagystės (Tum, 15).

Antra vertus, pabrėžiamas didelis ano meto upninkiečių religingumas ir pamaldumas:

„*Sekmadieniais kiekvienoje troboje iš ryto būdavo giedamos valandos (adynos). Vasaros sekmadienių rytais jauni vyrai, sujoję ganyti arklių, visi kartu valandas pagiedodavo, nes namuose nespėdavę. Koks tai būdavo gražumas, apsaakyti neįmanoma. Giedodavo taip pat karunkas, rožančių bei kitas giesmes.*

Per adventą į raras eidavo labai anksti, dar prie žvakės jau atgiedodavo. Išpažinties irgi labai eidavo į Veprius, nes Upninkuose tada kunigo nebuvo. Kunigai, ypač per adventą, gavėnią, klausydavo išpažinčių nuo aušros iki sumos ir po mišparų iki vakaro. Kai Vepriuose buvo kun. Vėlūtis, pamatęs upninkiečius, liepdavo susirinkti prie tuščios klausyklos, o paskui pats ateidavo, tarsi nieko nežinodamas, kad upninkiečiams nereikėtų taip ilgai laukti. Per egzekviją veždavosi su savimi į Veprius visus pietus, ir po pamaldų pas zakristijoną ar kur kitur poterius ir vaišes atlikdavo“ (Tum, 13).

Upninkų bažnyčios ir savarankiškos parapijos atkūrimas

Rekonstruoti šį laikotarpį padeda upninkiečių pasakojimai, tokie gyvi ir vaizdingi, matyt, ne vien dėl to, kad nuo prisimenamų įvykių buvo praėję dar palyginti nedaug laiko, bet ir dėl pačios jų svarbos prisimenantiems. Nes kaip tik šiuo laikotarpiu, nors istoriškai itin neramiu, upninkiečiai atkakliai rūpinosi vėl turėti savo bažnyčią ir atkurti savarankišką Upninkų parapiją. Bažnyčios ir parapijos atkūrimas upninkiečiams reiškė jiems padarytos neteisybės atitaisymą ir – tai galbūt dar svarbiau – centro, organizuojančio jų socialinį gyvenimą, atgavimą.

Tai, kad 1901 m. Upninkai pagaliau vėl turėjo savo kunigą, visų pirma pačių upninkiečių nuopelnas. Važinėjimai pas dekaną su prašymais nelabai ką padėję, nes dekanas tik paminėdavęs, „*kad reikia materialinių sąlygų, reikia kunigui lizdo*“, bet patarti žmonėms, kaip

²⁰ Kun. Stanislovas Janulevičius Veprių klebonu buvo 1882–1899 m.

tai įvykdyti, nepatardavęs (Tum, 15). Tad upninkiečiai patys ėmėsi iniciatyvos. Prisiminimuose šis ryžtas pateikiamas pagal Biblijos pasakojimų modelį – kaip dieviškosios valios apraiška:

„Seneliai pasakodavę ir visais laikais pranašaudavę, kad Upninkuose vėl bus parapija, kaip anksčiau buvusi. Ir visa tai vėliau išsipildė. (...) Upninkų Ignatas Palaima, dabartinio Jono tėvas, kartą sapne girdėjęs balsą: „Kelkis, nemiegok, taisyk bažnyčią, aš padėsiu.“ Nuo to laiko jam toji mintis nebeišėjo iš galvos. Nuėjo į Upninkų dvarą pas tūlą Silianyčią, nevietinę, pamaldžią, gerą ponią, pasitarė ir pradžiai abu susidėjo po 100 rublių bažnyčios fondui. Po to pradėjo aukas rinkti iš žmonių“ (Tum, 15).

Besikuriant Upninkų parapijai, dar prieš atvykstant pirmajam kunigui, parapijiečiai raštu pasižadėjo, kad kunigui mokės po 1 rublį nuo valako, o grūdais, rugiais nuo valako, gyveną toj pusėj Šventosios, kur stovi bažnyčia, po 20 gorčių, gyveną anoj pusėj – po 10 gorčių nuo valako. Tokių valakų buvę apie 50 (Tum, 24). Taip buvo sudarytos materialinės sąlygos kunigui išlaikyti.

Išjudinti bažnyčios reikalus padėjo ir Upninkų dvaro savininkas Lopata, karaimas, buvęs caro armijos karininkas. Pasakojama, kad kartą jis su Ignu Palaima nuvažiavęs Upninkų bažnyčios reikalais pas dekaną į Kavarską.

„Lopata buvo su uniforma – bendrai jis mėgdavo uniformą nešioti. Dekanas, pamatęs uniformuotą rusų karininką, ne juokais išsiganando, manė, kad areštuoti ar kitais kokiais nemaloniais reikalais atvažiavo“ (Tum, 16).

Lopata prisidėjo prie atkuriamųjų darbų ir materialiai: dovanojo sklypą žemės priešais bažnyčią, vėliau davė žemės šventoriui padidinti.

Upninkiečiai pabrėžia nepalankų ano meto Veprių klebono kun. S. Janulevičiaus požiūrį į jų pastangas turėti savo bažnyčią su klebonu.

„Žmonės ne kartą per jį siuntė vyskupui prašymus dėl nuolatinio kunigo, bet paaiškėjo, kad jis tuos prašymus sulaukydavo. Upninkiečiai apsiskundė prelatui Erdmanui, tas Janulevičių pabarė, reikalus sutvarkė ir netrukus atėjo iš rusų valdžios leidimas taisyti trobesius ir gauti nuosavą kunigą“ (Tum, 16).

Iš surinktų aukų patys žmonės 1899 metais apdengė bažnyčią gontais, parestant vidų, taip pat pastatė kunigui gyventi namą, kuris vėliau tapo špitolė. Kai 1901 metais iš Veprių atvažiavo kun. Motiejus Vėlūtis, tai to namo vidus dar nebuvo galutinai įrengtas ir jis laikinai gyvenęs pas Palaimą (Tum, 16).

Kun. **Motiejus Vėlūtis** buvo pirmasis Upninkų bažnyčios klebonas po jos atkūrimo (nuo 1901 iki 1910 m.). Kaip teigiama rankraštyje, Upninkuose šis jaunas (atvyko turėdamas apie 28 metus), veiklus, simpatiškas kunigas paliko *„auksinį*

atsiminimą“ (Tum, 16). O kun. M. Vėlūtis laiške, rašytame kun. P. Tuminui 1943 m., savo ruožtu giria upninkiečius:

„Į Upninkus atvykau 1901 metais, Didžiojo Jubiliejaus metuose, todėl pastoracijai upninkiečių širdys buvo labai palankios, ką sakdavau ar prašydavau, šventai vykdavo. Blaivumas ir jaunimo padarumas prigijo, net visi nesusipratimai, bylos pasisekdavo užbaigti namie, į teismus neidavo. Bažnyčiai ir bažnyčios trobesiams aukų negailėdavo, čia ne tiek mano darbas, kiek upninkiečių gerumas, mat buvo pasiilgę kunigo“ (Tum, 16).

Jauno kunigo iniciatyva ir tikinčiųjų solidarumas iškalbingai atsiskleidžia pasakojime apie bažnyčios tvarkymo darbus:

„Upninkų bažnyčia atrodė skurdžiai. Remontui pirmiausia reikėjo medžiagos. Kun. Vėlūtis vis sakydavo: „Ar neduos Dievas balkių, gal atplauks jie iš kur nors.“ Kaip tik taip ir atsitiko. Vėlai rudenį Širvintos upe pirklys plukdė sielius, bet užėjo staigus šaltis ir sieliai išalo. Pavasarį, prieš einant ledams, pirklys manė samdyti žmones rąstams iškelti ir suvežti, bet pasirodė per brangu, neapsimokėjo. Tada juos gan pigiai nupirko kun. Vėlūtis ir su talka kone per dieną suvežė ledu iš Širvintos į namus. Vėliau priplovė daug lentų ir 1903 metais sudėjo bažnyčioje naujas lubas ir grindis vietoj apirusių plytinių.

Tais pačiais 1903 metais aptvėrė šventorių akmenine tvora. Kiekvienam reikėjo mūryti po 1 sieksnį savais akmenimis. Akmenis suvežė visi, bet mūryti ne visi mokėjo. Daugiausia mūrijo Adomas Pagada ir Palaima Baltrus, abu iš Kunigiškių kaimo. (...) Kalkes patys žmonės su talkomis suveždavo ir išdegdavo“ (Tum, 16–17).

Altorius kunigo iniciatyva upninkiečiai parsigabeno iš senos Užpalių bažnyčios, o vargonus – net iš Švėkšnos, nes ten pastačius naujus senieji buvo pigiai parduoti. *„Upninkiečiai su 6 ar 8 vežimais – pastotėmis važiavo juos iš Švėkšnos į Upninkus parvežti ir per savaitę atvežė. Žmonės patys veržėsi važiuoti, visi norėjo talkininkauti.“ Šie vargonai dar ilgai tarnavo, bet karo metais, pataikius porai sviedinių, jie buvo sunaikinti. „Kielikus, arnotus ir kitus liturginius reikmenis, gavęs vyskupo leidimą, kun. Vėlūtis atsivežė iš Krėžių. Monstranciją atsiėmė iš Veprių“ (Tum, 17). Tvarkyti reikėjo ir ūkinius klebonijos pastatus. Žmonės dar prisimena, kad sklypelis prieš bažnyčią, skirtas klebonijos sodybai, buvęs pilnas griuvėsių, apaugęs krūmais ir reikėję idėti daug darbo, norint paruošti jį sodybai. „Toje vietoje, kur vėliau kun. Vėlūtis pastatė kleboniją, buvo senas namas, kurį Lopata buvo dovanojęs parapijai, ir žmonės už tai turėję vieną dieną pjauti dvaro rugius“ (Tum, 17).*

Pirmoji klebonija įrengta iš Morkūno pirktime name. Jį vėliau perleido špitolėi, o naująją kleboniją pastatė 1904 m. Tarp špitolės ir klebonijos iškasė šulinį, pasodino vaismedžių, netrukus pastatė ir ūkinį pastatą.

„Žmonės su ūpu eidavo mylimam klebonui talkininkauti įvairiuose darbuose. Užtai per paskutinį pamokslą, išvykdamas iš Upninkų, kun. Vėlūtis pasakė: „Na, praleidau 9 metus, lizdą įtupėjom, dabar jau visada kunigą turėsite“ (Tum, 17).

Upninkiečiai su kun. Vėlučio ir dvarininko Lopatos vardais sieja ir mokyklos Upninkuose įkūrimą, nors pagal istorinius šaltinius valdinė mokykla Upninkuose atidaryta dar 1900 m., taigi prieš atvykstant Vėlučiui. Tiesa, tuo metu jis jau buvo Veprių vikaras, tad galėjo kaip nors prisidėti prie mokyklos steigimo reikalų. Prisimenama, kad karaimas Lopata „daug pastangų dėjo, kol tą mokyklą įsteigė. (...) Iki 1914 metų čia yra mokytojavę net 5 rusai mokytojai. Kai kurių dar žmonės ir pavardes prisimena, pvz., Sloveckis, Zabrockis, jaunas mirė Upninkuose džiova, Psyga“ (Tum, 25). Upninkiečių prielankumas savo klebonui Vėlučiui jausti ir jų pasakojimuose apie kunigo pomėgį medžioti bei žvejoti. „Pats išmoko puikiai plaukioti luoteliu, ir buvo galima jį dar ledams einant matyti vikriai besisukiojantį tarp einančių ledų. Pats statydavo venterius Širvintoje ir kitur, o jei kas išvogdavo, tą mokėdavo sučiupti ir pedagogiškai nubausdavo“ (Tum, 17). Bet pirmiausia prisiminimuose iškeliami jo kaip dvasinio vadovo nuopelnai, pabrėžiama, kad kun. M. Vėlūtis itin uoliai ruošdavo vaikus pirmajai Komunijai ir apskritai „labai stengėsi, kad žmonės savo tikėjimą pažintų, taptų per jį šviesesni patys. Užtai dar ir dabar senesnieji žmonės mėgsta atsiminti jo pamokymus, posakius, išsireiškimus“ (Tum, 17). Rūpinęsis kunigas ir žemiškais savo parapijiečių reikalais, po pamokslų patarinėjęs ūkininkams žemės derlingumui gerinti užsiveisti lubino ir po jo sėti rugius, kaip tai, išmokęs iš Sližių dvarininko Rumbausko, jau darė upninkietis Adomas Palaima (Tum, 24). Kun. Vėlūtis 1909 m. įsteigė ir išplėtė Upninkuose Blaivybės draugiją. „Visus versdavo pasirašyti, bučiuoti kryžių, dažniausiai po pamokslu. Patsai nė lašo negėrė, nerūkė. Jam pagyvenus, labai ėmė mažėti vagystės, girtuokliavimas“ (Tum, 18).

Teigiamą kunigo poveikį upninkiečių moralei patvirtina ir 1914 m. „Vilties“ 143 numeryje publikuotas straipsnis, šiaip jau apie upninkiečius atsiliepiantis ne itin palankiai:

„Žmonės menkai medžiagiškai pasiturintys, nes žemės maža ir tos pačios prie smiltynų. Užtat ir moksleivių tarp upninkiečių visai nėra. Keletas gyventojų gana gerokai turi pinigų iš Amerikos parsigabinę, bet ir tie vaikų nemokina. Knygų ir laikraščių skaityti upninkiečiai irgi nemėgsta, užtat daugumas pasižymi būdo statumu, storžieviškumu, šurkštumu apsiėjimuose. Geros pusės upninkiečių – tai jų blaivumas ir dorumas.“²¹

Straipsnio tęsinyje „Vilties“ 151-ame numeryje užkabinamas dalies upninkiečių lenkiškumo klausimas. Iš pradžių pasidžiaugiama, kad lietuviškai nusiteikusių kunigų pastangomis didžioji dalis upninkiečių meldžiasi lietuviškai. Tik vienas Apeikiškių sodžius reikalaujas

²¹Jankauskas V. Iš Upninkų bažnyčios ir parapijos istorijos, *Jonavos balsas*, 1992, vas. 6.

lenkiškų pamokslų kas trečią savaitę. Kaip įrodymas pateikiamas atvejis su kun. R. (1912–1914 m. Upninkuose klebonavusiu kun. **Antanu Ragažinsku**):

„Kun. R. nuvažiavo Opeikiškių prašytų, kad tos „akalicijos“ „ponai“ eitų jam šieno papjaut. Tai buvo pirmoji pažintis. Susirinkus vyrams, šie tuojau spėjo susitarti ir iškišo priešais žilą senį, kurs kunigui mandagiai pakartojus (lenkiškai) savo prašymą, tuoj atšovė: „Jezeli ksionz bendzi mowic nam co trzecia nedziela kazania, to mi bendzim kosic“ („Jei, kunige, sakysi mums kas trečią nedėldienį pamokslą, tai mes pjausime“). Tuokart kunigas patarė jiems pirma užsipelnyti savo dorumu ir paklusnumu tokią privilegiją, o ne tuoj savo reikalavimus statyti“ (Tum, 18).

Čia pat priduriama, kad lenkiško pamokslo jie iš kunigo taip ir nesulaukė.

Prisimindami kun. A. Ragažinską, upninkiečiai pabrėžia, kad jis *„labai nemėgo lenkų. Per išpažintį buvo aštrus, balsiai bardavosi. Jei kas pradėdavo lenkiškai, nepriimdavo visai.“* Dar paminima, kad buvęs darbštus (*„pats burokus apravėdavo ir kitokio darbo nesigėdindavo“*), pamaldus, iš kelionės į Romą ir kitas šventas vietas parvežęs parapijiečiams daug devocionalijų, įtaisęs relikviją prie Upninkų bažnyčios durų po stiklu, jo užsakymu buvusi pagaminta krikštykla. Nepaisydami tų visų nuopelnų, žmonės tvirtino: *„Mes su vienu klebonu tik nesugyvenom, su kun. Ragažinsku.“* Mat buvęs labai staigaus, karšto būdo, nervingas, piktas. Taip ir išsiskyrė su parapijiečiais – kaip pasakojama, susipykęs iš pradžių su Ignu Palaima, o po to beveik su visa parapija (Tum, 18–19).

Jį pakeitęs kun. **Antanas Gorliauskas** Upninkuose klebonavo 1914–1920 m., taigi kraštui itin neramiu laikotarpiu. *„Atvažiavo visai prieš karą, išvažiavo po karo, susikūrus Lietuvai“* (Tum, 19). Tiesa, kaip čia pat rašoma, Upninkų apylinkės karas tiesiogiai nepalietė, nes per ją fronto linija nėjo. Raudonarmiečiai į Upninkus užsukdavę tik atsitiktinai, ir vis dėlto jų bijodamas kun. Gorliauskas buvo pabėgęs.

„Lietuvių su lenkais kovų periodu lenkai valdė Gėlvonus, Sližiūs ir kitus kaimus iki Šventosios upės. Upninkai lenkų teritorijoje buvo apie pusmetį. Lenkai iš kun. Gorliausko ir vieno kito asmens atėmė arklius, žydui Kremermanui nukirpo barzdą, krėtė daugiau panašių išdaigų, bet žymių nuostolių nepadarė. 1919 metais lietuviai atėjo nuo Užupio pusės, o lenkai Musiniu (palei Musinio upelį – A. Ž.) nešėsi aukštyn ir daugiau nebesugrįžo“ (Tum, 19–20).

Prisimindami kun. A. Gorliauską, upninkiečiai teigia, kad jis nusimanęs apie advokatavimą, daktaravimą, šiek tiek gydęs žmones. Labai meilus buvęs seniems žmonėms, užtai senieji jį geru žodžiu mini. Prisimenama, kad jo pastangomis buvo suburtas geras choras ir kad švenčių bei kitomis progomis jis vaišindavęs choristus (Tum, 19). Be to, paminima, kad po Pirmojo pasaulinio karo, kol atsi-

rado mokytojas, vaikus mokęs pats klebonas Gorliauskas (Tum, 25). O kuriantis Lietuvai raginęs jaunos vyrus eiti savanoriais.

„Nemaža dalis jo paklausė ir vėliau gavo savo žemės parceliuojant dvarus apylinkėje bei kitur“ (Tum, 20).

Remiantis dar kitais šaltiniais, galima iš tiesų teigti A. Gorliauską buvus gana veiklų organizatorių bei patriotą. Dar vokiečių okupacijos laikais jis suorganizavo „Pavasarininkų“ kuopelę, parapijos chorą, o štai 1919 m. rugpjūčio mėn. Upninkuose jau veikė net trys draugijos: „Nukentėjusiems nuo karo šelpti“, „Blaivybės“ ir jaunimo „Pavasarininkų“. Deja, kaip rašoma ano meto spaudoje,

„kol kas šios draugijos veikia silpnai, nes dalis jų valdybos narių išėjo Lietuvos kariuomenėn, o likę dar nenuramina bolševikų laikais suerzintų driskių ir negali tinkamai dirbuotis. Dar kiti apatijos pagauti laukia geresnių laikų.“²²

Upninkai nepriklausomos Lietuvos metais

Po neramių kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės metų gyvenimas Upninkuose sparčiai normalizavosi ir netrukus atnešė upninkiečiams nemažai naujovių. Pirmiausia sėkme vainikuotos buvo jų pastangos vėl tapti savarankiška parapija. Upninkų atsiskyrimas nuo Veprių parapijos galutinai parengtas dar klebonaujant kun. A. Gorliauskui. Ypač intensyviai šiuo reikalu upninkiečiai rūpinosi 1919 m. pabaigoje–1920 m. pradžioje: vieną po kito siuntė laiškus Žemaičių vyskupui į Kauną, prašydami Upninkams suteikti savarankiškos parapijos statusą. Savo prašyme vyskupui vėl pasižadėjo mokėti kunigo išlaikymui, jei bus įsteigta parapija, po 20 gorčių grūdų ir po 2 auksinus nuo valako (Tum, 24). Pagaliau 1920 m. rugsėjo 4 d. Upninkai atgavo parapijos teises, 75 metus išbuvę Veprių filija.

Upninkiečiams toks svarbus Žemaičių vyskupo sprendimas juos pasiekė tuo metu, kai Upninkų kuratorius buvo kun. **Mykolas Lovčikas**. Šis *„dar jaunas, tylaus, lėto, bet malonaus būdo, tvarkingas, geras kunigas“* Upninkuose klebonavo nuo 1920 iki 1925 m. Kun. M. Lovčikas pavyzdinai vedė bažnyčios knygas, sutvarkė archyvą (iš jo sudarytos statistikos sužinome, kad 1920 m. Upninkų parapijoje buvo 1 334 žmonės, 625 vyrai ir 709 moterys. Kalbos atžvilgiu – 128 lenkai, 10 žydų, visi kiti kalba lietuviškai). Dažnai šaukdavo Bažnyčios tarybos posėdžius, apskritai *„buvo įstatymo žmogus“*. Įsteigė ar atgaivino keletą brolių, Upninkuose *„veikė jaunimo organizacijos pagal aplinkraščius“* (Tum, 20).

Maždaug kun. M. Lovčiko laikais įvyko esminiai pokyčiai Upninkų administracinės priklausomybės srityje. Iki Pirmojo pasaulinio karo Upninkų apylinkė iki Neries–Šventosios santakos priklausė Ukmergės apskrities Veprių valsčiui. Po karo, kaip teigia žmonės, buvo galima laisvai apsispręsti, o kadangi Jonavà arčiau, dalis upninkiečių iki Lazdynavos prisijungė prie Jonavos valsčiaus²³ (Tum, 26).

²²Jankauskas V. Iš Upninkų bažnyčios ir parapijos istorijos, *Jonavos balsas*, 1992, vas. 8.

²³1923 metų gyventojų surašymo duomenimis, Veprių valsčiui priklausė šie dabartinės Upninkų seniūnijos kaimai: Apeikiškiai, Karčiškiai, Kunigiškiai (I ir II), Lazdýnai, Medinaĩ (kaimas, dvaras ir viensėdis), Šepárnė, Šakiaĩ, Upninkai.

Jau pirmaisiais nepriklausomybės metais radosi nemažai naujovių ir socialiniame bei ekonominiame upnkiečių gyvenime. Kun. P. Tumino rankraštyje minima, kad 1919 ar 1920 metais ūkininko Kazimiero Jasionio rūpesčiu įsisteigė kooperatyvas „Upė“. Jasionis ir buvo to kooperatyvo siela (Tum, 26). Apie K. Jasionį K. Palaimos atsiminimuose atsiliepiama kaip apie vieną iš šviesiausių kaimo ūkininkų: jis skaitydavęs įvairius laikraščius, į bendras ganyklas arklių ganyti sujusius kaimo ūkininkams aiškindavęs žemdirbystės reikalus²⁴. Deja, kooperatyvas bankrutavo. Tada krautuvę atidarė Jonas ir Domininkas Palaimos (Tum, 26). Kaip teigia Jono Palaimos sūnus K. Palaima, parduotuvė teisiškai priklausiusi jo seneliui Ignui Palaimai, kaime vadintam *Amerikonu*, jis buvo išvykęs į Ameriką užsidirbti pinigų ir jų nemažai parsivežęs (kaime turėjo valaką žemės). Tik po senelio mirties 1939 m. parduotuvė atiteko D. Palaimai, o 1940 m. ji jau buvo nusavinta.

1923 metai Upninkų istorijoje išskirtiniai, nes tais metais buvo išparceliuotas Upninkų dvaras:²⁵ vykdant žemės reformą, dvaro žemės buvo išdalytos mažžemiams, bežemiams ir Lietuvos savanoriams (Tum, 25). Patį dvarą nupirko Užupyje gyvenęs žydų tautybės miško pirklys Jankelis Gefenas. Nuo tada Upninkų dvaro vietovė buvo pavadinta Lazdynų kaimu²⁶.

Kaip galima spręsti iš K. Palaimos pateikto Upninkų dvaro aprašymo, jo savininkui J. Gefenui ūkininkauti sekėsi gal dar prasčiau nei stipresniems kaimo ūkininkams. K. Palaimos atsiminimuose užfiksuotas toks Upninkų dvaro vaizdas nepriklausomos Lietuvos metais:

„Mano jaunystės metais Upninkų dvaras gerokai buvo apleistas. Tačiau stambūs dekoratyviniai medžiai, dideli ūkiniai trobesiai ir gyvenamasis namas (palociai) bylojo, kad praeityje čia būta pavyzdingo dvaro. Prie gyvenamojo namo buvo tvėnkinys, jame plaukiojo vandens paukščiai. Per tvėnkinio užtvanką buvo tiltas. Iš Upninkų kaimo įvažiavimas į dvarą ėjo Šeipštės upelio vaga, o įkalnė prie dvaro buvo grįsta akmenimis. Išgrįsti akmenimis buvo keliai tarp gamybinių trobesių.

Dvaro tvartai buvo apleisti, vietomis be stogų. Čia laikė tikėtai arklius. Už tvėnkinio stovėjo tvarkingas kluonas, apdengtas lentelėmis (gontais). Prie kluono, apaugusios žolėmis stovėjo įvairios žemės ūkio mašinos (kertamoji, kuliamoji, šienapjovės), kurių dvarininkas nenaudojo. Labai gražus buvo sodas (apie 1,5 ha), aptvertas medine tvora, apsodintas eglių bei beržų užuovėjinėmis juostomis.

Dvaras turėjo namą kumečiams, kuriame gyveno ir dirbo dvare dvi šeimos. Dvaro žemės apleistos. Derliai mažesni negu aplinkinių ūkininkų. Organinių trąšų mažai naudojo (nelaikė galvijų ir kiaulių), o mineralinių trąšų neįstengdavo nupirkti“ (Pal, 6–7).

Dvaro ir kaimo santykiai prisiiminimuose nėra plačiau aptarti, tačiau paminėtos detalės rodo juos buvus kai-

²⁴Palaima K. *Upninkų bažnytkaimis prie Šventosios upės*, p. 25.

²⁵K. Misius nurodo kitą dvaro parceliavimo datą – 1927 m. Misius K. *Iš Upninkų apylinkės praeities*, p. 74.

²⁶Palaima K. *Upninkų bažnytkaimis prie Šventosios upės*, p. 6.

myniškus, draugiškus. Pas viengungį dvaro savininką J. Gefeną gyveno ir jam ūkininkauti padėjo sūnėnas Mitkė Kremermanas. Po dėdės mirties (1938 m.) dvarą paveldėjo jis ir du jo broliai – Icekas ir Mauškė.

„Visi paminėti broliai Kremermanai buvo aukšto ūgio vyrai. Mitkė išsiskyrė iš visų, turėjo apie 2 metrus ūgio, veidas su išraiškinga nosim, kalbėjo stipriai žydžiuodamas. Tačiau jis gražiai bendravo su kaimynais, draugavo su kaimo bernais. Nors nebuvo pavyzdingas ūkininkas, bet gyveno dideliuose dvaro namuose (palociuose). Visi kaimiečiai gerbė paveldėtojus dvarininkus. Mitkė labai artimai bendravo su mano tėvu, konsultuodavosi ūkio reikalais. Kai papjaudavo veršelių, tai veršio pasturgalį (mat tenai yra kryžius) pasiūlydavo pirkti. Prisilaikė kai kurių žydiškų tradicijų: pvz., per šventes atnešdavo mums keptų blynų (vadinamų macais) ir išlaikyto midaus. (...) Mitkė buvo pasaulietiškas žmogus, valgydavo lašinius, per atlaidus buvo kviečiamas į svečius. Kalėdojant parapijos kleboną pakodiesdavo į savo dvarą, vaišindavo ir duodavo grūdų duoklę zakristijonui bei pinigų klebonui“ (Pal, 29).

Valdžios vykdyta žemės reforma davė naujos medžiagos Upninkų ir Veprių konfliktui, nes kun. M. Lovčikui nepavyko iš Veprių beneficijos atgauti Beinoriškių palivarko, anksčiau priklausiusio Upninkų bažnyčiai, bet, parapijos centrą perkėlus į Veprius, priskirto Vėprians. Iš šio palivarko nuo 1901 m. Upninkų kunigui išlaikyti Veprių klebonas privalėjo kasmet mokėti po 60 rb, bet, kaip įrašyta 1920 m. inventorių knygoje, *„niekadose tų visų pinigų neužmoka“*. 1924 m. vykdant žemės reformą ir valdžiai pritariant 20 ha Beinoriškių palivarko žemės buvo perkelta į Veprius, Veprių klebonas Mirskis nusigriovęs išsivežė į Veprius net ir palivarko trobesius. Upninkų bažnyčiai buvo palikta tik 12 ha. *„Taigi besikurianti Upninkų parapija buvo labai nuskriausta ir upninkiečiai ir dabar jaučia nepasitenkinimą.“* Jų manymu, jei kun. Lovčikas būtų buvęs apsuksesnis ir kai kam *„pafundijęs“*, tai reikalai būtų tvarkęsi kur kas palankiau upninkiečiams (Tum, 24).

1925–1927 m. Upninkų klebonas buvo kun. **Feliksas Paškanis**. Jo laikais Upninkuose įsikūrė pašto agentūra ir telefonas (Tum, 26). Įvyko ir nemažai kitų teigiamų pokyčių, kuriuos būtų galima sieti su bendru krašto pakilimu pirmaisiais nepriklausomybės metais. Antra vertus, Upninkų gyvenimą išjudino ir kun. Paškano asmenybė.

„Didelių gabumų ir aukšto mokslo – Petrapilio akademikas, būtų galėjęs padaryti didelę dvasinę karjerą, bet dėl savo ekscentriško būdo bei nesiskaitymo su savo dvasine vyriausybe buvo mėtomas po menkesnes parapijas. Į Upninkus atvyko jau pagyvenusio amžiaus, senyvas“ (Tum, 21).

Kaip rodo jo per kelerius metus nuveikti ar suplanuoti darbai, buvo energingas ir veiklus. Upninkėlių kaime jis pastatė gražią medinę pradinę mokyklą su dviem butais mokytojams.

Ji „buvo visos apylinkės papuošalas, bet per karą 1944 metais sudegė. Buvo sugalvojęs ir tiltą per Šventąją ties Upninkais pastatyti. Tai jam greičiausiai ir būtų pavykę, nes turėjo aukštų pažinčių, o Jonavos valsčiuje nutarimas jau buvo, bet klebonas iš Upninkų išsikėlė, ir viskas nurimo“ (Tum, 21–22).

Parapijiečių šis kilimo nuo Dusetų aukštaitis, „nedidelio ūgio, drūckis, vikrus, spitras, didelis plepys, štukorius bei originalas“, buvo labai mėgstamas. Upninkiečių atmintyje įsirėžė ir keletas išties originalių kun. F. Paškaniio bruožų. Prisimenama, jog svečiuodavosi iki vidurnakčio, bet nesileisdavo palydimas – buvo labai drąsus. Jei dieną kur nors eidavo, dažnai grįždavo per miškus garsiai giedodamas mišparus.

„Laikė du labai garsius apylinkėje veislinius erzilus, užsienietiškos kilmės. Važiudavęs ir pradėdavęs arklius labai risčia vyti, burbėdamas: „Duren, duren, duren.“ Pats kontroliuodavęs kergimo reikalus ir sakydavęs, kad tie erzilai jam duoną uždirba. Kai prie jo atvažiavo į Upninkus vyskupas, tai jis pats buvo vežikas (furmonas), pats vežė vyskupą. O kai žmonės bijojo ir abejojo, kad tokie erzilai gali vyskupą užmušti, tai klebonas į tai atsakęs, kad tos vietos daug kas laukia, kad tik galėtų į vyskupo sostą sėsti. Mėgdavo jodinėti ant tų didžiųjų savo erzilų ir gana juokingai atrodydavo“ (Tum, 22).

Kun. F. Paškaniui su daugybe vežimų išsikėlus iš Upninkų į Taujėnus, į Upninkus atvažiavo senyvas kun. **Juozapas Šereiva**, iš visų klebonų išbuvęs Upninkuose ilgiausiai, 14 metų – nuo 1927 iki 1941 m. Kun. Šereivai vadovaujant, parapijiečių rūpesčiu bei lėšomis buvo padarytas didelis Upninkų bažnyčios vidaus ir išorės remontas, 1932 m. cinkuota skarda apdengtas bažnyčios stogas, 1935 m. išdekoruotas vidus, atnaujinti paveikslai ir Kryžiaus kelio stotys. „*Dažymui vadovavo kažkoks maliorius žydas iš Ukmergės*“ (Tum, 22).

Įdomiai parapijiečiai komentuoja atsainų šio klebono požiūrį į darbą su organizacijomis:

„Su organizacijomis neužsiėmė, nors ta liga sirgti tada verčiami buvo visi kunigai. Jei kurią aplinkraštyje klausdavo, kokios yra organizacijos, atsakydavo: visos. Jei reikalaudavo pavardžių, nurodyti valdybas, tai pagaltodavo, dūmą pūsdamas, suminėdavo kai kurių žmonių pavardes ir liepdavo vargonininkui Bružinskui Jonui užrašyti. O tie žmoneliai nieko ir nežinodavo, organizacijos likdavo tik ant popieriaus. Dėl to ir parapija liko nesuskaldyta, nesugadinta organizacijų“ (Tum, 22).

Šis vertinimas galėjo rasti kaip reakcija į Lietuvoje maždaug nuo trečiojo dešimtmečio pabaigos ir ypač nuo ketvirtojo pradžios prasidėjusią ideologinę konkurenciją tarp A. Smetonos valdžios skatinamų patriotinių-tautinių ir Bažnyčios remtų katalikiškų-tautiškų organizacijų.

Parapijiečiams įstrigo stiprus klebono balsas. Kai sakydavęs pamokslus, tai buvo galima girdėti klebonijoj langą atsidarius. Bet senatvėje turėjęs nusilpusią klausą, todėl *„per išpažintis kalbėdavo pusbalsiu, o jautresnius tai labai veikdavo“*. Dar prisimenama, kad klebonas *„buvo tvirtas ir nepalenkiamas rūkorius, papirosos neišleisdavo iš dantų net mokykloje per tikybos pamokas“* (Tum, 22). Ši jo silpnybė paminima ir K. Palaimos pasakojime apie vyskupo (Teofilijaus Matulionio 1936 m. – A. Ž.) apsilankymą Upninkuose (Pal, 74).

Upninkų kaimo žemės

Upninkiečiai į vienkiemius skirstytis neskubėjo. Pirmieji, 1927 m., į vienkiemius išsiskirstė Kunigiškiai ir Apeikiškiai, nes jų žemės tarp savęs buvo susipynusios. Medinų kaimas į vienkiemius išėjo 1937, o Upninkų kaimas – tik 1943 m. Išsiskirstę į vienkiemius, ūkininkai labai greitai išsistatė trobas, nes beveik kiekvienas kaimas turėjo nuosavo miško. Tada apylinkėje labai sumažėjo miškų, kaimai savo miškus iškirto ir pavertė tuos plotus dirbama žeme (Tum, 25).

„Upninkų kaimo valstiečiams išsikėlus į vienkiemius, liko tiktai kelios senos sodybos. Per Antrąjį pasaulinį karą (1944 m.) sudegė klebonija, špitolė ir visi ūkiniai trobesiai. Taip pat sudegė pradinės mokyklos pastatas ir šalia stovėjusi parduotuvė. Sudegė ir mūsų gyvenamasis namas. Ant sudegusių griuvėsių auga dideli medžiai, dar tebėra šulinys ir kelios liepos.“

Taip trumpai kaimo likimą nusako upninkietis K. Palaima prisiminimų knygelėje *„Upninkų bažnytkaimis prie Šventosios upės“* (Pal, 7). Savo atmintyje jis atkuria tarpukario metų kaimo vaizdą su jo sodybomis ir jų gyventojais, su milžinišku, daugiau nei 200 metų senumo topoliu kaimo vidury:

„Jo kamieno apimtis apie 6 m, skersmuo 1,8 m, o šoninių šakų skersmuo apie 1 m. Mano senelis pasakojo, jog topolis jo amžiuje jau buvo gigantas. 1999 metais per audrą topolis nulūžo“ (Pal, 6).

„Upninkų kaimo sodybos buvo išsidėsčiusios abiejose kelio (ulyčios) pusėse“, o pakelėje „ištiesai kaimo augo stambūs medžiai: klevai, kaštonai, ievos, liepos, gluosniai, topoliai. Pavasarį beveik visose sodybose sužydėdavo alyvos, jazminai. Kaime buvo įveistų sodų. Tačiau šaltos žiemos (1928–1929 ir 1939–1940 m.) juos iššaldė. Kaimo keliu dažnai pravažiudavo aplinkinių kaimų gyventojai į Širvintos malūną, Jonavos ar Ukmergės turgų ir kitais reikalais. Į parapijos bažnyčią su gražiais vežimais ir arkliais pravažiudavo

vestuvininkai ir krikštateviai. Pravažiudavo ir laidotuvių palyda su giesmėmis ir kryžiumi priešakyje“ (Pal, 8).

„Už bažnyčios, link Šventosios upės, į pakalnę ėjo kelias link keltuvo (pervažos), kuriuo kilnodavo vežimus ir žmones per upę. Kai upę sukaustydavo ledai, tada važiuodavo ledu. Pavasarį, kai upė išplukdydavo ledus, mūsų kaimas ir visa apylinkė atsidurdavo neprivažiuojamoje saloje“ (Pal, 8).

„Upninkų kaimo žemės ribojosi su Aukštākaimio, Gudónių, Lazdynāvos kaimais, o iš šiaurės vakarų pusės – su Šventosios upe. Per laukus ėjo Musinės, Skaistupio, Šerkšnupio ir Šeipštės upeliai. Šie upeliai išsiraižę per laukų teritoriją, sudarė rėžių išsidėstymo plotus. Valakiniai (20 ha), pusvalakiniai (10 ha) ir ketvirtiniai (5 ha) rėžiai, atsižvelgiant į teritorijos konfigūraciją, buvo 20, 40, 50 metrų pločio. Ypač siauri rėžiai buvo ketvirtinių ūkininkų – 5–6 m pločio“ (Pal, 31).

Upninkų keltininkas
Maiziešius Augūnas

„Kaimo laukai buvo nutolę 3–4 km nuo gyvenvietės. Todėl ūkininkams tekdavo daug laiko sugaišti iki darbo vietos. Ypač sunkūs buvo transporto darbai: javų, šakniavaisių suvežimas, taip pat mėšlo išvežimas į laukus“ (Pal, 32).

Šį darbą sunkino dar ir kalvota apylinkė su vietomis smėlėtais keliais.

Kiekvienas laukas, pieva, miškas ar ganykla turėjo vietovės pavadinimą, kad į lauko darbus išvažiuojantys ar išeinantys galėtų nurodyti, kurioje vietoje bus dirbama (Pal, 32–33). Pavadinimus duodavo pagal lauko formą (*Ilgalaukis*), geografinius orientyrus (*Musinio kalnas*, *Musinio laukai* – nuo Musinio upelio), landšaftinį vietovės pobūdį (Musinio upelio žemupyje, kur jis įteka į Šventąją, buvo vietovė, apjuosta upeliu, dėl to ji vadinta *Sala*, nuo Salos link kaimo pirčių einantys plotai užpelkėjusiais pakraščiais vadinti *Liūnu*) ar dirvožemio ypatumus (rūgščios reakcijos kaimo laukai palei Gudónis vadinti *Šaltžemiu*). Dviejų laukų pavadinimai mena kaimo praeitį.

„Už kaimo pirčių, link Griniaus sodybos, laukas buvo vadinamas *Garbarnia*. Pagal senolių pasakojimą čia buvo odų dirbtuvė, todėl ir gavo šį pavadinimą“ (Pal, 34).

Kita vieta ant kalno, kur palei krūmus matėsi velėna apaugusios duobės su kyšančiomis raudonomis plytomis, vadinta *Cegelne* nuo lenkiško žodžio „cegła“, mat, pasak senolių, čia buvusi plytinė (Pal, 32–35).

Kaimas, kaip buvo įprasta, turėjo servitutinius (bendrus) žemės plotus: bendras ganyklas, pievas, miškus. Kaip teigia K. Palaima, bendras žemės naudojimas sutelkdavo valstiečius bendriems interesams, tradicijoms ir mokė kaimyniškai sugyventi (Pal, 32). Autorius su poetiniu polėkiu aprašo bendrus kaimo darbus: šienapjūtę, rugiapjūtę, prisimena, kaip ūkininkai mėgino pagerinti savo ekonominę padėtį, parduodami servitutinį mišką:

„Buvo servitutiniai miškai. Šlaitai, paupiai apaugę alksniais, gluosniais ir kitais krūmais. Rudenį, kol nebuvo sniego, ūkininkai kirsdavo medžius, sukraudavo į krūvas ir dalydavo pagal valakų proporciją. Buvo servitutinio miško Šerkšnupio upelio šlaituose. Čia augo eglės, pušys, beržai ir kiti medžiai. Atsimenu (apie 1936–1937 metus), ūkininkai sutarė parduoti mišką. Ilgai kaimo ūkininkai posėdžiavo, derėjosi su verslininku žydu Buršteinu, kuris Jonavoje turėjo medžio apdirbimo cechą ir prekiaudavo paruošta mediena. Kai susitarė dėl kainos, kaimo ūkininkai patys pjovė ir vežė mišką prie upės plukdymui. Nebuvo dideli pinigai ir nesijautė, kad ūkininkai geriau gyventų“ (Pal, 32).

Upninkų kaimo gyventojai

„Po Pirmojo pasaulinio karo nemažai gausių šeimų gyventojų išvažiavo į Ameriką, Braziliją, Argentiną. Kai kurie grįžo į Lietuvą, bet dauguma pasiliko svetur“ (Pal, 9).

Siekdami kiek prasimanyti pinigų, upninkiečiai į Ameriką traukė dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą, bet ne visiems grįžusiems pasisekė apčiuopiamiau pagerinti savo materialinę padėtį. Upninkietis Juozas Utka, pravarde *Trudna*, Amerikoje gyvendamas vedė iš Deltuvos, Ukmergės apskrities, kilusią Oną Kaselytę ir į tėviškę grįžo jau su dviem sūnumis.

„Nežiūrint to, kad šeimnininkai buvo Amerikoje ir uždirbo pinigų, jų buitis, gyvenimo sąlygos niekuo nesiskyrė nuo kitų kaimiečių. Vienintelis turtas buvo siuvamoji mašina, kurią parsivežė iš Amerikos“ (Pal, 12–13).

Motiejus Utka, pravarde *Mačikas*, Amerikoje buvo net du kartus, pirmą kartą dar viengungis, antrą – jau su šeima. Padirbę 5–6 metus, parsivežė nemažai pinigų. Deja, po Pirmojo pasaulinio karo į popierinius pinigus pakeisti doleriai neteko jokios vertės. Ir tik K. Palaimos seneliui Ignui Palaimai, pravarde *Užtupas*, pasisekė prasigyventi:

„Padirbėjęs Amerikoje, parsivežė pinigų, todėl ieškojo žmonos iš garbingos giminės. Surado jaunąją Veroniką Šarkaitę iš Barboriškio kaimo, Veprių parapijos. Šarkų giminėje buvo du kunigai ir poetas Petras Vaičiūnas. Senelės brolis buvo Švėkšnos parapijos klebonas ir pirmasis Švėkšnos gimnazijos direktorius“ (Pal, 15).

Kaime Ignas Palaima turėjo valaką žemės (20 ha), o vėliau Palaimoms priklausė ir Upninkų parduotuvė. Igno Palaimos sūnūs taip pat vedė neprastas nuotakas: Jonas (K. Palaimos tėvas) kunigo, tada klebonavusio Upninkuose, seserį Jadvygą Lovčikaitę, o ilgai senberniavęs Dominas, dirbęs parduotuvėje, – Upninkų kaimo mokytoją Konstanciją Žukaitę. Jonas Palaima, gavęs žmonos pasogą, nupirko 6 ha dvaro žemės, vėliau dar 4 ha, ir taip bendras Palaimų ūkis valdė 30 ha žemės (Pal, 15–16).

Atsiminimuose kaip vienas geriausių kaimo ūkininkų išskiriamas Kazimieras Jasionis:

„Kazimieras buvo vienas iš šviesiausių kaimo ūkininkų. Jis skaitydavo įvairius laikraščius, pirmasis įsigijo detektorinį radijo aparatą. Kai sujodavo kaimo ūkininkai į bendras ganyklas arklių ganyti, Kazimieras aiškino ūkininkams žemdirbystės problemas, kalbėdavo apie Rusijos kolchozus, apie pasaulio įvykius. Kaimiečiai gerbė Kazimierą už jo darbštumą, sumanumą ir meilę žemei. Buvo kuklus žmogus, nerūkė ir saikingai per šventes išgerdavo.

Kazimieras turėjo pusvalakį (10 ha) žemės, tačiau, intensyviai panaudodamas žemę, išlaikė du arklius, tris karves ir keletą avių. Turėjo vieną veislinę kumelę, kuri atvesdavo labai gražius kumeliukus. Kazimieras žemę mokėjo dirbti, todėl gaudavo gerą derlių. Jo pasėliai rėžiuose būdavo gražiausi. Atsimenu, kaip Kazimieras, nuėmęs derlių, surinkdavo javų varpas. Tai pavyzdys, kaip reikia mylėti žemę ir jos vaisius“ (Pal, 25).

Būta kaime ir priešingų atvejų, kai pusvalakio savininkas žemės dirbti nemokėjo, o gal tiesiog nenorėjo. Antai Stasys Utkas, pravarde *Anūkas*, savo 11 ha žemės išnuomodavo arba duodavo naudotis atsilyginant išaugintu derliumi (pusiau), o pats eidavo skerdžiauti – ganyti kaimo gyvulių. Jo žmona dirbdavusi pas ūkininkus padieniui. Šeima gyveno skurdžiai. *„Gyvenamasis namas buvo sukežęs, viename gale (gryčioje) gyveno, o antras trobos galas kiauru stogu, todėl naudojo malkoms sukrauti.“* Turėjo penkis vaikus. Ir nors buvo

„ankšta saviems, bet priglaudė su lova (ant kampo) ubagėlę Valkauskienę. Ji turėjo du sūnus – Petrą ir Antaną. Jie nuo mažens tarnavo pas ūkininkus. Jų motina buvo visiškai akla, tačiau išmoko megzti kojines, pirštines. Megzdavo dieną ir naktį. Laikė namuose

vieną vištelę, kuri tupėdavo ant lovos galo, o senutė lesindavo ją duona ir su ja kalbėdavosi“ (Pal, 19–20).

Dauguma kaimo gyventojų, ypač mažažemių, šalia žemdirbystės dar turėjo kokią kitą pajamų šaltinį. Antai Juozo Utkos (*Trudnos*) sūnūs Juozas ir Jonas šeimos biudžetą papildydavo žiemos metu veždami mišką, o jauniausias „*sūnus Ignas išmoko kalvystės amato ir, pasistatęs kalvę šalia kelio, dirbo kalvio darbus“ (Pal, 12). Batsiuovys (šiaučius) Stasys Utkai žemės turėjo tik apie 5 ha, todėl vertėsi daugiau iš batsiuovystės amato: remontuodavo senus ar siūdavo naujus batus su odiniais padais ar medpadžiais. Broliai Petras ir Silvestras Utkai buvo bažnyčios tarnai. Silvestras su mažomis pertraukomis dirbo parapijos bažnyčioje zakristijonu. „Atskirai nuo brolio Petro žemės neturėjo ir nesimatė jo dirbančio laukuose. Buvo apsiskaitęs žmogus, dalyvavo Šaulių sąjungos veikloje“, drauge su kitais ruošė viešus pasilinksminimo vakarus, gegužines (Pal, 22–23).*

Arčiausiai Šventosios gyveno Juozas Mikučionis, turėjęs tik 1 ha žemės, ir Simonas Grinius, turėjęs tik daržą. Abu juos maitino upė. Juozas turėjo valtį (luotą) ir užsiimdavo žvejyba. Žuvimi pamaitindavo gausią šeimą (turėjo šešis vaikus), o dalį žuvis parduodavo. Kaip prisimena K. Palaima, Juozas Mikučionis buvęs uždaro būdo ir mažai bendraudavęs su kaimo žmonėmis. „*Gal todėl, kad skurdžiai gyveno ir neturėjo kuo pasidžiaugti tarp ūkininkų“ (Pal, 26–27).*

Simonas Grinius „*turėjo nuosavą keltą (pervazą), kuriuo perkeldavo gyventojus per Šventąją iš visos apylinkės. Todėl Simoną visi pažinojo. Žinojo jo silpnybę pasilinksinti, padainuoti ar įdomiai papasakoti.“ O ir apie Simoną kaimo bernai buvo sukūrę humoristinių pasakojimų bei anekdotų.*

„Prie keltuvo ant upės kranto stovėjo nedidelis namelis, kuriame jis „dežuruodavo“, o retkarčiais ir nakvodavo. Už patarnavimą keltuovu Simonas gaudavo atlyginimą natūra arba pinigais. Tačiau jis kilnojo visus žmones, net ir tuos, kurie neatsilygindavo. Ypač daug reikėdavo perkelti žmonių prieš Sekmines, kai organizuotai ar pavieniui keliaudavo žmonės pėsčiomis iš gretimų parapijų į Veprius Kalvarijos apeigoms. Tada Simonas dirbo dieną ir naktį, susirinkdavo nemažai pinigų. Po Sekminių Simonas mėgdavo atsipalaiduoti, pagėręs dainuodamas klaidžiodavo po pievas, kol sugrįždavo namo. Buvo stiprios sveikatos vyras. (...) Atsimenu, kaip Simonas dantimis perkąsdavo vielą, iš kurios gamindavo viniukus klumpėms pakalti“ (Pal, 27–28).

Taigi iš K. Palaimos aprašymų aiškėja, kad Upninkų kaimas turėjo savo parduotuvę, kalvį, batsiuovį, žveją, keltininką, zakristijoną. Turėjo ir savo „būrėją“ – Kazimiero Jasionio žmoną Stefaniją Razumaite, kilusią iš Panoterių parapijos, – ji užkalbėdavusi sergančius rože (Pal, 26). Kaimas galėjo pasigirti net ir gražia meilės, nepaklūstančios tėvų materialiniams išskaičiavimams, istorija. K. Palaimos pasakojamoje istorijoje apie upninkiškį Edvardą Jasionį ir Ievutę iš Bajoriškių kaimo jausti ir upninkiečių solidarumas su mylinčiaisiais.

„Edvardas buvo išvaizdus kaimo vaikiną: šviesiais plaukais, mėlynakis, aukštas, todėl rinkosi merginą sau į žmonas. Bajoriškių kaime Stepšių (Adukų) šeimoje buvo graži mergina Ievutė. Jos tėvai žadėjo didelę pasogą, todėl tikėjosi ištekinti Ievutę už turtingo ūkininko. Edvardas, susipažinęs su Ievute, pradėjo dažniau su ja susitikinėti. Draugystė peraugo į didžiąją meilę. Piršosi Ievutei stambus ūkininkas Vareikis iš Medinų kaimo. Tėvams šis jaunikis patiko ir ruošėsi Ievutę už jo ištekinti. Tai sužinojęs, Edvardas pasirūpino gauti leidimą vedyboms iš vyskupo (kurijos), todėl nereikėjo skelbti vedybų viešai bažnyčioje. Kai teisinis dokumentas vedyboms buvo gautas, buvo sutarta slapta bažnyčioje susituokti.

Sutartą sekmadienį Ievutė nėjo į bažnyčią, o pasiruošė ryšulėlių drabužių ir laukė sutartoje vietoje atvažiuojant jaunojo. Edvardas turėjo gražų kaštoną arklį. Jam padėjo važiuoti Simonas Grinius (keltuvo savininkas). Persikėlę per upę, jie patraukė į Bajoriškių kaimą, kur su ryšulėliu laukė jaunoji Ievutė. Įsodinę ją į vežimą šuoliais važiavo iki keltuvo ir persikėlę per upę nuvyko tiesiai į bažnyčią. Kunigas Juozas Šereiva laukė jaunųjų. Ievutė prieš išpažinties ir – tiesiai prie altoriaus. Susituokę jaunieji eidami nuo altoriaus šypsojosi, o vargonininkas grojo Mendelsono maršą. Iš bažnyčios parvažiavo pas Edvardą, kur laukė jo motina ir artimieji draugai. Žydėlis Kremermanas Mitkė patefonu sugrojo maršą ir iššovė iš medžioklinio šautuvo. Stalas buvo kuklus. Išgėrus stiklėlių, vestuvių įtampa atslūgo. Tačiau temstant pasirodė Ievutės tėvai Adukai. Jaunieji išbėgo į priemenę ir puolė tėvams bučiuoti rankas, atsiprašyti. Tėvai, neperžengę gryčios slenkščio, išvažiavo. (...) Kelis mėnesius jaunavedžių niekas nelankė. Po pamaldų pradėjo lankytis Ievutės sesuo. Vėliau ir tėvai atleido jauniems, o galiausiai susitaikė“ (Pal, 23–24).

K. Palaima savo prisiminimuose apie gimtąjį Upninkų kaimą pabrėžia išskirtinę Bažnyčios kaip katalikiškos bendruomenės vietą žmonių gyvenime ir gana plačiai aprašo religinio gyvenimo apraiškas gimtajame Upninkų kaime. Pasak jo, Bažnyčia buvusi tarsi ašis, apie kurią sukosi žmonių gyvenimą reguliuojantis pagrindiniai moralės ir etikos principai (Pal, 68). Tarpusavio santykius reguliavo nerašytų moralinių taisyklių kodeksas:

„Valstiečių gyvenime nuoširdumas ir sąžiningumas buvo garbės reikalas. Nerakindavo kaime svirną, paviršutiniškai užsklėsdavo trobos duris. Vagysčių beveik nebuvo. Jei kaime įvykdavo koks nesutarimas ar nusižengimas, didžiausia negarbė buvo fakto paviešinimas“ (Pal, 83). „Mūsų kaime nebuvo teisminių bylų nei tarp valstiečių, nei šeimose. Turtiniai reikalai, dalybos vyko remiantis tarpusavio supratimo ir sąžiningumo normomis“ (Pal, 84).

Kaimo bendruomenę sutelkdavo ne tik bendri rūpesčiai, bet ir šventės. Išskirtinis metų įvykis būdavo atlaidai. (Apie tai plačiau K. Palaimos str. „Religiniai papročiai“.)

Švietimas ir kultūra

Nepriklausomos Lietuvos laikais Upninkų parapijoje veikė trys pradinės mokyklos: Upninkuose, jau minėta kun. F. Paškano pastatyta Upninkėliuose ir Kunigiškiuose. Pastarosios dvi, kaip nurodoma kun. P. Tumino rankraštyje, įsikūrė jau po Pirmojo pasaulinio karo (Tum, 25). Upninkų kaime buvo vieno komplekto pradinė mokykla, kur vienoje klasėje mokėsi 45–50 I–IV klasių vaikų. Be upninkiškių, į šią mokyklą eidavo mokyti vaikai iš aplinkinių kaimų: iš Aukštadvario, Vareikių, Dagilionių, Gudonių, Užupių, Dubių, Lazdynavos. Prisiminimuose minimi du mokytojai: Jonas Raulušaitis ir Konstancija Žukaitė. J. Raulušaitis buvęs griežtas ir piktas.

„Kai reikėdavo spręsti uždavinį prie lentos, klaidingai parašius, sakydavo „spangys“ ir, pagriebęs už kaklo, trindavo nosimi į lentą. Tai buvo siaubingas vaizdas. Mokiniai iš baimės pamiršdavo, ką ir mokėjo. Už pamokų praleidimą ar namų darbų neatlikimą bausdavo – palikdavo mokinius po pamokų. Kartais pamiršdavo, kad mokykloje sėdi mokinys, ir išleisdavo tik pavakare. Tada vaikas gaudavo barti nuo tėvų“ (Pal, 75).

Tėvams parašius skundą savivaldybei, Raulušaitį iškėlė iš Upninkų, o jį pakeitė nuo Būržių kilusi mokytoja K. Žukaitė, K. Palaimos žodžiais, labai mandagi, korektiška ir gera mokytoja. Ji netgi organizavo pradinės mokyklos mokinių išvyką į Kauną:

„Iki Jonavos važiuojome arkliais, o paskui traukiniu į Kauną. (...) Pabuvojome Karo muziejuje, matėme Dariaus ir Girėno lėktuvo nuolaužas, dalyvavome sodelyje vėliavos nuleidimo ceremonijoje skambant varpams. Labai įsimintinas buvo spektaklis Kauno dramos teatre apie knygnešius“ (Pal, 82–83).

Prisimindamas švietimo padėtį gimtajame kaime, K. Palaima apgailestauja dėl kaimo vaikams menkų galimybių siekti aukštesnio mokslo.

„Tėvai rūpinosi, kad vaikai išmokytų skaityti ir rašyti, kad neliktų beraščiai. Tačiau toliau mokyti galėjo tik tie, kurie materialiai buvo geriau aprūpinti. (...) Mūsų kaime nebuvo jaunuolių, kurie mokytųsi gimnazijoje. Net parapijos mastu gimnazistus buvo galima suskaičiuoti ant pirštų. Kai pasirodydavo jaunuoliai su gimnazistiška kepuraitė ir su uniforma, man sukeldavo pavydą“ (Pal, 75).

Pats K. Palaima ir jo draugas Leonardas Utka iš to paties kaimo aukštesnio mokslo siekė Veprių žemės ūkio mokykloje. Kaip tam tikrą lavinimo instituciją K. Palaima įvertina Lietuvos kariuomenę:

„Nors kaimo jaunuoliai turėjo tik pradinės mokyklos keturių skyrių išsilavinimą, tačiau patekę į Lietuvos kariuomenę grįždavo pasitempę, pasitaisę, išsilavinę žmonės. (...) Sugrįžę atostogauti kareivėliai viešai pasirodydavo bažnyčioje. Visi kaimiečiai juos stebėdavo, ypač kareivėliais žavėdavosi kaimo merginos. Lietuvos kariuomenėje vaikinai subręsdavo, įgydavo žinių ir gyvenimo patirties“ (Pal, 77).

Kaip apibendrina K. Palaima, dėl to, kad išsimokslinęs žmogus kaime būvęs išskirtinis reiškinys, kaltas ne vien provincialus pačių kaimiečių požiūris į mokslą, bet ir valstybės institucijų, visuomeninių organizacijų bei bendruomenių abejingumas šiuo klausimu:

„Nebuvo atvejų, kad gabiems kaimo vaikams valstybė ar turtingesni savininkai skirtų lėšų mokslui. Nebuvo sukurtos tokios bendruomenės, kurios turėtų tokių lėšų fondą ir galėtų paremti gabius kaimo vaikus. Bažnyčios bendruomenė buvo organizuota, tačiau surinktas lėšas iš parapijiečių panaudodavo bažnyčios interesams“ (Pal, 76).

Iš valdžios iniciatyvų kaimo jaunimui šviesti K. Palaima pamini paskutiniaisiais tarpukario metais Žemės ūkio rūmų organizuotus jaunųjų ūkininkų ratelius:

„Ratelių nariai gaudavo centralizuotai daržovių sėklos, vaismedžių sodinukų arba veislinę kiaulaitę, vienadienių viščiukų. Noriai mes dalyvaudavome šioje akcijoje. Buvo organizuojamos parodėlės, apdovanojami jaunieji ūkininkai“ (Pal, 78).

„Kai kurie kaimo ūkininkai prenumerodavo ir skaitydavo spaudą: „Ūkininko patarėją“, „Lietuvos ūkininką“, „Rytą“. Tačiau tai buvo vienetai. Apsišvietę ūkininkai (susibūrimo vietose) informuodavo valstiečius žemės ūkio, politikos ir kitais klausimais.“ Kai kurie turėjo ir detektorinius radijo aparatus. „Kai 1933 metais skrido Darius ir Girėnas, visas kaimas subėgo pas jų savininkus ir, pasidaliję po vieną ausinę, klausėsi apie įvykusią tragediją“ (Pal, 78). „Nors kaimo žmonės neturėjo aukštesnio išsilavinimo, tačiau baigę pradinę mokyklą žinojo Lietuvos istoriją, kunigaiškščius. Tai ugdė tautiškumą, patriotizmą ir pasididžiavimą savo tautos praeitimi. Gerai žinojo rašytojus ir kultūros veikėjus Basanavičių, Kudirką, Maironį, Vaižgantą, Baranauską, Žemaitę ir kt. (...) Per valstybines šventes ar šaulių sueigą visi mokėjo ir giedojo Lietuvos himną“ (Pal, 79).

Kultūrinis-šviečiamasis darbas Upninkų kaime telkėsi mokykloje. Čia būrėsi ir šaulių organizacijos nariai. K. Palaimos liudijimu, Upninkų kaime ketvirtajame dešimtmetyje, be šaulių, jokių kitų organizacijų (ir religinių) nebuvo.

„Renginių iniciatoriai buvo mokytojai Jonas Raulušaitis ir mokytoja Konstancija Palaimienė (Žukaitė), šaulių būrio vadas vargonininkas Jonas Bružinskas, šaulys Dominas Palaima ir kiti. Nereikėjo ilgai ieškoti bendraminčių. Susirinkdavo kaimo jaunimas ir vyresnio amžiaus žmonės. Repetudavo, dainuodavo, ruošdavo programą viešam pasirodymui. Viešai paskelbus apie vakarą, prigužėdavo pilna salė žiūrovų. Įėjimas į salę buvo mokamas... Vasaros metu buvo organizuojamos gegužinės ant Šventosios upės kranto. Šokių aikštelę aptverdavo mediniais kuolais ir apjuosdavo lygia viela. Ant vielos prikabindavo spalvotų vėliavėlių. Viduryje aikštelės įkasdavo aukštą stiebą, prie kurio pritvirtindavo tautinę vėliavą. Prie įėjimo į aikštelę pastatydavo arką (bromą), kurią apvyniodavo vainiku, nupintu iš medžio šakelių ir lauko gėlių. Nebuvo policijos nei kitų pareigūnų tvarkai palaikyti. Tą darbą atliko gegužinės organizatoriai. Jeigu pasitaikydavo išgėręs žmogus arba triukšmadarys, organizatoriai išprašydavo jį iš aikštės. Buvo nerašytos taisyklės (etiketas): mergina galėjo atsisakyti eiti šokti, jei jaunuolis išgėręs arba su kepure ir rūkantis. Vaikinui tai buvo didelė gėda, jei viešoje vietoje mergina atsisako su juo šokti“ (Pal, 80).

Taip iš prisiminimų mozaikos klostosi palyginti darnaus kaimo bendruomenės gyvenimo tarpukario metais vaizdas. Tai buvo gyvenimas, reguliuojamas nerašytų taisyklių, moralinio garbės kodekso, kaimo ir bažnytinės bendruomenės solidarumo bei patriotizmo.

Upninkai karo ir pokario metais

Sovietinė aneksija upninkiečių patiriama labai akivaizdžiai:

„1940 metais, kai Lietuvą okupavo Sovietų Sąjunga, per mūsų kaimą pravažiavo baisi gramada tankų. Tai buvo siaubingas vaizdas, matant svetimos kariuomenės tankus“ (Pal, 9).

Kaip teigiama P. Tumino rankraštyje, 1940 metų pasikeitimai Upninkų gyvenimo smarkiai nepakeitė. Vis dėlto reforma palietė žemes, bažnyčiai palikta 3 ha (Tum, 28), nusavinta Domino Palaimos parduotuvė (Tum, 26). Iš Upninkų dvaro savininkų Kremermanų ir didžiažemių ūkininkų sovietų valdžia pareikalavo didelės pyliavos grūdų. Kaip rašo K. Palaima, Mitkė Kremermanas savo dvare tiek grūdų neturėjo, todėl skolino iš ūkininkų ir atsiskaitė su valstybe (Pal, 29).

1941 m. birželio mėn. prasidėję karo veiksmai Upninkų tiesiogiai nekludė, nes fronto čia nebuvo. Aršūs mūšiai vyko tik ties Jūnava.

„Vokiečių okupacijos metais gyventojai turėjo sunkumų su prievolėmis. Nors juos vargino, grasė, bet prievolių mažai kas davė, į mobilizacijas nėjo, sabotavo, bet labai smarkių bausmių už tai nesulaukė, mat apylinkėje gausu miškų, ir vokiečiai šį kampilį mažai lankė“ (Tum, 29).

Pasak P. Tumino, didžiausia vokiečių laikų blogybė – labai paplitęs naminės degtinės (*samagono*) darymas ir girtuokliavimas. Vidutiniškai kiekvienas ūkis samagono išvarydavo per metus apie 25–30 litrų, visoj parapijoj buvę gal tik kelios šeimos, nevariusios naminės. Gamino daugiausia pardavimui (parduoti į Jonavą ar Ukmergę dažniausiai veždavo žmonos), bet ir patys „labai maukė“ (Tum, 29).

Karo metais (1941–1945) Upninkų parapijos klebonas buvo kun. **Pranas Tuminas**. Kaip rašoma „Upninkų bažnyčios istorijoje“²⁷, į Upninkus jis atėjo „plikas, per 1941 metų karą praradęs daiktus. Teko kurtis sunkiomis vokiečių okupacijos sąlygomis, tačiau dėl žmonių dosnumo neblogai išsikūrė. Per 1944 m. mūšius vėl viską prarado“ (Tum, 27). Jam klebonaujant buvo atliktas didelis, kapitalinis vargonų remontas. Remontavo ir modernizavo vargonus lenkas iš Vilniaus Edvardas Pšitulskis. 1944 m. priartėjus frontui, kunigas p. Tuminas „nuo mūšių pasitraukė iš Upninkų į savo tėviškę ir ten išbuvo apie 4 savaites. Tos moralinės nuodėmės prieš parapiją vėliau labai gailėjosi“ (Tum, 27). Savo vietoje buvo palikęs Skarulių kleboną kun. Praną Mirskį, „kuris čia atvažiavo ieškodamas ramybės, saugesnės vietos“ (Tum, 30).

1944 m. vasarą nuo Gelvonų pusės prie Upninkų priartėjęs frontas sustojo prie Šventosios ir mūšiai truko devynias dienas, nuo liepos 16 iki 24 d.

„Smarkus šaudymas prasidėjo liepos 16 d., per pačią sumą. Kun. Mirskis nebaigė laikyti šv. Mišių, žmonės išsilakstė. Pirmomis dienomis žmonės slapstėsi prie namų, šlaite išsikasę apkasėlius, o paskui pasitraukė toliau nuo upės, pasiėmė gyvulius ir kai kuriuos daiktus. Kun. Mirskis špitolėje gyvenusias šeimas ragino nebėgti ir pats su jomis pasiliko, sakydamas, kad nieko nebūsią, juokėsi iš žmonių bailumo. Šaudymams užėjus, tos šeimos slėpdavosi šlaite pasidarytame bunkeriuke, o kun. Mirskis klebonijos rūsyje. Liepos 18 d. prasidėjo labai aršūs mūšiai, žmonės išsilakstė, o kun. Mirskis norėjo slėptis bažnyčioje, bet špitolninkas bėgdamas buvo išsinešęs raktus ir klebonas blaškėsi tarsi be vietos“ (Tum, 30).

Gyventojai teigė Mirskį rodžius didelę drąsą ir šaltakraujiškumą, pasakojo, kaip jis, esant dideliame šaudymui, pasigavęs nukirsdino tris viščiukus ir neva svilinęs juos ant baigiančios degti špitolės. Per susišaudymą ejęs ieškoti savo arklio ir ties kryžkele, kur kelias veda į keltą ir į kapines, buvo sužeistas į

²⁷Faktus apie kun. P. Tumina veikusiai pateikia jau kun. V. Ramanauskas, remdamasis parapijiečių pasakojimais.

vidurius kulkos ar skeveldros. Nuvežtas į Bagaslaviškyje buvusią karo ligoninę, po operacijos mirė (Tum, 30).

Mūšiai ties Upninkais buvo labai dideli, rusų kariai net tris kartus bandė keltis per Šventąją ir tik ketvirtą kartą, remiami artilerijos bei aviacijos, pagaliau persikėlė, – mat vokiečiai čia buvo labai ištvirtinę.

„Ties Upninkais buvo padarytas laikinas medinis tiltas perkelti kariuomenei bei technikinėms dalims. Tas tiltas išstovėjo apie mėnesį, paskui gyventojai patys išgrobstė rąstus malkoms bei statybai“ (Tum, 29–30).

Mūšių metu daug kareivių žuvo. Rankraščio autoriaus teigimu, Upninkų laukuose jų palaidota apie 400.

„Daugumą palaidojo žmonės, dalį kareiviai, o dalis liko ir nepalaidota, bet nuo karšto oro ir saulės labai greitai sudūlėjo, tad po mėnesio liko tik baltutėliai kaulai ir drabužių likučiai. Arklių lavonų prie upės buvo apie 30. Vanduo persikeliant nuo kulku virte viręs, ir ties Upninkėliais nuo kraujo buvo raudonas“ (Tum, 30).

Tokį šiurpų karo scenovaizdį atkuria prisimenantieji. Šio fronto metu upninkiečiai labai smarkiai nukentėjo.

„Paupiuose daug sodybų buvo ištiesai sudeginta, kai kur liko tik vienas ar du trobesiai. (...) Daugiausia buvo padegta kulkomis bei sviediniais, o Dubiuose ir Sergiejevkoje vokiečiai sąmoningai, tyčia padeginėjo degtukais.“

Kaip prisimena gyventojai, Upninkų klebonija ir mokykla vokiečių buvo padegtos, matyt, tyčia, padegamosiomis kulkomis, kad matymo lauko neužstotų. *„Oras buvo gražus, giedra, ir klebonija sudegė kaip Abelio auka su dūmais, kylančiais tiesiai į dangų“* (Tum, 30). Sudegė visi pastatai, buvę netoli bažnyčios: klebonija, špitalė, ūkiniai trobesiai, mokykla ir parduotuvė. Į bažnyčios fasadą pataikė keletas nestambių patrankos sviedinių ir visiškai sudraskė neseniai iš pagrindų suremontuotus vargonus, kitas sviedinys virš vargonų ir Didžiojo altoriaus nuplėšė dalį stogo, skardinis stogas kulku buvo suvarpytas kaip rėtis. Rugsėjo mėn. grįžęs klebonas kun. P. Tuminas per Žolinę pirmą kartą atlaikė šv. Mišias prie Marijos altoriaus, *„nes ties vargonais ir ties Didžiuoju altoriumi švietė dangus. Žmonės verkė, dėkodami Švč. Mergelei, kad liko gyvi“* (Tum, 31).

Daug buvo sunaikinta gyvulių, avilių, išraustos iš žemių užkastos dėžės su žmonių turtu. *„Buvo keletas išprievartavimų. Šiaip žmonių žuvo stebėtina mažai, tik vienas senukas nušautas Vareikiuose.“* Apibendrinamas Upninkų klebonas teigia:

„Visi kiti, net didžiausieji atšalėliai ir bepoteriai, šaukėsi Marijos ir buvo išklaustyti, kaip jie patys man yra įvairiomis progomis sake“ (Tum, 30).

Tačiau tuo upninkiečių nelaimės nesibaigė. Kaip prisimena K. Palaima, frontui praūžus „rusų čekistai tuojau areštavo Dominą Palaimą“ (Pal, 85). Jo parduotuvė 1946 m. suvalstybinta ir pavadinta „Banga“. Vos rusams užėjus, suimti ir ištremti ir kiti apylinkės gyventojai, buvę šauliai arba aktyvūs Lietuvos patriotai.

„Baigėsi vasara, ūkininkai nuėmė derlių ir jaunesni vyrai gavo šaukimus į kariuomenę. Niekas nenorėjo tarnauti okupantų kariuomenėje, tuo labiau žūti fronte. Šaukimus gavę vyrai, kad apsisaugotų nuo netikėtumų, pasidarė slėptuvės kluone (po šienų), rūsiuose arba artimame miškelyje išsikasė bunkerį.“

Artėjant žiemai ir valsčiaus igulai (garnizonui) bei sribams pradėjus „kratyti“ sodybas, „dalis kaimo vyrų gruodžio mėnesį susibūrė į grupę ir išėjo į mišką (tada juos vadino žaliukais)“ (Pal, 85). Iš Upninkų kaimo į mišką išėjo Adomas Augūnas, abu elgetėlės Valkauskienės sūnūs (Antanas žuvo, o Petras buvo nuteistas). „Negalėdami nuslopinti partizanų veiklos, KGB daliniai, padedant sribams, pradėjo naikinti ir deginti sodybas.“ Taip 1945 m. balandžio mėnesį padegamosiomis kulkomis buvo uždegti Jono Palaimos ir Juozo Utkos kluonai.

„Pamatę liepsnojantį kluoną, aš su tėvu puolėme prie kluono durų, tačiau liepsna buvo išsiplėtusi ir mes negalėjome išgelbėti arklių. Sudegė trys arkliai, sėkla, pašarai, vežimai ir kita. Prisimenu, anksti rytą, ugniavietei išblėsus, gulėjo apdege arklių lavonai, dar tebesvilo pašarai. Tai buvo klaikus vaizdas ir didelė nelaimė mūsų šeimai. Jau reikėjo žemę dirbti, sėti javus, o mes neturėjome nei arklių, nei sėklos, nei padargų. Gerų žmonių, giminių ir tėvo sumanumo dėka pradėjome naujai kurtis ūkyje“ (Pal, 86).

1945 m. buvo suimtas Adomas Augūnas, o jo žmona ir tėviai Utkai gegužės mėnesį ištremti į Sibirą.

„Senoji Utkienė buvo ligota ir gulėjo patale, tačiau barbarai ir ją su visais patalais įmetė į kėbulą ir išvežė į Jonavos geležinkelio stotį. Senutė neišlaikė ir pakeliui mirė. Senasis Utkai mirė Sibire.

Areštavo Vladą Utkaitę ir Stasę Jasionytę už ryšius su partizanais. Kaimas buvo įbaugintas: naktį užėina partizanai, dieną prisistato garnizonas ir sribai“ (Pal, 86).

Tais pačiais 1945 m. dėl politinių motyvų buvo areštuotas ir išsiųstas katorgon į Vorkutą upninkietis Edvardas Jasionis, – tas pats, kuris buvo iš Bajoriškių „pasigrobęs“ nuotaką gražuolę Ievutę. Tuo metu jauna šeima gyveno Bukonysė.

„Po fizinių sužalojimų, netekęs dvasinės pusiausvyros, Edvardas suluošintas 1946 m. mirė. Tada Ievutė su trimis vaikais vėl grįžo į Edvardo namus Upninkuose. Įsidarbino medicinos punkte“ (Pal, 24). Tragiškas likimas ištiko ir keltininką Simoną Grinių, andai padėjusį Edvardui pasigrobtį nuotaką:

„Kartą anksti rytą čekistai suruošė pasala partizanams. Kai išgirdo iš anapus upės kvietimą perkelti, čekistai prievarta liepė partizanus perkelti, kitaip būsiąs suimtas. Nusiryšęs į kitą krantą, pamatė partizanus ir priplaukęs arčiau jiems pasakė, kad šie bėgtų. Partizanai šoko į vandenį ir išbridę pakrantėmis pabėgo. Tada čekistai čia pat ant kranto nušovė Simoną“ (Pal, 28).

Naujų negandų atnešė kolektyvizacija, kai valsčiaus aktyvistai ėmė agituoti žmones stoti į kolūki.

„Nors kolūkis buvo organizuotas, tačiau bendras darbas nedavė rezultatų ir ėmė trūkti duonos. Vykdam kolekyvizaciją, kad įbaugintų ūkininkus, pradėjo didžiažemius (vadinamus buožėmis) tremti į Sibirą. 1951 metais mano tėvai ir broliai buvo ištremti į Tomsko sritį“, – prisimena K. Palaima (Pal, 87).

Karo ir pokario metai buvo tragiški ir Upninkų dvarininkams žydams Kremermanams. Prasidėjus karui, į dvarą atvažiavo ir Mitkės broliai Icekas bei Mauškė.

„Ickė dirbo samdomu verslininku pas Jonavos žydą milijonierių Buršteiną. Mauškė buvo pasimokinęs ir dirbo „Gumos“ fabriko finansininku Kaune. Mitkė ir Icekas buvo vedę. Žmonos, prasidėjus karui, taip pat atvyko į dvarą. Pirmomis vokiečių okupacijos dienomis Upninkuose rinkdavosi šauliai. Tačiau niekas Kremermanų nelietė. Mat Icekas buvo šaulys ir nešiojo šaulių uniformą. Pirmomis dienomis Ickė pasirodė sueigoje, tačiau buvo įspėtas, kad slėptųsi. Visi broliai Kremermanai namuose nenakvodavo ir slapstėsi pas žmones. Baltaraiščiai, atvykę į dvarą, rado Icko žmoną ir išvežė į Ukmergę. Mitkės žmona buvo pas tėvus Senajame vieškelyje, ir ją išsivarė į Jonavą. Likę broliai Kremermanai, gerai žinoję aplinkinius miškus, pasirinko vietą ir įsirengė bunkerį. Kitą bunkerį įsirengė prieš mūsų sodybą miške po senąja liepa. Pažįstami kaimo žmonės neišdavė žydų, o rėmė juos maistu ir rūbais. Mauškė neiškentė tokių gyvenimo sąlygų ir po metų mirė. Kur jis palaidotas, nežinoma. Mitkė ir Icekas slapstydami sulaukė rusų kariuomenės ir legaliai pradėjo gyventi. Tačiau Icko plaučiai buvo paliesti tuberkuliozės. Nors gydėsi, bet po metų mirė.

Ištvermingiausias buvo žemdirbys Mitkė. Dvaras, žinoma, buvo nacionalizuotas, todėl Mitkė dirbo Ukmergėje žemės ūkio ža-

liavų paruošėju. Už kažkokių pažeidimus superkant žaliavas buvo nuteistas ir išsiųstas į Sibirą. Tenai neišlaikė jo sveikata, ir jis mirė. Mitkė mano tėvui iš kalėjimo rašė: „Matai, Jonai, kentėjau prie vokiečių, išlikau gyvas. Dabar mane apkaltino kita valdžia. Tai kur teisybė?“ (Pal, 29–30).

Pokario laikai buvo sunkūs ir bažnyčiai bei dvasininkams. Dėl įvairių priežasčių kunigai Upninkuose ilgai neužsibūdavo. Per penkiolika pokario metų čia pasikeitė dešimt kunigų. Karas sunaikino kone visus bažnyčiai priklausiusius pastatus; liko tik gerokai apgriauta bažnyčia ir vienintelis senas, apleistas bažnytinis namas. Tas namas XIX a. priklausė dvarininkui Bulmeringui, jame tada buvo karčema, o dvarininko Lopatos laikais – mokykla. Vėliau namą nupirko kažkoks privatus asmuo. Bažnyčiai jį padovanojo paskutinio namo savininko Rajecko giminės. Nepriklausomos Lietuvos laikais čia kurį laiką buvo Upninkų pradžios mokykla, Upninkų kooperatyvas, gyveno siuvėjas, kiti gyventojai, kol pagaliau po karo čia įsikūrė klebonas ir kiti bažnyčios tarnai. Kol tą namą remontavo, kun. P. Tuminas gyveno Kunigiškiuose pas Adomą Palaimą-Pagadą. Sename name įrengtoje klebonijoje kun. Tuminui nebuvo lemta ilgiau pagyventi: *„dėl tarnų intrigų ir neramumų teko Upninkus apleisti“* dar 1945 metais (Tum, 31).

Kuriam laikui Upninkai liko be kunigo, o ir naujasis klebonas kun. **Kazimieras Gabrijelaitis** čia išbuvo labai neilgai – vos iki 1945 m. pabaigos. Bet ir per tuos mėnesius *„kiek galėdamas prisidėjo prie parapijos trobesių palaikymo. Pats taisė bažnyčios stogą, klebonijos butą, padarė dėžutes eucharistiniam indams.“* Deja, buvo išstremtas į Sibirą (Tum, 32).

Kunigas **Albinas Drazdys** (1946–1947) suremontavo nuo karo nukentėjusią bažnyčią, uždengė stogą gontais, pastatė bokštelį. *„Savo nuoširdumu įsigijo daug bičiulių (prietelių), buvo upninkiečių labai mylimas“* (Tum, 32). Po jo maždaug metus Upninkų klebonu buvęs kun. **Stanislovas Jocas** suremontavo klebonijos stogą, vargonininko butą, pastatė tvartelį, bažnyčioje pasidabravo ampules, įtaisė naują užtiesalą sakyklai. 1948–1950 m. Upninkuose klebonavęs dr. **Pijus Čižauskas** iš pagrindų sutvarkė kleboniją, apkalė ją lentomis, *„nes sienos buvo taip supuvusios, kad lazda buvo galima kiaurai perdurti“* (Tum, 32). Panašiai ir kiti Upninkų klebonai toliau lopė bažnyčią ir kleboniją iš išorės ir iš vidaus.

Ypač veiklus buvo 1953–1956 m. Upninkuose klebonavęs kun. **Ignacas Milašius**. Jo rūpesčiu lentomis apkalta varpinė, sutvarkyti varpai, vargonėliai, per karą nukentėjęs Didysis altorius, atlikta daug kitų bažnyčios vidaus pagerinimo darbų. Be to, išmūryta apie 90 metrų šventoriaus tvoros, dėl kurios klebonui teko išgyventi du rimtus konfliktus su vietine kolūkio „Naujas gyvenimas“ valdžia. Kun. I. Milašius pasirūpino išvalyti karo metais užverstą klebonijos šulinį, *„kad žmonės karštomis dienomis turėtų kur atsigerti“*. Jo iniciatyva buvo sutvarkytos kapinės: iškirsti krūmai, padaryti laiptai į kalną, aptvertos statinių tvora. *„Pats klebonas kapinėse išdirbo per 175 dienas. Kapinių šlaito pakalnėje pastatė ir pašventino kryžių“* (Tum, 34).

Kunigas **Vaclovas Ramanauskas**, išbuvęs Upninkuose vos aštuonis mėnesius, vis dėlto spėjo nemaža nuveikti, nors savo nuopelnus užrašuose kukliai nutyli,

iškeldamas pačių parapijiečių iniciatyvą (apie save rašo trečiuoju asmeniu): „*Jam klebonaujant, žmonės suskato remontuoti bažnyčios liturginius drabužius, kurie buvo labai suplyšę. Kiekvienas kaimas stengėsi ką nors naujo bažnyčiai padaryti*“ (Tum, 35). Buvo sutvarkyti seni ar išigyta naujų liturginių drabužių, užtiesalų, pasiūta naujų vėliavų.

Be to, kaip jau buvo užsiminta pradžioje, kun. V. Ramanauskas sutvarkė ir nauja medžiaga iki 1960 metų papildė bažnyčios raštinėje rastus kun. P. Tumino užrašus apie Upninkų bažnyčios bei parapijos istoriją, taip galbūt išsaugodamas ateities kartoms upninkiečių prisiminimus apie savo kraštą ir jo žmones. Kun. V. Ramanauskas aiškiai suvokė šio darbo prasmę ir išliekamąją vertę. Užrašus jis baigia palinkėjimu savo įpėdiniams Upninkuose tęsti istorijos rašymą. Deja, šiems jo linkėjimams nebuvo lemta išsipildyti.

1901–1960 metais Upninkuose klebonavo šie kunigai:

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Klebonavimo metai
1.	Kun. Motiejus Vėlutis	1901–1910
2.	Kun. Jurgis Gogelis	1910–1912
3.	Kun. Antanas Ragažinskas	1912–1914
4.	Kun. Antanas Gorliauskas	1914–1920
5.	Kun. Mykolas Lovčikas	1920–1925
6.	Kun. Feliksas Paškanis	1925–1927
7.	Kun. Juozapas Šereiva	1927–1941
8.	Kun. Pranciškus Tuminas	1941–1945
9.	Kun. Kazimieras Gabrijelaitis	1945–1945
10.	Kun. Albinas Drazdys	1946–1947
11.	Kun. Stanislovas Jocas	1947–1948
12.	Kun. dr. Pijus Čižauskas	1948–1950
13.	Kun. Vincentas Grušas	1950–1951
14.	Kun. Juozapas Kupstaitis	1952–1953
15.	Kun. Ignacas Milašius	1953–1956
16.	Kun. Antanas Račkauskas	1956–1960
17.	Kun. Vaclovas Ramanauskas	1960–1960

Kovos dėl duonos

Jonas Žentelis

1917 m. liepos 25 d. Samantonyse žmonės pasipriešino vokiečių okupacinės valdžios įsakui suvežti ką tik nukirstų rugių, kviečių ir vasarojaus derlių prie lauke pastatytos garinės kuliamosios mašinos. Susirėmimo metu devyni iš pasipriešinusių buvo nušauti arba netrukus mirė nuo žaizdų. Daug vyrų vokiečiai suėmė ir uždarė Ukmergėje, o paskui išvežė į Vilnių ir pasodino į Lukiškių kalėjimą. Tarp jų ir Samantonių kaimo ūkininką Petrą Noviką.

Elena Novikaitė iš Samantonių pasakojo, jog P. Noviko duktė Liudvika iš Samantonių pėsčia į Vilnių nešė jam maistą. Kelionė buvo tolima. Į lininį maišelį sudėtas maistas benešant kiaurai pratrynė pečių odą. Liudvika savo tėvą pamatė sutinusį iš bado. Nešė maistą ir kitų kalėjime uždarytų vyrų žmonos, dukters ar seserys. Vyrai nenešė bijodami, kad ir jų neuždarytų kalėjime.

Per susirėmimą su vokiečių žandariais Samantonyse žuvęs Kazys Sakalauskas su žmona Elena Ulindaite vestuvių dieną

Paminklas kovotojams už duoną, pastatytas 1928 m. už mokytojo Antano Maldučio surinktus pinigus. Metalinę tvorelę nukalė kalvis Rapolas Strazdas iš Knyzlaukio k. 1969 m. J. Žentelio nuotr.

Sovietų valdžiai reikalaujant paminklą kovotojams už duoną sunaikinti, S. Nėries kolūkio pirmininko S. Jankeliūno rūpesčiu paminklas buvo perkeltas į Sližių kapines. Prie perkulto paminklo stovi žuvusiųjų giminės. 1974 05 31. VM-2187

Žuvusiųjų giminės prie naujojo paminklo kovotojams už duoną. Viduryje stovi (iš kairės): S. Nėries kolūkio pirmininkas Stepas Jankeliūnas ir paminklo autorius ir atlikėjas mokytojas Jonas Žentelis. 1974 05 31

Žuvusiųjų giminės prie naujojo paminklo kovotojams už duoną. Tarp jų Kazio Sakalausko vaikai: 3-ias iš kairės sūnus ir 1-a iš dešinės duktė. 1974 05 31. VM-3654

Kovotojų už duoną žudynių 90-mečio minėjimas, organizuotas Sližių bendruomenės pirmininko Kęstučio Vereniaus. 2007 07 27

Pamačiusi, kokia sunki kelionė nešant maišelius ant pečių, Liudvika paprašė kaimyno padaryti mažus račiukus ir jais moterys vežė susidėjusias maistą keliems kaliniams.

Kad kalėjimo prižiūrėtojai patys maisto nesuvalgytų, moterys juos įvyniodavo į negražius, nešvarius skudurus.

Vėliau tuos kalinius paleido. Sako, kad Antano Smetonos rūpesčiu. Grįžo jie jau be sveikatos.

Veprių savanoriai

Jonas Žentelis

1936 metais Vėpriams skirtame laikraštelyje „Kregždutė“ randame tokią ganėtinai kuklią žinutę apie Veprių savanorius kūrėjus:

„Garbingą savanorio kūrėjo vardą kilniais darbais yra įsigiję šie mūsų valsčiaus vyrai: Dominas Barauskas iš Bernotiškio, Stasys Dilys iš Barborišio, Jonas Jaskutis iš Bernotiškio, Vladas Januškevičius iš Bernotiškio, Jonas Noreika ir Aleksandras Noreika iš Pakalnės, Juozas Pačepavičius iš Pučionių, Jonas Plančiūnas iš Mankūnų, Viktas Paulavičius iš Veprių, Stasys Sakalauskas ir Falis Sakalauskas iš Knyzlaukio, Falis Šveila iš Mankūnų, Silvas Utka iš Veprių, Jonas Vytautas iš Veprių ir Stasys Žukauskas iš Martynišio. Jie beveik visi yra apdovanoti medaliais.“

Žinutę pasirašo Vėprių vargonininkas Stasys Lukoševičius¹.

Sunku pasakyti, kodėl anuomet buvo paminėti tik šie 15 savanorių, nes jų, ir iš Veprių valsčiaus, ir iš kitur kilusių, bet Veprių valsčiuje už nepriklausomybės kovas gavusių žemės, būta kur kas daugiau. Tai rodo Lietuvos centriniame valstybės archyve (toliau – LCVA) tebesaugomos savanorių bylos, Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių anketų kartoteka (toliau – LKKSAC), Lietuvos kariuomenės kūrėjo savanorio anketos bei duomenys apie žemės skyrimą savanoriams. Į sąrašą įtraukti ir tie vepriškiai savanoriai, kurių pavardžių archyve nepavyko rasti, tačiau kuriuos kaip savanorius prisimena vietos žmonės ar giminaičiai. Nors stengtasi sukaupti kuo tikslesnę ir išsamesnę medžiagą, spragų ar netikslumų veikiausiai nepavyko išvengti. Nepasisekė išsiaiškinti ir kai kurių problemiškų atvejų, faktinių neatitikimų (šie atvejai sąrašė nurodomi).

Už Lietuvos nepriklausomybę kovoję pašauktiniai kariai įtraukti į atskirus sąrašus.

Aukštais valstybės apdovanojimais pagerbti savanoriai pristatyti išsamiau. Plačiau aprašytas ir dar vieno kito savanorio gyvenimas.

Iš Veprių kilę nepriklausomybės kovų savanoriai

Jonas **Augūnas**, Kazio, gim. 1900 10 12 Veprių valsčiaus Rizgonių kaime. Lietuvos kūrėjas savanoris, 1919 08 14–1923 06 05 tarnavęs husarų pulke. Apdovanojimo liudijimo Nr. 10147, išduotas 1938 12 10. (LCVA, f. 930, ap. 4, b. 293; LKKSAC.)

Dominas **Barauskas**, gim. 1901 m. Veprių valsčiaus Bernotiškio k., tarnavęs savanoriu 1919 03 30–1920 04 09, 1919 m. apdovanotas pirmojo laipsnio kryžiumi „Už Tėvynę“. Žemės gavo iš Veprių dvaro Beteniškių palivarko.

Jonas **Bražinskas**, Karolio, gim. 1883 05 29 Veprių miestelyje, mirė 1929 m. Ukmergėje. Tarnavo savanoriu

¹ Lukoševičius S. Veprių savanoriai kūrėjai, *Kregždutė*, 1936, nr. 7, p. 106.

1919 02 24–1920 02 28. Apdovanojimo liudijimo Nr. 4387, išduotas 1930 01 31. (LCVA, f. 930, ap. 3, b. 625; LKKSAK.)

Savanoris Jonas

Augūnas. VM-7886

Stasys **Dilys** iš Veprių valsčiaus Barbōriškio kaimo. Kad S. Dilys buvo savanoris, paliudijo Juozas Sereika iš to paties Barbōriškio kaimo. Diliui buvo paskirtas žemės sklypas iš Veprių dvaro Beteniškių palivarko. Vėliau tą sklypą Ukmergės žemės tvarkytojas paskyrė pirmos mobilizacijos pašauktiniui Juozui Razumui. Stasiui Diliui geras sklypas buvo paskirtas Gėlvonų valsčiaus Šmukštų kaime.

Savanoris Dominas

Barauskas. VM-7941

Alfonsas **Gečiauskas**, Juozo, gim. 1900 03 29. Veprių valsčiaus Vengrių kaime. Tarnavo savanoriu 1920 04 27–1922 10 06. Apdovanojimo liudijimo Nr. 9917, išduotas 1938 05 25. (LCVA, f. 930, ap. 4, b. 975; ap. 7, b. 101, l. 5; LKKSAK.)

Vladas **Januškevičius**, kilęs iš Bernotiškio (pagal nuorodą iš „Kregždutės“).

Jonas **Jaskutis**, Petro, kilęs iš Veprių valsčiaus Bernotiškio kaimo. Lietuvos kariuomenės kūrėjas savanoris, įstojęs į jos gretas 1919 m. kovo 30 d. Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių medaliu apdovanotas 1929 11 21, apdovanojimo liudijimo Nr. 4135 (šiuos duomenis pateikė J. Jaskučio duktė Janina Ratajeva (Jaskutytė). Kaip savanoris gavo 12,74 ha žemės iš Bečių dvaro naujai pavadintame Sietynų kaime, čia pasistatė namus. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1609, l. 1–4.)

Aleksandras **Jeremičius**, Jono, gim. 1896 m. Markūtiškių dvare (tada šis dvaras priklausė Veprių valsčiui), tarnavęs savanoriu 1919 05 06–1921 07 21. Apdovanotas Vyčio kryžiaus I ir II laipsnių ordinais. Gyvenęs Rizgonyse, Vepriuose, Taujėnuose. Savanoriai buvo ir du jo broliai – Antanas ir Juozas.

Antanas **Jeremičius**, iš Markutiškių dvaro (paliudijo Aleksandro Jeremičiaus duktė).

Juozas **Jeremičius**, iš Markutiškių dvaro (paliudijo Aleksandro Jeremičiaus duktė).

Baltrus **Markūnas**, Martyno (kitur nurodoma pavardės forma Morūnas), gim. 1871 09 02 Veprių valsčiaus Medinų kaime. Tarnavo savanoriu 1919 11 10–1922 10 10 sanitarijos viršila. Apdovanotas Vyčio kryžiumi. (LCVA, f. 930, ap. 4, b. 1975, l. 362–367; LKKSAK.)

Jonas **Nemčenka**, Platono, gim. 1901 01 10 Veprių valsčiaus Sukinių kaime. Tarnavo savanoriu 1920 02 09–1923 01 16. Apdovanojimo liudijimo Nr. 9664, išduotas 1935 10 15. (LCVA, f. 930, ap. 4, b. 2285; LKKSAK.)

Juozas **Pačepavičius**, Justino, „Kregždutėje“ minimas kaip vienas Veprių valsčiaus savanorių, kilęs iš Pučionių, asmens byloje nurodyta gimimo vieta – Deltuvos valsčiaus Trainių k. Tarnavo savanoriu 1919 02 25–1920 03 02. Apdovanojimo liudijimo Nr. 2505, išduotas 1929 05 31. (LCVA, f. 930, ap. 4, b. 2328, l. 276–284; LKKSAK.)

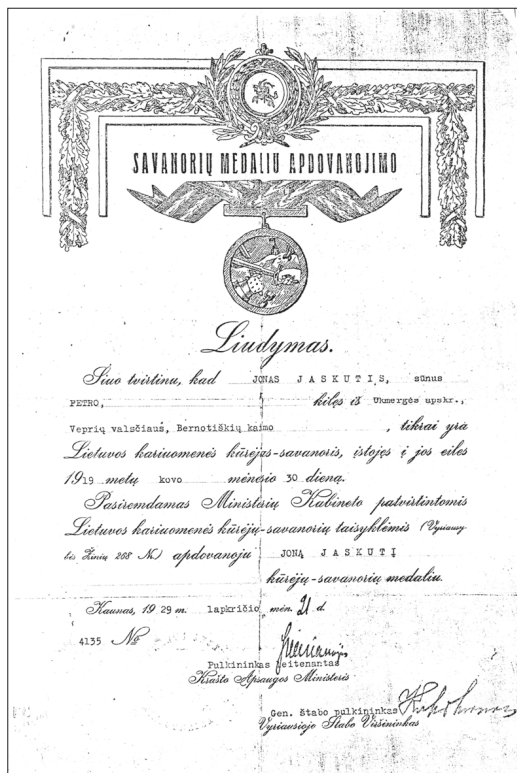
Medardas **Pačepavičius**, Justino, gim. 1902 m. Deltuvos valsčiaus Užuraisčio kaime. Spėjama, kad jis – Juozo Pačepavičiaus brolis. Savanoriu tarnavo 1920 12 22–1922 01 28, pašauktiniu – nuo 1922 12 07 iki 1924 10 11. 1929 m. gyveno Klaipėdos krašte, tarnavo Pasienio policijoje. Apdovanojimo liudijimo Nr. 5500, išduotas 1930 08 11. (LCVA, f. 930, ap. 4, b. 2328, l. 285–307; LKKSAK.)

Adomas **Palaima**, Adomo, gim. 1900 09 12 Veprių valsčiaus Kunigiškių kaime. Tarnavo savanoriu 1919 05 16–1921 11 09. Apdovanojimo liudijimo Nr. 2080, išduotas 1929 04 17. Žemės gavo iš Gelvonų valsčiaus Naujadvorio dvaro. (LCVA, f. 930, ap. 3, b. 2644; LKKSAK.)

Jonas **Palaima**, Jurgio, gim. 1902 m. Veprių valsčiaus Kunigiškių kaime. Tarnavo savanoriu 1919 05 02–1920 05 21, pašauktiniu – 1922 12 02–1924 10 11. Apdovanojimo liudijimo Nr. 8876, išduotas 1932 11 30. (LCVA, f. 930, ap. 3, b. 2643; LKKSAK.)

Viktoras **Paulavičius** iš Veprių (nuoroda iš „Kregždutės“).

Domininkas **Pauplys-Stankevičius**, Apolonijos, gim. 1902 03 08 Veprių valsčiaus Kunigiškių I kaime. Tarnavo savanoriu 1919 03 20–1920 05 07. Apdovanojimo liudijimo Nr. 10124, išduotas 1938 11 29. (LCVA, f. 930, ap. 4, b. 2392; LKKSAK.)

Jaskučio apdovanojimo savanorių medaliu liudijimas. VM-5920

Jonas **Pečiulis**, iš Mankūnų kaimo. Mokytojo J. Jurkūno užrašuose² nurodoma, kad savanoriu tapo 1918 m., kuriantis Lietuvai. Žemės gavo iš Beteniškių palivarko. (Plačiau žr. str. „Veprių valsčiaus šauliai“.)

Jonas **Plančiūnas** iš Mankūnų kaimo (nuoroda iš „Kregždutės“).

Feliksas **Sakalauskas**, gim. 1894 m. Knýzlaukio kaime. Tarnavo nuo 1919 m. pavasario. Už narsą 1919 12 09 apdovanotas 1-ojo laipsnio Kryžiumi „Už Tėvynę“. Kaip savanoris gavo žemės Apušynų kaime (Širvintų valsčiuje). (LCVA, f. 930, ap. 6, b. 2365, l. 38; nuoroda iš „Kregždutės“.)

Kazys **Sakalauskas**, Leono, gim. 1900 m. Veprių dvare. Tarnavo 1919 06 21–1921 11 01. 1929 m. gyveno Ukmergės valsčiaus Dukstynės kaime, nuo 1936 metų – Brazilijoje. Apdovanojimo liudijimo Nr. 2561, išduotas 1929 05 31. (LCVA, f. 930, ap. 4, b. 2858; LKKS sak.)

Stasys **Sakalauskas**, Miko, gim. 1901 08 19 Veprių valsčiaus Knýzlaukio kaime. Tarnavo 1919 06 23–1921 06 18. Dalyvavo mūšiuose su bolševikais ir lenkais. Gavo žemės gimtajame Knýzlaukio kaime ir ją pridėjo prie paveldėtos. Apdovanojimo liudijimo Nr. 2390, išduotas 1929 05 31. (LCVA, f. 930, ap. 3, b. 347; LKKS sak.) Po tarnybos kariuomenėje buvo pasienio policininkas Giedraičių ruože. Žemės gavo prie Giedraičių. Ten pardavęs, nusipirko iš Sližių dvaro žemės savo gimtajame Knýzlaukio kaime. (Plačiau žr. str. „Veprių valsčiaus šauliai“.)

Viktoras **Šakelė**, Martyno, gim. 1896 02 25 Veprių valsčiaus Mankūnų kaime. 1914–1915 mokėsi kunigų seminarijoje Kaune. Tarnavo 1919 02 05–1919 05 15. Mirė 1919 05 15 Kaune. Apdovanojimo liudijimo Nr. 5732, išduotas 1930 10 31 žmonai Elenai, gyvenančiai Deltuvos valsčiaus Žalgirių kaime. (LCVA, f. 930, ap. 4, b. 3316; LKKS sak.)

Feliksas **Šveila**, iš Veprių valsčiaus Mankūnų kaimo (nuoroda iš „Kregždutės“).

Antanas **Tauginas**, bežemis iš Veprių valsčiaus Pučionių kaimo. Gavo 11,3 ha žemės iš Bečių dvaro. Pokario metais kalintas ir ištremtas. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1609, l. 1–4.)

Pranas **Utka**, Jono, gim. 1888 m. Veprių valsčiaus Aukštādvario kaime. Į Lietuvos kariuomenės 3-įjį artilerijos pulką savanoriu eiliniu įstojo 1919 m. balandžio 27 d., o 1920 m. balandžio 28 d. iš to paties pulko paleistas atostogų. Apdovanotas kūrėjo savanorio medaliu 1931 08 31. (LCVA, f. 930, ap. 4,

Savanoris Medardas

Pačepavičius.

VM-6679

² Jurkūnas J. Užrašai (rankraštis), *Veprių muziejus*.

Nepriklausomybės kovų dalyvio Jono Pečiulio šeima trentyje Aldane (Jakutija). Iš kairės: sūnus Mindaugas, duktė, žentas su dukryte, žmona, Jonas. 1954 m. VM-6309

Savanorio Prano Utkos šeima savo sodyboje Samantonių kaime (iš kairės): dukterys Genė ir Pranė, Magdalena Utkienė, sūnus Juozas, Pranas Utka, sūnūs Vytautas ir Algirdas. VM-5643

b. 4188, l. 8.) Žemės gavo iš Sližių dvaro. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1618, l. 2–3, 7.)

Silvestras **Utka**, Kajetono, kilęs iš Ūpninkų, vepriškis. Nepriklausomybės kovų ir Klaipėdos vadavimo savanoris, vėliau – kriminalinės policijos karininkas. Žemės sklypą gavo iš Veprių dvaro Beteniškių palivarko (nuoroda iš „Kregždutės“, vietos žmonių paliudijimas). (Plačiau žr. str. „Veprių valsčiaus šauliai“.)

Vacys **Utka**, Jono, iš Upninkų kaimo. Kovojo su lenkais apie Giedraičius. Gavo sklypą Eglinės kaime, Pustoškose (pateikė savanorio dukterėčia Aldona Palaimienė, gim. 1926).

Vacius **Varanavičius**, Leono, gim. 1897 01 12 Veprių valsčiaus Stepanāvos palivarke. Tarnavo 1919 03 04–1921 10 12. Apdovanojimo liudijimo Nr. 3099, išduotas 1929 06 26. 1928 m. gyveno Siesikų valsčiaus Mačionių kaime. (LCVA, f. 930, ap. 4, b. 4270; LKKSAK.)

Jonas **Vytas**, sklypą gavo iš Veprių dvaro žemių (nuoroda iš „Kregždutės“).

Vladas **Zareckis**, Marijonos, gim. 1901 09 25 Veprių valsčiaus Užšilių kaime. Tarnavo 1919 05 06–1921 10 23. Apdovanojimo liudijimo Nr. 684, išduotas 1928 08 29. Tuo metu gyveno Deltuvos valsčiaus Stanislavāvos viensėdyje. (LCVA, f. 930, ap. 4, b. 4757; LKKSAK.)

Adomas **Zereckas**, Tomo, gim. 1887 m. Veprių valsčiaus Užšilių kaime.

Stasys **Žukauskas**, Antano, gim. 1902 08 04 Veprių valsčiaus Mankūnų kaime. Tarnavo 1919 02 03–1920 03 21, pašauktiniu – 1922 12 07–1924 10 11. Apdovanojimo liudijimo Nr. 2529, išduotas 1929 05 31. Tuo metu gyveno Veprių valsčiaus Ruginių kaime. (LCVA, f. 930, ap. 4, b. 5028; LKKSAK.)

S. Lukoševičius „Kregždutėje“ mini savanorius iš Pakálnės kaimo Joną ir Aleksandrą **Noreikas**. Archyvuose nepavyko rasti apie juos jokios medžiagos. Tačiau minimi Martynas ir Petras Noreikos, gavę šiame kaime žemės iš buvusio Pakálnės palivarko pagal „Kariškiams žeme aprūpinti

Kazimiera Utkienė su sūnumis: sėdi (iš kairės) Silvestras, motina Kazimiera, Juozas; stovi Bronius. VM-8045

Savanoris Jonas Vytas. VM-6969

įstatymą“. Martynas Noreika gavo 21,97 ha, o Petras Noreika – 22,27 ha žemės. (LCVA, f. 1250, ap. 4, b. 19/880.) Petras Noreika žuvo 1946 m. Palaidotas Veprių kapinėse.

Savanoriai, kilę iš kitur, žemės gavę Veprių valsčiuje

Leonardas **Akmensk**as, mažažemis iš Ukmergės valsčiaus Rečionių kaimo. Į savanorius išėjo 1919 m. kovo 23 d. Gavo 9,34 ha žemės iš Sližių dvaro. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1618, l. 2–3, 7.)

Kazys **Banionis**, mažažemis iš Pabaisko valsčiaus Skominų kaimo. Į savanorius išėjo 1919 m. gegužės 19 d. Žemės gavo 10,16 ha iš Sližių dvaro. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1618, l. 2–3, 7.)

Stepas **Boreika**, mažažemis iš Ukmergės, į savanorius išėjo 1920 m. birželio 26 d. Drauge su broliu Domu gavo 10,08 ha žemės Sližių dvare. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1618, l. 2–3, 7.)

Kazys **Čiukčius**, iš Kovarsko valsčiaus Narbutų kaimo, savanoris nuo 1918 m. gruodžio 11 d. Žemės gavo 13,51 ha iš Veprių dvaro. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1624, l. 4–5.)

Ignas **Ertmanas**, mažažemis iš Siesikų valsčiaus Kačėniškių kaimo. (Kad buvo savanoris, paliudijo sūnus Jonas Ertmanas (žr. str. apie Joną Ertmaną). Kaip savanoris gavo 13,82 ha žemės iš Bečių dvaro. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1624, l. 4–5.) Buvo represuotas. Grįžo. Palaidotas Veprių kapinėse.

Mikas **Gudavičius**, gim. 1899 m. Ukmergės apskrities Pagirių valsčiaus Deinių palivarke, gyveno Veprių miestelyje. Savanoriu tarnavo 1919 05 07–1921 10 26 artilerijos pulke. Žemės gavo 22,54 ha Veprių dvaro Martyniško palivarke. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1613, l. 30–31.) Už nuopelnus 1930 07 31 apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino ordino III laipsnio medaliu. (LCVA, f. 930, ap. 4; LCVA, f. 384, ap. 1, b. 134, l. 63.)

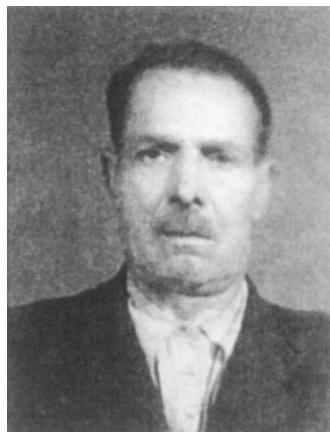
Petras **Gudavičius**, gavo žemės iš Veprių dvaro Barboriško palivarko (paliudijo vaikaišės Regina ir Genė Gudavičiūtės ir barborišketis Juozas Sereika).

Jonas **Ibianskas**, gavo žemės iš Sližių dvaro kaip savanoris (paliudijo vietos žmonės ir vaikaišė). Palaidotas Sližių kapinėse.

Petras **Juzonis**, mažažemis iš Pabaisko valsčiaus Uljčninkų kaimo. (Kad buvo savanoris, sakė dukra. Ji turi ir tai paliudijančių dokumentų.) Gavo 13,20 ha žemės iš Bečių dvaro. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1609, l. 1–4.) Palaidotas Veprių kapinėse.

Tomas **Kulevičius**, bežemis iš Ukmergės, savanoris nuo 1919 m. rugpjūčio 4 d. Gavo 10 ha žemės iš Sližių dvaro. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1618, l. 2–3, 7.) Palaidotas Sližių kapinėse.

Jonas **Lesčius**, gim. 1895 m. Utenos apskrities Alantės valsčiaus Janonių kaime. Kaip savanoris gavo

Savanoris Mikas Gudavičius.
VM-7413

*Savanoris Petras
Gudavičius su žmona
Zofija savo sodyboje.
Apie 1960 m.
VM-5450*

18 ha žemės iš Veprių dvaro (paliudijo sūnus, istorikas Vytautas Lesčius).

Antanas **Minevičius**, Stasio, gim. 1901 m. Pabaisko valsčiaus Rakaučiznos kaime. Tarnavo savanoriu 1919 08 04–1923 06 16. Kaip savanoris žemės gavo iš Bečių dvaro. Pasistatė namus Mikūtiškyje (taip vadinama vieta dešiniajame Šventosios krante ties buvusiu Rizgonių kaimu). Apdovanojimo liudijimo Nr. 8644, išduotas 1932 06 22. Palaidotas Veprių kapinėse.

Juozas **Morkūnas**, Antano, savanoris iš Ukmergės valsčiaus Mikáiliškio dvaro. Žemės gavo iš Sližių dvaro (paliudijo sūnus Algirdas). Buvo apdovanotas vardiniu ginklu. Kodėl jo bylos archyve nėra – neišku. Palaidotas Sližių kapinėse.

Stasys **Morkūnas**, Antano, gim. 1903 m. Deltuvos valsčiaus Ratkaučiznos kaime. Į savanorius įstojo 1920 m. lapkričio 4 d., dėl ligos paleistas

*Savanoris Jonas Ibiškas su šeima.
VM-7860*

1921 m. liepos 3 d. Apdovanojimo liudijimo Nr. 4773. (LCVA, f. 930, ap. 3, b. 2478; LKKSAK.) Žemės gavo 12,62 ha iš Veprių dvaro. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1624, l. 1–2.) Palaidotas Veprių kapinėse.

Jonas **Neverauskas**, bežemis iš Lekečių valsčiaus Kurų kaimo, savanoris nuo 1919 m. sausio 1 d. Žemės gavo iš Sližių dvaro (pagal Sližių dvaro žemės parceliavimo dokumento kopiją, esančią Veprių muziejuje).

Kazys **Noreika**, Petro, gim. 1891 m. Deltuvos valsčiaus Stimburų kaime. Tarnavo savanoriu nuo 1919 m. gegužės 17 d. iki 1921 m. spalio 10 d. Apdovanojimo Nr. 4478, išduotas 1930 m. vasario 15 d. (LCVA, f. 930, ap. 3, b. 2574.) Žemės gavo 10,22 ha iš Sližių dvaro. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1618, l. 2–3, 7.) 1944 metų rugsėjo mėn. buvo suimtas, kalintas. Negrižo. Kur palaidotas, nežinia (dukros liudijimas).

Petras **Obusevičius** iš Deltuvos valsčiaus Novikų kaimo už žuvusį sūnų gavo 22,56 ha žemės iš Veprių dvaro Martynišio palivarko. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1613, l. 30–31.)

Ignas **Povilavičius**, išmainė kitur kaip savanoriui paskirtą žemę į Veprių dvaro žemę (paliudijo jo vaikaitės).

Antanas **Rudokas**, bežemis iš Ukmergės, savanoriu tapo 1919 m. birželio 1 d. Žemės gavo 9,59 ha iš Sližių dvaro. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1618, l. 2–3, 7.)

Jurgis **Sukackis**, bežemis iš Deltuvos valsčiaus Kumelių kaimo, į savanorius išėjo 1919 m. gegužės 22 d. Gavo žemės sklypą iš Sližių dvaro (pagal Sližių dvaro žemės parceliavimo dokumento kopiją, esančią Veprių muziejuje).

Bronius **Usevičius**, bežemis iš Pagirių miestelio, į savanorius išėjo 1919 m. kovo 3 d. Gavo žemės sklypą iš Sližių dvaro (pagal Sližių dvaro žemės parceliavimo dokumento kopiją, esančią Veprių muziejuje).

Savanoris Tomas
Kulevičius. VM-1538

Savanoris Juozas
Morkūnas. VM-5917

Savanoris Stasys
Morkūnas. VM

Vladas **Verbickas**, bežemis iš Pagirių valsčiaus Vaiškonių II dvaro. Į savanorius išėjo 1919 m. kovo 4 d. Gavo 12,46 ha žemės iš Bečių dvaro. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1609, l. 1–4.) (Plačiau žr. str. „Veprių valsčiaus šauliai“).

Benjaminas **Vilkas**, kūrėjas savanoris, gavo apie 14 ha žemės sklypą prie pat miestelio, bet pardavė jį Ignui Šarkai (pagal turimus žemės nuosavybės dokumentus paliudijo dabartinė šios žemės savininkė, Igno Šarkos duktė Elena Vaitkūnienė).

Stasys **Zarankevičius**, bežemis iš Šešuolių valsčiaus Vagilkos kaimo, į savanorius išėjo 1919 m. birželio 10 d. Žemės gavo 9,55 ha iš Sližių dvaro. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1618, l. 2–3, 7.)

Nepriklausomybės kovų kariai pašauktiniai, kilę iš Veprių valsčiaus

Jurgis **Bieliauskas**, bežemis iš Veprių miestelio, kaip karys gavo 10,6 ha žemės iš Sližių dvaro. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1618, l. 2–3, 7.)

Kazys **Čižys**, mažažemis iš Veprių valsčiaus Knyzlaukio kaimo. Gavo 10,82 ha žemės iš Bečių dvaro. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1609, l. 1–4.) Palaidotas Veprių kapinėse.

Petras **Gendvilis**, iš Veprių valsčiaus Mankūnų kaimo. Kaip karys gavo 12,62 ha žemės iš Veprių dvaro. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1624, l. 1–2.) Palaidotas Veprių kapinėse.

Savanoris Ignas Povilavičius (pirmas iš dešinės) su žmona ir dukra ant rankų.
VM-7888

Savanoris Ignas Povilavičius. Apie 1980 m.
VM-6973

Adomas **Meškauskas**, bežemis iš Veprių miestelio. Gavo 12,66 ha žemės iš Veprių dvaro. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1624, l. 1–2.)

Pranas **Narbutavičius**, bežemis iš Veprių valsčiaus Pageležių kaimo. Kaip karys gavo 12,50 ha žemės iš Veprių dvaro. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1624, l. 1–2.)

Stasei **Palaimienei** (kario šeimai) iš Veprių valsčiaus Upninkų dvaro skiriama 16,28 ha žemės iš to paties Upninkų dvaro. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1620, l. 1–3.)

Antanas **Platkevičius**, bežemis iš Veprių valsčiaus Bečių dvaro. Gavo 12,79 ha žemės iš to paties Bečių dvaro. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1609, l. 1–4.)

Ignas **Razumas**, mažžemis iš Veprių valsčiaus Labanosių kaimo. Kaip karys gavo 3,6 ha iš Veprių dvaro. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1624, l. 4–5.) Palaidotas Veprių kapinėse.

Stasys **Rudokas**, mažžemis iš Veprių valsčiaus Labanosių kaimo. Kaip karys gavo 2,6 ha žemės iš Veprių dvaro. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1624, l. 4–5.)

Antanas **Sakalauskas**, mažžemis iš Veprių valsčiaus Knyzlaukio kaimo, su broliu Domu, kuris nebuvo karys, gavo 4,3 ha žemės iš Knyzlaukio dvaro. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1611, l. 2–3.)

Stasys **Šatkauskas**, bežemis iš Veprių valsčiaus Pasiėkų kaimo. Gavo 8,66 ha žemės iš Sližių dvaro. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1618, l. 2–3, 7.)

Ne iš Veprių valsčiaus kilę nepriklausomybės kovų kariai pašauktiniai

Jokūbas **Bertašius**, bežemis iš Mūsninkų valsčiaus Priėnų kaimo. Gavo 10,89 ha žemės Bečių dvare. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1609, l. 1–4.) Palaidotas Veprių kapinėse.

Rapolas **Dikčius**, mažžemis iš Pabaisko valsčiaus Jurdonių kaimo. Gavo 12,23 ha žemės Bečių dvare. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1609, l. 1–4.)

Ignas **Jarmalavičius**, bežemis iš Deltuvos valsčiaus Baraučiznos kaimo. Gavo 14,19 ha žemės iš Upninkų dvaro drauge su broliu motinos vardu. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1620, l. 1–3.) Gyvenęs Veprių valsčiaus Kazlaučiznos kaime, palaidotas Veprių kapinėse.

Pašauktinis Adomas Meškauskas (pirmas iš kairės). VM

*Pašauktinis Ignas
Jarmalavičius savo
sodyboje. 1969 m.
VM-3617*

Jonas **Kaselis** iš Deltuvos valsčiaus Navikų kaimo. Gavo 25,55 ha žemės iš Martynišio palivarko. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1613, l. 30–31.)

Adomas **Novikas**, bežemis iš Jonavos valsčiaus Aukštadvario kaimo. Kaip karys gavo 10 ha žemės iš Upninkų dvaro. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1620, l. 1–3.)

Petras **Obusevičius** iš Deltuvos valsčiaus Navikų kaimo už žuvusį sūnų gavo 22,56 ha žemės iš Martynišio palivarko. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1613, l. 30–31.)

Ignas **Skorulskas**, bežemis iš Pagirių valsčiaus Vaiškonių II dvaro. Kaip karys gavo 12,54 ha žemės iš Bečių dvaro. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1609, l. 1–4.) Su šeima buvo ištremtas 1948 m.

Jonas **Vaškela**, bežemis iš Šešuolių valsčiaus Kuzilų kaimo. Kaip karys gavo 10,37 ha žemės iš Veprių dvaro. (LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 1624, l. 1–2.)

Be to, Aldona Palaimienė, gim. 1926 m. ir gyvenanti Upninkuose, nurodo, kad Pustoškose sklypus kaip savanoriai ar šauktiniai kariai gavo Petras **Morkūnas**, **Sapitavičius**, nuo Ukmergės kilę **Gricius** ir **Vėbra**.

Vepriškiai savanoriai, Vyčio Kryžiaus ordininkai

Domas **Barauskas**, apdovanotas I laipsnio Kryžiumi „Už Tėvynę“, vėliau pavadintu Vyties Kryžiumi.

Aleksandras **Jeremičius**, apdovanotas Vyčio Kryžiaus I ir II laipsnių ordiniais.

Baltrus **Morkūnas**, apdovanotas I laipsnio Vyties Kryžiumi.

Feliksas **Sakalauskas**, I laipsnio Kryžiaus „Už Tėvynę“ kavaliierius.

Feliksas **Sakalauskas** gimė 1894 metais Knyzlaukio kaime. 1919 metų pavasarį įstojo į Lietuvos kariuomenės 1-ojo pėstininkų pulko ketvirtąją kuopą. Dalyvavo kovose prieš bolševikus, bermontininkus ir lenkus. Pasižymėjo kautynėse su bolševikais 1919 m. rugpjūčio 25 d. ties Zarasaīs. Už bolševikų fronte parodytą narsą 1919 m. gruodžio 9 d. apdovanotas 1-ojo laipsnio Kryžiumi „Už Tėvynę“ (vėliau pavadintu Vyties Kryžiumi). Pristatyme apdovanojimui rašoma:

*Kūčios tremtyje
Igarkoje. Sakalauskų
šeima (iš dešinės):
Feliksas, duktė Stasė,
Zofija. 1955 m. VM*

*Stasė Sakalauskaitė
savo krikštyną dieną
Igarkoje su krikšto
tėvais ir kunigu
Buožiu. Apie
1952 m. VM-6174*

„...Užimant Smalvelę, kai negausūs mūsų žvalgai, užėmę pirmą bolševikų liniją, puolant antrą kartą pakliuvo į priešų kulkosvaidžių ugnį ir kai priešas puolė į kontrataką, Feliksas Sakalauskas su kitais žvalgais, apmėtydami bolševikus šampolinėmis granatomis, atmušė kontrataką ir pagaliau išvijo priešus iš Smalvelės gynybos antros linijos.“

Kaip savanoris F. Sakalauskas gavo 17 ha žemės Apušynų kaime, netoli gimtinės (dabartiniame Širvintų rajone). Taip, pasak jauniausios dukters Stasės, išsipildė jo svajonė būti ūkininku. 1924 m. vedė Zofiją Leleckaitę iš Udarės kaimo (dab. Širvintų r.). Susilaukė trijų vaikų: sūnaus Stasio (1936), dukrų Onutės (1938) ir Stasės (1947). Sūnus mirė, išgyvenęs vos 10 mėnesių.

Pokario metais Feliksas Sakalauskas palaikė ryšius su partizanais. Įskūsti kaimynų, kad jų namuose slapstosi partizanai, Sakalauskai 1948 m. gegužės 22 d. buvo išvežti į Sibirą, į Krasnojarsko srityje esančią Igarką.

„Nuo tada prasidėjo mūsų vargai, – prisimena dukra Stasė. – „Iškankinti šalčių, bado, susirgome mes, vaikai. 1952 m. gegužės 6 d. iškankinta distrofijos paliko šį pasaulį Onutė.“

Pasak dukters Stasės, Feliksas Sakalauskas niekada nesigyrė savo žygdarbiu nei valstybiniu apdovanojimu. Buvo muzikalus, turėjo labai gerą balsą, grojo armonika ir smuiku. Smuiką buvo pasiėmęs ir į tremtį.

Zofija Sakalauskienė su dukterimi Stase stovi prie mirusios dukters Onutės kapo. Igarka. VM-6175

Felikso ir Zofijos Sakalauskų kapas Sližių kapinėse. Prie kapo dukte Stasė su vyru Jonu Gaveika. 1993 m. VM-7856

„Vėlesniais laikais, kai Igarkoje jaunimas organizuodavo pasilinksminimus, koiesdavo tėvelį pagroti. Su smuiku jis niekur nesiskirdavo. Kai gavom leidimą grįžti į Lietuvą, man buvo jau 10 metų. Didžiausias įpareigojimas kelionėje buvo saugoti smuiką, kad pargabentume jį sveiką į Lietuvą.“

1957 m. birželio 29 d. grįžęs į Lietuvą, Feliksas Sakalauskas su žmona ir dukra apsigyveno pas seserį gimtajame Knyzlaukio kaime. Kaip tremtinių nepriėmė į kolūkį. Našlaujančiai seseriai, pačiai auginusiai tris vaikus, buvo sunku išlaikyti dar ir brolio tremtinio šeimą. Vėliau, kai Sakalauskas vis dėlto į kolūkį buvo priimtas, nusipirko svirną ir, padedamas sesers sūnaus Jono, pasistatė iš jo namą. *„Sunkus gyvenimas pradėtas, kaip sako žmonės, nuo šaukšto ir bliūdo, bet gyvenimas tęsėsi Lietuvoje, gimtiniėje...“* – apibendrina Stasė Gaveikienė (Sakalauskaitė).

Feliksas Sakalauskas mirė 1968 m. Palaidotas drauge su žmona Samantoniū kapinaitėse, netoli savo gimtųjų namų. (LCVA, f. 513, ap. 1, b. 31, l. 227; f. 930, ap. 6, b. 2365, l. 38; dukros Stasės Gaveikienės (Sakalauskaitės), gim. 1947 m., prisiminimai.)

Veprių valsčiaus savanorių likimai

Lietuvos kariuomenės savanorio
Jono Augūno atsiminimai

„Būdamas 18 metų, 1918 metais po šventų Kalėdų atvykau į Kauną ir įstojau į pirmųjų Lietuvos savanorių gretas. Tarnavau husarų pulke, vaduojant Lietuvą teko kautis įvairiuose frontuose su bolševikais, bermontininkais ir lenkais. Dalyvavau mūšiuose prie Žāslių, kariavau su bermontininkais prie Radviliškio, koviausi prie Giedraičių su gen. L. Želigovskio vadovaujamais lenkų pulkais. Ties Širvintomis, išėjęs į žvalgybą, patekau į nelaisvę. Buvau nuvežtas į kažkokį klovimą, kuriame buvo jau ir daugiau belaisvių. Naktį, pasikasę po pamatais, su keliais vyrais pabėgome ir grįžome į pulką. Toliau vėl dalyvavau kovose įvairiose Lietuvos vietovėse.

1923 metais su kitais savanoriais, aprenęti civiliais drabužiais, traukiniu buvome atvežti į Klaipėdą. Čia dalyvavau sukilime prieš vietos prancūzų administraciją. Po sėkmingo sukilimo Klaipėda buvo grąžinta Lietuvai, o mes, savanoriai, atlikę užduotį grįžom į savo pulkus.

1924 metų rudenį pasitraukiau iš Lietuvos kariuomenės ir dirbau viršaičiu. Kaip Lietuvos savanoris iš valstybės gavau du žemės sklypus.

1925 m. vedžiau Mykolina Gudanavičiūtę iš Veprių valsčiaus Barborišio kaimo. Po vedybų apsistojome Kaune, dirbau „Žaibo“ spaustuovėje, Kauno botanikos sode, Gelvonų kolūkyje, Ukmergės rajono Plačiaovių durpyne. Užauginau septynis vaikus. Būdamas septyniasdešimt penkerių 1975 m. išėjau į pensiją ir su žmona gyvenome Tauragėje pas dukrą.“

(Lietuvos savanorio Jono Augūno atsiminimus 1978 m. spalio 12 d. užrašė jo sūnus Romualdas Kęstutis Augūnas. Jonas Augūnas mirė 1981 m. spalio 11 d., palaidotas Veprių kapinėse.)

Savanoris Jonas
Lesčius. VM-7885

Nepriklausomybės kovų savanoris
Jonas Lesčius

Jonas Lesčius, Jokūbo, gimė Utenos apskrities Alantos valsčiaus Janonių kaime 1895 m. balandžio 4 d. Pirmojo pasaulinio karo pradžioje buvo pašauktas į carinės Rusijos kariuomenę ir tarnavo įvairiose vietose. Grįžęs į Lietuvą, stojo savanoriu į Ukmergės karo komendantūros kuopą. Dalyvavo Nepriklausomybės kovose su bolševikais, bermontininkais ir lenkais, 1923 m. sukilime vaduojant Klaipėdą.

Kaip savanoriui ir Nepriklausomybės kovų dalyviui Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Vengrių

kaime iš grafo Pliaterio dvaro jam buvo paskirta 18 ha žemės. Čia buvo pasistatęs sodybą ir laisvalaikiu joje šeiminkavo.

Nuo 1927 m. lapkričio 30 d. iki 1933 m. kovo 23 d. tarnavo pasienio policijoje Ukmergės baro 1-ojo rajono 3-iosios sargybos sargybiniu. 1933 m. kovo 23 d., vykdydamas tarnybines pareigas, lenkų agentų pasikėsینimo metu netoli Bajoriškių vandens malūno (Musninkų–Kernavės pasienio ruože) buvo sunkiai sužeistas. Gydytas Kauno karo ligoninėje, 1933 m. liepos 30 d. joje mirė. Mirdamas paliko du sūnus: 9 metų Bronislovą ir 1 metų Vytautą. Palaidotas Ukmergės katalikų kapinėse. (Pateikė sūnus, istorikas Vytautas Lesčius.)

Nepriklausomybės kovų savanoris Adomas Zereckas

Adomas Zereckas gimė 1887 m. Veprių valsčiaus Užušilių kaime. Kada tapo savanoriu, kur ir kokiuose mūšiuose dalyvavo, jo vaikaitė pasakyti negalėjo. Kad Adomas Zereckas buvo savanoris, žinojau iš vaikystės. Mat jis mūsų, Kazlaučiznos, kaimo gatvele eidavo į Veprius pensijos. Žmonės sakė, kad Adomas Zereckas mūšiuose už Lietuvos nepriklausomybę buvo sužeistas ir už tai dabar gauna pensiją.

Jo vaikaitė Veronika Žilinskaitė, gimusi ir augusi tremtyje Igarkoje, mažai ką apie savo senelį galėjo papasakoti. Iš savo motinos Felicijos Žilinskienės (Zereckaitės) žinojo, kad senelis kaip savanoris gavo 11 ha žemės Sukinių kaime, kitame Šventosios krante. Vedė Marijoną Šarkaitę. Paėmęs iš banko paskolą, nusipirko dar 2 ha žemės. Susilaukė dviejų vaikų, Felicijos ir Jono. Vargo ir ligos palaužtas Adomas Zereckas mirė 1942 metais. Palaidotas Veprių kapinėse.

Sūnus Jonas pokario rezistencijos kovose buvo nušautas, dukra Felicija, kaip rezistentės Juozo Žilinsko žmona, išstremta į Sibirą. (Plačiau žr. tremtinės Veronikos Žilinskaitės atsiminimus.)

Veprių valsčiaus šauliai

Jonas Žentelis

1919 metų vasarą lenkų generolo Rydz–Smiglo legionas buvo užėmęs didelę Lietuvos dalį, taip pat ir rytinę Ukmergės apskrities dalį. Birželio 27 dieną lenkai pasirodė ir Vėpriuose. Buvo aišku, kad Rydz–Smiglo legionieriai siekia užimti Ukmergės–Kauno plentą. Lietuvių gynybai stigo karių, ginkluotės.

Karininko Petro Gudelio iniciatyva iš Pāsvalio naujokų buvo suorganizuota kuopa numatomai steigti Širvintų komendantūrai. Kuopai nuvykus į Širvintas dėl vietinių gyventojų priešiško, lenkų agitacijos trukdymo ir kitų nepalankių aplinkybių kuopai buvo įsakyta vykti į Ūkmergę. Šiai atvykus Ukmergės komendantas parūpino 16 pastočių, ir jomis kuopa atvažiavo į Veprius. Čia rado komendantą Pošiūną su devyniais kareiviais, kurie buvo paskirti saugoti tiltą per Šventosios ties Slabadės kaimu.

Po kelių dienų karininko Pošiūno grupę pakeitė komendantas Petras Gudelis su karininku Janavičium, kuris turėjo vadovauti kuopai. Komendantas karininkas P. Gudelis iš rikiuotės skyriaus viršininko buvo gavęs įsakymą apsisiti Vėprių miestelyje ir administruoti lenkų dar neužimtus Gėlvonų, Pabáisko, Veprių valsčius ir „nešti sargybos bare nuo Vėlijos (Neriės) iki Šėšuėlių“.

Komendantūros kuopai daugiausia teko eiti sargybą palei Šventosios upę ir saugoti, kad lenkų kariuomenė pro ją neprasiveržtų. Į Pabaisko ir Gėlvonų valsčių apylinkes buvo siuntinėjami karininkų vadovaujami būriai. Jiems buvo pavesta sekti lenkų kariuomenės judėjimą neįsileidžiant į kautynes. Didesniems lenkų kariuomenės vienetams artinantis prie Pabaisko ar Gėlvonų, Vėprių komendantūros kareiviams tekdavo trauktis. Komendantūra tada siūsdavo žvalgus į kairiajame Šventosios krante esančius kaimus¹.

Kadangi vienai kuopai teko ginti nuo lenkų kariuomenės tokį didelį barą nuo Neriės iki Šėšuėlių, komendantas Petras Gudelis su padėjėju, kuopos vadu karininku Janavičium ėmėsi kviesti į pagalbą jaunos, gerai savo kraštą pažįstančius, patriotiškai nusiteikusius vyrus. Juos aprūpindavo ginklais. Taip buvo sustiprinta Šventosios dešiniojo kranto apsauga.

1919 m. spalio mėn. Ukmergėje įsikuria šaulių būrelis, vėliau pavadintas skyriumi. Pirmas skyriaus posėdis įvyko 1919 m. spalio 21 d. (skyrius Centro valdyboje įregistruotas tų metų

Komendantas Petras Gudelis su šeima

¹ Rukša A. *Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920 m.*, Cleveland, 1981, t. 2.

spalio 29 d.). Skyriaus valdybos pirmininku išrinktas A. Čekanavičius. Valdyba rūpinosi gauti lėšų bei ginklų ir organizuoti šaulių būrius apskrityje. Lapkričio 1–2 d. surengta vieša rinkliava, kurios metu surinkta 773 auksinai. Iš Ukmergės apskrities valdybos buvo gauta 5 946 auksinų pašalpa. Šaulių būriams organizuoti ir instrukuoti pasamdytas instruktorius A. Rimkus.

Pirmas apskrityje įsikūrė Dėltuvos šaulių būrys, o netrukus – ir Veprių būrys. Pastarasis buvo gana aktyvus, dažnai susišaudydavo su lenkų daliniais. Pirmieji Veprių šauliai buvo komendanto P. Gudelio pagalbininkai partizanai: Jonas Šarka iš Barbōriškio kaimo, broliai Aleksandras ir Jonas Noreikos iš Pakálnės kaimo, Stasys Žukauskas iš Martyniškio, Silvestras Utka iš Veprių, Jonas Plančiūnas, Falis Šveila iš Mankūnų kaimo ir kt.²

Šauliams trūko ginklų. Iš pradžių keliolika šautuvų buvo gauta iš Lietuvos šaulių sąjungos Centro valdybos. Tie šautuvai buvo išdalyti būriams. Kai kurie šauliai patys pasirūpindavo gauti vieną kitą paslėptą rusišką ar vokišką šautuvą. Daug dėmesio šaulių organizacijai skyrė tuometinis Ukmergės apskrities viršininkas Pranas Kuzma. Jo pastangomis buvo įsigyta daug šautuvų ir šovinių, kurie buvo išdalyti būriams, tarp jų ir Veprių būriui³.

Taikiu metu šauliai turėjo užduotį kovoti su degtindaryste ir kitokiu blogiu, naikinti slaptus naminės „fabrikėlius“. Vykdydami šias užduotis, šauliai ne kartą buvo susišaudę su ginkluotais degtindariais.

Veprių valsčiuje šauliai buvo veikliausia organizacija. Suprantama, tai daug priklausė nuo būrio vado veiklumo, išsilavinimo, entuziazmo. Veprių šaulių būrio vadais yra buvę mokytojai Mykolas Šaikūnas, Petras Krankalis, ūkininkas iš Knýzlaukio kaimo Stasys Strazdas, Veprių žemesniosios žemės ūkio mokyklos mokytojas, atsargos jaun. leit. Pranas Strazdas. Jis buvo jau paskutinis Veprių šaulių būrio vadas. Veprių šaulių būrio valdybos pirmininku ilgai yra buvęs Veprių pradinės mokyklos vedėjas Antanas Maldutis. Pr. Strazdas ir A. Maldutis 1941 m. birželio 14 d. buvo ištremti.

Į šaulių būrį būdavo priimami rimti, gerą vardą turintys vyrai, vėliau – ir moterys. Stojantiesiems reikėjo dviejų šaulių rekomendacijų. Nemažą Veprių šaulių būrio dalį sudarė Veprių žemesniosios žemės ūkio mokyklos mokytojai.

Šauliai rūpinosi ir karinių žinių bei įgūdžių gausinimu. Kartais suorganizuodavo šaudymo pratybas, kartais dalyvaudavo didesnio masto manevruose, kuriuos rengdavo Šaulių sąjungos vadovybė. Šauliai turėjo kariško sukirpimo savo uniforminę aprangą, iš pradžių pilkos spalvos, vėliau, rodos, nuo 1936 metų, tokios pat spalvos, kaip ir Lietuvos kariuomenės uniforma.

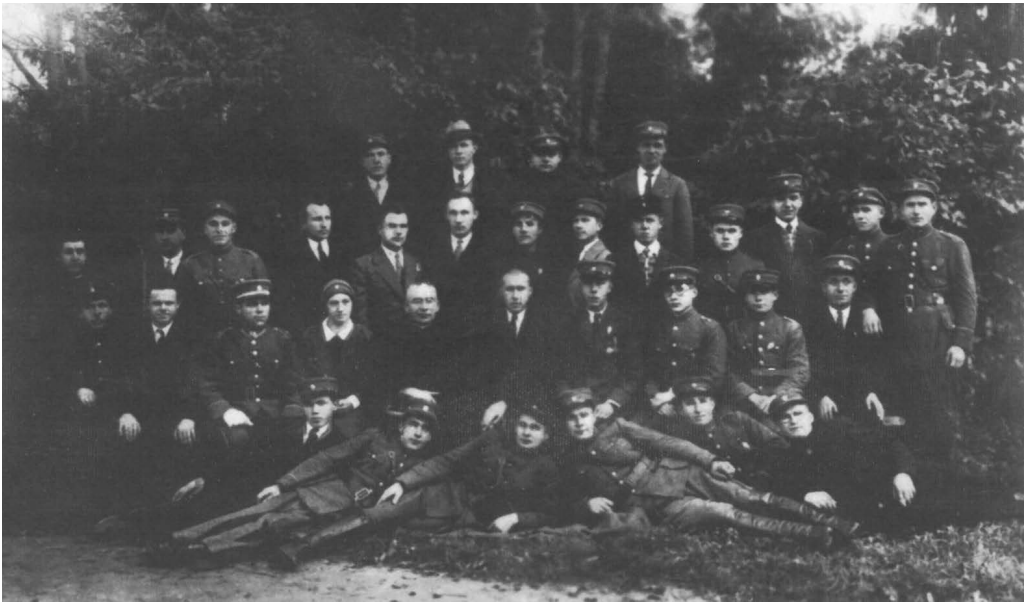
Be karinio rengimo, šaulių būrys Vepriuose varė kultūrinę vagą: statė dramos veikalus, galintys dalyvavo bažnytiniame chore. O svarbiausia – geru savo elgesiu, pačiu savo buvimu buvo pavyzdys plačios apylinkės jaunimui, ir ne tik jaunimui.

1933 metų pradžioje Veprių būrio šauliai subūrė pučiamųjų orkestrą. Tiesa, jis buvo nedidelis, jį sudarė vien variniai pučiamieji instrumentai. Orkestrui vadovavo pienininkas Žiliukas, o nuo 1937 metų – tuometinis Veprių bažnyčios vargonininkas Antanas Urmulevičius.

Be to, jis dėstė muziką žemės ūkio mokykloje, vadovavo chorui. Orkestre

² J. Jurkūno atsiminimai, *Veprių muziejus*.

³ Mintautas R. *Trimitas*, 1995, nr. 5.

grojo kariuomenėje jau tarnavę vyrai ir jauni šauliai. Kornetu grojo pienininkas Žiliukas, baritonu – Vacys Razumas iš Labanōsių kaimo, altu – Sakalauskas iš Knyzlaukio kaimo, būgną mušė paštininkas Juozas Utka. Iš viso buvo tik šeši muzikantai. Orkestras grodavo per susirinkimus žemės ūkio mokyklos salėje, vasarą – per renginius, kurie vykdavo šile už ežero. Jų grojimas suteikdavo daug šventiškumo.

Vepriškiei, atsidėkodami šauliams už jų darbus kultūrinėje dirvoje ir svarbią misiją – budėti Tėvynės sargyboje, 1938 m. gegužės 15 d., minėdami Lietuvos valstybės atkūrimo dvidešimties metų sukaktį, dovanojo šaulių būriui ginklų: Vep-

Veprių šaulių būrys. Apie 1935 m. VM-887

Veprių šaulių būrys šaudymo pratybose. Apie 1935 m. VM

rių žemės ūkio kooperatyvas dovanavo 2 šautuvus, Veprių smulkaus kredito draugija – 2 šautuvus, Veprių savivaldybės pareigūnai – 1 šautuvą, Veprių visuomenė – 1 šautuvą, Veprių spirito varykla – 1 ir Veprių žemesnioji žemės ūkio mokykla – 4 šautuvus. Iš viso 11 šautuvų⁴.

Žygiuoja Veprių šauliai su orkestru. Apie 1936 m. VM

* * *

Savo vaikystės metais kai kada matydavau artimų ir kitų kaimų vyrus, kariškais drabužiais, darniu būriu pražygiuojančius Veprių miestelio gatve pagal pučiamųjų orkestro grojamą maršą. Man, tada vaikui, visa tai darė didelį išpūdį, ypač sporto švenčių metu, o tokios Vepriuose būdavo organizuojamos.

Dabar, rinkdamas kraštotyrinę medžiagą, eksponatus muziejui, žmonių pasiteirauju, ar neturi kas nuotraukų iš tarpukario Nepriklausomos Lietuvos laikotarpio. Dažniausiai man buvo atsakoma maždaug taip: „*Turėjome, bet, bijodami enkavedistų ir jų talkininkų, sudeginom.*“ Pagaliau pavyko gauti keletą nuotraukų iš nepriklausomybės kovų savanorio, šaulio Jono Jaskučio dukters Janinos.

Dabar Ukmergėje valstybinių švenčių metu matom keletą senyvų vyrų šaulių uniformomis. Kai kam gal būtų įdomu apie šaulius sužinoti šiek tiek daugiau.

Idėja sukurti Lietuvoje šaulių organizaciją kilo žurnalistui, mokytojui, keliautojui Matui Šalčiui, o jos struktūrą bei veiklos principus parengė didelis Lietuvos patriotas Vladas Putvyš-Putvinskis, kurio visas gyvenimas buvo skirtas tarnauti Lietuvai.

Jis organizavo pagalbą įvairiuose frontuose besikaunantiems Lietuvos nepriklausomybės kūrėjams savanoriams. Savo įkurtai organizacijai 1919–1922 metais jis pats ir vadovavo. Vėliau ši organizacija buvo pavadinta Šaulių sąjunga. Svarbiausias jos uždavinys buvo mokyti savo narius karo dalykų, ugdyti meilę Tėvynei, kovoti su jėgomis, kenkiančiomis jos nepriklausomybei.

Šaulių sąjunga priklausė Krašto apsaugos ministerijai, leido žurnalą „Trimitas“. Ji buvo suskirstyta į rink-

⁴ J. Jurkūno atsiminimai, *Veprių muziejus*.

tines (pagal apskritis). Jų (rinktinių) vadai buvo apskričių karo komendantai. Rinktines sudarė kuopos, susidedančios iš būrių. Būriai ir buvo pagrindiniai Šaulių sąjungos vienetai. Būrį sudarė trys skyriai.

Nuo 1927 metų rinktinėse pradėta kurti moterų skyrius. 1940 metais Šaulių sąjungą sudarė 23 rinktinės (apie 1 200 būrių, o narių buvo daugiau nei 60 000).

Į Šaulių sąjungą Lietuvos nepriklausomybei priešiškos jėgos infiltravo šnipų. Pastarųjų veikla ypač suaktyvėjo XX a. ketvirtojo dešimtmečio antrojoje pusėje.

Sovietų Sąjungai 1940 metų birželio mėnesį okupavus Lietuvą, Šaulių sąjungos veikla buvo uždrausta ir įsakyta atiduoti ginklus. Nustojo eiti ir šaulių žurnalas „Trimitas“, o po metų kai kurie šviesesni, veiklesni šauliai, būrių vadai, valdybų pirmininkai užkaltuose gyvuliniuose vagonuose jau buvo vežami į Sibirą.

VI Ukmergės rinktinės 8-ojo Veprių būrio šauliai, kilę iš Veprių valsčiaus

Petras Bartkevičius, Juozo, gim. Aukštādvario dvare, Veprių valsčiuje, Ukmergės apskrityje. Jaun. puskarininkis. Šaulių organizacijai priklausė nuo 1932 m. rugpjūčio 22 d. (Veprių būrio valdybos pirmininko Antano Maldučio ir būrio vado Stasio Strazdo parašai.) – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 101, l. 2.

Represuotas nebuvo. Gyveno Veprių valsčiaus Pakalnės kaime. Mirė. Palaidotas Veprių kapinėse.

Ignas Dūda, Kazio, gim. 1908 m. gegužės 2 d. Veprių valsčiaus Kalvelių kaime. Baigė pradžios mokyklą. Kariuomenėje – 2-ajame artilerijos pulke – tarnavo nuo 1929 m. balandžio 2 d. iki 1931 m. balandžio 2 d.

Į šaulių organizaciją įstojo 1932 m. sausio 8 d. Ukmergės rinktinėje, Veprių šaulių būryje. Prisaikdintas 1933 m. rugpjūčio 20 d.

(Paskutinis įrašas apie Igno Dūdos tarnybos eigą parašytas 1938 m. liepos 13 d. Tvirtino VI rinktinės 8-ojo Veprių būrio vadas atsargos jaun. leit. Pranas Strazdas). – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 295, l. 1.

Sukūręs šeimą Ignas Dūda gyveno Veprių valsčiaus Slabados kaime.

Dalyvavo rezistenciniame judėjime. Buvo paskirtas 4-ojo rezistentų rezervinio bataliono būrio vadu, slapyvardžiu *Klajūnas*. Verbavo į rezervą naujus narius, platino antisovietinius atsišaukimus, pats davė 320 rublių veikiančių partizanų reikmėms.

1947 m. liepos mėnesį buvo suimtas. Nuteistas 10 metų kalėjimo. Lageriuose išbuvo 10 metų.

Grįžęs gyveno savo namuose Slabados kaime, vėliau – Vepriuose. Mirė. Palaidotas Veprių kapinėse.

Petras Jaskūnas, Mykolo, gim. 1898 m. vasario 11 d. Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Mankūnų kaime. Kariuomenėje tarnavo nuo 1920 m. lapkričio 20 d. iki 1922 m. spalio 15 d. minosvaidininku. Tarnybą baigė būdamas grandiniu. Šauliu tapo 1938 m. liepos 30 d. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 589, l. 1, 2, 3.

Šaulys Ignas Dūda

1945 metais Petras Jaskūnas neaiškiais aplinkybėmis buvo nušautas.

Edvardas Kuliešius, gimęs, augęs ir gyvenęs Veprių valsčiaus Rizgonių kaime. Tarnavo kariuomenėje Ukmergėje dislokuoto artilerijos pulko I grupės raštininku. Jo karinės tarnybos metu darytoje nuotraukoje, dedikuotoje motinai, yra parašyta: „1938 metų gegužės 18 diena. Pulko štabas.“

Po tarnybos kariuomenėje Edvardas Kuliešius 1941–1944 m. dirbo Veprių valsčiaus sekretoriumi. Tuo laiku įstojo į Veprių šaulių būrį. 1941 m. Birželio sukilimo dalyvis.

Po Antrojo pasaulinio karo įsijungė į rezistencinį judėjimą. *Didžiosios Kovos* apygardos *Slyvos* būrio vado pavaduotojas, slapyvardžiu *Liepsna*. Suimtas 1946 m. vasario 6 d. Kalintas Kaune. Karo tribunolo 1946 m. gegužės 11 d. nuteistas 20 metų lagerių. Kalėjo Jeniseiske, nuo 1956 m. Siblage (Kemerovo sr.), nuo 1958 m. Ozerlage (Irkutsko sr.). Paleistas iš lagerių be teisės grįžti į Lietuvą. Grįžęs gyveno Širvintų rajone. Mirė.

Duomenų pateikė E. Kuliešiaus sesuo Elena Ostasevičienė (Kuliešiūtė) ir Petras Augūnas (gim. 1929 m.), kilęs iš Rizgonių kaimo.

Juozas Kuliešius, Igno, gim. 1897 m. kovo 22 d. Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Slabados kaime. Ūkininkas. Priklausė Tautininkų sąjungai. Tarnavo Lietuvos kariuomenėje nuo 1919 m. rugpjūčio 1 d. iki 1922 m. balandžio 9-ajame pėstininkų pulke eiliniu.

Prašymas stoti į Veprių šaulių būrį rašytas 1938 m. liepos 1 d. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 770, l. 1, 2.

Juozas Kuliešius, Slabados kaimo ūkininkas, buvo žinomas kaip rimtas, protingas žmogus. Ilgai (iki 1940 m. vasaros) buvo Veprių viršaičio paskirtas seniūnu Slabados, Kazlaučiznos, Labanosių kaimams.

Pranas Malickas, Jono, gim. 1910 m. gruodžio 8 d. Veprių valsčiaus Pakalnės kaime. Ūkininkas. Prašymą stoti į Šaulių sąjungą parašė 1930 m. sausio 1 d. Kandidatu Pranas Malickas išbuvo 9 mėnesius. Nuo 1930 m. lapkričio 16 d. priimtas į Šaulių sąjungos narius. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 941, l. 1, 2, 3.

Pranas Malickas 1941 m. birželio mėn. dalyvavo sukilime, kartu su savo pusbroliais Dominu, Jonu ir Petru Malickais periminėjo Raudonosios armijos karius, besitraukiančius nuo vokiečių kariuomenės ir brendančius per Šventosios upę ties Pakalnės kaimu. Vokiečius išstūmus iš Lietuvos, Pranas Malickas buvo suimtas ir

Šaulys Petras Jaskūnas

Šaulys Juozas Kuliešius

Šaulys Pranas Malickas

nuteistas. Į Lietuvą nebegrižo. Mirė lageryje. (Iš Prano Malicko pusseserės Onos Žilinskienės (Malickaitės) sūnaus Kęstučio prisiminimų.)

Otonas Mikalauskas, Jono, gim. 1907 m. Ukmergės apskrities, Veprių valsčiaus Upninkų bažnytkaimyje. Žemdirbys. Stojimo į Šaulių sąjungą metu Otonas Mikalauskas gyveno Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Sietynų kaime. Į Šaulių sąjungos Veprių būrį nariu priimtas 1931 m. rugpjūčio 13 d. Prisaikdintas Veprių šaulių būryje 1937 m. sausio 25 d. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 953, l. 1, 2.

Feliksas Mikučionis, Mato, gim. 1900 metais Veprių valsčiaus Sližių kaime. Ūkininkas. Lietuvos kariuomenėje tarnavo nuo 1920 iki 1923 metų (dvejus metus ir tris mėnesius). Kandidatu į Veprių šaulių būrį priimtas 1924 m. lapkričio 30 d., o nariu – 1925 m. birželio 20 d. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 914, l. 1, 2.

Prisaikdintas Veprių šaulių būryje. 1934 07 09 išvyko į Siesikus ir buvo Siesikų 5-ojo būrio šauliu. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 914, l. 3.

Vėliau vėl grįžo į Ukmergės rinktinės 8-ąjį Veprių būrį. Represuotas nebuvo. Palaidotas Sližių kapinėse.

Jonas Pečiulis, Adomo, gim. 1891 m. gegužės 25 d. Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Mankūnų kaime. Mokėsi Veprių liaudies (rusiškoje) mokykloje. Ūkininkas. Rusijoje tarnavo kariuomenėje nuo 1912 metų, dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare. Į Lietuvą grįžo 1918 metais. Buvo Nepriklausomybės kovų savanoris, vyr. puskarininkis.

Veprių šaulių būrio nariu tapo 1921 m. spalio 15 d. Iki 1929 m. birželio 15 d. buvo valdybos nariu.

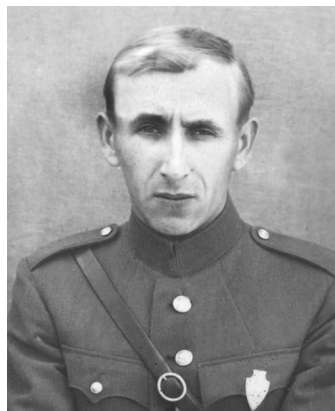
1929 m. paskirtas Panoteriū šaulių būrio vadu (Įsakymas Nr. 6, 1929 m. spalio 1 d.).

1933 m. liepos 6 d. paskirtas Pašilės šaulių būrio vadu.

1937 m. gruodžio 10 d. paskirtas į Širvintų šaulių kuopą. Dirbo Širvintų valsčiaus sekretoriumi, viršaičiu.

Apdovanotas 10 metų Lietuvos Nepriklausomybės medaliu 1938 metų sausio mėn. 10 d. Širvintose. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 1132, l. 1, 2, 3, 4.

1947 m. rugpjūčio 16 d. Jonas Pečiulis buvo suimtas. Metus buvo laikomas Ukmergės kalėjime, vėliau – apie du mėnesius – Lūkiškėse. Iš Lukiškių išvežtas į Kazachijos Karagandos sritį, Temirtau kalėjimą. Ten išbuvo 8 metus. Po to gyveno tremtyje Jakutijoje kartu su ištremta šeima. 1959 metais buvo leista grįžti į Lietuvą. Grįžo 1960 metais.

Šaulys Otonas Mikalauskas

Šaulys Feliksas Mikučionis

Iki 1962 metų gyveno Jonavoje, vėliau – Elektrėnuose. 1965 m. mirė, palaidotas Elektrėnuose. (Duo­menų pateikė J. Pečiulio dukra Janina, gim. 1927 m., gyv. Vilniuje.)

Jonas Ramonas, Antano, gim. 1914 m. rugsėjo 26 d. Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Labanosių kaime. Mokėsi Veprių pradžios mokykloje. Vėliau baigė Veprių žemesniąją žemės ūkio mokyklą. Tarnavo Lietuvos kariuomenės aviacijos dalinyje radistu, turėjo atsargos jaunesniojo puskarininkio laipsnį. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 1306, l. 1, 2.

1934 m. vasario 16 d. priimtas kandidatu į Veprių šaulių būrį. Po trijų mėnesių bandomojo stažo 1934 m. birželio 11 d. priimtas nariu (Valdybos prot. Nr. 7, p. 2).

Stojant į Lietuvos šaulių sąjungos Ukmergės rinktinės Veprių būrį liudijo Veprių būrio šauliai Juozas Razumas ir Julius Tamošiūnas. Tuo laiku Veprių šaulių būrio vadas buvo Stasys Strazdas. Tarnybos lapas užvestas 1938 metų gruodžio 28 dieną. Tą ir kitus lapus užvedė būrio vadas Pranas Strazdas.

Iki 1941 metų šaulys Jonas Ramonas darbavosi savo tėvo ūkyje (18 ha žemės). 1941 m. birželio 22 d. vokiečiams užpuolus Sovietų Sąjungą, Jonas Ramonas su kitais Veprių valsčiaus Birželio sukilėliais dalyvavo sukilimo veikloje. Buvo Raudonosios armijos kariuomenės nušautas. Palaidotas tada dar naujai aptvertame prie senų kapų prišlietame plote, šalia 1940 metų spalio mėnesį Raudonosios armijos politruko nušauto vepriškio artilerijos leitenanto Stasio Lukoševičiaus kapo. Liko Jono Ramono jauna, kūdikio laukianti žmona, tėvai, seserys.

Vacys Razumas, Igno, gim. 1912 m. spalio 2 d. Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Labanosių kaime. Išsilavinimas pradinis.

1929 m. rugsėjo 1 d. priimtas kandidatu į Šaulių sąjungos Ukmergės rinktinės 8-ąjį Veprių šaulių būrį. Nariu priimtas 1930 m. kovo 13 d. Prisaikdintas Veprių šaulių būryje 1937 m. sausio 25 d. Grojo Veprių šaulių būrio pučiamųjų orkestre baritonu.

Praėjus 1944 metų liepos mėnesio mūšiams ties Šventąja, užlipo ant minos. Buvo sužeista koja, neteko rankos. Mūšių metu sudegė visi pastatai.

Vladas Razumas iš Veprių valsčiaus Labanosių kaimo. Šaulys. 1926 metais, maudydamas arkli

Šaulys Jonas Pečiulis

Šaulys Jonas Ramonas

Šaulys Vacys Razumas

Šventōjoje, paskendo kartu su arkliu. Nuo to laiko šita sietuva buvo vadinama *Razumo buchta*. Vladas Razumas palaidotas Veprių kapinėse. Ant jo kapo toks pat kryžius, kaip Lietuvos Nepriklausomybės kovų savanoriams.

Antanas Sakalauskas, Kosto, gim. 1910 m. spalio 22 d. Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Vengrių kaime. 1934 metais gyvenęs Ukmergės apskrities Panoterių valsčiaus Paluokės kaime, 1934 m. gruodžio 22 d. buvo priimtas kandidatu į Ukmergės rinktinės Veprių šaulių būrį, o 1935 m. balandžio 8 d. priimtas šauliu.

VI Ukmergės rinktinėje kandidatas Antanas Sakalauskas priimtas į narius nuo 1937 metų birželio 1 dienos. (Pasirašė rinktinės vadas pulkininkas, pavardė neišskaitoma.) – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 1426, l. 2.

Tolesnis šaulio Antano Sakalausko likimas nežinomas. Žinoma tiek, kad Veprių valsčiaus Vengrių kaimo Sakalauskai buvo ištremti.

Juozas Sakalauskas, Hiliario, gim. 1909 m. kovo 10 d. Ukmergės apskr. Veprių valsčiaus Knyzlaukio kaime. Baigęs pradinę mokyklą. Žemdirbys. Kariuomenėje tarnavo nuo 1930 m. lapkričio 3 d. iki 1932 m. kovo 1 d. šarvuočių rinktinės pulke jaunesnioju puskarininkiu, vairuotoju. Kandidatu į Veprių šaulių būrį priimtas 1933 m. sausio 18 d. Nariu priimtas į Ukmergės rinktinės Veprių būrį. Prisaikdintas 1933 m. rugpjūčio 20 d. Veprių būryje. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 1419, l. 1, 2.

Buvo partizanas. Žuvo su kitais partizanais 1945 m. kovo 2 d. Gudónių kaime. Visa šeima ištremta. (Duomenų pateikė knyzlaukietė Marytė Lukoševičiūtė.)

Stasys Sakalauskas, Mykolo, gim. 1901 m. rugpjūčio 20 d. Veprių valsčiaus Knyzlaukio kaime. Nepriklausomybės kovų savanoris, pasienio policijos policininkas. 1930 m. sausio 23 d. kaip Veprių šaulių būrio vadas pasirašė priimant į Veprių šaulių būrį Stasį Strazdą. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 1395, l. 2.

Pasienio policijoje Stasys Sakalauskas tarnavo Giedraičių ruože.

Po tarnybos pasienio policijoje gyveno savo gimtajame Knyzlaukio kaime. Mirė 1987 m. vasario 26 d. Palaidotas Veprių kapinėse. (Duomenis pateikė Stasio Sakalausko sūnus Aleksas, gyv. tame pačiame kaime ir name.)

Juozas Sereika, Alekso, gim. Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Barbōriškio kaime 1913 m. sausio 27 d. Ūkininkas.

Lietuvos kariuomenėje tarnavo nuo 1934 m. lapkričio 1 d. iki 1936 m. kovo 30 d. pirmajame inžinerijos batalione jaunesnioju puskarininkiu.

Šaulys Juozas Sakalauskas

Šaulys Stasys Sakalauskas

1938 m. liepos 30 d. priimtas kandidatu į Veprių šaulių būrį. Priimtas į Ukmergės rinktinės Veprių šaulių būrį nariu 1939 m. liepos 4 d. Tarnybos pradžia 1939 m. liepos 30 d. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 1515, l. 1, 2, 3.

Represuotas nebuvo. Palaidotas Veprių kapinėse.

Antanas Stimburys, Kazio, gim. 1898 m. kovo 27 d. Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Pageležių kaime. Baigęs Veprių liaudies mokyklą. Vertėsi žemdirbyste, dirbo savo ūkyje Pageležių kaime.

Priimtas į Ukmergės rinktinės Veprių šaulių būrį 1924 m. sausio 26 d. Tų pačių metų gruodžio 8 d. išrinktas Veprių šaulių būrio valdybos nariu ir šias pareigas ėjo iki 1927 m. kovo 6 d. Prisaikdintas Veprių šaulių būryje 1937 m. sausio 25 d.

Paskutinis įrašas tarnybos eigos lape parašytas 1938 m. liepos 10 d. Veprių šaulių būrio vado ats. jaun. leit. Prano Strazdo. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 1369, l. 1, 2.

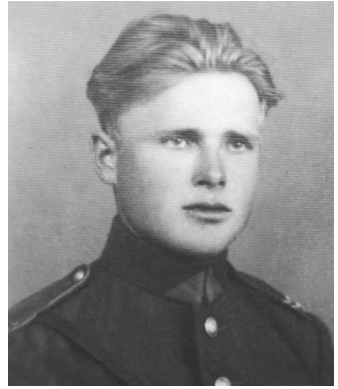
Su šeima buvo įtrauktas į tremiamųjų sąrašus. Nuo tremties pabėgo. Išstremta žmona. Palaidotas Veprių kapinėse.

Stasys Strazdas, Justo, gim. Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Knyzlaukio kaime. Į Veprių šaulių būrį kandidatu priimtas 1929 m. gegužės 23 d. Į būrio narius priimtas 1930 m. vasario 23 d. Į Ukmergės rinktinės narius priimtas 1930 m. kovo 13 d. 1930 m. spalio mėn. išklaušė karinio parengimo 100 valandų kursą. Tais pačiais metais paskirtas Veprių šaulių būrio vadu. 1931 m. išklaušė trumpalaikius ugniagesių kursus Ukmergėje. 1934 m. apdovanotas II laipsnio ženklu „Geram šauliui“. Tais pačiais metais rankinių granatų mėtymo varžybose laimėjo II vietą.

1935 metais atleistas iš Veprių šaulių būrio vado pareigų. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 1395, l. 1, 2.

1947 m. buvo suimtas už dalyvavimą rezistencijoje, 1948 m. nuteistas. Išleistas į laisvę nuvyko į Igarkos miestą Sibire, kur buvo išstremta jo šeima. Ten mirė ir palaidotas.

Jonas Šarka, Justo, gim. 1894 m. gegužės 3 d. Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Barboriško kaime. Baigęs Veprių liaudies mokyklą. Ūkininkas. Tai vienas iš pirmųjų šaulių Veprių valsčiuje. Savanoriu dalyvavo kautynėse su lenkais nuo 1919 m. spalio iki 1920 m. sausio mėnesio, padėdamas Vepriuose dislokuotai Lietuvos savano-

Šaulys Juozas Sereika

Šaulys Antanas Stimburys

Šaulys Stasys Strazdas

Julius Tamošiūnas, Jono, gim. 1902 m. vasario 5 d. Ukmergės apskrities, Veprių valsčiaus Pakalnės kaime. Ūkininkas Veprių valsčiaus Labanosių kaime. 1919 m. Julius Tamošiūnas, tada gyvenęs savo gimtajame Pakalnės kaime, dalyvavo Ukmergės komendantūros Deltuvos partizanų būrio kovose su lenkais. Priimtas nariu į Ukmergės rinktinės Veprių šaulių būrį. 1928 m. Lietuvos Respublikos Prezidento apdovanotas Lietuvos nepriklausomybės 10 metų jubiliejiniu medaliu.

Prisaidintas Ukmergės rinktinės šaulių būryje 1937 m. sausio 25 d. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 1604, l. 1, 2, 3.

Praėjus frontui, 1944 metų vasarą ir rudenį, sovietų valdžiai paskelbus mobilizaciją, Julius Tamošiūnas neišėjo į karą, slapstėsi, palaikė ryšius su partizanais. Labanosių kaime buvo peršautas, tardomas ir nušautas. Liko žmona, sūnus ir dukra.

Juozas Utka, Kajetono, tarpukary buvęs Veprių pašto telefono operatorius, vėliau – pašto viršininkas. Jis liudijo į Veprių šaulių būrį stojančiam Ignui Kacevičiui 1931 m. lapkričio 25 d. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 675, l. 2.

Juozas Utka buvo Veprių šaulių orkestro būgnininkas. Palaidotas Veprių kapinėse.

Silvestras Utka, Kajetono, buvo Veprių šaulių būrio vadas 1924 metais priimant į Veprių šaulių būrį Fali Mikučionį. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 914, l. 2.

Silvestras Utka – Nepriklausomybės kovų savanoris, Klaipėdos vadavimo 1923 m. savanoris, Kriminalinės policijos karininkas. 1944 m. sulaukytas, kalintas Vilniuje. 1944 m. gruodžio 13 d. sušaudytas Tuskulėnuose.

Kaip savanoris gavo žemės sklypą iš Veprių dvaro Beteniškių palivarko. (Duomenis pateikė jo dukra Danutė Raščiuvienė (Utkaitė), gyv. Vilniuje.)

Jonas Žentelis, Kazio, gim. 1905 m. rugsėjo 23 d. Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Barboriško kaime. Baigęs dvi gimnazijos klases. Žemdirbys. Prašymas stoti į Šaulių sąjungos narius parašytas 1929 m. spalio 1 d. Po 3 mėnesių

Šaulys Julius Tamošiūnas

Šaulys Silvestras Utka.

VM-8044

buvimo kandidatu 1929 m. gruodžio 15 d. priimtas į Ukmergės rinktinės Veprių šaulių būrio narius. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 1857, l. 1, 2, 3.

Jonas Žentelis 1947 metų liepos mėnesį buvo suimtas ir nuteistas 10 metų kalėti už dalyvavimą rezistenciniame judėjime. Šeima 1949 metais buvo išstremta į Irkutsko sritį. Grįžo 1956 m.

Mirė 1974 metais. Palaidotas Ukmergės kapinėse Vaižganto gatvėje.

Jurgis Žentelis, Viktoro, šaulys, rezistentas, kūrėjas savanoris, leitenantas, gimęs 1916 m. gegužės 8 d. Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Kazlaučiznos kaime. Į Veprių šaulių būrį įstojo, kai tik buvo leidžiama pagal amžių – 1934 m. ir šauliu buvo iki pašaukimo į kariuomenę 1937 metais. Po kariuomenės Vepriuose buvo trumpai, dirbo teismo sekretoriumi, mokesčių inspektoriumi. Po Antrojo pasaulinio karo dirbo girininkijoje žvalgu. 1946 metais grįžo į tėviškę Veprių valsčiaus Kazlaučiznos kaime. Čia išitraukė į rezistencinę veiklą, buvo kuopos vadas. 1947 metais susektas, suimtas, kalinamas Ukmergėje, Vilniuje, Baltarusijoje Oršos mieste. Nuteistas kalėti 10 metų. Dirbo Karagandos anglių kasyklose. Sprogus dujoms šachtoje buvo sužeistas, neteko akies. Po bausmės grįžo į tėviškę, dirbo kolūkyje įvairius darbus, ilgiausiai – fermos vedėju. Lietuvai atgavus Nepriklausomybę buvo reabilituotas, jam suteiktas kūrėjo savanorio statusas, leitenanto laipsnis. (Lietuvos gyventojų genocido ir Rezistencijos tyrimo centro Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos nutarimas, 1999 m. vasario 24 d., protokolo Nr. 51.)

Šaulys Jonas Žentelis

Iš kitur kilę Veprių šauliai

Juozas Daugėla, Mykolo, gim. Riešės dvare, Máišiagalos valsčiuje, Vilniaus apskrityje. 1928 metais buvo priimtas į Gelvonų būrį. 1938 metais persikėlė į Ukmergės rinktinės Veprių šaulių būrį. (Pasirašė, tvirtino VI rinktinės Veprių būrio vadas ats. jaun. lt. Pranas Strazdas. Vepriai, 1938 metų liepos 10 d.) – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 280, l. 2.

Juozas Daugėla, atvykęs į Veprių šaulių būrį, gyveno Veprių valsčiaus Knyzlaukio kaime. Buvo batsiuovys. Represuotas nebuvo. Miręs. Palaidotas Veprių kapinėse.

Albinas Grybas, Jurgio, gim. 1903 m. gegužės 12 d. Tauragės apskrities Skaudvilės valsčiaus Gegužių kaime. Mokytojas, Veprių valsčiaus Sližių pradžios mokyklos vedėjas, dirbo Veprių valsčiaus Knyzlaukio pradžios mokykloje. Kariuomenėje tarnavęs nuo 1928 m. gegužės 20 d. iki 1929 m. rugsėjo 31 d. Paleistas atsargon iš 2-ojo pėstininkų pulko vyr. puskarininkiu. Į Šaulių sąjungą įstojo 1931 m. rugpjūčio 13 d. Ukmergės rinktinėje.

Šaulys Juozas Daugėla

1936 m. birželio mėn. buvo išrinktas Veprių šaulių būrio vado pavaduotoju, 1937 m. – kontrolės pirmininku, 1938 m. – išdininku. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 383, l. 1.

Albinas Grybas 1944 metų žiemą iš Sližių pradžios mokyklos išvyko į savo tėviškę ir taip išvengė represijų.

Felicija Jovaišaitė, Adomo, gim. 1920 metais Ukmergės apskrities Deltuvos miestelyje. Į Šaulių sąjungos Ukmergės rinktinės Ukmergės mokytojų seminarijos mergaičių šaulių būrį įstojo 1939 m. lapkričio 27 d. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 598, l. 1.

Baigusi mokytojų seminariją dirbo mokytoja. 1944 metų rudenį atvyko dirbti į ką tik įsteigtą Veprių progimnaziją. 1947 metais įstojo į Vilniaus universitetą. Studijavo anglų kalbą. Mokytojavo Kaune. Mirė. Palaidota Deltuvos kapinėse. (Duomenis pateikė Felicijos Jovaišaitės bendramokslė mokytoja Stasė Šarkaitė, gim. 1920 m., gyv. Vilniuje.)

Ignas Kacevičius, Augusto, gim. 1907 m. kovo 23 d. Kėdainių apskrities Krakių valsčiaus Pakarklių kaime.

1931 m. spalio 25 d., stodamas į Veprių šaulių būrį, Ignas Kacevičius buvo Taujėnų miškų urėdijos Slabados eiguvos eigulys. Šaulių būrio nariu tapo po bandomojo laikotarpio. 1932 m. rugpjūčio 20 d. priimtas į Veprių šaulių būrį. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 675, l. 2.

Ignas Kacevičius eiguliu darbavosi iki išėjimo į pensiją. Keitėsi tik eiguvos. Paskutinė jo darbovietė buvo Ukmergės urėdijos Viliūkų eiguva.

Vladas Kacevičius, Augusto, gim. 1900 m. Kėdainių apskrities Krakių valsčiaus Pakarklių kaime. Kariuomenėje tarnavo nuo 1920 m. birželio 23 d. iki 1922 metų 8-ajame pėstininkų pulke eiliniu.

Stojimo į Veprių šaulių būrį metu gyveno Veprių valsčiaus Pakalnės (dabar vad. Pakalnės) kaime, buvo Pakalnės eiguvos eigulys.

Po bandomojo laikotarpio 1932 m. rugpjūčio 22 d. buvo priimtas į Veprių šaulių būrį. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 677, l. 1, 2.

Vladas Kacevičius buvo aktyvus 1941 metų sukilimo dalyvis. Jis dalyvavo viršilos Domino Malicko vadovaujamoje ginkluotoje sukilėlių grupėje, kuri prie ties Pakalnės kaimu esančios brastos per Šventosios upę periminėjo ir nuginkluodavo besitraukiančias

Šaulys Albinas Grybas

Šaulė Felicija Jovaišaitė

Šaulys Ignas Kacevičius

Raudonosios armijos grupėles joms brendant per upę. Koks Vlodo Kacevičiaus tolesnis likimas – nežinia. Jis neminimas byloje, kurioje minimi kiti 1941 metų Birželio sukilimo dalyviai.

Justinas Liogas, Motiejaus, gim. 1911 metais, gyv. Ukmergės apskrities, Pabaisko valsčiaus Jurdonių kaime; ūkininkas. 1933 m. sausio 8 d. priimtas kandidatu į 21-ąjį Pabaisko būrį, o 1933 m. birželio 8 d. priimtas šauliu į Ukmergės rinktinės 21-ąjį Pabaisko būrį. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 858, l. 1, 2, 3.

Apie 1944 metų rudenį Justinas Liogas buvo suimtas, vėliau nuteistas maždaug 15 metų kalėjimo. Grįžo apie 1954 metus, paleistas į laisvę anksčiau. Grįžęs apsigyveno Veprių valsčiaus Sližių kaime, kur tuo laiku gyveno jo žmona su vaikais. Dirbo Salomėjos Nėries kolūkyje statybininku. (Justino Liogo dukros Janinos Savickienės prisiminimai.)

Petras Matulis, Petro, gim. 1901 m. birželio 29 d. Ukmergės apskrities Giedraičių valsčiaus Žalktynės kaime. Tuo metu, kai rašė prašymą stoti į Šaulių sąjungą (1928 02 16), buvo Ukmergės apskr. pasienio policininkas. Savanoriu tarnavo Lietuvos kariuomenėje nuo 1919 m. gruodžio 25 d. iki 1922 m. lapkričio 30 d. Dubingiuosė.

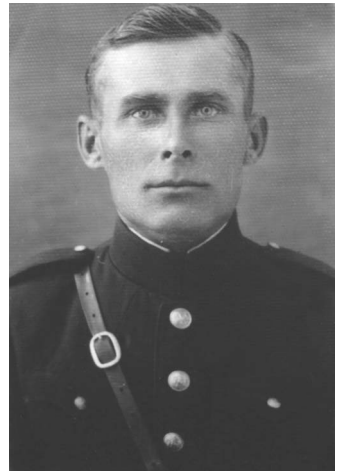
Šaulys, jaun. puskarininkis Petras Matulis buvo baigęs ugniagesių septynių dienų kursus Ukmergėje. Veprių šaulių būryje Petras Matulis buvo nuo 1933 m. balandžio mėn. iki 1938 m. sausio 2 d. Iš Veprių persikėlė į Gelvonų šaulių būrį. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 922, l. 1, 2, 4.

Stasys Mikalauskas, Jono, gim. 1897 m. Kėdāiniuose. Lietuvos kariuomenėje tarnavo nuo 1919 iki 1922 metų, 2 metus ir 9 mėnesius. Jaunesnysis puskarininkis.

Stojimo į Veprių šaulių būrį metu gyveno Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Bečių dvare. Priimtas 1924 m. sausio 26 d., prisaikdintas 1937 m. sausio 25 d. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 912, l. 1, 2.

Šaulio Stasio Mikalausko žentas Algirdas Paštukas pasakojo, jog jo uošvis Stasys Mikalauskas, tarnaudamas kariuomenėje, buvo artileristas ir dalyvavo mūšiuose su lenkais. Kariuomenėje dar mokėsi kalvių kursuose Kaune.

Antanas Spudas, Antano, gim. 1904 m. vasario 24 d. Linkuvės valsčiuje. Buvo Veprių žemesniosios

Šaulys Vladas Kacevičius

Šaulys Justinas Liogas

Šaulys Petras Matulis

žemės ūkio mokyklos mokytojas. Priimtas nariu į Lietuvos šaulių sąjungos Šiaulių rinktinę 1920 m. spalio 13 d. 1922 m. rugsėjo 25 d. persikėlė į Kėdainių rinktinės Dotnuvos šaulių būrį. Mokėsi Dotnuvos aukštesniojoje žemės ūkio mokykloje. 1923 metais savanoriu dalyvavo Klaipėdos vadavime. 1928 m. persikėlė į XVIII Biržų rinktinės Joniškėlio šaulių būrį. Persikėlimas susijęs su darbu Joniškėlio žemės ūkio mokykloje. 1930 m. gruodžio 14 d. persikėlė į Ukmergės rinktinės Veprių būrį. Čia persikėlimas susijęs su darbu Veprių žemesniojoje žemės ūkio mokykloje. 1936 m. birželio 25 d. buvo išrinktas Veprių šaulių būrio švietimo vadovu. 1938 m. balandžio 10 d. išrinktas Veprių šaulių būrio vado pavaduotoju. (Paskutinis įrašas Antano Spudo tarnybos eigos lape įrašytas 1938 m. liepos 15 d. Veprių šaulių būrio vado ats. jaunesniojo leitenanto Prano Strazdo.) – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 1363, l. 1, 2.

Pranas Strazdas, Veprių šaulių būrio vadas, gim. 1909 m. rugpjūčio 31 d. Armoniškių kaime, Bálninkų valsčiuje, Ukmergės apskrityje. 1930 m. birželio 23 d. baigė Ukmergės gimnaziją. Tų pačių metų lapkričio 7 dieną pašauktas į Lietuvos kariuomenę, paskirtas į pirmąjį pėstininkų pulką. Kitais metais birželio 1 dieną pasiūstas į Karo mokyklą. Tų pačių metų spalio 29 dieną, ją baigęs (VI aspirantų laida), įgijo pėstininkų atsargos jaunesniojo leitenanto laipsnį ir buvo paleistas į pėstininkų karininkų atsargą. 1934 metų liepos ir rugpjūčio mėnesiais atliko karo pratybas aštuntajame pėstininkų pulke, 1935 metais spalio ir lapkričio mėnesiais – septintajame pėstininkų pulke.

Mokėsi Dotnuvos žemės ūkio akademijoje; ją baigęs buvo paskirtas mokytoju Joniškėlio žemės ūkio mokykloje. Nuo 1933 m. gegužės 30 d. Pranas Strazdas buvo Lietuvos šaulių sąjungos narys.

Nuo 1937 m. spalio 1 d. dirbo Veprių žemesniosios žemės ūkio mokyklos mokytoju. Čia dėstė matematiką, fiziką. Įstojęs į Veprių šaulių būrį, buvo paskirtas jo vadu. Pranas Strazdas, būdamas pareigingas ir veiklus, išjudino Veprių šaulių būrio veiklą, ėmėsi tvarkyti apleistas šaulių bylas, kurios buvo netvarkomos po keletą metų. Buvo organizuojamos šaulių šaudymo pratybos, pagyvėjo būrio kultūrinė veikla.

Šaulys Stasys Mikalauskas

Šaulys Antanas Spudas

*Šaulių būrio vadas
Pranas Strazdas*

1940 m. vasario 16 d. pakeltas į atsargos leitenantus. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, 1941 m. birželio 14 d. Pranas Strazdas su žmona Tekle Strazdiene (Balsyte) ir dar metų neturinčia dukrele buvo ištremti į Sibirą.

Pranas Strazdas įkalintas Rešiotų lageryje, Krasnojarsko krašte, Nižnij Ingušo rajone.

1943 m. sausio 2 d. SSRS NKVD Ypatingojo pasitarimo nuteistas 10 metų lagerio. Nežmoniškų sąlygų išsekintas ir palaužtas, mirė 1945 m. balandžio 6 d. – LCVA, f. 1146, ap. 1.

Teklė Strazdienė (Balsytė), gim. 1909 metais. Buvo Veprių žemesniosios žemės ūkio mokyklos mokytoja, dėstė mergaitėms namų ruošos dalykus. 1939 metais susituokė su tos pačios ūkio mokyklos mokytoju, Veprių šaulių būrio vadu Pranu Strazdu. 1940 metais gimė dukrelė Danutė Teklė. Strazdienė (Balsytė) 1941 metų birželio 14 d. buvo ištremta su dukrele į Altajaus kraštą, Oirotų (Kalnų Altajaus) autonominę sritį, Kutašo vietovę.

Mirė Teklė Strazdienė (Balsytė) 1989 metais. Dukra Danutė užaugo, tapo Šipailiene.

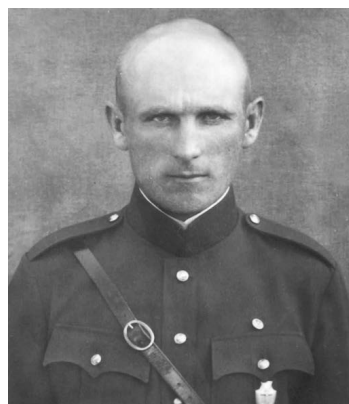
Balys Subačius, Balio, gim. 1909 m. rugpjūčio 6 d. Ukmergės apskrities Siesikų valsčiaus Júodupės kaime. Dirbo Veprių valsčiaus sargu. Yra aštuonis mėnesius gyvenęs Latvijoje. Tarnavo Lietuvos kariuomenėje nuo 1931 m. gegužės 1 d. iki 1932 m. rugsėjo 22 d. Atleistas iš D. L. K. Gedimino pėstininkų pulko eiliniu. Karinė specialybė – I kategorijos kulkosvaidininkas. Prašymas stoti į Veprių šaulių būrį rašytas 1937 m. gegužės 16 d. Šaulių būrio nariu priimtas po 12 mėnesių bandomojo stažo 1938 m. birželio 8 d. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 1491, l. 1, 2.

Tolesnis Šaulių sąjungos nario Balio Subačiaus likimas nežinomas.

Stasė Šarkaitė, Giacinto, gim. Ukmergės apskrities Deltuvos valsčiaus Liepėlių (Liasogūrų) kaime 1920 m. sausio 4 d. Prašymo stoti į Lietuvos šaulių sąjungą rašymo metu (1939 12 02) Stasė Šarkaitė buvo Ukmergės valstybinės mokytojų seminarijos moksleivė, gyveno Ukmergėje. Tuo neramiu 1939 metų rudens metu ir vyriausių klasių bei kursų moksleivės irgi buvo mobilizuojamos su karo reikalais susijusiems darbams, o šaulės pareigų įforminimas dokumentais kartais atsilikdavo. Taip buvo ir šiuo atveju. Mokytojų

Šaulė Teklė Strazdienė (Balsytė)

Šaulys Balys Subačius

Šaulė Stasė Šarkaitė

seminarijos moksleivė tarnybą pradėjo 1939 m. lapkričio 27 d. Prašymas stoti į Šaulių sąjungą parašytas 1939 m. gruodžio 2 d., o priesaika duota 1940 m. birželio 9 d. 1940 metų birželio 15 dieną Lietuvoje jau buvo Raudonoji armija. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 1599, l. 1, 2.

Stasė Šarkaitė kelerius metus buvo Ukmergės apskrities švietimo skyriaus atsarginė mokytoja. Apie 1943 metus ji pavadavo į dekretines atostogas išėjusią Veprių pradžios mokyklos mokytoją. 1944–1946 metais buvo Veprių progimnazijos istorijos mokytoja, vėliau Ukmergės pavyzdinės mokyklos prie Ukmergės mokytojų seminarijos mokytoja. Ilgai dirbo Vilniaus septyntojoje vidurinėje mokykloje pradinį klasių mokytoja.

Genovaitė Tatarėlienė, Igno, gim. 1910 m. gruodžio 3 d. Ukmergės apskrities Pabaisko valsčiaus Špokiškio kaime. Kandidatė į Ukmergės rinktinės Širvintų valsčiaus Šešuolėlių 32 šaulių būrį priimta 1936 m. rugsėjo 10 d., o tu pačių metų gruodžio 3 d. priimta nare į Šešuolėlių šaulių būrį. 1937 m. balandžio 13 d. paskirta VI rinktinės 32 Šešuolėlių šaulių moterų būrio skyriaus vade. 1941 metais su savo vyru mokytoju Antanu Tatarėliu ir dukra atvyko į Veprius. 1944 metų vasarą išvyko. 1946 metais gyveno Trākų rajone. Po vyro mokytojo Antano Tatarėlio žūties apie Genovaitės Tatarėlienės likimą žinių nėra. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 1639, l. 1, 2.

Antanas Tatarėlis, Stasio, gim. 1907 m. vasario 10 d. Ukmergės apskrities Gelvonų valsčiaus Zubėlių kaime. Į Šaulių sąjungą stojimo metu gyveno savo gimtajame Zubėlių kaime, buvo baigęs Gelvonų vidurinę mokyklą, mokėsi Ukmergės mokytojų kursuose.

Į Šaulių sąjungos Ukmergės rinktinės 41 Gelvonų būrį Antanas Tatarėlis priimtas 1927 metais. 1928 m. rugsėjo 5 d. išrinktas Gelvonų šaulių būrio valdybos pirmininku. 1931 metais paskiriamas Ukmergės apskrities Širvintų valsčiaus Šešuolėlių pradžios mokyklos vedėju ir Šešuolėlių šaulių būrio valdybos pirmininku. Baigė dvejų savaičių sporto instruktorių kursų. 1935 metais paskiriamas Šešuolėlių šaulių būrio choro vadovu. 1936 m. rugsėjo 13 d. prisaikdinamas Ukmergės rinktinės 32 Šešuolėlių šaulių būryje. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 1610, l. 1, 2.

1941 m. rugsėjo 1 d. Antanas Tatarėlis jau Ukmergės rajono Veprių pradžios mokyklos vedėjas. Jis paskirtas į 1941 m. birželio 14 d. ištremto Veprių pradžios mokyklos vedėjo Antano Maldučio vietą.

1940 metų vasarą Lietuvą okupavus Sovietų Sąjungai, Lietuvos šaulių sąjunga buvo uždrausta, ginklai turėjo būti atiduoti. Lietuvą okupavus vokiečiams Šaulių sąjungos veikla nebuvo atkurta. Buvę šauliai ne visi reiškėsi visuomeninėje ar politinėje veikloje.

Šaulė Genovaitė Tatarėlienė

Šaulys Antanas Tatarėlis

Antanas Tatarėlis, būdamas veiklus, be darbo Veprių pradžios mokykloje kaip mokyklos vedėjas ir mokytojas, dar darbavosi Veprių žemesniojoje žemės ūkio mokykloje kaip choro vadovas ir muzikos mokytojas. 1944 metų pradžioje prisidėjo prie generolo Povilo Plechavičiaus rinktinės organizavimo. 1944 metais praūžus frontui, Antano Tatarėlio Vepriuose jau nebebuvo.

Štai ką pasakoja apie Antaną Tatarėlį buvęs Veprių žemesniosios žemės ūkio mokyklos mokinys Jonas Šatas:

„Mokytojas A. Tatarėlis – ryški mokyklos kultūrinio gyvenimo asmenybė. Vadovavo mišriam ir berniukų chorams, buvo geras meno vadovas. Daug mums pasakodavo apie Kauno dramos ir operos teatrus, žymius menininkus. Dažnai kalbėdavo apie literatūrą, nurodydavo, ką turime skaityti. Daug dėmesio skyrė klasikai. Mokytojo Tatarėlio erudicija ir nuoširdus darbas daug davė mūsų kultūriniam išsilavinimui.

Paskutinį kartą mokytoją Tatarėlį buvau sutikęs 1946 metais Bagaslaviškyje, per atlaidus. Pasakojo, kad gyvena ir dirba Trakų rajone. [...] Vėliau sužinojau, kad mokytojas Tatarėlis nužudytas. Kas ir dėl ko nužudė, nesužinojome. Tikriausiai tai susiję su partizanine veikla.“ (Boleslovas Suslavičius, Veprių žemesnioji žemės ūkio mokykla, Vilnius, 2005, p. 71.)

Balys Vėgėlė, Vinco, gim. 1881 m. rugsėjo 1 d. Utenos apskrities Tauragnų valsčiaus Musteikių kaime. Kunigas. Mokėjo vokiečių, prancūzų, lenkų, rusų kalbas, o kaip kunigas – dar ir lotynų. Šveicarijoje trejus metus gilino teologines ir filosofines žinias.

Prašymas stoti į Veprių šaulių būrį rašytas 1931 m. birželio 1 d. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 1956, l. 1, 2.

Kunigas Balys Vėgėlė Veprių parapijoje darbavosi nuo 1926 metų. Besitraukiančių raudonarmiečių buvo kankinamas ir sušaudytas netoli Skarulių 1941 metų birželio 25 dieną. Palaidotas Skarulių bažnyčios šventoriuje.

Plačiau apie kunigą Balį Vėgėlę žr. skyriuje „Ižymūs žmonės“.

Vladas Verbickas, Jono, gim. 1897 m. Ukmergės apskrities Pagirių valsčiaus Žižmių kaime. Baigęs liaudies mokyklą. Lietuvos kariuomenėje tarnavo nuo 1919 metų dvejus metus ir dešimt mėnesių vyresniuoju puskarininkiu.

Prašymo stoti į Lietuvos šaulių sąjungą rašymo metu gyveno Pagirių valsčiaus Vaiškonių II dvare. Nariu į Ukmergės rinktinės 4-ąjį Pagirių būrį priimtas 1922 metais. 1925 m. balandžio 26 d. persikėlė į Ukmergės rinktinės Veprių šaulių būrį. 1931 m. sausio 18 d. išrinktas Veprių šaulių būrio kasininku ir tas

Šaulys Vladas Verbickas

pareigas ėjo iki 1936 m. birželio 25 d. Prisaikdintas Veprių šaulių būryje 1937 m. sausio 25 d.

Mirė apie 1939 metus.

Jonas Volungevičius, Motiejaus, gim. 1899 m. rugsėjo 14 d. lenkų okupuotos Lietuvos Marcinkonių valsčiuje, Šunūpio kaime. Okupuotoje Lietuvoje turėjo 10 ha žemės. Prašymo rašymo metu (1933 04 17) buvo tarnautojas, gyveno Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Slabados kaime.

1933 m. balandžio 26 d. priimtas kandidatu į Lietuvos šaulių sąjungos Ukmergės rinktinės Veprių šaulių būrį, o tų pačių metų lapkričio 21 d. – Veprių šaulių būrio nariu. Prisaikdintas Ukmergės rinktinės Veprių šaulių būryje. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 1740, l. 1, 2.

Jonas Volungevičius represuotas nebuvo, dirbo kelių tarnyboje darbininku. Mirė 1967 metais. Palaidotas Veprių kapinėse.

Iš Veprių valsčiaus kilę, kitur buvę šauliai

Vacys Čižiūnas, Stasio, iš Knyzlaukio kaimo, mokytojas. Dirbo Panoteriuosė, buvo Panoterių šaulių būryje. Mirė džiovia apie 1938 metus. Palaidotas Veprių kapinėse.

Mikas Gudavičius, Juozo, gim. 1899 m. rugsėjo 3 d. Ukmergės apskrities Pagirių valsčiaus Dainių dvare. Raštingas savamokslis. Šauliu tapo 1937 m. birželio 1 d. Ukmergės rinktinėje. Buvo Lietuvos Nepriklausomybės kovų savanoris. Tarnavo kariuomenėje nuo 1919 m. gegužės 7 d. iki 1921 m. spalio 26 d. Į atsargą paleistas iš pirmojo artilerijos pulko eiliniu. Kaip Lietuvos Nepriklausomybės kovų savanoris gavo žemės sklypą iš Veprių dvaro Martyniškio palivarko. Vėliau žemę pardavė, apsigyveno Ukmergėje, dirbo Ukmergės kalėjimo prižiūrėtoju.

Į Šaulių sąjungą stojimo prašymą parašė 1937 m. sausio 20 d. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 426, l. 1.

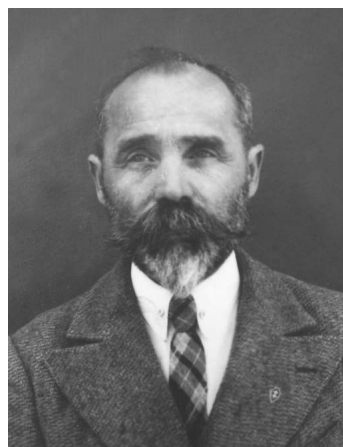
Vladas Hofmanas, Antano, gim. 1888 m. lapkričio 10 d. Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Bernotiškio kaime. Lietuvos Nepriklausomybės kovų metais savanoriu tarnavo kariuomenėje nuo 1919 m. liepos 26 d. iki 1922 m. balandžio 15 d. Buvo telefonistų kuopos viršila 6-ajame pėstininkų L. K. Mindaugo pulke. Stojimo į Šaulių sąjungos narius metu ėjo Ukmergės miškų urėdijos Šventupės girininkijoje žvalgo pareigas. Šauliu tapo 1934 m. birželio 1 d. Ukmergės rinktinės Pašilės būryje. 1935 metais apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino III laipsnio ordino medaliu. Prisaikdintas 1936 m. Pa-

Šaulys Jonas Volungevičius

Šaulys Vacys Čižiūnas

šilės šaulių būryje. Tais pat metais buvo paskirtas Kontrolės komisijos pirmininku. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 502, l. 1, 2, 3.

Šaulys Mikas Gudavičius

Jonas Jurkūnas, Jono, gim. 1883 m. spalio 18 d.

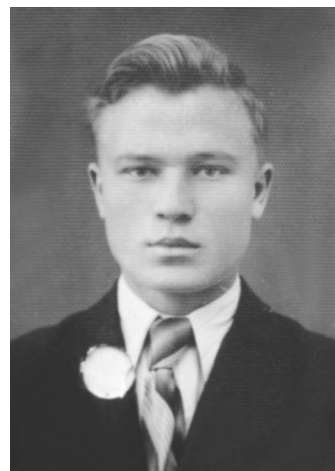
Šaulys Vladas Hofmanas

Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Knyzlaukio kaime. Pedagoginį išsilavinimą įgijo 1915 metais, baigęs mokytojų kursus prie Veiverių mokytojų seminarijos. Mokytojavo Kaišiadorių apskrityje 1918–1924 m., buvo Ukmergės apskrities II rajono Švietimo skyriaus inspektorius, inspektorius Širvintose 1927–1931 m., mokytojas Krikštėnų, Rudokų mokyklose. Priklausė Blaivybės draugijai, Darbo federacijai, Lietuvos katalikų mokytojų sąjungai, Vilniui vaduoti sąjungai (Širvintose). Buvo ELTOS korespondentas. Tokius duomenis apie save Jonas Jurkūnas surašė, atsakydamas į prašymo stojantiems į Šaulių sąjungą anketos klausimus. Jonas Jurkūnas buvo šaulių rėmėju. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 587, l. 2a.

Šaulys Jonas Jurkūnas

Nuo 1944 metų rugsėjo mėnesio iki mirties Jonas Jurkūnas buvo Veprių progimnazijos, vėliau priaugusios vidurinės mokyklos direktorius. 1950 metais išrinktas deputatu į SSRS Aukščiausiąją Tarybą. Buvo renkamas ir į vietines tarybas. Buvo labai doras, daug materialiai padėjęs mokslo siekiantiems neturtingiems moksleiviams, ypač mergaitėms, nes jų tėvai neleisdavo į mokslus, motyvuodami tuo, kad mokslas labiau reikalingas berniukams. Mirė Jonas Jurkūnas 1957 metais. Palaidotas Veprių kapinėse.

Vladas Kuodis, Jono, gim. Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Veprių kaime 1920 metų gegužės 27 d. ūkininko šeimoje. Stojimo į Šaulių sąjungą metu 1939 metų lapkričio 29 d. Vladas Kuodis mokėsi Ukmergės mokytojų seminarijoje. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 821, l. 1, 3.

Dar besimokydamas Ukmergės mokytojų seminarijoje vokiečių išitraukė į prieš vokiečių okupaci-

Šaulys Vladas Kuodis

ją nukreiptą veiklą, dalyvavo slaptose jaunimo organizacijose, rašė straipsnius, platino spaudą. Pradėjo dirbti Knyzlaukio pradžios mokykloje.

1944 metų rugsėjo 30 d. Vladas Kuodis sovietinio saugumo buvo suimtas, ilgai kalintas, po įkalinimo ilgai nebuvo leista grįžti į Lietuvą. (Pagal Vlado Kuodžio sesers Zofijos Trapikienės (Kuodytės) atsiųstą informaciją.)

Stefanija Kriukienė (Žentelytė), Viktoro, gim. 1910 m. Veprių valsčiaus Kazlaučiznos kaime. Mokytoja. 1930–1936 metais dirbo Vilkaviškio apskrities Bařtininkų valsčiaus Parausių pradžios mokykloje, 1936–1938 metais – Pānevėžio apskrities Subāčiaus valsčiaus Gelažių pradžios mokykloje.

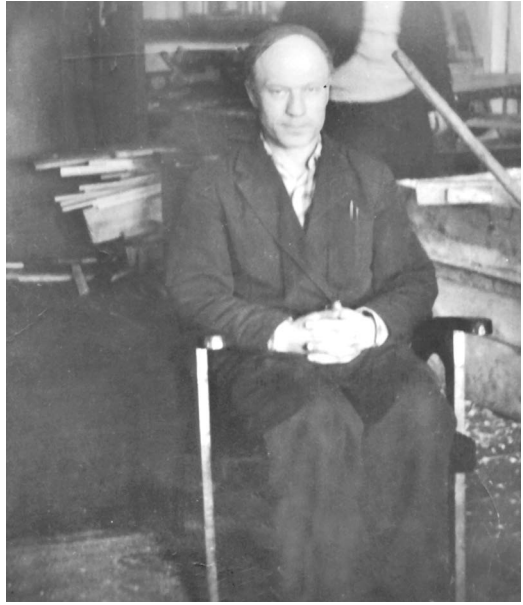
Kad mano sesuo buvo šaulė, ji man pasakojo, sakė, kad turi pistoletą, bet kurioje mokykloje dirbdama ir kokiam būryje ji buvo priimta į šaules, ji man tada nepasakojo. Dar tam buvau per mažas. (Apie Stefanijos Kriukienės (Žentelytės) darbo vietas ir laiką duomenų pateikė jos dukra Marija Rudzikienė (Kriukaitė), medicinos mokslų daktarė, Vilniaus universiteto docentė.)

Ona Pečiulienė, Justino. Į Šaulių sąjungos Ukmergės rinktinės Veprių šaulių būrį priimta 1922 m. spalio 15 d. Daugiau apie buvimą šaulių būryje iki 1938 metų žinių nėra. 1938 m. sausio 3 d. Ona Pečiulienė išregistravo Širvintų šaulių moterų būryje. Tai susiję su tuo, kad jos vyras Jonas Pečiulis 1937 m. gruodžio 10 d. atvyko į Širvintų šaulių kuopą. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 1133, l. 2.

Ona Pečiulienė 1948 m. gegužės 22 d. kartu su sūneliu Mindaugu, Veprių progimnazijos mokiniu, ištremta į Igarką. Jos dukra Janė ištremta iš Vilniaus universiteto į Irkuto sritį, vėliau – į Jakutiją. Ona Pečiulienė mirė 2000 m. spalio mėn. Palaidota Elektrėnuose. (Medžiagą pateikė dukra Janė Breimerienė, gim. 1927 m., gyv. Vilniuje.)

Feliksas Sakalauskas, Kosto, gim. 1910 m. spalio 22 d. Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Vengrių kaime. Miškininkas. Lietuvos kariuomenėje tarnavo nuo 1932 m. gegužės 1 d. iki 1933 m. rugsėjo 18 d. 1-ojo husarų pulko eiliniu.

Prašymo rašymo data 1934 m. gegužės 13 d., Deltuvos valsčiaus Milašiūnų kaimas.

Vladas Kuodis tremtyje. 1965 m. VM-8222

Šaulė Stefanija Kriukienė (Žentelytė)

Priimtas Ukmergės rinktinėje Deltuvos šaulių būryje. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 1445, l. 1, 2. *Šaulė Ona Pečiulienė*

Tolesnis šaulio Felikso Sakalausko likimas nežinomas. *Šaulys Feliksas Sakalauskas*

Vincas Šarka, Jono, gim. Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Barborišio kaime 1919 m. gruodžio 17 d. Prašymo rašymo metu buvo Ukmergės gimnazijos septintos klasės moksleivis, priklausė Skautų sąjungai. Prašymas rašytas 1939 m. spalio 9 d. 1939 m. spalio 7 d. priimtas šauliu be kandidatavimo į VI rinktinės 41-ąją Ukmergės valstybinės A. Smetonos gimnazijos mokinių berniukų būrį. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 1602, l. 1, 2. *Šaulys Vincas Šarka*

1939 metais Vokietijai užpuolus Lenkiją, o iš rytų pusės – Sovietų Sąjungai, Lenkija buvo priversta kapituliuoti. Nemaža Lenkijos kariuomenės karių dalis buvo internuota į Lietuvą. Lietuvoje buvo paskelbta mobilizacija gynybai. Internuojamiems lenkų kariams lydėti į jų dislokavimo (įkurdinimo) vietas buvo telkiami Lietuvos mokyklų vyriausių klasių, kursų mokiniai. Jie buvo trumpai apmokomi, kaip elgtis su ginklais, duodami kariški drabužiai ir siunčiami į pasienį perimti ir lydėti lenkų karių.

Vincas Šarka, Ukmergės gimnazijos mokinys, buvo vienas iš tokių. Taip jis dar prieš prašymo parašymą stoti į Šaulių sąjungą jau vykdė šaulio pareigas.

1944 metų birželio mėnesį kartu su savo tėvu Jonu Šarka, Veprių valsčiaus viršaičiu, pasitraukė į Vakarus.

Aleksas Žentelis, Viktoro, gim. 1920 m. spalio 1 d. Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Kazlauciznos kaime. Prašymo stoti į Šaulių sąjungos narius rašymo laiku Aleksas Žentelis buvo Ukmergės amatų mokyklos moksleivis, skautas. Prašymą stoti į Šaulių sąjungą parašė 1940 m. balandžio 20 d., likus nepilniems dviem mėnesiams iki Lietuvos Nepriklausomybės netekimo. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 1902, l. 1, 2.

Šaulys Aleksas Žentelis

1939 m. rugsėjo mėn. buvo kreiptasi į Lietuvos gimnazijų, mokytojų seminarijų, amatų mokyklų vyriausius moksleivius ateiti į paramą kariuomenei ir Šaulių sąjungai, vykdant lenkų kareivių internavimo misiją. Atsirado savanorių ir Ukmergės gimnazijoje, ir Amatų mokykloje. Aleksas Žentelis buvo vienas iš jų. Susidarė būrys savanorių, greitosiomis apmokytų, kaip elgtis su ginklais, aprengtų kariškomis uniformomis ir siunčiamų Lietuvos–Lenkijos pasienin perimti ir konvojuoti į paskirtas apgyvendinimo vietas atidavusius ginklus lenkų karius.

Vėliau tie savanoriai įstojo į Šaulių sąjungos savo mokyklų būrius. Deja, šauliais jie pabuvo apie porą mėnesių, kol Sovietų Sąjunga 1940 metų birželio 15 dieną užėmė Lietuvą.

Baigęs Amatų mokyklą Aleksas Žentelis dirbo Kauno geležinkelių depe. 1943 metais jam buvo suteiktas geležinkelių leitenanto laipsnis. Aleksas Žentelis žuvo 1944 m. rugsėjo 26 d.

Veprių būrio šauliai, kurių bylų LCVA nerasta, bet jų pavardės paminėtos kitų šaulių bylose

J. Čėsna 1930 m. lapkričio 16 d., būdamas Veprių šaulių būrio vadu, pasirašė priimant narių į Ukmergės rinktinės Veprių būrį Praną Malicką. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 941, l. 2.

J. Čėsna gimęs 1897 m., miręs 1970, palaidotas Veprių kapinėse.

Petras Diliūnas liudijo į Veprių šaulių būrį stojančiam Ignui Dūdai, Kazio. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 295, l. 3.

Ignas Ertmanas, Lietuvos Nepriklausomybės kovų šauktinis, gavęs žemės sklypą iš Bečių dvaro. 1931 m. sausio 18 d. jis liudijo į Veprių šaulių būrį stojančiam Otonui Mikalauskui.

Justas Gečiauskas iš Veprių valsčiaus Vengrių kaimo. Liudijo į Veprių šaulių būrį stojančiam Antanui Sakalauskui, Kosto, gyv. to paties Veprių valsčiaus Vengrių k. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 1426, l. 2.

Ksaveras Gudanavičius iš Veprių valsčiaus Bečių kaimo. Liudijo į Veprių šaulių būrį stojančiam Otonui Mikalauskui iš to paties kaimo. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 953, l. 2.

Viktoras Račkauskas liudijo Ignui Kacevičiui, stojančiam į Veprių šaulių būrį. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 675, l. 2.

Juozas Razumas iš Veprių valsčiaus Labanosių kaimo, ūkininkas. Jis liudijo į Veprių šaulių būrį stojančiam Petru Jaskūnui iš to paties valsčiaus Mankūnų ir Jonui Ramonui iš Labanosių kaimo. Aktyviai dalyvavo 1941 metų sukilėlių akcijoje sulaukiant ir nuginkluojant per Šventosios upės brastą ties Pakalnės kaimu brendančias Raudonosios armijos karių grupeles.

1944 metų birželį, artėjant frontui traukdamasis į Vakarus, žuvo avarijoje. (Duomenis pateikė Labanosių kaimo žmonės, jo giminės.)

Povilas Stanulis iš Veprių valsčiaus Pakalnės kaimo. Liudijo į Veprių šaulių būrį stojančiam Pranui Malickui iš to paties Pakalnės kaimo. – LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 941, l. 2.

Jonas Jurkūnas savo atsiminimuose (rankraštinuose) mini dar šiuos Veprių šaulius, kurių bylų irgi nerasta: **Petrą Krankalį, Antaną Maldutį, Aleksandrą Noreiką, Joną Noreiką, Joną Plančiūną, Mykolą Šaikūną, Falį Šveilą, Stasį Žukauską.**

Upninkų būrio šauliai

Jonas Bružinskas, Upninkų bažnyčios vargonininkas. Jis kurį laiką buvo Upninkų šaulių būrio vadu.

Taip teigė iš Upninkų kilęs doc. Klemensas Palaima, agrarinių mokslų daktaras, gim. 1926 m.

Icekas Kremermanas buvo Upninkų šaulių būrio narys, vienas iš trijų brolių Kremermanų, Upninkų dvaro savininkų. Icekas Kremermanas dirbo pas Jonavos milijonierių Buršteina samdomu verslininku.

1941 metais, ką tik užėjus vokiečiams, Upninkuose rinkdavosi Upninkų būrio šauliai. Ateidavo ir šaulys Icekas Kremermanas. Tačiau įspėtas, kad vokiečiai žydus naikina, jis daugiau nebeateidavo. Visi trys broliai Kremermanai turėjo slapstytis. 1941 m. Birželio sukilėliai, atvykę į Upninkų dvarą, išsivežė Icko Kremermano žmoną į Ukmergę. Upninkiečiai besislapstančių Kremermanų neišdavė, o rėmė juos maistu ir drabužiais. Sovietų armijai išvijus vokiečius, Icekas Kremermanas gyveno legaliai, tačiau, per trejus slapstymosi metus gyvendamas bunkeriuose, susirgo tuberkulioze. Gydėsi, bet gydymas buvo per vėlus. Taip šaulys Icekas Kremermanas ir mirė. (Pagal Klemenso Palaimos *Upninkų bažnytkaimis prie Šventosios*, p. 29, 30.)

Stasys Macijauskas, Upninkų šaulių būrio vadas, Kunigiškių pradžios mokyklos mokytojas ir vedėjas, dirbęs Kunigiškiuose (Veprių vls.) maždaug nuo 1937 iki 1941 metų. Vokietijai pradėjus karą prieš Sovietų Sąjungą mokytojas ir Upninkų šaulių būrio vadas Stasys Macijauskas Upninkuose su vietiniu šauliu puskarininkiu Domininku Palaima subūrė grupę Birželio sukilėlių ir aktyviai reiškėsi sukilimo veikloje. – *LYA*, f. K1, ap. 58, BBP–17214, l. 61.

Tolesnis Stasio Macijausko likimas nežinomas.

Domininkas Palaima, Igno, gim. 1907 m. gruodžio 10 d. Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Upninkų kaime. Tarnavo Lietuvos kariuomenėje sanitariniame dalinyje. Baigė tarnybą sanitarijos puskarininkiu.

Į Šaulių sąjungą įstojo 1922 m. Dalyvavo 1941 metų Birželio sukilime. 1944 m. rugpjūčio 30 d. buvo suimtas ir nuteistas 10 metų laisvės atėmimo. Kalėjo iki 1954 m. birželio 29 d. Intalage (Komijos ASSR), Pesčianlage (Karagandos sr.). Į Lietuvą grįžo 1956 m. Toliau buvo diskriminuojamas.

Mirė 1980 metais. Palaidotas Panevėžyje, Kristaus Karaliaus katedros kapinėse.

*Šaulė Konstancija Palaimienė
(Žukaitė)*

Po mirties suteiktas eilinio Kario Savanorio vardas. (Pagal šaulio Domininko Palaimos dukros Audronės Šipelienės (Palaimaitės), gyv. Panevėžyje, atsiminimus.)

Konstancija Palaimienė (Žukaitė), Upninkų pradžios mokyklos mokytoja, gim. 1906 metais Biržų apskrities Karajimiškio kaime. 1929 metais baigė Biržų gimnaziją, 1930 metais baigė Lietuvos Respublikos švietimo ministerijos pradinių mokyklų mokytojų kursus ir tais pačiais metais buvo paskirta į Biržų apskrities Saločių valsčiaus Liūparų pradžios mokyklą. Čia dirbdama įstojo į Lietuvos šaulių sąjungos nares ir buvo paskirta šaulių moterų būrio vade.

1938 metais pradėjo dirbti Ukmergės apskrities Upninkų pradžios mokyklos mokytoja. Čia įsitraukė į Upninkų krašto kultūrinę veiklą. Pasižymėjo dideliu aktyvumu švietimo ir patriotinio moksleivių bei jaunimo ugdymo bare. Čia ištekėjo už aktyvaus šaulio Domininko Palaimos.

Kai Lietuvą okupavo Sovietų Sąjunga, ankstesnis jaunimo auklėjimo kursas buvo slopinamas, visos patriotinės organizacijos uždraustos, pirmiausia Šaulių sąjunga buvo nuginkluota, o 1941 metų birželio 14–17 d. šviesiausi Nepriklausomos Lietuvos žmonės buvo ištremti į Sibirą.

Prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas suteikė patriotiškai nusiteikusiems žmonėms vilties Lietuvai tapti vėl laisvai: visoje Lietuvoje nuvilnijo Birželio sukilimo banga, kurioje aktyviausi Upninkų krašto žmonės, tarp jų ir mokytojos Konstancijos Palaimienės (Žukaitės) vyras Domininkas, Kunigiškių pradžios mokyklos mokytojas Stasys Macijauskas, buvo vadovaujantys.

1944 metų vasarą Sovietų Sąjungos kariuomenei išstūmus vokiečius, tuojau buvo suimtas Domininkas Palaima. Jo žmonai mokytojai susidarė labai nepalankios aplinkybės, teko dažnai kaitalioti darbo vietas, grėsi tremtis. 1965 metais tapusi pensininke darbavosi Panevėžio kraštotyros muziejuje.

Konstancija Palaimienė (Žukaitė) buvo tikra Lietuvos patriotė, pavyzdys mokytojams, aplinkiniams, vaikams, vaikiaičiams. (Pagal Konstancijos Palaimienės (Žukaitės) dukters Audronės Šipelienės pasakojimus).

Leonardas Utka, Stasio, gim. 1924 metais Upninkuose. Mokėsi Upninkų pradžios mokykloje. 1942 metais įstojo į Veprių žemesniąją žemės ūkio mokyklą. Kuriais metais įstojo į Upninkų šaulių būrį, tiksliai nežinoma. Tai galėjo būti vokiečių. 1944 metų balandžio mėnesį iš Veprių žemesniosios žemės ūkio mokyklos įstojo savanoriu į Lietuvos vietinę rinktinę (Plechavičiaus armiją). (Duomenis pateikė upninkietis, bendraklasis iš Veprių žemės ūkio mokyklos, doc. Klemensas Palaima.)

Silvestras Utka, Upninkų bažnyčios zakristijonas. Jį šauliu buvus atsimena doc. Klemensas Palaima, gyvenęs Upninkuose. Jis pasakojo Silvestrą Utką šaulio uniformos neturėjus, bet nešiojus diržą su dirželiu per petį (portupėją).

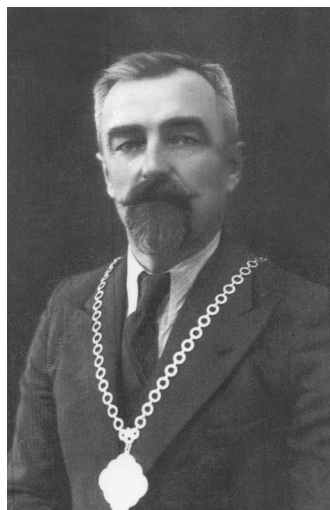
Ūkio pažanga Nepriklausomybės metais

Jonas Žentelis

Po Pirmojo pasaulinio karo, atgavus Nepriklausomybę ir atsikračius okupantų, Lietuva pradėjo atsigaivinti. Buvo steigiamos žemės ūkio mokyklos. Viena iš tokių 1924 m. buvo įsteigta ir Vėpriuose. Ji tapo švietimo židiniu valsčiuje ir už jo ribų. Agronomas, gyvulininkystės specialistai nemokamai konsultuodavo ūkininkus. Šviesesni ūkininkai prenumeruodavo „Ūkininko patarėją“. Šiame laikraštyje būdavo straipsnių įvairiais žemdirbystės, gyvulininkystės klausimais, taip pat reklamos, kur ir kaip su lengvatomis išigyti reikalingos žemės ūkio technikos. Ekonominis švietimas davė vaisių. Pažanga buvo pastebima visose srityse, taip pat ir žemės ūkyje. Buvo įsteigtas „Lietūkis“, pieninės, į jas sumanesni ūkininkai veždavo pieną.

Vėpriuose jau 1919 m. įsikūrė Žemės ūkio kooperatyvas „Šventoji“ ir Vėprių pieno perdirbimo bendrovė, kuri prie Riešės upelio buvusio dvaro medinio, dar ir dabar tebestovinčio namo pusrūsyje įrengė sviesto gamyklą. Sviestas buvo eksportuojamas į užsienį. Pieno į pieninę atveždavo stambesni ūkininkai. O vėliau, kai 1924 metais įsikūrusi Vėprių žemesnioji žemės ūkio mokykla sustiprėjo, užsiaugino pieningų karvių iš telyčaičių, atvežtų iš Dānijos, ir išplėtė karvių ir kiaulių fermas, didžiausią pieninei tiekiamo pieno dalį jau sudarė Vėprių žemesniosios žemės ūkio mokyklos karvių pienas.

Iš Žemės ūkio mokyklos ūkininkai pirkosi danų veislės telyčaičių, pienininkystė tapo reikšminga Vėprių valsčiaus ūkininkų ūkių šaka. Sumanesni ūkininkai

*Vėprių valsčiaus viršaitis
Jonas Šarka su viršaičio
žymeniu. Apie 1938 m.*

*Prie Vėprių valsčiaus
būstinės (iš kairės):
valsčiaus sekretorius
Kancleris, viršaitis
Jonas Šarka,
seniūnai. VM-6344*

augino ir parduodavo bekonus, kurie irgi buvo svarbi jų ūkio šaka.

Imta naudoti tobulesnius ir našesnius žemės įdirbimo padargus. Žaigrių buvo atsisakyta dar anksčiau. Apie 1930 m. „Ūkininko patarėjo“ prieduose reklamuoti dvivagiai poros arklių traukiami plūgai su rateliu gyliui reguliuoti palengvino artojo darbą.

„Ūkininko patarėjo“ prieduose – knygutėse būdavo plačiai nušviečiama kokia nors ūkiui svarbi tema, pvz., „Švarus pienas“, „Mėšlas ir srutos“, „Ūkininko pirtis“ ir kt. Suprantama, ne visi ūkininkai prenumeravo laikraščius, bet jei kuris kaime pasiskaitęs pradėdavo naujoves taikyti savo ūkyje, tai matydami kaimynai sakydavo: „Žiūrėk, Povilas jau kitaip, jau naujoviškai daro, tvarkosi“. Jei vyras tuo pavyzdžiu nepasekdavo, būdavo žmonos paraginamas. Pamenu iš savo namų, jog mama tėvukui kartais prikišdavo, kad jis ką nors ne taip daro.

Javus kuldavo arklinėmis kuliamosiomis mašinomis. Mokytojo Jono Jurkūno prisiminimuose rašoma, kad Knýzlaukio kaime arklinę kuliamąją mašiną turėjęs Strazdas dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą, o Barbōriškio kaimo ūkininkas Antanas Tarutis – nuo 1927 metų. Nežinau, ar visai taip. Dar vaikas būdamas girdėjau, jog tas Antanas Tarutis buvo toks sumanus, kad pasidirbęs savo konstrukcijos kuliamąją mašiną ir ją transmisija sujungęs su garu varomu varikliu (mašina),

Veprių valsčiaus sekretorius Juozas Žilinskas. 1929 m.

Generolo majoro Jono Kronkaičio tėvas, Veprių policijos nuovados viršininkas Kazimieras Kronkaitis ir motina Kotryna su vyresniuoju broliu. Apie 1933 m.

*Grindžiamos Veprių gatvės. Apie 1937 m.
VM-8315*

*Sunkieji arkliai žemės ūkio parodoje. Ukmergė.
1926 m.*

Žemės ūkio padargų ir mašinų paroda Ukmergėje. 1926 m.

tačiau tas jo bandymas nepasisėkęs. Turėjęs prašyti, kad garo mašinos mašinistas sustabdytų.

Mano vaikystės metais arklinių kuliamųjų mašinų buvo po kokią vieną ne taip retame kaime. Kas turėjo tokią kuliamąją mašiną, tas turėjo ir grūdams valyti vadinamąją arpą. Mašinos buvo skirtingų firmų. Vienu maniežams sukti reikėjo 6 arklių, kitų – penkių. Knyzlaukio kaimo ūkininkas Kazys Padgurskas turėjo tik keturių arklių sukamą mašiną. Ūkininkai pasirinkdavo tokį mašinos savininką kulti, kurio mašina labiau atitiko jų galimybes, kurio arpas švariau valo grūdus, kiek mašinos savininkas ima už dieną, ar jis pats leidžia kuliamus javus į mašiną, ar tik prižiūri.

Javų kūlimas be talkos neapsieidavo. Reikėjo kokių 10–12 talkininkų.

Kai atveždavo į kaimą mašiną, talkos irgi reikėjo. Reikėjo stiprių ratų maniežui atvežti, taip pat vadinamajai „galvutei“ (pačiai mašinai, kuri kulia, kitaip dar *bubinu* vadinamai). Būtina buvo kartu atvežti ir arpą grūdams valyti, tad jau reikėjo trijų vežimų.

Darbus stengdavosi pradėti anksti. Mat kūlimo laikas būdavo jau nuo spalio vidurio ar dar vėliau, kai ūkininkų laukų darbai nudirbti: žiemkenčiai pasėti, dirvos suartos. Taip buvo geriau ir tam, kuris su mašina eidavo per kaimus kulti. Juk ir jis, būdamas ūkininkas, tuos darbus savo ūkyje turėdavo nudirbti. O dienos jau trumpos, jei vėlai pradėsi, nespėsi per dieną visko iškulti.

*Nepriklausomybės kovų
savanoris kapitonas Mykolas
Juozapavičius iš Sietynų k.*

*Jono Jaskučio ūkiniai pastatai. Sietynų k.
VM-6683*

*Samantonių k. ūkininkai (iš dešinės): pirmoje
eilėje 1-as Jonas Mikučionis, trečioje eilėje 2-as
Jonas Jasionis. 1937 m. VM-1540*

Stambus ūkininkas iš Pučionių k. Juozas Purtikas su sūneliu. Ūkį įsigijo JAV uždirbtais pinigais. 1941 m. birželio 14 d. ištremtas į Sibirą. VM-6349

Valakinio ūkininko Mykolo Lukošiuono iš Slabados k. šeima (iš kairės): pirmoje eilėje – vaikaitė (sūnaus duktė) iš JAV, dukters Elenos Dūdienės sūnelis; antroje eilėje – marti, M. Lukošiuonas, žmona Marijona Lukošiuonienė; trečioje eilėje – dukterys Zofija Žentelienė ir Elena Dūdienė. Apie 1932 m. VM-7755

Vaikinai iš Bečių k. (iš kairės): kalvis Boleslovas Buzys ir stalius Alfonsas Tukanas. Apie 1935 m. VM-6179

*Veprių valsčiaus
merginos Kaune
prie paminklo Dariui
ir Girėnui.
Apie 1936 m.
VM-2926*

Kaimynai susitardavo tarpusavy, kas kiek talkininkų galės vienas kitam duoti. Vaikų nelabai norėdavo, kad kur neišlįstų, senesnių – taip pat. Mat kūlimui vykstant viskas konvejeriu turi greitai eiti. Vienam tekdavo stovėti ant maniežo padėtų kokių durų (kad kojos į maniežo krumpliaračius neįkištų). Be to, arklių varinėtojas turėjo būti ramus žmogus, kad arklius ramiai varytų, jų nenervintų, nemuštų, kad šie darniai trauktų. Mat arkliai, kaip ir žmonės, nevienodai stropūs. Vieni tik nuo menkučio užsimojimo ištempę traukia, tačiau greit pervargsta. Kiti rambesni, juos nuolat reikia raginti. Tai žinodami ūkininkai stengdavosi sukinkyti taip, kad jautrūs ir karšti arkliai būtų įkinkyti į vieną gražulą (*dišelį*), kiti, rambesni – į kitą. O *dišeliai* maniežuose dažniausiai būdavo trys.

Jeigu ūkininko ūkis mažesnis, visą jo javų derlių išskuldavo per vieną dieną, o jei daugiau žemės turėjo, derlius gausnis būdavo, tai tekdavo kulti kelias dienas.

Talkininkai atidirbdavo talkose vieni pas kitus. Tačiau būdavo, kad turtingesnis ūkininkas pasirūpindavo sau talkininkų kitais būdais. Pavyzdžiui, užrujojo biednesnio ūkininko karvė. Šis veda pas stambesnį ūkininką, kuris turi jautį. Šis sako, prileisiu jautį, bet turėsi man dieną talkoj atidirbti. Štai šis jau turi darbininką talkai ar javapjūtei, bulviakasiui. Taip tas neturtingesnis, savo darbus palikęs, eina atidirbti už jautį, už kuilį, už paskolintą grūdų maišą.

Vepriai sutinka Lietuvos prezidentą Antaną Smetoną. 1927 m. Petro Augulio nuotr.

Kai viso kaimo javai jau iškulti, reikia grūdus valyti. Kieno didelė šeima, tai vieni atidirba kūlės talkoje,

kieno nėra kam, arpavimas laukia. Kai viso kaimo javai būdavo iškulti, sakydavo, kad didžiausias darbas padarytas. Tai jau būdavo ir po bulviakasio.

Kuliamosios mašinos iš pradžių buvo importuojamos iš užsienio. Vėliau jas pradėjo gaminti Ukmergės „Vienybės“ gamykloje. Ta gamykla buvo dabartinės Klaipėdos gatvės kairėje pusėje, einant nuo Kauno gatvės, dar turgaus nepriėjus.

Veprių valsčiaus ūkininkų žemės buvo rėžiais. Tarp miškelių ir krūmų buvę laukeliai buvo padalyti į nevienodo pločio rėžius. Kurie ūkininkai turėjo daugiau žemės, tų rėžiai buvo platesni. Mažiau žemės turėjusių ūkininkų kai kuriuose laukeliuose rėžiai buvo kokių dviejų ar trijų pradalgių pločio.

Lietuvoje kaimus į vienkiemius kai kuriose vietose pradėjo dalyti tuojau po žemės reformos. 1924 m. Veprių Užušiliai buvo kaimas, į vienkiemius jau išdalytas, o paskutinis, 1939 metais pradėtas dalyti ir karui prasidėjus nebaigtas dalyti, liko Rizgonių kaimas (dabar ten Rizgonių žvyro karjero duobė telikus).

Veprių jaunųjų ūkininkų ratelio „Žalias dobilas“ rudens paroda Vepriuose. Apie 1938 m., VM-744

Veprių kredito kooperatyvas 1927–1949 metais

Vladas Terleckas

Vėprių smulkaus kredito draugijos veiklos pagrindai ir plėtra

Iki šiol ši tema nenagrinėta. Remiantis archyvine medžiaga (kai kurių metų ataskaitomis) ir oficialiais statistikos leidiniais siekta atkurti Veprių kredito kooperacijos praeitį, atskleisti jos vaidmenį, priminti nusipelnčius valsčiaus kooperatininkus.

Pirmąsias kredito įstaigas Lietuvos kaime – grūdų magazinus ir valstiečių kasas – dar XVIII a. pabaigoje pradėjo steigti kai kurie dvarininkai. Iki 1822 metų šių kredito įstaigų buvo nedaug. Tais metais paskelbtu caro įsaku dvarininkai, laisvųjų valstiečių bendruomenės ir valstybinių valdų administracijos buvo įpareigosotos steigti grūdų magazinus visuose kaimuose, didesniuose negu 50 kiemų¹. Magazinuose grūdų atsargos būdavo kaupiamos nuo 1842 metų. Reikalauta kasmet (išskyrus nederlingus metus) į juos supilti nuo kiekvienos revizinės „sielos“ po 8 gorčius rugių ar kviečių ir po 4 gorčius avižų ar miežių. Nederlingais metais magaziniai skolino grūdus maitinimuisi ir sėklai. Kipro Bielinio nuomone, „<...> panašus visuomenės nuo nederliaus ir badmečio apsaugojimo būdas buvo pažangus ir aniems laikams originalus <...>“². Dauguma magazinų išliko iki 1915 metų. Kauno gubernijoje buvo 1 174 magaziniai, arba vidutiniškai po 7,7 magazino kiekviename valsčiuje, o 1898 m. jų padaugėjo iki 1 397. Neabejotina, kad jų buvo ir Veprių valsčiuje.

Valstiečių kasos ir cariniais laikais jas pakeitusios valsčių Taupomosios ir pagalbos kasos nebuvo populiarios, nepaplito. Jos, kitaip nei magaziniai, skolino pinigus normaliai derlingais metais paprastai valstiečių ūkio reikmėms, bet ne nuo bado ginti. Manytina, kad Veprių valsčiuje tokia kasa neveikė.

1873 m. Lietuvoje ėmė rasti naujo pobūdžio neluominės kredito įstaigos – kredito kooperatyvai, oficialiai vadinti Skolinamosiomis taupomosiomis draugijomis. Tai buvo valsčiaus ar kelių valsčių ūkininkų, dvarininkų, amatininkų ir kitų susivienijimas savitarpio kreditavimo tikslu. Iki 1905 metų carinė administracija visai varžė jų steigimą politiniais motyvais. Dėl nežinomų priežasčių cariniais laikais vepriečiai nebuvo įsteigę kredito kooperatyvo. Dalis Veprių valsčiaus valstiečių galėjo priklausyti gretimų valsčių Skolinamosioms taupomosioms draugijoms. Tuomet buvo įprasta, kad vieno valsčiaus draugijos veiklos teritorija apimdavo keletą valsčių.

Taip pat iki 1913 m. sausio 1 d. Vėpriuose nebuvo ir valstybinės taupomosios kasos skyriaus, nors tuomet Kauno gubernijoje veikė, skirtingais duomenimis, 126–134 tokios kredito įstaigos. Tad tik Lietuvos Nepriklausomybė pažadino ir vepriečių iniciatyvumą.

Vėpriuose kredito kooperatyvas įsteigtas palyginti vėlai. 1926 m. gruodžio 21 d. Finansų ministerijos Kredito įstaigų ir kooperatyvų inspekcija

¹ Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 525, ap. 15, b. 387, l. 43.

² Bielinis K. *Dienojant*, Vilnius, 1992, p. 407.

(Inspekcija) įregistravo jo įstatus, o veikti jis pradėjo 1927 m. sausio 23 d.³ Tuo metu jau slopo kredito kooperatyvų steigimo procesas, kuris viršūnę buvo pasiekęs 1925 m., kai buvo įregistruotos 136 šios rūšies kredito įstaigos, o 1926 m. – 73⁴. Nuo 1926 metų mažėjo naujai steigiamų kredito kooperatyvų skaičius, nes daugelyje valsčių bei miestelių jie jau veikė. 1919–1925 m. jų įregistruota 491⁵. Veprių valsčiaus ūkininkams susiburti į kredito kooperatyvą turėjo būti sunkiau, nes jame iš visos apskrities buvo mažiausia ūkių, vadinasi, ir mažiausia potencialių narių. Sprendžiant pagal tai, kad 1927 m. pabaigoje kredito kooperatyvų nebuvo daugiau ūkių ir gyventojų turėjusiuose Kurklių, Pabáisko, Panoterių, Šešuolių ir Traūpio valsčiuose, galime kalbėti apie didesnę vepriečių organizuotumą bei sąmoningumą. Veprių valsčiaus ūkininkus susiburti į kredito kooperatyvą vertė didžiulis pinigų, paskolų poreikis, kad galėtų įsikurti gautose A. Platerio dvaro žemėse, taip pat stiprinti turėtus ūkius.

Veprių kredito kooperatyvas oficialiai vadinosi Smulkaus kredito draugija (SKD); ji turėjo tikslą „gerinti medžiaginę ir dvasinę narių padėtį, teikdama jiems lėšų ūkio pagerinimui ir kitiems reikalams“⁶. Draugijos nariais galėjo tapti teismo neapribotų teisių pilnamečiai vietos gyventojai ir juridiniai asmenys (kitų rūšių kooperatyvai, savivaldybės), įmokėję pajų ir prisiėmę atsakomybę už Draugijos išpareigojimus ir nuostolius. Veprių SKD nariai turėjo iš karto ar dalimis įmokėti po 25 Lt pajaus. Anuomet tokia pinigų suma buvo didelė, dalis narių turėdavo sunkumų surinkti tiek pinigų. Ne veltui ne viena SKD buvo nustačiusios mažesnę (10 Lt) pajų. Žinoma, kuo didesnis buvo pajus, tuo daugiau pinigų Draugija surinkdavo nariams kredituoti. Bet kuris narys galėjo įmokėti keletą pajų, tačiau vis vien jis teturėdavo vieno balso teisę. Mat SKD tvarkėsi pagal kooperacijos narių juridinio lygiateisiškumo principą: vienas narys – vienas balsas. Visą laiką Draugijoje turėjo būti ne mažiau kaip 20 narių, antraip ją tekdavo likviduoti. Veprių SKD narių skaičius gerokai didėjo: 1927 m. pabaigoje jų buvo 81, 1929 m. sausio 1 d. – 138, 1933 m. sausio 1 d. – 236, 1939 m. sausio 1 d. – 285⁷. Vadinasi, 1939 m. pradžioje Draugijai priklausė 52 proc. 1923 m. valsčiuje buvusių ūkių savininkų. 1938 m. duomenimis, Ukmergės apskr. mažiau narių (146) teturėjo tik Šešuolių valsčiaus ūkininkų taupomoji skolinamoji kasa (SKD atmaina), bet 1923 m. šiame valsčiuje buvo 1,7 karto daugiau ūkių, 1,5 karto daugiau gyveno žmonių⁸. Taigi santykinai Veprių valsčiaus ūkininkai ir kitų socialinių grupių atstovai aktyviau dalyvavo kredito kooperacijos judėjime. Absoliučią daugumą narių sudarė ūkininkai: 1938 m. pradžioje iš 275 narių – 252, 1939 m. pradžioje iš 285 – 261. 1939 m. sausio 1 d., be ūkininkų, į Draugiją buvo įstoję 9 tarnautojai, 7 amatininkai, 6 kitų socialinių grupių atstovai ir 2 juridiniai asmenys⁹. Tarp narių ūkininkų vyravo mažažemiai (turėję iki 10 ha žemės), kurių dalis siekė 48 proc., 108 ūkininkai, arba 41 proc., turėjo po nuo 11 iki 20 ha žemės, 7 nariai valdė 31–50 ha ūkius, 4 – didesnius¹⁰.

³ Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 387, ap. 4, b. 773, l. 362.

⁴ Šalčius P. *Kooperacija*, Kaunas, 1931, p. 206.

⁵ *Ten pat.*

⁶ *Smulkaus kredito banko įstatai*, Kaunas, p. 1.

⁷ *Lietuvos kooperacija 1927 m.*, Kaunas, 1929, p. 84; *Lietuvos kooperacija 1928 m.*, Kaunas, 1930, p. 144; *Lietuvos kooperacija 1932 m.*, Kaunas, 1934, p. 129; LCVA, f. 387, ap. 4, b. 773, l. 362.

⁸ Apskaičiuota pagal: *Lietuvos kooperacija 1932–1938 m.*, Kaunas, 1939, p. 143; *Lietuvos apgyventos vietos*, Kaunas, 1925, p. 209–214.

⁹ LCVA, f. 387, ap. 4, b. 773, l. 362.

¹⁰ *Ten pat.*

Narių sudėtis nuolatos keisdavosi, norintys pasiskolinti pasiprašydavo primami, paskolas gražinusieji išeidavo iš Draugijos. Antai 1938 m. į Veprių SKD įstojo 25 asmenys, išstojo 15¹¹. Toks reiškinys buvo būdingas visai Lietuvos kredito kooperacijai ir vertintas kaip jos trūkumas, kooperatinės dvasios stygius. Ne vieną į SKD atveddavo trumpalaikis tikslas – gauti paskolą, bet ne bendras darbas visų narių labui, nes išstoti iš Draugijos buvo galima bet kada, įteikus prašymą. Tiesa, toks narys likdavo iki metų pabaigos atsakingas už Draugijos išpareigojimus. Visuotinis narių susirinkimas slaptu balsavimu galėjo iš Draugijos pašalinti išpareigojimų, įstatų ir teisėtų reikalavimų nevykdančius asmenis. Paprastai buvo šalinami laiku pajų nesumokėjęs ir ilgam uždelsusieji gražinti paskolas.

Kaip minėta, antroji narystės sąlyga buvo išpareigojimas turtu ar pajamomis atlyginti SKD išpareigojimus, nuostolius. Atsilyginti reikėdavo du kartus didesne suma negu gautos paskolos dydis. Tai reiškia, kad atsakyti turėdavo ir Draugijai neskolingi nariai. 1939 m. sausio 1 d. visiems Veprių SKD nariams buvo leista pasiskolinti iki 107,2 tūkst. Lt, todėl jų atsakomybė siekė 214,4 tūkst. Lt, ją garantavo turtu, kuris buvo įkainotas 1,5 mln. Lt¹². Kuo didesnė buvo narių atsakomybės suma, tuo Draugija turėdavo didesnes galimybes daugiau pasiskolinti iš bankų.

SKD nariai turėdavo teisę iš jos skolintis, būti išrinkti į valdymo ir priežiūros organus, dalyvauti narių susirinkimuose, juose priimti sprendimus, gauti dividendus (dalį pelno). 1937–1938 m. Veprių SKD dividendų nemokėjo, nes Inspekcija buvo rekomendavusi to nedaryti, o gautą pelną skirti į atsargos ir pagrindinį kapitalus. Mokėti dividendą, kurio pagal 1938 m. veiklos rezultatus kiekvienam nariui būtų tekę po keliasdešimt centų, nebuvo prasmės. Atsargos kapitalo didinimas buvo naudingas nariams, nes pirmiausia iš jo turėdavo būti atlyginami nuostoliai, dėl to mažėdavo pavojus nariams prarasti turtą.

Veprių SKD visus reikalus tvarkė ir atlikdavo valdyba, prižiūrima tarybos ir visuotinio narių susirinkimo, revizijas darė, metines ataskaitas įvertindavo revizijos komisija. Valdybos, tarybos ir revizijos komisijos narius (į kiekvieną po 3) trejiems metams rinko visuotiniai narių susirinkimai. Įstatai draudė rinkti gimines iki antros kartos, kad nesusidarytų „kūmystės“ ryšiai, nedominuotų artimi giminės. Be to, į tarybą negalėjo būti renkami valdybos nariai ir samdomi tarnautojai, o į revizijos komisiją – valdybos bei tarybos nariai. Už Draugijai padarytą žalą valdybos nariai buvo solidariai atsakingi visu turtu. Valdybos ir tarybos nariai pasiskirstydavo pareigomis. Valdybai, tarybai ir revizijos komisijai vadovavo pirmininkas. Vienam valdybos nariui tekdavo sąskaitininko, kitam – kasininko pareigos. Ne vėliau kaip nuo 1932 m. Veprių SKD valdybai vadovavo mokytojas Antanas Maldutis, sąskaitininko pareigas ėjo 27 ha ūkio savininkas Antanas Stimburis, o kasininko darbą atliko Vladas Verbickas (turėjęs 12 ha ūkį)¹³. Visi jie ne kartą buvo perrinkti valdybos nariais, jas ėjo ir 1939 m. pradžioje. Šis faktas neabejotinai byloja, kad Draugijos nariai pasitikėjo išvardytų asmenų sąžiningumu, vertino jų veiklumą, stropumą. 1932 m. tarybos pirmininku dirbo Jonas Šarka, jam talkino Baltrus Morkūnas ir Stasys Lukaševičius. Tokia tarybos sudėtis buvo ir 1934 m. 1938 m. tarybai jau vadovavo B. Morkūnas, o nariai buvo J. Janutis ir J. Kuliešius¹⁴.

¹¹LCVA, f. 387, ap. 4, b. 773, l. 362.

¹²Ten pat.

¹³Ten pat, b. 288, l. 539.

¹⁴Ten pat, b. 773, l. 362.

1932 m. revizijos komisijai vadovavo agronomas Antanas Spudas, jos narių pareigas atliko mokytojai Koralis (taip rašoma dokumente) Grikavičius ir Stasys Mikalauskas. 1934 m. revizijos komisijoje buvo belikęs Spudas, o mokytojus pakeitė vargonininkas Antanas Urmulevičius ir ūkininkas Petras Gindvilis¹⁵.

Palyginus su daugelio kitų draugijų vadovų personaline sudėtimi, į akis krinta tai, kad Veprių SKD „pirmaisiais smuikais grojo“ kaimo inteligentai, vyravo naujos kartos (maždaug 28–34 metų amžiaus) atstovai iš įvairaus turtingumo grupių. Antai J. Šarka turėjo 35 ha ūkį, V. Virbickas – 12 ha, Morkūnas – 13 ha, o S. Lukaševičius – 2 ha.

Veprių SKD, kaip ir dauguma kitų kaimiškujų kredito kooperatyvų, atlikdavo keletą paprasčiausių operacijų, kaip antai: teikė paskolas, priiminėjo indėlius, skolinosi iš bankų.

Kitaip negu bankai, draugijos teikė paskolas tik savo nariams, o indėlius priiminėjo iš visų. Veiklos pradžioje Veprių SKD teko verstis narių įmokėtais pajais ir iš bankų gautomis paskolomis. 1928 m. sausio 1 d. draugija turėjo 1 900 Lt pajų kapitalo ir 9 700 Lt iš Lietuvos kooperacijos, Lietuvos, Žemės bankų bei kitų kredito įstaigų pasiskolintų pinigų¹⁶. Beje, Lietuvos kooperacijos bankas buvo vadinamųjų neutraliųjų kredito kooperatyvų (t. y. Valstiečių liaudininkų partijos įsteigtų ir iki 1934 m. turėjusių joms įtaką) finansinis, metodinis centras, teikęs paskolas tik savo nariams. Veprių SKD buvo šio banko narė, todėl galima manyti, kad jos steigėjai bei vadovai buvo kairiosios orientacijos. Iki 1928 m. Draugija faktiškai buvo tarpininkė tarp savo narių ir bankų, kitaip sakant, ji perskolindavo iš bankų paimtas paskolas. 1928 m. sausio 1 d. beveik 92 proc. nariams paskolintų pinigų buvo gavusi iš bankų. Iš to ir paaiškėjo kredito kooperacijos esmė ir reikšmė: narių turtu atsakančiai Draugijai atsiverdavo bankų durys, o pavieniams smulkiems ūkininkams pro jas buvo sunku prasmukti. Metai po metų sėkmingai dirbant pelnytas vietos gyventojų pasitikėjimas, todėl daugėjo į Draugiją stojančiųjų ir jai patikinčių santaupas. Maždaug pagal tokį scenarijų ir klostėsi Veprių SKD

1 lentelė

Pagrindiniai Veprių SKD veiklos 1927–1938 m. rodikliai

Eil. nr.	Metai/Rodikliai	1928 01 01	1929 01 01	1933 01 01	1938 01 01	1939 01 01	Padidėjimas 1928–1938 m. kartais
1.	Balanso suma, tūkst. Lt	12,6	25,3	71,5	76,7	77,5	6,15
2.	Narių išsiskolinimas, tūkst. Lt	10,6	23,7	68,8	66,2	69,2	6,5
3.	Nuosavas kapitalas, tūkst. Lt	1,9	3,6	18,3	19,6	23,1	12,2
4.	Indėliai, tūkst. Lt	0,7	6,7	24,5	40,4	50,8	72,6
5.	Skolos bankams, tūkst. Lt	9,7	13,0	21,5	9,0	nėra duomenų	

Šaltiniai: *Lietuvos kooperacija 1927 m.*, p. 84–85; *Lietuvos kooperacija 1928 m.*, p. 144–145; *Lietuvos kooperacija 1932–1938 m.*, p. 142–143; LCVA, f. 387, ap. 4, b. 773, l. 361.

¹⁵Ten pat, b. 419, l. 87.

¹⁶*Lietuvos kooperacija 1927 m.*, p. 84–85.

reikalai: vien per 1928 m. narių padaugėjo 45 asmenimis, jų įmokėti pajai išaugo nuo 1 900 Lt iki 3 550 Lt, arba 1,9 karto, gauti indėliai – nuo 700 Lt iki 6 750 Lt¹⁷.

1 lentelės duomenys rodo, kad draugija sėkmingai plėtė savo veiklą iki 1940 metų okupacijos.

Didžiausią šuolį Draugija padarė 1928–1932 m. laikotarpiu – ji laidavo nuosavo kapitalo, indėlių ir bankų finansinės paramos augimas. Veiklos plėtrą prislopino 1934–1936 m. Lietuvos kaimą smarkiai prislėgusi ekonominė krizė, atslinkusi iš Vakarų ir atnešusi nemažą žemės ūkio produktų kainų sumažėjimą, jų realizavimo rinkų susiaurėjimą. Tiesiog nedidelis stebuklas buvo tai, kad maža Veprių SKD atsilaikė, jos narių ūkininkų skolos nenutempė į dugną, nepaskandino į paniką puolę indėlininkai. Ne vėliau kaip nuo 1937 m. Draugija pradėjo atsigauti. Didžiausiais Draugijos laimėjimais laikytini indėlininkų pasitikėjimo išsaugojimas, sugebėjimas didinti nuosavą kapitalą ir sugrąžinti bankams paskolas (1933–1938 m. 12,5 tūkst. Lt), uždirbti pelno.

Toliau išsamiau aptarsime svarbiausius Draugijos veiklos barus bei rodiklius. Jos vadovai rūpinosi, kiek tai buvo įmanoma (kiek leido turimi ištekliai), narius geriau aprūpinti paskolomis. Tokią išvadą leidžia daryti tas faktas, kad 1932 m. ir 1937 m. nariams kredituoti buvo panaudota net per 96 proc. turėtų išteklių. Tik nedidelę pinigų dalį Draugija panaudojo kilnojamajam turtui įsigyti, kitą dalį laikė kasoje, kad laiku galėtų išmokėti indėlius. Pažymėtina, kad Veprių SKD vadovai buvo labai apdairūs, atsargūs, nes kasoje laikė santykinai didesnes indėlių sumas negu kitos, ypač stambios, draugijos: pavyzdžiui, 1938 m. sausio 1 d. Veprių SKD – 20,8 proc., o Ukmergės lenkų SKD (jos balanso suma buvo 8,4 karto didesnė negu Veprių SKD) – 2,7 proc.

Stengdamasi kuo geriau patenkinti paskolų paklausą, Veprių SKD skolino nedidelėmis sumomis (1938 m. vidutiniškai po 282,5 Lt). Todėl 1939 m. sausio 1 d. Draugijos paskolomis naudojosi 245 nariai (86 proc.), tarp jų 230 ūkininkų, 6 pramonininkai, 5 namų savininkai ir 4 tarnautojai¹⁸. 162 skolininkai, arba 66,1 proc. visų paskolų gavėjų, buvo skolingi vidutiniškai vos po 167,5 Lt, 56 nariai, arba 39,3 proc. skolininkų, – po 392,9 Lt, 25 nariai – po 687,4 Lt ir du – po 1 447,5 Lt¹⁹. Žinoma, stambūs ūkininkai turėjo didesnę turtą, todėl galėjo gauti didesnes paskolas. Iki 1928 m. pradžios, t. y. vadinamojo kredito bado, ir brangymečio laikais, visos SKD ėmė už paskolas dideles palūkanas (iki 18–24 proc.), bet daug mažesnes negu privatūs asmenys – vietiniai „bankininkai“. Pastarieji plėšdavo 60–120 proc. palūkanas²⁰. 1927 m. Veprių SKD skolino už 10–18 proc. palūkanų. Vėliau, gavusi daugiau pigių paskolų iš valstybinių bankų, ji palūkanas mažino: 1928 m. – iki 12 proc., 1932 m. – iki 10 proc.²¹ Vyriausybė administracinėmis bei ekonominėmis priemonėmis spaudė ir padėjo kredito kooperatyvams piginti paskolas. 4-ojo dešimtmečio pradžioje vyriausybė, siekdama padėti krizės prispaustiems skolininkams, palengvinti palūkanų mokėjimo našta, ėmėsi ryžtingo veiksmo – uždraudė (1934 m.) imti daugiau kaip 9 proc. palūkanų. SKD vadovai nenoromis, baimindamiesi, kad dėl to patirs nuostolių, iškils bankroto pavojus, buvo priversti paklusti reika-

¹⁷ *Lietuvos kooperacija 1928 m.*, p. 142–143.

¹⁸ *LCVA*, f. 387, ap. 4, b. 773, l. 361.

¹⁹ Apskaičiuota pagal tą patį šaltinį (žr. 8 išnašą).

²⁰ *Talka*, 1927, nr. 10, p. 7.

²¹ *Lietuvos kooperacija 1932 m.*, p. 129.

lavimui atpiginti paskolas. 1937 m. Veprių SKD jau skolino už 7 proc. palūkanų. Vertinant paskolų kainą nereikia pamiršti, kad skolinantis iš Draugijos, o ne iš banko, nebuvo patiriama išlaidų kelionėms į miestą, turtui įkeisti ir paskoloms įforminti.

Veprių SKD, kaip ir kitos draugijos, skolino trumpam laikui (6–18 mėn.). Tiesa, ne vienam į sunkumus patekusiam skolininkui paskolų gražinimas ne po kartą būdavo atidedamas, todėl faktiškas terminas pailgėdavo. Skolinantis reikėdavo nurodyti paskolos tikslą ir ją panaudoti pagal paskirtį. Paprastai būdavo skolinamasi gyvuliams, mineralinėms trąšoms, žemės ūkio inventoriui, technikai pirkti, pastatams statyti. Tai, kad 1937 m. kovo 7 d. Inspekcijos rašte Veprių SKD nepaminėta tarp pradelstas paskolas turėjusių draugijų, leidžia daryti išvadą, jog jos skolininkai net krizės metu sugebėjo laiku sumokėti skolas.

Paskoloms teikti Draugija naudojo nuosavą kapitalą (pajų ir atsargos kapitalą), indėlius ir bankų paskolas. Bėgant metams kiekvieno šių skolinimo šaltinių vaidmuo keitėsi. Pirmaisiais veiklos metais Draugijai teko daugiausia verstis bankų paskolomis. Turimi duomenys rodo, kad skolinimasis didėjo iki 1933 m., 1928–1932 m. skolos bankams išaugo 2,2 karto (žr. 1 lentelę). 1928 m. sausio 1 d. Draugija net 91,5 proc. paskolų nariams suteikė iš bankų pasiskolintais pinigais. Vėlesniais metais, sukauptus didesnę nuosavą kapitalą ir priėmus daugiau indėlių, bankų paskolų dalis tarp skolinimo šaltinių mažėjo: 1933 m. sausio 1 d. ji nukrito iki 35,6 proc., 1938 m. sausio 1 d. – iki 13,6 proc. Vadinasi, išaugo Veprių SKD nepriklausomybė nuo bankų, iš pradžių padėjusių jai atsistoti ant kojų. Kitaip keitėsi nuosavo kapitalo ir indėlių vaidmuo: jų sumos ir dalis skolinimo šaltiniuose išaugo. 1928 m. sausio 1 d. iš nuosavo kapitalo galėjo suteikti tik 17,9 proc. paskolų, o 1938 m. – 24 proc. 1928–1938 m. indėlių dalis skolinimo šaltiniuose pakilo nuo 6,6 proc. iki 73,4 proc. Kaip minėta, tai buvo didelė Draugijos sėkmė ir vepriečių gyvenimo gerėjimo ženklas. Pažymėtina, kad priimamų indėlių daugėjo, nors už juos mokėtos palūkanos mažėjo nuo 6–12 proc. (1927 m.) iki 3–5 proc. (1937 m.)²².

Iš daugelio draugijų Veprių SKD išsiskyrė didelė vidutine indėlių suma (1938 m. 923 Lt) ir santykinu terminuotų indėlių gausumu (35,3 tūkst. Lt iš visos 50,8 tūkst. Lt sumos). Kaip įprasta, Draugijoje daugiausia (37,2 tūkst. Lt) santaupas laikė ne nariai, didžioji visų indėlių suma buvo padėta 6–12 mėn. 1938 m. pagal sumas indėliai buvo taip pasiskirstę: iki 200 Lt santaupų laikė 13 asmenų, kurie Draugijoje buvo pasidėję 960 Lt, nuo 201 Lt iki 500 Lt dydžio indėliai (4 430 Lt) priklausė taip pat 13 asmenų, didesnius negu po 501 Lt, bet ne daugiau kaip po 1 000 Lt, turėjo 14 indėlininkų ir t. t.²³ 78,5 proc. visos indėlių sumos sudarė nuo 501 Lt iki 5 000 Lt. 1933–1935 m. pirmųjų pusmečių duomenimis, indėliai pradėjo mažėti po 1933 m. liepos 1 d. ir mažėjo iki 1935 m. vidurio. Per šį laiką indėlininkai iš Draugijos atsiėmė 14,9 tūkst. Lt, arba 43,2 proc.²⁴ Be to, nuo 1933 m. liepos 1 d. labai sumažėjo naujų indėlių sumos: iki nurodytos datos draugija priėmė 15,8 tūkst. Lt, o per vėlesnius metus – tik 5,7 tūkst. Lt. Nepaisant šio negatyvaus proceso, Draugija sugebėjo išmokėti indėlius ir išsilaikyti, nors

²² *Lietuvos kooperacija 1927 m.*, p. 85; *Lietuvos kooperacija 1932–1938 m.*, p. 143.

²³ LCVA, f. 387, ap. 4, b. 773, l. 361.

²⁴ *Ten pat*, b. 479, l. 213.

buvo priversta mažinti skolinimą. Gana greitai indėliai pradėjo grįžti į Draugiją, nes nuo 1935 m. liepos 1 d. iki 1938 m. sausio 1 d. jų suma padidėjo nuo 27,9 tūkst. Lt iki 40,4 tūkst. Lt.

Dėl valsčiaus teritorijos mažumo, nedidelio ūkininkų skaičiaus Veprių SKD pagal veiklos mastą apskrityje buvo viena mažiausių: 1933 m. pradžioje ji lenkė Šešuolių, Panoterių, Giedraičių ir Kurklių kredito kooperatyvus, o 1938 m. sausio 1 d. – Šešuolių ir Kurklių.

Vepriuose kredito kooperatyvo įsteigimas reiškė, kad bankininkystė pasiekė ir šio valsčiaus gyventojus. Jie vietoje galėjo gauti ūkio reikalams paskolų, arti atsirado saugi santaupų laikymo įstaiga, kurios veikloje dalyvaujantys turėjo galimybes įgyti bankininkystės ir teisės žinių.

Kredito kooperacijos žlugdymas ir likvidavimas (1940–1949)

Duomenų ir kitos informacijos apie Veprių SKD veiklą okupacijų metu (1940–1944) neišliko. Todėl tegalima ir būtina panagrinėti visos kredito kooperacijos sistemos pertvarkymus, jos veiklos sąlygų pasikeitimą, sovietinių okupantų įgyvendintą politiką.

Šalies okupacijos faktas, visų ūkio sričių sovietizavimas, indėlių išmokėjimo normavimo įvedimas (1940 06 17), vėliau jų, didesnių negu 1 000 Lt, ir vertybinių popierių konfiskavimas, kredito įstaigų nacionalizavimas, vienu jų likvidavimas, kitų inkorporavimas į SSRS kredito sistemą destabilizavo kredito kooperatyvų veiklą, o uždraudus bankams kredituoti SKD, pastarųjų veikla buvo paralyžiuota. Indėlių išmokėjimo suvaržymo (250 Lt per mėnesį) išgašdinti jų savininkai paniškai puolė atsiiminti iš draugijų santaupas, bet jos, negaudamos bankų paskolų, pristigo pinigų atsiskaityti su taupytojais. Iš pradžių apie skolinimą nariams negalėjo būti nė kalbos.

Iš slaptų okupantų dokumentų aiškėja, kad nebuvo tvirtos nuomonės, kaip pasielgti su Lietuvos kredito kooperacija. Lietuvos SSR Liaudies komisarų taryba (LKT) siūlė (1941 m. vasario 18 d.) iki 1941 m. kovo 1 d. likviduoti visas SKD, „nes produktyvių funkcijų neatlieka“²⁵. Tačiau Maskva nepritarė savo statytinių „revoliuciniam entuziazmui“ ir nusprendė likviduoti tik miestų SKD*, o kaimiškasias draugijas palikti, bet jas reorganizuoti pagal 1929 m. SSRS pavyzdinius Žemės ūkio kredito draugijos (ŽŪKD) įstatus. Reorganizavimą reikėjo atlikti paskubomis (1941 02 09–03 09). Per šį laiką reikėjo sušaukti visuotinius narių susirinkimus, kurie turėjo pritarti sovietiniams įstatams, perrinkti valdybas ir tarybas (revizijos komisijos buvo panaikintos, jų funkcijos perduotos taryboms), iš jų pašalinti „buožes“, juos pakeisti smulkiaisiais valstiečiais ir darbo inteligentais, SKD pervardyti į ŽŪKD. Susirinkimams „dirigavo“ SSRS žemės ūkio banko Lietuvos respublikinės kontoros (ŽŪB kontora) inspektoriai ir apskričių LKP(b) bei vykdomųjų komitetų atstovai. Priėmus naujus įstatus, draugijos neteko juridinio ir ūkinio savarankiškumo, neliko kooperacijos dvasios, jos faktiškai buvo paverstos ŽŪB kontoros vietiniais padaliniais, turėjusiais įgyvendinti kaime okupanto primestą „klasinę politiką“.

²⁵ LCVA, f. R 871, ap. 2, b. 45, l. 23.

* Prie jų priklausė tos, kurių narių daugumą (per 50 proc.) sudarė ne ūkininkai.

Nuo tada be vietinės valdžios sutikimo negalėjo teikti paskolų, privalėjo imti ir mokėti valdžios nustatyto dydžio palūkanas. Vadinasi, draugijų vadovai neteko galimybių priimti alternatyvius, ekonomiškai pagrįstus sprendimus. Draugiją galėjo likviduoti ne tik visuotinis narių susirinkimas, bet ir respublikos LKT. Pasikeitė ir draugijų veiklos tikslas, juo tapo reikalavimas „<...> teikti pagalbą gamybos kreditu darbo valstiečių ūkiams ir jų susivienijimams, vykdant TSR Sąjungos Vyriausybės priemones Žemės ūkiui ugdyti“²⁶ (išskirta cituojant – V. T.). Taigi pradėtas taikyti vadinamasis klasinis kreditavimo principas, suteikęs pirmenybę vargingųjų ir smulkiųjų valstiečių rėmimui paskolomis, o skolinti stambiams, produktyviems ūkiams buvo atsisakoma. Tuo siekta į okupanto pusę patraukti nepasiturinčius valstiečius, supriešinti kaimiečius. Negana to, ŽŪKD nariais galėjo būti priimami tik „darbo“ valstiečiai, kaimo amatininkai, namudininkai, žemės ūkio ir pramonės kooperatinės organizacijos. Į ŽŪKD negalėjo įstoti ir išvardytų grupių asmenys, jeigu jiems buvo atimta balsavimo teisė.

Taip pat finansiškai pasunkėjo narių priėmimo sąlygos: visiems įvestas stojamasis mokestis (fiziniams asmenims 5 rb, kooperatinėms organizacijoms 25 rb), pajų suma padaryta priklausoma nuo valstiečių turėtos žemės ploto. Nuo kiekvieno ha reikėjo mokėti po 5 rb, bet iš viso ne mažiau kaip 25 rb pajų. Naujų draugijų steigimas pasunkėjo, nes narių minimumas buvo padidintas nuo 20 iki 50. Fizinių asmenų teisės tapo nelygios su kooperatinėmis organizacijomis, nes jos turėjo įmokėti ne mažiau kaip 5 pajus, tiek įgydavo balsų.

Valdybų ir tarybų narių kadencija sutrumpinta iki 1 metų, todėl jie tapo laikininkais. ŽŪKD kontrolė perduota ŽŪB kontorai, kuriai suteikta daug teisių. Pavyzdžiui, ji, pastebėjusi, kad draugija nesilaiko valdžios direktyvų (!), galėjo nušalinti valdybos narius, anksčiau termino išieškoti paskolas, kelti klausimą dėl ŽŪKD likvidavimo ir t. t.²⁷ Paskolintina pinigų suma sumažinta iki 3 000 rb. Įstatuose buvo įrašyta ekonomiškai keista norma: draugijos indėlius priiminėja ŽŪB kontoros vardu, kuri gali leisti joms skolinimui panaudoti tik iki 80 proc. jų sumos. Buvo sumažintos paskolų palūkanos, nes už ilgalaikes paskolas reikėjo mokėti 3,5 proc., už trumpalaikes – 5 proc. Atrodytų, kad tuo skolininkai turėjo džiaugtis. Tačiau, palyginus paskolų ir indėlių palūkanų dydžius (3–5 proc.), išaiškėja ekonominis absurdas: ŽŪKD turėjo skolinti už tokio pat dydžio palūkanas, kokias mokėjo indėlininkams. Šitokių sąlygų sudarymas buvo tiesus kelias į nuostolingą draugijų veikimą ir jų likvidavimą. Todėl suprantama, kodėl 1941 m. kovo 30 d. vykusiame ŽŪKD valdybų narių suvažiavime ne vienas jų pabrėžė liūdnas draugijų perspektyvas dėl paskolų palūkanų sumažinimo, skolinimo iniciatyvos suvaržymo, pasunkėjusių gyvenimo sąlygų²⁸.

1940 m. rudenį ŽŪKD turėjo pradėti skirstyti sovietiniams naujakuriams ir mažžemiams iš ŽŪB kontoros gautas tam reikalui respublikinio biudžeto lėšas (18 mln. Lt). Šių kategorijų valstiečiai galėjo gauti ilgalaikes paskolas trobesiams statyti (po 2 500 Lt), pirkti gyvuliams (po 550 Lt), žemės ūkio inventoriui (po 375 Lt), sėklai (po 150 Lt) ir trąšoms (po 100 Lt)²⁹. Ta-

²⁶ Žemės ūkio kredito draugijos įstatai, Kaunas, 1941, p. 1.

²⁷ Žemės ūkio kredito draugijos įstatai, p. 4.

²⁸ Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 181, b. 303, l. 23.

²⁹ Tiesa, 1940, lapkr. 18.

čiau iki 1941 m. pradžios ŽŪB kontora sugebėjo pinigus paskirstyti ir pasiūsti į draugijas tik pusei valsčių. 1941 m. planuota naujakuriams, „darbo valstiečiams“ ir kooperatinėms organizacijoms suteikti per draugijas 49 mln. rb paskolų. Iki 1941 m. gegužės 1 d. iš ŽŪB kontoros paskirtų 44 mln. rb valstiečiai paėmė vos 6,5 mln. rb³⁰. Tai aiškus valstiečių nepasitikėjimo okupantu, jo agitacija imti paskolas įrodymas. Didžiąją dalį (83,3 proc.) paskolų gavo mažžemiai, 10–20 ha ūkių savininkams teko 0,7 mln. rb³¹.

Pirmosiomis SSRS–Vokietijos karo dienomis daugelis draugijų nukentėjo – sudegė ar buvo sunaikinti dokumentai, paimti pinigai ir kt. Neišliko ir Veprių dokumentai. Okupantų paskirti valdybų ir tarybų nariai pasitraukė iš pareigų. Lietuvos Laikinosios vyriausybės nurodymu vadovauti sugrižo ikiokupacinio meto asmenys. Draugijos pradėjo veikti pagal „smetoninius“ įstatus, vėl pasivadino SKD. Tačiau dėl nacių nustatyto žemo rublio santykio su marke (10:1), 80 proc. draugijų lėšų blokavimo kapitalai ir skolinimo galimybės sumenko. Kita vertus, dėl vykusio karo ir neaiškios jo baigties, prekybos ir kitų suvaržymų, didelių prievolių, grūdų ir arklių rekvizicijų mažai bebuvo norinčių skolintis. Ano meto spauda rašė, kad draugijos vegetavo, kiek gyviau buvo gražinamos paskolos³². Dėl rublio nuvertinimo buvo naudinga gražinti paskolas. Be to, buvo pareikalauta iš draugijų narių gražinti specifiškai sovietines paskolas.

Nerasta žinių, kada po reokupacijos pradėjo veikti Veprių ŽŪKD. Kitų valsčių draugijos veiklą atnaujino valdžios nurodymu per keletą mėnesių po to, kai sovietų kariuomenė užėmė atitinkamą teritoriją. Tas faktas, kad iki 1946 m. liepos 1 d. už iš Veprių ŽŪKD gautas paskolas skolininkai pasistatė tik du ūkinius pastatus ir vieną atstatė, nupirko 3 karves ir kad archyve nėra 1945 m. jos ataskaitos, verčia daryti prielaidą apie draugijos atsiradimą 1945 m. antroje pusėje. Taip pat ne visai aišku, ar draugija buvo atkurta, ar iš naujo įsteigta. Labiau tikėtina, kad senųjų narių narystė automatiškai nebuvo atnaujinta, pražuvo jų pajai; panorusieji įstoti į draugiją vėl turėjo mokėti stojamąjį mokestį ir pajų. 1945 m. gruodžio 30 d. LSSR LKT nutarimu šios įmokos, palyginti su 1941 m., buvo padidintos: stojamasis mokestis – 5 kartus (iki 25 rb), pajaus minimumas valstiečiams – 2 kartus (iki 50 rb)³³. Padidinimas aiškintas žemės ūkio produkcijos kainų pakilimu. Tiesa, atsižvelgiant į tai ir į karo sugriovimus, iki 15 tūkst. rb buvo padidinta paskolintina pinigų suma, pailginti paskolų terminai: gyvuliams ir inventoriui pirkti – iki 5 m., pastatų statyboms – iki 10 m.

Pirmoji Veprių ŽŪKD valdybos ir tarybos sudėtis buvo ne narių išrinkta, bet parinkta ŽŪB kontoros, suderinus su kompartijos ir vykdomoju komitetais. 1945 m. balandžio 11 d. ŽŪB kontoros vadovas raštu prašė LKP(b) CK pritarimo organizuoti draugijų valdybų ir tarybų rinkimų kampanijas³⁴. Tačiau rinkimai vyko pagal tokį scenarijų: iš anksto suderinus su valsčiaus aktyvu buvo numatomi kandidatai, susirinkimuose būtinai dalyvaudavo KP ir vykdomosios valdžios atstovas. Svarbiausia – LKP(b) CK reikalavo atsižvelgti į kandidatų politines pažiūras, bet ne į kompetenciją. Nedaug tėra išlikusių žinių apie

³⁰ Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų Mokslo darbai. Istorija, XXV, 1996, p. 129.

³¹ Gregorauskas M. Tarybų Lietuvos žemės ūkis 1940–1960, Vilnius, 1960, p. 95.

³² Tėviškė, 1942, sausio 16.

³³ LCVA, f. 364, ap. 1, b. 3, l. 51.

³⁴ Ten pat, b. 13, l. 2.

Draugijos vadovus. Ne vėliau kaip nuo 1946 m. iki 1949 m. lapkričio 14 d. valdybos pirmininkas buvo Petras Gendvilis, 1949 m. buhalteriu dirbo Stasys Milevičius³⁵.

Pirmaisiais pokario metais Draugijos veiklos sąlygos buvo ypač sunkios: nebuvo normalių patalpų, paprasčiausio inventoriaus, buhalterio (net 1946 m. jo darbą atlikdavo ŽŪB kontoros Ukmergės skyriaus tarnautojai), mažai buvo narių ir lėšų. 1947 m. sausio 1 d. Draugija turėjo 110 narių, iš jų 3 juridinius asmenis. 1947 m. narių gerokai padaugėjo, nes įstojo 51 fizinis ir 1 juridinis asmuo, išstojusių buvo mažiau (21)³⁶. Tarp narių – fizinių asmenų, išskyrus 1 amatininką ir du tarnautojus, vyravo mažiausiai pasiturintys valstiečiai. Minimais metais tarp narių nebuvo „buožių“. Lieka neaišku, ar jiems, pagal to meto terminiją, nepavyko „prasiskverbti“ į Draugiją, ar buvo pašalinti per 1946 metų vaju.

Per visus pokario metus Veprių ŽŪKD (kaip ir kitos draugijos) galėjo veikti, skolinti tik dėl gaunamų iš ŽŪB kontoros paskolų. 1947 m. iš šio šaltinio Draugija suteikė beveik visas paskolas (98,8 proc.). Panaši padėtis buvo ir kitais metais. Draugija gaudavo iš ŽŪB kontoros planuose numatytas lėšas pagrindiniam kapitalui, trumpalaikiam ir ilgalaikiam kreditavimui ir jas turėjo išdalyti nariams. Taigi, kaip ir 1940–1941 m., Draugija tebuvo tarpininkas (komisininkas) tarp ŽŪB kontoros ir savo narių, o už tarpininkavimą gaudavo komisinius (regis, 0,5 proc.) ir turėdavo įvykdyti skolinimo nariams planą (!), nepaisant to, ar buvo norinčių skolintis ir pajėgių paskolas gražinti. Šia prasme labai įdomus 1947 m. rugsėjo 30 d. ŽŪB kontoros valdytojo rašto respublikos Ministrų Tarybai (MT) turinys³⁷. Jame pripažįstama, kad visose apskrityse nepatenkinamai skolinasi naujakuriai ir nukentėję nacių okupacijos metais gyvuliams pirkti. Iš 1947 m. šiam tikslui paskirtų 22 mln. rb iki rugsėjo 1 d. valstiečiai buvo paėmę 13,7 mln. rb. Ypač nenoriai skolinosi karvėms pirkti: pagal tų metų planą paskolas turėjo gauti 8 000 ūkių, o paėmė tik 1 527. Valdytojas prašė MT paveikti apskričių vykdomuosius komitetus, kad būtų įvykdytas skolinimo planas. Iš tikrųjų tai reiškė, kad gyvulių neturintiems valstiečiams buvo daromas administracinis spaudimas imti paskolas. Tokiu absurdu sunku ir patikėti. Tačiau vien tuo absurdo teatras neapsiribojo. ŽŪB kontoros apskričių skyrių ir ŽŪKD vadovai, neįstengę įkalbėti valstiečių imti paskolas, galėjo būti apkaltinti KP ir valdžios nurodymų sabotavimu. Įkalbintiems skolintis uždelsus paskolų gražinimą, banko skyrių ir draugijų vadovai būdavo „apdovanojami“ griežtais ir paprastais papeikimais bei išpėjimais. Tiesa, ŽŪB kontoros Ukmergės skyriaus valdytojas ir Veprių ŽŪKD vadovai bausmių išvengė.

Kodėl dalis valstiečių vengė skolintis? Vieni nepasitikėjo valdžios „malonėmis“, kiti baiminosi, kad nepajėgs paskolų gražinti, daugelis neturėjo pinigų įmokai už pirkinį (savais pinigais reikėdavo apmokėti 40–50 proc. už paskolą perkamo gyvulio ar statomo namo kainos). Nepasitikėjusieji, atsargieji laimėjo, iki 1947 m. pabaigos nepaėmę paskolų. Mat 1947 m. gruodžio mėn. vykdant pinigų reformą, nors gyventojų turėti pinigai buvo nuvertinti (iškeisti į naujus santykiu 10:1), skolos nebuvo šiuo santykiu perskaičiuotos. Vadinas, reali jų vertė, našta padidėjo.

Apskritai draugijų veiklos sąlygos buvo nenormalios: reikėjo vykdyti įvairius planus – skolinimo, paskolų išieškojimo,

³⁵Ten pat, b. 127, l. 26.

³⁶Ten pat, b. 68, l. 68.

³⁷LCVA, f. 364, ap. 1, b. 59, l. 82.

pajų surinkimo, indėlių priėmimo (niekam nerūpėjo, ar buvo pajėgiančių taupyti), dalyvauti nesibaigiančiuose veiklos rezultatų svarstymuose, pasitarimuose, „socialistinėse lenktynėse“, pagal valdžios komandas šalinti „prasiskverbusius buožes“, anksčiau termino iš jų išieškoti paskolas ir t. t. 1948 m. Veprių ŽŪKD vadovams teko rūpintis Panoterių draugijos prijungimo (valdžios reikalavimu) reikalais.

Kaip minėta, iki 1946 m. liepos 1 d. Veprių ŽŪKD skolinamoji veikla buvo perdėm kukli, už jos paskolas valstiečiai pasistatė du ūkinius pastatus ir vieną suremontavo, nusipirko 3 karves, o valstiečių ūkių buvo 1 170. Draugijos veiklos mastą ir pokyčius rodo 2 lentelės duomenys.

2 lentelė

Pagrindiniai Veprių ŽŪKD veiklos 1946–1949 m. rodikliai (tūkst. rb)

Eil. nr.	Metai/Rodikliai	1946 01 01	1947 01 01	1948 01 01	1949 11 15	Pokyčiai, +, -
1.	Balanso suma	141,3	328,8	345,0	362,6	+221,3
2.	Trumpalaikės narių skolos	89,5	148,2	114,0	7,5	-82,0
3.	Ilgalaikės narių skolos	47,0	143,8	183,0	222,8	+175,8
4.	Skolos ŽŪB kontorai	122,0	272,6	293,3	361,3	+239,3
5.	Nuosavas kapitalas	11,8	24,9	27,7	-	-15,9
6.	Neterminuoti indėliai	4,4	4,8	0,8	-	-3,6

Šaltinis: LCVA, f. R 364, ap. 1, b. 34, l. 202; b. 68, l. 63; b. 127, l. 22–23.

Pažymėtina, kad dėl 1948 m. įvykusio Panoterių ŽŪKD prijungimo vėlesnių metų duomenys nepalyginami. Pagal 2 lentelės duomenis galima padaryti šias išvadas: 1) Draugija labiausiai plėtė skolinimą 1946 m., o nuo tų metų paskolų didėjimo tempas pradėjo lėtėti; 2) skolinimas nariams gerokai priklausė nuo iš ŽŪB kontoros gaunamų lėšų: 1946 m. paskolų valstiečiams suma padidėjo 155,5 tūkst. rb, o draugijos skolos kontorai – 150,6 tūkst. rb; 3) nuosavas kapitalas ir indėliai turėjo mažą reikšmę. Neterminuoti indėliai iš tikrųjų nebuvo vepriečių santaupos, o buvo jiems valdžios įstaigų pervesti į Draugiją pinigai už parduotus gyvulius. Šie pinigai buvo trumpalaikiai Draugijos „svečiai“. 1948 m. sausio 1 d. jų beveik nebeliko. Šio reiškinio priežastys galėjo būti bent dvi: 1) 1947 m. pinigų reformos metu nuvertinus didesnius negu 3 000 rb indėlius, žmonės skubėjo atsitiinti jiems priklausančius pinigus; 2) už gyvulius gautus pinigus turėjo panaudoti papildintiems mokesčiams mokėti.

Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad vepriečiai gavo iš savo Draugijos didelę paramą. Tačiau vertinant ne pagal paskolų sumas, o atsižvelgiant į tai, kiek už jas buvo galima nupirkti gyvulių, pastatyti pastatų, susidaro kitoks vaizdas. Štai 1946 m. už gautas paskolas ir maždaug tiek pridėjus savų pinigų, turėjo būti pastatyta 16 ūkinių pastatų, nupirktos 8 karvės ir 2 arkliai, 1947 m. – 12 ūkinių pastatų, 8 gyvenamieji namai, 31 arklys ir 14 karvių³⁸. Per abejus metus pasiskolinta 177,4 tūkst. rb. Deja, 1948–1949 m. duomenų apie už paskolas pastatytus pastatus, nupirktus gyvulius nėra. Tačiau sprendžiant pagal kitų tyrinėtų draugijų duomenis, rodančius paskolų ŽŪKD mažėjimą, ir atsižvelgiant į tai, kad

³⁸LCVA, f. R 364, ap. 1, b. 34, l. 204; b. 68, l. 66.

net prijungus Panoterių draugiją, 1948–1949 m. lapkričio 15 d. vepriečių ilgalaikės skolos padidėjo tiek pat, kiek per vienus 1947 m., galima drąsiai teigti, jog nuo 1948 m. skolinimas mažėjo, už paskolas buvo išigyjama vis mažiau turto. Taip nutiko dėl pasikeitusios valdžios kredito politikos. Pasikeitimą nulėmė apsisprendimas valstiečius suvaryti į kolūkius. Todėl ŽŪB kontora mažino paramą ŽŪKD, griežtino skolinimo sąlygas. 1947 m. liepos 16 d. respublikos MT nutarimu buvo apskunkintas paskolų gyvenamųjų namų statybai teikimas.

Nuo tada pradėta skolinti tik gyvenvietėse statantiesiems namus leidus valstiečių valdžiai; vienkieminiams – išimtiniais atvejais gavus vykdomojo komiteto leidimą³⁹.

Gana greitai ėmė ryškėti skolinimo daugiausia politiniais sumetimais padoriniai – dalis skolininkų nepajėgdavo laiku gražinti paskolų. 1947 m. pradelsta gražinti 9,2 tūkst. rb, o iki 1949 m. lapkričio 15 d. pradelstos paskolos išaugo iki 52,1 tūkst. rb⁴⁰. Teismų sprendimais skolos buvo išieškomos – paimami gyvuliai, kitas turtas. Pagrindinę paskolų negražinimo priežastį teisingai ir drąsiai nurodė ŽŪB kontoros Šiaulių skyriaus valdytojas rašte tiesioginiams savo viršininkams. Jis dėstė:

„<...> Kaip tą paskolą išieškoti, jei jos gavėjas nieko neturi, be švarko, kelnių ir kepurės, ir yra naujakurys <...>, išpirkęs statybų medžiagą, pardavė, pinigų sunaudojo kaip jam patiko <...>“⁴¹.

Respublikos administracija į problemą reagavo jai įprastu būdu – komanda „1947 m. likviduoti pradelstas paskolas!“ Žinoma, dėl to skolininkų ekonominė padėtis ir skolų gražinimas nepagerėjo. Už tai kredito įstaigų vadovai gavo papeikimus ar išpėjimus. Nemažai pradelstų paskolų atsirado dėl gyventojų įkalinimo, tremčių. Iki 1948 m. lapkričio 20 d. ištremti vepriečiai liko skolingi per 29 tūkst. rb⁴².

Pradėjus spartinti kolektyvizaciją, buvo nuspręsta ŽŪKD likviduoti. Kai nebebuvo individualių ūkininkų, neliko vietos tokioms draugijoms, be to, finansinius išteklius buvo būtina skirti XX a. vidurio „pažangiausiems“ ubagynams – kolūkiams. 1949 m. lapkričio 14 d. Likvidacinė komisija pasirašė Veprių ŽŪKD likvidavimo aktą, kuriuo jos turtas ir skolos buvo perduotos ŽŪB kontoros Ukmergės skyriui⁴³. Šitaip 24 metus trukusi Veprių kredito kooperacijos istorija svetimųjų buvo nutraukta.

Lyginant Veprių kredito kooperatyvo veiklos Lietuvos Respublikos laikais rezultatus su pokariniais, pažymėtina, kad 1945–1949 m. jis turėjo beveik perpus mažiau narių, nepasiekė jokios pažangos surenkant indėlius, visą laiką gyvavo ŽŪB kontoros lėšomis, tik dėl išpūsto kainų „burbulo“ didesnė buvo jo balanso ir paskolų portfelio suma.

³⁹LCVA, f. R 364, ap. 1, b. 59, l. 101.

⁴⁰Ten pat, b. 68, l. 63; b. 127, l. 22.

⁴¹Ten pat, b. 33, l. 119.

⁴²Ten pat, b. 26, l. 172.

⁴³Ten pat, b. 127, l. 26.

Šaltiniai ir literatūra

1. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 387 – Lietuvos Respublikos Finansų ministerija 1918–1940 m., f. 364 – SSSR žemės ūkio banko Lietuvos respublikinė kontora 1940–1949 m., f. 871 – SSSR valstybinio banko Lietuvos respublikinė kontora 1944–1949 m.
2. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 525 – Žemės ir valstybės turtą Vilniaus–Kauno valdyba.
3. *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 181.
4. Bielinis K. *Dienojant*, Vilnius, 1992.
5. Gregorauskas M. *Tarybų Lietuvos žemės ūkis 1940–1960*, Vilnius, 1960.
6. *Lietuvos apgyventos vietos*, Kaunas, 1925.
7. *Lietuvos kooperacija 1927 m.*, Kaunas, 1929.
8. *Lietuvos kooperacija 1928 m.*, Kaunas, 1930.
9. *Lietuvos kooperacija 1932 m.*, Kaunas, 1934.
10. *Lietuvos kooperacija 1932–1938 m.*, Kaunas, 1939.
11. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų Mokslo darbai. Istorija*, XXV, p. 123–134.
12. *Smulkaus kredito banko įstatai*, Kaunas, be m.
13. Šalčius P. *Kooperacija*, Kaunas, 1931.
14. *Talka*, 1927, nr. 10.
15. *Tėviškė*, 1942, sausio 16.
16. *Tiesa*, 1940, lapkr. 18.
17. *Žemės ūkio kredito draugijos įstatai*, Kaunas, 1941.

Žydai Veprių valsčiuje

Jonas Žentelis

Žydų Vėprių valsčiuje buvo nedaug, palyginti, sakysim, su Gélvonais, Žélva. Dvarininko Padbereskio laikais čia gyveno apie 10–12 šeimų. Vėpriuose buvo jų maldos namai, žmonių vadinami *škala*. Ji buvo medinė, stovėjo prie Veprių–Ukmergės kelio kairėje pusėje, neprivažiavus koplytstulpio. Kitoje gatvės pusėje buvo vadinamojo *rezniko* namai (pagal judaizmo tradicijas gyvulius skersti galėjo tik tam paruoštas ir paskirtas žydas). Jo kieme praeiviai ar pro šalį pravažiuojantys dažnai matydavo pakabintą veršį, o iš perpjautos jo gerklės lašėdavo kraujas. Taip pat apie tai man pasakojo mama Aleksandra Žentelienė, kai dar mažas buvau. Tie maldos namai (*škala*) buvo nugriauti 1928 m.

Žydai daugiausia vertėsi amatais ir prekyba. Vėpriuose jų buvo siuvėjų, batsiuvių, keli dirbo spirito varykloje. Kai joje kartą per neatsargumą išbėgo spiritas, varyklos veikla kuriam laikui buvo sustabdyta. Žydams netekus darbo teko jo ieškotis kitur ir jų ėmė mažėti. Vėpriuose jų verslui, bizniui (*gešeftui*) sąlygos buvo menkos.

Mokytojas Jonas Jurkūnas (1883–1958) savo prisiminimuose mini dvylika žydų šeimų:

1. Malūnininko šeima darbavosi ir gyveno dvaro malūne, stovėjusiame ant kairiojo iš ežero-tvenkinio ištekančio upelio kranto, kur dabar užtvanka ir betoninis lieptas.
2. Kalvio šeima. Kalvė buvo Slabadės kaime, prie pat Šventosios, šalia kelio.
3. Siuvėjo Jankelio, vadinamo Baltakakliu, šeima.
4. Dažytojo ir vilnų karšėjo šeima.
5. Kalvio šeima. Kalvė buvo dabartinėje Geldutės (Labanoskelio) gatvėj.
6. Karčemninkas Jankelis, siuvėjo, Baltakakliu vadinamo, sūnus.
7. Puodžius Mendelis, gyvenęs netoli kapų.
8. Reznikas (gyvulių pjovėjas).

Dvi šeimos – puodžius Pinka ir karčemninkas Eizikas gyveno už upės (Šventosios kairiajame krante).

9. Puodžius Pinka turėjo didelę šeimą ir gyveno neturtingai. Vertėsi puodų, dubenų (*bliūdu*) ir plytų gamyba. Puodai ir dubenys kartais būdavo kreivoki. Glazūruoti (*palyvoti*) galbūt jis nemokėjo, o gal pirkėjai išpirkdavo jo gaminius ir neglazūruotus. Gamino Pinka ir plytas. Šios būdavo geros. Degdavo jis savo gaminius žemėse iškastoje duobėje, aplink apkraudavo malkomis, velėnomis, tada užkurdavo. Už savo produkciją Pinka dažniausiai imdavo užmokestį grūdais, bulvėmis.

10. Karčemninkas Eizikas po to, kai jau nebelaikė karčemos, kai ji buvo uždaryta, slapčiomis vis dar prekiaudavo degtine. Be to, dar jis vasarą nuomodavo sodus, o rudenį su šeima skindavo vaisius ir veždavo juos parduoti.

11. Karčemninkas Abromas; kur jo karčema buvo, neišliko net senų žmonių prisiminimuose.

12. Buvo dar viena karčema pakelėje nuo Sližiū į Gėlvonus, bet tai ne tas kelias, kuris dabar yra. Jis ėjo kita vieta.

Nepriklausomos Lietuvos laikais per kaimus su prekėmis važinėdavo jonaviškis žydas Cedikas. Be to, pėsčias per kaimus su medinėmis skryniomis už nugaros vaikščiodavo smulkaus sudėjimo žydelis iš Jonavos, Berčiu vadinamas. Jis nešiodavo siūlus, adatas, kitus smulkius daiktus. Kitas, jau senyvo amžiaus žydas Majeris, ateidavo iš Ukmergės. Jį, seną žmogų, suktos kaimo moterėlės kartais apgaudavo ar labai nusiderėdavo, kad jam net nuostolinga buvo. Jis dėl to ar šiaip sau iš gudrumo pabėdodavęs Ukmergės žydų bendruomenei ir jį paremdavo.

Dabartinėje Veprių Geldutės gatvėje trečias namas kairėje pusėje priklausė Maušai. Jis vertėsi prekyba. Turėjo du sūnus. Vienas sūnus pasistatė namą Jonavoje, o kitas, vardu Icikas, gyveno tėvo name. Buvo ir sesuo Bela. Jie irgi turėjo parduotuvę, kurioje buvo įvairių prekių: silkų, muilo, audinių, žibalo, vinių, siūlų, sąsiuvinių, rūkomojo popieriaus naminėms suktinėms vynioti, degtukų ir kt. Iciką, Belką (taip ją vadino) ir seną jų motiną, ant jų namo baltą emaliuotą lentelę su užrašu „I Koltunas“, skambutį virš durų, kuris duris atidarant suskambėdavo, gerai prisimenu ir aš. Vokiečių metais jie išėjo iš namų. Jų likimas nežinomas.

Jono Jurkūno prisiminimuose minimas žydas kūrėjas savanoris Benjaminas Vilkas, kaip savanoris gavęs 14 ha sklypą iš Veprių dvaro žemės geroje vietoje, visai prie Veprių. Tą sklypą jis pardavė. Tai patvirtino ir Juozas Sereika (gim. 1913 m.).

Nepriklausomybės metais Veprių spirito varykla priklausė vienai žydų šeimai. Jos likimas nežinomas.

Vepriuose gyvenusius žydus žmonės vadino vardais. Ar jie teisingi, ar supaprastinti, nežinia.

Visi žydai, kaip pažymi savo prisiminimuose Jonas Jurkūnas, buvę labai religingi ir uoliai vykdydavę Talmudo nurodymus. Jankelis Baltakaklis siūdavo drabužius dar be mašinos. Eidavęs siūti į kaimus. Pasitaikydavo, kad reikia grįžti per žydų šeštadienio šventę *šabasą*, o tą dieną negalima nieko nešti. Prisirišdavęs vargšas lygintuvą dirželiu, prisėgdavęs sagtį prie apsiausto (*balachono*) kilputės ir taip vilkdavęs lygintuvą žeme – jis jo nenešas ir nekaltas, kad lygintuvas velkasi paskui jį. Nosines nešiodavęs išivėręs į švarko sagos kilputę, nes kišenėje per šabasą taip pat nieko negalima laikyti.

Atrodo, tai panašu į tautosaką, bet kaip dabar patikrinsi...

Kaip buvo paskelbta sovietų valdžia Upninkuose

Audronė Šipeliėnė (Palaimaitė)

Mano mama 1940 m. dirbo Ūpninkų pradinėje mokykloje mokytoja. Ji pasakojo, kad iš Jonavos atvažiavo sunkvežimiu keli žydėliai ir ginkluoti vyrai, kurie suvarė apylinkės žmones prie mokyklos. Suėjo baltom skarelėm ryšincios moterėlės, keletas vadinamųjų cicilikų. Mokytojai liepė lipti kopėčiomis į sunkvežimį. Mama pasakojo, kad net išižeidusi, nes jie nesilaikė etiketo, nežinoję, kad kopėčiomis pirmi turi lipti vyrai. Mokytojai liepė sakyti kalbą. Ji pasakojo, kad nežinojusi nuo ko pradėti. Sako, pradėjau šnekėti apie revoliuciją Prancūzijoje, apie Žaną d'Ark. Pamačiau moterėles skarelių kampeliais besišluostančias ašaras, bobutę (tėvelio mamą), nešiojančią neseniai gimusią mano dukrą ant rankų, ir apsipyliau ašaromis.

To spektaklio rengėjai buvo labai nepatenkinti.

Mokytoja jautė žmonių nuotaikas, žinojo, kad sovietų valdžios atėjimu nesidžiaugia žmonės, išskyrus vieną kitą pijokėlį, tinginį ir kelis vadinamus cicilikus.

Vepriečių gyvenimo pokyčiai 1940–1941 metais

Vytautas Skebas

Įvadas

Vepriečių gyvenimo pokyčių problemą lėmė okupantų bolševikų agrarinė politika, ypač mokesčių sistemos pertvarkymas ir žemės ūkio produkcijos prievolės. Šio straipsnio tikslas yra ištirti ir apibendrinti bolševikų vykdytus agrarinius pertvarkymus Vėprių valsčiuje ir jų socialinį kryptingumą. Siekiant šio tikslo, reikia spręsti tokius uždavinius: 1) apžvelgti žemės nuosavybės teisinių formų kaitos poveikį ekonominiams bei socialiniams procesams; 2) ištirti sovietinių naujovių – žemės ūkio produktų privalomųjų pristatymų – esmę ir ypatumus; 3) pateikti mokesčių skaičiavimo metodiką; 4) atskleisti per pavasario sėją bolševikų paskirtos grūdų prievolės, vykdytinios ypatingos skubos tvarka, pagrindinį tikslą; 5) nustatyti agrarinių pertvarkymų socialinį, ekonominį ir politinį kryptingumą; 6) suformuluoti išvadas, padiktuotas atlikto tyrimo rezultatu. Kalbant apie vepriečių prievolių ir mokesčių tyrimo metodiką, reikia konstatuoti, jog buvo išanalizuota visa sukaupta medžiaga, ypač archyviniai šaltiniai. Išsami archyvinių šaltinių analizė yra šio straipsnio pranašumas. Šiame straipsnyje užsibrėžiama įrodyti vieną nepaprastai svarbią prielaidą: bolševikai siekė ekonomiškai sužlugdyti tam tikrą ūkininkų sluoksnį (iki 1940 m. liepos 22 d. turėjusius per 25 ha žemės) ir sudaryti jiems nepakeliamas gyvenimo sąlygas.

Problemai ištirti labai svarbi yra istoriografija, todėl pabandykime ją apžvelgti. Pirmiausia pažymėtina, kad nėra jokio analitinio ar kitokio pobūdžio leidinio, skirto Vėprių valsčiui, todėl tenka apsiriboti publikacijomis, kuriose daugiau ar mažiau sėkmingai nagrinėjami vieni ar kiti problemos aspektai. Tokių autorių nemažai (pavardės pateikiamos abėcėlės tvarka): P. Arlauskas, V. Balčiūnas, M. Gregorauskas, A. Jefremenka, R. Krutulytė, J. Matusevičius, L. Truska, P. Vakaris, G. Vaskela ir kiti¹.

Ne su visais autorių teiginiais galima sutikti. P. Arlauskas rašė:

„Atsižvelgiant į 1919 metų pamokas, ūkininkų prisirišimą prie žemės, Maskvoje buvo nuspręsta Pabaltijo respublikose prie kolektyvizacijos eiti pamažu, paruošus socialines-ekonomines ir politines prielaidas. Pradžią tam turėjo padaryti žemės reforma.“²

Būtų galima tik pagirti P. Arlauską už tai, kad jis kolektyvizacijos pradžia laikė ne kokią nors kitokią, o būtent bolševikinę žemės reformą, tačiau negalima su juo sutikti, jog

¹ Arlauskas P. Stalininė žemės reforma Lietuvoje 1940–1941 metais, *Lituanistica*, Vilnius, 1992, nr. 2 (10); Balčiūnas V. Bolševikinė žemės reforma Lietuvoje, *Lietuvių archyvas. Bolševizmo metai*, Kaunas, 1942, t. 1; Gregorauskas M. *Tarybų Lietuvos žemės ūkis 1940–1960*, Vilnius, 1960; Ефременко А. *Аграрные преобразования и начало социалистического строительства в литовской деревне в 1940–1941 годах*, Vilnius, 1972; Krutulytė R. 1940–1941 m. žemės reforma Tarybų Lietuvoje, *Vilniaus valstybinio universiteto mokslo darbai, Istorijos-filologijos mokslų serija*, Vilnius, 1958, t. 5; Matusevičius J. Sovietinis okupacinis režimas Lietuvoje, *Humanitarinių mokslų istorijos krypties daktaro disertacijos tezės*, Vilnius, 1993; Truska L. *Lietuva 1938–1953 metais*, Vilnius, 1996; Vakaris P. Privalomasis žemės ūkio produktų statymas, *Lietuvių archyvas. Bolševizmo metai*, Kaunas, 1942, t. 1; Vaskela G. *Žemę išdalysim iki rudens...*, Vilnius, 1990.

² Arlauskas P. Stalininė žemės reforma Lietuvoje 1940–1941 metais, p. 44.

„Maskvoje buvo nuspręsta Pabaltijo respublikose prie kolektyvizacijos eiti pamažu“, nes to meto oficialūs ir kiti šaltiniai atskleidžia visai ką kita.

A. Jefremenka didelės apimties knygoje (264 p.) pateikė bolševikų įvykdytų agrarinių pertvarkymų panoramą, kurioje skirta vietos taip pat mokesčių ir žemės ūkio prievolių sistemai. Autorius objektyviai pažymi, kad papildoma grūdų prievolė per pavasario sėją pradėta skelbti 1941 m. balandžio 16 d. ir pareikalauta ją įvykdyti iki gegužės 1 d., tačiau jis nutyli, kad prievolės dydžiai viršijo ūkininkų galimybes, taip pat buvo nerealios kitos jos įvykdymo sąlygos³.

L. Truska knygoje „Lietuva 1938–1953 metais“ bandė objektyviai nagrinėti bolševikų agrarinę politiką, tačiau trūkumų neišvengė. Svarbus klausimas – grūdų prievolė per pavasario sėją. Skaitytojui liko neaišku, kada ūkininkai sužinojo apie ją, kokios kitos buvo jos įvykdymo sąlygos⁴.

J. Matusevičius suprato privatinės nuosavybės teisės reikšmę, pabrėžė žemės savininkų pasirinkimo laisvę ir nepaklusnumą totalitarinei valdžiai⁵.

Taigi istoriografijos apžvalga parodė, kad bendro ar apžvalginio pobūdžio darbų yra nemažai, tačiau juose nėra konkrečiais faktais ar skaičiais pagrįstų Veprių valsčiaus žmonių gyvenimo pokyčių, todėl reikia tai padaryti šiame straipsnyje.

Istorijos krypties mokslinio straipsnio vertę apibūdina keli veiksniai, kurių bene svarbiausias – niekur nespausdintų archyvinių šaltinių panaudojimas. Šio straipsnio archyvinių šaltinių bazę sudaro dvi jų grupės: 1) skelbti periodinėje ar kitokioje spaudoje; 2) niekur neskelbti. Pirmajai šaltinių grupei priklauso bolševikų ir nacių normatyviniai aktai, taip pat Valstybinės žemės ūkio komisijos (toliau – ŽŪK) protokolai⁶. Vertingiausi antrosios grupės šaltiniai yra šie: 1) Veprių valsčiaus valstybinio žemės fondo (toliau – VŽF) sudarymo ir paskirstymo statistika; 2) Veprių valsčiaus ūkių, kurių visa žemė arba jos dalis paimama į VŽF, sąrašas. Šiame straipsnyje panaudoti ir kiti archyviniai šaltiniai. Jie saugomi Lietuvos centriniame valstybės archyve (toliau – LCVA) ir Lietuvos ypatingajame archyve (toliau – LYA). Išsamus nepublikuotų archyvinių šaltinių panaudojimas yra šio straipsnio pranašumas.

Nuosavybės teisė ir žemės perdalijimas

Žemės nuosavybės teisė visada būdavo paremta didesne ar mažesne valdžios jėga, tačiau

„teisėtai įgytos privačios nuosavybės bet koks priverstinis atėmimas arba apribojimas neatlygintinai, lygiai kaip ir besaikis jos kaupimas, ekonomiškai išnaudojant kitus žmones arba nusikalstamu būdu, yra amoralus ir neteisėtas“⁷.

Ne vienas autorius pabrėžia žemės nuosavybės formos reikšmę:

³ Ефременко А. *Аграрные преобразования и начало социалистического строительства в литовской деревне в 1940–1941 годах*, p. 178.

⁴ Truska L. *Lietuva 1938–1953 metais*, p. 87.

⁵ Matusevičius J. Sovietinis okupacinis režimas Lietuvoje 1940–1941 metais, p. 9.

⁶ Lietuvos TSR valstybinės žemės ūkio komisijos protokolai, Vilnius, 1976.

⁷ Monkevičius E. Krikščioniškoji nuosavybės teisės samprata, *Lietuvių katalikų mokslo akademija. Suvažiavimo darbai, 16 suvažiavimas (1996 06 05–12)*, Vilnius, 1996, p. 555.

„Pilnas ūkininko pasitikėjimas pastovia žemės nuosavybės teise turi nepaprastos svarbos žemės ūkio pažangai, nes <...> ugdo žemdirbio iniciatyvą, sumanumą, darbštumą, darbo našumą ir taupumą, kurie ir sudaro žemės ūkio aukštos produkcijos variklį.“⁸

Teisės disponuoti žeme panaikinimas lėmė gamybos nuosmukį.

Privatinės nuosavybės teisę Lietuvoje panaikino okupantai bolševikai. Jų valdžia jau 1940 m. liepos 22 d. priėmė „Deklaraciją, paskelbiančią žemę visos tautos, t. y. valstybės, nuosavybe“⁹.

Galima diskutuoti, ar Deklaracija prilygo įstatymui, tačiau ją paskelbdami, bolševikai faktiškai panaikino galimybę disponuoti žeme (parduoti, pirkti, dovanoti ir t. t.).

Žemės savininkai tapo tik jos naudotojais neapibrėžtam laikui, o tai reiškė, kad bolševikai pasiliko sau teisę sustabdyti naudojimąsi žeme bet kuriuo momentu. Taiigi visa žemė buvo nacionalizuota (nusavinta), o iš tam tikrų kategorijų savininkų konfiskuota (atimta). Maksimali žemės norma – 30 ha. Bolševikai numatė paimti į VŽF: 1) žemę, viršijančią 30 ha normą; 2) visą vienuolynų žemę; 3) dalį bažnyčių žemės; 4) savivaldybių žemę; 5) visą žemę asmenų, turėjusių kitą pragyvenimo šaltinį; 6) visą dvarininkų kilmės asmenų žemę su trobesiais, inventoriumi, gyvuliais ir kitu turtu. Miškai buvo atimami iš buvusių savininkų nepriklausomai nuo turėto žemės ploto (už juos skirdavo žemės, tačiau tai nedžiugino medynų savininkų, nes prievartiniai mainai buvo neadekvatūs).

Bolševikų agrarinei politikai vykdyti buvo sudarytos trijų pakopų Žemės ūkio komisijos (toliau – ŽŪK): valstybinė, apskričių ir valsčių. Veprių valsčiaus ŽŪK sudėtis: pirmininkas Stasys Milkevičius, nariai: Stasys Lukoševičius, Vladas Verbickas, Jonas Ibenskas ir Feliksas Čičinskas. Iš ŽŪK pasitraukė buvęs pirmninkas Kazys Stimburys. ŽŪK narys S. Milkevičius tapo jos pirmininku¹⁰.

VŽF sudarymui ir jo paskirstymui reikėjo atlikti daugybę žemės matavimo darbų. Šiam tikslui buvo sudarytos žemės matavimo brigados, kurioms talkino asmenys, dirbantys be atlyginimo ir nesantys kandidatai žemei gauti. Veprių valsčiuje tokių talkininkų atsirado 5 asmenys. Agronomijos specialybės moksleivis Pranas Strazdas talkino net 10 dienų. Kitų indėlis mažesnis: moksleivis Viktoras Keturka dirbo 7 dienas, agronomijos specialybės moksleivis Leonas Lukošius – 6 dienas, girininkas Antanas Zaperackas – 5 dienas, jo kolega Petras Rauktys – 3 dienas. Talkininkams buvo žadamos premijos ir nemokama ekskursija į Maskvą.

Sprendžiant iš archyvinio šaltinio, pateikiamo kaip šio straipsnio priedas, sudarant VŽF nukentėjo 36 fiziniai ir juridiniai asmenys. VŽF struktūroje juridinių asmenų žemė sudarė 10,9 proc. (81,21 ha). Daugiausia žemės prarado Pučiūnių dvaro savininkai P. ir J. Purtikai.

Veprių valsčiaus VŽF struktūra parodyta lentelėje. Iš jos duomenų matyti, kad VŽF 747,85 ha struktūroje didžiausią dalį sudarė iš 50–100 ha dydžio ūkių atimta žemė (41,9 proc.). Analizė rodo, kad Veprių valsčiui bū-

⁸ Bačelis Z. *Kolchozai Lietuvoje*, San Paulo, 1955, p. 15.

⁹ *Liaudies seimo stenogramos*, Kaunas, 1940, p. 97; *Lietuvos liaudies seimas*, Vilnius, 1985, p. 103.

¹⁰ Veprių valsčiaus žemės fondo sudarymo ir paskirstymo statistika, LCVA, f. R-764, ap. 1a, b. 900, l. 34.

dingi keli ypatumai: 1) savivaldybė bežemė; 2) visuomeninės organizacijos taip pat bežemės; 3) palyginti su kitais Ukmergės apskrities valsčiais, Veprių VŽF mažas; 4) prašytojų nemokamai gauti žemės daug. Vieną ūkį bolševikai priskyrė dvarininkų sluoksniui (žr. ūkių sąrašą šio straipsnio pabaigoje). Reikia paaiškinti, kad dvarininkais bolševikai laikė tik tuos dvarų savininkus, kurių protėviai tokie buvo baudžiavos laikais (iki 1861 m.). Jiems nepalikdavo nei žemės normos, nei trobesių, nei kito turto (1941 06 14 ištrėmė).

1 lentelė

Veprių valsčiaus VŽF sudarymas

Iš ko atimta žemė	Atimtos žemės vienetų skaičius	Atimtos žemės plotas ha	Paliktos žemės normų skaičius	Paliktos žemės plotas ha
Vienuolynų	–	–	–	–
Parapijų	1	26	1	3
Dvarininkų, kuriems nepalikta norma	1	81,40	–	–
Savininkų per 100 ha	1	96	1	30
Savininkų 50–100 ha	9	313	9	270
Savininkų 30–50 ha	23	170,44	23	675
Savininkų mažiau kaip 30 ha	–	–	–	–
Valstybinių plotų	–	–	–	–
Savivaldybės	–	–	–	–
Organizacijų	–	–	–	–
Mišakai už pakaitą	1	3	1	4,5
Žemė „valstybės tikslams“	2	2,8	2	25,4
Iš viso	39	747,85	37	1007,9

Šaltinis: Veprių valsčiaus žemės fondo sudarymo ir paskirstymo statistika, LCVA, f. R-764, ap. 1a, b. 905, l. 33.

Dabar paanalizuokime, kaip VŽF buvo paskirstytas. Nutarime parašyta:

„Teisę gauti žemės iš VŽF turi visi bežemiai ir mažažemiai valstiečiai (t. y. šeimos galvos), turintys ne daugiau kaip 8 ha, taip pat žemės ūkio darbininkai, gyvenantys kaimuose ir bažnytkaimiuose, be lyties, tautybės ir religijos skirtumo.“¹¹

Minėtame nutarime nurodytas eiliškumas žemei gauti: 1) valstiečiai, kurių žemė paimta valstybės reikalams; 2) bežemiai ir mažažemiai valstiečiai, kurie turi dideles šeimas; 3) smulkieji nuomininkai valstiečiai, turintys pasistatę ant nuomojamų žemių nuosavus trobesius, ir kitokie smulkūs nuomininkai; 4) kiti mažažemiai valstiečiai, turintys mažiau kaip 8 ha žemės; 5) ordinarininkai, ilgus metus dirbę dvaruose; 6) kaimo amatininkai, kurie negalėjo pragyventi iš savo amato, todėl buvo priversti užsiimti žemdirbyste. Pastarieji galėjo gauti žemės iki 2–3 ha, kiti – iki 10 ha.

¹¹ Ministerių Tarybos nutarimas apie VŽF sudarymą, *Žemė valstiečiams*, Valstybinės ŽŪK leidinys, Kaunas, 1940.

Prašymus nemokamai gauti žemės pateikė 253 vepriečiai. ŽŪK atrinko tuos prašytojus, „*kuriems žemė yra būtina* (išretinta šaltinyje – V. S.) *reikalinga*“¹².

2 lentelė

Veprių valsčiaus VŽF paskirstymas

Žemės gavėjai	Asmenų (šeimų) skaičius	Sklypų skaičius	Bendras plotas (ha)
Mažažemiai su didelėmis šeimomis	21	21	80,25
Kiti mažažemiai	12	12	36,06
Iš viso	33	33	116,31
Bežemiai su didelėmis šeimomis	8	8	68,11
Nuomininkai*	11	11	83,21
Ordinarininkai	16	16	141,45
Kaimo amatininkai	4	4	7,27
Kiti bežemiai	2	2	15,60
Iš viso	41	41	315,64
Iš viso mažažemiams ir bežemiams	74	74	431,95
Skirta pakaitu**	3	3	5,8
Iš viso skirta valstiečiams	77	77	437,75

* Tik smulkūs bežemiai nuomininkai (smulkumo sąvoka neaiški).

** Žemė pakaitu buvo skiriama už atimtus miškus, durpynus, už atimtą žemę kariniams tikslams.

Šaltinis: Veprių valsčiaus žemės fondo sudarymo ir paskirstymo statistika, LCVA, *ten pat*, l. 33.

VŽF buvo dalijamas ne vien fiziniams asmenims: žemės paskirta apgyventoms vietovėms plėsti – 14,42 ha, valstybinėms įstaigoms – 6,5 ha žemės ir t. t. Bolševikai pasiliko savo „valstybės tikslams“ nepaprastai daug vepriečių miškų – net 239,84 ha. Liko neaprupintų žeme, kuriems ji „*yra būtina* (išretinta šaltinyje – V. S.) *reikalinga*“, 20 bežemių ir 1 mažažemis. Liko niekam nepaskirtas 30 ha plotas, apie kurį parašyta, kad tai sodyba ūkio, kurio žemė paskirstyta valstiečiams¹³.

Bolševikai žadėjo naujakuriams didelę finansinę ir kitokią pagalbą trobesiams statyti, darbiniais arkliams, melžiamoms karvėms nusipirkti, žemės ūkio inventoriui, sėkloms, trašoms ir t. t. išigyti. Pažadų tesėti neskubėjo – kažin ar tas jiems rūpėjo. Kas labiausiai rūpėjo bolševikams, galima spręsti iš šios archyvinio šaltinio citatos:

„Pradėjus kolektyviniams ūkiams organizuotis, kai kurie iš jų nepakankamai turi gyvulių arba reikalingų įrengimų, kad galėtų vesti ir plėtoti gyvulių ūkį. Tuo tikslu Žemės ūkio bankas kolektyviniams ūkiams duoda paskolas.“¹⁴

Taigi bolševikų dėmesys ir finansinė parama kolūkių steigimui mažai kam gali kelti abejonių. Be to, dar 1940 metų pabaigoje buvo numatomos naujakurių grupinės sodybos būsimųjų

¹²Veprių valsčiaus žemės fondo sudarymo ir paskirstymo statistika, LCVA, f. R-764, ap. 1a, b. 905, l. 34; *Tarybų Lietuvos valstietija*, atsak. red. H. Šadžius, Vilnius, 1979, p. 40.

¹³Veprių valsčiaus žemės fondo sudarymo ir paskirstymo statistika, LCVA, *ten pat*, l. 33.

¹⁴Žemės ūkio liaudies komisaro 1941 m. gegužės 28 d. raštas Šiaulių apskr. vykdomojo komiteto Žemės ūkio skyriaus vedėjui, LCVA *Šiaulių apskr. filialas*, f. 48, ap. 1, b. 38, l. 1.

kolūkių ir jų brigadų centrams, tačiau žinių apie padėtį Veprių valsčiuje kol kas neaptikta.

1940 metų pabaigoje žmonės išgirdo bolševikų pareigūnų raginimus steigti kolūkius, kuriuose, kaip rašė oficiali to meto spauda (kitokia jau buvo uždrausta), „gera ir linksma gyventi“. Valstiečiams, kurie, bolševikų manymu, yra patikimi, buvo žadama vadovaujančių postų būsimuose kolūkiuose. Čia verta priminti, kad dar 1940 m. rugpjūtį pabandyta organizuoti kolūkį Ylakių valsčiuje¹⁵.

Taigi faktai rodo, kad bolševikai prie kolektyvizacijos ėjo anaip tol ne pamažu (apie tai plačiau šiek tiek vėliau). Vienas prieškario autorius žemės perdalijimą vadino politine komedija ir išvalgiai yra sakęs:

„<...> galutinis bolševikų tikslas buvo įvesti kolektyvinius ūkius, kuriuose nebūtų nei mažžemių, nei didžiažemių, o vien tik nive-
liuota kolchozininkų masė“¹⁶.

Šią išvadą galima taip papildyti: bolševikai siekė taip pat paimti į savo rankas tiek žemės nuosavybės, tiek produkcijos gamybos ir paskirstymo reikalus.

Visos žemės suvalstybinimas (nusavinimas), dalies žemės atėmimas ir jos perdalijimas turint slapta politinį tikslą (steigti kolūkius) ir kiti bolševikų veiksmai smarkiai pablogino miestų gyventojų apsirūpinimą maisto produktais, tačiau valdžia išėitį surado: bolševikai įsakė teisėjams bausti kalėjimu nuo 5 iki 10 metų „už spekuliaciją ir prekybą maisto produktais“¹⁷. Taigi teroras bolševikų valdomoje valstybėje buvo savotiška problemų sprendimo priemonė.

Gavusieji nemokamos žemės pradėjo suvokti bolševikų apgavystes, todėl jie, bauginami kolūkių vizijos (kokia prasmė kurtis, jei viskas atiteks kolūkiui?), ėmė atsisakinėti dar taip neseniai juos džiuginusios žemės. Tokių žemės gavėjų ir jos atsisakiusiųjų Ukmergės apskrityje suskaičiuota net 345. Šie naujakuriai ir tie, kurie prie savo ūkio buvo gavę dar daugiau žemės, atsisakė 1 785 ha ūkininkauti tinkamos žemės¹⁸.

Bolševikai mokesčiais ir prievolėmis deformavo žmonių požiūrį į žemele maitintoją: ji darėsi nelaimių šaltiniu.

Vepriečių mokesčiai

1941 m. sausį bolševikų valdžia paskelbė nutarimą „Dėl skolų, mokesčių, rinkliavų ir baudų nuėmimo nuo valstiečių ūkių ir žemės mokesčio padidinimo už 1940 metus“¹⁹. Nutarime pasakyta:

„3. Nuimti visus nesumokėtus mokesčius ir rinkliavas už 1940 metus nuo visų žemės ūkio darbininkų ir darbo valstiečių ūkių, turėjusių iki paskelbiant žemę valstybės nuosavybe ne daugiau kaip 5 ha“.

¹⁵ Mažeikių apskrities Ylakių valsčiaus valstiečių paaiškinimai dėl kolchozo steigimo, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 270, l. 17.

¹⁶ Balčiūnas V. Bolševikinė žemės reforma Lietuvoje, p. 229.

¹⁷ Teisingumo liaudies komisariato įsakymai, instrukcijos, direktyviniai raštai, LCVA, f. R-761, ap. 1, b. 1 (lapai nenumeruoti).

¹⁸ Žinios, kokio didumo ir kaip susidarė 1941 m. žemės fondas, apskritimis, LCVA, f. R-764, ap. 1a, b. 95, l. 2.

¹⁹ Lietuvos TSR vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys, Nr. 7(10), dok. Nr. 166, 1941 m. sausio 30 d.

Iš šios nutarimo dalies galima suprasti, kuriems valstiečiams bolševikai gerinosi, siekdami padaryti juos paklusniais sąjungininkais, socialine atramos baze. Taigi mažažemiai galėjo nusiraminti, tačiau niekas negalėjo patvirtinti, ar ilgam. Toliau nutarime pasakyta, kieno dėka bolševikai tokie geri anksčiau minėtam valstiečių sluoksniui:

*„Padidinti žemės mokestį už 1940 metus <...> ūkiams, nuolat laikiusiems samdomus darbininkus ir turėjusiems žemės, iki pa-skelbiant žemę valstybės nuosavybe,
 nuo 10 ha iki 15 ha – 50 proc.,
 nuo 15 ha iki 20 ha – 60 proc.,
 nuo 20 ha iki 25 ha – 80 proc.,
 nuo 25 ha iki 30 ha – 100 proc.“*

<...> Ūkiams, turėjusiems žemės per 50 ha, žemės mokestis buvo didinamas net 200 proc.; padidintam žemės mokesčiui sumokėti buvo duotas vienas mėnuo (iki kovo 1 d.). Bandydami išvengti bolševikų represijų, žmonės iš paskutiniųjų stengėsi sumokėti padidintą mokestį.

Ūkininkai dar nežinojo, kad jau nuo 1940 m. spalio LKP(b) CK biuras susirašinėja su Maskva dėl tokio žemės ūkio mokesčio projekto, kuris pašiurpins visą valstietiją. Iš Maskvos atsiųstą jo projektą LKP(b) CK biuro nariai svarstė 1940 m. spalio 2–3 d. ir nutarė prašyti projekto autorius sutikti, kad mokestis būtų didinamas motyvuojant samdomojo darbo naudojimu ne nuo 10, o nuo 15 ha žemės²⁰.

Tokia pataisa būtų palengvinusi mokesčių našta ne vienam valstiečiui, tačiau Maskva šio nuosaikaus pasiūlymo nepriėmė. Tada LKP(b) CK biuro nariai vėl svarstė su žemės ūkio mokesčiu susijusius klausimus²¹.

Dėl įvairių derinimų ir kitų aplinkybių Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo įsakas dėl žemės ūkio mokesčio buvo priimtas tik 1941 m. gegužės 14 d. ir paskelbtas spaudoje 1941 m. birželio 20 d.²²

Kodėl taip ilgai delsta? Tikriausiai bolševikai nusprendė, kad valstietiją jau įbaugino 3 538 ūkininkų tremtis į atšiaurius Sovietų Sąjungos regionus²³.

Iš Veprių valsčiaus tą kartą buvo ištremtos Juozo Purtilko ir kitos šeimos²⁴.

Grįžkime prie naujojo žemės ūkio mokesčio. Jo apskaičiavimo pagrindas buvo ūkio pajamingumas. Arimai, pievos, sodai, taip pat karvės, arkliai, jaučiai, kiaulės buvo įvertinti rubliais ir taip nustatytas tariamas (o ne tikras) ūkio pajamingumas. Ūkio objektų įvertinimas pinigais buvo diferencijuotas pagal penkias apskričių grupes. Veprių valsčiaus ūkių normatyvinis pajamingumas buvo skaičiuojamas taip: 1 ha ariamos žemės 300 rb, sodų 380 rb, pievų 120 rb; 1 karvė 230 rb, 1 arklys (jautis) 200 rb, 1 kiaulė 160 rb²⁵.

²⁰ LKP(b) CK biuro 1940 m. spalio 2–3 d. posėdžio protokolas Nr. 4, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 7, l. 1–2.

²¹ LKP(b) CK biuro 1940 m. gruodžio 4 d. posėdžio protokolas Nr. 30, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 67, l. 28–31.

²² Tarybų Lietuvos valstietija, p. 45; *Tiesa*, 1941, birž. 20.

²³ Grunskis E. *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941; 1945–1952 metais*, Vilnius, 1996, p. 44, 46; *Amžino įšalo žemėje*, Vilnius, 1989, p. 20; Skebas V. *Genocidas Lietuvoje (1940–1953 m.)*, Vilnius, 2001, p. 5, 10.

²⁴ Išsiųstų iš LTSR į kitas respublikas valstiečių (Ukmergės apskr.) sąrašas, LCVA, f. R-764, ap. 1a, b. 284, l. 2.

²⁵ *Valstiečių laikraštis*, 1941, birž. 20.

Norint apskaičiuoti konkretaus vėpriečio žemės ūkio mokesį, reikia žinoti jo skaičiuotę, kuri pateikiama 3 lentelėje.

3 lentelė

Žemės ūkio mokesčio skaičiuotė (rb)

Ūkio pajamingumas	Mokesčio dydis
1200–2000	11 rb plus 3 kp už kiekv. rb, viršijantį 1200 rb sumą
2000–3000	35 rb plus 4 kp už kiekv. rb, viršijantį 2000 rb sumą
3000–4000	75 rb plus 6 kp už kiekv. rb, viršijantį 3000 rb sumą
4000–5000	135 rb plus 9 kp už kiekv. rb, viršijantį 4000 rb sumą
5000–6000	225 rb plus 13 kp už kiekv. rb, viršijantį 5000 rb sumą
6000–7000	355 rb plus 18 kp už kiekv. rb, viršijantį 6000 rb sumą
7000–8000	535 rb plus 24 kp už kiekv. rb, viršijantį 7000 rb sumą
8000–9000	755 rb plus 32 kp už kiekv. rb, viršijantį 8000 rb sumą
9000–10 000	1095 rb plus 42 kp už kiekv. rb, viršijantį 9000 rb sumą
> 10 000	1515 rb plus 55 kp už kiekv. rb, viršijantį 10 000 rb sumą

Šaltinis: *Tiesa*, 1941, birž. 20; *Valstiečių laikraštis*, 1941, birž. 20.

Reikia priminti, kad skaičiuotės esmė buvo tokia: jei ūkio dydis 10 ha, tai reikėjo sumokėti už vieną žemės hektarą 10,8 rb, jei 25 ha – 37,0 rb, jei 30 ha – 55,6 rb²⁶.

Jeigu ūkininkas samdė nuolatinį darbininką, tai jo žemės ūkio mokesis turėjo būti padidintas 25–50 proc. Bolševikai numatė 20 proc. mažinti mokesį kolūkių nariams. Ne vien šis faktas rodo, kad bolševikai ketino forsuoti kolektyvizaciją.

Žemės ūkio produkcijos prievolės

Nepriklausomoje Lietuvoje žemės ūkio produkcijos prievolių nebuvo. Pirmaisiais okupacijos mėnesiais bolševikų valdžia jų nepaskyrė. Galima tik hipotetiškai teigti, kad bolševikai pervertino „raudonųjų gurguolių“ galimybes. Pareigūnai reikalavė, kad ūkininkai vežtų parduoti grūdus į valdžios nurodytus punktus kelių ar keliolikos vežimų vilkstinėmis ir iškeltų raudoną vėliavą. Palyginti su rinkos kainomis, valdžia mokėjo keleriopai mažiau, todėl „raudonųjų gurguolių“ rezultatai buvo menki, nes ūkininkai vengė parduoti grūdus pusvelčiui.

Žemės ūkio produkcijos prievolės buvo bolševikų santvarkos norma. Šių prievolių dydžius parodo 4 lentelės duomenys.

Skaitytojas, palyginęs grūdų ir bulvių prievoles, gali pamanyti, kad padaryta klaida: grūdų ir bulvių derlingumo santykis daugmaž 1 : 10, tačiau prievolių dydžiai to neparodo. Panašių dalykų yra daugiau: kiekvienas ūkininkas pasakytų, kad mėsos gamyba gerokai priklauso nuo žemės derlingumo, tačiau ši prievolė nebuvo diferencijuota. Skirstant prievoles, nebuvo atsižvelgta nei į pasėlių struktūrą, nei į laikomų gyvulių rūšis, todėl karvių nelaikiusieji tapo pieno prievolinkais; panašiai buvo ir dėl kitų prievolių. Kokia logika

²⁶Skebas V. Ekonominės valstiečių genocido prielaidos 1941 m. pirmojoje pusėje, *Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo instituto darbai*, Vilnius, 1996, nr. 1, p. 40.

vadovavosi bolševikai – galima tik spėlioti. Jeigu prievolinkai būtų įstoję į kolūkį iki derliaus nuėmimo, tai buvo numatyta jų prievolės keleriopai mažinti, pvz., kolūkiams, neaptarnaujamiems MTS, grūdų prievolė buvo 45 kg už 1 ha dirbamosios žemės. Prievolinkai galėjo pasirinkti grūdų rūšį, bet maisto kultūrų turėjo būti ne mažiau kaip 60 proc. Iš miežių darė kruopas, tačiau jie buvo laikomi pašariniais, o ne duoniniais javais.

4 lentelė

Vepriečių žemės ūkio produkcijos prievolės

Prievolė	Ūkių dydžiai (hektarai)					
	iki 5 ha	5–10	10–15	15–20	20–25	per 25
Grūdai ¹	50	60	75	90	140	250
Bulvės ¹	60	80	110	150	200	230
Pienas ²	35	40	45	50	60	70
Mėsa ³	30	50	80	130	220	300
Vilnos ⁴	100	120	140	160	180	200

Šaltinis: Liaudies komisarų tarybos (toliau – LKT) nutarimai dėl privalomojo žemės ūkio produktų pristatymo, LCVA, f. R-754, ap. 1, b. 7, l. 170–178; *Tiesa*, 1941 m. balandžio 16, 17, 18 d.; *Valstiečių laikraštis*, 1941 m. balandžio 18, 21 d.; *Žemės ūkis*, 1941, Nr. 3, p. 77, 80–82; Vakarais P. Privalomas žemės ūkio produktų statymas, p. 235–238; Ефременко А. *Аграрные преобразования и начало социалистического строительства в литовской деревне в 1940–1941 годах*, p. 166–170.

Paaiškinimai:

¹ Kg už kiekvieną dirbamos (įskaitant pūdymus) žemės ha.

² Litrai (bazinio 3,8 riebumo) už kiekvieną bendro žemės ploto ha.

³ Kg kiekvienam tos grupės ūkiui.

⁴ Gramai už kiekvieną bendro žemės ploto ha.

Už prievolių tvarka pristatomus produktus buvo numatytas apmokėjimas.

Skirtingi šaltiniai skirtingai nurodo, kiek kartų prievolių produktų kainos buvo mažesnės už tuometines rinkos kainas. A. Jefremenka, remdamasis bolševikų duomenimis, pripažino, kad rinkos kainos buvo 3–4 kartus didesnės. Kitas autorius taip rašė:

„Tuo laiku vietos rinkose už tuos pačius žemės ūkio produktus buvo mokama penkeriopa ir net dešimteriopa brangiau.“²⁷

Kuris autorius arčiau teisybės – tesprendžia skaitytojas, tačiau kartais ji būna per vidurį.

Kaip bolševikai rūpinosi žemės ūkio produkcijos gamybos materialine baze, rodo toks pavyzdys. 1940 m. rugsėjo 15 d. įvykusiame LKP(b) Ukmergės apskrities komiteto pasitarime buvo pasakyta:

„248 maišeliai zuperio buvo pernai atvežta, o šiomet tik 20.“ Kitame archyvineame šaltinyje rašoma, kad valstiečiams nieko neskirta, dėl žaliavos (geležies) stokos, nes vietinės pramonės įmonės nieko nepagamino²⁸.

²⁷Ефременко А. *Ten pat*, p. 168; Vakarais P. *Ten pat*, p. 241.

²⁸LKP(b) Ukmergės apskrities komiteto pasitarimo, įvykusio 1940 m. rugsėjo 15 d., protokolai, LYA (*LKP dokumentai*), f. 1771, ap. 1, b. 205, l. 2; Žemės ūkio liaudies komisariato raštas LKP(b) CK, *Ten pat*, f. 1771, ap. 2, b. 434, l. 18.

Grūdų prievolė per pavasario sėją

Bolševikų valdžios nutarime dėl grūdų prievolės bene grėsmingiausias ir artimiausioje ateityje nulemsiantis daugelio ūkininkų likimus ir net gyvybes buvo šis punktas:

„5. Nustatyti, kad ūkiai, valdžiusieji ligi 1940 m. liepos 22 d. daugiau kaip 25 ha, apdedami privalomuoju grūdų valstybei pristatymu ir nuo 1940 m. derliaus, nuo kiekvieno ha žemės, priklausiusios jiems ligi 1940 m. liepos 22 d., – 25 procentais šio nutarimo tai valstiečių ūkių grupei nustatytų normų.“

Šis nutarimas paskelbtas „Valstiečių laikraštyje“ 1941 m. balandžio 18 d., o pareikalauta grūdus pristatyti iki gegužės 1 d., t. y. per pavasario sėją. Reikėjo laiko prievolei apskaičiuoti, įteikti prievolių lapus būsiniams prievolinkams. Ūkininkai, nieko nežinodami apie tokią prievolę, grūdus jau buvo paskirstę ir sunaudoję pagal savo planus: kiek sumalti duonai, kiek sušerti gyvuliams, kiek palikti sėklai, o likutį parduoti ir už gautus pinigus pirkti ūkininkavimui reikalingų medžiagų bei inventoriaus, taip pat apmokėti už padargų remontą. Be to, ūkininkai, kurie samdė darbininkus, privalėjo jiems sumokėti už jų darbą. Galėjo būti, kad didesnes ar mažesnes grūdų atsargas turėjo dauguma ūkininkų, tačiau ar jų būtų užtekę tokiai netikėtai ir didelei prievolei atlikti? Paskaičiuokime ir pasvarstykime. Pageležiū kaimo ūkininkas Jonas S. turėjo 26 ha dydžio sklypą, iš jų 20 ha dirbamosios žemės (įskaitant sodą, daržą ir pūdymą arba ganyklą, jeigu pastaroji ne pieva). Ūkininkas privalėjo pristatyti bolševikams 1 250 kg grūdų. Vengrių viensėdžio ūkininkas Juozas M. iki 1940 m. liepos 22 d. valdė 60 ha sklypą, iš jų 40 ha dirbamosios žemės. Jis privalėjo pristatyti į nurodytus priėmimo punktus ypatingos skubos tvarka 2 500 kg grūdų. Pagalvokime ir apie tai, kiek vežimų reikėjo tokiam grūdų kiekiui nuvežti. Nutarimas dėl grūdų prievolės per pavasario sėją palietė daugmaž 50 Veprių valsčiaus ūkių, iš viso 33 451 Lietuvos ūkininką²⁹.

Be to, valsčių vykdomiesiems komitetams buvo suteikta teisė patiems spręsti, ar šią prievolę didinti 30 proc. Kiek vepriečių nukentėjo dar ir nuo šios priemonės – nežinia.

Prasidėjo karštligiška kampanija vykdant nutarimą, pražūtingą šiai ūkininkų grupei. LKP(b) CK sekretorius A. Sniečkus ir LKT pirmininkas M. Gedvilas siuntinėjo kompartijos apskričių sekretoriams slaptus raštus, kuriuose aiškino, kad „paimant grūdus neginčo tvarka“ (t. y. konfiskuojant – V. S.) reikia bylą perduoti teismui“. Vidutiniškai iš vieno valsčiaus buvo teisiamą po 3–4 ūkininkus. Jeigu teismas bylą nutraukdavo (motyvas: ūkininkas grūdus „yra tikrai atpylęs“), tada sovietinės Lietuvos prokuroras V. Niunka rašydavo protestą Aukščiausiojo teismo baudžiamajai kolegijai, reikalavdavo sprendimą panaikinti ir bylą spręsti iš naujo to teismo kitiems teisėjams³⁰.

²⁹Vakaris P. *Ten pat*, p. 253.

³⁰SSRS paruošų liaudies komisariato įgaliotinio ieškinių ūkininkams ir jų bylos, LCVA, f. R-391, ap. 1, b. 25, l. 8; b. 26, l. 1–5.

Neaišku, kaip grūdų prievolė per pavasario sėją buvo vykdoma Veprių valsčiuje, todėl tenka remtis kitos vietovės pavyzdžiais. Klaipėdos rajone, Endriejavo seniūnijoje, 2004 m. rugpjūčio 4 d. Antanas Ruškys pasakojo, kad tokią grūdų prievolę bolševikai paskyrė jo tėvams. Reikalaujamo didelio grūdų kiekio tėvai neturėjo, kaimynai padėti taip pat negalėjo, todėl tėvas važiuodavo į gerais derliais garsėjusį Biržų kraštą, ten pirkdavo grūdus, juos pristatydavo į priėmimo punktus ir atsiųsdavo kvitus Endriejavo valsčiaus bolševikų pareigūnams.

Ūkininkus, neįvykdžiusius grūdų prievolės per pavasario sėją, nuteisdavo net 10 metų kalėti (su turto konfiskavimu). Nuteistųjų ūkininkų likimas tragiškas: daugumą bolševikai sušaudė Pravieniškėse ir kitur karui prasidėjus, daugelio šeimos jau buvo išstremtos 1941 m. birželio 14 d.

Ūkininkų sulaikymai, suėmimai ir teismai sutrikdė pavasario sėją. Bolševikų pareigūnai, konfiskuodami grūdus, nepalikdavo sėklai, bet reikalavdavo užsėti žemę. Neapsėjusius žemės ūkininkus bolševikai kaltino sabotazu ir teisdavo pagal Rusijos Federacijos Baudžiamąjį kodeksą (58 str., 14 punktas). Lietuvos bolševikų vadovybė 1941 m. gegužės 28 d. pritarė nutarimo projektui, kurio pagrindiniai teiginiai buvo šie: 1) pavasario sėjos „sabotuotojus“ ištardyti ir per tris dienas nuteisti; 2) atimti žemę; 3) konfiskuoti trobesius, inventorių ir gyvulius; 4) prašyti VKP(b) CK, kad patvirtintų šį nutarimo projektą³¹.

Įrodymą, kad Maskva iš esmės patvirtino despotiško nutarimo projektą, atrandame LTSR teisingumo liaudies komisaro Povilo Pakarklio 1941 m. birželio 9 d. įsakyme „Dėl pavasario sėjos“. Jame aiškinama, kaip teisti ūkininkus už „sabotažą“³².

Taigi okupantai bolševikai konfiskuodavo pavasario sėjai skirtus grūdus, tačiau reikalavdavo užsėti žemę. Tai panašu į patyčias iš ūkininkų. Tada dar ne visi žmonės suprato, kad gerų okupantų nebūna.

Priedas (archyvinis šaltinis)

Žemės valdymo pertvarkymo paliestų ūkių sąrašas

Tai nepaprastai vertingas archyvinis dokumentas Veprių valsčiaus istorijai pažinti.

Šis šaltinis išsamiai parodo privačios žemės nuosavybės teisės objektų ir subjektų padėtį VŽF sudarymo išvakarėse. Iš pateikiamo nutarimo galima sužinoti, kiek bolševikai atėmė žemės iš konkrečių jos savininkų. Kita vertus, šio sąrašo patikimumo negalima suabsoliutinti, nes po jo sudarymo ūkininkams kartais pavykdavo ją išsaugoti, tačiau dažnesni atvejai, kai VŽF būdavo papildomas atimtąja iš savininkų žeme. Veprių valsčiaus VŽF papildytas 162,61 ha jau po pateikiamo personalinio sąrašo sudarymo (žr. sumų skirtumą šio sąrašo pabaigoje). Šaltinyje buvę žemės savininkai suskirstyti grupėmis: „a“ raidė reiškia juridinius asmenis, tačiau parapijos pažymėtos raide „c“; asmenys, kurių

³¹ LKP(b) CK biuro 1941 m. gegužės 28 d. posėdžio protokolo Nr. 28 išrašas dėl LSSR LKT pirmininko Mečislavo Gedvilo ir LKP(b) CK sekretoriaus Iciko Meskupo pasirašyto nutarimo „Apie faktus atskirų buožinių ūkių atsisakymo praveisti pavasario sėją“, LCVA, f. R-754, ap. 3, b. 527, l. 160.

³² LSSR teisingumo liaudies komisaro Povilo Pakarklio 1941 m. birželio 9 d. įsakymas Nr. 59 „Dėl pavasario sėjos“, LCVA, f. R-761, ap. 1, b. 1, l. 194.

visa žemė atimta (konfiskuota), pažymėti raide „b“; ūkininkų sluoksniui priskirti savininkai – raide „e“ (publikuojant šį šaltinį raidžių žymėjimo atsisakyta). Šaltinyje (žr. nr. 32) nepateikiamas nutarimo motyvas, kodėl Henriko Kazlausko visas 3 ha sklypas paimtas į VŽF. Dėl autentiškumo vardų ir pavardžių eiliškumas paliktas kaip originale, rašyba netaisyta.

Ukmergės apskrities žemės ūkio komisijos

Nutarimas Nr. 64

1940 metų spalio mėn. 25 d. Ukmergės Apskrities Žemės Ūkio Komisija, pirmininkaujant J. Ališauskui, dalyvaujant nariams: agr. J. Morkeiliūnui, P. Tričiui, St. Vaitkūnui, išžiūrėjusi Veprių Valsčiaus Žemės Ūkio Komisijos nutarimą, skundus ir kitus dokumentus, tų vienetų, kurie minėto Valsčiaus Žemės Ūkio Komisijos nutarimo (sąrašuose) yra numatyti paimti į Valstybinį Žemės fondą, remdamasi rugpjūčio mėn. 5 d. Ministerių Tarybos nutarimu ir Valstybinės Žemės Ūkio Komisijos to nutarimo išaiškinimu ir LTSR Liaudies Komisarų Tarybos 1940 m. rugpjūčio mėn. 29 d. nutarimu, nutarė:

Veprių Valsčiaus Žemės fondo sudarymo nutarimą patvirtinti su šiais pakeitimais, kaip žemiau išdėstyta, būtent:

Kaimo ar ūkio pavadinimas	Buv. savininko pavardė ir vardas	Bendras žemės plotas (ha)	Paimama į Valst. žemės fondą
1. Plotų pal.	Valdžios žinioje skl. nr. 3 ir 4	55,21	55,21
2. Sližių dv.	Rembauskienė Br.	81,40	81,40
3. Veprių mst.	Veprių parapija	29,00	26,00
4. Plotų pal.	Šostakai J. ir O.	53,00	23,00
5. Upninkų dv.	Kremermanai I. ir M.	81,00	51,00*
6. Pučionių dv.	Purtikai P. ir Jz.	126,00	96,00
7. Bečių dv.	Juozukėnienė M.	86,00	56,00
8. Medinų dv.	Valušai K. St. B. ir S.	81,00	51,00
9. Togailų vns.	Strebeikai M. ir K.	67,00	37,00
10. Vengrių „	Maskaliūnas Juozas	60,00	30,00
11. Knyzlaukių k.	Čižiūnienė Ona	54,00	24,00
12. Bernotiškių dv.	Januškevičius Stas.	51,00	21,00
13. Pučionių vns.	Šarkai Jo. ir Just.	50,00	20,00
14. Martynišio vns.	Kaselis Jonas	46,00	16,00
15. Bernotiškių „	Hofmanas Vacys	46,00	16,00
16. Pakalnės „	Noreika Petras	42,00	12,00
17. Kalvelių k.	Kriaučiūnas Stasys	42,00	12,00
18. Samantonių k.	Novikas Jonas	38,00	8,00
19. Pageležių k.	Gečiauskas Aleksas	38,00	8,00
20. Labanosių k.	Buklys Jonas	41,00	11,00

(tęsinys)

Kaimo ar ūkio pavadinimas	Buv. savininko pavardė ir vardas	Bendras žemės plotas (ha)	Paimama į Valst. žemės fondą
21. Barboriščio k.	Tarutis Antanas	35,00	5,00
22. Pažuviničio vns.	Padgurskas Kazys	37,00	7,00
23. Dubių k.	Valeravičius Bened.	34,00	4,00
24. Samantonių k.	Skorulskienė Ona	40,00	10,00
25. Pageležių k.	Ožiūnienė Veronik.	39,00	9,00
26. Juozapavos vns.	Sakalauskas Balys	43,00	13,00
27. Apaikiškių k.	Tamošiūnas Stasys	33,00	3,00
28. Pageležių k.	Diliūnas Antanas	32,00	2,00
29. Ruginių k.	Sereika Kazys	33,00	3,00
30. Rotautų k.	Babilas Kazys	33,00	3,00
31. Kryžiaukos k.	Konkovas Juozas	33,00	3,00
32. Kazlaučiznos k.	Kazlauskas Henrik.	3,00	3,00
33. Rotautų k.	Rakauskienė Leokadija	24,00	9,00; 15 ha palikta Siesikų vls.
34. Rotautų k.	Blinstrubas Napoleon.	34,90	4,90
35. Pageležių k.	Gečiauskas Adom.	35,20	5,20
36. Pageležių k.	Gečiauskas Ignas	33,34	33,34
		1524,44	579,44
Iš viso		1690,05	742,05

* Kitame archyvineame šaltinyje nurodyta, kad I. ir M. Kremermanams žemės norma nepalikta (žr. *Valstybinės ŽŪK protokolai*, Vilnius, 1976, p. 59).

Data nenurodyta

Komisijos pirmininkas (parašas yra)

Nariai (3 parašai yra)

Šaltinis: Žemės valdymo pertvarkymo paliestų ūkių sąrašas, LCVA, f. R-743, ap. 1a, b. 83, l. 1-3.

Paaiškinimai

Bolševikai – kraštutiniai kairieji komunistai, 1917 m. karinio perversmo būdu užgrobę valdžią Rusijoje; visuotinį terorą derino su socialine demagogija, pvz., valstiečiams nemokamai dalijo žemę, tačiau slėpė, kad ją netrukus atims.

„Buožinis ūkis“ – pasiturintis ūkis; jiems bolševikai taikė ekonominį ir fizinį terorą: konfiskavo visą turtą, o buvusius savininkus dažniausiai įkalindavo, šeimos narius išstremdavo.

Konfiskuoti – atimti visą arba dalį turto be jokios kompensacijos; tai viena populiariausių bolševizmo praktikuotų ekonominės prievartos priemonių.

Kolūkiai – iš visų ūkininkų atimto turto įsteigtos žemės ūkio įmonės.

Išvados

Okupantai bolševikai panaikino privatinės žemės nuosavybės teisę 1940 m. liepos 22 d. Visi žemės savininkai tapo tik jos naudotojais (neapibrėžtam laikui). Maksimali žemės norma – 30 ha. Veprių valsčiaus ŽŪK sudarė 747,85 ha. VŽF nemokamai išdalijo 431,95 ha 41 bežemiui ir 33 mažžemiams (turėjusiems žemės ne daugiau kaip 8 ha). Maksimali skiriamos žemės norma – 10 ha. Bolševikai slėpė, kad jau 1940 metų pabaigoje pradės kolektyvizacijos vaju. Jie niekam nedalijo iš savininkų atimtų miškų, kurių buvo 239,84 ha. Veprių valsčiuje liko neaprupintų žeme 20 bežemių ir 1 mažžemis.

Bolševikai panaikino ankstesnius mokesčius ūkiams, ne didesniems kaip 5 ha, ir juos padidino 50–200 proc. tiems, kurių sklypai viršijo 10 ha (jeigu pastarieji samdė nuolatinus darbininkus). Kiek vėliau, kai mokesčiai jau buvo sumokėti, bolševikai paskelbė visiškai kitokią, ne vien ūkininkų apmokestinimo sistemą, kurios esmė buvo tokia: už vieną hektarą bendro žemės ploto reikėjo sumokėti turintiems 10 ha – 10,8 rb, turintiems 25 ha – 37,0 rb, turintiems 30 ha – 55,6 rb.

Bolševikai paskyrė ūkininkams žemės ūkio produkcijos privalomojo pristatymo prievoles, kurių nepriklausomoje Lietuvoje nebuvo: grūdų, bulvių, pieno, mėsos ir vilnų. Už produkciją mokėjo, tačiau nuo kelių iki dešimties kartų mažiau už tuometines rinkos kainas. Už visų rūšių pristatytą produkciją gautų pinigų negalėjo užtekti padidintam žemės ūkio mokesčiui sumokėti.

1941 metų balandžio viduryje, per pavasario sėją, bolševikai spaudoje pradėjo skelbti, kad ūkininkai, iki 1940 m. liepos 22 d. valdę per 25 ha,

„apdedami privalomuoju grūdų valstybei pristatymu ir nuo 1940 m. derliaus, nuo kiekvieno ha žemės, priklausiusios jiems ligi 1940 m. liepos 22 d., – 25 procentais šio nutarimo tai valstiečių grupei nustatytų normų“.

Ši grūdų prievolė per pavasario sėją palietė maždaug 50 Veprių valsčiaus ūkininkų. 40 ha dirbamos žemės turėjęs Vengrių viensėdžio ūkininkas Juozas M. privalėjo pristatyti 2 500 kg grūdų. Prievolę reikėjo atlikti tiesiog žaibiškai: iki tų pačių metų gegužės 1 d. Nebuvo realus nei prievolės dydis, nei jos atlikimo terminas. Prasidėjo ūkininkų represavimas: suėmimai, teismai, įkalinimas, taip pat turėto turto konfiskavimas, o 1941 m. birželio 14 d. – šeimų trėmimas. Daugumą nuteistųjų ūkininkų bolševikų kariai sušaudė karui su nacistine Vokietija prasidėjus.

Veprių valsčiaus keli ypatumai: 1) savivaldybė bežemė; 2) visuomeninės organizacijos taip pat bežemės; 3) VŽF mažas; 4) prašytojų nemokamai gauti žemės daug.

Visos žemės nacionalizavimas, lengvatos būsimiems kolūkių nariams, žemės ūkio produkcijos prievolių ir mokesčio tendencingumas rodė, kad bolševikai sąmoningai siekė sudaryti nepakenčiamas gyvenimo sąlygas ūkininkams, turėjusiems per 25 ha žemės, juos sužlugdyti, buvusius savininkus nuteisti, jų šeimas išstremti ir kuo sparčiau sujungti į kolūkius visus ūkius. Bolševikų agrariniai pertvarkymai žlugdė visus valstiečius, nebuvo išimtis ir naujakuriai, nemokamai gavę žemės, kurią netrukus privalės atiduoti kolektyviniam ūkiui.

Atsiminimai apie 1941 m. sukilėlius Veprių valsčiuje

Kęstutis Žilinskas

*Malickų šeima
(iš kairės): Birželio
sukilėlių vadas
Vepriuose Dominas
Malickas, Ona
Žilinskienė
(Malickaitė) su
sūneliu Kęstučiu,
Juozas Žilinskas,
Vladas Malickas*

Mano seneliai Juozapas ir Marijona Šarkai-Jarmolavičiai-Malickai turėjo tris pavardes, o kodėl – nežinau. Toliau aš juos vadinsiu dieduku ir bobute, o motinos brolius – dėdėmis. Jie gyveno Ukmergės apskrities Vėprių valsčiaus Pakalnės kaime, tada vadinamame Pakolnos kaimu. Likimas mane su jais susiejo ilgam laikui. Mano mama Ona Jarmolavičiūtė-Malickaitė, gimusi 1906 metais, ištekėjo už Juozapo Žilinsko, gimusio 1898 m. Dėltuvos valsčiaus Laibiškių kaime. Susituokė (*šliubą ėmė*) Veprių parapijos bažnyčioj 1928 m. rugpjūčio 13 d. Tėvas – buvęs Nepriklausomybės kovų ir Klaipėdos vadavimo savanoris. Tuo laiku, kai vedė, dirbo Veprių valsčiaus sekretoriumi.

Po vestuvių mano tėvai gyveno Kaunė. Tėvas dirbo saugume (tiksliai nežinau). 1937 metais jis mirė nuo kraujo išsiliejimo į smegenis. Mama po tėvo mirties persikėlė gyventi į Radviliškį, ten nusipirko namą ir dirbo ginklų fabrike Lėnkaičiuose. Ištekėjo už tėvo draugo, kariškio, Lietuvos Nepriklausomybės kovų savanorio. Mes nuo Žilinsko likome du sūnūs: aš, Kęstutis, gimęs 1931, ir mano jaunesnis broliukas Algimantas, gimęs 1935 metais. Mama 1938 metais susilaukė trečio sūnaus, o 1941 metų gegužės pabaigoje gimė dukrelė. Tada atvažiavo bobutė Malickienė aplankyti mamos. Aš buvau baigęs tris pradžios mokyklos skyrius. Išvažiudama ji paėmė ir mane atostogų į Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Pakalnės kaimą.

*Birželio sukilimo dalyvis
Juozas Razumas iš Labanosių k.*

Diedukas turėjo 36 ha žemės. Sodyba buvo ant Šventosios upės kranto, labai gražioje vietoje. Man ten labai patiko. Buvo kur pasimaudyti, pažvejoti.

Po kelių dienų prasidėjo vežimas į Sibirą. Tie, kurie buvo turtingesni, namie nenakvodavo. Slėpėsi ir dieduko šeima. Bijoję, kad neišvežtų.

Bet prasidėjo karas. Skraidė lėktuvai, girdėjosi bombų sprogoimai.

Parbėgo jauniausias dėdė Jonas iš kaimo ir sako:

– *Karas! Vokiečiai užpuolė!*

Buvo sekmadienio rytas. Giedras. Saulėtas.

Diedukai turėjo radiją su keturiomis ausinėmis.

Adatėle pabadau į tokį akmenuką ir klausaisi.

Prie Šventosios susirinko nemažai žmonių. Į pavakarę atvažiavo keturi motociklai su lopšeliais. Ant kiekvieno sėdėjo po tris vokiečių kareivius. Mes, vaikai, tuo laiku maudėmės. Jie keliuku privažiavo prie upės ir mums, vaikams, parodė, kad mes perbristume per upę. Mes iš karto keliese keliose vietose perbridome. Vokiečiai kažką pažymėjo savo žemėlapiuose ir davė mums po šokolado plytelę. Mes buvome labai patenkinti. Pradėjom pirštais rodyti, kad toliau upė dar seklesnė, tik truputį aukščiau kelių. Vokiečiai pasakė: „*Gut, gut*“ ir susodino mus ant motociklų. Pavažiavus apie 500 metrų parodėm tą vietą, braidėm po upę, o vokiečiai, pažymėję savo žemėlapiuose, davė mums po porą šokoladėlių ir nuvežė mus į kaimą.

Diedukai turėjo keturis sūnus: Dominą, Vladą, Petrą ir Joną. Dominas – buvęs Lietuvos kariuomenės viršila, Vladas kažkur mokėsi, Petras turėjo būti *gaspadoriumi*, buvo kalvis. Jauniausias Jonas dar mokėsi.

Frontas buvo jau daugiau į rytus nuo mūsų.

Rusai traukėsi būreliais ir būriais. Per Švejtąją ne visur buvo įmanoma perbristi. Tada ji buvo dar gili.

Kai vokiečiai pradėjo karą prieš Sovietų Sąjungą, Kaune buvo paskelbta Lietuvos nepriklausomybė, prasidėjo Birželio sukilimas. Sukilėliai buvo raginami nuginkluoti besitraukiančias Sovietų armijos grupes. Į tą kvietimą atsiliepė ir mano dėdė viršila Dominas Malickas, prie jo prisidėjo jo broliai Petras ir Jonas, Veprių būrio šauliai Vladas Kacevičius, Juozas Razumas, Pranas Malickas ir kiti. Gal apie 16 sukilėlių. Toje vietoje, kur buvo brasta per Šventosios upę, kairiajame jos krante jie suruošdavo pasalas. Matyt, jiems kas nors pranešdavo, kad brastos link ateina grupė sovietų kareivių. Mes, vaikai, stebėdavom, kaip tas vyksta. Kareiviai prieina prie upės, nusiauna batus, nusirengia iki pusės, susuka drabužius į ryšulėlius, pakelia šautuvus į viršų ir brenda į upę. Kada priedavo

*Birželio sukilimo dalyvis
Domininkas Palaima. VM-7943*

*Birželio sukilimo dalyvis
Jonas Ramonas, žuvo sukilimo metu. VM-6347*

arčiau kairiojo kranto, iš krūmuose pasislėpusios pasalos pasigirsta šūviai ir išbėgę į krantą sukilėliai surinka komandą – „*Brosaj oružija v vodu!*“ („*Mesk ginklus į vandenį!*“) ir „*Vychody po odnomu*“ („*Išeik po vieną*“). Išėjusius į krantą pora ar daugiau sukilėlių patikrina, ar nėra ginklų, ir liepia eiti toliau.

Kur kareiviai mesdavo savo šautuvus, mes, vaikai, matydavom, ištraukdavom iš upės, sudėdavom į krūvą. Juos išveždavo vežimais, o kur – mes nežinojom.

Būdavo grupių po 10, 20 ir net po 50 karių. O tas perėmimas truko gal daugiau kaip savaitę. Tokiai operacijai vieta buvo labai patogi.

1943 m. mano dėdė viršilą Dominą Malicką sovietiniai partizanai nušovė atkeršydami už pasalų organizavimą. Jis palaidotas Veprių kapinėse. Ėjo kalbos, kad į tą pasalą buvo įkliuvęs ir generolas.

Priedas

Agentūrinis pranešimas¹

Visiškai slaptai

Šalt. „Mykolas“

Priėmė: Dobryninas

1948-03-06

Malicko Juozo sūnūs:

Malickai Juozas, Petras ir Vladas vokiečių okupacijos laikotarpiu [dirbo] pagalbinėje policijoje. Išlaisvinus Lietuvos TSR, Malickai Jonas, Petras ir Vladas įstojo į veikiančią gaują ir su ginklu kovojo prieš tarybų valdžią.

Malickas Jonas ir Petras areštuoti kaip veikiančios gaujos banditai. Šiuo metu vienas Malicko sūnus – Vladas praėjo legalizaciją ir dirba mokytoju, kurioje apskrityje šaltinis tiksliai nežino, tačiau vieną kartą matė jį 1947 m. vasarą Pakalnių k.

Malickas Dominas vokiečių okupacijos laikotarpiu dirbo policijoje Vilniaus mieste ir buvo atvažiavęs į svečius pas savo tėvą, jį, kaip policininką, užmušė tarybiniai partizanai.

Malicko dukra – Malickienė [Malickaitė?] Ona, kuri 1940 metais gyveno Kauno mieste, tarybinės valdžios organų buvo represuota ir išvežta.

Dukra – Malickienė [Malickaitė?] Alena, kurios vyras areštuotas kaip vokiečių statytinis, šiuo metu laikomas kalėjime.

Malickas Petras vokiečių okupacijos laikotarpiu dirbo vokiečių seniūno padėjėju ir taip pat dirbo vokiškoje pagalbinėje policijoje.

Iš rusų k. vertė Svetlana Utenkova.

¹ Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 5, ap. 1, b. 2197, l. 6.

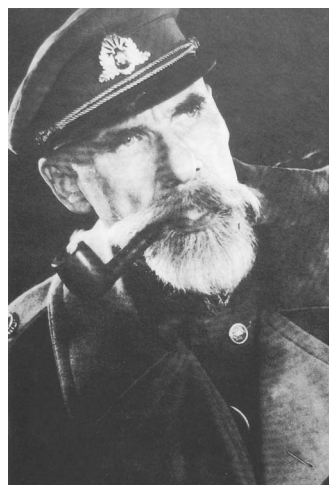
Veprių plechavičiukai

Audronė Žentelytė

Sovietmečiu nemaža dalis lietuvių tautos istorijos, neišskiriant nė pačios artimiausios, dar gyvų liudytojų turinčios, buvo visiškai išstumta iš viešosios istorinės atminties arba įtraukta į ją sovietinės ideologijos deformuotais pavidalais. Tokia dalia ištiko ir Lietuvos vietinę rinktinę, žmonių vadintą Plechavičiaus armija ar tiesiog *plechavičiukai*: jaunų vyrų ryžtas ginti savo tėvynę laikytas netgi nusikaltimu. Todėl Lietuvoje likę *plechavičiukai* šį savo biografijos faktą stengėsi nutylėti.

Turbūt nedaug vepriškių bežino, kad aną neramų 1944-ųjų pavasarį į Vietinę rinktinę savanoriais užsirašė nemažas būrys jaunų, patriotiškai nusiteikusių vyrų iš Vėprių valsčiaus. Keliasdešimt jų išėjo iš Vėprių žemesniosios žemės ūkio mokyklos: Černiauskas, Petras Čivas, Antanas Danila, Albinas Ivanauskas, Justas Krasauskas, Feliksas Mockus, Antanas Morkūnas, Papievis, Jonas Staniulis (Aukštaitis), Leonardas Utka, Vitkauskas – tai tik kelios pavardės, išsaugotos buvusių bendramokslių atmintyje ar aptiktos spaudoje. Tarp 53 Ukmergės A. Smetonos gimnazijos moksleivių, užsirašiusių į Vietinę rinktinę, du buvo iš Vėprių valsčiaus: Petras Pociūnas iš Labanosių ir Stasys Tarutis iš Barboriškių¹. Be to, iš Vėprių miestelio išėjo Stasys Gudavičius, Antanas Jakimavičius, iš Rizgonių kaimo Stasys Augūnas ir Viktoras Palaima, iš Mankūnų kaimo Feliksas Gričina ir Jurgis Rudokas, iš Kazlaučiznos kaimo Mykolas Rokas ir Petras Žentelis, iš Labanosių kaimo Vladas Šatkauskas ir Juozas Rudokas. Buvusių *plechavičiukų* rastume ir tarp jau vėliau į Vėprius atvykusiųjų (kaip pavyzdį būtų galima paminėti rokiškėną Vladą Musnicką, netrukus po karo pradėjusį dirbti Vėprių mechanizacijos mokykloje, ar Petrą Stremecką).

Kraštui atgavus nepriklausomybę, dramatiška Vietinės rinktinės istorija pamažu grįžta į tautos atmintį. Tiesa, kol kas ne tiek profesionalių istorikų, kiek pačių Vietinės rinktinės savanorių pastangomis. Antai buvęs savanoris Stasys Gvildys apie Vietinę rinktinę bei savo kovos draugus parengė ir išleido net keturias knygas. Vienoje iš jų paskelbti buvusio Vėprių žemės ūkio mokyklos moksleivio, Vietinės rinktinės savanorio Felikso Mockaus prisiminimai² labai padėjo atkurti Vėprių *plechavičiukų* istoriją. Nemaža vertingos medžiagos apie savo bendramokslius, išėjusius savanoriais į Vietinę rinktinę, pateikė kitas buvęs Vėprių žemės ūkio mokyklos auklėtinis – Klemensas Palaima³. Ano meto atmosfera ir žmonių požiūris į savanorius atsispindi mokytojo Jono Žentelio, anuomet – Ukmergės

Generolas leitenantas Povilas Plechavičius. Apie 1944 m.

¹ Kuodis P. Lietuvos vietinė rinktinė sutinka savo 60-metį, *Eskizai*, 2003, p. 74.

² Gvildys S. *Kruvini likimai: istorinės-dokumentinės apybraižos, prisiminimai*, Kaunas, 2004, t. 2.

³ K. Palaimos prisiminimai cituojami iš jo laišku mokytojui J. Ženteliui (asmeninis J. Žentelio archyvas).

Veprių žemės ūkio mokyklos moksleiviai – Vietinės rinktinės savanoriai. 1944 04 01

Vietinės rinktinės savanoris Stasys Gudavičius. VM-5679

Vietinės rinktinės savanoris Vladas Musnickas, į savanorius išėjęs iš Rokiškio

J. Tumo-Vaižganto gimnazijos V klasės. VM-8171

Vietinės rinktinės savanoris Petras Stremeckas su žmona savo sodyboje. Mankūnų k. 1987 m.

berniukų gimnazijos trečios klasės gimnazisto, pasakojime. Labai asmeniškai, neretai jaudinantys prisiminimai priartina prie mūsų praeities laiką, išgriebdami iš jo ryškius epizodus, momento išgyvenimus, iš istorijos „masuotės“ tarsi stambiu planu pritraukdami konkrečius žmones ir likimus. Šių prisiminimų dėka bent iš dalies bus užpildyta ligi šiol žiojėjusi Veprių istorinės atminties spraga.

„Pralaimėję kautynes prie Stalingrado, vokiečiai paskelbė visuotinę visų išteklių, reikalingų karo reikmėms, mobilizaciją.“⁴ Retejančias savo kariuomenės gretas jie sumanė papildyti užimtų šalių jaunimu. Įsakymas masiškai surašyti vyrus duotas ir Lietuvoje, o 1943 m. vasario 24 d. pradėta 1919–1924 m. gimusių vyrų registracija į SS legionus. Tokiomis aplinkybėmis Vėpriuose, kaip ir kitur Lietuvoje, vyravo įtampos ir baimės atmosfera. Ją iškalbingai dokumentais primena anuomet Veprių žemės ūkio mokykloje mokęsi Klemensas Palaima, Feliksas Mockus, Boleslovas Suslavičius.

„Prasidėjo antro kurso pamokos (1943 m.). Gauname šaukimus atvykti į Ukmergės komendantūrą. Baiminomės, bet nuvykome. Vokiečių karininkas (per vertėją) aiškino, kad jau rusai bus sumušti, o mes gausime gražias uniformas ir būsime karo dalyviai. Baimės buvo, kad mūsų „nesusemtų“, tačiau laimingi grįžome į Veprius.“⁵

„1944-ieji – Antrojo pasaulinio karo metai. Pati jaunystė, gražiausias gyvenimo amžius, studentiški rūpesčiai: paskaitos, choras, šokių repeticijos. Laisvu laiku tokias dainas traukdavome, kad gėrėjosi visi aplinkui. Tik iš pirmo žvilgsnio atrodė, kad gyvename be rūpesčių. Baiminomės, kad vokiečiai nepaimtų į kariuomenę arba kad neišvežtų darbams į Vokietiją. Tokios baimės buvo ne iš piršto laužtos. Du kartus slapta buvome gavę žinių, kad naktį gali apsilankyti svečiai, norintys mus sučiupti. Tada be jokių kalbų tekdavo dingti iš bendrabučio ir pėsčiomis žingsniuoti pas tėtį ir mamą.“⁶

„Mokyklą dažnai inspektuodavo vokiečių karininkai, todėl mums buvo išaiškinta, kad vokiečiai gali mokyklą uždaryti ir mus paimti karo tarnybai. Padėtį mokykloje inspektuojantiems vokiečiams sumaniai pristatydavo mokytojas J. Kartenis. Jis buvo drąsus, išsilavinęs, gerai mokėjo vokiečių kalbą. Taigi vokiečiams išaiškindavo, kad sąlygos normalios, o mokiniai palankūs, neturi ryšio su pagrindinėmis organizacijomis.“⁷

Nacių okupuotoje Lietuvoje tokių organizacijų netrūko. Buvo sudaryta koalinė politinė struktūra – Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (VLIK-as), koordinavęs pasipriešinimo veiklą. Lietuvių tautos nuostatą okupacinės vokiečių valdžios atžvilgiu

⁴ Stankeras P. Vokietijos politika įtraukiant Antrojo pasaulinio karo metais užimtų Baltijos šalių gyventojus į policijos ir karinius dalinius ir jo rezultatai, *Karo archyvas*, Vilnius, 2004, t. 19, p. 385.

⁵ K. Palaimos prisiminimai...

⁶ Gvildys S. *Kruvini likimai...*, p. 148.

⁷ K. Palaimos prisiminimai...

atskleidžia kad ir tokie faktai, kaip sužlugęs nacių bandymas skelbti Lietuvoje mobilizaciją ar įkurti SS legioną („beveik visos vasalinės tautos, net mūsų kaimynai latviai ir estai, tokius legionus, arba SS divizijas, turėjo“⁸). Jaunimas slapstėsi nuo vokiečių, gaudančių priverstiniais darbams Vokietijoje ar priverstinei tarnybai vokiečių daliniuose.

Veprių žemės ūkio mokyklos administracija, kaip matyti iš K. Palaimos prisiminimų, stengėsi apsaugoti savo auklėtinius nuo vokiečių.

„Pirmame kurse besimokant, mus, jaunuolius, direktorius K. Bučiūnas išpėjo: jei vokiečiai apsuptų mokyklą, tai reikėtų pakelti aukštinės dangtį ir pastogė bėgti į kitą pastato galą, o ten jau ežeras, apaugęs meldais, galima pakrūmėm pabėgti į mišką. [...] Vieną kartą mums pranešė, kad vokiečiai yra Vepriuose ir gali apsupti mokyklą. Palikę pamokas su didžiausia panika puolėm bėgti nurodytu keliu ir išsilakstėm po Kalvarijos mišką. Vakarop buvo pasiūstos merginos pranešti, kad grįžtume į bendrabutį.“⁹

Rodos, apie tą patį atvejį, tik jau iš stebėtojo perspektyvos, rašo kitas Žemės ūkio mokyklos auklėtinis B. Suslavičius:

„Kai vokiečiams pradėjo nesisėkti Rytuose, jie pradėjo verbuoti Lietuvos jaunimą į kariuomenę. Buvo ruduo. Gerokai sutemus atvežėme produktus. Nuėjau į mokyklą ieškoti vyrų, kad padėtų iškrauti. Keli jaunesni moksleiviai paaiškino, kad, prie mokyklos privažiavus vokiečių mašinoms, vyresnieji moksleiviai, pasinaudoję palėpe, nubėgo iki pastatų galo, nusileido laiptais ir nubėgo prie ežero. Ežero pakrūmėm pasiekė sodą, už sodo – mišką. Kaip vėliau paaiškėjo, vokiečiai buvo atvažiavę ne jaunuolių gaudyti, o apžiūrėti, ar tiks ūkis pasižymėjusiems kare įkurdinti.“¹⁰

Visai kitokia buvo visuomenės reakcija į 1944 m. vasario 16 d. generolo P. Plechavičiaus per Lietuvos radiją paskelbtą žinią apie Vietinės rinktinės steigimą ir raginimą ginti Tėvynę nuo krašte, ypač Rytų Lietuvoje, vis aktyviau veikiančių bolševikų partizanų ir artėjančios sovietų karinės politinės jėgos, gresiančios antrąja okupacija. Į Vietinę rinktinę buvo registruojami puskarininkiai ir eiliniai, ne vyresni kaip 45 metų, ir kariuomenėje netarnavę 18–24 metų jaunuoliai. Registracija vyko nuo vasario 21 d. iki kovo 1 d.¹¹

Lietuvos jaunimas masiškai registravosi į Lietuvos vietinę rinktinę, vietoje planuotų šešiolikos tūkstančių vasario pabaigoje jau buvo užsirašę maždaug dvidešimt tūkstančių savanorių. Net ir motinos, patriotinės nuo-

⁸ Gen. Povilas Plechavičius, parašė P. Jurgėla, red. P. Jurkus, Brooklyn, 1978, p. 114.

⁹ K. Palaimos prisiminimai...

¹⁰ Suslavičius B. *Veprių žemesnioji žemės ūkio mokykla*, Vilnius, 2005, p. 24.

¹¹ Stankeras P. *Vokietijos politika...*, p. 391.

taikos pagautos, ragino savo sūnus stoti į Lietuvos kariuomenę. Kaip prisimena mokytojas J. Žentelis,

„vieną sekmadienį mama, parėjusi iš bažnyčios, su džiaugsmu pasakojo, jog kunigas iš sakyklos pasakė, kad kuriama Lietuvos kariuomenė ir kad Žemės ūkio mokyklos salėje kalbės iš Kaūno atvažiuoęs karininkas. Mama ten girdėjo, kaip karininkas kalbėjo, kad Lietuva turės savo kariuomenę, kad po karo bus atkurta nepriklausomybė. Su tokia nuotaika parėjus pasakojo namuose tėvukui ir mano vyresniam broliui Petruui. Papasakojusi kreipėsi į savo sūnų žodžiais: „Ar tu, Petruk, eik, ar ką?“ Rytojaus dieną Petrukas nuėjo į Veprių valsčių ir užsirašė į Lietuvos vietinės rinktinės savanorių sąrašą.“

Vietinės rinktinės savanoris
Petras Žentelis

Pasak savanorio F. Mockaus,

„kiekvieno lietuvių pareiga buvo stoti į tuos dalinius vedamam minties – atėjus laikui išvyti vokiečius ir pastoti kelią bolševikams. Užsiregistravome – studento kepuraitę turėjo pakeisti kario kepurė [...]“¹²

Vepriškių moksleivių entuziazmą perteikia K. Palaimos prisiminimai:

„Artėjo laikas, kai buvo paskelbta informacija, kad generolas Plechavičius organizuoja karių rinktinę, kuri vokiečiams pasitraukus sudarys branduolį kariuomenės nepriklausomoje Lietuvoje. Iš mūsų kurso (24–28 mokinių) užsirašė apie 20 mokinių. Mes likome nepilnamečiai šeši mokiniai. Buvo didelis patriotinis pakilimas. Vyrai organizuotai nuvyko į Veprių valsčių, kur juos karininkai įtraukė į sąrašą. Grįžo vyrai rikiuotėje su trispalve vėliava. Dauguma mokytojų pritarė, tačiau mokyt. J. Kartenis (gerai atsimentu) sugrįžus vyrams į klasę aiškino: „Neidealizuokime Lietuvos kariuomenės sukūrimo, tai gali būti klastinga.“¹³

Panašaus skepticizmo, nepasitikėjimo vokiečiais būta ir tarp tėvų. F. Mockus prisimena:

„Mano tėtis, buvęs Pirmojo pasaulinio karo savanoris, sakė, kad iš tų šiaudų nebus grūdų, nes vokiečiai vienaip ar kitaip lietuvių apgaus.“¹⁴

Akivaizdu, kad Vietinės rinktinės kūrėjai ir okupacinė vokiečių administracija, leidusi šią rinktinę or-

¹²Gvildys S. *Kruvini likimai...*, p. 149.

¹³K. Palaimos prisiminimai...

¹⁴Gvildys S. *Kruvini likimai...*, p. 150.

Veprių žemės ūkio mokyklos moksleiviai rikiuote su Lietuvos vėliava grįžta iš valsčiaus būstinės įsirašę savanoriais į Vietinę rinktinę. 1944 04 01

ganizuoti, siekė skirtingų tikslų. Lietuviai norėjo gintis nuo gresiančios antros bolševikinės okupacijos, tačiau be vokiečių sutikimo, neturint ginklų nei kitų priemonių, kovoti su bolševikais buvo neįmanoma. Reikėjo laviruoti. Todėl, pasak istoriko A. Bubnio,

„lietuvių rezistencija neatmetė galimybės bendrai su vokiečiais gintis nuo Raudonosios armijos invazijos, jeigu Vokietijos politinė vadovybė pripažintų lietuvių tautos teisę į savo valstybę ir kariuomenės atkūrimą“¹⁵.

Po ilgų derybų su okupacine vokiečių vadovybe lietuviams leista steigti Vietinę rinktinę. Tokiu būdu

„Lietuva tapo vienintele Europos šalimi, kur vokiečiai leido formuoti ginkluotąsias pajėgas ne SS legiono pavidalu“¹⁶.

Generolas P. Plechavičius ir kiti atsakingi Lietuvos asmenys Vietinę rinktinę išivaizdavo kaip būsimos Lietuvos kariuomenės pradininkę. Ši rinktinės savarankiškumą generolas įtvirtino ir sutartyje. Pagal ją,

„1) Vietinė rinktinė (VR) yra tiesioginėje generolo leitenanto P. Plechavičiaus žinioje ir be jo sutikimo negali būti niekur kitur panaudota; 2) VR veikimo plotas – tik Lietuvos teritorija; 3) VR karininkų ir kareivių uniforma – vokiečių vermachto, bet tik su Lietuvos emblemomis; 4) ginklai, rūbai, maistas, aprūpinimas yra toks pat, kaip vokiečių karių; 5) prie kiekvieno VR bataliono gali būti vokiečių ryšių karininkas, be teisės kištis į bataliono vado veiklą; 6) VR vadas kadrų paruošimui gali steigti karo mokyklą ir puskarininkų mokyklą; 7) VR sudėtis: 20 batalionų po 800 vyrų; batalioną sudaro 4 kuopos; 8)

¹⁵Bubnys A. *Lietuvių antinacinė rezistencija 1941–1944 m.*, Vilnius, 1991, p. 127.

¹⁶Stankeras P. *Vokietijos politika...*, p. 391.

tvarkos palaikymui ir savanorių priėmimui į VR ir vietos gyventojų apsaugai kiekvienoje apskrityje VR vadai steigia miestų ir apskrities komendantūrą su komendantu ir reikalinga įgula; 9) pradėjus steigti Vietinę rinktinę, civilinė vokiečių vadovybė atsisako Lietuvos žmones gabenti į Vokietiją priverstiniais darbams“¹⁷.

„Vietinė rinktinė būrėsi su daugumos lietuviškų antinacinių organizacijų pritarimu ir su viltimi pakartoti 1918 m. Nepriklausomybės atgavimo situaciją.“¹⁸

Deja, kaip parodė vėlesni įvykiai, vokiečiai nė nesiruošė pasirašytos sutarties laikytis. Leidimas steigti Vietinę rinktinę nuo pat pradžių tebuvo klaidingas jų manevras gauti tai, ko nepavyko pasiekti jų skelbtomis mobilizacijomis, – naujų pajėgų vis labiau silpstančiai vokiečių kariuomenei papildyti, arba, vaizdžiai tariant, naujos „mėsos“ karo mėsmalei.

Tokių negerų nuojautų turėjo ir patys savanoriai. Kaip prisimena F. Mockus, per išleistuves Veprių žemės ūkio mokykloje linksmybių nebuvo.

„Atrodė, kad visi jautė artėjant nesėkmę, tačiau mūsų ryžto tai nepalaužė. Pernakvoję bendrabutyje, ankstų kovo 30-osios rytą pavalgėme pusryčius ir padėkoję išėjome laukan. Išsirikiavome. Nors ir vilkėjome civiliniais darbužiais, stovėjome rikiuotėje jau kaip būsimi savisaugos dalinių savanoriai... Žiūrint mokytojams ir mokiniams, žengėme su daina: „Sudiev, sesute, sudiev, jaunoji...“ Išlydėdami jie mums mojo, o skruostais riedėjo ašaros...“¹⁹

Nekaip nuteikė ir stringantis aprūpinimas patalpomis bei drabužiais, prasta ginkluotė, – dalykai, kuriuos netrukus savo kailiu teko pajusti ir Veprių savanoriams. F. Mockus savo prisiminimuose plačiai aprašo kūrimosi vargus:

„Žygiavome į Pageležių traukinių stotį. Iš ten vykome į Ūkmergę. Atvažiavome į nurodytą punktą „Amatų mokykla“. Čia mus užregistravo, o kadangi nebuvo kur mums apsistoti, nakvojome toje pačioje mokykloje ant grindų, nė nenusirengę.

Balandžio 1 dieną buvome išleisti keturių dienų atostogų, nes vadai neturėjo kur mūsų dėti – vis negavo patalpų. Važiavome namo, pas tėvus. Aplankiau kaimynus, kartu su visa šeima važiavome į bažnyčią – taip tos keturios dienos ir prabėgo. Balandžio 5-ąją išvažiavau atgal. Mama pridėjo maisto, tėvelis pavėžėjo. Ūkmergėje nuvykau į pirmąją kuopą jau pradžios mokyklos patalpose. Tai buvo mūsų būstinė. Gavę maišų ir šiaudų, įsitaisėme ant grindų. Šiek tiek

¹⁷Lietuvos ginkluotos pajėgos 1939–1944 metais. Generolo leitenanto Povilo Plechavičiaus raštas, 1945 rugsėjį Vokietijoje pasiųstas VLIK-ui, *Gen. Povilas Plechavičius*, Brooklyn, 1978, p. 93.

¹⁸Čekutis R. Kodėl buvo apdovanotas generolas P. Plechavičius, *Voruta*, 2004, vas. 18, nr. 3 (549).

¹⁹Gvildys S. *Kruvini likimai...*, p. 150.

apsitvarkius, mūsų kuopos vado vyresniojo leitenanto Jackūno įsakymu suskirstė į būrius. Kiekvienam būriui vadovavo puskarininkis. Buvau paskirtas į pirmąjį būrį, kuriam vadovavo puskarininkis Bedulskis. Antrąją kuopą, įsikūrusią tose pačiose patalpose, slėgė tos pačios bėdos.

Prasidėjo mokymai, kaip elgtis, buvome supažindinti su kariška tvarka ir drausme. Mokyklos kieme mokėmės ir rikiuotės. Visi vilkėjom civiliniais, kiekvienas savais drabužiais, savais batais. Paklause, kada gausim uniformas, sulaukdavome atsakymo: gal rytoj, o gal poryt. Praėjus savaitei dar uniformų neturėjome. Besibaigiant antrai savaitei, balandžio 10 dieną, gavome uniformas ir net prancūziškus šautuvus bei po trisdešimt šovinių. Rodos, kas šeštam buvo skirta granatų, o visai kuopai – keturi lengvieji kulkosvaidžiai, irgi prancūziški, su 80 šovinių. Gavę ginklus buvome supažindinti su jų dalimis, išmokyti juos išardyti ir vėl sudėti, sužinojome visų dalių pavadinimus. Po to vieną dieną mokėmės šaudyti į taikinius. Pratyboms kiekvienam skyrė po dešimt šovinių. Per pratybas išsiaiškinome, ko iš tiesų verti šautuvai ir kulkosvaidžiai – iššovus tris keturis šovinius, prisivildavo gilzė (tūtelė), o norint ją išimti, reikėjo turėti vielos. Žinoma, tai užtrukdavo. Apie šią problemą žinojo ir mūsų vadai, tačiau ir jie negalėjo nieko padaryti.”²⁰

Vis dėlto tiek patiems savanoriams, tiek ir juos matantiems ukmergiškiams anomis dienomis nestigo pakilaus patriotizmo:

„Balandžio 12 dieną jau buvome uniformuoti ir fotografavomės prie tos pačios mokyklos. Mūsų dienotvarkė nesikeitė, kiekvieną dieną žygiavome į užsiėmimus, į Šventosios pašlaites. Žygiavome keturis kartus per dieną: išžygiavę iš ryto, sugrįždavome pietų, po pietų žygiavome į užsiėmimus, o vakare – vėl atgal. Visuose žygiuose skambėjo mūsų dainos. Jų klausėsi ir Ukmergės gyventojai – atsitiktiniai praeiviai, namų gyventojai, atsidarę langus. Ne vieno veide švytėjo džiaugsmo šypsena, matant Vietinės rinktinės savanorius.”²¹

Pradžios mokyklos patalpose buvo įsikūrusios 308-ojo bataliono pirmoji ir antroji kuopos, kurias sudarė Ukmergės apskrities savanoriai. Trečiąją ir ketvirtąją bataliono kuopas sudarė uteniškiai tuo pat metu buvo mokomi Utenojė. Kiek vėliau Ukmergės A. Smetonos vardo berniukų gimnazija vokiečių administracijos buvo atlaisvinta neva vokiečių kariuomenės reikmėms. Iš tikro joje netrukus įsikūrė 302-ojo bataliono savanoriai. Ši atvejį vaizdžiai aprašo J. Žentelis, anuomet buvęs trečios klasės gimnazistas:

„1944 metais pavasariop vieną dieną atėję į mokyklą pamatėm prie gimnazijos durų prikalta baltą lentą su dailiai užrašytu

²⁰Gvildys S. *Kruvini likimai...*, p. 151.

²¹Ten pat.

tekstu, skelbiančiu, kad gimnazijos pastatas reikalingas vokiečių kariuomenei. Rytojaus dieną tos lentos neberadam. Apsidžiaugėm, bet neilgam. Jau per pirmąją pamoką į klasę atėjęs mokyklos direktorius Vitkauskas persakė mums Ukmergės karo komendanto grasinimą: jei lenta su užrašu nebus grąžinta prie gimnazijos durų, gimnazijos mokiniai ir mokytojai bus išrikiuoti ir kas dešimtas sušaudytas. Mes žinojom, kad vokiečiai nejuokauja.

Kitą dieną atėję radom lentą toje vietoje prie durų, kur ir buvo prikalta. Pasirodo, keli vyresniųjų klasių mokiniai buvo nuplėšę lentą ir paslėpę ją akmenų krūvoje, gimnazijos stadiono kampe. Po kelių dienų gimnazijos pirmas aukštas buvo ištuštintas, o antrame ir trečiame dar vyko pamokos. Pirmame aukšte įsikūrė keli vokiečių kareiviai. Pro langą matydavau, kaip iš neturėjimo ką veikti jie šaudydavo žvirblius. Dar po keleto dienų išsinešėm savo suolus ir iš trečiojo aukšto (toje klasėje mokėsi berniukai iš kaimo progimnazijų). Kai kurios klasės prisiglaudė Ukmergės amatų mokykloje, Mokytojų seminarijoje Vytauto ir Bažnyčios gatvių kampe. Didelė mokinių dalis buvo įkurdinta bažnyčiai priklausančiame buvusios prieglaudos name, mūsų vadintame „bagadelnia“, Bažnyčios ir Vaižganto gatvių kampe. Pamokos vyko keturiom pamainom, truko po 30 minučių, pertraukos – 5 minutes.

Į ištuštintą Ukmergės gimnazijos rūmą atvyko generolo Plechavičiaus savanoriai. Matydavau pro tvorą, kaip jie, jau uniformuoti pušies spyglių spalvos, pagal vokiečių kariuomenės uniformų modelį pasiūtomis uniformomis, gimnazijos stadione buvo mokomi rikiuotės. Karininkai buvo lietuviai, bet komanduodavo vokiškai. Man tas buvo nemalonu. Vienas karininkas buvo Ukmergės gimnazijos mokytojas Pažiūra.

Žinojau, kad tarp savanorių karių buvo ir mano brolis Petrukas. Man buvo kartu ir gražu, bet daugiau liūdna. Žinojau, kad vyksta karas. Ir kas laukia karių?“²²

Po trumpų, nė mėnesio netrukusių apmokymų 308-asis batalionas buvo išsiųstas į Vilniaus kraštą:

„Gegužės 1-ąją jau nuo ankstyvo ryto prie mokyklos ir gatvėje buvo pilna įvairaus amžiaus žmonių, – prisimena F. Mokus, – tačiau jų veidai nebuvo linksmi. Pirmosios ir antrosios kuopų vadų adjutantams įsakius išsirikiavome. Kuopų vadai tarė keletą žodžių atsiveikinant. Išžygiuodami vėl uždainavom: „Sudie, sesute, sudie, jaunoji...“ Turbūt nebuvo nė vieno, kuriam skruostais nebūtų riedėjusios ašaros. Tą saulėtą gražų rytą palikome Ukmergę liūdinčiai. Daugiau nebeskambėjo dainos – visi nerimaudami laukė rytojaus.“²³

²² Jono Žentelio prisiminimai.

²³ Gvildys S. Kruvini likimai..., p. 152.

Peržygiavę per Ukmergę ir nuėję dar apie trejetą kilometrų, ukmergiškiai savanoriai ūkininkų vežimais buvo nuvežti į Ūteną, kur, pernakvoję pradžios mokykloje ant plikų grindų, gegužės 2-osios rytą rikiuote nužygiavo į Utenos traukinių stotį. Čia jų jau laukė trečioji ir ketvirtoji uteniškių kuopos – pirmą kartą susirinko visas 308-asis batalionas, vadovaujamas majoro Antano Andriūno. Kelionės į Vilniaus kraštą detales atgamina F. Mockaus prisiminimai:

„Jau Utenoje garvežio priekyje buvo stumiamos dvi smėlio maišų prikrautos platformos – apsaugai. Kelionė buvo liūdna. Mėginome dainuoti, tačiau po bemiegės nakties tai nebuvo lengva. Pasiėkus Švenčionėlius prie mūsų traukinio buvo prikabintos dar keturios platformos su smėliu. Pajudėjome Pabradės link. Važiuodami toliau matėme sprogdinimų žymes – kai kur geležinkelio bėgiai buvo neseniai sutaisyti. Laimė, kad kelionėje nepatyrėme jokių nesėkmių. Vilniaus neteko pasiekti, pravažiavome berods Viktoriškes ir sustojome Ašmenoje. Ašmenės stotyje mūsų batalioną išskirstė: pirmoji kuopa, kurioje buvau ir aš, buvo paskirta į Alšėnus, antroji kuopa, jei tiksliai pamenu, į Kreivonis, trečioji – į Dienoviškes (turbūt Dievėniškes – A. Ž.), o ketvirtoji – į Gráužiškes. Po to pirmoji kuopa iš stoties Ašmenoje nužygiavo gatve, vedančia į Alšėnus. Ašmenoje mus pasitiko nedidelis būrelis ten gyvenusių lietuvių su šeimomis – jie mojo, sveikinosi ir nuoširdžiai džiaugėsi girdėdami mus dainuojant. Tačiau išžygiavus iš Ašmenos, darėsi vis nykiau – nebematėme vietinių žmonių, nes jie, matyt, mūsų nelaukė.“²⁴

Kaip sužinome iš 1945 m. VLIK-ui adresuoto generolo leitenanto P. Plechavičiaus rašto, 1944 m. gegužės mėnesio pradžioje Vilniaus krašte buvo dislokuoti „dar nepilnai ginkluoti 7 batalionai“, o kiti 6 batalionai

„buvo baigiami aprengti ir apginkluoti. [...] Siunčiant batalionus į Vilniaus kraštą, slapta buvo įsakyta batalionų vadams, kad vengtų susirėmimo su ten esančiais lenkų partizanais, nes ne mūsų interesas buvo su jais kautis arba juos naikinti. Viešame įsakyme nurodžiau, kad būtų riteriškai elgiamasi su vietos žmonėmis, nežiūrint jų vartojamos kalbos“²⁵.

Deja, susirėmimų išvengti nepavyko.

„Gegužės 4–13 dienomis Armijos krajobos daliniai net kelis kartus kovėsi su prastai ginkluotais bei mokytais P. Plechavičiaus vietinės rinktinės vyrais. Tuo metu įvyko susišaudymai prie Turgėlių, Gráužiškių ir Mūrinės Ašmenės. Per šias kovas iš viso žuvo apie pusantro šimto lietuvių karių. [...] Vien paskutiniame mūšyje prie Mūrinės Ašmenos į lenkų nelaisvę pateko 324 lietuviai.

²⁴Ten pat.

²⁵Gen. Povilas Plechavičius..., p. 104–105.

*Belaisviai buvo išrengti iki apatinių rūbų ir voromis išsiųsti į Jašiūnus ir Ašmeną...*²⁶

308-ojo bataliono 3-ioji ir 4-oji uteniškių kuopos taip pat nukentėjo nuo Armijos krajos: lenkai buvo įspėti apie žygiuojančius lietuvių savanorius ir gegužės 6 dieną surengė pasalą prie Graužiškių miestelio. Mūšyje žuvo 21 Utenos plechavičiukas²⁷, nemažai buvo sužeista.

F. Mockūno prisiminimuose rašoma:

*„Jau vėliau sužinojome, kad trečioji ir ketvirtoji kuopos, gegužės 12–13 dienomis žygiavusios į Graužiškes, buvo užpultos banditų ar Armijos krajos ir smarkiai sumuštos. Priešai turėjo gerų ginklų ir puolė iš trijų pusių. Lietuviai kariai buvo apsupti ir sumušti, kiti, baigę šovinius, traukėsi atgal į Ašmeną.“*²⁸

Iš turimų duomenų sunku pasakyti, ar čia minimas tas pats gegužės 6-osios atvejis, tik supainiota data, ar būta dar ir kito uteniškių susidūrimo su Armija krajoja.

Žinia, kad mūšyje, patekę į Armijos krajos pasalą, žuvo 308-ojo bataliono savanoriai, pasiekė ir Ukmergę. Kadangi dvi šio bataliono kuopos sudarė ukmergiškiai, buvo laukiama parvežant žuvusiųjų. Šį liūdną laukimą prisimena J. Žentelis:

*„Ukmergėje buvę Vietinės rikiuotės savanoriai, miesto įstaigos ir mokyklos organizuotai ėjo Vilniaus gatve iki užmiesčio laukti atvežamų žuvusiųjų. Mes, Ukmergės berniukų gimnazijos moksleiviai, žygiavome rikiuotėje. Pralaukus iki pavakario buvo pranešta, kad žuvusiųjų neatveš, ir laukusiems leista skirstytis. Mums, mokiniams, leista grįžti jau nebe rikiuotėje. Pasivijau plechavičiukus, žygiuojančius akmenų grindiniu su šalmais ant galvų, šautuvais ant pečių. Susiradau rikiuotėje einantį brolių Petruką. Buvo gaila žuvusiųjų. Ir gaila greta žygiuojančių savanorių liūdnais, susikaupusiais veidais.“*²⁹

Ukmergiškių tarp žuvusiųjų nebuvo. Jiems rimtesnių susirėmimų Vilniaus krašte, regis, neteko patirti, nors susišaudymų būta. K. Palaimos liudijimu, buvę bendramoksliai laiškuose rašė:

*„Aplinkui siautėjo partizanai ir lenkų „krajoja“. Šovinius pakeliui iššaudėme, o vokiečių šoviniai netinka. Todėl tūnojome ir laukėme, kuo baigsis.“*³⁰

Pirmoji kuopa, kurioje buvo nemažas būrys Veprių žemės ūkio mokyklos moksleivių, tuoj po atvykimo į Vilniaus kraštą buvo dislokuota Alšėnų pilyje:

²⁶Čekutis R. Istoriniai Vilnijos mazgai, *Atgimimas*, 2008, geg. 23–29, nr. 20 (988).

²⁷Utenos krašto enciklopedija, sud. ir spec. red. G. Isonas, Vilnius, 2001, p. 271.

²⁸Gvildys S. *Kruvini likimai...*, p. 152.

²⁹J. Žentelio prisiminimai.

³⁰K. Palaimos prisiminimai...

„Apsigyvenome pilies antrajame aukšte, nes pirmasis aukštas buvo visiškai netinkamas įsikurti. Antrajame aukšte išvydome du didelius kambarius, kurių grindys – dar visai neblogos, nors jokių patogumų ir nebuvo. Iš pirmojo aukšto prisinesėme šiaudų, įsirengėme guolius eilėmis, tad vietos visiems užteko. Virtuvę įsirengėme lauke. Iš trijų pusių pilį supo krūmynai, ir net dieną buvo sunku ką nors pro juos išžiūrėti. Reikia pripažinti, kad tai buvo labai gera slėptuvė banditams. Už trejeto ar ketveto kilometrų tolimoje buvo matyti piliakalnis – tarsi apviręs laivas. Kartais dieną matydavome, kaip per jį pereinavo piršto didumo žmogus. Priešais pilį tekėjo mažas upeliukas, kuriame, praėjus trim dienom nuo mūsų atvykimo, skalbėme apatinius ir kojines. [...] Naktimis dažnai matydavome gaisrų nušviestą padangę. Sargyboje stovėdavome dieną ir naktį. Naktimis paprastai sargybinių būdavo dvigubai daugiau ir išsidėstę jie būdavo tankiau nei dieną. [...]

Naktį iš gegužės 15-osios į 16-ąjąėjome sargybą. Man teko būti toliau nuo pilies. Apie antrą valandą nakties pastebėjau krūmuose elektros lemputės ar degtuko švieselę, išgirdau ir keistą traškėjimą. Tai man sukėlė įtarimą. Ženklausiai perspėjau savo viršininką – neilgai trukus visa kuopa buvo išdėstyta aplinkui pilį, pasiruošusi gynybai. Taip išbuvom iki ryto, nors ir nesužinojome, kas tai buvo. O anksti rytą netikėtai atvažiavo sunkvežimiai, lydimi šarvuotųjų. Visą mūsų kuopą sukimšo į sunkvežimius ir išvežė. Truputį lynoiant kelias buvo prastas, šlapias, o ant kelio buvę tilčiukai – nuardyti. Apie tai, kur mus veža, žinojo gal tik kuopos vadas, tačiau mums to niekas nepasakė. Pasiėkė Alšėnus³¹, sunkvežimiai sustojo prie mažos sporto aikštelės šalia mokyklos pastato. Tos aikštelės viduryje išvydome trečiosios ir ketvirtosios kuopos karius. Visuose aikštelės kraštuose stovėjo SS kareiviai, ginkluoti sunkiaisiais kulkosvaidžiais ir automatiniais šautuvais. Mūsų kuopai buvo įsakyta išlipti iš sunkvežimių. Išrikiavo mus vos ne priešais trečiąją ir ketvirtąją kuopas. Po komandos „ramiai“ į aikštelės vidurį išėjęs mūsų bataliono vadas majoras Andriūnas labai susijaudinęs išklaušė mūsų kuopos vado vyresniojo leitenanto Jackūno ir tarė:

– Vyrų, mes turime atiduoti visus ginklus. Kadangi neturime patalpų, būsime nuvežti į Kauną, kur mus tris mėnesius mokys. Po to atgausime ginkluotę ir galbūt grįšime į šį kraštą. O dabar kiekvienas, kuris turi kokį nors ginklą, neškite ir meskite į šią krūvą.

Toje krūvoje jau buvo sumesti ginklai tų kuopų, kurios stovėjo priešais mus. Jų kariai atrodė žiauriai – prieš mus stovėjo apie septyniasdešimt savanorių, nuginkluotų, vilkinčių vienais apatiniais

³¹ Veikiausiai Ąšmena, kur jau buvo nuginkluojamas pirmasis batalionas, taip pat nukentėjęs nuo Armijos krajojvos. Plačiau žr.: Gvildys S. Garbingas Kanados lietuvis mirė Lietuvoje, XXI amžius, 2007, rugpj. 1, nr. 58 (1555).

ir kovos draugų paskolintomis milinėmis. Banditai juos paėmė nelaisvėn, išrengė, apstumdė ir paleido. Išgirdome pasakojant, kad buvo surasta 20 žuvusiųjų ir 15 sužeistųjų. Tarp žuvusiųjų buvo ir vienas karininkas, bet jo pavardės taip ir nesužinojau.

Mūsų nuginklavimas buvo nepaprastai sunkus momentas, tačiau kitos išeities nebuvo – turėdami tik tokius menkus ginklus, mes nieko nebūtume padarę.”³² Ten pat buvęs Leonardas Utka savo draugui K. Palaimai vėliau yra sakęs, jog „niekada gyvenime nebuvo patyręs tokio gėdingo akto, kai savanoriškai atiduodami ginklai”³³.

Jaunieji patriotai, pasiryžę guldyti galvas už tėvynę, tąsyk dar negalėjo žinoti, kad jų likimas buvo nulemtas jau balandžio 15 d. Pabaltijo SS vado Jeckelno įsakymu, apie kurį ir pats Vietinės rinktinės vadas buvo informuotas tik gegužės 9 dieną. Tuo įsakymu nurodoma, kad septyni batalionai, esantys Vilniaus krašte, pereina Jeckelno žinion, o visi kiti batalionai – sričių komisarų žinion, pavadinami „pagalbiniais policijos batalionais” ir jiems suteikiama „garbė” vilkėti vokiečių SS policijos uniformas ir sveikintis pakeliant ranką. Tai sužinojęs, generolas P. Plechavičius suskubo gelbėti savo karių ir davė įsakymus Karo mokyklos viršininkui kuo greičiau paleisti namo kariūnus, taip pat kitiems LVR daliniams slapčia išsiskirstyti³⁴.

Gegužės 15 d. prasidėjo Vietinės rinktinės likvidavimas. Vokiečiai suėmė ir į Sālaspilio koncentracijos stovyklą išvežė rinktinės vadą generolą P. Plechavičių ir dar pusšimtį jo karininkų. Tą pačią dieną SS daliniams pavyko nuginkluoti keturis Vilniaus krašte buvusius batalionus, tarp jų ir 308-ąjį. Kiti

„su ginklais, šaudmenimis ir gurguolėmis pasitraukė į miškus. Nežiūrint to, kad tie keturi batalionai buvo nuginkluoti be pasipriešinimo, nes pirma apgaulės būdu suėmė karininkus ir juos laikė kaip įkaitus, vokiečiai iš trijų batalionų sušaudė apie 70 karių, kad įvarytų baimės, o kitus išvežė į Vokietiją ir paskyrė į aviaciją. Nuginkluojant kareiviai buvo mušami.”³⁵

Dr. K. R. Jurgėlos duomenimis,

„buvo suimta apie 3000 vyrų. 110 išsiųsti į Štuthofo koncentracijos stovyklą, kai kurie – į Flosenbergo koncentracijos stovyklą, dauguma kitų buvo paimti į pagalbinius aviacijos dalinius.”³⁶

Istorikas P. Stankeras nurodo kiek kitus skaičius: iš 12 tūkstančių karių daugelis su ginklais pabėgo, apie 100 buvo sušaudyta, apie 3500 suimta ir išvežta į Vokietiją dirbti aerodromuose³⁷.

Pažeminantis kelias iš Vilniaus krašto į nežinią visam likusiam gyvenimui įsirežė į savanorio F. Mockaus atmintį:

³²Gvildys S. *Kruvini likimai...*, p. 152–153.

³³K. Palaimos prisiminimai...

³⁴Gen. Povilas Plechavičius..., p. 107.

³⁵Ten pat, p. 109.

³⁶Ten pat.

³⁷Stankeras P. *Vokietijos politika...*, p. 393.

„Nuginkluotiems ilgai laukti nereikėjo – tuojau išgirdome komandą lipti į sunkvežimius ir, lydimi šarvuočių, važiovome Vilniaus link. Sunkvežimiuose stovėjome sumušti, nė nenorėjome kalbėtis, jautėmės labai nuskriausti. Be to, prieš lipdami į sunkvežimius buvome perspėti net nemėginti bėgti – bėglys bus nušautas, o jeigu vis dėlto pasiseks pabėgti, bus nušautas jo draugas. Išgirdę tokį perspėjimą, nieko gero jau nesitikėjome.

Artėjant prie Vilniaus nusigiedrijo, nušvito saulė. Kelionėje nė karto nebuvo sustoję, niekas mūsų nebandė užpulti. Įvažiavusi į Vilnių, mūsų kolona sustojo. Dar kartą buvo pakartotas įsakymas neišlipti. Kaip mes galėjome išlipti, jei buvome saugomi kaip nusikaltėliai? Paaiškėjo, kad sustojome prie vokiečių štabo – matyt, mūsų palydovams reikėjo kažką išsiaiškinti ar gauti tolesnius nurodymus. Kol stovėjome, praėjo gal pusvalandis, o gal keturiasdešimt minučių, tačiau mums atrodė, kad praėjo amžinybė. Pagaliau sunkvežimiai pajudėjo. Išvažiovome Kauno link. Nesustodami važiovome iki Kaišiadorių. Visa vilkstinė pavažiavusi žvyrkeliu, sustojo ilgame plyname lauke. Išgirdome keletą šūvių, tačiau taip ir nesužinojome, kad ką nors būtų nušovę.“³⁸

Galimas daiktas, kad vilkstinė buvo sustabdyta dėl bėglio, o bėglys veikiausiai buvo F. Mockaus bendramokslis, kilimo taip pat nuo Ūpninkų, A. Morkūnas, kurį savo prisiminimuose mini K. Palaima:

„Buvo gražus pavasaris. Aš ėjau į gegužines pamaldas ir sutikau draugą Antaną Morkūną. Jis papasakojo man, kaip, vežamas iš Vilniaus į Kauną, ties Kaišiadorimis pabėgo. Buvęs kelio posūkis, laukuose rugiai, o toliau – krūmai, ir jis rizikavo: virto ant šono ir rugių lauku pabėgo į miškelį. Vokiečiai pavymui šaudė, bet nesustojo.“³⁹

Vieną dramatiškai pasibaigusį pabėgimą savo rašte VLIK-ui mini ir generolas P. Plechavičius:

„Vežant iš Vilniaus į Kauną ir vienam pabėgus, buvo sustabdyta vora, ištrauktas iš sunkvežimio vyr. puskarininkis Ruseckas ir čia pat sušaudytas. Net vokiečių SS kareiviai atsiskė jį nušauti – tai atliko SS karininkas.“⁴⁰

Tačiau nėra aišku, ar tai tas pats atvejis iš F. Mockaus ir K. Palaimos pasakojimų, nes juk į Kauną buvo vežami visi keturi Vilniaus krašte nuginkluoti batalionai.

„Saulei leidžiantis pasiekėme Kauną. Sunkvežimiai sustojo netoliese šeštojo forto. Iš

³⁸Gvildys S. *Kruvini likimai...*, p. 154.

³⁹K. Palaimos prisiminimai...

⁴⁰Gen. Povilas Plechavičius..., p. 109.

vienos pusės matėme kalną ir slėnį, apaugusį medžiais. Iššokti iš sunkvežimių buvo pavojinga, nes tame slėnyje buvo daug sargų. Taip sunkvežimiuose lietui lyjant ir prastovėjome iki ryto. Prašvitus sunkvežimių kolona pajudėjo ir greitai privažiavo šeštojo forto vartus. Jiems atsidarius sunkvežimiai, pilni šlapių ir sušalusių karių savanorių, įvažiavo į aukštomis tvoromis aptvertą forto teritoriją.”⁴¹

Į belaisvių lagerį prie šeštojo forto tada buvo atvežti visi trys Kauno pulko batalionai ir dešimtas batalionas. Karininkai buvo atskirti ir išvežti į SS Salaspilio koncentracijos stovyklą Latvijoje, o kariai užregistruoti ir jiems išduotos liuftvafės uniformos⁴². „Uniformomis keitėmės tarpusavyje, nes daugeliui jos netiko – buvo per didelės arba per mažos”, – prisimena F. Mockus. Gegužės 19-osios rytą Vietinės rinktinės savanoriai nuvaryti į Kauno geležinkelio stotį, sukišti į prekinis vagonus ir, saugomi stiprios ginkluotos apsaugos,

„išvežti į Vokietiją priverstiniais darbams į paskirstymo punktus Oldenburgą ir Breslau. Daugelis jų buvo paskirti aerodromams aptarnauti bei remontui po bombardavimų, per kuriuos ir lietuvių nemažai žuvo”⁴³.

Laimei, didžioji dalis *plechavičiukų*, gavę Vietinės rinktinės štabo nurodymą, spėjo išsibėgioti, tarp jų – Ukmergės berniukų gimnazijoje buvęs dislokuotas 302-asis batalionas, kuriame būta ir vepriškių. Prof. Z. Zinkevičius, anuomet gimnazistas, netyčia tapo vienu iš to išsilakstymo liudytojų:

„Kaip šiandien prisimenu: aš prie lango sėdžiu ir matau, kaip per klebonijos daržą vyrai su kuprinėmis ir šautuvais mauna. Slapsnydamiesi, priguldami ir net bėgte.”⁴⁴

Įsimintina ši diena buvo ir gimnazistui J. Ženteliui:

„Mokiausi trečioje pamainoje, tai rytą sumaniau nueiti į gimnaziją, kur buvo Plechavičiaus rinktinės kareivių kareivinės. Sutiktas iš veido pažįstamas vyrukas ir sako: „Gimnazijoje šautuvus pro langą dalina.“ Aš tekinas nuo Gedimino gatvės nukūriau pažiūrėti. Pribėgęs žiūriu – gimnazijos langas atidarytas, prie jo stovi pulkelis jaunų vyrų ir paauglių. Pro langą gimnazistės mėto ne šautuvus, o kartonines dėžutes su šoviniais. Susirinkusieji jas nuo žemės graibsto ir sugriebę po 1–2 sprunka. Aš irgi sugriebę dvi dėžutes sprukau butan Gedimino gatvėje. Parbėgęs pakišau dėžutes palovėn ir vėl nubėgau prie gimnazijos.

Pribėgu arčiau gimnazijos, žiūriu – palei tvorą jau vaikšto vokiečių karininkas su pistoletu rankoje, o iš pietų pusės stovi

⁴¹Gvildys S. *Kruvini likimai...*, p. 154.

⁴²Gvildys S. Garbingas Kanados lietuvis mirė Lietuvoje, *XXI amžius*, 2007, rugpj. 1, nr. 58 (1555).

⁴³Ten pat.

⁴⁴Zinkevičius Z. *Prisiminimai apie būtąjį laiką*, <http://ic.lms.lt/ml/214/prisiminimai.htm>

policininkai, ant tvoros stulpelių atrėmę ir į gimnazijos langus nukreipę šautuvus. Gimnazijos kareivinėse nieko nebebuvo, plechavičiukai buvo išsibėgijoje.

Artimiausią šeštadienį su šoviniais kuprinėje parėjau namo. Čia jau radau Plechavičiaus rinktinės savanorį, savo brolių Petrą. Pasigyriau, kad parnešiau šovinių, o jis pasisakė parsinešęs šautuvą be šovinių.”⁴⁵

Įvairiai susiklostė Lietuvoje likusių Vietinės rinktinės savanorių likimai. Dvidešimtmetį Petrą Žentelį 1944 m. rugpjūčio mėn. netoli namų nušovė pro šalį važiavę sovietiniai valsčiaus aktyvistai. Buvo tokių, kurie išėjo į partizanus, kaip antai gimnazistas iš Labanosių Petras Pociūnas, slapyvardžiu Rimantas. Apie jį papasakojo dukterėčia B. Medišauskienė (Šarkaitė-Jarmulavičiūtė):

„Vieną 1947 ar 1948 m. naktį jis iš Viliukų miško slidėmis čiuožė į Diržių kaimą. Pasibeldė į Kazio Atkočiūno, tuo metu buvusio kaimo seniūno, langą. Ten buvo sribų pasala. Jie vijosi Rimantą apie 2 kilometrus iki Kauno plento. Už plento Martyniškių kaime Rimantą nušovė, o gal jis pats nusišovė, kaip tada kaimo žmonės kalbėjo.

Rimantas buvo neaukšto ūgio, kresnas, šviesiaplaukis. Daug skaitė, mėgo drožinėti. Mamai yra dailiai išdrožinėjęs kultuvę. Drožinėjo šachmatų figūras. Mus, vaikus, išmokė žaisti šaškėmis. Daug kalbėjo apie laisvę. Vyriausiai seseriai labai dailia rašysena buvo užrašęs atviruko dydžio savo nuotrauką: „Jeigu žinosi, kur mano kapas, padėk gėlių...”⁴⁶

Įdomų atvejį apie savo bendramokslį papasakojo K. Palaima:

„Kai plechavičiukus vežė per Lenkiją, vienas Veprių žemės ūkio mokyklos mokinių pabėgo iš vagono. Įstojo į lenkų partizanų būrį ir, priartėjęs rusų kariuomenei, pasiekė Berlyną. Pokario metais Kauno mieste susitinku buvusį plechavičiuką Vitkauską su karišku munduru ir su medaliais ant krūtinės. Jam padėjo mokėjimas vokiečių, lenkų, rusų kalbų.”⁴⁷

Vokietijon išvežtieji, pasak savanorio L. Utkos, patyrė „*didelį pažeminimą, vargą, badą*“. Nesibaigė jų vargai ir po karo. Atsidūrę Vakarų sąjungininkų užimtoje teritorijoje, jie drauge su vokiečiais buvo laikomi nelaisvėje. Generolas P. Plechavičius apie šią nepavydėtiną padėtį informavo VLIK-ą: „*Vokiečiai paleidžiami iš nelaisvės, o nekalto mūsų jaunimo rytojys yra labai tamsus ir širdys prisipildžiusios nusivylimo.*”⁴⁸ Dalis plechavičiukų sąjungininkų buvo perduoti sovietams ir atsidūrė jų lageriuose.

⁴⁵J. Žentelio prisiminimai.

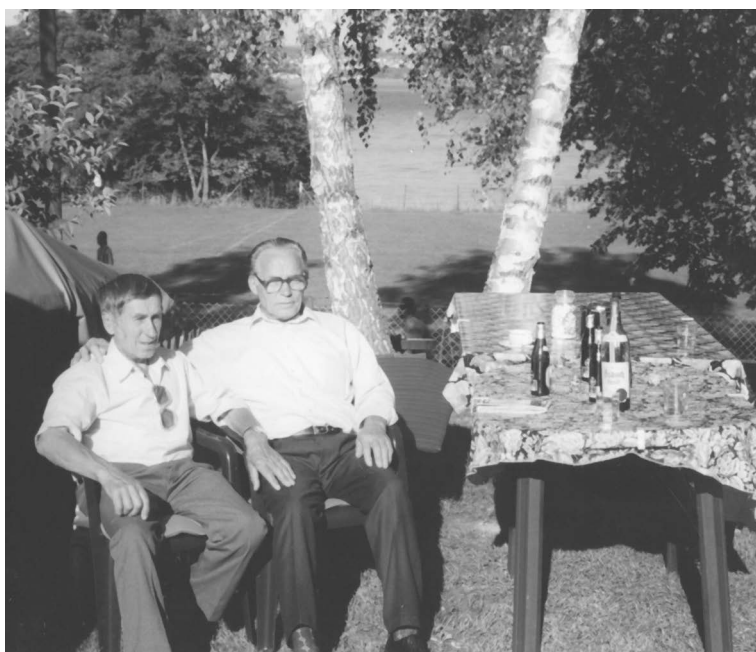
⁴⁶B. Medišauskienės prisiminimai.

⁴⁷K. Palaimos prisiminimai...

⁴⁸Gen. Povilas Plechavičius..., p. 112.

Vietinės rinktinės savanoris Stasys Augūnas iš Rizgonių k. (2-as iš kairės) priešlėktuvinės gynybos tarnyboje Vokietijoje. 1944 m. vasara. VM-7266

Buvęs Vietinės rinktinės savanoris S. Augūnas (dešinėje) su pasisvečiuoti atvažiavusiu broliu Petru. Vokietija. 1994 08 27. VM-7267

Tačiau didžioji dalis jų drauge su kitais pabėgėliais pateko į repatriuoti atsiskiusiųjų, vadinamųjų *dipukų* (nuo DP – Displaced Persons, perkeltieji asmenys), stovyklas ir paskui iš jų emigravo į Angliją, Kanadą, JAV, Australiją ar Pietų Amerikos šalis. Vienas kitas, kaip antai Stasys Augūnas iš Rizgonių kaimo, liko Vokietijoje. Tėviškę ir artimuosius jiems buvo lemta pamatyti tik Lietuvai vėl atgavus nepriklausomybę.

Veprių žemės ūkio mokyklos mokinys upninkiškis Leonardas Utka išvyko į Angliją. Ten sukūrė šeimą, tačiau Lietuvos pilietybės niekada neatsisakė. L. Utkos vaikystės ir mokslo draugas K. Palaima liudija:

„Aš klausiau, kodėl jis nepriėmė Anglijos pilietybės. Leonardas juokaudamas atsakė: „Nebent mane būtų premjeru rinkę...“ Jis

ZEMĖS ŪKIO VADYBA <i>Veprių žemės ŪKIO</i> Mokykla	
Mokinio liudijimas <i>Utka</i>	
<i>Leonardas</i>	
yra <i>Veprių žemės Ūkio</i>	
Mokyklos mokinys	
<i>Vepriai</i>	
19 <i>42</i> m.	
<i>IV</i> mėn. <i>4</i> d.	
Nr. <i>224</i>	
Mokinio parašas <i>L. Utka</i>	
<i>I</i> klasė. Galioja	
iki 19 <i>43</i> m. <i>6</i> mėn. mėn. <i>30</i> d.	
Direktorius <i>K. Bilius</i>	
<i>II</i> klasė. Galioja	
iki 19 <i>44</i> m. <i>6</i> mėn. mėn. <i>30</i> d.	
Direktorius <i>K. Bilius</i>	
..... klasė. Galioja	
iki 19..... m. mėn. d.	
Direktorius	
..... klasė. Galioja	
iki 19..... m. mėn. d.	
Direktorius	
<i>1545</i>	

Veprių žemės ūkio mokyklos moksleivio Leonardo Utkos, savanoriu įsijusio į Vietinę rinktinę, mokinio liudijimas

Vietinės rinktinės savanoriai iš Veprių žemės ūkio mokyklos (iš kairės): Čyvas, Leonardas Utka, Černiauskas, Antanas Morkūnas, Feliksas Mockus

man sakydavo: „Mano gyvenimas Anglijoje, o siela – Lietuvoje. Niekada nepripitapsiu svetimame krašte.“⁴⁹

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, L. Utka vienas pirmųjų iš Lietuvos ambasados Didžiojoje Britanijoje gavo lietuvišką pasą. Nuo tada jis beveik kasmet vasaromis parvažiudavo į tėviškę, dalyvaudavo buvusių Veprių žemės ūkio mokyklos moksleivių susitikimuose. Į vieną susitikimą jis atsivežė storą sąsiuvinį, pilną prirašytą jo jaunystės laikais Veprių krašte dainuotų dainų. Tą sąsiuvinį, kaip didžiausią vertybę, išsaugotą apie 60 metų, L. Utka per savo mokslo draugę Lionę Talalienę (Meškauskaitę) perdavė Veprių muziejui (kopija atiduota LMA Lietuvių literatūros ir tautosakos institutui). 2005 m. L. Utkai Lietuvos vietinės rinktinės karių sąjungos sueigoje Karininkų ramovėje buvo įteiktas Lietuvos kariuomenės savanorio medalis.

⁴⁹K. Palaimos prisiminimai...

Vietinės rinktinės
savanoriui L. Utkai
išduotos rūkalų
kortelės faksimilė

„Labai sužadintas jis priėmė tą garbingą apdovanojimą. Net ašaros pasirodė akyse. Tokio pagerbimo sulaukė tik suėjus aštuoniasdešimčiai metų.“⁵⁰

Prieš mirtį Leonardas Utkai pareiškė savo valią, kad jo palaikai būtų parvežti į Lietuvą. Brolis Kazimieras su seserimi parsivežė Leonardo pelenus urnoje.

Antanas Danila (*Danyla*), vokiečių okupacijos metais mokėsis Veprių žemės ūkio mokykloje ir stebinęs vepriškius savo gražiu balsu (šventadieniais vargonuodavo ir giedodavo Veprių bažnyčioje), emigracijoje tapo solistu, išsviams žinomu Danilos-Pavasario vardu. Žinių apie A. Danilos (g. 1924 m. Ukmergės apskrities Pagirių miestelyje) gyvenimo kelią pateikia bendramokslis ir likimo draugas F. Mockus: abu jie tarnavo vienoje Vietinės rinktinės kuopoje, kartu patyrė vokiečių smurtą ir buvo išvežti į Vokietiją. Tik Oldenburge jų keliai išsiskyrė.

Po karo Antanas Danila pabėgo iš lagerio ir iki 1946 m. gyveno DP stovykloje. Paskui mokėsi dainavimo Štutgarto muzikos mokykloje. 1948 m. emigravo į Venesuelą. Čia užsidirbęs truputį pinigų, 1951–1955 metais tęsė mokslą Karakaso konservatorijoje. Ją baigęs, dainavo Karakaso operoje, televizijos ir radijo programose. 1962 metais atvyko į Los Andželą (JAV). Čia rengė savo rečitalius: 1965 – Čikagoj, 1966 – Holivude, 1967–1973 – Klivlande. 1966 m. dainavo lietuvių išsvijos kompozitoriaus Juliaus Gaidelio kantatoje „Kovotojai“ Čikagoje.

Buvęs Vietinės rinktinės savanoris L. Utkai
(pirmas iš kairės). Anglija. VM-6105

⁵⁰Gvildys S. Mirė Vietinės rinktinės savanoris, XXI amžius, 2005, spalio 26, nr. 80.

*Urna su buvusio
Vietinės rinktinės
savanorio L. Utkos
palaikais (kairėje).
2006 m. Boleslovo
Suslavičiaus nuotr.*

1968 metais išleido dainų ir arijų plokštelę. 1998 metais mirė Los Andžele, ten ir palaidotas – „toli nuo Tėvynės, kurios ginti savanoriu išėjo 1944 metais“⁵¹.

Pats Feliksas Mockus po karo pateko į anglų administruojamoje zonoje esančią lietuvių belaisvių stovyklą Belino miške, dabartinėje Šlėzvigo-Holšteino žemėje. Gyvenimo sąlygos joje buvo sunkiai pakeliamos.

„Čia labai trūko maisto – vyrai surinko net juodas kirmėles ir suvalgė, kai kurie eidavo vogti kviečių varpų ar bulvių. Beje, javai tokiu laiku dar nebuvo prinokę, o įėjusius vogti net šaudydavo. [...] Vieną kartą į stovyklą buvo atvykę net rusų agentai ir kalbino mus grįžti į Lietuvą. Keletas vyresnio amžiaus vyrų išvažiavo, bet, kaip vėliau sužinojom, Lietuvos jie taip ir nepamatė.“⁵²

Išsiaiškinę, kad Malentės miestelyje už keliasdešimties kilometrų nuo stovyklos yra išikūręs latvių Raudonasis kryžius, Mockus su dviem kitais belaisviais rizikavo pabėgti. Laimingai pasiekti Malentę jam padėjo Vėprių žemės ūkio mokyklos studento pažymėjimas, kurį kaip dokumentą parodėdavo kelyje sutiktiems anglų sargybiniams. Latvių Raudonasis kryžius nukreipė bėglius į Hafkrugo DP stovyklą, kurios komendantas buvo rašytojas Fabijonas Neveravičius. Veiklus ir ryžtingas Mockus stovykloje negalėjo nurimti. Prabėgus savaitei, jis drauge su kunigu Kireiliu nutarė važiuoti į Belino mišką, nuvežti maisto ir parsivežti pažįstamų vyrų.

„Ilgai nelaukę „suorganizavome“ dvi statines silkių, 200 kepalų duonos, šiek tiek konservų. Surinkom šešiasdešimt švarkų, marškinų, kelnių. Raštinė padarė 60 pasų, kuriuose buvo Neveravičiaus parašas.“⁵³

Į Belino stovyklą nuvežti apsiėmė lietuvis repatriantas Sklierius, jau

⁵¹Gvildys S. *Kruvini likimai...*, p. 167.

⁵²Ten pat, p. 159.

⁵³Ten pat, p. 160.

senokai gyvenantis Vokietijoje. Atidavę maistą stovyklos vyrams ir sutartoje vietoje pasiėmę 60 persirengusių civiliais lietuviais, gelbėtojai patraukė atgal.

„Pilnu sunkvežimiu privažiavome pirmąjį sargybos postą. Mus sustabdė, paprašė dokumentų. O tie dokumentai – „švieži“ ir visi vienodi. Kareiviai tikrindami leipo juokais. Tik vairuotojas, aš ir kunigas turėjome tikrus dokumentus. Vis dėlto visus praleido.“⁵⁴

Netrukus bėgliai laimingai pasiekė stovyklą.

„Tai buvo didelis džiaugsmas, pradėjus gyventi laisvą gyvenimą. Visi buvo mums labai dėkingi. O mes džiaugėmės galėję padaryti gerą darbą.“⁵⁵

Gavęs leidimą emigruoti į Kanadą, F. Mockus 1948 m. vasario pabaigoje su nemažu būriu kitų lietuvių paliko Vokietiją, gerai suvokdami, kad tai reiškė ir galutinį jų atsisveikinimą su tėvyne:

„Buvo be galo gaudus ir sunkus atsisveikinimas tostant nuo brangios Tėvynės, tėvelių iškovotos Nepriklausomybės, joje užaugusiųems, patyrusiems įvairius išgyvenimus sūnums ir dukroms. Dėl žiaurių okupantų komunistų reikia tolti ir ieškoti naujų namų, naujo gyvenimo nežinomoj šaly.“

Toldamas nuo kranto meldžiausi ir negalėjau sulaikyti ašarų. Mintimis grįžau į 1944 m., kai išeinančiam į LVR ir išvykstančiam į Vilniaus kraštą mamytė įdavė rožinį ir šv. Agotos duonos gabalėlį. Jausdamas mamos palaimą, ją nešiojau ir meldžiausi. Tikiu, kad ji man padėjo laimingai pereiti pavojus, išverti kratas ir net sunkias ligas. Visiškai pasitikėdamas ir dabar su malda keliauju tolyn, į naują tėvynę, kurioje jos palaima lydės.“⁵⁶

Kanadoje po visų patirtų vargų atsidūrė ir F. Mockaus bendramokslis, Vietinės rinktinės savanoris Jonas Staniulis, kilęs iš Praniūkų k., Gélvonų vls., Ukmergės apskr. Po karo J. Staniulis iš pradžių pateko į Angliją, o vėliau, pakeitęs Staniulio pavardę į Aukštaičio, emigravo į Kanadą. Apsigyveno Toronte. Čia po kelerių metų tapo veikliu verslininku. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, daug kartų lankėsi gimtinėje, dalyvavo buvusių Veprių žemės ūkio mokyklos moksleivių susitikimuose. Dalį sutaupyto lėšų aukojo Valdovų rūmų statybai Vilniuje, Prisikėlimo bažnyčiai Kaune ir daug kur kitur. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras 2005 metais pripažino J. Aukštaičiui ginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyvio statusą.

Prezidento dekretu jis apdovanotas Savanorio medaliu⁵⁷. 2007 m. grįžęs gyventi į Lietuvą, po kelių mėnesių mirė.

⁵⁴Ten pat.

⁵⁵Ten pat.

⁵⁶Ten pat.

⁵⁷Gvildys S. Garbingas Kanados lietuvis mirė Lietuvoje, XXI amžius, 2007, rugpj. 1, nr. 58 (1555).

Vietinės rinktinės savanoriai visą gyvenimą išsaugojo savo jaunystės idealus, tą, anot F. Mockaus, „*graudų jaunystės ryžtą*“, kuris juos vokiečių apgaule padarė belaisviais. Ši „*baisiausia jaunystės gyvenimo nesėkmė*“ suvienijo likimo draugus ir kartu įpareigojo juos pasirūpinti žuvusiais bendražygiais. Prieš penkerius metus F. Mockus ir J. Staniulis-Aukštaitis ėmėsi iniciatyvos perkelti į Lietuvą Ašmenoje palaidotus žuvusių Vietinės rinktinės savanorių palaikus, rinko tam lėšas iš Kanados lietuvių. Buvusius savanorius skaudino žinojimas, kad kariai

Buvęs Vietinės rinktinės savanoris Feliksas Mockus

„palaidoti be karstų, pridengus eglėšakėmis, basi, vien apatiniais drabužiais aprengti, palaidoti be bažnyčios religinių apeigų. Jie buvo palaidoti tada, kai sužvėrėję SS kareivos, žuvusiųjų kovos draugus nuginklavę, automatininkų apsuptus išvežė į Vokietiją prievartos darbams. Žuvusiuosius laidojo vietiniai gyventojai į vieną brolišką kapą. Tikslus palaidotų karių skaičius nežinomas, tačiau ne mažiau kaip trisdešimt. Kartu su kariais palaidotas ir kuopos vadas kapitonas E. Počebutas. Palaidotų karių sąrašo nėra, jei buvo spėta surašyti jų pavardes, tai tie užrašai pateko į vokiečių SS štabą, kuris mūsų karius suiminėjo, tačiau vokiečiai tokio sąrašo Lietuvai neperdavė.“⁵⁸

Kreipdamasis į Lietuvoje likusius *plechavičiukus*, F. Mockus rašė:

„Mūsų esama tik saujelė ir skiria toluma. Jūsų yra dauguma ir jėga, su kuria mes visi ejom 1944 m. Eikime ir dabar visi kaip vienas, ir broliškame kape Ašmenoje gulintieji bus garbingai paguldyti Kaune šalia nepriklausomybės kovų savanorių. [...] Mes visi einam žemyn. Iš mūsų kuopos, Alšėnuose buvusios, jau netekom savanorių: solisto Antano Danylos-Pavasario, J. Račio, Prano Kudreikio, Balio Šarkenio, Tado Krivicko, Antano Vasiliausko ir daug kitų. Jie ilsisi Dievulio Pasaulyje toli nuo Tėvynės namų. Tai tik mūsų mažumoj tokia netektis, kiekvieni metai mus šaukia. Nelaukim, kol mus pašauks, skubėkim, parsivežkim!“⁵⁹

Atrodo, kad *plechavičiukams*, į Vietinę rinktinę išėjusiems iš Veprių, nebus lemta įgyvendinti ir šio kilnaus siekio... Tačiau liks prisiminimuose išsaugoti jų gyvenimų pėdsakai ir taurių išgyvenimų atšvaitai.

⁵⁸ Ten pat.

⁵⁹ Ten pat.

Prisiminimai apie Antrąjį pasaulinį karą ir vokiečių okupaciją

Jonas Žentelis

1939 m. rugsėjo mėn. Lenkija buvo okupuota Vokietijos ir Sovietų Sąjungos. Lietuvoje paskelbta mobilizacija. Neramu pasidarė ir mūsų, atrodo, tokiam ramiam, nuošaliame ant Šventosios kranto esančiame Kazlaučiznos kaime.

Mobilizavo mūsų brolelį Jurgį ir gretimų Užušilių, Labanōsių, kitų kaimų atsargos kareivius. Mama verkia, tėtukas nusiminęs darbuojasi. Mokykloje nebesimato mokytojo Railos, mano vyresnio brolio Petruko mokytojo. Žmonės kalbėjo, kad iš visų Lietuvos kaimų tarnavę kariuomenėj vyrai išėjo.

Sklido žinios, kad lenkų kareivius į Lietuvą atvaro. Tai tikrai sužinojau vėliau, kai iš Ukmergės po kelių dienų grįžo mano mylimiausias brolis Aleksas. Jis tada mokėsi Ukmergės amatų mokykloje metalisto specialybės. Parėjęs iš Ukmergės pasakojo, kad vyresnio kurso moksleiviams ir gimnazistams davė po šautuvą, parodė, kaip su juo elgtis, truputį pamokė šaudyti, davė kariškus drabužius ir išvežė netoli Lenkijos sienos. Ten paskyrė jiems jau nuginkluotų lenkų armijos kareivių ir liepė juos lydėti. Į kokį miestą – neprisimenu, ar jis sakė, ar ne. Tai buvo į Lietuvą internuojami lenkų kareiviai. Po kelių savaičių sugrįžo mobilizuoti kariai – ir brolis, ir Antanas Razumas, ir kiti vyrai. Dar prisimenu, kad Jurgis kareiviškų džiūvėsėlių ar sausainių, bet nesaldžių, parnešė paragauti.

Aprimo žmonės. Be to, linksma buvo, kai sužinojom, kad rusai Vilnių gražino Lietuvai. Džiaugėmės ir manėme, kokie rusai geri. Toliau viskas atrodė visai neblogai. Kaimiečiai dirbo savo darbus, bet neramu buvo vyresniems. Mano tatukas prisiminė dar Pirmojo pasaulinio karo nelaimės ir vargus. O čia karas buvo netoli. Be to, tuo laiku garsus žmonių linksmintojas Pupų Dėdė (Petras Biržys) padainavo tokią dainą, kuri plačiai pasklido po Lietuvą ir žmonės ją kartodavo: „*Vilnius mūsų, o mes rusų.*“ Kitais metais ta Pupų Dėdės pranašystė išsipildė.

Tolesnio jo likimo nežinau. Tarpukario laikais jis su savo armonika apvažiavo beveik visos Lietuvos miestelius ir bažnytkaimius, savo improvizuotomis dainelėmis šaipydamasis iš tų miestelių nevalyvumo ar šiaip kokių ydų. Sovietmečiu jis pateko į kalėjimą. Sako, ir tarpukario laikais jis valdžios nebuvo mėgstamas.

Sovietmečiu šmaikštesni vyrukai kartais kur nors kompanijoje po alaus butelio kito padainuodavo tą Pupų Dėdės posmelį: „*Vilnius mūsų, o mes rusų.*“ Už tai kai kuriems teko brangiai sumokėti kalėjimuose.

* * *

Tiksliai neprisimenu, ar tai buvo birželio 15 d. Tik žmonės su nerimu, baime, o aš, vienuolikmetis vaikėzas, su didžiuliu smalsumu žiūrėjau į nuo anos (kairės) Šventosios pusės važiuojančią nesibaigiančią, virš savęs dulkių debesis sukėlusią keistų mašinų koloną, nuo kurios vakaris vėjas debesis nešė tolyn upe,

miškeliais. Smalsumo vedamas, nė mamos nepasiklausęs, basas nubėgau iš savo Kazlaučiznos kaimo apie pustrėčio kilometro į miestelį, kad pamatyčiau, kaip tie sovietų kareiviai atrodo. Atsistojau visai arti vieškelio, kad galėčiau išžiūrėti nedideliuose sunkvežimiuose sėdinčius kareivius, kabinoje vairuotoją ir dar vieną. Viršum jų galvų kabinose pririšti ilgi šautuvai. Patys kareiviai man pasirodė keisti: vieni labai juodais plaukais, siaurom akim, kiti vėl kažkokie visai ne tokie, kokius matydavau Lietuvos kareivius ir šaulius. Sunkvežimiai su virtuvėmis, su nedidelėmis ir didelėmis patrankomis. Nesimato nei pradžios, nei pabaigos.

Ką namo parėjęs sakiau ir ką namuose kalbėjo, nepamenu. Pamenu tik mamos, tatuko ir už mane penkeriais metais vyresnio brolio susirūpinusius veidus. Susirūpinę buvo visi aplink – ir miestelyje, ir kaime, kur gyvenau.

* * *

Netrukus po to, kai į Lietuvą privažiavo daug sovietų kariuomenės, vieną rytą atsikėlę matom, kad netoli mūsų namų, gal už kokių 500 metrų, privažiavo daug kareivių. Vieni kerta maždaug juosmens aukštyje jaunas pušaites, jas tempia tolyn, kiti stato palapines. Ginklų prie savęs neturi, tik karininkai prie diržų turi pistoletus. Pristatė daug palapinių, atrodė kaip koks miestelis. Visos eilėje. Parinkta sausa priesmėlio vieta netoli upės, kur keliukas suka kairėn. Pervažiuavus Riešės upelį, ta vieta Cedronū vadinama. Tada toje vietoje tilto nebuvo, tik akmenuota brasta. Maždaug 400–500 metrų pavažiavus, kairėje keliuko pusėje, tada jauname pušyne, ir buvo įsikūrusi ta kareivių stovykla. Rinkosi čia jie gal porą dienų. Pamenu, ką tik atvažiavusioje mašinoje (sunkvežimyje) vienas kareivis armonika ar bajanu (tada dar neskyriau) grojo, kiti linksmi kėlė iš sunkvežimio savo daiktus. Aš tą vasarą, kaip ir šešias kitas, ganiau karves, tai man, piemeniui, jie niekada nedraudė netoli jų būti. Matyt, tai buvo pėstininkai, nes nei patrankų, nei tankų nesimatė. Atvažiuodavo tokiais nedideliais sunkvežimiais, kaip vėliau sužinojau, pusantratonėm, vadinamom *polutarkėm*.

Įsikūrę, susitvarkę pradėjo mokyti. Mūsų sklype buvo pailga, šlapia pieva, bala vadinama. Mat seniau ten net karvės klimpdavo, reikėdavo jas traukti. Apie tas pievas buvo sausi dirvonėliai. Tuose dirvonėliuose kareiviai buvo mokomi rikiuotės. Aš ten šalia būdamas kartais kartodavau vadų komandas: *raz, dva tri; raz, dva, tri*. Manęs nevarydavo šalin. Man tai buvo visai smagu. Apylinkės žmonėms nieko blogo jie nedarė.

Po rikiuotės pratimų vykdavo pamokos „klasėse“. O klasės buvo tokios. Kareiviai iškasdavo maždaug 40 cm gylio Ū raidės formos griovelį. Žemes supildavo į tarpą tarp griovelio. Išėdavo panašu į platų kapą su grioveliais iš trijų pusių. Iš galo iškasdavo trumputį griovelį vado kojoms. Atėję kareiviai susėsdavo ant griovelio išorinių krantelių, kojas nuleisdavo į griovelį. Karininkas, kuris jiems aiškino, atsisėsdavo prieš savo kareivius, nuleisdavo kojas į tik jo kojoms iškastą trumpesnę griovelį.

Tokie grioveliai, tokios lauko klasės ir dabar, praėjus daugiau nei 60-čiai metų, dar žymūs jau gerokai užaugusiame miške. Kai pasitaiko po mišką pavaikščioti su jaunais žmonėmis, mokiniais, visada paklausia, kas čia per apkasai.

Vasarai baigiantis vieną rytą kareiviai išsikraustė. Žmonės ten rasdavo kokių užmirštų ar pamestų daiktų. Vienas net kirvį rado.

* * *

1941 metų birželio 22 d. rytą jau girdėjosi bombų sprogimai. Žmonės kalbėjo, kad bombarduoja Jonavos geležinkelio stotį. Pas mus Vėpriuose dar nieko atsitikę tą dieną nebuvo, tik matėsi virš plento praleikiantys vokiečių lėktuvai, vadina-
mieji „meseršmitai“. Po kelių dienų sužinojome, kad Skarūliuose besitraukdami rusų kareiviai nukankino Vėprių kleboną kunigą Boleslovą Vėgėlę ir dar vieną kunigą, o Skarūlių kleboną nukankinę nušovė. Karui vykstant niekas nevažiavo Vėgėlės lavono parsivežti. Taip ir liko Vėprių klebono kūnas palaidotas Skarūlių bažnyčios šventoriuje.

Karui prasidėjus, Vėprių valsčiuje buvo suorganizuota ginkluotų vyrų grupė, turėjusi tikslą padėti vokiečiams vyti sovietinę kariuomenę. Jos nariai ant kairės rankovės turėjo prisiūtą baltą raištį su Vėprių valsčiaus viršaičio antspaudu. Juos vadino „baltaraištininkais“. Tie vyrai turėjo perimti besitraukiančių Raudonosios armijos kareivių grupeles, paimti jų ginklus.

Besitraukiantys Raudonosios armijos kariai nušovė Joną Ramoną iš Labanosių kaimo.

Nežinau, ar tą pačią dieną ar ne, gal ir tą pačią, besitraukiantys kareiviai suėmė Markevičių (pavardę prisimenu iš užrašo ant kapo kryžiaus), kaip žmonės sakė, „traktoristą“. Mat jau pirmais sovietiniais metais Vėprių žemesniojoje žemės ūkio mokykloje buvo pradėta ruošti traktorininkus. Tas Markevičius buvo tų traktorininkų kursų mokinys. Nežinau, kokiomis aplinkybėmis jis buvo kareivių suimtas, surištom rankom nuvarytas į krūmelius už „Balto kryžiaus“ (taip vadinamas Vėprių koplytstulpis 1772 metų Baro konfederacijos įvykių atminimui) ir tuose krūmeliuose nušautas.

Markevičius palaidotas Vėprių kapinėse greta leitenanto Stasio Lukoševičiaus, kurį nušovė sovietų politrukas.

Kitą atvejį papasakojo mano mama Aleksandra Žentelienė (1888–1948). Mes gyvenom Kazlaučiznos kaime, o jos gimtinė – Barbōriškio kaimas. Tarp tų dviejų kaimų buvo Labanosių kaimo laukas. Tuo laiku, kai buvo nušautas Markevičius, jai einant per Labanosių kaimo lauką, netoli ūkininko Vacio Rudoko namų iš rugių išbėgo surištom rankom uždusęs Vėprių žemesniosios žemės ūkio mokyklos mokytojas, agronomas Levickas (Levicko žmona buvo Vėprių pradinės mokyklos mokytoja). Čia buvę keli vyrai atrišo jam rankas, o jis pasakė, kad jį vedė į krūmelius sušaudyti, bet jis – į rugius ir bėgt. Kareiviai šovė kelis kartus. Viena kulka peršovė kelnes kiek žemiau kirkšnies, o kūnas nebuvo paliestas.

* * *

Nutilo Jonavos bombardavimas. Vokiečių naikintuvai „meseršmitai“ kaip strėlės lėkė daugiausia virš plento. Raudonoji armija be susirėmimų traukėsi. Pro Vėprius kartais pravažiudavo vokiečių kareivių pilni sunkvežimiai. Iš kai

kurių, kiek pristabdytų, kareiviai mėtė palaidas cigaretes. Miestelėnai mojavo jiems rankomis, suaugę ir senyvi vyrai puolė vienas per kitą rinkti cigarečių, pasitaikydavo ir saldinių. Man, kaimo vaikui, atrodė lyg ir negražu pasirodyti vokiečiams tokiais, kad vyrai puola rinkti cigarečių. Vokiečiai juokėsi. Ėjo per Veprius kolonos po tris gretose, rankoves pasiraite, tvirti, pasitikintys savimi. Dar niekur rimto pasipriešinimo nesutikę. Vepriškiai kiek su džiaugsmu, kiek su nerimu žiūrėjo į juos. Su džiaugsmu dėl to, kad pasibaigė trėmimas, su nerimu, nes vyresnės kartos žmonės atsiminė vokiečius nuo Pirmojo pasaulinio karo. Suprato, kad vieną okupantą pakeitė kitas. O čia karas. Ne visada jis baigiasi pergale tų, kuriems pradžioje gerai sekasi. Inteligentija žinojo, kiek Vokietija jau buvo užėmusi dar iki 1941 metų. O vokiečių kolonos po tris gretose, pamenu, ką tik, gal 1939 metais, išklotu šaligatviu nuo Pageležių suka dešinėn, eina per malūno užtvankos tiltą.

Man, jau dvylikos metų vaikui, buvo įdomu. Susišaudymų su Raudonąja armija ties Vėpriais nebuvo.

* * *

Mano mama mėgdavo kaimyninėse parapijose atlaiduose pabūti. Ten pasimelsdavo, kartais su savo giminėm susitikdavo. Jei nelabai iš kelio būdavo, mėgdavo ir užsukti. Ten giminės pavaišindavo, pasišnekėdavo. Ir vėl pėsčiomis atgal namo eidavo kasdienių darbų dirbti.

Rugpjūčio 2 dieną Ukmergės mažojoji bažnytelė būdavo *Porcinkulio* atlaidai. Mama pakvietė ir mane. O man įdomu būdavo pamatyti, ko dar nebuvo matęs. Susiruošėm, išsivalėm apavą, pasiėmėm jį į rankas ir einam, kaip paprastai, basi. Prienam plentą, o ten pakelėse – Raudonosios armijos sunkvežimis, šarvuočiai, kariška technika subombarduota, kai kurie šarvuočiai ant šono guli. Matosi, kad jie tušti. Matyt, aplinkinių vietovių žmonės išardę išsinešiojo, kas jiems atrodė gali būti tinkama. Tada supratau, ko tie vokiečių lėktuvai vis virš plento taip dažnai skraidydavo pirmosiomis karo dienomis.

Mama ir sako: „*O, kad Stalinas pamatytų, kas čia padaryta, kiek čia kareivių žuvo. Ogi kiekvieną motina augino!*“ Prisiminė tada ji du savo brolius, Pirmajame pasauliniame kare žuvusius – Jurgį ir Juozą. Dar sakė, kad Juozas, prieš išeidamas į karą, atėjo į mūsų kaimą atsisveikinti. Oras buvo šiltas. Pakabino savo švarką ant kablio, įkalto į sieną, ir užmiršo. Mama sako: „*Apkabinus verčiau verčiau.*“ O tatukas tada netoli už upelio arė. Juozas nuėjo ir su tatuku atsisveikinti. Atsisveikinęs ėjo pro šaltinį, iš kurio beveik visas mūsų kaimas semdavo vandenį valgiui ir gerti. Tatukas kiek paaręs užsinorėjo gerti. Nuėjo prie šaltinio, žiūri – Juozo kišeninis laikrodukas prie šaltinio ant akmens padėtas. Matyt, kad iš liemenės kišenėlės laikrodėlis neiškristų, prieš guldamas gerti ir padėjo jį ant akmens, iš po kurio kunkuliukais tekėjo vanduo.

Štai tokius savo prisiminimus mama pasakojo kelyje Ukmergėn į atlaidus. Skirtingai žmonės žiūri į karą.

* * *

Karas nutolo, šaudymų negirdėti. Vepriuose ir valsčiuje lyg ramu. Tik plentu į rytus važiuoja ir važiuoja sunkvežimiai. Daugiausia dengti, kai kuriuose matosi kareiviai.

Vepriuose žydo Iciko Koltuno parduotuvės jau nėra. Kooperatyvo krautuvėję be kortelės negausi nei druskos, nei degtukų, nei muilo, nei rūkalų. Niekas. Ir žibalo nėra. Reikia pamokas ruošti – tamsu. Tatukas, paskaldęs pušinių balanų, gerai jas išdžiovino ant duonkepės krosnies. Jomis mama man ruošiant pamokas pašviesdavo. Kitokių sąlygų dauguma aplinkinių ūkininkų ir neturėjo. Buvo ir apskresnių, kurie įsitaisydavo karbidines lempas. Kai kurie eidavo prie plento. Ten už sviestą, lašinius ar kiaušinius kartais pasisekdavo iš pravažiuojančių vokiečių vairuotojų gauti kažkokio žibalo. Bet būdavo gaisrų.

1939 metais mūsų kaimas tik pradėjo keltis į sklypus. Daug kas suskubo pasistatyti klojimą, tvartą, o prie tvarto – vadinamąjį trisienį, kuriame ir gyveno visus karo ir pokario metus. Karo metais niekas nė negalvojo statyti. Nebuvo iš ko: nei medžiagų gauti, nei pinigų. Ir ūpo nebuvo.

Užgriuvo duoklės, rekvizicijom, pyliavom vadinamos. Reikėjo kariaujančiai Vokietijai duoti visokių grūdų: rugių, avižų, miežių. Reikėjo vežti bulvių, šieno, šiaudų, kiaušinių, pieno. Baisiausia, kad reikėdavo daug mėsos. Reikėjo į Ukmergėje esančią skerdyklą vesti karves, telyčias. Tie ūkininkai, kurių žemės derlingesnės, daug dirbamos, tas duokles sugebėdavo įvykdyti. Mūsų Kazlaučiznos, Užušilių, iš dalies Labanosių, Rizgonių, Gavėnionių, Sukinių kaimų, kur žemės nederlingos, kur daug procentų ploto užėmę krūmai, iškirsti miškai, kur kelmynuose vasarą ir paganyt nebuvo kur, tiems vargšams (*nabagam*s) ūkininkėliams patiems maža kas belikdavo. Bemaž kasmet reikėdavo išvesti po karvę. Pieno namuose maža belikdavo.

* * *

1943 metų pavasaris buvo ankstyvas, dienos šiltos, gražios. Ir žiemą, ypač pavasarį, prieš Velykas, ėmė sklisti visokios kalbos. Mat tais metais Velykos turėjo būti labai vėlyvos, o tai labai retai pasitaiko – balandžio 25 d., šventojo Morkaus dieną.

Sklido kalbos apie kažkokį laišką, parašytą aukso raidėmis, rastą Romoje, Šv. Petro Bazilikoje ant altoriaus, kad turi įvykti kažkoks stebuklas, kad kažkas turi išgelbėti pasaulį nuo karo ir visokių nelaimių. Vienas pranašystes keitė kitos. Žmonės ėmė spėlioti, kas laimės karą.

Pamenu besiginčijančius kaimo vyrus. Toks stambus vyras Jonas Novikas, Žebrauskų palivarko pusininkas, tvirtino, kad karą laimės rusai. Tais metais dar žiemą, rodos, vasario mėnesį, eidamas į Veprių mokyklą ant sniego pamačiau besimėtančių lapelių, spausdintų vokiečių kalba, su nuotraukomis, kuriose matėsi pašautų vokiečių tankų, vokiečių kareivių lavonų. Nesupratau, apie ką ten rašoma. Vėliau paaiškėjo, kad tai sovietų lėktuvų išmesti atsišaukimai apie vokiečių pralaimėtą Stalingrado mūšį.

Paláužėj 1943 ar 1944 metų žiemą vokiečių esesininkai nušovė Milinavičių iš Pakalniškių kaimo, o jo lavoną liepė saugoti Paskárbės vienkiemio gyventojui Boleslovui Sakalauskui. Toje vietoje tebestovi apipuvęs medinis kryžius.

1943 metais pasigirdo kalbos, kad kažkur nuo bėgių buvo nuverstas traukinys, pakrautas vokiškos karo technikos, kad kažkur kažką nušovė. Apie Veprius lyg nieko ir nesigirdėjo. Bet vieną dieną ėmė kalbėti, kad kažkas, tikriausiai partizanai, nušovė Pakálnės kaimo gyventoją Malicką. Malickas 1941 metų birželio mėnesį priklausė vadinamiesiems baltaraištininkams, kurie talkininkaudavo vokiečiams. Iš Veprių valsčiaus vietinių žmonių į partizanus nebuvo išėjusių.

* * *

Kai kuriuos Raudonosios armijos belaisvius vokiečiai leido dirbti pas stambesnius ūkininkus. Jų padėtis tikriausiai buvo geresnė negu tų belaisvių, kuriuos vokiečiai panaudojo kaip darbo jėgą. Veprių valsčiuje du belaisviai buvo pas ūkininką Giacintą Šarką Liepėlių kaime, netoli Pučionių. Žmonės kalbėjo, kad jie ten buvo maitinami kartu su šeima prie vieno stalo. Buvo ir pas kitus stambesnius ūkininkus po vieną ar du belaisvius.

Vis dėlto belaisviai iš tų ūkininkų pabėgo ir, žinoma, papildė partizanų būrius. Su ginklais elgtis jie mokėjo, o svarbiausia – pradėjo tikėti Raudonosios armijos pergale. Vokiečiams partizanai kėlė nemažą pavojų. Kad sumažintų sėkmingus partizanų išpuolius, vokiečiai įsakė abipus plento Bernótiškyje prie magistralinių kelių plynai iškirsti apie 100 metrų pločio juostą ir ją išvalyti, kad partizanams nebūtų taip patogų iš pasalų užpulti važiuojančias vokiečių transporto kolonas. Buvo iškirstas miškas maždaug 100 metrų pločio abipus plento nuo Ąklojo ežero iki Pageležių, ties Bernótiškiu. Taip buvo daroma visų okupuotų valstybių magistralinių kelių miškingose pakelėse.

1944 metų liepos mėnesio mūšiai Veprių apylinkėse

Jonas Žentelis

Sovietų kariuomenei nesisekiant prasiveržti prie Šventosios vieškeliu iš Gėlvonų Vėprių kryptimi, jų daliniai sėkmingai užėmė kairįjį Šventosios krantą priešais buvusį Kazlaučiznos kaimą.

Vakarinė Knýzlaukio kaimo žemių dalis buvo kontroliuojama vokiečių, o rytinė – sovietų kariuomenės. Riba buvo Skardupiu vadinama griova, kurios rytiniame krante yra Knýzlaukio kaimo kapeliai. Knýzlaukio miškas beveik visas buvo užimtas sovietų kariuomenės.

Sovietų kariuomenė liepos 12 dieną krūmais apaugusiu Žuvintės upelės slėniu priartėjo prie Šventosios ir čia pradėjo statyti tiltą priešais tada buvusio Kazlaučiznos kaimo žemių rytiniame pakraštyje išikūrusią Zenono Žebrausko sodybą, kurioje įsitaisę vokiečių kulkosvaidininkai iš patogių pozicijų šaudė į bandančius priartėti prie upės sovietų karius. Kiek aukščiau Žuvintos santakos į Šventąją sovietų kareiviai, perbridę upę, užėmė miškingą dešiniojo Šventosios kranto dalį ties Pakálnės ir Užūšilių kaimais iki nedidelės, Ramoniškiu vadinamos, negilios griovos jau Kazlaučiznos kaimo žemėje. Šita griova bene iki liepos 26 dienos skyrė vokiečių ir sovietinių kariuomenių kontroliuojamas žemes dešiniajame Šventosios krante. Dėl tos griovos keletą vakarų čia vyko artilerijos remiami susišaudymai.

Vokiečiai mėgino susigrąžinti prarastas pozicijas. Į čia jie šaudė iš pabūklų, stovėjusių ant tada dar miškais neapaugusio kalno vakarinėje Knýzlaukio kaimo pusėje.

Keturios sovietų kariuomenės artilerijos patrankos stovėjo Sukinių kaime ant kalno į Žuvintą įtekančio Guñbrio upelio kairiajame krante. Vieno pabūklo įgula nupjovė ažuolo viršūnę, kad netrukdytų šaudyti ir nesimatytų ugnies bei dūmų šaudant. Vieną prieštankinę patranką sovietų kariai užtempė ant Sukinių piliakalnio, nuo kurio kaip ant delno matosi didžiuliai dešiniojo Šventosios kranto plotai. Nuo čia buvo pamuštas vokiečių tankas „Tigras“, atsiųstas padėti vokiečių kareiviams susigrąžinti prarastas pozicijas dešiniajame Šventosios krante ir toliau trukdyti tilto statybą sovietų kariams. Tiltos statybai dieną ir naktį buvo kertami medžiai, vežami specialiai tam pritaikytais ratais. Tiems darbams buvo mobilizuoti ir keli Knýzlaukio kaimo vyrai, tarp jų Kazys Sakalauskas, Juozas Sakalauskas, pravarde *Cibukas*. Buvo paimti arkliai. Medžiai buvo kertami iš miško už poros kilometrų nuo Šventosios. Rastais buvo išklotos klampios vietos, per kurias buvo numatoma važiuoti su karine technika. Tiltas buvo statomas apie 100 metrų žemiau salos, esančios ties Kazlaučiznos kaimu, priešais Žebrauskų sodybą (ji mūšio metu sudegė, liko tik didžiuliai sužaloti ažuolai).

Pabaigus statyti tiltą, virš upės atlėkęs vokiečių lėktuvas jį subombardavo tuo momentu, kai buvo pradėta juo keltis į dešinįjį Šventosios krantą. Upe plaukė daug žuvusių ir sužeistų kareivių. Kai kurių kūnai, srovės užnešti ant seklumos ar užkliuvę už akmenų, netrumpai plūduriavo vandenyje.

Kitas tiltas buvo pastatytas truputį aukščiau salos ties Sukinių kaimu, už kokio pusės kilometro upe aukščiau subombarduotojo.

Kol buvo statomas tiltas, sovietų pėstininkai jau buvo dešiniajame Šventosios krante ir palengva stūmė vokiečius. Dešinysis Šventosios krantas į rytus nuo Veprių apaugęs mišku. Jame vokiečiai, patogesnėse vietose išsikasę daug pavienių apkasų, atkakliai priešinosi. Mūšiai vyko miške ir tarpumiškių laukuose. Ypač Kazlaučiznos, Labanosių, Pakalnės kaimų laukuose. Čia žuvo daug sovietų kareivių. Vokiečių žuvo mažiau.

Vokiečiai, tikėdamiesi tankų puolimo, užminavo Pakalnės kaimo žemės lauką apatinėje Šventosios salpoje, maždaug priešais, kairiajame upės krante, esanti didžiulį akmenį, vadinamą Moku. Mat ties ta vieta buvo brasta, kuria naudojosi Pakalnės ir Sukinių kaimų ūkininkai. Jau frontui nutolus, Pakalnės kaimo ūkininkas Atkočiūnas užvažiavo ant prieštankinės minos.

Daug pėstininkų minų vokiečiai nespėjo padėti. Kazlaučiznos kaimo lauko pamiškėje jų buvo nemaža krūva sukrauta. Frontui praėjus, aplinkinių kaimų vyrai jas išsinešiojo ir vėliau jų tolą panaudojo sprogdindami žuvį, kurios tuo laiku dar buvo gausu.

Vokiečių karinė vadovybė suprato, kad sovietų daliniai pirmiausia stengsis prasiveržti prie Šventosios, užimdami strategiškai svarbesnes pozicijas: tiltą per Šventąją ties Vepriais ir kelius. Tame Knyzlaukio miške buvo sutelkta daug sovietų kareivių, kurie nakčia perėjo į Šilelio miškelį, esantį maždaug pusiaukelėje tarp Kelmų kaimo ir Pauplių.

Laukas tarp miškelio, vadinamo Šileliu, ir Pauplių kaimo buvo užsėtas rugiais. Kad nebūtų priedangos puolantiems sovietų kariams, nors rugiai dar nebuvo prinokę, vokiečiai, surinkę nepasislėpusius Pauplių kaimo vyrus, liepė rugius nupjauti ir čia pat nesurištus palikti, o aukštesnėse to lauko vietose liepė kasti vingiuotus apkasus. Sližių kapinės taip pat aukštesnėje vietoje. Apkasai buvo iškasti ir čia, rytiniame Pauplių kaimo pakraštyje, kitoje Gelvonų–Veprių vieškelio pusėje, kiek pakilesnėje vietoje augančiame pušynėlyje, kur senos, apleistos artimesnių kaimų kapinės. Iš tos vietos puikiai matomas kelias ir dalis lauko iki pat Kelmų kaimo. Lauką, esantį tarp Gelvonų–Veprių vieškelio ir Knyzlaukio miško, vokiečiai užminavo trimis minų laukais.

Intensyviausio puolimo tikėtasi palei vieškelį. Pirmo praktinio puolimo metu sovietų kariai atstumą tarp Kelmų ir Pauplių kaimų ir Šilelio šliaužė abipus vieškelio iškastais grioviais, bet, kai tik pasikeldavo atakai, vokiečių kulkosvaidžių ugnis tuoj juos pakirsdavo. Puolimai kartodavosi dažniausiai vėlai vakare.

Nepasisėkus keliems tokiems puolimams, vieną dieną pasirodė aštuoni sovietų armijos tankai padėti atakuojantiems pėstininkams. Kelmų kaimo lauke buvo sudeginti du tankai, o vienas paimtas į nelaisvę. Jis dideliu greičiu nuvažiavo Veprių link. Pauplių kaimo lauke buvo pamušti penki tankai. Iš jų trys sudegė, o du buvo susprogdinti.

Pauplių kaimo lauke puolančius tankus pamušė vienas vokiečių kareivis ne iš patrankos, o iš nešiojamo prieštankinio ginklo. Tankų atakos metu iš vieno tanko iššautas sviedinys pataikė į Pauplių kaimo gyventoją Martinkaus namą, kuriame savo komandinį punktą buvo įsitaisęs šiam fronto barui vadovavęs

karininkas. Žuvo karininkas ir su juo buvę kareiviai, o kitas karininkas savo komandinį punktą iširengė jau ne tokioje pavojingoje vietoje – Samantonių kaime įrengtame bunkeryje.

Naktinių mūšių metu pasitaikydavo, kad keli kareiviai pasiekdavo Pauplių kaimą, nors jis dar buvo vokiečių kontroliuojamas. Po tokių naktinių mūšių dienos metu dažnai būdavo visai ramu. Iš kaimo vokiečių išvarytų žmonių vienas kitas sugriždavo pažiūrėti savo namų. Kartą namo parėjęs Juozas Čižys kieme rado du vokiečius, o name – sovietinių kareivių. Šie Čižiui pradžioje neleido išeiti, tik po kiek laiko išleido. Kitą kartą jau kito kiemo gyventoja Marijona Čižytė (gim. 1905 m.) kieme rado vokiečius. Šiems iš kiemo išėjus pasirodė ant tvarto buvę sovietų kareiviai. Jie paprašė gerti. Ši padavė kibirą vandens. Pauplių kaime pasitaikė ne vienas atvejis, kai vienuose namuose buvo sovietų, kituose – vokiečių kareiviai. Taip atsitiko, kai naktinių mūšių metu tamsoje į kaimą įslinko sovietų kariai, o vokiečiai dar nebuvo išstumti, nes daug sovietinių karių atakų metu žūdavo ir kaimo užimti nepavykdavo. Taip truko iki liepos 26 dienos.

Mūšių metu Samantonyse, iš kur vietiniai žmonės nebuvo išvaryti ir kur buvo prisiglaudę iš Pauplių išvaryti gyventojai, žuvo Vladas Morkūnas, Valančienė ir jos sesuo, Čižienė, savanorio Ibiansko sūneliui sviedinio skeveldra nukirto koją. Nukraujavęs berniukas mirė.

Frontui pasitraukus žuvo žmonių nuo minų, kitiems koja buvo nutraukta. Vokiečiai traukdamiesi primetė „suvenyrų“, nuo kurių nukentėjo nemažai vaikų ir paauglių.

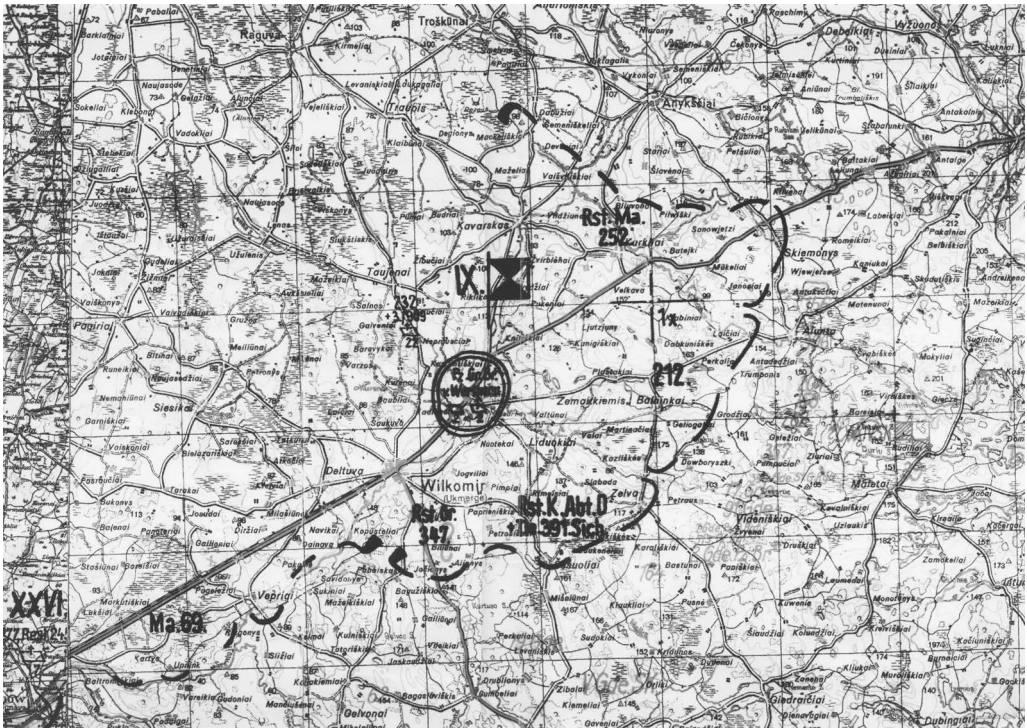
Frontą išgyvenę žmonės Antanas Morkūnas, Leonas Novikas ir kiti pasakojo, kad vien Pauplių lauke žuvusių sovietinių karių galėjo būti daugiau kaip šimtas. Juos rinko ir užkasdavo kareiviai ir vietiniai žmonės. 1944 m. liepos mėnuo buvo sausas ir karštas. Naktinių mūšių metu žuvę kareivių kūnai greit iro. Iš vokiečių stebimo lauko nebuvo galimybės surinkti žuvusiųjų, suteikti pagalbos sužeistiesiems, kurie kančiose ir kaitroje mirė nesulaukę pagalbos.

Užkasami buvo daugiausia tose vietose, kur krito. Daugiausia abipus Gelvonų–Veprių vieškelio, kurio grioviais šliaužė iki pakildami atakon. O ataka daugumai reiškė žūtį.

Kai 1961 metais buvo platinamas Praniukų–Veprių vieškelis, buvo atkasta daug kareivių kaulų, batų su kojų kaulais juose. Mat laidojama buvo vos prakasus negilia duobę.

Dėl Veprių miestelio didelių mūšių nebuvo, nors miestelis ne kartą buvo apšaudomas artilerijos sviediniais. Sovietų kariams puolant Veprius liepos 26 dienos pavakary užskrido vokiečių lėktuvai ir netoli kapinių apmėtė kasetinėmis bombomis, kurių viduje daug mažų bombelių. Bomba krisdama atsiveria ir bombelės pabyra nemažame plote.

Traukdamiesi iš Veprių vokiečiai sudegino medinį tiltą per Šventąją, susprogdino Veprių bažnyčios bokštą, nepriklausomos Lietuvos laikais pastatytą gelžbetoninį tiltą per Riešės upelį ties piliakalniu, užminavo lauką dešiniajame Riešės krante apie porą šimtų metrų aukščiau minėto tilto. Mat čia buvo brasta, per kurią galėjo važiuoti karinė sovietų technika. Net po išminavimo ant minos

Vokiečių kariškių naudoto lietuviško žemėlapio faksimilė. Žemėlapyje pavaizduota 1944 m. liepos 16 d. fronto linija nuo Anykščių apylinkių iki Upninkų. VM-5902

Besitraukiančių vokiečių sudeginto medinio tilto per Šventąją polių likučiai. 1944 m.

žuvo Veprių mechanizacijos mokyklos meistro žmona. Būta susišaudymo ir kapi-
nėse. Paminkluose yra kulų ir artilerijos sviedinių skeveldrų pėdsakų.

Vokiečių kariniame žemėlapyje liepos 16 dienos situacijoje pažymėti vo-
kiečių kariuomenės gynybos židiniai. Gynyba nebuvo ištisa. Buvo saugoma ties
Upninkais ir Rizgonimis. Tose vietose, kur buvo tikėtinas puolimas, vokiečiai
išsikasė apkasus, o tos vietos, kur upės krantas status, buvo menkai saugomos.
Rusų kariai persikėlė per Šventąją ir išitvirtino dešiniajame Šventosios krante apie
pusantro kilometro ilgio ir apie 1 km pločio plote. Vokiečiai, pasitelkę tankus,
sovietų kareivius išstūmė iš užimto ploto į upę, kur daug jų žuvo. Ties Upninkais
prislinkęs sovietų kareivis padegė vokiečių tanką, šaudžiusį į kairiajame Šventosios
krante esančią sovietų kariuomenę.

Ties Rizgonimis sovietų kariai vėl bandė užimti kaimą. Grupė, prasiskver-
busi į iš Ilgajo ežero tekėjusio Kriūkšlio upelio sausą griovį, iš užnugario šaudė į
vokiečių kariuomenę dešiniajame Šventosios krante, tačiau vokiečių minosvaidžio
ugnies ta grupė buvo sunaikinta. Taip mūšiai tęsėsi tol, kol vokiečių pajėgos
traukėsi plentu. Mūšiai ties Šventąja sudarė joms galimybę pasitraukti ir nepatekti
į apsuptį.

(Pasiremta Jefimo Artamanovskio, gyv. Sukinių kaime, Elenos Paulauskie-
nės, gyv. Knyzlaukio k., Antano Morkūno ir Albinos Utkienės (Čižytės),
gyv. Pauplių k., Leono Noviko, gyv. Sližių k., Edvardo Noviko, gyv. Sa-
mantonių k., Jurgio Akunio, Klemenso Palaimos, gyv. Upninkuose, ir
Petro Augūno, gyv. Rizgonių kaime, pasakojimais.)

Apie frontą ties Vepriais

Napoleonas Dailidėnas

1944 m. gegužės mėnesio pabaigoje ėmė rasti neramių dienų požymių. Darbininkai buvo telkiami darbams į Vokietiją. Mokyklos patalpose dirbo komisija, kuri atrinko darbininkus siųsti į Vokietiją. Labiausiai tai lietė jaunos žmones iš gausesnių šeimų. Reikėjo slėptis pačiam ir slėpti kitus. Ant mokyklos aukšto, palėpėje, aš pats lindėjau vieną parą, o Utkų šeimos atžalos Genė, Pranė, Vytas ir Algirdas – net tris paras. Dienomis po skardiniu stogu buvo karšta. Rytais reikdavo jiems parūpinti pakankamai vandens visai dienai. Viskas baigėsi laimingai – komisija išvyko, jaunimas liko.

Sližių pradinės mokyklos mokytojas Napoleonas Dailidėnas su mokiniais. Apie 1954 m

Birželio mėnesį sovietų armija prisiartinio prie Lietuvos sienų. Vokiečiai ėmė iš anksto ruošti narsiai ginti prieigas prie Šventosios upės tilto ties Vėpriais. Todėl birželio paskutinėmis ir liepos pirmosiomis dienomis apylinkėje atsirado vokiečių karių, kurie užėmė mokyklos klasę ir apsigyveno joje. Iš pradžių jie buvo mandagūs ir elgėsi padoriai. Sustūmė suolus į vieną kampą, palikdami džiovinamas mano vaistažoles ant jų. O apylinkėje ruošėsi karo veiksmams. Sėmanio upelio krantuose išdėstė minosvaidžius, kapinėse po storais klevais už mūro sienų įsirengė apkasus – blindažus, iškirto Sližių dvaro alėją, einančią į rytus link rytinės Kultuvėnų kaimo dalies, nupjovė rugius, kad būtų geras matomumas į Kelmū kaimo pusę link Gelvonų–Vėprių vieškelio. Po kelių dienų iš klasės iššlavė vaistažoles, išnešė suolus į kiemą, ėmė dingti mokyklos kėdės, laikrodis, kitas inventorių. Iš apylinkės gyventojų nešdavosi maisto produktus,

atsivarydavo gyvulių ir skerdė juos maistui. Po totalinės mobilizacijos Vokietijoje tarp karių buvo ir invalidų. Vienas aukštas senyvas karys tankiai vis gulinėdavo pakrūmėmis. Buvo aiškiai matyti, kad nesveikas.

Atėjo liepos mėnesio vidurys. Naktį iš liepos 15 į 16 d. mums gimė dukrelė. Ją pavadiname Danute. Vokiečiai jau neleido niekam niekur eiti, jokios medicinos pagalbos negalėjau prisišaukti. Teko pasikviesti tik kaimynę bobutę Bartkevičienę (Stasio Bartkevičiaus motiną). Tą visą naktį nemiegojau, aiškiai girdėjau šūvius ir mačiau gaisrų pašvaistes, sklindančias rytuose, šviesias raketas ir skaidrias „kabančias lempas“. Artėjo frontas. Visi gyventojai turėjome išsikasę apkasėlius. Mano apkasas buvo už mokyklos eglaičių link kapinių. Liepos 16-osios popietę prasidėjo šaudymas. Nebegalėjome būti mokyklos kambariuose, teko lįsti į apkasus. Nepraėjus nė parai po gimdymo įvedžiau žmoną į savo apkasą ir įnešiau dukrelę. Čia man talkininkavo Magdalena Utkienė. Jos visos trys talpinosi apkasėlio gilumoje, o aš lindėjau prie angos. Šaudė visą naktį, o apie gerus pusryčius nutilo. Išlindau iš apkaso. Tylu, ramu. Nebematyti nei vokiečių, nėra ir sovietinių karių. Utkienė parėjo namo. Man bevaikštinėjant po mokyklos kiemą pradėjo grįžti vokiečiai. Jie vėl užėmė senas savo pozicijas ir išsilaikė iki liepos 26 dienos. Buvo kalbama, kad buvęs sėkmingas sovietinių karių puolimas, kurio metu ties Pauplių kaimu prie Gelvonų–Veprių vieškelio liko sunaikinti keli vokiečių tankai, tačiau vokiečių pozicijų neužėmė, nes sovietiniams kariams nebuvo laiku pristatyta amunicija, pritrūko šovinių. Bepradedą trauktis vokiečiai vėl sugrįžo į savo pozicijas. Tos dienos popietę kaimynas Adasius Stonys išsivadino mus pas save į apkasą, nes jo apkasas buvęs didesnis ir stipresnis. Jo motina Kulevičienė padėjo prižiūrėti mūsų naujagimę.

Vokiečiams sugrįžus į senas pozicijas, toliau vyko vietinės kovos, bet jos nebuvo intensyvios. Vokiečiai čia laikėsi, norėdami kuo ilgiau išsaugoti tiltą. Todėl apsaugos ruožas ėjo platokai, maždaug nuo Kunigiškių iki Kazlaučiznos kaimo. Sovietų kariai ties Kazlaučizna bandydavo pastatyti laikiną tiltą armijai perkelti, o vokiečių aviacija jį sudaužydavo. Jų patrankos būdavo kažkur apie Bečius ar Rizgonis, o apšaudydavo apie Apušynus, Kelmūs, Kultuvėnus. Teko savo akimis matyti, kaip buvo sugriautas ir sudegintas naujai pastatytas Jono Keturkos namas, kuriame buvo įsikūrę sovietų žvalgai. Vienas sviedinys krito dešinėje namo pusėje, antras – kairėje. Sovietų žvalgai išbėgiojo į šalis, į griovius, į pakrūmes. Trečias sviedinys krito tiesiai į namą, jį sugriovė ir uždegė. Jame buvo prikrauta dobilų, šieno.

Tame dešimties dienų laikotarpyje (liepos 16–26 d.) vokiečiai ypač skriaudė gyventojus – atiminėjo maisto produktus, varė vyrus kasti apkasų, iškeldavo gyventojus iš gyvenamosios vietos anapus Veprių, už Ukmergės–Kauno plento. Išvartasis Sližių dvaro ūkvedys Valkauskas taip ir žuvo netoli Jonavos. Ypač kentėjo Gavėmonių kaimo žmonės. Jie beveik visi buvo priversti palikti namus. Varė ir mane palikti mokyklą ir vykti tolyn nuo fronto, bet aš pasipriešinau, teisingamasis negalįs panešti dviejų savo šeimos narių – žmonos ir dukrelės, o arklio ir vežimo neturėjau. Raginau ir kitus gyventojus nevažiuoti ir nepalikti savo gimtųjų namų. Laimingai pragyvenę frontą, ne vienas kaimynas dėkojo už patarimą nepalikti namų.

Didžiausia bėda man buvo su žmona ir dukrele apkase – žemėse. Nei kur nuprausti vaiką, nei žmonai švaros užlaikyti. Nėra ir kur šilto maisto pasigaminti. Teko maitintis sausu maistu. Matyt, atsitiktinumo dėka likome gyvi, bet tik apysveikiai.

Vokiečiai pasitraukė iš apylinkės be didesnio mūšio. Prieš pasitraukdami jie buvo surinkę mus, likusius vyrus, apkasų kasti. Suvarė į kapines, išlaikė keletą valandų be darbo, o po vidurnakčio iš liepos 25-osios į 26-ąją paleido visus į namus. Parėję visi greitai sumigo, nes buvo ramu. Tuo pasinaudodami vokiečiai pasitraukė. Pasitraukdami sunaikino tiltą per Šventąją. Kadangi buvo rami naktis ir vėlai sugulėme, rytą ilgiau miegojome.

Pabudome saulei pasikėlus. Išėjau su Stoniu iš apkaso ir pamačiau sovietinius karius, kylančius prieš kalnelį ties M. Sedlecko nameliu. Su sutiktais kariais užsukome į tuščią mokyklą. Kambariuose mėtėsi keletas vokiečių daiktų. Sovietų kariai, patikrinę mokyklos patalpas, leido man grįžti į mokyklą, joje gyventi ir tvarkyti prižiūklintą klasę ir kambarius. Parsivedžiau žmoną su dukrele ir pradėjome tvarkytis. Trūko nuosavo ir mokyklinio inventorius. Kai ką pasisekė rasti kapinėse, laukuose, o didelę dalį grąžino gyventojai, pas kuriuos vokiečiai buvo atnešę.

Karas penkiolikmečio akimis

Jonas Žentelis

Vokiečiai užėmė mūsų kiemą ir klojimą

Mūsų Kazlaučiznos kaimas buvo ant Šventosios dešiniojo kranto. Kol kaimas nebuvo išdalytas į vienkiemius, iš kiekvieno namo matėsi kairysis Šventosios krantas ir Knýzlaukio kaimo namai. Kai 1938 metais kaimas buvo išdalytas, mums atiteko sklypas į vakarus nuo buvusio kaimo. Toje vietoje buvo nedidelis laukas, čia pasistatėme namus, iš kurių nesimatė nei kairiojo Šventosios kranto, nei į šiaurę, kur buvo jau Labanōsių kaimui priklausantis Degimu vadinamas miškas.

Vieną 1944 metų liepos popietę į mūsų kiemą įjojo du vokiečių karininkai gražiais žirgais. Tai buvo majoras ir leitenantas.

Aš buvau penkiolikmetis, baigęs Ukmergės berniukų gimnazijos trečią klasę. Jie mane prakalbino vokiškai. Aš supratau, jog jie nori, kad aš su jais paečiau iki upės. Matyt, apžiūrinėjo pozicijas.

Rytojaus dieną į mūsų kiemą įvažiavo kariška mašina ir sustojo prie klojimo. Kareiviai ėmėsi valyti klojimą, susinešė radijo, telefono aparatus, laidų rites raudonomis izoliacijomis. Ėmėsi jas vynioti į upės pusę. Kieme stovėjusiam dvidešimtmečiam mano broliui Petrukui telefonistas, pakėlęs laidą nuo žemės, palankstė jį, kaire ranka stumtelėjo Petruką nuo savęs, o dešine ranka beveik įrėmė automatą į krūtinę. Petrukas tik išbalo! Taip vokietis parodė – jei laidą nutrauksi, suprask – būsi nušautas.

Kaip mano tatukas „talkininkavo“ vokiečiams

Maždaug nuo liepos 14 dienos susišaudymai vykdavo kasdien. Kairiajame Šventosios krante – sovietinė kariuomenė, dešiniajame – vokiečių. Kai kuriose vietose sovietų kareivių buvo ir dešiniajame krante, bet jie, slaptai perbridę upę, slaptai ir laikėsi. Laukė momento paimti „liežuvi“ ar puolimo. Būdavo tokių atvejų, kad tame pačiame nedideliame miškelyje buvo ir vokiečių, ir sovietinių karių.

Kartą pas mus užėjo vokiečių kareivis ir išsivedė tatuką Viktorą Žentelį. Gal po kokių trijų valandų grįžęs tatukas papasakojo, kad su kaimynu Ignu Ženteliu neštuvais nešė sužeistą vokiečių kareivį.

Mano tatukas buvo jau 75 metų amžiaus, o kaimynas kiek jaunesnis. Kada panėšėję sustodavo pailsėti, tai sužeistasis kareivis vis pasižiūrėdavo į veidrodėlį ir liūdnam nusišypsodavo. Sužeistąjį nunešė į Vėpriuose buvusią karo ligoninę.

Sužeistas belaisvis

Dienomis ir naktimis būdavo susišaudymų. Vieną rytą prie mūsų gryčios du vokiečių kareiviai neštuvais atnešė sužeistą sovietinės armijos kapitoną. Patys liepė mamai išvirti kiaušinių, duoti pieno, duonos. Kol jie plovėsi rankas, o mama ruošė stalą, aš priėjau prie sužeisto kapitono. Ant jo šlaunų buvo užmesti kariški kailiniai. Kapitonas atsargiai pakėlė kailinius, ir aš pamačiau sužeistas, labai ištinusias jo šlaunis. Jis manęs paprašė „Vody“ (liet. „Vandens“). Mūsų gryčia buvo iškirto miško vietoje. Čia pat buvo gražių žemuogių. Aš, saują pririnkęs,

pasiūliau. Tačiau kapitonas pakratė galvą ir vėl paprašė „Vody“. Mat aš nesupratau, kad nutekėjus kraujui labai troškina. Užtat jis žemuogėms pakratė galvą, o prašė vandens.

Tą kapitoną ir dabar akyse matau. Papusryčiavę vokiečiai patys nusinešė sužeistą savo belaisvį, nes išskyrus mamą ir mane namuose nieko nebuvo.

Kaip vokietis mus išvarė iš namų

Vieną pavakarę mamai, Petrukui ir man esant prie gryčios, užėjo vokiečių kareivis su keliais mūsų kaimo žmonėmis. Mums pasakė, kad turim eiti su jais. Neleido nei gryčion užėiti, nei ką pasiimti. Vokietis mus varė nieko nesakydamas. Varė miško keliuku, maždaug lygiagrečiu Šveňtajai. Prie miško kelių kryžkelės mus sustabdė. Stovėjom ir laukėm nežinia ko. Netoli mūsų aikštelės, nuo upės pusės, atėjo gal daugiau kaip dešimt vokiečių kareivių. Sustoję už kokių 70 metrų, šnekučiuojasi. Kulkosvaidininkas atsigulė, kulkosvaidžio vamzdį atsukęs upės pusėn. Mus vedęs vokietis, iš savo kuprinės išėmęs jam mažiau reikalingus daiktus, mėto į mišką.

Tuo tarpu iš šiaurės pusės, gal už puskilometro nuo mūsų esančio keliuko, pasigirsta tanko bildesys. Mus varantis vokietis sušuko: „*Pancer, pancer*“ („Tankas“). Mums, čia stovintiems, liepė eiti. Einant miško taku mūsų kaimo užkurys Marijonas Narbutavičius dingo iš mūsų grupės. Priėjus Vėprių kapus, prasidėjo baisus artilerijos pragaras. Kapinėse, miestelyje sviediniai tik sproginėja. Einant pro bažnyčią girdisi sviedinių kaukimas, bažnyčioje dūžta langų stiklai, skeveldros kapoja šventoriaus klevus.

Vokietis mus paliko. Jau temo, o kur eiti – nežinia. Nuėjom visi pas Narbutavičienę, gyvenančią už šlapios pievos. Ten buvo klojimas, kuriame dar nebuvo šieno. Naktį šaudymas nurimo. Pernakvoję po vieną parsiradom namo.

Panašiai išvaryti iš namų buvome keletą kartų.

Paskutinį kartą išvarė mamą ir mane. Kur buvo tatukas ir Petrukas, nežinojome. Vokietis mus atvarė iki Riešės, tekančios tarp stačių krantų prie Slabados kaimo. Mes ten pamatėme jau gal prieš savaitę čia atsikėlusią keletą Vėprių miestelėnų, Slabados kaimo šeimų. Jie buvo išsikasę bunkerius, o kai kurie nedidelėje pievoje laikė savo karves, arklius.

Netoli tų bunkerių buvo lieptas ir takas mišku, kuriuo kas rytą į rytų pusę praeidavo šlubo karininko vedama apie dešimties kareivių vorelė. Maždaug po valandos tuo pačiu taku praeidavo kita vorelė iš priešingos pusės Vėprių link. Vieną rytą į Vėprius grįžtančios vorelės vienas iš kareivių ant peties nešėsi rusišką automatą. Supratau, kad to automato savininkas buvo nušautas.

Kiekvieną rytą nuo Vėprių pusės ateidavo vokietis varyti bunkerių gyventojų, bet karvių savininkai jam duodavo kibirą pieno (matyt, karo lignoninei) ir jis palikdavo juos ramybėje.

Bunkeriai buvo įrengti rimtai. Paliktos angos įlįsti, šaudymui prasidėjus angos būdavo užkamšomos pagalvėmis. O šaudymų pasitaikydavo kasdien.

Mano mama ten surado draugę. Todėl šaudymui prasidėjus įlįsdavo į bunkerį. Man ten nebuvo vietos. Nebuvo vietos ir mano tatuko pusbroliui Aleksandrui Ženteliui – gražiam, senam vyrui. Jis, užsimetęs ilgus kailinius, stovėdavo šlaito

krante po aukšta pušimi. Jis, kaip ir mes, valgyti nieko neturėjo. Sušelpdavo tie, kurie čia buvo ne atvaryti, o įsikūrę patys, kaip saugioje vietoje, esančioje tarp Riešės krantų ir pievelės gyvuliams pasiganyti.

Vieną naktį, tarp liepos 24-osios ir 25-osios, prasidėjo bausis artilerijos šaudymas ir bausis trenksmai. Artilerijos sviediniai, atsitrenkę į aukštas pušis, paberdavo daugybę skeveldrų. Tiems, kurie buvo bunkeriuose, būtų pavojinga tik tada, jei sviedinys pataikytų tiesiai į bunkerį, o į medžius atsitrenkusių sviedinių skeveldros bunkeriuose buvusiems nebuvo pavojingos.

Man, kaip bunkerin netilpusiam, buvo kitaip. Kai mus su mama čia atvarė, aš iš alksnių ir lazdynų buvau padaręs palapinę. Šiltų drabužių neturėjau, bet kai liepos naktys buvo šiltos, tai buvo visai neblogai. Bet šią neramią naktį skeveldros pralindo ir į mano palapinę. Į savo palapinę buvau priėmęs į bunkerį nepriimtą vepriškį Stasį Gudavičių (pagal amžių būtų man tėvas). Į medžius atsitrenkusio sviedinio skeveldra pataikė šalia manęs gulėjusio Gudavičiaus nugaron. Išgirdau žemą jo balsą: „*O! mane jau sužeidė.*“

Prieš rytą šaudymas ir sproginėjimai nutilo. Mano kaimynas Gudavičius iš bunkerio išlindusiai žmonai parodė savo žaizdą. Skeveldra nebuvo didelė, bet per švarką, megztinį ir marškinius įlindo į nugarą. Moterys skeveldrą ištraukė, sakė, kad skeveldra – piršto galo didumo.

Nuo to šaudymo nukentėjo gyvuliai. Vienas arklys gulėjo negyvas, kitas arklys ir kelios karvės buvo sužeisti.

Rytas buvo gražus, visai ramus. Atrodė, kad karas baigėsi. Mama mane pasiuntė pažiūrėti, ar mūsų namai nesudegę. Eidamas matau, kad krante, tarp Riešės upelio ir kranto, atsukto į Šventosios pusę, išraustos gal kokių penkių metrų skersmens piltuvėlio formos duobės dar šiltos. Tokių duobių kelios, kas keliolika metrų. Po kokio puskilometro ir vėl kelios duobės krante.

Parėjęs radau namus nesudegusius, bet labai sukapotus skeveldrų. Šunelių buvom paleidę, o kiaulaitės tvarte neberadau. Galvojau apie karves. Nusileidau pakalnėn Šventosios link. Abi karves radau sveikas. Matyt, kas nors pamelždavo. Gal kareiviai? Džiaugdamasis, kad namai nesudegę ir karvutės yra, skynimu (neseniai išpjauto miško vietoje) tekinas, kaip dažniausiai darydavau, traukiu į pariešį, iš kur atėjau.

Žiūriu, nuo Šventosios pasilenkę, reta vorele eina vokiečių kareiviai. Tuo tarpu iš priešingos pusės pasigirsta rusiško kulkosvaidžio serijos, nukreiptos į vokiečius. Aš prigulu prie kelmo. Kulkos prazvimbiam virš manęs ir šalia manęs. Aš spaudžiuosi prie žemės, bet čia, netoli nuo manęs, sprogsta minosvaidžio mina. Mano mama Aleksandra mokė, kad bėdoje reikia prašyti Marijos apgynimo. Tą maldą tada mokėjau ir dabar kas rytą vakarą kartoju: „*Tavo apgynimo šaukiuosi, Šventoji Dievo Gimdytoja...*“

Minosvaidžio minoms netoli sproginėjant, vidinis balsas pasakė, kad reikia bėgti. Ir aš, kaip tais laikais basas, per skynimą bėgau, kiek galėdamas. Kad likau gyvas, tai, manau, tik per stebuklą.

Kaip sovietinės kariuomenės pabūklas pamušė vokiečių tanką

Vieną dieną užgirdau mišku, nuo Veprių pusės, važiuojantį tanką. Ką tik išvažiavusį iš miškelio, vadinamo Degimu, tanką pasitiko patrankos sviedinio sproginimas, paskui kitas. Tanko įgula, supratusi, kad yra apšaudoma, pasislėpė už ten stovėjusio Vacio Razumo namo. Man stebint tanką, visai netoli manęs nukrito toliau sprognusio patrankos sviedinio skeveldra. Aš įėjau į trobą. Po kurio laiko pažiūrėjęs pro langą pamačiau Žebrausko sklype rūkstančius dūmus. Pamačiau, kad dega jau labai prinokusių rugių laukas. Tik frontui atitolus nuo Veprių sužinojau, kad sudegė vokiečių tankas. Man, smalsiam penkiolikmečiui, rūpėjo pačiam pamatyti sudegusį tanką. Buvo peršautas šoninis šarvas. Prieštankinis sviedinys būdavo taip pagamintas, kad įlindęs į tanko vidų ten ir sprogdavo. Nuo to užsidega tanko kuras, sprogstą viduje esantys sviediniai, kulkosvaidžių šoviniai. Tanko įgula buvo beveik sudegus. Likę tik apsvilusios storiausios kūno dalys.

Jau būdamas mokytoju ir vaikščiodamas su mokiniais po Sukinių piliakalnį, pamačiau prieštankinio pabūklo apkasą. Pats esu tarnavęs sovietinės armijos prieštankiniame pulke ir mačiau, kokie apkasai kasami prieštankiniams pabūklams.

Kareiviai pabūklą užtraukė ant piliakalnio rytinės pusės, kuri atkreipta į lygumą. Piliakalnio rengėjai iš rytų pusės, lygumoje kasdami griovį, žemes krovė ant piliakalnio rytinio pakraščio. Todėl nuo Sukinių piliakalnio matosi labai toli.

Grižtam namo

Laimingai parbėgęs į pariešės bunkerius mamai pasakiau, kad mūsų namai nesudegę, kad abi karvės yra. Diena buvo palyginti rami. Atėjus vakarui bunkerio gyventojai laukė, kokia gi bus naktis. Iš pariešės „bunkerio stovyklos“ nieko nesimatė. Naktis praėjo gana ramiai. Rytą kažkas pasakė, kad vokiečių Vepriuose nebėra, kad tiltą per Šventąją vokiečiai sudegino, o Veprių bažnyčios bokštas susprogdintas.

Stovyklos įkūrėjai krovėsi savo daiktus, vedėsi galinčius eiti guvulius. Mes su mama irgi skubėjome namo. Namai buvo, bet rugių laukas sprognusių artilerijos sviedinių išduobėtas, varpos skeveldrų iškapotos, iškultos. Ir toks visas laukas. Mums išganyti ganyklai duotos dvi Sereikos telyčios guli dvokiančios.

Pamiškėje ant savo apkaso brustvero guli minosvaidžio minos skeveldrų sukaptos krūtine ir veidu dailus blondinas vokiečių vyresnysis kareivis. Jo žetono pusė palikta, o kita paimta. Vadinasi, kovos draugas pasirūpino paimti. Jo ginklas irgi paimtas, tik nežinia kieno.

Brolis Petrukas dar negrižęs. Tatukas, sukrėstas situacijos, nesiima darbų. Tik karvutes pagano, darbai tenka man. Reikia užkasti vokiečių kareivį. Pailginu jo apkasą, pagilinu ir vienas šiaip taip, kiek galima padoriau, nuleidžiu į jo paties duobę. Užkasu, maldelę sukaltu. Jau buvau situacijos atbukintas. Paskui reikėjo kasti duobę stambioms telyčioms. Man, penkiolikmečiui, reikia įstumti dvokiančią, išputusią vieną, paskui kitą.

Mano beveik bendraamžis iš to paties Kazlaučiznos kaimo Stasiukas Šarka sakė, kad Onos Narbutavičienės ir Igno Jarmulavičiaus dešimties hektarų sklype gulėjo žuvusių keturių vokiečių ir šešių rusų (sovietų) kareivių kūnai.

Buvusio Kazlaučiznos kaimo rytiniame pakraštyje buvo stambus senas Žebrauskų ūkis. Jį valdė trys broliai. Namas buvo didelis, gerai įrengtas. Iki karo savininkas liko vienas. Vienas brolis savo dalį pardavė, kitas išnuomojo. Namas buvo labai gražioje vietoje. Bet toje vietoje vyko įnirtingi mūšiai. Ten augę galingi ąžuolai buvo suvarpyti kulku, išplėšyti skeveldrų. Tokie jie stovi ir dabar. Name buvo likusios dvi senutės lenkaitės iš Mozūrijos – Kazimiera ir Michalina. Daugkartinių įnirtingų susišaudymų metu jos žuvo. Tik frontui praėjus buvo palaidotos tos sodybos teritorijoje. Ten pastatytas paminklėlis.

Kaip vokiečių kareivis apšaudė arkliaganius

Kazlaučiznos kaimo gyventojai Žebrauskai savo žemę nuomodavo pusininkams, o šie už žemę šeimininkui atiduodavo pusę derliaus.

Prieš prasidedant mūšiams ties Šventąja, kaip ir dauguma pafrontės kaimo gyventojų, Žebrauskų pusininkai, užkasę vertingiausias daiktus žemėje, o būtiniausias susikrovę į vežimus, važiavo toliau nuo fronto. Žebrausko pusininkais tuo metu buvo Boleslovo (Balio?) Rinkevičiaus šeima, kuri, kaip ir šeimininko Žebrausko šeima, pasitraukė toliau nuo fronto. Pasiliko tik pusininko sūnus Petras Rinkevičius su draugu, irgi pusininko sūnumi iš Pranių kaimo, Broniumi Rinkevičiumi. Prie jų buvo dar vienas vaikas. Išsivare šeimininko gyvulius nuo Žebrauskų namų apie porą kilometrų aukštyne upe, kur buvo didelė pieva, Sidabrine vadinama, manė, jog ten būsią ramiau. Ir tikrai. Ten tokių mūšių, kokie buvo Kazlaučiznos kaime, ypač prie Žebrauskų namų, nebuvo.

Jaunuoliai, pasiėmę maisto atsargų, ten išsikasė bunkerį ir kurį laiką gyveno beveik ramiai, bet kartą į bunkerį įkišo galvą vokietis ir, į ten esančius paleidęs automato šuvių seriją, nuėjo.

Petrui Rinkevičiui peršovė abi šlaunis, o Broniui Rinkevičiui – kulną. Jaunuoliai, suplėšę savo drobinius marškinius, užsirišo žaizdas ir laukė, kas bus toliau. Kai sovietinė kariuomenė iš tų vietų vokiečius jau buvo išstūmusi, Petro Rinkevičiaus motina pradėjo ieškoti sūnaus. Rado juos bunkeryje. Abu buvo nusilpę, nukraujavę, žaizdose jau radosi kirmėlaičių. Tai buvo pranešta sovietų armijos karininkui. Sužeistuosius nuvežė į karo ligoninę. Pasirodo, kad Petrui Rinkevičiui šlaunikauliai nebuvo peršauti, žaizdos užgijo. O Broniui Rinkevičiui buvo peršautas kulnas, ir jis iš ligoninės buvo parvežtas be vienos kojos.

(Pagal Stepono Vaclovo Rinkevičiaus ir jo žmonos Aldonos Rinkevičienės pasakojimą.)

Nelaimingi atsitikimai frontui nutolus

Iš mūšių zonos civiliai gyventojai buvo per prievartą išvaromi. Kai kurie buvo ir toli varyti, todėl sugriždavo kartais ir negreitai. Sugrižę tvarkė savo namus, ėmėsi kitų darbų. Buvusių mūšių vietose mėtėsi kariški dalykėliai, kai kur matėsi šaudmenų, buvo padėta minų, kurių nesimatė. Buvo atvejų, kad ganyklose ar

pakely žmonės užlipdavo ant minos. Taip atsitiko Kelmų kaimo gyventojui Kaziiui Strazdui, Paláužės vienkiemio gyventojui kalviui Dominui Mikučioniui, Sližių dvaro jaunam darbininkui Matuliui, Nepriklausomybės kovų savanorio Stasio Ibiasko sūnui, Labanōsių kaimo ūkininkui Vaciiui Razumui. Pakálnės kaimo ūkininkas Atkočiūnas užvažiavo ant prieštankinės minos. Žuvo jaunas bernelis Rinkevičius iš Pranių kaimo ir Veprių žemės ūkio mechanizacijos mokyklos darbuotoja Blėdienė.

Buvo nelaimingų atsitikimų, kurių priežastis – vokiečių primėtyti įvairūs į žaisliukus ar parkerius panašūs daikteliai, kuriuos pakėlus, pačiupinęjus – sprogs. Smalsūs, nagingi paaugliai ar vyrai, radę neaiškios paskirties, bet turintį sprogstamosios medžiagos daiktą, jį tyrinėdami, likdavo be pirštų arba be akių, arba net be gyvybės. Tokių atvejų irgi buvo. Mano brolis geležinkelio leitenantas Aleksas Žentelis taip neteko gyvybės. Vyčio Kryžiaus I laipsnio ordino kavalierius Feliksas Sakalauskas iš Knyzlaukio kaimo apgadino sau veidą.

Vaclovas Vasiliauskas iš Pažuvinčio ir Rinkevičius iš Pranių buvo iš tų smalsių ir nagingų jaunuolių, kurie nutolus frontui sumanė pasiruošti sprogstamosios medžiagos žuvims Šventojoje „mušti“. Frontui ką tik praėjus buvo rankinių granatų, kurios tam reikalui buvo naudojamos, bet jos greitai pasibaigė. Tada nagingi jaunuoliai sumanė iš nesprogusių artilerijos sviedinių iškrapštyti sprogstamąją medžiagą, sudėti ją į dėžutę, pritaisyti kapsulę ir „bikvardo šniūrą“, kuri padegus buvo metama į gilesnę vietą, kur buvo tikimasi esant žuvų.

Vieną dieną atsitiko nelaimė – ruošiant sprogstamąją medžiagą, Rinkevičius žuvo vietoje, o Vasiliauskui rankų plaštakos buvo taip sužalotos, kad ligoninėje teko rankas amputuoti maždaug dešimt centimetrų žemiau alkūnių.

Tokios fizinės ir dvasinės būsenos septyniolikmetis jaunuolis buvo beprantęs prie alkoholio. Apie tai sužinojęs Jonas Jurkūnas, Veprių progimnazijos direktorius, prikalbino jaunuolį mokytis progimnazijoje. Čia pedagogas Jonas Jurkūnas ugdė jo dvasią, gaivino viltį, pasitikėjimą, duodavo skaityti tinkamos literatūros. V. Vasiliauskas, būdamas gabus ir sumanus, sugebėjo abiem rankomis laikydamasis parkerį gražiai rašyti, piešti, dirbo elektrotechniku, laikrodininku, vairavo mašiną. 1948 m. baigęs Veprių progimnaziją, mokėsi Gėlvonų vidurinėje mokykloje, vėliau dirbo Salomėjos Nėries kolūkyje.

Pagalvoju, kas būtų buvę iš Vaclovo Vasiliausko, jei ne Jonas Jurkūnas, Veprių progimnazijos direktorius – neatlyginto gerumo legenda.

(Pagal Janinos Aleksandros Vasiliauskienės (Butkevičiūtės) ir Stepono Rinkevičiaus pasakojimą.)

Antrojo pasaulinio karo dalyvio atsiminimai

Juozas Rudokas

Į kariuomenę išėjau neanksti – 1945 m. sausio 10 d. Mus su broliu Juliuku tėvas nuvežė į Ukmergę, į karinį komisariatą. Komisija pripažino tinkamais tarnybai. Ukmergėje pernakvojom sename banke. Ten mus apkirpo. Rytojaus dieną pėsti išėjome į Kauną. Pagležiuose mokykloje pernakvojome. Kitą rytą vėl pėsčiomis iki Jonavos. Jonavoje nakvynė vėl mokykloje. Iš Jonavos – į Karmėlavą. Vėl tas pats – nakvojome mokykloje, rytą pėsti į Kauną.

Mūsų ėjo apie penkiasdešimt vyrų. Lydėjo du „liaudies gynėjai“, t. y. sribai: Juozas Labunskas, o kitas – iš Ukmergės. Maistą turėjome valgyti savo. Kai nakvodavome, mokyklos būdavo pakūrentos. Miegodavome tiesiog ant grindų – niekas ten neap-
tarnaudavo.

Kaune apgyvendino kažkokioje didelėje salėje. Ten prabuvome gal keturias dienas. Kauno aš nepažinojau. Paskui pirtis, išsiprausėme ir išskirstė į vagonus. Vagonai prekiniai, juose dviejų aukštų lentiniai gultai (*narai*). Viduryje vagono geležinė krosnelė pasišildyti, arbatos išsivirti. Važiuojome netrumpai – gal daugiau kaip savaitę. Stotyse tekdavo ilgokai pastovėti.

Nuvežė į Kalibaką. Nuvedė į pirtį, perrengė kareiviškais drabužiais. Gyvenome miške, gal kokie trys kilometrai nuo miesto, žeminėse. Jose tilpo visa kuopa – apie pusantro šimto kareivių. Kuopos vadas buvo leitenantas Mulnikas, jaunas vyras. Mokymai vykdavo kasdien. Tik sekmadienius leisdavome žeminėse. Sniego daug, plaukdavome iki pažastų.

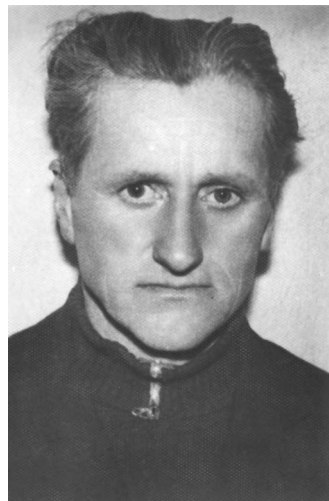
Mokymus baigėme balandžio 16 d. Išskirstė vežti į frontą. Daug buvo lietuvių, tik vadas rusas. Kurie liko, tai verkė, kad neveža. Kartu važiavo Juozas Suckelis, Vincas Razumas, Kazys Razumas, o mano brolis Juliukas liko Kalibake.

Traukiniu vežė į Vokietiją. Važiuojome per Lenkiją, matėme Krokuvą. Dancige pastovėjome kokią dieną. Viename name radome bulvių, išsivirėme. Dancige persėdome į kitą traukinį ir važiuojome tolyn. Ten vietos nebepažįstamos. Keliaujant davė sausą davinį. Ginklų neturėjome. Tik palydovai buvo ginkluoti.

Kokioje vietoje išlaipino – nežinau. Buvo pafrontė. Ten išdavė ginklus, šovinius. Gavau karabiną. Jau ir kalbėti garsiai neleido, jokios ugnies. Po vakarienės – į apkasus. Jau ir „bitelės“ skraidė.

Prisistatė vadai: bataliono vadas – Ivanenka, pabuvęs [vyresnio amžiaus] toks kapitonas, kuopos vadas – Ivanovas, būrio vadas – Dimitrovas, geras žmogelis.

Kiekvienam nurodė orientyrą, liepė stebėti, saugoti. Naktį būdavome apkasuose, o dieną palikdavo tik kelis. Kitiems galima buvo būti namuose. Taip keisdavo dienomis, o naktimis visi apkasuose būdavo. Ten prie to kaimo gal

*Antrojo pasaulinio karo dalyvis
Juozas Rudokas. VM-7995*

penkias dienas buvome. Kažkas padegė du namus – gal padegamosiomis kulkomis. Kartą apkase atsistojau – kulkos tik į apkasą čikšt-čikšt-čikšt. Nuėjau zigzagu į kitą apkasą. Taip tęsėsi kelias dienas. Paskui pakėlė iš apkasų – ir pirmyn, į priekį visas dalinys. Vijomės ir vijomės vokiečius. Kai jie traukėsi, mes ėjom per Čekoslovakiją. Perėjom pėsti per Prahą, tiltu per Dunojų. Dar čia kada per televizorių rodė, mačiau, net pasižiūrėjau. Taip ir vijomės vokiečius. Čekai sveikino mus su gėlėmis.

Vienoje vietoje taip sustojome nedideliame miškelyje papietauti. Ten mus iš minosvaidžių apšaudė. Mes apkasų neturėjom, bet kareivių nežuvo, tik vieną arklį, kuris traukė 45 mm patrankėlę, užmušė. Mes leidomės pakalnėn, o ant kito kalno buvo vokiečiai. Jie mus ir apšaudė. Ten dvaras buvo, tai gal jame ir laikėsi vokiečiai, kol atsitraukė. Iš mūsų niekam nelaimių nebuvo.

Mes taip vijomės iki kapituliacijos. Susišaudymų jau nebuvo. Tik visos pakelės pilnos užmuštų gyvulių, žmonių, visokių daiktų primėtyta. Viename miestuke sustojome pailsėti keletą valandų. Gavome pusryčius ir vadovybė pranešė, jog karas baigtas. Visi apsidžiaugė, kad liko gyvi. Vadovybė pavaišino po 100 gramų spirito „pabaigtuvėms“. Kai išėjome iš to miestuko – pilni grioviai ginklų. Šautuvo durtuvus suvartytas žemėn, o šautuvus siūbuoja. Viskas palikta.

Mes vis dar ėjome į priekį. Po kokios dienos kelionės sutinkame didžiausius surikiuotus vokiečių pulkus, paimtus nelaisvėn.

Paskui apsistojome prie tokio miško Karpatų kalnuose. Tai buvo Čekoslovakijos–Vokietijos pasienis. Mums davė užduotį „išvalyti tokį rajoną“, t. y. surinkti nurodytų metų vyrus ir varyti į štabą. Tokių vyrų radome nedaug. Viename miškelyje net atsišaudė gal 12 vyrų. Miškelis nedidelis, kaip sodas, gal koks hektariukas. Mes tą miškelį apsupome, juos suėmėme, nuvedėme į štabą. Kur juos valdžia dėjo – nežinau.

Antrojo pasaulinio karo dalyvis Kazimieras Razumas. VM-9051

Antrojo pasaulinio karo dalyvis, siuvėjas Vincas Razumas. VM-2959

Vieną sekmadienį užėjome į tokią didelį malūną. Ten kažkas subildėjo. Mes dviese su tokiu draugu žemaičiu Reinhartu įėjome. Žmonių neberadome, matyt, išbėgo. Pasiėmėme maisto, išsinešėme ant šieno kupetos ir pavalgėme. Kiti vaikščiojo po kaimus. Ten vieną ukrainietį kareivį mina sudraskė. Liko gyvas, tik vieną koją nutraukė.

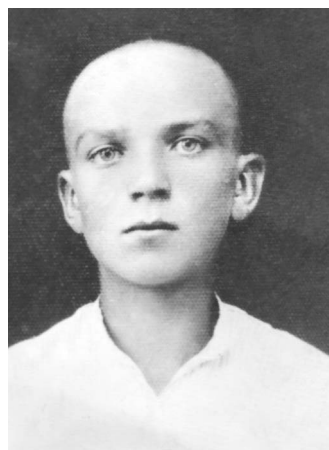
Kai baigėme tą rajoną „valyti“, dar pabuvome Karpatuose. Mus varydavo į užsiėmimus. Kalnuose dieną karšta, naktį šalta.

Tada jau perkėlė mus į Vengriją. Visą mėnesį ėjome pėsčiomis. Išėjome birželio 16 d., nuėjome liepos 18 d. Tada turėjau automatą, reikėjo nešti du kulkosvaidžio diskus. Eidavome kasdien, po 40–50 kilometrų. Vieną dieną nuėjome net 70 km.

Atėjome į Vengriją – kaimas Karpovov. Pasistatėme vasarines palapines iš lentų ir buvome tenai iki lapkričio vidurio. Lapkričio šventę šventėme dar miškelyje. Paskui perkėlė į miestą. Per žiemą išbuvome mieste. Gaudavome laiškų iš Lietuvos.

Gegužės pabaigoje mus iškėlė. Jau gavome įsakymą, kad leis namo, bet dar paliko. Iš Vengrijos pervažiavome į Ukrainą, traukiniu į Zaporožę. Jau buvo 1946 metai. Zaporožėje tarnyba ir baigėsi. Tie, kurie buvo leistini namo, liko kareivinėse, kiti ėjo valyti griuvėsių iš miesto.

1946 m. rugpjūčio 6 d. grįžau namo. Juliukas jau buvo grįžęs pirma manęs.

*Prie Liepojos žuvęs
Aleksas Kirslys (1925–1945).
VM-9050*

*Antrojo pasaulinio karo dalyviai: sėdi (iš kairės)
Kazys Stulpinas, Teofilis Gineika, Viktoras Rokas,
Augūnas; stovi: Arvydas Bertulis, Jurgis Bareika,
Antanas Morkūnas. 1975 m. VM-9086*

P. S. 1944 metais tose teritorijose, iš kurių vokiečių armija buvo jau išstumta, skelbta šaukiamojo amžiaus vyrų mobilizacija. Vyrų neskubėjo. Tada pradėta gaudyti ir prievarta juos imti į karą. Rugsėjo, spalio, lapkričio mėnesiais dar didelė šaukiamojo amžiaus vyrų dalis slapstėsi. Kai kurie tapo partizanais, o kiti kaip mažesnę blogį pasirinko paklusti mobilizacijai. 1944 m. gruodžio–1945 m. sausio mėnesiais į sovietų kariuomenę iš Veprių valsčiaus išėjo nemažai vyrų: iš Labanōsių kaimo išėjo Petras Šarka, broliai Kazys ir Vincas Razumai, Julius ir Juozas Rudokai, iš Veprių miestelio Juozas Suckelis, iš Kazlaučiznos kaimo Povilas Juodis, iš Sližiū kaimo Viktoras Rokas, Vytas Petrusevičius, Juozas Binkis, Juozas Novikas, iš Paskārbės kaimo Teofilis Gineika, iš Paupliū kaimo Antanas Morkūnas, iš Pageležiū kaimo Stasys Žentelis, iš Mankūnų kaimo Petras Stremeckas.

Iš karo nebegrižo Petras Sakalauskas iš Knýzlaukio kaimo. Jis žuvo fronte. Prie Liepojos 1945 m. vasario 22 d. žuvo Aleksas Kirslys iš Sližiū kaimo.

Grįžęs iš karo Juozas Rudokas kurį laiką dirbo Veprių apylinkės pirmininko pavaduotoju. Ne vienam vepriškiui jis yra pagelbėjęs išduodamas socialinės kilmės pažymėjimus, kuriuose buvo nutylima apie šeimos narių teistumą ar tremtį. Aišku, tuo labai rizikuodamas, nes tuo metu buvo intensyviai tikrinama ypač ideologinės sferos darbuotojų socialinė kilmė, lojalumas, kokias pareigas ėjo Nepriklausomos Lietuvos laikais, ar nebuvo Šaulių sąjungos ar kitų patriotinių organizacijų nariai. Tarp kitų pagelbėjo ir mano seseriai Stefanijai Kriukienei (Žentelytei), dirbusiai mokytoja Kupiškyje.

Jonas Žentelis

Kariniai aerodromai

Jonas Žentelis

Rizgonių aerodromas

Maždaug už kilometro į vakarus nuo Veprių plytėjo laukas su nedideliu nuolydžiu vakarų link. Tau buvusio 1940 metų vasarą dar nespėjusio į vienkiemius išsikelti didelio Rizgonių kaimo žemės rėžiai. Žemelė ten nederlinga, priemėlis, priežvyris, o giliau beveik visur – žvyras.

Ką tik 1940 metais Lietuvą užėmusios Raudonosios armijos vadovybė tą lauką nužiūrėjo kaip tinkamą aerodromui. Laukas didelis, be kalvų, daubų, nuolydis į vakarus labai tinkamas lėktuvams kylant. Tinkamas ir leidžiantis.

Dar 1940 metų rugsėjo pradžioje buvo pradėti žemės darbai. Reikėjo išlyginti nedidelius pakilimus, įdubimus. Tuo metu dar nenaudota galinga technika. Buvo mobilizuojami Vėprių ir aplinkinių valsčių rajonų ūkininkai su savo arkliais ir vežimais vežti žemių ir išlyginti lauką, paruošti pakilimo ir nusileidimo takus. Iš vakarų ir šiaurės pusių mišku apsupto lauko pakraščiuose iškasti apkasai – slėptuvės lėktuvams.

Už darbus kažkiek buvo mokama rubliais. Tuo laiku kursavo ir litai. Vienas litas buvo lygus 90 kapeikų.

1941 metų birželio 22 dieną Vokietijai pradėjus karą prieš Sovietų Sąjungą, aerodromu dar nebuvo naudotasi. Nesinaudojo juo ir vokiečiai.

1944 metų liepos pabaigoje (liepos 26 d.) vokiečiai iš Veprių valsčiaus sovietų armijos jau buvo išstumti. Rizgonių aerodromas buvo greitosiomis ruošiamas naudoti. Rizgonių ir artimesnių kaimų žmonės buvo priversti iš pakilimo tako nurinkti akmenis, užlyginti nedidelius nelygumus. Paruošus pakilimo takus, čia jau nusileido naikintuvai. Pasipildę kuro ir jau atvežtų šaudmenų, iš Rizgonių aerodromo naikintuvai kilo ir skrido vykdyti užduočių į dar ne taip toli esantį frontą. Čia jie kildavo ir leisdavosi iki rudens. (Pasakojo Petras Augūnas, gim. 1929 m., gyv. Vepriuose.)

Rizgonysė buvo dislokuotas naikintuvų pulkas, kurio vadas buvo Sovietų Sąjungos didvyris majoras Tarasovas. Viena rugpjūčio popietę jis skraidė ties Veprių aerodromu. Demonstruodamas įvairius viražus, nukrito šile į pietus nuo Veprių ežero. Jo kūnas buvo palaidotas Veprių karių kapinėse. Vėliau sužinojome, kad tai buvo lakūnas, numušęs 22 vokiečių lėktuvus, tekę jam ir katapultuotis.

Vėliau majoro Tarasovo žuvimo vietoje buvo pastatytas paminklinis akmuo su atitinkamu užrašu. Po Atgimimo tas akmuo buvo išvežtas į Grūto parką.

Frontui nutolus į vakarinę Lietuvą, naikintuvų pulkas išsikėlė arčiau fronto, kažkur netoli Marijampolės, o atsikėlė bombonešių dalinys, kuris Rizgonių aerodrome buvo iki 1945 metų pavasario, iki karo pabaigos.

Kartą lijundros metu kilo bombų pakrauti lėktuvai. Ar nuo per didelio svorio, ar nuo lijundros apšalus lėktuvui ir pakitus aerodinaminėms savybėms, vienas bombonešis nesugebėjo pakilti į reikiamą aukštį ir, užkliuvęs už eglių viršūnių, nukrito. Žuvo lėktuvo įgula. Jos vadas buvo vyresnysis leitenantas Vladimiras

Karatiejevas. Apie tai pasakojo to bombonešių pulko eskadrilės vadas majoras Kitajevas, lankydamasis Veprių vidurinėje mokykloje apie 1973 metus.

Pačiame šiaurės vakariniame aerodromo pakraštyje esančiame miške prie pat lauko matosi didžiuliai apkasai lėktuvams įstumti ir užmaskuoti.

Vėliau buvusiam aerodrome buvo dirbama žemė, dalis naudota kaip žvyro karjeras, vėliau – sąvartynas. Dabar vėl žvyro karjeras. Šiaurės vakarinėje dalyje sėjami rugiai, grikliai. Dalis žemės dirvonuoja.

Kelmų aerodromas

1943 metais vokiečiai pradėjo ruošti plotą aerodromui. Nužiūrėjo lauką dešinėje kelio, vedančio į Širvintas, piečiau Kelmų iki Žuvinčių kaimo, esančio jau Gelvonų valsčiuje. Čia laukas lygus, su nedideliu nuolydžiu į pietus. Iškeldino tris vienkiemius: Leigos, Maršausko ir Felikso Sakalausko. Už iškeldinimą gerai sumokėjo. Maždaug dviejų kilometrų ilgio ir pločio lauko nedidelius nelygumus ėmė lyginti. Buvo mobilizuojami ūkininkai su savo arkliais ir vežimais. Darbai buvo nutraukti dar nepradėjus žvyro vežti. (Pasakojo Leonas Novikas iš Sližių kaimo.)

Veprių apylinkių tremtiniai, politiniai kaliniai ir rezistentai

Bronislava Bieliakienė

Barbōriškio kaimas

Gudavičius Jonas – politinis kalinys
Lukošiūnas Povilas – politinis kalinys
Lukošiūnas Jonas – politinis kalinys
Lukošiūnienė Elena – politinė kalinė
Žentelis Jonas – politinis kalinys
Žentelienė Apolonija – tremtinė
Žentelytė Janė – tremtinė
Žentelytė Leonora – tremtinė
Žentelytė Marytė – tremtinė
Žentelis Romas – tremtinys

Beteniškių kaimas

Gečiauskienė Anelė – tremtinė
Gečiauskas Kazys – tremtinys
Gečiauskaitė Janė – tremtinė
Gečiauskaitė Ona – tremtinė
Jaskutis Juozas – politinis kalinys
Pečiulis Jonas – politinis kalinys
Pečiulienė Ona – tremtinė
Pečiulytė Janė – tremtinė
Pečiulis Mindaugas – tremtinys
Sereika Kazimieras – tremtinys
Sereikienė Marijona – tremtinė
Sereikaitė Janė – tremtinė

Sereikaitė Ona – tremtinė
Sereikaitė Stasė – tremtinė
Tarutis Antanas – tremtinys
Tarutienė Marytė – tremtinė
Tarutytė Marytė – tremtinė

Bečių kaimas

Izakėnas Povilas – tremtinys
Izakėnienė Marytė – tremtinė
Izakėnaitė Aldona – tremtinė
Izakėnas Vytautas – tremtinys
Mikalauskas Jonas – politinis kalinys
Mikalauskas-Mikolaitis Juozas – politinis kalinys
Skorulskas Juozas – tremtinys
Skorulskienė Ona – tremtinė
Skorulskaitė Julė – tremtinė
Skorulskas Jonas Ignas – tremtinys

Juozapāvos vienkiemis

Sakalauskas Boleslovas – tremtinys
Sakalauskas Vladas – tremtinys
Sakalauskas Jonas – tremtinys
Sakalauskas Pranciškus – tremtinys, politinis kalinys

*Seserys Janina ir
Ona Gečiauskaitės
tremtyje nužievina
rąstus. Tomsko sr.,
Parabelio r. 1952 m.
VM*

Šaulio Jono Pečiulio šeima tremtyje Aldane, Jakutijoje (iš dešinės): Jonas Pečiulis, žmona Ona, žentas su dukryte, duktė Janė, sūnus Mindaugas. 1954 m. Ištremti 1948 m. VM-6309

Tremtiniai Norilске koncertuoja Gegužės 1-osios šventės metu. Akordeonu groja Mindaugas Pečiulis. VM-2100

Sakalauskiė Karolina – tremtinė
 Sakalauskaitė Ona – tremtinė
 Sakalauskiė Viktorija – tremtinė
 Sakalauskaitė Marytė – tremtinė
 Sakalauskas Stasys – tremtinys

Kazlaučiznos kaimas

Markauskas Stasys – politinis kalinys
 Markauskiė Jahana – tremtinė
 Žentelis Jurgis – politinis kalinys
 Žentelis Viktoras – tremtinys

*Trentiniai vepriškiai Igarkoje,
Krasnojarsko kr. Ketvirtas iš kairės
Jonas Sakalauskas iš Juozapavos vnk.
VM-904*

*Kunigas Mykolas Buožius (1911–1991)
Igarkoje prie altoriaus, kuris buvo įrengtas
trentinio iš Juozapavos vnk. Pranciškaus
Sakalausko kambarėlyje. P. Sakalauskas
iš tremties pateko į kalėjimą už pasakytą
sakinį: „Lietuvoje ūkininkai šėrė kiaules
geriau negu čia maitinami žmonės“.
VM-797*

Muzikos mokytojo, skulptoriaus ir muziejininko Jono Žentelio motina prie vyro Viktoro, mirusio 1948 11 29 Tinių invalidų namuose, kapo. Krasnojarsko kr., Nižnij Ingašo r.

Žentelienė Aleksandra – tremtinė
 Žebrauskas Ričardas – rezistentas,
 politinis kalinys

Kelmū kaimas

Sakalauskas Feliksas – tremtinys
 Sakalauskienė Emilija – tremtinė
 Sakalauskaitė Stasė – tremtinė
 Sakalauskaitė Ona – tremtinė
 Savickas Stasys – tremtinys
 Savickienė Michalina – tremtinė
 Savickas Albinas – tremtinys

Knýzlaukio kaimas

Strazdas Rapolas – politinis kalinys
 Strazdas Stasys – politinis kalinys
 Strazdienė Uršulė – tremtinė
 Strazdas Stasys (s.) – tremtinys
 Strazdaitė Zita – tremtinė
 Šatkauskas Pranas – tremtinys
 Šatkauskienė – tremtinė
 Šatkauskaitė Verutė – tremtinė
 Šatkauskas Jonas – tremtinys
 Šatkauskas Vladas – rezistentas
 Sakalauskas Edvardas – rezistentas
 Sakalauskas Juozas – rezistentas
 Sakalauskaitė Verutė – tremtinė

Kultuvėnų kaimas

Kuliešienė Marytė – tremtinė
 Stonys Adomas – tremtinys

Labanōsių kaimas

Buklys Lionius – politinis kalinys
 Buklys Jonas – tremtinys
 Buklienė – tremtinė
 Buklys Julius – tremtinys
 Pociūnas Albinas – politinis kalinys
 Pociūnas Petras – rezistentas
 Tamošiūnas Julius – rezistentas

Mankūnų kaimas

Čėsna Jonas – politinis kalinys
 Deksnys Kazys – politinis kalinys
 Deksnienė Zosė – politinė kalinė
 Pečiulytė Aleksandra – politinė kalinė
 Rudokas Jonas – rezistentas
 Tarutis Antanas – tremtinys
 Tarutytė Uršulė – tremtinė

Pageležių kaimas

Jaskūnas Jonas – tremtinys
 Jaskūnienė Elena – tremtinė
 Jaskūnaitė Ona – tremtinė
 Jaskūnas Petras – tremtinys

Jaskūnaitė Genė – tremtinė
 Jaskūnas Vincas – tremtinys
 Misiūnas Vladas – tremtinys
 Ožiūnas Vaclovas – tremtinys
 Ožiūnienė Veronika – tremtinė
 Stimburienė Stasė – tremtinė
 Stimburys Antanas – tremtinys
 Čėsna Vytautas – rezistentas

Pakálnės kaimas

Atkočiūnas Antanas – rezistentas
 Atkočiūnas Julius – rezistentas
 Atkočiūnas Stasys – rezistentas
 Atkočiūnaitė Uršulė – tremtinė
 Tamošiūnas Stasys – rezistentas
 Tamošiūnas Juozas – politinis kalinys
 Malickų šeima (5 žmonės) – tremtiniai
 Armolavičių šeima – tremtiniai
 Staniulių šeima (2 žmonės) – tremtiniai

Ruginių kaimas

Daunoravičius Zigmąs – tremtinys
 Daunoravičienė Jadvyga – tremtinė
 Daunoravičiūtė Janina – tremtinė
 Daunoravičiūtė Vanda – tremtinė
 Gečiauskas Vytautas – rezistentas
 Gečiauskas Petras – rezistentas

Evalingavos vienkiemis

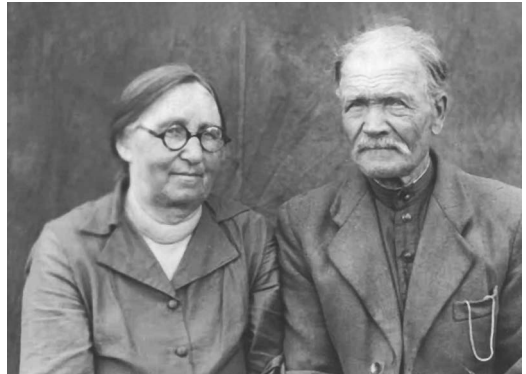
Grigas Petras – tremtinys
 Grigienė Uršulė – tremtinė

Rizgonių kaimas

Atkočiūnas Kostas – tremtinys
 Atkočiūnienė Veronika – tremtinė
 Atkočiūnaitė Aldona – tremtinė
 Atkočiūnaitė Elena – tremtinė
 Atkočiūnaitė Valerija – tremtinė
 Kuliešius Edvardas – rezistentas,
 politinis kalinys
 Kuliešius Julius – tremtinys
 Kuliešienė Liuda – tremtinė
 Kuliešytė Albina – tremtinė
 Kuliešytė Vanda – tremtinė
 Kuliešius Jonas – tremtinys

Politiniai kaliniai Kazys ir Zofija Deksniai iš Mankūnų k. Zofija buvo nušauta lagerio sargybinio, kai bandė perduoti laiškėli. VM-815

Ūkininkai iš Pakálnės k. Juozas ir Marijona Malickai tremtyje Krasnojarsko r., Nižnij Ingašo r., Tinų invalidų namuose. Antroje nuotraukos pusėje užrašyta: „Ilgai atminčiai siunčia senukai savo brangiems vaikams. Malickai. 1951 m. liepos 16 d. Tinske“

Juozo Malicko laidotuovės Tinų invalidų namuose (Krasnojarsko kr., Nižnij Ingašo r.). Prie karsto žmona ir vaikai. 1955 m.

Trečia iš kairės Ona Staniulytė (Skuodienė) prie Igarkos ligoninės su elnių traukiama greitosios pagalbos brigada. VM-6496

Kuliešius Vincas – tremtinys
 Kuliešius Algis – tremtinys
 Kuliešytė Nijolė – tremtinė

Sietynų kaimas

Ertmanas Ignotas – politinis kalinys
 Tauginas Antanas – tremtinys
 Tauginienė Bronislava – tremtinė
 Tauginas Dominas – tremtinys
 Tauginaitė Genė – tremtinė

Slabadōs kaimas

Dūda Ignas – politinis kalinys
 Dūda Jonas – tremtinys
 Dūdienė Elena – tremtinė
 Dūda Rimas – tremtinys
 Dūda Algis – tremtinys
 Laurinavičius Mykolas – tremtinys
 Laurinavičienė Stefanija – tremtinė
 Lukoševičius Stasys – politinis kalinys
 Lukoševičienė Stasė – politinė kalinė
 Lukoševičiūtė Janė – politinė kalinė
 Šarka Jonas – politinis kalinys
 Šarkienė Irena – tremtinė
 Šarkaitė Marijona – tremtinė
 Šarkaitė Ona – tremtinė
 Šarkaitė Veronika – tremtinė
 Šarkaitė Stasė – tremtinė
 Šarka Povilas – tremtinys
 Šarka Antanas – tremtinys
 Žilinskas Juozas – tremtinys
 Žilinskienė Felė – tremtinė
 Žilinskaitė Veronika – tremtinė
 Žilinskaitė Nijolė – tremtinė

Sližių kaimas

Dikčius Juozas – tremtinys
 Dikčienė Ona – tremtinė
 Dikčius Jonas – tremtinys
 Dikčiūtė Marytė – tremtinė
 Dikčiūtė Laimutė – tremtinė
 Dikčiūtė Onutė – tremtinė
 Dikčius Mykolas – tremtinys
 Dikčius Stasys – tremtinys
 Kunicka Marija – tremtinė

*Jadvyga Mikučionienė iš Sližių k. su dukra
 Lione tremtyje Igarkoje (Krasnojarsko kr.).
 1956 05 23. VM-802*

*Lionė Mikučionytė (1-a iš dešinės) Igarkoje.
 VM-805*

*Tremtinė Ona
Zareckienė. VM-773*

*Tremtinės seserys
Stefa ir Stasė
Zareckaitės. 1954 m.*

*Igarkos tremtiniai
stovi eilėje prie iš
Jenisiejaus upės
atvežto vandens.
Tremtinio iš Vėprių
mstl. Juozo
Gumbelevičiaus
nuotr. VM-877*

Liogas Justinas – politinis kalinys
Mikučionienė Jadvyga – tremtinė
Mikučionytė Lionė – tremtinė
Mikučionytė Stasė – tremtinė
Sėjūnienė Ona – tremtinė
Morkūnaitė Jadvyga – tremtinė
Rembovska Bronislava – tremtinė

Užušilių kaimas

Petronis Stasys – politinis kalinys
Zareckas Juozas – rezistentas

Zareckas Pranas – tremtinys
Zareckienė Ona – tremtinė
Zareckaitė Stasė – tremtinė
Zareckaitė Stefa – tremtinė

Vėprių miestelis

Akunis Pranas – tremtinys
Akunytė Teklė – tremtinė
Brežinskaitė Veronika – tremtinė
Gumbelevičius Juozas – tremtinys
Maldutis Antanas – tremtinys

Politinės kalinės lietuvaitės Balchašo koncentracijos stovykloje. Pirmoje eilėje 2-a iš dešinės Apolonija Mikučionytė (Gudanavičienė) iš Samantonių k. VM-816

Iš Balchašo koncentracijos stovyklos išleisti politiniai kaliniai. Trečia iš kairės Apolonija Mikučionytė (Gudanavičienė). VM-818

Okupantų nužudytas savanorio Adomo Zarecko sūnus Jonas Zareckas iš Sukinių k. VM-6222

Pabedinskas Vytautas – rezistentas
 Pabedinskas Jonas – tremtinys
 Pabedinskas Kazys – tremtinys
 Pabedinskas Stasys – tremtinys

Pabedinskaitė Jadzė – tremtinė
 Pabedinskaitė Bronė – tremtinė
 Pabedinskaitė Alma – tremtinė

Tremtis 1941 metų birželio 14–17 dienomis

Jonas Žentelis

Tomis dienomis iš Vėprių valsčiaus buvo iš-tremta palyginti nedaug žmonių. Ištrėmė tuos, kurie Nepriklausomos Lietuvos laikais aktyviausiai reiškėsi valsčiaus visuomeniniame gyvenime.

Veprių pradžios mokyklos vedėjas **Antanas Maldutis** (gim. 1902 m.), dar būdamas Sližių pradžios mokyklos vedėju, buvo aktyvus kultūrinio gyvenimo organizatorius. Ten 1928 metais jo iniciatyva ir rūpesčiu buvo pastatytas paminklas 1917 m. liepos 25 d. žuvusiems kovotojams už duoną. Buvo kurį laiką Veprių šaulių būrio vadas, suaugusiųjų švietimo Jono Basanavičiaus liaudies universiteto dekanas Vepriuose. Be to, gal jau okupuotoj Lietuvoj ką nors priešiško buvo pasakęs.

Ištrėmtas į Rešotų lagerį, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr. 1943 01 01 nuteistas dešimčiai metų. 1951 02 06 ištrėmtas į Solnečną, Dolgij Mosto r., Krasnojarsko kr. Paleistas 1956 05 11.

Apie 1965 metus Antanas Maldutis grįžo į Lietuvą. Buvo atvykęs į Veprių vidurinę mokyklą, tuo laiku dar buvusią Pliaterio statytos oficinios pastate. Grįžęs tremtinys mokykloje prašėsi kokio nors darbo, sąskaitininko ar sekretoriaus, bet negavo. Pažįstamų mokytojų jau po 24-erių metų nebuvo. Nebuvo su kuo pakalbėti. Aš jo nemačiau, tik iš kitų vėliau sužinojau, kad buvo atvykęs iš tremties grįžęs mokytojas A. Maldutis.

Iš Veprių žemesniosios žemės ūkio mokyklos tomis dienomis ištrėmtas matematikos ir fizikos mokytojas **Pranas Strazdas** (gim. 1909 m.) su žmona Tekle Strazdiene (Balsyte; gim. 1909 m.) ir dukterimi Danute (gim. 1940 m.). Buvusi tuo laiku tos mokyklos mokinė Lionė Talalienė (Meškauskaitė) pasakojo, kad jai besisukiojant prie Strazdų buto, į jų butą atėjo kareivių ir civilių. Tuo laiku Strazdienė, namų ruošos mokytoja, su dukrele vežimėlyje buvo kieme. Netrukus Strazdienė buvo pakviesta į vidų. Tuo metu ji, pamačiusi netoliese savo mokinę, paprašė jos pasaugoti dukrelę vežimėlyje. Mokinė Lionė Meškauskaitė sutiko.

Po kurio laiko iš buto su lagaminais ir ryšuliais išėjo mokytojas Strazdas ir jo žmona, o paskui juos kareiviai ir civilis ar keli civiliai. To Lionė Meškauskaitė neprisimena, nes buvo labai išgąsdinta.

P. Strazdas buvo išvežtas į Rešotų lagerį. 1943 01 02 nuteistas dešimčiai metų. Ten 1945 04 06 mirė. Žmona su dukterimi ištrėmtos į Altajaus kr., Oirat Tūros r., Kutašo gyv. 1947 m. abi pabėgo į Lietuvą.

Juoza Purtiką (gim. 1898 m.) pažinojau nuo vaikystės, nors jis gyveno toli nuo mūsų. Žinojau, kad kažkur už plento Pučionysė. Matydavau Veprių bažnyčioje pilka sėmėga apsirengusį stamboką, pilnais raudonais veidais vyrą. Paskui jo nebematydavau.

Tremtinys mokytojas

Antanas Maldutis. VM-1044

Gedulo ir vilties dienos minėjimas Veprių muziejuje. Kalba Veprių muziejaus įkūrėjas ir vadovas Jonas Žentelis. 1991 m. Romo Petro Šaulio nuotr.

Ukmergės politinių kalinių ir tremtinių choras Veprių muziejuje prieš koncertą, skirtą Gedulo ir vilties dienai paminėti. Apie muziejaus eksponatus pasakoja muziejaus įkūrėjas ir vadovas Jonas Žentelis. 1996 06 15. VM-3530

Jau po daugelio metų mano kaimynė Bronė Rudokienė (Gečiauskaitė) pasakodama apie savo jaunystę minėjo, kad kurį laiką tarnavo pas Purtiką Pučionyse. Sakė, kad buvo labai geras žmogus, turėjo daug žemės, daug su žmona dirbo. Purtikienė veždavo į Ūkmergę sviestą parduoti ir važiuodama ratuose užmigdavo.

Prieš kelerius metus 1944 metų vasarą į Vakarų pasitraukusio Veprių viršaičio sūnus Jonas Šarka, viešėdamas pas mane, pasakojo apie Purtiką. Sakė, kad Purtikas buvo išvykęs į Ameriką užsidirbti pinigų, nemažai metų šachtose kirto anglis, aukštiekninkas atsigulęs dažė traukinių vagonų apačią, ratus. Buvo stiprus, taupus bernas. Grįžęs į Lietuvą Pučionyse nusipirko nemaža žemės, įsitaisė gerą ūkį, pats su šeima daug dirbo, samdiniams buvo teisingas ir geras. Ir štai 1941 metų birželio mėnesį su šeima ištremiamas.

J. Purtikas buvo išvežtas taip pat į Rešotų lagerį. Ten 1942 08 28 mirė. Žmona Petronėlė Purtikienė (1902–1965), sūnūs – Jonas (gim. 1934 m.) ir Antanas (gim. 1937 m.), sesuo Veronika Purtikaitė (1901–1945) ištremti į Solonešnojės r., Altajaus kr.

Tomis pačiomis dienomis buvo ištremta Sližių dvaro savininkė **Bronė Rumbauskienė** (gim. 1866 m.). Vaikas būdamas matydavau ją Veprių bažnyčioje, kartą mačiau prie Veprių kooperatyvo parduotuvės, sėdinčią dviem arkliais pakinkytoje karietoje, su ant rankos prie alkūnės užkabinta didelių riestainių (pas mus sakydavo – *baronkų*) virtine. Žmonės kalbėjo, kad tremiama vagone netoli Minsko mirė.

Iš Labanōsių kaimo ištremtas **Pranas Šarka** (gim. 1911 m.). Jis nebuvo nei turtingas, nei šaulys, nei koks nors visuomenės veikėjas. Kaimo žmogelis, ir tiek P. Šarka buvo išvežtas į Rešotų lagerį. Vėliau kaimynai pasakojo, kad jį žmona už kažką įskundė. Iš tremties jis negrįžo ir jokių žinių apie jį nebuvo girdėti.

Veprių valsčiaus genocido aukos ir kovotojai dėl Lietuvos laisvės 1941 ir 1944–1953 metais

Rūta Trimonienė

1941 m. birželio 22 d. prasidėjus Vokietijos–SSRS karui, birželio 25 d. per Skarulių kaimą (Jonavės r.) traukėsi Raudonosios armijos daliniai, kuriuos vijo vokiečių kariuomenė. Raudonosios armijos kareivių buvo suimti ir išvaryti iš klebonijos kunigai: Skarulių parapijos klebonas Pranciškus Vitkevičius, Vėprių klebonas Boleslovas Vėgėlė ir Vilniaus krašto kunigas Zigmantas Stankevičius. Juos išvarė iš kaimo.

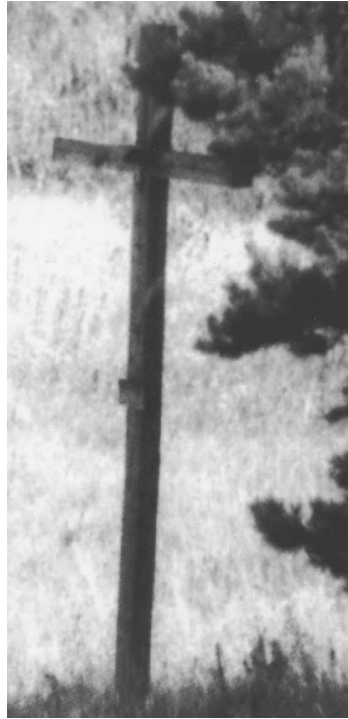
Pirmą sušaudė kunigą P. Vitkevičių, kitus du kunigus nuvarė prie Meištónių kalno ir sušaudė pamiškėje prie pušies. Skarulių gyventojai kunigus palaidojo Skarulių kaimo bažnyčios šventoriuje esančiose kapinėse. Ant jų kapo 1958 m. rugsėjo 9 d. Skarulių parapijos žmonių iniciatyva ir lėšomis buvo pastatytas antkapinis paminklas. Jame yra įrašas: „SKARULIŲ PARAPIJOS KLEBONAS / KUN. PRANCIŠKUS / VITKEVIČIUS / 1877–1941 / KUN. BOLESLOVAS / VĖGĖLĖ / 1880–1941 / KUN. ZIGMANTAS / STANKEVIČIUS / 1914–1941 / TEILSISI RAMYBĖJE / ATMINTIS NUO / PARAPIJIEČIŲ / 1958. IX. 9.“

1989 m. liepos 26 d. „Taurastos“ klubo narių G. Kubiliūno, V. Jankausko, V. Juknelio ir kraštotyros draugijos rajono skyriaus atsakingosios sekretorės R. Karaliūnienės iniciatyva žudynių vietose prie AB „Žiezdrė“ ir AB „Achema“ teritorijoje buvo pastatyti kryžiai su atitinkamais užrašais:

„ŠIOJE VIETOJE / 1941 06 25 / SUŠAUDYTAS KUN. P. VITKEVIČIUS“.

„ŠIOJE VIETOJE / 1941 06 25 / SUŠAUDYTI KUN. B. VĖGĖLĖ ir / KUN. Z. STANKEVIČIUS“.

*Antkapinis paminklas
ant nužudytų
kunigų kapo
Skarulių kapinėse.
R. Trimonienės nuotr.*

*Kryžius Skarulių
klebono Pranciškaus
Vitkevičiaus
sušaudymo vietoje*

*Kryžius Veprių
klebono Boleslovo
Vėgėlės ir kunigo
Zigmo Stankevičiaus
nužudymo vietoje*

1941 m. birželio 25 d. taip pat besitraukiančios Raudonosios Armijos kareiviai Kalnų miške netoli Veprių sušaudė du vyrus. Tai buvo:

Antanas **Markevičius**, gim. 1907 m., ir Jonas **Ramonas**, gim. 1914 m. Gyveno Vėpriuose. [A. Markevičius buvo nušautas Vėpriuose netoli koplytstulpio, vadina- mo Baltuoju Kryžiumi. J. Ramonas iš tos vietos bandė pabėgti, bet buvo pavytas Kalnų miške ir nušautas. Kartu kareivių varomiems Veprių žemės ūkio mokyklos mokytojui Levickui ir Veprių valsčiaus sekretoriui Edvardui Kuliešiui pavyko pabėgti. *J. Žentelis.*]

Žuvusieji buvo palaidoti Veprių kapinėse. Šalia jų palaidotas ir 1940 m. spalio 23 d. Vilniuje politruko nušautas Stasys **Lukoševičius**, gim. 1917 m.

Stasio Lukoševičiaus atminimui artimųjų inicia- tyva ir lėšomis pastatytas antkapinis betoninis kryželis, kurio pagrindiniame fasade pritvirtinta balto šlifuito marmuro atminimo lentelė su įrašu: „A † A / LU- KOŠEVIČIUS / STASYS / 1917–VII-16 – 1940–X-23“.

J. Ramono atminimui artimųjų iniciatyva ir lėšo- mis pastatytas antkapinis paminklas, jo pagrindiniame fasade pritvirtinta juodo šlifuito granito atminimo lentelė su įrašu: „JONAS / RAMONAS / 1914–1941“.

Antano Markevičiaus atminimui nėra pastatyta jokio antkapinio paminklo.

Prasidėjus antrajai sovietinei okupacijai Ve- priuose (Ukmergės g. 7) įsikūrė Veprių stribai. Iš

*Leitenantas vepriškis
Stasys Lukoševičius. VM-2923*

čia jie vykdavo į karines-čekistines operacijas prieš valsčiuje veikusius *Didžiosios Kovos* apygardos partizanus, taip pat dalyvaudavo žmonių trėmi-

Pirmųjų sovietinio genocido aukų

S. Lukoševičiaus, A. Markevičiaus ir J. Ramono kapai Veprių kapinėse. R. Trimonienės nuotr.

muose. 1945 m. balandžio mėn. Vepriuose sribais dirbo 28 žmonės. 1946 m. kovo mėn. apie 80 *Didžiosios Kovos* apygardos partizanų surengė reidą per Gėlvonų, Veprių, Pabáisko ir Žáslių valsčius, ketindami nuo Čiōbiškio Neriės krantais žygiuoti iki Jonavos. Pakeliui jie nukovė kelis Gelvonų sribus, užėmė Veprių miestelį, bet tuo metu Veprių sribai buvo išvykę į Ūkmergę. [Partizanai tik apšaudė miestelį nuo pariesės miško pusės, bet užėmę nebuvo. Mes su klasės drauge Brone Laurinavičiūte po pamokų turėjome laukti, kol baigsis susišaudymas. J. Žentelis.]

Vykdant VKP(b) CK biuro 1948 m. rugpjūčio 27 d. nutarimą, vien iš Ukmergės apskrities sribų būrių kaip politiškai nepatikimi ir už ryšius su partizanais buvo pašalinti 32 sribai, tarp jų Veprių sribas Gailevičius, kuris perdavinėjo partizanams žinias ir iš kitų sribų nupirktus šovinius.

1944 m. rugpjūčio 13 d. Veprių sribai nušovė Petrą **Žentelį**, gim. 1924 m., gyvenusį Kazlaučiznos k., Veprių vls., buvusį P. Plechavičiaus armijos karį. Artimieji jį palaidojo Veprių kapinėse. 2002 m. spalio pabaigoje brolio Jono iniciatyva ir lėšomis ant kapo paguldyta juodo šlifuoto granito plokštė su įrašu pagrindiniame fasade: „TRAGIŠKAI ŽUVĘ BROLIAI / ŽENTELIAI / PETRAS 1924–1944 / ALEKSAS 1920–1944“.

1945 m. kovo 2 d. sovietinės įgulos kareiviai ir Veprių sribai puolė Ūpninkų valsčiuje, Gudónių kaime, Karolio Stepšio ir Jono Morkūno sodybose apsistojusius *Didžiosios Kovos* apygardos *Žalio Velnio* rinktinės Eugenijaus **Svilo–Slyvos** būrio partizanus. Prasidėjo žūtbutinis mūšis, kuriame žuvo 19 partizanų:

Antanas Atkočiūnas. [Broliai Antanas, Julius ir Stasys Atkočiūnai iš Pakalnės kaimo žuvo ne tame mūšyje. Antanas Atkočiūnas, jo pusbrolio Prano Atkočiūno teigimu, buvo granata susprogdintas bunkeryje, kurį turėjo išsikasęs Kalnų miške prie ežerėlio. Julius Atkočiūnas 1946 m. kovo mėn., kai partizanai apšaudė Veprius, dar buvo Veprių sribas. Partizanų tapo vėliau. Žuvo 1948 m. Apie Stasį Atkočiūną buvo kalbama, kad nuskendo keldamasis per upę. J. Žentelis.]

Julius **Atkočiūnas.** Gyveno Pakalnės k.

Stasys **Atkočiūnas.** Gyveno Pakalnės k.

Dominas **Augūnas.** Gyveno Mančiušėnų k.

Alfonsas **Autukevičius,** Juozo, gim. 1919 m. Gyveno Mančiušėnų k.

Zenonas **Cesiūnas-Sakalas,** Jokūbo, gim. 1925 m. Gyveno Janionių k.

Alfonsas **Lukša.** Gyveno Mančiušėnų k.

Aloyzas **Lukša-Plienias,** Aleksandro, gim. 1916 m. Gyveno Jonavos vls.,

Ukmergės apskr. Partizanas nuo 1944 m. Jam (po mirties) 2002 03 12 pripažintas Kario savanorio statusas.

Juozas **Lukša.**

Pranas **Lukša.** Gyveno Mančiušėnų k.

Adomas **Palaima.** Gyveno Jonavos vls.

Karolis **Pociūnas,** Bronislovo, gim. 1920 m. Gyveno Savidonių k., Šešuolių vls., Ukmergės apskr. Partizanų ryšininkas. Jam (po mirties) 2000 11 29 pripažintas Laisvės kovų dalyvio statusas.

Augustinas **Radzevičius.** Gyveno Mančiušėnų k.

Stasys **Ramanauskas.** Gyveno Užupio k.

Juozas **Sakalauskas.** Gyveno Knýzlaukio k.

Viktoras **Savarauskas.** Gyveno Mančiušėnų k.

Stasys **Strazdas.**

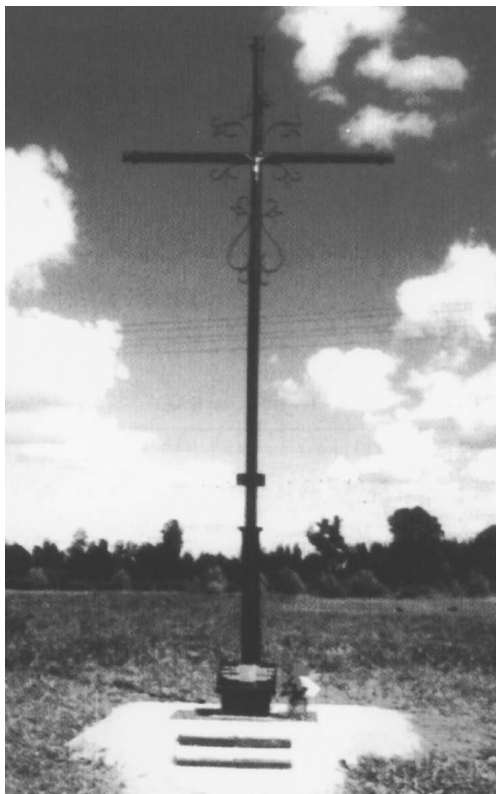
Vaclovas **Tamošiūnas.** Gyveno Pakalnės k.

Ipolitas **Valiukevičius.** Gyveno Mančiušėnų k.

Kautynių metu buvo padegta Karolio Stepšio sodyba. Name sudegė motina, nušauta sodybos šeimininko žmona. Karolį Stepšį su sužeista dukrele kareiviai nušovė bebėgančius. Stepšių šeimos nariai: partizanas Karolis **Stepšys-Pilėnas,** gim. 1903 m.,

Antkapinė plokštė ant sribų nušauto Petro ir tragiškai žuvusio Alekso Žentelių kapo Veprių kapinėse. R. Trimonienės nuotr.

žmona Veronika, gim. 1912 m., dukra Ona, gim. 1943 m., ir motina Marijona, 80 m. amžiaus, buvo skubiai palaidoti Upninkų kapinėse. Čia buvo palaidoti ir trys mūšyje žuvę ir sudegę partizanų D. Augūno, J. Lukšos ir A. Palaimos palaikai. Kitų partizanų palaikus sribai atvežė į Veprius ir niekino miestelio aikštėje. Iš jos partizano Z. Cesiūno palaikus tėvas išvogė ir palaidojo Čiobiškio kapinėse, Širvintų r. Kitų žuvusiųjų palaikai buvo sumesti į bulvių duobes šalia Veprių kapinių ir užkasti. 1989 m. vasaros pabaigoje žuvusių partizanų palaikai buvo atkasti ir palaidoti Veprių kapinėse. Visų žuvusiųjų atminimui Veprių Sąjūdžio grupės ir žuvusių partizanų artimųjų iniciatyva bei lėšomis buvo pastatytas rausvo granito antkapinis paminklas, kuriame iškalta:

„1945 m. KOVO 2 d. / ŽUVĘ PASIPRIEŠINIMO DALYVIAI / LUKŠA ALOYZAS / RADZEVIČIUS AUGUSTINAS / LUKŠA JUOZAS / SAVARAUSKAS VIKTORAS / LUKŠA ALFONSAS / LUKŠA PRANAS / VALIUKEVIČIUS IPOLITAS / SAKALAUSKAS JUOZAS / AUTUKEVIČIUS ALFONSAS / TAMOŠIŪNAS VACLOVAS / STRAZDAS STASYS / POCIŪNAS KAROLIS / RAMANAUSKAS STASYS / ATKOČIŪNAI / ANTANAS, JULIUS, STASYS / APSAUGOK, VIEŠPATIE, KAD / DAUGIAU TAIP NEPASIKARTOTŲ“.

Paminklas žuvusiems „Slyvos“ būrio partizanams. Gudonių k.

Upninkų kapinėse palaidotų partizanų antkapinis paminklas. Užrašas ant paminklo: „ČIA ATGULĖ AMŽINAM/ POILSIUI/ 3 „SLYVOS“ BŪRIO/ PARTIZANAI/ ADOMAS PALAIMA/ JUOZAS LUKŠA/ DOMINAS AUGŪNAS“. Jono Žentelio nuotr.

Paminklo žuvusiems „Slyvos“ būrio partizanams užrašas: „1945. 03 02/ KAROLIO STEPŠIO SODYBOJE/ NELYGIOJE KOVOJE SU TARYBINIAIS OKUPANTAIS/ ŽUVO 19/ „SLYVOS“ BŪRIO PARTIZANŲ/ IR 4 STEPŠIŲ ŠEIMOS/ NARIAI“

1993 m. niekintų partizanų atminimui Veprių miestelio gyventojų iniciatyva ir lėšomis buvo pastatytas paminklas. Kryžius buvo atvežtas iš Veprių kapinių, restauruotas. Paminklo pamatą iš lauko akmenų sumūrijo Julius Aukštuolis. [Kryžių pašventino Veprių parapijos klebonas Ramanauskas. Kryžių šventino kunigas Kęstutis Rugevičius. Kunigas V. Ramanauskas tuo metu jau buvo Ukmergės Švč. Trejybės bažnyčios klebonas. J. Žentelis.] Atminimo lentelėje, esančioje postamento pagrindinio fasado centre, viršuje yra Gedimino stulpų reljefas, po jais įrašas: „ŽUVUSIEMS / UŽ / LIETUVOS / LAISVĘ / 1940–1990“.

1945 m. lapkričio 24 d. sribai suėmė partizanų būrio vadą Vincą **Daraškevičių-Trenksmą**, Mykolo, gim. 1912 m. Sližių k., Ukmergės apskr.

Artimieji prie atkastų partizanų palaikų. Pirmas į dešinę nuo pušies stovi vienas partizanų palaikų paieškos iniciatorių vepriškis Stasys Mikučionis. 1989 m. J. Žentelio nuotr.

Karinis tribunolas 1946 m. spalio 27 d. *Antkapinis paminklas ant Veprių kapinėse*
 jį nuteisė mirti (sušaudytas Lietuvoje). *perlaidotų partizanų palaikų. R. Trimonienės*

Veprių valsčiuje kovojo ir žuvo *nuotr.*
 nemažai *Didžiosios Kovos* apygardos partizanų. Kas gi buvo tie žmonės, kovoję, žuvę, suimti ir kentėję dėl Lietuvos laisvės?

1945 m. birželio 21 d. Babensko sodyboje Medinų (Medinėlių) k., Veprių vls., Ukmergės apskr. žuvo A rinktinės V. Daraškevičiaus-*Trenksmo* būrio partizanai: Viktoras **Akūnis-Sakalas**. Iš Gelvonų vls., Ukmergės apskr.

Boleslovas **Babenskas-Lakštingala**, Andriaus, gim. 1908 m. Būdų k., Veprių vls., Ukmergės apskr. Gyveno Medinų (Medinėlių) k., Veprių vls., Ukmergės apskr. Partizanas nuo 1944 m.

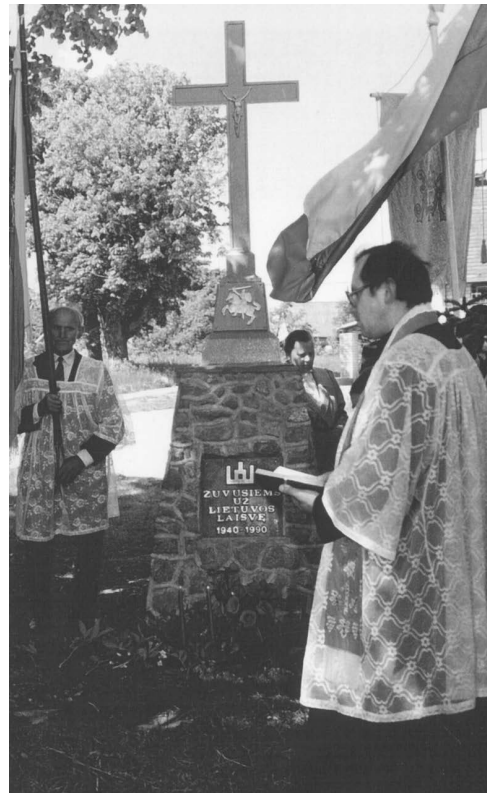
Duktė **Babenskaitė**, Andriaus. Gyveno Medinų (Medinėlių) k., Veprių vls., Ukmergės apskr.

Žuvusiųjų atminimas įamžintas paminkle, pastatytame Neries upės pakrantėje Jonavoje.

1945 m. liepos mėn. Veprių vls. žuvo *Plieno* rinktinės *Šalnos* būrio partizanai: Justinas **Palaima-Vanduo**, *Tarzanas*, Juozo, gim. 1915 m. [Broliai Justinas ir Silvestras Palaimos buvo suimti ir nušauti Vepriuose bandant pabėgti. J. Žentelis.] Gyveno Kunigiškių k., Veprių vls.

Silvestras **Palaima-Vairas**, Juozo, gim. 1921 m. Gyveno Kunigiškių k., Veprių vls.

1949 m. vasario 9 d. Gimantų miško bunkeryje, Veprių vls., Ukmergės apskr., kautynėse su MGB kariuomenės 137-ojo šaulių pulko kareiviais ir MGB Ukmergės apskr. skyriaus 6-ių pastiprintų karių grupėmis žuvo:

Eugenijus **Svilas-Slyva**, Benedikto, gim. 1926 m. Viršuliškių k., Mūsninkų vls., Ukmergės apskr. Nuo 1944 m. partizanas. Apygardos finansų, propagandos, mokymų skyrių viršininkas. Jam (po mirties) 1999 03 30 pripažintas Kario savanorio statusas.

Vaclovas **Macijauskas-Aitvaras**, Leono, gim. 1921 m. Astrūvkos k., Gelvonų vls., Širvintų apskr. Nuo 1945 m. *Plieno B* rinktinės J. Kudelio-*Dobilo* būrio partizanas.

Vladas **Vinckus-Kardas**, *Vaiva*, Jurgio, gim. 1910 m. Laibiškių k., Deltuvos vls., Ukmergės apskr. Nuo 1945 m. *B* rinktinės 4-ojo bataliono vadas.

Partizanas, slapyvardžiais – *Titnagas* ar *Gintaras*.

Palaikai niekinti Jonavoje, vėliau užkasti Neries upės pakrantėje. Atminimas įamžintas paminkle, pastatytame Neries upės pakrantėje Jonavoje.

Kiti partizanai, žuvę pavieniui ar buvę suimti:

Pranas **Andžiukevičius**, Benedikto, gim. 1910 m. Gyveno Rizgonių k., Veprių vls. Nuo 1947 m. gegužės mėn. *Plieno* rinktinės 4-ojo rezervinio bataliono 4-osios kuopos ryšininkas. Suimtas 1947 m. liepos 5 d. Ypatingojo pasitarimo 1948 m. vasario 21 d. nuteistas dešimčiai metų lagerio. Išvežtas į lagerį – BAM'as – Pesčianlagas, Karagandos sr. Tremtis – 1955 m. birželio 10 d. Karagandos sr. Paleistas 1956 m. birželio 13 d.

Kryžius Veprių miestelio aikštėje, kur buvo niekinami partizanų palaikai. Autorius Romas Petrauskas. R. Trimonienės nuotr.

Kryžių Veprių miestelio aikštėje šventina kunigas Kęstutis Rugevičius. Su vėliava stovi buvęs kalinys Jonas Čėsna

Julius **Atkočiūnas-Šermukšnis**, *Titnagas*, Motiejaus, gim. 1917 m. Pakálnės k., Veprių vls. Nuo 1947 m. gegužės mėn. Apygardos *Kardo* būrio vado pavaduotojas ir *Plieno B* rinktinės 4-ojo bataliono 4-ojo būrio vadas. Žuvo 1948 m. liepos 19 d. Jōtkiškių k., Gelvonų vls., Ukmergės apskr.

Vacys **Bagdonavičius**, gim. 1922 m. Gyveno Medinų k., Veprių vls. Apygardos V. Daraškevičiaus-*Trenksmo* būrio partizanas. Žuvo 1945 m. Ukmergės apskr.

Veronika **Brežinskaitė**, *Vinco*, gim. 1893 m. Plūngės m. Gyveno Veprių miestelyje. Nuo 1947 m. Apygardos *Plieno* rinktinės rėmėja. Suimta 1947 m. liepos 30 d. Vepriuose. Kalinta Ukmergėje. Ypatingojo pasitarimo 1948 m. vasario 21 d. nuteista aštuoneriems metams lagerio. Išvežta į lagerį – 1948 m. liepos 11 d. Solikamske, Permės (Molotovo) sr. Paleista 1955 m. liepos 11 d.

*Partizanų rėmėja vaistininkė
Veronika Brežinskaitė.*

VM-3145

Kazys **Deksnyš-Stiklas**, *Karolio*, gim. 1924 m. Mankūnų k., Veprių vls. Pogrindinės organizacijos narys. Suimtas 1947 m. rugpjūčio 11 d. Ypatingojo pasitarimo 1948 m. vasario 21 d. nuteistas dešimčiai metų lagerio. Išvežtas į lagerį – Usollagas, Permės (Molotovo) sr. 1951 m. rugpjūčio 2 d. Magadanas. Tremtis – 1955 m. balandžio 11 d. Paleistas 1956 m. gruodžio 16 d.

Ignas **Dūda-Klajūnas**, *Kazio*, gim. 1908 m. Kalvėlių k., Veprių vls. Gyveno Slabadōs k., Veprių vls. Apygardos 4-ojo bataliono 1-ojo būrio 2-osios grupės partizanų vadas. Suimtas 1947 m. rugpjūčio 11 d. Nuo 1948 m. kovo 22 d. kalintas Vilniuje. Ypatingojo pasitarimo 1948 m. vasario 21 d. nuteistas dešimčiai metų lagerio. Išvežtas į lagerį – Inta, Komija. Tremtis – 1954 m. lapkričio 18 d. Komija. Į Lietuvą grįžo 1955 m. Mirė 1988 m.

Stasys **Dūda-Jurginas**, *Lukošiaus*, gim. 1909 m. Gyveno Kalvėlių k., Veprių vls. 1944 m. gegužė–1945 m. lapkritis *Šalnos* būrio partizanas. Nuo 1946 m. apygardos *Plieno* rinktinės 4-ojo rezervinio bataliono partizanas. Suimtas 1947 m. liepos 5 d. Ypatingojo pasitarimo 1948 m. vasario 21 d. nuteistas dešimčiai metų lagerio. Išvežtas į lagerį 1948 m. gegužės 2 d. Južkuzbaslagas, Kemerovo sr. Paleistas 1955 m. kovo 1 d.

Ona **Gečiauskaitė-Našlaitė**, *Antano*, gim. 1916 m. Vengrių k., Veprių vls. Gyveno Lakėnų k., Panoterių vls., Ukmergės apskr. Nuo 1945 m. birželio *Plieno* rinktinės 4-ojo rezervinio bataliono ryšininkė. Suimta 1947 m. liepos 4 d. Ypatingojo pasitarimo 1948 m. vasario 21 d. nuteista aštuoneriems metams lagerio. Išvežta į lagerį – 1948 m. kovo 10 d. Siblagas, Kemerovo sr. – Magadano sr. Tremtis – 1954 m. gruodžio 3 d. Magadano sr. Paleista 1958 m. liepos 23 d.

Bronius **Gečiauskas-Barsukas**, *Juozo*, gim. 1907 m. Gyveno Vengrių k., Veprių vls. Nuo 1946 m. *Plieno* rinktinės 4-ojo rezervinio bataliono 2-osios kuopos 3-iojo būrio vadas. Suimtas 1947 m. liepos 20 d. Ypatingojo pasitarimo 1948 m. vasario 21 d. nuteistas dešimčiai metų lagerio. Išvežtas į lagerį – 1948 m. balandžio

24 d. Ust Vymé, Komija – Inta, Komija. Tremtis – 1955 m. *Pirmas iš dešinės –*
 rugsėjo 26 d. Paleistas 1968 m. balandžio 26 d. Grįžo į Lietuvą. *Juozas Jaskutis*

Juozas **Jaskutis-Ažuolas**, Petro, gim. 1914 m. Gyveno *iš Bernotiškių k.*
 Barbōriškio k., Veprių vls. 4-ojo bataliono partizanas. Suimtas

1947 m. rugpjūčio 11 d. Kalintas Ukmergėje. Ypatingojo pasitarimo 1948 m. vasario
 21 d. nuteistas dešimčiai metų lagerio. Išvežtas į lagerį – 1948 m. Kargopollagas,
 Archangelsko sr. – 1951 m. Karaganda, Kazachija. Tremtis – 1954 m. gruodžio
 17 d. Karagandos sr. Paleistas 1958 m. lapkričio 20 d. Į Lietuvą grįžo 1970 m.

Juozas **Jaskutis-Uosis (Barsukas)**, Petro, gim. 1914 m. Bernotiškių k., Veprių
 vls. Gyveno Rugėnių k., Veprių vls. Nuo 1945 m. gegužės mėn. *Plieno* rinktinės
 4-ojo bataliono partizanas. Suimtas 1947 m. rugpjūčio 7 d. Kalintas Ukmergėje.
 Ypatingojo pasitarimo 1948 m. vasario 21 d. nuteistas dešimčiai metų lagerio.
 Išvežtas į lagerį – 1948 m. Kargopollagas, Archangelsko sr. – 1951 m. Karaganda,
 Kazachija. Tremtis – 1954 m. gruodžio 7 d. Paleistas 1958 m. lapkričio 20 d. Į
 Lietuvą grįžo 1970 m.

Stasys **Jaskutis-Aras**, Petro, gim. 1924 m. Bernotiškių k., Veprių vls. Gyveno
 Veprių miestelyje. Nuo 1945 m. gegužės mėn. *Šalnos* būrio partizanas, vėliau –
Liepsnos būrio 3-iosios kuopos vadas. 1946 m. *Plieno* rinktinės 4-ojo rezervinio
 bataliono 2-osios kuopos vadas. Suimtas 1947 m. liepos 15 d. Vepriuose. Ypatin-
 gojo pasitarimo 1948 m. vasario 21 d. nuteistas dešimčiai metų lagerio. Išvežtas
 į lagerį – Kizellagas, Permės (Molotovo) sr. – 1950 m. birželio 15 d. Vorkuta,
 Komija. Tremtis – 1955 m. lapkričio 21 d. Vorkuta, Komija. Paleistas 1956 m.
 gegužės 5 d. Į Lietuvą grįžo 1956 m.

Mykolas **Laurinavičius-Kalakutas**, Antano, gim. 1908 m. Gyveno Slabados k.,
 Veprių vls. Nuo 1945 m. gegužės *Plieno* rinktinės 4-ojo bataliono partizanas-sla-

Mykolas Laurinavičius (3-ias iš kairės) lageryje. VM-6291

pukas. Suimtas 1947 m. liepos 4 d. Ypatingojo pasitarimo 1948 m. vasario 21 d. nuteistas dešimčiai metų lagerio. Išvežtas į lagerį – Rytų Uralo lageryje. Tremtis – Komija. Paleistas 1955 m. gruodžio 17 d.

Stefanija **Laurinavičienė-Vyšnė**, Justino, gim. 1912 m. Kavoliūnų k., Veprių vls. Gyveno Slabados k., Veprių vls. Nuo 1945 m. rudens ryšininkė tarp *Plieno* ir *Žaliojo Velnio* rinktinių. Suimta 1947 m. rugsėjo 20 d. Padvarių k., Musninkų vls. Ypatingojo pasitarimo 1948 m. vasario 21 d. nuteista dešimčiai metų lagerio. Išvežta į lagerį – Uralo ITL.

Stasys **Lukoševičius-Lakūnas**, *Žąsinas*, Stasio, gim. 1900 m. Gyveno Slabados k., Veprių vls. Nuo 1946 m. *Plieno* rinktinės 4-ojo rezervinio bataliono vado pavaduotojas. Suimtas 1947 m. liepos 4 d. Kalintas Ukmergėje, 1948 m. kovo 22 d. Vilniuje. Ypatingojo pasitarimo 1948 m. vasario 21 d. nuteistas dvidešimt penkeriems metams lagerio. Išvežtas į lagerį – Norillagas, Krasnojarsko kr. – 1955 m. rugsėjo 17 d. Angarlagas, Irkutsko sr. Tremtis – 1956 m. liepos 3 d. Troicko Pečiorsko r., Komija. Grįžo į Lietuvą. Mirė 1987 m.

Žmona Stasė **Lukoševičienė-Braškė**, Kazio, gim. 1906 m. Gyveno Slabados k., Veprių vls. Par-

Politinis kalinys Mykolas Laurinavičius. Fotografuota lageryje

tizanų ryšininkė. Suimta 1947 m. rugpjūčio 30 d. Kalinta Ukmergėje. Ypatingojo pasitarimo 1948 m. vasario 21 d. nuteista aštuoneriems metams lagerio ir penkeriems tremties. Išvežta į lagerį – Vorkuta, Komija – Troicko Pečiorskas, Komija. Tremtis – 1955 m. liepos 9 d. Komija. Paleista 1956 m. rugpjūčio 30 d. Grįžo į Lietuvą. Mirė 1985 m.

Duktė Janė **Lukoševičiūtė-Skrajūnė**, Stasio, gim. 1931 m. Gyveno Slabados k., Veprių vls. Partizanų ryšininkė. Suimta 1947 m. liepos 7 d. Kalinta Ukmergėje. Ypatingojo pasitarimo 1948 m. vasario 21 d. nuteista aštuoneriems metams lagerio. Išvežta į lagerį – 1948 m. Uchtižmlagas, Komija – Vorkuta, Komija. Paleista 1954 m. liepos 28 d. Į Lietuvą grįžo 1954 m. Mirė 1999 m.

Povilas **Lukošiūnas-Šarūnas**, Juozo, gim. 1918 m. Gyveno Barborišio k., Veprių vls. Partizanų būrio vadas. Suimtas 1947 m. rugpjūčio 11 d. Kalintas Ukmergėje, 1948 m. kovo 22 d. Vilniuje. Ypatingojo pasitarimo 1948 m. vasario 21 d. nuteistas dešimčiai metų lagerio. Išvežtas į lagerį – Sevželdorlagas, Komija – Vorkuta, Komija – 1954 m. rugpjūčio 14 d. Minlagas, Komija. Tremtis – 1955 m. rugpjūčio 14 d. Inta, Komija. Paleistas 1955 m. gegužės 30 d.

Stasys **Markauskas-Galiotas, Petarda**, Juozo, gim. 1907 m. Gyveno Kazlaučiznos k., Veprių vls. Nuo 1945 m. vasario mėn. Apygardos štabo vado *Piliakalnio* ryšininkas. Nuo 1945 m. rugsėjo mėn. 4-ojo bataliono 3-iosios kuopos vadas. 1946 m. kovo mėn. A. Morkūno-*Plieno* įsakymu suformavo rezervinį 4-ąjį batalioną, kuriam vadovavo iki suėmimo. Suimtas 1947 m. liepos 13 d. Ukmergės mieste. Kalintas Ukmergėje, Vilniuje. Ypatingojo pasitarimo 1948 m. vasario 21 d. nuteistas dvidešimt penkeriems metams lagerio. Išvežtas į lagerį – Norilskas, Krasnojarsko kr. – Ozerlagas, Irkutsko sr. – 1961 m. balandžio 25 d. Dubravlagas, Zubovos Polianos r., Mordovija. Tremtis – 1962 m. liepos 3 d. Taišetis, Irkutsko sr. Į Lietuvą grįžo 1989 m.

Zosė **Deksnienė (Pečiulytė)-Rūta**, Igno, gim. 1923 m. Gyveno Mankūnų k., Veprių vls. Nuo 1946 m. rudens *Plieno* rinktinės 4-ojo bataliono 2-osios kuopos 2-ojo būrio ryšininkė. Suimta 1947 m. rugpjūčio 6 d. Ypatingojo pasitarimo 1948 m. vasario 21 d. nuteista aštuoneriems metams lagerio. Išvežta į lagerį – Uchtižmlagas, Komija – Rečlagas, Komija. Mirė lageryje 1955 m. rugpjūčio 26 d.

Petras **Pociūnas-Rimantas**, Juozo, gim. 1926 m. Labanosių k., Veprių vls. Mokėsi Marijampolės kunigų seminarijoje. Partizanų ryšininkas tarp Viliūkų miško

Partizanų ryšininkė Mykolo Laurinavičiaus žmona Stefanija. Antroje nuotraukos pusėje rusiškai užrašyta: „Brangiam vyrui Mykolui nuo jo žmonos Stefanijos. 1953 03 01“. VM-1045

Politinis kalinys Povilas Lukošius. VM-2069

ir D. Vaitelio partizanų būrių. Žuvo 1947 m. vasario 2 d. Veprių apylinkių miške prie Bernótiškio k. Palaikai niekinti Deltuvos miestelio aikštėje, vėliau užkasti sode prie Deltuvos kirchės griuvėsių. 1989 m. rugsejo 24 d. palaikai rasti ir palaidoti Dukstynės kapinėse Ukmergėje.

Vytautas **Pobedinskas-Dūmas**, Jono, gim. 1926 m. Veprių miestelyje. Nuo 1947 m. gegužės mėn. *Kardo* būrio partizanas. Žuvo 1948 m. vasario 9 d. Labanosių k., Veprių vls.

Juozas **Rokas-Kelmas**, Juozo, gim. 1919 m. Slabados k., Veprių vls., Ukmergės apskr. Gyveno Sukinių k., Veprių vls. Nuo 1945 m. gegužės mėn. *Šalnos* būrio, 1946 m. – *Plieno* rinktinės 4-ojo rezervinio bataliono partizanas. Suimtas 1947 m. liepos 4 d. Kalintas Ukmergėje. 1948 m. vasario 21 d. nuteistas dešimčiai metų lagerio. Išvežtas į lagerį – Nyroblagas, Permės (Molotovo) sr. – Omskas (Kamyšlagas). Tremtis – 1955 m. spalio 25 d. Novosibirsko sr. Paleistas 1956 m. birželio 30 d.

Stasys **Rokas-Beržas**, Juozo, gim. 1918 m. Pakálnės k., Veprių vls. Gyveno Sukinių k., Veprių vls. Amatininkas. 1944 m. lapkričio mėn. pabėgo iš Raudonosios armijos. Nuo 1946 m. *Plieno* rinktinės 4-ojo rezervinio bataliono 4-osios kuopos 2-ojo būrio vadas. Suimtas 1947 m. liepos 9 d. Kalintas Ukmergėje. 1948 m. vasario 21 d. nuteistas dešimčiai metų lagerio. Išvežtas į lagerį – Pečiorlagas, Komija – 1949 m. Norilskas, Krasnojarsko kr. – Vorkutlagas, Komija. Tremtis – 1955 m. gegužės 7 d. Igarka, Krasnojarsko kr. Į Lietuvą grįžo 1974 m.

Vladas **Sareksas-Vėjas**, Adomo, gim. 1928 m. Veprių vls. *B* rinktinės 4-ojo bataliono partizanas. Suimtas 1947 m. liepos 30 d. Máišiagalos vls., Vilniaus apskr.

Stasys **Strazdas-Klevas**, Justo, gim. 1894 m. Gyveno Knyzlaukio k., Veprių vls. Nuo 1947 m. liepos 4 d. *Plieno* rinktinės 4-ojo bataliono 3-iosios kuopos būrio partizanas-slapukas. Suimtas 1947 m. liepos 5 d. Kalintas Ukmergėje, nuteistas. Išvežtas į lagerį – Siblagas, Kemerovo sr. 1948 m. vasario 21 d. nuteistas dešimčiai metų lagerio. Tremtis – Karagandos sr. Paleistas 1955 m. balandžio 2 d.

Jonas **Šarka-Genys**, Petro, gim. 1928 m. Gyveno Labanosių k., Veprių vls. 4-ojo bataliono ryšininkas. Suimtas 1947 m. rugpjūčio 11 d. Ypatingojo pasitarimo 1948 m. vasario 21 d. nuteistas aštuoneriems metams lagerio. Išvežtas į lagerį – 1948 m. vasario mėn. Karlagas, Karagandos sr. – Steplagas, Karagandos sr. Tremtis 1954 m. gruodžio 4 d. Paleistas 1957 m. balandžio 17 d.

Vladas **Šatkauskas-Lazdynas**, gim. 1922 m. Knyzlaukio k., Veprių vls. Dirbo Gelvonų, Veprių mstl. pardavėju. Nuo 1945 m. – *Didžiosios Kovos* apygardos partizanas. 1950 m. kovo mėn. kartu su partizanu Juozu **Kudeliu-Dobilu** atėjo į Lesčiūnų kaimą, E. Paulausko sodybą. Jie paprašė šeimininko, kad juos pavežtų, nes turėjo kulkosvaidį. Tuo metu apylinkėje siautėjo Gelvonų stribai. Partizanai buvo apsupti. J. Kudelis įsitaisė namo prieangyje su kulkosvaidžiu. Prasidėjo mūšis. Buvo nukautas stribas Piškinas. Partizanas V. Šatkauskas bandė išsiveržti iš apsupties, tačiau netoli nuo sodyboje esančios kūdros (*sodželkos*) buvo nušautas. Stribai paėmė kaimo gyventoją Kazimierą Rakauską, liepė jam įkrauti į vežimą žuvusį partizaną ir nuvežti į Gelvonus. Palaikai buvo niekinti prie dabartinės slaugos ligoninės, vėliau užkasti už Gelvonų kapinių (Širvintų r.).

Stasys **Tamošiūnas-Ažuolas**, Jono, gim. 1908 m. Pakalnės k., Veprių vls. Gyveno Mankūnų k., Veprių vls. Suimtas 1944 m. rugsėjo 26 d. 1945 m. birželio 28 d. byla nutraukta. Nuo 1947 m. B rinktinės *Kardo* būrio partizanas. Žuvo 1948 m. rugpjūčio 18 d. Viliūkų pamiškeje, Ketūrvėjų k., Deltuvos vls.

Julius **Tamošiūnas-Tėvukas**, *Diedukas*, Jono, gim. 1902 m. Pakalnės k., Veprių vls. Karo metais tarnavo policijoje. *Plieno B* rinktinės *Šarūno* partizanų būrio vado pavaduotojas, vėliau – *Kardo* partizanų būrio vado pavaduotojas. Žuvo 1947 m. spalio 12 d. bunkeryje Labanosių k., Veprių vls.

Jonas **Tauginas-Langas**, Juozo, gim. 1907 m. Meškūčių k., Pagirių vls. Gyveno Mankūnų k., Veprių vls. Nuo 1946 m. rudens *Plieno* rinktinės 4-ojo rezervinio bataliono partizanas. Suimtas 1947 m. rugpjūčio 6 d. Kalintas Ukmergėje. 1948 m. vasario 21 d. nuteistas dešimčiai metų lagerio. Išvežtas į lagerį – 1948 m. Sevrallagas, Sverdlovsko sr. – Karlagas, Karagandos sr. Tremtis – 1956 m. kovo 1 d. Karagandos sr. Į Lietuvą leista grįžti 1965 m. liepos 21 d.

Vaclovas **Tauginas-Strausas**, Antano, gim. 1927 m. Gyveno Veprių miestelyje. Nuo 1945 m. pavasario *Šalnos* būrio partizanas. Nuo 1946 m. *Plieno* rinktinės 4-ojo rezervinio bataliono partizanas. Suimtas 1947 m. liepos 4 d. Kalintas Ukmergėje, 1948 m. balandžio 22 d. Vilniuje. 1948 m. vasario 21 d. nuteistas dešimčiai metų lagerio. Išvežtas į lagerį – Unžlagas, Gorkio sr. – Pesčianlagas, Karagandos sr. – 1953 m. liepos 14 d. Kamyšlagas, Omsko sr. Tremtis – 1955 m. liepos 7 d. Krasnojarsko kr. Į Lietuvą leista grįžti 1965 m. liepos 21 d.

Vladas **Zareckas-Vėjas**, Adomo, gim. 1928 m. Užūšilių k., Veprių vls. Gyveno Sukinių k., Veprių vls., Ukmergės apskr. Moksleivis. Nuo 1945 m. pavasario *Šalnos* būrio partizanas. Nuo 1947 m. apygardos *Plieno* rinktinės 4-ojo rezervinio bataliono 3-iosios kuopos partizanas. Suimtas 1947 m. liepos 4 d. Ypatingojo pasitarimo 1948 m. vasario 21 d. nuteistas aštuoneriems metams lagerio. Išvežtas į lagerį – Sevkuzbaslagas, Kemerovo sr. – Karagandos sr. – 1953 m. liepos 11 d. Kamyšlagas, Omsko sr. Tremtis – 1954 m. lapkričio 20 d. Igarka, Krasnojarsko kr. Paleistas 1957 m. spalio 24 d. Į Lietuvą grįžo 1971 m. Mirė 1975 m.

Jurgis **Žentelis-Tarzanas**, *Briedis*, Viktoro, gim. 1916 m. Gyveno Kazlaučiznos k., Veprių vls. Nuo 1945 m. balandžio mėn. *Plieno* rinktinės, nuo 1946 m. rinktinės 4-ojo bataliono 1-osios kuopos būrio vadas. Suimtas 1947 m. liepos 5 d. Kazlaučiznos k., Veprių vls. Kalintas Ukmergėje. Ypatingojo pasitarimo 1948 m.

*Politinis kalinys
Vaclovas Tauginas.
VM-6883*

*Politinis kalinys Jonas
Žentelis*

*Politinio kalinio Jono Žentelio dukterys Janina ir Eleonora
tremtyje Užbaikalėje*

vasario 21 d. nuteistas dešimčiai metų lagerio. Išvežtas į lagerį – Viatlagas, Kajaus r., Kirovo sr. – 1949 m. gruodžio mėn. Dubovka (Karlagas), Karagandos sr. Paleistas 1955 m. spalio 20 d. Į Lietuvą grįžo 1955 m.

Jonas **Žentelis-Gerutis**, Kazio, gim. 1905 m. Gyveno Barborišio k., Veprių vls. Nuo 1945 m. gruodžio mėn. *Plieno* rinktinės 4-ojo bataliono partizanas. Suimtas 1947 m. liepos 4 d. Ypatingojo pasitarimo 1948 m. vasario 21 d. nuteistas dešimčiai metų lagerio. Išvežtas į lagerį – 1948 m. vasario mėn. Marijinskas, Kemerovo sr. – 1951 m. vasario 21 d. Rudnikas (Steplagas), Džezkazgano r., Karagandos sr. Tremtis – 1955 m. rugpjūčio 27 d. Džezkazganas, Karagandos sr. Paleistas 1959 m. vasario 1 d. Į Lietuvą grįžo 1960 m. Mirė 1975 m.

Juozas **Žilinskas-Putinas**, Mykolo, gim. 1917 m. Gyveno Sukinių k., Veprių vls. 1946 m. tapo *Plieno* rinktinės 4-ojo rezervinio bataliono 3-iosios kuopos vadu. Suimtas 1947 m. liepos 5 d. Sukinių k. Kalintas Ukmergėje. Ypatingojo pasitarimo 1948 m. vasario 21 d. nuteistas dešimčiai metų lagerio. Išvežtas į lagerį – 1948 m. balandžio 14 d. Vorkutlagas, Komija. Tremtis – 1955 m. spalio 24 d. Komija.

* * *

Matyt, tai ne visi Veprių valsčiaus partizanai. Tačiau kitų pavardžių kol kas išsiaiškinti nepavyko.

1989 m. birželio mėn. pro Veprius turėjo praeiti procesija iš Vilniaus arkikatedros į Kryžių kalną. Veprių vidurinės mokyklos mokytojams kilo mintis iki tos dienos Paskərbės k. pastatyti kryžių, primenantį 1941 m. birželio 14–17 d. tremtį. Paminklas pastatytas Veprių vidurinės mokyklos mokytojų iniciatyva. Ažuolą davė Jonavos baldų fabriko direktorius Jonas Petrauskas. Lėšas kryžiaus gamybai skyrė Veprių klebonas V. Ramanauskas. Kryžiaus pagaminimu rūpinosi Jonas, Kęstutis ir Viktoras Ženteliai. Kryžių pašventino Veprių parapijos klebonas Vaclovas Ramanauskas. Prie kryžiaus yra pritvirtinta medinė atminimo lentelė su užrašu: „1940–1953 METAIS ŽUVUSIŲJŲ ATMINIMUI“. Manytume, kad tai

kryžius visų Veprių valsčiaus žmonių, žuvusių rezistencinėje kovoje, kentėjusių sovietiniuose lageriuose ir tremtyje, atminimui.

Šaltiniai:

- Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro medžiaga.
Lietuvos ypatingojo archyvo medžiaga.
Lietuvos gyventojų genocidas A-J, 1944–1947, Vilnius, 1998, t. 2, I dalis.
Lietuvos gyventojų genocidas K-S, 1944–1947, Vilnius, 2002, t. 2, II dalis.
Lietuvos gyventojų genocidas Š-Ž, 1944–1947, Vilnius, 2005, t. 2, III dalis.
Abromavičius S. *Didžioji kova*, Kaunas, 1999.
Aleksna V. *Už žalia giria*, Vilnius, 1999.
Aleksna V. Žalio velnio bendražygiai, *Širvinta*, 1995, liepa.
Gabužienė V. Ką mena Upninkų miškai, *Tremtinys*, 1995, vas.,
nr. 5(146).
Gaškaitė N., Kuodytė D., Kašėta A., Ulevičius B. *Lietuvos partizanai
1944–1953 m.*, Kaunas, 1996.
Jonavos krašto kapai ir paminklai, Ukmergė, 1998.
Lietuvos naikinimas ir kova 1940–1998, sud. I. Ignatavičius, Vilnius, 1999.
Starkauskas J. *Stribai*, Vilnius, 2001.

Kovotojai dėl Lietuvos laisvės ir jų atminimo įamžinimas*

Jonas Žentelis

Pranas Akunis, Jeronimo, gim. 1910 m. Veprių valsčiaus Sergiėjevkos kaime. Gyveno Vepriuose, ūkininkas. 1941 metų birželio sukilimo dalyvis. 1945 m. balandžio 4 d. suimtas, išvežtas į lagerį be teismo 1945 m. birželio 29 d., į Vorkutą Komijoje. 1948 m. grįžo. Tais pačiais metais vėl ištremtas į Igarką Krasnojarsko krašte. Ten ir mirė 1956 m. (*Lietuvos gyventojų genocidas, 1944–1947, A–J*, p. 41.)

Vytautas Akunis, Jeronimo, Prano brolis, gim. 1916 m. Veprių valsčiaus Sergiėjevkos kaime. Gyveno Kaugonių kaime (Kaišiadorių r.). Valstietis. *Didžiosios* Kovos apygardos partizanų būrio vadas (slapyv. *Voveris*). Sužeistas kautynėse Kaugonių girioje, 1945 m. balandžio 13 d. suimtas. Kalintas Trakuose, Vilniuje. Išvežtas į Vorkutos lagerį Komijoje. Nuteistas 10 metų lagerio ir tremties. Paleistas 1957 m. spalio 28 d. Į Lietuvą grįžo 1971 m. (*Lietuvos gyventojų genocidas, 1944–1947, A–J*, p. 41.)

Paulina Gečiauskienė, Felikso, gim. 1884 m., gyveno Veprių valsčiaus Vengrių kaime. Ištremta 1948 m. gegužės 22 d. į Igarką, Krasnojarsko kraštą. Mirė 1950 m. tremtyje.

Sūnus **Stasys**, Alfonso, gim. 1913 m. Vengrių kaime, gyveno Dėltuvos valsčiaus Jakūtiškių kaime, valstietis, partizanas, suimtas 1945 m. sausio 15 d., kalintas Ukmergėje, nuo 1945 m. gegužės 30 d. Vilniuje. Karo tribunolo nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems – tremties. Išvežtas į Permės lagerį (Molotovo sr.), nuo 1945 m. spalio 6 d. Norilske, Krasnojarsko kr. Paleistas 1952 m. lapkričio 22 d. grįžo į Lietuvą. Mirė 1978 m.

Vaikaitis **Feliksas Gečiauskas**, Stasio, gim. Vengrių kaime 1947 m. 1948 m. gegužės 22 d. ištremtas į Igarką, Krasnojarsko kr. 1950 m. perkeltas į MVD vaikų namus tremtyje. 1954 m. grįžo į Lietuvą.

Vaikaitė **Stasė Gečiauskaitė (Petruškevičienė)**, Stasio, gim. 1944 m., gyveno Vengrių kaime. 1948 m. gegužės 22 d. ištremta su senele Paulina Gečiauskiene ir broliuku Feliksu. 1950 m. perkelta į MVD vaikų namus tremtyje.

Partizano Stasio Gečiausko motina Paulina su vaikaičiais Feliksu ir Stase tremtyje. VM-896

* R. Trimonienės straipsnio papildymas. *Vyr. red.*

Į Igarką (Krasnojarsko kr.) ištremti lietuviukai. VM-876

Į Lietuvą grįžo 1954 m. (*Lietuvos gyventojų genocidas, 1948, t. 3, p. 377.*)

Edvardas Kuliešius, Petro, gim. 1917 m. Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Rizgonių kaime. 1941–1944 m. buvo Veprių valsčiaus sekretorium. 1941 m. birželio sukilimo dalyvis. *Didžiosios kovos* apygardos *Slyvos* būrio vado pavaduotojas (slapyv. *Liepsna*). Suimtas 1946 m. vasario 6 d. Kalintas Kaune. Karo tribunolo 1946 m. gegužės 11 d. nuteistas dvidešimčiai metų katorgos. 1946 m. birželio 19 d. išvežtas į Jenisejlagą, Krasnojarsko kr. 1956 m. rugpjūčio 7 d. perkeltas į Siblagę, Kemero vo sr. – 1958 m. balandžio 1 d. į Ozerlagą, Irkutsko sr. Tremtis – nuo 1959 m. spalio 31 d. Ukrainoje.

Grįžo į Lietuvą. (*Lietuvos gyventojų genocidas, 1944–1947, K–S, p. 241.*)

Jonas Malickas, Juozo, gim. 1922 m. Veprių valsčiaus Pakálnės kaime. 1941 metų birželio sukilimo dalyvis. Periminėjo karo pradžioje besitraukiančius Raudonosios armijos karius per Šventosios upės brastą ties Pakálnės kaimu. 1947 m. suimtas ir kalintas Vilniuje. Karo tribunolo nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems metams tremties. 1948 m. spalio 31 d. išvežtas į lagerį Kanjonas (Sevvostlagas)

Partizanas Edvardas Kuliešius

Srednekano r., Magadano sritis – Džezkazganas (Steplagas), Karagandos sr. Tremtis – Tinskojus, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko krašte; paleistas 1964 m. birželio 12 d. 1968 m. grįžo į Lietuvą.

Žmona **Stasė Malickienė**, Stasio, gim. 1924 m. Mikalajūnų kaime, Širvintų rajone, tarnautoja. Savanoriškai atvyko į tremtį į Tinskojų Nižnij Ingašo rajone, Krasnojarsko krašte. 1968 m. grįžo į Lietuvą.

Sūnus **Romualdas Malickas**, Jono, gimęs tremtyje – Tinskojuje, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko krašte. 1968 m. grįžo į Lietuvą.

Duktė **Irina Kriaučūnienė (Malickaitė)**, Jono, gim. tremtyje – Tinskojuje, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko krašte. 1968 m. grįžo į Lietuvą. (*Lietuvos gyventojų genocidas, 1944–1947, K–S, p. 408.*)

Petras Malickas, Juozo, gim. 1919 m. (Jono Malicko brolis) Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Pakalnės kaime. 1941 m. birželio mėn. pirmomis prasi-dėjusio karo dienomis su kitais Veprių valsčiaus Birželio sukilėliais periminėjo besitraukiančius Raudonosios armijos karius, kurie brisdavo per Šventosios upės brastą ties Pakalnės kaimu. Vėliau apsigyveno Vilniuje. Ten 1947 m. kovo 1 d. buvo suimtas. Karo tribunolo 1948 m. vasario 8 d. nuteistas 25 metams lagerio ir 5 metams tremties. Išvežtas į lagerį – Lazo (Dalstrojus), Srednekanskio r., Magadano sr. 1950 m. gegužės 20 d. mirė lageryje. (*Lietuvos gyventojų genocidas, 1944–1947, K–S, p. 409.*)

Stasys Morkūnas, Antano, gim. 1903 m. Deltuvos valsčiaus Mikailiškių kaime. Nepriklausomybės kovų savanoris. Gavo Veprių dvaro žemės. Pasistatė namus, dar nespėjęs įrengti 1945 m. balandžio 9 d. buvo suimtas. Kalintas Ukmergėje. 1945 m. birželio 9 d. iš-vežtas į Vorkutlagą, Komiją. Grįžo į Lietuvą. Miręs. Palaidotas Veprių kapinėse. (*Lietuvos gyventojų genocidas, 1944–1947, K–S, p. 579.*)

Kazys Noreika, Petro, gim. 1883 m. Ukmergės apskrities Deltuvos valsčiaus Stimburių kaime. Nepriklausomybės kovų savanoris. Gavo Sližių dvaro žemės. Gyveno Kultuvėnų kaime. 1945 m. sausio 7 d. suimtas, Karo tribunolo 1945 m. liepos 3 d. nuteistas aštuoneriems metams lagerio ir trejiems tremties. Išvežtas į lagerį Karlagą, Karagandos sr. Mirė lageryje 1949 m. sausio 10 d. (*Lietuvos gyventojų genocidas, 1944–1947, K–S, p. 636.*)

Alfonsas Palaima, Justino, gim. 1907 m. Gyveno Ukmergės apskrities Kunigiškių kaime (pagal 1923 metų administracinį suskirstymą). Suimtas 1945 m. rugpjūčio 3 d. Kalintas Ukmer-

Bronius Palaima tremtyje gamina kubilus

Broniaus Palaimos laidotuvės Jonavoje. 1961 m. VM-8148

gėje, nuo 1945 m. rugpjūčio 30 d. Vilniuje. 1945 m. rugsėjo 21 d. išvežtas į lagerį Intalagą, Komijoje. Paleistas 1947 m. (*Lietuvos gyventojų genocidas, 1944–1947, K–S, p. 670.*)

Bronius Palaima, Adomo, gim. 1911 m. Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Kunigiškių kaime. Buvo mokytojas. Dirbo Bīržų apskrities Saločių miestelyje, buvo jaunlietuvių vadas. Ten buvo suimtas. Nuteistas dešimčiai metų lagerio. Buvo ir tremtyje. Grįžęs gyveno Jonavoje. Pasistatydino namelį. Mirė 1961 m. Jonavoje.

(Duomenis pateikė Broniaus Palaimos sesuo Emilija Palaimaitė, gyv. Kunigiškių kaime, gimusi 1925 m. Užrašyta 2008 m.)

Karolis Palaima, Andriaus, gim. 1900 m. Ūžupio kaime, tarnautojas, partizanų rėmėjas. Suimtas 1946 m. kovo 4 d., kalintas Kaune, 1946 m. spalio 30 d. išvežtas į Vilnių. Karo tribunolo nuteistas septyneriems metams lagerio. Išvežtas į lagerį Minlagą, Komijoje. 1949 m. gegužės 21 d. mirė lageryje. (*Lietuvos gyventojų genocidas, 1944–1947, K–S, p. 670.*)

Viktoras Palaima, Motiejaus, gim. 1911 m. Gudonių k., valstietis, partizanas *Naudis*. Suimtas 1945 m. rugsėjo 22 d., kalintas Ukmergėje, Vilniuje. 1945 m. spalio 25 d. išvežtas į lagerį Vorkutlagą, Komiją. Karo tribunolo nuteistas trejus metus lagerio. (*Lietuvos gyventojų genocidas, 1944–1947, K–S, p. 670.*)

Albinas Pociūnas, Juozo, gim. 1927 m. Labanōsių kaime. Buvo partizanas. Suimtas 1945 m.

Broniaus Palaimos sesuo Emilija. Apie 1975 m.

sausio 13 d. Kalintas Ukmergės kalėjime. 1945 m. gegužės 30 d. pervežtas į Vilniaus kalėjimą. Karo tribunolo 1945 m. birželio 11 d. nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems metams tremties. 1945 m. rugpjūčio 3 d. išvežtas į Vorkutlagą, Komiją. Paleistas 1952 m. lapkričio 12 d. Į Lietuvą negrįžo. (*Lietuvos gyventojų genocidas, 1944–1947, K–S, p. 785.*)

Kryžius Paskarbėje. 2003 m. Aloyzo Petrašiūno nuotr.

*Užrašas ant Paskarbėje pastatyto kryžiaus:
„ŽUVUSIŲ/ 1940–1953 M./ ATMINIMUI“*

Apie kryžiaus pastatymą Paskarbės vienkiemyje

Atgimimo metais buvau Vyskupo Motiejaus Valančiaus blaivystės sąjūdžio Ukmergės rajono Tarybos pirmininku. Rūpinausi blaivystės skleidimu. Palaikiau ryšius su respublikine taryba, kurios pirmininku buvo inžinierius Juozas Kančys.

Vilniuje buvo sumanytas Blaivystės sąjūdžio žygis nešant kryžių nuo Vilniaus Arkikatedros iki Kryžių kalno. Procesija turėjo eiti pro Veprius. Tai man buvo pranešta.

Tada dar buvau Veprių vidurinės mokyklos muzikos mokytojas. Man kilo mintis ta proga prie kelio, kuriuo eis procesija su kryžiumi, pastatyti kryžių. Nuvažiauvau į Jonavos baldų kombinatą. Nusakiau savo planus. Kombinato direktorius Jonas Petrauskas planams pritarė ir leido ąžuolinių rąstų sandėly pasirinkti tinkamą. Cecho viršininkas man leido pasirinkti rąstų trims kryžiams. Ten pat apiplovė pagal mano nurodytus matmenis. Mokėti reikėjo tik malkų kainą.

Salomėjos Nėries kolūkio pirmininkas Stepas Jankeliūnas davė transportą rąstams parsivežti.

Iš tos medžiagos buvo padaryti du kryžiai ir koplytstulpis, pastatytas Veprių šventoriuje Kalvarijų atstatymo atminimui. Vienas kryžius pastatytas Paskárbėje ant kalno, nuo kurio atsiveria vaizdas į Veprius ir apylinkę.

Daugiausia dirbo sūnus Kęstutis. Kuklią ornamentiką padarė sūnus skulptorius Viktoras. Jis ir užrašą sumanė. Reikėjo labai skubėti.

Salomėjos Nėries kolūkio pirmininkas Steponas Jankeliūnas atsiuntė kraną kryžiui pakelti, moterys atnešė vainikų kryžiui apipinti. Baigiant pasirodė vilniečių procesija su kryžiumi.

Kitas kryžius buvo pastatytas Pageležiuosė, toje vietoje, kur vieškelis nuo Veprių išeina į Ukmergės–Kauno plentą.

Tai buvo labai gražus, viltingas ir džiaugsmingas metas.

Veprių sribų buveinė

Irena Staigvilienė

Buvęs Veprių sribų pastatas yra Ukmergės rajono Vėprių miestelyje Jaunimo g. 1. Šiuo metu pastatas priklauso buvusio savininko Prano Akunio, Jeronimo, dukroms: Onai Stankevičienei (Akunytei) ir Irenai Staigvilienei (Akunytei). Buvęs savininkas mirė Sibire 1956 m. (buvo ištremtas), o jo šeima – žmona Stasė Akunienė ir dukros Irena ir Ona tremties metu, t. y. 1948 m. gegužės mėn., pabėgo ir taip liko gyventi Lietuvoje. Visas turtas buvo konfiskuotas, likę šeimos nariai iš pradžių slapstėsi, o paskui gyveno pas Stasės Akunienės seserį Veroniką Butkevičienę. Šiuo metu pastatas yra gyvenamasis namas.

Namas statytas 1939–1940 m., jame buvo labai šaltas akmeninis rūsys. Ten buvo laikomi ir žiauriai kankinami suimti žmonės. Šiame rūsyje buvo laikoma uždaryta namo savininkė Stasė Akunienė (Prano Akunio žmona), brolis Jurgis Akunis, Antanas Palaima, gyvenęs Dūbių kaime, Vladas Augūnas, gyvenęs Rizgonių kaime, Juozas Tamošiūnas iš Pakálnės kaimo ir daug kitų žmonių. Sribų buveinė šiame pastate įsikūrė, kai tik tos buveinės buvo pradėtos organizuoti, ir buvo jame iki pat sribų išsiskirstymo.

Namas priklausė Pranui Akuniui, o šiuo metu, kaip minėjau, priklauso jo dukroms. Tada, kai šiame name įsikūrė sribai, man buvo apie 5 metus (mūsų šeima tuo metu gyveno gretimame name, todėl suaugusieji daug kalbėdavo apie sribų žiaurumus). Pamenu 1945 m. kovo 2 dieną, kai mūsų darže buvo sugul-

Pranas Akunis

*Namas Vepriuose
Ukmergės ir
Jaunimo gatvių
kampe, kuriame
1945–1953 m. buvo
kalinami ir kankinami
kovotojai už Lietuvos
laisvę. Daumanto
Žentelio nuotr.
2010 09. VM*

dyta 16 jaunų nužudytų partizanų. Atsimenu, kaip sribai iš jų tyčiojosi, audavo nuo lavonų batus, maudavo nuo pirštų žiedus. Nuo mūsų daržo partizanai buvo pervežti ir suguldyti miestelio aikštėje (ten visą laiką guldydavo nužudytus partizanus). Po kelių dienų lavonai buvo užkasti duobėse prie kapinių. Tose duobėse anksčiau žiemai žmonės užkasdavo bulves.

Visi žuvusieji nužudyti Gudonių kaime, ūkininko Karolio Stepšio sodyboje, mūšio su sribais metu. Kartu žuvo ir pats ūkininkas K. Stepšys, jo žmona ir dukra. Jie palaidoti Ūpninkų kaimo kapinėse, Jonavos rajone. Ūkininko K. Stepšio sodyba mūšio su sribais ir kariuomene metu buvo sudeginta.

Atkūrus nepriklausomą Lietuvą partizanų kaulai buvo iškasti ir palaidoti Veprių kapinėse, ten jiems pastatytas paminklas. Miesto aikštėje pastatytas kryžius žuvusiųjų už laisvę atminimui.

Dar atsimenu tėvų pasakojimą, kad Veprių miestelio NKVD viršininkas Kovaliovas buvo labai žiaurus. Vladą Augūną stūmė iš važiuojančių rogių, norėdamas jį bėgantį nušauti, tačiau jis stipriai laikėsi už rogių ir neiškrito, tada numetė jo kepurę ant sniego. Žmogus vis tiek iš rogių neišlipo, tada perpykęs įkando Augūnui į sėdynę, kitiems tardomiesiems apkramtydavo ausis.

Tuo metu buveinėje buvo šie sribai: Labunskas, Stasys ir Petras Majauskai, Stepas ir Zigmas Tarasevičiai, Stepas Valiauga, Dubrickas, Jonas Novikas, Vosylius, du broliai Kalinovai, Kulvinskas ir kiti.

*Koplytstulpis buvusios sribų buveinės kieme.
Autorius Gvidas Staigvila. D. Žentelio nuotr.
2010 09. VM*

Atsiminimai apie karą ir sovietinį kalėjimą

Rapolas Strazdas

1928 m. buvau pašauktas į kariuomenę. Tarnavau Kaune, 5-ajame pulke, baigiau mokomąją kuopą. Visą būtinosios tarnybos laiką dirbau mokytojo kuopoje. Ten reikėjo mokyti jaunus kareivius, kursantus. Baigęs būtinąją tarnybą, pasilikau virštarnybiniu samdomuoju ir buvau perkeltas į kitą kuopą viršilos pareigoms.

1934 m. mūsų kuopą ir mane perkėlė į Rasėinius. Ten mums pastatė naujas kareivines. Rasėiniuose buvo linksma. Susipažinome su jaunimu. Eidama per miestą kuopa užtraukdavo dainą „Už Raseinių ant Dubysos teka saulė, teka“. Kiekvieną vakarą vasaros laiku batalionas išsirikiuodavo aikštėje patikrinimui, sugiedodavo himną „Lietuva, tėvyne mūsų“ ir maldą „Marija Marija“; tuo ir baigdavosi tos dienos darbai. Kiekvieną sekmadienį batalioną vesdavo į bažnyčią pamaldoms.

1940 m. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą mūsų kariuomenei ėmė vadovauti rusai. Jie norėjo, kad kareiviai duotų priesaiką. Tačiau kareiviai priešinosi ir nesutiko motyvuodami tuo, kad mes jau esame davę priesaiką. Ilgai kamantinėjo. Buvo tokių kareivių, kurie ir sutiko.

Tais pačiais 1940 m. mūsų batalioną perkėlė iš Rasėinių į Tytuvėnus, o kiek vėliau į Vilnių, į Pabrąde. Aš kurį laiką buvau pasilikęs Vilniuje, kur buvo atiduodamas turtas. Tai truko mėnesį. Aš turėjau vykti į savo dalį. Paprašiau atostogų į Raseinius.

Padėtis pasidarė įtempta, todėl negrižau. Parvažiavau į Raseinius, kur buvo mano šeima, ir dirbau kooperatyve.

1941 m. birželio 21 d. Raseiniuose kilo didžiulis sąmyšis. Mieste pasirodė vokiečių lėktuvai su kryžiais, o prieš kelias dienas vyko masinis žmonių išvežimas. Mane tuo laiku buvo suėmę kalėjiman tardyti. Mat žydas mane įskundė, kad aš neteisingai priėmiau jo krautuvenę. Būtų ir mane išvežę, bet tą dieną atvažiavo iš Maskvos tikrinti, už ką suimti kaliniai. Aš pasakiau, kad žydas įskundė. Tada tas revizorius apibarė Raseinių prokurorą. Jeigu aš tuomet būčiau buvęs namuose, būtų

*Lietuvos kariuomenės
puskarininkis Rapolas
Strazdas. VM-78939*

ir mane išvežę. Aš einu per miestą namon, o kitus veža, su šeimomis. Įskūstas sėdėjau visą mėnesį kalėjime.

Kitą dieną po vokiečių lėktuvų pasirodymo vokiečiai užėmė miestą, o mūsų visa šeima sėdėjome pas savo šeimnininką kiemo bunkeryje. Tyku, mieste nieko negirdėti. Aš tik išlindau iš apkaso – vokiečių kareivis mūsų kieme. Manė, kad aš rusų kareivis ir norėjo šauti, mat aš buvau su karišku munduru. Tada iš bunkerio išlipo moterys ir pradėjo jam aiškinti. Ir taip laimingai vokiečių puolimą išgyvenom ir džiaugėmės likę sveiki.

Dvejus metus gyvenome prie vokiečių. Visi manė, kad rusai daugiau nesugriš. Vokiečių kariuomenė per daug išsiplėtė, išigijo daug priešų, todėl neatlaikė rusų spaudimo ir pradėjo trauktis. Tada vokiečiai leido Lietuvai turėti savo kariuomenę ir davė savo ginklą ir drabužių. Lietuvių tauta, bijodama, kad negrižtų Stalino žiaurumas, įgaliojo generolą P. Plechavičių organizuoti savo kariuomenę ir ginti tėvynę. Plechavičius sutiko ir paskelbė tokio turinio atsišaukimą: „*Vyrai, tėvynė pavojuj – prie ginklo*“. Tuojau atvyko karo komendantas lietuvių plk. Karaška, įsteigė štabą. Čia pat atvyko leitenantas Miselis, su kuriuo mes dirbome Lietuvos kariuomenėje Raseiniuose. Mus įgaliojo priimti iš vokiečių mūsų kareivines, kurias lietuviai buvo pastatę vos prieš karą. Po poros dienų pradėjo rinktis vyrai – visų laipsnių kareiviai ir karininkai. Man buvo įsakyta išreikalauti iš Kauno visą aprangą ir ginklus, o parvežęs turėjau išdalyti visam batalionui. Mūsų buvo 9-asis batalionas – apie 200 vyrų. Viskas buvo daroma greitai, nes karininkai turėjo ir apmokyti. O karas artinasi. Vos tik apmokė porą mėnesių, batalionas gavo įsakymą artintis prie sienos. Batalionas išsirikiavo. Susirinko miesto gyventojai atsisveikinti su savo artimaisiais, tikrais tėvynės gynėjais. Dalydamas drabužius, kiekvienam daviau mirties marškinius. Kareiviai suprato, kad gal ir bus reikalingi.

Gavome įsakymą siųsti batalioną už Vilniaus, netoli sienos. Praėjus porai mėnesių sužinojome, kad vokiečiai mūsų batalioną nuginklavo ir išvežė į Vokietiją. Mat mūsų vadas P. Plechavičius nesutiko siųsti bataliono į Rusiją pasitikti priešų. Aš likau prie kareivių, kurie buvo pasilikę Raseiniuose. Mane ir kitus paėmė vokiečiai ir išvežė už Raseinių kasti apkasų. Čia prisiartinom ir rusų tankai ir vieną dieną pradėjo puolimą. Vienas tankas atvažiuoja tiesiai į mus. Pamačiau, kad jau mums galas, ir išgirdau tankisto balsą: „*Derži napravo*“ („Laikykis dešinės“). Net akys prašvito, tankas pasuko į dešinę. Po kelių minučių pasigirdo sprogimas ir dūmų kamuolys pasirodė. Iš krūmų išlindo vokiečių kareivis ir atsisėdo mūsų apkase. Mat jis ir susprogdino tą tanką. Jis mums dar pasakė: „*Hier ist noch russisch Panzer*“ („Dar čia yra vienas rusų tankas“) ir nuėjo į krūmus ieškoti rusų tanko. Taip prie Raseinių ir apsistojo frontas, nes rusai neteko daug tankų, o mes dirbome toliau. Nakvoti eidavome į kaimą. Suvarydavo vokiečiai į klotimą, o anksti rytą keldavo ir dirbdavome visą dieną be pietų. Su raseiniškiais dirbo ir kitų rajonų vyrai: Utenės, Ukmergės. Kartu dirbome su Ščepavičium iš Raseinių. Jo dėdė buvo Lietuvos kariuomenės kapitonas, o Plechavičiaus armijoje vadovavo Raseinių 9-ajam batalionui. Kai vokiečiai pradėjo nuginkluoti mūsų batalioną, Ščepavičius įsakė nesipriešinti. Ir labai protingai padarė, nes būtų buvę daug aukų. Nuginkluotą mūsų batalioną išvežė į Vokietiją, o iš ten dauguma

persikėlė į Ameriką. Kurie pasipriešino, vokiečiai sušaudė. Raseiniuose sušaudė Stanevičių ir kitus.

Kai prie Raseinių karas aprimo, mes su Ščepavičium pabėgome. Aš radau savo šeimą pas Milašauską prie Vidūklės, Vanāgiškiuose. Ir Ščepavičius rado savo motiną prie Vidūklės, pasidarė bunkerį. Kiek teko girdėti, Ščepavičius su savo motina per bombardavimą bunkeryje žuvo. Ilsėkis ramybėje, vargų drauge...

1944 m. rusų kariuomenė įsiveržė į Vilnių ir artinosi prie Raseinių. Kilo didelė panika. Mūsų komendantas išvažiavo į Vokietiją. Aš nenorėjau palikti mažų vaikų ir pasilikau namuose, kur gyvenome pas Milašauską. O valgyti maisto nieko neturėjome, nes jau trečioje vietoje apsistojo. Mūsų maistas ir drabužiai buvo pasilikę Raseiniuose pas Jakubauską bunkeryje. Jis pažadėjo kartu su savo turtu pasaugoti. Dar vokiečiai buvo Raseiniuose. Aš paprašiau vokiečių komandanto leidimo, nes be leidimo ką tik pagauna kelyje, visus varo apkasų kasti, o gali palaikyti ir šnipu (*špionu*). Po dienos kitos karas aprimo. Gavau arkliauką. Važiuoju keliu, sutinku tik vokiečių kareivius. O jie važiuoto nekliudo. Įvažiavau į miestą, jokio žmogaus nesutikau. Arklį palikęs priemiestyje, priėjau prie to namo, kur gyvenome. O ten tik pelenų krūva. Kur buvo mūsų drabužiai ir maistas, ir tie sudeginti. Tik radau 4 kg kruopų, kurias buvau paslėpęs krūmuose. Matyt, netoli buvo vokiečių sargyboje. Pamatęs mane, griebė už rankos. Kur jis mane būtų vedęs, nežinau. Gal pas savo viršininką. Tada aš jam parodžiau leidimą. Jis supykęs mane pastūmė: „*Geh schnell!*“ („Eik greičiau!“). Daugiau neleido man nieko ir ieškot. Tik eidamas iš to sodo, kur mes gyvenome, radau negyvą šeimninę. O šeimnininkas sunkiai sužeistas ir negalėjo paeiti. Aš jį pakėliau, bet liepė vėl paguldyti. Po savaitės, kai vokiečiai išbėgo iš Raseinių, radau šeimnininką mirusį savo sode. Jo kaimynas jį apmetė žemėmis ir jo viską susirinko. Dar aš padėjau nunešti į kapines. O buvo amerikonas.

Aš po karo likau tik su kelnėmis ir švarku. O čia jau ruduo. Tą pačią dieną grįžau pas Milašauską, kur buvo šeima, ir rytojaus dieną susiruošėme važiuoti į Raseinius apsigyventi. Mama susistabdė pravažiuojančią mašiną ir visi susėdome. Privažiavome prie Raseinių laukais, keliai prie miesto visi išardyti. Pasukome į šalį – stovi rusų kareivis. Jis sušuko: „*Čia užminuota, nevažiuokit.*“

Kai rusai užėmė Raseinius ir Vidūklę, mes visi persikraustėme į Raseinius. Pavojinga buvo važiuoti... Jokio žmogaus nesimatė, viskas sugriauta. Ant kelio susprogę tankai ir vežimai. Visur užminuota. Kur anksčiau gyvenome, mūsų kieme vien tik pelenai ir susprogęs rusų tankas. Keletą namų radome apgriautų. Ten ir sunėšėme vaikus, o pakloti ko vaikams nėra. Aš buvau gavęs geras kelnes iš Plechavičiaus armijos, todėl jas ir paklojau ant grindų vaikams atsigulti. Aš pats atsiguliau ant grindų ir pirmą naktį taip saldžiai užmigau, tik neilgam. Girdžiu, kažkas baladojasi į duris. Prabudau. Nespėjau ir kelnių apsimausti, nes kelnės buvo paklotos vaikams ant žemės. „*Rankas aukštyn*“, – su automatu du skrebai. Pirmiausia padarė krata. Reikėjo rasti kaltės įrodymo daiktų, bet nieko daugiau nerado, nei mėsos, nei skilandžio. O duoną mes patys tik sapnuodavome. Labai jie nudžiugo radę mano kelnes, patiestas ant žemės – po vaikais. To jiems ir užteko. Kelnes išsitraukė iš po vaikų ir paliko vaikus išgąsdintus ant grindų. Aš tik atsisveikinau ir pabučiavau vaikučius.

Mane uždare Raseiniuose sandėlyje. Pirmą kartą tardė jaunas Lietuvos rusas. Aš sakiau, kad tarnavau, nes nenorėjau į Vokietiją važiuoti. Po keleto dienų išvežė į Šiluvą. Šiluvoje buvo kančių vieta. Visi tardymai atliekami nakties metu, mažame sandėlyje sugrūsta 40–50 žmonių. Atsigulti nėra vietos. Dieną ir naktį sėdom. Užpuolė niežai, utėlės. Kaliniai susidraskę ligi kraujo, sandėlyje tamsu dieną ir naktį. Vieni atvaromi iš tardymo. Visi mušami baisiai. Tokius kalinius prie cemento guldome, kad atitrauktų karštį. Vieną naktį atsidaro durys: „ai ai ai...“ – įstūmė kalinį, ir tas susirietė kampely. Rytą pamatėme, kad visas kruvinas, sukapota galva, visi marškiniai kruvini. Muša vien tik per marškinius.

Aš pažinau. Žiūriui – Elzbergas iš Raseinių, kooperatyvo buhalteris. Paguldėme prie girininko Bajerčio, kad jam maloniau būtų. Bet jis buvo labai nuliūdęs, tik vandenį gėrė. Jis pasakė, kad jį dar vieną kartą tardys, nes jis ne viską pasakė, vis vien neišlaikysias ir prašė kalinių peilio pasipjauti. Bet mes jį perkalbėjome. Tačiau nesulaukęs termino tardyti, po pirmo tardymo už penkių dienų mirė. Prašė, kad jo baltinius parvežtų parodyti žmonai. Visus kalinius laidodavo miške. Aš jį visą naktį slaugiau. Ar liko jo kokių giminių, nežinau. Prieš karą gyveno dukra. Malonu būtų su ja pasikalbėti.

Čia paminėtos Stalino aukos. Aš Šiluvoje išbuvau keturis mėnesius. Kartu sėdėjo ir nuo Tytuvėnų. 1945 m. mus pervežė į Kauno kalėjimą. Kauno kalėjimas šiek tiek mažesnis už Vilniaus, apie 500 kamerų. Pilnos kameros prikimštos. O maistas – vienas vanduo nuo bulvių. Žmonės šunims geriau duoda. Kad nors viena lupinėle pasimatytų. Kaliniai taip sudžiūvo, kad vidutinis vyras svėrė 40 kg. Aš pats jau negalėjau paeiti ir gulėjau, laukdamas mirties. Bet vieną dieną atėjo sanitaras patikrinti ir rado mane gulintį silpną. Aš prašiau: „*Marija, Marija, pasigailėk manęs...*“ Jis paėmė mane ir nuvedė į ligoninės palatą. Ten maistui duodavo sriubos, ir po penkių dienų sveikata pradėjo taisyti. O šeštą dieną visus surikiavo, liepė visiems susikabinti po šešis, kad vienas kitą trauktų, ir – į stotį. Vežė į Vilnių. Kai mus suvarė kalėjiman, ten jau radau sėdinčius, ir tie visi puola prašyti duonos gabalėlio, o mes tokie pat vargšai. Laimė, vežant mus iš Kauno gavau penkis kiaušinius. Vos tik įgrūdo mus į kamerą, prisistatė vienas, kitas, trečias... Dar tris kiaušinius turėjau ir taip man dėkojo, kai aš dviem daviau po kiaušinių, o paskutinį pats suvalgiau. Paskui sužinojau, kas jie. Vienas – buvusio mūsų krašto apsaugos ministro Voldemaro sūnus. Už ką jie sėdi? Voldemaras – malonus jaunuolis, baigęs mokslus, dirbo alaus bravore. Ir taip užkankino. Ir visi taip pat jau vaikščiot negalėjome. Radome Kaune sėdintį ir buvusį Lietuvos kariuomenės generolą Velykį.

Vilniuje išbuvome vieną mėnesį. Mus ten rengė išvežti į Rusiją ir duodavo truputį geresnės sriubos. Vieną dieną visus išvarė, liepė nusivilkti nuogiems, o drabužius iškratė. Ir tą dieną, kai perveža iš vieno kalėjimo į kitą, valgyti neduoda, tik vakarienę duoda. Visus nuvarė į stotį, susodino vagonan po 40, užkalė vagonus, ir traukinys pajudėjo į šiaurę. Pirmą savaitę buvo labai tvanku. Kaliniai troško, kad ir alkani. Vandens niekas neduoda. Sargybiniai, kurie lydi kalinių vagonus, apiplėšinėjo kalinius, kurie buvo geriau apsilvilkę. Aš pats mačiau, kaip sargybiniai, prisigrūdę maišus kalinių drabužių, išsinešė iš vagono, o kalinius paliko pusnuogius. Po dviejų savaičių kelionės už keturių tūkstančių kilometrų

šiaurėje radome 40 laipsnių šalčio. Kai kurie kaliniai apiplėšti, o dar visa naktis kelionės. Vagonai nekūrenami. Kaliniai alkani, o ten dieną ir naktį naktis. Kad mirtinai nesušaltų, visi kaliniai sugriuvo vagonė į vieną krūvą. Kuris ilgiau būna apačioje, tą ištraukia ir kitas lenda į apačią.

Sužvėrėjo ir kaliniai. Aš ilgiau pabuvau apačioje, vienas kalinys, ištraukęs mane iš apačios, kaip davė kumščiu per veidą, kraujas pradėjo bėgti.

Nuvežė į Vorkutą. Įleido į nekūrentą, bet didelę patalpą. Žmonės išvargę. Sugriuvom ant grindų. Gulim ir nieko nekalbam. Rytą nuvedė į pirtį. Visiems nuskuto barzdas. Nuskuto po metų. Skustuvai atšipę, neima, todėl skuto labai skausmingai. Nesiprausę buvom irgi beveik metus. Kai nuprausė, nuskuto, tapom ne tik gražesni, bet ir linksmesni. Drabužius iškaitino ir apvilko tais pačiais.

Įvedė į valgyklą, didelę, šviesią. Pasijutom kaip danguje. Atsisėdom valgyti. Davė sriubos, košės. Tai buvo visos dienos davinys.

Po to vėl į vagonus. Toliau nebevežė, tik 3 paras pragulėjom vagonuose. Tada atėjo gydytojas, patikrino. Iš 50 žmonių atrinko tik kelis žmones darbams. Kitus paliko. Po savaitės vėl tikrino. Man pasakė: „*Otdychai*“ („Ilsėkis“). Taip vagonė išbuvau apie 20 dienų. Beveik visus paėmė į darbą, o aš dar vis nedirbau. Buvau per silpnas. Pagaliau atėjo laikas ir man. Nuvedė į akmenų malyklą, įrengtą po žemėmis. Reikėjo kastuvu mesti nemaltus akmenis į mašinas. Kartu su manim dirbo dvi rusės. „*Vot tak nado rabotat!*“ („Štai taip reikia dirbti“) – rodo jos man.

Aš ir pats žinojau, kaip reikia dirbti, bet kad kastuvą vos kilnojau. Jaučiausi labai nusilpęs. Prabuves akmenų malūne daugiau kaip mėnesį, vėl nuėjau pas gydytoją. „*Idi, otdychai*“ („Eik, ilsėkis“).

Ilsėjaisi gal dvi savaites. Paskui davė šluotą ir pristatė šlavinėti. Dirbau, bet sveikata buvo menka.

Praėjo keli mėnesiai. Vieną dieną prižiūrėtojas šaukia mane: „*Eik, apsirenk!*“ Apsirengiau. Davė tokius baltus kailinėlius. Pasakė, kad galiu važiuoti namo. Kartu kalėjom ir kartu namo keliavom su Steikūnu iš Daubariškių kaimo.

Grįžę į Lietuvą, iš geležinkelio stoties patraukėm į Steikūno gimtinę Daubariškėse. Likusi tik viena sesuo. Nespėjom atsigulti, ateina mūsų kviesti į kaimynystėje vykstančias vestuves. Nuėjom. Labai maloniai priėmė. Valgyti norėjom, bet, tiek laiko badavę, bijojom nemalonių pasekmių. Suvalgėm po gabalėlį. Vis tiek pasidarė bloga. Naktį praleidau nemiegojęs.

Savijautai pagerėjus, pėsčias išėjau į Gelvonus. Pakeliui šiek tiek pavėžėjo. Taip pailsėdamas parkeliavau į savo pirtelę, pastatytą dar prieš karą išigygame sklype. Tėvas pamatė: „*Maniau, kad koks ubagas atėjo*“, – pasakė.

Pasidarė taip gera, malonu. Viskas sava. Nebėra sargybinių, barakų. Savi žmonės, sava Lietuva, miela ir išsiilgta.

Už 8 km gyveno brolis. Netrukus parėjo sesuo, talkininkavusi pas brolių. Rado mane. Džiaugėmės abu be galo. Ėjo 1946-ieji metai.

Parvažiavau į tėviškę Knyzlaukio kaime. Gera laisvam. Tačiau juodi debesys slankiojo ir čia. Motina silpna. Po kelių dienų užmerkė akis. Amžiną atilsį Jai. Netrukus mirė ir tėvas.

Apsigyvenau Gelvonuose, savoje pirtelėje. Stačiausi grytelę. Buvo toks metas, kad pasistatyti geresnį namą negalėjau. Trūko lėšų. Pradžioje buvo baugu

pasirodyti žmonėms. Ilgainiui apsipratau. Įstojau į kolūkį. Dirbau sąskaitininku. Būdavo, ateina skrebai, pasisveikina. Kadangi buvau suimtas Raseiniuose, jie gal net nežinojo mane politiniu kaliniu buvus.

Taip apie 10 metų dirbau sąskaitininku Gelvonų kolūkyje.

Atėjo sodybų griovimo metas. Padaviau pareiškimą, kad perkeltų. Užmokėjo 5 000 rublių. Į gyvenvietę nėjau. Persikėliau į Ukmergę. Gavau butą. Dirbau sargu kariniame komisariate. Gerai sekėsi, kol viršininkas buvo lietuvis. Vėliau jį pakeitė rusas. Naujasis viršininkas pradėjo ieškoti priekabių. Nutariau, kad geriau man iš čia dingti. Išdirbęs apie trejus metus, iš karinio komisariato išėjau.

Po to dar dirbau vandentiekijoje. Išėjau į pensiją turėdamas 70 metų.

Teko pereiti visą tą painiavą. Dingo turtas. Išmirė broliai, seserys. Tik aš likau. Dėkui Dievui, kad nepražuvau.

Atsiminimai apie tremtį ir emigraciją

Parengė Audronė Žentelytė

Tremtinė Veronika Žilinskaitė

Veronika Žilinskaitė, 4-ojo partizanų bataliono 3-iosios kuopos vado Juozo Žilinsko duktė, gimusi 1945 m. vasario 3 d. Sukinių kaime.

1948 m. gegužės 22 d. buvau kartu su mama ir močiute ištremta į Krasnojarsko srities Igarkos miestą ant Jenisejaus kranto. Arčiausi miestai – Dudinka ir Norilskas, iki Krasnojarsko – 4 000 km.

Igarkoje buvo keturios miško perdirbimo gamyklos, jose iš pušinių rąstų, atplukdytų iš Angarsko, pjaudavo įvairaus storio lentas. Dar buvo žaliavos birža, kurioje laikyti iš upės ištraukti rąstai. Igarkos tarybiniam ūkyje augindavo bulves ir burokus.

Mes buvome ištremti kaip partizanų šeimos nariai. Lietuvoje turėjome ūkį. Mama, močiutė ir dėdė dirbo žemės darbus, o tėvas buvo kalvis. Į Igarką daugiausia buvo atvežti 1948 m. gegužės 22 d. tremimo tremtiniai. Ešelonas buvo suformuotas Naujijoje Vilnioje. Traukiniu vežė iki Krasnojarsko, iš Krasnojarsko į Igarką buvome gabenami laivu „Josif Stalin“.

Neatsimenu, kaip atrodė tremties vieta mums atvykus. Vėliau, pamenu, buvo vaikų darželiai, ligoninė, dvi mokyklos, Šiaurės tautų pedagoginė mokykla, biblioteka, kultūros namai, kino teatras, pirtis, vaikų namai. Igarka ir jos rajonas išsidėstę tundros zonoje. Vietiniai gyventojai – evenkai, dolganai, nganasanai – gyveno tundroje ir į miestą atvažiuodavo pasikinkę elnius. Su vietiniais gyventojais kontaktų nepalaikėme.

Igarkos tremtiniai – lietuviai, latviai, vokiečiai, kalmukai, rusai, ukrainiečiai. Buvo net ir graikų. Tarp tremtinių buvo Nijolė Ambrazaitytė, Mordovijos rašytojas prozininkas Piotras Levčijajevas, su kuriuo teko bendrauti.

Apgyvendino mus barake. Viename kambaryje gyvenome mama, močiutė, Mikasė Markevičienė, Aldona Rokienė. Iš vaikystės prisimenu tik šaltį ir alkį. Mama palikdavo mane užrakintą vieną ir eidavo į darbą. Labai dažnai sirgau, dėl ligų ir darželio nelankiau. Kelis kartus gavome siuntinių iš Lietuvos. Labai kentėjau, kai buvo 42 laipsniai šalčio. Pro plyšius į baraką skverbėsi šaltis, bandėme gelbėtis, kamšydami plyšius skudurais. Pasilikusi viena, pro barako langą kiekvieną dieną matydavau laidotuves.

Tremtiniai dirbdavo pačius sunkiausius darbus. Mama, apsiivilkusi šimtasiūle, apsiavusi veltiniais, užsimovusi vatines pirštines ir prisijuosusi brezentinę prijuostę, iš storiausių lentų kraudavo „paketus“. Močiutė eidavo tarnauti rusų lakūno šeimai.

Kiek pamenu, švėsdavome visas religines šventes. Melsdavomės namuose. Altorių, būdavo, įrengdavo tai viena, tai kita šeima. Igarkoje priėjau ir prie pirmosios komunijos, kai buvo atvykęs kunigas. Per šventes gerdavo naminių alų, daug dainuodavo, šokdavo. Kultūros namuose, kurių direktorius buvo Juozas Čižinauskas, rinkdavosi saviveiklininkai.

Tremtiniai iš Igarkos pradėjo išvažiuoti nuo 1957 metų, bet į Lietuvą grįžo ne visi. Aš grįžau 1974 m.

Būdama tremtyje, baigiau mokyklą. Dirbau mokyklos, o vėliau – centrinėje miesto bibliotekoje. Neakivaizdiniu būdu baigiau Kansko miesto bibliotekininkystės technikumą,

vėliau baigiau Rytų Sibiro valstybinį kultūros institutą Ulan Udė mieste. Įgijau aukščiausios kvalifikacijos bibliotekininkės-bibliografės kvalifikaciją.

Lietuvoje dirbau Ukmergės centrinėje bibliotekoje skaityklos vedėja. 1980 m. perėjau dirbti į Centrinės ligoninės medicinos biblioteką. 2003 m. išėjau į pensiją. Dabar gyvenu Vėpriuose.

Aldona Davenienė (Atkočiūnaitė)

Gimusi ir augusi Vėprių valsčiaus Rizgonių kaime. Mokėsi Vėprių pradinėje mokykloje, progimnazijoje, Ukmergės mergaičių gimnazijoje. Ją – gimnazistę – ir ištrėmė.

Prisimenu tą baisią 1948 metų gegužės 22-osios naktį. Gyvenome trise: Albina Kuliešytė, Jadvyga Tamošiūnaitė ir aš, Aldona Atkočiūnaitė, pas šeimininkus Ukmergėje, Kauno gatvėje. Šeimininkų namas stovėjo priešais pat traukinių stotį. Mus, grįžtančias iš gimnazijos, iš stoties stebėdavo Vėprių valsčiaus skrebai, porą kartų apsilankė ir bute, matyt, reikėjo duomenų, kur gyvename. Tą naktį, kai pasibeldė kareiviai į šeimininkų duris, buvo pirma valanda nakties. Mes miegojome.

Pirmiausia liepė rengtis Jadvygai, aš gulėjau ir galvojau, kad manęs nelies, nes neturėjau nei brolių, nebuvo jokių priežasčių, galėjusių užtraukti valdžios nemalonę. Deja, apsirikau, – liepė Jadvygai pasilikti, o rengtis man ir Albinai. Nežinojome, ką pasiimti. Pasitarę nusprendėme, kad pakaks vienos antklodės ir pagalvės, drabužius palikome. Susirišusios ryšulėlių, abi susikibome ir taip mus išvedė. Vedė viduriu gatvės. Naktis buvo labai graži, švietė mėnulis. Nuvarė į tokį namą, kur radome daugiau mokinių iš mūsų gimnazijos. Kitos dienos rytą visus susodino į atvirą sunkvežimį ir ruošėsi vežti į Jėnavą. Niekada nepamiršiu buvusių klasės mergaičių, šviesaus atminimo Janinos Daunoravičiūtės ir kitų, išdrįsusių su ja ateiti. Jos atnešė mums paltus ir daugiau drabužių. Priėjusios prie sargybos paprašė, kad leistų perduoti. Sargybiniai priėmė ir įmetė ryšulius į mašiną. Kartu su mumis vežami gimnazistai, šviesaus atminimo Albinas Lisanka ir Jonas Unikauskas, kaip tik prie kelio, vedančio į Vėprius, uždainavo: „Sudie, Lietuva, man linksma buvo...“ Tik tada atsipeikėjau ir pradėjau raudoti. Kur mano tėvukai, kur mano sesės?

Nuvažiavę į Jonavą, jau radome šeimas. Leido prie jų prisijungti. Verkėme iš džiaugsmo, kad esame kartu. Sugrūdo į gyvulinius vagonus po 60 žmonių, sėdėjom, gulėjom ant savo ryšelių. Mažas langelis, tamsu, durys užšautos metaliniu kaiščiu. Kelionė truko du mėnesius. Kai sustodavo traukinys, atidarydavo duris ir visus varydavo į lauką. Kareiviai šaukdavo: „Pod vagonami“ (atlikti gamtos reikalus). Vaizdas buvo klaidus. Išlipę visi buvome vienas šalia kito, maži, jauni, suaugę, seni. Visur matėsi pravažiavusių ešelonų pėdsakai. Kareiviai neleido toliau pasitraukti nuo vagonų.

Nuvažiavus į Krasnojarską, išlaipino mus ant Jenisiejaus kranto. Turėjome laukti dvi savaites, kol atplaukė laivai. Vieno laivo neužteko, tilpome tik į tris. Galiausiai pasiekėme Sibirą – Igarką. Apygyvendino barakuose. Mūsų kambariye gyveno 7 šeimos, iš viso 27 žmonės. Kambarys – apie 30 kvadratinių metrų, viena maža krosnelė, vadinama „buržuika“, viena vietelė pastatyti puodui ir per langą išvestas vamzdis. Kūrenome ištisą parą, nes šaltis buvo iki 50 laipsnių. Kūrenimui pakako įvairių atliekų, nes Igarkoje buvo 3 medžio apdirbimo fabrikai.

Po trijų dienų išvarė dirbti į tuos pačius fabrikus. Dirbome po 12 valandų per parą. Darbas buvo sunkus ir neįprastas. Daug žmonių susižeidė, daug būta nelaimingų atsitikimų. Vėliau prasidėjo ligos, badas. Gaudavome po 200 gramų duonos. Daug senų ir mažų išmirė. Dar viena rykštė – įvairūs parazitai, utėlės, blakės, tarakonai, lauke – uodai ir mašalai. O dar nepalankios gamtos sąlygos – devyni mėnesiai, galima sakyti, be saulės: vos patekėjusi, vėl pasislėpdavo.

Stalinui mirus, pradėjo pamažu viskas keistis. Į Lietuvą grįžome 1957 metų liepos mėnesį. Grįžus vėl prasidėjo kryžiaus keliai. Niekas nelaukė mūsų grįžtančių iš Sibiro. Tėvyneje pradėti gyvenimą iš naujo buvo labai sunku...

Jono Šarkos (viršaičio Jono Šarkos sūnaus) prisiminimai apie traukimąsi į Vakarus

Jonas Šarka gimė 1928 m. birželio 1 d. Pučionių vienkiemyje, tuomet Veprių valsčiuje. Baigęs reformuotos Veprių pradžios mokyklos šešis skyrius, 1941 m. rudenį pradėjo lankyti Ukmergės gimnaziją. Gimnazijos baigimo atestatą gavo 1948 m. jau Vokietijoje, baigęs Hanau pabėgėlių stovyklos lietuvių gimnaziją. Tenai pat įstojo ir į Lietuvių skautų sąjungą, kuriai priklauso iki šios dienos, kelerius metus yra netgi vadovavęs vietos vienetei. Į JAV atvyko drauge su tėvais 1949 m. Pusantrų metų tarnavo JAV kariuomenėje, 4 metus Nebraskos universitete lankė inžinerijos ir verslo kursus. Civilinės inžinerijos srityje išdirbo iki 1992 metų, kada išėjo pensijon.

Jonas Šarka jaunesnysis

Jonas Šarka yra parašęs pluoštą atsiminimų apie tėvą – Veprių viršaitį ir sumanų ūkininką Joną Šarką, mamą Zofiją Ramonaite, senelį Justiną Šarką. Plačiai aprašyta, kaip šeima 1944 metų vasarą traukėsi iš Lietuvos per Rytprūsius. Čia pateikiama keletas su traukimusi susijusių ištraukų.

Palikti Lietuvą artėjant Raudonajai armijai Šarkų šeimą skatino, be kita ko, ir 1941 metų trėmimų patirtis, – Sibiro anuomet jiems pavyko išvengti tik per plauką.

„Neapsakomą skausmą mamai sukėlė ir 1941 m. birželio išvežimai. Dar jų nepradėjus vykdyti, buvo jaučiama, kad kažkas nepaprasto turi įvykti. Gal savaite prieš tą baisiąją dieną tėtė ir mūsų kaimynas Purtikas, kurį vadinome Amerikonu, labai susirūpinę aptarė tuometinę padėtį; buvo minimas ir Sibiras. Manau, kad tai buvo paskutinis jų pasikalbėjimas, nes birželio 14-osios dienos rytą Purtikų šeima buvo išvežta vieškeliu, kurs pro mūsų sodybą ėjo. Mes, vaikai, jau prieš valandą buvom pažadinti iš miegų ir mamos nusiūsti pasislėpti į rugius, iš kur ir stebėjome tą išvežimo vaizdą. Dažnai prisimenu Petronėlę Purtikienę, savo mažus berniukus rankomis apkabinusią ir nuo krūvos maišų silpnai ranka

bemojančią mūsų namo link... Tą pačią dieną mūsų tėtė, pakinkęs dviarklį vežimą ir į jį susodinęs mamą ir keturis savo jauniausius vaikus, išsiuntė pas mūsų tetą Oną – mamos seserį, kuri gyveno netoli Labanōsių kaimo, pamiškėje. Nežinau, ar norint pridengti tikrąją išvažiavimo priežastį buvo tyčia paskleista žinia, ar savaime tarp žmonių buvo susidarę gandai, kad mama su vaikais išėjo dėl asmeninių ginčų su tėte, kurs tuo metu atskirai slapstės, bijodamas antrojo išvežimo.“¹

Tad 1944 m. vasarą Veprių viršaitis su žmona ir šešiais vaikais dviem vežimais pasitraukė iš namų, prisikrovęs daug maisto, kurio, kaip teigia Jonas Šarka, „užteko dar trejiems metams papildyti labai mažas maisto normas karo ir pokario metais“. Pučionysė liko tik *Diedukas*, tėvo tėvas, kuris, kaip šeima vėliau sužinojo, po metų ar dvejų mirė natūralia mirtim, sulaukęs 90-ties metų amžiaus.

Pirmasis pabėgėliams pavojingas ruožas laukė čia pat netoliese, Ukmergės–Kėdėdinių vieškelio ruože – Viliūkų miške, kuriame, kaip buvo žinoma, slapstėsi būrys „rusiškujų partizanų“:

„Išvažiavom tiktai su paguoda, kad mums gali pagelbėti Aleksandras. Jis buvo sovietų belaisvis, netoli dvejų metų dirbęs mūsų ūkyje ir tik gal prieš porą mėnesių su tėtės žinia pasitraukęs miškan, kad išvengtų išsiuntimo toliau į vakarus. Bet tai nebuvo garantija, kad dėl jo mes – „liaudies priešai“ – būsime taip lengvai praleisti.“²

Šarkaĩ, kaip ir kiti su jais važiavusieji, turėjo lengvų ginklų, o Veprių policijos nuovadas Kronkaitis „ir lengvą kulkosvaidį ant savo vežimo tarp maišų išstatė prieš Viliūkų mišką“. Laimei, per mišką pavyko pervaziuoti be incidentų.

Drauge su kitais vepriškiais pasiekė ir Rytprūsius. „Nadruvių žemėje“, kaip rašo J. Šarka, bėgliai ieškojo baltiškų, lietuviškų pėdsakų ir jų nemažai rado: daug kas čia priminė Suvalkijos ūkius, o, sprendžiant pagal pavardes,

„kas antras tų ūkių savininkas turėjo būti kilęs iš lietuvininkų (Preischatt, Zemaitat, Pluschkat, Naujokat, Toliusch). Tik kalbėti lietuviškai jie paprastai vengė. Vėliau patyrėme, kad pas tuos, su lietuviybės žymėmis, sunkiau būdavo gauti vietos nakvynei, arkliams pašaro ar pieno mažiems vaikams. Lengviau tokias paslaugas suteikdavo ūkininkai su grynai vokiškomis pavardėmis, bent mums taip atrodė“.

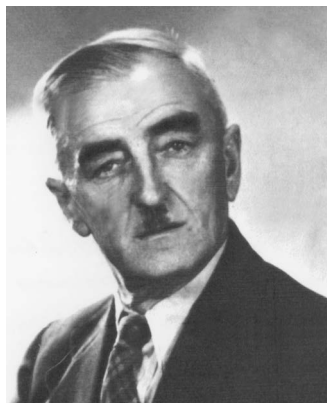
Rytprūsiuose Šarkaĩ prarado arklius, vežimus ir vieną karvutę. Įsrutyje, kur jie atsidūrė apie rugpjūčio vidurį, darbo tarnyba (Arbeitsamt) paskirstė bėglius iš Lietuvos dirbti pas vietos ūkininkus. Šarkų šeima pateko į Gnottau dvarą, esantį maždaug už 15 km nuo Įsrutiės.

Čia dirbo drauge su rusų belaisviais, prižiūrimais vokiečių armijos kareivių invalidų. Įdomus epizodas iš šio

¹ Šarka J. Mano mama, *Eskizai*, 2007, nr. 17, p. 94.

² Ši ir kitos ištraukos apie traukiamąsi cituojamos iš J. Šarkos rankraščio.

traukimosi į Vakarų etapą – susitikimas su lietuvių kariais *plechavičiukais* netoliese esančioje Žėlvoje (Saalau, dabar Kamenskojė; XIV a. pabaigoje Žėlvos pilis yra priklausiusi didžiajam kryžiuočių magistrui Konradui Valenrodui³):

„Kadangi buvo savaitgalis, tai dar buvo laiko aplankyti Žėlva. Janė (J. Šarkos sesuo – A. Ž.) iš kažkieno buvo sužinojus, kad ten sekmadienio rytą bus lietuviškos pamaldos, kurioms patarnaus lietuvis kunigas. [...] Tą sekmadienį eidami į bažnyčią, iš toliau išgirdome lietuvišką dainą, o jai nutilus po kiek laiko pasigirdo komanda vokiškai: „Achtung! Litauische Soldaten, noch ein Lied! (Dėmesio, lietuviai kariai, dar vieną dainą!)“ Ir užtraukė vyrai dainą:

Veprių viršaitis
Jonas Šarka JAV.
Apie 1952 m.
VM-6391

Žemaičių žalias kraštas aidis
Nuo brolių žingsnių ir dainų,
Kai žengia broliai savanoriai
Tėvynės vieškeliu plačiu.

Ant grėblio rymojo mergaitė,
Po dalgiu krenta pradalgiai.
Daina ir nuovargi pakeičia,
Kai žengia broliai sakalai...

Po dainos apie 40 vyrų būrys suėjo bažnyčion. Tai buvo liuteronų bažnyčia, joje tą dieną buvo leista katalikų kunigui laikyti mišias. Bažnyčioje galingai skambėjo lietuviškos giesmės. Buvo labai pakili nuotaika. Po pamaldų susipažinę su keletu karių, dainų lydimi nuėjome į jų gyvenvietę – mokyklos pastatą. Dalinio vyrai pasakojo, kad vokiečiui puskarininkui labai patiko lietuvių žygio dainos, tad jis gana dažnai sukomanduodavo vyrus dainuoti. Kariai dėvėjo Luftwaffe (karinių oro pajėgų) uniformas su trispalviu skydeliu ant rankovės. Tai buvo plechavičiukai, Lietuvoje nuginkluoti ir performuoti į vokiečių pagalbinius dalinius. Vienas iš jiems užduotų darbų buvo laidoti žuvusius lakūnus. Nemaonus tai buvo darbas, bet „Dienst ist Dienst“ (Tarnyba yra tarnyba). Nė vienas iš jų netikėjo galutine reicho pergale, bet moralė buvo gana aukšta. Pagrindinis jų darbas buvo iš vaigonų Narkýčių (Norkitten) geležinkelio stotyje iškrauti amuniciją lėktuvams ir saugoti aerodromą.“

Iš Gnottau dvaro Jonas Šarka (sūnus) drauge su kitu lietuviu Sta-

³ Šilas V., Sambora H. *Mažosios Lietuvos kultūros pėdsakai Kaliningrado srityje*, Vilnius, 1990, p. 152.

siu Raupėnu buvo išsiųstas „dar kitaip pasitarnauti III reichui“ – kasti prieštankinių apkasų. Čia, pasak prisiminimų autoriaus, buvęs tikras Babelio bokštas:

apkasus kasę prancūzai, lenkai, rusai, italai ir jugoslaviai. Vežami į kitą darbo vietą, J. Šarka ir S. Raupėnas iššoko iš Įsruties stotį paliekančio traukinio ir pėsti parėjo į Gnottau dvarą, kurį netrukus paliko visa šeima. Mat gerai vokiškai kalbėjusiam broliui Vincui pavyko Įsrūtyje išsirūpinti kelionei reikiamus pažymėjimus.

Nuo Įsruties kelionę tęsė traukiniais. Atsidūrę Zėbnico (Sebnitz) miestelyje, apie 20 km nuo Saksonijos sostinės Dresdeno, kurį laiką visi dirbo audimo fabrike.

„Iš tenai teko savo akimis matyti baisų miesto bombardavimą iš oro 1945 m. vasario vidury. Po jo visi pasitraukė į Bavariją, kur netoli Bambergo miesto dirbome pas ūkininką. Žinoma, ten neteko badauti. Tų pačių metų rudenį visa šeima persikėlė į pabėgėlių stovyklą Hanau mieste, kur išbuvom penkerius metus.“

Iš ten Šarkams pavyko emigruoti į JAV.

Rezistentas Vladas Kuodis

Zofija Kuodytė

Vladas Kuodis, Jono, gimė 1920 05 27 Vepriuose, Ukmergės apskr. Baigęs pradžios mokyklą dvejus metus mokėsi Veprių žemės ūkio mokykloje. Pritaikydamas įgytas žinias, labai mėgo atlikti bandymus su vaismedžiais. Trumpai dirbo Kauno mėsos kombinate. 1939–1943 m. mokėsi Ukmergės mokytojų seminarijoje. 1939–1940 metais buvo Šaulių sąjungos narys. 1940 m. davė priesaiką.

Kurso draugė Vitalija Laurinavičiūtė prisimena, kad mokydamasis Ukmergės mokytojų seminarijoje Vladas rimtai ruošėsi savo pasirinktai mokytojo profesijai. Visada buvo pasiruošęs pamokoms. Mokėsi gerai ir labai gerai. Ypač domėjosi istorija, filosofija, savo ir užsienio šalių politika. Daug skaitė. Nuolat lankydavosi miesto bibliotekos skaitykloje. Nagrinėjo Nepriklausomos Lietuvos Seimo posėdžių protokolus, domėjosi nutarimų vykdymu ir kiek jie padeda kelti žmonių gerovę. Mokėjo rusų, lenkų, vokiečių ir anglų kalbas. Be privalomų dalykų, lankė lenkų kalbos fakultatyvą – rimtai ruošėsi būti atgauto Vilniaus krašto mokytoju.

Rezistentas Vladas Kuodis

Kurse buvo gerbiamas ir mylimas draugų. Turėjo autoritetą ir tarp mokytojų. Ketverius metus buvo kurso seniūnas. Mokyklos vadovybė išklausydavo ir vertino jo nuomonę.

Vokiečių okupacijos metais Vladas su draugais svajojo apie Nepriklausomą Lietuvą. 1943 m. Ukmergės mokytojų seminarijoje susikūrė jaunimo organizacija. Jos nariu buvo ir Vladas. Jis rinko lėšas nelegaliems laikraščiams („Frontas“, „Vytis“ ir kt.), proklamacijoms spausdinti. Rašė straipsnius, kuriais ragino kovoti dėl Nepriklausomos Lietuvos, kvietė į kovą su okupantais. Proklamacijas ir laikraščius spausdino ir platino su St. Gečiumi.

Vlado veiklą vokiečių okupacijos ir pokario metais prisimena ir Vyčio kryžiaus ordininkė, partizanų ryšininkė Joana Mureikienė (Ulinauskaitė). Ji pasakojo, kad dar vokiečių okupacijos metais Vladas Kuodis atveždavo į Kauną platinti atsišaukimų ir laikraščių, spausdintų mašinėle. Vėliau pradėtas leisti 2-jų lapų laikraštis „Į laisvę“ jau buvo spausdinamas spaustuvės šrifto. Jame buvo smerkiami bendradarbiaujantys su okupantais, keliamos socialinės negerovės, ruošiamasi nepriklausomybei.

Užėjus bolševikams, Vladas su draugais spausdino laikraštį „Nepriklausoma Lietuva“. 1944 m. bendrakursis St. Morkūnas su broliais subūrė partizanų būrį „Vėtra“ ir jam vadovavo. Jie leido *Didžiosios kovos* apygardos laikraštį „Tikruoju keliu“. Vladas bendradarbiavo su tuo būriu, veždavo į Kauną platinti laikraščius, atsišaukimus, aprūpindavo partizanus vaistais, tvarsliava. 1945 m. rudenį St. Morkūnas su broliais slėptuvėje buvo užkluptas ir suimtas. Kalėjo Vorkutoje, dirbo

anglies kasyklose. Mirė 1994 05 19 Naujojoje Vilnioje.

Baigęs mokytojų seminariją, Vladas mokytojavo Knyzlaukio pradžios mokykloje, o 1944–1945 m. m. buvo paskirtas Veprių pradžios mokyklos vedėju. 1944 m. rugsėjo 30 d. mokslo metų išvakarėse (mokslas prasidėjo vėliau) Vladą suėmė. Konfiskavo daug knygų vokiečių ir anglų kalbomis, proklamacijų „Už laisvą Lietuvą“, „Lietuvos Archyvo“ 2 tomus. Tardant žydas tardytojas pasakė: „*Kad čia būtų už tarybų Lietuvą – būtum geriausias mums žmogus, o dabar su savo protu ir mąstymu gali padaryti mums daug blogo.*“

Iš pradžių įtarė Vladą esant užsienio šnipu. Kalino Ukmergės kalėjime, o vėliau – Lukiškių. Daugiau kaip pusmetį šeima nežinojo, kur kalinamas

Vladas. Sužinojus mama veždavo į Lukiškes siuntinėlius su duona, o parveždavo sukruvintus apatinius baltinius.

*Rezistentas Vladas
Kuodis senatvėje.*

1945 m. spalio 16 d. Karinio tribunolo nuosprendžiu pripažintas kaltu pagal 58-10 str. 2 d. ir 58-11 str. Nuteistas 5 metams laisvės atėmimo pataisos darbų lageryje, atimant politines teises 2 metams, konfiskuojant turtą.

VM-2091

Iš Lukiškių kalėjimo išsiųstas į Archangelską. Ten lageryje dirbo lentpjūvėje ir miške, plukdė rąstus. Iš Archangelsko pasiųstas į Irkutsko sritį, vėliau – į Novosibirsko.

Paleistas iš lagerio 1949 m. rugpjūčio mėn. Apsigyveno Bolotnojė mieste. Į Lietuvą grįžti neturėjo teisės. 1949–1950 m. žiemą susirgo TBC. Ligoninėje operavo kairįjį plautį. Pasveikti padėjo lydyti šuns taukai, kuriuos siuntė šeima. Išrašytas iš ligoninės apsigyveno pas medicinos seselę Verą, su kuria susilaukė sūnaus Stasio. Dirbo gamykloje staliaus darbus. Pats pasidarė sau gražius baldus – lovą, spintą, stalą, kėdes ir kt. Vėliau gavo iš Lietuvos mokytojų seminarijos baigimo dokumentų nuorašus ir buvo priimtas į mokyklą dirbti darbų mokytoju.

Į Lietuvą pirmą kartą atvažiavo 1958 m. vasarą. Visai sugrižo su sūnumi 1969 m. vasarą. Dirbo Jonavoje statybose. 1971 m. vedė draugę Vitaliją, apsigyveno Vilniuje, įsidarbino skaičiavimo mašinų gamykloje staliumi. Darbus atlikdavo kokybiškai, todėl buvo įvertintas garbės, padėkos raštais, diplomu.

Mirė 1987 08 18 nuo kepenų vėžio. Palaidotas Molėtų r. Alantos kapinėse (žmonos tėviškėje). Prašė prie kapo, pagal galimybes, sugiedoti V. Kudirkos himną arba Maironio „Lietuva brangi“. Himnas buvo sugiedotas per pirmųjų mirties metinių minėjimą.

Reabilituotas 1990 08 16.

Partizano prisiminimai

Jonas Ertmanas

Gimiau 1925 m. rugpjūčio 2 d. Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus Sietynų kaime vidutinioko ūkininko šeimoje. Mokomas vedėjo Antano Maldučio baigiau Vėprių pradžios mokyklą. Vėliau mokiausi Kaišiadorių gimnazijoje, Jonavės progimnazijoje ir pagaliau Ukmergės A. Smetonos gimnazijoje. Jos baigimo brandos atestatą gavau paankstintai, nes iš baigiamosios aštuntos klasės stojau į generolo P. Plechavičiaus Marijampolėje organizuotą mokomąjį batalioną, neoficialiai vadinamą karo mokykla. Kadangi mūsų visų, besimokančiųjų karo mokykloje, vienintelis tikslas buvo, susidarius palankioms aplinkybėms, kovoti dėl Lietuvos nepriklausomybės, laikau, kad mokymasis joje ir buvo mano, kaip rezistentu, veiklos pradžia.

Deja, mokslas šioje mokykloje truko vos porą mėnesių. Ši mokykla, paaiškėjus, kad vokiečiai tos mokyklos kariūnais yra numatę papildyti SS dalinius, generolo P. Plechavičiaus įsakymu buvo išformuota, o kariūnai paleisti neribotam laikui.

Nenorėdamas pakliūti į vokiečių nagus, drauge su bendraminčiais keletą mėnesių slapsčiausi tai miškuose, tai pas gimines ar gerus pažįstamus.

Sovietinei armijai antrą kartą „išvadavus“ Lietuvą, iki 1945 m. gegužės mėn. pradžios dirbau Veprių žemės ūkio mechanizacijos mokykloje buhalteriu ir dėstytoju.

Iš kažko sužinojęs, jog kadaise buvau sau pasidirbęs gimimo metrikus pajauinta gimimo data ir taip netrukdomas galėjau tęsti mokslą gimnazijoje, į mane kreipėsi mokyklos ūkvedys Subačius, prašydamas padaryti jam gimimo metrikus, kad galėtų išvengti tarnybos sovietinėje armijoje. Prašymą išpildžiau. Subačius nuo kariuomenės išsisuko ir ramiai dirbo Žemės ūkio mechanizacijos mokykloje ūkvedžiu. Tokių prašymų turėjau ne vieną. Padirbtais gimimo liudijimais aprūpinti dar šeši jaunuoliai išvengė tarnybos sovietinėje kariuomenėje.

1945 metų pavasarį į mane kreipėsi vienas prastos reputacijos (tinginys ir vagis) Žemės ūkio mechanizacijos mokyklos pagalbinio ūkio darbininkas, skrebo tėvas, prašydamas jo sūnui (skrebui) padaryti gimimo metrikus, kad jo nešauktų tarnybai į sovietinę kariuomenę. Aš ėmiau aiškinti ir gintis, kad apie tokius dalykus neturiu nė mažiausio supratimo.

– *O kodėl metrikus padarei Subačiui?* – paneigė mano tvirtinimus skrebtėvis.

Iš karto supratau, kad Subačius, „atsidėkodamas“ už jo išsukimą nuo tarnybos sovietinėje kariuomenėje, apie tai išplepėjo pirmam sutiktam žmogui. Atsidūriau labai keblioje padėtyje. Jeigu apie metrikų padirbinėjimą žino pasitikėjimo nekeliantis žmogus ir dar skrebo tėvas, ar negali apie tai sužinoti ir sovietinio saugumo organai? Nieko kito neliko daryti, kaip tam skrebtėviui pažadėti, jog per porą savaičių jo prašymą išpildysiu. Tuo tarpu nutariau šiuo reikalu pasitarti su labai doru žmogumi, Veprių žemės ūkio mechanizacijos mokyklos direktoriumi J. Gedminu. Šis, išklausęs mano pasakojimą, papriekaištavo, kam aš tokiais pavojingais dalykais užsiėmęs, bet galų gale pasakė:

„Tavo tėvas kalėjime, pats buvai Plechavičiaus kariuomenėje ir pasitikėjimo sovietiniame saugume neturi. Užteks menkiausio gandelio ar įtarimo, ir pats būsi suimtas. Tau, Jonai, reikia kuo skubiau išvažiuoti į kitą, tolimesnį rajoną, kur apie tave ir tavo tėvą nieko nežino. Buhalterį surasime, bet prarasti dorą žmogaus negalime.“

Taip ir padariau. Gegužės 3 d. mokyklos direktoriui J. Gedminui perdaviau buhalterijos dokumentus ir darbą palikau. Nutariau važiuoti į Kaišiadorių rajoną pas gimines ir jiems padedant kur nors įsidarbinti, bet po kelių dienų viskas pakrypo visai nenumatyta linkme.

1945 m. gegužės 5 d., sutemus, pas mane atėjo partizanai labanosiškiai Petras Pociūnas ir Julius Tamošiūnas bei vadoklietis Vytenis Eglinskas. Po ilgesnio pokalbio apie nepavydėtiną mano padėtį man buvo pasiūlyta stoti į partizanų gretas. Su pasiūlymu sutikau, tam neprieštaravo nei mama, nei seserys Emilija su Ona.

Susiradau klojime tėvo paslėptą rusišką šautuvą, šovinių, pasiėmiau šiek tiek maisto ir kartu su atvykusiais partizanais, jausdamas krūtinėje didelį pakilimą, išvykau kovoti dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės.

Einant Petras pasiūlė man pasirinkti kokį nors slapyvardį. Ilgai negalėjau išsirinkti ir sutikau su Petro pasiūlytu *Algimanto* slapyvardžiu.

Nutarta buvo apsistoti miške, esančiame netoli Labanosių kaimo, ir ten pernaktuoti.

Gerai išlikę mintyse kai kurie partizanavimo pirmosiomis dienomis epizodai. Pirmą kartą teko miegoti miške, pasiklojus ant žemės tik glėbelį smulkių egliaškių. Tačiau tai nesutrukdė kietai įmigti, jog sunku buvo prižadinti. Partizanas Julius netgi pastebėjo, kad partizanas turi miegoti kaip kiškis, pasiruošęs kiekvienu akimirksniu sprukti nuo gausnio priešo.

O priešo, pasirodo, galbūt būta visai netoli nuo mūsų naktigulto. Partizanas Julius, gerai pažįstantis vietinį mišką, pastebėjo ne per toliausiai rūkstant dūmus. Atsargiai prisiartinome prie dūmijančios vietos. Pasirodo, dūmai rūko iš kažkieno žemėje įrengtos ir gerai užmaskuotos žeminės. Jos angos dangtis gulėjo šalia, o pro angą rūko dūmai iš padegtos žeminės.

Sunku buvo nuspręsti, kas čia atsitiko. Labiausiai buvo tikėtina, kad skrebai, pranešus išdavikui, suėmė ką nors iš besislapstančiųjų ir žeminę padegė. Nesinorėjo tikėti, kad šiaip sau besislapstantieji būtų padegę savo žeminę. Ir vėliau man neteko sužinoti, kas tenai atsitiko. Šis reginys visiems padarė slegiantį išpūdį.

Kitą naktį pasiekėme Viliūkų miške įsikūrusį partizanų būrį, turintį per dvidešimt vyrų. Palapinės daugiausia buvo padarytos iš egliaškių, gultai – iš smulkesnių egliaškių. Iš pradžių buvo baisoka tokioje palapinėje miegoti. Partizanai pasakojo, kad pavasarį atšilus orams, stovyklą tiesiog „atakavo“ gyvatės, jų buvo užmušta net septyniolika. Kai kas buvo įsitaisę gultus ant į žemę įkaltų kuolų. Kadangi mano artimiausi draugai to nedarė ir nebijojo miegoti ant žemės įtaisytų gultų, prisiderinau prie draugų, o ilgainiui šliužų baimė visai dingo.

Nepraėjus nė trimis savaitėms po mano atvykimo į partizanų būrį, teko patirti pirmą kovos krikštą. Vieną ankstų rytą, vos prašvitus, į stovyklą uždusęs atbėgo miško kvartalinių sankryžoje sargybą ėjęs partizanas ir pasakė:

– *Pastebėjau bėgantį šunį. Šuo ne ūkiškas. Atrodo, stovyklą supa enkavedistai.*

Kadangi per keletą minučių viso būrio partizanų planingą pasipriešinimą vargu ar buvo galima organizuoti, būrio vadas *Klevas* (Julius Belickas) įsakė kulkosvaidininkams ir automatininkams pasitikti priešą sutelkta ugnimi ir taip dengti kitų atsitraukimą, o po to apeinamuoju manevru atsiplėšti nuo priešo ir pasistengti atsidurti jo užnugaryje. Kitiems partizanams buvo įsakyta trauktis pasiskirsčius mažomis grupelėmis. Julius, Petras ir aš iššovėme priešo pusėn po porą šūvių ir, priešo automatų kulkoms kapojant krūmų lapus, pasitraukėme. Julius, kaip jau patyręs partizanas, pasakė, kad, vengiant netikėto priešo užpuolimo, miške reikia pasirinkti tokią vietą, geriausiai retai eglaitėmis apaugusį kalnelį, kad iš tolo pastebėtum besiartinantį priešą. Negalint išvengti susidūrimo su priešu, šukuojančiu mišką, reikia tinkamu momentu į jį atidengti ugnį. Toliau esantys priešininkai bėgs į susišaudymo vietą, kad galėtų gausesnėmis jėgomis apsupti ir sunaikinti partizanus. Tuo metu nesunkiai galima apeiti priešą ir atsidurti jo užnugaryje.

Miške radome kiek aukštesnę vietą, apaugusią keletu nedidelių eglaičių. Čia pasislėpėme ir atidžiai stebėjome, ar iš kurios nors pusės nepasirodys priešas. Tai vienoje, tai kitoje miško vietoje pasigirsdavo neilgai trunkantys šūviai, tačiau mes ramiai iki vakaro ištūnojome pasirinktoje vietoje.

Pritemus suskatome ieškoti savo draugų. Nutarėme, kad greičiausiai jie rinksis stovyklavietėje. Radome gal aštuonetą susirinkusių partizanų. Kadangi visos maisto atsargos buvo enkavedistų pagrobtos, stovyklavietė sunaikinta, nutarėme kuriam laikui persikelti į *Lėno* ar *Vadoklių* miškus.

Naktis praėjo žygiuojant į *Siesikų* mišką; ten susitikome su šiame miške įsikūrusiais partizanais. Prisimenu partizaną *Dobilą*, stambų vyrą su gražiais vešliais ūsais, ir du už tėvą ne menkesnius sūnus. Įsiminė labai skani, iš kiškio kopūstų išvirta sriuba. Vėliau ir savo būryje dažnai tokią sriubą virdavome.

Lėno miške mus draugiškai priglaudė vietinis partizanų būrys, vadovaujamas buvusio *Ukmergės* policijos vachmistro, labai protingo ir nuoširdaus žmogaus. Jo žmona mokytojavo *Užgirių* mokykloje. Teko kartą jo šeimą aplankyti ir visą parą praleisti jaukioje, kultūringoje šeimyninėje aplinkoje.

Teko apie pusantros savaitės pabuvoti ir *Vadoklių* miške įsikūrusiame partizanų būryje. Čia išgirdau pasakojimų apie nepagaunamą, žiaurumu pagarsėjusį *Vadoklių* valsčiaus skrebę *Namikį* (*Manikį?*).

Partizanų būriuose buvo nutarta kaip neblogai mokančius rusų kalbą partizaną *Šarūną* ir mane dienos metu pasiųsti pas *Namikio* žmoną, gyvenančią viename vienkiemyje. *Šarūnas* apsirengė sovietinės armijos kareivio uniforma, o aš – *KGB* leitenanto uniforma. Nuvykome pas *Namikio* žmoną, bet svarbiausio tikslo – sužinoti, kada į namus parvyks jos vyras – nepasiekėme. Arba ji nutuokė, kad mes ne *KGB* darbuotojai, o gal tikrai nieko apie savo vyro atvykimą nežinojo.

Grįžtant į stovyklavietę iš vienos sodybos pradėjo į mus šaudyti. Gerai, kadėjome pagrioviu, tad smukome į griovį ir sėkmingai pasitraukėme. Greičiausiai mus apšaudė kurio nors būrio partizanai, nes ir dienos metu skrebai nedrįso čia rodytis, o partizanai ir dienos metu kai kuriose sodybose pastovyklaudavo. Žodžiu, galėjome nukentėti nuo savų.

Vis dėlto skrebei sadistui nuo pelnytos mirties išsisukti nepavyko. Ryšininkai sužinojo, kad Namikis su keliais savo sėbrais vežimu yra išvažiavę į Pānevėžį ir vakarop turėtų grįžti į Vadokliūs. Buvo nutarta krūmuose, esančiuose apie penkiasdešimt metrų nuo kelio, surengti pasalą. Pasalai buvo nuspręsta pasiūsti dvylika partizanų su kulkosvaidžiais, automatais ir pusautomatais šautuvais.

Pociūnas pasiūlė ir mane įtraukti į tą partizanų grupę. Buvau aprūpintas pusautomatiu šautuvu su dešimčia šovinių.

Pasaloje teko laukti apie porą valandų, kol pasirodė vežimas, pilnas prisėdusių skrebų. Į juos atidengėme sutelktą ugnį. Deja, mes buvome ne snaiperiai. Vienas skrebas, matyt, sužeistas, liko gyvas ir, pasislėpęs griovyje, ėmė į mus šaudyti iš automato. Perbėgimais pasiekėme griovį ir šūviais išilgai jo pribagėme besipriešinantį skrebę. Pasirodė, kad žuvo ne tik Namikis, bet net KGB leitenantas ir dar trejetas skrebų.

Po šios operacijos Petras pasiūlė atiduoti man iš nukautų skrebų paimtą naują geltonbūvį automatą. Niekas dėl to neprieštaravo, ir aš buvau labai patenkintas, rusišką „kačergą“ pakeitęs į automatą. Petras nuvilko nuo KGB leitenanto uniformą ir ja dažnai apsvilkdavo, atlikdamas kai kurias užduotis, ypač dienos metu.

Keletą savaitių pasisvečiavę pas Lėno ir Vadoklių miškuose įsikūrusius partizanus, nutarėme grįžti į Viliukų mišką. Čia sužinojome, kad *Klevas* sudarė atskirą būrį, susidedantį daugiausia iš artimų vietovių kilusių partizanų. Mūsų būrio, kuriame tuo metu buvo dvylika vyrų, partizanai savo vadu pasiūlė *Liočį* – Vytautą Riklicką. Jis daugiau kaip metus buvo tarnavęs vokiečių kariuomenėje, kovėsi rytų fronte, taip pat ne kartą valė iš miškų sovietinius partizanus, buvo labai drąsus, bebaimis kovotojas, paskutinis su BRN'o kulkosvaidžiu pasitraukdavo iš mūšio lauko.

Iš visų būrio vyrų Vytautas Riklickas valgiui buvo neišrankiausias. Kaip miško gyventojai, neretai pasirinkdavome ir išsikepdavome grybų. Ruošdami kepimui, kruopščiai apžiūrėdavome kiekvieną grybą, kad tik jame nebūtų nė vienos skylutės ir nė menkiausios kirmėlytės. Vytautas to nepaisydavo – jam vienodai tiko ir sveiki, ir pakirmiję grybai. Draugams tuo stebintis, kartą pasakė: „*Aš jas (kirmėles) valgau, o ne jos mane.*“

Gerai pažįstamame ir jaukiame Viliukų miške teko neilgai bazuotis. Vieną vakarą ketvertas ar penketas būrio vyrų išvyko aplankyti savo artimųjų ir pasirūpinti maisto produktų. Jie turėjo paryčiumi grįžti. Praaušus Deltuvos pusėje pasigirdo šaudymas. Nusprendėme, kad grįžtančiuosius užpuolė pasaloje esantys skrebai. Visi vyrai su ginklais nubėgome į tą pusę, kur girdėjosi šaudymas. Pasiekę miško pakraštį, pamatėme ant kelio degantį sunkvežimį ir keletą nukautų uniformuotų ir neuniformuotų vyrų.

Paaiškėjo, kad Ukmergės kalėjimo virtuvė pristigo malkų ir jų pasigaminti į Viliukų mišką pasiuntė savo darbuotojus. Kai kurie partizanai, ypač vyresnio amžiaus, nepritarė tokiam susidorojimui, tarnybines pareigas einančių nekaltų žmonių žudymui. Bet, kita vertus, kas galėjo pagalvoti, kad į miško pusę važiuojantys uniformuoti vyrai yra ne enkavedistai, traukiantys likviduoti partizanų ir pasirinkę pasalai vietą pamiškėje.

Kaip bebūtų, šis susidorojimas negalėjo likti be atgarsio. Dėl to buvo nutarta vėl persikelti į tolimesnius, didesnius Lėno ir Vadoklių miškus. Jau po pietų pasiekėme Viliukų miško pakraštį, kad, tik kiek pritemus, jau galėtume, šnipų nepastebėti, žygiuoti tolyn.

Lėno miške, nespėjus nė gerai pailsėti, mums pranešė, kad rusų kareiviai artėja prie miško ir vienoje pamiškės vietoje, rugių lauke, pasistatė sunkųjį kulkosvaidį. Viskas rodė, kad enkavedistai gausiomis jėgomis rengiasi „šukuoti“ mišką.

Abiejų būrių partizanai nutarė iš šio miško pasitraukti į Vadoklių miškus ar dar toliau. Priartėjome prie pamiškės. Nieko įtartino pro kariškus žiūronus nepastebėję, prisidengdami upeliūkščio pakrantėse augančiais krūmais, eilute, atsitolinę vienas nuo kito per penkis šešis metrus, nubėgome į kitą mišką. Pasirodo, mes prabėgome palei netoli išsidėsčiusį sunkiojo kulkosvaidžio lizdą, bet enkavedistai didelio partizanų būrio, besitraukiančio kovine eilute, pakliudyti pabijojo.

Beveik porą mėnesių prabuvome Panevėžio rajono Vadoklių, Raguvės, net Velykių valsčiuose. Tas dienas prisimenu su didžiausiu malonumu. Čia gyveno daug pasiturinčių ūkininkų, kurie visada su pasitenkinimu sutikdavo partizanus, kuo galėdami juos vaišindavo, iškūrendavo pirtis, aprūpino partizanus gerais drabužiais, apavu, maistu.

Rudeniop vėl patraukėme į Viliukų mišką. Nespėjome po ilgos kelionės nė gerai nusunūsti, kai mus pažadino sargybinis ir pranešė, jog pastebėjęs miško kvartaline einant rusų kareivius. Kadangi tuo metu būryje buvo tik devyni partizanai, nusprendėme į kautynes nestoti, o bandyti pasitraukti. Tikėjomės, kad gal pavyks išvengti susidūrimo. Pasirodo, enkavedistai, lyg gerai žinodami mūsų apsistojimo vietą, jos link traukė dviem sparnais. Besitraukdami nuo vienu sparnu traukiančių kareivių, netikėtai susidūrėme su kitu sparnu einančiais kareiviais. Tolesnė įvykių eiga mums buvo netikėta. Kareiviai, pamane, kad juos partizanai puola, išsigando ir pasileido bėgti. Jauniausias, gal septyniolikos metų partizanas, slapyvardžiu *Vytautas*, sustojo, ramiai, lyg šaudykloje, nusitaikė šautuvą ir iššovė bėgančiam kareiviui į nugarą. Kareivis krito. Vytautas dar buvo ketinęs bėgti ir pasiimti nukautojo automatą, bet tą daryti draugai sudraudė, nes kiekvieną akimirksnį bėgantieji, pajutę už savęs nedidelį būrelį partizanų, galėjo atsigręžti ir paleisti į mus iš automatų mirtinus šūvius.

Paleidę bėgančių kareivių link keletą šūvių, juos apėjome ir apsistojome retais krūmais apaugusioje kalvelėje, bet daugiau su priešu nesusidūrėme. Vytautas už šaltakraujiškumą buvo apdovanotas BRN'o tipo kulkosvaidžiu, kuris viso būrio pritarimu buvo paimtas iš kito partizano, tam nuoširdžiai pritariančio.

Kiek pritemus nutarėme iš Viliukų miško persikelti į Siesikų mišką. Bet jau rytojaus rytą, mums visai to nesitikint ir vienam sargybiniui budint tik pačioje stovykloje, ją užpuolė enkavedistai. Rimtai pasipriešinti nebuvo kada, tik *Liočys* prieš link paleido keletą kulkosvaidžio salvių ir kiek pristabdė „*stoj, mat, mat*“ bešūkaujančius ir iš automatų šaudančius enkavedistus. Nors ir gerokai panikos apimti, bet nuo enkavedistų pasitraukėme sėkmingai, jeigu neskaitytume vieno enkavedistams į nelaisvę pasidavusio partizano, slapyvardžiu *Plienas*, dėl įspūdingos vyriškos išvaizdos ir karingos laikysenos praminto *Liūtu*. Blogiausia, kad

jis vėliau išdavė ne vieną mus materialiai rėmusį ūkininką. Šie buvo suimti, o jų šeimos ištremtos į Sibirą.

Liočio būrio partizanams buvo neaišku, kodėl jie sistemingai persekiojami enkavedistų. Netrukus paaiškėjo, kad vienas Viliukų pamiškės gyventojas yra KGB agentas, kuris sekdamas mūsų būrio judėjimą ir apie tai pranešdavo okupantams. Gerai žinantys to pasidavėlio veiklą mums pranešė, kad, mūsų būriui traukiantis link Lėno miško, šis agentas buvo užlipęs ant savo klojimo stogo ir ilgai sekė partizanų žygiavimą. Parsidavėlis buvo likviduotas, ir mūsų persekiojimas liovėsi.

Visą 1945 metų rudenį praleidome Viliukų miške. Reikšmingiausias įvykis – *Žaliojo Velnio* ir jo palydos, vykstančios susitikti su *Vyčio* apygardos vadu D. Vaiteliu, apsistojimas Viliukų miške. Mūsų būrio vyrus gerokai nustebino tai, kad *Žaliojo Velnio* partizanai skersiniu pjūklų pjovė didžiules egles, kirviais genėjo jų šakas ir iš jų statė palapines, kurios buvo reikalingos tik dviem paroms. Mes per partizanavimo laikotarpį nenuėjome nė vieno medžio, o palapinėms naudojome ranka pasiekiamas eglių šakas. Mes nepritarėme ir tam, kad kai kuriuose būriuose palapines pasidarydavo iš nuluptų eglių žievių.

Praeidamas pro su kirviais besidarbuojančius vyrus, pamačiau aukšto ūgio, apžėlusį vešlia žilstelėjusia barzda, karine miline apsirengusį vyrą. Išgirdau jį kalbant: „*Reikėtų pirties. Visur niežti. Utėlių net barzdoje atsirado.*“ Tai buvo plačiai pagarsėjęs *Žaliojo Velnio*. Jo vyrai kruopščiai ruošėsi susitikimui su *Vyčio* apygardos vadu leitenantu D. Vaiteliu. Vienas partizanas, matyt, einantis kirpėjo pareigas, pasodinęs ant kelmo kirpo ir skuto apžėlusius vyrus.

Kitą naktį Petras Pociūnas *Žaliojo Velnio* ir jo palydą (štabą ir jo apsaugą) nuvedė pas *Vyčio* apygardos partizanų vadą D. Vaitelį.

Vasarą praleidome neblogai, tačiau ruduo jokių patogumų nežadėjo. Naktys ilgėjo, prasidėjo lietingos dienos. Neretai iš žygių grįždavome kiaurai permerkti, peršlapusiais batais. Vakarais, naktimis kūrenti laužus jau bijojome, todėl nuvargę suvirsdavome į gultus, o drabužiai ir batai išdžiūdavo ant kūno. Tačiau neteko girdėti ką nors dėl to skundžiantis. Vyrai kantriai ir ištvermingaiėjo pasirinktu keliu.

Atėjus žiemai ir žemę padengus sniegui, partizanai bazuotis miške jau nebedrįso. Užpuolimo metu besitraukiančiųjų kryptį išduotų palikti pėdsakai. Prasidėjo klajojimas per keletą Ukmergės ir Panevėžio valsčių panamiui. Naktimis žygiuodavome, bet dažniausiai važiuodavome, pasirinkdavome patikimą sodybą ir joje praleisdavome vieną dvi paras. Vieni eidavo sustiprintą sargybą, o kiti ilsėdavosi, įvairiai praleisdavo laiką – kas lošdavo kortomis, žaisdavo šaškėmis, skaitydavo iš žmonių gautas knygas, kai kas miegodavo.

Kartais būrys išsiskirdavo po du ar tris partizanus ir kurį laiką pratūnodavo artimų giminių ar gerų pažįstamų įrengtose žeminėse.

Apie mano partizanavimą žinojo tik du patikimiausi kaimynai, mano pavardę ir vardą žinojo tik trys patikimiausi partizanai – Petras, Julius ir Vytenis. Todėl aš išdrįsdavau, be slapstymosi pas gimines, kurį laiką pabuvoti ir namuose. Ir tik retkarčiais 1946 metų vasarą su *Liočio* būrio partizanais atlikdavau kai kurias užduotis toliau nuo savo tėviškės.

Matydamas, kad partizaninis judėjimas menkėja, išdavikams padedant sunaikinamos partizanų grupės, kad savo tolesne veikla partizanų gretose ir neišvengiama žūtimi ką nors naudingo laisvės kovai neduosiu, mano artimiausiems bendražygiams neprieštaraujant, nutariau legalizuotis. Įprastu būdu legalizuotis negalėjau. Jeigu paprasti mažaraščiai jaunuoliai po legalizavimosi, praėjus kuriam laikui, daugelis buvo suimti ir nuteisti ilgiems metams kalėjimo, tai ko galėjau tikėtis aš, turintis vidurinį išsilavinimą ir buvęs karo mokyklos kariūnas-*plechavičiukas*, be to, politinio kalinio sūnus.

Mano pusbrolis Jonas Artmonas tuo metu dirbo Ukmergės CBAĮ (metrikacijos) biuro vedėju, buvo milicijos darbuotojas, turintis puskarininkio laipsnį. Nors ir rizikuodami, pakvietėme Joną atvažiuoti pas mus į namus. Atvažiavo. Apsikabinome, pasibučiavome, išsikalbėjome. Pradėjus kalbą apie mano legalizavimąsi, Jonas staiga išsitraukė iš kišenės savo karinį bilietą ir pasą. *„Imk ir naudokis. Esame labai panašūs, pavardės skiriasi tik viena raidė. Prie mano tėvo vardo Motiejaus parašyk brūkšnelį ir prirašyk Ignoto, ir baigtas kriukis. Kol kas kitame rajone galėsi drąsiai darbuotis“*, taip kalbėjo mano pusbrolis, kuris, eidamas atsakingas pareigas, pasirodo, kiek galėjo, padėjo partizanams, parūpindavo jiems šovinių, įteikdamas juos ryšininkui, patikimam žmogui, gyvenančiam Ukmergėje, arba savo broliui Kaziui, gyvenančiam Siesikuose.

Su šiais dokumentais nuvykau į Kaišiadoris ir, padedant pusbroliui, išdarbinau Kaišiadorių tarybinio ūkio buhalterijoje. Tačiau asmens dokumentuose išregistravimo žyma buvo atlikta mano paties pasidirbtu antspaudu ir, aišku, ne visai vykusiai, be to, nuotrauka pase prityrusiam specialistui galėjo sukelti įtarimą. Skyrėsi pirmosios pavardžių raidės ir gimimo metai, todėl negalėjau naudotis brandos atestatu. Prisiregistruoti su šiais asmens dokumentais nedrįsau, o dirbti pokario metais neprisiregistravus ilgai buvo negalima.

Nuvykau į Ukmergę pas pusbrolių Joną pasitarti, ar nebūtų galima gauti „švarius“ asmens dokumentus kaip juos pametusiam. Jonas iš pasų stalo atsinešė vieną pažymą (*spravką*), kuria remdamasis parašiau pažymą, kad mano dokumentas – pasas pamestas ir nesurastas. Padirbau Veprių valsčiaus milicijos viršininko parašą ir antspaudą. Be jokių sutrikimų gavau „švarų“ pasą, pusbrolio dėka gavau „švarų“ karinį bilietą, pusbrolis juos užregistravo, ir aš su „švariais“ dokumentais vėl atsidūriau Kaišiadorysė. Tenai padėjau vienam žmogui palaidoti jo sūnų, buvusį partizaną, žiemos metu nukautą ir numestą už Kaišiadorių kapinių. Nežinau, kodėl jam teko kreiptis į mane, visai jam nežinomą žmogų. Turbūt mano kuris nors giminaitis ir tam žmogui labai artimas patarė kreiptis į mane kaip buvusį partizaną. Žinoma, tas žmogus nenorėjo, kad KGB sužinotų apie jo sūnaus tikrąją mirtį, nes dėl to nukentėdavo ne tik tėvai, bet ir artimiausi giminės. Nors labai prieštaravau, bet tas žmogus už mano paslaugą prižadėjo, atvežė ir padovanojo man palaidotojo sūnaus dviratį. *„Mano sūnus buvo doras žmogus, ne banditas, tegu doras žmogus jo dviračiu ir važinėja“*, – tepasakė, kai aš nenorėjau, kaip man atrodė, nepelnytos dovanos priimti.

Tuo ir baigėsi mano rezistencinė veikla. Prasidėjo sunkus ir prieštaringas legalaus gyvenimo kelias. Nors apie mano rezistencinę veiklą sovietiniam saugumui nepavyko nieko konkretaus sužinoti, bet užteko ir to, kad mano tėvas buvo politi-

nis kalinys, nuteistas ilgam laikui kalėti, o aš „panorau tapti fašistiniu karininku“ („*захотел стать фашистским офицером сволочью*“) ir ne kartą buvau atleistas „*kaip netinkamas tarybinei įstaigai*“. Iki sadistų Stalino ir Berijos mirties teko padirbėti įvairų darbą įvairiuose rajonuose (Kaišiadorių, Joniškėlio, Širvintų, Molėtų), kol galų gale 1964 metais išdrįsau atvykti į netoli tėviškės esančius Ūpninkus ir ke-liolika metų dirbau Upninkų aštuonmetėje mokykloje. Nepakęsdamas brežnevinės rutinos mokykloje, silpnai apie pedagoginį ir metodinį darbą nusimanančių vietinių komunistėlių komandavimo ir iki gyvo kaulo įkyrėjusio beprasmiško popierizmo, išėjau į dalinę pensiją, o vėliau pradėjau dirbti Upninkų tarybiniam ūkyje meninės apdailos darbininku ir dailininku, kol išėjau į užtarnautą poilsį – senatvės pensiją.

Su nepaprastu džiaugsmu sutikau judėjimą už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę, bet gerokai pašlijusi sveikata neleido ir neleidžia kiek aktyviau įsijungti į Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės stiprinimo darbą.

* * *

Ne vienam, skaitant šiuos prisiminimus, pasirodys, kad juose stinga konkretumo – nevardijami kai kurie partizanų būriai ir jų vadai, eilinių partizanų slapyvardžiai ar pavardės, paminint jų vos vieną kitą.

Dabar, praėjus vos ne pusšimčiui metų, jau nebeįmanoma atmintyje išsamiai atkurti anų laikų įvykių. Akyse kaip gyvi stovi ir savo, ir kitų būrių partizanų veidai, bet nei būrių pavadinimų, nei partizanų ir jų vadų pavardžių (jų žinojau nedaug) ir slapyvardžių nebeprisimenu. Tuo labiau kad ir būta kituose būriuose po savaitę kitą.

Be to, tenka pripažinti, kad kai kurie būriai, nors ir turėjo pavadinimus, dažniausiai buvo vadinami vadų pavardėmis ar slapyvardžiais: kapitono Krikštaponio, leitenanto Vaitelio, Kecoriaus, *Klevo*, Vaičiūno (Pagirių miške) ir kt. būriai.

Vytauto Riklicko (*Liočio*) vadovaujama būryje, be jo paties, buvo Povilas Riklickas, Petras Pociūnas (*Rimantas*), Julius Tamošiūnas (*Tėvukas*), Vytenis Eglinskas, *Šarūnas*, *Šturmas*, Liesis, *Plienias-Liūtas*, Jonas Ertmanas (*Algimantas*). Kitų dviejų ar trijų nei pavardžių, nei slapyvardžių nebeprisimenu.

Vepriškis Julius Tamošiūnas žuvo Labanosių kaime. Sunkiai sužeistas, matyt, jau nesąmoningai, paprašė gerti. Skrebas Vosylius pagriebė sauja žemių, ja užkimšo jam burną ir taip jį uždusino. Bet ir pats Vosylius negarbingai nusigalabijo: prisilakęs kažkokio alkoholio, krito negyvas prie Veprių vaistinės patvorio.

Partizanas *Plienias (Liūtas)*, kaip minėjau, negarbingai baigė partizanavimą, tačiau visai kitaip pasielgė ilgą laiką *Liočio* būryje partizanavęs, o paskui persikėlęs į prie tėviškės esančius Vadoklių miškus Vytenis Eglinskas, eigulio sūnus, buvęs Marijampolės karo mokyklos kariūnas.

Viename susidūrimo su kagebistais Vytenis buvo sunkiai sužeistas. Vienas KGB karininkas priėjo prie Vytenio ir ėmė traukti batus. Vytenis iš pistoleto nušovė karininką ir po to pats nusišovė. *Vyčio* apygardos vadas D. Vaitelis Vyteniui Eglinskui suteikė jaunesniojo leitenanto vardą po mirties.

Keletą mėnesių teko bendrauti su Sietynų kaime gyvenusios Veronikos Dikčienės broliu Petru Bartoška, *Kardžio* būrio partizanu. Jis žiemą slapstėsi pas

seserį, buvo skrebu netikėtai užkluptas, suimtas ir nuvarytas į Veprius. Tenai, skrebinėje, buvo igrūstas į rūsį. Tačiau Petras buvo ne toks, kad susitaikytų su tokia padėtimi – jis kūrė įvairiausius planus, kaip iš skrebu būstinės pasprukti. Sutemus skrebai viename kambaryje lošė kortomis. Petras vienais apatiniais baltiniais, be batų, vien su kojineis, užsimetęs rudus kailinukus, išlindo iš rūsio, priėjo prie skrebu ir paprašė leisti jam pasišildyti prie koridoriuje besikūrenančios krosnies. Tie leido. Petras pastebėjo, kad lauke vienas sargybinis palengva eina aplinkui namą. Nutaikęs proga, Petras tyliai movė pro lauko duris ir pasileido bėgti Daugėlos namų pusėn. Sargybą ėjęs skrebas pastebėjo bėgantį ir ėmė šaudyti. Petras numetė kailinius ir, vien baltais apatiniais būdamas ir dėl to naktį žiemos sniege nepastebimas, laimingai paspruko. Išbėgę skrebai iš pykčio dar paleido keletą šūvių į, kaip jiems atrodė, gulintį partizaną. Pribėgę terado tik kulkų suvarpytus kailinius.

Šis epizodas rodo, kad doriems lietuviams laisvė buvo už gyvybę brangesnė.

Tai vienas kitas dar prisimintas rezistencijos kovų epizodas, gal ir nelabai reikšmingas, bet, mano nuomone, negalima nieko, kas prisiminta apie šventą rezistentų veiklą, nepaminti.

Prisiminimai apie partizaną Petrą Pociūną

Jonas Ertmanas*

Apie nepaprasto Lietuvos patrioto, buvusio be-baimio pokario metų rezistencijos kovų dalyvio, *Vyčio* apygardos partizano Petro Pociūno veiklą ir gyvenimą norėtusi kuo smulkiau ir išsamiau papasakoti.

Deja, nuo tų dramatiškų laikų praėjo vos ne pusšimtis metų. Negailingas laikas to meto liudytojų sąmonėje užmarštin nugramzdino daugelį tų dienų įvykių, palikdamas tik pačius svarbiausius rezistencinės kovos epizodus. Nors ir kaip graudu, bet ir iš Petro Pociūno gyvenimo ir veiklos teprisimenu tik keletą esmingesnių epizodų.

Su Petru Pociūnu kelerius metus mokiausi Vėprių pradinėje mokykloje, o trečiame skyriuje teko ir sėdėti viename suole. Petras buvo energingas, judrus, labai draugiškas, mokėsi gerai. Atmintin įstrigo tai, kad jis turėjo gana didelę veršėnikę, kurioje, be vadovėlių ir sąsiuvinėjų, rasdavo vietą ir nemenkas skaičius carinių pinigų banknotais. Pasakojo, kad jo senelis karo metu tų pinigų net du maišus prisikimšęs. Petras slapta tuos pinigus iš maišų ėmė, nešė į mokyklą ir juos mainė į įvairius mokinių turimus daiktus (peiliukus, plunksnas ir pan.) arba už keletą ar keliolika centų pardavinėjo. Tų pinigų man davė veltui.

Nors ir mažas, Petras buvo pamaldus vaikas, bažnyčioje patarnaudavo mišioms, kartais padėdavo minti vargonų dupleles. Nusiskundė, jog vieną kartą truputį pavėlavo į bažnyčią ir už tai kunigas Mirskis jam kirto antausį. Nors tuo metu jau klebonavo kitoje parapijoje ir buvo atvažiavęs į atlaidus, bet elgėsi kaip savoje parapijoje.

Petras Pociūnas kelerius metus buvo Marijampolės marijonų vienuolyno broliuku ir mokėsi marijonų gimnazijoje.

Kaip bendramoksliai vėl susitikome Ukmergės gimnazijoje 1943 metų rudenį. Petras ir gimnazijoje mokėsi gerai, ypač puikiai jam sekėsi lietuvių kalba ir literatūra. Buvo nuolatinis gimnazijoje rengiamų literatūros vakarų dalyvis, išraiškingai skaitė kūrinių ištraukas ir deklamavo eilėraščius. Kartą skaitė ištrauką iš jo paties parašyto romano „Šilėnų (?) kaimo žmonės“.

Petro šeima, anksti netekus tėvo, vertėsi sunkiai, nes priesmėlio žemė šykštėjo gausesnį derliaus. Petras atostogų metu ėjo uždariauti pas turtingesnius ūkininkus. Šienavo, pjovė ir kapojo malkas, taip užsidirbdavo pinigų mokslui.

Prisimenu vieną bendrų mūsų mokslo metų epizodą. 1943–1944 mokslo metams kiekvienas mokinyš ar jo tėvai turėjo paruošti po tris kubinius metrus malkų gimnazijos katilinei kūrenti. Susitarėme patys paruošti šešis kubinius metrus malkų. Nuvykome pas eigulį

Partizanas Petras Pociūnas

* Autorius, buvęs *Vyčio* apygardos partizanas, Petro Pociūno bendražygis. *Vyr. red. pastaba.*

ir paprašėme skirti užduotį. „*Turiu vieną gerą pušį. Iš jos vienos pagaminsite bent keturis kubinius metrus malkų*“, – nusišypsojęs pasakė eigulys.

Kas mums, kvailiukams, nieko apie miško ruošos darbus nenusimanantiems... Matyt, pušis tikrai gera, jeigu iš jos vienos tiek malkų išeis. Tai buvo, galima sakyti, lauko pušis, auganti miško pakraštyje. Ne daugiau kaip trijų metrų aukščio kamienas turėjo apie 80 cm skersmenį. Liemenį vainikavo trys stambius rąstus primenančios šakos su atitinkamo storio šakelėmis. Be to, pušies papėdėje buvo išikūręs nemenkas skruzdėlynas. Pusę dienos sugaišome, kol sunaikinome skruzdėlyną ir išvaikėme skruzdėles. Ne mažiau laiko praėjo, kol nupjovėme storakamienę pušį. Nors ir gerokai pavargome, bet su ta „gerąja“ pušimi per keturias dienas susidorojome, supjaustėme gabalais, juos per didelį vargą suskaldėme ir paruošėme net 4,5 m³ malkų.

Vienas kitas mūsų darbo pasižiūrėti atėjęs žmogus supeikdavo eigulį už per sunkią užduotį neprityrusiems jaunuoliams. Patardavo nevargti su stambiais gabalais, nesistengti jų perskelti, o tik kirviu įkirsti žymę, kad atrodytų, jog buvo stengtasi perskelti, bet neįveikta. Tačiau šių patarimų mes neklausėme ir darbą atlikome labai sąžiningai. Likusius 1,5 m³ pagaminome per pusdienį.

1944 metų vasario mėnesį generolas P. Plechavičius ėmė organizuoti Lietuvos rinktinę. Petras ir aš nesvyruodami stojome į Marijampolėje organizuojamą mokomąjį batalioną, neoficialiai vadinamą karo mokykla. Sąlygos buvo sunkios, maistas prastas ir jo buvo maža. Karinę uniformą gavo tik dvi iš anksčiau atvykusių kursantų suformuotos kuopos. Tos kuopos, kurių kursantai buvo neuniformuoti, buvo laikinai išformuotos, o mokslo tęsti buvo paliktos tik dvi uniformuotos kuopos. Petras stengėsi pasilikti karo mokykloje ir greičiau tapti karininku. Didelėmis pastangomis pateko į uniformuotų karių kuopą ir karo mokykloje išbuvo iki paskutinės jos gyvavimo dienos.

Generolas P. Plechavičius, nenorėdamas, kad lietuviai tarnautų vokiečiams, Vietinę rinktinę paleido, taip pat įsakė likviduoti ir karo mokyklą. Esesininkai apsupo karo mokyklą, norėdami ten esančius uniformuotus kariūnus suimti. Petras laimingai prasiveržė pro puolančius esesininkus ir, slapstydamasis dienomis, naktimis pėsčias traukė tėviškės link ir sėkmingai pasiekė gimtąjį Labanosių kaimą.

Lietuvą antrą kartą „išvadavus“ sovietinei armijai, Petras Pociūnas, nenorėdamas nė vienos dienos tarnauti okupantams, paliko tėviškę ir išėjo partizanauti. Tačiau apie tai sužinojau tik tada, kai 1945 m. gegužės 15 d. Petras su draugais labanosiškiu Juliumi Tamošiūnu ir vadokliečiu Vyteniu Eglinsku apsilankė pas mane. Daug nesvarstydamas, ir aš įsijungiau į partizanų gretas.

Deja, kaip minėjau, apie Petro rezistencinę veiklą atmintyje teišliko tik keli epizodai.

Petras Pociūnas (slapyvardis *Rimantas*) mano partizanavimo metu priklausė Viliūkų miške besibazuojančio *Liočio* (Vytauto Riklicko) vadovaujama partizanų būriui. Tačiau Petras buvo didelis nepasėda. Dažnai tik jam vienam arba tik artimiausiems draugams žinomomis priežastimis ilgokai pasisvečiuodavo kituose *Vyčio* apygardos partizanų būriuose. Neretai ilgesniam laikui pasilikdavo būryje prie apygardos štabo, vykdydamas jo vado leitenanto D. Vaitelio užduotis. Petras

buvo vienas patikimiausių ryšininkų tarp kitų apygardų štabų ir pagrindinių organizacijų.

1945 metų rudenį Petras tarpininkavo *Vyčio* ir *Žaliojo Velnio* partizanų apygardų štabų ir jų vadų susitikimui Lėno miške. Daugiau kaip mėnesį praleido *Žaliojo Velnio* apygardos leitenanto *Piliakalnio* būryje, padėjo vykdyti įvairias jo užduotis.

Po vieno sėkmingo mūšio su Vadoklių skrebaus Petras nuvilko nuo nukauto KGB leitenanto uniformą. Ją apsilvilkęs, mėgdavo aplinkiniuose kaimuose pasisvečiuoti ir tik jam vienam žinomas užduotis atlikti. Dėl to kartą jam teko nukentėti.

Stovyklaujant Lėno miške vieną dieną Petras, apsilvilkęs kagebisto leitenanto uniformą, paėmęs mano automata, kažkur išvyko. Kitą dieną, pavakary, Lėno miško pakraštyje pasigirdo įvairių ginklų, daugiausia automatų, šūviai ir granatos sproginimas. Pasirodo, Petras, kaip vėliau paaiškėjo, susidūrė su Taujėnų valsčiaus skrebu pasala. Nepadėjo nė kagebisto uniforma. Kažin kaip viskas būtų pasibaigę, jeigu netoli miško nebūtų pasitaikęs griovys, kuriuo, nors ir kulkos sužeistas į koją, Petras atsiplėšė nuo skrebu ir dingo miške. Porą savaitių jo nematėme ir nežinojome, kas ten pamiškėje šaudėsi. Tik vėliau viskas paaiškėjo. Petras porą savaitių gydėsi ir ilsėjosi pas savo širdies draugę Kuliešytę (?). Kai kas buvo linkęs manyti, kad Petras susidūręs su partizanais. Dėl to esą buvusi kalta kagebisto uniforma. Kas žino... Petras buvo labai drąsus, jokių pavojingų užduočių nevengiantis partizanas.

1946 metų vasarą teko keletą dienų stovyklauti Veprių miškuose. Būdami tenai sužinojome, kad Pakálnės kaimo gyventojas Juozas Tamošiūnas kartą buvo iškviestas į Veprių skrebu būstinę, kur jį, tardant KGB viršininkui Kovaliovui, smarkiai kankino kagebistų pagalbininkas, iš kažkur atsibastęs Veprių malūno vedėjas Ivanauskas. Iš Tamošiūno buvo reikalaujama žinių apie partizanus, bet nė vieno kagebistams reikalingo žodžio išpešti nepavyko. Prasadėjo kankinimas. Pirmiausia Ivanauskas Tamošiūną mušė rimbu (bizūnu). Nieko nepesęs pravėrė kabineto duris ir liepė Tamošiūnui kišti pirštus į prasivėrusį tarpą lankstų pusėje. Po to Ivanauskas staiga duris vėrė atgal, nežmoniškai spausdamas pirštus, jog net jų kauliukai sutreškėjo. Tamošiūnas, neapsakomo skausmo pervertas, susmuko be sąmonės. Nieko neišgavę, šlykščiausiais žodžiais iškeikę, jį paleido namo. Nejausdamas savo kūno, ypač kentėdamas nežmoniškų skausmų rankų pirštuose, vargais negalais jis pasiekė savo namus.

Tai sužinoję partizanai ėmė tartis, koku būdu likviduoti sadistą Ivanauską.

Ivanauskas gyveno malūne. Tačiau malūnas stovėjo tokioje vietoje, kad prie jo prisiartinti dienos metu ir surengti pasalą nepastebėtiems buvo neįmanoma. Be to, malūne būdavo nemažai grūdų susimalti atvažiavusių ūkininkų, kurie trukdytų vykdyti bet kokią operaciją. Buvo svarstomi įvairūs šio sadisto likvidavimo variantai. Naktį malūne Ivanausko dažnai nebūdavo, nes talkininkaudavo skrebams.

Petras pasisiūlė apsirengti moters drabužiais, įeiti į malūno vidų ir išgamtą nušauti. Po neilgų ginčų tam planui buvo pritarta. Koviniu ginklu buvo pasirinktas patikimiausias pistoletas – naganas. Į Veprių miestelį buvo pasiūsta ryšininkė sužinoti, ar parsidavėlis Ivanauskas yra malūne. Ryšininkė, grįžusi iš Veprių, pranešė, kad Ivanauskas iš kažkur grįžęs ir yra malūne. Petras apsirengė ryšininkės parūpintais drabužiais, paskolintais vienos kaimynės, užsirišo skarelę,

į pintinėle įsidėjo naganą ir granatą. Prisidengdama Cedrono upelio krantuose augančiais krūmais, „moteriškė“ prisiartinė prie malūno ir įsitikinusi, kad aplinkui joks pavojus negresia, išžengė į malūno vidų. Petras, įėjęs į vidų, pamatė Veprių skreba, anksčiau buvusį neblogą batsiuvių *Šiaučiuką* (taip pramintą dėl mažo ūgio), užsikorusį rusišką „kačergą“ (šautuvą) ir besileidžiantį laiptais į malūno pogrindį, prisiekusių girtuoklių užėigą.

„*Pirma nudėsiu Ivanauską, o po to ir Šiaučiukui kulkos nepagailėsiu*“, – pagalvojo Petras. Palaukęs, kol tas skrebas nuėjo, Petras pirmiausia pasuko link ant maišų sėdinčių ir kortomis „vežimą“ kertančių vyrų.

– *Norėčiau porą maišelių grūdų susimalti*, – paplonintu balsu Petras kreipėsi į vyrus. – *Gal kaip moteriai leistumėte susimalti be eilės.*

– *Jeigu bonkutę pastatysi, tai gal ir užleisime*, – pasakė vienas kortuojančių vyrų.

– *O kur dabar yra malūnininkas Ivanauskas?* – paklausė Petras.

– *Neseniai iš kažkur atsivilkto, dabar yra savo kambaryje ir turbūt miega.*

Petras pasuko malūnininko kambario link. Įėjęs pamatė lovoje drybsantį ir miegantį Ivanauską. Priejęs arčiau prie lovos, išėmė iš pintinės naganą, nusitakė ir paspaudė gaiduką. Šūvio nepasigirdo. Ivanauskas, išgirdęs gaiduko spragtelėjimą, staiga atbudo ir ėmė keltis. Petras skubiai ėmė trauktis durų link ir antrą kartą paspaudė gaiduką. Ir vėl šūvio nepasigirdo. Padėtis buvo labiau negu tragiška – iš vienos pusės už Petrą daug stambesnis ir, aišku, stipresnis sadistas Ivanauskas, o iš kitos pusės gali pasirodyti skrebas *Šiaučiukas*.

Petras, kaip vėliau man pasakojo, net neprišimena, kaip išspruko iš malūno, atsidūrė Cedrono upelio pakrantėje ir, maskuodamasis joje augančiais krūmais, pasiekė Veprių mišką. Eidamas mišku, nagano būgnelį pasuko per porą šovinių atgal ir paspaudė gaiduką. O likimo ironija! Pasigirdo šūvis. Antrą kartą paspaudė gaiduką, ir vėl pasigirdo šūvis. Šoviniai, kurie pirmą kartą neiššovė, iššovė antrą kartą. Štai tau ir sovietinio ginklo patikimumas.

„*Nebent Liucipierius jam padėjo išvengti užtarnauto atpildo, kad daugiau niekšybių padarytų šioje žemėje*“, – pamanė Petras, nusiminęs grįždamas į stovyklą.

Kaip sakome – šuniui šuniška mirtis. Šuns mirtimi mirė ir tautos išgama sadistas Ivanauskas – pasikorė Veprių kapinėse.

Petras labai nekeitė okupantams parsidavusių žmonių, ypač išdavikų, KGB agentų, su jais negailestingai susidorodavo.

Man jau palikus partizanų būrį ir ruošiant legalizavimui dokumentus, pas mane apsilankė Petras, vienas, be draugų. Keletą parų praleidome kartu, daug ką apie savo veiklą partizanų judėjime papasakojo, bet beveik nieko atmintyje neišliko, išskyrus operaciją Veprių malūne.

Tai buvo paskutinis mūsų susitikimas. Atsiveikindamas Petras Pociūnas pasakė: „*Nedaug vilties, kad mūsų kova baigtųsi sėkmingai. Esame vieniši, visų užmiršti, bet aš iš partizanų kovos kelio nepasitrauksiu ir kovosiu iki paskutinio kraujo lašo. Gal tu, Jonai, kada nors pratęsi kovą už mūsų idealą – Nepriklausomą Lietuvą.*“

Petras, vykdydamas partizaninę užduotį, susidūrė su Dėltuvos skrebaus Diržių kaime, buvo sunkiai sužeistas, bet priešui nepasidavė – nusišovė.

Petras savo išpūdžius paprastu pieštuku rašė į nedidelio formato lapelius ir kažkur juos slėpdavo, bet kur – nežinau.

Viena tik aišku, kad, aplinkybėms palankiai susiklosčius, Nepriklausomoje Lietuvoje Petras Pociūnas būtų buvęs neeilinis žmogus – puikus karininkas, geras rašytojas ir aktyvus visuomenės veikėjas.

Tebūnie Jam lengvas Dukstynės kapų smėlis, te pušys amžiną Rekviam groja, o Dievo palaima telydi Jo sielą!

Apie neeilinį partizaną Petrą Pociūną

Pasakojo Vincentas Razumas, Jonas Gudavičius

Užrašė Bronislava Bieliakienė*

Petras Pociūnas gimė 1926 m. k. Vėprių vls. Labanosių kaime. Tėvas tarnavo pasienio policijoje. Anksti mirė, dar prieš karą. Augo du sūnūs: Petras ir Albinas.

Paauglystėje Petras gyveno Marijampolės marijonų vienuolyne, mokėsi vienuolyno gimnazijoje. Vėliau grįžo į Ukmergės gimnaziją.

1944 m. rudenį, praėjus frontui, kartu su kaimynu studentu Lioniumi Bukliu apylinkės miškuose rinko nuo karo užsilikusius ginklus, juos slėpė miške. Agitavo apylinkės vaikus ruošti partizaninei kovai. Netrukus ir pats pasirinko partizano kelią.

Petras buvo idėjos žmogus. Partizanų tapo todėl, kad neapkentė komunizmo. Buvo energingas, sumanus, rimtas, sąžiningas. Stengėsi būti teisingas. Atsakingai žiūrėjo į bausmes šnipams ir išdavikams. Sakydavo: „Prieš baudžiant, perspėjam tris kartus.“ Ieškodavo būdų įsitikinti, ar žmogus tikrai kaltas. Įsitikinęs buvo negailestingas. Teko girdėti pasakojant tokią atsitikimą.

Vienkiemyje, pamiškėje prie Bernótiškių, gyveno Verneckienė. Partizanai sužinojo, kad ji pasakinėja strībams ir enkavedistams apie partizanus. Vieną dieną pas minėtą moterį užėjo Petras, apsilvilkęs KGB karininko uniforma. Šeimininkę rado kieme. Pradėjo pokalbį:

– Zdrastvuite, matuška! (Labas, motuše!)

– Zdrastvuite. (Labas.)

– Bandity k vam zahodiat? (Ar banditai pas jus užėina?)

– Da. Idut i idut. Priamo na Vepry. (Taip. Eina ir eina. Tiesiai į Veprius.)

– Bolšie nie poidut (Daugiau neis), – pasakė, žodžius palydėdamas pistoleto šūviu.

Petras buvo kovotojas, o ne tik bernelis, besislapstantis nuo sovietinės armijos. Buvo griežtas, bet atsižvelgdamas ir į kitų nuomonę.

Vėprių miestelio gyventoja Ramonienė, tada gyvenusi kaime, pasakojo: „Atvažiavo Pociūnas pas mus naktį arkliai. Norėjo arklį palikti klojime visai dienai. Pradėjau prašyti:

– Petriuk, nepalik pas mus. Dažnai skrebai užėina. Nesaugu.

Paklausė. Sėdo į vežimą ir išvažiavo pas kaimyną“.

Buvo pamaldus. Mylėjo motiną. Ir žuvo, sako, pakeliui į namus, susiruošęs motiną aplankyti.

Čiuožė slidėmis iš Jakūtiškių į Labanosius. Susidūrė su Deltuvos strībais ir kareiviais prie Bernótiškio. Praradęs viltį išsigelbėti, nusišovė.

Petras Pociūnas buvo vienas šviesiausių ir sumaniausių Vėprių apylinkės partizanų.

Brolis Albinas Pociūnas buvo suimtas. Išvežtas į lagerį. Dirbo šachtose. Apie 1956 m. buvo atvažiuojęs į Lietuvą. Čia ilgiau neužsibuvo. Grįžo į Kazachstaną. Vedė rusę. Paskui dingo. Dingimo aplinkybės nežinomos. Giminės ieškojo, bet nieko nesužinojo. Manoma, kad nebėra gyvo.

Taip susiklosčius vaikų likimui, motinai paio nervai. Tapo lyg ir ne visai sveika psichiškai. Jos neištrėmė. Gyveno savo nameliuose. Kartais ateidavo į Veprius su kiaušinių krepšėliu. Parduodavo juos gyventojams. Vėliau pirko bakūžę Gėlvonuose. Ten ir išsikėlė. Mirė apie 1960 m. Palaidota

Gėlvonuose.

* Užrašyta 1994 m. Vyr. red. pastaba.

Drąsusis partizanas Petras Pociūnas (*Rimantas*)

Užrašė Bronislava Bieliakienė*

Diržių kaimas netoli Viliūku miško. Jame gyveno daug pasiturinčių ūkininkų. Pas daugelį lankydavosi partizanai. Užsukdavo ir pas mus. Bene dažniausiai pas mus užeidavo jaunas, energingas, simpatiškas vaikiną Rimantas.

Tada man ėjo 6–7 metai. Dar nelankiau mokyklos. Tačiau kai kurie epizodai išliko atmintyje. Rimantas buvo neaukšto ūgio, kresnas, šviesus. Dėvėjo pilkas kelnes ir melsvus marškinius. Kambariye būdavo apsiavęs šlepetėmis. Nežinau, kaip atrodė jo viršutiniai drabužiai, nes niekada nemačiau nei ateinančio, nei išeinančio. Tai būdavo naktį, man miegant.

Rimantas buvo iškalbus. Labai gražiai pasakodavo – visi klausydavome. Daug skaitė. Kaip vėliau išsiaiškinau, skaitė daugiausia filosofines knygas. Aš tada pykdavau, kad nieko nesuprantu. Su savim nešiodavosi storą pasakų knygą, apkaustytą metalu su užraktu. Po jo mirties ta knyga dar ilgai buvo mūsų namuose. Vėliau kažkas iš kaimo gyventojų ją pasiskolino ir nebegražino. Kartą jis mane pagyrė, kad esu gabi. Mat greit išmokdavau eilėraščius atmintinai.

Gražiai išdrožinėjo kultuovę, šaškes. Drožė šachmatų figūras, tačiau nespėjo baigti. Kartais mažuose lapeliuose smulkia, gražia rašysena kažką rašydavo. Vėliau suaugusieji pasakojo, jog yra prasitaręs, kad tuos lapelius slepia Panoteriū mokytojo Stakaičio tėvų sodyboje po medžiu.

Kad Rimantas turi kitą, tikrą vardą, sužinojau vėliau iš užrašo ant nuotraukos, kurią padovanėjo mūsų šeimai. Ten buvo parašyta – Petras. Iš nuotraukos žvelgė labai gražus jaunas vyras. Ranka paremtas dvasingas veidas, mąšlios akys. Ant pusės kaktos užkrię plaukai. Ta nuotrauka ilgai buvo saugoma mūsų namuose, tačiau iki šių dienų neišliko.

Prisimenu, kartą Rimantas pasakojo apie bunkerį, įrengtą pas kaimynus Atkočiūnus. Jis buvęs po krosnimi. Norint į jį patekti, reikėjo nuimti viryklės (plytos) geležis, pakelti keletą plytų. Įlindus vyrams į bunkerį, vėl viską sudėdavo į vietą. Šeimininkai užkurdavo krosnį. Matyt, todėl Atkočiūnų kaminas rūkdavo ir rūkdavo ištisas dienas.

– Kaip taip sugalvoti! Niekada niekas neras, – baigdamas pasakoti, pasakė Rimantas, paspirdamas koja, apauta šlepete, į mūsų krosnį. O aš tada pagalvojau:

– Mat koks geras kaimynų pečius! Visai ne toks, kaip mūsų! Mūsų prastas.

Vėliau tą bunkerį išdavė kažkoks žmogus. Jame buvę vyrai susisprogdino.

Kartais Rimantas važiuodavo į Ukmergėje vykstančius paradus, šventes. Pasiskolindavo iš kaimyno Kazimiero Atkočiūno kostiumą ir išvažiuodavo pasiklaudyti, kas ten šnekama. Grįžęs dažnai pasakodavo:

– Netoli „šulų“ stovėjau ir klausiau.

Man rodos, kad Rimantas žuvo 1948-ųjų ankstyvą pavasarį. Čiuožė slidėmis. Prie Atkočiūnų sodybos buvusi pasala ėmė jį vytis. Vejamas dar nubėgo apie pusantro kilometro, perbėgo Kaūno–Ukmergės plentą. Pasprukti nebebuvo galima. Nusišovė šūviu į pasmakrę.

Tuo kartu žuvo jis vienas. Nuvežė į Dėltuvą. Numetė miestelyje. Vėliau užkasė miestelio pakraštyje prie kirchės.

* Nenorėjusios skelbti savo pavardės moters pasakojimas užrašytas 1994 m. Vyr. red. pastaba.

Atgimimo laikotarpiu perlaidotas į Dukstynės kapines.

Jam žuvus, skrebai valgė Diržių kaime. Vienas iš jų pasakęs: „Ko jis bėgo? Kam jis nusišovė?“ Mat pas Rimantą radę kažkokį dokumentą.

Partizanas Petras Pociūnas (Rimantas), matyt, žinojo, ką daro. Jo, veiklaus rezistencijos dalyvio, šiose apylinkėse, kur jį visi gerai pažinojo, nebūtų išgelbėjęs joks dokumentas.

Partizanas Vytautas Pabedinskas

Pasakojo Vincentas Razumas, Marija Kalinoviėnė

*Užrašė Bronislava Bieliakienė**

Vepriškių Pabedinskių šeima trentyje. 1956 m.

Vėprių miestelyje, dabartinėje Geldutės gatvėje, stovėjo nedidelis namelis, kuriame gyveno gausi (10 vaikų), neturtinga, bet kultūringa Pabedinskių šeima. Vaikai, baigę Veprių pradžios mokyklą, mokėsi Veprių žemės ūkio mokykloje. Visi gabūs ir gražūs. Sūnūs, aukšti ir liekni vyrai, žaidė futbolą Veprių komandoje. Broliai ir seserys gražiai dainavo. Vėliau viena seserų dainavo Operos ir baletu teatro chore.

Vytautas, gimęs apie 1924 m., baigė Veprių žemės ūkio mokyklą ir išvažiavo į Gruzdžiūs mokytis pienininkystės specialybės. Po kiek laiko grįžo į Vepriūs, slapstėsi namuose. Paskui išėjo partizanauti. Greit žuvo.

O buvo taip. 1948 m. žiemą, prieš pat Užgavėnės, prie Veprių esančioje sodyboje vyko Vincento Razumo vestuvės. Vakare į vestuves atėjo trys sribai iš Veprių. Vietiniai partizanai J. Atkočiūnas ir V. Pabedinskas irgi sumanė užsukti į gero pažįstamo vestuves. Netoli sodybos sutiko kažkokį žmogų. Manoma, kad sutiktasis nubėgo ir pranešė Veprių enkavedistams. Partizanai dar nebuvo įėję į vidų, kai kareiviai apsupo sodybą. Vytautas buvo nušautas netoli šulinio. J. Atkočiūnui peršovė kojas, bet jis pabėgo ir pasislėpė kaimyno klojime. Liko gyvas.

Vytauto lavoną numetė Veprių miestelio viduryje. Prie jo buvo atvedę tėvą atpažinti.

Po to įvykio broliai ir seserys išsilakstė iš namų. Kelis surado Vilniuje ir ištrėmė į Sibirą. Tėvą taip pat ištrėmė. Trentyje jį sutikęs veprietis Juozas Gumbelevičius pasakojo, jog senukas labai skurdo, buvęs neišpasakytai apsėstas utėlių. Trentyje ir mirė. Vaikai trentyje išbuvo 7 ar 8 metus. Grįžo. Gyvena vieni Vilniuje, kiti Kaunė.

Brolis Jonas buvo pasitraukęs iš Lietuvos. Gyveno Australijoje. 1992-ųjų vasarą buvo atvykęs į Lietuvą. Gegužės 22-ąją dar svečiavosi Vėpriuose, o birželio 1-ąją, ką tik grįžęs į Australiją, mirė.

* Užrašyta 1994 m. Vyr. red. pastaba.

Politinio kalinio prisiminimai

Pasakojo Jurgis Žentelis

Užrašė Aldona Šikšnienė*

Esu gimęs 1916 metais Ukmergės apskrities Vėprių valsčiaus Kazlaučiznos kaime. Tėvai buvo ūkininkai, sunkiai vertėsi, kaip ir dauguma to meto kaimiečių, be to, ir šeima buvo gausi: du vaikai pirmos žmonos, septyni – antros. Tačiau tėvas buvo šviesus žmogus, troško vaikams mokslo ir visus leido mokytis. Ukmergėje už gimnaziją reikėjo daug mokėti, todėl mokiausi Širvintų progimnazijoje, kur už mokslą mokestis buvo mažesnis. Bet ir progimnazijos nebaigiau, nes tėvas pritrūko pinigų. Iki kariuomenės dirbau tėvų ūkyje, o po kariuomenės įsidarbinau Kauno apylinkės teismo sekretoriumi. Vokiečių okupacijos metais persikėliau į Kauno apskrities Krūonio valsčių. Dirbau finansų skyriuje. Čia susipažinau su Adele Batutyte, sukūrėme šeimą.

Lietuvos kariuomenės eilinis
Jurgis Žentelis. VM-2924

Užėjus rusams, dirbau miškų urėdijoje žvalgu. Susipažinau su Gegužinės parapijos klebonu Rudžioniu, kuris įtraukė mane į pagrindinę veiklą. Turėjau slapyvardį „Tarzanas“, priklausiau „Sūkurio“ būriui, kuriam vadovavo Paulauskas (vardo neprisimenu). Mūsų būrys aktyviai dalyvavo partizaninėje veikloje.

Po vieno susirėmimo su sribais buvome išduoti. O buvo taip. Stribai nujautė, kad kunigas Rudžionis yra pagrindininkas. Užėję pas kunigą, pareikalavo sąrašų. Kadangi kunigo Rudžionio klebonijoje nebuvo, išsigandusi tarnaitė padavė dokumentus. Pagal juos pradėjo suiminėti žmones. Mane darbe perspėjo, kad bėgčiau. Aš palikau darbą ir slapsčiausi namie.

Vieną ankstų rytą nuėjome su žmona nusimaudyti į Nėrį. Staiga pamatėme sunkvežimį, pilną skrebų. Jie pradėjo šaudyti. Aš spėjau pargriūti ir nusivoliojau į mišką, žmona taip pat spėjo pabėgti. Kitą dieną su Adele parvažiavome pas tėvus į Kazlaučizną.

Vėprių valsčiuje buvo daug partizanų, kurie į savo būrį įtraukė ir mane. Batalionui vadovavo St. Markauskas. Man paskyrė užduotį vadovauti Vėprių pusei. Esant reikalui eidavome ir į kitas vietas. Prisimenu, kad didelių nesutarimų tarp mūsų nebuvo. Kartą Gavėnonysė būrio vadas „Papūga“ (pavarde pamiršau) ketino kankinti vieną moterį, neva išdavikę. Tačiau aš jį įspėjau, ir šis atsitraukė.

Dienomis būdavau namie ir dirbau ūkio darbus, o naktį eidavau į būrį.

1947-ųjų vasarą buvo nušautas Vėprių malūnininkas Ivanauskas, įtariamasis šnipinėjimu. Prasidėjo kratos pas žmones, įtariamus palaikant ryšius su partizanais. Suėmė Markauską, ėmė ieškoti pagrindininkų, ryšininkų. Buvo įtarimų, kad Markauskas atidavė saugumui dokumentus.

Buvo liepos 4-oji, ankstyvas rytas. Ardamas pamačiau skrebų ir kareivių būrį. Su-pratau, kad ieško manęs. Skubiai iškinkiau arklius ir raitas nujojau į mišką. Arklius

* Užrašyta 1993 m. Vyr. red. pastaba.

paleidau ganytis, o pats, pasislėpęs už jaunų pušaičių, stebėjau, kas bus toliau. Gal po valandos išgirdau šaukiant mane vardu. Pažinęs kaimyno balsą, atsiliepiu. Jam priartėjus, pasirodė už jo nugaros rusai – kapitonas ir seržantas su vilkšuniu. Mane suėmė. Nuvežė į Ukmergės saugumą, įkišo į buvusio vienuolyno rūsi, paverstą kalėjimu.

Prasidėjo tardymai. Prisimenu tardytoją Rasčepkiną, kuris mane tardė apie porą mėnesių. Neblogas vyras – iš jo gavau tik porą antausių. Kiti buvo žiauresni. Tardytojas Trubačistovas, atsiraitęs rankoves, mušdavo iš peties. Iš manęs nieko neišgavo: „Nieko nežinau, niekur nedalyvavau“ – ir viskas. Nieko nesužinoję, atsitraukė.

Namiškiai atnešdavo maisto, kuri prižiūrėtojai perduodavo. Radau būdą, kaip palaikyti ryšį su namiškiais. Turėjau molinį ąsotėlį (uzbonėlį). Jo dugne pragrėžiau skylutę, į ją įkišdavau laiškėlių, o dugną užklijuodavau duona ir nuo sienų nutrintais dažais uždažydavau. Jurgis Žentelis
Patikima konspiracija. Sumanydavau ir kitų būdų. Karagandoje

Pagaliau 1948 metų vasario mėnesį (dienos neatsimenu) gavau sprendimą pasirašyti, kad gaunu dešimt metų. Aš pasakiau, kad teismo nebuvo. Tada korpusinis patvirtino: „Или нушешь, или нет – всё равно будеть судеть.“ („Ar pasirašysi, ar ne – vis tiek sėdėsi“ – rusų k.).

Į Vilnių išvežė tą patį mėnesį. Mūsų buvo daug: pažįstamų ir nepažįstamų, tarp jų ir Markauskas. Baisu buvo žiūrėti, kaip jį mušė buvę jo bendražygiai. Ypač jis kentėjo Lukiškių kalėjime. Prašėsi ginti, tačiau niekas neužstojo.

Iš Vilniaus išvežė į Oršą – persiuntimo punktą. Čia tris mėnesius statėme kalėjimą. Po trijų mėnesių per Maskvą vežė į Kirovą, o ten patalpino į „Viatlagą“. Taip prasidėjo nemokama „turistinė“ kelionė...

„Viatlage“ buvau paskirtas dirbti miške. Dirbau sunkiai, bet sąžiningai. Sąlygos buvo baisios: buvęs normalaus svorio žmogus, tapau tik 35 kg skeletu. Jei po kojomis pasitaikydavo pagaly – jį peržengti buvo sunku. Pagaliau visai išsekęs patekau į OP – kalinių vadinamą atdychajuščije proizvodstveniki (poilsiaujantys gamybininkai – rusų k.) skyrių. Čia atsigavau, svoris padidėjo iki 72 kg. Ir vėl į sunkų darbą...

Kartą naktį atėjo prižiūrėtojas, atnešė veltinius, šiltesnius drabužius ir liepė eiti pabėgusčių krauti. Uždeda ant peties pabėgusčių ir reikia netrumpą gabalą jį nešti iki vagono. Bet čia duodavo stipriai valgyti ir net išgerti. Taip sulaukiau 1949 metų gruodžio 29 dienos. Mane iš Kirovo srities išdangino į Karagandos sritį, į Dubovką-25. Apgyvendino žeminėje, pradėjo mokyti šachtininko darbo. Po trijų savaičių apmokymoėjau į šachtas dirbti. Dirbau naktinėje pamainoje, avarinėje brigadoje. 1953 m. balandžio mėn. 120-oje

šachtoje mane sužeidė: sprogo neišsprog-dinta kapsulė. Laimei, likau gyvas, tačiau be vienos akies, skaldos sudarkytu veidu, sulaužytais šonkauliais. Ligoninėje manimi rūpinosi vienas vokiečių karininkas, taip pat kalinys. Kaire akimi visai nemačiau, o dešinė – šiek tiek. Tačiau operavo kairę akį, ir aš iki šiol matau, o dešinė užgeso.

Po šios ligos reikėjo pereiti komisiją invalidumui gauti. Gydytoja armėnė man paratė, kaip elgtis, ir aš buvau atleistas nuo sunkių darbų.

Gavęs invalidumą, Spaskos lageryje vežiojau vandenį.

1955 m. birželio 29 d. teismas prieš laiką mane paleido. Iki spalio 20 dienos buvau už vartų, o po 20-osios – kelionė į namus.

Grižau į Kazlaučizną, į savo gimtąjį kaimą: sodyba buvo tuščia, nes 1948 m. tėvai buvo ištremti į Sibirą. Tėvas ten ir mirė, o mamą, radęs prieglaudoje, brolis Jonas parvežė namo. Dabar ji ilsisi Veprių kapinėse.

Grižęs dirbau kolūkyje: iš pradžių laukininkystėje, paskui kiaulių fermoje, vėl laukininkystėje. Pasistatėme savo namą Bečių kaime.

Dabar esu pensininkas, gyvename su žmona Adele, daug man padėjusia sunkiais gyvenimo momentais. Dažnai prisimename praeitį ir džiaugiamės sulaukę laisvos Lietuvos.

P. S. Jurgis Žentelis – vienas tų žmonių, kuriam darbas buvo šventa pareiga. Toks jis išliko visą gyvenimą. Turi pomėgį – mėgsta muzikuoti. Tai garsus Veprių apylinkės smuikininkas, ilgus metus griežęs „pirmuoju smuiku“ įvairiuose renginiuose.

Pažymėjimo apie leitenanto Jurgio Žentelio pripažinimą kariu savanoriu faksimilė

Apie partizanų Atkočiūnų šeimą

Pasakojo Veronika Dūdienė, Vincentas Razumas, Jonas Gudavičius
Užrašė Bronislava Bieliakienė*

Vėprių vls. Pakalnės k. gyveno neturtinga Atkočiūnų šeima. Turėjo smėlėtos žemės lopinėlių. Šeimoje augo 5 vaikai: keturi broliai ir sesuo. Paaugę vaikai ėjo tarnauti pas turtingesnius ūkininkus. Vyriausias brolis Jonas, išvykęs bernauti į Latviją, ten ir pasiliko. Sukūrė šeimą ir į Lietuvą nebegrįžo.

Pokario metais likusių Lietuvoje brolių keliai pradėjo išsiskyrė. Antanas (gim. apie 1919 m.) pasirinko partizano kelią. Juo pasekė ir jauniausias brolis Stasys (gim. 1925 m.). O vidurinis, Julius (gim. apie 1920 m.), išėjo į stribus. Šio pasirinkimo motyvai šiandien mums nežinomi.

Julius stribų būryje buvo neilgai, nes broliai – partizanai, todėl juo nepasitikėjo. Pajuto, kad yra įtarinėjamas. Gavęs kvietimą atvykti į Ukmergės miliciją, suprato, kad geruoju nesibaigs. Į Ukmergę nevažiavo. Parėjo namo, susiruošė ir, pasiėmęs automatą, išėjo į mišką pas brolius.

Apie brolių partizaninę veiklą maža ką pavyko sužinoti. Žmonės išsaugojo atmintyje jų žuvimo aplinkybes.

Pirmiausia žuvo jaunesnysis brolis Stasys. Jo lavoną žmonės rado Šventijoje prie Kazlaučiznos kaimo. Sako, jog plaukė upe valtimi. Gal norėjo persikelti per upę prie Aukštadvario. Valtis apsvirtė. Vanduo lavoną atplukdė iki minėto Kazlaučiznos kaimo. Surado jį ne tuoj, o po kelių savaitių.

Julius 1948-ųjų žiemos vakarą kartu su Vytautu Pabedinsku keliavo į sodybą Vėprių miestelio pakraštyje, kur vyko Vinco ir Marytės Razumų vestuvės. Sodybą apsupo kareiviai. Vytautą Pabedinską kieme nušovė. Juliui pasisekė pabėgti, bet peršovė koją. Pasislėpė kaimyno klojime ir taip išsigelbėjo.

Žuvo Julius Antakalnio kaime. Gėlvonų miestelyje buvo atlaidai. Jie, keli partizanai, užėjo minėtame kaime pas ūkininką. Jiems ten esant, sodybą apsupo kareiviai ir stribai. Kiti bėgo, o Julius užlipo ant tvarto. Sako, dar nušovė du rusus, bet ir pats žuvo.

Ilgiausiai išsilaike vyresnysis brolis Antanas. Žuvus broliams, o ir apskritai išretėjus partizanų gretoms, gyveno jis bunkeryje Pakalnės miške (netoli gimtojo kaimo). Tai buvo rimtas žmogus. Neskriaudė gyventojų. Verčiau pats vargo. Sako, kai jį nušovė, bunkeryje rado tik apiplyšusią šimtasiulę ir džiūvėsių. Žuvo jis vienas. Gyvas nepasidavė. Tai įvyko 1949 ar 1950 metais. Stribai jautę, kad Pakalnės miške apie tą vietą yra bunkeris. Daug kartų ten vaikščiodavę, bet nieko nerasdavę. Atsiradę kas stribams suteikęs papildomų žinių: bunkeris užmaskuotas eglaitė. Stribai vėl ėjo, žiūrėdami, kaip atrodo eglaitės – ar nepamatys džiūstančios.

Ganėtinai pasivaikščioję po mišką, stribai prisėdo pailsėti. Besėdint vienas jų atkreipė dėmesį į netoli augančią eglaitę, kurios viršūnė pradėjusi džiūti. Tai buvo lemtingas pastebėjimas, nutraukęs Antano gyvybės siūlą.

Sesuo Uršulė, gimusi apie 1915 metus, kiek galėdama padėjo broliams ir kitiems partizanams. Buvo ryšininkė. 1948 metais ją ištrėmė. Tėvai jau buvo mirę, tad ištrėmė ją vieną. Grįžusi iš tremties, kurį laiką gyveno Latvijoje pas brolių Joną. Vėliau gyveno Deltuwoje, netoli Ukmergės. Mirė apie

1991-uosius metus. Palaidota Deltuwoje.

* Užrašyta 1994 m. Vyr. red. pastaba.

Partizanų rėmėjų Lukoševičių šeima

Pasakojo Veronika Dūdienė, Mykolas Laurinavičius

Užrašė Bronislava Bieliakienė*

Lukoševičių šeima gyveno Vėprių vls. Slabadės kaime. Ją sudarė trys žmonės: tėvas Stasys Lukoševičius, gimęs 1905 m., motina Stasė Lukoševičienė, gim. 1905 m., ir dukra Janina, gimusi apie 1930 metus. Tai buvo geri ir dori žmonės. Ūkininkavo. Turėjo didelį sodą, bičių.

Antroje eilėje 1-as iš kairės sėdi rezistentas Stasys Lukoševičius

Pokario metais kiek galėdami padėjo partizanams. Pas juos buvo lyg ir partizanų štabas. Jų namuose buvo laikomi dokumentai, rašomoji mašinėlė. Rašė įvairius dokumentus dukra Janina, nors buvo dar tik paauglė. 1945 ar 1946 metais Lukoševičių namuose įvyko vasario 16-osios minėjimas. Jame dalyvavo partizanai ir aplinkiniai ryšininkai.

Ateidavo ir skrebai. Net maudydavosi Lukoševičių pirtyje. Tačiau susidūrimų su jais nebuvo.

1944–1945 m. žiemą Lukoševičiai savo namuose priglaudė Mykolo Laurinavičiaus šeimą ir jų gyvulius, nes frontui traukiantis į vakarus jų namai sudegė.

1947 m. vasarą suėmus Markauską, laikiusį save partizanų būrio vadu, į NKVD rankas pakliuvo ir jo dokumentai. Tada prasidėjo areštai Vėprių apylinkėje. Pas Lukoševičius rado ginklą ir dokumentų. Tėvą ir dukrą areštavo tuoj pat, o motiną vėliau, kai atnešė suimtiesiems maisto. Osoboje soveščianije (Ypatingasis pasitarimas) už akių priteisė: tėvui Stasiui Lukoševičiui – 25 metus, motinai Stasei Lukoševičienei – 10 metų, dukrai Janinai Lukoševičiūtei – 8 metus. Kalėjo skirtinguose lageriuose. Grįžo visi. Pirmiausia grįžo Janina. Namų neberado, todėl prisiglaudė Ukmergėje. Ištekėjo. Dirbo siuovykloje. Tėvai grįžo apie 1955 metus. Apsigyveno pas dukrą. Palaidoti Ukmergėje.

* Užrašyta 1994 m. Vyr. red. pastaba.

Apie Stasį Markauską

Pasakojo Veronika Dūdienė

Užrašė Bronislava Bieliakienė*

Stasys Markauskas gimė apie 1915 metus Deltuvos valsčiaus Kurmėlių kaime.

Vedęs Jugasę Šarkaitę iš Kazlaučiznos kaimo, apsigyveno jos namuose. Buvo pramokęs kalvio amato. Aplinkinių buvo laikomas nelabai rimtu vyru.

Pokario metais dirbo kalviu namuose ir Pučionių RTS. Bendravo ir su skrebais (neva rinko partizanams reikalingas žinias), ir su partizanais. Dieną būdavo namie, o vakare apsirengdavo ir išeidavo į būrį. Dėjosi būrio vadu, tvarkė būrio dokumentus, sudarinėjo įvairius sąrašus. Tai darė neatsakingai, negalvodamas, kad žmonėms užtrauks bėdą. Iš žmonių rinkdavo maistą partizanams. Liepdavo sąraše pasirašyti, kad davė. Į dokumentų rašymą įtraukė ir nepilnametę Lukoševičių dukrą iš Slabadės kaimo. Lukoševičių namuose buvo rašomoji mašinėlė. Ten pat buvo saugomi ir dokumentai.

1947-ųjų vasarą vyko į Ukmergę susitikti su ten gyvenančia moterimi. Buvo suimtas. Suimta ir ta moteris. Jį suėmus, visi tie dokumentai pateko į saugumo rankas. Prasidėjo žmonių areštai. Pagal Markausko sąrašus buvo suimta dešimtys žmonių ne tik Vėprių, bet ir kitose apylinkėse.

S. Markauskui priteisė 25 metus. Išvežė į lagerį. Šeimą ištrėmė. Iš lagerio grįžo į Lietuvą. Gyveno Ukmergėje.

* Užrašyta 1994 m. Vyr. red. pastaba.

Partizanas Julius Tamošiūnas

Pasakojo Vincentas Razumas

*Užrašė Bronislava Bieliakienė**

Julius Tamošiūnas gimė apie 1905 metus Vėprių valsčiaus Pakálnės kaime ūkininko šeimoje. Vedęs atėjo gyventi į Labanōsių kaimą, kur jo tėvai turėjo pusę valako žemės. Ūkininkavo. Priklausė Šaulių organizacijai.

Pokario metais išėjo partizanauti. Slapyvardžiai – „Kardas“, „Dėdukas“. Bendravo su vietiniais partizanais. Kartais vaikščiodavo su P. Pociūnu. Buvo santūrus, doras žmogus. Smulkesnių duomenų apie jo, kaip partizano, veiklą neišliko, tačiau apylinkės žmonės sukūrė jo žūtis.

Buvo 1947 metų rudenio, spalio mėnuo. Tądien atlaidai – ražancava. Vakare Julius užėjo pas jam žinomus Gudanavičius, gyvenančius Labanosių kaime. Pavalgė. Šeiminingė prašė:

– Neik, Juliau. Atlaidai. Nesaugu.

Išėjo. Ėjo pro Taručių sodybą. Viduje degė šviesa. Nutarė užėiti. Buvo apie 9–10 valandą vakaro. Lauke mėnesiena, šviesu. Jau būdamas kambaryje pro langą pastebėjo, kad į tą pačią sodybą ateina trys vyrai. Julius puolė pro duris į lauką. Anie pastebėjo, pradėjo šaudyti. Tai buvo Vėprių stribai: Valiauga, Jaskūnas ir Novikas. Julius bėgdamas atsišaudė. Jam peršovė kojas, suėmė gyvą. Atvilko į kambarį pas Taručius. Mušė, spardė, subadė peiliu. Nukankino. Lavoną užkasė prie klebonijos klojimo.

Vėpriuose, netoli kapinių, gyveno Juozas Gutauskas, aplinkinių vadinamas Dėde Juzu (rašytojo ir dailininko Leonardo Gutausko dėdė). Stambus, tvirtas vyras buvo. Sako, kad dėdė Juzas naktį iškasė Juliaus Tamošiūno lavoną, idėjo į maišą, nunešė į kapines ir palaidojo. Giminės buvę. Ar viskas taip ir buvo – sunku pasakyti. Tais laikais apie tokius darbus niekas nesipasakodavo, o dėdė Juzas jau seniai ilsisi Vėprių kapinėse.

Tačiau tikra tai, kad Juliaus Tamošiūno palaikai tuomet atsidūrė Vėprių kapinėse. Apie tai liudija kuklus paminklas, pastatytas kapinių pakraštyje vos tik atkūrus Lietuvos nepriklausomybę.

* Užrašyta 1994 m. Vyr. red. pastaba.

Partizanų žvalgo Ričardo Žebrausko prisiminimai

Užrašė Bronislava Bieliakienė*

Policininko Zenono Žebrausko šeima. Pirmas iš dešinės būsimasis rezistentas Ričardas. VM-2867

Gimiau 1926 metais Kaunė. Mano tėvas (gimęs Amèrikoje) tarnavo pas P. Plechavičių pasiuntiniu antrajame ulonų pulke. Vėliau perėjo į policijos rezervoą ir iki pat senatvės tarnavo trečiojoje policijos nuovadoje Kaune.

Turėjau seserį. Tėvas buvo parvedęs pamotę. Nuo mažens stebėjau žmones, mokiausi juos pažinti. Vėliau tai labai pravertė.

Augau Kaune. Baigiau keturias gimnazijos klases, daugiau nespėjau. 1941 m. tėvą norėjo suimti. Gerų žmonių (ruselių) dėka sužinojo apie tai ir pabėgo. Įsikūrėme čia, ant Šventosios kranto, Vėprių valsčiaus Kazlaučiznos kaime. Tai buvo nuošali vieta. Tokios mums ir reikėjo.

Lietuviai nepakentė jokių okupantų. Prie vokiečių norėta priešintis ir vokiečiams, ir rusams. Dar prie vokiečių sužinojau, kad apie Užūgirį (Ukmergės r.) yra rusų desantininkų grupė. Nuvažiavęs Kaunan leptelėjau, kad žinau, kur yra desantininkų. Tėvas pasakė: „Prikishi kailį.“ Nuo čia ir prasidėjo. 1944 metais mane pasiuntė stebėti tą desantininkų grupę. Ten sutikau gerų žmonių. Netoliese buvo brolių Krikštaponių, Kazio ir Antano, sodybos. Aš ėmiau su jų gyvuliais trainiotis netoli desantininkų buveinės. Vaizdavau nerūpestingą piemenį. Man ėjo aštuoniolikti, bet atrodžiau gerokai jaunesnis. Desantininkai buvo įsitaisę žvoryne. Aplink buvo pastatyta sargyba. Ten žemė buvo rėžiais. Netoli buvo linija, einanti į Aukštuoliūs. Aš prie jų (desantininkų) sukaliuojasi su gyvuliais. Kartą uždegiau žolę. Nerūpestingai padėjau galvą ant karvės ir stoviu. Desantininkai mane iškvotė. Ieškojo degtukų. Jų nebuvo. Turėjau skiltuovą ir kempinę. Sakoma, kad desantininkai buvo žydai. Ne žydai buvo jie – buvo rusai, lietuviai. Iš lėktuvo jiems išmetė vokiečių ir lietuvių karines uniformas. Vilkėjo vokiškomis. Jie sudegino Liudvisinės kaimą. Kai kuriuos to kaimo žmones sušaudė. Užėjus rusams, persirengė lietuviais. Dirbo vertėjais, kiršino žmones. Vėliau vieną iš desantininkų teko matyti partizanų grupėje.

Gavau dokumentus (pasą), kuriame
pora metų pasijauninau, atseit 1928-ųjų

* Užrašyta 1994 m. Vyr. red. pastaba.

gimimo. Tai visai atitiko mano išvaizdą. Padėjo garbingi žmonės Žliubai. Aukštuoliuose buvau priregistruotas.

Ilgainiui mano veikla ten baigėsi. Man pasakė:

– Grįžk pas tėvą. Ten reikalingas. Kai reikės – rasim.

Grįžau į Kazlaučizną. Čia gavau šaulių grupę. Turėjau reikalų su padoriu žmogumi, šaulių būrio vadu Stasiu Strazdu. Grupėje buvo ir šnipelis Petronis iš Užsūšilių. Veprių kunigas nesutiko, kad jį likviduotume. Netrukus prasidėjo suėmimai. Prigužėjo kareivių. Turėjau pasidaręs slėptuvę.

Tolesnis mano kelias – partizanų žvalgo kelias. Turėjau slapyvardį „Naktis“. Su savimi paprastai nešiodavau tik pistoletą. Vykdavau su užduotimi į nurodytą vietą. Turėjau slaptažodį ir slaptaženklių. Prieš išvykdamas paimdavau žemėlapi ir išstudijuodavau maršrutą. Maršrutai tęsėsi įvairiomis kryptimis – į Kauną, už Kauno ir kitur. Ką turėjau daryti, pasiekęs maršruto galą? Na, pavyzdžiui, tik pasikeisti batus ir grįžti atgal. Jokiuose partizanų žygiuose nedalyvavau. Nedalyvavau ir vykdant bausmes. Turėjau su savim dokumentus svetima pavarde. Buvau ir Antanas Bielinskas, ir Žebrovskij Ričard Zenonovič, ir Petras Kurmelis. Žinojau savo vietą. Vengiau bet kokių kontaktų. Buvau laisvas paukštis.

Taip išgyvenau iki 1952 metų pradžios. Pogrindis buvo jau beveik likviduotas. Vienas paskutinių iš pogrindžio dalyvių – Antanas Stanaitis pasikorė.

Pažįstamų žmonių rekomenduotas, apsigyvenau pas B. P. Po kurio laiko ėmiau abejoti šiuo žmogumi: per daug jau domisi, kuo nereikia. Atsargiai paklausinėju kitų žmonių. Seni žmonės pastabūs, nors santūrūs. Klausiu: „Kas per žmonės B. P. šeima?“ – „Nekas, nekas“, – atsakė.

Supratau, kad reikia dingti iš čia.

Mane pašovė Vaišvydāvos miške, netoli Kauno, 1952 m. vasario 9 d. Keliavau į Kauną. Turėjau pistoletą. Šoviau. Nežinau, ar kam pataikiau. Sąmonę atgavau tik universiteto klinikoje. Pas mane rado pasą Petro Kurmelio vardu.

Ligoninėje mane saugojo keturi sargybiniai. Negalėjau paeiti. Ir vis dėlto ryžausi bėgti iš ligoninės. Atėjo kovo 8-oji. Vienas sargybinis išėjo, kiti gėrė. Nutariau, kad geresnės progos nebus. Buvau trečiame aukšte. Galėjau tik nusivolioti laiptais žemyn. Su šluota nuspaudžiau durų rankeną. Plūstelėjo gryno oro srovė. Apalpau. Netekusį sąmonės mane pastebėjo seselė. „Ką tu sugalvojai?“ – išgirdau jos žodžius. Taip bandymas pabėgti nepavyko.

Tolesnė eiga tokia pat, kaip ir visų tokio likimo žmonių. „Matj, matj, kas duodavo valgyti?“ Sakau: „Duok man į rankas tai, kas pas tave ant stalo (pistoletą), aš ne tik pats pavalgysiu, bet ir tave išmaitinsiu.“

Nieko neišdaviau. Byloje buvau vienas. Teisė 1952-ųjų gegužės 12 dieną. Gavau 25 metus lagerio ir 5 metus be teisių. Mane teisė kaip lietuvių nacionalistą.

Stotyje, sodinant į vagoną, atėmė ramentus. Negali paeiti? Daryk ką nori. Nuvežė į Vorkutą. Anglių kasykla. 7-oji šachta. Su mano sveikata! Sužeistoji koja vilkosi. Visko teko patirti. Perėjau ir izoliatorių, ir ligoninę.

Amerikoje gyveno mano dėdė. Padedant kaliniams vokiečiams man pavyko išsiųsti laišką į Ameriką. Po kiek laiko atėjo man adresuotas siuntinys iš Raudonojo Kryžiaus. Lagerio valdžia susidomėjo, kaip aš pranešiau į užsienį. Nepasakiau. Sakau: „Pavėjui pa-

leidau laišką. Matyt, geri žmonės išsiuntė.“ Iš dėduko irgi atėjo laiškas. Viskas susiklostė sėkmingai. Mane vėl teisė. Paleido pavarde Žebrovskej. Tokią turėjau iki Lietuvos Atgimimo.

1956 m. grįžau į Lietuvą. Kreipiausi darbo į Veprių kolūkio pirmininką Eidukaitį. Pasiūlė eigulio tarnybą. „Ne, – pagalvojau, – eiguliu nebūsiu. Eigulys – tai milicininikas. Šimtai žmonių krosnis kūrena malkomis, tai aš juos turėsiu persekioti. Ne mano charakteriui“. Išėjau į Ūkmergę. Iš pradžių skaldžiau akmenis.

Vėliau viskas klostėsi neblogai. Apsigyvenęs Ukmergėje, po kurio laiko buvau pakviestas į krikštynas kūmu. Čia susipažinau su kūma Genovaite. 1959 m. įvyko mūsų vestuvės. Mano svajonė – sodas, bitės. Ilgainiui pasistatėme namus, sutvarkėme aplinką. Užauginome penkis vaikus: tris dukras ir du sūnus. Vyriausioji gimusi 1959-aisiais, jaunesnysis sūnus – 1975-aisiais. 33 metus išdirbau Ukmergės „Balduose“. Žmona dirbo kepykloje.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, pasikeičiau pavardę. Dabar vadinausi pagal tėvą – Ričardas Žebrauskas. Ir tikrus gimimo metus susigražinau – 1926-uosius. Atsiėmiau tėvo žemės gabalėlį su vargana bakūže. Vieta graži – ant Šventosios upės kranto. Turiu bičių. Žmona gyvena pusiau Ukmergėje, pusiau čia. O aš čia prisirišęs – turiu gyvulėlių.

Gyvas likau todėl, kad nežinojau, ką reiškia mirti. Buvau drąsus. Sakydavau: „Aš nieko nebijau. Jei kas, trūktelsiu – bus ir draugų man numirti.“ Su žmonėmis nekontaktavau. Žinojau, kur einu ir ko einu. Gyvenau „paukščio teisėmis“. Lyg ir jaučiau priesaką – turi likti gyvas ir visiems pasakyti, kas buvo pasiūsta mūsų susinaikinimui savo pačių rankomis. Tų, kurie šitai žinojo, nebėra gyvų. Jie sunaikinti.

Mūsų žmonės tada netikėjo, kad tokia niekšybė gali egzistuoti.

2000 m. birželio 2 d. Ričardą Žebrauską, besitvarkantį savo ūkelyje, ištiko insultas. Nugabentas į Ukmergės ligoninę. Iš ten pervežtas į Kauno klinikas, ten ir mirė 2000 m. birželio 22 d.

Palaidotas Kaune, Klebōniškio kapinėse.

Partizanų ryšininko Mykolo Laurinavičiaus prisiminimai

Užrašė Bronislava Bieliakienė*

Tėvas nuomojo Martyniško vienkiemį Vėprių valsčiuje. Ten ir gimiau 1909 metais. Į Slabados kaimą atsikėliau 1930 m., kai vedžiau. Ėmiau sklypą, stačiau trobas. Iki karo ūkininkavau. Gimė vaikai: sūnus Aleksandras 1935 m. ir duktė Bronė 1939 m. Dirbau daug: roviau kelmus, sėjau, sodinau. Turėjom pievų, ganyklų, miško. Dirbama žemė nebuvo derlinga – smėlis, bet pragyvenom. Labai gražiai sutarėm su žmona Stefanija. Karas sugriovė viską. Visas mūsų darbas nuėjo niekais.

Karo metais gyvenome namuose. 1944 m., traukiantis vokiečiams, prie Šventosios buvo dideli mūšiai. Vokiečiai įsakė žmonėms pasitraukti iš namų. Maistą, drabužius ir kitus daiktus paslėpėme – užkasėme į žemę, o patys pasitraukėme. Kai grįžome, radome sudegusius trobesius. Tuščia. Tik pelenai. Liko tik užkastieji daiktai ir dvi karvės, kurias buvome pasiėmę su savimi į mišką. Vieną arklį užmušė granatos skeveldra, kitą sužeidė į koją. Sužeistąjį išgydėme.

Praėjus frontui žmonės buvo varomi rinkti žuvusiųjų kareivių lavonų. Vokiečius užkasdavo vietoje. Rusus vežė į miško pakraštį. Ten buvo iškasta bendra duobė. Joje ir palaidojo. Tik vėliau rusų kareivių palaikai buvo perkelti į Vėprių miestelį. Taip Vėpriuose atsirado karių kapinės. Sako, buvo surinkta apie 300 lavonų.

Likę benamiais artėjant žiemai prisiglaudėme pas Stasį Lukoševičių Slabados kaime. Priėmė ir likusius mūsų gyvulių. Esame jiems dėkingi.

Nesėdėjau rankų sudėjęs. Rudenį, nuėmus derlių, ėmiausi statybos. Sava tebuvo likusi tik pirtelė. Pradėjau vežti medžius, ruošti medžiagą statybai. Padėjo kaimynai. Dirbau atkakliai. Pavasarį grįžom į savo namus. Per vasarą pasistatėm klojimą, tvartą, prie tvarto – trisienį gyventi. Po tuo pačiu stogu. Namu nespėjau baigti. Greta įtempto darbo klostėsi ir kiti įvykiai.

Stasio Lukoševičiaus namuose lankydavosi partizanai. Ten buvo tarsi štabas. Užeidavo, pabūdavo. Vietiniai ir nepažįstami. 14-metė Janė Lukoševičiūtė, šeimininkų dukra, tvarkė partizanų dokumentus (Markausko būrio). Tvarkė vaikiškai, neatsakingai ir netiksliai, neatsargiai įrašydama žmones ir ten, kur jie nepriklausė.

Aš atlikau ryšininko vaidmenį. Parūpindavau maisto, nuveždavau ir atveždavau ką reikėjo. Žmona perduodavo laiškelius nurodytu adresu. Į mišką nėjau. Negalėjau palikti šeimos be namų, be duonos.

Rusai ir skrebai kibo prie manęs dėl armijos. Valsčiuje dirbo pažįstami žmonės: vienas davė blanką, kitas antspaudą, trečias sunaikino tikruosius mano metrikus. Tapau jaunesnis negu buvau iš tikrųjų. Reikėjo pastočių prekėms vežti į parduotuvę iš Panevėžio. Tapau vienu iš trijų vežikų. Gavau ir pažymėjimą, liudijantį, kad vežu prekes parduotuvei. Jis man labai pravertė. Rusai suėmė nuveždavo mane į Vėprius. Parodydavau tą pažymėjimą su valsčiaus antspaudu, todėl, palaikę dieną kitą, paleisdavo.

– Mykol, ir tave išveš. 16 ha turi, – sako skrebas Labunskas.

– Smėlio 16 ha turiu, – sakau.

– Nors ir dangaus turėk, – pa-

sijuokė.

* Užrašyta 1993 m. Vyr. red. pastaba.

Skrebai dažnai darydavo kratas namuose. Knisa, verčia, pasiima, kas patinka. Turėjau naujus aulinius batus, pasiūtus Grigelionio (skrebo). Paėmė juos kratos metu – esą tai batai banditams. Mane suėmė, naktį nuvarė į Veprius. Prie durų stovėjo skrebas Grigelionis. Paskui jis mane vedė tardyti. Kai išėjau, Grigelionis sako:

– Mykol, idi do domu (eik namo). Bet dar sugrižk ir pasakyk, kad tuos batus aš siuvau. Tegu atiduoda.

Sugrižau. Juk paskutinius naujus batus atėmė. Rusiškai kalbėjau prastai, bet pasakiau, ko sugrižęs. Tardytojas užriko ant manęs ir išstūmė į koridorių. Man pavymui sviedė čebatus per duris. Parsinešiau.

Per kratas paimdavo lašinius, drabužius. Vienąkart išnešė gerą lietpaltį.

Tardymų metu pagrindiniai klausimai: pas tave užaina banditai, duodi jiems valgyti? Ir pan.

Taip ėjo neramios, bet dar pakenčiamos dienos. 1947-ųjų vasarą suėmė gyvą partizaną Stasį Markauską. Į skrebu rankas pateko dokumentai, slėpti pas Lukoševičius. Tada pradėjo suiminėti mūsų apylinkės žmones. Tarp suimtųjų buvau ir aš.

Mane suėmė 1947 m. liepos 4 d. ankstų rytą. Pėsčių atvarė į Veprius. Čia netardė. Mus, kelis suimtuosius, mašina nuvežė į Ūkmergę. Uždarė paupio kalėjime. Išbuvom apie dvi savaites. Tardė rusai. Vertėjo nedavė. Tvoja į veidą ir šaukia: „Gavari! Gavari!“ („Kalbėk! Kalbėk!“).

Labai kamavo Vilniaus kalėjime, Lukiškėse. Ten išlaikė dvi ar tris savaites. Tardė, sudarė bylą. Teismo nebuvo. Mušė. Teko stovėti karceryje vandenyje parą ir daugiau. Nieko neišdaviau. Išlaikiau. Rado mano ir žmonos pavardes S. Markausko sąrašuose. Jei įrašytas, vadinasi, dirbai. Osoboje soveščanije (Ypatingasis pasitarimas) užkrovė 10 metų lagerio. Po tiek pat metų gavo Ignas Dūda, Stasys Strazdas, Stasė Lukoševičienė, jos dukra Janė Lukoševičiūtė – 8 metus, Stasys Lukoševičius – 25 metus.

25 metus gavo ir S. Markauskas. Jis buvo nuvažiavęs su reikalais pas kažkokią moterį į Ūkmergę. Ten jį ir suėmė. Sako, jį sekė. Žinojo, kad jis ten užaina. Suėmė ir tą moterį.

Iš Vilniaus buvau nuvežtas į Kazachstaną. Dirbau statybose gal dvejus metus. Badas, šaltis. Jei geriau dirbsi, daugiau duos maisto. Eidavau dirbti, bet pamačiau, kad blogai. Geriau mažiau dirbti ir blogiau valgyti. Buvo laikas, kai svėriau tik apie 40 kg.

Paskui patekau Vorkūton į 7-tąją šachtą. Tuo metu 9-ojoje šachtoje buvo sukilimas. Jo metu žuvo apie 60 lietuvių. Vienas vadų buvo lietuvis kapitonas. Vieni žuvo sukilimo metu, kitus sušaudė. Po sukilimo dalį 7-osios šachtos kalinių pervedė į 9-ąją. Tarp jų buvau ir aš. Šioje šachtoje dirbau iki galo. Man lagerio laiką dvejais metais sutrumpino. Iš lagerio nuvažiavau į Ūchtą. Ten buvo pažįstamų.

Vorkutoje buvo geriau negu pirmoje vietoje. Šiek tiek geresnis maistas. Pradėjo kiek mokėti už darbą. Šachtose buvo arklių, kartais sugaudavom elnių. Lietuvius palaikė inžinierius ir gydytojas, abu lietuviai. Leisdavo pailsėti. Kai pradėjo mokėti, norėjosi dirbti, kad užsidirbčiau pinigų ir galėčiau ką nors nusipirkti. Dirbau šachtose statybininku. Į pabaigą pradėjau uždirbti po 2–3 tūkstančius. Iš Ūchtos pradėjo žmones išleisti į Lietuvą. Gavau apmokamą darbą, nebloggeri uždirbau. Mane paleido 1955 m. gruodžio 17 d.

Kaip klostėsi mano šeimos likimas?

Į rusų rankas pakliuvusiuose Stasio Markausko partizanų būrio sąrašuose mano žmona įrašyta kaip ryšininkė. Ją suėmė 1947 m. liepos 14 d. Kalėjo Komijoje. Vaikai,

kad neišvežtų į Sibirą, turėjo slapstyti. Sūnus iš pradžių slapstėsi Lietuvoje, paskui išvažiavo į Rusiją. Tarnavo kariuomenėje prie kinų sienos. Buvo baigęs Ukmergės amatų mokyklą. Po armijos apsigyveno Čeliabinske. Dukra gavo darbo už Nemencinės, ten ir apsigyveno. Vėliau dirbo Vilniaus pieno kombinate.

Žmoną iš lagerio paleido anksčiau negu mane – 1955 m. liepos 6 d. Ji atvažiavo į Lietuvą, o paskui pas mane į Uchtą. Žmona siūlė dar kurį laiką pagyventi ten, užsidirbti pinigų. Aš buvau labai pasiilgęs Lietuvos, nebenorėjau ilgiau ten būti. Paskui gailėjaisi, kad nepaklausiau žmonos. Nusipirkau drabužių ir išvažiavome į Lietuvą. Apsistojome pas dukrą.

Po kurio laiko grįžome į Veprius. Mūsų namai buvo išdraskyti: vieni pastatai išvežti į Ukmergę, kiti sugriauti. Vėl tuščia vieta! Kur gyventi? Čia, prie pat Veprių miestelio, davė 15 arų žemės sklypelį. Vėl ėmiausi statyti trobas – jau ketvirtą kartą savo gyvenime. Trūko pinigų. Ėjau statyti pas žmones – uždarbiauti. Šiaip taip pasistačiau.

Kurį laiką dirbau statybose kartu su buvusiu politiniu kaliniu Ignu Dūda. Dirbau ir miškų ūkyje. Dirbau iki pensijos.

Žmona tvarkėsi namuose, prižiūrėjo gyvulius. Kartais, per darbymetį, padėdavo kolūkyje. Ilgainiui ėmė blogėti jos sveikata. Mirė 1979 metais.

Mane persekiojo skaudžios nelaimės. Vienas po kito mirė vaikai. Kaip minėjau, sūnus gyveno Čeliabinske. Trūko kraujagyslė, ištiko paralyžius. Parskraidinau jį į Lietuvą lėktuvu, nebevaldantį rankos ir kojos. Parvežtas dar šiaip taip vaikščiojo su lazdele. Paguldžiau į ligoninę, užsakiau invalido vežimėlį. Iš Vilniaus parvežti vežimėlį nebespėjau, sūnus mirė ligoninėje.

Dukra dirbo Vilniaus pieno kombinate. Turėjo aukštą kraujospūdį. Kartą parduotuvėje pasidarė negera, po penkių dienų ir mirė. Tai įvyko jau po žmonos mirties.

Taip ir likau vienas, vienutėlis. Su savo ketvirtą kartą statytais nameliais, savo gyvulėliais. Kol dar paeinu, kol galiu pats apsitvarkyti. Kas žino, kiek ilgai?..

Partizanų ryšininkas, politinis kalinys Juozas Žilinskas

Pasakojo Veronika Žilinskaitė

*Užrašė Bronislava Bieliakienė**

Rezistentas, partizanų kuopos vadas Juozas Žilinskas lageryje. Apie 1954 m. VM-3141

Nepriklausomos Lietuvos husaras Juozas Žilinskas

Mano tėvas Juozas Žilinskas gimė 1917 m. gegužės 3 d. Ukmergės apskrities Gėlvoonų apylinkėje. Šeimoje augo penki vaikai: trys broliai ir dvi seserys. Tėvai – mažažemiai valstiečiai.

Juozas – vyriausias sūnus šeimoje. Dvejus metus pasimokęs pradžios mokykloje, išmoko skaityti ir rašyti. Išsiugdė gražų braižą ir meilę skaitymui. Būdamas tremtyje, vienas pirmųjų pradėjo prenumeruoti „Tiesą“.

Tarnavo Lietuvos kariuomenės ulonų korpuse. Grįžęs iš kariuomenės, vedė valsietę Feliciją Zareckaitę. Apsigyveno Slabadės kaime, išmoko kalvio amato. Turėjo dvi dukras – Veroniką ir Nijolę.

Antrąkart rusams okupavus Lietuvą, dalyvavo pasipriešinimo judėjime, padėdavo partizanams. Taisė ginklus, tiekė maistą, atliko ryšininko pareigas. 1947 m. suimtas, kaltintas kartu su kitais Markausko byloje. Nuteistas 10 metų lagerio ir 8 metams tremties. Kalėjo Komijos ASSR, Vorkutos lageriuose. Iš pradžių dirbo šachtoje, vėliau – šaltkalviu.

Tais pačiais 1947 m. šeima (žmona, jos motina ir dukra Veronika) ištremtos į tolimą Krasnojarsko sritį, Igarkos miestą.

1955 m., paleistas iš lagerio, Juozas atvažiavo į tremtį pas savo šeimą, į Igarą. Iki pat pensijos dirbo šaltkalviu Igarstroj organizacijoje. Buvo labai darbštus. Ap-

** Užrašyta 1994 m. Vyr. red. pastaba.*

Lietuvių tremtinių vaikai po Pirmosios Komunijos Igarkoje (Krasnojarsko r.). Antroje eilėje (iš kairės) 2-a Veronika Žilinskaitė, 3-ias kunigas Mykolas Buožius. Paskutinėje eilėje 1-a (iš kairės) Nijolė Ambrazaitytė, vėliau tapusi garsia dainininke. VM-3421

*Veronika
Žilinskaitė – Igarkos
bibliotekos darbuotoja*

dovanotas pagyrimo raštais ir premijomis. Kalvio amatas, įsigytas visam gyvenimui, jam padėjo ištvirti pačiais sunkiausiais ir sudėtingiausiais gyvenimo momentais.

Turėjo gražų balsą ir puikų humoro jausmą. Buvo pilnas optimizmo. Nemėgo prisiminti sunkių gyvenimo valandų. Apie jas niekada nekalbėjo.

Juozas Žilinskas mirė 1991 m. kovo 5 d. Palaidotas Vėprių kapinėse.

Studentas, politinis kalinys Lionius Buklys

Pasakojo Vincentas Razumas

Užrašė Bronislava Bieliakienė*

Lionius Buklys gimęs apie 1926 metus Labanōsių kaime, Vėprių valsčiuje. Jo tėvai buvo bene turtingiausi to kaimo ūkininkai. Tėvas kilęs iš Jakūtiškių kaimo, kur tėvai jam paliko 22 ha žemės. Labanōsiuose žmona paveldėjo iš tėvų 20 ha. Taip susidarė 42 ha ūkis.

Šeimoje augo trys vaikai: du sūnūs ir dukra. Tėvai buvo nutarę Lionių leisti į mokslus. Baigęs Vėprių pradžios mokyklą, mokėsi Ukmergės gimnazijoje. Po to išvyko į Kauną studijuoti.

Apie jo veiklą Kaune mums nežinoma. Galimas dalykas, kad jis priklausė kokiam nors antisovietinei studentų organizacijai. Atvažiavęs į tėviškę, artimai bendravo su kaimynu Petru Pociūnu, kuris tuo metu mokėsi Marijampolės marijonų gimnazijoje (vėliau išėjo partizanauti). Jie rinko įvairius nuo karo užsilikusius šaudmenis, slėpė juos miške, kvietė kaimo jaunimą eiti į partizanų būrius.

Tuo metu Lionius mokėsi antrame kurse. Jį suėmė Kaune. Kalino. Ištrėmė į lagerį. Apie tolesnį Lioniaus likimą kaimynus pasiekė tokios žinios: bėgo iš lagerio, jį vijosi, nepasidavė, buvo nušautas.

Šeimą ištrėmė į Sibirą. Brolis Julius mirė tremtyje. Tėvai grįžo. Dukra mokytojavo Čiobiškyje. Tėvai pas ją prisiglaudė. Pasistatė namą. Ten ir nugyveno likusį gyvenimą.

Vėpriuose liko tik Buklių namas. Pokario metais atvežė jį iš Labanosių ir pastatė miestelio centre. Stovi jis ir šiandien Ukmergės gatvėje, pažymėtas 6 numeriu. Stovi aptriušęs, apleistas. Tarsi liudija buvusių šeiminių tragišką likimą.

* Užrašyta 1994 m. Vyr. red. pastaba.

Partizanai broliai Juozas ir Edvardas Sakalauskai

Pasakojo Veronika Dūdienė

*Užrašė Bronislava Bieliakienė**

*Nuo vokiečių žandarų rankos
1917 07 25 žuvusio kovotojo
už duoną Hiliaro Sakalausko
sūnus Edvardas Lietuvos
kariuomenėje*

*Juozo ir Edvardo Sakalauskų
sesuo Veronika. VM-6293*

Abu broliai gimę apie 1915–1916 metus Knýzlaukio kaime. Jų tėvas žuvo 1917 metais kovoje už duoną, kai susiorganizavę kaimo vyrai nedavė vokiečiams javų kultū.

1944 metais, dar nesibaigus karui, abu išėjo partizanauti. Vyresnysis, Juozas, greit žuvo.

1945 m. kovo 2 d. būrys vyrų buvo apsistoję pas Adomaitį netoli Ūpninkų. Kareiviai apsupo namą, uždegė. Partizanai bėgo. Buvo nušauta 16 žmonių. Lavonus atvežė į Vėprius ir visus šešiolika suguldė miestelio viduryje. Tarp jų buvo ir Juozas Sakalauskas. Vėliau lavonus sumetė į duobes netoli kapinių. Jų palaikai, išgulėję ten 45 metus, perkelti į Vėprių kapines, pastatytas paminklas.

Iš partizanų, tą atmintiną 1945-ųjų kovo 2-ąją buvusių apsuptyje, tik vienam pasisekė pasislėpti žagarų krūvoje. Jo pavardė Singaila. Buvo suimtas gyvas. Tardytas, kankintas, išvežtas į lagerį. Grįžo į Lietuvą. Gyveno prie Ūpninkų. Mirė bene 1993 metais. Edvardas, pabūgęs vyresniojo brolio likimo, kažkaip gavo dokumentus pakeista pavarde. Iš šio krašto išvyko. Vėliau gyveno Vilniuje.

* Užrašyta 1994 m. Vyr. red. pastaba.

Apie partizanų rėmėjo Igno Dūdos šeimos likimą

Pasakojo Veronika Dūdienė

Užrašė Bronislava Bieliakienė*

Ignas Dūda gimė 1908 m. Vėprių valsčiaus Kalvėlių kaime, ūkininko šeimoje. Tėvai turėjo pusę valako žemės.

Šeimoje augo keturi broliai ir dvi seserys. Tėvai tuoj po karo mirė. Brolis Jonas gyveno Slabadojė (prie tilto per Šventąją). Tarnavo policijoje. 1941 m. buvo suimtas. Po kiek laiko paleistas. Po karo visą jo šeimą ištrėmė į Sibirą. Kitų brolių ir seserų pokario negandos nepalietė. Brolis Petras buvo siuvėjas. Ilgai dirbo Ukmergės buitinio aptarnavimo siuvykloje. Šiuo metu visi jau mirę.

Ignas pas tėvus gyveno iki 1934 metų. Negėrė, buvo darbštus, doras, tvarkingas žmogus. Priklausė Vėprių šaulių būriui, kurio vadas buvo Stasys Strazdas iš Knýzlaukio kaimo. Grojo Vėprių šaulių orkestre; jam vadovavo kunigas Vėgėlė (pirmomis karo dienomis besitraukiančių rusų žiauriai nužudytas Skarūliuose, Jonavos r., kartu su kitais dviem kunigais).

1931 m. Ignas buvo paprašytas būti krikštatėviu Bogdų Vladukui. Mane pakvietė būti krikštamote. Buvau vos penkiolikos metų. Nuo tada ir prasidėjo mūsų draugystė, trukusi trejus metus. Ateidavo Kalvėlių kaimo vyrai į vakaruškas Slabadoje. Ignas dažnai užsukdavo, grįždamas iš Vėprių į namus.

1934 m., kai sulaukiau aštuoniolikos, atšokom vestuves. Po vestuvių Ignas atėjo gyventi į Slābadą. 1936 m. žmonės ėjo „ant sklypų“. Igno sklypas – mano tėvų žemė. Tai 11 ha, siekiančių Šventąją (net gabalėlis Šventosios upės buvo įmatuota). Pasistatėme trobas: gyvenamąjį namą, tvartą, klojimą, svirną, pirtį. Viską darėme patys. Abu su Ignu vežėme medžius, prisipjovėm lentų. Spėjome įrengti tik vieną namo galą. Prasidėjo karas.

Vokiečių okupacijos laikais gyvenome namie, dirbome įprastus darbus. Ant sienos kabėjo šautuvas, kardas, bet niekam tai neužkliuvo.

Grįžus rusams, prasidėjo neramus gyvenimas. Mūsų šeima buvo padidėjusi. Augo dvi dukros, prie mūsų glaudėsi ir mano mama Apolonija Vėgelienė.

Slabadoje pas Lukoševičius buvo partizanų štabas. Mano mama buvo ryšininkė, turėjo slapyvardį „Braškė“. Vėliau buvo suimta, tris mėnesius kalinta Ukmergėje. Nesudarius bylos paleista.

Partizanai dažnai pas mus užeidavo, darydavo susirinkimus. Kuo galėdama padėdavau, skalbdavau jų drabužius. Marškiniai būdavo pajuodę, suplyšę. Autkojai, kojines suskretę. Varguoliai jie buvo. Atiduodavau ir savo vyro marškinius.

Buvo daug grėsmingų atvejų.

Kartą dukros žiūrėjo partizanų nuotraukas. Žvilgteli į langą – palangėje skrebai. Nebebuvo kada pasislėpti. Vyresnioji Jadvyga ėmė ir suvalgė tas nuotraukas.

Kitąkart šeši vyrai buvo kambaryje. Pamatėm, kad ateina skrebai. Jau visai netoli. Maniau, jau viskas! Čiupau į glėbį mažąją Irutę ir galvojau – mirsim. Išgelbėjo Ignas. Griebė kirvi. Kažkuris iš vyrų įbruko jam į kišenę tabako, popieriaus. Išskubėjo į kiemą – malkų skaldyti. Užkalbinę šeimnininką,

skrebai ir kareiviai gavo parūkyti. Kiek

* Užrašyta 1994 m. Vyr. red. pastaba.

pastoviniavę, vorele patraukė upės linkui. Partizanams buvo taip patogu paleisti seriją į nueinančius, tačiau to nedarė. Mūsų pagailėjo. Taip ir pasakė: „Jūsų gailim.“

Buvo visokių žmonių. Vietinis gyventojas Ramonas pamatė miške ugnelę. Įtarė, kad ten partizanai. Atlėkė į Vepriūs, pasakė skrebams. Pats vedė prie tos ugnelės. Laimei, tada partizanai nežuvo. Žuvo keletas skrebu ir pats vedlys Ramonas.

Skrebai dažnai užeidavo į mūsų namus. „Duok valgyti! – užrikdavo. – Kai banditus tai dešrom šeri, o mums tai tik pienas!“

Aš buvau drąsi, jiems atsikirsdavau. Kabinėdavosi, ieškojo priežasties suimti. Igną dažnai suimdavo, tardydavo, primindavo šauliu buvus, bet dar vis paleisdavo.

Atėjo 1947-ųjų vasara. Dar nebaigta šienauti. Apsupo namus. Igno nebuvo namie. Pasakiau, kad išėjo į Pavytinę (už Sližiū) pas gimines stogo dengti. Keli, sėdę į mašiną, išvažiavo ten. Kelias prastas, po lietaus. Įklimpo. Nuvažiavo nerado. Grįžo be galo pikti. Likusieji saugojo mūsų šeimą. Neleido net prie lango prieiti. Dukrą Jadzę pasiuntė pakasti bulvių, tai ir prie jos stovėjo sargybinis.

Kaimė darė kratą. Kažkas pasakė, kad Ignas laidotuvėse. Taip ir buvo. Ignas tąsyk kapinėse kasė duobę. Kapinėse jį ir suėmė. Už melavimą man grasino 10 metų kalėjimo. Išgelbėjo Ignas, patvirtinęs, jog žmonai sakęs einąs Pavytinėn. Igno į namus nebeleido. Jo nebemačiau.

Tą pačią dieną suėmė Pečiulį iš Beteniškių k., Gudanavičienę, dirbusią Veprių pieninėje.

Ignas Ukmergės kalėjime išbuvo iki pavasario. Ten, kur dabar policija, buvo saugumas. Kalėjimas atskirai, Paupio gatvėje. Buvo Ignas abiejose vietose. Tardė, mušė. Nuvežus valgyti, susitikti neleisdavo. Maistą perduodavo, tik neaišku, ar visą. Kai nuveždavau maisto, ir mane pašaukdavo tardyti, bet paleisdavo.

1948 m. pavasarėjant Igną išvežė į Lukiškių kalėjimą. Ten išbuvo tris mėnesius. Po to išgabeno į Pečiorą. Dirbo Intos šachtose. Nuvežti tremtiniai patys statėsi barakus. Iš pradžių miegojo ant šakų, šimtasiūles pasikloję. Daugiausia buvo lietuvių ir ukrainiečių.

Lageryje Ignas išgyveno viską, ką ir kiti to paties likimo žmonės: badą, utėles, kriminalinių kalinių siautėjimus, sunkų darbą šachtose. Ten, šachtose, neteko dešinės rankos piršto. Nutraukus pirštą, tik dvi dienas leido nedirbti. Susirgo plaučių uždegimu. Šiaip taip pasveiko.

Kurį laiką teko Ignui miegoti vienuose gultuose su kunigu Simaška, kilusiu nuo Vidiškių (Ukmergės r.).

Suėmus Igną, namuose likom keturios moterys: aš, dvi dukros ir mano mama. Žinojom, nujautėm, kad laukia tremtis. Dažnai nakčiai išeidavom iš namų.

1948 m. nuojauta pasitvirtino. Atvažiavo išvežti. Tąnakt dukros nenakvojo namuose. Aš pro neįrengto namo galo pamatus išlindau laukan ir per rugius nubėgau į mišką. Skrebai pastebėjo, šaudė, bet nepataikė. Namuose rado vieną senyvoją mamą, kuri iš išgąščio visa drebėjo. Vienas iš atvažiavusių, jų pavarytas į pastotę kaimynas Jarmolavičius, pasakė: „Ji invalidė. Ne tik dreba, bet ir po savim daro.“ Motinos vienos nevežė. Paliko namie.

Politinis kalinys Ignas Dūda

Aš tą klaidų naktį vienais marškiniais nubėgau į Užušilius pas Zareckienę Petrienę. Ten gavau drabužius. Naktį praleidau apkasų duobėje. Paryčiui lėčiau į Daīnavą pas gimines. Į namus bijojau eiti.

Prasidėjo Golgotos keliai, blaškymasis po įvairias vietas. Mergaitės ganė pas ūkininkus ar prižiūrėjo vaikus Kaunė. Man daug padėjo Ona Šarkienė (Labanōsių k.). Pas Šarkus išbuvo apie pusę metų. Megzdavau, žmonėms nesirodžiau. Padėjo Boleslovas ir Jadvyga Lukoševičiai, Stasio Lukoševičiaus šeima. Stasio dukra Janina parsivesdavo mano Irutę į namus, pavalgydindavo.

Gyvenau ir Taujėnų apylinkėje pas Igno seserį Griškevičienę. Kaimynams pristatydavo kaip netekėjusią paną, neturinčią kur pasidėti. Ten išgyvenau apie pusę metų kartu su dukrele Irute. Kartą pasipainiojo moteris iš Kalvelių, Igno gimtojo kaimo. Pažino, kad Ignasiaus žmona. Reikėjo iš ten skubiai pasišalinti.

Tada atsidūriau už Kernavės, Miežonių pradinėje mokykloje. Ten mokytojavo Vaitkūnas. Mane įdarbino sarge. Tai buvo lenkų mokykla. Reikėjo rūpintis malkomis. Atlyginimas mažas. Kartu gyveno dukra Jadzė. Buvo sunku. Skalbdavau žmonėms drabužius. Kitaip būtume neišgyvenę. Teko bastytis ir kitose vietose lenkų krašte.

Paskui grįžau arčiau prie Ukmergės. Ilgokai gyvenau Diržiuosė (netoli Dėltuvos) pas Noreiką.

1953 m. nukeliavau į spirito varyklą Ambraziškiuose. Ten dirbo pažįstami vepričiai: Bronė Laurinavičiūtė, Juozapavičius iš Bečių kaimo. Greit mirė Stalinas. Atsiklaupę dėkojom Dievui.

Veronika Dūdienė Intoje (Komija), atvažiavusi aplankyti savo vyro. 1955 m.

Veronika Dūdienė ir Ignas Dūda (1-as iš dešinės) Intoje. 1955 m. VM-3144

Po Stalino mirties grįžome į namus. Iki tol namuose gyveno viena mama. Verpdavo svetimiems, ravedavo daržus – taip ir maitinosi. Padėdavo žmonės, sušėlpdavo maistui. Iš namų buvo viskas išgrobstyta: gyvuliai, inventorius, drabužiai, įrankiai. Net ratelis. Likom nuogi. Trobesiai sugriauti ir išvežti. Likęs tik gyvenamasis namas. Ruošėsi ir jį nugriauti, bet žmonės išprašė to nedaryti. Už tai esu ypač dėkinga Stasiui Lukoševičiui.

Grįžusi į namus, nuejau prašyti, kad priimtų į kolūką. Pasakė:

– Tau vieta Sibire. Ten ir tavo dokumentai.

Nepriėmė. Pirmininkas rusas. Nepriimti patarė ir vietinis brigadininkas. Nedavė nė truputėlio žemės prie namų.

Bėdoje atsiranda ir gerų žmonių. Priėmė Veprių žemės ūkio mokyklos direktorius Glemža. Dirbau laukininkystėje.

Vėliau skalbiau drabužius kursantams. Davė 15 arų žemės. Ten ilgai dirbau.

Teko kęsti ir kai kurių žmonių užgauliojimus. Tai įstrigo į sąmonę, negaliu iki šiol pamiršti. Kartą, pamačiusi Ukmergėje veprietį, paprašiau:

– Vytautai, parvežk.

– Aš banditų nevežu, – atsakė.

1955 m. ankstyvą pavasarį buvau nuvažiavusi pas Igną. Jis jau buvo laisvas, bet grįžti į namus neleido. Dirbo šachtoje. Gyveno 25 vyrai. Aš ten išbuvau mėnesį. Grįžau pavasarį, o Ignas grįžo tų pačių metų birželio mėnesį.

Grįžusio Igno į kolūką taip pat nepriėmė. Apie šešerius metus kartu su politiniu kaliniu Laurinavičiumi dirbo individualiose statybose pas žmones. Priėmė į kolūką tik 1962 metais. Išlikusį gyvenamąjį namą persivežėm į Veprių miestelį, Ukmergės gatvė. Čia ir apsigyvenom.

Mama Apolonija mirė turėdama 88 metus, jau grįžus Ignui. Ignas sulaukė Lietuvos atgimimo apyaušrio. Mirė 1988 metais, sulaukęs 80-ties.

Seniai užaugo dukros, ištekėjo. Sulaukiau būrelio vaikaitių. Auga provaikaičiai. Užaugo sūnus Romas, gimęs jau po lagerio, baigė technikumą, o vėliau – Kauno veterinarijos akademiją. Ten gyvena ir dirba.

Dabar gera gyventi. Visko užtektų, bet kad sveikatos jau trūksta.

Veronika Dūdienė.
1991 m.

Prisiminimai apie politinį kalinį Ignotą Ertmaną

Jonas Ertmanas

Mano tėvas Ignotas Ertmanas, Tado sūnus, gimė 1897 m. sausio 17 d. Ukmergės apskrityje Šiesikų valsčiaus Belazariškių kaime, mažažemio valstiečio, kalvio, šeimoje. Anksti patyrė samdinio dalią ir jai atidavė dvylika metų. Iš pradžių piemenavo, o vėliau tarnavo pas turtingus ūkininkus.

Atsiliepdamas į Lietuvos vyriausybės kreipimąsi, stojo savanoriu į besikuriančią Lietuvos kariuomenę. Dalyvavo mūšiuose su bolševikais, bermontininkais ir lenkais ties Giedraičiais. Du kartus buvo sužeistas.

Kaip savanoriui ir bežemiui, mano tėvui buvo paskirtas 13,89 ha žemės sklypas išparceliuojamo Bečių dvaro teritorijoje, kuri vėliau buvo pavadinta Sietynų kaimu.

Tėvui skirtoji žemė buvo nelabai derlinga, to meto skaičiavimu – trečios, ketvirtos rūšies. Be to, ji, kaip atsidūrusi dvaro galulaukėje, menkai buvo ir dirbama, o karo ir pokario sumaišties metais beveik visa virtusi dirvonu, daug kur apaugusi menkaverčiais medžiais ir krūmais – karklais. Nors čia tėvo laukė labai sunkus naujakurio darbas ir kol kas menkas dovanotos žemės derlingumas, tačiau tai neatbaidė karčią samdinio dalią patyrusio ir kovų frontuose užgrūdinto savanorio. Prireikė ne vienų sunkaus ir įtempto darbo metų, kol apleisti dirvonai pasidarė derlinga žeme, o jos šeimininkas tapo pasiturinčiu ūkininku.

Tačiau tėvas niekada negalėjo dovanoti patirtos neteisybės dalijant Bečių dvaro žemę. Geriausius sklypus turėjo gauti savanoriai. Deja, Veprių bažnyčios klebono Mirskio vadovaujama agrarinės reformos komisija geriausius Bečių dvaro sklypus išdalijo ne savanoriams, o tiems bežemiams ir mažažemiams, kurie turėjo ir nepagailėjo komisijos pirmininkui auksinių caro rublių...

Nors savo žemės sklype tėvas sunkiai triūsė, bet nevengė ir visuomeninio darbo. Priklausė Tautininkų partijai, buvo aktyvus Šaulių sąjungos narys.

1941 metų pavasarį, vengdamas suėmimo, tėvas su keliais bendraminčiais kurį laiką, kol iš Lietuvos nebuvo išvyti sovietiniai okupantai, buvo priverstas slapstyti. Vėliau įstojo į Vėprių valsčiaus aktyvistų („baltaraiščių“) būrį, nors, išskyrus vieną kovinę operaciją, aktyvioje to būrio veikloje nedalyvavo. Kadangi ta kovinė operacija, atrodo, atsiliepė tolesniam tėvo gyvenimui, apie ją plačiau papasakosiu.

Vieną kartą mano tėvas buvo pakviestas į Veprių valsčiaus savivaldybę. Ten jam ir keliems kitiems atvykusiems aktyvistams buvo įteikti šautuvai ir liepta kartu su iš Ukmergės atvykusiais esesininkais bei policininkais vykti į Sukinių kaimą, ten surasti sovietinį partizaną ir jį suimti. Partizanas buvo suimtas ir nugabentas į Ukmergės kalėjimą. Po pusmečio vokiečiai šį „partizaną“ išleido laisvėn. Toje

*Savanoris Ignotas Ertmanas.
VM-800*

operacijoje mano tėvas nieko daugiau nedarė, tik pastovėjo sargyboje. Tačiau ir tokia „kovinė veikla“ mano tėvui, kaip minėjau, nepraėjo be pėdsakų.

Sovietinei armijai antrą kartą „išvadavus“ Lietuvą, netoli Veprių greitai buvo užbaigtas prieš karą pradėtas rengti karinis aerodromas. Jį užpildė bombonešiai. Juos koviniams skrydžiams paruošdavo aviacijos inžinieriai ir technikai karininkai. Kadangi mano tėvo namai stovėjo netoli to aerodromo, šeši karininkai – aviacijos inžinieriai ir technikai – didžiausiame kambaryje, svetainėje, ir apsigyveno.

Mano tėvas buvo labai draugiškas, nuoširdus ir patiklus žmogus. Greitai susidraugavo ir su tais karininkais technikai. Kai kurie jų buvo gana padorūs, kultūringi ir nuoširdūs vyrai. Tačiau ypač „draugiškas“ pasirodė vyr. leitenantas Malkovas, kaip vėliau paaiškėjo, sovietinės armijos kontržvalgybos slaptasis agentas.

Tėvas, nieko blogo nemanydamas, dėstė jam, kaip gerai žmonės gyvena nepriklausomoje Lietuvoje, vadovaujant prezidentui A. Smetonai, kokia gerai parengta buvusi gen. St. Raštikio vadovaujama Lietuvos kariuomenė ir panašiai.

Vienas karininkas ukrainietis tėvą išpėjo: *„Apie ką su juo (Malkovu) kalbi?! Mes ir tai ne apie viską su juo kalbame.“* Pasakyti, kad jis žvalgybos agentas, ukrainietis, aišku, nedrįso. Bet išpėjimas buvo pavėluotas.

Be to, Malkovas ir panašaus plauko menkos moralės karininkėliai – kontržvalgybos agentai bastėsi daugiausia po vietinių rusų gyvenamas vietas, ieškodami „samagono“, laisvesnio elgesio moterėlių ir merginų. Neužmiršdavo jie ir savo „tiesioginių pareigų“ – ieškoti liaudies priešų, demaskuoti vokiečių okupantų pagalbininkus.

Neaplenkė jie ir Veprių valsčiaus Sukinių kaimo. Paaikšėjus, kad suimant sovietų partizaną dalyvavo ir vietinio valsčiaus aktyvistai, Malkovui ar kuriam kitam žvalgybininkui parūpo sužinoti jų pavardes. Vienas Sukinių kaimo gyventojas, rentės mano tėvui svirną, pasakė: *„Pažinau tik vieną Ertmaną iš Sietynų kaimo.“* Aišku, kontržvalgybininkai mielai pasinaudojo tokiomis žiniomis, regzdami mano tėvui bylą.

Iki kokių nepagrįstų kaltinimų mano tėvui prieita, gali patvirtinti vieno įvykio aprašymas. 1944 metų rudenį prie vienos iš bombardavimo Vokietijoje grįžtančių rusų bombonešių eskadrilės kažkaip prisijungė vienas vokiečių bombonešis. Drauge su bombonešių eskadrile atskridęs iki Veprių aerodromo, jis numetė keletą bombų prie netoli aerodromo, miško pakraštyje, išikūrusio aviacijos įgulos štabo bunkerio. Šis įvykis visus labai nustebino.

Mano tėvas bombardavimo metu išbėgo iš kambario. Vėliau paklaustas, kodėl taip padarė, paaiškino, jog ketino nuo bombardavimo pasislėpti už molinio tvarto sienų.

Stovėdamas prie tvarto, tėvas susisuko cigaretę ir ją uždegė benzininiu žiebtuvėliu. Tuo metu laukan išėjęs vienas karininkas pastebėjo žybčiojant žiebtuvėlį. Buvo padaryta netikėta išvada, kad mano tėvas elektriniu žiebtuvėliu-prožektoriumi sutartiniais ženklais signalizavęs vokiečių lėktuvams.

Ar šis prasimanymas turėjo kokios nors įtakos mano tėvo bylai, nežinau. Tačiau jo atgarsiai kažkieno dėka buvo gana plačiai paskleisti. Net maždaug trisdešimčiai metų praėjus nuo šio įvykio, vienas upninkietis komunistėlis kažkokio

ginčo metu man prikišo, kad mano tėvas sutartiniais ženklais prožektoriaus šviesa signalizavęs vokiečių lėktuvams.

To užteko. 1945 metų sausio mėnesį sovietų armijos kontržvalgyba tėvą suėmė ir išgabeno į Karmėlavą. Po savaitės paleido, bet nepraėjus nė mėnesiui, vėl suėmė ir nežinia kur išvežė. Tik nuo suėmimo praėjus daugiau kaip dvejiems metams, sužinojome, kad tėvas kalį Intos lageryje, nes, kaip vėliau iš laisvėn išėjusio tėvo sužinojome, pagal 58 straipsnį jis buvo nuteistas „už tėvynės išdavimą“ dešimt metų kalėti ir penkerius metus po to būti be teisių. Ten tėvas iškalėjo dešimt metų ir šešis mėnesius.

Dėl tėvo nuteisimo neapsieita ir be artimiausių *Ignas Ertmanas lageryje* kaimynų „pagalbos“. Viename laiške jis rašė: „Dėl mano nuteisimo padėkokit Cigonui ir Žvairiui“. Taip buvo pravardžiuojami du kaimynai, kurie davė enkavedistams kažkokius parodymus. Apie tai tėvas, grįžęs iš lagerio, nieko nekalbėjo. Vienas jų, *Cigonas*, lyg niekur nieko ateidavo į tėvo pirtį praustis. Atrodo, tėvas jiems atleido.

Kaip minėjau, apie tėvą daugiau kaip dvejus metus neturėjome jokių žinių. Nei už ką, nei kuriam laikui nuteistas, nesužinojome ir vėliau.

Rodos, jau 1949 metų vasarą, meškeriodamas Žaslių ežere, sutikau Žaslių valsčiaus KGB viršininką Zelionką. Išdrįsau paprašyti, ar negalėtų jis sužinoti, kuriam laikui kalėti nuteistas mano tėvas. Zelionka pažadėjo tai padaryti, tik prigrasino, kad apie mūsų pokalbį niekam neprasitarčiau. Praėjus gal trims savaitėms, prie minėto ežero vėl sutikau Zelionką, kuris apie mano tėvo reikalus tiek tepasakė:

„Nuteistas dešimčiai metų. Sėdi, galima sakyti, už nieką. Būtų porą trejetą mėnesių namuose nepabuęs, suėmimo būtų išvengęs. Suėmė kontržvalgyba, o iš jos nagų niekas neištrūksta. Gal dar kuris kontržvalgybininkas ordiną ar medalį gavo už tokio „priešo“ demaskavimą.“

Kadangi iš valsčiaus aktyvistų, net ir dalyvavusių Sukinių operacijoje, niekas daugiau nebuvo suimtas, galima daryti išvadą, kad mano tėvo byla buvo sovietinės kontržvalgybos sufabrikuota. Vėliau tėvas buvo reabilituotas.

Lageryje sąlygos buvo baisios. Kaliniai iš bado ir katorginio darbo iškaninti krito kaip musės. Vienu metu sunkiai susirgo ir mano tėvas, visas jo kūnas nuėjo votimis. Kadangi buvo lignonis, gavo „lengvesnę“ užduotį – miške surišti nustatytą kiekį šluotų. Vieną dieną, nepajėgdamas pasikelti nuo gultų, savo duonos davinį pažadėjo tam, kuris už jį suriš jam nustatytą kiekį šluotų. Galų gale tėvas jau susitaikė su mintimis apie mirtį, nes apie kokį nors gydymą lagerio sąlygomis galėjo svajoti tik laimingieji. Tarp jų pakliuvo ir mano tėvas. Juo ėmė rūpintis ir gydyti vadinamojoje lagerio lignoninėje vokiečių kalinys gydytojas. Gydė labai nuoširdžiai, net nemaža kraujo suleido ir pastatė ant kojų. Be to, iš namų

pradėjo reguliariai gauti siuntinius, galą gavo Berija, dėl to antrąją bausmės pusę atliko kiek lengviau.

Į laisvę tėvas buvo paleistas 1955 metų rudenį. Keletą mėnesių pailsėjęs, nuėjo dirbti į vietinį kolūkį, kuriame įvairius darbus, daugiausia statybos, dirbo iki susirgo nepagydoma liga – plaučių vėžiu.

Mirė 1973 m. liepos 15 d. Palaidotas Veprių kapinėse. Tesuteikia jam Viešpats dangų.

Politinio kalinio Juozo Tamošiūno prisiminimai

Užrašė Bronislava Bieliakienė*

Gimiau 1909 m. Veprių valsčiaus Pakalnės kaime, ūkininko Mykolo Tamošiūno šeimoje. Tėvai turėjo 18 ha žemės. Augome penki vaikai: trys broliai ir dvi seserys. Buvau ketvirtas vaikas šeimoje. Ratkaučiznos pradžios mokykloje baigiau keturis skyrius. Po to vieną vasarą mokiausi privačiai. Gyvenau tėvų namuose ir dirbau ūkyje.

Būdamas 24 metų vedžiau Stefą Užpulevičiūtę. Po vedybų vienus metus dar gyvenome pas tėvus. Šeima didelė. Kas žodį, kas kitą – žmona jau ir verkia. Nutariau nuo šeimos atsiskirti. Paėmiau žmoną už rankos, ir išėjom į Ukmergę.

– Negi sveiki žmonės valgyt neužsidirbsim? Ne verkti tavo paėmiau, – pasakiau jai.

Pradžioje dirbau pas Meilų prie Ukmergės. Jis turėjo 30 ha žemės ir buvo Lietukio pirmininkas. Žmona nedirbo – laukėme vaikelio. Ten išbuvome vienus metus.

Pakalnės kaime gyvenęs dėdė ėmė prašyti, kad eičiau dirbti jo žemės. Uošvienė davė pinigų. Nusipirkau arklį, karvę ir pradėjau ūkininkauti. Po metų paėmiau Matulio sklypą su trobom. Matulis dirbo policijoje. Ten dirbau trejus metus.

Kaimas skirstėsi vienkiemiais. Tėvas norėjo išdalyti turtą visiems vaikams po lygiai ir kvietė grįžti namo. Grįžau, bet ir vėl neištvėriau. Pardaviau arklį, karvę ir nuvažiavau į Kauną pas žmonos dėdę Vitkauską. Dėdė sako:

– Vaikeli, butą tau duosiu veltui. Kai gausi darbą, tada pradėsi man mokėti. Bet kur gausi darbą? Net miescionys negauna.

– Negausiu, – sakau – grįšiu, nusipirksiu gyvulių ir vėl dirbsiu žemę iš pusės.

Ir taip išsiruošėme į Kauną. Nuvežė mus arkliau Petras Diliūnas iš Užušilių kaimo. Petras išvažiavo namo, o mes likome pasitikti nežinomybės.

Greta dėdės namų buvo turgus. Rytą nuėjau į jį. Buvo rugsėjis. Buvau su kailinukais, auliniais batais. Išvažizda bylojo kaimietį esant. Tada kaimiečius samdydavo įvairiems darbams, nes jie gerai dirbo. Prie manęs priėjo gerai apsirengęs žmogus ir ėmė kalbinti:

– Gal nori darbo?

– Aš ir atvažiavau dirbti. O kokį darbą man duosi ir kiek mokėsi?

– Žvyrą su cementu maišyti kastuvu. Mokėsiu 5 litus už dieną.

Tas žmogus buvo statybų rangovas. Už 1 litą tada šeima galėjo prasimaitinti visą dieną. Sutikau. Dirbau, stengiausi. Po kiek laiko kartu dirbę miestiečiai sako man:

– Žiūrėk, kaip mes dirbam, ir tu taip dirbk. Nėra ko skubėti. O tai šiūpeliu gausi kakton.

Pradėjau neskubėti, derintis prie kitų. Tada rangovas sako:

– Tamošiūnai, pagedai!

Jis pats suprato, kad man bendradarbiai šiūpelį pasiūlė, todėl pridūrė:

– Duosiu arklį ir 11 litų per dieną. Veši medžiagas iš uosto.

Pradėjau vežti. Kartais ilgiau užtrukdavau darbe, bet buvau laisvas.

Po kurio laiko žydėlis pasiūlė darbą kuro sandėlyje. Mokėjo po 15 litų, bet reikėjo dirbti ir po darbo, kartais iki pusiaunakčio.

Buvo nelengva, neilgai ištvėriau. Svainiui (švogeriui) rekomendavau, buvau priimtas

* Atsiminimai užrašyti 1993 m. liepos mėn. Pakalnės k. Vyr. red. pastaba.

Karininkų ramovėn šveicorium. Mėnesiui 150 litų ir pietūs. Šiame darbe prabėgo vieni metai.

Po to atsidūriau vaistų fabrike. Pradėjau paprastu darbininku – krovėju. Reikėjo vežioti vaistus, pakrauti ir iškrauti. Dirbau stropiai, sąžiningai. Mane stebėjo ir tyrinėjo. Tyčia primėtydavo pinigų. Aš supratau gudrybę, neėmiau. Įsitikino, kad sąžiningas. Pasiūlė eiti dirbti į „Germapo“ fabriką. Nuėjau. Direktorius klausia ūkvedžio:

- Kaip dirba Tamošiūnas?
- Už du padaro, – atsakė ūkvedys.

Ėjo ketvirtas dešimtmetis. Fabrike dirbo apie 110 darbininkų. Aš dirbau vaistų svėrėju. Turėjau labai gerą atmintį. Viską surasdavau nieko nepasiklauses. Greta dirbo dar du svėrėjai, baigę aukštuosius mokslus. Dirbau ne blogiau už juos. Gaudavau 350 litų atlyginimą.

Fabrike prabėgo keleri metai. Atėjo lemtingieji 1940-ieji. Rodos, fabrike nebuvo nė vieno komunisto. Atėjus rusams, žydėliai ėmė kelti galvas, komanduoti. Nutariau išeiti iš darbo, padaviau pareiškimą. Kartą, jau padavus pareiškimą, direktorius klausia manęs apie žydėlių praktikantą:

- Kaip jis dirba?
- Tam darbui jis netinka, – atsakiau.
- Paloik, paloik, Tamošiūnai. Aš priklausau komunistų partijai...
- Aš nebijau. Greit išvažiuoju. Papūskit.., – atsakiau.

Tėvas paliko gabalą žemės. Žmona mylėjo žemės ūkį. Užėjus rusams, mieste reikalai pakriko. Ruošiausi grįžti į gimtinę. Turėjau užsidirbęs pinigų. Direktorius kartą pasakė:

– Karas su lenkais – tik kibirkštėlė. Jis įsiliepsnos! Imk pinigų iš banko, pirk gerus daiktus. Jie nežus. Paskui bus vertingi. O pinigai gali žūti.

Išsiemiau iš banko 6000 litų. Nusipirkau siuovamųjų mašinų, odinių striukių ir kitų daiktų. Viską parvežiau į kaimą. Dar Kaune gyvendamas, čia buvau pasistatęs tvartą. Jo pašiūrėje sukaliau spintą, į ją sudėjau atvežtus daiktus, užkroviau malkomis.

Į Pakalnės kaimą grįžome trise: žmona, sūnus ir aš. Pradėjau ūkininkauti. 1940 metais mirdamas tėvas mums su broliu padalijo žemę. Trobų, išskyrus jau minėtą tvartą, nebuvo. Prieš karą gyvenome tėvų sodyboje. O čia viskas, kas dabar yra, padaryta mano rankomis. Karo metais pastačiau vieną namo galą. Grįžęs iš lagerio, pasistačiau svirną, kitą namo galą. Tą didžiulį sodą sodinau pats. Ateityje tikėjaisi iš jo pelno.

Vokiečių laikais dėl politikos niekas nesikabinėjo. Vargino prievolės. Vien mėšai reikėdavo atiduoti karvę.

Grįžus rusams, dirbau miško darbininku. Lietė mobilizacija. Slėpiausi. Namie buvau pasidaręs slėptuvę. Girininkas turėjo teisę du darbininkus pasiimti miško darbams. Nusisypsojo laimė. Gavau miško darbininko pažymėjimą. Nebereikėjo slėptis. Galėjau ramiai tvarkytis savo ūkyje. Tariama ramybė truko neilgai.

Iš Pakalnės kaimo šeši vyrai išėjo į mišką (trys broliai Atkočiūnai, du Tamošiūnai – mano pusbroliai ir Stanulio bernas). Aplink kaimą – miškas. Jame dažnai buvodavo partizanai. Užsukdavo ir praeinantys būriai. Kartais užeidavo ir į mūsų namus.

Buvo birželio pabaiga. Ankstyvas šv. Petro rytas. Užėjo trys partizanai: buvęs Stanulio bernas ir du nepažįstami. Visi apsirengę vokiškomis uniformomis. Atsinešė iš Petrų gautos degtinės. Vienas butelis esąs Petro Tamošiūno, kitas – Petro Dūdos. Pas juos gerti nesaugu, todėl atėję čia. Paprašė užkandos. Ant stalo pasistatė butelį. Paprašė

uždaryti šunį į tvartą. Šuo buvo labai geras. Nenorėjau jo uždaryti. Juk saugiau, kai yra šuo. Vienas atėjusių paklausė:

– Tai ko neklausai?!

Uždariau šunį. Nespėjau atnešti užkandos – skrebai beldžia į to paties kambario langą ir klausia:

– Juozai, kas pas tave yra?

– Patys matot, – atsakiau, – žiūrit vieni į kitus.

Supratę skrebai greit nėrė už tvarto. Pradėjo šaudyti, duodami signalą atokiau esančiam kareivių būriui. Jei partizanai būtų bėgę, būtų pabėgę. Jie manė, kad čia tik keli skrebai. Pasiruošė gintis. Pasistatė kulkosvaidį. Tik grįžęs iš lagerio sužinojau, iš kur atsirado tie skrebai. O buvo taip.

Agentas pranešė skrebams, kad per Šveitąjį kelsis partizanai. Atvyko 150 kareivių ir būrys skrebu. Laukė per naktį. Laimei, partizanai buvo persikėlę anksčiau. Nieko nesulaukę, ruošėsi į Vepriūs. Pas mane užėjo pastotės, kad parvežčiau kulkosvaidžius. Taip prasidėjo visa ši velniava. Viskas vyko labai greitai. Kariuomenė artėjo prie sodybos. Gynėsi gal trys prieš 180. Tai truko neilgai. Išėities nebuvo. Vienas partizanas įbėgo į tvartą, antras pats nusišovė kieme (Ukmergės girininko sūnus), trečias – Stanulio bernas – bėgo į mišką. Šiam pasisekė pabėgti. Liko gyvas.

– Degsim tvartą, – nusprendė skrebai.

Taip ir padarė. Kai uždegė, partizanas išbėgo. Jį nušovė kieme. Visa tai įvyko per gana trumpą laiką. Man liepė kinkyti arklį. Į vežimą sudėjo du lavonus. Aplinkui susėdo skrebai. Važiavom į Veprius. Skrebai dainavo. Nuvažiavus vežimą perėmė skrebai. Manęs nebepaleido, areštavo. Įstūmė į sklepą Akunio name (dabar Ukmergės ir Jaunimo gatvių kampas). Tame name buvo skrebukų štabas, viršininkai. Apačioje rūsysis. Veprių milicijos viršininkas tada buvo Kovaliovas. Būdamas rūsyje, girdžiu virš galvos kalbant:

– Jievo vazmiom sevodnia. (Jį imsime šiandien.)

Tada suėmė viso kaimo vyrus, apie 10 žmonių. Skrebu būstinėj suguldė visus ant narų aukštiekninkus. Iš šono atsistojo skrebas Valiauga su automatu.

– Sujudės kuris – leisk seriją, – pasakė jam.

Mane išvedė į kitą kambarį tardyti. Išrengė nuogai. Mušė rankom, bizūnu, padarytu iš kabelio. Su bizūnu kruopščiai darbuosiu Valiauga. Jam buvo pasakyta – penki kirčiai, o jis atskaitė penkiolika. Viršininkas juokiasi, kvatojasi. Valiauga man iš seno pažįstamas, kilęs iš Barbōriškio kaimo. Žmoniškesnis buvo viršininko pavaduotojas Mitrofanovas. Pradžioje pats mušė, o paskui rėkė ant Kovaliovo:

– Matyt, tas žmogus nekaltas! Užtenka!

Ištraukė iš Kovaliovo rankų bizūną, tēškė į grindis ir išėjo iš kambario.

Kaimiečius greit paleido, o mane kankino ilgai: daužė šautuvo buože, tarp durų sulaužė abiejų rankų pirštus.

– Skolko bylo banditov? (Kiek buvo banditų?)

– Trys, – sakau. – Jei jums reikia, galiu sakyti, kad šimtas.

Jiems negražu, kad 150 kareivių nesudorojo trijų partizanų. Vienas pabėgo.

Vienąkart taip sudaužė, kad netekau sąmonės. Atsipeikėjau prie šulinio perpiltas šaltu vandeniu. Norėjau, kad Kovaliovas mane nušautų. Juk vis vien užmuš, tai kam kentėti? Kiša burnon automatą:

– Zastreliu! (Nušausiu!)

Norėjau jį sunervinti, kad nušautų. Sakau:

– Durak, začem ty avtomat nosiš, jesli streliat neumeješ? (Kvaily, kam automata nešiojiesi, jei nemoki šaudyti?)

Paskui girdėjau kalbant:

– Nado jemu ruki perestrelia... (Reikia jam rankas peršauti...) Sakysim, kad bėgo, eidamas į tualetą.

Nesutiko Mitrofanovas. Tada, kai jo nebuvo, vėl atsivedė ir „obliavo“ iki sąmonės netekimo. Numetė lauke, prie šulinio. Sėmė vandenį ir pylė ant manęs. Atgavau sąmonę – vėl į rūsį. Vėpriuose laikė 18 parų. Žmona atnešdavo valgyti. Negalėjau valgyti – burna užtinusi. Maistą priimdavau, kad žmona negalvotų, jog nebėra gyvo.

Pagrindinis kaltinimas: tu laikei banditus! Netikėjo, kad užėjo atsitiktinai.

Po 18 parų arkliu išvežė į Ukmergę. Aplink mane apsėdo skrebai su automatais. Nuvežė į kalėjimą Paupio gatvėje. Tardė, bet nekankino. Ukmergėje buvau neilgai, ne daugiau kaip dvi savaites. Išvežė į Vilnių. Vežė per Jėnava. Iki Jonavos važiauvau specialia mašina kaliniams vežti. Iš ten į Vilnių – specialiu traukinėliu. Kelionė užtruko, nes traukinėlis sugedo. Grižo atgal. Mes dusome vagonė, trūko oro. Pradėjom daužyti duris, belsti į uždarytus langus. Sargybinis:

– Strieliat budu! (Šausiu!)

Taip nieko ir nelaimėjom. Nuvežė į Lukiškių kalėjimą. Vos išlipus iš mašinos komanda:

– Stot! Gult! Stot!

Lukiškėse buvau neilgai. Kankino ir ten, miegoti neleido. Kartą apsnūdau, tai sargybinis apvyniojo galvą šlapiu skuduru ir muša per galvą. Kamera dviem žmonėms. Sugrūdo į ją dešimt. Atsigult nėra kaip. Guldavom taip, kad vieny kojos apačioje, kitų viršuje. Paskui keisdavomės. Buvo kamerose tik politiniai. Kriminalinių nebuvo.

Į Sibirą išvežė be teismo. Protestavom, kodėl be teismo veža. Atsakymas:

– Porobotajesh, apiat prijiedesh, jesli budeš nevinovat. (Padirbėsi, sugrįši, jei būsi nekaltas.)

Kelionė į Sibirą labai sunki. Duoda sūdytą žuvi, vandens neduoda. Antrą parą ateina ešelono viršininkas.

– Kuo skundžiatės? – klausia.

– Kodėl mums vandens neduoda? – užsipuola kaliniai.

– Nusiprausti turi duoti, ne tik atsigerti, – seka atsakymas.

Kažkas prie langelio persakė viršininko žodžius sargybiniui. Tas metė akmeniui, sukruvino žmogų.

Valgyti labai norėjom, bet sūdyta žuvis nebuvo išėitis. Valgėm vos po gabalėlį, o troškulys kankino.

Taip mus nudangino į Intos lagerį. Narai pliki. Po galva – kepurė. Jei sulyja, gulim su šlapiais bušlatais. Bušlatai pasiūti iš senų kareiviškų milinių (šinelių). 150-čiai žmonių viena krosnelė. Nėra kur džiovintis drabužių. Tik po Stalino mirties gavome pagalves, užklotus.

Valgyt stodavom į eilę prie langelio. Rankos sušalusios. Kartais nejučiom ima ir išsprūsta konservų dėžutė iš sušalusių rankų. Lieki nevalgęs. Kas gaudavo iš namų siuntinių, tas galėjo duoti virėjui kyšį. Už tai galėjo tikėtis, kad jam sriubą sems arba nuo paviršiaus (kruopelė riebalų), arba iš apačios (kruopos). Kas kyšio nedavė, tam beveik

vanduo – iš katilo vidurio. Dar pridėdavo 200 gramų duonos. Tai visai dienai. Po Stalino mirties maistas beveik nepagerėjo, bet valgydavom jau valgykloje prie stalo, šilumoje.

Susirašinėti neleido. Išsiunčiau keletą laiškų, išnešęs už zonos, bet žmona jų negavo. Negavo nė vieno laiško per visą laiką, nors siunčiau. Todėl ir siuntinių negaudavau.

Dirbau įvairų darbą. Varė miškan. Po to dirbau prie geležinkelio. Užpusto traukinį – naktį prikelia ir einam sniego kasti. Teko pilti anglis į vagonus. Kartais darbo sąlygos būdavo tokios, kad gyvus varė į kapus. Dengėm stogą esant 40°C šalčio. Užlipi ant stogo, bet greit pasidaro nepakenčiamai šalta. Nulipi. Pasišildai – ir vėl ant stogo. Mane griebė plaučių uždegimas. Nusilpau. Niekas nebeskaudėjo, tik nesupratau, kodėl man taip dažnai matuoja temperatūrą. Mane gydė lietuvis kalinys Nasvytis. Kai pradėjau sveikti, jis pasakė:

- Vienas Dievas tave išgelbėjo. Turėjai 42 laipsnius temperatūros.
- Kad žmogus prie 41 laipsnio miršta, – sakau.
- Užtai ir sakau, kad Dievas pakėlė, – užbaigė daktaras.

Vaistų nebuvo. Išgijau savaimė, nors niekas nebetikėjo, kad pasveiksiu. Net daktaras. Kažkas ir į Lietuvą parašė, kad Tamošiūno dienos suskaičytos.

Kai pasveikau, daktaras Nasvytis priėmė mane sanitaru. Tada sužinojau, kad visus ir nuo visų ligų gydo kalio permanganato skiediniu. Vien dėl psichologinio poveikio. Sanitaru dirbti buvo gerai, maistas kiek geresnis. Bet rusai ėmė rekti:

- Fašistas fašistą priėmė!

Daktaras buvo priverstas atleisti mane iš ligoninės. Stojau į gydytojų komisiją. Svėriau vos 40 kg. Daktarai rodė vienas kitam:

- Vidiš, kakoi on? (Matai, koks jis?)

Pripažino esant ligonį. Tai mane išgelbėjo. Paleido namo. Tai buvo 1946-ųjų vėlyvas ruduo (rodos, lapkričio mėnuo). Grįžti buvo labai sunku. Perskaitė, kad paleistas. Lageris nakvoti nebepriėmė, o dokumentus tvarkė savaitę. Nakvoinei ieškodavom statomų namų. Išdavė maisto davinį, atseit iki Vilniaus. Jį suvalgėm dar nepajudėję iš vietos. Atvažiavom iki Maskvos. Reikėjo komposteruoti bilietus. Nekomposteruoja. Važiavom dviese. Stovim ir nebežinom, ką daryti. Bet likimas buvo mums palankus. Labai nustebom, kai prie mūsų priėjo kraštietis Petras Diliūnas. Tuomet jis spekuliuodavo, kad turėtų ką nusiųsti savo ištrentai šeimai. Tokiu tikslu jis ir atsidūrė Maskvoje. Išgirdęs lietuviškai kalbant, Petras priėjo prie mūsų. Pasirodė, esame ne tik lietuviai, bet ir kraštiečiai. Petras davė kasininkei kyšį, tai mums visiems trims bilietus užkomposteravo. Mes su likimo draugu Mačioniu nuo Trakų buvome jau tris paras nevalgę. Nieko neturėjom.

Atvažiavom į Vilnių. O kas toliau? Kaune – žmonos dėdė. Nutariau važiuoti į Kauną. Pinigų neturėjau. Užlipau ant stogo, užsikabinau už kamino. Kai pamatė, liepė nultipti, bet iš traukinio nebeišvarė.

Pagaliau atvažiavau į Kauną. Bažnyčioje vyko pamaldos. Užėjau į bažnytėlę, keliais apėjau stacijas. Žmonės žiūri, kas čia toks: oda – kaulai, paisinas, drabužiai suplyšę. Buvau užsiauginęs barzdą, ūsus, tai ir dėdė nepažino. Dar važiuodamas jutau, kad mane apstojo utėlės. Dėdė davė kitus drabužius, manuosiuis išmetėm.

- Kepk dešros, – sako žmonai dėdė.
- Nevalgysiu dešros, – sakau.

Žinojau, kad geras maistas man geruoju nesibaigs. Giminių sušelptas iš Kauno išvažiavau namo.

Grižęs radau žmoną ir penkerių metų sūnų. Žmona buvo praradusi sveikatą. Po mano suėmimo ją dažnai tardydavo namuose. Tardė žiauriai. Vienąkart ją pasodino prie sienos, ant kelių ji laikė sūnų, ir ėmė šaudyti ties pat galva rėkdami:

– Skaži pravdu! (Sakyk tiesą!)

Vaikas apalpo. Ją mušė. Net medalikėlis ant kaklo sulinko. Nuo išgąščio žmona gavo nuomario ligą. Būdavo, griūva – ir susilaužo ką. Pagydyti nebegalėjo. Jauna ir mirė 1962-ųjų vasarą.

Grižęs iš lagerio, ir aš greit atsiguliau į klinikas. Akmenligė. Reikia operuoti. Vizituodamas profesorius J. Kupčinskas pasakė, kad tokiai operacijai reikalinga narkozė, o mano širdis nusilpus.

– Ilgiausias tavo amžius – dveji metai, – sakydavo man.

– Girdėjot, ką profesorius sakė? – primindavau. – Ką šiandien mirti, geriau dar dvejus metus pagyventi.

– Pasitaiko stiprios prigimties žmonių, kad su akmenimis pragyvena savo amžių, – kartą pratarė profesorius.

Taip ir ėjo laikas. Kai užeidavo skausmai, Veprių gydytoja Pagojienė leisdavo morfijų. Mokėjau ir pats susileisti, bet kur gauti morfijaus? Pagaliau per pažįstamus gavau jo Kaune. Kai imdavo skaudėti, pats susileisdavau. Paskui skausmai ėmė retėti, kol visai išnyko. Dabar nebeužaina.

Grižęs ir kiek sustiprėjęs dirbau ūkio darbus. Pasistačiau namo antrą galą, svirną. Priklausiau Veprių, paskui Dėltuvos kolūkiui. Po to mūsų Pakalnės kaimas atiteko Laibiškių tarybiniam ūkiui. Labai nenorėjom keltis į gyvenvietę. Po ilgų prašymų buvo rasta išeitis: mūsų kaimą priskyre miškų ūkiui. Taip išsaugojom Pakalnės kaimą. Į gyvenvietę keltis neberekėjo. Darbingi vyrai dirbo miško darbus. Kol galėjau, ir aš ten dirbau.

Manęs, grįžusio iš lagerio, nepaliko ramybėje nei vieni, nei kiti. Netrukus po grįžimo užėjo miškiniai:

– Taip kankino ir nieko neišdavei! Esi stiprus žmogus. Būsi mūsų ryšininkas.

Vienas iš atėjusiųjų mane įsivedė į kitą kambarį. Mano pavardę ir vardą užsirašė į knygutę.

– Ką tu darai! – sakau. – O jei knygutė paklius skrebams? Išnaikink šį užrašą! Geriau užrašyk: „Tamošiūną Juozą reikia sušaudyti“.

Saugumiečiai prispyrė, kad būčiau jų agentu. Pasitariau su partizonais. Jie sako:

– Sutik. Mums bus geriau. Ką sužinojęs mums praneši.

Sutikau. Žaisdamas dvigubą žaidimą, išgelbėjau keletui žmonių gyvybę.

Kaip partizanų ryšininkas gelbėjau Voverių šeimą. Juos, neteisingai apskūstus, partizanai ruošėsi likviduoti. Išaiškinau ir išprašiau, kad to nedarytų.

Kaip MGB agentas sužinojau, jog saugumui žinoma, kad pas Gezevičių užaina partizanai. Pasakiau Gezevičiui, kad kuo skubiau įspėtų partizanus daugiau nebeužėiti.

Išgelbėjau komunisto Broniaus Buroko tėvus. Tėvai – Burokas Jonas ir jo žmona iš Kalvelių kaimo – buvo labai pamaldūs, geri žmonės. Prašiau partizanų, kad nenušautų jų sūnaus.

– Tėvus gyvus palaidosit, – sakiau.

Bausmę pakeitė: nušovė Burokų kiaulę ir liepė nuvežti į Paąžuoliūs.

– Žiūrėsim, ar praneš skrebams, – sakė.

Nepranešė. Taip Bronius Burokas liko gyvas. Mirė tik 1992 metais. Tėvai nugyveno gyvenimą, nepatyrę sūnaus netekties.

Dvigubas vaidmuo (partizanų ryšininko ir MGB agento) buvo trumpalaikis. Gal po dviejų mėnesių į namus atvažiavo mašina, pilna kareivių. Buvo kieme. Kareiviai stovėre mane ir į mašiną. Žmona pradėjo verkti.

– Teper nikogda jevo neuvideš (Dabar niekada jo nematysi), – pasakė.

Nuvežė į Ukmergę. Išlaikė apie parą.

– Mes žinom, kad tu viską žinai, bet nieko nesakai, – pasakė tardant.

Išmetė iš agentų ir paleido namo. Ramybė truko neilgai.

Suėmė gyvą tą partizaną, kuris buvo užsirašęs mano pavardę į knygutę. Gyveno jie pas žmogų klojime. Šeimininkas pranešė Veprių skrebams. Apsupo sodybą. Vadas nusišovė, o antrasis pasidavė gyvas. Matyt, jis ir išdavė, kad aš – partizanų ryšininkas. Greit po to įvykio vieną dieną pamačiau, kad kareiviai supa sodybą. Iš visų pusių jie sušoko į kiemą per tvorą. Buvo vasaros pabaiga. Šienapjūtė baigta. Daržinė pilna šieno. Visur badė su virbais, ieškojo bunkerio. Nieko neradę išsinešdino. Šįsyk nesuėmė.

Ilgainiui viskas aprimo. Dirbau, auginau sūnų. Sūnus Romas (tas, kuriam, sėdinčiam ant motinos kelių, pro ausis švilpė kulkos) baigė aukštąjį mokslą. Turi pavydėtiną sveikatą, tik labai nervingas. Dirba mokytoju J. Jablonskio vidurinėje mokykloje Kaune.

1963 m. vedžiau antrą kartą. Žmona Marytė labai darbšti, labai myli gėles. Įmanytų – visas pakeles gėlėmis apsođintų.

Turėjom antrą sūnų – Joną. Aštuoniolikmetis abiturientas žuvo prieš kelerius metus vakare pakeliui į namus. Užmuštas smūgiu į smilkinį. Inscenizuotas autoįvykis. Palaidotas Veprių kapinėse.

Būdamas lageryje, pažadėjau: jei grįšiu, pastatysiu kryžių. Pastačiau. Stovi jis čia, kieme, iki šiolei.

Didelis, kažkada mano sodintas sodas, iš kurio tikejaisi pragyventi, sensta. Maža iš jo naudos.

Turiu kuklių knygų lentyną. Joje man pati brangiausia knyga – B. Brazdžionio „Poezijos pilnatis“. Gavau iš paties poeto rankų. Tai buvo 1989-ųjų vasarą. Vepriuose lankėsi B. Brazdžionis. Išdrįsau ir aš vieną savo eilėraščių padeklamuoti. Tada poetas apkabino mane ir įteikė šią knygą.

Anksčiau kūriau eilėraščius mintinai. Neužrašydavau. Turėjau gerą atmintį. Taip ir nešiojau juos savyje. Dar ir dabar daugelį atsimenu. Kad ir šita:

„Motina Dievo, Aušros Karaliene,
Vai, kaip tos laisvės širdis išsiūgo“, –
Šnabžda senelė, maldoj susikaupus,
Liūdesio ašaros veidą jai vilgo.

„Motina Dievo, Aušros Karaliene,
Mes gi be laisvės užtrokšim kaip žuvys“, –
Sunkiai palinkęs nuo darbo ir vėjo,
Dūsauja žilas senelis lietuvis.

*„Motina Dievo, Skaisčioji Marija,
Mūsų Tėvynė be laisvės – našlaitė“, –
Tyliai graudenas graži kaip lelija
Netekusi brolių jauna lietuvaitė.*

*„Motina Dievo, Aušros Karaliene,
Laisvė bus mūsų, ji mums dar nežuvus“, –
Šaukia krūtinę atstatęs prieš vėją
Sveikas, kaip ažuolas, jaunas lietuvis.*

O mano sveikatėlė jau labai menka. Ypač blogai su kojom – į pirštus, padus nepatenka kraujas. Trombozė. Pasidariau silpnas. Ir dirbti, ir vaikščioti nebegaliu.

P. S. Mirė Juozas Tamošiūnas 1995-ųjų vasarą. Palaidotas Veprių kapinėse greta 18-mečio sūnaus Jono.

Politinio kalinio Jono Gudavičiaus prisiminimai

Užrašė Aldona Šikšnienė*

Esu gimęs 1923 m. birželio 12 d. Barbōriškio k., Vėprių vls., Ukmergės apskr., Lietuvos savanorio šeimoje. Augome trys vaikai: dvi seserys ir aš. 1938 m. baigiau Vėprių pradžios mokyklą. Toliau mokytis tėvai neleido, nes reikėjo dirbti ūkyje – turėjome 17 ha žemės.

Kol buvau paauglys, niekas netrukdė ūkininkauti, gyvenome kaip ir visi kaimo žmonės. 1941 metais užėjus rusams, kaime pasidarė neramu – žmonės nebuvo tikri dėl savo ateities, labai bijojo kolchozų.

Vokiečiams užėjus, mane ėmė klibinti į Reicho darbo tarnybą. Bet aš sukausi kaip įmanydamas, kad tik nepatekčiau į vokiečių rankas. Padėjo Vėprių vls. viršaitis Šarka – įdarbino pas save samdiniu.

1944 m. grįžus rusams, jau teko rimtai slapstytis, kad nepaimtų į armiją. Kurį laiką turėjau broniruotę, kad dirbu tėvo kuliamaža kaime. Pasibaigus kūlimui, vėl likau be nieko.

Užeidavo pas tėvus partizanai, tačiau manęs per daug nekalbino eiti į mišką, sakydavo: „Kol gali, tol laikykis“.

1945 m. sausio 6 d. užėjo kareiviai ir rado mane kambary (šiaip aš slapstydavau). Paklause mamos, ar svetimų nėra, susidomėjo manimi ir suėmė. Mane nusivare į Labanōsių kaimą, kur buvo sulaikyti dar du vyrai. Čia buvo dar daugiau kareivių. Suėmė mano kaimyną Bronių Isiūną. Atvežė mus į valsčių, daboklėje palaikė dvi paras. Ruošėmės bėgti, bet pavyko tik Atkočiūnui iš Baraučiznos kaimo. Pastiprino sargybą, ir mums nebuvo galima nė pajudėti. Trečią parą mus pradėjo tardyti. Br. Isiūną paskyrė arklių prižiūrėtoju, o mums su St. Gečiausku iš Vengrių ėmė siūlyti: arba užsirašote į istrebitelių būrį, arba vežame į Ukmergės saugumą. Pasitarę su Gečiausku nutarėme stoti į istrebitelius. Mūsų niekur iš miestelio neleidavo, jautėme, kad mus seka. Mane tiesiog sukretė skrebu elgesys: grobsto, vagia, savus žmones suiminėja. Nusprendžiau pasitarti su tėvais, ką toliau daryti. Vasario 27 d. išleido mane namo, ten ir likau nakvoti. Naktį atėjo partizanai Julius Tamošiūnas ir Petras Pociūnas. Tamošiūnas patarė dar pabūti būry ir perduoti jiems kai kurias žinias. Po kelių dienų skrebu vyresnysis man pasiūlė keltis į Molėtus. Aš kategoriškai atsakiau ir nusprendžiau eiti į kariuomenę. Tai buvo kovo mėnuo, o jau gegužės 9 d. baigėsi karas. Pakliuvau į Briansko sritį, į karinį dalinį. Išbuvau kariuomenėje iki 1949 m. sausio 6 d. Tuo laiku mano amžiaus kareivius pradėjo demobilizuoti. Gavęs atsiskaitymo lapelį, atsiskaičiau ir ruošiausi kelionėn. Vakare būrio vadas paprašė dviem paroms pasilikti. Apie 12 val. nakties atėjo saugumietis su dviem ginkluotais kareiviais ir išvedė mane į štabą. Čia ant stalo buvo padėtas sausas davinyš, kurį liepė man pasiimti. Nuvežė į Ufą. Rytą einant į diviziją sargybinis nenorėjo praleisti, bet saugumietis paminėjo majoro Balotnikovo pavardę – viskas tapo aišku. Balotnikovas buvo divizijos prokuroras. Mane suėmė. Prasidėjo tardymas, kuris truko 11 mėnesių. Buvau kaltinamas pagal 58 straipsnio 1^b dalies, 1 punktą ir pagal to paties straipsnio 1 dalies X punktą. Kaltinamoji medžiaga buvo pateikta iš Vėprių. 1949 m. birže-

* Užrašyta 1994 m. Vyr. red. pastaba.

lio mėn. atvežė mane iš Baškirijos kalėjimo į Lukiškes ir norėjo surengti akistatą su Elena Valančiene. Nuvažiavęs tardytojas ją apklausinėjo, ar tikrai aš pakoręs jos vyrą, tačiau Elena Valančienė paneigė šį kaltinimą.

Pirmoji kaltinimo dalis nepasitvirtino. Likau kaltinamas, kad esu nepatenkintas sovietų valdžia (kartais pasijuokdavau iš kolchozų ir netvarkos juose). Buvau nuteistas 10-čiai metų laisvės atėmimo ir 5 metus be pilietinių teisių. Buvau kalinamas Baškirijoje, Salavato miesto kalėjime. Visą įkalinimo laiką dirbau statybose; tai truko 6 metus ir 3 mėnesius.

1955 m. balandžio 22 d. grįžau namo pas tėvus. Į kolūkį nėjau dirbti. Įsidarbinau Kauno plentų valdyboje. 1958 m. vedžiau, gavau darbą Veprių mechanizacijos mokykloje ir dirbau ten iki 1987 m., iki pensijos.

Dabartiniu metu su žmona Eleonora gyvename nuosavoje namo Vėpriuose. Dvi dukros ir sūnus taip pat sukūrė šeimas, tad turime penkis vaikaičius.

Atgimimo laikotarpiu atsiėmėme savo žemę.

Apie politinį kalinį Joną Mikalauską

Pasakojo Paulina Majauskienė (Mikalauskaitė)

*Užrašė Bronislava Bieliakienė**

Jonas Mikalauskas, Jono, gimė 1906 m. Ukmergės apskrities Vėprių valčiaus Bečių kaime, ūkininkų šeimoje. Tėvai turėjo 11 ha žemės. Be to, tėvas dirbo daržininku-sodininku Bečių dvare. Šeimoje buvome dešimt brolių ir dvi seserys. Tėtis buvo raštingas, pats mokė vaikus rašyti, skaityti.

Paaugęs Jonas mokėsi siuvėjo amato. Tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Turėjo vyr. puskarininkio laipsnį. Po kariuomenės išvažiavo gyventi į Kauną. Dirbo komendantūros siuvyklos direktoriumi. Šias pareigas ėjo ilgai – iki antrosios rusų okupacijos. Vokiečiai siuvyklą buvo sudeginę. Jono pastangomis ji vėl buvo atstatyta.

Jonas turėjo plačius ryšius visuomenėje. Bendravo su daugeliu žmonių. Antrąkart atėjus rusams, vienas pažįstamas paprašė įsiūti drabužyje Vytį. Jonas nesuprato, kad tai provokacija. Vytį išsiuvo labai gražiai storoje diagonalinėje medžiagoje. Tas žmogus jį apskundė. Buvo pranešta į namus, kad Jonas atvyktų į miliciją. Kai nuėjo, tuoj pat suėmė. Tai buvo 1944-ųjų ar 1945-ųjų rudenio. Pradžioje kalėjo Kaune. Buvo nuteistas 10 metų lagerio ir ištremtas į Igarką.

Buvo labai tvarkingas, darbštus. Lageryje irgi dirbo siuvykloje. Retkarčiais atsiųdavo pinigų šeimai. Lageryje išbuvo visus 10 metų. Po to grįžo į Kauną, kur jo laukė šeima. Grįžęs kelerius metus dar dirbo siuvėju toje pačioje siuvykloje, iš kurios jį paėmė. Paskui pradėjo sirgti pūslės, šlapimtakijų ligomis. Sirgo apie dvejus metus. Mirė apie 1967 metus. Palaidotas Kaune.

* Užrašyta 1994 m. Vyr. red. pastaba.

Politinis kalinys Juozas Mikalauskas-Mikolaitis

Pasakojo Paulina Majauskienė (Mikalauskaitė)

*Užrašė Bronislava Bieliakienė**

Juozas Mikalauskas gimė 1904 m. Vėprių valsčiaus Bečių kaime, ūkininko Jono Mikalausko šeimoje. Šeimoje augo 10 brolių ir 2 seserys. Pokario metais du broliai tapo politiniais kaliniais. Tėvas dirbo Bečių dvaro daržininku-sodininku. Būdamas raštingas, pats mokė savo vaikus. Juozas išmoko siuvėjo amato. Kai brolis dirbo Kauno komendantūros siuvyklos direktoriumi, Juozas išvažiavo pas jį. Ilgą laiką dirbo minėtos siuvyklos vyr. sukirpėju. Priklausė Šaulių organizacijai. Buvo paskirtas šaulių būrio vadu. Labai mylėjo Lietuvą. Net pavardę pakeitė vien todėl, kad būtų lietuviškesnė.

Gyvendamas Kaune, vedė gimnazistę iš paskutinės klasės. Ji gyveno tik su motina. Buvo neturtinga. Vėliau dirbo buhalterė Lietuvos banke, sovietmečiu – restorano vedėja. Sako, kažkada žmona paklaususi Juozą: „Ką tu labiau myli – Tėvynę ar mane?“ – „Tėvynę“, – atsakęs Juozas. Mat žmona nenorėjusi, kad Juozas dalyvautų šaulių veikloje.

Juozas buvo darbštus. Turėjo viską paruošęs namo statybai – plytas, langus, duris ir kt. Statybos pradėti nespėjo. Buvo suimtas siuvykloje. Pretekstas – šaulių būrio vadas. Iš pradžių sėdėjo Kauno kalėjime. Nuteistas 10 metų. Išvežė į Vorkutą. Lageryje, kol galėjo, dirbo siuvykloje. Vėliau labai pablogėjo sveikata. Susirgo džiova. Prie to privedė ne tik sunkios sąlygos lageryje, bet ir žmonos neištikimybė. Apie tai jis sužinojo atsitiktinai. O buvo taip. Kartu su juo kalėjo senukas iš Kauno, kuris prašydavo Juozą perskaityti laiškus. Laiške senuko dukra nusiskundė, kad jos vyras neištikimas – bendrauja su Mikalauskiene. Juozas dėl to labai sielojosi, sulyso. Galų gale susirgo džiova. Siuntėm jam šunų taukų, tablečių nuo džiovos. Neišsigydė.

Kai grįžo į Lietuvą, Kaune, šeimoje, jam vietos nebebuvo. Apsigyveno tėviškėje, Bečiuosė. Brolių rūpesčiu pateko į Sargėnų sanatoriją. Išbuvo joje apie trejus metus. Sanatorijoje ir mirė 1964 m. gruodžio 3 d. Palaidotas Vėprių kapinėse.

* Užrašyta 1994 m. Vyr. red. pastaba.

Šaulių būrio vado Stasio Strazdo ir jo šeimos likimas

*Pasakojo Stasys Strazdas, Rapolas Strazdas, Veronika Dūdienė
Užrašė Bronislava Bieliakienė**

Mano tėvas Stasys Strazdas, Justo sūnus, gimė 1904 m. Ukmergės apskrities Vėprių valsčiaus Knýzlaukio kaime, ūkininkų šeimoje. Augo trys broliai: Stasys, Rapolas, Boleslovas ir dvi seserys: Ona ir Veronika. Boleslovas buvo labai geras šaltkalvis, Rapolas išmoko batsiuvio amato, vėliau dirbo buhalteriu. Broliai buvo išėję į vienkiemius, o mano tėvas Stasys gyveno su tėvais, ūkininkavo. Mokėjo skaityti, rašyti. Daugiau mokytis jam neteko. Vedė Uršulę Kuliešytę iš Slabados kaimo. Aš buvau vyriausias šeimoje – gimęs 1938 m. Turėjau seserį Zitą (dabar gyvena už Maskvos), brolių Juozą (gyvena Igarkoje), brolių Albertą, kuris vežant šeimą į Rusiją buvo tik septynių savaičių. Mama išprašė, kad leistų jį palikti pas gimines Lietuvoje. Leido. Giminės Vaitkūnai, Šarkienė jį užaugino, išmokslino. Dabar gyvena Panevėžyje. Mano seneliai (tėčio tėvai) mirė 1946 m., abu tą pačią savaitę.

Šaulių būrio vadas Stasys Strazdas

Kaip minėjau, tėvas gyveno savo tėvų sodyboje Knýzlaukio kaime. Turėjo 6 ha dirbamos žemės. Buvo ir miško. Iš viso 12 ha. Laikė porą arklių, keturias karves. Namuose darbo užteko. Be to, turėjo kuliąją mašiną, vėlyvą rudenį ir žiemą kuldavo javus kitiems arčiau gyvenantiems ūkininkams. Žiemą reikėjo apsirūpinti malkomis. Nei gėrė, nei rūkė.

Tėvas buvo Vėprių apylinkės šaulių vadas. Dalį laiko skyrė savo būriui, bendravo su žmonėmis. Be to, buvo bažnyčios maršalka, giedojo bažnyčios chore (iki suėmimo).

Karo metais Knýzlaukyje nebuvo ramu. Vyko mūšiai. Vokiečiai liepė trauktis. Tėtis sudėjo daiktus, ir mūsų šeima išvažiavo pas tėčio brolių Rapolą netoli Gėlvonų. Seneliai pasiliko namuose. Pasitraukę išbuvom apie mėnesį. Grįžę radom sudegintą klijimą. Kiti trobesiai išliko, turtą seneliai išsaugojo.

Karo metais šaulių veikla jau buvo nutrūkusi.

Grįžus rusams namuose lankydavosi ir vieni, ir kiti. Sodyba buvo prie pat upės (upė net įėjo į hektarus). Buvo dvi valtytys. Tik perkelia per upę vienus, tuoj reikia kelti kitus. Pradžioje sribai niekuo negalėjo prikibti. Tėtis gyveno palyginti ramiai. Kai suėmė partizaną Markauską, prasidėjo žmonių areštai. Tėtį suėmė 1947 metų vėlyvą pavasarį. Manęs tuo metu nebuvo namuose. Parėjęs radau verkiančią mamą. Mama žinojo, jog suimtieji suvaryti į Stasio Sakalausko kiemą. Ji greit suruošė ir nunešė valgyti. Rado suguldytus kieme. Vėliau suimtuosius išvarė į Vėprius. Iš Vėprių išvežė į Ukmergę. Ukmergėje mama perdavė maistą, bet pasimatyti neleido. Toliau buvo Vilnius, Ūrša, Kazāchija. Iš Ūršos dar buvo atėjęs laiškas.

Jaunystėje tėtis buvo išmokęs siu-

* Užrašyta 1993 m. Vyr. red. pastaba.

Prie Stasio Strazdo karsto Igarkoje. Su žvakėmis stovi sūnūs, dukra ir žmona Uršulė.
1955 m. VM-1043

Dirbo siuvėju, pasiūdavo viršininkams. Tai šiek tiek palengvino jo gyvenimą, bet grįžo jau be sveikatos.

1955 m. gegužės 4 d., prieš pat Stanislovą, tėtis grįžo į mūsų šeimą, esančią tremtyje. Iš aerodromo naktį arkliai jį parvežė toks pat tremtinys Banikonis. Kitą dieną mama padarė šiokių tokių pietus. Suėjo jo bendražygiai į mūsų baraką. Tai buvo laiminga diena. Kiek pailsėjęs, tėtis ėmėsi siūti kostiumus. Tris pasiūvo, ketvirtą sukirpo ir nebeįėjė pasiūti. Mirė šlapiuoju pleuritu 1955 m. rugsėjo 10 d. Palaidotas Igarkoje. Kapą prižiūri ten gyvenantis sūnus Juozas.

Suėmus tėtį namuose liko mama su trimis mažais vaikais. Man, vyriausiam, buvo devyneri metai. Brolis Albertas dar nebuvo gimęs. Padėjo mums dėdė Rapolas, jau grįžęs iš kalėjimo. Namuose pragyvenom vienus metus.

1948 m. gegužės 22 d. ankstyvą rytą rengiausi į Sližių mokyklą pas mokytoją Dailidėną laikyti egzamino. Mūsų pradinės mokyklos mokytoja buvo suimta. Tuo metu, atėję pėsti, apsupo mūsų namus. Tarp apsupusiųjų buvo ir mūsų pusbrolis stribas Labunskas Juozas. Jis pakinkė mūsų arklį. Liepė kuo greičiau rengtis ir sėsti į vežimą. Mama sutriko, nebežinojo, ką pasiimti. Daiktų ir maisto pasiėmė labai mažai. Važiuojant pro Sakalauskių sodybą (Sakalauskienė – mamos sesuo), septynių savaičių broliukas Albertukas labai užsikosėjo. Mama paprašė:

– Palikit jį mirti Lietuvoje.

Paliko. Taip brolis liko gyvas ir gyvena iki šiolei. Mus nuvežė į Knyzlaukio pradžios mokyklą. Ten buvome trys ar keturios šeimos. Iš mokyklos nuvežė į Sližius. Sližių apylinkės žmones surinko į klotimą. Atvažiavo kelios karinės mašinos. Mus sulaipino į jas ir išvežė į Jonavos geležinkelio stotį. Lydėjo nebe skrebai, bet ginkluoti kareiviai.

*Stasio Strazdo laidotuvės Igarkoje. 1955 m.
VM-879*

*Stasio Strazdo laidotuvės Igarkoje. 1955 m.
VM-880*

Stotyje buvom neilgai. Užkalė vagono duris, uždarė langus. Gyvuliniam vagonė važiamom apie 100 žmonių. Langus atkalė tik už Oršos. Kelionė buvo baisi. Maistas prastas. Važiamom iki Krasnojarsko. Laukėm, kol Jenisiejuje išeis ledai. Tada atplaukė garlaisis „Stalin“. Po trijų dienų pasiekėm galutinį tašką – Igarką. Buvo jau birželio mėnuo.

Į pastotes sukrovė mantą ir išvežė mus į barakus. Buvome vieni lietuviai. Viena kambaryje gyvenome dvi šeimos (su Sakalauskų šeima). Jame buvo narai, krosnelė ir vienas langelis.

Taip pragyvenome kelerius metus. Iš mūsų šeimos tik viena mama dirbo miško apdirbimo kombinate, lentpjūvėje. Darbas sunkus. Pablogėjus sveikatai, mama perėjo dirbti į statybas: padavinėjo plytas mūriniams. Mus, vaikus, prižiūrėjo Sakalausko senelė kartu su savo anūkais.

Aš pusantrų metų mokiausi staliumi. Dvylikos metų pradėjau dirbti. Iš pradžių su pora arklių vežiojau plytas, rąstus ir kt. Taip dirbau trejus metus. Paskui perėjau į lentpjūvę ir dirbau joje iki 1958 metų. Gavau pasą. Paėmė į kariuomenę. Kai išėjau į armiją, mamai buvo lengviau – nereikėjo mokėti už butą, malkos veltui.

Paaugo ir jaunesni vaikai. Pradėjo dirbti po 4–5 valandas per dieną. Dirbo ir mokėsi vakarinėje mokykloje.

Su maistu iš pradžių buvo labai sunku. Reikėdavo nuo 6 valandos ryto stoti į eilę prie duonos. Stovėdavom ilgai. Gerai, jei gauni, o jei ne – imk terbelę ir bėk pas lakūnus (netoli buvo aerodromas). Lakūnai duodavo kas riekę, kas pusę kepaluko, kartais ir visą kepalėlį.

Armijoje išbuvau trejus metus aštuonis mėnesius. Tarnavau Sachaline. 1962 m. balandžio 17 d. buvau demobilizuotas ir išskridau į Igarką. Sesuo jau dirbo ambulatorijos registratūroje, brolis – elektros tinkluose vyr. meistras. Mat jau buvo baigęs technikumą. Mama irgi dirbo, bet jau lengvesnį darbą.

Dabar jau buvo galima gyventi. Lengviau su maistu. Nebereikėjo eilėse stovėti prie duonos. Mėnesį pabuves namuose, pradėjau dirbti vairuotoju. Iki 1965 metų dirbau autobuso vairuotoju. Turėjau pirmos klasės vairuotojo teises.

1961 m. į Igarką atvažiavo Ramutė su senele pas ištremtą tetą. Susipažinome. 1962 m. liepos 26 d. susituokėme. Ten gimė duktė Kazytė.

1965 m. gegužės 13 d. išvažiavome į Lietuvą atostogų. Dukrai Kazytei buvo jau 1,5 metų. Vėprių gydytoja Pajojienė pasiūlė dirbti Vėprių ambulatorijoje (tada dar buvo šiokia tokia ligoninė) vairuotoju. Surado butą. Taip ir palikom gyventi Lietuvoje. Darbo knygelę atsiuntė paštu.

Mama grįžo po poros metų. Grįžusi gavo pensiją. Gyveno Slabadės kaime pas Kuliešienę. Mirė 1989 m. gruodžio 5 d.

Žmona Ramutė iš pradžių dirbo ambulatorijoje valytoja puse etato. Augino dukras. Jau Lietuvoje gimė antra dukrelė Stasė. Vėliau žmona dirbo fermoje. Pastaruojau metu niekur nebedirbo. Mirė 1993 m. rugsėjo 1 d., sulaukusi vos 48 metų. Sirgo vėžiu.

Brolis ir sesuo, turėdami neblogą darbą, į Lietuvą negrįžo.

Pasakojo Rapolas Strazdas

Mano brolis Stasys Strazdas baigė du skyrius Veprių pradžios mokykloje. Po to reikėjo ganyti savus gyvulius. Kai paaugau, aš pradėjau ganyti, o Stasys mokėsi siuvėjo amato. Dirbo siuvėju iki kariuomenės. Pusantrų metų tarnavo artilerijoje.

Grįžęs iš kariuomenės, įstojo į Šaulių sąjungą ir buvo paskirtas Veprių šaulių būrio vadu. Kai mane pašaukė į kariuomenę 1928 metais, Stasiui reikėjo dirbti ūkyje.

Vėpriuose buvo gausus šaulių būrys. Turėjo dūdų orkestrą. Būdamas būrio vadas, Stasys su visais tardavosi, su visais gerai sugyveno. Sportavo, žaidė futbolą, kartais medžiodavo. Mūsų tėtis irgi mėgo medžioti. Turėjom medžioklinius šautuvus.

Pasakojo Veronika Dūdienė

Su Strazdais buvome kaimynai. Skyrė tik Šventosios upė.

Tai buvo rimti žmonės. Turėjo kuliąmąją mašiną. Stasys buvo geras siuvėjas. Kai reikėdavo, dirbo ir ūkyje. Gražiai dainavo, buvo linksmas. Ateidavo į kaimo vakaruškas. Jų šeimoje nebuvo girtuoklyščių, rietenų. Mylėjo ir gerbė vienas kitą. Visi broliai – Stasys, Rapolas ir Boleslovas – buvo šviesūs žmonės.

Stasys – neaukšto ūgio, stambokas. Buvo užsiauginęs nedidelę barzdą.

Vėpriuose buvo gausus šaulių būrys. Stasys Strazdas – būrio vadas.

1935 metais Stasys vedė rimtą, gerą mergaitę Uršulę Kuliešytę iš Slabados kaimo.

Stasys Strazdas buvo teistas vienoje byloje su Ignu Dūda, Mykolu Laurinavičiumi ir kitais, kuriuos suėmė po to, kai buvo areštuotas partizanas Markauskas, buvęs Strazdų kaimynas. Šis žmogus dirbo neatsakingai. Pas jį rado įvairių sąrašų. Per jį nukentėjo daug Veprių apylinkės žmonių.

Tardymo metu Stasys Strazdas iš Ukmergės kalėjimo buvo atvežtas į Knýzlaukį atiduoti ginklą ar kokių parodymų duoti. Buvo jis labai sumuštas. Kaip malkų rąstigalį išmetė iš sunkvežimio ant Stasio Sakalausko prieklėčio. Labai prašė gerti, bet paduoti vandens buvo draudžiama. Sakalausų mergaitė Aldutė prisitaikiusi padavė puodelį vandens.

Stasys Strazdas, buvęs labai stiprus vyras, dabar buvo visai iškankintas. O buvo tai doras, rimtas, geros širdies žmogus. Tai liudija daugelis žmonių. Genovaitė Daugėlienė iš Knýzlaukio kaimo prisimena, kad sunkiu momentu Stasys su ja pasidalijo pasiskolintais grūdais.

Mano tėvas – šaulys

Audronė Šipeliėnė (Palaimaitė)

Aš didžiuojuosi, kad mano tėvas Domininkas Palaima, Igno, buvo tikras Lietuvos patriotas. Jis gimė 1907 m. gruodžio 10 d. Vėprių valsčiaus Ūpninkų kaime, ūkininko šeimoje. Jo mama buvo Veronika Šarkaitė iš Vėprių vls. Barbōriškių kaimo. Šeimoje užaugo penki vaikai: Ona, Jonas, Stasė, Emilija ir Domininkas. Domininkas (kaime vadintas Dominu) buvo baigęs Upninkų pradinę mokyklą ir Jonavōs gimnazijos dvi klases. Buvo pašauktas į kariuomenę, tarnavo Kaune, sanitariniame dalinyje. Medicinos žinios, įgytos kariuomenėje, labai pravertė tolesniame gyvenime: mokėjo suteikti medicininę pagalbą, leisti vaistus.

1939 m. sausio 5 d. vedė Upninkų pradinės mokyklos mokytoją Konstanciją Žukaitę, 1938 m. atvykusią iš Pasvalio valsčiaus Liūparų pradinės mokyklos.

1939 m. mirus seneliui, tėtis paveldėjo 14 ha žemės ir kaimo krautuvę, kurią senelis buvo išgijęs po darbų Brazilijoje. Krautuvę paveldėjo su skolomis, bet skolas sugebėjo išmokėti ir apie 1942 metus iš prekybos jau susilaukė pelno. Tėtis pasižymėjo tvarkingumu, darbštumu, sąžiningumu, mokėjo bendrauti su žmonėmis.

Nuo 1922 metų tėtis priklausė Šaulių organizacijai. Jam rūpėjo valstybės, kaimo reikalai, sąžiningai vykdė organizacijos nurodymus, buvo aktyvus jos narys.

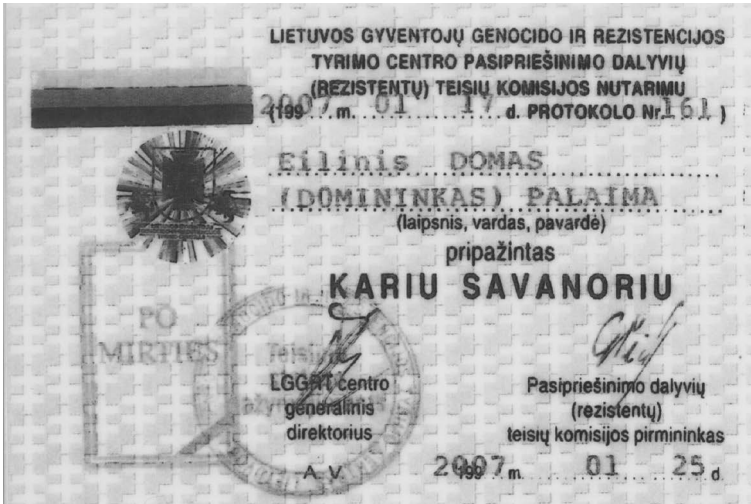
1940 m. rusų kariuomenės įžengimą į Lietuvą sutiko nepalankiai. Namuose buvo skaitomi laikraščiai, klausomasi radijo. Šeima suprato, kad Lietuva neteko savarankiškumo, buvo okupuota. Kartu su bendražygiais įsijungė į pasipriešinimą, aiškino žmonėms, kad nereikia dalyvauti rinkimuose. Tų, kurie balsavo, pasuose buvo žymuo, tačiau tėtės pase žymens nėra. Pasas yra įsegtas tėtės byloje kaip įrodymas.

1941 m. kartu su kitais šauliais trukdė Sėnojo Viėškelio rusams ir lietuviams cicilikams švėsti gegužės 1-ąją, dalyvavo 1941 metų birželio sukilime (*Lietuvos gyventojų genocidas 1944–1947 m.*, t. 2, p. 670).

Susipažinusi su tėvelio byla Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centre (LGGRTC) supratau, kokį pažeminimą, moralinę ir fizinę kančią jis patyrė nuo okupacinio režimo valdžios organų.

1944 m. rugpjūčio 30 d. tėvas buvo suimtas Upninkų kaime. 1944 m. gruodžio 20 d. pagal RSFSR BK str. 58–1 „a“ buvo nuteistas sušaudyti, o 1945 m. sausio 16 d. nuosprendžiu pagal RSFSR str. 58–10 1 „d“ nuteistas laisvės atėmimu 10 metų. Laisvės atėmimo vietose išbuvo iki 1954 m. birželio 29 d. Komi ASSR Intalage, Pesčianlage (Karagandos sr.). Be teisės grįžti į Lietuvą dvejus metus, iki 1956 m. balandžio 23 d., gyveno Šiaurės Kazachstane, ten statė barakus plėšinių įsisavintojams. Grįžęs kreipėsi į tuometinį milicijos skyrių paso, bet paso jam nedavė. Niekur negalėjo įsidarbinti. Dirbo namų ūkio darbus ir buvo mamos išlaikytinis. Dėl to jis labai išgyveno. Mamai išėjęs į pensiją iš Troškūnų rajono Mileikiškių pradinės mokyklos, atsikėlė gyventi į Pānevėžį. Grįžęs buvo silpnos sveikatos, jam vis atrodė, kad jį seka saugumas, enkavedistai.

Tėtis mirė 1980 m., palaidotas Panevėžyje, Kristaus Karaliaus katedros kapinėse. Po mirties 1980 m. gavome kvietimą atvykti į miliciją dėl paso įsigijimo.

*Domininko Palaimos
pripažinimo kariu
savanoriu pažymėjimo
faksimilė*

2007 m. sausio 17 d. (protokolo Nr. 161) LGGRTC Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos nutarimu eiliniam Domui (Domininkui) Palaimai po mirties pripažintas kario savanorio statusas.

Prisiminimai apie šaulį Vladą Kacevičių

Ilse Sereikienė (Kacevičiūtė)

Man, Ilsei Kacevičiūtei, Vlado d., labai malonu dar ir dar prisiminti savo šeimą, tėvus ir vaikystės metus, praleistus Vėprių valsčiaus Pakálnės kaime. Ten buvo Kalnų miško eiguva – eigulio sodyba. Suprantama, tą laikotarpį atsimenu labai šviesiai. Nors istorinė situacija buvo labai sudėtinga, bet mums, vaikams, svarbiausia buvo tai, kad šalia buvo tėvai, todėl jautėmės saugūs.

Aš savo tėvą, Kalnų miško eigulį, prisimenu kaip šviesų žmogų. Jo interesai buvo gana platūs. Jis ne tik akylai saugojo mišką, bet domėjosi ir visuomeniniu gyvenimu. Pas mus jau tada, XX amžiaus pirmojoje pusėje, buvo radijas. (Kaime tais laikais buvo retenybė.) Kiek pamenu, radijo jis klausydavosi su ausinėmis. Bet ne tik radijas ar laikraštis rodė plačius jo interesus. Mūsų šeimoje lankėsi Vėprių bažnyčios klebonas. Pavardės neprisimenu, tik žinau, kad minimas klebonas buvo sirgęs gerklės liga, pakimęs, o kaimynai parapijiečiai sakydavo, kad jam įdėta auksinė gerklė. Nežinau, kiek tos kalbos buvo realios, o gal pramanytos... Mūsų namuose taip pat lankėsi aukštas kariškis Gustaitis (laipsnio nežinojau). Atjodavo ant nepaprastai gražaus žirgo. Kartu su juo būdavo adjutantas. Jie apsilankydavo medžioti.

Mano tėvo plačius interesus ir pilietiškumą rodė dar ir tai, kad jis buvo aktyvus šaulių organizacijos narys. Žinau, kad namuose buvo ne tik medžioklinis šautuvas, bet ir pistoletas. Pas mus visada buvo pilna žmonių. Čia rinkdavosi vyrai pasikalbėti, sužinoti naujienų ir, be kita ko, palošti „tūkstančio“ ar „vežimo“. Stebiuosi, kaip vyrų kompanija neieškojo alkoholio – kortavo, kvatojo, o sustoję eiti namo uždainuodavo taip, kad net lempa užgesdavo nuo jų skambios dainos. Būdavo ir švenčių. Tada, pamenu, išgerdavo valstybinės (taip vadino degtinę, kurios atsiveždavo iš Vėprių). Degtinė buvo pusbuteliais (*pusbonkais*), o gerdavo mažutėmis taurelėmis, *noperckais* (antpirščiais) vadinamomis. Švenčių dienomis jauni vyrai už mūsų klojimo esančiame dirvone mušdavo ritinį (*ripką*). Kai dabar pagalvoju, kokio padorumo buvo mūsų lietuviškas kaimas!

Bet taip buvo iki karo. Vėliau pamatėme kitokių dalykų. Ginti Lietuvą, ramų visų mūsų gyvenimą stoji tie patys *ripką* mušę, dainavę, kortavę vyrai. Mano tėvas užsirišo ant savo žalios uniformos baltą raištį su vyčio antspaudu, o tai, matyt, reiškė, kad dabar pakovosim... Ką jie veikė konkrečiai, man, vaikui, sunku buvo žinoti. Tik žinau, kad vokiečiai, traukdamiesi iš Lietuvos, išvadino ir tėvą. Tada jie aiškino, kad atėjus rusams jam, mano tėvui, vietos Lietuvoje nebus. Matyt, per daug lietuvis, per daug pilietiškas jis buvo. Tad traukiantis vokiečiams eiguvoje likome mes abi su mama. Abi ir frontą perkentėjome. Artėjant frontui, kol dar tėvas nebuvo išvažiavęs, šeima nutarė paslėpti menką mūsų turtą: siuвамąją mašiną „Singer“, naujų medžiagų, patalų, indų ir kt. Prie namų, pušyne, ant kalnelio, iškasė duobes ir į jas sukrovė tai, ką turėjome geriausio. Fronto metu mes su mama buvome pasislėpusios pas gimines Plačianų durpyne, na, o tėvas, kaip minėjau, pasitraukė su vokiečiais.

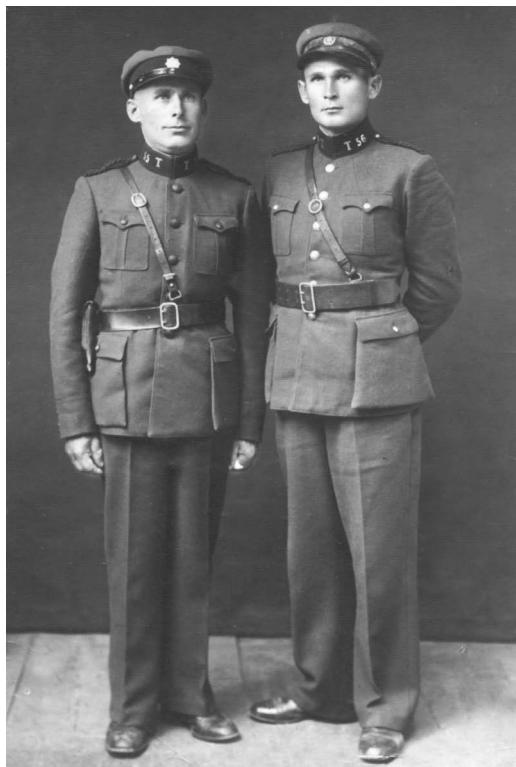
Kai frontas nudundėjo į vakarus, mes su mama grįžome į Pakálnę. Visam gyvenimui išiminė tas Ukmergės–Kau-
no plento gabalas, kuriuo grįžome iki Kalnų miško. S. Nėris rašė: „O kvapas parako, lavonų dar tebetvyro ant plačių dirvonų...“ Toje platybėje, nusėtoje, matyt, jau žuvusių karių šalmais, gertuvėmis, patrankų šovinių gilzėmis, dvi moteriškės, mes su mama, grįžtame į namus Pakálnėje, nežinodamos, ką ten rasime. Iš plento įsukus į Kalnų mišką, mus pasitiko baisus lavonų kvapas (tada buvo labai karšta). Miške puvo žuvę vokiečių kariai, – saviškius rusai buvo surinkę, o tuos nelaimėlius vokiečius palaidojo Pakálnės kaimo vyrai.

Namuose radome (mūsų nustebimui) vištą su išsiperėjusiais viščiukais–slapukais, alkanas sulysusias kiaules ir karvę. O ant kalno, kur duobėse buvo mūsų turtas, radome atkastas duobes.

Visi daiktai paimti – tuščia, išskyrus siuвамąją mašiną, kurios, matyt, nepavyko išmainyti į spiritą, kurio žmonės buvo prisinešę iš vokiečių išplėstos Veprių spirito varyklos. Sako, jog tas mūsų duobes atrado rusai, kai pušyne, ant kalnelio, ėmė kasti apkasus. Taip „Singerio“ mašina, išgyvenusi karą ir pokarį, dabar stovi pas mane Vilniuje kaip praėjusių dienų liudytoja. Tokios buvo pirmosios dienos rusams sugrįžus. Praėjus gal trims savaitėms, vieną jau ramų vakarą į mūsų kiemą įsuko vežimas, vadinamoji *padvada*. Pasirodo, grįžo tėvas, nes negalėjo palikti šeimos, Lietuvos, ir grįžo su mintim – kaip bus taip. Na, ir buvo visaip...

Ačiū urėdijai, kuri pasirūpino tėvą iškelti į kitą valsčių, kad nebūtų čia, tarp liudytojų, jog buvęs šaulys, baltaraištis ir t. t. Tačiau ir Dėltuvoje negalėjome gyventi ramiai. Tėvas buvo suimtas, daužomas, grįžo nepanašus į žmogų. Toks gyvenimas, tarsi ant dalgio ašmenų, matyt, pastūmėjo jį į svaiginimąsi alkoholiu. Tai ir sutrumpino jam gyvenimą, nes mirė nuo širdies ligos teturėdamas 59 metus.

Gyvenimas Seveikių eiguvoje mano atsiminimuose, deja, nebe toks šviesus ir spalvingas. Pokario metai, slapstymasis nuo išvežimo, balansavimas tarp gyvybės ir mirties, gyvenant pamiškėje, maitinant, sušildant, džiovinant miškiniams (taip žmonės tada juos vadino) drabužius, tarp skrebu, kurie buvo padėties šeiminiškai, galėjo padaryti bet ką, kas šaus į girtą galvą. Aš, žinoma, viso to mačiau mažiau, nes mokiausi ir gyvenau Ukmergėje, o tėvų paskutinės gyvenimo dienos Seveikiuose buvo labai sunkios – kaip ir visų Lietuvos žmonių, gyvenusių pamiškės vienkiemiuose.

Vladas ir Ignas
Kacevičiai. 1936 m.
VM-3688

O dar mintimis grįždama į Pakalnės laikotarpį, noriu pasakyti, kad visos ten gyvenusios šeimos buvo labai įdomios: lietuviškos, darbščios, besikabinančios į gyvenimą savaip. Valkatų nebuvo, girtuoklių ir paleistuvių nebuvo. Buvo įvairiasluoksnės Lietuvos kampelis. Gyveno, mylėjo, augino vaikus, rūpinosi rytdiena.

Rašydama „mylėjo“, prisimenu Tamošiūnų Marytės ir Malickų Domino istoriją. Tai buvo jauni ir gražūs žmonės. Matyt, Tamošiūnai nenorėjo išleisti Marytės už Domino, todėl kartą, kai Mykolas Tamošiūnas su savo Mykiene (taip vadino jo žmoną) išvažiavo su reikalais į Veprius, į Tamošiūnų sodybą atbildėjo vežimu Dominas su draugais. Na ir prasidėjo... Visa, ką nutvėrė, grūdo į maišus. Vištas gaudė – į maišą, iš staklių iškirpo audeklą – į maišą, ir ką tik nutvėrę susikrovė į vežimą, įsisodino Marytę, sudrožė arkliui ir paupin. Visas kaimas žiūrėjo, ką tie jauni žmonės daro, ir šypsojosi (ir anais laikais jaunimas kartais būdavo nesutramdomas). Kol visi kaimynai kalbėjosi, kas čia bus toliau, grįžo Mykolai ir – o Viešpatie! – supratę, kas įvyko, suklupo po kryžiumi... Raudėjo, rovesi plaukus, šaukėsi Dievo pagalbos. Dabar kaimynai nebesišypsojo, o verkė kartu su išduotais tėvais. Alyvos, tarp kurių stovėjo kryžius, dar ir dabar tebėra. Kryžius, matyt, nunyko, kaip nunyko ir visa sodyba. Kaip tėvų ašaros ir skausmas atsiliepė tiems nepaklusniems vaikams, nežinau. Ar laiminga tai buvo šeima, susikūrusi visai kitoniškai, negu buvo priimta Lietuvos kaime? Tai buvo nauji vėjai? Be tėvų palaiminimo? Ar nežvarbūs tie vėjai: kuo toliau, tuo baisiau jie pūtė.

Apie sribų savivalę ir tremtį

Jonas Palaima

1945 m. balandžio 24 d. mūsų šeimą ištiko didelė nelaimė – sribai sudegino sodybą.

Veprių valsčiaus sribai Vosylius, Valiauga ir Kulvinskas, padedami garnizono kareivių, vijosi partizaną Vacį Palaimą. Partizanas bėgo iš Užupio kaimo. Pribėgęs upę, plaukė per ją, o sribai su kareiviais šaudė į jį iš automatų ir kulkosvaidžio. Bėgančiam per mūsų pievą peršovė koją. Valiauga, perplaukęs laiveliu, bandė jį pasivyti, bet partizanas, nors ir sužeistas, pasislėpė miške.

Tuomet ėmė šaudyti į mūsų namus. Išsigandę sugulėm ant grindų ir gal po kokių 10 minučių išgirdom ūžesį. Tėvukas pamatęs suriko, kad degam. Išbėgom į lauką. Visa daržinė skendėjo liepsnose. Girdėjome arklių žvangimą – tik nieko jau negalėjome padaryti. Per pusę valandos viskas sudegė. Liko pelenų krūva ir keturi sudegę arkliai.

Pas mus prieš karą vyko žemės reforma. Dar nebuvome spėję galutinai įsikurti vienkiemyje. Buvom pasistatę gyvenamąjį namą, tvartą karvėms ir didelę daržinę. Joje ir sudegė arkliai, visas ūkinis inventorių, pašariniai javai, pavasario sėjai skirti grūdai. Juk reikėjo ir žemę paruošti, ir pasėti, o nieko neturėjom. Ačiū Dievui už suteiktą sveikatą, o geriems kaimynams už materialią pagalbą. Iki kolūkių įsteigimo jau turėjome pasistatę daržinę, buvome išsigiję arklius, vėl galėjome ūkininkauti.

Deja, 1948 m. suvarė į kolchozus, o 1951 m. spalio 2 d., kaip ir daugeliui lietuvių, teko palikti gimtąjį kraštą, tėviškę ir išvažiuoti į Sibiro platybes. Išvežė visą šeimą: tėvą Joną Palaimą, Igno (1892–1977), motiną Jadvygą Palaimienę, Antano (1895–1975), sūnų Joną Palaimą (gim. 1932 m.) ir sūnų Vladą Palaimą (gim. 1934 m.). Brolis Klemensas (gim. 1926 m.) į trėmimo sąrašą nebuvo įtrauktas, nes gyveno atskirai. Sesuo Veronika Keturkienė (Palaimaitė) jau buvo mirusi 1948 m.

Po šešiolikos parų kelionės traukiniu atvažiavome į Tomsko miesto prieplauką. Susikrovėme savo daiktus ant kranto ir laukėme garlaivio. Netrukus atplaukė senas garlaivis, pavadintas „Karl Marks“. Į jį susinešėme savo mantą. Tuo garlaiviu plaukėme dar penkias paras. Atplaukėme iki Narymo (Tomsko sr., Parabelio r.). Jau buvo pašalę ir sniego nemažai. Vietiniai pasikinę arklius važinėjo rogėmis. Po atviru dangumi išbuvome beveik dvi paras. Nešėm šakas, kūrenom laužus, nes kartu buvo ir mažų vaikų, ir senukų. Dalį tremtinių kateriu išvežė toliau, už 70 km, į miško kirtavietę Beriozovką.

Kitą dieną rogėmis atvažiavo vadinamieji „pirkliai“, kurie nulėmė tolesnį mūsų gyvenimą. Suvarė mus visus į aptvertą kiemą. Vienoje pusėje sėdėjo „pirkliai“ ir šaukė mus pavardėmis. Turėjome pereiti kiemą. Kuriam tikom, tas rankos mostu šaukė pas save. Taip pigią „darbo jėgą“ ir išsidalijo. Kas pakliuvo į kolūkius, kas į arteles, o mes pakliuvome į miško pramonę, į taigą.

Laikiniai buvom įkurdinti vadinamojoje „Kamčiatkoj“, ant Obės upės įlankos kranto. Kitoje pusėje įsikūręs Narymo miestelis. Visi namai mediniai, bet buvo

septynmetė mokykla, miško pramonės kontora, ligoninė, parduotuvė, klubas. Dar buvo iš raudonų plytų Stalino garbei pastatytas muziejus. Mat už vagonų caro laikais jis čia atliko bausmę. Laikiniai buvome apgyvendinti senuose sulūžusiuose nameliuose. Teko išsivalyti, pasiremontuoti. Vieną dieną davė poilsio. Nuvarė visus į pirtį, išsikratėm „kelionės drauges“, išsiprausėm, pasijutome kaip naujai užgimę.

Kitą dieną paskirstė į darbus. Mane ir keletą vyrų paskyrė prieplaukoje iš medienos atliekų pjauti garlaidžių garo varikliams tokias kaladėles. Kitus – į mišką, ruošti malkų žiemai. Reikėjo valtele persikelti į kitą įlankos pusę ir miške ruošti tas malkas.

1951 m. lapkričio 6 d. vakare, ką tik grįžus iš darbo, atbėgo išsigandęs pusbrolis Petras Vaičiūnas, suriko, kad skęsta darbininkai, kurie dirbo miške. Žmonių prisirinko daugybė, girdim klyksmą, riksmą „gelbėkit“. Tamsu, nieko nematyti. Pamačiau ant kranto gulinčią apverstą valtelę. Pribėgęs atverčiau, žiūriu – yra irklas. Valtelė gera. Nustūmiau į vandenį ir pradėjau irtis į kitą pusę. Nusiryš radau nuskendusius lietuvius jau ištrauktus iš vandens. Zosytė Stepšytė dar suvaitojo, ranką atmetė... Tuo metu atbėgęs kadrų viršininkas Aleksiejevas suriko: „Meskit tuos banditus, ieškokit mūsųškių!“ Mat rusas ir rusė buvo keltininkai.

Tą vakarą nesuradom trijų lietuvių: mano pusbrolių Antano Vaičiūno, Kazio Vaičiūno ir Eivos (vardo neprisimenu). Skenduolius nuvežė į ligoninę, kuri buvo netoli upės. Gydytojai leido man užsirašyti nuskendusiujų pavardes. Tai buvo:

Paskendusiuų tremtinių lietuvių laidotuvės.

Karstuose (iš kairės): Kazys Vaičiūnas, Antanas Vaičiūnas, Morkūnienė, Kazys Markauskas, Grigonis, Zosė Stepšytė, Makauskas. Tomsko sr., Parabelio r., Narymo gyvenvietė. 1951 m. Stasio Žeimio nuotr.

*Bėgiais arklio
traukiamas rąstų
prikrautas vežimas.
Tomsko sr.,
Parabelio r. Jono
Palaimos nuotr.*

Kazys Markauskas, Morkūnienė (vardo neprisimenu), Grigonis (vardo nežinau), Zosytė Stepšytė ir Makauskas (vardo neprisimenu).

Po to nuėjom į palatą, kur gulėjo išgelbėti nuo mirties: Rolandas Šova, Karolis Grigonis ir Juozas Vaičiūnas, kurio du broliai paskendo. Prisimenu, kai įėjau į palatą, kokius laimingus regėjau juos, išsigelbėjusius iš mirties.

Nelaimė įvyko, nes laivelio šone buvo skylė. Kai įplaukė į upės vidurį, pajuto, kad šlampa kojos. Aplink tamsu, besiveržiančio į laivelį vandens sulaikyti neįmanoma. Tuomet ir puolė į šaltą ledinį vandenį. Kurie mokėjo plaukti, plaukė, kiti griebėsi už kitų, tikėdamiesi išsigelbėti, bet vieni kitus skandino. Kurie nemokėjo plaukti, laikėsi už apvirtusio laivelio ir šaukė „gelbėkit!“. Tik Janinai Virbickaitei pavyko pačiai išplaukti į „Kamčiatkos“ gyvenvietės pusę, išsigelbėti iš mirties nasrų.

Kai grįžau į savo upės pusę, radau laukiančius artimuosius. Sunku buvo pranešti, kas gyvi, o kas nuskendo. Buvo baisi naktis – ašaros, klyksmas netekus savųjų.

Rytojais rytą, kurie mokėjo irtis laiveliu, gavom žvejybai skirtus šniūrus su kabliais. Su jais ir ištraukėme tris lietuvius, sukibusius vienas už kito. Tai buvo Kazys ir Antanas Vaičiūnai ir Eiva.

Naryme gavome patalpą sename name. Ten ir pašarvojome visus septynis lietuvius, nuskendusius žiaurais Sibiro upėje. O jie taip tikėjo kada nors sugrįžti į mylimą tėvynę Lietuvą. Deja, Jiems nelemta buvo.

Lapkričio 8 dieną susirinkome laidoti. Išnešėme karstus į kiemą. Nors buvome perspėti, kad nuotraukų daryti negalima, bet ačiū Stasiui Žeimiui, kuris

sugebėjo tą klaių įvyki įamžinti. Supylėme Sibiro žemės kauburėlių ir atsisveikinome visiems laikams. Tik per maldą Juos prisimename.

Eiva ir dar vienas miręs senukas palaidoti kitur, nes jie buvo apgyvendinti kitoje vietoje, rodos, prie pabėgių gamyklos, vadinamajame Špalzavode.

Gyvenant Sibire, ši tragedija buvo baisiausia ir ilgam išliko atmintyje nepamirštama.

Vėliau, pasikeitus laikams, kai kurių tada paskendusiuju – Vaičiūnų, Markausko, Grigonio ir Stepšytės – palaikai pervežti į Lietuvą.

Kartu žuvusių Markausko ir Morkūnienės artimųjų, vežant palaikus į Lietuvą nebuvo. Jie irgi tikėjosi kada nors, kad ir po daugelio metų, sugrįžti į Tėvynę, į savo gimtuosius namus, tik ne visiems buvo lemta.

Po dviejų savaitių stipriai pašalo, prisnigo. Mus, jaunos, išsiuntė į mišką už 150 km. Per tris dienas turėjome nueiti. Ten pjo vėme mišką, vežėme ant upės kranto, o pavasarį plukdėme.

Tokie darbai tęsėsi 7 metus. Gražiausią gyvenimo laiką praleidome svietimoje šalyje.

1957 m. gruodžio mėnesį mūsų šeimai buvo leista grįžti į Lietuvą. Bet tėvas Jonas Palaima sirgo (buvo apdeges), tai dar vieną žiemą dirbom.

1958 m. birželio mėnesį, ačiū Dievui, visa šeima grįžome į Lietuvą. Mus atleido be turto gražinimo. Kaip nori, kaip sugebėsi, taip ir gyvenk. Buvome persekiojami beveik iki Atgimimo. Buvo sunku įsidarbinti. Nuoširdžiausiai dėkingi Kauno rajono „Naujo gyvenimo“ kolūkio pirmininkui Kalinauskui, kad jis mus atjautė, įdarbino ir suteikė gyvenimo patalpas. Nors tarp gyvųjų jo ir nebėra, bet mes negalime pamiršti tų, kurie sunkiu metu ištiesė pagalbos ranką.

Ir dabar čia, Domeikavoje, gyvenu. Esu pensininkas. 33 metus išdirbau šiame ūkyje vairuotoju. Sukūriau šeimą. Turiu gerą žmoną Zitą, taip pat tremtinę. Sulaukėme sūnaus Gedimino ir dukros Nijolės. Turiu du vaikaičius – Justą ir Igną, dvi vaikautes – Aušrą ir Liną.

Dabar esame patenkinti gyvenimu, džiaugiamės atgavę Tėvynę – brangią Lietuvą.

Apie tremtį

Kęstutis Žilinskas

Maždaug tuo metu, kai mano dėdės su kitais Birželio sukilėliais kovėsi su ties Pakálnės kaimu per Šventosios brastą besitraukiančiomis raudonarmiečių grupelėmis, gavome iš Radviliškio laišką, kurį parašė mano mamos šeimos tarnaitė. Laiške buvo parašyta, kad išvežė mamą su vaikais ir patėvį.

Dabar mano namai pasidarė pas diedukus. Jie mane leido į Vėprių pradžios mokyklą, joje baigiau ketvirtą ir penktą skyrius. Po to mokiausi Ukmergės gimnazijos antroje klasėje.

1944 metais – vėl karas. Ties Šventąja vyko smarkūs mūšiai. Praėjus frontui tuojau buvo paskelbta mobilizacija. Iš namų dingo visi vyrai sukilėliai ir 1943 metais nušauto viršilos sukilėlio Domino žmona.

Nebuvo kam dirbti. Apie mano mokslus nebuvo nė kalbos. Reikėjo dirbti visus ūkio darbus. Bulviakasio metu gavome laišką iš Sibiro nuo mamos. Rašytas rusiškai. Perskaityti nėra kam. Nešėm laišką į Sukiniūs, kur gyveno rusai sentikiai. Ten niekas skaityti nemokėjo, bet radosi viena mergaitė iš Leningrado. Ji laišką perskaitė ir išvertė į lietuvių kalbą. Čia gyvendama ji buvo pramokusi lietuviškai. Laiške buvo parašyta, kad mama gyva, tik mažoji mergytė mirus, o patėvis kalėjime.

Vėpriuose atsidarius progimnazijai diedukai mane leido mokytis joje. Čia baigiau trečią ir ketvirtą klases. Po to tęsiau mokslą vėl Ukmergės gimnazijoje, kol 1948 metų gegužės 22 d. išvežė dieduką su bobute į Sibirą. Aš vėl pabėgau. Dėdės jau sėdėjo kalėjime. Petrui buvo skirta 25 metai ir tremtis, Jonui – 10 metų ir tremtis. Dar buvo likęs vienas dėdė, kuris dirbo Alytaus mokytojų seminarijos mokytoju. Aš rudenį buvau priimtas į antrą seminarijos kursą.

Prasimokiau vieną semestrą. Kai iš manęs paprašė paso, o aš jo neturėjau, tai seminariją turėjau palikti. Niekas su manim, banditų šeimos vyrioku, nenorėjo turėti reikalų.

Išėjau į mišką. Retkarčiais pasirodydavau pas gimines, gyvenusius netoli diedukų namų. Sibire gyvenančiai mano motinai kažkas buvo pranešęs apie mano padėtį. Sužinėjusi, kad aš bastausi su miškiniais, ji laiške kvietė mane atvažiuoti pas ją į Sibirą. Aš tą laišką parodžiau vienam vyresnio amžiaus partizanui (slapyvardžio nebeprisimenu). Jis man patarė važiuoti pas motiną: „Važiuok. Gal liksi gyvas. Mes čia pasmerkti.“

Kęstutis ir Algis Žilinskai su motina ir patėviu Pakėnu

Kęstutis Žilinskas
su dukterimis Ole ir
Ira ant Obės kranto.
1957 m.

Ir taip 1948 metų gruodžio mėnesį aš palieku Lietuvą ir važiuoju nežinia kur. Turėjau gimimo metrikus ir Alytaus mokytojų seminarijos antro kurso moksleivio pažymėjimą. Pinigų man giminės kelionei surinkę davė.

Kelionė truko ilgai. Menkai mokėjau rusų kalbą. Privažiavau Bijską, rajono, kuriame gyveno motina, centrą. Nuo jo iki tos gyvenvietės, kur gyvena motina, apie 50 kilometrų. Tą kelią reikėjo įveikti pėsčiam. Vietos nežinomos. Ar yra pakely gyvenviečių – nežinau. Galų gale vasario mėnesį jau buvau vietoj.

Motina su dviem broliais gyveno barake. Dvidešimties kvadratinių metrų kambary gyveno dvi šeimos. Abi iš Lietuvos. Patėvis buvo teisiama jau Sibire. Gavo 10 metų. Lageryje ir mirė. Moterys dirbo artelėje įvairiausius darbus: malkas pjovė, mišką kirto, rovė kelmus ir pan.

Man reikėjo kas mėnesį registruotis komendantūroje už 45 kilometrų ir ten pasirašyti, kad nepabėgsiu, ir kt.

Vyrai žiemą kirto mišką, vežė medžius prie upės, vasarą rišo ir plukdė sielius. Toks buvo ir mano darbas 7 metus. Po to jau buvom laisvesni, turėjom teisę gyventi bet kuriame Altajaus krašto rajone. Apsigyvenau Barnaule, gavau darbo gamykloj, įsigijau specialybę. 1960 metais, pakeitęs butą, iš Barnaulo atvažiavau į Vilnių, bet manęs čia nepriregistravo. Mat mane iš tremties paleido be teisės gyventi Lietuvoje.

1991 metais tapęs pensininku, gavau pažymą, kad reabilituotas. Dirbau darbininku, nors buvau baigęs technikumą. Mat tremtiniai vis tiek buvo antrarūšiai žmonės.

Tremtinės atsiminimai

Vanda Kirlienė (Daunoravičiūtė)

Praėjo daug metų, daug dienų. Viskas susipynė, užmarštin nuėjo nesėkmės, neišsipildžiusios svajonės. Dabar yra metas, kai atlaidus esi viskam.

Gimiau 1932 m. birželio 2 d. Ukmergės apskrityje. 1938 m. tėvai persikėlė į Veprius. Buvo ūkininkai. Šeimoje keturi vaikai: dvi seserys ir brolis. Aš – jauniausia. 1946 m. baigiau Vėprių progimnaziją. Mokslas sekėsi net labai gerai. Šį laikotarpį menu kaip vieną gražiausių mano gyvenime. Vėprių ežeras, Šventosios pakrantės, Kalvarijos – Kryžiaus kelias, pušynėliai, javų laukai ir sodyba prie sodybos... Kokie ramūs, tylūs vasaros vakarai: girdėti armonikos garsai, sklindantys iš Barbōriškių kaimo, papieviais kyta rūkas. Miestelyje šokiai iki aušros. Einame iš šokių su dainomis, būriu, o vasaros rytas jau brėkšta. Kiek daug jaunimo buvo miestelyje ir apylinkėse iki 1945 metų.

Tremtinė inžinierė Vanda
Daunoravičiūtė

Menu ir liūdnas tų pokario metų dienas, kurias daugumai iš mūsų teko išgyventi. 1946 m. su seserimi Janina pradėjome mokytis Ukmergės 2-joje mergaičių gimnazijoje. Nauja aplinka, gyvenimas „ant buto“, mergaičių klasė, nauji mokytojai. Mokytojai gerai dėstė savo dalykus, ypač fiziką, lietuvių kalbą ir kt., tad persikėlus į Kauną su mokslu jokio vargo nebuvo.

1948 m. pradėjau lankyti „Aušros“ mergaičių gimnazijos 7 klasę. 1950 m. gimnazija buvo pavadinta Kauno 2-ąja vidurine mokykla. Gražus tai buvo metas. Norėjosi daug ką pamatyti, patirti. Kino teatruose buvo rodomi trofėjiniai filmai. Ką reiškė vien filmas „Tarzanas“... O kokios žavios operetės!

Liūdni buvo 1951 metai, spalio mėnuo. Tėvai ištremiti į Sibirą, į Tomsko sritį, į Parabelio rajono Narymo gyvenvietę prie Obės. 1952 m. sausio 23 d. sesuo Janina ištremita į Tomsko sritį, o aš – į Krasnojarską. Žiemos metas, Obe nebuvo navigacijos, nenuvežė pas tėvus, nors buvo sakoma, kad tai šeimų sujungimas. Likau viena, visa šeima išblaškyta. Vėliau supratau – pasisekė, kad ne į taigą ir nereikia dirbti sunkių miško darbų. Krasnojarsko geležinkelio stotyje iš dviejų vagonų buvome išlaipinti apžiūrai. Dauguma jauni žmonės. Mus pasiėmė oro uosto statybos ir montavimo valdyba darbams statybose. Apgyvendino barake. Ten buvo daugiau nei 80 žmonių. Mediniai gultai, jokių pertvarų. Tremtiniai – studentai, tarnautojai. Dirbau statyboje, darbas sunkus, užmokestis menkas. Vadovas ne kartą kartojo – pamirškite, kas anksčiau buvote, čia jums ne Lietuva. Reikėjo pasirašyti pasižadėjimą, kad atvykai visam laikui, o už pabėgimą ar išvykimą – 25 metai kalėjimo.

Būtų galima daug pasakoti, bet apie tremties vietas nemaža parašyta. Viena name laikraštyje perskaičiau atsiliepimą: „*Neįdomu skaityti apie tremtį. Vis tas pats*

rašoma, kaip trūko maisto, kad buvo sunkus gyvenimas.“ Gal iš tiesų dabartinei kartai tai sunku suprasti?

1952 metų rudenį įstojau į Krasnojarsko miškų technikos technikumą III kursą. Tuo metu tremtinių į aukštąsias mokyklas nenorėjo priimti. Pradžioje mokslas buvo po pietų, tai iš ryto dirbau statybose. Stipendija maža, reikėjo pačiai tvarkytis. Kiekvienas turi vidinių jėgų, tą aš ir panaudojau. Beveik visa grupė tremtiniai: lietuviai, vokiečiai, žydai, ukrainietis, latvis ir kt. Baigiau technikumą su pagyrimu ir be egzaminų įstojau į Sibiro miškų technikos institutą Krasnojarske. Konkursai buvo dideli. Matematika, fizika ir kiti dalykai rusų kalba, sunku buvo mokytis. Visi stengėsi, vieni kitiems padėjo, tarpusavyje nuoširdžiai bendravo. Visada žinojau, kad sugrįšiu į Lietuvą. Tai buvo siekis, dėl kurio vertėjo tiek daug stengtis. Džiaugiausi – daugumai pavyko baigti mokslus, sugrįžti į Lietuvą, įsikurti, dirbti.

1956 m. parvažiavau į Lietuvą ir norėjau toliau mokytis Kauno politechnikos institute, bet mandatų komisija nepriėmė. Pasakė važiuoti atgal, baigti du kursus, tada pažiūrėsime. Grįžau 1957 metais. Mandatų komisija vėl nenorėjo priimti. Tik prof. K. Baršausko sprendimo dėka įstojau į Kauno politechnikos institutą, Mechanikos fakulteto III kursą, medienos mechanikos specialybę. Vėl buvo galima mokytis lietuvių kalba. Viskas labai skyrėsi nuo Krasnojarsko, o Kaunas buvo savas ir mielas. Nors pažymiai buvo geri, institutas stipendijos neskyrė (jautėsi tremtinio diskriminacija). Išgyventi padėjo siekis mokytis. Būtinai norėjau baigti institutą, turėti specialybę, darbą. Buvau optimistė. Medienos apdirbimo specialybę įgijau likimo valia. Greičiau specialybė pasirinko mane, o ne aš ją.

1960 m. baigiau KPI ir gavau paskyrimą į Vilnių dirbti Baldų projektavimo–konstravimo biure. Per ilgą darbo laiką keitėsi pavadinimas, bet visada buvo projektavimas. Darbas įdomus, sekėsi gerai. Sutikau nemažai garbingų žmonių – architektų, įvairių specialybių inžinierių. Daugelį metų vadovavau dideliame Projektavimo skyriui. Nemažas mano indėlis į baldų pramonės išvystymą. Daug nuveikiau projektuodama įmonių rekonstrukcijas, taip pat dirbdama baldų apdailos procesų mechanizavimo bei automatizavimo srityje. Nemažai originalių inžinerinių sprendimų pripažinti išradimais (jų 32), dalis užpatentuota užsienyje. Šie darbai buvo apdovanoti „Eurekos“ prizais. 1973 m. man suteiktas mokslo ir

Tremtinė Janina Daunoravičiūtė Krasnojarsko miesto parke. 1956 06. VM-5694

Barakas, kuriame gyveno 29 studentai tremtiniai iš Kauno. Tomsko sr., Tugano r., Malinovkos k. Čia buvo atitremta Janina Daunoravičiūtė. VM-856

Pakeliui iš Tugano geležinkelio stoties į Malinovkos k. Tomsko sr. VM-845

technikos srityje Respublikinės premijos laureato vardas. Baldų ir medienos apdirbimo pramonė šiandien nebūtų svarbiausia Lietuvos pramonės šaka be triūso daugelio žmonių, kurie buvo geri specialistai ir pramonės patriotai.

Po tokių radikalių permainų – po nepriklausomybės atkūrimo sunku vertinti praeitą laikotarpį. 1992 m. įmonė privatizuota ir tapo akcine bendrove. Po privatizavimo projektavimas tapo nereikalingas – likviduotas.

Tai, kas čia pasakyta, gal ir ne tas, ką norėtusi išsakyti. Kiekvienas labiau linkęs patikėti negu svarstyti. Džiaugiuosi mokytojais – jie mokė būti savarankiškiems, ugdė pareigos jausmą ir kitus dalykus, kurių labai reikėjo gyvenime. Tikėjau, kad didžiausi džiaugsmai yra tie, kurių negali iš mūsų atimti jokios aplinkybės. Nebuvau komjaunuolė, nebuvau jokios partijos narė. Šaunūs buvo mano bendramoksliai ir bendrakeleiviai krasnojarskiečiai. Tarp mūsų nebuvo nei pykčio, nei pavydo, nei nesutarimų. Visi draugiški, optimistai. Tokius juos menu ligi šiol.

Tremtiniai studentai prie savojo barako. Tarp jų Janina Daunoravičiūtė (paskutinėje eilėje 3-ia iš dešinės). VM-842

Krasnojarsko aukštųjų mokyklų studentai lietuviai saviveiklininkai. Priekyje (1-a iš kairės) sėdi Vanda Daunoravičiūtė. 1953 m. VM-863

Atgimimo dienos, metai – tai naujas etapas kiekvieno mūsų gyvenime. Kai pakvietė į birželio 14 d. mitingą Vilniuje, Katedros aikštėje, gerai nesuvokiau, kas ten bus. O Sąjūdžio žinios! Skaitėm, komplektavom, stengėmės gauti kiekvieną naują numerį. Kiek diskusijų! Įsimintinas vakaras Kalnų parke su poetu Bernardu Brazdžioniu, po daugelio metų apsilankiusiu Lietuvoje. Kiek skambių eilių, dainų, išleista poezijos rinktinė. Ir Baltijos kelias! Biurui buvo skirta kelio atkarpa ties Maišiagala. Važiuojom, sveikinom vieni kitus, mojavom. Vakare automobilių srautas begalinis. Perkaito varikliai. Artėjant prie Vilniaus nesutelpam, važiuojam autostrados žaliaja juosta. Pakeleje degančių žvakių grandinė, gėlės. Dega laužai prie pastatytų kryžių. Visa tai yra gyva!

Esu dėkinga savo tėvams, visiems mokytojams ir dėstytojams, kurių dėka pažinau pasaulį, suvokiau gyvenimą. Sekdama jų pavyzdžiu, išmokau nesureikšminti nei savo sėkmių, nei pasisekimų, nei pačios savęs.

Gyvenu Vilniuje su vyru Sauliumi nuo 1960 metų. Užauginome sūnų Deimantą. Jis su žmona Aušra baigė Vilniaus universitetą. Vaikaičiai: Laurynas ir Kristijonas. Didelis džiaugsmas, kai matai gražią, darnią šeimą, kai kiekvienas turi savo siekius. Sūnaus šeima gyvena Vilniuje. Bendraujame, švenčiame drauge šventes, dalijamės rūpesčiais.

Mūsų kartos gyvenimai labai įvairūs. Būta visko. Bet daugelis atkakliai ropštėmės. Mokslų pradžia buvo prie žibalinės lempos karo metais, trūko sąsiuvinių, knygų. Šiandien vaikaičiai žaidžia kompiuterinius žaidimus, internetas, muzikos įrašai ir daugybė kitų dalykų. Kažkur skaičiau – viena giminė praeina, kita ateina, o žemė tveria per amžius. Ir saulė pateka ir leidžiasi, ir vėl grįžta į savo vietą, ir vėl iš naujo teka...

Ūkinė veikla Veprių valsčiuje: pramonė, verslas, prekyba

Jonas Žentelis, Audronė Žentelytė

Ankstyviausias žinomas Veprių pramoninės dirbtuvės paminėjimas yra iš XVIII a. pabaigos. Kaip nurodoma lenkų istoriko M. Survilos parengtoje knygoje „Ukmergės miesto ir Ukmergės apskrities istorijos apybraiža“, apie 1770–1780 metus Ukmergės apskrityje atsirado daug naujakurių iš Lenkijos. Jie steigė smulkias pramonines ir amatininkų dirbtuves. Viena tokių nedidelių manufaktūrų buvusi įsteigta ir Vepriuose. Ji gaminusi dalgius, skiltuvus, peilius bei kitus smulkius metalinius daiktus¹.

Pramoninės veiklos Veprių valsčiuje ištakos sietinos su jame buvusių dvarų ūkiais: tai Veprių ir Bečiū dvaro malūnai, Veprių lentpjūvė, Veprių dvaro alaus darykla ir spirito varykla, plytinė. Kai kur be tikslesnių duomenų ir šaltinių minima ir popieriaus dirbtuvė, esą buvusi prie Geležės (ar Riešės) upelio. Patikimos medžiagos dvaro pramoninei veiklai rekonstruoti teikia 1836 m. dvaro inventorius aprašas².

Veikla, susijusi su naudingosiomis iškasenomis

Nemaža dalis Veprių valsčiaus kaimų išsidėstę ne itin derlingose žemėse. Tai visų pirma pasakytina apie arčiau prie Šventosios slėnio esančius plotus: čia, ypač dešiniajame Šventosios krante, ledynų tirpsmo vandenų sunešti įvairaus storio smėlio ir žvyro sluoksniai, dabar daugiausia apaugę pušynais. Kazlaučiznos, Rizgonių laukuose gausu riedulių. Tokios žemės, suprantama, nepalankios žemdirbystei. Antra vertus, smėlis, žvyras, akmenys tinkami statybai, kelių tiesimui, ir tai atsiliepė ūkinės veiklos Veprių valsčiuje pobūdžiui.

Smėlis ir žvyras. Smėlio sluoksnis Šventosios salpoje prie pat tilto siekia apie 7 metrus. Šis smėlis buvo naudojamas naujojo kelio nuo Veprių iki tilto per Šveitąją tiesimui. Apylinkių smėlis ir žvyras jau nuo senų laikų naudotas vieškeliams tiesti ir taisyti, todėl laukuose vis dar galima aptikti nemažai buvusių nedidelių žvyro karjerų. Tokio karjero būta Slabados kaime, netoli Veprių. Iš jo žvyras kastas vietiniam naudojimui tol, kol prisikasta iki žmonių kaulų – buvusių senųjų Slabados kapinaičių. Kitas reikšmingesnis žvyro telkinys yra kairiajame Šventosios krante, netoli Gavėnionių kaimo ir Samantonių buvusios akmens amžiaus gyvenvietės. Čia žvyras be molio priemaišų, jis kasamas ne nuolat, bet reikalui esant. Žvyro sluoksnis šiame karjere siekia keliolika metrų. Jo plotas neišžvalgytas.

Rizgonių nerūdinių statybinių medžiagų kombinatas. Pramoniniu būdu žvyras pradėtas kasti, kai šalia Rizgonių žvyro karjero išaugo stambi nerūdinių statybinių medžiagų gamykla. Aštuntojo dešimtmečio viduryje į karjerą nuo Jonavos geležinkelio stoties buvo nutiestas plačiojo geležinkelio vienas kelias ir geras plentas. Rizgonių nerūdinių statybinių medžiagų kombinatas įkurtas 1977 m. Lietuvių tarybinės enciklopedijos duomenimis, 1985 m. jame buvo 5 cechai:

¹ Surviūto M. *Ukmergės miesto ir Ukmergės apskrities istorijos apybraiža*, Ukmergė, 2004, p. 44.

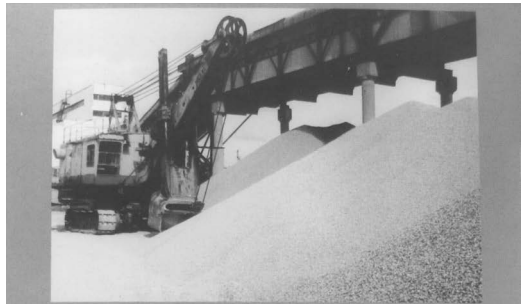
² *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 1279, ap. 1, b. 178, l. 1–29.

žvyro rūšiavimo, kasybos, realizacijos, katilinių ir remonto mechaninių dirbtuvių, veikė dvi mechanizuotos srovinės linijos, dirbo iki 370 darbininkų. Kombinato produkcija (skalda, įvairūs žvyro ir smėlio mišiniai bei tipai) buvo naudojama ne tik Jonavos gyvenamųjų rajonų statybai bei rajono kelių dangai, bet ir visoje Lietuvoje, be to, buvo siunčiama į Latviją ir Ukrainą. Pirmasis kombinato direktorius buvo Alfonsas Vaidilauskas.

Kombinatui plečiantis, sunyko visas Rizgonių kaimas, gyventojai buvo iškeldinti į gretimas vietas, daugiausia į Veprius ir Bečius. Paaukoti ir kiti aplinkiniai kaimai. Nepriklausomybės metais kurį laiką kombinatas buvo ant bankroto ribos. Vėliau perorganizuotas į akcinę bendrovę „Rizgónys“. Dabar tai viena didžiausių Lietuvoje nerūdinių medžiagų gamykla. Gamybiniai pajėgumai – 1 500 tūkstančių tonų per metus. Gaminama 15 rūšių produkcija: įvairių frakcijų žvirgždo skalda, žvirgždas, smėlis. Įmonėje dirba žmonės iš kelių Kauno bei Vilniaus apskrities seniūnijų. Dirba apie šimtą žmonių. Dabar karjeras išsiplėtė į Bečių kaimo žemes, bet čia žvyro sluoksniai plonesni, pats žvyras su molio priemaišomis. Tokį žvyrą būtina plauti. Administraciniu požiūriu didžiausia karjero dalis dabar priklauso Jonavos rajonui.

Akmenys. Nors Veprių valsčiaus plotas nedidelis, bet rieduliais apdovanotas nelygiai. Yra vietų, kur, kaip žmonės sako, nėra kuo ganykloje kuolo įkalti. O kituose laukuose artojai nespėdavo sulaužytų ar sulankstytų noragų, sugadintų plūgų taisyti. Akmeningi buvo Kazlaučiznos, Rizgonių laukai. Daug tų riedulių laikui bėgant išrinkta. Mažesnius ūkininkai ant iš dvišako medžio padarytos šliužės į lauko pakraščius ištraukę palikdavo lietui nuprausti. Paskui patogesnius vežė dvaro pastatų pamatams, dar gražesnius – su vienu lygiu šonu – bažnyčios statybai. Naudojo akmenis ir savo namų, tvartų pamatams, svirnų, klojimų kampuose ir sudūrimų vietose padėti. Smulkesniais buvo grindžiami grindiniai.

Daug akmenų reikėjo XIX amžiaus viduryje tiesiant Kauno–Zarasų plentą. Tai buvo plentas iš skaldytų akmenų. Didžiausius akmenis, kurių nepajėgdavo išvežti, atkasdavo, sukurdavo ant jų laužą, o kai įkaisdavo, pildavo ant jų šaltą vandenį. Nuo to akmuo pasidarydavo trapesnis ir nuo jo atskildavo storos skeveldros. Tarpukario metais didžiulius akmenis imta skaldyti dinamitu. Skaldytojai turėjo būti išklause tam tikrą kursą ir gavę pažymėjimus. Kazlaučiznos kaime

Šiuo metu AB "Rizgonys" gamina

- frakcinį žvirgždą, frakcijos 2 - 8 mm, 8 - 16 mm, 4 - 16 mm
- žvirgždo skaldą, frakcijos 2 - 8 mm, 8 - 16 mm

Charakteristika ir granulometrinė sudėtis

Charakteristika	žvirgždas fr. 4/16 mm		žv. skalda fr. 2/8 mm		žv. skalda fr. 8/16 mm	
	sk8	8,2	sk8	9,3	sk8	8,3
1. Piltinis tankis, kg/m ³	1562		1354		1402	
2. Drėgmės kiekis, %	0.8		0.5		1.0	
3. Molio ir dulkių kiekis, %	0.8		0.7		0.7	
4. Silpnų dalelių kiekis, %	3.0		3.8		2.5	
5. Plokščių dalelių kiekis, %	-		17.3			
6. Marke pagal skalumą masės nuostoliai, %	sk8		sk8		sk8	
7. Granulometrinė sudėtis	sk. mm	išbyra pro sieta, %	sk. mm	išbyra pro sieta, %	sk. mm	išbyra pro sieta, %
	20	100	10	100	20	100
	16	98.4	8	94.7	16	99.1
	8	63.5	4	45.1	10	33.3
	4	2.3	2	3.1	8	6.9
	2.5	0	1.25	0	4	0.2

Akcinės bendrovės „Rizgonys“ gaminamos produkcijos reklaminius stendas

toks skaldytojas buvo Povilas Žentelis. Specialiu ilgu kalnu jis išskaldavo akmenų gal kokių 20 cm gylio skylę. Kaldamas po truputį pildavo vandens, kad išplautų kalimo metu susidariusias dulkes ir skeveldrėles. Paskui, ant metalinio virbo užvyniojęs pakulų, skylę sausai išvalydavo, įleisdavo jon bikvardo „šniūro“ ir pripildavo dinamito. Kyšantį netrumpą „šniūro“ galą padegęs degtuku, skubiai bėgdavo kuo toliau nuo akmens. Galingas sprogimas akmenį suskaldydavo į daugybę didesnių ir mažesnių gabalų, kuriuos jau galima buvo sukrauti į ratus ir išvežti. Tokiu būdu laukuose sumažėjo didelių akmenų.

XX a. trečiajame ir ketvirtajame dešimtmečiuose akmenys iš Veprių valsčiaus buvo plukdomi baržomis Kauno statybos darbams. Sovietmečiu nemažai riedulių sunaudota ūkinį pastatų pamatams, dalis susprogdinta ir išvežta kelių tiesimui. Kaip nurodo buvęs kolūkio pirmininkas V. Eidukaitis, vien iš Kazlaučiznos lauko 1962 m. jų išvežta 3 000 kubinių metrų tilto per Nerį Jonavoje statybai³ (čia V. Eidukaitis suklydo: iš tikro – tilto per Šventąją ties Upninkais statybai).

Maždaug 1970–1985 metais, kai kolūkiai ir melioratoriai turėjo galingus buldozerius, sunkvežimius, kranus, didžiausius akmenis suveždavo į Vengrių kaimo laukus ir ten juos sprogdindavo. Skeveldras veždavo prie akmenis trupinančių mašinų, kurios gamino skaldą naujai asfaltuojamam Kauno–Ukmergės plentui paplatinti ir pakelti: platinama buvo nuimto siauro geležinkelio saskaita. Tuo laikotarpiu buvo sprogdinta ir labai gražių, skulptūroms tinkamų akmenų.

Kalkakmeniai. Apylinkės laukuose gausu ir kalkinių akmenų, iš kurių buvo degamos kalkės, naudotos statybai. Kai dar nemokėta pagaminti cemento, degtos kalkės buvo beveik vienintelė rišamoji medžiaga statant mūrinius pastatus. Veprių piliavietės pakraštyje randama lyg glazūra aplietų akmenukų. Ta „glazūra“ išsiskiria degant kalkinius akmenis. Tad galima manyti, jog čia buvo degtos kalkės Kėsgailių ar vėlesnių Veprių savininkų rūmų statybai. Jau ne tokiais senais laikais, apie XX a. pradžią ir vėliau, kalkių degimo krosnies būta Slabadoje. Iš pradžių ji priklausė Galinskui, paskui Laurinavičiui, o dar vėliau – Gineikai.

Molis. Po viršutiniu daugiau ar mažiau humusingu, glėjiniu ar glėjiniu vėlėniu sluoksniu neretai pasitaiko molio sluoksniš, kartais siekiantis net iki kelių metrų storio. Molio esama šiaurvakarinėje Veprių dalyje, Mankūnų, Labanōsių, Barbōriškio, Pučionių kaimų apylinkėse ir kai kur kitur. Jis čia daugiausia su kalkinių akmenukų priemaišomis, tad plytų gamybai netinka, bet tiko ūkiniams pastatams statyti. Antai buvusiam Veprių dvare iš plūkto molio apie XIX a. pabaigą buvo pastatyti du didžiuliai tvartai, kurių laiką stovėję dar ir sovietiniais metais. Plūkto molio pastatai ganėtinai ilgaamžiai, jei jų stogai geri, o sienos iš vidaus ir išorės nubalintos kalkėmis. Iš plūkto molio tvartai statyti iki Pirmojo pasaulinio karo, tarpukariu ir net sovietmečio pradžioje, kol trūko kitų statybinių medžiagų.

Slabados plytinė. Yra Vepriuose ir plytų gamybai tinkamo molio. Štai 1910 metais baigta statyti didžiulė geltonų plytų Veprių bažnyčia. Plytos jai degtos Slabados plytinėje, kurią 1907 m. įsteigė grafas Marijonas Broel Pliateris. Plytinė buvo įrengta dešiniajame Šventosios krante, apie 300 metrų žemiau tilto

³ Eidukaitis V. S. *Nėries kolūkio istorija*, 1980, p. 3.

per Šventąją (netoli tos vietos dabar stovi buvusios pionierių stovyklos pastatas). Iš geltono molio, atidengto čia pat, Šventosios krante, buvo gaminamos geros kokybės plytos. Be Veprių bažnyčios, iš jų pastatyta ir dalis dvaro pastatų (oficina, du kumetynai prie Riešės upelio), daug išvežta į kitus dvarus. Per Pirmąjį pasaulinį karą plytinė buvo sugriauta ir nebeatstatyta.

Mergeliai. Ties Pakálnės kaimu Šventosios dešiniojo kranto atodangoje esama mergelio. Tai medžiaga, naudojama keramikos pramonėje indams ir kokliams gaminti. Tarpukary kai kas iš aplinkinių gyventojų pinigėliams prasimanyti kasė Ožiakampio mergelius ir vežė juos į Ukmergės koklių fabriką.

Durpės. Kaip dar XIX a. rašė kun. B. Smigelskis⁴, durpių Veprių apylinkėse buvo susidarę daugelyje vietų, tik jų niekas nenaudojo. Ypač didelių durpynų, raistų, susiformavusių užakus ežerams, būta vakarinėje Veprių valsčiaus dalyje, į pietus nuo Ukmergės–Kauno plento ir į vakarus nuo Pageležių moreninio ruožo. Tai Pageležių, Paažuōlių, Tabālos, Āklojo Ēžero, Įlgajo, Kavoliūku durpynai, išsimėtę smėlėtuose paaukštėjimuose.

Durpynas. Dabar važiuojant nuo Ukmergės Jonavos linkui, po kaire ties Aklojo Ežero gyvenvietėje matosi krūmokšniais apaugę žemi lygūs laukai. Tai eksploatuotų durpynų plotai. Durpynai čia pradėti naudoti tik tarpukariu. O vėliau, sovietmečiu, durpių gavyba kuriam laikui buvo tapusi svarbiausia Veprių apylinkių pramonine šaka.

Tikslios durpių eksploatavimo prie Aklojo Ežero pradžios žmonės nebegalėjo nurodyti. Vietos gyventojai Paškevičiaus dukros liudijimu, Lietuvos laikais ten buvusi tik vienintelė jų sodyba,

„o aplink augę valdiški miškai bei krūmokšniai. Ponas Kamarauskas nupirko tuos krūmus, išpjovęs, išrovęs kelmus ten pradėjo kasti durpes. Užėjus rusams, jis pabėgo į Ameriką.“

B. Kviklio knygoje „Mūsų Lietuva“ pateikiama informacija, kad durpynas (jis ten vadinamas Pageležių durpynu) prieš karą apėmęs 80 ha plotą, o durpių sluoksnis siekė iki 8 m gylio.

„1939 m. durpes kasė trys švedų gamybos elevatoriniai agregatai. Kiekvienais metais iškasdavo 10 000 tonų gerų durpių. Buvo pastatyta naujų namų darbininkams ir administracijai. Antrojo pasaulinio karo metu vokiečiai čia buvo įsteigę priverčiamojo darbo stovyklą, kurioje laikė apie 400 asmenų.“⁵

Nuo siaurojo geležinkelio tarp dabartinio Aklojo Ežero gyvenvietės keliuko ir Ilgabradū buvo geležinkelio atšaka, einanti iki durpių gamybos vietos. Ten stovėjo dengti vagonai, į kuriuos buvo kraunami išdžiovintų durpių gabalai. Vagonus iki geležinkelio stotelės tekdavo stumti tiems, kas atvažiuodavo durpių. Vokiečių okupacijos metais pa-

⁴ Smigelskis B. Kunigo vikaro užrašai, *Eskizai*, 2007, nr. 17.

⁵ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Vilnius, 1991, t. 2, p. 548.

*Aklojo Ežero
(Pageležių) durpyno
Samanynės brigada.
1957 m. VM*

*Pagamintos durpės
klojamos džiovinti.
VM*

vasarį ir vasarą durpyne dirbo nemažai Kauno, o ir kitų vietų gyventojų: ištaigų darbuotojų, studentų, moksleivių. Jie ruošė kurą žiemai savo ištaigoms apšildyti.

Tokia valstybinių ištaigų apsirūpinimo kuru praktika išliko kurį laiką ir po karo. Mokytojas Jonas Žentelis prisimena, kaip jis drauge su kitais Ukmergės berniukų gimnazijos gimnazistais 1947 m. rudenį prekinio traukinuko vagonais važiavo į Pageležių durpyną pasikrauti durpių gimnazijos katilinei kūrenti.

„Išvažiuom po pamokų. Kol traukinukas nupuškavo, ir vakaras užėjo. Su mumis važiavo gimnazijos direktorius, stambus vyras Vitkauskas. Suradom durpyno teritorijoje daržinę, kurioje buvo nemaža šieno. Tame šiene įsirausėm, kad nesušaltume per naktį. Kažkuris dar rado vamzdžius naminukei varyti, pradėjo pūsti, kiti ėmė juoktis. Vis dėlto sumigom. Rytą prikrovėm į mums skirtus vagonus skirtą kiekį durpių ir, iš visų pusių sukibę, išštūmėm vagonus po vieną iki siauruko ant atsarginių bėgių.“

Frontui atitolus, 1945 metų rudenį Aklojo Ežero durpynė imta durpes kurui gaminti intensyviai. Paškevičiaus dukra prisimena, kad kurį laiką durpynė dirbo suvežti belaisviai vokiečiai. Sparčiai plečiantis durpyno eksploatacijai, į Aklojo Ežero vardu pavadintą vietovę ėmė važiuoti žmonės iš visos Lietuvos, nemažai – buvusių Sibiro tremtinių. Jiems buvo pastatyta daug bendrabučių, medinių dviaukščių namelių, kuriuos darbininkai vadino *barakais* (Paškevičiūtės liudijimas). Vėliau buvo pastatyta ir kontora, kur gyveno ir dirbo tarnautojai, kultūros namai su biblioteka, valgykla. Durpyno eksploatacijos plėtimosi, o paskui mažėjimo dinamiką atspindi gyventojų skaičiaus kaita: 1959 m. čia gyveno 408, 1970 m. – 300, o 1979 m. – 179 gyventojai.

Išsibaigus Aklojo Ežero durpių ištekliams, imta kasti Paažuolynės, Ilgajo durpynuose. Vėliau ir čia jų gamyba sumažėjo. Gabalinių durpių apie 1970 metus jau nebegamino. Išdžiovintą durpių žaliavą supildavo į didelius kūgius, kad kuo mažiau lietus sudrėkintų. Tokios palaidos buvo savivarčiais sunkvežimiais vežamos į Tabaloje įrengtą durpių briketų gamybos cechą. Ten smulki durpių žaliava tam tikru presu būdavo taip suspaudžiama į briketus, kad jie beriami į sunkvežimį ar iš jo nelabai sutrupėdavo.

Pamažu pereinant prie kūrenimo iš naftos pagamintu skystu kuru, o ir senkant durpių ištekliams, durpės kurį laiką dar naudotos kraikui Veprių valsčiaus teritorijoje esančiose kolūkių fermose.

Miškų ūkis ir medžio pramonė

Istorija rodo, kad Veprių dvarininkai ne sykį savo ūkinius reikalus mėgino pataisyti brangiausiu krašto turtu – mediena. Antai „Kregždutėje“ rašoma, kad kai Veprių dvarininkas Podbereskis (XIX a. antroji pusė) bankrutuodamas pardavė

Aklojo Ežero (Pageležių) durpyno darbininkės.
Apie 1960 m. VM

⁶ *Kregždutė*, 1936, Nr. 7, p. 93.

giras, „tai pirkėjai dirbę ar 25 metus ligi iškirtę. Medžius vežę po 30 metrų ilgumo.“⁶ Yra žinoma, kad XIX a. viduryje Veprių dvaras turėjo ir savo lentpjūvę, ir dvarininkas iš jos paaukojęs lentų medinėms Veprių Kalvarijų koplytėlėms statyti⁷. Prie beatodairiško miškų kirtimo prisidėjo ir tai, kad Šventoji buvo tinkama sieliams plukdyti. Rišti ir plukdyti sielių eidavo ir kai kurie Veprių valsčiaus kaimų gyventojai.

Daug miškų Veprių apylinkėse iškirto ir išplukdė vokiečiai Pirmojo pasaulinio karo metais. Anuomet vokiečiams statant per Šventąją tiltą, Slabadoje iš ant kalno esančio miško buvo nutiesti geležinkelio bėgiai ir vagonėliais vežamas miškas. Čia pat vietoje įrengtoje lentpjūvėje atvežta mediena buvo ruošama tilto statybai ir plukdymui. Tada buvo sunaikintas ir išlakus pušynas, plytėjęs nuo ežero į pietus link Šventosios ir į rytus link Kazlaučiznos. Jo buvusį grožį primena dar ir dabar ežero pakrantes puošančios šimtametės pušys.

1937–1939 m. Veprių ūkininkai jiems priklausančius miškus pusvelčiui pardavinėjo Jonavos žydams, milijonieriams Buršteiniui ir Volfovičiams, kurie iškirto ištirus plotus, palikdami tik stagarus. Maždaug tuo pat metu, apie 1938 metus, imtasi ir miško atsodinimo darbų: tada atsodinta vadinamojo Kalvarijų miško dalis buvusiose Slabados kaimo žemėse bei Kalnų miškas (palei kelią į Ukmergę). Šis darbas tęstas ir po karo. Buvusio Veprių kolūkio pirmininko V. Eidukaičio duomenimis, 1952 m. nederlingose žemėse imta sparčiai sodinti mišką⁸. Septintajame–aštuntajame dešimtmetyje į miško sodinimo talkas miškų ūkis pasitelkdavo ir Veprių vidurinės mokyklos mokinius. Atsodintas miškas auga iki šiol ne vienoje šimtinėje hektarų.

Už Veprių vandens malūno, toje vietoje, kur dabar skulptūrų parkelis, sovietmečiu ilgą laiką buvo kolūkio lentpjūvė, išplėtota į stalių dirbtuves. Joje mediena buvo apdorojama kolūkio ir vietos žmonių poreikiams. Panašios lentpjūvės būta ir Sližiuose.

Maisto ir gėrimų pramonė

Vepriuose, kaip ir daugelyje Lietuvos vietovių, jau nuo senų laikų būta ūkinių malūnų, spirito varyklų, alaus daryklų, kur apdorota vietinė žemės ūkio produkcija. Tarpukariu veikė ir pieninė.

Veprių vandens malūnas. 1836 m. dvaro turto inventorizacijoje aprašytas vandens malūnas prie Veprių tvenkinio (ežero).

Yra žinoma, kad XIX a. pabaigoje malūną nuomojo žydas Šmuelis Hanas⁹. Pasitraukus Pliateriams, iš jų per atstovą malūną nupirko tuometinis Veprių klebonas kun. Pranas Mirskis ir pavedė jį tvarkyti zakristijonui Gumbelevičiui. Malūnininku dirbo Kuliešius. Tarpukario metais už malūno buvo įtaisytas galingas apvalus pjūklas, taip pat vandens ratu sukamas. Juo pjaudavo rąstus apylinkės žmonių poreikiams. Netoli nuo lentpjūvės buvo milo vėlimo įmonė, į kurią valstiečiai atveždavo velti namuose išaustą milą. Čia veldavo gana gerai. Jeigu audiniai būdavo gražiai išausti, tai po vėlimo atrodydavo padoriai, nedaug prasčiau už pirtinius. Po Antrojo pasaulinio karo malūnas dar tvarkingai veikė.

⁷ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, t. 2, p. 545.

⁸ Eidukaitis V. S. *Nėries kolūkio istorija*, 1980, p. 5.

⁹ LVIA, f. 378, ap. 1, b. 6a, l. 127.

*Veprių malūno
užtvanka žiemą.
Apie 1930 m. VM*

*Veprių malūno ir
lentpjūvės vaizdas
nuo Veprių bažnyčios
kalnelio. 1960 m. VM*

Buvo malama duonai ir smulkiai pyragams. Paskutinis Veprių vandens malūno malūnininkas buvo Jonas Kuliešius, tarpukario malūnininko Kuliešiaus sūnus, gyvenęs ten pat ant ežero kranto buvusiam anksčiau dvarui priklausiusiam pastate. 1961 m. pastačius kolūkio grūdų sandėlį su malūnu, senasis malūnas nustojo veikti ir netrukus buvo nugriautas.

Bečių vandens malūnas. Bečių dvaro malūno girnoms sukti buvo naudojamas vanduo iš Bečiuosė buvusių galingų šaltinių, bet to nepakako. Buvo iškastas kanalas iš apie tris kilometrus į vakarus nuo Bečių buvusio Ilgajo ežero (dabar jis baigia užakti). Tuo kanalu buvo leidžiamas vanduo į prieš malūną esantį tvenkinį, o iš ten – malūno ratui sukti. Kurio iš dvaro savininkų sprendimu buvo iškastas šis kanalas, nėra žinoma. Malūnas sunyko apie 1980 metus ir buvo nugriautas. Išlikusios tik pamatų liekanos. Malūno garnos ir transmisijos dantračių dalys dabar yra eksponuojamos Veprių muziejuje, į kurį buvo atgabentos muziejaus įkūrėjo mokytojo Jono Žentelio.

Savo malūną turėjo ir Sližių dvaras.

Paširvinčio malūnas. 1933 m. du Anykščių pramonininkai Karvelis ir Laskauskas prie Širvintės upelės nupirko žemės plotą, užtvėnkė Širvintą ir pastatė vandens malūną. Buvo dvejų gėrinių, valcai, kruopinė ir zeimeris lentoms pjauti. Juo naudojosi plačios apylinkės žmonės iki 1953 ar 1954 m. Pokary malūną administravo Smėlių rajono pramkombinatas. Likviduojant Smėlių rajoną, jo dalis buvo prijungta prie Širvintų rajono, bet vandens malūnas nebuvo įtrauktas į Širvintų pramkombinato balansą. Paskui per porą naktų neliko malūno įrengimų, o vėliau – ir pastato. Laikraštyje „Tiesa“ buvęs feljetonas apie tai, „*kaip laumės išlipusios iš upės ir nusiaubusios malūną*“. Bet į tai niekas nereagavo. (Pateikėjas Stanislovas Mikučionis.)

Alaus daryklos. 1836 m. Veprių dvaro inventORIZACIJOS duomenimis, dvare buvo alaus darykla. Be to, kaip prisimena senieji upninkiečiai, bravorų dar būta Bečiuose ir Upninkuose¹⁰.

Veprių spirito varykla. Valdant Veprių dvarą Pliateriui, XX a. pradžioje prie pat ežero, ties ta vieta, kur į jį įteka Riešė, buvo pastatyta spirito varykla (*bravoras*). Nors kai kuriuose tekstuose apie Veprių spirito varyklos veikimo pradžią nukeliama į 1910 m., tačiau patikimesnė atrodo 1898–1901 m. data, nurodoma „Veprių profesinės technikos mokyklos metraštyje“¹¹. Ten pat rašoma, kad 1902 m. netoli varyklos buvo iškastas tvenkinys (tiksliau – užtvėnkta ir praplatinta į ežerą įtekančios Riešės žiotys), iš kurio vanduo pušiniais vamzdžiais tekėdavo į spirito varyklą. Pagamintą spiritą gabendavo į Panevėžį rektifikuoti. Minimi ir gamybiniai nesklandumai – iš bravoro ištekėjęs spiritas. Kaip iš savo tėvo Viktoro Žentelio pasakojimų pamena Jonas Žentelis, prieš Pirmąjį pasaulinį karą spirito varykla buvo

¹⁰Tuminas P. *Upninkų bažnyčios istorija*, p. 11.

¹¹*Veprių profesinės technikos mokyklos metraštis, 1975–1976 m. m.* Istorinei Veprių dvaro praeičiai skirtuose puslapiuose remiamasi buvusių dvaro darbininkų pasakojimais.

modernizuojama. Jos įrengimo darbams vadovavo inžinierius iš Ukmergės. Jį rytais atvežti iš Ukmergės, o vakarais parvežti namo buvo rekomenduotas Kazlaučiznos kaimo ūkininkas Viktoras Žentelis, turėjęs greitą kumelę ir gerą bričką.

Spiritas buvo varomas iš bulvių. Tai skatino apylinkės ūkininkus auginti nemažus jų plotus. Spiritui varyti tikdavo ir sušalusios bulvės. Spiritas, supiltas į statines, buvo vežamas į Kauną. O gamybos atliekos – žlaugas (*broga*) buvo naudojama gyvuliams šerti. Tuo tikslu ją pirkdavo ir aplinkinių kaimų valstiečiai.

Nepriklausomybės laikais Veprių spirito varyklos savininkai iki 1940 metų buvo Keidauskas, Arangauzas ir Štarka. Sezono metu dirbo 9 žmonės.

1940 metais užėjus rusams, vynininku (gamybos vadovu) dirbo Jonas Juozapavičius. Vokiečių metais vedėjas buvo Klimavičius. Artėjant frontui, vokiečiai išplėšė spirito varyklą ir pradėjo keisti spiritą mainais su vietos gyventojais į vištas, sviestą ir kitus žemės ūkio produktus. Žmonės nešėsi spiritą kibirais, kiti net naščiais.

Šitų abiem pusėms naudingų „mainų“ liudytojas penkiolikmetis Jonas Žentelis papasakojo nuotaikingą epizodą. Neturėdamas jokio indo, išplėštoje kooperatyvo parduotuvėje ant aukšto jis rado apdulkėjusių pusbuteliukų ir, prie spirito varyklos prasibrovęs pro žmones, laikė juos viršum gyventojų kibirų, į kuriuos vokiečiai iš didžiulės statinės per kranėlį leido spiritą. Taip jis, niekieno nedraudžiamas ir nekliudomas, prisipylė apie 9 butelaičius ir parsinešė juos namo, užkimšęs varnalėšų lapais ir susikišęs po marškinius apie juosmenį viršum diržo.

Vokiečiams pasitraukus, spirito varyklos pastate rusų kariuomenė buvo įkūrus karinį dalinį ir kuro saugyklą, o 1944 m. spalio mėnesį bravoras sudegė. 1952 m. pastatas buvo atstatytas ir pritaikytas profesinės technikos mokyklos reikmėms.

Nepriklausomoje Lietuvoje Vepriuose ekonominiams reikalams tvarkyti buvo įsikūręs Veprių žemės ūkio kooperatyvas „Šventoji“ (1919), Veprių kredito draugija (1926) ir Veprių pieno perdirbimo bendrovė (1919). Apie žemės ūkio kooperatyvą, pasivadinusį Šventosios upės vardu, pasišaipydavo: „*Nors šventoji, bet sukčiauja kaip kiekvienas vertėiva*“ (J. Jurkūno užrašai). Tačiau kooperatyvas užsiėmęs ir labdara: kaip nurodoma Lietuvių enciklopedijoje, dalį savo pelno jis skirdavęs neturtin-giems mokiniams šelpti¹².

Veprių pieno perdirbimo įmonė. Tarpukario metais viename dvaro pastate, esančiame prie Riešės upelio, buvo įrengta pieninė. Jos pusrūsyje pastatytas didžiulis sviesto muštuvas, kurį sukdamo lauke stovintis variklis, su muštuvu susietas diržu. Pieno įmonėje buvo gaminamas sviestas, pakuojamas į gražias dėžes ir ruošiamas eksportuoti. Taip pat buvo gaminami olandiški sūriai. Pieno produkcija gaminama iš Žemės ūkio mokyklos ūkyje augintų geros veislės karvių pieno. Stambesni ūkininkai atveždavo bidonais pieną ir iš toliau.

Veprių spirito varyklos technikas Jonas Juozapavičius. Apie 1934 m. VM-7597

¹² *Lietuvių enciklopedija*, Bostonas, 1965, t. 33, p. 402.

Vokiečių metais pieną pieninėn privalėjo nešti visi, kas turėjo karves, – duoklės dydis priklausė nuo turimos žemės kiekio. Panaši pieno prievolė kurį laiką išliko ir pokario metais. Pieninėje sviestas buvo gaminamas iki 1954 metų.

Maisto pramonė sovietmečiu. Sovietmečiu Vepriuose kurį laiką tebeveikė dalis tarpukario ar net dvaro laikų gamybos įmonių (pieninė, malūnai). 1956 m. malūno užtvanką išgriovė išsiveržęs ežeras. 1965 m. kolūkio jėgomis ji buvo atstatyta, tačiau senąjį vandens malūną pakeitė naujas, elektra varomas. 1961 m. Veprių kolūkio pirmininko V. Eidukaičio iniciatyva buvo pastatytas grūdų sandėlis su elektros varomu malūnu, savo architektūra primenantis Trākų pilį. Naujajame malūne iš pradžių buvo ir valcai, todėl į malūną malti miltų atveždavo net iš kitų rajonų, Molėtų ar Utenės. Vėliau kiti pirmininkai valcus išardė, ir nuo to laiko malūnu malti tik pašariniai miltai. Malūnas ir grūdų sandėlis veikia ir iki šiol.

Pirmininkas V. Eidukaitis buvo sumanęs Vepriuose įsteigti ir krakmolo fabriką, buvo pastatytas pastatas, net ir įranga supirkta, bet, pirmininkui iš kolūkio pasitraukus, projektas liko neįgyvendintas. Pastate kurį laiką buvo pieno supirkimo punktas su separatorium.

1962 m. buvusioje Igno Šarkos žemėje, 14 ha plote prie *Balto kryžiaus*, buvo užveistas kolūkio sodas. Duobes medeliams kasė mokiniai, vadovaujami kolūkio sodininko Povilo Žentelio. Obuoliai būdavo parduodami vietos žmonėms, taip pat vežami parduoti net į Leningradą. Dabar kolūkio sodas privatizuotas, dalis jo iškirta.

Prekybos įmonės

Smuklės (karčemos). Seniausiomis Veprių valsčiaus prekybos įmonėmis galima laikyti karčiamas. Jų XIX amžiuje, bent jau iki blaivybės akcijos laikų, būta išties nemažai. Žinoma, kad Veprių dvarui priklausė penkios karčiamos: Veprių, Slabados, Mankūnų ir dvi Pageležių kaime. Viena karčiama buvo tuoj už Šventosios tilto, prie kelio, vedančio Vilniaus kryptimi (dabar Paláužės vienkėmis). Pasak S. Mikučionio, ji priklausė Gélvonų grafiui. Be to, kaip nurodoma kun. P. Tumino „Upninkų bažnyčios istorijoje“¹³, Veprių valsčiuje XIX a. iki Valančiaus blaivybės akcijos dar buvusios šios karčiamos: didelė Upninkuose, dvi Kunigiškiuose, po vieną Bečiuose ir Rizgonyse.

Toje pačioje 1836 m. Veprių dvaro inventORIZACIJOJE gana išsamiai aprašyta Veprių karčiama, stovėjusi prie seno pašto trakto, vedančio iš Kauno į Ukmergę (dabar toje vietoje yra naujas kelias, einantis link tilto per Šventąją).

Tarpukariu Vepriuose veikė dvi parduotuvės: viena Laisvės (dab. Geldutės) gatvėj – žydo Iceko Koltano, kita miestelio centre – vartotojų kooperatyvo. Paskutiniaisiais karo metais jai vadovavo buvęs Veprių žemės ūkio mokyklos mokinys Stepas Mikalauskas. Frontui priartėjus, parduotuvė buvo išplėšta. Be šių parduotuvių, buvusioje Vilniaus gatvėje veikė Mikalauskienės monopolis, prekiaavęs degtine, o Ukmergės gatvėje – alinė. Dar būta parduotuvės Pageležiuose, ji priklausė Antanui Stimburiui.

Vepriuose parduotuvė tame pačiame tarpukario vartotojų kooperatyvo pastate ilgą laiką veikė ir sovietmečiu.

Ukmergės kooperatyvas Vepriuose

¹³Tuminas P. *Upninkų bažnyčios istorija*, p. 11.

septintojo dešimtmečio pradžioje buvo pastatęs ir įsteigęs dar ir ūkinių prekių parduotuvę dabartinėje Geldutės gatvėje, maždaug priešais buvusią žydo parduotuvę. Ukmergės gatvėje buvo nedidelė valgykla, gyventojų vadinama „bareliu“, nes tai buvo lyg ir kokia kaimo karčema: į „barelį“ kaimo moterys neretai eidavo ieškoti savo prašapsių vyrų. Devintojo dešimtmečio pradžioje viename iš vadinamųjų „Alytaus namukų“ Šventosios gatvėje kolūkis įsteigė gražią **užeigą „Ūdroklis“**. Tačiau žlugus kolūkiui, ji liovėsi veikusi.

Sovietmečiu standartinė kooperatyvo parduotuvė buvo pastatyta Pageležiuose. Panaši parduotuvė veikė ir Sližiuose. Paminėtina ir Sližiuose buvusi kolūkio valgykla.

Ūkinė veikla atkūrus nepriklausomybę

Pirmaisiais nepriklausomybės metais ūkinė veikla Veprių seniūnijoje vis dar telkėsi apie kolūkį. 1992 m. jo bazėje įsikūrė dvi bendrovės – Sližių ir Veprių. Deja, jos išsilaikė palyginti neilgai: Veprių bendrovė bankrutavo 1994 m., o Sližių išsilaikė pora metų ilgiau. Anų laikų suirutę dokumentuoja vietos laikraštis „Šventosios vingis“: jame dažnai apgailstaujama dėl nesibaigiančių vagysčių, grobstymų iš kolūkio, vėliau – iš jo vietoje įsikūrusių bendrovių. Paskutiniai sovietmečio ir pirmaisiais nepriklausomybės metais S. Nėries kolūkis vertėsi ne vien žemės ūkiu, bet ir pagalbiniais verslais. Tarkime, kurį laiką veikė kolūkiui priklausiusi paminklinių akmenų dirbtuvė Labanōsiuose, plastmasinių gaminių cechas Samantonyse.

Pramoninės veiklos perspektyvos buvo siejamos su buvusios sovietų karinės bazės patalpomis Kelmų miške: kolūkio vadovas S. Jankeliūnas planavo čia auginti grybus. Tačiau reikalai susiklostė kitaip, bazės vietoje įsikūrusi asociacijai „Vepriai“. Ši kelerius metus gyvavusį agropramoninį kompleksą būtų galima laikyti gana tipišku pereinamojo laikotarpio Lietuvos ekonominio gyvenimo reiškiniu. Ir ne vien dėl jo trumpaamžiškumo, bet ir dėl mįslingų įsteigimo, veiklos ir galiausiai bankroto aplinkybių.

Asociacija „Vepriai“. Vepriškiai jau primiršo „Veprių“ vardu pasivadinusią asociaciją, kurioje ne vienas dirbo ir apie kurios vadovybę įvairiausių gandų sklاندė. Prisimenama, kad būta plastmasių cecho, siūtos šlepetės, megztos pėdkelnės, auginti pievagrybiai, kad Lietuvoje kurį laiką buvo galima nusipirkti krienu su užrašu ant indelio „Vepriai“. Visa tai jau praeitis, nes asociacija „Vepriai“ nebeveikia nuo praėjusio amžiaus paskutinio dešimtmečio vidurio. Paslaptimi apgaubtą jos istoriją pamėgino priminti Ukmergės rajoninio laikraščio „Gimtoji žemė“ žurnalistė Loreta Ežerskytė, 2005 m. paskelbusi tęstinį straipsnį „Sovietų raketinės bazės: prisiminimus ir nerimą keliantis palikimas“¹⁴. Juo ir bus remiamasi, pristatant šį detektyvu dvelkiantį Veprių pramoninės veiklos epizodą.

Asociacijos „Vepriai“ atsiradimas susijęs su sovietų raketine baze, kuri beveik tris dešimtmečius buvo dislokuota Kelmų miške. 1988 m. išgabenus iš bazės raketas, ji perėjo tuometinio Salomėjos Nėries kolūkio žinion. Iš pradžių planuota angaruose auginti pievagrybius. Kolūkio pirmininkas Steponas Jankeliū-

¹⁴Ežerskytė L. Sovietų raketinės bazės: prisiminimus ir nerimą keliantis palikimas, *Gimtoji žemė*, 2005, vas. 24–kovo 1.

nas netgi buvo nuvykęs į vieną didžiausių anuomet Sovietų Sąjungoje grybynų netoli Maskvos ir sutaręs, kad grybymas priimtų pasimokyti du ar tris vėpriškius. Tačiau pirmininkui nebuvo lemta įgyvendinti šio plano, nes maždaug po mėnesio buvęs kariškių turtas iš S. Nėries kolūkio buvo paimtas. Partijos rajono komitete S. Jankeliūnui paaiškino, kad Kelmų baze turi pasinaudoti ne tik vienas kolūkis.

Taip 1989 metų birželio mėnesį buvo įkurta agropramoninė asociacija „Vepriai“. Formalūs įkūrėjai – tas pats Salomėjos Nėries kolūkis, Pabaisko daržininkystės tarybinis ūkis, Ukmergės tarybinis ūkis-technikumas bei Remonto ir techninio aptarnavimo įmonė. Tačiau nuo asociacijos valdymo jie buvo nušalinti. Realieji vadovai važinėjo iš Vilniaus ir Kaišiadorių. Neoficialiai buvo teigiama, kad pagrindinis šio komplekso šeimininkas yra tuometinis Agropramoninio komiteto pirmininko pirmasis pavaduotojas Genadijus Konopliovas, vėliau tapęs „Tauro“ banko savininku. Kurį laiką „Veprių“ asociacijos generalinio direktoriaus pavaduotoju dirbo buvęs LKP Ukmergės rajono pirmasis sekretorius Juozapas Budrikis. Kaip teigiama savaitraščio „Gimtas kraštas“ 1991 metų dvyliktame numeryje, didžiausias agropramoninės asociacijos „Vepriai“ dalininkas buvo LDDP (buvusios Lietuvos komunistų partijos) centro komitetas. Įspūdingi čia pateikti duomenys apie asociacijos turtą:

„1989-ųjų vasarą–1990-iais LKP-LDDP CK perduoda asociacijai 200 tūkstančių rublių, 2 „Volgas“, 2 „Čaikas“, ryšių bei kitokius 132 tūkstančių rublių vertės įrenginius, du viešbučius Vilniuje – Gedimino gatvėje Nr. 12 ir Vilniaus gatvėje Nr. 2, garažus buvusioje P. Eidukevičiaus gatvėje – beveik 2 milijonų rublių vertės“.

Asociacijos „Vepriai“ startui reikėjo pradinio kapitalo. Kai kurie nariai prisidėjo lėšomis, kiti atliko būtiniausius darbus, parūpino kai kurių įrengimų. Į asociacijos veiklą buvo įtrauktos ir kelios Pānevėžio bei Vilniaus įmonės. Panevėžio respublikinė tiekimo įmonė, gamybinis meno verslų ir suvenyrų susivienijimas „Dovana“, Lietuvos SSR energetikos ir elektrifikacijos gamybinio susivienijimo energetikos statybos trestas, Vilniaus P. Eidukevičiaus odos ir avalynės gamybinis susivienijimas – tai tik keletas iš jų. Buvo paimta ir ilgalaikė 300 tūkstančių rublių paskola iš valstybės.

1989 metų rudenį asociacija „Vepriai“ pradėjo veiklą. Iš pradžių įdarbinta apie šimtas žmonių. Nemaža dalis jų į darbą buvo vežiojami iš Ukmergės. Pirmiausia buvo įrengti du cechai – daržovių perdirbimo ir audimo-mezgimo. Iš rajono gyventojų ir ūkių buvo supirkta per 100 tonų kopūstų, apie 20 tonų česnakų, daugiau kaip 10 tonų krienu. Netrukus parduotuvėse pasirodė pirmoji asociacijos „Vepriai“ produkcija – rauginti kopūstai, sūdyti ir marinuoti česnakai, tarkuoti krienu. Angaruose, kur anksčiau stovėjo raketos, dabar buvo auginami grybai: keliais aukštais sustatytų stelažų bendras plotas galėjo siekti porą hektarų. Audimo-mezgimo ceche buvo audžiami šalikai, mezgami vyriški ir vaikiški megztiniai, moteriškos pėdkelnės.

Asociacijos vadovai turėjo didelių užmojų, planavo 1990 metais išplėsti veiklą ir atidaryti naujus cechus: vaisvandenių, vaisių bei daržovių konservavimo,

avalyinės ir buitinės elektronikos. Avalynės ceche sumontavus vokiškus įrenginius „Desna“, planuota per metus pagaminti apie 50 tūkstančių porų šlepečių. Naujame vaisvandenių ceche per valandą galėjo būti išpilstoma iki 3 000 butelių „Fantos“, „Pepsikolos“ bei kitų vaisvandenių ir nealkoholinių gėrimų. Buitinės elektronikos cecho produkcija – įvairūs prietaisai, pirmiausia radiofikuoti sargai lengviesiems automobiliams.

Agropramoninė asociacija „Vepriai“ turėjo ne vieną dukterinę firmą, įkurtą su partneriais iš įvairių užsienio valstybių. „**Liegrita**“ buvo įkurta su italais. Italai turėjo su vepriečiais pasidalyti grybų auginimo ir perdirbimo technologija, tačiau italų Vepriuose, pasak S. Jankeliūno, nei jis, nei kiti nėra matę... Su vokiečiais įkurtos UAB „**Germa**“ viena iš veiklos sričių – prekyba grybais. Drauge su Rusija ir Lenkija įkurta uždaroji akcinė bendrovė „**Valipo**“ specializavosi gaminti plastiko dirbinius – maišelius, dangtelius, bižuteriją, žaislus. Įrenginius, stakles šiam cechui parūpinti padėjo vienas iš bendros firmos steigėjų, čečėnas Beslanas Chacijevas. Žaliavos plastiko dirbinių gamybai buvo vežamos iš Rusijos, o pagaminta produkcija keliavo į Rusiją ir Lenkiją.

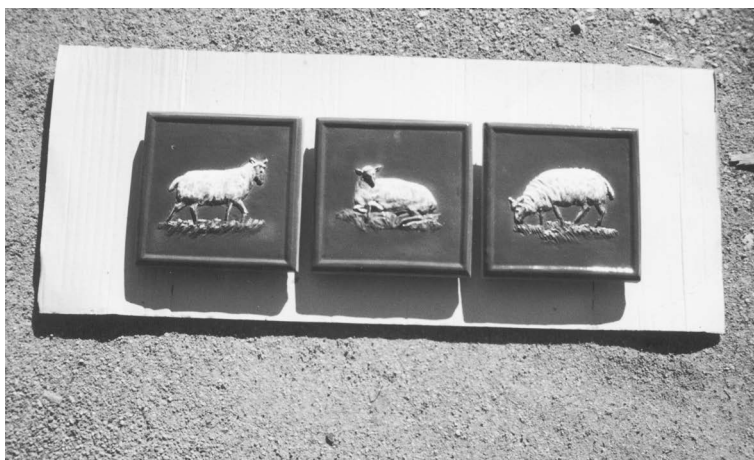
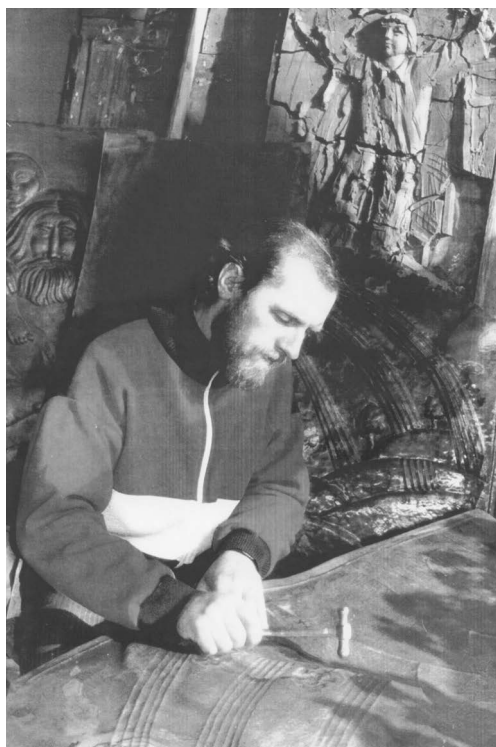
Vienas iš formalųjų akcinės bendrovės steigėjų, Salomėjos Nėries kolūkio pirmininkas S. Jankeliūnas nenorėjo susitaikyti su tuo, kad buvo visiškai nušalintas nuo bendrovės veiklos.

„Mes pretendavom į tris bazės teritorijoje buvusius pastatus. Tačiau naujieji savininkai mūsų pradėjo neįleisti į teritoriją. Tuo met kreipėmės į teismą. Bylinėjomės šešerius metus. Kai pagaliau buvo priimtas mums palankus sprendimas ir mes jau būtume galėję naudotis tais pastatais, asociacija baigė irti. Nebesaugomi pastatai, taip pat ir mums priklausę, buvo apardyti...“ – mena S. Jankeliūnas.

Asociacijos klestėjimo metais čia dirbo beveik 300 žmonių. Deja, pramoninis miestelis Kelmuose gyvavo neilgai. Asociacija bankrutuoti pradėjo 1994 metais, o po metų jokia gamyba čia nebevyko. „*Neilgai šeiminkavę, tačiau didžiulių planų ateičiai turėję asociacijos savininkai labai skubiai išgabeno įrenginius, kitą vertingesnį turtą*“, – rašo L. Ežerskytė. Liko skolos bankams ir valstybei, SODRAI. Skola Valstybinei mokesčių inspekcijai sudaro apie 221 tūkstantį litų. SODRAI bendrovė su delspinigiais buvo skolinga kone milijoną.

Asociacijos „Vepriai“ vadovų paliktos skolos nurašytos, pamirštos. Buvę raketinės bazės, o vėliau – asociacijos pastatai išgriauti. Apibendrinamas tokias permainas, S. Jankeliūnas sako:

„Gamta ir žmonės pamažu sulygins likusius pastatus su žeme. Dabar visa teritorija baigia užaugti mišku, o jis po truputį švarėja. Plokštes, ieškodami jose metalo, vietiniai gyventojai jau baigia sutrupinti, plytos beveik visos jau išvežtos... Netrukus mūsų atminty liks tik prisiminimai, kaip keletą dešimtmečių buvome tarsi likimo įkaitais...“

*Vepriškis skulptorius
Viktoras Žentelis.
Apie 1989 m.*

*Koklių židinys.
Autorius V. Žentelis.
2001 m.*

*V. Žentelio sukurti
ir UAB „Veprių
krosnys“ pagaminti
kokliai*

Individualios gamybos įmonės. Atkūrus nepriklausomybę, Vepriuose radosi iniciatyvių žmonių, kurie laisvos rinkos sąlygomis ėmėsi savarankiškos ūkinės veiklos. Ne visiems sekėsi vienodai sklandžiai, kai kurios įmonės stiprėjo ir plėtėsi, kitos nesugebėjo atlaikyti konkurencijos. Įdomu pažymėti, kad pramoninę veiklą mėginta plėtoti Vepriams daugmaž tradicinėse srityse: keramikos, medžio ir akmens apdirbimo. Šalia tradicinio ūkininkavimo dar prisidėjo grybininkystė, gėlininkystė bei kaimo turizmas.

Vienas pirmųjų savo jėgas versle išbandė skulptorius Viktoras Žentelis: turėdamas darbo su keramika patirties, 1991 m. ryžosi įkurti UAB „Krosnis“. Kadangi pirmaisiais nepriklausomybės metais Lietuvoje trūko indų, jis ėmėsi puodukų,

kavos ir alaus servizų gamybos. Iš pradžių gamyba vyko asmeninėse skulptoriaus dirbtuvėse. Buvo įdarbinta keletas vepriškių. Maždaug po metų pradėti gaminti kokliai. Gamybai plečiantis Pergalės gatvėje, prie į Bečius vedančio kelio, 1995 m. buvo pastatytas pastatas. Jame įrengtas koklių gamybos cechas su degimo krosnimis, kurias V. Žentelis nusipirko Leningrade ir, pritaikęs koklių gamybai, pats jas sumontavo. 1995 m. prasidėjo intensyvus bendradarbiavimas su P. F. Stachel židinių ir krosnių firma iš Vokietijos Cveibriukeno (Zweibrücken) miesto. Cveibriukene veikiančiam specializuotam krosnių ir židinių salonui koklius tiekė tik **UAB „Veprių krosnys“**. Veprių koklių įmonėje dirbo nuo 6 iki 11 darbuotojų. Buvo gaminami ir statomi individualūs, vienetiniai židiniai ne tik Lietuvoje, bet ir Latvijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje. Vien Vokietijoje ir Prancūzijoje iš Vepriuose gamintų koklių pastatyta apie kelis šimtus židinių. Firmos vadovas V. Žentelis, būdamas skulptorius, pats kūrė židinių modelius, pagal užsakymą puošė juos reljefais. Šis bendradarbiavimas tęsėsi iki 2001 m., kai firma nustojo veikusi.

1991 m. iš kolūkio išnuomotame Bečių kiaulių fermos komplekse įsisteigė **akcinė bendrovė „Bečiai“**. Ji planavo auginti grybus. Bendrovės iniciatoriai Kęstutis Bieris ir Eugenijus Žamba pievagrybių auginimo praktikos mokėsi Lenkijoje ir verslo pradžioje svajoto Veprių apylinkes paversti grybų augintojų kraštu. Tačiau bendrovė gyvavo neilgai.

1994 m. buvusioje Veprių žemės ūkio bendrovės lentpjūvėje įsikūrė **UAB „Baltijos paletė“**. Per penkerius bendrovės egzistavimo metus nuolat keitėsi jos vadovai, kuri laiką ji priklausė Vokietijos piliečiui, paskutinis jos vadovas buvo vepriškis Edgaras Auškalnis. 1998 m. lentpjūvėje dirbo 8 vepriškiai. Medžio ruošiniai buvo eksportuojami į Vokietiją.

Sližiuose maždaug tuo pat metu veikė **UAB „Nitara“** medienos apdirbimo cechas, įsteigtas svainių Vytauto Savicko ir Alvydo Vitmano. Cechas įsikūrė buvusio S. Nėries kolūkio Sližių darbo ir poilsio stovyklos pastate, kuri svainiai nusipirko. Jame dirbo apie 10 žmonių. Buvo gaminami parketo pusfabrikačiai.

*Paminklų dirbtuvės
savininkas J. Šarka*

Iki šiol sėkmingai veikia 1988 metais Samantonyse **Stasio Marcinkevičiaus** įkurta medžio apdirbimo įmonė, gaminanti baldus pagal užsakymą.

Kuri laiką Veprių seniūnijoje veikė dvi paminklinių akmenų dirbtuvės. Viena, dar kolūkiui priklausiusi, Labanosiuose, kita – Bečiuose. Šiuo metu nebeliko nė vienos.

Individualią paminklų dirbtuvę 1991 m. Bečiuose buvo įkūręs **Julijonas Šarka**. Gamino paminklus iš vietinių akmenų, taip pat atvežtų iš Ukrainos, Karelijos. Įmonėje dirbo tik vienas samdomas asmuo užrašams ir akmenų graviūrai atlikti. Samdydavo menininkus: Mindaugą Degutį, Vaclovą Janulevičių, Vytautą Pulkauninką. Savo įmonėje J. Šarka yra padaręs paminklus Bečių senkapiams, Rizgonių kaimui, kurio vietoje likusi tik Rizgonių žvyro karjero duobė. Šiuos paminklus jis padarė savo iniciatyva ir be jokio atlyginimo. J. Šarkos individuali paminklų dirbtuvė dirbo iki 2005 m. spalio mėnesio.

Viena iš Veprių valsčiuje sėkmingiausiai dirbančių įmonių yra **Rimando** ir **Violetos Olisevičių** gėlininkystės ūkis „Oliseta“, puošianti savo gėlynais ne vieną Lietuvos didmiestį. Būtų gražu, jei kada nors ir Veprių miestelis pražystų „Olisetos“ gėlėmis. Paminėtina taip pat nedidelė **Rasos Jeskelevičienės** įmonė „Rasos gėlės“, įsikūrusi Veprių miestelyje Geldutės gatvėje.

J. Šarkos dirbtuvėje pagamintas paminklas. Veprių kapinės

Gėlininkas Juozas Jasionis. 2003 m.

*Gėlininko
J. Jasionio motina
Aldona Jasionienė
tarp gėlių. Apie
1998 m.*

Kunigiškių kaime savo tėvų sodyboje netradiciškai ūkininkauja **Juozas Jasionis**, buvęs geodezininkas. Jis augina vandens, vaistinius ir kitus augalus. J. Jasionis mėgsta eksperimentuoti su gėlėmis, propaguoja sveiką gyvenimo būdą. Sodybos lankytojus žavi tvenkiniuose auginamų vandens lelijų grožis.

Veprių valsčiaus ūkininkai

Pirmieji Vepriuose savarankiškai ūkininkauti pradėjo Pranas ir Jadvyga Vaitkevičiai iš Kultuvėnų kaimo ir Veprių miestelio gyventojas Jonas Rūta.

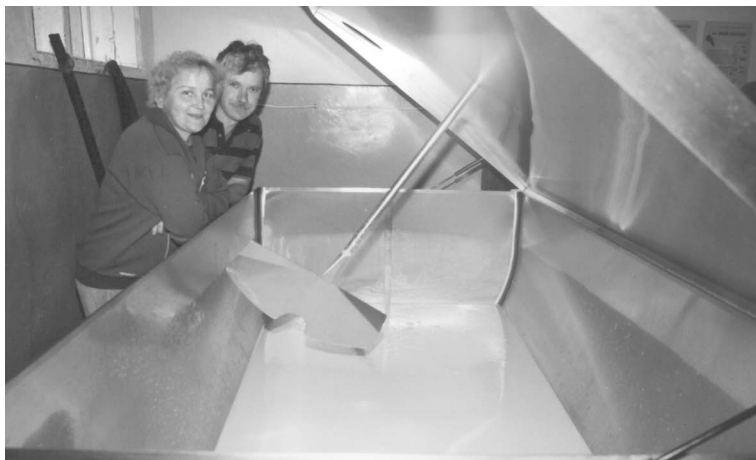
Vaitkevičiai, 1976 m. atsikėlę iš Vilniaus, dirbo S. Nėries kolūkyje. 1989 m. abu aktyvūs sąjūdiečiai įkūrė savo ūkį ir verčiasi žemdirbyste iki šiol. Ūkis nedidelis, apie 20 ha, mišrus.

Stambiausi Veprių seniūnijos ūkininkai šiuo metu yra buvęs Salomėjos Nėries kolūkio pirmininkas Steponas Jankeliūnas, zootechnikas A. Dubrickas ir buvę Veprių mechanizacijos mokyklos darbuotojai V. Pakėnas ir J. Rūta.

Jonas Rūta kilęs nuo Vilkaviškio, suvalkietis, kaip neretai jį pavadindavo kaimynai. Maždaug prieš 30 metų jis atvyko į Veprius mokytis tuometinėje kaimo profesinėje technikos mokykloje. Gerai baigęs mokslus buvo pakviestas dirbti joje gamybos meistru. Taip ir liko Vepriuose. Savarankiškai ūkininkauti pradėjo 1989 m. Jo pienininkystės ūkis nemažas: žemės plotas – per 90 hektarų, banda – 31 karvė ir 15 telyčių. Pastaruosius penkerius metus J. Rūta drauge su žmona ūkininkavo ekologiškai. Po netikėtos Jono Rūtos mirties 2010 metų pavasarį ūkį toliau tvarko šeima.

Vytauto Pakėno ūkis (190 ha) yra mišrus. Šis ūkininkas geru vardu minimas Veprių seniūnijoje kaip visada noriai talkininkaujantis seniūnijos projektuose ir materialiai juos paremiantis.

Buvęs S. Nėries kolūkio pirmininkas ir ilgametis Lietuvos nederlingųjų žemių naudotojų asociacijos tarybos pirmininkas **Steponas Jankeliūnas** turi stambų sėklininkystės ūkį (176 ha savos ir nuomojamos žemės). Pasak S. Jankeliūno, žlugus bendrovei, buvo gėda dėl apleistų laukų ir netvarkingų pakelių, todėl ir

*Ūkininkai Zita
ir Algimantas
Dubrickai prie pieno
vonios-šaldytuvo.
1998 m.*

*Z. ir A. Dubrickų
sūnus Gerdas su
veislinė kumele prie
arklidės. 1994 m.*

pradėjęs dirbti tuos laukus, kurių niekam nereikėjo. Didžioji dalis jo dirbamos žemės yra palyginti nederlinga, smėlis ir žvyras. Pratešdamas vieną iš kolūkyje plėtotų žemdirbystės šakų – kultūrinių augalų sėklininkystę, jis ėmė auginti ir dauginti keliolikos augalų veislių bei rūšių (ropių, juodųjų ridikų, griežčių, pašarinių runkelių, grikių, žirnių, lubinų, seradėlių, javų ir kt.) sėklas¹⁵. Nuo 2002 m. ūkiui suteiktas ekologinės sėklininkystės statusas.

Veikia **Algimanto Dubricko** pienininkystės ūkis.

Kaimo turizmas

Vepriuose šiuo metu yra dvi kaimo turizmo sodybos. Viena jų, „**Juodasis namas**“, 1998 m. įsteigė kauniečiai **Kamilė ir Rimvydas Bajorinai**, nusipirkę seną sodybą pušyne tarp Šventosios upės ir Veprių ežero, buvusiose Slabados kaimo žemėse. Tai buvo pirmoji kaimo turizmo sodyba Ukmergės rajone. Per 10 egzistavimo metų sodyba išsiplėtė, pastatyta naujų pastatų, skoningai tvarkoma aplinka. Už tai 2007-aisiais

¹⁵Baronytė V. Augindami ant žvyro be trąšų svajoja apie pelną, *Ūkininko patarėjas*, 2006, birž. 29.

*K. ir R. Bajorinų
turizmo sodyba
„Juodasis namas“.
2003 m. Aloyzo
Petrašiūno nuotr.*

*Š. Žentelio kaimo
turizmo sodyba
„Sidabrinė pieva“.
2009 m.*

K. Bajorinienei atiteko „Išradingo kaimo aplinkos gražintojo“ nominacija konkurse „Lietuvos kaimo spindulys“.

Ilgą laiką sodyba „Juodasis namas“ buvo vienintelė kaimo turizmo paslaugas teikianti įmonė Vepriuose. Nuo 2005 m. veikia Šarūno Žentelio valčių nuoma su prie Šventosios įrengta **poilsavieta „Senupė“**. O 2008 m. gruodį duris atvėrė ir kaimo turizmo sodyba **„Sidabrinė pieva“**, kurią Š. Žentelis pastatė ir įrengė buvusiam Kazlaučiznos kaime, savo prosenelio Viktoro Žentelio sodybos vietoje. Sodyba pavadinta skambiu netoliese esančios pievos vardu.

Prekybos įmonės

Devintojo dešimtmečio pabaigoje senoji Veprių maisto prekių parduotuvė buvo nugriauta ir jos vietoje Lietkoopsajungos ir kolūkio lėšomis pastatytas didelis modernus pastatas – Veprių prekybos centras. 1992 m. sausio mėnesį dalyje pastato išsikūrė Ukmergės rajkoopsajungos parduotuvė. O tų pačių metų balandį kitos S. Nėries kolūkiui priklausiusios šio pastato dalys aukcione buvo parduotos

verslininkei iš Kauno **Alei Jurgaitienei**. Ji 1992 m. čia įkūrė **individualią įmonę „Geldutė“**: užėigą, viešbutį, nuomojamą salę, kiek vėliau ir maisto prekių parduotuvę.

Tais pačiais 1992 m. Samantonyse kolūkio statybininkai buvo bebaigia statyti erdvų prekybos centrą. Tačiau perversmų metais ji, taip ir nespėtą įrengti, žmonės išardė ir išsinešiojo.

Dabar Veprių seniūnijoje, be jau minėtų prekybos ir maitinimo įstaigų, veikia dar dvi parduotuvės, priklausančios **Sergejaus Nikitino firmai „Velembrožas“**. Pavadinimą savo įmonei, įsteigtai 1994 metais, vepriškis S. Nikitinas parinko pagal vietos legendą. Velembrožas – tai klonis piliakalnio papėdėje ties Riešės upeliu. Pasak legendos, šis svajingas lakštingalų slėnis buvo ponaičių Valentinos ir Ambrozijaus meilės susitikimų vieta. Parduotuvė „Velembrožas“ įsikūrė Šventosios ir Miško gatvių sankryžoje, pastate, kuriame kolūkio laikais buvo ambulatorija, o vėliau – privati stomatologijos įmonė „Denta“. Pastato savininkas Arsenijus Nikitinas pasiūlė sūnui Sergejui Nikitinui panaudoti patalpas. Suremontavus patalpas, buvo įkurta įvairių prekių krautuvė. Kadangi krautuvės savininkas S. Nikitinas rūpinosi nuolat pristatyti šviežių ir įvairių prekių, tai ji netrukus tapo rimta konkurente rajkoopsajungos parduotuvei, gyventojų vadintai „valdiška“.

1998 metais įmonė „Velembrožas“ įsteigė dar vieną parduotuvę Kultuvėnų kaime, už 5 kilometrų nuo Veprių miestelio. Parduotuvė įsikūrė daugiabučio namo pirmame aukšte. 2001 metais buvo išnuomos patalpos Dainavos kaime, 7 km nuo Veprių. Čia duris atvėrė trečioji „Velembrožo“ krautuvė. 2008 metais įmonėje „Velembrožas“ jau dirbo 9 darbuotojai. S. Nikitino įmonė aktyviai dalyvauja Veprių, Kultuvėnų, Dainavos bendruomenių gyvenime, remia įvairias visuomenines organizacijas, padeda rengti kultūrinius renginius.

Naudota literatūra:

- LVIA, f. 378, ap. 1, b. 6a, l. 127; f. 1279, ap. 1, b. 178, l. 1–29.
 Baronytė V. Augindami ant žvyro be trašų svajoja apie pelną, *Ūkininko patarėjas*, 2006, birž. 29, p. 1, 4.
 Eidukaitis V. S. *Nėries kolūkio istorija*, 1980.
 Ežerskytė L. Sovietų raketinės bazės: prisiminimus ir nerimą keliantis palikimas, *Gimtoji žemė*, 2005 vas. 24–kovo 1.
Kregždutė, 1936, Nr. 7.
 Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Vilnius, 1991, t. 2.
Lietuvių enciklopedija, Bostonas, 1965, t. 33.
 Smigelskis B. Kunigo vikaro užrašai, *Eskizai*, 2007, nr. 17.
 Surwiłło M. *Ukmergės miesto ir Ukmergės apskrities istorijos apybraiža*, Ukmergė, 2004.
 Tuminas P. *Upninkų bažnyčios istorija*, Upninkai, 1941–1945, p. 37. (Rankraštis, 1960 m. perrašytas ir papildytas kun. V. Ramanausko.)
Veprių profesinės technikos mokyklos metraštis, 1975–1976 m. m.
 Žentelis J. *Veprių valsčiaus reljefas ir geologinė sandara* (rankraštis).
 Žentelis J. *Veprių valsčiaus naudingos iškasenos* (rankraštis).
 Žentelis J. *Vepriai ir jų apylinkės* (mašinraštis), 1968.

Olisevičių gėlininkystės ūkis*

Jonas Žentelis

Vėprių seniūnijoje esančiame Barborišchio kaime kažkada gyveno bene daugiau žmonių nei pačiame miestelyje. 1923 metų surašymo metu buvo 27 ūkiai, 146 gyventojai. Dabar telikusios tik dvi sodybos: viena – pakeliui į Veprius, prie buvusių fermų, kita – miške šalia plento į Kaūną. Daugelis buvusių gyventojų iškeliavo į Sibirą. Šiandien šiame kaime kuriamas grožis džiugina tūkstančių širdis. Mažai kam žinomame Barbōriškyje išaugintos ir išpuoselėtos gėlės nuo pavasario iki šalnų žydi Vilniaus centre, Kaune, Klaipėdoje, Palangojė, Utenoje, Jonavoje...

Vieno Lietuvoje didžiausių ir moderniausių gėlininkystės ūkių šeiminkai – buvę kauniečiai inžinieriai Violeta ir Rimandas Olisevičiai. Turbūt galvodami apie vaikų ateitį jie grįžo į Rimando senelių žemę.

„Kai 1984-aisiais mirė tėvukas, mamą į Vilnių pas save išsivežė sesuo. Namai Barborišchio kaime liko tušti. Parduoti buvusios senelių sodybos nesinorėjo. Buvo gaila, nes čia užaugau, iš čia vaikščiojau į mokyklą Vėpriuose. Nusprendėme ją pasilikti vietoj kolektyvinio sodo“, – pasakoja R. Olisevičius.

Darbštūs, kūrybingi ir nebijantys rizikuoti žmonės nusprendė čia imtis verslo – auginti gėles.

Olisevičiai specializuotą gėlininkystės verslą įkūrė 1991 metais. Ūkio specializacija – vienmečių ir daugiamečių gėlių auginimas ir prekyba, taip pat apželdinimo paslaugos. Ūkis, plėsdamas savo auginamų augalų asortimentą ir prekybą jais, dalyvauja Europos Sąjungos paramos programoje.

Ūkio strateginis tikslas – sukurti efektyvų gėlininkystės verslą, remiantis geriausia Lietuvos bei užsienio šalių gėlių augintojų patirtimi. Ūkis savo veiklą vykdo kooperuodamasis su UAB „Oliseta“. Didelę dalį savo produkcijos ūkis realizuoja užsienio rinkose.

Ūkis yra laimėjęs gėlių pirkimo ir želdinimo konkursus Vilniuje, Kaunė, Klaipėdoje, Utenoje, Ukmergėje, Jonavoje ir kitur.

R. Olisevičius dalį savo produkcijos parduoda didžiuosiuose prekybos tinkluose, taip pat turi savo prekyviečių sistemą. Kvalifikuotas personalas, perimta patirtis, nauji šiltnamiai ir moderni įranga leidžia ūkiui pasiekti aukštą produkcijos kokybę. Ūkyje dirba apie 30 nuolatinių darbininkų, sezono metu – daugiau kaip 50 darbininkų.

Miško apsuptos Olisevičių valdos per dešimtmetį pasikeitė neatpažįstamai. Iš senųjų pastatų sodyboje likęs tik gyvenamasis namas. Tačiau prieš kelerius metus šeiminkai jį perstatė. Dabar šiame jaukiame namelyje šeima gyvena, čia įkurtas ir biuras.

Verslininkai gali didžiuotis neseniai pastatytais erdviais ir moderniais šiltnamiais. Šilumą, drėgmę juose re-

* Straipsnis parengtas remiantis publikacijomis „Gimtojoje žemėje“ (Ukmergės r.).

guliuoja kompiuteriai, didžiama darbų atliekama mechanizuotai. Šalia pastatyta šiuolaikiška katilinė. Rodydama valdas V. Olisevičienė visiškai nekalba apie pinigus. Verslininkė tik užsimena,

jog daug ko šiame ūkyje nebūtų, jei ne Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama. Be abejo, šie pinigai lengva ranka niekam nedalijami. Kol gėlininkai juos gavo, teko atlikti daugybę darbų.

Čiobrelis, šilokas, sinavadas, ajuga, gvazdikas, fliksas, plukė, gludas, begonija, petunija, gazanija, pelargonija, surfinija... Tai tik dalis daugiamečių ir vienmečių augalų, kurie auginami UAB „Oliseta“ ir R. Olisevičiaus gėlininkystės ūkyje.

Paklausti, kiek rūšių augalų aptiktume jų šiltnamiuose bei gėlynuose, šeimininkai sutartinai juokiasi: „Jau senokai nustojome skaičiuoti...“ Iš tiesų, augalų asortimentas nuolat kinta. Vienos gėlės natūraliai išstumia kitas, po to vėl prie jų grįžtama. Šiame moderniaame ūkyje nepamirštos ir tradicinės lietuviškos gėlės, kadaise augusios mūsų močiučių darželiuose.

Violeta su Rimandu ir į gėlininkystės verslą įsisukę aukštuosius mokslus baigę abu jų vaikai – dukra Rūta su vyru Andriumi, sūnus Audrius ir marti Jurga pluša neskaičiuodami valandų. „Dirbame, kiek reikia ir kada reikia, – sako V. Olisevičienė. – Stengiuosi reikli būti sau, to reikalauju ir iš kitų...“ Šiltnamiuose ar gėlynuose šeimininkus gali rasti ir savaitgaliais, ir po darbo valandų. Svarbiausia – viską padaryti taip, kaip pridera. Jei iškilo kokia nors problema, jie nesigilina, kas kaltas, o skuba ją spręsti. Olisevičiai įsitikinę, jog klientų pasitikėjimą prarasti kur kas lengviau, nei po to jį susigrąžinti...

Barboriško gėlininkystės ūkio įkūrėjai ir savininkai Pranas Rimandas ir Violeta Olisevičiai šiltnamyje. 2007 m. gegužės mėn. Veprių muziejus

Apie senąjį plentą

Raimondas Ramanauskas, Jonas Žentelis

Jau nuo XVI a. Lietuvoje veikė gerai organizuota pašto tarnyba. Svarbiausiais keliais, magistralėmis buvo vežamos pašto siuntos, keleiviai. Keleivių patogumui, jų poilsiui ir nakvynei prie svarbiausių vieškelių pradėtos steigti smuklės, arklių keitimo punktai, XVIII amžiuje tapę arklių pašto stotimis.

Prijungus Lietuvą prie carinės Rusijos imperijos, stambesniuose miestuose įsteigtos didesnės pašto stotys. 1797 m. Vilniuje įkurta centrinė pašto įstaiga, kuriai iki 1832 metų priklausė artimųjų gubernijų paštai. Buvo paskirti asmenys, kurie privalėjo rūpintis kelių priežiūra, pašto stočių tvarkymo reikalais. Pavyzdžiui, 1802–1808 m. kelių ir stočių reikalus tvarkė architektas Antanas Zdanuskas. Tuometinė pašto kelių būklė Lietuvoje buvo geresnė negu Rusijoje. Tą patvirtino 1797 m. gegužės 23 d. caro Pavlo I įsakas, kuriame pažymima, kad „*Lietuvos, Kuršo ir Livonijos keliai yra geriausi, išdalyti ruožais pagal gyventojų skaičių*“, ir įsakoma „*pasiūlyti visoms gubernijoms*“, kad ir jose būtų tvarkomasi taip, kaip ir „*anksčiau nurodytose trijose gubernijose*“.

XIX a. antrajame ketvirtyje plėtojantis pramonei, prekybai, ryšiams su užsieniu, Rusija vis labiau rūpinosi naujų, modernių plentų tiesimu vakarinėse gubernijose. Vienas svarbiausių plentų buvo Sankt Peterburgas–Varšuva, kirtęs ir Veprių valsčiaus šiaurinę dalį. Daūgpilio–Kaūno ruožas ėjo pro Zārasus, Ūteną, Ūkmergę, Jōnavą. Šis plentas buvo tiesiamas 1830–1836 m. Baigti tiesiti šį ruožą buvo planuota 1833 m., bet prasidėjęs 1831 m. sukilimas darbus sutrukdė. Ruožas buvo atidarytas 1836 metų vasarą. Traktas buvo tiesiamas kiek galima tiesesne linija. Ruožą projektavęs inžinierius (gal tai legenda), norėdamas aplenkti tuo metu dar nebaigusį užakti netoli Pageležiū buvusį Āklājį ežerą, suprojektavo apylanką pietine ežero pakrante. Kai nuvežė carui projektą tvirtinti, caras, uždėjęs liniuotę, nubrėžė tiesią liniją. Tos plento atkarpos tiesimas kainavo labai brangiai, prirėikė daug darbo. Iškastų durpių ir purvo vieton buvo klojami ažuoliniai rāstai, o ant jų buvo pilamas smėlis ir žvyras.

Legenda sako, kad ruožas per Pageležiū durpyną pareikalavo žmogaus gyvybės. Mat kažkas pataręs, kad reikia į klampiausią vietą paskandinti žmogų, tik tada pasiseks užpilti klampias vietas iki Ilgabradiū. Buvęs surastas senas skerdiūsis, paskandintas ir tik tada pasisekė supilti tvirtą sankasą.

Viršutinis sankasos sluoksnis buvo supiltas iš keliams tinkamo žvyro, o pats viršus – iš akmenų skaldos. Tokia plento danga išliko iki jos asfaltavimo. Iš šonų buvo iškasti gilūs grioviai. Kelias iš abiejų pusių buvo apsodintas medžiais, daugiausia beržais, kurių dalis vietomis išliko iki šiol. Kelio plotis visur buvo 6 sieksniai (12,78 m). 1854 m. vyko generalinis plento remontas, perstatyti tilteliai.

193 varstū (205 km) pirmos klasės trakto Daūgpilis–Kaūnas kainavo 1 225 000 rublių, arba 6 060 rublių vienam kilometrui. Iki tol Lietuvos keliai buvo tik žvyruojami arba tose vietose, kur buvo priežvyrio gruntas, visai nebuvo žvyruojami. Keliai buvo apsodinami medžiais. Lietuvoje kelių tiesimu ir jų priežiūra rūpinosi

tie, per kieno žemę jie buvo nutiesti ir aplinkinių teritorijų dvarai, kuriems buvo paskirtas tam tikras kelio ruožas remontuoti kelius bei tiltus.

Traktui prižiūrėti, saugoti, keleiviams apsisistoti, pakeičiamiems arkliams laikyti, pašarams sudėti reikėjo įvairių pastatų. Todėl tiesiant Daugpilio–Kauno plentą, tuo pat metu statyti pašto stočių kompleksai su administraciniais ir gyvenamaisiais namais, pagalbiniais pastatais. Prie kiekvienos pašto stoties buvo privalu turėti veją su gėlių lysvėmis priešais pagrindinį pastatą. Takelius į kiemą reikėjo išgrįsti akmenimis ir t. t. Atrodo, kad tų nurodymų nelabai laikytasi. Stotčių revizoriai nuolat priekaištaudavo dėl nešvaros, netvarkos prie įvažiavimų.

Pašto stotys atlikdavo pašto tarnybų, arklių keitimo, kareivinių, valgyklų, viešbučių funkcijas. Visose stotyse būdavo kambarių keleiviams apsisistoti. Pašto stotį uždarydavo tiktai nakčiai. 1851 m. duotas nurodymas prie kiekvienos pašto stoties vakare uždegti žibintus ir tik rytą juos užgesinti, kad matytų pravažiuojantieji. Nesilaikantys įsakymo stočių viršininkai būdavo baudžiami.

Stotys aukcione būdavo išnuomojamos didžiausią kainą pasiūliusiam privačiam asmeniui, paprastai trejiems metams. Aukcioną laimėjęs pasirašydavo sutartį ir jos sąlygų išsipareigodavo laikytis. Jis kasmet gaudavo tam tikrą pinigų sumą. Pavyzdžiui, 1853 m. vieno arklio pašarui pirkti metams buvo skirta 157 rubliai ir 33 kapeikos. Nuomotojais dažniausiai tapdavo vietinis dvarininkas arba pirklys žydas. Paulius Galaunė (1890–1998), dailininkas, muziejininkas, menotyrininkas, savo atsiminimuose mini dvarininką Pac Pomarnackį, kuriam buvo išnuomotas „iš Zarasų į Kauną (gal ir toliau)“. Kartais, tikrindamas savo valdas, jis pravažiuodavęs karieta per Pągeležius. Įstrigo Pauliui tolimoje vaikystėje matytas vaizdas, „kaip nuolankiai nusiėmęs kepurę tėvelis siekia pabučiuoti grafo ranką, o šis skubiai ją atitraukia“. Pauliaus Galaunės tėvas Pageležių pašto stotyje kaustė arklius, taisė tarantusus, diližanus ir kitą plento transportui reikalingą inventorių.

Atitinkamo plento ruožo nuomos sutartyse būdavo nurodomas pašto arklių skaičius, jų ūgis turėjo būti ne žemesnis kaip 2 aršiniai ir 2 verškai (apie 1,5 m), įvairios rūšies pašto vežimų bei rogių skaičius ir kokybė, vežikų skaičius, jų atlyginimas ir t. t.

Pašto stotyse būdavo raštininkas, galintis už nedidelį mokestį parašyti laišką už neraštingus lankytojus. Čia buvo galima įsigyti popieriaus, vaško ir įvairių spalvų smalkos (*surgučo*) laiškam užklijuoti. Paprastai paštas būdavo atvežamas į pašto stotį du kartus per savaitę – ketvirtadienį ir šeštadienį. Laiškus valdiškoms įstaigoms ir valdžios pareigūnams pristatydavo ir ne pašto vežimo dienomis. Pašto tarantasas negalėjo vežti daugiau kaip 15 pūdų (240 kg) krovinio žiemą, o vasarą – ne daugiau kaip 4 pūdus (64 kg). Pristatant pašta galiojo nuoroda geru keliu per valandą nukeliauti 15 varstų (apie 16 km).

Pašto keliais kasdien važiuodavo daug keleivių. Juos gabendavo diližanai – stora drobe dengti vežimai mažais langeliais. Į diližaną paprastai kinkydavo keturis arklius, kartais – šešis ar aštuonis. Diližane tilpdavo 15 keleivių. Visus juos registruodavo. Pirmenybę turėjo kilmingieji, valstybės pareigūnai ir pan. Už 1 varstą mokėdavo 3 kapeikas, nepaisant keleivio amžiaus. Papildomai tekdavo mokėti už kėlimąsi keltais, ratų tepimą, papildomus arklius diližane ir kt. Su

keleiviais diližanai važiuodavo gana lėtai. Kelionė nuo Zarasų iki Kauno trukdavo beveik dvi dienas. Dažnai norinčių važiuoti būdavo daugiau negu laisvų vietų diližane, tad kai kam tekdavo kelias dienas laukti.

Nutiesus naują, modernų plentą, kiekvienas savo arkliais juo važiuojantis privatus asmuo prie užkardos turėdavo sumokėti plento rinkliavą už naudojimąsi plentu. Žinoma, atsirasdavo gudruolių, nenorinčių jos mokėti. 1853 metų rudenį dvarininkas Maleckis važiavo iš Ukmergės ne plentu, o daug prastesniu, dėl rudens darganos pabjurusiu keliu per Dėltuvą, kad aplenktų užkardą plente ir nereikėtų mokėti 14 kapeikų rinkliavos už kiekvieną iš savo 38 arklių. Tačiau jis buvo susektas ir jam paskirta šešis kartus už rinkliavą didesnė bauda. Maleckis dvejus metus bylinėjosi teigdamas, kad aplinkiniu keliu važiavo vien saugodamas savo nekaustytų arklių kanopas nuo aštraus žvyruoto plento, bet baudą vis tiek turėjo sumokėti.

Naujasis plentas arklių pašto stotims ir prie jų esančių vietovių gyventojams kėlė rūpestį, kai būdavo pranešama, kad plentu važiuos caras. XIX a. viduryje buvo reikalaujama kiekvienam tokiam pravažiavimui pašto stotyse laikyti po 24 gerus pašto arklius pamainai. Caras visada vykdavo su svita. 1846 m. caro svitą sudarė 32 žmonės (adjutantai, kamerdineriai, caro kanceliarijos raštininkai, asmens gydytojas, virėjas, kurjeriai ir t. t.). Kiekvienai caro palydos karietai buvo skiriamas atitinkamas arklių skaičius. Į caro karietą kinkydavo arklius 6, į caro gydytojo – 6, caro virėjų – 6, caro kurjerių – 3 ir t. t. 1846 m. caras su palyda važiavo dešimčia karietų su pakinkytais 52 arkliais, 1849 m. – septyniomis karietomis su 33 arkliais. 1860 metų rugsėjį iš Kauno į Daugpilį caro palyda vyko net su dvidešimčia ekipažų, pakinkytų 106 arkliais. Tuomet kiekvienoje pašto stotyje paliepta turėti po 132 paruoštus arklius.

Paprasti keleiviai nuo Zarasų iki Kauno keliaudavo apie dvi dienas, o caras su geriausiais arkliais ir vežėjais šį atstumą įveikdavo per 10 valandų. 1849 m. liepos 11 d. caras Nikolajus I Zarasuose pasirodęs 10 val. 30 min., Kaune buvęs 20 val. 30 min. Paprastai tarpiniuose punktuose keičiant arklius caras iš karietos nelipdavo. Kartais pakelėje jis sustodavo užkasti. 1846 m. caras pietavo Pageležių pašto stotyje.

Šie caro pravažiavimai pašto stočių nuomotojams keldavo daug rūpesčių. Prieš pravažiuojant carui įvairūs revizoriai nuolat tikrindavo, ar gerai pasirengta vizitui. Reikėdavo skubiai perdažyti ar net tinkuoti pašto pastatus. Ant kai kurių išliko net keliolika tinko sluoksnių. Dar daugiau rūpesčių būdavo, kai apie caro vizitą, likus vos kelioms valandoms iki jo, pranešdavo ne tik pašto personalui, bet ir vietiniams policijos valdininkams, atsakingiems už pravažiavimo saugumą. Ukmergės apskrities policijos viršininkas (*ispravnikas*) prie plento paskirdavo policininkų budėjimo postus. Kauno *ispravnikas* caro kelionės metu įsakydavo suimti visus Kauno elgetas.

Plentu vykstančius keleivius kartais užpuldavo plėšikai. Ypač pavojingi ruožai buvo tarp Pageležių ir Turžėnų. Dar prieš plento nutiesimą 1824–1825 m. Jonavos ir Ukmergės apylinkėse siautė visoje gubernijoje garsi jonaviečių brolių Krivočionokų gauja, kuriai sugauti teko sutelkti visas apskrities policijos pajėgas ir kariuomenę. Ypač dažnai keleiviai puldinėti 1879 metų pradžioje. Kauno

gubernatorius pasiuntė kolegijos asesorių Lončkovskį ištirti padėtį. Jį patį tarp Pageležių ir Ilgabradų užpuolė plėšikai, bet šis buvo ginkluotas. Tolesnis tyrimas parodė, kad jį buvo užpuolusi daugiau nei 10 plėšikų gauja, ginkluota revolvieriais, peiliais, kirviais. Gaujai priklausė sentikiai, gyvenę prie Senojo vieškelio. Gaujos nariai neužsiiminėjo ūkio darbais nei amatais, nuolat lėbaudavo, o lėšų tam gaudavo iš plėšikavimo. Sutemus plentas visai ištuštėdavo, žmonės buvo įbauginti.

*Plento užkardos
pastatas
Bernotiškio k.
2003 m.*

A. Petrašiūno nuotr.

* * *

Tryliktame kilometre nuo Ukmergės, šiaurinėje plento, einančio šiaurine Veprių valsčiaus žemių dalimi, pusėje stovi Bernotiškio plento sargybos užkardos pastatas. Jis statytas kiek vėliau nei kiti plento reikalams statyti pastatai – maždaug XIX a. viduryje. Iš kitų pastatų išsiskiria originaliais fasadais – paradiniu ir šoniniu. Statytas iš raudonų plytų, tinkuotas. Stogas keturšlaitis, lėkštas. Nemažame pastate buvo dešimt įvairaus ploto kambarių su dviem erdvėmis priemenėmis (tarnybine ir civiline). Keturios erdvios patalpos buvo skirtos karininkų butams, trys kambariai – kareiviams ir jų vyresniajam, viena patalpa – kanceliarijai. Pagrindiniame fasade išsiskiria nedidelis portikas su keturiomis dorėninėmis kolonomis ir frontonu centre. Savita užkardos pastato pagrindinio fasado kompozicija labai skiriasi nuo kitų plento pakelės pastatų.

Užkardos, arba „stažorkos“, turėjo specialiosios paskirties karinės igulos, kelių patrulių ir net muitininkų išdininkų funkcijas. Jų darbuotojai tikrindavo pravažiuojančiuosius, vežamus krovinius, bagažą, išduodavo leidimus pravažiuoti,

rinkdavo kelio mokesčių iš keleivių ir t. t. Užkardų veikla ypač suaktyvėdavo įvairių neramumų, sukilimų metu. Sukilimams pasibaigus, prie užkardų tikrinant dokumentus dažnai įkliūdavo arkliavagiai, kurių Ukmergės ir Jonavos apylinkėse XIX a. antrojoje pusėje buvo gausu.

* * *

Pageležių pašto stotis neišliko. Ją gana išsamiai savo prisiminimuose aprašo Paulius Galaunė. Jis buvo Pageležių pašto stoties kalvio sūnus.

Šiaurinėje plento pusėje stovėjo pašto stoties, su priekinių mūrinių fasadą remiančiomis klasikinėmis kolonomis, pastatas. Toliau – Ukmergės apskrities antrosios nuovados pristavo įstaiga, didelė, su priekiniu mūriniu fasadu smuklė (*karčema*). Prie kelio, vedančio į Siesikus, išilginiu fasadu į kelią stūksojo medinis persiunčiamasis kalėjimas, aptvertas aukšta statmenų rąstų tvora. Prie to paties kelio buvo pristavo trobos: didelis gyvenamasis namas ir kanceliarija, namelis šimtininkams (*sotskiams*), arklidės, didelis svirnas. Tą ansamblį papildė smuklė, kartu atliekanti viešbučio funkciją.

Viename jos gale buvo šinkarnė, kitame – keli kambariai svečiams ir keliauninkams.

Pasak Pauliaus Galaunės prisiminimų, iš šiaurės pusės prie smuklės šliejosi medinė ratinė, kurioje tilpdavo apie 20 vežimų. Jos galuose buvo didžiuliai dvipusiai vartai įvažiuoti ir išvažiuoti. Į smuklę įeidavo per portiką, papuoštą keturiomis storomis kolonomis.

P. Galaunės atmintyje liko gyvi vaikystės prisiminimai, kaip plentu atžvangėdavo etapu varomų į Kauną ar Jonavos geležinkelio stotį kalinių grandinės. Jei nebūdavo kalėjime sugautų arkliavagių, kurių centras buvo rusų (*burlioku*) kaimas Novaja derevnia prie vadinamojo Senojo vieškelių iš Veprių į Jonavą, kalėjimas būdavo tuščias. Atgydavo jis per etapus. Be abejo, tarp kalinių būdavo ir politinių, nes tai buvo lietuviškos spaudos draudimo laikas. Paulius su kitais berniukais per tvoros plyšius paduodavo kaliniams maisto, paimdavo įmesti į pašto dėžutę jų laiškus... O plentu judėjimas didelis – pašto tarantasais, karietomis keleiviai bildėdavo iš Ukmergės į Kauną ar Jonavos geležinkelio stotį. Iš ten Ukmergės pusėn, į Pageležius, atvažiuodavo ketvertu kinkyta Pageležių pašto karieta, vadeliuojama Konstantino Galaunės draugo, uniformuoto vežėjo Izoto. Nuolat maišydavosi žmonių pašte – atvažiuodavo atsiimti korespondencijos dvarų

*Plento darbininko
Petro Jaskučio šeima.
Apie 1906 m. VM*

pareigūnai, pakeleiviai apsisotę „svečių kambary“, laukdami tarantaso gerdavo arbatą, pilstomą čia šeiminkaujančio Nikolajaus I laikų kareivio. Pro smuklės langus, kur degtinę gorčiais ir pusgorčiais pilstė (*šinkavo*) Jankelis, dažnai sklisdavo besivaišinančių dainos. Valandas rodė saulės laikrodis, įrengtas prieš pašta. (Žemaitytė Z. *Paulius Galaunė*, Vilnius, 1988, p. 19–20.)

Pageležių pašto stotis buvo trečios kategorijos. 1844 m. ji turėjo 25 nuolatinius, „etatinius“, arklius, 1851 m. – 28 ir dar 6 papildomus, 1854 m. – 42, 1855 m. – 45, 1860 m. – 51 arklį. 1847 metų pradžios patikrinimo duomenimis, stotyje trūko dviejų nuolatinių vežikų, visos stotyje buvusios bričkos ir rogės – prastos kokybės. Trūkumus liepta skubiai pašalinti. 1854 m. kovą stoties budėtojas nubaustas, nes nakčiai neuždegė žibintų ant stulpų prieš stotį ir važiavę keleiviai jos nepastebėjo. Apsileidęs budėtojas buvo griežtai išpėtas, be to, turėjo be eilės lydėti pašta kelyje. 1846 m. gegužės 4 d. Pageležių stotyje, važiuodamas į Varšuvą, pietavo Rusijos caras Nikolajus I.

1853 m. Pageležių pašto stotis uždirbo 837 rublius ir 14 rb 3/4 kapeikos už pašto pervežimą, 86 rublius ir 21 1/2 kapeikos už skubių pranešimų perdavimą, 2 150 rublių ir 28 kapeikas už keleivių pervežimą. Pauliaus Galaunės vaikystės metais judėjimas plentu dar buvo didelis.

Carui pradėjus važinėti traukiniu, didžiausias pro Pāgeležius keliaudavęs viršininkas buvo Kauno gubernorius. Jam važiuojant pro šalį tikrinti apskričių miestų, kelionės išvakarėse visi Pageležių kaimo valstiečiai valydavo plentą. Aikštėlę prieš pašta, kurioje buvo perkinkomi arkliai, švariai nušluodavo pašto tarnautojai.

Gubernorius važiuodavo keturiais pašto arkliais. Arkliai buvo vidutiniški, bet pašto nuomotojas dvarininkas Pac Pomarnackis tam atvejui pristatydavo iš savo arklidžių pačius geriausius arklius. P. Galaunė aprašė, kaip 1899 m. Kauno gubernorius pralėkė pro Pageležius net nesustojęs ir neatkreipęs dėmesio į jo su duona ir druska laukiančius kaimiečius.

Pašto stotis prarado savo reikšmę, kai Pirmojo pasaulinio karo metais ties tas ir 1916 m. pradėjęs veikti vokiečių okupacinės valdžios buvo pradėtas eksploatuoti siaurasis geležinkelis Jonava–Ukmergė.

Siaurasis geležinkeliukas

Jonas Žentelis

Pirmojo pasaulinio karo metu, 1915 metų rudenį, vokiečių kariuomenė jau buvo užėmusi Lietuvos kraštą. Okupacinė valdžia iš gyventojų atiminėjo grūdus, gyvulius kariuomenės reikalams ir vežė į Vokietiją. Tam reikalui valdžia, panaudodama beveik neapmokamą vietinę darbo jėgą, taip pat rusų karo belaisvius, vietinę medžiagą pabėgiams, 1916 metais nutiesė siaurabėgį geležinkeliuką Ukmergė–Jonavà (atstumas tarp bėgių 60 cm).

1919 metais jau nepriklausomai Lietuvai perimant šią transporto liniją, kursavo tik garvežiai. Nedaug jų padaugėjo ir nepriklausomybės metais – buvo 6 garvežiai, 7 keleiviniai ir 55 prekiniai vagonai. 1936 metais buvo 7 garvežiai, 18 keleivinių ir 87 prekiniai vagonai. 1934 metais visą geležinkelio Jonava–Ukmergė ruožą aptarnavo 37 geležinkelininkai: mašinistai, iešmininkai, remontininkai, konduktoriai, stoties viršininkas.

Tarpukario Lietuvos geležinkelių vadovybė suprato, kad toks menkas transportas ir atšaka, pasibaigianti Ukmergėje, šio krašto ūkiui menkai tepadeda. Buvo daug įvairių planų, bet jie taip ir liko neįgyvendinti. Tai, suprantama, trukdė Ukmergės miesto ir rajono ūkio plėtrą.

Kaip ir plentas, geležinkeliukas ėjo per šiaurinę Vėprių valsčiaus dalį. Bėgiai buvo nutiesti greta plento. Taip pigiau kainavo žemės sankasos darbai.

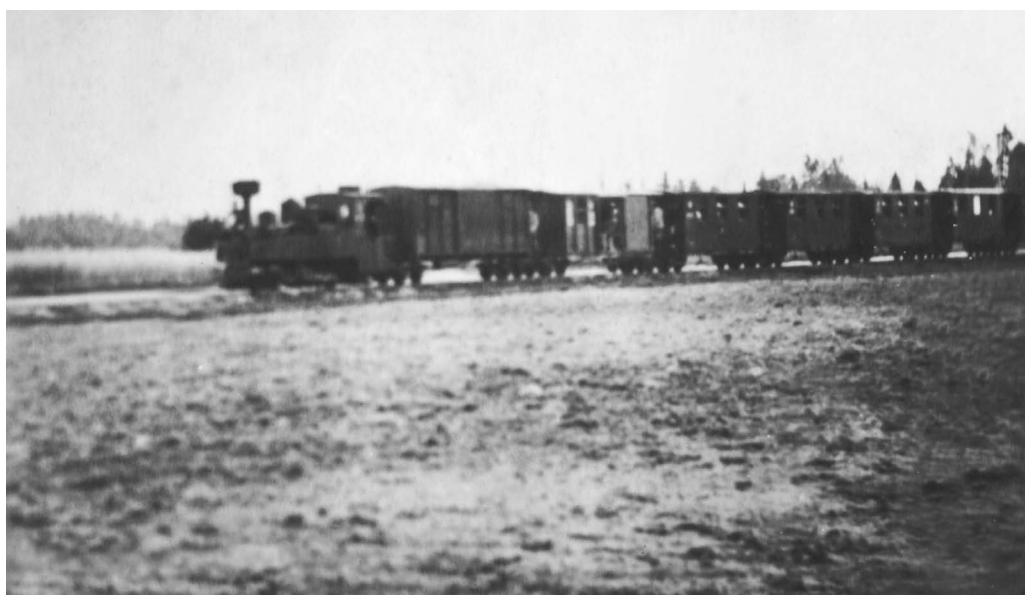
Traukinukas važiuodavo negreitai, į Ukmergę važiuojant už Laibiškių prieš Aleksandrāvos kalną kai kada išlipus iš vagono buvo galima pėsčiomis einant suspėti. Maždaug kas šešis kilometrus sustodavo pasipildyti vandens. Nuo Ukmergės važiuojant pirmą kartą sustodavo ant Laibiškių tilto (tada geležinkeliuko tiltas buvo atskiras nuo plento tilto). Kitą kartą siurbdavo vandenį

Traukinukas

Bernotiškio k.

Iš Antano Hofmano

archyvo

Bernotiškio stotelėje iš specialiai tam iškasto šulinio mediniu rentiniu. Bernotiškio stotelė buvo miškely, maždaug puskilometro neprivažius Bernotiškio plento užkardos namo. Stotelėje buvo atsarginiai bėgiai. Čia apylinkės gyventojai įlipdavo ir išlipdavo. Mat kitas sustojimas buvo Pageležiuosė. Čia irgi buvo šulinys mediniu rentiniu, buvo ir atsarginiai bėgiai. Dar vienas sustojimas buvo maždaug toje vietoje, kur dabar yra Ąklojo Ežero autobusų stotelė. Abipus plento buvo kasamos durpės, todėl čia, be atsarginių bėgių, buvo geležinkeliuko bėgių atšaka į durpyną, kur pailgose, į viršų smailėjančiose rietuvėse gulėjo sukrautos durpės. Iš čia į atstumtus prekinus vagonus durpės buvo kraunamos ir vežamos į Ukmergės arba Jonavos traukinuko stotis. Prekiniais vagonais daugiausia būdavo vežamos malkos, iš Jonavos geležinkelio stoties į Ukmergę atvežamos trąšos, kurios būdavo Lietūkio bendrovės užsakytos ir pasiimamos, cementas ir kt.

Traukinuko keleiviniai vagonai buvo kieti. 1942 metais keli buvo minkšti. Prekiniai vagonai buvo dengti, platformos ir pusiau platformos. Keleiviams bilietai buvo pardavinėjami Ukmergės traukinių stotyje, kurios pastatas ir dabar tebestovi.

Traukinio mašinistai buvo iš Jonavos arba Ukmergės. Bėgių prižiūrėtojai buvo iš tų vietų, kuriame ruože buvo paskirti juos prižiūrėti. Jie kartu buvo ir ūkininkai. Bernotiškyje gyvenęs Vytautas Hofmanas buvo iešmininkas.

Neperspektyvia ir nerentabilia laikyta Jonavos–Ukmergės siaurojo geležinkelio linija 1961 metais buvo išardyta. Jeigu būtų išlikusi iki šių dienų, galbūt dabar būtų nuomonių, kad verta būtų turistams juo pakeliauti.

Tiltai per Šventąją ties Vepriais

Jonas Žentelis

Statant naują gelžbetoninį tiltą per Šventąją, buvo tiesiamas ir naujas kelias, kuriuo dabar važiuojama. Senasis kelias ėjo palei bažnyčią, tik palei kitą jos galą, per tiltą, stovėjusį už poros metrų į rytus nuo dabartinio tiltelio per iš ežero ištekantį Riešės upelį.

Tiltas buvo medinis, su užtvanka, gana stiprus. Karo metais juo važiuodavo visokia karinė technika. Toliau kelias ėjo ta pačia Ežero gatve, kuri Nepriklausomos Lietuvos laikais buvo vadinama Vilniaus gatve, pro dabartinę maudyklą, leidosi žemyn ir ėjo pamiške beveik iki upės. Netoli kranto suko kairėn. Dar ir dabar yra matoma ta vieta. Maždaug toje vietoje, kur dabartinis kelias, senasis kelias staigiai suko dešinėn tiesiai į tiltą.

Senasis medinis tiltas buvo žemesnis už dabartinį, bet gana aukštas. Už tilto kelias iš pradžių suko dešinėn toje vietoje, kur dabar yra kelias į Pāširvintį, o paskui – kairėn, slėnio rytiniu krantu ėjo Paskārbės pusėn ir, pakilęs truputį į vakarus nuo dabartinio kelio, tęsėsi jau dabartiniu keliu pietų link.

Kada ir kas pirmą tiltą čia pastatė, nežinia. Kryžiuočių žvalgų pranešimuose minimos tik brastos¹. Apie tiltą ties Vėpriais užsimenama Michailo Survilos knygoje „Ukmergės miesto ir Ukmergės apskrities istorijos apybraiža“. Joje rašoma, kad 1831 m. sukilėlių pionieriai per dvi dienas pastatė tiltą Ukmergėje ir Vėpriuose, o vėliau traukdami jį išardė².

1836 m. Vėprių dvaro inventoriaus surašyme minima prie upės Slabadojė esanti smuklė (karčema) ir prieplauka su keltu ant dviejų naujų valčių ir su nauju lynu³.

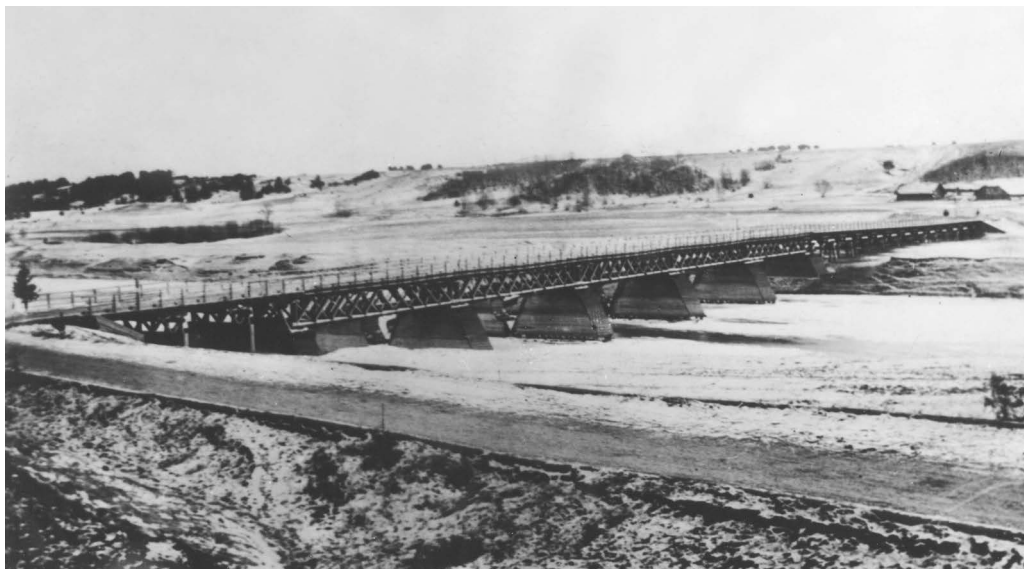
Tikriausiai keltu buvo naudojamosi iki 1916 metų, kai su carine Rusija kariaudami vokiečiai, tų metų vasarą užėmę Lietuvą, ėmėsi tilto statybos darbų. Puikiausių lieknų, brandžių pušų buvo čia pat, kitoje Riešės upelio pusėje. Panaudodami vietinių žmonių ir rusų belaisvių darbo jėgą, kad nereikėtų prieš kalną rąstų vežti, vokiečiai per Riešės upelį pastatė tiltą, jo galuose supylė pylimą, nutiesė bėgius ir kairiajame Riešės krante sukrautus rąstus vagonėliais vežė prie tilto statybos aikštelės dešiniajame Šventosios krante. Ten buvo sumontuoti gateriai, jais buvo pjaunami rąstai tilto statybai ir plukdymui sieliais upe Vokietijos link. Lentpjūvė buvo ant kranto, kiek žemėliau dabartinio tilto. Statybai vadovavo vokiečių inžinierius, o darbininkai buvo apylinkės vyrai ir rusų belaisviai. Kitoje Šventosios upės pusėje dar esančio Gavėnionių kaimo gyventojas Antanas Rokas pasakojo, kad jam ir kitiems tekę vežti ledu akmenis, apkrauti ledlaužių polių, kad vandens nešami ledai senkant vandeniui jų nebrūžintų.

Tiltas buvo 182 metrų ilgio, nes kairysis upės krantas žemas, o supilta pylimą potvynio vanduo galėtų išardyti, tad tiltas pratęstas iki aukštesnio kranto.

¹ *Kraštas ir žmonės: Lietuvos geografiniai ir etnografiniai aprašymai (XIV–XIX a.)*, pareng. J. Jurginis ir A. Šidlauskas, Vilnius, 1983, p. 28.

² *Ukmergės miesto ir Ukmergės apskrities istorijos apybraiža*, pareng. M. Survila, iš lenkų k. vert. R. Ramanauskas, Ukmergė, 2004, p. 65.

³ *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1279, ap. 1, b. 178, l. 1. (Inventorių archyve surado muziejininkas R. Ramanauskas.)

*Tiltas per Šventąją
žiūrint nuo dešiniojo
upės kranto.
1926 m. VM*

*Keleives (iš dešinės)
Danutę Keturkaitę
(Eidukynienę) ir
Albiną Novikaitę
(Vereniene) valtimi
per Šventąją kelia
Z. Butkevičius.
Apie 1956 m. VM*

Per kovas su lenkais 1919 ir 1920 metais tiltą saugojo Vėpriuose ir Slabadoje apgyvendinti savanoriai, vadovaujami karininkų – Širvintų karo komendantūros karininko Artūro Janavičiaus, po jo Petro Gudelio kuopos savanoriai ir jiems talkininkavę Veprių krašto partizanai. Tarpukario metais tilto priežiūrai buvo paskirtas tik sargas, juo dirbo Volungevičius.

1944 m. liepos 26 d. traukdamiesi vokiečiai tiltą sudegino, ant jo prikrovę sausų šiaudų ir statinių su degiu skysčiu. Sudegė ir poliai beveik iki pat vandens.

Išvijus vokiečius sovietinės armijos pionieriai tuoj pat pastatė laikiną žemą tiltą, kurį saugoti buvo paskirtas Petras Povilavičius iš Vėprių ir kiti. Jiems buvo duotas kareiviškas šautuvas.

Pavasario potvynio metu tiltas buvo nuneštas ir kurį laiką į kitą upės krantą buvo keliamasi laiveliu, kuriuo dažniausiai keldavo Juozapavoje gyvenantis Zigmas

Butkevičius, tada dar paauglys. Vėliau buvo įtaisytas keltas. Keltininku taip pat buvo Zigmas Butkevičius.

Sujungus dešiniajame Šventosios krante buvusį Veprių kolūkį su kairiajame krante buvusiu Salomėjos Nėries kolūkiu, buvo pastatytas laikinas žemas tiltas. Jo horizontalioji dalis prieš pavasario potvynius būdavo nuardoma, kad ledai nenuneštų. Pasibaigus ledonešiui jis būdavo vėl sumontuojamas. Pasitaikius potvyniams vasaros metu, ant tilto būdavo prikraunama plytų, kad vanduo nenuneštų tilto.

* * *

Naujo gelžbetoninio tilto per Šventąją statyba kelyje Vepriai–Viesai buvo pradėta 1973 metais sausio mėnesį⁴. Tuo metu buvo nužymėta naujo kelio ašis, kertamas miškas, ruošiamas pagrindas dviem vandens pralaidoms. Pagrindiniai atramų statybos darbai prasidėjo 1973 metų kovo mėnesį.

Tilto sąmatinė vertė to meto įkainiais buvo apie 145 000 rublių, įskaitant 200 metrų kelio įrengimą kairiajame Šventosios krante ir 1 300 metrų – dešiniajame krante.

Vykdamt tilto bei kelio įrengimo darbus teko pergabenti skreperiais ir atvežti sunkvežimiais apie 0,5 milijono kubinių metrų grunto. Žvyras buvo vežamas iš Gavėnionių karjero, prieš tai įrengus privažiavimo kelią.

Tilto ilgis yra 115 metrų, važiuojamosios dalies plotis 7 metrai, be to, iš šonų yra šaligatviai.

Tilto statybos ir vandens pralaidų žemės darbus vykdė Ukmergės kelių statybos valdyba Nr. 2, o perdengimo sijas pagamino ir tiltą sumontavo Telšių tiltų statybos valdyba Nr. 3. Atramas ir poliūs atramoms laikyti padarė Veprių apylinkės žmonių brigada, vadovaujama darbų vykdytojo Stasio Kviklio. Brigadą sudarė: Česlovas Matiukas, Antanas Mackela, Vladas Kviklys, Gintautas Stulgaitis, Antanas Malakauskas, A. Malakauskienė, Krivickas ir keletas kitų.

Statyba truko iki 1976 metų lapkričio. Tilto statybos darbus priėmimo komisija įvertino labai gerai. Taip pasibaigė ilga tiltų per Šventąją ties Vepriais istorija, trukusi nuo 1944 m. liepos 26 d., kai buvo sudegintas gražus ir stiprus medinis tiltas, ir daug kartų statytų, ardytų, vandens nuneštų žemų tiltų, kėlimosi valtimis, keltu istorija.

Keltas per Šventąją. Keltininkas Z. Butkevičius (iš kairės pirmas). Apie 1962 m. VM-6292

⁴ Apie naujojo tilto statybą duomenų pateikė statybos darbų vykdytojas Stasys Kviklys.

Laikinis tiltas per Šventąją vasaros potvynio metu. Apie 1965 m.

Voluojamas kelio gruntas kairiajame Šventosios krante ties Paskarbės vienkiemiū. VM-6879

Tilto per Šventąją statytojų brigada. Antras iš dešinės darbų vykdytojas Stasys Kviklys. 1975 m. VM-6877

Naujasis tiltas per Šventąją. 2003 m. A. Petrašiūno nuotr.

Veprių miestelio centras

Jonas Žentelis

Į Veprius sueina keturi keliai. Kitaip sakant, Vepriai – keturių svarbių kelių kryžkelė. Tai – senas kelias iš Ukmergės per Dėltuvą, Veprius, iš pietų pusės aplenkiantis Paažuolynės ir Āklojo Ēžero durpynus, maždaug per dabartinę Kryžiauką ir gerokai už tos vietos, kur nuo dabartinio plento veda kelias į Markūtiškius, o iš Vėprių vedantis kelias išeina į dabartinį plentą maždaug už poros kilometrų nuo Takaviskos. Kitas kelias ėjo Vilniaus link. O dabartinis kelias į rytus, pradedantis Nepriklausomybės metais vadinta Laisvės gatve, o dabar pervadinta Geldutės gatve, kuri ėjo per Labanōsių, Užūšilių, Pakálnės kaimą, buvusį Kalvėlių kaimą, suko dešinēn netoli buvusio Aukštādvario ir toliau maždaug lygiagrečiai Šventōsios dešiniajam krantui per Baraučizną, Janūškas, Dovydiškį išėjo į kelią Ukmergēn. Taigi, kaip matome, Vėpriai jau seniai buvo svarbių kelių kryžkelėje.

Miestelio centre yra trikampė veja. Joje tarp eglių stovi iš lauko akmenų sumūrytas keturbriaunis piramidės formos su lieto ketaus kryžiumi paminklas. Toje vietoje 1945 metų kovo 2 dieną buvo sumesti Gudōnių kaime nužudytų šešiolikos partizanų kūnai. Paminklas pastatytas Lietuvos konservatorių (Tėvynės sąjungos) Vėprių grupės iniciatyva ir rūpesčiu pagal Romo Petrausko projektą, už vėpriškių surinktas lėšas. Tas trikampis, esantis miestelio centre, iki Vėprių miestelio išgrindimo lauko akmenų grindiniu buvo gerokai aukštesnis. Vėliau kiek pažemintas, o dar vėliau, asfaltuojant miestelio gatves, buvo suformuotas taip, kaip dabar yra.

Mokytojo Jono Jurkūno prisiminimuose rašoma, kad toje vietoje stovėjo senas, neaukštas, pušinis kryžius, apsodintas liepomis, aplink aptvertas storu barjeru. Kokiam atminimui tas kryžius buvo pastatytas, Jurkūno laikais nežinojo net senesni žmonės.

1918 metais Vėpriuose susikūrė pavasarininkų kuopa. Pradžioje ji buvo veikli. 1920 metais Nepriklausomybės atgimimui paminėti miestelio centre, tame trikampyje, vietoje senojo kryžiaus jie pastatė naują kryžių – grakštų, aukštą, aptvertą žema tvorele. Senąjį kryžių iškasę, pavasarininkai nunešė ir paguldė šventoriuje. Taip ten gulėdamas ir supuvo. Per atlaidus, būdavo, žmonės susėda ant jo pailsėti, o pavasarininkams net į galvą neatėjo jį vėl pastatyti kad ir šventoriuje ar kapinėse.

Į rytus nuo to skverelio, palei kelią nuo Ukmergės Vilniaus link, ėjo kelias dabartine Ēžero gatve tarp seniūnijos pastato dešinėje ir bažnyčios kairėje, pro buvusį malūną, maždaug dabartinės užtvankos vietoje. Tiltas buvo gana platus ir tvirtas. Taigi į rytus nuo skvero – pietinė miestelio dalis. Ten eina naujas plentas Šventosios link. To kelio pradžioje stovėjo didelis medinis pastatas su ilga ir sudėtinga istorija ir paskirtimi. Mokytojas Jonas Jurkūnas jį vadino seniausiu Vėprių namu.

Kai 1891 metais mokytojas Jonas Jurkūnas atėjo į mokyklą iš Knýzlaukio (maždaug už gerų trijų kilometrų buvusio kaimo kitoje Šventosios upės pusėje), jam teko girdėti, kad senesni žmonės pasakodavę, jog mokyklos pastatas turįs daugiau nei pusantro šimto metų. Senais laikais jame buvusi smuklė (*karčema*) ir

užeigos namai, kuriuos laikė žydas Jankelis. Vėliau, kai buvo įsteigtas valsčius, tą namą pritaikė valsčiaus reikalams. Šiauriniame jo gale 1865 metais buvo įrengta pradžios mokykla ir gyvenamasis kambarys su virtuve mokytojui.

Pastatas buvo didelis, 18x30 metrų. 1832 metų Veprių dvaro inventoriaus sąrašė buvo parašyta, kad tada buvo dengtas šiaudais. Tada visas namas ir ūkiniai pastatai už jo buvo karčemos ir užeigos namų.

Klebonija – kitas miestelio centrą formuojantis pastatas. Šoninis jos fasadas buvo atsuktas į bažnyčios ir ežero pusę. Klebonija buvo aptverta žiogrių (*štankietų*) tvora. Abipus vartelių augo du didžiuliai kaštonai. Vienas ir dabar tebestovi, kitas nupjautas apie 1,5 metro nuo žemės. Išpuvusiam jo viduryje dar būna pasodintų gėlių. Klebonijos pastatas irgi buvo didelis, su gražia veranda (*gonkeliais*). Iš čia atsiveria labai gražus vaizdas į ežerą, už jo ir už Šventosios mėlynuojančius miškus. Ne veltui vyskupas Motiejus Valančius, apvažiavęs daug parapijų, Veprius priskyrė prie gražiausių Žemaičių vyskupijos vietovių.

Sovietmečiu, gal apie 1949 ar 1950 metus, klebonas iš klebonijos buvo iškeldintas, o jos pastate įsteigta ambulatorija, ligoninė ir butai medicinos felčeriui ir seselėms. Slaugėmis dirbo vietinės moterys, tad joms butų nereikėjo.

Apie 1974 m. buvo pastatytas specialus ambulatorijai skirtas pastatas. Klebonija buvo nugriauta ir jos vietoje pastatyta parduotuvė.

Prieš statant ambulatoriją buvo nugriautas kitas Veprių centrą formavęs ilgas namas. Nepriklausomybės metais pastatas buvo panaudotas pradžios mokyklai. Viduje išimta siena ir įtaisyta medinė pertvara, kad reikalui esant vienas mokytojas galėtų mokyti dvi klases. Šiame pastate buvo dvi klasės, šiauriniame gale

Namas, nugriautas statant ambulatoriją.

Nuo 1967 m. šiame name veikė J. Žentelio įkurtas Veprių muziejus. VM-6989

Ilgametė Veprių pašto skyriaus viršininkė Jadvyga Imbrasienė. VM-3537

Veprių pašto skyriaus darbuotojos (iš kairės): laiškanėšė Laima Utkaitė, operatorė Janina Augūnienė, Kostė Mikučionienė, pašto skyriaus viršininkė Žiedelytė. Apie 1968 m.

Veprių pašto skyriaus laiškanėšiai (iš kairės): Viktoras Kevelkšta ir Juozas Suckelis. Apie 1958 m. VM-5402

kuklus mokyklos vedėjo butas, vakariniame šone maža drabužinė, koridoriukas ir mažas kambarėlis sargui. 1938 metais šiaurės vakariniame kambarėlyje, vedėjo buto viename kambaryje, buvo įrengta dar viena klasė.

Tarp klebonijos ir buvusios *karčemos* (vėliau mokyklos) buvo kooperatyvo parduotuvė. Joje buvo įvairių prekių: maisto, audinių, pakinktų, ūkinių prekių, žibalo. Tai irgi miestelio centrą formuojantis namas. Mano atminty jo stogas buvo skarda dengtas. Kitame namo gale buvo vadinamoji parapijos salė. 1940–1941 mokslo metais ji buvo panaudota pradžios mokyklos IV skyriui.

Priešingoj, rytinėj gatvės pusėj buvo ir tebėra grafui Pliateriui priklausęs nedidelis namelis, kuriame gyveno jo liokajus Jokūbas Suckelis. Namelis įžymus tuo, kad Veprių bažnyčios statytojas kunigas Teofilis Vasiliauskas, būdamas jau

altaristas, nesutarė su nauju klebonu Kazimieru Krikščiūnu, tad senas garbus kunigas turėjo prašyti grafo kambarėlio savo dienų pabaigai nugyventi. Tame kambarėlyje 1918 m. kunigas, Veprių bažnyčios statytojas, ir mirė. Kaip pasakojo mano tėvas Viktoras Žentelis (1869–1948), rado jį kėdėje mirusį.

Vėliau Jokūbas Suckelis savo namelyje įrengė nedidelę aludę.

Namas, buvęs miestelio centre priešais dabartinį naują mūrinį ambulatorijos pastatą, priklausė grafo Marijano Pliaterio vežėjui Povilavičiui, vėliau jo žmonai Povilavičienei, siuvėjai, siuvisiai ir mokiusiai mokines dar ir nepriklausomybės laikais. Kieno ir kada šis namas statytas – nežinia. Pagal formą ir vidaus planą galima manyti, kad tai dar XIX a. vidurio statinys. Tada namams statyti rūpestingai parinkdavo medžius. Jeigu eglę, tai kad būtų raudona. Taikydavo ir kirtimo laiką. Kirsdavo tik žiemą ir dar žiūrėdavo, kokia mėnulio fazė. Per delčią kirsti rastai kietesni, neskilinėja. Nenuostabu, kad senovėje statytų namų sienų rastai griauinant namus randami sveiki.

Šiame name tarpukario Lietuvos laikais buvo pašto skyrius. Ir išbuvo iki kokių 1969 metų, kai buvo pastatytas pastatas beveik ant kelio, vedančio į Vilnių, ir užstojantis gražų vaizdą į pietų pusę, į ežerą (čia jau užsakovo ir projektuotojų neišmanymas). Taigi, pastatas pastatytas, kai reikėjo tiesti naują kelią link Šventosios ir toliau. Tada ir buvo nugriautas, kaip teigiama, seniausias Veprių pastatas – buvusi *karčema*, vėliau valsčius ir mokykla, o tarpukario laikais – valsčius, policijos nuovados būstinė, butas nuovadui, dar mokytojams. 1940–1941 mokslo metais tame sename name gyveno mokytoja Povilaitienė, o vokiečių laikais, 1941–1944 metais, – policijos nuovadas Medeina. Tarpukary jame gyveno policijos nuovadas Kronkaitis, buvusio Lietuvos kariuomenės vado tėvas.

Už pastato buvo nedidelio svirnelio dydžio daboklė. Joje uždarydavo dienas ar kelioms už kokius nors nusižengimus viešai tvarkai, pvz., susimušusius ir pan. Savivaldybės ar nuovado sprendimu buvo uždaromi ir kuo nors nusikalte, bet negalintys ar nenorintys sumokėti pinigines baudos. Vienas Kazlaučiznos kaimo žmogelis išsikirto keturias kartis drangoms rąstams vežti pasidaryti ir pakliuvo eiguliui. Šis surašė protokolą. Žmogelis turėjo valsčiaus savivaldybės kason sumokėti kažkiek litų. Žmogelis neturėjo pinigų, tad vietoj to jam buvo paskirtos trys paros daboklės.

Dekoratyvinė skulptūra „Geldutė“.

Autorius V. Žentelis. A. Petrašiūno nuotr.

Jonui Šarkai dirbant viršaičiu valsčiaus kieme buvo iškastas šulinys. Iš jo vandenį sėmė miestelio centro gyventojai.

1972 metais miestelį papuošė vepriškio, Vilniaus dailės instituto antrojo kurso studento Viktoro Žentelio dekoratyvinė skulptūra pagal vepriškių legendą apie kunigaikštystę Geldutę. Ruošiant aplinką jos statybai ir fontanui, buvo privežta nemaža žemių. Valsčiaus šulinys atsidūrė palyginti žemai. Po kurio laiko Vepriuose į naujus namus jau buvo įvestas vandentiekis. Kai kas išsikasė savo šulinius. Buvusiu valsčiaus šuliniu mažai kas naudojosi. Be to, jis žemai ir prastos išvaizdos.

Atvažiavęs iš JAV buvusio Veprių viršaičio Jono Šarkos sūnus, taip pat Jonas Šarka, panorą, kad šulinys būtų kaip šulinys. Jis paliko tiek pinigų, kad beveik užteko to šulinio rentiniams sumūryti tiek, kad atitiktų reikiamą aukštį pagal dabartinį žemės paviršių. Darbai atlikti pagal Jono Žentelio projektą. Rentinys apmūrytas akmenimis, išgrįstas priėjimas iš visų pusių, iškaltas vandens nešėjos kontūras ir memorialinis užrašas: „Šulinys iškastas tuometinio viršaičio Jono Šarkos rūpesčiu 1933 m.“

Vepriškė Marijona Kalinovienė (Sakalauskaitė; 1914–2001) pasakojo atsimenanti, kad į rytus nuo šulinio dar buvus kažkokia *karčema*, ji prisiminė matydavusi į tvorą atsirėmusius girtus žmones. Tose vietose rasti pastatų pamatai.

Ir paskutinis namas, formavęs miestelio centrą, tai buvusi *špitolė*. Joje buvo trys butai bažnyčios tarnams. Namas stovėjo maždaug toje vietoje, kur dabar autobusų stotelė. Vienu galu buvo į bažnyčią, o kitu – į tą senąjį namą (buvusią *karčema*, mokyklą, valsčių). Pietiniame špitolės gale gyveno zakristijonai, šiauriniame – vargonininkai, o per vidurį buvo varpininko (*džvaninyko*) ir valytojos butas.

Sovietmečiu buvusioje klebonijoje įsteigus ambulatoriją ir ligoninę, į *špitolę* persikėlė kunigas, o jam sekti buvo apgyvendintas ir *stribas*.

Atstatytas Veprių miestelio šulinys. A. Petrašiūno nuotr. 2003 m.

Veprių valsčiaus vadovai

Jonas Žentelis, Dalia Radzevičienė

1919 m. gegužės 15 d. buvo išrinkta Vėprių valsčiaus valdyba iš trijų narių: viršaitis Jonas Pečiulis, sekretorius Jonas Šarka, išdininkas – Stasys Lukoševičius. (Iš Jono Jurkūno atsiminimų IV sąsiuvinio.) Po J. Pečiulio viršaičiu tapo Jonas Šarka ir buvo iki 1940 metų.

Veprių valsčiaus, sovietmečiu vadinamo Veprių apylinke, vadovai buvo vadinami Veprių apylinkės darbo žmonių deputatų tarybos pirmininkais.

Pirmuoju pirmininku sovietmečiu nuo 1940 metų vasaros iki 1941 metų vasaros buvo Ignas Labunskas. Jis 1941 metais, prasidėjus karui, pasitraukė į Sovietų Sąjungą, ten pateko į 16-ąją diviziją, kovojo Latvijos teritorijoje. (Žinias pateikė Ona Juodienė, patvirtino ir papildė Elena Vaitkūnienė.)

Nuo 1941 metų birželio iki 1944 metų vasaros viršaičiu vėl buvo Jonas Šarka. 1944 metais pasitraukė į Vakarus.

Sovietų kariuomenei iš Veprių išvijus vokiečius, apylinkės pirmininku buvo vokiečių sovietų partizanų buvęs Aleksas Valančius. Žinių pateikėja Ona Juodienė datų nežino.

Po A. Valančiaus apylinkės pirmininku buvo Silickas. Jis buvo netrumpai. Jį pakeitė Nina Zadlauskienė, o ją – iš sovietų kariuomenės sugrįžęs jaunas karininkas Vaclovas Serapinas. Kurį laiką padirbęs tarybos pirmininku išvyko mokytis į Kauno milicijos mokyklą.

Arvydas Bertulis

Kleosius Brukštus

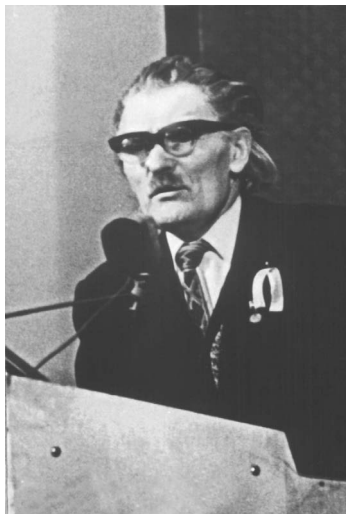
Nuo 1954 m. Veprių apylinkės pirmininkais (po 1990 m. seniūnais) dirbo:
1954 m.–1958 m. lapkritis – Vaclovas Serapinas,
1958 m. lapkritis–1959 m. kovas – Povilas Spurgevičius,
1959 m. kovas–lapkritis – Petras Augūnas,
1959 m. gruodis–1960 m. gegužė – Jonas Klimas,
1960 m. birželis–1961 m. spalio – Vladas Silickas,
1961 m. spalio–1963 m. rugsėjis – Adomas Kirslys,
1963 m. gruodis–1964 m. rugsėjis – Bronė Rinkevičiūtė,
1964 m. spalio–1965 m. rugsėjis – Pranciška Augūnienė,
1965 m. spalio–1971 m. gegužė – Arvydas Bertulis,
1971 m. gegužė–1974 m. sausis – Onutė Kunigonytė,
1974 m. vasaris–1983 m. rugpjūtis – Kleosius Brukštus,
1983 m. rugpjūtis–1993 m. vasaris – Janina Akstinavičienė,
1993 m. vasaris–1995 m. birželis – Nijolė Dilienė,
1995 m. birželis–1997 m. gegužė – Jonas Simaškevičius,
1997 m. gegužė–2000 m. balandis – Janina Akstinavičienė,
2000 m. gegužė – iki dabar – Dalė Urbonienė.

Apie buvusį Veprių kolūkį

Jonas Imantas Bieliakas

Vėprių kolūkiui pradėjau vadovauti 1968 m., perėmęs iš pirmininko Vytauto Eidukaičio, ir dirbau devynerius metus. Buvau jauniausias ūkio vadovas Ukmergės rajone.

Veprių gyvenvietė dėl ypač gražaus gamtovaizdžio, patogaus susisiekimo, esamų socialinių objektų, mokyklų traukte traukė vietas, rajono, respublikos žmones čia statyti namus ir apsigyventi. Pastatytas daugiabutis namas, kuriame įsikūrė kolūkio specialistai. Apie 40 namų pastatė ūkio būdu, tai yra tik Veprių kolūkio lėšomis ir darbo jėga. Namus statėsi ir patys Veprių gyventojai. Išsiplėtė gyvenvietės ribos. Tvarkėme miestelio gatves ir kelius. Ūkio pastatai buvo labai seni, neatitiko reikalavimų, todėl ūkio vadovo, valdybos ir specialistų rūpestis buvo spręsti naujų statybų ir rekonstrukcijų klausimus: suprojektuotas ir pastatytas visas technikos kiemo kompleksas (dirbtuvės, garažai, sandėliai, naftos bazė ir t. t.). Barbōriškiuose buvo pastatyta 400 vietų karvių

*Veprių kolūkio pirmininkas
Vytautas Eidukaitis*

*Veprių kolūkio
vadovai (iš kairės):
statybų specialistas
Alfonsas Tukanas,
kolūkio pirmininkas
V. Eidukaitis, kolūkio
buhalteris. 1961 m.*

*Veprių malūnas
(kairėje) ir sandėliai,
pastatyti
pirmininkaujant
V. Eidukaičiui*

kompleksas, nauja kiaulidė, Bečių fermose darbai mechanizuoti. Suprojektuotas kultūros centro pastatas. Puikiai dirbo statybininkų brigada, kuriai nuoširdžiai vadovavo Alfonsas Tukanas.

Atnaujintas technikos parkas: išigyta naujų traktorių, kombainų, sunkvežimių, lengvųjų automobilių. Ūkyje dirbo puikūs vairuotojai: Stasys Grumčius, Juozas Ramonas, Antanas Žiedelis, Jonas Guogis, Vaclovas ir Julius Šarkos. Nepriekaištingai mechanizatoriams vadovavo mechanikas Ignas Skorulskas. Darbštuolių traktorininkų ir kombainininkų Antano Razumo, Dionizo Gudanavičiaus, Jono Rudoko, Prano Atkočiūno, Stasio Vaitkūno ir kitų dėka ūkis pirmasis rajone baigė pavasario darbus ir nuimdavo derlių. Garsūs rajone buvo ūkio kombainininkai. Už išaugintą gausų derlių ūkis buvo ne kartą premijuotas, apdovanotas. Šauniai dirbo savo darbą išmanantys agronomai Antanas Basalykas ir Pranas Vendelis, brigadininkai Petras Augūnas, Algis Germanas, Leonas Gumbaragis, laukininkystės darbuotojai: Juozas Rudokas, Jurgis Žentelis, Janė Bagdonavičiūtė, Janina Milkevičienė, Genė Bogdienė, Juozas ir Stasys Augūnai, sandėlininkas Stasys Mikučionis, malūnininkas Jonas Kuliešius.

Neatsiliko ir gyvulininkystės darbuotojai: zootechnikas Stasys Guobis, fermų vedėjai Albertina ir Alfonsas Gumbeliai, fermų darbuotojai Bronė Rudokienė, Zofija Dubrickienė, Monika

*V. Eidukaičio iniciatyva 1961–1962 m.
pasodintas kolūkio sodas. Sodą projektavo ir
medelius sodino sodininkas Povilas Žentelis*

Bundonienė, Emilija Garnienė, Ona Kubilienė, Jonas Valkauskas ir kt.

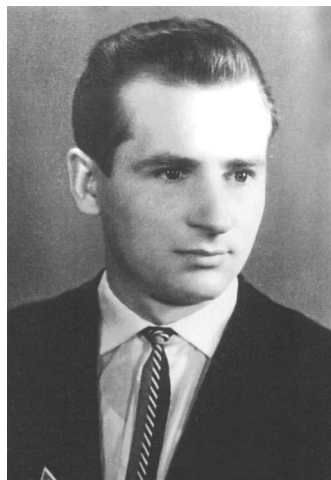
Sumaniai dirbo kolūkio valdybos nariai, buhalterijos darbuotojos: Lionė Grumčienė (Maskoliūnaitė), Elena Vaitkūnienė, Birutė Daugėlienė (Urmulevičiūtė), Birutė Bogdaitė.

Veprių ūkio darbuotojai ne tik šauniai dirbo, bet ir prasmingai ilsėjosi. Įdomius renginius organizavo moterų taryba, kuriai nuoširdžiai vadovavo mokytoja Elena Žentelienė. Vyko gražiausiai tvarkomų sodybų, darželių konkursai, siuvimo, mezgimo kursai, rankdarbių parodos, šventės, vakaronės, kombainininkų palydos į laukus ir sutiktuvės nuėmus derlių. Švenčių metu pagerbiami darbo pirmūnai. Buvo suorganizuota daug įvairių išvykų, ekskursijų, kelionių po Lietuvą ir į Sovietų Sąjungos respublikas.

Ūkio administracija palaikė glaudžius ryšius su Veprių vidurine ir profesine-technine mokyklomis. Ūkis vidurinei mokyklai teikė įvairiapusišką paramą: skyrė lėšų mokymo priemonėms įsigyti, renginiams organizuoti, mokinių maitinimui, nemokamai duodavo transportą, padėdavo remontuoti mokyklą. O mokiniai ir mokytojai dalyvaudavo ūkio renginiuose, įvairiose talkose.

Veprių ūkis buvo vienas stipriausių rajone. Dėka paminėtų ir nepaminėtų vepriškių darbštumo, sąžiningumo, meilės savo gimtajam kraštui ūkis daug kartų buvo apdovanotas, tapdavo įvairių konkursų nugalėtoju. Daug darbštuolių pagerbti rajoniniuose renginiuose, gavo įvairių apdovanojimų.

Veprių kolūkio valdybos posėdis. Iš dešinės: traktorininkas Dionizas Gudanavičius, kolūkio pirmininkas J. I. Bieliakas, kalvis Stasys Vaitkūnas, neatpažintas, laukininkystės brigadininkas Povilas Juodis. Apie 1975 m.

Kolūkio pirmininkas Jonas Imantas Bieliakas

*J. I. Bieliako vadovavimo kolūkiui laikais
pastatyta karvidė. Barboriško k.*

Veprių kolūkio melžėjos. VM-3051

*Veprių kolūkio
lentpjūvėje. Centre
prie gaterio stovi
Alfonsas Tukanas.
Apie 1965 m.
VM-6358*

*Melioratorių varžybų nugalėtojai. Tarp jų
vepriškiai (iš kairės): 3-ias Juozas Suckelis,
4-as Edvardas Palaima, 6-as Vincas Razumas,
7-as Klemensas Barišauskas. Apie 1975 m.
VM-786*

Apie save ir Salomėjos Nėries kolūkį

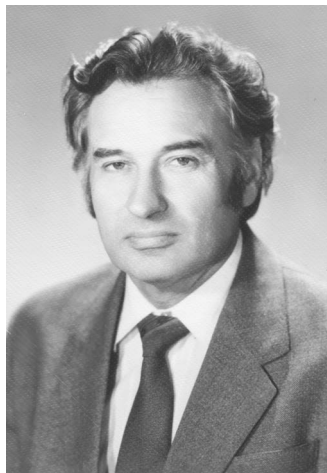
Steponas Jankeliūnas

Aš, Steponas Jankeliūnas, gimiau 1935 m. kovo 5 d., Stuūmbriškio kaime, Puūšaloto valsčiuje, Pānevėžio apskrityje. Tėvas Jonas Jankeliūnas ir mama Elzbieta Jankeliūnienė (Jusytė) abu buvo ūkininkai, gimė ir augė tuometiniame Puūšaloto valsčiuje, Jaciūnų kaime. Dirbdami ir gyvendami savo vidutiniame (21,6 ha) ūkyje, išaugino tris dukras: Genovaitę, Vandą, Anasztaziją ir mane, jauniausiąjį sūnų Steponą. Darniai dirbdami derlingų žemių ūkyje, sugebėjo gerai tvarkytis – augino gyvulius ir įvairias žemės ūkio kultūras. Darbo buvo daug, todėl samdydavo po du ar tris pagalbinius darbininkus. Su jais taip pat darniai sutarė. Visa šeima ir samdiniai valgė prie vieno stalo, gyveno toje pačioje troboje. Taip gyvenome iki 1940 metų, kai Lietuva tapo Sovietų Sąjungos dalimi. Įsitvirtinus sovietų valdžiai, mūsų ūkis pradėtas diskriminuoti – buvo atimta dalis žemės, ūkis apdėtas didžiuliais mokesčiais. Nuo 1944 metų valdžia mūsų ūkį pripažino buožiniu ūkiu, o diskriminacija (ekonomine bei politine prasme) padidėjo keleriopai. Gyvenome tarp dviejų miškų, tad mūsų sodyba 1944–1949 metų laikotarpiu tapo pokario kovų židiniu. Nuolatiniai „svečiai“ dieną būdavo „liaudies gynėjai“ (skrebai) ir įgulos (garnizono) kariai, o naktį viešėdavo žaliukai – Lietuvos partizanai.

Sužinoję, kad 1949 metų rudenį mūsų šeima buvo įtraukta į tremiamų į Sibirą šeimų sąrašą, tėvai savo rankomis ir protu sukurtą sodybą paliko – ir ne laikinai, bet visam laikui, o mes, vaikai, taip pat išsilakstėme ir išsislapstėme kas kur – pas gimines, kaimynus.

Mokiausi Stumbriškių pradinėje mokykloje. 1947 metais ją baigęs įstojau į Puūšaloto progimnaziją (vėliau septynmetę mokyklą) ir, 1950 metais ją baigęs, įstojau į Joniškėlio žemės ūkio technikumą. 1954 metais jį baigiau su pagyrimu ir įsidarbinau toli nuo savo tėviškės – Gėlvonų MTS agronomu. 1955 metais buvau pašauktas į Baltijos karinį laivyną, kur tarnavau minų gaudytojų laivuose iki 1958 metų. Grįžęs iš karinės tarnybos įsidarbinau Ukmergės rajono Tulpiakiemio kolūkyje agronomu. Tada teko dirbti ir ūkio zootechniku, ir ekonomistu. Be to, pradėjau mokytis Lietuvos žemės ūkio akademijoje, neakivaizdiniame Agronomijos fakultete. Akademiją baigiau 1965 metais ir gavau mokslinio agronomo diplomą.

Tik pradėjęs dirbti Tulpiakiemio kolūkyje, 1959 metų pavasarį buvau išrinktas į tuometinę Liaudies deputatų tarybą ir be pertraukos joje išbuvau iki pat Nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje. Tik vieną kadenciją, 1972–1974 metais, nebuvau išrinktas, nes paaiškėjo, kad esu buožinto ūkio šeimos narys. Vėliau, 1972–1976 metais, baigiau Lietuvos žemės ūkio ekonomikos instituto neakivaizdinę

S. Nėries kolūkio pirmininkas, socialinių mokslų daktaras Steponas Jankeliūnas. VM

aspirantūrą, o 1978 metais Vilniaus valstybiniame universitete apgyniau ekonomikos mokslų kandidato vardą, kuris po Nepriklausomybės atkūrimo buvo nostrifikuotas kaip socialinių mokslų daktaro laipsnis. Septintajame ir aštuntajame dešimtmetyje buvau išrinktas į Lietuvos kolūkių tarybą, o 1968–1972 metais buvau tos tarybos pirmininko pavaduotoju. Atkūrus Nepriklausomybę, iki 2007 metų buvau renkamas Ukmergės rajono tarybos nariu. 1997 m. vasario 6 d. kartu su bendraminčiais įkūrėme prie Lietuvos žemės ūkio rūmų savivaldos padalinį – Lietuvos nederlingųjų žemių naudotojų asociaciją. Iki 2007 metų vidurio buvau šios asociacijos nariu ir jos pirmininku. 1995 metais kartu su ukmergiečių iniciatyvine grupe įkūrėme Lietuvos valstiečių sąjungos rajono skyrių. Aštuonerius metus jam pirmininkavau. 1975 metais man buvo suteiktas nusipelnusio agronomo vardas, esu gavęs nemažai ordinų bei medalių.

1961 metais vedžiau tremtinių šeimos dukrą Leonorą Stimburytę, kuri daugelį metų dirbo mokytoja lituaniste. Savo šeimoje išauginome ir išauklėjome du sūnus: Arūną ir Gerdą. Arūnas baigė tuometinį Vilniaus inžinerinį statybos institutą, o Gerdas – Vilniaus valstybinį universitetą. Abu dirba verslo srityje.

S. Nėries kolūkių valdyba posėdžiauja. Centre – pirmininkas S. Jankeliūnas; pirmame plane (iš kairės): vyr. buhalteris Petras Isiūnas, Juozas Rudokas; antrame plane (iš kairės): pirmininko pavaduotoja Aldona Brukštienė, pirmininko pavaduotojas ekonomikai Juozas Sereika, kalvis Stasys Vaitkūnas, inžinierius Vytautas Strazdas, statybininkų brigadininkas Vladas Bogda

S. Nėries kolūkių karvių banda ir melžimo aikštelė

S. Nėries kolūkio technika Samantonių gyvenvietėje. VM-2996

S. Nėries kolūkio statybininkai. Apie 1975 m. VM-6987

*S. Nėries kolūkio plastmasių verslo produkcija.
Apie 1988 m.*

*Rugiapjūtės pabaigtuvės. Vidury su pabaigtuvių
vainiku stovi kolūkio pirmininkas S. Jankeliūnas.
1961 m. VM-784*

Javapjūtės pabaigtuvės S. Nėries kolūkyje. Iš kairės: agronomas praktikantas, agronomas Algis Morkūnas, mechanizatorius Stasys Valančius, zootechnikė-selekcininė Laima Krikštaponienė, kombainininkas Vidmantas Vasiliauskas, kultūros namų šokių meno vadovė Rima Takarevičienė, sėkmingiausiai javapjūtę užbaigęs kombainininkas Vytautas Savickas (su vainiku ant galvos), laikraščio „Šventosios vingis“ redaktorius Alfonsas Minevičius, inžinierius Vytautas Strazdas, mechaninių dirbtuvių vedėjas Jeronimas Mikučionis, kolūkio profsajungos pirmininkas Alfonsas Novikas. 1970 m.

* * *

Nuo 1961 metų kovo 16 dienos buvau išrinktas Ukmergės rajono Salomėjos Nėries kolūkio pirmininku ir dirbau iki 1992 metų, kol jis buvo reorganizuotas į dvi žemės ūkio bendroves – Vėprių ir Sližių. Nuo tada iki 1997 metų kovo 17 dienos vadovavau Sližių žemės ūkio bendrovei, o po to iki šiol dirbu nuosavame sėklininkystės ūkyje.

Kolūkiniais metais, manau, daug nuveikėme kartu su visais kolūkiečiais, gerindami augalininkystės ir gyvulininkystės rodiklius, keldami ūkio ekonomiką. Esame laimėję daug nugalėtojų vardų rajone, respublikoje ir net visos Sovietų Sąjungos mastu. Mano manymu, didžiausias laimėjimas buvo tai, kad pagerėjo visų ūkio darbuotojų ekonominis, buitinis bei kultūrinis gyvenimas. Ūkyje buvo vystomas sportas, turizmas, gamtosaugos darbas. Per šį laikotarpį pastatyti dvejį kultūros namai, Sližių pradinė mokykla su sporto sale, du vaikų darželiai, dvi pirtys, Vėprių prekybos centras, Vėprių hipodromas, Vėprių muziejus. Pastatyta dvylika skulptūrų bei koplytstulpių. Įrengti du vandens baseinai, pastatyti du tiltai. Tiesa, vienas iš jų – per Šventosios upę – pastatytas valstybės lėšomis, bet mūsų ūkio valdybos iniciatyva buvo įrodyta šio statinio būtinybė. Ūkio teritorija pasipuošė skverais, gėlynais, fontanais. Ūkyje, nors tuokart valdžiai nepritariant,

8 ha plote pasodinti keli miškeliai. Pažymėtina, kad ūkio iniciatyva Veprių ir Sližių gyvenvietėse pastatyta daugiau kaip 100 naujų namų ir taip susiformavo gražūs, naujo tipo miesteliai. Už kultūrinę-socialinę veiklą, statybų, aplinkos tvarkymo ir grožio puoselėjimą S. Nėries kolūkiui 1980 metais buvo įteiktas tuometinio „Tiesos“ laikraščio redakcijos ir Lietuvos žemės ūkio profesinių sąjungų tarybos pereinamasis didysis Gintaro prizas bei piniginė premija.

1969 metais S. Nėries kolūkio valdyba ir Kauno valsstybinio muzikinio teatro direkcija pasirašė abipusio šefavimo sutartį, kuri truko iki 1997 metų. Glaudžiai bendradarbiauta su Veprių žemės ūkio mechanizacijos mokyklos, Veprių vidurinės, Sližių pradinės mokyklos kolektyvais. Nuo 1984 metų buvo pasirašyta sutartis su „Naujų knygų“ redakcija dėl abipusio „Žydinčios vyšnios šakelės“ poezijos konkurso programos nuostatų ir šio konkurso organizavimo. S. Nėries kolūkiui finansiškai remiant ir padedant suorganizuoti, šis konkursas gyvavo iki 1991 metų. Jo laureatais ir prizininkais tapo žinomi Lietuvos poetai: Just. Marcinkevičius, J. Strielkūnas, B. Brazdžionis, E. Mieželaitis ir kt. Malonu pažymėti, kad didelių pastangų dėka – remiant Lietuvos žemės ūkio rūmams, „Ūkininko patarėjo“ laikraščio redakcijai ir vietiniams šio konkurso pradininkams – nuo 2003 metų šis konkursas vėl gyvuoja.

Ūkyje buvo išivyravusi tradicija ir kolūkio, ir asmeninėmis aukomis remti tai, kas brangu Lietuvai, savajam kraštui. S. Nėries kolūkis paaukojo 5 000 litų Vytauto Di-

*Žirgų lenktynės
Veprių hipodrome.
VM-2973*

*S. Nėries kolūkio
laimėtas Gintaro
prizas už pavyzdingą
aplinkos tvarkymą ir
grožio puoselėjimą*

džiojo paminklo atstatymui Kaunè, prisidėjo prie kitų fondų šalies mastu papildymo. Kolūkio ir žmonių asmeninių aukų lėšomis buvo pastatytas Veprių muziejus. Kolūkio ir žmonių asmeninėmis aukomis bei ūkio statybininkų jėgomis buvo atstatytos 1963 metais nugriautos Veprių Kalvarijos.

Peržvelgiant laikotarpį nuo 1961 iki 2007 metų išsimintina tai, kad net dvejus metus (1958–1960), kai žmonėms už darbą buvo beveik nemokama, kolūkio valdyba ėmėsi iniciatyvos ūkio lėšomis kiekvienam užsakyti po du laikraščius – „Valstiečių laikraštį“ ir rajoninę „Gimtąją žemę“. Kai 1964 metais buvo elektrifikuojamas kolūkis, ūkis savo lėšomis pasirūpino, kad elektra pasiektų ir nuošaliausius vienkiemius. Į atskirus kiemus žemos įtampos linijos buvo nutiestos net negailint lėšų papildomų dviejų trijų kilometrų trasoms įrengti. Ir taip per vienerius metus buvo apšviesti visi buvusio S. Nėries kolūkio kiemai. Kad kiekvieną kiemą pasiektų gera informacija, 1967 metais kolūkyje buvo įrengtas radijo mazgas, radiofikuoti visi kolūkio kiemai. Tai buvo ypač aktualu tiems, kurie neturėjo radijo aparatų. 1988 m. vasario 26 d. buvo išleistas pirmasis kolūkio laikraščio „Šventosios vingis“ numeris, kuris rajono laikraščio „Gimtoji žemė“ redakcijos ir šio kolūkio laikraščio redaktoriaus iniciatyva visus kolūkiečius pasiekdavo per metus po 6–12 kartų.

Prieš kolūkio likvidavimą ir reorganizavimą į dvi žemės ūkio bendroves ūkyje darbavosi daugiau nei 500 žmonių. Iš jų 78 – žemės ūkio specialistai ir administracijos darbuotojai. Tada kolūkyje, kaip niekur kitur Lietuvoje, buvo ir ūkio skulptorius, ir apželdintojas, ir menininkai-apipavidalintojai, ir buitinio aptarnavimo darbuotojai, ir laikraščio bei radijo redakcijų atstovai ir kt. Todėl mes kartais galbūt rimtai, galbūt juokais sakydavome, kad S. Nėries kolūkis yra maža valstybė valstybėje.

S. Nėries kolūkio senoliai prie Sližių kultūros namų. Centre – folklorinis ansamblis. 1974 m.

S. Nėries kolūkio nusipelnę kolūkiečiai (iš kairės): pirmoje eilėje – laukininkas Stanislovas Jasionis, fermos darbuotoja Emilija Gedlickienė, laukininkas Jonas Keturka, laukininkė Stefa Palaimienė, melžėja Zofija Morkūnienė, laukininkas Antanas Rokas; antroje eilėje – statybininkas Juozas Čižys, laukininkas Vaclovas Rudokas, Kazys Milkevičius, kalvis Viktoras Rokas, sandėlininkas Stanislovas Mikučionis, laukininkas Jonas Puzinas. 1980 m.

Ilgamečio S. Nėries kolūkio revizijos komisijos pirmininko Stanislovo Mikučionio 70-metis

Apdovanoti Veprių apylinkės kolūkiečiai. Sėdi (iš kairės): Vanda Stulpinienė, Albina Utkienė, Ukmergės r. vykdomojo komiteto pirmininkas Alfonsas Bernotas, Salomėja Zakarauskiene, Janina Imbrasienė, Genė Ramanauskienė, Kabokienė; stovi (iš kairės): Liuda Bagdonavičienė, Genė Mikučionienė, agronomas Algis Morkūnas, Jonas Baronas, Genė Sedleckienė, Birutė Galaunienė, S. Nėries kolūkio pirmininkas Steponas Jankeliūnas, Anelė Tatarėlienė, Kazė Baronienė, Janė Valančienė, Veprių kolūkio pirmininkas Jonas Imantas Bieliakas, Stefanija Žukauskienė, Jadvyga Morkūnienė, Veprių kolūkio pirmininko pavaduotoja Aldona Brukštienė, Janina Akstinavičienė

Ūkininkas Steponas Jankeliūnas žydinčių grikių lauke

Malonu, kad tuometiniai mūsų laimėjimai ir iškovojimai nenuėjo perniek. Jie dabar praturtėjo Lietuvos Nepriklausomybės idėjomis, naujomis tradicijomis, nauja dvasia. Tad argi neverta prisiminti praeities, kalbant apie dabartį ir ateitį?

Lokėnų kolūkis*

Jonas Žentelis

Kolūkiai kūrimosi metais buvo smulkūs, dažnai apimantys tik vieną kaimą. Kaip pavyzdį galime paimti Pageležių kolūkį, kurio žemės apėmė tik Pageležių kaimo žemes, o jo pirmininku buvo paskirtas beveik beraštis žmogus.

Vėliau tokie nykštukai kolūkėliai buvo sujungiami į nemažus plotus užimančius ūkius, kuriems vadovavo komunistų partijos atsiųsti ar nors ir vietiniai, bet prasilavinę žmonės. Tuometiniam Pageležių kolūkiui vadovauti buvo paskirtas jau tinkamą išsilavinimą turintis Vytautas Grinius. Jis buvo baigęs Žemės ūkio mechanizatorių mokyklą, dirbęs traktorininku, kombainininku. Baigęs Vilniaus mechanizacijos technikumą dirbo Bařtkušio tarybiniame ūkyje mechanizacijos inžinieriumi, vėliau buvo pasiųstas studijuoti į Sankt Peterburgo (tuometinį Leningrado) mechanizacijos institutą. Jį baigęs toliau mokėsi Vilniaus aukštojoje partinėje mokykloje.

V. Griniui vadovaujant Pageležių kolūkis buvo sujungtas su kaimyniniu

Jubiliejiniu medaliu apdovanoti Lokėnų kolūkio kolūkiečiai. Sėdi (iš kairės): Feliksas Jurkevičius, Zita Dainienė, Marytė Ketvirtytė, Elena Diliūnienė, kolūkio pirmininkas Vytautas Grinius, mokytoja L. Visockaitė, Zofija Rokienė, Napoleonas Blinstrubas, Irena Stakaitė, Juozas Ketvirtis; stovi (iš kairės): Adolfas Žvirblis, rajono atstovas, Anatolijus Kavolenka, Petras Jakimavičius, neatpažintas, Alfonsas Bagdonavičius, Stasys Beinartas, Jonas Korkuzas, neatpažintas, Marijonas Visakavičius. 1970 m.

* Remtasi bendrovės pirmininko, buvusio kolūkiečio Antano Valiaugos, buvusio pirmininko Vytauto Griniaus žmonos Elenos Grinienės ir Valiaugienės prisiminimais.

*Lokėnų kolūkio
pirmininkas
Vytautas Grinius*

*Lokėnų-Pageležių
žemės ūkio bendrovės
pirmininkas Antanas
Valiauga*

Lokėnų kolūkiu ir pavadintas Lokėnų kolūkiu. Jo žemės apėmė Pageležių, Rotautų, Vengrių, Gáilionių, Kañčiškių, Viliūkų, Júodlaukio kaimų žemes.

Vytautui Griniui vadovaujant Lokėnų kolūkyje dirbo rimti specialistai: agronomai Jonas Vaira, Romas Didžbalis, zootechnikas Albinas Valutkevičius, fermos vedėjos Agnietė Daugėlienė, Valė Tamošiūnienė ir kt.

Buę kolūkiai – Pageležių ir Lokėnų – tapo brigadomis. Ūkio specializacija – pieno ir mėsos gyvulininkystė. Buvo pastatytos modernios galvijų ir kiaulių fermos.

Ūkiui trūko darbininkų. Buvo statoma nemažai naujų namų ūkio specialistams. Gerokai atokiau nuo plento pastatytas ištisas naujų namų Pageležių kaimas.

1978 metais aktyviai ir našiai vadovujančiam pirmininkui Vytautui Griniui buvo siūlyta imtis vadovauti prie Lokėnų kolūkio prijungtam prastai besilaikančiam „Pergalės“ kolūkiui. Pirmininkas Vytautas Grinius su tokiu dideliu krūviu nesutiko ir iš Lokėnų kolūkio pirmininko pareigų pasitraukė. Po jo kolūkio pirmininku tapo Vaclovas Rimkus. Jis toliau tęsė Vytauto Griniaus darbus. Pirmininką Rimkų kolūkiečiai prisimena taip pat kaip rimtą ūkio vadovą.

1992 metais Lokėnų kolūkis tapo bendrove, jai vadovauti ėmėsi pageležiškis Antanas Valiauga. Po metų bendrovė suiro. Sunyko ir gyvulininkystė, ir kolektyviniai ūkiai.

Sajūdis Vepriuose

Audronė Žentelytė

Mėgindamas paaiškinti Sajūdžio fenomeną, poetas ir sąjūdininkas Marcelijus Martinaitis yra taikliai pastebėjęs, kad Atgimimui buvo subręsta pačiose buvusios sistemos gelmėse:

„Mūsų tautos sąmonėjimo spektras buvo labai platus, ypač pastaraisiais sovietmečio dešimtmečiais. Kitaip būtų labai sunku paaiškinti, kaip ir iš kur taip staiga atsirado Sajūdis, kuris nebuvo nei partija, nei staiga legalizavusis rezistencinė grupuotė.“

Apie ilgą Sajūdžio priešaušrį samprotauja ir mokytojas J. Žentelis. Pasak jo, nepriklausomybės dvasia ruseno ir mokyklose, jei jose dirbo tos dvasios mokytojai, ypač lietuvių kalbos ir literatūros bei muzikos, nors ją palaikyti ir buvę rizikinga. Kaip tos pastangos pavyzdį mokytojas pamini jau 1967 m. prie naujos Vėprių vidurinės mokyklos pastatytą akmenį su balto marmuro lenta, kurioje jis iškalė Maironio „Jaunimo giesmės“ posmą, kviečiantį eiti „Lietuvos keliu“.

Persitvarkymo sąjūdžio iniciatyvinė grupė susikūrė 1988 m. birželio 3 d. Lietuvos mokslų akademijos salėje. Jos idėjos netruko pasiekti ir Vepriūs. Vieni iš pirmųjų apylinkės sąjūdininkų buvo Kultuvėnų kaimo gyventojai Jadvyga ir Pranas Vaitkevičiai. Jie 1988 metų liepos mėnesį į Veprius užsikvietė Ukmergėje sutiktus Sąjūdžio ir „Žemynos“ klubo surengto dviratininkų žygio per Lietuvą dalyvius. Sąjūdininkai ir gamtosaugininkai įvažiavo į Veprius su išskleistomis tautinėmis vėliavomis. Taip vepriškiai pirmą kartą nuo Lietuvos nepriklausomybės praradimo laikų vėl išvydo laisvai plevėsuojančią trispalvę. Vaitkevičių užkviesti, dviratininkai sustojo poilsio prie suomiškos pirties, šalia Vėprių Kalvarijų maldininkams gerai žinomo Cedrūno upelio. Čia įvyko susitikimas su Vėprių ir Sližių gyventojais, daugiausia jaunimu, prie laužo buvo dainuojamos patriotinės dainos. Vaitkevičiai dviratininkus lydėjo tolimesniame jų žygyje iki pat Lietuvos pasienio.

Žaliųjų sąjūdis paskatino ir vepriškius geriau pažinti savo kraštą. Dar tu pačių metų vasarą įsteigto „Širvintos“ klubo nariai organizavo vietos jaunimui išskylas arklių traukiamais vežimais po Vėprių apylinkes. Jų metu aplankyti čia esantys respublikinės reikšmės archeologiniai paminklai, padėta gėlių ant mokytojo ir kraštotyriminko Jono Jurkūno kapo¹. Deja, šis klubas buvo trumpaamžis.

Sąjūdžio idėjos vepriškius anais pakilimo metais pasiekdavo per spaudą: neoficialų savilaidos laikraštį „Sąjūdžio žinias“ (ėjo nuo 1988 m. birželio 28 d.) ir „Atgimimą“ (ėjo nuo 1988 m. rugsėjo 16 d.). Šiuos leidinius iš Vilniaus parveždavo ir vietos žmonėms platindavo J. ir P. Vaitkevičiai ir V. Žentelis. J. Vaitkevičienė prisimena, kokio tada būta pasitikėjimo: jie pasiūmdavę laikraščius nemokamai, o pinigų leidėjams atiduodavę kitą kartą, jau spaudą pardavę vepriškiams.

Vaitkevičiai buvo ir Sąjūdžio rėmimo grupės steigimo Vepriuose iniciatoriai. 1988 m. spalio 15 d. vietos laikraštelyje „Šventosios vingis“ jau skelbiamas

¹ *Šventosios vingis*, 1988, rugs. 30.

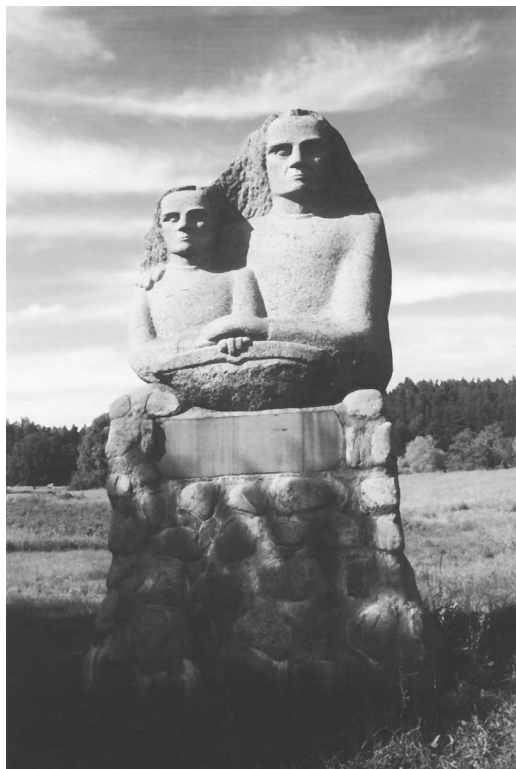
Vepriuose išsikūrusios Persitvarkymo sąjūdžio rėmimo grupės kreipimasis į Veprių apylinkės gyventojus prisidėti prie Sąjūdžio. Kreipimąsi pasirašo grupės nariai Regina Pakėnienė, Viktoras Žentelis, Vincas Lukša, Eugenijus Karieta ir Kęstutis Verenius.

Jaučiami poslinkiai ir vietiniame laikraštyje „Šventosios vingis“. Kaip tik šiuo laikotarpiu jo puslapiuose pasirodo daug publikacijų iš Veprių miestelio, dvaro, mokyklų istorijos. Pradedama diskusija apie galimybę atkurti suniokotą Veprių apylinkės grožį, susigražinti prarastą istorinę atmintį².

1988 metų rudenį Lietuvoje buvo plačiai paminėtos vieno žymiausių XIX a. lietuvių tautinio atgimimo ideologo, „Tautiškos giesmės“ autoriaus Vinco Kudirkos 130-osios ir „Varpo“ 100-osios metinės. Vepriuose šią datą įamžino 1988 m. rugsėjo mėnesį ant Šventosios upės skardžio ties tiltu pastatytas mokytojo J. Žentelio iš akmens iškaltas paminklas „Labora“.

1988 m. spalio 21 d., Sąjūdžio steigiamojo suvažiavimo išvakarėse, į Veprių vidurinę mokyklą atvažiavo Vilniaus universiteto studentų „Varpo“ korporacijos grupė su aspirantu Dariumi Kuoliu ir asistente Audrone Žentelyte, buvusia Veprių vidurinės mokyklos mokine. Pirmoji pokario laikais studentų korporacija savo žygį po Lietuvos mokyklas su Vinco Kudirkos žodžiu pradėjo būtent Vepriuose. Studentai deklamavo V. Kudirkos poeziją, skaitė ištraukas iš jo aštrios, tautos pilietinį sąmoningumą žadinančios publicistikos. Programos muzikinėje dalyje grojo Vilniaus konservatorijos (dabar Vilniaus muzikos ir teatro akademija) studentai: smuikininkas E. Valatka ir pianistas R. Zubovas. D. Kuolys savo kalboje brėžė drąsias paraleles tarp XIX a. carinės Rusijos ir XX a. Sovietų Sąjungos imperialistinės politikos. Kai kuriuos mokytojus, ypač tuometinius mokyklos vadovus, anuomet išgąsdino taip atvirai išsakytos tautinio ir pilietinio sąmoningumo idėjos. Pilna salė moksleivių ir mokytojų giedojo Vinco Kudirkos „Tautišką giesmę“, studentų užvestą Antano Baranausko dainą „Tenai Lietuva per amžius buvo...“ ir kitas. Priešais mokyklą buvo iškelta studentų atsivežta trispalvė. Studentų apsilankymas, kaip liudija mokytoja V. Ramanauskienė, davė pradžią Sąjūdžio idėjų sklaidai Veprių vidurinėje mokykloje.

Spalio 22–23 dienomis Vilniuje vyko Sąjūdžio steigiamasis suvažiavimas. Iš nedidelio būrio į jį deleguotų

„Labora“. Skulptorius Jonas Žentelis.
A. Petrašiūno nuotr. 2003 m.

² Šikšnienė A. Atsigręžus į praeitį, *Šventosios vingis*, 1988, rugpj. 31; Lukša V. Su tėviške širdy, *Šventosios vingis*, 1988, rugs. 17.

Ukmergės rajono atstovų net du buvo iš Veprių: Pranas Vaitkevičius ir Viktoras Žentelis.

Tolesnė Atgimimo eiga Vepriuose buvo turbūt panaši kaip ir visoje Lietuvoje. Ją galima rekonstruoti pagal „Šventosios vingį“, kuris tuo metu buvo tapęs nelyginant kokia vietos Sąjūdžio kronika. Lapkričio pradžioje Veprių kultūros namuose įvyko vakaras-mitingas stalinizmo represijų aukų ir kankinių atminimui. Jame buvo deklamuojami tremtinių eilėraščiai, apylinkės gydytoja Gražina Šaulienė skaitė ištraukas iš tremtinės Dalios Grinkevičiūtės dokumentikos, apie žmogaus stiprybę kančioje kalbėjo Veprių parapijos klebonas kun. Vaclovas Ramanauskas. Susirinkusieji klausėsi tremties vargus patyrusių vepriškių Julės Aučiūnienės ir Jono Čėsnos liudijimų. Renginį aprašiusi šio vakaro organizatorė, Kultūros namų direktorė ir poetė Regina Pakėnienė pati buvo Vorkutos tremtinio dukra.

Lapkričio 20 d., taigi – jau po LTSR Aukščiausiosios Tarybos nutarimo pripažinti trispalvę valstybinę vėliava (1988 m. lapkričio 18 d.), prie Veprių apylinkės vykdomojo komiteto įvyko vėliavos pakėlimo mitingas. Tuometinė Veprių apylinkės tarybos pirmininkė Janina Akstinavičienė savo kalboje, pasakyoje prieš pakeliant vėliavą, palinkėjo, kad mūsų vėliava plevėsuotų visų mūsų vienybei, kūrybai, mūsų kartų kartoms. Garbė pakelti vėliavą teko vyriausiam Veprių apylinkės deputatui Stanislovui Mikučioniui. Didelė naujovė buvo tai, kad mitinge dalyvavo ir Veprių klebonas kun. Vaclovas Ramanauskas. Po mitingo Veprių bažnyčioje įvyko Veprių Kalvarijų koplytėlių atstatymui skirtas labdaros koncertas, kuriame skambėjo aktorius Laimono Noreikos skaitomos Bernardo Brazdžionio eilės, klasikų kūrinius atliko vargonininkas Gediminas Kviklys ir obojininkas Eugenijus Pilitauskas³. Koncerto metu surinktos lėšos (1000 rublių) buvo paskirtos pirmajai Kalvarijų koplytėlei atstatyti⁴.

Bene išpūdingiausia Sąjūdžio laikų šventė Vepriuose buvo pirmasis oficialus Vasario 16-osios minėjimas, vykęs 1989 m. vasario 15 d. ir pasibaigęs vėliavų šventinimu bažnyčioje.

Stanislovas Mikučionis prie Veprių apylinkės būstinės kelia iš okupantų atgautą Lietuvos vėliavą. Stovi (iš kairės): mokytojas J. Žentelis, kunigas Vaclovas Ramanauskas, R. Šešplauskytė, R. Čėsūnaitė

³ Pakėnienė R. Atgimimo šviesa, *Šventosios vingis*, 1988, gruodžio 31.

⁴ Jis mummyse amžinai gyvas: Prisimenant a. a. Kleboną Vaclovą Ramanauską, *Šventosios vingis*, 1996, kovas, nr. 1–2.

*Veprių bažnyčioje
šventinama Lietuvos
vėliava*

Kaip prisimena mokytojas J. Žentelis, vepriškiai skubėjo įsigyti vėliavas, pasidaryti kotus. Veprių vidurinės mokyklos mokiniai dviem mokyklos vėliavoms iš žalvario pagamino antgalius su Gedimino stulpais. Į minėjimą susirinkę žmonės su trispalvėmis netilpo apylinkės salėje. Šventės metu dainuotos partizaninio pasipriešinimo ir tremtinių dainos, minėjimo pabaigoje Veprių vidurinės mokyklos pučiamųjų orkestras sugrojo Lietuvos himną, o tie, kurie mokėjo himno žodžius, giedojo su didžiausiu dvasios pakilimu.

Po minėjimo visi iš salės išskubėjo į Veprių bažnyčią, kur turėjo būti pašventintos vėliavos ir vykti pamaldos žuvusiųjų už Lietuvos nepriklausomybę atminimui⁵. Vepriškių atmintyje įsirėžė išpūdingas vaizdas, kai apšviestoje gatvėje nuo kultūros namų iki bažnyčios suplevėsavo trispalvės. Ne visi bažnyčioje jautėsi jaukiai, neįprasta buvo joje viešai pasirodyti mokytojams, ir dar – su tiek dešimtmečių drausta vėliava rankose. Pasibaigus šv. Mišioms žmonės, kunigo V. Ramanausko paprašyti, su vėliavomis išsirikiavo išilgai bažnyčios iš abiejų pusių. Kunigas jas pašventino, pasakė neilgą pamokslą, palinkėjo, kad visos vėliavos būtų mūsų vienybės, ištikimybės savo Tėvynei Lietuvai simbolis, kad gerbtume tuos simbolius patys ir savo vaikus to mokytume.

Kitą dieną nemažas būrys vepriškių vyko į Kauną dalyvauti iškilmėse, skirtose atkurtos Laisvės statulos atidengimui.

1989-aisiais Veprių gyventojai aktyviai prisidėjo prie bendrų Lietuvoje organizuotų Atgimimo akcijų. Pavasarį būrys vepriškių, daugiausia vidurinės ir profesinės technikos mokyklos peda-

⁵ Lukša V. Šventė palietė širdis, *Šventosios vingis*, 1989, kovo 8, nr. 3.

gogai, važiavo į J. Basanavičiaus gimtinę sodinti Atgimimo ažuolyno. Viena iškylos organizatorių, mokytoja V. Ramanauskienė prisimena, kad vepriškiai nusivežė ir pasodino 31 ažuoliuką. Tautinio Atgimimo ažuolyno sodintojų knygoje Veprių kultūros namų direktorė R. Pakėnienė tada įrašė: „*Lietuviai ažuolai, šaknim gilyn į pažinimą, šakom aukštyn į Atgimimą.*“

1989 m. birželio 19 d. Veprių parapijiečiai sutiko maldininkus, iš Vilniaus pėsčiomis einančius į Žemaičių Kalvariją ir taip primenančius birželio 14-ąją – Tremties dieną. Ta proga Kęstutis ir Viktoras Ženteliai per labai trumpą laiką iš ažuolo padarė du kryžius. Jie prieš pat pasirodant maldininkams buvo pastatyti, papuošti vainikais ir pašventinti: vienas ant Paskərbės kalno, kitas – Pageležiuosė.

1989 m. liepos 22 d. Veprių kapinėse buvo perlaidoti 1945 m. pavasarį nužudytų 16 rezistentų palaikai, iki tol buvę užkasti bendroje duobėje netoli Veprių kapinių esančioje kolūkio mechanizacijos dirbtuvių teritorijoje. Perlaidojime dalyvavo Veprių Sąjūdžio atstovai, dvasininkai, nužudytųjų artimieji, būrelis vepriškių.

1989 m. rugpjūčio 23 d. vepriškiai, kas kolūkio ir profesinės technikos mokyklos autobusais, o kas – savu transportu, važiavo į Baltijos kelią.

Lygiagrečiai su tautiniu sąjūdžiu vyko ir bažnytinės bendruomenės judėjimas, kuriam įkvėptai vadovavo Veprių klebonas kun. Vaclovas Ramanauskas. Didžiausias Veprių bendruomenės rūpestis – 1963 m. nugriautų Kalvarijų koplytėlių atstatymas. S. Nėries kolūkio pirmininkas Stepas Jankeliūnas dar 1988 m. rudenį suorganizavo vieno iš šio užmojo iniciatorių, aktyvaus Veprių bažnyčios komiteto nario Jono Mikučionio susitikimą su anuometiniu rajono partijos komiteto pirmuoju sekretoriumi J. Budrikiu. Spalio 10 d. buvo gautas leidimas koplytėles atstatyti. Šį projektą globojo apylinkės pirmininkė J. Akstinavičienė, materialiai medžiagomis ir darbo jėga parėmė kolūkis, prisidėjo ir profesinė technikos mokykla, koplytėles projektavo Viktoras Žentelis, pavienes koplytėles finansavo atskiri asmenys ar kaimai, medinius ir metalinius vartus padarė ir pastatė Jonas, Viktoras ir Kęstutis Ženteliai, Feliksas Mikučionis. Atstatytas koplytėles papuošė Tėvo Stanislovo nukaltos saulutės, – jas finansavo klebonas V. Ramanauskas. 1989 m. spalio 7 d. per Švč. Marijos Rožančinės atlaidus atkurta koplytėlė buvo pašventinta. Koplytėlių atstatymo atminimui bažnyčios šventoriuje pastatytas koplytstulpis su Rūpintojėliu, sukurtas skulptoriaus V. Žentelio.

Statomas kryžius ant Paskərbės kalno. VM

Vepriškiai Baltijos kelyje (iš kairės): 4-as juvelyras ir fotografas Viktoras Krasauskas, 5-a gydytoja Genovaitė Gražina Šaulienė. Romo Petro Šaulio nuotr.

Vepriškiai Baltijos kelyje (iš dešinės): pirmoje eilėje Arsenijus Nikitinas, politinis kalinys Mykolas Laurinavičius, Manefa Nikitina, Laima Žentelienė su vaikais. VM

Per visą Sąjūdžio ir nepriklausomybės atkūrimo laikotarpį aktyviausio nariai buvo ūkininkai Jadvyga ir Pranas Vaitkevičiai. Jie uoliai rėmė Sąjūdžio kandidatus 1989 m. kovo mėn. vykusiuose rinkimuose į SSRS Liaudies deputatų suvažiavimą ir 1990 m. vasario mėn. rinkimuose į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą, patys po kaimus išvežiodavo rinkimų agitacinę medžiagą, rūpinosi, kad vepriškiai aktyviai dalyvautų Sąjūdžio organizuotuose referendumuose. Aktyviai į šį darbą įsijungė ir mokytoja Bronė Bieliakienė.

1990 metais, Sąjūdžiui jau gerokai įsisiūbavus, būrelis buvusių ir tebedirbančių Veprių vidurinės bei profesinės technikos mokyklų mokytojų (A. Šikšnienė, B. Bieliakienė, V. Ramanauskienė, V. Lukša, V. Medonas) įkūrė Sąjūdžiui artimą grupę „Santara“. Jos nariai organizavo kultūrinius renginius, drauge su Tremtinių sąjungos Veprių skyriumi (pirmininkas Jonas Gudavičius) už sukurtas lėšas miestelio centre 1994 m. pastatė kryžių „Žuvusiems už Tėvynės laisvę“. „Santaros“ narės Bronė Bieliakienė ir Aldona Šikšnienė 1993–1994 m. surinko nemažą prisiminimų apie tremtinius, rezistentus ir politinius kalinius.

Viktoras Žentelis buvo ne tik aktyvus sąjūdininkas, bet ir prisidėjo prie Atgimimo proceso kaip skulptorius. Be jau minėtų darbų, pačioje Atgimimo pradžioje jis padarė „Vytį“, tad Veprių apylinkė viena iš pirmųjų rajone pasipuošė vėl įteisintu Lietuvos herbu. Šiuo laikotarpiu V. Žentelis atkūrė ir keletą Ukmergės rajono prieškarinio laikų paminklų, 1990 m. sukūrė iš juodo granito skulptūrą „Lietuvos kankiniams“ Jėzaus Nazariečio motyvais (pastatyta Kėdainiuose, Šv. Jurgio bažnyčios šventoriuje).

Prisimenant Sąjūdžio laikus, būtina atskirai paminėti kunigą vienuolį Vaclovą Ramanauską, parapijos kleboną 1986–1991 m., savo veikla ir žodžiu svariai prisidėjusį prie Atgimimo proceso Vepriuose. Jis įkūrė „Caritas“ sambūrį Vepriuose, organizavo tikinčiųjų kelionę į Lomžą susitikti su popiežium Jonu Pauliumi II. Kun. V. Ramanauskas dalyvavo visuose ano meto renginiuose, skatino ir rėmė laikraščio „Šventosios vingis“ leidimą, pats yra parašęs jam ne vieną publikaciją. Būdamas poetiškos sielos (kūrė eiles ir skaitė jas „Žydinčios vyšnios šakelės“ konkursuose), gebėjo rasti įtaigų, atsitiesiančią dvasią palaikančią ir keliantį žodį.

Atstatyta Kryžiaus kelio koplytėlė Slabados k. IX stotis. A. Petrašiūno nuotr. 2003 m.

Veprių kaimo bendruomenė

Aldona Medonienė

Veprių kaimo bendruomenė buvo sukurta 2002 m. Ji vienija 40 skirtingo amžiaus narių. 2002–2004 m. bendruomenės pirmininke buvo Veprių vidurinės mokyklos direktorė Rima Ramanauskienė. 2004–2008 m. bendruomenei vadovavo Vincas Lukša, o nuo 2008 metų Veprių kaimo bendruomenės pirmininkė – Veprių vidurinės mokyklos direktorės pavaduotoja ugdymui Aldona Medonienė.

Bendruomenės veiklos sritys įvairios: kultūros, gamtosaugos, paveldo išsaugojimo, švietimo ir kt. Jos nariai yra labai iniciatyvūs, aktyvūs, noriai organizuoja įvairius renginius, juose dalyvauja, kelia problemas, ieško būdų, kaip jas spręsti.

Bendruomenė turi patalpas, kuriose įsikūrė bendruomenės veiklos centras. 2007 m., įgyvendinant LEADER+ programos projektą „Veprių kaimo bendruomenės centro įrengimas“ (vadovas Vincas Lukša), buvo suremontuotas susirinkimų kambarys, o 2008 m., įgyvendinus Lietuvos žemės ūkio ministerijos finansinę paramą laimėjusį projektą „Bendruomenės seklyčia – Veprių kaimo bendruomenės veiklos centras“ (vadovė Aldona Medonienė), buvo suremontuota didžiausia bendruomenei priklausanti patalpa ir įsteigta kaimo bendruomenės seklyčia.

2008 metų vasarą įgyvendinome projektą „Susitikimo vieta – autobusų stotelė“ (vadovė Aldona Rudokienė); jo metu miestelį papuošė sukurta freska ant autobusų stotelės sienos, 60 vaikų iš Ukmergės rajono bendruomenių, stovyklaudami kūrybinėje stovykloje, turėjo galimybę bendrauti, susitikti su įvairiais žmonėmis, prasmingai praleisti laiką, dalyvauti bendroje vakaronėje su mūsų bendruomenės moterų klubu. Ši veikla parodė, kad tik įdomiomis formomis į bendruomenės veiklą galime įtraukti jaunimą, kad kūrybinių stovyklų kaimo

Veprių kaimo bendruomenės kapela „Subatėlė“ (iš kairės): kapelos vadovas Antanas Šimatonis, Stanislovas Šikšnys, Veronika Žilinskaitė, Leonora Šimatonienė, Vincas Lukša, Juozas Bartkevičius. Autorės nuotr.

Veprių dramų mėgėjai. Pirmoje eilėje (iš kairės): Alma Aleknavičienė, Marytė Butkevičienė, Vincas Lukša; antroje eilėje (iš kairės): Irena Žižienė, Bronė Ančerytė, Rasa Šimonienė (vadovė), Stanislovas Šikšnys, Janina Pečeliūnienė. A. Rudokienės nuotr.

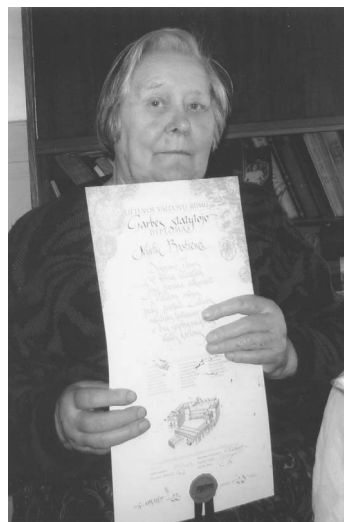
bendruomenių vaikams labai reikia. Tokia veikla ugdo kūrybiškumą, bendravimą, plečia akiratį, mažina socialinę atskirtį.

Bendruomenėje 2007 m. įkurtas moterų klubas „Raskila“, vienijantis apie 30 moterų. Šio klubo tikslas – etnokultūrinio paveldo išsaugojimas ir puoselėjimas, aplinkos grožio kūrimas, pažintinė veikla. Užsiėmimų metu moterys bendrauja tarpusavyje, daro įvairius rankdarbius, puoselėja senuosius amatus, perduoda savo patirtį jaunajai kartai. Mes džiaugiamės aktyvia klubo veikla ir organizuotais renginiais: susitikimais su kitų bendruomenių klubais, žymiais žmonėmis, vakaronių organizavimu, kulinarinio paveldo pristatymu, ekskursijomis.

Prie bendruomenės yra suburtas dramų mylėtojų klubas, kuris kasmet pastato po pjesę. Pirmiausia ją pamato mūsų, o po to – ir aplinkinių bendruomenių žmonės. Susikūręs moterų ansamblis koncertuoja įvairiose bendruomenės šventėse. Su pertraukomis veikia ir kaimo kapela. Vyrų buriasi į sporto klubą. Turime gerų šaškininkų, šachmatininkų. Manome, kad sporto bazę reikia plėsti, įrengti biliardinę, treniruoklių salę.

Svarbiausi tradiciniai renginiai, kuriuose bendruomenės nariai aktyviai dalyvauja, yra šie: Joninių šventė, Senųjų metų palydos ir Naujųjų sutikimas prie laužo miestelio centre, Užgavėnių laužas ir šventė miestelio centre, Derliaus šventė, įvairios talkos ir kt.

Bendruomenė leidžia laikraštį „Šventosios vingis“, kuriame atspindi ne tik savo organizacijos, bet ir kitų seniūnijoje esančių organizacijų veiklą. Plečiami ryšiai su kitomis bendruomenėmis. Su parengtais vaidinimais, koncertais, sportininkų komandomis lan-

Vepriskė Nijolė Bastienė, Valdovų rūmų statybai paaukojusi 15 000 Lt. 2007 m. VM-7370

komės ne tik Ukmergės rajono, bet ir Jonavos, Širvintų ir kitose bendruomenėse. Dalyvaujame rajoninėse parodose, mugėse, esame projektų, kuriuos įgyvendina seniūnijoje esančios įstaigos, partneriai. Turime nemažai rėmėjų, kurie remia mūsų organizuojamus tradicinius renginius. Nuolatiniai ryšiai organizuojant renginius bei vykdant projektus sieja su Veprių vidurine mokykla, Veprių seniūnija, Kultūros namais, bibliotekomis, Veprių parapijos bažnyčia. Mūsų bendruomenė turi daug sumanymų ir gražių svajonių, kad Vėpriei klestėtų, gražėtų, vyktų įvairūs renginiai, kad būtų malonu juose patiems gyventi ir turėtume svečiams ką parodyti. Manome, kad daugelį svajonių paversime realybe.

Sližių kaimo bendruomenė

Kęstutis Verenius

Sližių kaimo bendruomenė susikūrė 2003 metų vasario mėnesį. Ji jungia Kultuvėnų, Samantonių, Sližių, Gavėnionių, Knýzlaukio, Kelmų, Miñderiškių kaimus, kurie priklauso Vėprių seniūnijai. Dabar čia gyvena per 400 gyventojų. Bendruomenės teritorija yra netoli Širvintės ir Šventosios upių santakos, ribojasi su Jonavos ir Širvintų rajonais. Anksčiau šį kraštą garsino S. Nėries kolūkis, kuriam vadovavo Steponas Jankeliūnas. Samantonių kaimas minimas Lietuvos enciklopedijoje¹, kaip neolito laikų gyvenvietė. Dirbdami lauko darbus žmonės rasdavo daugybę titnaginių įrankių, kurie eksponuojami Vėprių kraštotyros muziejuje.

Bendruomenė jungia 50 narių. Pirmininkas Kęstutis Verenius bendruomenei vadovauja nuo pat jos susikūrimo dienos. Nuo 2003 metų bendruomenė aktyviai vykdo projektinę veiklą. Atgaivintas respublikinis poezijos konkursas „Žydinčios vyšnios šakelė“, kuris pirmą kartą buvo organizuotas 1984 metais. Sližių kultūros namų salėje savo eiles yra skaitę šio konkurso laureatai Juozas Macevičius, Justinas Marcinkevičius, Jonas Strielkūnas, Eduardas Mieželaitis, Bernardas Brazdžionis, Alma Karosaitė ir kiti žinomi poetai. Konkurso tradicijos tęsiamos ir dabar, bendradarbiaujama su AB „Ūkininko patarėjo“ redakcija. Projektą finansiškai remia savivaldybė, o 2006–2008 metais rėmė ir Kultūros ministerija.

Vykdydamas projektus „SIJA“, „VARSA“, „Sportuokime, keliaukime, atraskime, pažinkime“ (projektų vadovė Zita Bausienė), jaunimas domėjosi savo krašto etnokultūra – rinko ir vaizdajuostėje užfiksavo senolių pasakojimus, dainas, tvarkė piliakalnį, rengė kaimo vakaruškas, dalyvavo dviejų dienų ekologiniame–pažintiniame žygyje Širvintos ir Šventosios upių pakrantėmis, atnaujino sporto salės patalpas, dvi dienas išskylavo baidarėmis Šventosios upe.

2003 m. dvidešimt trys Sližių krašto moterys, susibūrusios į klubą „Seklyčia“ (pirmininkė Janina Gineikienė), laimėjo projektą „Atverk „Seklyčios“ duris“ ir išigijo kompiuterį, mokėsi kompiuterinio raštingumo. Klubo narės Janina Gineikienė, Vida Ramanauskienė, Zita Bausienė, Laima Krikštaponienė, Albina Verenienė pradėjo leisti laikraštėlį „Seklyčia“. Klubo moterys kruopščiai rinko kaimų istorijas. Medžiagą apie tai, kaip kaimas atrodė, kiek sodybų buvo, kokie žmonės gyveno, surinko, užrašė, iliustravo nuotraukomis ir ją pristatė vakaronėje „Kuo gražus mano kaimas, kuriame gyvenu“. Motinos ir Tėvo dienos progomis visoms mamoms ir tėveliams parengiami ir įteikiami sveikinimai. Kasmetinis renginys – gražiausiai tvarkomų sodybų konkursas, kuris sližiečius skatina gražinti ir puoselėti savo aplinką. O po rudens darbų kaimų gyventojai skuba į Kultūros namų salėje vykstančią vakaronę, kurios metu aptariami konkurso rezultatai ir apdovanojami nominantai.

Pėsti ir važiuoti, su gera nuotaika, dainuodami ir grodami sližiečiai renkasi prie Gavėnionių tvenkinio švęsti Rasų šventės. Čia skamba Sližių kultūros namų Stasės Novikienės vadovaujama vaikų ir suaugusiųjų folklorų kolektyvų atliekamos liaudies dainos, šokiai, kuriems nelieka abejingi visi susirinkusieji.

¹ Tarybų Lietuvos enciklopedija, Vilnius, 1987, t. 3, p. 619.

Sližių bendruomenės steigėjai. Sėdi (iš dešinės): bendruomenės pirmininkas Kęstutis Verenius, Veprių seniūnė Dalė Urbonienė. 2003 02

2008 m. poezijos konkurso „Žydinčios vyšnios šakelė“ laureatas Vytautas Jancikevičius (prie mikrofono)

*Klubo „Seklyčia“
narės ruošia
suvėnyrinius
maišėlius*

*Rasos šventė prie
Gavėnionių tvenkinio*

Moterys bendrauja su Petronių, Veprių ir kitų bendruomenių moterimis. 2007 m. klubo pirmininke tapusios Laimos Krikštaponienės ir narės Rimos Takarevičienės paragintos moterys susibūrė į šokių ratelį. Savo parengtais šokiais ratelis pagyvina rengiamas šventes.

Moterys dalyvauja rajoninėse sveiko maisto šventėse, jose yra pelniusios apdovanojimų už gražiausią prisistatymą ir sveikiausią stalą.

Kasmet organizuojama labdaros akcija „Padėk artimui“. Į akciją įsitraukia vis daugiau žmonių, kurie dosniai aukoja ne tik drabužius, bet ir indus, patalynę, avalynę.

Mūsų širdyse gyvos ir praeities žaizdos. 2007 m., laukams pakvėpus šviežia duona, Sližių krašto žmonės paminėjo tragiškiausius mūsų kaimo įvykius, kai,

*Iškyla baidarėmis
Šventąja*

*Žuvusiųjų kovoje
dėl duonos 90-ųjų
metinių minėjimas
Sližiuose. 2007 07*

prieš 90 metų – 1917-ųjų liepos 25 d. pakilę į kovą už duoną, nelygioje kovoje su vokiečių okupantais savo gyvybę paaukojo Adomas Žilinskas, Kazys Sakalauskas, Ona Čizienė, Jurgis Jasionis, Veronika Novikaitė ir Utkaitė. Šiam minėjimui surengti Sližių kultūros namų renginių organizatorė Ingrida Grauzinienė Ukmergės rajono savivaldybei pateikė projektą „Už duoną mūsų kasdieninę“.

Daugelis bendruomenės žmonių dalyvauja meno saviveikloje. Kultūros namų meno vadovės Stasės Novikienės suburti vaikų ir suaugusiųjų folkloro kolektyvai 2003 ir 2007 m., atstovaudami Ukmergės rajonui, dalyvavo Respublikinėse dainų šventėse Vilniuje.

2008 m. LR žemės ūkio ministerija finansavo projektą „Atidarysim dainų skrynelę“ (projekto vad. Zita Bausienė). Folkloro kolektyvui buvo pasiūdinti tautiniai drabužiai, nupirkti nauji liaudies instrumentai. Kolektyvai intensyviai ruošėsi 2009 metų vasarą dalyvauti Respublikinėje dainų šventėje, skirtoje Lietuvos tūkstantmečiui paminėti.

2008 m. liepos 26 d. vyko kraštiečių susitikimas ir bendruomenės 5-mečio paminėjimo šventė, į kurią sugužėjo kraštiečiai su savo šeimomis, vaikais ir vaikais iš visos Lietuvos. Parapijos klebonas Bronius Gimžauskas Sližių kopyltėlėje pašventino bendruomenės vėliavą. Pirmą kartą buvo sugiedotas bendruomenės

himnas, kuriam žodžius parašė kraštiečių poetas Albinas Pavašaris, muziką sukūrė Sližių kultūros namų meno vadovė Stasė Novikienė. Šiai sukakčiai pasiūta bendruomenės vėliava, įsigyta multimedijos įranga, sintezatorius iš LEADER+ programos finansuoto projekto „Savam krašte ir tvoros žydi“ (vadovė Zita Bausienė), o moterų klubo „Seklyčia“ narių rankomis pasiūti suvenyriniai maišeliai su bendruomenės emblema.

*Sližių bendruomenės
nariai Žvirblionyse
(Pakruojo r.)*

Kasmet organizuojamos pažintinės ekskursijos po Lietuvą, kurioms panaudojama dalis pervestų 2 proc. gyventojų pajamų mokesčio lėšų. Lankėmės amatų dienoje Kernavėje, keliavome po šiaurės ir pietų Lietuvos rajonus, svečiavomės Mažojoje Lietuvoje ir Žemaitijoje.

Bendruomenės žmonės kartu švenčia valstybines šventes, Užgavėnes, Rasas, rengia vakarones, parodas. Gražia tradicija tapo Kalėdinio lango konkursas, atsišveikinimo su eglutėmis popietė, kurios metu Trijų Karalių eisena aplanko šeimas, įteikia prizus konkurso nominantams.

Apie gydytojo darbą Vepriuose

Genovaitė Gražina Šaulienė

Gimiau 1948 m. liepos 24 d. Vilniuje, menotyrininkės Onos Navickienės ir žymaus dailininko Felikso Navicko šeimoje. Vilniuje gyvenau iki 1977 m. Nuo 1977 m. rugpjūčio 1 d. gyvenu Vėpriuose. Dirbau Vėprių ambulatorijoje terapeute, nuo 1999 m. rugpjūčio 1 d. – šeimos gydytoja. Nuo pirmos darbo dienos ambulatorijai ir vadovauju.

Mano amžiną atilsį mamytė visą gyvenimą dirbo Kultūros ministerijoje, Paminklų apsaugos skyriuje vyresniąja moksline bendradarbe. Meilės Lietuvai ir gilaus išvalgumo dėka sovietmečiu sugebėjo išsaugoti Lietuvai daug meno kūrinių, kad nebūtų sunaikinti ar išvežti į Rusiją. Todėl neatsitiktinai restauratorių rankose, bebaigianti sunykti, atsidūrė ir Vėprių Baro konfederacijos koplytėlės Nukryžiuotojo skulptūra, kuri buvo restauruota ir perduota Ukmergės krašto tyros muziejui.

Daug kartų tobulinausi Vilniaus ir Kauno universitetuose. Iki 1990 metų nuolat, du kartus per mėnesį, vykdavau į Vilniaus ir Kauno universitetų organizuojamus medicinos srities seminarus, o vėliau į įvairius seminarus vykstu dar dažniau.

Matydama šiuolaikinės farmakoterapijos trūkumus, seniai ieškojau alternatyvios terapijos metodų. Savo svajonę įgyvendinti galėjau tik nepriklausomoje Lietuvoje. Todėl 2000 m. spalio mėn. neatsitiktinai tapau pirmos homeopatų laidos Lietuvoje gydytoja-homeopate, pirmąją rajone. Šioje srityje nuolat tobulinuosi seminaruose, kuriuos organizuoja Lietuvos ir iš įvairių užsienio šalių atvykstantys homeopatai. Esu baigusi Belgijos karališkosios homeopatų mokyklos kursus. Tobulinuosi homotoksikologijos srityje, kurios pagrindas – taip pat homeopatija. Šia tema seminarai vyksta kelis kartus per metus, juose savo žinias perteikia šios srities specialistai – profesorius iš Vokietijos ir kiti moksliniai bendradarbiai. Baigiau iridodiagnostikos, lazeroterapijos, lignonio ištyrimo Folio metodu kursus, fitoterapijos seminarus. Esu homeopatų ir homotoksikologų asociacijų narė.

Visi minėti alternatyviosios medicinos kursai yra mokami. Tai kainavo daug laisvalaikio valandų ir daug lėšų. Tačiau alternatyvioji medicina visiškai pakeitė požiūrį į ligas, jų atsiradimo priežastis ir jų gydymą, taip pat į patį žmogų, kaip nedalomą visumą gydant.

1990 m. rugsėjo mėn. dvidešimt dienų teko būti Palangoje, sveikos gyvenenos mokykloje. Ten mus mokė žymus, aukščiausią kvalifikaciją įgijęs Indijoje ir joje išgyvenęs 15 metų, šios srities specialistas iš Maskvos, vėliau sveikos gyvenenos ir gydymo centrą įkūręs Maskvoje. Po to dar du kartus po tris savaites buvau Palangoje sveikos gyvenenos mokykloje. Taip nuo 1990 metų tapau

Vėprių ambulatorijos vedėja, homeopatė Genovaitė Gražina Šaulienė. 2007 m.

R. P. Šaulio nuotr.

*Genovaitė Gražina ir Romas
Petras Šauliai. 2007 03*

*Prie atkurtos „Nukryžiuotojo“
skulptūros (iš kairės): skulptorius
Viktoras Žentelis ir fundatorius
R. P. Šaulys*

*„Rūpintojėlis su kryžiumi“ Veprių
Kalvarijoms atminti. Pirmame
plane (iš kairės): R. P. Šaulys ir
skulptorius Remigijus Rudokas.
2007 05. VM-8221*

Palangos „ruoniu“. Mokiausi sveiko maisto gaminimo kursuose Vilniuje, į juos kasdien važiuodavau po darbo. Visas įgytas žinias pacientams daliju nemokamai.

Įvykus Lietuvoje istoriniams pokyčiams, iš karto išijungiau į Sąjūdžio veiklą. Nuo 1992 m. tapau Sąjūdžio įgaliotinė Vepriuose. Esu nuolatinė Tėvynės sąjungos partijos rėmėja. Nuolat dalyvauju rinkimų komisijos darbe.

Esu pasaulio gydytojų federacijos „Už žmogaus gyvybę“ Lietuvos asociacijos narė nuo 1992 metų.

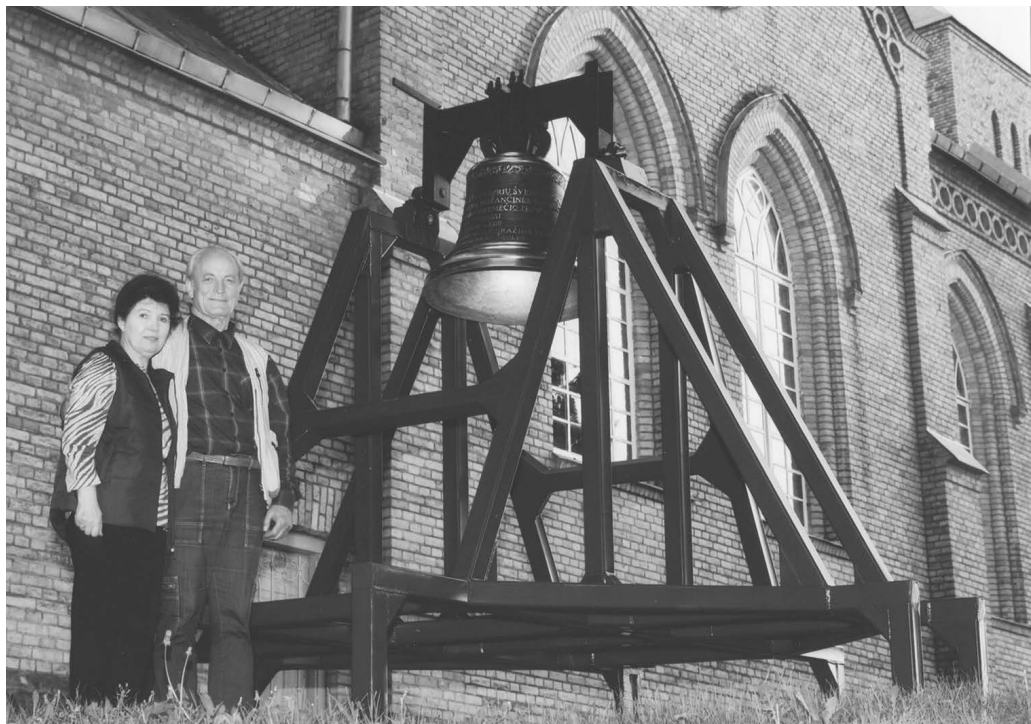
Nuo 2000 metų dalyvauju nevyriausybines organizacijos „SOS Vepriuose“ veikloje. Mudu su vyru Romu Šauliu esame praktikuojantys katalikai, puoselėjame kultūros ir religijos vertybes. Šeimos lėšomis finansavome vienos iš seniausių Veprių miestelio paminklų – „Nukryžiuotojo“ skulptūros atstatymą 1772 m. Baro konfederacijos įvykiams atminti statytoje koplytėlėje. Kaip jau minėjau, restauruota senoji skulptūra perduota Ukmergės kraštotyros muziejui. Naują skulptūrą padarė skulptorius Viktoras Žentelis. Be to, inicijavome dar vieną projektą – Veprių Kalvarijų įamžinimą per 161 metines ir „Rūpintojėlio su kryžiumi“ skulptūros pastatymą. Skulptūrą sukūrė skulptorius Remigijus Rudokas. Buvome pagrindiniai šio projekto fundatoriai.

Veprių Švč. Mergelės Marijos Rožinio Karalienės bažnyčios 100-mečio proga, 2010 05 22 per Šv. Sekmines, su vyru Romu Petru padovanojome bažnyčiai Lenkijoje pagamintą 220 kg varpą, kuri pašventino arkivyskupas metropolitas Sigitas Tamkevičius.

1989 m. kovo 20 d. Jonavoje įvyko didžiulė avarija. „Azoto“ gamykloje vienu metu, be amoniako, išsiskyrė gausybė cheminių medžiagų, kurios mažėjančiais kiekiais garavo ne vieną savaitę. Daugiau ar mažiau apsinuodijo Veprių seniūnijos gyventojai, buvo staigių mirčių atvejų. Aš pati su vyru dvi savaites, praėjus po avarijos vienuolikai dienų, gydėmės toksikologiniame skyriuje, barokamerose Vilniuje, būdami sunkiai apsinuodiję, praradę orientaciją aplinkoje. Tuomet dar buvo bandoma tikrąją padėtį nuslėpti. Tris paras buvo atjungti ryšiai su kitais miestais. Jokios informacijos apie nuodų sudėtį ir pagalbą ligoniams, vaikams, nėščioms moterims. Girtasi, jog gyventojai evakuoti, tačiau taip nebuvo. Norėjau važiuoti į Vilnių pasitarti su toksikologais, bet nebuvo išleista. Man buvo pagrįsta pravaikšta, jeigu pajudėsiu iš vietos. Atsiūstais miesto autobusais gyventojai

R. P. Šaulys Veprių bažnyčioje prie sudužusių varpų. 2009 m. Nijolės Paškauskienės nuotr. VM

buvo pavėžėti 7 km pavėjui nuo Veprių ir palikti kelioms valandoms nuodingoje aplinkoje. Nuodingų medžiagų šleifas siekė Širvintas ir kitus aplinkinius miestelius. Nebuvo galima rašyti apsinuodijimo diagnozės, nors rašiau visiems apsinuodijusiems nedarbingumo pažymose. Kadangi nebuvo jokios pagalbos, gaišo naminiai paukščiai ir gyvuliai. Po dešimties dienų parašiau apie tai į tuo metu leidžiamą laikraštį „Gimtasis kraštas“, lietuvių skaitomą visame pasaulyje. Po juo pasirašė trys ambulatorijos darbuotojos, kurios pasiaukojamai dirbo avarijos metu. Tik po to padėties ištirti atvyko specialistai iš Sveikatos apsaugos ministerijos, taip pat ministras ir profesorė iš Onkologijos instituto. Vėliau atsiųsti gydytojai iš Santariškių klinikų keletą dienų tikrino visų gyventojų sveikatą, kitiems patarė išsitiirti Vilniuje, siūlė sanatorinį gydymą, atsiuntė tuo metu deficitinį vaistą – šaltalankio aliejų pažeistoms nuo amoniako gerklėms gydyti. Nuo tada visam laikui užsitraukiau valdžios nemalonę. Tuo metu dirbusi Veprių funkcionierė pasiūlė man išvykti iš Vėprių, priešingu atveju pagrasino formuoti gyventojams nepalankią nuomonę apie mane kaip gydytoją ir žmogų.

Darbas kaime yra labai sunkus ir sudėtingas. Nuo pat pirmos dienos esi priverstas dirbti šeimos gydytoju, nes kreipiasi ne tik įvairaus amžiaus žmonės, bet ir sergantys ne vien vidaus organų terapinėmis ligomis. Dažni iškvietimai įvairiu paros metu – sau laiko lyg ir nebelieka. Tūkstančius viršvalandžių galėčiau suskaičiuoti per visus darbo metus, atiduotus ligoniams, ypač vienišiams ar atokiau nuo miestelio gyvenantiems žmonėms, pristatau jiems reikalingų vaistų.

Genovaitė Gražina ir Romas Petras Šauliai prie Veprių bažnyčiai padovanoto varpo. 2010 05. Dainiaus Vyto nuotr.

Į kaimo vietovę trejiems metams atvykau draugams patarus, nes jau buvau sukūrusi šeimą, auginau sūnų Artūrą. Kaimo vietovėje buvo suteikiamas gyvenamasis plotas, nereikėjo budėti penkių naktų per mėnesį ligoninėje, kaip būdavo bet kurio miesto poliklinikoje.

Gyvendama nuosavame name, klausydama paukščių čiulbesio, upelio čiurlenimo, matydama pražystančius įvairiaspalvius žiedus, ramybės valandėlėmis prisimindavau nerūpestingas vaikystės dienas. Prieš akis išskyla nuotrauka, kabėjusi gerai matomoje vietoje kaime, pas senelius. Joje nu-fotografuotas didelis laivas, kuriuo mano seneliai ir maža mano mamytė plaukė į Afriką, į Keiptauno miestą, kuriame gyveno kelerius metus. Ten mamytė baigė pirmąją klasę vietinių gyventojų kalba. Mano senelis gerai mokėjo anglų kalbą, nes prieš tai, dar būdamas nevedęs, kelerius metus gyveno Amerikoje, o grįžęs iš ten nusipirko

dvejus namus, vienus Anykščiuose, kitus kaime, ir žemės. Ir Amerikoje, ir Afrikoje senelis kepė tortus, pyragus. Todėl grįžęs į tėviškę dažnai buvo prašomas iškepti tortų vestuviniams, o mes su broliuku Arvydu (dabar ekonomistu) laukdavom

Varpo dovanojimo Veprių bažnyčiai aktas (faksimilė)

Veprių ambulatorijos kolektyvas: sėdi (iš dešinės) šeimos gydytoja G. G. Šaulienė, bendrosios praktikos slaugytoja Juzytė Palaimienė; stovi (iš dešinės) akušerė Zita Barkauskienė, slaugytoja Onutė Kriškiūnaitė. 2007 03. R. P. Šaulio nuotr.

me tos dienos, kada galėsime prisivalgyti visokių papuošimui skirtų saldumynų, pagamintų ledu, plaktos grietinėlės. Prisimenu nuotaikingą senelio pasakojimą, kaip kartą, dar dirbdamas Amerikoje, balandžio 1-ąją (melagių dieną) paprašė vieno padėjėjo atnešti uodo taukų. Pastarasis tik tada nustojo jų ieškojęs, kai jam pasakė, kad tai buvo tik pokštas.

Nors darbų gausa slėgė pečius, tačiau mano seneliai niekada nedirbo sekmadieniais. Gal todėl gyveno ramiai ir prasmingai.

Dažnai prisimenu pirmąsias pamokas muzikos mokykloje, kai pradėjau griežti smuiku, groti fortepijonu, išpūdingus koncertus per televiziją. Esu dainavusi ir televizijos vaikų chore, pritariant dideliam simfoniniam orkestrui. Dešimt metų šokau liaudies šokius mokykloje.

Vis dėlto nuo likimo nepabėgsi. Daugiau kaip prieš trisdešimt metų palikau Vilnių, nors ne kartą man siūlė į jį grįžti.

Dar vaikystėje pamilau gamtą, kaimo žmones. Man, vasaras praleidusiai vaizdingame Anykščių rajone, pas senelius, nepamirštamą išpūdį padarė kaimo žmonių nuoširdumas, švelnumas, paprastumas, begalinis suaugusiųjų ir jaunimo darbštumas. Tokius aš juos išivaizdavau ir atvykdama į Veprius.

Veprių vaistinė

Jonas Žentelis

Iki 1938 metų Vėpriuose vaistinės nebuvo. Prireikus vaistų, tekdavo jų važiuoti, o dažniausia pėstiemis eiti į Ūkmergę.

Pamenu, kad vieną sekmadienį parėję iš Vėprių bažnyčios mama ar tatukas pasakė, jog kunigas po pamokslo iš sakyklos paskelbė, kad Vėpriuose jau yra vaistinė. Tai buvo labai gera naujiena, nes prireikus vaistų nebereikės belstis Ukmergėn. Vaistinė buvo dabar vadinamoje Geldutės gatvėje (prieškarinėje nepriklausomoje Lietuvoje ji vadinosi Laisvės gatvė), greta dabar čia stovinčio Gumbelio namo.

Vaistininkė buvo Veronika Brežinskaitė. Kalbėdavo žemaičiuodama. Buvo nedidukė, šiek tiek su kuprele. Ji buvo Vėprių krašto žmonėms ne tik vaistininkė, bet ir kaip gydytoja. Nusakius, kas skauda, kokie ligos simptomai, ji duodavo vaistų, kurie padėdavo greičiau pasveikti.

Praūžus pro Vėprius 1944 metų fronto įvykiams, apylinkėse prasidėjo rezistencinis judėjimas. Ar ji yra davusi partizanams vaistų, tvarsliaivos, ar buvo koku nors būdu išprovokuota ir atsidūrė kalėjime. Į Vėprius grįžo apie 1956 metus. Grįžusi norėjo apsigyventi savo nuosavame name, kuriame buvo jos įsteigta vaistinė. Jame ir tebebuvo jau jai grįžus vaistinė, užėmusi vieną namo galą. Kitame gale nuo 1948 metų gyveno gydytoja Zofija Pagojienė su vyru vaistininku Kaziu Pagojumi ir dviem sūnumis. Veronika Brežinskaitė, buvusi vaistinės įkūrėja ir namo savininkė, prašėsi priimama gyventi salkutėje, tačiau nebuvo priimta. Prisiglaudė ji miestelio pakrašty pas žmones. Ji turėjo sūnų, emigravusį į JAV, ir iš ten retkarčiais gaudavo siuntinių. Kol galėjo, laikė ožkelę, vasarą ją ganydavo miestelio pakraščiuose, pakelėse.

Veronika Brežinskaitė ėjo mokslus Vytauto Didžiojo universitete. 1932 metais baigė Medicinos fakulteto Farmacijos skyriaus chemikų-vaistininkų VI laidą.

Štai tiek žinau apie Veroniką Brežinskaitę – šviesią, humanišką buvusią pirmąją vaistininkę Vėpriuose.

Jau apie 1990 metus kurį laiką vaistinė buvo įsikūrusi dabartinėje Šventosios gatvėje, viename iš alytnamių. Pastačius Vėpriuose atskirą pastatą ambulatorijai, jame veikė stomatologo kabinetas, buvo vaistinė ir butas medikams. Vėliau vaistinės nebeliko. Taupumo sumetimais ambulatorijos reikmėms buvo

Vėprių ligoninės (vėliau ambulatorijos) vedėja, gydytoja Zofija Pagojienė. VM-6942

Vaistininkas Kazys Pagojus. VM-4969

*Odontologė
Manefa Nikitina ir
odontologo padėjėja
Roma Petrikonienė
darbo kabinete.
2006 m.*

*Veprių ambulatorijos ir ligoninės darbuotojai: priekyje felčeris Žemaitis; sėdi (iš kairės)
1-a medicinos sesuo Statkevičienė, 2-a stomatologė Lajauskaitė; stovi (iš dešinės) 2-a gydytoja
Zofija Pagojienė, 3-ia medicinos sesuo Ringaitienė, 5-as ūkvedys Juozas Rudokas.
Apie 1963 m. VM-4976*

užimta mažiau patalpų. Jose padarytas remontas, įsigyta modernesnių aparatų. Vaistinės jau nėra. Yra nedidelis kioskelis, kuriame galima gauti dažniau vartojamų vaistų.

Veprių valsčiaus pradžios mokyklos

Jonas Žentelis

Veprių pradžios mokykla

Apie mokyklos buvimą Vėpriuose XVII a. tikslių žinių aptikti nepasisekė.

Žinoma, kad 1745 metais Pijorų vienuolių ordinas Ukmergėje atidarė mokyklą. Tai buvo aukštesnio lygio mokykla. Pijorų vienuolio J. Konarskio reformuotoje mokykloje, be teologinių mokslų, buvo mokoma ir gamtos mokslų, užsienio kalbų, istorijos, geografijos, dailės, logikos ir, suprantama, lotynų kalbos tokiu lygiu, kad baigęs mokyklą galėtų tęsti mokslus universitetuose, kur dėstomoji kalba buvo lotynų. Taigi pijorų mokykla buvo maždaug gimnazijos lygio. Tikėtina, kad ir Vėprių valsčiuje gyvenusių bajorų vaikai mokėsi pijorų mokykloje.

1844 m. Veprių bažnyčiai tapus parapijos bažnyčia (galbūt dar anksčiau), turėjo būti ir mokykla. Žemėlapyje Žemaičių (Telšių) vyskupijoje vyskupo M. Valančiaus laikais pažymėtos parapijos, prie kurių 1850–1875 metais kasmet arba su pertraukomis veikė parapiinės mokyklos. Veprių parapija čia pažymėta prie tų, kuriose mokykla veikė.

Po 1863 metų sukilimo Vilniaus generalgubernatoriaus nurodymu buvo uždarytos visos prie parapijų veikusios mokyklos. Vien Kauno gubernijoje buvo uždarytos 197 mokyklos. Vėpriai priklausė Žemaičių vyskupijai, kurios vyskupas tuo laiku buvo didis Lietuvos švietėjas ir blaivintojas Motiejus Valančius, reikalavęs, kad parapijų klebonai išlaikytų prie bažnyčių mokyklas. Neveiklius klebonus vyskupas pakeisdavo veikliais, jo idėjas palaikančiais dvasininkais. Vyskupas M. Valančius yra lankęsis Vėpriuose, tad negalėjo būti, kad Vėpriuose nebūtų buvę parapiinės mokyklos.

Generolo Muravjovo, žmonių praminto Koriku, įsaku uždarius parapiines mokyklas, imta steigti rusiškas. Rusiška mokykla Vėpriuose įsteigta 1865 metais¹. Ji buvo įkurta anksčiau buvusios karčemos, vėliau tapusios savivaldybės nuosavybe, pastate, stovėjusiame toje vietoje, kur nuo Veprių miestelio centro kelias suka kairėn ir leidžiasi žemyn. To pastato kieme 1933 m. iškastas šulinys, kuris ir dabar tebėra, tik jo rentinio viršus akmenų. Pastatas buvo didelis. Mokyklai buvo skirta viena klasė su dviem langais. Prie klasės – butas mokytojui.

Dirbo vienas mokytojas. 1868 m. sausio 1 d. buvo 16 berniukų, 1869 m. sausio 1 d. – 10 berniukų², 1874 m. mokėsi 19 berniukų, 1881 m. – 36 berniukai, 1883 m. – 34 berniukai.

Vaikai mokyklą pradėdavo lankyti vėlai (apie spalio pabaigą, kai baigdavosi galvijų ganymo sezonas), o pavasarį išsiskirstydavo, prasidėjus galvijų ganymui. Egzaminams nedaug kas pasiruošdavo.

Mokyklos klasė buvo maža, suolai ilgi, nevienodo ilgumo, be atverčiamų viršelių. Mokytojas staliuko neturėjo. Prie lango buvo didelis vazonas, į kurį mokytojas mėtydavo nuorūkas.

Ant klasės sienų kabėjo trys žemėlapiai, caro portretas, *Spasitelio* (Gelbėtojo) ikona ir paveikslas, kuriame

¹ Книга Виленского учебного округа на 1883–1884 учебный год, Вильна, 1884.

² Кауно apskrities archyvas, f. 50, ap. 1, b. 18587, l. 4–5.

buvo pavaizduota traukinio nuvirtimo nuo bėgių avarija. Po paveikslu buvo priklijuota kortelė su ranka rašytu užrašu „Bože Caria chrani“ („Dieve, saugok Carą“). Kampe stovėjo spinta su knygomis. Vadovėlius mokiniams duodavo mokykla. Sąsiuvinius mokiniai patys pirkdavo arba išgydavo neliniuoto popieriaus ir patys suliniuodavo (taip buvo pigiau). Sąsiuviniai buvo labai prasti. Kainavo po 2 kapeikas, o popieriaus lapas – tik 0,5 kapeikos. Rašomoji plunksna kainavo vieną skatiką (pusę kapeikos). Kiaušinis tuo laiku kainavo 1 kapeiką, sviesto svaras (apie 400 gramų) – 15–20 kapeikų, juodos duonos svaras – 1 kapeiką.

Mokykloje buvo trys skyriai, bet juos ne visi mokiniai baigdavo.

Vadovėliai – „*Rodnoje slovo*“ („Gimtasis žodis“), *Katekizmas*, *Bažnyčios istorija* buvo lietuvių kalba, bet rusiškėmis raidėmis.

Pastato, kuriame buvo mokykla, kieme stovėjo kitas namas. Viename jo gale gyveno uriadnikas (policijos žemesnysis pareigūnas), o kitame – mokinių bendrabutis. Mat mokykla buvo vienintelė valsčiuje, o valsčius – didelis. Bendrabutyje gyveno iš toli nuo mokyklos atvykę mokiniai, čia dar buvo sargo butas. Palei sienas įtaisyti gultai, o ant jų čiužiniai, prikimšti šieno ar šiaudų. Vakare gulti eidavo anksti. Keldavosi taip pat anksti. Mat mokiniai patys sau virdavo valgi. Krosnį pakurdavo sargienė.

Mokykloje pamokos buvo rusų kalba. Pradedantiems mokytis buvo sunku. Mokytojai niekino lietuvių kalbą, tikyba, klastojo Lietuvos istoriją. Vaikai namuose buvo mokomi skaityti lietuviškai iš maldaknygių.

XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Veprių liaudies (pradžios) mokykloje dirbo mokytojas Risovas. Jam išėjus į pensiją, dirbo Šutenka³.

Senoje, rusiškoje mokykloje mokėsi: profesionaliosios muziejinkystės puoselėtojas, dailininkas, dailėtyrininkas, pedagogas Paulius Galaunė, jo brolis kunigas Jonas Galaunė, kunigas Antanas Šarka, Mato, Antanas Šarka, Kazio, inžinierius K. Vasiliauskas, geodezininkas Medardas Ratautas, kunigas Felicijonas Žentelis, poetas, dramaturgas Petras Vaičiūnas, gydytojas psichoneurologas profesorius Viktoras Vaičiūnas, kunigas Stasys Razumas, kunigas Juozas Vaičiūnas, pasiuntinys Lotynų Amerikoje, vertėjas, rašytojas Povilas Gaučys, teisininkai Vincas Šarka ir Stasys Žentelis, laikraštininkas filatelistas Ignas Sakalauskas, mokytojas Jonas Jurkūnas ir kiti.

Lietuviška mokykla buvo įsteigta dar nesibaigus Pirmajam pasauliniam karui, 1916 metais⁴. Kas joje buvo pirmas mokytojas – neaišku. Mokytojas Jonas Jurkūnas (gim. 1883) savo atsiminimuose rašo, kad 1918 m. buvo organizuojamas parapijos komitetas. Jo pirmininkas buvo Veprių klebonas kanauninkas Kazimieras Krikščiūnas, nariai – Jonas Pečiulis iš Mankūnų kaimo, Jonas Šarka iš Bar-

Veprių pradžios mokyklos mokytojas Aleksandras Šarka. VM-3627

³ Žemaitytė Z. *Paulius Galaunė*, Vilnius, 1988, p. 22.

⁴ *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 391, ap. 3, b. 1502, l. 185.

būriškio kaimo ir mokytojas Mykolas Šaikūnas. Ar Mykolas Šaikūnas buvo pirmasis lietuviškos Veprių pradžios mokyklos mokytojas? Galima teigti, kad jis. 1919 m. sausio mėnesį Vepriūs užėmus bolševikams, organizuotame Veprių revoliuciniame komitete vėl minima mokytojo Šaikūno pavardė.

1919 metų rudenį Veprių pradžios mokykloje jau dirbo Petrograde baigęs pradžios mokyklos mokytojų mokyklą Aleksandras Šarka iš Kazlaučiznos kaimo.

1924 m. vasario 22 ir 23 dienomis Veprių pradžios mokyklą vizitavo Ukmergės apskrities švietimo skyriaus inspektorius J. Lazauskas. Veprių mokykloje rado dirbančias mokytojas: vedėją – Laurinavičiūtę ir Veroniką Pivoraitę. Mokinių tuokart mokykloje buvo 92. Inspektorius rašo:

„Laurinavičiūtė dėsto pamokas gerai: turi pagalbinių mokslo priemonių gamtai ir krašto mokslui aiškinti, aritmetikos pamokas iliustruoja įvairiais palyginimais iš kasdienio vaikų gyvenimo. Ji dėsto I ir IV skyriuose. I skyriaus mokiniai, išskyrus kelis, paskaito neblogai, parašo sakinį iš 2–3 žodžių, skaičiuoja 10 ribose. IV skyr. mokiniai, matyt, verčiami kalti iš knygų, sunkokai sprendžia uždavinius 4–5 veiksmiais.

Pivoraitė dėsto II ir III skyriuose. Jos komplekte pastebėjau, kad mokiniai II ir III skyr. skaito labai gerai, nagrinėja sakinius

Pagyrimo lapas Ukmergės mokyklos mokiniui Aleksandrui Šarkai už pavyzdinę elgesį ir gerą mokymąsi Romanovų dinastijos 300-ųjų metinių proga. 1913 m. VM

atmintinai: pasako linksni, skaičių, giminę ect. Paprašius parašyti lentoje tuos pačius žodžius, paaiškėjo, kad rašybos nemoka. Tokiu būdu pasirodė, kad Pivoraitė labai daug laiko gaišina etimologijos nagrinėjimui žodžiu, bet visai mažai nagrinėja raštu, todėl mokiniai daro stambias gramatikos klaidas. Taip pat mokiniai mažai įpratę skaičiuoti atmintinai. Bendrai tariant, Pivoraitėi reikėtų įgyti daugiau pedagoginių ir metodinių žinių ir tuomet grįžti mokytojauti.“⁵

1930 m. Veprių pradžios mokykloje mokėsi 106 mokiniai – 57 berniukai ir 49 mergaitės. 99 mokiniai lietuviai, 7 – lenkai. Juos mokė 2 mokytojai: vedėjas Antanas Maldutis (mokytojo cenzas įgytas egzaminų komisijoje prie Švietimo ministerijos) ir Pranas Pauliukonis (mokytojo cenzas įgytas Marijampolės pedagoginiuose kursuose). Abu mokytojai moka rusų ir lenkų kalbas, P. Pauliukonis – dar ir vokiečių ir lotynų k.

Mokyklą lankęs inspektorius K. Gudas rašo:

„Didelis nuomojamas prie kelio namas – tai Veprių pradžios mokykla. Iš oro pusės atrodo gražus, šviesus ir mokyklai tinkamas, bet viduje pasižvalgius išpūdis gaunasi neigiamas, nes tinkas aptrupėjęs, pro apatinius namo vainikus švilpia vėjas ir, pasak mokytojų, žiemos metu esančios labai šaltos klasės.

Mokykla yra dviejų komplektų. Joje dirba mokytojai: Maldutis Antanas – mokyklos vedėjas ir Pauliukonis Pranas – mokytojas. Nors Veprių valsčiuje mokslas neprivalomas, bet mokinių mano vizitavimo dieną prisirinko daug. Mokiniai yra švarūs ir padoriai aprenkti. Iššauktas prie lentos mokinys atiduoda vyresniesiems atitinkamą pagarbą; klasėj elgiasi padoriai; vaikai yra drausmingi; išeidami namo tinkamai su savo auklėtojais atsisveikina.

Skaitau, kad mokyklos vedėjas Maldutis, turįs mokyklos darbe jau dešimties metų praktiką, ir antrasai mokytojas Pauliukonis, baigęs Lietuvos universitetą, abu mokymo ir auklėjimo darbe pedagoginių žinių pakankamai turi ir tas žinias sąmoningai panaudoja kaip mažų,

СВИДѢТЕЛЬСТВО.

оъ *Марко Александръ Юрьевиче* 25 мая 1876 года, оура на основаніи Высочайше утвержденномъ 22 Апрель 1868 г., 13 Декабря 1894 года и 11 Декабря 1895 года Императорскаго Государственнаго Совета о спеціальныхъ испытаніяхъ по Министерству Народнаго Просвѣщенія, подтвержденъ въ 1918 году испытанію оъ Императорскаго Комитета Петроградскаго Учебнаго Округа и оказалъ слѣдующія познанія въ предметахъ:

1) оъ Закоуъ Божіемъ	отлично 5/
2) „ Русскомъ языкѣ	хорошо 4
3) „ Русской Исторіи	хорошо 4
4) „ Географіи (общей и Русской) удовлетворително 3/	
5) „ Арменіи	хорошо 4/
6) „ Церковнаго Члененія	отлично 5/
7) „ Польши	хорошо 4/
8) „ Пыліи	„

Такъ какъ познанія эти признаны ономъ удовлетворительными, то означенный *Марко Александръ Юрьевиче* назначенъ учителемъ начальныхъ училищъ, а *Марко Александръ Юрьевиче* назначенъ преподавателемъ въ высшимаго училища.

Въ удостовѣреніе чего, дано это свидѣтельство за надлежащими подписаніями и съ приложеніемъ печати Канцеляріи Попечителя Петроградскаго Учебнаго Округа. Петроградъ, Мая 24 оня 1918 года.

Въ Канцеляріи Петроградскаго Учебнаго Округа
 1. Попечитель *В. Смирновъ*
 2. Секретарь *В. Смирновъ*
 3. Замѣститель Секретаря *В. Смирновъ*

Сдѣлано за свидѣтельство три рубля внесены въ Петроградское Губернское Казначейство подъ квитанцію отъ *Смирновъ* 1918 г. за № 66393

1918 05 24 Petrograde išduotas pažymėjimas A. Šarkai apie pradžios mokyklos mokytojo vardo suteikimą. VM

⁵ LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1403, l. 19.

Įvairių Ukmergės pradžios mokyklų mokiniai, susirinkę laikyti stojamųjų egzaminų į Ukmergės gimnazijos pirmąją klasę. Už mergaičių sėdi Ukmergės gimnazijos mokytojai. Apie 1921 m. VM-779

Veprių pradžios mokyklos mokytojos Matelienė ir Zarankienė su mokiniais. Stovi (iš dešinės): 2-a Elena ir 3-ia Veronika Žentelytės. 1923 m.

Veprių pradžios mokyklos mokiniai. Viduryje sėdi (iš kairės): Veprių parapijos klebonas Boleslovas Vėgėlė (su skrybėle ir akiniais) ir Veprių pradžios mokyklos vedėjas Antanas Maldutis (su žiemine kepure). Apie 1934 m. VM-1349

Veprių pradžios mokyklos šokių ratelis. Sėdi (iš kairės): ratelio vadovas mokytojas Vladas Raila, Veprių pradžios mokyklos vedėjas Antanas Maldutis, muzikantas ūkininkas Šidlauskas

taip ir suaugusių jaunuolių švietimui. Be to, dar Veprių mokytojai turi nemažus savo knygynėlius ir, matyt, kad savo žinias gilina, literatūrą seka, ką skaitau sveikintinu dalyku.”⁶

Mokyklos žemės ir pastatų nuosavybės teisės buvo įformintos perdavimo aktu 1929 m. spalio 2 d., kai Ukmergės apskrities žemės tvarkytojo padėjėjas G. Salmonaitis perdavė Švietimo ministerijos įgaliotam Ukmergės apskrities II rajono pradžios mokyklų inspektoriui Kaziiui Gudui pradžios mokyklos reikalams skirtą Ukmergės apskrities Veprių dvaro žemės sklypą Nr. 34 bendro ploto 1913 m², iš jų: sodybos – 1407 m², kelių – 0,0506 ha (506 m²)⁷.

Veprių pradžios mokyklos žemės sklypo ir jame esančio turto 1931 m. gruodžio 17 d. aprašyme paminėta, kad mokykla turi 3,5511 ha žemės, gautos 1925 m. lapkričio 24 d. iš Žemės reformos departamento: I rūšies žemės 0,1912 ha ir 3,3599 ha II rūšies. Žemės sklype yra gyvenamasis namas, pastatytas 1906 m. (tai mokyklos pastatas), sandėliai, statyti 1931 m., kluonas – 1930 m., nuošalė – 1930 m.

Namas, statytas 1906 m., buvo 22,8 m ilgio, 8,30 m pločio ir 3 m aukščio. Sienos buvo rąstų, stogas – gontų. Būklė – vidutinė⁸.

1932 metais tebebuvo 2 komplektai ir vedėjas tebebuvo Antanas Maldutis, o Pauliukonio vietoje dirbo Petras Puikauninkas. Abu lietuviai, abu Romos katalikai. Šioje mokykloje Maldutis dirbo ketvirtus, o Puikauninkas antrus metus. A. Maldutis pedagoginį darbą dirbo dvyliktus metus, Puikauninkas – antrus.

Prie mokyklos buvo 3 ha žemės⁹.

1932 metais mokykloje mokėsi 36 berniukai ir 39 mergaitės. Visi lietuviai. Pirmame skyriuje mokėsi 12 berniukų ir 2 mergaitės, antrame – 6 berniukai ir 12 mergaičių, trečiame – 10 berniukų ir 17 mergaičių ir ketvirtame – 8 berniukai ir 8 mergaitės¹⁰.

1936 mokslo metais Veprių pradžios mokykloje mokėsi 42 berniukai ir 50 mergaičių.

1938 pilietinių metų apyskaitoje nurodoma, kad mokykloje dirbo keturi

Veprių pradžios mokyklos mokiniai su mokytojais ir svečiais. Sėdi (iš kairės): mokytojas Jončys, Veprių parapijos klebonas B. Vėgėlė, Ukmergės apskrities švietimo skyriaus inspektorius Jonas Jurkūnas, mokytoja Jončienė. Apie 1934 m. VM-6054

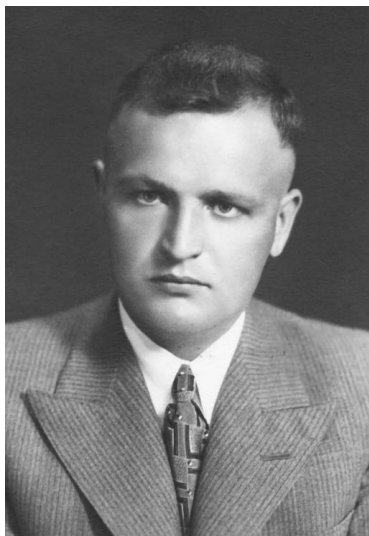
⁶ LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1502, l. 185, 187a.

⁷ LCVA, f. 1690, ap. 1, b. 5, l. 227.

⁸ Ten pat.

⁹ LCVA, f. 1690, ap. 1, b. 26, l. 215.

¹⁰ Ten pat.

Veprių pradžios mokyklos mokytojas Vladas Raila, mokyklos šokių ratelio ir Veprių futbolo komandos vadovas. 1943 m. Norvilaitės-Skorpik nuotr. VM

Veprių pradžios mokyklos mokytojas Antanas Tatarėlis. Apie 1942 m. VM-6236

Jono Gumbelevičiaus namas Vepriuose, kuriame 1942–1943 m. buvo įsikūrę Veprių pradžios mokyklos V ir VI skyriai

mokytojai. Jų pavardės nenurodytos. Apyskaitą pasirašęs mokyklos vedėjas vyr. II kl. mokytojas Antanas Maldutis, kitas, kiek atsimenu, buvo Kralikauskas, o viena mokytoja buvo Levickienė.

1938 m. spalio 1 d. Veprių pradžios mokyklą lankė 24 berniukai ir 20 mergaičių.

Mokykloje buvo dvi patalpos, kurias skyrė beveik per visą sieną plačios durys. Jos dažniausiai būdavo uždarytos. Reikalui esant, kai būdavo vienas mokytojas, jas buvo galima atidaryti, kad mokytojas galėtų dirbti su abiem klasėmis.

Padaugėjus mokinių reikėjo keturių mokytojų, suprantama, ir dar dviejų patalpų. Tada mokyklos vedėjas Antanas Maldutis du kambarius atidavė mokyklos klasėms. Tai buvo nedideli kambariai ir mokiniams tekdavo sėdėti po tris viename suole, o vedėjui Maldučiui gyventi virtuvėje.

1938 m. buvo leista atidaryti ir penktą skyrių; jam Veprių klebonas Boleslovas Vėgėlė užleido parapijos salę. Tai buvo Veprių kooperatyvo parduotuvės pastato šiaurinis galas. 1939 mokslo metų pradžioje buvo įrengta klasė VI skyriui

Nepriklausomybės kovų savanorio Stasio Morkūno dar nebaigtame įrengti name miestelio pakraštyje, prie kelio į Pageležius¹¹.

Pageležių pradžios mokykla

Mokykla Pageležiuosė įsteigta 1924 m.¹²

Iš pradžių mokykla buvo dar caro Aleksandro laikais pastatytos arklių pašto stoties name, kuriame gyveno policijos viršininkas (pristavas). Pirmas Pageležių mokyklos mokytojas buvo Morkūnas, vėliau – Jončys, Misiūnas¹³.

Pagal Ukmergės apskrities žemės tvarkytojo 1927 m. rugsėjo 24 d. raštą Nr. 491 mokyklai paskirta 2,3 ha II rūšies ir 0,3957 ha III rūšies žemės. Buvo pastatytas namas mokyklai ir mokytojui butas, tvartas, išvietė, iškastas šulinys¹⁴.

Mokykla ir kiti statiniai buvo pastatyti apytikriai toje vietoje, kur stovėjo pereinamasis kalėjimas, į rytus nuo vieškelio į Siesikus.

1930 metais Pageležių pradžios mokykloje jau dirbo mokytojas Vladas Misiūnas. Jis buvo baigęs Mokytojų seminariją.

1932 m. spalio 1 d. Statistikos žiniose rašoma, kad Pageležių pradžios mokykloje Vladas Misiūnas dirba jau antrus metus, o iš viso – trečius. Mokykla turi savo namą ir 2,8407 ha žemės sklypą. Mokinių tais metais buvo 27, iš jų – 12 berniukų ir 15 mergaičių. Visi buvo lietuviai ir visi katalikai¹⁵.

1933 m. kovo 1 d. Statistikos žiniose rašoma, kad mokykloje dirba tas pats mokytojas Vladas Misiūnas, kad Pageležiuose jau veikia paštas. Mokinių 1933 m. kovo 1 d. iš viso 44, iš jų 23 berniukai ir 21 mergaitė. Veikia visi skyriai. Suaugusiųjų kursai neveikė¹⁶.

1938 pilietinių metų apyskaitoje rašoma, kad mokykloje dirba vienas mokytojas, o tikybos mokytojas kunigas atvažiuoja.

1936 metais mokykloje mokėsi 24 berniukai ir 22 mergaitės. 1938 metais – 9 berniukai ir 5 mergaitės. 1939 metais – 18 berniukų ir 22 mergaitės. 1937–1938 mokslo metais IV skyriuje buvo 7 mokiniai ir visi jį baigė¹⁷.

1939 m. sausio 4 d. mokyklos turtas ir išlaidos buvo tokios:¹⁸ mokyklos 2,8407 ha žemės įkainoti 23 704 Lt sumai. Suolų mokykloje buvo 20, spinta 1, stalas 1, krėslai 2, rašomosios lentos 2, kitų daiktų – 9.

Mokytojo reikalams buvo 1 stalas ir 2 krėslai. Iš viso inventoriaus buvo už 1333,6 Lt.

Knygynėliai: mokiniams paskaityti knygų – 249 egz., mokytojo reikalams – 38 egz., beturčių mokinių vadovėlių – 75 egz.

Iš viso 1204,5 Lt sumai.

Mokslo priemonių: gaublys – 1, Lietuvos žemėlapių – 2, Europos žemėlapių – 2, pusrutulių žemėlapių – 3, kitų žemėlapių – 1, sieninių paveikslų – 12, smuikas – 1, laikrodys – 1, kitų mokslo priemonių – 33.

Iš viso 525 Lt sumai.

Mokytojas Vladas Misiūnas Pageležių pradžios mokykloje dirbo iki 1939–1940 mokslo metų pabaigos. Po jo dirbo mokytojas Usaitis. Tuo laiku

¹¹LCVA, f. 1690, ap. 1, b. 15, l. 221.

¹²LCVA, f. 1690, ap. 1, b. 26, l. 71.

¹³Pageležiai, *Kregždutė*, 1936, liepa, nr. 7, p. 107.

¹⁴LCVA, f. 1690, ap. 1, b. 5, l. 1.

¹⁵LCVA, f. 1690, ap. 1, b. 26, l. 71, 72.

¹⁶LCVA, f. 1690, ap. 1, b. 26, l. 217.

¹⁷LCVA, f. 1690, ap. 1, b. 15, l. 229.

¹⁸LCVA, f. 1690, ap. 1, b. 15, l. 230.

Aklojo Ežero pradžios mokyklos moksleiviai su mokytojomis (iš kairės) Vaclova Paškevičiūtė (Sadzevičienė) ir Janina Dilytė. Apie 1953 m. Iš V. Sadzevičienės albumo

Aklojo Ežero pradžios mokyklos mokytoja Vaclova Sadzevičienė su IV klase. 1960 05 30. Iš V. Sadzevičienės albumo

mikrorajono mokyklų ketvirtųjų klasių mokiniai baigiamuosius egzaminus laikydavo vienoje mokykloje, dažniausiai – Veprių pradžios mokykloje. 1941 metų pavasarį Veprių mikrorajono mokyklų egzaminų komisijos pirmininku buvo Pageležių pradžios mokyklos vedėjas Usaitis.

Pageležių septynmetės mokyklos mokytojai su išleidžiamąja VII klase. 1959 m.

Pageležių aštuonmetės mokyklos mokiniai su mokytoja Birute Palaimiene. Apie 1963 m. VM

Pageležių aštuonmetės mokyklos mokiniai, mokytojai ir mokinių tėvai. 1964–1965 m. m.

*Pageležių
aštuonmetės mokyklos
mokytojai (iš kairės):
Regina Šimkevičiūtė,
Valerija Subačienė,
Bronė Pečiulienė,
Leonora Visockaitė,
Antanas Jočys,
neatpažinta,
direktorius
Algirdas Kaselis,
Birutė Palaimienė,
Edvardas Simutis.
1978 m. gegužės mėn.*

Tų pačių 1941 metų birželio 14 dieną Pageležių pradžios mokyklos mokytojas buvo ištremtas į Sibirą.

1941 metų rudenį Pageležių mokykloje jau dirbo mokytojas Bronius Lagūnavičius. Jam dirbant mokykla išaugo į septynmetę, vėliau – į aštuonmetę mokyklą. Nuo penktos klasės mokiniai atvažiuodavo keleiviniais autobusais iš tada dar veikusio Āklojo Ēžero durpyno gyvenvietės, Tabalų durpių briketų įmonės gyvenvietės, dar ir dabar vadinamos Barakais. Nuo Ukmergės pusės autobusais atvažiuodavo arčiau plento buvusių Vengrių, Mankūnų, Bernótiškio ir kitų vietovių, vienkiemį vaikai. Klasėse būdavo iki 40-ties vaikų.

Pustelninkų pradžios mokyklos vedėjas Bartkus (sėdi viduryje) ir mokytoja Angelė Marčiulionytė (į dešinę nuo direktoriaus) su mokiniais ir jų tėvais. Apie 1943 m.

Ilgabračių septynmetės mokyklos V klasė su mokytoja Prane Kazakevičiūte (Mačiulienė). 1953 m. Iš P. Mačiulienės albumo

Pasibaigus Aklojo Ežero durpyno durpėms, užsidarė ir Tabalų durpių briketų įmonė, išsikėlė darbuotojų šeimos, sumažėjo mokinių ir Pageležių mokykloje. Kol buvo daug mokinių, dirbo ir nemažai mokytojų. 1959–1960 mokslo metais Pageležių mokykloje dirbo aštuoni mokytojai: direktorius Bronius Lagūnavičius, Lagūnavičienė, E. Grinienė, K. Jaskūnas, Virbalienė, B. Palaimienė, L. Visockaitė, A. Jaskūnienė. Mokykla buvo dar sename, pradžios mokyklai statytame mediniame name. Direktoriumi dirbant Pranui Arlickui, buvo statomas mūrinis pastatas mokyklai.

Po P. Arlicko Pageležių aštuonmetės mokyklos direktorius buvo Pakanavičius, po jo – Šulskis. Mokykloje mokinių mažėjo. Dirbant direktoriumi Algiiui

Ilgabradų septynmetės mokyklos mokytojai poilsio metu (iš kairės): Pranė Kazakevičiūtė, direktorius Jeronimas Stankūnas su žmona Genovaite ir sūneliu, Zinaida Braželytė ir valytoja Elena Martusevičienė. Apie 1954 m.

Ilgabradų septynmetės mokyklos VII klasės mokiniai su mokytojais po baigiamųjų egzaminų. Antroje eilėje mokytojai (iš kairės): Pranė Kazakevičiūtė, Autukaitė, Vladas Mačiulis, Vilhelmina Radžiuvienė, direktorius Jeronimas Stankūnas, Valerija Rankevičienė, Marija Ruseckaitė, Marytė Užkurytė. Iš P. Mačiulienės albumo

Kaseliui, 1978 m. mokinių Pageležių mokykloje vis mažėjo, o po jo dirbant Survilai per dvejus metus mokinių taip sumažėjo, kad mokykla tapo pradine, kurioje dirbo tik dvi mokytojos. Mokyklos vedėja buvo Valerija Subačienė.

1991–1992 mokslo metais Pageležių pradžios mokykloje tebuvo aštuoni mokinukai, kuriuos mokė ta pati V. Subačienė.

1992 metais vasarą uždarius Jonavos rajono Ilgabradų pradžios mokyklą, jos vaikai pradėjo lankyti Pageležių mokyklą. Iš ten mokiniai atvažiuodavo maršrutiniais autobusais, važiuojančiais Ukmergės link. Tais metais Pageležių mokykloje mokėsi 21 mokinys.

Nuo 1992 metų Pageležių pradžios mokykloje jau dirbo jauna mokytoja Jolita Palaimienė. Ji dirbo iki 2003 metų gegužės mėnesio. Jos darbo metu mokinių skaičius mokykloje svyravo nuo 19 iki 25.

2001 metų pavasarį mokytoja V. Subačienė baigė darbą mokykloje. Po jos dvejus metus dirbo Ona Žižienė. Vėliau mokytojos dėl įvairių priežasčių dažnai keitėsi. Dirbo ukmergiškės V. Šimkienė (Darulytė) ir Renata Našlėnienė, nuo 2006 metų – Regina Kižlaitė iš Ukmergės. 2007–2008 mokslo metais buvo 13 mokinių.

Mokytoja Jolita Palaimienė, dirbusi 1992–2003 metais, apie savo darbą Pageležiuose prisimena, kad išimintiniausi jos organizuoti renginiai buvo kalėdinės eglutės. Tai buvo šventė ne tik mokinukams, bet ir visiems Pageležių kaimo vaikams, nes čia nebuvo nei kultūros namų, nei šiaip kokios įstaigos, kur būtų organizuojami kokie nors renginiai vaikams. Kalėdų senelis atvažiuodavo arkliu pakinkytomis rogėmis, o jei nebūdavo sniego, ateidavo pėsčias per laukus.

Buvusių Ilgabradių aštuonmetės mokyklos mokytojų ir mokinių susitikimas. Sėdi mokytojai (iš kairės) Vaclova Mankevičienė, Vaclova Sadzevičienė, Alfa Paškauskienė, Pranė Mačiulienė, Olimpija Narkevičienė, direktorė Felicija Žentelienė, Vilhelmina Radžiuvienė, Genovaitė Kaminskienė, Rufinas Mankevičius. Stovi buvę mokiniai su antrosiomis pusėmis. Iš V. Sadzevičienės albumo

Pageležių pradinės mokyklos I ir III klasės. Mokytoja Vaida Šimkienė. 2003–2004 m. m.

Gražios būdavo ir Rudenėlio šventės. Vaikai ruošdavo rudens gėrybių parodas, ateidavo tėvai, kartais ir seneliai, žiūrėdavo vaikų vaidinimus, dalyvaudavo žaidimuose. Su mokytoja O. Žižiene mokiniai organizuodavo paukščių sugrįžimo šventes, tėveliai padarydavo ar padėdavo vaikams padaryti inkilėlių. Su mokinių talka būdavo prižiūrima aplinka prie koplytstulpio Pauliaus Galaunės atminimui.

Pageležių pradžios mokykla uždaryta 2008 metais.

(Remtasi LCVA archyvo medžiaga ir Pageležiuose dirbusių mokytojų Elenos Grinienės, Birutės Palaimienės, Valerijos Subačienės, Jolitos Palaimienės prisiminimais.)

Pageležių pradinės mokyklos II ir IV klasės. Mokytoja Renata Našlėnienė. 2003–2004 m. m.

Veprių vidurinės mokyklos Pageležių pradinio ugdymo skyrius. Mokytojos (iš kairės): Regina Kižlaitė ir Danutė Jasaitienė. 2007–2008 m. m.

Kalėdų Senelio dovana džiaugiasi Laura Alionskaitė. 2007 12 20

*„Rudenėlio“ šventė
Pageležių pradinėje
mokykloje. 2002 m.*

*Veprių vidurinės
mokyklos Pageležių
pradinio ugdymo
skyrius. Mokytoja
Renata Našlėnienė.
2005–2006 m. m.*

Sližių pradžios mokykla

Įkurta 1923 metų sausio mėnesį¹⁹. Kokiame pastate ji buvo, tikslių žinių neteko aptikti. Yra nuomonė, kad buvo kokiame nors Sližių dvaro pastate. Jono Jurkūno duomenimis, mokyklai naujas namas pastatytas iš Knýzlaukio dvarelisio svirno.

Sližių pradžios mokyklos steigimo vargus išvargė mokytojas Jančius. Jis Sližiuosė paliko labai gražų atminimą. Atleistas iš tarnybos mirė džiova 1930 metais. Palaidotas Gėlvonų kapinėse²⁰.

1924 m. vasario 22 d. mokyklą vizitavo Ukmergės apskrities švietimo skyriaus inspektorius J. Lazauskas. Tuo metu mokykloje mokytojavo Krivickaitė (vardas nenurodytas). Veikė pirmas ir antras skyriai, nes mokykla buvo tik nuo 1923 metų sausio mėnesio. Mokytoja čia dirbo pirmus metus. Mokytojų kursų nelankiusi, tad ir jos pamokos

¹⁹LCVA, f. 1690, ap. 1, b. 26, l. 72.

²⁰Sližiai, *Kregždutė*, 1936, liepa, nr. 7, p. 106.

buvo dėstomos „savo metodais“. Mokiniai skaitė labai daug, bet tik mechaniškai. Nedaromas išanginis pasikalbėjimas, nenagrinėjamas skaitytas straipsnelis katechizacijos būdu. Mokiniai verčiami straipsnelį papasakoti ir, žinoma, nesugeba, arba kai kurie atmintinai „iškala“ ir knygą užvertę tą straipsnelį žodis žodin „papasakoja“.

Per aritmetikos pamokas daugiausia sprendžiami abstraktūs uždavinėliai, pvz., $2+3$; $3+7$; $4-2$ ir t. t., konkretūs uždaviniai mažai daromi. Mokytoja manė, kad I skyriaus mokiniams tai bus per sunku.

Inspektoriaus nuomone, ateisiančiais mokslo metais Krivickaitei mokytojauti būtų galima leisti tik su sąlyga, jei per vasarą ji lankytų pedagogikos kursą²¹.

Ukmergės apskrities II rajono pradžios mokyklų inspektoriaus lankymo apyskaitoje 1930 07 01 rašoma, kad mokykloje lankymo dieną dirbo mokytojas Albinas Grybas. Jis – vedėjas, Sližių mokykloje dirbo dvejus metus. Nevedęs. Baigęs mokytojų seminarijos tris kursus. Mokinių tais mokslo metais buvo: 7–8 metų – 12 berniukų ir 13 mergaičių; 9–13 metų – 30 berniukų ir 30 mergaičių; I skyriuje – 28 berniukai ir 24 mergaitės, II skyriuje – 8 berniukai ir 17 mergaičių, III skyriuje – 3 berniukai ir 1 mergaitė, IV skyriuje – 3 berniukai ir 1 mergaitė.

Žiniose apie tėvų komitetą, paskaitas, vakarėlius ir kt. pažymima, jog 1930 m. vasario 16 d. vyko paskaita tema „Vytauto Didžiojo, Lietuvos kunigaikščio, darbais“. Lankytojų buvo 94. 1930 m. birželio 1 d. – paskaita tema „Švaros savaitės reikšmė ir tikslas“. Klausytojų – 81²².

1932 m. spalio 1 d. Sližių mokyklos, susidedančios iš trijų komplektų: Sližių, Knyzlaukio ir Kunigiškių, vedėjas buvo Albinas Grybas. Knyzlaukio kaime buvusioje mokykloje dirbo vedėjas Albinas Grybas (28 metų), Sližių komplekte – Adelė Grybienė, Kunigiškių – Ona Dunauskaitė (24 metų). Visi katalikų tikėjimo, visi lietuviai.

A. Grybas buvo baigęs mokytojų seminarijos 3 kursus, O. Dunauskaitė ir A. Grybienė – mokytojų mergaičių seminariją²³.

1932 m. gruodžio 1 d. Sližių pradžios mokykloje ir Knyzlaukio bei Kunigiškių komplektuose dirbo tie patys mokytojai: vedėjas Albinas Grybas, Adelė Grybienė, tik vietoje Onos Dunauskaitės dirbo mokytojas Juozas Kralikauskas.

Sližių komplekto mokykla turėjo nuosavą namą ir 3 ha žemės prie mokyklos.

Knyzlaukio komplektas dirbo iš Johanos Žentelienės išnuomotame namo gale. Čia iš Sližių dirbti atvažiuodavo vedėjas Albinas Grybas. Sližių komplekte dirbo jo žmona Adelė. Kunigiškių komplekte dirbo Juozas Kralikauskas, kuris turbūt buvo atsarginis mokytojas. Jis yra dirbęs ir Veprių pradžios mokykloje.

1932 m. mokykloje mokėsi 109 mokiniai. Gimtosios kalbos atžvilgiu

Sližių trijų komplektų pradžios mokyklos vedėjas, šaulys Albinas Grybas

²¹LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1403, l. 18.

²²LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1502, l. 197.

²³LCVA, f. 1690, ap. 1, b. 26, l. 72.

buvo: lietuvių – 94, lenkų – 7 (Kunigiškių komplekte), rusų – 8 (Knyzlaukio komplekte, visi 8 iš Sukinių kaimo). Tikybos atžvilgiu: katalikų – 95, stačiatikių – 2, sentikių – 12²⁴.

Sližių ir Knyzlaukio pradžios mokyklų mokiniai su mokytojais Albinu Grybu ir Adele Grybiene. 1936 m. VM

1936 m. Sližių pradžios mokykloje ir jos komplektuose buvo 37 berniukai ir 42 mergaitės.

1938 pilietinių metų apyskaitoje nurodoma, jog Sližių pradžios mokykloje dirba 2 mokytojai (vienas vyras, viena moteris) ir 1 tikybos mokytojas (kunigas).

1938 10 01 buvo 45 mokiniai: 19 berniukų ir 26 mergaitės; katalikų – 41; lietuvių – 41, rusų – 4.

1939 01 01 mokykloje mokėsi 92 mokiniai: 43 berniukai ir 49 mergaitės. Iš jų: lietuvių – 77, rusų – 15; katalikų – 77.

Spalio 1 d. įrašomi tie mokiniai, kurie spalio mėnesį lankė mokyklą, bet žiemos metu nelanko. Tai 7 metų vaikai.

1936–1937 m. m. IV skyriuje buvo 12 mokinių, iš jų baigė IV skyrių – 12 mokinių.

1937–1938 m. m. VI skyriuje buvo 12 mokinių, iš jų baigė VI skyrių – 12 mokinių²⁵.

Mokyklos turtas 1939 m. sausio 1 d. buvo²⁶: žemės 3 ha, kurios vertė 1500 Lt. Inventoriaus mokyklos reikalams buvo: suolų – 37, spintos – 2, stalai – 2, krėslų – 2, rašomosios lentos – 2, kitų daiktų – 78. Mokytojų reikalams stalų – 2, krėslai – 4, lovos – 2; 2719,45 Lt sumai.

²⁴LCVA, f. 1690, ap. 1, b. 26, l. 139, 140.

²⁵LCVA, f. 1690, ap. 1, b. 15, l. 222.

²⁶LCVA, f. 1690, ap. 1, b. 15, l. 223.

Knygynėliai: mokiniams pasiskaityti – 306 egz., mokytojų reikalams – 35 egz., beturčių mokinių vadovėliai – 159 egz. Visa tai 1335 Lt 35 ct sumai.

Mokslo priemonės: žemėlapiai – 2, sieninių paveikslų – 13, skaitiklių – 2, laikrodžiai – 1; 491,90 Lt sumai.

Mokykla sveikatos atžvilgiu: 1939 m. sausio 1 d. vidutiniškai grindų ploto kiekvienam mokiniui buvo 1,2 m², oro erdvės – 24 kub. metrai. Išvietės kiekvienam komplektui – 2 klozetai.

1937 m. išleista mokyklos išlaikymui: buto nuomai – 320 Lt, remontui – 11 Lt 50 ct, statybai – 261 Lt 75 ct, ūkio reikalams – 540 Lt, beturčiams šelpti – 60 Lt.

Išlaidoms padengti gauta: iš apskrities savivaldybės 261 Lt 75 ct, iš valsčiaus savivaldybės 931 Lt 50 ct.

Mokykloje nuo 1930 metų dirbo mokytojas Albinas Grybas, gimęs 1903 m. gegužės 12 d. 1931 m. vasario 21 d. rašytame prašyme stoti į Lietuvos šaulių sąjungos Veprių šaulių būrį rašė, kad yra baigęs tris mokytojų seminarijos kursus. Karinis laipsnis – vyresnysis puskarininkis²⁷.

A. Grybas Sližių pradžios mokyklos vedėju buvo iki 1942–1943 mokslo metų pabaigos. Po jo kurį laiką ten dirbo Ukmergės mokytojų seminariją baigęs vepriškis Vladas Kuodis. Sužinojęs, kad Sližių pradžios mokyklos vedėju yra paskirtas Napoleonas Dailidėnas, Kuodis išėjo dirbti į Knyzlaukio kompleksą.

Mokytojas N. Dailidėnas prisimena, jog pradėjus jam dirbti Sližių komplekte buvo apie keturiasdešimt mokinių, o Knyzlaukio komplekte – apie 20. Mokiniai buvo švarūs, tvarkingi, drausmingi, jų tėvai – malonūs, paslaugūs.

1944 metų gegužės mėnesį vokiečiai vis aktyviau pradėjo imti jaunus žmones darbams į Vokietiją. Teko mokyklos palėpėj slėpti galimus kandidatus iš gausių šeimų.

1944 metų liepos mėnesį ties Šventąja vyko aršūs mūšiai. Vokiečiams Šventoji buvo gamtinė uždanga ginantis. Mūšiai truko dvi savaites. Mokyklos pastatas irgi nukentėjo. Skardinis jo stogas buvo suvarpytas skeveldrų, inventorius išnešiotas. Dalį žmonės rado ir sugražino.

Prasidėjus mokslo metams Knyzlaukio komplekto mokytojas Vladas Kuodis buvo suimtas, vėliau nuteistas. Į jo vietą atvyko jauna mokytoja Jadvyga Mikučionytė. Ji po dvejų metų išvyko. Didesnė Knyzlaukio komplekto mokinių dalis ėmė lankyti Sližių mokyklą. Susidarė netoli 70-ties mokinių. Teko dirbti dviem pamainomis po du skyrius.

1948 m. atvyko ką tik baigę Ukmergės berniukų gimnaziją du jauni vyrai: Stepas Šidagis ir Jonas Žilėnas. Vėliau Šidagis buvo perkeltas į Veprių priaugančią vidurinę mokyklą. Tada Žilėnas buvo paskirtas dirbti Knyzlaukio komplekte. Jam išvykus, atvyko Alfonsas Urbonavičius, o šiam išvykus buvo paskirta Marytė Našlėnaitė (Vagonienė). Vėliau atvyko Stasys Kaselis.

Apie tą laiką buvo susmulkinti rajonai. Ukmergės rajonas suskilo į du: Šventosios dešiniajame krante buvo Ukmergės, o kairiajame – Smėlių rajonas.

Sližių pradžios mokykla atsidūrė Smėlių rajone. Teko atsiriboti nuo Veprių mokyklos globos ir prisiglausti prie Gėlvonų, kurie buvo maždaug už 11 kilometrų. Buvo sumanyta įsteigti Gėlvonų mokyklos filialą Sližiuose, penktą klasę.

²⁷LCVA, f. 1146, ap. 1, b. 383, l. 1.

Numatyta patalpa tai klasei – iš Sližių kaimo išstremtos Dikčių šeimos namo galas. Reikėjo tik įrengti.

Knyzlaukio pradžios mokyklos mokytoja Marytė Našlėnaitė su mokiniais. Apie 1953 m. VM-6000

Rudenį penkta klasė jau mokėsi.

Ten dirbo mokytojas Stasys Kaselis, o anglų kalbą dėstė mokyklos vedėjas Napoleonas Dailidėnas. Mokslo metų vidury Kaselis buvo perkeltas į Gelvonus, o į jo vietą atsiųsta Adelė Šataitė (Sviderskienė).

V klasė išbuvo tik vienus metus. Knyzlaukio komplektas iš Joanos Žentelienės namo galo, kur buvo klasė, perkeltas į Sukinių kaimą, į Petro Jasiono namą. Tas komplektas pertvarkytas į savarankišką pradinę mokyklą. Sližių mokykla vėl liko dviejų komplektų: centrinis Sližių-Kultuvėnų ir Sližių kaimo – Dikčiaus namuose, kur dirbo Marytė Našlėnaitė. Taip buvo iki 1954 m. rugpjūčio 31 d. Į Sližių pradžios mokyklą atvyko dirbti mokytojai Laima ir Mykolas Misiūnai, o Napoleonas Dailidėnas paskirtas Steponāvos septynmetės mokyklos direktoriumi.

Napoleonas Dailidėnas apie Sližių pradžios mokyklos tėvus ir to krašto jaunimą atsiliepia labai šiltai. Su jaunimu ruošdavę vakarus, vaidinimus: Žemaitės „Mūsų gerasis“, „Martį“, „Petras Kurmelis“ ir kt. Vakarai ir vaidinimai buvo ruošiami mokyklos patalpose. Po vakarų jaunimas sutvarkydavo patalpas, išplaudavo grindis. Geru žodžiu Napoleonas Dailidėnas mini buvusius savo mokinius: brolius Sedleckus, Juozą Sereiką, A. Morkūną, brolius Valančius, Stulpiną, Kazlauską, A. Vereniene (Novikaite) ir daugelį kitų.

1957 m. Sližių pradžios mokykloje jau dirbo Marija ir Vytautas Karietos. Mokykla buvo dvikomplektė. Pačiuose Sližiuose (Kultuvėnuose) dirbo Marija Ka-

Prie naujojo Sližių mokyklos pastato (iš kairės): buvęs Sližių pradžios mokyklos mokytojas Napoleonas Dailidėnas su žmona, S. Nėries kolūkio pirmininkas Steponas Jankeliūnas, buvę mokytojai Adelė ir Albinas Grybai, Sližių pradžios mokyklos vedėjas Vytautas Karieta. 1971 10 23

Mokiniai su mokytoja Maryte Karietiene palieka senąjį Sližių pradžios mokyklos pastatą. Kalba Sližių pradžios mokyklos mokytojas Vytautas Karieta. 1971 10 23

rietienė, o toliau, Sližių kaime, Juozo Dikčiaus name esančiame komplekte dirbo mokyklos vedėjas Vytautas Karieta.

1959 m. buvęs Smėlių rajonas panaikinamas ir vėl priskiriamas prie Ukmergės rajono. Tais pačiais metais per Šventąją pastatytas laikinas tiltas.

1971 m. spalio 23 d. duris atvėrė nauja tipinė dviejų kompleksų pradžios mokykla, pastatyta Sližių gyvenvietės centre. Čia buvo sporto salė, kuria naudojosi ir Salomėjos Nėries kolūkio jaunimas. Prie mokyklos buvo įrengta sporto aikštelė su reikalingais įrengimais. Visa tai pastatyta Stepo Jankeliūno vadovaujamo kolūkio lėšomis. Mokykloje mokėsi S. Nėries kolūkio kolūkiečių vaikai. Priešpiečius

valgydavo kolūkio valgykloje ir už *Sližių pradžios mokyklos mokytoja Marytė Karietienė pamokoje* kolūkio lėšas.

Sumažėjus mokinių, Vytautas

Karieta buvo perkeltas į Veprių vidurinę mokyklą pradinių klasių mokytoju. Kurį laiką Marija Karietienė dirbo viena pusantrios pamainos. Ji su šešimečiais pasiekė gerų rezultatų ir suvedus tuo metu organizuojamų socialistinių lenktynių rezultatus gavo rajono pereinamąją vėliavą.

1986 m. į Sližių pradžios mokyklą antra mokytoja buvo paskirta Kazė Sarapinienė (Kuliešytė), kilusi iš Veprių valsčiaus Slabadės kaimo.

Mokytoja Marija Karietienė Sližių pradžios mokykloje dirbo 35 metus. Ji su malonumu prisimena darbą Sližių pradžios mokykloje, kurios mokinių tėvai geranoriškai bendradarbiaudavo su mokykla. Nemažai mokinių vėliau baigė aukštąsias mokyklas. Mokytojais tapo Virginijus, Vytautas ir Lionginas Mikučioniai, Stasys Valančius, Albinas ir Vytautas Pavasariai, Jurgita Sereikaitė, Verutė Leigaitė, Bronius Puzinas. Audronė Gvozdaitė tapo farmacininke. Įsimintini broliai Algirdas, Stasys ir Eimutis Bartkevičiai, buvę geri Veprių vidurinės mokyklos pučiamųjų orkestro muzikantai, vėliau aukšto lygio specialistai. Puikios mokinės Laimutė ir Rasa Novikaitės, Savickaitės, Minderytės ir kt. Nepaprastai gabūs buvo Jonas Kevelkšta ir jo brolis Petras, tačiau jiems savo gabumų nepavyko realizuoti. Savo tėviškėje sėkmingai darbuojasi Gintutė ir Kęstutis Vereniai, Aušra Narušienė (Savickaitė), Jūratė Kanopkinaitė ir daug kitų, kuriais mokytoja Marija Karietienė didžiuojasi.

1992 m. rugsėjį Sližių pradinėje mokykloje, jau priskirtoje Veprių vidurinei mokyklai, pradėjo dirbti Šiaulių pedagoginio instituto absolventės Zita Bausienė ir Vida Ramanauskienė.

Mokykloje – du komplektai, mokytojos dirba su jungtinėmis klasėmis. Mokinių skaičius įvairuoja nuo 28 iki 12; jie ne tik mokosi pradinio ugdymo dalykų (gimtosios kalbos, pasaulio

pažinimo, matematikos, muzikos, dailės ir technologijų, kūno kultūros, anglų kalbos, tikybos), bet ir dalyvauja būreliuose, kurių yra veikę įvairių: darbščiųjų rankų, kraštotyros, dramos. Kelerius metus buvo įgyvendinama Kryptingo meninio ugdymo (paremto etnokultūra) programa, vesti VMS (Vizualinio mąstymo strategijų) užsiėmimai. Dabar mokiniai gali lankyti ankstyvojo užsienio (anglų k.) kalbos mokymo, lėlių „Lagamino teatro“ užsiėmimus, mielai renkasi į muzikinę studiją „Lietutis“.

Ne kartą Sližių pradinukai yra tapę rajoninių Šauniausiojo moksleivio (R. Mikučionytė), Dailiojo skaitymo konkursų (M. Bausys, I. Lapūnaitė, V. Krikštaponis) prizininkais, IV klasių matematikos olimpiadų prizininkais (A. Narušytė, D. Šimonis, R. Krikštaponytė, R. Tiškutė, V. Savickaitė), o R. Juzelėnas – nugalėtoju, atstovavusiu Ukmergės rajonui respublikinėje olimpiadoje. Mokiniai aktyviai dalyvauja ir dabar rengiamuose konkursuose bei šventėse.

Nuo 2003 m. rugsėjo Sližių pradinė mokykla tapo Veprių vidurinės mokyklos Sližių pradinio ugdymo skyriumi. Dalyvauta daugelio įdomių ir prasmingų projektų vykdyme. Vasarą skyriaus patalpose organizuojama dieninė vaikų vasaros poilsio stovykla „Pušėlė“.

Skyriaus mokiniai – nuolatiniai vietos kaimo bendruomenės rengiamų švenčių, koncertų dalyviai, o vietos gyventojai mielai dalyvauja popietėse, parodose, šventėse, kurias organizuoja mokytojos ir mokiniai. Gražia tradicija tapo medelių

Veprių vidurinės mokyklos Sližių pradinio ugdymo skyrius. Mokytojos Zita Bausienė ir Vida Ramanauskienė su mokiniais. 2006–2007 m. m.

sodinimo talkos prie Gavėnionių tvenkinio – beveik kiekvienas, kelią į gyvenimą pradėjęs Sližiuose, turi savo ažuoliuką, klevėlį ar eglaitę, kurie auga ir sugrįžti į tėviškę kviečia.

(Apie mokyklos darbą nuo 1992 metų pasakojo mokytoja Vida Ramanauskienė.)

Kunigiškių pradžios mokykla

Kunigiškių pradžios mokykla buvo vienas iš Sližių 1923 m. sausio mėnesį įsteigtos mokyklos komplektų. Ar Kunigiškių komplektas buvo įsteigtas tuo pačiu metu kaip Sližių mokykla, išsiaiškinti nepavyko²⁸.

1932 m. spalio 1 d. Sližių pradžios mokyklos lankymo apyskaitoje paminėta, kad Kunigiškių komplekte mokytojauja Ona Dunauskaitė, baigusi mergaičių mokytojų seminariją ir Kunigiškių mokykloje dirbanti antrus metus. Mokykloje tuo metu buvo 9 berniukai ir 10 mergaičių. Visi lietuviai²⁹.

Tų pačių metų gruodžio 1 d. Kunigiškių komplekte dirbo mokytojas Juozas Kralikauskas. Jis galėjo būti atsarginis mokytojas – 1934 metais jis jau dirbo Veprių pradžios mokykloje. Mokytojas Kralikauskas buvo dirbantis trečius metus. Apyskaitos rašymo metu Kunigiškių mokykloje buvo 18 berniukų, 14 mergaičių. Lenkų tautybės buvo 3 mokiniai³⁰.

Įdomu, kodėl toks didelis skirtumas tarp mokinių lankymo spalio 1 d. ir tų pačių metų gruodžio 1 d. Galima manyti, kad spalio mėnesį buvo bulviakasio metas, tai tėvai vaikus palikdavo namie padėti bulves kasti.

Apie 1936 metus darytoje fotografijoje Kunigiškių pradžios mokyklos mokinių pulkelio vidury sėdi jaunas mokytojas Stasys Stasiukaitis ir Ūpninkų kunigas Šereiva. Nuotrauką dovanojusi Emilija Palaimaitė, vadinama Melniko Emiliute, sakė, kad mokykla tuo metu buvo Stasio Januškevičiaus name. Ji tuo metu lankė mokyklą. Tai patvirtina ir Aldona Jasionienė, tuo metu lankiusi Kunigiškių mokyklą.

1938 m. Kunigiškių pradžios mokykla jau buvo savarankiška. Jos vedėjas buvo Stasys Macijauskas. Jo rašytose žiniose Ukmergės apskrities pradžios mokyklų inspektoriumi nurodyta, kad Kunigiškių pradžios mokykloje 1938 m. sausio 1 d. I–III skyriuose buvo 33 mokiniai, o 1939 m. sausio 1 d. I–III skyriuose buvo 26, IV skyriuje 7 mokiniai³¹.

Kunigiškių pradžios mokyklos turtas 1938 metais buvo toks: 20 suolų, 1 spinta, 1 stalas, 1 kėdė, 1 rašomoji lenta, kitų daiktų – 16. Mokytojo reikalams buvo: 1 stalas, 3 krėslai, 1 lova. Iš viso 1000,35 Lt sumai.

Knygos: mokiniams pasiskaityti – 129 egz., mokytojų reikalams – 14 egz., beturčių mokinių vadovėlių – 34 egz. Iš viso 445 Lt 20 ct sumai.

Mokslo priemonių: gaublys – 1, Lietuvos žemėlapių – 2, Europos žemėlapių – 2, pusrutuliu – 2, kitų žemėlapių – 2, sieninių paveikslų – 4, kitų mokslo priemonių – 7. Iš viso 259,5 Lt sumai.

Mokykloje sveikatos atžvilgiu 1939 m. sausio 1 d. buvo: grindų ploto 1 mokiniui – 1,7 m², oro erdvės 1 mokiniui – 4,2 m³, išeinamos vietos 1 komplektui – 2 klozetai.

²⁸LCVA, f. 1690, ap. 1, b. 26, l. 72.

²⁹Ten pat.

³⁰LCVA, f. 1690, ap. 1, b. 26, l. 132.

³¹LCVA, f. 1690, ap. 1, b. 15, l. 2006.

Mokyklos išlaikymui 1938 m. išleista: buto nuomai – 660 Lt, inventoriui įsigyti – 90,25 Lt, mokslo priemonėms – 32 Lt, ūkio reikalams – 174,88 Lt, beturčiams šelpti – 28 Lt.

Kunigiškių pradžios mokyklos mokiniai.

Viduryje sėdi (iš kairės) Upninkų klebonas Juozapas Šereiva ir mokytojas Stasys Stasiukaitis. Apie 1936 m. VM-8149

Išlaidoms padengti iš apskrities savivaldybės gauta – 71,60 Lt³².

Mokyklos vedėjas Stasys Macijauskas Kunigiškių pradžios mokykloje dirbo iki 1940–1941 mokslo metų pabaigos.

Vokietmečiu, 1941–1944 metais, Kunigiškių pradžios mokykloje mokytojavo Ukmergės mokytojų seminariją ką tik baigusi Zofija Lukoševičiūtė iš Veprių. Mokykla buvo Augūno name. Klasės patalpa buvo didelė. Mokinių būdavo 40 ir daugiau, dirbama pusantros pamainos. Mokytoja name turėjo gerą kambarį. Mokinių tėvai buvo rūpestingi. Kunigiškių kaimas didelis. Mokytoja prisimena gegužines pamaldas pas ūkininką didelėje seklyčioje, kur prisirinkdavo daug jaunimo, gražiai giedodavo, o po pamaldų skambėdavo liaudies dainos, rateliai. Fronto metu namas, kuriame buvo mokykla, patrankos sviedinio apgriautas. (Zofijos Lukoševičiūtės, gimusios 1920 m., prisiminimai.)

Frontui pasitraukus 1944 metų rudenį mokykla buvo įkurdinta Apeikiškių kaime, Stasio Tamošiūno name. Kunigiškietė Emilija Palaimaitė prisimena, kad tuojuo po karo (praėjus frontui) Kunigiškių mokykloje dirbo kažkoks vyras iš Veprių.

1945 metais Kunigiškių pradžios mokykloje pradėjo dirbti Ukmergės gimnaziją baigusi Genė Mučinskienė. Mokinių būdavo apie 70, viename suole sėdėdavo po 4–5 mokinius. Dirbo pusantros pamainos. Lankomumas buvo prastas. Kai kurie mokiniai pradžios mokyklą baigėdavo turėdami 14–15 metų. Pradėjus Ūpninkuose veikti septynmetei mokyklai, Kunigiškių mokykloje mokinių sumažėjo.

Pokario laikotarpiu mokytojams dirbti buvo sunku. Be darbo mokyklo-

³²LCVA, f. 1690, ap. 1, b. 15, l. 288.

je, teko darbuotis rinkimų metu: sudarinėti rinkėjų sąrašus, užpildyti ir išnešioti kvietimus balsuoti, budėti rinkimų patalpose. Reikėjo mokytojams ir valstybines paskolas beveik per prievartą išreikalauti iš ir taip menkas pajamas turinčių kolūkiečių ir kitų darbininkų. Pas mokytojus ar net į mokyklas dar gana drąsiai užeidavo Upninkų apylinkėse veikę partizanai.

Vieni iš paskutinių Kunigiškių pradžios mokyklos mokytojų buvo Skuodis ir Skuodienė. Kunigiškių pradžios mokykla buvo uždaryta 1970 metais.

Pakalnės pradžios mokykla

Pakalnės pradžios mokykla buvo įsteigta 1948 metais į Sibirą ištremtos Stanulio šeimos name. Kadangi nuo Pakalnės kaimo ir aplinkinių kaimų iki Vėprių pradžios mokyklos buvo 5 ir daugiau kilometrų, tai čia susirinko daugiau nei 20 mokinių.

Pirmoji Pakalnės mokykloje dirbusi mokytoja buvo Voverienė. Jos vyras dirbo Vėprių mechanizacijos mokykloje. Vėpriuose ji ir gyveno. Mokytoja pėsčia ateidavo 5 kilometrus. Antraisiais metais ji Pakalnėje nebedirbo. Pakalnės mokykloje mokėsis Pranas Atkočiūnas prisimena po mokytojos Voverienės čia dirbus jauną šlubą mergaitę, kuri padirbusi vienus metus išvyko iš Pakalnės.

1951 m. į Pakalnės pradžios mokyklą buvo paskirta ką tik Ukmergės mokytojų seminariją baigusi mokytoja Janė Diliūnaitė, kilusi iš gretimo Užūšilių kaimo. Ji prisimena, kad prieš ją dirbusi mokytoja buvo vardu Stefutė, bet pavardės neprisimena. Diliūnaitė, padirbusi vienus metus, ištekėjo ir išvyko dirbti į vyro tėviškę Jakūtiškius.

Tokio dažno Pakalnės mokyklos mokytojų keitimosi priežastis galėjo būti ta, kad mokykla buvo beveik miške, o laikas buvo neramus.

1952 m. į Pakalnę atvyko dirbti 1950 m. Ukmergės mokytojų seminariją baigęs, iš Pabaisko valsčiaus Savidonių kaimo kilęs mokytojas Romas Dobkevičius. Jis dirbo iki 1956 metų pavasario.

Nuo 1956 metų rudens čia jau ilgesniam laikui įsikuria 1949 m. Ukmergės mokytojų seminariją baigusi, iš Ukmergės rajono Tulpiškių kaimo kilusi mokytoja Stasė Pakonienė. Ji pasakojo, kad jos darbo pradžioje mokyklą lankė daugiau kaip dvidešimt mokinių, o 1965 metais tebuvo tik šeši. Mokykla buvo uždaryta 1965 metais.

Vienas iš Stasės Pakonienės buvusių mokinių Stasys Tamošiūnas pasižymėjo ypatingais gabumais, darbštumu, veiklumu. Kai jį tėvas Jonas Tamošiūnas atvedė į pirmą klasę, Stasiukas jau mokėjo puikiai skaityti, skaičiuoti, rašyti. Mokytoja jį perkėlė iš karto į antrą klasę. Iš šio berniuko išaugo mokslininkas fizikas.

Pakalnės mokykla gyvavo tik 17 metų.

Sukinių pradžios mokykla

Penktojo dešimtmečio pabaigoje ir šeštajame dešimtmetyje sparčiai vyko sodybų tuštėjimas. Iš kaimų į kolūkių gyvenvietes kėlėsi kolūkiečiai, nemaža dalis jaunų šeimų išvyko į miestus. Sumažėjo gyventojų ir Knyzlaukio kaime, kuriame buvo Sližių pradžios mokyklos kompleksas. Mokykla buvo sename, nesuremontuotame Johanos Žentelienės name. Ir mokinių čia nedaug buvo. Už kokių poros

kilometrų į rytus, dešiniame Žuvintos upelės krante, ant kalno Sukinių kaime, kuris tuo metu jau buvo Pabaisko apylinkės teritorijoje, sodybos dar buvo gausios, buvo vaikų, jaunimo. Čia Petro Jasionio name buvo įkurta savarankiška Sukinių pradžios mokykla. Pirma mokytoja dirbo namo šeimininko Petro Jasionio dukra Genė Jasionytė. Jai padirbus apie dvejus metus, čia buvo paskirta mokytoja Marytė Našlėnaitė (Vagonienė). Ji iš Knyzlaukio kaimo, kur gyveno Černiausko name, apie porą kilometrų ateidavo pėsčia, kartais brisdavo per Žuvintos upelę. Maždaug tokio atstumo kelią prieš tai ji eidavo į Sližių pradžios mokyklą. Padirbusi apie porą metų, ji buvo paskirta į Antakalnio pradžios mokyklą. Senas Sukinių kaimo gyventojas Jefimas Artomanovskis prisimena po mokytojos Našlėnaitės trumpai Sukinių mokykloje dirbus jauną vyrą, kurio pavardės jis neprisimena. Po jo čia jau ilgai dirbo mokytojas Juozas Žygelis. Jis čia dirbo iki 1972 metų. Tą datą gerai prisimena tais metais baigęs Sukinių pradžios mokyklos keturis skyrius (klases) Vasilijus Artomanovskis, gyv. Veprių valsčiaus Kultuvėnų kaime.

* * *

Visą Nepriklausomos Lietuvos laikotarpį Veprių apylinkių pradžios mokyklų mokytojai kartu su mokiniais aktyviai darbavosi kultūrinėje dirvoje. Mokytojai, patys degdami meile Nepriklausomai Lietuvai, tą meilę perdavė savo mokiniams. Mokykla buvo tos meilės Tėvynei idėjos ugdytoja.

Programose buvo akcentuojama greta mokomųjų dalykų ugdyti dorą, taurų asmenį. Programų žodyje mokytojui pabrėžiama, kad mokytojas turi neišleisti iš akių mokyklai keliamų auklėjimo tikslų. Tam siekti turi būti naudojama mokomoji medžiaga ir mokinių laisvalaikis.

Tai matyti ir iš mokomųjų dalykų pamokų paskirstymo lentelės:

Dalykai	Skyriai					
	I	II	III	IV	V	VI
1. Tikyba	2	2	2	2	2	2
2. Lietuvių kalba	8	9	7	6	5	5
3. Skaičiavimas	5	6	6	5	5	5
4. Aplinkos ir tėvynės pažinimas	2	3	6	-	-	-
5. Istorija	-	-	-	3	3	3
6. Geografija	-	-	-	2	2	2
7. Gamtos pažinimas	-	-	-	3	4	4
8. Dailės dalykai	2	2	2	2	2	2
9. Rankų darbai			2	2	2	2
10. Dainavimas	2	2	2	2	2	2
11. Kūno kultūra	3	3	3	3	3	3
Iš viso:	24	27	30	30	30	30

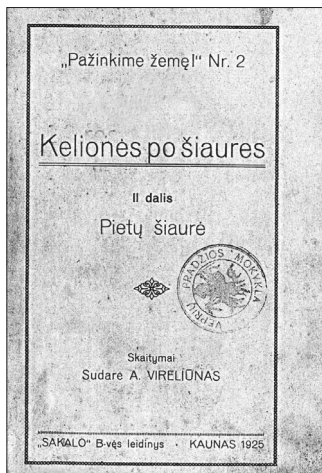
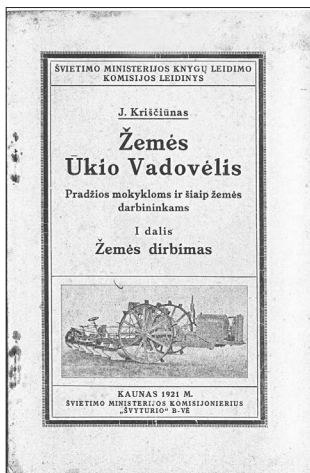
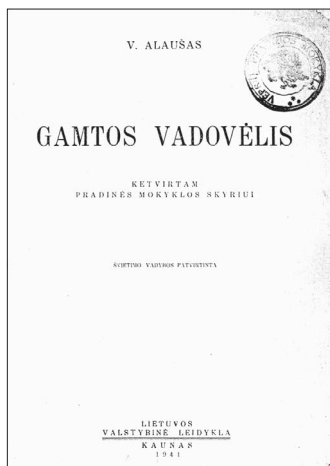
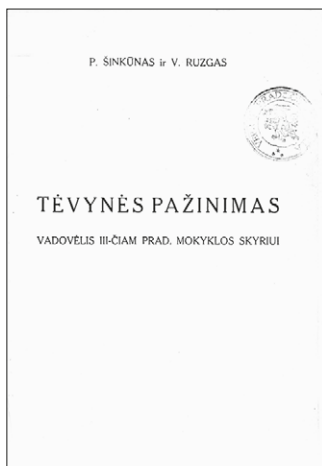
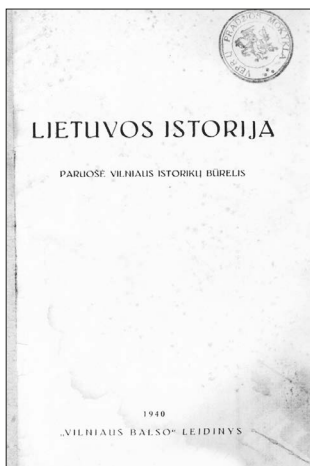
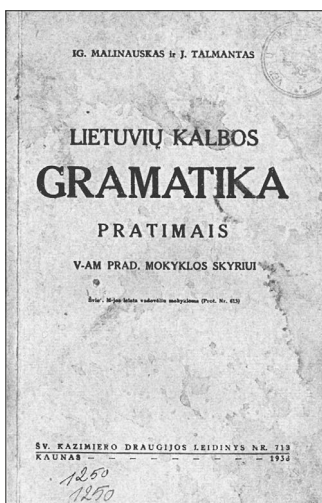
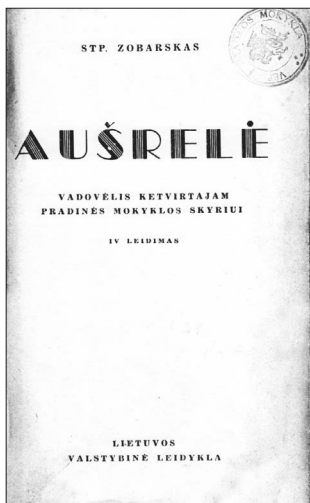
Mokytojas prasilenktų su pedagogo paskirtimi, jeigu tenkintųsi vien pamokomis. Reikia tinkamai vadovauti mokinių laisvalaikiui, kad jis ne griautų to, kas mokytojo kurta pamokų metu, bet priešingai – padėtų brandinti vaiko kilnesnę prigimtį.

Veprių valsčiaus pradžios mokyklų moksleivių športo šventė Veprių šile. 1932 06 19. VM-740

Veprių valsčiaus pradžios mokyklų moksleivių športo šventė Veprių šile. 1934 05 31. Priekyje sėdi (iš kairės): 2-as Veprių klebonas Boleslovas Vėgėlė, 3-ias Veprių pradžios mokyklos vedėjas Antanas Maldutis. VM-869

Lietuvos pradžios mokyklų vadovėlių tituliniai lapai (faksimilė)

Valstybiniam, tautiniam, doriniam, socialiniam ir estetiniam auklėjimui negali būti mokomųjų dalykų, kurie tarnautų tik vienam iš tų tikslų. Visi mokykloje einami dalykai gali ir privalo padėti formuoti taurų auklėtinio charakterį. Visų šių tikslų siekiant labai svarbus yra paties mokytojo pavyzdys.

Tėvų susirinkimuose moksleiviai deklamuodavo Tėvynės meilę ugdančius eilėraščius, rengdavo vaidinimus, kuriuose vyravo dorovę ugdančios temos. Mokytojai tėvams skaitydavo pranešimus.

Veprių mokykloje per visą jos veiklą, ypač po 1924 metų, kai Vepriuose savo veiklą pradėjo Veprių žemesnioji žemės ūkio mokykla, aktyviai darbavosi Jaunųjų ūkininkų ratelis, vėliau pavadintas „Žalio dobilo“ jaunųjų ūkininkų rateliu, kuriam vadovaudavo vienas agronomas. Čia ratelio nariai buvo mokomi sodininkystės, daržininkystės, namų ruošos dalykų. Buvo rengiamos parodos, parodose aktyviai dalyvavę ratelio nariai būdavo apdovanojami. Rateliuose buvo mokoma ir gyvulininkystės dalykų, bitininkystės.

Baigiantis mokslo metams būdavo organizuojamos sporto šventės, kurios vykdavo Veprių šile. Jose dalyvaudavo viso Veprių valsčiaus pradžios mokyklų moksleiviai. Šventės programą sudarydavo nesudėtingi gimnastikos pratimai su trispalvėmis vėliavėlėmis rankose. Švenčių metu grodavo Veprių šaulių orkestras. Šile susirinkdavo daug mokinių tėvų, šiaip žiūrovų.

Tuo metu vyko aktyvus judėjimas Vilniui vaduoti. Sąjungos skyriai kūrėsi ir mokyklose, net vaikų darželiuose, kad jaunimas ir vaikai būtų sąmoninami Vilniaus vadavimo reikalu. Vilniui vaduoti sąjungos skyrius buvo ir Veprių pradžios mokykloje. Pagal amžių: 8 metų – 2; 9 metų – 10; 10 metų – 11; 11 metų – 7; 12 metų – 9; 13 metų – 5; 15 metų 6 mokiniai³³.

Veprių mokykloje iki 1940 metų dirbo mokytojas Vladas Raila. Jis rūpinosi mokyklos biblioteka, vadovavo šokių rateliui. Tautiniams šokiams grodavo armonika ūkininkas Šidlauskas.

1940 m. birželio 15 d. Lietuva aneksuojama. Įsigali nauja konstitucija. Sustabdomos visos Lietuvoje veikusios organizacijos ir draugijos. Suprantama, ir pačios veikliausios – Šaulių sąjunga, jaunalietuviai, politinės partijos. Pakeičiami mokyklų vadovai, o aktyviausi 1941 m. birželio 14–17 d. ištremiami į Sibirą.

Pirmoji sovietų okupacija mokymo procesui labai didelės įtakos nespėjo padaryti. Buvo ištremtas Veprių mokyklos vedėjas Antanas Maldutis. Jis buvo Veprių šaulių būrio valdybos pirmininkas. Tą pačią dieną ištremtas ir būrio vadas, Veprių žemesniosios žemės ūkio mokyklos matematikos mokytojas, atsargos jaunesnysis leitenantas Pranas Strazdas.

Antanas Maldutis, iš tremties grįžęs apie 1962 metus, buvo užjęs į Veprių vidurinę mokyklą, prašėsi priimamas į darbą sekretoriumi, bet tuo metu buvęs Veprių vidurinės mokyklos direktorius, matyt, pasitaręs su Švietimo skyriumi, kaip tremtinio jo nepriėmė. Tuo metu buvo neįmanoma, kad tremtinys dirbtų mokykloje.

³³LCVA, f. 1690, ap. 1, b. 26, l. 145a.

1939–1940 mokslo metų Veprių pradžios mokyklos kronika*

Jonas Žentelis

1939 m. rugpjūčio 31 d. pasitarta mokymo reikalu ir nustatytas budėjimas mokykloje per pertraukas.

Rugsėjo 1 d. pradėtas darbas mokykloje. Bažnyčioje buvo mokiniams skirtos pamaldos. Dalyvavo mokiniai ir mokytojai.

Dirbo šie mokytojai: vedėjas A. Maldutis su I skyriumi – 30 mokinių, mokytoja A. Povilaitienė su I skyriumi – 48 mokiniai, mokytoja J. Levickienė su IV skyriumi – 37 mokiniai, mokytojas V. Raila su VI skyriumi – 26 mokiniai. Tikyba dėstė kunigas B. Vegėlė. Nuo rugsėjo 1 d. pradėjo veikti VI skyrius. Padaugėjo mokinių, o mokytojų trūksta. Būsimojo II skyriaus 17 mokinių po kelis išskirstyti mokytojams V. Railai, A. Povilaitienei, J. Levickienei.

Iš viso mokslo metų pradžioje mokėsi 158 mokiniai. Padaugėjus mokinių ir skyrių, nuo spalio 1 d. leista atidaryti naują komplektą. Mokytoju paskirta Juzė Žvirblytė, kilusi iš Utenės apskrities Debeikių valsčiaus Mikniūnų kaimo, dirbusi Kavarsko valsčiuje, Budrių mokykloje.

Rugsėjo mėnesio pirmomis dienomis prasidėjęs Vokietijos karas su lenkais neigiamai paveikė Veprių visuomenę ir mokinius. Daugiau simpatijų reikia Vokietijai. Tikėtasi, kad sumušus Lenkiją Lietuva atgausianti Vilnių, kurį Lenkija pagrobė 1919 m. spalio 9 d. Karo veiksmai diena po dienos nešė laimėjimus Vokietijai.

Ir Lietuva, norėdama apsisaugoti nuo netikėtų galimų įvykių, sustiprino savo karines pajėgas. Rugsėjo 17 d. buvo paskelbta mobilizacija. Buvo mobilizuotas mokytojas V. Raila. Jam išvykus į kariuomenę, susitrukdė normalus darbas mokykloje. I skyrius, su kuriuo dirbo mokytoja A. Povilaitienė, buvo paleistas. Mokytoja Povilaitienė pradėjo dirbti su VI skyriumi.

Spalio 5 d. grįžo iš kariuomenės mokytojas V. Raila ir tęsė darbą mokykloje su VI skyriumi, mokytoja Povilaitienė toliau dirbo su I skyriumi. Spalio 5 d. atvyko paskirtoji mokytoja J. Žvirblytė. Ji dirbo su V skyriumi, į kurį susirinko 44 mokiniai.

Atidarius naują komplektą, vietoje trūko patalpų. Valsčiaus savivaldybė išnuomojo vienam komplektui patalpą pas Stasį Morkūną. Morkūnas iki spalio 1 d. patalpos neįrengė, tad pamokos spalio mėnesį vyko ir po pietų. Po pietų mokėsi II skyriaus mokiniai.

Nuo lapkričio 1 d. I skyrius paleistas žiemos atostogų, į jo vietą atėjo III skyrius su 47 mokiniais. Su šiuo skyriumi dirbo mokytoja Povilaitienė. II, III ir V skyriai mokėsi mokyklos patalpose, VI – parapijos salėje, IV – Morkūno namuose.

Spalio 11 d. iš ryto radijas pranešė, kad Sovietų Rusija Vilnių gražina Lietuvai (Sovietų Rusija per Vokietijos karą su Lenkija užėmė dalį buvusios Lenkijos su Vilniaus kraštu).

Miestelis pasipuošė vėliavomis. Visur didžiausias džiaugsmas. Mokiniai

* Mokyklos archyve rastą ranka rašytą Veprių mokyklos kroniką spaudai parėngė Jonas Žentelis

iš džiaugsmo net verkė. Mokytojai padarė pranešimą mokiniams apie Vilnių ir darbas mokykloje tą dieną buvo nutrauktas. Spalio 15 d. bažnyčioje vyko iškilmingos pamaldos kaip padėka Aukščiausiam už atgautą Vilnių. Pamaldose organizuotai dalyvavo visuomeninės organizacijos, Veprių žemės ūkio mokykla ir Veprių pradinė mokykla. Po pamaldų Veprių ŽŪ mokyklos patalpose buvo padaryti pranešimai Vilniaus klausimu.

Spalio 22 d. buvo tėvų susirinkimas. Dalyvavo 53 mokinių tėvai. Išrinktas tėvų komitetas. Susirinkimui programą atliko mokiniai: VI skyriaus mokiniai Janė Lukoševičiūtė, Stasys Martusevičius ir P. Gumbulevičius skaitė referatus, V skyriaus mokiniai Genė Karpinskaitė ir Alf. Zinkevičius deklamavo savo kūrybos eilėraščius. Deklamavo ir kitų skyrių mokiniai. Mokytojai su tėvais pasikalbėjo įvairiais auklėjimo klausimais.

1940 m. sausio 1 d. mokykla turėjo namą, klojimą ir tvartą. Visų trobesių vertė 1 300 Lt, 3,5 ha žemės, vertė 3 500 Lt; 68 suolus, 3 spintas, 8 stalus, 12 krėslų, 5 rašomąsias lentas ir 74 kitų daiktų. Mokiniais pasiskaityti 404 knygos, 154 – mokytojų reikalams ir vadovėlių – 123. Knygų vertė 1 999 Lt. Įvairių mokslo priemonių už 473 Lt.

1939 m. mokyklai išlaikyti išleista: buto nuomai 1 662 Lt, remontui 4 Lt, inventoriui 347 Lt, mokslo priemonėms 50 Lt, beturčiams šelpti 60 Lt, algoms mokėti 17 096 Lt, kitiems reikalams 28 Lt. Iš viso 21 081 Lt.

Iš Švietimo ministerijos gauta: 17 311 Lt, iš apskrities valdybos – 213 Lt, iš valsčiaus savivaldybės – 3 526 Lt, iš kitur – 11 Lt.

Kalėdų atostogų mokiniai paleisti gruodžio 22 d. Po atostogų darbas pradėtas sausio 3 d.

Sausio 8 d. prasidėjo dideli šalčiai. Termometras rodė 28 laipsnius šalčio, todėl darbas mokykloje nutrauktas. Sausio 9 d. buvo 31 laipsnis, 10 d. 34 laipsniai ir 11 d. 28 laipsniai šalčio. Sausio 12 d. oras atšilo, šalčio buvo 12 laipsnių ir tą dieną darbas prasidėjo.

Sausio 16 d. šaltis vėl padidėjo, buvo 34 laipsniai, pamokos nutrauktos. Sausio 17 d. – 30 laipsnių, 18 d. – 24, 19 d. 28 laipsniai šalčio. 20 d. šaltis sumažėjo, termometras rodė 13 laipsnių, tačiau tą dieną buvo didelė pūga ir vaikai į mokyklą neatėjo.

1940 m. birželio 12 ir 13 d. buvo VI skyriaus egzaminai. Išlaikė 25 mokiniai. Egzaminų komisiją sudarė: Ukmergės inspekcijos atstovas, Pageležių prad. mokyklos vedėjas J. Usaitis, Veprių prad. mokyklos vedėjas A. Maldutis, skyriaus mokytojas Raila ir tikybos mokytojas kun. B. Vėgėlė.

Po dviejų dienų Lietuvą užėmė Raudonoji armija. Po metų, 1941 metų birželio 14 d., Veprių pradžios mokyklos vedėjas Antanas Maldutis buvo išstremtas, o birželio 24 d. kunigas Boleslovas Vėgėlė besitraukiančios Raudonosios armijos kareivių nukankintas Skarūliuose.

1941–1942 mokslo metų pradžioje Veprių pradžios mokyklos vedėjas jau buvo Antanas Tatarėlis. Jis dirbo iki 1943–1944 mokslo metų pabaigos.

Veprių valsčiaus pradžios mokyklos sovietų ir nacių okupacijos metais (1940–1944)

Stanislovas Buchaveckas

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras

Įvadas

Jau šešis dešimtmečius į praeitį nugrimzdęs nacių okupacijos laikotarpis, trumpiau dar vadinamas nacmečiu, kol nebuvo žlugusi sovietų imperija ir atkurta Lietuvos nepriklausomybė, sovietinėje historiografijoje buvo nušviečiamas tendencingai. Taip iki 1989–1990 m. buvo apibūdinama ir 1941–1944 metų Lietuvos kultūra ir švietimas, nors kaip tik šiose srityse, nepaisant sunkių buities sąlygų, slogaus ir kruvino karo, kitų su juo susijusių žiaurių įvykių (holokaustas, lietuvių ir kitų tautybių žmonių žudynės ir kt.) konteksto, įvairiai pasireiškė visuomeninio aktyvumo, patriotizmo, socialinės atjautos ir kiti reiškiniai. Tad šio nedidelės apimties straipsnio svarbiausias tikslas – supažindinti Veprių miestelio ir buvusio Veprių valsčiaus gyvenviečių gyventojus ir iš jų kilusius žmones su 1941–1944 m. čia veikusiomis pradžios mokyklomis, kuriose mokėsi tų žmonių tėvai ir seneliai, su tose švietimo įstaigose sunkiomis darbo ir gyvenimo sąlygomis dirbusiais mokytojais. Be to, straipsnio chronologiniai rėmai praplečiami ir į 1940–1941 m. sovietų okupacijos laikotarpį, turėjusį didelę įtaką mokyklų veiklai per nacių okupaciją. Straipsnyje daugiausia remiamasi Lietuvos centrinio valstybės archyvo šaltiniais. Čia išliko Veprių valsčiaus pradžios mokyklų 1942 m. lankymo apyskaitos, kelios nacių okupacijos pradžios susirašinėjimo tarp Ukmergės apskrities pradžios mokyklų inspekcijos ir Švietimo žvadybos bei kito pobūdžio bylos, taip pat kai kas iš pirmojo sovietmečio (1940–1941). Be to, pateikiama tų laikotarpių švietimo padėtį apibūdinančių žinių. Straipsnyje nenagrinėjama nacmečiu veikusios Veprių žemesniosios žemės ūkio mokyklos istorija, nes ji nušviečiama kitame šios knygos straipsnyje, kurį parašė Jonas Žentelis. Kituose to autoriaus straipsniuose galima rasti Veprių miestelio ir aplinkinių vietovių žmonių atsiminimų fragmentų ar jų dalių apie 1940–1944 m. valsčiaus mokyklas¹. Atsiminimai taip pat yra svarbus historiografijos šaltinis, nes juose atsispindi archyvų bylose užfiksuotų faktų gilesnis turinys, pirmuoju sovietmečiu ir nacmečiu Veprių valsčiaus mokyklose dirbusių pedagogų likimai ir kt.

Žvilgsnis į 1940–1941 m. m. mokyklas

Kaip jau minėta, mokytojų „perauklėjimas“, darbo ir gyvenimo sąlygų iki sovietų okupacijos buvusiems aktyviems ir autoritetingiems pedagogams bloginimas prasidėjo jau 1940 m. vasarą. Tam įtakos, be kitų bolševikų motyvų, galėjo turėti ir 1940 m. rugpjūčio 14–15 d. Kaune vykusio Lietuvos mokytojų suvažiavimo metu vietoj „Internacionalo“ demonstratyviai sugiedotas Lietuvos himnas. Jau sovietų okupacijos pradžioje pradėta ieškoti „reakcingų“ mokytojų. Šioje srityje ypač pasižymėjo okupacinės valdžios šalininkai ar pasalūniškai besielgiantys skundikai, „surasdavę“

¹ Žr. J. Žentelio str. „Veprių valsčiaus pradžios mokyklos“ ir kitus straipsnius.

pedagogų „nuodėmių“, padarytų sovietų santvarkai ir bolševikų valdžiai, atneštai ant Raudonosios armijos durtuvų. Pirmieji pedagogai į atvykėlių iš NKVD ir jų vietinių talkininkų rankas kalėjimuose pateko jau 1940 m. liepos pradžioje, kai buvo rengiamasi vadinamojo Liaudies seimo rinkimų farsui. Iki okupacijos buvusius aktyvius mokytojus suskubta šalinti iš didesnių pradžios mokyklų vedėjų pareigų ar iškeldinti į nuošalesnes kaimų mokyklėles. Tai, remiantis Lietuvos bolševikų direktyvomis ir aukščiausių švietimo pareigūnų raštais, buvo daroma vietinio sovietų aktyvo rankomis ar nurodymais. Tokia mokyklų „švarinimo“ praktika neaplenkė ir Veprių miestelio pradžios mokyklos. Ukmergės apskrities Veprių valsčiaus sovietų aktyvistams neįtiko Veprių miestelio pradžios mokyklos vedėjas Antanas Maldutis, kurio pastangomis ir pasiaukojamu triūsu pradžios mokyklai pavyko žengti dar vieną žingsnį progimnazijos link. Mokyklos vedėjas įsteigtų naujų komplektų klasėms užleido abu savo buto kambarius, o pats prisiglaudė virtuvėlėje. 1940 m. A. Maldutis (buvęs Tautininkų partijos ir Šaulių sąjungos narys) buvo iškeltas į Ukmergės apskrities Mūsninkų valsčiuje buvusios Pigonių mokyklos atkampų komplektą Krapiliškių kaime, o per masinius Lietuvos gyventojų trėmimus 1941 m. birželį ištremtas ir įgrūstas į Rešotų koncentracijos stovyklą, nuo 1951 m. gyveno Krasnojarsko krašte kaip tremtinys. Į Lietuvą grįžo tik 1956 m.²

Sovietmečio pradžioje, pasinaudoję mokytojų kilnojimo kampanija ir asmeninėmis aplinkybėmis, Veprių valsčiaus pradžios mokyklas (ir nelengvas darbo bei buitines sąlygas jose) paliko dar keli mokytojai. Tad maždaug 1940 m. lapkričio mėnesį (tikslėnis sąrašo sudarymo laikas nenurodytas) Veprių pradžios mokykloje kartu su naujuoju jos vedėju Antanu Tatarėliu mokinius mokė Vladas Raila, Joana Levickienė, Antanina Povilaitienė ir Juzefa Žvirblytė. Skirtingose vietovėse veikiančiose Sližių mokyklos klasėse dirbo pedagogų šeima – Adelė ir Albinas Grybai. Kunigiškių mokyklos auklėtinius mokė Stasys Macijauskas. Pageležių geležinkelio stoties gyvenvietės pradinio ugdymo įstaigoje mokytojavo Jonas Usaitis³. Kitaip kaip kituose valsčiuose, Veprių valsčiaus pradžios mokyklose nebuvo naujokų mokytojų. Beveik visi Veprių valsčiaus mokytojai turėjo daugiau kaip dešimties metų pedagoginio darbo patirtį, ir tik du (V. Raila ir A. Grybienė) dar tik artėjo prie savo stažo dešimtmečio.

1940 m. rudenį mokiniai, atėję į mokyklas, klasėse neberado Vyčio, religinio ir tautinio turinio paveikslų. Vietoj jų ant sienų atsirado Stalino ir Lenino portretai. Pradžios mokyklas pradėta reorganizuoti pagal sovietinės rusiškos dešimtmetės modelį. Pradžios mokyklos skyrius formaliai imta vadinti klasėmis. Pradinio ugdymo įstaigas numatyta galutinai sovietizuoti 1941 m. rudenį. Tačiau jau 1940 m. rudenį jas pradėta ir rusinti. Net buvo duoti nurodymai ar patarimai pradžios mokyklose dėstyti ir rusų kalbą. Todėl ir kai kuriose Veprių valsčiaus pradžios mokyklose pradėta mokyti rusų kalbos, aišku, jei pats mokytojas tos kalbos buvo bent kiek labiau pramokęs. Rusų kalbos pradmenų rekomenduota

² 1940 m. liepos 31 d. LTSR švietimo ministro įsakymas, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 391, ap. 8, b. 449, l. 99; Antano Maldučio anketa ir 1942 m. sausio 2 d. tardymo protokolas, *Lietuvos ypatingasis archyvas*, f. K-1, ap. 58, b. P-2300, l. 4–9; *Lietuvos gyventojų genocidas (1939–1941)*, Vilnius, 1999, t. 1, p. 526.

³ 1940 m. pabaigos (be datos – S. B.) Ukmergės apskr. pradžios mokyklų mokytojų sąrašas, LCVA, f. 391, ap. 6, b. 502, l. 131.

mokyti net antrajame skyriuje. Nebeliko tikybės pamokų. Valsčiaus mokyklų gyvenimą taip pat sujaukė mokytojams ir mokiniams primityviai brukama bolševikų ideologija. Išankstinis rengimasis ideologiniams renginiams trukdė mokytojų darbui ir mokinių ugdymui. To buvo negana. Reikėjo vykdyti įvairius politizuotus įpareigojimus, rašyti apie visa tai ataskaitas. Mokytojai buvo verčiami steigti pionierių organizacijas, mokiniai – stoti į jas. Ir Veprių pradžios mokykloje buvo išrinkti ar prikalbinti keli vaikai, kuriems sovietų aktyvistai užrišo pionierių kaklaraiščius. Sovietų aktyvistams visai nebuvo svarbu, kad tai buvo antrojo skyriaus (sovietmečiu vadinto pirmąja klase) vaikai, kurie dar negalėjo perprasti ideologinių subtilybių. Kai kurie renginiai, kuriuose mokytojams su mokiniais buvo privalu dalyvauti, įgaudavo karikatūrinių bruožų. Vadinamosios ideologinės priemonės atskleisdavo okupacinio režimo pompastiką, beprasmišką siekį stumdyti žmonių minią, trukdyti mokytojams dirbti ugdymo darbą. Pavyzdžiui, 1940 m. rudenį tai pasireiškė mokykloms primesta prievole dalyvauti manifestacijose ir kituose renginiuose, skirtuose „Didžiajai Spalio revoliucijai“ paminėti. Tomis 1940 m. lapkričio pradžios dienomis nuo 1917 m. bolševikų perversmo Rusijoje buvo suėję 23 metai. Vietos sovietų aktyvo posėdžiuose buvo rengiami ir derinami scenarijai kuo išpūdingiau paminėti 1917 m. bolševikų perversmo ir kitų įvykių Petrograde sukaktį. Valsčiaus pradžios mokyklų vedėjai ir mokytojai turėjo dalyvauti įvairiuose pasitarimuose, rengiamuose vietinių ir atvykėlių komunistų bei komjaunuolių. Paskui reikėjo puošti mokyklas, rūpintis įstatyti į jų langus Lenino, Stalino, Paleckio ir kitų veikėjų gautus portretus ar pačių pieštus paveikslus. Be to, tie minėjimai 1940 m. lapkričio pradžioje truko net kelias dienas, atskirai – mokiniams, paskui – tėvams ir gyventojams. Kai kuriems kaimų mokytojams ir jų auklėtiniams dar teko dalyvauti manifestacijoje Veprių miestelyje (į jį iš kaimo mokyklos tekdavo pėsčiomis atžygiuoti ir grįžti atgal). Čia buvo garbinami bolševikų vadai. Tarp mokinių atliekamų deklamacijų ir dainų privalėjo būti Stalinui, sovietų šaliai, būsimajam pergalingam bolševikų karui prieš teritorijoje skirtų eilėraščių ir dainų. Buvo rekomenduojama surengti „stachanovietišką lenktyniavimą“ tarp mokinių, deklamuojančių eilėraščius. Po tokių daugiadienių švenčių lapkričio 9 d. mokiniams buvo leista neiti į mokyklą. Apie visa tai, paskaite šias eilutes, manau, iš savo atminties gilios kertelės galės ištraukti ir savo vaikams bei vaikaičiams papasakoti 1940 m. rudenį mokyklas lankę vepriškiai.

Bolševikų ir nacių represijos

Iki 1941 m. vasaros valsčiaus mokytojai patyrė tiek vietos bolševikų, sovietų aktyvistų ir kuriamos komjaunimo organizacijos narių kontrolę, tiek profesinės diskriminacijos ir kai kurias kitas švelnesnes „perauklėjimo“ formas, kurių buvo apstu. Nesitikėta drastiškų represijų, nors prieš 1941 m. birželio 14 d. sklido žinios apie į kažkokius sąrašus įrašytas šeimas ir asmenis, kurie bus išvežti iš Lietuvos. Daugelis tuo netikėjo. Tačiau per 1941 m. masinius Lietuvos gyventojų trėmimus kelios dešimtys Veprių valsčiaus gyventojų (tarp jų – vaikai ir seneliai) pateko į tremtinių gyvulinius vagonus. Tarp tremtinių buvo ir mokyklinio amžiaus vaikų, kurių vietos mokyklų suoluose 1941 m. rudenį liko tuščios. 1941 m. birželį Ukmergės apskrities bolševikai nepamiršo ir 1940 m. į Krapiliškių kaimelį

„ištremito“ mokytojo A. Maldučio. Kaip jau buvo minėta, jis iš tremtinių vagono buvo perkeltas į koncentracijos stovyklą⁴.

Vokietijos–Sovietų Sąjungos karo pradžia pareikalavo vietos gyventojų aukų. Žmonės nukentėjo ne tik per aviacijos bombardavimus ir apšaudymus, bet ir per kareivių įvykdytas egzekucijas, kurios veikiausiai buvo inspiruotos sovietų aktyvistų. 1941 m. birželio 24 d. nuo puolančių vokiečių kareivių besitraukiantys raudonarmiečiai, be kitų žmonių, nužudė ir kunigą Boleslovą Vėgėlę. Jį valsčiaus vaikai ir jaunuoliai gerai pažinojo ne tik kaip Veprių kleboną, bet ir kaip buvusį jų tikybos mokytoją pradžios mokykloje.

Dar reikia pridurti, kad pačioje nacių okupacijos pradžioje, keičiantis okupantams, Veprių pradžios mokykla patyrė dar vieną nuostolį – neteko žydų tautybės mokinių. Iš pradžių iš žydų naciai atėmė pilietines teises, vėliau dauguma žydų mokinių kartu su savo tėvais buvo nužudyti.

Mokyklų desovietizacija ir mokytojų kaita 1941 metais

Desovietizaciją vykdė Laikinoji Lietuvos vyriausybė, sudaryta prieš Lietuvą okupavusios nacių Vokietijos vadovų valią. Po 1941 metų Birželio sukilimo Laikinoji vyriausybė vietoj sovietų Švietimo liaudies komisariato atkūrė Švietimo ministeriją, pradėjo atnaujinti ir iki 1940 m. veikusią švietimo sistemą. 1941 m. rugpjūčio pradžioje, naciams likvidavus Laikinąją vyriausybę ir jos ministerijas, švietimo klausimais rūpinosi Lietuvos generalinės srities (taip vokiečiai pavadino okupuotą Lietuvą) Švietimo vadyba. Švietimo vadybai iki 1943 m. kovo vidurio vadovavo generalinis tarėjas Pranas Germantas⁵. Provincijoje desovietizacijos procesą, pasitelkusios į tarnybas sugrįžusių buvusių valsčių pareigūnus, koordinavo atkurtos apskrities viršininko administracija ir pradžios mokyklų inspekcija. Ukmergės apskrityje desovietizaciją daugiausia vykdė vietoj švietimo skyriaus atkurta apskrities pradžios mokyklų inspekcija.

Ukmergės apskrityje mokytojų, kurie sovietmečiu buvo įtraukti į „sovietinio rojaus kūrimą“, atžvilgiu vykdyta palyginti švelni desovietizacija. Tai lėmė ne tik mokytojų stygius po 1941 m. bolševikų įvykdytų represijų ir trėmimų, bet ir suvokimas, kad sovietmečiu pedagogai turėjo mažai galimybių išsisukti nuo ideologinių prievolių. Mat provincijos vietovėse, be mokytojų, mažai buvo kitų tarnautojų ar žmonių, galinčių kalbėti mitinguose, ką nors surašinėti ir pan. Tad į tas 1940–1941 m. mitinguose ir susirinkimuose mokytojų pasakytas kalbas nacių okupacijos pradžioje ir ypač vėliau žiūrėta atlaidžiai. Tačiau visur buvo žmonių, kurie, vadovaudamiesi įvairiais motyvais, bandė kaltinti vieną ar kitą mokytoją dėl jų veiklos sovietmečiu. Tačiau tik nedaugelis pedagogų pagal to meto formulotę „dėl netinkamo laikymosi bolševikų valdymo metu“ buvo atleisti iš darbo, kiek daugiau mokytojų buvo perkelti į kitas tos pačios apskrities pradžios mokyklas arba patys prašėsi perkelti. Neaišku, ar bent kiek su desovietizacija buvo susijęs Pageležių mokyklos mokytojo J. Usaičio ir Veprių mokyklos

⁴ Žr. 2-ą išnašą.

⁵ Pranas Germantas (tikroji pavardė – Meškauskas), eidamas švietimo generalinio tarėjo pareigas, palaikė glaudžius ryšius su lietuvių antinacinės rezistencijos vadovais, gynė Lietuvos mokyklas nuo nacių germanizacijos ir mokyklų tinklo siaurinimo siekių bei kitų okupantų užmačių. Dėl to 1943 m. buvo įkalintas Štuthofio koncentracijos stovykloje ir ten 1945 m. mirė.

pedagogės A. Povilaitienės pasitraukimas iš valsčiaus mokytojų nacių okupacijos pradžioje. Veikiau jie persikėlė į kitas vietas dėl materialinių motyvų, nes jau 1941 metų vasaros pabaigoje buvo aišku, kad mokytojams iš perkamąją vertę (dėl įvestos kortelių sistemos) praradusio tarnautojų atlyginimo pragyventi bus neįmanoma. 1941 metų rugsėjį dėl blogų darbo ir gyvenimo sąlygų dar sunkiau buvo rasti ir prikalbinti mokytojus dirbti į kaimo mokyklas ūkininkų sodybose nuomojamose klasėse.

Beje, desovietizaciją netiesiogiai paskatino ir su tėvais tremtyje atsidūrusių mokinių tuščios vietos mokykliniuose suoluose 1941 metų rudenį. Tai sustiprino ne tik daugelio suaugusiųjų neigiamą požiūrį į bolševikus, bet ir anksti bręsti pradėjusių Lietuvoje likusių bendramokslų antisovietines nuotaikas...

Pradžios mokyklų tinklas 1941 metų rudenį

Veprių valsčius buvo nedidelis, be to, gana miškingas. Todėl gyventojų tankumas buvo mažesnis nei daugelyje kitų valsčių. 1941–1942 m. m. Veprių valsčiuje veikė keturios pradžios mokyklos. Tačiau su mokyklomis susijusių švietimo židinių buvo daugiau, nes viena iš mokyklų kitame kaime dar turėjo filialinį kompleksą. O vietos gyventojai skaičiavo turintys penkias mokyklas. Žiūrėdami į tuometinio valsčiaus žemėlapi, matome, kad mokyklų klasių trys vietos, išsidėsčiusios į pietryčius nuo Veprių miestelio, buvo nutolusios nuo jo 5–10 km. Atokiausiai nuo valsčiaus centro buvo Kunigiškių mokykla. Ji veikė pietinėje valsčiaus dalyje esančiame kaime, išikūrusiame prie Šventosios upės. Netoli Kunigiškių mokyklos, labiau į šiaurės rytus, veikė Sližių pavadinimą turinti mokykla, kurios klasė iš tikrųjų buvo Kultuvėnuose. Be to, Sližių mokyklos vedėjui buvo pavaldus minėto filialinio komplekto mokytojas Knýzlaukio kaime. Knyzlaukio klasė veikė už 3 km nuo Sližių (Kultuvėnų) mokyklos. Į šiaurės vakarus nuo valsčiaus centro buvo Pageležių mokyklos rajonas. Pāgeležius, kur buvo geležinkelio stotis, nuo Veprių skyrė maždaug 9 km kelio. Valsčiaus pakraščiuose buvusiose vietovėse, kurios nuo mokyklas turinčių gyvenviečių buvo atskirtos miškų ar upelių, kai kurie gyvenantys vaikai lankė Dėltuvos, Ukmergės, Gėlvonų ar Jonavės valsčiuose veikiančias pradžios mokyklas (kita vertus, keliasdešimt kaimyniniuose valsčiuose gyvenančių vaikų vaikščiojo į Veprių valsčiaus pradžios mokyklas). Tad tik nedaugeliui mokinių nuo namų iki mokyklos tekdavo įveikti 5 ar 6 km. Daugumas eidavo ne daugiau kaip 2 ar 3 km⁶. Pradžios mokyklų tinklas tuo metu buvo gana gerai apgalvotas, siekiant sudaryti geresnes galimybes kaimų vaikams siekti bent pradinio išsilavinimo. Tačiau dar stigo mokykloms tinkamesnių patalpų, kuriomis Nepriklausomybės laikotarpio pabaigoje jau galėjo pasididžiuoti daugelis valsčių centrinių gyvenviečių. Iki 1940 m. prasidėjusių okupacijų nespėta pastatyti naujos modernios mokyklos pastato Veprių miestelyje.

Veprių pradžios mokykla

Nepriklausomybės laikotarpio pabaigoje kompleksų skaičiumi išsiplėtusi ir viso valsčiaus pradžios mokyklų

⁶ 1941 m. Ukmergės apskrities pradžios mokyklų ir mokytojų sąrašas, LCVA, f. R-629, ap. 1, b. 18, l. 108–110; 1942 m. vasario 11–13 d. Veprių, Sližių, Pageležių, Kunigiškių pradžios mokyklų lankymo apyskaitos, *ten pat*, b. 26, l. 214, 246, 260, 272.

ne tik organizaciniu, bet ir metodiniu centru tapusi Veprių pradžios mokykla (įsteigta 1862 m.) nacių okupacijos metais tebeveikė tose pačiose patalpose, kuriose mokytojams dirbti buvo nelengva. Pamokos prasidėjo 1941 m. rugsėjo 15 d. Tėvų komitetas buvo išrinktas 1941 m. spalio 15 d. Tai atsispindi mokyklos lankymo apyskaitoje. Nacmečiu miestelio pradžios mokyklą Ukmergės apskrities pradžios mokyklų inspektorius aplankė tik vieną kartą – 1942 m. vasario 11–12 d. Tada penkių komplektų ir šešių skyrių mokykla savose patalpose turėjo tik dvi klases. Kambariai kitoms trimis klasėms buvo nuomojami. Pirmaisiais nacių okupacijos mokslo metais mokykloje mokėsi 220 mokinių (tarp jų – 114 berniukų). Tačiau žiemą į pamokas nevaikščiojo pirmojo skyriaus auklėtiniai. Mokyklos pirmojo skyriaus vaikai laukė gegužės mėnesį prasidėsiančių pamokų. Tada turėjo prasidėti vadinamasis pavasario ir rudens semestras. Jo metu pirmojo skyriaus mokiniai buvo padalyti į dvi grupes. Vieni jau buvo šiek tiek pamokyti, kiti dar tik turėjo pirmą kartą peržengti mokyklos slenkstį. Penkiuose aukštesniuose skyriuose mokėsi 165 mokiniai. Gausiausias buvo ketvirtasis skyrius – 45 auklėtiniai. Trečiąjį skyrių lankė 38 vaikai. Kituose trijuose skyriuose mokinių buvo mažiau nei 30. 1942 m. vasario mėn. centrinėje valsčiaus švietimo įstaigoje dirbo penki pedagogai: vedėjas Antanas Tatarėlis ir mokytojai Vladas Raila, Joana Levickienė, Veronika Matulionytė ir Juzefa Žvirblytė. Inspektorius vizitacijos metu vedėjas A. Tatarėlis mokė šeštąjį skyrių. Jame mokėsi 26 mokiniai. Vizitavimo metu visi buvo klasėje. V. Raila auklėjo ir mokė antrąjį skyrių, kuriame taip pat būta 26 mokinių (iš jų pamokoje stigo dviejų). Inspektorius P. Cibulskas nė vienam pedagogui neturėjo priekaištų, o apie mažiausią patirtį turėjusią V. Matulionytę (mokytojavo tik antrus metus) parašė, kad mokytoja „darbui ruošiasi ir dirba nuoširdžiai“⁷.

Mokykloje vykstantys renginiai praskaidrindavo karo ir okupacijos išbandymų prislėgtų miestelio ir apylinkės žmonių nuotaiką. Neretai kultūriniai renginiai būdavo vykdomi kartu su Veprių žemės ūkio mokykla. Pavyzdžiui, 1941 m. lapkričio 22 d. pradžios mokyklos mokytojai su mokiniais per bendrą vakarą su miestelio specialiąja mokykla sulaukė net 300 klausytojų. Abiejų mokyklų saviveiklininkai jiems dainavo, deklamavo ir šoko tautinius šokius⁸.

Vėliau Veprių mokyklos mokytojai keitėsi. Į miestelio mokyklą dirbti atvyko Felicija Jovaišaitė. Ji pakeitė mokytoją J. Žvirblytę. O V. Matulionytė, atrodo, bus ištekėjusi, tačiau tebedirbo Vepriuose. Mat 1943 m. apskrities pradžios mokyklų mokytojų sąrašė minimos Veprių mokyklos mokytojos Lukošūnienės vardas taip pat Veronika. 1942 m. rudenį miestelio pradžios mokykloje mokėsi 207 mokiniai, 1943–1944 m. m. pradžioje – 202.⁹

Sližių (Kultuvėnų) pradžios mokykla

Sližių pradžios mokykla buvo įsteigta 1922 m. Tai viena iš mokyklų, kurios pavadinimas ne visada atitiko vietovę, kurioje ši švietimo įstaiga iš tikrųjų veikė. Vėliau buvo perkelta į Kultuvėnų dvarvietę. Šis vietovardis nebuvo įrašytas ir į oficialų mokyklos

⁷ 1942 m. vasario 11–12 d. Veprių pradžios mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, l. 272.

⁸ *Ten pat*.

⁹ 1943 m. pabaigos Ukmergės apskrities pradžios mokyklų mokytojų sąrašas, *ten pat*, ap. 2, b. 163, l. 108–112; Veprių pradžios mokyklos statistikos žinios 1943–1944 mokslo metų pradžioje, *ten pat*, ap. 1, b. 799, l. 88.

pavadinimą. Nei oficialus jos pavadinimas, nei jį atspindinti lentelė ant valsčiaus savivaldybei priklausančio pastato, kuriame buvo klasė, nebuvo pakeisti. Nacių okupacijos metais buvo būtent tokia padėtis – mokykla veikė Kultuvėnuose, bet švietimo įstaiga vadinosi Sližių pradžios mokykla. Be to, kaip minėta, Knyzlaukio kaime veikė mokyklos filialinis komplektas. Jo klasės buvo įrengtos ūkininko troboje nuomojamame kambaryje. Knyzlaukio klasės patalpą 1942 m. vasario mėnesį mokyklą lankęs inspektorius P. Cibulskas taip apibūdino: „Klasė žema ir tamsoka. Rūbinė yra priėngyje, kuris be grindų ir kuriuo naudojasi ir patys šeimininkai.“¹⁰

1941 m. rudenį pamokos buvo pradėtos anksčiau nei Veprių miestelyje – rugsėjo 1-ąją dieną. Pirmaisiais nacių okupacijos mokslo metais mokykloje vaikus auklėjo ir mokė tie patys mokytojai kaip ir pirmuoju sovietmečiu – Adelė ir Albinas Grybai. A. Grybas dirbo blogesnėmis sąlygomis – Knýzlaukyje. Jo sutuoktinė mokytojavo Kultuvėnuose. Čia buvo 1930 m. statytas medinis mokyklos pastatas. Šalia jo stovėjo ūkiniai pastatai: tvartas, kluonas. Mokyklos sodyboje taip pat buvo pirtis. Mokytojai galėjo naudotis 3 hektarų pievų ir ariamosios žemės plotu. Per pertraukas mokiniai išbėgdavo į beveik dešimties arų kiemą. Klasės plotas – 42 m². 1942 m. vasarį čia turėjo tilpti 39 antrojo–ketvirtojo skyrių mokiniai. Lankantis inspektoriui, klasėje sėdėjo 32 auklėtiniai. Septyni vaikai nebuvo atėję „dėl apsiavimo“. Knyzlaukio klasėje iš minėtus tris skyrius lankančių 30 mokinių nebuvo trijų. Su gegužės mėnesio pamokų laukiančiais 38 pirmojo skyriaus vaikais tais mokslo metais abiejuose komplektuose mokėsi 107 mokiniai. Dauguma jų buvo lietuviai. Septyniolika vaikų buvo kilę iš rusų tautybės šeimų. Mokyklos mokinių tėvų komitetą Grybai su aktyviais apylinkės gyventojais išrinko 1941 m. spalio 18 d. Mokytojai kaupė medžiagą mokyklos muziejui, bet mokyklos kronikos nerašė. Mokytojai „nuoširdžiai ir gerai dirba“, – taip abiejų pedagogų pastangas auklėti ir mokyti savo auklėtinius įvertino inspektorius¹¹.

1942 m. rudenį mokykloje taip pat turėjo mokytis daugiau kaip šimtas mokinių, tačiau lapkričio mėnesį iš „sarašinių“ auklėtinių liko 94 pamokas lankantys ar gegužės mėnesio pavasario semestro laukiantys vaikai. Panašiai atsitiko ir 1943–1944 m. Tada rudens pabaigoje į statistinių žinių lapą buvo įrašyti tik 96 auklėtiniai¹². Paskutiniaus nacių okupacijos mokslo metais kažkurį rudens mėnesį Sližių mokyklą paliko pedagogai Grybai. Jų pavardės buvo išbrauktos iš apskrities mokytojų sąrašo su priedu pieštuku „atleistas“. Nacmečio pabaigoje per trumpą laiką abiejų komplektų vaikus mokė keli mokytojai. Archyvo byloje pavyko aptikti vieno 1944 m. pavasarį Sližių mokyklos Kunigiškių klasėje dirbusio mokytojo pavardę. Tai – iš Veprių miestelio kilęs Vladas Kuodis¹³, kuris neseniai buvo baigęs Ukmergės mokytojų seminariją. Esant vakuojančiai pedagogo vietai, vaikus laikinai galėjo mokyti ir Ukmergės apskrities pradžios mokyklų inspekcijos komandiruotas atsargos mokytojas.

¹⁰ 1942 m. vasario 11–12 d. Sližių pradžios mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 26, l. 260.

¹¹ *Ten pat*.

¹² Sližių pradžios mokyklos statistikos žinios 1942–1943 mokslo metų pradžioje, *ten pat*, f. 1690, ap. 2, b. 19, l. 119; Sližių pradžios mokyklos statistikos žinios 1943–1944 mokslo metų pradžioje, *ten pat*, f. R-629, ap. 1, b. 799, l. 88.

¹³ 1943 m. pabaigos Ukmergės apskrities pradžios mokyklų mokytojų sąrašas, *ten pat*, ap. 2, b. 163, l. 108, 112.

Kunigiškių pradžios mokykla

Vieno komplekto Kunigiškių pradžios mokykla buvo įsteigta 1930 m. 1940–1944 m. kambarys klasei ir kitos patalpos buvo nuomojamos 1933 m. statytame name. Švietimo įstaigą 1942 m. vasario mėn. aplankęs mokyklų inspektorius P. Cibulskas parašė: „Klasė nedidelė (32 m² – S. B.), neaukšta, bet pakankamai šviesi ir švari. Rūbinė – neapkūrentas prieangis.“ O naują mokytoją Zofiją Lukoševičiūtę taip apibūdino: „Nors mokytoja jauna ir dirba pirmus metus, tačiau jaučiamas tiek mokymo, tiek auklėjimo darbe nuoširdus rūpestingumas.“ 1941 m. rudenį pamokos Kunigiškių mokykloje prasidėjo tik rugsėjo 22 d. Tik tos dienos išvakarėse atvyko paskirta dvidešimt dvejų metų Z. Lukoševičiūtė, kuri buvo baigusi Ukmergės mokytojų seminariją. Ši mokytoja Kunigiškių mokykloje dirbo visą nactetį. 1941–1942 m. m. mokėsi 63 mokiniai (visi – lietuviai). Vasario mėnesį mokyklą lankė 36 antrojo, trečiojo ir ketvirtojo skyrių mokiniai. Tačiau inspektoriaus atvykimo dieną neatėjo net trylika mokinių – „siautė smarki pūga ir diena buvo vėjuota ir siautė arši pūga. Iš kaimų susirinkti mokiniams buvo labai sunku. /.../ Iš Eglynės kaimo, į kurį yra 5 km, negalėjo atvykti vaikai.“¹⁴ Kiti 27 vaikai laukė pirmojo skyriaus semestro pradžios. Atrodo, mokytojai ne iš karto pavyko rasti bendrą kalbą su mokinių tėvais. Pirmasis tėvų susirinkimas įvyko tik 1941 m. gruodžio 14 d. Tada ir buvo išrinktas tėvų komitetas¹⁵.

1942 m. rudenį Kunigiškių pradžios mokykla sulaukė 60 mokinių. Tada mokslas prasidėjo rugsėjo 21 d.¹⁶ Kitais mokslo metais anksčiau – rugsėjo 16 d. 1943 m. rudenį Z. Lukoševičiūtė į mokinių sąrašą įrašė mažiau pavardžių – tik 52. Iš jų šeši vaikai į tą patį skyrių ėjo antrus metus¹⁷. Tad, turint galvoje to meto gyvenimo sąlygas, Kunigiškių mokyklos auklėtiniai buvo gana pažangūs.

Pageležių pradžios mokykla

1924 m. įsteigta Pageležių pradžios mokykla 1940–1944 m. taip pat turėjo tik vieną kompleksą. 1941 m. rugsėjį joje irgi pradėjo dirbti naujas mokytojas. Į mokyklą paskirtas Bronius Lagunavičius buvo patyręs mokytojas, turintis jau septyniolikos metų pedagoginio darbo stažą. Inspektorius priekaištų neturėjo: „Mokiniai tiek klasėje, tiek laisvalaikio metu gražiai elgiasi tarpusavyje ir jaučiama maloni nuotaika. Mokytojas su ilgamete praktika dirba visiškai sėkmingai.“¹⁸ 1941 m. rudenį pamokos Pageležių mokykloje prasidėjo anksčiau nei kitur valsčiuje – rugsėjo 5 d. Mokinių tėvų komitetas buvo išrinktas lapkričio 1 d. 1942 m. vasario mėnesį į pamokas vaikščiojo 35 antrojo, trečiojo ir ketvirtojo skyrių mokiniai. Įstaigos vizitavimo dieną dėl užpustytų kelių šeši vaikai į mokyklą neatėjo. Gegužės mėnesį į pirmąjį skyrių turėjo ateiti devyni vaikai. Lankymo apyskaitoje parašyta, kad visi 44 auklėtiniai esantys iš lietuvių šeimų. 1942 m. rudenį mokinių padaugėjo iki 57. Šešiolika iš

¹⁴ 1942 m. vasario 13 d. Kunigiškių pradžios mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, f. R-629, ap. 1, b. 26, l. 214.

¹⁵ *Ten pat*, l. 214–215.

¹⁶ Kunigiškių pradžios mokyklos statistikos žinios 1942–1943 mokslo metų pradžioje, *ten pat*, f. 1690, ap. 2, b. 19, l. 120.

¹⁷ Kunigiškių pradžios mokyklos statistikos žinios 1943–1944 mokslo metų pradžioje, *ten pat*, f. R-629, ap. 1, b. 799, l. 44.

¹⁸ 1942 m. vasario 11 d. Pageležių pradžios mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, f. R-629, ap. 1, b. 26, l. 246.

jų užrašyti lenkais pagal gimtąją kalbą, bet tie mokiniai įtraukti į lietuvių tautybės eilutę. 1943 m. rudenį mokykla turėjo 58 auklėtinius, tarp jų – 13 lenkų (pagal kalbą, bet irgi lietuvių pagal tautybę) ir vienas rusas (kilęs iš stačiatikių šeimos). Šeši vaikai tą patį skyrių lankė antrus metus. Švietimo įstaigai priskirtame rajone nebuvo mokyklinio amžiaus vaikų, nelankančių mokyklos. 1943 m. lapkričio pradžioje vienas mokyklos pastato kambarys buvo „užimtas kariuomenės reikalams“¹⁹. B. Lagunavičius turėjo šeimą. Pageležių mokykloje buvo galimybė mokytojui turėti ir šiokių tokių ūkį ir geriau išverti nacmečio nepriteklis. Mat prie pat mokyklos kiemo buvo beveik 3 ha žemės ūkio naudmenų. Mokyklos sodyba turėjo tvartą, malkinę. Medinis mokyklos pastatas su erdviomis ir šviesiomis patalpomis buvo pastatytas 1927 m., bet nacmečiu pripažintas kaip „remontuotinas“. Klasės plotas – daugiau kaip 34 m².

Kai kurie Veprių valsčiaus pradžios mokyklų veiklos nacmečiu ypatumai

Nedidelėse vieno komplekto kaimo mokyklose ar filialiniame komplekte mokytojų darbas buvo sudėtingesnis negu didesnėse, kuriose dirbdavo keli pedagogai. Mažose mokyklose mokytojams tekdavo vienu metu mokyti dviejų ar trijų skyrių mokinius. Pavyzdžiui, vieniems mokytojas duodavo darbelių užduotis, kitiems liepdavo savarankiškai skaityti iš knygų, o tretiems pats aiškino kokios nors pamokos temą. Tad mokytojui, norinčiam pasiekti geresnių mokymo rezultatų, reikėjo tinkamai suplanuoti pamoką ir jos metu sparčiai sukstis.

Keturių skyrių baigiamieji egzaminai retai vykdavo mažoje kaimo pradžios mokykloje. Per egzaminus tos mokyklos mokytojas su baigiamojo skyriaus mokiniais dažniausiai vykdavo į Veprius. Čia mokiniai laikydavo egzaminus kartu su miestelio mokyklos ketvirtojo skyriaus vaikais. Egzaminų komisiją sudarydavo du, trys ar keturi mokytojai ir tikyba dėstęs ar mokytojui ruošti tikybos pamokoms padėjęs kunigas. 1943 m. keturis skyrius sėkmingai baigusių mokinių pažymėjimuose buvo įrašyti Rymo katalikų tikybos, lietuvių kalbos, skaičiavimo, tėvynės pažinimo, geografijos ir gamtos pažinimo dalykų pažymiai. Be to, buvo prirašyta, jog mokinsys ar mokinė taip pat mokėsi dailės ir rankų darbų, dainavimo ir fizinio lavinimo. Įdomu, kad kai kuriuose 1944 m. išduotuose pažymėjimuose taip pat buvo pažymiais įvertintos žinios ir gebėjimai iš istorijos, dailės ir rankų darbų, dainavimo ir fizinio lavinimo. Nacmečio sunkmečiu dalis mokinių baigdavo tik du ar tris skyrius. Kai kurie vaikai iš vargingesnių šeimų iki lapkričio mėnesio ganydavo, o balandį vėl eidavo piemenauti, todėl jų mokymasis tame pačiame skyriuje neretai užtrukdavo bent dvejus metus. Kai kurie mokiniai nelaikydavo keturių skyrių baigiamųjų egzaminų.

Nacmečiu kunigai kaip tikybos mokytojai atvykdavo ne į visas Veprių valsčiaus pradžios mokyklas arba ne kasmet. Pavyzdžiui, 1941–1942 m. į tikybos pamokas Veprių ir Pageležių pradžios mokyklose atvykdavo Veprių bažnyčios klebonas K. Jurkus. O Kunigiškių mokykloje per tikybos pamokas savo mokinius krikščioniškai auklėjo pati

¹⁹Pageležių pradžios mokyklos statistikos žinios 1942–1943 mokslo metų pradžioje, *ten pat*, f. 1690, ap. 2, b. 19, l. 121; Pageležių pradžios mokyklos statistikos žinios 1943–1944 mokslo metų pradžioje, *ten pat*, R-629, ap. 1, b. 799, l. 69.

mokytoja Z. Lukoševičiūtė. Abiejų Sližių (Kultuvėnų) mokyklos komplektų auklėtinius tikybos taip pat mokė mokytojai Adelė ir Albinas Grybai²⁰. Nacmečiu patiems mokytojams tekdavo dažniau nei iki 1940 metų patiems mokyti vaikus tikybos. Tokiais atvejais kunigai turėdavo tik kontroliuoti tikybą dėstančius mokytojus.

Nacmečiu labai trūko vadovėlių. Naujų išleista labai mažai. Kaimo mokyklos naujų ar anksčiau leistų ir leidyklų bei knygynų sandėliuose užsilikusiu vadovėlių beveik negaudavo. Todėl mokytojai mokslo metų pabaigoje ar pradžioje rinkdavo senus elementorius ir kitų dėstomų dalykų knygas, taip pat stengdavosi turėti jų atsargą mokyklos knygynėlyje (bibliotekėlėje). Mokiniai mokslo metų pradžioje vadovėlius dažnai gaudavo iš mokytojų. Kai kuriuose skyriuose sudarydavo vadovėlių įvairovė. Kartais tame pačiame skyriuje mokiniams tekdavo mokytis iš skirtingų autorių vadovėlių. Tai apsunkindavo mokytojų darbą. Labai įvairūs buvo vadovėliai Pageležių mokykloje. Pirmojo skyriaus vaikai mokėsi iš Esmaičio (S. Matjošaičio – S. B.) „Sakalėlio“ elementoriaus. Antrajame skyriuje buvo naudojama J. Ambraškos ir S. Zobarsko „Aušrelė“. O trečiajame skyriuje svarbiausias vadovėlis buvo M. Vasiliausko-Geručio „Rūtėlė“. Ketvirtajame skyriuje mokiniai grįždavo prie „Sakalėlio“ ketvirtosios dalies. Geriau buvo su aritmetikos uždavinynu. Per antrojo–ketvirtojo skyrių pamokas naudotos K. Kupčiūno ir kitų autorių sudaryto uždavinyno atitinkamos dalys. Trečiajame ir ketvirtajame skyriuje dar mokytasi iš Igno Malinausko ir J. Talmanto „Lietuvių kalbos gramatikos“. Kunigiškių mokyklos pirmasis skyrius naudojosi elementoriumi „Keltas į šviesą“, o kiti skyriai – atitinkamomis „Aušrelės“ ir I. Malinausko ir J. Talmanto dalimis. Be to, visų keturių skyrių mokiniai mokėsi iš Prano Naujokaičio „Aritmetikos uždavinyno“ atitinkamų dalių. Nežinoma, iš kokio elementoriaus mokėsi pirmojo skyriaus vaikai Veprių pradžios mokykloje, o kiti penki skyriai naudojosi „Aušrelė“. Tačiau aritmetikos uždavinynai buvo įvairių autorių. Penktajame ir šeštajame skyriuje dar buvo mokomasi iš P. Šinkūno „Geografijos“, „Sakalėlio“ šeštosios ir septintosios dalies. Sližių mokykloje vadovėliai vėl buvo įvairesni. Dauguma pirmojo skyriaus mokinių mokėsi iš „Sakalėlio“ elementoriaus, aukštesniųjų skyrių – iš „Aušrelės“ knygų²¹.

Stigo būtinausių prekių. Menkas ir kaskart savo perkamąją vertę prarandančiomis vokiškomis reichsmarkėmis gaunamas atlyginimas neužtikrino mokytojams bent kiek normaliesnio pragyvenimo. Retas mokytojas naudojosi ir mokyklai skirtu žemės sklypu, nes jis dažniausiai būdavo išnuomojamas. Todėl daugumai nacmečio mokytojų reikėjo bent paramos maisto produktais. Mat pagal tarnautojams duodamas maisto korteles miestelio ar kaimo mokytojas ne ką galėjo įsigyti, o už savo mėnesinę algą turgaus kaina tegalėjo nusipirkti kilogramą sviesto. Buvę nacmečio mokiniai turėtų prisiminti, kad jų tėvai idėdavo mokytojams nunešti skerstuvijų mėsos, kiaušinių ir kitų maisto produktų. Mokiniams stigo drabužių ir žiemos, vėlyvo rudens ar ankstyvo pavasario sąlygoms tinkamos avalynės. Dėl to kai kurie vaikai praleisdavo nemažai pamokų. Tiesa, gilesnę žiemą, jei užpustydavo, savo ir kaimynų vaikus rogėmis, kas kelios dienos pasikeisda-

²⁰ 1941–1942 m. m. patvirtinti Ukmergės apskrities pradžios mokyklų tikybos dėstytojai, f. R-629, ap. 1, b. 84, l. 498.

²¹ 1942 m. vasario 11–13 d. Veprių, Sližių, Pageležių, Kunigiškių pradžios mokyklų lankymo apyskaitos, *ten pat*, b. 26, l. 214, 246, 260, 272.

mi tarpusavyje, į mokyklas nuveždavo mokinių tėvai. Tačiau pavasario polaidžio metu tekdavo bristi pagrioviais. Nemažai mokinių avėdavo namų darbo avalyne.

Nepaisant nacių okupacijos ir karo nepriteklių, kuriuos juto beveik visi Veprių valsčiaus gyventojai, ir mokytojų elementaraus pragyvenimo sunkumų, beveik visose to meto mokyklose nebuvo pamirštas ir kultūrinis gyvenimas. Mokytojai su savo auklėtiniais, nors ir rečiau nei iki 1940 metų, švenčių ir kitomis progomis surengdavo visuomenei skirtus renginius. Jų metu parodydavo savo sugebėjimus, vaidindami spektaklius ir inscenizacijas, dainuodami, šokdami tautinius šokius, deklamuodami eilėraščius. Tokių mokinių tėvams ir mokyklos rajono ūkininkams skirtų kultūrinių renginių būdavo visose Veprių valsčiaus pradžios mokyklose. Kai kurie šių renginių buvo skirti surinkti lėšų vargingiau gyvenantiems mokiniams paremti. Visa tai ne tik stiprino mokyklos ir mokytojų ryšį su mokyklos rajono bendruomene, bet ir ją pačią konsolidavo sunkių išbandymų akivaizdoje. Vieno Veprių pradžios mokyklos ir žemės ūkio mokyklos renginio metu iš klausytojų surinktos 87 reichsmarkės buvo perduotos Savitarpinės pagalbos organizacijai²². Ši savišalpos organizacija, kurios rinkliavose ir kitoje veikloje dalyvavo daug žmonių, daugiausiai lėšų skirdavo švietimui – mokiniams, studentams, mokykloms. Su mokyklomis buvo susijusi ir pasyvioji antinacinė rezistencija. Per mokytojus nelegalūs tautinio antinacinio pogrindžio laikraščiai ir atsišaukimai patekdavo mokinių tėvams. Atrodo, kad Veprių valsčiuje aktyviausias antinacinės spaudos platintojas buvo minėtas vepriškis Vladas Kuodis. Jis 1944 m. spėjo ne tik pamokytojauti Sližių mokykloje, bet ir įstoti į Lietuvos vietinę rinktinę (LVR). Kol naciai ją likvidavo 1944 m. gegužės viduryje, mokėsi LVR Marijampolės kariūnų mokykloje²³.

Išvados

Veprių valsčiuje, kaip ir daugelyje kitų Lietuvos valsčių, 1940–1944 m. nebuvo aukštesniosios mokyklos. Tačiau vepriškiai kaip švietimo ir kultūros židinius turėjo ne tik pradžios mokyklas, bet ir Žemesniąją žemės ūkio mokyklą.

1940–1944 m. Veprių valsčiuje veikė keturios pradžios mokyklos. Viena iš jų turėjo filialinę klasę (komplektą) dar viename kaime. Tad buvo penkios gyvenvietės, į kurių klases vaikščiojo valsčiaus pradinukai. Veprių miestelio mokykla jau Nepriklausomybės laikotarpio pabaigoje plėtėsi į progimnaziją. Šiai plėtotei ir modernaus mokyklos pastato statybai sutrukdė okupacijos ir karas. Vepriuose, mokant penktojo ir šeštojo skyriaus mokinius, buvo žengtas dar vienas žingsnis būsimos progimnazijos link. Tai buvo svarbu provincijos vaikams. Arti namų penktąjį ar šeštąjį skyrių baigusiams jaunuoliams buvo lengviau įstoti į progimnazijas ar gimnazijas, dar pasiruošus papildomai – netgi į aukštesniosios mokyklos antrąją klasę.

Savas patalpas turėjo tik vieno komplekto Pageležių mokykla. Veprių mokyklos du komplektai (klasės) veikė savose (savivaldybės) patalpose, kiti trys – nuomojamose. Dviejų komplektų Sližių (Kultuvėnų) mokykla turėjo savas patalpas Kultuvėnuose ir nuomojamas Knyzlaukyje. Vieno komplekto mokykla Kunigiškiuose taip pat neturėjo

²² 1942 m. vasario 11–12 d. Veprių pradžios mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, l. 272.

²³ Vlado Kuodžio 1944 m. spalio 15 d. ir gruodžio 14 d. tardymo protokolai, *Lietuvos ypatingasis archyvas*, f. K-1, ap. 58, b. P-15510, l. 57–62, 64–65.

valdiškų patalpų. Ūkininkų sodybose įrengtos klasės dažnai neatitikdavo mokyklai keliamų reikalavimų.

1940–1941 m. mokinių ugdymui kliudė primityvus komunistinės ideologijos brukimas.

Tačiau dauguma valsčiaus pradžios mokyklų mokytojų išlaikė Nepriklausomybės laikotarpio idealus ir jais vadovavosi savo darbe tiek sovietmečiu, tiek nacmečiu. Nors nacių okupacijos laikotarpiu buvo mokytojų kaita ir mokytojų darbas realiai buvo menkai apmokamas, tačiau veikė visos Veprių valsčiaus pradžios mokyklos. Mokinių tėvai paremdavo mokytojus maisto produktais ir kt. 1941–1944 m., vokiečiams neleidus atkurti beveik visų visuomeninių organizacijų, mokyklos labiau nei iki 1940 metų tapo kultūros židiniai. Nacmečiu valsčiuje buvo išlaikytos visos iki tol veikusios kaimų mokyklos. Nepaisant dar pasunkėjusių mokytojų darbo ir buities sąlygų, jos veikė mokytojų pasiaukojimo dėka, taip pat dėl tarp kaimo žmonių buvusio tarpusavio bendruomeniško solidarumo ir pastangų. Mokyklos buvo ir pasyviosios tautinės antinacinės rezistencijos židiniai. Mokiniai buvo auklėjami patriotizmo dvasia.

Veprių progimnazija, septynmetė, vidurinė mokykla*

Jonas Žentelis, Audronė Žentelytė

1944–1967 metai

1944 metų rugsėjo mėnesį praūžus frontui, pradėjo darbą Vėprių progimnazija, tiksliau – trečia jos klasė, kurioje mokslą tęsė Vėprių pradžios mokyklos šešis skyrius baigę mokiniai. Be to, keli mokiniai atėjo iš Ūpninkų pradžios mokyklos ir iš Gėlvonų valsčiui priklausiusios Kulniškių pradžios mokyklos. Naujai atidaryta trečioji klasė įsikūrė viename iš dvaro rūmų kambarių. Kitais metais jau buvo ir IV progimnazijos klasė. (I ir II progimnazijos klasės atitiko pradžios mokyklos V ir VI skyrius.)

Didžiausias progimnazijos direktoriaus Jono Jurkūno rūpestis buvo patalpų stoka. Mokykla, kaip rašoma direktoriaus laiške LSSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui, buvo „išmėtyta“ net per keturias vietas: I progimnazijos klasė glaudėsi klubo – skaityklos salėje, IV klasė – Stasio Morkūno name, nebaigtame įrengti kambaryje, viena klasė mokėsi buvusiose pradžios mokyklos patalpose (čia buvo ir mokyklos bendrabutis), o likusios – buvusioje dvaro oficineje, kurioje iki karo gyveno Žemės ūkio mokyklos mokytojai. Ši pastatą mokykla nuomojo iš Vėprių mechanizacijos mokyklos.

Pastato langų stiklai per karą buvo išdaužyti, ir jame jau įsikūrus progimnazijai mokyklos direktorius J. Jurkūnas dar taisinėjo, lopė langus. O stiklo nebuvo iš kur gauti, tad durstė iš šukių. Kaip rašoma minėtame direktoriaus laiške, čerpėmis dengtas namo stogas skylėtas (apie 150 skylių), grindys siūbuoja, vietomis išpuvusios, langų rėmai vos laikosi, durys sušaudytos, lubų tinkas vietomis byra. Prasta situacija buvo ir su mokyklos baldais. Direktorius pats taisė suolus, kartais net per pamokas. Pataisęs viršutines lenteles, būdavo, perbraukia delnu, – patikrina, ar neplėšys švarkelių rankovių. Jis net savo baldus – stalus, spintas ir kėdes – sunėšė į klases ir mokytojų kambarį, kuriame jau stovėjo stalas ir veidrodis iš Rambauskienės dvaro.

Progimnazijoje mokytojų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, tada nebuvo. Mokytojų seminarijas buvo baigę direktorius Jonas Jurkūnas, matematikos mokytoja Zofija Šarkaitė, istorijos mokytoja Stasė Šarkaitė. Kiti buvo baigę gimnazijas.

Mokytojų psichologinė situacija buvo nepavydėtina sunki. Mokėsi ir gyvenę nepriklausomoje Lietuvoje, jie buvo Lietuvos patriotai, tačiau mokiniams to rodyti negalėjo. Buvo ir mokinių, nesutinkančių su sovietine ideologija, kurią skleisti mokytojai buvo priversti.

*Mokytojas Jonas Jurkūnas.
1924 m. VM*

* Vėprių vidurinės mokyklos mokiniai ir mokytojai vykdydami projektą „Mano mokykla“ 2001 m. parengė „Vėprių vidurinės mokyklos istoriją“. Joje užfiksuoti faktai ir duomenys padėjo atkurti sovietinio laikotarpio mokyklos praeitį.

Veprių progimnazijos mokytojai (iš kairės): Stimburytė, Felicija Jovaišaitė, direktorius Jonas Jurkūnas, Bronė Daugėlienė (Daunoravičiūtė), Stasė Šarkaitė. Apie 1947 m. VM-791

Ukmergės mokytojų seminarijos moksleivis Povilas Dikčius pas savo gimines Sakalauskus ir Butkevičius Juozapavos vnk. Apie 1950 m. VM-794

Pokary, partizaninio pasipriešinimo metais, neatsargūs pasakymai dažnai baigdavosi lageriu ar tremtimi. Po 1948 metų gegužės 22 dienos trėmimo į kai kurias Veprių progimnazijos klases neatėjo apie trečdalis mokinių.

Mokytojai turėjo dalyvauti rinkimuose kaip agitatoriai ar rinkimų komisijos nariai, per paskolų pasirašymo akcijas žmones įtikinėti, kad šie valstybei skolintų kuo daugiau pinigų. Mokytojas privalėjo kalbėti ir elgtis ne taip, kaip mano, o taip, kaip iš jo buvo reikalaujama. Per 1950 metų SSRS Aukščiausiosios Tarybos rinkimus Veprių septynmetės mokyklos direktorius J. Jurkūnas buvo išrinktas

Jono Jurkūno laidotuvės. Prie karsto stovi Veprių vidurinės mokyklos mokytojai (iš kairės): Bronė Daugėlienė, Valė Gratkauskienė, direktorius Steponas Šidagis, Aldona Šarkinaitė (5-a), Janina Lukoševičiūtė (7-a), L. Daugėla (8-as). VM

SSRS Aukščiausiosios Tarybos deputatu. Pasak vienos jo mokinės, gerų žmonių reikėjo ir sovietų valdžiai.

1949 metais Lietuvos mokyklų sistemą pertvarkant pagal Sovietų Sąjungos švietimo modelį, progimnazijos buvo pertvarkytos į septynmetes, o gimnazijos – į vidurines mokyklas. Veprių progimnaziją pakeitė septynmetė mokykla, o ši palaipsniui išaugo į vidurinę. 1959 metais buvo išleista pirmoji abiturientų karta. Visos tos reformos vyko J. Jurkūno direktoriavimo metais, materialiai ypač skurdžiais, o ideologiškai – sudėtingais ir net pavojingais. 1957 m. spalio mėnesį direktorius Jonas Jurkūnas mirė.

Jau ir prieš tai kurį laiką direktoriumi dirbo tos pačios mokyklos mokytojas Steponas Šidagis, o po jo, 1960–1962 m., – Antanas Katinas. Moksleivių mokykloje daugėjo, paprastai jų būdavo daugiau kaip 200, o 1963–1964 mokslo metais buvo net 247.

Mokyklai ir toliau trūko patalpų, o ir tų pačių būklė buvo apgailėtina. Klasės įrengtos ir palėpėse, tam visiškai nepritaikytose, menkai apšviestose patalpose. Sporto salės funkciją atliko ta pati palėpė. Čia stovėjo skersinis, lygiagretės ir „ožys“ gimnastikos pratimams. Mokyklos sporto aikštynas mokytojų ir mokiinių pastangomis buvo įrengtas čia pat ant šalia mokyklos esančio piliakalnio. Į aikštyną pasportuoti, pažaisti susirinkdavo ir miestelio jaunimas. Šalia aikštyno mokytojo Vlodo Valaičio rūpesčiu buvo užveistas didelis mokyklos serbentynas ir obelų sodas – mokytojas buvo didelis sodų ir dekoratyvinių medžių sodinimo entuziastas. Prie sodo buvo įrengta aikštelė geografijos pamokoms – vadinamosios geografijos ir meteorologijos klasės. Nuo piliakalnio atsiveriantis puikus vaizdas į

Veprių vidurinės mokyklos mokytojai ir mokiniai prie Veprių piliakalnio. Sėdi mokytojai (iš kairės): Juozas Severinas, Albinas Gratkauskas, Vladas Valaitis, Valė Kergienė, Valė Gratkauskienė, Apolonija Savičienė, Stasė Bausytė, Aldona Budrytė, Liucija Šidagienė, direktorius Steponas Šidagis, mokymo dalies vedėjas Vladas Amankavičius, Liuba Amankavičienė, Larisa Maksimovaitė, Janina Musnickienė, Aldona Šikšnienė, Bronė Daugėlienė, Stasė Konkulytė. 1959 m. pavasaris. Iš Danutės Rudokienės albumo

ežerą mokiniams buvo savotiška kompensacija už skurdžias mokomąsias patalpas. Ypač gražu čia būdavo pavasariais, kai ant piliakalnio šlaitų sužydėdavo alyvos.

Nepaisant skurdžių materialinių sąlygų, buvę mokiniai šioje mokykloje praleistus metus prisimena šviesiai, geru žodžiu mini ne vieną mokytoją: Julė Kiškienę, Janiną Katinienę, Genovaitę Atkočiūnaite, Aldoną Šikšnienę. Pabrėžiamas pedagoginis chemijos mokytojos E. Lissauskienės talentas. Pasak buvusios mokinės J. Rudokaitės-Palaimienės, naują, sudėtingą medžiagą mokytoja sugebėdavusi taip perteikti, jog mokiniams atrodydavę: visa tai jie jau iki šiol žinoję ir supratę. Atmintin iširėžę mokytojo J. Žentelio vyriausiųjų klasių mokiniams vesti muzikos lektoriumai, į kuriuos ateidavo ir mokytojai. Čia buvo supažindinama su geriausiais muzikos, taip pat ir sakralinės, kūrinių, mokoma klausyti, suprasti, pamėgti klasikinę muziką.

Muzikos mokytojas Jonas Žentelis savo gimtojoje mokykloje dirbti pradėjo nuo 1961 m. rugsėjo drauge su žmona, pradinių klasių mokytoja Elena Ženteliene. Tik atvykęs jis suorganizavo vyriausiųjų klasių merginų, vidurinių klasių (jaunių) ir pradinių klasių (jaunučių) choras. Tais pat metais įsteigė styginių instrumentų orkestrą, kuriame mokė tris smuikininkes, keliolika mandolininkų, kelis gitaristus. Orkestras gyvavo ketverius metus. Viena iš orkestro smuikininkių pasirinko muzikės profesiją – tai garsi kanklininkė, Lietuvos muzikos akademijos profesorė Lina Naikeliene.

*S. Nėries kolūkio
pirmininkas Steponas
Jankeliūnas (sėdi
viduryje) su kolūkyje
likusiais dirbti
abiturientais.
1961 m. VM*

*Veprių vidurinės mokyklos merginų choras,
1964 m. dalyvavęs Respublikinėje dainų
šventėje. Vadovas mokytojas Jonas Žentelis. VM*

Mokyklos bendrabutis buvo įsikūręs miestelio centre, senosios pradžios mokyklos pastate, o pradinės klasės – rytiniame miestelio pakraštyje, ištremto J. Gumbelevičiaus name su medinėmis kolonomis.

Kadangi ten mokėsi dar ir penktokai bei šeštokai, mokytojai pertraukų metu skubėdavo iš vienos mokyklos į kitą. Pradinukams mokykla Gumbelevičiaus name buvo tarsi atskira respublika. Jų „pašefuoti“ – pamokyti žaidimų, dainų – čia kartais po pamokų užsukdavo vyresniųjų klasių moksleiviai. Prieš ilgąją pertrauką klasių budintieji bėgdavo per visą miestelį į centrinę mokyklos pastatą parsinešti priešpiečių: arbatos žaliuose emaliuotuose arbatinukuose ir sumuštinų ar sausainių. Ypač

mylimos buvo pradinė klasių mokytojos Marytė Ketvirtienė ir Elena Žentelienė. Jų dėka mokykloje vyravo šeimtinė atmosfera. Mokytoja E. Žentelienė mokyklos palėpėje įrengtoje virtuvėje po pamokų mokė mergaites virti ir kepti. Mokslo metai baigdavosi ketvirtokų išleistuvėmis su vaišėmis: čia pat mokykloje, o kartais – iškyloje ant Šventosios upės kranto.

Visos mokyklos klasės susitikdavo šventėse, mokinių vaidinimuose ir koncertuose, kurie vykdavo dvaro rūmų kolonų pastate.

1963–1964 mokslo metų pradžioje iš Veprių išvyko direktorius Antanas Katinas. Į jo vietą laikinai paskiriamas Jonas Zagreckas, tačiau jam, baigusiam tik amatų mokyklą, vadovauti mokyklai sekėsi sunkiai. Nedaug trūko, kad mokykla iš vidurinės būtų tapusi septynmete, dvejus metus čia nebuvo dviejų vyriausiųjų klasių. Mokykloje tais metais mokėsi 247 moksleiviai, dirbo 20 mokytojų. Pasitaikė metų, kai dėl patalpų stokos mokykla turėjo dirbti dviem pamainomis. Kadangi prie Mechanizacijos mokyklos dar veikė ir vakarinė mokykla, tai kai kurie mokytojai protarpiais dirbdavo trimis pamainomis. Apie tą laiką į pensiją išėjo LSSR nusipelnę mokytojai Apolonija Savičienė ir Vladas Valaitis.

1964–1965 mokslo metų pradžioje direktoriumi paskiriamas ką tik Vilniaus valstybinį pedagoginį institutą baigęs lituanistas Vincas Lukša. Pavaduotoja mokymo reikalams buvo istorikė Ona Čižiūnaitė. Ir taip palyginti jauną mokyklos kolektyvą anuomet papildė nauji jauni mokytojai: fizikas Jonas Simaškevičius, pradinė klasių mokytoja Judita Simaškevičienė, matematikė Nijolė Maižvilaitė, lituanistė Eleonora Jankeliūnienė, geografė Valerija Rudzinskaitė (Ramanauskienė), vokiečių kalbos mokytoja Dalia Ciniuskaitė (Kviklienė).

Veprių vidurinės mokyklos mokytoja Elena Žentelienė su savo mokiniais. 1964 m. VM

Po metų būsiami Veprių vidurinės mokyklos pirmosios laidos abiturientai ekskursijoje Anykščiuose. Sėdi pirmoje eilėje (iš kairės): Ilzė Gudanavičiūtė, Stefa Jasionytė, Vanda Gudanavičiūtė, klasės auklėtojas Juozas Severinas, Danutė Gudaitytė, Aldonas Sakalauskaitė, Irena Janė Davalgaitė, Bronė Rinkevičiūtė; stovi antroje eilėje: Nijolė Jasiūnaitė, Rimantė Irena Gečaitė, Aldona Birutė Juozapavičiūtė, Verutė Rudokaitė, Aldona Stebrytė, Vanda Rokaitė, Irena Veronika Sanganavičiūtė, Jadvyga Palaimaitė, Danutė Lukoševičiūtė; stovi trečioje eilėje: Jonas Morkūnas, Evaldas Pagojus, Albinas Kešys, Vytas Majauskas, Jonas Kviklys, Vytas Bešėnas, Albinas Petrašiūnas. 1958 m. Nuotraukoje nėra: Vlado Diliūno, Marytės Grumčytės, Mildos Timinskaitės

Veprių vidurinės mokyklos 1960 m. abiturientai. Pirmoje eilėje (iš kairės): Valerija Jarmolavičiūtė, Vanda Mikučionytė, Vanda Lengertaitė, Stasė Augūnaitė, Vytautas Bešėnas, klasės auklėtoja Stasė Urbonavičiūtė, Ona Žentelytė, Nijolė Žentelytė, Nijolė Sereikaitė, Jadvyga Palaimaitė; antroje eilėje: Albinas Augustinavičius, Stasys Gendvilis, Algirdas Stremeckas, Romualdas Tamošiūnas, Vytautas Augūnas, Jonas Morkūnas, Vladas Ketvirtis. Nuotraukoje nėra Nijolės Jasiūnaitės. Iš S. Gendvilio albumo

Veprių vidurinės mokyklos 1961 m. abiturientai. Sėdi (iš kairės): Rūta Matelytė, klasės auklėtoja Stasė Konkulytė, Ona Lyda Jaskūnaitė, mokytoja Bronė Daugėlienė, Vanda Daraškevičiūtė; stovi: Valerija Lukoševičiūtė, Viktorija Mikučionytė, Albertas Dainys, Danutė Rozenbergaitė, Ona Milda Žentelytė, Aleksas Žižys, Aleksandras Sakalauskas. Nuotraukoje nėra Vytauto Matelio. Iš Jadvygos Dainienės albumo

Veprių vidurinės mokyklos 1962 m. abiturientai. Sėdi (iš kairės): mokytoja Stasė Konkulytė, direktoriaus pavaduotoja J. Kiškienė, direktorius Antanas Katinas, mokytoja Aldona Šikišnienė, mokytojas Jonas Žentelis, V. Vilytė; stovi antroje eilėje (iš kairės): Vanda Kazakevičiūtė, Milda Morkūnaitė, Ladzė Kukytė, Emilija Lukoševičiūtė, Valerija Ona Gričnaitė; stovi trečioje eilėje (iš kairės): Elena Žentelytė, Stasys Januškevičius, Ramutė Gražina Gezevičiūtė, mokytojas Lapkus, Elena Milkevičiūtė, Jonas Kviklys, Ona Augūnaitė. Iš Vlado Kviklio albumo

Veprių vidurinės mokyklos 1963 m. abiturientai. Sėdi (iš kairės): Birutė Sakalauskaitė, Laimutė Utkaitė, klasės auklėtoja Veronika Urbonavičiūtė, Vanda Akunytė, Stefanija Sereikaitė; stovi: Vanda Ramanauskaitė, Ona Akunytė, Genė Padaigaitė, Stanislava Žižniauskaitė, Leonora Mikučionytė. Nuotraukoje nėra Petro Kastyčio Mikalauško. Iš L. Kazlauskienės (Mikučionytės) albumo

Veprių vidurinės mokyklos 1964 m. abiturientai. Sėdi (iš kairės): Kastytis Tamašauskas, Tadas Skinderis, Rimantas Zaranka, Algirdas Gendvilis, Edmundas Akunis, Vytautas Novikas, Jonas Gendvilis; stovi: Ona Olindaitė, Leokadija Keturkaitė, Liuda Sakalauskaitė, klasės auklėtoja Stasė Urbonavičiūtė, Janina Sakalauskaitė, Lionė Paulauskaitė. Nuotraukoje nėra Leono Daugėlos

1967–1989 metai

Direktoriai J. Jurkūnas ir vėliau Šidagis rūpinosi išjudinti mokyklos patalpų klausimą, tačiau nauja mokykla buvo pastatyta tik V. Lukšos direktoriavimo metais. Jos sąmatinė vertė – 198 000 rublių. Inventoriaus išigyta už 56 859 rublius. Į naująją dviaukštę, plyname lauke ant Šventosios kranto pastatytą mokyklą 1967 m. rugsėjo 1-ąją persikraustė 213 mokinių ir 20 mokytojų. Ši vieta mokyklai pasirinkta dėl keleto priežasčių. Viena, taip mokykla tapo lengviau pasiekama anapus Šventosios gyvenantiems mokiniams, vepriškių vadintiems „sližiokais“ (pagal Sližių pradinę mokyklą). Antrasis, lemiamas, veiksnys buvo finansinis: mokykla statyta netoli Azotinių trąšų gamyklai priklausiusios pionierių stovyklos su katiline ir vandentiekio bokštu. Taip iškart buvo išspręstas šildymo, aprūpinimo vandeniu ir bendrabučio klausimas: susitarta mokslo mėnesiais iš Jonavos azotinių trąšų gamyklos nuomoti bendrabučiu pionierių stovyklos patalpas. Už tai atostogų mėnesiais mokykla pasižadėjo pionierių stovyklai užleisti mokyklos pirmajame aukšte esančias klases.

Per mokyklos atidarymą priešais naująją pastatą stovėjo tik mokytojo J. Žentelio iš Rizgonių atgabentas akmuo, kuriame jis iškalė patriotinį Maironio posmą: „Į darbą, broliai, vyrs į vyrą, / Šarvuoti mokslu atkakliu! / Paimsme arklą, knygą, lyrą / Ir eisim Lietuvos keliu!“ Mokytojai drauge su mokiniais išties stoji į darbą: daug nuveikė, įrengdami kabinetus, klases, tvarkydami mokyklos aplinką, sodindami sodą, dekoratyvinius medžius ir krūmus, nuo šiaurės pusės – eglutes, palei kelią – topolius. Sodo sodinimui ir gėlynų tvarkymui vadovavo chemijos ir biologijos mokytojos E. Lissauskienė ir V. Urbonavičiūtė. Mokyklos teritorija buvo suskirstyta plotais, kurių apželdinimu ir priežiūra turėjo rūpintis atskiros klasės. Antai mokytojos M. Ketvirtienės vadovaujami ketvirtokai įrengė skverelį „Eglė žalčių karalienė“ su visais pasakos medžiais ir įvairiaspalvėmis samanomis apželdintu „žalčiu“, o vienuoliktokai pradėjo sodinti abiturientų parką.

Naujojoje mokykloje buvo 11 klasių, fizikos-chemijos, muzikos, namų ruošos-biologijos kabinetai, mokomosios dirbtuvės, sporto salė, valgykla-aktų salė, biblioteka su 4 140 knygu. Mokinių skaičius svyravo tarp dviejų šimtų keliolikos ir dviejų šimtų keliasdešimties. Ypač mažos būdavo trys vyriausiosios klasės, – ne daugiau keliolikos moksleivių. Po aštuonių klasių gerokai aptirpusi vepriškių būrelį paprastai papildydavo keletas Pageležių aštuonmetę baigusių mokinių, o kartais – ir vienas kitas Veprių mokytojų prikalbintas upninkiškis.

Moksleiviai iš tolimesnių kaimų apsigyvendavo bendrabutyje. Rudenį ir pavasarį jame gyvendavo apie 20, žiemą – apie 60 mokinių. Ilgametė bendrabučio auklėtoja (nuo 1958 iki 1981 metų) buvo vepriškė mokytoja Janina Musnickienė (Lukoševičiūtė). Ją pakeitė mokytoja Laimutė Žentelienė. Vėliau bendrabučio auklėtojomis dirbo mokytojos Vida Guogytė ir Danutė Jasaitienė. Bendrabutis veikė iki 1987 metų.

Kūrimosi darbai mokykloje užtruko apie dešimtmetį. Per tą laiką pasikeitė ir mokyklos vadovai. 1971–1976 metais mokyklos direktorius buvo lituanistas Vaclovas Driukas. Jam vadovaujant, toliau tvarkyta mokyklos aplinka ir vidus. Kartu su mokytoju J. Ženteliu suprojektuotas sporto aikštynas. To paties mokytojo vado-

vaujamose medžio ir metalo dirbtuvėse drauge su mokiniais po pamokų gaminti stendai, kitas inventorių mokyklai, remontuoti baldai. Nors lėšų mokyklai įrengti bei jos aplinkai tvarkyti buvo gaunama palyginti mažai, mokytojai, o ir mokiniai dirbdavo iš pareigos ir iš supratimo, kad reikia padaryti. Dirbta neskaiciuojant valandų ir nelaukiant atlyginimo. Daug darbų būdavo atliekama talkų principu.

Direktorius V. Driukas rūpinosi ne vien mokyklos, bet ir moksleivių išvaizda, davė jiems etiketo, tvarkingumo pamokas, ugdė jų estetinį jausmą bei elgesio kultūrą. Mokyklos fojė prie įėjimo jo rūpesčiu buvo pakabintas didžiulis veidrodis, o šalia jo, kaip etalonas, – nuotrauka su pavyzdiniais mokyklinėmis uniformomis apsirengusiais įvairių amžiaus grupių moksleiviais. Tai skatino mokinius pasitempti.

Veprių mokytojai dirbo entuziastingai. Netrukus mokykla turėjo gana turtingų kabinetų: į žalią oazę panašėjusį biologijos kabinetą gražiai tvarkė mokytoja V. Urbonavičiūtė, fizikos-chemijos kabinetu rūpinosi mokytojas J. Simaškevičius ir jį pakeitusi jauna fizikė Z. Mickutė (Stulgaitienė). 1976 m. fizikos ir biologijos kabinetai rajoninėje apžiūroje laimėjo pirmąją vietą. Mokytojas J. Žentelis pavyzdinai įrengė mokyklos dirbtuves ir muzikos kabinetą su daug instrumentų ir turtinga fonoteka. 1975 m. lietuvių kalbos ir literatūros kabinetą pradėjo įrenginėti mokytoja A. Šikšnienė. Jį papuošė mokinio Viktoro Žentelio, vėliau tapusio skulptoriumi, sukurti rašytojų biustai ir portretai. Šiuo laikotarpiu pereita prie kabinetinio mokymo sistemos, palaipsniui įrengti ir kitų dalykų kabinetai. Biblioteka rūpinosi lietuvių kalbos mokytoja Zita Vendelienė, 1972 m. pakeitusi mokytoją Genovaitę Atkočiūnaite.

Nuo 1976 m. rudens iki 1980 m. pradžios mokyklai vadovavo lituanistas Bronius Bieliakas. Į Veprius jis atvyko su žmona, matematikos mokytoja Bronislava Bieliakiene. Naujasis direktorius buvo draugiškas, kuklus, jautrus žmogus ir vadovas. B. Bieliakui sunkiai pasiligojus ir dar kurį laiką po jo mirties direktorės pareigas ėjo pavaduotoja mokymo reikalams Elena Žentelienė. Nuo 1980 m. rugsėjo direktore paskirta vokiečių kalbos mokytoja Dalia Kviklienė dirbo labai rūpestingai. Jos vadovaujamu laikotarpiu toliau pagal ano meto galimybes gerinta mokyklos materialinė bazė. Keitėsi mokytojų kartos: į pensiją išėjo mokytojos V. Urbonavičiūtė, J. Musnickienė, O. Čižiūnaitė, pradėjo dirbti nemažas būrys jaunų pedagogų: chemijos ir buities darbų mokytoja Valė Jurevičienė, biologė Snieguolė Akunienė, lituanistė Birutė Karietienė, istorikas Antanas Pulkauninkas, pradinių klasių mokytoja Nijolė Buzienė, fizinio lavinimo mokytojas Stanislovas Butkevičius. Juos visus nuoširdžiai globojo pavaduotoja mokymo reikalams, metodinio ratelio vadovė Elena Žentelienė.

Sąjūdžio ir pirmųjų švietimo reformų metais (1989–1991) mokyklai vadovavo direktorius Gintaras Praninskas. Nuo 1991-ųjų rugsėjo mokyklą turėjo palikti mokytojos V. Ramanauskienė, B. Bieliakienė, M. B. Palaimienė, E. Žentelienė ir mokytojas J. Žentelis, – šie didelę patirtį turintys, dar norėję ir galėję dirbti pedagogai buvo atleisti kaip sulaukę pensinio amžiaus.

Sovietmečio laikotarpiu švietimo sistemoje būta savų prioritetų. Tarkime, daug dėmesio skirta vadinamajam darbiniam auklėjimui. Veprių vidurinėje, kaip ir kitose kaimo mokyklose, šis auklėjimas buvo agrarinės pakraipos, todėl į mokymo programą šalia namų ruošos mergaitėms ir darbų (medžio ir metalo apdirbimo)

berniukams įtrauktas agrotechnikos kursas su praktiniais užsiėmimais. Žvyringoje mokyklos žemėje buvo įrengtas mokomasis bandomasis sklypas, kuriame mokiniai, vadovaujami mokytojų V. Urbonavičiūtės, o vėliau – V. Ramanauskienės, augino įvairias daržoves, vaiskrūmius, gėles. Bandomojo sklypo ir mokyklos aplinkos prižiūrėti mokiniai pagal grafiką ateidavo ir per vasaros atostogas.

Ir berniukams, ir mergaitėms buvo privalomos mechanizacijos pamokos, mokinių vadintos tiesiog „traktoriais“. Šioms pamokoms mokyklai buvo skirtas traktorius T-25. Mokyti ateidavo Veprių mechanizacijos mokyklos dėstytojas Vladas Musnickas. Dalis pamokų vykdavo Mechanizacijos mokykloje. Mokiniai išmokdavo vairuoti ne tik ratinį, bet ir vikšrinį traktorių. Baigę kursą ir išlaikę teorinį bei praktinį egzaminus, gaudavo traktorininko teises.

Darbinio auklėjimo dalimi būtų galima laikyti ir derliaus nuėmimo talkas Veprių bei S. Nėries kolūkiuose, – joms rudens trimestre buvo aukojama nemažai pamokų ir popiečių. Vasaros atostogų mėnesiais šiuose kolūkiuose būdavo organizuojamos privalomos mokinių darbo ir poilsio stovyklos. Kolūkiai už pagalbą atsidėkodavo parama mokyklai: duodavo autobusus ekskursijoms po Lietuvą, išvykoms į teatrą, apdovanodavo talkininkus, tiekdamo dalį produktų mokyklos valgyklai. Be to, mokiniai darbuodavosi miško sodinimo, miško ir kapinių tvarkymo talkose.

Suprantama, visu šiuo laikotarpiu buvo sistemingai diegta sovietinė ideologija. Visų pirma tai daryta per spaliukų, pionierių, komjaunuolių organizacijas, todėl klasių vadovai buvo įpareigoti suagituoti visus mokinius stoti į šias organizacijas. Vis dėlto net ir brežnevinio laikotarpiu klasėse būta mokinių, nepriklausiusių šioms organizacijoms. Už popamokinę, kaip anuomet vadinta, užklasinę veiklą buvo atsakinga direktoriaus pavaduotoja užklasiniam darbui. Nuo 1967 m. užklasinį darbą ilgą laiką koordinavo veikli mokytoja Valerija Ramanauskienė. Be privalomų ideologinių veiklos punktų ir akcentų, buvo organizuojami įvairūs konkursai tarp klasių, anuomet populiarūs linksmybų ir išradingųjų klubai, naujametiniai karnavalai su išpūdingomis kaukėmis, pavasario šventės, ekskursijos.

Aštuntajame dešimtmetyje ypač suaktyvėjo karinis-patriotinis auklėjimas. Neatsiejama jo dalis buvo sovietinė Antrojo pasaulinio karo įvykių minėjimo programa su Raudonosios armijos „išvadautojos“ įvaizdžiu. Mokyklos pionierių draugovė pavadinta Vepriuose žuvusio Sovietų Sąjungos didvyrio Pavlo Tarasovo vardu. Į mokyklą atvykdavo P. Tarasovo ir kitų Vėpriuose žuvusių karių artimieji iš RSFSR bei Baltarusijos. Drauge ruošiasi atremti galimą naują „priešiškų Vakarų“ karinį puolimą. Šaltojo karo atmosferą mokiniai galėdavo pajusti per propagandines politinio švietimo valandėles, o per karinio rengimo pamokas netgi gaudavo pauostyti parako tiesiogine to žodžio prasme – per šaudymo pratybas. Jos paprastai vykdavo už pušyno esančioje griovoje, kurią buvo išnešęs prasiveržęs ežeras, nors mokyklos teritorijoje ir buvo pastatyta šaudykla. Be to, buvo organizuojami žygio dainos ir rikiuotės konkursai, karinis sportinis žaidimas „Žaibas“. Šiame žaidime ir Pergalės dienos minėjimuose dalyvaudavo ir kariškiai iš atominės raketinės bazės, dislokuotos vos už kelių kilometrų nuo mokyklos, Kelmų miške. Į Pergalės minėjimus, vykusius Veprių karių kapinėse, darniai išsiriaviusi žygiuodavo visa mokykla.

Apie 1970-uosius, Spalio švenčių proga, buvo sumanyta Vepriuose suorganizuoti „demonstraciją“: mokiniai su vėliavėlėmis, balionais ir popieriniais taikos balandžiais, šlapdribai drengiant, per balas žygiavo į Veprių miestelio centrą, ten prisijungė prie kitų „demonstrantų“, Mechanizacijos mokyklos moksleivių, kad visi drauge pražygiuotų pro improvizuotoje „tribūnoje“ – raudona medžiaga atrauktoje priekaboje – stovinčius apylinkės, kolūkio ir mokyklų vadovus. Nežinia, kaip šią akciją anuomet vertino jos organizatoriai, bet mes, moksleiviai, jautėmės tarsi kokios komedijos dalyviai.

Laimė, ne viskas sovietmečio Veprių mokyklos gyvenime vyko pagal iš aukščiau gaunamas ideologines direktyvas. Daug ką lėmė pačių mokytojų įsitikinimai ir moralė, – tai, ar jie paklusniai ir nemaštydami laikėsi šių direktyvų, ar stengėsi kūrybiškai mokyti bei auklėti jaunąją kartą (beje, komunistų partijai paprastai priklausė tik vienas kitas mokytojas). Gražus tokio sėkmingo laviravimo duotuose ideologiniuose rėmuose pavyzdys buvo draugystė tarp Veprių, Latvijos Lielvardės ir Estijos Ahjos vidurinių mokyklų mokinių bei mokytojų. Ši dar 1962 metais užsimezgusi draugystė nebuvo vien „pliusiukas“ privalomo internacionalinio auklėjimo skiltyje, ji truko apie 30 metų: keistasi delegacijomis, koncertais, darbo ir poilsio stovyklomis. Mokiniai turėjo galimybę pabendrauti su savo bendraamžiais (stebino estukai, labai prastai kalbėję rusiškai), susipažinti su Latvijos ir Estijos kultūra bei istorija, išmokti vieni kitų liaudies dainų.

Visu šiuo laikotarpiu mokykloje veikė įvairūs būreliai (jaunųjų literatų, matematikų, fizikų, gamtininkų, sporto, turistų) ir meniniai kolektyvai (chorai, ansambliai, pučiamųjų orkestras, šokių ir dramos rateliai). Be to, nemažai mokinių lankė ir Sližių bei Veprių kultūros namų meninių kolektyvų užsiėmimus. Ypač intensyvus buvo mokyklos literatūrinis ir muzikinis gyvenimas.

Septintajame dešimtmetyje veikė poezijos mylėtojų būrelis, kuriam vadovavo direktorius V. Lukša. Būrelio leidžiamame laikraštelyje „Svirplys“ buvo spausdinami pirmieji moksleivių kūrybiniai bandymai, su būrelio nariais direktorius keliavo Lietuvos literatūrinėmis vietomis. Lituanistų bei poetų V. Lukšos ir L. Jankeliūnienės iniciatyva vyko „Poezijos pavasarėlio“ šventė, kurioje dalyvaudavo Ukmergės rajono literatai.

Aštuntajame dešimtmetyje mokyklos literatus globojo mokytoja L. Jankeliūnienė, tuo metu buvusi direktoriaus pavaduotoja mokymo reikalams. Mokytojos vadovaujamas literatų būrelis organizuodavo literatūrinius minėjimus ir susitikimus su rašytojais: J. Baltušiu, P. Širviu, J. Būtėnu, A. Drilinga ir kt. Rajoniniuose literatų konkursuose laureatais yra tapę M. Rinkevičiūtė, V. Žentelis, A. Žentelytė, A. Jankeliūnas. Iš rajoninių skaitovų konkursų mokytojos S. Bieliakienės parengti vepriškiai mokiniai (R. Kuliešytė, L. Novikaitė ir kt.) grįždavo su prizais. Meilę poezijai, literatūrai ne vienas mokyklos auklėtinis išsaugojo ir vėliau, kai kurie jų (Albinas Pavasaris, Vytautas Jancikevičius, Jonas Kevelkšta, Rasa Jeskelevičienė (Juodytė) ir patys ėmėsi kūrybos.

Aštuntojo dešimtmečio pirmojoje pusėje, matematiką dėstant mokytojui V. Vitkauskui, trumpam buvo susibūres jaunųjų matematikų būrelis. Dalis jo narių lankė neakivaizdinę jaunųjų matematikų mokyklą, dalyvavo geriausio mokyklos matematiko konkurse, drauge su mokytoju surengė išpūdingą matematikos vaka-

ra. O mokyklos turistai, vadovaujami fizinio lavinimo mokytojo Danausko, buvo pasiekę net Kaukazo kalnus.

Aktyviai veikė mokyklos jaunieji gamtininkai, vadovaujami mokytojų

V. Urbonavičiūtės ir V. Ramanauskienės: buvo rengiamos teatralizuotos gamtos šventės (rudens gėrybių, pavasario), 1974–1980 metais klasės laikė gamtosaugos egzaminus.

1971 m. mokykloje buvo įkurtas pučiamųjų orkestras. Pinigų vienam komplektui instrumentų skyrė Veprių ir S. Nėries kolūkiai. Mokytojui J. Ženteliui pradėjus organizuoti muzikantus, norinčių atsirado daug daugiau. Tada mokytojas išsirūpino gerokai panaudotų instrumentų komplektą iš Ukmergės I vidurinės mokyklos, kur orkestras buvo likęs be vadovo. Papildymui dar buvo nupirktos dvi valtornos ir trys fleitos. Tokios sudėties orkestrui jaunuosius muzikantus mokytojas, pagal specialybę chorvedys, mokė pats vienas. Tik tarnaudamas kariuomenėje jis buvo susipažinęs su mažiausios sudėties metaliniais pučiamaisiais, tad prieš mokydamas mokinius groti tokiais instrumentais kaip klarnetas, valtorna, fleita ar trombonas, turėjo mokytis pats. Mokytojo ir mokinių entuziazmas bei atkaklus darbas netruko duoti rezultatus. Orkestras jau visai neblogai grojo 1975 metų respublikinėje dainų šventėje ir gavo šventines uniformas. Po dvejų metų dalyvavo respublikinėje jubiliejinėje dainų šventėje ir vėl gavo uniformas.

Orkestro repertuare buvo apie 40 kūrinių. Jis koncertuodavo ne tik mokykloje, bet ir Ukmergėje, Dainavojė, Panoteriuosė, S. Nėries kolūkyje, buvo kviečiamas groti įvairiuose renginiuose, žymesnių žmonių laidotuvėse, dalyvavo respublikini-

Veprių vidurinės mokyklos pučiamųjų orkestras po Dainų šventės Ukmergėje. Orkestro vadovas mokytojas-metodininkas Jonas Žentelis (sėdi viduryje perjuostas juosta). 1978 m. VM

Veprių vidurinės mokyklos pučiamųjų orkestro repeticija. Vadovas mokytojas metodininkas J. Žentelis (stovi kairėje). Apie 1980 m. VM

Buvęs Veprių vidurinės mokyklos pučiamųjų orkestro muzikantas Arūnas Sakalauskas (2-as iš kairės) sovietinėje kariuomenėje. VM

Veprių vidurinės mokyklos ansamblis dainuoja „Dainų dainelės“ konkurse. 1984 m. VM

*J. Žentelis užrašinėja
liaudies dainas
Vepriuose.
Dainuoja Ona
Augūnienė. 1970 m.
Kęstučio Žentelio
nuotr.*

niame konkurse Vilkaviškyje. Per 1971–1991 m. laikotarpį orkestre yra groję daug mokinių. Kadangi mokykla buvo nedidelė ir trūko groti tinkančių berniukų, į orkestrą būdavo priimamos ir mergaitės. Jos grodavo ne prasčiau už berniukus. Savo grojimu orkestras neretai nustebindavo atvykusius svečius ir publiką. Orkestro nuotrauka įdėta į knygą „Tarybų Lietuvos mokytojai“.

Be pučiamųjų orkestro, mokykloje buvo geros formos vaikų ir jaunučių chorai. Vokalinis ansamblis sėkmingai dainavo 1980, 1982, 1984 metų „Dainų dainelės“ konkursuose per Lietuvos televiziją. Buvo mokykloje ir skudutininkų, bet jie tokio lygio kaip minėti kolektyvai nepasiekė. Repeticijoms mokytojui pritrūkdavo valandų ir minučių, buvo dirbama prieš pamokas, per pertraukas ir daugiausia – po pamokų. Kartais eidavo ir į bendrąsias individualiai mokyti ten gyvenančių muzikantų.

Tautosakos vakaronės Veprių vidurinėje mokykloje dalyviai (iš kairės): mokytoja Lionė Melanija Jankeliūnienė, dainininkės Ona Augūnienė iš Veprių ir Sofija Martinkienė iš Kelmų k., Audronė Žentelytė, Danutė Morkūnaitė, kraštotyros būrelio vadovas mokytojas J. Žentelis. VM

Klasė išvyksta į turistinį žygį. Vadovas J. Žentelis (1-as iš kairės). VM-5582

Mokytojas J. Žentelis vadovavo ir kraštotyrinei veiklai: toliau buvo kaupiami eksponatai muziejui, renkama tautosaka. Mokytojas ragino mokinius iš savo artimųjų užrašinėti dainų žodžius. 1971–1972 m. pagal tuos duomenis vienas ar su mokiniais keliavo po Veprių apylinkes ir užrašinėjo dainų melodijas.

Aptariant visą sovietinį laikotarpį, būtina paminėti, kad, kaip ir tarpukario metais, mokytojai aktyviai įsijungė į apylinkės švietimo, visuomeninę bei kultūrinę veiklą. Suaugusių Veprių žemės ūkio mechanizacijos mokinių ir apylinkės gyventojų švietimui prie Mechanizacijos mokyklos septintajame dešimtmetyje veikė vakarinė vidurinė mokykla, kurioje dirbo nemažas būrys vidurinės mokyklos mokytojų.

Veprių vidurinės mokyklos mokytojai per Mokytojo dieną. Sėdi (iš kairės) Janina Musnickienė, direktorė Dalia Kviklienė, direktorės pavaduotoja mokymo reikalams Elena Žentelienė; stovi: Snieguolė Akunienė, Valė Ramanauskienė, Virginija Talalaitė, Bronislava Bieliakienė, Birutė Medišauskienė, Vilniaus universiteto studentės-stažuotojos Martišauskaitė ir Audronė Žentelytė, Jonas Žentelis, studentė-stažuotoja Onutė Krompaitė, Zita Stulgaitienė, Rita Stankevičienė ir Kazė Sarapinienė. 1980 10 05. L. Vasausko nuotr. VM

Veprių vidurinės mokyklos mokytojos (iš kairės): Lionė Melanija Jankeliūnienė, E. Žentelienė, Aldona Šikšnienė, J. Musnickienė, Marytė Karietienė. Apie 1975 m. VM

Veprių moterų tarybos organizuota rankdarbių paroda. Parodos organizatorės-mokytojos (iš kairės): J. Musnickienė, E. Žentelienė, Stasė Bieliakienė. Apie 1976 m.

J. Žentelis prie savo rankomis iškalto antkapinio paminklo mokytojui Jonui Jurkūnui. 1980 10 05. VM

Atidengiamas paminklas mokytojui J. Jurkūnui. Kalba L. M. Jankeliūnienė. 1980 10 05. L. Vasausko nuotr. VM

Jaunoji vepriškių karta (iš kairės): Andrius Pakėnas, Rytis Dobilas, Ieva Akstinavičiūtė, Tadas Mažeika, Irena Lukšaitė, Aušra Dobilaitė, Laura Ridikaitė. Apie 1982 m. VM-8970

Be to, daugelis mokytojų nuo šeštojo dešimtmečio aktyviai dalyvavo saviveikloje. Mokyklos direktorius S. Šidagis (1957–1960) vadovavo kaimo kapelai, mokytojai Severinas, Daugėlienė, Musnickienė, Šidagienė, Amankavičius, Lajauskaitė kūrė vaidinimus, kuriuos rodė vepriškiams. Septintojo dešimtmečio pradžioje saviveiklinis Veprių kultūros namų teatras, kuriame vaidino mokytojai M. Ketvirtienė, E. Žentelienė, J. Žentelis, V. Lukša, spektaklius rodydavo ir aplinkinių miestelių gyventojams.

Mokytojas J. Žentelis kurį laiką vadovavo mišriam kultūros namų chorui, vėliau kaimo kapelai ir moterų ansamblui, kuriame dainavo mokytojos S. Bieliakienė, O. Čižiūnaitė, M. Ketvirtienė, A. Šikšnienė, E. Žentelienė. Įvairiomis progomis organizuotuose koncertuose dainuodavo puikius balsus turinčių mokytojų Juditos ir Jono Simaškevičių pora. S. Nėries ir Veprių kolūkio kultūrinį gyvenimą gerokai praturtindavo pavienių moksleivių ir įvairių meninių mokyklos kolektyvų pasirodymas.

Ne viena mokytoja (S. Bieliakienė, V. Urbonavičiūtė, E. Žentelienė, J. Musnickienė) aktyviai reikėsi apylinkės moterų tarybos veikloje, E. Žentelienė kurį laiką buvo jos pirmininkė, vėliau V. Urbonavičiūtė – prezidentė. Buvo organizuojami rankdarbių kursai bei parodos, etnografinių valgių vakaronės su koncertinėmis programomis.

Sąjūdžio metais dalis mokytojų savo iniciatyvomis ir veikla skatino kultūrinio tautinio atgimimo bei pilietinio sąmoningumo procesus Vepriuose.

Veprių vidurinėje mokykloje dirbo ir tebedirba nemažas būrys šios mokyklos auklėtinių. Į gimtąją mokyklą jau mokytojais sugrįžusiųjų sąrašą pradeda pirmasis Veprių progimnazijos ir vidurinės mokyklos direktorius Jonas Jurkūnas, Veprių pradžios mokyklą lankęs dar caro laikais. 1980 metų rudenį Veprių kapinėse mo-

kytojui Jonui Jurkūnui atidengtas paminklas. Ta proga mokykla tarsi atsigrėžė į savo šaknis: buvę J. Jurkūno mokiniai, o dabar – patys šios mokyklos mokytojai pasakojo susirinkusiems apie šį taurų žmogų – neatlyginto gerumo legendą, kaip ant paminklo užrašė jo autorius mokytojas J. Žentelis.

Nuo šeštojo dešimtmečio pabaigos-septintojo pradžios Vepriuose mokytojavo jau antroji, mokytojo Jurkūno mokinių, karta: Janina Musnickienė, Marytė Ketvirtienė, Jonas Žentelis, Eleonora Jankeliūnienė. Pradedant aštuntuoju dešimtmečiu į Veprių vidurinę mokyklą jau mokytojais ima grįžti buvę J. Žentelio ir E. Jankeliūnienės mokiniai – trečioji vepriškių mokytojų karta: Liuda Pranaitienė (Sakalaukaitė), kuri laiką dirbę Algis Ketvirtis, Virginija Tukanienė (Talalaitė), Rita Baltaduonienė (Vaitkūnaitė), Dalia Sereikaitė; iki šiol tebedirbantys Snieguolė Akunienė (Žilinskaitė), Danutė Jasaitienė (Morkūnaitė), Stasys Butkevičius, Vida Jaskūnienė (Guogytė), Aldona Rudokienė (Narbutavičiūtė), Vida Ramanauskienė (Lučiūnaitė), Zita Bausienė (Ramonaitė).

Nemažas būrys mokytojų Veprių vidurinėje mokykloje dirbo per visą ar beveik visą savo pedagoginės veiklos laikotarpį. Šalia jau minėtų vepriškių J. Musnickienės, M. Ketvirtienės, J. Žentelio, L. Pranaitienės būtina paminėti ir mokytojas, kurios į Veprius gyventi bei dirbti atvyko iš kitur: tai A. Šikšnienė, V. Urbonavičiūtė, O. Čižiūnaitė, E. Žentelienė, V. Ramanauskienė, B. Medišauskienė, Z. Vendelienė, Z. Stulgaitienė, D. Kviklienė, J. Deinienė. Jų mokytos ir ugdytos kelios vepriškių kartos.

Veprių mokyklos direktoriai nuo 1944 metų:

Jonas Jurkūnas – 1944–1957 m.

Steponas Šidagis – 1957–1960 m.

Antanas Katinas – 1960–1962 m.

Jonas Zagreckas – 1962–1964 m.

Vincas Lukša – 1964–1971 m.

Vaclovas Driukas – 1971–1976 m.

Bronius Bieliakas – 1976–1980 m.

Elena Žentelienė (einanti direktoriaus pareigas) – 1980–1980 m.

Dalia Kviklienė – 1980–1989 m.

Gintaras Praninskas – 1989–1991 m.

Rima Ramanauskienė – nuo 1992 m.

Veprių vidurinės mokyklos 1967 m. abiturientai. Pirmoje eilėje (iš kairės): Juzė Rudokaitė, Viktorija Akunytė, Ulesė Usauskaitė, Stasė Olisevičiūtė, direktorius Vincas Lukša, klasės auklėtojas Antanas Jočys, Marijona Kviklytė, Janina Akunytė; antroje eilėje: Mindaugas Razumas, Juozas Augūnas, Vacys Žentelis, Vincas Palaima, Petras Morkūnas. Nuotraukoje nėra Petro Kevelkštos

Veprių vidurinės mokyklos 1968 m. abiturientai (bendros nuotraukos klasė neturėjo): Regina Buzytė, Liuda Gudanavičiūtė, Marijonas Novikas, Zita Pečiulytė, Leonora Skridliauskaitė, Stanislav Sokolovskij, Stanislava Suckelytė

Veprių vidurinės mokyklos aštuntokų išleistuvės. Išvardinti aštuntokai baigė vidurinę mokyklą. Sėdi (iš kairės): Irma Budrytė, tėvų komiteto pirmininkas H. Budrys, apylinkės pirmininkas Aroydas Bertulis, direktorius Vincas Lukša, kolūkio pirmininkas Vytautas Eidukaitis, klasės auklėtojas J. Žentelis, Irena Augūnaitė; stovi antroje eilėje Virginija Talalaitė; stovi trečioje eilėje: Vytautas Pavasaris, Julius Ringaitis; stovi ketvirtoje eilėje Romas Petrauskas. Nuotraukoje nėra Sauliaus Eidukaičio, Algirdo Ketvirčio, Vlado Kviklio, Janės Palčinskaitės. 1966 m.

Veprių vidurinės mokyklos 1970 m. abiturientai. Pirmoje eilėje (iš kairės): Angelė Barkauskaitė, Elvyra Pečiulytė, klasės auklėtoja Nijolė Maižvilaitė, Virginija Sakalauskaitė, Vida Stulpinaitė; antroje eilėje: Vida Ramonaitė, Kostė Mirinauskaitė, Vida Kuliešytė, Vida Jancikevičiūtė; trečioje eilėje: Rimas Razumas, Vytautas Mikučionis, Vladas Budrys, Virginijus Mikučionis.

Iš V. Kuliešytės albumo

Veprių vidurinės mokyklos 1971 m. abiturientai. Sėdi (iš kairės): Stasė Jovaišaitė, klasės auklėtoja Kavalenkova, Nijolė Sakalauskaitė; stovi: Arvydas Šikšnys, Vacys Januškevičius, Virmantas Majauskas, Petras Rudokas, Albinas Pavasaris. Iš P. Rudoko albumo

Veprių vidurinės mokyklos 1972 m. abiturientai. Sėdi (iš kairės): Vitalija Musnickaitė, klasės auklėtoja Dalia Kviklienė, Ramutė Palaimaitė; stovi: Stasys Gezevičius, Romas Pliokštys, Milda Rinkevičiūtė, Laima Razumaitė, Stasys Dubrickas, Rimgaudas Šakelė. Nuotraukoje nėra Mildos Palaimaitės. Iš V. Musnickaitės albumo

Veprių vidurinės mokyklos 1973 m. abiturientai (bendros nuotraukos klasė neturėjo): Algirdas Augūnas, Albertas Bagdonavičius, Leonora Bartkevičiūtė, Romas Gineika, Ona Kazlauskaitė, Nijolė Kuodytė, Irena Palaimaitė, Valerija Stremeckaitė, Rimantas Suckelis, Antanas Utka, Danguolė Utkaitė

Veprių vidurinės mokyklos 1974 m. abiturientai. Sėdi (iš kairės): Ona Dubrickaitė, klasės auklėtoja Ona Čižiūnaitė, Margarita Buzytė, Aldona Narbutavičiūtė; stovi: Danutė Morkūnaitė, Jono, Mindaugas Olisevičius, Regina Krušinskaitė, Genovaitė Gudavičiūtė, Viktoras Žentelis, Danutė Morkūnaitė, Albino. Nuotraukoje nėra Raimondo Musnicko ir Snieguolės Žilinskaitės. Iš Aldonos Rudokienės albumo

Veprių vidurinės mokyklos 1975 m. laidos abiturientai. Pirmoje eilėje (iš kairės): Janina Jaskutytė, Rima Žilinskaitė, Regina Augūnaitė; antroje eilėje: Viktoras Kevelkšta, Eugenijus Nedvoravičius, Stanislovas Vasiliauskas, klasės auklėtoja Zita Stulgaitienė, Algirdas Bartkevičius, Eugenijus Karieta, Arvydas Vasiliauskas

Veprių vidurinės mokyklos 1976 m. abiturientai. Iš kairės: Vitalija Sereikaitė, Audronė Žentelytė, Jonas Kevelkšta, Nijolė Bagdonavičiūtė, Eloyra Novikaitė, Lionginas Matačiūnas, Algimantas Dubrickas, Virginija Mikučionytė, Milda Morkūnaitė, Nijolė Jaskūnaitė

Veprių vidurinės mokyklos 1977 m. abiturientai. Viršutinėje eilėje (iš kairės): Rita Kuliešytė, Ona Vasiliauskaitė, Nijolė Kazlauskaitė, Stasė Vaitkūnaitė, Irena Butkevičiūtė; apatinėje eilėje: Albinas Vaitkūnas, Vida Kuliešytė, Stasė Normantaitė, Birutė Žentelytė, Valentinus Šimonis, klasės auklėtojas Jonas Žentelis

Veprių vidurinės mokyklos 1978 m. abiturientai. Pirmoje eilėje (iš kairės): Alvydas Šiaučiukėnas, Romas Dūda, Gediminas Žiedelis, Rimas Gečiauskas; antroje eilėje (iš kairės): Stanislava Jaskūnaitė, Nijolė Morkūnaitė, Aldona Morkūnaitė, Angelė Palčinskaitė, Genė Gudavičiūtė, Laima Novikaitė, Vanda Budrytė; trečioje eilėje (iš kairės): Žygimantas Palaima, Stasys Bartkevičius, Stasys Valančius, Rita Sedleckaitė, Virginija Jancikevičiūtė, klasės auklėtojos Elena Žentelienė ir Bronislava Bieliakienė, Janina Sakalauskaitė, Gražina Žilinskaitė, Danutė Razumaitė. Nuotraukoje nėra Valės Grinytės ir Jono Zarankos. Iš S. Matačiūnienės (Jaskūnaitės) albumo

Veprių vidurinės mokyklos 1979 m. abiturientai. Pirmoje eilėje (iš kairės): Irena Žilinskaitė, Dainora Kaselytė, Virginija Bikulčiūtė, klasės auklėtoja Regina Stankevičienė, Milda Čižiūnaitė, Leonarda Mikučionytė, Augutis Mikučionis, Mindaugas Mikučionis; antroje eilėje (iš kairės): Juozas Augūnas, Kęstutis Vereniūnas, Valentinas Morkūnas, Arūnas Jankeliūnas, direktoriaus pavaduotoja mokymui E. Žentelienė, mokytojos Zita Vendelienė ir M. Karietienė; trečioje eilėje (iš kairės): Rimantas Minderis, mokytojai J. Dainienė, Z. Stulgaitienė, L. Pranaitienė, J. Žentelis, mokyklos direktorius Bronius Bieliakas, direktoriaus pavaduotoja užklasiniam darbui organizuoti D. Kviklienė, bendrabučio auklėtoja J. Musnickienė, mokytoja A. Šikšnienė. Iš V. Bikulčiūtės albumo

Veprių vidurinės mokyklos 1980 m. abiturientai (bendros nuotraukos klasė neturėjo): Liudmila Baliukevičiūtė, Stanislovas Butkevičius, Nijolė Gineikaitė, Alvydas Graužinis, Gražina Ketvirytė, Asta Medišauskaitė, Danutė Morkūnaitė, Algirdas Noreika, Mindaugas Pakalnis, Laima Rinkevičiūtė, Danutė Sakalauskaitė, Jadvyga Savickaitė, Nijolė Savickaitė, Valentas Utkā, Saulius Vendelis

Veprių vidurinės mokyklos 1981 m. abiturientai (bendros nuotraukos klasė neturėjo): Rūta Dubauskaitė, Gyta Gružauskaitė, Gražina Jaskūnaitė, Bronė Karpėvičiūtė, Danutė Kuliešytė, Juozas Matačiūnas, Rimantas Mikučionis, Vidmantas Ramanauskas, Violeta Starkevičiūtė, Petras Vasiliauskas, Arvydas Vendelis, Kęstutis Žentelis, Dalia Žiedelytė

Veprių vidurinės mokyklos 1982 m. abiturientai. Pirmoje eilėje (iš kairės): Audronė Sargelytė, klasės auklėtoja Ona Čižiūnaitė, Vida Guogytė, Kristina Juodytė; antroje eilėje: Regina Pauplytė, Rasa Novikaitė, Leonora Novikaitė, Ana Prus, Violeta Inčiūtė; trečioje eilėje: Laimonas Mikučionis, Gintaras Jukna, Antanas Augūnas, Vygandas Bieliakas. Iš V. Guogytės albumo

Veprių vidurinės mokyklos 1983 m. abiturientai. Pirmoje eilėje (iš kairės): Dainius Simaškevičius, Regina Sokolovskaitė, klasės auklėtoja Zita Stulgaitienė, Laura Valančiūtė, Aušra Savickaitė; antroje eilėje (iš kairės): Irena Kazlauskaitė, Gerdas Jankeliūnas, Laimutė Noreikaitė, Gediminas Imbrasas, Roma Bogdaitė. Iš G. Jankeliūno albumo

Veprių vidurinės mokyklos 1984 m. abiturientai. Sėdi (iš kairės): Zita Ramonaitė, Dalia Ramanauskaitė, Alina Juknaitė, Gintutė Verenytė, klasės vadovė Valentina Ramanauskienė, Leonora Kašauskaitė, Gražina Butkevičiūtė, Rasa Juodytė, Dalia Sereikaitė; stovi (iš kairės): Rytis Ramanauskas, Jolita Vasilkevičiūtė, Arūnas Majauskas, Antanas Krikštaponis, Virginijus Bausys, Rima Šešplaukytė, Saulius Ketvirtis. Iš Bronislavos Bieliakienės albumo

Veprių vidurinės mokyklos 1985 m. abiturientai (pirmoje eilėje) su mokytojais ir S. Nėries kolūkyje vykusio „Žydinčios vyšnios šakelės“ konkurso dalyviais – poetais ir juos atlydėjusiais Ukmergės r. vadovais. Pirmoje eilėje (iš kairės): Žydronė Nadvaravičiūtė, Aušra Karvelytė, Dalia Rudokaitė, Rita Bagdonavičiūtė, Rita Vaitkūnaitė, klasės auklėtojas J. Žentelis, Aušra Sedleckaitė, Audronė Augūnaitė, Giedrė Karvelytė, Sigita Tarutytė, Vida Lučiūnaitė. Antroje eilėje (iš kairės): 2-a mokyklos direktorė D. Kviklienė, 3-ias poetas Juozas Nekrošius, 4-a mokytoja V. Jurevičienė, 5-as „Žydinčios vyšnios šakelės“ laureatas poetas Justinas Marcinkevičius

Veprių vidurinės mokyklos 1986 m. abiturientai. Sėdi (iš kairės): Vesta Matiukaitė, Rima Krikštaponytė, Alvydas Valiauga, Jurgita Sereikaitė, Gražina Ketvirytė; stovi (iš kairės): Snieguolė Kosteckaitė, Marytė Žilinskaitė, Auksė Gumbaragytė, Aurelija Brukštutė

Veprių vidurinės mokyklos 1987 m. abiturientai. Stovi (iš kairės): Rima Mangevičiūtė, Odeta Urmulevičiūtė, auklėtoja G. Boreišaitė, Daiva Andronavičiūtė, V. Miškinytė, Rasa Čivaitė, Daiva Žemaitytė, Vitalija Palčinskaitė; priekyje Arūnas Sakalauskas. Nuotraukoje nėra Egidijaus Kviklio. Iš R. Šimonienės (Čivaitės) albumo

Veprių vidurinės mokyklos 1988 m. abiturientai.

Stovi (iš kairės): Margarita Kitajeva, Rasa Karvolytė, Dalia Jaskūnaitė, Dalia Simaškevičiūtė, Rita Kvarinskaitė, Meilutė Kazlauskaitė, Vilma Morkūnaitė, klasės auklėtoja, Artūras Šikšnys, Dainius Kašauskas, Asta Malakauskaitė

Veprių vidurinės mokyklos 1989 m. abiturientai. Pirmoje eilėje (iš kairės): Jūratė Sereikaitė, Reda Češūnaitė, Milda Rokaitė, klasės auklėtojas Antanas Pulkauninkas, Dainora Imbrasaitė, Vilma Sakalauskaitė, Virgutė Galaunytė, Jurgita Brukštutė; antroje eilėje (iš kairės): Ramūnas Medišauskas, Irmantas Jaskūnas, Eimontas Bartkevičius, Raimundas Starkevičius, Kastytis Sereika, Giedrius Valiauga

Mano klasė

Audronė Žentelytė

1976 m. Veprių vidurinę mokyklą baigė 10 abiturientų: Nijolė Bagdonavičiūtė, Nijolė Jaskūnaitė, Algimantas Dubrickas, Jonas Kevelkšta, Lionginas Matačiūnas, Virginija Mikučionytė, Milda Morkūnaitė, Elvyra Novikaitė, Vitalija Sereikaitė, Audronė Žentelytė. Iš jų – tik trys vepriškiai: A. Dubrickas, V. Sereikaitė ir A. Žentelytė. Pirmąsias tris klases jie dar mokėsi Gumbelevičiaus name buvusioje mokykloje. Persikėlus į naujai pastatytą mokyklą, ketvirtokai, vadovaujami mokytojos M. Ketvirtienės, įrengė ir prižiūrėjo „Eglės žalčių karalienės“ skverelį: pasodino eglę, drebulę, beržą, uosį ir ažuoliuką, suformavo ir įvairiaspalvėmis Slabados kaimo samanomis apsodino „žaltį“.

J. Kevelkšta, L. Matačiūnas ir V. Mikučionytė drauge su būriu kitų Sližių pradinės mokyklos auklėtinių atėjo į penktą klasę. Klasės vadovė iš pradžių buvo lietuvių kalbos mokytoja S. Atkočiūnaitė, rodos, septintoje klasėje perėmė mokytoja V. Ramanauskienė. „Sližiokai“ ir „vepriokai“ iki pat aštuntos klasės baigimo sudarė savas „frakcijas“. Klasėje buvo daug gabių mokinių, galėjusių tęsti mokslus vidurinėje mokykloje, bet 1973 m. rugsėjo 1 d. iš buvusios didžiulės, trisdešimt kelių mokinių klasės beliko vos šeši. Laimė, mokinių skaičius išaugo iki 10, iš Pageležių aštuonmetės mokyklos atėjus trims mokinėms: N. Bagdonavičiūtei, N. Jaskūnaitei ir M. Morkūnaitei, o iš Ūpninkų – E. Novikaitei.

Tiksliausių mokslų mokytojai gyrė šią klasę, matematikos mokytojas V. Vitkauskas ir jį pakeitęs „Smetonos laikų“ mokytojas Raudonis vadino ją matematikų klase.

Aukštąjį mokslą baigė 5 šios laidos abiturientai. Vitalija Sereikaitė pasirinko matematikos studijas Vilniaus pedagoginiame institute. Ištekėjusi ir susilaukusi šeimos, grįžo į Veprius, dirbo kolūkio valdyboje, o vėliau – Vėprių seniūnijoje seniūnės pavaduotoja. 2002 m. po sunkios ligos mirė. A. Žentelytė, svyravusi tarp matematikos ir lituanistikos, atidavė pirmenybę pastarajai ir, 1981 m. su pagyrimu baigusi lietuvių kalbą bei literatūrą Vilniaus universitete, liko dirbti Lietuvių literatūros katedroje. L. Matačiūnas buvo ypač gabus fizikai, lankė neakivaizdinę jaunųjų fizikų mokyklą „Fotonas“. Baigęs Žemės ūkio akademiją, grįžo gimtinėn, ten gyvena ir dirba iki šiol. Aštraliežuvis A. Dubrickas mėgdavo patraukti per dantį ne vien bendraklasius, bet ir mokytojus. Arba juokais paversti ideologinio auklėjimo pastangas, tarkime, privalomame komjaunuolio profesinio orientavimo plane į pasirinksimos profesijos skiltį įrašydamas: „kunigas“. Raudonu diplomu baigęs Veterinarijos akademiją, Algimantas grįžo dirbti į gimtąjį kolūkį. Nepriklausomybės metais tapo vienu iš stipriausių Veprių valsčiaus ūkininkų.

Žemės ūkio akademiją baigė ir išskirtinių gabumų mokinys Jonas Kevelkšta. Apie šį bendraklasį norisi parašyti kiek platčiau.

Jonas, nors ir būdamas neeilinių gabumų, tuo nesididžiavo, buvo paprastas ir draugiškas. Ir šiek tiek pramušgalvis. Kartais – ir tiesiogine prasme. Sykį į mokyklą atėjo pavėlavęs, miestelio ambulatorijoje apibintuota galva. Į auklėtojos klausimą, kas nutikę, atsakė: „*Buvau Vaterlo mūšyje.*“ Mėgo palinksminti savo

Veprių vidurinės mokyklos pučiamųjų orkestro repeticija. Pirmoje eilėje (iš kairės): Jonas Kevelkšta, Kęstutis Žentelis; antroje eilėje (iš kairės): Audronė Žentelytė, Viktoras Kevelkšta, Eugenijus Nadvoravičius, Gediminas Narbutavičius. 1975 m. VM-833

bendraklasius pokštais ir sąmoju, niekada neieškojo žodžio kišenėje. Direktorius V. Driuko iškvietas prieš klasę ir sugėdintas dėl nešvarių batų, atšovė: „O jei jums būtų reikėję atklampoti į mokyklą 5 kilometrus pažliugusiais keliais, tai ir jūsų batai dabar panašiai atrodytų!“ Jonas stebino apsiskaitymu, fenomenalia atmintimi (per pertrauką syki atmintinai išmoko ilgoką J. V. Gėtės baladę „Girių karalius“ vokiečių kalba). Savo klausimais ir pasisakymais, ypač istorijos ir politinėmis temomis, turbūt ne syki yra pastatęs mokytojus į nepatogią padėtį. Pučiamųjų orkestro repeticijose „apšilimui“ mėgdavo sugroti melodiją, kuria būdavo pradėdama „Amerikos balso“ transliacija Lietuvai. Turbūt kiekvienas bendraklasis turi savą panašių istorijų apie Joną rinkinį.

Deja, Jonas gabumų nerealizavo, kaip būtų galėjęs. Iš dalies gal ir dėl to, kad buvo užėmęs „tyliosios rezistencijos“ pozicijas. Baigęs studijas, grįžo karšinti tėvų (buvo senų tėvų vaikas). Kurį laiką dirbo kolūkyje bitininku, rašė filosofinius esė, bendradarbiavo rajono spaudoje, buvo Dėltuvos kultūros almanacho „Eskizai“ kolegijos narys. Kaip pats yra prisipažinęs viename esė, trokšdamas „grynesnių formų, kurios bendroje rutinoje nepasiekiamos“, ieškojo nusiramino archajinėje būtyje, bandė „dirbti tais pačiais įrankiais, kaip ir mūsų senoliai“. Deja, neišvengė savigriovos – nepavyko išsiugdyti imuniteto „prieš tą šėtono vandenį“. Šio talentingo žmogaus ir įdomios asmenybės gyvenimas neaiškiais aplinkybėmis nutrūko 2006 m. Ispanijoje.

Veprių vidurinė mokykla švietimo kaitos procese

Aldona Medonienė, Audronė Žentelytė

Jau beveik du nepriklausomybės dešimtmečius Veprių vidurinė mokykla gyvena Lietuvos švietimo reformų ritmu, – nuolatinės kaitos, permainų, ieškojimų procese. Ir beveik visą šį laikotarpį (nuo 1992 m.) jai vadovauja direktorė Rima Ramanauskienė (pavaduotoja ugdymui nuo 1998 m. – Aldona Medonienė). Mokykloje dirba 28 pedagogai, maždaug ketvirtadalis jų – buvę šios mokyklos auklėtiniai. 5 mokytojai turi metodininko, 21 – vyr. mokytojo kvalifikacinę kategoriją.

Įspūdinga Veprių mokyklos pedagogų kvalifikacijos kėlimo geografija: kai kurie jų yra dalyvavę stažuotėse bei seminaruose JAV, Izraelyje, Vokietijoje, Lenkijoje, Čekijoje, Italijoje, Latvijoje. Vepriškiai mokytojai ir patys prisidėjo prie kolegų kvalifikacijos kėlimo: matematikos mokytoja metodininkė Anelė Vitkauskienė, dalyvavusi tarptautiniuose verslumo seminaruose, vėliau vedė verslumo seminarus rajono mokytojams, yra knygos „Verslumo ugdymas mokykloje“ (2007) bendraautorė, o istorikas Vitas Medonas prisidėjo prie mokytojo knygos „Pilietinės kompetencijos pagrindai“ sudarymo. Direktorė Rima Ramanauskienė organizavo seminarą apie projektinį darbą Latvijos mokyklų vadovams, panašus seminaras organizuotas rajono mokyklų vadovams.

1991–1992 m. m. Veprių vidurinėje mokėsi 213 mokinių. Aptariamuoju laikotarpiu didžiausias mokinių skaičius buvo 2004–2005 m. m. – 250 mokinių. Deja, dėl nepalankios demografinės raidos mokinių Veprių vidurinėje mokykloje mažėja. 2008–2009 m. m. mokyklą lankė 218 mokinių (į šį skaičių įeina ir 13 Sližių bei 13 Pageležių pradinio ugdymo skyrių mokinių). (2003–2004 m. m. Sližių ir Pageležių pradinės mokyklos tapo Veprių vidurinės mokyklos pradinio ugdymo skyriais, nuo 2004 m. balandžio 30 d. mokyklai priklauso taip pat Sližių ir Veprių ikimokyklinio ugdymo skyriai.) Mokykloje mokosi ne tik Veprių, bet ir Dėltuvos seniūnijoje gyvenantys vaikai. Yra mokinių ir iš Jonavos rajono.

Per pastarąjį dešimtmetį labai sustiprėjo Veprių vidurinės mokyklos ekonominė bazė. Iš pradžių mokykloje buvo tik vienas kompiuteris, gautas 1995 m., vienas spausdintuvas ir vienas televizorius. Kadangi lėšų mokykla neturėjo, nuspręsta ugdymo turinį ir bazę modernizuoti rengiant ir įgyvendinant projektus. Pradedant 2000-aisiais mokykla vieną po kito laimėjo įvairius projektus, o už gautas lėšas sukūrė išties turtingą moderniųjų informacinių technologijų bazę. Šiuo metu mokykla turi kompiuterių klasę su 14 kompiuterių, visuose mokomuosiuose kabinetuose įrengtos kompiuterizuotos mokytojo darbo vietos. Kompiuteriai sujungti į vidinį tinklą, visi turi prieigą prie sparčiojo interneto ištiesą parą.

Turtinga bei moderniai įrengta ir mokyklos biblioteka bei skaitykla su 21 darbo vieta, 5 iš kurių – kompiuterinės su internetiniu ryšiu. Mokyklos bibliotekinėms Laimutė Žentelienė ir Danutė Jasaitienė pavertė biblioteką informacijos, kultūros ir mokymosi centru: čia organizuojamos parodos, knygų pristatymai, knygų mugės, į kurias atvažiuoja ir leidyklų atstovai bei rašytojai.

Nepriklausomybės metais mokykla ne tik praturtėjo, bet ir išgražėjo: ją papuošė moksleivių darbai, sukurti vadovaujant kūrybingoms technologijų

(Valerija Jurevičienė) ir dailės (Laimutė Žentelienė, Ieva Ramanauskaitė-Skauronė) mokytojoms, pačios mokytojos I. Ramanauskaitės sieninė tapyba Veprių praeities bei kraštovaizdžio motyvais ir su mokiniais sukurtos freskos „Pasakų miestas“ (2008 m.), „Gedulas ir Viltis“ (2005 m.).

Mokykloje keitėsi ugdymo metodai bei formos, koreguotas dėstomų dalykų sąrašas. Iki 2000 m. Vepriuose buvo mokoma vokiečių ir rusų kalbų, tačiau bendruomenei pageidaujant pereita prie anglų kalbos: nuo 2002 m. rudens 2-ojoje ir 3-iojoje klasėse įvestas ankstyvasis anglų k. mokymas, o vokiečių arba rusų kalbas siūloma rinktis nuo 6-osios klasės kaip antrąją užsienio kalbą. Sukūrus reikiamą informacinių technologijų bazę, nuo 5-osios klasės imta mokyti informatikos. Norėdama sudaryti sąlygas kiekvienam mokiniui ugdytis pagal gebėjimus, nuo 2000 m. mokykla vykdė profilinį mokymą vyresniosiose klasėse, nuo 2008 m. įgyvendinamas vidurinio ugdymo programos aprašas.

Daugelis dešimtąją klasę baigusiu mokinių lieka tęsti mokslo Veprių vidurinės mokyklos 11 klasėje (kaip rodo pastarųjų 15 metų statistika, į kitas mokyklas išeina mokyti 5–10 procentų), o abiturientai palyginti gerai laiko valstybinius egzaminus, kasmet daugiau nei pusė Veprių abiturientų įstoja į aukštąsias mokyklas. 2008-aisiais tarp septynių Ukmergės rajono abiturientų, už valstybinį egzaminą gavusių aukščiausią įvertinimą, buvo ir vepriškė Birutė Pranaitytė: jos lietuvių kalbos žinios įvertintos šimtuku (mokyt. Birutė Karietienė). Kitas mokymo kokybės rodiklis – geri vepriškių mokinių rezultatai olimpiadose, rajoniniuose, respublikiniuose bei tarptautiniuose konkursuose. Ypač dažnai prizines ar net pirmąsias vietas rajoninėse olimpiadose laimi mokyklos matematikai, gerai jie pasirodo tarptautiniame matematikos konkurse „Kengūra“ (matematikos mokytojos Anelė Vitkauskienė ir Galina Razumienė, pradinė klasių mokytojos Vida Jaskūnienė ir Vida Ramanauskienė). Laimėtojai ir prizininkais vepriškiai moksleiviai yra tapę rajoninėse istorijos (mokyt. Vitas Medonas), lietuvių k. (mokyt. Birutė Karietienė), vokiečių k. (mokyt. Jolita Palaimienė), chemijos (mokyt. Valerija Jurevičienė), geografijos (mokyt. Zita Stulgaitienė), fizikos (mokyt. Laimutė Musnickienė) olimpiadose. Respublikiniame teisinių žinių konkurse „Temidė“ Veprių 9 kl. komanda 2006 m. buvo pirma tarp rajono mokyklų, o zoniniame etape Vilniuje iškovojo antrą vietą. Antrą vietą rajoniniame konkurso ture mokyklos komanda užėmė ir 2007 bei 2008 m.

Mokykloje paprastai veikia apie 20 būrelių, kurių veikloje dalyvauja apie 75 procentai mokinių. Pradinukai lanko muzikinę studiją „Lietutis“ (vadovė Zita Bausienė), „Lagamino“ teatrą (vadovė Vida Ramanauskienė), kryptingo meninio ugdymo (vadovė Vida Jaskūnienė), vyresni mokiniai – jaunųjų ekologų ir jaunųjų miškininkų (vadovė Snieguolė Akunienė), jaunųjų matematikų (vadovė Anelė Vitkauskienė), matematikos (vadovė Galina Razumienė), muzikos pažinimo ir folkloro, ansamblio (vadovė Irmina Balsienė), sporto ir kt. būrelius. Ypač aktyvūs mokyklos jaunieji matematikai: jų ir vadovės sukurti galvosūkių bei uždaviniai buvo skelbti rajono matematikų laikraštyje, nemažas būrys moksleivių mokosi neakivaizdinėje Jaunųjų matematikų mokykloje. Mokykloje nuo 2007 m. veikia profesinio informavimo taškas (vadovė Jolita Palaimienė), kuriame yra 4 kompiuterizuotos darbo vietos. Čia mokiniai ir seniūnijos gyventojai gali rasti reikiamą informaciją apie profesijas.

Per šį laikotarpį mokykloje labai sustiprėjo estetiškas ugdymas, ir tai visų pirma dailės bei technologijos mokytojų nuopelnas. Darbščiųjų rankų (vadovė V. Jurevičienė) ir dailės studijos bei keramikos (vadovė L. Žentelienė) būrelių nariai nuolat laimi prizines vietas Lietuvos jaunujų gamtinių centro (LJGC) organizuojamose parodose. 12 kl. mokinės Dovelės Čivaitės karpiniai 2004 m. LJGC parodoje laimėjo pirmąją vietą ir ji buvo apdovanota Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro raštu. Vepriškių mokinių karpiniai puošia LJGC išleistus skirtukus, o I. Pečiukaiytės, V. Matačiūnaitės ir A. Buzytės karpiniais iliustruota knygelė „Pavasario vėrinys“ (2008). Respublikiniame piešinių konkurse „Piešiamė laisvę“ (2006 m.) Eimantas Razumas tapo prizininku (mokytoja Ieva Skauronė). Jo piešinys kartu su kitų prizininkų piešiniais buvo eksponuojamas Lietuvos Respublikos Seimo rūmuose, įtrauktas į knygą „Piešiamė laisvę“. Mokyt. L. Žentelienės vadovaujami jaunieji dailininkai rajoniniuose konkursuose dažnai užima pirmąsias vietas, gerai įvertinami ir respublikiniu mastu. 2008 m. Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerijos organizuotame plakatų konkurse „Koks gražus tavo veidas, gimtine!“ dvyliktokės Ievos Bausytės plakatas pripažintas geriausiu.

Daug mokinių lanko sporto būrelius (vadovai Laimutė Musnickienė ir Stanislovas Butkevičius). Džiugina jų sportiniai pasiekimai: merginų ir vaikų krepšinio komandos rajono kaimo mokyklų krepšinio varžybose dažnai užima pirmąsias ar bent prizines vietas, o merginos yra tapusios net tarpzoninių varžybų nugalėtojomis. Stiprūs ir mokyklos stalo tenisininkai, šaškininkai.

Per pastarąjį dešimtmetį Veprių vidurinė mokykla sėkmingai plėtojo projekcinę veiklą. Startuota 2000-aisiais metais projektais „Etnokultūros klubas „Geldutė“ ir „Mano mokykla“, kuriuos vykdant buvo galima atsiremti į stiprią kraštotyrinę mokyklos tradiciją, pasitelkti Veprių muziejuje sukauptą medžiagą. Moksleiviai drauge su istorijos mokytoju V. Medonu sukūrė filmą „Veprių krašto istorija, legendinė praeitis ir dabartis“, buvo parengta ir išleista 100 puslapių Veprių vidurinės mokyklos istorija. 2007 m. vykdant projektą „Kas sukrauta kraičio skrynioje?“ (koordinatorė – Aldona Medonienė) Veprių etnografijos muziejuje vestos integruotos lietuvių k., istorijos, dailės, muzikos ir technologijų pamokos, kurių metu muziejaininkas J. Žentelis detalčiai pasakojo apie įvairius amatus ir darbo įrankius, o aiškindamas eksponatų paskirtį dažnai paminėdavo ir iš ko jie gauti. Moksleiviai, sužinoję, kad tais įrankiais naudojosi ar juos pagamino jų seneliai, kaimynai, pajuto gyvą ryšį su praeitimi. Po edukacinių programų muziejuose vyko praktiniai senųjų amatų mokymai seniūnijos amatų meistrų namuose: pas Stanislovą Šikšnį mokyta bitininkystės, pas Verenius – duonos kepimo, pas Bausienę – kalėdaičių ir pyragų kepimo, pas Čižiūniene – sviesto mušimo, verpimo ir kitų amatų. Projekto metu mokinių sukurtus atvirukus išleido „Valdo“ leidykla.

2008 m. įgyvendintas tautinio ir pilietinio ugdymo programos projektas „Tremtis ir rezistencija: likimai ir atsiminimai“ (koordinatorė – A. Medonienė), kurio metu mokiniai užrašinėjo ir sistemino Veprių seniūnijoje užrašytus tremtinių atsiminimus, sukūrė dokumentinį filmą apie seniūnijoje gyvenančius tremtinius, išleido leidinį „Ką man sako tremtis?“ Didžioji dalis pilietinės moksleivių veiklos telkiasi apie 2003 metais mokykloje įsteigtą Tolerancijos ugdymo centrą. Kasmet kūrybingai vykdomos šio centro inicijuotos pilietinės akcijos birželio 14-ajai paminėti,

kurių metu moksleiviai susitinka su buvusiais tremtiniais, klausosi jų atsiminimų, kuria istorinę atmintį įprasminančias menines instaliacijas. Nemažai renginių bei edukacinių programų skirta žydu kultūrai pažinti ir genocidui atminti. Veprių mokyklos Tolerancijos ugdymo centro organizuotame renginyje „Gyvoji žydu istorija“ (2004) dalyvavo ir Deltuvos, Dainavės bei Gélvonų mokyklų mokiniai ir mokytojai.

2006 m. įgyvendinant Tarptautinės komisijos finansinę paramą gavusį projektą „Pažinkime ir sugyvenkime“ (koordinatore – A. Medonienė), organizuota ekspedicija į Veprių seniūnijoje esantį rusų sentikių kaimą, surinkta įdomios kraštotyrinės medžiagos apie sentikių papročius bei tradicijas.

Pirmąjį nepriklausomybės dešimtmetį mokykla jokių tarptautinių ryšių neturėjo. Padėtis pasikeitė, 2001 m. mokykloje įsteigus Europos klubą.

Ryšiai su kitų šalių mokyklomis plėtojosi ir vykdant daugiašalius tarptautinius projektus. 2002 m. mokyklai pavyko laimėti tarptautinį *Socrates Comenius 1* mokyklos tobulinimo projektą „ARIV – prieš rasizmą, netoleranciją ir smurtą“ (koordinatore – I. Ramanauskaitė). Jame kartu su vepriškiais dalyvavo mokyklos iš Vičencos (Italija), Vienos (Austrija), Gironos (Ispanija), Ivančicės (Čekija) bei Kolobžego (Lenkija). Per trejus projekto metus Veprių mokytojai lankėsi visose minėtose mokyklose, o 2004 m. balandį Veprių vidurinė mokykla pati priėmė svečius iš mokyklų partnerių. Projekte dalyvavę pedagogai kūrė tolerancijos ugdymo metodinę medžiagą, kuri 2005 m. išleista atskiru leidiniu.

2003 m. sausio mėn. Veprių mokyklos partnere tapo Leipcigo am Adler mokykla (Vokietija). Pirmajam bendram projektui „Visi skirtingi – visi lygūs“ abiejų mokyklų moksleiviai susitiko 2003 m. vasarą Vėpriuose: čia jie diskutavo apie netolerancijos apraiškas visuomenėje, drauge parengė ir seniūnijos bendruomenei pristatė šiuolaikinį spektaklį „Visi skirtingi – visi lygūs“ (projekto koordinatore – I. Ramanauskaitė, jį finansavo Europos Sąjungos programa „Jaunimas“). 2004 m. pavasarį penki Veprių vidurinės mokyklos mokiniai lankėsi Leipcige, kur drauge su mokykla partnere dalyvavo tarptautiniame projekte „Teatras atveria sienas“, o tų pačių metų vasarą Veprių ir Leipcigo mokyklų mokinių grupė, vykdydama projektą „Pamario krašto tarpkultūrinės sąsajos“, leidosi į kultūrinę ekspediciją po Lietuvos pamarį (abiejų projektų koordinatore – A. Medonienė). Su mokykla partnere iš Leipcigo dar vykdyti projektai „15 Nepriklausomybės metų – lemtingi pokyčiai Vokietijoje ir Lietuvoje“ (2005 m. Leipcige) ir „Ar pajėgsim išsaugoti taiką“ (2006 m. Lietuvoje).

2005 m. liepos mėn. Veprių mokiniai drauge su bendraamžiais iš Vokietijos, Ispanijos, Prancūzijos, Austrijos ir Italijos dalyvavo tarptautiniame Leipcigo miesto istorijos muziejaus projekte „Leipcigo ir Europos šalių sakmės“. Vepriškių pieštos Veprių ir Vilniaus padavimų bei legendų iliustracijos buvo eksponuojamos Leipcigo šiuolaikinės istorijos muziejuje. Į parodos atidarymą iš Veprių pakviestos dvi geriausių darbų autorės: J. Žentelytė ir E. Unčiūrytė bei jų mokytoja L. Žentelienė. Parodos plakatui buvo pasirinktas Veprių vidurinės mokyklos mokinio K. Sadkovskio piešinys, o į muziejaus išleistą 2006 m. kalendorių pateko 8 Veprių moksleivių darbai.

2006 m. parengtas Švietimo mainų programos *Socrates Comenius 1* mokyklinis projektas „CLIC: Mokymasis apie Europos pilietiškumą bendradarbiaujant

tarptautinėje aplinkoje“ (koordinatore – I. Skauronė), kuriame, be vepriškių, dalyvauja dar septynios mokyklos iš Olandijos, Rumunijos, Vokietijos ir

Veprių vidurinės mokyklos mokiniai su direktorės pavaduotoja ugdymui Aldona Medonienė Berlyne

Austrijos. Mokiniai bendrauja internetinėje erdvėje, pristato joje save ir savo mokyklą, diskutuoja Europos susivienijimo ir jaunimui aktualiomis temomis. Šis projektas moksleiviams suteikė unikalią galimybę – tarptautinėse grupėse ruošti ir vesti pamokas jaunesnių klasių mokiniams Europos pilietiškumo temomis. Antai 2007 m. projektinio susitikimo Vienoje metu trys Veprių vidurinės mokyklos mokiniai (I. Bausytė, D. Diliūtė, T. Medonas) drauge su bendraamžiais iš mokyklų partnerių vedė pamokas trijų Vienos mokyklų mokiniams, o 2008 m. Bukarešte pamokas drauge su moksleivėmis iš Olandijos ruošė ir vedė vepriškės dvyliktokės N. Pečiukaiytė ir J. Butkevičiūtė (mokyt. J. Palaimienė). 2009 m. birželio mėn. paskutiniame susitikime Olandijoje dalyvavo 11 kl. mokinės Ingrida Pečiukaiytė ir Rūta Krikštaponytė bei mokyklos direktorė R. Ramanauskienė, pavaduotoja ugdymui A. Medonienė, anglų kalbos mokytoja Asta Kantauskaitė. Šiuo susitikimu mokykla baigė vykdyti antrąjį daugiašalių mainų ilgalaikį tarptautinį projektą, kuris buvo svarbus užsienio kalbų įgūdžių, tolerancijos, pilietiškumo ugdymui, tarpkultūriniam pažinimui.

Nuo 2005-ųjų mokykloje aktyviai vykdomi socializacijos projektai (koordinatore – soc. pedagogė Inga Motiejūnaitė). 2007–2008 m. m. vepriškiai sėkmingai dalyvavo psichoaktyvių medžiagų vartojimo prevencijos projektuose: septintokai buvo apdovanoti už knygelės apie psichoaktyvių medžiagų vartojimo žalą organizmui kūrybingumą, o šeštokų sukurtas scenarijus „Kodėl neklausėi?“ rajone buvo

Atstovai iš Austrijos, Olandijos, Rumunijos ir Vokietijos Vepriuose. Kalba Veprių vidurinės mokyklos direktorė (stovi 1-a iš dešinės) Rima Ramanauskienė. 2007 04 08

Austrijos ir Olandijos mokytojai bendrauja su Veprių vidurinės mokyklos pradinėjų klasių mokiniais. 2007 m.

Veprių vidurinės mokyklos mokytojai. Sėdi (iš kairės): socialinė pedagogė Inga Motiejūnaitė, direktorės pavaduotoja ugdymui Aldona Medonienė, direktorė Rima Ramanauskienė, vokiečių kalbos vyr. mokytoja Jolita Palaimienė; stovi antroje eilėje: matematikos vyr. mokytoja Galina Razumienė, vokiečių kalbos vyr. mokytoja Dalia Kviklienė, biologijos mokytoja metodininkė Snieguolė Akunienė, lietuvių kalbos mokytoja metodininkė Birutė Karietienė, pradinių klasių vyr. mokytoja Vida Jaskūnienė, technologijų mokytoja metodininkė Valerija Jurevičienė, muzikos vyr. mokytoja Irminda Balsienė, kūno kultūros vyr. mokytoja Laimutė Musnickienė; stovi trečioje eilėje: kūno kultūros vyr. mokytojas Stanislovas Butkevičius, dailės vyr. mokytoja Laimutė Žentelienė, matematikos mokytoja metodininkė Anelė Vitkauskienė, fizikos vyr. mokytoja Zita Stulgaitienė, pradinių klasių vyr. mokytoja Nijolė Buzienė, istorijos mokytojas metodininkas Vitas Juozas Medonas. 2007–2008 m. m.

pripažintas geriausiu ir už tai jiems suteikta galimybė vaidinti videofilme pagal pačių sukurta scenarijų. Pasibaigus mokslo metams, Veprių vidurinė mokykla pakviečia socialiai remtinų šeimų vaikus pailsėti dieninėje stovykloje „Pušėlė“, kur jie kūrybingai praleidžia laiką, rengia spektaklius, išvykas, dalyvauja sportinėse varžybose.

Ne vienas projektas buvo skirtas verslumui ugdyti. Įdomiausias iš jų – 2004 m. parengtas projektas „Amatų centras „Mokas“ (koordinatore – direktorė R. Ramanauskienė). Į jį buvo įtraukti ir seniūnijos bendruomenės nariai. Matematikos mokytoja, verslumo ugdymo konsultantė A. Vitkauskienė projekto dalyviams organizavo teorinius seminarus, o praktiniam verslumo mokymui buvo įsteigtos amatų dirbtuvės ir dailės studija. Keramikos dirbtuvėse (vadovė – L. Žentelienė) mokiniai ir miestelio bendruomenės nariai lipdė įvairius suvenyrus, taikomosios paskirties daiktus. Dizaino-mezgimo bei siuvimo-modeliavimo dirbtuvėse (vado-

vė – V. Jurevičienė) moksleivės ir bendruomenės moterys mokėsi siūti, megzti, nerti, siuvinėti, dalijosi patirtimi. Dailės studijoje (vadovė – I. Skauronė) nutapyta nemažai darbų, kuriuose pavaizduotos Veprių apylinkės, sukurta daug atvirukų. Projekto metu sukurti darbai eksponuoti parodose Veprių seniūnijos salėje ir Veprių vidurinėje mokykloje.

Per šį laikotarpį Veprių mokykla su koncertinėmis programomis bei parodomis ne kartą dalyvavo įvairiuose renginiuose Vilniuje. 1999 m. spalio mėnesį mokytojai ir mokiniai pristatė savo mokyklą Vilniaus mokytojų namų organizuotoje šventėje „Šviesos blykstė“, o 2006 m. muzikos mokytojos I. Balsienės parengti mokyklos dainininkai dalyvavo net dviejuose renginiuose Vilniuje: koncerte „Puokštė mamai“ B. Grincevičiūtės memorialiniame bute-muziejuje ir neįgaliems vaikams skirtame koncerte „Mes turime teisę“, vykusiame Lietuvos technikos bibliotekos kieme. 2008 m. mokytojos L. Žentelienė, V. Jurevičienė ir I. Balsienė kartu su mokiniais Lietuvos jaunųjų gamtininkų centre vykusioje projekto „Gyvoji tradicija“ popietėje pristatė Veprių kraštą, o projekte dalyvavusių 11 kl. mokinių T. Medono ir V. Žentelio sukurti kryžiažodžiai apie Veprius buvo įtraukti į centro išleistą kryžiažodžių knygelę.

2008 m. birželio mėn. Veprių vidurinėje mokykloje vyko rajoninė dainų diena „Jaunystė ir daina“, kurios iniciatorė ir pagrindinė organizatorė – Veprių vidurinės mokyklos muzikos mokytoja I. Balsienė. Į šią šventę pasidalyti savo patirtimi ir talentu atvyko mokiniai iš įvairių Ukmergės rajono mokyklų. Galbūt ši graži muzikinė šventė ateityje taps tradicinė, koku yra tapęs jau ne vienas mokyklos renginys: Europos kalbų diena, žinių konkursas „Temidė“, Karnavalas, Motinos diena, Šimtadienis, Paskutinis skambutis.

Per Paskutinio skambučio šventę abiturientai palieka vienuoliktokams Testamentą, įteikia jiems mokyklos Raktą, o po to mokyklos kieme visi sodina rožės krūmą, kad jis savo žiedais primintų šią mokyklą baigusius mokinius. Per Nepriklausomybės metus mokykla išleido 292 abiturientus. Žvelgiant į mažėjančias pradinukų klases kyla liūdna abejonė, ar bus kam ateityje sodinti abiturientų rožyną. Vis dėlto norėtusi tikėti, kad, nepaisant demografinio sausmečio ir ekonominio sunkmečio, gražias tradicijas turinti ir kurianti Veprių vidurinė mokykla gyvuos ir toliau.

Veprių vidurinės mokyklos 1990 m. abiturientai (iš kairės): Vilma Kiseliauskaitė, Edgaras Auškalnis, Audrutė Gvozdaitytė, klasės vadovė Birutė Palaimienė, Virginija Valutkevičiūtė, Arūnas Gineika, Asta Lukšaitė, Sigitas Žilinskas, Ingrida Novikaitė. Iš V. Palaimienės (Kiseliauskaitės) albumo

Veprių vidurinės mokyklos 1991 m. abiturientai. Sėdi (iš kairės): Aušra Lučiūnaitė, Giedrė Čivaitė, klasės vadovė Zita Stulgaitienė, Idalija Bierytė, Vaida Morkūnaitė; stovi (iš kairės): Jolita Novikaitė, Laima Česnaitė, Andrius Lukša, Sigita Surdokaitė, Artūras Jukna, Edita Žiedelytė, Jūratė Narbutavičiūtė

Veprių vidurinės mokyklos 1992 m. abiturientai. Stovi (iš kairės): Lina Palaimaitė, Jurgita Šimatonytė, Vida Daugėlaitė, Vaida Urbonaitė, klasės vadovė Vida Ramanauskienė, Kristina Palaimaitė, Daiva Akunyte, Gražina Krikštaponytė; priekyje (iš kairės): Raimondas Butėnas ir Arnoldas Bondzinskas. Iš K. Palaimaitės albumo

Veprių vidurinės mokyklos 1993 m. abiturientai. Stovi pirmoje eilėje (iš kairės): Kęstutis Šarka, Rasa Bakanauskaitė, Daiva Galinytė, Ilona Jurkštutė, Vygandas Žentelis, Vilė Mikučionytė, Gediminas Matiukas, Jovita Gaurytė, Neringa Novikaitė, Sigitas Grumčius. Antrame plane mokytojai. Iš N. Razumienės (Novikaitės) albumo

Veprių vidurinės mokyklos 1994 m. abiturientai (iš kairės): Gitana Šarkaitė, Kristina Pakėnaitė, Danguolė Zigmantavičiūtė, Renatas Saladžius, Asta Tatarėlytė, Sigutė Gvozdaite, klasės vadovė Valerija Jurevičienė, Lidija Mažeikaitė, Rasa Kindurytė, Jolita Razumaitė, Inga Bondzinskaitė, Ramunė Karvelytė. Nuotraukoje nėra Artūro Stulgaičio. Iš L. Mažeikaitės albumo

Veprių vidurinės mokyklos 1995 m. abiturientai. Pirmoje eilėje (iš kairės): Tomas Aukštuolis, Mindaugas Urbonas, Arūnas Atkočiūnas, Audrius Šiugždinis, Gintaras Gumbaragis, Vidas Mikučionis; antroje eilėje (iš kairės): Rima Akunytė, Žydrūnė Bakanauskaitė, Dovilė Bareikaitė, Danguolė Jaskūnaitė, Evelina Petrikonytė, klasės vadovė Anelė Vitkauskienė, Aida Pauplytė, Daiva Sakalauskaitė, Kristina Stulpinaitė, Inga Pauplytė, Liuda Prus, Danguolė Žentelytė. Iš Ž. Bakanauskaitės albumo

*Veprių vidurinės mokyklos
1996 m. abiturientai. Stovi
(iš kairės): Eglė Čivaitė,
Lina Grozdaitė, Brigita
Razvadauskaitė, klasės vadovė
Liuda Pranaitienė, Jūratė
Kanopkinaitė, Daiva Lasytė;
priekyje (iš kairės): Andrius
Pakėnas, Tomas Akunis,
Dainius Jasaitis*

*Veprių vidurinės mokyklos 1997 m. abiturientai (iš kairės): Vilma Ratautaitė, Rimutė Jasaitytė,
Tadas Mažeika, Lina Majauskaitė, Renata Gumbelytė, mokyklos direktorė Rima Ramanauskienė,
klasės vadovė Dalia Kviklienė, Sandra Paukštytė, Donatas Žentelis, Aušra Dobilaitė, Inga
Andranavičiūtė. Nuotraukoje nėra Ginto Butėno. Iš I. Andranavičiūtės albumo*

Veprių vidurinės mokyklos 1998 m. abiturientai prie Užgavėnių laužo (iš kairės): Daiva Barkauskaitė, Romas Ramonas, Kristina Šarkaitė, Kristina Dubrickaitė, Marius Lependinas, Rasa Medonaitė, klasės vadovė Birutė Karietienė

Veprių vidurinės mokyklos 1999 m. abiturientai. Pirmoje eilėje mokytojai (iš kairės): Vytautas Medonas, Laimutė Žentelienė, Aldona Medonienė, mokyklos direktorė Rima Ramanauskienė, Valerija Jurevičienė, Anelė Vitkauskienė, Vida Ramanauskienė, Nijolė Buzienė; antroje eilėje: Deividas Rudokas, Asta Vitkauskaitė, Ieva Akstinavičiūtė, Kristina Akunytė, Justė Razumaitė, Edita Strazdaitė, mokytojos Birutė Karietienė ir Danutė Jasaitienė; trečioje eilėje: Raimondas Daugėla, Šarūnas Žentelis, Marius Mišėikis, Arūnas Kinduryris, Gerdas Dubrickas, Dalius Kazlauskas, Mantas Bartkevičius, Dainius Aukštuolis. Iš Aldonos Rudokienės (Narbutavičiūtės) albumo

Veprių vidurinės mokyklos 2000 m. abiturientai (iš kairės): Dovilė Bartkevičiūtė, klasės vadovė Laimutė Žentelienė, Dovilė Rudokaitė, Andrius Artamanovskis, Vaiva Uselytė. Iš V. Uselytės albumo

Veprių vidurinės mokyklos 2001 m. abiturientai. Sėdi (iš kairės): Rolandas Daugėla, Virmantas Gaidulevičius, Sigitas Aukštuolis; stovi: Jūratė Abišalaitė, Jurga Jancikevičiūtė, Vita Ratautaitė, Ringailė Petrikonytė, klasės vadovė Rita Baltaduonienė, Živilė Žentelytė, Vilma Razumaitė. Nuotraukoje nėra Aurintos Stulpinaitės ir Tado Mažeikos

Veprių vidurinės mokyklos 2002 m. abiturientai. Sėdi (iš kairės): Andrius Ilevičius, Egidijus Razumas, Donatas Razumas, klasės vadovė Valerija Jurevičienė, Tadas Narbutavičius, Mantas Pakulnis; stovi (iš kairės): Karolina Kevelkštaitė, Vaiva Vitkauskaitė, Inga Žentelytė, Julita Šarkaitė, Milda Akunytė, Jurgita Tiškutė, Lina Staniūnaitė, Elena Žeruolytė; priekyje: Robertas Šiugždinis ir Alius Mišeikis. Nuotraukoje nėra Edgardo Artamanovskio, Neringos Chockienės ir Linos Dedelaitės. Iš Snieguolės Akunienės albumo

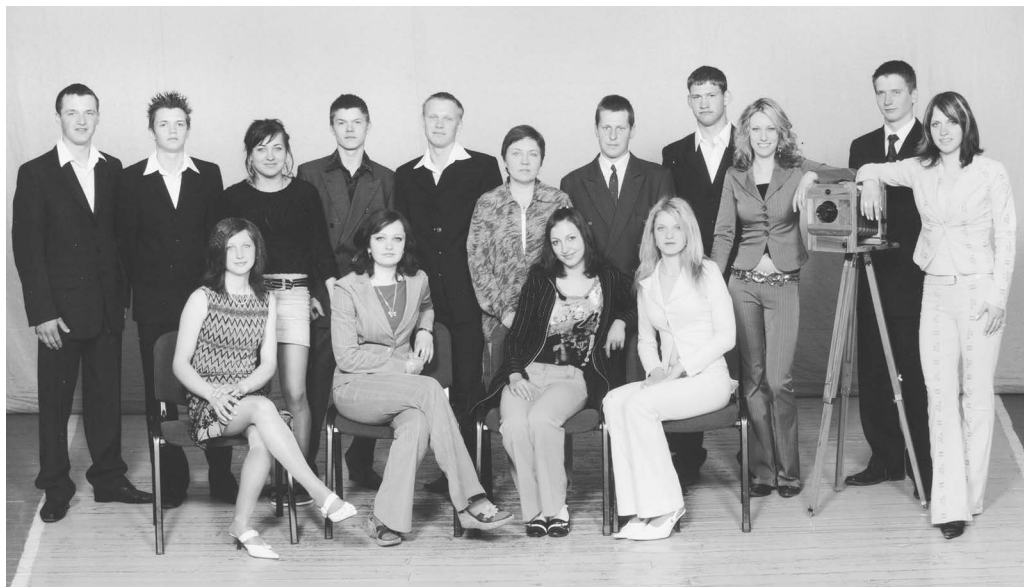
Veprių vidurinės mokyklos 2003 m. abiturientai. Sėdi (iš kairės): Eimantas Narbutavičius, Mindaugas Matačiūnas, klasės vadovė Danutė Jasaitienė, Deividas Strazdas; stovi: Aurimas Jancikevičius, Ieva Siauliūnaitė, Kristina Semionova, Lina Šimatonytė, Vitalija Gvozdaite, Aurelija Razumaitė, Renata Jaskūnaitė, Rasa Skuodytė, Auksė Paulavičiūtė, Andrius Čėsna. Nuotraukoje nėra Aleksėjaus Šlionio. Iš Genės Razumienės albumo

Veprių vidurinės mokyklos 2004 m. abiturientai (klasės vadovas Stasys Butkevičius): Edita Bankauskaitė, Irma Barkauskaitė, Irmantas Dambrauskas, Agnė Dzimidavičiūtė, Kęstutis Einikis, Vita Gaidulevičiūtė, Aurimas Gudavičius, Vitalija Gvozdaite, Vidmantas Juzėlenas, Raminta Mikučionytė, Ričardas Mikučionis, Robertas Razumas, Renata Rūtaitė, Rasa Skuodytė, Vilma Skuodytė, Viktorija Sokolovskaitė, Rūta Staniūnaitė, Inga Stulgaitienė, Lina Šarkaitė, Edgaras Šiugždinis, Kristina Triškutė, Giedrius Vitkauskas

Veprių vidurinės mokyklos 2005 m. abiturientai. Pirmoje eilėje (iš kairės): Mantas Mikučionis, Indrė Baltrušaitytė, Kristina Šiugždinytė, klasės vadovė Snieguolė Akunienė, Sigita Kindurytė, Jolita Tiškutė, Indrė Miškinytė, Rasa Vaidokaitė, Jovita Jurevičiūtė, Jurgita Narušytė, Lina Liogaitė; antroje eilėje: Vitalijus Razumas, Dovilė Čivaitė, Daiva Valkauskaitė, Dovilė Kazlauskaitė, Lina Kubiliūtė, Dalia Mašalaitė, Živilė Medonaitė, Vilma Šimkutė; trečioje eilėje: Vaidas Balionis, Erika Sadovskytė, Vitalijus Šlionys, Roma Ptakaitė, Vitalija Pšitulskytė; ketvirtoje eilėje: Daumantas Žentelis, Mindaugas Karieta, Marius Etson, Šarūnas Stulpinas. Nuotraukoje nėra: Ligitos Davidonytės, Indros Džojevovs, Jūratės Žentelytės, Renato Sėjūno, Vitalijaus Smirnovov ir Violetos Šlionytės

Veprių vidurinės mokyklos 2006 m. abiturientai. Sėdi (iš kairės): Rima Dambrauskaitė, Agnė Narušytė, Vitalija Liužaitė, Sandra Aučiūnaitė; stovi: Aurimas Aučiūnas, Martynas Gumbelis, Birutė Marcinkevičiūtė, Gerdas Šimonis, Artūras Zereckas, klasės vadovė, Mindaugas Valkauskas, Kęstutis Pšitulskis, Reda Rūtaitė, Ignas Siauliūnas, Rūta Butkevičiūtė. Nuotraukoje nėra Kastyčio Abišalos ir Stasio Morkūno

Veprių vidurinės mokyklos 2007 m. abiturientai per Paskutinį skambutį prie mokyklos pasodinę rožę (iš kairės): Rūta Karietaitė, klasės vadovė Valerija Jurevičienė, Sandra Gvozdaitė, Inesa Žižytė, Vytautė Savickaitė, Karolina Kevelkštaitė, Svetlana Filonovič, Ingrida Inčiūtė, Mantas Juzelėnas, Vilma Urbonaitė, Deividas Šimonis, Jonas Ilevičius, Tomas Mackela, Jovita Balionytė, Mantas Morkūnas. Iš Birutės Karietienės albumo

Veprių vidurinės mokyklos 2008 m. abiturientai. Pirmoje eilėje (iš kairės): Gintarė Stravinskaitė, Jurgita Zarankaitė, Martynas Bausys, Šarūnė Musnickaitė, Eglė Unciūrytė; antroje eilėje: Renata Tiškutė, Zita Žilinskaitė, Viktorija Valančiūtė, Birutė Pranaitytė, klasės vadovė Laimutė Žentelienė, V. Savoči, Sigita Frišmantaitė, Erika Čėsnaite, Tomas Medonas, Renata Gudauskaitė; trečioje eilėje: Vytautas Žentelis, Gerdas Narbutavičius, Evaldas Davidonis, Artūras Kuliešius, Benediktas Dzimidavičius, Gintaras verenius. Nuotraukoje nėra Sandros Koederaitės. Iš V. Žentelio albumo

Veprių vidurinės mokyklos 2009 m. abiturientai. Pirmoje eilėje sėdi (iš kairės): Viktoras Razumas, Gediminas Kaziukonis, klasės vadovė Jolita Palaimienė, Rimvydas Mackela, Linas Bartkus; antroje eilėje stovi (iš kairės): Aistė Valutkevičiūtė, Evelina Narušytė, Indrė Dambrauskaitė, Justina Valančiūtė, Justina Butkevičiūtė, Dovilė Galinytė, Ieva Bausytė, Laura Lapūnaitė, Lina Zakrauskaitė, Danguolė Skuodytė; trečioje eilėje stovi (iš kairės): Tomas Razumas, Deivilė Diliūtė, Robertas Šiuoždinis, Vilma Matačiūnaitė, Rytis Artemanovskis, Neringa Pečiukaitytė, Šarūnas Aleknavičius, Kristina Grabauskaitė, Linas Zujus

Veprių vidurinės mokyklos 2010 m. abiturientai. Sėdi (iš kairės): Aistė Vereniūtė, Inesa Lapūnaitė, Rūta Krikštaponytė, Ingrida Pečiukaiytė; stovi: Gražvydas Gudavičius, Greta Skuodytė, Daiva Skuodytė, Simona Rudokaitė, Rytis Janonis, Guoda Razumaitė, Giedrė Valkauskaitė, Arūnas Pšitulskis, klasės vadovė Jolita Palaimienė, Aivaras Savickij

Ūpninkų mokyklos istorija

Audronė Žentelytė, Romualdas Peleckas

Ūpninkų mokyklos ištakų reikia ieškoti Edukacinės komisijos veiklos laikotarpyje. Nuo 1773 metų vykdant švietimo sistemos reformą, buvo sukurtas fondas parapinėms mokykloms išlaikyti, o dvasininkai raginami steigti mokyklas. Klebonijas, prie kurių veikė mokyklos, valstybė 1775 m. atleido nuo padūmės mokesčio¹. 1777 m. ataskaitos rodo tais laikais palyginti didelį parapinių mokyklų skaičių: Vilniaus vyskupystės lietuviškose srityse – apie 160. Ūpninkų parapinė mokykla buvo viena iš jų. 1777 m. čia mokėsi 8 mokiniai iš miestelio ir 11 bajorų vaikų.

XVIII a. pabaigoje–XIX a. pradžioje mokinių skaičius Ūpninkų mokykloje smarkiai svyravo. 1781 m. nurodyti tik 4 mokiniai, 1782 m. – 19, 1808 m. – 3, 1809 m. – 10, 1810 m. – 14, 1811 m. – 11, 1812 m. – 16 mokinių².

„1782 m. mokykla atskiro pastato neturėjo, nes bažnyčia buvo dvaro žemėje. Vargonininkas savo bute mokė vaikus skaityti ir rašyti.“³

Mokyta lenkų kalba. Kaip ilgai ši mokykla išsilaikė, nėra tiksliai žinoma, tačiau 1818 metų bažnyčios inventoriuje rašoma, kad Ūpninkų parapijoje *„nei parapijinės mokyklos, nei špitolės nėra ir fundušių jokių tam reikalui nėra“⁴*.

Kada vėliau parapinė mokykla vėl buvo atkurta, žinių neturime, tačiau Jonavos krašto muziejaus „Kraštotyrinėje pažymoje“ teigiama, jog po 1861–1863 metų sukilimo lietuviška parapinė pradžios mokykla Ūpninkuose buvo uždaryta. Kad ji yra buvusi, būtų galima tik spėlioti, nes turimuose dekanatų pranešimuose apie parapines mokyklas vyskupui Motiejui Valančiui 1853 ir 1861 metais trūksta duomenų iš viso Ukmergės dekanato. Kaip tvirtina A. Alekna, Ukmergės dekanate šios mokyklos tuomet vos tik pradėtos steigti⁵.

1900 m. Ūpninkuose atidaryta valdinė pradžios mokykla. Ji veikė nuomojamose, pamokoms nepritaikytose patalpose. 1905 m. valdinėje mokykloje mokėsi 34 berniukai ir 3 mergaitės⁶. Kun. P. Tumino užrašytuose vietos žmonių prisiminimuose teigiama, jog XX a. pradžioje mokykla Ūpninkuose buvo įkurta vietos dvarininko karaimo Lopatos pastangomis. Pradžioje ji buvusi Šimonio name, vėliau – pastate prie bažnyčios. Iki 1914 metų valdinėje pradžios mokykloje yra mokytojavę net 5 rusai mokytojai.

Per Pirmąjį pasaulinį karą mokykla neveikė. Po karo, kol atsirado mokytojas, vaikus mokė pats klebonas A. Gorliauskas⁷. 1915 metai mokyklos istorijoje minimi kaip mokyklos atkūrimo data.

¹ Truska L. Lietuvos mokyklos XVIII a. pabaigoje–XIX a. pradžioje, *Kraštotyra*, Vilnius, 1980, kn. 10, p. 42.

² Misius K. Iš Ūpninkų apylinkės praeities, *Kraštotyra*, Vilnius, 1988, kn. 22, p. 69.

³ *Ten pat.*

⁴ Tuminas P. *Ūpninkų bažnyčios istorija (pagal žmonių pasakojimus)*. Medžiaga vientisesnėms studijoms apie Ūpninkų apylinkės praeitį. Žinias rinko ir parašė kun. P. Tuminas, Ūpninkų parapijos klebonas 1941–1945 m. Redagavo ir perrašė kun. V. Ramanauskas, Ūpninkai, 1960, p. 25.

⁵ Merkys V. *Motiejus Valančius: Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius, 1999, p. 290.

⁶ Misius K. Iš Ūpninkų apylinkės praeities, p. 70.

⁷ Tuminas P. *Ūpninkų bažnyčios istorija*, p. 25.

Apie Upninkų mokyklą Lietuvos Respublikos laikais kun. P. Tumino „Upninkų bažnyčios istorijoje“ rašoma:

„Maždaug nuo 1920 metų, kiek pamena vietos gyventojai, yra praėję šie mokytojai: Chaiseris – apie 2 metus, Malvina Pužauskienė – apie 7 metus, Kavaliauskaitė Marytė – apie 2–3 metus, Raulušaitis Jonas, griežtas, vartojo fizines bausmes – apie 6 metus, Žukaitė-Palaimienė Kostė – nuo 1938 iki 1949 m.⁸ Ji daug yra prisidėjusi prie Upninkų apylinkės sukultūrinimo.“⁹

Plačiau apie šio laikotarpio Upninkų mokyklą prisimena Klemensas Palaima, mokėsis joje nuo 1933 m. Pasak jo,

„į Upninkų pradinę mokyklą eidavo mokytis vaikai iš aplinkinių kaimų: iš Aukštādvario, Vareikių, Dagiliónių, Gudónių, Užupių, Dubių, Lazdynāvos ir pačių Upninkų. Kai kurie vaikai mokyklą pradėdavo lankyti 12–14 metų amžiaus. Tikrai nuo 1923–1933 metų jau nuosekliai pradėdavo mokytis 7 metų amžiaus vaikai. Kai kurie vaikai negalėjo laiku pradėti lankyti mokyklos, nes tėvai išleisdavo juos piemenauti pas ūkininkus.“¹⁰

Iš to paties K. Palaimos sužinome, kad 1936–1937 metais mokykla persikėlė į geresnį pastatą, pirktą iš dvarininko Jankelio Gefeno. Pradinėje mokykloje vienoje klasėje mokėsi I–IV klasės vaikai. Klasėje buvo 45–50 vaikų¹¹.

1937 m. mokyklos vedėja buvo E. Misiūnienė. Paskutinio skyriaus mokiniai laikė tokius egzaminus: tikybos, lietuvių kalbos, skaičiavimo, krašto pažinimo, geografijos, istorijos, gamtos mokslo ir higienos. Mokykloje dirbo du mokytojai.

* * *

P. Tumino–V. Ramanausko rankraštyje rašoma, kad 1944 metais Ūpninkų mokykla sudegė. Kadangi miestelyje nebuvo tinkamo pastato, po karo mokykla įsikūrė Aukštākaimio kaime, Tomo Morkūno namuose. Kurį laiką veikė ir mokyklos Kunigiškiuose bei Upninkėliuose. Tad 1945 metais Upninkų parapijoje buvo iš viso trys pradinės mokyklos, visos keturių skyrių¹². 1949 m. jau minima tik viena mokykla, kuri iš Aukštākaimio buvo perkelta į Gudónių kaimą, į Prano Slepeikos, išstremto į Sibirą, namus. 1949–1950 mokslo metais Upninkų pradinė mokykla tapo septynmete (progimnazija). Joje tada mokėsi 113 mokinių.

Tais pat 1950 metais buvo įvestas rusų kalbos egzaminas (raštu ir žodžiu). Egzaminai buvo laikomi baigus 4-tą, 5-tą, 6-tą ir 7-tą klases.

Mokyklos direktorius buvo Augustas Palaima, mokytojai – Apolonia Našlėnaitė, Dalia Zaukaitė, Genė Chmieliauskaitė, Genė Januškevičiūtė, Juozas Šidiškis.

⁸ Data patikslinta pagal Konstancijos Palaimienės (Žukaitės) dukters Audronės žodžius.

⁹ Tuminas P. *Upninkų bažnyčios istorija*, p. 25.

¹⁰ Palaima K. *Upninkų bažnytkaimis prie Šventosios upės* (knygelės išleidimo data ir leidykla nenurodyta), p. 75.

¹¹ *Ten pat.*

¹² Tuminas P. *Upninkų bažnyčios istorija*, p. 25.

*Upninkų aštuonmetė
mokykla. 1965 m.*

*Upninkų aštuonmetės
mokyklos mokytojai.
Pirmoje eilėje
viduryje – mokyklos
direktorius Jonas
Ertmanas*

Mokymosi sąlygos buvo prastos: klasės šaltos (vaikai sėdėdavo su paltais), suolai maži, į mokyklą eiti toli, klasėje mokėsi įvairaus amžiaus vaikai. Dauguma mokinių baigdavo keturias klases. Penktokų būdavo per 30, bet vėliau „nubyrėdavo“.

1964 m. pradėjus augti Upninkų gyvenvietei, pastatytas naujas mokyklos pastatas ir įkurta aštuonmetė mokykla. Direktoriumi paskiriamas Jonas Ertmanas. Šias pareigas jis ėjo 10 metų. Paskui dar trejus metus dirbo technikos darbų mokytoju. Nemažai mokinių į mokyklą atvykdavo iš tolimesnių kaimų, todėl prie mokyklos veikė mokinių bendrabutis, kuriame gyveno apie 20 mokinių.

1970 m. Keižonių aštuonmetė mokykla pertvarkyta į pradinę. Dalis jos turto perduota Upninkų aštuonmetei mokyklai. 1971 m. panaikinta Pereložų pradinė mokykla. Jos inventorių taip pat atiteko Upninkams. Dėl šių ir kitų priežasčių nuo 1971 metų Upninkų aštuonmetės mokinių skaičius sparčiai augo. 4–8 klasėse vidutiniškai mokėsi po 30 mokinių. Mokykloje veikė įvairūs būreliai: jaunųjų technikų, sporto, šokių, Raudonojo kryžiaus, matematikų, jaunųjų gamtininkų, raiškaus skaitymo, turistų ir kt.

1974 m. mokyklos direktore paskirta Bronė Piurkienė.

1978 m. prie senosios mokyklos pristatytas priestatas – gražus mokyklos fasadas, naujas korpusas, sporto salė, valgykla. Mokykla padidėjo 10 628,10 m².

1981 m. mokykloje mokėsi 269 mokiniai, buvo 10 klasių komplektų: trys iš jų – pradinukų, šešios – IV–VIII klasių. Mokykloje veikė dvi pailgintos darbo dienos grupės. Jas lankė 80 mokinių. Darbas jose truko 6–7 valandas. Mokyklos direktorė buvo Liucija Žilaitytė.

1986 m. mokykla tapo nepilna vidurine, o nuo 1987 m. rugsėjo 1 d. ji reorganizuota į Upninkų vidurinę mokyklą. Tuo metu mokyklai vadovavo Stanislovas Bernikas. Mokykla garsėjo jaunaisiais gamtininkais, dailininkais, sportininkais, literatais.

1988–1989 m. m. mokykloje mokėsi 268 mokiniai. 1990 metais išleista pirmoji, o 2001 metais – paskutinė – vienuoliktoji abiturientų laida. Per vidurinės mokyklos gyvavimo laikotarpį brandos atestatus gavo 71 abiturientas. Nuo 1993 metų mokykloje veikia skautų draugovė „Lietavà“ (vardą gavusi nuo Upninkų apylinkėmis tekančio upelio pavadinimo).

1993 m. mokykloje buvo organizuotas sustiprintas dailės mokymas. Įrengtas dailės kabinetas, išigyta literatūros ir kitų mokymo priemonių. Upninkų vidurinei mokyklai svarbus 1994–1996 metų laikotarpis, per kurį buvo parengta daug įvairių programų ir projektų. 1994 metais parengta „Mokyklos veiklos samprata“ ir projektai: „Mūsų mokykla po penkerių metų“, „Mokykla – švietimo ir kultūros centras apylinkėje“.

Šiuo laikotarpiu pedagogai aktyviai įsijungė į minėtų projektų kūrimą ir įgyvendinimą. Pedagogų pastangomis buvo įgyvendinta programa „Mokykla – švietimo ir kultūros centras“.

Upninkų vidurinės mokyklos vadovai su kitų rajonų penkių kaimo mokyklų vadovais ir mokytojais parengė ir 1995 m. gegužės mėn. Atviros Lietuvos fondo organizuotoje konferencijoje pristatė „Bendruosius mokyklos – švietimo ir kultūros centro nuostatus“. Referentai ir konferencijos dalyviai šiam projektui pritarė. Tačiau projektas dėl objektyvių priežasčių nebuvo iki galo įgyvendintas. 1995 metais buvo parengtas ir pristatytas LR švietimo ir mokslo ministerijai tvirtinti individualus mokymo planas klasėms su sustiprintu darbinio mokymu. Šiam planui ministerijos buvo pritarta. Mokykla pradėjo dirbti pagal šį planą. 1995–1996 m. m. veikė jungtinės 5–6 ir 7–8 berniukų klasės.

1995–1996 m. m. buvo parengta etikos programa ir projektas „Savęs ir aplinkos pažinimas – pilietiškumo pagrindas“. Nuo 1994–1995 m. m. mokykla įsijungė į Atviros Lietuvos fondo organizuotos programos „Mokyklos lyderiai“, vėliau (1995 m.) Lietuvos iniciatyvių mokyklų klubo veiklą (LIMK). 1997 m. gegužės 10 d. Upninkų vidurinėje mokykloje įvyko LIMK Kauno krašto mokyklų atstovų susitikimas. Mūsų mokykla dalijosi savo patirtimi tema „Bendravimas ir bendradarbiavimas tobulinant mokyklą“.

1995–1996 m. m. buvo įrengtas informatikos kabinetas, išigyti pirmieji kompiuteriai. Mokyklos bibliotekoje buvo kuriamas audio-video-centras.

Mokinių, mokytojų ir mokyklos administracijos iniciatyva 1995 m. rugsėjo mėn. buvo nuspręsta leisti mokyklos laikraštį „Upninkų šnekutis“. Pirmasis jo numeris pasirodė lapkričio mėnesį.

Upninkų vidurinės mokyklos pedagogai 1999–2000 mokslo metais. Sėdi (iš kairės): Margarita Danilevičienė, Feliksa Žentelienė, Loreta Grušauskienė, Valentina Palaimienė, direktorė Zita Breimelienė, direktorės pavaduotoja Danguolė Vasiliauskienė, Aušra Liutkevičienė, Vita Montvilienė; stovi: Veronika Šerlatienė, Romualdas Peleckas, Marija Morkūnienė, Aloyra Didžiokienė, Stasė Januškevičienė, Ona Bartkevičienė, Joana Račkauskienė, Česlovas Bartkevičius, Danutė Kasmocienė, Rasa Palaimienė, Danutė Unčiurytė, Alvydas Urbietis, Laima Pabriežienė, Kazimieras Daknys, Sonata Paliukienė

2000 m. lapkričio 23 d. mokykloje įvyko pedagogų konferencija tema „Moksleivių žinių vertinimo reikšmė pedagoginiam procesui“. Šioje konferencijoje dalyvavo Širvintų rajono Gėlvonų vidurinės mokyklos, Ukmergės rajono Vėprių vidurinės mokyklos, Jonavos rajono Bukonių pagrindinės mokyklos pedagogai bei Jonavos rajono savivaldybės kultūros ir švietimo skyriaus atstovai.

2001 m. rugsėjo 1 d. vidurinė mokykla reorganizuota į Upninkų pagrindinę mokyklą.

Mokyklos direktoriai

1950–1964 m. Augustas Palaima.

1964–1986 m. Jonas Ertmanas, Bronė Piurkienė, Antanas Paurys, Zigmantas Kleiva, Vytautas Riaubiškis, Liucija Žilaitytė.

1986–1996 m. Stanislovas Bernikas.

1996–2001 m. Zita Breimelienė.

Nuo 2001 m. Danguolė Vasiliauskienė.

Upninkų vidurinės mokyklos mokytojai ir jų dėstyti dalykai

1. Lina Abukevičienė – kūno kultūra
2. Albinas Adomynas – vokiečių kalba
3. Regina Adomynienė – vokiečių kalba
4. Jūratė Ambraškienė – pradinės klasės, dailė
5. Vladas Antanavičius – muzika
6. Elena Aukštuolytė – lietuvių kalba, etika
7. Erika Bagdonavičienė – kūno kultūra
8. Augustinas Balinskas – kūno kultūra, techn. darbai
9. Aida Baliukevičiūtė – vokiečių kalba
10. Dalia Bartkevičienė – lietuvių kalba
11. Ona Bartkevičienė – vokiečių kalba
12. Česlovas Bartkevičius – direkt. pavaduotojas ūkio reikalams, braižyba, techn. darbai, civilinė sauga
13. Nijolė Beinorienė – vokiečių kalba
14. Vaidotas Beinorius – kūno kultūra
15. Stanislovas Bernikas – direktorius, biologija, chemija
16. Valda Bernikienė – pradinės klasės
17. Loreta Bizokienė – anglų kalba
18. Zita Breimelienė – direkt. pavaduotoja ugdymui, pradinės klasės, astronomija, fizika
19. Ona Černiauskienė – direkt. pavaduotoja ūkio reikalams
20. Kazimieras Daknys – istorija, techn. darbai, civilinė sauga
21. Margarita Danilevičienė – lietuvių kalba, rusų kalba, etika
22. Alvyra Didžiokienė – chemija
23. E. Drevinskienė – muzika
24. Diana Gabdankienė – muzika
25. Irena Galaunienė – lietuvių kalba
26. Loreta Grušauskienė – lietuvių kalba, etika
27. Stasė Januškevičienė – matematika, informatika, astronomija
28. Danutė Kasmocienė – biologija, gamtos pažinimas, buities darbai
29. Vladas Kazlauskas – lietuvių kalba
30. Žydrūnas Krūvelis – muzika
31. Solveiga Kuliešienė – muzika
32. Veronika Ladygienė – pradinės klasės
33. Algina Lakavičienė – kūno kultūra
34. Aušra Liutkevičienė – pradinės klasės
35. Vytautas Mačiulis – kūno kultūra
36. Algimantas Marcinkevičius – dailė
37. Gintautas Masteika – muzika
38. Eglė Merkelienė – muzika
39. Vita Montvilienė – istorija
40. Marija Morkūnienė – pradinės klasės, lietuvių kalba, buities darbai
41. Marytė Mosteikienė – lietuvių kalba

42. Laima Ousinskienė – istorija
43. Laima Pabriežienė – kūno kultūra
44. Rasa Palaimienė – matematika, informatika, braižyba, astronomija
45. Valentina Palaimienė – pradinės klasės, rusų kalba
46. Sonata Paliukienė – pradinės klasės
47. Romas Peleckas – direkt. pavaduotojas ugdymui, istorija, biologija, geografija, fizika, astronomija
48. Audronė Petrauskaitė – matematika
49. Rasa Petrusėvičienė – muzika
50. Auksė Povilavičiūtė – vokiečių kalba, rusų kalba
51. Birutė Pušinskienė – tikyba
52. Joana Račkauskienė – kūno kultūra
53. Bronė Ragelienė – pradinės klasės
54. Kun. Antanas Ramanauskas – tikyba
55. Lionė Ramanauskienė – muzika
56. Roma Saldžiūnienė – muzika
57. Jadvyga Statulevičienė – direkt. pavaduotoja ugdymui, lietuvių kalba
58. Eglė Stelmokienė – istorija, geografija, dailė
59. Janina Svetakaitė – biologija, geografija, gamtos pažinimas, buitės darbai
60. Elvyra Šaferienė – pradinės klasės
61. Valentinas Šemeta – techn. darbai
62. Antanina Šeputienė – informatika
63. Veronika Šerlatienė – pradinės klasės
64. Emilija Šimonienė – pradinės klasės
65. Živilė Talalienė – muzika
66. Ina Talačkienė – anglų kalba
67. Danutė Unčiurytė – tikyba, etika
68. Alvydas Urbietis – braižyba, dailė, civilinė sauga
69. Alfonsa Utkienė – pradinės klasės
70. Stanislovas Valančius – matematika
71. Danguolė Vasiliauskienė – direkt. pavaduotoja ugdymui, lietuvių kalba
72. Daiva Venclovienė – vokiečių kalba
73. Birutė Veselkienė – pradinės klasės
74. Birutė Vitkauskaitė – dailė
75. Regina Zabarauskienė – vokiečių kalba
76. Antonina Zaklikovskaja – anglų kalba
77. Vladimir Zdanovič – vokiečių kultūra, karinis rengimas
78. Vida Zigmantienė – muzika
79. Irena Zinkevičiūtė – vokiečių kalba
80. Vilija Žalkauskienė – muzika
81. Feliksa Žentelienė – direkt. pavaduotoja ugdymui, lietuvių kalba, etika

Abiturientų laidos

1990 m.

1. Darius Auglys
2. Vaida Dominaitytė
3. Andriejus Jerofejevas
4. Kristina Lukšaitė
5. Renata Mažulaukaitė
6. Rima Palaimaitė
7. Eimutis Siauka
8. Gediminas Strazdauskis

1991 m.

1. Aušra Bankauskaitė
2. Aida Gudauskaitė
3. Saulius Novikas
4. Sonata Valkauskaitė

1992 m.

1. Asta Laužekaitė
2. Ričardas Storpirstis
3. Dainius Visokinskas

1993 m.

Abiturientų nebuvo

1994 m.

1. Nerijus Liulys
2. Diana Šarkaitė
3. Ingrida Šimkutė
4. Erika Tamaševičiūtė

1995 m.

1. Vytautas Brukas
2. Gvidas Čiučka
3. Neringa Jankevičiūtė
4. Vaiva Januškevičiūtė
5. Vaida Poškutė
6. Ramūnas Zdanevičius

1996 m.

1. Aušra Giliūtė
2. Darius Jurčiukonis
3. Algirdas Majauskas

4. Egidijus Tamaševičius
5. Žydrūnas Utka

1997 m.

1. Irma Gaidakauskaitė
2. Irma Jatulytė
3. Vilma Jurčiukonytė
4. Jurgita Morkūnaitė
5. Valentinas Novikas
6. Jolita Palaimaitė
7. Jolita Rimedytė
8. Lina Rinkevičiūtė
9. Lina Visokinskaitė
10. Dainius Voroničas
11. Jurgita Žukauskaitė

1998 m.

1. Jūratė Butrimavičiūtė
2. Vilma Januškevičiūtė
3. Neringa Remeikaitė
4. Dalia Šarkaitė
5. Daiva Tamaševičiūtė
6. Andrius Voroničas

1999 m.

1. Audrius Averka
2. Rimas Breimelis
3. Jolanta Kasmociūtė
4. Evaldas Maciulevičius
5. Ramunė Mockaitė
6. Evaldas Palaima
7. Daiva Urbonavičiūtė
8. Skaistė Vasiliauskaitė
9. Eimantas Zdanevičius

2000 m.

1. Aida Briedytė
2. Michailas Černych
3. Elvina Januškevičiūtė
4. Eglė Kšivickaitė
5. Renaldas Matulis
6. Vilma Matulytė

Upninkų vidurinės mokyklos 1999 m. abiturientai. Klasės vadovė Danutė Kasmocienė

7. Gediminas Šemeta
8. Žana Vyšniauskaitė

2001 m.

1. Stasė Kšivickaitė
2. Rasa Kurpiūtė
3. Jolita Palaimaitė
4. Ligita Poškutė
5. Andrius Tamaševičius
6. Irena Utkaitė
7. Silva Žebrauskaitė

* * *

2001 m. rugsėjo 1 d., kaip minėta, pradėjo darbą Upninkų pagrindinė dešimtmetė mokykla. Ji tęsė buvusios Upninkų vidurinės mokyklos tradicijas.

2001 m. mokykloje mokėsi 203 mokiniai, buvo 12 klasių komplektų, dirbo 49 mokytojai.

2002–2003 m. m. buvo 194 mokiniai, 11 klasių komplektų, 42 darbuotojai. Mokykla pradėjo atlikti vidinį auditą.

2002 m. birželio 15 d. buvo iškilmingai paminėtas 225 metų mokyklos Upninkuose jubiliejus. Šia proga atidarytas mokyklos istorijos muziejus.

*Upninkų mokyklos
225 metų jubiliejus
sukvietė visą kaimo
bendruomenę.
2002 06 15*

*Upninkų mokyklos
225 metų jubiliejus.
Iškilmingą koncertą
pradedą trijų kartų
atstovai. 2002 06 15*

2003–2004 m. m. mokykloje dirbo 42 darbuotojai, iš jų – 25 pedagogai. Pedagogų kaita nedidelė. Keičiasi anglų kalbos, informatikos, choreografijos mokytojai. Mokykloje mokėsi 182 mokiniai.

2004–2005 m. m. išskirtume vieną iš mokyklos darbo krypčių – etnokultūros puoselėjimą. Tai ne tik senojo Upninkų kaimo tradicijų puoselėjimas, bet ir mokyklos istorijos muziejaus veikla. Mokyklos bendruomenė kartu su žymiais kraštiečiais puoselėja viltį įkurti Upninkų krašto etnografijos muziejų. Mokyklos muziejuje lankosi ir Upninkų gyvenvietės bendruomenė, rengiamos parodos, renginiai, paskaitos.

Upninkų krašto praeitis ir dabartis atsiskleidžia mokinių projektiniuose darbuose. Kiekvienais metais mokiniai įsijungia į ekologinius projektus, tvarko Musinio apylinkes, Šventosios draustinio šilus. Kraštotyrininkai sukūrė filmą „Upninkų praeitis ir dabartis“. Jau keleri metai mokykla dalyvauja ekologiniuose projektuose. 2003 m., vykdant ekologinį projektą „Žalias rūbas“, buvo atnaujintas mokyklos sporto aikštynas, pasodinta retų daugiamečių augalų. Šiais metais mo-

kykla vykdo projektą „Žalioji klasė“ ir „Žalioji klasė“. Mokyklos aplinkoje pradėti pirmieji darbai. Projekto „Žalioji klasė“ konsultantas – agrarinių mokslų daktaras K. Palaima. „Žalioji klasė“ bus pasodinta daugiamečių ir vienmečių prieskoninių augalų, retų daržovių.

Upninkų pagrindinės mokyklos muziejus. Susitikimas su Ukmergės r. Deltuvos pagrindinės mokyklos pedagogais

Šį pavasarį pasodinta nemažai dekoratyvinių krūmų. Kruopščiai prižiūrima mokyklos aplinka traukia vietos bendruomenės dėmesį, yra mėgstama pasivaikščiojimų, poilsio vieta.

Ilgalaikis ir gražus Upninkų pagrindinės mokyklos ir vietos kultūros namų bendradarbiavimas. Populiarūs bendri mokyklos ir kultūros namų saviveiklininkų koncertai švenčių proga, kultūros namai kviečia į vakarones, kitus renginius pedagogus ir moksleivius. Labiausiai laukiami mokyklos svečiai yra rėmėjai, nuolatiniai vietos bendruomenės nariai: UAB „Rizgonys“ gen. direktorius Janis Briedis, Upninkų girininkijos girininkas Dainius Pilipaitis, UAB „Rigevita“ direktorė Genė Vaitiekūnienė. Šiems žmonėms yra nesvetimi mokyklos rūpesčiai.

Vietos bendruomenės intelektualinių ir kultūrinių lygmenį didžiąja dalimi lemia mokykla. Kol yra mokykla kaime, kol yra jaunimo – kaimas gyvuoja.

Šiuo metu mokyklą lanko 193 mokiniai iš Upninkų gyvenvietės, kiti atvyksta iš Upninkų seniūnijos aplinkinių kaimų: iš Upninkėlių, Liukonėlių, Keižonių, Pakalniškių, Makštavos, Užupio, Kunigiškių, Karaulkos ir Bajoriškių.

2005–2006 m. m. mokykloje mokosi 171 mokinys. Dirba 23 pedagogai. Socialinę pagalbą mokiniams ir šeimoms teikia socialinis pedagogas. Su spec. poreikių mokiniais dirba logopedė.

Prie koplytstulpio Upninkų mokyklos 225 metų jubiliejui. Upninkų pagrindinės mokyklos pedagogai 2004–2005 mokslo metais. Sėdi (iš kairės): Rasa Petrusėvičienė, direktorės pavaduotoja neformaliajam ugdymui Laima Pabriežienė, direktorė Danguolė Vasiliauskienė, direktorės pavaduotoja ugdymui Eglė Bujauskienė, Romualdas Peleckas, Aušra Liutkevičienė; stovi: Sonata Paliukienė, Valentina Palaimienė, Ona Bartkevičienė, Česlovas Bartkevičius, Margarita Danilevičienė, Veronika Šerlatienė, Loreta Grušauskienė, Ieva Danieliūtė, Rasa Palaimienė, Stasė Januškevičienė, Marija Morkūnienė, Egidijus Tamaševičius

Mokykloje yra 10 klasių komplektų ir priešmokyklinio ugdymo grupė. Visos 5–10 klasių dalykų pamokos vyksta dalykų kabinetuose. Mokykla yra PMA (Pagrindinių mokyklų asociacijos) narė ir jau 10 metų dalyvauja LIMK (Lietuvos iniciatyvių mokyklų klubo) veikloje.

2004–2005 m. m. mokykla dalyvauja MTP (Mokyklų tobulinimo programa) II etape. Išaugusi mokyklos įtaka vietos bendruomenės kultūriniam ir sportiniam gyvenimui.

Mokykla turi parengtą kryptingo meninio ugdymo programą. Pagal šią programą sėkmingai dirbama jau treči metai su 3 klasės mokiniais.

Mokyklos pedagogai rengia, sudaro reikalingas mokymo priemones: istorijos mokytoja V. Montvilienė parengė videomedžiagą „Upninkų praeitis ir dabartis“, skirtą istorijos pamokoms bei edukacinei–kraštotyrinei veiklai mokykloje. Muzikos mokytoja R. Petrusėvičienė pagamino barškučius, skirtus muzikos pamokoms, lietuvių k. mokytojos M. Danilevičienė ir D. Vasiliauskienė yra parengusios nemažai testų, skirtų savarankiškiems ir kontroliniams darbams lietuvių k. pamokose, mokymo priemonių pasigamina ir pradinių klasių mokytojos.

Mokyklos pedagogai kasmet įsijungia į vaikų vasaros socializacijos ir vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos programų kūrimą. Sėkmingai vykdoma ekologinė veikla.

Mokyklos biblioteka yra aprūpinta videoaparaturą, kopijavimo aparatu, kompiuteriais. Informatikos kabinete mokiniai dirba su 7 kompiuteriais, 5 iš jų įsigyti 2001 m. pagal „Informacinių technologijų diegimo pagrindinėse mokyklose“ projektą. Yra elektroninis paštas, internetas.

2007–2008 m. m. mokiniai aktyviai dalyvavo pilietinio ir tautinio ugdymo projekte „Čia kelio pradžia“. Parengtas naujas pilietinio ir tautinio ugdymo projektas „Aš Nemuno tėvynėje radau...“ (B. Brazdžionis). Šis projektas vykdomas kartu su socialiniais partneriais – Širvintų r. Gelvonų vidurine mokykla, Upninkų seniūnija, Upninkų kultūros centru, Upninkų girininkija. Buvo leidžiamas pradinėjų klasių laikraštėlis „Mes“. Pasididžiavimo savo mokykla jausmą skatino mokyklos istorijos muziejaus veikla. Mokyklos įvaizdis buvo keliamas per mokymosi aplinkos puoselėjimą: vykdomas ilgalaikis dailės projektas „Mažoji skulptūra Žiemos sode“. Pasididžiavimo savo mokykla jausmą kėlė mokyklos aplinkos puošimas ir priežiūra. Pilietinės nuostatos buvo formuojamos dalykų pamokose. 2007–2008 m. m. įrengtas mokinių Profesinio informavimo taškas (toliau – PIT) ir akredituotas Lietuvos mokinių informavimo ir techninės kūrybos centro pagal nustatytus akreditavimo reikalavimus.

Aktuali informacija vartotojui formavo mokyklos įvaizdį mokyklos interneto svetainėje. Patraukli mokyklos kasdienybė mokyklos bendruomenei pateikiama kuriant mokyklos virtualiųjį metraščių.

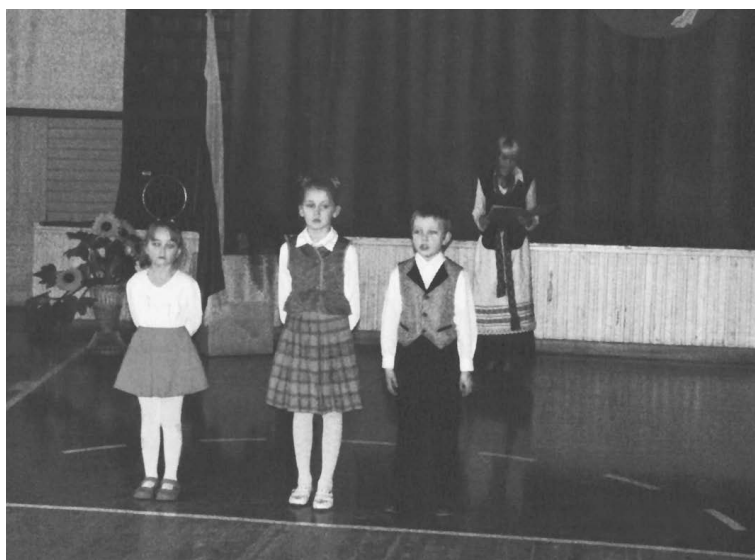
Gelvonų vidurinės mokyklos (Širvintų r.) mokytojai susipažįsta su Upninkų pagrindinės mokyklos mokytojų metodiniais darbais.
2007 12 14

Upninkų pagrindinės mokyklos bendruomenė pirmąją naujų mokslo metų dieną. 2008 09 01

Upninkų pagrindinė mokykla. Paskutinis skambutis. 2008 06 06

Gabiausieji mokiniai buvo rengiami dalyvauti rajoninėse olimpiadose, konkursuose, varžybose ir sėkmingai juose dalyvavo: technologijų olimpiada – K. Grinys (8 kl.), V. Grigavičius (8 kl.) – II vieta (mokytojas A. Urbietis); lietuvių k. olimpiada – A. Kragnytė (8 kl.) – III vieta (mokyt. M. Danilevičienė); 5–8 kl. istorijos olimpiada – A. Kragnytė (8 kl.) – I vieta (mokyt. V. Kudriašova); dailės olimpiada – E. Klimovas (7 kl.) – I vieta (mokyt. A. Urbietis); rajoninis pradinių klasių „Poezijos pavasarėlis“ – 2 kl. mokinės A. Stanevičiūtė ir S. Morkūnaitė – konkurso laureatės (mokyt. A. Liutkevičienė), Jonavos r. bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių kūrybos konkursas, skirtas P. Vaičiūno

Vasario 16-osios šventė Upninkų pagrindinėje mokykloje. 2009 m. Griežia jaunieji mokyklos muzikantai

Jaunieji skaitovai deklamuoja eiles apie Lietuvą

atminimui – 10 kl. mokinė G. Grinytė – konkurso laureatė (mokyt. D. Vasiliauskienė).

Sporto srityje užimtos tokios prizinės vietos: Jonavos r. mokinių Olimpino festivalio kaimo vietovių mokyklų lengvosios atletikos berniukų komanda iškovojo III vietą, mergaičių kvadrato varžybose II vieta, mergaičių komanda 3x3 iškovojo III vietą, „DSV“ 5–6 kl. – II-oji vieta (kūno kultūros mokyt. L. Pabriežienė).

Mokiniai aktyviai dalyvavo tarptautiniuose matematikos ir užsienio kalbų (rusų), „Kengūros“ konkursuose, tarptautiniame vertimų konkurse „Tavo žvilgsnis“ (mokytojos – L. Rupšlaukienė, M. Danilevičienė, K. Chaladauskienė); piešinių

Vasario 16-osios šventė Upninkų pagrindinėje mokykloje. 2009 m.

Dainuoja Upninkų etnografinis ansamblis

Tautinius šokius šoka mokytojai

Upninkų pagrindinės mokyklos pedagogai 2009–2010 mokslo metais. Sėdi (iš kairės): direktorės pavaduotoja ugdymui, ekonomikos mokytoja Asta Jampolceva, direktorės pavaduotoja neformaliajam ugdymui, kūno kultūros vyr. mokytoja Laima Pabriežienė, mokyklos direktorė, lietuvių kalbos mokytoja metodininkė Danguolė Vasiliauskienė, anglų kalbos mokytoja Rūta Keršienė, lietuvių ir rusų kalbų vyr. mokytoja Margarita Danilevičienė; stovi: biologijos ir geografijos vyr. mokytojas Romualdas Peleckas, istorijos vyr. mokytoja Vasilisa Kudriašova, pradinė klasių vyr. mokytoja Marija Morkūnienė, tikybos vyr. mokytoja Danutė Unčiurytė, rusų kalbos ir pradinė klasių vyr. mokytoja Valentina Palaimienė, lietuvių kalbos vyr. mokytoja, bibliotekininkė Loreta Grušauskienė, priešmokyklinio ugdymo grupės pedagogė Veronika Šerlatienė, pradinė klasių mokytoja metodininkė Aušra Liutkevičienė, socialinė pedagogė Rasa Baranauskaitė, informatikos mokytojas Egidijus Tamaševičius

konkurse, skirtame Žemės dienai, – apdovanotas G. Dilys (6 kl.); respublikiniuose konkursuose: „Mes prieš AIDS“, „Galiu aš, gali ir tu“, kompiuterių piešinių „Žiemos fantazija“ (mokyt. A. Urbietis); kompiuterinių kūrybinių darbų mugėje – K. Pauplys (5 kl.), S. Davalgaitė (5 kl.), G. Komičiūtė (5 kl.) ir L. Davalga (8 kl.) (mokyt. E. Tamaševičius).

Buvo sudarytos sąlygos mokinių gebėjimų plėtrai papildomojo ugdymo veikloje: organizuotos keramikos ir vilnos darbų parodos; pradinė klasių piešinių ir darbų iš gamtinių medžiagų paroda „Per žemę keliauja ruduo“; 5–8 kl. dailės būrelio darbų paroda „Gamtos spalvos“; dokumentinės medžiagos paroda, skirta 230-osioms mokyklos metinėms paminėti; kalėdinių puokščių paroda; saviveiklos kolektyvų pasirodymas mokyklos bendruomenės vakaronėje „Atverkim marga kaimo skrynią“.

Mokiniai dalyvavo mokyklos ir vietos bendruomenės sporto renginiuose.

*Renovuota Veprių
pagrindinė mokykla.
2010 10 15*

2008–2009 m. m. ugdant atsakingus piliečius, Upninkų krašto kultūros perėmėjus ir tęsėjus, sėkmingai buvo tęsiamas pilietinio ir tautinio ugdymo projektas „Aš Nemuno tėvynėje radau...“

Mokykla jau treči metai dalyvauja respublikiniame projekte „Drąsinkime ateitį“. Organizuoti susitikimai su mokyklos Garbės galerijos nariais: Algimantu Palaima, Klemensu Pranu Palaima, Kęstu Pranckevičiumi, Gražvydu Griniu. Nauja socialinė komunikacijos kultūra buvo formuojama, publikuojant straipsnius žiniasklaidoje ir apibendrinant projekto „Drąsinkime ateitį“ medžiagą jaunimo portale. Įvairūs mokyklos renginiai ir šventės buvo aprašyti respublikinėje ir rajoninėje spaudoje ir rodomi per Jonavos televiziją. Ir šiais mokslo metais mokyklos iniciatyva dėl dalyvavimo šio projekto veikloje buvo įvertinta ir apdovanota (patekome tarp 100 geriausiai projekte dalyvaujančių mokyklų).

Pagarba mokyklai, mokytojams ir tėvams ugdoma dalykų pamokose, tradiciniuose mokyklos bendruomenės renginiuose, netgi trumpuose visuotiniuose mokinių susirinkimuose – „rikiuotėse“.

2009–2010 m. m. buvo ieškoma naujų aktyvių veiklos formų, integruojantis į vietos bendruomenę. Mokykla dalyvavo akcijoje „Darom – 2010“ ir tvarkė Upninkų miestelio parką. Daug mokyklos bendruomenės narių dirbo filmo „Čia mano namai“ kūrimo grupėje, į filmo kūrimą buvo įtraukti ir vietos bendruomenės atstovai, filmas pristatytas vietos bendruomenei. Įkurtas tėvų ir mokytojų klubas „Žiburys“. Mokyklos bendruomenė dalyvauja bendruose mokyklos ir vietos bendruomenės renginiuose, aktyviai įsijungia į Upninkų parapijos religinių švenčių organizavimą ir dalyvavimą jose. Mokyklos skautai turiningai praleido laisvalaikį „Lietuvos tūkstantmečio skautų stovykloje“.

Visoje mokyklos veikloje daug dėmesio buvo skirta etnokultūrinio paveldo puoselėjimui, darnios mokyklos bendruomenės kūrimui, patrauklios mokyklos įvaizdžio formavimui virtualioje erdvėje.

2010–2011 m. m. numatyta telkti mokyklos bendruomenę per mokinių savivaldos funkcijų plėtros inicijavimą; ugdyti bendruomeniškumą per mokyklos tradicijų puoselėjimą; sukurti mokyklos bendruomenės narių skatinimo sistemą. Numatyta ieškoti naujų bendradarbiavimo partnerių tarp nedidelių respublikos ir užsienio bendrojo lavinimo mokyklų.

Siekama gerinti mokyklos, kurioje vyrautų pagarba mokiniui ir mokytojui, pripažįstant asmenybės individualumą, įvaizdį. Formuojama patraukli ir moderni, atvira visuomenei, saugi, žengianti į priekį, teikianti geros kokybės ugdymą pagrindinė dešimtmetė mokykla.

Veprių žemesnioji žemės ūkio mokykla

Audronė Žentelytė

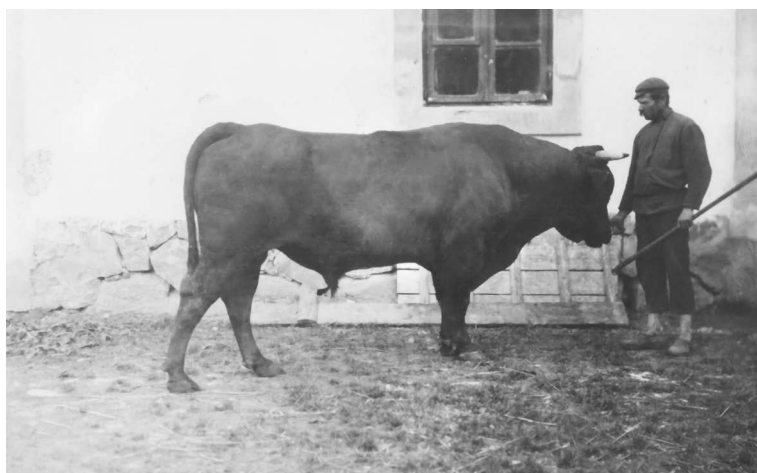

Užsibrėžusi modernizuoti krašto žemės ūkį, Lietuvos vyriausybė pirmiausia turėjo pasirūpinti ūkininkų švietimu ir ugdymu. Tad jau pirmaisiais nepriklausomybės metais buvo steigiamos visų rangų žemės ūkio mokyklos. 1920–1930 m. Lietuvoje įsteigta 12 valstybinių žemesniųjų žemės ūkio mokyklų, nereta jų – nusavintų dvarų ūkinėje bazėje. Veprių žemesnioji žemės ūkio mokykla įkurta 1924-aisiais (vienais metais su Žemės

Veprių žemesnioji žemės ūkio mokykla (toliau – Veprių ŽŽŪM). Apie 1925 m. VM

*Veprių ŽŽŪM
veisliniai gyvuliai
Trakėnų veislės
kumelė. VM*

*Danų veislės bulius.
VM*

*Veprių ŽŽŪM
tvartas. VM*

ūkio akademija) buvusio Veprių dvaro centre: jai paskirti 95 ha žemės ir visi ūkiniai bei gyvenamieji dvaro pastatai.

Kurti mokymo bazę į Vepriūs buvo atsiųstas energingas mokytojas Jonas Tallat-Kelpša, jis ir tapo pirmuoju

mokyklos vedėju. Jam talkino išskirtinio veiklumo mokytojas Petras Augulis. Patirties ieškoti buvo vykta į Daniją, nes visas Lietuvos žemės ūkis anuomet modernizuotas pagal Skandinavijos šalių, pirmiausia Danijos, modelį. Rūpintasi vaizdine medžiaga, kabinetų įrengimais. Sukurta bazė ir praktiniams užsiėmimams. Mokykla įsigijo Danijos veislinių telyčaičių, iš kurių išaugo veislinių karvių banda. Iš Anglijos buvo atvežta geros veislės kiaulių. Turėta ir žemaitukų veislės arklių. Mokymo programos buvo sudarytos remiantis atitinkamų Danijos mokyklų pavyzdžiu.

Veprių žemesniojoje žemės ūkio mokykloje buvo ruošiami ūkininkai ir namų šeimininkės. Mokslas trukdavo dvejus metus. Priešpiet paprastai vykdavo teoriniai, o po pietų – praktiniai užsiėmimai, kurių metu mokiniai dirbdavo mokyklos ūkyje. Jie didžiąja dalimi ir maitinosi savo ūkyje pagamintais produktais. Be tiesiogiai su ūkininkavimu susijusių dalykų: žemės dirbimo, matavimo, pievų priežiūros, gyvulių auginimo, pienininkystės, bitininkystės, žemės ūkio sąskaitybės, kooperacijos, mokytasi ir bendrojo lavinimo dalykų: lietuvių kalbos, istorijos, matematikos, fizikos, chemijos, botanikos, zoologijos, higienos, dainavimo ir tikybos. Mergaitės dar mokėsi austi, siūti, virti, konservuoti, namus tvarkyti, būdavo organizuojamos jų kulinarinių gaminių ir rankdarbių parodėlės.

*Veprių ŽŪM pirmieji mokiniai su mokytojais.
Sėdi (iš kairės): Veprių klebonas, kapelionas
Pranciškus Mirskis, mokyklos vedėjas,
agronomas Jonas Tallat-Kelpša, agronomas
Petras Augulis. VM*

Veprių ŽŽŪM mokytojas, agronomas Petras Augulis ir raštvedys Petras Tamošiūnas. 1925 06 29. VM-837

Veprių ŽŽŪM mokytojas, agronomas P. Augulis groja smuiku. 1925 m. VM-719

Veprių ŽŽŪM mokytojai. Sėdi (iš kairės): Veprių klebonas, kapelionas Pranciškus Mirskis, mokyklos vedėjas, agronomas Jonas Tallat-Kelpša; stovi (iš kairės): agronomai Petras Augulis ir Bronys Gurskis. Apie 1925 m. VM

*Pradinių mokyklų mokytojų
ekskursija VŽŽŪM. Viduryje
(su akiniais) ekskursiją vedęs
P. Augulis. Apie 1925 m. VM-730*

*Veprių ŽŽŪM mokytojai (iš kairės)
B. Gurskis, P. Augulis ir Ukmergės
apskritis agronomas Kazys
Jacevičius. 1926 02 17*

*Veprių ŽŽŪM
vedėjas Vladas
Paštukas. VM*

*Veprių ŽŽŪM
mokytoja Leokadija
Paštukienė (Sirutytė).
VM-733*

*Veprių ŽŽŪM
vedėjas nacmečiu –
Kazimieras Bučiūnas.
VM-7396*

*Veprių ŽŽŪM
mokytojas,
agronomas, aktyvus
visuomenininkas
Antanas Krištolaitis.
VM-7895*

Baigę mokyklą galėjo būti ūkio vedėjais, mergaitės – namų šeimininkėmis. Be to, turėjo galimybę stoti mokytis toliau tokia pačia tvarka, kaip ir baigę progimnazijas ar gimnazijos 4 klases.

Mokyklos veiklos pradžioje mokinių buvo apie 50, moksleiviai dėvėjo uniformą, nešiojo gražias, tamsiai žalios spalvos kepuraites. Kiek žinoma, be jau minėtų Jono Tallat-Kelpšos ir Petro Augulio, tada dar mokytojavo Bronys Gurskis, tikybos mokė kun. P. Mirskis. 1926 m. Joną Tallat-Kelpšą pakeitė Vladas Paštukas. Mokyklos direktoriumi jis išbuvo iki Antrojo pasaulinio karo. Mokykloje nepriklausomos Lietuvos metais dirbo apie 10 mokytojų. Agronomiją dėstė V. Levickas, vadovavęs ir mokyklos ūkiui, matematiką – Pranas Strazdas, namų ruošą – T. Strazdienė, bibliotekai vadovavo Paštukienė. Minimas ir mokytojas Antanas Spudas. Meno saviveiklai vadovavo Veprių pradžios mokyklos mokytoja Povilaitienė.

1936–1941 metus A. Paštukas įvertina kaip mokyklos klestėjimo laikotarpį. Tačiau būtina išskirti sovietinės aneksijos metus. Tada buvo suimtas ir įkalintas

mokytojas Krištolaitis, į Sibirą išvežti mokytojai Pranas ir Teklė Strazdai. Bandyta keisti ir mokyklos profilį: pagal partijos direktyvas pagrindinį dėmesį skirti mechanizacijai. Dėl to nuo 1940 metų rudens šioje mokykloje metus ruošti ir traktorininkai. Vokiečių okupacijos metais grįžta prie prieškarinių programų.

1941 m. direktoriui V. Paštukui su žmona pasitraukus iš Veprių, mokyklai iki 1944 metų vadovavo Kazimieras Bučiūnas. Kaip nurodoma knygelėje „Veprių žemesnioji žemės ūkio mokykla“, parengtoje buvusio šios mokyklos auklėtinio Boleslovo Suslavičiaus, mokytojų kolektyvas 1941 m. nedaug tepasikeitė. Naujasis vedėjas Kazimieras Bučiūnas dėstė žemdirbystės ir augalininkystės dalykus, Vladas Levickas – agronomiją, Juozas Kartenis – gyvulininkystę, Simonas Leonas Lukošius – chemiją ir augalininkystę, taip pat tvarkė biblioteką. Antanas Krištolaitis dėstė matematiką, kooperaciją, ekonomiką, A. Tatarėlis vadovavo mokyklos chorui, tvarkė kitus mokyklos kultūros renginius (iki karo muzikos mokė Veprių bažnyčios vargonininkas), tikyba dėstė kunigas kapelionas K. Jurkus. Jauna mokytoja Filomena Vaidilaitė mokė lietuvių kalbos ir rankdarbių, Juzefa Bučiūnienė – mitybos ir namų ruošos, Agota Lukošienė – chemijos, skalbimo, daržininkystės, Elena Krištolaitienė – virti ir kepti¹.

Vedėją K. Bučiūną buvę mokiniai prisimena kaip labai apsiskaičiusį, griežtą, tvarkingą ir reiklų pedagogą. Reiklumu, tikslumu, netgi pedantiškumu pasižymėjęs ir chemikas S. L. Lukošius, turėjęs aiškią metodiką, detaliai ir suprantamai išaiškindavęs moksleiviams naują dėstomąją medžiagą. Be to, mokytojas Lukošius vadovavo Jaunųjų ūkininkų rateliui ir buvo atsakingas už berniukų gyvenimo bendrabutyje priežiūrą:

„Žinojome jo reikalavimus, kaip elgtis bendrabutyje, kaip prižiūrėti savo drabužius, batus, patalynę, rūpintis asmens higiena, palaikyti bendrą švarą ir tvarką“, – prisimena buvęs moksleivis Jonas Šatas².

Antanas Krištolaitis buvo, pasak to paties Šato, plataus profilio agronomas ekonomistas, gerai išstudijavęs užsienio šalių – Danijos, Olandijos, Vokietijos – žemės ūkio politiką ir valdymą bei Lietuvos žemės ūkio kooperacijos principus. Rusams aneksavus Lietuvą, A. Krištolaitis už aktyvią visuomeninę veiklą (buvo šaulių, blaivybės bei kitų organizacijų vadovas ar narys) pasodintas į Ukmergės kalėjimą. Ir nors prieš pat karą ukmergiškių padedamam pavyko iš kalėjimo ištrukti, iškankintas ir susirgęs džiova po poros metų mirė³.

Nuo Bagaslaviškio kilęs mokytojas Juozas Kartenis prisimenamas ne

Veprių ŽŽŪM mokytoja
Elena Krištolaitienė. VM-7896

¹ Suslavičius B. *Veprių žemesnioji žemės ūkio mokykla*, Vilnius, 2005, p. 11–13.

² *Ten pat*, p. 55.

³ *Ten pat*, p. 58.

Veprių ŽŽŪM mokinės su mokytojomis Tekle Strazdiene (Balsyte) (antroje eilėje 3-ia (iš kairės) ir Spudiene (antroje eilėje 5-a). Apie 1935 m. VM

tik kaip puikus savo dalyko žinovas, bet ir muzikalus, draugiškas pedagogas. Pats griežė smuiku, rinko liaudies dainas, mokė dainų ir savo auklėtinius.

Mokyklos kultūriniam gyvenimui didžiulių nuopelnų turėjo ryški mokytojo A. Tatarėlio asmenybė. Jis vadovavo mišriam ir berniukų chorams, buvo geras meno vadovas.

„Daug mums pasakodavo apie Kauno dramos ir Operos teatrus, žymius menininkus. Dažnai kalbėjo apie literatūrą, nurodydavo, ką turime skaityti. Daug dėmesio kreipė klasikais. Mokytojo Tatarėlio erudicija ir nuoširdus darbas daug davė mūsų kultūriniam išsilavinimui“, – su dėkingumu prisimena buvęs auklėtinis Jonas Šatas⁴.

Perteikdamas pirmojo susitikimo su mokyklos pedagogais išpūdį, Klemensas Palaima rašo:

„Mokytojai – gražiai apsirengę, išmintingi, išsimokslinę, mandagūs – man, kaimo berniokui, atrodė dieviški.“⁵

Vokiečių okupacijos metais
Veprių žemės ūkio mokykloje mo-
kęsi moksleiviai vertina savo moky-

⁴ Ten pat, p. 71.

⁵ Ten pat, p. 84.

Veprių ŽŽŪM
moksleivės Marijonos
Sakalauskaitės
mokinio liudijimas.
VM

Veprių ŽŽŪM
moksleivės įrstosi
Veprių ežere.
VM-2084

tojus už tai, kad jie buvo geri specialistai, didelės erudicijos dėstytojai, sugebėję išiebtį norą mokytis ir tobulėti.

Visu žemesniosios žemės ūkio mokyklos gyvavimo laikotarpiu mokyklos ūkis buvo tvarkomas išties pavyzdinai, tad jaunimas, susirinkęs čia mokytis iš įvairių Lietuvos vietų, gaudavo ir teorinių žinių, ir praktinių įgūdžių, išmokdavo ūkiškai mąstyti, o svarbiausia – matė pedagogų entuziazmą, patriotizmą, dorą, atsakingą požiūrį į darbą. Mokyklos mokytojai buvo gausaus ir veiklaus Jaunųjų ūkininkų ratelio vadovai ir konsultantai. Būrelio nariai ruošdavo savo išaugintų daržovių parodas, pavasarį įkeldavo inkilus sode, parke, paežerėje, rašydavo ir skaitydavo referatus įvairiomis ūkininkavimo temomis. Grįžę į tėvų namus ir ėmę ūkininkauti moksliniais pagrindais, mokyklos absolventai netrukdavo pasiekti gerų rezultatų, ir tai buvo patraukiantis pavyzdys aplinkiniams ūkininkams.

Mokykla darė teigiamą poveikį visiems Vėprians. Ir ne vien modernaus ūkininkavimo, bet ir kultūros prasme. Kaip prisimena buvęs moksleivis Jonas

Veprių ŽŽŪM mokytojas P. Augulis veda pamoką žibalinėmis lempomis apšviestoje klasėje. Apie 1925 m.

Pamoką veda agronomas B. Gurskis. 1926 m. VM

Veprių ŽŽŪM mokymo priemonių kabinetas. Apie 1926 m. VM

Veprių ŽŽŪM
mokinių kooperatyvo
valdyba (iš kairės):
Griniūtė, Januška,
mokytojas P. Augulis,
Rinkevičiūtė,
Lukošiūnas.
1925 m. VM

Šatas, čia net ir „laisvalaikis bei visa aplinka buvo nukreipti kultūros ir dvasinio tobulėjimo link“⁶. Poezijos grupelė kūrė eilėraščius, kurie buvo skaitomi per valstybinių švenčių minėjimus. Dauguma moksleivių gyveno mokyklos bendrabutyje, tad šeštadieniais vyko choro, tautinių šokių, dramos būrelio repeticijos. Ypač gerai paruoštas buvo gausus choras. Sekmadieniais moksleiviai ateidavo į Veprių bažnyčią, kur jiems klebono Vėgėlės rūpesčiu buvo pastatyti suolai. Balsingesnieji giedojo bažnyčios chore, o moksleivis Antanas Danyla, turėjęs labai gražų balsą, per pamaldas giedodavo Bacho-Guno „Ave Marija“ ir kitus kūrinius, pats sau vargonais akompanuodamas. Muzi-

kinio ugdymo lygį rodo kad ir toks ⁶ Ten pat, p. 19.

Veprių ŽŽŪM mokinių ir valsčiaus jaunimo choras, dalyvavęs 1928 m. Dainų šventėje Kaune. Choro vadovas – mokytojas P. Augulis (stovi paskutinėje eilėje 3-ias iš kairės). 1928 m. VM-743

Veprių ŽŽŪM choras. Vadovas – Veprių vargonininkas ir Veprių ŽŽŪM muzikos mokytojas Juozas Markauskas. Apie 1938 m. VM-1361

Veprių ŽŽŪM moksleiviai nacmečiu. VM

Veprių ŽŽŪM moksleivės daržininkystės praktikoje. VM

faktas, jog 1939 m. mokykloje buvo pastatyta Miko Petrausko operetė „Consilium fakultatis“. O štai vokiečių okupacijos metais vaidinta Keturakio „Amerika pirtyje“. Saviveiklininkai pasirodydavo ne vien Veprių miestelio gyventojams, arkliais jie nuvažiuodavo į Dėltuvą, Siesikus, Pāgirus. Pasak buvusio mokinio B. Suslavičiaus, aplinkinių kaimų žmonės mokyklos moksleivius labai mylėjo už jų dalyvavimą kaimo visuomenės gyvenime⁷.

⁷ *Ten pat*, p. 29.

*Veprių ŽŽŪM
moksleiviai nuima
šakniavaisių derlių.
Prikyje – sodininkas
Liormanas. 1925 m.
VM*

*Veprių ŽŽŪM
moksleiviai naikina
piktžoles. VM*

*Veprių ŽŽŪM
moksleivės mokosi
siūti. VM*

Moksleiviai jautėsi esą mokyklos šeimininkai, mokytojų vadovaujami tvarkė jos parką, takus, gėlynus. Romantiškai nuteikė jau pati mokyklos aplinka: pilialkalis, tvenkiniai, ežeras, link ežero vedanti liepų alėja. Tad naujai atvykusiems baltas rūmas su kolonomis ir rožynais atrodė kaip tikra mokslo šventovė. Kaip prisimena buvusi mergaičių kurso seniūnė Ada Boreišaitė, parke gražiomis pavasario ir rudens dienomis skambėdavo dainos.

„Mūsų jaunystę lydėjo tas aidas, atsimušęs nuo ežero kranto iki pastato su kolonomis.“⁸

Žinoma, mokyklos kasdienybė anaip tol ne visada buvo tokia romantiška. Būsimieji ūkininkai ir šeimininkės turėjo ir pakankamai pareigų: privalėjo pagelbėti mokyklos darbuotojams mokyklos ūkyje, vesti apskaitą, apsirūpinti maisto produktais ir malkomis, mergaitės padėjo šeimininkėms gaminti valgi ir pan. *„Pagal tvarkaraštį kiekvienas moksleivis turėjo budėti tvarte. Išmokti pamelžti karvę, ją nuvalyti, jei reikia, nuplauti.“⁹* Įdomią su karvių plovimu susijusią detalę pateikia K. Palaima. Kartą su kolega Morkūnu jie pažeidę mokyklos taisykles – užėję į mergaičių klasę ir ten užsiplepėję, o už baudą gavę nuplauti po dvi karves.

Karo metais iš Danijos į Veprių žemės ūkio mokyklą *„buvo atsiųstas garbaus amžiaus daržininkas. Turbūt pagal mokyklos sudarytą sutartį su vokiečių kooperatyvu šis specialistas mokyklos ūkyje augino nemažai kopūstų, rudenį juos dėdavo į kaupus, pavasari išveždavo į Ukmergę. Jis taip pat augino svogūnus, ridikėlių sėklojus, tabaką. (...) Artėjant frontui, daržininkas išvyko į Daniją“¹⁰*.

Mokykloje jau nuo 1943 metų tvyrojo įtampa: vaikinai baiminosi, kad nebūtų paimti į vokiečių armiją ar išvežti darbams į Vokietiją. Nemažas būrys moksleivių 1944 metų pavasarį paliko mokyklą – išėjo savanoriais į Lietuvos vietinę rinktinę. Tų pačių metų vasarą per Veprius griaudėjęs frontui, sudegė mokyklos tvartas, namas, kuriame gyveno mokytojai J. Kartenis ir Krištolaičių šeima, nukentėjo ir pagrindinis mokyklos pastatas. Mokytojai ir mokiniai išsiskirstė kas kur: dalis pasitraukė į Vakarus, dalis moksleivių su šeimomis išvežti į Sibirą, dalis tęsė mokslus Lietuvoje. Pokario metais žuvo mokytojai S. L. Lukošius ir A. Tatarėlis¹¹.

Kaip rašo buvęs Veprių žemės ūkio mokyklos absolventas prof. Boleslovas Suslavičius, mokykla ne vienam buvo tramplinas į tolesnį, pažangesnį gyvenimą.

„Daugelis mokyklos auklėtinių savo išsimokslinimu ir patirtimi ne tik susilygino su buvusiais pedagogais, bet ir gerokai juos pralenkė.“¹²

Šią mokyklą yra baigę nemažai žymių, Lietuvai nusipelnusių žmonių: garsus botanikas, Kauno botanikos sodo mokslinis darbuotojas, katalogo „Vaistingieji augalai“ bendraautoris,

⁸ *Ten pat*, p. 81.

⁹ *Ten pat*, p. 24.

¹⁰ *Ten pat*, p. 34–35.

¹¹ *Ten pat*, p. 38.

¹² *Ten pat*, p. 126.

biologijos mokslų daktaras, kilimo iš Bečiū kaimo, Stasys Gudanavičius.

1941–1944 m. Veprių ŽŪM moksleivių susitikimas. 1991 m.

„Veprių ŽŪ mokyklos vardą garsina daug puikių, Lietuvoje gerai žinomų specialistų. Kadaisė čia mokėsi VU prof. J. Paškevičius, buvęs Sodininkystės-daržininkystės instituto direktorius, žemės ūkio mokslų dr. Klemensas Palaima, teisininkė Honė Apanavičiūtė ir daugelis kitų.“¹³

Kai kurie, baigę šią mokyklą, išstojo į Ukmergės mokytojų seminariją.

Tarpukaryje Vėpriai garsėjo savo Žemesniaja žemės ūkio mokykla Ukmergės apskrityje ir plačiau. Mokykla buvo tapusi aplinkinių apskričių žemdirbystės, gyvulininkystės ir kitų žemės ūkio veiklos sričių švietimo židiniu. Pasak buvusių mokinių, Veprių apylinkės gyventojų Talalienės, Majauskienės, M. Ketvirtienės, mokykla sugebėjo savo auklėtiniams įdiegti ne tik žinias, reikalingas žemės ūkiui, bet ir didelę meilę savo kraštui, žemei, darbui, mokyklai, sugebėjimą orientuotis bet kokiame darbe¹⁴.

Išskirtine pagarba savo mokyklai pasižymėjo vokiečių okupacijos metais ją baigę moksleiviai. Susirinkę Vepriuose po daugelio metų ir pamatę, kaip nunio-koti jų „mokslo ir vaikystės džiaugsmo rūmai“, buvę moksleiviai 1983 m. išrinko iniciatyvinę grupę: Klemensą Palaimą, Honę Apanavičiūtę, Juozą Paškevičių, Boleslovą Suslavičių. Buvo paruoštas raštas Profesinio techninio mokymo ko-mitetui dėl Veprių mokyklos būklės pagerinimo, kuriame raginama kuo greičiau suremontuoti kolonų pasta-

¹³Ten pat, p. 120.

¹⁴Iš mokytojos J. Piliponienės rankraščio.

ta, sutvarkyti teritoriją, iškelti iš jos karių kapines. Prašymas neliko be atsako: visi šie punktai maždaug per dešimtmetį buvo įvykdyti¹⁵.

Paskutinis buvusių auklėtinių susitikimas įvyko 2004 m. rugpjūtį, praėjus lygiai 60 metų nuo to laiko, kai nustojo veikusi jų mokykla. Ta proga susitikimo dalyvių priimtoje deklaracijoje rašoma:

„Mes, buvę Veprių žemės ūkio mokyklos mokiniai, neturime kam palikti mūsų tradicijų. Deklaruodami pagarbą buvusiai mokyklai, mokytojams, ištikimybę draugams, norime parodyti pavyzdį, kaip reikia branginti jaunystės atminimą.“¹⁶

Šis parašais patvirtintas dokumentas – tarsi liudijimas vėlesnėms kartoms apie anų laikų dvasinę atmosferą, kai Žemesnioji žemės ūkio mokykla buvo Veprių pasididžiavimas.

Buvęs Veprių ŽŪM moksleivis Boleslovas Suslavičius su Veprių viršaitė Janina Akstinavičiene aptaria buvusios mokyklos patalpų remonto, aplinkos tvarkymo, karių kapų iškeldinimo klausimus. 1991 m.

¹⁵Suslavičius B. *Veprių žemesnioji žemės ūkio mokykla*, p. 39.

¹⁶*Ten pat*, p. 49.

Atsiminimai apie Veprių žemės ūkio mokyklos vedėją Vladą Paštuką

Algirdas Paštukas

Iš praeities semiamės stiprybės – tai seniai žinoma tiesa, padedanti žmogui suvokti ir įvertinti savo ir kitų žmonių gyvenimo patirtį, praeities gerus darbus ir klaidas. Praeities vaizdai, žmonių portretai, jų gyvenimai turėtų būti kuo giliau įterpti į mūsų širdis ir perduodami iš kartos į kartą, kad jaudintų kiekvieną ir skatintų siekti tų tikslų ir idėjų, kurių siekė mūsų tėvai ir protėviai ir tuo nedingo amžinai be likusio ženkle, anot poeto, kad žmonėmis buvę...

Taigi grįžkime prie artimųjų vepriškių. Mano tėvai. Kas gali būti brangesnio už juos? Tėvelis Vladas Paštukas (1898–1966), Veprių žemės ūkio mokyklos vedėjas, gyvenęs Vėpriuose nuo 1927 iki 1941 m. Kilęs nuo Kūpiškio iš laisvo ūkininko ir bajoraitės šeimos, mokėsi Šaltėnių pradinėje mokykloje, vėliau – Pānevėžio realinėje gimnazijoje. Ją baigęs Kaūno universitete studijavo gamtos mokslus, tačiau atsidarius Dotnuvės žemės ūkio akademijai perėjo į ją studijuoti agronomijos mokslų ir 1926 metais baigė akademiją su pirmąja laida. Siekti mokslų tėveliui padėjo jo dėdė kunigas, Panevėžiūko bažnyčios klebonas. Įdomi detalė – dėdė buvo klebonas bažnyčios, kurią 1735 metais pastatė Simonas Sirutis, būsimos Vlado žmonos Leokadijos Sirutytės giminaitis.

Baigusį aukštuosius agronomijos mokslus ministerija tėvelį paskiria Ukmergės apskrities vyriausiuoju agronomu. Tačiau gimtosios žemės šaukimas, supratimas, kad sėkmingas žemės ūkio vystymasis įmanomas tik radikaliai pereinant į ūkininkavimą moksliniais pagrindais, o tam būtinas jaunosios ūkininkų kartos švietimas, tėvelis nusprendžia savo gyvenimą paskirti jaunųjų ūkininkų švietimui. Tą jis ir darė iki pat mirties.

1927 metais paskirtas Veprių žemės ūkio mokyklos vedėju pradeda mokyklos ūkio plėtimo ir tobulinimo darbus: atnaujina žemės ūkio techniką, pradeda plėtoti intensyvią gyvulininkystę – tuo metu pelningiausią žemės ūkio šaką. Pasitelkdamas savo mokinius – jaunuosius ūkininkus atlieka didelius dvaro aplinkos tvarkymo darbus, sukuria nuostabų gamtos kampelį su dideliu sodu ir parku, kurio centre puikavosi didžiausias Europoje plačiašakis kaštonas. Mokyklos rūmus supo gėlynai ir dekoratyviniai augalai. Viskas buvo suplanuota ir puikiai prižiūrima. Mums, vaikams, šis aplinkos vaizdas liko visam gyvenimui, kaip grožio, tobulybės ir darbštumo įsikūnijimas, kaip neišdildomas tėvų veiklos prisiminimas.

Tėvelis buvo labai tvarkingas, pareigingas ir reiklus tiek darbe, tiek ir šeimoje. Buvo ramaus būdo, labai santūrus, netgi kiek uždaras, inteligentiškas – gal net aristokratiškas. Kasdien apžiūrėdamas ūkį tėvelis kartais vesdavosi mane į tvartus, kur gražiai išbaltintose patalpose buvo laikomi mokyklos ūkio arkliai, karvės ir kiaulės. Ypač tėvelis mėgo arklius. Visi jie buvo rinktinių veislių,

Algirdas Paštukas

gerai šeriami ir prižiūrimi. Pora veislinių eržilų buvo laikomi atskirame garde karvių tvarte, kad žiemą būtų šilčiau. Prisimenu, kad įvairių svečių sutikimui ar tėvams su reikalais važiuojant į Ūkmergę šie eržilai buvo kinkomi į lengvą mažą vežimėlį – bričką, bet dėl įnoringo jų būdo tėveliui ne kartą teko kęsti nemalonumus kelyje, ypač sutikus motorizuotą transporto priemonę, kurios šie žirgai itin bijojo. Labai mylimas buvo mažas juodas eržiliukas – žemaitukas, kuris beveik nėjo žingine, bet visą laiką bėgdavo. Pasak tėvelio, su šiuo žirgeliu jis nuvažiuodavęs į Ukmergę per pusvalandį. Tvirtuose visi gyvuliai buvo pavyzdiniai prižiūrimi, valomi ir šeriami. Tuo tėvelis labai rūpinosi, reikalaudamas iš šerikų sąžiningo ir tikslaus pareigų atlikimo. Moksleiviams tai buvo gyvas pavyzdys, kaip tvarkyti gyvulių ūkį. Būdamas laukuose tėvelis ne tik moksliskais pagrindais tvarkė laukininkystės plotus, bet duodavo praktiškų patarimų ir kaimyninių ūkių šeimininkams.

Tėvelis mylėjo gamtą, laisvu nuo darbo metu mėgdavo vaikščioti po apylinkės miškus, buvo aistringas medžiotojas ir žvejys. Prisimenu jo nušautą dvimetinį vilką ir sugautą daugiau nei metro ilgio lydeką. Medžioklės sezono metu iš sostinės atvažiuodavo žymių to meto žmonių – Kipras Petrauskas, Bronius Valkauskas ir kt. Aplankyti jau pagarsėjusios Veprių žemės ūkio mokyklos 1938 m. rudenį buvo atvažiavęs ministras pirmininkas Antanas Merkys.

Sovietinės okupacijos pradžioje jau iš karto buvo gautas nurodymas ruošti keisti mokyklos profilį. Pagal kompartijos direktivas žemės ūkiui buvo svarbiausia mechanizacija, nes, atėmus iš valstiečių žemę ir suvarius juos į kolūkius, įdirbti didelius žemės plotus reikėjo technikos. Kilus karui dar nebuvo suspėta visiškai persiorientuoti į naują profilį, nors mūsų tėvelis beviltiškai tam priešinosi ir buvo priverstas palikti vadovavimą naujai atsistatam direktoriui. Tėvai nusprendė palikti taip mylimus Veprius dėl dviejų pagrindinių priežasčių – gresiančio persekiojimo – mat buvo įsitikinę, kad vokiečiai karą pralaimės, o grįžusi sovietinė okupacija reišktė neišvengiamą tremtį Sibiran. Antra, nusenęs mamos tėvams ir išsisklaidžius jų vaikams, tik mūsų tėvai jiems galėjo padėti, todėl buvo nutarta persikelti į Marijampolę, nuo kurios mamos tėviškė buvo tik apie devynis kilometrus.

Mama – Leokadija Paštukienė (Sirutytė; 1898–1972) Vepriuose buvo viena iš labiausiai gerbiamų ir mylimų žmonių. Kilusi iš senos ir garsios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų – politikų ir karvedžių Siručių giminės. Jų centras buvo netoli Kėdainių. Simonas Sirutis buvo Vitebsko vaivada, vėliau Kauno vaitas (Siručio namas Kaunė), karaliaus Jono Sobieskio padėjėjas. Už nuopelnus karuose savo dviem broliams – karvedžiams dovanojo žemes Suvalkijoje, Liudvinavo apylinkėse. Motinos tėvas Feliksas Sirutis, pasiturintis ūkininkas, tęsė savo prosenelių tradicijas – aktyviai kovojo dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės. Buvo knygnešys – knygnešių kelio iš Rytprūsių į Lietuvą dalyvis. Jo sodyboje apsistodavo visi garsūs Lietuvos knygnešiai. Buvo gudriai įrengta slėptuvė knygoms slėpti. Dalyvavo švietėjiškos „Sietyno“ draugijos veikloje. Už aktyvią tautinę veiklą Feliksas Sirutis buvo kalinamas ir ištremtas į Sibirą. Be mano mamos, šeimoje buvo dar septyni vaikai. Visi jie baigė aukštuosius mokslus ir tapo žinomais žmonėmis, daug pasidarbavusiais Lietuvos labui. Sovietinės ir vokiečių okupacijos metais visi vaikai buvo persekiojami: trys buvo išvežti į

Sibirą, trys spėjo pabėgti į užsienį. Tik dukterims pavyko per stebuklą išsisukti nuo visą laiką grėsusio Sibiro.

Mamos mama, mano močiutė, Magdelena Sirutienė (Bliūdžiūtė) kilusi iš žymių Suvalkijos švietėjų ir lietuviybės puoselėtojų Bliūdžių giminės prie Marijampolės. Siručių šeimoje vaikams iš mažens buvo skiepijama meilė ir pagarba savo tautai, būtinumas kovoti dėl laisvės ir nepriklausomybės. Mamai besimokant Marijampolės gimnazijoje prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas ir ji kartu su pabėgėliais pateko į Voronežo miestą. Čia vėl tęsė mokslą ir baigė gimnaziją. Tuo metu gimnazijos jaunimas jau buvo apimtas socializmo idėjų, griaunančių senąją, carine sprespaua paremtą santvarką. Mama gerai pažinojo ten pat besimokantį Julijų Janonį ir jo apdainuotą merginą. Po karo grįžusi į Lietuvą 1922 m. įstojo į Kauno Vytauto Didžiojo universitetą studijuoti gamtos mokslų. Čia ji savo gabumais ir organizuotumu atkreipė prof. Tado Ivanausko dėmesį. Profesorius pranašavo jai mokslininkės ateitį ir siūlė darbą Lyginamosios fiziologijos katedroje. Studijų metais turėjo daug draugų, tarp kurių neatskiriama draugė buvo Marija Natkevičaitė-Ivanauskienė, vėliau tapusi profesore, tarptautinio masto mokslininke. Daugelį kartų ji yra buvusi pas mus Vepriuose.

Mama buvo labai ramaus, gero būdo, jautri, atlaidi, be galo atsidavusi šeimai, mylinti motina ir žmona. Labai mylėjo žmones, stengėsi visiems padėti. Tokią ją prisimena seni vepriškiai. Ji buvo jaunatviška, romantikė, žavėjosi gamta, mėgo muziką, knygas, ją žavėjo kelionės ir nauji mokslo pasiekimai. Mėgo vasaros metu priimti gausius svečius iš Kauno, kurie trokšdavo ištrukti iš miesto į nuostabią Veprių gamtą. Svečiams buvo skirtas atskiras mūsų buto kambarys su vaizdu į ežerą. Nepprisimenu visų mus aplankusių svečių, tik žinau, kad tai buvo žinomi žmonės – prof. Pranas Mažylis su šeima, prof. Tadas Ivanauskas, Aleksandras Stulginskis su žmona ir dukra, mano teta ir krikšto mama Petronėlė Lastienė (Sirutytė) – istorikė ir visuomenės veikėja (jos veikla aprašyta P. Eidinto monografijoje apie A. Stulginskį), poetas Adomas Lastas, Pranas Čepėnas su šeima. Trumpam buvo užsukęs žymus to meto žurnalistas Justas Paleckis ir populiarus dainininkas A. Biržys – *Pupų Dėdė*. Na, o rudeniop pas tėvelį rinkdavosi „kolegos“ – medžiotojai. Gerai prisimenu, kaip savo automobiliu atvažiuavęs maestro Kipras Petrauskas prieš išvažiuodamas pumpavo pradurtą padangą. Visus svečius mama mokėjo tinkamai priimti, pavaišinti, apnakvindinti. Šiaip mama turėjo nedideles pareigas mokykloje – tvarkė biblioteką, bet pedagogine praktika neužsiėmė – augino mane ir mažą sesutę. Gerai prisimenu, kad mūsų išaugtus drabužėlius atiduodavo nepasiturinčių vepriškių šeimoms. Nei mama, nei tėtis nepriklausė jokioms politinėms partijoms ar organizacijoms, tačiau abu, ypač mama, daugiau simpatizavo socialdemokratinėms idėjoms. Tėtis buvo daugiau laisvamanis, o mama lankydavo bažnyčią ir mums, vaikams, sudarė sąlygas priimti visus bažnytinius sakramentus. Abu tėvai labai mėgo muziką, literatūrą ir meną. Visomis priemonėmis stengėsi ugdyti mūsų ir savo mokinių vidinę kultūrą, aktyvinti visuomeninį gyvenimą. Mokinių jėgomis buvo organizuojami sekmadieniniai vakarėliai, gegužinės su turtingomis meninėmis programomis. Ar dabar galima įsivaizduoti, kad 1938 m. birželio pabaigoje mokykloje buvo pastatyta M. Petrausko operetė „Consilium facultatis“?! Labai gerai prisimenu

tą spektaklį, aktorių jaudulį užkulisiuose. Prisimenu, kad pagrindinį vaidmenį atliko Stasys Pilka.

Vokiečių kariuomenei užėmus Veprius mama buvo provokiškai nusiteikusių nacionalistų suimta ir tardoma Ukmergėje. Tai dar pagreitino apsisprendimą pakeisti gyvenamąją vietą, tuo labiau kad mamos tėvams pradėjus negaluoti būtina buvo juos prižiūrėti ir globoti.

Nuoširdus mūsų tėvų draugas buvo Veprių klebonas kun. Boleslovas Vėgėlė. Tai buvo ryški, visapusiškai išsilavinusi ir Dievui atsidavusi asmenybė. Mokėjo kelias užsienio kalbas, turėjo radijo aparatą, domėjosi Lietuvos ir pasaulio politiniais įvykiais. Anksti išpėjo apie būsimą pasaulinį karą. Labai mylėjo jaunimą, rūpinosi, kad laisvalaikiu jauni žmonės turėtų galimybę kultūringai ir naudingai praleisti laiką – sportuotų, žaistų, linksmintųsi. Aktyviai palaikė Veprių futbolo komandą, stebėdavo visas rungtynes. Vakaraus dažnai būdavo mūsų namuose, aptardavo politinius įvykius ir trise lošdavo kažkokį sudėtingą aristokratišką lošimą kortomis. Kalbėjo kunigas tyliai, švokšdamas, nes dėl balso stygų ar gerklės ligų buvo praradęs balsą. Tai jam labai trukdė bažnyčioje liturginių apeigų metu. Kun. B. Vėgėlė taip pat labai mėgo arklius ir greitą važiavimą. Važiuojant vis ragindavęs vežėją važiuoti greičiau. Mano pirmasis išengimas į Veprių bažnyčią – krikštas, išpažintis, pirmoji komunija ir sutvirtinimas – vyko su gerbiamo klebono palaiminimu. Atsimenu – ir mes esame buvę klebonijoje svečiuose. Rodos, nemažas kambarys buvo perkrautas gražiais baldais ir paveikslais, ant sienų kabėjo didžiuliai kilimai, beveik centre stovėjo brangus koncertinis rojalis. Prieš pat Vokietijos–Lenkijos karą klebonas atėjo pas mus labai susijaudinęs, sakė girdėjęs Hitlerio kalbą ir supratęs, kad Vokietija puls Lenkiją. Klebonas neklydo. Lietuvai prasidėjo ilgi kančių ir netekčių metai. 1941 m. birželio 22 d. giedrą ankstyvą rytą vokiečių lėktuvai bombardavo Veprių karinį aerodromą ir sunaikino dalį ten buvusių 50 sovietinių naikintuvų. Prasidėjo Raudonosios armijos bėgimas į rytus. Vakare atėjęs klebonas sakėsi noris pasitraukti iš Veprių, nes čia gali būti nesaugu, be to, gavęs kvietimą iš Skarūlių klebono atvykti pas jį, kur bus dar keletas kunigų. Labai gerai prisimenu tą graudžią sceną, kai abu mano tėvai tiesiog maldavo kleboną pasilikti Vepriuose, nes čia nuošalesnė vieta ir arti nėra jokių strateginių objektų. Tačiau tai buvo paskutinė atsisveikinimo diena... Mylimas klebonas išvažiavo pasitikti Dievo šaukimo į amžiną gyvenimą... Dabar jau mes nuvažiuojame jo aplankyti.

Kiek prisimenu, tėvai mėgo daugiau uždara gyvenimo būdą, didžiausią laiko dalį skyrė darbui ir šeimai. Organizavo jaunųjų ūkininkų ratelį, rudenį rengdavo parodėles. Ryšį su pasauliu palaikė per spaudą – prenumeravosi dargi užsieninių žurnalų mokslo populiarinimo klausimais. Nuo pat atvykimo į Veprius namie buvo įrengtas radijo aparatas – rodos, Kauno gamybos. Radiją nupirko ir anteną įrengė jaunesnysis mamos brolis Juozas, tuo metu studijavęs technikos mokslus Kauno universitete. Vėliau, gal 1937 m., tėvai išigijo tuo metu tobulą „Philips“ firmos baterinį radijo imtuvą, kuris labai gerai priimdavo daugelį tolimų Vakarų Europos radijo stočių. Mama gerai mokėjo rusų kalbą, kiek silpniau vokiečių ir lenkų. Radijo technika paskutiniaisiais metais kiek suartino mano tėvų ryšius su naujuoju Veprių pradžios mokyklos vedėju A. Tatarėliu, kuris turėjo

ant mokyklos stogo įsirengęs mažą vėjo jėgainę ir galėjo įkrauti akumuliatorius. Man tekdavo garbė nunešti išnaudotą radijo akumuliatorių pas gerb. Tatarėlį, kad jis įkrautų. Prisimenu jo butą ir vaikus, ypač vyriausią dukrą Danutę, su kuria mokėmės. Gerbiamas vedėjas tuoj paimdavo akumuliatorių ir mielai atlikdavo būtinas elektrotechnines procedūras. Kiek prisimenu, tai buvo labai apsišvietęs mokytojas, malonaus, ramaus būdo, geras pedagogas.

Veprių techniniam elitui atstovavo Vepriuose gerai žinomas kalvis Stanislovas Mikalauskas (1898–1979), turėjęs savo kalvę ir atlikdavęs visus vepriškiams reikalingus metalo darbus. Dirbdavęs neskubėdamas, tačiau jo darbo kokybė būdavo visi patenkinti – ar tai buvo paprastas, ar sudėtingas darbas, viskas buvo daroma iš širdies – profesionaliai ir sąžiningai. Buvo baigęs specialaus arklių kaustymo kursus. Taigi mokyklos arkliai visuomet būdavo kaustomi pas S. Mikalauską. Kilęs iš Bečių Stolypino dvaro sodininko šeimos. Tėvas Jonas Mikalauskas buvo neeilinės erudicijos ir inteligencijos žmogus, geras savo specialybės žinovas, mokėjęs keletą užsienio kalbų. Stanislovas daug bruožų buvo paveldėjęs iš savo tėvo. Buvo šviesaus proto, imlus mokslui ir naujovėms, gabus užsienio kalboms, inteligentiškas ir didis Tėvynės patriotas. Būdamas visai jaunas stojo savanoriu ginti Lietuvos nepriklausomybės. Dalyvavo artilerijos mūšyje prie Širvintų. Įtvirtinus nepriklausomybę Stanislovas gavo žemės sklypelį ir, turėdamas potraukį į techniką, atidarė kalvę. Paprastai dirbo ne vienas – turėjo mokinį pagalbininką. Būdamas ištikimas Tėvynės gynybai, priklausė Veprių šaulių organizacijai, turėjo ginklą. Sovietų okupacijos metu buvo intensyviai ieškomas, slapstėsi, nuolat keitė gyvenamąją vietą. Taip jam pavyko išvengti Sibiro. Dėl to turėjo kentėti šeima – žmona Ona ir dvi dukterys, Sofija ir Irena. Tuo labiau kad tėvui slapstantis visas namų ūkis gulė ant Onos Mikalauskienės pečių. Tačiau jos nepaprastos energijos, sumanumo, organizuotumo dėka pavyko ne tik išlaikyti namus, bet ir dukroms duoti aukštąjį mokslą. Abi jos studijavo farmaciją ir baigusios dirbo Vilniaus, Kauno ir Veprių vaistinėse.

Veprių žemės ūkio mechanizacijos mokykla¹

Audronė Žentelytė

Praūžus frontui, tų pačių 1944 metų rudenį naujoji sovietų valdžia buvusią Vėprių žemės ūkio mokyklą skubėjo perorganizuoti į mechanizacijos mokyklą. 1944 m. spalio 18 d. LSSR žemės ūkio liaudies komisaro V. Vazalinsko įsakymu tarp kitų Lietuvos žemės ūkio mokyklų, skelbiamų veikiančiomis nuo rugpjūčio 1 d., Nr. 18 pažymėta Veprių žemės ūkio mokykla. Laikinais einančiu mokyklos direktoriaus pareigas taip pat atgaline data nuo 1944 m. rugpjūčio 1 d. skiriamas buvęs dėstytojas L. Lukošius. Šis skyrimas buvo fiktyvus, nes vos savaitei praėjus mokyklos direktoriumi jau skiriamas agronomas Justas Gedminas².

Formalia Veprių žemės ūkio mechanizacijos mokyklos istorijos pradžia laikytina gruodžio 1 d., kai žemės ūkio liaudies komisaro įsakymu nustojo veikusi Veprių žemės ūkio ir pradeda veikti naujoji Mechanizacijos mokykla³. Įsakyta iki gruodžio 15 d. sukomplektuoti vadovaujamuosius, pedagoginius ir ūkinis-administracinius kadrus, o mokslo metus pradėti 1945 m. sausio 1 d. Nustatyta mokymosi trukmė: trys mėnesiai traktorininkams ir šeši brigadininkams. Rajonų vykdomiesiems komitetams ir kompartijos komitetams įsakyta iki 1945 m. sausio 1 d. užtikrinti moksleivių atvykimą. Tam kiekvienas Lietuvos rajonas į Veprių žemės ūkio mechanizacijos mokyklą privalėjo pasiųsti nurodytą skaičių moksleivių: Alytaus – 34, Kauno – 51, Marijampolės – 17, Raseinių – 34, Ukmergės – 32, Šakių – 17, Vilkaviškio – 16. Iš viso į mokyklą 1945 m. sausio 1 d. turėjo atvykti 201 moksleivis⁴. Tame pačiame įsake atitinkamos žinybos įpareigojamos mokyklas aprūpinti reikiamaisiais įrengimais, inventoriumi, maisto produktais, būtinomis pramoninėmis prekėmis. Rajonų komunistų partijos komitetams nurodoma žemės ūkio mokyklų kursantams organizuoti politinį švietimą. Kreiptasi į Sovietų Sąjungos žemdirbystės komisarą A. Andrejeva, kad jis komandiruočių kvalifikuotus specialistus inžinierius mechanikus ir mechanikus praktikus dėstyti Lietuvos SSR žemės ūkio mechanizacijos mokyklose⁵.

Pirmasis Veprių žemės ūkio mechanizacijos mokyklos direktorius Justas Gedminas buvo žemaitis, gimęs 1902 m. Kretingos apskrities Geidūčių kaime, agronomijos mokslus ėjęs Dotnuvės žemės ūkio mokykloje ir Dotnuvos žemės ūkio akademijoje. Ją baigęs dirbo Zarasų rajone Žemės ūkio mokyklos vedėju. Veprių žemės ūkio mechanizacijos mokyklai vadovavo iki 1947 metų pradžios, kai buvo suimtas. Kalintas apie metus, bet nesudarius bylos paleistas į laisvę. Po to buvo Joniškėlio žemės ūkio mechanizacijos mokyklos direktorius⁶.

Pirmaisiais instruktoriais į Veprių žemės ūkio mechanizacijos mokyklą 1945 m. pradžioje buvo paskirti Jonas Viršulys, laisvai samdomas Ka-

¹ Mokyklos istorija atkurta remiantis J. Žentelio pateikta archyvine medžiaga, buvusių darbuotojų J. Pilipionienės, I. Bikulčienės ir N. Bondzinskienės rankraščiais, mokyklos archyvo likučiais, publikacijomis rajoninėje ir vietos spaudoje.

² *Vilniaus apskrities archyvas* (toliau – VA arch.), f. 145, ap. 1, b. 1, l. 1–2.

³ VA arch., f. 145, ap. 1, b. 1, l. 4.

⁴ Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. R 754, ap. 1, b. 14, l. 99.

⁵ LCVA, f. R 754, ap. 1, b. 14, l. 97.

⁶ Kai kuriuos duomenis apie J. Gedminą J. Ženteliui pateikė J. Gedmino sūnus Algis, žinomas krepšinio treneris.

zys Pieslikas, Stasys Jaskutis ir Pranas Michnevičius. Nuo kovo 20 d. mokytoju dirbti pradėjo Jonas Ertmanas. Netrukus jis paskiriamas direktoriaus pavaduotoju komjaunimo reikalams, tačiau 1945 m. birželio 1 d. žemės ūkio liaudies komisaro įsakymu iš darbo atleidžiamas⁷, – matyt, išaiškėjus, kad jis yra Lietuvos nepriklausomybės kovų savanorio Igno Ertmano sūnus.

Mokyklos darbuotojų pamažu daugėjo. Nuo 1945 m. rugsėjo 1 d. mechanikų-instruktorių pareigoms priimami Lionginas Vasiliauskas ir Stasys Morkūnas, nuo 1945 m. gruodžio 1 d. mokymo dalies vedėju paskiriamas Stasys Juodviršis⁸. Vis dėlto pokario metais mechanizacijos mokykloje stigo dėstytojų. Buvusių darbuotojų duomenimis, pirmieji dėstytojai buvo Jasiukaitis ir V. Daugėla. Jasiukaičiui išėjus, 1945 m. dėstytoju dirbo tik V. Daugėla, kartu buvęs ir instruktoriumi. V. Daugėla prisimena:

„Iki pietų vesdavau teorinį mokymą. Klases jungė koridoriukas. Juo vaikščiodamas, diktavau abiem klasėms iš karto. Reikėjo viską diktuoti, nes vadovėlių nebuvo. Po pietų abiem klasėms vesdavau praktinius užsiėmimus.“⁹

Matyt, nepavyko surinkti ir planuotą 200 moksleivių, nes, to paties V. Daugėlos liudijimu, iš pradžių mokėsi tik dvi grupės, vidutinis moksleivių amžius buvęs 30–40 metų. Pamokos, kaip ir anksčiau, vyko dvaro rūmų patalpose, kur buvo įrengtos dvi klasės ir vienas praktikos kabinetas. Trūko būtiniausias technikos praktiniam mokymui. Varganą materialinės bazės lygį atskleidžia žemės ūkio liaudies komisaro įsakymas, kuriuo nurodoma

„trijų dienų laikotarpyje perduoti visoms žemės ūkio mechanizacijos mokykloms 25 dienoms po vieną darbui tinkamą traktorių su pilnai sukomplektuotu prikabinamu inventoriu ir komandiruoti po vieną prityrusį traktorininką.“¹⁰

Iš pradžių Veprių mechanizacijos mokykla turėjo tik vieną veikiančią ST2-MTZ markės traktorių, praktikos kabinate stovėjo vienas tos pačios markės išardytas traktorius ir buvo vienas komplektas traktorių plakatų. Tai ir visa mokomoji medžiaga. Dėstytojai sukosi kaip išmanydami. Antai dėstytojas V. Daugėla po pamokų su moksleiviais eidavo į aerodromą pasirinkti nuo karo užsilikusių detalių, kurias panaudodavo kaip vaizdinę medžiagą.

1947 m. mokyklai trumpai vadovavo Aliošūnas. 1948 m. direktoriumi tapo Nikolajus Michailovas ir išbuvo juo iki 1952 ar 1953 metų, po to išvyko studijuoti į Charkovo aukštąją partinę mokyklą ir į Vepriūs nebegrižo. Ilgamečiai mokyklos darbuotojai Antanas Šikšnys ir Vladas Musnickas prisimena jį kaip gerą vadovą ir nuoširdų, tolerantišką žmogų. Tik lietuviškai kalbėti per bene penkerius darbo Vepriuose metus taip ir neišmoko... Būdamas direktoriumi, N. Michailovas rūpinosi praturtinti mokyklos

⁷ VA arch., f. 145, ap. 1, b. 2, l. 1, 10, 36.

⁸ VA arch., f. 145, ap. 1, b. 2, l. 50, 60.

⁹ Piliponienė J. *Veprių žemės ūkio mokyklai* – 65 (rankr.).

¹⁰ VA arch., f. 145, ap. 1, b. 2, l. 11.

Veprių žemės ūkio mechanizacijos mokyklos (toliau – Veprių ŽŪMM) moksleiviai ir dėstytojai. Apie 1946 m. VM

Veprių ŽŪMM moksleiviai pamokos metu. 1948 m. VM-5954

materialinę bazę: 1952 m. mokykla jau turėjo du veikiančius traktorius DT-54 ir KD-35, kabinetuose stovėjo išardytas UTZ-NATI ir U-1, gauti pirmieji įrengimai mokyklos kalvei, du sunkvežimiai, kuriais buvo organizuojamos ekskursijos į Kauną, Vilnių ir kitas Lietuvos vietas.

1952 m. suremontuotas buvusios spirito varyklos pastatas ir į jį perkeltas mokomasis korpusas. Čia įrengti erdvūs kabinetai, klasės, išikūrė biblioteka ir

*Veprių ŽŪMM moksleiviai ir dėstytojai prie Veprių piliakalnio. Apie 1949 m.
Iš Janinos Musnickienės albumo*

Veprių ŽŪMM moksleivės – būsimosios traktorininkės su dėstytojais. Dėstytojai (pirmoje eilėje iš kairės): vyr. meistras Zalatoriovas, meistras Gimbickas, dėstytojai Trainys, Daugėla, mokyklos direktorius N. Michailovas, dėstytoja Vaitkūnaitė, politvadovas Mikonis, dėstytojai Stankus, V. Musnickas, meistras Lazarenko; antroje eilėje (dešinėje pusėje) stovi dėstytojai Valančius ir A. Šikšnys. 1952 m.

skaitykla. Dalis praktikos kabinetų įsikūrė automašinių garaže. N. Michailovui vadovaujant mokykla plėtėsi, joje mokėsi jau 6 grupės moksleivių, dirbo 5 dėstytojai (A. Šikšnys, A. Ramoška, nuo 1952 m. V. Musnickas ir kt.) ir 6 instruktoriai su vyr. instruktoriumi Pavelu Laptevu.

Traktorininko specialybė buvo išigyjama per 3 mėnesius, tačiau mokytasi ypač intensyviai, po keliolika valandų per dieną. Padaugėjus grupių, moksleiviai nebetilpo į nedidelį bendrabutį. Daugelis gyveno Pageležiuosė pas žmones, todėl į mokyklą ir iš jos tekdavo įvairiais metų laikais eiti pėsčiomis. Moksleiviai gaudavo 200 rb stipendiją, už ją skurdžioje mokyklos valgykloje galėjo nusipirkti valgyti. Nors sąlygos ir buvo sunkios, moksleivių pažangumas ir lankomumas buvo geras. Įdomi šio mokyklos istorijos etapo detalė: 1953 m. iš 5 grupių 3 buvo mergaičių – 150 būsimų traktorininkių. Sovietų Sąjungoje prasidėjęs moterų traktorininkių rengimo vėjus, matyt, neaplenkė ir Veprių mechanizacijos mokyklos.

Elektra mokykla apsirūpindavo pati savo jėgomis. Dėstytojas A. Šikšnys prisimena: „Tiesiog lauke buvo pastatytas elektros agregatas. Jis davė šviesą mokyklai vakarais iki 23 val.“ Tik nuo 1950 metų, kai prie Riešės upelio piliakalnio papėdėje buvo pastatyta maža elektrinė (elektrikas Vladas Narbutavičius), elektrą pradėta tiekti ne tik mokyklai, bet ir miesteliui.

Buvę darbuotojai prisimena, kad šiuo laikotarpiu mokykloje buvo našus pagalbinis ūkis, kuriam vadovavo darbštus ir pareigingas ūkvedys ukrainietis Voronenka. Ūkyje laikytos kiaulės, karvės, augintos daržovės, buvo gerai prižiūrimas sodas, bitynas. Darbuotojai galėjo nusipirkti mėsos, pieno produktų, daržovių, vaisių, medaus. Dalis produktų buvo skiriama moksleivių maitinimui.

* * *

1954 m. Veprių žemės ūkio mechanizacijos mokykla perėjo „Darbo rezervų“, o netrukus – Profesinio techninio mokymo komiteto žinion. Nuo dabar ji imama vadinti Veprių profesine technikos mokykla (Veprių PTM), o instruktoriai – ga-

Veprių ŽŪMM darbuotojai. Pirmoje eilėje (iš kairės): dėstytojai Poliakas ir A. Šikšnys, gamybinio mokymo meistras Semionovas; antroje eilėje (iš kairės): gamybinio mokymo meistras Blėdis, dėstytojai Kėkštas ir V. Musnickas, mokyklos direktorius J. Glemža. 1953 m.

mybinio mokymo meistrais. Toliau gausėjo technikos parkas: gauta daugiau naujų traktorių, sunkvežimių, kitos žemės ūkio technikos. Moksleiviams suteikiamas visiškas valstybinis išlaikymas. Šiuo laikotarpiu mokyklai vadovauja Albinas Kergė ir Jonas Glemža. Rankraštinėje mokyklos istorijoje rašoma, kad J. Glemža buvo direktorius nuo 1952 iki 1961 metų, tačiau 1956 m. balandžio 17 d. mokyklos darbuotojų sąraše direktoriumi nurodomas A. Kergė (paskyrimo data 1954 m. spalio 19 d.), o J. Glemža į sąrašą įtrauktas kaip dėstytojas (paskyrimo data 1953 m. liepos 21 d.)¹¹. Matyt, J. Glemža direktoriumi tapo po A. Kergės, o gal buvo ir metus prieš jį. Iš to paties sąrašo paaiškėja, kad iš 8 dėstytojų aukštojo mokslo diplomą turėjo tik vienintelis J. Glemža, visų kitų, net ir direktoriaus A. Kergės, išsilavinimas – vidurinis techninis.

Kolektyvas buvo labai jaunas, dėstytojų darbo stažo vidurkis maždaug dveji metai, ilgiausiai dirbė – A. Šikšnys (6 metai 8 mėn.) ir V. Musnickas (3 metai 8 mėn.)¹². Dėstytojai buvo siunčiami stažuoti (antai Vladas Musnickas kuriam laikui buvo išsiųstas mokytis į Charkovo traktorių gamyklą). 1961–1962 m. mokyklai vadovavo Ignas Darulis, o 1962–1963 m. – Bronius Rudokas. Kaip prisimena buvusi darbuotoja I. Bikulčienė, mokyklos dėstytojai tada gyveno namuose be patogumų: dalis – buvusio dvaro geltonų plytų pastate virš mokinių bendrabučio, dalis – dviejuose namuose, atvežtuose iš į Sibirą ištremtų žmonių sodybų ir pastatytuose mokyklos teritorijoje, dar kiti – buvusiame kumetyne, vadinamajame „balagane“.

Šeštojo dešimtmečio pabaigoje–septintojo pradžioje ilgėja mokymosi Veprių PTM laikas: 1954–1958 m. mokslas čia truko 6 mėnesius, o 1958–1963 m. – vienus metus. 1959 metais mokykloje mokėsi 210 moksleivių, t. y. 7 grupės. Veikė šokių kolektyvas, dramos būrelis. 1962 m. įsteigtas pučiamųjų orkestras: Veprių vidurinės mokyklos mokytojas J. Žentelis, pakalbintas pavaduotojo auklėjimo reikalams S. Kanapienio, iš dėstytojų ir meistrų subūrė vienos sudėties pučiamųjų orkestrą. Vėliau jame grojo ir moksleiviai, orkestras veikė iki 1971 metų. Mokykla palaikė glaudžius ryšius su Estijos Jerevajaus ir Šlapāberžės proftechninėmis mokyklomis. Buvo organizuojamos ekskursijos į Rygą, Taliną, Leningradą.

1963–1967 m. direktorius buvo Antanas Misiūnas, pavaduotojas gamybos reikalams – Juozas Šeikys, auklėjimo reikalams – Stasys Kanapienis, vyr. meistras – Juozas Bikulčius¹³. 1963 m. Veprių PTM perorganizuota į dvi metę mokyklą ir ruošiamą dokumentaciją bei materialinę bazę mokyklai išplėsti. 1964 m. pastatytas naujas dviejų aukštų 100 vietų bendrabutis. 1965 m. mokykloje mokėsi 498, mokyklą tais metais baigė 174 moksleiviai, iš jų 19 – labai gerais pažymiais¹⁴. Mokykloje buvo palaikoma drausmė: kiekvieną rytą ir vakarą vykdavo moksleivių patikrinimai. Po rytinės mankštos ir patikrinimo viena grupė paskui kitą rikiuote eidavo į valgyklą, o iš valgyklos vėl rikiuote su daina – į mokomąjį korpusą, įrengtą buvusiame spirito varyklos pastate.

„Po vakarinio patikrinimo kiekviena grupė rikiuote žygiuodavo aplink karių kapines ir traukdavo dainas, pavyzdžiui, viena grupė „Ant kalno mūrai“, kita „Atskrend

¹¹VA arch., f. 145, ap. 1, b. 24.

¹²Ten pat.

¹³VA arch., f. 145, ap. 1, b. 92.

¹⁴VA arch., f. 145, ap. 1, b. 89.

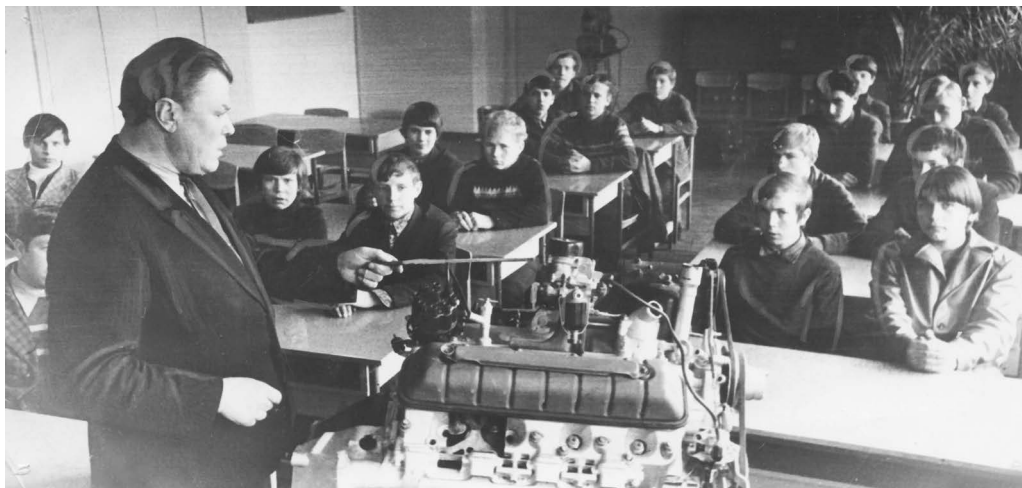
*Veprių profesinės
technikos mokyklos
(toliau – Veprių
PTM) mokomasis
korpusas*

*Veprių PTM
bendrabutis. 1973 m.*

*Veprių PTM
moksleiviai krauna
šieną mokyklos
pagalbiniame ūkyje
buvusio Trainių k.
žemėse*

sakalėlis“ ir kt. Tai būdavo lyg ir vakarinė mankšta, pasivaikščiojimas” (iš I. Bikulčienės atsiminimų).

*Veprių PTM
moksleiviai pamokoje.
Dėstytojas Vladas
Musnickas. 1968 m.*

1966 m. buvo statomas 400 vietų mokomasis korpusas su 90 vietų valgykla ir aktų sale, keturaukštis 203 vietų bendrabutis, 100 vietų kiaulidė¹⁵. Drauge pastatyta ir kvartalinė katilinė, kuri tiekė šilumą ne tik mokyklai, bet ir daliai miestelio gyventojų butų, prekybos, medicinos įstaigoms. 1967–1968 mokslo metais mokykla persikėlė į naujas patalpas. Nuo 1967 metų mokyklos direktorius buvo J. Šeikys.

1972 m. kovo mėn. direktoriumi paskiriamas Leonas Gružauskas, atvykęs čia dirbti iš Rietavo. Jam vadovaujant mokykla toliau sparčiai auga, daugėja joje mokomų specialybių. Nuo 1975 m. rugsėjo 1 d. mokykla perorganizuota į vidurinę ir nuo šiol vadinosi Veprių PTM Nr. 5. Per trejus mokslo metus jaunuoliai galėjo įsigyti plataus profilio mechanizatoriaus su vairuotojo teisėmis ar vairuotojo su šaltkalvio kvalifikacija specialybę ir drauge gauti vidurinio išsilavinimo atestatą. Pasirinkusiems šaltkalvio santechniko specialybę mokslas trukdavo dvejus metus. Moksleivių skaičius nuolat augo: 1973 m. Veprių PTM mokėsi 480 moksleivių, o aštuntojo dešimtmečio pabaigoje–devintojo dešimtmečio pradžioje kasmet mokydavosi apie 800, su filialais Širvintosė ir Jonavoje – apie 1 000 moksleivių. Mokylosi sąlygos buvo geros, mokykla aprūpindavo moksleivius maistu, specialiais drabužiais, bendrabučiu, buvo mokama stipendija (labai gerai besimokantiems – net 60 rb). Tačiau pagrindinė didėjančio moksleivių skaičiaus priežastis buvo iš aukščiau sudaromi planai, pagal kuriuos kiekviena vidurinė mokykla kasmet privalėjo į profesinę techniką mokyklą atsiųsti nustatytą skaičių aštuonias klases baigusiujų. Dažnai mokiniai atvykdavo mokytis ne savo noru.

Mokyklai ypatingi buvo 1980–1981 m. m., kai priimta mokytis pirmoji merginų grupė – 37 būsiosios sodininkystės–daržininkystės ir dekoratyvinės gėlininkystės meistrės. 1981–1982 m. m. pradėta rengti dar viena nauja specialybė – gyvulininkystės fermų darbuotojos–pieno laborantės.

Šioje grupėje mokėsi 24 merginos.

¹⁵ VA arch., f. 145, ap. 1, b. 97.

Pirmoji sodininkų-daržininkų-gėlininkų laida paskutinio skambučio dieną. Pirmame plane (iš kairės): profsajungos pirmininkas E. Lukošius, grupės auklėtoja Janina Piliponienė, mokyklos direktorius Leonas Gružas

Veprių PTM direktorius Leonas Gružas moksleives supažindina su karvių melžimo aparatų veikimo principais

Toliau turtėjo materialinė-techninė mokyklos bazė. 1972 m. pastatytas 224 vietų bendrabutis su sporto sale, medicinos punktu, stomatologijos kabinetu ir netipine biblioteka. Už mokyklos sodo išaugo žemės ūkio mašinų garažas, įrengta žemės ūkio mašinų laikymo aikštelė. 1974 metais eksploatavimui atiduotas 210 vietų praktinio mokymo korpusas su traktorių, automobilių, kombainų laboratorijomis,

šaltkalvystės kabinetu, erdviomis mokomosiomis remonto bei technikos priežiūros dirbtuvėmis. Aštuntajame dešimtmetyje mokykloje buvo 12 bendrojo lavinimo ir 10 specialybės dalykų kabinetų, 5 laboratorijos, įrengtas traktodromas, kuriame moksleiviai buvo mokomi arti ir važinėti traktoriais. 1979 ir 1980 m. vykusiose respublikinėse KPTM jaunojo artojo varžybose Veprių profesinės technikos mokyklos moksleiviai užėmė prizines vietas (varžyboms juos parengė prityręs gamybinio mokymo meistras E. Prasčiūnas). Be to, praktiniams užsiėmimams mokykla turėjo 360 hektarų mokomąjį ūkį prie Veprių–Ukmergės kelio tuometiniame Dainavos (Rūriškių) kaime, karvių ir kiaulių fermas. Vadovavo gamybinio mokymo meistrai Povilas Skuodis, Vilius Maleckas, Jonas Ruzgas, Zenonas Tarasevičius.

Intensyviai tvarkyta mokyklos ir bendrabučių aplinka: padarytos terasos su akmenų tvorelėmis, betoniniais takais, alpinariumais ir fontanais. Mokyklos aplinkos tvarkymu ypač rūpinosi ir daug į jį širdies įdėjo direktorius L. Gružauskas. Tvarkant aplinką daug padirbėjo gamybinio mokymo meistrai. Jie nusausino ir išasfaltavo sporto aikštyną. Labai pagerėjo darbuotojų gyvenimo sąlygos. Buvusį mokomąjį korpusą prie ežero rekonstravus į 11 butų namą, 1972 m. dalis darbuotojų apsigyveno jame. 1976 metais ant piliakalnio pastatytas 18 butų gyvenamasis namas. Deja, vis labiau šiuo ir nyko nebenaudojami centriniai dvaro rūmai. Dalis pastato šiuo laikotarpiu buvo nugriauta.

1982–1989 m. mokyklai vadovavo Simonas Dobilas. Mokykla ir toliau klestėjo, daugėjo mokinių ir darbuotojų, turtėjo kabinetų įranga. Daugumoje kabinetų techninių mokymo priemonių valdymas buvo automatizuotas, įrengti elektrifikuoti stendai programuotai apklausai – tai dėstytojo Leono Butėno kūrybingumo rezultatas. Respublikos profesinių mokyklų techninės kūrybos parodoje jis už tai yra pelnęs laureato diplomą. 1984 m. mokykloje veikė 24 gerai įrengti kabinetai ir laboratorijos, auklėtinius mokė 30 dėstytojų ir 28 gamybinio mokymo meistrai¹⁶. Buvusiems Veprių žemesniosios žemės ūkio mokyklos absolventams inicijavus, devintojo dešimtmečio viduryje suremontuotas dvaro pastatas su kolonomis. 1986 metais pastatytas dar vienas 9 butų gyvenamasis namas mokyklos darbuotojams, rekonstruota katilinė.

Mokyklos klestėjimo metais, aštuntajame–devintajame dešimtmetyje, turtinga bei įvairiapusė buvo ir moksleivių popamokinė veikla. Plėtota techninė kūryba: veikė racionalizatorių ir išradėjų draugija, kartingistų, aviamodelistų būreliai. Kultūrinis gyvenimas ypač pagyvėjo nuo 1980 metų, mokykloje pradėjus mokyti merginoms: susikūrė merginų vokalinis ansamblis (vadovas E. Ratautas), mišrus choras bei ansamblis (vadovė A. Kontrimienė), akordeonistų ansamblis, tautinių šokių ratelis (vadovė Z. Dvilevičiūtė, vėliau R. Šešplaukytė). Be to, mokykla turėjo kapelą ir estradinį orkestrą (vadovas – gamybino mokymo meistras E. Ratautas), dramos bei skaitovų būrelius (vadovė J. Pilipo-

*Veprių PTM dėstytojas
Antanas Šimatonis*

¹⁶Suslavičius B. Į didį gyvenimą, *Gimtoji žemė*, 1984, kovo 13.

nienė). PTM meno saviveiklos respublikinėse apžiūrose meniniai kolektyvai ne syki yra užėmę prizines vietas, o kaimo kapela 1983–1984 m. m. netgi pripažinta geriausia respublikoje. Veikė

moksleivių ir darbuotojų agitmeninės brigados, vadovaujamos A. Šimatonio ir R. Pakėnienės. Sportuoti mėgstantieji rinkosi tinklinio, krepšinio, futbolo, stalo teniso, lengvosios atletikos ar šaškių-šachmatų sekcijas. Moksleiviai ir darbuotojai, vadovaujami profsąjungos pirmininko E. Lukošiuo, nemažai keliavo po Lietuvą ir kaimynines Sovietų Sąjungos respublikas. Mokyklos šventėms ir renginiams išradingai vadovavo J. Akstinavičienė, E. Lukošius, L. Mikučionytė, L. Galvanuskienė, A. Palaimaitė, A. Medonienė, N. Bondzinskienė.

Sąjūdžio ir ūkio bei švietimo reformų metais (1988–1991) mokyklai vadovavo Vytas Rokas, gimęs ir augęs Veprių apylinkėje¹⁷. Mokyklos vadovybė suvokė, kad reikia rengti specialistus, gebančius savarankiškai ūkininkauti, tačiau, kaip pastebėjo direktorius, nebuvo dėstytojų, turinčių ūkio vedimo praktikos. Pirmasis savarankiškai ūkininkauti pamėgino gamybinio mokymo meistras Jonas Rūta, o dėstytojas Vytautas Nanartavičius 1989 metų vasarą, atgaivindamas prieškarinio mokyklos tradiciją, įkūrė Jaunųjų ūkininkų ratelį. Iki tol priklausiusi LTSR valstybiniam profesinio techninio mokymo komitetui, mokykla dabar tapo pavaldi Žemės ūkio ministerijos Kaimo plėtros departamentui.

1991 metais vadovavimą mokyklai perėmė ilgus metus Vepriuose dėstytojavęs Juozapas Bikulčius. Daug

Veprių žemės ūkio mokyklos pedagogai (iš kairės): buvęs mokyklos direktorius Simonas Dobilas, dėstytojai Antanas Šikšnys ir Leonas Butėnas, mokyklos direktorius Juozapas Bikulčius

¹⁷Rokas V. Skiepyti meilę žemei, *Šventosios vingis*, 1989 spalio 12, nr. 12.

sykių keitusi savo pavadinimą, mokykla vėl grįžo prie pirminio: ėmė vadintis Veprių žemės ūkio mokykla.

Keitėsi ir mokyklos profilis: mėginant

prisaityti prie naujų ūkio poreikių, imta mokyti ūkininkų, namų ūkio ekonomės, kalvio-suvirintojo, mūrininko-krosnininko ir tinkuotojo specialybių. Drauge moksleiviai galėjo įsigyti vairuotojo, traktorininko teises, išmokti dirbti kompiuteriu ir baigti vidurinę mokslą. Buvo mokamos palyginti didelės stipendijos (vidutinis mėnesinis dydis 1998 m. – 95 litai), tačiau mokslievių skaičius vis viena mažėjo: 1998 m. mokėsi tik apie 200 jaunuolių, iš jų daugiau nei 20 – vepriškiai. Buvo ir tokių, kurie, įsigiję Veprių žemės ūkio mokykloje vieną specialybę, pasilikdavo mokytis antros ar net trečios, taip gelbėdamiesi nuo skurdo ir bedarbystės¹⁸. Disproporcija tarp mokyklos potencialo – turtingos materialinės-techninės bazės (technikos parke – 25 automašinos, 28 traktoriai, 5 javų kombainai, daugybė kitokio inventoriaus), didelio darbuotojų būrio (1998–1999 m. m. mokykloje dirbo 57 darbuotojai, iš jų – 20 kvalifikuotų pedagogų)¹⁹ – ir nesulaikomai mažėjančio mokslievių skaičiaus darėsi vis akivaizdesnė.

2000 m. Veprių žemės ūkio mokykla po reorganizacijos buvo prijungta prie Ukmergės aukštesniosios verslo mokyklos ir tapo Veprių mokymo skyriumi. Jam iki pat mokyklos uždarymo 2007 m. liepos mėnesį vadovavo Arvydas Minkštimas. Vėl keitėsi mokyklos profilis – šalia ūkininko ir

Veprių žemės ūkio mokyklos dėstytojai rudens gėrybių parodoje Balbieriškyje. 1999 m. VM-9039

¹⁸Kadrai šiandieniniam ir ateities kaimui. Interviu su Veprių žemės ūkio mokyklos direktoriaus pavaduotoju V. Akstinavičium, *Šventosios vingis*, 1998, birž., nr. 1–3, p. 4–5.

¹⁹Ten pat, p. 5; Veprių žemės ūkio mokykloje. Interviu su Veprių žemės ūkio mokyklos direktoriumi J. Bikulčiumi, *Šventosios vingis*, 2000, birž., nr. 1–3, p. 5.

Ukmergės aukštesniosios verslo mokyklos Veprių skyriaus darbuotojai (paskutinė nuotrauka prieš Veprių skyriaus uždarymą). Iš kairės: pirmoje eilėje – Aldona Rudokienė, Romalda Ratautienė, Edita Čėsniėnė, verslo mokyklos direktorius Jonas Cesevičius; antroje eilėje – Marytė Gumbelienė, Valė Gražienė, Linas Petrikonis; trečioje eilėje – Gitana Zukienė, Roma Kazlauskienė, Sigita Aliuškevičienė, Virginijus Balionis, Antanas Šimatonis, Julius Aukštuolis, Veprių skyriaus vedėjas Arovydas Minkštimas; ketvirtoje eilėje – Danutė Nanartavičienė, Regina Aukštuolienė, Laimutė Musnickienė, Vytautas Akstinavičius, Aleksas Sakalauskas; penktoje eilėje – Juozas Gaidulevičius, Rimas Razumas, Raimondas Musnickas, Algis Čėsna, Antanas Pečiukaitis, Edvardas Prasčiūnas, Vytautas Uselis, Stasys Žižys, Gintautas Gudavičius; viršuje – Albinas Zaranka. 2007 06

namų ekonomės siūlomos įsigyti naujos specialybės: technikos priežiūros verslo darbuotojų, virėjų ir padavėjų, technikos šaltkalvių remontininkų, sienų ir krosnių mūrijimo bei tinkavimo darbų statybininkų, susiuvėjų. Deja, surinkti kontingentą kasmet darėsi vis sunkiau. Paskutiniais metais Veprių skyriuje mokėsi tik apie 120 moksleivių. 2007 m. Švietimo ir mokslo ministerijos nutarimu mokykla buvo likviduota.

* * *

Nuo 1945 metų iki mokyklos uždarymo čia dirbo daug pedagogų. Tarp ilgiausiai dirbusiųjų būtina paminėti Antaną Šikšnį ir Vladą Musnicką. A. Šikšnys,

šioje mokykloje pradėjęs dirbti dar 1949-aisiais, išdirbo čia 33 pedagoginio darbo metus. Jis dėstė kombainų discipliną, kartu su moksleiviais įkūrė naują kombainų laboratoriją, estetiškai apipavidalino ir automatizavo teorinį kombainų kabinetą. 1952 m. mokykloje pradėjęs dirbti V. Musnickas daug metų dėstė automobilių discipliną ir eismo taisykles. Paskutinius kelerius metus dirbo gamybinio mokymo meistru – mokė moksleivius šaltkalvystės. Abu šiuos pedagogus geru žodžiu mini ne viena mechanizatorių ir kitų specialybių žemės ūkio darbuotojų karta.

Mokyklos darbuotojus išsamiai pristato buvusi dėstytoja ir bibliotekos vedėja Nijolė Bondzinskienė.

Teorinius dalykus mokykloje dėstė Nijolė Bastienė, Juozapas Bikulčius, Jonas Godliauskas, Aleksas Gerasimčikas, Doma Grigalionienė, Algis Lisauskas, Ildefonsas Ramanauskas, Vytautas Žilinskas, vėlesniu laikotarpiu – Vytautas Akstinavičius, Julius Aukštuolis, Leonas Butėnas, Virginijus Balionis, Simonas Dobilas, Jonas Gražys, Leonas ir Stasė Gružauskai, Edvardas ir Romualda Ratautai, Antanas Šimatonis, Vytas Uselis ir kt.

Praktiniams užsiėmimams septintajame dešimtmetyje vadovavo gamybinio mokymo meistrai Vilius Maleckas, Jonas Ruzgas, Povilas Skuodis, Zenonas Tarasevičius. Vėliau, mokyklai plečiantis, gausėjo ir meistrų kolektyvas. Ne vieną dešimtmetį mechanizatorius, vairuotojus ir šaltkalvius Lietuvos žemės ūkiui rengė gamybinio mokymo meistrai: Stasys Aukštuolis, Petras Bakanauskas, Juozas Bartkevičius, Algis Čėsna, Vacys Čivas, Bronius Daraškevičius, Petras Galvanauskas, Juozas Gaidulevičius, Algis Grigalionis, Leonas Gumbaragis, Janikūnas, Antanas ir Vida Jurėnai, Kazys Kniukšta, Antanas Kublickas, Jonas Kuodis, Antanas Majauskas, Česlovas Matiukas, Vytautas Pakėnas, Rimas Pakulnis, Algis Pečeliūnas, Antanas Pečiukaitis, Jonas Pranaitis, Edvardas Prasčiūnas, Rimas Razumas, Gediminas Rinkevičius, Juozas Rukšys, Jonas Rūta, Stasys Saladžius, Vytas Uselis, Petras Vagonis, Stasys Vaitonis, Kęstutis Valančius, Gediminas Vitkauskas, Albinas Zaranka, Stasys Žižys ir daugelis kitų.

Aštuntajame–devintajame dešimtmetyje mokinių skaičiui didėjant ir ėmus rengti naujų specialybių darbuotojus, prireikė daugiau dėstytojų bei gamybinio mokymo meistrų. Mokykloje pradėjo dirbti sodininkystės ir daržininkystės dėstytojas Vytautas Nanartavičius, šaltkalvių-santchnikų grupę turėjo gamybinio mokymo meistrė Dalia Urbonienė, teorinius dalykus dėstė iš Veprių kilę dėstytojai Aldona ir Petras Rudokai, dar vėliau – Arvydas ir Gintaras Minkštimai, Remigijus Šalna.

Pradėjus ruošti sodininkus-daržininkus, gamybinio mokymo meistrais dirbo Laimutė Blauzdienė, Onutė Butėnienė, Antanas Čekanauskas, Danutė Guobienė, Leonora Ignatavičienė, Rimas Pakulnis.

Gyvulininkystės fermų operatoriams-pieno laborantams vadovavo Edita Čėsnienė, Jolanta Čiutienė, Laimutė Galvanauskienė, Zigmas Mišeikis, Danguolė Ratautaitė, Stanislava Šarkaitė.

Paskutiniais mokyklos gyvavimo metais buvo ruošiami virėjai-padaavėjai. Šio amato mokė Ingrida Graužinienė ir dėstytojos, įgijusios šios srities kvalifikaciją: Angelė Mišeikienė, Romualda Ratautienė, Aldona Rudokienė.

Statybininkus-apdailininkus ir krosnininkus ruošė profesijos mokytojai Julius Aukštuolis, Virginijus Balionis, Antanas Šimatonis, šalia pagrindinės specialybės

papildomai įgiję naują, statybininkų, kvalifikaciją. Julius Aukštuolis tuo metu išleido metodinę knygą apie židinių ir krosnių mūrijimą.

Bendrojo lavinimo dalykus įvairiais laikotarpiais dėstė Elena Aukštuolienė, Janina Akstinavičienė, Irena Bielinienė, Jonas Bielinis-Bieliakas, Irena Bikulčienė, Nijolė Bondzinskienė, Vanda Bukėnienė, Irena Čekauskienė, Marytė Daraškevičienė, Jadvyga Deinienė, Regina Gamulienė, Dalia Grabauskienė, Elena Juknienė, Emilija Lisauskienė, Edvardas Lukošūnas, Vincas Lukša, Elvyra Lukšienė, Vytas Medonas, Aldona Medonienė, Angelė Mišeikienė, Juozas Miškinis, Laima Musnickienė, Albina Navickaitė, Ona Navikienė, Edmundas Nekrašas, Eleonora Nekrašienė, Angelė Pakulnienė, Linas Petrikonis, Janina Piliponienė, Julė Prasčiūnienė, Roma Raugevičienė, Aldona Razumienė, Genė Saladžienė, Jonas Simaškevičius, Regina Starkevičienė, Gintautas Steponėnas, Stasys Šikšnys, Albinas Vaitonis, Anelė Vitkauskienė, Elena Žaltauskytė ir daugelis kitų.

Mokyklos ūkiniais reikalais rūpinosi Stasys Auglys, Kęstutis Bondzinskas, Leonas Darbutas, Juozas Imbrasas, Antanas Jukna, Jonas Milašauskas, Danutė Nanartavičienė, Kazimieras Statkevičius, Stasys Urbonas ir kt. Daugelį metų mokyklos dailininku ir archyvo tvarkytoju dirbo tautodailininkas Jonas Povilavičius.

Ilgametės mokyklos bendrabučio darbuotojos buvo Roma Kazlauskienė, Onutė Mikailionytė, Danutė Nanartavičienė (perėjusi dirbti iš ūkio dalies), Albina Palaimaitė. Įvairiais laikotarpiais bendrabutyje darbavosi Irena Čekauskienė, Irena Čivienė, Birutė Gliaudienė, Viktorija Grajauskienė, Stefanija Gudanavičienė, Genė Gumbargienė, Jadvyga Imbrasienė, Adelė Jaskūnienė, Irena Narbutavičienė, Regina Pakėnienė, Jūratė Unčiurienė, Birutė Valančienė, Onutė Večerinskienė, Irena Žižienė ir kt.

Mokyklos dėstytojai aktyviai dalyvavo Veprių apylinkės visuomeniniame bei kultūriniame gyvenime, dažnai rengdavo spektaklius, kuriuose nuolatiniai „artistai“ buvo Vladas Musnickas, Antanas Šikšnys, Stasys Šikšnys, Janina Piliponienė, Irena Bikulčienė, Antanas Pečiukaitis, Julius Aukštuolis, Vitas Medonas, Gražina Bartkevičienė, Roma Ratautienė, Nijolė Bondzinskienė, Valerija Jurevičienė ir kt. Iki paskutinių mokyklos darbo metų seniūnijos bei rajono savivaldybės organizuojamuose renginiuose grieždavo Antano Šimatonio vadovaujama mokyklos kapela „Subatėlė“, vietos bei aplinkinių seniūnijų gyventojams su spektakliais pasirodavo dramos būrelis, vadovaujamas N. Bondzinskienės.

Veprių apylinkėi, o vėliau seniūnijai, mokykla prireikus visada pagelbėdavo darbo jėga ar technika. Mechanizacijos mokyklai priklausė ir visas komunalinis ūkis – katilinė, šiluminės trasos, vandentiekis, kurių paslaugomis naudojosi ir daug miestelio gyventojų bei įstaigų. Tad netekę šios mokyklos Vepriai tapo skurdesni ir materialine, ir kultūrine prasme. Dabar mokyklos pastatai jau kuris laikas stovi nenaudojami ir pamažu virsta griuvėsiais.

Veprių „Kregždutė“

Daumantas Žentelis, Audronė Žentelytė

„Kregždutės“ vardas žinomas ne vienam savo krašto praeitimi besidomnčiam vepriškiui. Nuo 1936-ųjų, kai pasirodė Veprių „Kregždutė“, ji ilgam tapo nepakeičiamu vietos istorijos šaltiniu. „Kregždutėje“ paskelbtos sakmės apie Veprių vardo kilmę, dvarą, ežerą, anuomet skaitytos namie ar mokykloje, toliau gyvavo žodinėje vepriškių atmintyje, buvo pasakojamos ir persakojamos net ir sovietiniais laikais. O štai sakmė apie kunigaikščio Gelvonio dukrą netgi įkvėpė vepriškį Viktorą Žentelį, anuomet Vilniaus dailės instituto antro kurso studentą, sukurti skulptūrą „Geldutė“, nuo 1979 metų puošiančią miestelio centrą. Sąjūdžio metais vietos laikraštelyje „Šventosios vingis“ skelbti pasakojimai iš Veprių praeities didžiąja dalimi remiasi ta pačia Veprių „Kregždute“, ištisi jos fragmentai perspausdinti su nedideliais pakeitimais ar papildymais. Akivaizdu, kad ir lietuvių emigracijos kultūrininkas B. Kviklys, antrajam „Mūsų Lietuvos“ tomui rengdamas straipsnelį apie Veprius, po ranka turėjo šį „Kregždutės“ numerį: pateiktame Veprių aprašyme dalis informacijos ir net ištisos formuluotės perimtos iš „Kregždutės“.

Trys suskaityti, laiko išblukinti leidinėlio egzemplioriai tebesaugomi Veprių muziejuje. Tačiau turbūt retas kuris vepriškis tiksliau žino, kas toji Veprių „Kregždutė“ ir kaip ji atsirado. „Kregždutė“ – tai laikraštėlis vaikams, ėjęs nuo 1934 iki 1940 m., kol buvo uždraustas sovietinės valdžios. Jį įsteigė, redagavo ir savo lėšomis leido žinomas nepriklausomos Lietuvos kultūrininkas, pedagogas ir visuomenės veikėjas Stasys Tijūnaitis (1888–1966), tuomet gyvenęs Kėdaičiuose.

Ėmėsis leisti „Kregždutė“, S. Tijūnaitis jau turėjo nemažą žurnalistinę partirtį: savo rašinius buvo skelbęs ne viename laikraštyje bei žurnale, dirbęs jų redakcijose. Kaip pedagogas jis rūpinosi ugdyti jaunosios kartos vietinę patriotinę savimonę. Dar 1924 m. žurnale „Lietuvos mokykla“, straipsnyje „Mūsų krašto tyrimo reikalu“ S. Tijūnaitis rašė:

„Mes kone visi gerai nusimanome apie kitų kraštų kultūras, apie Graikijos, Romos, Egipto ir kt., bet visų mažiausiai pažįstame

„Kregždutės“ titulinio lapo faksimilė

patys save, savo krašto kultūrą, jos praeitį. Nepažinę dar savo krašto, mes stoveriamės, auklėdami ir mokydami priaugančiąją kartą, svetimų kultūrų..."

Ir ten pat nurodė, jog auklėjimo ir mokymo pradžia privalo būti „savo krašto pažinimas“¹.

Ši nuostata aiškiai jaučiama ir „Kregždutėje“. Šalia eilėraščių, pasakų, pjesių, dainų ir žaidimų moksleiviai šiame laikraštelyje galėjo rasti įdomios informacijos apie Lietuvos vietas, krašto istoriją ir žmones. Buvo netgi išleista keletas specialių, konkrečiai vietai skirtų „Kregždutės“ numerių: 1934 metų Nr. 6 skirtas Krikštėnams (anuomet priklausė Pabáisko valsčiui), 1935 m. nr. 16 – Pabáiskui, 1936 m. nr. 6 – Širvintų valsčiui, o tų pačių metų nr. 7 – Vėpriams. Visos suminėtos vietovės anuomet priklausė Ukmergės apskrīčiai. Toks dėmesys būtent Ukmergės kraštui nėra atsitiktinis, nes S. Tijūnaitis buvo gimęs Vareikiuose, Dėltuvos valsčiuje, o jo mama – veprietė, Darata Rudokaitė iš Barbōriškio kaimo. Savo ryšius su Vėpriais leidėjas mini ir įžanginiame Veprių „Kregždutės“ žodyje, sakosi iš artimųjų girdėtais pasakojimais „padurstęs“ kai kuriuos aprašymus. Gal ir dėl to Veprių „Kregždutės“ numeris parengtas ypač kruopščiai ir sistemingai.

Nemaži nuopelnai čia tenka ir vepriškiams mokytojams, nes, kaip teigiama leidinio įžanginiame žodyje, sumanymas išleisti Veprių „Kregždutę“ kilo pačiuose Vepriuose, mokytojų būrelyje². Didžiąją dalį medžiagos parūpino iš Veprių valsčiaus Knýzlaukio kaimo kilęs mokytojas ir ilgametis Ukmergės švietimo apygardos inspektorius Jonas Jurkūnas (1883–1957). Jo inicialais pažymėti leidinio straipsneliai „Už duoną kasdienę“, „Lietuoybės žadintojai“, „Slīžiai“ ir „Pagelazīai“, o žinutę „Veprių savanoriai“ pasirašo Veprių vargonininkas S. Lukoševičius. Kitų straipsnelių autorystė nėra aiški, tačiau remiantis redaktoriaus žodyje esančiomis nuorodomis būtų galima spėti, kad didžioji dalis jų radosi bendradarbiaujant J. Jurkūnui ir S. Tijūnaičiui. Išėjus Vepriams skirtam „Kregždutės“ numeriui, vietos mokytojai platino jį valsčiuje.

Tikėtina, kad vepriškių mokytojų susidomėjimą vietos istorija paskatino dar 1921 m. Veprių apylinkėse P. Tarasenkos vykdyti archeologiniai kasinėjimai, kurių rezultatų dalis paskelbta leidinyje „Mūsų Senovė“³. Kad Veprių pradžios mokyklos mokytojai domėjosi vietos praeitimi, rodo muziejaus užuomazga – pradžios mokykloje stovėjusi spinta su akmens amžiaus kirvukais, kauliniu kapliu ir kitais panašiais eksponatais⁴. Šis domėjimasis dokumentuotas ir atsakymuose į 1930 metų žinių apie mokyklą anketos klausimus: Veprių pradžios mokyklos mokytojo A. Maldučio įrašyta, kad moksleiviams surengtos keturios kraštotyrinės ekskursijos ir kad mokykloje rengiamas muziejus⁵.

¹ Tijūnaitis S. *Kaip aš į žmones išėjau...: mokytojo Stasio Tijūnaičio gyvenimo apybraiža*, sud. V. Korkutis, Vilnius, 2003, p. 145–146.

² „Kregždutė“, 1936, nr. 7, p. 89. Toliau „Kregždutė“ cituojama nurodant skliaustuose puslapį. Vienų metų „Kregždutės“ puslapių numeracija tęstinė, Vepriams skirtas septintasis numeris apima 89–109 puslapius.

³ Tarasenska P. Ieškojimai Neries ir Šventosios santeiklyje, *Mūsų senovė*, Tilžė, 1922, kn. 4, 5, p. 574–589.

⁴ Muziejininko J. Žentelio, buvusio Veprių pradžios mokyklos mokinio, liudijimas.

⁵ *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 391, ap. 3, b. 1502, l. 186.

Veprių kraštas pristatytas septyniolikoje laikraščelio puslapių ir keturiolikoje straipsnelių. Titulinį puslapį puošia „Balto kryžiaus“, o priešlapį – Veprių bažnyčios nuotraukos, tekstas iliustruotas Veprių piliakalnio, Veprių Kalvarijų koplytėlės, Sližių koplyčios ir žuvusiųjų už duoną minėjimo fotografijomis. Įdėti platesni pasakojimai apie Veprių dvarą, ežerą, akmenis milžinus, pateikta Veprių bažnyčios, Kalvarijų ir Veprių kryžiaus istorija, aprašytos pradžios ir žemės ūkio mokyklos. Vietos žmonių pilietinis ir patriotinis sąmoningumas atsiskleidžia pasakojime apie kovą dėl duonos Pirmojo pasaulinio karo metais, žinutėse apie lietuvių žadintojus bei savanorius kūrėjus. Trumpi straipsneliai skirti Sližių ir Pageležių kaimams.

„Vepriai – tai senas dvaras, miestelis ir mūro bažnyčia, ežeras tvenkinys ir Kryžiaus Keliai, arba Kalvarijos. Visi vienu vardu – Vepriai, visi buvusioje Veprių dvaro žemėje.

Miestelyje yra keliolika namų, valsčiaus savivaldybė, pradžios mokykla, kooperatyvas, paštas. Dvare – žemės ūkio mokykla” (p. 91).

Tokiais žodžiais pradėdamas valsčiaus centro Veprių pristatymas įvadiniame tekstelyje. Bendrais bruožais atkūrus Veprių vaizdą (lokalizacija, kraštovaizdis su praeities ženklais jame), ryškiu patriotiniu akcentu apibendrinama nesena krašto istorija:

„Veprių kraštas buvo gerokai aplenkintas. Ir kai kūrėsi mūsų valstybė, tai tautiškai susipratę gyventojai ėjo Lietuvos ginti, o sulenkėjusieji, išsižadėję savųjų, išėjo priešams tarnauti” (p. 92).

Panašiu principu dėstoma medžiaga ir visame leidinyje: iš pradžių atkuriama vietos atminties topografija (Veprių dvaras su piliakalniu ir ežeru, Veprių bažnyčia su Kalvarijomis ir Veprių kryžiumi, Veprių pradžios mokykla, Veprių akmenys milžinai), o baigiama naujausia istorija, kurios subjektas jau yra valstietija ar iš valstietijos kilusi inteligentija: „Už duoną kasdieninę“, „Lietuvių žadintojai“, „Veprių žemės ūkio mokykla“, „Veprių savanoriai kūrėjai“.

Veprių pilis ir dvaras. Rekonstruojant seniausią Veprių praeities sluoksnį, remiamasi „senais raštais“: „Senuose raštuose yra žinių, kad Vytauto Didžiojo laikais Vepriuose yra buvusi pilis aukštame Riešės upelio krante paežerėje“, kurią 1384 m. kovų su Jogaila metu sugriovė Vytauto siūstas Nartonio būrys⁶. Tokia kovų su kryžiuočiais laikų istorija leidinio autoriams, matyt, pasirodė neturinti pakankamai patriotinio užtaiso, todėl ji papildoma legendine praeitimi, neva prisimenama („minima“) vietos žmonių:

„Iš senovės Veprių valdytojų minimas narsus kunigaikštis Gelvonis, gyvenęs tais laikais, kai Lietuvą valdęs Utenis. Gelvoniui iš Veprių daug kartų tekę kariauti su vokiečių riteriais kryžiuočiais ir kardininkais” (p. 92).

⁶ Nors leidinyje nenurodomi šaltiniai, tačiau nesunku identifikuoti, kad ši informacija paimta iš Vygando Marburgiečio „Naujosios Prūsijos kronikos“, anuomet – dar vokiško varianto. Tik lietuviškame kronikos vertime vadas verčiamas Nartautu. (Vygandas Marburgietis, *Naujoji Prūsijos kronika*, Vilnius, 1999, p. 185–186.)

Įdomu pastebėti, kad kunigaikščio Gélvonio vardas pagal legendinio Utenio analogiją padarytas iš netoliese esančių Gelvonų vietovardžio. Prie legendinės praeities dar sykį grįžtama skyrelyje apie Veprių ežerą, kur pasakojama romantinė literatūrinės kilmės legenda apie kunigaikščio Gelvonio dukrą Geldutę⁷.

Iš tolesnio Veprių piliakalnio pristatymo aiškėja, kad vietos žmonių atmin-tyje jis buvo siejamas su svetima, kaip formuluojama „Kregždutėje“, „lenkiškų ponų“ istorija. Svetimumas pabrėžiamas ir sakmėje apie piliakalnyje nugrimzdusius Veprių dvaro rūmus – bausmę už nedorus ponų darbus. (Beje, panaši sakmė buvo pasakojama ir apie Sližių piliakalnį, ją užrašė archeologas P. Tarasenka.)⁸ „Kregždutės“ pasirodymo laikais Veprių žmonės piliakalnį vadino *Majoku*:

„Mat, kadais kalne prie griuvėsių stovėjo švyturys, tai yra aukštas stulpas su žibintu (nelietuviškai: majak) tam, kad nakties metu važiuoti žmonės, ypač paštas, pataikytų gerai pravažiuoti tuo daiktu, kurs anais laikais tamsumoje būdavo gana klaikus (iš vieno šono kalnas su griuvėsiais ir upelis su alksnynu, iš kito – didžiulis akmuo ir artimas ežeras)“ (p. 93).

Vadinasi, naujesnis vizualus ženklas tarsi uždengė pirmąją piliakalnio prasmę. Pateiktą informaciją iš rašytinių šaltinių bei romantine legenda apie kunigaikštį Gelvonį ir jo dukrą Geldutę leidinėlio rengėjai vepriškiams „su-gražino“ piliakalnį kaip savosios, lietuviškosios krašto istorijos branduolį bei erdvinį centrą.

Istoriniai Veprių dvaro valdytojai „Kregždutėje“ pateikiami pagal „*Słownik geograficzny*“, tačiau brėžiama aiški takoskyra tarp *sava* ir *svetima*: tik pirmasis valdytojas, „Gežgaila ar Kežgaila“ (iš tikro – Kešgaila), identifikuojamas kaip lietuvių kunigaikštis, o vėliau valdę Oginskiai, Šemetos, Tyzenhauzai, Kasakauskiai, Senklerai (Saint Clair), Podbereskiai jau vadinami „lenkiškais ponais“.

„Kregždutėje“ pateikiamoje Veprių praeities versijoje dvaro ir jo valdytojų praeičiai skiriama palyginti maža vietos, vertinimuose jaučiamas pabrėžtinai kritiškas santykis. Tai atminties veikimo prasme dėsninga, nes su dvaru susijęs laikotarpis „Kregždutės“ rengimo metais buvo nesena, bet jau praeitin nuėjusi istorija („1923 metais Veprių dvaras pabaigė savo dienas: jo žemė išdalinta žmonėms“ (p. 92), nebetinkama ateities formavimui.

Vietos žmonių atmintis, jei ji nėra puoselėjama ir užrašoma, siekia palyginti negiliai į praeitį. Tai akivaizdžiai matyti ir analizuojant „Kregždutėje“ užfiksuotus vepriškių prisiminimus apie konkrečius dvarininkus. Seniausias prisiminimas „įrašytas“ erdvėje: tai sala ežere, kurioje „Veprių ponai mėgdavo vakarieniauti gražiais vasaros vakarais“ (p. 94). Nors dvarininkų pavardė „Kregždutėje“ neminima, tačiau Vepriuose iki šiol esama žmonių, žinančių, jog ta medžiais apaugusi sala (dabar ji apsemta) buvo vadinama *San-klėru* – Bover de Saint-Clair, valdžiusių Veprius iki XIX a. vidurio, vardu.

⁷ Žinant, kad S. Tijūnaitis buvo ir tautosakininkas, yra parengęs ne vieną pasakų rinkinį, būtų galima spėti, jog šios sakmės apie Veprius atsirado „Kregždutėje“ jo dėka: jis jas užrašė ar netgi pats sukūrė.

⁸ Tarasenka P. *Ieškojimai Neris ir Šventosios santeklyje*, p. 578–589.

Daugiausia prisiminimų apie dvarą siejama su Podbereskiais, žmonių, kaip nurodoma „Kregždutėje“, vadintais Podbereckais. Prisimenamas jų bankrotas ir su tuo susijęs girių išpardavimas⁹. Podbereskis minimas ir pasakojimuose apie Veprių Kalvarijų steigimą: teigiama, jog medžiagą koplytėlėms davęs „Veprių ponas Podbereckas“. Apie paskutinį Veprių valdytoją grafą Marijoną Broel Pliaterį, vadinamą tiesiog Plioteriu, „Kregždutėje“ pateikiami neutralūs faktai be vertinimo: jis paminimas kaip 1910 m. statytos bažnyčios fundatorius, nurodoma, kad per žemės reformą „Plioteriui palikta 3 hektarai 27 arai žemės (nuo centro atsiskė) ir spirito varykla“ (p. 92).

Apibendrinant būtų galima pasakyti, kad „Kregždutės“ autorių konstruojamoje vietos atmintyje Veprių dvarininkų, kaip ir visos dvaro kultūros bei istorijos, lyginamasis svoris sąmoningai sumažintas. Net ir architektūriškai išpūdinga koplytėlė Baro konfederacijos įvykiams atminti leidinėlyje pristatoma kaip „Veprių kryžius“: išryškinama jos sakralioji prasmė (aprašoma joje anksčiau kabėjusi Kristaus kančia, klebonų Janulevičiaus ir Mirskio nuopelnai restauruojant kryžių), o istorinės koplytėlės pastatymo aplinkybės nušviečiamos baigiamuosiuose sakiniuose:

„Tokie mūro kryžiai, panašūs į Veprių kryžių, yra pastatyti laukuose prie Šėtos ir Žeiminių miestelio. Pasakojama, kad visi tie trys kryžiai esą dvarininkų pastatyti darytiems lenkų prieš rusus sukilimams paminėti“ (p. 102).

Taip dar syki pabrėžiamas dvarininkų praeities svetimumas. Tai atitinka bendrąją nepriklausomybės metų Lietuvos atminties politiką, kurioje Abiejų Tautų Respublikos politinė istorija buvo suvokta kaip svetima.

Tam tikrą atsiribojimą nuo dvarininkijos bei jos istorijos laikant programiniu atminties politikos reiškiniu, negalima išleisti iš akių ir subjektyvaus veiksnio: prisimenančiųjų asmeniškai patirtos skriaudos. Ta prasme būdinga S. Tijūnaičio įvardiniame žodyje perpasakota šeimos istorija:

„[...] mano mieloji motina Darata Rudokaitė yra Veprių augintinė. Būdama vargšės dvaro tarnaitės duktė, ji savo jaunu darbo prakaitu yra aplaisčiusi visus Veprių laukus ir karštomis maldomis išgarbinusi visas Veprių šventas vietas. Ji gimė 1864 metais. Turėjo brolių Adomą dvejis metais už save jaunesnį. [...] Jų tėvas Motiejus su broliu Mykolu turėjo vieno valako ūkį Barboriškio kaimo. Veprių ponui užėjo noras iškelti juos į menkesnę Slabados kaimo žemę. Broliai nenorėjo keltis. Už tai abudu neteko žemės ir nuėjo į Veprių dvarą kumečiais“ (p. 89).

Bažnyčios ir Kalvarijų istorija.

Nors tarpukario laikais Vepriai buvo parapijos centras, o dėl savo Kalvarijų tapo netgi regiono sakraliniu centru,

⁹ „Kregždutėje“ pateikta informacija apie Veprių dvarininkus plačiau pristatoma ir komentuojama straipsnyje „Veprių dvaras“.

šis statusas – palyginti naujas: iki XIX a. vidurio Vepriai tebuvo Ūpninkų parapijos filija. Gal kaip tik dėl to „Kregždutėje“ pristatant Veprių bažnyčios istoriją išryškinamas jos senumas¹⁰, o priklausymas Ūpninkų parapijai nusakomas miglota formuluote:

„Kiek vėliau prie tos koplyčios buvo pristatyta medinė šopa (prieštatas) ir Veprių bažnytelė buvo pavadinta Ūpninkų parapijos filija (dalim)“ (p. 96).

Parapijos centro perkėlimas į Veprius 1845 m. (metai nutylimi) pateikiamas kaip neišvengiamas susiklosčiusių aplinkybių padarinys:

„Kai Ūpninkų bažnyčia ėmė iš senumo dubti, tai rusai dėsė duoti leidimą jai taisyti, norėdami, kad bažnyčia taip sugriūtų ir išnyktų. Ūpninkų bažnyčių teko uždaryti ir visi jos daiktai perkraustyti į Veprius. Taip pasidarė dvilypė Ūpninkų Veprių parapija. Tokia dvilypė parapija išbuvo ligi buvo pataisyta ir atidaryta Ūpninkų bažnyčia“ (p. 96).

Įdomu pastebėti, kad net neužsimenama apie dėl šio perkėlimo išplieskusi konfliktą su upninkiečiais, plačiai aprašomą kituose šaltiniuose:

„Kai jo (Ūpninkų bažnyčios turto – D. Ž.) pasiimti iš Veprių atvyko 50 vyrų, upninkiečiai su jais barėsi ir net kumščia vosi ištisą parą. Tik rusų policijai palaikant vepriškius, upninkiečiai nusileido. Kai vepriškiai, vežini Ūpninkų bažnyčios inventoriumi, kėlėsi per Šventąją, upninkiečiai iš jų tyčiojosi ir sakė: – Kas į jūsų girinę bažnyčių eis!? – Ir nėjo.“¹¹

Su šiuo konfliktu siejasi ir viena iš Veprių Kalvarijų įsteigimo versijų („Kregždutėje“ ji neminima), pagal ją vepriškiai Kalvarijas sumanė steigti, norėdami sustiprinti savo kaip parapijos centro pozicijas ir prisivilioti upninkiškius lankyti Veprių bažnyčia¹². Iš Vilniaus vyskupijos gavus leidimą, Kalvarijos Vepriuose pirmą kartą buvo apeitos 1846 m. per Sekmines. „Kregždutėje“ Kalvarijų steigimas nukeliamas maždaug dvidešimčia metų vėliau. Remdamasis vietos žmonių liudijimais, straipsnelio apie Kalvarijas autorius spėja, kad Kalvarijos buvusios „įtaisytos“ prieš 70 metų, ir gailestauja:

„Kad ir nelabai seniai įsteigtos Veprių Kalvarijos, tai betgi žinios apie jų pradžią gerokai išdilo iš žmonių atminimo dėl to, kad niekas tų žinių neužrašė“ (p. 97).

Kur kas tikslesnė informacija pateikiama iš XIX a. pabaigos, kai

¹⁰ Atrodo, ji net pasendinta šimtmečiu, nes, „Słownik geograficzny“ duomenimis, Vepriuose 1616 m. stovėjusi medinė, šemetos statyta bažnyčia, o „Kregždutėje“ rašoma, kad 1516 m. jau buvusi medinė, o 1616 m. – stovėjusi stačiakampė mūro koplyčia (p. 96).

¹¹ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, t. 2, p. 366.

¹² *Ten pat*, p. 365.

medinės Kalvarijų koplytėlės buvo pakeistos mūrinėmis klebonaujant Stanislovui Janulevičiui (1882–1900), – pasakojama, kaip sumaniai klebonas išgavęs rusų valdžios leidimą naujoms koplytėlėms statyti. Straipsnelis apie Veprių Kalvarijas baigiamas ryškiu vietinio pasididžiavimo ir patriotiniu akcentu – lenkams okupavus „Gedimino miestą“ Vilnių, Rytų Lietuvos maldininkai apeina Kalvarijas Vepriuose:

„Tai šiandien lietuvis Vepriuose, rodos, dvigubai karščiau pasimeldžia per Sekminių šventes: čia jam mažutės Kalvarijos primena didelius daiktus, didelės pareigas“ (p. 99).

Valstietija – naujasis istorinis subjektas. Leidinio pabaigoje pristatoma palyginti nesena, XIX a. pabaigos–XX a. pradžios istorija, vienaip ar kitaip susijusi su Lietuvos valstybingumo, vietos žmonių pilietinio aktyvumo bei lietuviško susipratimo aspektais. Skyrelis „Už duoną kasdieninę“ skirtas 1917 metų įvykiams Veprių valsčiuje, kai vien lazdomis ginkluoti ūkininkai pasipriešino vokiečių įsakymui atiduoti beveik visą derlių. Nelygioje kovoje žuvo ar vėliau nuo žaizdų mirė 8 ūkininkai (tarp jų – ir dvi moterys), penki jų vienus metus kalėjo Vilniuje.

„Po to atsitikimo vokiečių valdžia išleido įsakymą, kad javai nuo laukų iš Lietuvos gyventojų nebūtų imami.“

Straipsnelio autorius kelis kartus pabrėžia Veprių ir jų ūkininkų atlikto žygdarbio reikšmę visai Lietuvai:

„Iš gresiančios nelaimės visą mūsų kraštą išgelbėjo keli Veprių valsčiaus ūkininkai“ (p. 102); *„Taip Veprių valsčiaus ūkininkai išgelbėjo Lietuvą nuo bado nelaimės“* (p. 104).

Skyrelyje „Lietuvybės žadintojai“ (p. 104) primenama nesena praeitis, kai lietuviybė „Veprių krašte buvo apmigdyta“, o „lenkystė išplitusi po parapiją“. Pasididžiuojama, kad pirmasis kunigas, išdrįšęs Veprių bažnyčioje lietuviškai užgiedoti, buvo veprietis, kilimo iš Barboriškio kaimo, kunigas Antanas Šarka. Suminimi taip pat kiti dvasininkai ir vargonininkas Lukoševičius, nusipelnę Vepriams „lietuvišku darbu“. „Veprių savanoriai kūrėjai“ (p. 106) tik išvardijami, ir tai, kaip parodė archyve rasta medžiaga, anaip tol ne visi.

„Kregždutės“ analizė rodo, jog šis leidinys buvo kryptingas atminties politikos rezultatas. Jo adresatas – pirmiausia mokiniai, jaunimas, todėl istorinė atmintis pabrėžtinai nukreipta į ateities formavimą. Iš praeities klodų suaktualinama tai, kas ugdo adresato vietinį ir bendrąjį patriotizmą, valstietijos pilietinį aktyvumą ir atsakomybę už savo gyvenimo sėkmę. Tam, kaip matėme, Veprių istorija davė parankios medžiagos. Orientavimasis į ateitį galbūt paaiškina ir tą faktą, kodėl leidinyje tik keliais sakiniais prisiminta dvarininkų veikla (pozityviai – tik jų nuopelnai Kalvarijų koplytėlių ir bažnyčios statybai).

„Kregždutės“ pasakojimų apie praeities laikus dėka istorinę dimensiją įgyja ir Veprių kraštovaizdis (piliakalnis ir ežeras miestelio viduryje, apylinkės miškai,

akmenys), nors šių objektų aprašymuose, be istorinių faktų, pasitelkiamos ir sakmės ar literatūrinės legendos. „Kregždutės“ autoriai skaitytojo sąmonėje įtvirtina Veprių kaip senos, dar iš Vytauto laikų žinomos, o naujausiais laikais vėl savo reikšme iškilusios gyvenvietės vaizdą. Todėl, nors ir adresuota moksleiviams, ji peržengė pirminius ugdomuosius bei auklėjamuosius savo tikslus ir tapo vepriškiamis pagrindiniu vietinės istorijos tekstu, stabilizuojančiu jų lokalinę savimonę.

Veprių „Kregždutė“ ypač vertinga savo autentiška medžiaga, jokiuose kituose šaltiniuose neužfiksuotais vietos žmonių prisiminimais, siekiančiais net baudžios laikus. Drauge ji yra nelyginant koks unikalus atminties atspaudas, išsaugojęs vėlesnėms kartoms ne tik ano meto Veprių vaizdą, bet ir į Veprius žvelgiančiųjų perspektyvą. Šis atspaudas liudija, kad tai, kas apie Veprius anuomet rašiusiems rodėsi gražu, vertinga, išsaugotina ir ateities kartoms. Savo dėmesiu vietos kultūrinei atminčiai Veprių „Kregždutės“ kūrėjai artimi lietuvių tautiniams romantikams ir ypač neoromantikams. Ši dvasios giminystė pastebima net ir stiliuje, kuris vietomis suskamba taip, tarsi aukštaitišką kalbos melodiją būtų išvingiavęs Vaižgantas. „Veprių laukai nudėti kalnelių kalneliais, lyg jie būtų kadais suaušę iš banguojančios žemės“ (p. 92), – neiprastu lengvumu nubrėžiamas Veprių reljefas. O Kalvarijų atmosferos aprašymas nusipelno ir ilgesnės citatos:

„Kai ateina Sekminių šventės, į Veprius suplaukia tūkstančiai žmonių. Juos ten sutraukia Kalvarijos. Jau iš vakaro žmonėmis patvinsta Vepriai su visomis apylinkėmis. Jau šeštadienį suskamba griaudžios giesmės apie Kristaus kančią po Kryžiaus kelius, ir jos skamba per visas šventes nuo ankstyvo ryto ligi vėlyvo vakaro. Skamba giesmių garsai po laukus, po šilus. Jų aidas eina kalnais kalneliais, miškais, tvenkiniu. O pavasario paukšteliai čiulbėjimu, vabzdžiai dūzgimu lyg pritarti mėgina. Ir taip susilieja įvairūs balsai, širdį veriančios melodijos susipina su jauna, vos dirbti pradėjusia pavasario gamta, tai Vepriai pasidaro nebeprasti: tiek čia tada atsiveria akims gražių vaizdų, tiek susitelkia ausims melodingų garsų, o širdžiai sukyla tiek kilnių jausmų, kad nebeišturi – pagauna tave maldingos minios ir veda, veda tais pavaizduotais keliais lyg tikromis Jeruzalės gatvėmis, brendi per Riešės upelį kaip per tikrą Cedroną, maldingai žingsniuoji tarp aukštų pušų lyg tarp Palestinos palmių. Išvaikščiojęs išpraitavęs kelias valandas, pro vėsų tvenkinį sugrįžti prie bažnyčios ir paskutinėje Kryžiaus atradimo vietoje pabaigi Kryžiaus kelius. Ir nuslenka nuo širdies daug sunkumo, sieloje pasidaro šviesiau – pasijunti atlikęs didelį gerą darbą“ (p. 98).

Tokią didelį, gerą darbą atliko ir Veprių šviesuoliai, anuomet užrašę ir paskelbę pasakojimus iš Veprių praeities, tiek tolimos, tiek ir palyginti artimos, – dabar ir ji būtų mums nebesiekiamą, jei ne Veprių „Kregždutė“. Be „Kregždutės“ ir „Versmės“ tomas apie Veprių valsčių būtų neabejotinai skurdesnis.

Neįkainojama Veprių „Kregždutė“ ir dar viena prasme: ji rodo, kaip svarbu yra dirbti šį atminties darbą. Tai vienintelė žmogui duota galimybė sustabdyti laiką.

*Vepriai iš pietų pusės.
Nijolės Paškauskienės nuotr.*

*Vepriai iš pietų pusės.
N. Paškauskienės nuotr.*

Veprių ežero pakrantės.

N. Paškauskienės nuotr.

Vepriai. Patvenktas Riešės upelis.

N. Paškauskienės nuotr.

*Vepriai. Tiltas
per Riešės upelį.
N. Paškauskienės nuotr.*

*Veprių ežero pakrantės.
N. Paškauskienės nuotr.*

*Veprių ežero pakrantės.
N. Paškauskienės nuotr.*

*Veprių ežero pakrantės.
N. Paškauskienės nuotr.*

Rimandas Olisevičius

*Violetos ir Rimando Olisevičių
gėlininkystės ūkis.*

Aloyzo Petrašiūno nuotraukos

*Ilgus metus veikusi Veprių bažnyčios varpinė.
N. Paškauskienės nuotr.*

*Veprių Kalvarijų koplytėlė miško prieglobstyje.
N. Paškauskienės nuotr.*

*Atstatytos Veprių
Kalvarijų koplytėlės.
N. Paškauskienės ir
A. Petrašiūno nuotraukos*

*Vaizdas į Šventąją nuo Upninkų tilto.
A. Petrašiūno nuotr.*

*Per Sekmines maldininkai meldamiesi
eina Veprių Kalvarijų keliu.
N. Paškauskienės nuotr.*

*Su maldomis ir giesmėmis
Veprių Kalvarių keliu.
N. Paškauskienės nuotr.*

*Veprių Kalvarių kelias.
N. Paškauskienės nuotr.*

*Veprių piliakalnį žyminti paminklinė lenta.
Autorius Jonas Žentelis. A. Petrašiūno nuotr.*

*Skulptūra
Tūkstantmečio
skverelyje Vepriuose.
Skulptorius
Viktoras Žentelis.
A. Petrašiūno nuotr.*

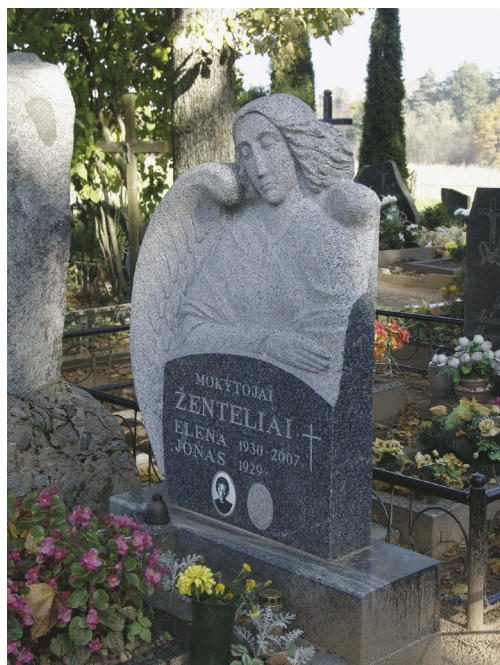
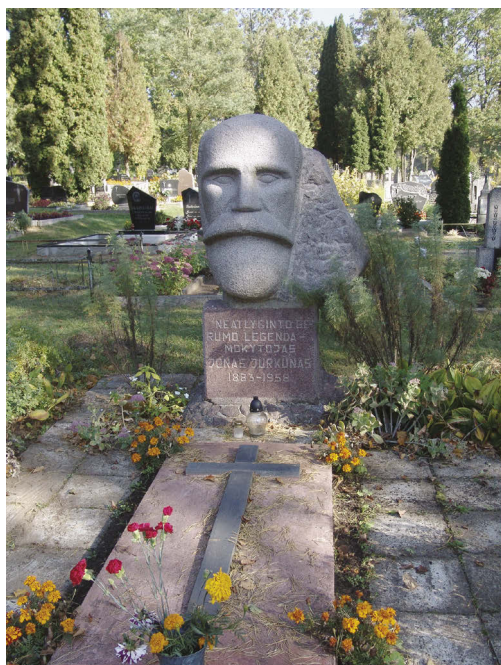
*„Rūpintojėlis su kryžiumi“
Veprių Kalvarijų 160-mečiui.
Skulptorius Remigijus Rudokas.
A. Petrašiūno nuotr.*

*„Geldutė“. Vepriai.
Skulptorius Viktoras Žentelis.
A. Petrašiūno nuotr.*

*Mokytojo Jono Jurkūno
antkapinis paminklas.
Skulptorius Jonas Žentelis.
A. Petrašiūno nuotr.*

*Mokytojų Žentelių
antkapinis paminklas.
Skulptorius Viktoras Žentelis.
A. Petrašiūno nuotr.*

*„Labora“ Šventosios
pakrantėje prie
Veprių. Skulptorius
Jonas Žentelis.
A. Petrašiūno nuotr.*

*Bareljefas virš
Veprių kapinių vartų.
A. Petrašiūno nuotr.*

*Koplytstulpis Veprių
bažnyčios šventoriuje.
Skulptorius Viktoras Žentelis.
N. Paškauskienės nuotr.*

*Koplytėlė su Nukryžiuotojo
skulptūra 1772 m.
Baro konfederacijai atminti.
N. Paškauskienės nuotr.*

*Veprių muziejus.
A. Petrašiūno nuotr.*

*Veprių muziejaus įkūrėjas mokytojas Jonas Žentelis
supažindina moksleivius su eksponatais. A. Petrašiūno nuotr.*

*Paminklas kunigaikščiui Gediminui.
Skulptoriaus Viktoro Žentelio konkursinis
darbas. Veprių muziejus.
A. Petrašiūno ir N. Paškauskienės nuotraukos*

*Darbo įrankiai ir namų apyvokos daiktai.
Veprių muziejus. A. Petrašiūno nuotraukos*

*Skulptorius Viktoras Žentelis kuria paminklą
Pabaisko mūšiui paminėti. A. Petrašiūno nuotr.*

*Viktoro Žentelio kurti kokliai.
A. Petrašiūno nuotr.*

„Šv. Scholastika“
„Šv. Dominykas“
„Jėzus prie stulpo“

Autoriai nežinomi.
Veprių muziejus.
A. Petrašiūno nuotraukos

*Veprių bažnyčios paveikslas. IX stotis
(A. Giniūnienės str., 6 pav.).
Sentikių ikona. Veprių muziejus.
A. Petrašiūno nuotraukos*

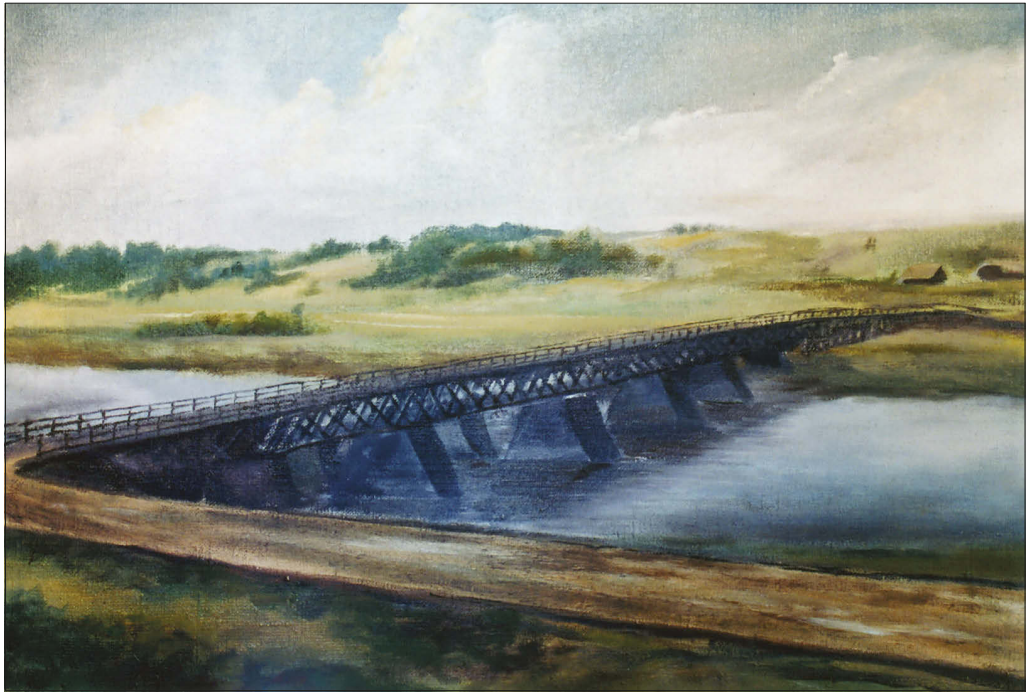
*Sunaikintų Veprių
Kalvarijų koplyčių paveiksłai.
Veprių muziejus.
A. Petrašiūno nuotraukos*

Veprių mūrinės bažnyčios 100-mečio proga šventoriuje pastatyta Švč. Mergelės Marijos Rožinio Karalienės su kūdikėliu Jėzumi skulptūra. Stovi (iš dešinės): mecenatai Romas Petras Šaulys su žmona Genovaite Gražina Šauliene, skulptūros autoriai Rimas Zinkevičius (kairėje) ir jo brolis Stasys. 2010 m. gegužės mėn. Jono Žentelio nuotr.

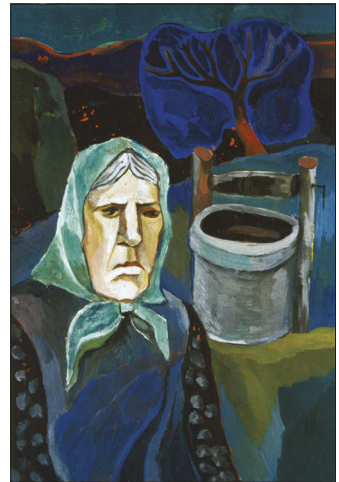
Šeimos gydytoja Genovaitė Gražina Šaulienė prie tautodailininko Remigijaus Rudoko išskabtuoto luoto. Romo Petro Šaulio nuotr.

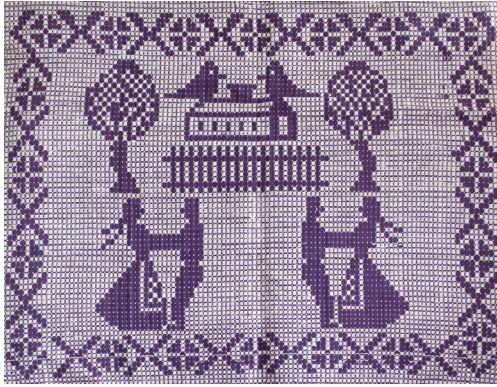
*Vepriai. Medinis tiltas per Šventąją. Vaizdas nuo dešiniojo kranto.
Dailininkas Remigijus Dargužis*

*Vepriai. Medinis tiltas per Šventąją. Vaizdas nuo kairiojo kranto.
Dailininkas R. Dargužis*

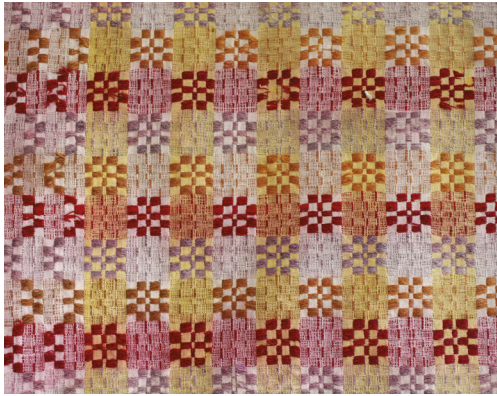
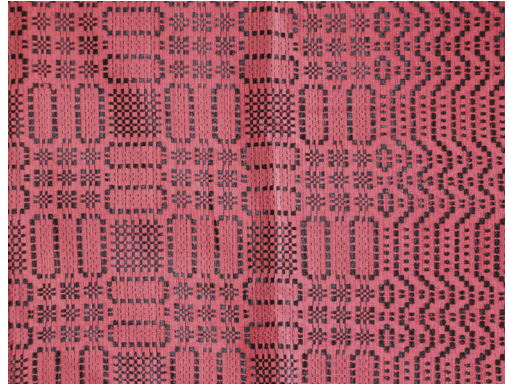

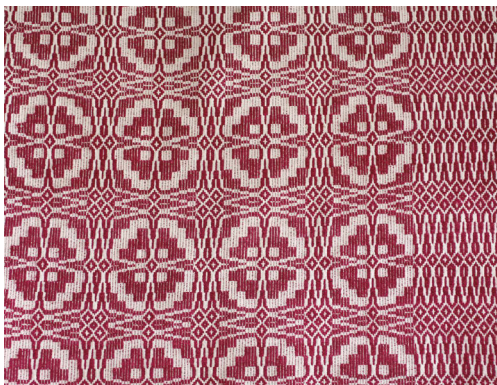
*Tautodailininko tapytojo
Jono Povilavičiaus kūriniai.
Veprių muziejus*

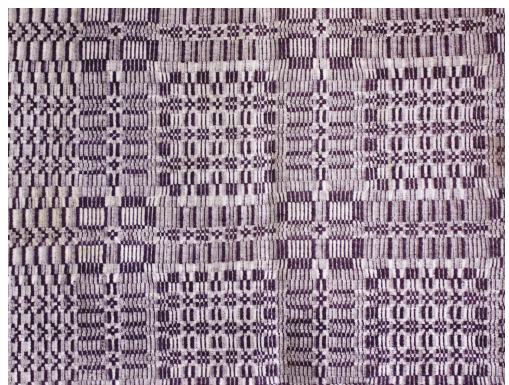
*Kilimėlis. Siuvinėtoja Filomena Leigienė
Lovatiesė. Audėja Zofija Sakalauskienė*

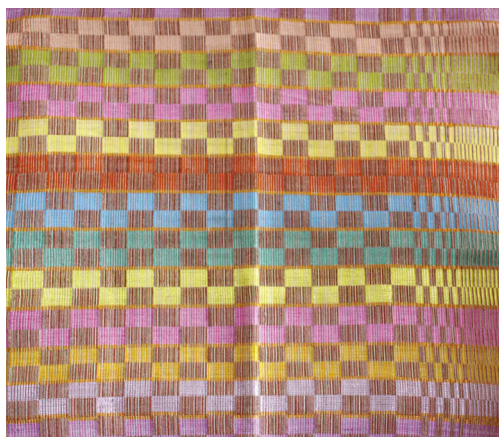

*Lovatiesės.
Audėja Elena Šarkienė*

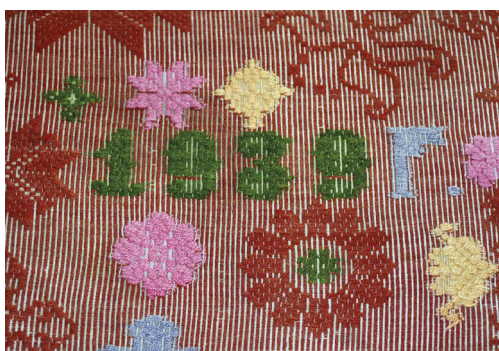
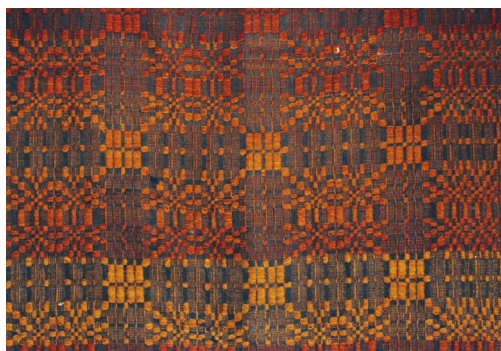

*Lovatiesės.
Audėja Zofija Jurkūnienė (Bağaslaviškis)*

Užtiesalas apkloti sėdynei (gūnelė)
Lovatiesė. Audėja Zofija Sakalauskienė

Lovatiesės. Audėja Filomena Leigienė

Peizažas su malūnu. Siuvinėtoja Elena Žentelienė
Trijų kryžių kalnas. Siuvinėtoja Jadvyga Čėsniienė
Vytinė juosta

Mokytojo Jono Jurkūno indėlis Veprių krašto istorijai

Daumantas Žentelis, Audronė Žentelytė

Jonas Jurkūnas nusipelnė Vėprians ne vien kaip geras mokytojas ir ilgametis Vėprių mokyklos direktorius. Jo atsidavimas kraštotyrai išsaugojo vėpriškiams įdomių pasakojimų apie valsčiaus praeitį ir jo žmones. Kaupti medžiagą apie gimtąjį valsčių J. Jurkūnas pradėjo dar tarpukaryje. Akivaizdžiausiai tai liudija Veprių „Kregždutė“¹, prie kurios rengimo jis aktyviai prisidėjo.

J. Jurkūno inicialus randame ir Pabáiskui skirtame „Kregždutės“ numeryje po straipsneliais apie akmenį Moką (akmuo yra netoli mokytojo gimtinės – Knýzlaukio) ir apie knygnešį Antaną Silevičių². Iš pastarosios publikacijos sužinome, kad spaudos draudimo metais J. Jurkūnas kartais patalkininkaudavęs knygnešiui: parašydavęs laiškus jo „prieteliams“, kad šie nugabentų knygas kur reikia³. Vadinas, dar būdamas vaikas ar paauglys, jis jau domėjosi lietuvių kultūra. Patriotinėje tautinio atgimimo, o vėliau – jaunos valstybės kūrimosi laikų atmosferoje reikėtų ieškoti ir jo kraštotyrynės veiklos ištakų.

J. Jurkūnui, Ukmergės apskrities mokyklų inspektoriumi ir mokytojui, regiono istorija buvo neatsiejama jaunosios kartos tautinės savimonės ugdymo dalis. Todėl jis aktyviai rėmė S. Tijūnaičio idėją supažindinti moksleivius ir su visos Lietuvos, ir su atskirų jos valsčių praeitimi bei dabartimi, uoliai rūpinosi gimtųjų Veprių krašto istoriją išsaugoti ir perduoti ateinančioms kartoms.

Didžiąją dalį prisiminimų apie Veprių praeitį J. Jurkūnas veikiausiai užrašė jau būdamas Veprių mokyklos direktoriumi, taigi tarp 1948 ir 1957 metų. Nors išlikę užrašai nėra datuoti, tačiau prisiminimai surašyti į pokario metų mokyklinius sąsiuvinius. Nuorodą apie ypač aktyvią kraštotyrynę veiklą būtent šiuo laikotarpiu randame ir jo korespondencijoje su vaikystės draugo V. Kavecko, taip pat vėpriškio, dukra I. Kalvelienu (Kaveckaite). 1956 m. balandžio 13 d. datuotame laiške J. Jurkūnas rašo:

„Vis renku medžiagą Veprių krašto istorijai, o tos medžiagos per žiemos atostogas tiek užgriuvo, kad nebuvo galima nė atsikovėpti: turėjau skaityti įskaitomus ir neįskaitomus raštus, švariuosius ir juodraščius.“⁴

Rašydamas apie Veprių valsčiaus praeitį, mokytojas J. Jurkūnas dažnai rėmėsi kitų pateikėjų informacija. Pateikėjus, deja, nurodydavo tik retais atvejais. Kiek J. Jurkūnas į kraštotyrynę veiklą buvo įtraukęs savo mokinius, sunku pasakyti. Tačiau cituotoji laiško ištrauka leistų spėti, kad prisiminimus iš savo tėvų bei senelių užrašinėjo mokiniai, o gal ir kiti vietos gyventojai. Be to, yra žinoma, kad J. Jurkūnas duodavo mokiniams tuos atsiminimus perrašyti-

¹ Žr. str. Veprių „Kregždutė“.

² Kregždutė, 1935, nr. 16, p. 156.

³ Ten pat.

⁴ Laurinavičius J. Skaitant J. Jurkūno laiškus I. Kaveckaitėi-Kalvelienui, *Gimtoji žemė*, 2006, geg. 1–3, nr. 5, p. 2.

ti. Buvusi J. Jurkūno mokinė Danutė Gudaitytė mokytojui J. Ženteliui pasakojo perrašiusi 8 storus kraštotylinės medžiagos sąsiuvinius. Išlikę yra tik trys ploni mokykliniai sąsiuviniai, kurie, D. Gudaitytės teigimu, perrašyti ne jos ranka.

Kitame laiške jau minėtai I. Kalvelienei (Kaveckaitei) mokytojas teigė neketinąs rašyti Veprių krašto istorijos:

„Ne mano tai jėgoms. Ir dar ne laikas, norisi tik surinkti medžiagą, nes kasmet tą atlikti vis sunkiau (išmirs seniai, ir jauni apie praeitį nieko nežinos). Manau parašyti straipsnius dviem egzemplioriais – vieną palikti mokykloje, o antrą – miestelio bibliotekoje. Bet ar tą padarysiu, tai kitas klausimas, svajonės už kalnų, o mirtis už pečią. Sveikata nekokia.“⁵

Šis laiškas rašytas 1957 m. kovo 26 d. Tais pat metais J. Jurkūnas ir mirė.

Nežinia, kokių mastu užsibrėžtus planus J. Jurkūnui pavyko įgyvendinti. Neaiškus ir surinktos medžiagos likimas. Tris sąsiuvinius Veprių muziejinkui J. Ženteliui pavyko gauti iš buvusio Veprių kolūkio pirmininko V. Eidukaičio našlės, ir dabar jie saugomi Veprių muziejuje. Daugiau V. Eidukaitis turbūt ir nėra turėjęs, nes tik šiuose sąsiuvinuose esančią medžiagą panaudojo savo kompiliacinėje „S. Nėries kolūkio istorijoje“. Romėnišku skaitmeniu „II“ numeruotame sąsiuvinyje pateikti prisiminimai apie Veprių bažnyčią ir klebonus, „IV“ – apie žydus, Nepriklausomybės laikų organizacijas, seniausią Veprių namą, vokiečių okupaciją 1915 m., religinius papročius, žmonių apšvietą, talkas, „V“ – informacija apie Veprių kapines, vargonininkus, pradžios mokyklą, pasakojimai apie kaimo švietėją Justiną Čižį ir „velnio apsėstąjį“.

Kaip matyti, tai labai marga, iš dalies – etnografinio pobūdžio medžiaga. Chronologiškai seniausi prisiminimai siekia XIX a. antrąją pusę (apie Veprių bažnyčios klebonus, kapines, kaimo švietėją). Plačiai aprašytas žymiausias palyginti nesenos Veprių istorijos įvykis – ūkininkų pasipriešinimas vokiečių okupacinės valdžios bandymui atimti derlių. Be galo vertinga medžiaga apie trečiojo–ketvirtąjo dešimtmečio valsčiaus bendruomenės visuomeninį gyvenimą, organizacijas ir renginius. Ši informacija pateikta ideologiškai neutraliai, kritinis vertinimas jaučiamas ten, kur prisimenamų įvykių subjektai to ir nusipelno (pvz., pavasarininkų aplaidumas arba neatsakingas klebono P. Mirskio elgesys su vietos architektūrinio meniniu paveldu – „Baltu kryžiumi“). Iš J. Jurkūno užrašytų prisiminimų ryškėja labai nekoks klebono P. Mirskio portretas. Panašiai tas pats klebonas vaizduojamas ir Ūpninkų klebono kun. P. Tumino užrašytuose žmonių prisiminimuose.

Vienintelis atvejis, kur išties galima kalbėti apie J. Jurkūno vidinę cenzūrą, yra pasakojimas apie kun. Vėgėlės nužudymą, kai brutalaus susidorojimo su dvasininkais faktas perteikiamas diplomatiškai aptakia formuluote: esą klebonas buvęs „tarybinių karių per nesusipratimą sušaudytas“. Taip pat atsargiai suminėti atvejai, kai Vėpriuose klebonavę kunigai pokario metais buvo suimti ir įkalinti arba iš-tremti. Apie 1941–1944 m. klebonavusį K. Jurkų pasakyta:

⁵ Kaveckaitė-Kalvelienė I. Pirmasis mokytojas visą gyvenimą išliko draugu (rankraštis), J. Žentelio asmeninis archyvas.

„Rodos, vėliau pateko į kalėjimą ir paskui mirė.“ Apie M. Žėgį (1945): „Paskui kun. Žėgys susiginčijo su užėmusiais klebonijos tvartus žmonėmis, o tie įskundė jį vyriausybei ir po to kun. Žėgys buvo suimtas ir daugiau į Vepriūs negrįžo.“

Atskiro komentaro nusipelno tas faktas, kad nors užrašuose gana išsamiai aprašomi prieškario Veprių žydai, netgi piešiami kai kurių jų (pvz., siuvėjo Jankelio Baltakaklio) portretai, tačiau net neužsimenama apie jų likimus vokiečių okupacijos metais. Galbūt taip pasireiškia negatyvios istorinės patirties išstūmimas: dėl savo skausmingumo ji paliekama užmarščiai. Šis žydų išstūmimo iš Veprių praeities procesas tęsėsi visą sovietmetį. Galimas ir kitas, grynai techninio pobūdžio, paaiškinimas: galbūt šie atsiminimai buvo surinkti dar prieškarium, o pokario metais tik perrašyti.

Žinoma, J. Jurkūno užrašais negalima remtis taip patikimai kaip dokumentais, nes tai – tik raštu užfiksuota sakytinė vietos istorija. Ne vienu atveju jaučiamas šališkas pateikėjų santykis su aprašomais žmonėmis ar įvykiais. Vienoje kitoje vietoje mokytojas J. Jurkūnas pateikėjų teiginius palydi komentaru. Palyginus su rašytiniais šaltiniais pastebimi keletas faktinių netikslumų (pavyzdžiui, ne visada tiksliai nurodytos kunigų klebonavimo Vepriuose datos). Vis dėlto šie didelio J. Jurkūno užmojo ir darbo fragmentai dabar yra neįkainojamas šaltinis XIX a. antrosios pusės–XX a. pirmosios pusės Veprių praeičiai rekonstruoti.

Pirmasis mokytojas visą gyvenimą išliko draugas

Irena Kalvelienė (Kaveckaitė)

Kai imiesi plunksnos, pasinerdama į tolimus vaikystės ir jaunystės prisiminimus, pirmiausia pajunti, kaip nelengva rašyti apie savo asmeninį gyvenimą, apie artimus ir brangius žmones. Dabar maštau: gal ir vėlokai ėmiausi igyvendinti šį sumanymą – juk žmogaus atmintis ne visagalė, daug kas per prabėgusius dešimtmečius užmiršta, išblėso. O ir aš pati jau įkopiau į savo šimtuosius metus, tad gausybėje įvykių sukurių, virtinėje datų ir pavardžių ne viską pavyks aprėpti. Nepasakyčiau, kad metai nusineša užmarštin visus veidus. Yra veidų, kažkada į mus žvelgusių akių, kurių vaizdas vis atgyja mūsų atmintyje. Vienas iš tokių – pirmasis mano mokytojas Jonas Jurkūnas. Apie jį ir noriu papasakoti.

Jonas Jurkūnas buvo mano tėvo Vlodo Kavecko kraštiečio, vaikystės ir mokslo draugas, vėliau bendradarbis. Abu vienmečiai, gimę ir augę Ukmergės rajone, Vėprių miestelio Šventosios upės pakrantėse prigludusiose valstiečių sodybose, tik priešinguose krantuose. Jonukas ir Vladukas kas rytą susitikdavo ant Šventosios tilto ir drauge žingsniuodavo į Vėprių pradžios mokyklą. Upė, skirianti Jurkūnų ir Kaveckų sodybas, toje vietoje neplati, todėl draugai vienas kitą aiškiai girdėdavo, kai rytą šaukdavo: „Jonai, aš jau einu!“ Kitą rytmetį jau aidėdavo skardus Jono balsas: „Vladai, aš išeinu!“ Tai buvo nerašyta taisyklė, lyg kažkoks ritualas, liudijantis apie dviejų berniukų gražią kaimynystę ir tvirtą draugystę.

Carinę pradžios mokyklą Jurkūniukas ir Kaveckiukas lankė nuo 1890 iki 1894 metų. Baigę keturias klases, abu toliau mokėsi Ukmergės vidurinėje mokykloje. Tik vėliau dviejų draugų keliai ilgesniam laikui išsiskyrė, nes pasirinko skirtingus mokslus. Jonas Jurkūnas panoro tapti mokytoju, o Vladą Kavecką traukė muzika, vargonai. Štai taip vienas tapo pedagogu, o kitas – vargonininku.

Baigę savo pasirinktus mokslus, seni draugai vėl susitiko – šį kartą Kaišiadorysė. Jau subrendę jaunuoliai, turintys darbą, savarankiškai, kupini energijos ir kilnių idėjų.

Aš, septynmetė mergaičiukė, su mokytoju Jonu Jurkūnu susipažinau pasauli drebinusio Pirmojo pasaulinio karo metais. J. Jurkūnas savo iniciatyva, skatinamas patriotinių ir pedagoginių jausmų, surinkęs būrelį vaikų Miežonių kaime (buv. Kaišiadorių vls.), vietinius berniukus ir mergaites slapta ėmė mokyti lietuviško rašto. Ta pagrindinė mokyklėlė įsikūrė vieno ūkininko sodybos seklyčioje. Gal kai kam šiandien net sunku suprasti, kaip paprastas žmogus, Lietuvos artojas, niekieno neverčiamas, rizikuodamas užsitraukti caro valdžios pyktį ir bausmę, visa savo širdimi ir protu suprato lietuviško žodžio būtinybę, didelę jo jėgą auklėjant jaunąją kartą.

Iš pradžių susirinkome apie dvylika paauglių, tarp kurių aš buvau mažiausia – buvo sukakę tik šešeri metai. Kartu su manimi toje slaptoje lietuviškoje mokyklėlėje mokėsi ir vyresnysis brolis Konradas. Buvo ir vyresnių. Paskui prie mūsų prisidėjo dar keletas mokinių. Sėdėdavom prie paprastų medinių kaimiškų, nuo laiko ir dažno plovimo nuzulintų stalų klibančiomis kojomis. Įprastus mokyklinius suolus (deja, ir jie tapo istorija) mums atstodavo tėvelių sunėsti suoleliai, krėsliukai, taburetės.

Ši lietuviška mokyklėlė Miežonyse veikė vieną vasarą per pačias moksleivių atostogas. Į ją bėgdavom kas antrą dieną (be sekmadienių). Per laisvas dienas išlaptinti mokinukai šiek tiek atsikvėpdavo, atlikdavo skirtus namų darbus. Jokių lietuviškų vadovėlių neturėjome, rašymo priemonėmis mus aprūpindavo tėveliai. Pamokų metu buvo mirtina tyła, kiekvieną mokytojo žodį, jo paaiškinimus ir pamokymus ryte rijome. Vaikų žinios, aišku, buvo labai nelygios, todėl mokytojas duodavo užduotis kiekvienam atskirai. Su koku vidiniu virpuliu, vaikišku pasididžiavimu stengėmės kuo dailiau ir taisyklingiau parašyti. Tai būdavo tikrai nenusakomos akimirkos, apimdavo palaimingas jausmas, rankos nuo susijaudinimo virpėdavo, kaktos ir nosys rasodavo. O mokytojas drąsinančiai šypsodamasis, tarsi sakyte sakė: „Jūs – šaunuoliai vaikai. Gimėte lietuviais ir užaugę dirbsite mylimosios Lietuvos labui.“ Visi mokiniai mylėjo ir gerbė šį savo mokytoją. Jo pamokos buvo laukiamos, įdomios savo paprastumu, tėviška meile. Netrūkdavo jam ir humoro jausmo, neretai taiklus, pastabus žodis prajuokindavo vaikus, pragiedrindamas visų nuotaiką. Nemokėjo bartis ir pykti. Jo mandagus tonas, ramus balsas, o kartais ir ironiška pašaipėlė turėjo didesnę poveikį negu, tarkim, piktas ir įkyrus moralizavimas. Visada pasitempęs, tvarkingai apsirengęs, labai gražiai, taisyklingai lietuviškai kalbantis, apsiskaitęs, daug žinantis ir tomis savo žiniomis mielai besidalijantis su vaikais – toks pirmasis mokytojas ir liko jo mokinių atmintyje.

J. Jurkūnas ir mūsų mokyklėlės geradarys, sodybos šeimininkas, dažnai tarpusavy kalbėdavosi apie ūkininkavimą, naujausius politikos įvykius, prognozuodavo Lietuvos ateitį. Šeimininkas, atrodo, džiaugėsi, šiek tiek galėdamas prisidėti prie jaunosios kartos auklėjimo, lietuviybės puoselėjimo. Jis žavėjosi ir mokytoju, ir mumis, trokštančiais žinių, degančiais noru mokytis lietuviško žodžio ir rašto.

Per prtraukėles mes nelakstėme, nedūkome, netriukšmavome, kaip dabar mokyklose įprasta, o tyliai, ramiai vaikščiojome po kiemą. Kartais atokvėpio minutėmis mūsų klasėje ant stalo atsirasdavo sklidinasi pieno ašotis, moliniai puodukai, dar šilta, ajerai ir kmynais kvepianti duona, šeimininkės slėgtas sūris ir kvapnūs dideli obuoliai.

Šios vieną vasarą Miežonių kaime veikusios slaptos lietuviškosios mokyklos ištakos po kiek laiko pasiekė ir Kaišiadóris. 1918 m. rugpjūtį mokytojai Jonas Jur-

Vaikystės ir mokslo draugai Vladas Kaveckas (kairėje) ir Jonas Jurkūnas Širvintose. 1929 m. VM

kūnas ir Vladas Kaveckas įkuria pirmąją lietuviškąją dviklasę pradžios mokyklą. Mokytojo J. Jurkūno globojama ir aš baigiau šią dviklasę.

Tuo metu Kaišiadoryse vidurinės mokyklos nebuvo. Taip jau susiklostė aplinkybės, kad atsidūriau Žemaitijoje – įstojau į Mažeikių vidurinės mokyklos antrąją klasę. Ketvirtoje klasėje mokėsi brolis Konradas. Besimokydama Mažeikiuose gavau pirmąjį savo mokytojo atvirlaiškį, kurį išsaugojau iki šiol. Atvirukas su poeto Margalio portretu. Smulkiu braižu rašė pirmasis mano mokytojas, mane kėlė į padebesius. Neužmiršo, prisimena mokinukę. Malonu buvo iš mokytojo sužinoti, kaip sekasi buvusioms mano bendraklasėms: viena ketina stoti į progimnaziją, kitos – tęsti mokslus mokytojų seminarijoje. Iš atvirlaiškio eilučių jaučiasi, kad mokytojas džiaugiasi savo mokiniais, pasitiki jų jėgomis, sveikina pasirinktą kelią. O kaip mane glostė ir šildė toks neįprastas, bet mielas atvirlaiškyje parašytas mokytojo kreipinys: „*Brangioji Renele!*“

Tai buvo 1922 m. gegužės 29 d. Nuo tada nuoširdus, draugiškas ir atviras mūsų susirašinėjimas su nedidelėmis pertraukomis truko daugiau kaip trisdešimt penkerius metus.

Jonas Jurkūnas buvo ne tik pirmasis mano mokytojas, bet ir geras, ištikimas visos mūsų šeimos draugas. Kartu su mano tėveliais jis džiaugėsi augančiais ir gerai besimokančiais vaikais, sielodavosi dėl kai kurių šeimos sunkumų ar nesėkmių. Neretai patardavo, paguosdavo, kuo galėdamas padėdavo. Labai mylėjo jaunėlę mūsų seserį Aldutę, visą gyvenimą nenustojo domėtis iš pradžių Konrado studijomis, vėliau jo, kaip vargonininko ir dirigento, dėstytojo ir profesoriaus, kopimu į muzikos barų olimpą. Nestokojau dėmesio ir aš – manyje mokytojas anksti išvelgė gležnus pedagogės, vaikų auklėtojos daigelius.

Kaišiadoriečiai už darbštumą, teisingumą, meilę paprastam žmogui, atjautą Joną Jurkūną vadino švelniu Jonelio vardu. Jis gyveno žmonių rūpesčiais, ne vienam stengėsi patarti, padėti ir materialiai. Jei susirgdavo kieno nors vaikas, motina pirmiausia bėgdavo pagalbos pas Jonelį, įsitikinusi, kad geriau patars negu gydytojas.

Taip jau susiklostė žmogaus likimas, kad jis pats nebuvo vedęs, nesukūrė šeimos, užtat savo širdį po dalelę atiduodavo kitiems. Meilė Tėvynei, pilietinės ir žmogiškosios pareigos jausmas J. Jurkūno gyslomis sruveno per ilgą ir prasmingą jo gyvenimą.

Krikštytas ir augęs kataliku, juo išliko visą gyvenimą. Bet meldėsi jis kažkaip kitaip. „*Žiūrėk, Jonelis stovi bažnyčios gale ir be maldaknygės*“, – šnibždėdavosi atsi- gręždamos dievobaimingos moterėlės. Jis buvo dvasiškai turtingas, kilnus ir tvirtas savo gerais darbais. Daugelis mūsų iš šio žmogaus neatlyginamai gavome svarbių pamokų visam gyvenimui. Jis ne tik mokė, bet ir auklėjo savo asmeniniu pavyzdžiu.

Kaip ir visiems mokytojams, taip ir Jonui Jurkūnui visada rūpėjo buvusių jo auklėtinių tolesnio gyvenimo kelias, pasirinkta profesija, džiugino gražūs pasiekimai, liūdino laikinos nesėkmės, o kartais ir nuopuoliai. Kiek galėdamas jis sekė savo mokinių žingsnius, patardavo, jei reikėdavo ir pabardavo, nuoširdžiai užjausdavo. Už tai ir buvę mokiniai, jau suaugę ir savarankiški žmonės, su savo mokytoju būdavo atviri, dalydavosi savo svajonėmis, troškimais, neslėpdami iškilusių abejonių ar padarytų klaidų. Padrąsindavo gyvu žodžiu ar trumpu laiškeliu.

Kai aš pasirinkau mokytojos profesiją, siekiau diplomo mokytojų seminarijoje ir jau savarankiškai dirbau mokykloje, Jonas Jurkūnas visada mane lydėjo atidžiu žvilgsniu iš tolo. Daug metų jutau nuoširdžią jo globą ir rūpestį.

Dar vienas man labai malonus sutapimas: baigusi Kauno „Saulės“ mokytojų seminariją mokytojauti Širvintų pradžios mokykloje buvau paskirta Ukmergės pradžios mokyklų inspektoriaus Jono Jurkūno įsakymu. Tykiame Širvintų miestelyje žengiau pirmuosius mokytojavimo žingsnius, čia susipažinau su mokytoju Domu Kalveliu, kuris 1931 m. rugpjūtį tapo mano vyru.

Be galo džiaugėsi ir didžiavosi savo mokinio, mano vyresniojo brolio Konrado darbštumu ir atkaklumu, ryžtu siekti mokslo aukštumų, tobulinti vargonavimą ir dirigavimą. Tai buvo pirmas ir vienintelis Jono Jurkūno mokinys, studijavęs Paryžiaus konservatorijoje, mokėjęs vokiečių, prancūzų, anglų kalbas.

Grįžusį iš Paryžiaus į Lietuvą atostogų pas tėvus Konradą Kėdąiniuose, kur mokytojavo tėvelis, aplankydavo Jonas Jurkūnas. Buvęs mokinys savo mokytojui pasakodavo apie nelengvas, bet labai naudingas studijas, apie Paryžių, kunkuliuojantį kultūrinį jo gyvenimą, dailės parodas, operą, pasaulio išmnybių koncertus. Mokytoją domino viskas – ir studentų stipendijos, ir maitinimasis, ir profesorių reiklumas, ir įvairių tautybių studentų tarpusavio santykiai, laisvalaikis, pramogos. Lietuvos kaimo mokytojas su Paryžiaus studentu nemažai kalbėdavosi ir to meto politikos klausimais, apie Prancūzijos vyriausybės įtaką žmonių kasdieniniam gyvenimui. Tokiuose pokalbiuose netrūkdavo išpūdžių ir apie Lietuvą, jos ekonominius, politinius bei kultūrinius įvykius. Vėliau, jau pokario metais, kai Konradui buvo suteiktas Lietuvos konservatorijos profesoriaus vardas, Jonas Jurkūnas, džiaugdamašis šiuo neeiliniu įvykiu, viename iš savo laiškų užsimena, kad tai ne pirmas profesorius Kaveckų giminėje. Pasak senolio Mykolo Kavecko, rašė J. Jurkūnas, profesorius buvęs dar vienas Kaveckas Lenkijoje, tik kitoje mokslo srityje.

Jonas Jurkūnas iš Kaišiadorių išvažiavo 1924 m. spalio 1 d. Vėl grįžo į savo gimtinę – Vepriūs. Dirbo Ukmergės pradžios mokyklų inspektoriumi, direktoriavo Vėpriuose, buvo rusų kalbos mokytoju.

Visą laiką nenutraukė ryšių su buvusiais kolegomis, gerais artimais bičiuliais. Tais laikais niekas dar net nesvajėjo apie kažkokį elektroninį pašta, telefonas dar buvo retenybė, tad vienintelė bendravimo priemonė buvo laišakai ir atvirlaiškiai. Jonas Jurkūnas nebuvo atsiskyrėlis, užsidaręs savo pasaulyje, jis mėgo bendrauti. Tad iš Veprių į įvairias Lietuvos vietas skrisdavo jo rašyti laišakai. Vėliau jis yra užsiminęs, kad prieš šventes kartais išsiųsdavo po 30–40 sveikinimų, laiškųčių ir atvirlaiškų. Dabar, tenka apgailėstauti, net vaikai ne visada savo tėvams parašo, o ką jau kalbėti apie draugus, gerus pažįstamus ar tolimesnius giminaičius. O anais, seniai prabėgusiais metais ne tik išsilavinusio žmogaus, bet ir mažai raštingo kaimiečio garbės reikalas ir pareiga buvo padėkoti už sveikinimus, už gautą laišką, laiškų perduoti geriausius linkėjimus, trumpai pranešti apie savo ir šeimos gyvenimą, sveikatą, darbą, vaikus. Telekomunikacijų amžiuje gerokai susvetimėjome, pasidarėme dvasiškai ne tokie jautrūs.

Dar kartą skaitau, vartau iš Veprių į Vilnių mokytojo man rašytus laiškus. Kiekviena jų eilutė primena daug brangių mūsų šeimos, mano buvusių bendra-

klasių, bendrų pažįstamų gyvenimo akimirų, ašarų nušluostyti priverčia skaudūs įvykiai, netektys. Rašydavo labai paprastai, aiškiai, trumpais sakiniais, alsuojančiais žmogiška šiluma, atvirumu, nuoširdumu, atskleidžiančiais jo vidinę būseną, nuotaiką, viltis. Kai kada savo laiškučius pajvairindavo liaudies išmintimi, rašytojų eilutėmis, rusų kalbos vaizdingais posakiais (juk dėstė rusų kalbą ir literatūrą).

Po ilgesnės pertraukos vėl apsilankęs Kaišiadoryse, J. Jurkūnas, matyt, labai sielodamasis, iš Veprių man rašo:

„Idomu, kaip nuo Kaišiadorių atpratau. Aš visur taip buvau jiems atsidavęs. Maniau, kad ir išvažiuoęs nuolat lankysiuos, o čia, žiūriu, ir išvažiuoti nėra pas ką. Tiesa, dar liko Radzickas, bet jau susenęs, palieęs, o jaunoji karta turi savo prietelius ir aš jiems svetimas. Tą patį galima pasakyti ir apie Krikštėnus. Po kelių mėnesių nuvykau su reikalais ir sunku buvo įtikinti save, kad aš jau ne šio krašto žmogus. Regis, čia viskas artima, miela, o dabar viskas svetima ir žmonės kiti, ir užėti nėra pas ką. Seniai išmirė.“

Jau kaip savo jaunesnei kolegei, taip pat dirbančiai pedagoginį darbą, J. Jurkūnas dažname laiške pasakodavo apie savo mokyklinius rūpesčius, planus, programą, privalomojo mokslo minusus. Kai jam teko imti dėstyti rusų literatūrą, prisipažįsta, kad literatūra jam naujas dalykas, nes

„reikia nušviesti viską tarybinėje dvasioje. Be to, yra rašytojų, kurių mums neminėdavo nei vadovėliai, nei mokytojai“.

Joną Jurkūną jaudino didėjantis nepažangių mokinių skaičius, atvirai tinginiaujantys, kurie dėl privalomojo mokymo įstatymo tikisi bet kaip užbaigti mokyklą. Pasak jo,

„klasėje keletas išdykėlių savo nuotaika užkrečia draugus, o mes turbūt nemokame su jais dirbti. Ką vienas duoda, kitas griaua. Per daug pasitikime savo praktika ir sugebėjimais, per mažai ieškome naujų kelių. Vienoje klasėje, kurioje aš dirbu, visi berniukai – „tinginių tikėjimo,“ antroje tik du gabūs, visi kiti – „laužas“.

Būdamas senų idealistinių pažiūrų, visa širdimi ir protu mylėjęs nepriklausomą Lietuvą, Jonas Jurkūnas visą gyvenimą taip ir nesuprato sovietinio gyvenimo rėmų, trimituojančios propagandos, negailestingo susidorojimo su tikraisiais lietuviais patriotais, tyliai smerkė baisias represijas – tremtį į Sibirą, kankinimus gulaguose, kagėbistų rūsiuose ir kalėjimuose. Tą nevirtį ir skausmą galėjai išskaičiuoti tik tarp laiškų eilučių:

„Stebiuosi, kad žmogiškai, pasiturinčiai ir linksmai gyvenimas situarkęs tik mūsų TSRS, o kitur amerikoniška letena ir įžūlumas“ (nors žodžiai ir be kabučių, bet jaučiama ironija).

Apie Vilniaus ligoninėje bendrojoje palatoje gulėjusį senuką:

„Jau aklas septynioliktųjų metų revoliucijos dalyvis, Kapsuko idėjų skleidėjas. Dabar apleistas, utėlių užėstas, negauna jokios pašalpos. Mat anos okupacijos metais susikompromitavęs, padėjęs vokiečiams tvarkyti valstiečius.“

Apie savo draugų, buvusių bendradarbių, grįžusių iš tremties, sunkią dalį Lietuvoje rašė:

„Grįžo iš ištrėmimo Strazdas, Maldutis. Ministerija nusistačiusi tremtiniams darbo neduoti, tad Strazdas ilsisi pas žmoną, o Maldutis pristojo dirbti buhalteriu vienam kooperatyve, bet jį kviečia buvęs jo viršininkas atgal prie nusakinimo darbų.“

Jonas Jurkūnas visą laiką nepaliovė rūpinęsis mūsų sesers Ados, ištremtos prie Lenos, likimu: *„Sunki Ados tragedija. Toks žmogaus likimas. Nėra rožės be spyglių.“* Sovietinių gulagų duobėse ar kalėjimo vienutėje be jokios žinios dingo Ados vyras, nuo kurio ją atskyrė, kai tremtinių ešelonai dar riedėjo į Rytus. Tremtyje Ada ištekėjo dar kartą – už lietuvių tremtinio. Taigi išėję iš tremties, jie ruošėsi važiuoti į Šiaurę padirbėti, užsidirbti pinigų. *„Gal ir teisūs? Pinigai bus reikalingi pradžiai, sugrįžus į Tėvynę.“*

Nuo pat jaunystės Jonas Jurkūnas labai domėjosi Lietuvos istorija, buvo gerai susipažinęs su žymiausių istorikų leidiniais. Po kruopelę rinko istorinę medžiagą apie Veprius ir jų apylinkes, ten gyvenusius ir dirbusius žmones. Viename iš laišku apie tai užsiminęs, lyg pasiteisindamas teigė, kad rašyti Veprių krašto istorijos nemanąs.

„Ne mano tas jėgom. Ir dar ne laikas. Noriu tik surinkti medžiagą, nes kasmet tą atlikti vis sunkiau (išmirs seniai ir jauni apie praeitį nieko nežinos). Manau parašyti straipsnius dviejuose egzemplioriuose – vieną palikti mokykloje, o antrą – miestelio bibliotekoje. Bet ar tą padarysiu, tai kitas klausimas, svajonės už kalnų, o mirtis už pečią. Sveikata nekokia. Gali užgriūti kiti kokie reikalai“, – rašė J. Jurkūnas (1957 m. balandžio 1 d.).

Kartą voke radau mėgėjišką nuotrauką. Joje matyti seniausias Veprių miestelio namas, kuriam daugiau kaip 200 metų. Kažkada praeityje čia buvo pakelės karčema. Vėliau pritaikytas naujai įsteigto valsčiaus reikalams. Kaip savo medžiagoje rašė Jonas Jurkūnas:

„Viename gale įrengė mokyklą, o antrame patalpino valsčiaus valdybos raštinę. Buvo dar didelis kambarys – „sbornia“, kur rinkdavosi pašaukti į sueigą valstiečiai. Čia taip pat plakdavo valsčiaus teismo sprendimu nusikaltėlius.“

Veprių kraštotyrininkas J. Jurkūnas išsiaiškino, kad šiame name įsikūrusioje mokykloje mokėsi pirmas Vepriuose lietuvybės žadintojas kunigas Šarka, poetas P. Vaičiūnas, dailininkas P. Galaunė, kun. Razumas, kun. F. Žentelis, inžinieriai Vasiliauskas ir Stanevičius, mokyt. Šarka. Ją lankė ir pats Jonas Jurkūnas, ir mano tėvelis Vladas Kaveckas.

Visoje Veprių apylinkėje žmonės Joną Jurkūną pažinojo ne tik kaip mokytoją, kraštotyrininką, bet ir kaip skurstančiųjų globėją, į nelaimę patekusiųjų gelbėtoją, skriaudžiamųjų užtarėją. Visiems jis troško tik gero. Mokytojui rūpėjo kiekvieno žmogaus likimas ir butis, o pats savimi mažai rūpinosi, neturėjo geresnio drabužio, vilkėjo pilko milo eilutę, iš pradžių glaudėsi mokykloje skirtame butelyje, paskiau su ligota seserimi atskiroje trobelėje. Pinigus daugiausia išleisdavo knygoms, laikraščiams, ilgą laiką šelpė našlaitę Olią, kitus neturtingus, bet gabius mokinius. Kukliame ir ankštame būste priglaudė iš Krasnoboro (Jaroslavlio sritis) vaikų kolonijos į Lietuvą grįžusią buvusią savo mokinę, visišką našlaitę, jau gerokai pamiršusią lietuvių kalbą. Nors J. Jurkūno sesuo tokia „viešnia“ buvo nelabai patenkinta, bet J. Jurkūnas ją įkalbėjo ir jie gyveno trise.

Gana dažnai Mokytojo laiškus gaudavau iš Ukmergės, iš Veprių ir vėliau iš Vilniaus ligoninės, kur jis atsidūrė gerokai sušlubavus sveikatai. Tuose laiškuose vis dažniau pasigirdavo pesimizmo, vienišumo gaidelės:

„Neįdomu senatvėje – niekam nereikalingas, niekur netinki. Panašaus amžiaus draugų nėra, dauguma jų kapuose (kad ir Vladas Kaveckas su kun. Alfonsu Varnu), o kiti susirūpinę savo reikalais, – guodėsi iš ligoninės grįžęs į savo Veprius. – „Kartais išsiilgstu draugų ir gailiuosi, kad nepalaikiau su jais glaudesnių ryšių, bet jau per vėlu. Visuomet žmogus įvertini tai, ko jau esi netekęs.“

Su mokytoju Jonu Jurkūnu susirašinėjau iki pat jo mirties.

Jonas Jurkūnas buvo kilnios dvasios ir garbingas žmogus, pasišventęs Lietuvai, tvirtai tikėjęs šviesia jos ateitimi, savo daugialype šviečiamąja veikla palikęs gilų pėdsaką savo krašto gyvenime.

Jo mokinio Jono Žentelio pastatytame paminkle Veprių kapinėse iškalti prasmingi padėkos žodžiai: „NEATLYGINAMO GERUMO LEGENDA / MOKYTOJAS JONAS JURKŪNAS / 1883–1958“.

Savanoris kaimo švietėjas Justinas Čižis

Jonas Jurkūnas

Justinas Čižis, Knýzlaukio kaimo gyventojas, įgijęs kiek mokslo Gėlvonų vienuolyne, pradėjo mokyti apylinkės vaikus. Jo pramokyti vaikai visi gerai skaitė. Paėmęs raidę, Čižis iškirpdavęs popieriuje skylutę ir mokiniai turėdavę atpažinti raidę per skylutę. Mat senoviškai mokant vaikai dažnai išmokdavo raides sakyti atmintinai iš eilės, bet ne visas jas pažindavo ir paskui skaitydami painiodavo.

Iki pietų mokydavęs skaityti, po pietų – katekizmo ir giesmių. Paskui suklupdydavęs ir liepdavęs kalbėti poterius. Po poterių apdalydavęs po riekelę medum apteptos duonos ir leisdavęs namo.

Turėjęs daug bičių ir medaus, o buvęs žmogus nešykštus, pasiturintis ir mylėjęs vaikus.

Kaime jį gerbdavę, jo žodis buvo laikomas autoritetingu. Po baudžios panaikinimo (1865 m.) dar gyveno.

(Iš motinos Apolonijos Jurkūnienės, mirusios 1927 m., pasakojimo.)

Veprių biblioteka

Alma Aleknavičienė

Vėprių biblioteka buvo įkurta 1946 metais. Pirmoji jos darbuotoja – Valerija Akunytė. Nuo tų pačių metų kovo mėnesio bibliotekoje pradeda dirbti Marija Labanauskaitė. Nuo 1947 metų dirba Stasė Jankeliūnienė. Biblioteka dirbo visą savaitę, išskyrus pirmadienį.

1956 metais bibliotekos fondas buvo jau nemažas – 6 105 egzemplioriai, skaitytojų – 246, jiems išduota 4 913 egzempliorių literatūros. Bibliotekininkė Vaižgauskaitė organizuoja nemažai žodinių ir vaizdinių renginių. Surengta garsinių skaitymų: „Cukrinius runkelius nuimkime laiku“, „Apie tarptautinę padėtį“ ir kt. Skaitomos paskaitos įvairiomis temomis, ruošiamos įdomios knygų parodos.

1957 metais Veprių bibliotekos fonde buvo 6 889 egzemplioriai literatūros. Skaitytojų sumažėjo iki 196-ių. Tais metais baigtas sudaryti abėcėlinis katalogas.

1958 metais fondą sudarė 7 402 egzemplioriai literatūros. Biblioteka turėjo 200 skaitytojų. Surengtas teminis vakaras „Jaunuoli, būk kultūringas“, į kurį susirinko daug jaunimo.

1959 metais Veprių bibliotekoje nurašyta daug knygų, fondas sumažėjo iki 4 873 egzempliorių. Skaitytojų padaugėjo iki 340, išduota 7 173 egzemplioriai literatūros. Su skaitytojais daug dirbama individualiai.

1962 metais bibliotekoje pradedamas leisti satyrinis sienlaikraštis „Botagas“. Daug dirbama su moksleiviais, bendradarbiaujama su tuometiniu S. Nėries kolūkiu, skaitytojams surengta ekskursija prie Rambyno kalno, įvyko poetei Salomėjai Nėriai skirtas vakaras.

Nuo 1965 metų vasario mėnesio bibliotekoje pradeda dirbti Vanda Butkevičienė. Tvarkomos recenzijų ir kraštotylinės kartotekos.

1968 metais Veprių bibliotekoje vėl keičiasi darbuotojos, pradeda dirbti Valė Katinaitė, ką tik baigusi Vilniaus kultūros mokyklą.

1969 metais biblioteka perkeliama į naujas patalpas. Fonde yra 7 340 egzempliorių literatūros, skaito 554 skaitytojai, veikia dvi kilnojamios bibliotekėlės, jose apsilanko 197 skaitytojai. Surengtas teminis vakaras I. S. Turgenevo 150-osioms gimimo metinėms paminėti.

1970 metais bibliotekoje pradeda dirbti Valerija Kviklytė.

Daug pasikeitimų bibliotekoje įvyksta 1976 metais. Respublikoje bibliotekų tinklas centralizuojamas. Veprių biblioteka tapo Ukmergės centrinės bibliotekos filialu.

1977 metais iš ilgalaikių atostogų grįžta bibliotekos vedėja Stankūnienė. Bibliotekoje nuolat organizuojami įvairūs masiniai renginiai, palaikoma tvarka.

Nuo 1979 metų bibliotekoje dirba Aldona Morkūnaitė. 1979 metai buvo paskelbti Tarptautiniais vaikų metais. Biblioteka dalyvauja vaizdinės agitacijos apžiūroje, suaktyvinamas jos darbas.

Nuo 1980 metų vėl keičiasi darbuotojai, pradeda dirbti specialistas B. Beiliūnas, baigęs Rōkiškio kultūros mokyklą. Biblioteka dalyvauja informacinio darbo konkurse.

1981 metais bibliotekoje skaito 748 skaitytojai, jiems išduota 14 708 egzemplioriai. Bendras fondas išauga iki 9 023 egzempliorių.

1982 metais bibliotekoje įvyko didelių pokyčių, tais metais pradeda dirbti Vilniaus kultūros mokyklą baigusi specialistė A. Baranauskaitė. Bibliotekoje atliktas remontas, nauju suplanavimu sustatytos lentynos, stalai. Iš pagrindų sutvarkytas knygų fondas, paruošti nauji užrašai, biblioteka tapo jaukesnė, skaitytojai labai patenkinti permainomis. 1982 metais buvo paskelbtas geriausio kultūros įstaigų masinio renginio konkursas. Veprių biblioteka kartu su kultūros namais parengė teminį vakarą „Kuo graži tėviškė“; jo metu daug buvo kalbama apie vietinę apylinkę, darbščius jos žmones, savo darbais puošiančius gimtąją tėviškę.

Dalyvavo vietos poetas V. Lukša, poetė R. Pakėnienė (dabar jau mirusi), vepriškiai skulptoriai Jonas ir Viktoras Ženteliai, dailininkas J. Povilavičius ir visas būrys vietos saviveiklininkų. Šiam renginiui buvo paskirta antra vieta. Veprių biblioteka ir kultūros namai gavo garbės raštus. Skaitytojų padaugėjo iki 755 (iš jų 185 skaitytojai – vaikai), jiems išduota 15 052 egzemplioriai literatūros. Metų pabaigoje Veprių bibliotekai buvo paskirta prizinė pirmą vietą tarp kaimo filialų.

1983 metais biblioteka pasipuošė naujomis užuolaidomis, kiliminiu taku, pradeda groti nauja radiola, nupirktas naujas rašomasis stalas. Kiekvienam skaitytojui vidutiniškai išduota po 70 egzempliorių. Fondas išaugo iki 10 254 egzempliorių literatūros. 1983 metais pirmą kartą Veprių istorijoje bibliotekai buvo įteikta perėinamoji raudonoji vėliava – už atliktą darbą, už didelius išpareigojimus ateičiai.

1984 metais rugpjūčio 1 d. Veprių bibliotekoje pradeda dirbti Vilniaus kultūros mokyklą baigusi specialistė Alma Aleknavičienė (Baltrušaitytė). Ji dirba šioje bibliotekoje jau 23 metus. Daug dėmesio buvo skiriama bibliotekos lankytojams, jų bibliografinės kultūros ugdymui.

1985 metais buvo 812 skaitytojų, per metus surengta 39 žodiniai masiniai renginiai, iš jų 20 – skaitytojams vaikams. Bibliotekoje atliktas remontas, nupirkti stalai, ima veikti 10 vietų skaitykla.

1986 metais bibliotekoje skaitė 728 skaitytojai, iš jų 124 vaikai. Išduota 16 687 egzemplioriai literatūros.

Nuo 1990 metų bibliotekos darbas iš pagrindų pasikeičia. Lietuvai iškovojus nepriklausomybę, renginiai įgyja naują prasmę. Tais metais bibliotekos fondas sujungiamas su Veprių vidurinės mokyklos bibliotekos fondu.

Vyksta didelis fondų pertvarkymas pagal UDK sistemą, bibliotekoje išlieka abėcėlinis ir sisteminis katalogai. 1992 metais bibliotekoje atrenkama ir nurašoma nuvertėjusi, pasenusio turinio literatūra. Nuoširdžiai bendradarbiaujame su Veprių kultūros namais, kartu organizuojame masinius renginius, švenčiame įvairias tautines šventes.

1997 metais bibliotekoje skaitė 560 skaitytojų, iš jų 120 vaikai. Nuolat rengiamos naujų knygų apžvalgos. Skaitytojai daugiausia domisi grožine literatūra. 1997 metais buvo nemažai finansinių sunkumų, trūko naujų knygų, mažiau užprenumeruota spaudos. Tačiau, nepaisydami sunkumų, toliau dirbome su viltimi, kad po truputį turėtų gerėti bibliotekų būklė. 1997 metai buvo paskelbti Lietuviškos knygos metais, bibliotekoje vyko šiai datai skirti renginiai.

Ypač sėkmingi metai bibliotekai buvo 2000-ieji. Pavasarį bibliotekoje apsilankė svečiai iš „Vyturio“ leidyklos ir atvežė knygų už 1 000 litų, kuriuos skyrė Vilniaus bankas. Tais metais Vėpriuose įvyko „Poezijos pavasarėlio“ laureatų vakaras. Laureatai padovanojo vepriečiams nuostabią šventę, apsilankė poetai V. Rudokas, P. Keidošius, G. Iešmantas, Doris Kareva, Guntaras Guodinis iš Latvijos.

2002 metais bibliotekoje įsikuria vaikų lėlių teatras, surengiamas pirmasis lėlių spektaklis „Knygos kūrimo istorija“.

2003 metais bibliotekoje atliktas remontas, iš rėmėjo gavome pirmąjį kompiuterį.

2005 metais į Veprius sugrįžta rajoninis „Poezijos pavasarėlis“, kuris vyko turiningai, svečiavosi daug svečių iš kaimyninių rajonų. Labiausiai išsimintinas tais metais buvo senyvų žmonių diena skirtas susitikimas – vakaras su Vilniaus mokytojų namų keliautojų klubo nariais.

2006 metais pagrindinės darbo kryptys ir uždaviniai buvo siekti, kad biblioteka modernėtų, taptų mokymosi, kultūros ir laisvalaikio centru. Įsigyta daugiau kompiuterių – stengiamės, kad paslaugos atitiktų vis sparčiau kintančius visuomenės poreikius, sudarome kuo geresnes sąlygas rasti reikiamą informaciją, siekiame, kad biblioteka taptų viešojo interneto prieigos centru bendruomenėje.

Ir šiais metais didelį dėmesį skyrėme bibliotekos fondų formavimui, apipavidalinimui. Ruošėme parodas, susitikimus su poetais, rašytojais. Sėkmingai veikiantis bibliotekos lėlių teatro būrelis savo pasirodymais ir toliau linksmina mažuosius lankytojus ir jų tėvelius.

Per šiuos metus bibliotekoje įvyko 26 renginiai, surengti kartu su Veprių kaimo bendruomene, kultūros namais, seniūnija, vidurine mokykla. Kiekvieną dieną biblioteka pasiruošusi pasitikti moksleivius, studentus ir kitus savo lankytojus – čia visi gali susitikti, dosniai dalintis žiniomis, skaitymo malonumais.

2007 metais bibliotekoje įrengtos naujos patalpos, kuriose išikūrė viešojo interneto prieigos centras. Biblioteka įsigijo 6 kompiuterius, kopijavimo aparatą. Internetas bibliotekoje nemokamas. Taip pat teikiamos ir kitos paslaugos: kopijuojami, spausdinami dokumentai, internetu gyventojai gali apmokėti įvairias sąskaitas, bendrauti su artimaisiais, gyvenančiais ne Lietuvoje.

Šiais metais taip pat buvo išsimintinų renginių. Nuotaikingai vyko susitikimas su kelių knygų autore L. Žemaityte. Autorė pristatė savo išleistas knygas. Labai malonu buvo bendrauti su rašytoja, nes ji šiltas ir malonus žmogus.

Tradicinio „Poezijos pavasarėlio“ proga išleidome laureatų kūrybos almanachą „Ten, kur Šventoji melsvą juostą pina“. Renginyje dalyvavę svečiai, poetai liko sužavėti ir žadėjo dar ne kartą sugrįžti į Veprius.

Šiais metais ikūrėme Veprių moterų klubą „Raskila“. Jam vadovauja vyr. bibliotekininkė Alma Aleknavičienė. Ji stengiasi šio klubo renginius susieti su biblioteka, kad biblioteka taptų dar patrauklesnė lankytojams.

2008-ieji metai buvo paskelbti Skaitymo metais. Didelis dėmesys buvo skiriamas skaitymo skatinimui, nes skaitymas yra didelė vertybė. Bibliotekoje sėkmingai veikia VIPT centras su nemokamu internetu. Per metus apsilankė 606 lankytojai, iš jų 202 vaikai.

*Gedulo ir vilties
dienos renginys
Veprių bibliotekoje.
2009 m. birželio mėn.
Gedulo ir vilties
dienos renginio
dalyviai – tremtiniai
ir jų šeimų nariai*

*Buvusi mokytoja
Elojra Lukšienė
su vaikaitėmis*

Metų pradžioje vyko turiningas renginys – vepriškio A. Šimatonio knygelės „Ką byloja senovė“ pristatymas. Dalyvavo daugiau kaip 80 žmonių. Paruošėme eilių montažą iš A. Šimatonio knygelės, skambėjo Veprių etnografinio ansamblio „Geldutė“ dainos.

Bibliotekoje buvo parengtos literatūrinės parodos: „S. Gedai – 75 metai“, „J. Erlickui – 55 metai“, „M. Mironaitei – 95 metai“, „M. Vainilaičiui – 75 metai“, „Ukmergės krašto knygnešiai“.

Vyko gražus renginys, skirtas pagyvenusių žmonių dienai. Su Veprių moterų klubu „Raskila“ paruošėme koncertą–pasveikinimą, vaišes seniūnijos senjorams. Visi atėję į renginį liko patenkinti. Norėtume, kad ši šventė taptų tradicinė.

Metų pabaigoje vyko popietė, skirta Skaitymo metams. Šiai popietei pasirinkome poeto Pauliaus Širvio eiles meilės tema, pavadiname „Iš versmės man atnešk

*Gedulo ir vilties
dienos renginys
Veprių bibliotekoje.
2009 m. birželio mėn.
Dainuoja Veprių
etnografinio
ansamblio „Geldutė“
dalyvės*

*Knygų apie tremtį
kilnojamoji paroda*

ta mėnulį“. Popietėje dalyvavęs poetas V. Lukša pasidalijo savo prisiminimais apie susitikimą su Pauliumi Širviu. Moterys dainavo dainas, sukurtas pagal P. Širvio eiles. Popietė visiems paliko malonią šilumą širdyse, nes mūsų dienomis tokios tyros meilės, žmogiškos, tikros šilumos nėra daug.

Vyko nemažai renginių vaikams. Mokslo ir žinių dieną vaikai žiūrėjo lėlių spektaklį „Žolininkas“. Europos dieni pažymėti surengėme piešinių konkursą „Europos mozaika“.

2009 metais Veprių filialo aptarnaujamame mikrorajone gyveno 630 gyventojų. Šiais metais interneto lankytojų skaičius per metus išaugo iki 943, iš jų 838 vaikai. Šiais metais 2 knygnešiai aptarnavo namuose 4 neįgaliuosius skaitytojus, jiems nunešta į namus 136 knygos.

Daugelis renginių buvo skirti Lietuvos Tūkstantmečiui paminėti. Kovo 19 d. minėjome Žemės dieną. Taip pat gražiai paminėjome Tremtinių dieną. Pakvietėme Vepriuose gyvenančius tremtinius, klausėmės jų prisiminimų, veikė knygų apie tremtį paroda, atsivežta iš Vilniaus.

Senjorai mokosi dirbti kompiuteriu, naudotis interneto paslaugomis. Seminarą vedė bibliotekininkė Alma Aleknavičienė. 2009 m. lapkričio mėn.

Lapkričio mėnesį bibliotekoje vyko akcija senjorams apie internetą. Į ją noriai įsijungę 10 senjorų klausėsi paskaitų, dalyvavo mokymuose. Visi buvo labai patenkinti ir iki šiol sėkmingai naudojami interneto paslaugomis. Lapkričio 17 d. bibliotekoje svečiavosi rašytojas R. Jaras iš Kauno ir pristatė savo knygą „Dzen-dzen“, skambėjo jo atliekama muzika.

Gruodžio mėnesį su Veprių bendruomene vykdėme bendrą projektą „Nuo sveikos gyvensenos iki sveikatingumo ištakų“. Projekto autorė A. Rudokienė. Turėjome labai įdomių renginių. Iš jų vienas iš įsimintiniausių – susitikimas su netradicinės medicinos gydytoju docentu Liudviku Šalčiumi. Jis skaitė labai įdomią paskaitą tema „Natūralioji terapija“.

Bibliotekos įvaizdį lemia bendravimas su skaitytojais, jų kokybiškas aptarnavimas. Bibliotekos po truputį pagal galimybes prisitaiko prie informacinės visuomenės poreikių, rašome projektus, stengiamės, kad biblioteka kaime būtų tikra knygų šventovė ir šiuolaikinių informacijų centras.

Sližių biblioteka

Janina Gineikienė

1947 metais Sližių apylinkėse buvo įkurti du klubai-skaityklos. Vienas iš jų – Kelmų kaime, Stanevičiaus name, kitas – Kultuvėnų kaime, Kulevičienės name. Kelmų klube-skaitykloje dirbo B. Dagytė iš Ukmergės rajono „Draugystės“ kolūkio. Vėliau ši skaitykla buvo perkelta į Sukinių kaimą, kuris priklausė „Draugystės“ kolūkiui.

Kultuvėnų klube-skaitykloje pirmoji dirbo V. Gečiauskaitė. Ji dirbo tik du mėnesius. Po jos atėjo dirbti 24 metų Kostė Jancikevičienė. Ji gimė ir augo neturtingoje daugiavaikėje šeimoje Kultuvėnų kaime. Kultuvėnų klubas-skaitykla iš tikrųjų buvo tik Ukmergės kultūros namų kilnojamoji bibliotekėlė. Vėliau biblioteka šiai skaityklai atidavė 300 egz. knygų. Klubas-skaitykla centralizuotai gaudavo įvairių knygų, brošiūrų. Tuo metu susisiektis su rajono centru buvo labai sunkus. Kostė su nešuliais rankose vargais negalais pasiekdavo skaityklą ir, nors būdavo pavargusi, knygą mylinčius žmones pasitikdavo su šypsena veide ir meile širdyje. Bibliotekininkė, energinga moteris, stengėsi, kad knyga pabuvotų kiekvieno žmogaus rankose, kad knygą visi pamiltų. Ji pati keisdavo knygas, aktyviai propagavo turimą literatūrą. Aktyviausias jos pagalbininkas buvo mokytojas N. Dailidėnas.

Spaudą irgi tekdavo pačiai bibliotekininkei parsinešti iš už 13 km esančio ryšių skyriaus. Grįžusi namo stropiai perskaitydavo kiekvieną straipsnį, išrinkdavo pačius įdomiausius, aktualesnius straipsnius ir, nuvykusi į žmonių susibūrimo vietas, juos skaitydavo.

Vėliau Kultuvėnų klubas-skaitykla gavo naują pavadinimą – Sližių kaimo biblioteka. Tuo metu bibliotekos knygų fondą sudarė 900 egz. spaudinių, kuriuos skaitė 160 skaitytojų. Buvo sudarytas knygų katalogas.

1954 m. rugsėjo 1 d. Sližių kaimo biblioteka įsikūrė Kultuvėnų kaime, Juozo Morkūno name. Bibliotekos vedėju pradėjo dirbti Vaclovas Vasiliauskas, gimęs 1927 m. Samantonių kaime. Iš pradžių Sližių biblioteka priklausė Smėlių rajonui, vėliau – Širvintų. Tuo metu bibliotekos fondas padidėjo iki 2 000 egz., bet skaitytojų liko tiek pat. Buvo gaunama vis daugiau literatūros, ir patalpos J. Morkūno name pasidarė ankštokos. Atsirado galimybė perkelti biblioteką į kolūkio centrinį pastatą, įsikūrusį buvusioje ponios Rambauskienės dvare. Patalpos darbui čia buvo neblogos. V. Vasiliauskas turimą literatūrą suklasifikavo į šakinę ir grožinę bei vaikų literatūrą.

1959 m. buvo gautas vyriausybės įsakymas mažinti bibliotekų skaičių, dinti mikrorajonus. Sližių kaimo biblioteka buvo panaikinta, o knygos atiduotos Ukmergės rajono Pageležių kaimo bibliotekai.

1963 m. Veprių kaimo biblioteka įsteigė kilnojamąją bibliotekėlę Sližių kultūros namuose. Kultūros namų direktorė Albina Verenienė keitė knygas ir tvarkė dokumentaciją. Bibliotekoje tuo metu skaitė 208 skaitytojai. Ji veikė iki 1969 m. Tų pačių metų liepos mėnesį buvo atidaryta nauja Sližių kaimo biblioteka, kurioje pradėjo dirbti S. Sakalauskaitė. Ji rado bendrą kalbą su Sližių kultūros namų

darbuotojais. Kultūrinis darbas kolūkyje pagerėjo. Pats pirmasis teminis vakaras su vaikais „Pasakėlių šalyje“ buvo labai įdomus. Tačiau biblioteka neapsiribojo vien masiniais renginiais. Ji aktyviai įsijungė į knygų propagavimą kolūkyje.

Kiekvienos bibliotekos pagrindas – knygų fondai. Ar juose yra tos knygos, kurios reikalingos mūsų skaitytojams? Šis klausimas bibliotekoms, ypač kaimo, darosi vis aktualesnis. Juk dešimtmečius vyko dvasinių vertybių devalvacija, niekas nekreipė dėmesio į skaitytojų poreikius, viskas buvo primetama autoritariškai. Bibliotekoje susikaupė šimtai niekam nereikalingų, neskaitomų knygų, iškilo knygų deficito problema, skaitytojai ilgai laukia jiems reikalingos knygos.

1976 m. ruošiantis bibliotekų centralizacijai buvo peržiūrėtas Sližių kaimo bibliotekos fondas. Nurašyta pasenusi, dubletinė literatūra. Iš viso nurašyta 684 egz. Po centralizacijos biblioteka pradėjo gauti jau inventorintas knygas. Tai palengvino bibliotekininko darbą. Tačiau knygų lydraščius gaudavo be vardinių sąrašų, tik su kiekiu ir suma. Taigi centralizacija knygų fonduose sukėlė chaosą, ir iki šiol niekaip negalima jų sutvarkyti. Tik dabar, kai grįžome prie knygų inventorinimo, fonduose turėtų būti tiksli apskaita.

O ką jau kalbėti apie knygos kelią iki skaitytojo... Prieš centralizaciją knygos kiekvieną mėnesį buvo gaunamos iš Respublikinio bibliotekų kolektoariaus per ryšių skyrių, operatyviai būdavo sutvarkomos ir patekdavo į skaitytojų rankas. Dabar dėl įvairių techninių ar kitų kliūčių knygas iš centrinės bibliotekos gauname kas du tris mėnesius. Dauguma skaitytojų būna tas knygas jau perskaitę (gavę iš draugų arba nusipirkę knygynuose).

Biblioteka liko lyg nusiaubta, skurdi. Lentynos lūžo nuo neaktualios politinės ir kitokios neskaitomos literatūros. Išvada aiški: centralizacija bibliotekai jokių lengvatų nesuteikė, nors centre dirba daug darbuotojų.

Atlikta fondo analizė atskleidė, kad Sližių bibliotekoje labiausiai skaitoma grožinė literatūra (70–80 %), mažiausiai – visuomenės mokslų, žemės ūkio literatūra. Spaudinių naudojimo laipsnį nustatyti sunku ir dėl netikslios fondo apskaitos.

Didelę žalą Sližių bibliotekos fondui padarė knygų kilnojimas iš vienu patalpų į kitas. Taip buvo prarasta nemažai vertingų knygų.

Mūsų ateitis labai priklausys nuo to, ar sugrįšime prie savo tautos ištakų, ar suleisime šaknis į giluminius jos klodus, ar sugrąžinsime prarastas vertybes. Metas nustoti dairytis, reikia pradėti realiai dirbti ir mąstyti. Gyvenimas reikalauja iš bibliotekų palaikyti glaudžius ryšius su leidėjais. Kas geriau žino spaudinių paklausą, jei ne bibliotekininkas, kiekvieną dieną susiduriantis su skaitytojų reikmėmis. Būtina daug dėmesio skirti tautos dvasiniam atgimimui, jos savigarbai ir savimonei, kalbai, istorijai, nacionalinėms tradicijoms. Biblioteka turi tapti tautine. Jos fonduose turėtų būti visa mūsų rašytojų kūryba, įskaitant gausią iševijos raštiją. Dabar lietuvių kūryba, išleista svetur, neprieinama paprastam skaitytojui, o juk šiandien jau suprantame, kad tai mūsų kultūros lobiai, kuriais mūsų krašto žmonės galėtų naudotis.

Tai tiek iš istorijos norėjau papasakoti apie knygų fondą.

Šiuo metu bibliotekos veikla, knyga ir skaitymas ekonominiu efektu nematuojami. Tai dvasinio peno sritis, vertybė, kurios buvimas reiškiasi įvairiais pavidalais ir ryškėja ištisoms kartoms, laukus metų metus.

Čia įsikūrusi
Sližių biblioteka

Sližių kaimo filialo veikla pirmiausia yra šviečiamoji, mokomoji, informacinė. Šviečiamoji kryptis, glaudžiai bendradarbiaujant su Sližių ikimokyklinio ir pradinio ugdymo skyrių darbuotojomis, skirta vaikams ir jaunimui. Pagrindinės veiklos kryptys – operatyvus vartotojų aptarnavimas, reikiamos informacijos suteikimas, kompiuterinio raštingumo įgūdžių formavimas, kvietimas į renginius, vykstančius bibliotekoje, mokykloje, kultūros namuose.

Šiuo metu Sližių kaimo bibliotekos filialas yra įsikūręs gyvenvietės centre, Sližių pradinio ugdymo skyriaus patalpose. Filialo mikrorajone gyvena apie 500 gyventojų. Visas filialo darbas siejamas su bendruomenės gyventojais, čia esančių įstaigų – Sližių ikimokyklinio ir pradinio ugdymo skyrių – darbuotojomis, Sližių kaimo bendruomenės tarybos nariais, Veprių seniūnija, moterų klubo „Seklyčia“ narėmis, visuomenine organizacija „SOS Vėpriuose“.

Sližių bibliotekos filialo fondas, kaip ir kitų kaimų filialų fondai, pasenęs, o naujos literatūros gauname labai mažai. Man dirbant buvo laimėtas projektas „Biblioteka – kaimo bendruomenei“ ir fondas papildytas 50 egz. naujų leidinių, tačiau vyresniųjų klasių moksleiviams trūksta literatūros kritikos, meno, technikos, visuomenės mokslų, grožinės literatūros, enciklopedijų, žodynų, periodikos. Fondas išdėstytas gerai prieinamoje vietoje, tvarkomas, kad atrodytų estetiškai.

Fondo dydis – per 6 000 spaudinių. Gaunama 11 pavadinimų periodi-

„Žydinčios vyšnios šakelės“ konkurso laimėtojo medalis. Autorius Viktoras Žentelis

Su pirmuoju „Žydinčios vyšnios šakelės“ konkurso laureatu poetu Juozu Macevičiumi (kairėje) kalbasi vienas iš konkurso sumanytojų Steponas Jankeliūnas. 1984 m.

S. Neries kolūkio pirmininkas S. Jankeliūnas įteikia prizus „Žydinčios vyšnios šakelės“ konkurso laureatams:

Poetui Eduardui Mieželaičiui

Poetui Bernardui Brazdžioniui.
1991 m.

nių leidinių. Kiek leidžia galimybės, iš fondo išimta pasenusi literatūra. 2004–2005 metais bibliotekoje skaitė 50 % gyventojų (182 suaugę, 73 moksleiviai).

Bibliotekoje išduodama apie 5 700 spaudinių. Didelė skaitytojų dalis skaito periodiką, nes reikiamų knygų bibliotekoje trūksta. Visas bibliotekos darbas siejamas su bendruomenės gyventojais. Jie kviečiami į renginius, vykstančius bibliotekoje, kultūros namuose, vaikų darželyje, mokykloje. Bibliotekoje pristatomos knygų parodos: Laisvės gynėjų dienos – „Kai liepsnojo vilties laužai“, Vasario 16-osios dienos paminėti – „Mūsų žemės žaizdos“, Spaudos atgavimo ir knygos dienos paminėti – „Sparnuoto žodžio galia“, Knygnešio dienos – „Lietuviško žodžio galia“, Tarptautinei vaikiškos knygos dienos – „Atverkim pasakai duris“.

Pastaroji paroda buvo tradicine tapusios šventės pradžia.

Vienas geriausiai pavykusių renginių – tai poezijos šventė „Žemė ilgisi poetiško žodžio“, skirta „Žydinčios vyšnios šakelės“ konkurso 20-mečiui paminėti bei 2005 ir 2006 metų šio konkurso laureatų ir diplomantų apdovanojimui. Į šventę buvo sukviesti buvę šio konkurso laureatai ir diplomantai, išleistos dvi knygelės: 2004 metais – „Balta vyšnia iš pavasario to... „Žydinčios vyšnios šakelėi“ dvidešimt“, 2005 metais – pataisytas ir papildytas šios knygelės leidimas. Knygelės sudarytoja – buvusi bibliotekininkė, 30 metų Sližių bibliotekoje išdirbusi Janina Gineikienė. Pristatyta knygų paroda „Žydinčios vyšnios šakelėi“ dvidešimt metų“, paruošta ekspozicija „Žydinčios vyšnios šakelė“ laureatai 1984–2005“, išleistas lankstinukas.

Biblioteka dalyvavo vykdant projektą, skirtą Šiaurės šalių bibliotekų savaitei ir H. K. Anderseno gimimo jubiliejui paminėti, ir buvo to projekto laimėtoja.

Biblioteka, kaip ir kitos Sližiuosė dirbančios įstaigos, dalyvauja bendruomenės veikloje. Susikūrus kaimo bendruomenei, prie Sližių bibliotekos susibūrė moterų klubas „Seklyčia“. Jo veikloje dalyvauja 23 moterys. Klubas turi savo emblemą, kvietimą. Jo veikla – kultūrinė, šviečiamoji. Klubas sprendžia įvairias socialines problemas, bendrauja su kitais klubais, dalijasi darbo patirtimi. Bibliotekoje esančiu kompiuteriu moterų klubas leidžia laikraštį „Seklyčia“, kuriame atsispindi klubo, kitų bendruomenės įstaigų veikla, spausdinama kraštiečių kūryba, yra skyreliai, skirti informacijai, šeiminkėms, etnokultūrai, žemės ūkio klausimams. Klubas organizavo „Gražiausių sodybų“ konkursą, susitikimą su Ukmergės rajono Petronių kaimo bendruomenės ūkininkėmis – sūrininkėmis, bendrauja su Šiaulių rajono

Poetas B. Brazdžionis dalija autografus vepriškiams. Šalia jo stovi rašytojas Kazys Saja. 1991 m.

„Žydinčios vyšnios šakelės“ konkurso laureatai ir diplomantai su kultūros darbuotojais ir konkurso mecenatais (iš kairės): laureatas Juozas Macevičius (1984 m.), diplomantė Alma Karosaitė, diplomantas Rimgaudas Graibus (1987 m.), poetė Ramutė Skučaitė, Ukmergės r. literatų draugijos pirmininkas Kazimieras Klevinskas, laureatė Birutė Lengvinienė (2003 m.), diplomantas Gintautas Stankaitis (2003 m.), laureatas Antanas Šarkelė (2004 m.), diplomantė Lionė Melanija Jankeliūnienė, literatė Zita Bataitienė, LR Žemės ūkio rūmų vicepirmininkas Albertas Amšiejus ir atstovė Kristina Kriūnaitė, Sližių kaimo bendruomenės pirmininkas Kęstutis Verenius, vyr. bibliotekininkė Janina Gineikienė, ūkininkas Steponas Jankeliūnas, „Ūkininko patarėjo“ vyr. redaktoriaus pavaduotoja Gražina Petrošienė. 2004 m.

Naisių kaimo bendruomenės klubo „Seklyčia“, organizavo akciją „Padėk artimui“, kurios metu drabužiais, patalyne, indais buvo paremtos sunkiau gyvenančios šeimos. Šią akciją parėmė ir padėjo suorganizuoti visuomeninės organizacijos „SOS Vepriuose“ direktorius Romas Šaulys.

Laimėjęs projektą „Atverk „Seklyčios“ duris“, klubas, kaip bendruomenės padalinys, gavo kompiuterį, organizavo kompiuterinio raštingumo kursus moterų klubo narėms, iki 2006 metų ruošė sveikinimus Tėvo ir Motinos dienai, rengė projektus, kurie buvo laimėti; tai: „Žydinčios vyšnios šakelės“ 20-ečiui „Žemė ilgisi poetiško žodžio“ (2004 ir 2005 metais – rajoninius konkursus, o 2006 metais – Kultūros ministerijos finansuojamą projektą, nes tą šventę numatoma organizuoti ir ateityje), Švietimo kaitos fondo organizuotame konkurse „Biblioteka – kaimo bendruomenei“. Visa tai suteikė bibliotekai geresnį įvaizdį, apie jos veiklą daugiau sužinojo bendruomenė, buvo pavišinta žiniasklaidoje.

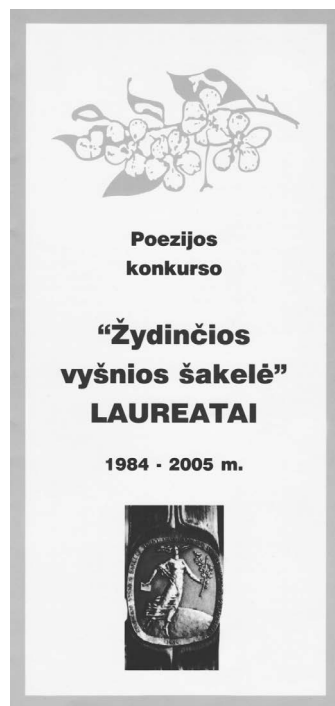
Organizuota vakaronė „Kuo gražus mano kaimas“. Padedant ir talkininkaujant moterų klubo narėms buvo aprašyti kaimai, kaip jie kadaise atrodė, kiek čia sodybų buvo, kokie žmonės gyveno, kokiais amatais ir darbais vertėsi. Yra surinkta daug įdomios medžiagos, senų nuotraukų. Užrašytos ir negyvenamų sodybų buvusių gyventojų pavardės, pasidomėta, kokiais keliais pasuko jų vaikai. Visa ši medžiaga buvo pristatyta vakaronės metu, kuri vyko Sližių kultūros namuose; ją vedė

Gavėnionių kaimo gyventoja Albina Verenienė. Gausiai susirinkę žmonės susidomėję klausėsi Kultūvėnų, Gavėnionių, Pauplių, Samantonių, Sližių, Knýzlaukio, Kelmų kaimų ir Juozapāvos viensėdžio istorijų. Čia pat veikė paroda „Iš laiko ir praeities“, kurioje buvo eksponuojami rankdarbiai, darbo įrankiai, Verenių ir Savickų šeimų nuotraukų albumai. Kiekvieno kaimo atstovai buvo gavę užduotis – kuo įdomiau pristatyti savo gimtinę. Renginio metu visus linksmino Dėltuvos (Ukmergės r.) kultūros namų kapela ir Sližių saviveiklininkai. Sližiškiai džiaugėsi tokiu nuoširdžiu renginiu, kuriame nors trumpam galėjo sugrįžti į savo vaikystės dienas, tėvų ir protėvių namus.

Biblioteka paminėjo lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo šimtmetį. Šiame renginyje dalyvavo Ukmergės literatų draugijos nariai: Kazimieras Klevinskas, Zuzana Stunžėnienė, Zita Bataitienė, Gintautas Stankaitis. Z. Stunžėnienė pasakojo apie ilgą ir sunkų kelią spausdinto žodžio, Lietuvą pasiekusio iš Prūsijos. Literatų draugijos pirmininkas K. Klevinskas pristatė neseniai išleistas draugijos knygas, o G. Stankaitis – tik ką pasirodžiusią savo knygelę „Gudrių linksmuolių išdaigos“, skirtą vaikams. Skambėjo autorių skaitomi poezijos posmai, kuriuos papildė Redos Sakalauskiėnės gitaros garsai ir prasmingi dainų žodžiai.

Organizuota popietė Mokytojų diena, literatūrinė valandėlė jaunimui „Mano dienos kaip šventė“, skirta poetės S. Nėries 100-osioms gimimo metinėms, vakaras Lietuvos valstybės atkūrimo dienai „Lietuva – Tėvynė mūsų“, popietė jaunimui „Mano Europa“ ir daugelis kitų.

Vaikai buvo pakviesti į literatūrinę popietę „Širdį atidavęs vaikams“, skirtą rašytojo Vytauto Misevičiaus 80-osioms gimimo metinėms paminėti, aptartas Petro Cvirkos apsakymas „Raičiukai“, popietė Motinos dienai „Vienintelė brangiausia mama“, popietė Knygnešio dienai „Lietuviško žodžio kelionė“, renginiai, skirti Šiaurės šalių bibliotekų savaitei ir pasakininko H. K. Anderseno gimimo jubiliejui. Šios savaitės atidaryme dalyvavo Vėprių vidurinės mokyklos Sližių ikimokyklinio ir pradinio ugdymo skyrių vaikai, Sližių bendruomenės atstovai. Renginį pradėjo ir simbolinę šios savaitės šviesą uždegė bibliotekininkė. Prie bibliotekoje įrengto pasakų namelio H. K. Anderseno pasaką „Bjaurusis ančiukas“ skaitė mokytoja Vida Ramanauskienė. Pagal H. K. Anderseno pasakas dalyviai piešė piešinius, kuriuos vėliau patys pristatė ir pakomentavo. Šių piešinių paroda buvo eksponuojama ir bibliotekoje, ir mokykloje. Antrąją dieną Sližių pradinio ugdymo skyriaus moksleiviai piešė Danijos vėliavėles, gamino žemėlapi ir klijavo žinutėmis bei išskarpomis iš laikraščių ir žurnalų. Prieš klijuodami žinutėmis žemėlapi, vaikai su jomis supažindino savo draugus. Vyko įdomus pokalbis apie Daniją, jos patį garsiausią vaikų rašytoją H. K. Anderseną. Suklijuotą žemėlapi vaikai pakabino

„Žydinčios vyšnios šakelės“
konkurso laureatai 1984–2005“
(lankstinuko faksimilė)

Moterų klubo „Seklyčia“ narės. 2003 m.

Susitikimas su Seimo nare, verslininke ir poete Dalia Teišerskyte (iš kairės): vyr. bibliotekininkė Janina Gineikienė, Ukmergės V. Šlaito viešosios bibliotekos direktorės pavaduotoja V. Tylienė, direktorė Rasa Griškevičienė, Veprių seniūnė Dalė Urbonienė, poetė Dalia Teišerskytė. 2003 m.

*Sližių bibliotekos
renginyje kalba
kraštiečių Lionė
Melanija
Jankeliūnienė.
Greta sėdi vyr.
bibliotekininkė
J. Gineikienė.
2003 m.*

*Susitikimas su
Ukmergės r.
literatais (iš kairės):
vyr. bibliotekininkė
J. Gineikienė, poetai
Gintautas Stankaitis,
Zuzana Stunžėnienė,
Zita Bataitienė,
Kazimieras
Klevinskas. 2005 m.*

mokyklos stende. Vėliau su vaikais buvo parengtas lankstinukas „Ką mes žinome apie H. K. Anderseno šali“. Lankstinukas buvo padaugintas ir išdalytas visiems moksleiviams. Trečiąją dieną vaikai vaidino. Sližių pradinio ugdymo skyriaus mokiniai suvaidino „Lagamino teatro“ spektaklį pagal H. K. Anderseno pasaką „Ką senelis padarys – viskas bus gerai“, o pasaką „Karalaitė ant žirnio“ suvaidino Sližių ikimokyklinio ugdymo skyriaus vaikai. Vaidinimai sulaukė didelio Sližių bendruomenės narių, moksleivių bei darželio vaikučių tėvelių ir net senelių dėmesio. Sulaukta arti šimto žiūrovų ir gausių aplođismentų. Ketvirtąją dieną vyko edukacinių žaidimų popietė. Vaikai žaidė pagal H. K. Anderseno pasakas „Coliukė“, „Sniego karalienė“ ir „Undinė“. Žaidimus paskolino Veprių vidurinė mokykla. Vaikams ši popietė ypač patiko. Popietę vedė ir su vaikais bendravo mokytojos ir bibliotekininkė. Penktąją dieną vyko Šiaurės šalių bibliotekų savaitės uždarymas.

2002 metais buvo gražiai paminėtas Sližių filialo 55-erių metų jubiliejus, išleistas lankstinukas apie biblioteką ir joje dirbusius žmones.

Ypatingą vietą Sližių filialo veikloje užima informacinė ir kraštotyrinė veikla. Visa kraštotyrinė medžiaga buvo kaupiama bibliotekoje ir panaudojama renginių metu, ruošiant knygų parodas. 2004 metais kartu su moterų klubo „Seklyčia“ narėmis

Sližių pradinės mokyklos mokiniai dažnai lankosi bibliotekoje ir dalyvauja renginiuose. 2005 m.

Su vaikais bendrauja rajono literatai (iš kairės): L. M. Jankeliūnienė ir G. Stankaitis. 2005 m.

paruošta 13 naujų darbų: „Žydinčios vyšnios šakelės“ metraštis, Šiaurės šalių bibliotekų savaitės renginių metraštis, Kultuvėnų, Gavėnionių, Pauplių, Samantonių, Sližių, Knyzlaukio, Kelmų

kaimų ir Juozapavos, Paskərbės, Pășirvinčio, Apušnų viensėdžių istorijos (ir toliau bus tęsiamas medžiagos rinkimas), renkami straipsniai apie Veprių seniūniją, Sližių bendruomenę, nuotraukų albumai, atsiminimai apie senuosius Sližių krašto gyventojus, albumai iš įvairių susitikimų su rašytojais, meno žmonėmis.

Kasdienybė bibliotekai kelia vis naujus reikalavimus. Aišku viena – biblioteka turi būti naudinga ir reikalinga bendruomenei, konkrečiam vartotojui, kad ji, kaip byloja užrašas ant vienos senovės bibliotekos durų, galėtų skaitytojams pasakyti: „Aš esu biblioteka./ Aš nesu nei sienos, nei lentynos,/ Net ne knygos, sustatytos eilėmis,/ Aš esu pasaulio išmintis,/ Knygų pagauta ir jums jose parengta./ Aš esu atviros durys./ Įženki!“

Naudota literatūra:

1. *Sližių kaimo bibliotekos knygų fondo istorija.*
2. *Sližių kaimo bibliotekos filialo metraščiai. 1979–1986 m.*
3. Straipsniai iš spaudos (*Gimtosios žemės, Ukmergės žinių*, vietinio laikraščio *Seklyčia*).
4. Lankstinukas, išleistas bibliotekos 55-mečiui.

Sližių bibliotekoje dirbusios bibliotekininkės (iš kairės): J. Gineikienė, Birutė Griniene (Dagyte), Albina Verenienė, Stasė Gaveikienė (Sakalauskaitė), Lionė Kazlauskienė. 2002 m.

Apie Veprių kultūrinį gyvenimą

Rasa Šimonienė

Apie Veprių miestelio kultūrinį bei visuomeninį gyvenimą pirmosios nepriklausomybės metais išlikę labai nedaug duomenų. Atkurti tai galima tik iš žmonių prisiminimų, fotografijų.

Kaip pasakoja Janina Musnickienė (Lukoševičiūtė), gimusi 1926 m., gyvenimas buvo labai dorovingas, gyveno visi draugiškai, nesipykdami. Apie 1933 m. Vėpriuose buvo Šaulių orkestras, kuriam vadovavo pienininkas Žiliukas. Orkestras turėjo savo uniformą. Apie 1937 m. orkestrui vadovavo vargonininkas Antanas Urmulevičius, vėliau – vargonininkas Kiaulys. Orkestras grodavo per visas šventes. Miestelio centre stovėjo medinis kryžius, čia visi rinkdavosi. Švėsdavo Vasario 16-ąją, Jonines, Sekmines. Orkestras grodavo polkas, maršus, valsus. Vasarą grojo gegužinėse už ežero. Susirinkdavo miestelio ir aplinkinių kaimų žmonės, visi šokdavo iki vėlyvos nakties. Buvo linksma.

Apie Vasario 16-osios šventimą pasakoja mokytojas Jonas Žentelis:

„Minėjimai vykdavo visose Vėprių valsčiaus mokyklose: Knūzlaukio, Sližiū, Kunigiškių, Pageležiū, Rataučiznos ir Veprių. Veprių mokytojai minėjimą pradėdavo arba pratėsdavo bažnyčioje, kurios klebonas buvo kun. Boleslovas Vėgėlė. Mokiniai nešdavosi mažas tautines vėliavėles, buvo deklamuojami eilėraščiai, mokytojai pakalbėdavo apie nepriklausomybės atgavimą, jos reikšmę Lietuvos ateičiai.

Veprių žemesniojoje žemės ūkio mokykloje minėjimai buvo organizuojami atskirai mokiniams ir visuomenei. Po oficialiosios dalies, kuria rūpinosi mokytojai – Šaulių sąjungos nariai (jais buvo dauguma pedagogų), mokiniai parodydavo vaidinimą, koncertą. Dainuodavo choras, kartais pagrodavo Šaulių pučiamųjų orkestras.

Prie Veprių žemesniosios žemės ūkio mokyklos buvo stiebas vėliavai. Kartais mokiniai Vasario 16-ąją minėdavo prie vėliavos.“

1929 m. keturi vepriečiai dalyvavo Kaunė vykusioje antrojoje Lietuvos dainų šventėje. Tai Kazimieras Lukoševičius, dainavęs altu, jo tėvas Stanislovas Lukoševičius, dainavęs bosu, dėdė Stasys Lukoševičius – tenoras ir Kazė Kronkaitienė (Lukoševičiūtė) – sopranas. Iš Veprių į Pāgeležius jie važiavo arkliu ir važiuodami uždainavo. Visi manė, kad atvažiuoja Gėlvonų choras (iš J. Musnickienės (Lukoševičiūtės) prisiminimų).

Vėpriuose gyvavo bažnytinis choras. Jam nuo 1916 m. vadovavo Stanislovas Lukoševičius. Maždaug 14 metų jis buvo nuvežtas pas garsų to meto muziką – kompozitorių J. Naujalį į Kauną mokytis vargonuoti (ištrauka iš Kazimiero Lukoševičiaus prisiminimų). Mokėsi pas J. Naujalį vienus metus. Grįžęs pradėjo vargonininkauti Veprių bažnyčioje. Turėjo surinkęs iš aplinkinių kaimų būrį merginų lietuvaičių ir vyrų. Mokė juos bažnytinių giesmių lotynų kalba.

Špitolėje (bažnyčios tarnų name) stovėjo fisharmonija – mindamas kojomis dummies, jis grojo ir mokė giedotojus giedoti bažnytines giesmes. Giedotojai su malonumu ir galbūt su tam tikru pasididžiavimu dalyvaudavo bažnytiniame chore.

Chorą sudarydavo maždaug 25–35 žmonės. Dažniausiai juos sukviisdavo sekmadieniais prieš pamaldas ir mokydavo, o jei reikėdavo, sekmadieniais po mišių susirinkdavo į špitolę pasimokyti. Vėliau, kai prie parduotuvės buvo pakirta patalpa parapijos salei (maždaug 6 × 9), joje mokydavo giedotojus giedoti.

Maždaug 1926–1927 m. vargonininkas buvo išmokęs bažnytinių chorą padainuoti keletą lietuviškų dainelių (kompozitorių J. Naujalio, St. Šimkaus ir kt.), pvz.: „Šiltas gražus rudenėlis“, „Vai pūtė pūtė šiaurus vėjelis“, „Nudavė dukrelę“ ir kt.

„Kai miestelyje jaunimas rengdavo viešą vakarą su vaidinimais, tai tėtė retkarčiais su choru pasirodydavo scenoje ir padainuodavo keletą pasaulietiškių dainelių, tautos himną sugiedodavo. Jis chorui diriguodavo.

Vakarų programa buvo tokia: pirmiausia prasidėdavo vaidinimu, vaidindavo miestelio entuziastai, jaunimas. Išmokydavo, režisuodavo pradžios mokyklos mokytojas ar kitas truputėlį daugiau išsimokslinęs žmogus. Programos antras numeris būdavo šmaikštus juokingas monologas. Trečias numeris – eilėraščiai, daugiausia patriotiniai: „Vilnius prieš aušrą“, „Trakų pilis“ ir kt. Eilėraščius deklamuodavo vaikai. Pabaigai choras padainuodavo keletą dainelių.

Žmonių prisirinkdavo sausakimša salė. Tie vakarai būdavo rengiami dvaro rūmų salėje. Vakarų metu buvo parduodamos programos apie vakaro sudėtį, jos buvo vietinių menininkų gražiai išpaišytos. Vakarų programa žmonėms labai patikdavo. Dainininkai ir artistai sulaukdavo gausių plojimų. Po programos prasidėdavo šokiai. Retkarčiais grodavo iš Ukmergės pakviestas pirmojo pėstininkų pulko dūdų orkestras arba kaimo muzikantai. Šoko valsą, polką, suktninį, klumpakojį, įvairius ratelius, dainuodavo. Girtų, kiek prisimenu, nebuvo, gal tik vienas kitas“. (Iš J. Musnickienės (Lukoševičiūtės) prisiminimų.)

Veprių bažnyčioje dar vargonininkavo Antanas Urmulevičius (1937–1940), Kiaulys, Juozas Markauskas, Bronius Januškevičius, Juozas Pečenikonis.

Apie 1937–1938 m. buvo pastatyta operetė „Consilium facultatis“ (pasakoja seserys Janina ir Zofija Lukoševičiūtės). Vadovavo vargonininkas Antanas Urmulevičius. Dainavo, kiek pasakotojos prisimena, Kviklys, Elena Lukoševičiūtė, Žemės ūkio mokyklos mokiniai. Mokytoja Povilaitienė operetėje atliko pagrindinį vaidmenį. Su šia operete daug kur gastroliavo. Taip pat statydavo daug vaidinimų, tik nepamena, kokių. Repetudavo Žemės ūkio mokykloje. Ten būdavo kultūrinis centras, graži salė. Vaidindavo Pabedinskas, Kvikliai, Butkevičienė. 1930–1940 m. dramai vadovavo Antanas Maldutis, Vladas Raila, Strazdas, Strazdienė.

Žiemą buvo ruošiami šokiai (*robaksai*). Vykdamo didesnėse patalpose, vadinamajame *balagane*. Grojo Šidlauskas, Kosteckas.

Žemės ūkio mokyklos dėstytojai čiuoždavo su pačiūžomis ant ledo.

Vasarą vykdavo gegužinės. Visi labai noriai eidavo. Kaip prisimena Zofija Lukoševičiūtė, apie 1932–1934 m. buvo jaunas kunigas ir jis šoko. Tai labai slėpės, kad žmonės nepamatytų. Taip pat vakarais būdavo šokiai Žemės ūkio mokykloje.

Taip linksmindavosi valsčiaus centre – Vepriuose. O kaimuose (pasakoja Marijona Traskauskienė (Povilavičiūtė, Razumienė), gimusi 1929 m.)

„sekmadieniais susirinkdavo į didesnę gryčią ir seni, ir jaunimas. Suaugę daugiausia kortuodavo, bet ne iš pinigų. Žaisdavo „vežimą“, „tūkstantį“, „karusę“, „šešiasdešimt“. Jaunimas, kol ateina muzikantas, sugalvodavo ratelį eit. Rateliai buvo: „Šiaudais pečių iškūreno, ragaišėlį sudžiovino“, „Sėjau rūtą, sėjau mėtą“ ir kt. Žaidimai: „vištas“ gaudydavo, „žiedą“ dalydavo, slėpynių eidavo. Kai pabosdavo – dainuodavo: „Saulutė nusileido, mėnulis patekėjo“, „Čiulba čiulbutis, gieda lakštutė ant putino šakelės“, buvo populiarai daina apie Lidą. Jaunimas bendravo gražiai. Neatsimenu, kad būtų buvę girtų ar kas muštųsi. Muzikai užgrojus visi šokdavo: polką, valsą, polką su ragučiais, žingsniuotą valsą, cvinglą“.

Veprių vaidintojų grupė prie buvusio valsčiaus pastato. Apie 1932 m.

Daug ratelių pateikė Janina Augūnienė (Morkūnaitė), gimusi 1925 m. Rizgonių kaime, dabar gyvena Bečių kaime:

*Aukštai danguj šviečia žvaigždės,
Tik man vienai neramu.
Aukštai dangus mėlynas,
Kurgi mano mylimas?*

*Pasisėjau gėles, kad visuomet žydėtų,
Išsirinkau bernelį, kad visuomet mylėtų,
Man tos ne gėlelės, kada žydi, kada ne,
Man toks ne bernelis, kada myli, kada ne.*

„1930–1931 m. į Veprius buvo atvykęs A. Smetona. Grojo Šaulių orkestras, merginos barstė gėles nuo miestelio iki bažnyčios. Buvo labai gražu“ (iš Z. Lukoševičiūtės prisiminimų).

Pasibaigus mokslo metams vykdavo mokyklų sporto šventės. Iš anksto išmokę įvairių pratimų, mokiniai susirikiavę ateidavo į Veprių šilą. Dalyvaudavo iš Veprių, Pageležių, Sližių, Rakaučiznos mokyklų. Tuo metu dirbo mokytojai Grybai, A. Maldutis, Vladas Raila, Jončiai, Tatarėlis. Šventės metu mokiniai sportuodavo, atlikdavo įvairius gimnastikos pratimus.

Turėjo Vepriai savo futbolo komandą. Ji buvo stipriausia apskrity. Sekmadieniais, po pietų, visi rinkdavosi ten, kur dabar yra buvusios kolūkio dirbtuvės, toje vietoje buvo futbolo aikštė. Vieni žaisdavo, kiti žiūrėdavo. Žaisdavo ne tik Vepriuose. Važiavo žaisti į Širvintas, Pāgirus, Šėtą. 1934–1936 m. komandai vadovavo Petras Krankalis. Tuo metu buvo pasikvietę futbolo komandą iš Jonavės. Laimėjo vepriškiai 3:2. Svečius pavaišino kunigas Boleslovas Vėgėlė. Jis davė arklius nuvažiuoti žaisti į Šėtą ir Pagirius. Pagiriuosė sužaidė lygiosiomis 1:1, o Šėtoje 3:0, laimėjo Veprių komanda. Grįžtančius, dar prieš miestelį, sutikęs kunigas Boleslovas Vėgėlė džiaugėsi pergale, pavaišino. Kunigas Boleslovas Vėgėlė buvo didelis futbolo komandos rėmėjas, globėjas ir entuziastas. Jis stebėdavo treniruotes, pirkdavo futbolo kamuolius, sportinę aprangą. Kai komanda vykdavo į rungtynes, pakinkydavo gerus arklius, dar ir alaus statinaitę (*bačkėlę*) į ratus įritindavo, sėkmės palinkėdavo.

Apie 1937 m. komandą globojo mokytojas Vladas Raila. Futbolo komandoje žaidė: karininkas Terezas, broliai Pabedinskai, Juozas Suckelis, Verbickas, Stasys ir Kazys Lukoševičiai, Gudonavičius, Vytautas Kviklys, Gečys, pradžios mokyklos vedėjas Antanas Maldutis, komandos kapitonas Petras Krankalis. Iš viso buvo 11 žmonių. Vartininkas buvo žydelis.

Veprių futbolo komanda. Stovi (iš dešinės): komandą subūręs mokytojas Antanas Maldutis (2-as), komandos kapitonas mokytojas Petras Krankalis (3-ias). Apie 1934 m. VM-751

Valsčiaus centre, Vepriuose, kultūrinis gyvenimas prieš karą vyko gana aktyviai. Daug prisidėdavo mokytojai, inteligentija. Tačiau kaimuose žmonės gyveno skurdžiai, tamsiai.

Veprių futbolo komanda. Pirmas iš kairės stovi komandos globėjas mokytojas Vladas Raila. Apie 1937 m.

Ukmergės miesto archyve pavyko rasti duomenų apie klubų–skaityklų darbuotojus ir jų veiklą pokario metais.

Nuo 1946 m. sausio 1 d. Veprių klubo-skaityklos vedėja paskirta Marija Labunskaitė, Ona Akunienė – sargė.

Nuo 1946 m. birželio 1 d. Veprių klubo-skaityklos vedėja Anastazija Ivanova. Veprių MTS klubo-skaityklos vedėjas Adonis Černanskas.

Nuo 1947 m. balandžio 1 d. Veprių klubo-skaityklos vedėja Ona Kulvinskaitė. Taip pat klubas-skaitykla buvo Knyzlaukio kaime. Dirbo Stepas Šidagis; 1950 m. lapkričio 1 d. jis buvo atleistas, paskirta Valė Gečiauskaitė dirbo iki 1951 m. kovo 17 d. Nuo 1951 m. kovo 20 d. paskirta Kostė Gineikaitė.

Sukinių kaimo klubo-skaityklos vedėja 1951 m. dirbo Janė Ramanauskaitė, nuo 1952 m. kovo 14 d. Monika Savickaitė.

Pageležių klubo-skaityklos vedėjas buvo Jonas Morkūnas, nuo 1953 m. – Vanda Krikštaponienė, nuo 1955 m. Salomėja Maceikaitė.

1952 m. Veprių klubui-skaityklai vadovavo Ona Gustikienė, po kelių mėnesių jau Antanas Paspešinskas. Jam už aktyvų dalyvavimą meno saviveikloje 1952 m. balandžio 7 d. skirtas pagyrimas, įrašomas į darbo knygutę.

1952 m. rugpjūčio 1 d. Veprių klubo-skaityklos vedėja vėl keičiama. Ja tampa Elena Tevilojutė.

1953 m. klubo-skaityklos vedėjas – Stasys Grigas, atleistas 1953 m. rugpjūčio 8 d.

Nuo 1953 m. rugsėjo 1 d. Veprių klubo-skaityklos vedėja Ona Timofejeva. Dabar ji Juodienė. Kultūrinį darbą dirbo iki 1958 m.

Yra daug įrašų apie meninės saviveiklos būklės tikrinimą, atrinkimą įvairioms apžiūroms. Buvo siunčiamos įvairios komisijos iš rajono, rengiami įvairūs kursai.

Klubas buvo ten, kur dabar stovi skulptūra „Geldutė“. Stovėjo dviejų galų namas. Jame buvo klubas-skaitykla, apylinkės taryba, biblioteka. Klubo patalpos buvo 50 kv. m dydžio. Scenos nebuvo. Stovėjo stalai, kėdės, buvo įvairios spaudos. Turėjo fisharmoniją, akordeoną ir porą armonikų. Apšildydavo krosnimis, jas kūreno kūrikas. Vedėja pati viską tvarkė, valė. Visi renginiai vykdavo nemokamai. Žmonės noriai dalyvavo saviveikloje. Ką tik paprašydavo, tas ir eidavo. Vedėją dažnai siūsdavo į įvairius seminarus, kursus. Būdavo apžiūros prieš dainų šventes. Išrinkdavo geriausius, tie ir važiuodavo.

Šokėjus mokė mokytoja Kergienė. Šokėjai vyrai buvo iš Žemės ūkio mokyklos, moterys – iš miestelio.

Dramai vadovavo akušerė Valentina Šiukštienė. Buvo pastatę Žemaitės „Tris mylimas“. Vėliau vadovavo Ona Gimbickienė (Kulvinskaitė).

Nei šokėjų, nei artistų pavardžių pasakotojai nebeprisimena.

Kaimo kapelai vadovavo Stepas Šidagis (Veprių vidurinės mokyklos direktorius), vėliau Antanas Šikšnys. Apžiūroje kapela buvo laimėjusi prizinę vietą ir gavusi prizą – armoniką. Kapeloj visi grojo su savais instrumentais: Jonas Žentelis – smuiku, Alfonsas Tukanas – savo darbo armonika, Antanas Šikšnys – armonika. Taip pat grojo Stepas Šidagis, A. Mikučionis, Pavasaris. Drabužius skolindavosi iš mokyklos.

Chorui vadovavo mokytoja Minalgienė.

Klube vykdavo šokiai. Vasarą miške rengdavo gegužines, grodavo kaimo muzikantai. Organizuojant gegužines daug prisidėdavo Žemės ūkio mokyklos darbuotojai. Įvairiems pasirodymams buvo naudojamosi mokyklos sale.

Veprių kultūros namuose ilgą laiką nuolatinių darbuotojų nebuvo, tačiau saviveikla gyvavo, veikė įvairūs rateliai, renginiuose dalyvaudavo daug žmonių.

1962 m. renginiai taip pat vykdavo Žemės ūkio mokyklos salėje. Du ar tris kartus per savaitę rodydavo kino filmus. Būdavo daug žiurovų. Kino mechaniku dirbo Kazys Gudavičius. Filmus atveždavo iš Ukmergės. Įspūdingi buvo 1963, 1964 Naujųjų metų sutikimai kolonų salėje. Sueidavo visas miestelis. Buvo labai įdomu ir linksma, veikė įvairūs atrakcionai.

Kolonų salėje vykdavo įvairūs pasirodymai, koncertai. Irena Bikulčienė prisimena, jog labai gražiai dainuodavo Žemkauskai. Statė spektaklius. Dalyvaudavo: Vincas Lukša, Zagreckas, Jočys, V. Dermantaitė, G. Atkočiūnaitė.

Kai pastatė naujus Žemės ūkio mokyklos korpusus, viskas vykdavo aktu salėje.

Yra išlikę 1963 metų pagyrimo raštai, kuriais apdovanojamas Veprių kultūros namų dramos kolektyvas, užėmęs antrąją vietą rajono meno saviveiklos kolektyvų apžiūroje, ir liaudies šokių kolektyvas, užėmęs trečiąją vietą.

1966 m. Veprių kultūros namuose dirbo Stasė Bieliakienė. Jos dėka labai pagyvėjo saviveikla. Buvo sukurti etnografinis, moterų ansambliai. Moterų ansambliui vadovavo R. Sartauskas. Jis važinėjo iš Ukmergės. Buvo suburtas ir dramos

kolektyvas. Kasmet statydavo vieną ar du spektaklius. Stasė Bieliakienė konkurse Ukmergėje pelnė prizą už geriausią vaidmenį. Vaidino K. Sajos „Palangos liūtą“.

Yra išlikęs diplomai, skirtas Veprių kultūros namų kapelai (vadovas J. Žentelis), už kūrybinius laimėjimus zoninėje apžiūroje 1967 m.

Genė Bogdienė (Aukštuolytė) pasakoja, kad jos mama Aukštuolienė apie 1967 m. šoko liaudies šokių kolektyve. Vadovavo Onutė Večerinskienė. Vytautas Kviklys šoko su T. Buziene, Janė Milkevičienė su Otonu Mikalausku, S. Augūnas su Joana Augūniene, J. Tukaniene su P. Atkočiūnu, E. Urbaitienė su A. Kulvinsku, B. Kosteckas su A. Aukštuoliene. Dar šoko J. Razumienė, Stulgaičiai, Ignas ir Veronika Dūdai, J. Gutasukas.

Janina Milkevičienė prisimena, jog su Birute Mikučioniene yra laimėjusios pirmą vietą už dainavimą Ukmergėje vykusiame konkurse. Tik nepamena, kuriais metais.

Yra išlikęs 1970 m. gautas diplomai. Juo apdovanojama Veprių kultūros namų kapela (vadovas R. Sartauskas), zoninėje apžiūroje kaimo kategorijoje užėmusi trečiąją vietą.

1970 m. vykusioje Respublikinėje dainų šventėje dalyvavo Veprių kaimo kapela. Kapeloje grojo Jonas ir Jurgis Ženteliai, Vincas Lukša, R. Sartauskas, Arvydas Bertulis, Večerinskas. Kartu grojo keli muzikantai iš Ukmergės.

1973–1979 m. Veprių kultūros namams vadovavo Valentina Buinevičienė. Šiuo laikotarpiu vepriečių saviveikla užimdavo rajone prizines vietas. Gerai pa-

Veprių kultūros namų kaimo kapela su talkininkais ukmergiškiais Dainų šventėje Vilniuje. Stovi vepriškiai (iš kairės): Jonas Žentelis, Vincas Lukša, Arvydas Bertulis, Jurgis Žentelis, Aleksas Večerinskas, Robertas Sartauskas. 1970 m.

sirodydavo moterų ansamblis, kaimo kapela, dramos kolektyvas, skaitovai, agitmeninė brigada. Kultūros namai buvo apylinkės pastate – viename kambarėlyje. Nemažai renginių vykdavo apylinkės salėje.

Valentina Buinevičienė grojo akordeonu. Irena Bikulčienė pasakoja, jog, vos tik išgirdę per radiją kokią dainą, tuoj išmokdavo ir moterų ansamblis visada dainuodavo naujas dainas. Dainavo: Ona Čižiūnaitė, Birutė Mikučionienė, Aldutė Rudokienė (Narbutavičiūtė), Irena Bikulčienė, Janina Piliponienė, Stasė Bieliakienė, Stefa Rinkevičiūtė, Stasė Gružauskienė, Ona Kulešienė, Genė Bogdienė.

V. Buinevičienė su apylinkės pirmininku K. Brukštum subūrė kaimo kapelą. Grojo Jurgis Žentelis, Antanas Šimatonis, Antanas Šikšnys, Stasys Šikšnys, Stepas Piliponis, Arvydas Bertulis, Vytenis Šikšnys, Antanas Mikučionis.

Yra išlikę daug garbės raštų, diplomų, kuriais apdovanojami Veprių kultūros namų kolektyvai. 1975 m. poezijos spektaklių konkurse laimėta pirmoji vieta, rajoninėje dramos kolektyvų apžiūroje vienaveiksmių pjesių grupėje – antroji vieta; kaimo kultūros namų socialistiniame lenktyniavime iškovota antroji vieta. 1976 m. socialistiniame lenktyniavime – pirmoji vieta.

Už gerus darbo rezultatus 1978 m. suteikiamas „Puikaus darbo kultūros namų“ vardas.

Ypač daug dėmesio kultūriniam gyvenimui pradėta skirti susijungus kolūkiams. 1976 m. vasario 14 d. Veprių ir S. Nėries kolūčiai susivienijo į vieną – S. Nėries kolūkį. Pirmininkas Steponas Jankeliūnas ir jo pavaduotoja kultūrai

Veprių kultūros namų moterų ansamblis (iš kairės): Aldona Narbutavičiūtė, Stasė Gružauskienė, Birutė Mikučionienė, Stefa Rinkevičiūtė, Ona Čižiūnaitė, Stasė Bieliakienė, Irena Bikulčienė, kultūros namų direktorė Valentina Buinevičienė. Deklamuoja Evaldas Bieliakas (priekyje). Apie 1975 m.

Dainuoja Veprių kultūros namų moterų ansamblis. Vadovė Stasė Novikienė. 1979 06 23 (Joninės)

Veprių dainininkės išvykoje. Vadovė Stasė Novikienė. Apie 1980 m. VM-2964

Aldona Brukštienė stengėsi skatinti visapusį kultūrinio gyvenimo kilimą kolūkyje. Iš pradžių buvo nelengva, kol žmonės pritapo, susivienijo.

1975 m. buvo atgaivinta Joninių šventė. Žmonės jos labai pageidavo. Pirmoji šventė buvo kukli. Jos metu pagerbti Jonai, koncertavo saviveiklininkai, degė laužas. Tais pačiais metais įvyko masiškesnė Derliaus šventė. Dėdė Derlius (Stasys Guobis) atvyko su vežimu, pilnu pjovėjų su dalgiais, grėbliais. Šventė vyko pionierių stovykloje „Pušėlė“. Pasirodė visos kolūkio brigados – vyko teatralizuotas karnavalas, saviveiklininkų koncertas.

Aldona Brukštienė buvo jungiamoji grandis tarp Sližių ir Veprių kultūros namų ir kolūkio. Visa suderindavo, aptardavo. Jei reikėdavo, parūpindavo transportą, prizų. Kolūkiams susijungus bendri tapo ir saviveiklininkai. Jei reikėdavo, sujungdavo Veprių ir Sližių choras. Chorui vadovavo Valentina Buinevičienė, vėliau – Stasė Novikienė. Dalyvaudavo Ukmergės rajono dainų šventėse, kasmet vykdavo į konkursus. Visada pasirodydavo puikiai.

1977 m. rajone vykusiam konkurse „Dainuoju Spaliui“ Veprių apylinkės saviveiklininkai užėmė pirmąją vietą.

1979–1984 m. Veprių kultūros namų direktore dirbo Aldona Šikšnienė, meno vadovu – Vytenis Šikšnys.

Ir toliau sėkmingai gyvuoja meniniai saviveikliniai kolektyvai. Išrinkta klubinės muzikos taryba. Tai Rita Kuliešytė, Vincas Lukša, Regina Starkevičienė, Vytenis Šikšnys.

1980 m. įsimintinesni renginiai: poezijos vakarai (svečiavosi poetas A. Drilinga), teminis vakaras „Mūsų apylinkės dainininkai, muzikantai ir poetai“. Susitikime dalyvavo poetai: Lionė Melanija Jankeliūnienė, Vytautas Jancikevičius, Vincas Lukša, muzikantai: Jonas ir Jurgis Ženteliai, dainininkai: Stasė Novikienė ir Albinas Valančius.

Organizuojamos išvykos į spektaklius, muziejus. Aplankomas Tolminkiemis (K. Donelaičio muziejus).

Kapinėse atidengtas paminklas J. Jurkūnui. Paminklą iškalė buvęs J. Jurkūno mokinys J. Žentelis.

Dalyvauta rajono dainų šventėje, paminėta Žemdirbio diena, surengtas literatūrinis vakaras, skirtas S. Nėries gimimo metinėms, „Kaip žydėjimas vyšnios“.

Kultūros namų dramos kolektyvas pasirodo su K. Sajos pjese „Kepurė dega“. Režisuoja Aldona Šikšnienė.

Surengtos radijo laidos: „Jums, tėvai“ (D. Kviklienė), „Ar viskas tau tinka, kas madinga“ (A. Šikšnienė), „Nežalokime savęs stikliuku ir cigarete“, „Šeimos šventės ir tradicijos“ ir kt.

1981–1983 m. įsimintinesni renginiai: susitikimai su aktoriais V. Tomkumi, A. Gabrėnu, rašytoju V. Bubniu, Eugenija Šimkūnaite. Susitikimus padėjo organizuoti

*Veprių kultūros namų
direktorė Aldona Šikšnienė*

Janina Akstinavičienė. Rankdarbių paroda: M. Liogienės, S. Kuodienės lovatiesės, J. Vaitkevičienės ir M. Ketvirtienės mezginiai. Parodą organizavo V. Urbonavičiūtė, E. Novikaitė, A. Verenienė ir A. Šikšnienė. Įkurtas moterų klubas „Juzės seklyčia“. Vedamos radijo laidos: „Kasdieninė duona tebūnie šventa“ (literatūrinis montažas apie žemę, duoną, darbą), tęsiamas laidų ciklas „Jums, tėvai“. Tai laidos apie vaikų auklėjimą, problemas ir kt. Kultūros namų agitbrigada „Ražas“ kritikavo Veprių kultūros namų statybą, suomišką pirtį, „lenkiškas parduotuves“. Agitbrigados režisierė Aldona Šikšnienė.

Dramos ratelis pasirodė su K. Sajos pjese „Reptilija“, J. Tau pjese „Kai tau 16“, A. Mockaus pjese „Ledi Makbet iš Akmenės“. Režisavo A. Šikšnienė. Dramos ratelio artistai: Irena Bikulčienė, Jadvyga Deinienė, Stasys Dubrickas, Narimantas Jovaiša, Vincas Lukša, Vytautas Medonas, Vladas Musnickas, Janina Piliponienė, Rimas Razumas, Birutė Urbonienė, Algimina Uselienė, Vytenis Šikšnys, Marytė Daraškevičienė, Dalia Urbonienė, Vida Juzėnienė, Rimas Pakulnis.

Moterų ansamblio dainininkės: Eugenija Bogdienė, Alma Baranauskaitė, Irena Bikulčienė, Jadvyga Deinienė, Eugenija Dobilienė, Elena Jovaišienė, Ona Kulešienė, Birutė Mikučionienė, Janina Piliponienė, Alma Ridikienė, Regina Starkevičienė, Judita Simaškevičienė, Lionė Šimatonienė, Algimina Uselienė.

Konkurse „Dainuoju partijai“ užimta antroji vieta. Klubinės veiklos zoniniame konkurse laimėta antroji vieta.

Organizuotos Pirmojo paso, Derliaus, Žiemos šventės, tradicinės Joninės Veprių šilė. Vyksta iškilmingos vardynos, pirmosios vagos šventė, kombainininkų palydėtuvės, įvairūs teminiai vakarai, susitikimai, skaitomos paskaitos, vykstama į spektaklius, koncertus.

Pokalbiuose ir paskaitose nagrinėjami dorovinio auklėjimo klausimai („Viskas savo laiku“), bendravimo problemos, pagarbos žmonėms skatinimas („Mokėkime bendrauti“). Daug dėmesio skirta girtavimo pasmerkimui, kritikai. Buvo demonstruojami kino filmai, skaitomos paskaitos, vedamos radijo laidos, kritikuojama agitbrigadose, buvo netgi surengta „Girtuoklio teismo“ inscenizacija. Joje „kolūkietis Krūmaitis“ buvo kaltinamas už besaikį piktnaudžiavimą alkoholiu.

1981 m. Veprių kultūros namai laimėjo antrąją vietą kaimo kultūros namų socialistiniame lenktyniavime; 1982 m. laimėta antroji vieta rajono teminių vakarų konkurse; 1982 m. gautas pagyrimo raštas už tinkamiausiai panaudotą kraštotyrinę medžiagą; 1983 m. rajoniniame skaitovų konkurse skaitovė Rita Kuliešytė užėmė pirmąją vietą.

Organizuojant renginius glaudžiai bendradarbiaujama su kolūkio pirmininko pavaduotoja kultūrai A. Brukštie, apylinkės pirmininke Janina Akstinavičiene. Visada jaučiamas kolūkio pirmininko Stepono Jankeliūno dėmesys ir pritarimas.

Neatsiejamos nuo apylinkės kultūrinio gyvenimo yra ir mokyklos – Veprių vidurinė ir Žemės ūkio mokykla. Dėstytojas Edvardas Ratautas Žemės ūkio mokykloje turi sukūręs moksleivių kapelą ir akordeonistų ansamblį. Jie linksmina švenčių ir minėjimų dalyvius.

Mokytojas Jonas Žentelis meistrų ir dėstytojų, vėliau – ir mokinių pučiamųjų orkestrą įkūrė 1962 m. Žemės ūkio mokykloje. Iki 1972 m. gyvavo joje, o vėliau, 1972–1991 m., orkestras buvo Veprių vidurinėje mokykloje. Grojo mokyklos

moksleiviai. Orkestras turėjo du kostiumų komplektus. Vienus gavo 1975 m., kitus – 1977 m. Vienujų buvo 16 vienetų, kitų – 24. Orkestras buvo visų masinių švenčių dalyvis. Jo grojamas trankus maršas bei smagios melodijos linksmino ir jauną, ir seną.

*Jono Žentelio
vadovaujamas
pučiamųjų orkestras*

Tris kartus (1980, 1982 ir 1984 m.) Jono Žentelio ansamblis dalyvavo televizijos konkurse „Dainų dainelė“. 1982 m. ansamblis pažymėtas už gerą dainavimą.

Mokytojas Jonas Žentelis su mokiniais yra surinkęs per 300 lietuvių liaudies dainų bei tekstų ir per 100 melodijų, kai kurios harmonizuotos. Dainų tekstai ir melodijos atiduotos Lietuvių kalbos ir literatūros institutui. Mokytojo Jono Žentelio iniciatyva 1967 m. Vepriuose įkurtas muziejus.

1984–1989 m. kultūros namų direktore dirbo Regina Pakėnienė. 1985–1986 m. kultūros namų meno vadovas – Mindaugas Matorka. Kaimo kapelai (nuo 1980 m.) vadovauja Edvardas Ratautas. Klubinės įstaigos tarybos sudėtis: Janina Akstinavičienė, Algimina Uselienė, Vincas Lukša, Janina Piliponienė, Edvardas Ratautas, Vytautas Medonas, Jonas Žentelis ir Regina Pakėnienė.

Kultūrinis gyvenimas labai gyvas. Glaudžiai bendradarbiaujama su Sližių zoniniais kultūros namais, S. Nėries kolūkiu. Apylinkėje susikūrusi tradicijų taryba puoselėja tokius renginius kaip naujagimių vardynos, auksinės, sidabrinės vestuvės, garbingi jubiliejai. Tradicijų tarybai priklausė: Kleosius Brukštus, Regina Sakalauskaitė, Danutė Guobienė, Regina Starkevičienė, Aldona Šikšnienė, Regina Pakėnienė, Algimina Uselienė, Rima Šešplaukytė, Raimundas Musnickas, Stasys Aukštuolis, Stasė Novikienė ir ypač išplėtojusi tarybos veiklą Janina Akstinavičienė. Taip pat nuolat dalyvavę vaikai Vaiva Uselytė ir Ieva Akstinavičiūtė. Šie renginiai vykdavo apylinkės salėje. Buvo pakeliama speciali vėliava, uždegamas židynys.

*Kompozitoriaus
Rimvydo Žigaičiaio
(2-as iš dešinės)
kūrybos vakaras
Veprių kultūros
namuose*

Švęstos auksinės Šarkų, Janinos ir Juozo Sereikų (1991 m.), sidabrinės Kazio ir Filomenos Gudavičių ir jų sūnaus Ginto Gudavičiaus ir Rūtos Dubaus-

kaitės parodomosios vestuvės, begalė vaikų vardynų; seniausios Veprių apylinkės gyventojos M. Narbutavičienės 90-ųjų gimimo metinių šventė (1988 m.) ir kt.

Vėlesniais laikais vardynose dalyvaudavo ir klebonas Vaclovas Ramanauskas. Jis dar ir pakrikštydavo vaikus.

1985 m. dalyvauta rajono liaudies tradicijų konkurse ir užimta pirmoji vieta.

1985 m. agitmeninių brigadų konkurse Veprių kultūros namų agitbrigada „Ralis – 85“ laimėjo pirmąją vietą ir vyko į zoninį konkursą Šakiuose (vadovė R. Pakėnienė).

Veprių kultūros namų pagyvenusių moterų ansamblis. Deklamuoja kultūros namų direktorė Regina Pakėnienė

Vienu metu Vepriuose buvo net trys agitbrigados (Kultūros namų, Vaikų darželio ir Žemės ūkio mokyklos). Jos išskeldavo visus negerumus į viešumą.

1986 m. rajono agitbrigadų konkurse Veprių kultūros namų agitbrigada laimėjo pirmąją vietą ir vyko į zoninį konkursą Lazdijuose. Meno vadovas M. Matorka buvo apdovanotas kaip geriausias muzikinės dalies vadovas. Vaikų lopšelio-darželio agitbrigada laimėjo trečiąją vietą.

1987 m. rajono garbę gynė vepriškiai, nes į rajoninę satyros šventę atvyko net keturi kolektyvai iš Veprių apylinkės. Sližių zoninių kultūros namų agitbrigada „Kolūkietiška radijo laida“ (vad. A. Verenienė ir S. Novikienė) pelnė pirmąją vietą. Veprių kultūros namų agitmeninė brigada „Persitvarkymo keliu“ (vad. R. Pakėnienė) pelnė prizą už geriausią antialkoholinės temos sprendimą. Veprių vaikų lopšelio-darželio agitbrigada „Žnybk, kur skauda“ pagirta už naujų formų ieškojimą. Veprių vidurinės profesinės technikos mokyklos agitbrigada „Kino panorama – 87“ (vad. A. Šimatonis) apdovanota už aktualiausią tematiką.

R. Pakėnienė su Vaiva Uselyte iškilmingų vardynų metu

Auksinės Janinos ir Juozo Sereikų vestuvės. 1991 m.

*Atidaromi naujieji
Veprių kultūros
namai. 1985 m.*

Agitbrigadose dalyvavo: Vincas Lukša, Ginatas, Viktoras Kevelkšta, Rimas Razumas, Rimas Pakulnis, Vytautas Medonas, Lionė Šimatonienė, Eugenija Dobilienė, Dalia Urbonienė, Zita Ramonaitė, Rimas Jurevičius, Antanas Čekauskas, Virgis Balionis, Roma Petrikonienė, Irutė ir Danutė Žilinskaitės, Laima Blauzdienė, Regina Daugėlienė, Rūta Dubauskaitė ir kt.

1985 m. Vepriuose atidaromi nauji Kultūros namai.

1985 ir 1986 m. Veprių kultūros namai pripažįstami absoliučiai geriausiais rajone.

Vyksta renginiai, skirti visų amžiaus grupių gyventojams (vaikams, jaunimui, suaugusiesiems).

Statomi spektakliai vaikams: „Kaip genys eglę kirto“, „Kiškio pyragėlis“, „Dovana“, „Liepsnojanti kriaušė“, „Kuršiukas“ (režisuoja R. Pakėnienė). Janina

Veprių apylinkės delegacija rašytojo Petro Vaičiūno gimtinėje Piliakalnio k. Priekyje su gėlių puokšte stovi Teofilė Vaičiūnienė. 1988 m.

*Susitikimas su aktore
Teofile Vaičiūniene
(iš dešinės):
L. M. Jankeliūnienė,
T. Vaičiūnienė,
R. Pakėnienė*

Piliponienė su Profesinės technikos mokyklos moksleiviais pastato „Robiną Hudą“ ir „Sniego karalienę“.

Vyksta jaunimo šokių vakarai, kurių metu demonstruojami animaciniai filmukai. Kiekvieną dieną rodomi kino filmai (kino mechanikas Kazys Gudavičius).

Rengiami susitikimai su žymiais žmonėmis: aktorais N. Oželyte, G. Baikštyte, Teofile Vaičiūniene, rašytojais V. Misevičiumi, J. Grušu. Prie šių susitikimų rengimo prisideda knygos bičiulių klubo „Mokas“ nariai (vad. L. M. Janke-liūnienė). Klubo nariai organizuoja įvairias pažintines keliones, pvz., išvyką į P. Vaičiūno gimtinę.

Paruošiama liaudies meistrės A. Morkūnienės paroda. Vyksta palydų į pensiją vakaronės (padeda moterų taryba), mechanizatorių, kombainininkų palydos į laukus, Pirmosios vagos šventė, pabaigtuvės, jaunuolių palydos į armiją, teatralizuotos Neptūno, Derliaus šventės. P. Vaičiūno 95-ųjų gimimo metinių minėjimas, skaitomos įvairios paskaitos „Vaišių kultūra“ (G. Šiaulienė), „Gamta – visų turtas“ ir kt. Sėkmingai naudojamos vietiniu radijo mazgu – pranešama apie renginius, repeticijas, keliones, skaitomos paskaitos, transliuojami įvairūs minėjimai, saviveiklininkų koncertai. Daug įvairių renginių antialkoholine tema – teminių vakarų, paskaitų, pokalbių. Taip pat vyksta teminiai vakarai: „Veprių krašto legendos“, „Atrišau juokų maišelį“, „Poezija mano gyvenime“, „Pagarba rankoms, auginančioms duoną“, „Dainuoju Lietuvą“, „Tautosakos lobiai“, „Pabaigtuvių vainiko prasmė“ ir kt.

Lapkričio pirmą dieną visada rengiamas mirusiųjų pagerbimas Veprių kapinėse. Jame dalyvauja daug vepriečių. Skaitomos eilės. Po minėjimo uždegamos žvakutės ir kapinės paskęsta liepsnelių jūroje.

1988 m. pastatyta J. Žentelio skulptūra „Labora“.

1987–1993 m. meno vadove dirba Rima Šešplaukytė. Ji suburia vaikų, jaunimo ir suaugusiųjų liaudies šokių kolektyvus. Įdomi suaugusiųjų šokių kolektyvo susikūrimo istorija. Janina Akstinavičienė ir Aldona Brukštienė tiesiog ėjo per miestelio trobas ir visus kalbino eiti šokti. Taip ir surinko. Metams bėgant šokėjai keitėsi. Vieni ateidavo, kiti išeidavo. Šoko šie vepriškiai: Simas ir Eugenija Dobilai, Gediminas ir Ona Zareckai, Irena Žižienė, Juozas Gaidulevičius, Gediminas

*Šoka Veprių
kultūros namų
šokėjai. Apie 1989 m.*

*Veprių kultūros
namų muzikantai
(iš kairės):
Virginijus Razumas,
Albinas Zaranka,
Linas Dubauskas,
Virginijus Balionis.
Apie 1988 m.
VM-2968*

Rinkevičius, L. M. Jankeliūnienė, Monika Češūnienė, Aleksas Sakalauskas, Viktoras Krasauskas, Vytautas Akstinavičius, Roma Ratautienė, Birutė ir Juozas Palaimai, Vytautas Nanartavičius, Irena Bielinienė, Vincas Lukša, Regina Starkevičienė, Dalia Lapkienė, Laima ir Petras Sauliūnai, Rimas Zaranka, Irena Dambrauskienė, Algimina Uselienė. Buvo pastatyti šie šokiai: „Trepšis“, „Uolinderis“, „Dirižablis“, „Rugeliai“, „Mainytinis“, „Dribkus“, „Patrepsėlis“ ir kt.

Dar reikėtų paminėti etnografinį ansamblį. Jame dainavo (apie 1985–1987 m.): S. Kuodienė, J. Piliponienė, J. Musnickienė, V. Ramonienė, M. Ramonienė, J. Razumienė, D. Stulgaitienė, J. Milkevičienė, J. Žentelis, A. Šimatonis, M. Ketvirtienė, K. Sarapiniene, Aučiūnienė.

Vykdamo Pergalės dienos minėjimai karių kapinėse. Į minėjimą sukviesdavo karo veteranus, atvykdavo žuvusių karių giminės.

Daug dėmesio buvo rodoma eiliniam žmogui, kolūkiečiui. Per radijo mazgą jie būdavo sveikinami įvairių sukakčių progomis, važiuodavo ir į namus pasveikinti. Gimus naujagimiui sveikindavo kolūkis, apylinkėje vykdavo vardynas.

Nebuvo nė vienos šeimos, kuri nebūtų aplankyta, jei šeimoje nelaimė. Tai didelis Stepono Jankeliūno nuopelnas.

Galbūt todėl žmonės noriai dalyvaudavo renginiuose, saviveikloje. Kai reikėdavo važiuoti į apžiūras, kartais vykdavo trimis autobusais. Visi stebėdavosi, kad toks gausus saviveiklininkų būrys. Saviveiklininkai važiuodavo koncertuoti ir į kitas apylinkes bei miestus. Kviesdavo į premjeras, spektaklius Kauno muzikinis teatras, šefavęs kolūkį nuo 1970 m. Teatre vepriečiams buvo skirta A. Smetonos ložė. Kiekvienas didesnis renginys buvo filmuojamas. Filmuodavo G. Namestnikovas.

1986 m. įkurtas moksleivių klubas „Atžalynas“. Jam vadovavo R. Pakėnienė. Klubo veikloje dalyvavo Veprių vidurinės ir Profesinės technikos mokyklų moksleiviai. Klubas vienijo moksleivius, besidominčius menu, knyga, muzika, liaudies tradicijomis, norinčius bendrauti su bendraminčiais. Užsiėmimų metu vykdavo įvairūs susitikimai su menininkais, knygų aptarimai. Buvo kviečiami iš įvairių kelionių sugrižę žmonės, kad pasidalytų išpūdžiais.

1984 m. paskelbtas eilėraščių konkursas apie žemę, žemdirbį, žmogaus triūsą. Viena iš konkurso iniciatorių buvo L. M. Jankeliūnienė, taip pat Regina Pakėnienė. Idėjai pritarė kolūkio valdžia ir visuomenė. 1984 m. premija įteikta poetui Juozui Macevičiui už eilėraščių „Tėvyne“. Eilėraščių rinko patys žemdirbiai, jie rašė laiškus ir pasisakė už nuoširdų, paprastą, suprantamą eilėraščių. Be J. Macevičiaus, savanoriškosios Knygos bičiulių draugijos diplomus pelnė Alma Karosaitė („Kaimo mokytoju“) ir Stasė Lygutaitė-Bucevičienė (eilėraštis „Lietuvai“). „Žydinčios vyšnios šakelės“ prizo autorius – veprietis menininkas Viktoras Žentelis.

1985 m. prizas įteiktas poetui Justinui Marcinkevičiui už eilėraščių „Lopšinė gimtinei ir motinai“. Diplomantais tapo A. Drilinga (eil. „Nusilenk savo žemei“), Vincas Giedra (eil. „Kaime gimtinės“), A. Guščinas (eil. „Mano žemė“), P. Keidošius (eil. „Gimtinės peizažas“), J. Nekrošius (eil. „Paukščiai į aušrą skrenda“), A. Šimkus (eil. „Gimtinei“). Šventė vyksta naujuosiuose Veprių kultūros namuose. Po oficialios dalies koncertuoja saviveiklininkai. Koncerto metu uždainuojama Just. Marcinkevičiaus „Lopšinė gimtinei ir motinai“, dainai pritarė pilnutėlė salė vepriečių.

1986 m. laureatu išrenkamas Jonas Strielkūnas (eil. „Atsisveikinimas su motina“). Diplomantais tampa Mykolas Karčiauskas, Vytautas Rudokas ir Jonas Šiožinys.

1987 m. laureatas – Eduardas Mieželaitis (eil. „Genealogijos medis“). Veprių kultūros namų svečių knygoje E. Mieželaitis įrašė: „*Kol gyvas nepamiršiu puikios „Žydinčios vyšnios šakelės“ šventės. Tai poezija. Tai grožis! Ačiū už įkvėpimą.*“ Diplomantais tapo R. Graibus, P. Raščius ir P. Keidošius. Šventėje dalyvavo rašytojas K. Marukas.

1988 m. laureatas – Vacys Reimeris.

1989 m. laureatas – Jonas Jakštas. Diplomantas – Antanas Drilinga.

1991 m. laureatas – Bernardas Brazdžionis. Dalyvavo J. Andrijauskas, S. Navickas, K. Saja. Šis konkursas buvo paskutinis.

2003 m. ūkininko S. Jankeliūno, laikraščio „Ūkininko patarėjas“ vyr. redaktoriaus V. Neverdausko ir Lietuvos žemės ūkio rūmų vadovo J. Ramono dėka konkursas atgaivintas. Laureate tapo B. Lengvenienė (eil. „Dar anksti“). Diplomantai: A. Cimbolaitis, G. Stankaitis, A. Šerelis ir A. Šarkelė.

*Kolūkio pirmininko
pavadootoja kultūrai
Aldona Brukštienė
laureato juosta
apjuosia poetą
Eduardą Mieželaitį.
1987 m.*

1989 m. laisvės vėjo dvelksmas jaučiamas ir Kultūros namų darbuose. Vyksta teminiai vakarai: „Tėvynės varpai“ (skirtas V. Kudirkos „Varpo“ 100-mečiui), „Jau saulelė vėl atkoptama budina svieta“ (K. Donelaičio 275-osioms metinėms), „Istorija ir tiesa“, Vaižganto 120-ųjų gimimo metinių minėjimas. Iškilmingai minima Vasario 16-oji, apylinkės aikštėje rengiamas mitingas Gedulo ir vilties diena prisiminti. Ruošiamos tremtinių vaikų sutiktuvės. Organizuojama bendra išvyka į Baltijos kelią. Prie šios veiklos prisideda A. Brukštienė, V. Lukša, V. Ramanauskienė.

Pastatomi spektakliai vaikams: „Lapė karalienė“ ir „Pas pasaką“ – režisuoja R. Šešplaukytė.

Keletas žodžių apie direktorę Reginę Pakėnienę. Tai buvo veržlus, iniciatyvus, mokantis bendrauti, suburti žmogus. Ji rašė vakaronių, įvairių švenčių, agitbrigadų scenarijus. Juose daug jos eiliuotų posmų. Regina sukūrė nuostabių eilėraščių (jie išleisti 2004 m. knygelėje „Paslėpsiu tave nuo pasaulio“). Ji mylėjo Veprių kraštą, jo žmones, net ir sunkiai sirgdama dirbo, kol pajėgė. Regina Pakėnienė mirė 1994 m. sausio 5 d. Palaidota Vepriuose.

Nuo 1990 iki 1995 m. Veprių kultūros namų direktore dirbo A. Brukštienė, meno vadove – R. Šešplaukytė. Estradiniam ansambliui vadovavo Sigitas Lapka, kaimo kapelai – E. Ratautas.

Ir toliau puoselėjamos senosios tradicijos, kuriamos naujos. Bendradarbiaujama su bažnyčia, seniūnija, bendrovėmis, Carito organizacija. Ruošiamas kardinolo Vincento Sladkevičiaus sutikimas. Sutikimą organizuoja S. Jankeliūnas, klebonas Vaclovas Ramanauskas, J. Akstinašienė, A. Brukštienė, O. Krikščiūnaitė.

Per Atvelykio šventę svečiuojasi Stefa Navardaitienė ir Birutė Petrikytė. Vaikams statomi spektakliai: K. Kubilinsko „Strakaliukas ir Makaliukas“, „Aukso obuolys“. Režisuoja R. Šešplaukytė. 1991 m. pastatomos „Trys mylimos“ pagal Žemaitę. Režisuoja J. Piliponienė ir A. Brukštienė. Vaidino: R. Šešplaukytė, Algis Dalinkevičius, Valė Jurevičienė, Vidmantas Bitėnas, Irena Bikulčienė.

Vyksta sodybų apžiūra „Grožio spindulys“. Jos metu renkama gražiausia apylinkės sodyba, apdovanojami jos savininkai.

1992 m. saviveiklininkai dalyvavo televizijos laidoje „Po savo stogu“. Laidą vedė P. Šležas. Važiavo kaimo kapela, šokių kolektyvai, etnografinis ansamblis. Vežėsi naminės duonos, pyragų, sūrių. Dar ir dabar važiuosieji prisimena, kad „buvo televizijoje“.

Nuo 1990 m. Sigitas Lapka vadovauja estradiniam ansambliui „Pirmas aukštas“. Solistai buvo Inga Bondzinskaitė ir Andrius Kizlaitis. Grojo Balandis – gitara, S. Lapka – gitara, G. Gudavičius – būgnais. Dar grojo merginos iš Upninkų. Ansamblis dažnai koncertuodavo miestelio gyventojams. Gyvavo iki 1993 m.

Toliau puoselėjamos 1975 m. atgaivintos ir kasmet iki šiol švenčiamos Joninių šventės. Joninės vyksta Veprių šile, prie ežero. Šventės vieta (nuo 1986 m. Veprių hipodromas) papuošiama ažuolo lapų vainikais, sveikinimais Jonams ir Janinoms. Šile įvedamas apšvietimas, radiofikuoja. Kol dar nebuvo hipodromo, pastatydavo ir uždengdavo sceną, suolus.

Šventės pradžią skelbdavo kviesliai, jodami ant žirgų per miestelį ir kviesdami visus į šventę. Atjoję į vietą skelbdavo Joninių šventės pradžią, skaitydavo raportą ir įteikdavo jį apylinkės pirmininkui. Kvieslius lydėdavo išpuoštoje karietoje grodama kaimo kapela. Ji grodavo ir keliant šventės vėliavą.

Šventės pradžioje pagerbiami Jonai ir Janinos. Jie sukviečiami į sceną, puošiami ažuolo vainikais, jiems įteikiami suvenyrai. Po to prasideda įvairios sportinės žaidynės: žirgų lenktynės, jojimas, dviratininkų, motociklininkų ir automobilių lenktynės, sunkumų kilnojimas, virvės traukimas, plaukimas valtimis. Atrakcionai: lipimas į stulpą, puodynės daužymas, bėgimas maiše, įvairūs atrakcionai vaikams. Sportinių varžybų ir atrakcionų laimėtojai apdovanojami.

Po varžybų vyksta koncertinės programos. Dažniausiai pirmi koncertuoja Kauno muzikinio teatro artistai. 1990 m. per Jonines paminėtas Kauno muzikinio teatro ir S. Nėries kolūkio draugystės dvidešimtmetis. Vėliau apylinkės savivei-

Kalėdinė vakaronė kultūros namuose (iš kairės):

A. Brukštienė, J. Žentelis, S. Jankeliūnas,

Veprių klebonas Vaclovas Ramanauskas,

J. Akstinavičienė, V. Akstinavičius, S. Dobilas

*Joninių akimirkos
Kalba Veprių seniūnė Janina Akstinavičienė*

Šoka mergaičių ritminių šokių grupė

klininkai veda tautinį vakarą, įtraukia visus norinčius šventės dalyvius. Dainuojamos dainos, šokami šokiai, dega Joninių laužai. Vienas iš ypatingiausių šventės momentų – paparčio žiedo ieškojimas. Jaunimas šoka, linksminasi iki ryto.

Šventės metu veikia loterija, prekiauja prekybininkai. Organizuoja Jonines visi kartu: abeji kultūros namai, apylinkė, kolūkis.

Dabartinais laikais sumažėjo sportinių varžybų (nebeliko motociklų, automobilių lenktynių). Šventei vis sunkiau rasti lėšų. Tačiau ji vyksta kasmet. Randa rėmėjų, pagerbiami Jonai ir Janinos, organizuojamos sportinės varžytuvės, atrakcionai vaikams, rengiamas aukcionas, veikia būrimo salonas, koncertuoja saviveikliniai kolektyvai, ieškoma paparčio žiedo, dega Joninių laužai. Šventę organizuoja Veprių seniūnija, abeji kultūros namai, kaimo bendruomenės, paremia vietiniai verslininkai.

2004 metais pirmąkart Joninių nebuvo. Prieš pat šventę mirė ilgametė Joninių puoselėtoja, rėmėja ir organizatorė, Ukmergės rajono merė vepriškė Janina Akstinavičienė. Iš pagarbos velionei Jonines praleidome rimtyje. Tačiau Jonai ir Janinos neliko pamiršti. Visus juos aplankėme, pasveikinome.

1993 m. organizuojama Šv. Valentino šventė. Ši šventė tapo jaunimo mėgstama.

Nuo 1993 m. meno vadove pradeda dirbti A. Uselienė. Ji režisuoja vaikų spektaklius: „Raudonkepuraitė“, „Žaislų paradas“, inscenizaciją „Pelėda“, taip pat vadovauja šokių kolektyvui.

1993–1994 m. skaitomas paskaitų ciklas apie sveiką gyvenimo būdą. Paskaitas skaito gydytoja Manefa Nikitina.

Organizuojama Kaziuko mugė. Apie ją šiek tiek plačiau. Prieš mugę kalbamasi su žmonėmis, raginama joje dalyvauti. Apylinkės gyventojai atveža į mugę įvairių namudinių gaminių: pintų, molinių, medžio dirbinių, namų apyvokos gaminių, namuose gamintų maisto produktų, medaus. Be to, sueina apsipirkti prekių, atvežtų iš kitur (knygų, verbų, audinių), paragauti įvairių gardumynų. Į mugę renkamsi ne vien dėl prekybos. Ateinama pabendrauti, pasidžiaugti pavasariu, pasiklaudyti saviveiklininkų koncerto. Šventės metu pasveikinami Kaziukai ir Kazytės, vyksta koncertas. Po koncerto laisvoji programa: kas pirsks, kas prekiaus, kas pasišoks grojant kaimo kapelai, kas bufete skanaus įvairių gėrybių.

Švenčiamos vaikystės šventės, rengiamos „Beždžioniukų diskotekos“, įvairios popietės vaikams. Taip pat švenčiamos valstybinės šventės, Šv. Kalėdos, Šv. Velykos, Atvelykis, Motinos diena. 1995 m. organizuotos „Gaidžių peštynės“, kraštiečio P. Galaunės 105-ųjų gimimo metinių minėjimas, rajono kaimo muzikantų ir kapelų šventė „Grok, harmonika“.

Plačiau norisi papasakoti apie Derliaus šventes. Kolūchio laikais jos buvo masinės, teatralizuotos. Atgimimo laikais šventė įgijo kitokią pobūdį. Vyksta Kultūros namuose. 1994 m. šventėje dalyvavusi Veprių žemės ūkio mokykla demonstravo savo išaugintas daržoves, namų ruošos būrelis pateikė įvairiausių gardumynų. Vadovės – dėst. Onutė Butėnienė ir L. Mišeikienė. Parodoje puikavosi Danutės ir Vytauto Nanartavičių darže išaugintas 24,5 kg moliūgas. Šventę pradėjo Dėdės Derliaus (Stasys Guobis) karnavalas, koncertavo saviveiklininkai, apdovanoti gražiausių sodybų savininkai.

Visos šventės yra gausiai lankomos, žmonės noriai dalyvauja renginiuose, saviveikloje.

Aldona Brukštienė, kultūrinį darbą dirbusi didesnę savo gyvenimo dalį, 1995 m. rugpjūtį išėjo į užtarnautą poilsį. Tačiau į ją visada galima kreiptis pagalbos, patarimų. Ji tebedainuoja etnografiniame ansamblyje.

Nuo 1995 m. Veprių kultūros namų direktore dirba Rasa Šimonienė. Toliau puoselėjami tradiciniais tapę renginiai: Vasario 16-osios minėjimai, Laisvės gynėjų pagerbimai, Gedulo ir vilties dienos minėjimai, Joninių šventės, velykiniai, kalėdiniai renginiai, Užgavėnės, Derliaus šventės, renginiai vaikams.

Nė vienas didesnis renginys neapsieina be Edvardo Ratauto vadovaujamos kaimo kapelos. Šį darbą Edvardas dirba nuo 1967 m. Nuo 1980 m. kapela apsistojo Kultūros namuose. O kiek keliauta su kapela! Kasmet dalyvauta Ukmergės rajono kaimo kapelų šventėje „Grok, armonika“ (kartu su senjorų šokių kolektyvu). Groti Utenoje, Trakuose, Vilniuje, Panevėžyje ir kt. Muzikantai keitėsi, tačiau branduolys yra išlikęs tvirtas jau daugelį metų. Veprių kultūros namų kaimo kapelos buvę ir esami muzikantai: Edvardas Ratautas, Virginijus Balionis, Romas Dambrauskas, Sigitas Lapka, Jonas ir Jurgis Ženteliai, Jurga Ratautaitė, Juozas Bartkevičius, Albinas Zaranka, Gintas Gudavičius, Žilvinas Zukas, Stasys Butkevičius, Meinardas Bagdonavičius, Rūta Karietaitė, Justina Butkevičiūtė.

Tebegyvuoja etnografinis ansamblis. Jam yra vadovavęs Jonas Žentelis, o šiuo metu vadovuoja A. Uselienė. Ansamblio dainos skamba visuose mažesniuose

Derliaus šventė Vepriuose. Kalba Dėdė Derlius (aktorius Stasys Guobis). Šalia stovi viršaitė Nijolė Dilienė

Veprių kultūros namų kapela kapelių šventėje Ukmergėje. Sėdi (iš kairės): Albinas Zaranka, Linas Dubauskas, Virginijus Balionis. Stovi (1-as iš dešinės) kapelos vadovas Edvardas Ratautas. 2003 m.

Veprių kultūros namų etnografinis ansamblis. Sėdi (iš kairės): Onutė Butėnienė, Jadvyga Razumienė, Ona Kuliešienė; stovi: Nijolė Bondzinskienė, Algimina Uselienė, Irena Bikulčienė, Jonas Žentelis, Janina Piliponienė, Aldona Rinkevičienė, Vincas Lukša, Genė Bogdienė. Apie 2002 m.

Vaičių dramos kolektyvas, suvaidinęs S. Gedos „Kaip kiškis vilko namus sergėjo“.
Pirmoje eilėje
(iš kairės): Eglė Unčiurytė, Martynas Šimonis, Vaida Utkaitė, Mantas Šimonis, Gustė Unčiurytė, Ingrida Pečiukaitytė; stovi
(iš kairės): Birutė Pranaitytė, vadovės Algimina Uselienė ir Rasa Šimonienė, Paulius Pranaitis.
 2003 m.

se ir dideliuose renginiuose. Dainuojamos lietuvių liaudies dainos, o kai reikia, Birutė Palaimienė ima akordeoną ir dainuojamos populiarios pramoginio stiliaus dainos. Ansamblyje yra dainavė ir tebedainuoja: Onutė Butėnienė, Elena Jovaišienė, Jadvyga Razumienė, Aldona Rinkevičienė, Nijolė Bondzinskienė, Irena Bikulčienė, Lionė Šimatonienė, Jadvyga Deinienė, Ona Kuliešienė, Genė Bogdienė, Gražina Bartkevičienė, Bronė Ančerytė, Vida Mockienė, Dalia Guobienė, Laima Davidonienė, Birutė Palaimienė, Elena Pečiulienė, Aldona Brukštienė, Algimina Uselienė, Marytė Narušienė, Stasys Šikšnys, Vincas Lukša. Daug lietuvių liaudies dainų išmokė Jadvyga Razumienė.

Naujametinėms šventėms kasmet statomi vaikų dramos kolektyvo spektakliukai (vadovės – Rasa Šimonienė ir Algimina Uselienė). Suvaidinta: „Daktaras Aiskauda“, „Vilkas ir septyni ožiukai“, B. Pūkelevičiūtės „Kalėdų dovana“, K. Kubilinsko „Senio šalčio rūmuose“, A. Karosaitės „Šilėnų šarkos šokoladas“, A. Kairaitienės „Kiškių nuotykių Naujųjų metų išvakarėse“, „Kalėdų dovana stirniukui“, V. Rudoko „Katinėlio ir gaidelio trobelėje“. Nuo 2002 m. kolektyvas kasmet dalyvauja rajono vaikų teatro šventėje Krikštėnuose. Esame pastatę G. Germanavičienės „Vėjo botagą“, S. Gedos „Kaip kiškis vilko namus sergėjo“, E. Ignatavičiaus „Lapę karaliene“. Pasirodome visada sėkmingai.

1997 m. Veprių kultūros namai konkurse „Geriausieji kaimo kultūros namai“ laimėjo antrąją vietą, o 1998 m. – pirmąją vietą.

1997 m. išspūdingai šventėme šokėjų kolektyvo dešimties metų jubiliejų. Buvo sukviesti visi buvę šokėjai, buvusi vadovė R. Šešplaukytė, kolektyvą subūrusios J. Akstinavičienė ir A. Brukštienė. Sulaukėme svečių iš Ukmergės kultūros centro.

Nuo 1998 m. Derliaus šventę pakeitė vakaronė „Po rudens darbų“. Ji tapo tradicinė. Vakaronės metu apdovanojame gražiausių sodybų savininkus, koncertuoja saviveiklininkai, veikia įvairūs atrakcionai. Nuo 2000 m. vakaronės metu rengia-

Veprių dramos mėgėjai, suvaidinę K. Čiplio-Vijūno „Čigonėlė nemeluoja“.
Stovi (iš kairės): Alma Aleknavičienė, Rimas Jurevičius, vadovė Rasa Šimonienė, Irena Žižienė; priekyje Jonas Povilavičius ir Marytė Butkevičienė. 2002 m.

me patiekalų konkursus. Miestelio gyventojai mielai juose dalyvauja, prigamina įvairiausių patiekalų, dalijasi receptais. Esame vakaronės metu žiūrėję filmuotą medžiagą apie Veprių gyvenimą, įvairius susibūrimus, šventes.

Nepamirštamos vepriečių Užgavėnės. Jau nuo ryto visur tik ir šmėkščioja „čigonai“, „žydukai“ ir kiti persirengėliai. Vėliau miestelio centre uždegame didelį laužą, sudeginame Gavėną. Vyksta Kanapinio ir Lašininio kova, atrakcionai. Daug dėmesio sulaukia aukcionas, kuriame perki „nežinai ką“. O nusipirkti galima svogūnų pynę, stiklainį konservuotų agurkų, lašinių paltį ar... kiaulės uodegą. Vėliau šokama, dūkstama, laistomasi vandeniu.

1999 m. saviveiklininkai koncertuoja Vilniaus mokytojų namuose. Vyksta Veprių seniūnijos pristatymas. Dalyvauja kaimo kapela, šokėjai, popmuzikos choras.

2000-ieji buvo sutinkami miestelio centre, prie šventinio laužo, grojant kaimo kapelai. Šis Naujųjų sutikimas visiems labai patiko. Štai vėl nauja tradicija: dabar kasmet per Naujųjų metų sutikimą renkames miestelio centre, uždegame didelį laužą ir kartu su Kalėdų seneliu linksminamės, šokame, leidžiame fejerverkus. Šią tradiciją palaiko ir padeda organizuoti Veprių seniūnijos seniūnė Dalia Urbonienė.

2000 m. susiburia suaugusiųjų mėgėjų teatras. Pastatoma K. Sajos pjesė „Tas, kur gerai daro“, po metų P. Petliuko „Neatmezgamas mazgas“, vėliau – K. Čiplio-Vijūno komedijos „Čigonėlė nemeluoja“, „Karčema“, „Dudki“, intermedija „Turgus“. Su spektakliais dalyvaujame saviveiklinių teatrų šventėje „Klėtėlė“ Dėltuvoje. Buvę ir esami artistai: Marytė Butkevičienė, Dalia Guobienė, Genutė Razumienė, Irena Žižienė, Alma Aleknavičienė, Jadvyga Deinienė, Janina Pečeliūnienė, Bronė Ančerytė, Rimas Jurevičius, Rimas Zaranka, Jonas Povilavičius, Petras Markevičius, Vincas Lukša. Kolektyvo vadovė Rasa Šimonienė.

Nuo 2001 m. kasmet rengiame rajono kaimo kultūros namų jaunųjų šokėjų, muzikantų ir dainorėlių šventę. Turime susikūrę šventės emblema, suvenyrų. Į šventę susirenka apie 200 vaikų iš įvairių Ukmergės rajono kampelių. Ši šventė skirta Motinos dienai ir vepriškių yra mėgstama.

Tebegyvuoja nuo 1994 m. susibūrusi merginų ritminių šokių grupė. Jos vadovė – Vaiva Uselytė. Merginos kuria šokius, parenka muziką, dalyvauja beveik kiekvienoje šventėje. Šiuo metu yra dvi šokėjų grupės, vienoje šoka dešimt, kitoje – penkios merginos. Kasmet parengiami bent keli šokiai. Sėkmingai dalyvaujama rajono šokėjų šventėje. Pelnytas geriausių vardas.

Džiugiai nuteikia kameriniai renginiai, kuriuos rengiame Veprių seniūnijos salėje. Juos organizuojame kartu su seniūnijos bibliotekos darbuotojais, kaimo bendruomenės nariais. Surengėme Janinos Augūnienės, Kazimieros Kevelkštienės nėrinių, Romo Šaulio, Viktoro Krasausko fotografijos darbų, Dovilės Čivaitės karpinių, V. Mackevičiaus tapybos darbų parodas. Gėrėjoms Aukštesniosios verslo mokyklos moksleivių ir darbuotojų rankdarbių paroda bei drabužių kolekcijų demonstravimu, Veprių vidurinės mokyklos moksleivių velykinių rankdarbių parodėle. Taip pat surengėme Veprių krašto auksarankių, medžioklės trofėjų parodas.

Tikra atgaiva širdžiai tampa įvairūs susitikimai, knygų pristatymai. Rengėme almanacho „Eskizai“ pristatymą vepriečiams, literatūrinę popietę Reginos Pakėnienės atminimui, susitikimą su vienuole A. Kėzyte ir jos knygos „Esame nenaudingi tarnai“ pristatymą, susitikimą su rašytojo K. Maruko šeima ir jo knygos „Apmaš-

Veprių kultūros namų mergaičių ritminių šokių grupė. Stovi (iš kairės): Algimina Uselienė, Viktė ?, Sandra Gvozdaite, Vilma Urbonaitė, Birutė Pranaitytė, Jovita Balionytė, Ligita Davidonytė, Sandra Aučiūnaitė, Aura Razumaitė, Rima Dambrauskaitė, vadovė Vaiva Uselytė. 2001 m.

tymai prie Šventosios“ pristatymą, R. Pakėnienės poezijos knygelės „Paslėpsiu tave nuo pasaulio“ pristatymą. Susitikome su Emilijos Pliaterytės atminimo draugija, susitikime buvo pristatyta E. Liegutės knyga „Emilija Pliaterytė“.

Parodų, susitikimų metu žmonės sužino, pamato daug naujų dalykų, gali įsigyti knygų, pabendrauti su parodų autoriais, rašytojais, visuomenėje žinomais žmonėmis. Vepriškiai pamėgo šiuos renginius, noriai juose lankosi, domisi.

Įvairias popietes, konkursus vaikams rengiame bibliotekoje kartu su bibliotekos vedėja Alma Aleknavičiene. Tai piešinių konkursai „Piešiu gimtinę“, „Mano pasaka“. Popietės Knygnešio dienos paminėti metu rodėme lėlių teatro spektakliukus vaikams „Kirmėliukas ir knyga“, „Enciklopedija“. Vaikams patiko „Advento papročių ir burtų“, patriotinė „Aš – Lietuvos pilietis“ popietės. Jie aktyviai dalyvavo konkurse „Dovana Kalėdų seneliui“. Ir vaikų, ir suaugusiųjų mėgstama „Margučių šventė“.

2002 m. surengėme kraštiečių susitikimą.

1999 m. Veprių žemės ūkio mokykloje Antanas Šimatonis subūrė kaimo kapelą „Subatėlė“. Vedami didelio noro ir entuziazmo visi repetavo, siuvosi drabužius. Kapela daug koncertavo. Kapelos dalyviai: Linas Dubauskas, Virginijus Balionis, Juozas Bartkevičius, Stasys Šikšnys, Vytautas Medonas, Nijolė Bondzinskienė, Lionė Šimatonienė, Algimina Uselienė, Valė Gražienė, Laima Bartkevičienė, Gražina Bartkevičienė, Antanas Šimatonis. Vadovui A. Šimatoniui susirgus kapela iširo.

Kultūrinis gyvenimas Vepriuose visada buvo ir yra aktyvus. Kultūros darbuotojai, entuziastai stengiasi, kad renginiai būtų kuo įvairesni, įdomesni. Visada sulaukiame pagalbos iš Veprių parapijos klebono Bronislovo Gimžausko, Veprių miestelio vyr. bibliotekininkės Almos Aleknavičienės, Veprių seniūnės Dalės Urbonienės, Veprių kaimo bendruomenės ir jos pirmininko Vinco Lukšos, verslininkų Alės ir Gedimino Jurgaičių, Sergėjaus Nikitino, Viktoro Krasausko, Broniaus Zarecko, VO „SOS Vepriuose“ vadovo Romo Šaulio.

Rašant straipsnį naudotasi šių Veprių miestelio gyventojų prisiminimais: Janinos Augūnienės (gim. 1925 m.), Irenos Bikulčienės (gim. 1938 m.), Genės Bogdienės (gim. 1934 m.), Aldonos Brukštienės (gim. 1934 m.), Onos Juodienės (gim. 1926 m.), Kazimiero Lukoševičiaus, Janinos Lukoševičiūtės, Zofijos Lukoševičiūtės (gim. 1920 m.), Janinos Milkevičienės (gim. 1920 m.), Janinos Musnickienės (gim. 1926 m.), Janinos Pilipovienės (gim. 1929 m.), Marijonos Traskauskienės (gim. 1929 m.), Algiminos Uselienės (gim. 1952 m.), Jono Žentelio (gim. 1929 m.).

Koplytstulpis „Baltas kryžius“

Jonas Žentelis

Koplytstulpis „Baltas kryžius“. A. Petrašiūno nuotr. 2003 07

Ką tik nuo Ukmergės pusės įvažiavus į Vėprių miestelį, prie Deltuvos–Veprių kelio, stovi balto mūro koplytstulpis kampu į kelią. Koplytstulpis, kaip manoma, pastatytas Baro konfederacijos 1772 metų įvykiams atminti. Vienas iš Baro konfederacijos iniciatorių Lietuvoje buvo Simonas Kosakovskis.

Kryžius kadaise turėjęs labai gražaus darbo Kristaus kančią su pakeltomis į viršų akimis. Ant stogo buvęs mažas bokštelis netaisomas nugriuvo. Klebono Janulevičiaus rūpesčiu apibyrėjęs tinkas buvo užglaistytas, bet pataisymai greit nubyrėjo ir koplytstulpis stovėjo apšiupėjęs. 1925 metais klebono Girskio rūpesčiu tinkas atnaujintas, bet 1926 m. liepos 26 d. griaustinis sudaužė Kančią. Po metų klebonas Mirskis parūpino naują, tik perpus mažesnę ir menkesnės meninės vertės Kančią (autorius nežinomas). Buvo įtaisytas perkūnsargis.

Reikia manyti, kad koplytstulpį pastatydino vienas iš Veprių dvaro savininkų, prijautęs konfederatams, o gal ir rėmęs jų užmojus kaip nors apginti Žečpospolitą nuo gresiančios Rusijos invazijos.

Sovietmečiu platinant ir asfaltuojant vieškelius, kelininkams kilo noras koplytstulpį, kaip trukdantį kelio remontui, nugriauti, bet jį išgelbėjo paminklo-saugininkai įtraukdami į Respublikinį saugotinų architektūros paminklų sąrašą.

Apie 1978 m. nuo kryžiaus koplytstulpyje buvo nuimta restauruoti klebono Mirskio parūpinta Kančia, bet po restauravimo nesugrąžinta į savo vietą, o palikta Ukmergės muziejuje kaip eksponatas.

Ilgą laiką koplytstulpio tinkas buvo aptrupėjęs, plytos vietomis pradėjusios irti. Jo restauravimo iniciatyvos ėmėsi sovietmečiu nemaža laiko buvusi Veprių apylinkės pirmininkė, Atgimimo laikais viršaitė, o vėliau – Ukmergės rajono merė Janina Akstinaičienė. Jos rūpesčiu koplytstulpis buvo neblogai restauruotas, tik ant kryžiaus buvo pritvirtinta nedidelė iš aliuminio nulieta Kančia.

Naują Kančią savo lėšomis parūpino vepriškis Romas Petras Šaulys. Kančią sukūrė vepriškis skulptorius Viktoras Žentelis.

Akmuo prie Veprių vidurinės mokyklos

Jonas Žentelis

1967 metų rugsėjo 1 dieną turėjo duris atverti nauja Vėprių vidurinė mokykla. Prieš tai ji veikė buvusio Veprių dvaro oficinios pastatė, kur tarpukario metais buvo Veprių žemės ūkio mokyklos reikmėms skirti kambariai, o dar prieš tai, pirmaisiais nepriklausomybės metais, kurį laiką glaudėsi pradžios mokykla. Tas pastatas buvo prie piliakalnio, o vakarinis fasadas – prie tvenkinio, esančio tarp tilto per Riešės upelį ir pėsčiųjų tiltelio per užtvanką. Tame pastate grindys buvo pakrypusios, siūbavo, klasės – pereinamuose kambariuose. Viena klasė buvo įrengta palėpėje, kur grindys visur siūbavo. Žodžiu, mokyklos pastatas buvo avarinis. Su džiaugsmu mokiniai ir mokytojai laukė, kad bus baigta statyti nauja, šviesi mokykla. Dar nebaigus visų statybos darbų man kilo mintis prie mokyklos pastatyti akmenį ir jame iškalti kokią nors prasmingą mintį.

Apžergęs dviratį nuvažiauvau į Rizgonių karjerą, susiradau tinkamą akmenį. Prie mokyklos aplinkos tvarkymo darbų žemes stumdė du galingi traktoriai. Darbų vykdytojas Zabulis vienam traktorininkui davė komandą partempti akmenį. Kai akmuo jau buvo prie mokyklos, aptarėm vietą, kurioje statysime. Prie statybos buvo betono skiedinio. Statant patalkininkavo kitas buldozeris ir gal po valandos pastangų akmuo stovėjo. Beliko tik iškalti. Šis darbas man buvo pažįstamas.

Pamėginęs kalti pamačiau, kad akmens struktūra per rupi tam reikalui. Namuose turėjau balto marmuro lentą, likusią nuo paminklo mamai. Toje lentoje iškalčiau Maironio „Jaunimo giesmės“ posmą:

*Į darbą, broliai, vyrs į vyrą,
Šarvuoti mokslu atkakliu!
Paimsme arklą, knygą, lyrą
Ir eisim Lietuvos keliu!*

Pastatytam akmeni iškalčiau nišą lentai, įbetonavau ją ir džiaugiausi – štai, mokiniai paskaitys tokius prasmingus žodžius, gal vienam kitam įkris į protą ar širdį.

Mokytojos su mergaitėm pasodino gėlių. Irgi pasidžiaugė.

Po kurio laiko teko išgirsti priekaištų mano adresu. Girdi, nacionalistas, nacionalizmą propaguoja mokykloje. Tai buvo rajono partinių vadovų priekaištas. Teko girdėti ir pritarimų. Šviesaus atminimo Ukmergės rajono švietimo skyriaus inspektorai Stasys Butkus ir Vladas Minderis net pagyrė už tai. Butkus sakė, kad reikėjo dar posmą:

*Tas ne lietuvis, kurs tėvynę
Bailiai kaip kūdikis apleis...*

Taip tas akmuo pristovėjo iki 1975 metų. Vieną pavasario dieną į mokyklą atvyko nepažįstama viešnia. Šaukia mane į direktoriaus pavaduotojos kabinetą. Kalba

apie akmenį prie mokyklos ir sako man, kad mano kėdė braška. Aš atsakiau, kad tokia jau čia mokytojo kėdė. Po to pokalbio ta viešnia išvyko. Niekas man daugiau apie tai neužsiminė. Neužsiminė ir tuometinis direktorius, dabar jau velionis Vaclovas Driukas. Tų pačių metų vasaros pabaigoje gavau sanatorinį kelialapį į Kislovodską. Grįžau mokyklon jau mokslo metams prasidėjus. Ateina direktorius Driukas. Protingas vyras buvo. Tik įėjau pas jį į kabinetą jis ir sako man, kad buvo iš Vilniaus atvažiavę, įsakė panaikinti užrašą akmenyje ar visą akmenį.

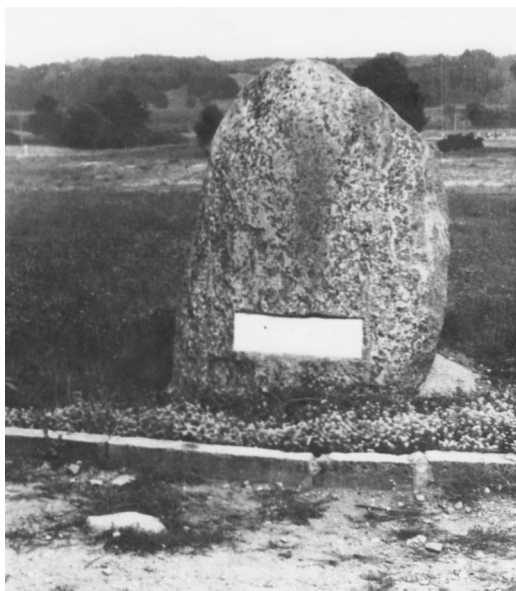
Direktorius taip buvo įbaugintas, kad man dar negrižus pats bandė iškapoti raides. Pamėginęs, kad sunkiai sekasi, liepė ūkvedei Budrienei iškapoti. Ši pamėginusi irgi paliko.

Dabar, kai aš jau parvažiavęs, tai man jau ir teko tęsti priverstinį vandališką darbą. Be to, tai mano privirta košė, aš turiu ją ir suvalgyti.

Ką daryti! Komunistų partijos centro komiteto paliepimo mokykla nevykdyti negalėjo. Direktorius buvo lituanistas, suprato Maironio minčių reikalingumą, kaip ir inspektoriai Butkus ir Minderis. Bet jei braškėjo mano, eilinio mokytojo, kėdė, tai ką kalbėti apie direktoriaus kėdę. Be to, direktorius V. Driukas čia niekuo dėtas. Kai tą akmenį stačiau ir „Jaunimo giesmės“ posmelius kalčiau, tada Veprių vidurinės mokyklos direktorius buvo Vincas Lukša, taip pat lituanistas. Jam tas posmelis visai nekliuvo.

Prasidėjo Atgimimas. Kartą mokiniai ėmė kalbėti apie akmenį, klausė, kas ten buvo iškalta, kodėl užbetonuota? Kai aš pasakiau, kaip buvo, tai mokiniai sakė, kad reikėjo patepti alyva ir kaip nors užbetonuoti, kad būtų galima lengvai nuimti.

Dabar vietoj užbetonuoto užrašo įmūryta juodo akmens plokštė su tokiu pačiu tekstu. Ją parūpino dabartinė Veprių vidurinė mokykla, kurios direktorė – Rima Ramanauskienė.

Akmuo su Maironio „Jaunimo giesmės“ paskutinio posmelio žodžiais prie Veprių vidurinės mokyklos naujo pastato. 1969 m.

Veprių krašto muziejus

Jonas Žentelis

1967 metais baigus statyti naują pastatą Veprių vidurinei mokyklai, liko du tušti mokyklos bendrabučio kambariai, koridoriukas ir mažas sargo kambarėlis. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą tame name buvo aludė, vėliau tarpukary buvo pradžios mokykla, vedėjo butas ir kambariukas sargui. Po Antrojo pasaulinio karo čia buvo vidurinės mokyklos bendrabutis, virtuvė. Tas pastatas stovėjo maždaug toje vietoje, kur dabar yra ambulatorijos dalis, esanti arčiau gatvės.

Pastačius Vėprių vidurinės mokyklos naują pastatą, bendrabučiu buvo surastos tinkamesnės patalpos, o šiaurinėje dalyje apsigyveno vokiečių kalbos mokytoja su vyru. Jai susiradus geresnės patalpas, čia išsikūrė istorijos mokytoja Ona Čižiūnaitė ir pradinių klasių mokytoja Elena Katinaitė. Likusių tuščių kambarių niekas neskubėjo užimti.

Man kilo mintis čia įkurti muziejų. Direktorius tam neprieštaravo. Pradėjau kaupti eksponatus. Stengiausi suvežti kuo stambesnius, griezdiškesnius, kad greičiau užimčiau patalpas. Jau buvo įpusėjęs „sodybų tuštėjimo metas“. Veprių apylinkėse vyko melioracijos darbai. Vienos sodybos buvo griunamos, nes trukdė įgyvendinti melioratorių planus. Kitos – senų ar jau mirusių tėvų sūnūs ar dukros stengėsi, kad jų tėvų sodybos būtų įtrauktos į melioruotinių žemių planus ir iš valstybės gautų pinigų.

Iš kaimyno kolūkiečio Antano Platkevičiaus pasiskolinęs arklį su ratais, pasikvietęs padėjėją paauglį sūnų Viktorą (dabar skulptorius) važiuodavau į kaimus, kuriuos buvo numatoma melioruoti. Ten žmonės negailėjo namų apyvokos daiktų, įrankių, padargų. Iš Knýzlaukio kaimo ūkininko (tada kolūkiečio) Stasio Čižiūno parsivežėme didelę piestą, iš jo ir kitų žmonių kitokių smulkesnių daiktų, padargų.

Kalvėlių, Gailiūnų, Piliakalnio kaimuose radome koplytstulpių, kryžių. Vieni buvo visai neblogai išsilaikę, kiti laiko ir žmonių suniokoti. Šeiminkams geranoriškai sutikus, viską parsivežėme į muziejų.

Koplytstulpius, kryžius sustatėme buvusios mokyklos klasės viduryje, o šonuose iš senos vaistinės gautose

Muziejus pasipildys kryžiumi iš Piliakalnio k. Prie kryžiaus Jonas Žentelis. Kęstučio Žentelio nuotr. 1969 m.

Veprių krašto muziejus. Vytauto Žentelio nuotr.

vitrinose sudėliojuose smulkesnius eksponatus. Atrodė visai neblogai. Padažnėjo lankytojų.

1969 metais muziejus buvo įtrauktas į Visuomeninių muziejų katalogą, o 1985 metais buvo pripažintas aukštos kultūros muziejumi.

Apie 1989 metus toje vietoje, kurioje buvo muziejus, turėjo būti statomas pastatas Veprių ambulatorijai, vaistinei ir darbuotojų butams. Muziejaus pastatas turėjo būti ištuštintas. Eksponatams sukrauti buvo numatytas apylinkės tarybos (dabar seniūnijos) pastato garažas, kuris buvo po pastatu.

Pasišaukiau savo klasės auklėtinius į talką. Gavau arklį su vežimu. Krovėm eksponatus į ratus ir vežėm į garažą. Krovėm kaip galima atsargiau ir taupiau, kad tilptų visi eksponatai.

Tame garaže eksponatai išbuvo iki 1993 metų.

Naują pastatą Veprių krašto muziejui pastatė Salomėjos Nėries kolūkis pirmininko Stepono Jankeliūno iniciatyva. Kolūkis buvo pajėgus finansiškai, bet pirmininkas kreipėsi į kolūkio darbuotojus paremti muziejaus statybą 50-čia rublių. Buvo remiančių, bet nedaug. Ačiū tiems, kurie parėmė.

Pastatą projektavo Ukmergės rajono architektas Arimantas Dumbra, darbų vykdytojas buvo kolūkio statybos inžinierius Vytautas Kviklys. Statyba buvo baigta 1993 metų rudenį.

Privatizacijos įkarštyje buvo kėsiamasi į naują pastatą. Kolūkio pirmininkas Stepas Jankeliūnas man paskambinęs pasakė, kad kuo greičiau suvežčiau iš

garažo eksponatus, nes ir patrankom neatginsiu. Tą patį pasakė ir tuometinė Veprių apylinkės viršaitė Janina Akstinavičienė.

Vėl į arklinį vežimą krovėme eksponatus. Deja, gražiausių laikrodžių ir kitokių vertingesnių eksponatų nebebuvo. Mat per ilgą laiką per garažą perėjo ne vienas žmogus, kurie vertingesnius eksponatus „privatizavo“. Nelinksma buvo, bet susivežėm viską iš garažo, susistatėme koplytstulpius, kryžius, kitus eksponatus sudėliojom pasieniais. Naujame pastate buvo sienos, grindys, lubos, bet daugiau – nieko. Kur gauti lentų, medžio drožlių plokščių, kartono, faneros, stiklo, dažų ir kt.? Tuščiam muziejui reikėjo ir daugiau eksponatų. Po truputį darbai ėjo į priekį. Pavyko gauti medžio drožlių plokščių. Už vienas medžiagas mokėjau, kai ką dovanai gaudavau. Ateidavo kai kurie mokiniai padėti. Daugiausia padėjo Ramūnas Medišauskas. Buvo rėmėjų. Jie išvardyti kituose puslapiuose.

Dirbau keliais frontais: ieškojau ir atsiveždavau muziejaus eksponatų, kad naujas muziejaus pastatas nebūtų pustuštis. Reikėjo kiekvienam eksponatui vietą paruošti. Rėmėjų dovanotas stiklas – tai tik pradžia. Vitros buvo su stiklais tik iš viršaus. Reikėjo vitras padaryti ir apačioje. Tam reikėjo ir medienos, ir stiklo. Šiuo atveju situacija buvo palanki – prasidėjo plastikinių langų metas. Ukmergėje nebrangiai mokėjau už stiklą, bet atvežimas gerokai patuštinio ir taip ploną mano kišenę.

Kartais ilgai ieškodavau tinkamos vietos kokiam nors eksponatui. Ne kartą tekdavo ir pakeisti surastą vietą, kai randi kitą daiktą, kuriam irgi reikia surasti deramą vietą. Stengiausi išnaudoti ne tik plotą, bet ir tūrį.

Nemaža laiko reikia panaudoti kovai su kirvarpom ir kitokiais medienos kenkėjais. Tai nešvarus ir sveikatai pavojingas darbas. Daug eksponatų apdorojama antiseptikais. Visus medinius daiktus reikia mirkyti, kol medis prisigers nuodingo skysčio. Geležiniai eksponatai rūdija, juos reikia nuvalyti, apdoroti antikoroziniu skysčiu. Ir taip ne vieną kartą.

Ką tik pastatytas kryžius prie Veprių krašto muziejaus. Iš kairės: 3-ias J. Žentelis, 4-as kryžiaus autorius tautodailininkas Remigijus Rudokas ir talkininkai. Kęstučio Rudoko nuotr. 2008 05

Muziejaus skyriai

Istorijos skyrius. Jame bene gausiausia eksponatų, todėl jis užima didžiausią plotą ir tūrį.

Archeologijos poskyryje eksponuojami Veprių apylinkėje rasti akmeniniai kirvukai, akmeniniai peiliai, puodų, papuošalų fragmentai iš Bečių V–XVIII amžių senkapio, kokliai ir jų fragmentai iš Veprių piliavietės.

Karo poskyryje eksponuojami Antrojo pasaulinio karo vokiečių ir sovietų karių sušaudyti šalmai, šaudmenys (nukenksminti), kiti su karu susiję daiktai, rasti Veprių apylinkėse, ypač į rytus nuo Veprių, ties Šventąja, kur 1944 metų liepos mėn. vyko įnirtingi mūšiai, pareikalavę nemažai aukų iš abiejų pusių, o ypač iš puolančios sovietų armijos.

Tame pačiame skyriuje eksponuojami įvairių laikotarpių laikrodžiai, deja, sugedę, sieniniai pastatomi, įvairių formų ir spalvų žadintuvai. Eksponuojami virduliai, pagaminti daugiausia Rusijos mieste Tuloje nuo XIX a. pradžios iki XX a. pradžios. Yra nemaža lygintuvų kolekcija, žibalinių lempų. Tame pačiame skyriuje eksponuojama tarpukario Lietuvos kariuomenės Ukmergėje dislokuoto I pėstininkų pulko kario Mikalajūno milinė (1938 m.).

Nemažai nuotraukų istorine tematika yra Kultūros–istorijos salėje. Tai buvusių Veprių dvaro savininkų Juozapo Benedikto Kosakovskio portretas, paskutinių Veprių dvaro savininkų Adomo Broel Pliaterio, jo sūnaus Marijono Broel Pliaterio nuotraukos ir jų karietų papuošalai.

Čia yra standai, kuriuose eksponuojamos Lietuvos Nepriklausomybės kovų, tarpukario Lietuvos kariuomenės karių, rezistentų, kalinių, tremtinių, šaulių nuotraukos.

Atskiruose stenduose – Veprių miestelio tarpukario vaizdų, šiuolaikinės ir netolimos praeities nuotraukos bei nuotraukos etnografinėmis temomis.

Prie lubų plakatai Atgimimo temomis.

Švietimo skyriuje – ankstesnių laikų knygos, rašymo priemonės, nuotraukos, žymiausi Veprių mokykloje mokęsi mokiniai, moksleivių ir studentų uniforminės kepuraitės.

*Istorijos skyriaus
Archeologijos
poskyrio eksponatai.
A. Petrašiūno nuotr.
2003 07 01*

Sakralinio meno skyrius. Šiame skyriuje eksponuojami aštuoni tapyti paveiksai. Keturi iš iki 1963 metų stovėjusių Kalvarijų koplytėlių. Tris iš jų Atgimimo metais iš Vilniaus šv. Kazimiero bažnyčioje tuo metu dar buvusio Ateizmo muziejaus atgavo tuometinė Veprių viršaitė Janina Akstinavičienė. Ketvirtas rastas Ukmergės kolektyviniame sode išmestas, gerokai išblukęs. Visi jie yra sušaudyti: du artilerijos sviedinių skeveldrų, kiti du – piktavalių kareivių ar kitų, turėjusių šautuvus, piktadarių sušaudyti tyčia taikant į juos. Šie keturi paveiksai tapyti ant cinkuotos skardos aliejumi. Tapyti neblogo kūrėjo. Vienas iš jų „Judo pabučiavimas“ restauruotas prastai. Dviejų: „Jėzus Alyvų sode“ ir „Jėzus pasirenka kančią“ spalvos neblogai išsilaikė. Šie paveiksai tapyti apie 1920–1925 metus kunigo Prano Mirskio rūpesčiu. Jie pakeitė 1846 metais medinėse koplytėlėse buvusius ant lentų tapytus ir išblukusius paveikslus. Pastačius mūrines koplytėles, kai kuriose buvo įtaisytos durelės uždengti paveikslams, kad apsaugotų nuo blukimo¹. Kai kurios koplytėlės buvo gilios, pavyzdžiui, stočių „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“, „Jėzus kalėjime“, „Veronika šluosto Jėzui veidą“. Jose galėdavo tilpti 4–6 žmonės². 1989 m. atstatytos koplytėlės visos vienodos, išskyrus vieną.

Eksponuojami iš Veprių bažnyčios gauti trys barokinio stiliaus ant drobės tapyti stacijų paveiksai: „Veronika šluosto Jėzui veidą“ ir „Jėzus parpuola“. Tai senojoje Veprių bažnyčioje buvę stacijų paveiksai.

Vienas ant drobės tapytas evangelisto Jono paveikslas pritvirtintas prie salės lubų. Jį gavau smarkiai aprūkusį, patamsėjusį iš Veprių gyventojos Davidonienės, bet nuvalius pasirodė, kad jis visai gerai išsilaikęs.

Skulptūros ekspozicijoje yra šešios. Šv. Scholastikos ir šv. Benedikto profesionaliai atliktos, maždaug pusės žmogaus dydžio, išdrožtos greičiausiai iš liepos. Iš nugaros pusės giliai išdrožtos, kad nesuskilinėtų. Polichromuotos.

Jėzaus Nazariečio skulptūra sukurta talentingo liaudies meistro. Jėzus pavaizduotas pririštas prie stulpo. Aukštis – apie 60 cm. Polichromuota.

Nežinomo Šventojo skulptūra irgi maždaug pusės žmogaus dydžio, išskobta nežinomo liaudies meistro, jau gerokai apipuvusi, viena ranka „lopyta“ audiniu.

Nežinomos Šventosios skulptūrėlė išdrožta skrupulingai, šventoji pavaizduota sudėjusi rankas maldai. Polichromuota. Drabužis nudažytas neintensyviai mėlynais aliejiniiais dažais. Ją muziejui dovanojo Petrusevičienė iš Veprių seniūnijos Sližių kaimo.

Gipsinė Marijos skulptūrėlė – Marija pavaizduota taip pat maldai sudėjusi rankas. Polichromuota. Skulptūrėlė priklausė buvusiam Veprių klebonui Vaclovui Ramanauskui, kurį jau besidarbuojantį Ukmergės Švč. Trejybės bažnyčios klebonu jo bute 1997 m. pasmaugė plėšikai. Gavau skulptūrėlę iš velionio sesers jo laidotuvių dieną kaip prisiminimą apie kunigo Vaclovo Ramanausko ir mano, tuometinio Veprių vidurinės mokyklos mokytojo, dalyvavimą Atgimimo metais Velykų rezurekcijos procesijoje. Mano vadovaujamas pučiamųjų orkestras grojo Veprių bažnyčioje, taip pat Ūpninkų bažnyčioje, vėliau – sutinkant Vepriuose kardinolą Vincentą Sladkevičių. Visa tai velionis kunigas buvo papasakojęs ir savo seseriai, kuri, manęs nemačiusi, sakė žinanti iš brolio kunigo pasakojimų.

¹ Iš Jono Jurkūno atsiminimų.

² Jono Žentelio atsiminimai.

Mažiausia skulptūrėlė ekspozicijoje yra „Rūpintojėlis“, kurią gavau iš savo buvusio mokinio Remigijaus Dedelos, gyv. Atkōčių kaime, Dėltuvos seniūnijoje. (Dabar jau miręs.)

Reikia manyti, kad Veprių valsčius nepasižymėjo koplytstulpių, kryžių gausumu ir įvairumu todėl, kad čia nebuvo jų meistrų.

Ekspozicijoje yra trys koplytstulpiai ir trys kryžiai. Pirmąjį koplytstulpį parsivežiau į muziejų 1969 m. rudenį. Jis stovėjo visai pakrypęs Gailiūnų kaime, netoli Krikštėnų. Prie jo buvo likusi tik apipuvusi Nukryžiuotojo skulptūrėlė, lakoniška, neišdailinta, bet išraiškingu veidu. Iš stogelio likusios tik aprūdijusios vielos. Kiemo šeimininkas leido ją paimti į muziejų. Tuometinio Veprių kolūkio pirmininkas Jonas Imantas Bieliakas davė sunkvežimį ir vairuotoją koplytstulpiui parvežti. Su vairuotoju nupjovėm, šiaip taip įkėlėm.

Du kitus koplytstulpius parsivežiau iš Kalvelių kaimo, buvusio Veprių valsčiaus teritorijoje, o vėliau Leõnpolio tarybinio ūkio teritorijoje. Kaimas buvo bebaigiamas ardyti. Gyventojai kėlėsi į Dainavos gyvenvietę. Buvusioje Stasio Burko baigiamoje griauti sodyboje dar stovėjo koplytstulpis su visomis išlikusiomis keturiomis skulptūrėlėmis: dviem Nukryžiuotojo, Marijos ir Jėzaus su erškėčių vainiku rankose. Stogelis buvo paprastos skardos, bebaigias rūdyti. Griauamos sodybos šeimininkas geranoriškai atidavė sakydamas, kad gaila sukurenti. Tą pačią dieną su sūnumi Viktoru, tuo metu Veprių vidurinės mokyklos aštuntoku, nupjovėm kitą, Veprių valsčiaus Pakálnės kaime Atkōčiūnienės sodyboje stovėjusį koplytstulpį. Jame buvo tik trys skulptūrėlės. Sodybos savininkė sakė, kad tą skulptūrėlę kažkas pavogęs. Abu koplytstulpius vežėm rogėmis tuo metu švenčiamos Kovo 8-osios – Moters dieną. Matėsi, kad abu koplytstulpiai ir skulptūrėlės juose yra to paties meistro darbo. Nebepprisimenu, kas sakė, kad tai kažkokio dievadirbio Rimeisio darbas. Be to, dar papasakojo, kad tas Rimeisis su kitu karchemoje išgėrinėję. Ar jiems susipykus, ar kaip, Rimeisio sugėrovas dievadirbiui pirštu išdūręs akį.

Bevažinėdamas dviračiu po apylinkes Panoteriū apylinkėje, netoli Petro Vaičiūno tėviškės, Piliakalnio kaime aptikau jau kelintą kartą nupuvusį ir vis įkasta ir vėl vos stovintį kryžių. Su šeimininku susitarę jau rogių keliu ir jau su kitu sūnumi, tuomet Veprių vidurinės mokyklos septintoku Kęstučiu, 1977 metų žiemą parsivežėm tą į Svirskio kryžius panašų, bet tikriausiai ne jo darytą, nes Kančia

Sakralinio meno skyriuje. A. Petrašiūno nuotr. 2003 07 01

ir skulptūra „išdrožtos“ iš to paties medžio, bet žemai išdrožta daug prasčiau negu tai darė Svirskis.

Visi parvežti koplytstulpiai ir kryžiai netilpo žemoje patalpoje. Norint juos eksponuoti, teko apatinės dalis nupjauti tiek, kad būtų įmanoma pastatyti. Taip ir padarėm.

Apie 1975–1977 metus Lietuvos partinė vadovybė smarkiai puolė kraštotyrinę veiklą, susijusią su liaudies kūrybos rinkimu. Kraštotyros būrelių vadovai, kurie darbavosi šioje srityje, buvo kritikuojami, o skatinami rinkti partinių aktyvų, kolūkių istorijas. Po vieno tokio apsilankymo Veprių muziejuje man buvo išsakyta visus kryžius arba sunaikinti, arba užkišti taip, kad jų nesimatytų. Tuometinio muziejaus patalpose buvo toks kambariukas, kur visa tai teko suguldyti.

Didelę sakralinio meno skyriaus plotą užima gryčiose kabėje įvairių šventųjų paveikslai. Jų spausdinimo laikas labai įvairus – nuo XVIII amžiaus pabaigos iki XX amžiaus pabaigos. Spaudos draudimo metais išleistų paveikslų kitoje pusėje metrikeje yra rusiškas įrašas: *Cenzūros leista*. To laiko paveikslai, kad ir seni, yra gerai išsilaikę.

Sakralinio skyriaus vitrinose eksponuojamos maldaknygės, kita dvasinio turinio, švietimo, blaivybės temomis, literatūra, taip pat spaudos draudimo metais išleistos knygos. Eksponuojami medalikėliai, medaliai. Prie sakralinio meno skyriaus lubų eksponuojami šventi paveikslai, kai kurių Lietuvos bažnyčių tiražuoti paveikslai.

Tame pačiame skyriuje eksponuojama klaupka, dar buvusi senojoje ir naujojoje Veprių bažnyčioje, dešiniojoje zakristijoje. Ant jos klaupdavo trumpai maldai prieš išeidami šv. Mišių laikyti kunigai, vyskupai. Tarp jų yra klūpojęs ir Lietuvos švietėjas ir blavintojas vyskupas Motiejus Valančius.

Šio skyriaus apatinėje vitrinoje eksponuojami Veprių krašto muzikantų instrumentai: armonikos, bajaranai, akordeonai, smuikai, nebaigtų daryti smuikų detalės, citra, kanklės, tremtinio Kęstučio Žilinsko bajaranas, chorvedžio, ansamblių vadovo Juozo Juknevičiaus akordeonas, kuriuo jis tremtyje mokė technikumų moksleivių chorus Sibire.

Kitoje vitrinoje eksponuojami bažnytiniai eksponatai: žvakių liejimo formos, žvakidės ir kt.

Buities ir amatų skyriuje eksponuojami namų apyvokos nuo seniausių laikų Veprių krašte buityje naudoti buities, žemdirbystės, žvejybos įrankiai, padargai, amatininkų įrankiai, dirbiniai. Daugiausia eksponatų yra iš XIX a. pabaigos, XX a. pirmojo ketvirčio.

Vienas iš seniausių yra akmeninis grūstuvėlis. Įdomios yra įvairios piestelės, statinaitės, kubilėliai, iš skelto lazdyno balanėlių ir šiaudų nupinti grūdams laikyti, bičių spiečiui susemti indai, sėtuvės.

Nemaža eksponatų yra naudotų gaminant maistą. Įdomios yra girmos. Jos įtaisytos tokioje dėžėje, kurią uždengus atrodo kaip stalas. Mat Pirmojo pasaulinio karo metais okupacinė vokiečių valdžia draudė laikyti girmas, kad žmonės grūdus malti vežtų į malūnus, o ten dalis jų būtų paimta okupantų poreikiams. Taigi Knýzlaukio kaimo ūkininkas Žilinskas pasidarė tokią girmų dėžę, kad vokiečių žandarai neatskirtų nuo stalo. Pamačius ateinant žandarus ant stalo būdavo pasta-

tomas dubuo su koku nors valgiu, susodinami vaikai, kad nebūtų jokio įtarimo, jog čia pat yra vokiečių draudžiamos garnos.

Toje pat salės dalyje yra ilgą istoriją turėjusio buvusio Veprių malūno prietaisas girmoms pakelti. Taip pat nežinia kieno statyto Bečių šaltinių sukamo malūno garnos, medinis su ketiniais krumpļiais transmisijos ratas, girnopusė su transmisijos įtaisu.

Muziejaus kieme įbetonuotos to paties Bečių malūno girnopusės.

Eksponuojama stalių, dailidžių įrankių kolekcija, račiaus įrankiai ir įtvarai, žibaliniai, karbidiniai žibintai, indai. Įdomūs yra iš patrankų gilzių pagaminti puodeliai. Gaminti tuo laiku, kai karo ir pokario metais trūko indų, o gilzių nuo patrankų sviedinių mėtėsi daug kur.

Įdomus yra *līvaru* vadinamas prietaisas rąstams į ratus ar roges įkelti, odinės kalvio dumplės, prietaisas bėgiams kelti, naudotas tiesiant geležinkelio atšaką nuo Jonavos iki Rizgonių žvyro karjero. Įdomus dar niekieno neatpažintos paskirties naudotas įrankis akmeniui šlifuoti darant paminklus.

Kiekvienas šiame, taip pat ir kituose muziejaus skyriuose esantis eksponatas turi savo istoriją, susijusią su juos gaminusių ir jais besinaudojusių žmonių istorijomis. Reikia pamėginti išsivaizduoti tą metą, kai jie buvo mūsų senolių kasdienybės dalis.

Skyriuje eksponuojamos medinės šakės su geležiniais antgaliais, naudotos gal jau XVIII amžiaus pradžioje ar dar seniau. Jos išsaugotos samantoniškių *Arendoriais* vadinamų Jono, Marijonos ir Apolonijos Mikučionių ūkyje. Pamėginkim išsivaizduoti, kaip sunku tokias šakes išmeigti į suspaustą mėšlą ir nukrestti jį nuo storų, šiurkščių šakių. Kokio kruopštumo, darbštumo ir kantrybės reikėjo, kad taip juvelyriškai ir dailiai būtų nupinti iš skelto lazdyno balanėlių ir kūlio šiaudų grakščios formos indai grūdams laikyti. Stebėtinas sugebėjimas buvo mūsų krašto kalvių taip meistriškai nukalti ir suvyti geležinius pančius arkliams pančioti. Kokie sudėtingi tų pančių užraktai.

Šio skyriaus vitrinose eksponuojama XIX a. pabaigos–XX a. pradžios valstiečių avalynė: vyžos, naginės, klumpės (medpadžiai), taip pat to laikotarpio dvarams gaminamos sviesto mušimo mašinos. Yra žurnalų, knygelių, kalendorių, skirtų tarpukario Lietuvos ūkininkams.

Stenduose eksponuojami žagrių noragai, žagrės, plūgeliai bulvėms arinėti ir kt.

Palubėje kaba varpelių kolekcija. Tai XVII–XIX a. nulieti ir naudoti kaip būtini prie arkliams traukiamų vežimų. Jie būdavo pritvirtinami prie pakinktų lanko, kaip signalas, kad išvengtų susidūrimų su pėsčiaisiais, ypač važiuojant žiemą rogėmis, kai važiavimo nebūdavo girdėti. Be to, ilgų kelionių metu varpeliai linksmino. Jais galima paskambinti. Kiekvieno skirtingas skambesys.

Audimo, drabužių gaminimo skyrius. Šiame skyriuje eksponuojama visa tai, kas Veprių krašte buvo naudojama gaminant drabužius. Tai linų galvutėms nubraukti šukos, kūlės, naudotos kuliant linus, mintuvai, priebrukos, bruktuvės, įvairaus tankumo šepėčiai nubrauktiems linams šukuoti, taip pat šepetys šeriams, ratelis verpti, lanktis, įvairūs vytuvai, špuliovimo ratelis, naudoti špuliuoti siūlams į špules ar krijelius, ruošiant juos audimui, stovas špulėms, mestuvai, naudoti apmetant siūlus prieš irliečiant į audimo stakles, rietkos, naudotos irliečiant (už-

taisant) stakles. Audimo staklės yra labai senos ir ilgai naudotos. Tai matosi iš pagrindinio veleno nudilimo.

Čia pat eksponuojami įvairių audinių pavyzdžiai: staltiesių, lovatiesių, rankšluosčių, čerkeso, milo. Yra ir bent kelios sermėgos, naminio čerkeso švarkas, yra ir mergaitiškas švarkelis, dar gimnazijoje Elenos Žentelienės (Gatelytės) nešiotas.

Veprių krašte būta garsių audėjų. Bene žymiausia iš jų Veronika Deksnienė iš Mankūnų kaimo. Jos audiniai garsino audėją ne tik apylinkėje, bet ir visoje Lietuvoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose. Tai parinktiniai rankšluosčiai, staltiesės, lovatiesės. Atgimimo metais Veronika Deksnienė nemažai rankšluosčių su Vinco Kudirkos „Tautiška giesmė“ dovanojo kaimynėms. Toks yra ir muziejaus ekspozicijoje, Veprių bažnyčioje. Dovanojo jų ir jai brangiems žmonėms. Daug gražių parinktinių audinių yra išaudusi Monika Liogienė iš Sližių kaimo. Muziejuje eksponuojamas jos išaustas kilimėlis su Maironio žodžiais:

*„Graži ir derlinga amžius garbinga
Daug vargo pakėlus ir likus gyva,
Darbais išgarsėjus, dainoms nuskambėjus
Žemelė gimtoji brangi Lietuva.“*

Žiūri į tokius darbus ir galvoji, kaip tos talentingos audėjos motinos mylėjo Lietuvą ir kaip jos mokėjo tą meilę Tėvynei perduoti ateinančioms kartoms. Gerai žinomos Veprių krašto audėjos yra Kuodienė, Marytė Narušienė, Jadvyga Čėsnienė (Čižiūnaitė), Agota Razumienė, Zofija Sakalauskienė iš Knyzlaukio, Šarkienė (Kuliešytė) iš Ruginių kaimo.

Be audėjų, dideliu išradingumu ir kūrybingumu pasižymėjo nėrėjos vąšeliu. Tai Janina Augūnienė, Elena Žentelienė, Kazimiera Kevelkštienė, Stasė Sakalauskaitė ir kt.

Muziejuje yra įvairių siuvamųjų mašinų, krijelių, mestuvų, šėivų, šaudyklių, ratelių ir kt.

Yra ir lopšys, kurį ant savo pečių atnešė IX klasės mokinys Virginijus Mikučionis iš Sližių kaimo. Jis sakė, kad tame lopšyje buvo supamas.

Čia yra ir elektrinis ratelis, ir stovynė (*stojokas*) jau galinčiam pastovėti vaikui. Kai motina darbuojasi, ruošdama valgį ar kitus darbus dirba, tai vaikas įstatomas į stovynę, kad netrukdytų. Jau kiek paūgėjęs vaikas, rankytes iškišęs, pritupia ir iš stovynės išlenda. Yra ir vaikiška namų darbo kėdutė su apvalia skylė puodukui pastatyti.

Autoriai, muziejui dovanoję savo knygu

Vincas Lukša – 15 mažų poezijos knygelių, rinktinė poezijos knyga ir eilėraščių knyga „Vaivorykščių šviesos“.

Vytautas Jancikevičius – poezijos knyga „Sodai vieškeliais nueina“. V. Jancikevičius yra parašęs nemažai knygų, bet dėl lėšų stokos negali išleisti.

Doc. dr. **Klemensas Palaima** – „Ūpninkų bažnytkaimis prie Šventosios“ (etnografinė apybraiža) ir eilėraščių rinkinys „Praeities godos“.

Prof. **Juozas Gudavičius**, baletmeistris – penkios knygos šokėjams.

Doc. dr. **Boleslovas Suslavičius** – knyga „Veprių žemesnioji žemės ūkio mokykla“.

Humanit. m. dr. doc. **Audronė Žentelytė** – trys knygos vidurinių mokyklų vyriausiųjų klasių moksleiviams: „Literatūros skaitiniai 10 kl.: nuo raštijos pradžios iki XIX a. vidurio“; „Lietuvių literatūros skaitiniai 10 klasei: XIX a. antroji pusė“ ir „XIX a. lietuvių literatūra“.

Prof. **Libertas Klimka** – knyga „Tautos metai“ (apie kalendorines šventes, papročius ir kt.).

Kunigas **Jonas Voveris** – knyga „Ad Lucem“ (pamokslai) ir eilėraščių knyga.

Jonas Laurinavičius – „Su vargonų muzika“ (apie vargonininką, kompozitorių Konradą Kavecką ir kt.).

Lionė Melanija Jankeliūnienė – poezijos knygos: „Kelionė tyloje“, „Rašau tau“, „Žaibo virazai“.

Jonavos poezijos klubas „Šaltinis“ – almanachas „Laiko aidas“ (skirtas Jonavos miesto 250-osioms metinėms).

Vytautas Šarka – savo tėvo Aleksandro Šarkos (1896–1974) rankraštinę eilėraščių knygą (400 p.).

Vaclovas Rudokas – rankraštinė eilėraščių knyga.

Judita Vaičiūnaitė – prisiminimų knygelė „Vaikystės veidrody“ ir eilėraščių knyga „Pakartojimai“.

K. Marukas – „Apmąstymai prie Šventosios“.

Čečėnijos atstovai muziejuje (iš kairės): rašytojas Denis Muchamadas, J. Žentelis, Čečėnijos atstovė Aminat Saijeva, Čečėnijos prezidento Džocharo Dudajeva našlė, rašytoja ir dailininkė Ala Dudajeva. R. P. Šaulio nuotr. 2006 07 13. VM-8111

- Albinas Pavasaris** – eilėraščių knyga „Praradimų turtas“.
- Jonavos poezijos klubas „Šaltinis“** – knyga „Lyg krintantys lašai“.
- Čečėnijos prezidento D. Dudajevo našlė Ala Dudajeva** – knyga „Laisvės riteris“ (istorinė medžiaga apie čečėnų tautą ir jos kovų už laisvę bei Džocharo Dudajevo veiklą ir kovą už tautos laisvę).
- Algirdas Statkevičius-Klajūnas** – „Balsas iš laisvės kapo“.
- Marijona Lukoševičiūtė** – eilėraščių knyga „Širdies melodijos“.
- Deni Muchamad** – „Susitikimas su velniu“ (rusų kalba).
- Juozas Juknevičius** – eilėraščių knygos: „Prie tavęs aš vėlei sugrižtu“, „Tėviške, tu rytmečio aušra“, „Erškėtrožių žydėjimas“.
- Antanas Šimatonis** – eilėraščiai „Ką bylojo senovė“.
- Irena Kalvelienė (Kaveckaitė)** – „Jie mano artimiausieji“ (atsiminimai).
- Lina Naikelienė** – „Kanklės ir jų muzika“.
- Leonardas Gutauskas** – savo knygų vaikams iliustracijų originalų, nemažai knygų vaikams, tritomį romaną „Vilko dantų karoliai“ ir kt.
- Antanas Mikalajūnas** – knyga „Motinų motina“.
- Aleksandras Bendinskas** – knyga „Be pagražinimų. Vieno likimo istorija“.
- Vytenis Almonaitis** – „Ką šniokščia Jūros rėvos“ (apie upes).
- Stasys Žižys** – „Jaunystė, atiduota Tėvynei“.
- Gintautas Stankaitis** – „Trisdešimt regėjimų“, „Grybų linksmi juokai ir graudūs verksmai“, „Svajojančių vienviečių kryžkelės“, „Po Vyčio ženklų“, „Pilėnų liepsnos“ (poezija).
- Marija Laugalienė (Kinertaitė)** – „Jaunystė ir rezistencija“.
- Julija Repėckienė** – „Priglaudimas“, „Negali, širdie, tylėt“ (eilėraščiai).
- Danutė Šilininė (Šilinytė)** – „Prisiminimuose gyvena žmonės“, „Testamentas ukmergiškiams“.
- Zuzana Stunžėnienė (Budaitė)** – „Tylos pražydėjimas šitas“, „Po prieblandos medžiu“, „Būsenų kryžkelėje“ (poezija).
- Ukmergės literatų draugija** – „Neužpustytos pėdos“ (eilėraščiai).
- Rimvydas Racėnas** – „Komių žemėje“, „Rešiotų aidai“ (apybraižos), „Balta Vyšnia iš pavasario to“ – „Žydinčios vyšnios šakelei“ dvidešimt metų“ – laureatų ir diplomantų eilėraščiai.
- Aldona Lipeikaitė** – eilėraščių, prisiminimų ir vaizdelių knygelės.
- Petras Malinauskas** – prisiminimų knyga „Rauda be ašarų“ ir eilėraščių knyga „Atsilepk!“
- Raimondas Ramanauskas** – „Traktas Sankt Peterburgas–Varšuva. Arklių paštas Ukmergės–Kauno ruože“.
- Jonas Paškevičius** – „Gyvenimas geologijai“.
- Vilma Mulevičiūtė** – kompaktinis diskas „Ir ko man liūdėti“. Atlieka Ukmergės krašto muzikantai.
- Juozas Petrauskas** – „Seirijų praeities takais“.
- Romualdas Augūnas** – fotografijų knygos: „Tas didelis ir mažas pasaulis“, „Draugystės akimirkos Konge“, „Kalnų viršūnėmis“, „Žmonės kalnuose“ (4 knygos).
- Giedrius Šiukščius** – fotoplakatai, fotografijos, fotoetiudai.
- Arūnas Bubnys** – „Lietuvių antinacinė rezistencija 1941–1944 m.“

Ukmergės rajono Kultūros skyrius – respublikinio Ukmergės ekslibriso konkurso darbų katalogas.

Ukmergės rajono Kultūros skyrius – „Ukmergės rajono tautodailininkai“.

Kęstutis Genys – „Veprių Kalvarijų praeities ir dabarties savitumai ir ateities perspektyvos“ (VDU Teologijos bakalauro darbas (2006).

Daumantas Žentelis – VPU istorijos bakalauro darbas „Veprių istorinės atminties dinamika XX amžiuje“.

Kazys Račkauskas – „Paparčių šviesos židiny“.

Valentinas Vytautas Navickas – trys poezijos knygos.

Birutė Grižienė (Railaitė) – „Mūsų Čereliai“ (apie savo kraštą).

Salomėja Kaknevičienė – „Nemuno kilpoj“ (eilėraščiai).

Ričardas Šileika – „Kalvaratas“ (eilėraščiai).

Stasė Našlėnienė (Imbrasienė) – „Kaip danguje gilų“ (eilėraščiai).

Vytautas Mizeras – „Kraitė“ (eilėraščiai, mintys, pamokymai, vaizdeliai).

Petras Panavas – „Tarpežerių regėjimai“ (eilėraščiai).

Apolonija Grigonytė – „Paskirtis“ (eilėraščiai).

Daiva Bingelytė – „Laisvas plotas“ (straipsniai dorovės, etikos temomis).

Alfas Pakėnas – „Vilnonė provincija“ (eilėraščiai).

Veprių krašto muziejaus rėmėjai

Muziejų aplanko įvairūs žmonės, moksleiviai, lydimi mokytojų, iš kitų rajonų, kaimyninių mokyklų. Tokios ekskursijos būna paruošusios dovanas. Tai dažniausiai savo krašto rašytojo ar šiaip nupirkta knyga, gėlių puokštė. Retkarčiais užsuka šio krašto kilimo, bet gyvenantys užsienyje. Tokie lankytojai savo krašto muziejui kartais palieka finansinę dovaną. Toks yra tarpukary buvusio Veprių viršaičio

Muziejaus rėmėjai Marta ir Jonas Šarkai

Jono Šarkos sūnus irgi **Jonas Šarka** su žmona **Marta Šarkiene**. Kartą apsilankę muziejui dovanavo tiek pinigų, kad už juos nupirkęs dažų išdažiau viso muziejaus grindis. Po kito jų atvažiavimo turėjau pinigų vitrinoms nudažyti. Be to, Marta Šarkienė dovanavo ir eksponatų.

Muziejui finansinę paramą paliko iš Veprių kilęs dar pulkininku būdamas **Jonas Kronkaitis**. Už jo paaukotus pinigus nupirkau dalį paveikslų sakralinio meno skyriaus luboms. Kiek trūko, pridėjau savo pinigų. Tie paveiksliai sudaro savotišką akcentą tamsiose lubose. Pats padariau, nudažiau, vienas sukėliau ir pritvirtinau prie lubų.

Muziejui aukų paliko JAV gyvenantis, kilimo želviškis, **Antanas Mikalajūnas** su žmona, vilniškis doc. **Algimantas Rimdžius** su žmona Rima ir kiti aukotojai.

Už rėmėjų pinigų pagal 1926 m. fotografijas buvo nutapyti paveiksliai: „Tiltas per Šventąją ties Vepriais iš dešiniojo kranto“, „Tiltas – iš kairiojo kranto“

Generolas Jonas Kronkaitis Veprių muziejuje (iš kairės): Vytautas Žentelis, J. Kronkaičio pusbrolis Antanas Lukoševičius, J. Kronkaitis, J. Žentelis. 2007 11 26

ir „Jakutiškių vėjinis malūnas“. Nutapė dailininkas **Remigijus Dargužis**. Veprių bažnyčią dar su nesusprogdintu bokštu ir Veprių vandens malūną, kol dar buvo tvarkingas, veikiantis, nutapė dailininkė **Daiva Linkevičiūtė** pagal 1937 metų nuotraukas.

Muziejaus lankytojai nevienodai buvo dosnūs. Kai kuriais metais nuotraukas perfotografuoti tekdavo tikrai už savo pinigų. O nuotraukų muziejuje jau yra tūkstančiai. Visos nuotraukos, kurios eksponuojamos, yra kopijos. Originalų muziejuje negalima eksponuoti. Jie saugomi fonduose. Nemažos dalies nuotraukų originalai jau smarkiai pablukę, ypač pokario ar iš tremties vietų.

Daug fotografijų muziejui pasiūlo vepriškis fotografas **Romas Petras**

Muziejaus rėmėjai Rima ir Algimantas Rimdžiai

Šaulys. Jis fiksuoja daugelį Vepriuose vykstančių renginių. Tai jau istorijos fiksavimas.

Suvenyrai

Salomėjos Nėries kolūkis buvo plačiai žinomas kaip geras kolūkis, įvairiomis progomis gaudavo garbės raštus, pagyrimus, suvenyrus. Dalis jų yra Veprių krašto muziejuje.

Kolūkio pirmininkas **Stepas Jankeliūnas** negailėjo pagyrimų gerai besidarbuojantiems, įvairiose kolūkio veiklos srityse pasižymėjusiems kolūkiečiams, vadovams specialistams. Juos pagirdavo, paskatindavo, jų fotonuotraukas dėdavo į tuo laiku madingas garbės lentas, į garbės albumus. Taip susidarė nemažas kiekis brangiais odos viršeliais albumų.

Kolūkiui iširus, visus tuos albumus buvęs kolūkio pirmininkas perdavė Veprių krašto muziejui.

Veprių krašto muziejaus lankytojų dovanotos knygos

„Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1959 m.“

I tomą dovanuoja generolas majoras **Jonas Kronkaitis**.

III tomą dovanuoja **Danutė Deniušytė**, knygos bendraautorė.

IV tomą dovanuoja **Algimantas Rimdžius**.

V, VI, VII ir VIII tomus dovanuoja muziejaus įkūrėjas, muziejininkas **Jonas Žentelis**.

Generolas majoras **Jonas Kronkaitis** dovanuoja istoriškai vertingų knygų (25 knygas).

Akademikas **Rokas Zenonas Rudzikas** – moksliniu požiūriu vertingų knygų (6 knygas).

Natalija Gudonytė – knygą apie politinius kalinius ir tremtinius.

Ona Voverienė – „Lietuva juodojo voro gniaužtuose“.

Bagaslaviškio pagrindinės mokyklos VI klasės mokiniai ir mokytojos dovanuoja savo kraštiečio Igno Šeinaus knygą „Stebuklo belaukiant“.

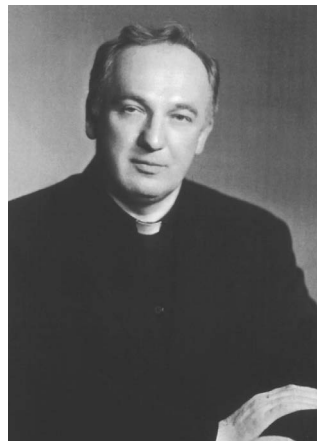
LR Seimo narys gyd. **Kazys Bobelis** dovanuoja 4 istoriškai vertingas knygas.

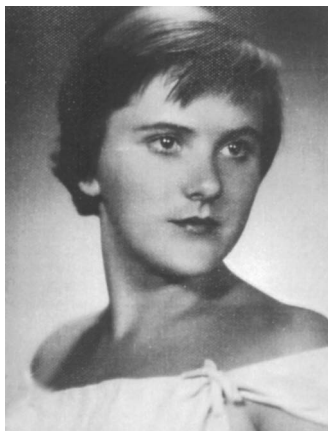
Muziejaus rėmėjai:

Marija Rudavičienė (Kozėlaitė),

Aldona Brukštienė,

Kun. Petras Purlys

*Muziejaus rėmėjai:
Algimantas Baniulis
su žmona*

*Emilija ir Viktoras
Krasauskai*

Agatonas Radzevičius

Panoterių Petro Vaičiūno pagrindinės mokyklos direktorė **Liuda Urbonienė** – „Jonavos rajono švietimo įstaigų kūrybiniai projektai“.

Magdalena ir Juozas Ardzijauskai – eilėraščių knyga.

Lankytojai iš Biržų – knygą apie rajono išžybybes.

Vilniaus apskrities Kultūros centro direktorė **Birutė Kurgonienė** – iš Rytų Lietuvos kultūrinės veiklos centro knygų serijos 1 knygą ir kompaktinį diską „Lietuvių kantičkinės giesmės“.

Vygandas Adamavičius, kelių inžinierių, gyv. Širvintose, muziejuje nebuvęs, bet per vepriškį Česlovą Tukaną muziejui dovanuoja labai įdomių kalendorių apie Lietuvos kelius, tiltus, daile.

Algimantas Rimdžius, be minėtos knygos „Lietuvos karininkai“ IV tomo, kitu kartu atvežė daug knygų, įrištų žurnalų ir žmonos Rimos tėvo, gydytojo Jono Butkaus, Lietuvos Nusipelnusio gydytojo (1920–1998), visą gyvenimą dirbusio Kelmės ligoninėje, turėtą 36 tomų „Medicinos enciklopediją“.

Zenonas Žebrauskas – nemažai bažnyčiose naudotos rašomąja mašinėle spausdintos dvasinio turinio literatūros ir kitokių eksponatų.

Algirdas Rudavičius – savo tėvo ir motinos dvarininkaitės Kozėlaitės knygų, įrištų žurnalų, kitų eksponatų.

Aldona Brukštienė – daug vertingų knygų ir audėjos Deksnienės jai dovanotą rankšluostį su Vinco Kudirkos „Tautiškos giesmės“ tekstu.

Mykolas Dirsė su moksleiviais ir mokytojais. Pirmoje eilėje (iš kairės): tautodailininko M. Dirsės dukra, M. Dirsė, J. Žentelis, mokytojos Birutė Karietienė ir Laimutė Žentelienė. R. P. Šaulio nuotr. 2006 09 07

Parodos „Vėprių Kalvarijoms – 160“ atidarymas. Parodos autoriai: J. Žentelis ir R. P. Šaulys. Iš kairės: 1-as J. Žentelis, 3-ia Nijolė Bastienė, 4-as Valdovų rūmų direktorius Edmundas Kulikauskas. 2006 06 03. VM-7466

*Monografijos
„Vepriai“ vyr.
redaktorius Venantas
Mačiekus (dešinėje)
kalbasi su
tautodailininku Jonu
Povilavičiumi.
A. Petrašiūno nuotr.
2003 07 01*

Kunigas Petras Purlys – leidinio „XXI amžius“ penkerių metų gražiai įrištus komplektus, Atgimimo metų laikraščių, Gedimino pilies ir Vilniaus bareljefus.

Algimantas Baniulis iš Kauno ir jo žmona – daug Atgimimo laikotarpio spaudos, su kelių inžinieriaus veikla susijusių prietaisų, veikiančią siuvamąją mašiną.

Bronius Gimžauskas, Veprių ir Upninkų klebonas, – įvairių eksponatų.

Bronė Ančerytė, klebono Broniaus Gimžausko šeimininkė, – įvairių eksponatų.

Emilija Krasauskienė, juvelyro ir fotomenininko Viktoro Krasausko našlė – visas velionio turėtas fotografijas, daug ir meniškų. Be didelio formato fotografijų, buvo ir nuotraukos, sudėtos į keturis albumus. Be fotografijų, Emilija Krasauskienė muziejui dovanojo velionio fotodidintuvus, juvelyro svarstyklės, jo įvairių progų metu gautas šešias tautines juostas.

Agatonas Radzevičius, dailės mokytojas – paveikslus: „Koplytstulpis Baro konfederacijos įvykiams atminti“; „Poetas Petras Vaičiūnas“; „Veprių bažnyčia“ (tapyta Pauliaus Galaunės 1905 m.).

Mykolas Dirsė – paveikslus: „Vaizdas nuo tilto per Šventąją“ ir „Senovės liekanos“.

*Monografijos „Vepriai“ sudarytojai (iš kairės)
J. Žentelis ir V. Mačiekus atranka nuotraukos
būsimai knygai. 2007 03 30. VM-7839*

Viktoras Žentelis – skulptūras: „Gediminas“ (1990); bareljefą „Muzikantai“ (apie 1980 m.); Zodiako ženklus: Žuvys, Mergelė, Ožiaragis, Vandenis, Jautis, Šaulys (arklio kūnu), Šaulys (vyras ant vieno kelio), Liūtas (gipsas); Salomėjos Nėries biustą; Maironio bareljefą; bareljefus: „Ryšiai“ (pašto karveliai, pašto kariatės), „Laidiniai ryšiai“, „Kovotojai už Lietuvos duoną Samantonyse 1917 m.“ (apie 1986 m.); paveikslą „Juzas“ (pagal Juozo Baltušio apysaką „Sakmė apie Južą“); medalius: „Žydinčios vyšnios šakelės“ konkurso emblema; „Žydinčios vyšnios šakelės“ laureatai Justinas Marcinkevičius ir Juozas Macevičius; „Žydinčios vyšnios šakelės“ poezijos konkurso idėjos įgyvendintojas ir tęsėjas Stepas Jankeliūnas; „Žydinčios vyšnios šakelės“ konkurso 20-mečiui.

„Poezijos pavasarėlis“ Vepriuose

Vincas Lukša

Gimė jis 1967 m., į Vėprių vidurinę mokyklą pirmąsyk sukvietés jaunuosius Ukmergės rajono bendrojo lavinimo mokyklų literatus. Veprių „Poezijos pavasarėlio“ pradininkas yra tuometinis Veprių vidurinės mokyklos direktorius, šių eilučių autorius. Veprių vidurinė mokykla iki 1971 m. (įskirtinai) kasmet priimdavo poezijos šventės dalyvius ir svečius. Po to „Poezijos pavasarėlis“ keletui metų pritrilo, kol vėl ėmė gyvuoti toliau, glausdamasis prie Ukmergės rajono centrinės bibliotekos. Rajono literatų būrelis, rajoninio laikraščio *Gimtoji žemė* redakcija bei Ukmergės rajono centrinė biblioteka nuo 1982 metų iki 1993 m. (įskirtinai) kasmet organizuodavo rajono literatų konkursus. Eilėraščius spausdino rajono laikraštis *Gimtoji žemė*. Kasmet, pradedant 1982 m. ir baigiant 1993 m., buvo renkamas „Poezijos pavasarėlio“ laureatas.

Veprių bendruomenės renginio „Poezijos pavasarėlis“ dalyviai. Sėdi (iš kairės): Irena Nagalevičienė, Albina Jefimenko, renginio organizatorius Vincas Lukša, Veprių seniūnė Dalė Urbonienė, Veprių parapijos klebonas Gintautas Naudžiūnas, Veprių kaimo bendruomenės pirmininkė Aldona Medonienė; stovi (iš kairės): Petras Zlatkus, Mindaugas Švėgžda, Gražina Švėgždė, Albinas Kuliešius, Aušra Matekaitienė, Vidmantas Lietuvninkas, Albinas Pavasaris, Algimantas Baronas, Antanas Šimatonis, Alma Švelnienė, Vidmantas Plėta, Eglė Perednytė, Gintautas Stankaitis, Vladas Vaitkevičius, Zita Butkutė, Kazys Levinskas, Marytė Butkienė, Aldona Ruseckienė, Rasa Griškevičienė, Alfas Pakėnas. R. P. Šaulio nuotr.

Laureatais yra tapę šie rajono literatai:

- 1982 m. – Erminija Deviatnikovienė,
- 1983 m. – Vincas Lukša,
- 1984 m. – Antanas Šleikus,
- 1985 m. – Regina Pakėnienė,
- 1986 m. – Romas Raila,
- 1987 m. – Zuzana Stunžėnienė,
- 1988 m. – Janina Valiaugienė,
- 1989 m. – Marija Kučinskienė,
- 1990 m. – Zita Bataitienė,
- 1991 m. – Algimantas Aimontas,
- 1992 m. – Vida Grigaliūnaitė,
- 1993 m. – Stasė Imbrasienė (Našlėnaitė).

Nuo 2004 m. „Poezijos pavasarėlis“ jo pradininko iniciatyva vėl buvo sugražintas į Veprius ir vyksta kasmet įvairiose Veprių vietose: vidurinėje mokykloje, Veprių seniūnijos salėje, Veprių kultūros namų salėje, gamtos prieglobstyje. „Poezijos pavasarėlio“ šventė kasmet sulaukia poetų, literatų ne tik iš Ukmergės rajono, bet ir iš Jonavos, Anykščių, Kėdaičių, Vilniaus rajonų, Vilniaus ir Kauno miestų. Kiekvieną vasarą Veprių padangėje skamba poezijos posmai, dainuojamoji poezija, muzika, o šalimais upė Šventoji melsvą juostą pina.

Veprių krašto dvarų sodybų ir sakralinių pastatų architektūra*

Marija Rupeikienė

KTU architektūros ir statybos institutas

Tyrimų tikslas ir uždaviniai: ištirti Vėprių valsčiaus dvarų sodybų ir sakralinių statinių kompleksų bei parapijos trobesių architektūrą. Remiantis istoriniais ir archyviniais duomenimis, ikonografinė medžiaga bei natūros tyrimais, atlikti objektų formų analizę, nustatyti jų vertę bei atskleisti savitus bruožus; nustatyti išnykusių pastatų stovėjimo vietas ir iš istorinių nuotraukų atkurti jų architektūrą.

Tyrimų metodai: ikonografinis, aprašomasis-analitinis, lyginamasis, rekonstrukcinis. *Papildomi specifiniai tyrimo metodai:* pastatų dokumentavimas ir fotofiksacija.

Raktiniai žodžiai: dvaro sodyba, sakraliniai pastatai, Kryžiaus kelio stotys, šventorius, parapijos trobesiai.

Veprių valsčiaus dvarų sodybų ir sakralinių statinių bei parapijos trobesių architektūra kompleksiskai netyrinėta. Kultūros paminklų enciklopedijoje minima tik Baro konfederacijos koplyčia ir yra aprašyti Veprių bažnyčios dailės kūriniai; apie bažnyčios architektūrą nerašoma (Veprių bažnyčia nebuvo įtraukta į architektūros paminklų sąrašą)¹. Veprių bažnyčia dviem sakiniais paminėta Lietuvos architektūros istorijos III tome – rašoma, kad ji priskiriama prie mažųjų bažnyčių ir kad gal ją projektavo V. Stipulkovskis (spėjimas neparemtas archyviniais šaltiniais); paminėti ir Veprių dvaro rūmai². Veprių dvaro rūmus mini ir R. Aftanazy, teigdamas, kad nėra žinoma jų statybos data³. Dviem sakiniais Veprių ir Ūpninkų bažnyčių architektūra pristatoma Lietuvos katalikų bažnyčioms skirtame leidinyje, kuriame dominuoja istorinės žinios bei parapijų įvykiai⁴. Profesionalaus bažnyčios architektūros vertinimo trūksta ir B. Kviklio parengtuose leidiniuose⁵.

Daugiausia tyrinėtojų istorikų dėmesio sulaukė Veprių Kalvarijų įkūrimas bei Veprių ir Ūpninkų bažnyčių statybos bei tarpusavio konkurencijos istorija. Šiomis temomis prirašyta daug straipsnių, kuriuose kartojamos tos pačios arba su nežymiais papildymais istorijos. Dominuoja Ukmergės savivaldybės ir Valdo leidyklos leidiniai, įvairūs turistiniai žinynai, straipsniai Ukmergės laikraščiuose ir pan.⁶ Tik istorinės žinios, paremtos faktais iš B. Kviklio knygos „Mūsų Lietuva“ antrojo tomo, pateiktos ir straipsnelyje „Veprių Kalvarijų koplyčios ir vartai“⁷. Šių straipsnių gausybėje istoriniu požiūriu išsiskiria A. Bliumi-

* Straipsnis, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2010 12 06, „Vermės“ leidyklai įteiktas 2010 11 15, čia skelbiamas pirmą kartą.

¹ Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva, Vilnius, 1998, t. 2, p. 134–135.

² Lietuvos architektūros istorija, Vilnius, t. 3, p. 237, 268, 364.

³ Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczpospolitej. Wydanie drugie przejrane i uzupełnione, *Wojewodztwo wileńskie*, t. 4, p. 419.

⁴ Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios*, Vilnius, 1993, p. 255.

⁵ Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios*, Čikaga, 1983, t. 3, p. 445; *Mūsų Lietuva*, Vilnius, 1991, t. 2, p. 545.

⁶ Ukmergės r. savivaldybės informacinis bukletas, *Ukmergė pristato; Turizmas*, 1984; *Eik pas Moką pasimokyti*, Valdo leidykla, 2007; *Vepriai*, Valdo leidykla; *Vepriai: tikinčiųjų takais, Ukmergės žinios*, nr. 57 (882), 2006 05 21; *Vepriai, Akistata*, Nr. 88(911), 2001 11 20; *Veprių Kalvarijos: žaidzos užgydytos, Katalikų pasaulis*, nr. 13, 1990 07 19.

⁷ Laučkaitė-Surgailienė L., Liorenšaitienė N. *Nukentėję paminklai*, Vilnius, 1994, p. 194.

no straipsnis, kuriame yra ir naujos, paremtos pirminiais archyviniais šaltiniais, medžiagos⁸. A. Motuzas savo straipsniuose ir monografijose apie Veprių Kalvarijas pateikia ir naujų etnomuzikologinių aspektų, tačiau šių publikacijų vertę menkina tiražuojamos tos pačios istorijos ir legendos apie Veprių miestelį, dvarą, Veprių ir Upninkų parapijų konkuravimą ir pan., nukompilijuotos iš įvairių literatūros šaltinių ir keliaujančios iš vieno leidinio į kitą⁹.

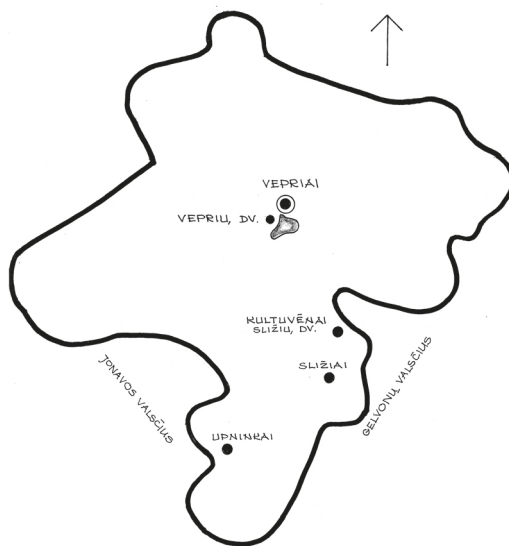
Rinkdama medžiagą apie Veprių krašto dvarų sodybas ir sakralinių pastatų kompleksus, autorė peržiūrėjo minėtą literatūrą ir ieškojo naujų nepublikuotų archyvinių dokumentų bei ikonografinės medžiagos Kauno ir Vilniaus archyvuose. Pavyko rasti Veprių bažnyčios projektą, Veprių ir Sližių dvarų sodybų situacijų planus su pastatais bei šiose sodybose iki nacionalizavimo stovėjusių pastatų sąrašus. Straipsnyje autorė pateikė aprašymus ir padarė išvadas, paremtas pastatų natūros tyrimais bei apmatavimo brėžiniais, kuriuos atliko architektas Antanas Rupeika. Straipsnyje apsiribota architektūros tyrimais. Naudoti tik būtiniausi istoriniai duomenys, susiję su pastatų statyba, nurodant šaltinius. Istorija panaudojama kaip fonas, siekiant įkomponuoti straipsnį į bendrą Veprių monografijos kontekstą.

Apibendrintos išvados pateikiamos prie kiekvieno objekto ar bendro statinių komplekso aprašo. Galutinės išvados bus suformuluotos straipsnio pabaigoje.

Veprių krašte (buvusio Veprių valsčiaus ribose) dvarų sodybų fragmentų galima aptikti *Vėpriuose* ir *Kultuvėnuose*. Sakraliniai pastatai stovi *Vėpriuose*, *Sližiuose* ir *Upninkuose*. Vepriai išsikūrę vidurinėje valsčiaus teritorijos dalyje, šalia Veprių ežero, 15 km į pietvakarius nuo Ukmergės. Sližiai ir netoliese esantys Kultuvėnai (Sližių dvaro sodyba) nutolę nuo Veprių į pietryčius, prie buvusio Gėlvonų valsčiaus ribos, o Upninkai išsikūrę pietiniame valsčiaus kampe, Jonavos rajone (1 pav.).

Dvarų sodybos

Veprių apylinkėse būta nemažai dvarų sodybų ir palivarkų. Iki šių dienų iš Veprių valsčiaus teritorijoje buvusių dvarų sodybų teliko kelių pastatų fragmentai *Vėpriuose* ir *Kultuvėnuose*.

1 pav. Veprių valsčiaus teritorijos
(su tyrinėtomis vietovėmis) plano schema

⁸ Bliumin A. Nepavykęs Veprių Kalvarijų uždarymas, *Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2001, t. 18.

⁹ Motuzas A. *Veprių Kalvarijos: istorija, apeigos ir muzika, vadovėlis*, Kaunas, 2005; *Lietuvos Kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika*, monografija, Kaunas, 2003; *Veprių Kalvarijos. Istoriniai, etnologiniai ir etnomuzikologiniai aspektai*, monografija, Kaunas, 2006.

Veprių dvaro sodyba

Veprių gyvenvietė minima jau XIV a. kryžiuočių kronikose (vadinama Wepre, Wepperen vardais); teigiama, kad čia stovėjusi pilis¹⁰. Sunykus piliai, įkurta dvaro sodyba, kurią valdė Kešgaila, kunigaikščiai Oginskiai, Šemetos, Tyzenhauzai, Podbereskiai ir Plateriai. 1923 m. dvaro sodyba valdžios nusavinta ir išdalyta; 1924 m. čia įkurta Žemės ūkio mokykla. Dvaro sodybos savininkui Plateriui paliktas vandens malūnas ir spirito varykla¹¹. Žemės reformos departamento parceliacijos skyriaus byloje (Nr. 1183) pateiktas igaliojimas, kad Veprių dvarą gali valdyti Steponas Kochanauskas¹². Toliau yra pranešimas (data 1921 09 28), kad per karą sudegęs vandens malūnas iš dalies atstatytas: pataisytos mūro sienos, šiaudais uždengtas stogas, įstatyta dalis langų ir durų bei įtaisytas naujas vandens ratas; nurodyta, kad darbai kainavo 60–65 auksinų. Rašoma, kad gerai sutvarkytas ir nuomojamas malūnas per metus galėtų duoti 5 000 auksinų pajamų¹³. Pateikti ir dviejų aukštų malūno planai – jie vienodi, stačiakampiai, skersine siena dalomi į dvi skirtingo ploto patalpas.

Kitoje Žemės reformos departamento likvidacijos skyriaus parengtoje byloje (Nr. 724, baigta formuoti 1933 m.)¹⁴ saugomas turto perėmimo aktas Nr. 5, sudarytas 1923 12 11. Nurodyta, kad Veprių dvaras, remiantis žemės reformos įstatymo paragrafais 1, 2, 4, 9 ir 52 ir reformos vykdymo instrukcijų 11, 15 ir 24 paragrafais, laikomas perėjusiu Valstybės nuosavybėn, paliekant savininkui Marijonui Broel Plateriui *vandens malūną* ir *spirito varyklą* su jų užimamais žemės plotais. Perimta žemės 384 ha, ariamosios žemės ir pievų 360, kelių ir pelkių 20 ha. Yra surašyti 28 Valstybės nuosavybėn perimti trobesiai; nurodyti jų matmenys (metrais), medžiagiškumas (sienos ir stogas) ir esamoji būklė. Pirmieji yra *rūmai* (25,5 × 17,0 × 3,0), jų sienos mišrių konstrukcijų – pusiau mūrinės ir pusiau medinės, o stogas dengtas malksnomis. Po jų sąrašė – *du* vienodi didžiulių matmenų (21,3 × 12,7 × 2,5) molio *tvartai*, dengti malksnomis. Vienodų matmenų (10,6 × 6,3 × 2,1) nurodyti mūro trobesiai – *arklidė*, dengta skarda, *tvartas vištoms*, dengtas malksnomis, ir mediniai – *gyvenamasis namas* ir *tvartelis*, dengti malksnomis bei *tvartas* su šiaudų stogu; *du* mediniai *tvarteliai* ir *tvartas* (8,5 × 6,3 × 2,1), dengti malksnomis; *du* mediniai *gyvenamieji namai* (21,3 × 10,6 × 3,0, tik antrojo namo aukštis 2,8), dengti malksnomis; *du* mažesni (17,0 × 6,3 × 2,1) mediniai *gyvenamieji namai*, dengti šiaudais, ir tokių pat matmenų medinis *kumetynas*, dengtas malksnomis; *du* mediniai *gyvenamieji namai* (12,7 × 6,3 × 2,1) dengti šiaudais ir gontais. Be minėtų panašių matmenų pastatų, dar minimi *trys* skirtingų matmenų mediniai *gyvenamieji namai* (17,0 × 7,1 × 2,1, 15,6 × 8,5 × 2,1, 15,0 × 6,3 × 2,1), dengti malksnomis, *du* *kumetynai*: mūrinis, dengtas malksnomis (19,1 × 10,6 × 2,4), ir medinis, dengtas šiaudais (10,6 × 8,5 × 2,1), *du* didžiuliai mediniai *kluonai* (31,9 × 14,9 × 2,5, dengtas šiaudais, ir 29,8 × 10,6 × 2,1, dengtas malksnomis), *du* mediniai kvadratinio plano *ūkiniai trobesiai*: šiaudais dengtas *tvartas* (6,3 × 6,3 × 2,1), mažesnis, lentomis dengtas *tvartelis* (4,2 × 4,2 × 2,1) ir mūrinė, dengta malksnomis *ledainė* (6,3 × 2,1 × 1). Visų pastatų būklė apibūdinta kaip vidutinė ir tik vienas kumetynas bei

¹⁰Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, 2-oji (fotografuotinė) laida, Vilnius, 1991, t. 2, p. 544.

¹¹*Ten pat*, p. 545.

¹²LCVA, f. 1248, ap. 14, b. 627.

¹³*Ten pat*, l. 6.

¹⁴LCVA, f. 1248, ap. 20, b. 3554.

vienas tvartas – kaip seni¹⁵. Likvidacijos byloje saugomas aktas Nr. 12, kuriame rašoma, kad Veprių dvaro malūnas ir spirito varykla perduodami Steponui Kochanauskui, kuris įgaliotas juos prižiūrėti¹⁶. Teigiama, kad vandens malūną sudaro *malūno namas* ir *vandens užtvara* (6 sieksnių pločio) su nauju vandens ratu bei volu. *Namas* (7,0 × 4,5 sieksnių) su akmens pamatais ir šiaudų stogu; jame yra trejos durys ir keturi langai, sudėtos naujos grindys. Spirito varyklą sudaro *varyklos namas*, *rezervuaro namas* ir *atliekų namelis*. *Varyklos namas* (20,0 × 10,0 sieksnių) mūrinis, dviaukštis, dengtas skardos stogu. Namo langai be stiklų, viduje nėra durų; išlikę sulūžusios mašinos bei jų dalys: bulvių plovimo mašina, trys bakai, pompa, rezervuarai bulvėms smulkinti ir šutinti, krosnis, smulkios mašinų dalys ir kt. *Rezervuaro namas* mūrinis, triaukštis (6,0 × 4,0 × 3,0 sieksnių), dengtas skarda. *Atliekų namelis* (3,0 × 3,0 sieksnių) atviras (rašoma, kad su „oro sienomis“), dengtas skarda. Minima, kad matininkas Abraomas Slonimskis 1923 m. sudarė planą, kuriame parodyti rūmai, du gyvenamieji namai, trys kumetynai, tvartas, du tvarteliai, du kluonai ir ledainė¹⁷. Vėliau, 1933 03 15, komisija surašė protokolą (Nr. 26), kuriame patikslino, kiek pastatų buvo perimta valdžios žinion; be to, konstatavo, kad perėmimo akte (Nr. 5, sudarytame 1923 12 11) būta netikslumų – neteisingai pavadinti kai kurie pastatai ir yra netikslių matavimų. Pateiktas naujai sudarytas trobesių sąrašas, kuriame kelių pastatų pavadinimai ir matmenys skiriasi nuo minimų Nr. 5 perėmimo akte. Pavyzdžiui, rūmų pastatas nurodytas kiek trumpesnis, o molio tvartas gerokai aukštesnis, vienas kluonas tapo vos ne dvigubai trumpesnis ir aukštesnis, pakito ir dviejų kumetynų bei dviejų gyvenamųjų namų matmenys, o 16 numeriu pažymėtas gyvenamasis namas pavadintas tvartu¹⁸. Protokole nurodyta, kad rūmai, du gyvenamieji namai, kumetynas, du tvartai, du kluonai ir ledainė 1924 04 14 perduoti Veprių žemės ūkio mokyklai, vienas gyvenamasis namas perduotas Sveikatos ministerijai, o dvylika trobesių 1925 m. ir 1929 m. likviduoti. Dvaro savininkui, be vandens malūno ir spirito varyklos, gražinti keli Veprių miestelio sklypai ir šie pastatai: gyvenamasis namas, namas su tvartu, du tvartai, sandėlis, ledainė ir stoginė.

Remiantis 1923 m. matininko A. Slonimskio sudarytu planu, 1939 m. matininkas Vladas Baukus parengė Veprių dvaro žemės parceliacijos planą¹⁹. Jame dvaro sodybos teritorijoje nurodyti *dvylika statinių* (2 pav.). Pietinėje kelio pusėje, sodybos branduolyje, Riešės upės dešiniajame (vakariniam) krante, stovi du mūriniai pastatai. Didysis pastatas laiptuoto kontūro, šonu atgręžtas į ežerą ir į kelią – tai buvusieji *rūmai*. Šalia jų, statmenai keliui, nurodytas nedidelio stačiakampio plano *pastatas*. Nuo kelio prie rūmų ir pastato veda takas ir yra suformuota gana erdvi aikštė. Kairiajame (rytiniame) Riešės upės krante, arčiau kelio ir statmenai jam, stovi nedidelis *mūrinis* T raidės plano *pastatas* ir ištęsto kontūro *medinis trobesys*, atgręžtas šonu į kelią. Priešais juos, kitoje, šiaurinėje kelio pusėje, pažymėtas nedidelis stačiakampis *statinys*, o lygiagrečiai rūmams stovi *du mediniai* ištęsto stačiakampio plano *trobesiai*. Į šiaurę nuo jų, rytiniame Riešės upės krante, išsidėstę *penki* skirtingų matmenų stačiakampiai *mediniai trobesiai*.

¹⁵ *Ten pat*, l. 3.

¹⁶ *Ten pat*, l. 48.

¹⁷ *Ten pat*, l. 88.

¹⁸ *Ten pat*, l. 94.

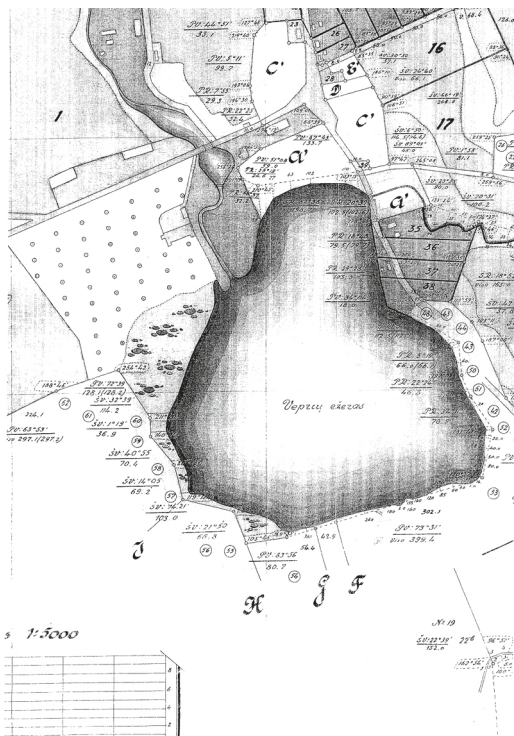
¹⁹ *LCVA*, f. 1250, ap. 4, b. 19/883, l. 3.

Nacionalizavus dvaro sodybą, pastatai pritaikyti naujoms reikmėms, perstatyti arba nugriauti. Literatūroje minima, kad XIX a. Vepriuose stovėjo žemi vienaukščiai rūmai (statybos data nežinoma); jie buvo be stiliaus bruožų²⁰. Roman Aftanazy knygoje yra vakarinio rūmų korpuso nuotrauka; joje pastatas jau su keturių kolonų portiku²¹.

Nors nėra duomenų, kada įvykdyta rūmų rekonstrukcija, tačiau greičiausiai, kad jau po 1923 m., juos nacionalizavus. Nuo 1927 m. iki Antrojo pasaulinio karo dvaro sodyboje gyveno Žemės ūkio mokyklos direktoriaus V. Paštuko šeima. Išliko tarpukario laikotarpio dvaro rūmų nuotraukų. Nuotraukose užfiksuotas abu korpusus jungiantis vienaukštis, nesudėtingos architektūros pastatas, dengtas aukštu stogu; langai nedideli, stačiakampiai, su siaurais apvadais ir langinėmis. Nuotraukoje iš pietų pusės matyti, kad jungiamojo korpuso pietų fasadas yra su atviru prieangiu, kurio dvišlaitį stogelį remia keturi stulpeliai, paremti gembėmis; prieangio trikampiam skyde yra apskrita angelė. Nuotraukoje, darytoje iš šiaurinės pusės, matyti, kad jungiamoji dalis yra su iškilusiu dviaukščiu priestatu. Vidurinė korpusus jungianti rūmų dalis dar užfiksuota ir 1959 m. Veprių dvaro sodybos parko plane²². Jame rūmų planas sudėtingo laužyto kontūro (jau kitoks, nei buvo 1923 m. plane), parodyta ir portiko iškyša (3 pav.). Akivaizdu, kad vidurinė rūmų dalis buvo nugriauta jau po 1959 metų. Dvaro sodybos parkas apibūdintas kaip mišraus planavimo, tačiau paminėta, kad trūksta atskirų dalių kompozicinio vientisumo²³.

Dabar sodybos teritorijoje užfiksuoti septyni pastatai, kurie stovi buvusių dvaro pastatų vietose (4 pav.). Tačiau autentiškos XIX a. architektūros fragmentų pastatų formose aptinkama nedaug. Iš buvusių didžiulių rūmų liko vakarų ir rytų korpusai, o juos jungusi vidurinė dalis – nugriauta. Vietinio gyventojų teigimu, abu korpusus jungia rūšiai²⁴. Nugriovus vidurinę rūmų dalį, vakarų ir rytų korpusai tapo atskirais pastatais; šiuo metu jų architektūra bendrų bruožų neturi.

Vakarų korpusas ir šiuo metu vadinamas rūmais arba pastatu su kolo-

2 pav. Veprių dvaro sodybos situacijos planas. Fragmentas iš 1923 m. sudaryto plano. LCVA, f. 1250, ap. 4, b. 19/883, l. 3

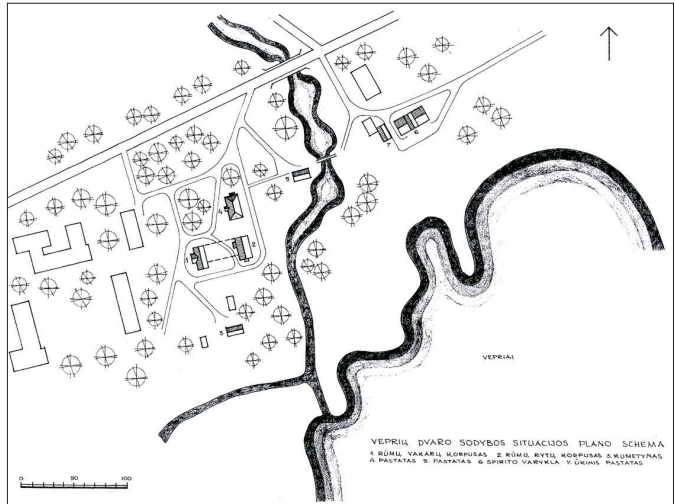
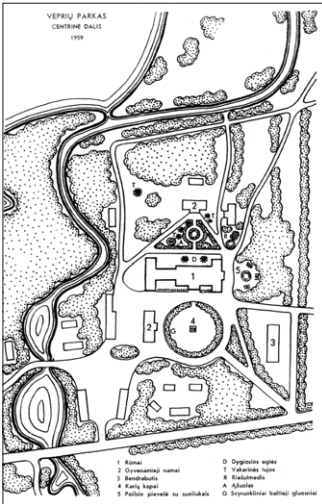
²⁰ Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kre-sach Rzeczpospolitej. Wydanie drugie przejrane i uzupełnione, Wojewodztwo wileńskie, t. 4, p. 419.

²¹ Ten pat, p. 420.

²² Tauras A. Lietuvos TSR parkai, Vilnius, 1966, p. 52.

²³ Ten pat, p. 36.

²⁴ Pasakojų Vytautas Juozapas Nanartavičius, gim. 1934 m.

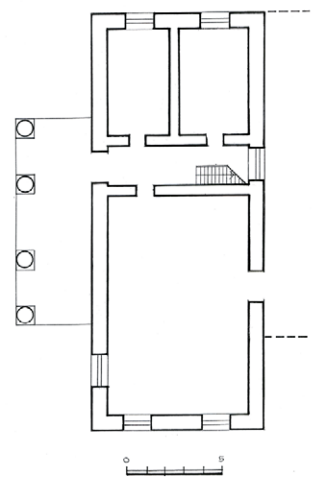

nomis. Jis sudėtinio tūrio, dviaukštis, dengtas dvišlaičiu šiferio stogu. Sienos sumūrytos iš plytų, tinkuotos; pirmojo aukšto sienas skaido išilginiai rustai. Planas stačiakampis, su atviru priėngiu; suplanavimas asimetrinis, su skersiniu koridoriumi, kuriame įrengti laiptai veda į antrąjį aukštą (5 pav.). Prie šoninio vakarų fasado pristatytas keturių kolonų portikas, vainikuotas trikampi frontonu, kurio timpanas puoštas augalinių motyvų lipdiniais. Pirmojo aukšto langai puošnesni, paaukštinti profiliuotais apvadais ir tiesiais sandrikais, o antrojo aukšto langus paryškina tik apvadai ir palangių traukos, paremtos gembėmis. Stačiakampį portalą taip pat juosia profiliuoti apvadai, o medines dvivėres duris paaukština ištiklinta, skersiniais rėmeliais sudalyta plokštuma. Galiniai fasadai užbaigti aukštais trikampi frontonais, kurių vidurinėje dalyje yra stačiakampė niša arba langas, o šonuose – apvadais apjuostos trikampės nišos. Šoniniame rytų fasade matyti aiški riba, nuo kurios prasidėjo jungiamoji rūmų dalis: čia nutrūksta pirmąjį aukštą skaidantys rustai ir prasideda lygi tinkuota siena; joje yra iškirsti mažesni, be apvadų stačiakampiai langai. Vakarų korpuso architektūra modernizuotų orderinių formų, artimų neoklasicizmo stilistikai. Dabar pastato architektūra yra tokia pati, kokia buvo tarpukariu, pasikeitė tik šoninis pietų fasadas, prie kurio glaudėsi vienaukštė jungiamoji dalis. Šiuo metu vakarų korpusas labai nugyventas ir stovi nenaudojamas.

Rytų korpusas yra lygiagretus vakarų korpusui; sutampa ir jų skersinės ašys. Pastatas vienaukštis,

3 pav. Veprių dvaro sodybos 1959 m. situacijos planas (Tauras A. Lietuvos TSR parkai, Vilnius, 1966, p. 52)

4 pav. Veprių dvaro sodybos situacijos plano schema. Sudarė Antanas Rupeika. 2009 m.

5 pav. Veprių dvaro rūmų vakarų korpuso planas. Sudarė A. Rupeika. 2009 m.

*Veprių dvaro rūmų
vakarų korpusas.
Aut. nuotr. 2010 m.*

*Veprių dvaro rūmų
rytų korpusas.
Aut. nuotr. 2010 m.*

sudėtinio tūrio, su trimis prieangiais, dengtas dvišlaičiu šiferio stogu; sienos sumūrytos iš gelsvų plytų ir pagyvintos raudonų plytų detalėmis. Korpuso kampus žymi mentės, pastogę juosia ketureilis plytų karnizas su dantukų imitacija. Langai stačiakampiai su plačiais viršutiniais apvadais, palangių traukomis ir siaurais šoniniais apvadais, nutrūkstančiais ties langų viduriu. Šoniniame rytų fasade dėl reljefo nužemėjimo atsiranda paaukštintas akmens mūro cokolis, kuriame įrengtos mažos kvadrato formos vėdinimo angelės. Prie šio fasado pristatytas atviras vienslaidis priangis su baltų silikatinių plytų cokoliu ir mediniais laiptais. Vienslaidis priangis yra įrengtas ir prie šoninio vakarų fasado. Galiniai fasadai užbaigti trikampiiais frontonais, kurių viršuje paliktos mažos apskritos angelės; prie pietų fasado pristatytas vėlesnis medinis uždaras dvišlaidis priangėlis, svetimas pastato stilistikai. Tarpukario nuotraukose matyti, kad šis fasadas buvo su atviru mediniu priangiu, pagyventu ažūriniais drožiniais. Rytų korpuso langai buvo nedideli stačiakampiai, su langinėmis. Statinio architektūra būdinga vėlyviesiems „plytų“ stiliaus pastatams. Greičiausiai cokolinė dalis yra autentiška, o sienos galėjo būti sumūrytos tarpukariu.

Veprių dvaro sodybos medinis pastatas.

Aut. nuotr. 2010 m.

Šiuo metu trūksta duomenų, siekiant nustatyti tikslesnį abiejų korpusų statybos laikotarpį. Remiantis pateiktais dvaro sodybos situacijų planais, galima teigti, kad vakarų korpusas buvo perstatytas ir portikas atsirado greičiausiai po 1923 m. (1923 m. plane parodytas vientisas rūmų pastatas, o vakarų korpusas yra su asimetrine iškyša). Tačiau, sprendžiant iš vakarų korpuso formų, jis galėjo būti pastatytas ir XIX a. pab.–XX a. pradžioje, istorizmo epochoje.

Į pietus nuo abiejų korpusų, statmenai jiems, stovi nedidelio tūrio, stačiakampio plano mūrinis statinys, kurį vietiniai gyventojai vadina *kumetynu*. Jis vienaaukštis, dabar apmūrytas (buvo medinis) rausvomis bei baltomis silikatinėmis plytomis ir dengtas dvišlaičiu šiferio stogu; iškirsti nauji stačiakampiai langai. Dabar jo architektūra be stiliaus bruožų.

Į šiaurę nuo rytų korpuso, lygiagrečiai jam stovi medinis *pastatas* (dabar gyvenamas). Jis vienaaukštis, sudėtinio tūrio, su dviem prieangiais, dengtas keturšlaičiu šiferio stogu; pastogę juosia išsikišęs lygus karnizas. Sienos suręstos iš sienoju ir apkaltos lentomis horizontaliai ir vertikalčiai; prieangėlio skydelis apdailintas įstrižomis lentutėmis. Dėl reljefo nužemėjimo šiaurės ir rytų pusėse susiformuoja aukštas akmens mūro cokolis. Pagrindinis vakarų fasadas su dvišlaičiu uždaru įstiklintu prieangiu ir aukštėjančiu kairėn pusėn cokoliu. Galinio šiaurės fasado cokolis aukštas, su stačiakampiais langais, aprėmintais baltais tinko apvadais; kairiajame šone pristatytas uždaras vienslaidis prieangis, kurį apšviečia nedidelis stačiakampis langas. Šoninis rytų fasadas be durų, su labai aukštu akmens mūro cokoliu. Pastato langai įvairių dydžių – vieneiliai, dveiliai ir trieiliai, apjuosti lygiais lentų apvadais ir profiliuotomis viršutinėmis prikaltėmis, imituojančiomis sandrikus. Aukštas akmens mūro ir skaldos cokolis, pagyventas baltais angų apvadais, teikia pastatui dekoratyvumo.

Į šiaurės rytus nuo medinio namo, statmenai jam, šalia tiltelio per Riešės upę, stovi nedidelio tūrio, stačiakampio plano vienaaukštis *pastatas*, dengtas dvišlaičiu šiferio stogu. Jo sienos lygios, tinkuotos, langai nedideli, stačiakampiai. Pagrindinis šiaurės fasadas simetriškas, su dvejomis durimis šonuose ir stačiakampiais langais tarp jų. Angas (išskyrus viršutinę dalį) juosia iškilūs lygūs tinko apvadai. Virš

*Veprių dvaro sodybos
mūrinis pastatas
(prie tiltelio). Aut.
nuotr. 2010 m.*

*Buvusi Veprių dvaro
sodybos spirito
varykla. Aut. nuotr.
2010 m.*

stogo kyla medinis vienšlaitis mezoninas, pastogę juosia lygus išsikišęs karnizas. Pastatas nesudėtingos architektūros, be stiliaus bruožų.

Kitoje Riešės upės pusėje, šonu atgręžta į kelią ir į ežerą, stovi buvusi *spirito varykla* (dabar gyvenamas namas). Pastatas perstatytas, paaukštintas, iškirsti didesni langai ir dabartinis namas jau nepanašus į buvusią spirito varyklą. Išliko tik storos raudonų plytų tinkuotos sienos.

Šalia namo galinio vakarų fasado stovi vienaukštis *ūkinis pastatas*. Jis sumūrytas iš raudonų plytų ir dengtas dvišlaičiu šiferio stogu. Pastato architektūra be stiliaus bruožų.

Apibendrinant galima teigti, kad autentiškų Veprių dvaro sodybos pastatų fragmentų iki šių dienų liko nedaug. Nacionalizavus dvaro sodybą, dauguma pastatų buvo nugriauti, o likusieji pritaikyti naujiems poreikiams – Žemės ūkio mokyklai ir butams. Sprendžiant iš formų, autentiškiausias ir seniausias yra medinis pastatas, tiksliau – jo cokolis, kuris gražiai sumūrytas iš akmenų su skaldos ir smulkių akmenėlių intarpais, primena XIX a. provincijos dvarų statiniuose

naudotą mūro statybos techniką. Dvaro rūmų vakarų korpusas – reprezentacinės architektūros pavyzdys, tačiau jo statybos data dar nėra tiksliai nustatyta.

Sližių dvaro sodyba

Sližių dvaro sodyba įkurta Kultūvėnuose ir vadinama Sližių dvaru. Literatūroje yra teiginių, kad 1866 ir 1887 m. sodybos savininkas yra Belinskis (arba Bielinskis) ir minimas faktas, kad 1919 12 02 Lietuvos vyriausybė dvarą konfiskavo²⁵. Žemės reformos departamento likvidacijos skyriaus parengtoje byloje (Nr. 916) yra saugomas Sližių dvaro ir Pasiėkų bei Paberžinės palivarkų, priklausančių Bronei Rembauskienei, perėmimo valdžios žinion aktas Nr. 258, sudarytas 1927 01 19²⁶. Minima, kad Sližių dvaras buvo išparceliuotas ir naujakuriai sklypus pradėjo valdyti nuo 1927 04 23²⁷. Surašyta 12 Sližių dvaro sodybos pastatų, perimamų Valstybės nuosavybėn²⁸. Pirmuoju numeriu įrašytas gyvenamasis namas – greičiausiai tai vadinamieji rūmai (7,0 × 6,0 × 3,0); jie mediniai, dengti malksnomis, ir yra blogos būklės. Toliau minimos arklidės yra ištęsto plano (27,0 × 11,0 × 3,0), taip pat medinės, blogos būklės ir dengtos malksnomis, bei antrasis gyvenamasis namas ilgesnis už pirmąjį (10,5 × 5,5 × 3,0), medinis, dengtas malksnomis, blogos būklės. Sąrašė yra du mediniai kumetynai (18,0 × 11,0 × 3,0, 26,0 × 10,0 × 3,0), dengti lentomis ir šiaudais, mūrinis kumetbutis (30,0 × 12,0 × 2,0), dengtas šiaudais, trys mediniai tvartai (18,0 × 6,0 × 2,0, 24,0 × 6,0 × 2,0, 16,0 × 8,0 × 1,2), dengti malksnomis, didžiulė šopa (40,0 × 10,0 × 3,0) – besienė, pastatyta ant medinių stulpų ir dengta malksnomis, trobesys (39,5 × 8,0 × 2,0), suręstas iš pusrąsčių ir dengtas malksnomis, ir medinė, dengta malksnomis pirtis (11,0 × 7,0 × 2,0); visi trobesiai blogos būklės. Toliau byloje yra pateiktas sąrašas trobesių, kurie paliekami dvaro sodybos savininkei, ir tie, kuriuos nutarta likviduoti²⁹. B. Rembauskienei liko 16 pastatų: gyvenamasis namas (25,0 × 13,5 × 4,0), du kumetbučiai (3 šeimoms 21,0 × 10,5 × 3,0, 18,0 × 8,0 × 2,5), svirnas (24,0 × 12,0 × 3,0), ledainė (7,0 × 7,0 × 2,0), rūsys (6,0 × 6,0 × 1,0), malkinė (19,0 × 15,0 × 3,0), rūkykla (4,0 × 4,0 × 6,0), paukštidė (18,0 × 10,0 × 2,0), kiaulių tvartas (15,0 × 8,5 × 2,0), didžiulis kluonas (70,0 × 20,0 × 3,5), daržinė (30,0 × 8,0 × 4,0), kurioje įrengta patalpa pjaustiniams (akselinė) ir malūnas, trobesys vaisiams laikyti (18,0 × 6,0 × 2,0), raguočių tvartas (48,0 × 13,0 × 3,0), arklidė (27,0 × 11,0 × 3,0) ir kalvė (13,0 × 5,0 × 2,0). Visi trobesiai mediniai, išskyrus rūsi, kuris sumūrytas iš plytų; stogai dengti malksnomis, tik kluonas dengtas malksnomis ir šiaudais. Minima, kad dauguma pastatų blogos būklės, išskyrus gyvenamąjį namą ir kluoną – jų būklė vidutinė. Toliau tame pačiame sąrašė nurodyta dvylika trobesių, kurie bus išdalyti įvairiems savininkams – t. y. išvardyti tie patys pastatai, kurie jau buvo pateikti perėmimo Valstybės žinion akte (Nr. 258).

Matininkas A. Slonimskis 1926 m. parengė Sližių dvaro žemės parceliacijos planą. Jame pažymėta, kad dvaro žemė sudaro 309 ha ir 4 182 m², ir yra nurodyta dvaro sodybos teritorija su pastatais; tačiau pastatai nesužymėti ir neišvardyti³⁰. Pastatai išsidėstę abipus kelio ir šalia tvenkinio (6 pav.). Pietinėje kelio pusėje įrengtas tvenkinys ir yra dvaro sodybos branduolys, kuriame

²⁵Semaškaitė I. *Lietuvos dvarai*, Vilnius, 2010, p. 373.

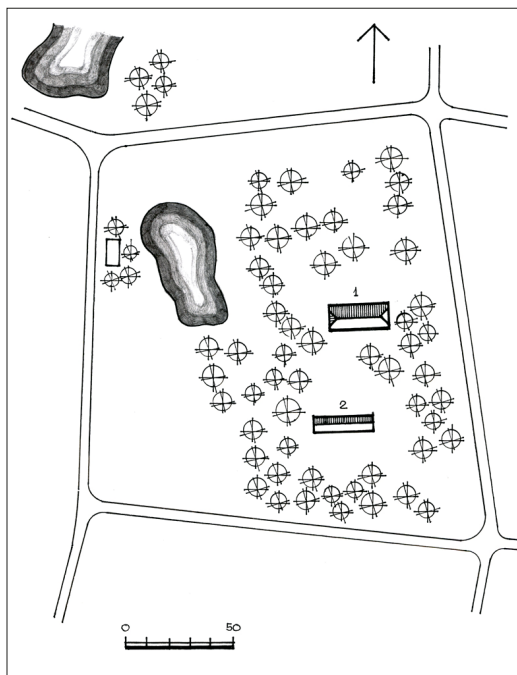
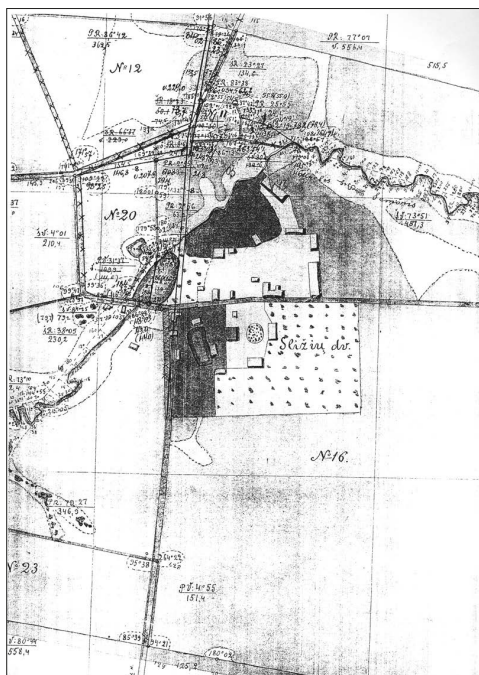
²⁶LCVA, f. 1248, ap. 20, b. 3550.

²⁷Ten pat, l. 13.

²⁸Ten pat, l. 3.

²⁹Ten pat, l. 13–16.

³⁰LCVA, f. 1250, ap. 4, b. 19/870.

apie pusiau uždara kiemą taisyklingai išdėstyti trys mediniai ir vienas mūrinis trobesiai. Trys pagrindiniai pastatai (vienas jų – mūrinis) išsidėstę apie ovalo formos gazoną. Šalia tvenkinio išsimėtę penki stačiakampiai ir vienas kampinio plano mediniai statiniai. Kitoje, šiaurinėje, kelio pusėje išdėstyta dvylika medinių įvairių dydžių trobesių; dauguma jų pastatyti taisyklingai, lygiagrečiai arba statmenai keliui, išskyrus du, kurie pasukti į kelią tam tikrais kampais.

Iki šių dienų išliko tik vienas Slizių dvaro sodybos pastatas, vadinamas *rūmais*. Lyginant jo pastatymo vietą su senuoju archyvinio Slizių dvaro sodybos situacijos planu, matyti, kad tai pietinis sodybos branduolio pastatas (7 pav.). Jis vienaukštis, sudėtinio tūrio, ištęsto stačiakampio plano, dengtas aukštu pusvalmiiniu šiferio stogu. Sienos sureštos iš sienojų, tinkuotos. Pagrindinis pietų fasadas su durimis vidurinėje dalyje ir stačiakampiais langais šonuose. Langai apjuosti plačiais lentų apvadais ir paaukštinti viršutinėmis prikaltėmis su profiliuotais tiesiais sandrikais; duris rėmina lygūs lentų apvadai. Pastato pastogę juosia išsikišęs karnizas. Galiniai fasadai užbaigti trapecijos formos skydais, kurie apkalti lentomis horizontaliai. Šiaurės pusėje dėl reljefo nužemėjimo atsiranda akmens mūro ir skaldos cokolis. Viduje yra segmento formos arkų ir nišų, matyti apgriuvusių krosnių liekanų. Pastatas stovi nenaudojamas; jis labai nugyventas, be langų ir durų. Sprendžiant iš architektūros – tai autentiškas dvaro sodybos pastatas, turintis originalius langų apvadus; jo formose persipina būdingi provincijos statiniams etniniai statybos bruožai su profesionaliosios architektūros detalėmis. Daugiau

6 pav. Slizių dvaro sodybos situacijos planas. Fragmentas iš 1923 m. sudaryto plano (LCVA, f. 1250, ap. 4, b. 19/870)

7 pav. Slizių dvaro sodybos situacijos plano schema. Sudarė A. Rupeika. 2009 m.

dvaro sodybos pastatų neišliko. Antrasis statinys, kurio liekanos yra į pietus nuo rūmų, nebuvo pažymėtas dvaro sodybos parceliacijos plane.

Sližių dvaro rūmų pagrindinis fasadas. Aut. nuotr. 2010 m.

Sakraliniai pastatai

Veprių sakraliniai pastatai

Vepriuose gausu sakralinių statinių (8 pav.). Tai bažnyčios, varpinės ir 35 Kryžiaus kelio stočių kompleksas, įvairūs koplytstulpiai bei kryžiai. Pagrindiniai Veprių sakralinių pastatų komplekso statiniai išsidėstę šventoriuje (9 pav.). Jame stovi bažnyčia, varpinė, koplyčia, trys koplytėlės, koplytstulpiai bei kryžius; yra pažymėtos septynios Kryžiaus kelio stočių vietos. Kiti komplekso statiniai – likusios Kryžiaus kelio stotys išsidėsčiusios rytinėje ir pietrytinėje miestelio dalyje ir miškelyje, o viena koplytėlė stovi šiauriniame miestelio gale. Teigiama, kad Kryžiaus kelio stotys Vepriuose įsteigtos 1846 m. ir pirmosios koplytėlės buvo sukaltos iš lentų. XIX a. pabaigoje Veprių ūkininkų lėšomis pastatytos mūrinės koplytėlės³¹. Kryžiaus kelio stočių koplytėlės nukentėjo per Pirmąjį pasaulinį karą ir 1923 m. kunigo Mirskio rūpesčiu buvo suremontuotos, ant skardos nutapyti paveikslai³². Veprių kryžiaus kelio stočių koplytėlės sovietmečiu, 1962–1963 m., buvo nugriautos (liko tik šventoriuje stovėjusios koplytėlės). Tačiau tikintieji ateidavo melstis į tas vietas, kur jos stovėjo, o jų stovėjimo vietas žymėdavo kryžiais ar gėlėmis³³. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, 1989–1990 m. Veprių Kryžiaus kelio stočių koplytėlės, stovėjusios už šventoriaus ribų, buvo atstatytos.

Veprių Švč. Mergelės Marijos Rožinės bažnyčia stovi centrinėje miestelio dalyje, šiauriniame Veprių ežero krante. Netaisyklingo daugiakampio plano šventorius išterpęs tarp Šventosios ir Ežero gatvių. Bažnyčia pastatyta aukščiausioje šventoriaus dalyje, pagrindiniu fasadu atgręžta į vakarus.

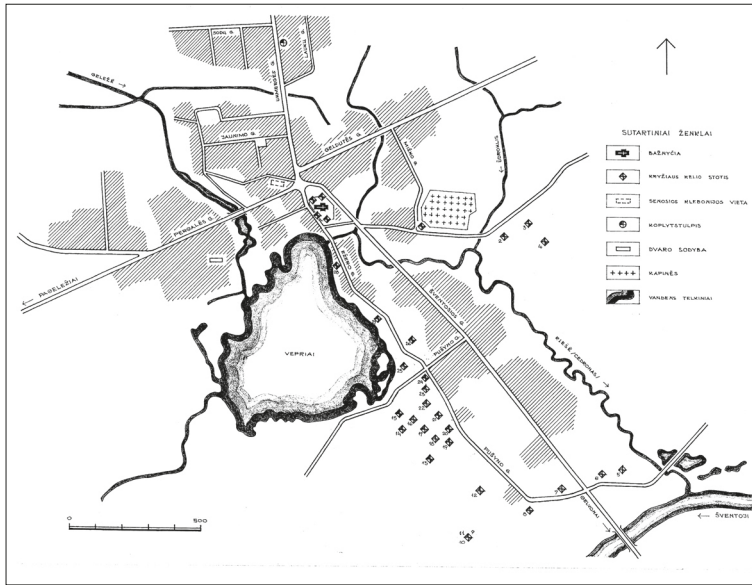
Literatūroje esama teiginių, kad pirmoji bažnyčia Vepriuose minima

Sližių dvaro rūmų langas. Aut. nuotr. 2010 m.

³¹ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Vilnius, 1991, t. 2, p. 545.

³² Ramanauskas V. Veprių Kalvarijos: žaidos užgydytos, *Katalikų pasaulis*, 1990 07 19, Nr. 13, p. 17.

³³ Bliumin A. Nepavykęs Veprių Kalvarijų uždarymas, *Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2001, t. 18, p. 178–179.

8 pav. Veprių miestelio plano schema. Sudarė A. Rupeika. 2009 m.

1553 m., o 1616 m. Šemetos kapinėse pastatė mūrinę koplyčią; 1810 m. prie jos pristatyta medinė dalis, vėliau 1895 m., jau buvo du mediniai priestatai³⁴. Išliko senosios *Veprių bažnyčios ir varpinės nuotrauka*, saugoma Veprių visuomeniniame muziejuje. Nuotraukoje matyti bažnyčios stogas ir dalis šoninio fasado, kuriame išsikiša kryžmos (greičiausiai čia buvo zakristija) tūris, dengtas trišlaičiu stogu; iškyšoje įrengtos stačiakampės durys, o virš jų matyti vos išžiūrima arkinė niša. Pagrindinį fasadą užstoja medžiai; už jų matomas tik aukštas trikampis, aklinas frontonas. Šventorius aptvertas akmens mūro tvora. Didieji vartai yra priešais pagrindinį bažnyčios fasadą. Jie uždari, laiptuoto kontūro, su plačia ir aukšta vidurine arkine anga. Antrieji vartai įrengti šalia varpinės; jie žemi, dviejų angų: su plačiais nedengtais įvažiavimo vartais ir siaura stačiakampe įėjimo anga. *Varpinė* stovi tvoros linijoje; ji su akmens mūro cokoliu, medinė, dviejų siaurėjančių tarpų, dengta keturšlaičiu stogu ir apkalta lentomis horizontaliai. Apatinis tarpas aklinas, aukštas, o viršutinis – žemas, su stačiakampėmis akustinėmis angomis, pridengtomis grotelėmis.

Dabartinė bažnyčia statyta 1909–1910 m. Literatūroje esama užuominų, kad Veprių bažnyčią galėjo suprojektuoti Vladislavas Stipulkovskis³⁵. Kauno apygardos archyve saugoma byla apie Veprių bažnyčios statybą³⁶. Joje saugomi įvairūs raštai, kuriuos siuntė Kauno gubernatoriaus kanceliarija Kauno gubernijos valdybos statybos skyriui. 1908 11 08 buvo siunčiami brėžiniai su sąmata ir prašoma patikrinti juos techniniu požiūriu, patvirtinti ir gražinti kanceliarijai. Priešai nurodyta, kad patikrinti pavesta gubernijos inžinieriui Nikolajui Andrejevui³⁷. 1908 11 14 Kauno gubernijos valdyba siunčia raštą inžinieriui

³⁴Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios*, Vilnius, 1993, p. 225. B. Kviklio teigimu, pirmoji bažnyčia arba koplyčia pastatyta 1610 m. kapinėse (*Mūsų Lietuva*, 2-oji (fotografuotinė) laida, Vilnius, 1991, t. 2, p. 545).

³⁵*Lietuvos architektūros istorija*, Vilnius, 2000, t. 3, p. 267.

³⁶KAA, f. I-473, ap. 1, b. 4812.

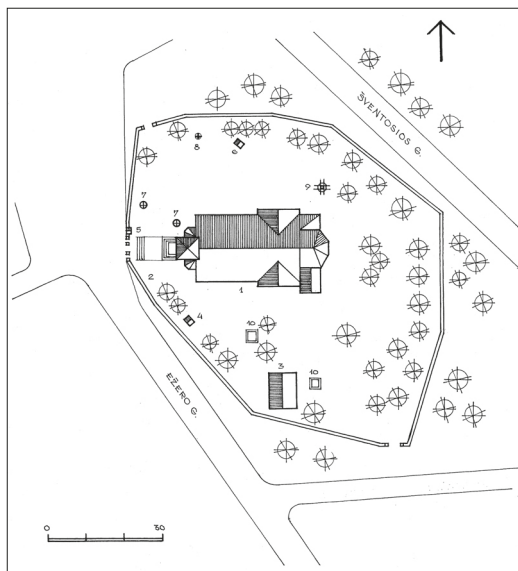
³⁷Ten pat, l. 1.

Andrejevui su prašymu patikrinti brėžinius ir sąmatą³⁸. 1908 12 15 Kauno gubernijos valdybos statybos skyrius surašė protokolą, kuriame pranešama, kad gubernijos inžinierius Andrejevas patikrino Veprių bažnyčios planą ir sąmatą (kuri nurodyta 14 689,57 rb). Inžinierius pranešė, kad viskas padaryta teisingai, todėl statybos skyrius nutarė, kad brėžinius ir sąmatą reikia tvirtinti³⁹. 1910 09 17 inžinierius Andrejevas patvirtino, kad bažnyčia techniniu požiūriu pastatyta gerai ir gali būti naudojama⁴⁰. Byloje yra ir bažnyčios projektas, tačiau be autoriaus pavardės; brėžiniai atlikti ant mėlyno popieriaus⁴¹.

Suprojektuota bažnyčia kiek skiriasi nuo pastatytosios. Plano forma panaši, tik apsidinė dalis suprojektuota gilesnė ir daugiau išsikiša į išorę

(10 a pav.). Projekte pagrindinis fasadas yra su dvitarpsniu bokštu, užbaigtu aukšta aštuonkampe smaile ir kryžiumi (10 b pav.). Pirmasis bokšto tarpsnis kiek skiriasi nuo pastatytos bažnyčios bokšto: virš apskrito lango yra parodytos keturios mažos kryžiaus formos nišelės, kurios nebuvo įrengtos; sudėtingesnis ir lango-rožės skaidymas masverkais – su rombų ir juos rėminančių skritulių ornamentu. Antrasis bokšto tarpsnis su aukštomis akustinėmis angomis ir su nusklembtais kampais, kuriuose įkomponuotos žemesnės arkinės angelės (dabartinė Veprių bažnyčia yra be antrojo tarpsnio ir be smailės). Šoninis fasadas panašus į dabartinį, tik stogo plokštumoje, virš langų buvo numatyta įrengti trikampio formos stoglangius, kitoks (sudėtingesnis – sudalytas rombais) numatytas ir langų skaidymas masverkais (10 c pav.). Skersiniame pjūvyje parodyti apsidės langai, kurių stiklai sudalyti smulkiais rombais (10 d pav.). Bokštas buvo suprojektuotas grakščių proporcijų: jo aukštis su smaile ir kryžiumi numatytas tris kartus didesnis už pagrindinį bažnyčios tūrį. Žinoma, kad bokštas buvo susprogdintas Antrojo pasaulinio karo metu. Po karo, 1947 m., bažnyčia suremontuota⁴², tačiau bokšto viršutinis tarpsnis liko neatstatytas.

Bažnyčia vienbokštė, trinavė, pseudobazilikinės erdvės. Sienos sumūrytos iš gelsvų ir rausvų plytų, netinkuotos, cokolis tašytų akmenų. Planas laiptuoto kontūro, su priekin išsikišusiu bokštu ir kampiniais sraigtiniais laiptais (11 pav.). Rytinė plano pusė kiek platesnė, su nežymiai akcentuota kryžma; abipus presbiterijos pristatytos skirtingų dydžių patalpos – prieangis (šiaurėje) ir zakristija (pietuose). Pagrindinis fasa-

9 pav. Veprių bažnyčios statinių komplekso situacijos plano schema. Sudarė A. Rupeika. 2009 m.

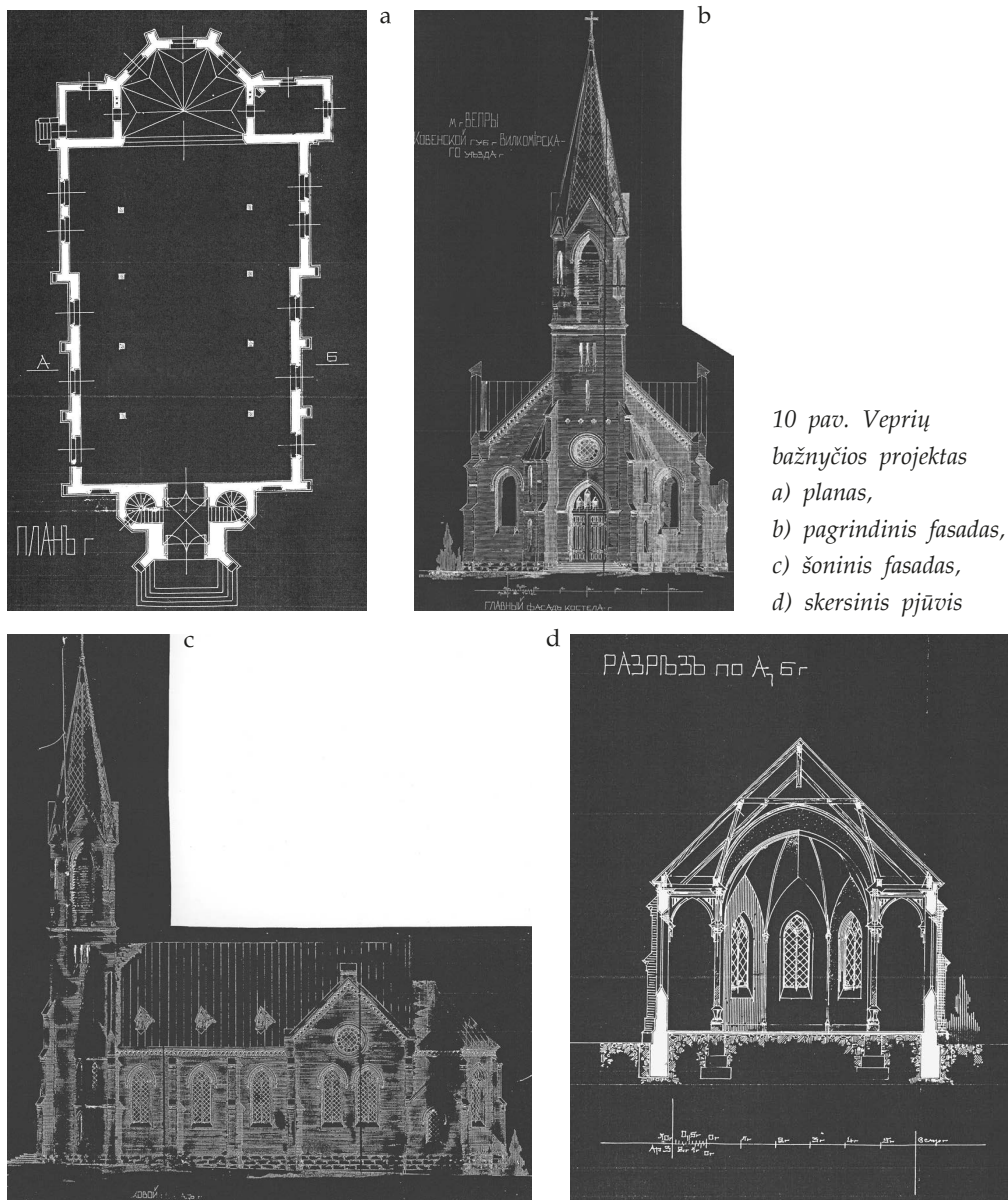
³⁸ Ten pat, l. 2.

³⁹ Ten pat, l. 3.

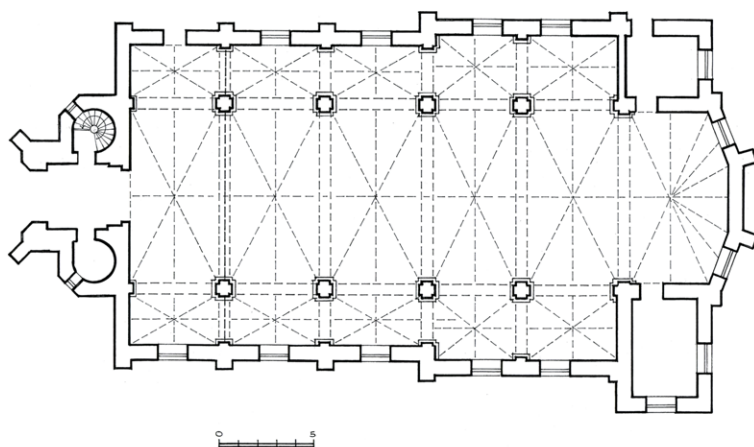
⁴⁰ Ten pat, l. 5.

⁴¹ Ten pat, l. 6.

⁴² Bliumin A. Nepavykęs Veprių Kalvarijų uždarymas, *Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2001, t. 18, p. 174.

das simetriškas, su vieno tarpsnio kresnų proporcijų bokštu, dengtu žemu keturšlaičiu stogu. Simetrijos ašyje – aukšta smailiaarkė portalo anga, kurioje įkomponuotos stačiakampės durys, paaukštintos langelių eile. Arkinę nišos dalį užima tapytas paveikslas, simbolizuojantis XXXII *Kryžiaus kelio* stotį („Jėzus miršta ant kryžiaus“). Virš portalo yra apskritas langas-rožė, suskaidytas centriškais spinduliais ir skrituliais, aukščiau matyti siauras arkinis langelis, o tarpsnio viršų akcentuoja trijų smailiaarkių langelių kompozicija. Bokšto kampus rėmina trijų pakopų siaurėjantys į viršų kontraforsai, pastogę juosia siauras dviejų traukų karnizas. Pagrindinį fasadą užbaigia nuožulnūs skydo šlaitai ir kampiniai trisieniai laiptinių tūriai, jungiantys jį su bokštu; aklinas šonines fasado plokštumas pagyvina smailiaarkės aukštos nišos su tapytais paveikslais. Kairiosios nišos paveikslas simbolizuoja XXX

11 pav. Veprių
bažnyčios planas.
Sudarė A. Rupeika.
2009 m.

Kryžiaus kelio stotį („Jėzui nuplėšia drabužius“), o dešinėsios – XXXI Kryžiaus kelio stotį („Jėzų kala prie kryžiaus“). Šoniniuose fasaduose akcentuoti transepto galai, užbaigti aukštais trikampaiais skydais. Navas skaido dviejų pakopų kontraforsai, tarp kurių išdėstyti smailiaarkiai langai; viršutinę langų dalį pabrėžia iškilūs apvadai, kontraforsų pakopas dengia vienslaičiai stogeliai. Koplyčias (transeptą) apšviečia poriniai arkiniai langai ir virš jų įkomponuoti apskriti langai-rožės. Šoninius fasadus, apsidę ir koplyčių stačiašlaičių skydų perimetrą juosia skritulių ornamentu pagyvintas frizas. Interjero erdvę į tris navas skaido keturios poros kryžminio skerspjuvio stulpų, išilgai ir skersai navų sujungtų smailėjančiomis ramstinėmis arkomis. Tarp jų esančios travėjos susklostos kryžminiais skliautais, pagyvintais nerviūromis. Smailėjančiomis arkomis stulpai jungiami ir su piliastrais, skaidančiais šoninių navų sienas. Vargonų choras remiasi į paskutinę stulpų porą. Choro sienelė aklina, skaidoma piliastreliais, sujungtais smailėjančiomis arkomis. Vargonų prospektas neogotikinių formų. Sakykla įrengta dešinėje pusėje, prie antrojo stulpo; ji neogotikinių formų, daugiakampė, su baldakimu ir smailėjančia viršūne. Bažnyčioje yra penki altoriai. Didysis ir du šoniniai altoriai neogotikiniai, o kiti du, kurie glaudžiasi prie stulpų – orderinių formų. Veprių bažnyčia yra neogotikinių formų, tačiau, pakeitus bokšto proporcijas ir atsisakius viršutinio tarpsnio, dengto aukšta smaile, bokšto tūris tapo monumentalus, kresnų proporcijų, labiau būdingas neoromaninėms bažnyčioms. Bažnyčios originalus planas – jos transeptas neišryškintas, o sraigtiniai laiptai iškelti į išorę kaip kampiniai bokšteliai.

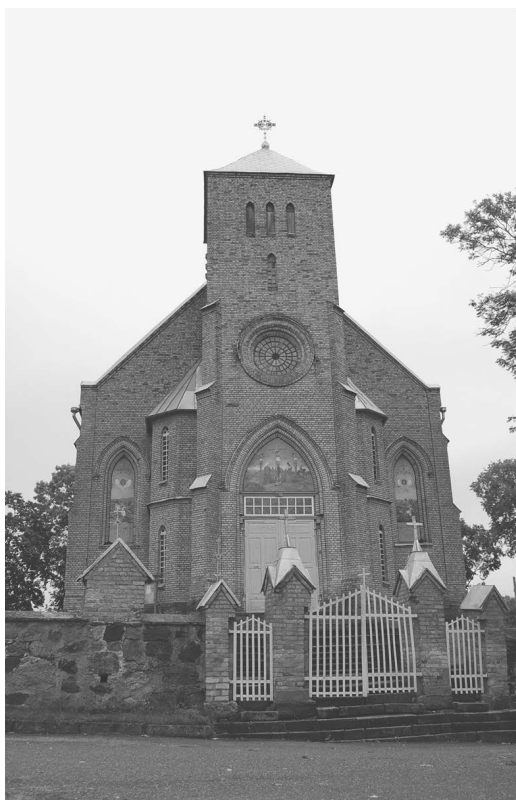
Šventoriuje, šalia apsidės fasado, 2010 m. pastatyta *varpinė*. Tai erdvinės kompozicijos metalo konstrukcijų statinys, su viršuje kabančiu varpu. Varpinės pagrindas – keturi pakelti nuo žemės horizontalūs ir susikertantys strypai; jų sankirtų vietos sujungtos stačiais ir įstrižais spyriais, sudaro aštuonkampį pagrindą. Plano vidurinėje dalyje (sankirtų vietose) kyla keturi vertikalūs strypai, o išorinio aštuonkampio pagrindo kampuose pastatytos pasvirosios jungtys tęsiasi iki vertikalųjų strypų ir sutvirtintos horizontalia jungtimi sudaro dvi porines šešių stulpų kompozicijas varpinės šoniniuose fasaduose. Į abu horizontalius jungiamuosius strypus remiasi iškelta platesnė metalo konstrukcija, prie kurios pakabintas varpas. Vakarų ir rytų fasaduose varpinės konstrukciją sutvirtina horizontalios priekinių

Veprių bažnyčios bendras vaizdas. Aut. nuotr. 2009 m.

strypų jungtys. Varpą puošia Švč. Mer-
gelės Marijos su Kūdikėliu atvaizdas.
Kitoje varpo pusėje yra įrašas: VARPAS
NULIETAS VEPRIŲ ŠVENČIAUSIOS
MERGELĖS MARIJOS ROŽANČINĖS
BAŽNYČIOS PASTATYMO ŠIMTME-
ČIO PROGA VEPRIAI 1910-2010 ME-
CENATAS: GENOVAITĖ GRAŽINA
ŠAULIENĖ ROMAS PETRAS ŠAULYS.
Varpinės architektūrinis sprendimas
naujas ir neįprastas.

Šventorius aptvertas akmens
mūro tvora, kurioje yra treji vartai.
Šventoriaus reljefas nelygus, banguo-
tas ir žemėja tvoros kryptimi; jame
yra palaidojimų. *Didieji vartai* įrengti
priešais pagrindinį bažnyčios fasadą.
Jie trijų atvirų angų, ribojami gelsvų
ir rausvų plytų stačiakampio plano
stulpais (plytos tokios pat kaip bažny-
čios). Viduriniai vartų stulpai aukštes-
ni, užbaigti stačiašlaičiais skydeliais ir
dengti keturšlaičiais skardos stogeliais
su kryžiais; šoninius stulpus dengia

*Veprių bažnyčios pagrindinis fasadas ir
šventoriaus vartai. Aut. nuotr. 2009 m.*

*Veprių bažnyčios interjeras. Aut. nuotr.
2009 m.*

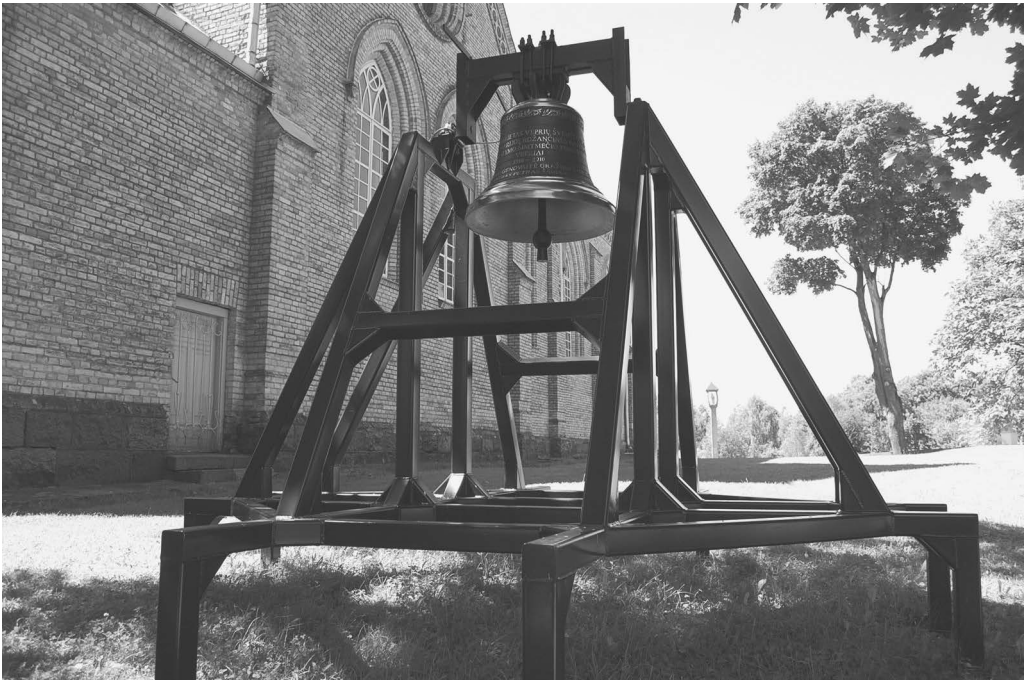

dvišlaičiai skardos stogeliai su ažūriniais kryžiais-saulutėmis.

Pagalbiniai vartai įrengti šventoriaus šiaurės vakarų kampe; jie su plačia įvažiavimo anga, ribojama tinkuotais mūro stulpais ir paliktu siauru įėjimu. *Antrieji pagalbiniai varteliai* – vienos angos, įrengti pietinėje šventoriaus tvoros linijoje; juos ribojantys kvadratinio skerspjūvio stulpai sumūryti iš plytų ir dengti keturšlaičiais skardos stogeliais.

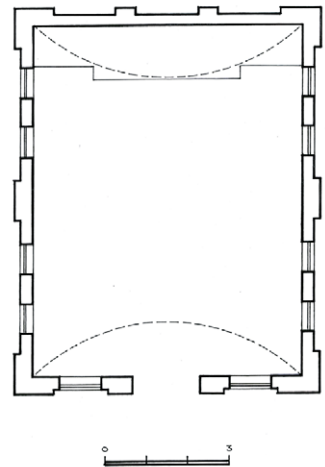
Prie antrųjų vartelių, priešais pietinį šoninį bažnyčios fasadą, statmenai jai, stovi *koplyčia* – XXXIV *stotis* („Jėzaus Kristaus kapas“), pagrindiniu fasadu atgręžta į šiaurę. Ji vientiso tūrio, dengta dvišlaičiu čerpių stogu. Koplyčios cokolis akmens mūro, sienos

sumūrytos iš gelsvų plytų. Planas stačiakampis, vienos patalpos (12 pav.). Visi fasadai simetriškos kompozicijos, skaidomi mentėmis. Pagrindinis ir galinis (pietu) fasadai užbaigti trikampaiais stačiašlaičiais skydais. Plačios mentės žymi pagrindinio fasado kampus, o siauresnės akcentuoja vidurinę dalį su smailiarkiu portalu

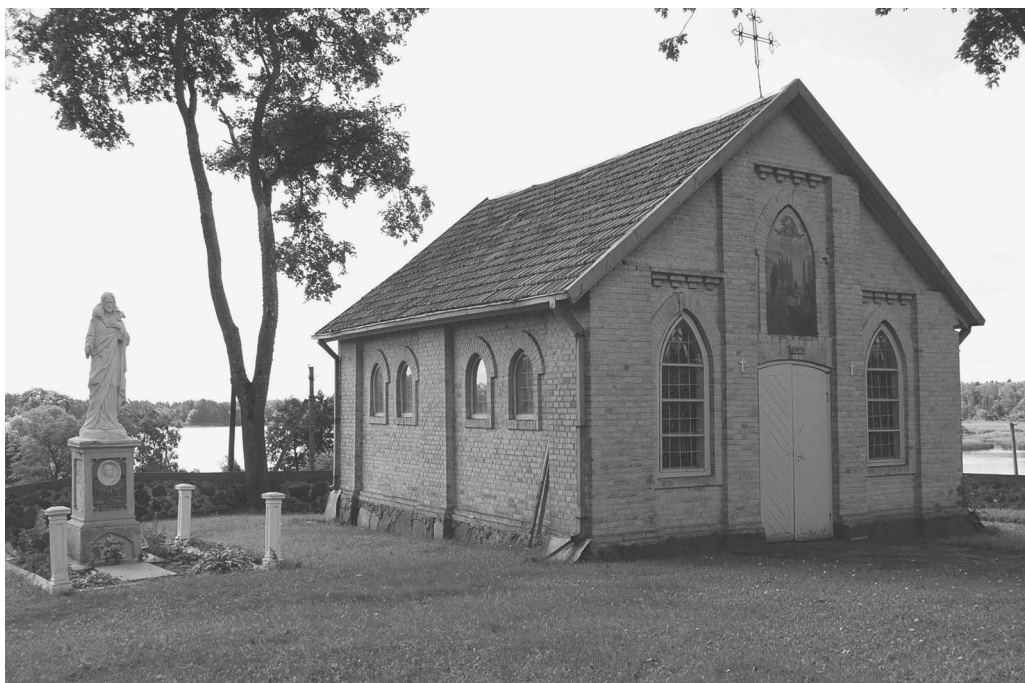

Veprių varpinė. Aut. nuotr. 2010 m.

ir aukšta smailiaarke niša virš jo; portalas užbaigtas segmentine sąrama, dvivėrės durys apkalto lentutėmis eglute. Nišoje virš portalo yra tapytas paveikslas, atspindintis XXXIV Kryžiaus kelio stoties siužetą. Fasado šonuose tarp menčių įkomponuoti aukšti smailiaarkiai langai – tokio dydžio, kaip niša, esanti virš portalo. Langus juosia iškilūs apvadai su platesne viršutine dalimi, o mentes jungia traukos, suformuotos iš trijų plytų eilių, su dantukų imitacija. Galinio pietų fasado kompozicija panaši – jis taip pat skaidomas mentėmis ir jas jungiančiomis horizontaliomis traukomis, tačiau šoninės plokštumos aklinos, o vidurinėje – skydo viršuje – įkomponuotas rombo formos langelis. Šoniniai fasadai vienodi, dalimi plačiomis mentėmis į dvi dalis, kuriose išdėstyta po du nedidelius smailėjančių arkų langus, apjuostus iškiliais apvadais su platesne viršutine dalimi. Mentės jungia trieilės frizo traukos su dantukų imitacija ir medinis lygus karnizas. Koplyčios interjere – vientisa erdvė, dengta mediniu išlenktu skliautu. Sienos lygios, tinkuotos; jų viršų juosia lygi trauka ir siauras karnizas; virš durų smailiaarkėje nišelėje yra medinė skulptūrinė. Prie galinės sienos įrengtas tapytas altorius, vaizduojantis Jeruzalės miestą, Kristaus kapą ir du Angelus, palinkusius virš jo. Koplyčia – „plytų“ stiliaus pastatas.

12 pav. Veprių šventoriaus koplyčios planas. Sudarė A. Rupeika. 2009 m.

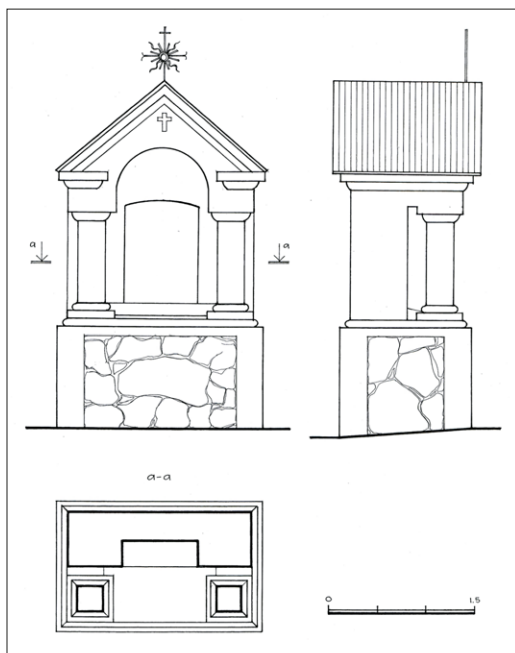
Veprių šventoriaus koplyčia ir kunigo Teofilio Vasiliausko kapas. Aut. nuotr. 2009 m.

Veprių šventoriaus koplyčios vidus. Aut. nuotr. 2009 m.

Šalia koplyčios, rytinėje jos pusėje yra kunigo *Teofilio Vasiliausko kapas* su užrašu: „1862–1918. Čia ilsisi a. a. kun. T. Vasiliauskas šios bažnyčios statytojas ir klebonas. Mylimas Tėve, liūdime Tavęs netekę. Parapijonys.“ Kapavietės vietą žymi keturi iškilūs baltai tinkuoti kvadratinio skerspjūvio stulpeliai su platesne viršutine dalimi. Vidurinėje kapo dalyje stovi paminklas su dvitarpsniu postamentu ir ant jo pastatyta Kristaus statula. Postamento viršutiniame tarpsnyje, apskritoje nišoje yra kunigo skulptūrinis portretas.

Tarp koplyčios ir didžiųjų vartų kiek atitraukta nuo tvoros stovi *koplytėlė* – XXXV stotis („Švento Kryžiaus atradimas“ – paskutinė Kryžiaus kelio stotis). Ji vientiso tūrio, stačiakampio plano, dengta dvišlaičiu skardos stogu. Koplytėlės cokolis akmens mūro ir plytų, sienos sumūrytos iš gelsvų ir raudonų plytų, netinkuotos. Pirmasis tarpsnis žemas, su įduba, pastatytas ant platesnio cokolio. Antrasis tarpsnis su stačiakampe anga, aprėmintą segmentine arka; nišoje kybo tapytas siužetinis paveikslas. Koplytėlės viršų vainikuoja trikampis stačiašlaitis skydas su kryžiumi-saulute. Šoninius koplytėlės fasadus pagyvina iškilūs reljefiniai (suformuoti iš plytų) kryžiai (13 pav.). Fasadas, atgręžtas į šventoriaus tvorą, aklinas. Tai autentiška koplytėlė; jos architektūra norėta pasinaudoti tarsi moduliu, atkuriant nugriautąsias koplytėles.

Šalia didžiųjų vartų, šiaurinėje jų pusėje, tvoros linijoje pastatyta *koplytėlė* – XXIX stotis („Jėzus parpuola trečią kartą“). Ji vientiso tūrio, stačiakampio plano, sumūryta iš gelsvų ir raudonų plytų ir dengta dvišlaičiu skardos stogeliu su kryžiumi-saulute. Koplytėlės fasadai sutampa su tvoros linijomis, tik aukštis gerokai iškyla virš tvoros. Pa-

13 pav. Veprių šventoriaus koplytėlės planas (XXXV Kryžiaus kelio stotis). Sudarė A. Rupeika. 2009 m.

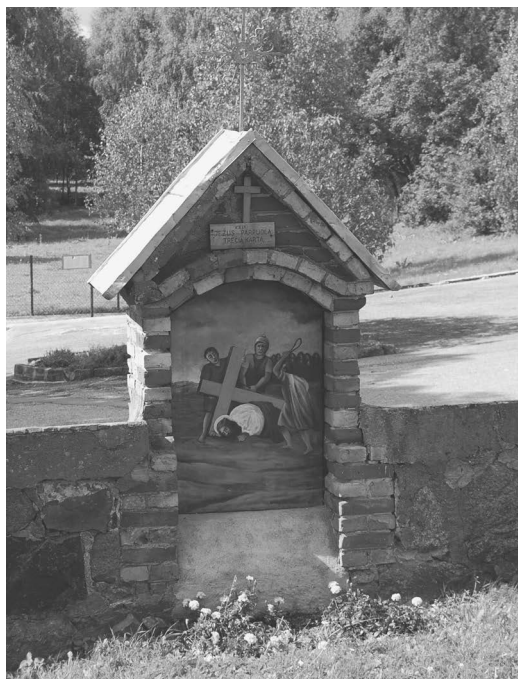
Veprių šventoriaus koplytėlė (XXXV Kryžiaus kelio stotis). Aut. nuotr. 2009 m.

grindinis fasadas be cokolio; dominuoja niša, užbaigta segmentine sąrama, kuri kerta vainikuojančią trikampį frontonėlį. Nišoje kabo paveikslas, o frontonelyje – kryžius ir pritvirtinta lentelė su numeriu bei koplytėlės pavadinimu.

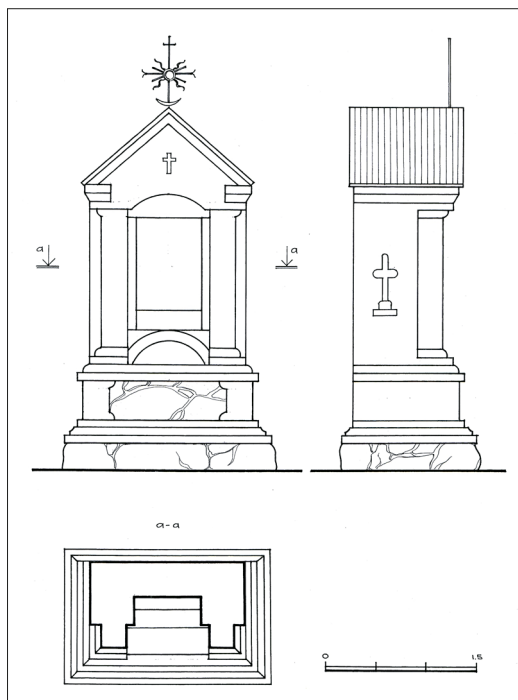
Dar viena *koplytėlė* – XXXIII *stotis* („Jėzų nuima nuo Kryžiaus“) pastatyta šiaurinėje šventoriaus pusėje, atokiau nuo tvoros, pagrindiniu, pietvakariu fasadu atgręžta į didžiuosius vartus. Ji su aukštu akmens mūro cokoliu, stačiakampio plano, dengta dvišlaičiu skardos stogu. Viršutinis koplytėlės tarpsnis sumūrytas iš raudonų plytų, tinkuota tik viršutinė nišos plokštuma, kurioje yra pritvirtinta lentelė su numeriu ir koplytėlės pavadinimu. Pagrindinio fasado kampus akcentuoja kvadratinio skerspjuvio stulpeliai, į kuriuos remiasi pusapskritė arkinė sąrama; ji gaubia nišą ir kerta trikampį skydą (14 pav.). Kiti koplytėlės fasadai aklini. Koplytėlė autentiška; aukštas akmens mūro cokolis ir gili pusapskritės arkos niša formuoja monumentalumo išpūdį.

Šventoriuje, tarp XXIX ir XXXIII stočių, stovi trys vertikalūs akcentai – du koplytstulpiai ir kryžius, užpildantys tą erdvinę šventoriaus dalį, kuri yra geriausiai apžvelgiama nuo centrinės miestelio aikštės. Šalia didžiųjų vartų ir XXIX stoties stovi medinis *koplytstulpis*, kurio viršuje po keturšlaičiu stogeliu yra Rūpintojėlio skulptūrėlė. Stulpo apatinėje dalyje yra užrašas: „Kalvarijų atstatymui atminti. 1989.“

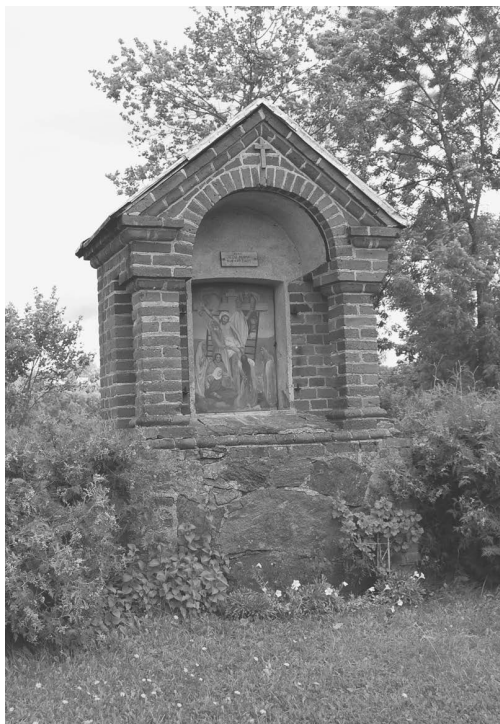
Antrasis medinis *koplytstulpis* pastatytas 2010 m. prie bažnyčios pagrindinio fasado, kairiajame bokšto kampe. Jis su akmens mūro pagrindu, dviejų tarpsnių. Viršutinis tarpsnis aukštesnis ir platesnis, erdvinės kompozicijos; jame po keturšlaičiu stogeliu yra Švč. Mergelės Marijos, laikančios kū-

Veprių šventoriaus koplytėlė (XXIX Kryžiaus kelio stotis). Aut. nuotr. 2009 m.

14 pav. Veprių šventoriaus koplytėlės planas (XXXIII Kryžiaus kelio stotis). Sudarė A. Rupeika. 2009 m.

dikėlių, skulptūra. Apatiniame tarpsnyje išskaptuoti įrašai: ŠVČ. MERGELE MARIJA, ROŽINIO KARALIENE, GLOBOK LIETUVA. Ir žemiau: VEPRIŲ BAŽNYČIOS 100 METŲ JUBILIEJUS. 1910–2010.

Šiaurinėje šventoriaus dalyje, prie XXXIII stoties, stovi medinis drožinėtas *kryžius*, su Nukryžiuotuoju viršutinėje dalyje. Kryžius dekoruotas stilizuota ornamentika bei ažuolo lapais. Apatinėje dalyje yra įrašas: ŠV. MERGELĖS MARIJOS APSIREIŠKIMO 400 METŲ JUBILIEJUI ATMINTI. 2008.

Bažnyčios, šventoriaus koplyčios ir koplytėlių architektūra turi bendrų bruožų, būdingų istorizmo laikotarpio statiniams.

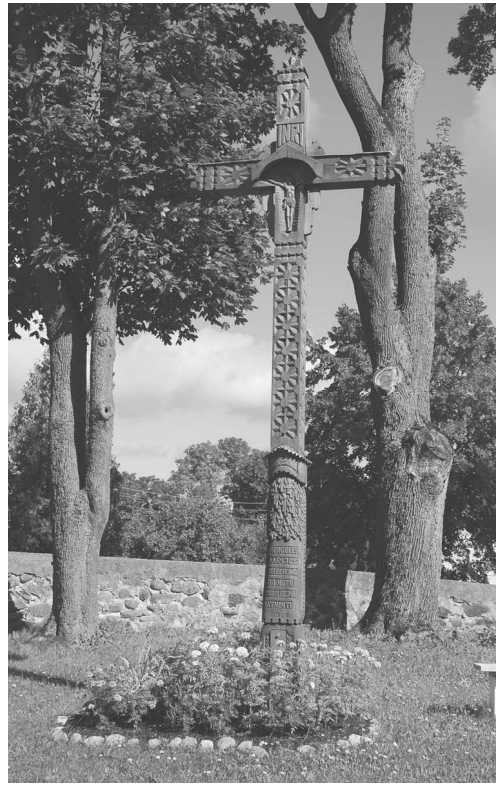
Į šiaurės vakarus nuo šventoriaus, prie Pergalės gatvės, stovėjo *klebonija*. Ji buvo suresta iš sienojų, ištęsto stačiakampio plano, dengta pusvalminių stogu. Išliko tarpukario laikotarpio nuotrauka, kurioje matyti tolumoje stovinčios klebonijos tūris, o kitoje nuotraukoje yra užfiksuotas klebonijos prieangis⁴³. Prieangis uždaras, dengtas dvišlaičiu stogeliu. Jo stiklai rėmeliais smulkiai sudalyti įvairaus dydžio stačiakampiais, o viršutinė įstiklinta dalis suskaidyta karpyto kontūro rombais. Iki šių dienų klebonija neišliko. Nebėra ir *špitolės* pastato, stovėjusio tarp Šventosios ir Geldutės gatvių. Šie abu papirijos trobesiai nugriauti sovietmečiu.

Už šventoriaus ribų, miestelyje, šalia kapinių, prie Ežero ir Pušyno gatvių bei miškelyje išsidėčiusios 28 Kryžiaus kelio stotys. Keturios pirmosios stotys pastatytos netoli kapinių. Antroji Kry-

Veprių šventoriaus koplytėlė (XXXIII Kryžiaus kelio stotis). Aut. nuotr. 2009 m.

Veprių šventoriaus koplytstulpis. Aut. nuotr. 2009 m.

⁴³Nuotraukos 1921 ir 1926 m., saugomos Veprių muziejuje.

žiaus kelio statinių grupė – aštuonios (V–XII) stotys išsimėčiusios miškelyje, tarp Cedrōno ir Šventōsios upiū, toli nuo pirmujū stočių ir nuo bažnyčios. Trečioji grupė – dvylika stočių (XIII–XXIV) trimis eilėmis išsidėsčiusios prie Pušyno gatvės, o paskutinės keturios stotys (XXV–XXVIII) stovi Ežero gatvėje, prie Vepriū ežero.

Kapinės nutolusios į rytus nuo šventoriaus. Jos yra įkurtos tarp Miško gatvės ir Ūdrōklio upės. *Kapinių vartai* statyti tarpukariu, apie 1937 m., ir remontuoti 2008 metais. Vartai trijų stačiakampiū uždarū angū, su medinėmis dvivėrėmis varčiomis ir šoniniais varteliais. Stulpai, rėminantys angas, yra stačiakampio skerspjūvio, sumūryti iš plytū, tinkuoti. Vidurinė dalis plati, užbaigta laiptuotu frontonu su kryžiumi, o šoninės yra žemesnės ir siauros, su stilizuotais fakalais viršuje. Virš dvivėriū vartū iškilomis tinkuotomis raidėmis užrašyta: RAMYBĖ JUMS. Vartus vainikuojančioje frontono plokštumoje įkomponuotas bareljefas, kuriame vaizduojama Pieta su Angelais šonuose.

Šalia kapinių tvoros pastatyta *I Kryžiaus kelio stotis* („Paskutinė vakarienė“). Koplytelė vientiso monumentalaus tūrio, stačiakampio ištęsto plano, dengta dvišlaičiu skardos stogeliu. Ji sumūryta iš gelsvū plytū, su raudonū plytū detalėmis. Cokolis baltū ir gelsvū plytū, paaukštintas; vidurinėje jo dalyje palikta stačiakampė nišėlė, kurioje įrašyta: „Seserū Marytės, Apolonijos ir brolio Jono Mikučioniū

Vepriū šventoriaus koplytstulpis. Aut. nuotr. 2010 m.

Vepriū šventoriaus drožinėtas kryžius. Aut. nuotr. 2009 m.

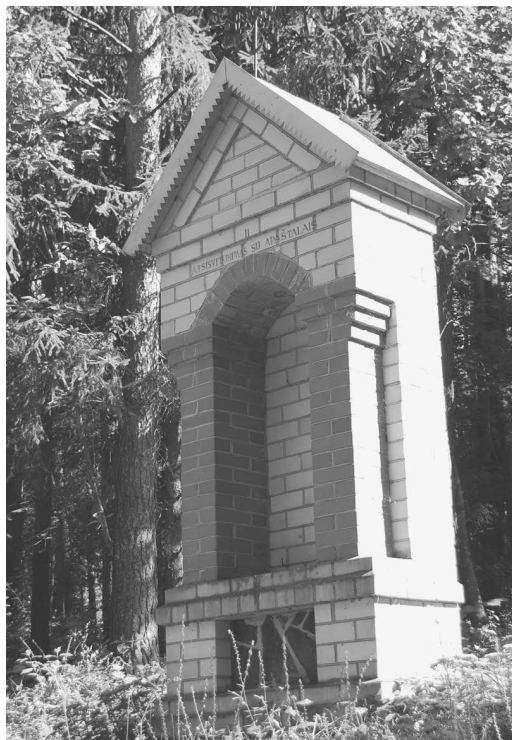
*Veprių kapinių vartai.
Aut. nuotr. 2010 m.*

*Veprių Kalvarijos.
I Kryžiaus kelio
stotis. Aut. nuotr.
2009 m.*

auka“. Nuo cokolio kyla pagrindinis koplytėlės tūris, su kampiniais raudonų plytų stilizuotais piliastrais; į juos remiasi segmentinės arkos sąrama, kertanti trikampį skydą ir formuojanti plačią nišą. Nišoje įkomponuota balta plokštė su siužetiniu bareljefu, vaizduojančiu Paskutinės vakarienės sceną. Priešais koplytėlę, kitoje gatvės pusėje pastatytas drožinėtas kryžius su Rūpintojėliu. Apatinėje kryžiaus dalyje išskaptuotas įrašas: „VEPRIŲ KALVARIJOMS 161 metai. 1846. 2007 m. Romo Petro Šaulio šeima“.

Į rytus nuo pirmosios koplytėlės, Miško gatvės dešinėje pusėje yra II („Atsisveikinimas su apaštalais“) ir III („Alyvų darželyje“) Kryžiaus kelio stočių vietos. Jose pastatytos nedidelio vientiso tūrio koplytėlės, dengtos dvišlaičiais stogeliais. Jos panašios, sumūrytos iš baltų silikatinių plytų, su raudonų plytų detalėmis. Paaukštintame cokolyje palikta stačiakampė nišėlė, pripildyta akmens skaldos. Į cokolį remiasi kampiniai raudonų plytų stori stilizuoti piliastrai, kurie formuoja nišą ir laiko segmento formos sąramą. Pagrindinį fasadą vainikuoja trikampis frontonėlis. Skiriasi tik kai kurios koplytėlių detalės: II koplytėlės niša sumūryta

baltomis silikatinėmis plytomis, o III koplytėlės – sudaryta iš raudonų plytų. Kiti koplytėlių fasadai aklini.

Už III Kryžiaus kelio stoties takas suka dešinėn ir nutolsta nuo gatvės į miškelį, kur stovi IV *Kryžiaus kelio stoties koplytėlė*. Koplytėlė panaši į dvi prieš tai minėtas, skiriasi tik nišą gaubianti sąrama, kuri yra pusapskritės formos.

Prie antrosios grupės stočių (V–XII) veda vingiuotas kelias per mišką ir nusileidžia į Šventosios slėnį (kelias nuo IV iki V stoties yra ilgiausias). Čia tarp dviejų tvenkinių nutiestas kelias kerta Cedrono upelį, prie kurio pastatyta V *Kryžiaus kelio stotis* („Prie Cedrono upelio“). Koplytėlės architektūra panaši į IV stoties, tačiau pusapskritės arkos niša kerta trikampį skydą; nišoje yra pastatyta Jėzaus skulptūra, pridengta ažūrine metalo sienele. Šalia tvenkinių yra įkurta kaimo turizmo sodyba.

VI *Kryžiaus kelio stotį* („Įvedamieji vartai“) akcentuoja mediniai vartai, sudaryti iš dviejų plonų stulpelių, sujungtų skersinuku, kuriame įrašytas stoties pavadinimas, o viršuje kyla erdvinis trikampis frontonas su kryžiumi-saulute.

Praėjus VI stotį, kertamas Veprių–Gelvonų kelias ir dešinėje Pušyno gatvės pusėje atsiveria antrieji panašūs mediniai vartai – VII *Kryžiaus kelio stotis* („Pirmieji Siėno vartai“).

Praėjus šiuos vartus, netoliese, kairėje Pušyno gatvės pusėje, stovi VIII *Kryžiaus kelio stoties koplytėlė* („Pas Aną“), panaši į V koplytėlę. Ji su pusapskrite nišą

Veprių Kalvarijos. II Kryžiaus kelio stotis.
Aut. nuotr. 2009 m.

Veprių Kalvarijos. V Kryžiaus kelio stotis.
Aut. nuotr. 2009 m.

gaubiančia sąrama, kertančia trikampį skydą; cokolio nišėlė pagyventa smulkiais akmenėliais.

Nuo VIII koplytėlės keliukas veda gilyn į miškelį pro pastatytą rodyklę – vartus, ant kurių yra užrašas: KAIMO TURIZMO SODYBA JUODASIS NAMAS – 150 m. Šalia sodybos stovi jau didesnė koplytėlė, kurioje pažymėtos trys IX („Pirmą kartą pas Kajafą“), X („Kalėjime“), XI („Antrą kartą pas Kajafą“) stočių vietos. Ji taip pat sumūryta iš dviejų spalvų plytų, tačiau visi koplytėlės fasadai yra vienodi – lygiaverčiai, su nišomis, o koplytėlės viršų vainikuoja keturšlaitis skardos stogelis. Fasadų kampus žymi raudonų plytų mentės, į kurias remiasi pusapskritės arkinės sąramos. Cokolinės dalies nišėlės pagyventos smulkiais akmenėliais; vienoje jų yra pritvirtinta lentelė su įrašu: „Brolio Felikso ir seserų Albinos bei Monikos Mikučionių iš Jonavos auka“.

Nuo šios koplytėlės prie kitos XII *Kryžiaus kelio stoties* („Antrieji Siono vartai“) vėl pasukama Pušyno gatvės kryptimi. Vartai yra mediniai, panašūs į pirmuosius, tik trikampio frontonėlio šlaitai yra platesni.

Trečioji *Kryžiaus kelio stočių grupė* yra gausiausia, sudaryta iš dvylikos vietų. Jos gana tankiai trimis eilėmis išdėstytos prie Pušyno gatvės. XIII („Pirmą kartą pas Pilotą“), XIV („Geležiniai vartai“) ir XV („Pas Eroda“) stotys tolsta nuo XII koplytėlės, o XVI („Geležiniai vartai“), XVII („Pirmieji senojo miesto vartai“), XVIII („Antrieji naujo miesto vartai“) ir XIX („Tretieji naujo miesto vartai“) vėl pasuka priešinga (link XII stoties) kryptimi; likusios penkios XX („Ketvirtieji

Veprių Kalvarijos. VI Kryžiaus kelio stotis.
Aut. nuotr. 2009 m.

Veprių Kalvarijos. XI Kryžiaus kelio stotis.
Aut. nuotr. 2009 m.

*Veprių Kalvarijos. XII Kryžiaus kelio stotis.
Aut. nuotr. 2009 m.*

*Veprių Kalvarijos. XIII Kryžiaus kelio stotis.
Aut. nuotr. 2009 m.*

*Veprių Kalvarijos. XIV Kryžiaus kelio stotis.
Aut. nuotr. 2009 m.*

*Veprių Kalvarijos. XV Kryžiaus kelio stotis.
Aut. nuotr. 2009 m.*

*Veprių Kalvarijos.
XVII Kryžiaus kelio stotis. Aut. nuotr.
2009 m.*

*Veprių Kalvarijos. XVIII Kryžiaus kelio stotis.
Aut. nuotr. 2009 m.*

*Veprių Kalvarijos. XIX Kryžiaus kelio stotis.
Aut. nuotr. 2009 m.*

Veprių Kalvarijos. XX Kryžiaus kelio stotis. Aut. nuotr. 2009 m.

Veprių Kalvarijos. XXIV Kryžiaus kelio stotis. Aut. nuotr. 2009 m.

Veprių Kalvarijos. XXVI Kryžiaus kelio stotis. Aut. nuotr. 2009 m.

Veprių Kalvarijos. XXVIII Kryžiaus kelio stotis. Aut. nuotr. 2009 m.

seno miesto vartai“), XXI („Antrakart pas Pilotą“), XXII („Jėzus ima kryžių“), XXIII („Pirmasis parpuolimas“) ir XXIV („Susitikimas su Motina“) kryžiaus kelio stotys tolsta nuo XII koplytėlės ir artėja prie Pušyno gatvės. Šios stotys yra dviejų tipų: *koplytėlės* (XIII, XV, XXI, XXII, XXIII, XXIV), panašios į aptartas antroje grupėje (su pusapskritėmis sąramomis, kertančiomis trikampių skydus), ir *mediniai* (XVII, XVIII, XIX, XX) bei *metaliniai* (XIV, XVI) vartai. Vieni mediniai vartai panašūs į jau minėtus vartus, o kiti papvairinti dekoro elementais (XVIII stoties vartai puošti drožiniais, o XIX ir XX vartų trikampių skydų šlaitai pagyvinėti kiaurapjūviu ornamentu). Metaliniai vartai sudaryti iš vertikalių šoninių strypų, sugrupuotų po tris (vidurinis storiausias) ir medinių trikampių juos jungiančių skydų.

Paskutinė Kryžiaus kelio stočių grupė – keturios koplytėlės XXV („Simono Kireniečio pagalba“), XXVI („Veronikos pasitarnavimas“), XXVII („Antrasis parpuolimas“) ir XVIII („Verkiančios moterys“), išsidėsčiusios ežero pakrantėje, prie Ežero gatvės. Jų architektūra tokia pati kaip 2-osios ir 3-iosios grupių Kryžiaus kelio stočių koplytėlių.

Apibendrinant matyti, kad atstatytos Kryžiaus kelio stočių koplytėlės sukurtos laikantis vieno pavyzdžio. Pirmųjų koplytėlių (II, III ir IV) architektūra nuo tolimesniųjų kiek skiriasi – jos vainikuotos trikampaiais frontonėliais. Kitos koplytėlės yra vienodos, užbaigtos stačiašlaičiais skydais, kuriuos kerta pusapskritės sąramos. Išsiskiria tik dvi: pirmoji Kryžiaus kelio stočių koplytėlė – ji yra platesnė, su siužetiniu bareljefu, ir koplytėlė, kurioje yra trys (IX, X, XI) Kryžiaus kelio stotys. Devynias Kryžiaus kelio stotis simbolizuojantys vartai taip pat neįvairių formų. Visų kompozicija vienoda, šiek tiek skiriasi tik detalės.

Šiaurinėje Veprių miestelio dalyje, Ukmergės gatvės gale, rytinėje jos pusėje, stovi vertingas kultūros paveldo objektas – *Baro konfederacijos koplytėlė*. 1772 m. ją pastatė Lietuvos konfederatai Baro konfederacijos įvykiams atminti⁴⁴. 1974 m. prie pagrindinio fasado cokolio pritvirtinta memorialinė lenta. Joje įrašyta: KOPLYT-STULPIS 1772 METŲ BARO KONFEDERACIJOS ĮVYKIAMS ATMINTI. Koplytėlė atvira, stulpinė, su aukštu vieno tarpsnio antstatu, kurio viduje kabo Krucifiksas. Ji kvadratinio plano, sumūryta iš plytų, tinkuota, dengta lėkštu keturšlaičiu skardos stogu su kryžiumi. Visi fasa-

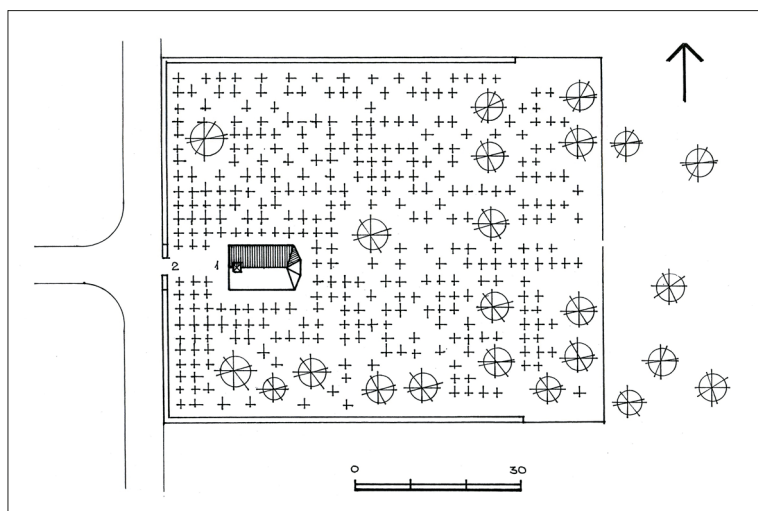
Koplytstulpis baro konfederacijos įvykiams atminti. Aut. nuotr. 2010 m.

⁴⁴ *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva, Vilnius, 1998, t. 2, p. 134.*

dai vienodi, erdvinės kompozicijos, su paaukštintu cokoliu, kurio kampus žymi mentės, o vidurinę dalį pabrėžia stačiakampės nišelės. Į cokolį remiasi kampiniai kvadratinio skerspjūvio stulpai, apjuosti piliastrais ir sujungti arkinėmis sąramomis. Tarp stulpų esančios sienos igaubtos; lenkto profilio yra ir sienas juosiantis antablementas, pagyvintas traukomis. Fasadus užbaigia virš antablemento iškilusi lygi ir gana aukšta plokštuma, užbaigta siauru karnizu – svetimas elementas koplytėlės kompozicijoje. Tarp stulpų susidariusios aukštos pusapskričių arkų angos sukuria lengvumo išpūdį ir leidžia gerai apžvelgti viduje pastatytą Nukryžiuotojo skulptūrą. Ji medinė, pastatyta ant aukšto postamento, prie kurio pritvirtinta lentelė su užrašu: NUKRYŽIUOTASIS. Atkurtas 2001 06 03. Fundatoriai: Gražina Genovaitė Šaulienė, Romas Petras Šaulys. Skulptorius Viktoras Žentelis. Koplytėlė statyta baroko ir klasicizmo stilių sandūroje ir yra santūrių vėlyvojo baroko formų. Jos architektūra artima stulpinių varpinių formoms.

Sližių kapinių koplyčia

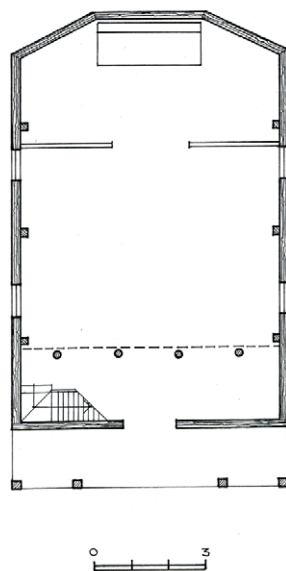
Koplyčia stovi kapinių vakarinėje dalyje, priešais vartus, pagrindiniu fasadu atgręžta į vakarus (15 pav.). Ji su nedideliu bokšteliu – varpine, stačiakampio plano, užbaigto trisiene apside (16 pav.). Sienos sureštos iš sienojų ir apkaltos vertikaliai lentomis, stogas dvišlaitis, o bokštelio – keturšlaitis, su kylančiu kryžiumi-saulute. Pagrindinis fasadas simetriškas, su stilizuotu keturių stulpelių portiku, vainikuotu trikampiu frontonu. Fasadas be langų, tik trikampio frontono vidurinėje dalyje yra nedidelis stačiakampis langas, apjuostas lentų apvadais su pratęstais šonais ir profiliuotomis tiesiomis prikaltėmis, imituojančiomis sandrikus. Simetrijos ašyje yra dviverės durys, apkaltos lentomis rombų ornamentu. Viršuje kyla kvadratinio skerspjūvio varpinės bokštelis, kuriame kabo varpas; stačiakampės akustinės angos pridengtos skersinukais. Šoninių pietų fasadą skaido sąvaržos, tarp kurių įkomponuoti du nedideli stačiakampiai langai, apjuosti lygiais lentų apvadais; langų stiklai smulkiai sudalyti, su spalvotais viršutiniais stiklais. Šiaurinis šoninis fasadas panašus, tačiau be vertikalių sąvaržų. Apsidės fasado plokštumos aklinos. Koplyčios pastogę juosia smarkiai išsikišęs profiliuotas karnizas. Vidaus erdvė

15 pav. Sližių kapinių koplyčios statinių komplekso situacijos plano schema. Sudarė A. Rupeika. 2009 m.

salinė, dengta lygiomis lubomis ir suskaidyta į tris zonas: prienavį, navą ir presbiteriją. Kairėje durų pusėje įrengti laiptai į chora, kuri laiko keturios apskrito skerspjūvio kolonėlės, atskiriančios prienavį; choro sienelė aptverta medine tvorele. Presbiterija atitverta plokščių baliustrų tvorele; joje stovi orderinių formų altorius. Koplyčia tradicinių liaudiškos architektūros formų; pagrindinio fasado architektūroje aiški klasicizmo stiliaus įtaka.

Kapinės aptvertos akmenų mūro tvora, su puošniais pagrindiniais vartais. *Vartai* vienos plačios uždaros angos, trijų dalių, laiptuoto kontūro. Jie sumūryti iš raudonų plytų ir akmenų, vidurinė dalis dengta dvišlaičiu, o šoninės – vienslaidžiais skardos stogeliais. Pagrindinis (išorinis) vartų fasadas simetriškos kompozicijos, su aukšta vidurine dalimi, vainikuota trikampi frontonu. Vidurinę dalį skiria stilizuoti piliastrai, plačią ir aukštą angą juosia pusapskritė arka; virš arkos palikta siaura horizontali nišėlė, užpildyta juoda akmens skalda. Prie vidurinės vartų dalies ir tvoros glaudžiasi žemesni priestatai, kurių šonai sumūryti iš raudonų plytų, o vidurinė plokštuma – tamsios spalvos akmenų mūro, su įkomponuotomis arkinėmis nišelėmis. Nišos baltai tinkuotos ir apjuostos raudonų plytų apvadais. Priestatų viršų užbaigia išsikišę karnizai, virš kurių

16 pav. Sližių kapinių koplyčios planas. Sudarė A. Rupeika. 2009 m.

Sližių kapinių vartai. Aut. nuotr. 2009 m.

Sližių kapinių koplyčios vidus. Aut. nuotr. 2009 m.

dar yra sumūrytos kelios plytų eilės (greičiausiai jos sumūrytos vėliau). Vartai – „plytų“ stiliaus, originalios architektūros.

Upninkų sakraliniai pastatai

Upninkuose yra bažnyčia su varpine, šventoriaus tvora su vartais, du šventoriuje stovintys kryžiai ir buvusieji parapijos trobesiai – klebonija su ūkiniu pastatu. Manoma, kad pirmoji bažnyčia Upninkuose pastatyta prieš 1477 m. Nuo XVI a. II pusės iki 1650 m. ją buvo pasisavinę evangelikai reformatai⁴⁵. Katalikų bažnyčia pastatyta 1717 m. ir 1806 m. sudegė. Po 1828 m. pastatyta medinė bažnyčia, kuri 1842 m. sudegė. 1844–1845 m. bažnyčia įrengta akmenų mūro dvaro grūdų sandėlyje; 1907–1911 m. bažnyčia remonuota.

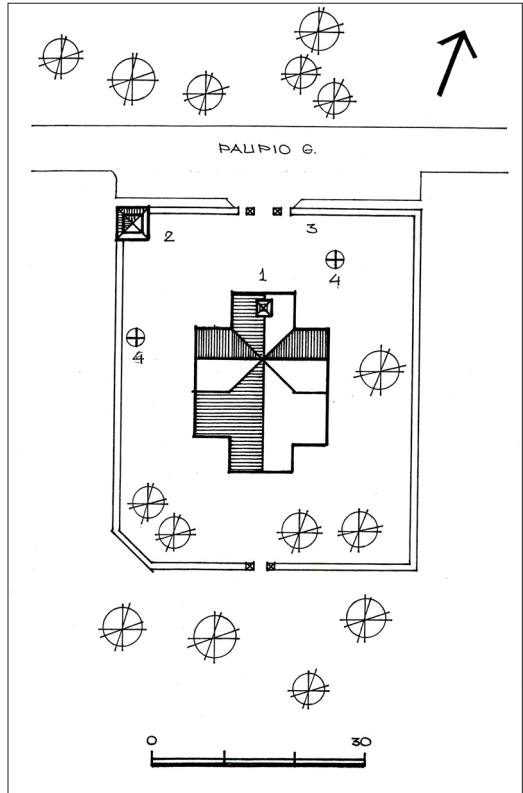
Bažnyčios statinių kompleksas stovi atokiau nuo centrinės Upninkų dalies, prie Paupio gatvės. Šventorius

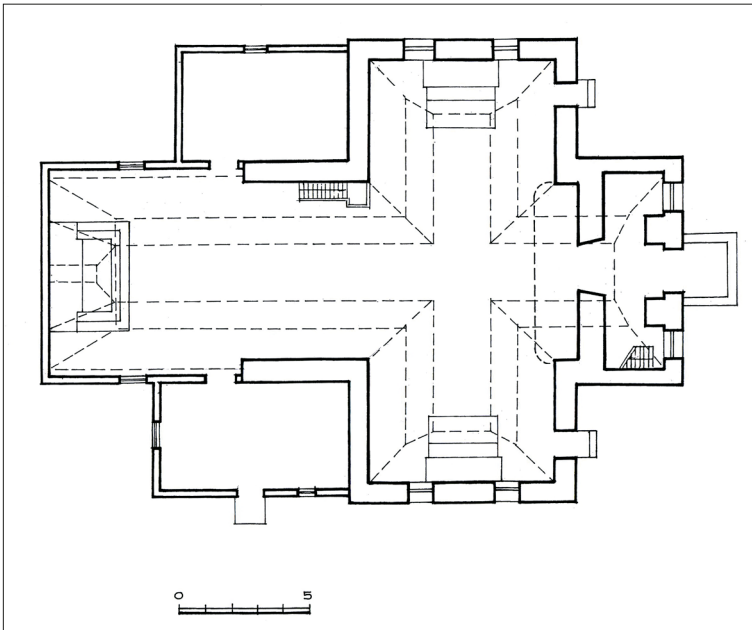
Sližių kapinių koplyčia. Aut. nuotr. 2009 m.

⁴⁵Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios*, Vilnius, 1993, p. 224.

taisyklingo stačiakampio plano, su nusklembtu pietiniu kampu. Bažnyčia yra vidurinėje šventoriaus dalyje, o varpinė stovi vakariniame tvoros kampe. Du kryžiai pastatyti šalia pagrindinio ir šoninio fasadų; vartai įrengti ilgojoje šventoriaus ašyje, priešais pagrindinį ir apsidės fasadus (17 pav.). Šv. *Arkangelo Mykolo bažnyčia* yra su nedideliu bokšteliu, vientisos erdvės; stogai dvišlaičiai ir vienslaičiai, dengti skarda. Pastatas sumūrytas iš akmenų ir plytų, o presbiterinė dalis su priestatais – medinių konstrukcijų. Planas kryžiaus formos, nevientisas. Pirminis planas – stromis akmens mūro sienomis, simetriškas, kryžminis; nugriovus jo galinę pietų sieną, planas pratęstas: surešta presbiterija ir šoniniai žemi priestatai – prieangis bei zakristija (18 pav.). Pagrindinis fasadas simetriškas, su išsikišusiu priešieniu, skaidomas porinėmis mentėmis, tarp kurių išsidėstę segmentinių arkų langai. Simetrijos ašyje įrengtas portalas, užbaigtas segmentine sąrama su raktu; dvivėrės durys apkaltos lentutėmis įstrižai. Virš portalo įkomponuo-

17 pav. Upninkų bažnyčios statinių komplekso situacijos plano schema. Sudarė A. Rupeika. 2009 m.

18 pav. Upninkų bažnyčios planas. Sudarė A. Rupeika. 2009 m.

Upninkų bažnyčios pagrindinis ir šoninis fasadai. Aut. nuotr. 2010 m.

Upninkų bažnyčios apsidė ir šoninis fasadas. Aut. nuotr. 2009 m.

tas nedidelis segmentinis langelis, apšviečiantis choro patalpą. Fasadą vainikuoja trikampis frontonas; jo plokštuma lygi, su nedideliu segmentinės arkos langeliu. Virš frontono kyla medinis dvitarpsnis kvadratinio plano bokštelis, įsikirtęs į stogo šlaitus ir dengtas keturšlaičiu stogeliu su kryžiumi-saulute. Apatinis bokštelio tarpnis aklinas, o antrasis – siauresnis, su stačiakampėmis angomis, pridengtomis skersinėmis lentutėmis. Pagrindinis fasadas tinkuotas, tik po šoniniais langais paliktos netinkuotos akmens mūro plokštumos. Šoniniuose fasaduose dominuoja išsikišę kryžmos (koplyčių) galai, vainikuoti aukštais trikampiais frontonais. Koplyčių kampus riboja porinės mentės, o sieną tarp jų dalo piliastrai, kurie remiasi į aukštą cokolį. Frontonus skaido horizontali trauka, atskirianti viršutinę jų dalį su apskritu langeliu; į trauką remiasi piliastrėliai, tarp kurių išdėstyti maži segmen-

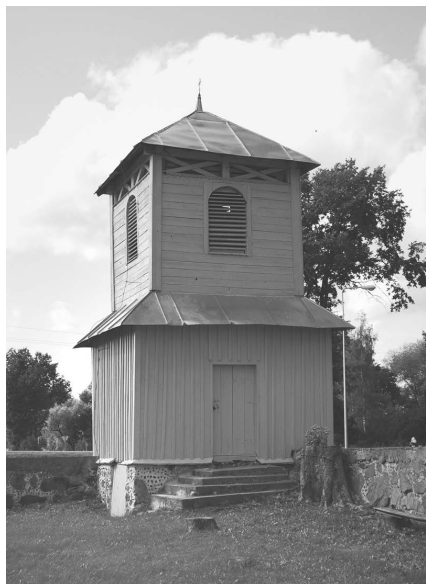

*Upninkų bažnyčios
interjeras.
Aut. nuotr. 2010 m.*

*Upninkų bažnyčios
šventoriaus vartai.
Aut. nuotr. 2010 m.*

Upninkų varpinė. Aut. nuotr. 2010 m.

Upninkų varpinės vidus. Aut. nuotr. 2010 m.

tinių arkų langeliai. Prie koplyčių glaudžiasi žemi zakristijos ir prieangio tūriai, dengti vienslaičiais stogais; jų sienos tinkuotos, o angos – stačiakampės. Skiriasi ir šoninių fasadų presbiterijos langų forma – jie užbaigti pusapskritėmis arkomis. Šoniniuose fasaduose akmens mūras puošia tik kryžmos fasadus ir priesienio šonus. Apsidės fasadas aklinas, skaidomas mentėmis; vidurinėje plokštumoje įkomponuotas krucifiksas. Fasadas tinkuotas, tik jį dengiantis aukštas trikampis skydas apkaltas vertikaliomis lentutėmis. Interjero erdvė vientisa, dengta trijų pakopų mediniu skliautu, apkaltu lentutėmis. Per visą navos ir koplyčių ilgį tęsiasi aukščiausia kryžiaus formos skliauto dalis. Toliau skliautas dviem pakopomis žemėja sienų kryptimi, o virš Didžiojo altoriaus kyla aukštyn, pabrėždamas išskirtinę šios vietos reikšmę. Prienvio, zakristijos ir prieangio lubos lygios. Interjero sienos tinkuotos, juosiamos lygiu tapytu frizu. Vargonų choras įrengtas virš prienvio; jo priekis kiek išsikiša ir yra aptvertas baliustrų tvorele. Panaši žema baliustrų

tvorelė skiria ir apsidinę erdvę. Dešinėje pusėje, šalia kryžmos, prie zakristijos sienos, glaudžiasi stačiakampio plano sakykla. Ji pastatyta ant klausyklos ir yra paprastos architektūros, be baldakimo. Bažnyčioje yra trys mediniai orderinių formų altoriai. Upninkų bažnyčios architektūra nevientisa, eklektinė. Eksterjere susipina ryškūs romantizmo stiliaus bruožai su primityvios liaudiškos architektūros elementais. Interjero erdvinė struktūra išspręsta gana originaliai; skliautai sujungia abi pastato dalis ir viduje eksterjero eklektiškumas neakcentuotas.

Šventorius aptvertas akmenų mūro tvora, su nuolydžiu išorinėn pusėn. *Pagrindiniai vartai* trijų atvirų angų, su ažūrinėmis dvivėrėmis metalo varčiomis. Vidurinė anga plati, ribojama dviem aukštais tinkuotais, kvadratinio skerspjuvio mūro stulpais, užbaigtais profiliuotais karnizais ir trikampiiais frontonėliais, kurie dengti dvišlaičiais skardos stogeliais; viršuje kyla ažūriniai kryžiai. Vidurinių vartų šonuose paliktos siauros įėjimo ir išėjimo angos, pridengtos ažūrinėmis metalo varčiomis.

Varpinė įjungta į šventoriaus tvorą, pagrindiniu fasadu atgręžta į rytus. Ji stulpinė, kvadratinio plano, dviejų siaurėjančių tarpšnių, dengta keturšlaičiu skardos stogu su kryžiumi. Varpinės cokolis akmens mūro ir skaldos, sienos suręstos iš sienojų ir apkaltos vertikaliomis lentomis su lentjuostėmis; tarpšnius skiria apskardintas nuožulnus stogelis. Apatinis varpinės tarpšnis aklinas, tik pagrindiniame fasade yra stačiakampė durų anga. Antrasis tarpšnis su akustinėmis angomis,

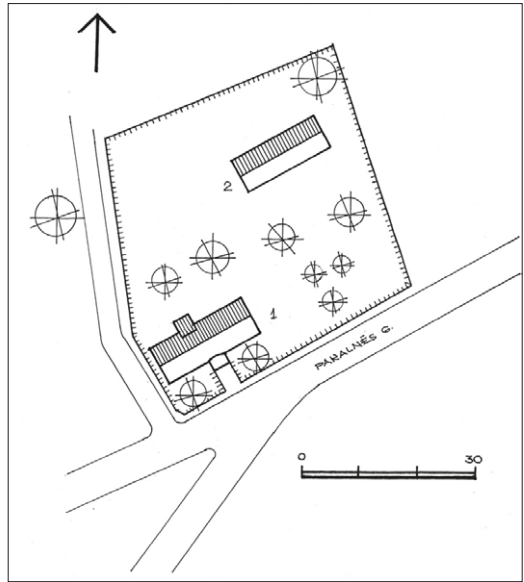
Upninkų šventoriaus kryžiai. Aut. nuotr. 2009 m.

užbaigtomis pusapskritėmis arkomis ir pridengtomis horizontaliomis lentutėmis. Varpinės viršū juosia drožinėtas karnizas ir virš jo iškilusi ažūrinė sienelė, sudaryta iš vertikalių stulpelių ir juos jungiančių įstrižų bei susikertančių spyrių. Varpinės viduje, kairėje pusėje pastatytos kopėčios veda į antrąjį tarpsnį, kurio perdanga sudaryta iš trijų išilginių sijų ir skersai uždėtų lentų. Langus rėmina vertikaliuos sąvaržos. Virš langų, antrojo tarpsnio viršuje, matyti trys sijos, sujungtos dviem skersiniais metalo strypais; prie šių strypų pakabinti du varpai. Varpinė tradicinės liaudiškos architektūros.

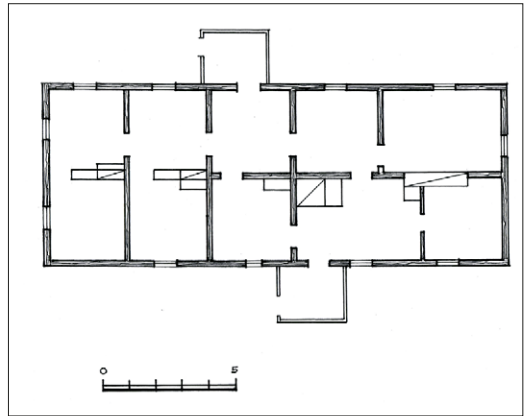
Tarp varpinės ir bažnyčios šoninio vakarų fasado, netoli šventoriaus tvoros pastatytas medinis drožinėtas kryžius su Krucifiksu ir įrašu: „Kristus, vakar, šiandien, visada. 2000“. Antrasis kryžius stovi tarp šventoriaus tvoros ir pagrindinio bažnyčios fasado. Jis lakoniškų formų; viršutinėje dalyje pritvirtintas trumpesnis kryžius su Krucifiksu.

Klebonijos sodyba nutolusi į šiaurę nuo bažnyčios, prie Pakalnės gatvės. Klebonija stovi išilgai gatvei, atgręžta į ją ilguoju pietų fasadu. Ūkinis trobesys pastatytas sklypo gilumoje, į šiaurės rytus nuo klebonijos (19 pav.). *Klebonija* sudėtinio tūrio, su dviem prieangiais prie šoninių fasadų, dengta dvišlaičiu skardos stogu. Ji suręsta iš sienojų ir apkalta dviejų krypčių lentomis. Planas

ištęstas stačiakampis, patalpos išdėstytos viena ir dviem eilėmis (20 pav.). Pagrindinis fasadas su uždaru ištiklintu prieangiu vidurinėje dalyje, dengtu išlenktu stogeliu; abipus prieangio yra po du nedidelius stačiakampius langus, su lygiais lentų apvadais. Dešinioji fasado pusė apkalta vertikaliomis lentomis su lentjuostėmis, o kairioji – horizontaliai. Šoninis šiaurės fasadas su uždaru vienšlaičiu prieangiu vidurinėje dalyje; prieangio kairėje pusėje yra mažas kvadrato formos langelis. Kairioji fasado pusė apkalta vertikaliomis lentomis su lentjuostėmis, o dešinioji – horizontaliai. Galinis rytų fasadas simetriškas, su dviem nedideliais langais, apkaltas vertikaliomis lentomis su lentjuostėmis; aklino trikampio skydo

19 pav. Upninkų klebonijos sodybos trobesių situacijos plano schema. 1 – klebonija, 2 – ūkinis pastatas. Sudarė A. Rupeika. 2009 m.

20 pav. Upninkų klebonijos planas. Sudarė A. Rupeika. 2009 m.

*Upninkų klebonija.
Aut. nuotr. 2009 m.*

*Upninkų klebonijos
ūkinis trobesys.
Aut. nuotr. 2009 m.*

apkalimas – horizontalus. Panašus ir antrasis (vakarų) galinis fasadas, tik visas apkaltas lentomis horizontaliai. Klebonijos architektūra nesudėtinga, be puošybos elementų, artima nedidelių miestelių gyvenamųjų namų architektūrai.

Ūkinis trobesys ištęsto stačiakampio plano, vientiso tūrio, dengtas dvišlaičiu skardos stogu. Sienos mišrių konstrukcijų: vidurinė dalis suręsta iš sienoju, sukirstų į kertes, o prie jos priglausti šoniniai priestatai – karkasinės konstrukcijos, apkalti vertikaliomis lentomis. Vidurinėje trobesio dalyje yra platūs dviveriai vartai su kryžminiu apkalimu ir mažu stačiakampiu langeliu. Ūkinio trobesio architektūra liaudiška, būdinga šio tipo statiniams.

Išvados

Ištyrus Veprių krašto dvarų ir sakralinių statinių kompleksų architektūrą, galima padaryti kai kurias apibendrinančias *išvadas*. Pripažintų kultūros paveldo objektų, turinčių didelę architektūrinę vertę (išskyrus *Baro konfederacijos koplytėlę*), neaptikta, tačiau tyrinėti statiniai yra įvairūs, daugelis jų turi originalių ar išskirtinių detalių. Originalus yra *Upninkų bažnyčios interjero sprendimas*. Iš kitų

istorizmo laikotarpio bažnyčių, turinčių viduramžių architektūros formų, išsiskiria *Veprių bažnyčios planas* su neryškiu transeptu ir originaliai suprojektuotais išoriniais sraigtiniais laiptais. Gana plati ir stilinė tyrinėtų pastatų įvairovė – pradedant baroko epocha (*Baro konfederacijos koplytėlė*) ir baigiant šiuolaikiniais, turinčiais naujų konstruktyvinių sprendimų (*Veprių varpinė*) arba turinčių istorinę ir religinę vertę, atkurtais sakralinės paskirties statiniais (*už šventoriaus ribų stovinčios Kryžiaus kelio stočių koplytėlės ir vartai*). Tarp baroko epochos ir šiuolaikinių statinių įsiterpia romantizmo (*Upninkų bažnyčios šiaurinė pusė*) bei istorizmo laikotarpio statiniai, turintys ryškius stiliaus bruožus (*Veprių bažnyčia su šventoriuje stovinčiomis koplytėlėmis*), netradiciniai tarpukario statiniai (*Veprių kapinių vartai*) ir pastatai, kurių architektūra be stiliaus žymių (*Veprių dvaro pagalbiniai pastatai*) arba su etninės liaudiškos architektūros elementais (*Slišių koplyčia, Upninkų varpinė, XIX a. Veprių dvaro medinis namas, Upninkų klebonijos sodybos ūkinis trobesys*). Daugumai dvarų sodybų pastatų sudėtinga taikyti įprastus vertinimo kriterijus, kadangi jie yra nugyventi (*Slišių dvaro rūmai*) arba perstatyti ir praradę autentiškumą – likę tik sienų dalys arba cokoliai (*Veprių dvaro sodybos pastatai*). Vertinant kai kuriuos pastatus ir nustatant jų statybos laiką, trūko ir istorinių duomenų, pagrįstų pirminiais archyviniais šaltiniais.

Upninkų šv. arkangelo Mykolo ir Veprių Švč. Mergelės Marijos Rožinio Karalienės bažnyčios: istorinė apžvalga ir meninis sprendimas*

Povilas Spurgevičius

Vilniaus pedagoginis universitetas

Istorinės ir socialinės sąlygos lėmė, kad pirmoji bažnyčia šiose apylinkėse įsikūrė Upninkuose, o tik vėliau gilia senovę menančiuose Vėpriuose**. XV a. Upninkai priklausė garsiai Lietuvos didikų Astikų giminei, iš kurių kilo Radvilos. Vienas iš jų prieš 1477 m. pastatė bažnyčią. Vėpriuose pirmosios bažnyčios įkūrimas nuo Upninkų gerokai pavėlavo (76 metus). Tad Vėpriai priklausė Upninkų parapijai ir pastačius pirmąją bažnyčią ji tapo jos filija.

Iškilius Vėprių gyvenvietei, keitėsi ir jos religinis akcentas – filijinė bažnyčia. Ji buvo išplėsta mediniu priestatu ir įjungė prieš tai pastatytą mūrinę koplyčią. Tuo metu (XIX a.) Upninkų ekonominė padėtis blogėjo, gyvenvietę ir bažnyčią niokojo gaisrai, dažnai keitėsi dvaro savininkai. XIX a. viduryje įvyko atvirkštinis procesas. 1845 m. Vėprių filija perėmė Upninkų parapijos teises, bet pasiėmė garbingai – pasivadino Upninkų–Vėprių parapija, o Upninkuose liko filija, t. y. neteko savarankiškumo. Parapija šiame miestelyje atkurta XX a. pradžioje.

Šio rašinio tikslas, remiantis archyviniais šaltiniais ir literatūra, plačiau nušviesti šių bažnyčių istoriją ir meninę raidą. Kiekviena religija savo pasaulėžiūrą skleidė meniniais simboliais. Tad bažnyčių vaizdai turėjo didelę įtaką kultūrinei visuomenės raidai. Pagrindiniai šaltiniai, kurie leido atkurti senųjų bažnyčių stilistinę raidą, saugomi Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau – LVIA). Tai Žemaičių vyskupijos konsistorijos fondai (f) – LVIA f. 669, kurie pateikė vizitavimus su inventorių aprašais. Žemaičių vyskupijai priklauso ir LVIA f. 1671, jame aptiktas pokarinis Vėprių bažnyčios bokšto atstatymas. Vilniaus metropolijos kurijos archyvinė medžiaga papildė Žemaičių vyskupijos duomenis, tai LVIA f. 694 ir f. 604. Negausią medžiagą pateikė LVIA f. 696, tai arkivyskupijos kanceliarija. Archyviniai šaltiniai padėjo rekonstruoti bažnyčių raidą XVIII–XX a. pr. ribose.

Archyvinius šaltinius papildė literatūra. Lenkų istorikas Jerzy Ochmanski's, Vilniaus viduramžių vyskupijos istorijoje patikslino bažnyčių statybų datas.¹ Platesnę informaciją apie Upninkus, paremtą archyviniais šaltiniais ir akademine literatūra, pateikė Kazys Misius straipsnyje apie šį miestelį ir jo apylinkes.² Nemažas kiekis istorinių fragmentų apie šias bažnyčias yra Broniaus Kviklio „Lietuvos bažnyčių“ leidiniuose.³

* Straipsnis, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2010 12 06, „Versmės“ leidyklai įteiktas 2010 11 09, čia skelbiamas pirmą kartą.

** Vėprio arba šerno kultas – karinės galios ir vaisingumo simbolis. Graikų, romėnų ir germanų kariai vėprių galvų ženklais puošė šarvus. Keltai irgi laikė jį šventu gyvuliu. Lietuvoje jo kultas irgi žinomas ne tik Vėprių vietovardyje. Į Veliuonės žemės kaupus senovėje šalia kitų gyvulių galvų dėjo ir šernų galvas arba jų iltis. Miestelio įvardijimas išlaikė labai senas ir galias praeities tradicijas.

¹ Ochmanski J. *Biskupstwo wilenskie w średmowieczu*, Poznań, 1972, p. 66, 70.

² Misius K. Iš Upninkų apylinkės praeities, *Kraštotyra* 22, Vilnius, 1988, p. 68–75.

³ Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios*, Čikaga, 1983, t. 3, p. 433–434, 443.

Išsamesnė istorinė abiejų minėtų sakralinių objektų apžvalga yra Lietuvos katalikų bažnyčių žinyne.⁴

Kiti archyviniai šaltiniai ir literatūra, kurie pateikė atskirus bažnyčių istorijos fragmentus, bus nurodyti tik išnašose.

Upninkų bažnyčia. Upninkai priklausė Lietuvos didikams Astikams. Kristupas Astikas šią gyvenvietę mini 1442 m. savo testamente. Jo sūnus Radvila pradėjo Radvilų giminę. Pastarasis savo valdoje pastatė pirmąją bažnyčią, o fundaciją užrašė jo sūnus Mykolas 1482 10 15⁵, kuris tuo metu užėmė aukštas valstybines pareigas.

Lenkų istorikas J. Ochmanski's, tyrinėjęs viduramžių Vilniaus vyskupiją, nurodė, kad bažnyčia buvo pastatyta apie 1477 m.⁶

1521 m. Upninkų bažnyčios dokumentuose minima dešimtinė iš Žeimių dvaro (jis buvo šiaurės vakaruose nuo Upninkų), skirta klebonui.⁷

1552 m. Upninkai, Kėdainiai atiteko Onai Radvilaitei, kuri ištekėjo už Stanislovo Kiškos. Pastarasis buvo kalvinas. Jis vietoj katalikų bažnyčios įkūrė savo tikėjimo bažnyčią.⁸ Tai įvyko 1559 m., o Vepriai atiteko reformatams 1556 m.⁹

1614 m. Upninkų dvaro inventoriuje minima, kad nuo seno buvo evangelikų reformatų bažnyčia.¹⁰

1614 10 09 Mikalojus Kiška dvarą pardavė Breslaujės maršalui Jurgiui Samsonui Podbereckiui.¹¹

1628 m. buvo iškelta byla Podbereckiui dėl reformatų pasisavintų katalikų bažnyčios žemių gražinimo. Teismas užsitęsė iki 1650 m. ir per tą laiką pasikeitė dvaro savininkai. Jais apie 1644 m. tapo Gruževskiai. 1650 m. Jurgis Gruževskis išpareigojo pastatyti naują bažnyčią.¹²

Upninkų bažnyčios vaizdas pradėjo aiškėti tik XVIII a. pradžioje. Pabáisko dekanas Motiejus Eigirdas 1716 m., atėmus bažnyčią iš reformatų, pateikė raštą parapijai patvirtinti. Jame aiškinama, kad bažnyčią fundavo mergina, vardu Padolietė (*Virgo cognomine Podolianka*). Po jos mirties buvo užgrobtas dvaro savininko kalvinisto Kiškos, kuris atnaujino bažnyčią ir įvedė kitas pamaldas. 1650 m. juridiniu dekretu Vilniaus vysk. Jurgis Tiškevičius ją gražino katalikams. Tuometinis dvaro savininkas Jurgis Gruževskis su žmona Mariana Podbereckaite atidavė užgrobtas žemes su valstiečių ūkiais, žemėmis ir atstatė bažnyčią.

Pateiktas ir trumpas jos aprašas. Po gaisro dvaro administratorius Povilas Pileckas bažnyčią greit restauravo. Kalvinai pagalbos nesuteikė. Buvo pataisytos sienos, uždengtas naujas stogas, pristatyta nauja zakristija. Papildė klebonijos ūkio pastatus. Vidaus erdvę akcentavo Didysis altorius su tapytu Nukryžiuotojo paveikslu. Prie jo pavaizduoti Marija, evangelistas Jonas ir verkianti prie jo kojų Marija Magdalietė. Šonuose, dešinėje, įkomponuotas

⁴ Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios*, Vilnius, 1993, p. 224–225.

⁵ Fijalek J., Semkowicz W. *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, t. 1, Kraków, 1948, p. 381–382.

⁶ Ochmanski J. *Biskupstwo wileńskie w średmowieczu*, Poznań, 1972, p. 66.

⁷ *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – *VUBR*), f. 57-553-44, l. 268–269.

⁸ Misius K. Iš Upninkų apylinkės praeities, *Kraštotyra* 22, Vilnius, 1988, p. 69.

⁹ *Lietuvos mokslų akademijos Centrinės bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 43-486, l. 1–2.

¹⁰ *LVIA*, f. SA 163, l. 245–247.

¹¹ Jasas R. *Pergamentų katalogas*, Vilnius, 1980, dok. 823.

¹² *VUBR*, f. 57-553-1325, lapai nenumeruoti.

Švč. Trejybės, kitoje pusėje – Marijos Nekaltojo Prasidėjimo altoriai. Sienas puošė dar keli paveikslai.

Veprių filija. Paminėta Šemetienės fundacija ir Jonas Tyzenhauzas, kuris ją prijungė prie Veprių dvaro. Bažnyčia medinė, prišlieta prie mūrinės koplyčios, reikalinga didelio remonto.¹³

1721 m. bažnyčios inventorius pakartojo jau minėtus bažnyčios istorijos fragmentus ir papildė nauja informacija. Nurodė, kad teisminį procesą prieš kalvinistus vedė Máišiagalos dekanas Baltramiejus Stanovickis. Dvaro valdytojas P. Pileckis pastatė naują kleboniją, jos ūkis jau turėjo bravorą. 1715 m. vyko bažnyčios remontas, buvo atvežti medžiai, 80 auksinų apmokėta dailidei ir kalviams.¹⁴ Vidaus erdvė nepasikeitė.

1738 m. Upninkų bažnyčią vizitavo Pabaisko dekanas M. I. Petrauskas. Jis pateikė išsamesnį jos vaizdą. Interjere akcentavo tik altorius. Jų buvo trys. Didysis, medinis, drožtinis, dviejų tarpšnių, dažytas įvairiomis spalvomis. Pirmajame jo tarpсныje įkomponuota jau minėta Nukryžiuotojo scena, antrajame – Dievo Tėvo skulptūra, o lubose nutapyta Švč. Dvasia. Turėjo portatilį su relikvijomis, buvo konsekruotas Vilniaus vysk. Jurgio Bialozoro. Dešinėje pusėje įkomponuotas irgi dvitarpšnis altorius su dviem paveikslais – Marijos ir Kristaus žengimo į dangų. Tokį pat kairijį akcentavo Švč. Trejybės ir šv. Antano paveikslai. Altorių pagrindų skydus pagyvino drobėse tapyti šventieji, kurie įsiliejo į tarpšniuose įkomponuotus vaizdus.

Išoriniame pastato apraše akcentuotas viduryje stogo įkomponuotas bokštas – varpinė su geležiniu kryžiumi. Prienavį irgi formavo bokštai. Matyt, kad priekinis fasadas buvo dvibokštis. Dešinėje pusėje prišlieta zakristija su vienu langu. Vidų apšvietė 7 langai.¹⁵

Tuo metu klebonavo lietuvis Pranciškus Denbovskis. Jis 1734 m. iš pagrindų atstatė bažnyčią. Viduje buvo pastatyti stulpai, kurie parėmė sijas, nes jos buvo bekrantinčios. Uždengė naujai stogą, pakeitė langus, pagrindiniame fasade įstatė naujas duris.

1735 m. pastatė naują kleboniją Beinariškėse, prie kurios buvo ūkiniai pastatai su bravoru ir prieglauda.¹⁶ Tuo metu išsivyravusio lenkinimo šioje parapijoje išvengta. Klebonas P. Denbovskis buvo lietuvis, katekizavo ir pamokslus sakė lietuviškai.¹⁷ Vizitatorius M. I. Petrauskas, Pabaisko dekanas, irgi, matyt, buvo lietuvis, nes vizitacijos tekstas lotyniškai. Tad čia bažnyčia nebuvo lenkinimo įrankis.

1744 m. Feliksas Petravičius su žmona Eufrozija Zabielaite pirko jų pirmąjį prarastus Upninkų ir Švobiškių dvarus. Atstatė juose namus ir bažnyčią Upninkuose.¹⁸

1783 m. Pabaisko dekanas bažnyčią vizitavo pagal Vilniaus vysk. Igno Masalskio nustatytą modelį, todėl aprašas išsamesnis.

Bažnyčia buvo pašventinta Šv. arkangelo Mykolo vardu. Jos priekinį fasadą formavo du bokštai, o viduryje stogo dar vienas. Šonuose įkomponuotos dvi

¹³LVIA, f. 669, ap. 2, b. 259, l. 38, 43, 61.

¹⁴LVIA, f. 669, ap. 2, b. 330, l. 157–159.

¹⁵LVIA, f. 669, ap. 2, b. 259, l. 70–72.

¹⁶Ten pat, l. 69–71.

¹⁷Ten pat, l. 84.

¹⁸Upninkų bažnyčios archyvas, puslapiai nenumėruoti.

zakristijos su kupolėliais be kryžių. Pagrindinį įėjimą akcentavo dvivėrės durys, kitos trejos – zakristijose.

Vidaus erdvės akcentai – penki altoriai, vienas iš jų procesinis. Visi jie drožtiniai, dažyti, iš dalies sidabruoti, auksuoti. Didysis altorius išlaikė senąjį paveikslą, bet viršų užbaigė išpjaustyta širdis su spinduliais. Antrąjį altorių akcentavo šv. Vincento Ferariečio ir Jėzaus paveikslai. Trečiajame įkomponuoti Švč. Marijos su sidabro apkaustais ir šv. Mykolo vaizdai. Šv. Juozapo altorių akcentavo jo paveikslas ir Dievo Apvaizdos figūra. Procesinis altorėlis auksuotas su Marijos ir šv. Mykolo vaizdais. Vienoje iš dviejų klausyklų buvo įrengta dažyta ir truputį auksuota sakykla.

Veprių koplyčios būklė įvertinta blogai, tik jos viduje esantis Marijos Rožinės altorius gerai prižiūrimas. Vilniaus dominikonams priklausė Šemetų funduotas Milašiūnų palivarkas. Vepriuose turėjo būti dominikonų bažnyčia ir vienuolynas, bet jie nieko nepadarė. Patys gi – Vilniaus šv. Dvasios dominikonai – išikūrė tame palivarke ir tik globojo koplyčią.¹⁹

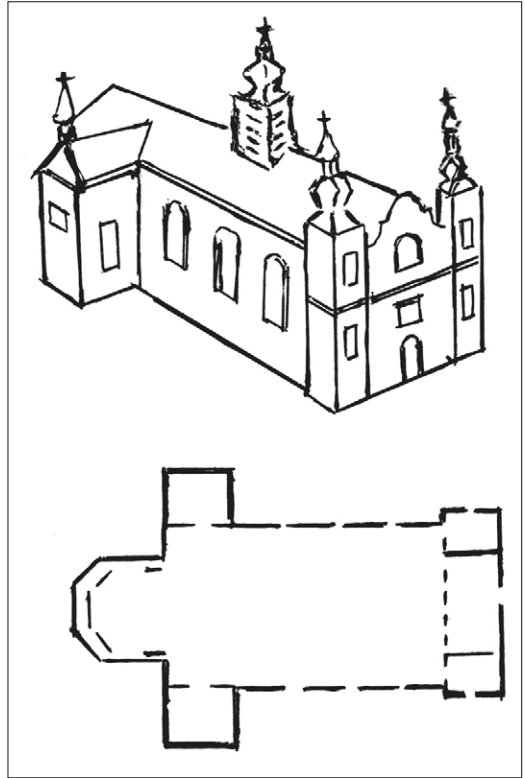
1796 m. vizitavime pagrindinis dėmesys sutelktas į bažnyčios ūkį, paliesta ir jos istorija. Paminėti Pajūrio tijųnai Petravičiai, kurie savo lėšomis prie dvaro pastatė naują bažnyčią, panašią į koplyčią. Jos vaizdas neaprašytas. Paminėta tik, kad tvirta ir gerų matmenų, bet reikia naujo stogo ir naujų langų. Bažnyčią globojo generolienė Titingofienė.

Veprių filija įvardyta Vitebsko vaivadų Kosakauskų žemėse. Ją aptarnavo Milašiūnų dominikonai, buvo gerai prižiūrima ir turėjo bažnyčios formą.²⁰

Paskutinių vizitacijų (1721, 1738, 1783 m.) duomenys rodo, kad bažnyčia palaipsniui įgavo išraiškų barokinį vaizdą. Pagrindinį fasadą akcentavo du šoniniai bokštai, viduryje stogo – kupolinis bokštas su varpu. Šoninės dvi zakristijos, matyt, formavo kryžmą, jų frontonai vėliau buvo užbaigti kupolėliais ir papildė bokštų vertikales. Altorių fragmentiški aprašai irgi išryškino jų barokinį stilių.

1808 m. inventorius nurodė, kad 1806 m. bažnyčia iš vidaus užsidedė. Mišios laikomos Upninkų dvaro koplyčioje. Klebonas Adomas Gineika su geradarių pagalba pradėjo naujosios statybą. Išmūrijo naujus pamatus ant senųjų.²¹

Šiame bažnytiniame dokumente įvardyta 1482 m. M. Radvilos fundacija

Upninkų barokinės bažnyčios rekonstrukcija (XVIII a.). Rekonstravo autorius

¹⁹ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4005, l. 22–23.

²⁰ Ten pat.

²¹ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 330, l. 117, l. 22.

klebonijai ir Jurgio Gruževskio atiduotų žemių rėžiai. Kiekvienas jų turėjo savitą pavadinimą. Įdomumo dėlei keletą pateikiu: Aparčia, Papiliabalis, Kreivagalė, Palumnis, Šlapštupis, Pakampis, pieva Moteriška. Žemių apraše nurodyta ir senosios bažnyčios vieta, ji stovėjo ant kalno prie kelio iš Upninkų į Vilnių prie Šeipštos upelio iškyšos.²²

1818 m. nauja bažnyčia dar nepastatyta, nors medžiaga jau paruošta. Tad pamaldos dar vyko senoje dvaro koplyčioje. Tuo metu Veprių koplyčia jau buvo pusiau mūrinė ir iš dalies medinė.²³

1821 m. vizitacija kiek plačiau nušvietė Upninkų bažnyčios padėtį. Po gaisro naujoji dar nepastatyta, todėl parapine tapo dvaro kieme esanti koplyčia. Ji maža, sena, vietomis karnizai nukritę, be aptvaro ir klebonijos. Klebonas buvo paruošęs plytas naujai statybai. Jas paėmė civilinis gubernatorius Petras Hornas ir panaudojo savo dvarui.

Įvardytos Upninkų parapijos koplyčios:

1. Vepriuose, Lietuvos medžioklės Kosakauskienės dvare. Aptarnauja Vilniaus šv. Dvasios dominikonai, kuriems užrašytas Milašiūnų palivarkas.
2. Paupliuose, Bielinskio dvare. Sena, joje mišios nelaikomos.
3. Klebonijos dvare, sena, lanko bažnyčios tarnai ir ligoti žmonės.
4. Už Šventosios upės, Adomo Rojumi vadinama, ją pastatė 1820 m. kun. A. Gineika.²⁴

1830, 1832 m. vizitacijos papildė ankstesniasias. Jose, kaip ir daugelyje kitų inventorių, pateiktas 1650 m. žemių gražinimas. Tuo metu Gruževskis pastatė katalikams bažnyčią, kuri išstovėjo 99 metus, paskui suseno ir sugriuvo. Tuometiniai Upninkų tėvūnai Petravičiai 1750 m. pastatė šalia dvaro, miestelyje, naują. Kai ji sudegė, klebonas, neturėdamas lėšų, išprašė iš Motiejaus Zavadskio 20 000 plytų, galvodamas, kad globėjas p. P. Hornas yra numatęs mūryti naują, tačiau jos buvo atimtos. Po gaisro pamaldos perkeltos į mūrinę, 1807 m. šventintą vyskupo J. Kasakausko. Bažnyčia sena, su priebažnyčiu ir portiku, turėjo 24 × 17 × 9 uolekčių matmenis, įėjimą formavo vienerios ažuolinės durys, apšvietimą – du langai. Viduje skliautai ir grindys sumūrytos iš plytų, rūsysis po grindimis taip pat mūrinis. Interjerą akcentavo vienas naujas altorius su Čenstakāvos Švč. Mergelės Marijos paveikslu. Ši bažnyčia stovėjo Upninkų dvaro kieme.^{25, 26}

Įvardytos ir kitos koplytėlės, pateikti jų matmenys. Klebonija turėjo medinį 7 × 7 uolekčių sakralinį pastatą su Šv. Joakimo paveikslu viduje. Už Šventosios kun. A. Gineikos 1820 m. pastatyta medinė 6 × 5 uol. dydžio koplyčia. Viduje – Šv. Barbaros altorius. Ji vadinama Adomo Rojus. Paminėta ir Veprių koplyčia, kuri išliko dominikonų globoje, jiems Barbora Tiškevičienė (iš Šemetų) 1685 m. užrašė Milašiūnus ir prižadėjo Vepriuose išmūryti bažnyčią su vienuolynu.²⁷

Katekizavimas Upninkuose tebevyko lietuvių kalba.

1838 m. Upninkų bažnyčios inventorius pakartojė ankstesnius duomenis. Pokyčiai įvyko tik Veprių koplyčioje. Ji buvo įjungta į naują eglinių sienojų statinį. Bažnyčia įgavo kryžminį

²²Ten pat, l. 109–116.

²³LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3640, l. 289–291.

²⁴Kauno arkikatedros archyvas (toliau – KAA), f. 136, l. 48.

²⁵LVIA, f. 669, ap. 2, b. 728, l. 13.

²⁶LVIA, f. 669, ap. 2, b. 330, l. 124.

²⁷LVIA, f. 669, ap. 2, b. 728, l. 17.

planą, kuri formavo šone likusi mūrinė koplyčia ir priešingoje pusėje pristatyta zakristija. Naujos bažnyčios navą formavo išilgintas 25 × 12 uolekčių stačiakampis. Priekinį fasadą formavo dviejų pilorių portikas.

Tuo metu Sližiū valdytojas Bielinskis Paupliuosė išmūrijo naują koplyčią kapinėse. Išryškėjo jau minėtos koplyčios „Adomo Rojus“ pavadinimas: 1831 m. Adomas Raiskis ją dovanavo Upninkų bažnyčiai ir tuometiniam klebonui.²⁸

Pasikeitė Veprių koplyčios padėtis, ji tapo išplėsto medinio priestato dalimi. Įranga, varpai atvežti iš dominikonų vienuolyno. Įvardyti tik du altoriai koplyčioje, vienas iš jų tapytas pritvirtintoje prie sienos drobėje. Pastato matmenys – 25 × 12 uolektys.²⁹

1842 m. Upninkų bažnyčios aprašas patikslino jos vaizdą. Gruževskių naujai pastatyta šventovė buvo pietinėje miestelio pusėje ir gyvavo 99 metus. Petravičiai perkėlė ją į miestelį, savo dvaro žemę, pašventino vysk. Tomas Zenkavičius. 1806 m. ji sudegė. Tuomet pamaldos perkeltos į mūrinę koplyčią. Pokyčiai nežymūs, padidėjo langų kiekis, vienas jų apšvietė priebažnytį, frontone iškirstas ovalinis langelis, kairiajame šone suformuotos dar vienerios durys.³⁰

1844 m. Upninkai tapo Veprių filija.

Upninkų–Veprių parapijos bažnyčia. 1844 05 15 Veprių filija tapo parapijos pagrindine bažnyčia. Parapija buvo pervadinta į Upninkų–Veprių parapiją. Upninkų dvaro valdytojai, kurie turėjo globoti bažnyčią, keitėsi, dvaras smulkėjo. Tas išryškėjo po jų savininkų Petravičių užrašymų dalies žemių dukroms. Taip Upninkų žemių valdytojais tapo Chelchovskis, Rene³¹, Vitingofas, Zabiela.³² Tuo metu Veprių dvaro savininkai buvo stambūs didikai: Šemetos, Kosakovskiai, Pliateriai. Veprių miestelio augimą stimuliuojo kelias, jungiantis Kauną su svarbiais miestais (Vilkmerge, Šiauliais ir kt.). Be to, Veprių koplyčią globojo Vilniaus šv. Dvasios dominikonai vienuoliai, kurie išplėtė koplyčią mediniu priestatu.

1844 m. vizitacijoje minima, kad bažnyčia buvo Clair Bover Veprių dvare. Teigiama, kad pirmąją bažnyčią 1616 m. pastatė Melchioras Šemeta, Vilniaus pakamaris, tuometinis tėvūnas. Turėjo kryžminę formą, pastato matmenys: ilgis – 13, plotis – 4 sieksniai ir 1 uolektis (1 s. – 2,13 m). Frontoną rėmė keturios medinės kolonos, atitrauktos nuo sienos 1 uolekties atstumu. Kryžmą formavo mūrinė koplyčia ir kitoje pusėje pastatyta dviaukštė zakristija. Pastatyta 1810 m. dominikonų iš buvusio laikino priestato (*šopos*) ir pervežtos bažnytėlės iš Gailionių. Apkalta lentomis, uždengta stiegėmis. Keturis kampus akcentavo geležiniai kryžiai. Kairėje šventoriaus pusėje stovėjo kvadratinė 1 × 1 sieksnių ir 2 uolekčių varpinė, kurią formavo keturi mediniai stulpai, apkalti stiegėmis. Viduje – šeši varpai. Vidaus erdvę formavo ant dviejų ažuolinių stulpų iškeltas choras. Presbiterijoje buvo įkomponuoti trys altoriai. Didysis drožtinis su Jėzaus skulptūra ir Marijos paveikslu ir du vientarpniai šoniniai – Šv. Jono Krikštytojo ir Šv. Onos. Ketvirtasis – Čens-takavos Marijos stovėjo koplyčioje, jis buvo stalių darbo. Bažnyčią administravo kun. Samuelis Vitkevičius, kuris organizavo naują parapiją.³³

1850 m. vizitacija pakartojo anks-tesnius (1844 m.) duomenis. Papildy-

²⁸ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 330, l. 129, 134.

²⁹ *Ten pat*, l. 134.

³⁰ *Ten pat*, l. 136.

³¹ LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 3153, l. 1–2.

³² LVIA, f. SA 13802, l. 506–507.

³³ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 259, l. 55–59.

tas tik choro erdvės vaizdas. Nuo dviejų kolonų, kurios jį rėmė, padaryti lentų pertvarai, kurie suformavo prienavį. Pateikti mūrinės koplyčios matmenys – 4 × 2 sieksniai. Po ja buvo rūsysis su trimis langais. Vidaus erdvę akcentavo penki altoriai.³⁴

1867 m. aprašas sudarytas, bažnyčią perduodant kun. Viktorui Taurosevičiui. Pakartotinai įvardytas medinės bažnyčios 1810 m. pastatymas. Medžiagą pirko iš Gailionių (*Gailancy*) dvaro. Tas leido pakeisti sienas egliniais sienojais ir jį įgavo kryžminę formą, kokia buvo ir vizitavimo metu.

Įvardytas ir Veprių filijos pervadinimas 1844 m. gegužės 15 d. į Upninkų-Veprių parapiją, o Upninkų bažnyčią – į filiją.

Išorinį vaizdą pateikė ankstesnės vizitacijos, bet ši išsamesnė. Papildyti bažnyčios matmenys, jos aukštis – 3 sieksniai, koplyčios ilgio ir pločio santykis 4 × 3 s., zakristija kvadratinė (3 × 3 s.). Šonines sienas skaidė po 3 langus, chorą apšvietė – 1, virš pagrindinio altoriaus – 1 apvalus, koplyčioje – 4, zakristijoje – 2 langai.

Altorių kiekis padidėjo. Didysis išliko nepakitęs. Patikslintas Marijos su kūdikiu paveikslas, jis buvo dengtas metalo apkaustais su 2 karūnom. Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūra irgi buvo vainikuota karūna. Šv. Onos presbiterinių altorių pakeitė šv. Jurgis kankinys (dešinėje pusėje). Išryškėjo koplyčios Čenstakavos Marijos altoriaus vaizdas. Jos paveikslą dengė metalo apkaustai. Jis buvo įkomponuotas tarp kolonų, o jų tarpuose stovėjo šv. Dominyko ir šv. Scholastikos medinės skulptūros. Penktasis altorius stovėjo vidury bažnyčios prie šoninės sienos. Jo akcentais buvo šv. Jackaus ir šv. Tado paveikslai. Kairėje sienos pusėje prišlietas Šv. Onos altorius su jos ir šv. Agotos paveikslais. Jie turėjo būti dvitarsniai.

Klebonas Viktoras Taurosevičius 1864 m. pastatė prieglaudą. Medžiagą jai padovanojo Ksaveras Podbereckis iš savo tėvonijos.

Metrikų (krikšto) knygos įvardytos nuo 1662 metų.³⁵

1881, 1882 m. bažnyčios inventoriai pateikė įvykusius pokyčius. Priekyje vienu sieksniu pailginta siena. Pastatas išorėje ir viduje apkaltas lentomis. Padidėjo langų kiekis: kiekvieną šoninę sieną skaidė keturi langai, priekiniame fasade – du. Virš pagrindinio įėjimo įkomponuotas medinis balkonas. Choro sienoje padaryta įėjimo į jį anga su durimis. Dar du įėjimai į bažnyčią įkomponuoti šonuose ir vedė į prienavį. Šventoriuje pastatytos 7 Kalvarijų koplytėlės, kitos 28 prie Slabadėlės kaimo. Vidaus erdvėje paminėti tik 4 altoriai, visi dažyti ir auksuoti. Prie Didžiojo iš abiejų pusių pristatyti 2 nauji altoriai su senais paveikslais. Pastatyti nauji vargonai. Meistrui Jankevičiui reikėjo sumokėti 1 000 rb.³⁶

Iš pateiktų archyvinių šaltinių išryškėjo, kad XIX a. pradžioje Veprių filijinė bažnyčia pradėjo plėstis. Iš pradžių prie jos pristatyta laikina pašiūrė, vėliau ją pakeitė medinių sienojų priestatas, kuris tapo pagrindine pastato dalimi. Mūrinė koplyčia ir kitoje pusėje pristatyta zakristija suformavo kryžmą. Visų pastato tūrių aukščiai buvo vienodi, todėl išryškėjo apimčių kompaktiškumas. Architektūrinį vaizdą pradėjo formuoti neoklasicizmas, kurį akcentavo keturių kolonų portikas. Kryžma būdinga barokui. Toks derinys buvo įgyvendintas ar-

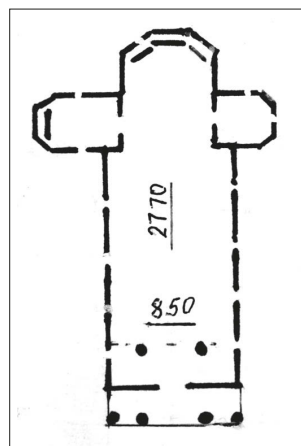
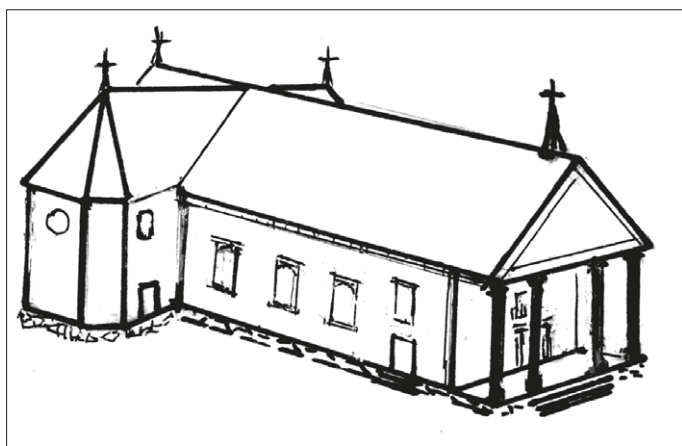
³⁴LVIA, f. 669, ap. 2, b. 728, l. 20–21.

³⁵LVIA, f. 661, ap. 4, b. 4, l. 70–74.

³⁶LVIA, f. 696, ap. 2, b. 173, l. 38–39, 42–43.

Veprių bažnyčios ir varpinės vaizdas. XIX a. pab.

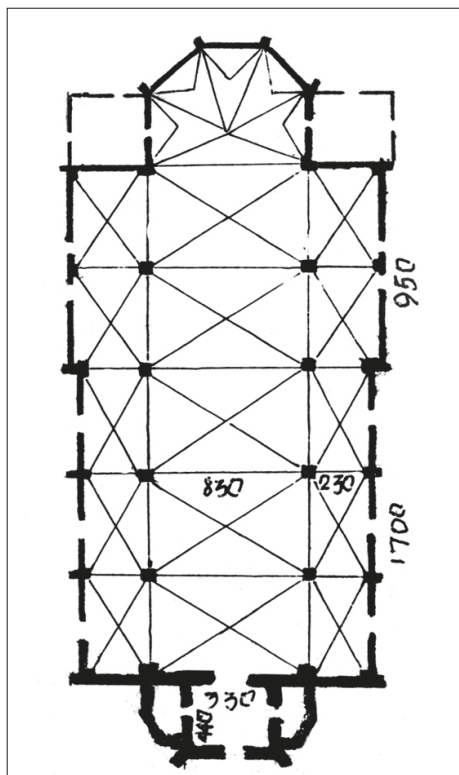
chitekto Lauryno Gucevičiaus Vilniaus arkikatedros rekonstrukcijoje. Vėliau šiuo pavyzdžiu sekė ir kitos Lietuvos bažnyčios. Iš vizitacinių aprašų ryškėja, kad vidaus erdvė buvo vienanavė. Altoriai sukoncentruoti presbiterijoje. Jų vaizdai dar barokiniai. Didysis altorius buvo sujungtas su dviem šoniniais. Į šį ansamblį įsiliejo koplyčios Čenstakavos Marijos atnaujintas altorius.

Veprių miestelio iškilimas, baudžios panaikinimas stimuliuo naujos, mūrinės, bažnyčios statybą. Parapijiečių skaičius išaugo iki 4 500. Statybą pradėjo organizuoti klebonas kun. Teofilis Vasiliauskas. Pagal tuometinius caro administracijos reikalavimus reikėjo gauti parapijos bendruomenės narių raštišką sutikimą, o tai įvykdavo jų sueigose. Be to, reikėjo paruošti projektą, patvirtinti gubernijos statybos skyriuje, surinkti dalį pinigų ir padėti į banką. Tad organizacinis procesas turėjo prasidėti 1905–1906 m., bet šių duomenų neaptikta, jie išryškėjo kiek vėliau. 1907 11 19 kleb. T. Vasiliauskas jau rašė į Kauno gubernijos valdybos statybos skyrių, kad pristatė du egzempliorius brėžinių, sąmatą. Prašo peržiūrėti, patvirtinti ir pristatyti į vyskupiją. Mūrinės bažnyčios sąmata – 14 689,57 rb.³⁷

Veprių bažnyčia
(rekonstrukcija). XIX a. pab.
Aut. piešinys

Senosios Veprių bažnyčios
planas (rekonstrukcija).
Aut. piešinys

³⁷LVIA, f. 669, ap. 3, b. 3145, l. 3.

1907 11 28 klebonas raportavo Telšių Žemaitijos dvasinei konsistorijai, kad bažnyčia, statyta 1516 m., sena, jos būklė bloga, negalima laikyti pamaldų. Pataisyti neįmanoma, nes labai maža. Parapijoje 4 500 gyventojų, jie savo lėšomis nutarė statyti mūrinę bažnyčią. Jos planas, sąmata, asmenys, aukoję pinigus ir medžiagas, bei sueigų nutarimai pateikti. Aukotojai įvardyti:

1. Vietinis dvarininkas grafas Marijonas Broel-Pliateris paruošė visas reikalingas 100 000 plytų ir visas medines medžiagas.
2. Grafiėnė Irena Broel-Pliater – 5 000 rb.
3. Veprių klebonas kun. Teofilis Vasiliauskas – 3 000 rb.
4. Dvarininkas Edvardas Baguševičius – 300 rb.
5. Dvarininkas Augustas Raudzikas – 300 rb.
6. Dvarininkas Kazimieras Michailovskis – 400 rb.³⁸

1908 01 02 Kauno gubernorius kreipėsi į Telšių vyskupiją ir prašė pranešti priežastis, kurios verčia statyti naują bažnyčią ir kiek ji bus didesnė už senąją. Reikalingi ir bendruomenių nuosprendžiai, jei valstiečiai prisidės prie statybos. Po mėnesio valstiečių nutartis statybai išsiųsta vyskupijai.³⁹ 1908 11 31 Kauno gubernijos kanceliarija pareikalavo iš vyskupijos atsiųsti notaro paliudytą raštą dėl aukojamų pinigų ir medžiagų.⁴⁰

Naujoji Veprių bažnyčia. Bronislavo Puzinavičiaus nuotr.

Naujosios Veprių bažnyčios schematinis planas. Sudarė autorius

³⁸Ten pat, l. 1, 10.

³⁹Ten pat, l. 4, 6.

⁴⁰Ten pat, l. 8.

1909 07 14 gubernatorius leido statyti bažnyčią pagal 1908 12 15 patvirtintą planą.⁴¹

Prieš tai buvo išrinktas šių asmenų statybos priežiūros komitetas: pirmininku tapo klebonas, nariais – Broel-Pliateris su valstiečiais Antanu Ženteliu ir Baltramiejumi Deksnium. Darbus prižiūrėjo inžinierius-architektas V. Stipulkovskis.⁴² 1910 m. bažnyčia buvo pastatyta⁴³, bet darbų eiga nežinoma.

Bažnyčios architektūra – romantizmo meninis simbolis. Krikščioniškosios pasaulėžiūros viena iš kryptų buvo senosios gotikos atgaivinimas, kuri vadinama naująja gotika – neogotika. Tas ryškiai atsispindi ir Veprių bažnyčios architektūroje.

Interjerą formuoja trinavė pseudobazilika. Vidaus erdvę kuria 8 pilioriai, po 4 kiekvienoje pusėje. Paskutiniai du sujungti į chorą kaip atramos, skersinė erdvė (transeptas) savitai interpretuota, nes ją kuria 2 navos, tačiau į šalis jos išplėtos nedaug. Svarbią reikšmę šioje erdvėje turi suartintos langų angos, kurios koncentruoja apšvietimą ir išplečia skersinę kryptimi. Taip sukurta pauzė prieš Didįjį altorių.

Vidaus erdvės formavimui įtaką darė vėlyvoji gotika, kuri siekė sukurti salę pamokslams. Interjero meninę raišką formuoja konstrukcijos. Pilioriai tik viršuje jungiami smailiomis arkomis, kurios remia kryžminius skliautus, todėl navos laisvai išilieja viena į kitą. Konstrukcijų apipavidalinimas padeda kurti interjero emocionalią raišką. Vertikalius judesius formuojantys kryžminio plano pilioriai dinamiški. Jų stiebų briaunos nusklembtos, tarp jų įkomponuotos girliandos, kurios pratęstos kryžminiuose skliautuose. Stiebų apimtis lengvina priekinėse plokštumose įkomponuotas stačiakampės negilios nišos. Vėliau jos buvo dekoruotos augaliniais motyvais, nusklembtos briaunos dažytos rudomis, o girliandos baltomis spalvomis. Pilorių kapiteliai kompozitiniai, užbaigti profiliuotais karnizais, į kuriuos remiasi arkos, laikančios skliautus. Taip pat apipavidalinti ir šoninių navų sienų piliastrai. Šių atramų vaizdui įtaką darė barokas.

Skliautus formuoja smailios arkų juostos, dekoratyvinės nerviūros ir įgaubę gyliai. Vidurinėje, išplėstoje, navoje arkų forma artima puslankiui, šoninėse navose jos aštresnės. Nuo to priklauso ir skliautų išgaubų dinamika. Centrinėje navoje judėjimas lėtesnis, šoninėse navose dinamiškas. Ramus, didingas

*Centrinės navos erdvė. A. Petrašiūno nuotr.
2003 07 01*

⁴¹ *Ten pat*, l. 14.

⁴² *Ten pat*, l. 17.

⁴³ Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios*, Vilnius, 1993, p. 225.

kelias, nukreiptas į presbiteriją, jo vaizdą kuria dekoratyvinės išraiškos priemonės: piliorių, skliautų puošyba. Presbiterija negili, užbaigta trisiene apside. Šoninėse jos sienose įkomponuoti smailiaarkiai, išilginti langai, tokia pat forma užbaigtos ir sienos, į kurias nusileidžia vėduokliniai skliautai. Išryškėja ramus centrinės navos kelias, išsiliejantis į emocionaliausią erdvę – presbiteriją.

Choras įkomponuotas tarp galinių piliorių ir prišlietas prie visų trijų navų sienų. Atitvertas dekoratyvine baliustrada, kuri sukuria ryškų kontrastą visoje erdvėje. Tad navos atsidūrė tarp dviejų dinamiškų konstrukcijų.

Tad interjero emocionalų vaizdą formuoja kontrastų įvairovė. Architektūrinis sprendimas interpretavo senosios gotikos tradicijas. Vėlyvajame romantizme jau derinami įvairių stilių elementai. Tas išryškėjo pilioriuose, dekoratyvinėse nerviūrose, tačiau bendras interjero vaizdas išlieka neogotinis.

Ryškesniausiai senąją gotiką atkartoją mažoji architektūra. Tai navų ir presbiterijos altoriai, sakykla ir vargonai. Svarbiausias iš jų – Didysis altorius. Jo kompozicija remiasi gotikinių bažnyčių pagrindinių fasadų apipavidalinimu dekoratyviniais portalais, kurie simbolizavo perėjimą iš vienos erdvės į kitą. Medinio altoriaus anstatas iškeltas ant mūrinio pagrindo (mensos). Jį kuria 3 portalinių formų protarpsniai, kuriuos jungia dekoratyviniai kontraforsai, užbaigti pinakliais. Vyrauja padidinta vidurinė dalis, šoniniai sparnai žemesni ir siauresni. Kiekvieno protarpsnio portalinė niša užbaigta vimperga su pumpurais šlaituose ir apvesta

*Didysis altorius. A. Petrašiūno nuotr.
2003 07 01*

*Veprių bažnyčios Krucifiksas. A. Petrašiūno
nuotr. 2003 07 01*

*Kairiosios navos ir piliorinis altoriai.
A. Petrašiūno nuotr. 2003 07 01*

*Dešinėsios navos ir pilioriaus altoriai.
A. Petrašiūno nuotr. 2003 07 01*

*Sakykla, už jos piliorinis altorius.
A. Petrašiūno nuotr. 2003 07 01*

smailiaarkiais dekoratyviniais rėmais, šoninių protarpinių nišose arkos sudvigubintos ir išilieja į vimpergų judesius, taip ryškinama vertikalių šoninių sparnų dinamika.

Vidurinio protarpinio aktyvumą stiprina nišos arka užbaigta masverku, su ažūriniu įgaubų dekoru, kurio dinamika sukuria ne tik jos, bet ir viso altoriaus akcentą. Arkos vidinės išlankos sukonzentruoja ir nukreipia visus judesius į Nukryžiuotojo skulptūrą ir išplėtoja juos simbolinėje dangaus sferoje – balandžio reljefe. Kraštinių nišų apipavidalinimas panašus, jose įkomponuotų skulptūrų (šv. Onos ir Marijos su kūdikiu) šventumą išplėtoja virš arkų įkomponuoti reljefiniai kryželiai.

Visi trys protarpiniai remiasi į dekoratyvinius cokolius. Šoninėse atramosse įkomponuoti vazų su lelijomis reljefai, jie skirti šventoms moterims. Vidurinio protarpinio (Nukryžiuotojo) cokolis žemesnis, bet platesnis, jo šonuose, abipus komuninės, nišose įkomponuotos Kristaus ir šv. Juozapo skulptūrėlės. Toks altoriaus apipavidalinimas išplečia pasakojamąjį elementą ir tampa teatralizuota veiksmo scena.

Svarbus altoriaus kompozicijoje jo autonomiškas komponentas komuninė – ciborija. Jos apipavidalinimas pratęsė viso antstato stilistiką ir kompoziciją, bet sumažintu dydžiu. Komuninę formuoja antikiniai piliastrai, kurie derinami su neogotikinėmis išraiškos priemonėmis. Išilginti, grakštūs architektūriniai elementai,

Čenstakavos Marijos paveikslas. Kairiosios navos piliorinis altorius. A. Petrašiūno nuotr. 2003 07 01

Čenstakavos Marijos paveikslas fragmentas. A. Petrašiūno nuotr. 2003 07 01

Chorų erdvė. A. Petrašiūno nuotr. 2003 07 01

šviesios spalvos, dekoru auksavimas suformavo lengvą, dinamišką kilimą į viršų ir sujungė Eucharistijos simboliką su altoriaus anstato skulptūriniu akcentu – Nukryžiuotuoju.

Navų šoniniai mediniai altoriai pritaikyti siauroms erdvėms. Abu vienodos kompozicijos, neogotikiniai, bet dvitarsniai. Pirmųjų aukštų apipavidalinimai nišomis seka Didžiojo altoriaus viduriniojo protarpnio pavyzdžiu. Antrieji tarpniai žemi, siauresni, portalinės formos, atskirti plačiomis karnizinėmis juostomis. Tad vertikalūs judesiai sulėtėja ir bendri jų vaizdai tampa šoninių navų kontrastais.

Sakykla įkomponuota dešinėje centrinės navos pusėje prie antrojo pilioriaus. Ji tęsia neogotikinių altorių stilistiką. Dominuoja erdvėje dinamiškomis dekoratyvinėmis apimtimis. Daugiakampės tribūnos kiekvienas šonas apipavidalintas kolonėlėmis,

Veprių bažnyčios presbiterija. Pliaterių ložė su neogotikiniu dekoru. A. Petrašiūno nuotr. 2003 07 01

remiančiomis smailias arkeles su simboliniais trilapiais. Taip apipavidalintuose laukuose įkomponuotos evangelistų skulptūrėlės. Apimčių dinamiką papildo baltų ir rusvų spalvų kontrastai. Vertikalius tribūnos elementus plėtoja viršuje iškeltas baldakimas su pinakliniu bokšteliu. Tad šis oratorinis baldas išterpia į horizontalias erdves ir suteikia joms vertikalią kryptį.

Pilioriniai mediniai altoriai perkelti iš kitos bažnyčios. Matyt, iš sovietmečiu uždarytos Ukmergės Švč. Trejybės bažnyčios. Abiejų altorių kompozicijos remiasi eklektika, derinančia įvairius stilius. Apipavidalinti grakščiomis kompozitinėmis kolonomis, remiančiomis puslanke, gilia, profiliuotą arką. Abu dažyti marmuro imitacija, vientarpsniai. Viena iš altorių akcentuoja gan savita Čenstakavos Švč. Mergelės Marijos paveikslo imitacija. Ji pavaizduota su kūdikiu ant kelių ir ginklu įrėžtu veidu. Paveikslas uždengtas metalo dekoratyviniais apkaustais,

atviri palikti tik veidai ir rankų plaštakos. Atviros kūno dalys perteiktos tamsiai rudomis spalvomis, bandant šviesa modeliuoti apimtis, tačiau dominuoja plokštuminis vaizdas, kuriame grafinėmis linijomis išryškinti antakiai, veido rėžiai, akių vyzdžiai, lūpos. Šviesos ir šešėlių juostomis akcentuota nosis. Į vidų nukreiptas žvilgsnis perteiktas primerktomis akimis, kurias išryškina pakelti antakiai. Toks komponavimo būdas perimtas iš italų renesanso. Kairėje jos pusėje sėdinčio vaikelio figūra dinamiškesnė, pavaizduota posūkyje, laiminimo judesyje, kiek atgal atlošta galva, ryškiau apšviestu veidu su akcentuotu žvilgsniu. Jo aktyvumą papildė šilta auksinė apkaustų spalva. Tad abiejų figūrų ryšiai grindžiami kontrastu, padedančiu perteikti jų išgyvenimus. Šis paveikslas minimas 1794 m., kai Milašiūnų dominikonai lankė Veprių koplyčią. Jie akcentavo altorių su performuotu Čenstakavos Švč. Mergelės Marijos paveikslu.⁴⁴ Jis tapytas ant lentų, matyt, tempera.⁴⁵ Tai amatininko dailininko darbas, kuris sekė Vakarų Europos tradicija, kuri performavo bizantiškos dailės pavyzdžius. Paveikslą galima datuoti XVIII a. pirmąja puse. Votai ir metalo apkaustai rodo, kad jo garbinimas čia yra senas.

Vėliau pristatyti pilioriniai altoriai įnešė į vidaus erdvę barokinį elementą ir padidino jos emocionalumą.

Vargonų chorui įrengti panaudoti galiniai pilioriai ir šoninės bei galinės sienos. Tęsiasi visų trijų navų erdvėse.

Veprių mūrinės bažnyčios statytojo Teofilio Vasiliausko bareljefas. A. Petrašiūno nuotr. 2003 07 01

⁴⁴LVIA, f. SA 14223, l. 568.

⁴⁵Stankevičienė R. Čenstakavos Švč. Mergelės Marijos paveikslas: kultas ir kartotės Lietuvoje, *Dailė*, Vilnius, 2004, p. 68.

Aptvaro smailiaarkių dinamiška ritmika padeda chorui įsilieti į navų erdves. Vargonų prospektas neogotikinis, suformuotas iš trijų rėminių smailiaarkių portalų su vimpergomis. Vamzdynų dydžiai ir jų dinamika kuria ryškų judėjimą į centrinę navą.

Dabartiniu metu chorų galinę sieną papildė Jono Žentelio funduotas memorialinis ansamblis, skirtas mūrinės bažnyčios statytojams kun. Teofilui Vasiliauskui ir pagrindiniam fundatoriui Marianui Broel-Pliateriui. Jų portretai įkomponuoti ovaliniuose marmuro bareljefiniuose medalionuose. Visą ansamblio kompoziciją paruošė vietinis dailininkas Jonas Žentelis, o bareljefus kūrė jo sūnus Viktoras. Šią erdvę papildė keturių senų varpų ekspozicija. Du iš jų – 1681 m., vienas – 1774 m., ketvirtas – 1800 m. Viename iš jų išlietas užrašas „Joannes Delamars FECIT“, tai žinomas varpų liejikas.

Jau anksčiau, 1925 m., chorų erdvės sienas pabandė išplėsti freskiniais paveikslais Juozas Ignatavičius, nupatęs šv. Mikalojų Mirietį, kuris nutildė jūrą, o Aleksandra Mitrikaitė 1985 m. įkomponavo muzikos kūrėją ir globėją šv. Ceciliją, nutapytą pagal Karlo Dolčį. 1968–1987 m. klebonaujant Juozapui Vaičeliūnui, buvo nutapyti du freskiniai paveiksai presbiterijoje – Šventosios Dvasios atsiuntimas Švč. Marijai su apaštalais ir Jėzaus paaukojimas. Tuo metu A. Mitrikaitė padarė dar ir eskizus vitražams.⁴⁶

J. Ignatavičius (1884–1940) yra žinomas dailininkas, studijavęs Peterburgo ir Krokuvos dailės akademijose. 1925 m. jis mokytojavo Gėlvonų vidurinėje mokykloje. Buvo istorinių kompozicijų kūrėjas.⁴⁷

A. Mitrikaitės kūrybos parodą yra surengęs Birstono muziejus.⁴⁸ Tačiau jos kūryba plačiau neapžvelgta.

Eksterjeras. Išorinis bažnyčios vaizdas neatspindi interjero. Vidaus erdvė bazilikinė, išorėje – vientisa, visas tris navas sujungė vientisas stogas. Bokšto vidaus erdvė uždara ir interjerui įtakos nedaro, tačiau yra išorinių apimčių akcentu. Atvirksčiai su transeptu, kuris viduje neišryškėja, bet išorėje jis sukūrė aiškią kryžmą. Tad vidaus erdvė siekia vientisumo, o išorės vaizdą formuoja horizontalių ir vertikalinių tūrių harmonizuoti kontrastai.

Pagrindiniu visos bažnyčios akcentu buvo aukštas, stačiakampio pla-

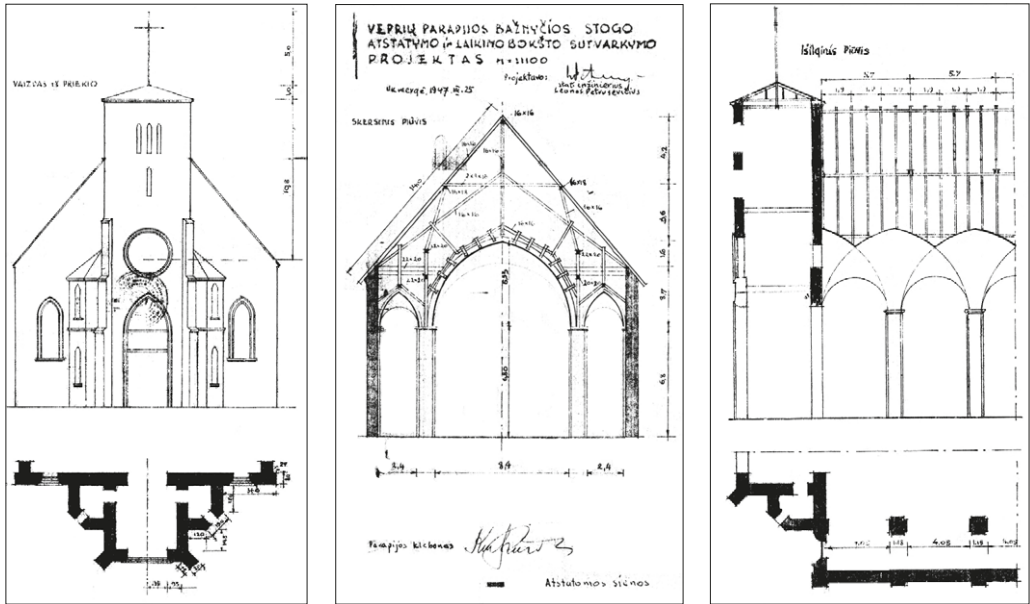

Freskinis paveikslas. Veprių bažnyčios presbiterija.
A. Petrašiūno nuotr. 2003 07 01

⁴⁶J. Žentelio informacija.

⁴⁷Jankauskas V. Juozas Ignatavičius ir tarpukario Lietuvos istorinė tapyba, *Menotyra*, 2002, Nr. 2(27), p. 56–57.

⁴⁸[Http://muziejai.mch.mii.lt/prev-vers/Birstonas/Mitrikaites-paroda-virt.htm](http://muziejai.mch.mii.lt/prev-vers/Birstonas/Mitrikaites-paroda-virt.htm)

Veprių parapijos bažnyčios stogo atstatymo ir laikino bokšto sutvarkymo projektas:
a) vaizdas iš priekio, b) skersinis pjūvis, c) išilginis pjūvis

no bokštas, kurio viršutinė dalis nukentėjo nuo vokiečių apšaudymo 1944 07 26⁴⁹ ir vėliau neatstatyta. Pirminis bokštas buvo dvitarpnis. Jo vaizdas išliko nuotraukoje ir pateiktas memorialinės lentos piešinyje. Jis rodo, kad bokšto aukštis gerokai sumažėjo. Dabar išlikęs tik pirmas jo tarpnis, bet jis buvo užbaigtas iš šonų trikampiais frontonais ir karnizine juosta. Antrasis tarpnis kiek siauresnis, priekinėje sienoje buvo įkomponuotas išilgintas garsoangis, užbaigtas dvišlaičiu frontonu. Jo šonai nusklembti ir stačiakampėmis mentėmis, užbaigtomis trikampėmis arkelėm, apriboja garsoangio sieną. Tad antro tarpsnio skerspjūvis buvo aštuonkampis, lengvesnis ir kartu su smaile sukūrė dinamišką vaizdą. Bokšto aukštis dominavo miestelio panoramoje.

Po bokšto viršutinio tarpsnio sunaikinimo kun. J. Stelmokas išnešė iš bažnyčios duženas, pradėjo valyti statybai tinkamas plytas. Kun. Stanislovas Ruša tęsė darbus, jis organizavo bokšto atstatymo projektą, kurį parengė Ukmergės inž. Leonas Petruševičius. Jis buvo patvirtintas 1947 03 25.⁵⁰

Projekte atsisakyta antro tarpsnio. Aišku, tai lėmė sunkios ekonominės pokario sąlygos. Dalies plytų jau negalima buvo panaudoti.

Dabartinio pagrindinio fasado akcentu išliko bokštas, bet jis tapo sunkesnis, dominuoja apimty, vertikalus judėjimas lėtas. Dinamišką vaizdą jam teikia atskirų konstrukcijų formos ir jų apipavidalinimas. Bokšto fasado kampus remia trilapčiai kontraforsai, tarp kurių įkomponuotas smailiaarkis perspektyvinis portalas. Jo aštrų kilimą sustabdo apskritiminė profiliuotų briaunų rožė. Virš jos vėl prasideda vertikalių sklaida, kurią formuoja išilgintos siauros langelių angos. Jų dinamika buvo plėtojama antrajame tarpsnyje ir užbaigta smailėje. Tad išlikusio bokšto priekinio fasado vaizdo emocionalumą

⁴⁹ Informacija Veprių bažnyčioje.

⁵⁰ LVIA, f. 1671, ap. 8, b. 225, l. 26.

kuria ekspresyvūs kontraforsų laiptų šuoliai, portalo strėlinė arka ir jiems kontrastuojančios siauros langų angos. Tarp šių kontrastų išryškėja perspektyvinės rožės ramiausi judesiai.

Bokštas su navų sienomis kontraforsų aukštyje siejamas trapecinės formos priestatais – laiptinėmis, užbaigtomis trišlaičiais stogeliais. Šie in-tarpai papildė bei išplėtojo pagrindinio fasado vaizdingumą.

Šoniniuose fasaduose dominuojančiu elementu tapo kryžmos fasadai. Jų apimtys nežymiai išreikštos, bet jas akcentuoja aukščiai ir sienų apipa-vidalinimas. Šonus riboja dvilapčiai kontraforsai, tarp kurių įkomponuotos sudvigubintos smailiaarkės langų angos, sustiprinančios vertikalius judesius. Frontoninėje erdvėje juos sustabdo ramios perspektyvinės apskritiminės angos. Dvišlaičiai jų stogai išilieja į pagrindinį navų stogą ir išryškina kryžmą.

Navų sienas skaido kontraforsai ir langų angos su akcentuotomis reljefinėmis arkomis. Šie architektūriniai elementai skaido ir lengvina fasadus bei sukuria kontrastų savitumą. Sienų dinamika stiprėja, kryžmų lėtėja. Judesių įvairovę užbaigia karnizinės juostos, suformuotos iš aštuonkampių briaunų. Šoninius fasadus užbaigia zakristijos. Išsiskiria žema dešinioji zakristija, jos priekinis fasadas šiek tiek iškištas į priekį, frontoninė dalis užbaigta dvišlaičiu stogeliu su bokšteliu viršuje. Tad ji

Veprių bažnyčios pagrindinis fasadas.

A. Petrašiūno nuotr. 2003 07 01

Veprių bažnyčios pagrindinis ir šoninis fasadai.

A. Petrašiūno nuotr. 2003 07 01

*Veprių bažnyčios
šoninis ir galinis
fasadai.*

*A. Petrašiūno nuotr.
2003 07 01*

tapo autonomišku šoninio fasado elementu, kuris sukūrė ryškų dydžių kontrastą su šalia esančiu kryžmos sparnu ir papildė horizontaliosios erdvės vaizdą. Be to, šios zakristijos iškyša leidžia susieti dalį šio fasado su šventoriaus neogotikine koplyčia ir šalia esančiu paminklu, skirtu šios bažnyčios statytojui.

Galiniame fasade dominuoja presbiterijos ir zakristijų apimčių kontrastai. Zakristijos – žemesnės, sienos prišlietos prie presbiterijos, todėl jos turi išryškėja trisienėje apsidėje. Tad presbiterijos ir priekinio fasadų dinamiką kuria tūrių kontrastai. Juos jungiančius kelius šoniniuose fasaduose formuoja kontraforsai ir langų angos, jie ritmiški ir lengvi.

Fasadų vaizdą kaita padeda visam pastatui įvairiai įsilieti į laisvas erdves ir sustiprina emocionalų bažnyčios vaizdą.

Sližių šv. Stanislovo koplyčia. Priklauso Veprių parapijos bažnyčiai. Sližių kaimas priklausė Pauplių dvarui. 1838 m. Upninkų bažnyčios inventoriuje minima Pauplių Sližių koplyčia. Nurodyta, kad ji buvo už Širvintos upės, Sližių dvaro kapinėse, mūryta regento Belinskio.⁵¹ Ta pati data pakartota 1864 m. Telšių vyskupijos dokumentuose, tik nurodyta, kad ją leido statyti vysk. Klangevičius*.⁵² XIX a. viduryje Sližių kaimas buvo išaugusi gyvenvietė, nes turėjo smuklę, minimą nuomos sutartyse 1864 m., bet priklausė jau kitam, Palėpės (lenk. *Polepe*) dvarui.⁵³ Šio kaimo kapinėse 1860 m. gegužės 18 d. buvo pašventintas koplyčios statybos kertinis akmuo, bet be vyskupo leidimo. 1860 m. gegužės 21 d. vysk. M. Valančius suteikė oficialų leidimą ir to paties mėnesio 29 d. šis aktas buvo įvykdytas. Tais pat metais per labai trumpą laiką koplyčia pastatyta⁵⁴, nes, matyt, medžiagą jau turėjo paruoštą iš anksto.

Medinės koplyčios planą formuoja išilgintas stačiakampis, užbaigtas trisiene apside. Vidaus erdvė vienanavė, kurioje akcentuota presbiterija ir choras. Jos sienas skaido ir tvirtina medinės mentės. Erdvę apšviečia 4 langai, išdėstyti po 2 išilginėse sienose ir akcentuoti

⁵¹ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 330, l. 134.

* Andrius III Benediktas Klungys-Klungevičius.

⁵² LVIA, f. 669, ap. 3, b. 884, l. 374.

⁵³ LVIA, f. 525, ap. 18, b. 110, l. 4.

⁵⁴ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 104, l. 459, 466.

*Sližių koplyčia.
Chorų erdvė.
A. Petrašiūno nuotr.
2010 06 22*

*Sližių koplyčios
didysis altorius.
A. Petrašiūno nuotr.
2003 07 01*

dekoruotų medinių juostų aprėminimais. Sienos apkaltos faneros plokštėmis, dažytomis gelsvai žalsva šviesia spalva. Lubų dinamiką kuria stačiakampiai mėlyni rėmeliai, kurie skaido šviesias plokštumas.

Navos pagrindinis akcentas – dvitarpnis medinis altorius, kuris užima beveik visą galinę presbiterijos sieną. Pirmąjį formuoja 4 dorėninės kolonos, kurios sukūrė neoklasicistinius portikus kraštuose. Juose įkomponuotos Kristaus ir Marijos skulptūros. Gilesnis ir platesnis vidurinis protarpnis, skirtas pagrindiniam altoriaus akcentui – Marijos su kūdikiu paveikslui (Čenstakavos Marijos interpretacija), kuris papuoštas žemo iškilumo metalo plastikos apkaustais ir sakraline simbolika. Antrasis tarpnis, siauresnis ir žemesnis, kartoja pirmojo kompoziciją ir išraiškos priemones. Jo akcentas – šv. Stanislovo paveikslas su gausia atributika. Reikia priminti, kad vienas iš Belinskių buvo Stanislovas, matyt, ir bažnyčios titului tas turėjo įtakos. Belinskių memorialinės lentos saugomos bažnyčios chore.

Altoriaus stilistika remiasi neoklasicizmo stiliaus tradicijomis ir kuria didingumo vaizdą nedidelėje erdvėje.

Antrasis svarbus akcentas – tai choro erdvės apipavidalinimas. Jį kuria keturios stilizuotos lieknos kolonos, remiančios dekoruotą atraminę juostą. Virš jos įkomponuotas dekoratyvinių tašelių aptvaras, kuris išryškintas ruda spalva. Toks apipavidalinimas sukuria ryškų kontrastą presbiterinei erdvei.

Išorinio koplyčios vaizdo akcentas – pagrindinis fasadas. Jį formuoja keturių kvadratinio plano stulpų portikas. Medinių stulpų liemenų kraštai nusklembti, todėl lengvesni ir aktyvesni, o laikančiosios, viršutinės ir cokolinės dalys išlaiko tvirtesnes stačiakampes apimtis; vienos iš jų remia architravinę siją. Stulpai išdėstyti kraštuose ir atveria platų kelią į pagrindinį įėjimą. Į bažnyčią ją kuria dvivėrės durys su rombo (vaisingumo ženklas) ir eglutės dekoratyviniu apipavidalinimu. Frontone įkomponuota lango anga su apvadais. Virš jo iškeltas nedidelis bokštelis – varpinė su garsoangiais. Jo keturšlaitis stogelis užbaigia viso portiko judesius. Šonines sienas skaido sąvaržinės mentės ir langų angos su akcentuotais apvadais. Visos sienos apkaltos faneriniais baltai dažytais skydais, o langų apvadai, mentės, durys, stulpai – ruda spalva. Spalviniai kontrastai išryškina konstrukcijas ir sustiprina jų dekoratyvinę paskirtį.

Tad išorinis bažnyčios vaizdas remiasi neoklasicizmo liaudiška interpretacija. Konstrukcijų dekoratyvinis traktavimas, spalviniai kontrastai išryškino nedideles pastato apimtis ir jos tapo dominuojančiomis kapų erdvėje.

Bažnyčios kompleksą padeda sukurti pagrindinis įėjimas į kapines ir į šventoriui skirtą nedidelę erdvę. Jį kuria trijų protarpsnių arkinio portalo interpretacija. Vidurinė arka plati, aukšta, šoniniuose protarpsniuose arkos pakeistos nišomis. Dekoratyvumą sustiprina

Sližių koplyčia. Marijos Rožinės paveikslas didžiajame altoriuje. A. Petrašiūno nuotr. 2003 07 01

Sližių koplyčios pagrindinis fasadas. A. Petrašiūno nuotr. 2010 06 22

Sližių koplyčios šoninis fasadas. A. Petrašiūno nuotr. 2010 06 22

*Sližių koplyčios architektūrinis kompleksas: vartai, aptvara, koplyčia.
A. Petrašiūno nuotr.
2010 06 22*

*Sližių kapinės. Dvarininko Aloyzo Belinskio kapas. A. Petrašiūno nuotr.
2010 06 22*

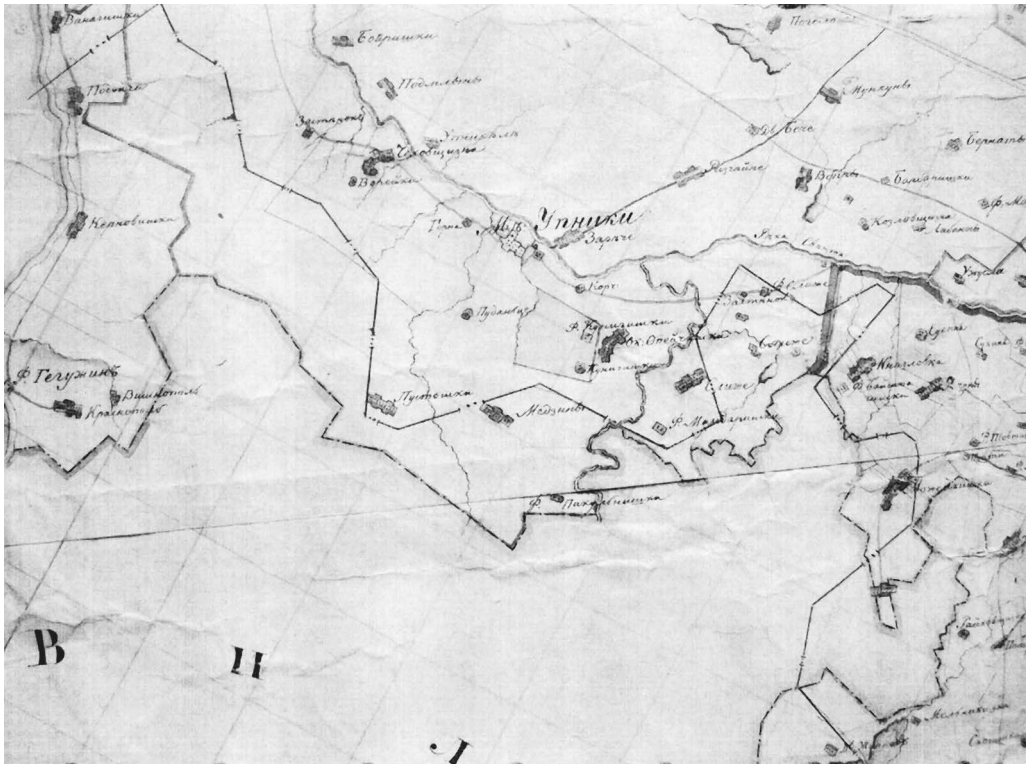

Sližių koplyčia. Sližių dvarininkų Belinskių giminės memorialinės lentos. A. Petrašiūno nuotr. 2010 06 22

plytų ir akmens mūro kontrastai. Vartai sukūrė tiesioginį kelią į pagrindinį bažnyčios fasadą.

Upninkų filija. 1842 m. Upninkų parapijos bažnyčia sudegė.⁵⁵ Pamaldų į Veprius perkėlimo byloje rašoma, kad 1844 m. sausio 29 d. Pabaisko dekanas atvyko pas dvaro savininką Horną dėl naujos bažnyčios statybos. Šis atsakė, kad valstybinis išdas atėmė fundaciją ir pastatus, tegu jis ir stato. Čia paminėta

⁵⁵ LVIA, f. 669, ap. 3, b. 884, l. 345.

Upninkų apylinkių žemėlapis. XIX a. pab.

ir bažnyčia, kurią Hornas pirko už 100 rb, todėl ji jam priklauso.⁵⁶ Matyt, tai buvo dvaro koplyčia, kuri minima 1832 m. inventoriuje kaip bažnytėlė.⁵⁷

Į Vilniaus vyskupą Joną Civinską kreipėsi parapijiečiai, teigdami, kad Upninkų bažnyčiai gresia sugriuvimas. Klausia, kodėl kun. Vitkevičius nekviėtė jos pataisyti, nes Hornas davė 600 sid. rb. Matė, kaip išvežė visą bažnyčios inventorių: varpus, suolus, vargonus ir relikvijas. Koplyčia perkelta į parapijos kapines.⁵⁸

1844 m. gegužės 15 d. Pabaisko dekanas raportavo vysk. J. Civinskui, kad pamaldos jau perkeltos į Veprius.

1845 m. lapkričio 28 d. vyskupijai pateiktas pranešimas apie naujos bažnyčios statybą. Jame informuojama, kad kitapus upės gyvenantys parapijiečiai savo ir tėvūno Horno nemažom lėšom pakeitė bažnyčią. Nuėmė senus skliautus, paauskštino sienas nauju mūru, jas apribojo karnizais, stogą uždengė stiegėmis. Pailgintas prieangis, kuriame ant 4 piliorių įrengė platų chorą. Viduje išmušė nereikalingas sienas, todėl paplatėjo erdvė. Iškalta ir išbaltinti nauji skliautai, ištinkuotos sienos, paauskštinti langai. Išmūrytas altoriaus pagrindas ir aptvaras, plytomis išklotos grindys, tik prieš patį altorių jos medinės. Dar trūksta paveikslų, varpų, žvakidžių. Jau gautas leidimas pamaldoms sekmadieniais. Prašo ir kasdieninių, ypač už mirusiųosius.⁵⁹

1852 m. Paulina Paškevičienė (iš Hornų) kreipėsi į vyskupą M. Valančių (tuomet jau visa Veprių parapija

⁵⁶ LVIA, f. 604, ap. 1, b. 5850, l. 5–6.

⁵⁷ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 330, l. 124.

⁵⁸ LVIA, f. 604, ap. 1, b. 5850, l. 11, 14.

⁵⁹ Ten pat, l. 27, 29.

priklausė Žemaičių vyskupijai), matyt, prašydama grąžinti parapijos teises. Vyskupas atrasė, kad sprendimo dėl Veprių parapijos nekeis, bet palaiko ją, kad būtų paskirtas į Upninkus nuolatos ten gyvenantis vikaras.⁶⁰

1856 m. grafienė Horn pranešė, kad suremontavo butą ir prašo atsiųsti kunigą. Jam paskyrė 1 valaką žemės.⁶¹

1860 m. inventoriūs pateikė išsamesnį bažnyčios vaizdą. Ji buvo tik 9 m ilgio ir apie 5,2 m pločio. Po grindimis – rūsysis su 5 mažais langais, apsaugotais geležinėm grotom. Navą apšvietė keturi langai, dar po vieną galiniame ir priekiniame fasaduose. Įėjimą akcentavo dvivėrės durys. Vidaus erdvėje ant mūrinio pagrindo pastatytas medinis keturių kolonų altorius, aplipdytas spalvotu popieriumi. Jo akcentu buvo arkangelo Mykolo paveikslas, kuris įvertintas gerai. Tai Upninkų tėvūnų Paškevičių auka. Visas altorius atnaujintas. Chorą rėmė du mūriniai pilioriai, vargonų dar nebuvo.

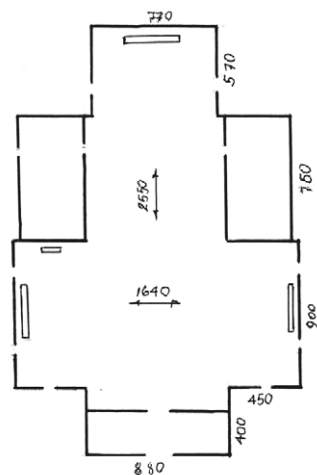
Vyskupas M. Valančius padovanojo bažnyčiai mišiolą. Kunigui išlaikyti dvarininkai Paškevičiai kasmet mokėjo po 30 sid. rb, o iš valstiečių – 90 rb, be to, jie dar dovanojo 1 dešimtinę žemės.⁶²

1861 m. bažnytinis inventoriūs pateikė esminius pokyčius, kurie suformavo dabartinį jos vaizdą. Iš abiejų prienavio pusių buvo primūrytos koplyčios. Padėti pamatai zakristijoms ir naujai presbiterijai. Vidaus erdvę papildė stalių darbo sakykla, vargonai, du nauji altoriai koplyčiose, kurie dar neturėjo paveikslų. Visi altoriai buvo baltai nudažyti, turėjo relikvijas.⁶³

1867 m. inventoriūs jau paminėjo pristatytas medines zakristijas ir presbiteriją. Bažnyčia be presbiterijos turėjo apie 15 m ilgį ir tokį pat plotį su koplyčiomis. Pastato stogas dengtas šiaudais. Vidaus erdvę akcentavo tik du altoriai.⁶⁴

1912 m. bažnyčios aprašas pateikė svarbius jos istorijos fragmentus. Apie 40 metų ji buvo be priežiūros ir beveik sugriuvo. Iki 1901 m. neturėjo kunigo. 1899 m. parapijiečiai ją suremontavo, uždengė stogą steigėmis. Viduje buvo likęs tik vienas lentų altorius. 1903 m. suskliaustos medinių lentų lubos ir grindys. 1907 m. visos bažnyčios sienos viduje ir išorėje nutinkuotos ir pabaltintos. Bažnyčia išlaikė kryžminę struktūrą, bet priekinį fasadą akcentavo nedidelis bokštelis su geležiniu kryžiumi. Jos matmenys: ilgis – apie 23,5 m (11 sieksnių), plotis – apie 15,35 m (7,5 sieksnio) ir altorinė dalis užėmė 6,42 m (3 s.). Presbiterija ir dvi zakristijos medinės, kita bažnyčios dalis akmens mūro. Vidaus erdvę apšvietė 13 įvairaus dydžio langų, iš jų 2 prie Didžiojo altoriaus su spalvotais stiklais. Visi jie perdirbti 1909 m. Šventoriaus akmens aptvaras su geležiniais vartais sumūrytas 1903 m.

Interjerą akcentavo trys altoriai ir vargonai. Didysis – arkangelo Mykolo su jo paveikslu, antrajame tarpsnyje –

Upninkų bažnyčios schematinis planas. Sudarė autorius

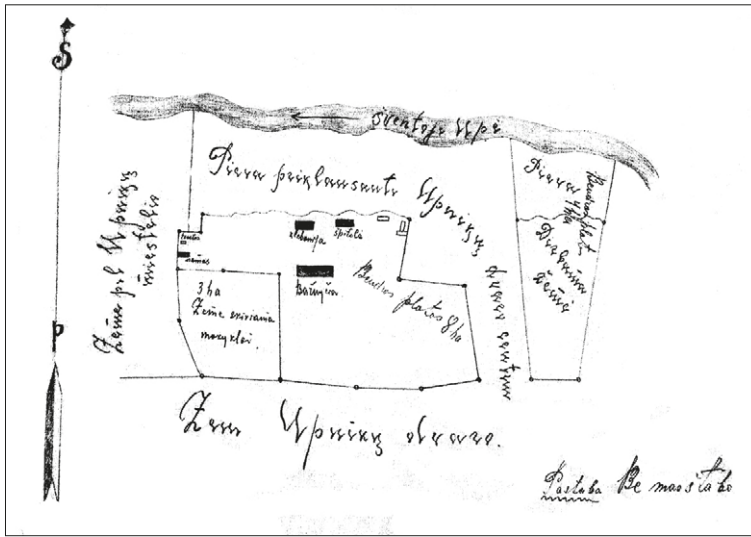
⁶⁰ Upninkų bažnyčios archyvas.

⁶¹ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 104, l. 122.

⁶² LVIA, f. 669, ap. 2, b. 750, l. 1–2.

⁶³ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 750, l. 3–5.

⁶⁴ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 4, l. 75.

Upninkų bažnyčios
žemės planas

Nukryžiuotasis, tapytas ant lentų. Kairėje koplyčioje – dvitarpsnis altorius su Marijos Rožinės ir Jurgio paveikslais. Dešinėje irgi dvitarpsnis su Jėzaus Širdies ir šv. Antano paveikslais. Visi jie mediniai. Vargonai įsigyti 1908 m., nauji.

1904 m. pastatyta klebonija. Veprių bažnyčia kunigui kasmet mokėjo 60 rb ir skyrė 1,5 dešimtinės žemių, o dvarininkai Montvilai dar dovanojo nepilną dešimtinę smėlėtų rėžių.

Inventoriuje aiškiai nurodyta, kad ji perstatyta apie 1859 m. iš dovanoto dvarininko Paškevičiaus akmeninio sandėlio.⁶⁵

1914 m. bažnytinis aprašas pakartojo 1912 m. inventorizaciją. Patikslino tik, kad vargonai buvo įsigyti iš senos Švėkšnos bažnyčios.⁶⁶

1924 m. jau minima Upninkų parapija, kuri išrinko bažnytinį komitetą, jo pirmininku tapo klebonas Lovčikas.⁶⁷

1925 m. buvo gražintos bažnyčiai žemės – 14,3 ha, iš jų 12 ha išnuomota J. Palaimai, už 1 metus – 300 Lt.⁶⁸

Archyviniai šaltiniai leido nustatyti Upninkų bažnyčios likimą po 1842 m. gaisro. Parapija buvo perkelta į Veprius, todėl nauja statyba komplikavosi. Tuo laiku miestelis priklausė Vilniaus vicegubernatoriui Hornui, kuris buvo liuteronas. Jo dvare buvusios koplyčios katalikams neperdavė, ji buvo nukelta į kapines. Tačiau jis paskyrė nemažą pinigų sumą naujos bažnyčios statybai. Kitas Upninkų dvarininkas Paškevičius padovanojo mūrinį svirną, kuris ir buvo performuotas į kitos paskirties statinį. Matyt, kad jo fundatoriumi buvo Antanas Paškevičius, kuris palaidotas prie bažnyčios mūrinės sienos (1860 08 17). Pastato išplėtimas vyko palaipsniui ir nuo 1845 m. tęsėsi iki 1867 m.

Bažnyčios meninis vaizdas formavosi palaipsniui iš išilginto stačiakampio plano pastato – akmens mūrinio svirno. Jis buvo plečiamas išgriaunant vidines pertvaras, didinant sienų aukštį, pristatant galiniame fasade prienvą ir koplyčias. Vėliau išilginta presbiterija ir pristatytos zakristijos. Taip susifor-

⁶⁵ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 750, l. 7–8.

⁶⁶ Ten pat, l. 13.

⁶⁷ LVIA, f. 1671, ap. 8, b. 416, l. 1–2.

⁶⁸ LVIA, f. 1671, ap. 8, b. 209, l. 5, 35.

*Upninkų bažnyčia.
Presbiterinė erdvė.
A. Petrašiūno nuotr.
2003 07 01*

*Upninkų bažnyčia.
Chorų erdvė.
A. Petrašiūno nuotr.
2003 07 01*

mavo šv. Petro kryžiaus planinė bažnyčios struktūra, retas reiškinys Lietuvos sakralinėje architektūroje. Jo esmė ta, kad erdvė išplečiama ne prieš presbiteriją, bet atvirkščiai nuo prienavio, įėjimo pradžioje. Nava siauresnė ir sukuria kontrastą plačiai kryžmos erdvei. Taip navos kelias į presbiteriją tapo dinamiškas ir tiesioginis. Vidaus erdvės vaizdingumą padidino skliautų forma. Vertikaliam kryptimi aukštis padidintas pastogės sąskaita. Paaukštinus sienas, frontoninės jų pusės vidaus erdvėje įgavo trapecinę, o vėliau, papildžius meniniais skydais, penkiakampes formas. Lentų skliautai tapo kampuoti, dangaus simbolinė sfera įgavo ekspresyvų vaizdą. Presbiterijoje, prie galinės sienos, įkomponuota įduba nukreipė skliautų judesius į kitą erdvę.

Savitos didžiosios erdvės dinamiką plėtoja altoriai. Visi jie barokiniai, mediniai. Matyt, perkelti iš kitų bažnyčių, greičiausiai iš Veprių, kur buvo pastatyti neogotikiniai.

Didysis, arkangelo Mykolo, altorius dvitarpsnis, perspektyvinis. Jį formuoja į priekį iškištos kompozitinės kolonos, įkomponuotos kraštuose. Jas remia dvitarpsniai

cokoliai. Už jų į gilumą įtrauktos vidinės kolonos. Jos remia laužytus pertraukto frontono dvišlaičius karnizus. Antrasis tarpsnis įkomponuotas virš pertrauktos erdvės. Jis formuoja plokščią erdvę, apribotą dviem šoninėm kolonėlėm. Frontonas užbaigtas pakyla, kuri skirta angeliuko figūrai. Abu tarpsniai iš kraštų apvesti esinių ir puslankių augalinių motyvų skydais, jų lankstūs dinamiški ažūriniai judesiai, aktyvi aukso spalva sukuria ryškius kontrastus altoriaus apimtinėms formoms. Šis dekoras išplėtotas kolonų cokoliuose ir abiejų tarpsnių frontonuose. Tad augalinis dekoras sustiprina altoriaus emocionalųjį vaizdą. Jį išplėtoja tapyba ir skulptūra. Pagrindinis altoriaus akcentas yra arkangelo Mykolo paveikslas. Frontalios viso ūgio figūros dinamiką kuria į viršų išskleisti sparnai, aparangos klostės, rankų su atributika priešingi judesiai. Nusileidimą iš kitos erdvės simbolizuoja sparnuotų angeliukų galvutės. Paveikslas kloritas grindžiamas šiltomis gelsvomis, oranžinėmis spalvomis. Tas leidžia jam aktyviai įsilieti į navos erdvę. Tapyba atspindi romantizmo idealus ir plėtoja neobarokines tradicijas.

Dangaus sfera pratęsta nukryžiamumo scenoje ir angeliuko figūrėlėje ir tiesiogiai siejama su skliautais (dangaus simboliu). Pirmąjį tarpsnį užbaigia Lietuvos globėjų šv. Stanislovo ir šv. Kazimiero skulptūros. Taip altorius siejamas su mūsų istorine praeitimi.

Abu koplyčių altoriai irgi mediniai, dvi tarpsniai, vienodos kompozicijos. Jų pagrindus kuria ryškios apimtinės išgaubos, kurių ekspresyvūs judesiai po pauzės įsilieja į altorių vertikalius tarpsnius. Abu jie perspektyviniai. Pirmųjų tarpsnių gilumą formuoja į priekį iškištos kompozitinės kolonos su auksuotais kapiteliais ir bazėmis. Jos remiasi į trapecines iškyšas, kurių šonai apipavidalinti tokio pat stiliaus piliastrais. Tokia architektūrinių elementų kompozicija sukuria ryškią gilumą. Pirmąjį tarpsnį užbaigia virš kolonų iškelti pjedestalai skulptūroms. Vidiniai piliastrai užbaigti išlenkta arka su rokocinių motyvų

Upninkų bažnyčia. Senoji kriakštykla. A. Petrašiūno nuotr. 2003 07 01

Upninkų bažnyčia. Didysis altorius. A. Petrašiūno nuotr. 2003 07 01

rozete. Antrus, siauresnius ir žemesnius tarpnius – stačiakampės įstrižai pasuktos apimtys, užbaigtos karniziniais profiliais, kurie sukuria cokolius auksuotoms vazoms. Vidiniai piliastrai viršuje užbaigti išlenktomis dekoratyvinėmis juostomis, kurios išveda tarpnius į koplyčių erdves.

Tarpnius užbaigia debesų glorijos su Jėzaus šlovinimo monograma IHS, įkomponuota į saulės ratą su auksuotais spinduliais. Kontrastą architektūriniam sprendimui kuria rokokinių įvijų skydai, jų augalinių motyvų traktavimas artimas arabesškai.

Dešinėsios koplyčios altoriaus akcentas – Jėzaus Širdies paveikslas. Jo koloristinis sprendimas toks pat kaip Didžiojo altoriaus pagrindinio paveikslo. Antrojo tarpnio akcentas – šv. Antano Paduviečio ekstazė. Šis paveikslas seniausias bažnyčioje ir turėtų priklausyti barokui. Kairiojo altoriaus centrinis Marijos Rožinės paveikslas irgi romantizmo palikimas. Jo kompozicijoje akcentuota vaikelio žaisminga figūrėlė. Jo išskleistos į šalis rankos ir šviesi balta apranga suteikė statiškai kompozicijai perspektyvą ir susiejo vaizdą su koplyčios erdve.

Kairiąją koplyčią papildoma dar vienas Marijai skirtas altorėlis, apipavidalintas dviem šoninėmis puskolonėmis ir užbaigtas segmentiniu banguojančiu frontonėliu su sparnuoto angelo galvute. Tai, matyt, buvęs procesinis altorėlis. Jo akcentas – Čenstakavos Marijos interpretuotas paveikslas. Veikėjų figūrose akcentuota sakralinė

Didysis altorius. Šv. Stanislovo skulptūra.

A. Petrašiūno nuotr. 2003 07 01

Didysis altorius. Šv. Kazimiero skulptūra.

A. Petrašiūno nuotr. 2003 07 01

Dešinėsios koplyčios altorius. A. Petrašiūno nuotr. 2003 07 01

Kairiosios koplyčios altorius. A. Petrašiūno nuotr. 2003 07 01

Kairiosios koplyčios altoriaus paveikslas. A. Petrašiūno nuotr. 2003 07 01

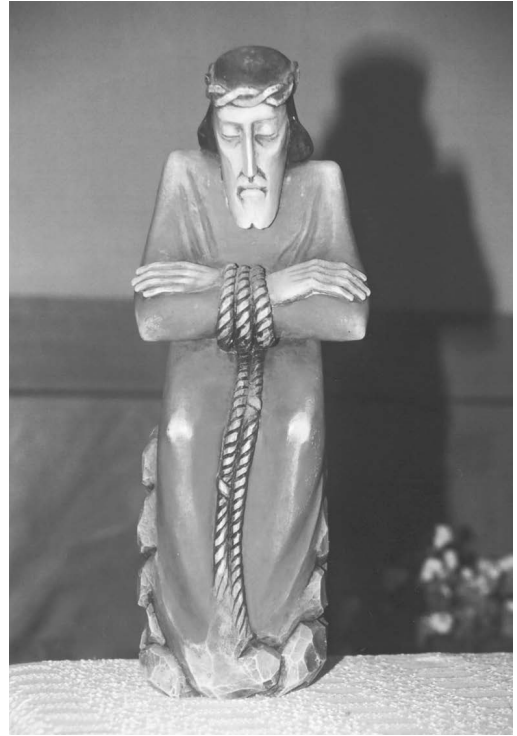
Kairiosios koplyčios altorėlis. A. Petrašiūno nuotr. 2003 07 01

*Kairiosios koplyčios altorėlis.
Švč. Marijos su kūdikiu paveikslas.
A. Petrašiūno nuotr. 2003 07 01*

*Šv. Stanislovo paveikslas.
A. Petrašiūno nuotr. 2003 07 01*

*Švč. Marijos Sopulingosios
paveikslas. A. Petrašiūno nuotr.
2003 07 01*

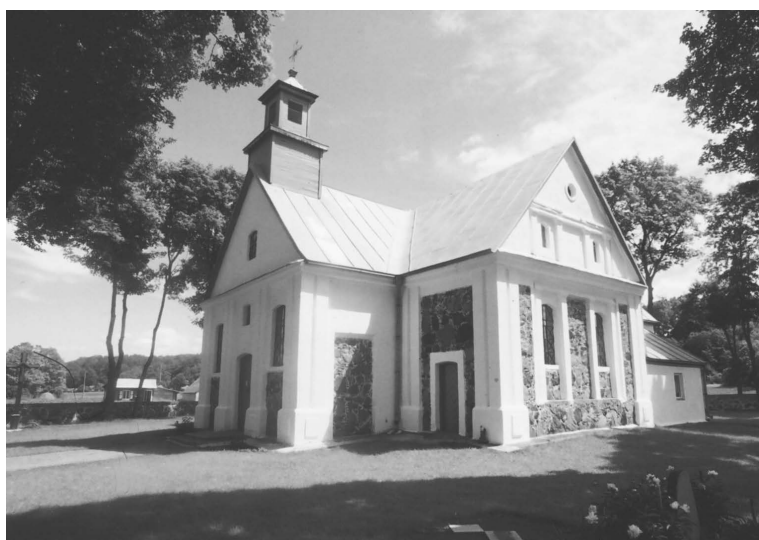
*Švč. Marijos su
kūdikiu medinė skulptūra.
A. Petrašiūno nuotr. 2003 07 01*

*Kristaus skulptūrėlė. A. Petrašiūno
nuotr. 2003 07 01*

*Šv. arkangelo Mykolo paveikslas.
A. Petrašiūno nuotr. 2003 07 01*

*Upninkų bažnyčia ir
varpinė. Aut. nuotr.*

*Upninkų bažnyčios
pagrindinis ir šoninis
fasadas. A. Petrašiūno
nuotr. 2003 07 01*

simbolika – puošnios jų karūnos su augaliniu ir figūriniu dekoru. Abu veikėjus vainikuoja dangaus sferos simboliai – angeliukai.

Koplyčių teatrališką vaizdą papildo sieniniai paveikslai ir liaudies dailininkų skulptūrėlės. Dešiniąją koplyčią puošia didelis vyskupo šv. Stanislovo paveikslas. Jis perteiktas laiminimo pozoje su pastoralu, o kankinystę simbolizuoja palmės šakelė angeliuko rankose, rato fragmentas su aštriais spygliais, rimbas. Įvyksiančią tragediją perteikia tamsūs debesys. Tai irgi romantizmo epochos kūrinys (XX a. pr.). Kairiąją koplyčią papildo Marijos kančios paveikslas. Sėdinčią figūrą prie kryžiaus akcentuoja ryški raudona drabužio dėmė. Ši simbolinė kančios spalva ir

kalavijas, išmeigtas į krūtinę, bei erškėčių vainikas rankose, vinyš prie kojų, stambus kryžius išplėtoja kančios turinį.

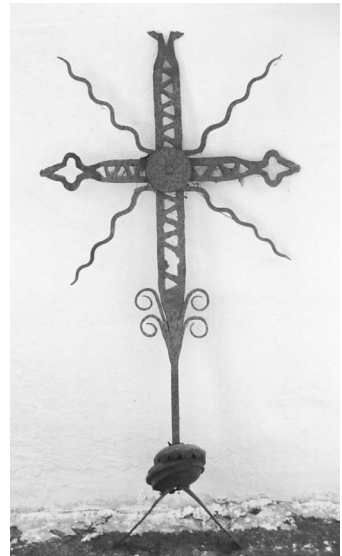
Nedidelės medinės skulptūrėlės papildo altorinę tematiką. Iš jų išsiskiria Marijos su vaikeliu ant rankų figūrėlė. Kompozicijoje puikiai dera apibendrintų apimčių ir klosčių kontrastai.

Presbiterijoje, kaip ir koplyčiose, arkangelo Mykolo simbolinį veiksma – teisingumą – papildo to paties šventojo sparnuota figūra. Ji stovi ant nugalėto blogio simbolio – slibino. Nurimusi jo poza demonstruoja pergale išskleistais sparnais, iškeltu kalaviju, nuleistu skydu. Jis ruošiasi nudurti šėtoną. Figūros emocionalių vaizdą kuria kontrastingų spalvinių derinių harmonija. Meninis sprendimas būdingas romantizmui.

Tad koplyčių išplėtoje erdvėje įgyvendinta meninė ekspozicija, skirta tikinčiojo moraliniam pasiruošimui žengti keliu, vedančiu į presbiteriją. Joje pateikta finalinė scena su arkangelu Mykolu – teisingumo simboliu. Tad interjeras išlaiko barokui būdingą sustiprintą emocionalių vaizdą. Jį kuria erdvių kontrastai ir plėtoja barokiniai altoriai.

Statybos sąlygos irgi suformavo savitą bažnyčios išorinį vaizdą. Pagrindinį fasadą kuria prienvio iškyša – rizalitas ir simetriniai šoniniai sparnai – koplyčios. Tai primena dvarų architektūrinį sprendimą. Pastato sakralinę paskirtį akcentuoja dvitarpsnis medinis bokštelis su metaliniu kryžiumi. Rizalito priekinė siena užbaigta karnizine juosta ir frontonu. Tinkuotos plokštumos derinamos su akmens mūro dekoratyvumu ir sukuria ryškius spalvinius kontrastus. Fasadas suskirstytas trimis protarpsniais, atskirtais sudvigubintomis mentėmis. Viduriniame įkomponuotas pagrindinis įėjimas, iš kraštų apvestas reljefiniais tinko rėmais. Kraštiniuose protarpsniuose įkomponuotos išilgintos langų angos su akmens cokoliniais stačiakampės formos pagrindais. Tai sukuria akcentuotus vertikalius judesius, kuriuos pratęsia mažų dydžių langeliai, užsibaigiantys bokštelyje. Koplyčios įsijungia į rizalitą ir išplečia fasado horizontaliąją erdvę. Jose dominuoja akmens mozaika, kuri padeda išryškinti rizalito baltas plokštumas. Tai gan originaliai akcentuotas rizalitas su pagrindiniu įėjimu.

Šoniniuose fasaduose dominuoja iškišti į priekį koplyčių tūriai, visais aukščiais įjungti į rizalitą. Jų priekinių sienų kraštai apriboti sudvigubintais piliastrais. Tarp jų įkomponuoti išilginti langai su cokoliais ir apvesti tinko rėmais. Sienos tarp jų – akmens mozaikos. Tai sukuria ryškius formų ir spalvų kontrastus. Pristatytos medinės zakristijos kiek siauresnės ir žemesnės. Jos nutinkuotos ir taip įjungtos į mūrinį pastatą. Medinės presbiterijos ir navos aukščiai vienodi. Tad šoninius fasadus formuoja įvairaus dydžio tūrių dinamika ir jų sienų dekoratyvumas. Įtaką architektūrai turėjo modernas ir liaudies tradicijos. Dekoras siejamas su konstrukcijomis ir padeda sukurti monumentalizuotą bei emocionalių pastato vaizdą.

Upninkų bažnyčios bokštelio metalinis kryžius.

A. Petrašiūno nuotr.

2003 07 01

Upninkų bažnyčios koplyčios priekinis fasadas. A. Petrašiūno nuotr. 2003 07 01

Šalia bažnyčios esanti medinė koplyčia irgi derina monumentalias apimtis ir dekorą. Pirmojo aukšto stambias apimtis lengvina vertikalių tašelių tanki ritmika, o antrojo, siauresnių apimčių aukšto statiką organizuoja horizontaliai išdėstytos lentos. Sienose įkomponuoti garsoangiai ir karnizinė dekoratyvinė juosta akcentuoja jų paskirtis ir tampa ryškiais dekoru akcentais.

Išvados

Pirmoji bažnyčia kaimyninėse gyvenvietėse buvo pastatyta Upninkuose iki 1477 m. Radvilo Astiko, o vėliau, 1553 m., Vepriuose. Abi bažnyčios buvo atitekusios reformatams. Upninkus katalikai atsiteisė beveik po šimtmečio, o Vepriuose 1616 m. Šemeta pastatė mūrinę koplyčią, kurią globojo Vilniaus dominikonai, įsikūrę Milašiūnų palivarke, bet ji priklausė Upninkų parapijai.

Upninkų bažnyčių raida rodo, kad jos klestėjimo laikotarpis buvo XVIII a. Meno erdvėje vyravo baroko stilius, kuris akcentavo emocionalų pasaulio vaizdą. Tas išryškėjo 1734 m. Upninkų medinėje bažnyčioje, kurią formavo du bokštai pagrindiniame fasade ir varpinė–bokštas stogo viduryje. Keletas gaisrų (1806, 1842) naikino senąją architektūrą. Dabartinė mūrinė bažnyčia įrengta dvarininkų Paškevičių dovanotame akmens mūro grūdų sandėlyje. Palaipsniui buvo plečiama pristatant mūrines koplyčias, medines zakristijas ir presbiteriją. 1907–1911 m. įgavo dabartinį vaizdą. Suformavo savitas vidaus ir išorės erdves. Apversto kryžiaus formos planas pakeitė nusistovėjusias interjero tradicijas. Išoriniame vaizde išryškėjo išplėstas pagrindinis fasadas, šoninių erdvių dinamika, akmens ir tinkuotų sienų kontrastai bei jų dekoratyvinis apipavidalinimas. Pastarasis remiasi liaudies statybos

tradicijomis, kurias papildė modernos architektūros elementais. Upninkų bažnyčia parapijos teisių neteko 1845 m., atkurtos apie 1924 m.

Veprių bažnyčios raida pradėjo ryškėti tuomet, kai Šemeta 1616 m. pastatė mūrinę koplyčią. Vėliau prie jos pristatyta medinė pašiūrė, kurią keitė medinis priestatas. Jis suformavo išilgintą navą su kryžma, kurią sudarė mūrinė ir pristatyta iš kitos pusės medinė koplyčios. XIX a. pab. išplėtus pagrindinį fasadą, kurį akcentavo 4 kolonos, ji jau turėjo neoklasicistinį vaizdą. 1909–1910 m. kleb. T. Vasiliauskas organizavo naujos mūrinės bažnyčios statybą. Didžiausią indėlį teikė vietinis dvarininkas grafas M. Pliateris, kuris aprūpino statybinėmis medžiagomis. Naujoji architektūra jau atspindėjo romantizmo epochos idėjas. Sakralinėje architektūroje išpopuliarėjo neogotika, kuri atgaivino ir papildė viduramžių meninius simbolius. Veprių neogotika perėmė ir įgyvendino Vakarų Europos vienbokščių bažnyčių tradicijas, būdingas plytų gotikai, todėl pastate dominuoja tūrių kontrastai. Bokštas tapo ne tik pastato, bet ir laisvos erdvės akcentu. Visų apimčių dinamiką kuria smailiaarkės langų angos ir kontraforsai. Gaila, kad senąją bažnyčios vaizdą pakeitė Antrojo pasaulinio karo metu subombarduotas bokšto viršus.

Palyginus abi bažnyčias, aiškėja jų ryšiai su aplinka. Veprių bažnyčia joje dominuoja vertikaliu akcentu – bokštu, Upninkų – neturi ryšio su koncentruota gyvenvieta ir dominuoja horizontalioje erdvėje fasadų įvairove.

Upninkų bažnyčios varpinė. A. Petrašiūno nuotr. 2003 07 01

Senieji Veprių bažnyčios Kryžiaus kelio paveikslai

Asta Giniūnienė

XIX a. viduryje Vepriuose buvo įsteigta didžioji Kalvarija su Viešpaties Jėzaus Kančios stotis ženklinančiomis koplytėlėmis su paveikslais. Randame žinių ir apie tuo pat metu bažnyčioje įrengtą paprastesnę, tradicinę Kryžiaus kelią, kurį sudarė 14 stočių nuo Jėzaus teismo iki palaidojimo. 1864 metų dokumente minima keturiolika „*Kalvarijų ikonų po stiklu*“; veikiausiai tai buvo grafiniai Kryžiaus kelio atvaizdai.¹ XIX a. 8–9 dešimtm. buvo įgytas naujas tapytų Kryžiaus kelio paveikslų ciklas, kuris bažnyčioje kabėjo iki XX a. vidurio (1–4, 6–8 pav.). Po Antrojo pasaulinio karo iš nukentėjusios šventovės paveikslai, pasak Vėprių kraštotyros muziejaus direktoriaus mokytojo Jono Žentelio, pateko į Ukmergės šv. Petro ir Povilo bažnyčią. Trys stotys (VI, VIII, IX) liko Vėpriuose ir dabar saugomos Veprių krašto muziejuje² (3, 4, 6 pav.). Kurį laiką Ukmergės šventovėje priglausti paveikslai nebuvo naudojami, o XX a. 9 dešimtm. tuometinio klebono rūpesčiu sunykę kūriniai atnaujinti ir pakabinti ant sienų. Ciklui trūkstamas penkias stotis nutapė dailininkė, restauravusi senuosius paveikslus. Naujieji atvaizdai kitokios ikonografijos, sukurti pagal kaimyninės Vidiškių bažnyčios Kryžiaus kelio paveikslus³. Straipsnio autorei pavyko atpažinti dar vieną Veprių bažnyčios Kryžiaus kelio ciklo stotį (III stotis), kuri atsidūrė Lietuvos nacionalinio muziejaus fonduose (toliau – LNM). Taigi „surinkus“ išblaškytus paveikslus tapo įmanoma „rekonstruoti“ beveik visą buvusio Veprių bažnyčios Kryžiaus kelio ciklą, išskyrus dingusią antrąją stotį.

Nedideli Veprių bažnyčios Kryžiaus kelio stačiakampės formos paveikslai su arka viršuje turėjo specialiai padirbdintus profiliuotus paauksintus rėmus su pusapskrite arka viršuje, puošta riesčių drožiniu ir kryželiu. Apačioje buvo pritvirtinta lentelė su lotynišku stoties numeriu. Išliko tik Veprių muziejuje saugomų paveikslų autentiški rėmai, o VIII stotis – ir su dekoro fragmentu (4 pav.). Restauravus į Ukmergės bažnyčią patekusius paveikslus, pagal senuosius buvo padaryti nauji mediniai rėmai su drožiniais, nulakuoti, be auksavimo. LNM muziejuje saugomas paveikslas be rėmo.

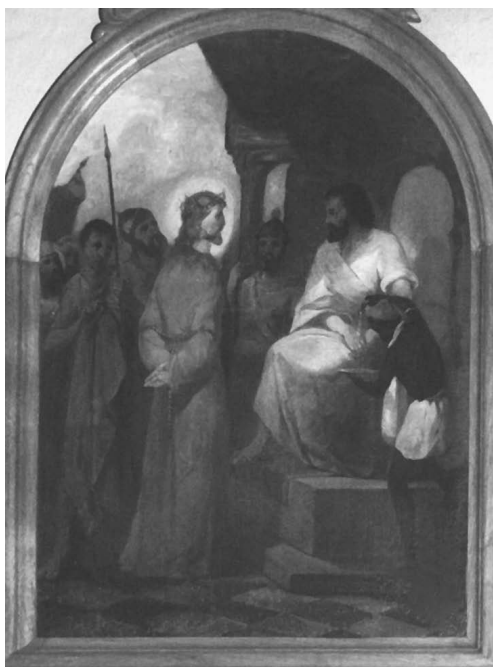
Veprių bažnyčios Kryžiaus kelio paveikslai nutapyti nežinomo profesionalaus XIX a. antrojoje pusėje–XX a. pradžioje Lenkijoje ar Lietuvoje dirbusio dailininko. Tapytojui turėjo įtakos romantizmo idėjos, taip pat krikščioniško dailininkų sambūrio, vadintų *nazarėnais*, suformuota religinio atvaizdo samprata⁴. Šių dailininkų misija buvo sukrikščioninti, atkurti viduramžiais gają, vėlesniaisiais amžiais prarastą gyvenimo ir tikėjimo vienybę, suformuoti idealius vaizdinius, kurie turėjo įsitvirtinti tikinčiųjų sąmonėje. *Nazarėnų* sambūrio tapytojai

¹ 1864 m. Veprių–Upninkų bažnyčios aprašymas, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 264, l. 74 [70–75]. Po stiklu dažniausiai įreminami grafikos kūriniai.

² Veprių muziejaus direktoriaus Jono Žentelio pasakojimas, A. Giniūnienės užrašai, 2007 09 13.

³ Ukmergės bažnyčios kun. altaristo mons. Jurgio Užusienio pasakojimas, A. Giniūnienės užrašai, 2006 11 08.

⁴ XIX a. pirmosios pusės vokiečių ir austrų tapytojų sambūris, kuris vadovavosi romantizmo laikotarpiu plitusiai religiniais ir moraliniais idealais, aukštino viduramžių ir Renesanso dailės dvasią.

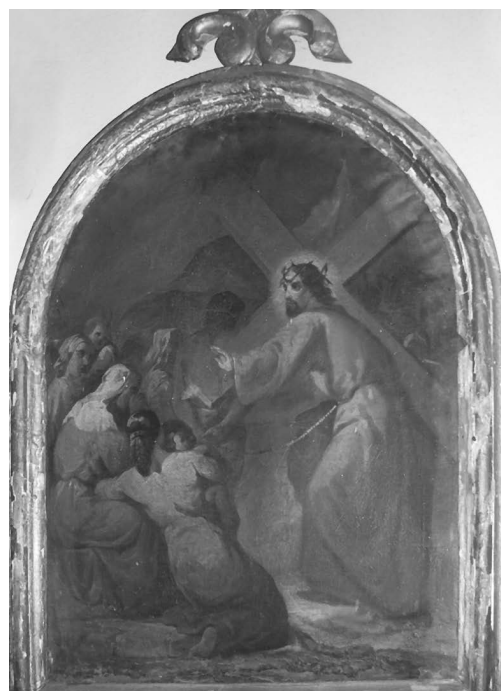
1 pav. I stotis. Ukmergės šv. Petro ir Povilo bažnyčia. Aut. nuotr.

2 pav. V stotis. Ukmergės šv. Petro ir Povilo bažnyčia. Aut. nuotr.

3 pav. VI stotis. Veprių kraštotyros muziejus. A. Petrašiūno nuotr.

4 pav. VIII stotis. Veprių kraštotyros muziejus. Aut. nuotr.

sukūrė keletą Kryžiaus kelio ciklą, kurie tapo etalonais, jais sekė įvairių šalių menininkai.

Veprių bažnyčios paveikslų tapytojui buvo žinomas konkretus, nuo XIX a. IV ketvirčio visoje katalikiškoje Europoje paplitęs Kryžiaus kelio paveikslas – tai vokiečių tapytojo Josefo von Führicho (1800–1876) Vienos šv. Jono Nepomuko bažnyčios Jėzaus Kančios ciklas (1844–1846)⁵ (5 pav.). Pirmavaizdis veikiausiai buvo nuo XIX a. 6 deš. paplitusios šio ciklo graviūros. Žinoma, kad pagal J. Führicho paveikslus sukurti vokiečių grafiko Aloiso Petrako raižiniai pasiekė ir Lietuvą. Du Kryžiaus kelio komplektai, išleisti 1849, 1856 metais Regensburgo G. J. Manzo leidykloje, saugomi Lietuvos dailės muziejuje⁶; turima ir vėlesnių litografinių, chromolitografinių atspaudų.

J. Führicho Kryžiaus kelio kompozicijose įtaigiai išreikšta Atpirkimo misija – romus, idealizuotas Jėzus pavaizduotas įniršusių egzekutorių apsuptyje. Vaizdas, sukonzentruotas pirmame plane, yra tirštai pripildytas ir priartintas, kompozicijos gana sudėtingos. Centrinę Jėzaus figūrą su kryžiumi supa drastiškomis pozomis pavaizduoti budeliai, kareiviai bei lydintys, išgyvenantys Viešpaties kančią šventieji vyrai ir moterys. Veprių bažnyčios III, IV, V, VII, VIII, X ir XI stotyse dailininkas atkartoją J. Führicho kompozicijų schemas, kai kurios iš jų nutapytos pagal veidrodinį atspindį (4, 5 pav.).

Likusios I, VI, IX ir paskutinės trys stotys sukurtos pagal kitus pirmavaizdžius arba savitai interpretuotos. VI stotyje dailininkas pavaizdavo priklaupusius Jėzų ir Veroniką su drobule, pasinaudodamas populiaria per graviūras plitusia kompozicija⁷ (3 pav.). XIII stotyje parafrazuota Paulo Rubenso kompozicija „Nuėmimas nuo kryžiaus“ (1611–1614, Antverpeno katedra) (7 pav.). Šis paveikslas paplito per kopijas, reprodukcines graviūras, buvo populiarus bažnytinės dailės pavyzdys⁸. Reikia pabrėžti, kad nežino-

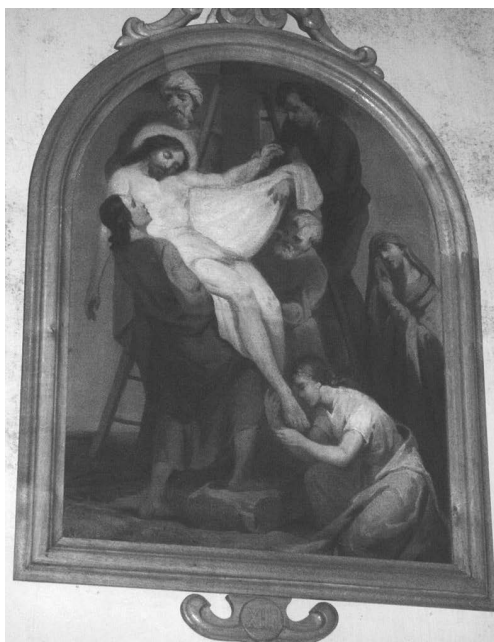
5 pav. J. Führicho paveikslo kopija.
VIII stotis. Kudirkos Naumiesčio bažnyčia.
V. Balčyčio nuotr.

⁵ Reiter C. Die kartons von Joseph Führich zu den Kreuzwegstationen in der Johann-Nepomuk-Kirche in Wien. *Werk und Wirkung, Die Kartons zum Wiener Kreuzweg*, p. 13–30; Eckmann N. *Kleine Geschichte des Kreuzweges*, Regensburg, 1968, p. 42; Giniūnienė A. Josefo von Führicho Kryžiaus kelio ciklas Vienos šv. Jono Nepomuko bažnyčioje, jo kartotės Lietuvoje, *Pamaldumas Išganytojui Lietuvos kultūroje*, Vilnius, 2008, p. 245–271.

⁶ Giniūnienė A. *Ten pat*, p. 265.

⁷ Šios ikonografijos kompozicija paplito per graviūras, populiarus buvo A. Dopter spaustuveje atspausdintas pavyzdys.

⁸ Mêle E. *L'art religieux après le Concile de Trente*, Paris, 1932, p. 36, pav. 163. Daug P. Rubenso paveikslo „Nuėmimas nuo kryžiaus“ kopijų yra Lenkijos bažnyčiose, Dziubecki T. *Ikonografia Męki Chrystusa*, p. 97, 98, pav. 49.

mas tapytojas perėmė iš pavyzdžių tik kompozicines schemas, kurioms įkvėpė „dvasia“, suteikė romantizmui būdingą nuotaiką, išgyvenimo proveržius. Šie bruožai ryškiai atskleisti ir savitai traktuotose kompozicijose.

Kryžiaus kelio ciklas prasideda Piloto ir Jėzaus akistata: I stotyje ant pakylos sėdintis Pilotas paskelbia nuosprendį, nusiplauna rankas, prieš jį teisus ir tiesus stovi Jėzus, vilkintis karališku purpuro apdaru (1 pav.). Aplinka, kostiumai istorizuoti – Pilotas su balta tunika, indą laiko juodaodis vaikas, sceną supa romėnų kariai, budelis, fariziejai. Kančios vyksmo dinamiką akcentuoja suklypimų scenos (III, VIII, IX) bei netradiciškai perteikta V stotis, kurioje pavaizduotas sukniubęs Jėzus ir kryžių prilaikantis Simonas Kirėnietis⁹ (2 pav.). Savitai ir raiškiai perteiktas trečiasis Jėzaus suklypimas, dėmesys sutelkiamas į parkritusio Jėzaus krūtinę prislegiantį kryžių (IX stotis, 6 pav.; žr. spalvotą lanką p. 691). Ciklo dinamika nenurimsta iki paskutinės stoties. Kryžiaus kelias užbaigiamas adoracine scena „Jėzus karste“ (XIV stotis), primenančia velykinę dekoraciją¹⁰ (8 pav.).

Vaizdinių atmosfera teatriška, kiek patetiškos veikėjų pozos ir gestikuliacija, perteikta su kilnaus liūdesio atspalviu. Jėzus, kaip pagrindinis herojus, išsiskiria skaisčiu raudonu ir šviesos nimbu (jo galva komponuojama kryžmos sankirtoje), o nuo X stoties apnuogintą jo kūną užlieja balzguna šviesa. Figūros išdėstytos pirmame plane, tolesnės skendi prislopintame ūke ar šešėlių glūdumoje. Pirmosios stoties fone pa-

7 pav. XIII stotis. Ukmergės šv. Petro ir Povilo bažnyčia. Aut. nuotr.

8 pav. XIV stoties fragmentas. Ukmergės šv. Petro ir Povilo bažnyčia. Aut. nuotr.

⁹ Dėl netradiciško vaizdavimo pagal J. Führichą nutapytos V stotys dažnai painiojamos su kuria nors stotimi iš Jėzaus parklypimų. Klaida išivėlė ir pakabinant paveikslus Ukmergės bažnyčioje – V stotis pavadinta III stotimi („Pirmuoju Jėzaus suklypimu“), o penktoji nutapyta nauja.

¹⁰ Kryžiaus kelio ikonografijoje XIV stotyje dažniau vaizduojamas Jėzaus guldimas į kapą.

vaizduoti architektūros fragmentai, kitose vyrauja debesuotas, palengva grėsmingai besiniaukiantis dangus. Išsiskiria IX stoties kompozicija – trečiojo parklupimo scena pavaizduota Golgotos kalno papėdėje, paveikslu viršuje tolumoje eskiziškai nutapyti laukianti minia, raiteliai, kryžiai (6 pav.).

Veprių bažnyčios Kryžiaus kelio autoriui pagal braižą ir kai kurių stočių kompozicijas priskirtinas ir išplėtos ikonografijos Griškabūdžio bažnyčios Kryžiaus kelio ciklas¹¹, įgytas 1885 metais¹². Tikėtina, kad kuklesni Veprių bažnyčios Kryžiaus kelio paveikslai galėjo būti it parengiamasis darbas sudėtingoms Griškabūdžio bažnyčios kompozicijoms, kuriose dar ryškiau atsiskleidė profesionalaus tapytojo individualus braižas ir išmoningumas. Kompozicijose panaudoti nuo XIX a. 7 dešimtmečio. Miuncheno dailės akademijoje diegti istorinės tapybos kompozicijos principai: horizontalus paveikslu formatas, keliais planais išdėstytos scenos, romantizuotas peizažas, laisvas piešinys, artimų tonų koloritas, platus šviežias potėpis.

Lietuvos bažnyčiose yra daug J. Führicho tapytų kopijų, meistriškų ir primityvesnių kartočių, jų kontekste Veprių bažnyčios ciklas išsiskiria ne tik savitais intarpais, interpretaciniais elementais, bet ir menine išraiška, tapysenos maniera, suteikiančia Kančios dramos atvaizdams gyvasties bei įtaigos. Šis ciklas papildo romantizmo stilistikos profesionalios religinės tapybos paveldą. Tikėtina, kad pratęsiant tyrimus bus galima nustatyti ir šių kūrinių autorių.

Lietuvos bažnytinė dailė patyrė daug praradimų, todėl kiekvienas „suradimas“ ar kūrinių sugrįžimas yra reikšmingas faktas ne tik dailės, religijos tyrinėtojams, bet ir mūsų krašto istorijai. Šiuo metu senasis Veprių bažnyčios Kryžiaus kelio ciklas išsklaidytas, tačiau galime džiaugtis, kad išliko beveik visi (išskyrus II stotį) paveikslai. Tikimės, kad ateityje bus galima pamatyti Kryžiaus kelio ciklą vienoje vietoje, kaip dar vieną vepriškių Jėzaus Kančios kelio pamaldumo liudytoją.

¹¹Kad Griškabūdžio ir Ukmergės bažnyčių Kryžiaus kelių autorius yra tas pats, rodo laisva, plastiška tapymo maniera, kai kurios tokios pačios kompozicijos stotys, ypač savitai traktuota XIV „nefūhriškoji“ stotis.

¹²Griškabūdžio bažnyčioje kabantis Seinų katedros prelado arkidiakono, generalinės konsistorijos viceoficialo Andrejaus Marmos raštas, 1885 07 19; Giniūnienė A. *Ten pat*, p. 261–262; Giniūnienė A. Griškabūdžio bažnyčios Kryžiaus kelio stotys, *Lietuvos sakralinė dailė, Vilkaviškio vyskupija*, t. 1, *Šakių dekanatas*, kn. 6, d. 1, Vilnius, 2006, p. 200–202.

Veprių varpai

Libertas Klimka

Įvadas. Seniau miestų ir miestelių gyvenimo ritmą diktavo bažnyčių varpai. Jie tris kartus per dieną kviesdavo sukalbėti „Viešpaties angelo“ malda. Šiandien bažnyčios varpai kviečia žmones į sekmadienines šventąsias mišias, jais skambinama iškilmingų procesijų metu. Suskamba varpai netikėtai gaisro, kitų nelaimių metu. Laidotuvių metu jie aidi tarsi palydos žingsniai, monotoniškai ir graudžiai iškilmingai: „*Dūšia dangun, kūnas – žemėn*“...

Į kaimo žmonių atmintį bažnyčių varpų garsai giliai įsirašę. Ne vienas bažnytkaimis didžiudavosi savųjų varpų skambumu, girdimumu. Gailaudavo parapijonys jų netekę per karus. O iš kaimyninių bažnytkaimių ir nepiktai pasišaipydavo, garsažodžiais pamėgdžiodami dūžius.

Varpas yra didelė kultūros paveldo vertybė, nes integruoja meno, technologijos ir istorijos verčių aspektus. Bažnyčių bokštų varpai – tai sudėtingas ir daugiaplanis kultūros reiškiny, telkiantis savyje ir technologinių dalykų, ir dvasinių aspiracijų įvairovę. Varpas funkcionuoja skirtingų papročių, tikėjimų, religijų sferose. Neabejotina, kad objektas turi būti tyrinėjamas kompleksiskai – religiniu, kultūrologiniu, technologiniu aspektais. Tai duotų informacijos labai įvairių sričių – meno, amato, kalbos žinijai, geografinių vietovių istorijai, heraldikai, genealogijai.

Reikšminiai žodžiai: varpas, liejyba, fundatoriai, Vėprių bažnyčia.

Trumpai apie varpų istoriją. Varpo istorija prasidėjo Rytų tautų kultūrose. Tačiau iš pradžių tai tebuvo iš metalo skardos sukniedyti dirbiniai, dažniausiai keturkampės skerspjūvyje formos. Seniausias archeologų rastasis yra iš Babilono, jis pagamintas prieš 3 tūkstančius metų. Manoma, kad varpų garsais baidytos piktosios dvasios.

Legenda byloja, kad pirmąją bronzinį varpą apie 410 metus nuliedino vyskupas Poncijus Meronijus Paulinas, formą nusižiūrėjęs iš vėjo linguojamos pievų gėlės. Vyskupas gyveno Italijos šiaurinėje provincijoje Kampanoje, Nolos miestelyje (Thurston, 2003). Nuo tada didelis varpas lotyniškai vadinamas *kampana*, o mažas signalinis – *nola*. Bažnyčiose varpai pradėti naudoti nuo VI amžiaus. Šaukimą į pamaldas varpais įvedė popiežius Sabinijonas 604 metais. Nuo 703 m. pradėta jais skambinti ir per laidotuves. Palaipsniui varpas tapo labai svarbiu bažnyčios liturginiu atributu (*Kirchenglocken*, 2005). Atsirado tradicija juos įvardyti šventųjų vardais, taip pat ir pakrikštyti prieš įkeliant jį į bokštą, dažniausiai suteikiant fundatorių vardus. O varpo dalys vadintos žmogaus kūno dalių pavadinimais: ausys, pečiai, liemu, liežuvis.

Viduramžiais liaudyje plito tikėjimai, kad varpo garsai gelbsti sielas iš skaisश्यकlos, nubaido piktąsias dvasias, sustabdo epidemijų plitimą, nukreipia audras ir kitas gamtos stichijas. Apie tai byloja ir įrašai kai kuriuose varpuose. Apskritai varpo sampratą visais laikais formavo istorinio meto pasaulėžiūra (Klimka, 2006). Rytų apeigų bažnyčioje susiformavo ypatinga muzikinio skambinimo varpais tradicija; Vakaruose, katalikų bažnyčiose, buvo sukurti karilionai – grojimo varpais įrenginiai ir automatai (*Kolokola*, 2005).

Tradiciškai varpai būdavo liejami iš bronzos (78% vario ir 22% alavo); tokie – patys skambiausi ir atspariausi skilimui. Liejimo formos daromos iš molio, lajaus ir vaško. Iš ketaus varpus imta lieti XIX a. Tik Lietuva čia išimtis: kai priešai atkirsdavo žaliavų įvežimo kelius, varpus ir patrankas meistrai liejavo iš vietinės balų rūdos geležies. Tokių varpų, pavyzdžiui, yra išlieta XVII a. viduryje Vařniuose.

Seniausias išlikęs iki mūsų dienų varpas Europoje yra Kelno katedroje; jis išlietas 613 metais (Aveni, 1995). Klasikinė varpo forma nusistovėjo XI–XII a. Tuomet varpų liejyba tapo Bařnyčios labai globojamu amatu. Ypač liejininkystė suklestėjo XIV–XV a., gotikos laikotarpiu. Tam turėjo reikšmės ir sėkmingas technologijos pritaikymas patrankų liejybai. Šiuos labai skirtingų funkcijų dirbinius liejavo tie patys meistrai. Vařkas tuomet tapo strategine žaliava ir brangia preke. Lietuva tuo sėkmingai pasinaudavo, išgydama už vašką technologinių naujovių produktų. Kaunas tapo svarbiu vaško prekybos centru – prie Rotušės archeologai yra suradę lydymo krosnelių. O lietuvių etninėje kultūroje iki šiol išliko unikalių bitininkystės papročių.

Išplitus miestų magdeburginėms privilegijoms, varpus pradėjo naudoti ir miestų magistratai. Dažniausiai jie būdavo sujungiami su rotušės bokšto laikrodžiu (Thurston, 2003).

Varpai Lietuvoje. Pirmosios žinios apie varpų gamybą Lietuvoje yra iš Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo laikų, – meistras K. S. Skobeltas 1372 m. Vilniuje nuliejo varpą cerkvei (Brensztejn, 1924). Apie XVI a. vidurį kunigaikštis Žygimantas Augustas įsteigė liejyklą Žemutinės pilies teritorijoje. Liejikų cechą magistrato aktuose įregistruotas 1595 m. XVII a. pirmojoje pusėje tarp Vilniuje dirbusių meistrų puikiu amato išmanymu išsiskyrė Jonas Breuteltas, kilęs iš Lotaringijos (Martinaitienė, 2001). Vienas jo varpų, nulietas 1644 m., išliko Viduklės bařnyčioje; kitas, 1664 metų – Alsėdžių bařnyčioje. Geriausiu Vilniaus liejiku laikomas Jonas Delamarsas, ypač daug turėjęs užsakymų XVII a. antrojoje pusėje, atstatant kraštą po Maskvos kariuomenės invazijos (Klimka, 1997). Jo melodingu varpų garsus ir šiandien girdime iš Arkikatedros varpinės, Vilniaus Šv. Apaštalų Petro ir Pauliaus, Pažaislio bei kitų bařnyčių bokštų. Ornamentais, figūriniais reliefais, kartušais puošti J. Delamarso varpai labai retai skildavo. Meistro dirbtuvė buvusi prie Vilnios, vietovėje, vadinamoje Puškarnia. XVIII a. pabaigoje Vilniuje darbą pradėjo meistrų Venerių dinastija, dirbtuvę įkūrė Liejyklos gatvėje. Tačiau paradoksalu, kad vaikaičio išlietas gaminys savo kokybe toli gražu nebeprilygo senelio darbu. Iki mūsų dienų išliko daugiau šios liejikų dinastijos pradininko varpų. Vilniaus liejykla buvo svarbiausia krašte, tačiau ne vienintelė, – fragmentiškų žinių yra apie bronzos liejybą Kaunė, Vařniuose, Glebāvo dvare ir kitur.

Liejininkystės amatas ėmė smukti ir menkėti XVIII a. antrojoje pusėje. Priežasčių čia ne viena: ekonominė ir politinė krašto suirutė, užsienio liejyklų konkurencija. Okupacinė rusų valdžia nepalaikė šio amato plėtros maištingoje provincijoje, numanydama apie galimybę sukilimo metu liejyklose gaminti patrankas. Kita vertus, neturint bronzai vietinių žaliavų, o transportavimo išlaidoms nuolat pingant, vis didesnę konkurenciją ėmė sudaryti atvežtiniai gaminiai. Ypač šios tendencijos išryškėjo atsiradus geležinkeliams. Tada varpai Lietuvos bařnyčioms būdavo užsakomi Karaliaučiaus, Rusijos (Valdajaus ir Maskvos), Lenkijos

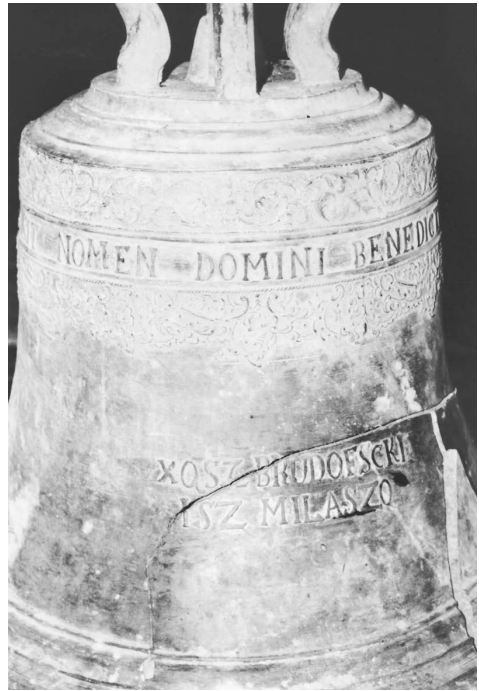
bei Latvijos liejyklose. Įdomu, kad Karaliaučiuje ir Latvijoje lietus varpus išgydavo ne vien evangelikų reformatų, bet ir katalikų bažnyčios. Rusijos liejyklos prisitaikydavo prie katalikiškų parapijų užsakovų ir liedavo nebe „sarafano“, bet „europietiškos“ formos varpus.

Varpams, kaip ir knygoms, tinka lotyniškas posakis: „*Habet sua fata...*“ Karų metu sunaikinti, išgrobstyti, ne vienas sunaudotas kaip žaliava amunicijai. Žmonėms tekdavo varpus slapstyti, užkasti į žemę. Pirmojo pasaulinio karo metu atsitraukiant rusų kariuomenei, varpai buvo masiškai išvežami. Dalį jų pavyko susigrąžinti 1920 m. taikos sutartimi. Tačiau neretas atvejis, kad varpas atsidurtų visai kitos parapijos bažnyčioje. Atstatant kurią nors sudegusią bažnyčią, varpai būdavo ir skolinami.

Nemažai iš Lietuvoje esančių bažnytinių varpų (šiuo metu 249) įtraukti į Valstybinį kultūros vertybių registrą, tačiau tik nedidelė jų dalis yra mokslškai aprašyti, visapusiškai išanalizuojant jų ypatybes ir istorinę vertę. Bene vienintelė išimtis – Kaišiadorių vyskupijos bažnyčių varpai, 2008 metais susilaukę monografijos (Žalėnas, 2008). Reikėtų ypač atkreipti dėmesį į išlietuosius mūsų krašte, nes jų kokybė – svarbus Lietuvos technologinio lygmens įvairiais praeities laikotarpiais rodiklis. Įdomūs yra ir atvežtiniai, pagaminti pagal užsakymus užsienyje varpai, nes teikia žinių apie prekybinius, ekonominius, konfesinius regiono ryšius. Be to, jie yra ir istorinės atminties ženklai. Šiuo požiūriu objektas itin patogus: būdavo įprasta liejant įrašyti metus, meistro ir liejyklos vardus, užsakovus ir fundatorius.

Veprių bažnyčios varpai. Veprių Švč. Mergelės Marijos Rožinio Karalienės bažnyčia gali didžiulius išskirtinai įdomiais varpais ir jų tradicijos tąsa. Keturi bronziniai varpai yra paveldėti iš senosios bažnyčios. Nors Veprių parapija įkurta tik 1845 m., bažnyčia čia minima nuo 1553 m. Šeštos 1616 m. pastatė kapinėse mūrinę koplyčią (Misius, Šinkūnas, 1993). Vėliau ji buvo išplėsta, pristatčius medinius priestatus. Apie 1683 m. Milašiūnų palivarke įsikūrė Vilniaus dominikonai (Misius, Šinkūnas, 1993). Tad pasirūpinti gerais varpais ten buvo kam. Į Veprių bažnyčią, kuri buvo Milašiūnų filija, varpai greičiausiai buvo pervežti uždarius vienuolyną 1844 m. Kabojo jie atskiroje varpinėje šventoriaus kampe. 1910 m. pastačius mūrinę bažnyčią, du didesnieji varpai įkelti į jos bokštą, o mažesnis varpas – į šventoriuje augusį medį. Pirmojo pasaulinio karo metu rusų valdžios paliepimu varpai buvo nukabinti ir rengiami išvežti į Rusiją kaip strateginė spalvotojo metalo žaliava. Tačiau zakristijono Lukoševičiaus iniciatyva, pasitelkus dar keletą drąsių vyrų, varpai buvo paslėpti kapinėse. 1920 metų vasarą jie iškasti ir to paties zakristijono padarytais pastoliais įkelti į bokštą.

Didžiojo varpo matmenys tokie: skersmuo – 78 cm, aukštis – 88 cm, liemuo – 67 cm. Kaldintas geležies liežuvis yra 63 cm ilgio. Varpo viršutinį trečdalį puošia smulkaus augalinio-geometrino ornamento 18 cm pločio juosta. Viduryje įrašas majuskulais skelbia: „ME FECIT I.C.COPINUS REGIOMONTI 1774 SIT NOMEN DOMINI BENEDICTUM“ (lot.: Mane išliejo J. K. Kopinus Karaliaučiuje 1774 m. Tebus pagarbintas Viešpaties vardas). Ant liemens – dviem eilutėmis fundatoriaus įrašas – „XQSZ BRUDOFCKI ISZ MILASZO“ (netaisyklinga santrumpa, lenkiškai reiškianti kunigą Brudovskį). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad antroji eilutė rašyta lietuviškai. Nurodyta Milašo vietovė, tikėtina, yra Milašiūnų

Karaliaučiaus meistro Johano Kristiano Kopinuso lieto varpo bendras vaizdas (1774 m.). Aut. nuotr.

Fundatoriaus Brudovskio įrašas

J. K. Kopinuso lietame varpe. R. P. Šaulio nuotr.

J. K. Kopinuso varpo graižo ornamentas.

Aut. nuotr.

kaimas ar palivarkas. Tai patvirtina, kad varpas į Veprių bažnyčią atgabentas iš Milašiūnų vienuolyno. Šis liejybos šedevras – garsios vokiečių liejikų dinastijos pradininko Johano Kristiano Kopinuso dirbinys. Kopinusių liejykla buvusi Karaliaučiaus apylinkėse. XVIII a. antrojoje pusėje ne viena Lietuvos bažnyčia bus dariusi užsakymus J. K. Kopinusiui. M. Brenšteinas išvardija šio meistro varpus, išlietus Šakynos kapinių koplyčiai (1755), Drūskininkų (1757), Nemunaičio (1759) ir Alsėdžių (1765) bažnyčioms, taip pat du – Kauno rotušės laikrodžiui (1775). Dar vieną varpą nurodo kaip Stanislovo Radvilos funduotą, nežinia iš kurios bažnyčios 1915 m. išvežtą į Rusiją, bet atgautą 1923 m. Įdomu, kad Veprių bažnyčios varpas tarp jų neminimas. Pagal liejimo datą – 1774 m. – ši varpą reikia laikyti vienu iš paskutinių meistro, pasiekusio amato aukštybes, dirbinių.

Vidutinis ir mažesnis varpai – garsiojo Vilniaus liejiko Jono Delamarso gaminiai. Tai liudija tradicinis meistro kartušas ant varpų liemens. Jis elipsės formos, apjuostas barokiniu ornamentu su angeliuko galvute viršuje, o įrašas byloja:

Jono Delamarso 1681 m. lieto varpo fragmentas: fundatoriaus ir meistro insignijos. R. P. Šaulio nuotr.

Bendras viduriniojo J. Delamarso varpo (1681 m.) vaizdas ir signalinė patrankėlė. Aut. nuotr.

Bendras mažojo J. Delamarso varpo (1673 m.) vaizdas. Aut. nuotr.

„IOANNES DELAMARS ME FECIT“ (lot.: Jonas Delamarsas mane išliejo). Vidutinis varpas yra 57 cm skersmens, 66 cm bendro aukščio, 48 cm liemens ilgio. Jo liežuvis kaltinės geležies, 50,5 cm ilgio. Ornamentinėje 13 cm pločio frizo juostoje įrašas: „LAUDATE DOMINUM IN CYMBALIS BENEDNANTIBUS ANNO 1681“ (lot.: Šlovinkite Viešpatį skambiais cimbolais. 1681 m.). Jis pažymėtas taip pat fundatoriaus insignijomis – gulbe, su raidėmis šio atvaizdo keturiuose kampuose

*Mažojo J. Delamarso varpo datos įrašas.
Aut. nuotr.*

*Svorio įrašas Rusijoje lietame varpe.
Aut. nuotr.*

*Bendras Rusijoje lieto varpo vaizdas.
Aut. nuotr.*

*Naujasis Veprių bažnyčios varpas.
Fundatoriai G. G. ir R. P. Šauliai.
Aut. nuotr.*

„B ST S“. Insignijų matmenys – 8,5 × 9 cm. Tikėtina, kad tai inicialai ir titulo santrumpa, o gulbės atvaizdas – bajoriško herbo simbolis. Gulbės herbą vartojo keletas lietuviškų giminių.

Mažesnysis J. Delamarso varpas yra 33 cm skersmens, jo aukštis – 41 cm, liemens ilgis – 29 cm. Frizo juostoje toks pat įrašas, tik liejybos data kita – 1673 m.

Beveik visi J. Delamarso lieti varpai technologiškai tobuli: lygaus paviršiaus, ryškaus ornamento ir įrašų, puikaus skambesio. Yra žinių apie šio meistro 1662–

1688 m. nulietus 32 varpus; iki Pirmojo pasaulinio karo jų Lietuvoje išliko 21 (Brensztejn 1924). J. Delamarso gaminių matmenys labai skirtingi: aukštis įvairuoja nuo 40 iki 86 cm, skersmuo – nuo 54 iki 117 cm; masė – nuo 260 iki 6 000 svarų (150 pūdų). Veprių vidutinis varpas išterpia į šių matmenų vidurį, o mažasis – vienintelis toks nedidelis iš žinomų šio meistro gaminių.

Bažnyčioje dar yra ir ketvirtas bronzinis varpas. Tai būdingos Rusijoje lietuvarpų „sarafano“ formos gaminys; jo skersmuo 43 cm, bendras aukštis 51 cm, liemens ilgis – 39 cm. Jokių įrašų nei ornamentų varpas neturi, išskyrus ties kaklu įrėžtą svorio dydį. Skaičiai sunkiai matomi, svoris išreikštas svarais.

Deja, Antrojo pasaulinio karo metu du didesnieji varpai buvo sudaužyti. Tai įvyko 1944 m. birželio 24 d. Vokiečių kareiviai bažnyčios bokštą susprogdino, kad jis nebūtų orientyru koreguojant artilerijos ugnį. Varpai krisdami suskilo, ypač nukentėjo vidutinis. Dabar šie istoriniai varpai pagarbiai saugomi šoninėje bažnyčios navoje. Jų rinkinį papildė dar vienas retas liejinys – maža bronzinė saliotinė patrankėlė. Tenka apgailestauti, kad žinių apie varpų išsigijimą neišliko, nes bažnyčios archyvas buvo lenkų partizanų sunaikintas 1919 m. rugpjūčio 24 d. (Misius, Šinkūnas, 1993).

Ilgą laiką tikinčiuosius į pamaldas kviesdavo šalia maldos namų augančiuose medžiuose pakabintas mažasis varpas. Atkūrus nepriklausomybę ir išgyvendinus religijos išpažinimo suvaržymus, vepriškiai ėmėsi pastangų sutvarkyti šį svarbų

Prie Garbaravičių šeimos Veprių bažnyčiai padovanoto varpo (iš kairės): Henrikas Ratautas, Ramūnas Garbaravičius, Pakėnų vaikai, Birutė Garbaravičienė, Juozas Bagdanskis, kun. Gintautas Naudžiūnas, vyskupas Jonas Ivanauskas, prof. Albertas Erikas Sennas, monsinjoras Vytautas Grigaravičius, Gražina Genovaitė Šaulienė, Romas Petras Šaulys, kun. Gintautas Kabašinskas. 2010 10 03

bažnytinei liturgijai reikalą. Į darbą ragino ir Romo Petro Šaulio vadovaujama nevyriausybinė organizacija „SOS – Vepriuose“. Pažymint dabartinės bažnyčios šimto metų sukaktį, išliedintas pirmasis naujas varpas. Jo fundatoriumi tapo minėtojo R. P. Šaulio šeima; 220 kg masės varpas buvo užsakytas garsioje Felčinskių (Felczyński) liejykloje Tacišove (Taciszów), Lenkijoje. 1808 m. įkurtoje liejykloje tebesilaikoma senosios technologijos, gamybos paslaptis perduodant iš kartos į kartą. Varpo matmenys tokie: skersmuo – 70 cm, aukštis – 70 cm, liemens ilgis – 57 cm. Įrašas vienoje varpo pusėje skelbia: „VARPAS NULIETAS VEPRIŲ ŠVČ. MERGELĖS MARIJOS ROŽANČINĖS BAŽNYČIOS PASTATYMO ŠIMTMEČIO JUBILIEJUI VEPRIAI 1910–2010 MECENATAS: GENOVAITĖ GRAŽINA ŠAULIENĖ ROMAS PETRAS ŠAULYS.“ Kitoje pusėje – Madonos su kūdikiu ikona (matmenys 18 × 24 cm). Varpą pašventino arkivyskupas Sigitas Tamkevičius 2010 m. gegužės 23 d., minint bažnyčios jubiliejų. Antrą didesnę varpą (420 kg) Veprių bažnyčiai 2010 m. spalio 3 d. padovanojo kauniečio politikas Ramūno Garbaravičiaus šeima.

Garbaravičių šeimos funduoto varpo dovanojimo Veprių bažnyčiai aktas (faksimilė)

Literatūra

- Aveni, 1995 – Aveni A. *Empires of time. Calendars, Clocks and Cultures*, NY, 1995.
- Brensztejn, 1924 – Brensztejn M. *Zarys dziejow ludwisarstwa w b.W.Księstwie Litewskiem*, Wilno, 1924.
- Kirchenglocken 2005 – http://www.kirchenglocken.de/Kirchenglocken_de/Angelus/angelus.html.
- Klimka, 1997 – Klimka L. Vilniaus bokštų laikrodžiai, *Kultūra*, 1997.
- Klimka, 2006 – Klimka L. Laiko sąvokos raida ir daugiareikšmiškumas, *Laikas lietuvio sąmonėje*, Klaipėda, 2006, p. 11–22.
- Kolokola 2005 – http://kolokola.ru/history/istoricheskie_kolokola1.htm.
- Martinaitienė, 2001 – Martinaitienė G. M. Joannes Breutelt nobis fecit..., *Menotyra*, 2001, nr. 2(23), p. 62–70.
- Misius, Šinkūnas, 1993 – Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios*, Vilnius, 1993, p. 225.
- Thurston, 2003 – Thurston H. Bells, *The Catholic Encyclopedia*, London, 2003, t. 2.
- Žalėnas, 2008 – Žalėnas G. *Kaišiadorių vyskupijos bažnyčių varpai*, Kaišiadorys, 2008.
- Колокола 1985 – Колокола. *История и современность*, Москва, 1985.

Veprių parapijos kunigai

Bronius Gimžauskas

Veprių bažnyčios jubiliejaus vinjetė

Kunigo vardas ir pavardė	Kunigavimo Vepriuose metai	Kunigavimo Vepriuose trukmė	Pastabos
Samuelis Vitkevičius	1846–1862	16	Bažnyčios statytojas
Viktoras Taurosevičius	1862–1876	14	
Simonas Gutauskas	1876–1882	6	
Stanislovas Janulevičius	1882–1899	17	
Teofilius Vasiliauskas	1899–1913	14	
Juozas Jasas	1913–1915	2	
Kazimieras Krikščiūnas	1915–1921	6	
Pranciškus Mirskis	1921–1926	5	
Boleslovas Vėgėlė	1926–1941	15	
Klemensas Jurkus	1941–1944	3	
Vladas Petkevičius	1944–1945		Enkavedistų nužudytas
Mykolas Žeizdrys	"		
Vaclovas Turla	"		
Jonas Štelmokas	1945–1946	1	
Stanislovas Ruša	1946–1958	12	
Petras Petryla	1958–1960	2	
Jonas Kazlauskas	1960–1966	6	
Pranas Ščepavičius	1966–1968	2	
Juozas Vaičieliūnas	1968–1987	19	

(tęsinys)

Kunigo vardas ir pavardė	Kunigavimo Vepriuose metai	Kunigavimo Vepriuose trukmė	Pastabos
Vaclovas Ramanauskas	1987–1991	4	
Jonas Račaitis	1991–1993	2	
Vladas Luzgauskas	1993–1997	4	
Bronius Gimžauskas	1997–2009	12	
Gintautas Naudžiūnas	2009–		

*Kun. Boleslovas Vėgėlė**Kun. Stanislovas Ruša.
VM-2929**Kun. Stanislovas Ruša su Pirmąją Komuniją priėmusiais vaikai. Apie 1950 m.*

*Kun. Pranas Ščepavičius,
buvęs politinis kalinys.
VM-2940*

*Kun. Juozas Vaičieliūnas.
VM-2930*

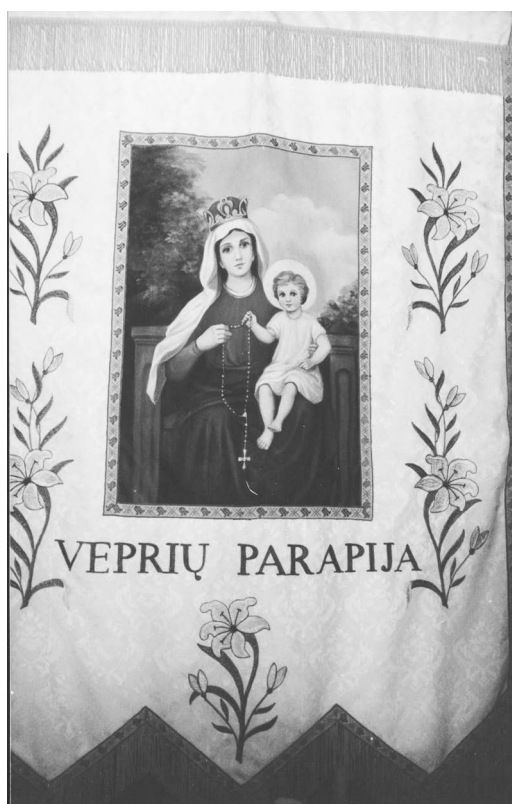

*Naujosios Veprių
bažnyčios pastatymo
75-osios metinės.
Procesiją veda
vyskupas Juozas
Preikšas. 1985 m.*

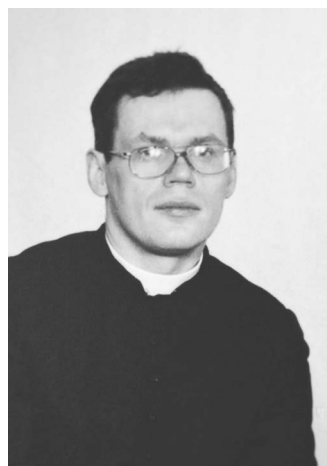
*Kardinolas Vincentas
Sladkevičius (dešinė-
je) ir kun. Vaclovas
Ramanauskas.
1990 m.*

*Plėšikų nužudyto kun. V. Ramanausko
laidotuvės Ukmergėje. VM-917*

Veprių parapijos vėliava. R. P. Šaulio nuotr.

Kun. Gintautas Naudžiūnas

Veprių vargonininkai

Jonas Jurkūnas

Senesni žmonės prisimena vargonininką Motiejų, jo pavardė – **Girijotas** – mažai kam buvo žinoma. Jis nebuvo labai išprusęs, bet anais laikais jo sugebėjimų visiškai pakako. Žmoną turėjo paėmęs iš dvaro tarnautojų, namie tų laikų papročiu kalbėjo lenkiškai, tad ir prisidėjo prie aplinkos lenkinimo. Taisė armonikas, laikrodžius ir gyveno neblogai. Mėgo progai pasitaikius išgerti ir pakortuoti, nes kitų progų nė nebuvo. Jei jau lošiant nukrisdavo kokia „keturiasdešimkė“ – 40 skatukų, kitaip sakant, 20 kapeikų, tai jų neieškodavo. Tegul, sako, suieškos tas, kuris prasišo (Motiejus retai kada prasišodavo).

Rodos, 1895 m. pasikeitė vietomis su Bálninkų vargonininku Jonu Kaminsku ir išvyko į Bálninkus. Ten išiteikė klebono šeimininkei ir, klebonui mirus, šeimininke pačiupo klebono pinigus ir įdavė pasaugoti vargonininkui. Kai vėliau panoro tuos pinigus pasiimti atgal, vargonininkas išsigynė, kad apie jokių pinigų nežinaš ir jų nepriėmęs iš jos. Moteris prašė vikaro, dabar einančio klebono pareigas, kad atleistų vargonininką, bet vikaras atsisakė „kištis į klebono reikalus“.

Vėliau Motiejus susirado kitą vietą ir iš Bálninkų išsikėlė. Po kurio laiko nusipirko valaką žemės ir tapo ūkininku.

Jonas Kaminskas atvyko į Veprius 1895 m. Jį žmonės daugiau žino iš pavardės. Jis Vėpriuose vargonininkavo ir prieš M. Girijotą, būdamas 17 metų bernužėlis. Kaminskas apie muziką daugiau nusimanė už Girijotą, bet neturėjo fortepijono (*partafijono*) ir negalėjo toliau lavintis, o išgyti instrumentą iš kuklių vargonininko pajamų nebuvo lengva. Be to, Kaminskas dar turėjo didelę šeimą. Pradėjo pas jį muzikos mokyti trys berniukai – du svetimi ir vienas savas. Iš pradžių mokė be instrumento: gaidas dėlioti pirštais ant lentutės, kur buvo nupiešta klaviatūra, bet paskui berniukų tėvai išigijo fortepijoną ir reikalas pagerėjo. Metus pasimokę berniukai išvyko mokytis pas J. Naujalį (Kauno katedros vargonininką). Ten metus pasimokę tapo vargonininkais. J. Kaminskas pirmas suorganizavo Vėpriuose bažnytinį chorą, kuris per mišias pagiedodavo lenkiškai ir lotyniškai. Parapijiečiai džiaugėsi, kad jų giedotojai gražiau gieda negu ukmergiečiai, mat Kaminsko parinktuose motyvuose buvo daugiau liaudiškumo, o žmonėms tai patiko (nors iš tiesų tų chorų net lyginti nebuvo galima – Ukmergės chorui vadovavo konservatoriją baigęs vargonininkas).

J. Kaminskas turėjo gražią rašyseną, nusimanė apie raštinės darbus ir galėjo verstis, bet pamėgo degtinę ir sugadino sau karjerą. Klebonui įkyrėjo jo girtavimas ir jis atleido Kaminską iš pareigų. Vėliau šis gavo vietą Gėlvenuose (geresnę negu Vėpriuose). Į Kaminsko vietą priėmė buvusį jo mokinį Stasį Lukoševičių.

Kaip J. Naujalio mokinys **Stasys Lukoševičius** įvedė grigališkąjį giedojimą per mišias ir mišparus. Retkarčiais pagiedodavo ir senais motyvais, išmoktais iš Kaminsko, tuo pradžiugindamas senąją kartą. Bet, per anksti pradėjęs savarankiškai gyventi, per daug atsidavė medžioklei ir žūklavimui, nutolo nuo muzikos. Paskui pradėjo dirbti kooperatyve pardavėju ir vargonininkavimas jam pasidarė antraeilis dalykas. Pirštai surambėjo, sugrubo. Tą matydamas kun. Vėgėlė pasiryžo jį

Vėprių bažnyčios choras. Vargonininkas Juozas Markauskas. Apie 1939 m.

pakeisti ir pasiūlė jam zakristijono vietą. Zakristijonu šis išbuvo daugiau negu metus, po to pasišalino ir atsidėjo tik savo namų reikalams.

St. Lukoševičius nemažai prisidėjo prie Vėprių tautinio atgimimo. Miestelėnai šlėktos, dvaro tarnautojai vis dar laikėsi darytos lenkų kalbos, o Lukoševičius, nors ir miestelėnas, atvirai stėjo lietuviybės pusėn ir ne vieną šlėktą sugėdino, kad vartoja ne savo krašto kalbą, ne vieną privertė susimąstyti ir ne vienam padėjo apsispręsti. Vaikščiodamas po kaimus vakaroti, išmokė jaunimą naujų lietuvių dainų.

Po St. Lukoševičiaus vargonininkavo **Antanas Urmulevičius** – geras, išsilavinęs muzikantas. Suorganizavo jau pakrypusį bažnytinį chorą, dėstė pamokas Žemės ūkio mokykloje. Darbavosi čia trejus metus, o sovietinės santvarkos laikais nenorėjo vargonininkauti ir iš Vėprių išvyko. Teko vėl vargonininkauti Stasiui Lukoševičiui.

Juozas Markauskas buvo geras muzikas, didelis puošėiva (*frantas*). Bet pradėjo vilioti choristes, šios pradėjo pas jį lankytis net vakarais, apie 9 val. Klebonas negalėjo to pakęsti ir atleido jį iš tarnybos. Giedotojos manė streikuoti, bet greitai nusileido. Teko kurį laiką vargonininkauti St. Lukoševičiui.

Atgimimo metais aktorius Laimonas Noreika skaito poeziją Vėprių bažnyčioje. VM-3003

Ukmergės muzikos mokyklos moksleiviai koncertuoja Veprių bažnyčioje. R. P. Šaulio nuotr. 2007 06 17

Veprių bažnyčios choras. Į dešinę nuo kun. G. Naudžiūno sėdi Veprių bažnyčios vargonininkė Stasė Novikienė, į kairę – Deltuvos bažnyčios vargonininkė Razumaitė. R. P. Šaulio nuotr. 2010 03 07

Kiaulys mokėsi konservatorijoje ir atvyko į Veprius tik po 5 mėnesių (po Sekminių). Vadovavo šaulių orkestrui. Po Kiaulio dar pustrėčių metų vargonininkavo St. Lukoševičius.

Bronius Januškevičius pradėjo dirbti rudenį. Dėstė pamokas progimnazijoje, gražiai piešė. Šiaip jau simpatingas vyrukas. Iš darbo pašalinio ir netrukus buvo išstremtas į SSRS gilumą.

Juozas Pečiukonis – vidutinio amžiaus žmogus. Nemažas girtuoklis. Nieko ypatingo nenuveikė. Turėjo du sūnus. Vienas, rodos, mokėsi konservatorijoje, antras – meno mokykloje. Abu muzikai. Tėvas, nuvykęs į Ūkmergę, pasigėrė, pritauskė niekų ir buvo pasodintas į kalėjimą. Vienas sūnus kurį laiką vietoj tėvo vargonininkavo, bet paskui pašalinio. St. Lukoševičius ėjo valsčiuje žemės ūkio skyriaus vedėjo pareigas, tad jam buvo nepatogu maišytis bažnyčioje ir jis atvykdavo tik retkarčiais, esant svarbiam reikalui, padėti numirėlių palaidoti.

Apie trejus metus ar daugiau vargonininkavo Leonas **Savanavičius**. Muzikas iš jo buvo nekoks, bet šiek tiek prasilavinęs. Išvyko kitur, Vepriuose pasidarbavęs nuo 1943 metų*.

* Čia minimų vargonininkų darbavimosi metai labai apytiksliai.

Atsiminimai apie senelius ir vargonininką tėvą

Kazimieras Lukoševičius

Mano senelis Juozas Lukoševičius buvo kilęs ar nuo Zarasų, ar nuo Rōkiškio. Gimęs 1855 metais. Buvo su ūsais, aukšto ūgio, stambus, ramus, labai dievobaimingas, teisingas ir geras žmogus. Jis buvo stalius. Dirbo langus, spintas, karstus, stalus ir kitus stalių darbus. Kai buvo pastatyta nauja Veprių bažnyčia, jis darė gotikinius langų rėmus. Gyveno su broliu mediniame, šiaudais dengtame name. Vienas gyveno viename, kitas – kitame namo gale. Per vidurį buvo didelė priemenė su rūšiais daržovėms supilti. Kaminas buvo vienas, o nuo kiekviename gale esančių brolių krosnių virš lubų buvo gulsti dūmtakiai dūmams patekti į kaminus. Broliai ir jų žmonos sugyveno gražiai. Kiekviename namo gale buvo po vieną didelį kambarį ir po vieną mažesnį, juos skyrė ilga šildomos krosnies sienelė. Prie durų buvo duonkepė krosnis, ant kurios buvo labai gera pagulėti esant šaltam orui. Prie krosnies buvo priežda, ten ant trikojo pastatydavo puodą, kuriame buvo verdamas valgis. Po krosnim buvo pakrosnis (*papečkys*) žiemą vištoms laikyti. Senelio medinė lova buvo su šiaudiniu čiužiniu, stovėjo prie šildomos sienelės didžiajame kambaryje, o senelės – prie tos pat sienelės kitame kambaryje.

Didžiajame kambaryje kartu buvo ir senelio dirbtuvė. Prie sijų (*balkių*) buvo prikaltos plonos lentelės (*lystės*), ant jų senelis padžiaudavo savo klijuojamus skydus, rėmus ir kitką. Kambarys buvo užstatytas įvairiais staliaus gaminiiais, prie lango stovėjo medinis varstotas, kur senelis dirbo: obliavo, grėžė, kalė, pjovė. Viską darė rankomis. Kambario asla buvo plūkto molio.

Senelis buvo blaivininkas, negėrė, nerūkė. Jis laikė bičių, tai visada turėdavo medaus. Ilgais žiemos rytais senelis su senele, dirbdami kambary savo darbus, giedodavo valandas. Pasikeisdami po posmą, jie negarsiai, bet kad vienas kitą girdėtų, ramiai giedodavo Mariją šlovinančias giesmes.

Mano senelis su senele labai gražiai sugyveno. Ji buvo Galaunytė iš Pageležių, dailininko, menotyrininko, muziejininko, pedagogo Pauliaus Galaunės tėvo sesuo.

Sėdi vepriškiai Lukoševičiai. Stovi sūnus Stasys – J. Naujalio mokinys, būsimasis Veprių bažnyčios vargonininkas. 1912 m.

Senelį Mykolą Kavecką labai mažai prisimenu. Jis buvo nedidelis, liesas. Kalbėjo, kad senelis buvo turkų karo dalyvis. Jis buvo veterinaras. Senelis Mykolas neilgai gyveno, liko senelė Kotryna. Jie turėjo vaikų: mano mamą Salomėją, Praną, Vladą, kuris vargonininkavo, vėliau buvo pradžios mokyklos mokytojas Kaišiadorysė, Kėdaičiuose. Vienas iš jo vaikų buvo žymus chorvedys kompozitorius Konradas Kaveckas.

Mano senelė buvo šviesi moteris, gera siuvėja. Siūdavo dvarininkų žmonoms, dukroms drabužius. Mirė 1946 metais. Palaidota Veprių kapinėse.

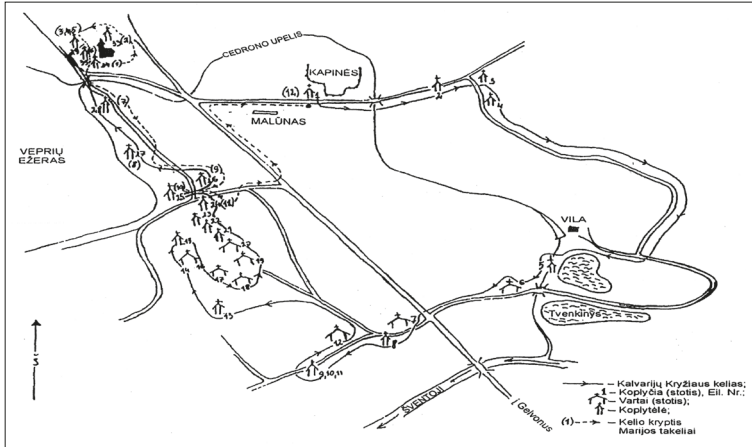
Mano tėtė Stasys gimė Vepriuose 1880 metais. Baigė Veprių rusišką liaudies mokyklą. Mokėjo gražiai rašyti rusiškai ir lietuviškai. Metus mokėsi Kaune pas Juozą Naujalį. Grįžęs dirbo vargonininku, subūrė chorą. Turėdavo 25–35 giesmininkų chorą. Vėliau gyveno špitolėje – bažnyčios tarnams skirtame name. Ten gimėm mes, visi šeši vaikai. Mano tėvukas su choru repetuodavo parapijos salėje. Vienas jos galas buvo skirtas parapijos reikalams, ten ir būdavo repetuojama, kitame gale buvo kooperatyvo parduotuvė. Namas buvo toje vietoje, kur dabar aikštelė priešais Geldutės parduotuvę. Be bažnyčioje giedamų giesmių, tėtė paruošdavo keletą J. Naujalio, S. Šimkaus dainų. Retkarčiais su savo choru pasirodydavo scenoje Žemės ūkio mokyklos salėje, kuri buvo rūmė su kolonomis. Jaunimo vakarai būdavo salėje, o vasarą – šilė už ežero. Būdavo sugiedamas ir tautos himnas. Vakarų programa buvo tokia: vaidinimas, dažniausiai mokytojo paruoštas su apylinkės entuziastais. Antras numeris būdavo koks nors juokingas monologas, toliau mokinių deklamuojami patriotiniai eilėraščiai, pavyzdžiui, „Vilnius prieš aušrą“, „Trakų pilis“ ir kt. Paskutinį numerį padainuodavo choras. Žmonių susirinkdavo sausakimša salė. Įėjimas buvo su bilietais. Būdavo rengiamos loterijos. Artistai ir dainininkai sulaukdavo plojimų. Po programos prasidėdavo šokiai. Nuo 1936 metų Veprių šaulių būrys turėjo nedidelį pučiamųjų orkestrą, kuris dalyvaudavo programose. Jam vadovavo šaulys Žiliukas, vėliau vargonininkas Urmulevičius. Retkarčiais pagrodavo iš Ukmergės pakviestas 1-ojo pėstininkų pulko pučiamųjų orkestras. Susirinkdavo daug jaunimo. Šokdavo valsą, polką, sukčinį, klumpakojį, įvairius ratelius. Jaunimas dainuodavo, linksmindavosi, girtų nebūdavo.

Veprių Kalvarijos anksčiau ir dabar

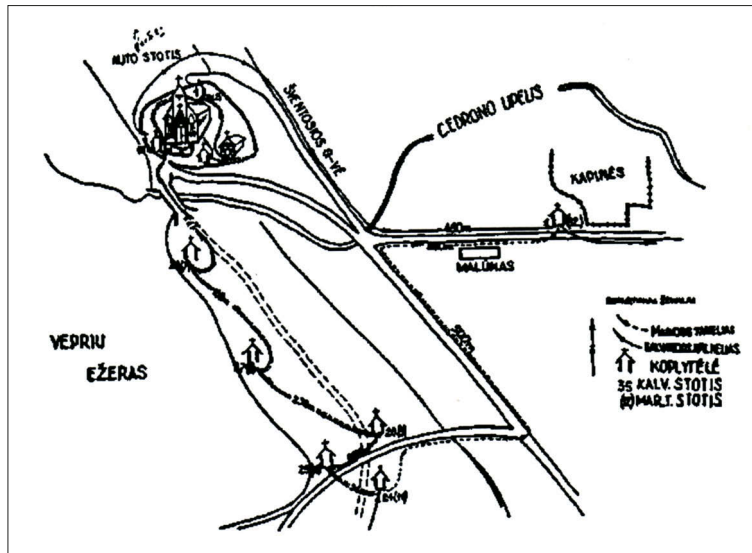
Nijolė Marcinkevičienė

Nuo XIX amžiaus vidurio Vepriūs garsina Kalvarijos. Kalvarijomis vadinamos katalikų šventosios vietos – Kryžiaus kelio stotys, įrengiamos kalvotoje vietoje kaip koplyčios, turinčios priminti atitinkamą Jeruzalės kraštovaizdį. Kalvarijų stotys Europoje pradėtos statyti XV a., ypač paplito per kontrreformaciją. Kelias į Kalvariją – tai eilės tvarka sukabinti paveikslai, grafikos ar skulptūros kūriniai (bareljefai), vaizduojantys Evangelijoje aprašyto Kristaus kančių kelio į Kalvariją (Golgotą) Jeruzalės miesto gatvėmis epizodus. Vaizduoti kančios ciklą dar XIII a. labai skatino Pranciškonų ir Dominikonų ordinai. Ciklas dažniausiai prasideda iškilmingu įžengimu į Jeruzalę ir baigiasi Šventosios dvasios atsiuntimu. Kartais būna trumpesnis ir baigiasi Jėzaus laidojimu arba žengimu į dangų.

Kryžiaus kelio stočių seka yra tokia: 1) Jėzus nuteisiamas mirti; 2) Jėzui uždedamas kryžius; 3) Jėzus pirmą kartą parpuola po kryžiumi; 4) Jėzus sutinka

*Veprių Kalvarijų
Kryžiaus kelio
schema*

*Marijos takelių
apvaikščiojimo
schema*

savo Motiną Švč. Mariją; 5) Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių; 6) Veronika nušluosto Jėzui veidą; 7) Jėzus antrą kartą parpuola po kryžiumi; 8) Jėzus ramina verkiančias moteris; 9) Jėzus trečią kartą parpuola po kryžiumi; 10) Jėzui nuplėšiami drabužiai; 11) Jėzus prikalamas prie kryžiaus; 12) Jėzus miršta ant kryžiaus; 13) Jėzus nuimamas nuo kryžiaus; 14) Jėzus laidojamas. Kryžiaus kelio stotys, įrengtos atviroje vietoje už bažnyčios, vadinamosios Kalvarijos, turi ir vartus, pro kuriuos Kristus buvo vedamas į Golgotą, kančių kalvą, kur Jis buvo nukryžiuotas.

Veprių Kalvarijos turi Kristaus kančią primenančias 35 stotis, kurias vaizduoja paveikslai koplytėlėse arba vartai. Koplytelių yra dvidešimt viena, o vartų – aštuoneri. Trys stotys yra bažnyčios priekinėje sienoje. Stotis – paveikslas „Jėzus parpuola po kryžiumi“ įmontuotas virš šventoriaus vartelių. Kryžiaus kelio ilgis – daugiau kaip keturi kilometrai.

Nors Vepriai sena Lietuvos gyvenvietė, minima jau XIV a. kronikose, tačiau dar XIX a. pradžioje tai buvo tik atokiai nuo pagrindinių kelių ir didesnių miestų išikūręs bažnytkaimis. Įrengus Kalvarijas, Sekminių, Šv. Onos ir Rožinės (*Rožančinės*) atlaidų dienomis sueidavo, suvažiuodavo minios maldininkų. Kiekvienas miestelio gyventojas didžiuojasi šventomis Veprių vietomis, miestelio istorija, gražiu gamtovaizdžiu, bet vis dėlto Vepriai ir patiems miestelėnams, parapijiečiams ir aplinkinių rajonų gyventojams pirmiausia asocijuojasi su „Kryžiaus keliu“. Yra net keletas Kalvarijų atsiradimo Vepriuose versijų.

Pradėkime nuo vepriškiams gerai žinomos ir, kaip jiems atrodo, patraukliausios Veprių Kalvarijų atsiradimo versijos, kurią yra aprašęs Bronius Kviklys knygoje „Mūsų Lietuva“ (1965). Paklausus šio miestelio inteligentijos, jaunimo, moksleivių apie didžiausią jų seniūnijos išžymbę – Kalvarijas, jų istoriją, dauguma pasakoja būtent pirmąjį B. Kviklio aprašymą, kurį trumpai atpasakosiu. Pirmoji bažnyčia (o gal tik koplyčia) Vepriuose pastatyta 1610 m. dvarininko Šemetos rūpesčiu. Ji stovėjo netoli kapinių ir priklausė Ūpninkų parapijai. 1844 m. sugriuvus Ūpninkų bažnyčiai, Vilniaus vyskupijos administratorius įsakė visas bažnytines regalias perkelti į Veprių bažnytėlę ir įsteigti parapiją. Ši darbą pavedė jaunam ir energingam kunigui Samueliui Vitkevičiui. Ūpninkiečiai nenorėjo, kad Vepriai taptų parapijos centru, ir neketino atiduoti bažnytinio inventoriaus. 50 vyrų iš Veprių su kunigu priešakyje, padedant rusų žandarams, regalias ir kitokį bažnyčios inventorių parsigabeno į Veprių bažnyčią. Pralaimėję Ūpninkiečiai boikotavo Veprių bažnyčią ir joje nesilankė. Veprių miestelio bendruomenė buvusi organizuota, veikli ir, norėdama pakelti Veprių kaip parapijos prestižą, pritraukti daugiau maldininkų, nutaria Veprių pušyne įkurti Kalvarijas. Keletas žmonių buvo pasiūstas į Vilnių nusikopijuoti Vilniaus Kalvarijų planą, ir pagal jį buvo pradėtos statyti koplytėlės ir vartai. Į Jeruzalę buvo pasiūsta viena veprietė, kuri pargabeno 12 maišelių šventos žemės. 1846 m., per Sekmines, miškų apsuptame bažnytkaime pirmą kartą buvo apeiti Kristaus kančios keliai. Maldininkų kasmet daugėjo ir Ūpninkiečiai turėjo pripažinti, kad Vepriai tampa tikroju plačių apylinkių maldininkų centru.

Kita versija – garsiosios Kalvarijos atsiradusios paprasto ir pamaldaus vepriškio dėka. Kunigui S. Vitkevičiui klebonaujant, jo zakristijonas Juozas Sinickas sumanęs įrengti Kryžiaus kelio koplyčias. J. Sinickas prieš Sekmines kartu su maldininkais keliaudavęs į Vilniaus Kalvarijas, jomis žavėjosi ir įkalbėjo kleboną

panašias stotis įrengti Vepriuose. Manoma, kad vienas Veprių parapijietis pėsčiomis išsiruošęs į Jeruzalę parnešti šventų žemių. Pavardė užsimiršo, bet iš lūpų į lūpas perduodama, kad šventąją žemę būsimų kopyltėlių vietoje barstęs vienuolis.

Keletas vyresnių Veprių gyventojų mano, kad Kalvarijų atsiradimą jų miestelyje lėmė nepaprastai graži gamta:

„Čia ir ažuolynas, ir kalneliai, kloneliai ir upės tokio gražumo kaip ir Cedronas. Čia gražiau negu Vilniaus Kalvarijose. Gamtos gražesnės nerasi – tokia kaip Jeruzalėj...“ (Marijona Praskauskienė, gim. 1929 m., Vepriai.)

Pasakojama, kad šventųjų kelių atsiradimą lėmė stebuklingas Riešės upelis, dabar vadinamas Cedronu. *„Man mama aiškino, kad šis upelis visais laikais buvęs stebuklingas. Visi upeliai teka nuo saulės, o šitas teka prieš saulę. Žmonės šio upelio vandeniui gydė žaizdas ir sausus sopulius.“* Per šventes čia rinkdavosi žmonės, ieškodami sveikatos. (Apolonija Jurkevičienė, gim. 1927 m., Panoterių k.)

Kad Riešės upelio vanduo buvęs laikytas stebuklingu, patvirtina ir toks tikėjimas:

„Tetia pasakodavo, kad į šitą, kur dabar Cedrono upė, senovėje karvės kai apsiveršiuodavo, tai nuovalus mesdavo. Tekantis į saulę vanduo – tai kad karvės daugiau pieno duotų.“ (Marijona Praskauskienė, Vepriai.)

Dar keletas vepriškių įsitikinę, kad Kalvarijų atsiradimą lėmė Švenčiausiosios Mergelės Marijos apsireiškimas.

„Buvo Marija pasirodžius. Ją matė ne vienas. Ji liūdna stovėjo toj vietoj, kur dabar yra šv. Marijos abrozdas¹. Tikrai buvo pasirodžius. Tai Dievo ženklas, kad šventa vieta, kad reikia statyt kryžius ir kopyčias...“ (Mykolas Laurinavičius, gim. 1909 m., Slabados k.)

„Paprūdy Motina Švenčiausia buvo pasirodžius. Taigi šventa vieta. Žmonės pradėjo vienas kitam pasakot apie Švenčiausiosios Motinos pasirodymą, kad šventa vieta Vepriai, ir susidėjo visa parapija ir statė kopyčias.“ (Genovaitė Jakimavičienė, gim. 1905 m., Slabados k.)

„Mama yra pasakojusi, kad šile yra pasirodžiusi Marija Švenčiausioji. Ji prašė tų moterų, kurios ją matė, kad pastatytų stacijas panašiai kaip Žemaitijoje ir Vilniuje. Pagal Marijos apsireiškimą jos pastatytos.“ (Apolonija Jurkevičienė, Panoterių k.)

Kai kas iš vepriškių mano, kad Vepriai garsūs savo istorija, kad miestelio apylinkių išskirtinumas bus nulėmęs Kryžiaus kelio atsiradimą.

¹ Abrozdas – paveikslas.

„Iš niekur stacijos neatsiras, reikia kokios tai ypatingos vietos, reikia turtingos istorijos, reikia ir stebuklų... Visokių legendų yra apie Veprių piliakalnio akmenį, apie Šilo kryžių. Sukinių kaime yra akmuo gal ir Lietuvoj didžiausias, tik jis žemėj. Kai ėjo melioracija, tai išėjo ant tokio akmens, kad 10 metrų į šoną traukė ir vis tiek akmuo ėjo į kitą pusę, vėl 10 metrų – akmuo. Kur jūs tokį matėt? Išnešė melioraciją į šoną, o tas akmuo ir liko. Tas akmuo po žeme... Pakapės miške yra akmuo su vaiko pėda. Matyt, žmonės jį laikė šventu. Ar tu eisi rudenį, ar gilią žiemą, takelis vis vien išmintas. Matyt, žmonės ėjo pas jį su kokiais prašymais, maldavimais, užtai kad ir apie akmenį išvaikščiota. Žmonės ėjo keliais, prašydami užtarimo – šventa vieta... Ogi vėl Marijos Švenčiausiosios pasirodymas. Lažinskas pastatė kryžių toje vietoje, kur pasirodė Marija – „Stebuklingos vietos kryžius...“ O kiek mes dar nežinom, kiek dar akmenų po žeme ir ant žemės, kiek medžių, kiek šaltinių... Ant tuščios vietos stacijos neatsiras...“ (Algis Surdokas, gim. 1936 m. Metelicos k., Alytaūs r. Nuo 1959 m. gyvena Vepriuose.)

Kad ir kaip būtų, bet apie XIX a. vidurį netoli Veprių bažnyčios, gražiam pušyne, rengiamos Kalvarijos. Iš pradžių koplytėlės buvo paprastai sukaltos iš lentų, kurias davė dvaro savininkas, turėjęs lėptpjūvę, bet paveikslai buvę išpūdingi, tapyti nežinomų menininkų.

Kaip jau minėjome, pirmą kartą per Sekmines 1846 m. Veprių bažnytkaimyje buvo apeiti Kristaus kančios keliai. Nuo to laiko Sekminės čia pradėtos iškilmingai švęsti, maldininkų vis daugėjo. Laikui bėgant medinės koplytėlės aptriušo, lentos apsilupinėjo. Veprių parapijos klebono Stanislovo Janulevičiaus iniciatyva buvo nutarta įrengti mūrines Kryžiaus kelio stotis. Carinė rusų valdžia niekaip nenorėjo leisti pradėti statybų. Klebonui reikėjo sugirdyti rusų pristavui ir asesorui ne vieną butelį degtinės, kad gautų pritarimą rašyti prašymą aukštesnėms instancijoms ne koplytėles statyti, o įrengti stulpus paveikslams pakabinti. Ši ne visai logiška gudrybė padėjusi, ir leidimas iš rusų valdžios buvo gautas. Taip XIX a. pabaigoje buvo pastatytos mūrinės koplyčios, kurioms įrengti lėšų skyrė patys miestelėnai, talkino vietiniai ūkininkai.

1902–1908 m. Vepriuose klebonavęs Teofilis Vasiliauskas tęsė savo pirmtako darbus ir 1908 m. jau tik penkios koplytėlės buvo likusios medinės. Per Pirmąjį pasaulinį karą bolševikai keletą koplytelių paveikslų apšaudė. Kurį laiką apdriskę, skylėti paveikslai graudino Kryžiaus kelio maldininkus. 1923 m. kunigo Mirskio rūpesčiu skylėti paveikslai buvo pakeisti naujais. Naujieji Kryžiaus kelio paveikslai buvo tapyti ant cinkuotos skardos, bet ne tokie meniški kaip senieji.

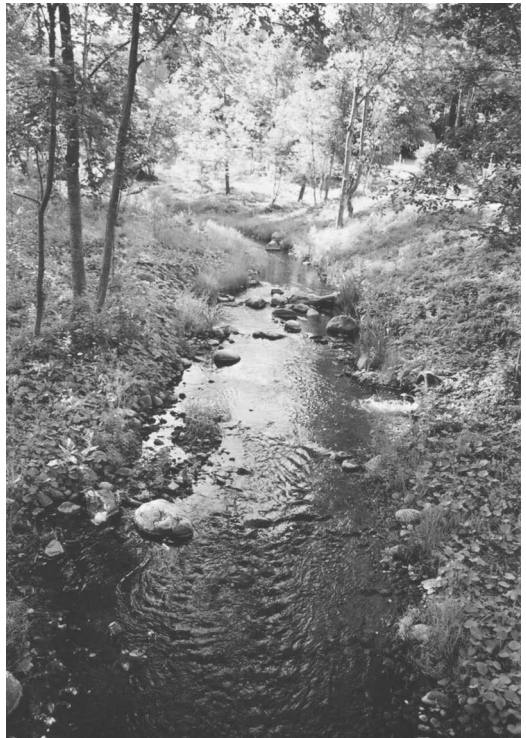
Iš tikrųjų Kristaus kančios stotys buvo įrengtos gražiose vietose, prie Šventosios upės, Veprių ežero. Ypatinga vieta – Cedrono upelis, pavadintas bibliiniu vardu. Tai Riešės upelio žemupys. Sekminių, Šv. Onos ir Rožinės (*Rožančinės*) atlaidų dienomis čia suvažiuodavo minios maldininkų. Ypač daug žmonių sutraukdavo Sekminių atlaidai. Į Veprius maldininkai pradėdavo rinktis jau penktadienį, o šeš-

tadienį ir sekmadienį visi keliai būdavo perpildyti. Kalvarių apvaikščiojimas prasidėdavo iš ryto ir tęsdavosi per visą naktį, iki Sekminių pirmosios dienos pusiaudienio. Vaikščiodavo kelių šimtų žmonių grupės. Vienos grupės kelionė su maldomis, giesmėmis, apmąstymais trukdavo apie šešias valandas.

1899 m. Veprių bažnyčioje pridėamosios pamaldos jau buvo laikomos lietuvių kalba, tik Kryžiaus kelius eidami žmonės giedojo lenkiškai, nes neturėjo maldų ir giesmių tekstų lietuvių kalba. Lietuvos nepriklausomybės laikais buvo giedama ir meldžiamasi ir lenkų, ir lietuvių kalba.

Vyresnieji vepriškiai, artimesnių kaimų gyventojai ir šiandien labai gerai prisimena Kryžiaus kelių procesijas (jie jas vadina *partijomis*), vykusias iki Antrojo pasaulinio karo ir pokario laikais.

Anų laikų Vepriai, nedidelis bažnytkaimis, didžiųjų atlaidų metu neatpažįstamai pasikeisdavo. Suplaukdavo pėsčiomis, suvažiuodavo arkliais (*padvadomis*) ne tik iš aplinkinių parapijų, bet ir iš Širvintų, Jonavos, Alytaus, Kaišiadorių, Kauno. Pritrūkdavo vietos nakvynei, vežimams pasistatyti, šuliniuose pasibaigdavo vanduo. Apie „Senovinius Kryžiaus kelius“ pateiksime keletą autentiškų pasakojimų.

Cedrono upelis.

A. Petrašiūno nuotr.

2003 07 01

„Kuo toliau Dievas, tuo Jis šventesnis. Mes, kurie gyvenom netoli bažnyčios, netoli stacijų, visa šita Kalvarių galybe mažiau tikėjom. Tie žmonės, kurie gyvena toliau, čia ieškojo išsigelbėjimo iš visokių nelaimių, o tie, kurie neturėjo nelaimių, tai ėjo Dievui padėkot, prašyt tolesnio Jo užtarimo. Vieni ėjo prašydami sveikatos sau, kiti savo vaikams, o gal tėvams... Sveiki ėjo prašyt, kad sulauktų lengvos senatvės, greitos mirties. Jauni – gero vyro ar žmonos, sveikų vaikų...“

Ar buvo tų stebuklų iš Dievo pusės per Kalvarijas, ar ne, tai neaišku. Bet žmonės vienas per kitą prisiklausydavo visokiausių stebuklų, kad akli mato, šlubi išsigydo, biedni praturtėja, jauni geras žmonas ar vyrus susiranda... Mano tėvelis gimęs prie to Cedrono, jo namai stovėjo ant paties kranto. Jis stebuklingoj vietoj gyveno, bet mes nebuvom taip karštai itikėję kaip tie, kur iš toliau suplaukdavo (...).

Jau penktadienį iš tolimesnių kaimų ar miestelių pradėdavo eit, važiuot žmonės. Procesijos eidavo pėsčios, bet daugiausia su arkliais atvažiuoja. Arklius nukinko, ienas aukštai sukelia, stovi iškeltos kaip miškas didžiausias. Sunku praeit, sunku pravažiuot vėlesniems svečiams. Artimesni kaimai, giminės atvažiuodavo šeštadienį. Anksčiausiai namus užplūsdavo pakeleivingi, nepažįstami žmonės. Jų būdavo pilnas kunigo klojimas, sulipdavo ant tvarto (kūtės), įsitaisydavo miegot ant šventoriaus, bažnyčioje klauptuose

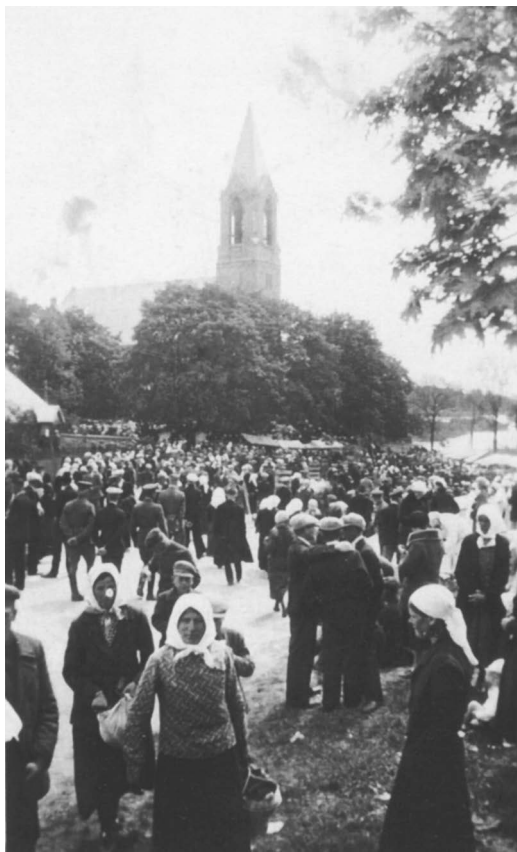
pasnausdavo. Atsakyt nakvynės ar kad ir kojas žmogui kiek pailsint, buvo negražu – priėmė, kiek tilpo. Svetimus priglaudi, o gimines ir pavaišint reikėjo...

Prie ežero buvo nemažas namas, ten žmogus parduotuvę laikė ir buvo geros valdiškos degtinės. Būdavo ir mumis tetia pasisiųsdavo nupirkt tos degtinės. Nupirkdavom vieną pusbonkį. Visam baliui vieną pusbonkį. Bet tetia darydavo labai gerą miežių alų. Sekminėms būtinai. Išgeri to alaus ir labai jau gerai. Visi raudoni, dainuoja... Išverda kumpį, suslegia sūrį, iškepa pyrago, kad ir iš paskutinės saujos miltų. Anksčiau kiekvienas kiemas ruošės atleidams, kiekviename kieme pilna žmonių buvo. Baisiausia darbymetė gaspadinėms² <...>.

Aš mamos neturėjau, ji mirė, kai man buvo treji metai, bet mano baba³ buvo labai didelė davatka, tai ji manęs nepalikdavo – praeidavau su ja visas stacijas. Ėjau ir su pamote. Pamotė daug Kalvarijų nėra ėjus. Vepriuose Sekminės tai tokia šventė, kai moterim dažniausiai reikėjo likt namuose ir ruošti svečiams maistą, vienus žmones išleisti, kitus priimt. Eidavo daug partijų iki vėlyvos nakties; vieni pareina, kiti išeina... Mūsų tėtės gryčelė stovėjo prie koplyčelės, tai mes, vaikai, sustojam kieme netoli kelio ir vis skaičiuodavom partijas. Kitų kiemų vaikai irgi tą patį darė. Paskiau apkalbam, kiek didelių, kiek mažų partijų praėjo. Maža laikėm, jei koks šimtas žmonių, didelė – du, trys šimtai... Vaikams atrodė, kad kuo daugiau, kuo didesnių partijų regėsi, tai kaip ir geriau...

Šeštadienį vakare, prieš Sekmines, eidavo „Marijos takus“. „Marijos takai“ einasi atbulai. Kai eini Kristaus kančios keliu, tai pradedi nusileidus nuo šventoriaus, nuo „Paskutinės vakarienės“ stacijos, o kai eini „Marijos skausmo taku“, tai atvirkščiai – tuo keliu pradeda eit, kur partijos grįžinėja. Eina per kelias paskutines koplytėles iki XXIV koplytėlės „Jėzus susitinka savo Švenčiausią motiną“ ir tada per tas pačias koplytėles grįžta giedodami atgal į „Večernyką“. Čia jau daug trumpesnis kelias ir jau mažiau partijų, ir daugiausia moterys...

Partijos susidaro kaip ir Kristaus kryžiaus kelio; atsiranda sumanus žmogus (giesmes moka, visas stacijas gerai žino, pamaldus), pasidaro vadovu. Vadovas susirenka giesmininkus, komžom aprenkia mūkos⁴ nešėjus, prie jų prisijungia žmonės, ir pirmyn... Toks žmogus kelerius metus veda partijas, jį jau žmonės pažįsta, prie jo

Sekminės Vepriuose.
1937 05 16.
VM-5293

² Gaspadinė – šeimininkė.

³ Baba – senelė.

⁴ Mūka – kryželis.

Maldininkai eina Veprių Kalvarijų Kryžiaus keliu. 1926 m. VM-732

ir klijuojas. Kiekviena koplytėlė turi būt pagerbta – reikia atsiklaupt, išklaust vadovo skaitinį, sukaltbėt poterius ir vėl pirmyn prie kitos stacijos. Kiekvienoj koplytėlėj vis kita kančia nupiešta, pagal tai ir tavo širdy, tavo maldoj atsiranda tavo išgyvenimai. Negali tik praeit pro vartus, pro koplyčią, bet reikia jaust, ką jautė Kristus, reikia žinot Kalvarijas, tai jos tada tik užsiskaito...

Anksčiau visas koplytėles, visus vartus praeidavo su didžiausia pagarba. Visi rankose turėdavo rožančius, ir lūpos kruta ir kruta. Jau nesikuždės, neplepės per Kryžiaus kelius; visi – ir seni, ir jauni, ir mažiausi vaikai – surimtėję. Kas turi kokį prašymą Jėzui Kristui, kas nori Švč. Marijos užtarimo, pabučiuoja koplytėlės plytas ir būtinai praeina pro vartus ir tuos vartus bučiuoji, tą patį medį bučiuoji už Jėzaus Kristaus kančias, už padėką jam. Kai aš maža buvau, tai visi bučiavo vartų stulpus ir aš bučiavau, o dabar aš turiu rožančių su mediniu kryželiu ir eidama pro vartus tą kryželį nuo rožančiaus pabučiuoju – tas pats medis. Bet pro vartus praeit tai aš praeinu, neinu pro šoną. Man atrodo, jei aš pasiryžau eit Kalvarijas, tai turiu eit taip ir ten, kur Kristus ėjo <...>.

Neįsivaizduojamos Kalvarijos be ubagų⁵. Jie atsirasdavo Vepriuose savaitę prieš Sekmines. Dar savaitė iki švenčių, o ubagai jau kalėdoja, eina per gryčias. Nė vienos neaplenks: ar maža, ar didelė, ar sulūžus, ar mūrinė, spraudžias pro duris ir gana. Mama sako – net atsibosta. Eik tu, išmislink⁶ ką kožnam paduot. Ir paduoda. Reikia duot. Specialiai kepdavo duoną, ragaišį. Vieniems paduos kiaušinį, kitiems lašinių bryzelį, kitiems duonos kampas lieka, bet kiekvienas išeina apdovanotas... Jei Sekminės išpuola ne taip šiltos, tai prašos apnakoindinimo. Žinoma, pasižiūri ir kaip jis atrodo. Jei apšašęs, utėlėtas, tai kur toliau nuo gryčios, priemenės kampe ar klojime paguldo. Padoresnį į gryčią įsileisdavo.

Aš nežinau, ko anksčiau taip su tais ubagais cackinos?

⁵ Ubagas – elgeta.

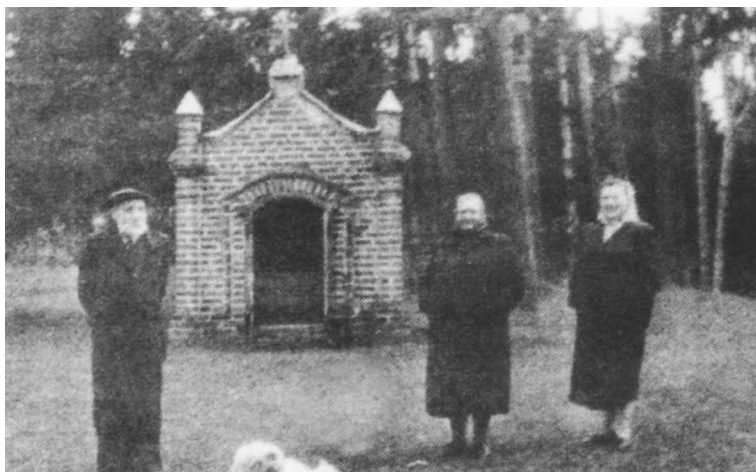
⁶ Išmislink – sugalvok.

Elgetos (ubagai) prie Cedrono upelio 1929 m. VM-2865

Vienas kitas ubagas per „Kalvarijų ėjimą“ būdavo prie bažnyčios, bet daugiausia jų būdavo Cedrono upės slėny. Jų buvo galybė. Ir invalidų, ir posveikių, bet visi rankas ištiesę, visiems turi ką nors įmest. Iš toliau atėję žmonės specialiai nešas pinigų ir maisto. Mažai kuris nepaduoda ubagams. Visi, kurie eina Kalvarijas, turi tokią tai intenciją, o, sako, už tą patį ne vienas meldžias, tai geriau išklausoma. Tai ir auکوjo ubagams, kad ir jie kokia tai intencija melstųs... Prie bažnyčios ubagynėj buvo ramiau, bet jau Cedrono slėny tai ubagai ir dirbo, ir šventė. Jie čia ir gerė, ir mušės, ir ženijos, ir krikštynas kėlė, kepė, virė... Šventė baigės ir ubagai iškriko. Jų neberandi ir norėdamas. Kai būna Šv. Jonas, Šv. Ona, tai tik prie bažnyčios vienas kitas ubagėlis sėdi, o jau Sekminėms tai plaukte plaukė, kad, rodos, iš visos Lietuvos.“ (Marijona Traskauskienė, gim. 1929 m., Vepriai.)

„Aš dar atsimenu medines kopyltėles. Labai gražūs paveikslai (abrozdai) kabėjo tuose mediniuose nameliuose... Medinės apgriuvo, tada jau susitarė, kad statys plytines. Kopyčioms čia pat vietoj žmonės plytas darė. Patys ūkininkai viską darė. Mano vyras uždengė visom kopyltėlėm stogus. Prieš Sekmines merginoms reikėjo taisyti kopyltėles. Kaimai buvo pasiskirstę, kokias kopyltėles tvarkys. Mes buvom paėmę „Veroniką“ ir bendrai visas tvarkėm. Kur kokios gražiausios gėlės, žaliausi žalumynai – tai „Veronikai“. Kiekvieno kaimo mergos norėdavo, kad jų kopyčia būtų kuo gražesnė. Per žolynus kaip tik plytos matėsi. Tarnavau pas ponus, bet kopyltėlėm tvarkyti laiko atrasdavau, kiekviena nori tos kopyltėlės puošimo... „Veronikos“ kopyltėlę visas jaunimas labai mėgo. Ji gražioj vietoj, ant kalno. Kopyltėlėj buvo gražus abrozdas ir dvejios duralės, kurios atsidarydavo... Paprastais sekmadieniais mergiotės čia ateidavo pasėdėt, pasišnekėt. Ir ne tik mergiotės, ir taip jaunimas mėgo prie jos rinktis. Per Sekmines dvejose trijose tose kopyltėlėse

Kryžiaus kelio stoties „Veronika šluosto veidą Jėzui“ koplytėlė, nugriauta 1963 m. Stovi mokytojai (iš kairės): Jonas Jurkūnas, A. Savičienė, Bronė Daugėlienė. VM-7463

naktavodavo... Kai anksčiau, prie Smetonos, šventų paveikslų iš koplytėlių nereikėjo išimti, tai labai nepasidalino, kam prie švento abrozdo miegot, kaip ir palaimos suteikimas. Kai rusai užėjo, tai pradėjo šaudyti in Dievą ir reikėjo paveikslus po šventės išiminet...

Mūsų šeimoj buvo dešimt vaikų, ir visi santaikoj, nieko niekam blogo nedarydami užaugom. Gyvenom prie bažnyčios. Pro mūsų akis praėjo daugybė partijų, daugybė žmonių, ir mes visiem gero linkėjom, gal dėl to ir didelių nelaimių mūsų šeima išvengė. Ateina daug žmonių iš vakaro, tai naktavoti daug reikėjo priimt. Pas mus ir ant tvarto, ir ant aukšto, ir gryčioj ant grindų miegodavo... Ne tiek miegodavo, kiek meldžiasi ir gieda. Gieda šventas giesmes per naktį. Pilni kiemai žmonių. Iš Širvintų ateidavo, iš Pabáisko, Gėlvonų, Upninkų... Iš visur. Visi dvaro klojimai, klėtys, tvartai buvo užimti naktavot. Bažnyčia būna neuždaryta per naktį ir čia nakvoja. Dėl išžadėjimo daugiausia ėjo pėsti ir basi.

Padvada važiuoja, veža venzlalius⁷ žmonių, kuris paslobsta, negali paeit, tą paveža, kokį daiktą, invalidą priima į padvadą...

<...> Jau ketvirtadienį, penktadienį pilni Vepriai ubagų. Po Cedronu eilės didžiausios. Paklodes pasikloję, jie čia ir gyvena. Vieni invalidai, kiti simuliuoja. Visokių buvo, bet žmonės jiems duodavo ir duonos, ir kiaušinių, ir sviesto... Ir mažiausius vaikus vedė Kalvarijų, tai vaikams įsideda pavalgyt ir ubagams deda. Kitas paskutinį kąsnį atiduoda, nuo savo vaikų atitraukia dėl ubagų. Jiems reikia aukot, kad būt tikros Kalvarijos, kad Dievas išklausytų.

Ubagams aukojo ir senais laikais, prie koplytėlių aukas dėjo. Daiktais dėjo ir pinigais. Žmogus prašo kokios malonės ir padeda aukas, kad jo prašymo Dievas išklausytų. Daug žmonių eina Kalvarijas ir verkia... Nustojo aukot užtai, kad kunigas pasakė, kad niekas prie koplytėlių nei prie vartų neaukotų, jokių daiktų nedėtų, nes yra žmonių, kurie iš paskos eis ir surinks, kad nereikia dėt. Pinigus deda tik „Kristaus kapo“ koplyčioj dėl Jo laidotuvių. Kitur neaukojo patys; sėdi maršalkos koplytėlėj ir renka pinigus. Trijose koplytėlėse rinko maršalkos, apsirengę su komžom, vienas laiko kryžių. Maršalkos daug pririnkdavo. Maišus nešdavo pinigų. Mūsų tėvelis kleboninėj skaičiuodavo su kitais vyrais surinktus pinigus. Pinigus vidury padlago⁸ supila, paklodes pasitiesia, ant pilvo atsigula ir skaičiuoja. Atsiguldavo keturi

⁷ Venzlis – ryšulėlis.

⁸ Padlagas – grindys.

ar penki diedai⁹ ir skaičiuoja per naktį. Krūvas didžiausias surinkdavo. Išveždavo į banką – drabnais nevertosi.

<...> Mano atsiminime aukas maršalkos rinkdavo prie „Večernyko“ („Paskutinės vakarienos“), Cedrono ir „Kalėjime“, dar prie „Veronikos“. Skrynelė stovėdavo kopolytėlėj. Dviese maršalkos keisdavos, vienam atsibos, pavargs. Žmonių praeidavo kokia penkiolika partijų. Ir naktį praeidavo, pasišviesdami žvakėm. Per Trejybę eina savi, iš Veprių parapijos daugiausia. Per Sekmines jiems reikėjo gimines priimt. Svetimų partijos per Sekmines, o atlikusiųjų vepriškių nedidelė viena partija – savaitė po Sekminių. Seniau žmonės buvo labai įtikėję. Vaikus ant kupros nešas, kitus už rankos vedas... Daugybė vaikų, motinos juos kaip ir auchoja, kad jie sveiki augtų, kad ligos prie jų neliptų, kad geri žmonės iš jų išeitų. Nuo „Cedrono Kristaus“ iki „Įvedamųjų vartų“ (kalnelis nemenkas) žmonės eidavo kėliais. Smėlis. Vyrai su kelnėm, tai jų kėliai gal ir likdavo sveiki, o moterys, mergaitės su kruvinais toliau eidavo. Nuo čia prasideda Kristaus kančia, jei nori atlaidų, reikia kėliais šliaužt, reikia kentėt, kaip Kristus kentėjo. Nuo Cedrono upės jau reikia žinot, kaip Jėzus kentėjo, ir reikia gailestingumo, nuolankumo. Ubagai žinojo, kad šitai yra, ir jie tiesė rankas, jiems auchojo. Atsiranda gailestingumas. Šitoj vietoj daugiausia gailestingumo ir pasiaukojimo... Anksčiau žmonės žinojo, kokioj vietoj, prie kokios kopolytėlės ko labiausiai iš Dievo prašyt, kur aukot, kad tavo malda būtų išgirsta. Daugiau ubagų buvo prie „Kalėjimo“. Moterys dėl savo vargų, dėl pasiaukojimo už savo vaikus dar eidavo „Marijos takelius“. Pradedo nuo bažnyčios ir baigia prie „Večernyko“ – atvirksčiai. Seniau „Večernykas“ („Paskutinė vakariena“) stovėjo kitoj kelio pusėj, ne taip kaip dabar. Stovėjo ažuolyne medinė nemaža kopolyčia – namelis. Per visą sieną buvo pakabintas labai gražus didelis abrozdas. Vidury stovėjo medinis stalas, užtiestas baltai. Ant jo partijos vadovas, kunigas statydavo šventenybes. Visi žmonės norėjo užeit į šitą kopolyčią, prisiliesti prie to stalo, už kurio Jėzus su savo apaštalais sėdėjo, ant kurio stovėjo bažnyčios šventenybės... Šitoj kopolyčioj buvo ir pečiukas, ir zaslanai (suolai).“ (Genovaitė Jakimavičienė, Slabados k.)

„Nuo 1932 m. gyvenu prie pat bažnyčios. Kai ateidavo Sekminės, tai Vepriai iš kaimo pavirsdavo dideliu miestu. Per žmones nors alkūnėmis stumkis. Mūsų kiemas būdavo pilnas žmonių, pažįstamų ir nepažįstamų – negalėjai atsakyt. Galybė žmonių suplaukdavo iš Kaūno, Šiaulių, Rasėinių, Pānevėžio, Anyksčių. Iš Jonavos ateidavo kelios partijos pėsčiųjų. Visi buvo įtikėję Kalvarijų kelio stebuklu. Per dievišką maldą, per ėjimą tolimą, per basas kojas, ėjimą kėliais, bridimą per Cedrono upę laukė Dievo malonės. Daug kas tikėjos išsigelbėjimo iš savo vargų, palengvėjimo, daug kas pasakodavo, kad ir sulaukė... Nuo mažų dienų su mama eidavau Kalvarijas. Kai jau paaugau, tai eidavom jaunimas. Susidarydavo partija daugiausia iš jaunimo, atsirasdavo vadovas iš jaunesnių. Giesmes ir maldas buvom išmokę nuo mažų dienų. Jaunimo partiją praeit labai smagu. Meldiesi rimtai, giedi, bet kai jau baigi „Keliu“, jau atsiranda ir pajuokavimų, ir smagių susibūrimų...“

Kopolytėles puošdavom šeštadienį iš ryto. Anksti rytą bažnyčios tarnai sukabindavo paveikslus, o mes pradėdam tvarkyt. Nueidavom ir miške. Apšluodavom kuo gražiausiai, pamerkdavom ir darželio, ir lauko gėlių, abrozodus apkaišydavom žalumynais. Puošti kopolytėles Kalvarijų ir giedot, kai eina partija, buvo didelė garbė. Aš nuo mažų dienų norėjau, kad tik greičiau mane priimtų giedot ir tvarkyt stacijas.

⁹ Diedai – vyrai.

Bet iš vaikystės tai didžiausią išpūdį paliko ubagai. Prie Cedrono, abipus kelio, virte virė jų gyvenimas. Čia būdavo kaip kokios vestuvės, kaip jomarkas ubaginis. Kai ubagai pamato, kad artėja partija, tai aprimsta, pradeda melstis, giedot. Kai tik partija praeina, jie vėl aržaliuoja, šurmuliuoja. Mes, vaikai, jų gyvenimą prie Cedrono nuo pakriaušės stebėdavom kaip kokį kiną.

Kalvarijos Veprių vaikams buvo įauge ir į žaidimus. Iš baltų skarelių pasidarydavom vėliavas, išsirinkdavom vadovus ir eidavom „giedodami“. Vaikiškas dainuškas kokias nors traukdavom. Atsimenu, kad ėjom per tiltą ir giedojom litanijos melodiją: „Ubags ant tilto sėdėjo, penkis vaikus turėjo...“ Daugiau nebeprisimenu. Dar miestelio vaikai eidavom girtų ubagų gąsdinti. Ubagai ir gerdavo. Tai mes susidarom grupė, landžiojam iš po krūmų, pašūkaliojam.“ (Stanislava Gudavičiūtė, gim. 1928 m., Vepriai.)

„Kelintos dalalės dabar nėra žmonių, kiek jų anksčiau susirinkdavo. Praeidavo 12–15 partijų. Partijos buvo didelės – galo nematyti. Vadovų buvo sunku surast. Daug partijų ateidavo iš kitų parapijų su savo vadovais, savo kunigais.

Aš dar buvau visai mažas, kai mane motina vedė Kalvarijas. Mane kaip mažiuką ir seseris globojo motina, o vyresni broliai ėjo su tėvu, su vyrais. Prie anų vokiečių labai šiltine sirgom, du iš mūsų vaikų mirė, o aš labai sirgau. Atsimenu, mane motina vedė visas Kalvarijas už rankos, prie kiekvieno abrozdėlio klupdė ir liepė iškėlus rankas dėkot Dievui už pasveikimą, prašyt malonės. Aš labai nuvargau, į akmenis visi pirštai buvo kruvinai nudaužyti, bet jau buvo gerai, kad aš jau įtikėjau, kad nei sirgsiu, nei mirsiu... Motinos vaikus nešdavo ir ant rankų. Ėjo ir su visai mažiukais, įsisuka juos į skepetą ir neša. Ir kėliais nuo Cedrono eina, o vaikas skepetoj tįsias žeme. Dėl paaukojimo vaikų, dėl išprašymo jiems sveikatos. Anksčiau vaikai labai sirgo, labai mirė. Buvo įtikėjimas, kad Veprių Kalvarijos labai žmonėms padeda. Kiek buvo kalbų, kad akli praregėjo, kurti praklausė, kad gumbai išnyko, dusulys dingo... Visai ligoniai, katrie iš patalo nesikėlė, prašydavo giminių, kad už juos praeitų Kalvarijas, kad prašytų Viešpatį Dievą jiems sveikatos. Auką tai jau patys surenka ir liepia nunešt, kad maldos būtų išklaustytos. Daugiausia moterys kalbėjo, kad padėjo nuo visokiausių ligų. Pas mus sueidavo naktavot, tai mes, vaikai, prisiklausydavom visokių stebuklų, vyrai mažiau, nors ir juos girdėjau daug kartų sakant, musėt man Dievulis padėjo po Veprių Kalvarijų. Žmonės buvo tuom įsitikinę ir tuo kieravojos¹⁰. Kelias Kalvarijų ilgas, jei per visą laiką apie tai galvosi, karštai melsies – gal ir ateis palengvėjimas.

Veprių Kalvarijų koplytėlė, stovėjusi prie Gudavičiaus – Jono Kuliešio sodybos. VM-2935

¹⁰ Kieravojos – vadovavosi.

Viena moteris buvo pas mus apsistojus su visai maža mergaite. Visą kelią prasinešiojo ant kupros. Norėjo, kad išgyventų. Jau silpna buvo. Išgyveno. Užaugo labai graži, labai iškalbi... Daugiausia sueidavo žmonių, dėl ko nors pasiaukojusių... Kur yra Marijos abrozdas, ten buvo Marija pasirodžius, ten švenčiausia vieta, prie šio abrozdo labiausiai, karščiausiai meldžias. A, kiek moterų verkia, prie koplyčios prisiglaudę... Dėl malonės išprašymo reikėjo ubagam aukot...

Aš gyvenau prie Cedrono upelio. Mes labai saugojom, kad būtų švarus. Ir mama, tėvas drausdavo bet ką mėtyt į Cedroną, visas pakrantes aptvarkydavo – šventas vanduo. Labiausiai buvo įtikėję iš toliau sueję žmonės. Tiltelio per upelį nebuvo, visi brido. Brido dauguma ir kai jau tiltelis buvo. Reikia brist, kad šventas vanduo, dėl kojų stiprybės... Mazgojo kojas, rankas, prausė burnas... Daug kas ir atsigerdavo iš saujos. Buteliukus prisipildavo dėl namų, dėl kitų užprašymo. Sakydavo, šventas vanduo apsaugos nuo blogybių. Svetimi žmonės labiau tikėjo. Kai jau Kalvarijos pasibaigė, tai, rodos, ir vandens šventumas pasibaigė... Moterys rinko nuo dugno akmenukus – dėl jų stebuklingumo. Mama visad parsinešdavo. Į tokį drobinį venzluką įrišus kokius tris ar du akmenukus. Laikė už abrozdo. Gal kam ir naudojo, nepamenu. Akmenukai pamačlyvi¹¹ metus, iki kitų Kalvarijų. Mama užkasdavo senus netoli vartelių.“ (Mykolas Laurinavičius, Slabados k.)

„Aš prieš daugelį metų pasiaukojau dėl sveikatos. Aš pasiaukojau, kad eisiu Veprių Kalvarijas, kad aukosiu. 15 metų rankos skausmas man nedavė ramybės, septynerius metus aš jos nevaldžiau. Važinėjau po visokias sanatorijas, po visokius daktarus ir niekas nepadėjo. Nuo vaistų gausybės pradėjo dar ir širdį skaudėt. Aš prisiminiau, kad nuo vaikystėsėjau Kalvarijas, kad ne tik paprasti žmonės eidavo, bet ir ponai atvažiuodavo su karietom, po keturis arklius įsikinkę... Visi ieškojo čia sveikatos. Aš girdėjau dar maža būdama, kad daug kas išsiprašė sveikatos per Veprių stacijas... Pažadėjau Dievui, kad lankysiu Veprių Kalvarijas. Atvažiuoju kas metai. Perbrendu Cedrono upę, apsiprausiu ir jau tris vartus esu keliaisėjus nuo Cedrono...

Pirmą kartą, kai atvažiavau iš Kauno (tada gyvenau Kaunė, dabar gyvenu Jonavoj), buvo labai šalta, bet aš galvojau – Jėzus ne tiek kentėjo – ir perbridau Cedroną, apsiprausiau kojas, rankas ir keliaisėjau iki bromo¹². Pasirinkau akmenėlių. Šie akmenėliai stebuklingi, aš jais tik du kartus pasitrynčiau ranką – ryte prieš saulės patekėjimą ir vakare nusileidus. Ir ranka pradėjo sveikti. Aš tų akmenėlių neišmetu, jie ir stovi skrynelėj prie lovos. Parsinešdavau ir vandens buteliuką. Pageriu rytas, vakaras.

Man mama aiškino, kad šis upelis teka prieš saulę, todėl jo vanduo stebuklingas. Tik dėl Dievo užtarimo, dėl Veprių Kalvarijų ranka visai pasveiko. Dabar vėl turėjau pergyvenimų, nervavausi ir pradėjo skaudėti kita ranka. Tai šiemet paskutinėm jėgom atvažiavau iš Jonavos į Veprius, kad praeit Kalvarijas. Marijos Švenčiausios koplytėlę apėjau keliais ir jaučiu tą pačią minutę, kad man lengviau darosi... Dabar su atvažiavimu labai sunku, bet su Dievo palaima, su Jo sureguliuvimu vis galiu patekt į Kalvarijas... Mano viena pažįstama, jau sulaukus aštuoniasdešimt devynerių metų, nei suvaikėjus, nei pasenus. Ji pati sako, kad ją Dievas saugo už tai, kad ji nuo vaikystės kasmet eina Veprių Kalvarijas.“ (Apolonija Jurkevičienė, Panoterių k.)

„Per Sekminių atlaidus didžiausias jormarkas¹³ būdavo. Prekeiviai iš toliausiai

¹¹ Pamačlyvi – padeda.

¹² Bromas – vartai.

¹³ Jormarkas – turgus.

suvažiuodavo, daugiausiai iš Kauno, Ukmergės. Prekeiviai prieš dvi savaites atvažiuodavo, valsčiui sumokėdavo mokesčius ir su valsčiaus žinia užsimdavo vietas. Tą vietą, kuri jau nupirkta jormarkui, pasižymėdavo neaukštais kuoliukais. Tai dar prieš Sekmines vidury miestelio būdavo kuoliukų prismaigstyta... Likus porai ar trims dienoms iki Sekminių, atvažiuodavo, apsistodavo pas žmones. Prašydavosi pas gyventojus, kad leistų virti saldinius. Labai buvo madoj ilgi kermošiniai saldiniai. Virė saldinius iš cukraus ir krakmolo. Juos labai įdomiai suko. Išverda ir tada nudažydavo keliomis spalvomis ir vyniodavo į blizgantį popierių. Vaikams būdavo labai įdomu stebėt, kaip tuos saldinius verda. Daug tokių prekiautojų ruošdavo vepriškių virtuvėse. Prieš Sekmines Vepriai kvepia pyragu, ragaišiu ir kermošiniais saldainiais. Kermošininkai tuoj prieš Sekmines ten, kur kuoliukai sukalti, keldavosi būdas. Būdų vidury miestelio prie bažnyčios būdavo daugybė. Būdos – tai stogeliai ir keli stulpeliai, apsupti drobe. Kartais būdavo balinta drobė, kartais padažyta... Be saldinių, būdose dar pardavinėjo piernykus. Jie buvo figūriniai, spalvotu glajum padailinti. Pardavinėjo rožančius, škaplierius, spalvotas špilkutes mergaitėms... Būdavo didelis sujudimas. Po švenčių likdavo kalnai šiukšlių. Ko ten jose nerasdavo: ir centų, ir sagų, ir kt.

Labai gražu buvo žiūrėt, kai ateina procesijos iš kitų parapijų. Eidavo su savo vėliavomis, giedodami. Mūsų parapijonys vėlgi su vėliavom, su nedidele procesija juos pasitikdavo. Abi procesijos susitikdavo prie miestelio rubežiaus¹⁴ – „Nukryžiuotojo“ koplyčios. Atėjusiųjų procesija nulenkdavo savo vėliavas, o mūsiškiai sveikindami nulenkdavo savo vėliavas.

Procesija eidavo basi, maisto irgi nesinešdavo, tai, kai mes gyvenom netoli bažnyčios, mūsų namai buvo pridėti pilni įvairiausių venzlukų, skarų, batų... Pilni kampai. Neturėjom nė kur kojos pasidėt. Po procesijos ateina, kuo gražiausiai išsirenka savo, nebuvo jokių vagysčių, jokių nesusipratimų <...>.

Prie upelio yra koplytėlė, ten stovėjo Jėzaus Kristaus medinė skulptūra, tai ją labai gerbė. Šitą skulptūrą visi norėdavo pabučiuot, susidarydavo eilė. Stebuklinga, maldavimų išsipildymo vieta buvo laikomas kalnelis nuo Cedrono upės. Ją visada praeidavo kėliais. Mano mama pasakojo, kad 1914 m., kai ji tik ištekėjo, norėdama, kad būtų geras gyvenimas, šliauždama į kalną taip prakiurdė kelius, kad du mėnesius pragulėjo lovoje.“ (Seserys Zofija Lukoševičiūtė, gim. 1920 m., Janina Musnickienė, gim. 1926 m., Vepriai.)

Paklausinėjus daugiau vyresniųjų žmonių, vis labiau aiškėja, kad buvo neabejojama stebuklinga Veprių Kryžiaus kelio galia. Čia suplaukdavo žmonės, trokšdami Dievo palaimos, iškankinti savo ar savo artimųjų ligų, kasdieninių vargų, dažnai davę įžadus sulaukus malonės kasmet ar kas kelerius metus lankyti šventas vietas. Kad maldos, maldavimai būtų įtaigesni, prie kiekvienos koplytėlės maldininkai suklaupdavo, stengėsi paliesti koplytėlių plytas, bučiuodavo paveikluose pavaizduotus šventųjų atvaizdus. Praeidami pro šventuosius vartus, kalbėdavo maldas, lūpos šnabždėjo prašymus ir dėkojimus. Kiekvienas stengėsi praeiti pro vartus, o ne šalia jų, nors tai daug ilgiau užtrukdavo. Vartų stulpus beveik kiekvienas pabučiuodavo. Ypač stebuklingomis vietomis, šventenybėmis buvo laikoma V stotis – „Prie Cedrono upelio“. Koplytėlėje visą laiką (ir dabar) stovėjo medinė Kristaus surištomis rankomis skulptūra. Kiekvienas maldininkas stengėsi prie šios skulptūros prisiliesti ranka.

¹⁴Rubežius – siena.

Stebuklingas ir Riešės upelis, tekantis čia prie šios koplytėlės. Šį vandenį maldininkai veždavosi buteliukuose į namus ir čia pat prausėsi. Tikėjo, kad jis padeda akims, stiprina kojas, o jo atsigėrus įgyjama daugiau jėgų. Manoma, kad švenčiausias, daugiausia ypatingų galių vanduo turi per Sekmines. Per Šv. Onos, Rožinės atleidų procesijas daug mažiau maldininkų prausė veidą, sėmėsi vandens į namus. Upės akmenukai laikomi vaistais nuo dantų, galvos, „sauto“ skausmo ir pan.

Labai krinta į akis tai, kad visi vyresnieji pateikėjai, kalbėdami apie senąsias Veprių Kalvarijas, pabrėžia elgetų gausą. Elgetos prisistatydavo savaite prieš didžiausias procesijas ir gyvendavo atskirą gyvenimą „savo slėny“. Aukoti elgetoms tarsi buvo privalu, tai neatskiriama Kalvarijų dalis.

„Ubagai – tai kaip atskira stacija; kiekvienas sustodavo ir iš venzliukų kų nors ištraukdavo dėl ubago. Jei neduosi ubagai, tai kaip ir nepilnos Kalvarijos. <...> Iš jų reikalaujame maldos. Mama sakydavo, kad ubago malda labiau pasiekia Dievą... Aš tai nežinau, šitie Cedrono ubagai jau kaip ir netikri; jų pamaldumas tik dėl akių. Ale vis tiek žmonės duodavo...“ (Genovaitė Jakimavičienė, Slabados k.)

Veprių Kalvarijose buvęs ir iki sovietmečio išlikęs paprotys aukoti elgetai atėjęs iš senųjų tikėjimų, kad vargingas žmogus, neturintis savo namų, keliaujantis iš vienos vietos į kitą, naktimis miegantis kryžkelėse, kapinėse, bažnyčiose, geba bendrauti su dvasiomis. Jis – tarpininkas tarp šio ir ano pasaulio, todėl jo maldos geriau išklausomos. Pagarba elgetai, tikėjimas jo galiomis padėti paaukojusiam galėjo ateiti iš vaikščiojančio ir stebinčio žemiškuosius mūsų darbus Senelio Dievo laikų. Elgetos savo „reputaciją“ sugadino dėl „tarpininkams“ ne visai tinkamo elgesio. Pvz., *„visokių ubagų buvo – vienas meldžias, o kitas keikia, kad mažai davei... Jie ir šnapselio išgerdavo, ir susimušdavo nepasidalindami kokio cento.“* (Mykolas Laurinavičius, Slabados k.)

„Ubagus dar ir aš atsimenu. Kulvinskas tuos ubagus su milicija susėmė in sunkvežimį ir nuvežė Jaciūliškėn. Kol jis parvažiavo, tai jie taksi pasisamdė – ir jau sėdi pirmi prie Cedrono... Prie bažnyčios, prie „Kalėjimo“ gal kiek rimtesni buvo, bet...“ (Algis Surdokas, Metelicos k.)

Nedidelis kalnelis nuo koplytėlės iki „Įvedamųjų vartų“ buvo nueinamas tik kėliais. Šioje vietoje daugiausia aukodavo elgetoms, labiausiai susitelkdavo maldai. Kuo kruvinesni kėliai, tuo labiau tikimasi, kad Dievas išklausys jų maldavimus. Kančios būtinumą visi aiškina tuo, kad nuo šios vietos prasideda Kristus didžioji kančia. IX, X, XI stočių paveikslai sutalpinti vienoje koplytėlėje ir ją visi vadina tiesiog „Kalėjimu“. Pateikėjai prisimena, kad šioje vietoje taip pat būdavę daugiau žmonių. Pokario metais motinos, žmonos, mylimosios prie šių šventųjų paveikslų meldė laisvės savo mylimiems vyrams, čia daugiau dėdavo monetų į aukų skrynelę.

XXIV stotyje „Susitikimas su motina“ daugiausia girdėjosi motinų maldavimų gelbėti jų vaikus. Moterys bučiuodamos šios koplytėlės paveikslą, apeidamos koplytėlę kėliais (dažniausiai tris kartus) maldauja sveikatos sau ir savo artimiesiems.

XXVI – „Veronikos pasitarnavimas“ labiausiai mėgstama jaunimo. Bažnyčios šventoriuje esanti „Kristaus karsto“ nemaža mūrinė koplyčia irgi turi didelę trauką. Kiekvienas jaučia pareigą sukalbėti malda, prisiliesti prie gulinčio Kristaus skulptūros rankų ar kojų. Čia visada daugiausia aukojama, senesnieji maldininkai šią auką ir dabar vadina „Jėzaus Kristaus laidotuvėms“. Negalintys apeiti visų „Kryžiaus kelių“ priklaupę prie Kristaus karsto ilgai meldžiasi, pasiėmę maldaknyges skaito „Visų šventųjų litaniją“.

Antrojo pasaulinio karo metu kai kurių stočių šventieji paveiksai buvo apšaudyti, bet Kalvarijų procesijos nebuvo nutrūkusios. Sovietiniais metais procesijos būdavo net labai gausios, nors tarp žmonių eidavo ir miškiniai, ir persirengę skrebai – jau buvo prasidėjęs uolesnių maldininkų persekiojimas. Kristaus kančios vietose fotografavo, filmavo, pranešinėjo saugumui. Sovietų aktyvistai buvo pasirengę koplyčias sunaikinti. Rajono laikraštyje „Ukmergės diena“ (2000 m. birželio 10 d., nr. 67 (812) Vytautas Bagdonas rašė, kad vepriškiai negali pamiršti 1961 m. Sekminių. Keltas per Šventąją, kuriuo keldavosi maldininkai, buvo dar iš vakaro nuskandintas upėje. Pasisamdė žmonės valtį, bet atsiųstas įgaliotinis bandė tą valtį atimti. Tačiau norintys persikelti į Veprių pusę nepabūgo milicininko gąsdinimų, netgi su juo susigrūmė, tasai įkrito į upę ir daugiau ramybės maldininkams nebedrumstė. Visuose keliuose, vedančiuose Veprių link, budėjo milicija, komjaunimo ir komunistų aktyvistai, kurie neleido mašinoms važiuoti, užsirašinėjo jų valstybinius numerius, grasino susidoroti, nubausti, atleisti iš darbo susiruošusius į Sekminių atlaidus. Bet maldos vietas žmonės pasiekdavo miškų takeliais, pievomis, javų laukais.

Vis dėlto 1963-iaisiais rajono valdžios sprendimu Veprių Kalvarijos buvo nugriautos. Ir galingai technikai ne visada iš karto pasisekdavo išgriauti rūpestingai sumūrytas koplytėles... Kalvarijos buvo sulygintos su žeme, bet tikintieji vis tiek čia meldavosi, ateidavo su gėlėmis, vainikais, kryžiais, giedodami ir meldamiesi bučiuodavo griuvėsius, eidavo buvusiais kančios keliais.

Pateiksiu keletą autentiškų pasakojimų apie Kalvarijų griovimo istoriją:

„Kai vertė koplytėles atėję rusai, tai mes, moterys, balsu verkėm. Nėjom žiūrėt, kaip griaua, negalėjom – galėjo širdis trūkt. Mes su Laurinavičiene susikabinom ir verkėm, kad sunaikina Dievo kelius, kad sunaikina tai, ką žmonės už viską labiausiai gerbė, rado paguodą... Kai koplytėlės buvo nugriautos, tai man, kaip vietinei, reikėjo prieš Sekmines pažymėt tas vietas, kur stovėjo koplytėlės. Pastatėm darželio gėlių buketus, tai kolūkio pirmininkas Aidukaitis su Ukmergės partijos sekretorium atėjo ir išmėtė buketus, viską prūdan sumetė. Mes įkišinėjom beržo šakas – išrovė. Vėl reikia žymėt. Tada su moterim vėl nuėjom į darželį, tai žiurstą gėlių galvyčių priskynėm ir, kur buvo koplytėlė, pabarstom galvyčių žiedų. Žmonės supranta, jie klaupias ir meldžias toj vietoj, o pirmininkas jau nerinks tos smulkmės priklaupęs, jų iš toli ir nesimato. Kitais metais jau žinojom, kaip daryt. Tas vietas, kur šventos, suarė, javais užsėjo, mes ir ten dėdavom

ženklą, žmonės nieko nepaisė, klaupėsi ir meldės dar karščiau... Kas bijojo – nėjo, tai taip gailėjosi, kad verkdavo ant Šventosios kranto. Perbrisi, ateisi – turėsi nemalonumų. Dauguma vyresniųjų nieko nepaisė, takus vis iš naujo mynė ir mynė.“ (Genovaitė Jakimavičienė, Slabados k.)

„Aš bažnyčioj zakristijonu dirbau. Po 1963 m. Sekminių jas nugriovė. Kunigas specialiai išvažiavo į Dzūkiją, kad akys nematyty, o mane vieną paliko su jais vajanotis¹⁵. Ką ten vienas privajavosi. Išgriovė ir išvažiavo. Kad būtų susrinke daug žmonių, būtų sukėlę alasą, gal būt ir pabijoję. Bet dauguma šaltai žiūrėjo in šitą reikalą, o nemažai vietinių ir pasirašė, kad jas nugriaut... Ir kai jas išgriovė, tai mėtėsi paveikslai. Aš daugumą paveikslų surinkau. Vienas paveikslas, už ežero, tai jau buvo mašinom suvažinėtas, sutrintas... Prieš tai sąmoningai nenuėmėm tų paveikslų, jei būtum patys pradėję imt, tai sakys: „Jūs patys pradėjęt griaut, jūs pirmi nuėmėt...“ Prie Cedrono buvo graži medinė Jėzaus Kristaus statula, kai griovė koplyčią, tai šitą statulą įmetė upėn. Ji buvo šlapia, permirkus. Aš tą statulą ištraukiau, krūmuose paslėpiau, paskiau naktį nuėjau, paklodėj susivyniojau ir parsinešiau.

Antras griovimas buvo spalio mėnesį po Ražančevos. Iš vietinių niekas nėjo griaut koplytėlių, tik vienas toks atsirado. Jis gyveno apie Krikštėnus. Kiti buvo pasamdyti iš Ukmergės. Pradėjo griaut nuo „Kalėjimo“. Aš tam vietiniui griovėjui sakau: „Eik iš čia. Ar tu neturi kur nagų kišt?“ Jis nieko nesakė, tik staigiai trosą užkabino ant koplytėlės, patraukė traktorium, viskas tik sugarmėjo ir baigta. Kitų jis negriovė, gal jam pasibaisėjo, užbaigė ukmergiškiai. Išgirdo, kad griaua koplyčias, atbėgo Kuliešienė, jos marti ir marčios sesuo. Jos pradėjo bartis ant griovėjų. Po to prisirinkom akmenų ir, kai jie pradėjo stumt koplytėlę su traktorium, mes pradėjom duot su akmenais. Ir pametė griaut. Išlėkė į Veprius ir iškviatė miliciją. Atvažiavo keturios mašinos milicijos. Mes atsitraukėm – keturiose su milicija neprikovosi. Užbaigė griaut. Šventoriuje tik liko senos. Šventoriaus koplytėlių paveikslai išlikę seni, tokie buvo ir anose... Aš tuos nugriautų koplytėlių paveikslus parinkau ir nunešęs paslėpiau šventoriaus koplyčioj „Kristaus kapas“. Atvažiavo įgaliotinis, tuos paveikslus atėmė ir iš bažnyčios koplyčios sunėšė mokyklon. Bet neilgai buvo ir mokykloj. Čia prie pirties buvo žydų bulvių sandėliai, tai čia juos sumetė ir paliko... Paskiau pasidarė kiek laisviau, tai vėl tuos paveikslus leido nunešt į bažnyčią. Atsiuntė mokinių. Buvo 14 ar 15 paveikslų. Aš ėjau pirmas su šventu paveikslu, o paskui mane mokiniai. Tai buvo kaip kokia procesija. Mes išdidžiai pernešėm tuos paveikslus. Po dviejų savaitių atvažiavo iš Ukmergės dideli ponai ir tuos paveikslus konfiskavo. Gerai, kad aš dar spėjau dalį paveikslų užkavot. Tai ir liko užkavota. Jie dar bandė ieškot, bet aš pasakiau, kad kiti sutrinti, kad tik tiek buvo. Kada atstatė koplyčias ir reikėjo paveikslų, tai sudėjo užkavotus paveikslus, kitus atsiėmė iš Ateizmo muziejaus, kitus perpiešė iš senų nuotraukų.

<...> Sugriautų stacijų liekanas kabino ekskavatorių kaušais ir vežė Bernotiškių miškan, kur ant kelio buvo duobės. Ten tuos gruzus ir supylė. Ir Paulėnkos miške duobes stacijų liekanom užlygino. Žmonės kalba, kad dėl Kalvarijų išniekinimo, dėl tų gruzų tose vietose įvyksta daug avarių. Paulėnkos kely avarija po avarijos ir keli žmonės žuvo. Ant tos gatvės ir pakaruoklių labai daug. Gal tai susiję su sunaikintom Kalvarijom? Tas griovėjas, kuris nuo Krikštėnų, užsimušė su motociklu. Motinai tik pasakė, kad

¹⁵ Vajavotis – kovoti.

Zeniukas žuvo, ir jo motina iš karto mirė. Juos atvežė į Veprių bažnyčią laidot. Žmonės šnabzdėjos, kad jis griovė koplyčias. Tada kunigas Ramanauskas pasakė, kad aš jo nepriimsiu bažnyčion. Motinos karstą įnešė į bažnyčią, o jį paliko ant mašinos...

Atsimenu, po nugriovimo buvo labai nyku, kaip kas nutrūko... Buvo ruduo. Vakaras gražus, nė mažiausio vėjelio, tai aš pasiėmiau maišelį, prisidėjau žvakių ir išėjau. Buvo jaunas, greitas. Pristačiau žvakių visose vietose, kur buvo stacijos, ir sudegiau. Buvo ramu, niekas negesino žvakių. Jos taip gražiai švietė. Ant rytojaus saugumas pristatė. Atsinešė tų sudegusių žvakių ir liepia parodyt, kokios žvakės pas mane. Parodžiau. Tokios pačios žvakės – kaltas. Aš išsivyniojau. Sakau, pas mane visi parapijonys perka žvakes... Dažnai mane išsikviesdavo į apylinkę ir „šukuodavo“, nes stacijų vietos būdavo vis pažymėtos, o žmonės vis plaukė ir plaukė. Per Šventąją keldavo žmones keltas, tai pirmininkas prieš Sekmines nuimdavo keltą. Žmonės brisdavo per upę. Iš šitos pusės jų laukdavo milicija. Atbrenda žmonės, tai milicija už kupros ir meta atgal į Šventąją. Susikibę kelios bobos įtraukė vieną milicininką upėn ir išmurdė gerai. Jo ir kepurė nuplaukė... Ir daugiau buvo tokių muštynių.

Kai laikai pasikeitė, tai žmonės patys labai noriai ėmėsi atstatinėti Kalvarijas. Bendruomenė pirmiausia privežė akmenų pamatams, kolūkio pirmininkas Jankeliūnas davė kitų statybinių medžiagų. Per mūs bažnyčią, per kitas parapijas paskelbė, kad atstatomos koplytėlės, tai ir kitų parapijų žmonės prisidėjo prie atstatymo, aukojo pinigus. Samdė statybinkus ir jie greitai sumūrino... Kai tik atstatė, tai daug susirinko žmonių, o dabar vis mažėja. Net sovietiniais metais suvažiuodavo per Sekmines iki dvylikos tūkstančių, o dabar 3–4 tūkstančiai.“ (Algis Surdokas, gim. 1936 m.)

Dar tiktai virstant sovietinei imperijai, 1989–1990 metais, tikinčiųjų aukomis, Veprių parapijos klebono Vaclovo Ramanausko ir kitų vepriškių šviesuolių pastangomis Kalvarijos vėl atgimė.

1989 m. spalio 7 d. pamaldos vyko ypač iškilmingai, buvo švęsti Marijos Rožančinės atlydai. Jau buvo atstatyta septyniolika koplytelių. Senoji pirmoji Kalvarijų kelio koplyčia buvo ažuolyne, medinė ir daug didesnė. Atstatytoji mūrinė stovi prie kapinių. Didesnė negu buvo atstatyta Septintoji „Paskutinės vakarienės“ koplytėlė. Kitos koplytėlės vienodo dydžio, šviesiai gelsvų plytų mūras, dekoruotas rausvomis plytelėmis, lauko akmenėliais.

Kalvarijų atidarymo šventei talkininkavo Dėltuvos, Gelvonų, Bagaslaviškio, Pabaisko, Panoterių klebonai. Dalyvavo buvęs Veprių klebonas J. Kazlauskas. Pamaldas pradėjo Veprių klebonas Vaclovas Ramanauskas 9 val. ryto. Po jų klebonas, svečiai kunigai, maldininkų procesija po daugelio metų iškilmingai išėjo į Kalvarijas. Prie kiekvienos koplytėlės buvo meldžiamasi, kiekviena iš jų pašventinama, skaitomas mąstymėlis, primenantis, kokį Kristaus kančios momentą ši stotis vaizduoja.

Grįžus iš Kalvarijų, šventoriuje buvo pašventintas gražus koplytstulpis, padirbtas vepriškio Viktoro Žentelio, skirtas koplytelių atstatytojų atminimui. Klebonas dėkojo tuomet buvusiai Veprių apylinkės tarybos Vykdomojo komiteto pirmininkei, vėliau seniūnei, Janinai Akstinavičienei, tuometiniam kolūkio pirmininkui Steponui Jankeliūnui, inžinieriui Stasiui Kvikliui, statytojams.

* * *

2003 m. birželio 7 d., Sekminių išvakarėse, teko ir man dalyvauti Veprių Kalvarijų procesijoje. Į miestelį atvažiavau ankstyvą rytą. Virš ežero tvyrojo tirstas rūkas, aikštelėje tylūs kermošininkai ruošė palapines prekybai, prie šventoriaus tvoros glaudėsi keletas automobilių. Į bažnyčią pamaldoms žmonės rinkosi van-gokai. Atrodė, teks šiek tiek nusivilti, nes važiuodama tikėjau didelio šurmulio. Vis dėlto bažnyčia pilnėja. Baigiantis mišioms, pradėta ruošti Kryžiaus procesijai. Vedliai ir giesmininkai renkasi prie bažnyčios durų. Priekyje stoja trys pojau-niai vyrai, apsirengę baltomis kamžomis. Vidurinis laiko didelį medinį kryžių, šoniniai po vėliavą – raudoni kryžiai baltame fone. Šventoriuje lūkuriavo trys keturi šimtai žmonių.

Su giesmėmis leidžiamės stačia kalva link pirmosios stoties – „Paskutinė vakarienė“. Prisijungia dar žmonių. Jaunas kunigas skaito pirmąjį Kryžiaus kelio skaitinį. Žmonės, esantys arčiau koplyčios, suklaupia, pamaldžiai nuleidžia galvas. Pradedu stebėti procesijos dalyvius. Tai daugiausia vidutinio amžiaus žmonės. Yra ir jaunimo. Du trečdaliai procesijos – moterys. Suskaičiuoju 12 vaikų, pora iš jų – kūdikiai, supami vežimėliuose. Išsiskiria grupelė paauglių (jaučiu, kad iš globos namų), vedamų rimtos auklėtojos. Jie nuoširdžiai žegnojasi, priklaupę kur tankesnė žolė, ir jų nevaikiškas susikaupimas rodo, kad jiems gerai išaiškinta Kal-varijų didžioji prasmė, nes jų maldelė tokia nuoširdi... Pora moterų basos. Kelios nuo galvos iki kojų apsirengusios juodai, trys vienuolės su mediniais kryželiais ant krūtinės. Kelios moterys rankoje laiko bijūnų puokštes. Išsiskiria „išižadėjusios“ moteriškės. Matosi, kad jos atėjusios iš toli, galbūt dėl didelių asmeninių nelai-mių. Jos karščiau meldžiasi, rankomis liečia koplyčios akmenis, karštai bučiuoja koplytėlės paveikslą, ilgiau už kitas mušasi į krūtinę...

Ypač išsiskiria viena moteriškė. Jai galėtų būti 70 metų, balta perkelinė skarelė, tamsi smulkiomis gėlytėmis suknia. Rankoje laiko seną krepšeli, apsuktą linine virvute. Prasti, bet patogūs sandalai gerokai apdulkėję – ji atėjo pėsčiomis ir iš toli. Moteris nesiveržė į procesijos priekį, bet parklupusi nuošaliau šnabžda ne tiek malda, kiek maldavimą...

Pasibaigus I stoties apeigai, ji paskutinė karštai pabučiavo koplytėlės atbrailą. Matėsi, kad ji viena – su niekuo nepersimetė nė žodeliu, nė žvilgsniu, visą laiką laikėsi nuošaliai. Atsargiai užkalbinau. Pasirodo, ji davusi įžadus lankyti Veprių Kalvarijas kiek tik leis sveikata. Vienas jos sūnus sunkiai serga, kitas pradėjo labai gerti, jį paliko žmona... Man nesmagu ją trukdyti, bet pažadu sau neišleisti jos iš akių ir procesijos pabaigoje su ja dar pasikalbėti.

Į II stotį „Atsisveikinimas su apaštalais“ veda labai gražus kelias. Abipus jo šimtamečiai ažuolai, tankios eglės. Kelią kerta mažutis upelis. Gelsvų plytų mūro koplytėlė pastatyta už Taujėnų parapijos tikinčiųjų aukas. Netoliese, palipus miško keliuku, tokia pati koplytėlė „Alyvų darželyje“. Tai Petro ir Onos Gaciūnų iš Utenės auka. Vietoje paveikslo – medinis kryžius. Šalia pasodinta alyvų, darželio gėlių. Pramintas siauras takelis. Matyt, koplytėlė lankoma ir pavienių žmonių.

Koplyčių paveikslus maldininkai bučiuoja apeigos pradžioje, kiti – po apeigos. Kai kas koplyčios frontoną tiesiog paliečia ranka. Vieni veržiasi prie šventojo

paveiklo, klaupiasi nežiūrėdami, kas po kojomis, kiti eina Kryžiaus kelius vien iš inercijos – jie stoviniuoja, dairosi, ieško pažįstamų...

Nuo IV Kryžiaus kelio stoties procesija traukia tankiu šilu. Po kojomis gelsvas smėlis, bet artėjant prie Cedrono upelio reikia leistis nuokalne, apgaubta senais lapuočių medžiais, nepereinamais krūmais. Labai niūri vieta. „Siaubo“ tunelis baigiasi, atsiveria gražus Riešės (Cedrono) slėnis. Maldininkai paspartina žingsnį. Didesnė dalis procesijos dalyvių brenda į sraunų, dar šaltą vandenį. Prausiasi kojas, rankas, veidą. Pagyvenęs vyras, dvi moterys prisipila buteliukus vandens. Kai kas atsigeria čia pat, iš saujos. Kai kas grįžta prie V stoties – „Prie Cedrono upelio“. Nedidelė dalis maldininkų, perbridę upelį, patraukia toliau. Mano stebima maldininkė (su virvele perrištu krepšeliu) vandeny nusimazgojo kojas, prisipylė į nedidelį stiklainiuką vandens, o į krepšelį išimetė porą Cedrono dugno akmenėlių. Nesimato nė vieno elgetos.

V koplytėlėje stovi medinė dažyta Jėzaus Kristaus surištomis rankomis statula. Prie šios stoties veržiasi daugiau žmonių. Nors statula saugumo sumetimais aptverta grotelėmis, visi tiesia rankas prisiliesti prie medinio Jėzaus drabuželio. Nuo šios vietos iki VI stoties „Įvedamieji vartai“ maldininkai eidavo kėliais. Iš maniškės procesijos jau niekas to nedaro. Šalia manęsėjusi moteris papasakojo, kad sovietiniais metais čia buvo pripilta žvyro, kad niekas nedrįstų priklaupiti. Nepadėjo. Tada atvežė skaldos. Vis tiek kai kurios moterys į kalną lipo kėliais. Sako, viena atsidūrusi lignoninėje... Nuo čia prasideda didžioji Kristaus kančia.

„Įvedamieji vartai“ mediniai, nudažyti šviesiai gelsva spalva. Viršuje vartų stogelio geležinis kryželis-saulutė. Ir šių dienų maldininkai veržiasi eiti pro pačius vartus. Beveik kiekvienas einantis rankomis paliečia vartų stulpus, vyresnieji eidami bučiuoja šventą medį, šnabžda maldas, prašymus.

Kelias tęsiasi. Koplytėlės išsimėčiusios palaukėmis, pamiškėmis. Gėlėtoje miško aikštelėje triguba koplytėlė, vadinama „Kalėjimu“. Ant vieno jos šono prikaltas medinis kuklus kryželis. Labai panašu į auką. Šalia paveiklo padėta geltonų lauko šlamučių puokštelė. Ji jau padžiūvusi – kažkas čia meldėsi dar prieš procesiją.

Niūras raisto pakraščiu einame pro dar keletą vartų. Ant gražaus ežero kranto boluoja dar viena – jau XXIV stacija – „Susitikimas su motina“. Čia pamerkta rausvų bijūnų, padėta pora beržo šakelių. Vienuolės ir keletas moterų parpuola ant kelių, dar neprasidėjus skaitiniui. Apeina koplytėlę kėliais. Matau, kad daugiau negu prie kitų koplytėlių čia skiriama individualių maldų, daugiau norinčių bučiuoti koplytėlės paveikslą su Švč. Marijos ir kenčiančio Jėzaus atvaizdu.

„Mano moteriškė“, jau pajudėjus procesijai, dar ilgai klūpo nuleidusi galvą. Kai ji atsikelia, man atrodo, kad jos akys ašarotos.

Nuo XXVI stoties – „Veronika nušluosto Jėzui veidą“ – artėjame prie miestelio, todėl beveik prie kiekvienos koplytėlės auga darželio gėlės, dekoratyviniai krūmai, prie šventųjų paveikslų pamerkta pinavijų. Miestelio žmonės, gyvenantys šalia koplyčių, išnešę kibirus vandens, stiklines ištroškusiems maldininkams atsigaivinti.

Paskutinės septynios Kryžiaus kelio stotys – senosios – stovi bažnyčios šventoriuje. „Kristaus kapo“ koplyčia pilna karštai besimeldžiančių žmonių. Me-

taliniai pinigėliai metami į aukų dėžutę, nemažai jų tiesiog užkišti už „Kapo olos“, padėti prie Kristaus kojų ar tiesiog šalia. Vyresnieji maldininkai stengiasi paliesti mirusiojo Jėzaus skulptūros kojas, rankas ar nors prisiglausti prie vaizduojamos kapo olos.

Procesija eina į pabaigą. Praėjusi XXXV stoties, degtų aptrupėjusių plytų koplytėlę – „Šventojo kryžiaus atradimas“ – ieškau „savosios“ moteriškės, balta perkeline skarele. Ji stovi prie šventoriaus vartelių, atsisukusi į bažnyčią – paskutinė malda. Kol aš prasibroviau pro žmones, moteriškė dingo iš akių. Nesužinojau nei pavardės, nei iš kur atėjo. Tikiuosi, sutiksiu ją kitais metais toje pačioje procesijoje.

Kristaus kančios atspindžiai vepriškių liaudiškame pamaldume

Kęstutis Genys

Vepriai išsiskiria iš kitų Ukmergės apskrities vietovių ne vien istorine raida, bet ir sakraline kultūra. Nuo XIX amžiaus per Sekmines čia einamas Kristaus kančios kelias – Kalvarijos ir Sopulingosios Dievo Motinos Marijos takeliai. Jų pobūdis ir veiksnumas lemia šio krašto garsinimą.

Veprių Kalvarijos ir jų apeigos atsirado XIX a., tiksliau – 1846 m. Tais metais per Sekmines Vepriuose buvo pirmą kartą apeiti kryžiaus keliai. Tai buvo alternatyva tikintiesiems, kurie negali nuvykti ir aplankyti Jeruzalėje esančio autentiško Kristaus kančios kelio. Veprių Kalvarijos pagal išsidėstymą, tiek ant kalvų, tiek slėniuose, šalia Cedrono upelio primena Jeruzalės Kančios kelio reljefą.

Kalvarijos, arba, kitaip tariant, Kristaus kančios kelias, yra tik pavadinimas, iliustruojantis Kristaus kančią. Būtent Kristus yra tas, kuris pirmasis praėjo šiuo keliu ir paliko pėdsakus Evangelijose. Vėliau šių žingsnių atminimui buvo įsteigtos Kalvarijos, kad būtų galima prisiliesti prie Kristaus ne vien tik raštuose, bet ir pajauti Jį tikrovėje.

Jeruzalės Kalvarijų praktika vyko jau pirmųjų krikščionių amžiais. Tokią pamaldumo praktiką vykdė ne vien pirmieji krikščionys, bet ir pilgrimai iš kitų šalių. Pastarieji itin pradėjo plūsti į Jeruzalę, kai imperatorius Konstantinas leido čia įsteigti Šv. Kapo ir Prisikėlimo bažnyčias. Taip jis tarsi patvirtino Kristaus kančios kultą. Tačiau krikščionys ne visada galėjo lankyti šventąsias vietas, nes buvo laiko tarpas, kai Palestiną buvo užėmę musulmonai. Tad vėlesniaisiais amžiais po visą pasaulį šią pamaldumo praktiką išplatino pranciškonai, kurie įsisteigė Jeruzalėje savo vienuolyną su sąlyga, kad saugos Šv. Žemės vietą. 1342 m. jie pastebėjo, kad reikėtų atkreipti dėmesį į didesnę Kristaus kančios ir kryžiaus garbinimą. Tad nuspręsta šią pamaldumo praktiką aktyviai propaguoti savo vienuolynuose. Būtent šių vienuolių pamaldumo praktika bei tikinčiųjų poreikiai lėmė, jog tai vienoje, tai kitoje pasaulio šalyje ėmė rasti Kalvarijos ir jų garbinimo apeigos. Tai yra viena iš priežasčių, nulėmusių Kalvarijų atsiradimą ir Žemaitijoje, ir Vilniuje. O tai jau leido plisti šiai pamaldumo praktikai ir kituose Lietuvos regionuose, kaip antai Týtuvėnuose, Mósėdyje, Bėržore ir Vėpriuose.

Veprių Kalvarijos atsirado pamaldžių tikinčiųjų dėka. Jos buvo skirtos didesnio žmonių pamaldumo ugdymui, kartu ir kaip alternatyva negalintiems aplankyti Kryžiaus kelio ne tik Jeruzalėje, bet ir Vilniuje, kuris priklausė lenkams. Šie lietuviams neleisdavo lankyti Kristaus kančios kelių ir laisvai pasimelsti prie stebuklingojo Aušros Vartų paveikslu. Todėl Veprių Kalvarijos Rytų Lietuvos gyventojams turėjo atstoti Vilniaus Kalvarijas.

Iš pradžių Kalvarijų koplytėlės buvo paprastos – sukalti iš lentų stulpai. Medinės koplytėlės, retkarčiais pataisomos, išstovėjo apie 20 metų. Ir tik klebonaujant Stanislovui Janulevičiui pradėtos statyti mūrinės. Pirmąsias dvi – „Šv. Veronikos“ ir „Pas verkiančias moteris“ – užsakė Koliūnas iš Siesikų, o darbams atlikti pasamdė vokiečių Rignarą, kuris, be šių, pastatė dar dvi: „Prie alyvų kalno“ ir „Alyvų

kalne“. Tris paskutines: „Prie grabo“, „Prie Kedrono“, „Šv. Elenos“ stoties Juozas Vaitkevičius, visas kitas – Leonardas ir Mykolas Požerskiai. Plytas kopolytėlėms davęs Ksaveras Podbereckas, o jų statyba rūpinosi St. Janulevičius, už kiekvienos pastatymą mokėjęs 12 rublių. Taip pat stambesni ūkininkai pasistatydavo vieni patys savo intencija stacijas.

Taip tikinčiųjų ir vietos kunigų rūpesčiu įsteigtos Kalvarijos išaugo į 35 kopolytėles, žyminčias Kristaus kančios kelią.

Įsteigus ir sutvarkius Kalvarijas jos tapo traukos šaltiniu Rytų Lietuvos tikintiesiems. Pačių vepriškių ir aplinkinių kaimų, miestelių gyventojų bei kunigų rūpinimasis Kalvarijų kopolytelių statybomis liudija jų aktualumą tikinčiųjų pamaldumui.

Taip pat jos buvo ir kaip protesto ženklas tuo metu Lietuvoje vykdomai rusifikacijai. Taip leidžia spręsti tai, kad Vilniaus vyskupijos administracija, Veprių klebonas ir žemaičių vyskupas Motiejus Valančius išlaikė parapiją nepadalintą dviem miesteliams. Jų manymu, tai turėjo padėti atsilaikyti prieš rusifikaciją kaimuose.

Žmonės laikėsi tradicijos Veprių Kalvarijas apeiti per Sekmines. Nuo įsteigimo kiekvienais metais lankytojų vis daugėjo. To meto duomenimis, buvo spėjama, kad prieš Sekmines, šeštadienį ir pirmąją Sekminių dieną, į Veprius suplaukdavo tūkstančiai maldininkų. Paprastai per dvi dienas Veprių Kalvariją apeidavo vidutiniškai nuo 20 000 žmonių, o jei oras pasitaikydavo geras, tai tas skaičius siekdavo net iki 30 000. Šiuos apskaičiavimus atlikdavo kunigai, remdamiesi Kalvarijų metu suaukotais pinigais.

Jei pažvelgsime į Kalvarijų apvaikščiojimo apeigas tiek Jeruzalėje, tiek Vepriuose, tai jos nepakito nuo jų susiformavimo laikų. Jeruzalėje esančio Kristaus kančios kelio iškilmingos apvaikščiojimo apeigos rengiamos Didįjį penktadienį, o Vepriuose – Sekminių atlidai. Maldų tekstai, giesmės mažai tepakito, nes buvo griežtai saugoma ir perduodama žodinė tradicija.

Tad nereikėtų stebėtis, kad Jeruzalės Kalvarijos pritraukia daugiau maldininkų. Juk tai autentiškiausias prisilietimas prie Jėzaus Kristaus kančios, kurios kultas išplito po visą pasaulį, neaplenkdamas ir Lietuvos, ir pasiekė mūsų laikus. Veprių Kalvarijos, nors ir buvo sunaikintos, išliko iki mūsų laikų. Jas atstatė žmonės, išsaugoję jas savo širdyje ir prisiminimuose.

Kaip jau minėjau, Jeruzalėje esantis Kristaus kančios kelias liko mažiausiai pakitęs, nes išvengė karų audrų, jo nepalietė skirtingų laikotarpių dulkės. Todėl kančią ženklinančių vietų atstatinėti nereikėjo. Labiausiai tai palietė Veprių Kalvarijas.

Per sovietinę okupaciją nukentėjusios Kalvarijos Ukmergės rajono ir Veprių apylinkės valdžios, dvasininkų ir tikinčiųjų rūpesčiu buvo baigtos atstatyti iki 1988 metų rugsėjo 23 dienos. Tikinčiųjų ir visų geros valios žmonių lėšomis buvo atstatyta 17 kopolytelių ir 8 vartai. Nemažai prisidėjo ir to meto Veprių apylinkės tarybos pirmininkė J. Akstinavičienė. Pasitarimai Kalvarijų atstatymo klausimais vykdavo jos kabinete. Šios idėjos autorius kunigas Vaclovas Ramanauskas ir kiti aktyvesni parapijiečiai: Juozas Tamošiūnas, Jonas Mikučionis, Stasys Mikučionis, Stepas Jankeliūnas aktyviai sprendė lėšų atstatymo darbams klausimą. Tuometinis kolūkio pirmininkas pažadėjo pasirūpinti techniniais dalykais. Plytas pirko patys miestelėnai ir kitų apylinkių bei miestų gyventojai, kuriems Kalvarijos buvo

brangus atminimas. Štai kodėl dažnos koplyčios apačioje yra lentelės su aukotojų vardais. Vartams atstatyti medžiagą parūpino Feliksas Mikučionis. Dvejus vartus statė Viktoras ir Kęstutis Ženteliai, o kitus – F. Mikučionis su padėjėju Vytautu Noviu. Vieniems vartams užgriovus medžiui ir sudužus, juos atstatė Gvidas Stai-gvila. Metalinius vartus pastatė Jonas Žentelis.

Dauguma šių atstatinėtojų buvo garbaus amžiaus sulaukę tikintieji, kurie Veprių Kalvarijas buvo išsaugoję savo širdyse. Ši idėja jiems gimė ne vien tik iš sentimentalių prisiminimų, atkeliavusių iš jaunystės laikų. Jų tikslas buvo išsaugoti ne tik kultūrinio paveldu tapusias Kalvarijas, bet ir jų pamaldumo praktiką, kad auganti naujoji karta atrastų stiprybę, viltį ir gyvenimo prasmę žvelgdami į Kristaus pramintą kančios kelią.

Tačiau Veprių Kalvarijų dalyvių skaičius gerokai sumažėjęs. Tai lėmė ne vien tik sovietinės okupacijos įtaka jaunimui, bet ir šių dienų problemos: silpna kaimo žmonių kultūrinė ir ekonominė bazė, verčianti trauktis iš tėviškės, taip pat didžiausias tikėjimo priešas – sekuliarusis pasaulis.

Taip man leidžia spręsti matytas vaizdas 2005 metų Sekminių atlaidų metu. Sovietiniais metais užaugęs jaunimas mažai težino apie Kristaus kančią, o ką jau kalbėti apie jos supratimą. Šių dienų jaunimas, kaip ir jų tėvai, į Sekminių atlaidus atvyksta ne iš didelio pamaldumo, bet kaip į šventę, į kurią iš miesto atvažiuoja „saldainiukų pardavėjai“, „atrakcionai“. Toje „kermošiaus“ nuotaikoje jie retai susimąsto, kur link pasuka žmonių grupelės, išėjusios iš bažnyčios su kryžiumi priešaky. Tų grupelių dalyviai dažniausiai jau paliesti metų naštos. Tačiau nors ir senyvo amžiaus, jų veiduose neblėsta optimizmas. Šiuo ėjimu jie liudija, jog Kalvarijos yra reikalingos. Taip pat ir vienas kitas jaunas veidas įkvepia vilties, jog ši pamaldumo tradicija galbūt neliks užmarštyje.

Šiandienos žmogui, besiblaškančiam sekuliariame pasaulyje ieškant gyvenimo prasmės, patiriant gyvenimo sunkumus yra labai svarbu atrasti ramstį, kuris neleistų palūžti. O tai gali padėti tik išgyventas susitikimas su Kristumi. Būtent prisilietimas prie Jo kančios pakelia nešamą gyvenimo kryželį, sustiprina tikėjimą, suteikia viltį ir sielos ramybę. Tai yra ta vieta, kur susitikus Jėzaus Asmenį kančioje iš naujo atgimstama tikėjime, viltyje ir meilėje.

Kaip jau minėta, Veprių kryžiaus kelio stotys yra simbolinio Kristaus kelio, kurį nuėjo nešdamas kryžių Jėzus, atminimas. Tačiau tai ne tik teminis stočių suskirstymas, paremtas Biblija, tų vietų lankymas, bet Kristaus kančios atspindys ir liaudiškame pamaldume – maldose ir giesmėse, kuriomis sujungtos stočių lankymo apeigos. Tai leidžia piligrimams patirti daugiau religinių išgyvenimų, tvirčiau susivienyti su Kristaus kančia.

Žvelgiant į Veprių Kalvarijas ir jų apvaikščiojimo apeiginius papročius, pastebimas glaudus ryšys tarp Jėzaus kančios ir žmogaus noro suprasti kančios prasmę, ją pajauti, išgyventi ir tuo remiantis keisti savo gyvenimą, įsileisti Kristų į jį, susivienijant su Juo.

Veprių Kalvarijos yra Vilniuje esančių Kalvarijų kopija, nes viena iš jų įsteigimo priežasčių ir buvo Vilniaus Kalvarijų pamaldumo praktikos pavyzdys.

Vepriuose esančių Kalvarijų stočių skaičius yra toks pat, kaip ir Vilniuje esančių – 35. Nors apeiginė muzika bei apvaikščiojimo forma ir plėtojosi skirtingose

vietovėse, tačiau išlaikė panašumus su Vilniaus Kalvarijų apeiginiais papročiais. Tačiau atsirado ir savitumų, kuriais Veprių Kalvarijos išsiskiria iš kitų Lietuvoje esančių Kalvarijų.

Vienas iš savitumų yra tas, jog Kalvarijos apvaikštomos per Sekmines. Tai liudija, jog žmonės Šventosios Dvasios šventėje nori Jos malonės dėka prisiliesti prie neseniai patirto ir išgyvento Velykinio slėpinio, paliudyti vienybę su Juo per Šventąją Dvasią.

Kaip kitą Veprių Kalvarijų ypatumą reikėtų paminėti ypatingą pamaldumą Švč. Mergelei Marijai, jos garbinimą įpinant į Kalvarijų apvaikščiojimo apeigas. Tai Marijos takeliai, Švč. Mergelės Marijos Rožinio Karalienės paveikslas garbinimas. Tai liudija žmogaus troškimą susivienyti su Motina Marija, sekant jos pavyzdžiu ir einant paskui Sūnų kančios kelyje. Bet tai ne vien vienybės ženklas. Tai greičiau savo gyvenimo rūpesčių paaukojimas ir paguodos ieškojimas, meldžiant Motinos užtarimo ir malonių, stiprybės šaltinis ištikus gyvenimo negandoms.

Be šių savitumų, yra dar ir kitų, kurie atsispindi žmonių giesmėse, apvaikščiojimo apeigose, liturginiuose veiksmuose ir gestuose, maldos žodžiuose. Tai irgi atskleidžia Veprių Kalvarijų unikalumą ne tik Aukštaitijos regiono liaudiško pamaldumo kontekste, bet ir visos Lietuvos mastu žvelgiant į liaudies pamaldumo praktiką.

Taigi Veprių Kalvarijos einamos per Sekmines, Šventosios Dvasios atsiuntimo šventėje. Ši šventė švenčiama gegužės mėnesio pabaigoje arba birželio pradžioje, praėjus septynioms savaitėms po Velykų. Taip paminimas Jėzaus Kristaus žadėtotos Šventosios Dvasios atsiuntimas.

Veprių Kalvarijų apvaikščiojimas vyksta per visą atlaidų tridienį. Penktadienį einamas kryžiaus kelias tiek bažnyčios viduje esantis, tiek pačios Kalvarijos. Šeštadienį apvaikštomos Marijos takeliai. O sekmadienį, po šv. Mišių, rengiama didžioji procesija aplankyti Kalvarijų kryžiaus kelio stočių.

Prieš pradėdant apvaikščiojimą pagarbinamas Švenčiausiasis Sakramentas. Taip yra todėl, kad tikintieji prieš tai dalyvauja Eucharistijos šventime. Po to, Eucharistijos pabaigoje, vyksta Švenčiausiojo Sakramento pagarbinimas. Tad tikintieji tik po Eucharistijos šventimo ir tik po Švenčiausiojo Sakramento pagarbinimo išsirikiuoja procesijai į Kalvarijas.

Procesija pradėdama vadovui išėjus ir atsistojus prieš altorių ar bažnyčios duris, kur persižegnojus kalbama aklamacija, užgiedama „Garbiname Tave“, perskaitomas skaitinys, malda, kartu su tikinčiais sukalbamos „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Garbė Dievui Tėvui“ maldos. Po to užgiedama giesmė „Atmink, krikščioni“ ir procesijoje einantys žmonės su degančiomis žvakėmis rankose pasuka prie pirmosios stoties.

Priėjus pirmąją stotį, skirtą Paskutinei vakarienei atminti, maldų ir giesmių seka išlieka tokia pati, kaip ir prieš pradėdant apvaikščiojimą, taip pat ir toliau einant į kitas stotis: aklamacija, skaitinys, malda, „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Garbė Dievui Tėvui“ ir giedama aklamacija „Pasigailėk mūsų“. Prieš abi aklamacijas, giedamas visose stotelėse, vadovas priklaupia.

Nuo pirmosios stoties einant prie antrosios, užgiedama giesmė „Alyvų daržely“. Iš pagarbos mirusiesiems einant pro kapines sugiedama tris kartus „Amžinąjį atilį duok mirusiesiems, Viešpatie“. Po to vėl tęsiami giesmės posmai.

Antroji stotis yra „Prie alyvų kalno“. Čia viskas išlieka tas pats, išskyrus giesmę. Pabaigoje maldininkai užgieda „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“.

Pasimeldus prie antrosios stoties, keliaujama prie trečiosios – „Alyvų darže“. Po šios stoties einant link ketvirtosios – „Jėzaus sugavimo vietoje“, giedami tolesni giesmės „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“ posmai. O jau nuo penktosios stoties keliaujant pradeda giedoti „Visų Šventųjų“ litanija.

Penktoji stotis yra „Prie Cedrono upelio“. Čia matome vieną iš papročių – prausimasi upelyje. Tikintieji ne tik brenka per upelį, bet čia pat apsiprausia, semiasi vandens į atsineštus indus ir nešasi į namus. Taip jie elgiasi, nes tiki, jog vanduo Sekminių atleidų metu turi gydomųjų galių.

Nuo upelio kelias veda į Ubagų kalną, kur yra šeštoji stotis – „Prie įvedamųjų vartų“. Keliaujant link šios stoties maldininkai gieda giesmę „Jėzų Judas išdaviks“.

Praėjus šiuos vartus keliaujama prie septintosios stoties – „Prie pirmųjų Siono vartų“, giedant giesmę „Marija Magdalena“. Ir einant pro pirmuosius, ir pro antruosius vartus pastebimas paprotys eiti pro vartus, o ne juos apeiti. Taip pat šią apeigą dažnai lydi vartų pabučiavimas. Ėjimas pro vartus – tai Biblijos siužeto pakartojimas, kai Jėzus buvo vedamas link Jeruzalės.

Aštuntoji stotis yra „Pas Aną“. Einant link jos giedami neišgiedoti „Marijos Magdalenos“ giesmės posmai.

Nuo aštuntosios einant link devintosios „Pas Kajafą“, giedama giesmė „Sveika, Marija, Motina mieliausia“.

Maldininkai prie „Kryžiaus atradimo“ stoties kopyltėlės Veprių bažnyčios šventoriuje. Procesijos vadovas Juozas Tamošiūnas iš Pakalnės k. (stovi prie kopyltėlės atsisukęs veidu į žmones). Apie 1970 m.

*Maldininkai eina Kryžiaus keliu ir meldžiasi
prie atstatytų koplytėlių. 1989 m. VM-2936*

*Maldininkai prie „Geležinių vartų“.
Maldas skaito Feliksas Mikučionis iš Sližių k.
R. P. Šaulio nuotr. 1998 05 30*

Prie devintosios stoties viena greta kitos yra dar dvi stotys: dešimtoji „Kalėjime“ ir vienuoliktoji – „Antrą kartą pas Kajafą“. Čia tradiciškai pasimeldus, einant iš jų pakeliui link dvyliktosios stoties „Antruose Siono vartuose“, giedama po vieną kartą giesmė „Kurs už mus kaltus kentėjai“. Ir toliau giedami giesmės „Jėzau Kristau maloniausias“ posmai.

Nuo dvyliktosios einant iki tryliktosios stoties „Pirmą kartą pas Pilotą“ giedama giesmė „Dievas mūsų prieglauda“.

Iš tryliktosios stoties prieinama keturioliktoji – „Pirmą kartą prie geležinių vartų“. Čia matomas paprotys, toks pat kaip ir einant pro ankstesnius vartus – ėjimas per vidurį ir vartų bučiavimas. O giedama čia giesmė „Saldžiausias Jėzau“.

Toliau keliaujama link penkioliktosios stoties „Pas Erodą“ giedant „Šeštoj valandoj“.

Po to vėl grįžtama link geležinių vartų, kurių antroje pusėje yra šešioliktoji stotis „Antrą kartą prie geležinių vartų“. Visi papročiai, kaip ir giesmė, išlieka tie patys.

Nuo geležinių vartų maldininkai eina link septynioliktosios stoties – „Prie pirmųjų seno miesto vartų“ giedant „Kurs už mus kaltus kentėjai“. Pasimeldus čia, toliau einama link aštuonioliktosios stoties „Prie antrųjų naujo miesto vartų“, kur pradedama giedoti giesmė „Šventas Dieve“. Ši giesmė giedama iki devynioliktosios stoties „Prie trečiųjų naujo miesto vartų“ ir užbaigiama ties dvidešimtąja stotimi „Prie ketvirtųjų seno miesto vartų“. Kaip jau minėjau, apeiginis paprotys eiti pro vartų vidurį išlieka, kaip ir einant pro visus kitus Kalvarijų vartus.

Veprių Kalvarijų maldininkai gieda (iš kairės):

2-as Palaima, 3-ias Zigmąs Butkevičius, 4-a Elena Pečiulienė, 5-as Julius Šarka. R. P. Šaulio nuotr. 2006 06 03. VM – 7450

Po to keliaujant link dvidešimt pirmosios stoties „Antrą kartą pas Pilotą“, giedama „O žmogaus siela“. Pasimeldę maldininkai ties dvidešimt pirmąja, tą pačią giesmę gieda eidami link dvidešimt antrosios stoties „Jėzus ima savo kryžių“ ir link dvidešimt trečiosios stoties „Pirmas puolimas po kryžiumi“. O jau einant iš dvidešimt trečiosios link dvidešimt ketvirtosios – „Jėzus sutinka savo Švenčiausią Motiną“, pradedama giedoti giesmė „Stovi Motina“, kuri giedama ir einant link dvidešimt penktosios stoties – „Simonas padeda nešti kryžių“.

Pasimeldus ir nuo čia keliaujant į dvidešimt šeštąją, kuri vadinasi „Veronika nušluosto Jėzui veidą“, giedama giesmė „Didi Globėja“.

Link dvidešimt septintosios stoties einant giedama giesmė „Krikščionio siela kiekvieno“.

Po dvidešimt septintosios stoties einama link dvidešimt aštuntosios – „Jėzus guodžia Jeruzalės moteris“ ir užgiedama giesmė „Marijos vardas“.

Nuo dvidešimt aštuntosios einama link dvidešimt devintosios – „Trečiasis puolimas po kryžiumi“ ir čia giedama giesmė „Šviesa pasaulio viso“.

Pasimeldę maldininkai, keliaudami link trisdešimtosios stoties „Jėzų išvelka iš jo rūbų“ ir link trisdešimt pirmosios „Jėzų prikala ant kryžiaus“, taip pat link trisdešimt antrosios stoties „Ant Kalvarijos kalno“, gieda giesmę „Jėzau dėl manęs sužeistas“. Reikėtų pažymėti, jog pastarosios stotys yra fasadinėje bažnyčios dalyje: trisdešimtoji – kairėje, trisdešimt pirmoji – dešinėje, o trisdešimt antroji – viduryje.

Einant iš trisdešimt antrosios stoties, keliaujama link trisdešimt trečiosios stoties „Nuėmimas nuo kryžiaus“ ir po to einant link trisdešimt ketvirtosios stoties – koplyčios „Prie Jėzaus kapo“, giedama giesmė „Verkit, angelai“. Trisdešimt ketvirtoji stotis išsiskiria tuo, jog tai nėra koplytstulpis, bet dešinėje pusėje, šalia bažnyčios esanti koplyčia, kurioje įrengtas Kristaus kapas.

Iš koplyčios einama link trisdešimt penktosios stoties „Švento kryžiaus atradimas“ ir giedama čia giesmė „Kryžiau šventas“.

Su paskutine stotimi užbaigiama procesija, jei Kalvarijos apvaikštomos po sumos, dvyliktos valandos šv. Mišių. Tačiau jei Kalvarijos apvaikštomos po pirmųjų rytmetinių šv. Mišių, tuomet grįžtama į bažnyčią, kur pagarbinamas išstatytas adoracijai Švenčiausiasis Sakramentas prieš sumą ir po pagarbinimo dalyvaujama Eucharistijos šventime.

Visas šio apvaikščiojimo metu skambėjusias giesmes lydi instrumentinė muzika, pradedant kanklėmis, smuikais, baigiant pučiamųjų instrumentų muzika. Bet tokia praktika nėra privaloma apvaikštant Veprių Kalvarijas. Daug kas priklausydavo nuo to, ar susirinkdavo ir dalyvaudavo Kalvarijų apvaikščiojime muzikantai. O tai būdavo retai, nes ne visi susirinkdavo. Tad dažniausiai Kryžiaus kelių giesmės būdavo sugiedamos nepritariant jokiems instrumentams.

Apibendrinant galima dar pridėti, jog visas Kalvarijų apvaikščiojimas užtrunka nuo dviejų su puse iki trijų valandų, nes sudėjus atstumus tarp stočių Kryžiaus kelio ilgis būtų 4 kilometrai 337 metrai. Toks rezultatas gautas apskaičiavus profesoriaus A. Motuzo pateiktus atstumų paskaičiavimus tarp stočių.

Kaip jau minėjau, iškilmingas Veprių Kalvarijų apvaikščiojimas vyksta per Sekmines. Sekminių dieną nužengusi Šventoji Dvasia buvo atskleista Bažnyčios, kaip Kristų liudijančios ir išpažįstančios, Jo paties suburtos bendruomenės pa-

slaptis. Bažnyčios širdyje Šventoji Dvasia veikia, kad mes būtume gyvi Kristaus gyvenimu. Todėl prisilietimas prie Kristaus kančios yra suvienijimas savo gyvenimo rūpesčių ir kančios su Jėzaus Kristaus neštu kryžiumi. Šventosios Dvasios dėka mes išgyvename ne tik panašumą su Kristumi, bet patiriame Jo artumą ir meilę. Per Šventąją Dvasią mes patiriame, kaip Kristus ateina į mūsų gyvenimą ir padeda nešti mūsų asmeninį kryžių. O mūsų prisilietimas prie Jo kančios žadina mūsų tikėjimą, stiprina viltį ir ugdo meilę. Vienijanti Šventoji Dvasia nepalieka žmogaus abejingo, bet sujungia su Kristaus gyvenimu ir pasiuntinybe. Ji veikia tartum syvai, tekantys iš medžio ir maitinantys šakeles, kurios esame mes. Tuomet tos šakelės tampa gyvos ir gali duoti vaisių.

Taip ir prisilietimas prie Kristaus kančios neleidžia žmogui likti abejingam, bet Šventosios Dvasios šviesoje suvokus tą didžią paslaptį atsakyti tuo pačiu – begaline, pasitikinčia, guodžiančia ir stiprinančia meile. Tai kvietimas atnešti savo auką, kad nešamas mūsų pačių kryžius taptų lengvesnis prisilietus Jėzui. O to vaisiai būtų ne tik kvietimas dalytis ja dialogu su Kristumi, bet ir gilesnis Jo kančios pajautimas. Tad tai jausdamas žmogus nebeįstengia atsisipirti troškimui jungtis su visais į padėkos ir šlovinimo auką Tėvui už begalinę meilę mums, išreikštą per Sūnų.

* * *

Ypatingas dėmesys Marijai Bažnyčioje oficialiai prasidėjo nuo 431 metų, po Visuotinio Efezo Bažnyčios Susirinkimo, kai Marija viešai buvo paskelbta Dievo Motina. Nuo tada pradėjo rasti įvairūs Marijos kultai. Susiformuoja ir Sopulingosios Dievo Motinos kelio pamaldumo praktika, susijusi su Kristaus kančios keliu. Tai vadinamieji Marijos takeliai.

Ši praktika remiasi Evangelija, kai Jėzaus Motina Marija ėjo kartu su Sūnumi iki Golgotos ir kentėjo kartu su Juo tame kelyje. Ji pirmoji apėjo Kryžiaus kelią, todėl buvo raginama sekti Motinos pavyzdžiu ir kartu su ja jungtis jos skausme, meldžiant Jėzaus užtarimo.

Kaip liudija Katalikų Bažnyčios istorija, ši pamaldumo praktika susiformuoja viduramžių pabaigoje. Šis pamaldumas išryškina Marijos skausmus. Visų pirma ši praktika XIII amžiaus viduryje atsiranda Vokietijoje. Marijos skausmų šventė buvo įvesta Kelno provincijos santarybos nutarimu 1423 metais. Nuo tada yra įvardijami septyni Marijos skausmai: pirmas – Marijos sielos skausmas, kai ji išgirdo Simeono pranašystę; antras – Marijos skausmas, kai teko keltis naktį ir su Sūnumi bėgti į Egiptą; trečias – Marijos skausmas ieškant dvylikamečio Jėzaus, pasilikusio šventykloje; ketvirtas – Marijos skausmas, kai ji sutiko Sūnų, nešantį kryžių į Golgotą; penktas – begalinis Marijos skausmas, matant prie kryžiaus prikaltą ir mirštantį Jėzų; šeštas – Marijos skausmas, laikant mirusį Išganytoją ant savo kelių ir matant jo žaizdas; septintas – Marijos skausmas, laidojant Jėzų Kalvarijos uoloje. Šią praktiką labiausiai platinę servitų vienuoliai išsikovojo, kad tai būtų patvirtinta Bažnyčios autoriteto. Tad Popiežius Leonas XIII savo raštuose, datuojamuose nuo 1883 metų, suteikė servitų ordinui teisę steigti ir šventinti Sopulingosios Dievo Motinos stotis bažnyčiose ir koplyčiose.

Visa tai iš servitų vėliau perėmę pranciškonai pradėjo tai platinti po Europą. Manoma, kad šią praktiką, kurią į Lenkiją atnešė pranciškonai, vėliau jie perkėlė ir į Lietuvą. Juk 1668 metais pranciškonai konventualai, įkūrę Sopulingosios Marijos takelius Kalwaria Paclowska, galėjo turėti įtakos jų atsiradimui Vilniaus Kalvarijose. O tai leido išplisti po tas Lietuvos vietas, kur buvo steigiamos Kalvarijos Vilniaus Kalvarijų pavyzdžiu. Taip jie atsiranda ir Veprių Kalvarijose 1846 metais, kartu su Kristaus kančios kelio stočių įsteigimu.

Toliau apžvelgsiu Vepriuose esančių Marijos takelių apvaikščiojimo apeigas, maldas ir papročius.

Be Vepriuose vykstančių Sekminių atlaidų metu einamo Kristaus kančios kelio, yra dar dvylikos stočių Sopulingosios Dievo Motinos kelias. Jis dar kitaip vadinamas Marijos takeliais. Dvylika Sopulingosios Mergelės Marijos takelio stočių išskirtos iš trisdešimt penkių Veprių kryžiaus kelio stočių. Tai trys stotys, esančios fasadinėje bažnyčios dalyje, trys stotys aplink bažnyčią ir kitos šešios stotys einant priešinga Kalvarijų kryptimi.

Šių takelių apvaikščiojimas pradedamas nuo Kalvarijų trisdešimt ketvirtosios stoties „Prie Jėzaus Kapo“, kur atsiklaupęs ir persižegnojęs vadovas skaito skaitinį, vėliau – maldą ir pabaigoje garsiai kalba tradicines maldas: „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Garbė Dievui Tėvui“, „Tikiu“. Tokia maldų seka primena Kalvarijų apvaikščiojimą. Tik skirtumas čia yra toks, kad, kitaip kaip per Kalvarijų apvaikščiojimą, čia yra kalbamas „Tikėjimo išpažinimas“ ir maldininkai visą laiką klūpo, o ne priklaupia. Taip daroma apvaikštant visas dvylika stočių.

Iš Švento kapo koplyčios procesija pasuka link trisdešimt trečiosios, trisdešimt antrosios, trisdešimt pirmosios ir trisdešimtosios stoties, giedodama giesmę „Karunką“ – „Septynių Dievo Motinos skausmų vainikėlių“.

Iš trisdešimtosios stoties einama prie dvidešimt šeštosios stoties – „Veronika nušluosto Jėzui veidą“. Nuo čia pradedama giedoti giesmė „Stovi Motina“.

Toliau einama iš dvidešimt šeštosios į dvidešimt penktąją, dvidešimt ketvirtąją ir baigiamas apvaikščiojimas ties pirmąją stotimi. Šių stočių apvaikščiojimo metu giedama giesmė „Sveika Marija, Motina Mieliausia“.

Nuo jos procesija pasuka bažnyčios link ir eidama gieda neišgiedotus prieš tai skambėjusios giesmės posmus. Sugrįžus į bažnyčią apeigos baigiamos Švenčiausiosios Mergelės Marijos Rožinio Karalienės paveikslu pagerbimu, sugiedama „Sveika, Karaliene“ ir pagarbinamas Švenčiausiasis Sakramentas.

Žinoma, šiame apvaikščiojime dalyvaujantys tikintieji stengiasi tai susieti su Eucharistija – prieš ar po jos šventimo. Eucharistija yra svarbiau už Veprių Kalvarijų apvaikščiojimą ar Marijos takelių apeigas.

Marijos takeliai, kaip ir Kalvarijos, apvaikštomi iškart po Eucharistijos šventimo. Ryšys tarp Sopulingosios Mergelės Marijos liaudiško pamaldumo papročio ir Eucharistijos yra paremtas Bažnyčios nuostata, pagal kurią kviečiama sekti Marijos pavyzdžiu ir laikyti ypatingą ryšį su Švenčiausiuoju slėpiniu.

Iškyla klausimas dėl Marijos takelių žvelgiant į jų skaičių – kodėl būtent dvylika.

Skaičius dvylika yra simbolinis skaičius. Jį matome ir Apreiškime Jonui: „Ir pasirodė danguje didingas ženklas: moteris, apsisiautusi saule, po jos kojų mėnulis,

o ant galvos dvylikos žvaigždžių vainikas.“ Žinoma, čia nekalbama apie Mariją. Čia slypi eschatologinė prasmė, nes to meto krikščionys tikėjo ir laukė paskutinių laikų pabaigos, kai Bažnyčia iš naujo atgimdys Jėzų Kristų žmonių širdyse. O dvylika žvaigždžių tai simbolinis skaičius, kuris pateikiamas Senajame Testamente, nurodant dvylika Izraelio giminių, dvylika patriarchų ir taip pat Naujajame Testamente – dvylika apaštalų.

Taip pat galimas ir antrasis dvylikos stočių aiškinimas, susijęs su Jėzaus veiksmu, atliktu Paskutinės vakarienės metu: *„Jėzus pakyla nuo stalo, nusivelka viršutinius drabužius ir persijuosia rankšluosčiu. Paskui įsipila vandens į praustuovą ir ima mazgoti mokiniams kojas bei šluostyti jas rankšluosčiu, kuriuo buvo persijuosęs.“* Šia Evangelijos pagal Joną ištrauka pagrįstas Lenkijos Kalvarijose gyvavęs paprotys prieš Marijos takelių apvaikščiojimą nuplauti kojas dvylikai kunigų. Šis plovimas galėjo simbolizuoti ne tik Paskutinės vakarienės metu atliktą veiksmą, bet ir būti nuolankumo, tarnavimo ir artimo meilės ženklas. O apvaikščiojimo praktikoje šis stočių skaičius turėjo atkartoti šį veiksma, kurio metu einantieji paliudytų vienybę su šiuo Kristaus ženklu, tik šikart nuplaudami gailesčio ašaromis savo širdis už padarytas nuodėmes, kartu vienijantis ir su Marijos skausmu, patirtu kančios kelyje. O kadangi tokia praktika, gyvavusi Lenkijoje, buvo jos atsiradimo pagrindas Lietuvoje, tai tokia apvaikščiojimo forma ir buvo paimta.

Įdomu tai, jog Marijos takeliai apvaikštomi priešinga Veprių Kalvarijų kryptimi. Ši tradicija yra atėjusi iš Lenkijos, o ten ji buvo perimta iš Jeruzalės, kur pranciškonų vadovaujamos procesijos lankant Kristaus kančios vietas ėjo priešinga kryptimi, negu ėjo Išganytojas. Ėjimą priešinga kryptimi galima paaiškinti Marijos grįžimu nuo Golgotos iki vietos, kur buvo susirinkę mokiniai. Toks gestas, vienijantis su Motina skausmuose, simbolizuoja tai, kas jau buvo praeita, tad kartu reiškia ir Velykinį slėpinį, nes pradėdama eiti nuo Kristaus kapo „Paskutinės vakarienės“ stoties link. Tai atspindi Eucharistijos pobūdį ir šiandien – Kristus, esantis čia ir dabar Eucharistijoje. Tad ėjimas nuo Šv. kapo koplyčios simbolizuoja ir žmogaus asmeninę kelionę iš mirties kultūrą garbinančio pasaulio į dvasinę ir amžiną gyvybę teikiančią puotą, kurioje sutinkamas gyvybės šaltinis Kristus priima, maitina, stiprina ir teikia viltį.

Apvaikštant Marijos takelius pastebimi kai kurie apeiginių papročių panašumai su Kalvarijų apvaikščiojimo apeigomis. Tai – gėlių barstymas, maldų kalbėjimas, atsiklaupimai, skaitinių skaitymai, degančių žvakių nešimas procesijoje, grojimas liaudies instrumentais. Tai nėra įtakos klausimas. Tuos panašumus reikėtų suprasti kaip vienodą žmogaus pagarbos išraišką tiek Marijai, tiek Jėzui, vienijantis su jais kančios kelyje.

Marijos takeliuose yra dar vienas paprotys – tai mirusiųjų pagerbimas, kai einant pro kapus sustojama ir sugiedama malda „Viešpaties Angelas“. Šia malda meldžiamasi, pavedant juos Marijos motiniškai globai. Kartu tai ir pripažinimas Marijos, kaip dangiškosios mūsų Globėjos.

Jeigu pažvelgtume į dvylikos Marijos takelių apvaikščiojimo giesmes ir maldas, pastebėtume ypatingą žmogaus jausminę išraišką žodžiuose, siekiant atskleisti vienybę su Marija jos skausme.

Kiekvienai iš dvylikos stočių yra parinktos giesmės ir maldos, kad atspindėtų jų tematiką. Nuo pirmosios stoties „Skausmas prie Jėzaus kapo“ ir einant link kitų stočių – „Skausmas, kai Jėzus nuimamas nuo kryžiaus“, „Kalvarijos kalne“, „Skausmas, kai Jėzų kala prie kryžiaus“ ir „Skausmas, kai Jėzus apnuoginamas“, giedama „Karunka“ – „Vainikėlis“. Ši giesmė yra kaip vainikas, kuris ne tik sujungia, bet ir įkūnija savyje Marijos patirtą kančią kryžiaus papėdėje.

Nuo penktosios stoties – „Skausmas, kai Jėzus apnuoginamas“ iki šeštosios stoties – „Skausmas, kai Jėzus parpuola antrą kartą“, giedama „Stovi Motina“. Tai pristatymas Motinos, kurios širdį kausto skausmas pusiaukelėje tarp praeito patyčių ir paniekos kelio ir to, kas dar laukia Golgotos viršūnėje.

Pradedant nuo šeštosios stoties ir tęsiant tolimesnėmis – „Skausmas, kai Jėzus sutinka verkiančias moteris“, „Prie teismo rūmų“, „Jėzus sutinka Šventąją Veroniką“, „Simonas Kirenietis Jėzui padeda nešti kryžių“, „Jėzus susitinka su Motina“ ir baigiant „Paskutinės vakarienės“ stotimi, giedama giesmė „Sveika Marija, Motina mieliausia“. Ši giesmė apima didžiausią Marijos takelių apvaikščiojimo dalį, kurioje ji pristatoma kaip Užtarėja: „Sveika Marija, Motina mieliausia, Užtarytoja mūsų brangiausia...“ Tai išreiškia einančiųjų požiūrį į Mariją.

Apvaikščiojimas baigiamas jau išžengiant į bažnyčią ir giedant „Sveika Karalienė“. Tuo susiejama Marijos takelių pradžia su pabaiga – nuo kančios vainiko Golgotoje iki garbės vainiko danguje, kur ji veikia kaip Gailestingoji Motina.

Peržvelgę Marijos takelių apeiginius papročius ir giesmių tematiką, juose pastebime ypatingą pamaldumą į Švenčiausiąją Mergelę Mariją. Einantysis juos atlieka ne tik kaip apeigą, bet ir liturgine laikysena, maldos žodžiais išreiškia laisvą apsisprendimą vienytis su Motina jos skausmo kelyje. Tuo siekiama, kad šis prisilietimas paliestų ir dalyvaujančiojo širdį, padėtų suprasti Kristaus kančią, ją tinkamai priimti ir vertinti, kreipiant žvilgsnį į Šventosios Mergelės Marijos pavyzdį.

Ypatingas dėmesys Mergelės Marijos Rožinio Karalienės paveikslui – tai dar vienas iš ypatumų, pastebimų Veprių Kalvarijų pamaldume.

Manoma, jog įtakos Marijos paveikslo kulto atsiradimui ir įtraukimui į Veprių Kalvarijų pamaldumo praktiką turėjo broliai dominikonai, kurie ypač skleidė Marijos kultą, įtraukdami į savo steigiamas Kalvarijas ir Marijos garbinimą.

Kita versija būtų ta, kad šis paprotys atkeliavo iš Lenkijos kartu su Kalvarijomis. Tačiau remiantis istorija galima paneigti šią versiją tuo, kad Veprių Kalvarijos buvo įkurtos Vilniuje esančių Kalvarijų pagrindu, tad viskas buvo paimta iš Vilniaus Kalvarijų: ir apvaikščiojimo apeigos, ir paveikslo garbinimo kultas. Kadangi Vilniuje buvo pagerbiamas Aušros vartų Dievo Motinos paveikslas, kurio vėliau, lenkams okupavus Vilnių, nebuvo galima aplankyti ir pagerbti, tai Vepriuose Marijos paveikslo kultas buvo kaip alternatyva, kuri laikui bėgant virto tradicija ir įsipynė į Veprių Kalvarijų liaudies pamaldumo praktiką.

Tačiau realiausia šio paveikslo kulto praktika būtų sietina su bažnyčios titulu. Kadangi bažnyčios titulas yra Švenčiausiosios Mergelės Marijos Rožinio Karalienės, tai jos viduje, centrinio altoriaus priestate, turėjo būti paveikslas, atspindintis bažnyčios titulą. Vėliau šis paveikslas buvo perkeltas iš centrinio altoriaus į kairėje pusėje esantį altorių prie pilioriaus.

Pats paveikslas nėra didelis – 75 × 110 cm. Jame vaizduojama Marija iki pusės, dešinė ranka ant krūtinės, o kairėje laiko kūdikėlį Jėzų. Šis paveikslas yra Čenstakavos Dievo Motinos kopija. Visas paveikslas apvilktas sidabrinu apdaru.

Pamaldumas prie šio paveikslo ypač suaktyvėjo dėl to, kad žmonėse sklido kalbos apie stebuklingus išgijimus, meldžiantis prie šio paveikslo. Pasakojama, kaip Raguckų šeimos prosenelis atgavęs regėjimą, besimeldamas prie šio paveikslo, ir kaip Jurkienei skaudėjusi koja, kurią malda prie šio paveikslo išgydė.

Švenčiausiosios Mergelės Marijos paveikslo pagerbimas vyksta per visas tris Sekminių atlaidų dienas, pradedant nuo penktadienio iki sekmadienio. Ypač daug žmonių prie jo meldžiasi šeštadienį, kai, pamaldžiai apėjus Marijos takelius, jų apvaikščiojimas užbaigiamas prie altoriuje pakabinto Švenčiausiosios Mergelės Marijos Rožinio Karalienės paveikslo bažnyčios kairėje pusėje, sugiedama giesmė „Sveika Karalienė“ ir kartu pagarbinamas Švenčiausiasis Sakramentas. Taip pat kiekvienas tikintysis, negalintis dalyvauti Marijos takelių ar Kalvarių apvaikščiojime, pasilieka bažnyčioje ir šalia Švenčiausiojo Sakramento adoracijos meldžiasi prie Mergelės Marijos paveikslo, kalbėdamas Rožinio malda, Marijos litaniją arba tiesiog keliais eidamas aplink Marijos altorių, meldamas Motinos malonių. Toks veiksmas – tai asmeninio pamaldumo ženklas.

Marijos litanijos kalbėjimas po Rožinio maldos yra santykio tarp žmonių ir Marijos atskleidimas. Čia slypi pagarba Marijai, išreiškiama jai skiriant karališką garbę. Pirmoje litanijos dalyje Marija minima kaip Mergelė, Motina, o užbaigiama į ją kreipiantis kaip į Karalienę.

Į akis krinta ir apeiginis paprotys kalbant šias maldas eiti keliais aplink Mergelės Marijos altorių. Šis ėjimas simbolizuoja nusižeminimą, liūdesį, atgailą. Tai maldos ženklas, kuris paremtas nusižeminimu ir troškimu patirti, ką išgyveno Marija, sekdamas paskui Jėzų. Trijų kartų apėjimo praktika paremta skaičiaus simbolika, kuri atspindi Švenčiausiąją Trejybę.

Visa tai vainikuoja Švenčiausiojo Sakramento pagarbinimas po Švenčiausiosios Mergelės Marijos Rožinio Karalienės paveikslo pagerbimo apeigų. Tad šią sąsają reikėtų aiškinti popiežiaus Jono Pauliaus II mintimi, kad tikintysis į Kristų turi žvelgti tokiu pat žvilgsniu kaip ir Marija ir, sekdamas jos pavyzdžiu, priimti Jėzų taip, kaip ji laiko Jį priglaudusi prie krūtinės. Tai neprilygstamos meilės pavyzdys. Tokiu pavyzdžiu sekdami, tikintieji turi Kristų priimti visu savo gyvenimu, sekdami ne vien Kančios kelyje, bet ir būdami Eucharistinėje vienybėje su Juo.

Švenčiausiosios Mergelės Marijos kultas Veprių Kalvarių liaudies pamaldumo praktikoje yra paremtas Bažnyčios mokymu, kad tikintieji, pagerbdami Motiną, deramai garbintų kartu ir Sūnų. O tai veda mus į Dievo Gimdytojos prakilnumo pripažinimą ir skatina mus mylėti Motiną sūniška meile bei sekti jos dorybėmis, vykdyti Sūnaus įsakymus.

* * *

Peržvelgę visus Veprių Kalvarių apvaikščiojimo papročius, giesmes ir jų tekstus, muzikos instrumentų naudojimą pamaldumo praktikoje, galima prieiti prie išvados, jog visa tai buvo įvesta ir naudojama siekiant atverti žmogui duris

į gilesnį Kristaus kančios pažinimą ir prisilietimą prie Jo kelio. Tai graži pamaldumo praktika, kurią verta išsaugoti. Žinoma, žvelgiant iš šių dienų į Veprių Kalvarijose praktikuojamus papročius yra sunku suprasti vieno ar kito prasmę. Tačiau atsakymo visuomet reikia ieškoti sąsajose su Šventuoju Raštu ir į apeigose praktikuojamus papročius ir giesmių tekstus reikia žvelgti ieškant sąlyčio taškų su Šventuoju Raštu ir jo šviesoje tai aiškinti. Labai svarbu yra teologijos šviesoje suvokti veiksmus ir žodžius, o ne vien tik tradiciškai atlikti kuri nors veiksmą. Priešingu atveju tai būtų panašu į pagonišką kultą. Šventuoju Raštu pagrįstas Kalvarijų prasmės suvokimas atvers žmogaus širdį gilesniam prisilietimui prie Veprių Kalvarijose vaizduojamos Kristaus kančios.

Veprių Kalvarijų griovimas ir atstatymas

Jonas Žentelis

1960 metais buvo numatoma Vėpriuose statyti pionierių stovyklą toje vietoje, pro kurią praeina Kalvarijų kelias. Vieta ten buvo stovyklai tinkama. Ne Vėprių Kalvarijos kliuvo. Galėjo būti ir stovykla, ir Kalvarijos. Keliukas, kuriuo eidavo maldininkai, stovyklai nebūtų kliuvęs. Tikslas buvo iš visuomenės gyvenimo išrauti tikėjimą. Tai buvo daroma visoje Sovietų Sąjungoje, nesvarbu, koks tikėjimas – krikščionybė, islamas ar dar koks nors. Svarbu, kad, kaip tuo laiku buvo vadinama, tarybinė liaudis neturėtų kito tikėjimo, kaip tik marksizmą–leninizmą, kad nebūtų kitaip manančių. Ir prasidėjo puolimas.

1960 metų „Valstiečių laikraščio“ birželio 1 d. numeryje išspausdintas straipsnis „Veprių Kalvarijos“. Jame šmeižiami dvasininkai, ypač Veprių bažnyčios statytojas kunigas Teofilis Vasiliauskas, žmonių labai gerbiamas ir mylimas dvasininkas. Puolamas ir Veprių dvaro savininkas Marijonas Broel-Pliateris, kuris pastatydino plytų gamybos įmonę (Slabadōs kaime, prie pat dabar stovinčios stovyklos). Joje pagamintos plytos ir buvo skirtos bažnyčios statybai. Statybos reikalams, kaip ir kiekvienas parapijos ūkininkas, nuo valako (apie 20–25 ha) valdomos žemės davė po 50 caro rublių. Davė visą reikalingą medieną, fundavo bažnyčios altorius. Ir kunigas Teofilis Vasiliauskas, ir Pliateris straipsnyje buvo vadinami savanaudžiais, iš to pralobę. Tai tik puolimo ir šmeižimo pradžia. Štai „Kauno tiesoje“ 1963 m. lapkričio 13 d. numeryje išspausdinti net du straipsniai Veprių Kalvarijų tema: „Kaip Vepriai tapo stebuklinga vieta“ ir „Stebuklingas Cedrono vanduo“.

Ukmergės rajono laikraštyje „Tarybinis kelias“ pasirodė ciklas straipsnių tema „Ar reikalingos Vėpriuose Kalvarijos?“ Po to paskelbti straipsniai, į šį klausimą atsakantys – „Ne, nereikalingos“ ir, suprantama, atitinkama argumentacija. Tame pačiame laikraščio numeryje – kitas straipsnis „Kalvarijų kilmė“. Kitame numeryje straipsnis „Veprių Kalvarijos – praeities šešėlis“. Dažnas straipsnis su karikatūriniais piešiniais.

Prasidėjus Atgimimui, Sąjūdžio dvasios paskatintas Veprių klebonas Vaclovas Ramanauskas prakalbo apie Kalvarijų atstatymą. Ta jo mintis buvo palaikyta tuometinės Veprių apylinkės tarybos pirmininkės Janinos Akstinavičienės, kolūkio pirmininko Stepono Jankeliūno, bažnyčios komiteto narių, tikinčiųjų ir šiaip šiam reikalui pritariančių.

Pirmiausia reikėjo gauti valdžios leidimą. Valdžia leido.

Energingai buvo imtasi reikalo. Prasidėjo pasitarimai. Jie vykdavo apylinkės pirmininkės J. Akstinavičienės kabinete. Juose dalyvaudavo klebonas V. Ramanauskas, bažnyčios komiteto pirmininkas Juozas Tamošiūnas, nariai Stasys Mikučionis, Jonas Mikučionis, dažnai ateidavo kolūkio pirmininkas Steponas Jankeliūnas. Iš mokytojų būdavo Aldona Šikšnienė, Jonas Žentelis.

Atstatymo reikalui reikėjo nemažai lėšų. S. Nėries kolūkio pirmininkas paskyrė 10 000 rublių, transportą plytoms, cementui, žvyru ir kitą reikalingą techniką.

Pinigus parapijiečiai nešė klebonui Vaclovui Ramanauskui. Per rinkliavą bažnyčioje surinkti pinigai irgi buvo skiriami kopytėlių atstatymo reikalams. Buvo

organizuojamos rinkliavos ir užeinant į parapijiečių namus. Tokios rinkliavos ėmėsi mokytoja A. Šikšnienė.

Apie koplytelių atstatymą buvo paskelbta ir kaimyninėse parapijose, rajonuose. Štai viena koplytelė yra pastatyta už uteniškių pinigų, kita – už jonaviškių. Yra atskirų šeimų funduotų koplytelių. Štai koplytelę „Paskutinės vakarienės“ stočiai fundavo Samantonių kaime gyvenantys Apolonija, Marijona ir Jonas Mikučioniai. Iš Sližių kaimo kilęs, Jonavoje gyvenantis Feliksas Mikučionis parūpino apipjautą ažuolą septyneriems Kalvarijų kelio vartams pastatyti. Jis pats su S. Nėries kolūkio statybininku Vytautu Noviku pastatė penkerius vartus, o dvejus – vepriškiai broliai skulptorius Viktoras ir Kęstutis Ženteliai.

Pagal tradiciją *geležiniais vartais* vadinami iki jų nugriovimo buvo mediniai. Atstatant buvo padaryti geležiniai. Juos parūpino mokytojas Jonas Žentelis. Tam panaudoti neseniai tuštumos gamtinių dujų saugyklai Veprių apylinkėse ieškojusių geologų naudoti storasieniai plieno vamzdžiai. Tie vamzdžiai kaip metalo laužas buvo partempti į Veprių mechanizacijos mokyklos metalo laužo krūvą. Juos nužiūrėjęs mokytojas J. Žentelis kreipėsi į tuometinį Mechanizacijos mokyklos direktorių Juozą Bikulčių. Paaiškinus, kokiam tikslui jie bus naudojami, J. Bikulčius geranoriškai leido juos paimti. Pagal J. Žentelio brėžinį S. Nėries kolūkio suvirintojas suvirino. Kolūkio transportu buvo nuvežti į vietą ir įbetonuoti. Talką surengti leido Veprių mechanizacijos mokyklos vadovybė. Vartus statyti padėjo Alfonsas Bagdonavičius.

Koplytelės mūrijo samdyti mūrininkai pagal vepriško skulptoriaus V. Žentelio brėžinius. Koplytelės pastatytos kiek kuklesnės už nugriautąsias. „Paskutinės vakarienės“ koplytelė buvo medinė, matyt, iš svirnelio pastatyta. Ten buvo nemažas „Paskutinės vakarienės“ paveikslas. Koplytelė stovėjo maždaug toje vietoje, kur buvusio kolūkio garažo priekis, apie 15–20 metrų į šiaurės vakarus nuo dabar stovinčios „Paskutinės vakarienės“ koplytelės. Ji buvo nugriauta, kaip trukdanti garažų statybai.

Kitokia buvo ir stoties „Jėzus meldžiasi alyvų sode“ koplytelė. Joje galėjo tilpti kokie 6 žmonės. Vidus buvo tinkuotas, baltai dažytas. Kaip ir visose koplytelėse, buvo suveriamų durelių kabliai durelėms užkabinti, kad paveikslams mažiau kenktų šviesa, atmosferos poveikis. Mano atmintyje tų durelių nebebuvo.

Kitokia koplytelė buvo ir stočiai „Jėzus kalėjime“ prie Cedrūno upelio. Ji buvo platesnė ir gilesnė. Joje tilpdavo žmogus, galėjęs sėdėti ir prieš save laikyti Jėzaus skulptūrą, kurią pasisėkė išsaugoti.

Vartai, kurie dabar stovi šalia kelio, prieš nugriovimą stovėjo kely. Kada, aptariant atstatymo reikalus Veprių apylinkės tarybos pirmininkės kabinete, buvo diskutuojama, kai kurie bažnyčios komiteto nariai buvo tos nuomonės, kad reikia statyti per vidurį kelio. Turint galvoje, kokios dabar didžiulės mašinos veža rąstus, kokie autokrautuvai, buvo nutarta statyti šalia kelio.

Kitaip atrodė ir koplytelė, kurioje trys Jėzaus kelio stotys. Koplytelė buvo su trimis nedidelėmis patalpėlėmis. Skirtinga buvo ir koplytelė stočiai „Veronika šluosto Jėzui veidą“. Į ją taip pat buvo galima užėti keliems žmonėms.

Visos kitos koplytelės – maždaug tokios pačios, kaip ir buvusios.

Kryžiaus kelio paskutinės stotys – jau bažnyčios šventoriuje. Čia stočių paveiksai likę tie, kurie buvę iki 1963 metų, tik veikiami atmosferos bluko, o karo metais 1944 m. liepos mėnesio mūšių metu nukentėjo nuo artilerijos skeveldrų. Matosi ir bažnyčios sienose skeveldrų paliktos duobelės. Vienintelis paminklas iš buvusių šventoriuje kapinių skeveldrų sužalotas. Kai kurie paveiksai restauruoti, bet prastai. Koplytėlių paveiksai naujose koplytėlėse meniniu požiūriu vis ėjo prastyn. Istoriniuose šaltiniuose teigiama, kad pirmos kartos paveiksai, tapyti dar lentinėms koplytėlėms, buvo gražaus darbo. Juos keičiant jau XX amžiaus trečiajame dešimtmetyje klebono Prano Mirskio rūpesčiu buvo tapyti ant cinkuotos skardos ir jau menkesnio meninio lygio. O trečios kartos paveiksai, tapyti ant statybinio kartono, yra dar menkesnio lygio. Čia gal lėmė pinigų stoka, gal skubotumas, bet greičiausiai menininko nesugebėjimai ir klebono V. Ramanausko nereiklumas ar nesugebėjimas pasirinkti autorių.

Kryžiaus kelio stočiai „Paskutinės vakarienės“ paveikslas buvo dar menkesnio meninio lygio. Vepriuose gyvenantis visuomeninės organizacijos „SOS Vepriuose“ direktorius Romas Petras Šaulys, susitaręs su Veprių klebonu Broniumi Gimžausku, parūpino tai stočiai kitą, bareljefinį paveikslą, kuri sukūrė vepriškis skulptorius V. Žentelis. Tai patvarios medžiagos bareljefas. Jis iš koplytėlės nebeiškėlinėjamas, kaip paveiksai iš visų koplytėlių, kad neišbluktų ir, esant tokiai dvasinei situacijai, kad nebūtų išniekinti ar kaip kitaip pakenkti.

Visos Kryžiaus kelio koplytėlės paženklintos nedideliais mediniais kryželiais. Juos klebonas Vaclovas Ramanauskas paprašė padaryti vepriškį Kęstutį Žentelį. Kardinolo Vincento Sladkevičiaus pašventinti kryželiai buvo pritvirtinti prie koplytėlių.

Virš visų Kryžiaus kelio koplytėlių pritvirtinti šviesaus atminimo Tėvo Stanislovo Dobrovolskio darbo metaliniai kryželiai su saulutėmis.

Kryžiaus kelio koplytėlių atkūrimo atminimui Veprių bažnyčios šventoriuje pastatytas skulptoriaus V. Žentelio ir jam padėjusio brolio Kęstučio koplytstulpis.

Pjautą ažuolą kryžiams, pastatytiems ant Paskərbės kalno ir Pageležiuosė, bei koplytstulpiui Veprių šventoriuje J. Žentelis gavo iš Jonavos baldų kombinato direktoriaus Jono Petrausko.

Audros metu griūvanti eglė sulaužė vienus medinius vartus. Jų vietoj kitus pastatė vasarą Vepriuose gyvenantis kauniškis Gvidas Staigvila.

Buvusio Veprių vidurinės mokyklos direktoriaus Antano Katino papildymas apie Veprių Kalvarijų griovimą

Sunku ką nors pasakyti, kas buvo beveik prieš 50 metų. Pamenu – Ukmergės rajono laikraštis pradėjo diskusiją apie Vėprių Kalvarijas. Keli straipsniai buvo parašyti apylinkės gyventojų. Tačiau mokytojai nė vienas šioje diskusijoje nedalyvavo. Siūlė ir man rašyti straipsnį, bet aš griežtai atsisakiau. Tada gavome iš rajono partijos komiteto telefonogramą, kad reikia skubiai sušaukti pedagogų tarybos posėdį. Atvyko partijos komiteto sekretorius, instruktorius ir švietimo skyriaus inspektorius, taip pat komjaunimo sekretorius ir korespondentas. Posėdyje buvome apkaltinti pasyvumu, nesupratimu, kad Kalvarijos nesiderina prie

pionierių stovyklos. Tuo metu pionierių stovyklą ruošėsi statyti Jonavos azotinių trąšų gamykla. Kai kurie mokytojai išreiškė mintį, kad nereikia statyti pionierių stovyklos, jeigu ji nesiderina su Kalvarijomis. Na tai pasirašykite, kad nesiderina, – siūlė partijos sekretorius. Mokytojai jam pradėjo prieštarauti, kam tie parašai. Tada partijos sekretorius labai supyko, pradėjo šaukti, gąsdinti, kad reikia spręsti, ar Veprių mokytojai ir vadovai verti dirbti pedagoginį darbą, ir išvažiavo.

Pasilikęs korespondentas visus įtikinėjo, kad nereikia kalbėti taip griežtai. Pirmiausia nukentės tie mokytojai, kurių šeimos politiškai nepatikimos, kurių tėvai ką tik grįžę iš Sibiro tremties. Korespondentas įtikinėjo, jeigu jūs sutinkate, kad stovykla nesiderina, tai gal jos niekas ir nestatys. Mokytojai, bijodami netekti darbo, pasirašė. Apie Kalvarijų nugriovimą nebuvo nė kalbos. Matyt, buvo gautos direktyvos iš Maskvos, nes tuo metu griovė ir Vilniaus Kalvarijas. Mokyklos vadovai, mokytojai ir mokiniai visai neprisidėjo prie Kalvarijų nugriovimo. Tuo metinis kolūkio pirmininkas liepė siųsti mokinius griuvėsių tvarkyti, bet mokykla griežtai atsisakė ir niekas nedalyvavo.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę Veprių klebonas V. Ramanauskas per Sekmines organizavo bėgimo maratoną iš Ukmergės į Veprius. Kunigo buvo išleistas aplinkraštis apie Veprių Kalvarijas. Aš tą aplinkraštį skaičiau ir pamenu, kad ten buvo rašoma, jog Kalvarijų nugriovimą organizavo tarybiniai partiniai darbuotojai su kolūkio technika.

Po tų įvykių mokykla visą laiką buvo kritikuojama, kad ten dirba antitarybiniai mokytojai ir galop aš 1963 09 27 buvau priverstas išvykti iš mokyklos ir rajono.

Kaimai ir vienkiemiai

Audronė Žentelytė

1936 m. „Kregždutėje“ išvardyti tokie Vėprių valsčiaus kaimai: Apaikiškiai (dab. Apeikiškiai), Barboriškiai (dab. Barbōriškis), Bečiaĩ, Sietŷnai, Dũbiai, Gavėnõns, Kalvėliai, Kazlaučiznà, Kryžiaũka, Knizlaukis (dab. Knŷzlaukis), Kunigiškiai (dveji), Labanõsiai, Mankũnai, Medynos (dab. Medinaĩ), Menderiškiai (dab. Miũderiškiai), Pagelažiai (dab. Pageležiaĩ), Pakalnos (dab. Pakálnė), Praniaĩ, Ratautai (dab. Rotautai), Rizgõns, Samantõns, Slabadà, Sližiaĩ, Sližiai Kultuvėnai, Sukiniai, Užũšiliai, Vingriai (dab. Vengriai).

Vienkiemų sąrašas dar ilgesnis: Barbōriškis, Bernõtiškis, Bronislavava, Evalingava, Gelaža, Jočiõns, Juozapavà, Kalibatas, Kurčiškiai, Knizlaukis, Lazdonai, Mažlaukė (Mažlũvkà), Medynos, Mykoliškiai, Natalina, Pabėržė, Paežerėliai (Padjeziorkos), Pagelažiai, Pakalnos, Pakapiai, Paláužė, Papievė, Pasiekiai, Paširvintŷs, Padembė, Pažuvintys, Pagulėnka, Pamerančiškis, Paskàrbė, Pučiõns, Pustašilis, Pustoškos, Šafàrnė, Šakiaĩ, Tukaviškis, Užũšiliai.

Daugelio šių aprašomų kaimų jau nebėra. Iš Vėprių valsčiaus laukų ir tarpumiškių jie traukėsi keliais etapais. Tarpukaryje – kaimams skirstantis į vienkiemius. Anksčiausiai, 1927 m., į vienkiemius išėjo Užũšilių kaimas, o štai Rizgoniũ kaimas ėmė skirstytis tik 1939–1940 m., dalis jo buvo išlikę dar septintojo dešimtmečio pradžioje. Sovietmečiu daugelį kaimų ir vienkiemų nušlavė nacionalizacijos, kolektyvizacijos, melioracijos procesai. Išnykusiems kaimams priminti mokytojas Jonas Žentelis 2005 metais pastatė paminklinį akmenį toje vietoje, kur kadaise kaimiečiai suveždavo malti grūdus, – prie buvusio Vėprių vandens malũno.

Šioje knygoje pristatomi tik kai kurie didesnieji Vėprių valsčiaus kaimai, – tie, apie kuriuos pavyko sukaupti medžiagos. Kaimų aprašymuose nesilaikoma kokio nors vieno modelio. Pristatymo bũdà nulėmė turima medžiaga: jau anksčiau J. Žentelio archyvuose sukaupti Stanislovo Mikučionio, Marytės Ketvirtienės, Onos Šarkienės prisiminimai ar specialiai šiai knygai pateikta medžiaga: Jadvygos Kuolienės (Sereikaitės) apie Sližius, Marytės Žicevičienės (Lukoševičiũtės) apie Knyzlaukį, J. Žentelio apie Kazlaučiznà, Janės Gavėnienės (Diliũnaitės) apie Užũšilius. Duomenų apie kaimus ir vienkiemius pateikė žmonės, juose gimę ir augę ar bent su jais susiję artimais „kaimynystės“ ryšiais. Autentiški, neretai emocingi, poetiški jų pasakojimai – taip pat paminklas išnykusiems kaimams.

Kairiojoje Šventõsios upės pusėje nuo Širvintõs upės vakaruose iki Žuvintõs upelio rytuose yra išikũrę keli vienkiemiai, atsiradę skirstant Sližiũ dvarà ar einant kaimams į vienkiemius, kai kurie ir jau gerokai anksčiau. Didžiąją dalį duomenų apie šį Vėprių valsčiaus kampà ir apie priešais, dešiniajame Šventõsios krante, esantį Slabadõs kaimà 1996 m. pateikė vieno iš šių vienkiemų – Paláužės – gyventojas, kaimo šviesuolis Stanislovas Mikučionis, papildė mokytojas Jonas Žentelis. Stanislovas Mikučionis (1917–1996), kalvio Mykolo Mikučionio sũnus, mokėsis Vėprių žemės ūkio mokykloje, dirbęs buhalteriu įvairiose įstaigose Vėpriuose. Sovietmečiu buvo kolũkio buhalteris, sandėlininkas, revizijos komisijos pirmininkas. Savo apsiskaitymu S. Mikučionis pranoko daugumà vepriečių, turėjo literato

*Buvęs partizanas
ir politinis kalinys
Mykolas
Laurinavičius prie
savo namų
Slabados k.
2001 02.
R. P. Šaulio nuotr.*

humoristo gyslelę, rašė į rajoninę ir kolūkio spaudą, mėgo pasišaipyti iš įvairių gyvenimo negerovių. Domėjosi ir savo krašto istorija.

Kaip rašo S. Mikučionis,

„Slabadà – tai mažas, 4 valakų kaimelis, išsidėstęs dešiniajame Šventosios krante šalia kelio, vedančio Vilniun. Prie pat kaimo buvo „prilipė“ du vienkiemiai, tai tuolaikinio (XIX a. vid.) veterinarijos felčerio Kavecko (jo palikuonis muzikas Konradas Kaveckas) ir Galinsko sodybos. Kaimė buvo Jasionių, Lukošūnų, Novikų ir Lukoševičių valakai, vėliau susismulkinę į mažesnes valdas. Prieš karą Slabadoje buvo 11 kiemų. Kaimo žemė ne viename masyve, o trijuose, vienas su kitu nesusisiekiančiuose, gabaluose. Žemė nederlinga, daugiausia smėlis ir žvyras. Gyventojai vertėsi įvairiais pripuolamais uždarbiais.“

Žemės derlumu Slabados gyventojai išties negalėjo pasigirti. Užtat džiuginano akį gamta – Šventosios, ežero, senojo pušyno kaimynystė. Be to, per kaimą ėjo Kalvarijų kelias, ir jo žemes per Sekmines kasmet laimindavo maldininkų giesmės.

Kairiajame Šventosios krante, maždaug priešais Slabados kaimą, vienoje kelio pusėje yra Palaužės, kitoje – Juozapāvos vienkiemis.

„Palaužės vienkiemis įsikūręs pastate, kuriame seniau buvo karčiama, kadaise priklausiusi Gėlvonų dvaro grafiui. Vyskupo Valančiaus blaivybės akcijos metu karčiama neteko lankytojų, jos šeiminkas žydas išvažiavo ir karčiama kurį laiką stovėjo tuščia. 1884 m. buvusią karčiamą už 900 caro rublių sidabru su prie jos esančiom 5 dešimtinėm žemės nupirko išėvis iš Sližių kaimo Mykolas Mikučionis. Jo palikuonys čia gyveno iki 1991 m.“ (Pasakojo S. Mikučionis.)

Juozapavos vienkiemis įsikūrė apie XIX a. pabaigą ar XX a. pradžią, kai giminėms dalijantis Knýzlaukio dvarelių paupyje esantys du valakai (65 ha) atiteko dvarelio savininko Kalendos ir jo tarnaitės, valstietės iš Knýzlaukio Sakalauskaitės sūnui Juozapui Sakalauskui. Nuo to vienkiemis ir pavadintas Juozapavà. Dabar čia gyvena Sakalauskų įpėdiniai – Butkevičių šeima. Kaip liudija Sakalauskus pažinojęs mokytojas J. Žentelis, jie išsiskyrę nevalstietišku elgesiu, buvę šviesesni už ūkininkus, turėję daug lenkiškų knygų, knygas apskritai labai vertinę. Juozapo Sakalausko duktė buvo nutekėjusi į Bernótiškio dvarelių už caro armijos pulkininko sūnaus Butkevičiaus, bet tarpukary su vaikais vėl gyveno savo tėviškėje Juozapàvoje. Viengungiai broliai dvyniai Pranas ir Jonas Sakalauskai tarpukario metais giedėjo bažnyčios chore, Pranas buhalterio, ilgą laiką buvo aktyvus bažnyčios bendruomenės narys, bet ne patriotas – mat jie laikė save lenkais. Pabendraudavo su kunigais. Po karo 1948 m. visi Juozapavos Sakalauskai, išskyrus našlę Butkevičienę, su vaikais buvo išvežti į Sibirą. Atviro, tiesaus būdo Pranas Sakalauskas jau tremty būdamas gavo 10 metų kalėjimo, – jį įdavė vienas tremtinys už tai, kad apie kažkurį politiką pasakęs, jog jį reikia sušaudyti. Kaip grįžęs pasakojo savo artimiesiems, kalėjime jam tekę bendrauti su labai išsilavinusiais įvairių tautybių žmonėmis. Sovietmečiu trys Butkevičienės vaikai tapo mokytojais. Vienas iš jų, Petras Butkevičius, buvo ilgametis Vilniaus rajono Pagirių vidurinės mokyklos direktorius. Istorijos mokytoju tapo ir Sibire gimęs Boleslovo Sakalausko sūnus Stasys.

Į rytus nuo Juozapavos, prie Žuvintos upelio ant Šventosios upės kranto, gyveno keturios šeimos: Padgursko, dvi Vasiliauskų šeimos ir 1910–1925 m. Šemetos šeima.

Paskárbės vienkiemis, seniau vadintas *Paskarbinia*, įsikūręs ant aukšto kairiojo Šventosios senslėnio šlaito prie kelio, iš Veprių vedančio Vilniaus kryptimi. Pavadinimas kildinamas nuo lobio (*skarbo*), kuris esąs kažkur apie šią vietovę paslėptas. Vienkiemyje, kurio žemė anksčiau priklausė dvarui, gyveno dvi šeimos: Sakalauskų šeima – tai keltininkai per Švejtąją. Nepriklausomybės laikais Sakalauskas buvo mainininkas arkliais. Antroji – labai gausi Gineikų šeima: su pirma žmona Gineika turėjo 12 vaikų, su antra – 9. Šeimininkas, pasak S. Mikučionio, – azartiškas medžiotojas.

Iš kairės: Laurinavičiūtė ir Stasė Sakalauskaitė (Akunienė). Juozapavos vnk. Apie 1930 m.

Gavėnėnys – tai mažas kaimelis kairiajame Šventosios krante, turėjęs 4 valakus žemės. Po baudžios panaikinimo ten gyveno Kevelkštų, Roku, Valančių ir Novikų šeimos. XX a. trečiame dešimtmetyje gyveno 14 šeimų. Yra tokia versija, kad tas kaimas anksčiau vadinosi *Gavėniai*, o tai kildinama iš to, kad kaimas įsikūręs prastoje žemėje, menki derliai, tai jiems visada pasninkas – gavėnia. Nuo kaimo iki upės driekiasi platus slėnis, seniau buvęs apaugęs brandžiu mišku. XIX a. ketvirtame ar penktame dešimtmetyje miškas buvo iškirstas ir Šventąja išplukdytas. Po to tas plotas apaugo kadagiais. XX amžiaus penktajame ar šeštajame dešimtmetyje vėl užsodintas mišku. Rytinė slėnio dalis labai akmenuota, 1935–1937 m. iš čia akmenys vežti plento Ukmergė–Jonavą remontui. 1934 m. kasinėjimus vykdamas archeologas P. Tarasenko nustatė, kad čia buvusi dar neolito laikų gyvenvietė. Rasta akmeninių ir kaulinių dirbinių.

Kadangi kaimo žemė nederlinga, tai dauguma gyventojų vertėsi amatais. Pranas Daraganas buvo krosnininkas-dažytojas, Kostas Daraganas gamino įvairius kubilus, rėčkas, statines; Antanas Novikas – kalvis, Feliksas Rokas – šikšnius (gamino ir taisė įvairius pakinktus). Mikas ir Antanas Rokai, tėvas su sūnumi – žvejai. Jie savo luotais nuo pavasario iki užšalimo nardė po Šventąją. Kurie verslais ar amatais nesivertė, gyveno daug skurdžiau.

Šventosios slėnyje miške yra nedidelis šaltinis. Gavėnionių gyventojas Mikas Novikas, Pirmojo pasaulinio karo dalyvis, yra pasakojęs, kad jis, 1918 ar 1919 m. grįžęs iš vokiečių nelaisvės, apie tą šaltinį matęs kažkokią šviečiančią pabaisą. Kokią – nusakyti negalėjo. Jis labai nusigandęs ir pabėgęs. 1932 ar 1933 m. panašų reiškinį toje pat vietoje matė kitas Gavėnionių kaimo gyventojas. Jis kurį laiką neatgavęs žado, vėliau susirgęs nuomariu (epilepsija) ir miręs.

Pasiėkų vienkiemis yra sena gyvenvietė, priklausiusi Sližių dvarui. Pavadinimas kildinamas nuo lenkų kalbos žodžio „pasieka“ (kirtavietė – skynimas). Dalijant Sližių dvaro valdas, kaip ir visi dvaro sklypai, priskirtas Kultuvėnų kaimui. Dabartiniu metu čia niekas negyvena.

Skulptūrinė grupė „Piemenėlis su avelėm“.

Skulptorius Rimantas Zinkevičius. Paskarbės vnk. A. Petrašiūno nuotr. 2003 07

*Buvusi Novikų sodyba. Gavėnionių k.
A. Petrašiūno nuotr. 2003 07*

*Karolio ir Filomenos Leigų auksinės vestuvės.
Gavėnionių k. Nuotraukoje tik Leigų sūnūs ir
dukros su šeimomis. 1982 m.*

Labiausiai nutolęs į vakarus ir arčiausiai Upninkų yra **Paširvintys**. Pavadinimas kilo nuo Širvintos upės. Tai dvi sodybos, Mikučionių ir Jasionių. Mikučionių palikuonys dar gyvena, Jasionių nebėra.

Sližiai

1936 m. „Kregždutėje“ mokytojas J. Jurkūnas apie šį kaimą rašė:

„Sližiai – kaimas ir buvęs dvaras keturi kilometrai nuo Veprių netoli Širvintos upės. Sližių kaime gyvena kokie du šimtai žmonių.“

Po žemės reformos išdalytose Sližių dvaro žemėse išsikūrė kaimas su pradžios mokykla. Naująjį kaimą įsakyta vadinti Kultuvėnų vardu, bet žmonės jį ir toliau vadino Sližiais. J. Jurkūnas pateikia įdomią informaciją apie Sližių piliakalnį: *„Žmonės tame piliakalnyje darydavę teismus ir vykdydavę bausmes nusikaltėliams.“*

Prisiminimus apie senąjį Sližių kaimą iš jo gyventojos Adelės Daraškevičiūtės ir Stasio Mikučionio pasakojimų užrašė Jadvyga Kuolienė (Sereikaitė), taip pat kilusi iš šio krašto:

Studentė L. Rokaitė su pusbroliu Kaune. 1957 m. VM-2070

Kauno politechnikos instituto Statybos fakulteto studentė Leonida Rokaitė atostogų metu tėviškėje. Gavėnionių k. 1958 m. VM-2071

„Mano krikštamotė Adelė Daraškevičiūtė (gim. 1897 m.) buvo labai įdomi asmenybė, turėjusi unikalią atmintį, pastabumą, sveiką humoro jausmą, gerą širdį, iki paskutinių savo gyvenimo dienų išlaikiusi šviesų protą. Paskutiniaisiais metais prieš savo mirtį ji man keletą dienų pasakojo apie Sližių kaimą XX a. pradžioje, apie Sližių gyventojus, jų sodybų išsidėstymą. Pasakojo ji gyvai, vaizdingai, įterpdama linksmas, kartais ir liūdnas istorijas. Labai gaila, kad tie pasakojimai buvo pradėti per vėlai ir netikėtai nutrūko. Liko nepapasakota apie pokario laikus, apie partizanus. Tenka tik stebėtis Adelės išmintimi, objektyvumu. Nors jos artimi ir brangūs žmonės žuvo ne nuo stribų, o atvirksčiai, brolis, buvęs kaimo tarybos pirmininkas, – nuo partizano, o sūnėnas nuo tariamų partizanų, iš esmės tikrų plėšikų, – ji nesmerkė partizaninio karo. Buvo net padėjusi jiems.

Adelė gyveno Sližiuose visą amželį, tik prieš mirtį, jau visai pasiligojusia, ją atsivežė į Vilnių dukterėčia Vanda ir prižiūrėjo iki mirties. Adelė, galima sakyti, žinojo viską apie visus savo kaimo žmones, ir ne tik savo, o ir aplinkinių kaimų. Iš vaikystės ji sunkiai vaikščiojo, buvo raiša. Nuo to tikriausiai priklausė ir jos profesija – ji buvo siuvėja, dažnai keliaujanti iš kaimo į kaimą. Pažįstanti daugybę žmonių, žinanti jų gyvenimus, Adelė buvo nuostabi pasakotoja. Mėgo jos klausytis ir maži, ir dideli, ir moterys, ir vyrai. Ji buvo mėgstama už linksmą, gerą būdą. Nebuvo niurgzlė, nebuvo pikta. Buvo linksma, geraširdė, visokių pramanų sumanytoja, pradininkė. O rankas turėjo auksines, jos pasiūtas drabužis gulėjo kaip nulieta. (...)

Gyveno Adelė viena mažoje trobelėje su plūktine asla, mažais langeliais. Kaimo pakraštyje, ant kalno, kurio apačioje teka Širvinta. Paklausta, ar nebijanti kokių piktadarių užklydėlių, atsakydavo: „Nebijau, vaikel, kas mane lies, juk aš nieko neturiu.“ Iš Adelės aš daug ką sužinojau ir apie savo gimines – senelius, net prosenius, jų brolius ir seseris, jų gyvenimo istorijas.

Adelės jaunystės metais Sližių kaimas buvo gatvinis – prasidėjęs nuo Sližių dvaro medžių ir besibaigiantis netoli Meñderiškių kaimo. Dešinėje ulyčios pusėje Adelė išvardijo 18 sodybų, o kairėje –

Jadvyga Kuolienė (Sereikaitė), Lietuvos aklujų draugijos bibliotekos direktorė su savo broliu Juozu Sereika tėviškeje. Apie 1970 m.

devynias. Gal buvo ir daugiau, abejonių kelia, kad nepamirėtos kai kurios pavardės, pvz., Tamošiūnai, Petrusevičiai – gal jie atsikėlė vėliau. Kaime buvo nemažai bendrapavardžių: šešios Novikų sodybos, penkios Daraškevičių, penkios Mikučionių. Įdomu, kad pavardėmis vadindavo tik tuos gyventojus, kurių buvo po vieną, bendrapavardžiai vadinti pravardėmis. Buvo ir Žydelis, ir Vokietis (Mikučionis), Balaganas (Kazys Novikas). Mano senelės giminę (Mikučionius) vadino Senavaičiais, nes jų senelis buvo vaitas, o kito senelio giminę vadino Jūrais, nes senelio tėvas buvo Jūras. Buvo ir Kurmanas (Binkis).

Kaime buvo kerdžius, tipiškas to meto asmuo – pasakorius, kaip reta, gyvenęs „kurnoj“ – dūminėje trobelėje, ganęs kaimo bandą 30 metų. Pasak Adelės, tai buvo šviesus žmogus, gaudavęs uždraustų laikraščių, knygų.

Petrikas turėjo penkias dukteris, visos buvo gražios mergos, bet jų gyvenimas nebuvo laimingas.

Buvo ir kaimo mylima ir globojama neregė Stasė Binkytė, graži, balsinga, juodakasė dainų užvedėja. Sekmadieniais kaimo ulyčia vaikščiodavo susikibusios mergaitės su Stase viduryje ir dainuodavo, dainuodavo. Tragiškai susiklostė Stasės gyvenimas. Netekėjusi turėjo dukterį. Pokario metais žentas išėjo į mišką, dėl to ji su dukra ir maža anūkiu buvo išvežtos į Sibirą, ten ir mirė.

Buvo ir razbaininkas Vinculis, už plėšikavimus kareivių sušaudytas.

Buvo ir vyrų, dalyvavusių Pirmajame pasauliniame kare. Rusų caro armijoje tarnavo Adelės tėvas Mykolas Daraškevičius ir mano senelės brolis Kajetas Novikas. Buvo ir atbėgusių iš porevoliucinės Rusijos pabėgėlių, kurie slapstėsi Paširovintyje, o naktimis už maistą padėdavo kaimiečiams kulti spragilais javus.

Vienas Mikučionis iš Kruopių giminės 20 metų buvo rekrutuose, grojo kariniame dūdų orkestre, dalyvavo rusų–turkų kare, buvo pasiekęs net Mandžūriją, Kiniją. Po ilgų karų ir kelionių grįžo į namus gyvas ir sveikas, vedė, sulaukė dviejų sūnų. Gyveno ilgai, visų gerbiamas, laukiamas įvairiose kaimo šventėse, subuvinuose, visiems smalsu buvo klausytis jo pasakojimų apie tolimus neregėtus kraštus.

Kaimo gale, prie dvaro, gyveno žydas Maušas, nemėgstamas savo tautiečių dėl nepriimtino žydams užsiėmimo. Jis turėjo sviesto mušimo aparatą („boiką“), mušė sviestą, vežiojo jį pardavinėti į Ūkmergę. Ir dar, kas blogiausia – augino kiaules.

Turtingais buvo laikomi valakininkai: Kazelis Novikas ir Mikučioniai-Senavaičiai. Antrieji XX a. pradžioje prarado valaką, nes jis buvo išdalytas keturiems vaikams.“

Sukiniai

Sukinių kaimas nepriklausomybės metais buvo nemažas: pagal 1923 m. surašymą, kuriame vadinamas Šukyne, turėjo 26 ūkius ir 166 gyventojus. Kaimas išsidėstęs atokioje vietoje, tarp miškų Šventosios pakrantėje. Už Žuvintos upelio stūkso Sukinių piliakalnis, Pilaite vadinamas. Nuo jo į rytus, Moko akmens linkui – Sukinių kaimas. Kiek pamena vietos gyventojai, Sukiniuose nuo senų laikų, dar nuo patriarcho Nikono, gyveno daug rusų sentikių – bėglių, gavusių čia prieglobstį. Jie buvo daugiausia amatininkai: dailidės, lentų pjovėjai (kaip anuomet sakydavo, „pielščikai“), račiai, kailiadirbiai. Be to, prisidurdavo pinigų rudenio pirkdami iš ūkininkų sodų derlių, jį patys nuskindami ir parduodami turguje. Šalia sentikių Sukiniuose gyveno ir lietuviai. Sentikių palikuonė Z. Butrovich prisimena, kad lietuviai ir sentikiai kaime gražiai sugyvendavo, kartu švęsavo įvairias šventes bei gegužines, paremdavo vienas kitą.

Sovietmečiu, kai Sukiniai priklausė „Draugystės“ kolūkiui, jame buvo kelios gyvulininkystės fermos, tarp jų – nemaža avidė (keli šimtai avių). Kaip rašoma Juozo Gudeliausko straipsnyje „Sukinių kaimo kontrastai“ (*Gimtoji žemė*, 2003, Nr. 85, p. 4), šiuo metu čia likusios tik 6 sodybvietės, nes vienas nušlavė melioracija, kitų savininkai išmirė ar išvažinėjo gyventi kitur. Vieną iš sodybų nusipir-

Kirilo Antonovo šeima, giminės ir kaimynai Pokrovo šventės (spalio 14 d.) dieną. Sukinių k. 1949 m. VM-5997

ko Andruliai iš kitoje Šventosios pusėje esančio Leõnpolio. Čia išsikūrė Andrulių žentas tautodailininkas Česlovas Talačka, iš senelių stalių paveldėjęs potraukį meistrauti iš medžio. Č. Talačka skaptuoja 4–5 m ilgio luotus, taip mėgindamas atgaivinti senųjų meistrų amatą, kasmet dalyvauja amatų šventėse, yra įsteigęs viešąją įstaigą „Moko namai“, kurios veiklos pagrindinė kryptis – kultūros ir gamtos paminklo sauga.

Kazlaučizna

Kaimo pavadinimas nėra unikalus. Veikiausiai jį davė sulenkėję dvarininkai, įtraukdami kaimą į savo valdų sąrašus. Pavadinimas galėjo kilti nuo lauko, kur ganėsi ožkos ar medžiotojas nušovė ožį. Kaimas priklausė Veprių dvarui, vėliau valsčiui. Jis išsidėstęs dešiniajame Šventosios krante apie du kilometrus į rytus nuo Riešės upelio žiočių į Šventąją ir apie pustrėčio kilometro į rytus nuo Veprių. Šiaurėje kaimo laukai suėjo su Labanosių kaimo laukais, rytuose – su anuomet vadintu Tiškevičiaus mišku. Kitame Šventosios krante ant kalno buvo Knyzlaukio kaimas. Kazlaučiznos kaimas buvo tarp miškų, nuošaly nuo kelių. Per gretimo Labanosių kaimo žemes ėjo senas kelias nuo Veprių į Ukmergę per Užušilių, Pakálnės, Kalvėlių kaimus, buvusio Aukštādvario žemes, pro Baraučiznos kaimą su per jį tekančia Armonės upele, Dovydiškio kaimą, Leonpolio dvaro žemes ir Janušų kaimą, jau prie pat Ukmergės esantį.

Nuo kaimo į Šventosios pusę atsiveria gražus, medžiais apaugęs slėnis, vadinamas Sala (ten buvo kaimo servitutinė pieva). Ir dabar aiškiai matosi, kur kadaise tekėjo dalis Šventosios vandens, gilesnėje vietoje dar tebėra išlikę liūnas. Kaimo pievos buvo skirtingose vietose. Gal porą kilometrų Šventąja aukštyn buvo bendra kaimo pieva, Ožiakumpiu vadinama, kiek arčiau – nedidelė pieva, Duobe vadinama, tiesiai nuo kaimo upės link – šlapia pieva, Liūnu vadinama (čia kažkada būta kito Šventosios atsišakojimo). Tarp miškų buvo Ilgapievė, kurioje ne vienas kaimo gyventojas pasiklydęs, „vedžiotas ratu“, ir Bala – pieva, kurioje klimpdavo ganomos karvės. Laukai irgi turėjo pavadinimus, poz., Miestelio laukas, matyt, juo kadaise naudojosi miestelėnai. Laukas arčiau miestelio vadintas Saukiškiu. Kaimo žmonės pasakojo, kad Veprių dvaro savininkas Pliateris (o gal iki jo buvęs Podbereskis) tą žemę norėjo sukeisti į kažkur toli esantį raistą, tačiau Kazlaučiznos kaimietis Petras Žentelis (miręs 1938 m.) teisme sugebėjo apginti kaimo interesus. (Pasakojo jo sūnus Povilas, gim. apie 1907 m.)

Pavadinimus turi ir atskiros miško vietos: Dubuliai, Bajorkė, ties kuria labai srauni Šventoji, Dirvonėlis, ant Šventosios kranto – Šabasėlis. Čia sielininkai nakčiai pririšdavo sielius. Šaltesniu oru jie užsukdavo pernaktoti ir į kaimą. Pamenu, kaip tėvas paskleisdavo jiems nakvynei ant aslos rugių kūlį. Siaura miško juosta tarp dviejų laukų – Siaurumėla, miško vieta – Trakai, smėlėtas lauko pakraštys pamiškėj – Padkavėla.

Į pietvakarius nuo kaimo miške gerai matomi kaupai su įdubiais. Ta vieta buvo Švedkapiais arba Archeologija vadinama. Kai kurie kapai įvairiais laikais mėginta kasinėti, tačiau apie kokius nors radinius neteko girdėti. Reikia manyti, kad čia tikrai kadaise būta mūšio ir supilta apie 20 tokių kaupų maždaug 800 m ilgio ir 30–40 metrų pločio ruože. Ši vieta tarpukaryje dar nebuvo privati žemė.

Kazlaučiznos kaimas dabar jau išnykęs. Likusi tik viena „bakūžė“, kurią Ignas Jarmalavičius vargais negalais pasistatė per Antrąjį pasaulinį karą sudegusios sodybos

vietoje ir kurią jam mirus giminės pardavė čia poilsiauti norinčiam miestiečiui. 2006 m. vasarą Kazlaučiznoje, maždaug buvusių prosenelio Viktoro Žentelio namų vietoje, kaimo turizmo sodybą pradėjo statyti Šarūnas Žentelis.

Kada kaimo pradžia – nežinia. Kaimas nedidelis, XIX a. jį sudarė trys valakiniai ūkiai: du valakai Žentelių ir vienas Šarkų (kadangi žemė prasta, tai valakas buvo apie 30 ha). XIX a. trečiajame trečdalyje valakus imta dalytis. Mūsų, Žentelių, valaką pasidalijo trys broliai (sėsimams išmokėtos dalys), kitų Žentelių valaką pasidalijo keturi broliai, o Šarkų – du broliai. Kad nesimaišytų pavardės, ūkiai buvo vadinami šeiminių vardais. Mus vadindavo pagal tėvo vardą Viktoriokais, Petro – Pietrikiokais. Juozą Žentelį vadino Pypkiu, Igną – Kudlium. Baltraus Šarkos dukras vadindavo Baltriokėmis.

Kaimas turėjęs bendrų pievų ir miško. Saloje esančią pievą šienaudavo ir džiovindavo drauge, sukraudavo į vienodas kupetaites ir traukdavo burtus, kuriam kuri atiteks. Apie 1935–1936 m. kaimas nutarė parduoti savo mišką. Povilo Žentelio tėvas tada dar mėginęs sulaikyti nuo pardavimo, sakydamas: „Iš ko gi budinkus statysim?“ Bet nusvėrė noras greitai prisidurti pinigų. Viktoro Žentelio name susirinkę kaimiečiai su notaru pasirašė miško pardavimo Jonavos pirkliais Buršteiniui ir Volfavičiui sutartį. Pamenu, kaip paskui ant nukirstų medžių kelmų buvo sužymėtos raidės B ir V.

Kaimo žemės buvo prastos, todėl gyventojai, kaip ir kitų kaimų, ieškojo papildomo uždarbio. Antai XIX a. pabaigoje Pranas Žentelis eidavo plukdyti sielių, Juozas Žentelis (Pypkis) veždavo į Ukmergėję esančią koklių gamyklą parduoti mergelį, kurio prisikasdavo Šventosios krantuose ties Pakalnės kaimu, o Petras Žentelis (Pietrikas) degdavo anglis ir parduodavo jas Ukmergės kalviams. Ne vienas išvažiavo užsidirbti į Ameriką. Buvo išvažiavęs suvėjas Antanas Žentelis (mirė Amerikoje apsinuodijęs smalkėmis). Vienas iš Šarkų, Petro Šarkos dėdė, Amerikoje pasiliko, kitas dėdė Ignas Šarka, grįžęs apie 1938 m., iš savanorio nusipirko 14 ha žemės ir pasistatė namą. Po karo žemė buvo nacionalizuota ir joje sovietmečiu užveistas kolūkio sodas.

Savo būdo savybėmis Kazlaučiznos kaimo žmonės skyrėsi nuo kaimyninių kaimų ramesniu charakteriu. Čia neteko girdėti, kad būtų mušeikų. Nebuvo ir keikūnų nei girtuoklių, čia gražiai elgdavosi ir su gyvuliais. Neteko matyti, kad mūsų kaimo vyrai muštų arklius. Kai vienas užkuryt mušė savo arklį, tai žmonės su nuostaba ir pasipiktinimu

Šarkų šeima: motina, sūnūs Petras ir Antanas. Apie 1912 m. Kazlaučiznos k. Apie 1912 m. VM-6364

apie tai kalbėjo. Visi daugiau ar mažiau buvo dievobaimingi. Vieno labai išsilavinusio parapijiečio liudijimu, Veprių bažnyčios statytojas kunigas Teofilis Vasiliauskas, miręs Vepriuose 1918 m., yra sakęs, kad Kazlaučiznos kaimo žmones visus reikią pakelti į bajorus. Mūsų šeimos albume buvo šio kunigo nuotrauka su dedikacija.

Nebuvo mūsų kaime ir labai nevalyvų, o ką jau kalbėti apie girtuoklius. Girtą žmogų pirmą kartą pamačiau miestelyje, kai man buvo vienuolika metų. Baisu pasidarė.

Kazlaučiznos žmonės mėgo pasivaržyti tarp savęs stiprumu. Kaip stipruolis garsėjo Petras Šarka. Pasakojama, kaip jis per kūlimo talką susilažinęs, jog didžiulį akmenį užkels ant maždaug 1,30 m aukščio arpo, – ir užkėlęs. Lažybas pralaimėjęs arpo savininkas Jonas Stanulis taip supykęs, kad net peilį išsitraukęs pasišvaistė, bet nedūrė. Kitą sykį tas pats Petras Šarka, kumelei neįstengiant ištempti įklimpusių ratų, iškinkęs ją ir, pats į ienas įsikibęs, ištempęs ratus. Mano tėvas Viktoras taip pat mėgdavo sūnums pasigirti, kad jaunystėje apie 60 m nunešęs 16 pūdų (250 kg) žirnių, supiltų į „šieniką“ (čiuzinio impilą). Sūnūs nenorėjo patikėti, bet vėliau Jackus Šarka paliudijęs, jog tėvas nemelavęs.

Mūsų kaime buvo atskira sodyba, kurioje gyveno save lenkais laikantys Žebrauskai. Jų ūkis buvo didesnis ir į kitus kaimiečius jie žiūrėjo iš aukšto. Apie 1910 metus gimęs Kazlaučiznos kaimo žmogus pasakojo, kaip jis, vaikas būdamas, su kitais nuėjęs pas Žebrauskus ir kažkuris iš šeimininkų pakvietęs juos sėstis, sakydamas: „Siadaicie, chamiuki“ (sėskitės, chamiukai). Vėliau, nepriklausomybės kovų metais, senis Žebrauskas

Sėdi (iš kairės): Petras ir Ignas Šarkai.
JAV. Apie 1913 m. VM-6365

Ignas ir Elena (Kuliešytė) Šarkai

už savo lenkiškumą buvęs pamokytas. Pasakojama, kad sykį pas jį užsukusius lietuvių karius Žebrauskas palaikęs lenkais ir sutikęs žodžiais: „Bratcy, jak ja vas ciekalam“ (broliai, kaip jūsų laukiau), ir šie už tokį pasveikinimą įkrėtė jam į kailį.

Kitoje Šventosios upės pusėje, kiek aukščiau, buvo ir tebėra, nors ir gerokai apnykęs, Sukinių kaimas. Su jo gyventojais Kazlaučiznos kaimo žmonės labai gražiai sugyveno. Sukinių gyventojai, lietuviai ir „burlokai“ (taip vadindavo Sukinių rusus), į Veprius eidavo dažniausiai pro Kazlaučizną, prieš tai brasta perbridę ar luoteliu persiyrę Šventąją. Jau gerokai vėliau, mokytojaudamas Vepriuose ir rinkdamas eksponatus muziejui, užeidavau pas juos, daugiausia jau labai pagyvenusius sentikius. Kai pasakydavau, kad esu Viktoro Žentelio iš Kazlaučiznos sūnus, tuojau užsimegzdavo šiltas pašnekesys.

Iš nedidelio Kazlaučiznos kaimo kilo nemažai šviesių žmonių. Jurgio Šarkos sūnus Aleksandras buvo vienas iš pirmųjų Veprių pradžios mokyklos mokytojų, vėliau Kauno aukštesniosios technikos mokyklos dėstytojas. Zenonas Žebrauskas buvo Kauno raitosios policijos policininkas, Vincas Žentelis – pasienio policininkas, vėliau policininkas įvairiuose miesteliuose. Petro Žentelio dukra Marytė garsėjo kaip labai gera mokytoja. Iš Viktoro Žentelio šeimos išėjo Nepriklausomos Lietuvos sostinės Kauno apygardos teisėjas Stasys, mokytoja Stefanija. Duktė Elena, besimokydama Kauno jėzuitų mokytojų seminarijoje, 1932 m. mirė. Aleksas buvo geležinkelininkas leitenantas, jauniausias sūnus Jonas tapo mokytoju.

Apie savo šeimą norėtusi papasakoti plačiau. Mano senelis Juozas Žentelis grafo Bover de Saint-Clair buvo išsiųstas į Kauną, kur tarnavo grafui priklausiusiame malūne, kaip šeimos pasakojime sakydavo, „pas anglą malūnininką“. Susitaupęs kiek pinigų, Kaune nusipirko žemės ir pasistatė (ar pirko) du namelius. Mano tėvas Viktoras Žentelis (1869–1948) gimė Kaune, bet augo Kazlaučiznoje. Į tą kaimą senelis su šeima grįžo, jo broliams pradėjus dalytis iš tėvo paveldėtą žemę. Kazlaučiznos ūkininkas Viktoras Žentelis vedė Marijoną Valančiūtę iš Kelmų kaimo. 1907 m. jai mirus, našlys su dviem mažamečiais vaikais vedė antrą kartą – gerokai jaunesnę Aleksandrą Žentelytę (1888–1967) iš Barbōriškio kaimo. Su ja susilaukė dar 9 vaikų, iš jų užaugo 7.

Tėvas nebuvo stambus ūkininkas – turėjo tik 9 ha poprastės žemės. Vis dėlto beveik visus vaikus leido į mokslus, tik ne visi juos sėkmingai baigė. Finansiskai prisidurdavo iš namelių Kaune nuomos. Reikalų tvarkyti į Kauną dažniausiai eidavo pėsčias, pernakvodavo Turžėnų vienuolyne, esančiame prie kelio į Kauną. Kelionė būdavo varginanti, o dar ir pavojinga, nes kelio ruožas ties Lōkio upeliu netoli Jonavos garsėjo plėšikais. Tėvas yra pasakojęs, kaip sykį, nors ir pasiskolinęs iš kaimyno pistoletą, vos

Kauno raitosios policijos policininkas
Zenonas Žebrauskas su dukra Veronika.
Apie 1937 m. VM

išsisukęs iš plėšikų. Pamatęs prie jo artejančius tris sermėguotus, ėmęs karštai melsti šv. Anuprą pagalbos. Čia ji pasivijusi pašto karieta – diližanas, tad pasileidęs paskui jį tekinas ir užšokęs gale ant pastovos. Pašto vežėjas pagrasęs jam botkočiu, bet laimingai pravežęs pro plėšikus.

Tėvas buvo giliai tikintis, mokėjo susikauptis melstis. Pasakojo, kaip jam, dar labai jaunam, ėmusi džiūti ranka ir nei gydytojai, nei Birštono gydyklos nepadėjusios. Tada kažkas pataręs pėsčiam nueiti į Aušros vartus ir pasimelsti Aušros vartų Marijai. Taip ir padaręs, ir nuo to pagijęs.

Mama taip pat buvo labai pamaldi, buvo įsirašiusi į tretininkes, vis eidavo į atlaidus, net ir į Šidlavą. Vėliau drauge vedžiodavosi ir mane, savo pagranduką. Tikėjimas jai buvo atrama ir paguoda. Nelengva buvo jos dalia: jauna už našlio prieš savo valią ištekinga. Pirmojo pasaulinio karo metais neteko dviejų brolių. Vienas jų, atėjęs su sesute atsiseikinti, užmiršo prie šaltinio „kaptoną“. Paskui verkdamas, tą „kaptoną“ apsikabinusi, ilgai negalėjo užmiršti kažkur svečioj šaly galvas padėjusių brolių. Jau bene dvidešimčiai metų praėjus, kai sykį prie mūsų kaimo vyko Lietuvos kariuomenės manevrai ir kareivis trimitu šaukė rikiuotėn, mama atsiduso: „Ir mano brolius taip šaukė mūšin...“

Nelengva buvo mamai tokią šeimą aprenkti, pamaitinti. Du vaikelius palaidojo dar kūdikius, bet ypač sunku buvo pakelti aštuoniolikmetės dukters mirtį. Po to daug verkė, net alpdamas iš sielvarto. Pamenu, kaip ausdama apalpusi krito aukštiekninka. Vis dėlto buvo patriotė ir optimistė.

Augau muzikaloje šeimoje: tėvas giedojo bažnytiniam chore, dainininkė buvo ir mama, – pamenu, kaip dainuodavau su ja, kai jau buvom „ant sklypų“ išėję. Sesuo Stefanija grojo mandolina ir smuiku, brolis Aleksas – mandolina, Jurgis ir aš – smuiku.

Ypač nelaimingi mūsų šeimai buvo pokario metai. 1944 m. rugpjūčio mėn. dvidešimtmetį brolių Petrą netoli namų nušovė pro šalį važiuojantys sovietiniai valsčiaus aktyvistai, o po mėnesio per neatsargumą susisprogdino brolis Aleksas. Jam tada buvo tik dvidešimt ketveri. Brolis Jurgis išėjo į partizanus, buvo partizanų kuopos vadas. Suimtas, nuteistas 10 metų ir įkalintas, o tėvai 1948 m. išvežti į Igarą. Kai atvažiavo tėvų vežti, klausė, kur aš esu. Tėvukas pasakė, kad mokausi Kaune, o mokiausi Ukmergės gimnazijoje. Taip ir likau neišvežtas. Tėvas Sibire mirė, mama grįžo 1956 m. pavasarį.

(Papasakojo Kazlaučižnoje gimęs ir augęs mokytojas Jonas Žentelis, užrašė Audronė Žentelytė)

Labanosiai

Mokytojas Jonas Žentelis prisimena, kaip jam dar vaikui būnant Ona Šarkaitė iš Labanosių atiteko į kaimyninį Kazlaučižnos kaimą. Buvusi graži jaunamartė. Kadangi pasakojimas užrašytas dar sovietmečiu, kai kas jame liko nepaminėta, tarkime, kad 1941 m. raudonarmiečiai traukdami nušovė pateikėjos brolių Joną Ramoną, šaulį ir jaunaliutvį.

„Labanosių kaimas priklausė Veprių parapijai. Jis ribojosi su Užušilių, Kazlaučižnos, Barbōriškio, Veprių kaimais. Per kaimą ėjo vietinės reikšmės keliai į Ukmergę, Barbōriškį, Veprius. Daugiausia tai buvo žvyruoti vieškeliai.

Iš Barboriškio pro Labanosius į Riėšę teka upelis Ūdroklis. Prie Užušilių ir Kazlaučiznos esančius pušynėlius žmonės čia vadino Švelniaja ir Kazlaučiznos pušynais. Kiekvieno ūkininko sklype miškelis turėjo savo pavadinimą. Štai Rudokų miškelis vadinosi Užvarteliai, Būklės sklypo raistas – Dėlynė (matyt, seniau čia būta dėlių), Taručio sklype miškelis vadintas Paišdagiū, o pieva, esanti už Šarkų pirties, – Medinų bala. Už buvusios Jono Razumo sodybos yra slėnis. Spėjama, kad seniau čia tekėjusi upė, ant jos kranto stūksojo miškas. Todėl žmonės jį pavadino Užupio mišku.

Palyginti su kitais kaimyninių kaimų gyventojais, labanosiečiai buvo mažiau „pabažnesni“ (dievobaimingesni), tačiau gyveno stipriau, buvo labiau pasiturintys. Kaime gyveno tik lietuviai. Tiesa, Šarka po karo parsivežė žmoną Iriną iš Rusijos, bet ji vėliau persikrištijo. Labanosių kapinaitės buvo labai senos, be antkapių. Dirbdami žmonės žemę dažnai rasdavo palaikų liekanų. Dabar kapinių jau nebelikę.

Kaime buvo 6 valakai (1 valaką sudarė 28 ha): Šarkų, Rudokų, Taručių, Ramonų, Razumų, Lukošūnų. Vėliau valakai skilo, juos dalijosi giminaičiai. Lietuvos Respublikos metais ant Šarkų valako stovėjo Petro Šarkos, Igno Grėbliausko, Mykolo Šarkos, Prano Šiaučiučkėno sodybos. Rudokų valaką pasidalijo Jono Rudoko, Petro Rudoko, Vaclovo Rudoko ir Stasio Rudoko šeimos. O Razumų valakas suskilo į Justino Razumo, Igno Razumo, Jono Buklio, Juozo Pociūno ir Juozo Razumo sklypus. Liko paminėti tik Adomo Ramono ir Antano Ramono bei Juliaus Tamošiūno (pastarieji du gyveno viename name po galą) sodybas. Iš viso Labanosių kaime buvo 16 sodybų. Skaidant valakus, žemės plotai mažėjo. Tačiau naikinant grafo Pliaterio dvarą, valstybė pridėjo dar po 2,5 ha Šarkų ir Rudokų valaką pasidalijusioms šeimoms ir po 3,5 ha Razumų valake esančioms sodyboms. Pociūnas, kaip buvęs pasienio policininkas, gavo žemės sklypą prie Gelvonų.

1938–1939 reformos metais visas kaimas išsiskirstė į vienkiemius. Žmonės buvo labai patenkinti – viskas vietoj: darbas, gyvuliai, sodas. Sklypai atmatuoti vienoj vietoj, ne taip, kaip seniau, – ruožinė sistema.

Kaime veikė jaunųjų ūkininkų ratelis. Čia atvažiuodavo keletas agronomų, aiškino, ką, kaip ir kada sodinti.

Labanosių kaimo vaikai mokyklą lankė Vepriuose. Kaime populiariausias laikraštis buvo „Ūkininko patarėjas“, vaikai mėgo „Žvaigždutę“, o moterys skaitydavo religinį žurnalą „Lurdas“.

Antanas Ramonas su žmona ir vaikais prie savo svirno. Labanosių k. Apie 1922 m. VM-8980

Kaimo gyventojai aktyviai dalyvavo ano meto visuomeniniame gyvenime. Štai Pavasarininkų organizacijai priklausė Jonas ir Marijonas Ramonai, o Tamošiūnas,

Vladas ir Juozas Razumai, Jonas Ramonas buvo šauliai. Jaunujų ūkininkų ratelį lankė Julius Rudokas, Vincas ir Jonas Razumai, Jonas Ramonas; pastarasis buvo ir jaunalietuvis. Dažnai jie ruošdavo įvairius vakarėlius, šokius. Visi turėjo savo uniformas. Šaulių būrys turėjo orkestrą, jame grojo ir Vacys Razumas. Kaime buvo ruošiamos gegužinės. Žmonės susirinkdavo kaimo gryčioje, dažniausiai pas Antaną arba Adomą Ramonus, vasarą susiedavo kiemuose, čia šoko, dainavo. Nemažai gyventojų iš Labanosių kaimo buvo tarnavę Lietuvos kariuomenėje: Vacys Rudokas, Jonas Ramonas, Vacys Razumas, Stasys Rudokas, Tamošiūnas, A. Ramonas, Jonas Rudokas. Tais metais Igno Razumo sūnūs emigravo į Ameriką ir įsidarbino ten visam laikui.

Antrojo pasaulinio karo metu jauni vyrai slapstėsi nuo mobilizacijos, bet buvo gaudomi. Į kariuomenę išėjo Vincas ir Kazys Razumai, kartu su jais buvo paimti Petras Šarka ir Julius ir Juozas Rudokai. Visi sveiki ir gyvi grįžo iš karo namo. Tačiau karas padarė nemažų nuostolių namuose. Buvo sudeginti Petro, Vaclovo, Jono Rudokų ir Mykolo Šarkos trobesiai.

Po karo visą Lietuvą apėmęs politinių įvykių sūkurys įtraukė į save ir Labanosių kaimo gyventojus. Juozas Razumas išvyko į užsienį. Tačiau Ameriką pasiekė tik jo žmona, o jis pats žuvo prie Vokietijos sienos. Į mišką partizanauti išėjo Julius Tamošiūnas, Petras Pociūnas, o jo brolis Albinas už ryšininkavimą buvo pasodintas į kalėjimą. Vienas kitas išėjo ir į liaudies gynėjus, vietinių gyventojų vadinamus „skrebais“.

Šarkų giminės susiejimas. Centre šio susiejimo organizatorius Jonas Šarka iš JAV. 2000 m. VM-5581

Kolektyvizacijos metu žemės kiekvienai šeimai buvo palikta vos po 60 arų. Arklius, pakinktus, kuliamašias mašinas nacionalizavo. 1957 m. pradėta melioracija, o žmonės iš vienkienių buvo keliami į gyvenvietes. Iš viso Labanosių kaimo liko tik trys sodybos."

(Papasakojo Labanosių kaime gimusi ir gyvenusi Ona Šarkienė (Ramonaitė) (gimusi maždaug antrojo dešimtmečio pradžioje), užrašė 1975 m. jos vaikaitė Rima Žilinskaitė (1957–1977).

Barboriškis

Barboriškio kaimas pagal 1923 m. surašymo duomenis – vienas iš didesnių Veprių valsčiuje: 27 sodybos su 146 gyventojais. Jis buvo išsidėstęs abipus kelio į Ukmergę. Kiek galėjo prisiminti iš Barboriškio kilę broliai Jonas ir Vincas Šarkai, čia gyveno Gendvilio, Kopūsto, Valiaugos, Lukošiuono, kalvio Morkūno, Razumo, Taručio, Šarkų, Žentelių šeimos. 1936–1937 m. išskirstytas į vienkiemius. Dabar nė ženklo nelikę, kad čia kaimo būta. Iš barboriškiečių vienkienių tebestovi tik Jurgio Sereikos sodyba, o ir ta pati – jau be senųjų šeiminkų...

Šis kaimas davė apylinkėms ir kraštui nemažai šviesuolių. Veiklus tarpukario mokytojas, vienas iš Veprių „Kregždutės“ iniciatorių, S. Tijūnaitis buvo maištingo Barboriškio valstiečio Motiejaus Rudoko vaikaitis. Apylinkėse plačiai buvo pasakojama ir apie šio kaimo ūkininko Juozo Žentelio susikirtimą su kunigu. Kai žemės reformos

*Juozas Žentelis su žmona ir vaikais.
1925 m. Barboriškio k. M. Ramanausko
nuotr. VM-892*

*Širvintų komendantūros savanoris Jonas
Šarka iš Barboriškio k. Apie 1920 m.
VM-2922*

metais buvo dalijama dvaro žemė, jis pasakęs: „*O kam reikalinga kunigui žemė?*“ ir tuo užpykdęs anuometinį kleboną P. Mirskį. Kai J. Žentelis mirė nuo kraujo užkrėtimo, klebonas nenorėjęs priimti jo bažnyčion. Žmonių perkalbėtas vis dėlto priėmęs, bet per pamokslą pagiežingai pasakęs: „*Tu guli čia, o kur tavo dūšia?*“

Ilgam išliko Veprių parapijiečių atmintyje iš šio kaimo kilęs kunigas Antanas Šarka, 1899 m. pirmą kartą užgiedojęs Veprių bažnyčioje lietuviškai ir už tai, kaip teigiama, iškeltas Latvijon. Iš Barboriščio buvo kilęs ir kitas kunigas, Felicijonas Žentelis. Jis mirė Pirmojo pasaulinio karo metais Čiobišky, nuo lankomo ligonio užsikrėtęs dėmėtąja šiltine.

Pirmaisiais dviem XX a. dešimtmečiais įvairiais keliais kaimą paliko ir į jį nebegrižo nemažai žmonių. Štai du Kazio Žentelio sūnūs žuvo kare, vienas emigravo į Ameriką ir tapo „Alfons Zent“, viena duktė Veronika nutekėjo Peterburgan už Kronštate locmanu dirbusio Pšelgausko, ten revoliucijos metais ir mirė, dar jauna būdama. Taip iš šešių Žentelio vaikų liko tik dukra Aleksandra, nutekėjusi į Kazlaučizną už Viktoro Žentelio, ir jausniausias sūnus Jonas.

*Antanina Gudanavičienė
(apie 1875–1975)
iš Barboriščio k. VM-6803*

Poilsis Zofijos Žentelienės sodyboje. Barboriščio k. VM-894

Minėtojo kunigo Antano Šarkos sūnėnas Jonas Šarka (1894–1964) nepriklausomybės laikais buvo ilgametis Veprių valsčiaus viršaitis, garsėjęs apylinkėse kaip sumanus, modernus ūkininkas. Tiesa, 1928 m. Šarkų šeima išsikėlė gyventi į netoliese esantį Pučionių vienkiemį.

Ypač daug šviesuolių išaugo iš kitų Šarkų ir Žentelių kamieno. Kaip remdamasi dėdės pasakojimu teigė poetė Judita Vaičiūnaitė, jos proseneliai Šarkai Barboriškyje nuomojo žemę iš Veprių dvarininko (Vaičiūnaitė J. *Vaikystės veidrody*, V., 1996, p. 84). Darata Žentelytė ir Matas Šarka užaugino keturis vaikus: sūnus Antaną, Praną ir Jurgį bei dukrą Marijoną, kurių vaikai įvairiose srityse pasiekė aukštus mokslus. Antano sūnus Vincas Šarka (1897–1977) buvo Panevėžio apygardos teismo, Apeliacinių rūmų, Vilniaus apygardos teismo, o kurį laiką – Vyriausiojo tribunolo teisėjas. Duktė Marijona buvo ištekėjusi du kartus: už Piliakalnių kaimo ūkininko Juozo Razumo, o jam mirus – už Vinco Vaičiūno. Sūnus Stanislovas Razumas iš pirmosios santuokos tapo kunigu; dukters Onos Razumaitės-Kisielienės vienas vaikų, teisininkas Ignas, žuvo Sibiro lageriuose, duktė Stasė emigravo į JAV ir ten ištekėjo už poeto Alfonso Nykos-Niliūno brolio. Su antruoju vyru Vincu Vaičiūnu – Marijona Šarkaitė turėjo tris sūnus: Juozas tapo kunigu, Petras – garsiu tarpukario Lietuvos dramaturgu, o Viktoras – gydytoju psichiatru, Vytauto didžiojo universiteto profesorium. Jo duktė Judita Vaičiūnaitė (1937–2001), viena garsiausių Lietuvos poečių, 2000 m. lankydama Vepriuose, padėjo muziejininkui mokytojui J. Ženteliui rekonstruoti iš Daratos Žentelytės ir Mato Šarkos išaugusį genealoginį medį, primindama ir jam giminytės ryšius: jos prosenelė Darata Žentelytė ir Jono Žentelio senelis Juozas buvo brolis ir sesuo.

Pageležių kaimas 1945–2010 metais

Lionė Melanija Jankeliūnienė, Aldona Černiauskienė

Pageležiai

*Pageležiaĩ. Kaimas. Liūdnas ir paliegęs.
Dar kruti? Dar rūksta dūmai kamine?
Kur Vaičiūno vieškeliai, kur Galaunės pėdos?
Tylus ir bežadis. Užmirštas esi.*

*Būrin susieina, kai palydi žmogų.
Ir duonelės pirkti. Atvėš, gal ir ne.
Parduotuvė jau seniai be langų ir stogo,
Maža švenčių. Jokio svečio...
(Tik klebonas kartą metuose, beje.)*

*Trobos, tos senutės raišos, smenga. Gylin.
Užkaltom langinėm merdi... LIETUVA?
Gimtas kaime, sopuli, tik širdy dar žydi
Motinos lopšinė, „mojavų“ malda,*

*Tik suspaudžiu kumštį. Kaip tave išsaugot?
Kol dar dygsta grūdai, dar yra vilties?
Kol dar ošia medžiai, kol anūkai lankos?
Kol „saulala budina“, tol į darbą kvies?*

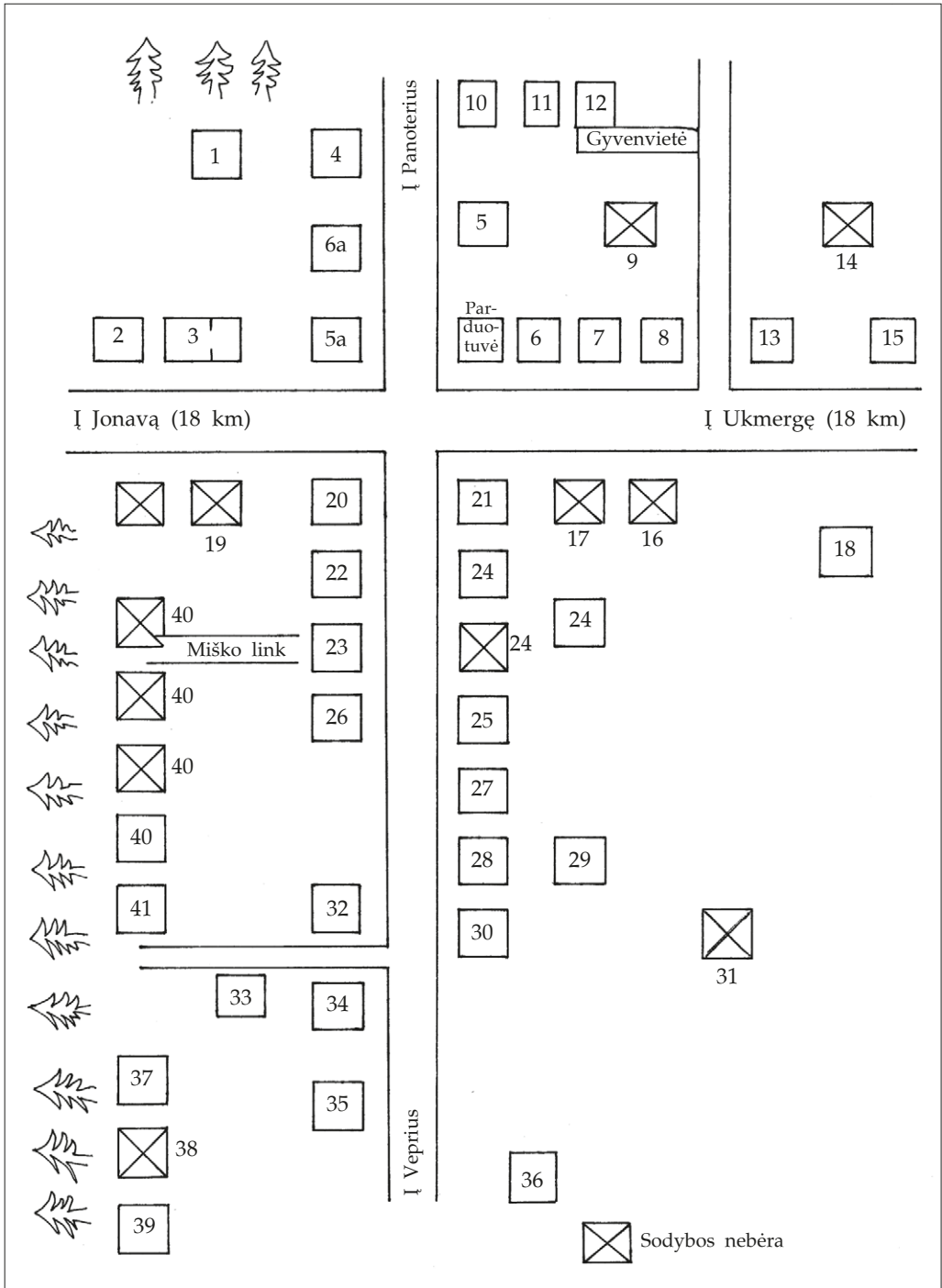
L. M. Jankeliūnienė

Senieji Pageležiai

Kaimas yra į šiaurę nuo Vėprių. Prigijęs *Pagelažių* pavadinimas, o *Pageležiaĩ* vietos ir aplinkinių kaimų gyventojų buvo sutiktas priešiška. Senieji kaimo gyventojai pavadinimą aiškina nuo kalvių–gelažių, kurie gamino žemės ūkio padargus, kaustė arklius ir pan. Ir netoliese tekanti upelį tebevadina *Gelažės* upeliu.

Bronius Kviklys enciklopedijos „Mūsų Lietuva“ antrame tome mini, jog 1923 metais kaime buvo 36 ūkiai su 177 gyventojais. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą čia gyveno *pristavas* ir turėjo daboklę. Nepriklausomos Lietuvos laikais įkurta mokykla, pašto agentūra, apsigyveno nemažai darbininkų, kurie dirbo netoli esančiame durpyne.

Įdomius prisiminimus paliko menotyrininkas Paulius Galaunė knygoje „Muziejaininko novelės“. Jo vaikystėje – XIX a. pab.–XX a. pr. Pageležiuosė buvo didelė arklių pašto stotis. Tėvas, kalvis, kaustė arklius. Stoties stadaloje, kieme nuolat būdavo susigrūdę iki 50 vežimų, didelis šurmulyš vyravo karčemoje. P. Galaunė prisimena čia buvus pereinamąjį kalėjimą, aptvertą aukšta statmenų rąstų tvora. Jame nakvynei uždarydavo rekrūtus, kalinius, kuriuos surakintus varydavo į Jonavos geležinkelio stotį. 1916 m. lygiagrečiai su senuoju plentu

Papeležių kaimo planas (1945–2008).
Sudarė autorės

buvo nutiestas siaurasis geležinkelis Jonavà–Ukmergė. Tada Pageležiuose pradėjo veikti geležinkelio stotis. Stotis neišliko, o neperspektyvi geležinkelio linija 1961 m. buvo išardyta.

Galaunių gyvenamojo namo vietoje stovi koplytstulpis.

Neaplenkė kaimo tremtys, kolektyvizacijos sunkumai. Tačiau dabartis dar niūresnė – daugelį metų neveikė parduotuvė (dabar jau veikia), nėra pašto, jokios kultūros įstaigos, nei pradinės mokyklos. Pusė kaimo priklauso Veprių seniūnijai, kitapus plento – Dėltuvos. Nekursuoja autobusai. Administracinė painiava dar padidėjo, kada kai kuriuos kaimo gyventojus priskyre prie Rotautų kaimo. Niekas nežino, kodėl. Kaimo žmonių nuomonės niekas neklausia. Gerai, kad spėsime užrašyti, jog kaimas buvo!

Kaimas sensta. Daug trobų užkaltais langais. Atsidūręs seniūnijų pakraštyje, suskaldytas, kaimas nyksta.

1. Antano Jaskūno sodyba

Šeima buvo didelė – tėvai ir septyni vaikai. Keturios dukros: Elena, Marijona, Ona ir Genė, trys sūnūs: Stasys, Jonas ir Petras. Vyriausioji Elena išvyko į Ameriką ir tėvams paliko savo dukrą Emiliją. Seneliai ją ir užaugino. Kadangi sodyba buvo labai gražioje vietoje, prie miško, vakarais rinkdavosi jaunimas pasilinksinti. Vėliau šeima ėmė skirstytis. Duktė Marijona ištekėjo už Petro Palaimos sūnaus Vaclovo ir apsigyveno jų sodyboje. Ona ištekėjo už Igno Palaimos sūnaus Silvestro ir išsikėlė gyventi į Mikačių kaimą netoli Ukmergės. Į tą patį kaimą nutekėjo už Latvio ir Genė. Sūnus Stasys vedė Zofiją Varnaitę iš Barbōriškio kaimo ir apsigyveno tėvo namo antrame gale. Vėliau, mirus tėvui, čia apsigyveno ir sūnus Jonas. Jis vedė taip pat iš Barbōriškio kaimo Stasę Razumaitę. Stasys užaugino keturis vaikus: Algimantą, Lionę, Oną ir Emiliją, o Jonas – šešis vaikus: tris sūnus – Laimoną, Vytautą ir Povilą, dukras – Ireną, Janiną ir Stasę. Petras žuvo nelaimingo atsitikimo metu.

Visi Antano vaikai mirę, o vaikaičiai išsiskirstė po visą Lietuvą. Sodyba liko tuščia.

Dabar į ją atsikėlė gyventi Sigitas Palaimos šeima iš Jonavos rajono Ūpninkų kaimo.

2. Karpinskų-Kuliešių sodyba

Karpinskas buvo kalvis, žmona – siuvėja. Augino dvi dukras: Zofiją ir Genovaitę. Genovaitė buvo gabi, tapo farmacininke. Tik per vasaros atostogas grįždavo namo paviešėti. Zofija gyveno su tėvais, tapo siuvėja. Karpinskienė žuvo nelaimingo atsitikimo metu: važiuojant arklio tempiamu vežimu iš Veprių namo, kliudė sunkvežimis. Moteris žuvo. Tėvas kurį laiką gyveno su dukra. Vėliau Zofija ištekėjo už Povilo Čėsnos, Miko sūnaus. Netrukus Povilas buvo suimtas už bendradarbiavimą su partizanais ir nuteistas 25 metus kalėti. Zofija liko su maža dukrele. Po kurio laiko palaidojo tėvą. Bet, laimė, sulaukė vyro, o šis įsidarbino Āklojo Ėžero durpyne. Kai šeima persikėlė ten gyventi, namą nupirko Mikalauskai, o vėliau Kuliešiai. Dabar Ona Kuliešienė gyvena čia viena. Palaidojo vyrą ir sūnų, dukra dirba Vokietijoje.

3. Jankauskų-Sangavičių sodyba

Namas buvo dviejų galų: viename jų gyveno Jankauskų šeima: motina su sūnumi ir dukra. Dukra Marijona karo metais globojo keturis mažamečius svetimus vaikus, kurių motina buvo mirusi, o tėvas fronte. Namas ištuštėjo – mirė senoji Jankauskienė, jos sūnus, ištekėjo Marijona. Gyventi atsikėlė gausi Babilų šeima. Babilienė – Aldona Bankauskaitė – išaugino šešis sūnus.

Antrame namo gale gyveno eigulio Roberto Sangavičiaus šeima. Jo žmona – Kartanaitė iš Pagirių valsčiaus. Šeimoje augo keturios dukros: Algimina, Regina, Irena ir Virginija. Suaugus dukroms, šeima iširo, nes tėvas labai gėrė. Visi išsiskirstė kas sau. Motina apsigyveno pas dukrą Algiminą, kuri jau buvo ištekėjusi ir dirbo mokytoja. Vyras grįžo gyventi pas seserį. Atsikėlė Valiaugų šeima, bet jie neilgai trukus pasistatė nuosavą namą. Babilai išvyko gyventi į Jonavos rajoną.

Dabar tame name gyvena Veronika Mangevičienė. Dukra ir sūnus yra sukūrę šeimas ir gyvena atskirai.

4. Girininkija

Girininkija buvo pastatyta tarybiniais metais. Ilgą laiką girininku čia dirbo ir gyveno Žaldaris su šeima. Turėjo keturias dukras: Aušrą, Rasą, Eglę ir Danguolę. Bet vyras labiau mylėjo degtinę negu šeimą. Šeima iširo ir išsiskirstė. Vėliau dirbo kiti girininkai, bet neužsibūdavo. Kiek ilgiau dirbo ir gyveno Vagonio šeima. Jis buvo vedęs Diliūnaitę iš Barboriškio kaimo. Žmona mirė jauna, palikusi tris mažamečius vaikus – sūnų ir dvi dukras. Tėvui mirus vaikai išsiskirstė. Dabar dirba girininkas Zigmantavičius, bet jis gyvena Kaune ir į darbą tik atvažiuoja.

5. Mokykla

Pirmasis mokytojas buvo Maldutis, kuris su šeima per pirmąjį trėmimą buvo išvežtas į Sibirą. Po jo dirbo vyras ir žmona – Julija ir Bronius Lagunavičiai. 1951 m. pradėjo kurtis septynmetė: palaiptui po vieną klasę. Bronius Lagunavičius paskirtas direktoriumi. Šioje mokykloje dirbo Jonas ir Elzė Jazukevičiai, Adelė Jaskūnienė, Ona Jaskūnienė, Birutė Palaimienė, Leokadija Visockaitė, Leokadija ir Algirdas Kaseliai, Jadvyga Deinienė, Elena Grinienė ir kt. Pastaraisiais metais mokėsi tik pirmų–ketvirtų klasių moksleiviai. Į mokyklą iš artimiausių kaimų mokiniai buvo atvežami „geltonuoju“ autobusu. 2009 m. mokykla uždaryta.

5a. Noreikų sodyba

Tame kampe, kur susikerta plentas ir vieškelis, karo metu buvo pastatytas toks barakas. Jame buvo apgyvendinti per karą į nelaisvę paimti vokiečių belaisviai. Jie čia gyveno labai sunkiai, pusbadžiu. Sargybinių lydimi, vaikščiojo po kaimą duoneliaudami, prisiskindavo maišus baltai žydinčių dilgėlių ir iš jų virė sriubą.

Po karo čia apsigyveno Noreikų šeima. Noreikienė buvo šio kaimo gyventoją Marijona Česnaitė. Šeima buvo gausi ir gyveno sunkiai. Vienas po kito gimė šeši vaikai. Noreikai išsikėlė gyventi į Jėnava. Barakas sugriuvo.

6. Alekso Jaskūno sodyba

Prie parduotuvės yra sena sodyba, kurioje gyveno sesuo Bronė ir brolis Aleksas Jaskūnai. Kažkada turėjo gražią sodybą, bet visus pastatus sunaikino gaisras, kilęs nuo pravažiuojančio traukinuko. Po gaisro kurį laiką gyveno likusioje mažoje pirtelėje, o vėliau nusipirko ir persistatė Igno Jaskūno trobelę. Mirus broliui, Bronė gyveno viena. Nepakėlusi vienatvės nusižudė.

6a. Sakavičių sodyba

Netoli plento, prie pat vieškelio į Pānoterius, stovi sena Sakavičių sodyba. Joje gyveno dvi seserys – senos panos: Aleksandra (Olesia), Jankausko draugė, ir Bronė, Stasio Palaimos draugė. Kitos dvi buvo ištekėjusios – viena už Miko Šimonio, kita už Kartano ir gyveno Aklojo Ežero gyvenvietėje.

Mirus Jankauskui, o vėliau ir Aleksandrai, pas Bronę apsigyveno Stasys Palaima. Palaidojęs motiną, jis buvo likęs vienas. Dirbo miške – su arkliu į pakraštį išveždavo paruoštą medieną. Smarkiai gėrė. Kartą po darbo arklys grįžo vienas. Stasį rado miške nebegyva, užmuštą ir paslėptą po šakomis. Spėjama, kad taip padarė jo sugėrovai. Teismo nebuvo, taip ir liko. Bronė savo gyvenimą baigė viena.

Vėliau jos sodybą seserų vaikai pardavė Jonui Čėjauskui iš Vengrių kaimo. Tapęs invalidu, jis apsigyveno Deltuvos senelių namuose. Sodyba tuščia ir baigia sunykti.

7. Zalieskų sodyba

Joje gyveno senoji Zalieskienė ir jos sūnus Teofilis su žmona. Dvi dukros jau buvo ištekėjusios ir gyveno Kaune. Jaunieji Zalieskai vaikų neturėjo. Žmona buvo gera kaimo siuvėja. Vyras smarkiai gėrė, anksti mirė. Moteris ištekėjo antrą kartą už Varanavičiaus ir persikėlė gyventi į Veprius. Čia gyveno iki mirties. Senatvėje ją prižiūrėjo iš Kauno grįžusi dukra Jadvyga Kairaitienė, kuri ir gyveno senojoje sodyboje su šeima. Kairaičiai užaugino sūnų Romą, kuris gyvena Jonavoje. Sodyba prie plento liko tuščia, baigia sugriūti.

8. Antano Stimburio sodyba

Antanas vedė to paties kaimo Stasę Palaimaitę, pasistatė prie pat plento ir keliuko į Rotautų kaimą nemažą namą, įsikūrė jame. Dar vadinamaisiais Smetonos laikais savo patalpose atidarė mažytę parduotuvėlę. Kurčnebylys brolis Jonas padėjo dirbti visus žemės darbus. Vokiečių okupacijos metais prie namų buvo įsteigtas medienos sandėlis. Čia žmonės arkliais suveždavo iš miško nupjautus rąstus, vėliau juos pakraudavo į traukinio vagonus ir išgabendavo į Vokietiją. Darbas buvo prie namų; buvo paskirtas sandėlio vedėju. Dirbo ir pieno surinkimo punkte – vis ieškojo būdų, kaip aprūpinti šeimą. Augino tris vaikus: dukteris Ireną ir Lionę (Leonorą), sūnų Romaldą.

1948 m. į Sibirą buvo išstremta tik Stasė Stimburienė ir sūnus Romas. Kiti šeimos nariai tik atsitiktinai išvengė tremties – tėvas Antanas ir duktė Irena tą naktį nenakvojo namuose, o Lionė sugebėjo pabėgti iš apsupto namo. Gyventi teko pas gimines, nes namas buvo nacionalizuotas. Tik vėliau buvo leista prisiregistruoti, ir visi apsigyveno tėviškėje pas Antano seserį Adelę Bitinienę.

Atkūrus Lietuvoje Nepriklausomybę, buvo leista šeimos nariams susipažinti su tremties byla ir ją nusikopijuoti. Paaikškėjo, jog byla pradėta 1947 metų balandžio mėnesį, apklausti liudininkai, surašyti kaltinimai: „12 ha žemės, 2 namai, klojimas, tvartas, pirtis, 1 karvė, 1 avis, 2 kiaulės, samdomi du darbininkai.“ Užteko išvadai – buožė! O 1947 metų balandžio 15 dienos apklausos protokole surašyti politiniai kaltinimai: tardomasis prisipažįsta, jog 1924 m. įstojo į nacionalistinę šaulių ir jaunimo katalikų pavasarininkų organizacijas. Kitų žmonių apklausos protokoluose įrašyta, jog Antanas Stimburys šmeižė komunistus, kalbėjo apie perversmus Lietuvoje ir visame Pabaltijyje, o amerikiečiai ir angļai padėsią. Gyvensią kaip anksčiau, o dabar – vien kolchozai. Jei nebūtų partizanų, būtų dar blogiau, jie gelbsti mus.

Visa tai tremties byloje Nr.13319. O 1948 m. gegužės 22-ąją, tremties dieną, įsegta pažyma su nurodytu ešelonu – Nr. 97915.

1955 m. balandžio mėn. Stasė Stimburienė gavo dokumentus grįžti į Lietuvą. Kaltinimai buvo panaikinti kaip nepagrįsti. Sugrįžo 1956-aisiais metais.

Šeima atgavo namus. Irena ištekėjo, išaugino sūnų Edvardą ir dukrą Elvyrą. Leonora 17 metų dirbo lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja Veprių vidurinėje mokykloje, išaugino du sūnus – Arūną ir Gerdą. Romas taip pat grįžo gyventi į gimtąjį kaimą, į tėvų namus. Jo dukros Kristina ir Eurelija gyvena Vilniuje. Gyvenimas tęsiasi.

9. Pranciškaus Čėsnos sodyba

Toliau nuo plento, tarp Zalieskų ir Stimburių, buvo Pranciškaus Čėsnos sodyba. Buvo vedęs Jankauskaitę, augino sūnų Vytautą. Vaikinas buvo gabus, išėjo į mišką partizanauti ir dingo be pėdsakų. Tėvai taip ir gyveno sielvartaudami. Ir mirė tikėdami, jog gal dar gaus kokią žinutę. Sodyba buvo nugriauta, o jos vietoje pastatyti nauji namai. Tai – kaimo gyvenvietė, dabar taip vadinami tokie grupiniai namai.

10. Igno Jaskūno sodyba

Igno Jaskūno sodyba buvo prie miško, už dabartinio sodo. Mažoje trobelėje išaugo sūnus Kazys ir dvi seserys. Kazys vedė ir netoliese pasistatė erdvius namus. Dukra Veronika ištekėjo už tame pačiame kaime gyvenusio Augustino Čėsnos. Mirus seniesiems Jaskūnams, namelį nupirko ir perstatė kitoje vietoje Aleksas Jaskūnas. Tą vietą žymi tik aukštos pušys.

11. Kazio Jaskūno sodyba

Kazys, vedęs Veroniką, pasistatė namus greta tėvo. Šeimoje gimė trys sūnūs: Jonas, Albinas ir Vladas. Šeima buvo darbšti, tvarkinga. Vaikai suaugo, sukūrė šeimas. Albinas vedė Jadvygą Dubeikaitę iš Lokėnų kaimo ir įsikūrė tėvų namo antrajame gale. Užaugino keturis vaikus. Jonas su gausia šeima gyvena Vengrių kaime.

12. Jono Diliūno sodyba

Sodyba toliau į laukus, už Kazio Jaskūno. Jonas vedė, ir šeima sparčiai gausėjo – susilaukė trijų sūnų: Albino, Kazio ir Algimanto, dukros Irenos. Buvo

karo metas. Pagimdžiusi dukrele, po kelių dienų mirė žmona. Jį patį mobilizavo į frontą. Namuose su mažaisiais vaikaičiais liko tik senelis. Tada jam į pagalbą atskubėjo geraširdė Jankauskaitė. Ji prižiūrėjo vaikus, kol grįžo iš karo Jonas. Bet jis vedė kitą moterį ir vėl susilaukė trijų sūnų. Pamotė nelabai mylėjo pirmosios žmonos vaikų. Ypač kentėjo dukrelė. Ji turėjo prižiūrėti pamotės vaikus. Vaikams suaugus tėvai liko vieni. Sodyba buvo parduota Jadvygos žentui Leonardui Alionskui. Jo šeima gyvena ir dabar.

13. Ožiūnų sodyba

Prie plento ir keliuko į Rotautų kaimą yra Ožiūnų sodyba. Ši sodyba buvo Veronikos Ožiūnienės kraitis. Vaclovas Ožiūnas taip pat turėjo sodybą prie Gėlvonų. Augino dvi dukras – Oną ir Valeriją. Gyveno pasiturinčiai, todėl 1949 metų pavasarį buvo ištremti į Sibirą. Pavyko pasislėpti tik Onai. Ožiūnų namuose buvo įrengtas paštas, klubas–skaitykla, kur buvo demonstruojami kino filmai, jaunimas rinkosi pašokti.

Grįžusiems iš tremties Ožiūnams buvo gražintas tik nedidelis kambarelis. Dukros ištekėjo, tėvai mirė, namas dabar tuščias ir apleistas. Pageležiuose gyvena Onos sūnus su šeima, bet jie pasistatę naują namą gyvenvietėje.

14. Mykolo Čėsnos sodyba

Toliau nuo Ožiūnų ir nuo plento, ant kalniuko, stovėjo Mykolo Čėsnos sodyba. Žmona mirė jauna, ir Mykolas vienas užaugino du sūnus: Povilą ir Stasį bei dukrą Valeriją. Suaugę vaikai sukūrė savo šeimas: Povilas vedė Zofiją Karpinskaitę, Stasys – Marijoną Gričinaitę. Povilas už pagalbą partizanams ilgą laiką buvo kalinamas, o Stasys visą gyvenimą dirbo siuvėju. Valerija nutekėjo į Jakūtiškius.

Likęs vienas, Mykolas vedė antrą kartą. Greitai mirė. Nebėra ir vaikų. Sodyba nugriauta.

15. Petro Jankausko sodyba

Jankauskų sodyba yra prie plento. Petras jaunas liko našlys, vienas užaugino tris vaikus: sūnus Joną ir Petrą ir dukrą Oną. Išgyventi buvo sunku, sūnūs anksti pradėjo dirbti prie plento, o dukra su tėvu darbavosi ūkyje.

Suaugę vaikai sukūrė savo šeimas ir išsiskirstė. Ona ištekėjo ir išvyko į Klaipėdą. Petras vedė žmoną net iš Naujāsėdžių kaimo. Jonas taip pat paliko namus. Mirus senajam Petru, sodyba parduota Algirdui Griniui. Jo taip pat nebėra tarp gyvųjų, sodyboje gyvena Algirdo žmona Ona. Jų dukros gyvena atskirai.

16. Mykolo Šimonio sodyba

Mykolo Šimonio sodyba buvo prie plento – čia dabar statoma degalinė. Mykolas buvo vedęs to paties kaimo merginą Sakavičiūtę, užaugino sūnų Stanislovą ir dukrą Janiną. Stanislovas dirbo mokytoju rajono mokyklose, daug metų – Ukmergės mokyklos–internato direktoriumi. Dabar yra pensininkas ir gyvena Ukmergėje. Mirus senajam Mykolui, duktė Janina pasiėmė motiną pas save į Ūkmergę. Sodyba buvo parduota, o naujesiems savininkams išvykus gyventi į Jonavą – išgriauta.

17. Deksnių sodyba

Deksnių sodybos namas ir tvartas buvo po vienu stogu, nes šeima turėjo tik mažą žemės sklypelį. Turėjo krautuvėlę, taip ir vertėsi. Išaugino sūnų Vaclovą, kuris gyveno Ukmergėje ir dirbo prie geležinkelio. Mirus tėvui, motinai išgyventi padėjo sūnus. Po motinos mirties namelis parduotas Matulkams. Kai Matulkienė liko našlė, ją perkėlė gyventi į buvusią Povilo Šimonio sodybą, o namelis, kad negadintų paplentės vaizdo, nugriautas.

18. Stanislovo Gečiausko sodyba

Gečiauskas čia gyventi atvažiavo nuo Bálninkų – dėdė jam padovanojo žemės sklypą, esantį prie plento, netoli Mankūnų kaimo. Čia jis pasistatė gyvenamąjį namą. Pradžiai įsirengė tik nedidelį kambariuką ir apsigyveno. Vėliau pastatė ūkinį pastatą. Vienam ūkininkauti nesisekė – reikėjo daugiau darbo rankų, reikėjo šeiminkės. Bet įsikūrus kolūkiams žemė buvo atimta. Tačiau šeiminkę jis vis dėlto rado – vedė septyniolika metų jaunesnę merginą, našlaitę iš Jonavos rajono. Susilaukė keturių vaikų – trijų berniukų ir mergaitės. Vertėsi sunkiai. Susirgo ir mirė mažoji dukrelė. Paaugus sūnams, moteris įsidarbino prie kelių tiesimo. Stanislovo sveikata blogėjo, ir kartą, grįžusi iš darbo, rado vyrą mirusį.

Du sūnūs, Marijonas ir Rimas, gyvena Kaune. Našlė pasilikusi su neišaugusiais sūnumi, tačiau į talką visada atvyksta vaikai. Sodyba gražiai tvarkoma, ūkiu darbus nudirba patys, dar ir kitiems pagalbėja.

19. Jono Jaskūno sodyba

Ji buvo prie plento. Gyvenamasis namas sudegė karo metais. Rusų lėktuvai bombardavo plentą atsitraukiančią vokiečių armiją ir pataikė į prie plento buvusį namą. Namas sudegė, liko tik ūkiniai pastatai. Tada Jono šeima apsigyveno mažame namelyje, stovinčiame prie vieškelio į Veprius. Jonas buvo vedęs Elena Diliūnaitę. Augino jie keturis vaikus: sūnus Petrą ir Vincą ir dukras Aleksandrą ir Genovaitę. 1949 m. visą šeimą ištrėmė į Sibirą. Į Lietuvą grįžo tik tėvai ir sūnūs, dukros ten buvo sukūrusios šeimas ir pasiliko. To namelio jau nebebuvo. Šeima apsigyveno netoliese buvusiam Aklojo Ežero durpyne. Abu sūnūs vedė merginas iš Pageležių. Petras vedė Aldoną Šimonytę, Felikso, o Vincas – Elena Žentelytę, Antano. Petro šeima nebuvo laiminga, nes Aldona nuskendo, o jų dukrelę užaugino seneliai. Dabar jų šeima ilsisi Veprių kapinaitėse. Vaikaitė gyvena Jonavoje. Antrasis sūnus Vincas su šeima gyvena Vilniuje.

Sodybos pirtelėje savo gyvenimus nugyveno Jono seserys Ona ir Marijona. Ona buvo ištekėjusi už Sabelio, bet išsiskyrusi gyveno su seserimi.

20. Palaimų sodyba

Sodyba plento ir vieškelio į Veprius sankryžoje. Palaimai kaime buvo vadinami „Užtupais“, mat jų tėvas, kilęs iš Upninkų, vedė merginą iš Pageležių – atėjo užkuriom, „užtūpė“. Šeima užaugino šešis vaikus – tris sūnus: Juliu, Feliksą ir Justiną bei dukras: Marijoną, Juzefą ir Zofiją.

Feliksas vedė Salomėją iš Rotautų kaimo ir pasistatė namus pamiškėje. Justinas, vedęs Vincę Diliūnaitę, pasistatė namus kitoje vieškelio pusėje. Julius

vedė sulaukęs brandaus amžiaus. Vedė jis Elenos Jaskūnaitės dukrą Emiliją, jau tapusią našle. Ji augino dukrelę Elenutę (Aliutę). Apsigyveno jie tėvų namuose. Gimė sūnus Sigitas, kuris dabar gyvena Klaipėdoje. Dukra Marijona ištekėjo už Kušleikos, kuris pokario metais partizanavo. Persikėlė gyventi į Klaipėdą. Zofija ištekėjo už Stasio Diliūno ir išikūrė pamiškėje. Dukrai Juzefai nepasisekė. Būdama mergina, susilaukė sūnaus Vytauto, tikro neklaūžados. Užaugo gražus vyras, buvo du kartus vedęs. Nors turėjo du sūnus, bet gyvenimą baigė vienišas.

Dabar čia gyvena Juliaus podukra Elena Augustinienė su savo vyru Antanu. Čia jie atsikėlė iš Klaipėdos, mirus patėviui Juliiui.

21. Justino Palaimos sodyba

Minėjome, jog Justinas pasistatė namus kitoje vieškelio pusėje. Trumpam išvykęs į Ameriką, užsidirbo pinigų, kurių užteko namui. Pasistatė ir kalvę, dirbo kalviu. Augino du sūnus: Henriką ir Edmundą. Deja, Justinas sunkiai susirgo ir mirė. Sūnūs liko dar maži, motinos išlaikomi. Vyresnysis Henrikas tapo mokytoju, bet dirbo neilgai. Pašauktas į kariuomenę, neliko nepastebėtas. Buvo pasiūstas mokytis, tapo karininku. Dabar pensininkas, sugrįžo į Lietuvą ir su šeima gyvena Kaune. Jaunesnysis Edmundas ilgai gyveno su mama, bet susirgo džiova. Pasveikęs vedė ir apsigyveno Jonavoje. Motina Vincė liko viena. Jai mirus, namai buvo perduoti Petruui Stremeckui iš Mankūnų kaimo. Stremeckų šeima buvo gausi – užaugo septyni vaikai: keturi sūnūs – Albertas, Jonas, Petras, Valentas ir trys dukros – Marijona, Valerija, Nijolė.

Mirus tėvams, vaikai išsiskirstė. Namuose gyvena jaunėlis Valentas. Pageležių gyvenvietėje gyvena Marijona, ištekėjusi už Jono Diliūno.

22. Felikso Palaimos sodyba

Feliksas namus pasistatė jau sovietiniais metais. Anksčiau gyveno prie miško su žmona Salomėja. Felikso šeima buvo gausi. Užaugo trys sūnūs: Jonas, Juozas ir Petras, dukros: Janina ir Stasė. Sūnus Juozas vedė mokytoją Birutę ir kurią laiką gyveno tėvų namuose. Kai buvo uždaryta aštuonmetė mokykla, šeima persikėlė į Veprius, ten pasistatė namus ir tebegyvena. Kiti vaikai paliko gimtinę. Mirus Feliksui, motiną globoti ėmėsi dukra Stasė su šeima. Jie gyvena Jonavoje, tai ir motiną pasiėmė pas save. Motinai mirus, namas atiteko dukros šeimai, todėl jis dabar vadinamas Zigmantavičių namu.

23. Adelės Bitinienės – Stimburių – sodyba

Stimburių sodyba buvo labai graži: apsodinta alyvomis, jazminais. Namas buvo didelis, erdvus. Antrame gale puošnus kambarys – stancija, kuriame buvo skaitomos gegužinės pamaldos, gausiai į jas susirinkdavo viso kaimo žmonės – seni ir jauni. Atskirai įrengtoje kamaroje buvo girnos, kuriomis susimaldavo miltus gyvuliams. Kamaroje kabėjo mėsos atsargos, buvo laikomos bulvės. Mat buvo vėsu. Didžiulis kambarys buvo ir virtuvė, ir valgomasis, nes krosnyje buvo kepama duona, verdamas valgis. Stovėjo ilgas stalas, dar senelių laikų suolai, asla molinė. Siena buvo atskirta patalpėlė, kur stovėjo lovos. Miegoti buvo galima ir ant molinio krosnies pado, jis buvo specialiai pailginta krosnies dalis. Pakūrenus

krosnį padas maloniai šildė. Apačioje, po krosnimi, buvo landa vištoms, kurias suleisdavo, kai spigindavo dideli šalčiai. Stovėjo ir senoviška klėtis, kurios aruoduose buvo laikomi grūdai. Ir klėtis, ir tvartas gyvuliams, ir malkinė buvo po vienu stogu. Tolėliau stovėjo didžiulis klojimas, kuriame, suvežę javus, juos kėlė spragilais, valė grūdus arpais.

Tokioje sodyboje Onos ir Kazio Stimburių šeimoje užaugo keturios seserys: Juzefa, Elena, Ona ir Adelė ir du broliai: Jonas ir Antanas. Jonas buvo kurčnėbylys – įkaušę krikštaitė, jį veždami krikštyti, pakeliui pametė. Kai nuvažiavę pastebėjo, kad pagalvėje, į kurią buvo įdėtas, kūdikio nebėra, grįžo atgal ir rado jį gulintį sniege. Vaikas po to sunkiai sirgo ir liko kurčnėbylys. Jonas šiame name gyveno su seserimi Adele Bitiniene, kai kiti šeimos nariai sukūrė savas šeimas. Jis buvo labai darbštus, nudirbdavo visus ūkio darbus. Apie Antano šeimą jau rašėme. Juzefa ištekėjo už Jurgio Latvio į Mikačių kaimą, išaugino tris dukras ir du sūnus. Elena ištekėjo už Autuko į Jonavą, turėjo vieną dukrą. Ona tapo Vienažindiene ir gyveno Panoteriuose. Adelė buvo viso kaimo pažiba. Vaikų neturėjo, bet buvo gera šeiminkė, tvarkinga moteris. Ji giedojo bažnyčios chore, visose kaimynų laidotuvėse, nes turėjo gražų balsą. Kalėdodamas kunigas visada pietaudavo jos namuose. Tai buvo ypatingos pagarbos ženklas.

Namo nebėra, nugriautas. Tik klėties vietoje įrengtas gyvenamasis namas, kuriame keičiasi šeiminkai. Dabar čia gyvena Dainiaus Bernoto šeima.

24. Valiaugų sodyba

Sodyba pastatyta neseniai, apie 1970 metus. Ją pasistatė Antanas Valiauga, kilęs iš Vidiškių, vedęs Eleną Rudokaitę iš Mankūnų kaimo. Čia dirbo laukininkystės brigadininku, Elena dirbo kolūkio kontoroje, o vėliau daug metų – pieno surinkėja. Užaugino du sūnus: Alvydą ir Giedrių. Abu baigė aukštuosius mokslus. Sukūrė šeimas. Alvydas gyvena Kaune, Giedrius – Ukmergėje.

Anksčiau Valiaugų sodybos vietoje stovėjo du nedideli namukai. Toje vietoje, kur pastatytas gyvenamasis namas, mažame namelyje gyveno bežemių Palčinskių šeima: tėvai, dvi dukros – Zofija ir Janina ir sūnus Stanislovas. Tėvas buvo ligotas, jam mirus sūnus dirbo miško darbininku, o dukros talkindavo kaimynams prie įvairių lauko darbų. Taip ir vertėsi. Mirus motinai, vaikai išsiskirstė. Janina ištekėjo į Ukmergę, Stasys pasistatė nedidelį namelį ir su šeima gyveno Bernotiškiuose. Zofija ištekėjo už Vlodo Gričinos, nusipirko namus Rotautų kaime, išaugino dvi dukras.

Po Palčinskių tame namelyje gyveno Jono Jaskūno šeima iki tol, kol 1949 m. buvo ištremti į Sibirą. Tada apsigyveno Kairaičių šeima. Mirus Kairaitienės motinai Zalieskienei, persikėlė į jos namus prie plento. Namelis liko tuščias ir nunykęs buvo nugriautas.

Kur dabar Valiaugų pavėsinė, stovėjo antras namelis. Jis kadaise priklausė Ievai Žentelytei. Po jos mirties apsigyveno Bankauskų šeima – dukros Lionė ir Aldona, sūnus Marijonas. Gyveno labai skurdžiai. Tėvas Stasys buvo išrinktas seniūno pavaduotoju, o seniūnas buvo Petras Jaskūnas iš Mankūnų kaimo. Laikai buvo neramūs, vieną 1949 metų žiemos naktį Jaskūną ir Bankauską partizanai

sušaudė vaikų akivaizdoje Bankauskų pirkelėje. Visas kaimas buvo sukrėstas tos tragedijos.

25. Igno (vėliau Jono) Palaimų sodyba

Ignas buvo vedęs Uršulę Mugenytę iš Liutkūnų kaimo. Šeimoje užaugo trys sūnūs: Povilas, Jonas, Silvestras ir dukra Stasė (Stanislava). Ignas mirė jaunas, palikęs nepilnamečius vaikus. Žemės dirbti nebuvo kam, todėl ji buvo perduota dirbti („ant pusės“) Palčinskų šeimai iki paaugus vaikai. Bet sulaukęs 25-erių metų mirė nuo džiovos vyriausias sūnus Povilas. Paaugus Jonui, pradėjo žemę dirbti patys. Nors tebuvo 8 hektarai, paaugliams buvo nelengva.

Stasė ištekėjo už to paties kaimo vaikino Antano Stimburio. Jonas vedė darbščią merginą iš Mankūnų kaimo – Rozaliją Pečiulytę. Silvestras pasirinko iš to paties kaimo Oną Jaskūnaitę. Žemę pasidalijo – kiekvienam po 4 hektarus. Vėliau Silvestras susikeitė sklypais ir išsikėlė į Mikačių kaimą. Stasė išsikėlė gyventi pas vyrą ir sodyboje liko gyventi motina su Jono šeima. Mirė ji 1946 metais. Jonas su Rozalija augino dukrą Aldoną ir sūnų Vinčą. Pasistatė naujus namus. Aldona įgijo mokytojos specialybę ir dirbo pradinių klasių mokytoja, ištekėjo. Vincas įgijo miškininko specialybę, dirbo girininku. Vedė vepriškę Juzę Rudokaitę, įstojo į Žemės ūkio akademiją. Tačiau dėl ligos svajonės liko neįgyvendintos. Jonas mirė 1990 m. ir Aldona, tapusi pensininke, 1994 m. grįžo į gimtuosius namus, nenorėdama palikti vienišos motinos. Kartu jos gyveno septynerius metus. Mirus mamai, Aldona pardavė namą Elvyrai ir Antanui Daraškevičiams, kurie dabar čia ir gyvena, o pati grįžo į Siesikus, kur gyveno mokytojaudama.

26. Petro Palaimos sodyba

Petras, Igno brolis, pasistatė namus kitoje vieškelio pusėje. Žmona buvo iš Kunigiškių. Jie užaugino keturis vaikus: Vaclovą, Stanislovą, Eleną ir Veroniką. Vaclovas vedė Marijoną Jaskūnaitę, Antano, ir gyveno tėvų namo antrame gale. Susilaukė sūnaus Edvardo ir dukros Genovaitės. Edvardas su žmona gyvena Mankūnų kaime, o Genovaitė tuose pačiuose namuose. Ji užaugino tris vaikus: Žaną, Vitalijų ir dukrą Andželiką. Vaikai sukūrė šeimas ir palikę šiuos namus. Stanislovas gyveno nesusituokęs su Brone Sakavičiūte. Dirbo miško darbininku. Kartą rado negyvą, užmuštą sugėrovų. Elena ištekėjo už to paties kaimo vaikino Viktoro Viliaus. Veronika nutekėjo į Belazariškių kaimą už gerokai vyresnio Kazio Kulaičio. Užaugino tris sūnus ir dukrą. Du vyresnieji sūnūs tragiškai žuvo.

Dabar likusi viena namo dalis; ta dalis, kur gyveno seneliai, nugriauta.

27. Povilo Šimonio sodyba

Povilas buvo vedęs našlę Juzefą, augino dvi podukras: Eleną ir Genovaitę ir dukrą Jadvygą. Suaugusios podukros išvyko gyventi į Kauną ir negrįžo, o Jadvyga liko gyventi su tėvais. Povilas dirbo ūkyje, buvo dar ir stalius. Tuoj po karo mirė žmona. Po metų Jadvyga ištekėjo už Aleksandro Gaidžio, kuris dirbo ryšininku. Šeimos jie nesusilaukė. Mirus Povilui namas buvo parduotas kolūkiui, o Gaidžiai nusipirko namą Vėpriuose.

Povilo name gyventojai keitėsi. Dabar ši sodyba priklauso Marijonai Misevičienei. Ji – buvusi Gečiauskaitė iš Mankūnų kaimo. Išauginusi tris vaikus. Dukra Vida su šeima gyvena Jonavos rajone. Antra dukra Daiva gyvena su šeima netoliese – Mankūnų kaime. Sūnus Darius gyvena su mama to paties namo antrame gale.

28. Žentelių sodyba

Žentelis buvo vedęs Marijoną Palaimaitę (Igno ir Petro seserį). Užaugino tris sūnus. Nelaimingo atsitikimo metu susižeidė koją ir liko luošas. Žmona mirė jauna, todėl vedė antrą kartą. Su antrąja žmona vaikų neturėjo. Vaikams sukūrus savas šeimas, prie tėvo liko jauniausias Stasys. Jis vedė iš Mankūnų kaimo Aleksandrą Jaskūnaitę. Jie užaugino tris sūnus: Petrą, Povilą ir Alvidą. Petras po armijos liko gyventi Rusijoje. Povilas gyvena Jonavoje. Alvidas su šeima gyvena Vepriuose.

29. Juozo Žentelio sodyba

Juozas vedė Uršulę iš Reniūnų kaimo ir pasistatė namus netoli tėvų, truputį toliau nuo vieškelio. Jie užaugino keturis vaikus: Joną, Vaclovą, Antaną ir Stasę. Juozas buvo kaimo muzikantas ir labai darbštus žmogus, norėjęs, kad vaikai mokytųsi. Jonas ir Antanas baigė vidurinę mokyklą, tačiau daugiau nesimokė. Suaugę sukūrė šeimas ir išsiskirstė. Vaclovas gyvena Petronysė, Antano ir Stasės šeimos – Ukmergėje. Antano, jauniausiojo, jau nebėra. Stasė, ištekėjusi už Povilo Grikavičiaus, mirus tėvams grįžo į tėviškę. Jos sūnūs – Juozas ir Raimondas – gyvena Ukmergėje.

30. Jono Žentelio sodyba

Jonas su žmona Veronika pasistatė namus netoli tėvų, tik arčiau vieškelio. Buvo gabus, darbštus, tik mėgo išgerti. Užaugino keturis vaikus: tris dukras – Janiną, Aušrą, Danguolę ir sūnų Juozą. Janina ir Danguolė su šeimomis gyvena Kaune, Aušra – Ukmergėje. Namuose pasilikęs Juozas taip pat mėgsta kompanijas. Tėvas Jonas žuvo nelaimingo atsitikimo metu. Našlė Veronika gyvena su Antanu Čėsna.

31. Antano Žentelio sodyba

Sodybos, kur gyveno Antano Žentelio šeima, nebėra. Antanas su žmona Maryte užaugino tris vaikus: Vytautą, Vaclovą ir Elena. Antanas buvo linksmas žmogus, dainininkas. Ilgą laiką dirbo brigadininku, vėliau miško darbininku. Vaikai augo, kūrė šeimas. Vyriausiasis sūnus Vytautas žuvo po traukiniu, dukra Elena (Aliutė) ištekėjo už Vinco Jaskūno, Jono, dabar su šeima gyvena Vilniuje. Vaclovas su šeima gyvena Ukmergėje. Tėvas Antanas miręs, motina gyvena pas dukrą.

32. Antano Čėsnos (Alfonso) sodyba

Antanas Čėsna turėjo sūnų Alfonsą ir dvi dukras – Marijoną (Manią) ir Oną. Marijona ištekėjo už Noreikos ir ilgokai gyveno Pageležiuose. Ona gyveno Kaune. Sūnus Alfonsas vedė Veroniką Burokaitę iš Atkōčių ir liko gyventi tėvų sodyboje. Užaugino du sūnus: Antaną ir Vaclovą. Vaclovas vedė Reinartaitę iš Vengrių kaimo ir gyvena Kaune. Antanas gyvena su Ženteliene Veronika (Jono našle) jos sodyboje. Čėsnų sodyba apleista.

33. Linkio sodyba

Linkis (ar Linka) vedė Žentelytę ir gyveno jos sodyboje netoli miško. Moteris jau turėjo sūnų Vladą. Linkiai susilaukė dar vieno sūnaus Algirdo, kuris dabar gyvena Vilniuje. Vladas vedė Aleksandrą Rudokaitę iš Mankūnų kaimo. Jie ir gyveno tėvų namuose. Tuoju po karo, sprogus minai, Vladas žuvo ir Aleksandra (Olė) liko našle su dukrele Onute ir dar negimusiu sūneliu Vladuku. Aleksandra daug ir sunkiai dirbo, kol užaugino vaikus. Vėliau ji ištekėjo už Silvestro Ratauto iš Rotautų kaimo. Jie išsikėlė gyventi į Sližius arčiau dukters Onutės, o šioje sodyboje gyvena Trumpickaitės šeima.

34. Augustino Čėsnos sodyba

Arčiau vieškelio įsikūrusi Augustino Čėsnos sodyba. Augustinas buvo vedęs Veroniką Jaskūnaitę, Igno. Mirė būdamas dar jaunas, palikęs žmoną su keturiais mažamečiais vaikais. Liko trys dukros – Leonora, Birutė, Ona ir sūnus Kazys. Neaplenkė dar viena nelaimė – mirė vyriausioji dukra Leonora. Ją pakirto džiova. Suaugę vaikai sukūrė šeimas: Onutė gyvena Ukmergėje, Birutė ištekėjo už kaimyno Stasio Šimonio ir liko gyventi tėvų namuose. Užaugino du sūnus – Valentina ir Artūrą. Stasys miręs, Birutė gyvena viena, nes vaikai sukūrė savo šeimas ir gyvena atskirai. Sūnus Kazys vedė Valeriją Tauginaitę iš Mankūnų kaimo ir įsikūrė tėvų namo antrame gale. Užaugino sūnų Algimantą ir dukrą Laimą. Kazys miręs, Valė gyvena viena. Taigi dabar gyvena dvi moterys – Valė ir Birutė – viena viename namo gale, kita kitame, nes motinos Veronikos taip pat seniai nebėra.

35. Jono Žižiniausko sodyba

Nedidelį namelį pasistatė vedęs Elena Vilytė (Viktoro seserį). Žižiniauskai užaugino sūnų Vytautą ir dukrą Stasę. Sūnus gyvena Jonavoje, dukra Ukmergėje. Namelis parduotas.

36. Domininko Morkūno sodyba

Kitapus vieškelio, priešais Augustino Čėsnos sodybą, buvo Domininko namai. Jis buvo vedęs Oną Žentelytę, Antano seserį. Augino sūnų Joną ir dukrą Stasę. Ona karo metais labai persišaldė ir mirė, susirgusi džiova. Vaikai su tėvu liko dar maži, bet jis juos augino vienas. Jonas vedė Leonorą Bankauskaitę, susilaukė sūnaus, bet šeima greit iširo. Jis išvyko gyventi į Jonavą. O Stasė susilaukė dukrelės ir su tėvu taip pat išvažiavo į Jonavą. Namai liko tušti.

37. Viktoro Vilio sodyba

Už Žižiniauskų sodybos, prie miško, dar tebėra apleista Viktoro Vilio sodyba. Viktoras buvo vedęs Elena Palaimaitę, Petro. Šeima augino keturis vaikus: Vaclovą, Stanislovą, Benediktą ir Laimutę. Viktoras labai gėrė, buvo staigus, žmona anksti mirė ir paliko mažamečius vaikus. Vaikai patyrė labai daug vargo. Užaugę Vacys ir Stasys įsidarbino Kaune, sukūrė šeimas. Laimutė su šeima gyvena Anykščių rajone. Mirus tėvui, Benediktas susirgo vėžiu ir taip pat mirė. Namai tušti.

38. Felikso Šimonio sodyba

Namas buvo pastatytas gavus žemės sklypą. Viename namo gale buvo gyvenama, kitame – tvartas. Feliksas vedė labai darbščią žmoną – audėją, kuri staltiesėmis ir lovatiesėmis apaudė ne tik Pageležių, bet ir aplinkinius kaimus. Mirus vyrui, iš audimo ir gyveno. Augino sūnų Stanislovą ir dvynukus Aldoną ir Vytautą. Suaugę vaikai sukūrė šeimas: Stasys vedė Birutę Čėsnaite, Aldona ištekėjo už Petro Jaskūno, grįžusio iš tremties, kuris labai gėrė. Aldona nusiskandino. Veronikos namelis iro. Su sūnumi Vytautu ji nusipirko namelius Kañčiškių kaime. Sūnus taip pat labai gėrė, nušalo kojas, tapo invalidu. Išvargusią motiną pasiėmė sūnus Stanislovas. Vytautas turėjo moteriškę, susilaukė sūnų, bet gyvenimą baigė tragiškai.

39. Petro Vilio sodyba

Petro namai kaimo pakraštyje prie pat miško. Petras vedė Oną Rudokaite iš Mankūnų kaimo. Augino tris vaikus – dukras Zinaidą ir Veroniką ir sūnų Kazimierą. Zinaida nutekėjo į Ūpninkų kaimą, o Veronika gyvena Panoteriuose. Kazys liko tėvų namuose. Augino du sūnus. Gyva tik Veronika. Sodyba baigia sunykti.

40. Antano Diliūno ir jo sūnų sodybos

Antanas savo sodybą pasistatė gavęs žemės sklypą pamiškėje. Jis buvo vedęs Marijoną nuo Upninkų. Jie užaugino dvi dukras – Eleną ir Vincę – ir tris sūnus – Kazimierą, Stanislovą ir Petrą. Suaugę sūnūs kūrėsi aplink tėvų namus. Sūnus Petras vedė Zofiją Palaimaitę, augino tris vaikus: Algimantą, Aldoną ir Joną. Algimantas žuvo autoavarijoje 20-ties metų. Aldona ištekėjo už Ivanausko į Panoterius. Augino sūnų. Mirė vėžiu neturėdama nė 40-ties. Jonas vedė Marytę Stremeckaitę iš Mankūnų kaimo. Iš pradžių gyveno tėvo namuose, vėliau persikėlė į gyvenvietę. Čia pat gyvena ir trys jo sūnūs su šeimomis. Kazimieras vedė Veroniką Šimonytę, Felikso seserį, ir pasistatė namus netoli tėvo, tik arčiau plento. Tik tų namų neįsirengė ir gyveno tetos Ievutės trobelėje. Augino du sūnus – Vaclovą ir Henriką. Vaclovas mirė džiova, o Henrikas vedė ir apsigyveno Kaune. Elena ištekėjo į Upninkus, vėliau jos dukrelė Angelė gyveno Pageležiuose su jos broliu Petru (Angelės dėde). Petras nevedė. Vincė ištekėjo už Justino Palaimos, turėjo sodybą prie plento. Dabar tebestovi tik Stanislovo sodyba. Joje gyvena Genovaitė Jopeikienė.

41. Felikso Palaimos sodyba

Už Diliūnų sodybą į Veprių pusę stovėjo Felikso Palaimos sodyba. Šeima buvo gausi. Užaugo penki vaikai, bet trys mirė. Ši šeima aprašyta 22-ojoje sodyboje.

Šis tas apie Menderiškių kaimą ir jo žmones

Irena Grigaliūnienė (Puzinavičiūtė), Bronius Puzinavičius

Meñderiškių kaimas yra maždaug už šešių kilometrų nuo Vėprių miestelio. Kaimas ribojasi su Širvintų rajono Gėlvonų seniūnijos Šmukštų ir Šiliánkos kaimais, o nuo Jonavės rajono Ūpninkų seniūnijos Apeikiškių ir Kunigiškių kaimų Meñderiškius skiria Širvintės upė. Menderiškiečiai juokaudavo, kad kai jų kaime užgieda gaidys, girdėti trijuose rajonuose. Gražios Širvintos pakrantės ties Menderiškais, ypač pavasarį, kai sužiba mėlynos žibučių akutės, sužydi ievos. Upė gražiu vingiu apjuosia Menderiškių kaimą, o už kelių kilometrų susitinka su Šventąja ir savo vandenimis papildo jos vagą.

Kokia Menderiškių kaimo vardo kilmė, tikslaus atsakymo, atrodo, nėra. Iš vyresnių žmonių pasakojimų esame girdėję, kad kaimo pavadinimas yra kilęs nuo šioje vietoje smuklę (karčemą) turėjusio savininko pavardės. Tas savininkas buvęs Mendelis. Jo karčema buvusi prie vieškelio, ties posūkiu iš Sližių link Gėlvonų. Tačiau kodėl iš Mendeliškių virto Menderiškais, neaišku. 1886 m. lenkų kalba išleistame Geografiniame žodyne¹ šis kaimas vadinamas *Mandaryszki*, t. y. Mandariškiais. Šiandieniniuose vietovardžių žinynuose teikiama norminė oficialioji vietovardžio lytis – Minderiškiai.

Beveik nežinoma ir šio nedidelio, beje, jau beveik išnykusio, kaimelio istorija. Minėtame Geografiniame žodyne rašoma, kad tai bajorkiemis (bajoriškas, šlėktiškas vienkėmis, viensėdija, lenkiškai – *zaścianek szlachecki*), kuriame tėra vienas namas su penkiais stačiatikių tikybos gyventojais. Vyresni, dabar jau Anapilin iškeliavę, kaimo žmonės pasakojo, kad iki baudžiovos panaikinimo žemė, kurioje vėliau įsikūrė Menderiškių kaimas, buvo beveik ištisai apaugusi mišku ir priklausė Gėlvonų dvaro savininkui grafiui Pliateriui.

Po baudžiovos panaikinimo šioje vietoje žemės gavę žmonės kirto mišką, pradėjo arti ir sėti, statėsi namus ir ūkinius pastatus. Taip atsirado *Menderiškių* kaimas. Žemė buvo išdalyta rėžiais (*šniūrais*), o žmonių sodybos sustatytos palei kelią (gatvę), viena šalia kitos. Taigi kaimas buvo gatvinis. Deja, šiuo metu toje vietoje neliko nė vieno gyvenamojo namo. Paskutinis, buvusio kaimo vietoje stovėjęs mūsų prosenelio Stanislovo Puzinavičiaus statytas medinis namas sudegė 2002 metų balandžio mėnesį, kažkam padėgus pernykštę nešienautą žolę. Liko tik svirnas ir tvartas ir kelios šalia buvusios kaimo gatvės augusios liepos.

XX amžiaus pradžioje Menderiškių kaime gyveno Stanislovo Puzinavičiaus, Nikodemo Lukoševičiaus, Petro Lukoševičiaus, Stasio Lukoševičiaus, Marijonos Paškevičienės, Zigmanto Turlajaus, Mikalinos Turlajienės ir Aleksandro Lukoševičiaus šeimos. Visi šio kaimo gyventojai neblogai mokėjo ne tik lietuviškai, bet ir lenkiškai, daugelis vietiniu lenkų kalbos dialektu kalbėjo namuose, o kai kurie vyresniosios kartos atstovai visai nemokėjo lietuviškai ir laikė save lenkais. Dėl to gretimo Sližių kaimo lietuviškai kalbantys žmonės menderiškiečius dažnai vadinavo šlėktomis. Koks Menderiškių kaimo žmonių ryšys su šiuo terminu, nežinome. Galima daryti prielaidą, kad

¹ *Słownik geograficzny królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich*, 1885, t. 6, p. 92.

senieji šio kaimo žmonės vienaip ar kitaip buvo glaudžiai susiję su tuometiniais dvarais, kuriuose buvo vartojama lenkų kalba.

Pavyzdžiui, mūsų prosenelis Stanislovas Puzinavičius į Menderiškius atsikėlė iš Gelvonų dvaro. Iki tol jis dirbo sodininku grafo Pliaterio dvare. Neblogai mokėjo lenkiškai. Gal kalbėti šia kalba išmoko dirbdamas dvare ir bendraudamas su dvariškiais? Vėliau gavo žemės Menderiškių kaime, pradėjo ūkininkauti, įveisė didelį sodą. Iš pradžių gyveno dūminėje pirkelėje, vėliau pasistatė didelį, tvirtą „dviejų galų“ medinį namą su kaminu, rūsiu ir gyvenamąja patalpa ant aukšto (*salka*). Namas išstovėjo iki minėto 2002 metų gaisro. Mūsų prosenelis turėjo sūnų, irgi Stanislovą (mūsų senelį), kuriam ir atiteko minėtas namas su ūkiniais pastatais ir tėvo žemė. Mūsų senelis Stanislovas Puzinavičius buvo vedęs Zofiją Abrasionytę iš Panoterių valsčiaus Stašiūnų kaimo. Kartu gyvendami jie užaugino dukterį Kazimierą ir tris sūnus – Joną, Juozą ir Albiną.

Įdomų faktą skelbia 2008 m. sausio 19 d. „Ukmergės žinių“ laikraštis. Šio laikraščio priede apie krašto praeitį „Laiko aidai“ rašoma:

„Ukmergės apskrityje, pirmos nuovados teritorijoje, Veprių miestelyje vasario 11 d. (1886 m.) pas grafą Puziną sudegė neapdraustas medinis namas. Nuostolio patirta už 234 rublius. Gaisro priežastis – netvarkingas dūmtraukis. Kvota perduota Taikos teisėjui.“

Ar čia minimas grafas Puzinas turėjo kokių nors giminystės ryšių su Menderiškiuose gyvenusiais Puzinavičiais, nežinome. Galime tik pasakyti, kad šnekamąją kalbą Puzinavičiai ir Menderiškiuose, ir kaimyniniuose kaimuose beveik visada buvo vadinami Puziniais, o kai kurie iš jų šia sutrumpinta pavardės versija buvo ne tik vadinami, bet ir įregistruoti. Buvo ir taip, kad vienas to paties tėvo sūnus buvo įregistruotas kaip Puzinas, o kitas – Puzinavičius. Dukros irgi buvo registruojamos ir Puzinaitėmis, ir Puzinavičiūtėmis.

Po Nepriklausomybės atgavimo 1918 m. Lietuvoje buvo įvykdyta žemės reforma. Iš žemės rėžių (*šniūru*) pagal turimos žemės kiekį matininkai suformavo atskirus sklypus, o kaimo žmonės išsiskirstė į vienkiemius ir statėsi namus savo žemės valdose. Išsiskirstė į vienkiemius ir Menderiškių kaimo žmonės – anksčiau minėtų gyventojų vaikai. Tiesa, vyriausiasis Stanislovo Puzinavičiaus sūnus Jonas liko gyventi tėvų namuose. Jaunesnieji sūnūs Albinas ir Juozas išsikėlė už buvusio kaimo ribų ir pasistatė namus arčiau Širvintos – prie pat gana aukšto ir šioje vietoje stataus šios upės skardžio. Palei upę gavo sklypą ir Edvardas Lukoševičius, Stasio Lukoševičiaus sūnus. Netoli jo, vaizdingoje vietoje, nusipirko žemės ir įsikūrė iš JAV grįžęs Bronislovas Rokas. Dalį šio labai gražioje vietoje esančio sklypo lenkiškai kalbantys žmonės vadino *Pohulianka*. Tai buvo kaimo jaunimo susitikimų, žaidimų, pasilinksminimų vieta. Čia buvo ir namelis, kuriuo galėjo naudotis visi kaimo žmonės.

Edvardas Lukoševičius, Petro sūnus, gavo sklypą palei kelią į Gėlvonus, netoli Šmukštų kaimo. Netoli jo, bet arčiau Šiliankos kaimo, įsikūrė ir Stanislovas Lukoševičius, Nikodemo sūnus. Aleksandras Lukoševičius įsikūrė tarp Šiliankos kaimo ir Sližių raisto. Netoli to paties raisto žemės gavo ir Zigmantas Turlajus.

Širvintos slėnis ties Menderiškais. Autoriaus nuotr.

Širvinta ties Menderiškais. Autoriaus nuotr.

*Didžiojo Lietuvos
etmono Jonušo
Radvilos kavalerijos
pulko husaras
Juozas Puzinavičius.
1928 m.*

Marijonos Paškevičienės ir jos vaikų žemė buvo palei vieškelį į Sližių kaimą, šiaurinėje kaimo dalyje. Buvusio kaimo vietoje liko Mikalinos Turlajienės sodyba, kurioje po motinos mirties gyveno dukra Rožė Turlajūtė su vyru Alfonsu Radzevičiumi.

Jonas Puzinavičius buvo vedęs Oną Radzevičiūtę iš Šiliankos kaimo, Juozas Puzinavičius – Praksedą Palaimaitę, Antano ir Ievos Palaimų dukterį, Onos Radzevičiūtės pusseserę, irgi iš Šiliankos, Albinas Puzinas – Jadvygą Kasmociūtę iš dabartinio Jonavos rajono Upninkų seniūnijos Medinų kaimo, Edvardas Lukoševičius – Marijoną Radzevičiūtę, jau minėtos Onos seserį, Edvardas Lukoševičius, Petro sūnus, – Česlavą Plepaitę iš dabartinio Širvintų rajono Gelvonų seniūnijos Līnamargio vienkiemio, Stanislovas` Lukoševičius – Bronislavą Strazdaite, gimusią Kaišiadorių rajono Šilonių kaime, o gyvenusią Gelvonų valsčiaus Pakalniškių kaime, Bronislovas Rokas buvo vedęs Sližių dvarininkės Rambauskienės kambarinę Veroniką (pavardės nežinome), Vytautas Paškevičius, Marijonos Paškevičienės sūnus, – Anelę Stimburytę nuo Dėltuvos, Zigmantas Turlajus – Eleną ar Heleną (pavardės nežinome) nuo Širvintų.

Dar nespėjus įsikurti ir kaip reikiant susitvarkyti naujose vienkiemų sodybose, Menderiškių kaimo žmonės užgriuvo pirmosios sovietinės okupacijos ir Antrojo pasaulinio karo sunkumai. Karo metais kaimo ribose

*Juozas ir Prakseda
Puzinavičiai. Apie
1930 m.*

ilgiau kaip savaitę truko mūšiai tarp vokiečių, kurie buvo įsitvirtinę Sližių dvare, ir sovietų kariuomenės, įsitvirtinusios Menderiškių miškelyje, esančiame pietinėje kaimo dalyje. Laimingo atsitiktinumo dėka nė vienas kaimo gyventojas nežuvo, netgi nebuvo sužeistas, nesudegė nė vienas pastatas. Bet mūšiams atitolus liko tankų išvažinėti laukai, sunaikintas derlius, bombų išraustos duobės, skeveldrų pramuštos skylės pastatuose.

Pasibaigus karui irgi buvo neramūs laikai, prasidėjo trėmimai į Sibirą. Iš Menderiškių nebuvo ištremtas nė vienas žmogus. Gal dėl to, kad šio kaimo žmonės turėjo nedaug žemės. Vis dėlto pokario negandos neaplenkė ir šio kaimo žmonių. Jono Puzinavičiaus žmonos Onos brolių partizanų Augustiną Radzevičių 1945 m. prie Upninkų nušovė enkavedistai. Nušautųjų kūnai buvo numesti Veprių miestelio centre, o vėliau užkasti duobėse, kuriose ūkininkai laikydavo bulves. Tik atkūrus Lietuvos nepriklausomybę žuvę šių apylinkių partizanai buvo perlaidoti Veprių kapinėse. Jau minėta Jono, Juozo ir Albino Puzinavičių sesuo Kazimiera, kuri buvo ištekėjusi už smulkaus verslininko Liudviko Petrusevičiaus ir gyveno Jonavoje, su vyru ir vaikais baigiantis karui pasitraukė į Vakarų, nes bijojo būti ištremti. Jų sūnus Vytas su žmona Ramute Petrusevičiene (Jurkšaityte) atkūrus Lietuvos nepriklausomybę dažnai atvyksta į Lietuvą, lanko tėvų ir senelių gimtąsias vietas.

Gelbėdamasis nuo trėmimų pasiturintis Menderiškių ūkininkas Zigmantas Turlajus sugebėjo gauti lenkišką pasą ir išvyko su žmona į Lenkiją. Po vyro mirties jo žmona Elena (Helena Turlaj) grįžo į Lietuvą, nes čia buvo likę gyventi jos sūnus Vaclovas (gyveno Ukmergėje) ir Širvintų rajono Gelvonų miestelyje gyvenusi dukra Vanda Puzinienė (Turlajūtė) (buvo ištekėjusi už tolimo Menderiškiuose gyvenusių Puzinų – Puzinavičių giminaičio Vaclovo Puzino). H. Turlaj apsigyveno pas dukterį Gelvonuose, čia ir baigė savo dienas, palaidota Gelvonų kapinėse.

Pirmaisiais pokario metais, kol kaimo žmonės dar dirbo savo žemę, buvo priversti didelę savo produkcijos dalį atiduoti valstybei prievolių forma. Reikėjo duoti grūdų, mėsos, pieno, sviesto, kiaušinių, vilnų ir kt. Savo reikmėms patenkinti mažai kas likdavo. Prasidėjus kolektyvizacijai Menderiškių žmonės prievarta buvo suvaryti į „Raudonojo spalio“ kolūki, kurio centras įsikūrė buvusiam Sližių dvare. Tiesa, Menderiškių kaimo gyventojai Alfonsas ir Rožė Radzevičiai išvengė kolūkiečio dalios. Prasidėjus kolektyvizacijai jie paliko savo sodybą ir apsigyveno Ukmergėje.

Kuriant kolūki iš žmonių buvo neatlygintinai atimta ne tik žemė, bet ir daug ūkinių pastatų, gyvulių, žemės ūkio padargų, visos modernesnės žemės ūkio mašinos, geresnės susisiekimo priemonės. Jos tapo kolūkio nuosavybe, kuria nemokšiskai arba savanaudiškai naudojo kolūkių vadovai – naujieji sovietiniai ponai. Daug suvisuomenintų gyvulių krito, derliai kolūkio laukuose buvo keliskart menkesni negu privačiuose žmonių sklypeliuose, už darbą kolūkio laukuose ar gyvulių fermose kolūkiečiams beveik nieko nemokėjo – už metus darbo kartais buvo duodamas maišas kitas nevalytų grūdų, plotelis pievos karvutei ganyti ir pasišienauti.

Sovietų valdžios „malonė“ kaimo žmonėms buvo 60 arų pasodybinis sklypas, kuris ir gelbėdavo kolūkiečius. Bet ir šitame nedideliame sklypelyje nebuvo

Albino ir Jadvygos Puzinavičių (Puzinų) šeimyna (iš kairės): žentas Stanislovas Zinkevičius, žentas Lionius Smailys, dukra Lionė Smailienė, žentas Aleksas Bartkevičius, dukra Vlada Bartkevičienė, marti Irena Puzinavičienė, vaikaitė Gražina Zinkevičiūtė, sūnus Stanislovas Puzinavičius, Jadvyga ir Albinas Puzinavičiai, dukra Vanda Zinkevičienė, vyriausias vaikaitis Robertinas Puzinavičius. Priekyje stovi trys vaikiai: Raimundas Bartkevičius, Eglė Smailytė ir Vaida Bartkevičiūtė. Apie 1974 m.

leidžiama tvarkytis savarankiškai. Buvo metų, kai kolūkiečiams nebuvo leidžiama sėti rugių. Duonos nusipirkti šio atokaus kaimo žmonės turėjo keliauti net į Vilnių, net ir žiemą 15–20 kilometrų užpustytais keliais eiti pėsčiomis iki Ukmergės–Vilniaus plento ir ten „balsuoti“ – stabdyti pakeleivingas mašinas, Vilniuje kelis kartus atstovėti ilgas eiles prie duonos, nes pardavėjams buvo išakyta pirkėjui duoti tik po vieną kepalikuą, po to su keliais prastos duonos kepalėliais tokiu pat būdu grįžti namo. Net ir iš taip nustekentų ir varginamų kaimo žmonių dar buvo renkamos nemažos jų pasodybiniuose sklypeliuose pagamintų žemės ūkio produktų prievolės.

Vėliau, jau N. Chruščiovo valdymo laikais, „Raudonojo spalio“ kolūkis buvo pavadintas S. Nėries vardu. Pradėjus vadovauti sumanesniems vadovams, kolūkio ekonominė padėtis pagerėjo, šiek tiek palengvėjo ir kolūkiečių gyvenimas. Bet netrukus prasidėjo naujas vėjus – žemės ūkio paskirties žemių melioracija. Kaimo žmonės buvo raginami palikti vienkiemius ir keltis į gyvenvietes. Už nugriauti paliktas sodybas buvo mokamos kompensacijos. Gyventi atokaus kaimo vienkiemiuose senyviems žmonėms nebuvo lengva, todėl dalis Menderiškių kaimo žmonių susigundė valdžios pasiūlymais, nors ir skaudama širdimi paliko savo sodybas ir išsikėlė – kas į Vepriūs, kas į Gėlvonus ar Širvintas. Ir šiaip jau nedidelis kaime-

Juozas Puzinavičius su sūnumi Broniumi (kairėje) ir iš JAV atvykusiu sesers Kazimieros Petrusevičienės sūnumi Vytu (dešinėje) ir jo žmona Ramute. 1992 m.

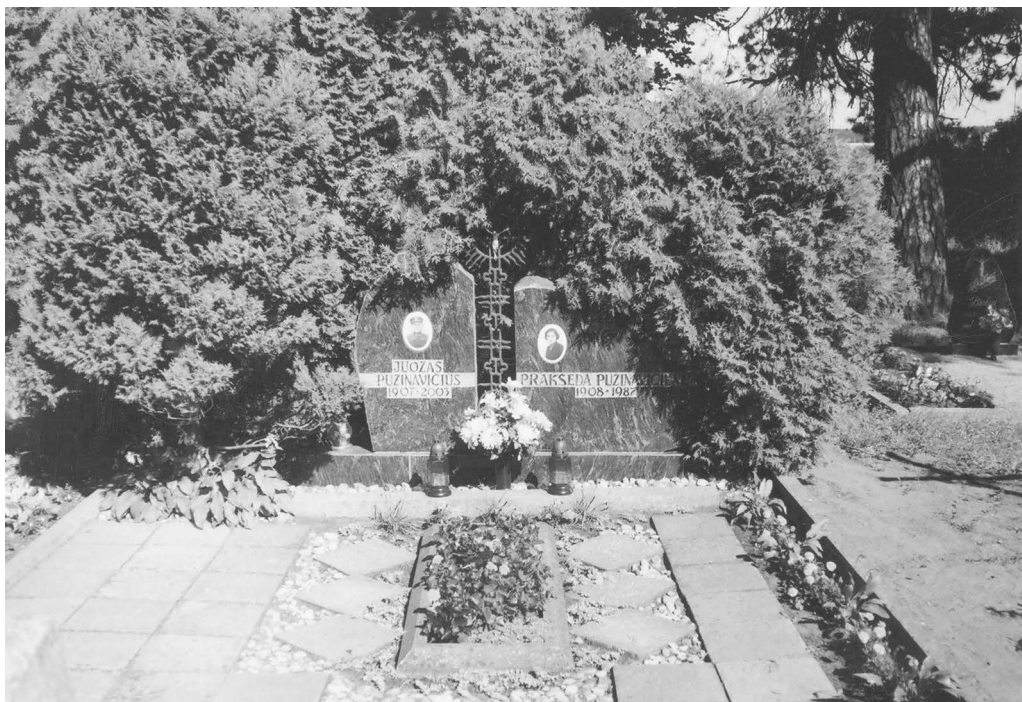

Prakseda Puzinavičienė su vaikais – Irena (kairėje), Janina ir Broniumi. 1972 m.

lis ėmė tuštėti. Neliko jame ir jaunimo – baigę mokslus jauni žmonės paprastai įsidarbindavo ir apsigyvendavo miestuose.

XX a. septintajame dešimtmetyje ir aštuntojo dešimtmečio pradžioje Menderiškių kaime dar tebegyveno Jonas, Juozas ir Albinas Puzinavičiai su žmonomis, Edvardas Lukoševičius, Stasio sūnus (jo žmona Marijona jau buvo mirusi), Stanislovas Lukoševičius ir Edvardas Lukoševičius, Petro sūnus, su žmonomis, Vytautas Paškevičius su žmona, Alfonsas Daraškevičius (buvusioje Bronislovo Roko sodyboje), jo žmona irgi jau buvo mirusi, ir Jonas Baronas su žmona (buvusioje Aleksandro Lukoševičiaus sodyboje).

Jonas ir Ona Puzinavičiai turėjo dukras Janę ir Vandą bei sūnų Vytautą. Duktė Janė Sereikienė šiuo metu gyvena Jonavoje, o Vanda Pusvaškienė – Kaune, abi pensininkės. Sūnus Vytautas gyvena Kaune, jau miręs.

Juozo ir Praksedos Puzinavičių amžinojo poilsio vieta Sližių kapinėse. Autoriaus nuotr. 2005 m.

Juozas ir Prakseda Puzinavičiai užaugino irgi dvi dukras – Ireną ir Janę ir sūnų Bronių. Irena Grigaliūnienė ir Janė Petrusevičienė gyvena Ukmergėje, yra pensininkės, sūnus Bronius gyvena Vilniuje, dirba Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijoje, yra šios aukštosios mokyklos docentas.

Jauniausias Jono ir Juozo Puzinavičių brolis Albinas buvo įregistruotas Puzino pavarde. Albino ir jo žmonos Jadvygos šeimoje gimė aštuoni vaikai, iš kurių trys poros buvo dvyniai. Keturi vaikai – Jonas, Edvardas, Marijonas ir Antanas – mirė netrukus po gimimo. Išgyveno keturi vaikai – sūnus Stasys ir dukterys Lionė, Vanda ir Vlada. Baigę mokslus jie paliko namus. Sūnus Stasys, kuris kažkodėl buvo įregistruotas kitokia negu tėvo – Puzinavičiaus – pavarde, gyveno Vilniuje, Vlada Bartkevičienė – Širvintosė, vėliau – Jonavos rajone, Rūkloje – abu jau mirę. Vanda Zinkevičienė gyvena Vilniuje, yra agronomė, dirbuojasi gražindama miestą, puošdama jį gėlėmis. Lionė Smailienė su vyru Lioniumi Smailiu, sulaukę pensinio amžiaus, iš Jonavos persikėlė gyventi į Veprius. Čia labai gražiai įsikūrė, jų sodyba – viena gražiausių Vepriuose.

Apie Albiną Puziną pasakoja jo dukra Vanda Zinkevičienė (Puzinaitė):

„Jauniausias Stanislovo Puzinavičiaus sūnus Albinas, gimęs 1910 m. kovo 1 d. Menderiškių kaime, 1938 m. vedė Jadvygą Kasmociūtę iš Jonavos rajono Medinų kaimo, gimusią 1914 m. vasario 12 d. Tėvelis mėgo įvairius staliaus darbus. Pats pasidarydavo ratus, roges, susidėjo grindis, pasidarė langus, pindavo krepšius, išdirbdavo avikailius, juos dažydavo ažuolo žieve. Mėgdavo sodininkauti, dau-

Bronius Puzinavičius kalba mokslinio seminaro metu Lietuvos istorijos institute. Sėdi profesoriai habil. daktarai (iš kairės) Vytautas Merkys ir Mečislovas Jučas. 1979 m.

gindavo gyvais auginiais uogakrūmius. Mėgo muziką, nors geru balsu nepasižymėjo. Labai mėgo šventadieniais klausyti radijo (estradinių ir senovinių liaudies dainų), kartais tyliai niūniuodavo. Daugiau dainuodavo mano mamytė Jadvyga. Ji taip pat mėgo šeimininkauti. Veprių parapijoje švenčiamoms Sekminėms kasmet ruošdavo stalą. Atvažiuodavo iš gretimoms Upninkų parapijos (Jonavos r.) giminės. Kėpdavo Sekminių tortą – beržo šaką, papuoštą grybais, ruošdavo įvairius mėsiškus vyniotinius. Buvo linksmo būdo.“

Edvardas Lukoševičius, Stasio sūnus, ir jo žmona Marijona turėjo dvi dukteris – Apoloniją ir Veroniką ir du sūnus – Antaną ir Henriką. Dukros Apolonija Kazakevičienė ir Veronika gyvena Jonavos rajono Kunigiškių gyvenvietėje, sūnus Henrikas – Jonavoje, o sūnus Antanas – Klaipėdoje.

Edvardas Lukoševičius, Petro sūnus, ir jo žmona Česlava užaugino sūnų Henriką (gyvena Kaune) ir dukterį Vaclovą (gyvena Kaune, ištekėjusi už Prano Januškevičiaus, Vepriuose turi sodybą).

Stanislovas Lukoševičius ir jo žmona Bronislava užaugino sūnų Vaclovą (gyvena ir dirba Plūngėje) ir dukterį Liuciją, kuri gyvena Vilniuje, darbuojasi Lietuvos centriniame valstybės archyve.

Vytautas ir Anelė Paškevičiai vaikų neturėjo.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę 1990 metais, Menderiškių kaime dar buvo likusios šešios sodybos ir penki nuolatiniai gyventojai. 2008 m. dar stovėjo

penkios sodybos. Juozo Puzinavičiaus, Edvardo Lukoševičiaus (Stasio sūnaus), Alfonso Daraškevičiaus (buvusi Bronislovo Roko) ir Vytauto Paškevičiaus sodybos naudojamos kaip vasarnamiai ir turi kitus šeimnininkus, o senieji jų savininkai jau ilsisi Sližių, Gelvonų ar Veprių kapinėse. Buvusi Aleksandro Lukoševičiaus sodybvietė, įsikūrusi tarp Sližių raisto ir Šiliankos kaimo, dar turi nuolatinius šeimnininkus – jau garbingo amžiaus sulaukusius Joną Baroną ir Kazę Baroniene (Lukoševičiūtę).

Aukščiau minėtų Menderiškiuose gyvenusių žmonių vaikai ir vaikiai pasklido ne tik po Lietuvą, bet ir po platųjį pasaulį – kai kurie iš jų šiuo metu gyvena Airijoje, JAV, Šveicarijoje, Danijoje ir kitur. Sunku pasakyti, ar reikėtų tuo džiaugtis, ar dėl to liūdėti... Tik viena aišku – norėtusi, kad ištuštėjęs Menderiškių kaimas nebūtų ištrintas iš Lietuvos žemėlapiu, kad jame apsigyventų jauni žmonės. Bet matant tai, kas dabar vyksta, sunku tuo patikėti...

Mano kaimas

Marytė Žicevičienė (Lukoševičiūtė)

*Ateini nuo Veprių, ten teka Šventoji,
Krantai pasipuošę žilvičiais kreivais,
Į Knyzlaukio kalną užkopus pažiūri,
Kaip saulėj boluoja bažnyčios skliautai.*

Kairiajame Šventosios upės krante išsidėstęs Knýzlaukio kaimas ant žaliuojančio kalno, tarsi Šventoji per šimtmečius būtų taip giliai išgraužusi savo vagą. Dar prieš pusamžį jos potvyniai plačiai užliedavo paupio pievas. Čia buvo ganomi gyvuliai arba šienaujama pašarui. Dabar – ošia miškas. Kalnas pagal visą kaimą link upės išraižytas grioviais, jais nutekėdavo į upę maži upeliūkščiai ir šaltinėliai. Bevardžiai upeliai vasarą išdžiūdavo. Iš Juozapāvos vienkiamio versmių į Šventąją tekėjo upelis, vadinamas *Sūrymu*. Pasakojo, jog dar caro laikais, kai trūko druskos, čia iš toli suvažiuodavo žmonės. Jie statinėm vežė iš *Sūrymo* vandenį gaminti maistui, nes vanduo iš tikrųjų buvo ir yra sūrus. Jeigu pasektume kitu upeliu, ištekančiu iš miško, išvystume gražų reginį. Upelis teka tarp aukštų skardžių – ir vieta, ir upelis vadinami *Skardupiu*. Ir ne todėl, kad tarp skardžių, bet ir todėl, kad šie skardžiai pakartoja aidą. Mes, vaikai, ne kartą tuo įsitikinome. Skardupis iki šiol gyvas, vinguriuoja medžių šaknimis į Šventąją. Kitus upelius sugėrė augmenija, jie apaugo velėna, beveik išnykę.

Knyzlaukį supa pušynai. Buvo gražūs ir turtingi grybų ir uogų, kol juos puoselėjo žmogus.

Nežinau, nuo ko kilęs vieno šilo pavadinimas *Tarpušilis*. Arba kur nesimato ažuolų – *Ažuolynas*. Čia, matyt, kažkada yra buvę šių galiūnų.

Netoli Sukinių kaimo prie Šventosios buvo didelė pieva vadinama *Liūnu*, ten knyzlaukiečiai prieš šimtmetį ganydavę arklius, degę laužai. Dabar visa pakrantė apaugusi mišku.

Kaimas prieš išdalijant žemę vienkiamiais buvo viena ilga gatvė, vadinama *ūlyčia*. Mama mums rodydavo išlikusius kauburėlius – buvusių gryčių pamatus, pasakojo apie čia gyvenusius žmones, jų darbus. Didžiavosi, kad knyzlaukiečiai buvę linksmi ir vieningi. Po žemės reformos visi išsikėlė į vienkiamius. Nuo *ūlyčios* į vakarus vienas laukas – tai smėlynai ir kalvota, o į rytus – kitas laukas – pavasarį ir rudenį sunkiai įbrendama žemė.

Knyzlaukio kaimas – mano senelio, mano mamos ir mano gimtinė. Kai kuriuos mamos pasakojimus čia ir aprašau.

*Marytė Žicevičienė
(Lukoševičiūtė)*

*Rugiapjūtė
Knyzlaukio k.
kolūkių laikais.
1957 m. VM-6351*

*Justinas Lukoševičius
groja armonika.
Apie 1954 m.
VM-6352*

Labiausiai sukrėtęs kaimą – 1917-ųjų metų įvykis. Nors kaimiečiai turėjo po rėžį žemės, išgyventi iš tiek negalėjo, todėl eidavo į dvarą dirbti, kad gautų grūdų duonai. Tą vasarą, kai atėjo rugiapjūtė, ponja Rambauskienė susirinkusiems pasakė: „*Kaizerio valdžia rugių pjaut neleidžia, nes patys kariai nusipjaus.*“ Vadinasi, šiais metais duonos nebus. Kaimiečiai tarėsi, kaip išgelbėti duoną. Susirinko vyrai su dalgiais, kirviais, akmenimis ir išėjo į Sližiūs. Iki miško lydėjo paaugliai ir vaikai, toliau eiti jiems neleido (mamai buvo 17 metų). Daugiausia ji minėjo verkiančią mergaitę, vardu Karusia. Apkabinusi mylimąjį ji kartojo: „*Neik, pražūsi...*“ Kai mylimasis atsiplėšęs nubėgo paskui vyrus, tada ji, nusimetusi prijuostę ir apgaubusi pečius skara, tarė: „*Jei žūsim, tai abu.*“ Vyrus pasivijo miške pusiaukelėje į Sližiūs.

Deja, taip ir įvyko – žuvo abu. Buvo nelygi kova, beveik visus kovotojus iššaudė kaizerio kariai. H. Sakalauskas buvo sunkiai sužeistas. Penki jo vaikai nesitraukė nuo tėvo, kol po keleto dienų jis mirė nuo daugybės žaizdų. Duona gyvybės ir kraujo kaina buvo išsaugota, kariai nebepjovė rugių. Žuvusiems po

nepriklausomybės paskelbimo buvo suteiktas didvyrių vardas. H. Sakalausko vaikai – du sūnūs ir trys dukros – buvo labai darbštūs, gavę žemės pasistatė gražią sodybą. Sūnūs Juozas buvo renkamas kaimo seniūnu. Prie namų ant aukšto stiebo plevėsuodavo trispalvė. Kai baigėsi Antrasis pasaulinis karas, Juozas išėjo į mišką su partizanais ir žuvo. Kitus ištrėmė į Sibirą. Sodybą suniokojo. Tik klevas ir alyvos dar primena, jog kažkada kažkas čia gyveno, dirbo ir kūrė ateities planus.

Knyzlaukietis Vladas Šatkauskas (slapyvardis *Lazdynas*) taip pat žuvo, kovodamas dėl Lietuvos laisvės partizanų gretose.

Kaimo šviesuolis buvo Jonas Jurkūnas. Šeimoj augo du vaikai – jis ir sesuo Elena. Tėvai į mokslus išleido sūnų. Grįžo į kaimą mokytoju. Surinko vaikus ir mokė savo namuose, ūlyčioj, arba pas kitus kaimynus, kur būdavo vietos, nes mokyklos dar nebuvo. Likimas lėmė, kad šis nuostabus žmogus mokė mano mamą ir mane. Po karo, kai buvo sunkus metas, jis savo lėšomis daug vaikų globodavo. Tai buvo Didis Mokytojas. Paskutiniaisiais metais dirbo Vėprių septynmetės mokyklos direktoriumi. Buvo renkamas deputatu į Aukščiausiąją Tarybą – gerų žmonių ir sovietų valdžiai reikėjo. Jis niekada nesizavėjo komunizmo idėjomis, mums, vaikams, pasakojo apie Dostojevskį ir kitus klasikus. Šimtmetis kaštonas ūlyčioj iki šiol mena Didį Knyzlaukio sūnų.

Vacys Čižiūnas – mokytojas, dar vienas šviesuolis. Kaime jį vadino *Stasienės Vaciuoku*. Našlei motinai buvo labai sunku leisti į mokslus sūnų. Susirgęs džiovia jaunas mirė.

Reikėtų paminėti mokytoją Grybą, kuris ilgai mokytojavo kaime, kai Žentelienės namuose buvo atidaryta pradinė mokykla. Jis ne knyžlaukietis, bet nuoširdžiu darbu daug prisidėjęs prie kaimo gražinimo, to mokęs ir vaikus. Pavasarį vesdavo vaikus į mišką ir kitur sodinti medelių. Visa pakelė į Vepriūs

Knyzlaukiečiai (iš kairės): Ona ir Jonas Mechauskai ir Marijona ir Justinas Lukoševičiai. Apie 1960 m. VM-6357

Ūkininkas Stasys Čižiūnas. Knyzlaukio k. 1940 m. VM-2178

buvo nusodinta kvepiančiais topoliais, kurie ir dabar tebeauga. Jo ir vaikų rankomis kalnelyje, kaimo kapinaitėse, buvo sukastos dvi klombos – širdys. Žydėdavo tose klombose jo ir vaikų prižiūrimos gėlės. Gaila, kad dabar tos kapinaitės visiškai apleistos.

Našlė Sakalauskienė (*Uolienė*) augino penkis vaikus. Buvo sunku, bet labai stengėsi išmokyti dukrą Emiliją. Retai atvažiuodavusiai ne ką turėjo įdėti. Sakė: „*Priedu bulvių su marškinėliais...*“ Vis dėlto Emilija baigė Kauno medicinos institutą. Gydytoja dirbo Vilniuje, ten gyvena iki šiol.

Dvasinė trauma, kaimo žmonių susipriešinimas prasidėjo, kai įvyko kolektyvizacija. Buvau vaikas, bet gerai atsimenu tą netikrumą, aimanas. Ilgai važinėjo iš Ukmergės valdžios atstovai, kol prikalbino kaimiečius, kad statų į kolūkį, bet pasirinkimo nebuvo. Vienintelis Feliksas Čižiūnas, kurį vadino *Faliu*, taip ir netapo kolūkiečiu. Gyveno dviese su ligota seserimi Paulina. Tuometinė – turbūt daugiau vietinė – valdžia žmogų baisiai engė. Jis mirė dideliame skurde.

Mano tėvą Justiną Lukoševičių išrinko pirmuoju kolūkio pirmininku – ne iš meilės. Tie, kurie norėjo juo būti, – bijojo. Tėvas, turėdamas nemažą patirtį, kaimo muzikantas, mokantis bendrauti, – išgyveno.

Kol kolūkis neišgalėjo mokėti už darbą, kaimą paliko ir į miestus išvažiavo beveik visi jauni žmonės. Daug knyžlaukiečių išsibarstę po Lietuvos miestus –

Šventosios kairiojo kranto merginos (iš kairės): Jadvyga Utkaitė, Regina Jakimavičiūtė, Verutė Vinkšnytė. Apie 1950 m.

Armonikininkas Vladislavas Paulauskas su kaimynais. Knyžlaukio k. Apie 1953 m. VM-2842

Kaūną, Vilnių, Pānevėžį, Jūrbarką, Ūkmergę ir kt. Taip nutrūko ryšys su gimtuoju Knyzlaukio kaimu. Daug šeimų išsikėlė į kolūkio centro gyvenvietę. Vos kelios sodybėlės telikusios pakraščiuose, o jų buvo trisdešimt viena. Paulius Čižiūnas – vienintelis likęs tikras knyzlaukietis. Kitose trobose gyvena atvykėliai iš kitur. Nedirbamoj žemėj auga naujas miškas.

*...Kvepėjo dūmais rūkas, saulei besileidžiant,
Iš dūminio namo, naktigonių laužų.
Neišblės čia niekad tų žarijų kvapas,
Žmonių mintys sklando tarp senų pušų.*

*Neužmirš laukai tie ir dangaus mėlynė,
Šimtamečiai medžiai, kaip senoliai juos
Aptvėrė darželiuos, glostė jiems kamieną,
Čia Knyzlaukio kaimas, mes dar esam jo.*

Apie mūsų šeimą ir Veprių miestelį

Janina Musnickienė (Lukoševičiūtė)

Mano tėvai ir seneliai buvo Veprių miestelio ir Slabadės kaimo gyventojai. Tėtis Stasys Lukoševičius buvo Veprių bažnyčios vargonininkas ir Veprių kooperatyvo vedėjas. Senelis Juozas Lukoševičius – dvaro stalius, o močiutė Adelė – virėja. Senelis Mykolas Kaveckas, gyvenęs Slabados kaime, buvo veterinaras, o močiutė Kotryna – dvaro siuvėja. Povilas Galaunė (menotyrininkas) – mano tėtės pusbrolis, Konradas Kaveckas (kompozitorius, dirigentas) – mano mamos brolio sūnus.

Mūsų šeimoje buvo septyni vaikai. Vyriausias brolis Kazimieras – inžinierius, Stasys – karininkas (jį 1940 metais spalio mėnesį nužudė sovietų politrukas), Zofija – istorijos mokytoja, Juozukas mirė, Elena – namų šeimininkė, Janina – mokytoja, Nijolė – gydytoja. Mano vyras Musnickas Vladas dirbo Veprių profesinėje technikos mokykloje. Sūnus Raimondas – vairuotojas, duktė Vitalija – maisto technologė. Mūsų šeimoje skaudžiausias įvykis buvo brolio Stasio žuvimas. Jo nuotrauka saugoma Kauno karo muziejuje.

Visi mūsų šeimos vaikai siekė aukštojo mokslo, buvo darbštūs ir drausmingi. Sesuo Nijolė aukso medaliu baigė Ukmergės vidurinę mokyklą. Tėtė labai džiaugėsi, gavęs iš Kauno aukštesniosios technikos mokyklos padėką už sūnaus Kazimiero gerą mokymąsi ir elgesį.

* * *

Mūsų šeima gyveno prie bažnyčios, *špitolėje*. *Špitole* buvo vadinamas namas, kuriame gyveno bažnyčios tarnai: vargonininkas, varpininkas (*dzvanikas*) ir zakristijonas. Tėtis turėjo 3 ha žemės, kurią pati šeima apdirbdavo. Laikydavome arklių, dvi karves, porą kiaulių. Tėtis buvo medžiotojas ir bitininkas. Bites laikė Slabados ir Užūšilių kaimuose. Žiemą trys vaikai gyveno Ukmergėje (mokėsi). Drabužius šeimai siūdavo mama ir močiutė.

Veprių miestelio gyventojai Jonas ir Stefanija Kvikliai. XX a. pr. VM-3689

Veprių miestelio
gyventojai (iš kairės):
žinomas stipruolis
Feliksas Ramanauskas
ir Vytautas Kviklys.
Apie 1933 m.
VM-7246

Tradiciniai valgiai – sriuba, blynai, kugelis. Mama kepdavo bulvinius blynus ant kopūstų lapų, kurie vadinosi *kagorais*. Pasninkų valgis – *saladuška*. Kasdieniniai valgiai nuo švenčių labai skyrėsi. Nukritus duonai ant žemės reikdavo ją pakelti ir pabučiuoti. Tėtis valgydamas dažnai skaitydavo laikraščius ar knygas. Mama buvo labai vaišinga ir sušelpdavo sunkiai gyvenančius.

Mes šventėme ir švenčiame Kalėdas, Velykas bei kitas religines šventes. Mūsų šeimos tradicija – per šventes prie stalo padainuoti. Ši tradicija tęsiasi ir dabar. Padainuojam tėtės dainą „*Nudaviau dukrelę, nudaviau jaunąją, už šimto mylių, už žalių girių, už jūrų vandenėlių*“, o mamos daina: „*O atsimenu namelį, tą gimtinę savo, kur močiutė prie lopšelio supdama niūniavo. Ir šiandien regiu tą kaimą, tą namelį savo, kur gyvenimo palaimą man lopšy niūniavo.*“ Mūsų namuose buvo fisharmonija.

* * *

Veprių miestelis išsikūręs prie dvaro. Kai dvare įsisteigė Žemės ūkio mokykla, Vėpriuose žmonių padaugėjo.

Veprių miestelis prie gražaus ežero. Seniau ežere būdavo nedidelė Sankleros sala. Dvaro ponai važiuodavo laiveliais į salą gerti arbatos. Sala pranyko. Iš ežero išteka Cedrėnės upelis ir įteka į Šventosios upę. Miestelį puošia piliakalnis ir gražus pušynas. Vepriūs supa Slabados, Labanėsių, Barbėriškio, Bečiū, Sietynų kaimai. Daugumos Slabados kaimo žmonių žemė buvo rėžiais. Žmonės žemę dirbo patys. Talkos vykdavo tik kūlimo metu. Kiekviena šeima turėjo kelio dalį, kurią reikėjo žvyruoti, kasti griovius ir prižiūrėti.

Veprių miestelyje gyveno Lukoševičių, Suckelių, Pabedinskių, Kviklių, Gumbelevičių, Milkevičių, Novikų, Gutauskų, Gančių, Kuliešių, Gudavičių, Kosteckų, Povilavičių šeimos. Žmonės gyveno draugiškai, bendravome su visais.

Didžiausi atlydai – Sekminės. Dvi dienas žmonės eina Kalvarijas ir labai gražiai gieda. Žmonių suvažiuodavo ir dabar suvažiuoja labai daug. Per karą griūvant bažnyčios bokštui vargonai buvo sudaužyti. Jie buvo pučiami dumplėmis. Juos pūsdavo *džvanikas*. Mano tėtė vargonininkavo bažnyčioje 30 metų. Jis su bažnytiniu choru dalyvavo pirmojoje Lietuvos dainų šventėje Kaune.

Veprių mokykloje mokytojavo Jončiai, Maldutis, Tatarėlis, Raila ir kiti. Mokykloje buvo keturi skyriai. Pasibaigus mokslo metams vykdavo apylinkės mokyklų (Sližių, Pageležių) sporto šventės. Šventės metu mokiniai sportuodavo ir atlikdavo gimnastikos pratimus.

Per tautines šventes miestelio viduryje, prie kryžiaus, buvo iškilmingai keliama tautinė vėliava. Prie jos išsirikiuodavo uniformuoti šauliai. Į Veprius buvo atvykęs ir prezidentas A. Smetona. Tautinės šventės buvo švenčiamos parapijos salėje.

Jaunimas šeštadieniais ir sekmadieniais ruošdavo šokius – robaksus. Jie vykdavo *balagane*, nes ten buvo didelės patalpos. Jaunimas linksmindavosi draugiškai. Šokdavo polką, valsą, suktnį. Veprių šaulių organizacija turėjo savo dūdų orkestrą. Jam vadovavo Žiliukas. Orkestras grodavo per gegužines, kurias vykdavo prie ežero.

Miestelio jaunimas turėjo stiprią futbolo komandą, kurią paremdavo kunigas Vėgėlė. Ukmergės valsčiuje ji buvo stipriausia. Į kitus miestelius futbolo komanda vykdavo kunigo Vėgėlės duotais arkliais ir dideliais vežimais (*karais*).

Miestelyje buvo dvi parduotuvės: žydų ir kooperatinė. Taip pat buvo spirito varykla, kuri priklausė žydai. Visos apylinkės žmonės veždavo iš varyklos spirito atliekas (*brogą*) ir ja girdė gyvulius. Miestelyje veikė nedidelis monopolis (degtinės parduotuvė). Prie valsčiaus pastato buvo nedidelė daboklė (kalėjimas). Joje buvo laikomi nusikaltėliai tik vieną parą. Veikė miestelyje ir pieninė, kuri gamino aukštos kokybės sviestą.

Žmonių gyvenimas sovietiniais metais pasikeitė. Iš miestelio į Sibirą buvo ištremtos kelios šeimos, bet žmonių miestelyje padaugėjo. Privažiavo daug rusų tautybės žmonių.

Mano šeima ir Rizgonių kaimas

Pasakojo Stanislava Povilavičienė (Morkūnaitė)

*Užrašė Jonas Povilavičius**

Petras Morkūnas ir Ieva Morkūnienė buvo vietiniai Ukmergės rajono, Veprių apylinkės, Rizgonių kaimo gyventojai. Taip pat gyveno ir jų tėvai. Prosenelių kilmė nežinoma.

Tėvas Petras Morkūnas buvo kilęs iš paprastos kaimo valstiečių šeimos. Motina Ieva Morkūnienė (Augūnaitė) taip pat paprasta kaimo valstietė.

Tėvas buvo garsus stalius. Dirbo meniškus medžio dirbinius, taip pat kitus medžio darbus. Motina buvo garsi audėja. Audė drobines staltieses, lovatieses, rankšluosčius ir kitus audinius.

Petras Morkūnas mirė, būdamas 75 metų amžiaus, Ieva Morkūnienė sulaukė 96 metų. Jie išaugino du sūnus ir tris dukras.

Sūnus Kazys Morkūnas buvo paprastas darbininkas, gyveno kartu su tėvais. Buvo vedęs, užaugino dvi dukras.

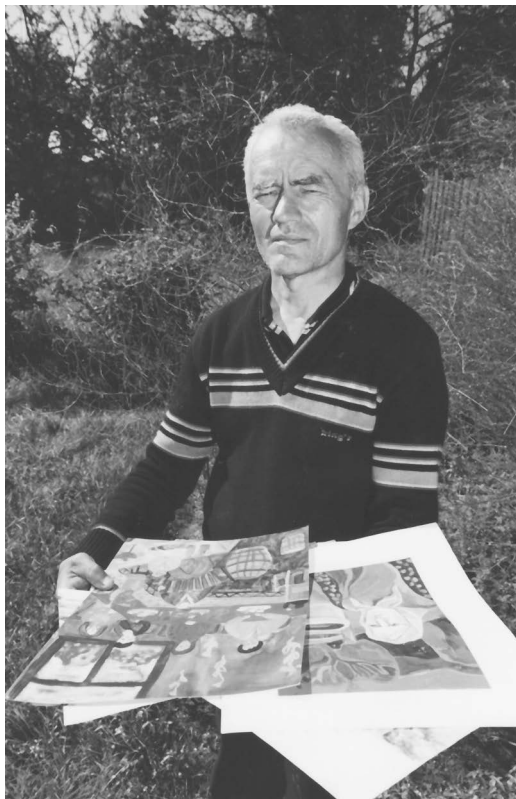
Sūnus Pranas Morkūnas buvo garsus siuvėjas, gyveno Kaunė. Dirbo „Drobės“ fabrike. Nevedęs.

Dukra Zosė Morkūnaitė – paprasta darbininkė. Gyveno kartu su tėvais, vėliau tapo invalide.

Dukra Janė Augūnienė (Morkūnaitė) dirbo Veprių pašte laiškininke, vėliau iki pat pensijos – Veprių pašto viršininke. Užaugino du sūnus, kurie yra paprasti darbininkai, gyvena miestuose.

Dukra Stasė Povilavičienė (Morkūnaitė) – siuvėja, šaukštų drožėja, paprasta kaimo valstietė. Stasė Povilavičienė ir Janė Augūnienė šiuo metu gyvena Veprių apylinkėje: Stasė – Slabados k., Janė – Bečių k.

Stasė Povilavičienė užaugino vieną sūnų, kuris yra tautodailininkas, baigęs Vilniaus M. K. Čiurlionio vidurinę meno mokyklą. Gyvena kartu su motina. Stasės Povilavičienės vyras Kostas Povilavičius buvo paprastas kaimo valstietis. Gimęs 1901 m., miręs 1993 m. Buvo daugelio amatų meistras: pynė kepures, skrybėles iš šiaudų, lenkė lankus arklių vežimams, drožė geldas, darė grandines (lenciūgus) gyvuliams rišti, dirbo kolūkyje paprastu darbininku.

Tautodailininkas Jonas Povilavičius. Slabados k. 2003 07. A. Petrašiūno nuotr.

* Stanislovas Povilavičienės sūnus Jonas Povilavičius yra tautodailininkas ir kraštotyrininkas. Vyr. red.

Petro Morkūno broliai: brolis Baltrus Morkūnas buvo garsus kalvis, mūrininkas (miręs). Brolis Petras taip pat buvo kalvis, dirbo kolūkyje. Dabar pensininkas.

St. Povilavičienės pusseserė Vanda Atkočiūnienė – paprasta valstietė, mėgsta žvejoti, piešia paveikslus. Šiuo metu gyvena Bečių k.

Šaukštų drožėja Stanislava Povilavičienė. Slabados k. 2003 07. A. Petrašiūno nuotr.

Medžio amatų meistras Kostas Povilavičius

* * *

Tradicinės šventės, nuolat švenčiamos, buvo Kūčios, Kalėdos, Velykos, vardadieniai, Sekminės. Šios šventės buvo švenčiamos pagal senas tradicijas bei papročius. Šiuo metu mūsų giminėje tos šventės irgi švenčiamos.

Vaikai nuo pat mažens buvo auklėjami, kad klausytų tėvų, eitų į bažnyčią, tikėtų Dievą. Siekė mokslo, negirtavo, buvo drausmingi ir sąžiningi žmonės. Šiuo metu irgi gyvena dorą gyvenimą.

Sodybą sudarė gyvenamasis namas, ūkinis pastatas – tvartas, klojimas, svirnas, klėtis, pirtis. Visi pastatai buvo mediniai. Žemės sklypas buvo apie 8 ha. Žemę dirbo arkliais. Laikė karvių, kiaulių, vištų. Buvo didelis sodas, jame augo obelys, vyšnios, kriaušės, slyvos. Pirkios vidus buvo paprastas. Baldai buvo mediniai, savos gamybos, skirti grynai buičiai. Vidų puošė šventų paveikslų reprodukcijos.

Drabužius vilkėjo lininius, drobinius, pačių rankomis išaustus. Jokių madų nesilaikė. Šeimos tradiciniai valgiai buvo kopūstai, bulvės, rupių miltų naminė duona iš savų išaugintų rugių, maltų girmomis, grybai, pienas, blynai, rūkyti lašiniai. Švenčių proga – spanguolių kisielius, naminis miežinis alus, ragaišis. Svečiai tais pačiais valgiais buvo vaišinami.

Kalvis Baltrus
Morkūnas (dešinėje)
su žmona ir žentu.
Rizgonių k. VM-4960

Incikevičių šeima
(iš kairės): duktė
Elena, motina, tėvas
Vincas, duktė Ona.
Rizgonių k.
VM-6789

Žiemos vakarais žaisdavome įvairius žaidimus. Žaidimai – žiedo dalijimas, lapės į urvą varymas, rateliai, šokiai, mįslių minimas.

* * *

Rizgonių kaimas buvo labai švarus, tvarkingas, prie kiekvieno namo buvo gražių, kvepiančių gėlių darželiai. Gėlės – rūtos, tulpės, naktinukai. Prie kiekvieno namo buvo mediniai kryžiai, prie jų žmonės dažnai meldavosi. Ruošdavo gegužines pamaldas ir kitas šventes švęsdavo. Šio kaimo žmonės buvo labai draugiški, mandagūs. Dar ir šiandien yra tebegyvenančių šio kaimo žmonių, kuriais galime džiaugtis, kad dar jie yra mūsų dvasios ir tautos lobiai.

Kaime buvo 30 sodybų. Gyveno per 300 žmonių. Seniausios šio kaimo žmonių pavardės: Augūnai, Atkočiūnai, Padaigai, Morkūnai, Incikevičiai, Gerštautai, Kuliešiai,

*Buvusio
Rizgonių k. vietoje
rizgoniško Petro
Augūno iniciatyva
pastatytas kryžius ir
atminimo akmuo su
užrašu*

Palaimai. Rizgonių kaime kitų tautybių žmonių nebuvo. Gyveno tik lietuviai, nuolatiniai ilgamečiai gyventojai ir jų giminės bei artimieji.

Pro Rizgonių kaimą tekėjo nedidelis, bet labai švarus gėlo vandens upelis (be pavadinimo). Upelyje žmonės plaudavo drabužius. Netoliese tekėjo upė Šventoji. Peizažą puošė nedideli kalneliai, pievos, spygliuočių ir lapuočių medžių miškas, per gyvenvietę ėjo tiesus vieškelis. Artimiausias kaimas buvo Bečiai, toliau – Ūpninkai (Jonavos r.), Kryžiūka (rusų kaimas) ir Veprių miestelis.

Laikui bėgant kaimas pradėtas skirstyti į atskirus sklypus, į juos žmonės kėlėsi gyventi. Kaimas pradėjo sparčiai tuštėti. Liko tik kelios sodybos toje pačioje vietoje.

Kaime žmonės vieni kitiems padėdavo dirbti įvairius darbus – nuimant derlių, statant namus, dirbant žemę ruošdavo talkas. Kaimo reikalus sprendavo seniūnas, jis tvarkė ir mokesčius už žemę. Visus ginčus kaimynai išsprendavo tarpusavyje be teismų ir keršto. Globodavo invalidus ir senelius, taip pat kitus vargšus, priimdavo gyventi kartu su savo šeimos nariais.

*Rizgoniškių sueiga
prie atminimo
kryžiaus. Viktoro
Krasausko nuotr.*

Artimiausia bažnyčia – Veprių – buvo už trijų kilometrų nuo Rizgonių kaimo.

Didžiausi ir iškilmingiausi atlydai Vepriuose buvo Sekminių, kurie ir šiandien yra garsūs visoje Lietuvoje, taip pat būdavo švenčiami Šv. Onos, Šv. Jono, Šv. Jurgio atlydai. Bažnyčioje buvo choras, vargonai, ilgametis vargonininkas – Lukoševičius. Bažnyčia turėjo labai didelę įtaką žmonių gyvenime. Kunigas buvo tuomet labai gerbiamas ir mylimas žmogus.

Paminklai Veprių kapinėse buvo paprasti mediniai kryžiai. Juos pasidarydavo patys žmonės. Laidojo mirusiuosius iškilmingai, palydint kunigui ir chorui. Buvo minimos mirusiųjų pagerbimo šventės (lapkričio 1 d.).

Be šių kapianių, Veprių apylinkėje randama ir kitų mažų kapinaičių liekanų, kurios aptiktos kasinėjimų metu, dalyvaujant mokslinėms ekspedicijoms.

Vepriuose buvo pradinė, vidurinė ir Žemės ūkio mokykla. Buvo valsčiaus pastatas, kalėjimas, grafų rūmai, spirito varykla, koklių fabrikėlis. Istoriniuose šaltiniuose minima, kad buvo ir popieriaus fabrikėlis. Daugiau medžiagos apie Veprių istoriją saugoma vietiniame muziejuje.

Vepriuose tradicinės šventės – vestuvės, vardynos, krikštynos – buvo švenčiamos labai iškilmingai. Buvo pažymima ir išlydėjimas į kariuomenę arba sugrįžimas iš kariuomenės.

Žmonės linksminosi ne tik švenčių proga, bet ir žiemos metu, laisvalaikiu po sunkių darbų susirinkę savo ar kaimyno troboje.

Populiariausi buvo šokiai: kadrilius, polkos, valsai, suktiniai, įvairūs rateliai, žaidimai – žiedo ieškojimas, dalybos, Jurgelis.

Atėjus sovietų valdžiai, kaimas per kolektyvizaciją pasikeitė į blogąją pusę. Visa tautinė kaimo kultūra buvo sunaikinta.

Didelę žalą kultūrai ir žmonėms padarė užėjęs karas ir pokaris. Labai daug žmonių žuvo. Taip pat daug žmonių nekaltai buvo išvežti į Sibirą – tremti.

Rizgonių kaimas visiškai sunyko, kai jame 1980 m. pradėjo veikti Nerūdinių stytibinių medžiagų kombinatas. Buvo visiškai nugriauti namai, kertami sodai, kiti medžiai, gyventojai keliami gyventi į Upninkų gyvenvietę, į daugiabučius namus, arba išmokėti pinigai ir žmonės galėjo laisvai pasirinkti, kur išsikelti.

Dabar kaimas virstęs baisiu sąvartynu. Vaizdas kraupus, kaip po žemės drebėjimo.

Rizgonių kaimui atminti 1999 m. rugpjūčio 7 d. pastatytas kryžius ir akmeninis paminklas su užrašais apie kaimo praeitį. Šiuo metu rengiami tradiciniai to kaimo žmonių susitikimai prie kryžiaus. Tai būna išpūdinga šventė vieną kartą per metus. Medžiaga apie Rizgonių kaimo istoriją su fonuotraukomis yra saugoma Veprių krašto muziejuje.

Kryžius miške prie Rizgonių k., kur, manoma, apsireiškė Švč. Panelė Marija

Apie šeimą ir Kazlaučiznos kaimą

Jurgis Žentelis

Tėvai lietuviai. Tėvas – Viktoras Žentelis, motina – Aleksandra Žentelytė iš Barbōriškio kaimo, Vėprių valsčiaus. Tėvas iš Vėprių valsčiaus, Kazlaučiznos kaimo. Tėvo tėvas Kaunė turėjo namus.

Tėvai užsiėmė žemės ūkiu. 1948 m. buvo ištremti, tėvas mirė Sibile, motina grįžo. Ji mirė Vėpriuose eidama 80 metus.

Tėvas iš savo gyvenimo pasakojo tokį atsitikimą. Kartą buvęs labai išbertas ir, nuėjęs į Vėprių bažnyčią, keliais ėjęs apie Marijos altorių, prašydamas padėti. Kai išėjo iš bažnyčios, neliko ant veido nė dėmelės, veidas tiesiog blizgėjo, net kaimynai nepažino.

Vyriausiasis brolis Stasys buvo Kauno apylinkės teismo teisėjas, sesuo Stefa – mokytoja, brolių Petrą nušovė skrebai 1944 m., brolis Aleksandras žuvo nuo prieštankinio ginklo, Jonas dar gyvas, turi muziejų ir buvo tikybos mokytojas, sesuo Verutė ištekėjo ir dirbo ūkiškus darbus.

Aš dirbau teisme sekretoriumi, paskui persikėliau į Krúonį ir dirbau mokesčių inspektoriumi. Ten ir susipažinau su žmona Adele Batutyte. 1943 m. susituokėme. Vaikų neturėjom. Užauginom žmonos brolio dukrytę.

Mus su žmona dešimčiai metų išskyrė tremtis. Dirbau šachtoje Karagandoje. Sprogus šachtai tapau II grupės invalidu, netekau dešinės akies. Tada grįžau namo ir po kurio laiko su žmona įsikūrėme Bečių kaime, Vėprių seniūnijoje.

* * *

Švėsdavom su šeima visas krikščioniškas šventes. Svarbiausios būdavo Kalėdos, Kūčios, Sekminės, Velykos, per jas eidavome su visa šeima į bažnyčią. Kokie būdavo anksčiau papročiai, išliko ir dabar.

Tėvai mus auklėjo krikščioniškai. Tėvas būdavo griežtas, bet teisingas. Aš savo vaikus ir vaikaičius auklėju taip pat. Bet dabar vaikai mažiau klauso. Savus jie auklėja kitaip. Dabar „palaida bala“.

Mūsų sodyba buvo didelė, žemės turėjom 17 ha. Buvo didelis kluonas, didelis tvartas ir gryčia su dviem galais. Laikėme du arklius, tris karves, keturias avelas, keletą kiaulių, vištų. Bičių turėjo kaimynai. Tėvas su svainiu (*švogeriu*) buvo bitininkai. Sodą taip pat turėjom. Pirkioje kabėjo šventi paveikslai, baldai – įprasti: suolai, stalas, spinta.

Drabužius vilkėjo namie austus. Kiekvienas šeimos narys turėjo po išėiginį ir kasdieninį drabužį. Buvo madingi ilgi kailiniai (*futra*), buvo trumpesnių su gobtuvais (*kapišonais*). Kiti naudojami audiniai buvo daugiausia drobiniai. Juos ausdavo mama.

Valgiai būdavo panašūs į dabartinius, per Kalėdas būdavo avižinio kisieliaus. Kasdieniai ir šventiniai valgiai skyrėsi. Pradėdami valgyti ir pavalgę privalėdavom persižęgnoti. Svečius vaišindavom kaip ir dabar. Pakeleivius būtinai priimdavome pernaktvoti ir duodavome pavalgyti.

Prisimenu tėvo patarimą niekada nemeluoti ir neapkalbinėti kitų.

* * *

Mūsų kaimas Kazlaučiznà įsikūrė labai seniai, niekas neatsimena kada. Ten gyveno visi vietiniai, lietuviai, viena šeima buvo lenkų tautybės. Seniausios pavardės ten buvo Ženteliai, jų buvo net šešios šeimos, trys šeimos buvo Šarkai ir Žebrauskai (lenkai).

Ten labai gražios vietos, prie Šventosios kranto daug miškų, prie kaimo nedidelis miškelis (*gujelis*) ir švedkapis. Kaimynystėj buvo kaimai: Labanōšiai, Užūsaliai, Pakálnė ir Kalvėliai. Juose gyveno lietuviai. Mūsų kaime, Kazlaučiznoj, buvo apie 10 sodybų. Visos šeimos dirbdavo kiekvienas savo darbus, tik prireikus talkos ateidavo vienas pas kitą. Naminės nevarydavo, vaišindavosi naminiu alumi. Nebuvo girtuoklių. Bendrus reikalus dėl santykių su valdžia ar dėl kitų priežasčių spėsdavo visi kaimyniškai, draugiškai.

Mūsų šeima sugyveno su visais kaimynais, labiausiai – su artimiausiais. Kai atėjo sovietų valdžia, vis dėlto atsirado išdavikų kaimynystėj, todėl ir patekau į kalėjimą.

Pas mus kaime nebuvo nei bažnyčios, nei kapinių. Mokyklos taip pat nebuvo, eidavom į Veprių mokyklą už trijų kilometrų. Buvo keturi skyriai (klasės). Vaikų buvo nemažai, visos pamokos tos pačios: lietuvių, matematika, tikyba, istorija ir t. t. Visos kitos įstaigos taip pat buvo Vepriuose.

Šventes švėsdavome kaip ir dabar. Per Kūčias būdavo visokių burtų: ar vesi (*apsiženysi*), ar išteksi, ar ilgai gyvensi. Laidotuvėse, kaip ir dabar kaime, giedodavo. Vestuves švėsdavo su armonika. Daugiausia svečių sueidavo per Sekmines.

Atsimenu šias dainas, ratelius: „*Šitam dideliam būry daug mergelių vidury, trai lai la la li, daug mergelių vidury*“. Ir sukdavomės susiėmę už rankų.

Kartą naktį tėvas išėjo ganyti arklių prie Šventosios ir užmigo, apynasrį po galva pasidėjęs. Ir jam prisisapnavo kažkoks balsas, sakantis: „*Kelkis ir eik iš čia. Mūsų traukinio pečius pro čia važiuos.*“ Tėvas nepaklausė ir vėl užmigo. Tada vėl jam prisisapnavo antrą kartą tas pats. Bet tėvas vis tiek nepaklausė. Trečią kartą susapnavo šiuos žodžius: „*Ak tu, nelaimingas žmogau, nepaklausei mūsų.*“ Ir atsikėlė su nevaldoma ranka. Ranka buvo mažesnė ir jokie daktarai nepadėjo.

Stojus sovietų valdžiai iš pradžių kaime buvo labai sunku gyventi. Buvo uždėtos labai didelės prievolės. Daug ištrėmė, likę išsikėlė į miestus, kiti – į gyvenvietes.

Dabar iš kaimo nieko nėra. Kur buvo ariamos dirvos, užaugo miškai.

Hofmanų giminės istorija

Jonas Žentelis

Žinios apie Hofmanų giminę surašytos Lietuvos Vilniaus gubernijos kilmingųjų Hofmanų bajorų knygoje. Čia sužinome, kad ši giminė seniai žinoma ir Vokietijos bajorų privilegijomis apdovanota. Iš Vokietijos ši bajorišką titulą turinti giminė atkeliavo į Lenkijos karalystę ir ištikimai tarnavo Lenkijos monarchų sostui. Vienas jų, prosenelis Juozapas Vilhelmas Hofmanas, atvykęs iš Saksonijos, matyt, dar Augustui II viešpataujant, buvo Kazimiero Povilo Jono Sapiegos draugas. Vienas iš jo palikuonių Karolis Ernestas Hofmanas (turėjo du sūnus Karolį ir Rudolfą) tarnavo grafų Kosakovskių dvare girininku. Jis už ilgamečius nuopelnus iš grafienės Kosakovskos gavo pagrindinio Vėprių dvaro atskirą Bernotiškio dalį – plotą (160 dešimtinių) Ukmergės pavieta.

Karolis Ernestas Hofmanas ir jo sūnūs Karolis ir Rudolfas įrašyti į Lietuvos Vilniaus gubernijos bajorų knygą, priskirti pirmos klasės bajorams.

Mūsų kartos (Onutės, Antano ir Jono Hofmanų) senelis Antanas Hofmanas, Karolio sūnus (1850–1913), turėjo brolius Henriką Izidorių, Boleslovą ir seserį Juzefą. Iš pasakojimų žinome, kad vienas senelio brolis žuvo 1863 metų sukilime. Senelis gyveno Bernotiškio kaime, palaidotas Bučiūnių kapinaitėse. Jo žmona Rozalija Kvietkaitė, Jono d. (1861–1947, palaidota Vėprių kapinėse), kilusi iš Panoterių parapijos. Senelis turėjo gausią šeimą – 10 vaikų, trys iš jų mirė vaikystėje siaučiant dizenterijos epidemijai. Senelis mokėjo daug dainų, dainavo ir to mokė savo vaikus. Užaugo keturi sūnūs ir trys dukterys.

Vaclovas (1882–1944, palaidotas Vėprių kapinėse) – Pirmojo pasaulinio karo dalyvis.

Vladislovas (1898–1981, palaidotas Ukmergės Pašilės kapinėse) – miškininkas, pradinių mokslų sėmėsi rusų kalba Dėltuvos miestelyje. Visą gyvenimą dirbo Ukmergės urėdijoje (išskyrus kelerius metus), 1918–1921 m. tarnavo Lietuvos kariuomenės ryšių kuopoje viršila.

Vytautas (1904–1992, palaidotas Ukmergės Pašilės kapinėse) pradinę mokyklą lankė Dėltuvoje (rusiškai). Tarnavo geležinkelyje. 1951 m. ištremtas į Tomsko sritį, o 1956 m. reabilituotas. Grįžęs į Lietuvą dirbo Ukmergės miškų ūkyje (dabar – urėdija) miško darbininku, gyveno Bernotiškio kaime, o vėliau, gyvenimo aplinkybių priverstas, persikėlė į Bugėnių kaimą.

Karolis (1904–1982, palaidotas Ukmergės Pašilės kapinėse) ūkininkavo Bernotiškio kaime, 45 hektarų ūkyje. Kaip „buožė“ 1952 m. ištremtas į Tomsko sritį (pirmą kartą 1949 m. vežamas pabėgo). Tomske vedė tremtinę našlę, sulaukė pensijos ir grįžo į Lietuvą. Gyveno Šiauliuosė.

Vladislovas Hofmanas, Lietuvos kariuomenės ryšių kuopos viršila. Dalyvavo kovose su bermontininkais. VM-3840

Lietuvos kariuomenės ryšių kuopa. Pirmoje eilėje 2-as iš kairės sėdi Vladislovas Hofmanas. VM-5941

Vladislovo Hofmano šeima (iš kairės): žmona Pranciška, duktė Ona, sūnus Jonas Algimantas, pats Vladislovas, sūnus Antanas. 1952 m. VM-5936

Visos trys seserys Hofmanaitės gyveno Bernotiškio kaime kartu su broliu Karoliu.

Antanina Goronskienė (1884–1964, žuvo gaisro metu) turėjo dukterį Jadvygą Tauginiene (1900–1991). Abi palaidotos Veprių kapinėse.

Konstancija (1886–1955) netekėjusi. 1949 metų kovo mėnesį ištremta į Irkuto skrities Šitkino (Šitkinskij) r., vėliau – Taišeto r., Verchnij Užeto kaimą. Ten mirė ir palaidota.

Matilda (1888–1981) netekėjusi, ištremta kartu su seserimi Konstancija. Apie 1956 metus Lenkija pradėjo domėtis savo piliečiais Sibire ir juos kviesti į Lenkiją. Matilda, kaip mokanti lenkiškai, užsirašė lenke ir išsigelbėjo. Ji gyveno Ščecino srities Resko miestelyje, ten mirė ir palaidota.

Vienintelis iš brolių – Vladislovas buvo vedęs ir susilaukė palikuonių: Onutės (gim. 1934 m.), Antano (gim. 1936 m.) ir Jono (gim. 1938 m.). Šiuo metu visi yra pensininkai ir gyvena Ukmergėje. Visi baigę aukštuosius mokslus, o Antanas tęsė šeimos tradiciją – tapo miškininku, Ukmergės miškų urėdu.

Apie Bernotiškio kaimą

Ona Tumienė (Hofmanaitė)

Vykstant iš Ukmergės į Kauną 12-ajame kilometre yra nedidelis miškelis. Už jo dešinėje plento pusėje matėsi žalių eglių apjuosta, sename sode paskendusį Hofmanų sodyba. Dvi senos liepos stovėjo šių namų „sargyboje“. Už jos tarp aukštų tuopų baltavo XIX amžiaus viduryje statytas kelių apsaugos užkardos pastatas. Žmonės tuos pastatus vadina *stražalkomis*. Kiek toliau nuo plento prie miško prisiglaudusi Taraškevičių sodyba, kuri galbūt priklausė Antariškių kaimui. Miškelių gale rikiavosi brolių Juozo ir Kosto Vasiliauskų sodybos. Ši sodybų ratą užbaigė senais tvirtais pastatais, senu dideliu sodu besipuikuojantis „amerikono“ Stasio Januškevičiaus dvaras.

Kairėje plento pusėje buvo dvi sodybos. Vienoje gyveno Šereika, o vėliau Vinskus, antroje – Maskoliūnai. Toliau nuo plento matėsi Taručių vienkiemis.

Tai senojo Bernotiškio kaimo vaizdas, kurio vietoje dabar matysite tik plynus laukus ir kelių sodybų likučius.

Taručių vienkiemis dabar atsigavo, ten šeiminkauja vaikaitis Olisevičius.

Seniausi Bernotiškio kaimo gyventojai – Hofmanai. Čia jų kelių kartų gyventa. Prosenelis Karolis Ernestas Hofmanas (gimęs 1765 m.) dirbo grafų Kosakovskių dvare girininku. Už ilgametę tarnystę iš grafienės Kosakovskos gavo 160 dešimtinių žemės Bernotiškio dvare (tai Veprių dvaro dalis). Čia gyveno sūnūs ir vaikaičiai. Prosenelis ir jo vaikai buvo bajorai. Vienas jų ir mūsų senelis Antanas ūkininkavo 45 ha žemės plote. Seneliui mirus šeimos vairą į savo rankas perėmė senelė su vaikų pulku: užaugino 4 sūnus (Vaclovą, Vladislovą, Vytautą ir Karolį) ir 3 dukras (Konstanciją, Matildą ir Antaniną). Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, vyriausias sūnus Vaclovas buvo pašauktas į caro armiją ir po karo grįžo jau į nepriklausomą Lietuvą.

Karo metu sudegė namai. Močiutė su vaikais kūrėsi iš naujo. Skatino vaikus kartu dirbti žemę. Šeima neužgyveno didelių turtų, tačiau čia visada prieglobstį rasdavo pavargėlis, nakvyne – keliauninkas. Mielai tuos namus lankė kaimynai. Čia linksmai kaimas užbaigdavo rugiapjūtę.

Įspūdingai atrodė senasis, per karą nenukentėjęs, Bernotiškio dvaras. 1932 m. iš Petro Butkevičiaus dvarą nupirko Stasys Januškevičius (60 ha žemės su pastatais), kurį kaimynai vadino „amerikonu“, nes buvo išvykęs pinigų užsidirbti JAV. Stasio Januškevičiaus šeima (vaikų jie, atrodo, neturėjo) ramiai ūkininkavo iki Antrojo pasaulinio karo. Karo pabaigoje rusų kareiviams jį įdavė (įskundė) jam ūkininkauti padėjęs žmogus. Jį mūsų – vaikų – akyse suėmė kaip nusikaltėlį ir kažkur išvežė. Po to nieko apie jį negirdėjome.

Juozas ir Kostas Vasiliauskai draugiškai ūkininkavo: turėjo bendrai įsigiję žemės ūkio technikos. Tai buvo vidutiniai ūkininkai, statėsi naujas sodybas. Prasidėjus karui sodybos nebuvo baigtos, tad gyveno laikinuose būstuose. Juozas turėjo dvi dukras – Veroniką, Eleną ir pagranduką Marijoną. Kostas užaugino dukrą Aldoną.

*Hofmanai tremtyje
(iš kairės): Karolis,
jo žmona, Vytautas,
Karolio podukra.
VM-5942*

Kiti Bernotiškio kaimo ūkininkai buvo taip pat vidutiniokai. Sodybos buvo tvarkingos, ypač ūkininkų Maskoliūnų, kurie įpėdinių neturėjo.

Taručių ūkis buvo stambesnis, nemaža ir šeima. 1949 m. kovo 29 d. Hofmanų ir Taručių šeimoms buvo lemtinga: abiejų šeimų lizdai kaip „buožių“ buvo išdraskyti, o abi šeimos nublokštos į Sibiro platybes. Hofmanai ištremiti: Karolis, Vytautas, Konstancija, Matilda. Po tremties į Lietuvą grįžo tik Vytautas ir Karolis, bet ir jiems gimtuosiuose namuose vietos nebuvo. Lietuvos nepriklausomybės sulaukė tik Vytautas ir mirė turėdamas 92 metus – 1992 m.

Antrojo pasaulinio karo metu Bernotiškio kaimas nenukentėjo.

Šie prisiminimai ryškiausi liko prieš Antrąjį pasaulinį karą gimusių žmonių atmintyje ir daugiausia tų, kurie prieš karą ar pokario metais buvo vaikai ir paaugliai. Bernotiškio ir aplinkinių kaimų jaunimas laisvalaikį mėgo leisti sūpuoklėse, kurios būdavo įrengtos miške tarp Bernotiškio ir Antariškių kaimų aukštose, senose pušyse. Liko atmintyje prieškarinė gegužinė prie tada dar buvusio siaurojo geležinkelio šalia Ukmergės–Kauno kelio. Merginos vilkėjo tautiniais drabužiais.

Už miško buvo Antariškių kaimas, kuriame gyveno Taraškevičiai, Kaziu-kaičiai, Kazlauskai, Kochanauskai. Įspūdingiausi buvo girininkijos pastatai: erdvus namas, gražiai sutvarkyta aplinka. Karo metu dvi sodybos sudegė, nes buvo pastatytos greta ir netoli kelio. Taraškevičių sodyboje gyvena jų dukraitė, o kitoje likusioje sodyboje jau gyvena kiti gyventojai. Šių atsiminimų pradžioje minėtoje *stražalkoje* gyveno gausi plento prižiūrėtojo Maziliausko šeima.

Upninkų kaimo gyventojų sodybų schema 1940 metais*

Klemensas Palaima

1 – Juozas Utka	10 – Kazimieras Jasionis
2 – Motiejus Utka	11 – Juozas Mikučionis
3 – Jonas Palaima	12 – Simonas Grinius
4 – Stasys Utka	13 – Buvusi mokykla
5 – Stasys Ukka	14 – Klebonija
6 – Jurgis Utka	15 – Špitolė
7 – Stasys Utka	16 – Mokykla
8 – Petras Utka	17 – Parduotuviė
<i>Silvestras Utka (antrame gale)</i>	18 – Bažnyčia
9 – Edvardas Jasionis	19 – Šimtametis topolis

* Perspausdinta iš Palaima K. *Upninkų bažnytkaimis prie Šventosios upės*.

ETNINĖ KULTŪRA

Žemdirbystė Upninkų kaime*

Klemensas Palaima

Vertinant tuometinio kaimo ūkininkavimą dabartiniu žvilgsniu, tai buvo ekstensyvus ūkininkavimo būdas. Žinoma, trukdė tai, kad žemė buvo padalinta rėžiais, nutolusi nuo gyvenvietės. Be to, servitutinės (bendros) ganyklos natūralioje dirvonuojančioje žemėje, be patrėšimo, ribojo gyvulių skaičių. Mažai laikant gyvulių, nebūdavo pakankamai mėšlo, o mineralinės trąšos buvo brangios, todėl pagrindinė mažo derlingumo priežastis buvo nepakankamas laukų trėšimas.

Kai kurie raštingesni kaimo ūkininkai skaitydavo „Ūkininko patarėją“, kuriame buvo patarimų žemės dirbimo, trėšimo, augalų veislių pasirinkimo klausimais. Tačiau natūrinis ūkis negalėjo progresuoti, o ir žemės ūkio produkcijos kainos buvo žemos. Pvz., ekonominės krizės metais (1930–1935 m.) už rugių centnerį (50 kg) mokėjo 5–6 litus, už sviesto kilogramą turguje mokėjo 2–3 litus. Už bekoną (70–80 kg gyvo svorio) mokėjo 70–80 litų. Dideli buvo kokybės reikalavimai, todėl parduoti bekoną buvo sunku.

Kai kurie ūkininkai (tarp jų ir mano tėtis) nupirkdavo žiemkenčių sėjai superfosfato (*posforo*), o smėlio žemėms duodavo tomamilčių (jie buvo pigesni). Azotines trąšas (salietrą) naudodavo pašariniams runkeliams patrėšti. Grūdines kultūras patrėšdavo nitrofoska (NPK), tačiau buvo nedidelis efektas, nes trėšė mažomis dozėmis. Pagrindinė trąša buvo mėšlas, kurio daugiausia skirdavo bulvėms ir pašariniams runkeliams, o pūdymams, žiemkenčių sėjai mėšlo maža likdavo. Smėlio žemėse į pūdymo lauką sėdavo mėlynžiedžius lubinus, juos apardavo ir po to sėdavo rugius.

Žieminiai rugiai. Rugiai buvo pagrindinė kultūra, kurią sėdavo ūkininkai duonai pasigaminti. Žieminis rugius sėdavo dalį po pūdymų (patrėštų mėšlu) arba po lubinų, žirnių, avižų, mišinių ir kitų priešsėlių. Rugių veislės buvo vietinės: *petkus* – smėlingoms žemėms, *Lietuvos aukštieji* – kitose žemėse. Vengdavo sėti rugius po miežių arba atsėliuoti rugius po rugių. Rugius sėdavo anksčiau iki rugsėjo 1 d., kad iki žiemos gerai suželtų. Jeigu rugių želmenys labai suvešėdavo, rudenį, kai gruodas sukaustydavo žemę, išgindavo paganyti karves, avis. Prieš sėją kai kurie ūkininkai

* Perspausdinta iš Palaima K. *Upninkų bažnytkaimis prie Šventosios upės*.

*Rugiapjūtė Pauplių k.
Ūkininkas Juozas
Vaičiūnas su žmona,
marčia ir talkininku.
Apie 1930 m.
VM-7078*

*Kulia spragilais.
VM-4854*

patrėsdavo superfosfatu (1 ha – 100–150 kg). Pavasarį, nepaisant to, kaip rugiai peržiemojo, azotinių trąšų (salietros) neduodavo. Skurdesnėse žemėse rugių derlius būdavo 4–5 cnt, o derlingesnėse 8–10 cnt. Rugius kirsdavo dalgiais (su lankeliu) ir pradalgės guldydavo ant nenukirstų, o ėmėja (jomis būdavo moterys), sekdamą paskui pjovėja, surinkdavo nukirstus rugius, surišdavo į pėdus ir juos suguldydavo ant ražienos. Paskui visi pjovėjai pėdus sustatydavo į gubas (po 10 pėdų). Kad apsaugotų rugių varpas gubose nuo lietaus, dešimtą pėdą lauždavo pusiau ir apgaubdavo gubos viršų. Gubas statydavo eilėmis, kad privažiusus vežimui būtų galima paduoti pėdus iš abiejų pusių. Vežimui pakrauti reikėjo mynėjos, kuri gražiai eilėmis sudėliodavo pėdus ir baigus vežimą pakrauti priverždavo kartimi.

Esant geram orui rugiai išdžiūdavo per 5–6 dienas.

Rugiapjūtė buvo pats sunkiausias ir atsakingiausias darbas. Prie rugiapjūtės darbų išeidavo visi šeimos nariai, kurie tik galėjo dirbti. Rugiapjūtė prasidėdavo liepos pabaigoje ir pasibaigdavo rugpjūčio pradžioje. Esant geram orui, iki Žolinės (rugpjūčio 15 d.) žiemkenčiai būdavo sudoroti nuo laukų. Rugiapjūtės metu buvo didžiausi karščiai. Tačiau tai žemdirbių nebaugino, visi dirbo po 12–14 valandų per parą. Šeimininkės patiekdavo geresnio maisto: prapjaudavo skilandį, išvirdavo riebios sriubos. Valgydavo 3–4 kartus per dieną. Poilsio metu pasislėpdavo gubose nuo saulės ir daug išgerdavo vandens, kurio būdavo paruošta su duonos džiūvėsiais.

Avižos. Tai buvo antroji kultūra po rugių ir užimdavo atitinkamą žemės plotą. Avižos – nereikli dirvožemiui kultūra ir minimaliomis sąlygomis duodavo vidutinį derlių. Avižomis šerdavo arklius ir maldavo miltus kiaulėms. Avižiniai šiaudai, pelai – tai geras pašaras gyvuliams. Dalį avižų sėjo mišiniuose su žirniais, vikiais. Tokie mišiniai su ankštinėmis kultūromis vertingesni. Sumaltu mišiniu šerdavo kiaules ir arklius. Kad racionaliau panaudotų avižinius šiaudus ir jų mišinius su šieniu, viską smulkindavo į pjaustinį (*akselį*). Tai buvo labai paplitęs stambųjų pašarų paruošimo būdas. Avižas sėjo po žiemkenčių, žirnių, miežių, mišinių ir kitų kultūrų. Jas sėdavo anksčiausiai. Pjaudavo dalgiais (su lankeliu) į pradalgės. Vėliau pradalgę su grėbliu sukeldavo ir avižas surišdavo į pėdelius (*čiupkas*). Nenaudojant chemikalų, avižų pasėliuose būdavo apstu usnių ir pienui, todėl avižas rišant į pėdelius ir kraunant į vežimą, piktžolės badydavo spygliais

Rugiapjūtės pabaigtuvės Veprių kolūkyje.

Centre su vainiku ant galvos kolūkio pirmininkas Vytautas Eidukaitis. Apie 1960 m. VM-6359

rankas ir kojas. Kad apsisaugotų nuo šių piktžolių, kai kurie ūkininkai pavasarį, ruošdami dirvą avižoms, ją negiliai suardavo. Kartais prieš arimą patrėsdavo mėšlu. Tada avižų derlius siekdavo 7–9 cnt iš ha.

Avižų veislės buvo nežinomos. Kai kurie ūkininkai buvo išsigiję avižų veislę – *stipruoles*, kurių stiprus stiebas ir stambus grūdas. Nuvežus avižų derlių nuo laukų, ražienas sugrėbdavo.

Miežiai. Miežius sėjo po bulvių, runkelių, žirnių ir retai po kviečių. Miežiai buvo dvieiliai ir šešiaeiliai. Veislės nežinomos. Dvieilių miežių šiaudas ilgesnis, o šešiaeiliai buvo derlingesni. Miežius vartodavo kruopoms gaminti. Malūnai galėjo pagaminti stambias kruopas (*gruce*) ir smulkias kruopas. Tam tikrą miežių kiekį maldavo mišiniuose su kitais grūdais gyvuliams šerti. Nors miežių derlius būdavo didesnis už avižų, bet jiems nebuvo pakankamai gerų priešėlių. Miežiniai šiaudai buvo geras pašaras gyvuliams. Tačiau pelai su akuotais nebuvo tinkamas pašaras gyvuliams. Miežiai duodavo neblogą derlių, kai buvo sėjami po gerų priešėlių. Papildomai mineralinių trąšų neduodavo. Miežius pjaudavo dalgiais su specialiai audeklu išklotu lankeliu, kad pjaudami nenulaužytų miežių varpų. Miežius, kaip ir avižas, surišdavo į pėdus (*čiubelius*), sustatydavo į eiles, palikdami tarpą per vidurį vežimui pravažiuoti. Miežius pjaudavo rugiapjūtei pasibaigus. Pavėlavus pjauti, miežių varpos nusvyra ir lūžta. Kartais reikėdavo suvežus nulūžusias varpas surinkti į maišus. Miežiuose taip pat buvo piktžolių. Ypač smarkiai badydavo rankas usnys. Kai išdžiūdavo, kraunant į vežimą reikėdavo užsimauti dėvėtas kojines ant rankų.

Žirniai. Priesmėlio žemėse sėdavo žirnius. Ankstyvi žalios spalvos žirniai greitai subręsdavo, bet labai išguldavo, todėl pjaunant žirnius daug jų išbyrėdavo ant žemės. Žirnius, maišytus su miežiais, vartodavo maistui. Sumaldavo malūne specialiomis girmomis ir atskirdavo sėlenas nuo grūdų. Tokie miltai vadinami pikliuotais. Gal tai liaudiškas pavadinimas, bet kaimiečiams buvo suprantamas. Žirnius būdavo sunku pjauti, todėl pjaudavo tik su dalgio galu mažomis pradalgėmis. Kluone sukraudavo ant karčių, kad jie galutinai subręstų. Žirnių virkščios – geras pašaras avims, taip pat tinka maišyti su kitais pašarais pjaunant *akselį*.

Buvo sėjami ir pašariniai žirniai. Jie vėliau pražysdavo, jų grūdai buvo rudi arba raini. Juos sėdavo mišiniuose su avižomis ir miežiais. Grūdus maldavo ir vartodavo atšeriamoms kiaulėms.

Mišinį sėdavo po žiemkenčių, avižų, miežių – prastesnėse žemėse. Priemolio žemėse sėdavo avižų ir vikių mišinius. Mišinių miltai buvo vartojami arkliams šerti. Miltus maišydavo su vandeniu ir girtydavo arklius darbymečio metu.

Lubiniai. Lubinus sėdavo žaliajai trąšai (mėlynžiedžius), o geltonžiedžius – karvėms šerti. Lubinus sėdavo labai anksti, jie užimdavo pačias nederlingiausias žemes, priesmėlius ir smėlynus. Palankiais metais lubinai užaugdavo smėlingose žemėse. Lubinus žaliajai trąšai, kai tik sužydėdavo, apardavo ir ant jų užberdavo dirvos sluoksnį. Plūgas su aukštu *diseliu* gražiai suversdavo vagas. Iki rugių sėjos lubinai suirdavo ir akėjant netrukdydavo pasėti rugius. Sėklai lubinus subrandindavo ir rankomis raudavo į pėdelius. Šiaudų gniūžtėmis surišdavo ir sustatydavo ant dirvos žemyn ankštėmis į žemę, kad išdžiūvę lubinai neišsproginėtų. Lubinų pėdelius sukraudavo kluono pastogėse ir kuldavo pavasarį spragilais.

Seradėlė. Tai lengvų žemių ankštinis augalas. Sėdavo seradėlę smėlingose žemėse su avižomis arba darydavo išėlį į rugius. Anksti pavasarį, pradėjus vegetuoti rugiams, išėdavo seradėlę. Rugiams padengus želmanimis žemę, seradėlės daigai sudygę merdėdavo, o nupjovus rugius pradėdavo žaliuoti. Iki rudens (rugsėjo–spalio mėnesio) seradėlė suvešėdavo ir pražysdavo. Tada pjaudavo ir šerdavo gyvulius arba ganydavo. Arkliai taip pat mėgdavo seradėlę. Atskirą jos plotą subrandindavo ir nupjaudavo sėklai. Seradėlė buvo paplitusi kultūra.

Lėšiukai. Retai sėdavo lėšiukus. Tai ankštinis augalas, kuris buvo auginamas lengvose žemėse. Ypač buvo paplitęs vokiečių okupacijos metais. Paruošėjai juos priimdavo ir iškaitydavo kaip prievolę už grūdus. Ūkininkams apsimokėjo auginti lėšiukus.

Tai nedidelis augalas, turi daug ankštarėlių, kuriuose subręsta plokšti žalsvos spalvos grūdėliai. Juos vartodavo kruopų gamybai. Maldavo ir kepavo blynus. Fabrikuose juos konservuodavo su mėsos produktais ir pateikdavo metalinėse dėžutėse. Lėšiukų derlius siekdavo 4–5 cnt iš ha. Jų virkščios ir stiebai – geras pašaras avims.

Kviečiai. Ūkininkai nedaug sėdavo žieminių kviečių. Mat kaimo dirvožemiai dažniausiai buvo priemolio, o kviečiai dera tik priemolio žemėse. Tose dirvose, kur sėdavo dobilus, po antrųjų metų naudojimo dobilienas ruošdavo žieminiams kviečiams. Kviečius sėdavo tik savo poreikiams tenkinti, per šventes pyragams iškepti. Kartais kviečius sėdavo nuėmus bulvių derlių. Pavasarį, kad sunaikintų dirvos paviršiuje plutelę, kviečius akėdavo. Silpnesnius kviečius patrešdavo salietra. Žiemkenčiuose dažnai priaugdavo rugiagėlių (*vosilkų*), raugių (*kūkalių*), o žieminiams kviečiams prastai peržiemojus – smilgų. Ūkininkai sakydavo, kad žieminiai *perėjo į smilgas*. Kviečiai subręsta po rugių, todėl nupjovę rugius pjaudavo kviečius. Sustatydavo į gubas ir sugrėbdavo šiaudų pagrėbustus. Kviečiai buvo vertinama kaip netradicinė kultūra, todėl ūkininkai labai kruopščiai sudorodavo jų derlių.

Įvežę pirmuosius kviečius į kluoną, nubyrėjusius grūdus ant pado sušluodavo, išvalydavo ir rankomis sumaldavo su sėlenomis (*razavai*). Šeimininkės iškepavo šviežio kviečių ragaišio. Tai buvo tikras skanumėlis. Kviečių kvapas dvelkė, primindamas šiemetį derlių.

Dobilai. Dobilai ne visur augo. Jiems parinkdavo priemolio žemes. Sėdavo dvižolius dobilus, kurie priemėliuose neaugdavo. Apie vienžolius dobilus gal nežinojo, kad jie gali augti ir priemolio žemėse. Kai kurios priemolio žemės buvo rūgščios reakcijos (augo dirvinė našlaitė, arkliarūgštė). Apie dirvų kalkinimą niekas nekaldavo. Ūkininkai dirvoms kalkinti neturėjo lėšų, o valstybė nesirūpino padėti valstiečiams. Pirmaisiais metais dobilai užaugdavo, o antraisiais praretėdavo ir pasirodydavo arkliarūgštė (rausvais žiedais). Todėl dobilus sėdavo su motiejukais, kurie antraisiais metais duodavo gerą derlių. Dobilų sėkla buvo brangi, ne visi ūkininkai pasiruošdavo sėklos, todėl mažindavo išsėjimo normą. Dar kita priežastis – dobilus išėdavo į žieminius kviečius, o jei išėdavo į miežius ar avižas, dažniausiai būdavo per vėlu. Tada dobilai blogai sudygdavo ir pasėlis praretėdavo.

Dobilus šienaudavo, kai jie visi sužydėdavo. Džiovindavo pradalgėse, pavytydami. Žaiginius (*žaginčius*) mažai kas naudojo, todėl džiovinant pradalgėse

daug nubyrėdavo dobilų lapelių. Kai kurie ūkininkai (kurie turėjo mažesnius plotus) apvytusius dobilus surišdavo į *čiubelius*. Esant geram orui dobilai *čiubeliuose* išdžiūdavo, tačiau po ilgesnio lietaus reikėdavo *čiubelius* išrišti ir paskleisti, kad išdžiūtų. Dobilų antrąją žolę šienaudavo arba rišdavo arklius ganytis. Dobilų veislės nebuvo žinomos. Sėdavo, daugindavo tą pačią sėklą. Motiejukų sėkla apsirūpindavo iš pirmos žolės. Dobilų sėkla ne visada subrėsdavo, todėl ūkininkai turėdavo dobilų sėklos atsargų ateinančių metų sėjai. Nei pirmamečių, nei antramečių dobilų netrėsdavo. Kitokių žolių ūkininkai neaugino ir, matyt, išvis nežinojo apie liucerną, eraičiną, migles ir kitas žoles.

Burokų ravėtojos.

Sietynų kolūkis.

1951 07. VM-6791

Linai. Ne visi ūkininkai augino linus. Dažniausiai augino tie ūkininkai, kurių buvo gausios šeimos. Aprengti šeimyną pirktiniais drabužiais buvo brangu. Mūsų šeima visada augino linus. Kanapes augino arklių pakinkams, virvėms, pančiams.

Linus sėdavo į dobilieną arba į suartus dirvonus, pievas. Linus sėdavo vėliausiai, po vasarojaus sėjos. Pavasarį arimą akėdavo spyruoklinėmis akėčiomis (*drapakudavo*) ir dar kelis kartus žemę akėdavo paprastomis akėčiomis. Sėjo linus rankomis. Pasėjo užakėdavo. Linų veislė nežinoma. Jeigu ir gaudavo sėklos iš kitų ūkininkų, tačiau kokia veislė – nežinojo. Mineralinių trąšų neduodavo, todėl linų derlius priklausė nuo palankių meteorologinių sąlygų. Jei tankiau sudygdavo, linų derlius buvo geresnis ir pluoštas vertingesnis. Linuose pasirodžiusias piktžoles išravėdavo. Linarūtė buvo mūsų kaimo moterėlių darbas. Nurovusios surišdavo į pėdelius ir sustatydavo į krūveles. Išdžiūvusius linus veždavo į kluoną (pastogę) ir *kultuovėmis* (mediniu prietaisu linų galvoms nukulti) ant molinio pado nudaužydavo sėklinės galveles. Galvutes irgi daužydavo, kol jos subyrėdavo ir

iškrisdavo sėklos. Šiaudelius veždavo kloti ant pievos, dobilienos ar dirvono. Linų šiaudeliai per 2–3 savaites atsiklojėdavo. Tada išdžiūvusius šiaudelius pakeldavo ir surišdavo į kūlelius. Kai baigdavo visus rudens darbus, linų šiaudelius veždavo į pirtį džiovinti. Pirtį pakūrendavo iš vakaro, o rytą šiaudeliai jau būdavo sausi.

* * *

Apibendrinant reikėtų pastebėti, jog, mano supratimu, laukų ūkininkavimo srityje buvo didelis atsilikimas. Augalų veisles augindavo nepakeisdami derlingesnėmis, labai mažai naudojo mineralinių, ypač azotinių, trąšų, todėl visų kultūrų derlius buvo žemas. Net ir mūsų ūkyje, kur buvo 33 ha žemės, nebuvo pažangiai ūkininkaujama. Pirmiausia nebuvo agronominio darbo. Žemės ūkio agronomai buvo skiriami į pavyzdinius ūkius, kurie priklausė valdininkams, gaunantiems gerą atlyginimą ir galintiems pirkti naujų augalų veislių, trąšų, žemės ūkio padargų.

Atsimenu, mūsų kaime sekmadieniais po pamaldų susirinkdavo ūkininkai paklausti agronomo paskaitų. Net žinodami, ką reikėtų daryti, kad gautų didesnę derlių, jie neįstengdavo savo lėšomis pagerinti dirvų derlingumą. Mažesni ūkininkai, kurie valdė 3–5 ha ariamosios žemės, stengėsi savo sunkiu darbu išsilaikyti, sumokėti mokesčius ir išmaitinti šeimą. Ūkininkų produkcija buvo nepelninga, todėl už gautas lėšas jie negalėjo pirkti sėklos, mineralinių trąšų, geresnių padargų.

Tai buvo natūrinis ūkis. Augindavo tas kultūras, kurios buvo reikalingos jų šeimos mitybai, apdarui. Jokių pašalpų, jokių dotacijų ūkininkai bent mūsų kaime negaudavo. Sulaukę senatvės ūkininkai buvo išlaikomi vaikų. Pensijų nebuvo. Tačiau niekas viešai nesiskundė. Pasikalbėdavo susirinkę ūkininkai, kartais ir valdžią pakritikuodavo, bet jautė savo tautai meilę ir džiaugdavosi jos laimėjimais.

Gyvulininkystė Upninkų kaime*

Klemensas Palaima

Kaimo sąlygomis, kai servitutinės ganyklos ir pievos priklausė ūkininkams, gyvulių skaičius nebuvo griežtai ribojamas. Tačiau pašarų stygius ir prastos ganyklos neleido plėsti gyvulių skaičiaus. Valakiniai (20 ha) ūkininkai laikė 2–3 arklius, 3–4 karves, 5–6 avis. Pusvalakiniai (10 ha) ir mažesni (3–5 ha) ūkininkai atitinkamai vieną arklį, 2 karves ir 2–3 avis.

Arkliai. Arklys buvo vienas svarbiausių ūkininko išlaikomų gyvulių. Arklys buvo ne tiktai žemės dirbimo ir transporto priemonė. Jis ūkininko šeimoje buvo ekonomikos ir buities pagrindas. Netekti arklio didelė nelaimė. Buvo atvejis, kai mūsų kaime vienam ūkininkui susirgo veislinė kumelė ir jos nebuvo galima išgelbėti. Kumelę užkasant prie duobės verkė visa šeima. Arklys buvo parankinis gyvulys, be kurio negalima apsieiti ūkyje nė dienos: važiuoti į malūną, turgų, pas gydytoją, pavežti vaikus į mokyklą ir t. t. Tai kasdieniniai rūpesčiai, kurių neįmanoma išspręsti be arklio. Be arklio neįmanoma nuvažiuoti į bažnyčią ar į gretimos parapijos atlaidus, aplankyti gimines, o dar pats gražumėlis – tai vestuvės, krikštynos. Ūkininkas su arkliu buvo organiškai suaugęs, todėl arkliui atiduodavo vertingiausias pašarus, kartais pasigerindamas atnešdavo duonos riekutę. Gražus arklys buvo ūkininko pasididžiavimas ir asmeninė etiketė. Nevedusiam (*neženotam*) ūkininkui (kavaliერიui) gražus arklys – tai pasirodymas kaimo merginoms. Per vestuves arklio kamanas apkaišydavo gėlėmis ir užkabindavo ant kaklo žvangučius. Arklys, pakinkytas su plėškėmis, gražios kamanos, vežimas arba ištaigingas vežimaitis (*brička*), sėdynė uždengta raštuotu kilimėliu, pravažiavus kaimą sukeldavo kaimiečių smalsumą. Pro mūsų kaimą pravažiuojanti vestuvių svita iš 6–8 vežimų su žvangučiais buvo nepakartojamas reginys.

Arkliai Lietuvos kariuomenėje buvo reikalingi kavalerijai ir transportui. Tam tikslui parinkdavo arklius pagal spalvą, išvaizdą ir paskirtį kariuomenėje. Jojimui augindavo trakėnų veislės arklius. Buvo suformuoti ulonų, husarų pulkai. Kariuomenės vadai jodavo ant baltų žirgų. Arkliai buvo kareivių išmokyti šokinėti per kliūtis, o kariai mokėjo sumaniai valdyti kardą. Pro mūsų kaimą iš Ukmergės pražygiuodavo kariuomenės pulkai į Gaižiūnų poligoną į pratybas. Pirmose gretose ant baltų žirgų jodavo karininkai, paskui dūdų orkestras, po jų arkliais tempdavo pabūklus ir žygiuodavo pėstininkai. Kai užgrodavo dūdų orkestras, arkliai trypdavo kojomis mažu žingsneliu pagal orkestro taktą. Visas kaimas išbėgdavo prie kelio ir sveikindavo kareivėlius. Tai buvo Lietuvos pasididžiavimas, net kaimietis, pakilęs nuo vargano darbo, džiaugėsi matydamas pavyzdingomis gretomis pražygiuojančius tautos sūnus.

Mūsų krašte ūkininkai kergdavo vietinės kilmės kumeles su ardėnų sunkiasvoriais erzilais. Išauginę prieauglį gaudavo stiprius darbinius arklius. Kai kurie kaimo ūkininkai turėjo nedidelius, bet stiprius žemaitukų veislės arklius. Daugiausia buvo juodbėrių, kaštonų (su baltais karčiais) spalvos arklių. Retkarčiais buvo bulonų (gelsvų) ir

* Perspausdinta iš Palaima K. *Upninkų bažnytkaimis prie Šventosios upės*.

juodos spalvos arklių. Ūkininkai pažino savo arklio charakterį, temperamentą, žinojo, ko jis baidosi. Jei arklys bijojo pravažiuojančių mašinų, tai prie kamanų buvo pritaisyti apsauginiai lopai, kurie pridengdavo arkliui akis iš šonų, kad jis matytų tik tai, kas yra priekyje. Jei arklys buvo kietražandis, užmaudavo kamanas su laužtukais, kurie verždavo arkliui gomurį ir liežuvį. Blogiausia buvo laikoma arklio savybė, kai jis važiuojant į kalną susinervindavo ir sustojęs paleisdavo vežimą į nuokalnę. Pakrautas vežimas apvirsdavo, reikėdavo arklių iškinkyti ir pakelti vežimą. Pirkdami arklius valstiečiai žiūrėdavo, kad nenupirktų kaprizingo (*naravisto*) arklio.

Stambesni ūkininkai laikydavo veislinius eržilus. Mūsų krašte buvo paplitę ardėnų veislės eržilai. Jie buvo gražių formų: krūtinė plati, užpakalis skeltas, stiprios kojos. Eržilai buvo juodbėriai, kaštonai su baltais karčiais arba visiškai juodi. Tokie eržilai traukte traukdavo ūkininkus jais pasigrožėti. O eržilai rodydavo savo energiją, kasdami žemę priekinėmis kojomis ir be perstojo žvangdami. Dabar tokių reginių gali pamatyti tiktai žirgynuose.

Ikikarinėje Lietuvoje arkliai buvo valstybės įskaitoje. Reikalui esant valstybė mobilizuodavo arklius (neatlyginamai) kariniams tikslams.

Arklys buvo brangiausias gyvulys. Rinkos kainomis vidutinis arklys kainavo 150–200 Lt. Veislinė kumelė, eržilas – žymiai brangiau. Kai kurie ūkininkai laikydavo veislines kumeles ir išaugindavo sau prieauglį arba parduodavo.

Kolūkiniame kaime arklys iš pradžių buvo reikalingas, bet vėliau, atsiradus daugiau technikos, arkliai neteko reikšmės žemės ūkyje ir buvo palikti kaip pagalbinė priemonė prie fermų. Profesorius Petras Vasinauskas, norėdamas įrodyti, kad ir technikos amžiuje arklys turi vertę, pats su arkliuku apvažiavo visą Lietuvą. Po to profesoriaus iniciatyva Anykščių rajone buvo įkurtas Arklio muziejus. Tai, matyt, išliks paskutinis arklio pagerbimo reiškinys. Mes galime didžiulis savo valstybės herbu, kur raitelis ant žirgo šuolio poza vaizduoja valstybės simbolį.

Prisimindamas mūsų kaimą, noriu, kad visi mes, kurie čia gyvenome, atiduotume pagarbą visiems buvusiems ūkininkams, laikiusiems gražius arklius, juos prižiūrėjusiems, mylėjusiems ir globojusiems, kurie nugyveno savo gyvenimą vargingoje, bet romantiškoje kaimo aplinkoje su žirgu.

Galvijai. Kaip anksčiau minėjau, mūsų kaimo ganyklos buvo servitutinės (bendros), todėl galvijų skaičius nebuvo griežtai ribojamas ganymo laikotarpiu. Tačiau kiekvienas ūkininkas, pagal valdomos žemės kiekį, laikydavo tiek galvijų ir avių, kiek turėdavo pašarų žiemos metu. Valakiniai ūkiai laikydavo 3–4 melžiamas karves ir vieną prieauglį (telyčią). Mažiau žemės turintys ūkininkai santykinai laikė mažiau galvijų, bet ne mažiau kaip dvi melžiamas karves. Mūsų ūkyje buvo laikomas veislinis bulius, kuris vasaros metu ganydavosi bendroje bandoje. Grynavaislių karvių nebuvo. Daugiausia buvo vietinės mišrūnės (juodmargės, žalos, žalmargės, juodos). Ūkininkai patys atrinkdavo produktyvias karves ir, jų prieauglį sukerge su vietiniu buliumi, išsiaugindavo telyčią. Mūsų ūkis buvo išsigijęs žalujų veislės telyčaitę, iš kurios toliau reprodukuojo žalujų karvių liniją.

Melžiama karvė turguje vidutiniškai kainavo 90–120 litų. Veislinė, šviežiapienė – atitinkamai brangiau. Jei prieauglio veislei neaugindavo, tai pjaudavo veršelius mėšai, o dažniausiai atvažiuodavo žydėliai, kuriems veršelius parduodavo.

Į pavyzdinius ūkius (kur buvo veislinė banda) atvažiuodavo valstybiniai kontrolasistentai, kurie du kartus per mėnesį tikrindavo pieno kiekį ir kokybę. Dauguma ūkininkų pieno prekeiviams neparduodavo. Namuose pieną supildavo į cilindrinį indą ir atšaldyti įleisdavo į šulinį. Pienui atšalus, riebalai nusistodavo paviršiuje. Nuleidę čiaupeliu (*kraneliu*) liesą pieną, grietinėlę raugindavo ir mušdavo sviestą.

Nuriebalintą pieną raugindavo maistui arba sunkdavo varškę. Pienas ir jo produkcija buvo pagrindinis valstiečių maistas. Kai kurie ūkininkai turėjo pieno separatorius, pieną namuose separuodavo ir pagamintus produktus parduodavo turguje.

Tokių pašarų, kaip šienas, dobilai, karvėms neduodavo. Tai buvo pagrindinis arklių pašaras (energetika). Šerdavo karves vasariniais šiaudais, grūdų išvalomis (pelais) arba pjaudavo akselį, įmaišydami vasarinių ir žiemkenčių šiaudų, pridėdami dalį šieno. Augino pašarinius runkelius, kuriuos sutarkavę sumaišydavo su akseliu arba pelais šlapiai puskubiliuose su dviem ašomis (*ušėtkuose*) ir duodavo karvėms. Runkelius dažniausiai šerdavo šviežiapienėms karvėms. Po apsiveršiavimo iš karvės vidutiniškai primelždavo apie 15–20 litrų pieno. Ganymo laikotarpiu karves pašerdavo žalia žole arba piktžolėmis (vijokliais, svėrėmis ir kt.), o rudenį, nuėmę runkelius, šerdavo lapais.

Galvijai labai kentėdavo karštą vasarą nuo parazitų (sparvų, gylių). Tada vidurdienį pargindavo galvijus namo ir, papildomai pašėrę žole, po 3–4 valandų vėl išgindavo į ganyklą. Taip du ar tris kartus varinėdavo bandą į ganyklą ir namo. Vabzdžiai (gyliai) prideda kiaušinėlių karvių nugaroje, susidaro skaudūs guzai, iš kurių išsiritą lervos, o iš jų – vabzdžiai. Tada jokių cheminių preparatų nebuvo, o gal jų nenaudojo.

Ūkininkai servitutinių ganyklų negalėjo nei pagerinti, nei patrešti. Jos buvo išsidėsčiusios laukų pakraščiuose, paupiuose arba krūmuotose vietose. Todėl ganyklas galvijai taip nuėsdavo, kad atrodydavo lyg žolė nuskusta.

Bandą ganydavo samdomas kerdžius ir padieniai piemenys.

Kiaulės. Beveik kiekvienas ūkininkas laikydavo kiaulių, nes pagrindinis valstiečio mėsiskas valgis buvo lašiniai. Tie, kurie turėjo separuoto pieno, augindavo bekonus (80–90 kg) parduoti. Bekonams buvo dideli reikalavimai, todėl pasiekti geros kondicijos būdavo galima tikrai intensyviai šeriant.

Kiaulės buvo auginamos vietinės kilmės. Kai kurie ūkininkai laikydavo motinines kiaules ir paršeliais apsirūpindavo patys. Kiti paršelius pirkdavo turguje. Daugiausia buvo auginama baltos, deglos ar juodos kiaulės. Patys ūkininkai atrinkdavo veislei kiauļaites ir jas sukergdavo. Pažangesni ūkininkai laikydavo veislinį kuilį. Kad kiaulės neknaisiertų mėšlo, įverdavo į snukį iš vielos padarytą kliuvinį, kuris knisant kiauļei keldavo skausmą. Dviejų ar trijų savaičių paršelius kastruodavo patys ūkininkai. Mūsų ūkyje kvalifikuotai tai atlikdavo senelė. Kiaulių pašarai buvo tokie: bulvės, miltai, runkeliai, dobilų pelai, o kai kas šerdavo ir arklių mėšlu.

Kiaulės buvo skirstomos į motinines, žiemkentes ir atšeriamas. Motinines kiaules vasarą šerdavo smulkinta žole, runkelių lapais, o žiemą bulvėmis (virtomis), įmaišydami pelų arba arklių mėšlo.

Žiemkentes kiaules šerdavo panašiai, kaip ir motinines. Jas laikydavo 18–20 mėnesių. Kai jau žiemkentės kiaulės suaugdavo, jas pradėdavo intensyviai šerti bulvėmis, miltais. Per 3–4 mėnesius kiaules nušerdavo iki 200–250 kg gyvo svorio. Tokių kiaušinių lašiniai pasiekdavo sprindžio storį, būdavo stambūs kumpiai ir nugarinė. Iš tokios mėsos gamindavo skilandį, dešras, kurias suvartodavo patys arba parduodavo turguje.

Avys. Beveik visi kaimo ūkininkai laikė avių, kurias ganė su galvijais. Avys buvo vietinės kilmės – šiurkščiavilnės, pilkos, juodos arba baltos. Vilnų gaudavo nedaug – vidutiniškai 2–3 kg iš avies. Kirpdavo avis du kartus per metus – pavasarį (prieš ganymą) ir rudenį (uždarant į tvartą).

Žiemai palikdavo motinines avis, o kastratus skersdavo rudenį mėšai. Dalį mėsos suvartodavo, o kitą parduodavo turguje. Avių vislumas buvo neblogas. Vidutiniškai avys atvesdavo po 2–3 ėriukus.

Avis šerdavo šienų ir vasariniais šiaudais. Gerai sunaudodavo seradėles, lęšiukų ir žirnių virkščias. Auginant saldžius lubinus, iškūlus jų lapelius labai noriai suėsdavo avys.

Išleisdami avis į bendrą kaimo ganyklą, ūkininkai jas suženklindavo – darėdavo įkirpimus ausyse arba įverdavo į ausį spalvotą siūlą. Iš pradžių varomos namo avys pasiklysdavo, todėl pagal ženklimą ūkininkai atpažindavo savo avis. Vilnas sukaršdavo ir verpdavo siūlus, naudodavo veltiniams (*vailokams*) velti. Iš siūlų megzdavo pirštines, kojines, o iš vertingų ir plonai suverptų siūlų ausdavo audeklą (su linų ar medvilnės siūlais), vadinamą *čerkašą*. Vien tik iš vilnionių siūlų išausdavo audeklą, vadinamą *milaliu*, iš kurio siūdavo išėiginius drabužius. Be to, sumanios kaimo moterys iš nudažytų vilnionių siūlų ir medvilnės išausdavo gražius spalvingus užtiesalus lovoms užtiesti. Avių kailius duodavo išdirbti amatininkams arba patys išdirbdavo ir siūdavo kailinius žiemai.

Darbščios ir talentingos kaimo moterys prie kitų ūkio darbų sugebėdavo pradžiuginti savo šeimą vertingais gražiais audiniais, iš jų pasiūtais arba iš siūlų numegztais drabužiais. Tebūnie pagerbtos tos darbštuolės mamos, močiutės, kurios savo rankomis sukurdavo audinius ir aprengdavo mus savo gamybos drabužiais.

Paukščiai. Kiekvienas kiemas laikydavo vištų. Vištos buvo vietinės kilmės. Atrinkdavo norinčias perėti ir tupdydavo ant 15–20 kiaušinių. Žąsis, antis, kalakutus laikydavo pavieniai ūkininkai. Atskirai paukštidžių nebuvo, todėl vištas laikydavo bendrame tvarte. Iš karčių ir lentų padarydavo vištoms tupėjimo vietą (*laktas*). Seniau kai kurie ūkininkai (ypač mažžemiai) vištas laikė gryčioje, kur po duonkepiu pečiumi buvo anga, vadinama *pečeliu*. Šiame *pečelyje* žiemą vištoms buvo šilta, o joms leisdavo pasivaikščioti ir jas lesindavo pačioje gryčioje. Kai vištos sudėdavo kiaušinius papečkyje, siūsdavo vaikus, kad įlįstų per angą ir surinktų kiaušinius.

Kiaušinius naudojo savo šeimos mitybai, bet jie nebuvo kasdienis maistas. Surinkusios kiaušinius, šeiminkės juos supakuodavo sluoksniais su pelais ir turgaus dieną veždavo parduoti.

Vištas lesindavo grūdais arba bulvėmis, sumaišę su miltais, – jovalu. Tiktai pavasarį, kai vištos būdavo išleidžiamos pasivaikščioti į kiemą, jos daugiausia sudėdavo kiaušinių. Vietinės kilmės vištos buvo labai įvairios: kanapėtos, juodos

su didele skiautere, baltos, kai kurios plunksnuotomis kojomis (*penčekotos*) ir t. t. Ypač gražiai atrodė gaidžiai. Jie turėjo ryškius pentinus ant kojų, didelę skiauterę ir iškilią nusvirusią uodegą, kurios plunksnos blizgėjo įvairiomis spalvomis. Gaidys atstodavo artoju laikrodį, kurių ne visi turėjo. Jis sugiedodavo vidurnaktį (12 val.) ir pradėdavo giedoti rytą 5 val., kai reikėjo keltis ruošai ir darbams. Jeigu gaidys giedojo pavakare, tai reiškė, kad keisis oras (bus lietaus).

* * *

Apibendrinant tuometinę gyvulininkystę mūsų kaime, galima teigti, kad gyvulių šėrimas, priežiūra, prastos ganyklos nulėmė žemą gyvulių produktyvumą. Ūkininkai dėl materialinių išteklių stygiaus negalėjo padidinti laukų derlingumo, nepagamindavo pakankamai vertingų pašarų (šieno, dobilų). Vasaros metu bendroje ganyklose galvijai negaudavo pakankamai žolės, todėl juos reikėjo papildomai šerti menkaverčiais pašarais. Karvėms šerti trūko baltyminių pašarų (miltų). Kiek pagamindavo grūdų, pirmiausia, šerdavo kiaules, arklius, o melžiamoms karvėms duodavo tikrai pašarinius runkelius.

Esant tokioms nepalankioms šėrimo sąlygoms, išsigiję nors ir veislinių gyvulių, didelio produktyvumo ūkininkai nepasiekdavo. Be to, veisliniams gyvuliams išigyti reikėjo pinigų, o valstybė nerėmė. Todėl ūkininkai dalijosi tarp savęs geresniais gyvuliais, nežinodami jų produktyvumo savybių.

Daug įtakos gyvulininkystei plėtoti turėjo bendras kaimo gyvenimas. Net pažangesni, apsišvietę ūkininkai nesugebėjo, dirbdami rėžiuose, sukurti produktyvesnės bandos.

Ikikarinėje Lietuvoje žemės ūkis pažangiai tvarkėsi tikrai derlingose žemėse, stambesniuose ūkiuose ir valdininkų išlaikomuose ūkiuose.

Žemės ūkio mašinos ir padargai*

Klemensas Palaima

Ikikarinis žemės ūkis daugiausia rėmėsi rankų darbu, o pagrindinė traukiamoji jėga buvo arkliai. Traktorių aplinkiniuose kaimuose neturėjo, nes jie buvo labai brangūs, o ūkininkai buvo įsitikinę, kad žemę galima dirbti tik arkliais. Mechanizuoto žemės dirbimo net neišsivaizdavo.

Be to, valdžia neteikdavo ilgalaikio kredito (su mažomis palūkanomis) technikai įsigyti. O ūkininkai nesugebėdavo sukaupti tiek lėšų, kad įsigytų tobulesnį padargą: šienapjovę, grėblį ar kuliamąją.

Javų kuliamosios. Kai kurie ūkininkai turėjo motorines *Blacston* tipo arba kitų markių kuliamąsias mašinas. Tokios kuliamosios ne tik iškuldavo, bet ir išvalydavo iš grūdų priemaišas. Mokėti reikėjo už išdirbtas valandas. Mūsų kaimo ūkininkai turėjo dvi arklines kuliamąsias. Jie išsikuldavo savo javus ir padėdavo iškulti kaimynams. Svarbiausi buvo du javų kūlimo etapai. Pirmas – rugpjūčio pabaigoje, kai būdavo suvežti rugiai. Tada reikėjo paruošti žieminių javų sėklą. Antras etapas – jau rudenį (lapkričio–gruodžio mėnesį), kai iškuldavo visus javus.

Arpas (vėtyklė). Mūsų kaime arpus turėjo tik du ūkininkai. Iškulius javus arkline kuliamąja, grūdus reikėjo atskirti nuo pelų. Tada sukdamo arpa dieną ir naktį, kad palaisvintų vietą ir būtų galima tęsti kūlimą.

Savos gamybos kuliamoji. Mūsų ūkis turėjo arkliais sukamą medinį ratą (*maniežą*). Arkliai sukdamo maniežą ir per transmisiją su pluoštiniu diržu sukdamo kuliamosios ritę (*špūlę*). Tai buvo mano tėvuko sukonstruota kuliamoji mašina, kuri šiuo metu galėtų būti muziejaus eksponatas. Tai – unikalus įrenginys, sukurtas sumanaus ir nagingo kaimo valstiečio.

Fuchtelis. Ruošiant grūdus sėjai, sėklą reikėjo išrūšiuoti pagal grūdų stambumą. Fuchtelis atskirdavo suskaldytus ir nesubrendusius lengvesnius grūdus bei kitas organines priemaišas. Tačiau visame kaime tik mūsų ūkis turėjo fuchtelį. Todėl sąmoningesni ūkininkai skolindavosi šią mašiną iš mūsų. Kiti sėdavo javus tokius, kokius turėdavo.

Šienapjovės. Arklinių šienapjovių mūsų kaime nebuvo. Kadangi pievos buvo servitutinės (bendros), tai siauruose rėžiuose su šienapjove nebūtų buvę galima ir dirbti. O svarbiausia tai, kad ji buvo brangi ir kaimo ūkininkai negalėjo jos įsigyti.

Javapjovės (kertamosios). Jau buvo atsiradusios arklinės javapjovės. Tačiau jos buvo gana brangios, ir niekas mūsų kaime jų neturėjo.

Grėblys. Arklinį grėblį turėjo Ūpninkų dvaro ūkis. Kartais mūsų ūkis tą grėblį pasiskolindavo, ypač tada, kai reikėdavo sugrėbti didelius rugienų plotus. Kaime dažniausiai buvo naudojami rankiniai grėbliai. Jie buvo padaryti iš sauso medžio, švelniu kotu, kad nepritrintų rankų.

Plūgas. Pagrindinis žemės dirbimo įrankis buvo plūgas. Plūgus nukaldavo kaimo kalviai, tiktai verstuvus ir noragus ūkininkai pirkdavo. Tačiau pirktus noragus reikėjo paaštrinti ir padaryti skyles, kad būtų galima pritvirtinti prie plūgo kelmo. Pagal norago plotį galima spręs-

* Perspausdinta iš Palaima K. *Ūpninkų bažnytkaimis prie Šventosios upės*.

ti, ar plūgas vienkinkis, ar dvikinkis. Vienkinkio plūgo norago plotis buvo 8–10 colių (~20–25 cm), o dvikinkio plūgo noragas – 12–14 colių (~30–35 cm) pločio. Laukus suardavo iš rudens, kad neliktų nearta dirva pavasariui. Tačiau dar ir pavasarį suardavo žemę (kartodavo arimą) bulvėms arba runkeliams. Labai gražiai suardavo pūdymus žiemkenčių sėjai. Gero kalvio padarytas plūgas taip suklodavo vagas, kad nesimatydavo, kurioje vietoje sudurtos vagos. Negalėjo būti jokių plūgo pakilimų, kad neliktų nevienodo gylio išarta vaga. Trinktelėjęs į akmenį plūgas iššoka į paviršių, tada reikia traukti arklius atgal ir vėl iš naujo arti. Vienkinkiu plūgu ardavo 10–12 cm, o poriniu plūgu – jau 15–18 cm gyliu. Kadangi dirvos buvo nemelioruotos, žiemkenčiams reikėjo suarti aukštais sumetimais 6–8 m pločio užuoganas, tarp jų paliekant galias vagas, kad pavasariniai vandenys neišmirkytų žiemkenčių. Arimas – tai artojo prestižo ir garbės reikalas. Pagal tai, kaip suarti laukai, buvo sprendžiama, ar moka ūkininkas dirvas tvarkyti. Ariant dobilienas, prie plūgo diselio pritvirtindavo specialų peilį, kuris atpjaudavo velėną, o plūgas lengviau užversdavo sužėlusią dobilienos velėną.

Spyruoklinės akėčios (*drapakas*). Mūsų kaime, o ir visoje apylinkėje, ūkininkai neturėjo arklinių kultivatorių. Pirkdavo drapakus, kurie būdavo 5–7 spyruoklių arba poriniai 7–9 spyruoklių. Tai pagrindinis dirvų purenimo įrankis. Iš rudens suartas dirvas drapakuo davu viena ar dviem kryptimis. Tai priklausė nuo dirvos būklės.

Sekliau drapakuo dami, kartais įterpdavo pasėtą sėklą. Tada vienodžiau sudydavo sėklos. Drapakus naudojo senoms dobilienoms prieš arimą sudraskyti. Jų spyruoklių gylis buvo reguliuojamas specialia svirtelė. Po plūgo antrasis pagrindinis dirvų dirbimo įrankis buvo drapakas. Kas drapakus gamindavo, nepavyko sužinoti. Manau, kad buvo importinių, o mažesni drapakai buvo pagaminti Lietuvoje.

Akėčios. Akėčias ūkininkai pagamindavo patys iš sausos medienos (drebulės ar beržo) ir duodavo kalviams apkaustyti. Porines akėčias sujungia ir padaro kabli traukiamai jėgai užkabinti. Virbus akėčioms nukaldavo kalviai iš keturkampės geležies. Galus nusmailindavo ir į išgręžtas skylės akėčiose atitinkamai sukaldavo virbus. Akėčių virbai turėjo sudaryti zigzago kombinaciją, t. y. kiekvienas virbas turėjo režti dirvoje savąjį taką. Akėčias pirmiausia naudodavo pavasarį dirvoms suakėti, o po drapakavimo pasėjus vasarą, akėčiomis įterpdavo sėklą.

Žiemkenčiams dirvą suakėdavo bent po vieną kartą prieš sėją, o pasėjus – akėdavo dar du kartus. Kartais akėčias panaudodavo pavasarį (kai dirvos uždžiūdavo) žieminiams kviečiams nuakėti, kad sunaikintų dirvos paviršiaus plutelę.

Kaupikas (*arklalis*). Tai kalvėje padarytas kaupikas vagoms daryti arba bulvėms apkausti. Ūkininkai darydavo iš medžio rėmus, o kaupiko verstuvėliai ir smaigalys buvo padaryti iš metalo. Vėliau medinius kaupikus pakeitė iš metalo padarytos konstrukcijos. Padarytose vagose sodindavo pašarinių runkelių daigus (*flencus*), o pasodinę juos palaistydavo. Bulves kaupdavo du kartus. Kaupiko šoniniai verstuvai būdavo reguliuojami, reikalui esant praplatinami arba susiaurinami.

Vežimai (*ratai*). Vežimai buvo vienkinkiai ir poriniai. Pagal darbo paskirtį buvo galima vežimą pailginti (javų ar šieno vežimui), uždėjus iš šonų lentų skydus (*lenteres*). Mūsų ūkyje medinę vežimo dalį pagamindavo namuose. Pirkdavo ratlankius, ašis ir duodavo kalviui apkaustyti. Kaime dar buvo vežimų medinėmis

ašimis. Juos naudodavo mėšlui arba miškui vežti. Tvirtesni ūkininkai turėdavo išveiginius (*išvažiuojamuosius*) ratus (vežimus) į turgų, į bažnyčią ar į svečius nuvažiuoti. Ypač gražiai papuošdavo vežimus vestuvėms ar krikštynoms. Sėdynė ant spyruoklių, padengta išaustu kilimėliu, kurio kraštai apvedžioti pririštais spalvotais kamuoliukais (*kutosėliais*). Išveiginiai vežimai buvo gražiai nudažyti: vežimo ratai viena spalva, rėmai – kita. Mūsų kaime nebuvo ištaigingų vežimėlių (*bričkų*), tačiau į bažnyčią ar į svečius atvažiuodavo ūkininkai iš kitų kaimų su bričkomis.

Mūsų ūkyje buvo porinis vežimas su gažulu (*diseliu*) ir specialiais pakinktais. Dažniausiai taip pakinkydavo, kai visa šeima važiuodavo į atlaidus (į kitą parapiją) per Sekmines arba į miestą parsivežti prekių.

Buvo galima išigyti pagamintų vežimų turguje iš amatininkų. Geras vienkinkis vežimas kainavo 80–100 Lt. Už tiek litų reikėtų parduoti apie toną rugių arba bekoną.

Pakinktai. Mūsų krašte ir kaime arklius kinkydavo su lanku. Plėškes naudojo išveiginiam vežimui įvairioms pramogoms. Pavalkų medinę dalį pirkdavo, o minkštus įdėklus iš veltinio (*vailoko*) ir odos gamindavo amatininkai (*rimoriai*). Pakinktės (*ievos*) turėjo būti nestangrios ir stiprios, nes jas užverdavo ant lanko ir pritvirtindavo prie ienų. Kad pavalkai arkliui savo svoriu nespaustų sprando, pagelbėdavo ant arklio nugaros dedamas balnelis, per kurį įverta odinė juosta (*pakeliama*) būdavo pririšama prie ienų. Važiuojant į pakalnę arklio papildvėje nuo vienos ienos iki kitos būdavo pririšama odinė juosta.

Kad arkliui būtų stipriau laikyti vežimą važiuojant į pakalnę, prie pakinktų per visą arklio nugarą uždėdavo šorus (*šarus*).

Darbai laukuose užmaudavo arkliui pavalkus, o prie jų iš abiejų pusių buvo pritvirtintos virvės (*pastarankos*), nuvytos iš kanapių arba pirktos (iš specialaus pluošto). Vadeles arkliui valdyti nuvydavo iš kanapių arba pirkdavo virvę iš specialaus pluošto. Tokio pluošto virves naudojo ir javų pakrautam vežimui pririšti. Arklio kamanas (apynasrį) pirkdavo iš meistrų. Buvo darbinės kamanos ir pagražintos – išveiginės. Ant arklio galvos užmaunamos kamanos – tai dailus

Kairiojo Šventosios
kranto moterys.
Apie 1965 m.

odinis apdaras. Ne veltui operoje „Pilėnai“ Udris dainuoja apie arklio kamanėlių papuošimą. Važiuojant į atlaidus arba vestuves merginos gėlėmis apkaišydavo arklio kamanėles.

Išvažiuoti svetur mūsų ūkis turėjo odines plėškes. Tai sudarydavo šventinę nuotaiką.

Žiemos metu ūkininkai turėjo darbinės roges. Kartais rogių viršų praplätindavo – padarydavo išplėstus šonus. Iš abiejų rogių šonų išleistos plačios ir ilgokos lentos esant daug sniego atsiremdavo ir neleisdavo rogėms apvirsti. Buvo darbinės rogės ir rogutės (*karukai*) miškui, kartims ar malkoms vežti. Labai gražios buvo išeiiginės rogutės (*važelis*) su užriestomis pavažėlėmis, dvejomis sėdynėmis ir užriestu priekiu, kad sniegas iš arklio kanopų nepatektų į važelio vidų. Rogučių apkaustus kalviai išgražindavo įvairiomis konfiguracijomis. Tai buvo kalvių menas ir gera reklama. Vadelės išaustos su spalvotomis juostomis.

Apibendrinant galima pasakyti, kad ūkininkai pakinktus pritaikydavo prie arklių pečių ir sprando. Blogi pakinktai sumuša arklio pečius ir sužaloja iki žaizdų. Ypač dažnai sužalodavo arklio keterą, kur pritvirtintas balnelis.

Dar man teko matyti važiuojant karieta (fajetonu). Taip atvažiuodavo Sližių dvaro ponios į Ūpninkų bažnyčią. Pakinkyti du arkliai, priekyje sėdynė vežikui. Po karo specialiais fajetonais vežiodavo Kauno gyventojus. Buvo guminiai ratai, todėl nebuvo girdėti bildesio, tiktai ištisinis arklio kanopų stuksenimas.

Balnas. Tai jojimo priemonė. Reikia užkloti ant arklio nugaros storesnę marškelę (*gūnią*), o ant jos – balną. Balnas gaminamas iš geros odos, dažniausiai natūraliai rudos spalvos. Mūsų kaimo ūkininkai neturėjo balnų, o kad ir turėjo, vis viena jodavo paprastai ant arklio. Ikikarinėje Lietuvoje labai gražiai būdavo pabalnoti kariuomenės arkliai.

Upninkiečių butis ir tradicijos*

Klemensas Palaima

Upninkų kaimo valstiečiai, gyvendami iki 1943 metų tipiškame kaime, išlaikė senas tradicijas, kurias man teko pastebėti.

Kiekviena šeima, turėdama nuosavos žemės, dalijosi ja tarp brolių ir seserų. Pagrindinis vaidmuo tekdavo tėvams, kurie rūpinosi savo vaikų pasiruošimu gyvenimui. Kadangi mokslas buvo sunkiai pasiekiamas, vaikai dažniausiai pasirinkdavo amatininko specialybę (kalvio, siuvėjo, staliaus, batsiuvio ar kitus amatus). Žemę, kuri priklausė šeimai, stengdavosi išlaikyti neskaldydami ūkio. Ištekant merginoms duodavo pasogą pinigais arba natūra, dažniausiai karvę, kiaulę, jei buvo galimybė – arkli. Žemę dalydavo lygiomis dalimis kiekvienam vaikui: kiek hektarų vidutiniškai priklausė žemės, reikėjo išmokėti pasogas pinigais arba natūra. Būdavo atveju, kai savo dalį žemės vyras parduodavo, eidamas gyventi pas jaunąją (*užkuriom*). Kartais šeimoje broliai pasidalydavo žemę ir sukūrę šeimas pradėdavo savarankiškai ūkininkauti (pasistatydavo trobesius, išigydavo gyvulių). Tačiau šeimoje likdavo tėvai, kurie turėjo savo dalį žemės ir už tai buvo išlaikomi iki mirties. Parašydavo testamentą, tačiau jo nepaviešindavo. Likdavo egzempliorius pas advokatą. Tik po tėvų mirties atskleisdavo testamentą. Tada ir pasidalydavo ūkį. Kaimo žmonės jokių pašalpų negaudavo. Gausios šeimos seneliai buvo išlaikomi vaikų ir jokios pensijos ar paramos iš valstybės negaudavo. Tik labai retais atvejais atsitikdavo, kad šeima konfliktuotų arba pateiktų teismui nagrinėti jos turtinius reikalus.

Pagrindinis kaimo žmonių pragyvenimo šaltinis ir šeimos turtas buvo žemė. Nuo jos dydžio priklausė ir vaikų gyvenimo gerovė. Augant šeimoje vaikams, tėvai jau pradėdavo kaupti lėšas ar turtą pasogai, kad prireikus būtų galima pasakyti, kokią dalį jaunasis ar jaunoji gaus iš šeimos. Vidutiniškai šeimoje pasoga siekdavo 1000–2000 Lt. Parapijoje buvo žinomos merginos su didele pasoga (5000–8000 Lt), arba jaunoji žinojo savo būsimo vyro turtinę padėtį.

Jaunos, neseniai susikūrusios šeimos buvo darbščios, stengėsi gerai prižiūrėti žemę, gyvulius. Nors prabangiai negyveno, bet greitai prasikurdavo. Kartais šeimose būdavo amatininkų (siuvėjų, batsiuvių, kalvių). Tai buvo papildomos pajamos.

Žemę, kaip nekilnojamąjį turtą, pirkdavo valdininkai, kurių atlyginimai, priklausomai nuo užimamų pareigų, siekė 500–800 Lt. Dauguma valdininkų ūkius pirkdavo arčiau miesto, kaip poilsio vietą. Tokie ūkiai buvo pavyzdingi, žemę gerai tręšdavo, turėjo veislinių gyvulių, arklines šienapjoves, kertamasias, kūlimo mašinas, o kartais išigydavo ir traktorių žemei dirbti.

Ūkininkai, kurie nesugebėdavo sumokėti mokesčių arba būdavo paėmę paskolą iš banko, norėdami pagerinti savo ūkį, kartais atsidurdavo kritiškoje būklėje, ypač tada, kai krisdavo žemės ūkio produktų kainos. Tada bankas parduodavo ūkį iš varžytinių. Laikraštyje „Ūkininko patarėjas“, kurį užsisakydavo mūsų šeima, ištisi puslapiai skelbė apie

* Perspausdinta iš Palaima K. *Upninkų bažnytkaimis prie Šventosios upės*.

Šiaudinis gyvenamojo
namo stogas.
VM-1535

ūkius, parduodamus iš varžytinių. Stambesni, pajėgūs ūkininkai arba valdininkai dalyvaudavo varžytinėse ir supirkdavo tokius ūkius. Ūkininkas, likęs be žemės, nuomodavo žemę arba dirbdavo ją pusininko teisėmis (*ant pusės*). Kartais eidavo tarnauti bernais į stambesnius ūkius. Tai buvo skaudžiausias įvykis ūkininko gyvenime. Valstybės antstoliai buvo negailestingi. Kai teismas priimdavo sprendimą, tuojau prisistatydavo antstoliai ir ūkininką iškeldindavo.

* * *

Pagal savo materialinius išteklius ūkininkai statydavosi ir trobesius. Keliantis į vienkiemius ūkiniai trobesiai, papildžius nauja mediena, buvo rekonstruojami arba statomi nauji. Vietoje rąstų kluoną statydavo daržinės tipo – surišdavo karkaso rėmus ir apkaldavo lentomis. Daržinių stogai buvo šiaudiniai. Tvartai buvo statomi iš senų rąstų, o stogus vienkiemiuose dengdavo skiedromis arba gontais. Daržinėje gyvuliai stovėdavo ant mėšlo, o tvartų pamatai buvo gerokai aukštesni, kad pirmieji rąstai nesiektų mėšlo.

Kaime gyvenamieji namai buvo iš rąstų, o iš vidaus tinkuoti, padalyti į du galus, per jų vidurį būdavo 3–4 metrų koridorius (*priemenė*). Iš koridoriaus durys ėjo į darbo kambarį (*gryčią*), o kitos durys – į svečių kambarį (*stanciją*). Gryčia būdavo *ant aslos*, o stancijoje sudėdavo medines grindis.

Nepasiturinčiose šeimose būdavo tik vienas gryčios galas, kuriame gyveno, valgė ir miegojo. Antrasis gryčios galas buvo naudojamas kaip sandėlis (*kamara*), čia supildavo grūdus. Tai buvo patalpa su mažais langeliais, kurioje buvo galima laikyti įvairius produktus.

Nemažą gryčios dalį užėmė duonkepė krosnis (*pečius*). Joje iškepavo ne tik tai duoną. Čia virdavo kiaulėms bulves, kepavo blynus šeimynai ir išvirdavo pietus. Pas mus kaime viryklių (*plytkų*) nebuvo, įkaitusi duonkepė krosnis išlaidavo temperatūrą ir šeimynai buvo patiekiami karšti pietūs.

*Gyvenamajame name
stovėjusi duonkepė
krosnis. Kęstučio
Žentelio nuotr.
2002 m. VM*

Priekinėje gryčios dalyje (dažniausiai kampe) stovėjo ilgas stalas, prie kurio buvo valgoma ir dirbama. Kampu apie stalą (pagal sieną) sustatyti suolai. Prie stalo ant sienos kabėjo šventųjų paveikslai ir kryžius.

Gryčioje buvo ir kita krosnis, nusitęsusi savo dalimi per pusę gryčios. Žiemos metu krosnį kūrendavo vakare, kai lauko temperatūra nukrisdavo ir kai duonkepė neapsildydavo gryčios. Kartais šioje krosnyje išvirdavo ir vakarienę. Mūsų name buvo platus kaminas, kuriame rūkydavo mėsa, o vasaros metu išvirdavo vakarienę. Duonkepio ir krosnies traukos kanalai (*lezakai*) buvo suvedami į vieną kamina.

Tradiciniai valstiečių valgiai atitikdavo gyvenimo sąlygas ir metų laiką (pavasari, vasarą, rudenį, žiemą) bei sezoninius darbus. Pagal tuometines sąlygas vartojo produktus, kuriuos patys pasigamindavo. Dauguma mūsų kaimo valstiečių pusryčiams kepdavo blynus (mažus ar didelius) su spirgutėmis, varške ar grietine. Be to, pusryčiams duodavo kaip pirmą patiekalą barščius ar sriubas su juoda rugine duona. Po blynų dar buvo galima užsrėbti pienu balintų kruopų. Pusryčius valgydavo tada, kai visi gyvuliai būdavo pašerti. Šeimininkės keldavosi 5 valandą ryto, o pusryčius valgydavo 7–8 valandą. Pusryčiai buvo sotūs, kad išvažiuvus į laukus nereikėtų galvoti apie valgį.

Kai šienpjoviai išeidavo į laukus anksti rytą (kol rasa nenukritus, 4–5 val.), šeimininkės pusryčiams blynus su riebiomis spirgutėmis, aprišusios dubenį skarele kaip ryšulėlį, atnešdavo į pievą. Užsigerti duodavo giros arba žolių arbatos.

Tradiciniai valstiečių pietūs būdavo 13–14 val. (jau sugrįžus iš laukų). Kadangi laikrodžių nebuvo, orientuodavosi pagal šešėlį. Trumpiausias šešėlis – tai 12 valanda.

Per pietus valgydavo barščius, juos išvirdavo su lašiniais. Barščiai buvo riebūs, o virtus lašinius su duona po sunkių darbų mielai visi valgydavo. Blogiausia, kad ne visada kaimiečiai turėjo lašinių. Tada valgydavo piena, rūgpienį,

rečiau sviestą ar grietinę. Trečiasis pietų patiekalas taip pat būdavo kruopos, pienas arba rūgpienis.

Darbymetyje per didžiuosius karščius padarydavo pietų pertrauką nuo 12 iki 15 val. Po pietų eidavo prigulti į pavėsį, svirną ar kluoną.

Kaimiečių vakarienė paprastai būdavo bulvės su rūgpieniu arba kokia nors košė su pienu, kai kada pienas su duona.

Važiuojant į turgų šeimininkės iškepėdavo kiaušinienės ir duodavo sviesto, sūrio su arbata ar cikorine kava.

Rugiapjūtė – tai svarbiausias darbas ūkyje. Ne dėl to, kad reikėjo dirbti po 12–14 valandų, o todėl, kad rugiai – tai duona, pagrindinis valstiečių maistas.

Rugiapjūtėje, kaip minėjau, darbo laikas nusitęsėdavo, todėl šeimininkės atnešdavo į lauką ir pavakarius. Tai būdavo virti lašiniai, kumpis arba skilandis. Šeimininkės stengdavosi išsaugoti skilandį rugiapjūtei. Tada jau būdavo agurkų (net raugintų), tai – tikras skanumėlis.

Baigę kirsti rugius valstiečiai, pas kuriuos talkindavo darbininkai, suruošdavo pabaigtuvių vakarienę. Pjovėjai nupindavo iš varpų vainiką ir įteikdavo šeimininkei, o ši pakabindavo jį matomoje vietoje (prie sienos). Šeimininkė padarydavo alaus (dažniausiai iš ruginės duonos džiuvėsių) ir vaišindavo talkininkus. Ant stalo padėdavo geriausius kaimo valgius (lašinių, kumpio, dešrų, sviesto, sūrio). Iškepėdavo sausainių (*piernikų*). Pabaigtuvės užtrukdavo ilgai. Kartais baigėdavosi dainomis, o pas mus net šokiais (mat turėjome patefoną). Todėl rugiapjūtei suorganizuoti talką nebuvo sunku. Mūsų ūkyje išsirikiuodavo 4–5 pjovėjai ir tiek pat moterų ėmėjų.

Lašinius pasūdydavo, parūkydavo ir sukabindavo gryčios pastogėje. Šiaudinis stogas vasaros metu neįkaidavo, ir lašiniai ar kiti produktai gerai išsilaikydavo. Tiktai svarbu turėti „ilgas kopėčias“, – taip juokaudavo kaimiečiai. Tai buvo valstietiškas humoras. Šaipydavosi kaimynai iš „trumpų kopėčių“, todėl „nepasiekia“ nukabinti lašinių. Šaldytuvų nebuvo, todėl kiaules skersdavo pavasarį, mėsą su kaulais suvalgydavo, o rūkytą kiaulieną išlaikydavo po šiaudiniu stogu.

Rudenį, kai jau užaugdavo jauniklės avys, jas pjaudavo ir pasūdytą mėsą laikydavo vėsioje temperatūroje – kamaroje. Vištas ir kiaušinius veždavo į turgų parduoti. Kiaušinius patys valgydavo tik tam tikromis progomis. Sviestas, grietinė irgi buvo turgaus prekė. Dalį sunaudodavo šeimos mitybai, tačiau didumą parduodavo.

Žiemą karvės užtrukdavo. Buvo šeriama prastais pašarais ir tik pavasarį, kai karves išvarydavo į ganyklą, atsirasdavo daugiau pieno produktų. Karves sukergdavo taip, kad jos veršiuotųsi pavasarį.

Ruginę duoną kepėdavo kiekviena šeimininkė, tačiau ji buvo skirtingo skonio. Sakydavo, kad geros duonos „gera rūgštis“. Pirmuosius žieminius kviečius ir jų pabiras išdžiovindavo ir sumaldavo girmomis. Tada šeimininkės iškepėdavo šviežio derliaus ragaišį. Tai buvo tikras skanėstas, kvepiantis kviečiais. Praplyšę kepalėlio kraštai dar labiau pamalonindavo, ir mes tokį ragaišį valgydavome su pienu. Dar iš tos pačios tešlos keptuvėje iškepėdavo storų bandelių. Jas dažydavome su spirgelėmis. Tai buvo delikatesas, kokio dabar niekur nerasi.

* * *

Kaime nebuvo rašytinių sutarčių. Svarbiausia buvo duotas žodis, kurį reikėjo tesėti. Prasidėjus javų kūlimo laikotarpiui, kaimynai vieni kitiems talkindavo. Prie arklinės ar motorinės mašinos reikėjo 10–16 darbininkų. Apskaičiavę savo šeimos jėgas, kviesdavo į pagalbą kaimynus (vyrus ar moteris). Gavus paslaugą iš kaimynų, reikėjo talkinti ir jiems (*atidirbti dienas*). Kol kuliamaoji aplankydavo visą kaimą, reikėdavo talkininkauti. Talkų metu gaudavai paragauti kitų šeiminių kūlimo duonos, barščių ir kitų patiekalų.

Kuliant žieminius javus, šiaudus kraudavo lauke (*kluonienoje*) į kūgi. Įkandavo aikštėje ilgą kartį ir apie ją nurodytu apvalumu sukraudavo aukštus, 6–8 metrų aukščio kūgius. Kadangi žieminius šiaudus naudodavo gyvulių kraikui, tai oro sąlygos šiaudų tvarkymui neturėjo reikšmės. Jei kuldavo arkline kuliama, reikėdavo arpuoti, t. y. atskirti pelus nuo grūdų. Tai reikėdavo atlikti skubiai, todėl valydavome prie žibinto (*fanaro*). Darbas buvo sunkus: vienas sukdamo arpo rankeną, kitas pildavo kūlenas į arpo dėžę, o trečias valytus grūdus pildavo į maišus ir nešdavo į svirną (*sandėlį*). Jeigu kuldavo su motorine kuliama, tai valyti grūdų nereikėdavo. Reikėjo tik maišus nešioti į svirną. Motorines kuliamašias samdydavo vėlai rudenį, kai buvo baigti lauko darbai ir reikėjo iškulti visus javus. Arklines kuliamašias pasitelkdavo, kai reikėjo paruošti sėklą žiemkenčiams ir atlaisvinti vietą kluone vasarajui.

Lubinus kuldavo spragilais. Lubinų pėdelius suklodavo ant molinio pado ir 2–3 kūlėjai spragilais turėjo sutartinai paeiliui daužyti ankštaras. Jeigu jie nemokėdavo dirbti su spragilais, kulti būdavo sunku. Kai kūlėjai gerai sutardavo, tai malonu būdavo klausytis spragilų takto. Spragilais kuldavo rugius, skirtus kūliams (*stogui uždengti*). Nukultus pėdus reikėjo iššukuoti ant smaigų, kad trumpesni šiaudai iškristų, o rankose laikomi liktų stipriausi ir ilgiausi. Paruošti gerus kūlius reikėjo mokėti.

* * *

Kaimo žmonės viršutinius drabužius darbai ir baltinius pasigamindavo namuose patys. Linų auginimas ir derliaus nuėmimas bei pluošto paruošimas užėmė svarbią vietą kaimo buityje. Mūsų kaime buvo dvi pirtys; kai atsiklojėdavo linai, juos veždavo į pirtį džiovinti (ant lentynų vieno metro aukštyje nuo grindų). Nakčiai pirtį pakurdavo ir kitą dieną linus mindavo. Linamyniui pasitelkdavo talkininkų. Buvo specialios linų pluoštui apdoroti staklės (*varstotai*).

Pirmą, sunkiausią darbą atlikdavo vyrai. Jie staklėmis laužydavo linų stiebelius, kad spaliai iškristų po staklėmis. Pirminį pluoštą susukdavo į gniūžtes ir numesdavo moterims. Šios antrą kartą leisdavo pluoštą per stakles, kad pašalintų likusius spalius ir sukulentų lino pluoštą. Linamynio talkos buvo įdomios. Vyrai kalbindavo moteris, pasakodavo įvairius nutikimus, o moterys, susitvarkiusios, su gražiomis skarelėmis (nors ir dulkėtos), buvo patenkintos tokia kaimynų sueiga. Taip nepastebimai ir prabėgdavo diena.

Baigiantis kūlimo arba linamynio talkai, šeimnininkai stengdavosi suruošti gerą vakarienę. Kartais padarydavo naminio alaus. Tada įkaušę talkininkai parausdavo ir pasakodavo būtas ir nebūtas istorijas.

Buvo priimta, kad būsima jaunamartė mokėtų visus šeimnininkės darbus. Pirmiausia ji turėjo mokėti verpti, austi. Kaimo moterys buvo nagingos: mokėjo išausti raštuotus rankšluosčius, staltieses, ypač gražias ausdavo antklodes iš lino su medvilnės (*bovelnos*) siūlais, medvilnės su vilna, sugebėdavo parinkti derinamas spalvas ir atitinkamai nudažydavo siūlus.

Pirmiausia reikėjo mokėti linus apdoroti ir išausti drobes. Po linamynio, linų gniūžtes išleisdavo ir reikėjo pluoštą išplakti. Ant medinio stovo pritvirtindavo lentą 1,2–1,5 m aukštyje, kad stovint būtų galima dirbti. Linų pluošto saują dėdavo ant pakylos ir specialiu plaktuvu (*plūšėju*) pasluoksniui išdaužydavo smulkų pluoštą, pašalindavo spalius ir atskirdavo pakulas. Po šios operacijos linus šukuodavo. Buvo specialus skydas, į kurį prismaigstyta daug nusmailintų spyglių. Pluoštą braukdavo per šias šukas, o spygliai atskirdavo ilgąjį pluoštą ir pakulas (trumpą pluoštą). Iššukuotas linų pluoštas būdavo pilkos spalvos ir blizgantis kaip plaukai.

Vėliau ilgiausią linų pluoštą verpdavo į siūlus. Siūlo plonumas priklausydavo nuo lino pluošto kokybės ir verpėjos sugebėjimo. Ir taip visą žiemą mūsų motinėls, seselės, senelės verpdavo prie žibalinės lempos (8 numerio), kuri atstodavo 4–5 žvakes.

Pavasarij, kai diena pailgėdavo, pradėdavo austi. Audimo staklės stovėjo toje pačioje gryčioje, ir šeimnininkė pripuldama šalia ruošos darbų išokdavo į stakles. Staklių bildesys, nyčių švokštimas ir pakojų mynimas – lyg audimo simfonija. Išausti gerus audeklus buvo šeimnininkės menas ir pasididžiavimas. Išaustą drobę reikėdavo balinti prieš saulę ant žolės. Audeklą paliesdavo ryto rasa, saulės spinduliai ir per vasarą drobę gražiai nubalindavo.

Audeklą mirkydavo pelenų šarme, paskui upėje su kultuve išdaužydavo ir gerai išdžiovinusios susukdavo į rietimus. Drobė turėjo specifinį kvapą.

Šeimnininkės mokėjo ir vilną paruošti. Vilnas sukaršdavo pas amatininkus ir iš jų verpdavo siūlus. Dalį vilnonių siūlų naudodavo pirštinėms ir kojinems megzti, o didumą siūlų įvairiems audiniams: *čerkesui* (kai audžiama linas su vilna), *milaliui* (kai matmenys ir ataudai iš vilnos siūlų).

Darbinis drabužis buvo audžiamas iš lininių siūlų. Išeiginiams drabužiams naudodavo grynos vilnos audinį arba su medvilnės siūlais.

Drabužius siūdavo išmokusios siūti siuvėjos. Svarbiausia buvo įsigyti rankinę arba kojine siuvamąją mašiną. Ji buvo brangi – apie 200 Lt (kaip geras arklys arba dvi karvės). Buvo siuvėjų (vyrų), kurie siūdavo kailinius. Gražiai pasiūti kailiniai buvo žiemos išėiginis drabužis.

Kaimuose ir miesteliuose gyveno įvairūs amatininkai. Žemės dirbimui arklinius įrankius padarydavo kalviai. Tai buvo geras amatas ir neblogai apmokamas.

Dirbančiam žemę valstiečiui reikėjo mokėti dengti šiaudinių stogą, pasigaminti iš vytelių pintines, grėblius, dalgius, žaiginius. Dar augino tabaką, jį džiovindavo, fermentuodavo ir t. t.

* * *

Kadangi kaime buvo servitutinės ganyklos, buvo samdomas bendras kerdžius, o papildomai iš kiekvieno kiemo reikėdavo rinkti piemenį.

Kerdžius turėjo dūdą (*triūbą*), kuria visam kaimui rytą, saulei tekant sutriūbudavo, kad pasiruoštų gyvulius išginti iš savo kiemo (į *ūlyčią*). Kerdžius padieniui eidavo per kaimą pas valstiečius, kurie jį maitindavo ir įdėdavo į maišelį (*terbą*) maisto pietums, o vakarienę vėl valgydavo namuose. Kaimiečiai nuo gyvulių skaičiaus kerdžiui turėjo mokėti grūdais ir pinigais. Stambesni ūkininkai nuolat samdydavo 7–10 metų amžiaus piemenėlius.

Arklius ganydavo patys ūkininkai bendrose ganyklose, pamiškėse, krūmuose, paupyje, kur galvijų banda neprieidavo. Atjoję į ganyklą arklius supančiodavo ir numaudavo kamanas (apynasrį). Vasarą per vidurdienį arkliai stovėdavo tvarte, nes labai puldavo sparvos (*bimbalai*), žabaliai. Paskui po pietų apie 4 val. iki saulėlydžio vėl išjodavo arklius ganyti. Kartais, kai būdavo didesnių darbų, arklius vidurdienį pašerdavo šienu ar žole ir pagirdydavo, sumaišę miltus su vandeniu (vadinamoji *baltuška*).

Mūsų ūkyje buvo trys arkliai, viena veislinė kumelė. Kai atsirado kumeliųkas, tai visa šeima, ypač mes, vaikai, grožėdavomės jaunu padaru.

Dar mano atmintyje išliko vaizdas, kaip Upninkų kaimo valstiečiai paupiu jodavo naktigonėn (ganyti nakties metu).

* * *

Labai gražus buvo kaimo žmonių bendravimas (*bičiulystė*), kai pasikeisdavo arba dovanodavo bičių spiečių kaimynui ar giminei. Tuos valstiečius vadindavo *bitnikais*. Dažniausiai po pamaldų bitnikas pasikviesdavo į svečius kaimynus paragauti pirmojo medaus. Pavaišindavo sūriu arba šviežiais agurkais, šviežių kviečių ragaišiu. Taip buvo išlaikoma graži kaimo žmonių bendravimo forma – bičiulystė.

* * *

Kaime žmonės nešiodavo kepures, o moterys dėvėdavo skareles. Susitikę kaimo žmonės pakeldavo kepurę ir pasisveikindavo žodžiu „*Labas rytas*“, „*Laba diena*“ ar „*Labas vakaras*“. Praeidami ar pravažiuodami pro dirbantį valstietį visada palinkėdavo „*Padėk, Dieve*“, o dirbantysis padėkodavo.

Veprių valsčiaus kapinės

Jonas Žentelis

Veprių kapinės bažnyčios šventoriuje

Senosios Veprių kapinės buvo bažnyčios šventoriuje. Kada jose pradėta laidoti, tikslų žinių nėra. Labiausiai tikėtina, kad po krikščionybės įvedimo Lietuvoje, pastačius koplyčią, kuri rašytiniuose šaltiniuose minima 1516 metais. Pagal jau anksčiau krikščionybę priėmusių lenkų tradiciją koplyčių ar bažnyčių fundatoriai buvo laidojami arba jų rūsiuose, arba šventoriuose.

Iki 1908 metų stovėjusioje senojoje bažnyčioje rūšiai buvo. Suprantama, juose buvo laidojami dvarininkai ir artimiausi jų šeimų žmonės. Kiti, jau tolimesni, buvo laidojami šventoriuje. Tai patvirtina ir senų žmonių pasakojimai, mano girdėti dar vaikystėje. Mano tėvas Viktoras Žentelis apie 1938 metus sakė, kad statant naują Veprių bažnyčią senoji buvo jos viduje ir čia vykdavo pamaldos. Jau pastačius naujas sienas, senoji buvo ardoma ir išnešama.

Algis Surdokas, buvęs Veprių bažnyčios zakristijonas, pasakojo, kad apie 1970 metus kasdamas duobes žaibolaidžiams prie pat bažnyčios sienos, kiekvienoje iš jų radęs žmonių kaulų.

Pastačius naują bažnyčią kapinių jau nebuvo, reikėjo palikti vietos procesijoms, be to, šventoriuje buvo pastatyta Jėzaus Kristaus Grabo koplyčia, dvi Kalvarijų koplytėlės pastatytos dar kiek anksčiau. Kapinėms vietos neliko. Teko ieškoti dar prieš naujos bažnyčios statymą vietos naujoms kapinėms. Buvo apsisistota tada laisvame plote į rytus nuo kelio Vėpriai–Dėltuva, ties Baltuoju kryžiumi (taip tada vadintu ir dabar tebevadintu koplytstulpiu),

Vienintelis likęs senųjų kapinių antkapinis paminklas Veprių bažnyčios šventoriuje. VM-9083

Kunigo T. Vasiliausko antkapinis paminklas Veprių bažnyčios šventoriuje. R. P. Šaulio nuotr. 1999 m.

pastatytu 1772 metų Baro konfederacijos įvykių atminimui. Tam pasipriešino dvarininkas Podbereskis motyvuodamas tuo, kad būtų geriau surasti smėlėtą plotą. Pradėta laidoti naujame sklype, esančiame už kokių trijų šimtų metrų į rytus nuo bažnyčios. Šventoriuje liko tik vienas paminklas, 1944 metų liepos mėnesio antrojoje pusėje vykusių mūšių metu patrankos sviedinio skeveldrų nuskeltas. Senosios bažnyčios šventoriuje, prie rytinės jos sienos, buvo palaidotas ir Veprių Kalvarijų įsteigimu rūpinęsis kunigas Samuelis Vitkevičius. Statant naująją, jo kapas atsidūrė jau po naujosios bažnyčios presbiterija.

1928 metais kunigo Boleslovo Vėgėlės rūpesčiu pastatytas paminklas bažnyčios statytojui kunigui Teofilui Vasiliauskui, mirusiam 1918 metais, šviesiai asmenybei, mylėjusiam parapijiečius, dar ilgai jį minėjusius su meile ir pagarba. Paminkle pavaizduotas Gerasis Ganytojas su avinėliu ant pečių. Pjedestale – kunigo T. Vasiliausko galvos bareljefas. Dažnai matydavau prie kapo klūpančius parapijiečius, nors po bažnyčios statytojo mirties buvo praėję apie 30 metų.

Dabartinės Veprių kapinės

Kapinės yra apie 300 metrų į rytus nuo bažnyčios. Vieta parinkta smėlėta, tik šiaurinėje dalyje žemesnė, giliau molis, tad šlapiu metų laiku kasant duobę prisirenka vandens ir karstą tenka leisti į vandenį.

Pradėta laidoti apie XIX a. vidurį, kai šventoriaus plotas buvo užpildytas kapais. Naujos kapinės buvo ažuolais apaugusioje vietoje. Ten dar iki XX a. vidurio augo galingi ažuolai, o vėliau buvo pastatytos kolūkio mechaninės dirbtuvės, garažai. Iki 1930 metų kapinės buvo aptvertos statinių (*štankietų*) tvora ir užėmė mažiau kaip trečdalį dabartinių kapinių ploto. Akmeninių paminklų buvo nedaug: kunigo Mirskio motinai, Babilams, Šarkoms ir dar keletas. Lieto ketaus kryžius – kunigo Antano Šarkos iš Barboriškio motinai. Įdomus paminklas rytiniame kapų pakraštyje su Marijos statula ant akmeninio pjedestalo ir užrašu lenkų kalba *Jakob Jakštas z parafiji Siesickiej* (Jokūbas Jakštas iš Siesikų parapijos). 1944 m. liepos mėšių ties Vėpriais metu statula apskaldyta ir nugriuvus. Dabar ji saugoma Veprių muziejuje.

Įdomu pastebėti, kad iki Nepriklausomybės atkūrimo 1918 m. ant turtingesnių žmonių paminklų užrašai buvo lenkiški, nors pavardės lietuviškos. Net ant kunigo Antano Šarkos, kuris pirmas išdrįso Veprių bažnyčioje užgiedoti lietuviškai, motinos Daratos Šarkienės (*Žentelytės*) paminklo užrašyta – *Darata Szarkowa*.

Turtingesnių kapai buvo aptverti storomis grandinėmis, besilaikančiomis ant šiek tiek kūgiškų akmens stulpelių. Daugiau buvo ažuolo *štankietų* tvorelių, dažniausiai tik apie vieną kapą, maždaug iki juosmens aukščio. Buvo nemažai kryžių, bet puošnių neprisimenu. Kopyltstulpių Veprių kapinėse neteko matyti. Buvo ir dabar tebėra kariškų kryžių, pastatytų atsargos kariams ar šauliams. Daugiausia kapų buvo be jokio paminklo supilti kauburėliai, o kad smėlis nenubyrėtų, apdėtų velėnomis. Tokių kapų amžius būdavo neilgas. Toje pačioje vietoje kartais palaidodavo kitą žmogų, ypač jei laidotuvės būdavo žiemą. Taip buvo ir su mano senelių kapais – dar visai neseniai supilto kapo vietoje buvo palaidotas kitas žmogus. Nekrikštytus ir pakaruoklius laidodavo už tvoros, rytinėje kapų pusėje.

Restauruoti Veprių kapinių vartai.

*R. P. Šaulio nuotr.
2009 10 01. VM*

Bareljefas „Kristaus dėjimas į kapą“ Veprių kapinių vartuose.

*R. P. Šaulio nuotr.
2009 10 01. VM*

1938 metais kapinės išplėstos į pietų ir vakarų pusę. Klebono Boleslovo Vėgėlės rūpesčiu šita dalis aptverta akmenų mūro pamatu ir stulpeliais, o tarp jų – medinių *štankietų* tvora. Iš pietų pusės dideli vartai su bareljefu „Kristaus dėjimas į kapą“ ir užrašu *Ramybė jums*. Atmosferos poveikis apardė šį bareljefą. Apie 1986 metus jį restauravo vepriškis skulptorius Viktoras Žentelis, bet ir po to vartų stulpai ir viršus trūkinėjo. 2009 metais Veprių seniūnijos lėšomis, seniūnės Dalės Urbonienės rūpesčiu bareljefo restauravimo darbus atliko Ukmergės Baltukmės statybos firma.

Naujosiose kapinėse pradėta laidoti 1940 metais. 1940 m. spalio 23 d. Vilniuje sovietinės armijos politruko buvo nušautas vepriškis artilerijos leitenantas Stasys Lukoševičius. 1941 m. birželio mėn. prasidėjus karui, žuvo Birželio sukilimo dalyvis, atsargos puskarininkis Jonas Ramonas iš Labanōsių kaimo ir Veprių mechanizacijos mokyklos moksleivis Markevičius. Jie buvo palaidoti šalia leitenanto S. Lukoševičiaus. Po metų tie trys kapai buvo aptverti stora grandine, besilaikančia ant aviacinių bombų. Buvo pastatytas trims kapams bendras plačią, juodai dažytą lentų kryžius, o prie kiekvieno kapo – tokio pat stiliaus, bet po

žemutį kryžių. Paminklai buvo iškilmingai pašventinti, stovėjo garbės sargyba. Karo metais ir pokary pagausėjo tragiškų mirčių, žuvę daugiausia buvo laidojami naujosiose kapinėse.

Apie 1985 metus naujosios kapinės buvo užpildytos. Prie senųjų kapinių buvo paskirtas plotas iš šiaurės ir rytų pusių.

Veprių kapinėse palaidotas mokytojas švietėjas, geradarys Jonas Jurkūnas. Paminklą iš rausvo granito 1980 m. iškalė ir pastatė jo mokinys Jonas Žentelis.

1989 metais perlaidoti šalia kapinių apleistose bulviaduobėse užkasti 1945 m. kovo 2 d. Gudonyse žuvę pasipriešinimo dalyviai: Alfonsas Autukevičius, Alfonsas Lukša, Aloyzas Lukša, Juozas Lukša, Pranas Lukša, Karolis Pociūnas, Augustinas Radzevičius, Stasys Ramanauskas, Juozas Sakalauskas, Viktoras Savarauskas, Stasys Strazdas, Vaclovas Tamošiūnas, Ipolitas Valiukevičius. Jiems artimieji pastatydino akmeninį paminklą su žuvusiųjų pavardėmis ir vardais. Po pavardėmis – maldelė: „*Apsaugok, Viešpatie, kad daugiau taip nepasikartotų.*“ Tame pačiame paminkle įrašyta brolių Atkočiūnų iš Pakalnės kaimo pavardė ir vardas, bet jie palaidoti ne Veprių kapinėse. Vyriausias Antanas – nežinia kur. Jis žuvo savo bunkeryje Kalnų miške, netoli ežerėlio (jo pusbrolio Prano Atkočiūno, gyv. Vepriuose, pasakojimas). Julius irgi nežinia kur, o Stasys paskendo laiveliu keldamasis per Šventąją. Kur ir kas jo kūną rado, irgi nežinia.

Iš Kauno kapinių į Veprių kapines perlaidoti Nepriklausomybės kovų I ir II laipsnių Vyčio Kryžiaus kavalieriaus Aleksandro Jeremičiaus palaikai. Čia palaidoti savanoris I laipsnio Vyčio Kryžiaus kavalierius Domas Barauskas, neaiškiomis aplinkybėmis žuvęs 1946 metais, 1941 metų Birželio sukilimo dalyvis Dominas Malickas, Nepriklausomybės kovų ir Klaipėdos vadavimo savanoris Jonas Augūnas, Nepriklausomybės kovų savanoriai: Ignas Ertmanas, Petras Gudavičius, Jonas Jaskutis, Stasys Morkūnas, Petras Novikas, Ignas Povilavičius, Viktoras Povilavičius, Stasys Sakalauskas, Jonas Vitas; šauktiniai: Petras Gendvilis, Ignas Jarmulavičius, Adomas Meškauskas.

Kapinėse palaidota ir nemažai partizanų. Tai arba šiose apylinkėse žuvę arba iš lagerių grįžę į savo kraštą. Nemažai buvusių partizanų žuvo ar mirė lageriuose, apsigyveno kitose vietose. Grįžę ne vienas dar ilgai pagyveno, nors savo namų neradę, bet pasistatę kitus. Dabar visi jau išmirę palaidoti savo krašto kapinėse: Juozas Augūnas, Ignas Dūda, Mykolas Laurinavičius, Kazys Šikšnys, Jonas Tamošiūnas, leitenantas Jurgis Žentelis, kuopos vadas Juozas Žilinskas ir kt.

Veprių kapinėse palaidoti ilgametis XX amžiaus pirmos pusės medicinos felčeris Jurgis Gaučys, provizorė Veronika Brežinskaitė, gelbėjusi Veprių krašto žmones, partizanus savo patarimais ir vaistais, Stasys Gudanavičius – žymus mokslininkas, botanikas, Veprių krašte gimęs, augęs, savo moksline veikla praturtinęs Lietuvos ir pasaulio žolininkus, botanikos, o ypač vaistingųjų augalų, temomis parašytomis knygomis. Šiose kapinėse palaidoti gydytoja Zofija Pagojienė, vaisininkas Kazys Pagojus, med. sesuo Ringaitienė, nemažai Veprių mokyklai savo gyvenimą atidavusių mokytojų. Čia palaidotas ir caro kariuomenės pulkininkas Viktoras Butkevičius.

Naujosios Veprių kapinės dabar yra aptvertos geležine tvora.

Bečių senkapiai (senosios Veprių kapinės)

Bečių senkapiai, datuojami XIII–XVII a., yra maždaug už 600 metrų nuo Veprių miestelio pietvakarių kryptimi, už 400 metrų į rytus nuo Bečių kaimo rytų kryptimi ir apie 300 metrų į vakarus nuo Veprių ežero vakarinio kranto, smėlėtoje vietoje, netoli nuo pėduoto akmens, esančio arti Bečių šaltinių. Tikėtina, kad toje vietoje galėjo būti alkavietė, o visai netoli nuo jos senkapiai. Tai smėlėtas, pušimis apaugęs Pakapės miškelio šiaurės vakarų pakraštys. Žmonėms senkapiai buvo žinomi nuo seno. Jie tyrinėti apie 1924–1925 metus. Radinių likimas nežinomas. Bečių senkapiai dabar vadinami Pakape.

Lietuvos TSR paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos Ukmergės skyrius kartu su moksline metodine Kultūros paminklų apsaugos tarnyba 1985 m. organizavo archeologinę ekspediciją tyrinėti Bečių senkapį – vietinės reikšmės archeologijos paminklą. Tyrinėtoje vietoje rasti 87 kapai, žmonės laidoti XIII–XIV amžiuose ir iki XVIII amžiaus. Archeologo G. Zabelos teigimu, kapai priklausė XV a.–XVI a. pirmajai pusei. Sprendžiant iš tame pat senkapyje dar 1969 metais rastų bronzinių papuošalų, raktelių, esančių Veprių krašto muziejuje, ir analogiškų radinių Kernavėje, kurie rasti XIII–XIV amžių kultūriniame sluoksnyje, galima daryti išvadą, kad ir Bečių senkapyje rasti bronziniai papuošalai yra iš XIII–XIV amžių.

Jono Jurkūno nuomone, Bečių senkapyje palaidoti Veprių pilies gynėjai, žuvę 1384 m., užpuolus Vytauto kariams su kryžiuočiais.

Keletas žodžių apie 1969 metais čia rastus eksponatus, esančius Veprių muziejuje. Tais metais, statant Veprių žemės ūkio mechanizacijos mokyklai naujus pastatus, buvo kasamas gilus griovys kanalizacijos vamzdžiams sukloti. Trasa ėjo per patį senkapį. Ekskavatoriais buvo iškasama žmonių kaulų, papuošalų, kitokių įkapių.

Archeologo G. Zabelos teigimu, centrinėje kapinyno dalyje mirusiems dėtos gausios įkapės. Moterų kapuose aptikta žalvarinių segių, karolių, žiedų, verpstukų, geležinių ylių. Galvūgaly buvo statomas puodas su maistu. Vyrų kapuose rasta ietigalių, kirvių, žalvariu kaustytų puošnių diržų, prie kurių būta kapšiukų su skiltuvu, titnago gabalėliu, rasta geležinių peilių.

XVI a. antrosios pusės–XVII a. vidurio kapuose įkapių nedaug. Vyrų ir moterų kapuose rasta peilių, kelios smulkios monetos, žalvarinių žiedų.

Manoma, kad Bečių senkapis buvo senosios Veprių kapinės.

Aukštadvario kapinės

Iš Vėprių kelias į Aukštadvarį eina per baigiančius išnykti Labanosių, Užūšilių, Pakálnės kaimus. Nuo Pakálnės ta pačia kryptimi keliaudami, privažiuojame staigoką pakalnę. Pasikėlę į kalną, matome nemažą Kalvėlių kaimą, o dešinėje – Aukštadvario dvaro trobesius. Kairėje namai, tvartai, o dešinėje kelio pusėje didelis klojimas. Nuo jo į vakarus buvo plati griova, o į pietus – aukštas Šventosios krantas, nusileidžiantis į plačią viršutinę Šventosios salpą. Toje salpoje buvo įsikūrę buvusio Kalvėlių kaimo ūkininkai Tamošiūnai. Maždaug lygiagrečiai Šventajai vingiavo lauko keliukas. Šiek tiek į rytus nuo minėtos plačios griovos

buvo Aukštadvario dvaro žmonių kapinės. XX amžiaus trečiajame–ketvirtajame dešimtmetyje čia dar buvo apipuvusių kryžių, augo gražūs ažuolai, reikia manyti, pasodinti.

Aukštadvario kapinės buvo prisimintos, kai reikėjo jose palaidoti jauną partizaną. Vytautas Burokas, vaikinai iš Kalvelių kaimo, dar nebūdamas šaukiamą amžiaus, išėjo į partizanų būrį iš didelio patriotizmo. Ten pabuvęs kurį laiką, žuvo neaiškiais aplinkybėmis. Motina labai sielojosi. Po kiek laiko jai buvo parodyta ta vieta, kur jis užkastas. Motinos rūpesčiu jis buvo iškastas ir palaidotas senosiose apleistose Aukštadvario kapinėse. Motina naktimis prižiūrėdavo jo kapą. Atgimimo pradžioje jaunojo partizano kūnas buvo perlaidotas Deltuvos kapinėse.

(Pasakojo mokytoja Elena Grininė (Kielaitė).

Gailionių kapinės

Kapinės yra už 4 kilometrų nuo Pageležių iki Ukmergės–Kėdaičių plento (Tabalų kaimą pravažiuojus nereikia sukti keliu į kairę, nes tai kelias į Pānoterius). Orientyras – dešinėje ant kalnelio buvusios Gailionių dvaro sodybos aukšti medžiai, o kairėje kelio pusėje – pušynėlis. Į jį vedantis keliukas maždaug už 100 metrų pasuka į kapus, kuriuose dar yra prižiūrimų kapų.

Gailionių kapinės buvo gražioje vietoje, miško palaukėje, aptvertos ažuolinių statinių (*štankietų*) tvora. Buvo kapo rūsys, gražus, didelis, juodo šlifuito akmens paminklas su Černocko ir mirusių jo artimųjų vardais. Dar gyvas būdamas ponas Černockas savo dvaro žemę padalijo dviem savo dukroms: šiaurinę Gailionių dalį – vienai, Júdlaukį – kitai. Sovietmečiu viena dukra su šeima buvo ištremta į Sibirą, kita emigravo į Lenkiją. Černockų kapo rūsys buvo išplėstas, vėliau pavogtas ir pats paminklas. Kažkuris iš giminių pavogto paminklo vietoje pastatė paprastą, betoninį, kad vėl nepavogtų.

Dabar kapinaitės atsidūrė miškelyje. Niekas nesiėmė gerai jų prižiūrėti, nors ten palaidoti ne tik Černocko artimieji, bet ir dvaro darbininkų šeimų nariai.

(Pasakojo seserys Veronika Jaskutienė, gim. 1933 m., gyv. Lokėnų kaime, Jadvyga Razumienė, gim. 1929 m., gyv. Vepriuose, ir Marytė Jurkevičienė, gyv. Deltuvos seniūnijoje, Kañčiškių kaime.)

Kazlaučiznos pilkapynas

Šis pilkapynas yra maždaug už 400 metrų nuo Šventosios dešiniojo kranto ir maždaug už pusantro kilometro nuo Veprių–Gėlvonų kelio, prie keliuko, prasidedančio už kokių 100 metrų nuo tilto per Šventąją. Pilkapynas yra spygliuočių mišku apaugusioje viršutinėje dešinėje Šventosios salpoje, netoli buvusio Kazlaučiznos kaimo. Pilkapiai yra 400 m ilgio ir 150 m pločio plote. Jų yra apie 40. Sampilai yra 6–8 metrų skersmens, 0,5–1,2 metro aukščio. Visų vidurinė dalis įdubusi. Keli dar iki 1939 metų buvo kasinėti, apardyti. 1970 ir 1984 m. archeologai žvalgė šį pilkapyną, bet duomenų apie radinius nėra. Pilkapiai datuojami IX–XII a.

Kelmų–Pauplių kapinės

Abipus kelio, einančio nuo Veprių per buvusį Kelmų kaimą ir toliau į Gelvonus, ties Pauplių kaimu yra nedidelis posūkis. Ties tuo posūkiu kairėje pusėje prie pat kelio yra nedidelis pušynėlis. Toje vietoje buvo kapinės. Dar XIX a. pirmojoje pusėje ten buvo laidojama. Vėliau Pauplių kaimo žmonės ten suversdavo namuose nebereikalingus daiktus, nugaišusius gyvulius, šiuokšles. Dabar nedaug kas žino, kad toje vietoje buvo Kelmų ir artimiausių kaimų – Samantonių, Gavėnionių, Paskərbės – kapinės. Apie tai pasakojo Kelmų kaimo gyventojas Stasys Kulakauskas, gimęs apie 1905 metus. Jis sakė, kad tose kapinėse dar buvo palaidotas jo tėvo senelis (*diedukas*). Į Kelmų kaimą 1956 metais atitekėjusi Janė Savickienė sakė girdėjusi iš 2003 metų vasarą mirusio Pauplių kaimo gyventojų Juozo Čižio, sulaukusio netoli šimto metų, pasakojimą, kad ties tuo pušynėliu, kur buvo minėti kapai, tik priešingoje Veprių–Gelvonų kelio pusėje, paupliškiai, kasdami duobes bulvėms žiemai užkasti, rasdavę žmonių kaulų. Vadinas, ir čia buvo laidojami žmonės. Nežinia, kur pirma buvo laidojama – ar kairėje Veprių–Gelvonų kelio pusėje, ar dešinėje.

Knyzlaukio kapinės

Knyzlaukis – kaimas kairiajame Šventosios krante. Jo laukai driekėsi nuo Žuvintos rytuose beveik iki Paskərbės vakaruose. Šiaurėje gana stačiais šlaitais leidžiasi iki Šventosios vagos. Pietinėje pusėje kaimo laukai rėmėsi į gražų pušų, eglių Knyzlaukio mišką.

Dar prieš Antrąją pasaulinį karą kaimo žemė buvo padalyta į vienkiemius. Iki tol buvo gražus gatvinis kaimas. Iki XIX a. vidurio, kaip ir daugelyje Lietuvos kaimų, Knyzlaukyje buvo kapinės. Laidodavo jose ir vėliau. Kapinės yra į vakarus nuo buvusio kaimo ant griovos, kurios dugnu teka mažutis upelis, kranto. Jose tikriausiai pradėta laidoti, kai čia kūrėsi kaimas. Paskutinis apie 1936 metus palaidotas knyzlaukietis – Lukoševičių šešerių metų berniukas. Čia palaidoti ir iš Knyzlaukio kaimo kilusio mokytojo Jono Jurkūno tėvai, mirę tarpukario metais. Dar prieš Antrąją pasaulinį karą Jono Jurkūno rūpesčiu kapinės buvo aptvertos medine statinių (*štankietų*) tvora.

Kapinės ilgai buvo visai apleistos, kol jau Atgimimo metais Knyzlaukyje gyvenančio pensininko geologo iniciatyva ir rūpesčiu buvo pastatytas iš storų vamzdžių kolūkio kalvio Stasio Vaitkūno padarytas aukštas kryžius. Ta proga knyzlaukiečiai iškirto kapinėse augančius krūmus, sutvarkė, kas maždaug atsiminė, savo artimųjų kapus.

Kryžių pašventino ir šv. Mišias atlaikė tuometinis Veprių parapijos klebonas Vaclovas Ramanauskas. Iškilmėse dalyvavo ne tik Knyzlaukyje gyvenantys, bet ir iš visur suvažiavę buvę knyzlaukiečiai, apylinkės gyventojai. Kalbas pasakė Veprių klebonas V. Ramanauskas, Dedela iš Veprių, viršaitė Janina Akstinavičienė, knyzlaukietis Stasys Sakalauskas, mokytojas Jonas Žentelis.

Dabar čia pat gyvenančio Pauliaus Čižiūno žmona tą Lukoševičių berniuko kapelį patvarko, gėlių pasodina. Kapinėse žolė nušienaujama, neleidžiama krūmais užaugti.

Labanosių kapeliai

Jie yra maždaug už pustučio kilometro į rytus nuo prie Veprių bažnyčios prasidedančio ir pro dabartinės Veprių kapinės į buvusį Kazlaučiznos kaimą vedančio kelio. Pravažiauvus mišką dešinėje kelio pusėje prasideda Kazlaučiznos kaimui priklausęs laukas. Kairėje keliuko pusėje yra vadinamasis Pušynėlis. Mano tėvas Viktoras Žentelis man dar paaugliui sakė, kad tame Pušynėlyje žmonės, kasdami duobes bulvėms žiemai užkasti, rasdavę žmonių kaulų. Galėjo ten būti bendros Labanosių ir čia pat buvusio Kazlaučiznos kaimų kapinės.

Mankūnų kapinaitės

Jos buvo maždaug pusiaukelėje iš Veprių į Pāgeležius, kur staigus kelio posūkis į kairę. Iš vieškelio (dabar plentas) dešinėje – keliukas į seną Mankūnų kaimą. Tuo keliuku paėjus apie šimtą metrų, dešinėje matosi krūmeliai. Tai Mankūnų kapinaičių vieta.

Jose XX amžiaus pradžioje jau nebuvo laidojama.

Mankūnų kaimo gyventoja Ona Davalgienė sakė, kad tose kapinaitėse palaidoti du jos negyvi gimę vaikai. Tai buvo apie 1930 metus.

(Pagal Mankūnų kaimo gyventoją Edvardo Palaimos pasakojimą.)

Pageležių kapinės

Pageležių kaimas buvo didelis. Turėjo savo kapines, kurios buvo prie Pageležių–Veprių vieškelio. Einant nuo plento į Veprių pusę, kapinės buvo už puskilometro kairėje kelio pusėje. Apie 1967 metus pakelėje dar stovėjo ažuolinis kryžius. Ten smėlėta vieta. Vėliau kryžiaus nebebuvo, žemė ten buvo dirbama. Pageležių kaimo žmonės buvo laidojami Veprių kapinėse. Dabar maždaug toje vietoje, kur buvo kapinės, žemės niekas nebedirba.

Pakalnės kapinės

Pakalnės kaimas yra maždaug už 4 kilometrų į rytus nuo Veprių prie seno kelio iš Veprių į Ukmergę. Kaimas prisiglaudęs prie Kalnų miško, anksčiau vadinto *Paulianka*. (Tokį vardą miškui davė carinės Rusijos valdininkai. Ar iki surusavimo miškas buvo vadinamas Kalnų mišku, žinių neteko aptikti.) Pakalnės kaimas nebuvo didelis. Dar prieš skirstant į vienkiemius čia gyvenusių ūkininkų pavardės buvo: Tamošiūnai, Atkočiūnai, Stanuliai, Malickai, Noreikai.

Prie pat kaimo, smėlėtame kalnelyje, kokių pabirę yra Kalnų miške daugiau (tai paskutinio apledėjimo dariniai), yra Pakalnės kaimo kapinės. Čia galėjo būti laidojami ne tik Pakalnės, bet ir čia pat esančių Užūšilių kaimo žmonės.

Paprastai kapinaitėms vieta parenkama kiek atokiau nuo kaimo, o Pakalnės kapinaitės – prie pat kaimo. Jos yra netoli (apie 10 metrų) nuo buvusios Pakalnės kaimo gyventojos Bronės Tamošiūnienės daržo, šiaurės kryptyje esančioje gražioje pailgoje, mišku apaugusioje nedidelėje kalvelėje. Tokių kalvelių, kaip minėjau, miške nemažai. Gal todėl miškas ir vadinamas Kalnų mišku. Reikia manyti, kapinaitės senos, kaip ir daugelis Veprių valsčiaus kapinaičių, tik jose laidota

ilgiau nei daugelyje kitų. Prie pat kapinaičių gyvenusi Bronė Tamošiūnienė, į Pakálnę atitekėjusi 1948 metais, pasakojo, kad jos anyta sakiusi, jog šiose kapinaitėse palaidoti jos vaikai, vyresni už jos sūnų Juoza, gimusį 1909 m. Ar po to čia dar buvo laidota, pasakotoja nežinojo. Ji, kaip ir jaunesnė jos brolienė Stasė Tamošiūnienė, pasakojo, kad atitekėjusios kapeliuose dar rado nesupuvusių, bet jau gulinčių kryžių, sulaukėjusių kapuose sodinamų gėlių. Abi atsimena kapinėse stovėjusių akmens paminklą, pastatytą Anai ir Kaziui Atkočiūnams. Užrašas buvo lenkų kalba. Dabar paminklo nebėra. Jį išsivežė ten palaidotų Atkočiūnų vaikaitis. Kapeliai paženklinti betoniniais riboženkliais dar sovietmečiu. Kadangi aplink kapelius yra miškas, tai nežinančiam sunku įtarti, kad čia kapinaičių esama.

Pakalnės kaime yra dvejios kapinės. Vienos iš jų vadinamos „Milžinų kapais“. Kada jose pradėta laidoti, žinių nepasisekė aptikti.

„Milžinų kapai“ yra vienoje iš dviejų kalvelių prie pat senojoje Pakalnės gyvenvietėje esančio buvusio eiguvos pastato. Kalvelių viršus yra keliolikos metrų pločio. Iš vakarų, šiaurės ir rytų pusių jų šlaitai statūs. Atrodo, lyg būtų supiltos. Tik į pietų pusę nuolaidžios. Kalvelių viršuje matosi Antrojo pasaulinio karo metu, 1944 m. liepos mėnesį, buvusių mūšių apkasai.

„Milžinų kapai“ yra rytinėje kalvelėje. Čia matosi apvalių duobių, gerokai laiko aplygintų. Kai kurios buvo iškastos bulvėms, o kai kurios tikriausiai smalsumo sumetimais. Dar sovietmečiu „Milžinų kapai“ buvo paženklinti riboženkliais. Abiejų kalvelių ilgis apie 70 metrų.

1969 metais, kai rinkau medžiagą savo diplominiam darbui tema „Ukmergės rajono lankytinos ir saugotinos vietos“, dviračiu apvažinėjau visą Ukmergės rajoną, teiraudamasis kaimų gyventojų apie įdomesnes vietas. Pakalnės kaimui gretimo Užušilių kaimo gyventoja Ona Daniūnienė (Matulytė), gimusi apie 1915 metus, man pasakojo, kad Pakalnės kaime yra „Milžinų kapai“, taip vadinami todėl, kad, smėlio kalvelėje kasdami duobes bulvėms laikyti žiemai, pakalniškiai kartais rasdavę stambių žmonių kaulų. Ir dar pasakojo, kad vokiečių laikais, tik ji neprisimena – 1942 ar 1943 metais, kažkoks, kaip ji sakė, „mokslininkas“ kasinėdamas rado skobtą ažuolinį karstą, kuriame, be kaulų, dar buvo kažkokia graži grandinė. Ona Daniūnienė (Matulytė) sakė, kad tas žmogus labai atsargiai viską susidėjo į kuprinę ir išėjo. Be to, dar sakė, kad tą žmogų užpuolęs tarp Veprių ir Pageležių esančio Kavoliukų kaimo gyventojas, atėmęs kuprinę, o tą, kaip ji sakė, „mokslininką“ dar primušęs. Apie tolesnį to kasinėtojo ir iš jo atimtų radinių likimą nieko neteko girdėti. Tas Kavoliukų kaimo žmogus žinomas, bet jau miręs.

O kasinėtojas „mokslininkas“ buvo Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejaus eksponatų konservuotojas Baleliūnas.

Pučionių kapinaitės

Pučionių kapinaitės yra maždaug už 1,2 kilometro į šiaurės vakarus nuo Bernótiškio, apie 150 m nuo buvusio Pučionių dvarelio, ant Riešės upelio kranto. Čia buvo laidojami Liepėlių kaimo (anksčiau lenkiškai vadinto *Liasoguru*), Bernótiškio dvarelio (lenk. *Valnomysle*), kuriame gyveno bajorai Hofmanai, ir aplinkinių vienkiemių gyventojai.

*Pučionių kapinaitės.
Antano Hofmano
nuotr. 2003 m.
VM-9081*

*Bajoro Antano
Hofmano (1853–1913)
kapas Pučionių
kapinėse. A. Hofmano
nuotr. 2003 m. VM*

Kada čia pradėta laidoti, žinių neteko aptikti. Čia palaidoti Bernotiškio dvarelio savininkų Hofmanų giminės palaikai. Dar ir dabar tebestovi 1913 metais mirusio bajoro Antano Hofmano betoninis paminklas, pastatytas apie 1958 metus jo vaikaičių Onutės, Antano ir kitų Hofmanų rūpesčiu. Kapinaitėse guli senas paminklas su lenkišku užrašu.

Bernotiškio bajoro Vlodo Hofmano dukra Ona Tumienė (Hofmanaitė) pasakojo, kad Antrojo pasaulinio karo metais, vokiečių okupacijos metu, Bernotiškyje gyveno viena kažkokių bėglių rusų šeima. Vienam tos šeimos vyresnio amžiaus žmogui mirus, jo kūnas buvo palaidotas tada jau apleistose Pučionių kapinaitėse.

Dabar tos kapinaitės apleistos. Prižiūrimas tik Bernotiškio dvarelio savininko bajoro Antano Hofmano šeimos kapas.

Kapelių plotas 30 × 40 m, t. y. 12 arų.

Rotautų kapinės

Rotautų kaimui pradžią davė kažkoks karininkas Ratautas XVII amžiuje. Už kažkokių nuopelnus gavęs žemės, įsikūrė dvarą. Ratauto palikuonis Edvardas Ratautas, dabar gyvenantis Vėpriuose, sakė, kad Rotautų kaimo žemėje ariant randama mūrinių plytų. Toje vietoje galėjo būti dvaro pastatų. Ilgainiui dvarininko

Ratauto palikuonys dvaro žemę dalijo savo palikuonims ir taip iš Ratauto dvaro pasidarė Rotautų kaimas.

Čia buvo ir Rotautų kapinės. Jos buvo pakelėje nuo Pageležių keliaujant vieškeliu iki Ukmergės–Kėdainių plento už trijų kilometrų, dešinėje kelio pusėje. Edvardo Ratauto tėvas Bernardas 2004 metais pasakojo atsimenąs kapines ir dar stovėjusį kryžių. Kolūkio laikais Rotautų kaimas priklausė Pageležių kolūkiui. Kolūkio pirmininkas Vytautas Grinius kapinių vietoje draudė ganyti. Bernardas Ratautas su sūnum Edvardu ketino toje vietoje pastatyti kryžių.

(Pagal Bernardo, Edvardo Ratautų ir Elenos Grinienės pasakojimus.)

Rizgonių kapinės

Apie pustrečio kilometro į pietvakarius nuo Veprių, už gero puskilometro nuo Šventosios vagos, buvo gražus gatvinis Rizgonių kaimas. Jame iki Antrojo pasaulinio karo, iki 1940 metų, buvo trisdešimt sodybų, gyveno šimtas dvidešimt aštuoni žmonės. Rytiniame kaimo pakrašty buvo šio kaimo kapinės. Dabar toje vietoje pušynėlis.

Besiplečiančiai Rizgonių nerūdinių medžiagų gamybos įmonei, vadinamajai AB „Rizgónys“, žvyro karjerui buvo reikalingi žvyringi plotai. Atėjo eilė ir žemei, ant kurios buvo įsikūręs Rizgonių kaimas. Karo ir pokario metais kaimo gyventojų dėl įvairių priežasčių sumažėjo. Jaunesni, kitur susiradę darbą, išsikėlė, senesniems buvo pasiūlyti butai Ūpninkų gyvenvietėje. Namai buvo nugriauti, o žvyras, buvęs po kaimu, galingais ekskavatoriais sukrautas į didžiulius savivarčius ir išvežtas. Taigi buvo kaimas, ir kaimo nėra, tik dykuma, kuri vėliau buvo užsodinta berželiais, pušaitėmis, šaltalankiais ir kitokiais krūminiais augalais. Po šimto metų labai retas žmogus žinos, kad čia būta gražaus kaimo.

Nebūtų likę ir kapinių, jei ne tuometinio Veprių apylinkės pirmininko Arvydo Bertulio ir kai kurių kitų žmonių rūpesčiu nebūtų pasipriešinta karjero gamybininkų planams su žvyru išvežti ir Rizgonių kapinaitėse baigiančius trūnyti šio kaimo, o gal ir ne tik šio, žmonių kaulus. Kapinaitės apaugusios pušimis ir kol kas gerai matosi nuo kelio, einančio nuo Veprių per karjerą ir išeinančio į Markūtiškių–Ūpninkų kelią ir toliau. Paaugus karjere pasodintam jaunuolynui, kapinaičių nuo kelio nebesimatys.

Nuo kada čia pradėta laidoti – nežinia. Tikriausiai labai seniai. Prie pat kapinaičių buvo rizgoniško Petro Augūno sodyba. Dabar šią sodybą nusipirkęs Juozapas Laucius, čia gyvenęs nuo 1981 metų, pasakojo, kad Rizgonių kaimo gyventojas Kazimieras Akunis, būdamas maždaug 60 metų, sakęs, kad jo motina šiose kapinaitėse mačiusi dar stovinčių kryžių. Tai galėjo būti apie 1870 metus. Tas pats Kazimieras Akunis sakęs, kad kapinaitėse esą palaidotų švedų.

Rizgonysė 1941 metais gimusi ir augusi Jadvyga Gumbaragienė (Augūnaitė) pasakojo, kad 14 metų vyresnis jos brolis Vladas su kitu broliu Viktoru šalia kapų kasė duobę bulvėms žiemai užkasti ir rado kelias monetas. Vėliau tas monetas rodė kažkokiam muziejuje, ten jiems pasakė, kad tai švediškos monetos. Be to, rado žalių samanų spalvos skutą milinio audinio. Pasakotoja sakė ir dabar akyse matanti pažaliavusias monetas.

Slabados kapeliai

Buvo palei Veprių ežerą, esantį iki 1976 metų buvusio Veprių–Gelvonų vieškelio kairėje pusėje, maždaug už vieno kilometro nuo Veprių bažnyčios. Dabar toje vietoje yra nedidelis pušynėlis. Pietinėje kapelių dalyje vepriškiai kasdavo žvyrą keliams taisyti, pamatams statyti. Kasdami rasdavo žmonių kaulų. Vėliau nustota kasti, karjero krantai aplyginti. Pats Slabados kaimelis buvo mažas, tikėtina, jog tie kapeliai buvo ir Veprių kapinės.

Sližių kapinės

Kada Sližių dvaras įsikūrė, tikslų žinių nėra. Žinoma, kad XVIII amžiuje dvarą valdė Bielinskai. Sližių kapinių koplytėlėje yra keletas epitafijų. Vienoje užrašas – *Stanislaw Bielinski*, miręs 1865 m., aštuoniasdešimt trejų metų amžiaus. Vadinas, jis gimęs 1782 metais. Ar iki to laiko Sližių dvarą valdė Bielinskiai, neaišku. Koplytėlės altoriuje yra Švento Stanislovo paveikslas. Koplytėlės globėjas – šventas Stanislovas. Peršasi mintis, kad ji buvo pastatyta Sližių dvarą valdant Stanislovui Bielinskiui.

Altoriuje yra Švč. Mergelės Marijos su kūdikiu Jėzumi ant rankų paveikslas, apkaltas sidabru. Matyt, dvaras gerai laikėsi, jei savininkas buvo pajėgus finansuoti tokį užsakymą ir kapines apie koplytėlę aptverti akmenų mūro tvora.

Koplytėlė pastatyta iš rąstų. Iš išorės buvo tinkuota ir baltai nudažyta. 2009 metais kapitaliai suremontuota: sudėtos naujos grindys, dailiomis lentomis apkalta iš išorės, uždengtas naujas stogas.

Koplytėlėje buvo rūšiai, kuriuose buvo laidojami dvarininkai ir jų šeimos. Jų epitafijos pritvirtintos prie sienų koplytėlės viduje. Kapinėse yra tik vienas paminklas Aloyzui Bielinskiui (1865–1901). Čia buvo laidojami dvaro ir aplinkinių kaimų mirusieji. Šiose kapinėse palaidoti Nepriklausomybės kovų Vyčio Kryžiaus kavalieriaus Felikso Sakalausko ir jo žmonos Zofijos palaikai, Nepriklausomybės

*Sližių kapinių
koplyčios rūšys.
2008 11 18*

kovų savanorių: Prano Utkos, Stasio Ibiansko, Juozo Morkūno, Tomo Kulevičiaus, Kazio Banonio, Stasio Zaruskevičiaus, Domo Bareikos, Kazio Noreikos (mirė la-geryje), Stasio Šatkausko palaikai.

Sukinių kaimas ir kapinės

Daugumą Sukinių kaimo gyventojų sudarė rusai sentikiai, XVII a. an-troje pusėje nepaklusę patriarcho Nikono stačiatikybės reformai. Reformuotos buvo daugiausia apeigos, tad jomis sentikiai labiausiai ir skiriasi nuo oficialios stačiatikybės: sentikiai žegnojasi dviem pirštais, lenkiasi iki žemės, pripažįsta tik senąsias liturgines knygas ir senąsias ikonas, tik trijų kryžmų kryžių. Kadangi bažnytinė reforma buvo vykdoma prievarta, remiant valstybinei valdžiai, sentikiai buvo apšaukti atskalūnais, pasmerkti caro ir sinodo, represuoti, persekioti iki 1906 metų. Nuo represijų (žudymų, masinių skandinimų ir pan.) sentikiai bėgo iš savo tėvynės. Nemaža jų dalis pabėgo į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, kuri juos priglaudė, davė žemės. Manoma, kad sentikiai į Sukinius atsikėlė XVIII a. pradžioje. Čia jie vertėsi žemdirbyste, įvairiais amatais. Sukiniuose kelios šeimos tradiciškai iš kartos į kartą buvo račiai, kubiliai. Kiti vasarą parsisamdydavo rąstų lentoms pjovėjais, žiemą vertėsi kailiadirbyste. Šis verslas buvo pelningas – mat žmonės laikydavo nemažai avelių, o iš jų kailių siūdindavosi kailinius. Nemaža dalis augino braškes, kiti supirkinėdavo neskintus sodus, juos skindavo, o vaisius veždavo į Jėnava, Ūkmergę parduoti. Prieš Antrąjį pasaulinį karą Sukiniuose buvo 42 tvarkingos sodybos. Be rusų sentikių, čia gyveno ir lietuviai. Visi sugyveno gražiai, vieni kitiems padėdavo nelaimėje, kartu švėsdavo šventes, gegužines. Dalydavosi džiaugsmiais ir vargais. Dabar iš didelio, gražaus kaimo beliko šešios sodybos, kai kurios jų nušiurusios. Vienos sudegė fronto metu 1944 metų liepos mėnesį ir nebuvo atstatytos, kitas nušlavė melioracija, kitų savininkai išmirė, išvažinėjo gyventi kitur. Jau daug metų Sukiniuose liūdna. Dideli žemės plotai dirvonuoja, apaugę piktžolėmis, menkaverčiais krūmokšniais.

Kapinių Sukinių kaime, kiek žinoma, be dabar esančių, buvo dar dvejų. Senesni žmonės atsimeina vienose dar stovinčius medinius kryžius, bet dabar jų nebėra. Kitų vietoje jau seniai ariama. Šios abejos kapinės buvo ne Šventosios salpoje, o ant aukšto Šventosios senvagės kranto, kuris nuo salpos žiūrint atrodo kaip kalnas.

Dabartinės kapinės yra Šventosios salpoje tarp Žuvintės ir Sugedės upelių, netoli jų santakos, taip pat už kelių šimtų metrų nuo Žuvintos santakos į Šven-tąją, prie pat Knýzlaukio–Sukinių kelio, kuris dabar, sugriuvus tiltui per Žuvintą, daro vingį į brastą, esančią prie pat Šventosios.

Kapinės yra apie 60 m ilgio ir 30 m pločio. Užlaidotas dar ne visas jų plotas, nes, beveik sunykus Sukinių kaimui, liko mažai žmonių, tad ir laidojimų nedaug. Didžioji dalis paminklų betoniniai, dažyti mėlynai arba rudai. Pagal sentikių tra-diciją kryžiai yra su trimis kryžmomis. Paminklai statomi ne galvūgalyje, o gale kojų. Be kryžiaus formos paminklų, yra akmeninių, su mirusiųjų atvaizdais ar be jų. Užrašai dabartine rusų kalba su amžino atminimo palinkėjimais. Užlaidota rytinė kapinėms skirta ploto dalis. Vakarinėje – duobių žymės. Kapinės aptvertos įvairaus profilio metalo tvorele. Rytinėje pusėje dar tvarkingi geležiniai vartai.

Sukinių k. sentikių kapinės. J. Žentelio nuotr. 2004 04. VM-9080

Kapinės prižiūrimos. Iš pietų ir vakarų apšodintos pušaitėmis, kai kurios iš jų dabar maždaug žmogaus aukštumo, tik iš šiaurės pusės dar matosi už kokio 100 metrų čia gyvenančių sentikių Jefimo ir Marijos Artomanovskių sodyba.

Totorių kapinės Bernotiškyje

Juozas Sereika (1913–2004), gyvenęs Barbōriškio kaime, pasakojo, jog Bernotiškyje netoli tos vietos, kur stovi eigulio namelis, tik kitoje plento pusėje, maždaug už kokių 30 metrų į vakarus (perėjus plentą ties eigulio nameliu), yra totorių kapinės. Kodėl ta vieta taip vadinama, pasakotojas nežinojo. Gal kur netoli buvo kaimelis, kuriame gyveno totoriai?

Upninkų kapinės

1774 metais Upninkų parapiją perėmė Smolensko kanauninkas klebonas Borevičius. Jo pastangomis prie bažnyčios įsteigtos kapinės. Į jas buvo galima patekti tiesiai iš bažnyčios per vieną iš zakristijų. Kapinės buvo aptvertos. Jose buvo trys takai¹.

Eidami nuo tilto per Šveitąją, kairėje pamatome Upninkų bažnyčią ir kryžkelę. Kairėn – keliukas į bažnyčią, o dešinėn – keliukas, kuriuo paėję apie šimtą metrų prieiname nedidelę, keliais beržais, alyvomis ir kitokiais sulaukėjusiais kultūriniais krūmais apaugusią aukštumėlę. Senieji upninkiečiai teigia, kad ten buvusios kapinaitės.

Upninkietė Laimutė Novikienė girdėjusi iš už save vyresnių upninkiečių, kad toje vietoje stovėjusi bažnyčia.

Upninkietis, agronomijos mokslų daktaras Klemensas Palaima taip pat mano, kad ten galėjo būti bažnyčia. Prie bažnyčios galėjo būti ir kapinės.

Upninkų parapijoje buvusios penkerios kapinės, bet daugiausia buvo laidojama kapinėse prie bažnyčios.

Dabartinės Upninkų kapinės, galima sakyti, taip pat yra prie bažnyčios,

¹ Jankauskas V. Iš Upninkų bažnyčios ir parapijos istorijos, *Jonavos balsas*, 1992, sausio 30.

tik ant kalno. Jos irgi senos. Kapinėse matosi senų paminklų, bet jų nėra daug. Jie byloja, kad kapinės senos. Vienas iš senesnių rausvo granito su ketaus kryžiumi paminklas, pastatytas Motiejui Palaimai (1810–1896). Užrašas lenkų kalba.

Kapinėse laidojama iš plačios Upninkų apylinkės kaimų iki Širvintės, iki buvusių Medinų dvaro žemės plotuose įsikūrusių Lietuvos Nepriklausomybės kovų savanorių ūkių, pavadintų Eglėnės kaimu.

Upninkų kapinėse palaidoti Nepriklausomybės kovų savanoriai: Adomas Novikas, Mykolas Grinis, Prano, ir savanoriai iš Eglėnės kaimo. Yra paminklas – Rūpintojėlis, sukurtas iš juodo granito, pastatytas 1945 metų kovo 2 dieną Gudonyse žuvusiems trimis *Slyvos* būrio partizanams. Ant paminklo užrašas: „*Čia atgulė amžinam/ poilsui 3 „Slyvos“ būrio/ partizanai:/ Adomas Palaima/ Juozas Lukša/ Dominas Augūnas*“.

Šiose kapinėse palaidotos mokytojos Meilė Komičienė, Emilija Šimonienė, mokyklos direktorius, lituanistas, tautodailininkas Jonas Ertmanas, farmacininkas profesorius Jonas Palaima.

Upninkų kapinėse laidojami mirusieji ir iš dešiniajame Šventosios krante esančios Upninkų kaimo dalies, vadinamos Užupiu, ir gerokai į rytus esančio Dubių kaimo. Šie kaimai priklauso Upninkų parapijai. Čia laidojami ir vakarinių Upninkų krašto kaimų, kurie niekada nepriklausė Veprių valsčiui, mirusieji.

Sovietinių karių kapinės Vepriuose

1944 metų liepos mėnesiai nusinešė daug sovietų armijos karių gyvybių. Jiems reikėjo persikelti per Šventąją, kurią patogiausiose pozicijose saugojo gerai ginkluotos vokiečių kariuomenės grupės. Sovietų kariai naktimis persikeldavo ir nepatogiose vietose ir miškuose pasislėpę laukdavo patogaus momento puolimui. Sovietų kariuomenei bandant forsuotai persikelti į dešinį Šventosios krantą žuvo daug karių.

Taip pat daug sovietų kariuomenės karių žuvo bombarduojant tiltą per Šventąją ties Kazlauciznà. Daug žuvusiųjų nuplaukė upe. Daug aukų pareikalavo bandymai Pauplių kaimo lauke prasiveržti prie tilto per Šventąją ties Slabadės kaimu. Vokiečiai jį saugojo įsitvirtinę pušynėly ties Paupliais ir apsisaugoję trimis minų laukais pamiškėje. Vokiečiai čia sunaikino aštuonis sovietų armijos tankus. Vien Pauplių lauke, tarp miško ir Sližių kapinių, anot sližiškio Leono Noviko ir paupliško Juozo Čizio, žuvo apie šimtas sovietų armijos karių.

1944 m. liepos 25–26 d. naktį vokiečiai, traukdamiesi iš Pauplių–Samantonių įsitvirtinimų, sudegino tiltą per Šventąją. Pauplių lauke liko pūvantys žuvusių sovietinių karių kūnai, kurie buvo greitaisiomis užkasami kaip nežinomi kareiviai.

1961 metais buvo platinamas vieškelis per Pauplių lauką, kur 1944 metų liepos mėnesį vyko įnirtingi mūšiai. Sovietinė kariuomenė atakavo naktimis, kariai šliaužė lauku ir grioviais palei vieškelį, o vokiečių gynyba į juos šaudė kulkosvaidžių, minosvaidžių ugnimi, sprogdino minomis. Frontui praėjus žuvusiųjų kūnai buvo užkasami kaip pakliuvo, negiliai, nes dvokė.

Kai buldozeriais imta iš abiejų kelio pusių stumdyti žemes remontuojamo vieškelio sankasai, su žemėmis išstumdavo daug karių kaulų, avalynės likučių.

*Sovietinių karių
kapinės Vepriuose.
Senasis paminklas.
VM-5307*

*Priverstinis Pergalės
dienos minėjimas
1984 m. gegužės 9 d.
Pirmame plane
naujasis paminklas*

Pasitaikydavo, kad miškingoje vietoje žuvęs karys gana ilgai gulėdavo nepalaidotas, kol pagal kvapą kas nors jį surasdavo. Mano tatukas miške surado jau Šventąją perbridusio sovietų kareivio lavoną. Parėjęs namo pasiėmė kastuvą ir išėjo palaidoti kareivio. Grįžęs pasakė, kad prieš užkasdamas jį pakrikštijo „Vardan Dievo Tėvo ir Sūnaus ir Šventosios Dvasios“. Ir dar pridūrė: „Sovietai netiki Dievu. Gal buvo nekrikštytas?“

Jau 1944 metų rudenį žuvusių sovietų armijos karių kūnai iš jų kapų žuvimo vietose buvo perkeliami į karių kapus. Kapinėms buvo parinktas smėlingas, retomis pušaitėmis apaugęs kalnelis tarp Labanosių ir Barbōriškio kaimų, arti

Kalnų miško. Čia pat buvo Nepriklausomybės kovų savanorio Petro Gudavičiaus sodyba. Kalnelis neplatus ir neilgas, kapinaitėms tinkamas. Čia ir buvo palaidoti iš laukų ir pamiškių suvežti sovietinių karių kūnai. Buvo padaryti ir raudonai nudažyti piramidės formos stulpeliai, viršuje pritvirtintos penkiakampės žvaigždės, kapinaitės aptvertos pjautinėmis kartelėmis, padaryti varteliai.

Ir taip tie kapeliai čia buvo iki 1948 metų. Veprių mechanizacijos mokyklos dėstytojas Antanas Šikšnys pasakojo, kad jam, tada dar jaunam vyrui, ir dar vienam dėstytojui su grupe moksleivių teko iš tų kapelių jau ketverius metus žemėje be karstų išbuvusius kūnus iškasti. Buvęs nelabai malonus darbas.

Naujųjų kapinių vieta buvo nužiūrėta prie Veprių žemės ūkio mechanizacijos mokyklos pastato (tos dalies, kurios dabar nebėra), į šiaurę nuo pastato, frontu į pietus. Pradžioje pastatytas gipsinis paminklas. Kas buvo jo autorius – nežinia. Pradžioje antkapių nebuvo. Buvo daromos klombos.

Vėliau buvo pastatytas paminklas – armuoto betono stela, kurios bareljefas vaizdavo sovietinius karius automatininkus, o vadas iškėlęs ranką šaukė karius į mūšį.

Paminklas stovėjo iki 1984 metų. Paskui buvo užkabintas lynas ir traktoriumi patraukus nugriautas. Stela griūdama įlūžo, o ištraukta iš kapinių pakelės griovy išgulėjo tol, kol buvo panaudota vietoje akmens remontuojant potvynio išplauto grunto taką prie upelio, mokyklos teritorijoje. Išvežti antkapiai buvo panaudoti statybose vietoje akmenų.

Tais pačiais metais Veprių karių kapinės buvo pertvarkytos Veprių apylinkės Vykdomojo komiteto užsakymu pagal Projektavimo instituto Kauno filialo projekto vyr. architekto T. Juro projektą. Kapinės, rekonstruotos pagal šį projektą, 1995 metais buvo iškeltos į Ukmergės Pašilės karių kapines.

Amatininkai

Audronė Žentelytė

Duomenys apie Vėprių valsčiaus amatininkus veikiausiai nėra išsamūs. Ne visi iš prisimenamų amatininkų vertėsi vien amatu, dažnai nagingam valstiečiui tai buvo tik papildomas uždarbis, jei žemė prasta ar jos nedaug turėta. Antra vertus, būta ir visame valsčiuje garsių stalių, kubilių, kalvių ar siuvėjų, kuriems amatas buvo pagrindinis ar vienintelis pragyvenimo šaltinis. Įdomesnius, žymesnius amatininkus stengtasi pristatyti plačiau, jei tik pavyko apie juos gauti medžiagos. Kiti tik paminėti, nurodytas kaimas ir amatininkavimo laikotarpis. Apie Upninkų kaimo amatininkus rašoma skyrelyje „Upninkai upninkiečių prisiminimuose“, apie amatininkus žydus – skyrelyje „Veprių žydai“.

Staliai, račiai, kubiliai

Justas Tukanas (1873–1956), kilęs iš Mūsninkų, račius, kariatų meistras, gaminęs ir vandens malūnų transmisijos ratus, krumpliaraičius. Kaip, remdamasis savo tėvo Alfonso pasakojimais, prisimena vaikaitis Česlovas Tukanas, senelis dirbęs Sližiū dvare pas poną Rambauską. Ponas ilgą laiką būdavęs užsienyje. Grįžęs iš užsienio, atsiveždavo kariatų atvirukų ir liepdavo seneliui padaryti idealią kopiją. J. Tukanas žmona buvo dvaro siuvėja ir ūkvedė pas Rambauskus. Siūdavusi ir poniai. Susitaupe pinigų, nusipirko Vėpriuose prie ežero žemės ir pasistatė namą. Jų sūnus Alfonsas Tukanas (1908–1985) buvo nagingas dailidė, stalius, Veprių lentpjūvės mašinų meistras, statybininkų brigados brigadininkas. Jo vadovaujami kolūkio statybininkai pastatė Veprių ežero užtvanką, šešiakampį pastatą virš Bečiū šaltinio, naują grūdų sandėlį-malūną.

Petras Morkūnas (1888–1966) stalius, kubilius, račius. Kaip prisimena duktė Augūnienė, darė kubilus Veprių, Leõnpolio, Júodiškių spirito varykloms, didelius, per du spirito varyklos aukštus.

Iš senesnių stalių būtina paminėti Veprių miestely gyvenusį **Juožą Lukoševičių** (gim. 1855 m.). Kaip prisimena J. Lukoševičiaus vaikaitis Kazimieras Lukoševičius, jo senelis dirbo įvairius staliaus darbus: darė langus, duris, baldus, karstus. 1910 m. statytos Veprių neogotikinės bažnyčios langai daryti šio nagingo meistro. Maždaug tuo pat metu Veprių miestelyje gyveno bei dirbo ir stalius **Milkevičius**. Prisimenamas stalius **Antanas Simonavičius** iš Barbōriškio.

S. Mikučionio duomenimis, **Kostas Daraganas** iš Gavėnionių gamino įvairius kubilus, puskubilius (*rėčkas*). Verenienės (Novikaitės) duomenimis, kubilius buvo ir **Stasys Novikas** iš to paties kaimo, o Pranciškus Daraganas darė staliaus darbus (langus, roges), be to, pasak S. Mikučionio, buvo dar ir krosnininkas bei dažytojas. Tarpukario metais kubilus gamino į Labanōsių kaimą užkuriom atėjęs **Šiaučiukenas**

Sukinių sentikiai, turėdami maža ir prastos žemės, dirbo miško kirtėjais ir sielių plukdytojais, kailiadirbiais. **Kirilas Antonovas** iš Sukinių kaimo (XX a. pirmoji pusė) buvo račius. Sūnus prisimena, kad tėvas, susikrovęs pagamintus ratus į vežimą, veždavo juos parduoti į Jonavōs, Ukmergės turgus ir net Vilniun, į Kaziuko mugę.

Jurgis Jasionis (1910–1990) iš to paties Sukinių kaimo buvęs nagingas visų darbų meistras: kalvis, siuvėjas, batsiuvys, stalius.

Kostas Povilavičius (gim. 1901 m.) iš Slabados kaimo lenkė lankus arkliams, pavažas rogėms, nėrė apynasrius karvėms, vijėjo virves, iš žilvičio vytelių pynė krepšius, o iš šiaudų – skrybėles ir kepures. Su savo dirbiniais K. Povilavičius dalyvavo įvairiose rankdarbių parodose, mugėse, mokė moksleivius pynimo.

Kalviai

Prisimenami kalviai **Konstantinas Galaunė** iš Pageležių, **Petras Morkūnas** iš Mankūnų, **Stasys Morkūnas** iš Barbōriškio, **Baltrus Morkūnas** iš Rizgoniū (jo dumplės saugomos Veprių muziejuje), **Stasys Mikalauskas** iš Veprių. Kairiajame Šventosios upės krante kalviai buvo **Jonas Jurkūnas** iš Knýzlaukio (mokytojo J. Jurkūno tėvas), tarpukario metais – **Boleslovas Strazdas** iš Knyzlaukio (padarė gražią geležinę tvorelę kovotojų už duoną paminklui 1928 m.), **Antanas Novikas** iš Gavėnonių, **Dominas Mikučionis** iš Paláužės vienkio. Sovietmečiu kolūkio kalvis buvo **Balys Buzys** iš Bečių.

Pageležių pašto stoties kalvis **Konstantinas Galaunė (Holovnia)** buvo garsios bajorų giminės ainis. Gimė 1830 m. kažkur Trākų ar Kaišiadorių apskrityje, nusigyvenusių šlėktų šeimoje. Jaunystėje tiesė Liepójos–Romnų geležinkelį, statė tiltą per Nėrį ties Jónava. Kalvė, kurioje dirbo, ir namas, kuriame gyveno (buvęs kalėjimo pastatas), priklausė Veprių dvaro savininkui grafui Adomui Broel Pliateriui, vėliau jo sūnui Marijonui Vandalinui. K. Galaunė kaustė arklius, taisė tarantasus, kariatas, laisvesniu laiku darydavo meniškus apkaustus, spynas kraičių skrynioms. Turėjo potraukį knygoms, buvo dar ir kolekcininkas. (Plačiau žr. Žemaitytė Z. *Paulius Galaunė*, Vilnius, 1988, p. 15–17.)

Kalvis **Stanislovas Mikalauskas** (1898–1979), pasak jo žento Algirdo Paštuko, atstovavo Veprių techniniam elitui. Kilęs iš Bečių Stolyfino dvaro sodininko šeimos. Iš jo, kaip teigia Paštukas, Stanislovas buvo paveldėjęs guvų protą, smalsumą mokslui ir naujovėms. Įtvirtinus nepriklausomybę, Stanislovas gauna žemės sklypelį ir, turėdamas vidinį potraukį technikai, atidaro kalvę. Paprastai dirbo ne vienas – turėjo mokinį pagalbininką. Jis atlikdavęs visus vepriškiams reikalingus metalo darbus. Dirbdavęs neskubėdamas, tačiau jo darbo kokybė visi likdavo

Kalvis Konstantinas Galaunė, meno istoriko ir muziejininko Pauliaus Galaunės tėvas

patenkinti. Ar tai buvo paprastas, ar sudėtingas darbas, – viskas buvo daroma iš širdies, profesionaliai ir sąžiningai. Buvo baigęs specialius arklių kaustymo kursus, taigi Žemės ūkio mokyklos arkliai visuomet būdavo kaustomi pas Mikalauską.

Kailiadirbiai, siuvėjai

J. Jurkūnas savo užrašuose mini dvi totorių–kailiadirbių šeimas: **Jokūbausko** ir **Silvestro Gimbicko**. Jie gyvenę Vepriuose ir už namą bei daugiau nei dešimtinę žemės dvarui mokėdavę kasmet po 50 rublių nuomos mokesį. Prisimenamas ir kailiadirbys **Karolis Leiga** iš Gavėnionių kaimo.

Siuvėjai siūdavo namuose arba pakviesti pas užsakovą. Veprių valsčiuje XX amžiaus pirmojoje pusėje būta gerų siuvėjų. Veterinaro Kavecko žmona **Kotryna Kaveckienė** iš Slabados kaimo (mirusi 1946 m., palaidota Veprių kapinėse) siūdavusi dvarininkų žmonoms ir dukroms. Veprių miestelyje gyveno ir dirbo siuvėjos **Ona Povilavičienė (Verbickaitė)** ir **Sofija Suckelienė**, Veprių dvaro liokajaus Jokūbo Suckelio žmona, siuvusi iki žilos senatvės. Mokytojas J. Jurkūnas savo užrašuose mini siuvėją žydą, vadintą **Jankeliu** Baltakakliu. Kitapus Šventosios darbavosi sližiškė siuvėja **Adelė Daraškevičiūtė** (gim. 1897 m.). Dar prisimenami siuvėjai **Petras Sakalauskas** iš Knyzlaukio (žuvo Antrajame pasauliniame kare), **Marijonas Ramonas** iš Labanosių (tarpukaris) ir **Vincas Razumas** iš Labanosių (jau po karo). Ilgai siuvėjavo vepriškis **Petras Narbutavičius**. Sovietmečiu Vepriuose siūdavo **Elena Jovaišienė**.

Batsiuviai, šikšniai

Feliksas Rokas iš Gavėnionių buvo šikšnius, gamino ir taisė įvairius pakinktus. Batsiuviai buvo **Juozas Daugėla** iš Knyzlaukio, tarpukary – **Grigalionis** iš Veprių ir **Burbulis** iš Slabadės. Po karo Vepriuose batsiuvio amatu vertėsi **Vytautas Talala**.

Veprių krašto audėjos

Jonas Žentelis

Ne visi kaimai kuo nors gali didžiuotis. Vienuose yra račių, stalių, kailia-dirbių, kituose – išsimokslinusių žmonių. O štai Knýzlaukio kaime buvo gerų audėjų, Barbōriško, Kazlaučiznos kaimuose – išsimokslinusių žmonių. Buvo garsių ir vagimis, mušeikomis.

Jadvyga Čėsniēnē (Čižytē), gimusi 1934 metais Veprių valsčiaus Knyzlaukio kaime, mokytoja, audėja, audžianti sudėtingas rinktines staltieses, lovatieses, rankšluosčius, siuvinėtoja. Įvairia technika siuvinėja ornamentus, paveikslus. Savo darbų parodą buvo surengusi Veprių krašto muziejuje, kitur. Dabar gyvena Ukmergėje. Du savo išsiuvinėtus paveikslus dovanuoja Veprių krašto muziejui.

Veronika Deksnienē (Minderytē), gimusi 1911 m. birželio 12 d. Gėlvonų valsčiuje, Jutkonių kaime. Nuo 17 metų verpė, audė rinktiniais raštais lovatieses, staltieses, kilimus, o rankšluosčius išausdavo su Lietuvos himnu. Veronikos Deksnienės audiniai buvo daugelyje parodų Lietuvoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose. Ji pati mėgo savo kūrybos staltieses, rankšluosčius dovanoti. Juos pirkdavo kaip dovanas ižymiams žmonėms. Audėjos Veronikos rankšluostis su Vinco Kudirkos Tautiškos giesmės – Lietuvos himno žodžiais yra Veprių bažnyčioje ant pulto, ant kurio padėtas mišiolas, kurį laikydamas Mišias kunigas skaito. V. Deksnienė buvo atitekėjusi į Veprių valsčiaus Mankūnų kaimą. Garsėjo ji ir kaip valgių gamintoja, buvo kviečiama vestuvių ar kitokių progų šeimininke. Nuo ankstyvos jaunystės giedojo bažnyčios chore. Yra dalyvavusi Kaune vykusioje Dainų šventėje, prisimena prezidento Antano Smetonos sveikinimą. V. Deksnienės sodyba garsėjo ir gražiu darželiu.

V. Deksnienė pagimdė ir išaugino penkias dukras ir penkis sūnus; jiems pasiūdavo iš savo austų audinių ir drabužių. Savo vaikams ji visada duodavo darbo, todėl pas Deksnius visada būdavo tvarkinga, švaru.

V. Deksnienė mirė sulaukusi 90-mečio.

(Remtasi dukros Vidos Deksnytės atsiminimais.)

Jadvyga Čėsniēnē. VM-7256

Veronika Deksnienē. VM

*V. Deksnienē
su sūnumis.
Apie 1985 m.
VM-7417*

*V. Deksnienē
su dukromis.
Apie 1985 m.
VM-7416*

*V. Deksnienē savo
audinių parodoje.
1975 09 15. VM-7415*

*Stasė Kuodienė
su sūnumi Antanu
ir dukra Nijole
savo sodelyje.
Apie 1960 m.
VM-7756*

Nėrėja **Stasė Gaveikienė (Sakalauskaitė)**, gimusi 1947 m. (po nepilnų metų su tėvais išstremta 1948 m.). 1957 metais grįžo su tėvais jau į Knyzlaukio kaimą. Mokėsi Veprių vidurinėje mokykloje. Būdama vyresnėse klasėse grojo smuiku styginiame orkestre. Laisvalaikiu neria vašeliu staltieses, staltiesėles ir kt. Veprių muziejui dovanojo staltiesę, takelių, šalikėlių.

Stasė Kuodienė (Matulytė) gimė 1922 m. vasario 22 d., Ukmergės apskrities Deltuvos valsčiaus Dainavos kaime, mažžemių valstiečių šeimoje. Šešerių metų neteko tėvo. Šeima gyveno sunkiai, todėl visų vaikų negalėjo leisti į mokslus. Stasė baigė tik tris pradinės mokyklos klases. Paaugusi išėjo tarnauti. Iš pradžių tarnavo kaime, vėliau iki 1943 metų Molėtuose pas notarą.

Jau vaikystėje buvo išmokusi megzti, nerti vašeliu. Austi išmoko tarnaudama, stebėdama audėjų darbą, prašydavo, kad duotų pabandyti ir jai. Austi jai labai patiko. Vėliau, gyvendama Dainavojė, ausdavo daugiausia žiemą, kai ūkyje mažiau darbų. Prie staklių galėjo sėdėti iki nakties, kol įveikdavo naują raštą. Mokėjo išausti visokius audinius: nuo dvynių iki rinktinių spalvotų lovatiesių. Labiausiai patiko aštuonnyčiai audiniai iš lino.

1956 metais persikėlė gyventi į vyro tėviškę Vepriūs. Audė ir gyvendama Vėpriuose – sau ir kitiems žmonėms iki 1970 metų. Iš sesers buvo pramokusi siūti, bet siuvo tik savo namiškiams. Taip pat mokėjo velti veltinius, pinti iš vytelių krepšelius. Turėjo labai gražų balsą. Dainuodavo savo malonumui bet kada ir bet kur. Mokėjo daug dainų, nepaprastai mėgo armonikos ir akordeono muziką. Buvo labai jautri, nuoširdi, nepakentė melo ir veidmainystės. Nors viską, ką sugebėjo daryti, buvo pasiekusi tik savo kruopštumu ir užsispyrimu, niekada nesigyrė ir nesididžiavo savo darbais.

Mirė sulaukusi 71 metų.

Filomena Leigienė (Rokaitė) gimė 1912 metais Ukmergės apskrities Vėprių valsčiaus Gavenonių kaime, neturtingoje ūkininkų šeimoje. Mat Gavėnionių kaimo žemės smėlėtos, derliai būdavo prasti, tad, kad pragyventų, žmonėms reikėjo būti išradingiems ir darbštiesiems.

Filomenos Rokaitės tėvai į mokslus neleido. Ji pati išmoko rašyti ir skaityti. Ištekėjo už to paties kaimo bernelio Karolio Leigos. Susilaukė devynių vaikų. Pirmieji du dar maži mirė. Užaugo trys sūnūs ir keturios dukros.

Būdama gabi ir stropi, darbšti ir savarankiška, niekieno nemokoma, tik pasižiūrėjusi, kaip kiti daro, išmoko verpti, austi, siūti, megzti. Ji visai šeimai išausdavo audeklų drabužiams, pati pasiūdavo, numegzdavo visai šeimai ne tik apatinius drabužėlius ar megztinius, bet ir paltukus iš savo išaustos medžiagos. Būdama kūrybinga, pati savo audžiamies audiniams sukurdavo raštus. Ausdavo servetinius, rinktinius, kaišytinius, lovatieses, staltieses, gūnias, rankšluosčius.

Jos išauginti vaikai yra darbštūs ir dori žmonės.

Monika Liogienė (Savickaitė) (1914 m. spalio 26 d. – 1994 m. rugpjūčio 10 d.), gimus Veprių valsčiaus Kelmū kaime. Vėliau gyveno Sližių kaime. Audė sudėtingų raštų staltieses, rankšluosčius, lovatieses, kilimus. Jos austi kilimai, kilimėliai su išaustais prasmingais tekstais, su ištisais Maironio eilėraščių posmais:

*Graži ir derlinga, per amžius garbinga,
Daug vargo pakėlus ir likus gyva,
Darbais išgarsėjus, dainom nuskambėjus,
Žemele gimtoji, Brangi Lietuva.*

Ir panašiais. Jos išaustų bažnytinių vėliavų yra Veprių bažnyčioje, Sližių koplyčioje.

Mechauskienė (Žilinskaitė), gimusi ir gyvenusi Knyzlaukio kaime maždaug iki 1975 metų. Audė rinktinius audinius, vėlė veltinius.

Marija Narušienė, gimusi 1938 metais Ukmergės apskrityje Bálninkų valsčiaus Júodpuvių kaime. Dabar gyvena Vepriuose. Audžia rinktines staltieses, lovatieses, rankšluosčius. Dalyvavo Veprių moterų tarybos organizuotoje parodoje.

Marijona Ramonienė (Matulytė) (1908 m. gegužės 30 d. – 1999 m. balandžio 15 d.). Tarp dviejų datų – kilnios, jautrios ir talentingos moters dalia. Gyvenimo kelias prasidėjo Ukmergės rajono Veprių valsčiaus Užšilių kaime, valstiečių šeimoje. Mokyti tėvai leido tik dvi žiemas. Mokėjo skaityti ir rašyti.

*Filomena Leigienė.
Apie 1965 m. VM*

Monika Liogienė. VM

Nuo 13 metų išsiuntė į Ūkmergę pas siuvėją mokytis siuvimo amato. Mergaitė buvo gabi ir greitai tapo vienintele kaimo siuvėja.

Turėjo labai gražų balsą, mėgo dainuoti. Daug metų giedojo Veprių bažnyčios chore. Vąšeliu nėrė mezginius rankšluosčių ir užvalkalų galų papuošimui, nėrė staltieses ir staltiesėles. Dailiais raštais audė lovatieses, juostas. Audė raštuotus audinius (aštuonnyčius, keturnyčius, servetinius, rinktinius).

Ištekėjo neturėdama 18 metų už Antano Ramono iš Labanōsių kaimo, ten ir gyveno iki 1975 metų. Likusius gyvenimo metus praleido Veprių miestelyje. Palaidota Veprių kapinėse.

Agota Razumienė (Stimburytė), gyvenusi Veprių valsčiuje, Barboriško kaime. Gimusi 1898 metais – mirusi 1968 metais. Palaidota Veprių kapinėse. Audė rinktines lovatieses, staltieses, rankšluosčius.

Zofija Sakalauskienė, gimusi 1906 metais Ukmergės apskrities Kernavės valsčiaus Uždarų kaime. Ištekėjusi gyveno Gelvonų valsčiaus Apušynų kaime. 1948 metais buvo ištremta į Sibirą, Krasnojarsko krašto šiaurę, Igarką. Grįžę į Lietuvą 1957 metais gyveno Nepriklausomybės kovų savanorio, Vyčio kryžiaus ordino kavalieriaus Felikso Sakalausko tėviškėje – Veprių valsčiaus Knyzlaukio kaime. Buvo audėja. Audė rinktines lovatieses, staltieses, rankšluosčius. Jos austą lovatiesę ir staltiesę jos dukra Stasė Sakalauskaitė dovanojo Veprių krašto muziejui.

Janina Savickienė (gim. 1939 m. vasario 14 d.), Monikos Liogienės duktė, savo mamai kaip audėja neprilygsta, bet kuria originalius paveikslus iš medžių lapų, yra kūrybinga nėrėja. Ji gyvena Veprių seniūnijoje, Samantonių kaime.

Elena Šarkienė (Kuliešytė) (1907–1983), gimus ir augus Veprių valsčiaus Slabadōs kaime. Ištekėjus gyveno Ruginių kaime (taip vadinosi kelios sodybos kiek į šiaurę nuo Veprių). Dar būdama netekėjusi jau buvo garsi audėja. Audė rinktines staltieses, rankšluosčius, lovatieses. Jos audinių yra Veprių krašto muziejuje.

*Agota Razumienė.
Apie 1945 m. VM*

Janina Savickienė. VM

Veprių krašto kalendoriniai papročiai

Vilma Mulevičiūtė

Vepriškių kalendoriniai papročiai, kaip ir visoje Lietuvoje, susiję su metų ciklu.

Kūčių dieną (gruodžio 24 d.) visi suvažiuoja į savo šeimą ir Kūčias švenčia visi prie vieno stalo, visi savi (13)*.

Kūčių diena – didelis pasninkas (8). Visą dieną žmonės tvarkėsi, eidavo į pirtį. Vyrai eidavo maudytis pirma, nes moterys vis dar turėdavo darbų, todėl nueidavo vėliau, bet kiti palaukdavo, kad prie Kūčių stalo visi sėstų švarūs. Stengdavosi viską sutvarkyti, nes pirmąją Kalėdų dieną negalima buvo nieko dirbti, „net malkų pašypuliuoji iš vakaro, kad per Kalėdas nereikėtų skaldyti“, tik, parėjus iš bažnyčios, paduoti esti gyvuliukams (13).

Kūčioms buvo ruošiami specialūs, tradiciniai patiekalai. „Kleckeliai [kūčiukai] pirmučiausia, silkė, kviečiai, grybai, virtinius darydavo, blynų pakepam su obuoliene viduj. Kaip seniau, taip ir dabar stengiasi kuo daugiau padėt ant stalo, sakydavo, kad dvylika patrovų [patiekalų] būtų“ (13). „Stalą užtiesiam balta staltiese, driekiam plonai šieno ir sunėšam maistą: silkės, keptos žuvies, virtų žirnių, šližykų [kūčiukų] su miešimu [saldintu vandeniu su aguonpieniu], avižinio ir spanguolių kisieliaus, virtų kviečių su aguonų mišiniu, kvietinio pyrago, duonos, sausainių, kitąkart miežinio alaus turėdavom padarę, baravykų sriuba, aplotkos [kalėdaičiai]. Prie stalo pasimeldžiam. Tėvas palaužo aplotkėlių. Pavalgę meldavomės už mirusius“ (1, 6).

Pasninko valgis, ruošiamas ir Kūčioms, buvo *saladyška* (saladuška). „Ant Kūčių mama pridžiovina obuolių. Turėjo piestą, tokią geležinę. Tuos išdžiovintus obuolius sumala, sietu persioja ir vėl muša, ir vėl sioja, ir padaro saladyšką. Užmaišo rugienės košės, prieš pečių ją laiko, ji taip susalsta, labai skani, o paskui duonkepin. Duona kepa ir ta saladuška. Dar primaišo džiovintų obuolių. Atsivalgyt negalima, kaip skanu. Ir su bulvėm valgo, ir su duona“ (2).

Po Kūčių vakarienės stalo nenuimdavo, „paliekam stalą su valgymais ant nakties nabašnikų vakarienei – Kūčiom“ (1, 6), „sako, ateis nabašnikai, giminės valgyt“ (2), „trupiniukų, kviečių nunešu vištoms, vaišinu“ (2).

Kūčių vakaras – burtų, tikėjimų vakaras. Burdavo daugiausia jaunos merginos, todėl ir dauguma burtų susiję su ištekėjimu, vedybomis, būsimu jaunikiu.

„Kūčių dieną labai burtus darėm. Reikia vardus berniokų surašyt ir supilt po pagalve, o paskui, kai Kūčias pavalgo, atsiguli, pirmą miegą numigai, prabudai – tada reikia traukt. Pamaišyt, pamaišyt, tada ištraukt vardą. Ale žinai – teisingai išeina. Aš išsitraukiau Kazį, ir mano vyras buvo Kazys“ (13, 6).

„Burtus darydavom Kūčias pavalgę. Tokia ponja buvo, vokitka. Tai visokių burtų mokėjo. Atsinešė kreidos šventos, išrėžė ratą ir kviečių [papyllė]. „Imkit po saujelę, papilkit.“ Mes trys buvom. Papyllėm, trys krūvelės. Atnešė gaidį. Katros krūvelė les, tai ta pirma ir ištekės. Al kaip čerai [burtai], tas gaidys apsisuko, apsisuko keistai, atėjo – last last Hėlės (ji sena pana buvo) krūvelę, palesė, palesė.

Paskui atsisuko į Jadzės krūvą – prišiko, o paskui atėjo, mano krūvelę palesė. Na, mums juoko! Taip ir buvo paskui. Hėlė ta

* Skaičius skliaustuose yra informacijos pateikėjo eilės numeris straipsnio pabaigoje pateiktame pateikėjų sąraše.

apsivedė, tarnauja, tarnauja, pinigų turi – ir apsivedė. O ta Jadzė – apsivedė, kiek ten pagyveno, išsiskyrė. O paskui ją aš apsivedžiau“ (2).

„Man viena pasakė: tu kai valgysi, kauliukų nenumesk, o susidėk, žinai gi, silkių, žuvis daugiausia, o paskui tą krūvelę nuneši ant aukšto, ant liufto [dūmtakio] vakare padėsi, o rytą nueik, tik niekam nesakyk, ir rasi ant to liufto ką: ar grabas stovės, ar koks berniokas sėdės, už to ir ištekėsi. Rinkau, rinkau, dėjau į krūveles, išėjau, ėmė katinas atėjęs ir nunešė visus kauliukus. Vokietka ponia buvo, aš jai ir pasakoju. Ana ir sako: ir nenorėk. Vo viena šeimnininkė mergoms pasakė, padarykit tokius burtus. Surinko, surinko kauliukus, tarnaitė nunešė ir padėjo. O rytą, kai tik atsikėlė, reikia lipt pažiūrėt. Sako, palipo žiūrėt – ponas sėdi ant tų kauliukų. Nulipo ir sako poniai: nu jau, ponia, kam gąsdini, sakei, kad matysiu, ar bernas sėdės, ar ko, o tenai ponas sėdi. Ponia iškart nusiminė ir už kiek laiko mirė, o tas ponas apsivedė su ta tarnaitė“ (2).

„Da va tokie burtai. Reikia nueit skladelin [sandėliukan], uždegt žvakę, pastatyt veidrodi, sėdėt ir žiūrėt. Per veidrodi pamatysi, kas tau skirta: ar grabas – tai numirsi, ar koks bernas – viską pamatysi. Tai viena ėmė pavalgė, nuėjo, užsidegė žvakę, pastatė veidrodi ir paėmė peilį – taigi bijo viena sėdėt, jeigu kas pultų – nudurs. Ir žiūri – ateina kareivis, ji – už peilio, kaip stoėre jam už šynelio [milinės] ir nupjovė gabalą šynelio skverno. Paskui už kiek laiko apsivedė ir kalba su vyru: „Velnius ir kariuomenė, vienas kitam šposus daro. Man tai Kūčių dieną skverno gabalą nupjovė, baudė mane valdžia, turėjau atpirtk tą šynelį.“ Nuėjo ir atnešė tą šynelį, o ta mergiotė sako: „Aš turiu tą gabalą“, – irgi atnešė. Matai, kaip būna“ (2).

„Kūčių vakarą trys mergos atsisėda ant kampų ir rankas padeda va taip ant stalo. O viena (ketvirta) eina, ranka braukia ir vidurį trina [ranka perbraukia sėdinčių rankas ir patrina stalo vidurį], tada stalo kojos pasikelia ir – tach, tach, tach. Ko paklausi, viską išmuša: kiek metų, kiek gyvensi“ (12).

„Kūčių vakarą, kai kviečių užvalgom, einam burtų daryt. Padedi palovy stiklinę vandens ir šiaudą. Ką susapnuosi, su kuo vaikščiosi per tiltą, tas jau ir bus tavo. Kai pabaigi valgyt, dar kviečiai lieka neparagauti, tada šaukštą kviečių – ir bėgam klausyt, į kurią pusę šunys loja, tai man į tą pusę šunys loja ir loja. Aš ir juokiausi, kad man reiks į Vosyliškius eit, bet ne į Vosyliškius, o net į Barbōriškį, negreitai, dar už kelių metų“ (1, 6, 13).

„Padeda ant stalo žiedą, rožančių, iš kokios servetkėlės susuktą leliuką ir viską apvožia lėkštutėmis. Dabar ateik ir imk, katrą nori. Jei ištraukei žiedą – greitu laiku apsivesi, jei rožančių – davatkausi visą gyvenimą, o jeigu leliuką – vaikelį turėsi, būsi merga su vaiku“ (8).

„Bernai tai nedarydavo tų burtų, tik jau mergiotės. Va Kūčiose paėmė kaliošus, išėjo laukan ir meta per namo stogą. Ir žiūri, į kurią pusę smailas galas, tai iš tos pusės piršliai atvažiuos“ (8).

Burdavo ir taip: nešdavo iš lauko malkas ir skaičiuoja: jeigu pora – tai ištekėsi, o jei lišnas [atliekamas] – tai ne (1, 6, 13). Traukdavo iš po staltiesės šiaudą: kieno ilgesnis, tas ilgiau gyvens (8, 13).

Dar eidavė „bliaut avies balsais po langais kaimynystėj. Kaimynai tuoj užkviečia bliovėjus trobon. Vaisina Kūčių vakariene“ (11).

Kalėdų rytą visi anksti skubėdavo į bažnyčią, į Piemenėlių mišias. Melsdavosi prie Betliejaus, dėdavo aukų (11). „Pastėrka“ lenkiškai vadinasi, „na pastėrka“

[į Piemenėlių mišias]. *Man reikia anksti pasižert. Vieną viedrą ir kitą nešiau ėdalo, skubu, kad pašert, reikia eit ant tos „pastėrkos“. Išlėkė kiaulė iš tvarto ir tiek aukštai šoka ir rėkia: kfu, kfu, kfu. O mėnulis šviečia, va šviesu. Kaip davė man per kojas lėkdama, išgriuvau, tuos viedrus išpyliau. Įėjau trobon, sakau: velnia, negali tos kiaulės parduot, kiek ji man ėdalo išpylė. O Montvilas, gulėdamas ant lovos, sako: „Na, gerai, Onute, tu rytoj, kai bus šviesu, parodyk man kiaulės šliedus [pėdsakus].“ – „Ko gi aš neparodysiu. Kiaulė šokinėdama lėkė, taigi šliedai akuradni [aiškūs] yra.“ – O čia jokio šliedelio, kiaulės visos guli. Tai iš kur ta kiaulė šokinėjo?“ (2).*

Per Kalėdas valgė viską: ir mėsą, ir šaltieną, kas ko turėjo savo, nieko nepirko. *„Vaikams svarbiausia buvo pyragas. Pyrago gaudavom per Velykas, Sekmines ir Kalėdas. Tik metinėm šventėm gaudavom“* (13).

Kalėdų vakarą *„einam į kaimą šokt. Eidavom ratelių, šokdavom „Mazurką“, „Du broliukai“, „Valsą“, „Polką“, „Kadrilį“* (1, 6).

Naujieji metai. Laukdami Naujųjų metų padengdavo stalą, paruošdavo patiekalų panašiai kaip Kalėdoms: bulvinių, kruopinių vėdarų, pyrago, sausainių, miežinio alaus, išgerdavo kiek naminės degtinės (1, 6). *„Laukiam Naujų metų iki 12 val., išgerdavom, baliavodavom“* (13). 12-tą valandą sveikindavo vieni kitus su Naujaisiais metais, linkėdavo laimingų metų, sveikatos, šokdavo, gerdavo (1, 6, 8).

Trys Karaliai. Trijų Karalių (sausio 6 d.) išvakarėse ant trobos ir kitų pastatų durų šventinta kreida užrašydavo Trijų Karalių vardų raides su kryžiuokais: K+M+B+ (1, 6). Kaip paaiškino vienas pateikėjas: *Kazer, Mazer, Baltazer* (8).

Trijų Karalių dieną vaikščiodavo persirengėliai Trimis Karaliais. Pateikėjams labiausiai įsiminę Karalių drabužiai, apranga. *„Ot gražiai apsirengę. Visokiais blizgučiais, net barška visokiom dėžutėm. Jauni žmonės rengdavosi. Atvažiavo, apsistojo. Pas vieną nuejo, pas kitą. Atvažiuodavo iš kitur, gal iš kito kaimo, o gal net iš miesto, visai nepažįstami. Kas ten kaime turės tokių drabužių? Rizgonysė pas mano dėdę Morkūną Petrą jie buvo apsistoję, nakvojo. Kai prisineša gėrimų, tai iš ryto pusę dienos guli, o paskui, į pavakarį jau kiton pusėn važiuoja“* (8). Dažniausiai persirengėliai būdavo du vyrai ir viena moteris. Kartais ateidavę ne trys, o kokie šeši žmonės, kelios karalienės – moterys. *„O vyrai apsirengę, man ir šiandien akyse stovi, melsva, dangiška spalva, viskas blizga. Dabar galvoju, kad gal iš popieriaus buvo, kojos plonos, kelnės tokios padarytos, nešė kažkokį paveikslą. Įėjo su tuo paveikslu, ar meldėsi, ar užgiedojo, aš nelabai atsimenu“* (13). Paprastai Karaliai sveikindami giedodavo šventas giesmes (1, 6). *„Ale kaip gražiai giedodavo“* (8). Jei ant durų nebūdavo užrašyta jų vardų, jie patys užrašydavo (13). Už pasveikinimą, giesmes šeimininkai duodavo pinigų (1, 6, 13), *„gert gi neduosi, jie už dyką nevaikščioja“* (13). Jeigu Karaliai ateidavo iš toli, pėsti, dar ir apnakvindydavo (1, 6).

Sakydavę, kad nuo Trijų Karalių diena pailgėja per avino pašokimą, t. y. labai nedaug (13). Bet pateikėja turbūt truputį painioja. Dažniausiai Lietuvoje sakoma, jog iki Trijų Karalių diena pailgėja per gaidžio žingsnį arba per gaidžio giedojimą. O su avinu siejamos Grabnyčios.

Grabnyčios (vasario 2 d.). Per Grabnyčias į bažnyčią nešamos pašventinti žvakės. *„Kai žmogus miršta, kad būtų ką uždegt. Mama turėdavo kelių metų surišus tų žvakių“* (2).

Šv. Agota. „Per Agotą duoną šventina. Jeigu savo nenusinešei, klebonas paraiko, pašventina ir palieka. Nuo gaisrų gerai ta duona. Mūsų kaimynė tokia Gavutienė gyveno. Žaibas uždegė toartą ir namas netoliese. Tai mamutė nešiojo, nešiojo Agotos duoną aplinkui tą ugnį – ir neuždegė, ir nusuko vėją kiton pusėn“ (13). „Kaimą perkūnas uždegė. Kai gryčia prie gryčios, degė visas kaimas. Atlėkė viena moteriškė su šventinta Agotos duona. Ji tą duoną nešė aplink namus, ir liepsna paskui ją lėkė. Jėja liepsna! Pati mačiau. Taip va ir eina šniūras liepsnos. Ji ugnin įmetė tą duoną ir daugiau nebedegė namai. Ta duona tai gerai turėt namuose, šventa“ (2).

Šv. Kazimieras (kovo 4 d.). „Nuo Kazimiero pavaža krypta į šoną. Jau sniegas tirpsta, darosi šlapias. Jeigu rogėm važiuoji, tai viena pusė ton pusėn, kita – ton krypta“ (8).

Sveikinami Kazimierai (2).

Užgavėnės. Apie Užgavėnių linksmybes pasakojimai gana prieštaringi. „Niekas per Užgavėnes nelakstė ir niekur nevaikščiojo. Tikrai mūsų krašte taip nedarė. Jokių tokių ceremonijų nebuvo. Čia iš Žemaitijos užnešė tą madą. Šokius padarydavom. Tėvukas pakinkydavo arklių, pralėkdavo per laukus, kad javai derėtų. Reikėjo pravažiuot kuo ilgesnį kelią, kad derlius geresnis būtų“ (13).

Kiti tvirtina šį tą vis dėlto buvus: „Užgavėnių metu linksmindavosi iki 12 val. nakties. Grodavo ant būgnų ir keptuvių. Šokdavo apsirengę Kanapiniu ir Lašininiu“ (1, 6). „Labai gąsdindavo vieni kitus. Paima pašarinį runkelį, su peiliu išpjauna gerklę, dantį koki, veidai raudoni, į tuščią vidurį įstato žvakutę, ant šakių užmauna ir kiša prie lango, prie stiklo“ (8).

Sakydavę, kad per Užgavėnes reikia daug valgyti – dvylika kartų (8).

Pelenų diena (pirmoji gavėnios diena). Pelenų dienos pasninkas didesnis net negu Kūčių. Bažnyčioje kunigas berdavo žmonėms ant galvų pelenus (8).

Gavėnia. Kaip ir visoje Lietuvoje, tai susikaupimo, rimties, pasninko metas. „Vakaruoti negalima. Susirinkdavom ir žaisdavom. Išrenkam „čigoną“, iš rankšluosčio susukam bizūną, visus suskaičiuojam ir tada šaukia berniokas pas save tokį ir tokį numerį. Jeigu nesuspėji, „čigonas“ – uodegon, uodegon ir fantą duok. Prirenka ir špilkyčių, ir broškučių, nosinėlių, o paskui reikia išpirkti: pastato „vyšnią“, du sustoję padaro „tiltą“, o tu turi užšokt, atsiklaupt ir „nuskind“ vyšnią, t. y. pabučiuot. Arba „tiltus“ daro: susikabina visi rankomis, landžioti reikia“ (12).

„Piršliai per visą žiemą važiuodavo, ir per gavėnią važiuodavo, tik vestuvių nebūdavo“ (8).

„Mat lenkiškai sako: „Chot koza biala, bu posag imiala“ („Nors ir ožka balta, kad tik pasogos turėtų“). Gerai bet kokia mergiotė. Buvo tokia Pranė. Jau metų ji turėjo. Būdavo, batukus nusiperka, apsiauna ir išklaipo, nes kojos buvo nesveikos (klyvos). Bet dešimt hektarų žemės turėjo, arklių, dvi karves. Kaip pas ją piršliai važinėjo! Mes ir sakom: kokios gražios, jaunos, sveikos esam, ji sena, o piršliai – va ant vietos. Ji, būdavo, kai piršliai atvažiuoja, išėjus ūkteli man, tai aš nueinu pažiūrėt. Kokie gražūs bernai atvažinėjo! Visi jos norėjo, o ji rinkosi. Ai, netekėsiu už to, kad veidas raudonas, tai kam aukštas, tai kam storas. Visus va taip ir pravare. O paskui, kai užėjo rusai, aš ją turguje Jonavoj sutikau. Sako, ar atsimeni, kaip rinkaus. Imdavo ją kožnas vienas, kad turtinga labai. „Rinkaus – ir likau senmerge. O dabar kad ateitų nors ir šlubas, žabalas – tekėčiau, bet nė vienas net nežiūri, juokiasi – invalidė, sena“ (2).

Verbų sekmadienis. „Verboj mama pareina iš bažnyčios su verba: „Ne aš plaku, verba plaka, už šešių dienų Velykos“ (2). „Po Velykų reikės kiaules gyti. Jeigu sniego dar yra, tai nereikės“ (8).

Velykos. Po Verbų sekmadienio prasideda Didžioji savaitė – pasiruošimo Velykoms metas. Ypač svarbios paskutinės dienos – ketvirtadienis, penktadienis, šeštadienis. Nuo ketvirtadienio moterys eidavo į bažnyčią budėti Velyknakčių. Eidavę kaip į šermenis (*pagrabą*). Visas tris naktis (ketvirtadienį, penktadienį, šeštadienį) pasikeisdamos meldavosi prie Kristaus karsto. „Iš tolo, iš kaimų sueidavo į parapijos bažnyčią“ (13). Visas tas tris dienas pasninkas, o penktadienį „grynai juodas pasninkas: bulvės, rauginti kopūstai su aliejumi, silkė, baravykų sriuba“. Šeštadienį, vidurdienį, kai atsigavi varpai bažnyčioje, jau galima valgyti pienišką maistą (1, 6, 8). „Ale suaugusiems neduodavo, tik vaikams ir seniems katriem“ (8). Šeštadienį būdavo einama į bažnyčią parsinešti šventintos ugnies ir šventinto vandens (1, 6, 13). „Po truputį namie gerdavo to vandens“ (8). „Tėtė varpų parenka pakrapyti, visam stalui pašventinti, kai pradeda Velykas valgyti“ (13). Šeštadienį buvo dažomi kiaušiniai, kepami kvietinių miltų pyragai, sausainiai (1, 6). Kiaušinius dažydavo augaliniais dažais. „Sudžiovini ažuolo žievę, sutrupini, paverdi tą žievę, sudedi kiaušinius. Gerai ir svogūno lukštais, vantos lapeliais. Galima dar ir kokiais nors žolių lapeliais apdėti ir apsukti siūlu. Gražiai išeina“ (2). Kad Velykų stalas būtų gražesnis, padarydavo iš kiaušinio ir šiaudų paukščius ir pakabindavo virš stalo ant siūlo: „Mama vieną galelį kiaušinio išmuša, kitą, šonuose sparnus padaro. Tuos paukščius pakabina ant siūlo. Arba iš šiaudų sunerdavo tokį vainiką (pajanką). Velykas, sako, gražinu“ (2). Per Velykas ant stalo pamerkdavo kačiukų (13).

Šeštadienį nunešdavo į bažnyčią pašventinti kiaušinių (2).

Velykoms būdavo ruošiama ir skanesnių valgių – šaltienos, pyrago, alaus. „Madoj būdavo kumpį kept. Visą kiaulės kumpį. Dabar tai mat išmėsinėja, kai kepa, o seniau – ne. Jisai jau sūdytas, rūkytas. Pasaugo specialiai Velykoms didelį užpakalinį kumpį. Kai šeimyna didelė, tai ir reikia to kumpio, o jeigu dar svečias. Išmirkydavo tą kumpį. Kepa duoną, ta pačia tešlyte aptepa ir visą kumpį. Iškepa. Pluta paskrunda. Paskui nuplėšia tą plutą ir duoda mums valgyti. Labai skanu, dar ir dabar prisimenu tą skonį. Aš pati dar mėginau kepti, bet paskui išėjo iš mados tie dideli kumpiai. Dabar tai verdam kiaulės karką“ (13).

Šeštadienį turėdavo būti baigti visi darbai. „Pirmą Velykų dieną mūsų mama neduodavo ir plaukų šukuot. Sako, paukštės ir lizdų nesuka tą dieną. Iš vakaro pasišukuojam, susitvarkom, užsirišam skarutes, kad nesusiveltų“ (2).

Sulaukus šv. Velykų ryto, anksti skubama į bažnyčią, į Kristaus prisikėlimo šventę (1, 6, 8). Sugrįžus iš bažnyčios sėdama valgyti šventinių Velykų pusryčių. Pirmiausia pašventinamas šventintu vandeniu valgių stalas, šulinys, gyvenamasis namas, kiti trobesiai (1, 6, 13). Pirmas patiekalas – margučiai, po to kiti valgiai, naminis miežinis alus, kumpis ir kt. (1, 6).

Po šventinių pusryčių stalo nenuimdavo. „Ir stovėdavo ant stalo ir tas kumpis, ir viskas. Ar užėina kas, ar vaikai užsinori valgyt“ (13). Nors pirmą Velykų dieną paprastai niekas niekur nevaikščiodavo, nei į svečius neidavo (2, 13).

Tik tai, kadangi tame krašte labai populiarios buvo giesmės, Velykų pirmos dienos vakarą ir naktį jauni vyrai vaikščiodavo giedodami po kaimą. „Susidarydavo

vyrų pulkelis, giedoriai, ir giedodami vėlykinę giesmę „Aleliuja“ eidavo per visą kaimą ir linksmindavo namus. Kai kurie užsišaukia, pavaišina. Kad ir miegi, pakelia ir klausia pro langą – ar galima namus palinksminti. Jeigu galima, tai ir gieda. Giedoriams duodavo kas ką turėdavo – sausainių, pyrago ar išnešdavo kiaušinių su kašiku [pintinėle]. Arba užsikoviedavo, pavaišindavo kuo turėdami – alumi ar šiaip kuo. Visą naktį skambėdavo kaime „Aleliuja“. Moterys tai neidavo, tik jauni vyrai, savo kaimo, visi mokėjo giedot. Mano vyras pasakoja, kad ir pas juos taip buvo“ (13).

Antrą Vėlykų dieną čia irgi buvo įdomus paprotys – vyrai eidavo laistyt moterų. „Pasiima rankšluostį, prisipila butelį vandens, pasiima kašelę ir eina iš ryto palaistyt moterų. Užpila ant rankų, paskui nušluosto. Kad ir nesiduoda, vis tiek už rankos paima, vienas apipila, kitas nušluosto. Jeigu supratingas vyras koks, tai ir padėkoja, pabučiuoja moteriai ranką, pasveikina su šv. Vėlykom. Na, ir statai tada truputį išgert, vaišini, dedi kašelėn kiaušinių. Iš ryto eidavo, atsikelia, apsiruošia, o jeigu netoli, tai ir ruošą pametę lekia kaimynę palaistyt. Taiko rasti miegančią. Ilgai nebūdavo. Jeigu pavaišina, tai pavaišina. Greitosiomis viskas vyko. Pas vieną kaimynę nubėgo, pas kitą – kur arčiausiai.“

O trečią Vėlykų dieną moterys eidavo laistyt vyrų. „Atleikia pulkas bobų pas mane. Einam, ko čionai. Einam po gryčiom ir liejam, sveikinam su Vėlykom. Ir jie vaišina, ir į kašeles kiaušinių deda. Mes vyrams dėjom, ir jie mums deda. Vienoj gryčioj pavaišina truputį, kitoj truputį – va ir pareini beveik girta. Tokia mada buvo“ (2, 13).

Antrą Vėlykų dieną jau buvo einama į svečius. Ir suaugę, ir vaikai eidavo rident kiaušinių. „Rimtesni žmonės buvo. Gėrimų tų nebuvo, tai kitaip užsiimdavo, eidavo žaist. Atsineša savo margučių, juos ridena, daužo. Jei kas nebeturi kiaušinių, pralošia, tuomet dengia pinigais“ (6).

„Ale ot apgaudinėjo. Praduria vieną kiaušinio galą, praduria kitą ir išdžiovina. Išdžiovintas kiaušinis pasidaro baisiai stiprus. Nudažo – ir toks kaip visi, nepažinsi. Tai primušą visus“ (2).

Vakare – šokiai, žaidimai. Susirenka labai daug jaunimo (1, 6).

Jurginės (balandžio 23 d.). „Šv. Jurgis – gyvulių globėjas. Ir dabar kunigas specialiai mišias laiko, kas aukas deda, kad gyvuliukai sveiki augtų“ (13). Per Jurgines dažniausiai išvarydavo gyvulius į ganyklą, bet „nelygu pavasaris, jei kaip šįmet – išginsi karves, ką gaus? O būdavo, kad žolė užaugus baisiausia, tikrai ganėm ir pieno visą viedrą primelždavom“ (13).

Išginimo papročių pasakotojai nedaug teprisimena. „Gyvulius išleisdami tai tik ėgliu pamušam ir pasakom – eikit ant savo duonos“ (15). „Per Jurgines nieko nedarėdavo, tik kunigams nešdavo kiaušinių, sūrio, sviesto“ (8).

Per Jurgines būdavo ir buriama. „Kai aš tarnavau, mano ponia buvo sena. Tai ji Jurgio išvakarėse liepė nieko nevalgyt, pasninkauti, o vakare suvalgyt silkės ir eit gulti. Silkės pavalgis labai troškina. Aš susapnavau savo vyrą su švarku stačiu kalnieriuku, bet vieno guziko [sagos] nėra. Prabudau ir sakau poniai: „Aš mačiau tokį vyrą, bet nepasipuošęs, nepatinka, toks diedas.“ Ponia sako: „Pamatysi, kai tu išeisi už jo.“ O Juzė sapnavo, kad gimė vaikas vainike, mažutis vaikas, jinai supa, o ponas palovėję sėdi. Ponia sako: „Tu už pono apsivesi, pamatysi.“ O ponia jau sirgo nabagė, jai gumbas buvo. O žąsis ganė tokia Stasytė. Ji sako: „Aš su tokiu jaunu berniuku ženijaus.“ Ir tikrai – mano vyras, kai susipažinom, pradėjom draugaut, švarką be guziko nešiojo. O

ta kita mergaitė vaiko susilaukė nuo pono. Tik išėjau ir nežinau, ar apsiženijo su tuo ponu. Ir taip visoms išsipildė, taip išsipildė“ (12).

Gegužinės pamaldos. Gegužės mėnesį bažnyčioje vakarais būna gegužinės pamaldos. Kaimuose žmonės tas pamaldas atlikdavo vietoje. Įrengdavo kieno nors troboje, o dažniausiai klėtyje, altorėlių ir melsdavosi. „Jaunimui tik suejimas, ne tiek buvo ten senų, kiek jaunų sueidavo. Melsdavosi, bet – pats karkvabalių metas, berniokai tuoj ir užkiša už kasų kuriai nors mergiotei karkvabalį. Kita net bijo, ima rekti, sumaišo ir tas maldas, pasidaro juoko. Po pamaldų padūkdavo, padainuodavo, paskui dainuodami skirstydavosi. Nešokdavo, tik dainuodavo. Kas užėina ant mislių, tą ir dainuodavo“ (13).

Kryžiaivos dienos. Tai trys šeštosios savaitės po Velykų pirmosios dienos. Paprotys per tas dienas puošti ir lankyti kryžius žinomas beveik visoje Lietuvoje. „Puošdavo kryžius gėlėmis, apskūdavo vainikais. Pulku susirenka ir eina palei kryžius, gieda, meldžiasi. Pradėdavo eit nuo to kryžiaus, kur klebonas pastatė“ (12, 13).

Šv. Antanas (birželio 13 d.). „Antanui visi meldžias, jeigu kokios bėdos. Ir man išsipildė. Aš taip meldžiausi prie švento Antano ir man padėjo, ale negaliu sakyti [dėl ko]. Visokių bėdų ištiktas žmogus gali prašyti pagalbos. Aukas jam deda dažniausiai pinigais. Ir vyrą galima išprašyti iš šv. Antano. Meldies, pagalvoji ir paprašai. Reikia prie jo pasimelst“ (13).

Sekminės (septintas sekmadienis po Velykų). Vepriuose per Sekmines svarbiausias dalykas – iškilmingas Kalvarijų – Kryžiaus kelio – apvaikščiojimas. (Apie tai plačiau žr. N. Marcinkevičienės str. „Veprių Kalvarijos anksčiau ir dabar“.)

Kaip ir kitose Lietuvos vietose, išvakarėse piemenukai vainikuodavo karves ir kitus gyvulius, „kas su ragais“ (3). „Sekminėse puošdavom karves patys, tokia mada buvo. Čia tai atlaidai, o ten, kur gyvenom, tai nebuvo atlaidų, o šventė tai visur. Karves tik vaikai puošdavo. Dideli tai ne. Čia piemeniukų darbas. Seniau gi nė vienas neužaugo neganės. Būdavo, berželis ant ragų ir parvarom namo. Duodavo ką nors, litą koki, saldinių nupirkdavo“ (1, 6, 13). „Per Sekmines puošdavom karves. Gražių berželių šakučių prilaužiam, nupinam vainikėlius. Ne tiktai karves, bet ir kambarį papuošdavom. Tėtė atnešdavo berželių, pastatydavo prie gonkelių, prie durų. Per Sekmines reikia, kad žalio būtų. Už Marijos paveikslo užkišam – gražu, kvėpia. Klėtelėj, kur miegodavom, kambarį, visur apipuošdavom berželiais, prikaišiojam palubėse, kad visur pilna būtų, kvėpėtų, kol sudžius“ (13). „Sekminėms pamotė kepavo tokį pyragą, sulipdytą iš mažų trupinėlių kaip kregždžių lizdą. Kai išsikelia, iškepa, toks trapus pasidaro. Bet šitą pyragą visada Sekminėms kepavo“ (13). „Kaimo jaunimas ruošdavo gegužinę, parengdavo gražiai aikštelę, grodavo Veprių kaimo kapela arba orkestras. Suvažiuodavo daug jaunimo“ (1, 6).

Devintinės – devintosios savaitės po Velykų ketvirtadienis. „Dešimt dienų būdavo tokios maldos [mišparai] vakarais. Mišių nebūdavo, tik visos maldos buvo giedamos. Tėvų prašom, kad tik leistų į tuos mišparus. Padirbam dieną daugiau, o vakare einam į mišparus. O paskutinis mišparas būdavo ketvirtadienį. Tai vaikų šventė. Per ją šventindavo vaikus. Prisirinkdavo daug, iš toliausių kampelių suveždavo vaikus arkliais. Vaikai sueidavo pasipuošę, su gėlėmis. Bažnyčioje tebestovėdavo berželiai nuo Sekminių, visa bažnyčia kvėpėdavo. Kunigas Ramanauskas visus vaikus palaimindavo, išglostydavo savo rankom. Prie namų papuošdavo altorėlius, per visą miestelį eidavo procesija, giedodami lankydavo tuos altorėlius. Tų šventintų gėlyčių neišmesdavo – užneša ant aukšto ir sudžiovina“ (5).

Joninės (birželio 24 d.). Veprių bažnyčioje būdavo šv. Jono atlidai. Suvažiuodavo daug kunigų, žmonių (1). „Mergiotės, berniokai paslapčiom pripindavo vainikų, papuošdavo gėlėmis ir naktį prikaldavo prie durų. Jonai už tai pakviesdavo į svečius, pavaišindavo“ (1, 6).

Jaunimas rengdavo gegužinę. „Parinkdavo gražesnę aikštelę, apkaišydavo berželiais, apnerdavo šniūru, apipintu vainiku iš žolių, palikdavo vartus įeiti. Neišeisi pro kur nori. Taigi žmonės, ne gyvuliai. Tik vaikai lįsdavo per apačią, jie nieko nesupranta, jiems jokios užtvaros nereikia. Viduryje įtvirtindavo kartį, apipintą vainiku, ant karties iškeldavo Lietuvos vėliavą (duodavo iš valsčiaus), pakabindavo žibintą apšvietimui“ (8, 12). Vyresni pasakotojai teigia, jog laužų nekurdavo (12), jaunesni sakė, jog didžiausią laužą sukraudavo. „Kai mišką valo, sugrėbia, geras laužas išeina. Kai pradeda temti, užkurdavo, kad apšviestų. Kokie du trys laužai būdavo aplinkui, bet kitoje tvoros

pusėje. Kai visi išsiskirsto, laužas užgęsta, tik baltų pelenų krūvelė lieka, vėjas ją paskui išnešioja. Joninių gegužinė paprastai būdavo prie upelio, miško pakrašty. Būdavo paruošti kibirai, jeigu pradėtų miškas degti. Jeigu lietus lyja, gegužinę ruošiam klojime. Tokiu metu klojimai tušti. O per Jonines dažniausiai lyja. Užtat Joninių išvakares vadindavo dar ir Rasa – užtat Rasa, kad lietus lyja, visada rasa, šlapia. Muzikantą užprašydavo suaugę bernai, kurie po kariuomenės, dar nevedę. Daugiausia grodavo paprasta armonika ar smuikeliu, kad daugiau nieko ir nereikia. Na, jau vėliau būdavo trys metaliniai vamzdžiai, trūbom (dūdom) vadinami. Muzikantams užmokėti pinigų surinkdavo iš šokėjų, dar pavaišindavo juos degtine. Šiaip jau niekas tą naktį nesivaišindavo. Prie vartų stovi kibiras su vandeniu, puodukas. Kas nori, atsigeria – ir viskas.

Į gegužinę susirinkdavo labai daug jaunimo iš aplinkinių kaimų, suvažiuodavo iš Monkūnų, iš Pageležiū. Sueidavo ir vyresnio amžiaus žmonių. Jie pasėdėdavo, pasižiūrėdavo į šokančius ir pavakariais išeidavo į namus ruoštis. Jaunimas likdavo ir šokdavo, dainuodavo, ratelius eidavo iki paryčių. Būdavo, linksminamės iki saulės tekėjimo. Saulė užtekėjo, šviesu pasidarė, tada jau išsiskirsto visi, išsivaikšto. Buvo žalia pieva, o rytą, žiūrėk, žolė išmindyta, net juoda.

Prekybos jokios nebuvo, nebent koks dedokas saldainiais ar iš vytelių nupintais krepšiais prekiauja“ (8, 12).

„Burtus visokius darydavom. Paparčio žiedo eidavom ieškot. Poromis. Bet tik sakydavo, kad paparčio ieškot, kurie mylisi, tai ir be miško, ir be to paparčio žiedo susiporins“ (8).

Atlidų dieną Knyzlaukio k. Su smuiku Lietuvos savanoris Feliksas Sakalauskas. Apie 1963 m. VM-6177

„Mergos eidavo žolių rinkti, vainikus iš viržių pindavo. Atlaidų dieną Vainiką užsideda, dar ir prisega, kad laikytųsi šokant. O išeidamos kai kurios savo vainiką meta laužan. Vainiką nešioji lig jauna, o apsivedei – vainikas neberekalingas. Jei paparčio žiedo eina ieškot, tai ir vainikas neberekalingas“ (8).

„Nusipindavom vainikus ir leisdavom vandeniui, ežeran ar į sodželką [kūdra]. Varąžijam [buriam], kur eina tie vainikai: jeigu į kairę pusę – blogai, jei į dešinę – labai gerai“ (12). „Mes su tokia Jadze Čekauskiuke draugavom. Joninėse iš vakaro nusipynėm vainikus. Mažesnis – tai aš, didesnis – tai bernas. Nunešėm ir įmetėm vandenin. Reikia mest vieną taip, kitą – taip, nesuglaustus. Rytą nueini pažiūrėt: jeigu vainikėliai susiglaudę – ištekėsi, jei ne – tai ne. O mano brolis bernas buvo. Jis į tą Jadzką turėjo akį. Matė, kad mes pynėm vainikėlius. Brolis nuėjo, mano vainikėlių nekliudė, o Jadzkos vieną vainikėlį vienon pusėn numetė, kitą – kiton. Rytą mes abi šokom, nulėkėm žiūrėt. O Dieve, vienas jos vainikėlis visai dingęs, gal jis kur numetė, niekur nėra vainikėlio, vienas tik plaukia. O mano abudu gražiai suėję. Parėję sakom, klausinėjam visų, kas čia gali būti. Tai sako, apsivesi, tik ar išsiskirsi, ar našlė būsi. Tai taip ir buvo – ištekėjo ir išsiskyrė“ (2).

„Mergiotės sugauna šikšnosparnį ir Joninių vakare, kai saulė leidžiasi, nuneša skruzdėlynan ir užkasa, o rytą, saulei tekant, nueina ir randa visokių kauliukų. Gali išsirinkti ir kabliuką, ir šakutes. Norės mergiotė bernioko, kabliuku patrauks – ir tas jau neatsitrauks. O jeigu nenorės – šakute pastums, jis ir nueis“ (2).

Prieš Jonines vyrai būtinai apvaikščioldavo laukus, ne tiktai pažiūrėti, gal piktžolės užaugo, bet gal jau reikia ant pievų pelenus išbarstyti. Per žiemą mediniuose kubiluose pelenų sukaupdavo ir vietoj trąšų (salietros) išbarstydavo ant pievų (8).

„Nuo Joninių iki Petrinių – žoliapjūtė. Žmogus šienauja Joninių šventė pavasarį, kai šieno nebeturi, pristinga. Sako – kur važiuoji? – Vepriuose. Šienaut. Pirkit šieną reikia. Brangus šienas buvo. Prideda pilnus Apie 1986 m. ratus – birkavas šieno [10 pūdų arba 163,8 kg], o mokėti reikia VM-2971 daug. O mes einam žolės pjaut“ (8, 13). „Apie Joną visada būdavo šienapjūtė, ale tie kolūkiai labai viską sumaišė“ (13).

„Prieš Jonines rinkdavo mėlynių, girtuoklių lapus, paskui džiovindavo. Ir dabar tokia sena, 95 metų bobutė prašė atnešti bruknienojų ir mėlynių lapų. Seniau, jei norėjo pasistatyti namą, reikėjo žinoti, kada kirsti medžius. Medis turi būti suaugęs ir kertamas per mėnulio pilnatį. Jeigu ne, tai namas ilgai nestovės. Sienos bus net pabalę nuo medžio grybo. Žoles irgi reikia rinkti per pilnatį, nes bus nepamačlyvos [negydančios]. Ir vantas reikia rišti Joninių vigilijoj [išvakarėse], o jei ne, vantos sudžius, nueisi pirtin, pradėsi vanotis ir lapai nubyrės. Su gera vanta kokius tris kartus iššivanoji, šlapią pirty palikai, ji išdžiūsta ir vėl tinkama. O jei ne – nubyrėjo ir liko kaip vielos“ (8).

„Atima pieną per Joną, nežinau kaip, bet sakydavo“ (15).

Septyni broliai miegantys. Liepos dešimtą prasideda „broliai miegantys“. Jei tą dieną pradeda lyti, tai lis septynias dienas, kitąkart ir septynias savaites. Sakydavo, „kad jie užsimega ir apsisioja. Katras apsisioja miegodamas, katras – ir ne. Turi septynias dienas lyti, tai visi šlapi gulės. Lietus taigi iš dangaus, ne iš žemės“ (3, 8, 13).

Šv. Ona (liepos 26 d.). „Šv. Onos paveikslą apipuošdavo popieriukais, vainikėlių padarydavo ant šniūro susuktą“ (2). „Nuo šv. Onos jau turi būti šviežios duonos. Turi būti nors truputį papjauta. Jei gubose, seniau vadindavo mendeliuose, sustatyta, padžiūsta kiek, krauna ir veža į klojimą. Nekulia, tik kiek nudaužo, nudaužo, grūdus truputį padžiovina, sumala ir turi per šv. Oną šviežios duonos. Todėl ir sakydavo: šventa Ona su šviežia duona, su uoga ir subine nuoga“ (8).

Žolinė (rugpjūčio 15 d.). Tai Marijos šventė. Per ją bažnyčioje šventindavo javų varpas, žolytes, geles ir šiaip įvairius žolynus. „*Su gėlytėm eina ir varpų prisikiša. Paskui užkišam ant aukšto. Senąsias sudeginam. Seniau, dar tėtė sakydavo, nešdavę ir daržovių šventinti, bet mano atminty jau nenešė*“ (13). „*Kai žmogus miršta, šventintų žolelių kimšdavo į pagalvėlę. Dabar kemša skiedrytes*“ (2, 13).

Šv. Baltramiejus (rugpjūčio 24 d.). „*Yra lenkiška patarlė: „Baltruk, pavies kosa na krug“ („Baltruk, pakabink dalgį ant kablio“)* – jau nebetinka šienaut, nei vasarojais, nei bulvienojų, nei kokių javų, nei nieko“ (8). „*Per Baltramiejų turi būti rugiai pasėti. Sakydavo, kad turi būti iškulti rugiai ir pasėti švieži*“ (2).

Šv. Mykolas (rugsėjo 29 d.). „*Jau bulves baigia nukasti. Jeigu kasa per Mykolą, tai skaitosi, kad vėlai*“ (13).

Visi Šventieji (lapkričio 1 d.), **Vėlinės** (lapkričio 2 d.). „*Seniau Vėlinių dienų žmonės eidavo į kapines, kad ir toliau būdavo, kas galėdavo, eidavo. Nunešdavo žvakių, ir viskas. Dabar tai labai išpuošti kapai. Seniau taip nedarydavo. Žvakutę, vieną ar dvi, uždegė. Tie kryžiai ir supūdavo, ir nugriūdavo. Seniau būdavo geriau. Kryžius nugriuvo, kapas sunyko, ir vėl tie kapai. Veprių kapai kiek laiko stovėjo tie patys, senieji žmonės taip jų nežiūrėdavo kaip dabar. Kurie susendavo, sulygindavo su žeme ir vėl kasdavosi. Kaulus iškasdavo, vėl sumesdavo į žemę – ir buvo gerai. O dabar gi – plečiasi, plečiasi, o kur daugiau plėsis? Akmenynu pavertė. Geriau tas kryžius supūtų, išgriūtų – ir po viskam. Jeigu mato, kad niekas nebetvarko, sudegintų, ir vėl švaru. Kol vaikai, kol proanūkai yra, tai dar žiūrės, o kas paskui? Jau niekas nei pažins, nei girdės*“ (13).

„*Ir per Vėlines, ir per Visų šventę degindavo laužus. Senus kryžius sudegindavo. Ne ant kapinių, o šone. Tas laužas dega, kol sudega, o mes einam namo*“ (12).

„*Nešdavo į kapines maisto. Ko kas turi, kiaušinių ir kt. Staltiesytę pakloji, tą maistą ant staltiesytės padedi. Prie kapo ir pačios valgydavom, ir nabašnikam duodavom*“ (12).

„*Kalba, kad kai palaidoji, trečią dieną vėlė išeina, pasirodo, stovi žmogaus pavidalu ant kapo. Rytą, labai anksti, jei nueisi ir nebus jokio vėjelio, iš tikrųjų išeina. Kaip rūkas koks žmogaus pavidalo. Tik reikia, kad būtų labai ramu, o jeigu ne – išsisklaido. Ar ten siela žmogaus, ar kas – nežinau. Kiti sakydavo, kad pamatydavę*“ (13).

„*Sakydavo, kai miršta žmogus, būtinai turi ką nors papjaut. Jeigu nepapjausi savo gyvulio, vis tiek kavosi [laidosi]. Kad ir paskutinis tavo bus, vis tiek reikia papjaut, atiduot jo [mirusio?] dalį. Tai paskui sako, gal aš ko nedadariau, kad krenta gyvuliai, nesiseka*“ (13).

Vardadieniai. „*Žinom, kad vardo diena, nupinam vainiką ir naktį kabinam, kalam ant durų, tik žiūrim, kad nepamatytų. Vis tiek numano, kas pakabino. Tada pavaišina, saldinių nuperka* (13), *kitas ir nemažą balių iškelia*“ (2).

Kaimo sekmadieniai. „*Sekmadieniais žmonės nedirbdavo. Jau šventa yra šventa. Nebent jei būtinas koks darbas ar lietu matai. Ir tai nepratindavo vaikų dirbti sekmadienį. Tėvai, būdavo, nuvažiuoja, jei yra sausų rugių.*

Kai aš augau, sekmadieniais pas tėtį prieidavo žmonių apsikirpt. Mat tėtis turėjo kerpamąją mašinėlę. Nukerpa vieną, pasėdi, parūko, pašneka sveiku protu apie darbus, apie viską. Be jokių gėrimų. Dabar žmonės neturi laiko. Jau išėjo ta mada sekmadienį nedirbti“ (5).

Vakaruškos. „*Mergaitės būdavo kitokios. Kur būdavo vakaruškos, mergaitės viską vesdavo pačios. Ir berniukus išvesdavo iš sąstingio, neduodavo jiems sėdėt, išjudinda-*

vo. Seniau šokdavom prie žibalinės lempos, va, ant kiemo, ir gerai buvo. Jeigu šokiai nutrūksta, tada ratelių einam. Ratielių labai daug buvo, jie tokie neilgi, bet labai daug: „Šitam dideliam būry“ (šitas pagrindinis buvo), „Suk baltą, suk raudoną“, „Grėbiau šieną“, „Puikios rožės“, „Motiejukas ir Barbora“, „Mudu du broliukai“ ir kt. Šokdavom polką, klumpakojį, suktinį („Bitute pilkoji“), mazurką (tokią tankią polką), valsą. Čia jau grodavo muzikantai. Mano atminty pradėjo mainyt valso fasoną. Mano jaunystėj valsas buvo trijų žingsnių: vieną žingsnį vienan šonan, du – kitan, paskui apsisuki. Ale kaip lengva buvo jį šokt, kai visi moka. Tėtė sakė, kad kai jie vakaravo, to sukto valso dar nebuvo, eidavo du žingsnius vienon pusėn, du – kiton. O mano mergavime šoko ir sukta, ir įsimaišė tas trijų žingsnių“ (13).

Apie elgetas. „Seniau elgetos labai vaikščiodavo. Ateina, pasisveikina, persižegnoja ir meldžiasi. Stovi ir meldžiasi. Kai jau pasimeldė, ką turi greitosiomis, to duodi. Kitą kartą nėra ko duoti, tai, matydavau, tėtis atriekia storą riekę duonos ir paduoda. Arba į bažnyčią nueik sekmadienį, prie durų pilna elgetų, duoda ir duoda rožančių kalbėt. Seniau važiuoja žmonės sekmadienį bažnyčion, tai veža ko nors ir elgetoms, paprašo, kad už ką pasimelstų, jei jau duoda. Dauguma buvo moterys, buvo ir vyrų, bet dauguma moterys. Normalūs žmonės buvo tie elgetos. Moterytės skarytėmis apsirišusios. Jeigu ateidavo vakare, priimdavo ir pernaktoti. Toks aklas vienas ateidavo su vaikiuku. Jis su juodais akiniais, vaikiukas veda už rankos. Jis grodavo. Nežinau, kokia jo ten muzika buvo.

O jau per Sekmines kas darydavosi! Prie Cedrono upelio iš abiejų pusių prisėdė. Šeimynos su mažais vaikais. Žmonės negailėdavo, duodavo“ (5). „Mūsų kaime pas tokį Morkūną ateidavo ubagas su ubage, savo žmona. Tas ubagas aklas, zdarovas [didelis, tvirtas] vyras, bet nemato savo žmonos. Būdavo, kalba abu tokiais slaptažodžiais. Vyras klausia: „A čipilinda čipyt?“ („Ar lempa dega?“). Toji atsako: „Čimpasa“ („Dega“) (1, 6).

Pasakojo:

1. Jurgis Akunis, gim. 1923 m. Vėpriuose.
2. Ona Bilevičienė-Laurinavičienė (Putockaitė), gim. 1921 m.
3. Ona Brasiūnienė (Putockaitė), gim. 1931 m.
4. Marijona Čižienė (Visokavičiūtė), gim. 1909 m. Bagaslaviškio parapijoje, gyv. Pauplių k.
5. Aleksandras Gaidys, gim. 1915 m. Ukmergės r., Pabáiske, gyv. Vėpriuose.
6. Mykolas Laurinavičius, gim. 1909 m. Vėpriuose.
7. Janė Mikučionienė (Binkytė), gim. 1928 m. Sližių k.
8. Petras Morkūnas, gim. 1925 m. Rizgonių k., gyv. Mankūnų k.
9. Genovaitė Narbutavičienė (Razumaitė), gim. 1914 m. Barbōriškio k., gyv. Vėpriuose.
10. Genė Novikienė (Binkytė), gim. 1925 m. Sližių k.
11. Stasė Povilavičienė-Latvelienė (Morkūnaitė), gim. 1913 m., gyv. Slabados k.
12. Veronika Povilavičienė (Laurinavičiūtė), gim. 1911 m., gyv. Vėpriuose.
13. Jadvyga Razumienė (Visokavičiūtė), gim. 1929 m. Barbōriškio k., gyv. Vėpriuose.
14. Regina Savickienė (Vaičiūnaitė), gim. 1942 m. Pauplių k.
15. Stasė Valančienė (Kapočiūtė), gim. 1924 m., gyv. Pauplių k.

Upninkiečių religiniai papročiai

Klemensas Palaima

Bažnyčia buvo toji ašis, apie kurią sukosi pagrindiniai moralės ir etikos principai. Religija buvo beveik visuotinis reiškiny, o jos pamokymai, Dievo įsakymai auklėjo tikinčiuosius.

Sekmadieniais, po didelių darbų, žmonės eidavo į bažnyčią išklaudyti mišių, evangelijos ir kunigo pamokslu. Jau šeštadienį, ypač prieš religines šventes, moterys šluodavo kiemą, takelius, kad praeiviai nepastebėtų netvarkos. Vyrai ir moterys apsirengdavo išeiginiais drabužiais. Senyvos moterys ryšėdavo baltas skareles, o vyrai nešiodavo kepures. Eidami į bažnyčią batus nešdavosi rankoje, tik tai šventoriuje apsiaudavo kojas. Namuose valstiečiai vasarą vaikščiojo basi, todėl nepratusios kojos ilgesnį laiką su avalyne pavargdavo.

Vasarą bažnyčioje netilpdavo žmonės, todėl stovėdavo šventoriuje. Ten vieni meldavosi, kiti šnekučiuodavosi, neišjausdami į mišių eigą. Per pakylėjimą vyrai klaupdavo ant vieno kelio, patiesę po keliais nosinaite.

Kunigas pamaldas laikydavo lotyniškai, tik tai evangeliją skaitydavo lietuvių kalba. Ne visada kunigas pasiruošdavo pamokslui. Kartais pakomentuodavo evangelijos žodžius, tuo ir baigdamas pamokslą. Tačiau išpažintantiems katalikų tikėjimą kaimo žmonėms užteko pasimelsti bažnyčioje ir jie grįždavo namo pakylėti, atsinaujinę naujiems darbams ir vargams.

Sunkiausia buvo išpažinti kunigui savo nuodėmes. Čia žmogus susiduria su sąžine. Nuodėmių pripažinimas ir kunigo pamokymai lydėdavo žmogų žemiškuose darbuose, primindami, kad reikia vengti blogų darbų ir netinkamo elgesio.

Atlaidai. Ūpninkų parapijoje būdavo Jėzaus Širdies ir Šv. Mykolo atlaidai. Į atlaidus suvažiuodavo iš gretimų parapijų (Vėprių, Gėlvonų, Pabáisko, Dėltuvos ir kt.) giminės ir pažįstami. Atvažiuodavo ūkininkai gražiais arkliais, ištaigingais vežimėliais (*bričkomis*). Po pamaldų giminės paprastai buvo kviečiami pasisvečiuoti į namus. Taip buvo palaikomi glaudūs giminystės ryšiai tarp brolių, seserų, pusbrolių, pusseserių, svainių (*švogetių*) ir kitų artimų žmonių.

Kartais atvažiuodavo į atlaidus giminės iš Kauno net su automobiliais. Parapijiečiai stebėdavo miesčionių elgesį, jų apsirengimą. Didelė garbė buvo tiems, su kuriais jie pasisveikindavo arba svečiavosi jų namuose. Atlaidai buvo ne tik religinė šventė, bet ir proga žmonėms pabendrauti su giminėmis ir artimaisiais.

Velykos. Religinė bendruomenė iš anksto ruošdavosi sutikti Velykas. Prieš šventes (7 savaites) trukdavo gavėnia. Pirmiausia gavėnios metu pakeisdavo mitybą – nevalgydavo riebaus maisto, vartojo sėmenų aliejų, silkes ir aguonų pieną sriubai pabalinti. Vakarienei iš ruginių miltų užraugdavo raugienę (*degtienė, saldušką*). Išrūgusi buvo saldoka, ją valgydavome su bulvėmis (tai buvo skanumėlis). Senelė pasakojo, kad anksčiau gavėnios metu reikėję pasninkauti visai be mėsos ir pieno produktų. Mano metais (kai gyvenau kaime) pasninkaudavome trečiadienį ir penktadienį.

Per gavėnią sekmadieniais po pamaldų žmonės meldėsi, eidami Kristaus kančių kelią (pagal stacijų paveikslus). Baigiantis gavėniai paskutinę savaitę būdavo

Didysis ketvirtadienis, penktadienis ir šeštadienis. Tos dienos nebuvo švenčiamos, bet tikintieji eidavo į bažnyčią melstis. Didysis penktadienis buvo gavėnios kulminacija. Visas tas dienas tikintieji eidavo išpažinties, o tu, kurie nesuspėdavo tomis dienomis, kunigas išklausydavo išpažintį Didijį šeštadienį vakare (po mišparų). Mat buvo tokia nuostata, kad bent vieną kartą per metus katalikas privalo atlikti išpažintį. Šias paskutines gavėnios dienas žmonės pasninkavo, o Didijį penktadienį iki šeštadienio 12 valandos visiškai nieko nevalgė (buvo sausas pasninkas). Tiktai šeštadienį, suskambus varpams, (12 val.) buvo galima valgyti.

Velykų rytą žmonės skubėdavo sutikti Kristaus prisikėlimo šventės. Po bažnytinių apeigų sėdavo prie Velykų stalo. Ant stalo buvo velykiniai dažyti kiaušiniai, mėsiški patiekalai, žmonės stengdavosi turėti veršienos arba paukštienos kepsnių. Taip baigdavosi gavėnios laikas (galėjai atsigavėti).

Kalėdos. Prieš Kalėdas (maždaug 4 savaites) būna adventas. Advento metu nebuvo leidžiama organizuoti įvairių pramogų, pasilinksminimų. Bažnyčioje nustatytomis dienomis anksti rytą vykdavo pamaldos (*rarotos*). Per adventą nekeldavo vestuvių nei krikštynų.

Kalėdos švenčiamos žiemos metu, todėl kaimo žmonės didelių darbų neturėjo. Paprastai iki Kalėdų javai būdavo jau išskulti, reikėjo tik pašerti gyvulius. Kalėdų išvakarėse buvo ruošiamasi vakarienei – Kūčioms. Šeimininkės visą dieną ruošia patiekalus Kūčių stalui. Tą dieną būna pasninkas. Nevalgę visą dieną, laukiame vakarienės. Šeimininkas atnešdavo kvepiančio šieno ir paskleisdavo ant stalo, o šeimininkė gražiausia staltiese šieną užklodavo. Pagal senas tradicijas Kūčių stalui reikėjo paruošti ne mažiau kaip 12 patiekalų. Vakare visa šeima susėdavo prie stalo, persižegnoję ir sukalbėję maldą laužė paplotėlį iš šeimos vyriausiojo rankų.

Po Kūčių vakarienės stalą palikdavo uždengtą staltiese. Rytą šeimininkas sukimšdavo šieną į pintinę ir išdalydavo gyvulėliams.

Kalėdų rytą skubėdavo į bažnyčią sutikti Kristaus gimimo dieną. Bažnyčios choras giedojo labai gražias, linksmas giesmes. Grįžus iš bažnyčios Kalėdų stalas būdavo jau paruoštas, visa šeima sveikindamasi pradėdavo švęsti Kalėdas.

Pagal kaimo tradiciją nei Velykų, nei Kalėdų pirmąją dieną nemandagu eiti į svečius. Tiktai antrąją Velykų ar Kalėdų dieną lankomi giminės, kaimynai ar vykstama į svečius.

Laidotuvės (pagrabas). Kaimo bendruomenėje žinia apie mirtį greitai apskriedavo visą kaimą. Pirmiausia už mirusiojo vėlę skambindavo bažnyčios varpai. Karstą darydavo kaimo staliai iš šešių sausų lentų. Velionį laikydavo namuose dvi paras, o trečią parą laidojo. Vakaraus po darbų lankydavo kaimynai, suvažiuodavo giminės ir artimieji. Vakaraus susirinkę giedotojai (*giedoriai*) turėjo maldaknygę (*kantičką*), iš kurios giedodavo giesmes. Giesmių žodžiai grėsmingi, primityvūs, net pasibaisėtini. Man jaunystėje teko klausytis giesmių žodžių. Jie buvo apie pragarą (*peklą*), apie šėtoną, kuris laukia žmogaus, kad sudegintų jį už nuodėmes (*griekus*) liepsnose arba deroje (*smaloje*). Tuo metu aš labai bijojau mirti ir nenorėjau eiti į laidotuves. Į laidotuves žmonės nenešdavo gėlių, nes tai nebuvo priimtina. Šeimininkai paruošdavo vakarienę atėjusiems kaimynams ir giminėms. Būtinai reikėjo pamaitinti žmones ir taip pagerbti velionio gyvenimą.

Paskutinę dieną atvykdavo kunigas su kryžiumi ir išlydėdavo velionį į bažnyčią. Tolimesni kaimai atlydėdavo velionį be kunigo. Paskui vežimą eidavo giedotojai, giedodami litanijas. Priartėjus prie bažnyčios, pasitikdavo varpų skambesys. Lydint velionį, pakeliui pravažiuojantys arba praeinantys žmonės sustodavo. Vyrai nusiimdavo kepurę, o moterys persižegno davo. Bažnyčioje kunigas aukodavo gedulingas mišias, pašventindavo karstą ir patsai lydėdavo velionį į kapus. Palydint į kapines skambindavo varpais. Kapuose giedotojai užbaigdavo savo misiją. Kalbų apie velionio gyvenimą nebūdavo, tik tai kunigas kai kada pasakydavo, kad velionis buvo dievobaimingas ir geras žmogus. Tuo metu kaime dar buvo moterų, kurios mokėjo raudoti, apverkti savo artimą žmogų. Atsimenu, pradinėje mokykloje mokėsi Novikai (brolis ir sesuo) iš Aukštākaimio. Jie susirgo tuberkulioze (džiova) ir vienas po kito mirė. Jų motina ne tik per laidotuves raudėjo, bet ir lankydamsi kapinėse taip garsiai raudodavo, kad mes kaime girdėdavome. Labai graudus balsas ir jausmingi žodžiai.

Palaidoję velionį, visi laidotuvių dalyviai ir giminės grįždavo į namus, kur buvo paruošti gedulingi pietūs. Prie degančių žvakių *giedoriai*, sėdėdami už stalo, giedodavo šventas giesmes (jau ne tokias baisias). Gedulingų pietų metu jokio alkoholio nebuvo, tik tai duobkasių atskirai pavaišindavo. Netekę artimo žmogaus, žmonės laikėsi gedulo, dėvėdavo tamsius drabužius, metus laiko neidavo į pasilinksminimus ir nedainavo.

Upninkų kapinės yra senos, todėl laidodavo ten, kur buvo palaidoti šeimos nariai, arba užimdavo laisvą vietą. Paminklus statydavo įvairius (pigius ir brangesnius), priklausomai nuo to, kiek turėjo lėšų. Tačiau ypatingos priežiūros ir gėlių nebuvo. Ir antkapio nedarydavo. Šeimos kapo lankymas ir priežiūra priklausė nuo artimųjų sąmoningumo. Pagal religines apeigas kapinėse ir bažnyčioje buvo švenčiama Visų Šventųjų diena ir Vėlinės. Tada susirinkdavo daug žmonių.

Kalėdojimas. Parapijos klebonas (su zakristijonu) kartą per metus aplankydavo parapijiečius. Per pamokslą pasakydavo, kada kokį kaimą lankys. Suprantama, to kaimo žmonės sukrušdavo. Išvalydavo gryčios aslą, nukuopdavo voratinklius, sutvarkydavo indaują, nušveisdavo stalą ir kitus baldus. Įeinant į gryčią nuo kelio (*ulyčios*) iki durų taką pabarstydavo smėliu. Yra toks posakis: „*Barstai smėliu, matyt, kunigo lauki.*“

Vaikai šeimoje buvo pamokyti, kad kunigui paprašius mokėtų sukalbėti poterius. Išgirdusi zakristijono varpelį šeimyna išsirikiuodavo į eilę ir laukė kunigo. Šis pašventindavo vandeniu ir duodavo bučiuoti kryželį. Kartais vaikus paklausinėdavo poterių ir įteikdavo paveikslėlių. Šeimininkas (*gaspadorius*) tuojau nuskubėdavo su zakristijonu į prieangį ar prie svirno ir įpildavo į maišą grūdų (*rinkliavos*) zakristijonui ir vargonininkui. Kunigui dažniausiai padėdavo į lėkštutę litų. Ilgai kunigas neužtrukdavo ir išskubėdavo pas kitus kaimynus. Baigdami kalėdojimą aplankydavo paskutinę šeimą, kurioje buvo numatyta duoti kunigui pietus.

Vyskupo vizitacija. Periodiškai parapiją lankydavo vyskupas. Jis lankymosi metu teikdavo Sutvirtinimo sakramentą vaikams (*dirmavodavo vaikus*). Po pirmosios komunijos praėjus 3–4 metams vaikai turėjo sutvirtinti Krikšto sakramentą dalyvaujant dirmavonės krikštateviams. Visi vaikai su krikštateviais išsirikiuodavo

šventoriuje, o vyskupas praeidamas pridėdavo ranką vaikui prie galvos ir duodavo pabučiuoti savo žiedą. Atsimenu, kaip parapijiečiai laukė vyskupo. Turėjo rūpesčių kunigas Juozas Šereiva. Reikėjo skolintis išeiginę sutaną, nes jo sutana buvo apsitrynusi ir prisigėrusi rūkalų kvapo (kunigas labai daug rūkydavo).

Išrikiuota bažnyčios procesija su vėliavomis, altorėliais, mergaitės su gėlėmis laukė atvykstant vyskupo. Buvo pasiūsti du raiteliai į žvalgybą, kad sužinotų, kur pakeliui yra vyskupo svita. Vyskupui priartėjus, pradėjo skambinti bažnyčios varpai. Vyskupą pasitikęs klebonas klaupėsi ir bučiavo jo žiedą. Tada visa procesija nulydėjo vyskupą į bažnyčią. Vyko pamaldos. Vyskupo apsilankymas buvo didelė religinė šventė. Paprastam mirtingajam prisiliesti prie vyskupo arba jį pamatyti buvo didelė palaima.

Įdomus buvo įvykis, kurį man pasakojo mama. Ūpninkų parapijoje yra kunigavęs mano dėdė, o mama buvo klebonijos šeimininkė. Apgyvendinant vyskupą vizitacijos metu klebonijoje buvo paruošta nakvynei lova. Iš ryto, tvarkydami patalynę pastebėjo, kad lovos dugnas įlūžęs ir čiužinys su patalynę guli ant grindų. Vyskupas naktį turėjo baimės. Dėdė kunigas atsiprašinėjo, o vyskupas tikrai juokėsi.

Šis tas apie senuosius papročius*

Jonas Jurkūnas

Vertėtų paminėti papročius prieš pirmąją vokiečių okupaciją.

Daug kas šventadieniais giedodavo „Valandas“ – giesmes Marijos garbei. Kai kur „Valandų“ giedoti susirinkdavo visas kaimas į vieną gryčią (pvz., Užšiliuose). Kryžiaus (*Kryžiavomis*) dienomis eidavo melstis prie kryžiaus. Susirenka kaime prie kurio nors kryžiaus ir eina giedodami „Visų šventųjų litanija“ į kapines, o jei kapinių nėra, tai šiaip kur nors prie kryžiaus.

Gegužinių pamaldų atlikti dar ir dabar renkasi kur po daugiau žmonių, kur po mažiau.

Įėję į gryčią sakydavo: „*Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus,*“ o jam atsakydavo: „*Ant amžių amžinųjų. Amen.*“ Kiti sakydavo: „*Tegul bus pagarbintas.*“ Atsakydavo: „*Ant amžių.*“ Vėliau pradėjo sakyti: „*Garbė Jėzui Kristui.*“ Atsakydavo: „*Per amžius. Amen.*“

Prie mirusiojo (*nabašninko*) giedotojai gieda šventas giesmes dar ir dabar. Įėję į gryčią klaupiasi ir tyliai meldžiasi, sukalba „Dievo angelą“, o paskui atsistoja ir sako: „*Garbė Jėzui Kristui.*“ Išeidami taip pat klaupiasi ir kalba „Dievo angelą“. Prieš užvoždami karštą, karsto antvožę (*voke*) iš vidaus su žvake išdegina kryžių. Bent be vienos žvakės mirusiojo neteko matyti (žinoma, gryčioje pašarvoto).

Susirinkę iš kapinių užvalgo ir vėl pasimeldžia giedodami kurią nors giesmę („Dievo angelas“ ir kt.).

Šventinti valgius Velykų rytą (arba Velykų šeštadienį) mažai kas nešdavosi į bažnyčią, bet parsinešdavo Didįjį šeštadienį šventinto vandens ir per Velykas sustatytus valgius pašventindavo patys. Tam reikalui turėdavo šlakstyklę (*krapylą*), iš skiedrelių pagamintą amatininkų arba pasidarydavo iš varpų patys.

Prieš valgį ir po valgio žegnodavosi. Taip pat žegnodavosi vykdami į kelionę ir pradėdami svarbų darbą. Nesukalbėjimą rytmetinių, vakarinių poterių laikė nuodėme.

Pirmą kartą varydami į laukus gyvulius, juos parūkydavo šventinta verba. Smarkiai griaudžiant rūkydavo gryčią šventom žolelėm arba verba. Žoles šventindavo po paskutinių Dievo Kūno Oktavos mišparų ir per Žolinę (rugpjūčio 15 d.).

Kartais parūkydavo ir ligonį, ypač vaikus. Sako, labiausiai gelbėdavusios žolelės, surinktos bažnyčią šluojant po žolių šventinimo.

Velykų pusryčius pavalgius, šeiminkas eidavo šventinti į laukus atželiančių žiemkenčių. Pašventindavo ir šulinį.

Žmonės gyveno kaimuose. Žemę dirbo paprastais padargais, rugius pjaudavo pjautuvais, javus kuldavo spragilais. Kiekviename kaime dar buvo po vieną kitą dūminę gryčią. Žmonės gyveno skurdžiai. Dėvėjo naminius drabužius, laikraščių neskaitė.

Spaudą atgavus beveik kiekviename kaime buvo prenumeruojama bent pora laikraščių.

Tačiau metai po metų žmonės kultūrėjo, darė pažangą. Iš pradžių

* Iš mokytojo Jono Jurkūno (1883–1958) užrašų.
Vyr. red. pastaba.

nepriklausomybės laikais visas žmonijos žinias ėmė iš „bačkininkų“, proklamacinių lapelių. Vėliau didelę misiją kultūrinėje dirvoje atliko laikraštis „Mūsų rytojūs“. Jis turėjo daug skaitytojų. Nors ir kiti laikraščiai nesnaudė.

„Bačkininkai“ – tai įvairių pakraipų propaguotojai, kalbėdavo apvertę *bačką* (statinę) kur nors aikštėje, turguje, prie šventoriaus. Žodžiu, kur buvo žmonių klausytojų.

Mėšlui mėžti darydavo talkas. Vaikų prašydavo arklius varinėti, mergiotes – mėšlo kratyti. Seniau kratydavo rankomis, vėliau tik šakutėmis. Išėjus į vienkiemius tos talkos pasidarė nebereikalingos: dirvos – čia pat, išsiveždavo patys.

Kas pirmiau nusipjaudavo rugius, eidavo į talką kitiems, žinoma, ir be pabaigtuvių neapsieidavo. Nupjovę rugius supindavo vainiką iš varpų, papuošdavo gėlėmis. Šeimininkės pareiga buvo apdovanoti sūriu. Ta proga net ir grynai lietuviai giedodavo lenkišką „Pilion žyte pilion“.

Linus mynė tik su talkomis.

Apie sentikių papročius

Petras Malinauskas

*Arsenijus ir Manefa
Nikitinai tarptautinėje
konferencijoje*

Iš kur ir kada į Lietuvą atkeliavo sentikių tikybos išpažinėjai? XVII a. patriarcho Nikono buvo daroma bažnytinė reforma. Visi, kurie su ta reforma nesutiko, buvo vadinami atskalūnais ir valdžios žiauriai persekiojami net iki 1906 metų. Todėl daug tikinčiųjų visais keliais, keleliais bėgo iš Rusijos. Nemažai jų apsigyveno Lietuvoje. Čia statė savo maldos namus (cerkves) ir buvo vadinami sentikiais (*staroverais*). Lietuvoje jų susibūrė 52 bendruomenės, kurioms vadovauja Aukščiausioji sentikių taryba.

Sukinių kaime prieš Antrąjį pasaulinį karą buvo 42 sodybos (vienkiemiai). 15-oje jų gyveno katalikai ir 27-iose sentikiai. Katalikams, be abejo, buvo patogiau, nes bažnyčios bokštas dunksojo tik už keturių kilometrų – Vėpriuose, o sentikių artimiausia cerkvė buvo už dešimties kilometrų – Ukmergėje. Dažnai nenukulniusi, todėl kai kurie tikintieji pasimelsdavo ir namuose.

Didžiausia ir ilgiausia (visą savaitę) trunkanti sentikių šventė yra Kristaus prisikėlimo diena – Velykos. Šiai šventei visi šios konfesijos išpažinėjai ruošdavosi iš anksto. Mat nuo Didžiojo šeštadienio iki Atvelykio dirbti koki nors fizinį darbą buvo nevalia (nuodėmė). Todėl stengdavosi būtinus darbus ir lauke, ir sodyboje atlikti iki šeštadienio vakaro. Pirtį tą šeštadienį iškūrendavo anksčiau nei įprastai. Švariai išsiprausę, dar gerokai prieš saulėlydį kas tik galėjo, traukė į cerkvę.

Sentikiai meldžiasi visą naktį – nuo Didžiojo šeštadienio vakaro iki Prisikėlimo ryto. Nors Ukmergės cerkvė nėra jau tokia maža, bet tą naktį visada būdavo sausakimša. Kaime atskalūnų, kurie nepripažintų krikščioniškojo tikėjimo, atrodo, nebuvo. Nors vienas kitas retokai peržengdavo slenkstį, vis tiek kelią į maldos namus žinojo. Antraip kaimynai niekinamu žvilgsniu badys. Toks buvo laikas, tokia buvo dvasinio gyvenimo sankloda – atėjusiam į pasaulį žmogui nuo pat vaikystės dienų į širdį buvo skiepijama dora. Iki pat raudonojo maro antplūdžio.

Sulaukę ryto, skuba namo ir sėdasi prie stalo, ant kurio prikrauta tokio valgio, kokio jie negalėjo įdėti į burną net septynias savaites (buvo pasninkas).

Pirmą Velykų dieną senesni žmonės pasižmonėti paprastai neidavo, reikia pailsėti, – juk naktis praleista be miego. Bet ne visi, ypač jaunimas, to paisė. Kaimyno klojime ant švariai iššluotos aslos, žiūrėk, jau ir prasidėjo margučių ridenimas...

Per 50 kruvinosios bolševikų okupacijos metų ši graži tradicija Lietuvoje beveik išnyko.

Nors lietuviai ir rusai yra krikščionys, tačiau kai kurios jų bažnytinės apeigos (sakramentai) skiriasi. Nepasakosiu, kaip katalikai krikštija savo kūdikėlius, tą procedūrą jie visi gerai žino. O štai sentikių naujagimių krikštijimas atrodo taip. Į namus atvežamas popas. Čia jau pasirošta krikštynoms. Pakviečiami numatyti kūmas su kūma. Suprantama, ateina kai kurie artimesni kaimynai. Aslos viduryje ant suolo pastatoma statinaitė su vandeniu. Mamytė atneša nuogą kūdikėlį. Dvasininkas pirštais užspaudžia jam šnerveles, burnytę ir tris kartus panardina į šaltą vandenį. Kyla klyksmas. Kūdikėlis per kūmo ir kūmos rankas keliauja vėl į savo gimdyvės glėbį.

Susimąstykime, ką reiškia ką tik atėjusį į šį pasaulį žmogeliuką panardinti į šaltą vandenį. Ar galėtų kas garantuoti, kad kūdikėlis nesusirgs plaučių uždegimu? Mūsų kaimo kapinaitėse kūpso daug jau apleistų ir užmirštų mažyčių kauburėlių. Kas dabar galėtų pasakyti, kiek jų čia išdygo būtent po tokio krikštijimo?

O štai kas nutiko, kai 1922 metų žiemos viduryje, kai nuo speigų pyškėjo tvoros, krikštijo mane. Suprantama, aš pats to neatsimenu, bet mama pasakojo. Kai tik popas nususuko, mano dėdė (tėčio brolis) į statinaitę šliūkštelėjo puodą karšto vandens...

Manau, kad šį ritualinį veiksma reikėtų pareformuoti.

Mes, negalėdami, kaip minėjau, kiekvieną šventadienį visi nuvažiuoti į cerkvę, dažną sekmadienį pasimelsdavome namuose. Tėčio paraginti sustojame pusračiu prieš ikonas, prie kurių jau spragsi uždegtos žvakės. Pradedame žegnodamiesi ir žemai nusilenkdami (sentikiai – iki kakta pasiekia grindis). Po to didžiausias krūvis tenka man – juk aš dar per koptūrą atmintinai iškalęs tarsi žirnius galiu berti šventos maldos tekstus.

Dievobaimingi sentikiai stropiau negu katalikai laikėsi pasninko. Kokios sunkios, kokios gūdžios ir liūdnos dienos prislėgdavo mane, kai atslinkdavo adventas! Iš pat mažų dienų į vaiko sąmonę buvo įkalta: visas šešias savaites iki Kalėdų gyvulinės kilmės produktų – nė į burną. Matai, kaip mama atneša pamelžto šilto pienelio, košia į puodynę, net visoje pirkioje užuodi malonų kvapą, vaiko akys siurbte siurbia tą pienuką, seilytės varva, bet... gali tik apsilaižyti – nė gurkšniuko neprarysi. (Manau, jog tai neprotingas tabu.) Įskiepyta vaikui – ir nešiok visą gyvenimą. Buvau jau bešeinas iš paauglystės. Tėvai išvažiavo į cerkvę, o aš kažkodėl likau namuose. Įėjau į kamara, žiūriu – mamos iškeptas velykinis pyragas puikuojasi. Kiaušiniu pateptas paviršius net blizga, visas geltonas. O koks jo skanumėlis! Septynios gūdžios savaitės jau praėjo. Kopūstų sriuba, kruopos, žirniai, kada silkės gabaliukas, aliejaus šaukštelis, bulvės, gal dar koks patiekalas buvo sugalvotas. Kaip įgriso, kaip nuliesino organizmą! Ir štai rytoj – Velykos. Mama jau žino, ko aš nekantriausiai laukiu – riebios kopūstienės. Bet kam laukti rytojaus, jeigu prieš tavo akis – šitoks gardumėlis guli. Ir aš nedrąsiai su nagu atskėliau mažytę žiauberėlę. Įdėjau burnon. Sukramčiau. Ir

*Mavros Antonovos
laidotuvs.*

*Prie velionės stovi
jos vyras Kirilas
Antonovas. Sukinių k.
VM-5998*

ką jūs manot – organizmas nepriėmė. Taip. Nepriėmė. Išpėjo. Tikrai išpėjo, nes pajutau nemalonų šleikštulį...

Labai mėgome atlaidus. Ypač jaunimas. O Sukiniuose jaunimo buvo daug. Todėl ir traukdavom į atlaidus ne po vieną. Įdomu: pamatai daugiau pasaulio, susipažįsti su žmonėmis, praplatini savo akiratį. Kai iš Jonavos važiuoji į Kauną, pakilęs į įkalnę tuoj suk kairėn. Pavažiuos per mišką ir rasi šiluose pasimetusių Paskūtiškių kaimą. Čia buvo cerkvė. Šios parapijos sentikiai linksmai švęsdavo Viešpaties atsimainymo šventės atlaidus (rus. *Spas*). Per Žolinę (rus. *Uspenije*) traukdavome į Strėvininkūs. Beje, iš šio krašto – Šarkiškių kaimo – kilusi mano mama, mergautinė pavardė Jakaterina Kudriašova. Į Rinkūs, šalia Jonavos, važiuodavom rudenį, kai jau žaliavo pasėtų rugių daigai. Čia skambėjo Dievo Motinos šventės atlaidai (rus. *Bogorodica*). Mes važiuovome į Stašėnų kaimą pas mamos giminaitį Lukjaną Skorobogatovą. Tai buvo stambus ūkininkas, doras ir pamaldus krikščionis. Turėjo nemažai žemės, didelį ir gražų namą, buvo gerbiamas žmogus. Užaugino nemažai sūnų ir dukterų. Pats vyriausias, Michailas, gyveno prie pat Neriės. Turėjo savo trobelę ir šeimą. Atsimenu, kaip jis valtele kėlė per upę stašėniškius, kurie gužėjo į cerkvę. Bolševikų čekistai Michailą stvėrė dar 1941-aisiais. Daugiau jis savo gimtosios padangės nematė. Apkeliavęs golgotos keliais Sibirą skersai ir išilgai, aš savo dėdės Michailo niekur nesusitikau. Mat per plati imperija.

Na, o per Panelės Užtartytojos šventę (rus. *Pokrov*) mes nuvažiuodavom į Ukmergę tik pasimelsti, o švęsdavom ir linksminomės savo Sukiniuose.

Mano mama buvo mažai raštinga, vargiai skaitė rusiškai. Ji nežinojo, kad mūsų žemė apvali, nežinojo, kas yra žaibas, ji tik manė, kad tai – Dievo rykštė. Mano mama nematė jūros, nė karto nebuvo kine, ji tiesiog neišsivaizdavo, kaip galima žmogui pameluoti arba padaryti ką bloga. Buvo nukamuota nesibaigiančios plušos prie duonkepės, prie gyvulių, prie visų kitų darbų ūkyje. Anksti pražilo galva, praretėjo plaukai. Atsisėdusi prie stalo, ji niekad nepamiršdavo persiže-gnoti. Nenusižengusi bolševikų valdžiai nė per nago juodymą, ji vieną ankstų rytą lietuvių tautos kolaboranto Vytauto Zenkevičiaus buvo pasodinta į pavarytą pastotę ir ištremta į Sibirą.

Liaudies magija ir medicina Veprių apylinkėse

Rita Balkutė

Veprių apylinkėse buvo žmonių, turėjusių nepaprastų savybių ir galių. Tai burtininkai, užkalbėtojai, žmonės blogomis akimis. Norėdami būti sveiki, jie kreipdavosi į jauną mėnulį, žinojo daugybę kitų maginių priemonių. Vepriečiai pažinojo įvairių augalų gydomąsias savybes.

Burtininkai. M. Artamanovskaja pasakojo, kad seniau burtininkų buvę daug ir jie supykę kenkdavo žmonėms. Vieną kartą per vestuves burtininkas taip užbūręs arklius, kad šie nesitraukę iš vietos: „*Kažką ant liežuvio turėjo ir šap-sėjo.*“ (M. Artamanovskaja LKAR 101(78), LKAG 418(19). A. Surdokas iš Veprių papasakojo, kokius burtus darydavę medžiotojai. Jis sakė, kad balandžio 1 dieną nupjauta drebulė neleidžia medžiotojams nušauti žvėries:

„O an kokio medžio pasikorė Judošius? An epušės“ (...) Jis pasikorė 1 balandžio, taigi ir vadina Melagio [diena], kaip apgauti. Tai ot 1 balandžio paimkit drebulės, jaunos drebulaitės viršūnę nupjaukite ir ateis medžiotojai į mišką medžiot', nuneškit, įstatykit, kiek ateis žvėrių, nė vieno nenušaus (...)“ (A. Surdokas iš Veprių mstl. LKAR 101(71), LKAG 418(11).

O A. Surdoko tėvelis išmokęs jį išsklaidyti burtus:

„(...) Mano tėvukas (...) viską žinojo. Jis buvo medžiotojas geras ir jis naktimis seniau eidavo ir medžiodavo. Ir prie Dusios ežero yra? Rigotas ir tokia bala yra. Tai toj balon naktį neik mediom, nes jeigu eisi, tai ateis, bet nenušausi nieko. Šausi, tai pasitrauks į šoną, braškės, ten versis, duosis į šoną ir tu nemedžiosi. Paskiau yra kitas miškas Pokšnelė. Tai ten irgi nė vienas medžiotojas neidavo. Ir, sako, vieną kartą nuvėjau, atėjo palei manį dvi lapės ir pradėjo pjautis. Aš atsitraukiau, daviau šūvį, sustojo viena prieš kitų nosim ir stovi. Pastovė, pastovė, pliaukštelė, persiskyrė, nuvėjo viena in ty, kita in ty. Tai [pasakojo, kad] seniau ten eigulys gyveno, [kažkas] uždegė tą namą ir sudegė jo dukros dvi, [tai jos ir vaidendavosi, pasirodydavo kaip lapės ar koks kitas žvėris]. Tai tėvukas „užtaisydavo“ kaip eidavo medžiot [šautuvą] (...), [tai] kad ateis kas nors, užmuš, o jau nevedžios. Namuose gamindavo šovinius. Nu ir „užtaisydavo“: (...) indeda paraką, užkala, paskiau pila šratas ir vėl užkala. Susideda an saujos dešimt šratų, penkiolika ir pila va šitai ir kai lieka paskutinis šratas, va šitai ir kryžiom dantimi perkanda ir įdeda, ir neateis niekas ten, o ateis, tai nušausi“ (...) Aha, žinojo tokių visokių [dalykų]“ (A. Surdokas iš Veprių mstl. LKAR 101(64), LKAG 417(47).

*Marytė ir Jefimas
Artamanovskiai.
Sukinių k.
Aut. nuotr.*

Užkalbėtojai. Prašydami sveikatos, vepriečiai kreipdavosi į jauną mėnulį:

„(...) Tai mana drauge vis sakydava:

Aukštyn ragelis,

Žemyn baltas svietelis,

Tau pilnatėla, man sveikatėla.

(...) Kiekvieną kartą, būdava, žaidžiam, lakstam, tai kai pamatis, tai vis taip sakydava (...).“ (M. Razumienė iš Veprių mstl. LKAR 101(52), LKAG 417(26).

Veprių apylinkėse užkalbėdavo rožę, išgastį, karpas, epilepsiją. Užkalbėtojus vadino šeptūnais, nes jie užkalbėdavo tyliai, pašnabždom, kad nei užkalbėtojas, nei žodžiai, kuriuos jis sako, neprarastų galios. J. Paradauskienė iš Dėltuvos k. pasakojo, kad jos sesers vyras mokėjęs užkalbėti rožę, bet išgėręs pasipasakojo ir nuo to laiko rožės nebeišgydydavo (LKAR 101(6), LKAG 415(4)). Beveik kiekvienas kaimas turėjęs savo užkalbėtoją. Sukinių kaime taip pat buvę senų žmonių, kurie mokėję užkalbėti. Čia gyvenantys sentikiai Jefimas ir Marytė Artamanovskiai sakė, kad jų tikybos užkalbėtojai kalbėdavę maldas, bet atvirkščiai. Atvirkščiai skaityti mokėję todėl, kad nuo pat jaunystės to mokėsi. Nuo kito galo skaitydami „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“ jie gydė išgastį, rožę, gyvatės įkandimą (LKAR 101(79), LKAG 418(20)). Jefimas Artamanovskis papasakojo, kaip vieną kartą sentikis užkalbėtojas iš Deltuvos vištos krauju jam išgydė išgastį. Jam buvę apie 8 metus, kai liga pasireiškė, o viskas prasidėjo dar tada, kai mama dar nėščia būdama persigando:

Janina Brasiūnienė.
Vepriai. Aut. nuotr.

„(...) Nuo išgąsčio (...) man koja skaudėjo, kaulas išeidinėjo. Nuvežė tėvas pas gydytoją prie Smetonos dar... Tai gydytojas pasakė, kad šito neišgydys. Reikia šeptūno. Kur tėvas manęs nevežiojo, paskui Deltuvoje... Jis dar giminė buvo, tai jis vištą papjovė, kol kraujas bėgo, jis užkalbinėjo, o šitą skudurėlį laikė (...) Kol kraujas tekėjo, [kažką šapsėjo]. (...) Va taip skudurėlį laikė... Čia višta buvo, o čia skudurėlį laiko ir kapsi kraujas an to skudurėlio, [o nuo skudurėlio ant kojos]. Šitas kaulas kiaurai lindo, kaip išlaužtas [atrodė] (...) Nuo to [koja] ir užgijo“ (M. Artamanovskaja, J. Artamanovskij iš Sukinių k. LKAR 101(80), LKAG 418(21).

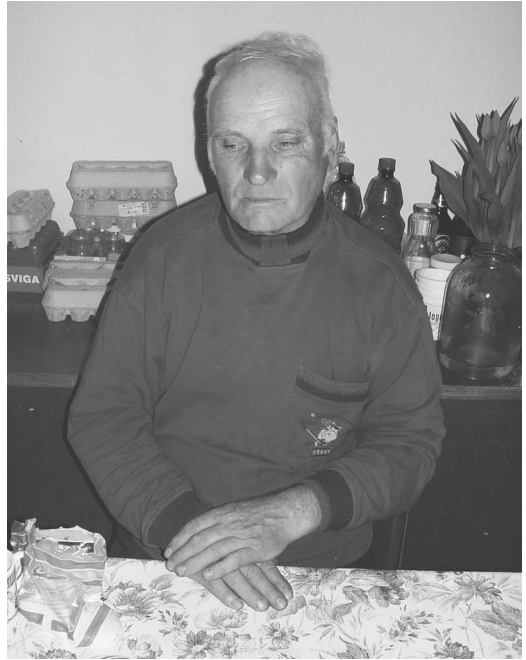
Atvirkščiai reikėjo kalbėti ir tada, jei norėjai išgydyti karpas. J. Brasiūnienė iš Veprių mstl. pasakojo, kad jai karpos atsirado nuo tada, kai ji perėjo vietą, kurioje buvo svilinta kiaulė. Karpa išaugo didelė, šeriuota, panaši į kiaulės šerį. Gydyti karpas mokėjo jos teta, kuri rišdama mazgelius skaičiavo atvirkščiai:

„(...) Teta man rišė in to piršta [mazgelius]. Ale žinai kaip rišė? Aš tau pasakysiu (...) Tai jinai išrišė teip: devyniasdešimt mazgelių, a paskui nuo devyniasdešims vėl' atgal' rišė. Išrišė in va to piršta va čia in pada buvo toj karpa šerine. Dinga ir dinga, kaip jinai išrišė mazgelį. Vilnonį siūlą paėme, surišė mazgelius. „Dabar mani nei kalbink, nei nieka, vaikeli, aš sėdėsiu ir rišiu.“ 90 surišė mazgelių, a paskui atgal rišė (...) Riša skaitas 90, 89, 88... (...) In to pačio [siūla], bet tolyn, tolyn, paskui paėme in piršto užrišė, apvynioja ir užrišė. [Iš pirma skaičiava] į priekį, a paskui atgal ir užrišė man an to piršta (...) Pabuvo gal dvi savaites, nebepamačiau, kur nukrita tas ir šniūrus ir daugiau nebeišdyga ta karpa (...)“

(J. Brasiūnienė iš Veprių mstl. LKAR 101(45), LKAG 416(72).

G. Gumbaragiėnė iš Veprių mstl. karpą duodavo nukąsti žiogui, kurio prašydavo deguto:

„[Karpą duodava nukąsti žiogui] ir būdava sakydavo: „Žiogi žiogi duok deguta, jei neduosi, nečiruosi, mesiu balon, kirsiu galvą“ (...) Taip giedodavom (...) kaip jau [žiogas] karpą ima. Karpų jau paduodi ir sakydava, ir paleidžia tokius nuodus, tadu numeti (...) Nu ir mano va čia karpa kaip buva tokia didelė buva, būdava žiogų pagauni, taip darydavau (...) Bobutė tėvo mūsų [išmokė] pasakyti, tadu nuodus išlaidžia. Taip ir sakydavom, ką aš žinau (...) (G. Gumbaragiėnė iš Veprių mstl. LKAR 101(38), LKAG 416(44).

Algimantas Surdokas. Vepriai. Aut. nuotr.

S. Valančienė iš Pauplių k. pasakojo, kad užkalbėtojas iš Knýzlaukio išgydė jos sūnų, kuris sirgo epilepsija, Veprių apylinkėse vadintą *valenta*. Gydant tą ligą buvo svarbu, kad nebūtų saulės, ir negalima buvo duoti ligoniui valgyti sulipusių blynų:

„(...) Buvo pradėjusi *valenta* mečiot', bijot visko. Nu ir nieka, pastaisė (...) Davė vandeniam kokio tai gert, apiplaut be saulas kad būtų i viskas (...) [Tuo vandeniui reikėjo taip] tfu tfu... – [pa] purkšti taip, kad jis išsigąstų. Ir paskui valgyt' blynus, kad nebūtų sulypį vienas su kitu. [Jei] du [blynai] sulipa, jau tas netinkamas valgyt' vaikui [jei nuomaru serga] (...) (S. Valančienė iš Pauplių k. LKAR 101(92), LKAG 418(62,67).

Ir dabar Vėpriuose gyvena Algimantas Surdokas, kuris ne tik atskleidė medžiotojų burtų paslaptis, bet mokantis užkalbėti nuo gyvatės įkandimo, nuo rožės. A. Surdokas pasakojo, kad rožių yra kelių rūšių, jos būna nuo išgąščio, nuo didelio susinervinimo. Atsirasti ji gali bet kurioje vietoje – ir ant veido, ir ant kojos. Nuo rožės užtinsta akys, jei ji kojose, žmogus net negali paeiti. Užkalbama paprastai ant paties žmogaus, ir ant sidabro: sidabrinio pinigų, šaukšto arba sidabrinio puodo. Nuo rožės A. Surdokas užkalba lotyniškai. Jei nėra sidabro, galima rožę užkalbėti ir naudojant mėlyną popierių ir ruginius miltus. Nuo rožės kalba bet kuriuo paros metu, o nuo gyvatės įkandimo, kurį išmoko kalbėti iš tėvelio, tai geriau kai saulė leidžiasi (LKAR 101(59), LKAG 417(41). Iš jo jis gavęs patarimą, ką reikia daryti, kad nepabėgtų gyvatė:

„Ir va, jeigu gyvatę pamatysit ir pašauksit ką nors iš šalies: „Aikit pažiūrėkit gyvatė“ – ir paleisit ją iš akių, ir nematysit nė kur dingo. O jeigu pasakysit: „Aikit pažiūrėkit va paukštytę matau gražią“, tai jei ir paleisit iš akių, tai dar nenubėgs. O jei tik sušauksi „gyvatė“, va tik mestelsi žvilgsnį į šoną, ir dingo, ir nematysit kur dingo (...)“ (A. Surdokas iš Veprių mstl. LKAR 101(61), LKAG 417(43).

Tėvukas išmokęs ir daugiau dalykų, kurių nedaug kas žino, išmokęs pažinti dangaus ženklus. A. Surdokas pasakojo, kad jo mama buvo gydytoja, mokslus baigusi Vašingtone. Jo senelė, tėvelio mama, atskleidė jam kai kurias vaistinių augalų paslaptis, tačiau gydyti liaudiškais metodais A. Surdokas išmoko labiau iš savęs. Tai ir kitų neįprastų sugebėjimų turintis, nepaprastas žmogus. Jis regi mirusiuosius ar artėjančią žmogaus mirtį. Savo sugebėjimą regėti mirusiuosius A. Surdokas įgijęs po klinikinės mirties:

„O šitus vaizdus aš [pradėjau matyti jaunystėje]. Kai buvau kaip sakyt' buvau persautas karo metu ir paskiau po karo čia va šitoj vietoj [krūtinėje, netoli širdies, – R. B.]. [Man peršovė] inkstą, nu ir kaip buvo klinikinė mirtis, nuog to pradėjau matyti [mirusiuosius] (...) Kartais aš negaliu pareikšt tam žmogui, pasakyt'... Sutinku žmogų ir aš jį peržvelgiu akim ir aš jau žinau, kad jis neilgai gyvens. Va šitaip man rodo (...) Man akyse jį rodo ir tokis liūdnas apie jį šešelis ir kojom žemės nesiekia kaip stovi (...). Ir aš nieko negaliu pasakyti, man neleidžia jam išreikšt, pasakyti. Pažvelgiu ir matau, kad jo gyvenimas trumpas, kad jį sekioja mirtis. Priečiau gal ir labai ir pasakyčiau, bet kažkas trukdo, įsako: negalima (...)“ (A. Surdokas iš Veprių mstl. LKAR 101(65), LKAG 417(49).

A. Surdokas laiko save paprastu žmogumi, gerai moka gaminti valgyti, todėl jis šeimininkaudavęs vestuvėse, laidotuvėse, net 10 metų šeimininkavęs klebonijoje. Be to, jis moka siūti, siuvinėti. Gerai pažįsta augalus, visą gyvūniją, dangaus ženklus.

Vepriečiai žinoję užkalbėjimų ne tik nuo ligų. Saulei tekant jie sakydavę:

„Prieš saulės tekėjimą, jeigu išėini [žmogus], saula teka, maldelę turi žmones [sukalbėti]. Pasimeldžia, persižegnoja, (...) pagarbina Jėzų Kristų, [ir pasako]:
 Šviesk, saulute, šviesiau, šviesiau,
 Man bus daug linksmiau,
 Mano šeimai bus geriau.
 (...) Tokią maldelę sukalba, (...) jeigu kam pasitaika išeit tuo laiku. Žmones labai dirbo naktim, su fanarais kuldavo naktį, tris

metus ganiau pas ūkininkus“ (G. Jakimavičienė iš Veprių mstl. LKAR 101(17), LKAG 415(69).

Žmonės blogomis akimis. Veprių apylinkėse yra ir žmonių, turinčių blogas akis. Žmonės tiki, kad blogos akys gali pakenkti žmonėms, gyvūnams, augalams ir maistui. O. Davalgienė iš Mankūnų k. sakė, kad dėl blogų akių kalta mama:

„Jei vaiką atžinda, bus negeras akys: jei pamatis gyvulį, kenks tos akys“ (LKAR 101(26), LKAG 416(17,18,19). Onutė Davalgienė. Mankūnų k. Aut. nuotr.

G. Gumbaragienė iš Veprių mstl. pasakojo, kad nužiūrėti vaikai pasidarydavę neramūs, stodavę piestu, galėję net kelias paras nemiegoti (LKAR 101(42), LKAG 416(63). S. Valančienė iš Pauplių k. įsitikinusi, kad daugiausia pakenkia piktesnio žmogaus akys:

„Jei vaikas neramus, verkia, sakom, kad paškadija akys: prausiam atžagariai stalo kampus kaire ranka tris kartus, apipilam šluotų, kačergų ir papurškiam. Kadaisė aš dariau taip. Rėkia tas vaikas ir rėkia, saka: „Tu pažiūrėk, kad akys paškadija. „Aj, – sakau, – su tom akim, akys ir akys.“ Ale ir neiškentėjau, sakau, padarysiu ir nustoja vaikas verkt. Ar ten taip buvo, ar nebuva (...)“ (S. Valančienė iš Pauplių k. LKAR 101(105), LKAG 419(44).

M. Artamanovskaja iš Sukinių k. sakė, kad nužiūri žmogus, kurio pačios akys yra blogos, ir tai yra pati bjauriausia liga. Nuo blogų akių ji plovė durų rankenas (*klemkas*), kryžmai keturis stalo kampus ir tuo vandeniu reikėjo praustis ir jo atsigerti (LKAR 101(86), LKAG 418(31) arba eiti pas žmones, kurie mokėjo užkalbėti nuo blogų akių. Užkalbėjimo nuo blogų akių nuotrupą prisiminė F. Rudokienė iš Veprių: *„Ty kažkokia maldyte buvo, bet aš pamiršau.“* Šią maldytę reikėjo kalbėti, kai nuo blogų akių susirgdavo gyvulys. Ji pasakojo, kad nužiūrėtas gyvulys neėda, jis neramus, sienas graužia, sienom lipa:

„Nu tai darom ir gyvuliam darom. Aš jau pamiršau kaip reikia sakyt: „Nuo piktų akių, nuo ugnies...“, – nuo da ko. Ir aš va šitaip [darau]: kai pečiukas kūrenasi, nereikia su nieku kalbėt, pasiimu druskos, nuveinu va šitaip, atbulu [ranku] tris kartus apsuku apie tą gyvulį, va šitaip va užpakalį [turi] ranku, atėjai ir nieka nekalbėjis pečiukan ir sumeti, sudegini [tą druską] (...)“ (F. Rudokienė iš Veprių mstl. LKAR 101(35), LKAG 416(63).

I. Augunienė iš Sližių k. sakė, kad nužiūrėti gali ir augalus. Ji neleidžia žiūrėti į naują gėlę, nes jei pažiūri į naują gėlę, ji ir nudžiūsta (LKAR 101(113), LKAG 419(57)). M. Razumienė tvirtino, kad mama drausdavo stebėtis kepamais pyragais, nes sutrūkdavo:

„Pyragą sudeda į pečių, iš pradžių išsikelia, labai gražūs, paskui sutrūksta. [Jei priešdavam ir pasakydavom]: „Oj kokie gražūs“. „Tava ležuvis [gražus]“. Negalima [buvo dyvitis], sakyt, [nes sakydavo, kad] pakenks. Viskuo tikėjo žmones“ (...) (M. Razumienė iš Veprių mstl. LKAG 417(28).

Gydymas magija

Ligų gydymui vepriškiai naudojo įvairias magines priemones. Veprių apylinkėse tikėjo, kad gyvatė turi ypatingų gyvybinių galių. S. Valančienė iš Pauplių k. pasakojo, kad jai gyvatė suteikė jėgų. Dar būdama dvejų metų ji nevaikščiojo, bet viskas pasikeitė, kai mama ją pradėjo maitinti gyvate:

„(...) Gyvatė – [vaistai]. Aš gyvatį išgėrus daugiau nei vieną, bet aš jos nemenu, buvau maža. Mes iš dvyniukų, brolis buvo labai buibokas, o aš buvau nedidela, mažučiuke, tai mama sakydava daugiau kai gyvatę sugirde man. Saka, išprūsau ir vaikščiat pradėjau, ir nuvėjau, nuvėjau. O kaip! Saka, pieni išverdu, aš pati neragaunu to pienu, a man gert' duoda. Muset metų laiko nebuvau. Buvau dvejų metų da nevaikščiojau. Nu tai tada darode moterys (...)“ (LKAR 101(111), LKAG 415(110).

I. Augunienė iš Sližių k. sakė, kai ji išsigando, jai davė gerti tiesiog pasūdyto vandens (LKAR 101(115), LKAG 419(59)), o G. Gumbaragienė iš Veprių mstl. pasakojo, kad kai jos senelė išsigando, ją apkasė smėliu:

„Man va babute buvo išsigandus durniaus. [Jų] anksčiau [daug] vaikščiodava. Tai sake smėly buvo [ją] užkasę ir laike, va tėva motinų. Sakė, buvo labai išsigandus, trukčiodavo labai kalba, sako, smėly laikydavo užkasus iki pusės ir praėja (...)“ (G. Gumbaragienė iš Veprių mstl. LKAR 101(39), LKAG 416(51).

Jeigu išsigasdavo šuns, nukirpdavo to šuns plaukų ir jais parūkydavo ligonį:

„(...) Mūsų šuva buvo toksai labai piktas, [Jonas va Geduolia] buvo išsigandęs, tai kudlas [panosėj smilkydava]. Buva atėjis [pas babutę], babute [šunia] kudlas kirpdava ir degindava panosėj (...)“ (G. Gumbaragienė iš Veprių mstl. LKAR 101(40), LKAG 416(53).

S. Valančienė iš Pauplių k. papasakojo nepaprastą gydymo nuo išgaščio būdą. Kai jos mergaitė išsigando, ji raita parjojo ant dagio ir tuo dagiu prausė, rūkė vaiką:

„(...) Dagiū rūke. Da, mana miela, kaip buvo: da parjojau raita in jos, in to dagia. Išsikirtau aš jį ir jis didelis, nemažas, va toksai auga, iškirtau, apžergiau ir kad nieks da nematyty“ (...) Buvo saula nuslaidus, kad nematyty, ką aš parjoju. Nu ir parjojau, ką aš dariau? Prausiau ir reikėjo parūkyt tais dūmais, tais garais vienu žodžiu va. Tai irgi nuo išgąščia“ (S. Valančienė iš Pauplių k. LKAR 101(95), LKAG 415(97), LKAG 418(67).

Sakoma, kad nuo išgąščio žmogus dažnai susirgdamas kita liga, vadinama rože. Paprastai rožę užkalbėdavo, tačiau J. Povilavičiui iš Veprių mstl. teta sakė, kad rožę reikia patrinti tuo akmeniu, į kurį pasikasė kiaulė. Jei nebuvo netoliesio tokio akmens, tai duodavo kiaulei jį pagrauzti:

„(...) Man aplamai teko girdėt'. Duodavo kiaulei akmenį pagrauzt', o paskui dėdavo į burną (...)“ (J. Povilavičius iš Veprių mstl. LKAR 101(8), LKAG 415(86).

Dar įdomiau papasakojo M. Razumienė iš Veprių mstl. Ji sakė, kad nuo rožės virdavę rupūžę: „Nuo rožės duodavo rupūžės. Ką skauda, tą duoda gert: ranką, verda ranką, koją, verda koją“ (LKAR 101(51). Dedervinę tepė bevardžiu pirštu: „Dedervinę tepa atbulai bevardžiu pirštu rytine lango“ (F. Rudokienė iš Veprių mstl. LKAR 101(32). Kad greičiau praeitų gelta, reikėjo raudonos pagalvės ar paklodės:

„(...) Va mano vaikam ir buvo gelta. Aš tai [taip dariau]: in raudonos pagalvės miegot [reikėjo] (...) ir raudonai veidų uždengt, paklode raudona (...)“ (S. Valančienė iš Pauplių k. LKAR 101(109), LKAG 415(93).

Kai nuo darbų pasitempdavo riešo sausgyslės, kartais išlisdavo guziukas ir sakydavo, kad išimetė grizas. Tada reikėjo ieškoti lentos, kurioje būtų skylė, atsiradusi iškritus šakai:

„(...) Nu tai grįžą mama [teip gydė], teip sakydava mum: „Per lentų pilk [grūdus] i grūdus [tegul] višta sulasa, ir praeina grizas (...)“ (J. Paradauskienė iš Deltuvos k. LKAR 101(2), LKAG 415(5).

Karpas taip pat gydė įvairiais maginiais būdais: surišdavo ant siūlo mazgus ir pakasdavo jį po lašais. Buvo tikima, kad tada, kai siūlas supus, ir karpas prapuls (I. Augunienė iš Sližių k. LKAR 101(112), LKAG 419(56). Užrišus siūlą karpas taip pat „pamesdavo“ kryžkelėje (G. Gumbaragienė iš Veprių mstl. LKAR 101(37), LKAG 416(42). A. Surdokas iš Veprių mstl. pasakojo, kad jis karpas gydęs pieno putomis: „(...) [Karpas] gydo dar ir taip: karvį kaip pamelži, pienu iškoši ir kibire lieka putų, tai tom putom. Tom putom nugraibe ir vis patepk [karpą], ir nugydo“ (LKAR 101(70), LKAG 417(67). O. Davalgienė iš Mankūnų k. sakė, kad karpas atsiranda savaime. Kai sūnui ant nosies atsirado karpa, gydytojai niekuo padėti

Janė Paradauskienė rodo, kaip gydomas grizas. Deltuvos k. Aut. nuotr.

negalėjo, užtai bobutės žinojo, ką reikia daryti: „(...) Ir kas čia pamoke... Bažnyčiai, kai kunigas jau Švinčiausių pakėla, patryne nosį un sienų – nematem, iš kur atsirada, kur prapuola“ (LKAR 101(22), LKAG 416(5). Apgamus patepdavo šlapiu vištos kiaušiniu (A. Surdokas iš Veprių mstl. LKAR 101(57), LKAG 417(39). A. Surdokas pasakojo, kad tėvelis iš prigimties turimus apgamus gydė maldomis. Pamačius jauną mėnulį reikėdavo sustoti, sukalbėti trejus poterius ir paprašyti, kad kas atneštų vandens. Tuo vandeniu nuplovus apgamą, jie nunykdavo (LKAR 101(56), LKAG 417(38). Kai kurios ligos, pavyzdžiui, miežis, nebuvo laikomos rimtomis:

„(...) Jėgu vištos kur atsigeria kibire ar vonelaj kakioj, tai kalbėdava, [kad jeigu] nusiprausi, tadi išauga šūds ne miežis (...) [Tadi reikia] spjauti [ir sakyti]: „A, šūds, ne miežis“ (O. Davalgienė iš Mankūnų k. LKAR 101(27), LKAG 416(29). „In miežį spjau-dava“ (O. Davalgienė iš Mankūnų k. LKAR 101(23), „Nuo miežio spjaudydavom akysna, kad išsigąstų“ (J. Paradauskienė iš Deltuvos k. LKAR 101(5), „Miežiui reikia parodyt špygą, kad išsigąstų“ (S. Valančienė iš Pauplių k. LKAR 101(97), „Miežiui špygas kaišai ir tris kartus spjaudai akysna – išsigąsta ir pranyksta“ (F. Rudokienė iš Veprių mstl. LKAR 101(32), „Miežį tepė nuo lango rasa“ (M. Artamanovskaja iš Sukinių k. LKAR 101(85).

Nepaprastą gydymo būdą nuo slogos papasakojo M. Artamanovskaja iš Sukinių k. Ji sakė, kad uždegus ir įkvėpus puodšluostės dūmų, sloga prapuola, o dar greičiau sloga prapuls, jei pauostysi katino uodegos dūmų:

„(...) Ir va katino uodegą taip pat padegti ir tą dūmą uostyti (...) Būdavo, kad katinų uodegos net plikos nuo nudegimo (...) O nosyje taip lengva, lengva pasidaro“ (LKAR 101(83), LKAG 418(33).

Dar unikalesnį gydymo būdą papasakojo J. Brasiūnienė iš Veprių mstl. Ji sakė, kad jos dukra apteko bjauriais šašais. Nuo tų šašų ji gydėsi pas įvairius gydytojus Kaune ir Vilniuje, tačiau niekas nepadėjo, kol galų gale pasakė, kad tai tikriausiai odos vėžys. Ji pagalbos pradėjo ieškoti pas žmones. Taip ji surado rusę senutę, kuri ir išgydė mergaitę. J. Brasiūnienė turėjo sudeginti beržo žievę, padaryti šarmą, šuo turėjo suėsti duoną, įmestą į šarmą, ir saulei leidžiantis tuo vandeniu reikėjo nuprausti mergaitę:

„(...) Nu ir sudeginau, tuos pelaniukus supylau, užvirinau vandenį, užpilau, saula laidasi, vaikelai, aha... Ir dar liepe atriekt tris riekytes duonas: „Kairi va taip va atriek, – saka, – ale neriek in savi, ale nuo savį riek va šitaip bakana. Plonas riekytes duonytes nuo savį ir atiek atbula, paimk tų duonytį, kai atrieksi, atbula atiek in tų puodų, inmesk tan vandenin, tan šarman jau.“ Inmečiau tų duonytį. „Paskui nuveik, – saka, – atbula in šunį ir numesk, kad šuo suėstų tų duonytį.“ Sakau: „Mūsų kalytė neės, ji tik skaniai papratus. Vaikai kų valgo, tų duodu.“ „Suės, kožnas šuva suės, kad ir bus sočiausias, suės.“ Ir tikrai, padariau, inmečiau, paskui išėmiau kairi ranki, (...) netoli budos numečiau ir nuvėjau atgal. Nuvejau. „Saula laidžias, – saka, – paimk va tei va su ranki tų vandeniukų, apiplauk visų galvytį, veidukų.“ Saka: „Šarmas, kai pradės graužt.“ „Nieka, – saka, – niekas negrauš anei niek. Tris kartus vandeniū apipilk, kai saula laisis ir vis nuo savį, nuo veidelia, nuo galvos.“ Nuprausiau, paguldžiau miegot’ – kaip užmigo! Būdavo cypia kaip paršiukas, būdava cypia ir cypia biedna kai draskosi“ (...) Nu ir tu supranti aš apiploviau, kaip užmigam visi, aš šokau saula jau [aukštai], pusė saulutės teku, a mergaitė miegu! Maniau, kad numirė, kaip surėkiau! Tai diedas šoka ir tas našlaitis kų auginau šoka iš lovas: „A, Jėzau, – sakau, – numirė Janyte, Dieve, tu mana!“ Griebem iš lovytes ir prabuda mergaitė. Vėl’ apiploviau, a žinai lovytej kai gulėja, kai pjuvenų pripjauta [tų šašų], [a] kur nubirėji, tai baltas veidukas, kur nubyrėjis, tai baltas (...) (J. Brasiūnienė iš Veprių mstl. LKAR 101(46), LKAG 416(74,83), LKAG 417(1).

Jei susirgdavo kokliušu, ligonį vepriškiai vežiojo po laukus: *„Jei susergera kokliušu, veža per devynis laukus ir duodavo ožkos pieno“* (S. Valančienė iš Pauplių k. LKAR 101(97).

Gydymas augalais, gyvūnais, mineralais

Išgąstis. Nuo išgąsties duodavo gerti pivonijos (M. Razumienė iš Veprių mstl. LKAR 101(51), (O. Davalgienė iš Mankūnų k. LKAR 101(23), baltų pinavijų šaknų (J. Gudavičius iš Veprių mstl. LKAR 101(48), natubučių (O. Davalgienė iš Mankūnų k. LKAR 101(23) arbatos. S. Valančienė iš Pauplių k. pasakojo, kad natubučius reikia ne tik gert nuo išgąščio, bet ir juose prausti vaiką:

„(...) Jis va toksai auga, va tokie geltoni bumbuliukai kaip dobiliukai, vadinas natubučiai. Reikia duot nuo išgūsties ir praust' (...) Saują ar ti dvi saujas kiek ti maždaug prausi ar kubiliukan, ar vonion. Šitų tai tikrai gerai (...)“ (LKAR 101(94), LKAG 418(65).

M. Artamanovskaja iš Sukinių k. vaikus rūkė čiobreliau, tuja (LKAR 101(81), LKAG 418(24). Išgąščiu gydyti padėdavo ir gyvūnai. Nuo jo duodavo gyvatės (O. Davalgienė iš Mankūnų k. LKAR 101(23). Išsigandus šuns, duodavo uostyti arba rūkydavo šuns plaukais (G. Jakimavičienė iš Veprių mstl. LKAR 101(15), A. Surdokas iš Veprių mstl. LKAR 101(55), F. Rudokienė iš Veprių mstl. LKAR 101(32).

Nervai. „Nuo nervų gerti kaltūnę (Marytės šaknis). Išrauni toks stiebelis, o šakny baisiausiai daug. Tai jos čia nuo nervų ir nuo išgąščio vaikam. Lapai panašūs į jazmino. Auga palei Šventąją, prie smėlėtų krantų, ~80 cm“ (A. Surdokas iš Veprių mstl. LKAR 101(55).

Kraujospūdis. „Grikių žiedai, morkų lapai nuo kraujo spaudimo. Žiupsnelis stiklinei vandens, gerti 1/3 stiklinės 2 k. per dieną“ (A. Surdokas iš Veprių mstl. LKAR 101(55), „Grikiiai nuo kraujo spaudimo“ (M. Narušienė iš Veprių mstl. LKAR 101(49).

Sinusitas. „Sinusitą mano brolienė išsigydė varnalėšų lapais, dėdama juos nakčiai. (G. Gumbaragienė iš Veprių mstl. LKAR 101(43).

Angina. „Jei gerklė užimta – gričiolai, tokie guziukai keliasi, pamuilini drobinį skudurą ir apriši, priverdam ir aprišam linų sėmenimis“ (S. Valančienė iš Pauplių k. LKAR 101(97), „Tuopų spurgiukai nuo gerklės“ (J. Gudavičius iš Veprių mstl. LKAR 101(48), „Jei gerklė skauda, dėdavo vilnonę kojine su pelanais“ (O. Davalgienė iš Mankūnų k. LKAR 101(23).

Plaučių uždegimas. „Bijūnai nuo plaučių“ (G. Gumbaragienė iš Veprių mstl. LKAR 101(43), „Balti bijūnai na išgąščia, na plaučių uždegimų“ (F. Rudokienė iš Veprių mstl. LKAR 101(32), „Baltas pinavija nuo plaučių uždegima“ (J. Paradauskienė iš Deltuvos k. LKAR 101(5), „Baltos alyvos nuo plaučių uždegimo“ (M. Narušienė iš Veprių mstl. LKAR 101(49), „Baltas bezas nuo plaučių uždegima“ (J. Brasiūnienė iš Veprių mstl. LKAR 101(44), „Čiobreliaus rinkdavo nuo plaučių uždegimo“ (S. Valančienė iš Pauplių k. LKAR 101(97), „Kaštono žiedai nuo plaučių uždegima“ (J. Paradauskienė iš Deltuvos k. LKAR 101(5), „Badanti rožė – vaistai nuo jakny, nuo plaučių, turi daug vitamino C“ (G. Jakimavičienė iš Veprių mstl. LKAR 101(15), „Nasturtai – nuo plaučių uždegima“ (J. Brasiūnienė iš Veprių mstl. LKAR 101(44), „Rugiagėles nuo uždegimų, jei supučia vėjas“ (J. Brasiūnienė iš Veprių mstl. LKAR 101(44), „Šlapumų gerdava nuo plaučių uždegima“ (S. Valančienė iš Pauplių k. LKAR 101(97), „Nuo plaučių uždegimo duodavo arkliaus ar karvės mėšlo“ (M. Razumienė iš Veprių mstl. LKAR 101(51), „Nuo plaučių uždegimo sudžiovinu rupūžę ir duoda gerti. Verda tą dalį, kas skauda: jei plaučiai – plaučius, jei koją – koją“ (M. Narušienė iš Veprių mstl. LKAR 101(49).

Žarnyno ligos. A. Surdokas iš Veprių mstl. papasakojo, kokia žole jo močiutė gydė nuo žarnyno uždegimo ar viduriavimo:

„Seniau močiutė vadino kunigažolė, o knygoje šv. Veronika“ (...) Jinai nuo vidurių, nuo skrandžio, nuo žarnyno. Užverdi, juodas skystimas gaunasi kaip jau daugiau įdėti, bet jinai gert nepikli (...) [Jeigu] viduriavimas arba žarnyno koks uždegimas, tai jinai gydo“ (L KAR 101(68), L KAG 417(56).

J. Paradauskienė iš Deltuvos k. sakė, kad nuo viduriavimo gerai arklio rūgštynių sėklų arbata (L KAR 101(4), L KAG 415(14), mama jai degino kiaulės mėšlą, ji gėrė ažuolo žievę:

Genovaitė Jakimavičienė. Vepriai. Aut. nuotr.

„(...) Aš kai viduriauau, man mama degina kiaulas mėšlą. Aš labai viduriauau, jauna buvau, nieks nepadėjo, jau galvojo, kad ligoninė išves – dizinterija, saka. Nu tai man tada ir kiaulas mėšlą degina, ažuola žievę vire (...)“ (L KAR 101(3), L KAG 415(13).

Z. Juškienė iš Bečių k. taip pat sakė, kad geriausiai nuo viduriavimo padeda jauno ažuolo žievės arbata (L KAR 101(10), L KAG 415(26). „Bičių pikis – vaistai skrandžiui, žarnynui. Jo negalima dideliais kiekiais naudoti, nes skrandyje susidaris ir neišvirškins jo. Reikia ištirpinti spirite ir po truputį naudoti. Skrandžio opoms gydyti“ (A. Surdokas iš Veprių mstl. L KAR 101(55). „Kmynai dėl užkrėtimo skrandžia. Jei skrandis neveikia, duoda kmynų“ (G. Jakimavičienė iš Veprių mstl. L KAR 101(15), „Gyvates duoda dėl apetita valgyma“ (S. Valančienė iš Pauplių k. L KAR 101(97).

Gelta. „Nuo geltos duoda gerti sausiukus, kačiapėdžius“ (A. Surdokas iš Veprių mstl. L KAR 101(55), „Sausiukai nuo geltos“ (M. Razumienė iš Veprių mstl.

Autorė (kairėje)
ir Zofija Juškienė.
Bečių k.

LKAR 101(51), „*Jei susergera gelta, verda lininius siūlus ir prausiasi*“ (J. Gudavičius iš Veprių mstl. LKAR 101(48)).

Kirminai. „*Jei pasikelia kirminai, degina vištos plunksną ir duoda uostyti vaikam*“ (S. Valančienė iš Pauplių k. LKAR 101(97)).

Kraujavimas. J. Brasiūnienė iš Veprių mstl. beveik iš mirties nuo gausaus mėnesinių kraujavimo išgelbėjo jos draugė, sužinojusi gerą žolių mišinį:

„*A dar ką aš papasakosiu tau (...) Žinai, kai raudonas šaltinėlis bėga, supranti? Tai va, prisimink ir rašyk, ir sau pasilik, gal tavo giminėj kam bus. Nu tai va. Tik nežinau, kaip tos žolalės vadinasi. Viena va žinau, kur tokia augu, va tokia žydi nuo krauju būnu – kraujažolė, toj žolytė, paskui toj babarzdė auga miški, rauni rauni po biški, šveičiam puodus, tai ne toj, ale yra ožkabarzdė. Viena šaknytė, a čia kai bukietėlis. Toj, ožkabarzdė vadinasi. A paskui karvelio rūta. Melsvai žydi, irgi an smėlyna auga. Lyg tai mėlynos tamsios gėlytės – karvelia rūta, pavasarį žydi, nedidela, kaip kupščiukas*“ (LKAR 101(47), LKAG 416(76,78)).

A. Surdokas iš Veprių sakė, kad ugniažolė taip pat stabdo kraujavimą. G. Jakimavičienė iš Veprių mstl. sakė, kad moterim nuo kraujavimo duoda raudoną pinaviją, o „*bobaunykas – moterų vaistas dėl pasistiprinimo kaip vyrams arielka*“ (LKAR 101(15)).

Pūslės uždegimas. „*Bruknių lapai (meškučiai) nuo pūslės uždegimo*“ (M. Razumienė iš Veprių mstl. LKAR 101(51)).

Venų uždegimas. „*Kojas nuo venų uždegimo gydausi varnalėšos, kopūstų lapais: aprišu, apdedu*“ (G. Gumbaragienė iš Veprių mstl. LKAR 101(43)), „*Išsiveržė mano gysla kojos, da susimušiau ir išsigydžiau juoda mostim (ichtiolo tepalu)*“ (J.B.1).

Sąnariai, reumatas. „*Skruzdėlės vaistai nuo remata. Skruzdėlyną paimt, parsnešt, išvirt ir trint*“ (S. Valančienė iš Pauplių k. LKAR 101(97)), „*Skruzdėlės vaistai sąnariams. Ištepa butelį medum, prirenka skruzdėlių, užpila spiritu ir trina*“ (A. Surdokas iš Veprių mstl. LKAR 101(55)), „*Mirusias bites užpila spiritu ir naudoja trinimams sąnariams*“ (A. Surdokas iš Veprių mstl. LKAR 101(55)).

Išnirimas. „*Jei išsinarina koją, reiki atitraukti, surišti*“ (S. Valančienė iš Pauplių k. LKAR 101(97)), „*Kaulažolė dėdavo ant išnirusios vietos*“ (M. Razumienė iš Veprių mstl. LKAR 101(51)), „*Išsinarinus reikia atitraukti, trinti denatūru*“ (J. Gudavičius iš Veprių mstl. LKAR 101(48)).

Pusiaujas skauda. „*Jei pusiau skauda, daro vonias su skruzdėlėm*“ (O. Davalgienė iš Mankūnų k. LKAR 101(23)).

Kaulų ligos. Kai kurioms kaulų ligoms gerai padėdavo kiaušinių lukštai. S. Povilavičienė iš Slabados k. pasakojo, kad sūnui Jonui skaudėjo koją. Peršvietus paaiškėjo, kad tai kojos kaulo suminkštėjimas. Profesionalūs gydytojai gydė įvairiomis procedūromis ir vaistais, bet labiausiai padėjo receptas su kiaušinio lukštais:

„*Labai padėjo kiaušinio lukštai, sutrinti iki miltų ir sumaišyti su grietine. Jis gerė ir pasveiko. 3,5 metų koja ėjo blogyn, o po to,*

kai pasveiko, daugiau nesirgo, koja atsistatė, pasidarė tokio pat ilgumo kaip ir pirma“ (L KAR 101(21), L KAG 415(90).

A. Surdokas iš Veprių mstl. sakė, kad taukšaknė – kaulažolė padeda ir nuo skrandžio ligų, ir nuo kaulų lūžių:

„Sumaišyti su medum, uždaryt stiklainį, išvirti ir naudot arba supjaustyti, užpilti medum ir gerti nuo skrandžio ligų. Jei lūžiams, sumaišyti su taukais ir dėt an lūžių“ (L KAR 101(55).

J. Gudavičius iš Veprių mstl. sakė, kad nuo kaulų lūžimų deda kaulažolę, molį, suriša lenčiukėm (L KAR 101(48).

Rožė. *„Rožę rugeniais miltais aptepu“ (S.P.1).*

Kokliušas. *„Nuo kokliušo gėrė kumelės pieną“ (M. Narušienė iš Veprių mstl. L KAR 101(49).*

Džiova. *„Šunes taukai nuo džiovos“ (S. Valančienė iš Pauplių k. L KAR 101(97), „Pušaičių spurgai nuo tuberkuliozės“ (J. Gudavičius iš Veprių mstl. L KAR 101(48).*

Vėžys. A. Surdokas iš Veprių mstl. pasakojo, kad geriausiai vėžį gydo vėžiukai, iš kurių reikia virti arbatą (L KAR 101(55), rupūžė, kurią užpylus degtine gerti lašiukais (L KAR 101(55), ir musmirės:

Stanislava Povilavičienė. Slabados k. Aut. nuotr.

S. Povilavičienė ir Vilma Mulevičiūtė (dešinėje). Slabados k.

„Raudonos musmirės vaistai nuo vėžio. Užpilti spiritu, gerti po arbatinį šaukštelį (LKAR 101(55) ir gegužvabalys: „(...) Gegužvabalys yra, jeigu žinot tokį. Svirplys vadina, turklys. Vakaraus kaip prieš lietų čirpia, tai šitų vabalų reikia pagaut. Bet aš per šitiek metų pagavau jį vieną ir vieną kartą negyvo radau. Tai jį reikia užpilti spiritu, pasdaro juodas skystis ir nuo vėžio vaistai. [Jį reikia gerti] lašiuokais: nuo 10 iki 50. Jis biški yra nuodingas“ (LKAR 101(67), LKAG 417(53).

Miežis. „Nuo miežio reikia valgyti mielių“ (J. Brasiūnienė iš Veprių mstl. LKAR 101(44).

Dedervinė. Dedervinei gydyti paimdavo beržinę šluotą, atlauždavo šakele ir degindavo galiuką. Nuo jos krintančiais lašiuokais ir tepdavo dedervinę (M. Razumienė iš Veprių mstl. LKAR 101(50), LKAG 417(23). „Kai būna an lango rasa, reikia pabraukti ir tepti dedervinę“ (M. Razumienė iš Veprių mstl. LKAR 101(51), „Dedervinę tepdavo muilu. Lišajus papuola nuo vandens. Kad lišajaus nebūtų, reikia švariai aplaikyti. Lišajų tepdavo nuo lango rasu. Dedervinės daugiausia nešiodavo mergaitės“ (G. Jakimavičienė iš Veprių mstl. LKAR 101(15).

Egzema. „Laukinės našlaitės nuo egzemos. Gerti arbatą“ (A. Surdokas iš Veprių mstl. LKAR 101(55), „Debesylo šaknis nuo egzemos, nuo žvyninės. Šaknį sutarkuoti, su sviestu sumaišyti ir tepti. Kasti pavasarį, rudenį. Ji labai aštri, tai biški degins, tada daugiau sviesto įdėti. Bet turi degint vaistai. Seniau vaistų nebuvo, tai ir niežus tuo gydė“ (A. Surdokas iš Veprių mstl. LKAR 101(55), „Egzema patepiau negesytu actu ir pranyko“ (S. Valančienė iš Pauplių k. LKAR 101(97).

Karpas. „Karpas gydo vainikazolė [karpazolė]“ (A. Surdokas iš Veprių mstl. LKAR 101(55), „Karpas tepė nuo lango rasa“ (M. Artamanovskaja iš Sukinių k. LKAR 101(85), „Karpas duoda įkąst žiogui“ (M. Artamanovskaja iš Sukinių k. LKAR 101(85), „Karpas duodavo nužnybti žiogui“ (G. Jakimavičienė iš Veprių mstl. LKAR 101(15), „Karpas duodava nukąsti žiogui“ (F. Rudokienė iš Veprių mstl. LKAR 101(32), „Karpas nukanda žiogas karpakundis“ (M. Narušienė iš Veprių mstl. LKAR 101(49), „Šerines karpas duodam nukąsti žiogui“ (A. Surdokas iš Veprių mstl. LKAR 101(55), „Kai buvo spirito gamyklas ir veždavom brogą, tai dažnai rankas mirkydavom, gal dėl to karpų daugiau ir nebuvo, prapuolė nuo rūgšties. Šerinė karpa – kaip šerys toksai styri, biški pajudini ir jisai skauda“ (M. Razumienė LKAR 101(51), „Kai arkllys atsigeria ir va jisai seilėjas, tom seilėm, saka, karpas gydo“ (J. Paradauskienė iš Deltuvos k. LKAR 101(5), „Karpas tepdava mėnesinėm. Patepdavo ir nudžiūdavo“ (J. Gudavičius iš Veprių mstl. LKAR 101(48), „Dabar karpas gydom acto esencija“ (S. Valančienė iš Pauplių k. LKAR 101(97).

Žaizdos, sumušimai, iššutimai. Z. Juškienė iš Bečių k. ant įvairių žaizdų dėjo parstupą: „Kai koja susitrenki, tai yra toksai parstupas, tokia žolė. Aš turiu šaknelių tokių juodų, tai tos tai labai padeda. Kas yra vaistas, tai ir vaistas. Jas sutarkuoji, ji juoda ir ji pasidaro tokia gleiviuota kaip kisielius, ir dedi tiesiai an ronos, ar an sudaužtos, ar išnarintos, ar sumuštos [vietos]. Ištraukia [karštį] vien žodžiu, ryte atsikelsi ir nepastebėsi (...)“ (LKAR 101(9), LKAG 415(25). „Voratinklius deda un žaizdų, kad nebėgtų“ (S. Valančienė iš Pauplių k. LKAR 101(97), „Voratinklį vyniojo an žaizdų“ (A. Sur-

dokas iš Veprių mstl. LKAR 101(55), „Jei įsipjauni pirštą, reikia apvynioti voratinkliu iš po stalo“ (M. Razumienė iš Veprių mstl. LKAR 101(51), „Įsipjovus pirštą dėti arklio mėšlą“ (J. Gudavičius iš Veprių mstl. LKAR 101(48), „Velnio pirštą (kaukaspenis) skuta ir deda an žaizdos“ (A. Surdokas iš Veprių mstl. LKAR 101(55), „Seniau kai basi lakstydavo, tai papirštės iššunta. Tai drobinio skudurėlio priskuta [velnio piršto] ir sudeda papirštėse“ (A. Surdokas iš Veprių mstl. LKAR 101(55), „Jei suskyla kojas, suglaudi kojytes ir pasisiojai“ (S. Valančienė iš Pauplių k. LKAR 101(97), „Gysločių lapus deda nuo karščio, kai sutinsta ar sumušė“ (S. Valančienė iš Pauplių k. LKAR 101(97).

Stasė Valančienė rodo, kaip gydyti karpą su beržiniu šluotražiu. Pauplių k. Aut. nuotr.

Tvinkimai, votis. „Jei tvinksta, deda lašiniai“ (S. Valančienė iš Pauplių k. LKAR 101(97), „Jei tvinkdavo kur, tai liepų brazdus su grietine saldžia virdavo“ (A. Surdokas iš Veprių mstl. LKAR 101(55), „Jei tvinkdavo, dėdavo mostį, kur skiepija medžius“ (A. Surdokas iš Veprių mstl. LKAR 101(55), „Šarmas labai gerai ištraukia, kai prapūna tvinkimas. Bet kokius pelenus užpliko, nusistovi, skaidrus ir tiesiog kišk [ten kur tvinksta], traukia labai pūlius“ (A. Surdokas iš Veprių mstl. LKAR 101(55), „Jei pašinas įlenda, rūka su drobiniais siūlais ar skepeta. Uždegina drobę, užgesina ir parūka“ (G. Jakimavičienė iš Veprių mstl. LKAR 101(15), „Liepos žievę nuskuta, suvirina su pienu ir deda ant voties“ (J. Gudavičius iš Veprių mstl. LKAR 101(48), „Nuo voties dėdavo žalios bulves“ (F. Rudokienė iš Veprių mstl. LKAR 101(32), „[Dara] mostį takių: vaška, taukų. Išverda ir deda un votį, kad greičiau trūktų ana“ (O. Davalgienė iš Mankūnų k. LKAR 101(23), „Votį primuolina muilu in pakulia“ (S. Valančienė iš Pauplių k. LKAR 101(97), „Lašinių dedam an voties“ (S. Valančienė iš Pauplių k. LKAR 101(97), „Votis tepdavo ichtiolu – ištraukdavo karštį“ (J. Gudavičius iš Veprių mstl. LKAR 101(48), „Puodkelį rūka nuo tvinkima“ (S. Valančienė iš Pauplių k. LKAR 101(97).

Plaukai. „Kad plaukai būtų gražūs, reikia skalauti žibalu“ (S. Valančienė iš Pauplių k. LKAR 101(97), „Žibalas gerai nuo utėlių“ (S. Valančienė iš Pauplių k. LKAR 101(97).

Pateikėjai:

Marytė Artamanovskaja (Antonova), Jerofejo, gim. 1931 m., gyv. Ukmergės r., Pabaisko apyl., Sukinių k.
 Jefimas Artamanovskis, gim. 1925 m., gyv. Ukmergės r., Pabaisko apyl., Sukinių k.
 Irena Augunienė (Diliūnaitė), Jono, gim. 1945 m. Ukmergės r., Veprių apyl., Pageležių k., gyv. Ukmergės r., Veprių apyl., Sližių k.
 Janina Brasiūnienė (Putockaitė), Petro, gim. 1926 m. Jonavos r., Beržu apyl., Lokėnėlių k., gyv. Ukmergės r., Veprių apyl. ir k.
 Onutė Davalgienė (Abišalaitė), Tamošiaus, gim. 1909 m. Ukmergės r., Pabaisko apyl., Kušniškių k., gyv. Ukmergės r., Veprių apyl., Mankūnų k.

- Janina Graužinienė (Kosteckaitė), Broniaus, gim. 1939 m., Ukmergės r., Veprių apyl. ir k., gyv. Ukmergės r., Veprių apyl., Sližių k.
- Jonas Gudavičius, Petro, gim. 1923 m., gyv. Ukmergės r., Veprių apyl. ir k.
- Genė Gumbaragienė (Mikučionytė), Juozo, gim. 1952 m. Jonavos r., Markūtiškių apyl., Sergiėjėvkos k., gyv. Ukmergės r., Veprių apyl. ir k.
- Genovaitė Jakimavičienė (Gečytė), gim. 1910 m. Ukmergės r., Veprių apyl., Slabados k., gyv. Ukmergės r., Veprių apyl. ir k.
- Zofija Juškienė (Ivanauskaitė), gim. 1923 m. Tauragės r., Skaudvilės apyl., Ivangėnų k., gyv. Ukmergės r., Veprių apyl., Bečių k.
- Marija Danutė Narušienė (Saugūnaitė), Juozapo, gim. 1938 m. Molėtų r., Bálninkų apyl. ir k., gyv. Ukmergės r., Veprių apyl. ir k.
- Janė Paradauskienė (Griciūtė), gim. 1938 m., gim. ir gyv. Ukmergės r., Deltuvos apyl. ir k.
- Jonas Povilavičius, gim. 1952 m., gim. ir gyv. Ukmergės r., Veprių k.
- Stanislava Povilavičienė (Morkūnaitė), Petro, gim. 1913 m. Ukmergės r., Veprių apyl., Rizgonių k., gyv. Ukmergės r., Veprių apyl., Slabados k.
- Marijona Razumienė (Žentelytė), Juozo, gim. 1924 m. Ukmergės r., Veprių apyl., Barbōriškio k., gyv. Ukmergės r., Veprių apyl. ir k.
- Felicija Rudokienė (Piškinaitė), Prano, gim. 1932 m. Širvintų r., Gėlvo-
nų apyl., Grežėniškių k., gyv. Ukmergės r., Veprių apyl. ir k.
- Algimantas Surdokas, Vinco, gim. 1936 m. Lazdijų r., Simno apyl.,
Metelýtės k., gyv. Ukmergės r., Veprių apyl. ir k. (nuo 1959 m.).
- Stasė Valančienė (Kapočiūtė), Stasio, gim. 1924 m. Širvintų r., Gelvonų
apyl., Apušynų k., gyv. Ukmergės r., Veprių apyl., Pauplių k.

Medžiagą rinko Rita Balkutė, Vilma Mulevičiūtė

LKAR – Lietuvos liaudies kultūros centro Liaudies kūrybos archyvo
rankraštis

LKAG – Lietuvos liaudies kultūros centro Liaudies kūrybos archyvo
garso įrašas

KALBA

Kokia tarme šneka vepriškiai

Kazys Morkūnas

Kalbininkai seniai yra pastebėję, kad kalbos raidai – tarminiams skirtumams atsirasti, atskiroms tarmėms ar net skirtingoms kalboms susidaryti – nemaža įtakos turėjo gamtinės kliūty: didesni kalnai, miškai, pelkynai, vandenys, t. y. viskas, kas trukdė žmonėms bendrauti, dažniau susieiti. Nors per buvusio Vėprių valsčiaus teritoriją tekanti Šventoji ir į ją įsiliejanti Širvintà nėra labai didelės upės, tačiau tam tikrų nepatogumų dažniau susitikti skirtingų krantų gyventojams taip pat sudarė. Abipus Šventosios dar driekėsi ir nemaži, retai apgyvendinti miškai.

Žmonių bendravimą kiek veikė ir administracinės, religinių bendruomenių – apskričių, valsčių¹, parapijų – ribos, baudžiamos laikais – baudžiauninkų priklausymas skirtingiems feodalų dvarams ir kt. Vienokios ar kitokios ribos ilgiau ar trumpiau dalijo ir buvusio Vėprių valsčiaus teritoriją, prisidėjo prie kai kurių tarminių ypatybių atsiradimo ir įvairavimo.

Ta įvairovė lėmė, kad kalbininkai, skirstydami visą lietuvių kalbos plotą tarmėmis, dėl Vėprių apylinkių turėjo nevienodą nuomonę. Pirmasis detalesnį lietuvių kalbos skirstymą pateikęs žymusis poetas ir kalbininkas Antanas Baranauskas (1835–1902) Ūpninkus, Vėprius (kartu su buvusiu Trākų ir Vilniaus apskričių dalimis bei buvusios Suválkų gubernijos rytiniais pakraščiais) laikė rytiečiais pirmaisiais pietiečiais (žymėjo juos *R_p*), t. y. viena rytų aukštaičių patarme² (aptardamas kartais siejo ją ir su vakariečiais), kurioje tvirtagaliai dvigarsiai *an*, *am*, *en*, *em* verčiami *un*, *um*, *in*, *im*, pvz., *šviñtas* ‘šventas’, *kuñpas* ‘kampas’, *biñdras* ‘bendras’, *ištĩmpt* ‘ištempti’. Kazimieras Jaunius (1848–1908), o vėliau juo sekdamas Antanas Salys (1902–1972) Ūpninkus, Vėprius ir net Gėlvonus³ priskyrė prie vidurio (jų žodžiais, vi-

¹ Tiesa, valsčių skaičius ir jų ribos įvairiu laiku keitėsi: pirmieji valsčiai Lietuvoje žinomi nuo XIV a. pabaigos, o XV–XVI amžiais keitėsi jų priklausomybė. Sukūrus luominę apskričių (pavietų) organizaciją (1564–1568), Aukštaitijoje valsčiai išnyko. Po trečiojo jungtinės Lietuvos–Lenkijos respublikos padalijimo (1795 m.), etnografinės Lietuvos prijungimo prie Rusijos imperijos, per Pavelo Kiseliovo reformą valstybinėse žemėse valsčiai sudaryti 1837–1841 m., o privačiose žemėse 1861 m. Lietuvoje 1932 m. buvo 259, 1940 m. – 267, 1948 m. – 320 valsčių (žr. *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, Vilnius, 1984, t. 12, p. 40).

² Барановский А. *Заметки о литовском языке и словаре*, Санкт Петербург, 1898, p. 49–78.

³ Iš tikrųjų gelvoniškiai yra rytų aukštaičiai širvintiškiai.

duriečių) aukštaičių⁴, kurie minėtų dvigarsių kitais neverčia (t. y. taria kaip vakarų aukštaičiai: *šveñtas, kaĩmpas, beñdras, išteĩpti*), bet prieš balsį *ė* kietina *l* (kaip rytų ir pietų aukštaičiai), pvz., *lėkt*⁵, *pelėda, varlė* (vakarų aukštaičiai taria minkštą *l*: *lėkt(i), pelėda, varlė*). Gerokai A. Baranausko lietuvių kalbos tarmių skirstymą patobulinę, detalizavę, daugeliui tarmių kitus pavadinimus davę Vilniaus universiteto kalbininkai Aleksas Girdenis ir Zigmas Zinkevičius Veprių apylinkes (ypač nuo Veprių į vakarus) priskyrė vakarų aukštaičiams šiauliškiams, turintiems nemaža rytų aukštaičių panevėžiškių ypatybių. Bet Z. Zinkevičiaus knygoje „Lietuvių dialektologija“ (1966) prie Veprių yra santrumpa RAP (rytų aukštaičiai panevėžiškiai). Ūpninkų apylinkės skiriamos pietų aukštaičiams, gerokai priartėjusiems prie rytų aukštaičių širvintiškių⁶. Tiesa, nurodydami tarmių plotus žemėlapiuose, jų autoriai Upninkų ir Veprių gyvenviečių pavadinimų turbūt dėl atsargumo dažnai neįrašo.

Daugiau kaip per šimtmetį (nuo A. Baranausko laikų) lietuvių kalbos tarmės dėl įvairių priežasčių – jų sąveikos, bendrinės kalbos poveikio, gyventojų kaitos ir kt. – gana pastebimai kito, jų ribos darėsi ne tokios ryškios, gretimų tarmių sandūroje didėjo pereinamųjų ypatybių ruožai. Tokie pokyčiai, be abejo, vyko ir Veprių apylinkėse. Čia pateikiamoje apžvalgoje vepriškių šnekta daugiausia aptariama remiantis „Versmės“ leidyklos 2003 m. organizuotos kompleksinės ekspedicijos (vadovas Venantas Mačiekus) metu užrašytais (ypač diktofonu) duomenimis. Šiek tiek naudojamos ir ankstesniais metais sukauptomis, taip pat jau skelbtomis žiniomis apie šią šnekta⁷.

Kiekvieną kartą daugiausia dėmesio skirta visą laiką Veprių apylinkėse gyvenusių vyresnės kartos žmonių kalbai, nes jie geriausiai išsaugojo senesniąsias ypatybes, vadinamąją vietos tradicinę tarmę. Tačiau sąvoka *tradicinė tarmė* nėra pastovi ir nekintanti. Kiekvieno tyrimo metu tradicinės tarmės atstovų paprastai ieškoma tarp 70-mečių ir vyresnio amžiaus žmonių. Praėjusio amžiaus šeštajame dešimtmetyje tokiais atstovais laikyti dar XIX a. pabaigoje gimę žmonės, iš kurių kai kas buvo lankęs rusiškas pradžios mokyklas arba ir visiškai nesimokęs jokioje mokykloje, ne vienas vyras tarnavęs imperinės Rusijos kariuomenėje ir pan. XXI a. pradžioje tokio amžiaus apklausti ir prie tradicinės tarmės atstovų skirtini žmonės yra nuėję visiškai kitokių gyvenimo kelią – lankę jau lietuviškas mokyklas, daugelis vyrų tarnavę Nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje. XX a. viduryje vykusių apklausų metu jie, suprantama, tradicinės tarmės atstovais dažniausiai nelaikyti. Dėl to paskutinės (2003 m.) ekspedicijos metu, kalbantis jau su garbaus amžiaus sulaukusiais vepriškiais, buvo domėtasi ir prisiminimuose išlikusiomis jų tėvų ar senelių svarbiausiomis tarmės ypatybėmis.

⁴ Plg. Salys A. *Raštai. Lietuvių kalbos tarmės*, Roma, 1992, t. 4, p. 109–114 (ir žemėlapi); *Lietuvių kalbos rašybos žodynas*, Vilnius, 1948, p. 121–122, 125 (žemėlapi), kur vidurio aukštaičiai laikomi (kaip iš esmės ir A. Salio) pereinamąja tarpe tarp vakarų ir rytų aukštaičių.

⁵ Raide *e* žymimas po kietojo *l* suužpakalėjęs balsis *ė*.

⁶ Plg. Girdenis A., Zinkevičius Z. Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos, *Kalbotyra*, 1966, t. 14, p. 139–147; tas pat *Lietuvių dialektologijos skaitiniai*, sud. Z. Babickienė, B. Jasiūnaitė, Vilnius, 1999, t. 1, p. 125–135; tas pat Zinkevičius Z. *Rinkiniai straipsniai*, Vilnius, 2002, t. 1, p. 354–364; Zinkevičius Z. *Lietuvių dialektologija*, Vilnius, 1966, p. 446.

⁷ Pavyzdžiui, šio straipsnio autorius kai kuriuose Veprių apylinkių kaimuose lankėsi 1960 m., o kartu su kalbininku Algirdu Sabaliausku 1957 m. čia rinko duomenis „Lietuvių kalbos atlasui“ (Vilnius, 1977, t. 1 – Leksika; 1982, t. 2 – Fonetika; 1991, t. 3 – Morfologija).

Aptariant vepriškių šnektos vietą tarp kitų aukštaičių tarmių, labai svarbu, kaip jau sakyta, išsiaiškinti bendrinės lietuvių kalbos dvigarsių *an, am, en, em* ir nosinių balsių *a, e* tarimą. Dabartinė Veprių miestelio gyventojų sudėtis ir jų kalba tikslaus atsakymo į šį klausimą, deja, neduoda. Iš tikrųjų miestelio, beje, ir daugelio buvusio valsčiaus kaimų, šnektą dabar gana nevienalytė. Daugiau kaip prieš 600 metų (1384) istoriniuose šaltiniuose paminėti Vepriai ypač išaugo XX a.⁸ (1893 m. 76 gyventojai, 1923 – 140, 1940 – apie 260, 1959 – 585, 1970 – 742, 1979 – 912, 1987 – 1297). Iš artimesnių ir tolimesnių vietų naujų gyventojų su savo gimtųjų tarmių ar bendrinės kalbos paveiktomis ypatybėmis gausėjimas visiškai nustelbė tradicinę miestelio šnektą, kuri, matyt, jau buvo susilpnėjusi ir dėl iki Pirmojo pasaulinio karo nemažą poveikį per dvarą, bažnyčią dariusios lenkų kalbos. Tiesa, vieno kito vepriškio (pvz., Sofijos Lukoševičiūtės, gim. 1920 m. Vepriuose ir juose gyvenančios) tvirtinimu, lietuviškai kalbėję miestelėnai ir seniau sakydavę *lángas, pántis, rankà, kam̃pas, peňkì*, o į Ukmergės pusę – *runkà, piňkì*.

Kiek daugiau apie viso buvusio Veprių valsčiaus senesniąją kalbinę padėtį, tarminius skirtumus išgirsta šnekantis su vyresniosios kartos kaimo žmonėmis.

Iš vakarinės valsčiaus dalies kaimų kilę žmonės beveik dėsnigai sako *lángas, pántis, sprándas, aňtras, túkstaňtis, kam̃pas, samdíttas, beňdras, šveňtas, peňkì, nutreňks, tem̃pt̃* ‘tempti’; *ažuláĩ* ‘ažuolai’, *ažulínas* ‘ažuolynas’, *rástai* ‘raštai’⁹. Jų teigimu, taip kalbėję ir tėvai. Reikia pridurti, kad pačiame vakariniame buv. Veprių valsčiaus gana miškingame, durpingame, o vietomis žvyringame (veikia dideli žvyro karjerai) pakraštyje kai kurie maži kaimeliai ar vienkiemiai visiškai išnyko ar senuosius gyventojus pakeitė atsikėlėliai iš kitur. Be to, čia, kaip ir pietiniame kampe (Apeikiškiai, Kunigiškiai, Miñderiškiai, Pústoškos ir kiti kaimai), anksčiau kalbėta ir lenkiškai ar rusiškai.

Iš pietryčių pusės Veprių pašonėje buvusiame Slabadōs kaime, dabar susijungusiame su miesteliu, vyriausias amžiumi jo gyventojas (Mykolas Laurinavičius, gim. 1909 m.) dvigarsius *an, am, en, em* ir žodžio kamieno balsius *a, e* dažniausiai išlaiko (*túkstantis, šveňtas, šventōšos* (upės), *drasōs* ‘drasos’).

Į šiaurės vakarus nuo Veprių esančiuose Mankūnų, Pageležiū, Vengriū kaimuose minėtieji dvigarsiai ir balsiai dabar taip pat daugiausia tariami, pvz.: *brángus, lánegas, supáňc̃ot̃, kam̃pas, traňkosi, ankštì, rankà, seřgaňtis, peňkì, tem̃pt̃, sugraži.na* ‘sugražina’, *sanaňai* ‘šanariai’, *paťrēšdava* ‘patrēšdavo’. Tačiau viena šnektos atstovė (Elena Valiaugienė, gim. 1929 m. Mankūnų k., gyv. Pageležiuosė) prisimena, kad jos tėvai esą sakė *un lú.nga* ‘ant lango’, *supú.ňc̃at̃* ‘supančioti’, *kuňpas* ‘kampas’. Beje, ir iš pokalbio su ja pačia užfiksuotas vienas kitas tokio tarimo atvejis: *piňkì* ‘penki’, *piňkólka* ‘penkiolika’, *piňkazdēšim* ‘penkiasdešimt’.

Panaši padėtis ir netoli nuo miestelio (apie 3 km) į šiaurę esančiame Barbōriškio kaime¹⁰: dabar *lánegas, pántis,*

⁸ *Lietuvių enciklopedija*, Boston, 1965, t. 33, p. 402–403; *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 1988, t. 4, p. 486.

⁹ Šnekinti: Juozas Augūnas, gim. 1921 m. Dubių k., daugiau kaip 40 metų gyvena Bečių k.; Jurgis Akūnis, gim. 1923 m. prie Dubių k., gyvena Vėpriuose; Petras Morkūnas, gim. 1925 m. Rizgonių k., gyvena Mankūnų k.; Mikučionis, gim. 1920 m. ir gyvena Sližių k.; Marijona Mikučionytė, gim. 1920 m. ir gyvena Samantonių k.; Felicija Čižytė, gim. 1912 m. ir gyvena Pauplių k.

¹⁰ Šnekinti: Jurgis Sereika, gim. 1913 m. Barbōriškyje; Janina Sereikienė, gim. 1920 m. Bečių k., 4 metų su tėvais atsikėlusį Barbōriškį; ankstesnę padėtį apibūdinęs Jonas Razumas, gim. 1929 m. Barbōriškyje (šių eilučių autoriaus mokslo draugas Ukmergės gimnazijoje).

ankšcāu, pusantrū mėtu, prasižeņgt, nusireņgt, peņkólka, trašū ‘trašū’, bet *švintoji* ‘Šventoji (upė)’, *sunarāi* ‘sąnariai’, o seniau sakyta *kuņpas, lú.ngas, pú.ñtis, unksčcāu, piñkì, trušū*. Taip pat iš netolimo, (apie 3 km į rytus nuo Veprių) Kazlaučiznos kaimo kilęs Jurgis Žentelis (gim. 1916 m.), daugiau kaip 40 metų gyvenantis Bečiuosė, pats dėsningai taria *an, am, en, em; a, e*, bet tėvai jo gimtajame kaime esą tarė *lú.ngas, pú.ñtis, kuņpas*¹¹.

Labiausiai į šiaurės rytus nuo Veprių nutolę Šventosios kairiojo kranto Pranių (išnykęs), Sukinių (dalis gyventojų atsikėlėliai rusai sentikiai) ir dešiniojo kranto Kalvėlių, Pakálnės kaimai pagal minėtųjų dvigarsių ir balsių tarimą jau daug aiškiau pritampa prie rytų aukštaičių. Tačiau dešiniajame krante dažniausiai neišlaikomi sveiki tvirtagalčiai (ir tokios prigimties nekirčiuoti) *an, am, en, em*, o tvirtapradžiai tariai kaip vakarų aukštaičių, plg. Pakálnės kaime užrašytus pavyzdžius: *duñti* ‘danti’, *pusuntrū* ‘pusantrū’, *būnunt* ‘būnant’, *runkà* ‘ranka’, *rumbaĩ* ‘rambai’, *aprumščcāu* ‘apramsččiau’, *piñkì* ‘penki’, *piñktas* ‘penktas’, *švīntem* ‘šventėmė’, bet *lángas, páñcāi, kárve* ‘karvė’, *supáñcota, pašvėntina*. Sveiki išlaikyti tvirtagalčiai dvigarsiai (pvz.: *išsigañda* ‘išsigando’, *añkštis* ‘ankštys’, *dañtis* ‘dantys’, *už parañkes* ‘už parankės’, *pakeñcāmai*, kaip ir *ā, ē* (pvz.: *žāsis* ‘žąsys’, *nebekēšt* ‘nebekęsti’) – greičiausiai tai yra taip tariančių artimiausių kaimynų ar bendrinės kalbos įtaka.

Visame buvusio Veprių valsčiaus plote vietoj prielinksnio *ant* dažniausiai sakoma *un*; neišlaikomi, bent vyresniosios kartos žmonių kalboje, ir galūnių balsiai *a, e* – verčiami balsiais *u, i*, pvz.: *dárbu* ‘darbą’, *daržu* ‘daržą’, *vaiku* ‘vaiką’, *vīenu diēnu* ‘vieną dieną’, *žiēmu* ‘žiemą’, *duōbi* ‘duobė’, *kárvi* ‘karvė’, *žēmi* ‘žemė’, *apáuģis* ‘apauģęs’, *atējis* ‘atėjęs’, *susiraūkis* ‘susiraukęs’, *nevāģis* ‘nevalģęs’, *suēmi* ‘suėmė’, *netarnāvi* ‘netarnavė’, *užmirši* ‘užmiršė’, *miškì* (iš senesnės formos **miškēn*) ‘miške’, *tvārti* ‘tvartė’, *vakarì* ‘vakarė’, *neštì* (iš senesnės formos **neštēn*) ‘nešte’.

Nors iš seno priebalsis *l* prieš *e* (kaip ir prieš *ė, ei*) tariamasi kietai (pvz.: *gelažis* ‘geležis’, *lādas* ‘ledas’, *pelās* ‘peles’), bet prieš žodžio šaknies dvigarsį *en* ir galūnės balsį *-e* bei *-e*, kilusį iš **-ēn*, *l* tariamasi kietai ne visame plote vienodai. Ne visur vienodai po jo (*l*) pakinta ir dvigarsis *en*, balsis *-e* (*-e*). Tik vienur kitur girdėta *lantās* ‘lentas’, *lāñkiškai* ‘lenkiškai’, dažniausiai (bendrinės kalbos įtaka!) – *lentās, leņģvas, lēnkiškai*, Pakálnės kaime – *prasiliñksim* ‘prasilenksime’, *pasiliñkus* ‘pasilenkus(i)’, o iš prieš pusšimtį metų į čia atsikėlusio deltuviškio – ir *luñtu* ‘lentą’¹². Galūnių *-e(-e)* po *l* tarimas taip pat kiek įvairuoja, plg.: *dí.delu káulu* ‘didelę kiaulę’, *tū lazdeļu* ‘tą lazdelę’, *čerkēlu* ‘čerkele’ (sl. taurelę), *atsigū.lis* ‘atsigulęs’, *atšāli* ‘atšalė’, *pašāli* ‘pašalė’, *galì* ‘gale’ (ir greta *galt* Sližiai), *vienam gabalì* ‘viename gabale’.

Taigi dabartinis senųjų dvigarsių *an, am, en, em* ir žodžio kamieno balsių *a, e* tarimas buvusio Veprių valsčiaus plote rodo, kad rytų aukštaičių ribą galima vesti kiek ryčiau nuo Veprių – maždaug pro Pakálnę (dešiniojoje Šventosios pusėje), Sukinius (kairiojoje Šventosios pusėje). Ankstesniais (pvz., A. Baranausko) laikais ši riba galėjo eiti

¹¹ Veprių kapinių paminkluose nevienodai rašoma ir Žentelio pavardė, plg.: *Salomėja Žintelienė. 1893–1947; Žentelis Petras. 1949–1973; Ženteliai: Ignas ir Marijona* [be metų].

¹² Plg. Veprių kapinių paminklo užrašą *Launda Vladas. 1912–1976*, kuriame taip pat atsispindi tarmiško tarimo raida: *Kalinda – *Kalanda – *Kalenda*; dar plg. Vanagas A., Maciejauskienė V., Razmukaitė M. *Lietuvių pavardžių žodynas*, Vilnius, 1985, t. 1, p. 894–895, 900.

labiau į vakarus negu dabar. Minėtųjų dvigarsių ir balsių tarimas kaip bendrinėje kalboje (ir vakarų aukštaičių tarmėje) gana pastebimai keičia senesnįjį (būdingą rytų aukštaičių tarmei) tarimą.

Dėl žodžio galūnių *q, ę* vertimo balsiais *u, i*, kaip ir dėl kai kurių kitų ypatybių, dešiniojo Šventosios kranto vepriškių šnekta laikytina vakarų aukštaičių šiauliškių pereinamąja šnekta su rytų aukštaičių panevėžiškių ypatybėmis, o kairiojo Šventosios kranto vepriškiai turi bendrų (pereinamųjų) ypatybių ir su pietų aukštaičiais, ir su rytų aukštaičiais širvintiškiais.

Kelių Šventosios kairiojo kranto kaimų vietovardžiai

Kazys Morkūnas

Daugelio didesnių kaimų gyvavimo istorija prasidėjo gana tolimais laikais ir tęsėsi ne vieną šimtmetį. Deja, iš tos jų istorijos dažniausiai liko mažai kas užrašyta – tik kruopštus archyvų naršytojas kai ką gali rasti įvairiuose fonduose saugomuose valdžios, teismų įstaigų, buvusių didelių dvarų raštinių dokumentuose, parapijų knygoose, kituose šaltiniuose. Iš praeities dvasinės kultūros šį tą išsaugoja ir „gyvoji istorija“ – iš kartos į kartą, iš lūpų į lūpas perteikiami įvairūs papročiai, tarmė, vietų vardai, arba vietovardžiai. Žymusis lietuvių kalbininkas Kazimieras Būga (1879–1924) rašė: „*Vietų vardai yra kalbininkui istorininkui tikri istorijos dokumentai, daugelyje atvejų vienatįjai kultūriškojo tautos gyvenimo liudytojai. Jei mes tikrai norime pažinti savosios tautos nerašytąją praeitį, tai turime būtina surankioti visus vietų vardus ir išleisti juos abėcėliškai surašytame žodyne.*“¹ Tokias mintis reiškė ir kitas lietuvių kalbos puoselėtojas – Juozas Balčikonis (1885–1959). Pasisakydamas prieš nepagrįstą kai kurių senųjų vietovardžių keitimą naujais, jis mokė: „*Kiekvienos vietos vardas yra mūsų praeities paminklas, seniau gyvenusių kartų paliktas dokumentas. [...] Todėl visokie vietų pavadinimai turi būti ne mėtomi, kaip kokie niekniekiai, bet tiksliai surašinėjami ir renkami į žodynus.*“²

Šie žymiųjų kalbininkų raginimai, beje, spaudoje išsakyti ne kartą, sistemingai pradėti įgyvendinti XX a. ketvirtajame dešimtmetyje Vidaus reikalų ministerijai įsteigus pavardžių ir vietovardžių komisiją ir išleidus „Instrukciją Lietuvos žemės vardynui surašyti“ (Kaunas, 1934). Į vietovardžių rinkimą įtrauktas didelis būrys tą darbą galėjusių atlikti žmonių – mokytojų, matininkų, miškininkų, studentų, kraštotyrininkų. Jie iš vietos gyventojų pagal minėtąją Instrukciją iki 1940 m. užrašė didelę dalį Lietuvos vardyno. Šį vardyną saugantis ir toliau pildantis Lietuvių kalbos institutas jau pradėjo leisti kalbos mokslui ir praktikai labai svarbų visos Lietuvos vietovardžių žodyną. Į jį pateks ir visi užrašytieji Vėprių valsčiaus vietų vardai.

Galima priminti, kad minėtojo Vardyno pagrindu jau parengtas ir išleistas visus Lietuvos vandenvardžius apimantis leidinys – upių ir ežerų vardynas³. Nors buvęs Vėprių valsčius nėra toks turtingas vandenų kaip šiaurės rytų Lietuva (Ignalinos, Molėtų, Švenčionių, Utenos, Zarasų ir kiti rajonai), tačiau ir iš jo (Vėprių valsčiaus) minėtajame vardyne yra užfiksuota keliasdešimt vandenvardžių. Tai upių ir upelių vardai: *Beržė* (Kunigiškių k., Širvintos kairysis intakas), *Bliūdžiupis* (Kunigiškių k., Šventosios kair.), *Cėdronas* (Mankūnų k., Šventosios dešinysis intakas), *Degėšiai* (Sukinių k., Sugedos kair.), *Dūburio rėvas* (Pakalnės k., Šventosios dš.), *Gelžė* (Mankūnų k., Šventosios dš.), *Kojėlė* (Vėpria; taip vadinama *Ūdrōklio* (žr.) pradžia), *Kōrubis*, *Kōrbis* (Samantonių k., Šventosios kair.), *Laūmiaupelis* (Kunigiškių k., Širvintos kair.), *Mālkupis*

¹ Būga K. *Rinktiniai raštai*, sud. Z. Zinkevičius, Vilnius, 1961, t. 3, p. 642.

² Balčikonis J. *Rinktiniai raštai*, sud. A. Pupkis, Vilnius, 1978, t. 1, p. 73, 74.

³ *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas*, sud. B. Savukynas, A. Vanagas, V. Vitkauskas, K. Vasylytė, I. Ermanytė, red. E. Grinaveckienė (ats. red.), J. Senkus, Vilnius, 1963.

(Rizgonių k., Šventosios dš.), *Musinis* (Upninkų k., Šventosios kair.), *Nudeikiškis* (Vepriai, Šventosios kair.), *Nuotakos upelis II Morkūnų upelis* (Kunigiškių k., Musės dš.), *Palėpės upelis* (Kunigiškių k., Nuotakos upelio int.), *Pastraujà* (Rizgonių k., Tiedžiupės int.), *Pašilė* (Kunigiškių k., Širvintos kair.), *Persėdupelis* (Upninkų k., Šventosios int.), *Pėrupė* (Kalvelių k., Šventosios dš.), *Riešė* (Vepriai, Šventosios dš.), *Šeipštė* (Kunigiškių k., Šventosios kair.), *Šerškšnupis* (Upninkų k., Šventosios kair.), *Šėškupis* (Vepriai, Širvintos dš.), *Širvintà* (Šventosios kair.), *Šventóji* (Neries dš.), *Tiedžiupė* (Rizgonių k., Šventosios dš.), *Tola* (Vepriai, Širvintos kair.), *Ūdrōklis* (Bernotiškio k., Geležės kair., žr. Kojelė), *Upelis* (Paskarbės vs., Šventosios kair.), *Vil̄kupė* (Sukinių k., Sugedos kair.); ežerų vardai: *Āpskritas* (Vepriai), *Báltas* (Vepriai), *Īlgajis* (Kryžiaukos k.), *Júodas* (Kryžiaukos k.), *Kātilas* (Sietynų k.), *Paulėnkos ežeras* (Vepriai), *Prūdas* (Vepriai); nenurodyta, kas (upė ar ežeras): *Kukurraistis* (Vepriai), *Pašvelnys* (Užušilių k.), *Valiambrúožas* (Ruginių k.). Šių vandenvardžių daryba ir kilmė kartu su visais šios srities lietuvių vardais išnagrinėta vieno iš žymiausių vietovardžių tyrėjo Aleksandro Vanago (1934–1995) darbuose, žr. „Šaltinių (literatūros) sutrumpinimai“.

Lietuvių kalbos institute sukauptu varduose pasinaudota ir aštuntajame dešimtmetyje rengiant to meto Lietuvos administracinio-teritorinio suskirstymo žinyną⁴, kuriame pateikti visi gyvenamųjų vietų vardai, nurodytas jų kirčiavimas. Veprių apylinkė tuo metu buvo gerokai mažesnė už buvusį Veprių valsčių: nemaža dalis jo gyvenamųjų vietų priskirta kitoms – Atkōčių, Markūtiškių, Pabáisko, Ūpninkų – apylinkėms.

Šiame straipsnyje pateikiami buvusio Veprių valsčiaus Šventosios (kairiojo kranto) ir Širvintos (dešiniojo kranto) tarpupio didesnių kaimų – Gavėmonių (toliau žymima sutrumpinimu Gvn), Knýzlaukio (Knz), Miñderiškių (Mnd), Pauplių (Ppl), Samantonių (Smn), Sližių (Slž), Sukinių (Sk) – vietovardžiai. Tai dirvų (drv.), ganiavų (gn.), griovių (grv.), kalvų ar kalnų (kl.), krūmų (kr.), miškų (mš.), pievų (pv.), raistų (rst.), tiltų (tlt.), upelių (upl.) ir upių (up.) vardai.* Užrašė juos šių eilučių autorius 1960 m. rinkdamas duomenis apie širvintiškių tarmę ir jos ribas. Kaip minėta, tų kaimų vietovardžiai buvo užrašomi ir anksčiau. Tačiau kiekvieno surašymo atveju, tuo labiau jei juos skiria didesnis laiko tarpas, apklausiami skirtingų kartų žmonės, pasitaiko ir mažiau ar daugiau nesutapimų: kirčiavimo, darybos, galūnių ir kitų įvairavimų. Kalbos mokslui įdomūs ir svarbūs visi vieno ar kito objekto pavadinimo variantai. Daug skaudžiau, kai dalis vietovardžių, traukdami iš dažnesnės vartosenos, lieka neužfiksuoti ir nueina visiškai užmarštin. Tokia nepalanki padėtis buvo pereinamojo amžiaus penktajame, šeštajame ir vėlesniais dešimtmečiais, kai dėl politinių ir ekonominių priežasčių vyko didelės permainos: sovietų valdžios prievartinė žemės ūkio kolektyvizacija, žmonių trėmimas ir migracija, kėlimas į didesnes gyvenvietes, atskirų vietų priklausomybės ir paskirties keitimasis ir kt. Kraštovaizdį kiek keitė ir vykdyta melioracija. Minėtos aplinkybės veikė ir tuos kaimus, kurių vietovardžiai čia pateikiami. Tačiau daugiausia vyresnės kartos apklaustieji žmonės prisiminė

⁴ Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas, parengė Z. Noreika, V. Stravinskas, Vilnius, 1974, d. 1; 1976, d. 2.

* Kiti sutrumpinimai: avd. – asmenvardis, bdv. – būdvardis, pvd. – pavardė, prk. – perkeltinė prasmė. *Vyr. red. pastaba.*

patys ar iš tėvų žinojo, kaip įvairios vietos buvo vadinamos gerokai anksčiau – XX a. pradžioje ar net XIX a. pabaigoje.

Veprių valsčiaus dalis, kuriai priklausė minėtieji Šventosios ir Širvintos tarpupio kaimai, glaudžiai siejosi su Gelvonų valsčiumi. Lygindami abiejų kaimynų vietovardžius, jų kilmę, turbūt rastume vienokių ar kitokių skirtumų, tačiau darybos požiūriu jie sudaro vieningą sistemą: skirtini į pirminius ir antrinius⁵.

Pirminiai vietovardžiai kilę iš bendrinių žodžių be papildomų darybinių formantų, pvz.: *Dumbllynė, Lankà, Liūnas, Paupė, Pušynas, Raistas* (iš *dumbllynė, lankà, liūnas, paupė, pušynas, raistas*); tokie patys yra daugiskaitiniai vardai, pvz.: *Kampaĩ, Laĩkos, Skynimaĩ* (iš *kam̃pas, lankà, skýnimas*). Prie jų galima skirti ir vardus su deminutyvine (dem.), t. y. mažiškos reikšmės suteikiančia, priesaga, pvz.: *Dubėlė, Lankėlė, Ravėlis, Upėlis* (iš *dubėlė, lankėlė, ravėlis, upėlis*), tačiau tokie vardai gali būti padaryti ir mažesniajam objektui pavadinti iš netoli esančio didesnio objekto pavadinimo, kilusio iš pagrindinio bendrinio žodžio, plg.: *Raistėlis* ir *Raistas, Šilėlis* ir *Šilas*.

Antriniai vietovardžiai darybos požiūriu skiriami į: a) galūnių (pvz., *Gumbrė*); b) priesagų (pvz., *Duburys*), priešdėlių (pvz., *Pažuvintys*), vedinių; c) dūrinių arba sudurtinių (pvz., *Skařdupis*) ir d) sudėtinių – vardus iš dviejų (ar daugiau) žodžių (pvz., *Kręžio kálnas*).

Yra ir slaviškos (sl.) kilmės vietų vardų: su lenkų (lenk.), baltarusių (brus.), rusų (rus.) kalbos šaknimis ar darybiniais elementais (hibridai – hibr.). Vienas kitas vietovardis sietinas su bendrinio žodžiu, kuris laikomas germanizmu (germ.).

Visų minėtų kaimų vietovardžiai pateikiami abėcėlės tvarka. Antraštinė forma, atkurta į bendrinę lietuvių kalbą, rašoma juodesniu šriftu. Po jos kursyvu nurodoma, kaip tą vietovardį taria vietos žmonės⁶. Sutrumpinimais pažymima, koks objektas ir kur (kokiam kaimo ar kaimuose) taip vadinamas. Po objekto apibūdinančių sutrumpinimų (drv., gn...) dažnai skliausteliuose pateikiamos vietos žmonių pastabos, paaiškinančios tuos objektus, jų paskirties pasikeitimus, kitas ypatybes. Toliau stengiamasi paaiškinti, iš kokio bendrinio žodžio (žodžių) vietovardis kilęs ar padarytas, nurodoma pamatinio žodžio reikšmė (daugiausia remiamasi didžiuoju „Lietuvių kalbos žodynu“).

Adamkū (Adomkū) rāvas: *adamkū rāvās* grv., pv. (buvo prie ūkininko Adomo rėžio) Knz. Sudėtinis: pirmasis dėmuo iš avd. *Adōmas* (tarm. *Adāmka*, dgs. *Adamkai*), dėl antrojo dėmens plg. *Ravelis*.

Alksnýtė: *alkšnýtė* kr. (auga alksniai) Gvn. Iš *alksnýtė* 'alksnių krūmai, alksnynas' (LKŽ I 105).

Añtros prievařtės: *añtras prevařtes* pv. (netoli kaimo) Slž. Sudėtinis: pirmasis dėmuo iš

⁵ Plačiau apie gelvoniškių vietovardžius žr. Morkūnas K. Gelvonų krašto žemės kalba, *Gelvonai* (Lietuvos valsčiai), sudarytojai: V. Girininkienė, K. Morkūnas, P. Krikščionas, Vilnius, 2009, p. 980–1015.

⁶ Be bendrinės lietuvių kalbos rašmenų, tarmiškam tarimui parodyti dar vartojami ženklai: α – trumpas išblėšęs, patamsėjęs (panašus į rusų kalbos *u*) *a*; \dot{i} – neskiemeninis *i* (silpnėsnis už *j*). Taškas dešinėje *i*, *u* raidžių pusėje aukštai (*ĩ*, *ũ*) rodo, kad tie balsiai yra ilgai (kitų kirčiuotų balsių ilgumą rodo tvirtapradės ir tvirtagalės priegaidžių ženklai). Taškas žemai šalia raidžių *i*, *u* rodo, kad šie balsiai yra pusilgiai (tarpiniai tarp ilgųjų ir trumpųjų: *i*, *u*). Priebalsių minkštumas žymimas lankeliu virš raidės (\dot{i}), o prieš priešakinės eilės balsius nežymimas (visada tariami minkštai). Vidurinės priegaidės ženklu žymimi pailgėję kirčiuoti *i*, *u* ir skiemėnys su atitrauktiniu kirčiu. Tarp vartojamų gretiminių formų rašomi du statmenai brūkšneliai.

- kelintinio skaitvardžio *añtras*, -à, antrasis – iš *príevartè* ‘vieta prie vartų, prieš vartus; aptvaras gyvuliams, diendaržis’ (LKŽ X 729).
- Bajōrkis:** *bajōrkis* kl., kr. (prie Šventosios upės) Knz. Priesagos -*kis* vedinys galbūt iš *bajōras*, *bajōrè* (plg. lenk. *bojar*) ‘graižaziedžių šeimos pievų, krūmynų augalas’ (LKŽ I 571).
- Balà:** *balà* pv. (seniau šlapia, dabar nusausinta) Knz. Iš *balà* ‘klampi vieta, dažniausiai su stovinčiu joje vandeniui; pelkė, raistas’ (LKŽ I 579–580).
- Barabōnai:** *barabōnai* drv. (smėlynas, duburys) Gvn. Iš slavizmo *barabōnas* (plg. rus. *барабан*) ‘būgnas; prk. niek. ‘pilvas’, prk. ‘tuščias, plikas’, plg. *dirvonas plikas kaip barabōnas* (LKŽ I 649–650).
- Bendrà:** *bendrà* pv. (kaimas šienaudavo bendrai, šieną dalindavosi) Gvn, Ppl. Iš *beñdras*, -à ‘priklausantis visiems, visų; kartu naudojamas’ (LKŽ I 748).
- Bėrališkis:** *bėrališkis* drv. (yra krūmų) Slž. Priesagos -*iškis* vedinys iš *bėralas* ‘nevėtyti, su pelais grūdai; javai, paberti džiovinti; tam tikras kiekis grūdų, vienu sykiu paberiamas džiuoti ir kt.’ (LKŽ I 759).
- Berbedžià:** *berbedžià* pv. (duobė prie upės) Gvn. Galbūt sietina su liet. *bėrbėti* (*berbėti*) ‘burgėti, veržtis iš gilumos, čiurlenti, tekėti’ (LKŽ I 761).
- Blotà:** *blōta* rst. Mnd. Plg. lenk. *bloto* ‘bala, pelkė, purvas’.
- Čeřniškè:** *čeřniškè* pv. Slž. Priesagos -*iškè* vedinys (hibr.) greičiausiai su slaviška šaknimi (plg. lenk. *czern* ‘juodumas, tamsumas’, *czarny* ‘juodas’).
- Čeřniškėlė:** *čeřniškėla* pv. Slž. Dem. priesagos -*elė* vedinys (hibr.) iš *Čeřniškè* (žr.).
- Čiūntrakės:** *čūntrakes* gn., pv. (dabar yra ir drv.) Slž. Dūrinys: pirmasis dėmuo galbūt sietinas su *čiūnčinti* ‘sunkiai eiti, vilktis; vilkinti, delsti’, *čiūnčyti* ‘sunkiai tempti, vilkti’ (LKŽ II 156; plg. *Čiūnčius* up. A. Vanagas LHEŽ 77), antrasis – iš *trākas* (žr. *Trakas*).
- Didžiōja:** *didžiōje* pv. (buvo didelė, dabar dalis suarta) Knz. Tarminė bdv. *dīdis*, -ė įvardžiutinė forma.
- Didžiūlio ravėlis:** *didžiū.le ravėlis* grv., pv. Smn. Sudėtinis: pirmasis dėmuo iš *didžiūlis*, -ė (žr. *Didžiulis šlaitas*), dėl antrojo dėmens žr. *Ravėlis*.
- Didžiūlis šlāitas:** *didžiū.lis šlāitās* kr. Smn. Sudėtinis: pirmasis dėmuo iš *didžiūlis*, -ė ‘žymus savo apimtimi’, antrasis – iš *šlāitas* ‘kalno šonas, atkalnė; nuolydis; lygus žemės plotas, lyguma’ (LKŽ XIV 995–996).
- Dubėlė:** *dubėla* pv. (slėnyje) Gvn., Slž. Dem. priesagos -*elė* vedinys iš *dūbè* ‘įdubimas, slėnys’ (LKŽ II 780). Dar plg. *Duburys*.
- Duburys:** *duburys* kr., pv. (klonis, per kurį teka upeliukas) Gvn. Priesagos -*urys* vedinys iš šaknies *dub-*, plg. *dūbè* ‘įdubimas, slėnys’, *dubėti* ‘darytis, likti dubiam’, *dūbti* ‘darytis dubiam, rastis įdubai’, *dubūs*, -i ‘įdubęs, gilus; duobėtas’ ir kt. (LKŽ II 780 ir kt.).
- Dūkaraistis:** *dukāraištis* pv. (yra durpyno) Slž. Dūkaraistis: *dūkaraištis* pv., rst., Smn. Dūrinys: pirmasis dėmuo sietinas su liet. *dūkas*

‘dūkimas, šėlimas; baublys’ (A. Vanagas LHEŽ 94) ar sl. *dūkas* ‘tvaikas, dvokas; kvapas’ (LKŽ II 802–803), dėl antrojo dėmens žr. *Raistas*.

Dumblynė: *dumblynė* mš. Ppl. Iš *dumblynė* ‘vieta, kur daug dumblo’ (LKŽ II 837).

Erškėčio ravėlis: *įėpškeče ravėlis* kr., pv. (ten augo erškėtis) Smn. Sudėtinis: pirmasis dėmuo iš *erškėtis* ‘toks dygliuotas krūmas aitriomis uogomis’ (LKŽ II 1146), dėl antrojo dėmens žr. *Ravelis*.

Gāciai: *gācij* drv. Mnd. Sietina su lenk. *gać* ‘kamšalas’, brus. *zauč* ‘užtvanka, kamša; tvenkinys’, rus. *zamb* ‘t. p.’. Dar plg. A. Vanagas LHEŽ 108 (*Gātė*).

Gaidėlka: *gaidėlka* pv. Mnd. Slaviškos priesagos *-ka* vedinys (hibr.) iš kamieno *gaidel* (su dem. priesaga *-el-*) ar su sl. priesaga *-elka* iš šaknies *gaid-*, kuri sietina su liet. *gaidys* ‘naminis paukštis (Gallus gallinaceus)’, tačiau kai kuriuose vietovardžiuose gali turėti ir išlikusią senovinę indoeuropietiškąją šviesumo, skaidrumo, tyrumo reikšmę. Plg. P. Skardžius RR I 161; A. Vanagas LHEŽ 102–103 (*Gaidė*).

Gālas raisto: *gālas raista* rst. (vienas *Raisto* galas, žr. *Raistas*) Slž. Sudėtinis: pirmasis dėmuo iš *gālas* ‘daikto kraštinė dalis (pradžia, pabaiga); mažas kokio daikto gabalas’ (LKŽ III 54), dėl antrojo dėmens žr. *Raistas*.

Gālas upėlio: *gālas upėle* grv., pv. Slž. Sudėtinis: dėl pirmojo dėmens žr. *Galas raisto*, dėl antrojo – *Upelis*.

Garādai: *garādai* pv. (šlapia) Gvn, (gera) Ppl. Plg. liet. *garādas* ‘tvoros basliukas, mietas, statinis; dgs. ‘garadų tvora’ (LKŽ III 109) iš rus. *zopodúmь* ‘tverti (tvorą)’, brus. *rapadzičy* ‘t. p.’.

Gojāvietė: *gojāvete* drv. (netoli miško) Ppl. Dūrinys (hibr.): pirmasis dėmuo iš *gōjus* (plg. lenk. *gaj* ‘girelė, miškelis’, brus. *zau* ‘t. p.’), antrasis – iš *vietà* ‘plotas, erdvė, kurioje kas yra ar vyksta’ (LKŽ XIX 295–296).

Gojavietėlė: *gojavetėla* pv. (dabar suarta) Knz. Dem. priesagos *-ėlė* vedinys iš *Gojavietė* (žr.).

Grāužės: *grāužes* drv. (prasta, akmenuota, žvyras) Knz. Iš *grāužas*, *grāūžas* ‘smulkūs akmenukai; žvyras, žvirgždas; žemė prie graužo, graužynė ir kt.’ (LKŽ III 529–530; A. Vanagas LHEŽ 121).

Gūdumpė, Gudumpė (?): *guduṃpe* drv. Knz. Šaknis gali būti siejama su liet. *gūd-* (plg. *gūdas*, *-i*, *gūdūs*, *-i* ‘liūdnas, skurdus, graudus, gailus; nykus, niūrus; baugus, baisus, klaikus’, *gūdumà*, *gūdumas* ‘vidurys (nakties, žiemos, miško...); baisumas, klaikumas, nejaukumas’, plg. LKŽ III 700–701) ar su etnonimu *gūdas* ‘baltarusis (kartais lenkas ar rusas; kitos tarmės žmogus)’, kurio reikšmė yra įvairiai pakitusi (LKŽ III 692; A. Vanagas LHEŽ 125–126).

Gūmbre: *gūmbre* upl. (Žuvintos dš.) Sk. Greičiausiai galūnės *-ė* vedinys iš *gūmbas* ‘gumbas; medžio (augalo) sustorėjimas kurioj vietoj; koks pasipūtimas’ (LKŽ III 725; A. Vanagas LHEŽ 127).

- In šilėlį:** *ĩin šilėli* drv. (prie šilo) Ppl. Sudėtinis: pirmasis dėmuo – prielinksnis *in* ‘į’, dėl antrojo dėmens žr. *Šilelis*.
- Intarāgė:** *ĩintarāge* drv., kr. Slž. Greičiausiai dūrinys: pirmasis dėmuo iš priešdėlio *inta-* (iš tarmėje sumišusių prielinksnių *int* ‘į, ant’ ir *antà* ‘ant’; plg. LKŽ I 156; III 122), dėl antrojo dėmens plg. *Ragelio pieva*.
- Jāsnaĵa ĵūrka:** *ĵāsnaĵe ĵūrka* kl. (piliakalnis, nuo jo buvo toli matyti) Sk. Sudėtinis: abu dėmenys – slavizmai, plg. rus. *ясный, -ая*, ‘aiškus, skaidrus, skaistus, giedras, įvaizdas’, rus. *зорка* ‘kalnelis, pakyla’, lenk. *górka* ‘kalnelis’.
- Kačėrga:** *kačėrga* pv. (dabar suarta) Knz. Iš sl. *kačėrga* ‘žarsteklis, maišiklis’ (plg. brus. *качаργа, коцєργа*).
- Kamenyčią:** *kamenyčią* drv. (prie Širvintos upės, buvo daug akmenu) Mnd. Iš sl. *kamenyčią* ‘mūrinis namas’ (plg. lenk. *kamienica* ‘mūras, mūrinis namas’, *kamień* ‘akmuo’, *kamienieć* ‘akmenėti’ ir kt.).
- Kampaĩ:** *kumpaĩ* pv. Knz. Iš *kaĩpas* ‘vieta, kur susikerta du daiktai; plotas, pakraštys; gabalas’ (LKŽ V 180–181).
- Karūžiškiai (Karūžiškiai?):** *karūžiški* mš. Mnd. Gali būti priesagos *-iškis* vedinys iš avd. *Karūžà, Karūžas* ir kt., siejamų su liet. *karūža, kàružas* ‘vaivada; vėliavininkas; prievaizdas’, brus. *харўжы, ukr. хорўжю* ir kt. (LKŽ V 352; LPŽ I 935).
- Kasparūniškis:** *kasparūniškis* pv., rst. Knz. Gali būti priesagos *-iškis* vedinys iš pvd. *Kasparūnas, Kasperūnas*, kilusios iš avd. *Kasparas* (LPŽ I 940–941).
- Kaūpres:** *kaūpres* drv. Knz. Iš *kauprė* ‘kuprelė, guga, gunkšlė; iškilimas, kauburyš, kalvelė’ (LKŽ V 439).
- Kelmýtės:** *kelmýtės* pv. (šlapia) Gvn. Iš *kelmýtės* ‘kelmynė, kelmynas’ (LKŽ V 526).
- Kėmerio krūmai:** *kėmere krūmai* kr. Slž. Sudėtinis: dėl pirmojo dėmens žr. *Kemerys*, antrasis dėmuo iš *krūmai* ‘jaunas smulkių medžių miškelis; miškas, giria’ (LKŽ VI 697).
- Kemerýs:** *kemerýs* grv. Slž. Iš *kemerýs* ‘suaugę į krūvą du vaisiai, pvz., riešutai, obuoliai’; dar plg. *keimarýs* prk. ‘kas iš dviejų (kartais ir iš kelių) dalių sudarytas’ (LKŽ V 489, 557).
- Kemsýnkalnis:** *kemsýnkalnis* (plg. *ĵūrka, ėūntrakes*) drv. Knz. Dūrinys: pirmasis dėmuo iš *kemsýnas* ‘šlapia kemsuota vieta’ ar *kemsýnė* ‘kemsų priaugusi vieta’ (LKŽ V 563–564), antrasis – iš *kálnas* ‘aukštas žemės pakilimas’ (LKŽ V 146).
- Kōrbė:** *kōrbė* upl. (Šventosios kair.) Gvn. **Kōrbis:** *kōrbis* pv., upl. (Šventosios kair.) Ppl. **Kōrubis:** *kōrubis* upl. (Šventosios kair.) Smn. Kilmė neaiški. Formos *Kōrubis* balsis *-u-* gali būti išpraustinis, o formų *Kōrbė, Kōrbis* jis gali būti ir iškritęs. Tuomet pastarąsias formas galima būtų laikyti finougrizmu, plg. *Kopba* ‘Volgos baseino upė’ ir kt. (A. Vanagas LHEŽ 162).
- Kraštūnis laūkas:** *kraštūnis laūkas* drv. Smn. Sudėtinis: pirmasis dėmuo iš *kraštūnis, -ė* ‘esantis pakraštyje, gale’, dėl antrojo dėmens plg. *Laukelis*.

Krỹžio kálnas: *krĩže kálnas* kl. Smn. Sudėtinis: pirmasis dėmuo iš *krỹžius* 'stiebas su skersiniu viršutiniame gale – krikščionių tikėjimo simbolis' (LKŽ VI 672), dėl antrojo dėmens plg. *Kem-synkalnis*.

Kūgėlė: *kūgėla* drv., pv. Knz. Dem. priesagos *-elė* vedinys iš *kūgė*, *kūgis* '(ne)didelė šieno, šiaudų ar kt. kupeta, stirta, žagas ir kt.'; dar plg. *kūgėlis* 'kauburėlis, iškilimas' (LKŽ VI 774–776).

Kukūriškis: *kukū.rĩškis* drv. (čia buvo išvara gyvuliams) Knz. Priesagos *-iškis* vedinys iš *kūkuras* 'nugaros dalis ties sprandu; kupra, kukštera' (LKŽ VI 815; A. Vanagas LHEŽ 170 – *Kukūr-raistis*).

Lankà: *lunkà* drv., pv. (netoli Šventosios upės) Smn. Iš *lankà* 'didelė lygi pieva, dažniausiai prie upės, potvynio metu užliejama vandens; klonis, slėnys, pakalnė' (LKŽ VII 125).

Lankėlė: *luñkėla* II *lañkėla* pv. (prie Šventosios upės) Knz. Dem. priesagos *-elė* vedinys iš *lankà* (žr. *Lanka*).

Lankėlkalnis II; Lankėlkalnis: *luñkėlkalnis* II; *lañkėlkalnis* drv. (ant kalno, o slėniau pieva – *Lankelė*, žr.) Knz. Dūrinys: pirmasis dėmuo iš *lankà* (plg. *Lanka*, *Lankelė*), antrasis – iš *kálnas* (plg. *Kemsynkalnis*). Formoje *Lankėlkalnis* antrojo skiemens *-n-* pridėrintas prie kitų skiemenų.

Lañkos: *lañkas* drv. (prie Širvintos upės) Slž. Plg. *Lanka*.

Laukėlis: *laukėlis* drv. (prie kaimo) Knz. Dem. priesagos *-elis* vedinys iš *laukas* 'lygi, be medžių vieta, dirbama žemė' (LKŽ VII 117).

Laukijà: *lauki.je* pv. Slž. Iš *laukijas*, *-a* 'išlaukinis, laukujis' (LKŽ VII 180).

Liúnas: *liúnas* pv. (šlapia) Knz. Iš *liúnas* 'linkstanti samanų pluta pelkėje, prie pelkėjančių ežerų ar upių; klampynė, marmalynė' (LKŽ VII 613).

Magazinas II; Magazino pėiva: *magazi.nas* II; *magazi.na pėiva* pv. (ten seniau stovėjo grūdų magazinas) Slž. Iš *magazinas* 'sandėlis laikyti kokioms nors atsargoms' (LKŽ VII 728); dėl sudėtinio pavadinimo antrojo dėmens *pėiva* žr. *Piščiausko pėiva*.

Magazino tiltėlis: *magazi.na tiltėlis* tlt. Slž. Sudėtinis: dėl pirmojo dėmens žr. *Magazinas*, antrasis dėmuo dem. priesagos *-elis* vedinys iš *tiltas* 'statinys, jungiantis kelią, geležinkelį per upę, daubą ir kt.' (LKŽ XVI 344).

Mažà dubėlė: *mažà dubėla* pv. (klonyje tarp dirvų) Slž. Sudėtinis: pirmasis dėmuo iš *māžas*, *-à* 'nedidelio ūgio, aukščio, nedidelių matmenų', antrasis – dem. priesagos *-elė* vedinys iš šaknies *-dub*, plg. *dubė* 'įdubimas, slėnys', *dubūs*, *-ì* 'įdubęs, gilus; duobėtas' (LKŽ II 780).

Māžas šlaitėlis: *māžas šlaitėlis* kr. Smn. Sudėtinis: dėl pirmojo dėmens plg. *Maža dubelė*, dėl antrojo – *Didžiulis šlaitas*.

Mėdinos: *mėdinas* pv. (tarp miško) Knz. Iš *mėdinas*, *-à* 'miškinis, laukinis' (LKŽ VII 1028).

Mėlnyčios krúmai: *mėlničes krúmai* kr. Slž. Sudėtinis: pirmasis dėmuo iš sl. *mėlnyčia* 'malūnas' (plg. brus. *мельница*, rus. *мельница*), dėl antrojo dėmens plg. *Kėmerio krúmai*.

Mėlnyčios rāvas: *mėlničės rāvās* pv. (per ją eina griovys į Širvintos upę) Slž. Sudėtinis: dėl pirmojo dėmens plg. *Melnyčios krūmai*, dėl antrojo – *Adamkų ravas*.

Mōkas: *mōkas* kairiojoje Šventosios pusėje didelis akmuo, apie kurį pasakojami padavimai Sk. Vardas siejamas su žodžiu *mōkyti*⁷.

Mustrijai: *muštri̇ji̇* grv., pv. (dalis suarta) Slž. Galbūt daugiskaitinis priesagos *-ijas* vedinys (hibr.) iš germ. *mūstras*, *-à*, *mustrūs*, *-ì* 'linksma, gyvas, smagus', plg. vok. tarmių *muster* (LKŽ VIII 443).

Núotaka: *núotaka* pv. (truputį šlapia) Smn. Iš *núotaka* 'nutekėjimas, nuotakumas, nubėgimas; nuotaki pieva, kuria prabėga šlaitu vanduo' (LKŽ VIII 963; A. Vanagas LHEŽ 233).

Núotakos upėlis: *núotakas upėlis* pv., rst. (iš lauko bėga į raistą vanduo) Slž. Sudėtinis: dėl pirmojo dėmens plg. *Nuotaka*, dėl antrojo – *Upelis*.

Obelių šlaitas: *ubel̇ūr šlaĩtas* kr. Smn. Sudėtinis: pirmasis dėmuo iš *obel̇ė*, *obelis* 'vaisinis medis', dėl antrojo dėmens plg. *Didžiulis šlaitas*.

Paaukštumys: *p(a)aukštumĩs* pv. (šlapia) Gvn. Priešdėlio *pa-* vedinys iš *aukštumà* 'aukšta vieta, aukštas plotas, kalnas, kalva' (LKŽ I 495).

Pabrastelys: *pabraštėlis* pv. Slž. Priešdėlio *pa-* vedinys iš *brastėlė* 'nedidelė brasta'; dar plg. *pabrastys* 'vieta palei brastą' (LKŽ IX 19).

Pagriovės kálnas: *pagřuvėš kálnas* kl. Smn. Sudėtinis: pirmasis dėmuo iš *pagriovė* 'vieta palei griovį; dauba, raguva' (LKŽ IX 98), dėl antrojo dėmens žr. *Kemsynkálnis*.

Pagrūšė: *pagrūše* drv., grv., pv. Knz. Priešdėlio *pa-* vedinys iš sl. *grūšià* 'kriaušė (medis ir vaisius)', plg. lenk. *grusza*, brus., rus. *çřýua*.

Pakapė: *pakapė* grv. (prie kapinių) Knz. Iš *pakapė* 'vieta šalia kapinių' (LKŽ IX 152).

Pakluonė: *pakluone* drv. (prie kluonų) Knz. Iš *pakluonė* 'vieta palei kluoną' (LKŽ IX 187).

Paliūnė: *paĩunė* kr., mš. (seniau; prie upės) Knz. Iš *paliūnė*, *paliūnė* 'vieta prie liūno; liūno, pelkės kraštas; šlapia, drėgna, pelkėta pieva' (LKŽ IX 267).

Paprūdė: *paprudė* pv. Slž. Iš hibr. *paprūdė*, *paprūdė* 'vieta prie prūdo (tvenkinio)' (LKŽ IX 383).

Papušė: *papušė* drv., pv. Knz. Iš *papušė* 'vieta po pušimi, palei pušį' (LKŽ IX 390).

Paraistys: *paraištĩs* pv. (padirviu, o toliau – *Raistas*, žr.) Slž. Iš *paraistys* 'raisto pakraštys, vieta palei raistą' (LKŽ IX 396).

Pasiėnė: *pasiėne* pv. (nedidelė) Gvn. Priešdėlio *pa-* vedinys iš *sėna* 'ežia, riba' (LKŽ XII 523–525).

Patrakelys: *patrakėlis* pv. (dabar suarta) Slž. Priešdėlio *pa-* vedinys iš *trakėlis* (dem. priesagos *-elis* vedinio iš *trākas*, žr. *Trakas*).

Paupė: *paupė* drv., pv. (prie Šventosios upės) Smn. Iš *paupė* 'vieta palei upę, pakrantė' (LKŽ IX 652).

Pāupes: *pāupes* pv. (prie upės) Gvn. Žr. *Paupė*.

Paūrvė: *pavú.řve* pv. (prie Širvintos upės)

Slž. Iš *paūrvė*, plg. *paūrvois* 'ola, urvas upės krante, vandenyje' (LKŽ IX 653).

⁷ Tarasenska P. *Pėdos akmenyje*, Vilnius, 1958, p. 12–16; *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 3, p. 121.

- Paùrvès krúmai:** *pavú.rvés krúmaǰi* kr. Slž. Sudétinis: dėl pirmojo dèmens žr. *Paurvè*, dėl antrojo – *Kemerio krúmai*.
- Pažuvintỹs:** *pažuvintĩs* drv. (buvo vienkiemis, Antrojo pasaulinio karo metu sudegè) Knz. Priešdèlio *pa-* vedinys iš *Žuvinta* (žr.).
- Piliākalnio píeva:** *pilākalne píeva* pv. (netoli *Piliakalnio*, žr.) Slž. Sudétinis: dėl pirmojo dèmens žr. *Piliakalnis*, dėl antrojo – *Piščiausko píeva*.
- Piliākalnīs:** *pilākalnis* kl. (yra medžių, ažuolų, seniau ten rasdavę plytų; netoli Širvintos upės) Slž. Iš *piliakalnis*, *piliākalnīs* ‘kalnas, kur stovi ar stovėjo pilis, pilies kalnas’ (LKŽ IX 982).
- Piščiausko píeva:** *piščiauska píeva* pv. (spėjama, kad seniau gyvenęs kažkoks *Piščiauskas*) Knz. Sudétinis: pirmasis dèmuo iš pvd. *Piščiauskas* (plg. LPŽ II 464), antrasis – iš *píeva* ‘žemės plotas, kuriame auga šienaujama žolė’ (LKŽ IX 935).
- Plāčpievè:** *plāčpeve* drv., upl. (šaltinis bėga) Gvn. Dūrinys: pirmasis dèmuo iš *platūs*, -ì ‘didelis per skersį; į visas puses nusitęsęs, didelis, erdvus; daug apimantis, didelis ir kt.’ (LKŽ X 86–88), dėl antrojo dèmens žr. *Piščiausko píeva*.
- Po āžuolo kélmu:** *pu úžula kélmu* pv. (šlapia; seniau ten buvęs ažuolo kelmas) Gvn. Sudétinis: pirmasis dèmuo prielinksnis *po* ‘prie, ties, palei’, antrasis – iš *āžuolas* ‘labai kietos medienos lapuotis medis’ (LKŽ I 534), trečiasis – iš *kélmās* ‘apatinė medžio (ar kito augalo) kamieno dalis su šaknimis; medžio kamienas, stuobrys ir kt.’ (LKŽ V 523–524).
- Po ievà:** *pu ieva* pv. (šlapia) Gvn. Sudétinis: dėl pirmojo dèmens žr. *Po ažuolo kelmū*, antrasis dèmuo iš *ievà* ‘medis, žydintis baltais kvepiančiais žiedais’ (LKŽ IV 19).
- Po líepa:** *pu líepaǰi* drv. (ten augusi liepa) Knz. Sudétinis: dėl pirmojo dèmens žr. *Po ažuolo kelmū*, antrasis dèmuo iš *líepa* ‘karpytais lapais medis medingais žiedais ir plačiu vainiku’ (LKŽ VII 423).
- Po palivárku:** *pu palivárku* drv. (prie buvusio dvarelį) Knz. Sudétinis: dėl pirmojo dèmens žr. *Po ažuolo kelmū*, antrasis dèmuo iš sl. *palivárkas* (plg. lenk. *folwark*, *foliwarek*) ‘atskira dvaro dalis su reikalingais ūkio trobesiais; nedidelis dvaras’ (LKŽ IX 268).
- Po šlaitėliui:** *pu šlaitėliǰi* pv. (kiek šlapia, yra griovys) Gvn. Sudétinis: dėl pirmojo dèmens žr. *Po ažuolo kelmū*, antrasis dèmuo dem. priesagos *-elis* vedinys iš *šlaitās* (plg. *Didžiulis šlaitas*).
- Pravařtès:** *pravařtes* (II *Prievartès*, žr.) pv. Slž. Priešdèlio *pra-* vedinys iš *vařtai* ‘tvoros ar gardo įeinamoji ar įvažiuojamoji anga’ (LKŽ XVIII 314).
- Prievartès:** *řprevartès* (II *Pravartès*, žr.) pv. Slž. Žr. *Antros prievartès*.
- Púodinė:** *púodine* pv. (pasakojama, kad seniau iš ten imdavo molį ir dirbdavo puodus) Knz. Priesagos *-iné* vedinys iš *púodas* ‘metalinis indas valgiui virti; molinis indas (ppr. kam nors laikyti), puodyne ir kt.’ (LKŽ X 620).
- Pūstašilis:** *pūstašilis* mš. (seniau ten gyvenęs ir gyventojas). Dūrinys: pirmasis dèmuo iš sl. *pūstas*, -à (plg. brus. *nycmY*) ‘dykas, be nieko, tuščias’ (LKŽ X 1068), dėl antrojo dèmens žr. *Šilelis*.
- Pušýnas:** *pušínas* (II *Pušynų bala*, žr.) pv. Slž. Iš *pušýnas* ‘pušų miškas’ (LKŽ X 1106).

Pušynų balà: *pušinūr balà* (II *Pušynas*, žr.) pv., Slž. Sudėtinis: dėl pirmojo dėmens žr. *Pušynas*, dėl antrojo – *Bala*.

Ragėlio pīeva: *ragėle pīeva* pv. (kiek šlapia) Gvn. Sudėtinis: pirmasis dėmuo dem. priesagos *-elis* vedinys iš *rāgas* ‘smailus žemės plotas, išikišęs į jūrą, ežerą ar mišką, pusiasalis ir kt.’ (LKŽ XI 24), dėl antrojo dėmens žr. *Piščiausko pīeva*.

Raīstas: *raīstas* rst. Slž. Iš *raīstas* ‘klampė vieta, apaugusi krūmais ar medžiais, pelkė, lieknas’ (LKŽ XI 59).

Raīstēlis: *raīstēlis* pv. (šlapia, prasta) Gvn, Smn. Dem. Priesagos *-elis* vedinys iš *raīstas* (žr. *Raīstas*).

Ravēlis: *ravēlis* pv. (klonelis) Gvn. Dem. Priesagos vedinys (hibr.) iš sl. *rāvas* (plg. lenk. *rów*, brus. *poŷ*) ‘griovys, mažas upelis’ (LKŽ XI 333).

Rengurtinė: *rengurtinė* ne pv., upl. Mnd. Kilmė neaiški; galbūt iškreipta forma iš *Rīngautinė*, *Rīngaūtinė* – gretimo Šmukštų kaimo (Gelvonų vls.) pievos ir upelio pavadinimo, dėl kurio kilmės žr. A. Vanagas LHEŽ 278.

Siemanys: *siemanys* grv., upl. (Širvintos dš.), kr., pv. Slž, kr. Smn. Kilmė neaiški. Pagal tarimą galėtų būti ir *Siemanys*, o ši forma gretinama su lietuvių vietovardžiais *Simà*, *Simmas* ir kt., kurių kilmė gali būti jotvingiška (A. Vanagas LHEŽ 299). Tačiau kai kurie publikuoti šaltiniai šį vietovardį pateikia su šaknies *-ie*⁸.

Skaŗdupio rāvas: *skaŗdupe rāvas* grv. Knz. Sudėtinis: dėl pirmojo dėmens žr. *Skardupis*, dėl antrojo plg. *Ravelis*.

Skaŗdupis: *skaŗdupis* mš. Knz. Dūrinys: pirmasis dėmuo iš *skaŗdis* ‘status šlaitas, krantas, stati atkalnė’ (LKŽ XII 751–752), dėl antrojo dėmens žr. *Upė* (dėl *Skaŗdupis* dar žr. A. Vanagas LHEŽ 301).

Skynimai: *škinimai* mš. (seniau esą buvusi dirbama žemė, paskui užleista mišku) Ppl. Plg. *Skynimas*.

Skynimas: *škinimās* gn. (dirvonas) Smn. Iš *skýnimas*, *skynimās* ‘išskinta, iškirsta miško vieta’ (LKŽ XII 899–900).

Skvarbabālė: *Skvarbabāla* pv. Slž. Dūrinys: pirmasis dėmuo sietinas su *skvarbūs*, *-i* ‘kuris prasiskverbia, pereina per ką; žvarbus, persismelkiantis’ (LKŽ XII 1169) ir kitais *skvarb-/skverb-* šaknies žodžiais (dar plg. A. Vanagas LHEŽ 307 – *Skvarblys*, *Skveŗblė*), dėl antrojo dėmens žr. *Bala*.

Spalgenynas: *spalgenīnas* rst. Knz. Iš *spalgenynas* ‘spanguolynas’ (LKŽ XIII 312).

Spėrtnykas: *špėrtnykas* pv. (šlapia) Knz. Priesagos *-(i)nykas* vedinys, kurio šaknis neaiški. Gal ji sietina su *spėrti* ‘jungti sparus’ (LKŽ XIII 380) ar taip pat neaiškios kilmės lietuvių vandenvardžiu *Spernià* (A. Vanagas LHEŽ 311).

Stālnykas: *stālnykas* gn. (seniau ten buvo aptvaras gyvuliams suvartyti) pv. Slž. Galbūt priesagos *-(i)nykas* vedinys iš germ. *stāldas* (vok. tarnių *stall*) ‘trobesys gyvuliams laikyti, tvartas’ (LKŽ XIII 643).

⁸ Plg. Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas, p. 145 (*Siemanys*); Smigielskis B. Upninkų–Veprių parapija, *Draugija*, Kaunas, 1909, t. 9, nr. 34, p. 139–140 (*Siemenis*; beje, prelatas Benediktas Smigielskis, XIX a. viduryje aprašęs (lenkų k.) kai kurias Žemaičių vyskupystės parapijas, užrašė ir dar vieną kitą Veprių apylinkių vandenvardį: *Balandžupis*, *Juodlekis*, *Kroklys*, *Riešė*, *Šeipštas*, *Udroklis*).

Sugedà: *sugedà* upl. (Žuvintos dš.) Sk. Priesagos *-eda* vedinys, kurio šaknis *sug-* siejama su prūsų *suge* 'lietus', galbūt ir latvių *suga* 'plaukianti ledo lytis; vanduo ant ledo' (A. Vanagas LHD 106; A. Vanagas LHEŽ 319).

Šaltinio upėlis: *šaltĩ.ne upėlis* upl. (iš žemių traukiasi) Gvn. Sudėtinis: pirmasis dėmuo iš *šaltinis* 'iš žemės tekanti vandens versmė' (LKŽ XIV 486, 487), dėl antrojo dėmens žr. *Upelis*.

Šilas: *šĩ.las* mš. Knz, Ppl, Slž. Iš *šilas* 'smėlynuose augantis aukštu, tiesių spygliuočių (ppr. pušų) miškas' (LKŽ XIV 778).

Šilėlis: *šilėlis* kr. (auga pušelės, alksniai) Ppl. Dem. priesagos *-elis* vedinys iš *šilas* (žr. *Šilas*).

Širvintà: *šĩrvintà* up. (Šventosios kair.) Gvn, Mnd, Ppl, Smn, Slž. Priesagos *-inta* vedinys iš *širvas*, *šĩrvas* 'baltas ar pilkas su maišytais tamsiais plaukais, šyvas; pilkšvas' (LKŽ XIV 909; dar plg. P. Skardžius RR IV 904; A. Vanagas LHEŽ 332).

Šventója: *šĩventóje* up. (Neries dš.) Knz. Žr. *Šventoji*.

Šventóji: *šĩventóji* (dar žr. *Upė*) Gvn. Įvardžiutinė forma iš *šveñtas*, *-à* 'Dievo garbei skirtas, esantis jo malonėje, pašvęstas, šventintas' (dėl Lietuvoje paplitusių vietovardžių su šaknimi *švent-* žr. A. Vanagas LHEŽ 337).

Tabalĩnės (Tabalĩnės?): *tabalĩ.nes* drv., pv. Knz. Priesagos *-inė* (ar *-ynė*?) vedinys, kurio šaknis *tabal-* sietina su *tàbaloti*, *tabaluoti* 'kabančiam judėti, kabaliuoti, maskatuoti; judinti į šalis, siūbuoti, makaluoti, mosuoti ir kt.' (LKŽ XV 633–634; A. Vanagas LHEŽ 338–339).

Telėtnykai: *telėtnikajĩ* pv. (prie kaimo, gera) Knz. Žr. *Telėtnykas*.

Telėtnykas: *telėtnikas* pv. (šlapia, bet gera; prie kaimo) Gvn. Iš sl. *telėtnykas* (plg. rus. *мельтник*, brus. *цялятник* 'versidė') 'veršiukų aptvaras; veršiukų ganykla, pieva prie sodybos' (LKŽ XV 1168–1169).

Terpũšilė: *terpũ.šila* drv. (prie šilo) Knz. Iš *terpũšilė* (= *tarpušilė*) 'vieta tarp šilo' (plg. *Šilelis*).

Trãkas: *trãkas* kr., pv. Knz. Iš *trãkas* 'aukšta, sausa pieva, apaugusi retais krūmais bei medžiais, miško aikštelė; iškirsta ar išdegusi miško vieta, skynimas' (LKŽ XVI 538).

Ûpė (II *Šventóji*, žr.): *ũ.pe* up. (Neries dš.) Gvn. Iš *ũpė* 'didelė, natūrali vandens tėkmė, srovė, tekanti sausumos paviršiumi savo pačios išgraužta vaga' (LKŽ XVII 511).

Upėlio krũmai: *upėle krũmajĩ* kr. Slž. Sudėtinis: dėl pirmojo dėmens žr. *Upelis*, dėl antrojo – *Kemerio krũmai*.

Upėlis: *upėlis* grv., pv. Slž. Iš *upėlis* 'maža upė; nuotaki ir siaura pieva' (LKŽ XVII 514–515).

Ûžgumbrė: *ũ.žgumbre* drv., gn. Sk. Priešdėlio *už-* vedinys iš *Gumbbrė* (žr.), t. y. 'vieta už Gumbbrės'.

Už kavólio: *uš kavóle* drv. (ten gyveno kavolius 'kalvis') Knz. Sudėtinis (prielinksninės konstrukcijos): iš *už* ir sl. *kavólis* (plg. lenk. *kowal*, brus. *кавал*) 'kalvis'.

Užskařdupis: *uskařdupis* drv. (už Skardupio miško) Knz. Priešdėlio už- vedinys iš *Skařdupis* (žr.), t. y. 'vieta už *Skardupio*'.

Vaĩkos: *vaĩkas* pv. (dabar dalis – dirbama žemė) Slž. Iš *valkà* 'nedidelis klanas, bala; šlapia, klampi, pelkėta vieta, dauba' (LKŽ XVIII 33–34).

Vartėlių raĩstas: *vařtėļu raĩstas* rst. (prastas, bet šienaujamas) Ppl. Sudėtinis: pirmasis dėmuo dem. priesagos *-elis* vedinys iš *vařtai* (žr. *Pravartės*), dėl antrojo dėmens žr. *Raistas*.

Vidūlaukis: *vidū.laukis* drv. (vidury lauko) Knz. Dūrinys: iš *vidūs* 'vidurys, centras ar maždaug centras (vietos atžvilgiu)' (LKŽ XIX 113–114) ir *laũkas* (plg. *Laukelis*).

Vidūpievė: *vidū.peve* pv. (vidury lauko) Pgl. Dūrinys: iš *vidūs* (plg. *Vidulaukis*) ir *pieva* (plg. *Piščiausko pieva*).

Vidurinis laũkas: *vidurĩ.nis laũkas* drv. Smn. Sudėtinis: pirmasis dėmuo iš *vidurĩnis*, *-ė* 'esantis viduryje ko ar tarp ko (vietos atžvilgiu)' (LKŽ XIX 103), dėl antrojo dėmens žr. *Laukelis*.

Zabžõznykas: *zabžõznikas* drv. (kadaisė ten augę beržai) Mnd. Priesagos *-(i)kas* hibridinis vedinys su slavišku kamieniu (plg. lenk. *za-* 'už' ir *brzoza* 'beržas'), reiškiantis 'už beržų, už beržyno'.

Zastāvniai: *zastāvňai* drv. Mnd. Slaviškos kilmės, plg. lenk. *zastaw* 'užstatas, įkaitas', *zastawny* 'įkaitinis'.

Žilė: *žĩ.la* pv. (gera) Smn. Iš *žilė* 'žilumas, žylis' (LKŽ XX 581), dar plg. *žilas* 'kuris sidabro spalvos, baltas, nubalęs' (ten pat 575).

Žiõgiškis: *žõgiškis* grv., pv. Slž. Priesagos *-iškis* vedinys iš *žioğys* 'pavasariį tekantis, vasarą išdžiūstantis upelis; užlietas upės pakraštys, užutekis, vadaksnis; liūnas, klampynė upės ar ežero pakraštyje' (LKŽ XX 675; dar plg. A. Vanagas LHEŽ 403 – *Žiõgis*).

Žuvintà, Žuvintė: *žuvintà, žuviñtė* up. (Šventosios kair.) Knz, Sk. Priesagų *-inta, -intė* vediniai iš *žuvis* 'stuburinis vandens gyvūnas, kvėpuojantis žiaunomis ir judantis pelekais' (LKŽ XX 1008; dar plg. P. Skardžius RR IV 911–912; A. Vanagas LHEŽ 406).

Žvyryñė: *žvirĩne* drv. Ppl. Iš *žvyryñė* 'žvyro dirva, laukas, žemė' (LKŽ XX 1143).

Baigiamosios pastabos

Iš buvusio Veprių valsčiaus Šventosios ir Širvintos (dešiniojo kranto) tarpupio 7 kaimų 1960 m. užrašyta per 140 skirtingų šaknų ar skirtingais darybos būdais padarytų vietovardžių.

Pirminiai vietų vardai sudaro mažiau negu trečią dalį visų vietovardžių (apie 28%). Daugiausia jie kilę iš bendrinių daiktavardžių (*Balà* iš *balà, Paklúonė* – *paklúonė, Tràkas* – *tràkas*), retai iš būdvardžių (*Bendrà* – *bendrà*).

Antrinių vietovardžių yra daugiausia – kiek mažiau negu dvi trečiosios (apie 62%) visų vardų. Vedinių grupę sudaro apie 27% visų vietovardžių, iš kurių galūnių vedinių yra vos vienas kitas, o daugiausia priesaginių (apie 18%) ir kur kas mažiau priešdėlinių (apie 8%) vedinių. Dūriniai tarp kitų vietų vardų užima maždaug vieną dešimtąją dalį (apie 10%), o sudėtiniai vietovardžiai ketvirtąją dalį

(apie 25%). Pastarųjų vietovardžių antrasis dėmuo yra objektą nusakantis daiktavardis, o pirmasis dėmuo – tą objektą apibūdinantis žodis – gali būti: a) daiktavardis (dažniausiai kilmininko, retai vardininko linksnio formos), pvz.: *Kēmerio krūmai, Pagriovės kálnas, Ragēlio pīeva; Gālas raīsto, Gālas upēlio*; b) būdvardis, pvz.: *Didžiūlis raīstas, Kraštīnis laūkas, Mažà dubēlė*, ar kelintinis skaitvardis (tik vienas vietovardis) – *Añtros prievařtės*. Pirmuoju dėmeniu kartais eina ir asmenvardis: *Adamkū rāvas, Piščiausko pīeva*. Prie sudėtinių vietovardžių skirtini ir junginiai su prielinksniais, pvz.: *In šilēlį, Po ažuolo kēlmu, Už kavōlio*.

Vis dėlto kiek ir kokiais darybos būdais padarytų vietovardžių yra, skaičiais ir procentais nusakyti galima tik gana apytikriai. Kaip jau pradžioje minėta, vietovardžiai su deminutyvinėmis priesagomis gali būti padaryti iš pamatinių žodžių arba vietų vardais jie virstę iš tokias (deminutyvines) priesagas turinčių bendrinių žodžių⁹. Ne visada aišku, kuriai darybos grupei skirtini ir tokie vietovardžiai, kaip *Paliūnė, Paraistys*; jie taip pat gali būti padaryti tiek iš pamatinių žodžių *liūnas, raīstas*, tiek ir iš bendrinių žodžių (priešdėlinių vedinių) *paliūnė, paraistys*.

Nelietuviškos (ar baltiškos) kilmės vietovardžių yra keliolika. Dažniausiai tai slavizmai, pvz.: *Blotà, Kamenyčią, Zabžōznikas*. Kai kurie jų gali būti kilę ir iš skolinių, vartojamų kaip bendriniai žodžiai, pvz.: *Kačėrga, Telėtnykas*. Tokie vietų vardai būdingesni Minderiškių (aplenkėjusiam) ir Sukinių (dalis apgyventa atsikėlėlių rusų sentikių) kaimuose. Pasitaiko ir hibridinių vietovardžių, t. y. tokių, kurių tik viena ar kita sudedamoji dalis ar dėmuo paimta iš svetimų kalbų, pvz.: *Černiškėlė, Gaidėlka, Pagrūšė, Gojāvietė, Mėlnyčios krūmai*.

Vieno kito vietovardžio (pvz.: *Kōrbė, Rengurtinė, Siemanys, Spėrtnykas*) kilmė yra neaiški ar dėl jos gali būti įvairių nuomonių.

Šaltinių (literatūros) sutrumpinimai

- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius, 1956–2002, t. 1–20.
 LPŽ – Vanagas A., Maciejauskienė V., Razmukaitė M. *Lietuvių pavardžių žodynas*, ats. red. A. Vanagas, Vilnius, 1985, t. 1; 1989, t. 2.
 P. Skardžius RR I – Skardžius P. *Rinkiniai raštai. Lietuvių kalbos žodžių daryba*, fotografuotinis leidinys, parengė A. Rosinas, Vilnius, 1996, t. 1.
 P. Skardžius RR IV – Skardžius P. *Rinkiniai raštai. Moksliniai straipsniai ir studijos*, sudarė ir parengė A. Rosinas, Vilnius, 1998, t. 4.
 A. Vanagas LHD – Vanagas A. *Lietuvių hidronimų daryba*, Vilnius, 1970.
 A. Vanagas LHEŽ – Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981.

⁹ Plg. A. Vanagas, LHD 118, 195, 196.

Šventosios dešinosios pakrantės panevėžiškių patarmė (Veprių apylinkė)

Lionė Melanija Jankeliūnienė

I. Kai kurios fonetinės ir morfologinės ypatybės

1. Mišrieji dvigarsiai *am, an* virstę *um, un*. Tariant ilginami: *sú.mtis* ~ *sámtis*; *ú.ntis* ~ *ántis*; *lú.ngus* ~ *lángas*.

2. *Ie, uo* nekirčiuotame skiemenyje virsta *e, u*: *penėlis* ~ *pienėlis*; *puđėlis* ~ *puodėlis*; *žedėlis* ~ *žiedėlis*.

3. Nekirčiuoti *o, é* virstę *u, e*, žodžio gale išlaikyti *a* ir *e*: *stuvėt* ~ *stovėti*; *sedėt* ~ *sėdėti*; *žmugėlis* ~ *žmogėlis*; *vaika* ~ *vaiko*, *sāke* ~ *sākė*.

4. Trumpoji nekirčiuota galūnė *-as* tariama *-us*: *stālus* ~ *stalas*; *vaikus* ~ *vaikas*; *nāmus* ~ *nāmas*.

5. Kinta žodžių galūnės po minkštojo priebalsio: *švėčis* ~ *svėčias*; *kėlis* ~ *kėlias*; *vėjis* ~ *vėjas*; *šlāpis* ~ *šlapias*.

6. Priebalsis *l* prieš *e, é* tariamas kietai: *žulėn* ~ *žolėn*; *gulėk* ~ *gulėk*; *didelėm* ~ *didelėms*; *lėk* ~ *lėk*; *saulāla* ~ *saulėlė*; *sesėla* ~ *sesėlė*; *lakóji* ~ *lekióji*.

7. Nekirčiuotose galūnėse ilgieji balsiai virstę trumpaisiais: *dāve* ~ *davė*; *māte* ~ *matė*; *gėre* ~ *gėrė*; *lāpe* ~ *lapė*.

8. Vienaskaitos vietininko galūnėje vartojamas balsis *i*: *miškì* ~ *miškė*; *laukì* ~ *laukė*; *apkasì* ~ *apkasė*; *teatrì* ~ *teatre*.

9. Dvibalsiai *au, ai, ei* nekirčiuotuose dėmenyse tariami *i, u*: *žurėji* ~ *žiūrėjai*; *ródių* ~ *ródei*; *turėju* ~ *turėjau*; *gulėju* ~ *gulėjau*; *nurėju* ~ *norėjau*; *tukaĩ* ~ *taukai*; *lukaĩ* ~ *laukai*.

10. Nekirčiuoti ilgieji balsiai tariami trumpai: *grudaĩ*, *kušnėlis*, *virėlis*, *sunėlis*.

11. Kirčiuoti trumpieji balsiai *i, u* ilginami: *pí.lnus*, *vĩ.sus*, *šĩ.tus*, *bĩ.va*.

12. Kai kurių žodžių pradžioje balsių pridedama *v*. Tariama: *nuvėja*, *vugėla* ~ *uogelė*, *vugáuť* ~ *uogauti*; *vadegà* ~ *uodega*.

III. Tarmės tekstas: apie keistą bobą

Māna káimi pri pāča plėnta givėnu víenu labai navatnù bóbu. Givėnu jinái iš piřtīs padarítai gričėlai. Inteinì in tūr gričėlu – nì apsisũ.kť něr kuř. Nósi kutėnť tuođ prādedu visóki kvapai: māt tóų bóbu tũ.ri prisiriņkus visukũ žulālu. Āli ko či nēra! Tũ.ri jinái nug galvōs, nug pĩva supėjima, nug revmāta i delĩ šiřdiēs. Viskās sũ.rištu in mazgėlis, prikáisati pĩlnì bálkių lubũ, pĩlnù špintėla.

Jinái patì panašì un rāganu: undarōkus ílgus, kvalbúotus, nažutkù lópitu, nušú.-
tus nu sáulas. Aidamù per laukùs musúoji atsišpirdamù pāprastu pāgali.

Užėidava jinái pas mumìs kaimínasin i, plačai atadāris durìs, jei níeka nepamatí-
dava pirmām kambarĩj, šaũkdava:

– Halō! Halō!

Dėl ší.ta labai užpĩkdava māna mamù, katrój bídava užsnúrdus pógula.

Jei jái niėkus neafsiliėpdava, užgedódava: „O kad máñ tój láime, kaip švintái
kuťrĩnai...“ i išėidava.

Paklaustù, kóki láime bũ.va švintái kuťrĩnai, jinái atsakídava, kad tikrai nežĩ.na,
alì tikfāusij anù unkštì ištekéja, užtatai i bũ.va laimí.ngu.

IV. Įdomesni žodžiai (užrašyta 1997 m.)

1. **Pūsšunis:** ‘paaugęs šuniukas’:

A jis jau bũ.va pũ.sšunis, a gal da nebũ.va pũ.sšunis, gerai ne-
prisi.menu (K. Čižiūnas, Sukinių k.).

2. **Pramatýti:** pramatíti, pramāta, pramāte ‘praregėti’:

Pramazgója akis švėstu váñdeniu i pramāte (Povilas Šimonis,
Pageležių k.).

3. **Pravadĩnti:** pravadĩnti, pravadĩ-na ‘praminti’:

Bũ.va akmuō, alì kàs jĩ pravadĩ.na (Raudonuoju) – tai nežinaũ
(Povilas Šimonis, Pageležių k.).

4. **Vienódiškai:** ‘vienodai, taip pat’:

Máñ an(t) trĩjũ ležũ.ōu bũ.va venódiškai kalbėt: letũ.viškai, lėnkiškai,
rũ.siškai (Povilas Šimonis, Pageležių k.).

5. **Sutkà:** ‘para’:

Nevālgis sũ.tku pabũsi, a nemelāvis anĩ nepabũsi (Kostas Či-
žiūnas, Sukinių k.).

6. **Báilas:** ‘baimė’:

Net báilas, ka(d) dúotumet per televĩ.ziji (rodyti) (Kostas Čižiūnas).

7. **Grupìnė:** grupĩ.ne: ‘gyvenvietė’:

Grupĩ.niũ jė gyvėnu dabař (K. Leigas, Gavėnionių k.).

8. **Ugnìs:** ugnìs:

Sudėju un ugnies viskũ, visũs dukũ.mentus (sudeginau viską)
(Povilas Šimonis, Pageležių k.).

9. **Kója:** kója:

Aš nenóri pjáuť kójas, a sakaũ: tai kukũ máñ kóju pridėsit,
kumėlas kukũ (P. Šimonis, Pageležių k.).

10. **Špĩrka:** ‘mažylė’:

I va špĩ.rku atālake (apie vištą) (Adelė Bitinienė, Pageležių k.).

11. **Išdũkti:** išdũkti, išdũkstu, išdũka: ‘pasileisti, pagesti’:

Pāšņikāi būdava ne teip kāip dabaŗ – išdūka pasāulis (Adele Bitinienē, Pageležių k.).

12. **Ūgtas:** *ūgtas*: ‘ūgis’:

I tasaĩ (vaikas) viduti.ne ūgta bū.va (K. Leigas, Gavėnionių k.).

13. **Nabāšņykas:** *nabāšņikus*: ‘numirėlis’:

Pabučiūokit jūs māņ kituņ galuņ, nabāšņikāi! (vienas girtuoklis taip sakydavęs, sėkmingai naktį praėjęs pro kapines) (K. Čižiūnas, Knýzlaukio k.).

14. **Patupėti:** *patupėt, pātupi, patupėja*: ‘kiek patykoti’:

Pasiėmis šautuvu, ainū in ki.ška patupėt (K. Čižiūnas, Knýzlaukio k.).

15. **Skerdžius:** *škerdīs*

Skerdīs būdava pasamdītus (A. Bitinienē, Pageležių k.).

16. **Lābas nepasakyti:** *lābus nepasakīt*: ‘nepažinti’:

Susitĩ.kis t̄ai lābus nepasakĩču (K. Čižiūnas, Knýzlaukio k.).

17. **Atúkyti:** *atúkinti, atúkinu, atúkina*: ‘atginti, parvaryti’:

Miški vabalāi labāi kārviš éde, t̄ai atúkidava namōn (Adele Bitinienē, Pageležių k.).

V. Pravardės (užrašyta 1977 m.)

Adijōtas: *adijōtus* – Mykolas Zaranka; taip pavadino besipykstą su juo kaimynas (Bernótiškio k.).

Aptiekōrius: *aptekōris* – Jonas Bartkevičius; tėvas buvo vais-tininkas (Sližių k.).

Asà: *asà* – Stasys Valančius, nes vartojo tokį priežodį. Kitos pravardės: *stālinus, balzebū.bus, ledagvėisis* – nes labai įkyrėdavo žmonėms (Kultuvėnų k.).

Astramōnas: *astramōnus* – Juozas Augūnas; praminė senelis, girdamas anūką už mokytumą: *Vōt māna astramōnus* (astro-nomas) (Rizgonių k.).

Ąžuolas: *úžalus* – Antanas Valančius; pramintas ironiškai dėl mažo ūgio, menkumo (Pauplių k.).

úžalus (ąžuolas) – Antanas Valančius, nes senelis susiderėjęs nešęs ąžuolo kelmą (Pauplių k.).

Babà: *babà* – Jonas Mikučionis, Igno, įtaręs neištikimybę (per anksti gimė vaikas) išvarė iš namų žmoną.

Randōrius – rendavojo (nuomojo) žemę (Sližių k.).

Balagāno Pėtras: *balagāna pėtrus* – Petras Kevelkšta, nes gyveno tokiuose namuose (Sližių k.).

Balčiausias: *bal'č'áusis* – Kostas Savickas; tamsiaodis, nevalyvas (Samantonių k.).

Barzdylà: *bařzdí'la* – Juozas Mikučionis, Jono; turėjo užsiauginęs barzdą ir šiaip apšepęs (Sližių k.).

Bìzna, Parazitás: *bí.nzu, parazi.tus* – Vincas Peleckas, nes buvo nesugyvenamo būdo (Kultuvėnų k.).

Blusỹs: *blusĩs* – Jonas Daraškevičius, Tomo; dėl savo mažumo (Sližių k.).

Blùsius: *blù.sis* – Alfonsas Daraškevičius dėl mažo ūgio (Miñderiškių k.).

Budijõnas: *budijõnus* – Petras Majauskas dėl savo ilgų ūsų (Ruginių k.).

Cibùkas: *cibù.kus* – Juozas Sakalauskas, Justo, dėl mažo ūgio, smulkaus sudėjimo ir žilų plaukų (Knyzlaukio k.).

Cigõnas: *cigõnus* – Juozas Morkūnas, nes savo išvaizda panašus į čigoną (Barboriškio k.).

Cìbas, Čìbas: *ci.bus, či.bus* – Juozas Augūnas, nes vartojo tokį priežodį (Rizgonių k.).

Čià: *čà* – Kazys Žentelis, nes vartojo tokį priežodį (Barboriškio k.).

Čiãpsamat: *čãpsamat* – Juozas Viršulys, nes vartojo tokį priežodį (Barboriškio k.).

Čìmbaldé: *či.mbalde* – Vytautas Novikas, nes neaiškiai kalbėjo. Kitos pravardės: *Šimbarka, Zãlas* (Kultuvėnų k.).

Daktariùkas: *daktařù.kus* – Aleksas Mikučionis, Jono; tėvas sakęs, jog iš Alekso būsias daktariukas. „Gydęs“ moteris: apspaudydavęs, apžiūrėdavęs, kur skauda. Jei moteris neišleidžia, vadinasi, ten jai skauda (Sližių k.).

Dalikãtnas: *dalikãtnus* – Edvardas Lukoševičius, Stasio, kad atskirtų nuo kito Edvardo Lukoševičiaus. Taip vadinamas dėl savo mandagumo (Minderiškių k.).

Didžiùlis: *didžiù.lis* – Kazys Valančius, Antano, dėl didelio ūgio (Gavėnionių k.).

Džėkis: *džėkis* – Jonas Staniulis, nes jo tėvas buvęs Amerikoje (Pakalnės k.).

Džoníenė: *dženíene* – Marijona Novikienė, Jono; vyras Jonas buvo išvykęs Amerikon, vadino jį Džoniu (Samantonių k.).

Jebujomãt: *ebujomãt* – Antanas Rokas, Mykolo, dėl dažnai vartojamo keiksmažodžio. Šykštus. Dar pravardžiuojamas *Sriubà* (Gavėnionių k.).

Gočys: *goč̄s* – Jonas Mikučionis, nes dirbo dvaro kontoroje, labai dažnai būdavo girtas (Sližių k.).

Gādem: *gādem* – Juozas Morkūnas, nes vartojo tokį priežodį (Barborišio k.).

Galiniūkai: *galiñũ.kai* – pravardžiuojami Augūno vaikai, nes tėvas „Galinis“ – gyveno kaimo gale (Mikutiškio vnk.).

Gavnà: *gavnù* – Juozas Rokas, nes vartojo tokį priežodį (Sližių k.).

Herōdas: *herōdus* – Antanas Novikas – nesugyvenamo būdo (Sližių k.).

Jezusiūkas: *jezušũ.kus* – Petras Jurgelionis, nes labai pamaldus (Mikutiškio vnk.).

Jurgēlis: *juŕgēlis* – Albertas Mikučionis, nes senelis – Jurgelis (Sližių k.).

Juzuliūkas: *juzulũ.kus* – Antanas Mikučionis, nes senelis – Juozas (Barborišio k.).

Jūras: *jũ.rus* – Antanas Novikas, nes prosenelis – Juras (Sližių k.).

Kalendà: *kalendù* – Antanas Čėsna; dėl ko – nepaaiškinta (Pageležių k.).

Kazeliōkas: *kazeliōkus* – Jonas Atkočiūnas, nes senelis – Kazys (Minderiškių k.).

Kāzikas: *kāzikus* – Augūnas, tėvo vardas – Kazys (Mikutiškio vnk.).

Kiauliōtė: *kāulōte* – Veronika Mikučionienė dėl savo išūlaus landumo, smalsumo (Samantonių k.).

Kiškis: *ki.š̄kis* – Jonas Grigas dėl nedrašumo (Kelmų k.).

Kiškis: *ki.š̄kis* – Antanas Stanevičius, Adomo – vengia žmonių, atėjus svečiams slapstosi (Kelmų k.).

Kriaučėlis: *kŕiaučėlis* – Šiaučiukėnas, nes dirbo siuvėju (Sližių k.).

Kruōpis: *kruōpis* – Juozas Mikučionis; kita pravardė *Barzdylà*, nes turėjo barzdą (Sližių k.).

Kukārius: *kukārūs* – Stasys Jasionis, Baltro, pas poną dirbo virėju (Samantonių k.).

Kūdli(u)s: *kũ.dlis* – Žentelis dėl garbanotų plaukų (Slabados k.).

Lemperdái: *lemperdái* – M. Atkočiūnienė (Pakalnės k.).

Lėninas: *lėninus* – Aleksandras Rokas, Kosto, iš veido panašus į Leniną (Gavėnionių k.).

Limpampám: *limpampám* – Jonas Mikučionis, nes grojo tokią polką (Sližių k.).

Máikis: *máikis* – Antanas Petrašiūnas, nes tėvas Mykolas buvęs Amerikoje (Sližių k.).

Mraūmas sa-sa-sa: *mraūmus sa-sa-sa* – Kazys Mikučionis, nes vaikščiodavęs nesiskutęs (Sližių k.).

Mikōdzis – Stasys Lukoševičius, nes tėvas – Mykodemas (Minderiškių k.).

Močkà: *močku* – Feliksas Mikučionis. Nepaaiškinu, kodėl (Sližių k.).

Muceikà: *muceikù* – Falys Mikučionis, nes senelis – Mateika (Sližių k.).

Motiėkus, Motiejōkas: *mutiėkus, mutejōkus* – Čižys – pagal tėvo vardą (Pauplių k.).

Navàt: *navàt* – Povilas Šimonis mėgo vartoti pertarą „na, vat“ (Pageležių k.).

Nazaràtelis: *nazaràtelis* – Mykolas Dikčys (Sližių k.).

Paliōkas: *palōkus* – Jonas Valančius; pakeistas Felikso vardas (Pauplių k.).

Panemuĩ: *panemuĩ* – Karolis Razumas, nes vartojo tokį priešodį (Barboriško k.).

Paštōrius: *paštōris* – Juozas Lukošius, nes laikė paštą (Barboriško k.).

Patárška: *patáršku* – Veronika Valančienė, nes mėgo daug plepėti (Kultuvėnų k.).

Priėdas: *priėdus* – Vytutas Palaima, nes buvo nesantuokinis vaikas (Pageležių k.).

Ravūckas: *ravū.ckus* – Sigitas Savickas, Vlado; jį užklupo griovyje („rave“) su moterimi (Knyzlaukio k.).

Sparniūkas: *spaŕñū.kus* – Stasys Sakalauskas; jo tėvą Mykolą „Sparnu“ pravardžiavo (Knyzlaukio k.).

Šarláuskas: *šarláuskus* – Juozas Novikas, nes buvo panašus į poną Šarlauską (Slabados k.).

Šiñbarkas: *šiñbarkus* – Vytas Novikas. Dar kita pravardė – Čimbaldė: *čimbaldė* – neaiškiai kalbėjęs (Kultuvėnų k.).

Šiōšė: *šiōšė* – Juozas Binkis, nes neištardavo „šeši“ (Sližių k.).

Šiūras: *šū.rus* – Juozas Sereika, nes buvęs Amerikoje ir tardavo „šiur“ (Barboriško k.).

Šlūbis: *šlū.bis* – Pranckus Žentelis; dėl to, kad jo tėvas buvo šlubas (Pageležių k.).

Šōldra: *šōldru* – Jonas Martinka, vagiliaudavęs, todėl kaimynai dažnai jį gindavo šalin, sakydami: „pašol, durak“ (Pauplių k.).

Švedūkas: *švedū.kas* – Antanas Morkūnas, Vlado, nes žmo-
na – švedė (Pauplių k.).

Tamoškiōkas: *tamuškōkus* – Stasys Atkočiūnas, nes senelis –
Tamošius (Pakalnės k.).

Tamoškiūkė: *tamuškū.ke* – Z. Bartkevičienė, jos tėvas – Ta-
mošius (Pakalnės k.).

Traciņka: *traci.nku* – Mykolas Čižiūnas, nes turėjo 0,3 valako
žemės (Knyzlaukio k.).

Tūrla: *tū.rlu* – Stasys Novikas. Sližių k. (Nepaaiškino).

Antōsi(u)s: *untōsis* – Antanas Lukošiuonas – dėl savo vardo
(Barboriškio k.).

Ūodas: *úodus* – Pranas Pečiulis, nes buvo labai mažo ūgio
(Bernotiškio k.).

Ūbagas: *ū.bagus* – Justas Lukoševičius, Igno; išgėręs ima
„ubaguoti“, t. y. vadinti ubagu vos ne kiekvieną, apie kurį
tik kalbama (Knyzlaukio k.).

Veīlokas, Vaīlokas: *veīlokus, vaīlokus* – Juozas Vaičiūnas
(Pauplių k.).

Vókiētis: *vóketis* – Juozas Mikučionis, nes neaiškiai kalbėjo
ir buvo kurčias (Sližių k.).

Vókiētkā: *vóketku* – Vladė Fišerienė dėl savo vokiškos pa-
vardės (Bernotiškio k.).

Zablūckas: *zablūckus* – Stasys Sakalauskas, Jono; dar pra-
vardžiuojamas Čirikū. Čirikas mėgsta pamėgdžioti kurapkę
čirkavimą (Knyzlaukio k.).

Zvinýtė: *zviníte* – Kazys Stulpinas vartojo priežodį „izvinite“.
(Kultuvėnų k.).

Žabaliōkas: *žabalōkus* – Antanas Jasionis – didelis chuliganas;
muštynių metu jam buvo išmušta akis (Paširvintys).

Žėgsas: *žėksus* – Edvardas Lukoševičius, kad atskirtų nuo
kito Lukoševičiaus Edvardo (Minderiškių k.).

Žydēlis: *židēlis* – Jonas Mikučionis, Jono, pramintas todėl,
kad daug šneka (Sližių k.).

Žýdas: *žýdus* – Antanas Morkūnas, Jono; per karą (1941–1945)
buvo barzdą užsiauginęs kaip žydo (Pauplių k.).

Veprių apylinkės vietovardžiai

Lionė Melanija Jankeliūnienė

Vietovardžiai rinkti 1977 metais liepos 5–14 dienomis; ekspedicijai vadovavo Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto dėstytojas Algimantas Butkus. Užrašyti dvarų, kaimų, upių, upelių, kalnelių, pievų, ganyklų, krūmynų pavadinimai.

Vietovardžiai užrašyti remiantis to kaimo gyventojų pateikta informacija. Tekstai autentiški. (Nurodytas kaimas ir pavardė žmogaus, iš kurio gauta medžiaga.)

I. Pageležių kaimas

1. **Vietovardžiai.** Vardija Povilas Šimonis, gim. 1885 m. Vardijami kaimai yra abipus Ukmergės–Kauno plento.

Kaimai

Mankūnai	Rizgoniaĩ, Rizgónys
Veňgriai	Barbōriškiai
Ratautaĩ	Ūpninkai
Lokėnai	Pakaĭnė
Kaňčiškiai	Knýzlaukis
Vasĭliškis	Samantónys
Tabalaĩ	Meñderiškis
Kavoliūkai	Sukĭniai
Bečiaĩ	Pagelažiaĩ, vėliau – Pageležiaĩ

2. Povilo Šimonio pasakojimai

Bečių dvāras. Nasvytis pirkto tą dvarą. Jam tas dvaras nepatiko. Atpirko tą dvarą Stolypinas. Jo tikras brolis buvo ministras prie caro. Aš jam nešiojau paštą, mokėjo trisdešimt rublių. Vieną kartą iš kiauro portfelio iškrito pinigai. Trūko man. Pats Stolypinas išėjo – trūksta pinigų, sako. Grįžau atgal, surankiojau pinigų – čia nukritęs, čia nukritęs – atidaviau.

Āklas ežeras. Ežero negalėjo užpilt. Penki valsčiai davė kinkinių (vežimų), šimtai vežė žemes. Po nakties nebėr pylimo. Prisisapnavo vienam, kad niekaip neužpilsit, pakol tris dūšias padėsit. Tai nukirto galvą skerdžiui, gaidžiui ir šuniui. Nuo tos dienos užpylė ežerą.

Pušis kėlmas. Buvo atvažiavę iš Anglijos, kad po pušim užkasta daug aukso. Prieš šešiasdešimt metų. Bet aukso nerado. Žinau, kad užkasta du centneriai aukso. Ieškojau trejus metus.

Kunigiškių malūnas. Kunigiškių malūną statė Karvelis. Ir Kavārske, ir Mančiušėnuose, ir Kunigiškiuose.

Raudonas akmuo. Kur gyvena Gečiauskas, tenai buvo tas Raudonas akmuo. Tik bobutė sakė, kad jį daužė, daužė, kai tiesė plentą (Peterburgas–Varšuva). Išvežė ant plento. Net Saratovo gubernijoje užklausė: „Kрасны́й камен Pageležiuose“.

Jasudų kapaĩ. Stovi septyni kryžiai, už jų – kalnas. Piliakalnio kalnas. Visiems kareiviams buvo įsakymas supilti po vieną kepurę žemių. Yra penkioli-

kos–dvidešimties metrų aukščio kalnas. Velembrožas tas piliakalnis. Tenai stovėjo sklepai (rūsiai).

Gelėžės upėlis. Palei upelį einant nudažo kojas, vanduo rudas kaip geležis. Matyt, vanduo išmuša geležį. Upelis teka skersai plento.

Pageležy(?) buvo apie dešimt šaltinių. Dabar belikęs vienas (galbūt Pageležiuose).

Geležà (Pageležỹs) įteka Riešės upelin. Riešės upelis įteka Vėprių ežeran, o iš ežero išteka Cedrõno upelis. O Riešės upelis išteka iš Gáilionių, įteka už Kavoliukų.

3. Kiti vietovardžiai

Vitõnas – pievelė prie labai storos pušies. Prišienaudavo dvylika vežimų šieno. Priklausė Diliūnui.

Pageležỹs – ilga didelė pieva.

Šimõnio sklỹpas – didelė pieva.

Vilio tiltėlis – gyveno Viliai ir buvo ten tiltelis.

Pušiės kėlmas – pieva.

Vilio raistėlis – nedidelis raistelis.

Triugõlnykas – trikampės formos raistelis; seniau čia degindavo plytas.

Cegelnia – raistelis, plytinė (plytničia).

Ūpė – ilga, vieno kilometro pieva.

Skersinis – šlapia pieva.

Kelmỹtė – šlapia pieva.

Valańčiaus píeva – pieva.

Šarkos píeva – pieva.

Kazõkiškis – pieva.

Beržābalis – šlapia pieva.

Vilio išdagai – išdegus vieta.

Jaskūniškis, daugiau kaip kilometro ilgio 100 ha pieva; dar vadinama Ilgieji šniūreliai (virvelės).

Barõniškis – vidurinis šniūrelis (virvelė).

Žỹdo daržas – gyveno žydas.

Tabalų durpyno píevos.

II. Mankūnų kaimas

Vietovardžius vardija Aleksas Gendvilis, gim. 1906 m., Stasė Gendvilienė, gim. 1913 m.

1. Vietovardžiai

Myniavos – didelė pieva, maždaug 20 ha; šlapia, krūmokšniai, už kaimyno Kešio.

Kėkščiabalis – šlapia, šaltiniuota pieva, krūmokšniai, 17 ha; už Davalgų, Beteniškių link.

Skersinis – žemės sklypas, ejęs linija skersai Gendvilių.

Dėlynė – didelė, klampi pieva, buvo dėlių.

Viliūnų balà – slėnis, apaugęs viksvom; 1,5 ha.

Duūmbblas – šlapia vieta prie Gričinos Petro; nuklimpdavo arkliai; 20 ha.

Vidūmiškis – miškas, buvęs eglynas. Jame grybaudavo, uogaudavo. Iškirto 1934 metais, kai sklypus dalijosi Tauginai, Gričinos.

Paprūdė – žemės sklypas, buvo prūdas (tvenkinys), stovėjo malūnas; išrovė medžius; prie Gendvilio kelio – 9 ha.

Pakalvys – kalvos papėdė – 2 ha.

Cigōno kálnas – prie „majako“, t. y. medinio švyturio.

Po kùnigo kálnu – dirbama žemė už Skersinių sklypo.

Šilėlis – pušelių miškelis.

Dilgýnas – apleista vieta, augo krūmokšniai, dilgėlės, sudilgindavo kojas.

Vānagiškis – pieva miškelyje; krūmuose ganydavo karves.

Po kryželiū – 0,5 ha pieva. Kryžius nugriuvo. Yra 4 kapeliai. Anksčiau, sako, laidodavo visus žmones.

Pašlapys – 2 ha šlapia pieva prieš Vikto Jaskūno langą.

Gelėžis – upelis, įteka Riešės upelin.

Riešė – upelis, paverstas melioracijos grioviu.

Varvóbalis – raistelis miške.

Márgos – durpyno miškai. Eina nuo Majauskų ligi pat durpyno.

Kačėrgė – Gendvilių bala.

Raudónkalnis – Riešės šlaitas; ariant matyti raudonas molis.

Beržėliai – aukšti, liekni Gričinos berželiai.

2. Mankūnų kaimo gyventojai

a) Kešys, Gričinà, Rudōkas, Čejáuskas, Jaskúnas, Stremėckas, Akūnis, Daugėla, Deksnys, Davalga, Morkúnas, Tauginas.

b) Moterų vardai:

Áncė – Ona, Aliūtė – Elena, Dòmccė – Domicėlė, Bròncė – Bronė, Òlė, Stefūnė, Stāsė, Marýtė, Oniūtė – Ona, Uršūlė, Verūtė, Zòsė, Ievà, Rozālīja, Petrūtė – Petrė, Jūzė, Kostūnė – Kostė.

III. Knyzlaukio kaimas

Vietovardžius vardija Petras Čižiūnas

1. Vietovardžiai

Knýzlaukių miškaĩ – priklausė Gelvonų grafui, 400 ha.

Degimo kalnėlis – baravykynas.

Ramiója – pieva miške; vėliau įrengta kareivių stovykla.

Tūsas – raistas.

Balėlė – miške dirvonas tarp balų.

Degimo raĩstas – pavadintas pagal Degimo kalnelį.

Spalgenýno slėnys – daug uogų: girtuoklių, spanguolių; gyvatynas; plotas 1 ha.

- Žuvintà** – upelė, Gelvonų miško riba.
Šlupšnỹs – pieva, gyvačių knibždelėlynas.
Gojāvietė – 3 ha pieva; miškelis.
Gojavietėlė – 2,5 ha pieva.
Medýnas – dviejų ponų laukas (Gelvonų ir Kauno).
Trākas – pusė pievos, pusė gojelio – 5 ha.
Īlgamedis – buvęs aukštas miškas; dvaro žemės.
Didžióji píeva – šlapia pieva, bala toje vietoje.
Žilínsko skynimas – pieva ir dirbama žemė; apaugę kalneliai.
Gũmbra – pieva, krūmai.
Gũmbra – upelė.
Piláitė – tik dirbama žemė ir kalnas; ant kalno užlipus matydavosi, kaip Jonavoj traukiniai eina.
Guburỹs – Pilaičiukais vadinosi pati viršūnė (Sukiniuose).
Knýzlaukiai – taip pavadinta gal todėl, kad „šernų knisykla“ (?)
Knýzlaukių laukai – 12 ha plotas, yra liūnų.
Pažuvintỹs – Žuvintės upelis įteka Šventojon.
Pagriovė – kalnas, šlaitas.
Asýnas – ant viršaus užsikėlus augdavo asiai. Asiai – aštrūs, iš kelmuko bent keli auga, panašūs į asiūklius. Auga tik ant to kalno.
Púodinė – klonis; buvo gero molio, baltas it šlynas. Žydas puodus klijuodavo. Dar yra pieva ir dalis kalno.
Guduĩpės (link Gudumpių) – viršuje gera sausa ariamoji žemė. Žodis gal nuo „gudas“.
Degũtinė – pieva pagal griovį.
Po pušià – pieva ir dalis dirbamosios žemės.
Rāgaraistis – viršun nuo Gudumpės; 2 ha dirbamosios žemės.
Pũstašilis – berželiai, ir tie nususe; 1 ha.
Gõjus – pieva.
Kũgėlė – 1,5 ha pieva prie Kazlausko; gal supuvo šieno kūgelė.
Ievýnas – šienaujamoji pieva, griovys. Augdavo ievos.
Kemsýnkalnis – kalnas upės link.
Bajorkà – sala viduryje upės; kai buvo sukilimas, tie, kurie ėjo prieš carą, brido per upę. Bajorai ėjo su šakėmis, dalgiais. Kelias ėjo tiesiai per Veprius.
Lankėlė – šienaujamoji pievelė.
Skařdupis – dvaro miškas; iš kareivių miško upelis teka Šventojon per Skardupę. Dar minimas Skařdupio ravėlis (griovelis).
Tabalýnės píeva – ganyklos. Iš kalno buvo paversmių, vietomis šaltiniuota.
Koptas – upės apačios smėlynai.
Paláužės liũnas – buvęs laužynas, kai kirto mišką. Buvęs vienkiemis (gal Juozapava?).
Spėrtnykas – raistas, pieva, kimsynė.
Pagrũšė – pieva, yra ir 2 ha ariamosios žemės.
Po gātkeliu – gyveno toks „gatkelis“; dirbo skerdžiumi pas poną; aplink smėlynai, dirvonai; nususelė.

Pākapēs – pieva slēnyje; viršuje – ariamoji žemė.

Po līepa – ariamoji žemė.

Lankiānkalnis – kalnas, krūmeliai; apačioje lankelė, viršuje – pieva; gyveno Strazdas.

Kukūriškis – pirmos rūšies pieva kaime, 1 ha.

Vidūlaukis – ariamoji žemė prie Sakalausko.

Teliātnykai – pievos; ganydavo veršius (*teliokus*).

Atžalynas – atžėlęs plotas iškirtus mišką.

2. Petro Čižiūno pasakojimai

a) Žilinskas mėgo išgerti. Žydėlis (prie upės, kur gyveno Sakalauskas) duodavo skolon. Eidavo namo išgėręs ir giedodavo šventas giesmes. Praėjęs kapines, parodydavo špygas: va jums, nabašnykai (numirėliai), giedu, ką sugalvojęs.

b) Kiškių laukdavau užsisiautęs paklodę – po kryžium. Sakydavo, kad Skardupėj vaidenasi. O buvo taip: užmušiau kiškį, pradėjo lyti lietus, mano kailiniai prasti, tai išverčiau kailį viršun. Dar kiškį pakabinau ant kaklo. Gal ir baisus. Atsistojau prie pušies. Žiūriu – eina moteriškė. Aš prisiglaudžiau prie pušies ir stoviu. Ateina ji, negaliu atpažinti, tamsu. Žvilgt jina į mane – stabt. Surizikuoja eiti pirmyn. Praeidama sako: „Tegu bus pagarbintas Jėzus Kristus“. Kai praėjo, pasileido tekina; paskui sirgo. Neprisipažinau, mama būtų nubaudusi. Šnekėjo, kad stovi žmogus prie pušies, visas kudlotas, ir veidas, ir turi lazda.

IV. Mikutiškio vienkiemis

Vietovardžius vardija Minevičienė

1. Kaimai

Rizgónys

Zariččiai (Ūžupis)

Ūpninkai

Kunigiškiai

Samantónys

Paupliaĩ

Gavėnónys

Kelmaĩ

Knýzlaukis

Mikūtiškio vienkiemis

2. Vietovardžiai

Lankà – 30 ha viso kaimo pieva prie Šventosios upės.

Aukštāšilis – už Rizgonių aukštų medžių miškas.

Atžalynas – ataugantis miškas, į kurį eidavo uogauti.

Melkupė – upė išteka iš Rizgonių, dingsta netoli Šventosios; liūnas, netoli upės, į vakarus, baigia užakti.

Beñdrės pievūtė – pono pieva; eidavę į Bendres. Į rytus nuo vienkiemio. Dabar tik krūmokšniai prie Šventosios.

Kriukšllys – upelis, įtekantis Slabados liūnan.

Kaūkalnis – kalnelis Rizgonių miške; 0,5 km nuo centro.

Bičkų kálnas – didelis status skardis.

Krýžkalnis – Samantonių kaime kairiajame Šventosios krante.

Paskliūndrų kėlias – kelias į Rizgonių vienkiemį.
Morkelė – pieva miške, kur ganydavo karves.

3. Karvių vardai	Arklių vardai	Šunų vardai
Stačiarāgė	Bėris	Meškis (kudlotas)
Plačiarāgė	Širmis	Vilčikas (panašus į vilką)
Kerplėšas (nerangi)	Kaštānas	Margis
Margė		Júočka
Žalka		
Žilka		

V. Rizgonių kaimas

Vietovardžius vardija Petras Padaigis, gim. 1903 m.

1. Kaimai

Sergėjevka	Dūbiai
Ūžupiai	Evelengovà (prie Bečių dvaro)
Bajōriškiai	Avižynė
Mančiušėnai (Širvintų r.)	Lazdonai (prie aerodromo)

2. Vietovardžiai

Rizgonių píeva – pieva prie Šventosios upės.

Dubrėlio kálnas – Šventosios krantų ruožas, apaugęs mišku.

Medinėlės – 1 ha krūmai Bečių k.

Kaulākalnis – 2 ha miškas Rizgonių k. į pietus nuo kaimo.

Rizgonių kapinaitės – neliko nieko, tik krūmai.

Meškapidėmė – 1 ha gojelis, krūmai Rizgonių k.

Molbesčiai – iš krūmyno kasdavo molį, ponas leisdavo ir rizgoniškiams naudotis.

Pākapiai – Veprių dvaro miškas.

Júodbaliai – laukas, pakalnėje juoda žemė, lyg durpės – 3 ha.

Bečių dvāro palōciai – liko tik griuvėsiai. Anksčiau nuomojo Orna, Andri-navičius. Stolypinas atveždavo lapus pinigų, karpydavo žmonėms už darbą.

Paskutinis dvare – Juzukėnas.

Sandalys – kalnelis už Bečių kiaulidės, kur ganė karves.

VI. Vepriai, miestelis

Vietovardžius, gyvulių vardus vardija Vytautas Kviklys, gim. 1908 m.

1. Karvių vardai

Dvyškà	Stačiāragė
Margė	Žalka
Žvaigždė	Žilka
Palšė	Margiùkė

Arklių vardai
Širmis
Kaštānas
Juodōkas
Baltakōjis
Mīckis (mažutis)

2. Vietovardžiai

Ūdrōklis – upelis, išteka iš šaltinių, iš miško, įteka į Cedroną.

Ūdrōklio pīevos – Labanosių kaimo pievos.

Švėdkapiai – palaidoti žuvę švedai.

Cedrōnas – upelis, tekantis per Kalvarijas (Kryžiaus kelio stotis).

Borok (do bōrku – iki borkų) – pušynas; prie grafo lietuviškai nekalbėjo, nes ji buvo prancūzė, jis – lenkas.

Labanōsių miškas – Labanosių miškas; didelis miško plotas.

Kazlaučiznos miškas.

Pākapis – miškas už mechanizacijos mokyklos; rasta kaulų, indų. Ten vaidenasi.

3. Įdomūs posakiai

- Neragavai Kilunčio kumščio, tuoj gausi (Kilunčius – Narbutavičius Jonas).
- Pačkvoryk („paspirgink“), močia, ką užvalgyt.
- Babulką („bobulę“) sudraskė in laskūtus („į gabalus“).
- Tau ne Nasvyčio karvė, nekomandavok („neįsakinėk“).
- Tas Fitimiti – apie Rudoką Joną, štukorių („pokštininką“).

4. Vietovardžiai

Vietovardžius vardiija Paulina Majauskienė, gim. 1920 m.

Pākapiai – miškas prie Bečių dvaro; vaidenasi.

Meškupyte – didelė sausa pieva, auga ėgliai. Rizgonių pusėj, už Bečių.

Lankà – Upninkų pono pieva netoli Šventosios.

Nasvỹcio pīeva. Smetoniukas vedė Nasvytytę. Dabar gyvena Amerikoje. Ji (Majauskienė) susirašinėja.

Bāltas krỹzius – kažkas praeidavo naktį su žibintu ir dingdavo. Baltas todėl, kad ir yra baltas. Prie jo meldžiasi.

TAUTOSAKA

Neskelbta ir skelbta Vėprių valsčiaus tautosaka

Edita Korzonaitė

Tautosaka rankraštynuose

Vėprių valsčiuje užrašytos tautosakos ieškota Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynė (LTR) bei Vytauto Didžiojo universiteto Etnologijos rankraštynė (VDU ER).

Ankstyviausi tautosakos užrašymai rasti LTR. Jie siekia XX a. pradžią. 1912 m. sudarytas Piščiko surinktos tautosakos rinkinys¹. Jame yra Kunigiškių kaime užrašytas 31 dainos tekstas. Dainas padainavo Uršulė Piščikaitė, Marija Piščikaitė, Uršulė Piščikienė, Kazimieras Zemskis ir Vincas Riščiuokas. Visų tekstų užrašymai aiškūs, vėliau šiek tiek pataisyti, prie jų aptinkamos rinkėjo pastabos. Užrašytos šios dainos: *Jus, mergytes lelijites; Šok sesute, šok jaunoji* (Piščiko pataba: „Ištekėjusios daina“); *Valgykit, valgykit, svotuliai mano* (Piščiko pst.: „Apie piršlius“); *Gieda gaideliai anksti ryteliu; Auga sodne klevelis; U ta ta, šalta* (Piščiko pst.: „Juokų“); *Turiu, ru, ru, ru* (Piščiko pst.: „Talaluška“); *Mergos šoka, žeme dreba* (Piščiko pst.: „Vaikų dainelė“); *Augu aš par tevu, tas vienas sunelis* (Piščiko pst.: „Kariškos“); *Ar tu sergi negali, pijokeliau mano* (Piščiko pst.: „Girtuoklių“)².

1948 m. iš Vilniaus Salomėjos Nėries gimnazijos mokinės Irenos Lukošiuonaitės gautas 15 dainų tekstų pluoštelis³. Rinkinyje esančias dainas padainavo Pakálnės kaimo gyventoja Marija Maleckienė ir tame pačiame kaime dainas išmokusi, bet vėliau į Vilnių gyventi išvažiavusi Elena Lukošiuonienė. Užrašytos šios dainos: *Oi tu, rūta rūta; Oi, tai dėkui, motule; Užalėlio šakos linko; O kai mes išaugom jauni berneliai; Oi sakul, sakulėli; Aš siratėla vargotojėla; Kukuoja gegutė vyšnelių sodely* ir kt.

Žymiai gausiau tautosaka rinkta XX a. antrojoje pusėje. 1955 m. Vl. Butkus rankraštynui perdavė 465 tautosakos kūrinius, užrašytus skirtingose Lietuvos vietose⁴. Tarp 339 dainų tekstų, 4 raudų, 31 pasakos, 9 padavimų, 7 anekdotų, 40 priežodžių, patarlių, 21 mįslės, 2 garšų pamėgdžiojimų ir kt. yra tekstų, užrašytų Vėprių apylinkėse. Rinkinį

¹ LMD I 27.

² Norint atskleisti tautosakos pateikėjo kalbą ir užrašytojo kalbos fiksavimą, tekstų pavadinimai palikti beveik neredaguoti.

³ LTR 2590.

⁴ LTR 2939.

sudaro dvi dalys, pirmos dalies pradžioje randamas detalus turinys. Tautosaką užrašė Emilė Keblaitė, Veronika Urbonavičiūtė, Jadvyga Meleckytė, Kazė Petriūnaitė ir kt. 1944 m. Veprių valsčiuje Anelė Sereikaitė užrašė raudą (nr. 166) ir pasaką (nr. 167), Jonė Lukoševičiūtė iš Veprių miestelio gyventojos Utkienės užrašė dainas *Jau ateina rudenėlis; Užugdžiau dukrelu, užugdžiau vaikutį* ir kt.

1973 m. iš Veprių vidurinės mokyklos mokinių 1971–1972 m. užrašytos tautosakos buvo sudarytas rinkinys. Vadovaujami Jono Žentelio jie užrašė 113 kūrinį: 110 dainų tekstų, 3 papročių ir apeigų aprašus⁵. Apsilankyta pas daugelį pateikėjų, apklaustos Miñderiškių kaimo gyventojos Marytė Lukoševičienė, Jadvyga Puzinienė, Sližių kaimo gyventojai Petras Kevelkšta, Veronika Kevelkštienė ir kt. Užrašytos dainos *Kai aš buvau jaunas; Augo sodely žalia vyšnelė; Linelius roviau; Mes, jaunos mergelės; Jok, berneli, vieškeliu; Jaunas bernužėli; Tėveli mano, senutėli mano* ir kt.

1973 m. prieš metus sudarytą rinkinį į LTR perdavė J. Žentelis. Jis užrašė 80 dainų su melodijomis⁶. Kaip rašoma rinkinio pradžioje, tai yra pirmasis sąsiuvinis. Antrasis sąsiuvinis su 23 dainomis pateko į vėlesnį rinkinį (LTR 7178). Rinkinyje randamos iš Barbōriškio kaimo gyventojos Jurgio Sereikos užrašytos dainos *Nedėlios rytėli; Šerk man, tėveli; Padėk, Dieve, lankoj šieną pjauti; Šėriau žirgą juodbėrėli* ir kt. Taip pat pateikiamos Aleksandros Žentelienės (1888–1967), Sližių kaimo gyventojos Veronikos Valančienės ir kitų tautosakos puoselėtojų dainuotos dainos: *Žalia girelė jau geltonuoja; Sesutėle, už našlaliu ko ėjai; Pasakyk, berneli* ir kt.

Išskirtinį dėmesį reikia skirti Jonui Ženteliui (gim. 1929 m.), kurio dėka Veprių valsčiuje dainuotos dainos nenugrimzdo užmarštin, o buvo kruopščiai surinktos, užrašytos ir perduotos saugoti į rankraštyną. Taip buvo sudaryta galimybė ateinančių kartų tautosakos mylėtojams ir tyrinėtojams susipažinti su jomis. J. Žentelis – muzikos mokytojas, vaikų styginių ir pučiamųjų orkestrų vadovas, muziejininkas, skulptorius ir kt. Jis visą gyvenimą domisi krašto istorija, skatina ir moko jaunąją kartą – savo mokinius vertinti ir rinkti tautosaką. 1967 m. Vėpriuose jis ĩkūrė etnografinį muziejų. 2008 m. leidinyje „Lietuvos muziejai“ rašoma: „Veprių krašto muziejuje saugoma per 8 000 vertingų istorinės, etnografinės bei kultūrinės vertės eksponatų. Labiausiai žavi tai, kad eksponatus surinko vienas žmogus. Tai stebina ne tik pirmą kartą apsilankiusius muziejuje. Nuostaba ir pasigėrėjimas apninka kiekvieną kartą peržengus muziejaus slenkstį.“⁷ VDU studento Renaldo Rimavičiaus sudarytame tautosakos rinkinyje⁸ randama pateikėjos J. Razumaitės pastaba apie J. Žentelį. Mergina, prieš dainuodama dainą *Pas močiutę augau, valelę turėjau*, užsiminė, kad dainą dainuodavo mokykloje: „Turėjau tokį mokytoją Joną Žentelį, kuris pakankamai garsus yra ta prasme, muzikine. Iš senesnės kartos tai turėtų žmonės jį žinot. Tai va, jo dėka išmokau tokią dainą.“⁹

1974 m. Veprių vidurinės mokyklos kraštotyrininkai surinktą medžiagą perdavė Rankraštyno darbuotojams, buvo sudarytas tautosakos rinkinėlis¹⁰. Kraštotyrininkai užrašė 167 kūrinėlius, iš jų 157 dainų tekstus, 2 šokius ir žaidimus, 2 anekdotus, 6 burtus ir prietarus. Rinkinio pradžioje yra 1974 m. kovo 23 d. parašytas raštas. Jame teigiama, jog Veprių vidurinė mokykla sutinka,

⁵ LTR 4548.

⁶ LTR 4549.

⁷ Lietuvos muziejai, 2008, nr. 4. http://www.museums.lt/Zurnalas/2008_04/LM_Nr4_2008_52_53.pdf

⁸ VDU ER 522.

⁹ VDU ER 522, p. 71.

¹⁰ LTR 4612.

kad kraštotyrininkų būrelio, dalyvavusio VIII Jaunųjų kraštotyrininkų ekspedicijoje, surinktas ir sudarytas tautosakos rinkinys būtų atiduotas Lietuvių kalbos ir literatūros institutui. Pasirašo Veprių vidurinės mokyklos direktorius V. Driukas. Rinkinio pradžioje yra Veprių vidurinės mokyklos muzikos mokytojo J. Žentelio parašytas įvadas *Pratarmės vietoje*. Rinkinyje yra sudarytas detalus turinys, iš kurio sužinome, kad apklausti 39 pateikėjai. Minderiškių kaimo gyventoja Marytė Lukoševičienė padainavo dainas *Eik, mergele, darželin; Per visą dienele; Per girele, per žaliąją* ir kt., Veprių miestelio gyventoja Ona Augūnienė padainavo *Atsikelk ryteli; Verkė mergelė; Palaužta rūtelė* ir kt.

1980 m. į rankraštiną perduotas 1978 m. Vilniaus universiteto kraštotyrininkų ramuvos ekspedicijos metu užrašytos tautosakos rinkinys¹¹. Ekspedicijos dalyviai lankėsi Kunigiškių, Sližių, Minderiškių ir kituose kaimuose. Rinkinį sudarė N. Navikaitė ir V. Rutkūnas. Jame yra 131 tautosakos kūrinių: 4 dainų tekstai, 101 daina su melodijomis, 2 žaidimai su melodijomis, 7 pasakos, 5 padavimai, sakmės, 6 anekdotai, 3 mįslės ir kt. Tautosaka užrašyta iš Kunigiškių kaimo gyventojų Elenos Žitkevičienės (Dūdaitės), Praksedos Augūnienės (Palaimaitės), Genės Januškevičienės (Augūnaitės), Minderiškių kaimo gyventojų Vytauto Paškevičiaus ir kt.

1990–1992 m. Ukmergės rajone tautosaką rinko Rokiškio kultūros mokyklos kolektyvų vadovų specialybės moksleivė Rasa Komleva. 1994 m. ji perdavė į LTR sudarytą tautosakos rinkinį¹², kuriame yra 78 kūriniai: 55 dainos, 2 pasakojimai, 6 rateliai, 3 žaidimai, 12 šokių. Rinkinio pradžioje randamas išsamus įvadas su nupieštomis teritorijos schemomis. Jame R. Komleva rašo: „Pirmuosius įrašus įrašiau 1991 metais iš pateikėjos Pranės Mikučionienės (Čivilytės) (g. 1925 m.) <...>. Dabar gyvena Ukmergės rajono Veprių miestelyje. <...> Vepriuose radau dar vieną pateikėją: Pranės Mikučionienės draugę Jadvygą Razumienę (Visakavičiūtę). O šios kaimynės aplankyti netikėtai atėjusi draugė Stasė Kuodienė (Matulytė) kartu su Jadvyga Razumiene padainavo tik keletą dainų ir ratelių, nes daugiau nebeleido sveikata. Atrodo, kad lobyną turėjo nemažą.“ Užrašytoja pažymi, kad pateikėjos dainuoja Veprių etnografiniame ansamblyje *Geldutė*, gieda bažnyčios chore.

Prieš užrašydama pateikėjų žinomą tautosaką R. Komleva išklausė jų biografijos žinias. Sužinome, kad Pranė Mikučionienė (Čivilytė) gimė 1925 m. Skominų kaime, Pabáisko valsčiuje, Ukmergės apskrityje, 1943 m. atitekėjo į Inkilų kaimą, vėliau persikėlė į Veprius. Ji padainavo *Saulutė nusileido; Dėkui tau, močiute; Kūkavo gegutė; Bernuželis per marias* ir kt. Jadvyga Razumienė (Visakavičiūtė) gimė 1929 m. Júodlaukio kaime, Panoteriū valsčiuje, Ukmergės apskrityje. 1951 m. atitekėjo į Barboriškių kaimą. 1977 m., po vyro mirties, persikėlė į Veprius. Ji padainavo dainų *Eik, sesute, darželin; Per šilėlių jojau; Tykus vakaras; Saulutė raudona; Tarp žaliuojančių karklynų, ratelių Mudu du broliukai; Pasėjau – nepjoviau; Ausk, sesute; Eisim sesutes* ir kt.

1972 m. Veprių apylinkėse užrašytą tautosaką – 23 dainas su melodijomis 2003 m. J. Žentelis perdavė į LTR¹³.

Rinkinyje randamos dainos *Tu gegute, tu pilkoji; Kai aš buvau pas močiutę; Bereik, motinėle, mane auginai* ir kt., užrašytos

¹¹ LTR 5098.

¹² LTR 6274.

¹³ LTR 7178.

iš Onos Augūnienės. Taip pat paties J. Žentelio prisimintos dainos *Kukavo gegutė; Ko liūdi, žalia giruže* ir kt.

2007 m. į Rankraštyną pateko Leonardo Utkos 1942–1947 m. užrašyta tautosaka¹⁴. Tai – 138 kūriniai: 103 dainos su melodijomis, 1 priežodis, 23 atminimai, 7 eilėraščiai ir kt. Rinkinio pradžioje yra prierasas, jog Jonas Žentelis siunčia Leonardo Utkos dainų sąsiuvinį. Iš pateiktų L. Utkos biografijos žinių sužinome, jog jis yra kilęs iš Ūpninkų kaimo, mokėsi Veprių žemesniojoje žemės ūkio mokykloje ir t. t. Taip pat aprašyta sąsiuvinio patekimo J. Ženteliui ir vėliau – į Lietuvių literatūros ir tautosakos institutą istorija. Dainų sąsiuvinis, pasak J. Žentelio, „su įvairiom ir įvairaus lygio dainom (be melodijų)“ kaip dovana buvo paliktas Veprių krašto muziejui. „Kadangi tą sąsiuvinį ištraukiau į muziejaus eksponatų metrikų knygą, <...> parūpinau nuorašą (kopiją), kurią dovanuju Lietuvių literatūros institutui.“

Pasak J. Žentelio, rinkinyje esančios dainos dainuotos Antrojo pasaulinio karo metais. Užrašytos šios dainos: *Ne man pasaulis šis; Bėga žirgas tartum žaibas; Aš myliu vasaros rugiagėlia* (Utkos pst.: „Fokstrotas“); *Ant melsvo ežero bangų; Pupų dėdė linksmas gyvas* (Utkos pst.: „Pupų dėdės polka“); *Skinsiu darželį geleles* (Utkos pst.: „Valsas“); *Kai jaunutė Zosė buvo* (Utkos pst.: „Zosės polka“) ir kt.

Veprių apylinkėse tautosaką rinko ir anksčiau minėtą rinkinį¹⁵ sudarė VDU studentas Renaldas Rimavičius. Kaip jis rašo rinkinio gale pateiktoje ataskaitoje, tautosakos ekspedicija vyko 2002 m., apklausta 14 asmenų: vyriausia iš jų J. Razumienė (73 m.), o jauniausia – 14 m. „Užrašytų ir iššifruotų dainų absoliučią daugumą sudaro tradicinė lietuvių liaudies kūryba. Tiesa, buvo užrašyta ir iššifruota ir keliolika šiuolaikinio folkloro kūrinių. Keletas iš jų – vadinamosios talalinės. Jų tekstai, esantys šiame rinkinėlyje, pasižymi aiškiu ir atviru obsceniškumu.“ Kitiems žanrams priskirtinų kūrinių užrašyta ir iššifruota tik keliolika. Tai – keletas žaidimų, skaičiuočių, trumpų pasakymų¹⁶. Rinkinyje – Veprių apylinkėse užrašyti 65 kūrinėliai, iš jų – 53 dainos su melodijomis, 8 skaičiuotės ir 4 kiti tekstai (pvz., „kompiuteristo malda“).

Veprių apylinkėse tautosaka ypač aktyviai rinkta XX a. antrojoje pusėje. Iš jos sudarytas nemažas skaičius rinkinių, kuriuose vyrauja dainuojamoji tautosaka. Beje, pavienių tekstų galima rasti tarp tautosakos, užrašytos kituose valsčiuose. Pavyzdžiui, J. Švambarytės ir N. Razbadauskaitės 1980 m. sudarytame rinkinyje yra 1978 m. iš Pakalniškio kaimo gyventojų Felikso Palaimos užrašytas padavimas, kuriame pasakojama apie Ūpninkų ir Veprių kilmę¹⁷.

Skelbta Veprių krašto tautosaka

Ieškant publikuotos Veprių apylinkėse užrašytos tautosakos, perversta nemažai rinkinių. Aktualių tekstų rasta prieš Antrąjį pasaulinį karą leistame vaikų laikraštelyje *Kregždutė*, padavimams skirtame leidinyje *Žemės atmintis*, anekdotų rinkinėje *Lietuvių liaudies anekdotai*, užkalbėjimų rinkinyje *Lietuvių užkalbėjimai*, taip pat *Lietuvių liaudies dainyno* tomuose, *Lietuvių tautosakos* tome.

¹⁴LTR 7602.

¹⁵VDU ER 522.

¹⁶VDU ER 522, p. 123.

¹⁷LTR 5093(134), LTRF mg. 2390(31).

Dainuojamoji tautosaka

Veprių apylinkėse užrašytos dainos spausdintos keliuose *Lietuvių liaudies dainyno* tomuose.

Vaikų dainoms skirtoje knygoje aptinkamas erzinimas¹⁸: „*Mankūniečiai – kiečiai*“¹⁹.

Dainų apie gamtą tome aptinkama Aleksandros Žentelienės padainuota daina *Žalia girelė jau geltonuoja*, kurią užrašė J. Žentelis 1972 m.²⁰

Vestuvių dainų tome spausdinta iš Sližių kaimo gyventojos Valerijos Rokienės (Bajoriūnaitės) užrašyta daina *Ko atjojai, bernužėli*. Dainą į garso laikmenas įrašė Vilniaus universiteto kraštotyrininkų ramuvos kompleksinės ekspedicijos narės A. Kazlauskaitė ir N. Navikaitė 1978 m.²¹

Spausdintos kelios karinės-istorinės dainos. Dainą *Linksma vasarą gyventi* iš Kunigiškių kaimo gyventojos Vinco Riščiuko užrašė Piščikas apie 1912 m.²² Kita šio žanro daina užrašyta Vepriuose. 1992 m. Jadvyga Razumienė (Visakavičiūtė) padainavo R. Komlevai dainą *Tarp žaliuojančių karklynų*²³. Jonas Žentelis 1972 m. užrašė savo žinomą dainą *Augom, mes augom jauni berneliai*²⁴.

Dainų apie girtuoklystę tome aptinkama Barboriškio kaime užrašyta daina. 1972 m. J. Ženteliui dainą *Kur buvai, kur buvai, pijokėli mana* padainavo Jurgis Sireika²⁵.

Šeimos dainų tome spausdinta Veprių gyventojos Utkienės J. Lukoševičiūtei 1944 m. padainuota daina *Jau ateina rudenėlis*²⁶.

Pasakojamoji tautosaka

1935 ir 1936 m. vaikams skirtame laikraštyje *Kregždutė*²⁷ spausdinti keli padavimai apie mokus. B. Kerbelytės parengtame leidinyje *Žemės atmintis*²⁸ spausdintas Knýzlaukio kaimo gyventojos J. Čyžio papasakotas padavimas *Sukinių mokas*. 1935 m. kūrinių užrašė A. Grybas. (Tekstas spausdintas LTt 4 644.)

Mokai (pavadinimas etimologiškai siejamas su žodžiu „mokyti“) – pavieniai dideli akmenys ar akmenų grupės, kuriems lietuvių liaudies padavimuose suteikiamos žmonių savybės. Šiuose tekstuose pasakojama apie Mokų šeimą, po akmeniu esantį lobį ar su juo susijusius draudimus.

Dažniausiai apie Mokus pasakoma, kad jis – didelis akmuo. „*Prie Riešės upelio palei Veprių piliakalnį yra buvęs didžiulis akmuo, vardu Vepris. Vairkai gana sunkiai ant jo užsilipdavo – toks jis buvo didelis.*“²⁹ Viename padavime nusakomas konkretus Kalvelių kaimo laukuose, dešiniajame Šventosios upės krante, gulėjusio Moko dydis. Akmuo buvo 7 m ilgio, 5 m pločio ir 3 m aukščio³⁰.

Atskleidžiama Veprio atsiradimo toje vietoje versija. „*Ir nepaprastas buvo tas akmuo: velnio neštas ir pamestas. Vel-*

¹⁸ *Erzinimai ir pašėpimai* – kartais visai trumpi, kartais kelių eilučių paprastai rimuoti kūrinėliai, kuriais dažniausiai vaikai išlieja itūžį, panieką, kartais pajuokia bailesnį ir silpnesnį. <http://www.aruodai.lt/paieska/terminas.php?TeId=4371>

¹⁹ LLD I 963, p. 520. V. 610.

²⁰ LLD XV 511, p. 623–624. G. 330.

²¹ LLD VIII 183, p. 183–184. V. 1124.

²² LLD IX 106, p. 126–127. K. 474.

²³ LLD XVIII 83, p. 142–143. K. 879.

²⁴ LLD XVII 65, p. 147.

²⁵ LLD XVI 427, p. 511. Gr. 107.

²⁶ LLD VII 201, p. 171–172. Š. 138.

²⁷ *Kregždutė*: vaikų laikraštis: [žurnalas], red. leid. S. Tījūnaitis, 1934–1940, 1991–2009 (toliau – Kr).

²⁸ *Žemės atmintis: lietuvių liaudies padavimai*, parengė Bronislava Kerbelytė; iliustr. parengė Vykintas Vaitkevičius, Vilnius, 1999 (toliau – KŽA).

²⁹ Kr, 1936, nr. 7, p. 101.

³⁰ Kr, 1935, nr. 16, p. 156.

niais jį naktį nešęs pilies rūmams užversti. Tik nesuskubęs: gaidys sugiedojęs, akmuo iškritęs nelabajam iš rankų prie pačios kalno briaunos ir, meitėlio balsu žviegdamas, nutrinksėjęs žemyn, sustojęs prie upelio.“³¹ Kitame padavime pasakojama, kaip supykęs velnias, norėdamas sugriauti Pabáisko bažnyčia, nešė akmenį, tačiau, užgiedojus gaidžiui, išmetė jį Kalvėlių kaime³². Pateikiamas ir pavadinimo atsiradimas. Vienas bajoras, keliavęs iš slavų žemės, pasakė: „Kričit jak vepr“ („Žviegia kaip šernas“), ir akmuo nutilo. Žodžio „vepris“ lietuviški atitikmenys būtų „šernas, meitėlys“³³.

Kalvėlių kaimo laukų Mokas turėjo šeimą: žmoną ir sūnų³⁴, Sukinių Moka – žmoną, sūnų ir dukterį³⁵. Kadangi kaimo vaikai ant Moko žaisdavo ir jį daužydavo, akmenys kėlėsi į kitą upės pusę. Kalvėlių Moka su sūnumi perbrido vandenį, o Mokienė nuskendo. Moka su sūnumi liko liūdėti krante. Sukinių „Moka su sūnumi perplaukęs, o jo žmona ir duktė patekusios į srovę ir nuskendusios.“³⁶ Padavimai apie Mokus pagrįsti draudimo pažeidimu. Dažniausiai Mokienė išpėja vyrą, kad šis plaukdamas neatsigręžtų, bet šis nepaklauso – žmona nuskęsta. Sulaužius draudimą, ištinka nelaimė. Šiuose padavimuose draudimo elementas praleistas.

Padavime sakoma, kad Veprių akmenis nebėra. Kai buvo statomi naujo dvaro tvartai, akmuo buvo suskaldytas ir panaudotas statybai³⁷. Kitame tekste matomas draudimas skaldyti Moka. Girkalys norėjęs iš Moko pasidaryti girnų. Kai vyras pradėjo skelti, jį apėmė miegas. Girkalui prisispavė Moko žodžiai: „Tu manęs neskaldyk. Jeigu nepaklausysi, apaksi.“ Girkalys metęs darbą. Nuo to laiko Moka niekas nebeliečia. Tik pasilikęs girkalio padarytas plyšys.“³⁸ Padavime apie Sukinių Moka taip pat minimas apakimas. Rusas malūnininkas norėjo akmenį panaudoti girkams. „Prakasę degėsius, radę žalvarinį kaušą, kuriame pamatė tekantį kraują. Nuo to laiko skaldytojai apakę.“³⁹

Padavime pasakojama, kad po Moku buvo paslėpti dideli turtai. Vienam žmogui prisispavė, kad jis tuos pinigus gali išsikasti šventadienį per sumą. Kai vyras nuėjo į tą vietą, prie Moko rado didžiulę rupūžę. Ši prabilusi žmogaus balsu: „Pabučiuok mane, tai paimsi pinigus.“ Žmogus atsakė: „Eik tu skradžių žemėn ir su pinigais.“ Pinigai po Moku sužvangėjo ir rupūžė išnyko⁴⁰.

1936 m. „Kregždutė“ skirta Veprių kraštui. Joje rašoma apie Veprių akmenis milžinus, Veprių rūmus, Veprių bažnyčia, Veprių piliakalnį ir kt.

Pasakojama, kad „Veprių piliakalnyje dar tebėra buvusių rūmų žymių – duobių, rūsių liekanų. Prieš kelias dešimtis metų dar buvo tiek sienų mūro, kad Podbereskis, statydamas naują dvaro klotimą, plytas šulams mūryti ėmęs iš pilies rūmų liekanų.“ Į pasakojimą apie Veprių rūmus įsiterpęs padavimas⁴¹. Jame sakoma, jog dėl ponų nedorų poelgių kiekvieną naktį rūmai tiek išlūgdavo į žemę, kad nebūdavo galima atidaryti durų. Jas reikėdavo atkasti. Kai rūmai išlūgo iki pusės langų, ponai išsikėlė iš rūmų ir apsigyveno arčiau ežero, kur yra dvaras. Rūmai taip ir liko pusiau nugrimzdę ir apleisti.

Skaitant Veprių ežero aprašymą, randamas įterptas į jį suliteratūrintas padavimas apie kunigaikštį Gelvonį ir

³¹ Kr, 1936, nr. 7, p. 101.

³² KŽA 275, p. 125.

³³ Kr, 1936, nr. 7, p. 101.

³⁴ Kr, 1935, nr. 16, p. 156–157.

³⁵ Kr, 1936, nr. 7, p. 93.

³⁶ KŽA 275, p. 125.

³⁷ Kr, 1936, nr. 7, p. 101.

³⁸ Kr, 1935, nr. 16, p. 157.

³⁹ KŽA 275, p. 125.

⁴⁰ Kr, 1935, nr. 16, p. 156–157.

⁴¹ Kr, 1936, nr. 7.

jo dukterį kunigaikštę Geldutę⁴². Kai kunigaikščiui reikėjo išvykti į karą, jis sudėjo dukros kraičio skrynią, išgabeno ją į saugią vietą ir paliko laimių globai. Laumės iš pavydo, kad Gelvonis dukrą paliko ne jų globai, užkeikė merginą ir nugabeno ją į ežero dugną. Laumės neleido Geldutei matyti dienos šviesos, tik retkarčiais vidurnaktį mergina iškildavo ant savo skrynios į ežero paviršių ir kankliudavo. Daug jaunuolių mėgino išgelbėti kunigaikštę, bet jiems nepavyko – gavo galą ežero dugne. Mirus kunigaikščiui Gelvoniui, išnyko jo giminė, tik Geldutė vis dar gyvena ežero dugne ir naktimis kankliuoja.

Lietuvių tautosakos 4-ajame tome⁴³, skirtame pasakoms, sakmėms, pasakojimams, oracijoms, išspausdintas 1910 m. Pageležių kaime P. Golovnios užrašytas padavimas *Vieškelio tiesimas* (LTR 600(15)). Jame pasakojama, kaip per raistą, vadinamą Prūdbaliu, tiestas vieškelis ir Juodasis tiltas. Darbininkai niekaip negalėjo „užpilti raisto ant kelio“, nes kiek pripildavo akmenų, žvyro, tiek per naktį jų išnykdavo. Žmogus susapnavo, kad reikia įmesti žmogaus, šuns ir gaidžio sielas. Tai padarius, vieškelis buvo nutiestas, tačiau naktį prie Juodojo tilto vaidendavosi⁴⁴.

Šiame leidinyje spausdinta ir etiologinė sakmė apie gyvūnų kilmę „*Ponas – kalakutas*“. Kūrinėlis užrašytas Vepriuose iš Mato Lunio. Jį užrašė P. Valeika 1931 m. (LTR 288(2)). Sakmėje pasakojama, kaip ponas skriausdavo darbininkus. Kai pro dvarą ėjo Dievas ir paprašė pono nakvynės, šis leido seneliui nakvoti tvarte su kitais darbininkais ir davė jam peludės [iš grūdų ir pelų iškeptos duonos] valgyti. Elgeta paprašė pono duonos kashnio. Šis supyko, išvarė senelį ir užpjūdė šunimis. Dievas pavertė poną kalakutu⁴⁵.

Leidinyje „Lietuvių liaudies anekdotai“⁴⁶ spausdinti 1973 m. Jono Žentelio ir A. Žentelytės užrašyti anekdotai. Veprių apylinkės gyventojas Jurgis Žentelis papasakojo anekdotą *Kas namuose gaspadoris: vyras ar žmona?* (LTR 4612(167)). Išspausdintas pavadinimas *Kas namuose šeimnininkas*⁴⁷. Tekste pasakojama, kaip vyras, išivaizduojantis esąs šeimnininkas, be žmonos žodžio negalėjo net arklio pasirinkti. Labanōsių kaime gimęs, vėliau Vepriuose apsigyvenęs Juozas Rudokas papasakojo anekdotą *Kaip čigonas poną apgavo* (LTR 4612(165)), kurio spausdintas pavadinimas *Nešildo be pagalio*⁴⁸. Jame pasakojama, kaip vyras kaptoną⁴⁹ ir pagali išmainė į pono kailinius.

Smulkioji tautosaka

Vepriuose ar Veprių seniūnijoje užrašyti gydomieji užkalbėjimai spausdinti leidinyje *Lietuvių užkalbėjimai*⁵⁰. „Užkalbėjimai – tai maginę paskirtį turinčios žodinės formulės, kuriomis siekiama paveikti fizinę ar psichinę realybę – išgydyti ligą, sužadinti meilę, pagausinti derlių, prišaukti lietu ir t. t.“⁵¹ Pavyzdžiui, 1994 m. K. Liktaravičius Vepriuose iš Stasės Bartkevičienės (Stavytės) užrašė užkalbėjimą ir jį palydintį veiksma, priskirtus tipui „*Jaunas mėnuo, tau pilną ratą, man*

⁴² *Ten pat.*

⁴³ *Lietuvių tautosaka: Pasakos. Sakmės. Pasakojimai. Oracijos*, red. L. Sauka, Vilnius, 1967 (toliau – *LTt* 4).

⁴⁴ *LTt* 4 694, p. 625.

⁴⁵ *LTt* 4 363, p. 437.

⁴⁶ *Lietuvių liaudies anekdotai*, pareng. Bronislava Kербelytė, Povilas Krikščiūnas, Vilnius, 1994 (toliau – *LLA*).

⁴⁷ *LLA* 471, p. 135.

⁴⁸ *LLA* 351, p. 106.

⁴⁹ *Kaptonas* (sl.) – žieminis švarkas, vatinukas.

⁵⁰ *Lietuvių užkalbėjimai: gydymo formulės = Lithuanian verbal healing charms*, sud., pareng. ir įvadą parašė Daiva Vaitkevičienė, Vilnius, 2008 (toliau – *LU*).

⁵¹ *LU*, p. 9.

sveikatą“ (226)⁵². Užkalbėjimas: „*Aukso ragelis, / Baltas svietaelis, / Tau pilnatėlė, / Man sveikatėlė. Po to persižegnodavo.*“ Tam pačiam tipui priskiriamą tekstą R. Jovaišaitė 1999 m. pateikė Pageležių kaimo gyventoja Jadvyga Zareckaitė⁵³. Kitas šio kaimo gyventojas Golovnia pasakė užkalbėjimą: „*Ištrauktą ar išlikusį dantį meta už pečiaus ir sako: „Žiurke, žiurke, te tau supuvusį dantį, duok man sveikų, aštrą!*““, priskiriamą tipui „*Pele, pele, te tau dantį kaulinį, duok man geležinį!*“ (270)⁵⁴. R. Balkutė 2002 m. Vepriuose iš Algimanto Surdoko (66 m.) užrašė kelis užkalbėjimus, priskiriamus tipams *Paukštytė!* (549)⁵⁵ ir *Vandenio, vandenio – karpos užpuolė* (530)⁵⁶.

Kaip matoma, dainuojamosios tautosakos publikuota daugiau nei sakinė. Spausdintos vaikų, vestuvių, šeimos, karinė-istorinė ir kt. dainos. Pasakojamosios tautosakos tekstų rasta visai nedaug: keli padavimai, anekdotai, etiologinė sakmė. Daugiau dėmesio skirta padavimams apie Mokus. Smulkiosios tautosakos spausdinti vos keli tekstai – užkalbėjimai.

Šaltiniai

- Kr – *Kregždutė*: vaikų laikraštis : [žurnalas], red. leid. S. Tijūnaitis, 1934–1940, 1991–2009.
- KŽA – *Žemės atmintis: lietuvių liaudies padavimai*, pareng. Bronislava Kerbelytė, Vyktintas Vaitkevičius, Vilnius, 1999.
- LLD I – *Lietuvių liaudies dainynas: Vaikų dainos*, pareng. P. Jokimaitienė; melodijas pareng. Z. Puteikienė, Vilnius, 1980, t. 1.
- LLD VII – *Lietuvių liaudies dainynas: Šeimos dainos* [D.] 1, pareng. L. Sauka; melodijas pareng. V. Juodpūsis, Vilnius, 1994, t. 7.
- LLD VIII – *Lietuvių liaudies dainynas: Vestuvinės dainos* [D.] 4: Jaunosios ieškojimo-išvažiavimo į jungtuves dainos, pareng. B. Kazlauskienė; melodijas pareng. Ž. Ramoškaitė, Vilnius, 1994, t. 8.
- LLD XV – *Lietuvių liaudies dainynas: Dainos apie gantą*, pareng. Giedrius Dringelis; melodijas pareng. Austė Nakienė, Vilnius, 2000, t. 15.
- LLD XVI – *Lietuvių liaudies dainynas: Humoristinės-didaktinės dainos: dainos apie girtuoklystę*, pareng. Jurgita Ūsaitytė; melodijas pareng. Jūratė Gudaitė, Vilnius, 2002, t. 16.
- LLD XVII – *Lietuvių liaudies dainynas: Karinės-istorinės dainos* [D.] 3, pareng. Vita Ivanauskaitė, melodijas pareng. Aušra Žičkienė, Vilnius, 2003, t. 17.
- LLD XVIII – *Lietuvių liaudies dainynas: Karinės-istorinės dainos* [D.] 4, pareng. Vita Ivanauskaitė; melodijas pareng. Aušra Žičkienė, Vilnius, 2004, t. 18.
- LLD IX – *Lietuvių liaudies dainynas: Karinės-istorinės dainos*. [Kn.] 2, pareng. Pranė Jokimaitienė; melodijas pareng. Aušra Žičkienė, Vilnius, 1995, t. 9.
- LLA – *Lietuvių liaudies anekdotai*, pareng. Bronislava Kerbelytė, Povilas Krikščiūnas, Vilnius, 1994.
- LMD – *Lietuvių mokslo draugijos rinkiniai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne.*
- LtI 4 – *Lietuvių tautosaka: Pasakos. Sakmės. Pasakojimai. Oracijos*, red. L. Sauka, Vilnius, 1967.
- LU – *Lietuvių užkalbėjimai: gydymo formulės = Lithuanian verbal healing charms*, sud., pareng. ir įvadą parašė Daiva Vaitkevičienė, 2008.

⁵² LU 318, p. 230.

⁵³ LU 444, p. 260–261.

⁵⁴ LU 476, p. 270.

⁵⁵ LU 1341, p. 550.

⁵⁶ LU 1284, p. 530.

Kas dainuota ir pasakota Veprių apylinkėse

Parengė Edita Korzonaitė

Skelbiama tautosaka užrašyta Vėprių valsčiuje. Tekstai atrinkti iš Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno (LTR) ir Vytauto Didžiojo universiteto Etnologijos rankraštyno (VDU ER). Keli tekstai yra iš Veprių profesinės mokyklos 1975–1976 m. m. metraščio (VMM).

Vartant rankraščius pastebėta, kad šiame krašte daugiausia užrašyta dainuojamosios tautosakos kūrinų. Rankraščiuose randami ne tik dainų tekstai, bet ir tekstai su užrašytais melodijomis. Skelbiamos dainos užrašytos skirtingais laikotarpiais. Jos atrinktos iš LTR ir VDU ER rinkinių, datuojamų 1972, 1992 ir 2002 m.

Bene daugiausia dainų padainavo Jadvyga Razumienė (Visakavičiūtė). Ji gimė 1929 m. Júdlaukio kaime, Panoteriū valsčiuje, 1951 m. ištekėjo už Antano Razumo ir persikėlė į Barbōriškio kaimą. 1977 m., po vyro mirties, vėl pakeitė gyvenamąją vietą. Moteris persikėlė į Veprius. Nuo 1973 m. dainavo etnografiniame ansamblyje *Geldutė*. Dainininkė su tautosakos rinkėjais bendravo skirtingais laikotarpiais: 1992 m. moteris dainavo Rasai Komlevai, 2002 m. – Renaldui Rimavičiui ir kt.

Sakytinės tautosakos kūrinų užrašyta nedaug. Skelbiami beveik visi rasti užrašymai. Pasakojamoji tautosaka imta iš LTR 5098 rinkinio ir VMM metraščio (1975–1976 m. m.), o smulkioji tautosaka – iš LTR 7602 ir VDU ER 522 rinkinių.

Stengtasi išvengti bet kokio užrašyto teksto redagavimo. Tačiau neapsieita be sakinio skyrybos ar kai kurių akivaizdžių gramatinių klaidų pataisymo. Tai daryta tam, kad tekste išreikštos pateikėjų mintys būtų kuo aiškesnės skaitytojui.

Po teksto nurodomas pateikėjo vardas, pavardė (jeigu žinoma, moterų mergautinė pavardė), amžius teksto fiksavimo metu arba gimimo metai, gyvenamoji vieta, jei nesutampa – ir kilmės vieta (kaimas, miestelis). Rašoma užrašytojo vardas, pavardė, teksto užrašymo ar įrašymo į garso laikmenas metai. Įvardijamas šifruotojas. Jeigu dainos tekstą ir melodiją šifravo skirtingi asmenys, surašomi abiejų vardai, pavardės, šifravimo metai. Nurodomi tekstų šaltiniai – rankraštyno ar fonotekos pavadinimas, rinkinio/garso laikmenos juose numeris, kūrinio numeris.

Dainuojamoji tautosaka

1. Jau išaušo aušrutėlė

Jau iš - au - šo auš - ru - tė - lė, už - te - ka sau -
 la - la, Ir iš - ė - jo mo - ti - nė - la bu - din - ti sū -
 ne - lio - ne - lio.

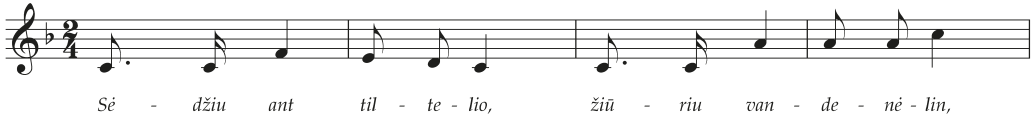
1. Jau išaušo aušrutėlė, užteka saulela,
Ir išėjo motinėla budinti sūnelio: (2)
2. – Kelkis, kelkis, sūnutėli, kelkis, mano mielas,
Jau atvedi tau tėvelis juodbėrį žirgelį. (2)
3. Sėsk, sūneli, ant žirgelio, paimk šautuvėlę,
Kiton rankon kepurėlę, palenk man galvelę. (2)
4. – Palauk, palauk, motinėle, pusę valandėlės,
Duok man jaunai mergužėlei „sudiev“ pasakyti. (2)
5. Lydėk, lydėk, motinėla, nors šimtą mylalių,
Pažiūrėki, motinėla, kaip man liūdna yra. (2)
6. Trečia diena, trečia diena, kai nešertas žirgas,
Trečia diena, trečia diena, kai nepagirdytas. (2)
7. – Pašers tavo sesutėlė žaliojom rūtelėm,
Pagirdys tav' motinėle gailiom ašarėlėm. (2)
8. Nepristiga sesutėla žaliųjų rūtelių,
Nepristiga motinėla gailių ašarėlių. (2)

9. Kai aš jojau vieškeliu, smėlalis dulkJė,
Kai pamyniau akmenėlį, – ugnelė žibėjo. (2)

Padainavo Jurgis Sereika, 79 m., gyv. Barboriškio k., Veprių apyl. Užrašė
Jonas Žentelis 1972 m. LTR 4549(13). Karinė daina. Panašūs motyvai ap-
tinkami K 39, *Dar gaideliai negiedojo*.

2. Sėdžiu ant tiltelio

Ramiai

1. Sėdžiu ant tiltelio,
Žiūriu vandenėlin,
Iš katros šalelės
Atplaukia laivelis: (2x2)

3. Nei iš rytų šalies,
Nei iš vakarėlių,
Tik iš tos šalelės,
Kur mano mergelė. (2x2)

2. Ar iš rytų šalies,
Ar iš vakarėlių,
Ar iš tos šalelės,
Kur mano mergelė. (2x2)

Padainavo Stasė Kuodienė, 50 m., gyv. Vėpriuose. Užrašė Jonas Žentelis
1972 m. LTR 4549(45).

3. Šeriau žirgą juodbėrėlį

1. Šėriau žirgą juodbėrėlį
Visą rudenėlį, (2x2)
Pasišėriau žirgužėlį
Vieną vakarėlį. (2x2)
2. Josiu, josiu in kaimelį
Panelės daboti, (2x2)
Pasdabojau¹ merguželę
Dvylikos metelių. (2x2)
3. – Ar tu eisi, ar tu neisi,
Ar tu mano būsi, (2x2)
Žadi eiti, žadi neiti,
Žadi paulioti? (2x2)
4. Uliok metus, uliok antrus,
Ant trečių paimsiu, (2x2)
Tik neuliok, mergužele,
Rytą vakarėlį. (2x2)
5. Ir uliojo merguželė
Rytą vakarėlį, (2x2)
Prauliojo jaunas dienas,
Rūtų vainikėlį. (2x2)

Liaudies dainas dainuoja Jurgis Sereika
iš Barborišio k.

Padainavo Jurgis Sereika, 79 m., gyv. Barborišio k., Veprių apyl. Užrašė
Jonas Žentelis 1972 m. LTR 4549(17). Meilės daina. M 845, Šėriau šėriau
sau žirgelį.

4. Užugdžiau dukrely

Už - ug - džiau duk - re - ly, už - ug - džiau

jau - nų - jų Ant di - džių var - gų, ant rū - pes -

tė - lių, ant gai - lių a - ša - ry.

¹ Daboti – žiūrėti su patikimu, mylėti.

1. Užugdžiau dukrely,
Užugdžiau jaunųjų,
Ant didžiū vargų, ant rūpestėlių,
Ant gailių ašarų. (2)
2. Išdaviau dukrele,
Išdaviau jaunųjų,
Oi toli toli, nelabai toli,
Už šimto mylelių. (2)
3. – Sugrįžk gi, dukrele,
Sugrįžk gi, jaunoji,
Nors be vainiko, šilko kasniko²,
Be jaunų dienelių. (2)
4. – Negrįšiu, močiute,
Negrįšiu, širdele,
Jau tau nedirbsiu sunkių darbėlių,
Rūtelių neravėsiu. (2)
5. Ašėjau kelaliu,
Priėjau tiltelį,
Ti žiūriu, žiūriu – trys žurovėjėliai,
Trys jauni bernėliai. (2)
6. – Padėk, Dieve, žurovėjam,
Tiem jauniem bernėliam,
Ar nesužuvot nesužvejojot
Man jaunų dienelių? (2)
7. – Sužuvom vainikų
Ir šilka kasnikų,
Tik nesužuvom, nesuieškojom
Tav' jaunų dienelių. (2)

Padainavo Uršulė Savickienė, gyv. Knýzlaukio k., Veprių apyl. Užrašė Jonas Žentelis 1972 m. LTR 4549(37). Vestuvinė, marčpiečio daina. V 2140, Užugdžiau dukrele.

5. Mačiau bernelį

1. Mačiau bernelį
Pirmą kartą, (2x2)
Gale lauko arė iš to
Geriausiais žirgeliais. (2x2)
2. Vagą išvarė,
Antrą paliko, (2x2)
Gale lauko stovėjo,
Su mergele kalbėjo: (2x2)
3. – Mergele mano,
Jaunoji mano, (2x2)
Ar auginai kaseles
Ant rankelių vynioti? (2x2)
4. – Kad tu nesulauktum,
Jaunasai berneli, (2x2)
Mano gelsvų kasėlių
Ant rankelių vynioti. (2x2)
5. Gale darželio
Augo erškietėlis, (2x2)
Tai ten, jaunas berneli,
Ant rankelių vynioti. (2x2)

Padainavo Jadvyga Razumienė (Visakavičiūtė), 73 m., gyv. Vepriuose, Ukmergės r. Į mg. juostą įrašė ir tekstą iššifravo Renaldas Rimavičius 2002 m. VDU ER 522(13). Pateikėjos pastaba: „Ale, jau parinktas su bėraisiais žirgeliais. Labai švairią ir antrą paliko.“ Darbo, arimo daina. D 18, Vagelę ariau.

² Kasnykas – kaspinas.

6. Prie panytės vartų

<p>1. <i>Prie panytės vartų</i>
 <i>Balti dobilėliai.</i>
 <i>– Paleisk, paleisk, bernužėli,</i>
 <i>Žirgą juodbėrėlį. (2x2)</i></p> <p>2. <i>Paleidau žirgelį,</i>
 <i>Numigau miegelį,</i>
 <i>Išgirdau per miegelį</i>
 <i>Gegutės balselį. (2x2)</i></p> | <p>3. <i>Ne gegutės balsas,</i>
 <i>Tik mergelės verksmas.</i>
 <i>– Atiduoki, bernužėli,</i>
 <i>Rūtų vainikėlį. (2x2)</i></p> <p>4. <i>– Vainiką neduosiu,</i>
 <i>Aukso žiedą duosiu,</i>
 <i>Nešiok, nešiok, mergužėle,</i>
 <i>Per visą viekelį. (2x2)</i></p> |
|--|---|

Padainavo Jadvyga Razumienė (Visakavičiūtė), 73 m., gyv. Vepriuose, Ukmergės r. Į mg. juostą įrašė ir tekstą iššifravo Renaldas Rimavičius 2002 m. VDU ER 522(40). Darbo, naktigonių daina. D 1217, *Po tėvelio vartais.*

7. Eik, sesute, darželin

<p>1. <i>– Eik, sesute, darželin,</i>
 <i>Sesutėlė, darželin,</i>
 <i>Skink žaliąsias rūteles</i>
 <i>Arba jaunas dieneles.</i></p> <p>2. <i>– Nei aš eisiu darželin,</i>
 <i>Nei aš skinsiu rūteles,</i>
 <i>Bijau jauno bernelio,</i>
 <i>Kad nepasidabotų.</i></p> <p>3. <i>– Nepasدابok, berneli,</i>
 <i>Nepasدابok, jaunasai,</i>
 <i>Aš iš prastų namelių,</i>
 <i>Neturtingų tėvelių.</i></p> | <p>4. <i>Aš neturiu turtelių</i>
 <i>Nei sukrautų krautelių,</i>
 <i>Tik tas mano turtelis –</i>
 <i>Žalių rūtų darželis.</i></p> <p>5. <i>– Man nereikia turtelių,</i>
 <i>Nei sukrautų turtelių,</i>
 <i>Linksta mano širdelėn,</i>
 <i>Bet tik graži mergelė.</i></p> <p>P. pst.: „Pabaiga jos tokia. Tegu būna.“
 <i>– Eik, sesute, darželin,</i>
 <i>Sesutėlė, darželin,</i>
 <i>Skink žaliąsias rūteles,</i>
 <i>Dabar jaunas dieneles. (2x2)</i></p> |
|---|---|

Padainavo Jadvyga Razumienė (Visakavičiūtė), 73 m., gyv. Vepriuose, Ukmergės r. Į mg. juostą įrašė ir tekstą iššifravo Renaldas Rimavičius 2002 m. VDU ER 522(30). Vestuvių, sutartuvių daina. V 587, *Eik, sesute, darželin.*

8. Dainuok, sesute, kol dar laikelis

<p>1. <i>– Dainuok, sesute, kol dar laikelis,</i>
 <i>Kol dar nesėdi šalia bernelis. (2)</i></p> <p>2. <i>Prisės bernelis kaip erškietėlis,</i>
 <i>Ištars žodelį kaip akmenėlį. (2)</i></p> <p>3. <i>– Motule mano, širdėle mano,</i>
 <i>Kam pažadėjai mane berneliui? (2)</i></p> | <p>4. <i>Ar aš nekėliau anksti rytelį,</i>
 <i>Ar aš nedirbau sunkių darbelių? (2)</i></p> <p>5. <i>Kėliau rytelį nepažadinta,</i>
 <i>Dirbau darbelį neparaginta, (2)</i></p> <p>6. <i>Grėbiau šienelį žalioj lankelėj,</i>
 <i>Rišiau rugelius aukštam kalnelį. (2)</i></p> |
|--|---|

7. *Pas šešurėlį sunkūs darbeliai,
Pas anytėlę rūstūs žodeliai. (2)*
8. *Motule mano, širdelė mano,
Kam pažadėjai mane berneliui? (2)*

Padainavo Jadvyga Razumienė (Visakavičiūtė), 73 m., gyv. Vepriuose, Ukmergės r. Į mg. juostą įrašė ir tekstą iššifravo Renaldas Rimavičius 2002 m. VDU ER 522(47). Vestuvinė, jaunosios gaudinimo daina. V 1216, *Dainuok, sesele.*

9. Dėkui Tau, močiute

1. – *Dėkui Tau, močiute,
Dėkui Tau, senute,
Kad Tu mane užauginai,
Tokią slaunią dukrelę. (2x2)*
2. *Tik ne dėkui močiutei,
Tik ne dėkui senutei,
Kad išleidai mane jauną
Už pijoko bernelio. (2x2)*
3. *Jis pragėrė namelius
Ir nuo lauko rugelius,
Jis pragers ir mane jauną,
Nuo rankelių žiedelius. (2x2)*
4. – *Grižk namo, dukrele,
Grižk namo, jaunoji,
Grąžins tavo jaunos dienos
Kaip žaliąsias rūteles. (2x2)*
5. – *Jau negrįšiu, močiute,
Jau negrįšiu, senoji,
Jau surištos baltos rankos,
Sumainyti žiedeliai. (2x2)*

Padainavo Jadvyga Razumienė (Visakavičiūtė), 73 m., gyv. Vepriuose, Ukmergės r. Į mg. juostą įrašė ir tekstą iššifravo Renaldas Rimavičius 2002 m. VDU ER 522(9). Pateikėjos pst.: „*Jei dar kokio kiba nepraleidau, kokio? Kad tą balseį pasakau, bet tik kad mane turbūt...*“ Vestuvių, išvažiavimo pas jaunąjį daina. V 1804, *Dėkui tau, močiute.*

10. Devyni metai kaip viena diena

1. *Devyni metai kaip viena diena,
Devyni metai kaip viena diena,
Kaip daržely buvau.*
2. *Augo, užaugo žalia liepelė,
Augo, užaugo žalia liepelė
Penkiom, šešiom šakelėm,
Augo, užaugo žalia liepelė,
Augo, užaugo žalia liepelė
Penkiom, šešiom šakelėm.*
3. *Kas šakėtėla, tai gegutėla,
Kas šakėtėla, tai gegutėla
Inkyčiai ta burkavo.*
4. *Tolei kukavo, kol iškukavo,
Tolei kukavo, kol iškukavo
Iš močiutės dukrel.*
5. *Dukrelę veža, žemelė dreba,
Dukrelę veža, žemelė dreba,
Motutė gailiai verkia.*
6. – *Motule mano, senoji mano,
Motule mano, senoji mano,
Vaduok mane, vaduok.*
7. – *Dukrele mano, jaunoji mano,
Dukrele mano, jaunoji mano,
Jau (ne)laikas jai vaduot.*

8. *Jau iškalbėti mieli žodeliai,
Jau iškalbėti mieli žodeliai,
Sumainyti žiedeliai.*

Padainavo Jadvyga Razumienė (Visakavičiūtė), 73 m., gyv. Vepriuose, Ukmergės r. Į mg. juostą įrašė ir tekstą iššifravo Renaldas Rimavičius 2002 m. VDU ER 522(10). Pateikėjos pst.: „Čia kartojasi antras punktas, ale aš jau nekartosiu jau daugiau.“ Vestuvių, išvažiavimo pas jaunąjį daina. V 1700, Gegutė iškukavo dukrelė.

11. Oi diemedi, diemedėli

<p>1. – <i>Oi diemedi, diemedėli,
Diemedžio šakele,
Po diemedžio žaliom šakom
Sėdėjo mergelė. (2x2)</i></p> <p>2. – <i>Ko tu sėdi, ko dūmoji,
Ko nieko neveiki,
Ko parimus ant rankelių
Ir taip gailiai verki? (2x2)</i></p> <p>3. – <i>Kaip neverkti, neliūdėti,
Man tėvelis bara,
Už nemylimo bernelio
Mane eiti varo. (2x2)</i></p> | <p>4. <i>Kaip reiks eiti, kaip reiks stoti
Prieš Dievo altorių,
Kad mano širdis nelinksta
Prie šito turtuolio? (2x2)</i></p> <p>5. <i>Pasigyrė bernužėlis,
Kad jis turi dvarą,
O mano širdis nujaučia,
Kad ten bus negera. (2x2)</i></p> <p>6. <i>Pasigyrė bernužėlis,
Kad jisai bagotas⁵,
O jo visas tik turtelis –
Šunelis kudlotas. (2x2)</i></p> |
|--|---|

Padainavo Jadvyga Razumienė (Visakavičiūtė), 73 m., gyv. Vepriuose, Ukmergės r. Į mg. juostą įrašė ir tekstą iššifravo Renaldas Rimavičius 2002 m. VDU ER 522(45). Vestuvių daina.

12. Aušta aušrelė

<p>1. <i>Aušta aušrelė, greit diena,
Užtekės saulelė raudona,
Užtekės saulelė raudona.</i></p> <p>2. – <i>Jaunasai berneli, kur buvai,
Baltas dobilėli, kur buvai,
Baltas dobilėli, kur buvai?</i></p> <p>3. <i>Ar žalioj girelėj tarp pušų,
Ar rūtų daržely tarp kvietkų⁴,
Ar rūtų daržely tarp kvietkų?</i></p> | <p>4. – <i>Nei žalioj girelėj tarp pušų,
Nei rūtų daržely tarp kvietkų,
Nei rūtų daržely tarp kvietkų.</i></p> <p>5. <i>Aukštame svirnelėj aš buvau,
Su jauna mergele kalbėjau,
Su jauna mergele kalbėjau.</i></p> |
|--|--|

Padainavo Jadvyga Razumienė (Visakavičiūtė), 73 m., gyv. Vepriuose, Ukmergės r., Milda Razumaitė, gim. 1988 m., ir Aurelija Razumaitė, gim. 1985 m. Į mg. juostą įrašė ir tekstą

⁵ Bagotas (sl.) – turtingas.

⁴ Kvietka (sl.) – gėlė.

iššifravo Renaldas Rimavičius 2002 m. VDU ER 522(24). Meilės daina.
M 135, *Ar aušta rytas, ar diena.*

13. Kas subatos vakarėlių

<p>1. <i>Kas subatos vakarėlių,
Aš pas savo motinėle
Už stalo sėdėjau,
Pro langą žiūrėjau. (2x2)</i></p> <p>2. <i>Ir atjojo bernužėlis,
Baltas gražus dobilėlis,
Per žalią girelę
Pas mane mergele. (2x2)</i></p> <p>3. <i>– O tai barsiu mergužėlę,
O tai barsiu lelijėlę,
O tai, tave, barsiu,
Graudžiai pravirkdinsiu. (2x2)</i></p> | <p>4. <i>– Už ką barsi, bernužėli,
Už ką barsi, dobilėli,
Už ką mane barsi,
Graudžiai pravirkdinsi? (2x2)</i></p> <p>5. <i>Ar tu radai jaunimėly,
Ar tu radai karčiamėlėj³,
Karčiamėlėj geriant,
Jaunimėlį šnekant? (2x2)</i></p> <p>6. <i>Tik tu radai pas močiutę,
Tik tu radai pas širdelę
Staklelėse sėdint,
Ploną drobę audžiant. (2x2)</i></p> |
|---|---|

Padainavo Jadvyga Razumienė (Visakavičiūtė), 73 m., gyv. Vepriuose, Ukmergės r. Į mg. juostą įrašė ir tekstą iššifravo Renaldas Rimavičius 2002 m. VDU ER 522(14).

14. Einu per kiemą, girdžiu per sieną

<p>1. <i>Einu per kiemą, girdžiu per sieną,
Vai, stuksi, audžia mano mergelė,
Vai, stuksi, audžia mano mergelė.</i></p> <p>2. <i>– Praverk, mergele, stiklo langelį,
Rodyk, mergele, skaistų veidelį,
Rodyk, mergele, skaistų veidelį.</i></p> <p>3. <i>– Nežiūrėk, berneli, skaistaus veidelio,
Žiūrėk, berneli, rankų darbelio,
Žiūrėk, berneli, rankų darbelio.</i></p> | <p>4. <i>– Išausk, mergele, ploną drobėlių,
Be nyčių, skieto, be šaudyklėlės,
Be nyčių, skieto, be šaudyklėlės.</i></p> <p>5. <i>– Išark, berneli, lygų laukelį,
Be žirgo, žagrės, be noragėlio,
Be žirgo, žagrės, be noragėlio.</i></p> |
|--|--|

Padainavo Jadvyga Razumienė (Visakavičiūtė), 73 m., gyv. Vepriuose, Ukmergės r. Į mg. juostą įrašė ir tekstą iššifravo Renaldas Rimavičius 2002 m. VDU ER 522(41). Pateikėjos pst.: „Čia irgi yra, man rodos, jau daina. Tarp jaunųjų dainuoja ją.“

³ *Karčema* (sl.) – smuklė.

15. Gegutė kukavo

<p>1. <i>Gegutė kukavo</i>
 <i>Vyšnelių sodely,</i>
 <i>Verkė mergužėlė</i>
 <i>Rūtelių daržely.</i></p> <p>2. – <i>Tik neverk, mergele,</i>
 <i>Balta lelijėle,</i>
 <i>Aš tave paimsiu</i>
 <i>Šitam rudenėly.</i></p> <p>3. <i>Aš tave paėmęs</i>
 <i>Ilgai pamigdysiu,</i>
 <i>Ir saulutei tekant</i>
 <i>Tavęs nebudinsiu.</i></p> <p>4. <i>Nespėjo paukštelis</i>
 <i>Sparnelį pakelti,</i>
 <i>Atėjo bernelis</i>
 <i>Mergužėlės kelti.</i></p> <p>5. – <i>Kelkis, mergužėle,</i>
 <i>Gana tau miegoti,</i>
 <i>Eisim į sodelį</i>
 <i>Abu pavaikščioti.</i></p> | <p>6. <i>Gana mums vaikščioti</i>
 <i>Po vyšnių sodelį,</i>
 <i>Eisim į kalnelį</i>
 <i>Rugelius nupjausim.</i></p> <p>7. <i>Per dienelę pjovėm,</i>
 <i>Tris varsnas nupjovėm,</i>
 <i>Ir saulutei leidžiant</i>
 <i>Viena sunešiojau.</i></p> <p>8. <i>Viena sunešiojau,</i>
 <i>Guobes sukroviau,</i>
 <i>Iki patamsėlių</i>
 <i>Linelių priroviau.</i></p> <p>P. pst.: „Čia lengva gaida.
 <i>Gegutė kukavo</i>
 <i>Vyšnelių sodely,</i>
 <i>Verkė mergužėlė</i>
 <i>Rūtelių daržely. (2x2)</i>
 <i>Ir taip toliau.</i>
 – <i>Tik neverk, mergele,</i>
 <i>Balta lelijėle...“</i></p> |
|---|---|

Padainavo Jadvyga Razumienė (Visakavičiūtė), 73 m., gyv. Vepriuose, Ukmergės r. Į mg. juostą įrašė ir tekstą iššifravo Renaldas Rimavičius 2002 m. VDU ER 522(31). Šeimos daina. Š 224, *Kukavo gegutė vyšnelių sodely.*

16. Žaliam beržynėly gegutė kukavo

<p>1. <i>Žaliam beržynėly gegutė kukavo,</i>
 <i>Motinėle sūnelį liūliavo: (2)</i>
 – <i>Čiūčia liūlia, mažas sūnaitėli,</i>
 <i>Margam lopšy, baltam patalėly. (2)</i></p> <p>2. <i>Gegutėlė nustojo kukuot,</i>
 <i>Motinėle pradėjo raudot. (2 k.)</i>
 <i>Dar sūnelis vaikščiot nepradėjo,</i>
 <i>Jau tėvelis karan pažadėjo. (2 k.)</i></p> | <p>3. <i>Kaip sulaukę gilio šimtmetėlio,</i>
 <i>Atsisėdo ant bėro žirgelio, (2 k.)</i>
 <i>Atsisėdo ant bėro žirgelio</i>
 <i>Ir išjojo ant didelio vargelio. (2 k.)</i></p> |
|---|---|

Padainavo Jadvyga Razumienė (Visakavičiūtė), 73 m., gyv. Vepriuose, Ukmergės r. Į mg. juostą įrašė ir tekstą iššifravo Renaldas Rimavičius 2002 m. VDU ER 522(12). Karinė daina. K 146, *Užaugino mane motinėle.*

17. Jauna mergužėlė

1. *Jauna mergužėlė*
Kaip rūtelė vysta,
Kad jos bernužėlis
Iš karo negrįžta. (2x2)

2. *Su lenkais ir rusais*
Didis karas buvo,
Ir jos bernužėlis
Tam kare pražuvo. (2x2)

3. *Plačiu vieškelėliu*
Daug kareivių ėjo,
Tik vienas kareivis
Meiliai prakalbėjo. (2x2)

4. – *Mergele rūtele,*
Ar myli tu mane?
Aš tavo pasdabojau
Iš pirmo kartelio. (2x2)

5. – *Nenoriu, berneli,*
Su tavim kalbėti,
Aš noriu už savo
Bernelį liūdėti. (2x2)

Padainavo Jadvyga Razumienė (Visakavičiūtė), 73 m., gyv. Vepriuose, Ukmergės r. Į mg. juosta įrašė ir tekstą iššifravo Renaldas Rimavičius 2002 m. VDU ER 522(27). Karinė daina.

18. Mudu du broliukai

1. *Mudu du broliukai*
Abu nežanoti⁶, (2)
Užsirūkę po cigarą,
Traukiam kaip bagoti. (2)

2. *Mums nereikia turta,*
Anei jokia dvara, (2)
Tik mums reikia
Po žirgelį, kuris žemę aria. (2)

Ratelio eiga: Keturios poros sustoja viena prieš kitą. Dvi poros sueina į vidurį ir grįžta atgal dainuojant posmelio pirmą dalį. Tą patį pakartoja kitos dvi poros. Antroje dalyje visos poros šoka polką.

Padainavo Jadvyga Visakavičiūtė-Razumienė, 63 m., gyv. Vepriuose (gim. Juodlaukio k., Panoterių vls., Ukmergės apskr.). Pritarė Inga Razumytė, 7 m. Į mg. juosta įrašė ir tekstą iššifravo Rasa Komleva 1992 m. LTR 6274(21), LTRF mg. 3923(52). Ratelis.

19. Ausk, sesute

1. – *Ausk, sesute, plonas drobės,*
Sesutėle, plonas drobės. (2)

Ausk, ausk, ausk,
Lelijėle, ausk. (2)

2. *Ausk, sesute, dvinytėlį,*
Sesutėle, dvinytėlį. (2)

3. *Ausk, sesute, trinytėlį,*
Sesutėle, trinytėlį. (2)

4. *Ausk, sesute, aštuonytą,*
Sesutėle, aštuonytą. (2)

5. *Ausk, sesute, ką tik moki,*
Sesutėle, ką tik moki. (2)

Ratelio eiga: Šoka keturios poros. Dvi poros sueina viena prieš kitą į vidurį ir grįžta atgal. Tą patį pakartoja kitos dvi. Per priedainį poros lenda per pakeltas rankas. Kitos dvi poros tai pakartoja.

⁶ Žanotas (sl.) – vedęs.

Padainavo Jadvyga Razumienė (Visakavičiūtė), 63 m., gyv. Vepriuose (gim. Juodlaukio k., Panoterių vls., Ukmergės apskr.) Pritarė Inga Razumytė, 7 m. Į mg. juostą įrašė ir tekstą iššifravo Rasa Komleva 1992 m. LTR 6274(28), LTRF mg. 3923(59). Ratelis.

Pasakojamoji tautosaka

20. [Veprių rūmų grimzdimas]*

Kartą vienas Veprių dvarponis ežere sugavęs labai didelę lydeką. Lydeka buvusi iškepta, įdėta į didžiulę lėkštę, ir 4 vyrai-virėjai nunešę ją į rūšį, kad atšaltų. Sekančią dieną dvarponis prisikvietęs daug svečių. Ant stalo tarnai atnešę lydeką. Svečių nutarimu ją turėjusi prapjauti seniausia rūmų moteris. Tačiau šiai bepjaunant, iš lydekos iššokusi didžiulė žiurkė. Dvarponis labai supykęs ir liepęs vyriausią virėją įmesti į rūšį, kad išgaudytų visas žiurkes. Vargšas ten ir miręs. Už tai dvarponį ištikusi didžiulė nelaimė. Naktį rūmai tiek įslūgdavę, kad nebebūdavę galima atidaryti durų, reikdavę jas atkasti. Kai rūmai įslūgę beveik iki pusės langų, dvarponiai supratę, kad nieko gero nebūsią, todėl išsikraustę iš kalno rūmų ir apsigyvenę žemiau, arčiau ežero. Taip rūmai kalne įslūgę iki pusės ir apleisti sugriuvę.

Veprių proftechninės mokyklos 1975–1976 m. m. metraštis. Padavimas.

21. Apie Napoleono kariuomenės lobius

Vepriams teko matyti ir prancūzų Napoleono Bonaparto kariuomenę. Pasakojama, kad Napoleono kariai, bėgdami iš Rusijos, buvo sustoję pailsėti laukuose tarp Veprių ir Barboriškio kaimų. Poilsiaujančius netikėtai užpuolė rusų kariuomenė. Prancūzai, kad būtų lengviau pabėgti, visas savo patrankas ir kitus sunkesnius daiktus sumetė į ežeriuką, buvusį 0,5 km nuo Veprių, netoli kelio Vepriai–Ukmergė. Vėliau, carinės valdžios įsakymu, vanduo iš ežeriuko buvo išleistas, kad išimtų visas brangenybes ir ginklus, kurių tikėtasi rasti ežero dugne. Tačiau veltui – dugne nieko gero nebuvo rasta (ežeriukas taip ir likęs be vandens, ilgainiui jis užaugo samanomis ir karklais).

Veprių proftechninės mokyklos 1975–1976 m. m. metraštis. Padavimas.

22. [Jonas]

Pas pona tarnava Jonas. Gane avis. Nu, ir avinas buva su paauksuotais ragais. Nu, ir ponas, kožna⁷ vakara tas pargindava Jonas, i pons klausdava jo, nu, saka: „Kas girdėti, Jonai?“ Saka: „Gerai, ponai.“ Nu, ir kožna vakara ponas vis sutikdavo. Paskui ponai nuvažėvi baliu⁸ sako, kožnas savo sako: „Ot, pas mani ira labai ištikimas tarnas“, – tas savai giri tarna. A ponas saka: „O mana Jonas tai, saka, labai ištikimis“, – saka. A pone viena gudri buva ir pasiunte šita, sava pakajala⁹, graži mergaitė, pas Jona, kad išviliot' ta barona¹⁰. Nu, Jons ir atidave, tai, vadinamas pane-

* Rengėjos sugalvoti ar pakeisti tekstų pavadinimai rašomi laužtiniuose skliaustuose.

⁷ *Kožnas* (sl.) – kiekvienas.

⁸ *Balius* – iškilmingas šokių vakaras, pokylis, puota.

⁹ *Pakajala* (sl.) – kambarinė.

¹⁰ *Baronas* (sl.) – avinas, tekis.

lei to barono. Parvara, šite, Jons, jam tas avis, pons klause: „Kas girdėt', Jonai?“ – „Blogai, ponai“. – „Kas ira, Jonai?“ – „Blogai, ponai“. Nu, ir paskui paaiškina, kad taip ir taip. Suprata, kad či buva toki, nu pone, kaip sakė, kad ji, vadinas, pavilioje ta barona, nu ir ant to i baigėsi.

Papasakojė Vytautas Paškevičius, 75 m., gyv. Miūderiškių k., gim. Panevėžio apskr. Į mg. juostą įrašė N. Navikaitė ir A. Kazlauskaitė 1978 m., iššifravo N. Navikaitė 1979 m. *LTR* 5098(76), *LTRF mg.* 2416(9).

23. [Rabinas ir kunigas]

Žida, nu kaip če, žido rabinas ir kunigas traukini. Nu, isikalbėje abudu dvasiškei. Nu, ir tas kunigas isitrauke šinkos geros ir valgo. Nu, a šitas rabinas to nevalgo, nu kiaulienos. Tas sako: „Prašau“. Saka: „O ne, mūsu tikėjimui tas neleista.“ A klebonas, kunigas sako: „A, če geras daiktas“. Dabar tas rabinas klebonui, tam kunigui reike jam, vadinas, atsakit ka nors tokio. Saka: „Prašau žmonelei atiduot' linkėjimus, vaikams“. – „A, pas mus, – sako, – to nezakonas¹¹“. – „Ale, – sako, – geras daiktas.“

Papasakojė Vytautas Paškevičius, 75 m., gyv. Miūderiškių k., gim. Panevėžio apskr. Į mg. juostą įrašė N. Navikaitė ir A. Kazlauskaitė 1978 m., iššifravo N. Navikaitė 1979 m. *LTR* 5098(79), *LTRF mg.* 2416(12).

24. [Žido atmintis]

Židas eje pas ūkininka pirkt karves. Ūkininka pavardė buva Šikšnis¹². Bet eidamas par kaima, šuva užpuolė ir jis užmirša pavardi ir eina toleu, sutinka berniuka. Saka: „Ui, a tu nežinai, kur toks gyvena, kaip skūra?“¹³ Tas berniukas atsako: „Nežinau“. Nėra tokio, kaip skūra ir žids nežina. Nu tai va ir viskas, daugiau aš nežinau ka.

Papasakojė Vytautas Paškevičius, 75 m., gyv. Miūderiškių k., gim. Panevėžio apskr. Į mg. juostą įrašė N. Navikaitė ir A. Kazlauskaitė 1978 m., iššifravo N. Navikaitė 1979 m. *LTR* 5098(80), *LTRF mg.* 2416(13).

25. [Bernas ir batai su kojomis]

Pas viena kunigo gyvena berns, tarnava. Nu, ir reiški jis gerdava daug pienu. Vieno karto kunigs žiūrėje žiūrėje, saka, nebus tolka¹⁴ su juo, reiki dari' kas nors. Nuvėje pamoksla sakyt ir saka per pamoksla: „Kas daug gere pienu, tas apsiteliuos“. Tadi, tas berns apsigalvoje, kad bijoje apsiteliuot', išėje iš to kuniga. Saka, davai, aisiu par pasauli. Ėje, ėje mišku ir rada batus su kojom, nupjauti su kojom, su viskuom. Susidėje maišan tas kojės su batais ir eini toleu. Užėje pas vieno ūkininko, pamiškėj namuks, prašas, nu, nakvines. U ti šitė gaspadinė¹⁵ saka, kad jeigu nori vakarienes, aš tik pienu turiu. Jis taip bija ta pienu, mislij – apsiteliuos, kaip gi če gali būt'. Te tadė vis tiek pavolge, labi išalkis buva, vis tiek pavolge. Nu, i dave jam in peče¹⁶ atsigult'. Un peče jau užsineše tos kojės. Pasidėje po pagalvi. I dabar to ūki-

¹¹ *Zakonas* (sl.) – pagrindinis bažnyčios įstatymas.

¹² *Šikšna* – nerauginta oda, vartojama pakinktams, kasdienei avalynei.

¹³ *Skūra* – tik nulupta ar ir išdirbta gyvulio oda, kailis.

¹⁴ *Tolka* (sl.) – tvarka, nauda, geri rezultatai.

¹⁵ *Gaspadinė* (sl.) – šeiminkė.

¹⁶ *Pečius* (sl.) – krosnis.

ninka televasi karve nakti, labi šalta būva, to teliuko atneše un peče ir pagulde prie jo. Tas pabuda, gi žiūri, pasigrabalioja, kad teliūks, saka, piena privalgeu ir apsitelevau, kad pergyvena. Palika tas kojs su batais ir išbėga. Dabar toj iš rita atsikele gaspadine, dabar gi žiūri, kad nėra ta žmuoga. Pakel' pagalvi, žiūri, ka batai ir kojas tik liki. Nu tē dabar, saka: „Žinē ko, šeimininke, papjaukim mes to teliuko, gi žmogu surija. Kojas tik lika su batais, nieka daugiau.“ Išsiganda, užmuše to teliuko, papjove, apkase, teip ir pasibaige.

Papasakojo Prakseda Augūnienė (Palaimaitė), 48 m., gyv. Kunigiškių k., Upninkų apyl. Į mg. juostą įrašė V. Rutkūnas ir N. Navikaitė 1978 m., iššifravo N. Navikaitė 1979 m. LTR 5098(15), LTRF mg. 2414(15). Buitinė pasaka. AT 1537*, *Paliktos lavono kojos*.

26. [Ūkininkas ieško bėdos]

Stambus ūkininkas, neturėdamas niekad jokios bėdos, na, pabalnoje arkli ir išjoje jieskot' bėdos. Nerado, jau vadinasi. Joja, šilta, pri upela pririša arkli, nulipa mauditis. Pasimaudis, temaudidams, kas ti iš krūmu išlinda, paėme arkli, drebužius, i nujoja, palika vandeni – jau bėda. Nu, ka daris. Sutema, sulauke tamsumos išeis ieškot kur nors koki nors drabuži kur apsiriengt'. Ėje, ras dvara rodas, langas atdaras, per langai lipa, nu, ir norėje ka nors rast', tuo tarpu atėje kas ti iš kito kambario, jis po lova, nu, ir teip sėdėje. A paskui, a pas poni buva atėjis popas. Pono nebuvo namuose. Pons, vadinasi, parvaževa, tarnaite pasake ponei, kad jau pons parvaževa, nu, tas pops šmukšt' po lova, ir jau du klįjantai tenais. Paskeu tas, jau vadinasi, pone sirgo, atsigulė lovon, pons parveže jau lauktuviu, skaitos, koneka, nu, tai viena i padave ponei. Pone jau ipila popui po lovas sidėdams. Nu, ir paskui tas nučiupa, išgėre, nu ir saka: „Aš dainuosiu“. – „Tu, – saka, – nedainuok, bus blogai“. Nu, ir tada jis: „Duok drabužius man, tada aš nedainuosiu“. Tada tas popas persivilka, dave jam drabužius, ans iššoka iš po lovos per langa ir nuėje sau sodan, aplinkui ir beldžiasi i duris. Tarnaite išėina: „Kas?“ Saka, taip ir taip, paklydau, daktaras esu. Pranešė ponui tarnaite, kad čia toks ir toks. Pons liepe jai ileist. Nu, jis ikalbeje: „Vot če, – sako, – ponia serga“, – pons jau tam sako. Nu, sako: „Gerai, pažiūrėsim“. Apžiūrėjo. Nieko blogo, sako: „Tiktai velne turi prarijus.“ Sako, pons sako: „Kaip ji išvarit?“ Čia sako: „Paprastas dalikas, užvirinsit vandens, – sako, – taip ir taip, – sako, – padarysim.“ Nu, ir tas dave puoduka vandens po lova, tas pradeje net lova kilot'. Nu, tas mata, kad nieka nebus, iššoka iš po lovas, ale tas pastate pona pri duru su bizūnu. Nu, ir tik pastebėje, kad patins buva.

Papasakojo Vytautas Paškevičius, 75 m., gyv. Miñderiškių k., gim. Panevėžio apskr. Į mg. juostą įrašė N. Navikaitė ir A. Kazlauskaitė 1978 m., iššifravo N. Navikaitė 1979 m. LTR 5098(77), LTRF mg. 2416(10). Buitinė pasaka. AT 1358C, *Juokdarys parodo meilužį*.

27. [Neturtingas brolis]

Dabar neturtingas brolis pas to bagoto vis ain ir aina ti duonas prašit'. Tai tinai mėsos, ti ko. Jau tam ti taip daėde, kad galu gale pasake, kad duok viena aki išlupt', ti duosiu, a kitaip ti ne. Nu, ka jis nevalgis žmogus, reiške reike duot', sutika. Išlupa jam aki. Nu, parėje su viena aki, parsineše tinai duonas, ko, suvalge ir vėl nėra. Eina vėl', saka, prisieis paskutinė akis, turbūt, atiduot'. Teip ir buva. Nuvėje, vėl' tas praša – atiduok kita aki, ti duosiu. A ka jis vargšas daris. Tureje atiduot'. Atlupa. Nešasi jis ti duonas, kur gavis, nu, ir reiške dabar jis ain namon, jo akls, ain, ain, davėje tokiuo križiu ir atsiseda. Jis galvoj sau, kas či dabar darit, kadgi neberandu namu, nieka visai. Ir sėdž'. Atskrida tris paukstes. Tas paukštes virš medž atsistoja i pradeje visas kalbėtis. Saka, žinat, ira gera uždarbe. Ira kažkur ti mergaite susirgus, jau kiek metu jos nieks nepagida, o jinai labai lengv' pagidit'. Reiški, atplėšt grindis reiki ir tenai ira toki givate. To givate ištraukt', išmušt, jo perplėšt' per pusė, išmest' i toj mergaite bus sveika. Kita saka, aš irgi žinau labė gero uždarbi. Niekur vandene nėra. Neturi žmones vandene visai. Ir či, saka, visai lengvas uždarbis. Reiške, nuveit', nusikalt' tris plaktukai: didelis, mažesnis ir mažitis. Nueisi i toke vieta, ira didelis akmuo, tam akmenin padaužik ir visur patvins vandene. O treči paukšte saka, aš irgi žinau, saka, kaip galima aklas gidit. Saka, ira toki žolė, saka, nusiskint', ta žole pasitrint', na, ir matisi. Ir nuskrida tos paukštes. Dabar jisai apsigrebeliojo, apsigrebeliojo, vieno nusiskinė, pasitrinė – nieko. Pataikė ant tos žolės, reiške, nusiskine, pataike, pasitrine akis ir jau gerai, mata viska. Pradėje matit, prarėje namon, saka, o žmonai, saka, kada tik gerai givensim. Saka, dabar aš jau žinau gerus uždarbius. Na, jisai ir pradėje tinai. Nuvėje, tuoj vandeni palaide plaktuku pasidaris, nuvėje to mergaiti išgide, daktars išvare, nu, reiški či supeike tuos daktarus, kad jau jie nemoka gidit', saka: „Aš jau pagidisiu vis tiek“. Atplėšė, to givati pagava, perpleše perpus, išmete i dabar to mergaite pasitaise, viskas gerai, tik jam baisus pinigūs sumokėje. Ir už to vandeni gava daug pinigū, i či gava ir dabar pradėje tuos aklus gidit', reiške, aklu – tos žolės prisirinko, vėl aklus gide, vėl labai daug pinigū, nu tiek išturtėje, kad baisiausi. A dabar tas brolis žiūr, kas či ir, kas či pasidare, kad jis jau teip turtingas pasidare, kad bagotesnis¹⁷ už jį. Nu, ti jis, brolis, nuėje pas jį, saka: „Žinai, tu išlupk ir man akis“. Nu, ti tas sutika, saka: „Ti duok, išlupsiu“. Išlupe, saka: „Aik dabar ti pasėdėti“. Jam idomu, kaip praturtėje. Saka: „Aik po križiu pasėdėsi ir tu praturtėsi“. Nu, ir dabar nuėje, atsiseda po tuo križiu, sėdž. Atskrida vėl tos pačios paukštes. Saka: „Sakik man, ar ti buva kas nors po križium. Viska musu girdėje, kad dabar vaikšta toks žmogus, kuris mūsų viso uždarbi paėmė: aklus išgide, mergaiti išgide, vandeni paleida ir jam visi pinigai, a mums nieka.“ Vien nusilaida žemin' pasižiūrėt', reiški, kas či galetu būt'. Žiūri, sėdži senis akls kažkoks. Tai ka gi, jie jį uždziuboja, sudziuboja, sudzaboja, kaulus sudėje krūvon i viskas pasilika.

Papasakojo Prakseda Augūnienė (Palaimaitė),
48 m., gyv. Kunigiškių k., Upninkų apyl. †

¹⁷ Bagotas (sl.) – turtingas.

mg. juosta įrašė V. Rutkūnas ir N. Navikaitė 1978 m., iššifravo N. Navikaitė 1979 m. *LTR 5098(23)*, *LTRF mg. 2414(20)*. Stebuklinė pasaka. AT 613, *Du keleiviai*.

28. [Čigons]

Viens čigons atėję pas ūkininko prašiti nakvines. Jau jo ti nelabai norėję priimti, bet priėma. Nuėję, šeiminkai vėl atsigula. A jis jau nerimsta. Pakepe ti anti. Tas kiek pakepe, apžiūrėję, išsitrauke iš peče, tarbon¹⁸, užėję užpečkin, šeiminkinkei padėkot' už nakvini ir išėję. Ain, išgirda, kad šeiminkins guli. Užėję, saka: „Labai ačiū už nakvini, labė geri išsimiegojo. A jūs, šeiminkinke, pažinat to Girgančiu, kur po moliu gyvena?“ Saka: „Nepažistu, iš kur aš ji pažinsiu“. Saka: „Tai nepažinai, jis dabar per Dančiu kaima išvažiuoj“. Nu, ir nuėję čigons. Atein šeiminkins, atidara pečiu, žiūr', kad tos anties nēr. Nu, matai, kaip sake jis, kad per Dančiu kaime Girgančius išvažiuoj, o aš visai nesusipratau, saka, juk jis nešes jau tarboj. Kaip apmovė.

Papasakojo Prakseda Augūnienė (Palaimaitė), 48 m., gyv. Kunigiškių k., Upninkų apyl. Į mg. juosta įrašė V. Rutkūnas ir N. Navikaitė 1978 m., iššifravo N. Navikaitė 1979 m. *LTR 5098(23)*, *LTRF mg. 2414(23)*. Anekdotas. AT 1544A*.

Smulkioji tautosaka

29. Skrido oro lėktuvėlis

*Skrido oro lėktuvėlis,
Jam pagedo motorėlis,
Kiek reikės vinių,
Pasakysi – tu!*

Pateikė Justina Razumaitė, 21 m., gyv. Vepriuose, Ukmergės r. Į mg. juosta įrašė ir iššifravo Renaldas Rimavičius 2002 m. *VDU ER 522(64)*. Skaičiuotė.

30. En den dū

*En den dū,
Paparmali ū,
Paparmali izarmali,
En den dū.*

Pateikė Justina Razumaitė, 21 m., gyv. Vepriuose, Ukmergės r. Į mg. juosta įrašė ir iššifravo Renaldas Rimavičius 2002 m. *VDU ER 522(65)*. Skaičiuotė.

31. Šakutė pakutė

*Šakutė pakutė,
Triokšt, pokšt,
Nulūžo.*

¹⁸Tarba (sl.) – maišelis, krepšys.

Pateikė Justina Razumaitė, 21 m., gyv. Vepriuose, Ukmergės r. Į mg. juostą įrašė ir iššifravo Renaldas Rimavičius 2002 m. VDU ER 522(67). Skaičiuotė.

32. Tupi žvirblis kamine

Tupi žvirblis kamine

Su lapine kepure.

– Tu, žvirbleli, pulsi,

Visas susikulsi.

Pateikė Justina Razumaitė, 21 m., gyv. Vepriuose, Ukmergės r. Į mg. juostą įrašė ir iššifravo Renaldas Rimavičius 2002 m. VDU ER 522(77). P. pst.: „*Dar atsimenu vieną skaičiuotę, labai jau populiari buvo mano kaime*“ (R. Rimavičiaus pst.: „*prieš skaičiuotės pateikimą*“) ir „*Viskas. Tokia trumpa. <...>*“ (R. Rimavičiaus pst.: „*po skaičiuotės*“). Skaičiuotė.

33. Eik ant Pagelažių akmenio

Ukmergės apskrityje nuo senų laikų žmonės priežodžiu mini Pagelažių akmenį. Seni žmonės supykę siunčia vienas kitą ant Pagelažių akmenio: „*Eik ant Pagelažių akmenio*“. Bet Pagelažiuose jokio didelio akmenio nėra. Tai gal kadais tenai būta tokio akmenio, kad žmonės jį net į priežodį įsidėjo.

Kregždutė, 1936, nr. 7, p. 101. Priežodis.

34. [Moters ir vyro santykis]

Moteris be vyro kaip arklys be apinasrio.

Užrašė Leonardas Utka. *LTR* 7602(6). Priežodis.

35. Trumpas pasakymas apie dūmus ir žmones

Jei žmonės nepasistengs, kad dūmų būtų mažiau, tai dūmai pasistengs, kad žmonių būtų mažiau.

Pateikė Justina Razumaitė, 21 m., gyv. Vepriuose, Ukmergės r. Į mg. juostą įrašė ir iššifravo Renaldas Rimavičius 2002 m. VDU ER 522(82). Posakis.

Praksedos Puzinavičienės dainos

Parengė Bronius Puzinavičius

Apie Vėprių seniūnijos Minderiškių kaime gyvenusią ir dainuoti labai mėgusią mamą Praksedą Puzinavičienę (Palaimaitę) (1908–1987) ir jos šeimą prisiminimais dalijasi sūnus Bronius Puzinavičius.

Prakseda Puzinavičienė (Palaimaitė) gimė 1908 m. dabartinio Širvintų rajono Gėlvonų seniūnijos Šiliānkos kaime Ievos Palaimienės (Radzevičiūtės) ir Antano Palaimų šeimoje. Jos seneliai buvo Marijona Palaimienė (Dambauskytė, Dambauskaitė), kilusi iš Gėlvonų valsčiaus Šarkaičių kaimo, ir Ignas Palaima, kilęs iš netoli Ūpninkų, bet kitoje Šventosios upės pusėje, esančio Jonavos rajono Ūžupės kaimo (lenkiškai šį kaimą vadino Zarecza ar Zareczy). Dar būdama maža Prakseda neteko abiejų tėvų, o sulaukusi paauglystės metų – ir abiejų seserų (sesuo Veronika mirė, o Stasė Batulevičienė (Palaimaitė) kartu su vyru Aleksu Batulevičiumi emigravo į Kanadą).

Penkiolikmetė mergaitė liko viena vargti vargeliu, be artimiausių žmonių. Nuo mažumės jai teko patirti daug įvairiausių skriaudų ir negandų, kurias dažnai prisimindavo, o savo liūdesį skandindavo dainuodama. Tikriausiai todėl ir jos dainuotose ir asmeniniame dainų sąsiuvinyje surašytose dainose labai dažnai apdainuojama vargšės našlaitėlės dalia.

1930 m. Prakseda Palaimaitė ištekėjo už Juozo Puzinavičiaus, gyvenusio gretimame dabartinio Ukmergės rajono Vėprių seniūnijos Minderiškių kaime. Po

*Prakseda Palaimaitė.
1928 m. Iš B. Puzinavičiaus
albumo*

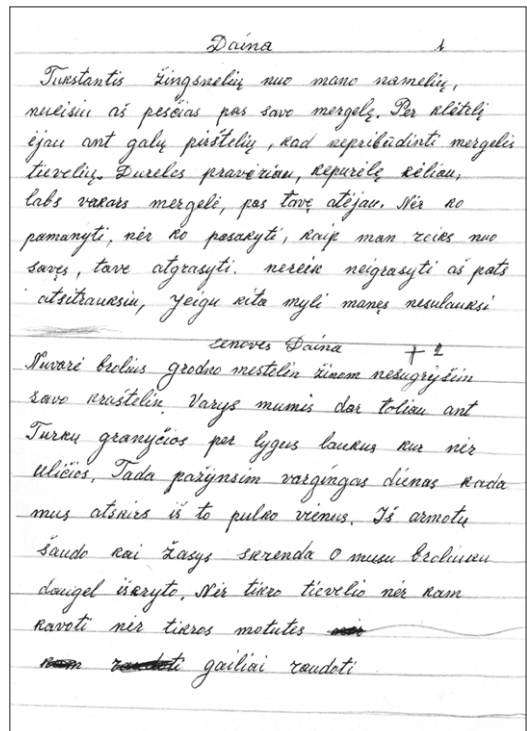
*Prakseda
Puzinavičienė prie
savo namų. 1986 m.
Iš B. Puzinavičiaus
albumo*

Sližių kultūros namuose koncertuoja moterų folklorinis ansamblis (iš kairės): Marijona Gujienė, Pranė Mikučionienė, Prakseda Puzinavičienė, Anelė Paškevičienė, Valerija Rokienė, Marijona Šiaučiukenienė, Jadvyga Puzinienė. 1974 m. Iš B. Puzinavičiaus albumo

vedybų šiame kaime, ant vaizdingo Širvintės upės kranto, pasistatė namą, įsikūrė ir gražiame gamtos prieglobstyje praleido beveik visą likusį gyvenimą. Ūkininkavo nuosavame 8 ha žemės sklype. Vėliau, sovietinės kolektyvizacijos metais, ne savo valia buvo priversti tapti kolūkiečiais, buvo kolūkio, kuris pradžioje vadinosi „Raudonojo spalio“, vėliau – poetės Salomėjos Nėries vardu, nariais.

Kartu gyvendami susilaukė dviejų dukterų ir sūnaus. Duktė Irena Grigaliūnienė, baigusi mokslus, dirbo maisto pramonėje, Janina Petrusėvičienė – prekyboje. Šiuo metu jos gyvena Ukmergėje, yra pensininkės. Sūnus Bronius Puzinavičius baigė Vilniaus pedagoginį institutą, yra humanitarinių mokslų daktaras, docentas, gyvena Vilniuje, dirba Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijoje, dėsto psichologiją, religijų istoriją ir teologiją.

*Praksedos Puzinavičienės dainų sąsiuvinio
faksimilė*

Yra kelių mokomųjų knygų sudarytojas, monografijų ir daugelio straipsnių autorius. Darbavosi ir Lietuvos istorijos srityje, yra parengęs ir išleidęs keliolika šios srities publikacijų.

Prakseda Puzinavičienė visą gyvenimą labai mėgo dainuoti. Dainuodavo ir dirbdama, ir poilsio valandėlėmis. Mėgo giedoti religines giesmes, jas giedodavo melddamasi. Jauna būdama giedojo Gelvonų parapijos chore. Su šiuo choru 1930 m. dalyvavo Vytauto Didžiojo metams skirtoje jubiliejinėje dainų šventėje Kaune. Dažnai dainuodavo vestuvėse, krikštynose ir kitomis progomis, giedodavo šermenyse. 1974 m. buvo įtraukta į trumpai gyvavusį buvusio Ukmergės rajono S. Nėries kolūkio folkloro ansamblį ir su juo koncertavo.

Muziką mėgo ir mano tėvelis Juozas Puzinavičius. Jis mielai grodavo akordeonu, dar labiau mėgdavo virpinti smuikelio stygas, tačiau nebuvo didelis kompanijų, pasilinksminimų gerbėjas, – dažniausiai grodavo pats sau ir kai džiaugdavosi, ir kai liūdėdavo. Jis labai mylėjo gamtą, dažnai gėrėdavosi nuostabiais Širvintos upės slėniais ties Minderiškių kaimu, klausydavosi paukštelių čiulbesio, jais rūpinosi, savo sodyboje buvo įkėlęs daug inkilų įvairiems paukšteliams, žiemą uoliai globodavo kurapkas.

Prakseda Puzinavičienė mirė 1987 m., Juozas Puzinavičius – 2003 m. Abu ilsisi Veprių seniūnijos Sližių kapinėse.

Iš Praksedos Puzinavičienės dainų sąsiuvinio¹

Oi dainos, dainelės

1. – <i>Oi dainos, dainelės, –
Jūs mano patieka²,
Visi širdies skausmai
Su jumis palieka.</i>	5. <i>Reikia našta nešti,
Krimsti plutą kietą,
Vienai kaip žuvelei
Gyventi ant svieto.</i>
2. <i>Tada aš laiminga,
Kada jas dainuoju,
Kai savo vargelius
Verkdama rokuoju³.</i>	6. – <i>Toli mano tėvai
Ant dangiško skliauto,
Nėr kam nuraminti
Mano širdies skausmo.</i>
3. <i>Rokuodama, dejuodama
Išmokau dainuoti,
Kaip miške gegutė
Iš skausmo kukuoti.</i>	7. <i>Toli ir tu esi,
Manasai berneli,
Kodėl neatskrendi,
Tu mano paukšteli?</i>
4. <i>Labai aštrūs peiliai
Man širdį pravėrė,
Ir sunkų retežiu⁴
Ant kaklo užnėrė.</i>	

¹ Red. past. Po dainomis nurodomi dainos žanras ir tipo numeris, kurie nustatomi remiantis Lietuvos liaudies dainų katalogais. Rašomas pateikėjos prie dainos pateiktas komentaras.

² *Patieka* (sl.) – paguoda.

³ *Rokuoti* (sl.) – minėti, išskaičiuoti, kiek ko buvus.

⁴ *Retežius* (sl.) – grandinės, pančiai.

O aš merguželē, viena siratēlē

1. *O aš merguželē, viena siratēlē⁵,
Neturiu tēvelio, anei motinēlēs.*
2. *Tiktai turiu vienā sesutēlē,
Vienā sesutēlē – giroj gegutēlē.*
3. *Mano motinēlē aukštajam kalnelyj,
Aukštajam kalnelyj, naujame grabelyj⁶.*
4. *Vai, eisiu, aš eisiu ant aukšto kalnelio,
Galgi pribudīnsiu savo motinēlē.*

Panašūs motyvai aptinkami vestuviu, jaunosios graudinimo dainose, pri-skirtose tipui V 1313. Pateikējos pastaba: „*Našlaitēs rauda*“.

Tūkstantis žingsneliū

1. <i>Tūkstantis žingsneliū
Nuo mano nameliū,
Nueisiu aš pėsčias
Pas savo mergelē.</i> 2. <i>Per klētelē ējau
Ant galū piršteliū,
Kad nepribudinti
Mergelēs tēveliū.</i> 3. <i>Dureles pravėriau,
Kepurėlē kėliau:
– Labs vakars, mergele,
Pas Tave atėjau.</i> | <ol style="list-style-type: none"> 4. – <i>Nēr ką pamanyti,
Nēr ką pasakyti,
Kaip man reiks nuo savęs
Tave atgrasyti?</i> 5. – <i>Nereik nei grasyti,
Aš pats pasitrauksiu,
Jeigu kitą myli,
Manęs nesulauksi.</i> |
|---|--|

Meilės daina. M 613. P. pst.: „*Meilės daina*“.

Du broliukai kunigai, du broliukai urėdai

1. *Du broliukai kunigai, du broliukai urėdai,
Tik aš viena vargdienėlē grėbiau lauke šienelē.*
2. *Man šienelē begrėbiant, kirtimėlį bevartant,
Ir nulūžo man grėblelis, mano grėblelio kotelis.*
3. *Meskit broliukai rašyt, inkit grėblelį taisyt.*

Populiari darbo, šienapjūtės daina. Variantas neišbaigtas, neišlaikyta 3 strofos struktūra. D 195. P. pst.: „*Humoristinė darbo daina*“.

⁵ Sirata (sl.) – našlaitė.

⁶ Grabas (sl.) – karstas.

Sužvengė širmi žirgeliai

1. Sužvengė širmi žirgeliai,
Atjoja jauni berneliai.
– Sakyk sudiev, dukružėle,
Savo brangiai motinėlei.
2. – Sudiev, sudiev, motinėle,
Brangi mano sengalvėle.
Kukuoja sode gegutė, –
Verkia svirnelyj motutė.
3. Kaip man neverkti, kaip nedejuoti,
Kad reikia dukrelę išduoti.
Kas man pakurstys ugnelę,
Kas man nuramins širdelę?
4. O kai susirgsiu, kas padejuos,
O kai numirsiu, kas apraudos?

Vestuvių, kraičio išvežimo daina. Variante neišlaikyta 4 strofos struktūra.
V 1658. P. pst.: „Vestuvių daina“.

Ko liūdi, dukterėle, ko liūdi

1. – Ko liūdi, dukterėle, ko liūdi,
Ko liūdi, lelijėle, ko liūdi?
2. – Veš kraitelį per laukelį,
Mane jauną į vargelį, to liūdžiu.
3. – Ko liūdi, dukterėle, ko liūdi,
Ko liūdi, lelijėle, ko liūdi?
4. – Bars anyta ankstų rytą,
O vyrelis kartą kitą, to liūdžiu.

Vestuvių, kraičio išvežimo daina. V 1668. P. pst.: „Vestuvių daina“.

Žaliam sodelyj augo vyšnelė

1. Žaliam sodelyj augo vyšnelė,
Aš pas motulę slauni⁷ dukrelė.
2. Pažino žmonės ir susiedėliai⁸,
Joja, atjoja jauni berneliai.

⁷ Slaunas – puikus, šaunus.

3. *Joja atjoja jauni berneliai,
Greit pažadėjo mane tėveliai.*
4. *Ar aš nekėliau anksti rytelį,
Ar aš nedirbau sunkių darbelių?*
5. *Kėliau rytelį nepabudinta,
Dirbau darbelį neparaginta.*

Vestuvių, atsisveikinimo daina. V 1383. P. pst.: „Vestuvių daina“.

Nuvarė brolius Grodno miestelin

1. *Nuvarė brolius Grodno miestelin,
Žinau, negrįšim į savo kraštelį.*
2. *Varys mus dar toliau – prie turkų granyčios⁹,
Per lygius laukus, kur nėra ulyčios¹⁰.*
3. *Tada pažinsim vargingas dienas,
Kada atskirs mus iš pulko vienus.*
4. *Iš armotų¹¹ šaudo, kaip žąsys skrenda,
O mūs broleliai mirtį suranda.*
5. *Nėra tėvelių, nēr kam godoti,
Nēr motušėlių, nēr kam raudoti.*

Karinė daina. K 670. P. pst.: „Senovinė karo daina“.

Ateis rudenėlis, neramios dieneles

1. *Ateis rudenėlis, neramios dieneles,
Išvės brolužėlius visus ant vainelės¹².*
2. *Kožnas¹³ tėvutėlis veža po sūnelį,
Ir privežė pilną Ukmergės miestelį.*
3. *Ukmergės miestelis gražiai brukavotas¹⁴,
Kožnos motinėles ašarom mazgotas.*
4. *Ukmergėj vaikščiojom kaip bitės po pievą,
Mes visi nuliūdę šaukėmės prie Dievo.*
5. *– O Dieve, Dievuli, kuo mes nusidėjom,
Gal mes verti buvom, kad kryžių uždėjai?*

⁸ *Susiedas* (sl.) – kaimynas.

⁹ *Granyčia* (sl.) – skiriamoji riba, valstybės siena.

¹⁰ *Ulyčia* – senovinio kaimo kelias, kaimas, sodžius.

¹¹ *Armota* – didelis šaunamasis ginklas, pa-tranka.

¹² *Vaina* (sl.) – karas.

¹³ *Kožnas* (sl.) – kiekvienas.

¹⁴ *Brukavotas* (sl.) – grįstas akmenimis.

6. *Per trejus metelius laiškelius rašysiu,
Ant ketvirtų metų pats jus aplankysiu.*
7. *Parėjo sūnelis tėvelių lankyti,
Rado motinėlą grabe paguldytą.*
8. *Grabe paguldytą, gražiai aprėdytą¹⁵,
Iš visų šalelių žvakėm apstatytą.*
9. – *Oi motin, motinėle, mano gimdytoja,
Kodėl nesutinki manęs vargdienėlio?*
10. *Sulėkit gegutės iš visų šalelių,
Iš visų šalelių į vieną būrelį.*
11. *Ir sukukuokit skambiausiu balseliu,
Galgi pribudinsit mano motinėlą?*

Karinė daina. K 521. P. pst.: „Ukmergietiška kario daina“.

¹⁵ *Aprėdyti* – apvilkti, aprengti drabužiais.

ĮŽYMUŠ ŽMONĖS

Lietuvybės žadintojai

Jonas Žentelis

XIX a. antroje pusėje lietuvišką Vėprių kraštą buvo benykstanti. Daugumoje kaimų namuose žmonės dar kalbėjo lietuviškai, tačiau tendencija buvo lietuviškai nepalanki. Dvaro įtaka lenkinant kraštą nemažėjo. Rusinimas ypač po 1831 ir 1863 metų sukilimų darėsi vis įžūlesnis. Galbūt Vėprių bažnyčioje darbavęsi kunigai ir buvo savo dvasia lietuviai, tačiau dėl lietuviškumo išsaugojimo su dvarininkais konfliktuoti nenorėjo. Taigi situacija buvo tokia, kad ir kaimų žmonės ėmė lenkėti.

Mano mama, gimusi ir augusi už poros kilometrų nuo Vėprių buvusiam Barboriškiui kaime, man pasakojo, kad to kaimo merginos, eidamos į gretimą kaimą pavakaroti pasižokti, susitardavo ten kalbėti tik lenkiškai.

Situacija pradėjo keistis, kai į Vėprių parapiją atvyko vyskupo Motiejaus Valančiaus auklėtiniai iš Kunigų seminarijos. Toks buvo iš tų pačių Varnių atvykęs, iš Barboriškiui kilęs Daratos Žentelytės ir Mato Šarkos sūnus Antanas Šarka. Jis dar XIX a. pabaigoje pirmas lietuviškai užgiedojo sekmadieniais po Mišparų giedamą giesmę „Labanakt, o Jėzau“. Tam metui tai buvo drąsus jauno kunigo iššūkis. Kaip į tai reagavo parapijiečiai, neteko sužinoti. Tikriausiai su vidiniu džiaugsmu ir pritarimu. Kitaip reagavo tuo metu Vėprių dvarą valdę grafo Broel Pliaterio žmonės. Žinoma tik tai, kad kunigas Antanas Šarka buvo perkeltas į parapiją netoli Daugpilio. Kai mirė jo motina Darata Šarkienė (Žentelytė), jos paminkliniame geležiniame kryžiuje užrašas buvo padarytas lenkų kalba. Paminklas tebestovi Vėprių kapinėse. Ta pati Darata Šarkienė buvo poeto Petro Vaičiūno, kunigų Stasio Razumo (iš pirmo vyro) ir Juozo Vaičiūno senelė.

Antras lietuviškumą žadintojas Vėpriuose buvo kunigas, Vėprių vikaras Domininkas Mikšys. Kai tuometinis Vėprių klebonas Janulevičius buvo iškeltas į kitą parapiją, Mikšys kokius metus ėjo klebono pareigas. Jo laikais bažnyčioje imta giedoti ir pamokslus sakyti lietuviškai.

Po kunigo D. Mikšio lietuviškumą gaivinimą tęsė vikaras Motiejus Vilutis.

Ketvirtas šio darbo tęsėjas buvo kunigas klebonas Teofilis Vasiliauskas. Nors jis buvo lenkiškos mąstysenos žmogus, bet lietuviybės neslopino. Priešingai, po spaudos draudimo panaikinimo jis platino lietuviškas knygeles. Tai buvo labai šviesus, tolerantiškas dvasininkas, rūpinęsis naujos bažnyčios Vepriuose pastatymu. Mirė 1918 m.

Prie lietuviybės žadintojų reikia priskirti ir vargonininką vepriškį Stasį Lukoševičių.

Lietuvos Nepriklausomybės kovų savanoris viršila Aleksandras Jeremičius

Jonas Žentelis

Tai vienas iš aštuoniasdešimties Lietuvos nepriklausomybės kovų savanorių, apdovanotų Vyčio kryžiaus I ir II laipsnio ordinais. Aleksandras Jeremičius, Jono sūnus, gimė 1896 m. kovo 18 d. Ukmergės apskrityje, tuomet Vėprių valsčiaus, Markūtiškių dvare. Jo tėvai buvo bežemiai, dirbdavo kumečiais dvaruose.

Aleksandras baigė du liaudies mokyklos skyrius. Suaugęs dirbo samdiniu dvaruose. Tuo metu, kai 1918 metų vasario 16 dieną Lietuva buvo paskelbta nepriklausoma valstybe, tai buvo tik deklaracija. Nepriklausomybę reikėjo apginti nuo priešų, spaudusių iš visų pusių.

Aleksandras dirbo samdiniu netoli Ukmergės esančiame Leonpolio dvare. Kaip pasakojo jo dukra Stasė Sniečkienė (Jeremičiūtė), Aleksandras, ardamas dvaro žemę, nusprendė eiti savanoriu ginti Lietuvos. Paliko jis plūgą su pakinkytais arkliais ir, nuėjęs pas Leonpolio dvaro poną, pasakė išeinąs savanoriu, o arklius palikęs pakinkytus toje vietoje, kur arė¹.

1919 metų gegužės 6 dieną Aleksandras Jeremičius – jau Pānevėžio 4-ojo pėstininkų bataliono šeštosios kuopos savanoris. Tais pačiais metais pakeltas puskarininkiu. Dvejus metus ir tris mėnesius dalyvavo mūšiuose su bolševikais, bermontininkais, lenkais, visuose mūšiuose pasižymėdamas drąsa, narsumu, savarankiškumu. Anot jo kuopos vado:

„Jis kartais nieko nesiklausęs su grupe narsuolių prasibraudavo pro priešo linijas iš šono, puldamas sukeldavo priešų sumaištį ir taip įtakodamas mūšio pergalę. Už tai teko jį barti, o kartu ir dėkoti.“²

Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos archyvinio fondo įsakymų byloje apie Aleksandro Jeremičiaus apdovanojimus yra šie įrašai³:

1) 1919 metų rugsėjo 30 dienos įsakymas Nr. 155-1, kuriame įrašyta, kad Valstybės Prezidento 1919 metų rugpjūčio 22 dienos įsakymu (numeris nenurodytas) „Už narsumą mūšiuose su priešais“ Panevėžio bataliono 4-osios kuopos būrininkas Aleksandras Jeremičius buvo apdovanotas pirmojo laipsnio Kryžiumi „Už Tėvynę“ (vėliau pavadintu Vyties kryžiumi).

2) 1920 metų sausio 29 dienos įsakymas Nr. 230-1, kuriame įrašyta, kad Valstybės Prezidento 1920 metų sausio 22 dienos įsakymu (numeris nenurodytas) „Už atsižymėjimą mūšiuose su priešais“ 4-ojo pėstininkų pulko 5-osios kuopos viršila Aleksandras Jeremičius buvo apdovanotas antrojo laipsnio Vyties kryžiumi.

3) Ketvirtojo pėstininkų pulko kareivių knygoje įrašyta, kad 1920 m. liepos 15 d. Aleksandras Jeremičius grįžo į pulką atitarnauti antrus metus. Karinę tarnybą baigė 1921 m. liepos 21 d. 4-ojo Mindaugo pėstininkų pulko penktojoje kuopoje viršilos laipsniu.

¹ Iš A. Jeremičiaus dukters Stasės Sniečkienės, gim. 1929 m., atsiminimų.

² *Karys*, 1937, nr. 50, p. 988–989.

³ Lietuvos centrinio valstybės archyvo pažymėjimas J. B. Jeremičiui, 1999 12 10, nr. S-4071.

Tai tokie įrašai valstybės Prezidento įsakymuose kariuomenei. Jais remdamasi aukšta karinė vadovybė rašė įsakymus dėl apdovanojimų. O buvo ilgi ir varginantys karių žygiai dienomis ir naktimis, per lietų, vėją, sniegą, prastais kareiviškais drabužiais, mūšiai dažnai su gerokai gausesniu, geriau ginkluotu priešu per kulkosvaidžiu, šautuvų ugnį, sproginėjančių sviedinių skeveldras, galvojant ne apie savo gyvybę, o vien apie pergalę, vejant priešą iš Lietuvos žemės. O kiek savanorių krito kovose, kiek kraujo išliejo žuvę, sužeisti! Kiek jų mirė nuo tuo laiku siautuosios dizenterijos, kraujinės, šiltinės. Sužeistiesiems, sergantiems tekdavo gulėti ant asloje patiesto kūlio šiaudų laukiant gydytojų, laukiant pagalbos.

Savanoriai Aleksandras Jeremičius ir du jaunesni jo broliai buvo vieni iš tų laimingųjų, kurie, rizikuodami savo gyvybe, sėkmingai kovojo. Jų kuopos vadas brolius Jeremičius pavadino narsuoliais.

Vieno naktinio žygio metu viršila Aleksandras Jeremičius paklausė kuopos vado, ar jis bijo? Vadas sakė negalįs sakyti, jog bijo. Ką tada pasakys kariai? Jis bijąs nesėkmės mūšyje, o kas sako, kad nebijo, tas arba pavojuje nebuvo, arba meluoja. Bet baimė yra dvejopa. Didysis senovės filosofas Platonas yra pasakęs: „Narsumas yra žinojimas to, ko reikia bijoti, ir to, ko nereikia bijoti.“ Nereikia bijoti žaizdų – jos išgydomos, nereikia bijoti skausmų – jie praeina, nereikia bijoti mirties – ji neišvengiama. Aleksandras Jeremičius, nors atrodytų ir bebaimis, irgi bijojo. Bijoj, bet baimė buvo mažesnė už ryžtą nugalėti. Vado paklaustas viršila Aleksandras Jeremičius tarė: „Man iš tikrųjų baisu.“ Kodėl narsuolis viršila savo vadą taip keistai klausdavo, kai iš anksto žinodavo atsakymą, o ir jam pačiam būdavo baisu?

Viršila Jeremičius savo galva rizikuodavo daugiau, negu buvo reikalaujama. Vadas prisimena, kad kai Jeremičius buvo ne jo žinioje, ties Jašiūnais kautynėse su lenkais, būdamas sužeistas, su kuopos likučiais prasimušė per priešų grandines.

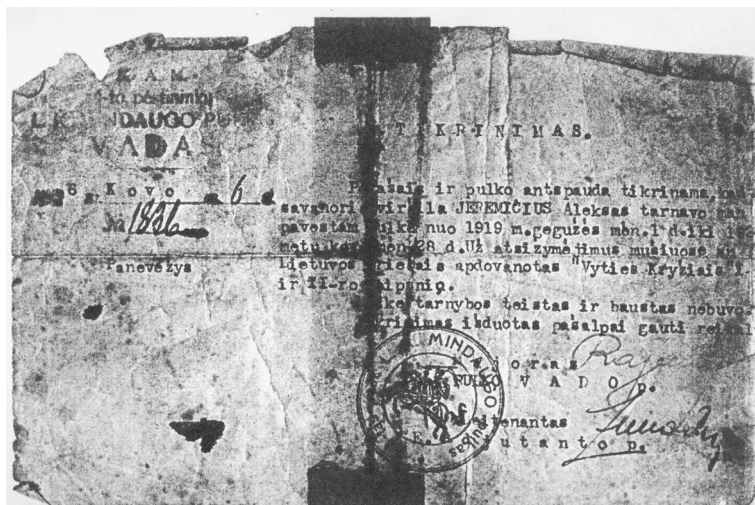
Tokia yra informacija apie Aleksandrą Jeremičių, jo apdovanojimus Vyčio kryžiaus ordinais, tarnybos eiga. Nedaug, bet svariai apie jį pasakė kuopos, kurioje tarnavo Aleksandras, vadas savo straipsnyje⁴.

Nedaug apie savo tėvą galėjo papasakoti ir priešpaskutinė jo duktė Stasė, gimusi 1929 metais. Tik tiek, kiek iš motinos pasakojimų buvo girdėjusi. Atsimena pasakojimą, kad tėvas su dviem savo broliais Antanu ir Juozu Jeremičiais trise suėmė 18 bolševikų. Dar pasakojo, kad po tarnybos Panevėžio 4-ajame Min-

Viršila Aleksandras Jeremičius (viduryje) su kovos draugais. VM

⁴ *Karys*, 1937, nr. 50, p. 988–989.

Dokumentas,
patvirtinantis
A. Jeremičiaus
tarnavimo
kariuomenėje faktą.
VM

A. Jeremičiaus
laidotuovės Kauno
kapinėse Vytauto
gatvėje. VM

daugo pėstininkų pulke kurį laiką tarnavo pasienio policininku, ne paprastu, o vyresniu Puorių posto ruože. Po tarnybos pasienio policijoje apsigyveno Ukmergės rajono Veprių valsčiaus Rizgonių kaime, savo žmonos Marijos Jeremičienės (Dubrickaitės) tėviškėje. Ten gyvendamas 1927 metais, pildęs stojimo į Savanorių sąjungą anketą, save pavadino „beturčiu žemdirbiu“⁵.

Iš Rizgonių kaimo Aleksandras Jeremičius su žmona Marija, dukra Jadvyga, sūneliais persikraustė gyventi į Veprius. Čia gavo darbo Veprių žemesniojoje žemės ūkio mokykloje. Gyveno ūkio darbininkams dar dvaro laikais pastatytame name prie Riešės upelio.

⁵ Iš A. Jeremičiaus dukters Stasės Sniečkienės atsiminimų.

Tame name 1929 metais gimė ketvirtas savanorio vaikas – dukrelė Stasė. 1930 metais visa šeima išsikėlė gyventi į iš Pamūšio dvaro (Taujėnų valsčiuje) gautą žemę, ten pasistatė namą. Savanoris ėmėsi ūkininkavimo, tačiau kovų metai, tarnyba pasienio policijoje, peršalimai, pervargimai organizmą nualino. Sveikata ėmė silpnėti. Pasirodė džiovos požymių. Kartą raunant krūmus pasirodė kraujas, buvo išvežtas į Kauno Raudonojo kryžiaus ligoninę. Gydymas truko pusę metų, bet liga padarė savo. Lietuvos Nepriklausomybės kovų savanoris, Vyčio kryžiaus I ir II laipsnio ordino kavaliereus, keliais medaliais apdovanotas didvyris, narsuolis mirė 1935 metų balandžio 28 dieną. Palaidotas su kariška pagarba Kauno Karmelitų kapinėse. Dabar ta vieta vadinama Ramybės parku. Apie 1956 metus kapines naikinant, Aleksandro Jeremičiaus palaikai buvo perlaidoti Veprių kapinėse, nes Vepriuose tuo metu dirbo jo dukra Stasė Sniečkienė.

Aleksandro ir Marijonos Jeremičių kapas Veprių kapinėse. VM

Jonas Jurkūnas – pedagogas, švietėjas, geradarys

Parengė Jonas Žentelis

Jono Žentelio (J. Jurkūno mokinio) įvadinis žodis

Jonas Jurkūnas gimė 1883 metais Knýzlaukio kaime, Vėprių valsčiuje (tada Vaĩtkušio valsčius), Ukmergės apskrityje, mažžemio valstiečio šeimoje. Tėvas nuo žemės ūkio darbų atliekamu laiku darbavosi kalvėje.

Pradžios mokslą ėjo namuose ir Vėprių pradžios mokykloje. Vėliau mokėsi Ukmergės miesto mokykloje ir privačiai. Laisvu laiku padėdavo namiškiams prie ūkio darbų.

Mokytojo ceną ėgijo Veiverių mokytojų seminarijoje 1915 metais. Nuo to laiko dirbo įvairiose Ukmergės apskrities pradžios mokyklose: Migonių, Kaišiadorių, Sližių, Rudokų ir Bartkūnų. 1922–1923 ir 1924–1929 metais dirbo pradžios mokyklų inspektoriumi Ukmergės apskrityje.

Mokyklų kūrimosi laikais darbas reikalavo daug pastangų ir rūpesčių (remontai, statyba). Stengėsi gauti darbo mokyklose, kurios būtų arčiau Vėprių, arčiau tėviškės, nes namuose buvo ligota motina, vėliau – 1944 metų liepos mėnesį mūšių metu kontūzyta sesuo. Paskutinė darbovietė – Vėprių progimnazija, kurios kūrimosi rūpesčius ir vargus jam – direktoriui – teko išvargti turint galvoje visus nepriteklius, pokario neramumus. Progimnazijai, vėliau septynmetei mokyklai tapus vidurine, J. Jurkūnas atsisakė direktoriaus pareigų ir dirbo rusų kalbos mokytoju. Mirė 1958 metais.

Jonas Jurkūnas gyveno kukliai. Buvo nevedęs, nesipuošė brangiais drabužiais, negėrė, nerūkė, savo pinigais rėmė mokslo siekiančius jaunuolius, ypač mergaites, nes ir gabių tėvai neleidavo į mokslus.

Sovietmečiu išstremtiems mokiniams siūsdavo lietuvišką spaudą, rašydavo laiškus. Tai buvo ne paprastas mokytojas ir žmogus, o didis Mokytojas ir didis Žmogus.

Kadangi mokytojas Jonas Jurkūnas buvo neeilinė asmenybė, manau, būtų tikslinga pateikti keletą jį pažinusių, jo žmogiškąją globą jutusių žmonių atsiminimų.

*Mokytojas Jonas
Jurkūnas (nuotrauka-
atvirlaiškis). VM*

Pasakojo Stanislava Ambrozaitienė*:

Susipažinau su Jonu Jurkūnu 1926 metais. Tada Ukmergės apskrityje buvo du pradžios mokyklų rajonai: vienas Ukmergėje, čia inspektoriavo Lazauskas, antras – Širvintosė. Ten buvo paskirtas Jonas Jurkūnas.

Vilkėdavo jis naminio milo drabužiais ir labai retai juoda pirktinės medžiagos eilute. Ant galvos visada tik kepurė. Girdi, anksčiau lietuviai taip rengėsi.

Jurkūnas buvo neaukšto ūgio, nešiojo barzdą. Negėrė jokių svaigalų. O kas į lėkštę įdėta, nieko nepalikdavo, viską suvalgydavo, nes palikti esą nemandagu. Kartais po to ir susirgdavo.

Jurkūno šneka buvo daininga. Kalbėdavo mįslėmis. Labai mėgo tikslumą. Širvintos ilgą laiką buvo vadinamos Širviūtais. Inspektorius senuosiuose raštuose (dokumentuose) surado, kad turi būti vadinama Širvintos. Taip ir vadinama nuo 1927 metų.

Visada nujausdavo, pastebėdavo, kam iš mokytojų striuka, reikia materialinės paramos. Tačiau pats pinigų niekada nesiuždavo, surasdavo būdą per kitus juos perduoti. Važinėti po kaimuose išsibarsčiusias mokyklas samdydavo vėžiką.

Pasienio mokyklose tada dirbti buvo nelengva. Inspektorius kartais knygas pirkdavo ir vaikams duodavo veltui. O „Sakalėlis“ tada kainavo 7 litus. Tiek valstietis gaudavo už centnerį (50 kg) rugių.

Privalomas pradinis mokymas buvo įvestas 1928 metais. Inspektorius J. Jurkūnas vis ragindavo: „Dirbame Tėvynei. Nepalikime žabalų žmonių.“

Kad ir kur gyveno, visada pas save laikydavo mergaites iš toliau. Dar Širvintose pikti liežuviai parašė skundą į ministeriją, kad laiko mergaites. Mat nevedęs buvo, todėl ir balažin ką galvodavo apie tokį jo gerumą. O Jurkūnas į tą skundą atsakė: „Mėgstu gėles auginti, bet ne skinti.“ Jis labai rūpinosi, kad tėvai leistų vaikus mokyti, ypač mergaites. Dažnai kartodavo: „Kokios yra moterys, tokia ir visa tauta. Mergaitėms reikia geros priežiūros, kad išaugtų atidžios, darbščios, tvarkingos ir kuklios.“

Su globotinėmis eidavo vandens atsinešti. Pats neša didelį kibirą, o mergaitės su ąsočiais. Augesnės nešdavo didesnę, mažosios – pagal savo išgales. Tai žmonėms taip pat užkliūdavo, prikišdavo, kad mergaites išnaudoja. O jis neišnaudojo, tik darbo mokė.

J. Jurkūnas niekada nesikarščiuodavo. Darbą dirbdavo labai atidžiai, įsigilindamas. Buvo santūrus. Net kokį nedorėlį charakterizuodavo trumpai: „Et, bet tik žmogus.“

Kai tuometinis kolūkio pirmininkas nedavė Jurkūnui sklypo namui pasistatyti, Jurkūnas įkėlė medinį inkilą, parodė pirmininkui ir pasakė: „Va mano namas.“

Per Sekmines, būdavo, atidarys mokyklą ir leidžia maldininkus joje nakvoti. Pirmininkas draudžia, o Jurkūnas daro savo: „Žmonėms reikia pastogės, ir tiek.“

Už pedagoginę veiklą 1950 metais buvo apdovanotas Lenino ordinu. Tais pat metais buvo išrinktas deputatu į SSRS Aukščiausiąją Tarybą. Kai tekdavo važinėti į Maskvą, vis nakvodavo Ukmergėje pas mus. Parašydavo iš Maskvos laišku, bet jie neišliko.

Susirgo J. Jurkūnas apie 1953–1954 metus prostatos vėžiu. Gulėjo Ukmergės ligoninėje. Mes su vyru jį lankydavome. Išvirusi ką nors skanesnio, geresnio nunešdavau. Jau sirgdamas savo kolegos mokytojo V. Valaičio ir mano vyro Ambrozaičio prašė ant jo kapo pasodinti diemedį. Bet prašymas taip ir liko neišpildytas. Labai jau mėgo diemedį. Visą Veprių mokyklos patvorį buvo jais apsodinęs.

Per laidotuves išėjo nei šiaip, nei taip. Sesuo norėjo palaidoti su bažnyčia,

* Mokytoja, gim. 1900 m. Pasakojimą 1981 05 užrašė V. Rudavičiūtė.

J. Jurkūno
laidotuvės. VM-4859

o Ukmergės rajono KP antrasis sekretorius Grigorjevas sakė, kad mokytojams į bažnyčią eiti nedera. Pasistumdėme visi šventoriuje. Mokytojų į laidotuves buvo susirinkę nemažai. Karstą į kapus nešė keturi vyžoti vyrai. Labai simboliška. Sakoma, kad savo krašte apaštalų nebūsi, o čia išėjo atvirksčiai. Joną Jurkūną visi labai mylėjo ir gerbė.

Mokytojai norėjo surinkti pinigų ir pastatyti jam paminklą. Eidukaitis, kolūkio pirmininkas, sakėsi duosiąs tūkstantį. Bet mokytojas Vladas Valaitis laukuose surado akmens atplaišą ir joje iškalė: „JONAS JURKŪNAS / 1883–1958“.

1980 metais Jono Jurkūno mokinys Jonas Žentelis, irgi vėpriškis, pedagogas, savo mokytojui iškalė skulptūrinį jo atvaizdą ir užrašą:

„NEATLYGINTO GE/RUMO LEGENDA / MOKYTOJAS / JONAS JURKŪNAS / 1883–1958“.

Pasakojo Julija Zdanavičienė (Jakaitė)*:

Mano tėvai buvo Rygos fabriko darbininkai. Pradinę mokyklą ir gimnaziją lankiau Ukmergėje.

Baigus pradžios mokyklą ne visiems nusišypsodavo laimė toliau mokytis. Už mokslą reikėjo mokėti, vadovėliai buvo brangūs. Mažažemių ir darbininkų vaikams tekdavo „pardavinėti vasaras“: kas ganydavo, kas šiaip uždarbiavo. Taip atsitiko ir man, nes mama, likusi našle su trimis vaikais, neturėjo lėšų mus mokyti. Ji sargavo mokykloje.

Tarnavau pas rankų darbų mokytoją Lazauskienę. Jos vyras buvo Ukmergės apskrities mokyklų inspektorius. Apskritis buvo didelė, vienam inspektoriui aplankyti visas mokyklas neįmanoma. Švietimo ministerija atsiuntė mokytoją Joną Jurkūną antruoju inspektoriumi. Tai buvo 1924 metais. Jis apsigyveno pas Lazauskus, taigi man tekdavo patarnauti ir jam.

Lazauskai turėjo tris sūnus. Vyriausiam buvo ketveri su puse metų. Darbo daug, tarnaitės nepabūdavo. Jurkūnas ir Lazauskas matydavo, kaip greitai ir gražiai susitvarkau su apyvoka ir dar užteko laiko

* Nusipelnusi mokytoja, J. Jurkūno mokinė, gim. 1907 m. Užrašyta 1981 m.

užsiiminėti su berniukais. Jiems sekdavau aibes pasakų. Pasiklausęs mano „auklėjamosios valandėlės“, inspektorius J. Jurkūnas pasakė, kad aš esanti gera pedagogė. O mano svajonė buvo tapti pedagoge.

Knygos ir rašomoji medžiaga buvo brangios. Inspektorius J. Jurkūnas suprato mano padėtį. Jis pasiūlė man visus, kokius tik reikia, vadovėlius nusipirkti knygyne jo sąskaita. Nuoširdžiai padėkojau. Kol baigiau mokslus, inspektorius padėjo taip pat mano sesutei ir broliukui, kurie buvo jaunesni už mane ir mokėsi.

J. Jurkūnas pagelbėdavo ne tik man, bet ir kitiems neturtingiesiems. Prisimenu, kartą inspektorius Jurkūnas, gavęs algą, parašė keturias perlaidas, įdėjo 200 litų į voką ir davė nunešti į paštą ir išsiųsti Kaunė besimokantiems seminaristams. Jų pavardžių neprisimenu.

Mergaitėms padėdavo daugiausia dėl to, kad tėvai jų į mokslus neleidavo, prie ratelio pasodindavo. Tėvai dažniausiai mokytiis leisdavo berniukus, o mergaitėms – kam tie mokslai. Kiek dėl to įvairiausių talentų nuejo perniek. Gabių visais laikais buvo. Apie tai byloja liaudies menas – nuostabūs meistrų darbai, liaudies dainos, kaimo išminčiai. O šiandien jaunimui prieinamos visos profesijos. Jas įsigyti pasiruošę padėti būrys mokytojų. Tik mokykis! Nereikia pamiršti, kad už tokių šviesų gyvenimą net gyvybę aukodami kovojo daug žmonių, kurie kadaise irgi troško mokytiis.

J. Jurkūnas padėdavo ne tik mergaitėms, bet ir vyrams. Jo pagalbos sulaukdavo visi, kuriuose degė žinių troškimo ugnelė.

Pas Joną Jurkūną dažnai svečiuodavosi poetas Stasys Zajančkauskas. Ateidavo pasitarti, pasidžiaugti savo parašytais eilėraščiais. Skaitydavo juos mokytojui, o tas paaiškindavo, patardavo, jei ko trūksta. Jurkūno paragintas S. Zajančkauskas išspausdino dvi knygeles. Eilėraščiai tikrai buvo gražūs.

Padaręs kam nors gera, J. Jurkūnas niekada niekam nesigirdavo. Jo taisyklė buvo: padarė tau kas gera – papasakok, jei tu kam gera padarei – nutylėk.

Jurkūnas priglaudė, metus rengė ir valgydino Pauliukonį, kol šis įgijo mokytojo cenzą. O buvo taip. Besimokydamas kunigų seminarijoje, Pauliukonis ėmė ieškoti tiesos ir už tai buvo išvarytas iš seminarijos. Tėvai jo neįsileido į namus. Prieglaudą rado pas J. Jurkūną.

Mokytojo Vlado Valaičio atsiliepimai apie Jurkūną taip pat labai šilti ir gražūs. V. Valaitis, Vėpriuose dirbdamas, prisodino daug medelių. Jo rankomis pasodintas ir sodas, esantis prie triaukščio namo Vėprių piliakalnio teritorijoje.

J. Jurkūnas buvo neeilinė asmenybė. Tokio žmogaus negalima pamiršti. Be lietuvių, jis gerai mokėjo rusų, lenkų ir vokiečių kalbas. Versdavo įvairias pjeses iš tų kalbų. Tomis kalbomis ir pedagogine literatūra, metodikomis naudojosi. Vėliau man teko kartu su juo dirbti. Jautriai, taktiškai mokė mane metodikos, domėjosi, kaip sekasi. Tik jo dėka tapau mokytoja, tik jo dėka pelniau tokius didelius ir man brangius apdovanojimus.

J. Jurkūnas buvo puikus organizatorius. Širvintose suorganizavo suaugusiųjų kursus, ruošė su jais vaidinimus, Širvintų pradžios mokyklos aplinką gražiai sutvarkė. Kur buvo auginamos bulvės, įrengė sporto aikštelę, o priešais mokyklą – klombas gėlių.

Tais laikais būdavo labai neturtingų žmonių. J. Jurkūnas šelpdavo juos drabužiais, apavu. Kaip sušelpiti beturčius, susitardavęs su muitinės valdininkais, kurie turėjo atliekamų pinigų. Mokytojas parūpino flanelinės medžiagos, o mes pas Chaleckienės seserį, ir dabar gyvenančią Širvintose, siuovome neturtingiesiems kostiumėlius.

Rengiamų vakarų metu, būdavo, apeina visas pakampes. Suradęs kur tėvą, atsivedusį prastais drabužėliais aprengtą vaiką, nusiveda mažylį į bufetą, nuperka jam saldainių ar sausainių, o paskui pasisodina ant kelių pirmoj eilėj. Visi salėje stebėdavosi, kad jis tokį vaiką, prastai aprengtą, pasiima ant kelių. Paklaustas, kodėl taip daro, atsakydavo: „Reikia tokius iš pakampių ištraukti į šviesą. Visi vaikai gražūs, tik aprengti nevienodai.“ Ir žmonėms tekdavo susimąstyti. Jis savo pavyzdžiu mokė ir vaikus, ir mokytojus, ir visą visuomenę.

Mane jis mokė mylėti savo kraštą, kalbą, jaunimą ir gerbti senuosius žmones. Sakydavo, kad jam gražiausias ir brangiausias tas kraštas, kur gyveno tėvų tėvai. Nesibaidė jokio darbo. 1944 metais persikėlęs dirbti į Veprius, rado mokyklą be langų, išbyrėjusiais stiklais. Stiklo pirkti tada nebuvo. Langus stiklino pats, lipdydamas gabalėlį prie gabalėlio.

Pasakojo Lionė Melanija Jankeliūnienė*:

Jonas Jurkūnas paliko darbų ir asmenybės pėdsaką. Tėvišku rūpestingumu jis gaubė mus, varganai skynusius kelią į mokslą pirmojo pokario dešimtmečio mokinukus. Eidavo-me pas mokytoją, pristigę sąsiuvinio, rašalo, plunksnos. Nedrąsiai praverdavome duris, o jis jau šypsosi – tarsi tik ir laukė mūsų ateinant. Savo ranka įpila į atsineštą rašalinę rašalo, paduoda sąsiuvinį – dažnai veltui padovanodamas. Ir grįžti švytinti – neišbarta, kad ne laiku pasirodei, o paglostyta atidais jo gerų akių žvilgsnio, sušildyta pro ūsų kerteles išsiliejusios šypsenos.

Dėstė jis mums rusų kalbą. Griežtai reikalavo suprasti skaitomą tekstą, daug eilė-raščių mokėmės atmintinai. Per jo pamokas pirmą kartą originalo kalba į vaikiškas širdis prabilo Krylovas, Puškinas, Lermontovas. Daugelis išmoktų eilėraščių nepamiršti ir šiandien.

Prisimenu, jog mokinius, kurie nenueidavo į kiną, direktorius Jurkūnas sukviėdavo į atskirą klasę ir išleisdavo tada, kai baigdavosi seansas. Klasėje jis mums pasakodavo įdomiausius dalykus iš istorijos, gamtos, geografijos mokslų. Mes klausydavome nejausdami laiko. Tokia buvo jo „bausmė“, taip jis dalijosi su mumis savo dvasios turtais, kurių netausojo, kaip ir laiko mums.

Primityvūs šiandien atrodo, bet mūsų labai laukiami buvo pažangumo aptarimai klasėje. Surikiuodavo mus į eilę: pirmasis mokinys, antrasis, trečiasis... ir paskutiniai stovėdavo tie, kuriems reikia pasitempti. Taip svarbus mums buvo jo pagyrimas ar pa-pekimas, taip mes tikėjome savo Direktoriumi ir norėjome būti geri.

Jis skatino mus rašyti, kurti. Į storą sąsiuvinį kiekvienam reikėjo įrašyti kokią nors istoriją – tikrą, neišgalvotą. Kur jis, šitas sąsiuvinis ir ką mąstė gerų akių žilagalvis pedagogas, skaitydamas vaikiškas mūsų svajones? Gal jis jau matė mus užaugusius, savo gyvenimo kelią suradusius...

Mes žinojome, kad J. Jurkūnas yra SSRS Aukščiausiosios Tarybos deputatas, bet jis apie tai niekada nekalbėjo.

Ilgai braižiodavomės susitikę miestelyje – jam ant peties tupėdavo prijaukinta kuosa. Mes stebėdavomės ir paovydėdavome. Viskam jam užteko gerumo ir laiko, visiems užteko dosnios jo širdies. Niekada nematėme jo supykusio, išsižeidusio, niekada ir jis neižeidė mūsų. Jei reikia barti, jis tik paglosto, būdavo, savo barzdele ir ilgai tyli, žiūrėdamas į mokinį ar kažkur pro šalį. Ir viskas nejučia susitvarkydavo.

* Veprių vidurinės mokyklos mokytoja, gim. 1941 m. Užrašyta 1981 m.

Prisimenu savo mokytoją – taurų, kuklų, mylėjusį žmones kažkokia ypač šviesia meile, dosnios širdies žmogų. O už meilę atsidėkojame tuo pačiu.

Pasakojo Juozas Lebionka*:

1927–1928 mokslo metais, man besimokant Alionių pradžios mokyklos trečiame skyriuje, mūsų mokyklą vizitavo Ukmergės apskrities II rajono pradžios mokyklų inspektorius Jonas Jurkūnas, kurio įstaiga buvo Širvintų miestelyje.

Inspektorius mums pasirodė esąs malonus žmogus gražia barzdele ir švelniu balsu. Jis tikrino mūsų skyriaus mokinių matematikos žinias. Visus iš eilės šaukė prie lentos ir davė atlikti įvairius veiksmus su daugiaženkliais skaičiais. Visi mokiniai sugebėjo atlikti tuos veiksmus. Nepasisekė tik vienai mergaitei. Ji prakaitavo, raudonavo ir inspektorius liepė jai sėstis, pasakęs: „Gaila, kad užimi vietą mokykloje...“ Dar atsimenu, kad inspektorius, norėdamas mus sudominti, greitai, neatitraukdamas rankos nuo lentos, kreida nupiešė kažkokį idomų ornamentą.

Tais laikais mokyklų inspektorius J. Jurkūno žinioje dirbo mokytojas Antanas Lesnikauskas, kilęs nuo Giedraičių iš neturtingos šeimos. Mokslus jis buvo, rodos, Vilniuje baigęs. 1928 metų rudenį J. Jurkūno rekomendacija mokytojas Antanas Lesnikauskas Švietimo ministerijos iš mūsų, Alionių, mokyklos buvo paskirtas į jo gimtojo miestelio – Giedraičių – pradžios mokyklą. Tai buvo savotiškas kaimo mokytojo paaukštinimas tarnyboje.

1929 metais mokytojas A. Lesnikauskas netikėtai mirė. Žinodamas labai sunkią šio mokytojo šeimos padėtį (liko motina ir nebyliai broliai ir seserys) J. Jurkūnas organizavo tarp mokytojų lėšų rinkimą likusiems šeimos nariams paremti ir paminklui ant jo kapo pastatyti. Šio paminklo atidengimo iškilmės Giedraičių kapinėse vyko, rodos, 1930 metų rudenį. Aš tuo metu mokiausi Giedraičių progimnazijoje ir kartu su kitais mokiniais dalyvaavau tose iškilmėse. Kalbėjo ten ir inspektorius J. Jurkūnas. Gražiai atsiliepė apie šį mokytoją, apibūdino jį kaip veiklų ir didelį meninės saviveiklos entuziastą.

J. Jurkūnas buvo didelis humanistas, toleravo įvairių įsitikinimų žmones. Reikia paminėti, kad, norėdamas atvykti į paminklo atidengimą, inspektorius rudens keliais arkliuku turėjo sukarti 21 kilometrą iš Širvintų į Giedraičius ir tiek pat atgal.

Inspektoriaudamas Širvintosė, anot to meto mokytojų pasakojimų, J. Jurkūnas buvo griežtas abstinentas. Jei mokytojai kviesdavo jį į vestuves, inspektorius pirmiausia paklausdavęs, ar būsią alkoholinių gėrimų. Jei sakydavo, kad bus ir degtinės, Jurkūnas atvykti neprižadėdavo. Tai žinodami ir norėdami, kad malonus viršininkas savo dalyvavimu pagerbtų jų vestuves, mokytojai pradėjo jas rengti be alkoholio. Taigi J. Jurkūnas savo tarnybiniame rajone (į jį įėjo Širvintos, Giedraičiai, Pabáiskas ir Ukmergės miesto Smėlių priemiestis. Riba ėjo Šventosios upe) buvo pagrindinis blaivybės skleidėjas ano meto inteligentijoje – tarp mokytojų.

Pasakojo Vladas Minderis:**

...Pokalbiuose Jonas Jurkūnas niekada nenukrypdavo į asmeninius reikalus, niekada neužsimindavo apie save, savo bėdas. Tais pokario metais mokytojo darbas, ypač kaime, buvo labai sunkus. Prisimenu, tuomet buvusioje berniukų gimnazijoje (dabar A. Smetonos gimnazija) vyko mokytojų vakaras. Mokytojas J. Jurkūnas dalijosi mintimis, įspūdžiais.

* Pedagogas, kultūros istorikas. Gim. 1918 m.

** Nusipelnęs mokytojas, buvęs Ukmergės r. Švietimo skyriaus inspektorius. Gim. 1922 m.

Kiek pamenu, jis sakė: „Iš kiekvieno gyvenimo reikia pasirinkti kas geriausia, gražiausia ir tai pritaikyti sau. Reikia nuolat mokytis iš kitų ir pamokyti reikia pirmiausia save, o tik paskui kitus. Net ir blogiausiam žmogui yra kas nors gero.“

...J. Jurkūnas buvo labai santūrus, taktiškas, aukštos kultūros žmogus. Tačiau bendrauti su žmonėmis mėgo, turėjo humoro gyslelę, buvo pokalbiuose įdomus, visapusiškas, nepasikartojantis.

Pažinojau keletą senų žmonių, kurie XX a. pradžioje ganė pas ūkininkus gyvulius. Veprių valsčiaus Knýzlaukio, Savidonių, Vairopkos kaimų žmonės pasakojo, kad jau tada dar jaunas Jurkūnas, būdamas gimnazistu, ateidavo pas piemenis ir atnešdavo įvairių knygelį pasiskaityti.

Tai buvo mokytojas, tikras liaudies švietėjas.

Mokytojo J. Jurkūno kuklumą parodo ir jo paties pasirašyta autocharakteristika.

Jono Jurkūno autocharakteristika

Veprių progimnazija 1945–1946 m.

Nuorašas

Direktorius Jonas Jurkūnas, baigęs mokytojų seminarijos kursą Veiveriuose 1915 m., dirbo pradžios mokyklos mokytoju darbu nuo 1915 metų lapkričio 1 d. Progimnazijoje dvejus metus dabar ir vienus – seniau. Neturi reikiamos energijos ir gabumų vadovauti kitiems. Dirgsniai gerokai pairė, ir kalboje neišlaiko reikiamos lygsvaros.

Dėsto rusų kalbą. Pamokas atlieka pakenčiamai. Trūksta planingumo ir griežtumo. Visuomeninio darbo nevengia.

1946 VII 18

Vepriai

Jonas Jurkūnas

Direktorius

Menotyrininkas Paulius Galaunė

Zita Žemaitytė

Gimė 1890 m. sausio 25 d. Pageležiū kaime, Veprių valsčiuje, Ukmergės apskrityje. Profesionalios muziejininkystės puoselėtojas, dailininkas, dailėtyrininkas, pedagogas į lietuvių kultūrą atėjo XX a. pradžioje, po 1905 metų revoliucijos, kai pažangioji lietuvių, kaip ir kitų prieš carizmą kylančių tautų, inteligentija puoselėjo šviesesnio gyvenimo viltis. Atėjo jis į mūsų visuomenę su tvirtu nusistatymu visas jėgas ir žinias atiduoti savo tautos kultūros reikalams ir nepavargdamas tuo keliu ėjo visą savo ilgą ir turiningą gyvenimą.

Kūrybinga veikla plačiuose kultūrinio darbo baruose, kurių daugelyje jis buvo pionierius, Paulius Galaunė įrodė gilią meilę gimtajam kraštui. Jo gyvenimas ir darbai – tai ištisa mūsų kultūros epocha. P. Galaunė dėjo pamatus, brėžė orientacines gaires nacionalinės dailės istorijai ir kritikai, paminklų apsaugai ir propagandai. Kaip muziejininkas profesionalas, organizatorius ir ilgametis M. K. Čiurlinio galerijos, vėliau Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus vadovas, rengdamas ekspozicijas ir parodas įvairiose Europos šalyse, leiddamas mokslinius katalogus, jis išvedė Lietuvos muziejininkystę iš mėgėjiško lygio ir siauro provincialumo, padėjo jai tvirtus teorinius ir metodinius pagrindus. Ne veltui jis vadinamas muziejininkystės ir menotyros patriarchu.

P. Galaunė vienas pirmųjų lietuvių menotyroje pradėjo tyrinėti XVI–XIX a. lietuvių dailės reiškinius, praplėtė jos chronologines ribas ir paneigė teiginį, kad lietuvių nacionalinės dailės užuomazgos siejasi tik su XX a. pradžios lietuvių parodomis.

Šalia J. Vienožinskio P. Galaunė užėmė reikšmingą vietą trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečių dailės kritikoje, savo straipsniuose ir kalbose jis drąsiai

*Pauliaus Galaunės motina
Emilija Galaunienė*

P. Galaunė – Peterburgo psichoneurologinio instituto Humanitarinių mokslų fakulteto studentas. 1912 m.

ir ryžtingai pasisakė prieš sustabarėjamą menę, skatino jaunosios dailininkų kartos kūrybinius ieškojimus, propagavo lietuvių dailę ir liaudies meną užsienyje.

Labai reikšmingas P. Galaunės darbas kaupiant, kataloguojant ir tyrinėjant kūrybinę genialiojo dailininko M. K. Čiurlionio palikimą. P. Galaunė buvo ir aistringas liaudies dailės – šio praeities kultūros fenomeno tyrinėtojas, saugotojas ir propaguotojas. Savo gausiais straipsniais tarpukario ir pokario metais parengtomis studijomis, monumentaliais albumais jis parodė tautodailės, kaip neišsenkamo kūrybos šaltinio, reikšmę. Už parengtus šešis „Lietuvių liaudies meno“ albumus 1970 m. P. Galaunė apdovanotas LSSR valstybine premija. Jam yra suteikta LSSR nusipelnusio meno veikėjo (1960 m.) ir LSSR liaudies dailininko (1970 m.) vardai.

P. Galaunė pasireiškė ir kaip dailininkas. Dar studijuodamas Peterburge su savo grafikos darbais 1911–1914 m. jis dalyvavo pirmosiose lietuvių dailės parodose. 1919–1930 m. kaip knygos grafikas jis kūrė viršelius, ekslibrisus – buvo šio pamiršto žanro atgavintojas ir propaguotojas. Kaip aistringas bibliofilas, P. Galaunė buvo vienas iniciatorių steigiant XXVII knygos mėgėjų draugiją, rūpinantis lietuviškos knygos estetinės išvaizdos ugdymu.

Per dvidešimt penkerius pedagoginio darbo metus, dėstydamas Lietuvos aukštosiose mokyklose meno istorijos disciplinas, muziejininkystės pagrindus, jis išugdė menotyrininkų, etnografų, archeologų, kurie dabar dirba įvairiose mokslo įstaigose, muziejuose.

1902 metais Paulius Galaunė baigė Veprių liaudies mokyklą, trejų metų programą išėjęs per dvejus metus. Parengtas namuose įstojo į Ukmergės realinės mokyklos pirmą klasę. Toliau mokėsi Peterburgo privačioje J. Geldo mokykloje, kurią baigė 1910 metais. 1910–1913 metais studijavo Peterburgo psichoneurologinio instituto Humanitarinių mokslų fakultete. 1910–1912 metais lankė Dailei skatinti draugijos mokyklą, mokėsi privačiose dailės studijose.

1918–1919 m. dirbo Vilniuje, 1919–1923 m. pedagogas ir muziejininkas Kaune, dalyvavo Lietuvių meno kūrėjų draugijos veikloje. 1923–1924 m. gilino studijas Paryžiaus Luvro mokykloje. Grįžęs į Lietuvą rūpinosi M. K. Čiurlionio galerijos įsteigimu, jos rūmų statyba. 1924–1936 m. šios galerijos vedėjas, 1936–1949 m. M. K. Čiurlionio dailės muziejaus direktorius. 1925–1939 m. Vytauto Didžiojo universiteto, 1945–1950 m. Vilniaus dailės instituto dėstytojas, docentas (1925).

*Pageležių k. gimusių
Pauliaus, Jono ir Mykolo
Galaunių sesuo Elena*

*P. Galaunės sukurtas ekslibrisas
kompozitoriui J. Tallat-Kelpšai*

*P. Galaunės
šimtmečio minėjimas
Pageležių mokyklos
salėje. Pirmoje eilėje
P. Galaunės giminės.
1990 m. VM-8722*

*P. Galaunės
šimtmečio proga
tėviškėje
Pageležių k.
statomas
koplytstulpis.
1990 m. VM-8723*

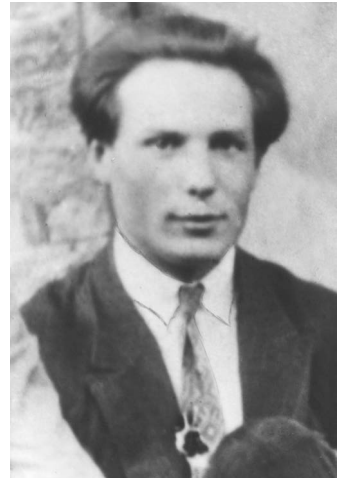
1935–1940 m. SSRS tautų kultūrai pažinti draugijos narys. 1940–1951 m. Vilniaus universiteto Muzeologijos katedros vedėjas. Sukaupė, ištyrė ir susistemino daug lietuvių liaudies ir profesionaliosios dailės kūrinių, parašė dailės istorijos veikalų, mokslinių straipsnių, išleido katalogų, sukūrė ekslibrisų, apipavidalino knygų. Rūpinosi istorijos, archeologijos paminklų apsauga, organizavo lietuvių liaudies meno parodas užsienyje. Sudarė „Lietuvių liaudies meno“ albumus: medžio dirbinių (2 knygas, 1956–1958), keramikos (1959), skulptūros (2 knygas, 1963–1965), grafikos ir tapybos (1968). Apdovanotas LSSR respublikine premija (1970 m.).

Vertėjas Povilas Gaučys

Parengė Jonas Žentelis

Nepriklausomos Lietuvos diplomatas, visuomenės veikėjas, lietuvių literatūros tyrinėtojas, vertėjas iš graikų, lotynų, rusų, lenkų, vokiečių, anglų, ispanų, italų, katalonų, portugalų, prancūzų, rumunų, čekų, ukrainiečių, latvių kalbų, per netrumpą savo amžių nudirbęs sunkiai suvokiamą gausybę darbų. Reikia suprasti dar tai, kad tuos kultūrai reikšmingus darbus Povilas Gaučys atliko poilsui skirtu laiku.

Gimė Povilas Gaučys Vyžuonosė (Utenos apskrityje), kur jo tėvas Jurgis Gaučys dirbo medicinos felčeriu. Iš ten atvyko į mažą Vėprių miestelį Ukmergės apskrityje. Čia su šešių vaikų šeima apsigyveno Vėprių dvaro savininko grafo Marijono Broel Pliaterio (Plater) duotame bute prie pat Vėprių patvenkto ežero. Čia ir prabėgo Povilo Gaučio vaikystė, apie kurią jis labai šykščiai užsimena.

Povilas Gaučys

Pradžios mokykla Vėpriuose buvo triklasė su dėstomąja rusų kalba, o egzaminų laikyti mokiniai buvo vežami į Dėltuvą, tuo metu Novokonstantinova vadinamą.

Apie vieną labiausiai iširėžusį paauglystės laikų įvykį savo knygoje „Tarp dviejų pasaulių“ Povilas Gaučys rašo:

„Man labiausiai iširėžė į atmintį Pirmojo pasaulinio karo pradžia. Prieš tai įvyko visiškas saulės užtemimas. Atsimenu, laipsniškai dieną visiškai sutemo ir Vėprių miestelio gyvuliai sugrįžo iš ganyklų. Žmonės pranašavo, kad galinti įvykti kokia nelaimė. Ir tikrai – netrukus prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas.“¹

Vokiečiai sutriuškino į Rytprūsius įsiveržusią rusų kariuomenę. Rusai pasukubomis traukėsi Kauno link. Caro valdžia įsakė civiliniams gyventojams, ypač moterims su vaikais, trauktis į krašto gilumą. Gaučio šeima (keturi sūnūs ir dvi dukros) turėjo trauktis į Petrąpilį, kur gyveno motinos broliai ir seserys. Iš Vėprių artimiausia geležinkelio stotis buvo Jonavà. Tačiau dėl karo transporto ir kariuomenės judėjimo civiliams buvo uždrausta ja naudotis. Reikėjo pasiekti Kaišiadóris, pro kuriuos traukiniai riedėjo per Pskovą į Petrąpilį.

Felčeris J. Gaučys prieš išvykdamas iš Ukmergės banko pasiėmė savo santaupas. Iždininkas jam atidavė 4000 rublių aukso monetomis. Kadangi jos nemažai svėrė, Gaučys paprašė iždininką tą sumą iškeisti į banknotus (vėliau labai gailėjosi, nes, karui tęsiantis ir rusams pralaimint, rublių vertė smarkiai krito, o aukso vertė dešimteriopai pakilo).

¹ Gaučys P. *Tarp dviejų pasaulių*, Vilnius, 1992, p. 4.

Petrapilyje Povilas Gaučys įstojo į trečią gimnazijos klasę. Iki tol nieko nežinojo apie Petrapilio lietuvius ir jų veiklą. Kartą netikėtai sutiko veprietį Aleksandrą Šarką (iš Kazlaučiznos kaimo, netoli Veprių), vėliau Veprių pradžios mokyklos, gimnazijos, Kauno aukštesniosios politechnikos mokyklos mokytoją. Jis pasakė Povilui Gaučiui, kad lietuviams gimnazistams yra bendrabutis, kuriame gyvena ir mokosi valdžios išlaikomi 40 lietuvių moksleivių, ir paragino persikelti į bendrabutį – būsią linksmiau gyventi ir tėvams bus mažiau išlaidų.

Iš tame bendrabutyje gyvenusių moksleivių vėliau Lietuva susilaukė žymių veikėjų, aktorių, karių ir kitokių specialistų. P. Gaučys atsimena ten buvus B. Vitkų (profesorių), P. Kubertavičių, V. Dineiką, J. Dikinį (dramos teatro aktorius), J. Masiliūną (ekonomistą ir ministrą), K. Dabulevičių ir P. Kutką (pulkininkus), J. Laimoną (pavasarininkų vadą). Būsimiems aktoriams pamokų duoti ateidavo režisierius J. Vaičkus.

P. Gaučio asmenybės formavimuisi turėjo įtakos religinės literatūros skaitymas, graikų filosofo Epikteto raštai, kur aukščiausiu gėriu laikoma žmogaus vidinė laisvė, kurios negali užgniaužti nė žiauriausia vergija. Iš visų Epikteto teiginių jaunajam Povilui įstrigo jo mintys apie žmogaus pareigas šeimai, visuomenei, valstybei. Nuo to laiko pareigą artimui, visuomenei ir savo valstybei – Lietuvai visada laikė svarbiausiu dalyku. Grįžęs į Lietuvą 1925 ar 1926 m. Epikteto raštus P. Gaučys išvertė į lietuvių kalbą. Deja, jie tebėra neišspausdinti.

Štai kaip P. Gaučys apibūdina anų laikų moksleiviją ir lietuvių kultūrinį gyvenimą:

„Nors bendrabutyje buvo ir suaugusių bernų, bet niekad nemačiau jų girtaujant.

Petrapilyje ir anksčiau gyveno daug lietuvių. Karo metu jų prigužėjo dar daugiau. Buvo dirbamas nemažas kultūrinis bei visuomeninis darbas. Leidžiami keli savaitraščiai ir žurnalai, dažnai rengiami koncertai, teatro spektakliai, ypač statomos istorinės dramos, kur ir aš su draugais lankydavausi. Šv. Kotrynos bažnyčioje (Petrapilyje gražiausioje) per šventes giedodavo puikus Česlovo Sasnausko choras.“²

Turtingos ir puošnios architektūros miestas skatino dėmesį meno lobiams. Imperatoriškojoje viešojoje bibliotekoje atrastos lietuviškos knygos, ypač sužavėjusi Sirokoplės „Margirio“ poema. Rado čia „Aušros“ komplektą, „Draugijos“ komplektą. Tai buvo milžiniškas knygų, dokumentų lobynas. 1887 m. šioje bibliotekoje saugomų knygų skaičius siekė 17 milijonų tomų³. Knygyne pamatęs Jurgio Baltrušaičio „Gornaja tropa“ („Kalnų takas“), nepagailėjo rublio, kad nusipirktų. Tos knygos leido, anot P. Gaučio, išgyventi romantišką lietuviybės išisąmoninimą. 1920 m., kai buvo įsteigti Aukštieji kursai, iš kurių išaugo Lietuvos universitetas (Vytauto Didžiojo universitetas), Povilas Gaučys įstojo į Humanitarinį skyrių. Vėliau mokėsi Rygos universitete, o 1924 m. išvyko į Prancūziją, Monpeljė universitete studijavo prancūzų ir ispanų kalbas.

² Ten pat, p. 6, 8.

³ Ten pat, p. 11.

1926 metais rašytojas Jurgis Savickis, dirbęs Užsienio reikalų ministerijoje, grįžusiam iš Paryžiaus P. Gaučiui pasiūlė vietą Daugpilyje. Galimybė dirbti savarankiškai nulėmė diplomatinę karjerą. 1927–1929 m. P. Gaučys buvo Lietuvos vicekonsulas Daugpilyje. 1930 m. paskirtas konsulu Argentinoje, Buenos Airėse, ir Lietuvos pasiuntinybės sekretoriumi Lotynų Amerikoje. 1935–1938 m. dirbo konsulu Brazilijoje, San Paule. 1938 m. Lietuvos Vyriausybės sugražintas į Lietuvą ir iki 1940 metų dirbo Užsienio reikalų ministerijos Spaudos biure.

Antrasis pasaulinis karas sujaukė daugelio žmonių likimus. Tik atsitiktinumo ar palankaus likimo dėka P. Gaučiui pavyko išvengti tremties į Sibirą 1940 metų birželį. Tačiau, kaip ir daugelio to meto inteligentų, jo laukė kita tremtis – nežinomybė už Atlanto. Bijodamas naujos sovietų okupacijos 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, ten iki 1949 metų priklausė Tremtinių bendruomenės vadovybei.

Dėl šeiminių aplinkybių iš Vokietijos išvyko į Šiaurės Ameriką, nors mieliau būtų emigravęs į Pietų Ameriką – žemyną, kurį pažinojo. Jungtinėse Amerikos Valstijose nuo 1951 metų įsijungė į kultūrinę ir visuomeninę veiklą. Kurį laiką vadovavo Ilinojaus valstijos, taip pat Čikagos apygardos lietuvių bendruomenei, buvo Lietuvių rašytojų draugijos vicepirmininkas, 1982 m. tapo jos garbės nariu. Čikagoje vadovavo lietuvių menininkų klubui (šis klubas įsteigė M. K. Čiurlionio galeriją, kuri sukaupe kelis šimtus žymiausių išeivijos dailininkų kūrinių, surengė daug parodų).

Spaudoje bendradarbiauti pradėjo nuo 1921 metų. Rašė politiniais, visuomeniniais ir kultūros klausimais „Švietimo darbe“, „Ateityje“, „Lietuvos žiniose“, „Židinyje“. To laiko bibliografiniai leidiniai dažnai nenurodo vertėjų, tad sunku atsekti tų metų P. Gaučio vertimus. 1995 m. „Lietuviškų slapyvardžių“ tome nurodomi du vertėjo slapyvardžiai: *Gylis* ir *Gytis*. Be šių, dar pasirašinėjo: *G. P., Pr. G., Stebėtojas* (išeivijoje).

Povilas Gaučys – vienas žymiausių nepriklausomybės laikų vertėjų. Tą darbą pradėjo dirbti dar studentas. Grįžęs iš Rusijos išvertė į lietuvių kalbą savo dėstytojo profesoriaus Vlado Dubo paskaitas. Tai buvo pirmas P. Gaučio literatūrinis darbas. Vėliau, išmokęs anglų, vokiečių, ispanų, italų, katalonų, portugalų, prancūzų, rumunų, rusų, čekų, ukrainiečių, lenkų, latvių kalbas, vertė prozą, dramas, poeziją, ypač gausiai – išeivijoje. Tie vertimai išleisti atskiromis knygomis, išbarstyti po spaudą, likę rankraščiais. 184-uose mašinraščio lapuose liko 1940 m. „Naujosios Romuvos“ žurnalui išversta „Modernioji ispanų proza: ispanų genijaus ir rašytojų charakteristikos ir kūrinių rinkinys,“ apsakymas „Bitė ir asilas,“ išverstas 1941 m. taip pat „Naujosios Romuvos“ žurnalui, ir tais pačiais metais parašytas literatūros kritikos darbas „Don Carlos, arba vienos legendos galas“ apie italų istoriko Cerare Giardini knygą „Don Karloso tragiškas likimas“. Romanų kalbų ir literatūros studijos bei diplominis darbas Lotynų Amerikoje suteikė galimybes išmokyti ispanų, prancūzų, italų, portugalų, vėliau ir anglų kalbas. Šių kalbų literatūra ir buvo pagrindinė darbinė medžiaga jo vertimams.

Pietų Prancūzija, Viduržemio jūros pakrantės, išlikę prancūzų kovų su arabais pėdsakai taip sužavėjo, kad, grįžęs iš Monpeljė universiteto, išvertė prancūzų kalbos epą, prancūzų viduramžių romaną. Domėjosi ir ispanų tautos epu.

Reikia išskirti unikalų Povilo Gaučio darbą – šešias žymiausias šiuolaikinių Vakarų poetų kūrybos antologijas: „Atogrąžų saulė“, į kurią sudėti aštuoniolikos

Pietų ir Centrinės Amerikos (išskyrus Haiti) ispaniškai kalbančių šalių reikšmingiausių 90 poetų eilėraščių vertimai; „Lianų liepsną“ – brazilų naujosios poezijos antologija, į kurią įeina 33 autoriai. Ši antologija laimėjo San Paulo brazilų meno kritikų premiją. P. Gaučys prisiminė teatrališkas apdovanojimo iškilmes ir prasitarė nukonkuravęs vokiečių ir japonų vertėjus. Brazilijos istorijos akademija apdovanojo Povilą Gaučį „Banderantes“ (vėliavnešių) ordinu. Trečia antologija „Atgimusi daina“ apėmė moderniąją ispanų poeziją, 26 jų poetus. 27 poetus pristatančia italų antologija „Italų balsai“ recenzentai įvertino itin palankiai, rašė, jog vertimai lietuvių kalba „gerai skamba“ ir „yra grakštūs“. Šiuolaikinė prancūzų poezijos antologija „Naujieji vėjai“ apėmė 34 poetus. 1983 m. vertėjas sudarė 40 poetų portugalų antologiją „Vandenyno platybėse“ (beje, ji iki šiol neišleista). Taigi iš viso yra 250 poetų – tokio poezijos vertimų lobio galėtų pavydėti daugelis vertėjų.

Reikšminga dar ir tai, kad Povilas Gaučys daugiausia vertė tų kalbų poeziją, kurių į lietuvių kalbą išversta mažiausiai. Tad yra daug autorių, kurie gal tik jo dėka pažįstami lietuvių skaitytojams. Išversta vengrų, serbų, rumunų, katalonų, bulgarų, latvių ir kitų tautų poetų eilėraščių. Kai kurie literatai skeptiškai vertina P. Gaučio vertimus, sakydami, jog jie pažodiniai. Poeto Jono Juškaičio apskaičiavimu, P. Gaučio kūrybos balansą sudaro apie 50 išleistų knygų ir rankraščių. Vertėjas ypač sielojosi dėl dviejų prieškarinėje Lietuvoje likusių vertimų. Tai buvo žymių portugalų rašytojų kūriniai – A. Herculano istorinis romanas–poema „Kunigas Eurikas“, vaizduojanti gotų kovas su arabais dėl Portugalijos išvadavimo, ir C. Castello Branco romanas „Pražūtingoji meilė“. Vieną rankraštį, laikytą beviltiškai pradingusiu, vertėjas atrado, beveik po penkiasdešimties metų grįžęs gimtinėn.

P. Gaučys parašė ir kritikos straipsnių, daugiausia apie Lotynų Amerikos literatūrą bei atskirus rašytojus. Meilė Lotynų Amerikai – Argentinai, Brazilijai, Urugvajui, tų tautų žmonėms ir literatūrai buvo padėka šalims, kurios priglaudė apie 80 000 lietuvių emigrantų, suteikė jiems darbą ir nevaržė jų tautinės bei kultūrinės veiklos.

Daug kruopštaus darbo atidavęs vertimams, Povilas Gaučys buvo ir uolus Bostone leidžiamos „Lietuvių enciklopedijos“ bendradarbis. Parašė jai ispanų, portugalų, Lotynų Amerikos rašytojų biografijas, literatūros apžvalgas. JAV Lituanistikos instituto prašomas, dešimt metų sudarinėjo išėivijos spaudos bibliografiją.

Vartant P. Gaučio darbų bibliografiją, galima rasti nemažai straipsnių apie draugystę, meilę, moters padėtį praeity ir dabar, šeimos statusą didelių socialinių ir ūkinių permainų metais, feminizmo bangą JAV. Šiose studijose nagrinėjami psichologiniai, socialiniai, filosofiniai šių temų aspektai. Straipsniuose autorius pateikia nemažai statistikos, remiasi filosofų darbais – vokiečiu Hermanu Klyserlingu, ispanu Ortega y Gassetu; sociologais – vokiečiu Herbertu von Borchu, amerikiečiu profesoriumi R. A. Garneriu; ispanų mokslininko Pedro Lain Entralgo studijomis. Nagrinėdamas donžuanizmą kaip visuomeninę ir dorovinę apraišką, autorius remiasi žinomo gydytojo, istoriko ir psichologo Gregorijo Maranjono mintimis, taip pat rašytoju Ramonu Perezu de Ayala, literatūros klasikos kūriniais bei dailės drobėmis.

Kad ir kur atsidūręs, Povilas Gaučys visur rūpinosi lietuvių švietimo, kultūros, visuomeninio gyvenimo reikalais. Jam dirbant Lietuvos vicekonsulu Daugpilyje,

lietuvių gyvenamoje Alūkštės apskrityje įsteigtos trys lietuvių pradžios mokyklos. Vėliau steigė lietuviškas mokyklas Argentinoje – Buenos Airėse, Montevidėje; Montevidėje įkūrė Maironio mokyklą. Švietimo reikalais rūpinosi būdamas Hanau stovykloje Vokietijoje. Suorganizavo ispanų kalbos kursus ir 1948 m. hektografu išleido savo paties parengtą ispanų kalbos vadovėlį su žodynu.

Apžvelgiant literatūrinį P. Gaučio palikimą, reikia stebėtis ne tik jo darbo produktyvumu, bet ir dideliu pasišventimu. 1948 m. atvykusiam į Ameriką, kaip mokaščiam kalbų, jam pasiūlyta profesoriaus vieta Albukerkės universitete. Tuomet P. Gaučys nesutiko, nes tai buvo už 1 500 mylių nuo Čikagos, t. y. „*per toli nuo lietuviybės*“, kaip pats aiškino. Nuėjo dirbti į skardinių fabriką mašinų tepėju. Dirbdavo antroje pamainoje. Sutepęs mašinas, skaitydavo laikraščius, knygas, o iš ryto atsidėdavo vertimams – ir taip 18 metų. Tik išėjęs į pensiją pradėjo redaguoti tai, ką buvo išvertęs. Knygoms spausdinti leido savo santaupas, taigi buvo pats sau mecenatas.

Į mūsų kultūros istoriją P. Gaučys įeina kaip vienas produktyviausių vertėjų ir nenuilstantis visuomenės veikėjas. Matęs Nepriklausomos Lietuvos vyriausybių darbo pradžią ir pabaigą.

P. Gaučys netikėtai mirė 1991 m. lapkričio 12 d. gimtinėje. Palaidotas Kaunė, Petrašiūnų kapinėse.

Literatūra

- Gaučys P. *Tarp dviejų pasaulių*, Vilnius, 1992.
Tarp knygų, 2001, nr. 11.
Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai, 1998, t. 1.

Veprių viršaitis Jonas Šarka

Parengė Jonas Žentelis

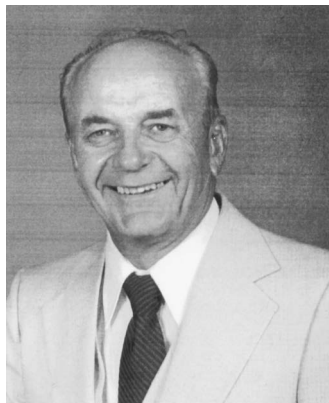
Jonas Šarka gimė 1894 m. Barborišchio kaime, Veprių valsčiuje. Caro laikais lankė ir baigė keturis skyrius Veprių pradžios mokykloje. Pirmojo pasaulinio karo metais vedė Zofiją Ramonaitę iš Labanōsių kaimo, su kuria susipažino Veprių bažnyčios chore. Susilaukė septynių vaikų, iš jų šeši užaugo.

Ne priklausomybės kovų metu priklausė partizanų būriui ir daliniams vietos tvarkai palaikyti. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, kaip raštingas ir visokeriopai prasilavinęs pilietis 1920 m. buvo išrinktas Veprių valsčiaus viršaičiu ir išbuvo juo iki 1944 m., išskyrus 1940–1941 metų sovietinės okupacijos laikotarpį. Dalyvavo šaulių organizacijos veikloje, drauge su kitais organizavo įvairius renginius.

Jonui Šarkai būnant Veprių viršaičiu, miestelio centre jo iniciatyva 1933 m. iškastas gilus šulinys, iš kurio ilgą laiką didelė dalis miestelio gyventojų sėmė vandenį. (2002 m. šulinys buvo rekonstruotas: darbus finansavo Amerikoje gyvenantis viršaičio sūnus Jonas Šarka, projektavo ir atstatė Jonas Žentelis, bareljefo autorius Viktoras Žentelis.) Viršaičio laikais miestelis buvo gerokai aptvarkytas: jo centras ir dalis gatvių išgrįstos, palei bažnyčią iki ežero ir centre nuo bažnyčios iki dabartinės Geldutės gatvės vienoje pusėje nutiesti šaligatviai, gatvėms duoti pavadinimai ir prie namų pritvirtintos emaliuotos lentelės su užrašais: į Pāgaležius vedanti gatvė pavadinta Dariaus ir Girėno (dabar Pergalės), link Labanosių – Laisvės (dabar Geldutės), į Ukmergę – Ukmergės, o palei ežerą – Vilniaus (dabar – Ežero) vardu. Kelio, vedančio į Ukmergę, pakelės ruožas apsodintas klevais ir guobomis, Laisvės gatvės viena pusė – eglaitėmis, kelio į Labanosius ruožas – liepomis.

Spalvingą detalę Jono Šarkos portretui yra pateikęs jo sūnus, taip pat Jonas, papasakojęs, kad viršaitis dažnai pūsdavęs vargonų dummies, jo draugui Lukoševičiui sekmadieniais vargonuojant. Išlikęs ir pasakojimas apie tai, kaip sykį, Vepriuose lankantis prezidentui A. Smetonai, viršaitis taip susijaudinęs, kad jam net žadą užkandę: atsistojo sakyti kalbos ir nepratarė nė žodžio.

Pagrindinis Jono Šarkos pragyvenimo šaltinis buvo ūkininkavimas. Dar gyvendami Barbōriškyje kartu su tėvu Justinu išsigijo žemės Pučionių vienkiemyje. Pardavę žemę Barboriškyje, 1928 m. persikėlė į Pučionis, ten pasistatė sodybą ir iki Antrojo pasaulinio karo padidino žemės nuosavybę iki 50 ha. Nors žemė nebuvo aukštos kokybės, bet, moderniai ūkininkaudamas, naudodamas mineralines trąšas, pajėgdavo gauti gerus derlius. Nusausinęs kemsynus, pavertė juos derlingomis kultūrinėmis pievomis. Daug įplaukų gaudavo iš pienininkystės. Ūkis buvo palyginti gerai mechanizuotas: turėjo švedų firmos dviratę arkliais traukiamą

Jonas Šarka (sūnus) – aktyvus JAV lietuvių bendruomenės narys, Veprių muziejaus rėmėjas

šienapjovę, vokiečių okupacijos metais įsigijo vokišką Krupo gamybos javų kirtimo mašiną, sėjamąją ir bulviakasę. Moderniai ūkininkauti mokėsi Veprių žemės ūkio mokykloje, kur yra lankęs ūkininkavimo kursus. Buvo apsišvietęs: skaitė „Ūkininko patarėją“, „Lietuvos aidą“, „Mūsų kraštą“ ir keletą neperiodinių leidinių.

Lietuvą 1940 m. okupavus bolševikams, iš 50 ha žemės Jonui Šarkai buvo palikti tik 30 ha. Kaip rašo jo sūnus Jonas, atimtoji žemė „*per metus apaugo piktžolėmis, nes abu naujieji „žemdirbiai“ nesugebėjo jos išdirbti*“. 1941 m. buvęs viršaitis pirmojo išvežimo išvengė, tačiau, bijodamas antrojo, savo šeimą išsiuntė pas žmonos seserį, gyvenusią netoli Labanosių kaimo, o pats slapstėsi. Bet ilgai slapstytis neteko, nes netrukus kilo Antrasis pasaulinis karas, ir Jonas Šarka vėl tapo Veprių valsčiaus viršaičiu. Žmonės prisimena, kad vokiečių okupacijos metais viršaitis perspėdavo gyventojus, kada vokiečiai ateis prievarta imti maisto ir gyvulių.

1944 m. vasarą, prie Lietuvos artinantis Raudonajai armijai, Jonas Šarka su šeima pasitraukė į Vokietiją. Penkerius metus praleido Hanau pabėgėlių stovykloje, kur jo vaikai toliau tęsė mokslus lietuviškoje gimnazijoje. Vėliau, 1949 m., emigravo į JAV ir gyveno Omahoje iki mirties – 1964 m.

Poetas ir dramaturgas Petras Vaičiūnas

Vincas Šarka

Petro Vaičiūno motina buvo Marija Šarkaitė, Daratos Žentelytės iš Vėprių valsčiaus Kazlaučiznos kaimo duktė. Ji ištekėjo už Antano Razumo į Piliakalnių kaimą, tada Vėprių valsčiaus ir parapijos. Susilaukė keturių vaikų. Vieną iš jų, Stasį, leido į mokslus. Jis tapo kunigu. Mirus vyrui, po kurio laiko Marija Razumienė ištekėjo už Vinco Vaičiūno iš Kañčiškių kaimo; jis atėjo užkuriomis.

Vincas ir Marija susilaukė trijų sūnų: Petro, Juozo ir Viktoro. Tėvas mirė, palikdamas dar nedidelius vaikus. Visų globėja buvo motina.

Piliakalnių kaimas buvo didelis. Vienas kaimo galas buvo vadinamas „bajorais“, nes gyventojai kalbėjo lenkiškai. Netoli kaimo buvo Panoterių bažnytkaimis, vietinių vadinamas Kopyčia, nes tai buvo Vėprių parapijos filija. Artimiausia mokykla buvo Vėpriuose, valsčiaus valdybos pastate. Joje ir mokėsi Marijos Razumienės vaikai.

Petras buvo gabus, tvarkingas, švelnaus būdo, mokėsi labai gerai. Jam baigus pradžios mokyklą, buvo nutarta jį leisti į Ukmergės miesto mokyklą, kur mokėtis už mokslą buvo nedidelis. Tais laikais gimnazijos Ukmergėje dar nebuvo. Miesto keturklasėje Petras mokėsi labai gerai, turėjo daug draugų.

Apie 1907 metus, būdamas jau paskutinėje, ketvirtoje klasėje, Petras Vaičiūnas aktyviai dalyvavo mokinių bruzdėjimuose prieš caro valdžią Lietuvoje. Kartu su keliais draugais Jovaišų bute, tada Dvinsko gatvėje, šapirografu spausdino prieš carą nukreiptus atsišaukimus ir juos platino. Kažkas juos įskundė mokyklos vadovybei. Vieną dieną policija su žandais apsupo namus ir, Petru sugrįžus iš mokyklos, darė kratą. Policija, iškrėtusi namus, nieko nerado. Tačiau P. Vaičiūnas ir pora jo draugų iš mokyklos buvo pašalinti su „vilko“ bilietu, be teisės toliau mokytis.

Po ilgų rūpesčių, važinėjimų ir prašymų Švietimo ministerijai pagaliau buvo leista Petru Vaičiūnui ir jo draugams, pašalintiems iš mokyklos, laikyti egzaminus iš viso kurso. Būdami geri mokiniai, jie tuos egzaminus išlaikė vien penketais.

Turėdamas mokyklos baigimo pažymėjimą, P. Vaičiūnas nutarė stoti į matininkų mokyklą. Bet čia stojant reikėjo pristatyti ištikimybės valstybei liudijimą. Po nemažų pastangų ir išlaidų toks liudijimas buvo gautas iš Pageležių policijos.

Petras Vaičiūnas – Ukmergės gimnazijos gimnazistas. 1904 m. VM-7668

P. Vaičiūnas matininko uniforma. 1910 m. VM-7669

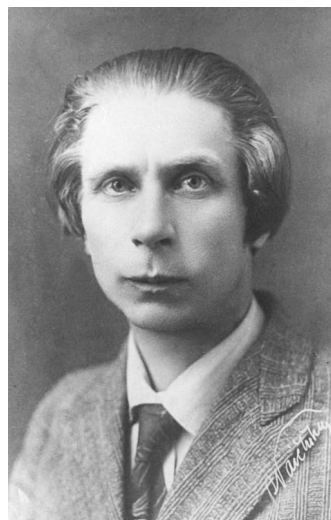
Baigęs mokyklą buvo paskirtas matininku Ukrainoje. Nors turėjo gražią uniformą, tas darbas nebuvo jam prie širdies, todėl porą metų padirbęs atsisakė.

Buvo pašauktas atlikti karinę prievolę. Komisija priėmė jį į kariuomenę ir paskyrė į Vinicoje dislokuotą dalinį. Iš ten dėl silpno regėjimo buvo paleistas, kaip netinkamas karinei tarnybai.

Sugrįžęs iš kariuomenės, Petras Vaičiūnas nutarė siekti aukštesnio mokslo. Išvyko į Petrapilį, ten lankė bendrojo lavinimo kursus, vertėsi pamokomis ir atsitiktiniais darbais. Vėliau įstojo į Psichoneurologijos institutą laisvu klausytoju. Čia studijuodamas išlaikė brandos atestato egzaminus.

Dar besimokydamas Ukmergės miesto mokykloje, Petras Vaičiūnas pradėjo rašyti eilėraščius. Vienas jo eilėraščių rusų kalba buvo išspausdintas pradžios mokyklų vadovėlyje.

Polinkį į meną, muziką Petras turbūt paveldėjo iš savo motinos, kuri buvo labai jautri ir geros širdies, mėgo dainuoti. Petro brolis kunigas Stasys Razumas taip pat buvo linkęs į meną, mėgo muziką, pats grojo smuiku, kitais instrumentais, turėjo gražų balsą. Petro jaunesnis brolis Juozas, baigęs Ukmergės miesto mokyklą ir Vilniaus kunigų seminariją, tapo kunigu, vėliau kunigavo Vilniaus Aušros Vartų koplyčioje.

Poetas Petras Vaičiūnas.
1924 m. VM-7683

Petras dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą gana dažnai atvažiuodavo iš Petrapilio ir ilgesnį laiką vasarą pagyvendavo Ukmergėje, kur mes (t. y. Vincas Šarka, šių prisiminimų autorius) gyvenome su jauniausiu Petro broliu Viktoru (vėliau profesoriumi). Čia surengė keletą lietuviškų vakarų–vaidinimų, pats režisavo ir vaidino. Be to, turėjome mokinių styginių orkestrą, kuriame ir Petras grojo smuiku. Renigiant vakarus Ukmergėje mes, mokiniai, talkinome ir atlikdavome techninio darbo dalį.

1915 metais Juozas Vaičkus Petrapilyje įsteigė Vaidybos studiją. P. Vaičiūnas su J. Vaičkumi artimai bendradarbiavo. Ten 1916–1918 metais buvo statomi pirmieji P. Vaičiūno sceniniai veikalai – „Pražydo nuvytusios gėlės“ ir „Aukos“. Tuo laiku, galima sakyti, gimė Petras Vaičiūnas kaip poetas ir dramaturgas.

1918 metais P. Vaičiūnas su J. Vaičkumi ir jo grupe prisidėjo prie Vilniaus lietuvių dramos teatro steigimo. Gyvendamas Petrapilyje P. Vaičiūnas savo eilėraščius spausdindavo Petrapilio lietuvių spaudoje.

1918 metų rudenį P. Vaičiūnas su broliu Viktoru vėl išvyko į Petrapilį studijuoti Psichoneurologijos institute. Jo nebaigęs Petras 1920 metais grįžo į Lietuvą, o Viktoras liko tęsti mokslo, kol institute baigė studijas.

Apie grįžimą iš Petrapilio į Lietuvą Petras savo pusbroliui Vincui Šarkai papasakojo, kad Latvijos teritorijoje buvo sulaikytas ir uždarytas į kalėjimą. Čia susirgo šiltine ir tik konsulatui padedant buvo paleistas.

1920 m. Petras Vaičiūnas trumpai tarnavo teismo kandidatu, buvo paskirtas Panevėžio apskrities teismo tardytoju. Darbas jam nepatiko. Netrukus iš tarnybos pasitraukė. Vertėsi kūrybos darbu, dirbo Valstybės teatro direkcijoje. 1926–1927 metais buvo išvykęs į Vakarų Europą. Sugrįžęs dirbo Tautosakos komisijoje, buvo „Lietuvos“ žurnalo techninis redaktorius, iš kitų kalbų vertė dramos veikalus, bendradarbiavo spaudoje. Tuo laikotarpiu parašė daug eilėraščių, dramų.

* * *

Pas Kaune gyvenantį Petrą Vaičiūną kartais užeidavęs Vincas Šarka rasdavo režisierių Borisą Dauguvietį, Liudą Girą, Vladą Didžioką, Juozapą Herbachiauską, kalbančius apie meną, literatūrą, apie literatūros kritikų pasisakymus. P. Vaičiūnas daugiausia klausydavo, bet kartais labai taikliai ir karštai į pokalbį įsiterpdavo.

Poetas Petras Vaičiūnas su žmona aktore Teofilė savo bute. Kaunas. 1928 m. VM-7695

Petras Vaičiūnas svajojo apie Vilnių. Jam yra sukūręs nemažai eilėraščių. Praėjus kuriam laikui po Antrojo pasaulinio karo jis jame ir apsigyveno. Čia ir mirė.

Petras Vaičiūnas jau sirgdamas parašė Vincui Šarkai keletą laiškų į JAV. Šis siuntė vaistus, vildamasis pagelbėti, kol gavo žinią iš Teofilijos Vaičiūnienės, kad Petro jau nebėra tarp mūsų.

O jis, Petras Vaičiūnas, visiems savo giminėms buvo svarbiausia asmenybė. Su visokiomis savo bėdomis ir rūpesčiais bei džiaugsmiais visi skubėdavo pas Petrą. Dabar, skaitydamas jo kūrinius, pajunti jį tarsi gyvą, mums kalbantį.

Literatūra

Vaičiūnas P. Autobiografija, *Žiburėlis*, 1929, nr. 9.

Dienovidis, 2000, lapkr. 24–gruodžio 7, nr. 28.

* * *

Petras Vaičiūnas gimė 1890 m. liepos 11 d. Piliakalnių k., Veprių vls. Ukmergės apskr. (pagal tuometinį administracinį paskirstymą). Mirė Vilniuje 1959 m. birželio 7 d. Lietuvių poetas, dramaturgas, visuomenės veikėjas.

Mokėsi Veprių liaudies mokykloje, Ukmergės miesto mokykloje. Rusijoje baigė amatininkų mokyklą. 1918 metais studijavo Petrogrado psichoneurologiniame institute, Petrogrado universitete.

1920–1923 m. – Lietuvos Respublikos valstybės teatro direkcijos narys. Buvo Valstybės teatro repertuaro komisijos narys. 1930–1935 m. – Kauno Vytauto Didžiojo universiteto tautosakos komisijos sekretorius.

P. Vaičiūno ankstesniojo laikotarpio kūryboje vyrauja gyvenimo džiaugsmas, tautinis patriotizmas, gamtos motyvai, taurių žmonių jausmų poetizavimas, romantinis pakilumas, simbolistiniai įvaizdžiai, alegorijos, daininga frazė (rinkt. *Rasoti spinduliai*, 1923; *Tekanti saulė*, 1925; *Gimtuojų vieškeliu*, 1927; *Saulės lobis*, 1935). Patriotinės tematikos lyrikai (rinkt.: *Amžiais už Vilnių dės galvą lietuvis*, 1928) būdinga poetinės retorikos intonacijos, kai kuriuose eilėraščiuose yra oficialiosios ideologijos motyvų. Sovietiniu laikotarpiu Petras Vaičiūnas jau mažai kūrė. Sukūrė poetinių miniatiūrų ciklą *Gyvenimo preliudai*. Tai trumpučiai, daugiausia ketureiliai posmeliai, filosofiniai, aforistiniai apmąstymai apie gyvenimo prasmę ir pan.

Bene didžiausią Petro Vaičiūno kūrybos dalį sudaro pjesės teatrui. Pirmosios pjesės sentimentalios (*Pražydo nuvytusios gėlės* (pastatyta 1916, išsp. 1923); *Aukos*

Poeto P. Vaičiūno antkapinis paminklas Vilniaus Rasų kapinėse. Paminklo autorius – poeto bičiulis skulptorius Rapolas Jakimavičius. VM-7701

(past. 1917). Trilogijai *Žodžiai ir atbalsiai* (išsp. 1920), *Žemėtos kaukės* (išsp. 1923), *Giedrėjanti sąžinė* (1924) būdingos simbolistinės tendencijos, alegorizmas.

Vėlesnė dramaturgija – socialinė, buitinė. Dramose *Sudrumstoji ramybė* (past. 1924, išl. 1927), *Nuodėmingas angelas* (past. ir išl. 1927), *Stabai ir žmonės* (past. 1928, išl. 1929), *Aukso žaismas* (past. 1932), *Tikruoju keliu* (past. 1933), *Tėviškės pastogėj* (past. ir išl. 1941), komedijose *Tuščios pastangos* (past. 1926, 1964, išl. 1926), *Patriotai* (past. 1926, 2008, išl. 1927); *Ekscelencijos* (past. 1954), *Prisikėlimas* (past. 1936, 1956, 1977) kritiškai vaizduojama buržuazinės visuomenės buitis ir moralė (karjerizmas, šeimų irimas, vertėiviškumo dangstymas patriotinėmis frazėmis), keliami humanistiniai idealai, sukurti teigiami liaudies žmonių ir inteligentų meniniai paveikslai. Kai kuriose, ypač istorinėse, dramose (*Naujieji žmonės* (past. 1933, 1938, išl. 1937); *Sulaužyta priesaika* (past. ir išl. 1935); *Aukso gromata* (past. ir išl. 1938); *Varpų giesmė* (past. ir išl. 1939) vyrauja patriotizmo idėjos. Petro Vaičiūno dramos sceniškos, joms būdinga ryški intriga, gyvi dialogai, emociingumas, kai kada – melodramatiškumas, deklaratyvumas.

Petras Vaičiūnas išvertė F. Šilerio, G. Hauptmano, H. Ibseno, O. Vaildo, J. Slovackio, M. Meterlinko, S. Pšibilevskio ir kt. autorių dramos kūrinį.

Profesorius Viktoras Vaičiūnas*

Jonas Šurkus

Lietuvos medicinos mokslo istorijoje profesoriaus Viktoro Vaičiūno vardas užima garbingą vietą. Jo paliktuose moksliniuose straipsniuose nuosekliai aprašyta kai kurių nervų ir psichikos ligų klinika, diagnostika ir tuometiniai gydymo būdai.

Reikšmingiausia prof. V. Vaičiūno veikla yra socialinės higienos srityje. Būdamas pažangių pažiūrų, didelės energijos, gilaus humanizmo žmogus, jis visą savo gyvenimą kovojo su žalingais įpročiais, siekė pagerinti žmonių sveikatingumą.

V. Vaičiūnas gimė 1896 m. spalio 3 d. Ukmergės apskrities Vėprių valsčiuje, Piliakalnių kaime (dabar Jonavos rajonas), ūkininkų šeimoje. Jo motina Marija Šarkaitė, mirus pirmajam jos vyrui Razumui, augindama keturis vaikus ištekėjo už ūkininko Vinco Vaičiūno ir su juo susilaukė trijų sūnų: Petro (1890–1959), Juozo ir Viktoro.

Viktoras drauge su broliais lankė Vėprių pradžios mokyklą. Gyveno netoli nuo Vėprių, Barbōriškio kaime, senelių Mato ir Daratos Šarkų namuose. Vėliau tęsė mokslus Ukmergės progimnazijoje, gimnazijoje.

Pirmojo pasaulinio karo metu Viktoras Vaičiūnas pasitraukė į Rūsijos gilumą ir 1917 m., baigęs Vorōneže lietuvių gimnaziją, įstojo į Peterbūrgo karo medicinos akademiją, kurią baigė 1922 m. Tais pačiais metais V. Vaičiūnas grįžo į Lietuvą ir tuoj buvo mobilizuotas į Nepriklausomos Lietuvos kariuomenę, kurioje tarnavo karo gydytoju iki 1925 m. 1923 m. antroje Lietuvos universiteto Medicinos fakulteto sesijoje jis išlaikė valstybinius egzaminus ir gavo medicinos gydytojo teises.

1925 m. V. Vaičiūnas išrenkamas jaunesniuoju, o 1927 m. – vyresniuoju asistentu Nervų ir psichikos ligų katedroje. Taip jis tampa svarbiausiu profesoriaus J. Blažio pagalbininku. 1939 m., mirus prof. J. Blažiui, V. Vaičiūnas perėmė Nervų ir psichikos ligų katedros ir klinikos vadovavimą. Iš pradžių vadovauja jai universiteto vadovybės paskirtų katedros globėjų padedamas, o nuo 1941 m., tapęs docentu – savarankiškai. Hitlerinės okupacijos metais jis buvo paskirtas adjunktui. 1945 m. kovo 3 d. Viktorui Vaičiūnui buvo suteiktas profesoriaus mokslinis vardas. V. Vaičiūnas vadovavo katedrai iki pat mirties.

Prof. V. Vaičiūnui teko dirbti sunkiomis sąlygomis. Ilgus metus nervų ir psichikos ligų klinika veikė nepritaikytose patalpose. Prasidėjus hitlerinei okupacijai, prof. V. Vaičiūno vadovaujama klinika buvo perkelta į atskirą buvusios žydų, o dabar Kauno II ligoninės flygelį. Nepaisant visų sunkumų, prof. V. Vaičiūno vadovaujama klinika dirbo darniai ir įgijo geros gydymo įstaigos vardą.

Prof. V. Vaičiūnas savo darbui buvo gerai pasirengęs, puikiai išmanė dėstomą dalyką. Savo darbo pradžioje jis sėmėsi žinių ir darbo įgūdžių iš tokių žinomų mokslininkų, kaip M. Astvacaturovas, V. Osipovas, J. Blažys. Be to, prof. V. Vaičiūnas nuolat lankydavosi įvairiose užsienio klinikose ir ligoninėse, dalyvaudavo moksliniuose kongresuose. Jis aplankė Rygōs, Hēlsinkio, Karaliáučiaus, Berlino, Miuncheno, Vienos, Prāhos nervų klinikas ir Milāno psichiatrinę ligoninę. 1931 m. V. Vaičiūnas daly-

* Autoriaus straipsnis medžiaga apie V. Vaičiūno jaunystės metus ir mokslus papildytas J. Žentelio.

*Trys broliai Vaičiūnai
(iš kairės): Lietuvos
kariuomenės 2-ojo
pėstininkų Didžiojo
Lietuvos kunigaikščio
Algirdo pulko
gydytojas leitenantas
Viktoras, poetas
Petras ir kunigas
Juozas. VM*

vavo neuropatologų kongrese Bèrne, o 1932 m. skaitė pranešimą antrajame estų gydytojų kongrese. Prof. V. Vaičiūnas buvo gerai susipažinęs tiek su Rytų – Sovietų Sąjungos, tiek ir su Vakarų Europos neuropatologinėmis bei psichiatrinėmis įstaigomis. Visa tai, ką gera pamatė, prof. V. Vaičiūnas stengėsi pritaikyti savo vadovaujamoje klinikoje. Jo pastangomis buvo pradėta naudoti diagnostiniams tikslams encefalografija, mielografija, o gydymui plačiai imta taikyti insulino ir elektrotraukulinė terapija.

Prof. V. Vaičiūnas buvo ne kabinetinis, bet praktikos ir veiklos žmogus. Jis buvo ne tik geras gydytojas praktikas, bet ir geras pedagogas. Jo skaitomas Medicinos fakultete paskaitų kursas buvo populiarus tarp studentų, o Medicinos draugijos posėdžiuose ir gydytojų suvažiavimuose bei konferencijose skaitomi pranešimai buvo klausomi su susidomėjimu ir dažnai gyvai diskutuojami. Paprastai ir suprantamai jis sugebėdavo išdėstyti nervų ir psichikos kurso pagrindus medicinos seserų ir akušerių mokyklų mokiniams bei įvairių kursų klausytojams. Įvairiuose susirinkimuose ir per radiją jo skaitomos populiarios paskaitos sukeldavo visuomenės susidomėjimą.

Nemaža laiko prof. V. Vaičiūnas paskyrė ir moksliniam darbui. Per visą savo mokslinės-pedagoginės veiklos laikotarpį jis parašė 76 mokslinio ir pedagoginio (populiarinamojo) pobūdžio darbus, iš kurių 74 buvo paskelbti spaudoje, o kiti du skaityti fakulteto mokslinėse konferencijose. Daugumą savo darbų prof. V. Vaičiūnas paskelbė „Medicinos“ žurnale, o įvairius populiarius straipsnius – kitoje to meto periodinėje spaudoje, žurnaluose „Mokykla ir gyvenimas“, „Blaivybė ir sveikata“, „Gamta“, „Darbas ir sveikata“ ir kt.

Svarbiausiuose prof. V. Vaičiūno moksliniuose darbuose nagrinėjama meningito problema: „Meningitis cerebrosppinalis epidemica“, „Meningitis serosa“ ir „Meningitis tuberculosa“. Doc. A. Jurgutis, apibūdindamas šiuos darbus, rašė:

„Visų trijų darbų yra vienoda mokslinė technika, visuose interpretuojama tos pačios Kauno nervų klinikos medžiaga, todėl jie visi trys sudaro darnų vienetą ir plačiai nušviečia visą meningitų

diagnostikos ir gydymo problema. Išleisti bendra laida, jie sudarytų kompaktišką 90 puslapių veikalą“.

Autorius, būdamas itin kuklus, šituos savo darbus per mažai vertino. Jis teigė, kad jų nebūtų ir skelbęs, bet tai vertęs daryti gyvenimas, nes iš 15 jo aprašomų *meningitis cerebrospinalis epidemica* atvejų tik 5 ir tie patys labai pavėluotai buvo teisingai diagnozuoti.

Ne mažiau įdomūs yra ir jo kazuistiniai straipsniai, kuriuose nagrinėjami reti ir tikrai įdomūs atvejai, pvz., „Smegenų sutrenkimo elektros srove atsitikimas“ ir po jo – psichozės išsivystymas (psichozė tęsėsi kelias valandas su psichomotoriniu susijaudinimu, polinkiu muštis, kandžiotis, mėginimu pabėgti, atminties sutrikimu ir po to likusia buvusio įvykio amnezija). Psichozės išsivystymą šiuo atveju prof. V. Vaičiūnas aiškina „*įvykusiomis kažkokiomis difuziškėmis po visas smegenis permainomis*“. Iš kitų jo straipsnių minėtini šie: „Polyneuritidis arsenicosae atsitikimas“, „Ergotismus convulsivus“, „Plicae polonicae atsitikimas“, „Hermafroditizmas ir vaikų psychopatologija“ ir kt. Atskirai minėtinas prof. V. Vaičiūno straipsnis „Psychinių ligonių gydymas“, kuriame autorius nusakė ir įvertino įvairius psichinių ligonių gydymo metodus, taip pat pasidalijo savo patirtimi šioje srityje. Šis pranešimas buvo skaitytas Medicinos draugijos susirinkime ir sukėlė gyvas diskusijas, kuriose dalyvavęs prof. Vl. Lašas pasiūlė psichinių ligonių gydymui taikyti elektromiegą. Tačiau šis pasiūlymas nebuvo reikiamai įvertintas. Vėliau psichiatras V. Giliarovskis su savo bendradarbiais psichinius ligonius pradėjo gydyti elektromiegu.

Ypač daug dėmesio prof. V. Vaičiūnas skyrė aktualioms socialinėms medicinos ir higienos problemoms. Jo plunksnai priklauso nemažai populiarių šiais klausimais straipsnių, skirtų plačiajai visuomenei. Iš jų reikšmingesni: „Nesinuoddykime alkoholiu“, „Alkoholis ir psichinės ligos“, „Girtavimas ir prieaugis“ ir kt. Visuose šiuose straipsniuose jis kritikavo Lietuvos negeroves, kenkiančias tautos sveikatingumui. Jis dažnai pabrėždavo, kad alkoholis sukelia nesutarimus šeimoje, o girtavimas veda prie skurdo ir sveikatos netekimo. Prof. V. Vaičiūnas su alkoholizmu kovojo visą savo gyvenimą. Penktajame Lietuvos gydytojų kongrese (1937 m.) jis skaitė pranešimą „Girtavimas ir nusikaltimai“, kuriame rašė: „Kokios gi yra girtavimo priežastys?.. Girtauti savo narį išmoko pats kolektyvas.“ Jis teigė, kad girtavimas yra socialinių priežasčių padarinys. Prof. V. Vaičiūnas ne tik konstatuodavo girtavimo žalą, bet pateikdavo ir konkrečių pasiūlymų, kaip kovoti su juo. Jis reikalavo Lietuvoje įsteigti specialią gydyklą, nes „... *chroniškai girtaujantiems ir vis dėlto norintiems tapti blaiviais yra reikalinga speciali sanatorija, kuri grąžintų ir stiprintų savo pacientų valią, prarastą per girtavimą*“.

Prof. V. Vaičiūnas teigė, kad būtų geriausia, jei vyriausybė visiškai panai-
kintų svaigiųjų gėrimų pardavinėjimą. Be to, jo nuomone,

„lygiagrečiai kovai su girtavimu ir su juo susijusiais nusikaltimais turėtų būti pašauktos mokyklos ir įvairios organizacijos, intensyviai keliančios apskritai kultūrinio gyvenimo laipsnį ir apšvietimą higienos klausimais, kurie šalies sublaivėjimui turi aktualiausias reikšmės“.

Vokietmečiu jis parašė du straipsnius: „Ūminių toksinių psichozių, stebėtų Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) klinikose ir Kauno infekcinėje ligoninėje, proga“ ir „Alkoholinių psichikos ir nervų ligų padažnėjimas“. Šiuose straipsniuose vaizdžiai aprašomos stebėtos alkoholizmo aukos, pažymima ligonių, gulėjusių su šios etiologijos susirgimais, skaičiaus didėjimas.

Neigiamų socialinių blogybių įtaką žmogaus psichikai profesorius pabrėžė straipsnyje apie savižudybių priežastis.

„Socialiniu požvilgiu savižudybės, – rašė jis, – laikomos liga, bet ne individo, o socialinio organizmo... Įvairios neigiamos socialinės aplinkybės, blogai veikdamos silpną individą, veikia jį išveda iš psichinės pusiausvyros ir stumia į savižudybę“.

Prof. V. Vaičiūnas buvo kilnus, humaniškas žmogus. Paskelbus spaudoje dr. Jono Šliūpo straipsnį „Ko mums reikia“, jis hitlerinės vokiečių okupacijos sąlygomis suorganizavo VDU klinikų gydytojų susirinkimą, kuriame dalyvavo ir Kauno medicinos draugijos nariai, teisininkai bei socialinio aprūpinimo darbuotojai. Šiame susirinkime prof. V. Vaičiūnas skaitė pranešimą, griežtai protestuodamas prieš J. Šliūpo straipsnyje iškeltus teiginius, kad nepagydomus ligonius reikia šalinti iš gyvenimo. Štai V. Vaičiūno mintys:

„...gydytojas siekia, kad ligonis nemirtų, gyventų ir pagaliau pasveiktų... O ar jau tikrai likusieji nori, kad nepagydomas ligonis veikiau numirtų. Priešingai, visai lengvindami jo kančias, nori, kad jis kuo ilgiau gyventų ir pagaliau pasveiktų... Dar ir metodologiniu atžvilgiu tiksliau būtų, užuot naikinus visokius nepagydomus ligonius, ieškoti nepagydomų ligų priežasčių ir, jas suradus, su jomis kovoti“.

Prof. V. Vaičiūno iniciatyva buvo priimta rezoliucija, kurioje sakoma, kad susirinkimas,

„apsvarstęs dr. Jono Šliūpo iškeltą klausimą dėl radikalinio šalinimo iš gyvenimo nepagydomų ligonių, pasisako, kad šitoji priemonė, kaip neatitinkanti žmonių dorovę ir teisinę sąmonę ir kaip prieštaraujanti gydytojų etikai ir kaip nesuderinama su medicinos mokslo uždaviniais, nepriimtina nei praktikos medicinos sumetimais, nei medicinos teorijos atžvilgiu“.

Sunkios darbo sąlygos ir nuolatinis įtemptas darbas per anksti pakirto prof. V. Vaičiūno jėgas. Jo užmojus 1945 m. rugsėjo 3 d. nutraukė nelaukta mirtis.

Atsiminimai apie įžymųjį Lietuvos mediką Viktorą Vaičiūną*

Judita Vaičiūnaitė

Prieš šimtą dešimt metų, spalio 3 dieną, gimė gydytojas psichiatras, Kauno Vytauto Didžiojo universiteto profesorius Viktoras Vaičiūnas (1896–1945). Pasaulį išvydo Piliakalnių kaime, Vėprių valsčiuje, Ukmergės apskrityje, ūkininkų šeimoje. Jo tėvas Vincentas Vaičiūnas buvo kilęs iš Kañčiškių kaimo Dėltuvos parapijoje ir atėjęs užkuriom pas Piliakalnių kaimo ūkininkę, našlę Mariją Razumienę (Šarkaitę), jau keturių vaikų motiną.

Marija Šarkaitė (Daratos Žentelytės dukra) buvo atitekėjusi pas ūkininką Juozą Razumą iš Barbōriškio kaimo Vėprių parapijoje. Tuokėsi antrą kartą su mano seneliu 1889 metų rudenį Siesikų bažnyčioje, abiem tada buvo po trisdešimt metų. Po metų jiems gimė sūnus – būsimasis poetas ir dramaturgas Petras Vaičiūnas; vėliau gimė antras sūnus – būsimas Vilniaus krašto kunigas Juozas Vaičiūnas, lietuvybės sergėtojas, didelis menininkų globėjas, rėmęs skulptoriaus Rapolo Jakimavičiaus ir bibliografo Vlado Abramavičiaus mokslą. Dar po kelerių metų gimė trečias sūnus Viktoras, mano tėvas, savo motinos paskutinis, septintas vaikas. Sakydavo, kad pagrandukas, nes neturėjo tokio aukšto ūgio, kaip broliai.

Mano močiutė Marija greit antrą kartą tapo našle. Gaila, bet savo močiutės nesu mačiusi, nes ji mirė tais metais, kai aš gimiau, ir prieš mirtį apgailestavo, kad manęs neatvežė iš Kauno jai parodyti. Nepažinojau taip pat nė vieno iš tėvo brolių Razumų, gyvenime mes prasilenkėm – mano pusbrolių vaikai vyresni už mane. Prisimenu tik vienintelę tėvo seserį Oną, kurią jau senutę, ryšingą baltą kaimietės skarele, buvau sutikusi po karo Vilniuje pas dėdę Petrą ir pas dėdę kunigą Juozą. Jos, Onos Kisielienės, ištekėjusios į Pasódos kaimą, gyvenimas nebuvo lengvas – ji norėjo mokytis, bet pirmenybė buvo broliams, jos vyrą labai greit užmušė arklys, ir ji liko vargti su trim mažais vaikais. Kai mano tėvas gimė, ji tekėjo. Jos sūnus Viktoras liko ūkininkauti, sūnus Ignas Kisielius, Rasėinių advokatas, mirė lageryje, duktė Stasė Čipkienė, ištekėjusi už poeto Alfonso Nykos-Niliūno brolio, gyvena Amerikoje.

Senoji mano teta Ona Rasėiniuose per 1941-ųjų metų trėmimus išmaldavo iš enkavedisto, kad jai paliktų mažą anūką Šarūną, ir taip jį išgelbėjo. Vyriausiam sūnui Ignui Razumui atiteko stiprus ūkis, puikūs arkliai ir šimtametė Piliakalnių troba, kurioje vėliau buvo įkurtas Petro Vaičiūno memorialinis muziejus. Nuo tada aš ir žinau tėvo tėviškę, man parodė žymę sienoje, kur matuodavo mano tėvo ūgį.

Karas, okupacijos ir ankstyva tėvo mirtis sutrukdė man susitikti su tėvo giminėm. Ignas Razumas turėjo tris vaikus – sūnų Juozą, likusį Piliakalniuose ir ne taip seniai mirusį, dukrą Birutę Genienę, Sibiro tremtinę, ir lageryje žuvusį sūnų Leoną. Vienintelės šio tėvo brolio atžalos: duktė – Kauno gydytoja Aldona Survilienė ir jos sūnus skulptorius Stanislovas Survila. Kitas vyresnis mano tėvo brolis Stanislovas Razumas buvo kunigas, turėjęs įtakos jaunesniems broliams Vaičiūnams, padėjęs jiems siekti

* Perspausdinta iš *Eskizai*, Ukmergė, 2006. *Vyr. red. pastaba.*

mokslo, kaip ir jie vėliau padėjo vyresniojo brolio ir sesers vaikams. Kunigas Razumas ilgai kunigavo Raseinių apskrity, Milašaičiuose, aš jo nesu mačiusi, tik su kitu dėde, kunigu Juozu, esu lankiusi jo kapą. Sako, kad jis buvo labai artistiškos prigimties, gražiai grojo gitara, tėvo tėviškėj buvo net gitaristų ansamblis. Piliakalnių muziejuj kabo graži, perlamutru puošta Petro Vaičiūno mandolina. Ketvirtas brolis Jurgis Razumas ūkininkavo Pranių kaime, jo sūnus ir vaikaičiai ten ir tebegyvena.

Šeši broliai ir viena sesuo gražiai sutarė, nors ir buvo ne vieno tėvo vaikai. Mano tėvas, kaip ir kiti jo broliai, sunkiai siekė mokslo. Lankė Ukmergės gimnaziją, nuomojo kambarėlį, vertėsi pamokom. Pirmojo pasaulinio karo metu pėsčias atėjo į Vilnių, vėliau su karo pabėgėliais atsидūrė Voroneže, Martyno Yčo gimnazijoje, ją baigė 1917-ais metais sidabro medaliu. Jo lietuvių kalbos mokytojas buvo Jonas Jablonskis, kuris užsispyrė parašyti mano tėvui trejetą iš lietuvių kalbos. Pedagogų taryba, nenorėdama trukdyti beturčio gabaus jaunuolio karjerai, nutarė lietuvių kalbos pažymio į atestatą neįrašyti, kad tėvas galėtų įstoti į Petrapilio karo medicinos akademiją.

Susikirtimas su išymiuoju kalbininku buvo lemtingas abiem – mano tėvas visą gyvenimą rūpinosi kalbos švara, kaupė lituanistiką, turėjo net aplanką su laikraščių iškarpom kalbos klausimais. O vėliau, būdamas neuropatologas, jis gydė Joną Jablonskį. Namie buvo knygų su Rygiškių Jono autografais, pas mano sesers dukrą tebėra Jono Jablonskio dovana tėvui – ant didžiulio gintaro gabalo bronzinė kalė su šešiais šuniukais. Po tėvo mirties mudvi su seserim šia dovana žaisdavom.

1922 m. baigęs Karo medicinos akademiją, Viktoras Vaičiūnas grįžo į Lietuvą. Dirbo Lietuvos kariuomenės gydytoju. Buvo kunigaikščio Algirdo pulko leitenantas. Bet jau nuo 1925 m. dėstė Vytauto Didžiojo universitete, buvo profesoriaus Juozo Blažio asistentas, o po jo mirties pats vadovavo nervų ir psichikos ligų katedrai bei klinikai. 1941 m. – docentas, 1944 m. – profesorius. Nuo 1939 m. skaitė medikams kliniškąją psichiatriją ir nervų ligas, vėliau – visą neuropatologijos ir psichiatrijos kursą. Buvo nuolatinis lektorius gailėstingųjų seserų kursuose, kur dėstė psichikos ir nervų ligonių slaugymą. Kaip psichiatras Lietuvos teismų buvo kviečiamas nuolatinio ekspertu tiek baudžiamosiose, tiek civilinėse bylose. Medicinos draugijos posėdžiuose ir kituose susirinkimuose skaitė mokslinio bei socialinės higienos ir profilaktikos turinio pranešimus, per radiją dažnai kalbėdavo sveikatos bei blaivybės klausimais, parašė daug populiarių straipsnių. Nuo 1925 m. bendradarbiavo „Medicinos“ žurnale, „Medicinos fakulteto darbuose“, „Lietuviškojoje enciklopedijoje“. 1933–1934 m. jo moksliniai darbai apie meningitą buvo referuoti Vokietijos specialioje spaudoje.

1928–1929 m. Viktoras Vaičiūnas lankėsi Rygos, Helsinkio, Karaliaučiaus, Berlyno, Miuncheno, Vienos ir Prahos nervų klinikose, 1937 m. – Milano psi-

Profesorius Viktoras Vaičiūnas.
VM

chiatrinėj ligoninėj. 1931 m. dalyvavo neurologų kongrese Berne, 1932 m. estų gydytojų kongrese skaitė pranešimą apie serozinį meningitą. Nustatydavo galvos auglius, kuriuos tada operuodavo Estijoje. Jo pastangomis klinikoje pradėta taikyti encefalografija, insulino terapija. Griežtai pasisakė prieš eutanaziją. Siautėjęs hitleriniam fašizmui, 1943 m. rugpjūtį sušaukė Kaunė gydytojų susirinkimą, kuriame skaitė pagrindinį pranešimą – smerkė vokiečių ketinimą žudyti sunkiai sergančius ligonius. Užsiėmė privačia praktika – jam padėjo mano mama, gailėstingoji sesuo Adelė Selenytė, kurią tėvas sutiko Karo ligoninėje ir 1933 m. vedė.

Mano mama – jo antroji žmona. Tėvas, ją vesdamas, buvo jau išsiskyręs. Pirmąkart tėvas vedė Petrąpily, būdamas dar Karo medicinos akademijos studentas. Jo pirmoji žmona Ida Kruč buvo anglų inžinieriaus ir Bavarijos vokiečių dukte, baigusi Petrąpily vokiečių gimnaziją ir agronomijos kursus. Jos tėvą po revoliucijos sušaudė, o ji atvyko į Lietuvą, į Kauną. Gerai išmokusi lietuviškai, Ida Vaičiūnienė buvo „Saulės“, „Aušros“ gimnazijų užsienio kalbų mokytoja, karui baigiantis emigravo į Ameriką, išsiveždama iš kažkurio subombarduoto vokiečių miesto būrį našlaičių. Amerikoje mirė. Su mano tėvu pragyvenusi dešimt metų, išsiskyrė. Svarbiausia skyrybų priežastis – vaikų neturėjimas. Vaikų mano tėvas labai troško. Jeigu ne karas, okupacijos, ankstyva tėvo mirtis, mūsų šeima būtų buvęs didesnė.

Vokiečiams uždarius universitetus, Viktoras Vaičiūnas neformaliai skaitė paskaitas Kauno ir Vilniaus studentams. Važiudavo šaltais traukiniais, kelionės tada buvo pavojingos, dirbo be užmokesčio. Jo asistentai buvo psichiatras Napoleonas Indrašius ir neurologė Aldona Jocevičienė. Priklausė Fratemitas Lituanica organizacijai, buvo evangelikas reformatas. Jokių nesutarimų dėl to nekilo su broliu kunigu, visi trys broliai Vaičiūnai karštai mylėjo vienas kitą ir buvo labai tolerantiški. Sekmadieniais tėvas vesdavosi mus abi, mažytes savo dukteris, į evangelikų reformatų bažnyčią Kauno senamiesty, prie Aleksoto tilto. Tie sekmadieniai pasivaikščiėjimai – vienas šviesiausių vaikystės prisiminimų. Mirdamas tėvas prašė mums, vaikams, leisti laisvai pasirinkti religiją ir profesiją.

Karui baigiantis, prie ligoninės tėvo laukė vokiečių mašina su pasiūlymu evakuoti visą šeimą. Mano tėvas atsisakė taręs, kad negali palikti bejėgių ligonių ir personalo. Su Petru Vaičiūnu buvo nutarę nepalikti tėvynės, kas bebūtų. Tėvas, kaip ir jo broliai, buvo didelis idealistas. Jokių turtų nesukrovė, kaip sakydavo mama – viskas kitiems. Vadovavosi evangelikų reformatų principu: „*Rankos, kurios šelpia vargšus, visada spindulių pilnos*“ (Meterlinkas). Nežiūrėjo savęs. Susirgo staiga – per mėnesį pakirto greitoji džiova.

Mirdamas žinojo apie nepasiekiamus, pasauly jau esamus antibiotikus. Naujieji vaistai pratęsė kiek vėliau irgi susirgusio Petro Vaičiūno gyvenimą. Žinią apie tėvo mirtį išgirdom iš rytą parėjusios mamos – abi su seserim miegojom vienos tuščiam šaltame bute, didelėj tėvų lovoj apsikabinusios. Gyvenimas mums tarsi lūžo. Tėvas buvo pašarvotas Medicinos fakulteto koplyčioje, katafalkas, traukiamas gedulo gūniom apdengtų arklių, nuvežė jį, gausiai lydima, į senąsias Kauno kapines, kur dabar miesto parkas.

Tėvas mus abi – seserį Dalią ir mane, kiek jaunesnę, nepaprastai mylėjo. Seseriai, dar neturinčiai nė dešimties, duodavo skaityti klasiką, pavyzdžiui, „Aną

Kareniną“, mane penkerių metų leido į mokyklą, nes ketverių gerai skaičiau. Tėvas mėgdavo klausytis, kaip sesuo skambina. Sakydavo – kai aš mirsiu, tu skambink. Syki ją nubaudęs, savaitę kasdien atsiprašydamas nešė po žibučių puokštę.

Prieš pat mirtį man dovanojo sunkiai gautą vaikišką smuiką, kurio labai troškau. Buvo demokratiškas, subtilus, inteligentiškas. Mus auklėjo, kad neišsiskirtumėm iš kitų geresniu valgiu, rūbu. Buvo karas, jis galvojo apie kitus. Paprašydavo, kad atiduotumėm savo žaisliukus jo mažiems pacientams ligoninėj. Buvo visiškas abstinentas. Labai skaudžiai išgyveno karą, trėmimus, žydų žudynes. Jo geriausias draugas dar iš Petrapilio laikų buvo teisininkas Juozas Mikučionis, humanistas, kuris priimdavo pas save gyventi kalinius, globodavo juos. Vokietmečiu Debeikiuose slaugė rusų belaisvius, sergančius dėmėtąja šiltine, užsikrėtė ir mirė. Prisimenu, kaip tėvas laikė rankoj telegramą ir verkė. Mane, mažą vaiką, tai sukretė.

Jo artimi draugai buvo dailininkas Steponas Varašius (mano krikšto tėvas), aktorius Stasys Pilka. Dažnai su tėvu eidavom į teatrą, operą, dramą. Eidavom ir į kavinę. Manau, kad tėvas turėjo menininko sielą, todėl pasirinko psichiatriją. Viktoras Vaičiūnas laisvai mokėjo vokiečių, rusų, lenkų kalbas. Deja, turtinga jo biblioteka po karo buvo išparduota. Medicinos knygas nupirko Kauno Vytauto Didžiojo universitetas, išnyko knygos vokiečių kalba. Išliko didžiulis tėvo mėgstamo Fiodoro Dostojevskio raštų rinkinys, Aleksandro Bloko poezija, Pavelo Muratovo „Italijos vaizdai“, garsaus žydų poeto Chaimo Nachmano Bialiko didelis eilėraščių rinkinys, verstas Vl. Žabotinskio...

Mes, jo dukterys, pasirinkom meną: sesuo Dalia muziką, fortepijoną ir beveik keturiasdešimt metų, ligi mirties, dirbo Muzikos akademijos koncertmeisterė; aš pasirinkau literatūrą. Jo vaikaitės baigė Dailės akademiją – sesers dukra Vega Vaičiūnaitė – scenografė, tapytoja, dailės pedagogė (mirė 2004 m.); mano duktė Ula dirba knygų restauratore.

Gaila, kad tėvas mirė nesulaukęs nė penkiasdešimties metų, o aš taip mažai galiu apie jį papasakoti. Žinau tik, kad tai buvo pasišventęs gydytojas, ištikimas Hipokrato priesaikai. Labai mylintis ligonius, jų visada gailėjęs. Tai buvo žmogus su aukštais humanizmo idealais. Labai mylėjęs Lietuvą ir tai įrodęs savo gyvenimu ir darbais.

Nuo piemenuko iki profesoriaus

Juozas Paškevičius

Vaikystėje piemenaudamas niekada neišsivaizdavau savęs mokslininku. Tiesa, visada mane traukė knygos, žurnalai, laikraščiai. Prisimenu tėviškę Dabužėlių kaime, Anykščių rajone, – kiekvieną šeštadienį eidavau į Dabužių paštą parnešti užsakytų laikraščių, kuriuos skaitydavau beveik ištisai, arba sekmadienį, kai namiškiai išeidavo į bažnyčią, iš klėties atsinešdavau dėžę, panašią į stalčių, kurioje buvo sudėtos mūsų knygos. Kiekvieną knygą ar žurnalą įdėmiai apžiūrėdavau – apie ką juose rašoma: man, vaikui, ypač buvo įdomios fotonuotraukos, piešiniai, na, ir skaitydavau, nors iš pradžių dar sunkiai sekėsi.

1934 m. baigiau pradžios mokyklą (4 skyrius), o ji buvo Dabužių dvare, prie vieškelio Kavárskas–Troškúnai (mokyklos pastatas neišliko), labai norėjau toliau mokytis gimnazijoje. Arčiausiai ji buvo Anykščiuosė, keturių klasių – progimnazija. Tačiau mano norams ir svajonėms nebuvo lemta išsipildyti. Mat mano tėvelis Julius Paškevičius mirė anksti, man tada buvo tik pusantrų metų. Aš jo neprisimenu. Likusi mūsų motušėlė su šešiais vaikais ir turėdama vos 5 ha žemės, žinoma, negalėjo manęs leisti į mokslus. Nuo tada ir prasidėjo mano gyvenimas dėl duonos kąsnio, neužmirštant ir knygos ar laikraščio. Iš pradžių dirbau mūsų nedideliame ūkelyje, buvau samdomas piemenukas. Labai gerai pažįstu piemenėlio dalia, gražias ankstyvo vasaros ryto žaras ir žvarbias rudens darganas. Vėliau, tapęs pusberniu, dirbau namų ūkio darbus, padieniu darbininku Dabužių dvare, nešiojau paštą iš Kavársko į Dabužius (10 km), daugiausia pėsčiomis, brolio dvi-račiu, o kartais, kai arklys buvo laisvas, – raitas. Savo kaime kartu su meistru stačiau klojimus, tvartus, išmokau dengti stogus šiaudų kūliais. Prieš karą aš net tapau kaimo statybininku, o rudeniop – nuolatiniu talkininku prie motorinės kulkiamosios mašinos.

Kur būčiau ir ką daryčiau, visada galvojau, kaip pradėti mokytis, kaip sutaupti vieną kitą litą. Labai pavydėjau savo kaimo draugui Vladui, kuris tuo metu jau mokėsi Anykščių progimnazijoje. Kai jis vasarą grįždavo atostogų, prašydavau, kad man duotų knygų, žurnalų, netgi su juo rašiau lietuvių kalbos diktantus. Be to, knygas skaityti ėmiau ir iš Dabužių mokyklos bibliotekėlės. Buvau pradėjęs mokytis ir neakivaizdiniu būdu, per savišvietą.

Vasarą dirbdamas statybose ir susitapęs kiek lėšų, brolio Juliaus ir sesers Elenos remiamas, karo metais pradėjau mokytis. 1941 m. įstojau į Vėprių žemės ūkio mokyklą, ją baigiau 1943 m. Tais pačiais metais įstojau į Vilniaus vidurinę sodininkystės mokyklą, 1944 m. baigiau jos pirmąjį kursą, tačiau į Lietuvą grįžtantis karo frontas nutraukė mano mokslus. 1944–1945 m. dirbau Ukmergės apskr. Mūsniukų vls. agrotechniku. 1947 m. su pagyrimu baigiau Vilniaus žemės ūkio technikumą, tuo pačiu metu lankiau Vilniaus suaugusiųjų gimnaziją. Vienus metus (1947–1948) studijavau Vilniaus pedagoginio instituto Gamtos-geografijos fakultete, vėliau perėjau į Vilniaus universitetą, Geologijos skyrių. Jį baigiau 1952 m. Dirbau Geologijos katedroje vyr. laborantu (1949–1952), Lietuvos mokslų akademijos Geologijos ir geografijos instituto jaunesniuoju moksliniu bendradarbiu (1952–

1953), Vilniaus universiteto Mineralogijos katedros dėstytoju (1952) ir Geologijos katedros vyr. dėstytoju (1953–1963), Geologijos ir mineralogijos katedros docentu (1963–1975), šios katedros vedėju profesoriumi (1975–1991), profesoriumi (1992), o nuo 1992 m. esu Vilniaus universiteto Geologijos ir mineralogijos katedros rentininkas.

Geologijos katedroje pradėjau mokslinį darbą, į jį įtraukiau ir studentus – jie kartu nagrinėjo geologijos istorijos, paleontologijos ir stratigrafijos, Lietuvos regioninės geologijos problemas. Studentai savo mokslinio darbo rezultatus pateikdavo pranešimuose moksliniame būrelyje, kasmetinėse mokslinėse konferencijose, su pranešimais išvykdavo į kitus Sovietų Sąjungos universitetus ir institutus. Dirbdamas universitete vadovavau 35 diplominiams darbams. Dalyvavau 20-ies aspirantų, doktorantų ir būsimų habilituotų daktarų rengiamuose disertaciniuose darbuose kaip vadovas, oponentas, komiteto narys ar pirmininkas. Nuo 1966 m. buvau Vilniaus universiteto tarybų moksliniams laipsniams teikti sekretoriumi, pirmininku arba jo pavaduotoju, komitetų nariu arba pirmininku (darbo vadovu).

Daugiau kaip 50 metų trukusi mano mokslinė veikla buvo daugiaprotė. Iš pradžių tyrinėčiau Lietuvos kreidą, kvarterą, limnoglacialinius molius, vėliau perėjau prie fundamentinių mokslinių tyrimų. Jie buvo susiję su Baltijos ordoviko ir silūro baseinų geologinių pjūvių (daugiau kaip 190), uolienu, jų litologinės sudėties, paplitimo, palaidotos faunos, ypač brachiopodų ir graptolitų, jų taksonomijos, paleoekologijos, tafonomijos, evoliucinės raidos, facijų, stratigrafijos, taip pat ir ekostratigrafijos, paleoekosistemų analizės, tektonikos ir paleogeografijos tyrimais. Be šių darbų, mane visada domino geologijos istorijos klausimai, ypač Vilniaus universiteto geologijos, kai kurių Lietuvos geologijos mokslo šakų, Lietuvos ir kitų kraštų geologų – mokslininkų tyrimų istorija.

Ne visi mano darbai yra publikuoti, nes sovietiniais metais mokslinei literatūrai skelbti nebuvo didelio palaikymo. Be teminių rankraštinųjų darbų, labai vertinu Lietuvos giliųjų gręžinių ordoviko, silūro ir kitų geologinių sistemų faunos (brachiopodų, bivalvių, cefalopodų, gastropodų, trilobitų, cistoidėjų, graptolitų ir kitų grupių tyrimus), jų apibūdinimus bei geologinių pjūvių stratigrafinį suskirstymą. Šie darbai buvo pradėti 1955 m. ir tęsiasi iki šiolei. Iširta daugiau kaip 190 gręžinių pjūvių. Tai labai didelis darbas, nes, pavyzdžiui, tik vieno gręžinio faunos tyrimui reikėjo skirti kelis mėnesius. Šiuose fosilinės faunos apibūdinimo sąrašuose yra suregistruota visa palaidota žemės sluoksniuose to ar kito gręžinio gyvūnija pagal laiko seką per visą pjūvį. Šie sąrašai visada bus svarbūs tolesniems paleontologiniams ir stratigrafiniams tyrimams.

Mano gyvenime buvo ir labai turiningų, ir nepakartojamų tarptautinių geologinių ekspedicijų po Lietuvą, Latviją, Estiją (dvi ekspedicijos), Baltarusiją, Karaliaučiaus kraštą ir Leningrado sritį, Ukrainą – Podolę (dvi ekspedicijos: viena su Estijos, Latvijos, Ukrainos, Leningrado ir Maskvos geologais, o antroji – su viso

Prof. Juozas Paškevičius

*Prof. J. Paškevičius
tarptautinėje
mokslinėje
konferencijoje Igno
Domeikos 200-osioms
gimimo metinėms
paminėti. 2002 10 10*

pasaulio silūro specialistais, organizuota Tarptautinės stratigrafijos komisijos ir jos silūro pakomisės), Vidurinę Aziją, Tian Šanio kalnus, kurioje dalyvavo dauguma buvusios Sovietų Sąjungos silūro specialistų.

Svarbus mano darbo baras buvo moksliniai pranešimai, skaityti tarptautinėse ir Lietuvos mokslinėse konferencijose, simpoziumuose Vilniuje, Leningrade, Maskvoje, Novosibirske, Tartu, Taline, Rygoje (Jūrmaloje), Minske, Alma Atoje, Frunzėje, pateikti pranešimai Bornholme, Kembridže ir kituose miestuose. Tad galėjau matyti ir girdėti mano darbų vertinimą ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje.

Suprantama, kad ne viską padariau, liko dar daug sumanymų ir svajonių, tačiau žmogaus gyvenimas ir darbai turi ribas. Jei Lietuvos geologijoje liko nors mažas mano veiklos pėdsakas, vadinasi, ne veltui gyvenau ir dirbau.

Gyvenimas, paženklintas šokio

Almutė Gražulienė

Šiandieną turbūt nerasime tautinių šokių grupės ar ansamblio, kuris nebūtų šokęs J. Gudavičiaus sukurtų šokių.

Ilgas, gražus ir prasmingas šio profesoriaus kūrybos kelias.

Profesorius Juozas Gudavičius gimė 1926 m. gruodžio 15 d. Martynišio k., Vėprių seniūnijoje, Ukmergės rajone. Šeimoje augo dar du broliai – Jonas ir Vytautas.

Taip jau buvo lemta, kad Ukmergės gimnazijos mokinį Juozą Gudavičių 1939 m. pakerėjo pamatyti scenoje lietuvių liaudies šokiai ir pokario metais jį atvedė į tuometinio Valstybinio dainų ir šokių liaudies ansamblio (dabar „Lietuva“) šokėjų gretas. Prof. Juozas Lingys, ilgametis Valstybinio dainų ir šokių ansamblio „Lietuva“ vyriausiasis baletmeisteris ir Choreografijos katedros pedagogas, 1976 m., pažymint J. Gudavičiaus 50-metį, rašė:

*Prof. Juozas
Gudavičius*

„Aš savo prisiminimuose aiškiai matau pirmuosius jo šokio žingsnius, ryškų augimą ir vaiskų žydėjimą. Tada man, vos pradedančiam valgyti šokių vadovo duoną, teko vertinti jo sugebėjimus ir padėti spręsti jo likimą – leisti tapti Valstybinio liaudies ansamblio šokėju ar palikti fizinės kultūros mokytoju? Tuo metu vieta šokėjui vyrui buvo tik viena, o kandidatai atėjo du: vienas balsingas, o kitas šoklus... Liaudies ansamblio muzikinės dalies vadovai buvo už balsingąjį, o aš – už šoklųjį, nes iš karto buvo matyti, kad J. Gudavičiaus duomenys reti: gražiai nuaugęs, stiprūs kojų raumenys, lengvumas, muzikalumas, aktoriškumas, nepaprastas imlumas. Per dvi ar tris savaites jis paruošė net keturis šokius: „Kalvelį“, „Rugučius“, „Našlę“ ir naujai statomą „Malūnėlį“, o 1946 m. balandžio 25 d. jau dalyvavo Liaudies ansamblio koncerte Valstybinėje filharmonijoje. Labai vykęs debiutas nulėmė naująją profesiją – nuo gegužės 1 dienos jis buvo priimtas šokėju.“

Kūrybinė ansamblio atmosfera, darbas mėgėjiškose šokių grupėse bei ansambliuose traukė J. Gudavičių išbandyti savo paties kūrybines jėgas. Taip gimė pirmieji jo šokiai „Klumpakojis“, „Rezginėlė“. Šiandieną tai – lietuvių tautinio šokio aukso fondas.

Nuolatinis jauno baletmeisterio troškimas profesiskai tobulėti atvedė J. Gudavičių į Valstybinį Maskvos teatro meno instituto Baletu režisūros skyrių. J. Gudavičiaus diplominis darbas – 1961 m. Vilniaus operos ir baletu teatro scenoje

pastatytas F. Jarulino baletas „Šuralė“. Tai ne vienintelis jo kūrybinis darbas baletų scenoje. Kiek vėliau, 1969 m., J. Gudavičius su L. Navickyte M. K. Čiurlionio meno mokykloje mažųjų atlikėjų ir žiūrovų džiaugsmui pastatė A. Klenickio baletą „Beširdis“.

Baigęs studijas Maskvoje, J. Gudavičius dirbo ne tik Valstybiniame dainų ir šokių liaudies ansamblyje „Lietuva“ ir Kauno muzikiniame teatre, bet taip pat statė šokius Vilniaus, Kauno, Klaipėdos dramos teatrų spektakliuose, dirbo pedagoginį darbą M. K. Čiurlionio meno mokyklos Choreografijos skyriuje, kur „Lietuvos“ ansambliai rengė pirmuosius profesionalius šokėjus. O kur dar apžiūros, konkursai, kūrybinis darbas mėgėjiškuose šokių ansambliuose, respublikinėse bei moksleivių dainų ir šokių šventėse!

1967 m. Vilniaus valstybiniame pedagoginiame institute (dabar Vilniaus pedagoginis universitetas) buvo įsteigta Choreografijos katedra, kuri pirmą kartą Respublikos kultūros istorijoje pradėjo rengti choreografus su aukštuoju išsilavinimu. Katedrai vadovauti buvo pakviestas J. Gudavičius.

1971 m. Choreografijos katedra buvo perkelta į Klaipėdą ir tapo čia steigiamos aukštosios mokyklos (dabar Klaipėdos universitetas) branduoliu. Tik Klaipėda galėjo skirti tiek dėmesio Choreografijos katedrai, tik šis miestas sugebėjo jos pedagogams ir studentams suteikti tokias darbo ir kūrybos sąlygas, kokių pavydėjo daugelio tuometinių sovietinių respublikų aukštųjų mokyklų choreografijos katedros.

Stebuklus kuria didelis darbas, sušildytas tarpusavio pasitikėjimo, pagarbos ir meilės pasirinktam tikslui. J. Gudavičiaus kūrybingumas, pedagoginis taktas, atsidavimas darbui uždegė visus. Netrukus į choreografinio gyvenimo verpetą įsitraukė pirmieji katedros auklėtiniai, garsiai suskambo jaunatviškas vokalinio–choreografinio ansamblio „Vėtrungė“ vardas, kiek vėliau žėrinčiomis spalvomis suspindo istorinio šokio ansamblio „Saltanda“ pasirodymas.

Beveik ketvirtį amžiaus prof. J. Gudavičius vadovavo Choreografijos katedrai ir jos meniniams kolektyvams, kur dirba būrys šokiui ir savo mokyklai atsidavusių pedagogų, kurių dauguma – buvę profesoriaus mokiniai.

Prof. J. Gudavičiaus kūrybos kraitė pasipildė naujais šokiais. „Vėtrungėje“ gimė nuotaikingoji „Apaščios polka“, lyriškas „Priegalvėlis“, iškilmingas „Pasisveikinimas“, žaismingieji „Grybautojai“, „Žiedo dalinimas“, „Gėlių kadrilis“, polka „Op-op“ ir kiti.

Dirbant pedagoginį darbą, nenutrūko ryšys ir su visos Respublikos choreografiniu gyvenimu. Prof. J. Gudavičius – Respublikinių, vėliau – Pasaulio lietuvių Dainų švenčių, Pabaltijo respublikų, vėliau – Baltijos valstybių studentų švenčių „Gaudeamus“ vyriausiasis baletmeisteris, režisierius, pirmasis 1990 m. atkurtos Lietuvos choreografų sąjungos pirmininkas. Tarp jo auklėtinių – daugiau nei šeši šimtai Choreografijos katedros absolventų, kuriems jis perteikė šokio kūrimo paslaptis, skiepijo meilę šokiui ir žmogui.

Nors 2005 m. profesorius ir pasitraukė iš aktyvios pedagoginės veiklos, Choreografijos katedra neleido jam ramiai poilsiauti, o ir jis pats labai domėjosi, kaip dirba jaunesnieji jo kolegos, kokie nauji studentai susirinko, kokios aistros verda kūrybinio darbo baruose.

Profesorius J. Gudavičius, apsuptas auklėtinių ir kolegų, savo 80-ąjį gimtadienį pasitiko 2006 m. gruodžio 15 d. Tačiau jo kūrybinės veiklos 60-metis Klaipėdoje buvo pažymėtas Tarptautiniu tautinių šokių grupių ir ansamblių konkursu-festivaliu „Klumpakojis – 2006“. Šio konkurso iniciatorius – pats profesorius. Konkurso karaliumi buvo ir liks neprilygstamas savo žaismingumu prof. J. Gudavičiaus „Klumpakojis“, džiuginantis žiūrovus, atlikėjus, skatinantis naujiems kūrybiniams ieškojimams ir jaunąją choreografų kartą.

Mirė prof. Juozas Gudavičius 2008 m. rugpjūčio 1 d. Palaidotas Vilniuje.

Kanklininkė profesorė Lina Naikelienė

Regina Marozienė

Lina Naikelienė gimė 1950 m. rugpjūčio 22 d. Ukmergės r., Vėpriuose. 1956–1964 m. mokėsi Vėprių vidurinėje mokykloje.

„Vėprių vidurinėje mokykloje mokytojas Jonas Žentelis pastebėjo mano gabumus muzikai. Teko dainuoti jo vadovaujama mokyklos chore ir buvau pakviesta groti mokyklos orkestrėlyje smuiku. Mokytojas man paskolino savo asmeninį smuiką, kantriai mokė. Koncertuodavome mokyklos renginiuose, šventėse. Bandymai muzikuoti paskatino mane vykti į Kauną stoti į J. Gruodžio technikumą. Smuiku mokytis negalėjau, nes priimdavo po muzikos mokyklos. Pasiūlė mokytis groti kanklėmis. Nebuvau mačiusi šio instrumento, bet labai norėjau muzikuoti ir sutikau“, – prisimena profesorė.

Prof. Lina Naikelienė

1964–1968 m. mokėsi Kauno J. Gruodžio konservatorijoje (tuometiniame muzikos technikume) dėst. Irenos Mintaučkienės kanklių, Liongino Gadliausko dirigavimo klasėse. 1968–1973 m. studijavo Lietuvos muzikos ir teatro akademijoje (tuometinėje Lietuvos valstybinėje konservatorijoje), prof. Prano Stepulio kanklių ir doc. Jono Vadausko dirigavimo klasėse. Įgijo solistės, dėstytojos ir liaudies instrumentų orkestro vadovės kvalifikacijas. Pedagoginę veiklą pradėjo dar studijuodama.

Nuo 1971 m. vienus metus dirbo kanklių mokytoja Kaišiadorių muzikos mokykloje. 1972–1977 m. buvo Respublikinių moksleivių rūmų dainų ir šokių ansamblio „Ugnelė“ orkestro vadove, 1977–1978 m. – Vilniaus 2-osios muzikos mokyklos kanklių mokytoja. 1978 m. pakviesta dėstyti į Lietuvos muzikos ir teatro akademiją (LMTA). 1983–1986 m. studijavo Sankt Peterburgo N. Rimskio-Korsakovo konservatorijos (tuometinės Leningrado konservatorijos) asistentūroje, stažuotėje prof. Aleksandro Šalovo klasėje. 1992 m. Linai Naikelienei suteiktas docentės, 1998 m. – profesorės mokslinis vardas. Nuo 1999 metų – LMTA Liaudies instrumentų ir akordeono katedros vedėja.

Dar studijuodama LMTA, pradėjo aktyvią koncertinę veiklą, kurią sėkmingai tęsia iki dabar. 1969–1975 m. kankliavo liaudies instrumentų ansamblyje „Sutartinė“. 1973 m. surengė pirmąjį kanklių muzikos rečitalį, vėliau parengė 7 solines kanklių muzikos programas ir daugiau nei 40 rečitalių Lietuvos ir užsienio klausytojams. Nuo 1975 m. pakviesta groti Lietuvos dailės muziejaus Kanklių trio. Su šiuo kolektyvu Lietuvos ir užsienio klausytojams surengta per 800 koncertų. 1992 m. įkūrė liaudies instrumentų ansamblį „Vaivora“ (iki 2003 m. – „Kanklės“) ir jam vadovauja. Su juo dalyvauta per 500 koncertų Lietuvoje ir užsienyje, padaryta įrašų Lietuvos, Vokietijos, JAV radijo stotims, išleista kasečių, kompaktinių plokštelių. Šis ansamblis yra 2007 m. „Auksinio disko“ laureatas, tarptautinio kon-

Ansamblis „Vaivora“. Pirma iš kairės ansamblio įkūrėja ir vadovė prof. L. Naikeliienė

Prezidentas Valdas Adamkus su „Vaivoros“ ansambliu. Iš kairės: 3-ia prof. L. Naikeliienė, 4-as prezidentas V. Adamkus. 2004 m. Džoos Barysaitės nuotr.

kurso Maskvoje II premijos laureatas (2008), Tarptautinio konkurso „Baltija-2009“ Peterburge Grand Prix nugalėtojas (2009), Tarptautinių festivalių Vokietijoje (1994, 1996, 1998, 2000), Latvijoje (2002), Rusijoje (2000, 2003), Lietuvoje (2004, 2005, 2006, 2008), Turkijoje (2007) dalyvis. Kolektyvas atlieka svarbią misiją, populiarindamas lietuvių kompozitorių kūrybą šalyje ir svetur.

Solo ir su kameriniais ansambliais Lina Naikelienė į Lietuvos radijo ir televizijos fondus įrašė per 200 kūrybinių, koncertavo daugiau kaip 30 užsienio šalių. Dalyvauta koncertinėse programose su žymiais Lietuvos dainininkais bei aktoriais.

Lietuvos kultūrai gana reikšminga prof. L. Naikelienės visuomeninė–organizacinė veikla. Nuo 1999 m. ji organizuoja Palangoje kasmetinius Liaudies instrumentų pedagogų vasaros seminarus. Nuo 2004 m. yra Lietuvių liaudies instrumentinės muzikos draugijos „Kanklės“ pirmininkė. Jos iniciatyva Lietuvoje nuo 2000 m. vyksta tarptautiniai J. Švedo liaudies instrumentų atlikėjų konkursai (2000, 2004, 2008), tarptautiniai J. Švedo liaudies instrumentinės muzikos festivaliai (2004, 2006, 2008), nuo 1998 m. Lietuvos dainų šventėse skamba kanklių muzikos koncertai „Skambėkite, kanklės“ (1998, 2003, 2007, 2009).

Didelę savo kūrybinės veiklos dalį profesorė paskyrė pedagoginiam darbui. Per 32 darbo LMTA metus ji išleido apie 40 absolvenčių, tarp jų – respublikinių ir tarptautinių konkursų laureatų, kurios sėkmingai tęsia koncertinę ir pedagoginę veiklą. Savo metodine patirtimi pedagogė nuolat dalijasi su muzikos mokyklų ir konservatorių pedagogais: veda seminarus, atviras pamokas, skaito pranešimus metodinėse konferencijose, yra nuolat kviečiama dalyvauti (neretai – pirmininkauti) respublikinių ir tarptautinių liaudies instrumentų atlikėjų konkursų žiuri Lietuvoje ir užsienyje.

L. Naikelienės mokslinė tiriamoji veikla siejasi su kanklių ir kankliavimo ugdymu. Skaityta per 20 mokslinių pranešimų konferencijose Lietuvoje, Rusijoje, Latvijoje, Suomijoje, Armėnijoje ir kitur, publikuota straipsnių.

Savo pedagoginę, metodinę patirtį profesorė apibendrina publikuotuose leidiniuose. Pedagogė papildė ir išleido P. Stepulio vadovėlį „Kanklės“ (2003). Draugijos „Kanklės“ 80-mečiui (2005), kompozitoriaus J. Švedo 100-mečiui (2008) sudarė ir parengė straipsnių rinkinį „Tautos skambesiai“. Ji yra gaidų rinkinio „Mane motulė barė“ (1991), bukletu „Kanklės ir lietuvių liaudies instrumentai“ (1993), leidinių „Koncertinės kanklės ir jų muzika“ (1996), „Valentinas Bagdonas. „Vaivorykštė“ (1998) sudarytoja ir redaktorė, leidinio „Pranui Servai – 100“ (2007) sudarytoja, „Kankliavimo studijų programa“ (1998) autorė. Prof. L. Naikelienės iniciatyva pirmą kartą buvo publikuotas J. Švedo koncerto kanklėms ir liaudies instrumentų orkestrui klavyras ir solo kanklių partija (1998).

Prof. L. Naikelienės kultūrinė ir pedagoginė veikla įvertinta LR Prezidento Valdo Adamkaus, LR Prezidentės D. Grybauskaitės, Seimo Pirmininko A. Paulausko, Ministro Pirmininko A. Brazausko, Ministro Pirmininko A. Kubiliaus padėkos raštais, Tarptautinių konkursų garbės diplomais. 2009 m. ji apdovanota Kunigaikščio Gedimino ordino Riterio kryžiumi.

„Dėkoju likimui, kad tapau kanklininke [...]. Savo kūrybine veikla stengiausi deramai populiarinti kanklių muziką ir ugdyti profesionalius atlikėjus. Šiandieną jau galiu džiaugtis ir didžiuotis savo mokiniais, kurių daugelis pelnė tarptautinį pripažinimą ir atsidavusiai dirba Lietuvos kultūros baruose“, – sako profesorė Lina Naikelienė.

Likau ištikimas žemdirbio gyvenimo būdui

Klemensas Palaima

Laiko tėkmėje mes daug ką pamirštame, išblaškome, paliekame. Išlieka tik įsimintinos datos, patirti išgyvenimai. Tačiau yra vienas įsimintinas gyvenimo tarpsnis – jaunystė. Ji atgimsta vaizdais, prisiminimais, sutiktais žmonėmis, su kuriais bendraujant prabėgo jaunystės dienos. Neišsenkama praeities prisiminimų versmė – tai tėviškė, kur vingiavo takelis pabalyje, smėlėta Šventosios pakrantė, miškai, žydinčios pievos ir skambios dainos vakarais. Tokiame kaime aš gimiau 1926 m. vasario 5 d. Lankiau senąją Upninkų pradžios mokyklą, kuriai dabar jau daugiau kaip 100 metų. Baigęs pradinę mokyklą, būdamas vyriausias sūnus šeimoje, tapau tėvo pagalbininku. Išmokau dirbti žemę, šienauti, pjauti javus ir valdyti ūkininko pasididžiavimą – gražius arklius. Padirbėjęs ūkyje iki 16 metų, 1942 m. ištojau mokytis į Veprių žemės ūkio mokyklą. Pokario metai pakoregavo mūsų šeimos gyvenimą, todėl pratęsiau mokslą Kauno sodininkystės ir daržininkystės technikume. Čia dėstytojais buvo agronomai. Jie geru pavyzdžiu ir moksline erudicija mane paskatino siekti agronomo specialybės. Didelėmis pastangomis aš šiek tiek pakilau aukščiau už artoją, bet likau ištikimas jų gyvenimo būdui, gerbiu jų atminimą, išsaugojau jį per visą savo gyvenimą.

Doc. Klemensas Palaima

Pradėjęs dirbti agronomu patekau į žemės ūkio reformų sukurių, kai prasiėjo valstiečių ūkių naikinimas ir kolūkių organizavimas. Mačiau, kaip sunkiai valstiečiai išgyvena, atiduodami savo turtą bendrijai. Užaugęs valstiečių šeimoje, gerai supratau ir savo tėvą, kuris prievarta turėjo palikti žemę bei namus ir su šeima buvo ištremtas į Sibirą.

Aš dvylika metų su auliniiais batais braidžiau purvynę ir buvau greta valstiečių, padėjau jiems savo žiniomis ir darbu pasėti grūdą, kad apsigintų nuo skurdo. Nesigailiu, kad sunkiu laiku padėjau kaimo žmogui išgyventi.

Dirbdamas gamykloje baigiau studijas Lietuvos žemės ūkio akademijoje (neakivaizdiniu būdu). Buvau pakviestas dirbti į Vytėnų sodininkystės ir daržininkystės bandymų stotį direktoriaus pareigoms. Čia galėjau savo žinias ir mokslą skirti sodininkystei ir daržininkystei. Bandymų stotyje sutikau didelės erudicijos mokslo žmonių, su jais teko dirbti 26 metus. Tuo metu reikėjo sukurti naują tyrimų bazę, pastatyti darbuotojams butus, pasirūpinti infrastruktūra naujoje gyvenvietėje. Vyriausybė įvertino mūsų darbą ir suteikė Bandymų stočiai Lietuvos sodininkystės ir daržininkystės instituto statusą. Dirbdamas jame parašiau 64 mokslinius straipsnius, išleidau keletą leidinių, dalyvavau sudarant ir išleidžiant daržininkystės vadovėlius. Man suteiktas Agrarinių mokslų daktaro laipsnis, docento ir nusipelnusio agronomo vardai.

* * *

P. S. Klemensas Palaima gimė 1926 m. vasario 5 d. Upninkuose, agronomas daržininkas. Biomedicinos mokslų daktaras (1968). 1958 baigė LŽŪA. 1948–1954 dirbo Zarasų r. žemės ūkio skyriaus agronomu, 1954–1963 Pergalės kolūkio (Kau-no r.) pirmininku. 1963–1987 Vytėnų sodininkystės ir daržininkystės bandymų stoties, 1987–1989 Lietuvos sodininkystės ir daržininkystės instituto direktorius. 1989–1993 dėstė LŽŪA. Tyrė polietileninių šiltnamių panaudojimo galimybes daržovėms auginti. Paskelbė apie 40 mokslinių ir apie 200 mokslo populiarinimo straipsnių. Parašė knygas: *Daržovių auginimas polietileniniuose šiltnamiuose* (1965), *Sintetinės plėvelės daržininkystėje* (su L. Petkevičiene, 1967), *Daržovių daigų auginimas* (1968), vadovėlį *Daržininkystė* (su kt., 1968), mokomąją knygą *Lauko ir šiltadaržių daržininkystė* (su kt., 1995), atsiminimų knygą „*Upninkų bažnytkaimis prie Šventosios upės*“, eilėraščių knygą *Praeities godos* (2006).

Pagal *Visuotinę lietuvių enciklopediją*, 2010, t. 17, p. 288.

Biologas Boleslovas Suslavičius

Jonas Žentelis

Boleslovas Suslavičius, gamtos mokslų daktaras, gimė 1927 m. vasario 3 d. Trākų apskrities Žaslių valsčiaus Rusių kaime (dabar Kaišiadorių r.). Mokėsi Rusių kaimo pradžios mokykloje. Mokyklai išsikėlus į Zūbiškių gyvenvietę šešis skyrius baigė Zūbiškių pradžios mokykloje. 1942 metais įstojo į Vėprių žemesniąją žemės ūkio mokyklą ir ją baigė 1944 metais.

Dar Lietuvoje vykstant karui kaimyno girininko buvo pakviestas įsidarbinti Naujosios Vilnios girininkijoje girininko padėjėju. Čia vyko dideli miško kirtimo darbai. Nemažai darbininkų buvo atleisti nuo karo tarnybos prievolės. Iš iškirstų labai vertingų pušų buvo gaminami pabėgiai ir ruošiniai transporto lėktuvų karakasų gamybai. (Mat smėlingoje žemėje augusių pušų 1 cm prieaugis labai mažas – apie 40 rėvių, vadinasi, reikėjo apie 40 metų, kad priaugtų 1 centimetras.)

Dr. Boleslovas Suslavičius

1945 metais įstojo į Vilniaus žemės ūkio technikumą, jį baigė 1948 metais raudonu diplomu ir gavo paskyrimą į Žemės ūkio ministerijos Daržininkystės-sodininkystės skyrių agronomo pareigoms. Čia daug dėmesio buvo skiriama bulvių selekcijai, sodų plėtimui.

Po metų darbo Žemės ūkio ministerijoje buvo pasiūstas mokytis į Leningrado augalų apsaugos institutą, kurį 1951 metais baigęs buvo paskirtas Šiaulių srities augalų apsaugos punkto vyr. agronomu. Likvidavus Šiaulių sritį, 1954–1956 metais dirbo Dotnuvės kolūkių vadovaujančiųjų darbuotojų mokykloje agrolaboratorijos vedėju. Čia įsteigė meteorologijos stotį, vykdė meteorologinius stebėjimus. Ūkyje buvo auginamos daržovės, javai.

Mokyklai išsikėlus į Vilnių, dirbo Dotnuvos, vėliau Kalvarijos r. vykdomųjų komitetų pirmininko pavaduotoju. Iš čia buvo paskirtas Švenčionių rajone organizuoti Ciřkliškio žemės ūkio technikumą.

Susirgus tėvams persikėlė arčiau prie jų. Buvo paskirtas Trakų rajono Žemės ūkio valdybos vyr. agronomu. Čia dirbdamas neakivaizdžiai baigė Lietuvos žemės ūkio akademijos Agronomijos fakultetą. Jam suteikiamas mokslinio agronomo vardas. Dirbdamas valdyboje Senųjų Trākų kolūkyje vykdė bandymus. Rugių ir kviečių sėklą šlakstė B grupės vitaminais, gintaro rūgštimi, nikotino rūgštimi, B₁ grupės vitaminais. Tuo pat metu įstojo į Vilniaus universiteto Augalų fiziologijos katedros aspirantūrą. Darė tyrimus katedros laboratorijose. Sėklos, paveiktos stimulatoriais, davė teigiamų rezultatų – geriau augo, peržiemojo, subrendo geresni grūdai. Darbo vadovai buvo prof. J. Dagys ir prof. P. Bluzmanas. 1971 m. kovo 30 d. Vilniaus valstybiniame universitete apgynė disertaciją. Jam suteiktas biologijos mokslų kandidato laipsnis. 1996 m. sausio 16 d. Lietuvos mokslo taryba mokslų kandidato laipsnį nostrifikavo į biologijos mokslų daktaro laipsnį.

Nuo 1969 metų iki išėjimo į pensiją 1987 m. balandžio 14 d. Boleslovas Suslavičius dirbo Lietuvos žemės ūkio ekonomikos mokslinio tyrimo instituto vyr. moksliniu bendradarbiu gamybos plėtros ir specializacijos srityje. Ruošė rekomendacijas apie žemės išteklių panaudojimą, žemės vertės nustatymą. Parengė ir išleido knygą „Lietuvoje auginamų augalų technologinės sąlygos“.

Buvo renkamas deputatu į vietines tarybas. Už aktyvų dalyvavimą meno saviveikloje B. Suslavičiui suteiktas Lietuvos meno žymūno vardas. Įvairiomis progomis buvo apdovanotas garbės raštais, medaliu. Su Lietuvos žemės ūkio ministerijos choru „Dobilas“ koncertavo Rumunijoje, Čekoslovakijoje, Bulgarijoje, Vengrijoje, Vokietijoje, Sovietų Sąjungos respublikų kultūriniuose renginiuose.

B. Suslavičius yra parengęs ir išleidęs knygą „Veprių žemesnioji žemės ūkio mokykla“, Vilnius, 2005 m. Čia sudėti 1941–1944 metų moksleivių prisiminimai. Tuo laiku čia mokėsi gabūs, mokslo siekiantys įvairaus amžiaus (14–30 metų) jaunuoliai ir merginos. Moksleivių išprusimas buvo įvairus. Buvo labai išsilavinusių, talentingų jaunuolių ir merginų. Nemaža jų dalis pasiekė mokslo viršūnes, tapo įžymiais žmonėmis.

Kasmet rugpjūčio antrą sekmadienį vykdavo moksleivių, kurie čia mokėsi vokiečių okupacijos metais, susitikimai. B. Suslavičius buvo vienas aktyviausių jų susitikimų organizatorių. Jo iniciatyva buvo suburta grupė, kuri rūpinasi, kad anksčiau buvusi nepriekaištingai tvarkoma mokyklos aplinka bei pastatų būklė, dabar gerokai apleista, pagerėtų.

Stasys Tamošiūnas: mokslininkas, pedagogas, žmogus

Milda Tamošiūnienė

1948 m. spalio 23 d. Ukmergės rajono Pakalnės kaimo sodyboje, kurią iš dviejų pusių supa miškai, o iš kitų dviejų – paveldėti dirbamosios žemės laukai, gimė pasaulinio lygio mokslininkas, išradėjas ir pedagogas Stasys Tamošiūnas. Jis buvo antras sūnus Jono ir Bronės Tamošiūnų šeimoje. Deja, pirmagimis sūnus mirė būdamas vos pusantų metų. Augo Stasys su savo trejais metais jaunesne sesute Jane. Jiems netrūko tėvelių meilės ir dėmesio, nes jų mama Bronė (Kilijonaitė iš Deglėlių kaimo) visą savo gyvenimą paaukojo šeimai. Vaikams buvo skiepijamos gyvenimo vertybės ir lietuviškumo dvasia. Senelis ir anksti miręs dėdė buvo Lietuvos savanoriai, tad Stasiui kiti galėjo net neaiškinti, kas mums yra Lietuva.

1956 m. Stasys pradėjo lankyti savo gimtajame kaime tada buvusią Pakalnės pradinę mokyklą, į kurią buvo priimtas tiesiai į antrąją klasę, nes mokytoja pastebėjo, kad tokiam gabiam ir daug žinių turinčiam vaikui pirmoje klasėje būtų nuobodoka. Šiandien Stasys prisimena savo tėtį Joną, kuris, nors tik porą skyrių senosios Lietuvos mokykloje buvo baigęs ir tėvų valia perėmęs ūkį, Stasiui sugėbėjo padėti spręsti ir šeštoko Vėprių mokykloje matematikos uždavinius. Mama Bronė buvo baigusi keturis mokyklos skyrius Lyduōkiuose, o tik keturiolikos metų būdama, po Stasio senelio Kazimiero žmonos mirties likusi vyriausia Kilijonų šeimoje, tvarkė palyginti didelį ūkį ir prižiūrėjo du jaunesnius brolius – Vytautą bei Petrą ir seserį Genę.

Baigęs pradinę mokyklą, Stasys pradėjo mokytis Vėprių vidurinėje mokykloje, iki kurios buvo tik apie ketvertą kilometrų pėsčiomis, dviračiu ar žiemą slidėmis. Čia jam irgi sekėsi mokytis, jis galėjo užsiiminti įdomia užklasine veikla, kuri kiek paįvairino jo gyvenimą kaime. Stasiui buvo ypač įdomu drožinėti, dirbti kitus staliaus darbus, tam jį paskatino, jo manymu, ir šiandien neeiliniu mokytoju laikomas Jonas Žentelis, kai net ir pavargusį nuo kitų darbų mokinį galėjo pakviesti mokytis skiepyti ir prižiūrėti medžius bei vaiskrūmius ant kalno esančiame mokyklos medelyne. Grįžta vaikas namo į Pakalnę laimingas – jokia nuovargio – ir savo tėvui Jonui paaiškina, ką sode reikia daryti. Tas Jonas irgi buvo šaunus – viskuo džiaugėsi ir leido sūnui dirbti. Ką ten leido – skatino vasaromis netinginiuoti – Stasys ne vieną vasarą ganė karves, spaudė kietus arklinės grėbiamosios pedalus Leōnpolio tarybinio ūkio Dainavōs skyriuje, rudeniop krovė su tėvu šiaudų stirtas. Kaip puiku būdavo po darbo vakare pūkštelėti į Šveitąją – jokios nemigos! O kaip malonu buvo už pirmąjį atlyginimą už darbą tame tarybiniame ūkyje Ukmergės universalinėje parduotuvėje nusipirkti naują dailią mokyklinę uniformą rugsėjo pirmajai! Daug kas to džiaugsmo, šiandien atrodančio maža pergale ar menka gyvenimo patirtimi, nebesupranta. Tiesiog reikia suaugti, daug patirti ir rasti laiko pagalvoti – daug ko nebeįvertiname, o Stasys šiandien sako, kad savęs nebesuprastų neprisiminęs savo kilmės nuo Pakalnės, nuo Vėprių. Ta patirtis Vėpriuose labai praverė ir vėliau, suaugus statant namą savo sklype ir devynerius metus (1994–2003) dirbuojantis apie tūkstantį sklypų turinčios prie Žaliųjų ežerų Vilniuje įsikūrusios Vilniaus universiteto sodininkų

bendrijos „Ažuolynas“ pirmininku. Dėl laiko stokos pastaraisiais metais teko šių pareigų atsisakyti.

Mokslas Veprių vidurinėje mokykloje sekėsi puikiai, tačiau, nesusirinkus pakankamai mokinių į devintąją klasę, ji nebuvo suformuota, ir Stasiui teko ieškotis kitos mokyklos. Tai, kad Veprių vidurinėje mokykloje užsienio kalba buvo parinkta vokiečių kalba (tiesa, gyvenimas privertė išmokti ir anglų kalbą, todėl dabar Stasys moka tris užsienio kalbas), jam sukėlė tam tikrų keblumų pasirenkant mokyklą Ukmergėje. Vienoje Ukmergės mokykloje (tuo metu antroje vidurinėje) buvo galima pasirinkti vokiečių kalbą, tačiau toje mokykloje pamokos prasidėdavo anksti (nuo 8 val. ryto), todėl nebuvo jokių galimybių į ją atvykti laiku, nes iki jos nuo palyginti atokaus Pakalnės kaimo buvo keliolika kilometrų – teko nuo Pakalnės kaimo dviračiu ketvertą kilometrų spausti iki Dainavos gyvenvietės, tetos Marytės namo rūsyje Dainavoje paslėpti dviratį, nubėgti apie kilometrą iki plento, įlipti į autobusą į Ukmergę, o nuo autobusų stoties vėl nubėgti maždaug kilometrą iki minėtos vidurinės mokyklos ir įbėgti į klasę vis pavėlavus. Kitose mokyklose buvo galima pasirinkti tik anglų kalbą. Suprantama, kad panašus maršrutas laukė namo atgal. Dėl šių priežasčių tinkamiausia mokykla buvo Ukmergės mokykla-internatas, tačiau į ją priimdavo tik visiškus našlaičius arba neturinčius vieno iš tėvų moksleivius. Po dviejų mėnesių tų dviratinių – bėgimo iki autobuso – autobusinių ir vėl bėgimo kelionių į vidurinį mokslą bei atgal Stasio tėvui Jonui parodžius sūnaus pažymių knygelę, kurioje puikavosi penketai iš Veprių vidurinės (tuo metu galiojo penkių balų sistema), Ukmergės mokyklos-internato direktorius P. Jankūnas padarė išimtį ir priėmė Stasį mokyti, o šis nepadarė tai mokyklai gėdos ir pirmasis jos istorijoje ją 1966 m. baigė aukso medaliu.

Mokykloje Stasys domėjosi įvairiais dalykais, bet pirmiausia, žinoma, fizika. Tačiau jam buvo nesvetimos ir kitos veiklos sritys. Jis daug skaitė grožinės literatūros, dalyvavo raiškiojo skaitymo konkursuose net iki zoninių varžybų (ypač jo stipriu balsu pakeltas buvo žavingas Just. Marcinkevičiaus taikos varpas), buvo aktyvus fizikos mokytojo V. Liučvaikio suburto radijo mėgėjų būrelio narys, vedė mokyklos radijo laidas, ne tik įtikinamai vaidino Petrą K. Binkio „Atžalyne“, dalyvavo ne tik turistinėse varžybose (tada buvo populiarūs akinė vietovės nuotrauka), bet ir etnografinėse ekspedicijose po Ukmergės rajono kaimus, gerai šoko (ypač tvistą, kiek sunervindamas tą šokį tuo metu nerimtu laikiusius mokyklos mokytojus: kaip čia dabar – geras mokinys, o tokiuose šokiuose?). Tiesa, beveik privalomoje gabiam mokiniui tuo metu pionierių ir komjaunuolių veikloje Stasys nedalyvavo, tvirtai laikėsi nuostatos nestoti į tokias organizacijas. Tai buvo gana pavojinga ir ateityje kiek pakenkė karjerai; gal kiek apsaugojo ypatingi gabumai ir darbštumas, tačiau tam tikros kliūtys, sunkumai bei suvaržymai vis tiek jautėsi.

Baigęs vidurinę mokyklą, Stasys įstojo į Vilniaus universiteto Fizikos fakultetą, kur įgijo puslaidininkių fizikos bei fizikos mokytojo specialybę. Dirbti jis pradėjo dar besimokydamas universitete: mokslinėje laboratorijoje dirbo laborantu, o vienus metus, Fizikos fakulteto dekanu V. Kybarto paskatintas, kartu su kurso draugu V. Piešina (irgi iš Ukmergės rajono, nuo Dėltuvos) Šalčininkų rajono Dievėniškių vidurinėje mokykloje dirbo fizikos mokytoju, nes toje mišrioje mokykloje, esančioje arti Baltarusijos, nebuvo tuo metu kam lietuvių vaikų mokyti fizikos.

*Dr. Stasys
Tamošiūnas*

Baigęs Vilniaus universitetą, vienas gambiausių kurso studentų Stasys Tamošiūnas buvo paskirtas jame dirbti. Šiame universitete jis dirba iki šiol.

Pagrindinė Stasio Tamošiūno mokslinių interesų kryptis yra krūvininkų pernašos vyksmų puslaidininkiuose ir dielektrikuose bei jų dariniuose tyrimas, taip pat elektretinio efekto joninio sąlyčio režime tyrimas. Pastaraisiais metais Stasys Tamošiūnas, bendradarbiaudamas su Puslaidininkių fizikos institutu ir Lietuvos Respublikos ryšių reguliavimo tarnyba, plėtoja elektromagnetinių bangų sklidimo bangolaidiniuose dariniuose bei atmosfera tyrimo kryptį, kuri, plačiai naudojant bevielį radijo ryšį, yra ypač aktuali.

Paruošęs ir paskelbęs Lietuvos ir užsienio mokslinėje spaudoje per 60 mokslinių darbų, iš kurių 12 buvo pripažinti išradimais, 1983 m. Stasys Tamošiūnas apgynė fizikos–matematikos mokslų daktaro (tuo metu vadinamo kandidato) disertaciją, kurios tema „Poliepoksiopropilkarbazolo elektrofotografinių sluoksnių tamsinio išsielektravimo fizikiniai vyksmai“. Dabar jau paskelbta per 140 mokslinių darbų, taip pat perskaityta ne viena dešimtis pranešimų Lietuvos ir tarptautinėse konferencijose.

Be mokslinio darbo, dr. Stasys Tamošiūnas dirba ir pedagoginį darbą. Jis yra Vilniaus universiteto Fizikos fakulteto Puslaidininkių fizikos katedros docentas, vadovauja būsimųjų bakalaurų elektros ir magnetizmo seminarams, mechanikos ir molekulinės fizikos laboratoriniams darbams, o būsimiesiems magistrams pateikia modernių optoelektronikos ir mikroelektronikos prietaisų subtilybes. Kelerius metus jis dėstė fiziką ne tik Vilniaus universitete, bet ir Vilniaus Gedimino technikos universiteto Transporto inžinerijos fakultete. Docentas yra mėgstamas studentų. Dėsto labai aiškiai, net ir sudėtingiausių klausimų sprendimus pateikdamas gana patraukliai ir suprantamai, nesvetima jam tada ir subtili humoro dozė. Jis paruošė metodinių priemonių studentams, recenzavo ne vieną vadovėlį.

Dr. Stasys Tamošiūnas dirba ne tik mokslinį bei pedagoginį, bet ir administracinį darbą. Dr. Stasys Tamošiūnas ypač rūpinasi gambiais fizikai Lietuvos moksleiviais. Jis yra ir ypač gabių mokinių papildomojo ugdymo mokyklos „Fizikos olimpas“, remiamos Vilniaus universiteto Fizikos fakulteto bei jos įkūrėjo P. Jonušo,

direktorius. Šios mokyklos tikslas yra atrinkti ir kryptingai ugdyti, harmoningai ir visapusiškai lavinti gambiaus Lietuvos vidurinių mokyklų moksleivius, pasižymėjusius fizikos olimpiadose ir čempionatuose, parengiant juos atstovauti mūsų valstybei pasaulinėse fizikos olimpiadose ir studijuoti aukštosiose mokyklose. Ypač aktualu suteikti sąlygas visapusiškai lavintis gabiems kaimo vietovių vaikams, kurių šeimos neretai patiria ir finansinių sunkumų, o tai kartais gerokai apriboja galimybes visapusiškai lavinti tuos vaikus. Gabiems Lietuvos moksleiviams docentas negaili laiko, jais rūpinasi ir juos globoja, ieško rėmėjų, galinčių apmokėti jų kelionės ir gyvenimo išlaidas, kai jie atvyksta į „Fizikos olimpo“ mokyklos sesijas. Ne vienas tos mokyklos absolventas iš pasaulinių olimpiadų grįžo su medaliais bei kitais apdovanojimais, tuo garsindami Lietuvos vardą pasaulyje.

Dr. Stasys Tamošiūnas yra ne tik fizikas, mokslininkas, išradėjas, pedagogas, bet ir puikus šeimos žmogus – vyras, tėvas ir senelis. Dar studijuodamas Vilniaus universiteto Fizikos fakultete, 1971 m. jis vedė to paties fakulteto studentę Mildą Meškauskaitę. Dabar jo žmona, irgi fizinių mokslų daktarė, Milda Tamošiūnienė bendradarbiauja su Stasiu plėtojant elektromagnetinių bangų sklaidimo bangolaidiniais dariniais ir atmosfera tyrimo tematiką – vieną iš kelių jo mokslinių tyrimų sričių.

Stasio ir Mildos Tamošiūnų šeimoje užaugo du vaikai: sūnus Vincas ir dukra Milda. Abu jie žengia tėvų pėdomis. Sūnus dr. Vincas Tamošiūnas yra taip pat fizikas. Jis irgi baigė Vilniaus universitetą, po to studijavo doktorantūroje, apgynė fizinių mokslų daktaro disertaciją, kelerius metus dirbo Austrijoje (Kietojo kūno fizikos institute prie Vienos universiteto). Vincas yra paskelbęs daug mokslo darbų Lietuvos ir užsienio mokslo leidiniuose, perskaitęs pranešimų tarptautinėse konferencijose, tad irgi yra Lietuvoje bei užsienyje žinomas mokslininkas. Šiuo metu jis dirba Puslaidininkių fizikos institute vyresniuoju mokslo darbuotoju ir Gedimino technikos universitete docentu.

Reikia pažymėti, kad būtent Stasio sūnus Vincas Tamošiūnas, tebaigęs vos dešimt klasių, 1989 metais dalyvavo pasaulinėje fizikos olimpiadoje (čia paprastai turėtų geriau sektis 12-tos klasės moksleiviams, nes užduotys būna iš viso vidurinės mokyklos kurso), vykusioje Lenkijoje (Varšuvoje), ir laimėjo pirmąją Lietuvos istorijoje lietuvių moksleivio tarptautinėje fizikos olimpiadoje iškovotą bronzos medalį. Įspūdingiausia tuo metu buvo tai, kad Vincas ir dar keturi kiti Lietuvos moksleiviai olimpiadoje sėdėjo prie staliuko su pirmąkart iškelta Lietuvos trispalve vėliavėle, nors Lietuva dar tebebuvo Sovietų Sąjungos sudėtyje. Olimpiados organizatoriams Lenkijoje užteko drąsos į olimpiadą pakviesti ne tik Sovietų Sąjungos komandą, bet ir atskirą Lietuvos komandą. O Vincui, jo komandos draugams, jų tėvams, mokytojui P. Jonušui ir Lietuvos komandą lydėjusiems profesoriams užteko drąsos rizikuoti čia dalyvauti. Vincas Tarptautinės fizikos olimpiados prizininku tapo ne tik olimpiadoje, vykusioje Lenkijoje, bet ir po poros metų Kuboje (po metų tarptautinę fizikos olimpiadą organizavę olandai pabijoję ir lietuvių atskirai nuo SSRS neįsileido) vykusioje olimpiadoje, kur taip pat užėmė prizinę vietą ir laimėjo bronzos medalį. Tai ir buvo, kaip jau minėjome, pirmieji Lietuvos moksleivio tarptautinėse fizikos olimpiadose laimėti medaliai. Po to, kai jau sūnus nebedalyvavo fizikos olimpiadose, Stasys Tamošiūnas galėjo pradėti rūpintis fizikos olimpinio judėjimu Lietuvoje ir ruošti moksleivius pasaulinėms

olimpiadoms (etiketo sumetimais to negalėjo daryti, kol sūnus buvo moksleivis). Dr. Stasys Tamošiūnas dabar kasmet yra Lietuvos moksleivių fizikos olimpiadų ir čempionatų vertinimo komisijų narys. Jis aktyviai dalyvauja ir fizikos mokslo populiarinimo veikloje – jo straipsniai ne kartą buvo išspausdinti ne tik mokslo, bet ir populiariuose leidiniuose.

Gali pasirodyti, kad čia per daug dėmesio skyrėme dr. Stasio Tamošiūno sūnaus nuopelnams, bet taip jau atsitiko, kad vienos šeimos istorija sutapo su Lietuvos moksleivių dalyvavimo ir laimėjimo tarptautinėse fizikos olimpiadose istorijos pradžia ir tęsiniu. Dabar pasaulinėse olimpiadose medalius laimi jau Stasio Tamošiūno (ir kitų fizikos entuziastų) paruošti Lietuvos moksleiviai. Tiesa, prie to prisideda ir Stasio Tamošiūno vaikai (sūnus ir dukra), ruošdami knygas bei užduotis gabių moksleivių parengimui.

Dukra Milda, jaunesnė už savo brolių Vincą 13 metų, kol kas yra studentė. Ji Vilniaus universiteto Fizikos fakultete studijuoja modernių technologijų fiziką ir vadybą. Po paskaitų ji dirba Vilniaus universiteto Medžiagotyros ir taikomųjų mokslų institute. Milda taip pat aktyviai įsijungė į mokslinę veiklą, skaitė pranešimus mokslinėse konferencijose.

Tad vaizdingame Veprių apylinkės Pakalnės kaime dabar vieniša likusioje Tamošiūnų sodyboje savo šaknų galės ieškoti jau ne viena fizikų, savo darbais garsinančių gimtinės vardą pasaulyje, karta.

Pedagogas Leonas Gružauskas

Romas Gružauskas, Audronė Žentelytė

Gimė 1925 m. sausio 2 d. Bėčiūnų kaime, Nemunėlio Radviliškio valsčiuje, Biržų apskrityje. Mokėsi Radviliškio pradžios mokykloje, Biržų žemesniojoje žemės ūkio mokykloje (1941–1942), Joniškėlio žemės ūkio technikumui Agronomijos skyriuje (1947–1950). 1958 m. neakivaizdiniu būdu baigė agronomiją Lietuvos žemės ūkio akademijoje, 1962 m. – mokslus Maskvos Timiriazovo žemės ūkio akademijos Pedagoginiame fakultete.

Nuo 1950 m. dirbo Radviliškio paruošų punkto vedėju, nuo 1953 m. – Radviliškio MTS agronomu. Tų pačių metų pabaigoje pradėjo dirbti Rasėinių žemės ūkio mechanizacijos mokykloje dėstytoju. Tai buvo L. Gružauskos pedagoginės karjeros pradžia. Netrukus, 1956 m., jis perkeliamas dirbti dėstytoju į Rietavo žemės ūkio technikumą. Nuo 1967 metų buvo Rietavo tarybinio ūkio-technikumo direktoriaus pavaduotojas mokymo reikalams.

1972 m. L. Gružauskas perkeliamas dirbti į Vėprių kaimo profesinę technikos mokyklą (KPTM) Nr. 5 direktoriumi. Mokyklai vadovavo 10 metų, o nuo 1982 metų iki išėjimo į pensiją dirbo joje dėstytoju. Mirė 1999 m., palaidotas Vėprių kapinėse.

L. Gružauskos asmenyje viena kitą gražiai papildė pedagogui svarbios savybės: mokslinis smalsumas bei kūrybingumas ir gebėjimas jas ugdyti moksleiviuose. Jis pats nuolatos mokėsi, tobulėjo. Net ir baigęs dvi aukštąsias mokyklas, nenurimo: 1973 m. išlaikė kandidatinio minimumo egzaminus ir rengė reikalingą medžiagą bei atliktų darbų pristatymą moksliniam laipsniui gauti.

L. Gružauskas buvo aktyvus paskaitininkas: skaitė pranešimus pedagoginiais ir žemės ūkio gamybos plėtros klausimais konferencijose, seminaruose Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje, Baltarusijoje. Jis – daugelio straipsnių ir kelių brošiūrų apie kūrybinį politechninį bei profesinį mokymą žemės ūkio mokyklose autorius. Drauge su kitais autoriais parašė tris knygas: „Darbų mechanizavimas sodininkystėje ir daržininkystėje“, „Vaisių, uogų ir daržovių laikymas bei perdirbimas“ ir „Patentotyros mokymas aukštojoje mokykloje“.

L. Gružauskas buvo respublikinės VIRD komiteto ir Žemės ūkio ministerijos naujosios technikos įdiegimo kolegijos narys. Parengė ir įvedė techninių specialybių studentams patentotyros programą ir dėstytojų metodiką.

Savo teorines ir metodines išvalgas per visus pedagoginio darbo metus sėkmingai taikė praktikoje. Dar dirbdamas Rietavo technikume, pirmas respublikoje įkūrė techninės kūrybos kabinetą. Pats buvo žemės ūkio technikos racionalizatorius ir mokė to savo auklėtinius. Antai jo vadovaujamiems Vėprių profesinės technikos mokyklos racionalizatorių būrelio nariams už techninį kūrybingumą 1988 m. pripažinta pirmoji vieta tarp respublikos profesinių technikos mokyklų.

Buvo veiklus ir reiklus vadovas, geras organizatorius, daug dėmesio skyręs kultūrai ir aplinkos gražinimui. Jo iniciatyva Rietavo žemės ūkio technikumui patalpose pradėjo veikti vaikų muzikos mokykla, buvo tvarkomas Oginskio parkas. L. Gružauskui vadovaujant Vėprių profesinei technikos mokyklai, buvo pastatytas

praktinio mokymo korpusas, įrengtos technikos saugojimo aikštelės, iš pagrindų sutvarkyta mokyklos aplinka: nugriauti seni dvaro tvartai, nutiesti betoniniai takai, padarytos terasos su akmenų tvorelėmis, įrengti alpinariumai ir fontanai, mokykla pasipuošė skulptūromis iš medžio ir bareljefais. Jis buvo ir „Geldutės“ – fontano Veprių legendos apie kunigaikštytę Geldutę motyvais iniciatorius.

L. Gružauskui direktoriaujant, labai pagerėjo darbuotojų gyvenimo sąlygos: pastatytas daugiabutis gyvenamasis namas, vienas dvaro administracinis pastatas perstatytas ir jame įrengtas vaikų darželis.

Už pedagoginę, kūrybinę, mokslinę veiklą L. Gružauskas ne sykį apdovanotas medaliais, ordinais ir įvairiais padėkos raštais.

Mokytoja Konstancija Palaimienė (Žukaitė)

Audronė Šipelienė (Palaimaitė)

Užaugo Konstancija Žukaitė Biržų apskrities Karajimiškio kaime, gausioje šeimoje, visą gyvenimą pasižymėjo iš tėvų Konstancijos ir Petro paveldėta energija, valia, užsispyrimu, kantrybe. Jai ir dar dviem vaikams iš 10 teko laimėti baigti mokslus. Biržų gimnazija (1920–1929 m.) – ištisas prisiminimų lobynas. Eruditai mokytojai, draugai (daugelis vėliau išgarsėję meno, švietimo, religijotyros, technikos ir kitose srityse), įvairūs lavinamieji renginiai, katalikiškoji pavasarininkų organizacija, kurios nariai prisidėjo prie sporto varžybų, dainų švenčių rengimo, šalpos organizavimo, muzikiniai gabumai, be abejonės, turėjo didelę įtaką Konstancijos apsisprendimui siekti mokytojo cenzo, kurį 1930 metais Kaune patvirtino Švietimo ministerijos egzaminų komisija.

*Mokytoja Konstancija
Palaimienė*

Ne vienas žymus mūsų krašto žmogus ir šiandien su didžia pagarba bei meile prisimena mokytoją Konstanciją Žukaitę kaip taurų ir šviesų žmogų, visą savo prasmingą gyvenimą paskyrusį jaunimo dvasios ugdymui. Daugeliui ji buvo ir liko Mokytoja, nuoširdi patarėja. Rašytojas Jonas Mikelinckas prisimena:

„Mokytoja buvo jauna, liekna, simpatiška, bet gana griežta ir reikli. Kaip ta Barbė šimtadarbė gebėjo visus matyti, kam reikia padėti ir išklausyti, paklausti ir įvertinti. Mokė sumaniai, įdomiai pasakodavo ir aiškino, žadino žinių troškimą, norą mokytis, siekti šviesos ir kultūros, ugdė meilę mūsų tėviškei ir žmonėms. Tikrai mėgo pedagoginį darbą, reikliai mylėjo vaikus, globojo gabesnius ir darbštesnius. Pati labai gerbdama ir mylėdama spausdintą žodį, mokėjo ugdyti meilę knygai, žadinti norą skaityti.“

Tuo metu ji priklausė Šaulių organizacijai, buvo būrio vadė.

Nelengva trumpai apibūdinti tolesnę Konstancijos Žukaitės mokytojavimo tarpyną. Dėl įvairiai susiklosčiusių mūsų krašto įvykių, politinių perversmų, persekiojimo dėl pasaulėžiūros, asmeninio gyvenimo aplinkybių (kaip politinio kalinio žmonai grėsė Sibiro tremtis) teko dažnai keisti gyvenamąją vietą, keliauti iš mokyklos į mokyklą. Po Liūparų Pāsvalio rajone mokytojos darbą tęsė dar keliose mokyklose: Ūpninkuose, Jonavos valsčiuje, Kauno apskrityje, Pamernackuose, Taujėnų valsčiuje, Ukmergės rajone, Zibaluosė ir Motiejūnuose, Širvintų rajone. Mileikiškiuose, Troškūnų rajone (dabar Anykščių r.), 1965 metais baigė mokytojos darbą.

Visur, kur bedirbtų, liko ištikima įsitikinimams, savo tautos ir darbo patriotė, rūpestinga mokinių globėja, talentinga organizatorė. Jos asmenybė daugelį žavėjo

užmojų platumu. Mylėjo žmones, mokėjo juos suprasti. Gūdžiu sovietmečiu atvirai lankė bažnyčią, dėl to ne kartą persekiota (vaikaičiams mėgusi dainuoti visuomet šventa laikytą „Lietuva brangi“). Mokytojai ne kartą tekę „laviruoti“ iš įvairių propagandinių situacijų. Tačiau kitokio gyvenimo kelio nė neišsivaizdavo – tik arčiau žmogaus, vaiko, jo švietimo, lavinimo. Arčiau... Dievo.

1939 01 05 Kaune ištekėjo už Upninkų ūkininko Domo Palaimos, kuris dar vertėsi ir prekyba, buvo paveldėjęs kaimo krautuvę. Susilaukė dukters Audronės ir sūnaus Sigito. Deja, vaikams likimas lėmė 12 metų nematyti tėvelio. Jis, kaip politinis kalinys (1941 metų sukilimo dalyvis), 1944 metais buvo suimtas, nuteistas, kalintas Kaune, vėliau Ustvymlage (Komija), Peščianlage (Karagandos sr.) ir ištremtas į Kazachstaną. Vaikus auginti, tvarkytis buityje ir ūkyje padėjo Konstancijos sesuo Eugenija. Būdama stiprios prigimties, Konstancija sugebėjo išverti sunkumus. Lemtingais gyvenimo momentais nepritrūko savitvardos ir ryžto. 1956 metais po ilgų išbandymų ir išsiskyrimo metų šeima pagaliau vėl buvo kartu.

Paskutinė Konstancijos Palaimienės darbovietė (jau išėjus į pensiją) irgi susijusi su kultūra – ji dirbo Panevėžio mst. kraštotyros muziejuje, visuomenės veikėjo gydytojo A. Domaševičiaus memorialiniame muziejuje.

Dirbo vos ne iki 80 metų. Muziejininkai jubiliejaus proga pagerbė ją kaip seniausią darbuotoją. K. Palaimienė priklausė Panevėžio mst. mokytojų pensininkų draugijai „Šarma“, lankydavosi jos renginiuose, vakaronėse, palaikė ryšius su Biržų gimnazijos draugais. Panevėžyje Palaimų šeima apsigyveno 1967 metais.

Galime tik įsivaizduoti, su koku džiaugsmu ir pasididžiavimu Konstancija Palaimienė sutiko Atgimimą, Lietuvos Nepriklausomybę, Popiežiaus Jono Pauliaus II apsilankymą mūsų krašte. Didelė laimė – po daugelio metų vėl pabendrauti su gimnazijos draugu, Lietuvos laisvės šaukliu, poetu Bernardu Brazdžioniu. Deja, Domas Palaima šios dienos nesulaukė (mirė 1980 metais). Saulėlydžio metus Konstancija praleido kartu su seserimi Eugenija. Iš gausios 10 užaugusių vaikų šeimos jos abi išėjo paskutinės.

Konstancija Palaimienė mirė 1994 m. gegužės 1 d. Palaidota Panevėžio Ramygalos kapinėse.

Merė Janina Akstinavičienė (Močiekutė)

Audronė Žentelytė

Gimė 1954 m. gegužės 24 d. Kazlišio kaime, Rokiškio rajone. Mokėsi Kazlišio aštuonmetėje mokykloje, Pándėlio vidurinėje mokykloje, 1975–1978 m. Vilniaus valstybiniame universitete studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą. Dirbo Rokiškio rajono Pándėlio vidurinėje mokykloje, Troškūnų profesinėje technikos mokykloje, Vėprių profesinėje technikos mokykloje.

1983–1993 m. J. Akstinavičienė iš pradžių buvo Vėprių apylinkės tarybos pirmininkė, o vėliau viršaitė. 1993–1995 metams išrinkta Ukmergės rajono Tarybos pirmininke. Po to dvejus metus dirbo Vėprių apylinkės agrarinėje tarnyboje. Vėprių seniūnijos seniūnė buvo nuo 1997 iki 2000 metų, kai tapo išrinkta Ukmergės rajono mere. Šias pareigas ėjo iki mirties. Mirė 2004 metų gegužės mėnesį.

Kaip taikliai pastebi V. Lukša, J. Akstinavičienė net ir *Ukmergės merė* sovietmečiu „*didžiausią dėmesį skyrė ne popieriams, o apčiuopiamiems darbams, kuriuos nuveikti padėjo asmeniniai organizaciniai sugebėjimai ir mokėjimas bendrauti su vietos bei rajono viršininkais, valdžios vyrais*“ (Šventosios vingis, 1990, bal. 12). Būdama Vėprių apylinkės tarybos pirmininkė, o vėliau viršaitė ir seniūnijos seniūnė, rūpinosi pagražinti Vėprių miestelį ir kitas apylinkės gyvenvietes: nemažai kelių išasfaltuota, sutvarkytas gatvių apšvietimas. 1989 m. prie apylinkės pastatytas priestatas, pasikeitė patalpų interjeras. Viršaitės iniciatyva išvalyti užpelkėję Riešės tvenkiniai tarp piliakalnio ir ežero, Riešės žiotyse įrengtas dumblo nusodintuvas, kad mažiau dumbletų ežeras. Toje vietoje, kur Riešė išteka iš ežero, 1992 m. pastatyta nauja užtvanka su pėsčiųjų tilteliu.

J. Akstinavičienei vadovaujant, teigiamai pasikeitė estetinis miestelio vaizdas: išplėsta miestelio aikštė priešais bažnyčią, atnaujinta dalies gatvių danga, miestelio centre nutiesti šaligatviai ir pėsčiųjų takai žaliose miestelio zonose. Sutvarkytas beržynėlis ir perėja per Cedrėno upelį, pasodintas beržynėlis slėnyje šalia ežero (ten, kur anksčiau stovėjo dvaro tvartai). Artėjant 2000-iesiems metams erdvėje tarp bažnyčios ir ežero užtvankos buvo įkurtas Tūkstantmečio parkas, kurį papuošė Viktoro Žentelio medžio skulptūros. 2005 m. Jonas Žentelis čia pastatė paminklinį akmenį nunykusiems kaimams.

1988–1990 metais Janina Akstinavičienė aktyviai rėmė Atgimimo veiklą apylinkėje, koordinavo Kalvarijų koplytėlių atstatymo darbus. Eidama visas pareigas – ir apylinkės viršaitės ar seniūnės, ir merės, – darbavosi stropiai, buvo energinga ir išradinga vadovė.

Poetė Regina Pakėnienė (Kaselytė)

Alfas Pakėnas, Jonas Žentelis

Pedagogė, kultūros darbuotoja, poetė. Gimė 1954 m. kovo 3 d. Saveikių kaime, Deltuvos valsčiuje, Ukmergės rajone. Saveikiai – tylus vienkiemis netoli Deltuvos, šalia gražaus beržyno. Aplinkui pievos. Iš šiaurės nuo sodybos miškas, saugojęs vienišą sodybą nuo šiaurių vėjų. Čia ji praleido vaikystės dienas su vyresniu broliu Gediminu ir jaunesne sesyte Laimute. Regina labai mylėjo savo tėvus: motiną Olgą ir tėtį Igną.

Mokėsi Regina Deltuvos vidurinėje mokykloje. Mokslai sekėsi gerai. Mėgo matematiką, literatūrą ir ypač poeziją.

Baigusi vidurinę mokyklą, įstojo į Vilniaus pedagoginį institutą. Studijavo matematiką. Baigusi institutą dirbo matematikos mokytoja Molėtų vidurinėje mokykloje. Ištekėjo už Veprių profesinėje technikos mokykloje dirbančio Vytauto Pakėno. Čia ir apsigyveno. Dirbo matematikos mokytoja, tačiau jai, jautrios poetiškos sielos žmogui, matematikos mokytojos darbas nebuvo mielas. Pasitaikius progai įsidarbino Veprių kultūros namų direktore. Čia veiklos dirva ir aplinka Reginei buvo artimos. Organizuodavo įdomius literatūrinius renginius. Vėpriei – gražus kraštas. Mėlyni šilai, gražus ežeras su garbanotomis pušimis rytiniame ir pietiniame krantuose, srovenantis Riešės upelis. Visa tai tiko jos poetiškai dvasiai. Nemažai kūrė. Be to, dar Vėprieuose buvo ir tebėra kūrybingų žmonių. Ir tas turbūt darė įtaką jos kūrybingumui, giliam kūrinių prasingumui. Regina Pakėnienė turėjo gerą savybę bendrauti su žmonėmis, kolegomis. Juose ieškojo, rado ir kėlė gerąsias jų savybes.

Dirbdama kultūros namų direktore organizuodavo susitikimus su rašytojais. Veprių kraštas garsėjo buvusio Salomėjos Nėries kolūkio pirmininko žmonos Lionės Melanijos Jankeliūnienės, turinčios ryškių poetinių sugebėjimų, sumanyto ir jos vyro Stepono Jankeliūno su entuziazmu palaikyto ir remiamo „Žydinčios vyšnios šakelės“ poezijos konkurso įsteigimu. Poezijos konkurso žemės, kaimo ir duonos tema. Ilgainiui tas konkursas virto respublikiniu, jame dalyvaudavo daug žymiausių, ne taip žymių ir pradedančių poetų.

Tame konkurse dalyvavo ir Regina Pakėnienė. Eilėraščius kurti Regina pradėjo būdama dar Deltuvos vidurinės mokyklos mokinė. Buvo labai reikli poetiniam žodžiui ir sau. Gal todėl savo kūrybos ilgai niekam nerodė. Pirmieji jos eilėraščiai, išspausdinti Ukmergės rajono laikraštyje *Gimtoji žemė*, pasirodė 1974 metais, vėliau – Ukmergėje leidžiamame kultūros almanache *Eskizai*, taip pat 1990 metais išleistoje knygoje *Lenkiuosi žemės balsui*. Čia buvo spausdinti Lietuvos jaunųjų poetų eilėraščiai.

Regina Pakėnienė

Jau po Reginos Pakėnienės mirties pasirodė pluoštai jos eilėraščių *Gimtojoje žemėje, Eskizuose, Vepriuose* leidžiamame laikraštyje *Šventosios vingis* ir kt.

Gerokai po Reginos Pakėnienės mirties (po 10 metų) jos vyro brolio Alfo Pakėno rūpesčiu buvo surinkta jos dar nepublikuota kūryba. Jos eilėraščiai parašyti tradicine eiliavimo forma. Autorės kalbėjimas grynai moteriškas, išgyventas, be pozos. Dažnai tekstas patraukia vientisumu ir išbaigtumu. Rašyta remiantis skaudžia patirtimi, akcentuojama amžina moters ir vyro gyvenimo kartu tema. Daugelis eilėraščių, ypač ankstesnio laikotarpio, atspindėjo to meto įvykius pasaulyje ir Lietuvoje. Jautriai ir taupiai skamba eilutės eilėraštyje „Lietuvai“. Daugelis eilėraščių, ypač vėlesnio laikotarpio, atspindi būties laikinumą, parašyti mirties akivaizdoje, bet teigia gyvenimo grožį, meilę, tikėjimą.

*Išeinu ir negrišiu.
Nukritau lyg rasa.
Susigersiu į žemę.
Liksiu amžiams tamsa.
Tai skaudī ir prasmīnga
Mūsų žemės spalva.
Svyra čia ne jurgino,
Bet mano galva.*

Tai vienas iš priešmirtinės būsenos akivaizdoje Reginos Pakėnienės parašytų posmų.

Mirė Regina Pakėnienė 1994 m. sausio 5 d.

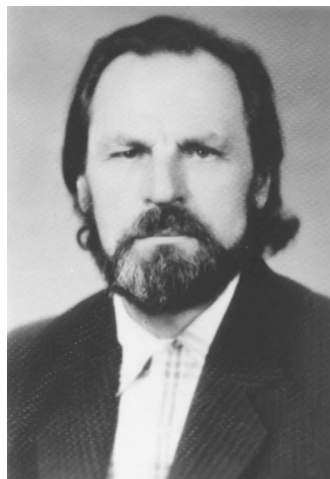
2004 m. buvo išleista jos eilėraščių 84 puslapių knygelė *Paslėpsiu tave nuo pasaulio*, kurią sudarė Alfas Pakėnas, iliustravo Džiuljeta Raminta Čebatoraitė.

Veprių muziejaus įkūrėjas Jonas Žentelis

Vaidutė Sakolnikienė

Jonas Žentelis gimė 1929 metų birželio mėnesio 5 dieną Ukmergės apskrityje, Vėprių valsčiuje, Kazlaučižnos kaime daugiavaikėje ūkininkų šeimoje.

Mokėsi Veprių pradžios mokykloje, Ukmergės gimnazijoje. Po tarnybos sovietinėje kariuomenėje 1955 metais baigė Kauno pedagoginę mokyklą. 1964 metais baigė Vilniaus Tallat-Kelpšos aukštesniąją muzikos mokyklą ir įgijo bendrojo lavinimo mokyklų muzikos mokytojo bei choro dirigento kvalifikacijos. 1965 metais išstojo į Vilniaus pedagoginio instituto Geografijos fakultetą. Baigdamas pasirinko diplominio darbo temą – „Ukmergės rajono lankytinos ir saugotinos vietos“. Rinkdamas medžiagą apkeliavo su fotoaparatu visą rajoną, fiksuodamas ir aprašinėdamas rajono piliakalnius, paminklus bei kitus objektus. 1995 metais baigė Kauno VDU Teologijos fakulteto Kaišiadorių aukštesniąją katechetų mokyklą. Dėstė tikyba Ukmergės rajono mokyklose. Visus diplomus J. Žentelis įgijo, mokydamasis neakivaizdiniu būdu.

*Pedagogas ir muziejininkas
Jonas Žentelis. 1986 m.*

1948 metais buvo ištremti tėvai, todėl, norėdamas išgyventi, J. Žentelis anksti pradėjo dirbti visokius atsitiktinius darbus. Dirbo Ukmergės lentpjūvėje, grūdų sandėlyje, po tarnybos sovietinėje kariuomenėje – Ukmergės miškų ūkiu Giedraičių girininkijoje. Nuo 1954 metų pradėjo pedagoginę veiklą, kuri truko iki 2000 metų. 1954–1961 metais dirbo Širvintų rajono Šešuolėlių septynmetėje mokykloje, 1961–1991 metais – Ukmergės rajono Veprių vidurinėje mokykloje, po to – Ukmergės miesto 5-ojoje vidurinėje mokykloje. Pirmose dviejose mokyklose aktyviai plėtojo muzikinę veiklą: organizavo chorus, styginius, pučiamuosius, instrumentinius orkestrus, pats jiems vadovaudamas pasiekdavo gerų rezultatų.

1976 metais Jonas Žentelis buvo apdovanotas SSRS Švietimo žymūno ženklu. 1983 metais jam suteiktas Mokytojo metodininko vardas.

Visą savo gyvenimą domėjosi krašto istorija, daug laiko skyrė tautosakos rinkimui. Su mokiniais J. Žentelis surinko per 300 liaudies dainų tekstų, pats užrašė 200 dainų gaidas, be to, buvo užfiksuota nemažai smulkiosios tautosakos. Visa tai atiduota Lietuvių kalbos ir literatūros institutui.

Muziejininkyste J. Žentelis susidomėjo 1967 metais. Mokykloje atsiradus laisvoms patalpoms, ėmė rinkti iš griaunamų sodybų ir vežti į Veprių mokyklą įvairius senus daiktus. Daugiausia tai buvo namų apyvokos daiktai, darbo įrankiai. Pirmosios muziejėlio patalpos, į kurias niekas nepretendavo, buvo keletas aptriušusių senojo mokyklos bendrabučio kambarių. Taip per porą metų keturi kambariai prisipildė eksponatų. Muziejų ėmė lankyti ne tik vietiniai, bet ir rajono žmonės, mokyklos ir kolūkio svečiai iš kitų miestų bei respublikų. 1969 metais

išleistame respublikiniame visuomeninių muziejų kataloge jau minimas Veprių vidurinės mokyklos visuomeninis muziejus.

1985 metais muziejus apdovanojamas gairele „Aukštos kultūros muziejus“. Sovietiniais metais, rizikuodamas užsitraukti aukštos valdžios nemalonę, J. Žentelis surinko ir išsaugojo ateities kartoms nykstančius unikalius Ukmergės rajono koplytstulpius. Jam buvo patarta arba juos užkišti kuo toliau nuo akių, arba sudeginti. Tad koplytstulpius kuriam laikui teko paslėpti. Pėsčiomis ir dviračiu muziejininkas apkeliaavo Veprių apylinkes ir tolimesnius kaimus, kai kur už „ačiū“, kai kur už saldinius gaudamas unikalių eksponatų.

Prasidėjęs Atgimimui, J. Žentelis aktyviai įsijungė į Vyskupo M. Valančiaus blaivystės sąjūdį. Buvo draugijos Ukmergės rajono tarybos pirmininku. Dalyvavo Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Veprių skyriaus veikloje. 1991 metų sausio dienomis budėjo prie parlamento.

S. Nėries kolūkio valdybos pirmininko Stepono Jankeliūno iniciatyva muziejui buvo paskirtas naujai pastatytas pastatas, į jį muziejus persikėlė 2001 metų pabaigoje. 1992–1995 metais muziejus buvo pavaldus Veprių apylinkės kultūros centrui, o 1995 metų vasarą Ukmergės rajono Tarybos sprendimu buvo perduotas Ukmergės kraštotyros muziejaus žinion ir tapo jo filialu. Dabartinės patalpos jau pasidarė ankštos, nes Jonas Žentelis sukaupe per 8 000 eksponatų. Muziejuje yra istorijos, kultūros, sakralinio meno, buitės – amatų, švietimo skyriai, jame sukauptas gausus tremties ir rezistencijos archyvas, daug medžiagos apie įžymius Veprių krašto žmones.

Nemažą laisvalaikio dalį J. Žentelis skiria skulptūrų ir bareljefų darbams iš akmens. Veprių miestelį puošia jo skulptūros „Gyvybės globėja“, „Labora“, paminklai: „Kovotojams už duoną“, „Išnykusiems kaimams“, mokytojui Jonui Jurkūnui (Veprių kapinėse), žuvusiems partizanams (Ukmergės Dukstynos kapinėse).

2000 metų pabaigoje Joną Žentelį muziejaus darbe pakeitė sūnus Kęstutis. Tačiau ir dabar muziejaus įkūrėjas ištisas dienas praleidžia arba muziejuje, padėdamas savo patarimais, arba eidamas per kaimus ir rinkdamas praeities relikvijas.

2003 metais Jonas Žentelis už ilgametę aktyvią veiklą, saugant ir puoselėjant praeities relikvijas, už didelį indėlį gimtinės kultūrinėje srityje buvo apdovanotas Lietuvos valstybės Mindaugo karūnavimo 750-ųjų metinių jubiliejaus minėjimo komisijos raštu, muziejaus įkūrimo 40-mečio proga apdovanotas Lietuvos kultūros ministerijos padėkos raštu, Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos padėkos raštu, Lietuvos kraštotyros draugijos padėkos raštu už meilę gimtinei, rūpestingą krašto istorijos kaupimą, saugojimą ir pristatymą visuomenei, Vilniaus apskrities viršininko administracijos už etnokultūros puoselėjimą šalyje bei jaunosios kartos dvasinį ugdymą, Ukmergės rajono savivaldybės raštais.

2009 metais kovo 17 dieną J. Ženteliui suteiktas Šviesuolio vardas.

Lietuvos šviesuolis Jonas Žentelis

Stasys Tamošiūnas

Jonas Žentelis, Ukmergės rajono Vėprių krašto pedagogas, chorvedys, Ukmergės kraštotyros muziejaus Vėprių filialo įkūrėjas ir puoselėtojas, Garbės kraštotyrininkas, 2009 metų Lietuvos šviesuolis, buvęs Motiejaus Valančiaus blaivybės sąjūdžio Ukmergės rajono tarybos pirmininkas, gimė 1929 m. birželio 5 d. gražiamame tos vietos kampelyje – Kazlaučiznos kaime prie Šventosios upės. Mokytojas prisimena, kad pavasariais pro gimtosios gryčios langą matydavosi nuo potvynio pakilęs upės vanduo, nešantis ledus, o medžiams sulapojus žydinčių ievų kvapas plūsdavo pro atvirus gryčios langus ir pasklisdavo po visą namą.

Jonas buvo vienuoliktas vaikas šeimoje. Ne visi jo broliai ir seserys išgyveno: dar prieš jam gimstant mirė du broliukai, o kai Jonui suėjo treji – ir sesutė Elena, Kauno jėzuitų mergaičių seminarijos seminaristė. Tėvas, Jono vadinamas tatuku, ir mama buvo šviesūs žmonės, dėjo visas pastangas, kad vaikai neliktų bemoksliai. Pastangos pasiteisino: vienas iš sūnų tapo aukšto rango teisininku tarpukario Lietuvos laikinojoje sostinėje (buvo Kauno apygardos teisėjas), kitas – geležinkelininkų leitenantas, dukra Stefanija tapo mokytoja, o jaunėliui Jonui skirtas šis rašinys.

Jono vaikystė nebuvo lengva – jau nuo šešerių metų teko ganyti viso kaimo karves. Baigęs Vėprių pradžios mokyklos šešis skyrius, 1943 m. įstojo į Ukmergės berniukų gimnazijos trečią klasę, tačiau mokslus nutraukė 1944 m. praūžęs karo frontas. Pirmieji pokario mėnesiai buvo paženklinti skaudžiomis netektimis: tų metų rugpjūtį buvo nušautas brolis Petras, Lietuvos vietinės rinktinės savanoris, o po mėnesio per nelaimingą atsitiktinumą susisprogdino brolis Aleksas. Tatukas, kuriam tuomet buvo jau 76-eri, tų įvykių sukrėstas nebepajėgė imtis darbų. Vyresnieji broliai ir seserys su savo šeimomis gyveno toli, turėjo savų rūpesčių ir netekčių, todėl penkiolikmečiui Jonui teko mesti mokslus ir tapti ūkininku, taigi pagrindiniu darbininku namuose.

1945 m. rugpjūčio pabaigoje Jonas gavo Vėprių progimnazijos direktoriaus Jono Jurkūno laišką, kuriuo buvo kviečiamas tęsti mokslų Vėprių progimnazijoje: čia jis sugebėjo ir mokyti, ir nudirbti visus ūkio darbus. Vėliau mokėsi Ukmergės berniukų gimnazijoje. Bebaigiant šeštąją klasę, 1948 m. gegužės 22 dieną šeimą vėl ištiko nauja nelaimė – buvo ištremti tėvai. Tatukas, atvykusių ištremti paklaustas, kur jo sūnus, pasakęs, kad šis mokosi Kaune, ir taip apsaugojęs Joną nuo išvežimo, – tai papasakojo kaimynas, buvęs priverstas savo vežimu Jono tėvus nuvežti iki Jonavos traukinių stoties, iš kur vedė kelias į Sibiro tremtį.

Norėdamas gauti stipendiją, Jonas įstojo į Ukmergės mokytojų seminariją. Paaiškėjęs, kad kilęs iš tremtinių šeimos, iš seminarijos buvo pašalintas. Tačiau Jonas nepasidavė – dirbo lentpjūvėje, krovė grūdus sandėliuose.

1950 m. gegužės mėnesį Jonas buvo paimtas į kariuomenę. Net ten jo gabumai neliko nepastebėti – pagrieždavo dar seminarijoje išgytu smuiku, grojo pulko pučiamųjų orkestre. Iš pulke tarnavusių apie 50-ies lietuvių surinkęs dainingiausias, Jonas parengė lietuvių liaudies dainų programėlę šventėms. Ši kariuomenės kasdienybę pąvairinanti veikla vadų buvo vertinama. Kadangi Jonas nemažai skaitė,

tai pastebėję karininkai kartais pasiūlydavo parašyti straipsnių karinės apygardos laikraščiu kokia nors žinomesnio rašytojo jubiliejaus proga.

Grižęs iš kariuomenės 1953 metų rudenį, Jonas Giedraičių girininkijoje išdarbino buhalteriu. Tačiau jis čia buvo nemėgstamas, „ne savas“, nes nesilaikė girininkijos „tradicijos“ – po kas mėnesį vykusių gamybinių pasitarimų drauge su bendradarbiais išgerti kanistrą naminės degtinės. Šiame darbe Jonas ilgai neužsibuvo, nes nusprendė stoti į Kauno pedagoginę mokyklą. Girininkas, anksčiau kritikavęs Joną už „tradicijų“ laužymą, vis dėlto charakteristikoje parašė, kad jis buvęs pavyzdys visiems girininkijos darbuotojams.

1955 m. baigęs Kauno pedagoginę mokyklą, Jonas pradėjo dirbti mokytoju Širvintų rajono Šešuolėlių septynmetėje mokykloje. Čia įkūrė styginių orkestrėlį ir su juo 1961 m. dalyvavo Respublikinėje dainų šventėje. Tuo pačiu metu Jonas buvo ir Širvintų rajono Šešuolėlių tarybinio ūkio kultūros namų meno vadovas, kur taip pat suorganizavo styginių orkestrą ir chorą, sugebėjusį dainuoti keturbalses dainas. Savo pomėgį muzikuoti nusprendė įprasmingi Vilniaus Juozo Tallat-Kelpšos muzikos technikumė įgyta bendrojo lavinimo mokyklų muzikos mokytojo ir choro dirigento specialybe.

1961 m. Jonas su žmona Elena, taip pat mokytoja, iš Šešuolėlių grįžo į savo gimtinę Veprius ir ten abu pradėjo dirbti Veprių vidurinėje mokykloje. Jonas ėmė dėstyti net tris dalykus: muziką, darbus ir meno pažinimą, vėliau prisidėjo dar ir geografija, kurią 1965–1970 m. neakivaizdiniu būdu studijavo ir baigė Vilniaus valstybinio pedagoginio instituto Gamtos-geografijos fakultete. Jau darbo Vėpriuose pradžioje subūrė mokykloje styginių instrumentų orkestrą ir tris chorus, o tuometinėje Veprių žemės ūkio mechanizacijos mokykloje įsteigė pučiamųjų orkestrą. Vėliau pučiamųjų orkestrą įkūrė ir Veprių vidurinėje mokykloje, – jį pavyko išugdyti iki aukšto lygio. Su Veprių mokyklos choris ir pučiamųjų orkestru dalyvavo Respublikinėse dainų šventėse.

Jono mokiniai labai mėgo ir vertino jo meno pažinimo pamokas, nes mokytojas joms ruošdavosi labai atsakingai, negailėdamas laiko. Jonas yra sakęs, kad ruošimasis pamokoms jį patį labai ugdė. Tad nenuostabu, kad mokomu dalyku susidomėjusio mokytojo pamokos ir mokiniams buvo labai įdomios.

Kai Veprių mokykla persikėlė į naują pastatą, liko tuščios senojo mokyklos bendrabučio patalpos. Kūrybingas mokytojas 1967 m. jose įkūrė muziejų. Reikia paminėti, kad šio darbo Jonas ėmėsi labai entuziastingai, nors už jį negaudavo atlyginimo. Deja, muziejus senosiomis mokyklos patalpomis naudojosi neilgai, nes jų vietoje buvo nuspręsta pastatyti ambulatoriją. Muziejaus eksponatus teko sugrūsti į seniūnijos garažą, kur jie išbuvo tol, kol S. Nėries kolūkio pirmininko Stepo Jankeliūno rūpesčiu buvo pastatytas dabartinis muziejaus pastatas. Be to, Jonas Žentelis ženkliai prisidėjo ir prie lietuvių liaudies dainų išsaugojimo. Jo vadovaujamas Veprių vidurinės mokyklos kraštotyros būrelis surinko per 300 liaudies dainų tekstų, nemažai tautosakos, o jis pats užrašė apie 200 liaudies dainų melodijų. Dauguma jų atiduotos Lietuvių literatūros ir tautosakos institutui.

Lyg to būtų mažai, Jonas atrado dar vieną pomėgį – darbus iš akmens. Pirmasis darbas buvo paminklas jo mamai, kai iškalė tiesiog einančią senyvą moterį, o jo žmona, dabar jau a. a. Elena, pastebėjo, kad ta moteris labai panaši į Jono

J. Žentelio skulptūros „Gyvybės globėja“
(kairėje) ir „Labora“ ant Šventosios kranto

J. Žentelio skulptūra „Gyvybės globėja“

J. Žentelis kuria paminklą išnykusiems kaimams. 1999 m. Martos Šarkienės nuotr.

Prie paminklo išnykusiems kaimams (iš kairės): skulptorių simpoziumo Vepriuose organizatorius Viktoras Žentelis, J. Žentelis ir skulptorius Bogdanas Gladkis (Ukraina). 2005 m.

mamą. Tuomet tame pačiame akmenyje Jonas iškalė ir savo Tatuko atvaizdą, – tokį, kokį jį prisiminė, nes nuotraukų neišliko. Paskatintas sėkmės, netrukus pagal užsakymą iškalė portretinį paminklą savo buvusio dėstytojo profesoriaus Antano Jozėno mamai, dar vėliau sukūrė paminklus Veprių valsčiaus ūkininkams, 1917 m. žuvusiems kovoje su kaizerinės Vokietijos kareiviais (1974), savo mokytojui Jonui Jurkūnui (1980), darbus „Gyvybės globėja“ (1983, pavaizduota moteris, viename delne laikanti želmenėli, o kitu delnu jį gaubianti) ir „Labora“ (1988, pavaizduotas mokytojas su mokiniu, ant kurių kelių guli atversta knyga). Atkūrus Lietuvos

*Kūrybinis Žentelių
disputas (iš kairės):
sūnus Viktoras ir
tėvas Jonas*

nepriklausomybę, Jonas nukalė paminklą žuvusiems partizanams, pastatytą Ukmergės Dukstynės kapinėse, o 2005 m. sukūrė ir Vepriuose pats pastatė paminklą išnykusiems Veprių valsčiaus kaimams.

Net jau būdamas pensininku, Jonas mokėsi Aukštesniojoje katechetų mokykloje Kaišiadorysė prie Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos fakulteto ir ją sėkmingai baigė. Beveik 10 metų mokė tikybos Ukmergės 5-ojoje vidurinėje mokykloje, Ukmergės aukštesniojoje verslo mokykloje.

Žmona Elena (1930–2007) – pedagogė. Vaikai: Viktoras (gim. 1956) – skulptorius; Audronė (gim. 1958) – humanitarinių mokslų daktarė, lituanistė; Kęstutis (gim. 1963) – muziejininkas.

Džiaugiuosi galimybe supažindinti su tokiu iškilium žmogumi.

Gyvenimas dosnus

Lionė Melanija Jankeliūnienė

Gimiau Ukmergės rajono Vėprių apylinkės Pageležių kaime 1940 m. balandžio 5 d. valstiečių šeimoje. Mama – Stasė Palaimaitė, tėvas – Antanas Stimburys.

1946 metais pradėjau lankyti Pageležių pradinę mokyklą, o 1948 metų gegužės 22-ąją mūsų namą apsupo ginkluoti milicininkai, ir šeima aštuoniems metams buvo išskirta – sesuo Irena su tėčiu nenakvojo namuose, man pavyko pabėgti ir mes likome Lietuvoje, o mama su broliu Romaldu buvo išstremti į Sibirą, Igarkos miestą. Kurį laiką slapstėmės miške, kiek apimus grįžome į kaimą. Namas buvo nacionalizuotas, turtas konfiskuotas. Mes su tėčiu apsigyvenome Pageležių kaime pas tetą (tėvo seserį) Adelę Bitiniene, sesuo – pas kitą tėvo seserį Juzę Latviene Mikačių kaime netoli Ukmergės.

Lionė Melanija Jankeliūnienė

Baigusi pradinę mokyklą, 1950–1953 metais mokiausi Vėprių septynmetėje mokykloje, kuriai vadovavo Jonas Jurkūnas. Baigusi septynmetę, padaviau dokumentus į Ukmergės mokytojų seminariją, bet dėl mamos tremties nebuvau priimta.

Giliai į atmintį įsirėžė vaikystės prisiminimai – siaurutis geležinkeliukas, kuriuo iš Jonavos į Ukmergę ir atgal riedėjo keleiviniai ir prekiniai traukiniai. Jie trumpam stabtelėdavo prie mūsų namo, stotelėje, čia įlipdavo ir išlipdavo keleiviai. Iešmu buvo reguliuojamas eismas, kad nesusidurtų priešpriešiais važiuojantys traukiniai. Plentu pravažiuodavo sunkvežimiai, pradėjo kursuoti autobusai.

Mokslus tęsiau vidurinėje mokykloje Ukmergėje, išvažiavau nežinodama, nei ką valgysiu, nei kur gyvensiu. Kurį laiką vaikščiojau pėsčia penkis kilometrus iš Mikačių kaimo, kuriame gyveno mano sesuo ir kur mano teta ir pusseserės bei pusbroliai dalijosi su manimi valgiu, lova ir užuojauta, kurios taip reikėjo paauglei mergaitei. Pagaliau reikalai susitvarkė – tėvas išnuomojo butą Ukmergėje, ir aš kibau į mokslus.

Mokiausi Pirmojoje vidurinėje mokykloje, buvau išrinkta literatų būrelio sekretore, o pirmininkavo vėliau tapęs žinomu kritiku Vincas Kuzmickas. Pradėjau kurti pirmuosius savo eilėraščius ir aš.

Didžiausias džiaugsmas, atgaivinęs viltį išbristi iš visų negandų – tiek materialinių, tiek dvasinių, – mamos ir brolio sugrįžimas. Buvo 1956-ieji metai, mokiausi dešimtoje klasėje. Atgavome namus, turėjome kur gyventi, tačiau vertėmės sunkiai, nes abu su broliu mokėmės.

Kai atkūrus Lietuvoje Nepriklausomybę buvo leista susipažinti su tremties byla, buvau sukrėsta, jog kaltinimai buvo pateikti atpasakojant nuogirdas, o ne tiesiogiai girdėtus faktus. Pagrindinės priežastys – tėvas 1924 metais buvo įstojęs į sukarintą Šaulių nacionalistinę organizaciją bei jaunimo katalikų organizaciją

„Pavasarininkai“, taip pat neva nugirstos kalbos, jog jis šmeižęs komunistus. Kiti kaltinimai – buožės ūkio įteisinimas – „12 ha žemės, 2 namai, klojimas, tvartas, pirtis, 1 karvė, 1 avis, 2 kiaulės, samdomi du darbininkai“ (vienur nurodyta sezoniniam darbui, kitur – nuolatiniam).

Vieną šios bylos egzempliorių padovanojau Veprių kraštotyros muziejui.

1960 m. baigiau Žemės ūkio technikumą Kaunė ir įsidarbinau brigadininke Tulpiškiemio kolūkyje. Dirbau vienus metus, sukūriau šeimą ir su vyru Steponu Jankeliūnu, kuris buvo paskirtas pirmininku į Salomėjos Nėries kolūkį, atvykome gyventi į Veprių apylinkės Sližių kaimą. Čia gimė du sūnūs – Arūnas ir Gerdas. Abu, baigę aukštuosius mokslus (Arūnas – Vilniaus inžinerinį statybos institutą, Gerdas – Vilniaus universiteto Ekonomikos fakultetą), gyvena ir dirba Vilniuje.

Neakivaizdžiai baigiau Vilniaus valstybinio universiteto Istorijos-filologijos fakulteto Lietuvių kalbos ir literatūros specialybės skyrių. 1962–1979 metais dirbau Veprių vidurinėje mokykloje lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja, iš jų 1970–1975 metais – direktoriaus pavaduotoja mokomajam bei auklėjamajam darbui.

Tie metai – vieni brandžiausių mano gyvenime. Su didele atsakomybe dirbau pedagoginį darbą, dėščiau literatūrą kur kas išsamiau ir plačiau, negu buvo nurodyta programoje. Pelnėme ne vieną prizą moksleivių rašinių konkursuose, lankėme Vilniaus ir Kauno teatrus, domėjomės visomis kultūros aktualijomis. Lietuvių kalbos ir literatūros kabinetas rajone buvo pripažintas geriausiu.

Savo eilėraščius spausdinau rajono laikraštyje „Gimtoji žemė“.

1979 metų spalio mėnesį pradėjau dirbti Lietuvos knygos bičiulių draugijos Ukmergės rajono organizacijos atsakingąja sekretore. Per dešimtį savo darbo metų buvau pakvietusi į literatūrinius susitikimus pačius iškiliausius Respublikos rašytojus, poetus, aktorius, kurie pabuvojo atokiausiuose rajono kampeliuose – mokyklose, kultūros namuose, skaitė poeziją, pristatė savo kūrybos knygas, kalbėjo apie to meto meno būklę ir pan.

Rajone buvo įkurtos septyniasdešimt dvi pirminės Knygos bičiulių organizacijos, kurių nariai buvo aktyvūs knygos propagotojai ir skaitytojai.

Verta išskirti respublikinį geriausio eilėraščio apie žemę, žemdirbį, žmogaus triūsą konkursą, surengtą Salomėjos Nėries kolūkyje (pirmininkas Steponas Jankeliūnas), pavadintą „Žydinčios vyšnios šakelės“ vardu. 1984–1991 m. patys skaitytojai išrinko septynis poetus laureatus, kurie buvo pažymėti specialiu prizu ir piniginėmis premijomis. Laureatais tapo žinomi Lietuvos poetai: Juozas Macvičius, Justinas Marcinkevičius, Jonas Strielkūnas, Eduardas Mieželaitis, Vacys Reimeris, Jonas Jakštas ir Bernardas Brazdžionis. Poetų ir žemdirbių abipusis ryšys buvo didžiausias atpildas, kurį gavo ir vieni, ir kiti. Poetai jautėsi pagerbti, jie nuoširdžiai bendravo su žemdirbiais, o šie atidžiai klausėsi jiems skirtų žodžių, aukštinančių jų rankų triūsą.

Tais metais susipažinau su Respublikos nusipelnusia artiste Teofilija Vaičiūniene. Pasibeldžiau į jos namų duris Vilniuje, norėdama surinkti medžiagos apie jos vyrą rašytoją Petrą Vaičiūną, kuris buvo mokėsis Vėpriuose. Gavau ne tik nuotraukų, atsiminimų, bet ir brangią širdžiai draugystę, kuri tęsėsi iki pat aktorės mirties. Ji ne kartą viešėjo Vėpriuose, kvietė į vyro gimimo dienos minėjimus Vaičiūno gimtinėje, Jonavos rajono Piliakalnio kaime. Tie bendravimo metai liko

užfiksuoti nuotraukose, o surinktą medžiagą padovanojau Veprių muziejui.

Mirusią Teofiliją Vaičiūniene lydėjau į Antakalnio kapines, būdama Vilniuje, aplankau jos amžinojo poilsio vietą, nes jos atminimas man visada liks gyvas.

O „Žydinčios vyšnios šakelės“ konkursas buvo atgaivintas 2003 m. Žemės ūkio rūmų, „Ūkininko patarėjo“ redakcijos ir ūkininko Stepono Jankeičiūno iniciatyva. Šventė vyko Kaune, Sporto halėje, žemdirbių šventės metu. Laureatais tapo du ukmergiškiai poetai.

1991 m. įsteigiau individualų „Vaivos“ knygyną, kuriame dirbau penkerius metus, o po to – dar penkerius metus dirbau pagal patentą. Nuo 1995 metų paskirta senatvės pensija.

Daug laiko skiriu kūrybai. Po dešimties metų pertraukos vėl spausdinu eilėraščius vietos laikraščiuose, dalyvauju Literatų draugijos veikloje, skaitau eiles literatūrinių vakarų metu. Išleidau dvi sveikinimų, linkėjimų knygeles *Ačiū Tau* (2001, 2002 m.) ir *Rašau Tau* (2003 m.) bei eilėraščių knygelę *Kelionė tyloje* (2003 m.). Eilėraščiai publikuoti kultūros almanachuose *Eskizai*, literatų kūrybos rinktinėje *Ties Vilkmerge*. 2003 metais tapau Vlodo Šlaito literatūrinio konkurso laureate.

Vasaros atostogų metu daug keliauju. Aplankytas Sibiras, Kaukazas, Krymas, Murmansko sritis, Europos šalys – Lenkija, Bulgarija, Rumunija, Čekija, Slovakija, Šveicarija.

Esu tos nuomonės, jog visavertis gyvenimas – tai bendravimas su žmonėmis, džiaugsmas, kurį teikia menas: muzika, dailė, literatūra, teatras.

Gyvenimas dosnus. Jis tęsiasi.

Lionė Melanija Jankeliūnienė pristato poezijos knygą „Kelionė tyloje“. 2003 m. Dainiaus Vyto nuotr.

Susitikimai su aktore Teofilija Vaičiūniene

Lionė Melanija Jankeliūnienė

Susipažinau su Respublikos nusipelnusia artiste Teofilija Vaičiūniene 1973-aisiais metais, norėdama gauti medžiagos apie rašytoją Petrą Vaičiūną, kuris mokėsi Vėprių pradinėje mokykloje. T. Vaičiūnienė sutiko perfotografuoti ir padovanojo šeimos nuotraukas, kurias vėliau perdaviau Vėprių muziejui, taip pat surinktus atsiminimus, kuriuos apie P. Vaičiūną parašė su juo artimai bendravę žmonės ir kuriuos aktorė sudėjo į knygą *Scena ir gyvenimas*. Labai branginau jos dėmesį ir draugiškumą. Ji kasmet į P. Vaičiūno gimtadienio paminėjimus sukviesdavo gausų būrį teatralų, rašytojų, šeimos draugų. Ne vienas susitikimas vyko ir Sližiuosė. Jai dėkingi, kad bendravome su aktore Elena Petrauskiene (Žalinkevičaitė), rašytoju Juliumi Būtėnu, poete Judita Vaičiūnaite, aktore Joana Valančiene. J. Tallat-Kelpšos aukštesniosios muzikos mokyklos moksleiviai, literatų būrelio nariai, kuriems vadovavo dėstytoja V. Mockienė, kartu su aktore T. Vaičiūniene suvaidino ištrauką iš P. Vaičiūno dramos *Tuščios pastangos*. Tai neužmirštama.

Šios moters kilnumas, erudicija, inteligentiškumas labai mums imponavo. Atsiminimai, kuriais ji mielai dalijosi – apie išymius žmones, kultūros korifėjus, – buvo didžiulė dovana klausantiems. Sužinojome, kaip atkakliai ji veržėsi į mokslą, pažangą, kultūrą. Dosniai dalijo savo dvasios lobius, rūpinosi P. Vaičiūno tėviškės išlikimu, labai norėjo, kad eksponatai būtų saugomi Vėpriuose. Tačiau šitokio muziejaus, kaip dabar, dar nebuvo, todėl ir nedrįsime to reikalo spręsti. Vėliau buvo pavėluota.

1988 m. sausio 10 d. S. Nėries kolūkio delegacija vykome į Vilnių, Menininkų rūmų Baltojoje salėje sveikinome T. Vaičiūniene kurybinio darbo 70-mečio ir gimimo 90-mečio proga. Įteikėme naminės duonos kepalą, perdavėme žemdirbių linkėjimus. Buvome vieninteliai iš kaimo.

Parašiusi dvi knygas, nusipelniusi aktorė paskutines gyvenimo dienas leido netoli Vilniaus esančiame pensionate. Aplankiau ją ten. Ji tebebuvo optimistė, džiaugėsi, jog ją gausiai lanko žurnalistai, nes ji nugyveno įdomų, turiningą gyvenimą, skirtą menui. Išliko jos darbų šviesa.

Lydėjau ją ir į Antakalnio kapines, kur atgulė prie savo sūnaus Arno. P. Vaičiūnas ilsisi Rasų kapinėse. Aplankau, kai būnu Vilniuje, pasakau, jog Jų neužmirštame.

Visuomenės veikėjas Romas Petras Šaulys

Jolita Žurauskienė, Jonas Žentelis

Romas Petras Šaulys

Romas Petras Šaulys gimė 1941 m. gegužės 13 d. Ukmergės rajone, Žėlvos miestelyje. Mokėsi Ukmergės berniukų gimnazijoje.

1949 m. su tėvais buvo ištremtas į Komiją. Ten tęsė mokslus. Baigė Uchtos miškų technikumą, Gubkino naftos institutą. Dirbo vyr. inžinieriumi.

Vėpriuose apsigyveno 1980 metais. Įsikūrė Salomėjos Nėries kolūkyje. Kolūkis buvo ekonomiškai tvirtas. Su kolūkio pirmininku Steponu Jankeliūnu su-manė įkurti tuo metu Rusijoje madingų plastiko papuošalų gamybą. R. P. Šaulys produkciją išveždavo ir sėkmingai ją realizuodavo. Taip gerokai buvo papildoma kolūkio kasa.

Vėpriuose R. P. Šaulį daugelis pažįsta kaip aktyvų visuomenės veikėją. Atgimimo metais buvo aktyvus sąjūdininkas ne tik Vėpriuose, bet ir Ukmergės rajone. Įvykus avarijai Jonavės trašų gamykloje „Azotas“, kai užsidegė nuodingos medžiagos ir jų debesis vakaris vėjas nešė į Vėprių pusę, daugelis iš Vėprių apylinkių išvažiavo ten, kur vėjas nuodingų debesų nenešė. Ne visi susiprato ar nemanė, kad tai labai pavojinga. Buvo tokių, kurie mirė po keleto dienų, o daugumai nespėjusių pasitraukti nuodingo debesies dujos ilgam sugadino sveikatą. Tos situacijos paskatintas R. P. Šaulys įkūrė visuomeninę organizaciją „SOS Vėpriuose“, užmezgė ryšius su rajono vadovais, rūpinosi pagalba nukentėjusiesiems, ypač daugiavaikėms ar maitintojo netekusioms šeimoms.

Žiniasklaidai išreklamavus, atsirado rėmėjų Lietuvoje ir užsienyje. Pagalba buvo atsiunčiama iš Čikagos vaikų našlaičių fondo, iš Varino miesto Vokietijoje. R. P. Šaulys teikė pagalbą ir Čėčėnijai.

Pats su žmona, Vėprių ambulatorijos šeimos gydytoja Genovaite Gražina Šauliene, finansavo koplytstulpio Baro konfederacijos įvykių atminimui naujos Kančios sukūrimą, Kalvarijų koplytėlės „Paskutinė vakariėnė“ paveikslo bareljefinį atlikimą, kuriuos sukūrė vėpriškis skulptorius Viktoras Žentelis.

Pagrindiniai Veprių mūrinės bažnyčios 100-mečio šventės rėmėjai. Sėdi (iš kairės): akademikas Zigmantas Zinkevičius, Regina Zinkevičienė, R. P. Šaulys. 2010 05 22

Veprių mūrinės bažnyčios 100-mečio šventė per Sekmines. Pirmame plane (iš kairės): Kauno arkivyskupas metropolitas Sigitas Tamkevičius, Veprių seniūnė Dalė Urbonienė, Veprių klebonas Gintautas Naudžiūnas. 2010 05 22. R. P. Šaulio nuotr.

Lietuvos Respublikos
Prezidento Valdo
Adamkaus patarėjas
Darius Kuolys
„SOS Vepriuose“
vadovui R. P. Šauliui
užrašo savo knygą
„Nepriklausomybės
kovų dainos“.
2002 01 11

Atidengiamas paminklas su lietuvišku ir vokišku tekstu 1944 m. liepos mėn. žuvusiems vokiečių kariams. Dalyvauja svečiai iš Vokietijos, vepriškiai, žurnalistai, politikai. Paminklo autorius Viktoras Žentelis (1-as iš kairės), mecenatas R. P. Šaulys (5-as iš dešinės).
Slabados k. 2007 10 26

Veprių koplytėlių įkūrimo 161-ąsias metines R. P. Šaulys su žmona gydytoja paženklino Kryžiumi – rūpinotojėliu, kuri dailiai išdrožė vepriškis tautodailininkas Remigijus Rudokas.

Antrojo pasaulinio karo metais 1944 m. liepos 22 d. traukdamiesi vokiečiai susprogdino bažnyčios bokštą.

Sudužo du dideli, gražiai skambėję varpai. Todėl dabar ir rūpinamasi, kad bent vienas varpas būtų įkeltas į po karo atstatytą, bet jau žemesnį, bokštą.

Bene didžiausias R. P. Šaulio užmojis, kuris jau virsta realybe – naujo varpo įkėlimas į Veprių bažnyčios bokštą. Tai jau dideli pinigai, kuriems sukaupti entuziastui nelengva. Projekto mecenatai – G. G. Šaulienė ir R. P. Šaulys. Varpas išlietas Felčinskių varpų liejykloje Tacišove, Lenkijoje, Veprių Švč. Mergelės Marijos Rožinio Karalienės bažnyčios pastatymo šimtmečio proga.

Dar vieną dovaną Veprių bažnyčiai jos šimtmečio garbei R. P. Šaulys ir jo žmona gydytoja G. G. Šaulienė užsakė tautodailininkui Rimantui Zinkevičiui – iš ažuolo išdrožti Švč. Mergelės Marijos Rožinio Karalienės skulptūrą, kuri jau pastatyta bažnyčios šventoriuje.

R. P. Šaulys yra ir fotografas menininkas – mėgėjas. Bendraudamas su žmonėmis, jis užfiksuoja momentą, organizuoja parodas. Ieškodamas talkininkų bei bendraminčių VO „SOS Vepriuose“ vadovas susipažino su daugeliu iškilų

R. P. Šaulys apdovanotas ordinu „Už laisvę Tėvynei“

Su gėlėmis po ordino įteikimo. J. Žurauskienės nuotr. 2010 03 06

Su Atkuriamojo Seimo pirmininku Vytautu

Landsbergiu. J. Žurauskienės nuotr. 2010 03 06

asmenybių: arkivyskupu Sigitu Tamkevičiumi, akademiku Zigmū Zinkevičiumi, Seimo nariais, profesore Ona Voveriene ir kt. Meninės fotografijos pomėgis leido užfiksuoti šiuos žmones ir sukaupti to laikotarpio išymių asmenų portretų kolekciją, bene turtingiausią visoje šalyje.

R. P. Šaulys vaisingai darbuojasi Lietuvos laisvės kovotojų sąjungoje, Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių bendrijoje, vadovauja Ukmergės rajono Čechėnijos rėmimo grupei, daug kūrybinės energijos atiduoda Aukštaitijos gyvenimą atspindinčiam Dėltuvos kultūros almanacho *Eskizai* žurnalui, yra ir jo redakcinės kolegijos narys. Už aktyvų dalyvavimą prezidento rinkimų kampanijose Ukmergės apskrityje sulaukė asmeninės prezidento Valdo Adamkaus padėkos. Jis apdovanotas daugybe padėkos raštų už visapusišką veiklą Lietuvoje. Neseniai R. P. Šaulys tapo Tautotyros sąjūdžio rėmėju.

Už nuopelnus ir pasiaukojamą darbą Lietuvai Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 20-mečio proga su kitais Lietuvai nusipelnusiais žmonėmis Romas Petras Šaulys 2010 metų kovo 6 dieną Vilniaus įgulos karininkų ramovėje buvo apdovanotas Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos ordinu.

Skulptorius Viktoras Žentelis

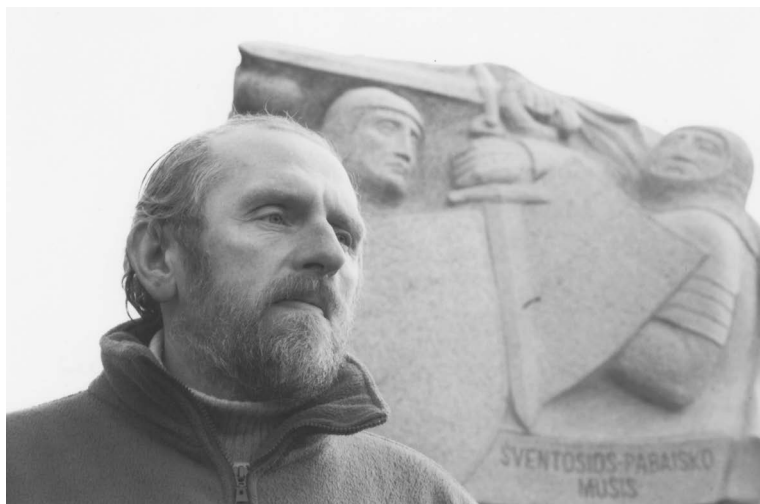
Audronė Žentelytė

Viktoras Žentelis gimė 1956 m. Širvintų rajone, Šešuolėlių kaime. 1961 m. drauge su tėvais persikėlė gyventi į Veprius ir ten po metų pradėjo lankyti mokyklą. Kadangi labai anksti pasireiškė jo gabumai menui (būdamas ketverių metų gražiai piešė, grojo fisharmonija), tėvas 1963 m. nusprendė leisti sūnų į Čiurlionio meno mokyklą Vilniuje. Viktoras mokėsi šios mokyklos Chorinio dirigavimo klasėje, tačiau jį labiau traukė dailė: vis bėgdavo pas „čiurlioniukus“ dailininkus. Nuo 1967 metų tęsė mokslus Vėprių vidurinėje mokykloje. 1974 m. ją baigęs, išstojo į Vilniaus valstybinio dailės instituto (dabar Vilniaus dailės akademija) skulptūros specialybę. Dailės institutą baigė 1980 m.

Viktoras Žentelis dirba su įvairiomis medžiagomis: granitu, marmuru, medžiu, metalais. Jo sukurtos dekoratyvinės ir paminklinės skulptūros stovi ne tik gimtuosiuose Vėpriuose, bet ir Ukmergėje bei kitose rajono vietose, yra išbarstytos po Lietuvos miestus ir miestelius. Keletas jo darbų puošia Vokietijos miestus. Yra sukūręs ir keraminių skulptūrų bei keramikos darbų, išbandęs jėgas sieninėje tapyboje.

Dar būdamas mokiniu, o vėliau studijuodamas, piešiniiais ir skulptūromis papuošė Vėprių vidurinę mokyklą. 1976 m. antrakursis V. Žentelis už savo sukurtus medalius „Čiurlioniui 100“ ir „Jonas Rustemas“ laimėjo M. K. Čiurlionio 100-osioms metinėms skirtą studentų darbų konkursą, šiuos jo medalius nupirko vienas Vilniaus muziejų. 1977 m. per vasaros atostogas V. Žentelis sukūrė skulptūrą „Geldutė“ romantinės legendos apie Vėprių kunigaikščio dukrą motyvais. 1979 metų vasarą skulptūra (kaltas varis) pastatyta Vėprių miestelio centre. Paskutiniaisiais studijų metais dirbo mokytoju Vilniaus rajono Pagirių aštuonmetėje mokykloje, vėliau – Vilniaus pedagoginio instituto dailininku.

1980 metų rudenį V. Žentelis grįžo į Veprius ir iki 1989 metų dirbo S. Nėries kolūkyje architektu bei dailininku. Per tą laiką Veprius ir Sližiūs papuošė įvairaus

Viktoras Žentelis prie paminklo Pabaisko mūšio 570-osioms metinėms. 2005 m.

V. Žentelio skulptūros
Vepriuose
Bareljefas „Medėja“

Skulptūra „Rytas“

Skulptūra „Motinystė“

pobūdžio jo darbai: skulptūra „Rytas“ (raitelis, kaltas varis, 1985), skulptūra iš medžio priešais S. Neries kolūkio kontorą „Skaitančioji“, dekoratyvinė skulptūra „Paukščiai“ fontane priešais Sližių kultūros namus, bareljefas „Medėja“ prie Veprių ambulatorijos pastato ir skulptūra „Motinystė“ jo viduje (1988 m.). Veprių vidurinei mokyklai V. Žentelis sukūrė reljefinę kompoziciją legendos apie Moką motyvais, Veprių paštui – bareljefą pašto ryšių temomis (šis bareljefas dabar yra Veprių muziejuje), Veprių kultūros namams – kalto vario bareljefus muzikavimo temomis. Be to, V. Žentelis yra viso Veprių užjeigos „Ūdroklis“ interjero su kalto vario reljefais autorius.

Mokyklą ir Sližių kultūros namus V. Žentelis buvo papuošęs sieninės tapybos darbais. Viename iš jų, buvusiam Sližių kolūkio kontoros laiptinėje, vaizduojamas Samantonių kovotojų už duoną Pirmojo pasaulinio karo metais siužetas. Deja, šie darbai neišliko: remontuojant pastatus, jie buvo beatodairiškai uždažyti. Jo sukurti bareljefai bei skulptūros iš medžio puošė ir Veprių profesinės technikos mokyklos patalpas bei aplinką.

1984 m. V. Žentelis sukūrė graakštų prizą S. Nėries kolūkio rengiamam poezijos konkursui „Žydinčios vyšnios šakelė“ ir portretinius medalius pirmiesiems šio konkurso laureatams (Juozui Macevičiui, Justinui Marcinkevičiui, Jonui Strielkūnui, Eduardui Mieželaičiui, Vaciu Reimeriui).

Per tą dešimtmetį Viktoras Žentelis dalyvavo respublikinėse dailės parodose Vilniuje, 1988 m. vykusiame paminklo Gediminui konkurse (paminklo modelis dabar saugomas Veprių muziejuje).

1987 m. vepriškis skulptorius padovanojo Ukmergės miestui rausvo granito skulptūrą „Jaunystė“ (prie Santuokų rūmų). Ne viena V. Žentelio sukurta skulptūra puošia ir kitus Lietuvos miestus bei miestelius. 1987 m. Pānevėžio rajono Krekenavės miesteliui jis sukūrė dvi dekoratyvines skulptūras: „Bičiulystė“ – fontanui ir „Kermošius“ – prie Administracijos pastato. Radviliškio rajono Alksniupių „Moterų seklyčioje“ stovi jo iš raudonmedžio išdrožta „Liepa“ (1985 m.), o miestelio skvere – paminklas karuose ir pokario kovose žuvusiems Alksniupių žmonėms (1989 m.).

1989 m. pagal senas nuotraukas ir surastas detales V. Žentelis atkūrė Ukmergės rajono Šešuolių miestelyje prieškario metais stovėjusį laisvės paminklą-obeliską. Sąjūdžio metais skulptorius iš pilko granito sukūrė paminklą 1940–1990 m. Lietuvos kankinių atminimui. Ši daugiau kaip dviejų metrų aukščio skulptūra, vaizduojanti Kristų surištomis rankomis, 1990 m. buvo pastatyta Kėdāiniuose, Šv. Jurgio bažnyčios šventoriuje.

Atgimimo laikotarpiu V. Žentelis savo darbais svariai prisidėjo prie religinės krašto tradicijos atkūrimo: padarė techninius brėžinius atstatomoms Kalvarijų koplytėlėms bei vartams, išdrožė ne vieną kryžių, sukūrė koplytstulpį su Rūpintojėliu Veprių bažnyčios šventoriui (1989). Darbus šioje srityje pratęsė jau maždaug po dešimtmečio: 2001 m. iš ažuolo išdrožė žmogaus ūgio Nukryžiuotojo figūrą rekonstruoti Veprių koplytėlei, vadinamai Baltu Kryžiumi, 2003 m. sukūrė memorialinę lentą Veprių bažnyčios statytojui kun. Teofilui Vasiliauskui ir pagrindiniam fundatoriui grafiui Marijonui Broel Pliateriui, o 2004 m. – reljefą „Paskutinės vakarienės“ koplytėlei.

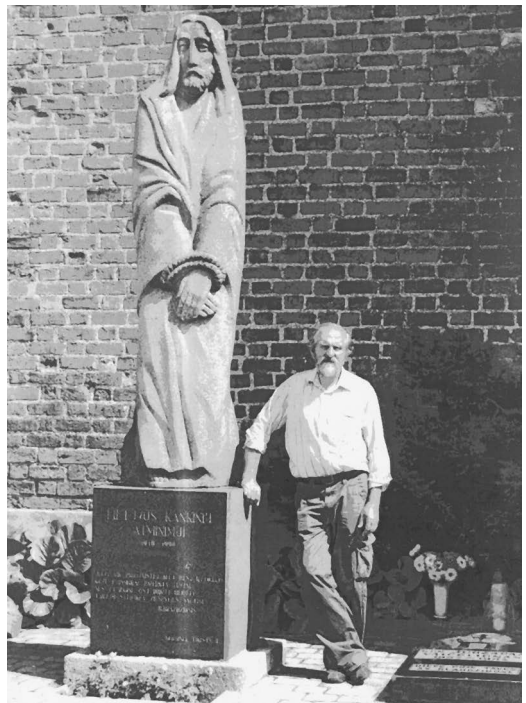
Paskutiniu XX a. dešimtmečiu Viktoras Žentelis daugiau reiškėsi ne kaip skulptorius, o kaip verslininkas: Vepriuose 1991 m. jis įkūrė UAB „Krosnis“ ir buvo priverstas didžiąją dalį savo energijos bei laiko skirti jos reikalams.

1994 m. Panevėžio rajono Smilgių miesteliui V. Žentelis sukūrė dekoratyvinę skulptūrą, kurioje buvo pavaizduoti ant žirgo sėdintys vaikai. Tačiau vario karštingės laikais ją, dar nespėjusią išvysti aikštės erdvės, iš Smilgių sandėlio pavogė.

2000 m. V. Žentelis išdrožė keletą skulptūrų iš medžio Tūkstantmečio skvereliui Vepriuose. 2002–2006 m. dalyvavo trijuose tarptautiniuose menininkų

*Sculptūros Tūkstantmečio skverelyje Vepriuose.
Autorius – V. Žentelis*

*V. Žentelis prie sukurto paminklo „Lietuvos
kankinių atminimui. 1940–1990 m.*

simpoziumuose Biūdingene (Vokietija, Hèseno žemė). Simpoziumų metu jo sukurtos dekoratyvinės skulptūros iš medžio stovi Heseno žemės miestuose: „Diana“ (2002 m.) Frýdbergo miesto tarybos pastate, o „Burès“ – Frydbergo miesto aikštėje (2004 m.).

Tarptautinius skulptorių simpoziumus V. Žentelis drauge su Ukmergės rajono savivaldybe 2003 ir 2005 m. suorganizavo ir Veprių miestelyje. Be menininkų iš Lietuvos, juose dalyvavo ir skulptoriai iš Vokietijos, Latvijos, Ukrainos. Viena iš V. Žentelio per šiuos simpoziumus išdrožtų dekoratyvinių skulptūrų „Suolas poetui“ stovi Vytauto Mickūno sodyboje Vepriuose, kita, pavadinta „Adata“, – Ukmergės rajone, prie kailių įmonės „Roris“.

2004 m. iš lauko akmens ir metalo (panaudota sprogusio sviedinio gilzė) V. Žentelis sukūrė originalų paminklinį akmenį vokiečių kariams, žuvusiems Veprių apylinkėse 1944 metų liepą (paminklas pastatytas Slabadės pušyne). Tais pačiais metais iš granito iškalė skulptūrą „Karžygys“ 670-osioms Šešuolių metinėms paminėti, o 2005 m. vasarą taip pat iš granito – išpūdingą paminklą Pabáisko mūšio 570-osioms metinėms. Skulptorius pats suprojektavo ir įrengė skverą, kuriame pastarasis paminklas pastatytas. 2005 metų rudenį Ukmergės rajone, Žemaitkiemyje, prie išėivijos poeto Vlado Šlaito sodybos iškilo V. Žentelio iš ažuolo išdrožtas koplytstulpis.

Šiuo laikotarpiu V. Žentelis sukūrė ir nemažai dekoratyvinės plastikos darbų: Kauno restoranui „Senieji vartai“ keraminius reljefus įvairiais kaimo gyvenimo siužetais, Pėrvalkoje, ant Kuřšių marių kranto, dekoratyvinę skulptūrą iš medžio „Žuvis ir laivas“, darbų privačioms kolekcijoms Lietuvoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Amerikoje. Įvairiose Lietuvos kapinėse stovi daug paminklinių skulptūrų iš granito, marmuro ar medžio, sukurtų V. Žentelio per tris jo kūrybinės veiklos dešimtmečius.

Apie išpūdingas V. Žentelio skulptūras čečėnų rašytojas Deni Muchamadas rašė¹:

„Norėčiau kiek plačiau aprašyti patį Veprių miestelį, nes jis, mano manymu, nepanašus į jokią kitą mano matytą maždaug tokio dydžio gyvenvietę. Kelias nuo Pageležių iki miestelio niekuo nepasižymi, bet jo prieigose jau prasideda stebuklai. Pati gy-

V. Žentelis prie skulptūros „Suolas poetui“.
2007 03 08

¹ http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2006/12/01/zvil_01.html Deni Muchamadas. Lietuvos Lurdas

venvietė labai neįprastai išsimėčiusi ant kalvų – tai kas sukuria ypatingą efektą. Prie įvažiavimo į miestelį stovi koplyčia, kurioje yra Nukryžiuotojo Kristaus statula. Pro automobilio langą man netgi pasirodė, kad ten nukryžiuotas gyvas žmogus. „Klausyk, sustokime“, – paprašiau Romo. „A, štai kas, – tarė jis, – tai nukryžiuotas Išganytojas, jį sukūrė vietinis menininkas V. Žentelis.“ Aš priėjau arčiau ir supratau, kad tą gyvybės išpūdį man sukėlė kraujas, pavaizduotas ant Jėzaus Kristaus rankų ir kojų. Nukryžiuotojo statula skleidė gairinančią energiją, ji malonia šiluma užliejo visą kūną, ir ši situacija niekaip nepriminė visuotinai žinomos tragedijos. [...]

Prie kapinių jo iniciatyva pastatytas, mano manymu, puikus paminklas – didelį granito riedulį viename šone nupjovė ir nupoliravo iki blizgesio, o paskui jame dviem kalbomis – lietuvių ir vokiečių – užrašė: „Čia ilsisi vokiečių kareiviai, iki galo atlikę savo šventą pareigą.“ Akmens viršuje įtaisyta sprogusi sviedinio gilzė yra tarsi koks metalo žybsnis, simbolizuojantis sprogimą. Man šis paminklas, kurio autorius – skulptorius Viktoras Žentelis, padarė neišdildomą išpūdį.“

Paminklas „Šešuoliams – 670 metų“,
V. Žentelio atkurtas pagal senas nuotraukas
ir surastas detales

Pedagogas Juozapas Kazimieras Bikulčius

Audronė Žentelytė

Gimė 1937 m. gegužės 29 d. Aukštakalnių kaime, Zarasų apskrityje. 1945–1952 m. mokėsi Tetervinių septynmetėje mokykloje, 1952–1956 m. – Vilniaus žemės ūkio mechanizacijos technikume. Jį baigęs trejus metus dirbo Rokiškio mašinų-traktorių stoties mechaniku ir dar trejus – kolūkio „Bendroji žemė“ (Rokiškio r.) mechaniku inžinieriumi.

Į Veprius su žmona Irena atvyko 1962 m. ir iškart pradėjo dirbti Vėprių profesinės technikos mokyklos dėstytoju. 1963–1974 m. buvo šios mokyklos vyr. meistras. Tuo pat metu (1967–1973) neakivaizdiniu būdu studijavo Lietuvos žemės ūkio akademijoje, Mechanizacijos fakultete. 1974–1976 m. dirbo Vėprių profesinėje technikos mokykloje dėstytoju.

1976 m. Vėprių KPT mokyklai gavus ministerijos raštą, kuriame norintys dirbti užsienyje dėstytojais kviečiami pareikšti pageidavimą raštu, J. Bikulčius apsisprendė šiam žingsniui. Prieš tai jis turėjo taip išmokti prancūzų kalbą, kad galėtų dėstyti. Tuo tikslu buvo komandiruotas į Leningrado valstybinio A. Ždanovo universiteto Užsienio kalbų fakultetą. Čia 1976 m. drauge su kitais septyniais studentais iš įvairių Sovietų Sąjungos respublikų mokėsi šešias dienas per

*Irena ir Juozapas
Kazimieras Bikulčiai.
Apie 1966 m.*

*J. K. Bikulčius su
Konakrio (Gvinėja)
politechnikos instituto
agronomijos fakulteto
studentais. 1977 m.*

savaite kasdien po aštuonias valandas. Gavęs diplomą, dar J. K. Bikulčius su papildomai turėjo laikyti egzaminus Moriso Torezo institute *studentais kulia ryžius.* Maskvoje, paskaityti dėstomo dalyko paskaitą prancūzų kalba. 1979 m.

1976 metais prieš Kalėdas Juozapas Bikulčius drauge su žmona atvyko į Gvinėjos sostinę Konakrį, o 1977 m. vasario mėn. jau pradėjo darbą Konakrio politechnikos instituto Agronomijos fakultete: dėstė traktorių ir žemės ūkio mašinų kursą studentams iš Gvinėjos, Siera Leonės, Senegalo, Mali, Dramblio Kaulo Kranto, – iš to Afrikos regiono, kuriame buvo paplitusi prancūzų kalba. Grupėje paprastai būdavo 100–120 studentų. Konakrio politechnikos institute J. Bikulčius dėstytojavo iki 1980 m.

Grįžęs į Lietuvą, dvejus metus dirbo Veprių vidurinės kaimo PTM dėstytoju, 1982–1991 m. – direktoriaus pavaduotoju mokymo ir gamybos reikalams, o nuo 1991 iki 2000 metų – Veprių žemės ūkio mokyklos direktoriumi.

Meistro rankoms paklūsta kiekvienas medis

Jolita Žurauskienė

Veprių Švč. Mergelės Marijos Rožinio Karalienės bažnyčia 2010 metais šventė šimtasias metines. Šias iškilmes ir Sekminių šventę vainikavo bažnyčios šventoriuje vepriškio Romo Petro Šaulio rūpesčiu pastatytas Švč. Mergelės Marijos Rožinio Karalienės koplytstulpis, siekiantis puspenkto metro. Skulptūrą sukūrė tautodailininkas Rimantas Zinkevičius. Jis Tautodailės sąjungos parodose dalyvauja nuo 1975 metų. Dirbo tautodailininkų medžio drožėjų kūrybinėse stovyklose Neringoje, Utenoje, Pasvalyje. Taip pat kūrė darbus S. Nėries poezijos motyvais Vilkaviškyje.

R. Zinkevičius – pelnęs daugybę apdovanojimų ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje, du kartus pripažintas geriausiu Lietuvos tautodailininku, Aukso vainiko nominantas: už liaudies meno tradicijų puoselėjimą apdovanotas „Aukso vainiku 2005“, už kryždirbystę – „Aukso vainiku 2008“. Jis sukūrė ne vieną šventųjų skulptūrą, padarė daug Rūpintojėlių, prakartėlių. Paties arkivyskupo Sigitu Tamkevičiaus prašomas R. Zinkevičius išdrožė išraiškingą Šiluvos Mariją. Mūsų kraštiečio medžio darbai puošia ne tik Lietuvos kampelius, bet ir Jungtinių Amerikos Valstijų, Čekijos, Belgijos, Švedijos žemę. R. Zinkevičius yra Budapešte (Vengrija) pastatyto koplytstulpio (lietuvių liaudies dovana 1956 m. vengrų sukilimo aukoms atminti) bendraautoris, sukūrė koplytstulpį Stokholmo (Švedija) pasaulio tautų etnografijos muziejui. Už darbus, skirtus Kiškunmaišos miestui (Vengrija), jam suteiktas šio miesto Garbės piliečio vardas (2007).

Tautodailininko namuose puikuoja drožiniai, kuriuose įamžinti lietuvių liaudies sakmių, pasakų herojai, kaukės, šv. Jurgio, Rūpintojėlio skulptūrėlės. Gražūs juodojo ažuolo darbai. Ši medį prieš kelerius metus R. Zinkevičius rado Šventosios upėje, ties Vidiškiais. Geologijos ir geografijos institute, atlikus tyrimus, nustatytas ažuolo amžius. Jam – 1880 metų. Ilgus šimtmečius gulėjusi upės dugne mediena neprarado tvirtumo, tik patamsėjo ir pajuodavo.

*Tautodailininkas
Rimantas Zinkevičius*

„Drožti medį buvo itin malonu. Per medieną įrankiai slydo, tarsi pjaustant buroką. Iš šlapio medžio lengviau padaryti įvairius darbus. Vėliau juos svarbu tinkamai išdžiovinti“, – pasakoja R. Zinkevičius.

Kūrėjas planuoja padaryti angelų kolekciją. Šio sumanymo įgyvendinimui jau panaudota kriaušė, obelis, medis iš Austrijos, pieno medis iš Norvegijos. Pastaruoju metu amatininkas, drožybos menu užsiimantis daugiau nei 30 metų, pradėjo žiesti puodelius.

„Jaučiu trauką šiam darbui. Prisiminiau savo vaikystę ir sumaniau puodelius lipdyti. Stodamas į technikumą svajojau pasirinkti keramiką, tačiau po metų persigalvojau ir pasirinkau medžio sričių“, – prasitarė R. Zinkevičius.

2009 m. tautodailininkas pelnė M. K. Čiurlionio fondo Lietuvos šviesuolio apdovanojimą.

R. Zinkevičius yra Lietuvos tautodailininkų sąjungos narys.

Vepriškių biografijų sąvadas

Parengė Jonas Žentelis, Venantas Mačiekus

Šiame biografijų sąvade pateikiamos enciklopedinio pobūdžio žymesnių vepriškių (gimusių ar gyvenusių Veprių valsčiuje) biografijos, parengtos remiantis enciklopedijų ir kitų šaltinių (archyvų informacinių leidinių, pavienių asmenų) medžiaga.

Janina AKSTINAVIČIENĖ (MOČIEKUTĖ) (žr. p. 1187).

Petras AUGULIS. Tai vienas iš trijų pirmųjų Vėprių žemės ūkio mokyklos mokytojų. Vedėjas buvo Jonas Tallat-Kelpša, agronomas Petras Augulis ir agronomas Bronys Gurskis. Be savo, kaip mokytojo ir vieno iš mokyklos kūrėjų, pareigų, Petras Augulis daug nuveikė Veprių kultūros bare. Būdamas nepaprasto aktyvumo ir darbštumo, jis atliko didelį darbą organizuojant ir kuriant mokyklą. Lietuvoje tuo metu kūrėsi analogiškos mokyklos ir kituose miesteliuose, buvusiuose dvaruose. Patyrimo šioje srityje trūko. Teko mokytis iš kitų valstybių, susipažinti su tenykščių mokyklų mokymo programomis, mokymo metodais, kabinetais. Reikėjo rūpintis kabinetų steigimu, mokymo priemonių parsigabenimo rūpesčius išvargti. Be šių pedagoginių ir organizacinių darbų, Petras Augulis Vepriuose dirbo ir muzikos srityje. Jis neblogai grojo smuiku, o norėdamas dar geriau išmokti, vienu vasaros atostogų metu pasikvietė į Veprius Kauno operos teatro smuikininką, kad padėtų tobulinti grojimo techniką. P. Augulis sugebėjo vadovauti Žemės ūkio mokyklos moksleivių chorui. Veprių žemės ūkio mokinius bei mokytojus, jaunimą jis paruošė 1928 metų Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečio paminėjimui ir Kaunė vykusiai dainų šventei. Šventės repertuare buvo ir nelengvų dainų. Didelį pėdsaką P. Augulis paliko Veprių žemės ūkio mokyklos ir pačių Veprių to laikotarpio gyvenime. Būdamas fotografas mėgėjas jis užfiksavo daug to meto momentų, vaizdų, darbų bei įvykių. Šiame mėgėjiško darbo bare P. Augulis įamžino savo laiko darbų bei aplinkos vaizdus. Suprasdamas viso to svarbą, 1969 metais specialiai iš Vilniaus, kur jis tuo laiku gyveno, atvažiavo į Veprius, atvežė savo paties fotografuotas nuotraukas su metrikomis kitoje nuotraukų pusėje ir dovanojo jas Veprių muziejui. O tų fotografijų buvo daugiau nei šimtas ir kiekvienoje užfiksuoti reikšmingi Veprių istorijos momentai. Jau būdamas garbaus amžiaus Petras Augulis darbavosi Būivydiškių žemės ūkio technikumui pučiamųjų orkestro vadovo padėjėju. 1950 metais Petras Augulis baigė Lietuvos valstybinės konservatorijos (dabar Muzikos ir teatro akademija) choro dirigavimo specialybės kursą.

Aleksandras AUGŪNAS (1891 05 01 Ūpninkuose, Veprių vls. – 1973 10 13 Lake Worthe, Floridoje, JAV), žurnalistas, visuomenininkas.

Kelerius metus mokėsi Lietuvoje (tikėtina), 1910 metais persikėlė į JAV, apsigyveno Brūkline (Brooklyn). Čia baigė vidurinę mokyklą. 1910–1911 m. Bruklino „Mildos“ vyrų choro, 1910–1914 m. S. Daukanto dramos draugijos narys. Nuo 1911 metų bendradarbiavo *Vienybėje lietuvininkų* (kurį laiką buvo administratorius), *Dirvoje*, *Laisvojoje Lietuvoje*, buvo *Vienybės* spaudos b-vės direktorius. Parašė straipsnių visuomeniniais ir organizaciniais klausimais, išvertė A. Čechovo apsakymų. Aktyviai dalyvavo visuomeniniame gyvenime: SLA (Susivienijimas lietuvių Amerikoje) kuopų darbuotojas (1910–1953); iki 1914 m. Politinių kalinių šelpimo komiteto sekretorius, 1922–1924 m. Kontrolės komisijos narys, *Santaros* ir tautininkų suvažiavimų dalyvis.

Domas BARAUSKAS (1901 08 03 Bernótiškio k., Veprių vls. – 1946 Masionysė), Lietuvos nepriklausomybės kovų savanoris, Vyčio Kryžiaus I laipsnio ordino kavaliierius. 1919 m. kovo 30 d. stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenės Pānevėžio batalioną (4-ąjį pėstininkų Mindaugo pulką) ir buvo paskirtas į pirmąją kuopą. 1919 m. rugsėjo mėnesį už kovose su bolševikais parodytą narsą apdovanotas pirmojo laipsnio kryžiumi „Už Tėvynę“, vėliau pavadintu I laipsnio Vyčio Kryžiumi. 1919 m. spalio 5 dieną perkeltas į mokomąją komandą. 1920 m. vasario 11 d. jam suteiktas grandinio laipsnis, o tu pat metų kovo 16 d. paskirtas į pirmąją kuopą. Iš 4-ojo pėstininkų Mindaugo pulko 1920 m. balandžio 9 d. paleistas atsargon. Vėliau, 1920 m. lapkričio 19 d., vėl buvo pašauktas tarnauti kariuomenėje ir paskirtas į pirmąjį husarų pulką. Iš šio pulko tu pat metų gruodžio 6 d. pabėgo. Policijos buvo sugražintas jau 1921 m. balandžio 13 dieną. Už pabėgimą buvo nubaustas dviem mėnesiams karo kalėjimo. Atlikęs bausmę tarnybą tęsė toliau. 1923 m. birželio 10 d. iš kariuomenės buvo paleistas į atsargą. 1928 m. Domas Barauskas paprašė pripažinti jam savanorio statusą, tačiau Karių savanorių komisija 1929 m. atsakė neigiamai, kaip argumentą primindama pabėgimo iš kariuomenės istoriją. 1929 m. Domas Barauskas gyveno Ukmergės apskrities Dėltuvos valsčiaus Trainių kaime. 1938 m. jis kreipėsi į Ukmergės karo komendantą, prašydamas lengvatinio bilieto važiuoti geležinkeliu. Pažymėjimą apie apdovanojimą Vyčio Kryžiaus I laipsnio ordinu Nr. 325 Domui Barauskui išdavė Panevėžio 4-ojo pėstininkų Mindaugo pulko vadas 1924 m.

Juozas Kazimieras BIKULČIUS (žr. p. 1212).

Rimantas BREIMELIS (1981 01 31 Ūpninkų k. Jonavės r.), karininkas. 1999 m. baigė Ūpninkų vidurinę mokyklą, 2003 – Lietuvos Jono Žemaičio karo akademiją. Įgijo motorizuotų pėstininkų būrio vado kvalifikaciją ir viešojo administravimo specialybę. Suteiktas leitenanto laipsnis. Paskirtas tarnauti Divizijos generolo Stasio Raštio puskarininkų mokykloje Kaune. Pradžioje neilgai tarnavo štabo

kuopoje būrio vadu, po mėnesio paskirtas Seržantų ir puskarininkių vadų kursų vyresnioju instruktoriumi. 2005 m. mokėsi Čekijoje Didžiosios Britanijos instruktorių rengiamame Šaudymo vadovo ir instruktoriaus kurse. Besimokant Čekijoje paaukštintas. Grįžęs pradėjo eiti Bazinio seržantų rengimo kurso viršininko pavaduotojo pareigas. 2005 m. suteiktas vyresniojo leitenanto laipsnis. 2006 m. paskirtas Bazinio seržantų rengimo skyriaus viršininku.

*Karininkas Rimantas
Breimelis*

Janina BUKOTIENĖ (DAUNORAVIČIŪTĖ) (1930 09 10 Apeikiškių k., Vėprių vls. – 2007 04 06 Vėpriuose), tremtinė, ekonomistė. Mokėsi Vėprių pradinėje mokykloje ir progimnazijoje, Ukmergės mergaičių gimnazijoje, nuo 1946 metų Kauno mergaičių gimnazijoje, kurią baigė 1950 metais. Įstojo į Kauno kūno kultūros institutą ir kartu dirbo Kauno trikotažo fabrike ekonomiste. 1952 m. sausio 23 d. buvo išvežta iš Gaižiūnų geležinkelio stoties į Tomsko srities Aleksandrovsko rajono Malinovkos gyvenvietę. Pavasarį, prasidėjus navigacijai, nuvyko pas tėvus, ištremtus 1951 m. į Tomsko srities Parabelio rajono Narymo gyvenvietę. Čia dirbo miškuose, pjovė rąstus rankiniais pjūklais. 1954 metais Tomsko srities Vidaus reikalų valdyba davė leidimą važiuoti į Krasnojarską mokytis ir gyventi kartu su seserimi. Reikėjo lėšų pragyvenimui, 1956 m. pradėjo dirbti. Sulaukusi reabilitacijos grįžo į Lietuvą, į Kauną, ir pradėjo dirbti Trikotažo fabrike, Planavimo skyriuje. 1958 m. ištekėjo. 1968 metais baigė Kauno ekonomikos technikumą, pripažinta planuotojo kvalifikacija. Dirbo lengvosios pramonės įmonėse. Nuo 1991 metų buvo aktyvi Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos Kauno skyriaus narė. Nuo 2001 metų Vilijampolės–Aleksoto poskyrio pirmininkė. Buvo gavusi LPKT sąjungos Kauno skyriaus tarybos padėkų už nuoširdų darbą ir aktyvų dalyvavimą kultūrinėje ir politinėje veikloje. Buvo paslaugi ir nuoširdi Sąjungos veikėja.

Viktoras BUTKEVIČIUS (1861 Ukmergėje–1930 Vėpriuose, palaidotas Vėprių kapinėse), carinės Rusijos kariuomenės pulkininkas. Apie pulkininko mokslus ir darbą jo palikuonys žino tik nuotrupas. Viena iš pulkininko vaikaitių Halina Dačkienė (Zibalaitė) sako prisimenanti, jog šeimoje buvo kalbama, kad senelis tikrai tarnavo Gařdino gubernijoje Slānime. Kitas vaikaitis Zigmās Butkevičius sakė, kad senelis buvęs caro sargybos viršininkas, o jei būtų buvęs stačiatikis, būtų užėmęs dar aukštesnį postą. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą pulkininkas V. Butkevičius nusipirko Bernotiškio dvarą Vėprių valsčiuje. Baigiantis karui, vengdamas bolševikų, su šeima išvyko į Vilnių, palikęs ūkį prižiūrėti patikimam žmogui. Kuriantis nepriklausomos Lietuvos kariuomenei, pulkininkas V. Butkevičius buvo kviečiamas dirbti joje, bet dėl pašlijusios sveikatos atsisakė. Po tėvo mirties sūnus Petras nesugebėjo racionaliai tvarkyti Bernotiškio dvaro reikalų. Dvaras buvo parduotas.

Povilas DIKČIUS (1933 04 11 Kulniškių k., Gėlvonų vls. – 1991 03 17 Vilniuje), kompozitorius, pedagogas, sovietinis partinis darbuotojas. Mokėsi Kulniškių pradžios mokykloje, Veprių progimnazijoje, Ukmergės mokytojų seminarijoje. Vienu metu mokėsi Vilniaus Juozo Tallat-Kelpšos muzikos mokykloje kompozicijos ir Vilniaus valstybiniame pedagoginiame institute Pedagogikos–psichologijos fakultete, baigė 1956 metais. Dirbo Ukmergės muzikos mokykloje. Čia dirbdamas aktyviai dalyvavo Ukmergės muzikiniame gyvenime. Su muzikos mokyklos ir miesto vidurinių mokyklų mokytojais statė operetas, kurias jis dirigavo, vadovavo Ukmergės muzikos mokyklos styginių orkestrui, su juo aktyviai koncertavo, grojo Ukmergės rajono dainų šventėse. 1970 m. baigė Lietuvos konservatoriją, kompozicijos specialybę (Eduardo Balsio klase). Sukūrė Oratoriją bosui, moterų chorui ir kameriniam ansambliui (1982), Koncertą mecosopranei, mišriam chorui ir simfoniniam orkestrui (1978), simfoninę poemą *Mindaugas* (1970), Kamerinę simfoniją (1983), styginių kvartetą (1972), Koncertą smuikui ir kameriniam ansambliui (1984), pjesių ciklą fortepijonui (1972), variacijas smuikui ir fortepijonui (1977), kitų instrumentinių pjesių, dainų chorui. Kūrybai būdinga naujoviška komponavimo technika. Paskelbė straipsnių iš muzikos pedagogikos, apie muzikinę kūrybą.

*Kompozitorius
Povilas Dikčius
su dukrele Snieguole.
VM-2763*

Jurgis GAUČYS (1861–1945 Vėpriuose), medicinos felčeris. Kokie medikai Vėprių krašto žmonių sveikata rūpinosi iki XX amžiaus pradžios, žinių neteko aptikti. Apytikriai žinoma, kad apie 1905 metus Vėpriuose jau darbavosi medicinos felčeris Jurgis Gaučys. Iš kur jis buvo kilęs ir kur mokslus ėjo, taip pat nežinia. Vieno iš jo sūnų – Povilo Gaučio – knygoje *Tarp dviejų pasaulių* apie tėvą yra užsiminta, tačiau biografinių duomenų nėra. Pirmojo pasaulinio karo pradžioje felčeris Jurgis Gaučys su žmona, keturiais sūneliais ir dviem dukrelėm atsiduria Peterbūrgėje pas ten gyvenantį mamos brolių. Kokį darbą Gaučys Peterbūrgėje dirbo, žinių irgi nėra. Rusijoje mirė jo sūnus gimnazistas Nikodemus. Karui pasibaigus, Jurgio Gaučio šeima grįžo į Vėprius. Čia jis tęsė savo kaip medicinos felčerio darbą, pasistatydino žemės reformos metais gautos žemės sklypelyje medinį namą. Jau sovietmečiu jo palikuonys namą išardė ir išsivežė perstatyti. Apie 1965 metus ant tų pat pamatų Vėprių kolūkis pastatė taip pat medinį namą, tebestovintį Ukmergės g. Nr. 10. Jurgis Gaučys buvo gerbiamas kaip medikas, gerai išmanantis savo darbą, sugebantis suteikti reikalingą pagalbą įvairių sužeidimų atvejais. Sugebėdavęs teisingai nustatyti diagnozes ir sėkmingai gydyti, buvo nebrangininkas, prieinamas gydytojas. Rūpinosi ir profilaktika, laiku

buvo skiepijama nuo raupų ir kt. Tikriausiai dėl to Veprių krašte neteko matyti raupais sergančių žmonių veidų. Visi likę gyvi Gaučio vaikai išėjo tam laikui reikalingus mokslus, tapo rimtais žmonėmis. Vienas iš jo sūnų, Povilas, buvo Lietuvos Respublikos pasiuntinys Latvijoje, vėliau Lotynų Amerikoje, vertė knygas iš graikų, lotynų, rusų kalbų į ispanų ir kitas kalbas, kūrė ir pats. Felčeris Jurgis Gaučys Veprių krašto žmonėms medicininę pagalbą teikė apie 40 metų. Mirė 1945 m., palaidotas Veprių kapinėse. Jo amžinojo poilsio vieta žymi kuklutiis paminklas. Daug metų vepriškiai geru žodžiu minėdavo savo geradarį.

Povilas GAUČYS (žr. p. 1145).

Jonas GALAUNĖ (1876 Pageležių k., Vėprių vls. – 1946 Jiezne), kunigas, visuomenininkas, Pauliaus Galaunės brolis. Mokėsi Veprių liaudies mokykloje, Ukmergės miesto mokykloje, Vilniaus kunigų seminarijoje. Ją baigė 1900 metais. Jonui Galaunei mokantis Vilniaus kunigų seminarijoje jį rėmė Labdarybės draugijos Senelių prieglaudos kapelionas S. Račkauskas. Jaunas kunigas J. Galaunė buvo neramios dvasios, nesilankstantis prieš aukštesnį rangą, išdidus, todėl buvo nemėgstamas lenkuojančios dvasininkijos ir davatkų, buvo kilnojamas iš vienos parapijos į kitą. Ilgai vikaravo Baltarusijoje – Lydės, Valkavisko, Sakalniūnų dekanatuose. Nuo 1910 metų su pertraukomis iki mirties kunigavo Jiezne. Ten ir palaidotas.

Kunigas J. Galaunė buvo veiklus, rūpinosi parapijiečių ir ne tik jų reikalais. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą kartu su mokytoju Daugirdu įsteigė valstiečių kooperatyvą, padėdavo kaimo žmonėms. Pats gyveno kukliai. Į jį, kaip vyriausią brolių, kreipdavosi visi su savo bėdomis. Kunigas Jonas labiausiai globojo savo jauniausią brolių Paulių. Juos siejo artimi dvasiniai ryšiai. J. Galaunė rūpinosi kitais daugiau nei savimi. J. Galaunė turto nesusikrovė. Testamente prašė palaidojamas su seniausiu arnotu. Namelį Jiezne paliko parapijai. Vėliau jame buvo vaikų darželis. 1918 metų vasario 16 d. paskelbus Nepriklausomybės Aktą, jau tų pačių metų gegužės 21 d. Jiezno klebonas J. Galaunė su kitais patriotiškai mąstančiais kunigais ir keliais pasauliečiais nutarė Aukštadvaryje įsteigti „Ryto“ draugijos skyrių, o po to miestelyje atidaryti keturių klasių prekybos mokyklą. J. Galaunė visur ir visokiais būdais stengėsi pats ir kitus skatino prisidėti prie Nepriklausomos Lietuvos atkūrimo. Jo pastangomis dar 1918 metais įsteigiamos keturios lietuviškos pradžios mokyklos, jo bažnyčioje renkamos lėšos tautos reikalams. Jo vadovaujamas komitetas visokeriopai stengėsi prisidėti prie naudingos veiklos Lietuvai. Iš sakyklos kunigas J. Galaunė skatino vyrus ginti Lietuvos Nepriklausomybę. Dėl Nepriklausomybės kovų su bolševikais Jiezno klebonas J. Galaunė buvo suimtas besitraukiančių bolševikų. Apie tai sužinojęs brolis Paulius paprašė tuometinio bolševikinės vyriausybės švietimo komisaro Mykolo Biržiškos. Šis turėjęs įtakos Vincui

*Kunigas Jonas Galaunė (stovi kairėje) su giminėmis Nemajūnų k.
Sėdi Paulius Galaunė su žmona Adele. 1930 m.*

Mickevičiui-Kapsukui, tuometiniam vyriausybės vadovui. Kunigas J. Galaunė buvo paleistas. 1919 metais J. Galaunė mindė tuometinės Lietuvos vyriausybės slenkščius, kad padėtų karo pabėgėliams sugrįžti iš Rusijos. Visas Pageležiuose augusio ir carinėje Veprių liaudies mokykloje pradžios mokslus ėjusio kunigo J. Galaunės gyvenimas buvo paskirtas rūpintis kitais, rūpintis Lietuva.

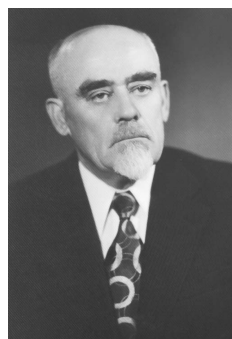
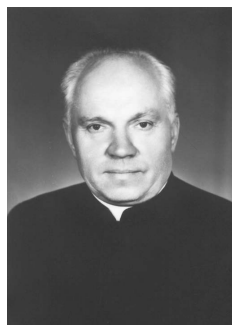
Paulius GALAUNĖ (žr. p. 1142).

Stasys GENDVILIS (1942 06 25 Mankūnų k., Vėprių vls.), gydytojas fiziologas, alergologas, biomedicinos mokslų daktaras (biomedicinos mokslų kandidatas 1970), Kauno apskrities ligoninės direktorius, Kauno medicinos universiteto docentas, Lietuvos gydytojų vadovų sąjungos prezidentas, Maltos ordino Pagalbos tarnybos prezidentas, Lietuvos imunologų draugijos tarybos narys, Kauno „Rotary“ klubo narys. Žmona Vida (gim. 1946 m.), habilituota daktarė, Kauno medicinos universiteto Kardiologijos instituto vyr. mokslo darbuotoja. Vaikai – Aistė (g. 1974 m.), gydytoja odontologė; Julius (g. 1977 m.), teisininkas. 1949–1956 metais St. Gendvilis mokėsi Pageležių (Ukmergės r.) septynmetėje mokykloje, 1956–1960 m. Veprių vidurinėje mokykloje, 1960–1966 metais studijavo Kauno medicinos institute, 1966–1969 m. – Kauno medicinos instituto aspirantūroje. Baigęs aspirantūrą 1969–1970 metais dirbo Kauno medicinos institute

*Medikas Stasys
Gendvilis*

asistentu, 1970–1975 m. vyr. dėstytojas. Nuo 1976 metų docentas, 1973–1978 m. Kauno medicinos instituto Gydomojo fakulteto prodekanas; 1980–1989 m. Kauno medicinos instituto Parengiamojo skyriaus vedėjas; 1990–1993 m. Kauno medicinos akademijos Medicinos seserų magistrių fakulteto dekanas, nuo 1995 metų Kauno apskrities ligoninės direktorius. 1970 m. apgynė medicinos daktaro disertaciją eksperimentinės ir klinikinės alergologijos srityje. Daugiau kaip 100 spaudoje paskelbtų mokslinių publikacijų autorius. Dalyvavo konferencijose ir skaitė pranešimus Vokietijoje, Lenkijoje, Austrijoje, Kanadoje, Italijoje, Gruzijoje ir kt. Tobulinosi Sankt Peterburgo gydytojų, Maskvos medicinos institutuose, Hanoverio (Vokietija) aukštojoje medicinos mokykloje. Vadovėlio „Fiziologija“ (1978 m.), 1984 metais įvertinto Lietuvos valstybine premija, bendraautoris.

Bronius GIMŽAUSKAS (1927 04 18 Zagūriškės vnk., Sālako vls.), kunigas. Mokėsi Ramōniškio pradžios mokykloje, Salako vidurinėje mokykloje. 1950 m. baigė Ignalinos vidurinę mokyklą. 1951 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją ir ją baigė 1955 m. 1956–1958 m. dirbo vikaru Vilijampolėje (Kaunė), 1958–1962 m. – Kauno igulos šv. Mykolo bažnyčioje. 1962–1967 m. klebonavo Petrašiūnuose, 1967–1970 m. – Žemaitkiemyje, 1970–1973 m. Žaiginyjė, 1973–1974 m. Krākėse, 1974–1980 m. – Šaūkote, 1980–1990 m. – Šiaulėnuose, 1990–1997 m. – Baziliónuose, 1997–2009 m. – Vėpriuose. Nuo 2009 m. altaristas Kaunė. Dirbdamas Šiaulėnuose ir Bazilioniuose pastatė mūrines klebonijas. Klebono B. Gimžausko iniciatyva buvo perdengta Veprių bažnyčios stogo dalis, perlakuotos bažnyčios grindys, kapitališkai suremontuota Sližių koplyčia, pastatytas naujas Misijų kryžius Veprių bažnyčios šventoriuje.

*Kunigas Bronius
Gimžauskas
Botanikas Stasys
Gudanavičius*

Leonas GRUŽAUSKAS (žr. p. 1183).

Stasys GUDANAVIČIUS (1913 03 12 Bečių k., Vėprių vls. – 1998 02 04 Kaune, palaidotas Vėpriuose), botanikas, farmacininkas, biomedicinos mokslų daktaras, biologijos mokslų kandidatas (1959). Mokėsi Veprių pradžios mokykloje, Veprių žemesniojoje žemės ūkio mokykloje. 1933–1976 m. dirbo Kauno botanikos sode. 1950 m. baigė Kauno universitetą. Išvedė kelias apynių veisles. Parašė knygas: *Vaistiniai augalai* (1960), *Vaistiniai techniniai augalai* (su P. Mikšioniu, 1956), *Apyniai – vertinga techninė kultūra* (1963), *Nuodingieji augalai* (su E. Penkauskiene, 1967), *Apynių auginimas* (1980), *Jaunajam vaistažolių rinkėjui* (su J. Balvočiūte, 1983). Knygų *Vaistingieji augalai* (1976), *Vaistinių augalų auginimas* (1983) vienas iš autorių.

Juozas GUDAVIČIUS (žr. p. 1168).

Jonas GUMBELEVIČIUS (tėvas) (1924 07 28 Vėpriuose), inžinierius, išradėjas, visuomenininkas. Mokėsi Veprių pradžios mokykloje,

*Gudanavičiai
(iš kairės): Jonas,
Janina, botanikas
Stasys su žmona.
VM*

Ukmergės A. Smetonos gimnazijoje, kurią baigė 1942 m. Vokiečių okupacijos metais studijuoti galimybių nebuvo. Frontui artinantis, pasitraukė į Vakarus. Kurį laiką gyveno Vokietijoje, vėliau atsiradus galimybei išvyko į JAV. Ten įsidarbino metalo apdirbimo įmonėje tekintoju. Dirbdamas mokėsi Indianos technologijos institute Fort Wayne ir jį 1957 metais baigė bakalauro laipsniu. Dar studijuodamas dirbo tame pačiame institute asistentu. Su Mc. Donnell firmos stipendija tobulinosi Massachusettso technologijos institute. 25 metus dirbo karinių lėktuvų inžinieriumi. Padarė penkis išradimus karinių lėktuvų pramonės technologijų srityje. Aktyviai dalyvavo Amerikos lietuvių tautinėje veikloje: 1959–1982 metais St. Louiso apylinkės skyriaus pirmininkas ir vicepirmininkas, 1986 m. garbės narys, remia šios apylinkės chorą.

S. Gudanavičius prie darbo stalo. VM-1344

S. Gudanavičius senatvėje. VM-7372

Jonas GUMBELEVIČIUS (sūnus) (1944 06 28 Vėpriuose), gydytojas, pediatras, kardiologas, JAV kariuomenės pulkininkas (1985). Dar naujagimis su tėvais artinantis frontui atsidūrė Vokietijoje, vėliau –

JAV. 1966 m. bakalauro laipsniu baigė Northwesterno universitetą Evanstone, 1970 m. baigė Vašingtono universiteto Medicinos mokyklą St. Louise (Misūrio valstija). Turi teisę praktikuoti Misūrio ir Kalifornijos valstijose. 1975 m. specializavosi pediatrijoje. 1973–1985 m. tarnavo JAV kariuomenėje, buvo Davido Grantio medicinos centro Vaikų kardiologijos skyriaus vedėjas Travise (Kalifornijos v-ja). Dėsto Kalifornijos universiteto Medicinos fakultetuose Davise ir San Franciske, vadovauja Kardiologinės pediatrijos skyriui Kaiserio ligoninėje Sacramente (Kalifornijos v-ja). Nuo 1982 m. klinikinis asocijuotasis profesorius, nuo 1988 m. – klinikinis profesorius. Priklauso Amerikos profesinėms organizacijoms ir draugijoms. Paskelbė mokslinių straipsnių. Remia Vilniaus universitetą ir lietuvių draugijas.

Inžinierius Jonas
Gumbelevičius
Medikas Jonas
Gumbelevičius

Leonardas GUTAUSKAS (1938 11 06 Kaune), rašytojas, dailininkas, tapytojų grupės „24“ narys, Lietuvos rašytojų sąjungos narys. Žmona Loreta (gim. 1939 m.) pianistė. Vaikai – Simonas ir Tadas, dailininkai. Mokėsi Veprių septynmetėje mokykloje, Kauno vidurinėje mokykloje. 1965 m. baigė Vilniaus dailės institutą. 1990–1992 m. – Vilniaus dailės instituto tapybos dėstytojas, docentas. Dvieju tarptautinių tapybos parodų Hamberge (Vokietija), septynių Italijoje (Bolonijoje, Venecijoje 1991–1997 m.), trijų Maskvos (Rusija) parodų centre, G. Pompidu centre Paryžiuje (Prancūzija), Čekoslovakijoje, Japonijoje, Latvijoje, Ispanijoje, Portugalijoje, Švedijoje, Vilniaus I ir II bienalių dalyvis. Surengė keturiolika autorinių parodų Lietuvoje. Aštuonių eilėraščių rinkinių, romano trilogijos *Vilko dantų karoliai* (1990–1997), romanų *Laiškai iš Viešvilės* (2001), *Šešėliai* (2001) autorius.

Dailininkas ir rašytojas
Leonardas Gutas
su žmona

Romanas *Laiškai iš Viešvilės* išverstas į vokiečių kalbą ir pristatytas Frankfurto mugėje (2002), *Vilko dantų karoliai* išverstas į lenkų kalbą ir pristatytas Vilniaus knygų mugėje (2003). Šešiolikos knygų vaikams autorius ir iliustratorius. Valstybinės premijos (1981), premijos už iliustracijas Biblijos tema Hamburgo parodoje (Vokietija, 1992), Lietuvos Respublikos Vyriausybės kultūros ir meno premijos (1998), Lietuvos nacionalinės premijos (2001) laureatas.

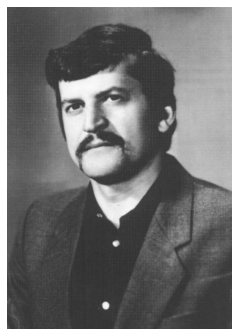

Provizorė Aldona
Genovaitė Izakėnaitė

Aldona Genovaitė IZAKĖNAITĖ (1934 Bečių k., Veprių vls. – 2006 Vilniuje), provizorė, docentė, gamtos mokslų daktarė. Mokėsi Veprių septynmetėje mokykloje. Vėliau mokslą tęsė jau tremtyje, baigė Igarkos (Krasnojarsko kraštas) vakarinę mokyklą. 1955 m. įstojo į Tomsko medicinos instituto Farmacijos fakultetą, 1960 m. jį baigė su pagyrimu ir buvo paskirta dirbti Farmacijos katedroje asistente. 1965 m. baigė aspirantūrą Tomsko V. Kuibyševo valstybiniame universitete ir apgynė chemijos mokslų kandidato (dabar daktaro) disertaciją „*Diamidų ir dikarboninių rūgščių kompleksiniai dariniai su įvairiais organiniais junginiais*“. 1966 m. jai buvo suteiktas mokslų kandidato (daktaro) mokslinis laipsnis, o 1968 m. – docentės vardas. 1993 m. lapkričio 15 d. Lietuvos mokslo taryba nostrifikavo mokslo laipsnį ir suteikė gamtos mokslų daktarės laipsnį ir docentės vardą. Profesinė veikla: 1948–1950 m. paštininkė – laiškanešė Igarkoje; 1950–1955 m. raštų skaičiuotoja Igarkoje; 1955–1960 m. studijos Tomsko medicinos instituto Farmacijos fakultete ir kartu atostogų metu vyr. laborantė Tomsko politechnikos instituto Mokslinio tyrimo laboratorijoje; 1960–1962 m. asistentė Tomsko medicinos instituto Farmacijos katedroje; 1965–1967 m. Tomsko pedagoginio instituto Chemijos katedros vyr. dėstytoja; 1967–1970 m. Tomsko pedagoginio instituto Chemijos katedros docentė; 1970–1972 m. Smolensko pedagoginio instituto Chemijos katedros docentė; 1972–1982 m. Smolensko pedagoginio instituto Chemijos katedros vedėja; 1982–1990 m. Chemijos katedros docentė Smolensko pedagoginiame institute. Parašė 70 mokslinių darbų, 100 pedagoginių straipsnių. Už mokslinius ir pedagoginius darbus yra gavusi piniginių premijų, garbės raštų, ženklų, medalių. Buvo Mokslo tarybos prie Rusijos švietimo ministerijos narė, dirbo referente Smolensko rektorių taryboje; Smolensko srities chemikų draugijos pirmininkė (14 metų). Pagrindinės mokslinių tyrimų sritys: amidų ir diamidų karboninių rūgščių kompleksai su įvairiais neorganiniais ir organiniais junginiais; dėstymo metodika ir didaktika vidurinėse ir aukštosiose mokyklose. Parašė monografiją *Amidų ir diamidų kompleksai su įvairiais organiniais ir neorganiniais junginiais*. Jos nespėjo išleisti, nes sugrįžus į Lietuvą neturėjo galimybių. Drauge su doc. V. D. Golejevu parengė amido – nitrofenolo junginių įvertinimo metodus. Buvo dviejų mokslinių knygų (1976, 1979 m.) *Neorganinių ir organinių junginių tyrimai chemijos ir fizikos–chemijos metodais* (rusų kalba). Kasmet skaitydavo paskaitas Mokytojų tobulinimosi institute. Į Lietuvą grįžo tik 1990 m. birželio 2 d. Pagal specialybę darbo gauti

nepavyko. 1992–1995 m. dirbo Lietuvos Respublikos Seime, Laisvės frakcijos referente (Balio Gajausko); 1995–1996 m. – Seimo nario Jakučionio, 1996–2000 m. seimo nario A. Švitros padėjėja – sekretorė.

Vytautas JANCIKEVIČIUS (1955 01 15 Sližių k., Vėprių vls.), poetas, prozininkas. Mokėsi Vėprių vidurinėje mokykloje. 1975 m. baigė Vilniaus statybos technikumą. 1975–1977 m. tarnavo kariuomenėje. Dirbo meistru Klaipėdos ir Ukmergės statybos įmonėse. Respublikinėje spaudoje debiutavo 1974 m. Kūrybą spausdino respublikiniai leidiniai: *Poezijos pavasaris*, *Literatūra ir menas*, *Nemunas*. 1989 m. *Vagos* leidykla išleido eilėraščių rinkinį *Sodai vieškeliais nueina*. Jo poezijai turi įtakos autoriaus gyvenimas sodžiuje, ypač gilus savosios, „nueinančios“ genties jautimas. Savo eilėraščiuose poetas prikelia elegišką lietuviško sodžiaus peizažą ir mūsų protėvių vėles. Čia labai svarbi kryžiaus ženklų semantika, išreiškianti valstietiškos genties kančių dvasingumą ir amžinatvę. Autorius turi parašęs dar nespausdintų kūrinių: apysakas *Palaukim obuolių lietaus* ir *Žaibai virš vasarnamių*, apsakymų knygą *Susitiksime Paukščių Take* ir naują eilėraščių rinkinį *Debesys vandens malūne*.

Steponas JANKELIŪNAS (žr. p. 477).

Lionė Melanija JANKELIŪNIENĖ (žr. p. 1197).

Dalia JAZUKEVIČIŪTĖ (1952 06 07 Pageležių k., Vėprių vls.), žurnalistė, rašytoja. Mokėsi Pageležių aštuonmetėje mokykloje, Ukmergės 1-ojoje vidurinėje mokykloje, ją baigė 1969 m. 1969–1974 metais Vilniaus universitete studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą. Dirbo Drohobyčo (Ukraina) archyve. Grįžusi į Lietuvą, nuo 1990 metų dirbo dienraščio *Respublika*, *Laiko balso*, *Veido* redakcijose. Nuo 1999 metų Lietuvos rašytojų sąjungos narė. Išleido poezijos knygas: *Atsisveikinimai* (1985), *Traukinys Nr. 183* (1991), *Imperijos moteris* (2006). D. Jazukevičiūtė – 1969 metų Respublikinio literatūrinio konkurso poezijos laureatė. Už pirmą poezijos knygą *Atsisveikinimai* 1989 m. gavo Zigmanto Gėlės premiją. Už mūsų valstybės – Lietuvos – krikščioniškosios tapatybės puoselėjimą ir lietuvių tautos dvasinio paveldo saugojimą žurnalistinėje veikloje 2003 metais krikščionių Karaliaus Mindaugo karūnavimo 750 metų sukakties proga D. Jazukevičiūtė apdovanojo kardinolas Audrys Juozas Bačkis. Jos eilėraščiai spausdinti almanachuose *Poezijos pavasaris*, *Veidai*, antologijoje *Atgimimo balsai*. D. Jazukevičiūtės straipsnių temos – socialinės, kultūros, medicinos problemos, interviu su žymiais Lietuvos žmonėmis.

Aleksandras JEREMIČIUS (žr. p. 1131).

Rasa JESKELEVIČIENĖ (1966 08 08 Vėpriuose), poetė, knygų apipavidalintoja. Baigė Vėprių vidurinę mokyklą. Polinkį į poeziją ir

Vytautas
Jancikevičius
Rašytoja Dalia
Jazukevičiūtė

grafiką pajuto vyresnėse klasėse. Pastaraisiais metais poezijos ir esė kūriniai spausdinami Deltuvos kultūros almanache *Eskizai*, periodinėje Ukmergės rajono spaudoje. Apipavidalino Ukmergės literatū almanachą *Ties Vilkmerge*, Gintauto Stankaičio poezijos knygą vaikams.

Mykolas JUOZAPAVIČIUS (1891 07 24 Deltuvos dvare), karininkas. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą tėvai persikėlė į Bečių dvarą (Vėprių vls.), kuriame tėvas dirbo daržininku. M. Juozapavičius baigė Kauno mokytojų draugijos gimnazijos keturias klases, Švietimo ministerijos buhalterijos ir kooperacijos kursus. 1907–1915 m. dirbo valsčiaus raštininku. 1915–1918 m. tarnavo carinės Rusijos kariuomenėje raštvedžiu. 1919 06 26 savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę, iki 1920 06 26 tarnavo 5-ajame pėstininkų pulke. 1920 10 13 perkeltas į Savanorių pulką laisvai samdomu raštvedžiu. Raštvedžiu Lietuvos kariuomenėje dirbo iki 1939 08 12. Tada savo noru išėjo į atsargą. 1928 08 06 M. Juozapavičiui buvo suteiktas administracijos vyr. leitenanto laipsnis. 1932 02 13 pakeltas į administracijos kapitonus.

Jonas JURKŪNAS (žr. p. 1135).

Klemensas JURKUS (1893 12 30 Kaukolikų k., Skuodo vls. – 1952 06 10 Ščerbakovo kalėjime Rusijoje), kunigas. 1913 m. baigė Telšių mokyklos keturias klases, 1921 m. – Kauno dvasinę Žemaičių vyskupijos seminariją. 1921–1927 m. tarnavo vikaru Ukmergės parapijoje, 1924 m. dirbo Ukmergės gimnazijos kapelionu. 1927 07 26 priimtas į Lietuvos kariuomenę, paskirtas pulko kapelionu. 1927–1940 m. dirbo 1-ojo, 4-ojo, 6-ojo, 7-ojo pėstininkų pulkų kapelionu. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, 1940 07 02 iš kariuomenės atleistas. 1941 m. liepos mėn. paskirtas Veprių klebonu vietoje bolševikų nužudyto kunigo Boleslovo Vėgėlės. Iš Veprių K. Jurkus išvyko 1944 m. birželio mėn. dar prieš sovietų kariuomenei užimant Veprius. 1947 m. suimtas, žiauriai tardytas, dėl sužalojimų apie 3 metus išgulėjo kalėjimo ligoninėje. Karo tribunolo nuteistas 10 metų kalėti. 1952 m. išvežtas į lagerį. 1990 05 02 reabilituotas. Apdovanotas DLK Gedimino 4-ojo laipsnio ordinu (1937 m.), Lietuvos nepriklausomybės medaliu.

Vanda KIRLIENĖ (DAUNORAVIČIŪTĖ) (žr. p. 424).

Viktoras KRASAUSKAS (1928 06 03 Kaunė – 2006 08 25 Vėpriuose), juvelyras, meninės fotografijos kūrėjas. Gimė batsiuvio šeimoje. Buvo keturioliktas vaikas. Iš tėvo išmoko batsiuvio amato, bet juo nesivertė. Antrojo pasaulinio karo metais žuvo tėvas, sesuo. Karui pasibaigus dirbo meistru Vilniaus saldinių fabrike „Fortūna“. Vėliau buvo šokėjas Dainų ir šokių ansamblyje „Lietuva“, ėjo inžinieriaus pareigas Lietuvos liaudies ūkio tarybos Mašinų gamybos valdyboje. Daug metų dirbo fotografu ir kino operatoriumi priešgaisrinėje Lietuvos sistemoje, buvo neetatinis kino operatorius

*Rasa Jeskelevičienė
Karo kapelionas
Klemensas Jurkus*

televizijoje. Dešimt metų dirbo juvelyrų Druskininkų meno verslų Kauno skyriuje. Apsigyvenęs Vepriuose, dirbo Salomėjos Nėries kolūkyje plastmasių meno versluose, po to – savo įsteigtoje juvelyro dirbtuvėleje Ukmergėje. V. Krasauskas buvo Lietuvos tautodailininkų sąjungos narys. Jo juvelyriniai dirbiniai eksponuoti Vilniaus, Peterburgo, Kijevo, Briuselio, Maskvos, Ukmergės meno dirbinių parodose. Meninė fotografija V. Krasauskas pradėjo domėtis 1938 metais dalyvaudamas skautų veikloje. Vepriuose nuo 1984 metų fotografavo švenčių, įvairių renginių, svečių atvykimo progomis. Rašė fotografavimo metraštį, sukaupe didelį nuotraukų archyvą. V. Krasauskas buvo Ukmergės rajono kino ir fotografijos klubo „Horizontas“ narys. Su šiuo klubu dalyvavo aštuoniuose respublikos parodose. Surengė keturias personalines fotonuotraukų parodas: Vepriuose, Ukmergėje, Šiauliuosė. 2001 ir 2002 metais dalyvavo kasmetinio Čikagos lietuvių fotografijų konkurso parodose. Išaugino dukrą Audronę ir sūnų Romualdą. Žuvo autoavarijoje.

*Viktoras Krasauskas.
A. Kuliešiaus nuotr.
2003 m.*

Vida KRIŠTOLAITYTĖ, KRIŠTOLAITIS (1939 01 26 Kaunė), tapytoja, grafikė. Ankstyvos vaikystės metais gyveno Vepriuose. Tėvas Antanas Krištolaitis buvo baigęs Dotnuvos žemės ūkio akademiją, agronomas, Šalių sąjungos, blaivybės organizacijos vadovas ir narys, tobulinosi užsienyje. Abu su motina kaip diplomuoti agronomai buvo Veprių žemesniosios žemės ūkio mokyklos mokytojai. 1940 m. užėjus sovietams, tėvą atleido iš darbo, o liepos mėnesį uždarė Ukmergės kalėjime. 1941 m. birželio mėn. prasidėjus karui, iš kalėjimo buvo išvaduotas, bet kalėjime jau buvo susirgęs džiova, mirė. 1944 m. vasarą motina su trimis vaikais kartu su artimaisiais pasitraukė į Vakarus, į Vokietiją, paskui į JAV. 1949 m. gyveno Čikagoje, nuo 1964 m. – Niujorke. 1961 m. baigė Ilinojaus u-tą (dailės pedagogiką), 1961–1964 m. studijavo Čikagos dailės institute tapybą ir grafiką, 1967 m. baigė Niujorko Pratto meno institutą. Nuo 1961 m. dėstė daile JAV mokyklose. Nuo 1962 m. dalyvauja parodose; individualios JAV ir Lietuvoje (1998–2005). Kūrybai įtaką darė lietuvių išeiivių avangardistų kūryba, ekspresionizmas, Niujorko mokykla. Dailininkė meistriškai įvaldė figūrinę tapybą, plėtojo portreto, natiurmorto, peizažo žanrą. Jau ankstyvose grafikos (*Tremtiniai* 1960, *Vietnamo motina*

*Dailininkė Vida
Krištolaitytė*

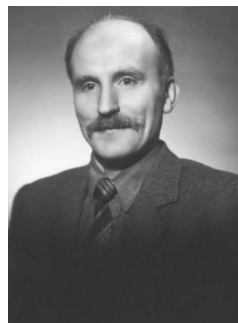

1966, *Didvyrio liekanos* 1974) ir tapybos (*Baltas debesys* 1973, *Liūdesys* 1987) paveiksluose, t. p. vėlesnėje kūryboje (tapybos ciklai *Aušros vartų deivės* 1998, *Juodi paukščiai – pavargę angelai* 1999, *Sielos peizažai* 1999, *Pianistei Aldonai Dvarionaitei atminti* 2001, piešinių ciklas *Dievai ir žmonės* 2004) ryšku įtaigi meninė stilistika. Kūryboje atsispindi tėviškės netekties drama, nerimastingų išgyvenimų, vidinių būsenų pasaulis. Tapyba pasižymi savitu spalvos pojūčiu, veržliu, dinamišku potėpiu, piešiniai – ekspresyvia, virtuoziška linija. Kūrinių turi Lietuvos dailės, Nacionalinis M. K. Čiurlionio, Druskininkų muziejai. Dailininkė atvykdavo į Veprių žemesniosios žemės ūkio mokyklos buvusių mokinių susitikimus, aplankė Veprių krašto muziejų. Tai jos vaikystės prisiminimais mielas kraštas.

Kazimieras KRONKAITIS (1901 05 31 Vilkaviškio apskr. Žališios vls. Júodupėnų k. – 1980 Niu Meiven, JAV), Vėprių vls. policijos nuovadas, generolo majoro Jono Kronkaičio tėvas. 1919–1920 m., Lietuvos Nepriklausomybės kovų metais, šauktiniu dalyvavo kovoje prieš bermontininkus. Po tarnybos kariuomenėje buvo pasienio policininkas. Apie 1925 m. buvo paskirtas Veprių policijos nuovadu, apie 1934 m. – Širvintų policijos nuovadu, vėliau – Giedraičių. 1940–1941 m. sovietų okupacijos metais slapstėsi Veprių valsčiaus Užšilių, Pakálnės kaimuose. Nuo 1941 m. birželio pabaigos vėl paskirtas Veprių policijos nuovadu. Vėliau perkeltas į Musninkų valsčių nuovado pareigoms. Iš čia 1944 m. vasarą pasitraukė į Vakarų. Iš Veprių kilusi K. Kronkaičio žmona Kotryna Kronkaitienė (Lukoševičiūtė). Ryšiai su motinos gimtinės kraštu traukė ir sūnų, jau patyrusių, aukštas pareigas JAV karinėse struktūrose ėjusį Joną Kronkaitį. Nors ir užsiėmęs Lietuvai reikalingais darbais, generolas majoras Jonas Kronkaitis rasdavo laiko aplankyti Veprius, užsukti į Veprių krašto muziejų, padovanoti vertingų eksponatų: savo uniformas, vertingų knygų, meno kūrinių. Už dovanas ir šiltą bendravimą muziejus labai dėkingas.

Jadvyga KUOLIENĖ (SEREIKAITĖ) (1936 05 07 Slišių k., Vėprių vls.), bibliotekininkė. Mokėsi Slišių pradinėje, Veprių septynmetėje, Gelvonų vidurinėje m-kloje, Vilniaus u-te. Įgijo bibliotekininko specialybę. Nuo 1959 m. dirbo Lietuvos aklųjų bibliotekoje vedėja, metodikos skyriaus vedėja, direktoriaus pavaduotoja. Nuo 1995 m. iki šiol – direktorė. Aktyviai prisidėjo prie teorinių nacionalinės tiflobibliotekininkystės pamatų, bibliotekos struktūros kūrimo ir tobulinimo, šalies ir tarptautinių bibliotekos ryšių plėtimo, skaito pranešimus įvairiose tarptautinėse konferencijose Vilniuje ir kt. (Rygoje, Kryme, Leipcige, Kopenhagoje, Varšuvoje, Sankt Peterburge, Olandijoje, Austrijoje, Vokietijoje) apie knygos ir bibliotekos vietą neregio žmogaus gyvenime, neregų integraciją į žinių visuomenę, tiflografiką, bibliografinę informaciją neregiam, naujas informacines technologijas akliesiems ir kt. Rašo straipsnius šiais ir kitais klausimais.

Su vyru Napoleonu užaugino tris vaikus. Jauniausias sūnus Algirdas (1973) šiuo metu AB „Baldų sistemos“ gamybos vadovas, duktė Sigitā Deruvienė (1965) – nekilnojamojo turto agentūros konsultantė, sūnus Darius (1962) po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo buvo pirmasis kultūros ir švietimo ministras, vėliau – prezidento Valdo Adamkaus pirmosios kadencijos patarėjas, šiuo metu – Pilietinės visuomenės instituto direktorius. Turi šešis vaikaičius.

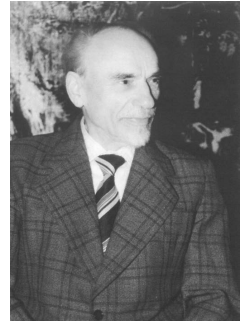

Vincas Lukša

Stasys LUKOŠEVIČIUS (1917 08 16 Vėpriuose – 1940 10 21 Vilniuje), karininkas. Gimė Vėprių bažnyčios vargonininko šeimoje. Mokėsi Vėprių pradžios mokykloje, Gėlvonų progimnazijoje, 1929 m. įstojo į Ukmergės gimnazijos trečiąją klasę su sustiprintu matematikos ir gamtos mokslų dėstymu. 1935 m. baigė visą aukštesniosios mokyklos kursą. Tais pačiais metais įstojo į Kauno karo mokyklą, kurią baigė 1939 m. ir įgijo artilerijos jaunesniojo leitenanto laipsnį. Buvo paskirtas į Artilerijos trečiojo pulko antrąją grupę. Sovietų kariuomenei perdavus Lietuvai lenkų okupuotą Vilnių ir Vilniaus kraštą, su daliniu buvo perkeltas į Vilnių. Ginčo metu peršautas Raudonosios armijos politruko mirė.

Vincas LUKŠA (1937 11 18 Švenčionių r. Adutiškio apyl. Ramoniūnų k.), pedagogas, vadybos ekspertas, poetas, Vėpriuose 1965 m. gimusio vietinio „Poezijos pavasarėlio“ pradininkas. 1956 m. baigė Adutiškio vidurinę mokyklą, 1956–1959 m. tarnavo sovietinėje armijoje. 1959–1964 m. mokėsi tuometiniame Vilniaus valstybiniame pedagoginiame institute, Lietuvių kalbos ir literatūros fakultete. 1964–1971 m. – Vėprių vidurinės mokyklos direktorius. 1971–1974 m. – Juostiniūnų aštuonmetės mokyklos (Anykščių r.) direktorius. 1974–1975 mokslo metais – Šiaulių internatinės vidurinės mokyklos lietuvių kalbos mokytojas. 1975–1988 m. – Vėprių vidurinės profesinės technikos mokyklos mokymo dalies vedėjas. 1988–1992 m. – Vėprių vidurinės mokyklos direktoriaus pavaduotojas. 1992–1994 m. buvo išėjęs į dalinę (stažinę) pensiją. 1994–1995 mokslo metais dirbo Višagino „Atžalyno“ vidurinės mokyklos lietuvių kalbos mokytoju. 1995–2001 m. – Višagino miesto švietimo skyriaus inspektorius (vyriausiasis specialistas). Išleido poezijos knygas: *Žvilgsnių dalybos* (1995), *Vėluojantis aidas* (1996), *Vardu tave šaukiu, Vilčių pašvaistės, Viršūnių tiltai* (1997), *Vėrinys, Tau vienai...* (1998), *Vaivorykščių šviesos, Vaško lašai* (1999), *Vakaro laiškai, Vėjų Rožė* (2001), *Lapkričio žemuogės, Žiūrėjimas nusigrėžus* (2002). Trijų poezijos knygų vaikams – *Vieversių žemėj* (1998), *Veidrodukai* (2000), *Ir bitutei širdy sopa* (2001) – ir epigramų bei parodijų knygelės *Vatinės kulkos* (1999) autorius. 2000 m. pasirodė jo poezijos *Rinktinė*. Reiškėsi ir žurnalistikoj, išspausdino respublikiniuose periodiniuose leidiniuose daugiau kaip 70 straipsnių pedagogikos ir kultūros temomis.

Petras MALINAUSKAS (1922 01 13 Sukinių k., Veprių vls.), tremtinys, rašytojas. 1942 m. baigė Veprių žemės ūkio mokyklą, 1946 m. – Belvederio pienininkystės technikumą, studijavo Vilniaus pedagoginiame institute. 1948 m. gegužės 22 d. be jokios kaltės, pagal kagėbistų Kolobanovo ir Jegorovo sufabrikuotą bylą su tėvais buvo išstremtas į Krasnojarsko kraštą. Igarkoje baigė vairuotojų kursus ir dirbo medžio apdirbimo kombinate. 1951 m. už dienoraštyje parašytą sakinį „*Bolševizmo egzistavimas planetoje yra tik laiko klausimas*“ buvo nuteistas 10-čiai metų lagerio. 1955 m. kaip neteisėtai išstremtas buvo reabilituotas. Grįžęs į Lietuvą, dirbo rajono laikraščio redakcijoje vertėju ir literatūros darbuotoju. Vėliau dirbo laikrodininku iki pensinio amžiaus. 1996 m. išleido atsiminimų knygą *Rauda be ašarų*, kurioje išsamiai pasakoja apie raudonųjų okupantų represinio organo (KGB) žiaurumus, apie traagišką savo šeimos likimą, apie sesers žūtį. 2000 m. išleido poezijos rinkinį *Atsiliepk*. Poezijoje dominuoja gamtos grožis. Poeto kūrybai būdinga simetriška kompozicija ir gražus vaizdo prasmės skaidrumas.

Petras Malinauskas

Lina NAIKELIENĖ (žr. p. 1171).

Manefa ir Arsenijus NIKITINAI, stomatologė ir inžinierius, sentikių kultūros puoselėtojai. Nikitinų šeima apsigyveno Vepriuose 1980 metais, kai Manefa, baigusi Medicinos institutą, pasirinko darbą gražiame miestelyje, planuodama įsikurti nuosavoje sodyboje. Išdirbusi ambulatorijoje 10 metų gydytoja stomatologe, Manefa įkūrė pirmąją Lietuvoje privačią stomatologijos kliniką, tada vadinamą kooperatyvu. Tą žingsnį paskatino noras dirbti aukštesniu lygiu, nei leido ambulatorijos sąlygos, nors teko patirti didelį valdžios pasipriešinimą. M. Nikitinos odontologijos kabinetas šiandien veikia Ukmergėje, turi daug pacientų, taip pat ir vepriškių, o talkina puiki padėjėja Roma Petrikonienė, dirbanti kartu nuo pat įkūrimo. Arsenijus, jau gyvendamas Vepriuose ir statydamas ten namą, važinėjo į darbą Kauno technologijos institute, kur dirbo laboratorijų vedėju. Vėliau, žmonai prašant pagalbos, tapo stomatologijos klinikos vadovu, dirbo joje ir tiekėju, ir elektriku, ir aparatūros remonto inžinieriumi. Dar dirbdamas Kaune priklausė instituto iniciatyvinei grupei, renkančiai aukas Vytauto Didžiojo paminklo atstatymui. Jo dėka vepriškiai irgi prisidėjo prie šio garbingo sumanymo ir jų pavardės yra kapsulėje, įmontuotoje į paminklą. Prasidėjus Sąjūdžio judėjimui, Arsenijus Vepriuose įsijungė į šią veiklą, paragintas skulptoriaus Viktoro Žentelio, judėjimo iniciatoriaus Vepriuose ir Ukmergėje. Jie kartu kūrė naujo gyvenimo projektus, kartu dalyvavo „Baltijos kelyje“. Nors Manefa ir Arsenijus sovietų valdžios metais jautė nuolatinį tam tikrų „organų“ dėmesį kaip sentikių dvasininkų vaikai, jie daug bendravo su įvairių šalių mokslininkais, slavų, ypač sentikių, kultūros tyrinėtojais. Mokslininkai iš Amerikos, Japonijos, Suomijos, Rusijos ne kartą lankėsi Vepriuose ir Sližiuosė. Jų sūnus Sergiejus dažnai materialiai padeda,

organizuojant įvairius renginius Vepriuose. Kitas sūnus, Ignatijus, baigęs Veprių vidurinę mokyklą, gyvena, dirba ir mokosi Kaune.

Regina PAKĖNIENĖ (KASELYTĖ) (žr. p. 1188).

Justinas Algimantas PALAIMA (1934 03 04 Ūžupių k., Vėprių vls.), inžinierius, tekstilininkas. Mokėsi Upninkų pradinėje mokykloje, Jonavos vidurinėje mokykloje. Baigęs 10 klasių dirbo Jonavos rajoniniame laikraštyje literatūriniu darbuotoju ir mokėsi Jonavos darbo jaunimo vidurinėje mokykloje, kurią baigė sidabro medaliu. Su pagyrimu baigė Kauno politechnikos institutą (dabar KTU). Buvo toje aukštojoje mokykloje paliktas dėstytoju. Perėjo visas dėstytojo pakopas nuo asistento iki profesoriaus. Mokslinį darbą dirbo tekstilės medžiagotyros srityje. Paskelbė 70 mokslinių darbų: monografiją, dvi mokomasias monografijas, su bendraautoriais parašė du vadovėlius aukštosioms mokykloms, du vadovėlius profesinėms technikos mokykloms ir kt., padarė tris išradimus. 1967 m. apgynė technikos mokslų kandidato disertaciją (1993 m. nostrifikuota į technologijos mokslų daktaro disertaciją). 1969 metais A. J. Palaimai suteiktas mokslinis docento, o 1990 m. – profesoriaus vardas. Lietuvos nusipelnęs dėstytojas (1984). 1966 m. 10 mėnesių stažuoatė Prancūzijoje, Paryžiaus Nacionalinėje menų ir amatų konservatorijoje ir Prancūzijos tekstilės institute, 1974 m. – vieno mėnesio trukmės stažuoatė Budapešto technikos universitete.

*Inžinierius Justinas
Algimantas Palaima*

Klemensas PALAIMA (žr. p. 1174).

Konstancija PALAIMIENĖ (ŽUKAITĖ) (žr. p. 1185).

Juozas PAŠKEVIČIUS (žr. p.1165).

Algis Jonas PAŠTUKAS (1929 11 24 Vėpriuose), inžinierius. Mokėsi Veprių pradžios mokykloje iki 1941 m. rudens, nes tėvai (agronomas Vladas Paštukas ir biologė Leokadija Paštukienė (Sirutytė), vengdami okupacinės valdžios persekiojimų, persikėlė gyventi į Marijampolę. 1948 m. baigė Marijampolės Rygiškių Jono gimnaziją. 1953 m. – Kauno politechnikos instituto (dabar Kauno technologijos u-tas) Elektrotechnikos fakultetą. Paskirtas dirbti inžinieriumi–konstruktoriumi pradėtoje statyti Vilniaus elektrinių suvirinimo įrenginių gamykloje. Daug prisidėjo prie gamyklos organizavimo ir įrengimo. 1956 m. paskirtas gamyklos vyriausiuoju konstruktoriumi. 1958 m. organizavus SSRS elektrinių suvirinimo įrenginių mokslinių tyrimų instituto Vilniaus filialą, tapo šio MTI direktoriumi. Dalyvavo sukuriant ir įdiegiant į gamybą naujos kartos elektrinio suvirinimo generatorius, taip pat programose, susijusiose su kosminių aparatų kūrimu, jūreivių gelbėjimu iš povandeninių laivų. Instituto lietuvių mokslininkų darbai buvo žinomi ne tik buvusioje SSRS, bet ir

daugelyje išsivysčiusių valstybių. A. J. Paštukui suteiktas Lietuvos nusipelnusio inžinieriaus vardas.

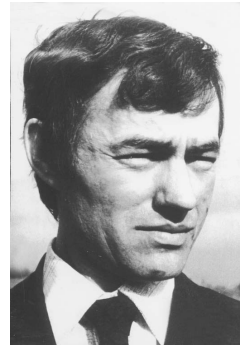
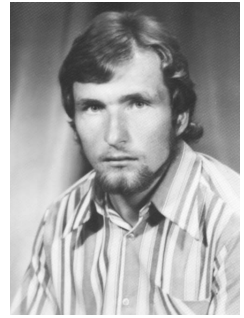
Vladas PAŠTUKAS (žr. p. 645).

Albinas PAVASARIS (1954 02 20 Kelmų k., Vėprių vls.), mokytojas, poetas, politikas. 1971 m. baigė Vėprių vidurinę mokyklą, 1976 m. – Vilniaus valstybinį pedagoginį institutą, įgijo geografijos ir fizinio auklėjimo specialybę. Sportinė specializacija – slidininkas. 1976 m. Vilniaus miesto pirmenybių laimėtojas estafetėje 4x10 km. Daugkartinis Lietuvos žiemos trikovės varžybų (šaudymas, prisištraukimai prie skersinio, slidinėjimas) prizinininkas. Po tarnybos kariuomenėje 1978–1983 m. dirbo geografijos ir fizinio lavinimo mokytoju Jonavos 1-ojoje vidurinėje mokykloje, vėliau – Jonavos 5-ojoje vidurinėje mokykloje (Justino Vareikio) kūno kultūros mokytoju. 1990–1995 m. išrinktas į Jonavos rajono savivaldybės tarybą. Buvo Švietimo ir kultūros komiteto pirmininkas. Nuo studijų laikų reiškėsi menine kūryba ir publicistika. Eilėraščiai, apsakymai, straipsniai buvo spausdinami rajoniniuose, regioniniuose, respublikiniuose leidiniuose. Išleido eilėraščių rinkinį *Praradimų turtas*. Kūryba spausdinta keleto Jonavos r. rajoninių bei regioninių leidinių almanachuose.

Jonas POVILAVIČIUS (1949 Slabadės k., Vėprių vls.), tautodailininkas tapytojas. Mokėsi Vėprių vidurinėje mokykloje, baigė Vilniaus M. K. Čiurlionio vidurinės meno mokyklos Dailės skyrių. Dirbo dailininku Vėprių profesinės technikos mokykloje, Vėprių kultūros namuose ir kitur. Lietuvos tautodailininkų sąjungos narys (1986). Parodose dalyvauja nuo 1970 m.

Prakulis POVILAVIČIUS (1931 Vėpriuose), istorikas, pedagogas. Mokėsi Vėprių pradžios mokykloje ir progimnazijoje, Ukmergės mokytojų seminarijoje. Ją baigęs, buvo pašauktas atlikti privalomąją karinę tarnybą sovietinėje kariuomenėje. Karinio komisariato buvo pasiūstas į Vilniaus karo mokyklą. Baigęs ją, buvo paskirtas tęsti tarnybą Lietuviškojoje 16-ojoje divizijoje būrio vadu Vilniuje, Šiaurės miestelyje. Išformavus 16-ąją diviziją, P. Povilavičius neakivaizdiniu būdu baigė Vilniaus universiteto Istorijos fakultetą. Dirbo pedagogu, Kauno miesto Karolio Požėlos rajono Švietimo skyriaus vedėju. Vėliau dirbo dėstytoju Kauno politechnikos institute. Dėl šeimos nario sveikatos turėjo persikelti prie jūros. Nutraukęs darbą Kauno politechnikos institute, persikėlė į Klaipėdą. Čia dirbo Klaipėdos politechnikume istorijos dėstytoju iki išėjimo į pensiją.

Kęstas PRANCKEVIČIUS (1964 12 31 Ūpninkuose). Mokėsi Ūpninkų aštuonmetėje mokykloje, Kaišiadorių profesinėje technikos mokykloje. Apie pusmetį dirbo buvusiam S. Nėries kolūkyje. Grįžęs po tarnybos sovietinėje kariuomenėje, dirbo „Azoto“ susivienijime.

*Albinas Pavasaris
Tautodailininkas
Jonas Povilavičius
Kęstas Pranckevičius*

1988 metais įstojo į Vilniaus universiteto Žurnalistikos fakultetą. Dar studijų metais dirbo Trakų rajono laikraštyje, vėliau – *Sporto* savaitraštyje. Po studijų 6 metus dirbo savaitraštyje *Apžvalga*, paskui dienraštyje *Lietuvos aidas*, dar po dvejų metų porą metų dirbo *Vals-tiečių laikraštyje*. Pastaruoju metu Kęstas Pranckevičius dirba Viešųjų ryšių įstaigos „Publicum“ žurnalistu, rašo straipsnius žemės ūkio tematika informacinėms agentūroms ELTA, BNS, taip pat regioninei spaudai Alytuje, Širvintose ir kt.

Jonas Razumas

Medardas RATAUTAS (1887 06 07 Rotautų k., Veprių vls. – 1971 04 04 Kaunė), geodezininkas. Mokėsi Veprių pradžios mokykloje, iš jos egzaminų laikyti mokiniai buvo vežami į Dėltuvą (tada Konstantinovą). Vėliau mokėsi Ukmergės realinėje mokykloje. 1913 metais baigęs Maskvos matavimų institutą, Odesoje dirbo geodezinius darbus. 1923 metais grįžęs į Lietuvą, vadovavo Žemės tvarkymo departamento Geodezijos skyriui, nuo 1928 metų – kariuomenės štabo Karo topografijos skyriui. Nuo 1940 metų – Kauno universiteto Aukštosios geodezijos ir astronomijos katedros vedėjas. Nuo 1950 metų – Kauno politechnikos instituto Geodezijos katedros vedėjas; docentas (1945 m.). 1929–1940 metais atliko 1-osios eilės trianguliacijos matavimus Lietuvoje. Atnaujino Lietuvos topografinius žemėlapius, sudarė Kauno, Panevėžio, Šiaulių geodezinių nuotraukų, atliko gravimetrinių matavimų. Vadovėlio *Geodezija* (1957) vienas autorių.

Jonas RAZUMAS (1929 01 16 Barbōriškio k., Veprių vls.), inžinierius, valstybės veikėjas. Mokėsi Veprių pradžios mokykloje, Ukmergės berniukų gimnazijoje. 1954 m. su pagyrimu baigė Kauno politechnikos instituto Hidrotechnikos fakultetą. Paskiriamas į Klaipėdos vandentiekio ir kanalizacijos vyriausiojo inžinieriaus pareigas. 1960–1965 metais dirbo Klaipėdos miesto vykdomojo komiteto pirmininko pirmuoju pavaduotoju. 1965–1975 metais – Komunalinio ūkio ministro pavaduotojas. 1975 m. J. Razumas jau Kauno miesto vykdomojo komiteto pirmininkas. Čia sutinka daug aktyvių entuziastų, kuriems talkinant pradeda miesto gražinimo darbus: atkuriamas senamiestis, taisomos gatvės, aikštės, rekonstruojama Laisvės alėja. Suaktyvėja pramonės įmonių, statybos organizacijų, įmonių darbai, statomos naujos sveikatos apsaugos įstaigos, prekybos, buitinio gyventojų aptarnavimo objektai. Rekonstruojami teatrai, muziejai, švietimo įstaigos, plečiamas jų plotas. Už gerus darbo rezultatus per dešimt metų miestas tris kartus apdovanotas Lietuvos Ministrų Tarybos ir Respublikinės profsąjungų tarybos Pereinamąja vėliava ir pinigine premija. 1985 metais J. Razumas paskiriamas Lietuvos komunalinio ūkio ministru. Turėdamas darbo patirtį jis ir Vilniuje įsijungia į Lietuvos komunalinio ūkio plėtrą. Čia dirba iki 1990. Likvidavus kai kurias ministerijas, likviduojama ir Komunalinio ūkio ministerija. J. Razumas išeina į pensiją. Jonas Razumas ir Marija Razumienė užaugino sūnų Valdemarą – chemiką, profesorių, akademiką, Lietuvos mokslų akademijos prezidentą.

*Tautodailininkas
Remigijus Rudokas
(dešinėje). VM-8124*

*R. Rudoko sukurtas „Rūpintojėlis“. Širovintų parapijos
globos namai. 1997 m. VM*

*R. Rudokas (kairėje) „Skiedros“ ceche Ukmergėje.
2006 12. R. P. Šaulio nuotr.*

Remigijus RUDOKAS (1966 02 05, Viešvilė, Jurbarko r.), tautodailininkas, medžio drožėjas. Nors augęs Žemaitijoje, Vařniuose, visas atostogas praleisdavo pas senelius Vėpriuose. Iš vaikystės ryškiausi prisiminimai – Vėprių kapai, bažnyčia, Šventosios pakrantės. Gal todėl, 1988 m. grįžęs iš sovietinės armijos, pradėjo drožti kryžius. Amato mokėsi pas išymius to meto liaudies meistrus. Kryžių, rūpintojėlių, liaudies meno drožyba domėjosi nuo pat vaikystės. Savo darbais papuošė įvairias Lietuvos bei užsienio vietas. Jo kryžiai stovi daugelyje šventorių: Ūpninkų, Vėprių, Lyduočių, Kiauklių.

Stambiausiu savo darbu laiko kryžių – paminklą kovotojų dėl laisvės atminimui Vilniuje, Lukiškių aikštėje (pastatytas 2001). Savo darbuose stengiasi atgaivinti senąją lietuvių medžio drožybą bei jos darbo techniką. Yra išskobęs keletą archajiškų luotų. Pavyko atgaivinti senąją skiedrų gamybą. Šiuo metu grįžęs į Veprius, bando įleisti šaknis senelių žemėje. Dalyvavo meistrų pleneruose Kėdaičiuose, Šalčininkuose, Išlauže, Veňgrijoje. Jonavoje laimėjo laureato vardą.

Aleksandras Šarka

Ignas SAKALAS (SAKALAUSKAS) (1892 11 07 Knýzlaukio k., Veprių vls. – 1976 10 19 Čikāgoje, JAV, palaidotas šv. Kazimiero kapinėse), laikraštinkas, filatelistas. Mokėsi Veprių pradžios mokykloje. Baigęs keturių klasių Ukmergės mokyklą, apie 1909–1910 metus pradėjo rašinėti Seinų *Šaltiniui*, nusiųsdavo korespondencijų, vertimų, eilėraščių. 1911 metais buvo pakviestas į *Šaltinį*, ten dirbo iki 1913 metų. 1913 metais išvyko į JAV. Apsistojo Klivlande (Ohajo valstija). Čia gyvendamas išitraukė į katalikų organizaciją veiklą, pradėjo bendradarbiauti spaudoje. Rašė *Katalikui*, *Lietuvai*, bet daugiausia *Vyčiui* ir *Draugui*. Yra spausdinęs eilėraščių, apsakymėlių bei vertimų. Dažnesni jo slapyvardžiai – *Sakalas*, *Aras*, *Aukštaitis*, *Skardupis* ir kt. 1917 m. parašė Klivlando lietuvių draugysčių istorinę apžvalgą. 1915 m. su Povilu Šukiu ten įsteigė ir redagavo savaitraštį *Santaika*. 1918 m. buvo pakviestas į Čikagą, į *Draugo* redakciją, kurioje dirbo iki 1921 metų. 1921–1926 ir 1942–1945 metais redagavo Lietuvos vyčių organą *Vytis*, o vėliau – Amerikos lietuvių Romos katalikų Vargonininkų sąjungos organą *Muzikos žinios*. Nuo 1946 metų Lietuvos vyčių organizacijos garbės narys. 1952 m. popiežiaus Pijaus XII apdovanotas „Pro Ecclesia et Pontifike“ ordinu. I. Sakalas – žymus filatelistas, parodose laimėjęs pasižymėjimo ženklų.

Stasys STRAZDAS (žr. p. 408).

Boleslovas SUSLAVIČIUS (žr. p. 1176).

Aleksandras ŠARKA (1896 10 25 Kazlaučiznos k., Vėprių vls. – 1974 03 28 Kaunė, palaidotas Kauno Panemunės kapinėse), mokytojas, dirbęs ką tik atsikūrusios Lietuvos Veprių pradžios mokykloje, skleidė lietuvių gerokai aplenkintame Veprių valsčiuje. Mokėsi Veprių pradžios mokykloje, 1912–1914 m. – Ukmergės aukštesniojoje pradžios mokykloje, kuri atitiko progimnaziją. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, pasitraukė į Peterburgą. Ten dirbdamas toliau mokėsi ir, išlaikęs nustatytus egzaminus, įgijo pradžios mokyklų mokytojo vardą su teise dirbti dviklasėse kaimo mokyklose. Grįžęs į Lietuvą dirbo Veprių pradžios mokykloje. Vėliau tęsė mokslą Kauno Vytauto Didžiojo universitete laisvu klausytoju ir dirbo mokytoju Kauno aukštesniojoje technikos mokykloje. Ten buvo labai gerbiamas. Parašė knygą *Lietuvos mokykla po rusų jungu*, kurios knygų leidimo

komisija neišspausdino, motyvuodama lėšų stygiumi ir tuo, kad tokio turinio knyga jau išleista.

Antanas ŠARKA (apie 1860 Barbōriškio k., Vėprių vls. – 1920 Latvijoje), kunigas. Mokėsi Vėprių rusiškoje liaudies mokykloje, aukštesnio lygio Deltuvos dviklasėje mokykloje, Ukmergės aukštesniojoje pradžios mokykloje, kuri prilygo progimnazijai. Baigė Žemaičių dvasinę seminariją, kurioje buvo gyva lietuviybės dvasia. Per atlaidus jaunas kunigas A. Šarka, kaip svečias, atvažiuodavo į savo gimtąją parapiją, į bažnyčią, kurioje laikė pirmąją mišią. Po mišparų jis užgiedodavo lietuviškai giesmę *Labanakt, o Jėzau*. Giesmę perimdavo visi maldininkai, kurių dauguma buvo lietuviai. A. Šarka buvo pirmas kunigas, išdrįsęs Vėprių bažnyčioje giedoti ne lenkiškai, o lietuviškai. Tai nepatiko Vėprių dvaro ponams. Jie apskundė kunigą aukštesnei dvasinei vyresnybei. A. Šarka iš netolimos Vėpriams parapijos buvo perkeltas į Latviją. 1893 m. mirė jo motina Darata Šarkienė (Žentelytė). Sūnus ant jos kapo pastatė ketinį ažūrinį kryžių su lenkišku užrašu: *S. t. p. Darata Szarkowa. Zm. 1893 r. wieku lat 65* (A+D Darata Šarkienė, mirė 1893 m. 65 metų amžiaus). Giminės, sužinoję apie A. Šarkos mirtį, sukruoto nepražiopsoti kunigo turtą. Į tolimą parapiją Latvijoje arkliu išvažiavo A. Šarkos pusbrolis Justinas Šarka. Iš viso turto rado likusį tik kunigo arklį. Jį parsivarė į Vėprius.

Kunigas Antanas Šarka

Kunigas Antanas Šarka

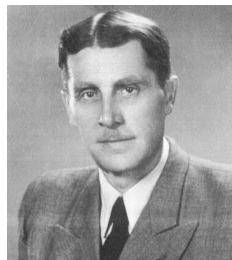
Antanas ŠARKA (1891 Barbōriškio k., Vėprių vls. – 1922 03 11 Švėkšnoje, Šilūtės r.), kunigas. Mokėsi Vėprių rusiškoje mokykloje, Ukmergės miesto mokykloje, Žemaičių kunigų seminarijoje. 1917 metais vokiečių buvo išvežtas darbams į Vokietiją. Po metų grįžo. 1918 m. išventintas į kunigus, atvyko į Švėkšną, kur iš pradžių ėjo vikaro pareigas. 1919 metais buvo paskirtas ką tik įkurtos progimnazijos direktoriumi. Joje dėstė lotynų kalbą, istoriją, piešimą. Švėkšnoje įsteigė Pavasarininkų biblioteką, sutvarkė išblaškytą Blaivybės draugijos biblioteką, šelpdavo neturtingus mokinius. Ir progimnazijos auklėtiniai, ir jų tėvai Antaną Šarką labai gerbė ir mylėjo. Mirė 1922 m. kovo 11 d. po sunkios operacijos. Menką savo turtą paliko progimnazijai ir neturtingiems mokiniams šelpti.

M. Čepulienė (Balčėnaitė) apie A. Šarką taip kalba: „leidavo į klasę šypsodamasis, apsupdavo mus kažkuo geru, geru... Mokė mus elementariausių elgesio normų: plaukai, nagai, nosinė, kojines, sėdėjimas, valgymas ir dešim-

Kunigo A. Šarkos kapas Švėkšnos kapinėse. Danutės Mukienės nuotr. 2008 m.

tys kitų, atrodo, menkų niekelių jo lūpomis buvo sėjama mūsų, kaimo medinklumpių, pasaulėliuose ir paliko daugybę neišdylančių žinių visam gyvenimui.“ P. Bliūdžius: „Šis žmogus trumpą savo gyvenimo kelią nuėjo be prikaiščių.“ Panašiai pasakojo apie savo giminaitį mokytoja Stasė Šarkaitė, gimusi 1920 m., sakė girdėjusi apie kunigą Antaną Šarką iš vyresnių už ją.

Vincas Šarka

Vincas ŠARKA (1897 11 01 Barbōriškio k., Vėprių vls. – 1977 10 03 Detroite), teisininkas. Pradžios (liaudies) mokyklą baigė Vepriuose. Toliau mokėsi Ukmergės aukštesniojoje pradžios mokykloje (atitiktų progimnaziją, populiariai – miesto mokykloje). Čia besimokydamas išitraukė į aušrininkų veiklą. Buvo pašalintas iš mokyklos. Tik per dideles pastangas buvo leista ją baigti. Prasidėjęs Pirmajam pasauliniam karui pasitraukė į Rusijos gilumą. Atsidūręs Voroneže tęsė mokslus Martyno Yčo rūpesčiu Voroneže įsteigtoje lietuvių gimnazijoje, ją baigė 1918 m. Tais pačiais metais grįžo į Lietuvą. Čia dirbo Ukmergės ir Jurbarko miškų urėdijose. Nuo 1921 metų dirbo teismuose. Mokėsi Kauno LU (Lietuvos universiteto) Teisės fakultete. Baigęs jį dirbo teisėju. Nuo 1929 iki 1938 m. buvo Panevėžio apygardos teisėju, 1939–1944 m. dirbo Apeliacinių rūmų ir Vilniaus apygardos teisėju, vėliau neilgai – Vyriausiojo tribunolo teisėju. 1944 m. vasarą pasitraukė į Vokietiją, iš ten 1950 m. persikėlė į JAV. Gyveno Detroite, čia buvo Lietuvių namų draugijos pirmininkas, „Vilties“ draugijos šimtininkas, Lietuvių fondo narys ir aukų rinkėjas, Šaulių sąjungos garbės teismo narys, priklausė Dariaus–Girėno klubui, buvo Tautų sąjungos narys, nepamainomas BALF (Bendrojo Amerikos lietuvių fondo) pirmininkas. Darbštus, pareigingas, sąžiningas, aktyvus visuomenės veikėjas. Dar Vokietijoje buvo išrinktas Wurzburgo stovyklos teisėju ir UNRRA (Jungtinių Tautų pagalbos ir atkūrimo administracija) stovyklos vadovybės, kuri rūpinosi trijų tautybių (latvių, lenkų ir lietuvių) gyventojais, teisiniu patarėju. Pradžioje šis paskyrimas nepatiko nei lenkams, nei latviams, mat jie sakėsi turį žymių teisininkų, bet vėliau visi pakluso, pripažindami jo (Vincos Šarkos) erudiciją ir autoritetą. Dėl vieno didesnio teisinio nesutarimo lenkams ir latviams pasikvietus teisininkų iš kitur, laimėjo Vinco Šarkos sprendimas. Tada UNRRA direktorius anglas pasakė: „Šis džentelmenas, teisės žinovas lietuvis, tiktų ir Anglijos teismo kėdei.“

Jonas ŠARKA (žr. p. 1150).

Genovaitė Gražina ŠAULIENĖ (žr. p. 503).

Romas Petras ŠAULYS (žr. p. 1201).

Arvydas ŠIKŠNYS (1952 11 06 Vėpriuose), Lietuvos žemės ūkio akademijos Hidrotechnikos katedros docentas. 1971 m. baigė

Veprių vidurinę mokyklą ir įstojo į tuometinės LŽŪA Hidromelioracijos ir žemėtvarkos fakultetą. 1976 m. su pagyrimu baigė studijas ir pradėjo dirbti akademijoje asistentu. 1979 m. įstojo į Leningrado M. Kalinino politechnikos instituto stacionarinę tikslinę aspirantūrą, ten parengė ir 1982 m. apgynė technikos mokslų kandidato disertaciją tema „Tėkmės kinematika prie pentinų tipo krantų apsaugos įrenginių“. Grįžo į Lietuvą ir nuo 1983 m. dirbo LŽŪA (šiuo metu – LŽŪU) Hidrotechnikos katedroje asistentu, vyr. dėstytoju, o nuo 1988 m. iki šiol – docentu. 1984–1985 mokslo metais buvo išvykęs į Maskvą, kur 10 mėnesių mokėsi prancūzų kalbos, 1998 m. stažavo Tulūzos politechnikos institute Prancūzijoje. A. Šikšnys jau ilgą laiką skaito hidrotechnikos specialistams svarbų hidraulikos kursą bakalauro, diplomuotų inžinierių, magistro ir doktorantūros studijų studentams, vadovauja diplominiams projektams, magistrų tiriamajam darbui, buvo doktorantūros komiteto narys, yra doktorantūros vadovas, skaito paskaitas tęstinio mokymo kursų klausytojams. Mokslinio darbo kryptys: hidraulinių reiškinių fizinis ir skaitmeninis modeliavimas, upių vagų procesai, teršalų susimaišymo upėse skaitmeninis modeliavimas, žuvitakių hidrauliniai skaičiavimai, hidrotechnikos statinių monitoringas ir kontrolė. Jam vadovaujant arba dalyvaujant buvo atliekami įvairūs tyrimai, iš kurių svarbiausi: Kauno mst. Nemuno krantinių hidraulinių modeliavimas, Kruonio hidroakumuliacinės elektrinės poveikis Kauno marių hidrodinaminiam režimui, Kauno vandenvals Pyplių varianto įtaka Nemuno hidrauliniam režimui, į Nemuną išleidžiamų teršalų konvekcijos – difuzijos skaitmeninis modeliavimas, Nemuno žemupio potvynių ir Skirvytės žiočių reguliavimo skaitmeninis modeliavimas, žuvitakio hidraulinių skaičiavimų metodika, kuri buvo panaudota projektuojant Kavársko HE žuvitakį ir susilaukė teigiamo prancūzų specialistų vertinimo. Jam vadovaujant sukurta Kruonio hidroakumuliacinės elektrinės hidrotechnikos statinių būklės kompiuterizuota monitoringo ir kontrolės sistema. A. Šikšnys parengė nemažai metodinių priemonių studentams, tarp jų elektroninį hidraulikos žinyną, interneto svetainę studentams *Hidraulika*, paskelbė per 40 mokslinių straipsnių. Jis yra aktyvus Lietuvos žemėtvarkos ir hidrotechnikos inžinierių sąjungos narys. Šikšniai išaugino sūnų Lauryną ir dukrą Ievą.

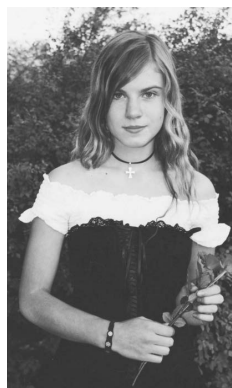

Arvydas Šikšnys

Antanas ŠIMATONIS (1946 Pamelnytėlės vnk., Žeimių sen., Jonavos r.), inžinierius, pedagogas. Baigė Kuigalių pradžios mokyklą, Jonavoje – vidurinę. 1965 m. įstojo į Lietuvos žemės ūkio akademiją, įgijo inžinieriaus mechaniko specialybę. 1972 m. persikėlė į Veprius ir dirbo dėstytoju Veprių profesinėje technikos mokykloje. Nuo penktos klasės rašo eilėraščius.

Giedrius ŠIUKŠČIUS (1960 03 06 Vėpriuose), dizaineris, fotografas, pedagogas. 1979 m. Kauno St. Žuko taikomosios dailės

technikume baigė meninės fotografijos specialybę, 1985 m. Valstybiniame dailės institute įgijo dizainerio diplomą. Nuo 1985 m. dirba Šiaulių universiteto Dailės fakultete. 1991 m. sukūrė dizaino mokymo vidurinėje mokykloje koncepciją, 1992 m. parašė dizaino pagrindų mokymo vidurinėje mokykloje programą, 1993 m. išleido mokymo priemonę „Dizaino pradmenys vidurinėje mokykloje“. 1996 m. Dailės fakultete įkūrė dailės ir dizaino specialybę, 2000 m. – Dizaino katedrą. Nuo tada yra Menų fakulteto Dizaino katedros vedėjas, profesorius. Lietuvos dizainerių sąjungos ir Lietuvos mokslininkų sąjungos narys. 2005 m. išėjo G. Šiuškčiaus vadovėlis „Dizainas: menas, mokslas, technika“ – dvidešimties metų pedagoginio ir kūrybinio darbo rezultatas. 2009 m. Šiaulių universiteto leidykla išleido G. Šiuškčiaus fotodarbu albumą: *Fotoplakatai. Fotografijos. Fotoetudai. Kūrybos albumas*. Pagrindinės kūrybinių darbų kryptys – grafinis dizainas, interjero dizainas, fotografija. 1985–1999 m. sukūrė 18 kompleksinių interjero ir įrangos projektų. Kūrybinį darbą pradėjęs 1979 metais, G. Šiuškčius dalyvavo daugelyje grupinių parodų Lietuvoje ir užsienyje, yra surengęs devynias personalines parodas. Didžiąją autoriaus kūrybos dalį užima fotografija bei teminis fotoplakatas, nagrinėjantys aktualiausias šių dienų žmogaus problemas. Ypač dažna jo kūryboje ekologijos tema. Impulsų kūrybai, kaip pripažįsta fotomenininkas, be kita ko, teikia ir ryšys su gimtaisiais Vepriais, kuriuos paliko dar būdamas vaikas, bet į juos tebevyksta atostogauti iki šiol – su fotoaparatu rankose.

Giedrius Šiuškčius
Vilma Urbonaitė

Stasys TAMOŠIŪNAS (žr. p. 1178).

Vilma URBONAITĖ (1988 11 23 Vėpriuose), studentė Vienoje, akordeonistė. Mokėsi Veprių vidurinėje mokykloje ir kartu Ukmergės vaikų muzikos mokykloje. Buvo gabi mokinė, ypač pasižymėjo muzikiniais gabumais ir darbštumu. 2002–2003 m. – geriausia Ukmergės muzikos mokyklos mokinė. Yra daugelio respublikinių ir tarptautinių akordeonistų konkursų laureatė ir prizininė: 2002 m. Montesėje (Italija) – III vieta; 2003 m. Kaune – II vieta; 2004 m. Kaune – III vieta; 2004 m. pirmojo jaunųjų akordeonistų festivalio–maratono Kaune laureatė; 2004 m. Naujene (Latvija) – II vieta; 2005 m. Kauno krašto laureatė, šeštojo Lietuvos akordeonistų konkurso laureatė, Naujene (Latvija) – I vieta; 2006 m. antrojo jaunųjų akordeonistų festivalio–maratono laureatė ir Naujene (Latvija) GRAND PRIX laimėtoja. Už pasiekimus muzikos srityje

Lietuvos Respublikos Prezidento sveikinimas

2003 m., 2005 m. apdovanota vyriausybės, o 2006 m. – vyriausybės ir Prezidento Valdo Adamkaus padėkos raštu.

Dalė URBONIENĖ (1953 09 29 Naujienėlės k., Marijampolės r.), buhalterė, savivaldos darbuotoja. 1971 m. baigė Kalvarijos vidurinę mokyklą, 1973 metais – Vilniaus finansų kredito technikumą. 1973–1979 metais dirbo buhalterinį darbą žemės ūkio srityje, 1979–1982 metais – pedagoginį darbą buvusioje Veprių žemės ūkio mokykloje. 1982 m. birželio mėnesį buvo išrinkta deputate į Veprių apylinkės Tarybą. Apylinkės Tarybos vykdomojo komiteto sekretorės pareigas ėjo iki 1990 m. birželio mėnesio. 1995–2000 m. – Veprių seniūnijos seniūnės pavaduotoja. Nuo 2000-ųjų balandžio – Veprių seniūnė.

Petras VAIČIŪNAS (žr. p. 1152).

Viktoras VAIČIŪNAS (žr. p. 1157).

Vytautas ZENKEVIČIUS (1927 03 29 Marūpolyje, Ukrainoje – 2008 01 14, palaidotas Veprių kapinėse), sovietinis veikėjas, diplomatas. 1944–1949 m. komjaunimo ir spaudos darbuotojas Vepriuose, Giedraičiuose, Ukmergėje, Marijampolėje ir Vilniuje. 1949–1952 m. Tiesos redakcijos skyriaus vedėjas. 1955–1962 m. LKP CK propagandos ir agitacijos skyriaus vedėjo pavaduotojas; 1960–1962 m. dar dėstė Vilniaus universitete. 1957 m. baigė aukštąją partinę mokyklą prie SSKP CK. 1962–1968 m. SSRS ambasados JAV II, I sekretorius. 1968–1976 m. LSSR Užsienio reikalų ministro pavaduotojas, 1978–1988 ministras. 1981 m. jam suteiktas SSRS nepaprasto ir įgalioto ambasadoriaus diplomato rangas. 1971–1978 m., kaip SSRS delegacijos narys, dalyvavo JT organizacijos generalinės asamblėjos 26–33 sesijose. 1981–1990 m. LSSR Aukščiausiosios Tarybos deputatas.

*Veprių seniūnė
Dalė Urbonienė
Vytautas Zenkevičius*

Rimantas ZINKEVIČIUS (žr. p. 1214).

Romualdas ŽEMAITIS (1915 09 01 Neršionių k., Rokiškio r. – 1985 09 08 Ukmergėje). Nuo 1957 metų Veprių ambulatorijoje dirbo medicinos felčeris Romualdas Žemaitis, vepriškių atmintyje išlikęs kaip geras, rūpestingas medikas, malonus žmogus. R. Žemaitis mokėsi Júodupės vidurinėje mokykloje, Kauno medicinos mokykloje, kurią baigė kaip medicinos felčeris. 1945 m. liepos 6 d. buvo suimtas ir kalintas Komijos lageriuose iki 1954 metų lapkričio mėnesio. Veprių ambulatorijoje dirbo felčerių nuo 1957 iki 1964 metų, o nuo 1964 metų dirbo Ukmergės centrinėje ligoninėje. Su žmona Filomena užaugino sūnų ir dukrą. Vieno rinkiminės kampanijos susirinkimo metu buvo keliami kandidatai į apylinkės tarybos deputatus. Iš salės buvo pasiūlyta R. Žemaičio kandidatūra, o susirinkimo vedėjas atsakė, kad R. Žemaitis yra politiškai susikompromitavęs. Tuomet

nebuvo svarbu, kad žmogus doras ir protingas. Vis tiek netiko net ir apylinkės tarybai.

Felicijonas ŽENTELIS (1880 Barbōriškio k., Vėprių vls. – 1919 Čiōbiškyje, Širvintų r.), kunigas. Mokėsi Vėprių rusiškoje liaudies mokykloje, Ukmergės miesto mokykloje. Baigęs kunigų seminariją kunigavo Čiōbiškyje. Pirmojo pasaulinio karo metu ir po jo Lietuvoje plito dėmėtoji šiltinė. Lankydamas šiltine sergančius ligonius užsikrėtė ir mirė. Palaidotas Čiōbiškio bažnyčios šventoriuje. Kapas neišlikęs.

Stasys Žentelis

Jonas ŽENTELIS (žr. p. 1190).

Stasys ŽENTELIS (1905 10 10 Kazlaučiznos k., Vėprių vls. – 1950 Kaunė, palaidotas Kauno Eigulių kapinėse), teisininkas. Mokėsi Vėprių liaudies mokykloje, Ukmergės progimnazijoje, Kauno Simono Daukanto vyrų mokytojų seminarijoje. 1929 m. ją baigęs, kurį laiką dirbo mokytoju. Įstojo į Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakultetą, bet negaudamas iš gausią šeimą auginančių ir vaikus į mokslus leidžiančių tėvų pakankamos paramos, perstojo į to paties universiteto Teisės fakultetą. Čia jis mokymąsi derino su darbu universiteto kanceliarijoje. Labai sėkmingai baigęs universitetą buvo paskirtas Kauno apylinkės teisėju. Pasireiškęs kaip gabus teisininkas, buvo paskirtas Kauno apygardos teisėju. Šias pareigas ėjo iki sovietų okupacijos, 1940 m. birželio. Vokiečių okupacijos metais dirbo advokatu. Nei tarpukariu, kai dirbo teisėju, nei vokiečių okupacijos metais į politiką neįsitraukė. Gal todėl nebuvo represuotas. Praūžus frontui, Stasiui Ženteliui nebuvo leista dirbti teismų sistemoje. Dirbo kažkokioje įmonėje svėrėju. Būdamas labai doras ir jautrus žmogus, sielojosi dėl tokio nuvertinimo, susirgo ir nesulaukęs nė 45 metų mirė 1950 m. Draugų, bendradarbių, šiaip pažįstamų žmonių buvo

Vytauto Didžiojo universiteto kanceliarijos darbuotojai. Sėdi (iš kairės): E. Klimašauskas, J. Staniškis, kanceliarijos viršininkas Z. Gurevičius, S. Žukauskienė, S. Latonienė, S. Žentelis

labai gerbiamas. Jo laidotuvėse dalyvavo daug šviesuomenės ir paprastų jį pažinojusių žmonių. Liko jo žmona, atleista iš darbo, ir dvi nepilnametės dukrelės.

Viktoras ŽENTELIS (žr. p. 1206).

Audronė ŽENTELYTĖ (1958 11 06 Šešuolėliuose, Širvintų r.), literatūrologė, humanitarinių mokslų daktarė, docentė. 1976 m. aukso medaliu baigė Veprių vidurinę mokyklą. 1976–1981 m. studijavo Vilniaus universitete Filologijos fakultete lietuvių kalbą ir literatūrą. Baigusi universitetą su pagyrimu, liko dirbti universitete: nuo 1981 09 01 Lietuvių literatūros katedros vyresniąja laborante, nuo 1981 12 12 – šios katedros dėstytoja valandininke. 1983–1986 m. buvo Lietuvių literatūros katedros aspirantė, nuo 1991 09 01 – vyresnioji asistentė, nuo 1993 04 01 – docentė. Dalimi etato dirbo 1995 06 01–2001 08 31, skaitė paskaitas apie XIX a. literatūrą, XIX a. lietuvių ir latvių literatūros procesus, vedė teksto seminarus pirmakursiams bei XIX a. lietuvių ir latvių literatūros lyginamuosius seminarus bakalaurams ir magistrantams. 1990 02 06 apgynė daktaro disertaciją tema „Lietuvių ir latvių neoromantinė proza“. Sudarė skaitinių knygų vidurinėms mokykloms – *Lietuvių literatūros skaitiniai: nuo raštijos pradžios iki XIX a. vidurio* ir *Lietuvių literatūros skaitiniai: XIX a. antroji pusė*. 2001 metais išleido vadovėlį aukštesniųjų klasių mokiniams *XIX amžiaus lietuvių literatūra*, kuriame ryškus naujas požiūris į XIX a. lietuvių literatūros istoriją, kalbinį ir kultūrinį jos įvairialypumą, atkreipiamas dėmesys į europinį kontekstą. Ši knyga tinka ir literatūros mokytojams. Paskelbė straipsnių apie lietuvių ir latvių literatūras lietuvių spaudoje ir užsienio moksliniuose leidiniuose. 1994 10 01–1995 03 30 skaitė paskaitas ir vedė seminarus Mюнsterio universiteto ir 2005 metų rudenį Greifsvaldo universiteto baltistikos studentams. 1996–1999 m. bendradarbiavo tarptautiniame Stokholmo universiteto Baltų studijų instituto inicijuotame moksliniame projekte „Literatūra ir tautinė tapatybė“, dalyvavo ir skaitė pranešimus tarptautinėse mokslinėse konferencijose Stokholme, Visbyje (Švedija), Berlyne, Mюнsteryje, Travemiundėje, Bad Homburge, Býlefeldo aukštojoje liaudies mokykloje, Rygoje. Šiuo metu Audronė Žentelytė gyvena Vokietijoje.

Audronė Žentelytė

Iš vepriškių poezijos

Vytautas Jancikevičius

Kalėdų rytas

*Maža žvaigždė vos laikosi ant eglės
lyg sidabrinė šiaurės Karūna,
šiandakt iškritusi iš Dievo rankos –
pati gražiausia dangaus dovana.*

*Snieguolėm degančiam Kalėdų rytui,
kuris liepsnoja mūsų laukuose,
ir tolimam aukštam bažnyčios bokštui –
lyg paukščiui skrendančiam debesyse.*

Aukštaitijon grįžtu

*Su lietum tu dainuok
Aukštaitijos beržams,
Lašų aukso pažerk
į akis ežerams.*

*Degant gelsvoms žvaigždėms,
Kaip galvelėms linų,
Vakarinėms žvaigždėms –
taip arti prie jų.*

*Kur koapnioji rasa
lyg žolės karūna,
kur gėlynų šviesa
lašams tiškant gyva.*

Veprių miesteliui

*Žvaigždės mūsų miestelin
auksą saujom bers kasdien.
Degs gatvelės vakare
lyg auksiniame dvare.*

*Šnekės ežeras lėtai...
Vanduo švies kaip gintarai...
Upeliuke Cedrone
spindės dangaus karūna...*

*Tenai mūs žemė po vargų jau miega...
Balti miškai ją saugo nuo speigų...
Ji, Dievo veidu žiūrinti į žvaigždę,
lig Trijų Karalių nesulauks pūgų.*

*Šiandien skaistus, purus Kalėdų rytas...
Ir visų širdys geros lyg vaikų...
O sidabrinis takas – Kristui takas –
sniege išmintas ligi debesų.*

*Ir einu į pievas,
į atolus žalius,
kol meldžiasi Dievas –
nakties šiltas lietus.*

*O liepsnoj ežerų
prausias veidą dangus,
prisiskynęs žvaigždžių –
šviesiaplaukis, graudus.*

*Apkabinęs beržus –
Aukštaitijon grįžtu
per atolus žalius,
tarsi rojaus taku.*

*Būry aukštų akmenų
ieškos amžiai sau vertų.
Šičia mūsų planeta –
Kristaus pėdoj iškalta.*

*Juodo akmenio glėby
matom šviesią ją visi.
Čia ir kryžius su žvaigžde
sujungti viena ranka.*

*Ir gegužio žaluma
iš dangaus mums atnešta...
... Angelų ir debesų,
Vaivos dieviškų lašų...*

*Spindi žaliaam ežere
tos lelijos su žara,
kur gegužio vakare
auksu degs Kristaus pėda...*

*O lelijos ežere –
mums kaip Dievo dovana –
Sekminių šiltoji dienoj
tarsi dangiškoj liepsnoje...*

Lionė Melanija Jankeliūnienė

„Veprių sakmės“ – tai eiliuoti pasakojimai apie realius šio gražaus gamtos kampelio žmones, kurių gyvenimo kasdienybėje išvelgi paprastumo esmę – kantriai, didžiulėm pastangom eiti kiekvienam skirtu keliu, palaikyti tą tvarką, kurią radome, nepriklausomai nuo mūsų valios; pamokymą, kaip nepasiduoti nevilčiai ir nusivylimui; pavyzdį, kaip nenuleisti rankų ir po šapelį nešti savo mažytę duoklę žmogaus išlikimo buveinei. Atsiveria suvokimas, kiek daug gero yra visų mūsų gyvenimuose.

Saugom vakarykščių dienų išpūdžius, nes juose surandame kai ką daugiau, negu sugebėjimą iškentėti. Išgyventas skausmas, pažeminimas, skriauda visiems laikams mums bylos apie lietuvių tautos dvasios stiprybės ir vienybės pamatus, apie didelę ištvermę, meilės jėgą, švenčiausią ir prasmingiausią žmogaus pareigą – vagoti Gimtinės žemę, rūpintis savaisiais namais, išsaugoti šeimos židinį. Mūsų tautos gyvybingumo ištakos prasideda toli praeityje. Tai, kas brangiausia ir vertingiausia, patalpinkime į savo širdžių Atmintį.

Veprių sakmės

I

*Pabiro bažnyčios vitražai
ir sužeidė atmintį visam gyvenimui
Sekminių stacijas
nuo Veprių bažnyttėlės
iki ledinio ašigalio
ženklino kelią
belangiai vagonai vežė
kaulelius pakelėm išbarstę
kelionė ilga kaip pragaras*

*tie kurių sulaukė išsapnuoti namai
parsivežė į sąnarius įsismelkusį
svetimą speigą kurio nenugremši
išsukiotus pirštus maldai sudėję
į savas kapinaites
suspėjo atgulti
užbėrė žemėm akis
kad pailsėtų išvargusios sielos*

II

*Reikėjo ilgiau gyventi
kad pranokčiau tave
o tu sužydėjai
per patį vidurvasarį*

*upės paukščių giesmės
vaivorykščių audeklai
plaukė ir plaukė
per tavo širdį*

tik pašaipios akys buvo liūdnos
 nes meilės jau
 nevadinau vardu
 gal keršijai
 kad niekam jos nebegailėjai
 Ak, mums skaudėjo
 žiūrint į tave prie ežero
 auštant rytui
 palaidais plaukais

išsisklaidžius rūkui
 tavęs jau nebuvo
 juodai žydėjo
 geltonosios lelijos
 O kraičio skrynioj
 kurioje laikei ir Kafką, Folknerį
 suradome tavąjį testamentą –
 eilėraščius.

III

Žiūrėjimas į vandenį vai nepabosta.
 Sidabro spalvon įėjęs
 kliebėdamas sapnuoji būsimus paveikslus.
 Ak, jei ne močiutės gera širdis
 nežinotum, kiek šventumo ubagų ubagystėj.
 Įsižiūrėjęs į našlaitėlio akis
 senasis vergelga žydas
 į murziną delną deda
 pasaulio egzotikas.
 Pusprotėlis Poviliukas nudeginęs akimis
 susivilkęs visas dovanotas drapanas
 tokių pat lopiniuočių kaimo varguolėlių
 kartu su šeimyna čepsi iškeptą žuvį

paspjaujdamas ant aslos
 (kad labai daug adatėlių!)
 kol sotumas jau linksmą išsiveda.
 Ir vėl neramos savaitės –
 ar dar begyvas?
 Ir visiems atlėgsta – gyvas, gyvas!
 skarmalius nebėdžius
 ir neatstumtasis –
 Tarp išdžiovintų žolynėlių
 lentynoj kožnoj gryčioj
 nučiupinėta maldaknygė
 – alkaną papenėk
 – trokštantį pagirdyk...

IV

Nutūpė vasaros į laumžirgių kapavietes.
 Ten vėjai nubloškė. Kur iš palėpių išmesti
 trūnija atgyvenę mažmožiai –
 nei atsisveikint, nei pasikapstyt –
 sutrūkinėjusios, pašerpetojusios, susiraičiusios relikvijos.
 Belieka stumt į priekį pustuštį karutį.
 Betgi kad ne!
 Į baltą debesį susivyniojęs kažkas meilingai šypsos
 ir pirštu viliokiškai pagraso:
 eik eik, tik eik!
 ir dargi stumteli – į nugarą skausmingai durdamas.
 Einu, einu!
 ... Girdžiu, kaip atliūliuoja
 vakaruškų muzika –
 pasiutpolkės šokėjai kvapo neatgauna;
 nespėja bėginėt ir muzikantų pirštai.
 O dumplės raitosi – baugu, kad neiplyštų.
 Katrie iškris?

Nebesvarbu –
 ir tie, ir tie brauks prakaitą rankovėm.
 Kažkas mergelę čiups – stirnelę baikščią –
 ir šelmiškai jai mirktels.
 Vyšnia nuraus, nudeginta stiprių
 vaikinų rankų,
 ir jau per visą vakarą sekios jį akimis.
 Einu, einu!
 ... Sekminių atlaidai. Už stalo pusseserės, tetos,
 nutekėjusios kiekviena sau.
 Gi laimingiausioji – Vandutė.
 Linguoja galvomis gražuolės tetos –
 Vandutės veidas prastas ir nepatrauklus,
 bet vyras jai vis ranką pabučiuoja,
 paglosto plaukus prie visų
 ir meiliai žiūri, tarytum būtų
 susiję po ilgiausio nesimatymo.
 Suknelė šilko – vyro dovanota,
 žiedai – ne šliūbo – iš gryniausio aukso.
 Vandutė neslėpė – rytais ji pasilepina,
 ruošos darbai jai prasibudus
 būna nudirbti.
 Siūruoja tetos užstalėj
 ir graudžiai dūsauja,
 skarelės kampučiu paliesdamos
 sudrėkusias akis...
 Ach, betgi ir kitoms kalboms
 juk reikia laiko –
 pyragams, gyvulėliams, bažnytėlei,
 sąnariams...

V

Toli nuėjai,
 išstovėjęs prie vienkiemio vasarų,
 nuilsęs bežiūrėdamas
 į liūdesiu aplipdytus langus.
 Pavojinga išleisti širdį,
 kai įbesti žvilgsnių kalavijai,
 o delne – tik apvytęs žiedlapis –
 meilės ir laikinumo žymeklis.
 Betgi – pasidžiauk už budėtą laiką –
 juk kvėpėjo saulėtekių žaras,
 į atslaimą leidosi debesys,
 atskraidinę kelionių aitvarus.

Argi ne dievų siųstas atpildas –
 Žodis? Argi ne jo bijojo
 stipriausi romėnų vyrai,
 dangaus ir žemės sūnūs,
 šarvais ir skydais
 raumeningus kūnus pridengę?
 Pasidžiauk išdidžia savo laime –
 ar ne tavo karūnavo mėnulio pjautuvas,
 kai akis prausei balzgana šviesa?
 Stovėjai prirakintas prie mėnesienos,
 o karūna nespaudė galvos...
 Pasidžiauk už vienatvės paslaptį.

Prisipažįsti – kiaurai vėrė per širdį
tikresni už tikrovę regėjimai:
pabudimo giesmė,
pražydusi paukščio snape,
šviesus vidudienio atspindys
bespalvėje upės prijuostėje,
vingiuoti tolumų keliai,
nupėduoti pailsusių drugelių sparnais.
Pasidžiauk už žvaigždėtą lietų –
pasisemi ir naščiais nešioji po namus:

kiekvienam į akis – po žvaigždėlę...
Nes ne skalpeliai ir ne žaibai
kakoje visaregio ženklą išdegins.
Tada ten,
kur Sekminių stacijos atsiremia į pušis,
prikalsime savo kryžius.
Nušvitusiais veidais
matome anų dienų veidrodžiuos –
išlipa dangus iš ežero gelmės.

VI

Mama ir Tėti,
Jūsų atminimui skolinga esu.
Nesimeldėm, nekeikėm, nekalbėjom.
Lyg akmeninėm kojom brūžavom grindis.
Mama kelionėn ryšulius dėliojo.
Lig šiol nesuprantu – iš kur jėgų turėjo?!
Kasdienis daiktas buvo reikalingas –
Puodynės, puodai, šaukštai, patalai,
suknelės, paltai, batai...
O ir maistas. Juk nemirsi gyvas.
Neatmenu, ar kiek padėjau,
o gal tik painiojaus po kojom.
Kol išaušo. Įsileidom saulę. Pralinks mėjom.
Ištardyta buvau – paklausta rusiškai:
„Otiac gdie?“ – „V Kaunase“, – pamelavau.
(Buvau primokyta, jog vyrai šie – klatingi.)
Miškely slėpėsi sesuo ir tėtis, ir daugiau kaimynų.
Nubuožinti – turėjo žemės ir namus,
arklelį, karvę, miško...
Mama vis puldinėjo prie daiktų.
Tik suvirpėjo, kai pakirdo tvarte
nuglostyti jos rankų gyvulėliai.
Nuo sienų žvelgė liūdinčios šventųjų akys;
Šventoji Marija į savo širdį rodė.
Įrėmintos tėvų vestuvių nuotraukos –
tokie jauni, už rankų susiėmę.
Paliekam visa tai. Stalus, kėdes ir spintas...
Kaip mes be jų, kaip jie be mūsų?
Staiga suvokiau:
o kaip gandrąlis su pusplikiiais gandriukais,
o šulinys – su vandeniū gardžiausiu,
o tvėnkinys, kur saulė nuolat prausės,

o bėgių juostos, surakintos iešmais?
 Pirmoji mano būsima kelionė traukiniu?
 Ogi takai, takeliai – per gėlėtas pievas,
 per žaliaskarį žiemkentėlių šilką,
 susiraukšlėjusių arimų plutą?
 Takeliai spanguolynan, prie laukinės kriaušės,
 mokyklon, pas dėdienę, prie „majako“,
 tetos slyvynan, į durpyną, gegužinėn?
 Lyg pragaro ugnis nusvilino šį mirksnį...
 Nuo sibirų pasislėpiau. Pasilikau,
 visam gyvenimui paženklinta
 Tėvelio ašarų džiaugsmu, mane išvydus,
 beribiu ilgesiu ir sopuliu,
 kad speiguose, ledynų žemėj,
 Mama, Mamelė, Mamulytė –
 šnabždėjau šitą žodį žvaigždėtam dangui,
 Viešpaties kančių takeliams,
 trokšdama stebuklo.
 Ant lūpų ir akių žiojėjo randai...
 Tačiau pavasarį – po šio – jau kitą
 užkelt padėjau Tėčiui ant peties sėtuve,
 pilną auksaspalvių sėklų.
 Nubiržijau šakelėm biržes – bėgių juostą...
 Tai štai kokia pirma atsakingiausioji kelionė mano!
 Širdis iš džiaugsmo degė
 ir buvo taip arti Dievulio,
 kai Tėtis sėmė – bėrė, sėmė – bėrė į šiltą žemę
 ne vien tik grūdus – mūs godžias viltis.
 Ir pamačiau Mamos laimingą veidą,
 kuris pro debesį šypsojos man...
 Šitos šviesios dienos, kol gyva, nepamiršiu.
 Po aštuonerių metų sėdėjom vėl visi kartu
 savuos namuos prie bendro stalo.
 Reikėjo apsiprasti su džiaugsmu,
 užgriuvusiu it vėtra.
 Ir pirmas darbas buvo
 patikrint, ar nerūksta sužvarbusi bedvasė krosnis?
 Nušvitę ir laimingi lyg pakerėti žiūrėjome į ugnį,
 linksmai kiaurymėj spragsint malkoms.
 ... Pamiršusi ir baime, ir save,
 prie mūsų kojų sustingo neūžauga pelytė...

Rasa Jeskelevičienė

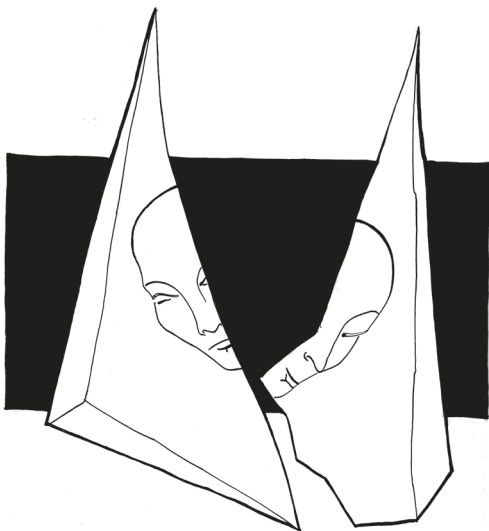
Elegiška

Elegiškaį mąstei apie pasaulį
 Kur iš dangaus žaibai
 Lietus, snieguolės, saulė
 Jis tarsi Ariadnės siūlas
 Puikiai suraizgytas
 Jei neišnarpliosi pastunk
 Į šalį tarsi nereikalingą
 Ideala – svajonių purpurinį
 Rūmą gaubia rūkas
 Lyg iš senoviško šifono
 Būtų kas pasiuvęs
 Ir kaip nereikalingą daiktą
 Vietoj vėliavos iškėlęs
 Virš rūmo plūduriuojančio
 Prasmirdusioj pasaulio
 Pelkėj beskleidžiančioj
 Svaiginančius nuodų kerus
 Taip trokštamus taip ieškomus
 Visų kas raizgė įsijautę
 Ariadnės siūlus bandydami
 Ištrūkt iš keisto labirinto
 Neturinio pradžios ir pabaigos
 Tau pasakys: „Pastumk į šalį
 Nereikalingą keistą ideala“

<...>

Apsukus ratą saulė nusileis.
 Tik paskutiniai spinduliai,
 Iš debesų atsispindėdami
 Vandenyje, žėrės ir sklis
 Žalsvu paviršiumi neono
 Ratilai dar nesudrumsto vandens.

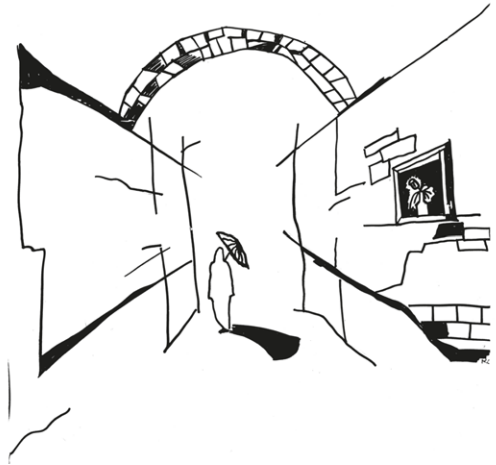
Gelmėj ramu, bet čia,
 Ant žemės – neramu.
 Garsų, spalvų pasaulis
 Ugnyje, ir viskas, ką regiu,
 Deja – lengvų iliuzijų rimtis
 Trumpa, ir perprast visko,

Kas aplinkui, nevalia.
 Nei Dievo, nei šėtono
 Išrinktiems, tik kelias
 Link šventyklos neregiems
 Ir paukščių klegesys kurtiems.
 Sutemus grimzta užmarštin
 Dienos aidai, ir viskas
 Praeity, ir šitaip amžinai.
 Apsukus ratą saulė nusileis.

Abejingai

Ištroškusiam nepaduosiu vandens,
 Išpilsiu smėlin, saulė jį sugers,
 Žiūrėsiu į ugninį diską, riedantį
 Sidabraspalviu dangumi, liepsnojantį
 Bejausme, gaivališko pragaro
 Ugnimi, naikinančia pasaulio
 Sielas raudoniu ir karščiu.
 Alpstu, o blogis kerintis šalčiu.
 Aplink matau tik tai, ką praradau.
 Žinodama, jau labai greit

Ištroškusi prašysiu atsigert,
 Tačiau neduokit man vandens,
 Išpilkit smėlin – saulė jį sugers.

Bet kas gi ten, virš horizonto
 Linijos linguojantys lengvai –
 Ištroškusiam pasauliui dovana dangaus...

Dalia Jazukevičiūtė

* * *

Tokios senos žvaigždės virš tavo namų
 ir angelų sparnai kaip vėjas pralekia
 pro langus
 mylimas mano pats sau pasilikęs per
 amžius
 aš nesiviliu grįžti nebuvo si niekada
 ar kaip kitados tau atnešti
 tris eilėraščius apsiausto sulyto kišenėj
 nebesiviliu pasislėpt tavo glamonėse
 nuo meilės ir nevilties
 mes buvome kartu
 tuos tūkstančius naktų vienatvės
 ar tu apie tai žinai
 savo bokštų mieste slankiodamas

skaičiuodamas pinigus valandas
 naudą nenaudą
 apsistatęs gražiom abstrakcijom
 slankiodamas savo pilies kiemuose
 apmąstyme vėsių dienų
 ištrėmęs mane į nusiaubtą maro miestą
 kur nėra nė vieno gyvo žmogaus
 juk visi tavim nužudyti
 kaulai jų išsėti baltuoja keliais
 mylimas
 naktimis prisiglaudžiu
 prie tavo širdies geležinės
 ir svaičioju kažką apie mirtį
 mirties neverta

* * *

Skiriu sesei Aldonai

Aš esu tik...
 Ne.
 Ne tik. Krikščionė.
 Kristaus kraujo lašas krito
 ant mano nuogos krūtinės ląstos
 ir pradegino tokią skaudžią žaizdą odoje,
 tarsi būčiau užgesinusi cigaretę
 į savo pačios kūno gležnumą.
 Aš be Jo negalėčiau nieko.
 Ryte atsikelti iš lovos.
 Rasti basa pėda rasant nušvitusias.

Pastebėti kaskart vis kitokių, vis naujų
 debesų, kurių niekada nepristinga
 dangus.
 Be Jo negalėčiau.
 O tik ir blaškyčiausi akligatviuose
 ir staugčiau
 kaip koks benamis
 mirštantis šuo.
 - - - - -
 O juk nemirtinga esu.

* * *

Taip, moteris. Bet man ne gėda
 maištauti šlykščiai ir juokingai.
 Mąstyti vyriškai, o trapumu žavėt.
 Ne gėda būti nesuvaldomai, laukinei
 ir nelaukiančiai. Sieloj žiema.
 Ji apgaulinga tuštuma balta – po sniegu
 minos miega. Ne gėda man mirtinai
 nuodyt nemirtingumu.
 Ne gėda mirtina infekcija
 sužeisti lepų tavo kūną.
 Ne gėda lošt iš mylimo galvos
 ir ją pralošt. Ne gėda priesaikas
 pasirašinėti krauju, o rytą mėtyt

jas pro langus ant pievoj
 sliūkinėjančių šlapių kačių.
 Ne gėda man tavęs, jau miršančio,
 neaplankyt ligoninės skastykloj,
 nes kas širdies kraujagyslių šuntavimo
 operacija, jei meilė mirė. Jei meilė
 mirė, mirė viskas – Dievas, žmonės
 ir pati mirtis. Ne gėda man, atleisk,
 negeisti meilės. Tos purvinos, slidžios
 duobės, juk man čia niekas ir nežadėjo
 rojaus. Bet aš vis tiek esu.
 Krauju pražydau pavasarinės rožės
 lūpom sukramtytom.

Vincas Lukša

Gimtinė

Ten, kur Šventoji melsvą juostą pina,
 Tenai, kur pušys šnekasi ramiai,
 Prie upės vingio glaudžiasi gimtinė.
 Čia mūsų širdys, čia ir mūs namai.

Gaivina tartum žalią žolę rasant,
 Čia vieversio daina tokia sava.
 Čia mūsų tėviškė miela, kol esam,
 Čionai ir mūsų – mūsų Lietuva.

Praaugtas šičia slenkstis, suolas, stalias
 Jaukioj mamos lopšinių apsupty.
 Jurginai liko puošnūs, rutos – žalios,
 Tik mes kasmet – kaip medžiai – vis kiti.

* * *

Atvėso dainos vyturio
 Vidukely vagos.
 Neieškau sapno vidurio,
 Rugpjūčio pabaigos.

Paukščių pavirst nebūtina,
 Speigus dalint perpus, –
 Sparnus audra atbukino,
 O akmenys – snapus.

* * *

Žiemos naktį,
 tarp debesiukų properšų, –
 kai ūgtelėja
 rytmečio kalnai žemi, –
 ant debesio
 tarsi ant kopos kranto ropščiasi
 žvaigždė,
 pavargus plaukti juodu dangumi.
 O debesų šviesių
 aukštom viršukalnėm
 lyg alpinistas vaikšto
 vėjas nebailys,
 įpūtęs žvaigždę,
 man jisai negarsiai šūkteli,
 kad patikėčiau,
 jog žvaigždėm negreitai lis.

Išnirs nuskendę pelktakiai,
 Gal ir akmuo pražys.
 Miškams – tikrai ne gelltigė,
 O žemei – ne vėžys.

Sulos skausmu pasotintas
 Pro valandas jaukias
 Vienkoju žiogu šokčioju
 Per duriančias šukes.

Žvaigždė išnirus –
 lyg žmogus bedugnėje.
 Už debesį juodesnis
 šis žiemos dangus.
 Bemiegių mintys
 šiurpiai gruodu dangų būgnija.
 Net vilčiai žydrai
 darosi nebesaugu.
 Kiek atiduoti man
 likimo priguli,
 aš nežinau,
 bet jojo teisumu tikiu.
 Taip dūmija
 senų vilčių šilti nuodėguliai,
 suodžiais apkrisdami
 šviesius žvaigždžių takus.

Petras Malinauskas

Alsuk, gimtoji žeme...

Alsuk, gimtoji žeme,
 Alsuk po mūsų kojom amžinai.
 Tave mūs protėviai labai mylėjo
 Ir tu dėkinga jiems buvai.

Tiršti rūkai kasryt tave drėkina
 Ir gaubia motinišku švelnumu,
 Nuo priešų riteriai tave ne kartą gynė
 Ir gint prisiekdavo savo krauju.

Tu brandinai gyvenimą prie Vėprių
 Ir prie Šventosios vingių nuostabių.
 Kai dienos būdavo tau niūrios, –
 Skambėjo dainos mūsų sesių ir brolių.

Tu šimtmečius buvai pavergta ir kankinta,
 Tu šimtmečius kentėjai nuo Rytų ir Vakarų,
 Bet žaizdos tavo ištverme vis gijo,
 Kai priešai traukėsi po egzekucijų žiaurių.

*Gimtoji žeme, dar brandink auksinį grūdą
Ir neužmiršk senolių prakaito sūraus.
Tepuošia mūs laukus geltonos gubos,
Kai saulė žeria linksmą šypsnį iš dangaus.*

Gelsta lapai

*Rudenėjant gelsta klevo lapai,
Tik nevysta širdyje dar virpanti viltis.
Skaisčių rožę gnaibūs vėjai blaško, –
Jau artėja vėl ilga naktis.*

*Prie tavęs aš noriu prisiglausti,
Pasvajoti lig vėlyvų išnakčių;
Ir tavęs aš noriu pasiklausti,
Ko ilgiesi, neatskleidus paslapčių.*

*Ilgesys gal slegia tavo širdį,
Kai prisimeni nutolusias dienas?..
Netikėk, kad laikas viską tirpdo,
Ir pajusi – palietė tave kažkas.*

*Pasilenk, nuskink vainiklapį rasotą:
Jis tave pradžiugins švelnumu.
Tu paskęsi pasakoj spalvotoj
Ir užmirši buvus tau graudu.*

2001 02 08

Ko rauda liepa

*Bėga mano mintys,
Bėga per laukus, per pievas,
Per žaliuojančius šlaitus...
Neskubėk, žmogau, –
Kužda man Zefyras, –
Neskubėk, jei nori būt žmogus.*

*Paklausyk, ko rauda liepa
Prie apleisto, vienišo, užmiršto
Ir seniai apsamanojusio akmenis.
Nemanyk, kad laikas
Liūdesį, žaizdas ir skausmą
Liepų ašarom padengs.*

*Neskubėk pasmerkti smarkaus vėjo:
Jis nulėks, ir rožė vėl žydės,
O tave dar aplankys geroji fėja
Ir atneš tau džiaugsmo prie širdies.*

*Neliūdėk, kai blaškosi jausmų verpetai,
Kai atrodo, kad jau neturi vilties;
Prisimink vaikystėje pramintą taką,
Ir linksma saulutė vėl tau švies.*

*Rudenėjant gelsta blindės kasos,
Tik nevysta net nuskriejusi viltis.
Rožę supa migdomasis kvapas...
Jau artėja vėl sparnuotoji naktis.*

*Nerasi raidžių iškaltų –
Jas nuplovė kraujas;
Neišgirsi sesių aimanų –
Jos vagonuose ištirpo...
Bet ir šiandien mes dar matom,
Ką mums atnešė tironai iš Rytų.*

*Neaptiksi pėdsakų prie kapo –
Juos užklojo dulkių sluoksnis.
Tvyro nebyli šventa tyła.
Retkarčiais skubėdama suklykia paukštė,
Naktimis išblyškęs pažvelgia mėnulis,
Iš gelmių dar sklinda amžina rauda...*

Nusiminusi prie akmenėlio
 Tyliai ašaroja liepa...
 Moterėlė atneša pražydusių gėlių...
 Neužmirškite visi, kas turit širdį,
 Neužmirškit mažo kauburėlio,
 Prie kurio jau neberandate raidžių.

2002 07 06

Albinas Pavasaris

Kraštui

Tu netikėk, kad tik dabar atgimstam,
 pakildami visų naikinamų kartų vardu.
 Lietuviška dvasia nebuvo
 nuversta su kryžiais,
 tiktai su kryžiais keliasi kartu.

Mes niekuomet nebuovome praradę
 tikėjimo Tavim, kaip savo laimės troškimu.
 Tik geležim slopino mūsų balsą pirmąpradį,
 tik nevilting mus plėšė nuo namų.

Tu – kryžių kraštas,
 Tu – Marijos žemė.
 O mes – tik žmonės, kylantys
 lig Tau skirtos maldos,
 kad rankų ir širdžių virpėjimą sudėję,
 išeidami paliktume mes visados...

Išmokai laukti

Motinai

Prabėgiojo, užaugo, išėjo,
 Užsidėjo gyvenimo našta.
 Atsistoji namuos ištuštėjusiuos
 Ir stengiesi kiekvieną suprasti.

Jau išmokai vis laukti užtrukusių,
 Kol pabėgs į duris ar į širdį.
 Kartais rodos, kad tavąjį rūpestį
 Tarsi šauksmą vaikai išgirdo.

Kai išsklaido ašaros rūką,
 Pagalvoji, kad šitaip ir reikia,
 Nes žinai: kuo labiau jų trūksta,
 Tuo geresnė tu jiems daraisi.

Negirdėtas kliūtis išgalvoji,
 Kad galėtumei juos pateisinti,
 Lyg iš viso širdy nešiotumei
 Tik vienintelę teisę – atleisti...

Laimingas aš

*Kad žemę šią išvydau
ir kad keistai švelnumą jos jutau
kai pirmąkart
rugių tankmėj paklydęs
nė nesuklupęs tyliai parkritau.*

*Kad laukuose
kur vieškeliai žvyruoti
savais takais prie žiedlapių ėjau
akių šviesa
ir kojom išmatuotą
nešioju tą margumą širdyje.*

*Kad neskendau
gelmingoj meilės jūroj
ir nesispjaudžiau skendęs seklumoj
nepabudau
sapnuos svajonę kūręs
neuždariau jos nė vienos namuos.*

*Kad iš dangaus
auksuojant mėnesienai
nebiro žvaigždės ant manos galvos
kad iki šiol
einu į naktį vienas
kai miesto šunys ima skaudžiai lot.*

*Kad dar galiu
paglostyt galvą vaiko
su viltimi kad jam nuo to geriau
be skrupulų
pasaulį kartais klaikę
iš vaikiškos galvos tebevarau.*

*Kad iš gelmės
iki savos viršūnės
palūždamas ir kildamas einu
be nuodėmės
kad nemokėjau būti
ir kad už tai kažkas nedovanos.*

*Kad iškenčiau
pakeltą kalaviją
virš iki šiol nenulenktos galvos
kai taip karčiai tačiau vylingai lyja
iš verkiančio dangaus virš Lietuvos.*

Summaries of the papers approved
by the “Lietuvos valsčiai” Monograph Series
Lithuanian Local Researches Commission
for Scientific Works

Vegetation of Vepriai area

Daiva Patalauskaitė

Institute of Botany of Nature Research Centre

The area of Vepriai is notable for a large biological variety. Although agrarian landscapes with poor biological variety prevail in its northern part, the rest part of the area contains quite a few natural communities. The area has been studied during the summer of 2003–2004. The natural communities detected have been described applying the principles of French-Swiss school of vegetation studies and classification.

Forests cover nearly a third of the area with coniferous prevailing on both mineral and wetland soils. Although the forests are mainly young, and there are only few mature sites, three forest habitats of European significance have been detected, i.e., 9010 Western Taiga, 9050 herb-rich forests with *Picea abies*, and 91D0 bog woodland.

The territory of the former rural district (*valsčius*) is cut by Šventóji—one of the main Lithuanian rivers—and its tributaries Širvintà, Gelėžė, Žuvintė, Sùgeda, and smaller rivulets. Their valleys are occupied by meadows. Although some of them are untended, there are some rather wide natural hayfields. The zones near the rivers and brooks in the Vepriai area have been found to contain 3 meadow habitats of European significance, i.e., 6210 semi-natural dry grasslands, 6430 eutrophic tall herbs, 6510 hayfield meadows.

In the Vepriai area there are also some lakes (some larger ones—Báltas, Juodàsis, Bedùgnis, and Ìlgajis) within the forests and a large artificial lake of Vėpriai. Some lake shores are boggy. The bogs are mainly affected by human activities. Although the peat-bogs are exploitable or exploited, one habitat of European significance has been detected in the Vepriai area at the lakes, i.e., 7140 transition mires and quaking bogs.

Institute of Botany of Nature Research Centre,
Žaliųjų ežerų St. 49, 08406, Vilnius. Phone +3705 2697066,
fax 003705 2729950, daiva.patalauskaite@botanika.lt

Vepriai Valsčius antiquity lineaments

Gintautas Zabiela

Klaipėda University

Investigations of the oldest settlement in Vepriai area started in 1920s, nevertheless it remains still mealy known and studied. Only such site as Samantonys Bronze Age settlement was investigated in more detailed way.

The earliest traces of humans are from the end of the Palaeolithic (11th to 10th millennia BC). Their settlement in Samantonys is attributed to the Ahrensburg and Swidrian cultures.

Remains of the Bronze Age (middle of the 2nd to 1st millennia BC) human population in Vepriai area are known better due to the investigations done at Samantonys in 1943, when the site of a building was explored and quite a few flint and ceramic finds had been collected. Some stone axes also are attributed to this period.

There are three mounds (Dubiai, Sližiai and Sukiniai) and Kazlaučizna barrow, which witness the Iron Age (1st to 12th centuries). All they are not investigated and known only by their external features.

Among the archaeological sites of the Lithuanian state period, the Bečiai tumulus (end 14th to 18th centuries) had been investigated the best, where 93 inhumation graves had been studied in 1943 and 1985. This tumulus can be identified with the olden Vepriai cemetery. Other sites of archaeological heritage are less studied (Vepriai manor site) or the study material have been lost (Užušiliai tumuli).

During all the prehistoric époque and significant part of the historical period (to 17th century) the Šventoji River was the main nature formation, where human settlements nestled to. This is the area where the still undetected archaeological valuables should be searched for.

Klaipėda University, Tilžės St. 13, 91251 Vilnius.

Phone +3704 6410201, gzabiela@takas.lt

The architecture of manor and sacral buildings in Vepriai area

Marija Rupeikienė

KTU Institute of Architecture and Construction

The architecture of manor and sacral buildings and parish houses in Vepriai Valsčius (rural district) has been studied comprehensively for the first time. Fragments of manor homesteads can be seen in *Vepriai* and *Sližiai*, while sacral buildings stand in *Vepriai*, *Sližiai* and *Upninkai*. Only few authentic fragments of the *Vepriai manor buildings* have survived by now. According to its forms, there is an authentic *wooden house*, the stone foundation of which reminds us about

the stonework technique used in the 19th century provincial manors. *The western building of the manor palace* is a sample of a representational architecture, but its construction time is not determined. *The Sližiai manor palace* is authentic but outworn greatly. According to their forms, ethnical construction features typical of provincial buildings are intertwined with details of professional architecture.

The main buildings in *the Vepriai sacral compound* are located in the churchyard with a church, a belfry, a chapel, three smaller chapels, chapel-poles and a cross standing there, as well as marked seven stations of the Way of the Cross. *The church and the chapels* are of original "brick style" architecture. A chapel at the 35th station of the Way of the Cross was used as a model to restore the chapels destroyed. *A belfry* is a new metal structure. *28 stations of the Way of the Cross* are in the eastern and southern parts of the town and in a forest, and a small baroque *chapel* stands at the northern end of the town. Nearly all chapels of the Way of the Cross were restored after one model. Gates symbolising nine stations of the Way of the Cross also do not differ in their form. The composition of all of them is the same, only some details differ slightly. *The Sližiai Chapel* is of traditional folk forms, while the architecture of the main facade is obviously affected by the Classicism style. The architecture of *the Upninkai Church* is eclectic and non-integral. Its exterior shows marked romanticism style features intertwined with primitive folk architecture elements. The spatial structure of the interior is original with its vaulting connecting the stonework and wooden parts of the building. *The belfry* is of traditional folk architecture.

The investigations of the architecture of manor and sacral buildings in the area of Vepriai allow to conclude that there are no culture heritage sites of significant architectural value (except for a small baroque Bar Confederation Chapel); nevertheless, the buildings studied are different, and many of them contain original and exclusive details.

KTU Institute of Architecture and Construction, Tunelio St. 60,
44405 Kaunas. Phone +370 614 79183, bulakaite@gmail.com

Historical review and artistic solution of St. Michael the Archangel Church in Upninkai and Holy Virgin Mary the Queen of the Rosary Church in Vepriai

Povilas Spurgevičius

The churches as art monuments represent the evolution of culture in Upninkai and Vepriai. Their architecture and fine arts reflect the world-view of a certain period. Historical evolution of churches is more complex due to changes in religious creed. This was reflected in the churches of Upninkai and Vepriai. The St. Michael the Archangel church in Upninkai prospered during the Baroque period that was notable in 18th century for the formation of magnificent two-tower church. Later due to devastating fires in Upninkai and economic conditions, it

was forced to be moved beyond the limits of the town. It was being constructed gradually and rather inventively—a donated granary was turned into a church, where different building materials and styles were combined and a monumental image of a rather small building was reached.

The church of Holy Virgin Mary the Queen of the Rosary in Vepriai has also come a long historical way. Its start was the old stonework chapel with further done extensions. The enlargement resulted in a new church that was wooden with the olden chapel as its constituent enabling to form a cross-shaped space. Now the church is a reflection of world-view typical of the Romanticism époque. Vepriai is also an artistic symbol of national rebirth presented by the Neogothic architecture. Regrettably, the key stress of the building—its tower—was damaged during the World War II and had not been fully restored. Therefore, this partly diminished its dominant role in the town space.

Taikos St. 84–34, 05218 Vilnius.
Phone +3705 2417218

Santrumpos ir sutrumpinimai

AB – akcinė bendrovė
AT / AS – Aukščiausioji Taryba / Atkuriamasis Seimas
ASSR – autonominė sovietų socialistinė respublika
ATL – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje (knyga)
BALF – Bendrasis Amerikos lietuvių fondas
BK – baudžiamasis kodeksas
BNS – Baltic News Service (Baltijos šalių informacijos agentūra)
CBAĮ – civilinės būklės aktų įrašai
CK – centro komitetas
DP – displaced persons (perkeltieji asmenys)
ELTA – Lietuvos telegramų agentūra (Lietuvos naujienų agentūra)
JAV – Jungtinės Amerikos Valstijos
JŪR – Jaunųjų ūkininkų ratelis
KAA – Kauno apskrities archyvas; Kauno arkikatedros archyvas
KAM – Krašto apsaugos ministerija
KGB – SSRS valstybės saugumo komitetas
KP – komunistų partija
KPCA – Kultūros paveldo centro archyvas
KPI – Kauno politechnikos institutas
KPTM – kaimo profesinė technikos mokykla
Kr – Kregždutė (vaikų žurnalas)
KU – Klaipėdos universitetas
KŽA – Kerbelytė B. Žemės atmintis (knyga)
LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas
LDDP – Lietuvos demokratinė darbo partija
LDK – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė
Ldk – Lietuvos didysis kunigaikštis
LGGRTC – Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras
LHD – Lietuvių hidronimų daryba (knyga)
LHEŽ – Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas
LYA – Lietuvos ypatingasis archyvas
LIIRS – Lietuvos istorijos instituto Rankraščių skyrius
LIMK – Lietuvos iniciatyvių mokyklų klubas
LJGC – Lietuvos jaunųjų gamtininkų centras
LKAG – Lietuvos liaudies kultūros centro Liaudies kūrybos archyvo garso įrašas
LKAR – Lietuvos liaudies kultūros centro Liaudies kūrybos archyvo rankraštis
LKKSAK – Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių anketų kartoteka
LKP(b) – Lietuvos komunistų partija (bolševikų)
LKT – Liaudies Komisarų Taryba
LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas
LLA – Lietuvių liaudies anekdotai (knyga)
LLD – Lietuvių liaudies dainynas
LLDK – Lietuvių liaudies dainų katalogas
LMA – Lietuvos Mokslų Akademija
LMD – Lietuvių mokslo draugijos rinkiniai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne
LMTA – Lietuvos muzikos ir teatro akademija
LNM – Lietuvos nacionalinis muziejus
LPKT – Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga
LPŽ – Lietuvių pavardžių žodynas
LR – Lietuvos Respublika
LSSR – Lietuvos Sovietų Socialistinė Respublika
LTR – Lietuvių tautosakos rankraštynas
LTRF – Lietuvių tautosakos rankraštyno fonoteka
LTt – Lietuvių tautosaka (knyga)
LU – Lietuvių užkalbėjimai (knyga)
LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas
LVR – Lietuvos vietinė rinktinė

LŽŪA – Lietuvos žemės ūkio akademija
 LŽŪU – Lietuvos žemės ūkio universitetas
 MGB – SSRS valstybės saugumo ministerija
 MT – Ministrų Taryba
 MTI – mokslinių tyrimų institutas
 MTP – Mokyklų tobulinimo programa
 MTS – mašinų ir traktorių stotis
 MVD – SSRS vidaus reikalų ministerija
 NKVD – SSRS vidaus reikalų liaudies komisariatas
 PIT – profesinio informavimo taškas
 PMA – Pagrindinių mokyklų asociacija
 PSB – Polski słownik biograficzny
 PTM – profesinė technikos mokykla
 PV – pietvakariai
 RAP – rytų aukštaičiai panevėžiškiai
 RR – rinktiniai raštai
 RSFSR – Rusijos Sovietų Federacinė Socialistinė Respublika
 RTS – remonto ir technikos stotis
 SKD – smulkaus kredito draugija
 SLA – Susivienijimas lietuvių Amerikoje
 SOS – tarptautinis nelaimės signalas
 SS – esesininkai
 SSKP – Sovietų Sąjungos komunistų partija
 SSRS – Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga
 ŠR – šiaurės rytai
 UAB – uždaroji akcinė bendrovė
 UDK – universalioji dešimtainė klasifikacija
 UM – Ukmergės muziejus
 UNRRA – Jungtinių Tautų pagalbos ir atkūrimo administracija
 VA – Vilniaus apskrities archyvas
 VAVEM – Veprių apylinkės visuomeninis etnografijos muziejus (žr. VM)
 VDKM – Vytauto Didžiojo karo muziejus
 VDM ER – Vytauto Didžiojo universiteto Etnologijos rankraštynas
 VKP(b) – Visasąjunginė komunistų partija (bolševikų)
 VLIK – Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas
 VM – Veprių (krašto) muziejus (žr. VAVEM)
 VMS – vizualinio mąstymo strategija
 VPU – Vilniaus pedagoginis universitetas
 VR – vietinė rinktinė
 VU – Vilniaus universitetas
 VUBR – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius
 VŽF – Valstybinis žemės fondas
 VŽŽŪM – Veprių žemesnioji žemės ūkio mokykla
 ŽŪ – žemės ūkio
 ŽŪB – žemės ūkio bankas
 ŽŪK – žemės ūkio komisija
 ŽŪKD – žemės ūkio kredito draugija
 ŽŪMM – Žemės ūkio mechanizacijos mokykla
 ŽŽŪM – Žemesnioji žemės ūkio mokykla

a – aras
 a. – amžius
 adm. – administracija, administracinis
 agr. – agronomas
 akad. – akademija
 akc. – akcinė
 al. – alėja
 ap. – apyrašas, apr. – aprašas
 apyl. – apylinkė
 apskr. – apskritis

ats. – atsakingasis
 aukšt. aukštuma; aukštaičių
 aut. – autorius
 b. – byla
 bal. – balandis (mėnuo)
 bendr. – bendrabutis
 birž. – birželis (mėnuo)
 b-ka – biblioteka
 brėž. – brėžinys
 brus. – baltarusių (kalba)

- buv. – buvęs
 b-vė – bendrovė
 b. ž. – bendrinis žodis
 bdo. – būdvardis
 bžn. – bažnyčia, bažnytinis
 bžnk. – bažnytkaimis
 cnt – centneris
 d. – diena; duktė; dalis
 dab. – dabartinis
 dail. – dailininkas
 dėst. – dėstytojas
 dgs. – daugiskaita
 d-ja – draugija
 dr. – daktaras
 drp. – durpynas
 dš. – dešinysis (intakas)
 dv. – dvaras
 egz. – egzempliorius
 eil. – eilėraštis; eilutė
 eil. NR. – eilės numeris
 ež. – ežeras
 f. – fondas
 g – gramas
 g. – gatvė; giminė (gram.)
 geg. – gegužė (mėnuo)
 gerb. – gerbiamasis, gerbiamas
 germ. – germanų; germanizmas
 gim. – gimęs
 gimn., g-ja – gimnazija
 gyv. – gyvenantis; gyvenvietė
 glž. st. – geležinkelio stotis
 gn. – ganiava
 grv. – griovys
 ha – hektaras
 habil. dr. – habilituotas daktaras
 hibr. – hibridas
 iliustr. – iliustruotas
 inst., i-tas – institutas
 int. – intakas
 inž. – inžinierius, inžinierinis
 išl. – išleista
 išsp. – išspausdinta
 įv. – įvadinis; įvairūs
 j. – jūra
 k. – kaimas; kalba; kursas
 kand. – kandidatas
 kg – kilogramas
 k-ja – komisija
 kl. – klasė
 kln. – kalnas
 klv. – kalva
 km – kilometras
 kn. – knyga
 kol. – kolūkis
 kp – kapeika
 kp. – kapinės
 kr. – kraštas
 KS – koncentracijos stovykla
 kt. – kita, kiti
 k-tas – komitetas
 kun. – kunigas
 l, L – litras
 l. – lapas (popieriaus); laipsnis
 laikr. – laikraštis
 lapkr. – lapkritis (mėnuo)
 leid. – leidynis, leidimas, leidėjas
 lenk. – lenkų
 lent. – lentelė
 liet. – lietuvių, lietuviškai
 lit. – literatūra
 l-kla – leidykla
 Lt – litas
 m – metras
 m. – metai; miręs; mokslų (prie mokslų laipsnio);
 moteriškoji giminė (gram.)
 mg – magnetofono juosta
 m-ja – ministerija
 m-kla – mokykla
 mm – milimetras
 mln. – milijonas
 m. m. – mokslo metai
 mok. – mokinys
 mokyt. – mokytojas
 moksl. – mokslinis, mokslo
 mst. – miestas
 mstl. – miestelis
 mšk. – miškas
 mškl. – miškelis
 n. – naujasis
 n. d. – nėra duomenų
 niek. – niekinamai
 Nr., nr. – numeris
 nuotr. – nuotrauka
 org. – organizacija, organizacinis
 orig. – originalas, originalus
 p. – puslapis; pietūs (pasaulio šalis); ponas, ponia,
 panelė
 P. pst. – pateikėjo pastaba
 pab. – pabaiga
 pagr. – pagrindinis
 pan. – panašiai
 par. – parapija
 past. – pastatyta
 pav. – paveikslas (ilustracija); pavietas
 pavad. – pavaduotojas
 ped. – pedagoginis, pedagogas
 pieš. – piešinys
 pil. – pilietis
 piliav. – piliavietė
 pirm. – pirmininkas
 pkp. – pilkapynas
 plg. – palygink
 plk. – pulkininkas; pelkė
 plkl. piliakalnis
 plv. – palivarkas
 ppr. – paprastai
 pr. pradžia; prospektas; prieš; prūsų
 pr. m. e. – prieš mūsų erą
 prad. – pradinis, pradžios
 prk. – perkeltinė (prasmė)
 prof. – profesorius; profesinis
 progimn. – progimnazija

<i>prod.</i> – pravarde	<i>š.</i> – šalis; šiaurė (pasaulio šalis)
<i>pst.</i> – pastaba	<i>š. m.</i> – šių metų
<i>pv.</i> – pieva	<i>šnek.</i> – šnekamosios (kalbos)
<i>pod.</i> – pavardė	<i>šv.</i> – šventas
<i>poz.</i> – pavyzdžiui	<i>Švč.</i> – Švenčiausiasis, -ioji
<i>r.</i> – rajonas	<i>t</i> – tona
<i>rb</i> – rublis	<i>t.</i> – tomas
<i>red.</i> – redakcija, redakcinis, redaktorius	<i>t. y.</i> – tai yra
<i>reprod.</i> – reprodukcija	<i>t. p.</i> – taip pat
<i>resp.</i> – respublika, respublikinis	<i>tūkst.</i> – tūkstantis
<i>rezist.</i> – rezistentas, rezistensinis	<i>tv.</i> – tvėnkinyš
<i>rež.</i> – režisierius	<i>ukr.</i> – ukrainiečių (kalba)
<i>rink.</i> – rinkinys	<i>up.</i> – upė
<i>rst.</i> – raistas	<i>upl.</i> – upelis
<i>rstl.</i> – raistelis	<i>u-tas</i> – universitetas
<i>rugpj.</i> – rugpjūtis (mėnuo)	<i>v. vardas;</i> vyriškoji giminė (gramatika); vakarai (pasaulio šalis)
<i>rugs.</i> – rugsėjis (mėnuo)	<i>vad.</i> – vadovas; vadinamasis
<i>rus.</i> – rusų, rusiškai	<i>val.</i> – valanda
<i>s</i> – sekundė	<i>vas.</i> – vasaris (mėnuo)
<i>s.</i> – sūnus; sala; sieksnis	<i>v-ba</i> – valdyba
<i>sav.</i> – savaitė	<i>vyr.</i> – vyriausias, vyriausiasis
<i>savaitr.</i> – savaitraštis	<i>vyresn.</i> – vyresnysis
<i>sen.</i> – seniūnas; seniūnija; senasis, senovinis	<i>vysk.</i> – vyskupas, vyskupija
<i>s-ga</i> – sąjunga	<i>v-ja</i> – valstija
<i>s-ja</i> – seminarija	<i>vls.</i> – valsčius
<i>skl.</i> – sklypas	<i>vlst.</i> – valstybė
<i>sl.</i> – slavų	<i>vnk.</i> – vienkiemis
<i>slapyv.</i> – slapyvardis	<i>vns.</i> – viensėdis
<i>soc.</i> – socialinis; socialistinis	<i>vnt.</i> – vienetas, vienetai
<i>sov.</i> – sovietų, sovietinis	<i>vtv.</i> – vietovardis
<i>sp.</i> – spauda; spaustuė	<i>žmn.</i> – žemynas
<i>spec.</i> – specialus, specialusis	<i>žr.</i> – žiūrėk
<i>splv.</i> – spalvotas	<i>ž. ū.</i> – žemės ūkis
<i>sr.</i> – sritis	<i>žurn.</i> – žurnalas, žurnalistas
<i>str.</i> – straipsnis	

Apie autorius

Alma Aleknavičienė – bibliotekininkė.

Rita Balkutė – etnologė, Lietuvos liaudies kultūros centro darbuotoja.

Jonas Bieliakas – zootechnikas.

Bronislava Bieliakienė – pradinių kl. mokytoja metodininkė.

Stanislovas Buchaveckas – istorikas, kraštotyrininkas, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro vyr. specialistas, „Lietuvos valsčių“ serijos redaktorius, monografijos „Musninkai. Kernavė. Čiobiškis“ vyr. redaktorius sudarytojas.

Aldona Černiauskienė – pradinių kl. mokytoja.

Napoleonas Dailidėnas – pradinių kl. mokytojas.

Jonas Ertmanas – rezistentas.

Kęstutis Genys – kunigas.

Bronius Gimžauskas – kunigas, dirbęs Vepriuose.

Janina Gineikienė – bibliotekininkė, kraštotyrininkė.

Asta Giniūnienė – menotyrininkė, humanitarinių m. daktarė.

Almutė Gražulienė – baletmeisterė, pedagogė.

Irena Grigaliūnienė (Puzinavičiūtė) – pensininkė.

Romas Gružauskas – gydytojas chirurgas.

Steponas Jankeliūnas – agronomas, socialinių m. daktaras, ūkininkas.

Lionė Melanija Jankeliūnienė – lietuvių k. mokytoja.

Jonas Jurkūnas – mokytojas, kraštotyrininkas.

Irena Kalvelienė (Kaveckaitė) – pradinių kl. mokytoja.

Lidija Kavaliauskienė – kartografe, VU mokslo darbuotoja.

Vanda Kirlienė (Daunoravičiūtė) – inžinierė, tremtinė.

Libertas Klimka – etnologas, mokslo istorikas, fizinių m. daktaras, VPU profesorius, Valstybinės J. Basanavičiaus premijos laureatas.

Edita Korzonaitė – tautosakininkė, humanitarinių m. daktarė, „Lietuvos valsčių“ serijos tautosakos sk. redaktorė.

Rimvydas Kunskas – geografas, fizinių m. daktaras, daugelio kraštotyros ekspedicijų dalyvis, Valstybinės J. Basanavičiaus premijos laureatas.

Zofija Kuodytė – mokytoja.

Kazimieras Lukoševičius – inžinierius kelininkas.

Vincas Lukša – lietuvių k. mokytojas.

Venantas Mačiekus – ekonomistas, VU lektorius, kraštotyrininkas, Valstybinės J. Basanavičiaus premijos laureatas, šios ir dar septynių „Lietuvos valsčių“ serijos monografijų vyr. redaktorius sudarytojas.

Petras Malinauskas – tremtinys, pensininkas, kelių knygų autorius.

Nijolė Marcinkevičienė – etnologė, Lietuvos liaudies kultūros centro darbuotoja.

Regina Marozienė – etnomuzikologė, humanitarinių m. daktarė.

Aldona Medonienė – lietuvių k. mokytoja.

Kazys Morkūnas – kalbininkas, humanitarinių m. daktaras, ilgametis Lietuvos kalbos instituto darbuotojas.

Vilma Mulevičiūtė – Ukmergės kultūros centro vyr. specialistė.

Janina Musnickienė (Lukoševičiūtė) – fizinio lavinimo mokytoja.

Alfas Pakėnas – lituanistas, muziejininkas.

Jonas Palaima – ūkininkas, tremtinys.

Klemensas Palaima – agronomas daržininkas, biomedicinos m. daktaras.

Nijolė Paškauskienė – mokytoja, fotografė.

Juozas Paškevičius – geologas, fizinių m. habil. daktaras, profesorius.

Algirdas Paštukas – inžinierius.

Daiva Patalauskaitė – botanikė, biomedicinos m. daktarė, Lietuvos botanikos instituto mokslo darbuotoja.

Romualdas Peleckas – biologijos ir geografijos vyr. mokytojas.

Aloyzas Petrašiūnas – istorikas, fotografas, Kultūros paveldo departamento darbuotojas.

Jonas Povilavičius – tautodailininkas.

Bronius Puzinavičius – istorikas, humanitarinių m. daktaras, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos docentas.

Dalia Radzevičienė – Veprių seniūnijos specialistė.

Raimondas Ramanauskas – muziejininkas.

Juozas Rudokas – Antrojo pasaulinio karo dalyvis.

Antanas Rupeika – architektas.

Marija Rupeikienė – architektė, humanitarinių m. daktarė.

Vaidutė Sakolnikienė – istorikė, Ukmergės kraštotyros muziejaus direktorė.

Ilsė Sereikienė – pradinių kl. mokytoja.

- Vytautas Skebas** – istorikas, humanitarinių m. daktaras.
- Povilas Spurgevičius** – menotyrininkas.
- Irena Staigvilienė** – inžinierė tekstilininkė.
- Rapolas Strazdas** – buhalteris, politinis kalinys.
- Vincas Šarka** – teisininkas.
- Genovaitė Gražina Šaulienė** – gydytoja homeopatė.
- Aldona Šikšnienė** – lietuvių k. ir matematikos mokytoja.
- Rasa Šimonienė** – kultūros darbuotoja.
- Audronė Šipelienė (Palaimaitė)** – mokytoja.
- Jonas Šurkus** – gydytojas psichiatras, biomedicinos habil. daktaras, profesorius.
- Stasys Tamošiūnas** – fizikas, fizinių m. daktaras, VU docentas.
- Milda Tamošiūnienė** – fizikė, fizinių m. daktarė.
- Vladas Terleckas** – ekonomistas, socialinių m. daktaras, Kovo 11-osios Akto signataras.
- Rūta Trimonienė** – Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro darbuotoja.
- Ona Tumienė (Hofmanaitė)** – inžinierė.
- Judita Vaičiūnaitė** – poetė.
- Kęstutis Verenius** – bankininkas.
- Gintautas Zabiela** – archeologas, humanitarinių m. daktaras, KU docentas.
- Zita Žemaitytė** – menotyrininkė.
- Daumantas Žentelis** – istorikas.
- Jonas Žentelis** – muzikos ir geografijos mokytojas, kraštotyrininkas, Veprių krašto muziejaus kūrėjas, savamokslis skulptorius.
- Jurgis Žentelis** – partizanas, politinis kalinys.
- Audronė Žentelytė** – literatūrologė, humanitarinių m. daktarė, kelių lietuvių literatūros vadovėlių autorė.
- Marija Žicevičienė (Lukoševičiūtė)** – audėja, kelių knygų autorė.
- Kęstutis Žilinskas** – treitinys.
- Jolita Žurauskienė** – žurnalistė.

Monografijos „Vepriai“ finansavimas

Parengė Petras Jonušas

Aštuonerius metus trukusio „Veprių“ monografijos rašymo ir rengimo spaudai finansavimas iš kitų „Lietuvos valsčių“ serijos knygų išsiskyrė rekordiškai dideliu savivaldybės indėliu: dar 2002 m. merės Janinos Akstinavičienės vadovaujama Ukmergės savivaldybės administracija skyrė monografijos leidybai 85 tūkst. litų ir įsigijo dalį knygos tiražo. Tai didžiausias savivaldybių indėlis per visą 16 metų serijos rengimo laikotarpį, už kurį buvusiems ir esamiems rajono vadovams nuoširdžiai dėkojame. Kitos dosniausios, savo kraštą ir jo istoriją daugiausiai mylinčios ir gerbiančios savivaldybės rikiuojasi taip: Širvintų rajono savivaldybė, visų trijų savo rajono monografijų – „Širvintos“, „Musninkai. Kernavė. Čiobiškis“ ir „Gelvonai“ užsakovė, jų leidybai ir prenumeratai skyrusi per 100 tūkst. Lt, Šilalės r. savivaldybė kartu su dviem seniūnijomis kaip paramą ir prenumeratą dviejų dalių „Laukuvos“ monografijai sukaupusi 94 tūkst. Lt, Klaipėdos r. savivaldybė, leidžiant „Endriejavą“, už 75 tūkst. Lt nupirkusi dalį tiražo, „Tauragnų“ monografijai 50 tūkst. Lt išleidusi Utenos r. savivaldybė.

Kitas „Veprių“ monografijos finansavimo išskirtinumas yra tas, kad knygos beveik nerėmė privatūs rėmėjai – kraštiečiai, verslininkai. Neskaitant nuolatinės rėmėjos uždarnosios akcinės bendrovės „Magnolija“, visų serijos monografijų išleidimą remiančios paslaugomis (apmoka leidyklos patalpų nuomą, ryšių, transporto ir kt. paslaugas) bei paties leidyklos vadovo, vienintelis Bronius Puzinavičius knygą rėmė savo asmeninėmis lėšomis.

Bet juk niekada nevelu pasitempti, pasitaisyti. Tikimės, kad perskaitę „Veprių“ monografiją sukurs Ukmergės krašto patriotai, kultūrininkai ir nieko nelaukdami inicijuos kitų savo rajono „Lietuvos valsčių“ serijos knygų leidybą, prie kurios ir patys kuo galėdami prisidės.

Juk visai nedaug belieka iki 2018-ųjų, kada minėsime Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmetį, nes šiai datai dabar dedikuojamos visos serijos knygos. Ir smalsu, kiek Ukmergės rajono knygų serijoje atstovaus ši kraštą, nes iki šio garbingo jubiliejaus esame užsibrėžę išleisti iki 100 serijos monografijų.

„Veprių“ monografijos finansuotojai ir rėmėjai

Ukmergės rajono savivaldybė (merė Janina Akstinavičienė, 2004 04 16–2010 12 02)	85 000,00
UAB „Magnolija“ (direktorius Jonas Dubickas)	20 000,00
LR Kultūros ministerija, Kultūros rėmimo fondas (pirmininkas Saulius Valius, 2010 05 06)	15 000,00
Petras Jonušas, „Vermės“ leidyklos vadovas	15 000,00
Bronius Puzinavičius, (2008 02 01, 2009 03 09)	1 000,00
Iš viso	136 000,00

Kalbant apie „Veprių“ monografijos ir visos „Lietuvos valsčių“ serijos finansavimą apskritai, itin malonu pabrėžti į gera pasikeitusį Kultūros ministerijos požiūrį į serijos finansavimą. Anksčiau pasižymėjęs simbolinėmis sumomis ir padriku finansavimu 2010 m. ministerijos Kultūros rėmimo fondas dar gegužės mėnesį skyrė lėšų net trijų parengtų serijos monografijų („Vepriai“, „Gruzdžiai“,

„Žeimelis“) leidybai. Nors visoms knygoms skirtos vienodos 15 tūkst. Lt sumos buvo mažesnės už prašytas būtinas lėšas (po 20 tūkst.) tokiu būdu pastatė leidyklą į sutartyse įtvirtintą keblią padėtį: neturint pakankamai pinigų išleisti knygas sutartu laiku, tačiau ši kad ir nedidelė finansinė injekcija buvo svarbi moralinė valstybės parama, labai įpareigojo.

Dėl to, ir dėl didelės leidykloje susikaupusių visiškai parengtų serijos monografijų gausos, nepaisant tebesitęsiančios alinančios ekonominės krizės, 2010-ieji „Lietuvos valsčių“ serijai ir jos „Versmės“ leidyklai buvo patys produktyviausi nuo serijos rengimo pradžios 1994-aisiais: baigti rengti ir perduoti spaustuvei 5 monografijų tomai: 18-oji monografija „Endriejovas“, 17-osios „Gruzdžių“ monografijos 2-oji dalis, 19-oji „Veprių“ monografija ir 20-osios „Žeimelio“ monografijos 2 dalys.

Šioje, kaip ir visose serijos knygose taip pat norime nuoširdžiai padėkoti rėmėjams, skyrusiems 2 procentų savo pajamų mokesčio paramą, kurios proporcinga dalis tenka kiekvienai serijos knygai. Į leidyklos prašymą paremti seriją savo pajamų mokesčio dalimi 2004 m. atsiliepė 38 asmenys, skyrę 5 329,43 Lt, 2005 m. – 34 rėmėjai, 6 096,56 Lt, 2006 m. – 37 rėmėjai, 4 319,95 Lt, 2007 m. – 56 rėmėjai, 10 754,97 Lt, 2008 m. – 37 rėmėjai, 9 903,69 Lt.

2009 metų savo pajamų mokesčio sumos 2 proc. dalimi seriją parėmė 38 asmenys (bendra paramos suma 4 204,96 Lt):

„Versmės“ leidyklos bendradarbiai – Aloyzas Petrašiūnas, Irena Šutinienė, Vaida Dževečkaitė, Gabija Juščiūtė, Vidas Sutkus, Petras Venantas Mačiekus, Henrikas Jasiūnas, Rasa Kašėtienė (1 proc.), Violeta Barkauskaitė (1 proc.), Aušra Jonušienė (1 proc.); „Lietuvos valsčių“ serijos autoriai – Lilija Stanislova Kudirkienė, Algirdas Antanas Baliulis, Audronė Kiršinaitė, Ernestas Vasiliauskas; kiti rėmėjai – Povilas Gustys, Jadvyga Barbaravičienė, Livija Joana Pakalkienė, Jurgis Pakalka, Aldona Bytautienė, Jonas Kalvinys, Diana Petruškienė, Vitolda Verikaitė, Eduardas Dvarionas, Karolis Gabartas, Bronius Puzinavičius, Stanislava Sarapiniene, Juozas Radžiukynas, Alfonsas Laurinavičius, Antanas Černiauskas, Saulius Kalvėnas, Vida Kazilionienė, Antanina Kelpšienė, Stasys Mackevičius, Virginija Masienė, Jonas Piragis, Danutė Žalienė, Zenonas Žironas, Genovaitė Žagrienė.

„Versmės“ leidyklos kreipimasis ir prašymas skirti „Lietuvos valsčių“ serijai iki 2 proc. savo 2009 m. pajamų mokesčio sumos buvo nuolat skelbiamas leidyklos svetainėje www.versme.lt, o raštai su šiuo prašymu buvo asmeniškai išsiųsti elektroniniu paštu iš viso 764 asmenims, iš kurių 38 parėmė. Leidykla dėl šios asmeninės netiesioginės finansinės paramos „Lietuvos valsčių“ serijai elektroniniais laiškais kreipėsi į visus LR Seimo narius (išsiųstas 141 prašymas, atsiliepė 3, niekas neparėmė), LR Ministrą Pirmininką (neatsiliepė, neparėmė), LR Prezidentės konsultantę Ievą Baubinaitę (neatsiliepė, neparėmė), visus LR Vyriausybės narius (išsiųsta 13 prašymų, neatsiliepė, neparėmė), Lietuvos tūkstantmečio minėjimo direkiją (neatsiliepė, neparėmė), įvairių valstybės institucijų, įstaigų ir kt. vadovus (išsiųsti 503 prašymai, atsiliepė ir parėmė 14), pagal darbo sutartis

dirbančius „Lietuvos valsčių“ serijos monografijų redaktorius ir kt. darbuotojus (išsiųsti 64 prašymai, parėmė 16) ir serijos knygų autorius (išsiųstas 41 prašymas, parėmė 8). Kartu su paramos prašymais buvo siunčiamos parengtos pildyti paramos pervedimo prašymo formos, apmokėto atgalinio siuntimo vokai, informacija apie „Lietuvos valsčių“ seriją ir „Versmės“ leidyklą.

„Lietuvos valsčių“ serijos kūrėjų bendruomenės vardu nuoširdus ačiū visiems rėmėjams ir finansuotojams už supratingumą ir paramą.

Jūsų prisidėjimas prie Lietuvos istorijos išsaugojimo yra mums labai brangus ir serijos leidėjų labai vertinamas. Ateities kartos žinos vardus tų, kurie prisidėjo joms perduodant šią svarbią žinią.

Asmenvardžių rodyklė

4 155 vnt.

A

Abišala Kastytis 606
 Abišalaitė Jūratė 603
 Abišalas Tamošius 1064
 Abramavičius Vladas 1161
 Abrasionytė Zofija 949
 Abromas 235
 Abromavičius 330
 Abukevičienė Lina 614
 Adamavičius Vygandas 772
 Adamkus Valdas 1172, 1203, 1205, 1230, 1311
 Adomaitė Bogumila 72
 Adomaitis 387
 Adomynas Albinas 614
 Adomynienė Regina 614
 Adomonis T. 89
 Adomonytė N. 89
 Adukai 158
 Aftanazy R. 68, 89, 97, 98, 100, 102, 103, 777
 Aimontas Algimantas 776
 Akmenskas Leonardas 178
 Akstinavičienė (Močėkutė) Janina 19, 51, 471, 485, 490, 492, 660, 644, 735, 736, 740, 743–745, 749, 759, 761, 893, 898, 911, 1008, 1187, 1268
 Akstinavičius Vytautas 661–663, 741, 744
 Akstinavičiūtė Ieva 576, 602, 736
 Akunienė Ona 729
 Akunienė Snieguolė 567, 574, 577, 591, 596, 604, 605
 Akunienė Stasė 337
 Akunis Edmundas 565
 Akunis Jeronimas 331, 337
 Akunis Jurgis 287, 337, 1038, 1067
 Akunis Kazimieras 1012
 Akunis Pranas 310, 331, 337
 Akunis Tomas 601
 Akunis Vytautas 331
 Akūnis-*Sakalas* Viktoras 321
 Akunyte Daiva 599
 Akunyte Janina 578
 Akunyte Kristina 602
 Akunyte Milda 604
 Akunyte Ona 565
 Akunyte Rima 600
 Akunyte Teklė 310
 Akunyte Valerija 708
 Akunyte Vanda 565
 Akunyte Viktorija 578
 Alekna A. 94, 609
 Alekna V. 330
 Aleknavičienė (Baltrušaitytė) Alma 8, 16, 496, 708–710, 713, 750, 752, 1265
 Aleknavičius Šarūnas 607
 Aleksandrova 40
 Aleksiejevas 419
 Aleksiejūnas V. 62, 71
 Alionskaitė Laura 527
 Alionskas Leonardas 940
 Aliošūnas 651
 Ališauskas J. 249
 Aliuškevičienė Sigita 662
 Almonaitis Vytenis 767
 Amankavičienė Liuba 560

Amankavičius Vladas 560, 576
 Ambraška J. 554
 Ambraškienė Jūratė 614
 Ambrazaitytė Nijolė 385
 Ambrozaitienė Stanislava 1136
 Ambrozaitis 1136
 Amšiejus Albertas 719
 Ančerytė Bronė 496, 749, 750, 773
 Andersenas H. K. 720, 722
 Andranavičiūtė Inga 601
 Andrejevas A. 650, 790
 Andrijauskas J. 742
 Andrinavičius 1095
 Andriūnas 266
 Andronavičiūtė Daiva 586
 Andžiukevičius Benediktas 322
 Andžiukevičius Pranas 322
 Antanavičius Vladas 614
 Antonova Mavra 1047
 Antonovas Kirilas 923, 1019, 1047
 Apanavičiūtė Honė 643
 Arangauzas 438
 Ardžijauskas Juozas 771
 Ardžijauskienė Magdalena 771
 Arlauskas P. 238
 Arlickas Pranas 523, 525
 Armolavičiai 307
 Artamanovskaja Marytė 1048–1050, 1053, 1056, 1058, 1062, 1063
 Artamanovskis Andrius 603
 Artamanovskis Edgaras 604
 Artamanovskis Jefimas 287, 539, 1049, 1015, 1050, 1063
 Artemanovskis Rytis 607
 Artomanovskienė Marija 1015
 Artomanovskis Vasilijus 539
 Astikai 820
 Astikas Kristupas 820
 Astikas Radvila 852
 Astvacaturovas M. 1157
 Atkočiūnai 319, 368, 374, 968, 1009
 Atkočiūnaitė Aldona 307
 Atkočiūnaitė Elena 307
 Atkočiūnaitė Genovaitė 560, 567, 730
 Atkočiūnaitė Uršulė 307
 Atkočiūnaitė Valerija 307
 Atkočiūnas 14, 397, 404
 Atkočiūnas Antanas 307, 318, 319
 Atkočiūnas Arūnas 600
 Atkočiūnas J. 370
 Atkočiūnas Julius 307, 318, 319
 Atkočiūnas Kazimieras 368
 Atkočiūnas Kazys 270, 1010, 1087
 Atkočiūnas Kostas 307
 Atkočiūnas Motiejus 323
 Atkočiūnas Pranas 473, 538, 731, 1005
 Atkočiūnas Stasys 307, 318, 319
 Atkočiūnas-*Sermukšnis* Julius 323
 Atkočiūnienė Ana 1010
 Atkočiūnienė Veronika 307
 Aučiūnaitė Sandra 606, 751
 Aučiūnas Aurimas 606
 Aučiūnienė 741
 Aučiūnienė Julė 490
 Auglys Darius 616
 Auglys Stasys 664
 Augulis Petras 89, 101, 220, 630–633, 637–639, 1216
 Augūnai 968
 Augūnaitė Audronė 585
 Augūnaitė Irena 578

Augūnaitė Ona 564
 Augūnaitė Regina 581
 Augūnaitė Stasė 563
 Augūnas 299, 537
 Augūnas Adomas 164
 Augūnas Aleksandras 1216
 Augūnas Algirdas 580
 Augūnas Antanas 584
 Augūnas Dominas 318, 319
 Augūnas Jonas 172, 173, 186, 1005
 Augūnas Juozas 473, 578, 583, 1005, 1067
 Augūnas Kazys 172, 1087
 Augūnas Petras 287, 301, 471, 473, 969, 1012
 Augūnas Romualdas Kęstutis 186, 767
 Augūnas Stasys 255, 271, 473, 731
 Augūnas Vytautas 563
 Augūnienė (Diliūnaitė) Irena 1054, 1063
 Augūnienė (Morkūnaitė) Janina 467, 727, 751, 752, 765, 966
 Augūnienė (Palaimaitė) Prakseda 1099, 1118, 1120
 Augūnienė Joana 731
 Augūnienė Ona 572, 573, 1099, 1100
 Augūnienė Pranciška 471
 Augustas Antanas 942
 Augustas Stanislovas (karalius) 96
 Augustinavičius Albinas 563
 Augustinienė Elena 942
 Aukštaitis J. 276
 Aukštuolienė A. 731
 Aukštuolienė Elena 664
 Aukštuolienė Regina 662
 Aukštuolis Dainius 602
 Aukštuolis Julius 320, 662–664
 Aukštuolis Sigitas 603
 Aukštuolis Stasys 663, 736
 Aukštuolis Tomas 600
 Aukštuolytė Elena 614
 Auškalnis Edgaras 444, 598
 Autukaitė 524
 Autukevičius Alfonsas 318, 319, 1005
 Autukevičius Juozas 318
 Averka Audrius 616

B

Babenskaitė 321
 Babenskas Andrius 321
 Babenskas-*Lakštingala* Boleslovas 321
 Babickienė Z. 1066
 Babilas Kazys 250
 Babilienė 937
 Babilos 1003
 Bachas 638
 Bačelis Z. 240
 Bačkis Audrys Juozas 1226
 Bagdanskis Juozas 865
 Bagdonas Vytautas 891
 Bagdonavičienė Erika 614
 Bagdonavičienė Liuda 485
 Bagdonavičius Albertas 580
 Bagdonavičius Alfonsas 486
 Bagdonavičius Meinardas 747
 Bagdonavičius Vacys 323
 Bagdonavičiūtė Janė 473
 Bagdonavičiūtė Nijolė 581, 588

- Bagdonavičiūtė Rita 585
 Baguševičius Edvardas 827
 Baikštytė G. 740
 Bairašauskaitė T. 91
 Bajertis 342
 Bajorinas Rimvydas 447, 448
 Bajorinienė Kamilė 447, 448
 Bakanauskaitė Rasa 599
 Bakanauskaitė Žydrūnė 600
 Bakanauskas Petras 663
 Balčikonis Juozas 1070
 Balčytis V. 856
 Balčiūnas V. 238, 243
 Baleniūnas Pranas 54, 64
 Balevičienė 40
 Balevičienė J. 46
 Balevičius K. 40
 Balinskas Augustinas 614
 Balinskis M. 76, 132
 Balionis Vaidas 605
 Balionis Virginijus 662, 663, 741, 747, 748, 752
 Balionis Virgis 739
 Balionytė Jovita 606, 751
 Baliukevičiūtė Aida 614
 Baliukevičiūtė Liudmila 583
 Baliulis Algirdas Antanas 1269
 Balkutė Rita 10, 18, 1048, 1064, 1265
 Balotnikovas 404
 Balsienė Irmina 591, 597
 Balsys Eduardas 1219
 Baltaduonienė (Vaitkūnaitė) Rita 577, 603
 Baltrus 968
 Baltušaitytė Indrė 605
 Baltušis J. 569
 Balvočiūtė J. 1222
 Banikonis 409
 Banionis Kazys 178
 Baniulis Algimantas 771, 773
 Bankauskai 943
 Bankauskaitė Aldona 737, 943
 Bankauskaitė Aušra 916
 Bankauskaitė Edita 605
 Bankauskaitė Leonora 946
 Bankauskaitė Lionė 943
 Bankauskas Marijonas 943
 Bankovskis 120
 Banonis Kazys 1014
 Baranauskaitė Alma 709, 735
 Baranauskaitė Rasa 625
 Baranauskas 161
 Baranauskas Antanas 489, 1066
 Baranauskas T. 60
 Baranovskis Aleksandras 111
 Barauskas Dominas 172, 173, 183, 1005, 1014, 1217
 Barbaravičienė Jadvyga 1269
 Bareika Jurgis 299
 Bareikaitė Dovilė 600
 Barysaitė Džoja 1172, 1311
 Barišauskas Klemensas 476
 Barkauskaitė Angelė 579
 Barkauskaitė Daiva 602
 Barkauskaitė Irma 605
 Barkauskaitė Violeta 4, 12, 20, 1269, 1318
 Barkauskienė Zita 507
 Baronas Algimantas 775
 Baronas Jonas 485, 957
 Baronienė (Lukoševičiūtė) Bronė 957
 Baronienė Kazė 485
 Baronytė V. 447, 449
 Bartkevičienė 289
 Bartkevičienė (Stavytė) Stasė 1104
 Bartkevičienė Gražina 664, 749, 752
 Bartkevičienė Laima 752
 Bartkevičienė Ona 613, 614, 620
 Bartkevičienė Vanda 953
 Bartkevičienė Vlada 955
 Bartkevičius Aleksas 953
 Bartkevičius Algirdas 534, 581
 Bartkevičius Česlovas 613, 614, 620
 Bartkevičius Eimontas 587
 Bartkevičius Eimutis 534
 Bartkevičius Juozas 192, 495, 663, 747, 752
 Bartkevičius Mantas 602
 Bartkevičius Petras 192
 Bartkevičius Raimundas 953
 Bartkevičius Stasys 289, 534, 582
 Bartkevičiūtė Dovilė 603
 Bartkevičiūtė Leonora 580
 Bartkus 523
 Bartkus Linas 607
 Bartoška Petras 360
 Basalykas Antanas 29–31, 473
 Basanavičius Jonas 160, 312, 492, 1265, 1266
 Bastienė Nijolė 496, 663, 772
 Bataitienė Zita 719, 720, 722, 776
 Batulevičienė (Palaimaitė) Stasė 1122
 Batulevičius Aleksas 1122
 Batūra R. 75
 Batutytė Adelė 371
 Baubinaite Ieva 1269
 Baubonis Z. 59
 Baukus Vladas 780
 Bausienė 592
 Bausienė (Ramonaitė) Zita 498, 501, 502, 535, 577, 591
 Bausys Martynas 535, 607
 Bausys Virginijus 585
 Bausytė Ieva 592, 594, 607
 Bausytė Stasė 560
 Beinartas Stasys 486
 Beinoras 141
 Beinorienė Nijolė 614
 Beinorius Vaidotas 614
 Belickas Julius 355
 Belinskiai 837, 838
 Belinskis Stanislovas 838
 Belišnas B. 708
 Bendinskas Aleksandras 767
 Bernikas Stanislovas 612–614
 Bernikienė Valda 614
 Bernotas Alfonsas 485
 Bernotas Dainius 943
 Bertašius Jokūbas 182
 Bertulis Arvydas 299, 470, 471, 578, 731, 732, 1012
 Berzin L. E. 25
 Bešėnas Vytautas 563
 Bialikas Chaimas Nachmanas 1164
 Bibikovas 108
 Bieliakas Bronius 567, 577, 583
 Bieliakas Evaldas 732
 Bieliakas Jonas Imantas 7, 16, 472, 474, 475, 485, 762, 1265
 Bieliakas Vygandas 584
 Bieliakienė Bronislava 6, 7, 14, 15, 303, 367, 368, 370, 374, 375, 376, 377, 378, 381, 384, 386–388, 396, 406–408, 494, 567, 574, 582, 585, 1265
 Bieliakienė Stasė 569, 575, 576, 730–732
 Bieliauskas Jurgis 181
 Bielinienė Irena 664, 741
 Bielinis Kipras 222, 234
 Bielinis-Bieliakas Jonas 664
 Bielska Julija 128
 Bielskai 1013
 Bielskas Antanas 379
 Bielskiai 127, 786, 824, 1013
 Bielskis Aloyzas 1014
 Bielskis Stanislovas 127, 128, 1013
 Bieris Kęstutis 444
 Bierytė Idalija 598
 Bikulčienė Irena 650, 655, 657, 664, 730, 732, 735, 743, 748, 749, 752, 1212
 Bikulčius Juozapas Kazimieras 11, 19, 660, 663, 655, 1212, 1213, 1217
 Bikulčiūtė Virginija 583
 Bilevičienė-Laurinavičienė (Putockaitė) Ona 1038
 Bingelytė Daiva 768
 Binkis 922
 Binkis Juozas 300
 Binkis K. 1179
 Binkytė Stasė 922
 Biržys A. 647
 Biržys Petras 277
 Biržiška Mykolas 1220
 Bytautienė Aldona 1269
 Bitėnas Vidmantas 743
 Bitinienė Adelė 938, 942, 943, 1085
 Bizokienė Loreta 614
 Blauzdienė Laima 663, 739
 Blažys J. 54, 1157
 Blažys Povilas 54
 Blažytė-Brauzienė Danutė 4
 Blėdis 654
 Blinstrubas Napoleonas 250, 486
 Bliumin A. 777, 778, 788, 790
 Blokas Aleksandras 1164
 Bluzmanas P. 1176
 Bobelis Kazys 770
 Bogda Vladas 478
 Bogdaitė Birutė 474
 Bogdaitė Roma 584
 Bogdienė Eugenija 735
 Bogdienė Genė 473, 731, 732, 748, 749, 752
 Bonapartas Napoelonas 84, 137, 1116
 Bondzinskaitė Inga 600, 744
 Bondzinskas Arnoldas 599
 Bondzinskas Kęstutis 664
 Bondzinskienė Nijolė 650, 660, 664, 748, 749, 752
 Borchas von Herbertas 1148
 Boreika Stepas 178
 Boreišaitė G. 586
 Borevičius 1015
 Boufalas Stanislovas 121
 Bover 112
 Bover de Saint-Clair Pelagėja 49, 85, 86, 91, 94, 108, 109
 Boveriai de Sent Klerai 89, 91, 109–111
 Boveris de Sent Kleras Aleksandras 49, 85, 86, 91, 92, 94, 109–111

- Bower Saint Clair E. 86
 Bower Saint Clair Jokūbas 86
 Bower Saint Clair Olga 86
 Bower Saint Clair Robertas Feliksas 86
 Bower Saint Clair Stanislovas 86, 92, 109
 Brasiūnienė (Putockaitė) Ona 1038
 Brasiūnienė Janina 1050, 1051, 1057, 1058, 1060, 1062, 1064
 Braun-Blanquet J. 40, 46
 Brazaitis Džiugas 54, 58
 Brazauskas A. 1173
 Brazdžionis Bernardas 402, 482, 490, 498, 621, 717, 718, 742, 1186, 1198
 Braželytė Zinaida 524
 Bražinskas Jonas 172
 Breimelienė Zita 613, 614
 Breimelis Rimantas 616, 1217, 1218
 Breimerienė Janė 209
 Brensztejn 865
 Brenšteinas M. 862, 866
 Breuteltas Jonas 860
 Brežinskaitė Veronika 310, 323, 509, 1005
 Brežinskas Vincas 323
 Briedis Janis 619
 Briedytė Aida 616
 Broel Pliaterienė Marija 103
 Broel Pliateris 105, 1129
 Broel Pliateris Adomas Alfredas Gustavas 95, 98, 760
 Broel Pliateris Andžejus 99, 104
 Broel Pliateris Jurgis 96, 104
 Broel Pliateris Kazimieras 105
 Broel Pliateris Marijonas Steponas Vandalinas 98, 99, 103, 105, 431, 669, 760, 1145, 1208
 Broel Pliateris Steponas Emerykas Leonardas 97
 Broel Pliateris Vilhelmas Jonas 96
 Broel-Pliater Irena 827
 Broel-Pliateris 828
 Broel-Pliateris Marijonas 827, 834, 911
 Brudovskis 861
 Brukas Vytautas 616
 Brukštienė Aldona 478, 485, 734, 735, 740, 743, 744, 747, 749, 752, 770, 772
 Brukštus Kleosius 470, 471, 732, 736
 Brukštutė Aurelija 586
 Brukštutė Jurgita 587
 Bruzgytė Gabija 11, 20, 1318
 Bružinskas Jonas 161, 212
 Bubnys Arūnas 4, 260, 767
 Bubnys V. 734
 Buchaveckas Stanislovas 8, 16, 545, 1265
 Bučiūnas Kazimieras 258, 633, 634
 Bučiūnienė Juzefa 634
 Budrikis Juozapas 441, 492
 Budrys H. 578
 Budrys Vladas 579
 Budrytė Aldona 560
 Budrytė Irma 578
 Budrytė Vanda 582
 Būga Kazimieras 1070
 Buinevičienė Valentina 731, 732
 Bujauskienė Eglė 620
 Bukėnienė Vanda 664
 Bukliai 386
 Buklienė 306
 Buklys Jonas 250, 306, 929
 Buklys Julius 306
 Buklys Lionius 7, 15, 306, 367, 386
 Bukotienė (Daunoravičiūtė) Janina 1218
 Bundonienė Monika 143, 474
 Burba D. 77
 Burbulis 1021
 Burokai 402
 Burokaitė Veronika 945
 Burokas Bronius 402
 Burokas Jonas 401
 Burokas Vytautas 1007
 Buršteinas 155, 165, 435, 925
 Butėnas Gintas 601
 Būtėnas Julius 569, 1200
 Butėnas Leonas 659, 660, 663
 Butėnas Raimondas 599
 Butėnienė Onutė 663, 746, 748, 749
 Butkevičienė 726, 917
 Butkevičienė Aleksandra 129, 130
 Butkevičienė Marytė 496, 750
 Butkevičienė Vanda 708
 Butkevičienė Veronika 337
 Butkevičius 558
 Butkevičius Petras 129, 130, 917, 976
 Butkevičius Stanislovas 129, 130, 567, 577, 583, 592, 596, 605, 747
 Butkevičius Viktoras 129, 130, 1006, 1218
 Butkevičius Zigmas 129, 461, 462, 903, 1218
 Butkevičiūtė Gražina 585
 Butkevičiūtė Irena 582
 Butkevičiūtė Justina 594, 607, 747
 Butkevičiūtė Rūta 606
 Butkienė Marytė 775
 Butkus 756
 Butkus Stasys 755
 Butkus Vladas 1097
 Butkutė Zita 775
 Butkuvienė A. 78
 Butrimavičiūtė Jūratė 616
 Butrovič Z. 923
 Butvilaitė Rasa 4
 Buzienė Nijolė 567, 596, 602
 Buzienė T. 731
 Buzys Boleslovas 219, 1020
 Buzytė A. 592
 Buzytė Margarita 580
 Buzytė Regina 578
- C**
- Castellas Brancas C. 1148
 Cedikas 236
 Cesevičius Jonas 662
 Cesiūnas Jokūbas 318
 Cesiūnas-Sakalas Zenonas 318, 319
 Chacijevs Beslanas 442
 Chaiseris 610
 Chaladauskienė K. 625
 Chaleckienė 1138
 Chelchovskis 824
 Chlapovskis 85
 Chmieliauskaitė Genė 611
 Chockienė Neringa 604
 Chominskis 110
 Chruščiovas N. 953
 Cibulskas P. 550–552
 Cydzikas 138
 Cimbolaitis A. 742
 Ciniuskaitė (Kviklienė) Dalia 562
 Civinskas Jonas 841
 Civinskis 143
- Č**
- Čebatoraitė Džiuljeta Raminta 1189
 Čechovas A. 1217
 Čėjauskas Jonas 938
 Čekanauskas Antanas 663
 Čekanavičius A. 189
 Čekauskas Antanas 739
 Čekauskienė Irena 664
 Čekutis R. 261, 265
 Čepėnas Pranas 647
 Čeplynskaitė V. 61
 Čepulienė (Balčėnaitė) M. 1237
 Černanskas Adonis 729
 Černiauskas 255, 272, 539
 Černiauskas Antanas 1269
 Černiauskienė Aldona 17, 934, 1265
 Černiauskienė Ona 614
 Černych Michailas 617
 Čėsna Algis 662, 663
 Čėsna Andrius 604
 Čėsna Antanas 945
 Čėsna Augustinas 939, 946
 Čėsna J. 211, 306, 322, 490
 Čėsna Mykolas 940
 Čėsna Povilas 936, 940
 Čėsna Pranciškus 939
 Čėsna Stanislovas 90, 940
 Čėsna Vytautas 307
 Čėsnaitė Birutė 947
 Čėsnaitė Erika 607
 Čėsnaitė Laima 598
 Čėsnaitė Marijona 937
 Čėsnaitė Valerija 940
 Čėsnienė Edita 662, 663
 Čėsnienė Jadvyga 696, 765, 1022
 Čėšūnaitė Reda 490, 587
 Čėšūnienė Monika 741
 Čičinskas Feliksas 240
 Čipkienė Stasė 1161
 Čiplies-Vijūnas K. 750
 Čiučka Gvidas 616
 Čiukčius Kazys 178
 Čiurlionis M. K. 966, 1142, 1143, 1147, 1169, 1206, 1215, 1229
 Čiutienė Jolanta 663
 Čivaitė Dovilė 592, 605, 751
 Čivaitė Eglė 601
 Čivaitė Giedrė 598
 Čivaitė Rasa 586
 Čyvas 272
 Čivas Petras 255
 Čivas Vacys 663
 Čivienė Irena 664
 Čižas Juozas 1008
 Čižauskas Pijus 166, 167
 Čižienė 285
 Čižienė (Visokavičiūtė) Marijona 1038
 Čižienė Ona 501
 Čižinauskas Juozas 345
 Čyžys J. 1101
 Čyžys Juozas 285, 484
 Čyžys Justinas 698, 707
 Čyžys Kazys 181
 Čyžytė Felicija 1067

Čižytė Marijona 285
 Čižiūnaitė Milda 583
 Čižiūnaitė Ona 562, 567, 576, 577,
 580, 584, 732, 757
 Čižiūnas Feliksas 961
 Čižiūnas Kostas 1084, 1085
 Čižiūnas Paulius 1009
 Čižiūnas Paulius 962
 Čižiūnas Stasys 207, 757, 960
 Čižiūnas Vacys 207, 960
 Čižiūnienė Ona 249, 592

D

d'Ark Žana 237
 Dabulevičius K. 1146
 Dačkienė (Zibalaitė) Halina 1218
 Dagys J. 1176
 Dagytė B. 714
 Daileidėnas Napoleonas 6, 14, 288,
 409, 531–533, 714, 1265
 Dainienė Jadvyga 564, 583
 Dainienė Zita 486
 Dainys Albertas 564
 Daiva 602
 Dakanis B. 53
 Daknys Kazimieras 613, 614
 Dalia 614
 Dalinkevičius Algis 743
 Dambrauskaitė Indrė 607
 Dambrauskaitė Rima 606, 751
 Dambrauskas Irmantas 605
 Dambrauskas Romas 747
 Dambrauskienė Irena 741
 Danauskas 570
 Danielevičiūtė Agnieška 72
 Danieliūtė Ieva 620
 Danyla-Pavasaris Antanas 255, 273,
 274, 276
 Danilevičienė Margarita 613, 614,
 620, 622, 625
 Daniūnienė (Matulytė) Ona 1010
 Daraganas Kostas 918, 1019
 Daraganas Pranciškus 1019
 Daraškevičiai 922
 Daraškevičienė Adelė 922
 Daraškevičienė Elvyra 944
 Daraškevičienė Marytė 664, 735
 Daraškevičius Alfonsas 957
 Daraškevičius Antanas 944
 Daraškevičius Bronius 663
 Daraškevičius Mykolas 320, 922
 Daraškevičius Tomas 1086
 Daraškevičius-Trenksmas Vincas
 320–323
 Daraškevičiūtė Adelė 1021
 Daraškevičiūtė Adelė 920, 921
 Daraškevičiūtė Vanda 564
 Darbutas Leonas 664
 Dargužis Remigijus 693, 769
 Darulis Ignas 655
 Daugėla 653
 Daugėla Juozas 200, 1021
 Daugėla Leonas 559, 565
 Daugėla Mykolas 200
 Daugėla Raimondas 602
 Daugėla Rolandas 603
 Daugėla V. 651
 Daugėlaitė Vida 599
 Daugėlienė 576
 Daugėlienė (Urmulevičiūtė) Birutė
 474
 Daugėlienė Agnietė 487

Daugėlienė Bronė 558–560, 564,
 885
 Daugėlienė Genovaitė 412
 Daugėlienė Regina 739
 Daugirdas Juozas 76
 Dauguvietis Borisas 1154
 Daukantas S. 103
 Daukša M. 104
 Daunoravičienė Jadvyga 307
 Daunoravičius Zigmas 307
 Daunoravičiūtė 346
 Daunoravičiūtė Janina 307, 425–427
 Daunoravičiūtė Vanda 307, 424,
 427
 Davalga L. 625
 Davalgaitė Irena Janė 563
 Davalgaitė S. 625
 Davalgienė Ona 1009, 1053, 1055,
 1057, 1058, 1064
 Davenienė (Atkočiūnaitė) Aldona
 346
 Davidonienė Laima 749
 Davidonis Evaldas 607
 Davidonytė Ligita 605, 751
 De Roberti 109
 Dedelaitė Lina 604
 Degutis Mindaugas 445
 Deinienė Jadvyga 577, 664, 735,
 749, 750, 937
 Deksniai 941
 Deksnienė 772
 Deksnienė (Minderytė) Veronika
 765, 1022, 1023
 Deksnienė (Pečiulytė)-Rūta Zofija
 306, 307, 326
 Deksnys Baltramiejus 828
 Deksnys Karolis 323
 Deksnys-Stiklas Kazys 306, 307,
 323
 Deksnytė Vida 1022
 Delamars Joannes 834, 860, 863,
 864, 865
 Denbovskis Pranciškus 821
 Deniušytė Danutė 770
 Dermantaitė V. 730
 Deruvienė Sigita 1230
 Deiviatnikovienė Erminija 776
 Deičiūtė I. 51, 52
 Didžbalis Romas 487
 Didžiokas Vladas 1154
 Didžiokienė Alvyra 613, 614
 Dikčienė Ona 309
 Dikčius Jonas 309
 Dikčius Juozas 309, 533
 Dikčius Mykolas 309
 Dikčius Povilas 558, 1219
 Dikčius Rapolas 182
 Dikčius Stasys 309
 Dikčiūtė Laimutė 309
 Dikčiūtė Marytė 309
 Dikčiūtė Onutė 309
 Dikčiūtė Snieguolė 1219
 Dikinsys J. 1146
 Dilienė Nijolė 471, 747
 Dilys G. 625
 Dilys Stasys 172, 173
 Dilytė Janina 520
 Diliūnaitė 538
 Diliūnaitė 937
 Diliūnaitė Janė 538
 Diliūnaitė Vincė 941
 Diliūnas Antanas 250, 947
 Diliūnas Jonas 939, 1064

Diliūnas Petras 211, 396
 Diliūnas Vladas 563
 Diliūnienė Elena 486
 Diliūtė Deivilė 594, 607
 Dimitrovas 297
 Dineika V. 1146
 Dirsė Mykolas 772, 773
 Dobilaitė Aušra 576, 601
 Dobilas Rytis 576
 Dobilas Simonas 659, 660, 663,
 740, 744
 Dobilienė Eugenija 735, 739, 740
 Dobkevičius Romas 538
 Dolgorukis 87
 Dolinskas V. 78, 79, 80
 Domaševičius A. 1186
 Domeika Ignas 1167
 Dominaitytė Vaida 616
 Donelaitis K. 734, 743
 Dostojevskis Fiodoras 1164
 Drazdys Albinas 166, 167
 Drevinskienė E. 614
 Drilinga Antanas 569, 734, 742
 Dringelis Giedrius 1104
 Driukas 756
 Driukas Vaclovas 566, 567, 577,
 756, 1099
 Drobėlis E. 46
 Dubauskaitė Rūta 583, 737, 739
 Dubauskas Linas 741, 748, 752
 Dubaikaitė Jadvyga 939
 Dubickas Jonas 1268, 1315
 Dubrickaitė Kristina 602
 Dubrickaitė Ona 580
 Dubrickas 338
 Dubrickas Algimantas 446, 447,
 581, 588
 Dubrickas Gerdas 602
 Dubrickas Stasys 580, 735
 Dubrickienė Zita 447
 Dubrickienė Zofija 473
 Dūda Algis 309
 Dūda Ignas 7, 15, 192, 211, 309,
 382, 388–390, 731, 1005
 Dūda Jonas 309
 Dūda Kazys 192, 211, 323
 Dūda Lukošius 323
 Dūda Petras 398
 Dūda Rimas 309
 Dūda Romas 582
 Dudajeva Ala 766, 767
 Dudajevas D. 767
 Dūda-Jurginas Stasys 323
 Dūda-Klajūnas Ignas 323
 Dūdienė Elena 219, 309
 Dūdienė Veronika 6, 7, 14, 15,
 374–376, 387, 388, 390, 391, 408,
 412, 731
 Dumbra Arimantas 758
 Dunauskaitė Ona 529, 536
 Dundulis B. 72, 84
 Dvarionas Eduardas 1269
 Dvilevičiūtė Z. 659
 Dvinskas 1152
 Dzimidavičius Benediktas 607
 Dzimidavičiūtė Agnė 605
 Dževečkaitė Vaida 1269
 Džojeva Indra 605

E

Eglinskas Vytenis 354, 360, 363
 Eidintas P. 647

Eidukaitis Saulius 578
 Eidukaitis Vytautas 49, 50, 75,
 102–104, 124, 126, 431, 435, 439,
 449, 472, 473, 578, 698, 981
 Eidukevičius P. 441
 Eigirdas Motiejus 820
 Einikis Kęstutis 605
 Eiva 419, 420, 421
 Eizikas 235
 Elzbergas 342
 Erdmanas 129, 143, 144, 145
 Erikas Albertas 865
 Erkys V. 142
 Erlickas J. 711
 Ermanytė I. 1070
 Ertmanas Ignotas 15, 178, 211,
 309, 392, 394, 651, 1005
 Ertmanas Jonas 6, 14, 15, 178, 353,
 362, 392, 611, 613, 651, 1265
 Ertmanas Tadas 392
 Ertmanas-*Algimantas* Jonas 360
 Esmaitis 554
 Etson Marius 605
 Ežerskytė Loreta S. 440, 442, 449

F

Felčinskiai 866
 Fijalė J. 820
 Filonovič Svetlana 606
 Frišmantaitė Sigita 607
 Führichas von Josefas 856, 858

G

Gabartas Karolis 1269
 Gabdankienė Diana 614
 Gabrėnas A. 734
 Gabrieliaitis Kazimieras 166, 167
 Gabužienė V. 330
 Gaciūnas Petras 894
 Gaciūnienė Ona 894
 Gadliauskas Lionginas 1171
 Gaidakauskaitė Irma 616
 Gaidys Aleksandras 944, 1038
 Gaidulevičius Juozas 662, 663, 740
 Gaidulevičius Virmantas 603
 Gaidulevičiūtė Vita 605
 Gaidžiai 944
 Gaigalas Algirdas 4
 Gailevičius 317
 Gailius R. 25
 Gaižutis Algirdas 4
 Galaunė (Holovnia) Konstantinas
 1020
 Galaunė Jonas 512, 1143, 1220,
 1221
 Galaunė Konstantinas 1020
 Galaunė Mykolas 1143
 Galaunė Paulius 10, 19, 453, 456,
 457, 512, 526, 706, 746, 773, 875,
 934, 1020, 1142–1144, 1220, 1221
 Galaunė Povilas 963
 Galaunienė Adelė 1221
 Galaunienė Birutė 485
 Galaunienė Emilija 1142
 Galaunienė Irena 614
 Galaunytė Elena 1143
 Galaunytė Virgutė 587
 Galinytė Daiva 599
 Galinytė Dovilė 607
 Galinskas 431, 916
 Galvanauskas Petras 663

Galvanauskienė Laimutė 660, 663
 Gamulienė Regina 664
 Gančiai 964
 Garbaravičiai 866
 Garbaravičienė Birutė 865
 Garbaravičius Ramūnas 865, 866
 Garneris R. A. 1148
 Garnienė Emilija 474
 Gaškaitė N. 330
 Gaučys Jurgis 1005, 1145, 1219
 Gaučys Nikodemus 1219
 Gaučys Povilas 10, 19, 512,
 1145–1149, 1219, 1220
 Gaurytė Jovita 599
 Gaveikienė (Sakalauskaitė) Stasė
 185, 724, 1024
 Gavėnienė (Diliūnaitė) Janė 915
 Gečaitė Rimantė Irena 563
 Gečiauskaitė 945
 Gečiauskaitė (Petruškevičienė) Stasė
 331
 Gečiauskaitė Janina 303
 Gečiauskaitė Valė 714, 729
 Gečiauskaitė-*Našlaitė* Ona 303, 323
 Gečiauskas 1090
 Gečiauskas Adomas 250
 Gečiauskas Aleksas 250
 Gečiauskas Alfonsas 173, 331
 Gečiauskas Antanas 323
 Gečiauskas Feliksas 331
 Gečiauskas Ignas 250
 Gečiauskas Juozas 173, 324
 Gečiauskas Justas 211
 Gečiauskas Kazys 303
 Gečiauskas Marijonas 941
 Gečiauskas Petras 307
 Gečiauskas Rimas 582, 941
 Gečiauskas Stanislovas 331, 404,
 941
 Gečiauskas Vytautas 307
 Gečiauskas-*Barsukas* Bronius 324
 Gečiauskienė Anelė 303
 Gečiauskienė Paulina 331
 Gečys 728
 Geda S. 711, 749
 Gedlickienė Emilija 484
 Gedminas Justas 353, 354, 650
 Gedvilas Mečislovas 247, 248
 Gefenas Jankelis 150, 151, 610
 Geistautas Ambraziejus 74
 Gelda J. 1143
 Gelgaudas J. 85
 Gendvilienė Stasė 1091
 Gendvilienė Vida 1221
 Gendvilis 931
 Gendvilis Aleksas 1091
 Gendvilis Algirdas 565
 Gendvilis Jonas 565
 Gendvilis Petras 181, 231, 1005
 Gendvilis Stasys 563, 1221
 Genienė Birutė 1161
 Genys Kęstutis 17, 768, 897, 1265
 Gerasimčikas Aleksas 663
 Germanas Algis 473
 Germanavičienė G. 749
 Germantas Pranas 548
 Gerštautai 968
 Gerulaitis Virginijus 4
 Gėtė J. V. 589
 Gezevičius 401
 Gezevičius Stasys 580
 Gezevičiūtė Ramutė 564
 Giečevskis Laurynas 111

Giedra Vincas 742
 Giliarovskis V. 1159
 Gilūtė Aušra 616
 Gimbickas 653
 Gimbickas Silvestras 1021
 Gimbickienė (Kulvinskaitė) Ona
 730
 Gimžauskas Bronislovas 17, 501,
 752, 773, 913, 1222, 1265
 Gindvilas Mykolas 111
 Gindvilis Petras 225
 Gineika 431, 917
 Gineika A. 823
 Gineika Adomas 142, 822
 Gineika Arūnas 598
 Gineika Romas 580
 Gineika Teofilis 299, 300
 Gineikai 917
 Gineikaitė Kostė 729
 Gineikaitė Nijolė 583
 Gineikienė Janina 8, 16, 498, 714,
 718, 719, 721, 722, 724, 1265
 Giniūnienė Asta 17, 854, 858, 691,
 1265
 Gira Liudas 1154
 Girdenis Aleksas 1066
 Girdzijauskaitė Audronė 101, 104,
 Girijotas M. 871
 Girininkas A. 55, 56
 Girininkienė Vida 4, 1072
 Girsakis 753
 Giunterytė-Puzinienė G. 86–88
 Gladkis Bogdanas 1195
 Glemža Jonas 654, 655
 Glemža L. 84
 Gliaudienė Birutė 664
 Godliauskas Jonas 663
 Gogelis Jurgis 167
 Golejevas V. D. 1225
 Golovnia P. 1103
 Gorliauskas 148
 Gorliauskas Antanas 148, 149,
 167, 610
 Goronskienė Antanina 974
 Grabauskaitė Kristina 607
 Grabauskienė Dalia 664
 Graibus Rimgaudas 719, 742
 Grajauskienė Viktorija 664
 Gratkauskas Albinas 560
 Gratkauskienė Valė 559, 560
 Grauzinienė (Kosteckaitė) Janina
 1064
 Grauzinienė Ingrida 501, 663
 Grauzinis Alvydas 583
 Gražienė Valė 662, 752
 Gražys Jonas 663
 Gražulienė Almutė 11, 19, 1168,
 1265
 Grėbliauskas Ignas 929
 Gregorauskas M. 230, 234, 238
 Grybai 551, 728, 960
 Grybas A. 1101
 Grybas Albinas 200, 201, 529–531,
 533, 546, 551, 554
 Grybas Jurgis 200
 Grybauskaitė Dalia 1173, 1312
 Grybauskienė (Korsakaitė) Vitalija
 1312
 Grybienė Adelė 529, 530, 533, 546,
 551, 554
 Gričius 183
 Gričina Feliksas 255
 Gričinitė Marijona 940

- Gričinaitė Valerija Ona 564
 Gričinas Petras 1092
 Gričinas Vladas 943
 Gričinienė Zofija 943
 Grigalioniė Doma 663
 Grigaliois 1021
 Grigaliois Algis 663
 Grigaliūnaitė Vida 776
 Grigaliūniė (Puzinavičiūtė) Irena 17, 948, 1123, 1265
 Grigaravičius Vytautas 865
 Grigas Petras 307
 Grigas Romualdas 4
 Grigas Stasys 729
 Grigavičius V. 622
 Grigeliois 382
 Grigienė Uršulė 307
 Grigonis 419, 420, 421
 Grigonis Karolis 420
 Grigonytė Apolonija 768
 Grigorjevas 1137
 Grikavičius Korolis 225
 Grikavičius Povilas 945
 Grinaveckienė E. 1070
 Grincevičiūtė B. 597
 Grininė (Kielaitė) Elena 486, 523, 528, 937, 1007, 1012
 Grininė Birutė 724
 Grinys Algirdas 940
 Grinys Gražvydas 626
 Grinytė G. 623
 Grinytė Valė 582
 Grinius Simonas 157, 158, 165, 978
 Grinius Vytautas 486, 487, 1012
 Griniūtė 638
 Grinkevičiūtė Dalia 490
 Griškevičienė 390
 Griškevičienė Rasa 721, 775
 Grižienė (Railaitė) Birutė 768
 Grozdaitė Lina 601
 Grumčienė (Maskoliūnaitė) Lionė 474
 Grumčytė Marytė 563
 Grumčius Sigitas 599
 Grumčius Stasys 473
 Grunskis E. 244
 Gruodis J. 1171
 Grušas J. 740
 Grušas Vincentas 167
 Grušauskienė Loreta 613, 614, 620, 625
 Gružauskaitė Gyta 583
 Gružauskas Leonas 11, 657–659, 663, 1183, 1184, 1222
 Gružauskas Romas 19, 1183, 1265
 Gružauskienė Stasė 663, 732
 Gruževskiai 820, 823, 824
 Gruževskis Jurgis 135, 820, 823
 Gucevičius Laurynas 826
 Gudaitė Jūratė 1104
 Gudaitis K. 73
 Gudaitytė Danutė 563, 698
 Gudanaivičienė Antanina 932
 Gudanaivičienė Janaina 1223
 Gudanaivičienė Stefanija 664
 Gudanaivičius 377
 Gudanaivičius Dionizas 473, 474
 Gudanaivičius Jonas 1223
 Gudanaivičius Ksaveras 211
 Gudanaivičius Stasys 643, 1005, 1222, 1223
 Gudanaivičiūtė Ilzė 563
 Gudanaivičiūtė Liuda 578
 Gudanaivičiūtė Mykolina 186
 Gudanaivičiūtė Vanda 563
 Gudas Kazys 514, 517
 Gudauskaitė Aida 616
 Gudauskaitė Renata 607
 Gudavičiai 887, 964
 Gudavičienė Filomena 737
 Gudavičienė Zofija 179
 Gudavičius Aurimas 605
 Gudavičius Gintautas 662, 737, 744, 747
 Gudavičius Gražvydas 608
 Gudavičius J. 1058, 1060, 1061, 1063, 1064, 1168–1170
 Gudavičius Jonas 6, 7, 14, 15, 303, 367, 374, 404, 494
 Gudavičius Juozas 207, 766, 1168, 1222
 Gudavičius Kazys 730, 737, 740
 Gudavičius Mikas 178, 207, 208
 Gudavičius Petras 178, 179, 1005, 1064
 Gudavičius Stasys 255, 256, 293
 Gudavičius Vytautas 1168
 Gudavičiūtė Genovaitė 178, 580, 582
 Gudavičiūtė Regina 178
 Gudavičiūtė Stanislava 887
 Gudeliauskas Juozas 923
 Gudelis Petras 103, 188, 189, 461
 Gudonavičius 728
 Gudonytė Natalija 770
 Gudžinskas 40
 Gudžinskas Z. 46
 Gujienė Marijona 1123
 Gumbaragienė (Augūnaitė) Jadvyga 1012
 Gumbaragienė (Mikučionytė) Genė 664, 1051, 1053, 1058, 1064
 Gumbaragis Gintaras 600
 Gumbaragis Leonas 473, 663
 Gumbaragytė Auksė 586
 Gumbelevičiai 104, 435, 964
 Gumbelevičius J. 561
 Gumbelevičius Jonas 518, 1222–1224
 Gumbelevičius Juozas 310
 Gumbelienė Albertina 473
 Gumbelienė Marytė 662
 Gumbelis Alfonsas 473
 Gumbelis Martynas 606
 Gumbelytė Renata 601
 Gumbulevičius P. 544
 Guobienė Dalia 749, 750
 Guobienė Danutė 663, 736
 Guobis Stasys 473, 734, 746, 747
 Guodinis Guntaras 710
 Guogis Jonas 473
 Guogytė Vida 566, 584
 Gurevičius Z. 1242
 Gurskis Bronys 631–633, 637
 Gustaitis 415
 Gustikienė Ona 729
 Gustys Povilas 1269
 Guščinas A. 742
 Gutauskai 964
 Gutauskas Juozas 377, 731
 Gutauskas Leonardas 377, 767, 1224
 Gvildys Stasys 255, 257, 259, 261–263, 265–269, 273–275
 Gvozditė Audronė 534, 598
 Gvozditė Sandra 606, 751
 Gvozditė Sigutė 600
 Gvozditė Vitalija 604, 605

H

- Hanas Šmuelis 435
 Hauptmanas G. 1156
 Herbačiauskas Juozapas 1154
 Hipokratas 1164
 Hlebavičiūtė Elžbieta 72
 Hofmanai 973, 976, 977, 1011
 Hofmanaitė Juzefa 973
 Hofmanaitė Konstancija 974
 Hofmanaitė Matilda 975
 Hofmanaitė Ona 974, 975
 Hofmanas Antanas 207, 458, 973–975, 1011
 Hofmanas Boleslovas 973
 Hofmanas Henrikas Izidorius 973
 Hofmanas Jonas 973, 975
 Hofmanas Jonas Algimantas 974
 Hofmanas Juozapas Vilhelmas 973
 Hofmanas Karolis 977
 Hofmanas Karolis (sūnus) 973, 976
 Hofmanas Rudolfas 973
 Hofmanas Vacys 249
 Hofmanas Vytautas 459, 977
 Hofmanas Vladislavas 207, 208, 973–975, 1011
 Hofmanienė Konstancija 977
 Hofmanienė Matilda 977
 Hofmanienė Pranciška 974
 Holynska Liudvika Marija Janina Irena 98, 99
 Hornas 122, 123, 127, 138, 139, 141, 841–843
 Hornas P. 823

I

- Ibiskas Jonas 178, 179, 240
 Ibiskas Stasys 285, 296, 1014
 Ibsenas H. 1156
 Ickas 151, 165, 166
 Iešmantas G. 710
 Ignatavičienė Leonora 663
 Ignatavičius E. 749
 Ignatavičius I. 330
 Ignatavičius Juozas 834
 Ilevičius Andrius 604
 Ilevičius Jonas 606
 Imbrasaitė Dainora 587
 Imbrasas Gediminas 584
 Imbrasas Juozas 664
 Imbrasienė (Našlėnaitė) Stasė 776
 Imbrasienė Jadvyga 467, 664
 Imbrasienė Janina 485
 Incikevičiai 968
 Incikevičius Vincas 968
 Incikevičiūtė Elena 968
 Incikevičiūtė Ona 968
 Inčiūtė Ingrida 606
 Inčiūtė Violeta 584
 Indrašius Napoleonas 1163
 Isiūnas Bronius 404
 Isiūnas Petras 478
 Ivanauskaitė Vita 1104
 Ivanauskas 364, 365
 Ivanauskas Albinas 255
 Ivanauskas Jonas 865
 Ivanauskas Tadas 647
 Ivanova Anastazija 729
 Ivanovas 297

- Izakėnaitė Aldona Genovaitė 124, 125, 303, 1225
 Izakėnas Algirdas 125
 Izakėnas Povilas 124, 125, 303
 Izakėnas Vytautas 303
 Izakėnienė Marijona 125
 Izakėnienė Marytė 303
- J**
- Jablonskis Jonas 402, 1162
 Jablonskis Konstantinas 53, 56, 58
 Jacevičius Kazys 632
 Jäger E. 46
 Jakimavičienė (Gečytė) Genovaitė 879, 886, 890, 892, 1058–1060, 1062, 1064
 Jakimavičius Antanas 255
 Jakimavičius Petras 486
 Jakštas Jokūbas 1003
 Jakštas Jonas 742, 1198
 Jakubauskas 111, 341
 Jampolceva Asta 625
 Janavičius Artūras 188, 461
 Jancikevičienė Kostė 714
 Jancikevičius Aurimas 604
 Jancikevičius Vytautas 499, 569, 734, 765, 1226
 Jancikevičiūtė Jurga 603
 Jancikevičiūtė Vida 579
 Jancikevičiūtė Virginija 582
 Janikūnas 663
 Jankauskai-Sangavičiai 937
 Jankauskaitė 939
 Jankauskaitė Ona 940
 Jankauskas 938
 Jankauskas Jonas 940
 Jankauskas Petras 940
 Jankauskas V. 143, 147, 149, 315, 834, 1015
 Jankauskienė 937
 Jankelis 235, 466, 699, 1021
 Jankeliūnaitė Anastazija 477
 Jankeliūnaitė Genovaitė 477
 Jankeliūnaitė Vanda 477
 Jankeliūnas Arūnas 569, 583
 Jankeliūnas Gerdas 584
 Jankeliūnas Jonas 477
 Jankeliūnas Steponas 7, 169, 335, 440, 442, 446, 477, 478, 480, 485, 492, 498, 533, 561, 717, 719, 732, 735, 742, 743, 744, 758, 770, 893, 898, 911, 1188, 1193, 1198, 1226, 1265
 Jankeliūnienė (Jusytė) Elžbieta 477
 Jankeliūnienė Lionė Melanija 10, 11, 17–19, 562, 569, 573, 575, 577, 719, 722–734, 740–742, 766, 934, 1083, 1090, 1139, 1197, 1199, 1200, 1265
 Jankeliūnienė Stasė 708
 Jankevičienė R. 40, 46
 Jankevičiūtė Neringa 616
 Janonis Julius 647
 Janonis Rytis 608
 Janukevičienė (Augūnaitė) Genė 1099
 Janulevičiai 144, 145
 Janulevičius Stanislovas 144, 145, 669, 880, 897, 898
 Janulevičius Vaclovas 445
 Januška 638
 Januškevičiai 129
 Januškevičienė Stasė 613, 614, 620
 Januškevičius Bronius 726, 874
 Januškevičius Stasys 249, 536, 564, 976
 Januškevičius Vacys 579
 Januškevičius Vladas 172, 173
 Januškevičiūtė Elvina 617
 Januškevičiūtė Genė 611
 Januškevičiūtė Vaiva 616
 Januškevičiūtė Vilma 616
 Janutis J. 225
 Jaras R. 713
 Jarmalavičius Ignas 182, 183
 Jarmolavičius 389
 Jarmolavičiūtė Valerija 563
 Jarmolavičiūtė-Malickaitė Ona 252
 Jarmulavičius Ignas 295, 1005
 Jarulinas F. 1169
 Jasaitienė (Morkūnaitė) Danutė 527, 566, 577, 590, 602, 604
 Jasaitis Dainius 601
 Jasaitytė Rimutė 601
 Jasar R. 820
 Jasionienė Aldona 536
 Jasionis Baltras 1087
 Jasionis Edvardas 158, 165, 978
 Jasionis Juozas 445, 446
 Jasionis Jurgis 501, 1020
 Jasionis Kazimieras 150, 156, 158, 978
 Jasionis Petras 532, 539
 Jasionis Stanislovas 484
 Jasionytė Genė 539
 Jasionytė Stasė 165
 Jasionytė Stefa 563
 Jasiukaitis 651
 Jasiūnaitė B. 1066
 Jasiūnaitė Nijolė 563
 Jasiūnas Henrikas 1269
 Jaskūnai 939
 Jaskūnaitė Aleksandra 941, 945
 Jaskūnaitė Dalia 587
 Jaskūnaitė Danguolė 600
 Jaskūnaitė Elena 936, 942
 Jaskūnaitė Emilija 936
 Jaskūnaitė Genovaitė 307, 936, 941
 Jaskūnaitė Gražina 583
 Jaskūnaitė Irena 936, 939
 Jaskūnaitė Janina 936
 Jaskūnaitė Lionė 936
 Jaskūnaitė Marijona 936, 944
 Jaskūnaitė Nijolė 581, 588
 Jaskūnaitė Ona Lyda 306, 564, 936, 944
 Jaskūnaitė Renata 604
 Jaskūnaitė Stanislava 582, 936
 Jaskūnaitė Veronika 939, 946
 Jaskūnas 104, 377
 Jaskūnas Albinas 939
 Jaskūnas Aleksas 938, 939
 Jaskūnas Algimantas 936, 939
 Jaskūnas Antanas 936
 Jaskūnas Ignas 939, 946
 Jaskūnas Irmantas 587
 Jaskūnas Jonas 306, 936, 939, 941, 945
 Jaskūnas Kazys 523, 939
 Jaskūnas Laimonas 936
 Jaskūnas Mykolas 192
 Jaskūnas Petras 192, 193, 211, 306
 Jaskūnas Petras 936, 943, 947
 Jaskūnas Povilas 936
 Jaskūnas Stasys 936
 Jaskūnas Vincas 307, 945
 Jaskūnas Vytautas 936
 Jaskūnas Vladas 939
 Jaskūnienė (Guogytė) Vida 577
 Jaskūnienė Adelė 523, 664, 937
 Jaskūnienė Bronė 938
 Jaskūnienė Elena 306, 941
 Jaskūnienė Ona 937
 Jaskūnienė Veronika 939
 Jaskūnienė Vida 591, 596
 Jaskutis Jonas 172, 173, 191, 218, 1005
 Jaskutis Juozas 303, 324
 Jaskutis Petras 173, 324, 456
 Jaskutis-Aras Stasys 324, 651
 Jaskutis-Ažuolas Juozas 324
 Jaskutis-Uosis (Barsukas) Juozas 324
 Jaskutyte Janina 191, 581
 Jatulytė Irma 616
 Jaunius Kazimieras 1065
 Jazdavskis Konstantinas 111
 Jazukevičienė Elzė 937
 Jazukevičius Jonas 937
 Jazukevičiūtė Dalia 1226
 Jefimenko Albina 775
 Jefremenka A. 238, 239, 246
 Jekaterina II 81
 Jeremičienė Marija 1133, 1134
 Jeremičius Aleksandras 18, 173, 174, 183, 1005, 1131–1133, 1134, 1226
 Jeremičius Antanas 174
 Jeremičius J. B. 1131
 Jeremičius Jonas 1131
 Jeremičius Juozas 174, 1133
 Jeremičiūtė Jadvyga 1133
 Jerofejevas Andriejus 616
 Jeskelevičienė Rasa 445, 569, 1226, 1227
 Jocas Stanislovas 166, 167
 Jocevičienė Aldona 1163
 Jočys Antanas 578, 730
 Jogaila 66
 Jokimaitienė Pranė 1104
 Jokūbauskas 1021
 Jonas Paulius II 494, 909
 Jončiai 517, 519, 728, 965
 Jončienė 517
 Jončys J. 68, 73
 Jonušas P. 951, 1180–1181
 Jonušas Petras 4, 11, 20, 1268, 1312
 Jonušienė Aušra 1269
 Jopeikienė Genovaitė 947
 Jovaiša Narimantas 735
 Jovaišaitė Felicija 201, 550, 558
 Jovaišaitė R. 1104
 Jovaišaitė Stasė 579
 Jovaišas Adomas 201
 Jovaišienė Elena 735, 749, 1021
 Jovaišos 1152
 Jožėnas Antanas 1195
 Jučas Mečislovas 956
 Judžentis Artūras 4
 Jukna Antanas 664
 Jukna Artūras 598
 Jukna Gintaras 584
 Juknaitė Alina 585
 Juknelis V. 315
 Juknevičius Juozas 767
 Juknienė Elena 664
 Jukonienė I. 40, 46

- Juodienė Ona 470, 730, 752
 Juodis Povilas 300, 474
 Juodytė Kristina 584
 Juodytė Rasa 585
 Juodpūsis V. 1104
 Juodviršis Stasys 651
 Juozapaitytė Sigrīda 4, 1318
 Juozapavičius 390
 Juozapavičius Jonas 438
 Juozapavičius Mykolas 217, 1227
 Juozapavičiūtė Aldona Birutė 563
 Juozukėnienė M. 249
 Juras T. 1018
 Jurčiukonis Darius 616
 Jurčiukonytė Vilma 616
 Jurėnas Antanas 663
 Jurėnienė Vida 663
 Jurevičienė Valerija 567, 585, 591, 597, 600, 602, 604, 606, 664, 743
 Jurevičius Rimas 739, 750
 Jurevičiūtė Jovita 605
 Jurgaitienė Alė 449, 752
 Jurgaitis Gediminas 752
 Jurgaitis Robertas 4
 Jurgėla K. R. 267
 Jurginis J. 460
 Jurgita 605
 Jurgutis A. 1158
 Jurkevičienė Apolonija 879, 888
 Jurkevičienė Marytė 1007
 Jurkevičius Feliksas 486
 Jurkštutė Ilona 599
 Jurkūnai 700, 1139
 Jurkūnas Jonas 8, 10, 16–19, 47, 49, 67–71, 74, 94, 95, 127, 175, 189, 191, 208, 212, 215, 235, 236, 296, 438, 465, 470, 488, 512, 517, 528, 557–559, 566, 575, 577, 666, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 734, 761, 871, 885, 920, 960, 1005, 1020, 1021, 1043, 1135–1141, 1197, 1265
 Jurkūnienė Apolonija 707
 Jurkus Klemensas 553, 634, 698, 1227
 Jurkus P. 258
 Juščiūtė Gabija 1269
 Juška Kazimieras 111
 Juškienė (Ivanauskaitė) Zofija 1059, 1062, 1064
 Juzelėnas Mantas 606
 Juzelėnas R. 535
 Juzelėnas Vidmantas 605
 Juzėnienė Vida 735
 Juzonis Petras 178
 Juzukėnas 1096
- K**
 Kabašinskas Gintautas 865
 Kabokienė 485
 Kacevičius Ignas 201, 211, 416
 Kacevičius Vladas 15, 201, 202, 253, 415, 416
 Kairaitienė 943
 Kairaitienė A. 749
 Kairaitienė Jadvyga 938
 Kajak K. F. 25
 Kaknevičienė Salomėja 768
 Kalendo Vladas 128, 129
 Kalinauskas 421
 Kalinovai 338
 Kalinovienė Marija 6, 370, 469
 Kaluginas 108
 Kalvelienė (Kaveckaitė) Irena 8, 16, 697, 700, 767, 1265
 Kalvelis Domas 703
 Kalvėnas Saulius 1269
 Kalvinys Jonas 1269
 Kamarauskas 432
 Kaminskas 871
 Kaminskas Jonas 871
 Kaminskienė Genovaitė 526
 Kanapienis Stasys 655
 Kanopkinaitė Jūratė 535, 601
 Kantauskaitė Asta 594
 Kapočius Stasys 1064
 Kapsukas 705
 Karatiejevas Vladimiras 302
 Karčiauskas Mykolas 742
 Kareva Doris 710
 Karieta Eugenijus 489, 581
 Karieta Mindaugas 605
 Karieta Vytautas 533, 534
 Karietaitė Rūta 606, 747
 Karietienė Birutė 567, 591, 596, 602, 606, 772
 Karietienė Marija 533–535, 574, 583
 Karosaitė Alma 498, 719, 742, 749
 Karpevičiūtė Bronė 583
 Karpinskai-Kuliešiai 936
 Karpinskaitė Genovaitė 544, 936
 Karpinskaitė Zofija 936, 940
 Karpinskas 936
 Karpinskienė 936
 Kartanaitė 937
 Kartenis Juozas 257, 259, 634, 642
 Karvelis 437, 1090
 Karvelytė Aušra 585
 Karvelytė Giedrė 585
 Karvelytė Ramunė 600
 Karvelytė Rasa 587
 Kasakauskas J. 823
 Kasakauskiai 668
 Kaselienė Leokadija 937
 Kaselis 532
 Kaselis Algirdas 937
 Kaselis Algis 525
 Kaselis Jonas 183, 249
 Kaselis Stasys 531
 Kaselytė Dainora 583
 Kaselytė Ona 155
 Kasmočienė Danutė 613, 614, 617
 Kasmočiūtė Jadvyga 951
 Kasmočiūtė Jolanta 616
 Kašauskaitė Leonora 585
 Kašauskas Dainius 587
 Kašėta A. 330
 Kašėtienė Rasa 4, 1269
 Katinaitė Elena 757
 Katinas Antanas 559, 562, 564, 577
 Katinienė Janina 560
 Kavalenkova 579
 Kavaliauskaitė Marytė 610
 Kavaliauskienė Lidija 11, 12, 20, 40, 1265
 Kaveckai 700
 Kaveckaitė Salomėja 876
 Kaveckaitė-Kalvelienė 697, 698
 Kaveckas 1021
 Kaveckas Konradas 876, 916, 963
 Kaveckas Mykolas 703, 876, 963
 Kaveckas Pranas 876
 Kaveckas Vladas 697, 700–702, 706, 876
 Kaveckienė Kotryna 876, 1021
 Kavolėna Anatolijus 486
 Kazakevičienė Apolonija 956
 Kazakevičiūtė (Mačiulienė) Pranė 523, 524
 Kazakevičiūtė Vanda 564
 Kazilionienė Vida 1269
 Kazimieras Jonas 76
 Kaziuakaičiai 977
 Kaziuokis Gediminas 607
 Kazlauskai 977
 Kazlauskaitė A. 1101, 1117, 1119
 Kazlauskaitė Dovilė 605
 Kazlauskaitė Irena 584
 Kazlauskaitė Meilutė 587
 Kazlauskaitė Nijolė 582
 Kazlauskaitė Ona 580
 Kazlauskas Dalius 533, 602
 Kazlauskas Henrikas 250
 Kazlauskas J. 893
 Kazlauskas Vladas 614
 Kazlauskienė (Mikučionytė) L. 565
 Kazlauskienė B. 1104
 Kazlauskienė Lionė 724
 Kazlauskienė Roma 662, 664
 Keblaitė Emilė 1098
 Keidauskas 438
 Keidošius P. 710, 742
 Keikštas 654
 Kelbanas Stasys 74
 Kelpšienė Antanina 1269
 Kerbelytė Bronislava 1101, 1103, 1104
 Kergė Albinas 655
 Kergienė Valė 560
 Keršienė Rūta 625
 Kešgaila 779
 Kešgaila Mykolas Valimantaitis 71
 Kešgailaitė Ona 72
 Kešgailaitės 72
 Kešgailos 63, 71, 72
 Kešys Albinas 563
 Keturakis 640
 Keturka Jonas 484
 Keturka Viktoras 240
 Keturkaitė ((Eidukynienė) Danutė 461
 Keturkaitė Leokadija 565
 Keturkienė (Palaimaitė) Veronika 418
 Kėtvirtienė M. 562, 566, 576, 577, 643, 735, 741, 915
 Kėtvirtis Algirdas 577, 578
 Kėtvirtis Juozas 486
 Kėtvirtis Saulius 585
 Kėtvirtis Vladas 563
 Kėtvirtytė Gražina 583, 586
 Kėtvirtytė Marytė 486
 Kevelkšta Jonas 535, 569, 581, 588, 589
 Kevelkšta Petras 535, 578, 1098
 Kevelkšta Viktoras 467, 581, 589, 739
 Kevelkštaitė Karolina 604, 606
 Kevelkštienė Kazimiera 751, 765
 Kevelkštienė Veronika 1098
 Kėzytė A. 751
 Kiauleikytė L. 87
 Kiaulys 725, 726, 874
 Kybartas V. 1179
 Kidžius F. 143
 Kilijonaitė Genė 1178
 Kilijonas Petras 1178
 Kilijonas Vytautas 1178

- Kinduryš Arūnas 602
 Kindurytė Rasa 600
 Kindurytė Sigita 605
 Kirėnietis Simonas 878
 Kirlienė (Daunoravičiūtė) Vanda 7, 15, 424, 1227, 1265
 Kirlienė Aušra 428
 Kirlys Daumantas 428
 Kirlys Kristijonas 428
 Kirlys Laurynas 428
 Kirlys Saulius 428
 Kirslys Adomas 471
 Kirslys Aleksas 299, 300
 Kiršinaite Audronė 1269
 Kiseliauskaitė Vilma 598
 Kiseliovas Pavelas 1065
 Kisielienė Ona 1161
 Kisielius Ignas 1161
 Kiška Stanislovas 820
 Kiškienė Julė 560, 564
 Kitajeva Margarita 587
 Kizienė B. 40, 46
 Kizlaitis Andrius 744
 Kižlaitė Regina 525, 527
 Kleiva Zigmantas 613
 Klenickis A. 1169
 Kleivinskas Kazimieras 719, 720, 722
 Klimas Jonas 471
 Klimašauskas E. 1242
 Klimavičius 438
 Klimka Libertas 17, 766, 859, 860, 866, 1265
 Klimkevičienė Jadvyga 72
 Klimkevičius Jeronimas 72
 Klimkevičius Mykolas 72
 Klimovas E. 622
 Kliučius Jonas 1312
 Klungys-Klungėvičius Benediktas 837
 Knabikas Aloyzas Pranas 4
 Kniukšta Kazys 663
 Kochanauskai 977
 Kochanauskas Steponas 779, 780
 Koltunas Ićikas 281, 439
 Komićiūtė G. 625
 Komleva Rasa 1099
 Komlevai 1101
 Konkovas Juozas 250
 Konkulytė Stasė 560, 564
 Konopliovas 441
 Kontrymas K. 85
 Kontrimienė A. 659
 Kopinas J. K. 861, 862
 Kopūstas 931
 Korkuzas Jonas 486
 Korzonaitė Edita 4, 10, 18, 1097, 1265, 1318
 Kosakovska 976
 Kosakovska Marija 78
 Kosakovska Pelagėja 91, 96
 Kosakovskaitė Marijona 78
 Kosakovskaja 108
 Kosakovskiai 78, 80, 81, 83, 87–100, 112, 141, 973, 976
 Kosakovskienė Barbora 82
 Kosakovskis 85, 138
 Kosakovskis Dominykas 78
 Kosakovskis J. 81
 Kosakovskis J. D. 74, 85
 Kosakovskis Jonas 88, 99, 102
 Kosakovskis Juozapas 68, 77, 78, 80, 82, 83
 Kosakovskis Juozapas Antanas 83, 88
 Kosakovskis Juozapas Benediktas 760
 Kosakovskis Juozapas Dominykas 78, 79, 82–84
 Kosakovskis Kazimieras 78
 Kosakovskis Mykolas 76–79, 81–83
 Kosakovskis Simonas 78–80, 83
 Kosakovskis Stanislovas 92, 110
 Kosakovskytė 91
 Kosakovskytė Pelagėja 85, 86
 Kosakovskytės 88
 Kosciuska T. 78, 79
 Kostecka 66
 Kosteckai 964
 Kosteckaitė Snieguolė 586
 Kosteckas Bronius 726, 731, 1064
 Kovaliovas 364, 398
 Kragnytė A. 622
 Kralikauskas 518
 Kralikauskas Juozas 530, 536
 Krankalis Petras 189, 212, 728
 Krasauskas 752
 Krasauskas Justas 255
 Krasauskas Viktoras 493, 741, 751, 752, 771, 773, 969, 1227, 1228
 Krasauskienė Emilija 771, 773
 Kraujalis R. 60
 Kremermanai 151, 166, 249, 250
 Kremermanas 158, 165
 Kremermanas Icekas 212
 Kremermanas Mitkė 151, 158, 162
 Kriaućiūnas Stasys 249
 Kriaućiūnienė (Malickaitė) Irina 333
 Krikšćiūnaitė Onutė 507, 743
 Krikšćiūnas Kazimieras 468, 512
 Krikšćiūnas Povilas 1072, 1103, 1104
 Krikšćaponienė Laima 481, 498, 500
 Krikšćaponienė Vanda 729
 Krikšćaponis Antanas 585
 Krikšćaponis V. 535
 Krikšćaponytė Gražina 599
 Krikšćaponytė R. 535
 Krikšćaponytė Rima 586
 Krikšćaponytė Rūta 594, 608
 Krylovas 1139
 Kristianas Johanas 862
 Krišćolaitienė Elena 634
 Krišćolaitis Antanas 633, 634, 1228
 Krišćolaitytė Vida 1228
 Kriukienė (Žentelytė) Stefanija 209, 300
 Kriūnaitė Kristina 719
 Krivickaitė 529
 Krivickas 462
 Krivickas Tadas 276
 Krompaitė Onutė 574
 Kronkaitienė (Lukoševičiūtė) Kazė 725
 Kronkaitis 348
 Kronkaitis Jonas 215, 768–770
 Kronkaitis Kazimieras 215, 1229
 Krušinskaitė Regina 580
 Krutulytė R. 238
 Krūvelis Žydrūnas 614
 Ksaveras 68
 Kšivickaitė Eglė 617
 Kšivickaitė Stasė 617
 Kubertavičius P. 1146
 Kubilienė Ona 474
 Kubilinskas K. 743, 749
 Kubiliūnas G. 315
 Kubilius Andrius 1173, 1312
 Kubilius Vytautas 1312
 Kubiliūtė Lina 605
 Kublickas Antanas 663
 Kuchanauskas 103
 Kućinskienė Marija 776
 Kudelis-Dobilas Juozas 322, 327
 Kudirka Vincas 161, 352, 489, 743, 772, 1022
 Kudirkienė Lilija Stanislova 1269
 Kudreikis Pranas 276
 Kudriašova Jakaterina 1047
 Kudriašova Vasilisa 622, 625
 Kukyćė Ladžė 564
 Kulešienė Ona 732, 735
 Kulevićienė 714
 Kulevićius Tomas 178, 180, 1014
 Kuliešiai 964, 968
 Kuliešienė Liuda 307
 Kuliešienė Maryćė 306
 Kuliešienė Ona 748, 749, 936
 Kuliešienė Solveiga 614
 Kuliešis Jonas 887
 Kuliešytė 364
 Kuliešytė Albina 307, 346
 Kuliešytė Danutė 583
 Kuliešytė Nijolė 309
 Kuliešytė Rita 582, 734
 Kuliešytė Uršulė 412
 Kuliešytė Vanda 307
 Kuliešytė Vida 579, 582
 Kuliešius 435
 Kuliešius Albinas 775
 Kuliešius Algis 309
 Kuliešius Artūras 607
 Kuliešius Edvardas 193, 307, 316, 332
 Kuliešius J. 225
 Kuliešius Jonas 307, 436, 473, 1228
 Kuliešius Julius 307
 Kuliešius Juozas 193
 Kuliešius Petras 332
 Kuliešius Vincas 309
 Kulikauskas Edmundas 772
 Kulvinskaitė Ona 729
 Kulvinskas A. 338, 418, 731
 Kunicka Marija 309
 Kunigonytė Onutė 471
 Kunskas Rimvydas 5, 13, 23, 29, 1265
 Kuodienė 765
 Kuodienė (Matulyćė) Stasė 1024, 1099
 Kuodienė Stasė 735, 741, 1024, 1107
 Kuodyš Antanas 1024
 Kuodis Jonas 208, 351, 663
 Kuodis P. 255
 Kuodis Vladas 14, 208, 209, 351, 352, 531, 551, 555
 Kuodyćė D. 330
 Kuodyćė Nijolė 580, 1024
 Kuodyćė Zofija 6, 14, 351, 1265
 Kuolienė (Sereikaitė) Jadvyga 915, 920, 921, 1229
 Kuolys Darius 489, 1203
 Kupćiūnas K. 554
 Kupstaitis Juozapas 167
 Kurczewski J. 76, 132
 Kurgonienė Birutė 772

- Kurmelis Petras 379
 Kurpiūtė Rasa 617
 Kutka P. 1146
 Kuzma Pranas 189
 Kvarinskaitė Rita 587
 Kvederaitė Sandra 607
 Kvietkaitė Rozalija 973
 Kvikliai 726, 964
 Kviklienė Dalia 567, 574, 577, 580, 583, 585, 596, 601, 734
 Kviklys Bronius 68, 74, 75, 85, 94, 103, 104, 133, 134, 136, 432, 435, 449, 665, 670, 726, 777, 779, 788, 819, 878, 934
 Kviklys Egidijus 586
 Kviklys Gediminas 490
 Kviklys Jonas 102, 563, 564
 Kviklys Stasys 462, 464, 893
 Kviklys Vytautas 728, 731, 758, 964, 1096
 Kviklys Vladas 462, 564, 578
 Kviklytė Marija 578
- L**
- Labanauskaitė Marija 708, 729
 Labunskas 338, 381
 Labunskas Ignas 470
 Labunskas Juozas 297
 Ladyga Alvydas 4
 Ladygienė Veronika 614
 Lagūnavičienė 523
 Lagūnavičienė Julija 937
 Lagūnavičius Bronius 523, 552, 553, 937
 Laimonas J. 1146
 Lakavičienė Algina 510, 576, 614
 Landsbergis Vytautas 1204
 Lapinas Fricas 109
 Lapka Sigitas 743, 744, 747
 Lapkienė Dalia 741
 Lapkus 564
 Lapūnaitė Inesa 535, 608
 Lapūnaitė Laura 607
 Lasytė Daiva 601
 Laskauskas 437
 Lastas Adomas 647
 Lašas Vl. 1159
 Latonienė S. 1242
 Laucius Juozapas 1012
 Laučkaitė-Surgailienė L. 777
 Laugalienė (Kinertaitė) Marija 767
 Launda Vladas 1068
 Laurinavičienė-Vyšnia Stefanija 309, 325, 891
 Laurinavičius 391, 431
 Laurinavičius Alfonsas 1269
 Laurinavičius Antanas 325
 Laurinavičius J. 697
 Laurinavičius Jonas 766
 Laurinavičius Justinas 325
 Laurinavičius-Kalakutas Mykolas 6, 7, 14, 15, 309, 325, 375, 381, 412, 493, 879, 888, 890, 916, 1005, 1038, 1067
 Laurinavičiūtė Bronė 317, 390, 513, 917
 Laužekaitė Asta 616
 Lazarenko 653
 Lazauskai 1136, 1137
 Lazauskas J. 513, 529
 Lazdauskaitė Ž. 46, 1137
- Lažinskas 880
 Lebedys J. 97
 Lebionka Juozas 1140
 Leiga Karolis 302, 919, 1021, 1025, 1084, 1085
 Leigai 919
 Leigaitė Verutė 534
 Leigienė (Rokaitė) Filomena 696, 919, 1024, 1025
 Lekavičius A. 40, 46
 Lengertaitė Vanda 563
 Lengvinienė Birutė 719, 742
 Leninas 547, 1136
 Leonas XIII 905
 Lependinas Marius 602
 Lermontovas 1139
 Lesčius Jokūbas 186
 Lesčius Jonas 178, 186
 Lesčius Vytautas 179, 187
 Lesnikauskas Antanas 1140
 Levickas 279
 Levickas Vladas 633, 634
 Levickienė 518
 Levickienė Joana 543, 546, 550
 Levinskas Kazys 775
 Lidzka Ziemia 76
 Liegutė E. 752
 Liesis 360
 Lietuvninkas Vidmantas 775
 Lygutaitė-Bucevičienė Stasė 742
 Liktaravičius K. 1104
 Linkevičius Jonas 1312
 Linkevičiūtė Daiva 769
 Linkys 946
 Liogaitė Lina 605
 Liogas Justinas 202, 310
 Liogas Motiejus 202
 Liogienė (Savickaitė) Monika 735, 765, 1025, 1026
 Liorenšaitienė N. 777
 Liormanas 641
 Lipekaitė Aldona 767
 Lisanka Albinas 346
 Lisauskas Algis 663
 Lisauskienė Emilija 566, 664
 Liugailienė Ona 4, 1318
 Liuzaitė Vitalija 606, 1179
 Liuly Nerijus 616
 Liutkevičienė Aušra 613, 614, 620, 625
 Lopata 145, 147
 Lovčikaitė Jadyga 156
 Lovčikas Mykolas 149–151, 167, 843
 Lučiūnaitė Aušra 598
 Lučiūnaitė Vida 585
 Lukaševičius Stasys 224, 225
 Lukoševičiai 6, 14, 94, 375, 376, 875, 964
 Lukoševičienė Jadvyga 390
 Lukoševičienė Marytė 1098
 Lukoševičienė Ona 960
 Lukoševičienė-Braškė Stasė 309, 326, 375, 382
 Lukoševičius 94, 382, 671, 861, 970
 Lukoševičius Aleksandras 94, 948, 949, 957
 Lukoševičius Antanas 769
 Lukoševičius Boleslovas 67, 104, 390
 Lukoševičius Edvardas 951, 956, 957
 Lukoševičius Ignas 1089
- Lukoševičius Juozas 94, 875, 963, 1019
 Lukoševičius Justinas 959, 960, 961
 Lukoševičius Kazimieras 17, 725, 728, 752, 875, 1265
 Lukoševičius Mykodemas 1088
 Lukoševičius Nikodemus 948
 Lukoševičius Petras 948, 951, 956
 Lukoševičius Stasys 1004, 1086
 Lukoševičius-Lakiūnas Stasys 104, 172, 195, 240, 279, 309, 316, 317, 325, 326, 375, 381, 382, 390, 391, 470, 666, 725, 728, 871, 872, 874, 956, 957, 963, 1130
 Lukoševičiūtė Danutė 563
 Lukoševičiūtė Elena 726
 Lukoševičiūtė Emilija 564
 Lukoševičiūtė Janina 309, 375, 381, 382, 544, 559, 726, 752, 1101
 Lukoševičiūtė Marijona 767
 Lukoševičiūtė S. 554
 Lukoševičiūtė Sofija 1067
 Lukoševičiūtė Valerija 564
 Lukoševičiūtė Zofija 537, 538, 552, 726, 727, 752
 Lukoševičiūtė-Skrajiūnė Janė 326
 Lukošienė Agota 634
 Lukošūnai 638, 929, 931
 Lukošūnaitė Irena 1097
 Lukošūnas Edvardas 658, 660, 664
 Lukošūnas Jonas 303
 Lukošūnas Juozas 326
 Lukošūnas Mykolas 219
 Lukošūnas-Šarūnas Povilas 303, 326
 Lukošūnienė 550
 Lukošūnienė Elena 1097
 Lukošūnienė Elena 303
 Lukošūnienė Marijona 219
 Lukošius Leonas 240, 650
 Lukošius Simonas Leonas 634, 642
 Lukša Alfonsas 1005
 Lukša Alfonsas 318, 319
 Lukša Aloyzas 1005
 Lukša Aloyzas 319
 Lukša Andrius 598
 Lukša Juozas 1005
 Lukša Juozas 318, 319
 Lukša Pranas 1005
 Lukša Pranas 318, 319
 Lukša V. 489, 491, 494
 Lukša Vincas 8, 17, 489, 495, 496, 562, 566, 569, 576, 577, 578, 664, 709, 712, 730, 731, 734–736, 739, 741, 743, 748, 749, 750, 752, 765, 775, 776, 1187, 1230, 1266
 Lukšaitė Asta 598
 Lukšaitė Irena 576
 Lukšaitė Kristina 616
 Lukša-Plienas Aloyzas 318
 Lukšienė Elvyra 664, 711
 Lunis Matas 1103
- M**
- M. Juozas 247
 Maceikaitė Salomėja 729
 Macevičius Juozas 498, 717, 719, 742, 1198, 1208
 Maciejauskienė V. 1068, 1082
 Macijauskas Leonas 322
 Macijauskas Stasys 212, 213, 536, 546

- Macijauskas-*Aitvaras* Vaclovas 322
 Maciulevičius Evaldas 616
 Mackela Antanas 462
 Mackela Rimvydas 607
 Mackela Tomas 606
 Mackevičius Stasys 1269
 Mackevičius V. 751
 Mačerinskienė A. 68
 Mačiekus Venantas 4, 11, 12, 20, 773, 1066, 1216, 1266, 1269, 1315, 1318
 Mačiulienė Pranė 524, 526
 Mačiulis Vytautas 614
 Mačiulis Vladas 524
 Maironis 161, 488, 755, 756, 1025
 Maižiešius Augūnas 154
 Maižvilaitė Nijolė 562, 579
 Majauskai 1092
 Majauskaitė Lina 601
 Majauskas Algirdas 616
 Majauskas Antanas 663
 Majauskas Arūnas 585
 Majauskas Petras 338
 Majauskas Stasys 338
 Majauskas Virmantas 579
 Majauskas Vytautas 563
 Majauskienė 643
 Majauskienė (Mikalauskaitė) Paulina 7, 15, 406, 407, 1096
 Majeris 236
 Maksauskas 419, 420
 Maksimovaitė Larisa 560
 Malakauskaitė Asta 462, 587
 Malakauskas Antanas 462
 Maldutis Antanas 168, 189, 205, 212, 224, 310, 312, 353, 514, 516, 517, 518, 540, 542, 543, 544, 546, 548, 666, 705, 726, 728, 937, 965
 Maleckas Vilius 659, 663
 Maleckienė Marija 1097
 Malickai 282, 307, 454, 1009
 Malickas Dominas 202, 252, 253, 254, 417, 1005
 Malickas Jonas 253, 254, 332, 333
 Malickas Juozas 254, 307, 308, 332, 333
 Malickas Petras 253, 254, 333
 Malickas Pranas 193, 194, 211, 212, 253
 Malickas Romualdas 333
 Malickas Stasys 333
 Malickas Vladas 252, 254
 Malickienė 252
 Malickienė Alena 254
 Malickienė Marijona 307
 Malickienė Ona 254
 Malickienė Stasė 333
 Malinauskas Ignas 554
 Malinauskas Petras 10, 18, 767, 1045, 1231, 1266
 Malkovas 393
 Mangevičienė Veronika 937
 Mangevičiūtė Rima 586
 Mankevičienė Vaclova 526
 Mankevičius Rufinas 526
 Manzas G. J. 856
 Maranjonas Gregorijus 1148
 Marburgietis Vygandas 60, 66, 69, 70, 667
 Marcinauskas 136
 Marcinkevičienė Nijolė 17, 877, 1033, 1266
 Marcinkevičius Algimantas 614
 Marcinkevičius Justinas 482, 498, 585, 742, 1179, 1198, 1208
 Marcinkevičius Stasys 445
 Marcinkevičiūtė Birutė 606
 Marčiulionytė Angelė 523
 Marijinskas 329
 Markauskas 371, 375, 381, 384, 408, 421
 Markauskas Juozas 326, 639, 726, 872
 Markauskas Kazys 419, 420
 Markauskas Stasys 6, 14, 304, 376, 382
 Markauskas-*Galiotas* Stasys 326
 Markauskienė Johana 304
 Markevičienė 345
 Markevičius 279
 Markevičius Antanas 316, 317
 Markevičius Petras 750
 Markūnas Baltrus 174
 Markūnas Martynas 174
 Marma Andrejus 858
 Marozienė Regina 11, 19, 1171, 1266
 Maršauskas 302
 Martinaitienė G. M. 860, 866
 Martinaitis Marcelijus 488
 Martinkienė Sofija 573
 Martišauskaitė 574
 Martusevičienė Eena 524
 Martusevičius Stasys 544
 Marukas K. 751, 766
 Masaitis Albinas 11, 20
 Masalskis Ignas 821
 Masienė Virginija 1269
 Masiliūnas J. 1146
 Maskaliūnas Juozas 249
 Maskoliūnai 976, 977
 Masteika Gintautas 614
 Mašalaitė Dalia 605
 Matačiūnaitė Vilma 592, 607
 Matačiūnas Juozas 583
 Matačiūnas Lioginas 581, 588
 Matačiūnas Mindaugas 604
 Matačiūnienė (Jaskūnaitė) S. 582
 Matekaitienė Aušra 775
 Matelienė 515
 Matelis Vytautas 564
 Matelytė Rūta 564
 Matiukaitė Vesta 586
 Matiukas Česlovas 462, 663
 Matiukas Gediminas 599
 Matjošaitis S. 554
 Matorka Mindaugas 736, 738
 Matulionis Teofilijus 153
 Matulionytė Veronika 550
 Matulis 296, 396
 Matulis Petras 202
 Matulis Renaldas 617
 Matulytė Vilma 617
 Matulkai 941
 Matulkiene 941
 Matusevičius J. 238, 239
 Matuszkiewicz W. 40, 46
 Mauša 236
 Mauškė 151, 165, 166
 Maziliauskas 977
 Mažeika Tadas 576, 601, 603
 Mažeikaitė Lidija 600
 Mažylis Pranas 647
 Mažulauskaitė Renata 616
 Mažvydas M. 4, 76, 87
 Mechauskas Jonas 960
 Mechauskienė (Žilinskaitė) 1025
 Mechauskienė Ona 960
 Medeina 468
 Medišauskaitė Asta 583
 Medišauskas Ramūnas 587, 759
 Medišauskienė (Šarkaitė-Jarmulavičiūtė) Birutė 270, 574, 577
 Medišauskienė Zita 4
 Medonaitė Rasa 602
 Medonaitė Živilė 605
 Medonas Tomas 594
 Medonas Vytautas Juozas 494, 590-592, 596, 602, 607, 664, 735, 736, 739, 752
 Medonienė Aldona 8, 16, 590, 592-594, 596, 602, 660, 664, 775, 1266
 Meleckytė Jadvyga 1098
 Mendelis 235
 Merkelaitis Merkelis 73
 Merkeliene Eglė 614
 Merkelis 72
 Merkienė Irena Regina 4
 Merkys Antanas 646
 Merkys Vytautas 103, 142, 143, 956
 Meškauskaitė Milda 1181
 Meškauskas Adomas 1005
 Meškauskas Adomas 104, 182, 548
 Meterlinkas M. 1156, 1163
 Michailovas Nikolajus 651, 653, 654
 Michailovskis Kazimieras 827
 Michnevičius Pranas 651
 Mickevičius-*Kapsukas* V. 1221
 Mickūnas Vytautas 1210
 Mickutė (Stulgaitienė) Z. 567
 Mieželaitis Eduardas 482, 498, 717, 742, 743, 1198, 1208
 Mikailionytė Onutė 664
 Mikalajūnas 760
 Mikalajūnas Antanas 767, 768
 Mikalaukai 123, 936, 1021
 Mikalauskas Jonas 7, 15, 123, 194, 202, 303, 406
 Mikalauskas Otonas 211, 731
 Mikalauskas Petras Kastytis 565
 Mikalauskas Stanislovas 202, 203, 225, 649, 1020
 Mikalauskas Stepas 439
 Mikalauskas-Mikolaitis Juozas 7, 15, 303, 407
 Mikalauskienė 407, 439
 Mikalauskienė Ona 649
 Mikalauskienė Paulina 123
 Mykalojaitis Stanislovas 72
 Mikasė 345
 Mikelninkas Jonas 1185
 Mykienė 417
 Mikonis 653
 Mikšionis P. 1222
 Mikšys Domininkas 1129
 Mikučioniai 764, 922, 1067
 Mikučioniai Apolonija, Marijona, Jonas 912
 Mikučioniai Feliksas, Albina ir Monika 803
 Mikučionienė (Binkytė) Janė 1038
 Mikučionienė (Čivilytė) Pranė 1099
 Mikučionienė Birutė 731, 732, 735
 Mikučionienė Genė 485
 Mikučionienė Jadvyga 309, 310

- Mikučionienė Kostė 467
 Mikučionienė Pranė 1099, 1123
 Mikučionis A. 730
 Mikučionis Antanas 732
 Mikučionis Augutis 583
 Mikučionis Dominas 296, 1020
 Mikučionis Feliksas 194, 492, 899
 Mikučionis Ignas 1085
 Mikučionis Jeronimas 481
 Mikučionis Jonas 218, 492, 898, 1086, 1088
 Mikučionis Juozas 157, 978, 1064, 1164
 Mikučionis Laimonas 584
 Mikučionis Lionginas 534
 Mikučionis Mantas 605
 Mikučionis Matas 194
 Mikučionis Mykolas 915, 916
 Mikučionis Mindaugas 583
 Mikučionis Ričardas 605
 Mikučionis Rimantas 583
 Mikučionis Stanislovas 320, 437, 484, 490, 898, 911, 915–917, 920, 1019
 Mikučionis Vidas 600
 Mikučionis Virginijus 534, 579, 765
 Mikučionis Vytautas 534, 579
 Mikučionytė (Gudanavičienė) Apolonija 311
 Mikučionytė Jadvyga 531
 Mikučionytė Leonarda 583, 660
 Mikučionytė Leonora 309, 310, 565
 Mikučionytė Marijona 1067
 Mikučionytė Raminta 535, 605
 Mikučionytė Stasė 310
 Mikučionytė Vanda 563
 Mikučionytė Viktorija 564
 Mikučionytė Vilė 599
 Mikučionytė Virginija 581, 588
 Milašauskas 341
 Milašauskas Jonas 664
 Milašius Ignacas 166, 167
 Milevičius Stasys 231
 Milius Vacys 4
 Milkevičienė Janina 473, 731, 741, 752
 Milkevičius 104, 1019
 Milkevičius Kazys 484
 Milkevičius Stasys 240
 Milkevičiūtė Elena 564
 Minakowski M. J. 85
 Minalgienė 730
 Minderis 756
 Minderis Rimantas 583
 Minderis Vladas 755, 1140
 Minderytė 535
 Minevičius Alfonsas 481
 Minevičius Antanas 179
 Minevičius Stasys 179
 Minkštimai Arvydas 661–663
 Minkštimas Gintaras 663
 Mintaukienė Irena 1171
 Mintautas R. 189
 Mirinauskaitė Kostė 579
 Mironaitė M. 711
 Mirskis Pranciškus 151, 162, 163, 362, 392, 435, 630, 631, 633, 669, 698, 753, 754, 788, 913, 932, 1003
 Misevičienė Marijona 945
 Misevičius Vytautas 720, 740
 Misiūnas 519
 Misiūnas Antanas 655
 Misiūnas Mykolas 532
 Misiūnas Vladas 307, 519
 Misiūnienė E. 610
 Misiūnienė Lina 532
 Misius Kazys 74, 76, 135, 141, 142, 150, 609, 777, 789, 810, 819, 820, 828, 861, 865, 866,
 Mišeikienė Angelė 663, 664
 Mišeikienė L. 746
 Mišeikis Alius 604
 Mišeikis Marius 602
 Mišeikis Zigmas 663
 Miškinius Juozas 664
 Miškinytė Indrė 605
 Miškinytė V. 586
 Mitkė 165
 Mitrikaitė Aleksandra 834
 Mitrofanovas 399
 Mizeras Vytautas 768
 Mockaitė Ramunė 616
 Mockienė Vida 749, 1200
 Mockūnas F. 265
 Mockus A. 735
 Mockus Feliksas 255, 257, 259, 261, 263, 264, 268, 269, 272–276
 Mokai 1101, 1102
 Monkevičius E. 239
 Montvilienė Vita 613, 615, 620
 Montvilos 144
 Morkeliūnas J. 249
 Morkūnai 968
 Morkūnaitė Aldona 582
 Morkūnaitė Danutė 573, 580, 583
 Morkūnaitė Jadvyga 310
 Morkūnaitė Jurgita 616
 Morkūnaitė Milda 564, 581, 588
 Morkūnaitė Nijolė 582
 Morkūnaitė S. 623
 Morkūnaitė Vaida 598
 Morkūnaitė Vilma 587
 Morkūnaitė Zosė 966
 Morkūnas 104, 135, 137, 147, 225, 519, 642, 931, 968
 Morkūnas A. 268, 326, 533
 Morkūnas Albinas 580
 Morkūnas Algirdas 179, 481, 485
 Morkūnas Antanas 179, 255, 272, 285, 287, 299, 300, 333
 Morkūnas Baltrus 183, 224, 225, 967, 1020
 Morkūnas Domininkas 946
 Morkūnas J. 714
 Morkūnas Jonas 317, 563, 729
 Morkūnas Juozas 179, 180, 714, 1014
 Morkūnas Kazys 10, 18, 966, 1065, 1070, 1072, 1266
 Morkūnas Mantas 606
 Morkūnas Petras 183, 578, 966, 967, 1019, 1020, 1038, 1064, 1067,
 Morkūnas Pranas 966
 Morkūnas Stasys 179, 180, 333, 351, 519, 543, 557, 606, 651, 1005, 1020
 Morkūnas Valentinas 583
 Morkūnas Vladas 285, 1089
 Morkūniene (Augūnaitė) Ieva 419, 420, 421, 740, 966
 Morkūniene Jadvyga 485
 Morkūniene Marija 613, 615, 620, 625
 Morkūniene Zofija 484
 Mosteikienė Marytė 615
 Motiejūnaitė Inga 594, 596
 Motiejūnaitė Jurga 4
 Motuza G. 26
 Motuzas A. 778
 Mozūrija Kazimiera 295
 Mozūrija Michalina 295
 Muchamad Deni 766, 767, 1210
 Mučinskienė Genė 538
 Mugenytė Uršulė 944
 Mukienė Danutė 97–99, 103, 105, 1237
 Mulevičiūtė Vilma 10, 18, 767, 1027, 1061, 1064, 1266
 Mulnikas 297
 Muratovas Pavelas 1164
 Muravjovas 511
 Mureikienė (Uliauskaitė) Joana 351
 Musnickaitė Šarūnė 607
 Musnickaitė Vitalija 580
 Musnickas Raimondas 580, 662, 736
 Musnickas Vladas 255, 256, 568, 651, 653–655, 657, 662–664, 735, 963
 Musnickienė (Lukoševičiūtė) Janina 17, 560, 566, 567, 574–577, 583, 653, 725, 726, 741, 752, 889, 963, 1266
 Musnickienė Laima 591, 592, 596, 662, 664
- ## N
- Nadvaravičiūtė Žydronė 585
 Nadvoravičius Eugenijus 589
 Nagalevičienė Irena 775
 Naikeliene Lina 11, 19, 560, 767, 1171–1173, 1231
 Nakiene Austė 1104
 Namestnikovas G. 742
 Namikis 355, 356
 Nanartavičienė Danutė 662, 664
 Nanartavičius Vytautas 660, 663, 741, 746
 Narbutavičienė (Razumaitė) Genovaitė 1038
 Narbutavičienė Irena 664
 Narbutavičienė M. 737
 Narbutavičienė Ona 295
 Narbutavičius Eimantas 604
 Narbutavičius Gediminas 589
 Narbutavičius Gerdas 607
 Narbutavičius Jonas 1096
 Narbutavičius Marijonas 292
 Narbutavičius Petras 1021
 Narbutavičius Pranas 182
 Narbutavičius Tadas 604
 Narbutavičius Vladas 654
 Narbutavičiūtė Aldona 580, 732
 Narbutavičiūtė Jūratė 598
 Narkevičienė Olimpija 526
 Narkevičiūtė D. 96
 Nartautas 667
 Narušienė (Saugūnaitė) Marija Danutė 1025, 1058, 1061, 1062, 1064
 Narušienė (Savickaitė) Aušra 535
 Narušienė Marytė 749, 765
 Narušytė A. 535
 Narušytė Agnė 606
 Narušytė Evelina 607
 Narušytė Jurgita 605
 Nasvytaitė Aldona 124
 Nasvytaitė Birutė 124

Nasvytis 124, 400
 Nasvytis Algirdas 124
 Nasvytis Jaunutis 124
 Nasvytis Stepas 124
 Našlėnaitė (Vagonienė) Marytė 531, 539
 Našlėnaitė Apolonija 611
 Našlėnaitė Marytė 532
 Našlėnienė (Imbrasienė) Stasė 768
 Našlėnienė Renata 525, 527, 528
 Natkevičaitė-Ivanauskienė Marija 40, 46, 647
 Naudžiūnas Gintautas 775, 865, 870, 873, 1202
 Naujalis J. 725, 726, 871, 875, 876
 Navardaitienė Stefa 743
 Navickaitė Albina 664
 Navickas S. 742
 Navickas Vytautas 768
 Navickienė Ona 503
 Navickytė L. 1169
 Navikaitė N. 1099, 1101, 1117–1120
 Navikienė Ona 664
 Nazimovas 110, 111
 Nedvoravičius Eugenijus 581
 Nekrašas Edmundas 664
 Nekrašienė Eleonora 664
 Nekrošius Juozas 585, 742
 Nemčenka Jonas 174
 Nemčenka Platonas 174
 Nėris Salomėja 7, 50, 51, 75, 102, 103, 124, 169, 202, 296, 335, 416, 432, 435, 440, 441, 442, 444, 446, 449, 477–485, 492, 533, 534, 561, 568, 570, 576, 585, 698, 708, 717, 720, 732, 734, 736, 744, 758, 770, 912, 953, 1097, 1123, 1198, 1206, 1207, 1208, 1214, 1228, 1233
 Neverauskas Jonas 180
 Neveravičius Fabijonas 274
 Nevskis Aleksandras 98
 Nyka-Niliūnas Alfonsas 933, 1161
 Nikitina Manefa 493, 510, 746, 1045, 1231
 Nikitinas Arsenijus 493, 1045, 1231
 Nikitinas Sergejus 449, 752
 Nikolajus I 454, 457
 Nikonas 923
 Niunka V. 248
 Noreika 390
 Noreika Aleksandras 172, 177, 189, 212
 Noreika Algirdas 583
 Noreika Jonas 172, 177, 189, 212
 Noreika Kazys 180, 333, 1014
 Noreika Laimonas 490, 872
 Noreika Martynas 177, 178
 Noreika Petras 177, 178, 180, 249, 333
 Noreika Z. 1071
 Noreikai 1009
 Noreikaitė Laimutė 584
 Noreikienė 937
 Norkutė Ona 97–99, 103, 105
 Normantaitė Stasė 582
 Norvilaitė 518
 Novikai 919, 964
 Novikaitė (Verenienė) Albina 461
 Novikaitė Elena 168
 Novikaitė Elvyra 581, 588
 Novikaitė Ingrida 598
 Novikaitė Jolita 598
 Novikaitė Laima 582

Novikaitė Laimutė 535
 Novikaitė Leonora 584
 Novikaitė Liudvika 168
 Novikaitė Neringa 599
 Novikaitė Rasa 535, 584
 Novikaitė Veronika 501
 Novikas 377
 Novikas Adomas 183
 Novikas Alfonsas 481
 Novikas Antanas 918, 1020
 Novikas Edvardas 287
 Novikas Jonas 250, 281, 338, 1086
 Novikas Juozas 300
 Novikas Kazys 922
 Novikas Leonas 285, 287, 302
 Novikas Marijonas 578
 Novikas Petras 168, 1005
 Novikas Saulius 616
 Novikas Stasys 1019
 Novikas Valentinas 616
 Novikas Vytautas 104, 565, 912
 Novikienė Laimutė 1015
 Novikienė Stasė 501, 502, 733, 734, 736, 738, 873
 Novys Vytautas 899

O

Obusevičius Petras 180, 183
 Ochmanskis Jerzy 819, 820
 Oginskaitė Barbora 73
 Oginskiai 63, 68, 73–76, 668, 779
 Oginskis Aleksandras 75, 76
 Olindaitė Ona 565
 Olisevičiai 450, 451
 Olisevičienė Violeta 445, 450, 451, 677
 Olisevičius 976
 Olisevičius Mindaugas 580
 Olisevičius Pranas Rimandas 445, 450, 451, 677
 Olisevičiūtė Stasė 578
 Olšauskas 122
 Ortega y Gassetu 1148
 Osipovas V. 1157
 Ostasevičienė (Kuliešiūtė) Elena 193
 Ousinskienė Laima 615
 Oželytė N. 740
 Ožiūnai 940
 Ožiūnaitė Ona 940
 Ožiūnaitė Valerija 940
 Ožiūnas Vaclovas 307, 940
 Ožiūnienė Veronika 250, 307, 940

P

Pabedinskai 728, 964
 Pabedinskaitė Alma 311
 Pabedinskaitė Bronė 311
 Pabedinskaitė Jadžė 311
 Pabedinskas 726
 Pabedinskas Jonas 311
 Pabedinskas Kazys 311
 Pabedinskas Stasys 311
 Pabedinskas Vytautas 14, 311, 370, 374
 Pabriežienė Laima 613, 615, 620, 623, 625
 Pačepavičius Juozas 172, 174
 Pačepavičius Justinas 174
 Pačepavičius Medardas 174, 175
 Padaigai 968

Padaigaitė Genė 565
 Padaigis Petras 1095
 Padbereskis 235
 Padgurskas Kazys 250
 Pagada Adomas 146
 Pagojienė 411
 Pagojienė Zofija 509, 510, 1005
 Pagojus Evaldas 563
 Pagojus Kazys 509, 1005
 Pakalka Jurgis 1269
 Pakalkienė Livia Joana 1269
 Pakalnis Mindaugas 583
 Pakanavičius 525
 Pakarklis Povilas 248
 Pakėnaitė Kristina 600
 Pakėnas 422
 Pakėnas Alfai 11, 19, 768, 775, 1188, 1189, 1266
 Pakėnas Andrius 576, 601
 Pakėnas Vytautas 446, 663, 1188
 Pakėnienė (Kaselytė) Regina 11, 19, 489, 490, 492, 660, 664, 709, 736–740, 742, 743, 751, 752, 776, 1188, 1189, 1232
 Pakonienė Stasė 538, 539
 Pakulnienė Angelė 664
 Pakulnis Mantas 604
 Pakulnis Rimas 663, 735, 739
 Palaima 138, 941
 Palaima Adolis 131, 137, 142, 144
 Palaima Adolis 49
 Palaima Adomas 147, 174, 318, 319, 334
 Palaima Alfonsas 333
 Palaima Algimantas 626
 Palaima Andrius 334
 Palaima Antanas 337, 418, 951, 1122
 Palaima Augustas 611, 613
 Palaima Baltrus 131, 134, 140, 146
 Palaima Benediktas 946
 Palaima Bronius 333, 334
 Palaima Domas 1186
 Palaima Dominas (Dominykas, Domininkas) 150, 156, 161, 162, 164, 212, 213, 253, 413, 414
 Palaima Edmundas 942
 Palaima Edvardas 476, 616, 1009
 Palaima Feliksas 941, 942
 Palaima Henrikas 942
 Palaima Ignatas 134, 145, 148, 156, 212, 413, 418, 944, 1122
 Palaima Jonas 7, 15, 150, 156, 164, 174, 413, 418, 420, 843, 942, 978, 1266
 Palaima Julius 941
 Palaima Juozas 321, 741, 942
 Palaima Justinas Algimantas 321, 333, 942, 1232
 Palaima Karolis 334
 Palaima Klemensas 10, 11, 17–19, 132, 134, 136, 150, 153, 155–162, 165, 212, 213, 255, 257–259, 265, 267–270, 272, 287, 418, 610, 619, 626, 635, 642, 643, 765, 978, 979, 986, 991, 995, 1039, 1174, 1175, 1232, 1266
 Palaima Matas 144
 Palaima Motiejus 334
 Palaima Petras 936, 942, 944, 946
 Palaima Povilas 944
 Palaima Sigitas 936
 Palaima Silvestras 321

- Palaima Stanislovas 944, 946
 Palaima Stasė 942
 Palaima Stasys 938
 Palaima Vacys 418, 944, 946
 Palaima Viktoras 255, 334
 Palaima Vincas 578
 Palaima Vladas 418
 Palaima Žygimantas 582
 Palaimai 969
 Palaimaitė Albina 660, 664
 Palaimaitė Birutė 942
 Palaimaitė Elena 944, 946
 Palaimaitė Emilija 334, 536, 538
 Palaimaitė Irena 580
 Palaimaitė Jadvyga 563
 Palaimaitė Janina 942
 Palaimaitė Jolita 616, 617
 Palaimaitė Juzefa 941
 Palaimaitė Kristina 599
 Palaimaitė Lina 599
 Palaimaitė Marijona 941, 945
 Palaimaitė Milda 580
 Palaimaitė Prakseda 951, 1122
 Palaimaitė Ramutė 580
 Palaimaitė Rima 616
 Palaimaitė Stasė 938, 1197
 Palaimaitė Veronika 944
 Palaimaitė Zofija 941, 947
 Palaima-*Pagada* Adomas 131, 135, 166
 Palaimas Justinas 941
 Palaima-*Vairas* Silvestas 321
 Palaima-*Vanduo* Justinas 321
 Palaimienė (Adolienė) 134
 Palaimienė (Dambauskytė, Dambauskaitė) Marijona 1122
 Palaimienė (Kiseliauskaitė) V. 598
 Palaimienė (Radzevičiūtė) Ieva 1122
 Palaimienė (Žukaitė) Konstancija 19, 156, 159, 161, 212, 213, 610, 1185, 1186, 1232
 Palaimienė Aldona 177, 183
 Palaimienė Birutė 521, 523, 528, 598, 741, 749, 937
 Palaimienė Ieva 951
 Palaimienė Jadvyga 418
 Palaimienė Jolita 525, 528, 591, 594, 596, 607, 608
 Palaimienė Juzytė 507
 Palaimienė M. B. 567
 Palaimienė Rasa 613, 615, 620
 Palaimienė Salomėja 942
 Palaimienė Stasė 182
 Palaimienė Stefa 484
 Palaimienė Valentina 613, 615, 620
 Palaimytė Emilija 413
 Palaimytė Ona 413
 Palaimytė Stasė 413
 Palaimos 139, 156
 Palaimos 941
 Palčinskai 943
 Palčinskaitė Angelė 582
 Palčinskaitė Janina 578, 943
 Palčinskaitė Vitalija 586
 Palčinskaitė Zofija 943
 Palčinskas Stanislovas 943
 Paleckis Justas 547, 647
 Paliukienė Sonata 613, 615, 620
 Panavas Petras 768
 Papiervis 255
 Paradauskienė (Griciūtė) Janė 1049, 1056, 1058, 1059, 1062, 1064
 Paspešinskas Antanas 729
 Paškanis 152
 Paškanis Feliksas 151, 152, 159, 167
 Paškauskienė Alfa 526
 Paškauskienė Nijolė 505, 673–676, 678–681, 686, 688
 Paškevičiai 842
 Paškevičienė Adelė 956
 Paškevičienė Anelė 1123
 Paškevičienė Marijona 948, 951
 Paškevičienė-Horn Paulina 143, 841
 Paškevičius 137
 Paškevičius J. 643, 1167
 Paškevičius Jonas 767
 Paškevičius Juozas 11, 19, 1165, 1166, 1232, 1266
 Paškevičius Vytautas 1117, 1119
 Paškevičius Vytautas 951, 956, 957
 Paškevičiūtė (Sadzevičienė) Vaclova 434, 520
 Paštukas Algirdas Jonas 8, 16, 105, 106, 123, 645, 663, 1020, 1232, 1266
 Paštukas Vladas 8, 16, 106, 633, 634, 645, 1233
 Paštukienė (Sirutytė) Leokadija 633
 Patauskaitė Daiva 5, 13, 40, 46, 1257, 1266
 Paukštytė Sandra 601
 Paulauskaitė Lionė 565
 Paulauskas A. 1173
 Paulauskas E. 327
 Paulauskas Vladislavas 961
 Paulauskienė Elena 287
 Paulavičius 104
 Paulavičius Viktoras 172, 174
 Paulavičiūtė Auksė 604
 Paulinas Poncijus Meronijus 859
 Pauliukonis Pranas 514, 517, 1138
 Pauplys K. 625
 Pauplys-Stankevičius Domininkas 174
 Pauplytė Aida 600
 Pauplytė Inga 600
 Pauplytė Regina 584
 Paurys Antanas 613
 Pavasaris Albinas 534, 569, 579, 767, 775, 1233
 Pavasaris Vytautas 534, 578
 Pečeliūnienė Janina 496, 750
 Pečenikonis Juozas 726
 Pečiukaitis Antanas 662, 663, 664
 Pečiukaitytė Ingrida 592, 594, 608, 749
 Pečiukaitytė Neringa 594, 607
 Pečiukonis Juozas 874
 Pečiulienė Elena 749, 903
 Pečiulienė Ona 209, 210, 303, 304
 Pečiulis 389
 Pečiulis Adomas 194
 Pečiulis Ignas 326
 Pečiulis Jonas 175, 176, 194, 195, 303, 304, 470, 512
 Pečiulis Mindaugas 176, 303, 304
 Pečiulytė Aleksandra 306
 Pečiulytė Elvyra 579
 Pečiulytė Janė 303, 304
 Pečiulytė Rozalija 944
 Pečiulytė Zita 578
 Pekulas Tarkvinijus 73
 Peleckas Romualdas 8, 16, 609, 613, 615, 620, 625, 1266
 Penkauskienė E. 1222
 Perednytė Eglė 775
 Petkevičienė L. 1175
 Petliukas P. 750
 Petrakas Aloisas 856
 Petrašiūnas Albinas 563
 Petrašiūnas Aloyzas 335, 455, 464, 468, 469, 489, 677, 679, 680, 682–685, 687–691, 753, 760, 762, 773, 828–834, 836–839, 844–853, 855, 881, 918, 919, 966, 967, 1266, 1269, 1315
 Petrašiūnas Mykolas 1088
 Petrauskaitė Audronė 615
 Petrauskas Jonas 330
 Petrauskas Juozas 767
 Petrauskas Kipras 646, 647
 Petrauskas M. I. 640, 821
 Petrauskas Romas 322, 465, 578
 Petrauskienė (Žalinkevičaitė) Elena 1200
 Petravičiai 824
 Petravičius Feliksas 821
 Petrikytė Birutė 743
 Petrikonienė Roma 510, 739
 Petrikonis Linas 662, 664
 Petrikonytė Evelina 600
 Petrikonytė Ringailė 603
 Petriūnaitė Kazė 1098
 Petronis 379
 Petronis Stasys 310
 Petrošienė Gražina 719
 Petruševičiai 922
 Petruševičienė 761
 Petruševičienė (Jurkšaitytė) Ramutė 952
 Petruševičienė Janina 1123
 Petruševičienė Rasa 615, 620
 Petruševičius Leonas 835
 Petruševičius Vytautas 300
 Petruškienė Diana 1269
 Pieslikas Kazys 651
 Piešina V. 1179
 Pietkiewiczius Krzysztofus 71
 Pileckis P. 821
 Piliponienė Janina 643, 650, 651, 658, 659, 664, 732, 735, 736, 741, 743, 748
 Piliponis Stepas 732
 Pilipovienė Janina 752
 Pilitauskas Eugenijus 490
 Pilka Stasys 648
 Pinka 235
 Piragis Jonas 1269
 Piročkinas A. 73
 Piščikaitė Marija 1097
 Piščikaitė Uršulė 1097
 Piščikas 1097, 1101
 Piščikienė Uršulė 1097
 Piškinas 328
 Piškinas Pranas 1064
 Piurkienė Bronė 612, 613
 Pivoraitė 514
 Pivoraitė Veronika 513
 Plančiūnas Jonas 172, 175, 189, 212
 Plateriai 779
 Plateris A. 223
 Platkevičius Antanas 182
 Platonas 1132
 Plechavičius Povilas 206, 255, 258–261, 264, 267–271, 317, 340, 353, 354, 363, 378
 Plepaitė Česlava 951

- Plėta Vidmantas 775
 Pliateriai 88, 93, 95, 96, 97, 99, 100, 102, 104, 187, 312, 435, 437, 911, 924, 929, 949
 Pliaterienė Janina 104
 Pliaterienė Liudvika Marija 105
 Pliateris Adomas Alfredas Gustavas 68, 97, 98
 Pliateris Andžejus 105
 Pliateris Jurgis 96, 97, 99
 Pliateris Marijonas V. 99, 100, 102, 104, 105, 468, 853
 Pliaterytė Emilija 85, 752
 Pliekšytis Romas 580
 Plioteris 669
 Pobedinskas Jonas 327
 Pobedinskas-Dūmas Vytautas 327
 Pociūnas Albinas 306, 334, 367
 Pociūnas Bronislovas 318
 Pociūnas Juozas 327, 334, 929
 Pociūnas Karolis 318, 319, 1005
 Pociūnas-Rimantas Petras 14, 255, 270, 306, 327, 354, 358, 360, 362, 363, 365-369, 377, 386, 404, 930
 Počebutas E. 276
 Podbereckai 68, 89, 92-95, 109, 434, 668, 669, 779, 924
 Podbereckaitė Mariana 820
 Podbereckis Jurgis Samsonas 820
 Podbereckis Ksaveras 825
 Podbereskienė (Riomerytė) Ona 92
 Podbereskis Jurgis 135
 Podbereskis Ksaveras 68, 92-96
 Pomarnackis Pac 453, 457
 Pompidas G. 1224
 Poniatovskis Stanislovas Augustas 79
 Poškutė Ligita 617
 Poškutė Vaida 616
 Potocka Liudvika 84
 Povilaitienė Antanina 468, 543, 546, 549, 726
 Povilavičiai 964
 Povilavičienė 468
 Povilavičienė (Verbickaitė) Ona 1021
 Povilavičienė Stanislava 17, 966, 967, 1060, 1061, 1064, 1315
 Povilavičius 104, 468, 1233
 Povilavičius Ignas 180, 181, 1005
 Povilavičius Jonas 17, 664, 694, 709, 750, 966, 1055, 1064, 1233, 1266, 1315
 Povilavičius Kostas 966, 967, 1020
 Povilavičius Petras 461
 Povilavičius Viktoras 1005
 Povilavičiūtė Auksė 615
 Požerskis Leonardas 898
 Požerskis Mykolas 898
 Pranaitienė (Sakalaukaitė) Liuda 577, 583, 601
 Pranaitienė J. 577
 Pranaitis Jonas 663
 Pranaitis Paulius 749
 Pranaitytė Birutė 591, 607, 749, 751
 Pranckevičius Kęstas 626, 1233
 Praninskas Gintaras 567, 577
 Prasčiūnas 125
 Prasčiūnas Edvardas 659, 662, 663
 Prasčiūnienė Julė 104, 664
 Praskauskienė Marijona 879
 Preikšas Juozas 869
 Prus Ana 584
 Prus Liuda 600
 Pšibilevskis S. 1156
 Pšitulskis Arūnas 608
 Pšitulskis Edvardas 162
 Pšitulskis Kęstutis 606
 Pšitulskytė Vitalija 605
 Ptakaitė Roma 605
 Puikauninkas Petras 517
 Pulkauninkas Antanas 567, 587
 Pulkauninkas Vytautas 445
 Pupkis A. 1070
 Purlys Petras 770, 773
 Purtikai 240, 249
 Purtikaitė Veronika 314
 Purtikas Antanas 314
 Purtikas Jonas 314
 Purtikas Juozas 219, 244, 312
 Purtikienė Petronėlė 314, 348
 Pušinskienė Birutė 615
 Puškinas 1139
 Puteikienė Z. 1104
 Putockas Petras 1064
 Putvys-Putvinskis Vladas 191
 Puzaras P. 94
 Puzinaitė 949
 Puzinas 949, 955
 Puzinas Albinas 951
 Puzinas Bronius 534
 Puzinas Jonas 484
 Puzinas Vaclovas 952
 Puzinavičiai 949
 Puzinavičienė Irena 953
 Puzinavičienė Jadvyga 953, 955
 Puzinavičienė Prakseda 955, 1123, 1122, 1124
 Puzinavičius Albinas 952, 953, 955
 Puzinavičius Antanas 955
 Puzinavičius Bronislovas 4, 10, 17, 18, 827, 948, 955, 1122, 1123, 1266, 1268, 1269
 Puzinavičius Edvardas 955
 Puzinavičius Jonas 952, 955, 1122, 1124
 Puzinavičius Juozas 951, 952, 955, 957
 Puzinavičius Marijonas 955
 Puzinavičius Robertinas 953
 Puzinavičius Stanislovas 948, 949, 953, 955
 Puzinavičiūtė 949
 Puzinavičiūtė Irena 955
 Puzinavičiūtė Janė 955
 Puzinienė (Giunterytė) Gabrielė 86, 87
 Puzinienė (Turlajūtė) Vanda 952
 Puzinienė Jadvyga 1098, 1123
 Pužauskienė Malvina 610
- R**
 Racėnas Rimvydas 767
 Račys J. 276
 Račauskas Antanas 167
 Račauskas Kazys 768
 Račauskas Viktoras 211
 Račauskienė Joana 613, 615
 Radvila Jonušas 75
 Radvila Mykolas 820, 822
 Radvila Stanislovas 862
 Radvilaitė Ona 820
 Radvilos 74, 135, 820, 951
 Radzevičienė Dalia 16, 470, 1266
 Radzevičienė Rožė 952
 Radzevičius Agatonas 771, 773
 Radzevičius Alfonsas 951, 952
 Radzevičius Augustinas 318, 319, 1005
 Radzevičiūtė Marijona 951
 Radzevičiūtė Ona 951
 Radžiukynas Juozas 1269
 Radžiuvienė Vilhelmina 524, 526
 Ragauskas Aivas 4
 Ragažinskas Antanas 148, 167
 Ragelienė Bronė 615
 Raila 965
 Raila Romas 776
 Raila Vladas 516, 518, 543, 546, 550, 726, 728, 729
 Rakauskas Kazimieras 328
 Rakutis V. 79
 Ramanauskaitė Dalia 585
 Ramanauskaitė Janė 729
 Ramanauskaitė Vanda 565
 Ramanauskaitė-Skauronė Ieva 591, 593
 Ramanauskas 320, 893, 1034
 Ramanauskas Antanas 615
 Ramanauskas Feliksas 964
 Ramanauskas Ildefonsas 663
 Ramanauskas M. 931
 Ramanauskas Raimondas 5, 7, 13, 15, 68, 88, 91, 95, , 111, 112, 452, 460, 767, 1266
 Ramanauskas Rytis 585
 Ramanauskas Stasys 318, 319, 1005
 Ramanauskas Vaclovas 49, 131, 133, 162, 167, 320, 330, 449, 490-492, 494, 609, 610, 743, 744, 761, 788, 869, 870, 893, 898, 911, 913, 914, 1008
 Ramanauskas Vidmantas 583
 Ramanauskienė (Lučiūnaitė) Vida 577
 Ramanauskienė Genė 485
 Ramanauskienė Lionė 615
 Ramanauskienė Rima 495, 577, 590, 594-596, 601, 602, 756
 Ramanauskienė V. 489, 492, 494, 567, 568, 570, 577, 588, 743
 Ramanauskienė Valentina 574, 585
 Ramanauskienė Valerija 568
 Ramanauskienė Vida 498, 535, 536, 591, 599, 602, 720
 Rambauskai 128, 557, 714, 951, 959, 1019
 Ramonai 389, 929
 Ramonaitė Vida 579
 Ramonaitė Zita 585, 739
 Ramonaitė Zofija 347, 1150
 Ramonas Adomas 929, 930
 Ramonas Antanas 195, 929, 930, 1026
 Ramonas Jonas 195, 211, 253, 279, 316, 317, 742, 930, 1004
 Ramonas Juozas 473
 Ramonas Marijonas 930, 1021
 Ramonas Romas 602
 Ramonienė (Matulytė) Marijona 741, 1025
 Ramonienė V. 741
 Ramoška A. 654
 Ramoškaitė 1104
 Rankevičienė Valerija 524
 Rasčepkinas 372

- Raščius P. 742
 Raščiuviėnė Danutė 199
 Rašomavičius 45
 Rašomavičius V. 46
 Raštikis Stasys 1217
 Ratautaitė Danguolė 663
 Ratautaitė Jurga 747
 Ratautaitė Vilma 601
 Ratautaitė Vita 603
 Ratautas 1012
 Ratautas Bernardas 1012
 Ratautas Edvardas 663, 659, 735, 736, 743, 747, 748, 1012
 Ratautas Henrikas 865
 Ratautas Medardas 512, 1234
 Ratautas Silvestras 946
 Ratautienė Romualda 662–664, 741
 Raudzikas Augustas 827
 Raugevičienė Roma 664
 Rautkys Petras 240
 Raulušaitis 159
 Raulušaitis Jonas 159, 610
 Raupėnas S. 350
 Razbadauskaitė N. 1100
 Razmukaitė M. 1068, 1082
 Razumai 929
 Razumaitė Aurelija 604, 751, 1113
 Razumaitė Danutė 582
 Razumaitė Guoda 608
 Razumaitė Jolita 600
 Razumaitė Justina 602, 1121
 Razumaitė Laima 580
 Razumaitė Milda 1113
 Razumaitė Stasė 936
 Razumaitė Stefanija 158
 Razumaitė Vilma 603
 Razumaitė-Kisielienė Ona 933
 Razumas 706, 931, 1157, 1162
 Razumas Antanas 277, 473, 1152
 Razumas Donatas 604
 Razumas Egidijus 604
 Razumas Eimantas 592
 Razumas Ignas 182, 195, 929, 930, 1161
 Razumas Jonas 929, 930, 1067, 1234
 Razumas Juozas 173, 195, 211, 252, 253, 929, 930, 933, 1161
 Razumas Justinas 929
 Razumas Kazimieras 297, 298, 300
 Razumas Leonas 1161
 Razumas Mindaugas 578
 Razumas Rimas 579, 662, 663, 735, 739
 Razumas Robertas 605
 Razumas Stanislovas 512, 1129, 1153, 1161
 Razumas Tomas 607
 Razumas Vacys 190, 195, 294, 296, 300, 930
 Razumas Viktoras 607
 Razumas Vincentas 6, 14, 15, 297, 298, 300, 367, 370, 374, 377, 386, 476, 930, 1021
 Razumas Virginijus 741
 Razumas Vitalijus 605
 Razumas Vladas 196, 930
 Razumienė (Novikaitė) N. 599
 Razumienė (Stimburytė) Agota 1026
 Razumienė (Šarkaitė) Marija 1161
 Razumienė (Visakavičiūtė) Jadvyga 1099, 1101, 1109–1116
 Razumienė (Žentelytė) Marijona 1064
 Razumienė Agota 765, 1026
 Razumienė Aldona 664
 Razumienė Galina 591, 596
 Razumienė Genutė 604, 750
 Razumienė Jadvyga 731, 741, 748, 749, 1007, 1099, 1100
 Razumienė Marija 374, 1049, 1054, 1055, 1060, 1062, 1063, 1152, 1234
 Razumytė Inga 1116
 Razvadauskaitė Brigita 601
 Reimeris Vacys 742, 1198, 1208
 Reinartaitė 945
 Rembauskienė Bronislava 249, 310, 786
 Rembovska Stefanija 128
 Rembovskis 129
 Remeikaitė Neringa 616
 Rene 824
 Repečkienė Julija 767
 Rėza Liudvikas 97
 Reznikas 235
 Riaubiškis Vytautas 613
 Ridikaitė Laura 576
 Ridikienė Alma 735
 Riklickas Povilas 360
 Riklickas Vytautas 360, 363
 Rimantienė R. 56, 57
 Rimavičius Renaldas 1098, 1100, 1109–1115, 1121
 Rimdžienė Rima 769
 Rimdžius Algimantas 768–770, 772
 Rimedytė Jolita 616
 Rimkus A. 189
 Rimkus Vaclovas 487
 Rimskis-Korsakovas N. 1171
 Ringaitienė 510, 1005
 Ringaitis Julius 578
 Rinkevičienė Aldona 295, 748, 749
 Rinkevičius 296
 Rinkevičius Boleslovas 295
 Rinkevičius Gediminas 663, 741
 Rinkevičius Petras 295
 Rinkevičius Steponas 296
 Rinkevičius Vaclovas 295
 Rinkevičiūtė 638
 Rinkevičiūtė Bronė 471, 563
 Rinkevičiūtė Laima 583
 Rinkevičiūtė Lina 616
 Rinkevičiūtė Milda 569, 580
 Rinkevičiūtė Stefa 732
 Riomeris Edvardas Jonas 92
 Riomerytė Ona 93
 Risovas 512
 Riščiukas Vincas 1097, 1101
 Riurikaičiai 75
 Rokaitė Filomena 1025
 Rokaitė Leonida 920
 Rokaitė Milda 587
 Rokaitė Vanda 563
 Rokas Antanas 460, 484, 918
 Rokas Bronislavas 949, 951, 957
 Rokas Feliksas 918, 1021
 Rokas Juozas 327
 Rokas Kostas 1088
 Rokas Mykolas 918, 1087
 Rokas Viktoras 299, 300, 484, 660
 Rokas-Beržas Stasys 327
 Rokas-Kelmas Juozas 327
 Rokienė Aldona 345
 Rokienė Valerija 1101, 1123
 Rokienė Zofija 486
 Romanovai 513
 Romanusas 91, 109
 Rosinas A. 1082
 Rothmaler 40
 Rothmaler W. 46
 Rotšildas 123
 Rozenbergaitė Danutė 564
 Rudavičienė (Kozėlaitė) Marija 770
 Rudavičius Algirdas 772
 Rudavičiūtė V. 1136
 Rudokai 929
 Rudokaitė Dalia 585
 Rudokaitė Darata 666, 669
 Rudokaitė Dovilė 603
 Rudokaitė Elena 943
 Rudokaitė Juzė 578, 944
 Rudokaitė Ona 947
 Rudokaitė Simona 608
 Rudokaitė Verutė 563
 Rudokaitė-Palaimienė J. 560
 Rudokas Antanas 180
 Rudokas Bronius 655
 Rudokas Deividas 602
 Rudokas Jonas 279, 306, 473, 929
 Rudokas Julius 300, 930,
 Rudokas Juozas 6, 14, 255, 297, 300, 473, 478, 510, 1103, 1266
 Rudokas Jurgis 255
 Rudokas Kėstutis 759
 Rudokas Mykolas 93
 Rudokas Motiejus 93
 Rudokas Petras 579, 929
 Rudokas Remigijus 504, 505, 683, 692, 759, 1204, 1235
 Rudokas Stasys 182, 929, 930
 Rudokas Vaclovas 484, 710, 749, 766, 929, 930
 Rudokas Vytautas 742
 Rudokienė (Gečiauskaitė) Bronė 314
 Rudokienė Aldona 495, 496, 577, 580, 602, 662, 663, 713, 732
 Rudokienė Bronė 473
 Rudokienė Danutė 560
 Rudokienė F. 1053, 1055, 1056, 1058, 1062, 1063
 Rudzikas Zenonas 770
 Rudzikienė (Kriukaitė) Marija 209
 Rudzinskaitė (Ramauskienė) Valerija 562
 Rugevičius Kėstutis 320, 322
 Rukša A. 188
 Rukšys Juozas 663
 Rumbauskas 147
 Rumbauskienė Bronė 314
 Rupeika Antanas 778, 782, 787, 789, 790, 792, 795, 797, 798, 808, 809, 811, 816, 1266
 Rupeikienė Marija 17, 777, 1258, 1266
 Rupšlaukienė L. 625
 Ruseckaitė Marija 524
 Ruseckienė Aldona 775
 Rustemas Jonas 1206
 Ruša Stanislovas 835, 868
 Ruškys Antanas 248
 Rūta Jonas 446, 660, 663
 Rūtaitė Reda 606
 Rūtaitė Renata 605
 Rutkūnas V. 1099, 1118, 1120
 Ruzgas Jonas 659, 663

S

- S. Jonas 247
 Sabaliauskas Algirdas 1066
 Sadkovskis K. 593
 Sadovskytė Erika 605
 Sadzevičienė Vaclova 520, 525, 526
 Saint Clair'ai 87, 88, 91, 92, 108
 Saint Clair'as Aleksandras 68, 92
 Saja Kazys 718, 731, 734, 735, 742, 750
 Sakalas (Sakalauskas) Ignas 1236
 Sakalauskai 917
 Sakalauskaitė (Akunienė) Stasė 184, 185, 306, 714, 765, 917, 1026
 Sakalauskaitė Aldona 563
 Sakalauskaitė Birutė 565
 Sakalauskaitė Daiva 600
 Sakalauskaitė Danutė 583
 Sakalauskaitė Janina 565, 582
 Sakalauskaitė Liuda 565
 Sakalauskaitė Marijona 636
 Sakalauskaitė Marytė 304
 Sakalauskaitė Nijolė 579
 Sakalauskaitė Ona 185, 304, 306
 Sakalauskaitė Regina 736
 Sakalauskaitė Veronija 129
 Sakalauskaitė Verutė 306
 Sakalauskaitė Vilma 587
 Sakalauskaitė Virginija 579
 Sakalauskaitė Zofija 184
 Sakalauskas 190, 411
 Sakalauskas Aleksandras 564, 662, 741
 Sakalauskas Antanas 182, 196, 211
 Sakalauskas Arūnas 571, 586
 Sakalauskas Balys 250
 Sakalauskas Boleslovas 282, 303, 917
 Sakalauskas Edvardas 7, 15, 306, 387
 Sakalauskas Feliksas 172, 175, 183, 184, 185, 209, 210, 296, 302, 306, 1014, 1026, 1034
 Sakalauskas Hiliaras 196, 387, 959, 960
 Sakalauskas Ignas 512
 Sakalauskas Jonas 303, 305, 917, 1089
 Sakalauskas Juozapas 128, 917
 Sakalauskas Juozas 7, 15, 196, 283, 306, 318, 319, 387, 1005
 Sakalauskas Justas 1086
 Sakalauskas Karolis 128
 Sakalauskas Kazys 168, 170, 175, 283, 501
 Sakalauskas Kostas 196, 209
 Sakalauskas Leonas 175
 Sakalauskas Mykolas 175, 196, 1088
 Sakalauskas Petras 300, 1021
 Sakalauskas Pranciškus 303, 305, 917
 Sakalauskas Stasys 172, 175, 196, 304, 412, 1005, 1008
 Sakalauskas Vladas 303
 Sakalauskienė 409
 Sakalauskienė Emilija 306
 Sakalauskienė Karolina 304
 Sakalauskienė Viktorija 304
 Sakalauskienė Zofija 185, 695, 696, 765, 1026
 Sakalauskus 558
 Sakavičaitė Aleksandra (Olesia) 938
 Sakavičiai 938
 Sakavičiūtė Bronė 944
 Sakolnikienė Vaidutė 11, 19, 1190, 1266
 Saladžienė Genė 664
 Saladžius Renatas 600
 Saladžius Stasys 663
 Saldžiūnienė Roma 615
 Salys Antanas 1065, 1066
 Salmonaitis G. 517
 Sambora H. 349
 Sanganavičiūtė Irena Veronika 563
 Sapiega Kazimieras Povilas Jonas 973
 Sapatavičius 183
 Sarapinienė (Kuliešytė) Kazė 534, 574, 741
 Sarapinienė Stanislava 1269
 Sareksas Adomas 327
 Sareksas-Vėjas Vladas 327
 Sargelytė Audronė 584
 Sartauskas Robertas 730, 731
 Saugūnas Juozapas 1064
 Sauka L. 1103, 1104
 Sauliūnas Petras 741
 Sauliūnienė Laima 741
 Savanavičius Leonas 874
 Savarauskas Viktoras 318, 319, 1005
 Savčic V. 607
 Savickaitė 535
 Savickaitė Aušra 584
 Savickaitė Jadvyga 583
 Savickaitė Monika 729
 Savickaitė Nijolė 583
 Savickaitė Vytautė 535, 606
 Savickas Albinas 306
 Savickas Stasys 306
 Savickas Vytautas 444, 481
 Savickas Vladas 1088
 Savickienė Janina 202, 1026
 Savickienė Michalina 306
 Savickienė Ursulė 1109
 Savickij Aivaras 608
 Savickis Jurgis 1147
 Savičienė Apolonija 560, 562, 885
 Saviščevas E. 71
 Saviščevienė S. 72
 Savukynas B. 1070
 Schubert R. 46
 Sedleckai 533
 Sedleckaitė Aušra 585
 Sedleckaitė Rita 582
 Sedleckas M. 290
 Sedleckienė Genė 485
 Sėjūnas Renatas 605
 Sėjūnienė Ona 310
 Selenytė Adelė 1163
 Semaškaitė I. 786
 Semenka 74
 Semionova Ieva 604
 Semionova Kristina 604
 Semionovas 654
 Semkowicz W. 820
 Senavaičiai 922
 Senklerai (Saint Clair) 668
 Senkus J. 1070
 Servaitienė J. 61
 Serapinas Vaclovas 470, 471
 Sereika Juozas 173, 178, 196, 197, 236, 478, 533, 738, 921, 1015
 Sereika Jurgis 1067, 1098, 1107, 1108
 Sereika Kastytis 587
 Sereika Kazimieras 250, 303
 Sereikaitė Anelė 1098
 Sereikaitė Dalia 577, 585
 Sereikaitė Janė 303
 Sereikaitė Jūratė 587
 Sereikaitė Jurgita 534, 586
 Sereikaitė Nijolė 563
 Sereikaitė Ona 303
 Sereikaitė Stefanija 303, 565
 Sereikaitė Vitalija 581, 588
 Sereikienė (Kacevičiūtė) Ilsė 7, 15, 415, 1266
 Sereikienė Janina 738, 1067
 Sereikienė Marijona 303
 Severinas 576
 Severinas Juozas 560, 563
 Siauka Eimutis 616
 Siauliūnaitė Ieva 604
 Siauliūnas Ignas 606
 Silevičius Antanas 697
 Silianyčia 145
 Silickas 470
 Silickas Vladas 471
 Simaška 389
 Simaškevičiene Judita 562, 735
 Simaškevičius Dainius 584
 Simaškevičius Jonas 471, 562, 567, 664
 Simaškevičiūtė Dalia 587
 Simonavičius Antanas 1019
 Sinickas Juozas 878
 Sinkevičienė Z. 46
 Sirutienė (Blūdžiūtė) Magdalena 647
 Sirutis Feliksas 646
 Sirutis Simonas 646
 Sirutytė Leokadija 645
 Skardžius P. 1074, 1082
 Skauronė I. 597
 Skebas Vytautas 5, 13, 238, 244, 245, 1267
 Skidelis Silvestras 111
 Skinderis Tadas 565
 Skirgaila 66
 Sklierius 275
 Skobeltas K. S. 860
 Skorulskaitė Julė 303
 Skorulskas Jonas Ignas 183, 473, 303
 Skorulskas Juozas 303
 Skorulskienė Ona 250, 303
 Skotas Valteris 86, 87
 Skridliauskaitė Leonora 578
 Skrupskelis K. 51, 52
 Skučaitė Ramutė 719
 Skuodienė 538
 Skuodis 538
 Skuodis Povilas 659, 663
 Skuodytė Daiva 608
 Skuodytė Danguolė 607
 Skuodytė Greta 608
 Skuodytė Rasa 604, 605
 Skuodytė Vilma 605
 Sladkevičius Vincentas 743, 869, 913
 Slepėika Pranas 610
 Slonimskis Abraomas 780, 786
 Slovackis J. 1156
 Sloveckis 147
 Smailienė Lionė 953, 955

- Smailys Lionius 953, 955
 Smailytė Eglė 953
 Smetona Antanas 124, 153, 171, 210, 220, 255, 262, 353, 393, 727, 742, 965, 1140, 1150, 1223
 Smetonienė Sofija 124
 Smigelskis Benediktas 90, 135, 432, 449, 1079
 Smirnovas Vitalijus 605
 Snarskis P. 40, 46
 Sniečkienė (Jeremičiūtė) Stasė 1131, 1134
 Sokolovskaitė Regina 584
 Sokolovskaitė Viktorija 605
 Sokolovskij Stanislav 578
 Spudas Antanas 203, 225, 633
 Spurgevičius Povilas 17, 471, 819, 1267, 1315
 Stachel P. F. 444
 Staigvila Gvidas 899
 Staigvilienė (Akunytė) Irena 6, 14, 337, 1267
 Stakaitė Irena 486
 Stalinas 342, 360, 390, 391, 547
 Stanaitis Antanas 379
 Stanevičius 341
 Stanevičius 706
 Stanevičius Adomas 1087
 Stanevičius Simonas 97
 Stanevičiūtė A. 623
 Stanislovaitis Stanislovas 72
 Stanislovaitis Šemeta Merkelis 72
 Staniškis J. 1242
 Staniuliai 307
 Staniulis-Aukštaitis Jonas 255, 276
 Staniulytė (Skuodienė) Ona 308
 Staniūnaitė Lina 604
 Staniūnaitė Rūta 605
 Stankaitis Gintautas 719, 720, 722, 723, 742, 767, 775
 Stankeras P. 257, 258, 260, 267
 Stankevičienė (Akunytė) Ona 337
 Stankevičienė R. 833
 Stankevičienė Regina 583
 Stankevičienė Rita 574
 Stankevičius Zigmantas 315, 316
 Stankūnas Jeronimas 524
 Stankūnienė 708
 Stankūnienė Genovaitė 524
 Stankus 653
 Stankus Jonas 54, 63
 Stanovickis Baltramiejus 821
 Stanuliai 397, 398, 538, 1009
 Stanulis Povilas 212
 Starkauskas J. 330
 Starkevičienė Regina 664, 734, 735, 736, 741
 Starkevičius Raimundas 587
 Starkevičiūtė Violeta 583
 Stasiukaitis Stasys 536, 537
 Staševičius 120
 Statkevičienė 510
 Statkevičius Kazimieras 664
 Statkevičius-Klajūnas Algirdas 767
 Statulevičienė Jadvyga 615
 Stebrytė Aldona 563
 Steigvilienė (Akunytė) Irena 129
 Steikūnas 343
 Stelmokas J. 835
 Stelmokienė Eglė 615
 Steponėnas Gintautas 664
 Stepšaitė Ona 319
 Stepšienė Veronika 319
 Stepšys-Pilėnas Karolis 317, 318, 320, 338
 Stepšytė 421
 Stepšytė Zosė 419, 420
 Stepulis Pranas 1171, 1173
 Stimburaite Adelė 943
 Stimburaite Elena 943
 Stimburaite Juzefa 943
 Stimburaite Ona 943
 Stimburiai 942
 Stimburiene Ona 943
 Stimburiene Stasė 307, 939
 Stimburius Antanas 197, 224, 307, 439, 938, 939, 944, 1197
 Stimburius Kazys 943
 Stimburius Romaldas 938
 Stimburytė 558
 Stimburytė Anelė 951
 Stimburytė Irena 938
 Stimburytė Leonora 478, 938
 Stipulkovskis Vladislovas 789, 828
 Stolypinas 123, 1090
 Stonys Adasius 289
 Stonys Adomas 306
 Storpirstis Ričardas 616
 Straume J. 25
 Stravinskaitė Gintarė 607
 Stravinskas V. 1071
 Strazdaitė Bronislava 951
 Strazdaitė Edita 602
 Strazdaitė Zita 306
 Strazdas 215, 312, 705, 726
 Strazdas Boleslovas 1020
 Strazdas Deividas 604
 Strazdas Justas 327, 408
 Strazdas Kazys 296
 Strazdas Pranas 168, 189, 192, 195, 197, 203, 204, 240, 306, 312, 633, 634
 Strazdas Rapolas 6, 7, 14, 15, 339, 408, 412, 1267
 Strazdas Stasys 7, 15, 189, 192, 195, 197, 306, 318, 319, 379, 382, 388, 408–410, 412, 1005, 1236
 Strazdas Vytautas 478, 481
 Strazdas-Klevas Stasys 327
 Strazdauskis Gediminas 616
 Strazdienė 726
 Strazdienė (Balsytė) Teklė 204, 312, 633–635
 Strazdienė Uršulė 306, 409
 Strazdytė Danutė 312
 Strebeikai 249
 Stremeckaitė Marijona 942
 Stremeckaitė Marytė 947
 Stremeckaitė Nijolė 942
 Stremeckaitė Valerija 580, 942
 Stremeckas Algirdas 563
 Stremeckas Petras 255, 256, 300
 Stremeckis Albertas 942
 Stremeckis Jonas 942
 Stremeckis Petras 942
 Stremeckis Valentas 942
 Strielkūnas Jonas 482, 498, 742, 1198, 1208
 Stukonis Vaclovas 40, 46
 Stulgaičiai 731
 Stulgaitienė D. 741
 Stulgaitienė Inga 605
 Stulgaitienė Zita 574, 577, 581, 583, 584, 591, 596, 598
 Stulgaitis Artūras 600
 Stulgaitis Gintautas 462
 Stulginskis Aleksandras 647
 Stulpinaitė Aurinta 603
 Stulpinaitė Kristina 600
 Stulpinaitė Vida 579
 Stulpinas 533
 Stulpinas Kazys 299
 Stulpinas Šarūnas 605
 Stulpinienė Vanda 485
 Stunžėnienė (Budaitė) Zuzana 720, 722, 767, 776
 Subačienė Valerija 525, 528
 Subačius 353
 Subačius Balys 204
 Suckeliai 964
 Suckelienė Sofija 1021
 Suckelis Jokūbas 101, 105, 468
 Suckelis Juozas 297, 300, 467, 476, 728
 Suckelis Rimantas 580
 Suckelytė Ona 105
 Suckelytė Stanislava 578
 Sukackis Jurgis 180
 Supranavičius Rimas 1318
 Surdokaitė Sigita 598
 Surdokus Algimantas 880, 890, 893, 1002, 1048, 1051, 1052, 1055, 1056, 1058–1064, 1104
 Surdokus Vincas 1064
 Survila Michailas 429, 460
 Survila Stanislovas 1161
 Survilienė Aldona 1161
 Survilho M. 76, 79, 85, 429, 449
 Suslavičius Boleslovas 11, 19, 206, 257, 258, 634, 640, 642, 643, 644, 659, 766, 1176, 1177, 1236
 Suktus Vidas 1269
 Svetakaitė Janina 615
 Svilas Benediktas 322
 Svilas Eugenijus 317
 Svilas-Slyva Eugenijus 322
 Svorackis 120
 Szarkowa Darata 1003
- Š
- Šadžius H. 242
 Šaferienė Elvyra 615
 Šaikūnas Mykolas 189, 212, 513
 Šakelė Martynas 175
 Šakelė Rimgaudas 580
 Šakelė Viktoras 175
 Šaknys Žilvytis 4
 Šalčius Liudvikas 713
 Šalčius Matas 191
 Šalčius P. 223, 234
 Šalna Remigijus 663
 Šalova Aleksandras 1171
 Šarka 348, 404, 706, 929
 Šarka Aleksandras 512–514, 1146, 1236, 1237
 Šarka Antanas 309, 512, 671, 932, 933, 1003, 1129, 1238
 Šarka Giacintas 282
 Šarka Ignas 181, 439
 Šarka Jonas 10, 19, 129, 189, 197, 198, 210, 214, 224, 225, 309, 314, 347–350, 444, 445, 469, 470, 512, 768, 930, 931, 933, 1150, 1151, 1238
 Šarka Julijonas 445, 473, 903, 933
 Šarka Justinas 197, 347
 Šarka Kazys 512
 Šarka Kęstutis 599
 Šarka Matas 512, 933

- Šarka Mykolas 929, 930
 Šarka Petras 300, 327, 929, 930
 Šarka Povilas 309
 Šarka Pranas 314, 933
 Šarka Stasiukas 295
 Šarka Vaclovas 473
 Šarka Vincas 10, 19, 210, 512, 931, 933, 1152, 1154, 1238, 1266
 Šarka Vytautas 766
 Šarka-Genys Jonas 327
 Šarkai 249, 929, 931, 933, 972
 Šarkaitė Dalia 616
 Šarkaitė Diana 616
 Šarkaitė Giacinta 204
 Šarkaitė Gitana 600
 Šarkaitė Jugasė 376
 Šarkaitė Julita 604
 Šarkaitė Kristina 602
 Šarkaitė Lina 605
 Šarkaitė Marija 187, 309, 933, 1152, 1157
 Šarkaitė Ona 309, 928
 Šarkaitė Stanislava 204, 205, 309, 557, 558, 663, 1238
 Šarkaitė Veronika 156, 309, 413
 Šarkaitė Zofija 557
 Šarka-Jarmolavičius-Malickas Juozapas 252
 Šarkelė Antanas 719, 742
 Šarkenį Balys 276
 Šarkienė 408
 Šarkienė (Kuliešytė) Elena 765, 1026
 Šarkienė (Ramonaitė) Ona 931
 Šarkienė (Zentelytė) Darata 1003, 1129, 1237
 Šarkienė Elena 695
 Šarkienė Irena 309
 Šarkienė Marta 768, 1195
 Šarkienė Ona 390, 915
 Šarkienė-Jarmolavičienė-Malickienė Marijona 252
 Šarkinaitė Aldona 559
 Šarkos 350, 390, 1003
 Šarlauskas 1088
 Šarūnas 360
 Šataitė (Sviderskienė) Adelė 532
 Šatas Jonas 206
 Šatkauskaitė Verutė 306
 Šatkauskas Jonas 306
 Šatkauskas Pranas 306
 Šatkauskas Stasys 182, 1014
 Šatkauskas-Lazdynas Vladas 255, 306, 327, 328, 960
 Šatkauskienė 306
 Šaulienė Genovaitė Gražina 8, 16, 81, 490, 493, 503, 504, 506, 507, 692, 740, 793, 808, 864, 865, 866, 1201, 1204, 1238, 1266
 Šaulys Romas Petras 11, 81, 127, 313, 493, 503–507, 692, 766, 719, 751, 752, 754, 769, 772, 775, 793, 801, 808, 862, 864, 865, 866, 870, 873, 902, 903, 913, 916, 1201–1205, 1214, 1238
 Ščepavičius 340, 341
 Ščepavičius Pranas 869
 Šeikys Juozas 655, 657
 Šemeta Gediminas 617
 Šemeta Jurgis 76
 Šemeta M. 74
 Šemeta Melchioras 824
 Šemeta Merkelis 72, 73, 76
 Šemeta Stanislovas 72
 Šemeta Vaclovas 72, 73
 Šemeta Valentinas 615
 Šemetaitė 76
 Šemetaitė Aleksandra Elžbieta 76
 Šemetaitė Tyzenhauzienė Barbora 74–77
 Šemetienė 821
 Šemetienė Apolonija 76
 Šemetienė Kristina 73
 Šemetos 63, 66, 68, 72, 74, 76, 668, 779, 789, 822, 823, 878
 Šeputienė Antanina 615
 Šereika 976
 Šereiva 536
 Šereiva Juozapas 152, 158, 167, 537
 Šereiva Juozas 1042
 Šerelis A. 742
 Šerlatienė Veronika 613, 615, 620
 Šešplaukytė Rima 490, 585, 659, 736, 740, 743, 749
 Šiaučiukėnas 1019
 Šiaučiukėnas Alvydas 582
 Šiaučiukėnas Pranas 929
 Šiaučiukėnienė Marijona 1123
 Šidagienė 576
 Šidagienė Liucija 560
 Šidagis 67
 Šidagis Steponas 531, 559, 560, 576, 577, 729, 730
 Šidiškis Juozas 611
 Šidlauskas 104, 460, 516, 726
 Šikšniėnė Aldona 6, 14, 15, 50, 371, 404, 489, 494, 560, 564, 567, 574, 576, 577, 583, 734, 734–736, 911, 912, 1267
 Šikšnys Antanas 651, 653–655, 660, 662, 664, 730, 732, 1018
 Šikšnys Artūras 587
 Šikšnys Arvydas 51, 579, 1238, 1239
 Šikšnys Kazys 1005
 Šikšnys Stanislovas 495, 496, 664, 732, 749, 752
 Šikšnys Vytenis 732, 734, 735
 Šilas V. 349
 Šileika Ričardas 768
 Šileris F. 1156
 Šilininė (Šilinytė) Danutė 767
 Šimatonienė Leonora 495, 735, 739, 749, 752
 Šimatonis Antanas 495, 660, 662–664, 711, 732, 738, 741, 752, 767, 775, 1239
 Šimatonytė Jurgita 599
 Šimatonytė Lina 604
 Šimkienė (Darulytė) V. 525
 Šimkienė Vaida 526
 Šimkūnaitė Eugenija 734
 Šimkus A. 742
 Šimkus St. 726, 876
 Šimkutė Ingrida 616
 Šimkutė Vilma 605
 Šimonaitė Elena 944
 Šimonaitė Genovaitė 944
 Šimonaitė Jadvyga 944
 Šimonienė Emilija 615
 Šimonienė Juzefa 944
 Šimonienė Rasa 8, 17, 496, 725, 747, 749, 750, 1267
 Šimonis Deividas 535, 606
 Šimonis Feliksas 941, 947
 Šimonis Gerdas 606
 Šimonis Mantas 749
 Šimonis Martynas 749
 Šimonis Mykolas 940
 Šimonis Povilas 941, 944, 1084, 1090
 Šimonis Stanislovas 940
 Šimonis Valentinas 582
 Šimonytė Aldona 941
 Šimonytė Janina 940
 Šimonytė Veronika 947
 Šimovičius Stanislovas 72
 Šinkūnas 861, 865
 Šinkūnas P. 554
 Šinkūnas R. 777, 789, 810, 820, 828, 866
 Šiožinys Jonas 742
 Šipilienė (Palaimaitė) Audronė 5, 7, 11, 13, 15, 19, 213, 237, 413, 1267
 Širkaitė J. 87, 92, 93
 Širvys Paulius 569, 711, 712
 Šiugždinis Audrius 600
 Šiugždinis Edgaras 605
 Šiugždinis Robertas 604, 607
 Šiugždinytė Kristina 605
 Šiukščius Giedrius 767, 1239, 1240
 Šiukštienė Valentina 730
 Šlaitas Vladas 1210
 Šleikus Antanas 776
 Šleikus Povilas 106, 107
 Šležas P. 744
 Šliaupa A. 25
 Šlionys Aleksėjus 604
 Šlionys Vitalijus 605
 Šlionytė Violeta 605
 Šliūpas Jonas 1160
 Šmigelskytė-Stukienė R. 82, 83
 Šmitas 103
 Šostakai J. ir O. 249
 Šova Rolandas 420
 Štarka 438
 Šulskis 525
 Šurkus Jonas 10, 19, 1157, 1267
 Šurna Mykolas 130
 Šurnienė Irena 130
 Šutenka 512
 Šutinienė Irena 4, 1269
 Švambarytė J. 1100
 Švedas J. 1173
 Švėgžda Mindaugas 775
 Švėgždė Gražina 775
 Šveila Feliksas 172, 175, 189, 212
 Švelnienė Alma 775
 Švitra G. 46

T

- Takarevičienė Rima 481, 500
 Talačka Č. 924
 Talačkienė Ina 615
 Talala Vytautas 1021
 Talalaitė Virginija 574, 578
 Talalienė 643
 Talalienė (Meškauskaitė) Lionė 102, 273, 312
 Talalienė Živilė 615
 Tallat-Kelpša Jonas 630, 631, 633, 1143, 1190, 1200
 Talmantas J. 554
 Tamašauskas Kastytis 565
 Tamaševičius Andrius 617
 Tamaševičius Egidijus 616, 620, 625
 Tamaševičiūtė Daiva 616

- Tamaševičiūtė Erika 616
 Tamkevičius Sigitas 505, 866, 1202, 1205
 Tamošiūnai 922, 1007, 1009
 Tamošiūnaitė Jadvyga 346
 Tamošiūnaitė Janė 1178
 Tamošiūnas 364, 397
 Tamošiūnas 930
 Tamošiūnas Jonas 198, 199, 328, 539, 1005, 1178
 Tamošiūnas Julius 6, 195, 199, 306, 354, 307, 337, 360, 363, 377, 404, 929, 930
 Tamošiūnas Juozas 7, 15, 396, 401, 403, 898, 901, 911
 Tamošiūnas Mykolas 198, 396, 417
 Tamošiūnas Petras 398, 631
 Tamošiūnas Romualdas 563
 Tamošiūnas Stasys 11, 19, 250, 307, 538, 539, 1178–1182, 1192, 1240, 1267
 Tamošiūnas Vaclovas 318, 319, 1005
 Tamošiūnas Vincas 1181
 Tamošiūnas-*Ažuolas* Stasys 328
 Tamošiūnas-*Tėvukas* Julius 328, 360
 Tamošiūnienė Bronė 1010, 1178
 Tamošiūnienė Marytė 417
 Tamošiūnienė Milda 19, 1178, 1181, 1267
 Tamošiūnienė Stasė 1010
 Tamošiūnienė Valė 487
 Tamulis Sigitas 1318
 Tarasenska Petras 53, 56, 58, 59, 666, 668, 918, 1077
 Tarasevičius Stepas 338
 Tarasevičius Zenonas 659, 663
 Tarasevičius Zigmantas 338
 Tarasovas Pavlas 568
 Taraškevičiai 977
 Taručiai 377, 931, 929
 Tarutienė Marytė 303
 Tarutis Antanas 215, 250, 303, 306
 Tarutis Stasys 255
 Tarutyte Marytė 303
 Tarutyte Sigitas 585
 Tarutyte Uršulė 306
 Tarvydienė M. E. 73, 74
 Tatarėlienė Anelė 485
 Tatarėlienė Genovaitė 205
 Tatarėlis Antanas 205, 206, 518, 544, 546, 550, 634, 635, 642, 648, 728, 965
 Tatarėlis Stasys 205
 Tatarėlytė Asta 600
 Tauginaitė Genė 309
 Tauginas Antanas 175, 309, 328
 Tauginas Dominas 309
 Tauginas Juozas 328
 Tauginas Vaclovas 328
 Tauginas-*Langas* Jonas 328
 Tauginas-*Strausas* Vaclovas 328
 Tauginienė Bronislava 309
 Tauginienė Jadvyga 974
 Tauras A. 49, 88, 106, 782
 Taurosevičius Viktoras 825
 Tautavičius Adolfas 53
 Teišerskytė Dalia 721
 Terezas 728
 Terleckas Vladas 5, 13, 222, 1267
 Tevilajūtė Elena 729
 Thurston 860
 Thurston H. 866
 Tijūnaitis Stasys 93, 95, 123, 665, 666, 668, 669, 697, 931, 1101, 1104
 Tylienė V. 721
 Tilkas 111
 Timinskaitė Milda 563
 Timofejeva Ona 730
 Tiškevičienė Barbora 823
 Tiškevičius Jurgis 820
 Tiškutė Jolita 605
 Tiškutė Jurgita 604
 Tiškutė Renata 535, 607
 Tyzenhauzai 68, 76, 668, 779
 Tyzenhauzaitė Liudvika 78
 Tyzenhauzas Antanas 63, 68, 78, 81, 82
 Tyzenhauzas Benediktas 77
 Tyzenhauzas Ignas 68, 78, 81–83, 86
 Tyzenhauzas Mykolas 77, 78, 81, 82
 Tyzenhauzas Reinholdas 76
 Tyzenhauzas Steponas 76
 Tyzenhauzienė 74, 76
 Tomickis J. 85
 Tomkus V. 734
 Torezas Morisas 1213
 Trainys 653
 Trapikienė (Kuodytė) Zofija 209
 Traskauskienė (Povilavičiūtė, Razu-
 mienė) Marijona 727, 884
 Traskauskienė Marijonas 752
 Tričius P. 249
 Trimonienė Rūta 6, 14, 315, 317, 321, 322, 1267
 Triškutė Kristina 605
 Trubačistovas 372
 Trumpickaitė 946
 Truska L. 238, 239
 Tučienė A. 40, 46
 Tukanas Alfonsas 50, 124, 219, 472, 476, 730, 1019
 Tukanas Česlovas 1019
 Tukanas Justas 1019
 Tukanienė (Talaalaitė) Virginija 577
 Tukanienė J. 731
 Tumas-Vaižgantas J. 256
 Tumienė (Hofmanaitė) Ona 17, 976, 1011, 1267
 Tuminas Pranciškus 49, 82, 122, 127, 131–143, 146, 150, 153, 159, 162–164, 166, 167, 437, 439, 449, 167, 609, 610, 698
 Turgenevas I. S. 708
 Turlaj H. 952
 Turlajienė Mikalina 948, 951
 Turlajus Zigmantas 948, 949, 951, 952
 Turlajūtė Rožė 951
- U**
- Ulevičius B. 330
 Ulindaitė Elena 168
 Unčiurienė Jūratė 664
 Unčiurytė Danutė 613, 615, 625
 Unčiurytė Eglė 593, 607, 749
 Unčiurytė Gustė 749
 Unikauskas Jonas 346
 Urbaitienė E. 731
 Urbanavičienė S. 61
 Urbietis Alvydas 613, 615, 622, 625
 Urbonaitė Vaida 599
 Urbonaitė Vilma 606, 751, 1240
 Urbonas Mindaugas 600
 Urbonas Stasys 664
 Urbonavičius Alfonsas 531
 Urbonavičiūtė Daiva 616
 Urbonavičiūtė Stasė 563, 565
 Urbonavičiūtė Veronika 565–567, 568, 570, 576, 577, 735, 1098
 Urbonienė Birutė 735
 Urbonienė Dalia 471, 499, 663, 721, 735, 739, 750, 752, 775, 1004, 1202, 1241
 Urbonienė Liuda 771
 Urmulevičius Antanas 189, 225, 725, 726, 872
 Urmulevičiūtė Odeta 586
 Usaitis Jonas 520, 544, 546, 548
 Ūsaitytė Jurgita 1104
 Usauskaitė Ulesė 578
 Uselienė Algimina 735, 736, 741, 746, 747, 751, 748, 749, 752
 Uselis Vytautas 662, 663
 Uselytė Vaiva 603, 736, 738, 751
 Usevičius Bronius 180
 Utka 164, 165
 Utka Algirdas 176
 Utka Antanas 580
 Utka Jonas 157, 175, 177
 Utka Juozas 136, 155, 157, 164, 176, 177, 199, 978
 Utka Jurgis 978
 Utka Kajetonas 177, 199
 Utka Leonardas 132, 160, 213, 255, 270, 272, 273, 274, 1100
 Utka Motiejus 156, 978
 Utka Petras 157, 978
 Utka Pranas 175, 176, 1014
 Utka Silvestras 157, 172, 177, 189, 199, 213, 978
 Utka Stasys 156, 157, 213, 978
 Utka Vacys 177
 Utka Valentas 583
 Utka Vytautas 176
 Utka Žydrūnas 616
 Utkaitė 501
 Utkaitė Danguolė 580
 Utkaitė Genė 176, 288
 Utkaitė Irena 617
 Utkaitė Jadvyga 961
 Utkaitė Laima 467
 Utkaitė Laimutė 565
 Utkaitė Pranė 176, 288
 Utkaitė Vaida 749
 Utkaitė Vlada 165
 Utkas Algirdas 288
 Utkienė 1098, 1101
 Utkienė 165
 Utkienė (Čizytė) Albina 287, 485
 Utkienė Alfonsa 615
 Utkienė Genė 288
 Utkienė Kazimiera 177
 Utkienė Magdalena 176, 289
 Utkus Vytas 288
 Užkurytė Marytė 524
 Užpulevičiūtė Stefa 396
- V**
- Vagonis 937
 Vagonis Petras 663
 Vaičeliūnas Juozapas 834, 869
 Vaičiūnai 1158, 1161, 1163

- Vaičiūnaitė Judita 11, 19, 766, 933, 1161, 1200, 1267
 Vaičiūnas 421
 Vaičiūnas Antanas 419, 420
 Vaičiūnas Juozas 420, 512, 980, 1129, 1152, 1157, 1158
 Vaičiūnas Kazys 419, 420
 Vaičiūnas Petras 10, 19, 125, 156, 419, 512, 623, 706, 739, 740, 771, 773, 1129, 1152–1155, 1157, 1158, 1161, 1163, 1198, 1200, 1241
 Vaičiūnas Viktoras 10, 11, 19, 512, 1152, 1157–1159, 1160–1163, 1241
 Vaičiūnas Vincas 933, 1152, 1157
 Vaičiūnienė Teofilė 11, 19, 125, 739, 740, 1154, 1198, 1199, 1200
 Vaičius J. 1146, 1154
 Vaidilaitė Filomena 634
 Vaidilauskas Alfonsas 430
 Vaidokaitė Rasa 605
 Vaidas Oskaras 1156
 Vainilaičius M. 711
 Vaitelis D. 358, 360, 363
 Vaitiekūnienė Genė 619
 Vaitkevičienė Daiva 1103
 Vaitkevičienė Jadvyga 446, 488, 494, 735
 Vaitkevičius Juozas 898
 Vaitkevičius Pranas 446, 488, 490, 494
 Vaitkevičius Vyktintas 64, 1101, 1104
 Vaitkevičius Vladas 775
 Vaitkienė Romualda 1311
 Vaitkūnai 408, 653
 Vaitkūnaitė Rita 585
 Vaitkūnaitė Stasė 582
 Vaitkūnas 390
 Vaitkūnas Albinas 582
 Vaitkūnas Stasys 249, 473, 474, 478, 1008
 Vaitkūnienė Elena 181, 470, 474
 Vaitkunskienė L. 60
 Vaitonis Albinas 664
 Vaitonis Stasys 663
 Vaižgantas 161
 Vaižgauskaitė 708
 Vakaris P. 238, 246, 247
 Valaitis Vladas 67, 559, 560, 562, 1136, 1137, 1138
 Valančienė 285
 Valančienė (Kapočiūtė) Stasė 1064
 Valančienė Birutė 664
 Valančienė Elena 405
 Valančienė Janė 485
 Valančienė Joana 1200
 Valančienė Stasė 1051, 1053–1058, 1060–1063
 Valančienė Veronika 1098
 Valančius 533, 653, 916
 Valančius Albinas 734
 Valančius Aleksas 470
 Valančius Antanas 1086
 Valančius Kęstutis 663
 Valančius Motiejus 140–143, 335, 466, 511, 609, 841, 842, 898, 1129, 1191, 1192
 Valančius Stanislovas 481, 534, 582, 615
 Valančiūtė Justina 607
 Valančiūtė Laura 584
 Valančiūtė Viktorija 607
 Valatka E. 489
 Valeika P. 1103
 Valenrodas Konradas 349
 Valeravičius Bened. 250
 Valiauga 377, 398, 418, 931
 Valiauga Alvydas 586, 943
 Valiauga Antanas 486, 487, 943
 Valiauga Giedrius 587, 943
 Valiauga Stepas 338
 Valiaugienė 486
 Valiaugienė Elena 1067
 Valiaugienė Janina 776
 Valiaugos 943
 Valiukevičius Ipolitas 318, 319, 1005
 Valius Saulius 1268
 Valkauskaitė Daiva 605
 Valkauskaitė Giedrė 608
 Valkauskaitė Sonata 616
 Valkauskas Antanas 157
 Valkauskas Bronius 646
 Valkauskas Jonas 474
 Valkauskas Mindaugas 606
 Valkauskas Petras 157
 Valkauskienė 157, 164
 Valuckienė V. 1312
 Valušai 249
 Valutkevičius Albinas 487
 Valutkevičiūtė Aistė 607
 Valutkevičiūtė Virginija 598
 Valužis Vacys 4
 Vanagas Aleksandras 1068, 1070, 1071, 1073, 1074, 1076, 1077, 1079–1082
 Vandalinas Marijonas 1020
 Varanavičius 938
 Varanavičius Vacius 177
 Varašius Steponas 1164
 Vareikis 158
 Varnaitė Zofija 936
 Varnas Alfonsas 706
 Vasauskas L. 574, 575
 Vasiliauskaitė Aldona 976
 Vasiliauskaitė Elena 976
 Vasiliauskaitė Ona 582
 Vasiliauskaitė Skaistė 616
 Vasiliauskaitė Veronika 976
 Vasiliauskas 706
 Vasiliauskas Antanas 276
 Vasiliauskas Arvydas 581
 Vasiliauskas Ernestas 1269
 Vasiliauskas Juozas 976
 Vasiliauskas Kostas 512, 976
 Vasiliauskas Lionginas 651
 Vasiliauskas Marijonas 554, 976
 Vasiliauskas Petras 583
 Vasiliauskas Stanislovas 581
 Vasiliauskas Teofilis 103, 468, 796, 797, 826, 827, 833, 834, 911, 1003, 1130, 1208
 Vasiliauskas Vaclovas 296, 714
 Vasiliauskas Vidmantas 481
 Vasiliauskienė (Butkevičiūtė) Aleksandra 296
 Vasiliauskienė Danguolė 613–615, 620, 623, 625
 Vasilkevičiūtė Jolita 585
 Vasinauskas Petras 987
 Vaskela G. 238
 Vaščenka 109
 Vaščenka 109
 Vaškela Jonas 183
 Vaza Zigmantas IV 73
 Vazalinskas V. 650
 Vėbra 183
 Večerinskas 731
 Večerinskas Aleksas 731
 Večerinskienė Onutė 664, 731
 Vedrickienė L. 61
 Vėgėlė Boleslovas 206, 279, 315, 316, 516–517, 540, 543, 544, 648, 725, 728, 868, 1003, 1004
 Vėgėlė Vincas 206
 Vėgelienė Apolonija 388
 Vėlavičienė S. 103
 Vėlūtis Motiejus 146, 147, 167
 Velžytė Vincenta 4
 Venckus Z. 40, 46
 Venclovienė 74
 Venclovienė Daiva 615
 Vendenienė Zita 567, 577, 583
 Vendelis Arvydas 583
 Vendelis Pranas 473
 Vendelis Saulius 583
 Verbickas 728
 Verbickas Jonas 206
 Verbickas Vladas 181, 206, 224, 240
 Verenienė (Novikaitė) Albina 498, 533, 714, 720, 724, 735, 738, 1019
 Verenytė Gintutė 535, 585
 Verenius Gintaras 607
 Verenius Kęstutis 8, 16, 170, 489, 498, 499, 535, 583, 719, 1267
 Vereniūtė Aistė 608
 Verikaitė Vitolda 1269
 Verneckienė 367
 Veselkienė Birutė 615
 Vyčinienė Daiva 4
 Vienožinskis J. 1142
 Vijūkas-Kojalavičius A. 72
 Vilys Petras 947
 Vilys Viktoras 946
 Vilytė Elena 946
 Vilytė V. 564
 Vilius Viktoras 944
 Vilkas Benjaminas 181, 236
 Vinckus-Kardas Vladas 322
 Vinkšnytė Verutė 961
 Vinskai 976
 Virbalienė 523
 Virbickas V. 225
 Visakavičius Marijonas 486
 Viskantaitė-Saviščeviene S. 72, 73, 76
 Visockaitė Leokadija 486, 523, 937
 Visokinskaitė Lina 616
 Visokinskas Dainius 616
 Vyšniauskaitė Žana 617
 Vytas Dainius 506, 1199
 Vys Jonas 172, 177, 1005
 Vitingofas 824
 Vitkauskaitė Asta 602
 Vitkauskaitė Birutė 615
 Vitkauskaitė Vaiva 604
 Vitkauskas 255, 270, 434
 Vitkauskas Gediminas 663
 Vitkauskas Giedrius 605
 Vitkauskas V. 569, 1070
 Vitkauskienė Anelė 591, 596, 600, 602, 664
 Vitkevičius 841
 Vitkevičius Pranciškus 315, 316
 Vitkevičius Samuelis 824, 878, 1003
 Vitkus B. 1146

Vitmanas Alyvdas 444
 Vladas Terleckas 229
 Volfavičius 925
 Volfovičiai 435
 Volteris Eduardas 103
 Volungevičius 461
 Volungevičius Jonas 207
 Voroničas Andrius 616
 Voroničas Dainius 616
 Vosylytė K. 1070
 Vosylius 338, 418
 Voverienė Ona 538, 770, 1205
 Voveris Jonas 766

W

Werner K. 46

Z

Zabarauskienė Regina 615
 Zabiela Gintautas 4, 5, 13, 53,
 54, 58, 60, 61–63, 70, 71, 120, 824,
 1006, 1258, 1267
 Zabieliūtė Eufrozija 821
 Zabieliūtė Marijona 78
 Zabrockis 147
 Zabusis 755
 Zadlauskienė Nina 470
 Zagreckas 730
 Zagreckas Jonas 562, 577
 Zajančkauskas Stasys 1138
 Zakarauskienė Salomėja 485
 Zaklikovskaja Antonina 615
 Zakrauskaitė Lina 607
 Zalatoriovas 653
 Zalcbachas Markvardas 69
 Zaleskis M. 85
 Zalieskai 938
 Zalieskas Teofilis 938
 Zalieskienė 938
 Zaperackas Antanas 240
 Zaranka Albinas 662, 663, 741,
 747, 748
 Zaranka Jonas 582
 Zaranka Rimantas 565, 741, 750
 Zaranckaitė Jurgita 607
 Zarankevičius Stasys 181
 Zarankienė 515
 Zareckaitė Felicija 384
 Zareckaitė Jadvyga 1104
 Zareckaitė Stasė 310
 Zareckaitė Stefa 310
 Zareckas 64
 Zareckas Adomas 311, 328
 Zareckas Bronius 752
 Zareckas Gediminas 740
 Zareckas Jonas 311
 Zareckas Juozas 310
 Zareckas Pranas 310
 Zareckas-Vėjas Vladas 328
 Zareckienė Marijona 177
 Zareckienė Ona 310, 740
 Zareckienė Petrienė 390
 Zareckis Vladas 177
 Zarunkėvičius Stasys 1014
 Zaukaitė Dalia 611
 Zavadskis Motiejus 823
 Zavišas Jonas 72
 Zavišas Merkelis 72
 Zavišienė Barbora 72
 Zdanaukas Antanas 452
 Zdanavičienė (Jakaitė) Julija 1137

Zdanevičius Eimantas 616
 Zdanevičius Ramūnas 616
 Zdanovič Vladimir 615
 Zelionka 394
 Zemskis Kazimieras 1097
 Zenkavičius Tomas 824
 Zenkevičius Vytautas 1047, 1241
 Zereckas Adomas 177, 187
 Zereckas Artūras 606
 Zereckas Tomas 177
 Zibalienė Marija 130
 Zyberkaitė Barbora 77
 Zyberkaitė Kosakovskienė Barbora
 77, 78, 81, 82
 Zigmantavičiai 942
 Zigmantavičiūtė Danguolė 600
 Zigmantienė Vida 615
 Zinkevičienė (Puzinaitė) Vanda
 955
 Zinkevičienė Regina 1202
 Zinkevičienė Vanda 953, 955
 Zinkevičius Alf. 544
 Zinkevičius Rimantas 692, 918,
 1214, 1215, 1241
 Zinkevičius Stanislovas 692, 953
 Zinkevičius Zigmas 269, 1066,
 1070, 1202, 1205
 Zinkevičiūtė Gražina 953
 Zinkevičiūtė Irena 615
 Zlatkus Petras 775
 Zobarskas S. 554
 Zubovas R. 489
 Zujus Linas 607
 Zukas Žilvinas 747
 Zukienė Gitana 662

Ž

Žabotinskis Vl. 1164
 Žagrienė Genovaitė 1269
 Žaldaris 937
 Žaldarytė Aušra 937
 Žaldarytė Danguolė 937
 Žaldarytė Eglė 937
 Žaldarytė Rasa 937
 Žalienė Danutė 1269
 Žalkauskienė Vilija 616
 Žaltauskytė Elena 664
 Žamba Eugenijus 444
 Ždanovas A. 1212
 Žebrauskai 295, 972
 Žebrauskaitė Silva 617
 Žebrauskas 281, 294
 Žebrauskas Ričardas 7, 15, 306,
 378–380
 Žebrauskas Zenonas 283, 378, 772
 Žebrovskij 380
 Žėgys M. 699
 Žeimys Stasys 419, 420
 Želigovskis L. 186
 Žemaitė 161, 510, 743
 Žemaitis Jonas 1123, 1217
 Žemaitis Romualdas 1241
 Žemaitytė Daiva 586
 Žemaitytė L. 710
 Žemaitytė Zita 10, 19, 457, 512,
 1020, 1142, 1267
 Žemkauskai 730
 Ženteliai 931, 933, 945, 972, 1196
 Žentelienė 960
 Žentelienė (Žentelytė) Aleksandra
 93, 235, 279, 306, 1098, 1101
 Žentelienė Apolonija 303
 Žentelienė Elena 474, 560, 562,
 567, 574–577, 582, 583, 696, 765,
 1193, 1196
 Žentelienė Felicija 526
 Žentelienė Feliksa 613, 616
 Žentelienė Johana 529, 532, 539
 Žentelienė Laima 493, 566, 590–
 593, 596, 597, 602, 603, 607, 772
 Žentelienė Marijona 1068
 Žentelienė Veronika 945
 Žentelienė Zofija 219, 932
 Žentelis 1068
 Žentelis Aleksandras 210, 211,
 292, 296
 Žentelis Antanas 828, 925, 941, 945
 Žentelis Daumantas 8, 16, 106,
 337, 605, 665, 697, 768, 1267
 Žentelis Donatas 601
 Žentelis Felicijonas 512, 706, 932,
 1242
 Žentelis Ignas 945, 1068
 Žentelis Jonas 4–8, 10, 11, 13–20,
 53, 54, 58, 61, 64, 66, 69, 70, 93,
 96, 104, 105, 126, 168, 169, 172,
 188, 200, 214, 235, 255, 259, 262,
 263, 265, 269, 270, 277, 283, 291,
 300, 301, 303, 306, 312, 313, 317,
 319–321, 329, 330, 331, 429, 433,
 436–438, 449, 450, 452, 458, 460,
 465, 466, 469, 470, 488–492, 509,
 511, 543, 545, 557, 560, 561, 564,
 566, 567, 570–578, 582, 583, 585,
 592, 650, 655, 666, 682, 684, 685,
 687, 692, 698, 706, 709, 725, 730,
 731, 734–748, 752, 753, 755, 757,
 759, 761, 766, 769, 770, 772, 773,
 834, 854, 899, 911, 912, 915, 917,
 928, 932, 933, 945, 973, 1002, 1005,
 1008, 1015, 1022, 1064, 1098–1001,
 1103, 1107–1109, 1129, 1131, 1135,
 1137, 1145, 1150, 1176, 1178, 1187,
 1188, 1190–1196, 1098–1101, 1157,
 1191, 1201, 1216, 1242, 1267, 1318
 Žentelis Juozas 200, 304, 371, 372,
 373, 473, 731, 732, 734, 747, 925,
 931, 945, 971, 1005, 1103
 Žentelis Jurgis 6, 14, 17, 1267
 Žentelis Kazys 200, 329, 932
 Žentelis Kęstutis 102, 330, 492,
 572, 583, 589, 757, 899, 912, 913,
 997, 1191
 Žentelis Mykolas Rokas 255
 Žentelis Petras 93, 255, 259, 270,
 317, 431, 439, 973, 924, 925, 945
 Žentelis Povilas 925
 Žentelis Pranas 925
 Žentelis Romas 303
 Žentelis Stasys 300, 512, 1242
 Žentelis Šarūnas 448, 602
 Žentelis Vaclovas 578, 945
 Žentelis Vygandas 599
 Žentelis Viktoras 11, 19, 81, 200,
 209, 210, 291, 304, 306, 329, 330,
 437, 438, 443, 444, 448, 468, 469,
 488–490, 492, 494, 504, 567, 599,
 580, 597, 607, 682, 684, 686, 688,
 689, 709, 716, 754, 774, 808, 834,
 893, 899, 912, 913, 925, 932, 971,
 1002, 1004, 1009, 1187, 1195, 1196,
 1201, 1203, 1206–1211, 1243
 Žentelis Vytautas 607, 758, 769
 Žentelis-Gerutis Jonas 329
 Žentelis-Tarzanus Jurgis 329

- Žentelytė 946
 Žentelytė Aleksandra 932, 971
 Žentelytė Audronė 5–8, 10, 11, 13–19, 47, 68, 122, 129–131, 255, 345, 429, 488, 489, 557, 569, 573, 574, 581, 588–590, 609, 628, 650, 665, 697, 766, 928, 1103, 1019, 1183, 1187, 1196, 1206, 1243, 1267
 Žentelytė Aušra 945
 Žentelytė Birutė 582
 Žentelytė Danguolė 600, 945
 Žentelytė Darata 933, 1152, 1161
 Žentelytė Elena 515, 564, 941
 Žentelytė Eleonora 329
 Žentelytė Ieva 943
 Žentelytė Inga 604
 Žentelytė Janina 303, 329, 593, 945
 Žentelytė Jūratė 605
 Žentelytė Leonora 303
 Žentelytė Marytė 303
 Žentelytė Nijolė 563
 Žentelytė Ona Milda 563, 564, 946
 Žentelytė Stasė 945
 Žentelytė Veronika 515
 Žentelytė Živilė 603
 Žeruolytė Elena 604
 Žicevičienė (Lukoševičiūtė) Marytė 915, 1267
 Žičkienė Aušra 1104
 Žiedelis Antanas 473
 Žiedelis Gediminas 582
 Žiedelytė 467
 Žiedelytė Dalia 583
 Žiedelytė Edita 598
 Žigaitis Rimvydas 737
 Žygelis Juozas 539
 Žygimantas Augustas 72, 860
 Žilaitytė Liucija 612, 613
 Žilėnas Jonas 531
 Žilinskaitė Danutė 739
 Žilinskaitė Gražina 582
 Žilinskaitė Irena 423, 583, 739
 Žilinskaitė Marytė 586
 Žilinskaitė Nijolė 309
 Žilinskaitė Olė 423
 Žilinskaitė Rima 581, 931
 Žilinskaitė Snieguolė 580
 Žilinskaitė Veronika 15, 187, 309, 345, 384, 385, 495
 Žilinskaitė Zita 607
 Žilinskas Adomas 501
 Žilinskas Algis 422
 Žilinskas Juozapas 7, 15, 187, 215, 252, 309, 345, 384, 385, 1005
 Žilinskas Kęstutis 5, 7, 13, 15, 252, 422, 423, 763, 1267
 Žilinskas Mykolas 329
 Žilinskas Sigtas 598
 Žilinskas Vytautas 663
 Žilinskas-Putinas Juozas 329
 Žilinskienė (Malickaitė) Ona 194
 Žilinskienė (Zereckaitė) Felicija 187
 Žilinskienė Felė 309
 Žiliukas 189, 190
 Žiliukas 725, 876, 965
 Žinteliėnė Salomėja 1068
 Žironas Zenonas 1269
 Žitkevičienė (Dūdaitė) Elena 1099
 Žižienė Irena 496, 664, 740, 750
 Žižienė Ona 525, 526
 Žižiniauskas Jonas 946
 Žižys Aleksas 564
 Žižys Stasys 662, 663, 767
 Žižytė Inesa 606
 Žižniauskaitė Stanislava 565
 Žliubai 379
 Žukauskaitė Jurgita 616
 Žukauskas Stasys 172, 177, 189, 212
 Žukauskienė Stefanija 485, 1242
 Žuraskienė Jolita 11, 19, 1201, 1204, 1214, 1267
 Žvairys 394
 Žvirblis Adolfas 486
 Žvirblytė Juzefa 543, 546, 550
 Александрова В. Д. 45
 Ефременко А. 239, 246
 Покровский Ф. В. 60
 Римагтене Р. 56, 57

Vietovardžių rodyklė

834 vnt.

A

Adamkū rāvas, grv. 1072
 Adūtiškis, apyl. 1230
 Āfrika, žmn. 507, 1213
 Ahja, mstl. 569
 Airija, vlst. 957
 Aklāsis, ež. 35, 282, 452, 520, 522, 523, 1090
 Akūnia, upl. 55, 56
 Alantā, vls. 179
 Aldānas, mst. 304
 Aleksandravā, k. 458
 Aleksōtas, mst. d. 1218
 Aliōnyš, k. 28, 1140
 Alytūs, mst. 423, 650, 881; r. 880, 1234
 Alksnūtė, krūmai 1072
 Alksnupiai, k. 1208
 Almā Atā, mst. 1167
 Alšėnai, k. 264, 265, 266, 276
 Altājus, kr. 204, 312, 423; r. 314
 Ambraziškiai, k. 391
 Amėrika, vlst. 129, 147, 150, 155, 156, 271, 314, 341, 379, 507, 508, 512, 589, 640, 925, 930, 1086, 1088, 1147–1150, 1161, 1163, 1210, 1214, 1220, 1224, 1231, 1238, 1261
 Angarlāgas, KS 326
 Ānglija, vlst. 87, 91, 108, 110, 271, 272, 273, 276, 630, 1090
 Anykščiai, apyl. 286; 437, 776, 886, 1165; r. 508, 946, 987, 1165, 1185, 1230
 Antākālnis, k. 374, 539, 977
 Apeikiškiai, k. 55, 59, 122, 148, 149, 153, 250, 537, 915, 948, 1067, 1218
 Apušynai, k. 175, 184, 289, 1064; vnk. 724
 Archāngelskas, sr. 324, 352
 Argentīnā, vlst. 155, 1148, 1149
 Armėnija, vlst. 1173
 Armonā, upl. 924
 Armoniškiai, k. 203
 Astruvkā, k. 322
 Ašmenā, mst. 264; up. 264, 265, 266, 276
 Atkōčiai, apyl. 1071; k. 762
 Atžalynas, mšk. 1094
 Aukštādvaris, dv. 1007; k. 159, 175, 183, 192, 610, 924, 1006; mst. 374
 Aukštadvarys 1312
 Aukštaitijā, etnogr. sr. 64, 900, 1065
 Aukštākaimis, k. 122, 139, 154, 610, 1212
 Aukštāšilis, mšk. 1094
 Aukštuoliai, k. 379
 Austrālīja, vlst. 271, 370
 Āustrija, vlst. 78, 593, 594, 595, 1181, 1215, 1222, 1229
 Avižynė, k. 1095
 Āzija, žmn. 1167
 Āžuolynė, k. 27

B

Bagaslaviškis, k. 634, 695, 893; mstl. 163

Baisōgala 1311, 1314
 Bajōriškiai, k. 122, 158, 165, 187, 619, 1095
 Bajorkā, s. 1093
 Bajōrkis, kr. 1073
 Balā, pv. 1073
 Balaūdžupis, upl. 1079
 Balbiėriškis, mst. 661
 Balchāšas, mst. 311
 Bālninkai, mstl. 871, 941; vls. 1025
 Baltarusija, vlst. 24, 1166, 1179, 1183, 1220
 Bāltas, ež. 40, 43, 1257
 Bāltija, jūra 477; geogr. sr. 257, 428, 493, 1261
 Baltrōmiškė, k. 33
 Bāras, mst. 79, 80
 Baraučiznā, k. 93, 183, 255, 404, 465, 924
 Barbōriškis, k. 55, 59, 75, 93, 156, 173, 189, 196, 197, 210, 215, 250, 279, 303, 324, 329, 398, 404, 413, 424, 431, 450, 451, 472, 475, 666, 915, 927, 928, 931, 932, 936, 964, 1003, 1015, 1018, 1019, 1020, 1022, 1026, 1028, 1067, 1086, 1087, 1088, 1089, 1099, 1105, 1107, 1108, 1129, 1150, 1157, 1161, 1234, 1237, 1238, 1242; plv. 178; vnk. 915
 Barnaūlas, mst. 423
 Bartkūnai, k. 1135
 Bavārija, sr. 1163
 Baziliōnai, mstl. 1222
 Bečiai, k. 29, 50, 51, 54, 55, 60, 61, 62, 64, 71, 122, 124, 140, 178, 211, 219, 289, 303, 373, 391, 406, 407, 430, 436, 437, 439, 445, 473, 727, 764, 915, 964, 966, 967, 969, 1006, 1059, 1062, 1064, 1067, 1090, 1095, 1222, 1225; dv. 122, 123, 124, 125, 126, 173, 175, 179, 181, 182, 249, 392, 406, 436, 649, 1090, 1095, 1096; mšk. 44, 45
 Bėčiūnai, k. 1183
 Bedūgnis, ež. 40, 45, 1257
 Beinariškės, Beinoriškiai, k. 141, 142, 821; plv. 141
 Belazāriškiai, k. 392
 Beļģija, vlst. 503, 1214
 Belvėderis, k. 1231
 Beņdrės, pv. 1094
 Berlīnyas, mst. 46, 84, 91, 108, 270, 1157, 1163, 1243
 Bėrnas, mst. 1158
 Bernōtiškiai, k. 9, 17, 172, 173, 207, 282, 324, 327, 367, 455, 458, 459, 522, 973, 976, 977, 1011, 1015, 1071, 1085, 1089, 1217; dv. 129, 249, 917, 976, 1011; vnk. 249, 915
 Beržābalis, pv. 1091
 Beržai, apyl. 1063
 Bėržoras, k. 897
 Beteniškiai, k. 47, 120, 303, 389, 1091; plv. 74, 95, 101, 104, 172, 175, 199
 Bičku, klv. 1095
 Bijskas, mst. 423
 Birštonas, mst. 834
 Bīržai, apskr. 213, 334, 1183, 1185; mst. 1183, 1185
 Biūdingenas, mst. 1210

Bolotnojė, mst. 352
 Bornhōlas, s. 1167
 Borok, mšk. 1096
 Bōstonas, mst. 66, 68, 69, 73, 99, 128, 449, 1067
 Brazilija, vlst. 155, 175, 413, 1147, 1148
 Breslaujā, mst. 80, 269, 820
 Bronislavavā, vnk. 915
 Brūklinas, mst. 258, 261, 1217
 Bučiōnyš, k. 973
 Būdai, k. 321
 Budapėštas, mst. 1214, 1232
 Buėnos Airės, mst. 1149
 Bugėniai, k. 973
 Būivydīškės, k. 1216
 Bukōniai, k. 29, 33, 35, 165
 Bulgārija, vlst. 92, 1177, 1199

C

Cedrōnas, upl. 365, 488, 800, 802, 885, 879, 880, 881, 884, 886, 887, 888, 889, 892, 895, 897, 901, 912, 964, 1091, 1096, 1187
 Cegelnia, rstl. 1091
 Cveibriukenas, mst. 444

Č

Čečėnija, resp. 766, 1201, 1205
 Čėkija, vlst. 590, 593, 1199, 1214, 1218
 Čėkoslovākija, buv. vlst. 298, 1177, 1224
 Čėliābinskas, mst. 383
 Čėrniškė, pv. 1073
 Čėsiūno kālnas 64
 Čikagā, mst. 71, 819, 1147, 1149, 1201, 1228, 1236
 Čiobiškis, k. 29, 317, 319, 386, 932, 1242; mst. 1265, 1311, 1314

D

Dabužėliai, k. 1165
 Dabužiai, dv. 1165
 Dagiliōniai, k. 122, 134, 159, 610; mšk. 135
 Dainavā, k. 449, 570, 659, 1024, 1178; mstl. 593; gyv. 1179
 Dainiai, dv. 178, 207
 Dānija, vlst. 214, 630, 634, 642, 720, 957
 Daubāriškės, k. 99, 343
 Daugirdīškės, dv. 92
 Daūgpilis, mst. 452, 453, 1147
 Degimai, mšk. 291, 294
 Deglėliai, k. 1178
 Degūtīnė, pv. 1093
 Dėltuva apyl. 24, 1064; dv. 73, 74, 76, 1227; mstl. 24, 71, 72, 73, 80, 155, 189, 199, 201, 327, 356, 369, 390, 401, 416, 454, 465, 593, 619, 640, 720, 753, 893, 936, 938, 951, 1002, 1007, 1049, 1050, 1055, 1056, 1058, 1059, 1145, 1205, 1227, 1234, 1237; par. 142, 1039, 1161; sen. 762, 1007; up. 70, 71; vls. 174, 175, 177, 180, 183, 252, 322, 331, 333, 376, 401, 549, 666, 1024, 1188, 1217
 Dembynė, dv. 92

Detròitas, mst. 1238
 Didžioji Britànija, vlst. 91, 92, 108, 109, 110, 111, 272, 1218
 Didžioji píeva 1093
 Dievėniškės, k. 264, 1179
 Diržiai, k. 270
 Dòlgij Mòstas, r. 312
 Dotnuvà, mst. 1176
 Dovėdiškiai, k. 465, 924
 Draĩblio Káulo Kraĩtas, vlst. 1213
 Drėsdėnas, mst. 350
 Drohòbyčius, mst. 1226
 Drúskiniškai, mst. 26, 1228
 Dúbiai, k. 38, 49, 54, 55, 138, 142, 159, 163, 250, 337, 610, 915, 1016, 1067, 1095, 1258; mšk. 135; plkl. 37, 59, 65, 134
 Dubingiai, mstl. 202
 Dubýsa, up. 339
 Dúbovka, gyv. 329
 Dubrėlis, kln. 1095
 Duburýs, pv. 1072
 Dudinka, mst. 345
 Dukstynà, k. 175, 366, 1196; kp. 327
 Dumblynė, mšk. 1074
 Dunòjus, up. 298
 Durbė, mstl. 2
 Dzúkijà, etnogr. sr. 892
 Džėzkazgànas, sr., KS 329, 333

E

Egíptas, vlst. 665, 905
 Eglýnė, k. 177, 1016
 Elektrėnai, mst. 195
 Endriėjavas, sen. 248; vls. 248, 1311, 1315
 Èstija, vlst. 569, 655, 1163, 1166, 1183
 Europà, žmn. 45, 46, 260, 450, 536, 593, 594, 597, 648, 712, 720, 833, 853, 856, 877, 906, 1154, 1158, 1199
 Evalingavà, vnk. 307, 915; k. 1095

F

Flòrida, v-ja 1216
 Frúnzė, mst. 1167

G

Gáilioniai, k. 487, 1091; dv. 825, 1007
 Gailiúnai, k. 31, 757, 762, 1218
 Gaidžiúnai, k. 29
 Gaĩdinas, gub. 1218; mst. 76, 82, 83, 107, 108
 Gavėnònyš, k. 55, 63, 281, 289, 429, 460, 536, 720, 724, 915, 918, 919, 920, 1008, 1019, 1021, 1024, 1071, 1084, 1085, 1086, 1087, 1088, 1094
 Gdànskas, mst. 75
 Gegužinė, par. 371
 Geidúčiai, k. 650
 Gelėžė, Gelažà, upl. 34, 35, 40, 45, 47, 62, 429, 1071, 1091, 1257
 Gelvanė, ež. 27
 Gėlvonai, mstl. 28, 29, 71, 148, 162, 186, 188, 205, 235, 236, 283, 284, 285, 288, 289, 296, 317, 327, 343, 344, 374, 408, 439, 528, 531,

593, 613, 621, 668, 707, 725, 802, 834, 871, 885, 893, 929, 940, 952, 953, 957, 1007, 1008, 1013, 1039, 1229, 1230; par. 142, 1124, 1311, 1314; sen. 948, 951, 1122; vls. 128, 174, 188, 302, 321, 323, 549, 778, 951, 1022, 1072, 1219; apyl. 384, 1064; dv. 916, 949; kr. 1072; vls. 557
 Gerdášiai, k. 26
 Giedraičiai, k. 175, 228, 392; mstl. 196, 1140, 1241; girinink. 1193, 1190; vls. 202
 Gilujis, ež. 35
 Gimantai, mšk. 322
 Gintinė, k. 135; kln. 135
 Girona, mst. 593
 Gojávietė, pv. 1093
 Gojavietėlė, pv. 1093
 Gòjus, pv. 1093
 Graĩkija, vlst. 665
 Gráužiškės, mstl. 264, 265
 Grežėniškiai, k. 1064
 Griškabúdis, mstl. 858
 Gruzdžiai 1311, 1315
 Grúzija, vlst. 1222
 Gudòniai, k. 154, 155, 159, 317, 319, 334, 338, 465, 610, 1016
 Gumbra, pv. 1093
 Gumburýs, upl. 283
 Gvinėja, vlst. 1212, 1213

H

Hámburgas, mst. 1224, 1225
 Hėlsinkis, mst. 1157, 1163
 Hòlšteinas, sr. 76

I, Y

Igárka, mst. 184, 185, 187, 305, 308–310, 327, 329, 331, 345, 384, 385, 406, 408–411, 928, 1225, 1197
 Ignalinà, mst. 1222; r. 1070
 Ylakiai, vls. 243
 Ilgabradai, k. 452, 455, 524, 525, 526
 Ilgajis, ež. 35, 40, 44, 436, 1257
 Ilgamedis, mšk. 1093
 Ilinòjus, v-ja 1147
 Indianà, v-ja 1223
 Ingàšas, r. 307
 Inkilai, k. 1099
 Intà, mst. 324, 390, 394
 Intalàgas, KS 212, 334, 413
 Irkútskas, sr. 193, 326, 332, 352
 Ispànija, vlst. 593, 1224
 Išlaužai, k. 1236
 Itàlija, vlst. 590, 859, 1222, 1240
 Ivančicė, mst. 593
 Ivangėnai, k. 1064
 Izraėlis, vlst. 590, 907

J

Jaciúnai, k. 477
 Jakùtija, resp. 176, 195, 304
 Jakùtiškiai, k. 36, 77, 331, 538, 769, 940
 Janiònyš, k. 186, 318
 Januškai, k. 465, 924
 Japònija, vlst. 1224, 1231
 Jaskùniškis, pv. 1091

Jasiúnai, k. 1132
 JAV, vlst. 124, 198, 271, 347, 350, 469, 509, 590, 768, 930, 933, 949, 957, 976, 1148, 1151, 1155, 1171, 1216, 1217, 1022, 1223, 1224, 1228, 1229, 1236, 1261
 Jenisėlàgas, KS 332
 Jenisėjus, up. 345
 Jerúzalė, mst. 897, 907
 Jiesià, up. 25
 Jočiònyš, vnk. 915
 Jonavà, mst. 25, 26, 27, 73, 78, 82, 85, 122, 136, 137, 143, 147, 149, 154, 155, 162, 195, 236, 237, 279, 297, 330, 334, 346, 352, 399, 409, 431, 435, 450, 452, 456–459, 497, 505, 657, 764, 776, 803, 881, 912, 918, 934, 936, 937, 940–943, 945, 946, 956, 1014, 1019, 1020, 1047, 1197, 1232, 1233, 1236, 1239; r. 58, 80, 134, 315, 338, 388, 525, 590, 622, 778, 937, 948, 955, 956, 969, 1063, 1064, 1157, 1217, 1222, 1233, 1239; vls. 150, 183, 318, 549, 1185; apyl. 456
 Joniškėlis, k. 650, 1183; r. 360
 Juodàsis, ež. 40, 43, 45, 1257
 Júodiškiai, k. 1019, 1095
 Júodlaukis, k. 487, 1007, 1099, 1105, 1115, 1116
 Juodlekis, upl. 1079
 Júodpurviai, k. 1025
 Júodupė, k. 204
 Júodupėnai, k. 1229
 Juostiniškai, k. 1230
 Juozapavà, vnk. 128, 129, 250, 303, 305, 558, 720, 724, 915, 917; k. 53, 55, 59
 Jurbarkas, mst. 73, 109, 962, 1238; r. 1235
 Jurdònyš, k. 182, 202
 Jutkònyš, k. 1022
 Južkuzbaslàgas, KS 323

K

Kačėniškiai, k. 178
 Kaišiadòryš, mst. 268, 331, 353, 359, 441, 700, 701, 702, 703, 704, 876, 881, 1135, 1171, 1196, 1233; r. 360, 951, 1176; apskr. 1020; vls. 700
 Kalibatas, vnk. 915
 Kalifòrnija, v-ja 1224
 Kalnai, mšk. 316, 318, 415, 416, 1009, 1010, 1018
 Kálniškiei, mšk. 45
 Kalnų Altájus, geogr. sr. 204
 Kalvarijà, r. 1176
 Kalvėliai, k. 32, 192, 323, 388, 401, 465, 757, 762, 915, 924, 972, 1007, 1071; vns. 249
 Kamyšlàgas, KS 327, 329
 Kampàna, sr. 859
 Kanadà, vlst. 266, 269, 271, 276, 1222
 Kañčiškiai, k. 29, 487, 947, 1007, 1090, 1152, 1161
 Karagànda, sr., KS 194, 212, 323, 324, 329, 333, 372, 413, 1186
 Karajimiškis, k. 213, 1185
 Karalíaučius, kr. 861, 862, 1157, 1163, 1166

- Karaulka, k. 619
 Karčiskiai, k. 149
 Karėlija, geogr. sr. 445
 Kargopolėgas, KS 324
 Karlėgas, KS 329, 333
 Karmėlava, mstl. 297, 394
 Karpatai, kln. 299
 Kaugoniai, k. 331
 Kaūkalknis, kln. 36, 64, 1094
 Kaukėzas, geogr. sr. 1199
 Kaukolikai, k. 1227
 Kaulėkalknis, mšk. 1095
 Kaūnas, mst. 4, 26, 56, 57, 64, 73, 78, 80, 82, 85, 92, 95, 96, 103, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 129, 149, 159, 175, 186, 188, 193, 211, 220, 223, 229, 234, 238, 240, 241, 255, 259, 266, 268, 269, 276, 289, 297, 330, 332, 334, 336, 339, 342, 351, 368, 371, 378, 379, 380, 386, 390, 396, 400, 405, 406, 407, 416, 424, 425, 426, 430, 431, 438, 439, 449, 450, 452, 453, 454, 456, 470, 482, 483, 503, 545, 639, 645, 647, 648, 649, 650, 652, 703, 713, 725, 742, 744, 776, 778, 823, 824, 862, 881, 886, 888, 889, 911, 920, 927, 928, 937, 938, 941, 943, 944, 945, 946, 947, 954, 956, 961, 962, 963, 965, 966, 976, 977, 1018, 1022, 1047, 1057, 1070, 1090, 1124, 1133, 1134, 1138, 1143, 1145, 1149, 1154, 1155, 1158, 1160, 1161, 1163, 1164, 1169, 1171, 1174, 1185, 1186, 1190, 1192, 1193, 1198, 1202, 1216, 1217, 1218, 1221, 1222, 1224, 1227, 1228, 1230, 1232, 1233, 1234, 1236, 1238, 1239, 1240, 1241, 1242, 1259, 1261, 1318; apskr. 92, 108, 109, 111, 511, 1185, 1221, 1261; gub. 108, 110, 111, 457, 511, 789, 790, 826, 827; apyl. 1242; kr. 1240 ; r. 1175
 Kaūno marios 1239
 Kavarskas, mst. 145, 1165, 1239
 Kavoliai, k. 120, 121
 Kavoliūkai, k. 1010, 1090; plv. 74, 95, 104
 Kavoliūnai, k. 325
 Kazachija, Kazachstanas, vlst. 194, 324, 367, 382, 408, 1186
 Kazlai, k. 24, 32
 Kazlaučiznà, k. 9, 17, 32, 55, 60, 65, 75, 93, 183, 187, 193, 250, 255, 277, 278, 279, 281, 283, 284, 289, 291, 295, 300, 304, 317, 326, 329, 371, 373, 374, 376, 378, 379, 430, 431, 435, 915, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 932, 972, 1007, 1009, 1016, 1022, 1068, 1190, 1192, 1236, 1242, 1258; mšk. 1096
 Kazliškis, k. 1187
 Kazokiškis, pv. 1091
 Kėdainiai, mst. 73, 123, 703, 776, 820, 876, , 1007, 1012, 1208, 1236; r. 80
 Keiptaunas, mst. 507
 Keižonys, k. 611, 619
 Kėkščiabalys, pv. 1091
 Kelmai, k. 55, 59, 106, 284, 288, 289, 296, 302, 306, 498, 714, 720, 724, 927, 1008, 1025, 1087, 1094, 1233; mšk. 440
 Kelmūtė, pv. 1091
 Kėmbridžas, mst. 1167
 Kėmerovas, sr. 193, 323, 332
 Kernavė, mstl. 37, 187, 390, 1265, 1311, 1314; vls. 1026
 Kiaukliai, k. 1236
 Kinija, vlst. 922
 Kirovas, sr. 372
 Kiškunmaiša, mst. 1214
 Kizellėgas, KS 325
 Klaipėda, mst. 4, 53, 177, 186, 187, 252, 450, 866, 940, 942, 956, 1169, 1170, 1226, 1233, 1234, 1258, 1261; kr. 174; r. 248, 1268
 Klebėniškis, k. 380
 Klivlandas, mst. 1236
 Knyzėlė, upl. 34
 Knėzlaukis, k. 34, 55, 57, 128, 168, 172, 175, 181, 182, 183, 185, 190, 196, 207, 208, 215, 217, 249, 283, 284, 287, 291, 296, 300, 306, 318, 327, 343, 387, 388, 408, 409, 412, 465, 498, 529, 530, 531, 532, 538, 539, 549, 551, 555, 707, 720, 724, 725, 757, 915, 924, 958, 959, 960, 961, 1008, 1014, 1020, 1022, 1024, 1025, 1026, 1034, 1085, 1086, 1088, 1089, 1090, 1094, 1101, 1109, 1135, 1141, 1236; vnk. 915; dv. 528, 917
 Kėmija, resp. 212, 324, 325, 327, 329, 331, 333, 334, 335, 382, 384, 390, 1186, 1201
 Konėkris, mst. 1212, 1213
 Kopenhagà, mst. 1229
 Kovarskas, vls. 178
 Krėkės, k. 1222; vls. 201
 Krapiliškiai, k. 546, 547
 Krėslava, mst. 96, 99
 Krasnojėrskas, 411, 424, 1218; kr. 204, 305, 306, 308, 309, 312, 326, 327, 329, 331, 332, 333, 1026, 1225, 1231; mst. 345, 346, 424, 425, 427; r. 307, 385; sr. 184, 345
 Krekenavà, mstl. 1208
 Kretingà, apskr. 650
 Kriaunos 1310, 1314
 Krikštėnai, k. 208, 704, 749, 762
 Krėymas, sr. 91, 108, 1199, 1229
 Kriukšlėys, upl. 1094
 Kryžiàuka, k. 77, 250, 465, 915, 969, 1071
 Krėzių kàlnas 329
 Krėžkalknis, kln. 1095
 Kroklys, upl. 1079
 Krėkuva, mst. 72, 73, 75, 78, 85, 297, 820, 834
 Kruonis, k. 1239; vls. 371
 Kruopiai, k. 922
 Kudirkos Naūmiestis, mst. 856
 Kuigėliai, k. 1239
 Kukuriškis, pv. 1094
 Kulniškiai, k. 557, 1219; mšk. 44
 Kultuvėnai, k. 27, 38, 288, 289, 306, 333, 449, 488, 498, 532, 539, 549, 550, 551, 554, 555, 714, 720, 724, 778, 786, 915, 918, 920, 1085, 1086, 1088, 1089
 Kumeliai, k. 180
 Kunigėškiai, k. 33, 35, 38, 39, 55, 58, 64, 131, 138, 140, 141, 149, 153, 159, 174, 213, 289, 321, 333, 334, 446, 529, 536, 537, 549, 552, 554, 555, 619, 725, 915, 948, 1067, 1070, 1071, 1090, 1094, 1097, 1099, 1118, 1119, 1120
 Kūpiškis, mst. 300, 645; sen. 76
 Kuraĩ, k. 180
 Kurėiskiai, vnk. 915
 Kurkliai, k. 228; vls. 223
 Kurmėliai, k. 376
 Kušėių marios 1210
 Kutėšas, k. 312
 Kuzilai, k. 183
 Kvėdarna 1311, 1314

L

- Labanėšiai, k. 75, 182, 190, 193, 195, 196, 199, 211, 250, 252, 255, 270, 277, 279, 281, 284, 291, 296, 300, 306, 314, 327, 334, 354, 363, 360, 367, 377, 386, 390, 404, 431, 440, 445, 465, 915, 924, 928, 929, 930, 931, 964, 972, 1004, 1006, 1009, 1018, 1021, 1026, 1150, 1151; mšk. 1096
 Labūnai, k. 120
 Labūnava, k. 71
 Laibiškiai, k. 140, 252, 322, 401, 458
 Lakėnai, k. 323
 Lankà, pv. 1094, 1096
 Lankėlė, pv. 1093
 Latvėliai, k. 1312
 Lėtvija, vlst. 269, 374, 430, 444, 569, 590, 861, 932, 1154, 1166, 1172, 1173, 1183, 1210, 1224, 1237, 1240
 Lazė, KS 333
 Lazdijai, mst. 738
 Lazdėnai, k. 149, 150
 Lazdynavà, k. 135, 140, 150, 154, 159, 610
 Lazdėnai, k. 1095; vnk. 915
 LDK, buv. vlst. 71, 75, 76, 77, 78, 79, 82, 83, 84, 96, 1014, 1261
 Leĩpcigas, mst. 593, 1229
 Lėkėčiai, vls. 180
 Lėnas, mšk. 355–358, 364
 Leningrėdas, mst. 422, 444, 486, 655, 1166, 1167, 1176, 1212, 1239; sr. 1166
 Lėnkija, vlst. 72, 73, 79, 86, 98, 99, 104, 105, 108, 210, 211, 270, 277, 297, 429, 442, 444, 543, 590, 648, 703, 854, 861, 906, 907, 908, 973, 1007, 1065, 1199, 1204, 1222
 Leėnopolis 762, 924; dv. 1131, 924; k. 1019, 1178
 Lesėiūnai, k. 327
 Liasogūrai, k. 204
 Lydà, mst. 1220
 Lyduėkiai, k. 1178, 1236
 Lielvardė, mstl. 569
 Liepėliai, k. 282, 1011
 Liepėja, mst. 300, 1020
 Lietuvà, vlst. 1, 2, 4, 6, 10–14, 18–20, 23–26, 29, 33, 40, 45–47, 49, 51–54, 56–64, 66, 68–76, 78, 79, 81–83, 85, 86, 88, 89, 91, 92, 94, 96, 98, 99, 103–107, 112, 124, 129, 133, 134, 137, 149, 150, 153, 155, 159–162, 164, 166, 172, 173, 175, 178, 183, 185–195, 197, 198, 202–205, 207, 210, 211, 213, 214, 220–228, 230, 233, 234, 236, 238–240, 243–245, 247, 248, 251–255, 257–261,

266, 270, 272, 273, 276–278, 288, 299, 300, 301, 305, 312, 315, 326, 327, 329–335, 337–340, 342, 343, 346, 347, 349, 351–354, 360, 362, 363, 365–367, 370, 371, 373, 374, 376, 377, 380, 383, 384, 387, 391–393, 400, 404, 406–409, 411, 413, 415–417, 420, 421, 423–426, 430, 432, 434, 435, 438, 440, 441, 443, 446, 448, 450, 452, 458, 460, 465, 468, 474, 477, 478, 482, 483, 485, 488–491, 498, 501–503, 505, 511, 512, 514, 519, 529, 531, 536, 539, 541–543, 545–548, 555, 557, 559, 560, 566, 572, 589, 590, 592, 597, 610, 612, 626, 628, 630, 636, 642, 643, 646, 647, 649–652, 665, 666, 669–671, 697, 700, 701, 703–706, 709, 710, 712, 720, 740, 742, 753, 760, 763, 764, 772, 777–779, 782, 786, 788–790, 807, 810, 819, 820, 823, 826, 828, 833, 834, 844, 845, 854, 856, 858, 861, 865, 878, 880, 881, 897, 898, 900, 906, 907, 914, 921, 927, 930, 933, 934, 936, 939, 942, 949, 951, 952, 956, 957, 960, 961, 965, 970, 973, 974, 976, 977, 987, 990, 992, 994, 1006, 1008, 1014, 1016, 1022, 1025, 1026, 1027, 1030, 1033, 1034, 1045, 1046, 1064–1066, 1070–1072, 1077, 1079, 1082, 1097, 1098, 1099, 1103, 1104, 1123, 1124, 1131, 1132, 1142, 1143, 1145–1151, 1154, 1157–1159, 1161–1169, 1171–1173, 1176–1178, 1180–1183, 1186, 1188, 1189, 1191, 1192, 1195, 1197, 1198, 1203, 1205, 1209, 1210, 1213, 1215–1217, 1220, 1221, 1224–1236, 1238–1240, 1257, 1258, 1261, 1262, 1265–1270, 1310–1318
 Liūparai, k. 213, 413, 1185
 Līnamargis, vnk. 951
 Linkuvà, vls. 203
 Liukonėliai, k. 619
 Liūkonys, dv. 88
 Liutkūnai, k. 944
 Livonija, buv. vlst. 96
 Lokėnai, k. 486, 487, 939, 1007, 1090
 Lokys, Lökė, upl. 34, 35, 927
 Lōndonas, mst. 91, 92, 106, 108, 109
 Lūkiškiai, k. 352

M

Mačioniai, k. 177
 Magadānas, sr. 323, 333
 Māišiagalà, mstl. 821; vls. 327
 Makštavà, k. 619
 Mālis, vlst. 1213
 Malinovka, k. 426
 Mančiūšėnai, k. 28, 29, 318, 1095
 Mandžiūrija, sr. 922
 Mankūnai, k. 120, 172, 175, 177, 182, 189, 194, 211, 255, 256, 300, 306, 307, 323, 326, 431, 522, 915, 942–947, 1009, 1020, 1022, 1034, 1055–1058, 1063, 1067, 1070, 1090, 1091, 1221
 Marijāmpolė, mst. 353, 363, 367, 386, 514, 555, 650, 1232, 1241; r. 1241

Markūtiškiai, k. 27, 73, 82, 122, 465; apyl. 1064, 1071; dv. 174, 1131
 Martyniškis, k. 172, 189, 1168; mš. 44, 45; plv. 178, 180, 183; vnk. 249
 Marūpolis, mst. 1241
 Masiōnys, k. 1217
 Maskvā, mst. 56, 57, 75, 228, 244, 248, 372, 408, 441, 503, 861, 1166–1168, 1172, 1183, 1213, 1222, 1224, 1239
 Mazuriškiai, dv. 82
 Mažeikiai, mst. 702
 Mažlūvkā, vnk. 915
 Medinaī, k. 55, 59, 129, 149, 158, 174, 321, 323, 915, 951; dv. 129, 149, 249, 1016; mšk. 130, 139; vnk. 149
 Medinėliai, k. 321
 Meištōniai, k. 315
 Melkupė, upl. 1094
 Merkinė, mstl. 27
 Meškapiđėmė, krūmai 1095
 Meškupytė, pv. 1096
 Metelica, k. 880, 890
 Mielagėnai, k. 82
 Miežōnys, k. 390, 700, 701
 Migōnys, k. 1135
 Mikačiai, k. 936, 943, 1197
 Mikāiliškiai, k. 179, 333
 Mikalajūnai, k. 333
 Mikniūnai, k. 543
 Mykoliškiai, vnk. 915
 Mikučioniai, k. 764
 Mikūtiškis, k. 179; vnk. 1087, 1094
 Milānas, mst. 1157, 1163
 Milašiūnai, k. 73, 82, 83, 823, 862, 1162; plv. 73, 76, 82, 141, 822, 852, 861
 Mileikiškiai, k. 413, 1185
 Miñderiškiai, Meñderiškiai k. 498, 915, 921, 948, 949, 951, 952, 955–957, 1067, 1071, 1086–1090, 1098, 1099, 1117, 1122
 Myniavos, pv. 1091
 Minlāgas, KS 326, 334
 Mīnskas, mst. 80, 107, 108, 128, 314, 1167; vaiv. 80
 Misūris, v-ja 1224
 Miūnchenas, mst. 91, 1157, 1163
 Mizarai, k. 26
 Molbesčiai, krūmai 1095
 Molėtai, mst. 1024, 1188; r. 352, 360, 439, 1064, 1070
 Monpeljė, mst. 1146
 Montesė, mst. 1240
 Montevidėjas, mst. 1149
 Mordōvija, resp. 326
 Morkėlė, pv. 1095
 Morkūnų upelis 1071
 Mōsėdis, mstl. 897
 Motiejūnai, k. 1185
 Mozūrija, sr. 295
 Mūrmanskas, sr. 1199
 Musė, up. 1071
 Musinis, kln. 136; upl. 136, 149, 154, 1071
 Mūsinkai, mstl. 28; 187, 1019, 1265, 1311, 1314; vls. 182, 322, 325, 546, 1165, 1229
 Musteikiai, k. 206

N

Narbutai, k. 178
 Narymas, gyv. 418, 419, 424, 1218
 Narkyciai, k. 349
 Nasvycio pieva 1096
 Natalinā, vnk. 915
 Naugardūkas, vaiv. 76
 Naujadvaris, dv. 174
 Naujāsėdziai, k. 940
 Naujene (Naujinis), mst. 1240, 1241
 Naujōji Vīlnia, mst. d. 352; girinink. 1176
 Navikai, k. 180, 183
 Nebraskā, v-ja 347
 Nemajūnai, k. 1221
 Nemenčinė, mst. 383
 Nėmanas, mst. 1239
 Nėmunas, up. 31, 33, 56, 69, 78, 621, 768
 Nemunėlio Radviliškis, vls. 1183
 Neringā, mst. 1214
 Neris, up. 25, 28, 29, 31, 33, 53, 58, 59, 85, 133, 134, 150, 317, 322, 371, 431, 666, 668, 1020, 1080, 1081
 Neršionys, k. 1241
 Nevėžis, up. 25, 31, 33
 Nyroblāgas, KS 327
 Niu Meivenas, mst. 1229
 Niujorkas, mst. 46, 1228
 Nižnij Ingāšas, r. 306, 308, 312, 333
 Nola, mstl. 859
 Norillāgas, KS 326
 Norilskas, mst. 304, 331, 345
 Norvėgija, vlst. 1215
 Novosibirskas, mst. 1167; sr. 327
 Nūotaka, upl. 1071

O

Obėliai 1310, 1314
 Ōbė, up. 418, 423, 424
 Ohājas, v-ja 1236
 Oirōt Tūrā, mst. 312
 Oirōtū, sr. 204
 Olāndija, vlst. 594, 595, 634, 1229
 Ōldenburgas, mst. 269, 273
 Ōmaha, mst. 1151
 Ōmskas, sr. 327, 329
 Ōrša, mst. 372, 408, 411
 Ozerlāgas, KS 193, 326, 332

P

Paąžuoliai, k. 402
 Pabāiskas 441, 689, 1206; apyl. 539, 1063, 1071; mst. 697; mstl. 28; par. 142, 820, 821, 840, 841, 885, 893, 1039; vls. 178, 179, 182, 188, 202, 223, 666, 1099, 1140
 Pabaltijys, geogr. sr. 238, 239
 Pabėržė, vnk. 915
 Paberžinė, plv. 786
 Pabradė, mst. 264, 339
 Padaigai, plkl. 134
 Padembė, vnk. 915
 Padvariai, k. 325
 Paežerėliai, vnk. 915
 Pageležiai, k. 27, 29, 36, 47, 69, 93, 140, 182, 197, 247, 250, 261,

- 282, 297, 300, 306, 432, 433, 434, 452, 454–457, 459, 486, 487, 492, 519–523, 525–528, 544, 548, 549, 553, 554, 566, 654, 666, 667, 725, 728, 729, 875, 915, 934–936, 940–942, 945, 947, 965, 1007, 1009, 1010, 1012, 1020, 1034, 1067, 1084 vnk. 915, 1085, 1087–1090, 1142–1144, 1150, 1152, 1197, 1210, 1220, 1221, 1226; pv. 1091
Pagiriai, k. 640, 728, 917, 1206; mstl. 181; vls. 178, 183, 206, 207, 937
Pagriovės kálnas 1082, 1093
Pagrūšė, pv. 1093
Pagulenkai, vnk. 915
Pakálnė, k. 55, 177, 189, 192, 193, 198, 199, 212, 252, 253, 282–284, 307, 318, 323, 327, 332, 337, 374, 377, 396, 397, 415, 416, 417, 432, 465, 538, 762, 901, 915, 924, 925, 972, 1006, 1009, 1010, 1070, 1087, 1089, 1090, 1097, 1178, 1179, 1182, 1229; gyv. 1010; plv. 178; vnk. 249
Pakalniškiai, k. 282, 619, 951
Pakapė, pv. 1094
Pakapiai, mšk. 1095, 1096; vnk. 915
Pakařkliai, k. 201
Pakruojis, r. 502
Palangà, mst. 450, 503
Palaužė, k. 282; pv. 1093; vnk. 296, 915, 1020
Palestinà, vlst. 672
Paliepė, upl. 1071
Paluokė, k. 196
Pamelnytėlė, vnk. 1239
Pamerančiškis, vnk. 915
Pamernackai, k. 1185
Panemūnis, vls. 1312
Pandėlys, mstl. 1187
Paneriai, klv. 84
Panevėžys, mst. 83, 213, 356, 408, 413, 441, 645, 747, 886, 933, 962, 1131, 1133, 1186, 1217, 1234; r. 1208; apskr. 477, 1117, 1118; vls. 358
Panevėžiukas, k. 645
Panònija, sr. 78
Panoteriai 194, 893; apyl. 762; k. 207, 228, 232, 233, 938, 943, 947, 1007; mstl. 570; par. 973; vls. 196, 223, 323, 1099, 1105, 1115, 1116
Papievė, vnk. 915
Papilė 1311, 1314
Parabėlis, r. 303, 418–420, 424, 1218
Parýžius, mst. 84, 703, 1147, 1224, 1232
Pasiėkai, k. 182; plv. 786; vnk. 915, 918
Paskàrbė, k. 300, 335, 460; 1008; kln. 492; vnk. 724, 915, 917, 918, 1071
Pasòda, k. 1161
Pasvalys, mst. 188, 1214; r. 1185; vls. 413
Pašilė, k. 194, 973, 1018, 1071
Paširvintys, k. 33, 724, 920; vnk. 915
Paupliai, k. 284, 285, 287, 289, 300, 720, 724, 824, 980, 1008, 1017, 1051, 1054–1056, 1058, 1060, 1062, 1063, 1071, 1085, 1088, 1089, 1094; plv. 127
Pavytinė, k. 27, 389
Pažuvintys vnk. 250, 915, 1072
Pečiorlāgas, KS 327
Pėrmė, sr. 323, 325, 327, 331
Pėrvalka, k. 1210
Pesčianlāgas, KS 212, 323, 413, 1186
Peterbūrgas, mst. 98, 129, 834, 932, 1142, 1143, 1219
Petrāpilis, mst. 129, 152, 1153, 1154, 1163, 1164
Petrašiūnai, k. 1149
Petrogrādas, mst. 513, 514, 547
Petrònyns, k. 498, 718, 945
Piasėčnas, dv. 104, 105; k. 98, 105
Piliakalniai, k. 739, 757, 762, 933, 1152, 1155, 1157, 1161, 1162, 1198; kln. 1090
Pinskas, mst. 105
Pypliai, k. 1239
Plāčiovos, drp., plkl., 186, 415
Plāteliai 1310, 1314
Plòtai, dv. 249
Plūngė, mst. 956
Podòlė, sr. 79, 1166
Pòlockas, mst. 72; vaiv. 80
Portugālija, vlst. 1224
Prahà, mst. 298, 1157, 1163
Prancūzijà, vlst. 84, 237, 444, 1146, 1210, 1224, 1232
Praniai, k. 295, 296, 915
Praniūkai, k. 285
Pravieniškės, mstl. 29, 31
Priėnai, k. 182
Prūsija, buv. vlst. 60, 66, 70, 76, 79, 111, 720
Pučionys, k. 36, 172, 174, 175, 219, 282, 312, 314, 376, 431, 1011, 1150; dv. 249, 1011; vnk. 249, 915, 933
Puoriai, k. 1133
Pustašilis, vnk. 915
Pustėlninkai, k. 27
Pustòška, k. 177, 183, 1067; vnk. 915
Pušies kėlmas, pv. 1091
- R**
Radviliškis, mst. 252, 422, 1183; r. 1208
Ragaiņė, mst. 69
Raguvà, up. 34; vls. 357, 1311, 1314
Rakaučiznà, k. 179, 180, 725
Rambėnas, kln. 708
Ramoniuėnai, k. 1230
Rasėiniai, mst. 339–342, 650, 886, 1161, 1183; apskr. 1162
Rečionys, k. 178
Rečlāgas, KS 327
Reniuėnai, k. 945
Rešòtai, KS 204, 312, 314
Riešė, upl. 47, 49–51, 66, 69–71, 88–100, 214, 278, 285, 292, 429, 432, 437, 449, 460, 654, 667, 674, 675, 755, 780, 785, 879, 880, 890, 895, 924, 929, 1011, 1071, 1079, 1091, 1134, 1187, 1188
Rietāvās, mst. 657, 1183
Rygà, mst. 140, 655, 1137, 1157, 1163, 1167, 1229, 1243
Rizgònyns, k. 9, 17, 36, 64, 140, 172, 179, 193, 221, 255, 271, 281, 287, 289, 307, 322, 332, 337, 346, 429, 430, 445, 566, 619, 727, 755, 764, 915, 966, 968, 969, 970, 1012, 1013, 1020, 1064, 1071, 1085, 1086, 1090, 1094, 1095, 1133; pv. 1095
Ròkiškis, mst. 256, 708, 875, 1099; r. 1187, 1212, 1241
Romà, mst. 78, 80, 148, 281, 665, 1066, 1236
Ròmnaì, mst. 1020
Rotautai, k. 250, 487, 915, 936, 938, 940, 941, 943, 946, 1012, 1090, 1234; dv. 1012
Rudnikas, KS 329
Rudòkai, k. 1135
Ruginiai, k. 177, 208, 250, 307, 324, 1026, 1086
Rumšiskės, mstl. 29, 31
Rumùnija, vlst. 594, 595, 1177, 1199
Ruriškiai, k. 659
Rusiai, k. 1176
Rūsija, vlst. 75, 79, 81, 83, 91, 92, 98, 108–111, 123, 125, 156, 194, 250, 340, 342, 383, 408, 442, 489, 503, 543, 547, 753, 760, 861, 862, 864, 865, 922, 945, 1009, 1045, 1066, 1147, 1155, 1157, 1172, 1173, 1201, 1218, 1221, 1224, 1227, 1231, 1238, 1262; imp. 78, 91, 92, 108, 452, 1065
- S**
Sachalinas, s. 411
Sakalniūkai, k. 1220
Saksònija, buv. vlst. 80, 350
Sàlakas, vls. 1222
Sàlaspilis, mst. 267
Salòčiai, mstl. 334; vls. 213
Samantònyns, k. 25, 31, 35, 53–58, 64, 65, 168, 176, 186, 218, 250, 285, 287, 311, 429, 440, 445, 449, 479, 498, 714, 720, 724, 915, 1008, 1067, 1071, 1086, 1087, 1090, 1094, 1258; mšk. 135
San Pàulas, mst. 1147, 1148
Sankleras, s. 50, 51
Sankt Peterbūrgas, mst. 452, 486, 1171, 1222, 1229
Sántaka, dv. 122, 133, 138
Saròščiai, k. 36, 77
Savidònyns, k. 318, 1141
Sėmanys, upl. 288
Senegālas, vlst. 1213
Senieji Pageležiai, k. 934
Serėdžius 1311, 1314
Sergiėjevka, k. 131, 163, 331, 1064, 1095
Sevastòpolis, mst. 91
Seveikiai, k. 416, 1188
Sevvostlāgas, KS 332
Sibiras, geogr. sr. 124, 128, 129, 165, 166, 184, 219, 253, 373, 383, 386, 388, 391, 399, 418, 420–423, 424, 434, 450, 522, 538, 542, 610, 634, 646, 655, 704, 763, 928, 933, 937, 940, 941, 943, 960, 965, 970, 975, 977, 1026, 1047, 1147, 1174, 1185, 1197, 1199

Siblāgas, KS 193, 323, 332
 Siera Leonė, vlst. 1213
 Siesikai, k. 134, 194, 359, 519, 640, 897, 944; mšk. 355, 357; par. 142, 1003; vls. 177, 178, 392
 Sietynai, k. 29, 124, 173, 194, 217, 218, 309, 353, 392, 915, 964, 1071
 Skaistupis, upl. 154
 Skandināvija, geogr. sr. 630
 Skaŗdups, mšk. 1072, 1079, 1081; upl. 958
 Skarūliai, k. 206, 279, 315, 388, 544, 648; par. 142, 315
 Skaudvilė, apyl. 1064
 Skersinis, pv. 1091
 Skirvītė, up. 1239
 Skominaĩ, k. 178, 1099
 Skuōdas, vls. 1227
 Slabadà, k. 29, 39, 48, 50, 64, 75, 93, 118, 188, 192, 193, 201, 219, 235, 292, 309, 323, 325, 326, 375, 384, 388, 408, 412, 429, 431, 435, 447, 461, 494, 534, 669, 886, 890, 892, 915, 916, 963, 964, 966, 967, 1013, 1016, 1020, 1021, 1026, 1035, 1060, 1061, 1064, 1067, 1088, 1210, 1233, 1312; mšk. 60
 Slānimas, mst. 1218
 Sližiai, dv. 122, 127, 128, 129, 175, 178–181, 249, 288, 296, 314, 333, 436, 528, 554, 778, 786–788, 837, 915, 918, 920, 921, 952, 1013, 1016, 1019, 1025, 1054, 1055, 1063, 1064, 1067, 1071, 1085–1089, 1098, 1099, 1123, 1124, 1135, 1198, 1200, 1207, 1208, 1226, 1229, 1258, 1259; apyl. 714; gyv. 482, 533; k. 8, 16, 55, 59, 64, 141, 169, 170, 185, 194, 202, 236, 284, 287, 288, 300, 302, 309, 312, 320, 389, 409, 435, 440, 481–483, 498, 499, 501, 502, 528–536, 538, 549–551, 554, 569, 666, 667, 714–716, 718–720, 722–725, 728, 734, 778, 808–810, 824, 837–840, 912, 915, 916, 920, 921, 946, 949, 951, 955, 957, 959, 965; kr. 500, 724; plkl. 53, 59, 65, 668, 920
 Slovākija, vlst. 1199
 Smėliai, r. 531, 714
 Smilgiai, mstl. 1208
 Smoleńskas, mst. 72
 Solikāmskas, mst. 323
 Sōnečnojė, gyv. 312
 Solonešnojė, r. 314
 Sovietų Sąjunga, buv. vlst. 124, 162, 206, 210, 211, 213, 244, 277, 301, 470, 474, 477, 481, 489, 548, 559, 650, 660, 1158, 1166, 1167, 1177, 1181
 Srednekanas, r. 333
 SSRs, buv. vlst. 204, 208, 228, 234, 247, 558, 874, 1136, 1139, 1144, 1190, 1232, 1241, 1261, 1262
 Stalingrādas, mst. 281
 Stanislavavà, vnk. 177
 Stačiūnai, par. 1311, 1314
 Stašiūnai, k. 949
 Stepanavà, plv. 177
 Stepļāgas, KS 329, 333
 Stimbūriai, k. 180, 333
 Stokhōlmas, mst. 1214, 1243
 Strošiūnai, k. 35

Strėviniņkai, k. 1047
 Stumbriškiai, k. 477
 Sugedà, upl. 40, 1014, 1070, 1071, 1257
 Sukiniai, k. 32, 34, 37, 55, 59, 70, 174, 187, 281, 283, 284, 287, 311, 327, 329, 345, 392, 393, 394, 422, 530, 532, 539, 714, 915, 923, 927, 1014, 1015, 1020, 1047, 1049, 1050, 1058, 1062, 1063, 1070, 1071, 1084, 1090, 1231, 1258; mš. 134; plkl. 37, 59, 60, 65, 294
 Sūomija, vlst. 1173, 1231, 1318
 Suvàlkai, gub. 1065
 Suvalkijà, etnogr. sr. 646

Š

Šafárnė, vnk. 149, 915
 Šakiai, mst. 149, 650; vnk. 915
 Šakyna, mst. 862
 Šalčininkai, mst. 1236; r. 1179
 Šaltėniai, k. 645
 Šarkiškiai, k. 1047
 Šarkos pieva 1091
 Šateikiai, k. 96
 Šaukotas, mstl. 1222
 Ščerbakōvas, mst. 1227
 Šeduva 1312
 Šeipšta, Šeipštė, upl. 150, 154, 823, 1079
 Šerķšnupis, upl. 154
 Šešuolėliai, k. 205, 1190, 1193, 1206, 1243
 Šešuoliai, mstl. 28, 228, 1208, 1210, 1211; vls. 181, 183, 223, 318
 Šėta, mstl. 33, 35, 80, 669, 728
 Šiaulėnai, mstl. 1222
 Šiauliai, mst. 4, 233, 886, 973, 1228, 1230, 1234, 1240; apskr. 242; r. 718; sr. 1176
 Šilai, k. 25, 36, 78, 82
 Šilalė, r. 1268
 Šilėliai, k. 284
 Šiliānka, k. 948, 949, 957
 Šilōnyš, k. 951
 Šilūtė, r. 1237
 Šiluva, mstl. 342, 928
 Šimōnio sklėpas, pv. 1091
 Šimoniškiai, k. 82
 Širvintà, up. 29, 33, 40, 42, 45, 53, 55, 59, 88, 122, 128, 138, 437, 498, 837, 915, 948, 950, 1016, 1065, 1072, 1075, 1078, 1080, 1082, 1123, 1257
 Širvintos, mst. 27, 29, 33, 35, 36, 37, 186, 188, 194, 198, 208, 371, 461, 497, 506, 657, 701, 703, 714, 728, 772, 881, 951, 953, 955, 1136, 1138, 1140, 1234, 1310, 1314; apskr. 122; par. 1235; r. 184, 193, 319, 333, 360, 437, 498, 613, 621, 948, 951, 952, 1064, 1095, 1122, 1185, 1190, 1193, 1206, 1242, 1243, 1268; vls. 194, 205, 666
 Šitkinas, r. 974
 Škōtija, vlst. 86, 87
 Šlapaberžė, k. 655
 Šlupšnys, pv. 1093
 Šmukštai, k. 173, 948, 949, 1079
 Špōkiškis, k. 205
 Štūtgartas, mst. 86
 Štūthofas, KS 548
 Šunūpis, k. 207

Švėdija, vlst. 1214, 1224, 1243, 1318
 Švėdkapiai, kp. 1096
 Šveicārija, vlst. 206, 957, 1199
 Švėkšna, mstl. 96, 98, 146, 156, 843, 1237; dv. 96, 102
 Šventiōnyš, r. 1070, 1176, 1230
 Šventōji, up. 7, 10, 16, 18, 23–27, 29–36, 38, 40–42, 44, 45, 48–50, 53, 55–60, 64, 65, 70, 78, 85, 99, 106, 118, 122, 123, 128, 132–135, 138, 141, 143, 145, 150, 153, 154, 162, 163, 179, 187, 188, 194, 196, 202, 212, 235, 253, 262, 277, 283–288, 290–296, 332, 374, 378, 380, 388, 398, 412, 422, 424, 429, 431, 432, 435, 438, 439, 447, 448, 460–465, 481, 483, 489, 490, 491, 496, 498, 531, 533, 549, 566, 610, 660, 666, 668, 680, 685, 693, 710, 752, 760, 768, 773, 776, 788, 800, 802, 823, 891, 915–918, 924, 925, 927, 958, 961, 964, 969, 972, 979, 986, 991, 993, 995, 1005, 1007, 1008, 1014–1018, 1020, 1065, 1068–1073, 1075, 1076, 1080, 1082, 1083, 1095, 1101, 1122, 1140, 1174, 1192, 1194, 1124, 1235
 Šveņtupė, up. 71

T

Tabalà, k. 36, 434, 1007, 1090
 Tabalynė, pv. 1093
 Tacišovas, mst. 1204
 Taigà, mst. 1257
 Taišėtas, r., KS 326, 974
 Takavėška, k. 465
 Tālinas, mst. 655, 1167
 Targovica, mst. 79, 83
 Tārtu, mst. 1167
 Taujėnai, k. 152, 173; par. 894; vls. 1185
 Tauragė, mst. 73, 91, 109, 186; r. 1064
 Taurāgnai, vls. 206, 1311, 1314
 Teliātnykai, pv. 1094
 Telšiai, vysk. 511, 827
 Tetervinaĩ, k. 1212
 Tian Šānis, kln. 1167
 Tiėdžiupe, upl. 1071
 Tiļžė, mst. 53, 56, 58, 59, 1258
 Tinskōjus, gyv. 333
 Tītuvėnai, mst. 897
 Togailai, vnk. 249
 Tōmskas, sr. 303, 418–420, 424, 426, 973, 1218, 1225
 Torōntas, mst. 276
 Trainiai, k. 174, 1217
 Trākai, mst. 92, 331, 747, 1020; apskr. 1020, 1065, 1176; r. 1176, 1234; pv. 1093
 Traūpis, vls. 223
 Travemiundė, mstl. 1243
 Triugōlnykas, rstl. 1091
 Trojicko Pečiōrskas, r. 326
 Troškūnai, mstl. 1165; r. 413, 1185
 Tuganas, r. 426
 Tukaviškis, vnk. 915
 Tulà, mst. 760
 Tulpiākiemis, k. 477, 538, 1198
 Tulūzà, mst. 1239

Turkija, vlst. 80, 91, 92, 1172
Turžėnai, k. 454, 927

U

Ubagių kálnas 901
Uchta, mst. 382, 1201
Uchtižlágas, KS 327
Udarà, k. 184
Ūdróklis, upl. 66, 70, 800, 929, 1079, 1096; pv. 1096
Ukmergė, mst. 25, 33, 68, 71, 73, 75, 76, 79, 84, 85, 90, 91, 95, 102, 111, 133, 152, 154, 162, 166, 168, 172, 173, 178, 180, 183, 186, 187, 192–198, 201–205, 207, 208, 210, 211, 216, 217, 221, 226, 231, 235, 236, 255, 257, 261–263, 265, 269, 277, 280, 281, 289, 291, 297, 313, 317, 320, 323–327, 329, 330, 331, 333–337, 340, 344, 346, 347, 351–353, 355, 356, 359, 362, 367, 368, 372, 374, 375, 376, 380, 382, 386, 388, 389–392, 396, 398, 399, 402, 408, 412, 416, 422, 424, 429, 431–433, 435, 438, 439, 441, 448, 449, 450, 452, 454–460, 465, 488, 503, 505, 509, 511, 513, 515, 522, 525, 531, 537, 538, 544, 551, 552, 558, 570, 609, 642, 643, 646, 648, 650, 659, 661, 662, 700, 703, 706, 708, 714, 720, 724, 726, 729–731, 749, 753, 754, 759, 760, 761, 768, 777, 778, 833, 835, 854, 855, 857, 870, 871, 873, 874, 876, 889, 891, 892, 914, 918, 922, 924, 925, 928, 931, 936, 940, 941, 943, 945, 946, 949, 952, 953, 955, 961–963, 973, 975–977, 1004, 1006, 1007, 1009, 1012, 1014, 1018, 1019, 1022, 1026, 1045, 1047, 1067, 1090, 1123, 1131, 1135, 1136, 1140, 1143, 1145, 1150, 1152–1155, 1157, 1161, 1162, 1168, 1178, 1179, 1187, 1188, 1190–1192, 1196, 1197, 1201, 1206, 1208, 1218, 1219, 1220, 1223, 1226–1228, 1230, 1231, 1233, 1234, 1236–1238, 1240–1242, 1262, 1266; par. 1227; pv. 973; apskr. 76, 79, 85, 91, 110, 112, 150, 155, 178, 187–189, 192–197, 199, 202–208, 210, 212, 213, 223, 241, 243, 246, 249, 252, 253, 262, 317, 318, 320–323, 332, 334, 351, 353, 371, 384, 392, 404, 406, 408, 424, 429, 449, 454, 456, 460, 517, 519, 528, 529, 536, 545–551, 554, 632, 643, 645, 697, 897, 949, 1024, 1025, 1026, 1099, 1115, 1116, 1131, 1135, 1136, 1137, 1140, 1142, 1145, 1155, 1157, 1161, 1165, 1190, 1205, 1217; kr. 666, 1268; r. 4, 40, 46, 63, 68–70, 107, 186, 335, 337–389, 450, 472, 477, 478, 481, 490, 494, 497, 501, 531, 533, 535, 538, 591, 597, 613, 619, 700, 714, 718, 720, 722, 751, 754, 755, 758, 768, 775–777, 898, 911, 913, 966, 1010, 1025, 1063, 1064, 1099, 1109–1115, 1120–1122, 1124, 1133, 1137, 1168, 1171, 1178, 1179, 1185, 1187, 1188, 1190–1192, 1197, 1201, 1205, 1208, 1210, 1219, 1227, 1228, 1268; sav. 40, 46, 68, 777, 1268; vls. 175, 178, 179, 358, 549, 965; apyl. 456

Ukrainà, vlst. 79, 299, 332, 430, 445, 1153, 1166, 1195, 1210, 1226, 1241
Ulýčninkai, k. 178
Ūpė, pv. 1091
Ūpýtė, k. 80; pav. 83
Ūpninkai 5, 9, 13, 537, 557, 610–613, 617–620, 622–625, 761, 777, 778, 810–825, 837, 840, 842–845, 850–854, 878, 885, 920, 947, 952, 969, 1015, 1019, 1041, 1122, 1174, 1175, 1185, 1186, 1233, 1236; apyl. 24, 49, 74, 76, 131, 133–135, 141, 142, 148, 150, 538, 609, 610, 612, 819, 820, 841, 1016, 1065, 1066, 1071, 1118–1120; dv. 76, 122, 130, 138, 139, 143, 145, 150, 162, 182, 183, 212, 249, 820, 823, 991; gvv. 611, 970, 619, 1012, 1066; k. 9, 17, 38, 49, 54, 122, 127, 130–132, 134–156, 158, 159, 161–167, 177, 183, 194, 213, 237, 287, 413, 431, 437, 439, 536, 609, 610, 618, 936, 947, 978, 979, 986, 991, 995, 1016, 1071, 1090, 1094, 1096, 1100, 1216, 1217, 1258, 1259; kr. 213, 618, 626, 1016; mstl. 25, 27–29, 74, 78, 82, 135–137, 140, 161, 212, 360, 268, 286, 319, 330, 387, 449, 588, 626, 680, 698; par. 122, 127, 129, 131–133, 140–145, 151, 159, 162, 609, 610, 670, 778, 819, 823–825, 840, 843, 852, 878, 956, 1015, 1016, 1039, 1042, 1079; sen. 149, 621, 948, 951; vls. 317
Ūpninkėliai, k. 27, 28, 33, 122, 136, 152, 159, 163, 619
Uràlas, kln. 325
Urugvájus, vlst. 1148
Usollágas, KS 323
Ustvmylágas, KS 324, 1186
Ūtenà, mst. 262, 264, 340, 450, 747, 894, 1214; kr. 265; apskr. 179, 186, 206; r. 439, 1070, 1268
Ūžbaikalė, geogr. sr. 329
Ūždarai, k. 1026
Ūždauguvís, geogr. sr. 77
Ūžúgíríai, k. 355, 378
Ūžupiai, Ūžupė, k. 134, 135, 137–139, 148, 150, 159, 318, 334, 418, 610, 619, 929, 1016, 1095, 1122, 1232; mšk. 929
Ūžuraístis, k. 174
Ūžúšílíai, k. 65, 75, 177, 187, 221, 277, 281, 283, 310, 379, 390, 396, 465, 538, 915, 924, 928, 929, 963, 972, 1006, 1009, 1010, 1025, 1043, 1071, 1229, 1258; vnk. 915

V

Vadóklíai, mstl. 356, 364; mš. 355–357; vls. 355, 357
Vağílka, k. 181
Vairópka, k. 1141
Vaiškoníai II, k. 181, 183; dv. 207
Vaitkuškís, dv. 87, 92, 110; k. 78, 80, 82, 100, 110; vls. 1135
Valańčiaus píeva 1091
Valdájus, mst. 861
Valkavískas, mst. 1220
Vanagiškíai, k. 134, 341

Vareškíai, k. 134, 136, 159, 610, 666
Vařnái, mstl. 1129, 1235
Vàřsuva, mst. 46, 72, 73, 75, 77, 78, 85, 108, 452, 457, 1229
Vasýliškíai, k. 1028, 1090
Vàšingtonas, mst. 1052
Veímaras, mst. 86
Veiveríai, mstl. 1135, 1141
Velýškíai, vls. 357
Velíuonà, mstl. 819, 1311, 1314
Vengríai, k. 173, 187, 196, 211, 249, 324, 331, 431, 487, 522, 915, 939, 1067, 1090; vns. 247, 251
Veńgříja, vlst. 299, 1177, 1214, 1236
Vėpřiai, k., mstl., par., sen., vls., dv. ir kt. knygoje minimi beveik kiekviename puslapyje po keletà kartù, todėl nenurodoma, kuriame puslapyje jie paminėti
Vėřchnij Ūžėtas, k. 974
Vestfàlija, sr. 96
Vičėna, mst. 593
Vídėškíai, mstl. 389, 854, 943, 1214
Vídùklė, mstl. 341
Vína, mst. 46, 593, 1157, 1163, 1240
Viėšos, k. 462
Viešvilė, mstl. 1235
Vilijàmpolė, mst. d. 1218, 1222
Vílío raístėlis 1091
Vilíukai, k. 368, 487; mšk. 270, 354, 356, 357, 358
Vilkavískis, mst. 572, 650, 446; apskr. 1229
Vilkmėrgė, mst. 71, 73–78, 80, 85, 92, 95; apskr. 73, 84, 85, 90, 95
Vilnia, up. 345
Vilnijà, geogr. sr. 265
Vilnius, mst. 3, 4, 25, 27, 29, 40, 46, 49, 53–64, 66, 68–70, 72–79, 84, 86, 87, 89, 91, 94, 96, 98, 99, 102–111, 133, 135, 137, 140–143, 162, 168, 199, 201, 205, 208, 222, 229, 234, 238, 239, 240, 242, 244, 250, 254, 257, 258, 260, 264, 265, 268, 276, 277, 325, 326, 330, 331, 332, 334, 335, 339, 341, 342, 349, 352, 372, 382, 383, 387, 399, 400, 408, 416, 423, 428, 430, 432, 441, 446, 449, 450, 457, 460, 465, 468, 469, 478, 486, 489, 492, 498, 503, 505, 506, 511, 512, 542, 543, 544, 546, 562, 588, 597, 609, 634, 649, 650, 652, 665–667, 671, 705, 708, 709, 712, 726, 731, 747, 776, 777–779, 781, 782, 786, 788, 789, 790, 807, 810, 819–824, 826, 828, 833, 841, 843, 852, 861, 862, 866, 876, 878, 879, 897, 899, 900, 906, 908, 916, 917, 921, 933, 939, 941, 945, 946, 953, 955, 956, 961, 962, 973, 1004, 1019, 1057, 1065–1068, 1070–1072, 1077, 1082, 1097, 1101, 1103, 1104, 1123, 1140, 1143–1145, 1149, 1150, 1153–1155, 1162, 1163, 1166–1170, 1176, 1177, 1178, 1180–1182, 1188, 1190, 1193, 1198, 1199, 1200, 1205, 1206, 1212, 1216, 1218, 1219, 1224, 1225, 1227, 1229–1234, 1236, 1241, 1243, 1257, 1258, 1260,

1318; r. 776, 1206; vaiv. 84; vysk. 670, 878; apskr. 327, 772, 1065, 1262; gub. 973, 112, 122; kr. 71, 263, 264, 267, 268, 351, 543, 1161
 Viršuliškiai, k. 322
 Višaginas, mst. 1230
 Višbis, mst. 1243
 Višakio Rūdà, k. 80
 Vitebskas, mst. 72
 Vitonas, pv. 1091
 Vokietijà, vlst. 76, 96, 103, 251, 257, 258, 261, 267, 269–271, 273, 277, 288, 289, 297, 298, 340, 341, 393, 444, 458, 460, 531, 543, 548, 590, 594, 595, 634, 642, 648, 905, 930, 938, 1147, 1151, 1162, 1171, 1172, 1177, 1195, 1201, 1203, 1206, 1210, 1222–1225, 1228, 1229, 1237, 1238, 1243, 1318
 Vorkutà, mst. 165, 325, 326, 331, 382, 384, 407

Vorkutlāgas, KS 327, 329, 333, 335
 Voronežas, mst. 647, 1157, 1162, 1238
 Vròclavas, mst. 68, 72, 73, 75, 78, 85

Z

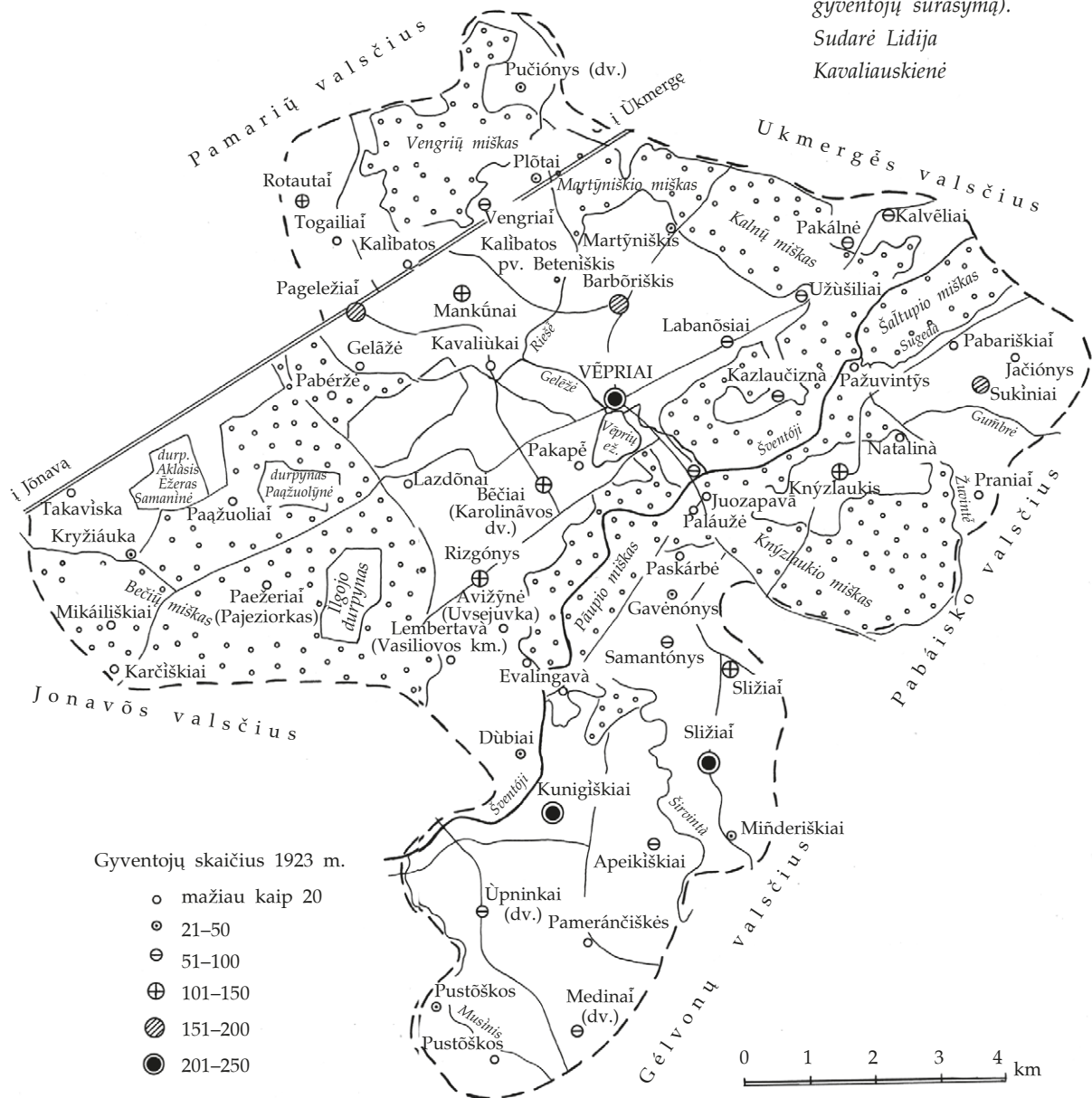
Zagùriškė, vnk. 1222
 Zaporòžė, mst. 299
 Zarasai, mst. 184, 454, 875; apskr. 1212; r. 650, 1070
 Zariėčiai, k. 1094
 Zibalai, k. 1185
 Zūbiškės, k. 1176
 Zubovos Poliana, r. 326

Ž

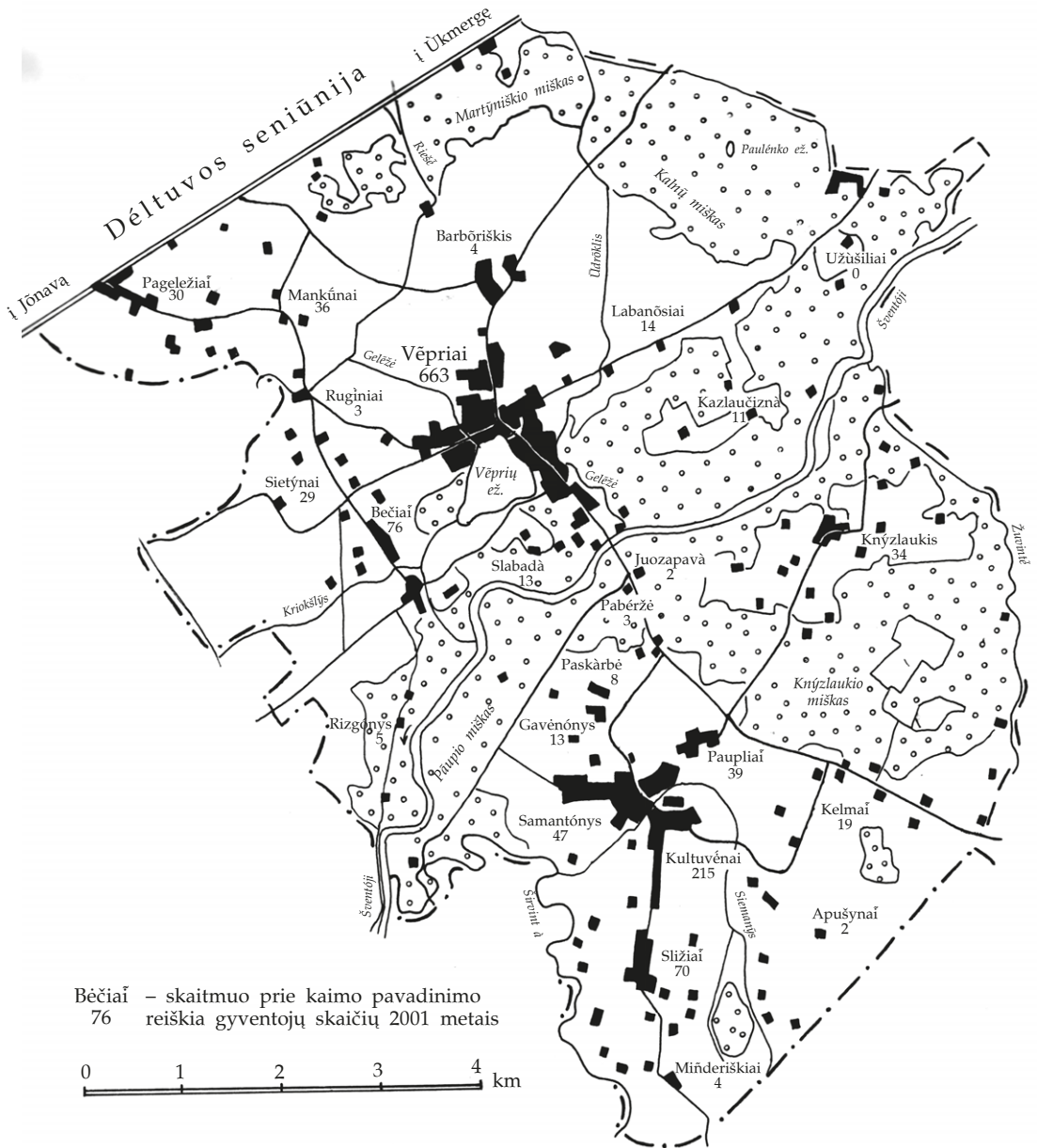
Žaiginys, mstl. 1222
 Žagārė 1310, 1314
 Žalgiriaĩ, k. 175

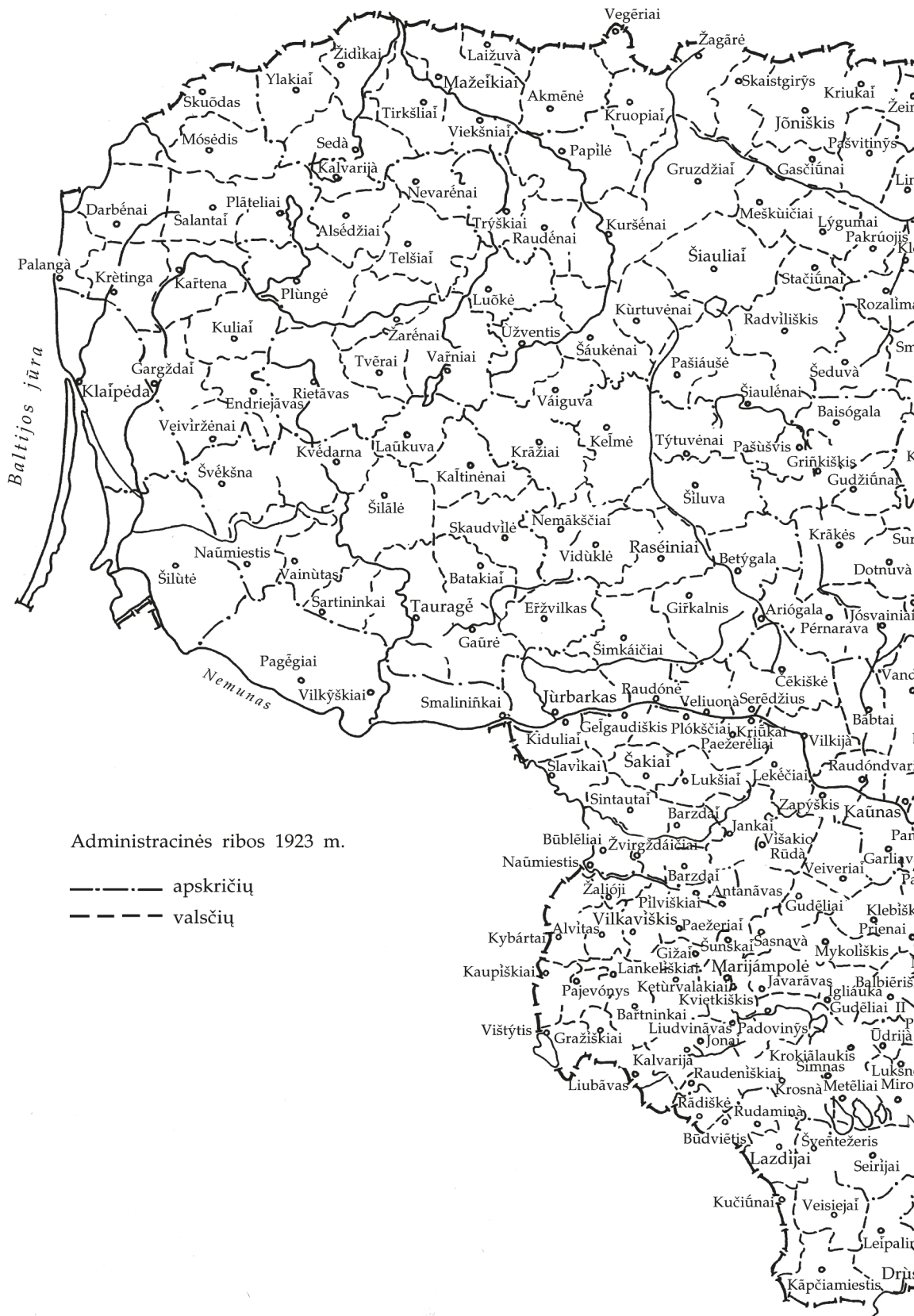
Žalėji ežeraĩ, ež. 1178
 Žasliai, ež. 394; vls. 394, 1176
 Žeimėlis, ež. 33, 35
 Žeimiai, k. 80, 820; mstl. 669; sen. 1239
 Žėlva, mstl. 349, 1201
 Žemaičių Kalvarijà, mstl. 492
 Žemaičių vyskupijà 819, 842
 Žemaitijà, etnogr. sr. 71–73, 75, 76, 79, 502, 702, 827, 879, 897, 1235
 Žemaitkiemis, mstl. 1210, 1222
 Žiliñsko skynimas, pv. 1093
 Žiobiškis par. 1310, 1314
 Žirnajai, ež. 28
 Žižmiai, k. 206
 Žùko raistas 35
 Žuvinčiai, k. 302
 Žuvintà, Žuvintė, upl. 29, 34–36, 40, 60, 75, 283, 539, 915, 917, 923, 1014, 1080, 1093, 1257
 Žvirblioniai, k. 502

Buvusio Veprių valsčiaus žemėlapis
(pagal 1923 m.
gyventojų surašymą).
Sudarė Lidija
Kavaliauskienė

Veprių seniūnijos
žemėlapis.
Sudarė Lidija
Kavaliauskienė

Administracinės ribos 1923 m.

- apskričių
- valsčių

*Buvusių Lietuvos
valsčių žemėlapis.
Tamsiau išskirtas
Veprių valsčius.
2010 m. spaudai
parengė Lidija
Kavaliauskienė,
Albinas Masaitis*

Buvusių Lietuvos valsčių abėcėlinis sąrašas

Adutiškis	Gelėžiai	Klėvainiai	Molėtai
Akmėnė	Geļgaudiškis	Krākės	Mósėdis
Alantà	Gėlvonai	Krāžiai	Mūsainkai
Aleksandravėlė	Giedraičiai	Krekenavà	Nàtkiškiai
Alytùs	Giřkainis	Kretingà	Naujamiestis
Àlovė	Gižai	Kretingalė	Naujoji Vilnia
Alsėdžiai	Gražiškiai	Kriaūnos	Nedzingė
Alvitas	Griņkiškis	Krinčinas	Nemajūnai
Andriōniškis	Griřkabūdis	Kriuškai	Nemakščiai
Anykščiai	Grūslaukė	Kriuškai	Nemenčinė
Antalieptė	Gruzdžiai	Krókialaukis	Nemunaitis
Antanàvas	Gudėliai	Krosnà	Nemunėlio Radviliškis
Antàzavė	Gudžiūnai	Kruonis	Nevarėnai
Ariógala	Gulbinaĩ	Kruopiaĩ	Obėliai
Ařmintà	Igliškėliai	Kučiūnai	Ōnuškis
Aukštàdvaris	Ignalinà	Kuktiškės	Pabáiskas
Aukštōji Panemūnė	Ylakai	Kudirkos Naūmiestis	Pabėržė
Aukštupėnai	Ilgiziaĩ	Kuliaĩ	Pabiržė
Bàbtai	Ilguvà	Kūpiškis	Pabradė
Baisógala	Imbradas	Kuprėliškis	Padovinys
Balbiėriškis	Iņturkė	Kurkliai	Padubysys
Bálninkai	Janàpolė	Kursėnai	Paežerėliai
Barstýčiai	Janàvas	Kurtuvėnai	Paežeriaĩ
Bařtninkai	Jankaĩ	Kvėdarna	Pagėgiai
Barzdaĩ	Jašiūnai	Kvetkaĩ	Pagiriaĩ
Batakiai	Jiėznas	Kvietiškis	Pàgramantis
Baziliōnai	Jonavà	Laĩžuva	Pajevonys
Berčiūnai	Joniškėlis	Lankėliškiai	Pajūris
Betýgala	Jōniškis	Làpės	Pakaļniai
Birřtonas	Jōniškis (Molėtų r.)	Laūksargiai	Pakapė
Biržai	Josvainiai	Laūkuva	Pakruojis
Būblėliai	Juknaičiai	Lazdijai	Pakūonis
Būdviėtis	Juodaičiai	Leckavà	Palangà
Butrimónys	Juodupė	Lėipalingis	Pandėlys
Ceikiniai	Jurbarkas	Lekėčiai	Panemunėlis
Čedasaĩ	Jūžintai	Leliūnai	Panemūnis
Čėkiškė	Kabėliai	Lenkimai	Panevėžys
Čypėnai	Kaiřiadórys	Leņtvaris	Panoteriai
Darbėnai	Kalesniņkai	Lyduōkiai	Papilė
Daūgai	Kaltanėnai	Lýgumai	Papilys
Daūgailiai	Kaltinėnai	Liņkmenys	Paróvejà
Daujėnai	Kalvarija	Linkuvà	Parvalys
Debeįkiai	Kamajai	Lioliaĩ	Pařiaušė
Degūčiai	Kàpčiamiestis	Liřkiavà	Pařušvys
Dėltuva	Karklėnai	Liubàvas	Pařvitinys
Dievėniškės	Karmėlava	Liudvinàvas	Paupinė
Dotnuvà	Kařtena	Lukřiai	Pažaislis
Dovilai	Katýčiai	Luōkė	Perlojà
Drūskininkai	Kaūnas	Maiřiagala	Pėrnarava
Dūkřtas	Kaūpiškiai	Marcinkónys	Petrařiūnai
Dūsetos	Kavàrskas	Marijampolė	Piktupėnai
Eřiřkės	Kazlų Rūdà	Mažeļkiai	Pilviškiai
Endriejàvas	Kėdaiņiai	Mėdininkai	Piniavà
Eřžvilkas	Kėlmė	Merkinė	Pivařiūnai
Gadūnàvas	Ketūrvalkiai	Meřkūičiai	Plàteliai
Gaidėliai	Kybartai	Meteliaĩ	Plókščiai
Gargždaĩ	Kiduliai	Mickūnai	Plūngė
Garliavà	Kietàviškės	Mielagėnai	Prėkulė
Gasčiūnai	Kintaĩ	Miežiškiai	Prėnai
Gaurė	Klebiškis	Mikališkiai	Pūmpėnai
Gegužinė	Klýkoliai	Mirolàvas	Punià

Pūšalotas	Smaliniņkai	Truskavà	Žaiginys
Radviliškis	Smalvos	Trušėliai	Žalióji
Ragėliai	Smilgjai	Turgėliai	Žarėnai
Raguvà	Staciúnai	Turžėnai	Žasliai
Raitiniņkai	Stàkliškės	Tverai	Žeimėlis
Ramýgala	Stòniškiai	Tverėcius	Žeimiai
Rasėiniai	Strúnaitis	Ūbiškė	Žėlva
Raudėnai	Stumbriskis	Ūdrįja	Žemaičių Kalvarijà
Raudėnis	Subàcius	Ukmergė	Žemaičių Naumiestis
Raudondvaris	Súostas	Upýna	Žemaitkiemis
Raudonė	Surdėgis	Utenà	Židikai
Riešė	Surviliškis	Užpàliai	Žiezėmėriai
Rietàvas	Svėdasai	Ūžventis	Žygaičiai
Rimšė	Šakiai	Vabalniņkas	Žvirgždaičiai
Ròkiškis	Šakýna	Vadòkliai	
Rozalimas	Šalčininkai	Váiguva	
Rudaminà (<i>Lazdijų r.</i>)	Šaukėnai	Vainútas	
Rudaminà (<i>Vilniaus r.</i>)	Šeduvà	Valkiniņkai	
Rūdiškės	Šešuoliai	Vandziógala	
Rūdnia	Šėta	Varėnà	PASTABA. Šiame
Rumšiškės	Šiaulėnai	Vařniai	sàraše neįrašyti už
Sàlakas	Šiauliai	Vaškai	dabartinių Lietuvos
Salantai	Šilalė	Vegėriai	sienuų atsidurę
Saldutiškis	Šilavótas	Veisiejai	valsčiai (11):
Salòčiai	Šilutė	Veiveriai	
Sangrūdà	Šiluva	Veiviržėnai	Aknystà (<i>Latvija</i>)
Sasnavà	Šimkaičiai	Veliuonà	Beržiniņkai (<i>Lenkija</i>)
Saúgos	Šimónys	Velžýs	Bùdbergis (<i>Latvija</i>)
Sedà	Širvintos	Vėpřiai	Gervėčiai (<i>Baltarusija</i>)
Seirijai	Šumskas	Vidėniškiai	Krasnàvas (<i>Lenkija</i>)
Semeliškės	Šunskai	Vidùklė	Pùnskas (<i>Lenkija</i>)
Sėndvaris	Švėkšna	Viekšniai	Rodūnià (<i>Baltarusija</i>)
Serėdžius	Švenčionėliai	Viešintos	Seinai (<i>Lenkija</i>)
Sidabràvas	Švenčionys	Viešvilė	Subatė (<i>Latvija</i>)
Siesikai	Šveņtežeris	Vievis	Varanàvas (<i>Baltarusija</i>)
Šimnas	Taujėnai	Vilkaviškis	Vižainis (<i>Lenkija</i>)
Sintautai	Tauragė	Vilkija	
Skaistgirys	Tauragnai	Vilkyškiai	Taip pat šie valsčiai,
Skàpiškis	Telšiai	Virbàlis	neturėję centru (4):
Skaudvilė	Tirkšliai	Višakio Rūdà	
Skiemónys	Tytuvėnai	Vištýtis	Alótų valsčius
Skirsnemunė	Tràkai	Výžuonos	Añtnemunio valsčius
Skudutiškis	Traūpis	Zapýškis	Galsdonų valsčius
Skuòdas	Trýškiai	Ziniūnai	Javaràvo valsčius
Slavikiai	Troškúnai	Žagàrė	

Iš viso 408 valsčiai.

Buvusių Lietuvos valsčių teritorinis sąrašas

ALYTAUS apskr.	Lāpės	<i>Skuodo r.</i>	Gražiškiai
<i>Alytaus r.</i>	Pažaislis	Barstyčiai	Kaūpiškiai
Alytus	Petrašiūnai (<i>Kauno m.</i>)	Ylakiai	Ketūrvalkiai
Ālovė	Raudondvaris	Lenkimai	Kybartai
Butrimōnys	Vandžiōgala	Mōsėdis	Lankėliškiai
Daūgai	Vilkijā	Skuōdas	Paežeriai
Miroslāvas	Zapyškis		Pajevonys
Nemunāitis		<i>Šilutės r.</i>	Pilviškiai
Pivašiūnai	<i>Kėdainių r.</i>	Gaidėliai	Vilkaviškis
Puniā	Dotnuvā	Juknāičiai	Virbālis
Raitiniūkai	Gudžiūnai	Katyčiai	Vištytis
Simnas	Jōsvainiai	Kintaĩ	Žaliōji
Ūdrnja	Kėdāiniai	Nātkiškiai	
	Krākės	Pagėgiai	PANEVĖŽIO apskr.
<i>Lazdijų r.</i>	Pagiriaĩ	Piktupėnai	<i>Biržų r.</i>
Būdvietis	Pėrnarava	Saūgos	Biržai
Janāvas	Survilīškis	Stōniškiai	Čypėnai
Kāpčiamiestis	Šėta	Šilutė	Gulbinai
Krosnā	Truskavā	Švėksna	Kvetkaĩ
Kučiuūnai		Vainūtas	Nemunėlio Radviliškis
Lazdijai	<i>Prienų r.</i>	Vilkyskiai	Pābiržė
Lėipalingis	Ašmintā	Žemaičių Naūmiestis	Papilys
Meteliaĩ	Balbiėriškis		Parovėja
Rudaminā	Birštonas	MARIJAMPOLĖS	Sūostas
Seirijai	Jiėznas	apskr.	Vabalniūkas
Šveņtežeris	Klebiškis	<i>Marijampolės r.</i>	
Veisiejai	Nemajūnai	Antanāvas	<i>Kupiškio r.</i>
	Pakūonis	Gudėliai	Aukštupėnai
<i>Varėnos r.</i>	Priėnai	Igliškėliai	Kūpiškis
Drūskininkai	Stākliškės	Kalvarijā	Kuprėliškis
Kabėliai	Šilavōtas	Kazlų Rūdā	Skāpiškis
Liškiaivā	Veiveriai	Kvietiškis	Šubāčius
Marcinkōnys		Liubāvas	Šimōnys
Merkinė	<i>Raseinių r.</i>	Liudvināvas	
Nedzingė	Ariōgala	Marijampolė	<i>Panevėžio r.</i>
Perlojā	Betýgala	Mikalīškiai	Berčiuūnai
Rūdnia	Girkalnis	Padovinyš	Gelėžiai
Valkiniūkai	Ilgiziai	Raudėnis	Krekenavā
Varėnā	Nemākščiai	Sangrūdā	Miėžiškiai
	Rasėiniai	Sasnavā	Naujāmiestis
KAUNO apskr.	Šiluva	Šunskai	Panevėžys
<i>Jonavos r.</i>	Vidūklė	Višakio Rūdā	Piniavā
Jonavā	Žaiginys		Raguvā
Panoteriai		<i>Šakių r.</i>	Ramýgala
Turžėnai	KLAIPĖDOS apskr.	Barzdaĩ	Smilgiai
Žėimiai	<i>Klaipėdos r.</i>	Būblėliai	Stumbriškis
	Dovilai	Gelgaudiškis	Vadōkliai
<i>Kaišiadorių r.</i>	Endriejāvas	Grīskabūdis	Velžys
Gegužinė	Gargždaĩ	Ilguvā	
Kaišiadōrys	Kretingālė	Jankaĩ	<i>Pasvalio r.</i>
Kietāviškės	Priekulė	Kiduliaĩ	Daujėnai
Krūonis	Sėndvaris	Lekėčiai	Joniškėlis
Rumšiškės	Trušėliai	Lukšiai	Krinčinas
Žasliai	Veiviržėnai	Paežerėliai	Pasvalys
Žiezmāriai		Plōkščiai	Pūmpėnai
	<i>Kretingos r.</i>	Sintautai	Pūšalotas
<i>Kauno r.</i>	Darbėnai	Slavikai	Salōčiai
Aukštōji Panemūnė	Grūšlaukė	Šakiai	Vaškai
Bābtai	Kařtena	Žvirgždāičiai	
Čėkiškė	Kretingā		<i>Rokiškio r.</i>
Garliavā	Palangā	<i>Vilkaviškio r.</i>	Aleksandravėlė
Karmėlava	Salantai	Alvitas	Čedasai
Kaūnas		Bařtninkai	Jūodupė
		Gižai	Jūzintai

Kamajai	TAURAGĖS apskr.	Skiemónys	Švenčionėliai
Kriaūnos	<i>Jurbarko r.</i>	Surdėgis	Švenčionys
Obėliai	Ežvilkas	Svėdasaĩ	
Pandėlys	Juodáiciai	Traupis	<i>Trakų r.</i>
Panemunėlis	Jurbarkas	Troškúnai	Aukštádvartis
Panemunis	Raudonė	Viešintos	Leñtvaris
Ragėliai	Serėdžius		Ōnuškis
Rókiškis	Skirsnemunė	<i>Ignalinos r.</i>	Rūdiškės
	Smaliniñkai	Ceikiniaiĩ	Semeliškės
ŠIAULIŲ apskr.	Šimkáičiai	Dúkštas	Trakai
<i>Akmėnės r.</i>	Veliuonà	Ignalinà	Vievis
Akmėnė	Viešvilė	Liñkmenys	
Klýkoliai		Mielagėnai	<i>Ukmergės r.</i>
Kruopiaĩ	<i>Šilalės r.</i>	Rimšė	Dėltuva
Papilė	Kaĩtinėnai	Tverėcius	Lyduókiai
Vegėriai	Kvėdarna		Pabáiskas
Viekšniaĩ	Laũkuva	<i>Molėtų r.</i>	Siesikai
	Pajũris	Alantà	Šėšuóliai
<i>Joniškio r.</i>	Šilalė	Bálninkai	Taujėnai
Gasčiũnai	Upýna	Giedraĩčiai	Ukmergė
Jóniškis		Iñturkė	Vėpriai
Kriukaĩ	<i>Tauragės r.</i>	Jóniškis	Žėlva
Skaistgirỹs	Batakaĩ	Molėtai	Žemaitkiemis
Ziniũnai	Gaurė	Skudũtiškis	
Žagārė	Laũksargiai	Vidėniškiai	<i>Vilniaus r.</i>
	Págramantis		Máišiagala
<i>Kelmės r.</i>	Skaudvilė	<i>Utenos r.</i>	Mėdininkai
Karklėnai	Tauragė	Daũgailiai	Mickũnai
Keĩmė	Žygáiciai	Kũktiškės	Naujójai Vilnia
Krážiai		Leliũnai	Nemenčinė
Lioliaĩ	TELŠIŲ apskr.	Pakaĩniai	Pabėržė
Pašiaũšė	<i>Mažeikių r.</i>	Saldũtiškis	Riešė
Šaukėnai	Laižuva	Taurágnai	Rudaminà
Týtuvėnai	Leckavà	Utenà	Šumskas
Ūžventis	Mažeikiai	Užpáliai	
Váiguva	Sedà	Výžuonos	BALTARUSIJA
	Tirkšliaĩ		Gervėčiai
<i>Pakruojo r.</i>	Židikai	<i>Zarasų r.</i>	Rodũnià
Klóvainiai		Antálieptė	Varanàvas
Linkuvà	<i>Plungės r.</i>	Antázavė	
Lýgumai	Alsėdžiai	Degučiai	LATVIJA
Pakróojis	Kuliaĩ	Dusetos	Aknystà
Pašvitinỹs	Pláteliai	Iñbradas	Bũdbergis
Rozalimas	Plũngė	Paupinė	Subátė
Stačiũnai	Rietàvas	Sàlakas	
Žeimėlis	Tvėrai	Smálvos	LENKIJA
	Žemaičių Kalvarijà		Beržiniñkai
<i>Radviliškio r.</i>		VILNIAUS apskr.	Krasnàvas
Baisógala	<i>Telšių r.</i>	<i>Šalčininkų r.</i>	Pũnskas
Griñkiškis	Gadũnàvas	Dievėniškės	Seinaĩ
Pašušvỹs	Janàpolė	Eišiškės	Vįžainis
Radviliškis	Luókė	Jašiũnai	
Sidabràvas	Nevarėnai	Kalesniñkai	1) Sàrašas sudarytas
Šeduvà	Telšiaĩ	Šalčininkai	pagal Lietuvos
Šiaulėnai	Trỹškiai	Turgėliai	teritorinį suskirstymà,
	Ūbiškė		buvusį iki 1999 m.
<i>Šiaulių r.</i>	Vařniai	<i>Širvintų r.</i>	savivaldybių reformos.
Baziliónai	Žarėnai	Gėlvonai	2) Sàrašė neįrašyti
Gruzdžiai		Mũsninkai	šie valsčiai, neturėję
Kuršėnai	UTENOS apskr.	Širvintos	centrų:
Kúrtuvėnai	<i>Anykščių r.</i>		Alótų valsčius
Meškũičiai	Andrióniškis	<i>Švenčionių r.</i>	Añtnemunio valsčius
Padubysỹs	Anykščiaĩ	Adũtiškis	Galsdonų valsčius
Pakapė	Debeikiai	Kaĩtanėnai	Javaràvo valsčius
Raudėnai	Kavàrskas	Pabradė	
Šakýna	Kurkliaĩ	Strũnaitis	Iš viso 408 valsčiai.
Šiauliaĩ			

Apie seriją „Lietuvos valsčiai“

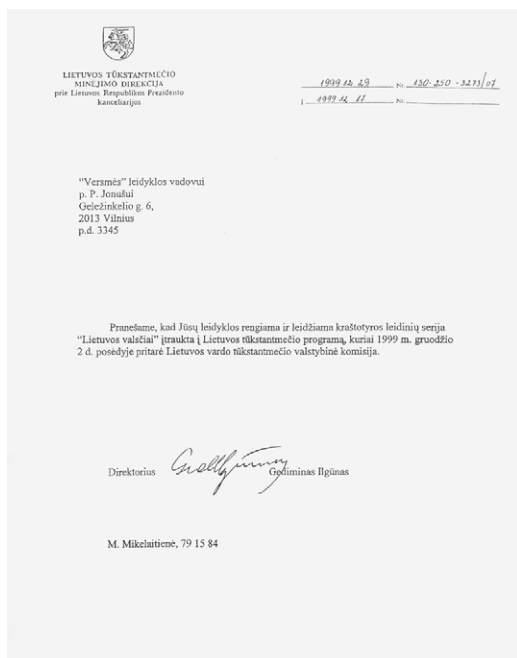
Vienos knygų serijos „Versmės“ leidykla nuo veiklos pradžios 1994-aisiais rengia ir leidžia lokalinių monografijų seriją „Lietuvos valsčiai“, skiriamą Lietuvos tūkstantmečiui, minėtam 2009-aisiais, Lietuvos valstybės susikūrimo 750 metų jubiliejui 2003, o pradėdamas 2009 metais išleisdomis knygomis, nuo 15-osios – „Gelvonų“ monografijos, – ir Lietuvos valstybės atkūrimo 100-mečiui, kurį minėsime 2018-aisiais. Kartu monografijos dedikuojamos ir kitoms reikšmingoms valstybės, jos miestų ir miestelių bei kitų šaliai svarbių įvykių sukaktims.

Serijos pavadinimas pasirinktas neatsitiktinai: XIX a. viduryje susiformavę valsčiai iki jų panaikinimo 1950 m. buvo mažiausi ir palyginti stabilūs administraciniai-teritoriniai vienetai, jungę tapačios etninės kultūros žmones, valsčių ribos paprastai atitiko ir parapijų bendruomenių ar šnektų ribas.

Remdamiesi žmonių atsiminimais, archyvų duomenimis, mokslo studijomis, kitais rašytiniais šaltiniais bei medžiaga, kiekvieną serijos knygą rašo dideli – iki 120 autorių kolektyvai: žinomi Lietuvos istorikai, archeologai, etnologai, tautosakininkai, kalbininkai, sociologai, gamtininkai, kraštotyrininkai, kraštiečiai ir kiti autoriai. Iš viso serijai jau yra rašę per 1 700 autorių, iš kurių daugiau kaip 300 turi mokslo vardus (žr. www.versme.lt).

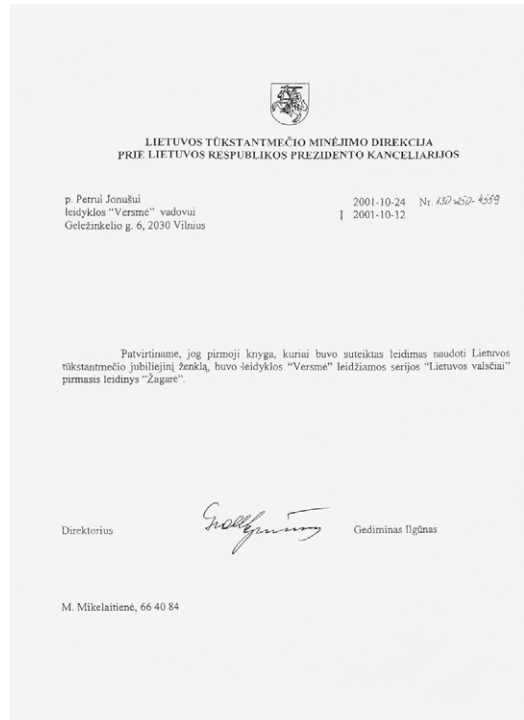
„Lietuvos valsčių“ serija – tai daugiatomis vienodos struktūros leidinys apie Lietuvos miestus ir miestelius, kaimus ir vienkiemius, apie jų ir jų apylinkių kraštovaizdžio raidą bei istoriją nuo seniausių priešistorinių laikų iki mūsų dienų, kovas už Nepriklausomybę, apie tradicinę kultūrą, verslus, kalendorinius ir šeimos papročius, papročių teisę, liaudies išmintį, bažnyčias, išžymius žmones, tarmių ir vietos šnektų ypatumus, tautosaką, tautines mažumas, jų papročius ir kt.

„Vepriai“ – 19-oji „Lietuvos valsčių“ serijos monografija, dedikuojama Veprių pirmojo paminėjimo 1384-aisiais 625 metų sukakčiai (2009; 1 320 p., 2010). Anksčiau išleistos: „Žagarė“ (1-oji serijos monografija; dedikuota Žagarės 800 metų jubiliejui, 912 p., 1998), „Obeliai. Kriaunos“ (2-oji; Obelių 480 m. sukakčiai, 864 p., 1998; 2-oji laida – Obelių ir Kriaunų 500 m. jubiliejui, 1 224 p., 2009), „Plateliai“ (3-ioji; Platelių 550 m. jubiliejui, 800 p., 1999), „Žiobiškis“ (4-oji; Žiobiškio parapijos 200 m. jubiliejui, 1 024 p., 2000), „Širvintos“ (5-oji; Širvintų 525 m. sukakčiai, 776 p., 2000),

„Lietuvos valsčių“ serija įtraukta į Lietuvos tūkstantmečio programą, kuriai 1999 m. gruodžio 2 d. pritarė Lietuvos vardo tūkstantmečio valstybinė komisija.

„Lygumai. Stačiūnai“ (6-oji; Stačiūnų parapijos 90-mečiui, 896 p., 2001), „Veliuona“ (7-oji; Magdeburgo teisių suteikimo Veliuonai 500 m. jubiliejui, 1 176 p., 2001), „Raguva“ (8-oji; Raguvos 500 m. jubiliejui, 1 128 p., 2001), „Seredžius“ (9-oji; Seredžiaus 710 m. sukakčiai, 1 238 p., 2003), „Kvėdarna“ (10-oji; Kvėdarnos 675 m. sukakčiai, 1 160 p., 2004), „Papilė“ (11-oji; Papilės 665 m. sukakčiai, I dalis – 1 082 p., 2004, II, III dalys – 752 p., 2006), „Tauragnai“ (12-oji; Tauragnų 750 m. jubiliejui, 1 364 p., 2005), „Musninkai. Kernavė. Čiobiškis“ (13-oji; Musninkų 445 m., Kernavės 725 m., Čiobiškio 475 m. sukaktims, 1 304 p., 2005), „Laukuva“ (14-oji; Laukuvos 750 m. jubiliejui, I dalis – 924 p., 2005, II dalis – 950 p., 2008), „Gelvonai“ (15-oji; Gelvonų 625 m. sukakčiai, 1 384 p., 2009), „Baisogala“ (16-oji; Baisogalos 470 m. sukakčiai, 1 056 p., 2009), „Gruzdžiai“ (17-oji; Gruzdžių 375-ųjų metų sukakčiai, I dalis – 1 000 p., 2009, II dalis – 1 304 p., 2010), „Endriejavas“ (18-oji, Endriejavo 230 m. sukakčiai, 1 412 p., 2010). Bendra visų išleistų 19 monografijų (22 tomų) apim-

1998 m. pasirodžiusi 1-oji „Lietuvos valsčių“ serijos monografija „Žagarė“ kartu yra ir 1-oji knyga Lietuvoje, išleista su Lietuvos tūkstantmečio sukakties minėjimo jubiliejiniu ženklu

Prasmingiausia žagariečių dovana – monografiją „Žagarė“ – garbingiausiam Žagarės 800 metų jubilėjaus iškilnių svečiui Lietuvos Respublikos Prezidentui Valdui Adamkui įteikia viena knygos sudarytojų ir autorių žagarietė mokytoja Romualda Vaitkienė. Žagarė. 1998 m. birželio 27 d. Džojos Gundos Barysaitės nuotr.

Atidariusi 11-ąją Vilniaus knygų mugę, Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė, aplankė ir „Versmės“ leidyklos „Lietuvos valsčių“ serijos bei jos 400 tomų Baltosios serijos stendą. Jos Ekselencijai leidyklos vadovas Petras Jonušas (stovi greta) padovanojo dvi „Lietuvos valsčių“ serijos monografijas, susijusias su Valstybės vadovės šeimos istorija. Prezidentės tėvelis Polikarpas kilęs iš Šeduvos, todėl padovanojome gretimo Šeduvai „Baisogalos“ valsčiaus monografiją bei „Nemunėlio Radviliškio“ dar neparašytą baltąją knygą, nes iš šio valsčiaus Latvelių kaimo kilusi Prezidentės mama Vitalija (Korsakaitė). 2010 m. vasario 18 d. Lietuvos mokslų akademijos fotografės V. Valuckienės nuotr.

Knygų mugėje prie 400 tomų „Lietuvos valsčių“ Baltosios serijos stendo Premjerui Andriui Kubiliui (centre su „Baisogalos“ vyr. redaktoriumi dr. Jonu Linkevičiumi ir leidyklos vadovu P. Jonušu) padovanojome monografiją „Baisogala“ bei dar neparašytą Baltosios serijos „Panemunio“ monografiją. Aukštadvarys, Panemunio valsčiui priklausęs kaimas – A. Kubiliaus tėvelio profesoriaus Vytauto Kubiliaus, daug prisidėjęs ir prie „Lietuvos valsčių“ serijos, gimtinė ir vieta, kur prabėgo daug Premjero vaikystės vasarų. 2010 m. vasario 20 d. J. Kliučiaus nuotr.

tis, kartu su serijoje nenumeruota, dar plonais viršeliais išleista išangine knyga „Sintautai. Žvirgždaičiai“ (430 p., 1996), yra 25 480 puslapių.

Prasminga Lietuvos pirmojo rašytinio paminėjimo istorijos šaltiniuose Tūkstantmetį sieti su kiek kuklesniais jos miestų ir miestelių jubiliejais ir šias tradiciškai irgi su jų pirmuoju rašytiniu paminėjimu siejamas sukaktis įprasminti taip pat rašytiniu žodžiu – knyga.

Lietuvoje būta daugiau kaip 400 valsčių, kurių vietoje įkurtų dabartinių seniūnijų yra apie tris šimtus. Vildamiesi, kad užteks jėgų nors apie dalį jų išleisti knygas, maloniai kviečiame kultūros ir kitas įstaigas, rajonų savivaldybes, seniūnijas, aktyvius kraštiečius, kraštotyrininkus, valstybininkus, kultūrininkus, rėmėjus, visus rašančiuosius neatidėliojant telktis į Lietuvos istorijos ir tradicinės kultūros šimtatomės „Lietuvos valsčių“ serijos kūrėjų – autorių, rengėjų, leidėjų ir rėmėjų – būrį. Laukia ne viena dešimtmetį truksiantis didelis prasmingas darbas.

Abi Prezidentei knygų mugėje padovanotos monografijos buvo paženklintos specialiai šiai progai sukurtu vardiniu spaudu

About the “Lietuvos Valsčiai” series

Established in 1994 the Versmė Publishing House, a serial book publisher, is dealing with preparation and publishing of monograph series only under the title of “Lietuvos Valsčiai” devoted for Lithuania’s Millennium celebrated in 2009, as well as the Lithuanian State’s origination the 750th jubilee of which was in 2003, and starting from the 15th monograph of “Gelvonai” also for the Centenary of the Restoration of the Lithuanian State to be celebrated in 2018. The books published are also dedicated to other anniversaries of events important to the state, its towns, settlements and parishes.

The title of the series is not accidental: the rural districts called *valsčiai* formed in Lithuania in mid-19th century and abolished in 1950 were the smallest and rather stable administrative territorial units, which had united the people of the same ethnical culture (e.g., the boundaries of *valsčiai* and parishes, as well as dialect areas coincided).

Based on reminiscences of people, archive data, scientific studies, written sources and material, each serial book is being written by large teams consisting of up to 115 author teams: prominent Lithuanian historians, archaeologists, ethnologists, folklorists, linguists, sociologists, naturalists, local lore investigators et al. Total number of authors is over 1 700 with more than 300 persons holding scientific degrees (see www.versme.lt).

The “Lietuvos Valsčiai” series is a multi-volume edition about Lithuania’s towns, townships, villages, homesteads, landscapes and their history from the olden times to the present days, about independence fights, traditional culture, trades, calendar and family traditions, custom laws, folk wisdom, churches, celebrities, features of dialects and local sub-dialects, folklore, ethnical minorities and their traditions etc.

“Vepriai”–the 19th monograph in the “Lietuvos Valsčiai” series–is dedicated to the 625th anniversary of Vepriai in 2009 (1 320 p., in 2010).

The following series have appeared before: “Žagarė” (dedicated to the 800th jubilee of Žagarė, 912 p. in 1998) that was the first book issued with the official logo of the Lithuanian Millennium Celebration; “Obeliai. Kriaunos” (2nd; 480th anniversary of Obeliai, 864 p., 1998), “Plateliai” (3rd; 550th anniversary of Plateliai, 800 p., 1999), “Žiobiškis” (4th; 200th jubilee of Žiobiškis parish, 1 024 p., 2000), “Širvintos” (5th; 525th anniversary of Širvintos, 776 p., 2000), “Lygumai. Stačiūnai” (6th; 90th jubilee of Stačiūnai parish, 896 p., 2001), “Veliuona” (7th; 500th anniversary of the Magdeburg Law granting to Veliuona, 1 176 p., 2001), “Raguva” (8th; 500th jubilee of Raguva, 1 128 p., 2001), “Seredžius” (9th; 710th anniversary of Seredžius, 1 238 p., 2003), “Kvėdarna” (10th; 675th anniversary of Kvėdarna, 1 160 p., 2004), “Papilė” (11th; 665th anniversary of Papilė, Part I, 1 082 p., 2004; Parts II and III, 752 p., 2006), “Tauragnai” (12th; 750th jubilee of Tauragnai, 1 364 p., 2005), “Musninkai. Kernavė. Čiobiškis” (13th; 445 years for Musninkai, 725 years for Kernavė, 475 years for Čiobiškis, 1 304 p., 2005), “Laukuva” (14th; 750th jubilee of Laukuva, Part I, 924 p., 2005; Part II, 950 p., 2008), “Gelvonai” (15th; 625th anniversary of Gelvonai, 1 384 p., 2009), “Baisogala” (16th; 470th anniversary of Baisogala, 1 056 p.,

Jonas Dubickas (the first on the left) and Povilas Spurgevičius (the third from the left)—the participants of the expedition organised by the Versmė Publishers in Vepriai—talk with Slabada villagers Stanislava Povilavičienė and Jonas Povilavičius

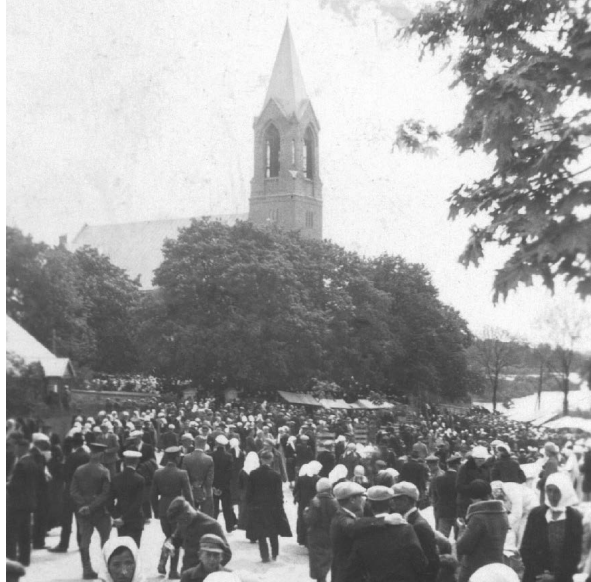
The head of the Versmė expedition in Vepriai and editor-in-chief of the “Vepriai” monograph Venantas Mačiekus. 2003.

Photos by A. Petrašiūnas

2009), "Gruzdžiai" (17th; 375th anniversary of Gruzdžiai, Part I, 1 000 p., 2009; Part II, 1 304 p., 2010) and "Endriejovas" (18th; 230th anniversary of Endriejovas 1 412 p., 2010). Total number of pages of these 18 monograph books published (21 volumes) together with the maiden soft-cover book issued under the title "Sintautai. Žvirgždaičiai" (430 p., 1996) is 25 480 pages.

The celebration of the Millennium of the first reference to Lithuania in written historical sources is reasonable to relate with more modest jubilees of its towns and townships and give an implication to these anniversaries of their first written reference by a written word—a book.

In pre-war Lithuania there were more than 400 rural districts (*valsčiai*), which were later replaced by neighbourhoods (*seniūnijos*) numbering now about 300. With a hope that our capacities will enable us to publish books about the majority of them, we kindly invite culture institutions, district governments, neighbourhoods, local activists, local lore investigators, state men, culture activists, sponsors and all writers to join, without hesitation, the team preparing and publishing the hundred volumes of the "Lietuvos Valsčiai" series about Lithuanian history and traditional culture. A great work to last several decades is waiting for you.

V

epriai – 19-oji *Lietuvos valsčių* serijos monografija, skiriama Vėprių pirmojo paminėjimo 1384 metais 625-osioms metinėms (2009), Lietuvos tūkstantmečiui (2009), Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui (2018), kitoms reikšmingoms šalies sukaktims.

165-iose knygos straipsniuose ir atsiminimų straipsniuose 75 autoriai – žinomi mokslininkai, kraštotyrininkai, įvairių profesijų vepriškiai – rašo apie dabartinio Ukmergės rajono Vėprių miestelio ir jo apylinkių gamtą, istoriją nuo seniausių archeologijos radinių iki mūsų dienų, etninę kultūrą, vepriškių tarmę, vietovardžių kilmę, supažindina su tautosaka, skelbia įžymesnių kraštiečių biografijas. Didelis dėmesys skiriamas 1918–1940 metų tarpsniui: kovai dėl Lietuvos nepriklausomybės, švietimui, kultūriniam gyvenimui, ūkininkavimo pažangai. Apie pasipriešinimą sovietų okupacijai, sovietų represijas, partizanų ir jų rėmėjų likimus autentiškų pasakojimų pateikia buvę partizanai, politiniai kaliniai, tremtiniai. Rašoma apie dalyvavimą Sąjūdyje, ūkinę veiklą atgavus nepriklausomybę, kaimo bendruomenių gyvenimą.

Monografijos sudarytoji ir vyriausiajam redaktoriui, ekonomistui, kraštotyrininkui, Valstybinės J. Basanavičiaus premijos laureatui (1997), Rokiškio krašto garbės piliečiui (2007) Venantui Mačiekui ši knyga yra 8-oji jo parengta *Lietuvos valsčių* serijos monografija.

Ve-139 **Vepriai** / [sudarytojai Venantas Mačiekus, Edita Korzonaitė, Jonas Žentelis; vyriausiasis redaktorius Venantas Mačiekus]. – Vilnius : Versmė, 2010. – 1320 p. : iliustr., faks., nat., portr., žml. – (Lietuvos valsčiai, ISSN 1822-489X ; kn. 19)

Santr. angl. – Knyga skiriama Lietuvos tūkstantmečiui, 1009-2009. Lietuvos valstybės – karaliaus Mindaugo karūnavimo 750 metų jubiliejui, 1253-2003. Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui, 1918-2018. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dvidešimtmečiui, 1990-2010. Saulės mūšio pergalės 775 metų jubiliejui, 1236-2011. Durbės mūšio pergalės 750 metų jubiliejui, 1260-2010. Žalgirio mūšio pergalės 600 metų jubiliejui, 1410-2010. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dvidešimtmečiui, 1990-2010. Veprių 625 metų sukakčiai, 1384-2009. – Bibliogr. str. gale ir išnašose. – Asmenvardžių ir vietovardžių r-klės / sudarė Gabija Bruzgytė, Venantas Mačiekus, p. 1271-1301.

ISBN 978-9955-589-18-1

Vepriai – 19-oji „Lietuvos valsčių“ serijos monografija, kurioje 75 autoriai – žinomi mokslininkai, kraštotyrininkai, įvairių profesijų vepriškiai – 175 straipsniuose ir mažesniuose straipsneliuose apibūdina dabartinio Ukmergės rajono Vėprių miestelio apylinkių gamtą, pasakoja apie Vėprių ir jų apylinkių istoriją nuo seniausių archeologinių radinių iki mūsų dienų, pateikia etninės kultūros faktų, aptaria vepriškių tarmę, supažindina su tautosaka ir pateikia būdingesnių jos pavyzdžių, skelbia įžymesnių kraštiečių biografijas. Didelis dėmesys skiriamas 1918–1940 metų istorijos tarpiniui: dalyvavimui kovose dėl Lietuvos nepriklausomybės, Žemės ūkio mokyklos veiklai, ūkininkavimo pažangai, švietimui. Apie pasipriešinimą sovietų okupacijai, sovietų represijas, partizanų ir jų rėmėjų likimus autentiškų pasakojimų pateikia buvę partizanai, politiniai kaliniai, tremtiniai. Monografijoje rašoma apie vepriškių dalyvavimą Sąjūdyje, ūkinę veiklą atgavus nepriklausomybę, kaimo bendruomenių gyvenimą.

UDK 908(474.5)+947.45+[39+398](474.5)

„Lietuvos valsčių“ monografijų grožis – moterų rankose: maketuotojos Sigrīda Juozapaitė (kairėje) ir Violeta Barkauskaitė savo maketuojamų leidinių maketus aptaria su dailininke, serijos menine redaktore Ona Liugailiene (centre).

Petro Jonušo nuotr.

Formatas 70 × 80/12 (spaudos lanko, cm), puslapio 170 × 260 mm. Apimtis 1320 p., 59,88 aut. l., 110 sp. l. Tiražas 1200 egz.: pradinis (signalinis) 200 egz., galutinis (su klaidų taisymu) 1000 egz.

Spaudai parengė (2010 12 27) viešoji įstaiga „Versmės“ leidykla, kodas 122732630, adresas Geležinkelio g. 6, 02100 Vilnius, telefonai +3705 2130623, +370 698 09077, leidyklos vadovo tel. +370 698 20707, elektroninio pašto adresas leidykla@versme.lt, interneto svetainė www.versme.lt.

Spaudai rengta Microsoft® Office Word 2003 Part of Microsoft Office Standart Edition 2003 (tekstas), Adobe PhotoShop CS4 (ilustracijos), Coda Music Technology Finale 2000 (natos), Adobe InDesign CS4, Adobe PageMaker 6.5 (maketas) informacinių sistemų kompiuterių programomis.

Spausdino ir rišo Standartų spaustuvė, Dariaus ir Girėno g. 39, Vilnius.

Spausdinta Hostmann-Steinberg GmbH, Vokietija, poligrafijos dažais, kurių sudėtyje nėra mineralinių alyvų.

Viršelių šilkografinius užrašus spausdino UAB „Spalda“, Rytų g. 18, Kaunas. Popierius lankams kreidinis G-print, 90 g/m², gamintas Grycksbo Paper AB, Švedija; priešlapiams ofsetinis Maxi Offset, 190 g/m², UPM Kymmene, Suomija; blizgiu celofanu dengtiems viršelių aplankalams kreidinis Multi Art Gloss, 250 g/m², Stora Enso, Suomija.

Kartonas viršeliams Eskaboard, 2,4 mm, Eska Graphic Board, Nyderlandai.

Viršeliai traukti medvilnės irišimo audiniu Natural Coloret Brown Laminated 624, BN International, Nyderlandai.

Galutinio tiražo 70 egzempliorių pagerintų rankų darbo viršelių gamino bei dar 30 reprezentacinių egzempliorių tokiais pačiais viršeliais rišo Vilniaus knygrišių gildijos knygrišiai Rimas Supranavičius ir Sigitas Tamulis.

Po spausdinimo pastebėtų klaidų ir netikslumų atitaisymas*

Puslapis	Eilutė	Išspausdinta	Turi būti
17	10 iš ap.	Janina Musnickienė	Marytė Žicevičienė
23	9 iš virš	Pasieni	Paslėni
	13 iš virš	Pasieniu	Paslėniu
24	6 iš virš.	tad nekyla abejonė	kad nekyla abejonės
35	13 iš ap.	pasižymi	išsiskiria
37	1 iš virš.	turtingas	gausus
40	2 iš virš.	tik ir	ties ir
41	8 iš virš.	įsikūrusios	išaugusios
45	20 iš ap.	9050 Žolingi eglynai.	9050 Žolių turtingi eglynai.
53	19 iš virš.	dešimtmečiuose	dešimtmečiais
61	2 iš virš.	aptverta	aptvertą
74	22 iš ap.	pusantrą–dviejų	pusantrą dviejų
87	2 iš virš.	šlėktos	šlėktų
91	7 iš ap.	<i>sūnus Aleksandras</i>	<i>sūnus, Aleksandras,</i>
	5 iš ap.	St. Peterburge	Sankt Peterburge
106	8 iš virš.	sovietiniai kariai	sovietų kariai
112	2 iš ap.	tarnaujanti	skirta
122	16 iš ap.	štukų	pokštų
144	11 iš ap.	prisimenantiems	prisimenantiesiems
161	12 iš ap.	Sovietinė aneksija	Sovietų aneksija
172	9 iš ap.	Lietuvos kūrėjas savanoris	Lietuvos kariuomenės kūrėjas savanoris
183	12 iš ap.	Vyčio Kryžiaus	Vyčio kryžiaus
190	2–1 iš ap.	Lietuvos valstybės	Lietuvos Valstybės
191	15 iš ap.	<i>enkavedistų</i>	<i>enkavėdistų</i>
296	12 iš virš.	Vyčio Kryžiaus	Vyčio kryžiaus
	13 iš virš.	apgadino	sužalojo
297	6 iš virš.	sename banke	senajame banke
301	5 iš virš.	Tau	Tai
307	7 iš virš.	Stimburys Antanas	Stimburys Romas
335	13 iš ap.	Ukmergės rajono Tarybos	Ukmergės rajono tarybos
465	18 iš virš.	pagal Romo Petrausko projektą	pagal Romo Petrausko ir Juliaus Aukštuolio projektą (darbus atliko J. Aukštuolis)
466	6 iš virš.	18x30	18 × 30
476	5 iš virš.	Apie 1965 m.	Apie 1958 m.
481	Po nuotr.	1970 m.	1989 m.
486	Po nuotr.	Marijonas Visakavičius	Juozas Visakavičius
521	1 iš ap.	Pageležių aštuonmetės mokyklos mokiniai su mokytoja Birute Palaimiene. Apie 1963 m.	Knyzlaukio pradinės mokyklos mokiniai su mokytoja Maryte Našlėnaite. 1951 m.
532	Po nuotr.	Knyzlaukio pradžios mokyklos mokytoja Marytė Našlėnaite su mokiniais	Pageležių aštuonmetės mokyklos mokiniai su mokytoja Birute Palaimiene
566	3 iš ap.	mokyklos	mokyklos
573	Po 2-a nuotr.	(1-as iš kairės)	(5-as iš kairės)
575	Po 2-a nuotr.	1980 10 05	1980 09 05
584	3 iš ap.	Aušra Savickaitė; antroje eilėje	Aušra Savickaitė, Saulius Karieta; antroje eilėje
597	15 iš ap.	rajoninė dainų diena	rajonų dainų diena
599	Po 1-a nuotr.	klasės vadove Vida Ramanauskienė	klasės vadovė Valerija Ramanauskienė
603	1 iš ap.	nėra Aurintos Stulpinaitės ir Tado Mažeikos.	nėra Aurintos Stulpinaitės

* **Vepriai** / [sudarytojai Venantas Mačiekus, Edita Korzonaitė, Jonas Žentelis; vyriausiasis redaktorius Venantas Mačiekus]. – Vilnius : Versmė, 2010. – 1320 p. : iliustr., faks., nat., portr., žml. – (Lietuvos valsčiai, ISSN 1822-489X ; kn. 19)

(tęsinys)

Puslapis	Eilutė	Išspausdinta	Turi būti
607	6 iš virš.	Gintaras verenius	Gintaras Verenius
610	1 iš virš.	Lietuvos Respublikos	prieškario Lietuvos Respublikos
626	Po nuotr.	Veprių	Upninkų
628	6 iš ap.	Lietuvos vyriausybė	Lietuvos Vyriausybė
633	6 iš virš.	Tallat-Kelpšos	Tallat Kelpšos
659	19 iš virš.	šiuo laikotarpiu	tuo laikotarpiu
684	Po 2-a nuotr.	Mokytojo Jono Jurkūno antkapinis paminklas	„Neatlyginto gerumo legenda – Mokytojas Jonas Jurkūnas“
741	Po 2-a nuotr.	Virginijus Razumas	Antanas Pečiukaitis
753	10 iš ap.	klebono Girskio	klebono Mirskio
757	5 iš virš.	vėliau tarpukary	vėliau, tarpukary
759	Po nuotr.	Iš kairės: 3-ias J. Žentelis, 4-as kryžiaus autorius tautodailininkas Remigijus Rudokas ir talkininkai	Kryžiaus restauratoriai (iš kairės): 3-ias J. Žentelis, 4-as tautodailininkas Remigijus Rudokas ir talkininkai
767	7 iš virš.	Marijona Lukoševičiūtė	Marytė Žicevičienė (Lukoševičiūtė)
827	Po 1-a nuotr.	Bronislavo	Broniaus
871	6 iš ap.	Kaip J. Naujalio mokinys	Kaip J. Naujalio mokinys,
874	Išnašoje	apytiksliai	apytikslūs
927	15 iš ap.	Juozas Žentelis	Jurgis Žentelis
933	1 iš ap.	Juozas	Jurgis
953	1 iš virš.	Puzinavičių (Puzinų)	Puzinų (Puzinavičių)
	4 iš virš.	Jadvyga ir Albinas Puzinavičiai	Jadvyga ir Albinas Puzinai
	5 iš virš.	trys vaikaičiai	keturi vaikaičiai
	6 iš virš.	Vaida Bartkevičiūtė	Vaida Bartkevičiūtė, Ramutis Puzinavičius
959	Po 2-a nuotr.	Apie 1954 m.	Apie 1967 m.
960	Po 1-a nuotr.	Ona ir Jonas Mechauskai	Ona ir Juozas Mechauskai
964	2 iš ap.	Gančių	Gaučių
993	Po nuotr.	Kairiojo Šventosios kranto moterys. Apie 1965 m.	S. Nėries kolūkio kolūkietės: Jadvyga Morkūnienė (stovi prie arklio), Valerija Utkienė (sėdi ratuose), Milda Utkienė (stovi už ratų). Apie 1956 m. Šias eilutes išbraukti kaip klaidingą informaciją, nes Lukoševičiuko palaikai perlaidoti Sližių kapinėse.
1008	3–1 iš ap.		Dirbdamas gamyboje V. Žentelis sukūrė paminklą „Šešuoliams – 670 metų“ [...] laisvės paminklą
1174	11 iš ap.	Dirbdamas gamykoje	Dirbdamas gamyboje
1208	22–23 iš virš.	pagal senas nuotraukas [...] V. Žentelis atkūrė	V. Žentelis sukūrė paminklą „Šešuoliams – 670 metų“ [...] laisvės paminklą
1211	Po nuotr.	V. Žentelio atkurtas pagal senas nuotraukas ir surastas detales	Autorius V. Žentelis
1212	15–16 iš virš.	neakivaizdiniu būdu	neakivaizdžiai
1216	9–10 iš virš.	Tallat-Kelpša	Tallat Kelpša
	18 iš ap.	Lietuvos nepriklausomybės	Lietuvos Nepriklausomybės
1217	14–15 iš virš.	Vyčio Kryžiaus	Vyčio kryžiaus
	19 iš virš.	kryžiumi	Kryžiumi
	20 iš virš.	Vyčio Kryžiumi	Vyčio kryžiumi
1238	17 iš virš.	Mokėsi Kauno LU	Mokėsi LU
	20 iš virš.	Vyriausiojo tribunolo	Vyriausiojo Tribunolo
1241	1 iš virš.	vyriausybės	Vyriausybės
	8–9 iš virš.	Veprių apylinkės Tarybą	Veprių apylinkės tarybą
	19 iš ap.	LSSR Užsienio reikalų	LSSR užsienio reikalų
	16 iš ap.	generalinės asamblėjos	Generalinės Asamblėjos
1267	3 iš ap.	audėja, kelių knygų autorė	ekonomistė, dviejų knygų autorė
1285	2 skiltis,	Puzinavičius Bronislovas	Puzinavičius Bronius
	33 iš ap.		
	2 skiltis,	18, 827, 948, 955, 1122	18, 827, 948, 955, 956, 1122
	32 iš ap.		